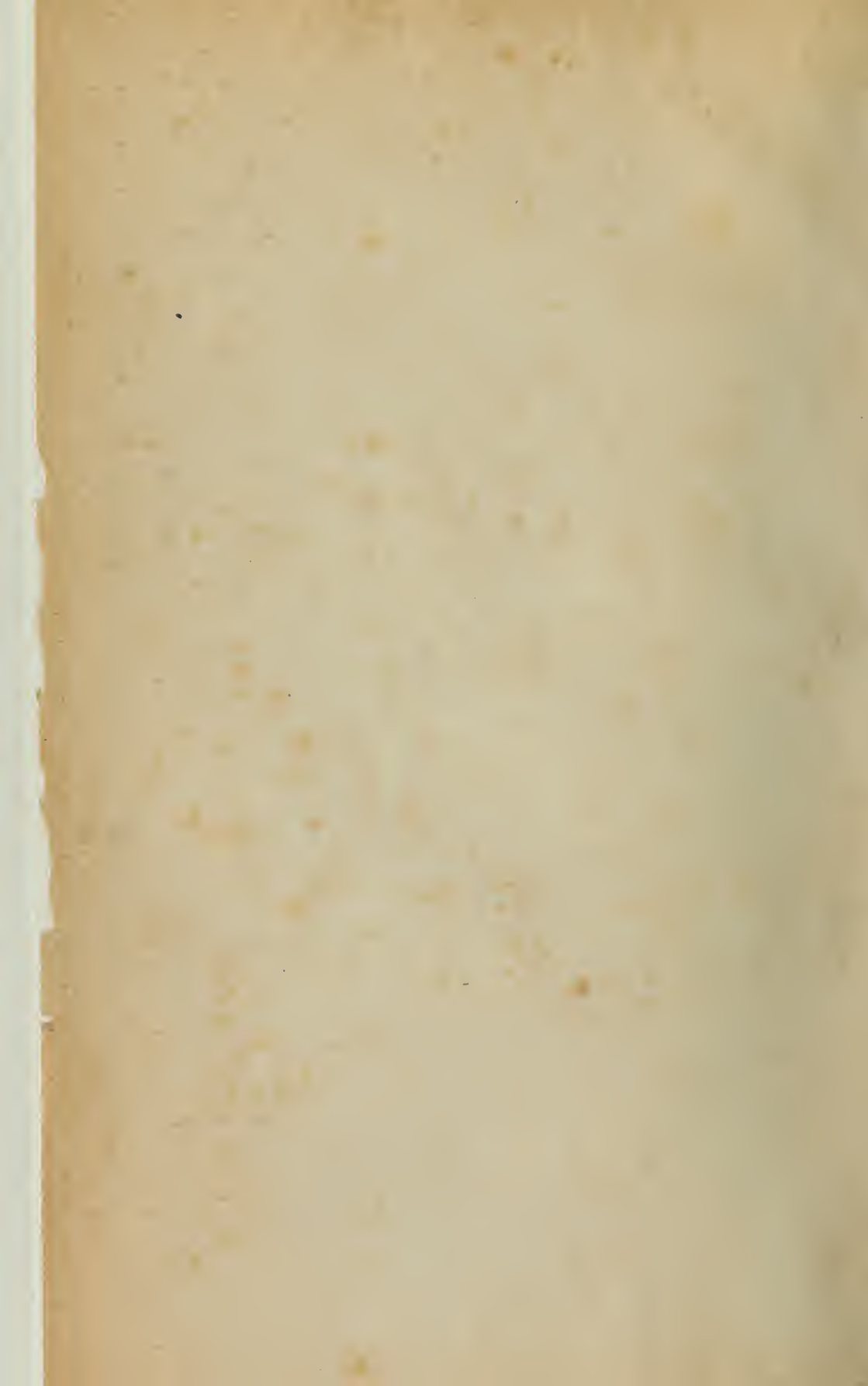

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

THE
MYVYRIAN
Archæology of Wales:

COLLECTED OUT OF

ANCIENT MANUSCRIPTS.

BY

OWEN JONES (MYVYR),
EDWARD WILLIAMS (IOLO MORGANWG),
WILLIAM OWEN PUGHE, D. C. L., F. A. S. (IDRISON).

TO WHICH HAS BEEN ADDED

ADDITIONAL NOTES UPON THE "GODODIN,"
AND
AN ENGLISH TRANSLATION OF THE LAWS OF HOWELL THE GOOD:

ALSO,

AN EXPLANATORY CHAPTER ON ANCIENT BRITISH MUSIC,

BY

JOHN THOMAS (PENCERDD GWALIA).

"AMMAU POB ANWYBOD."

"Everything unknown is doubted."—ADAGE.

DENBIGH:
PRINTED AND PUBLISHED BY THOMAS GEE.

MDCCCLXX.

The Dedications of the three Volumes.¹

TO PAUL PANTON, ESQUIRE,

OF PLAS GWYN, IN ANGLESEY, THIS VOLUME OF WELSH ARCHAIOLOGY IS HUMBLY DEDICATED, AS A TRIBUTE OF RESPECT FOR HIS PATRIOTISM, AND OF GRATITUDE FOR HIS LIBERALITY, IN LENDING HIS VALUABLE COLLECTION OF BRITISH MANUSCRIPTS TOWARDS COMPLETING THIS WORK,

BY THE EDITORS.

TO THOMAS JOHNES, ESQUIRE,

OF HAVOD UCHTRYD, LORD LIEUTENANT CUSTOS ROTULORUM, AND MEMBER OF PARLIAMENT FOR THE COUNTY OF CARDIGAN, THIS VOLUME, CONTAINING ORIGINAL DOCUMENTS OF BRITISH HISTORY, IS RESPECTFULLY INSCRIBED; WITH THANKS FOR THE USE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF ANCIENT MANUSCRIPTS, TOWARDS SUPPLYING THE CONTENTS OF IT; AND AS AN ACKNOWLEDGMENT OF HIS PATRIOTISM,

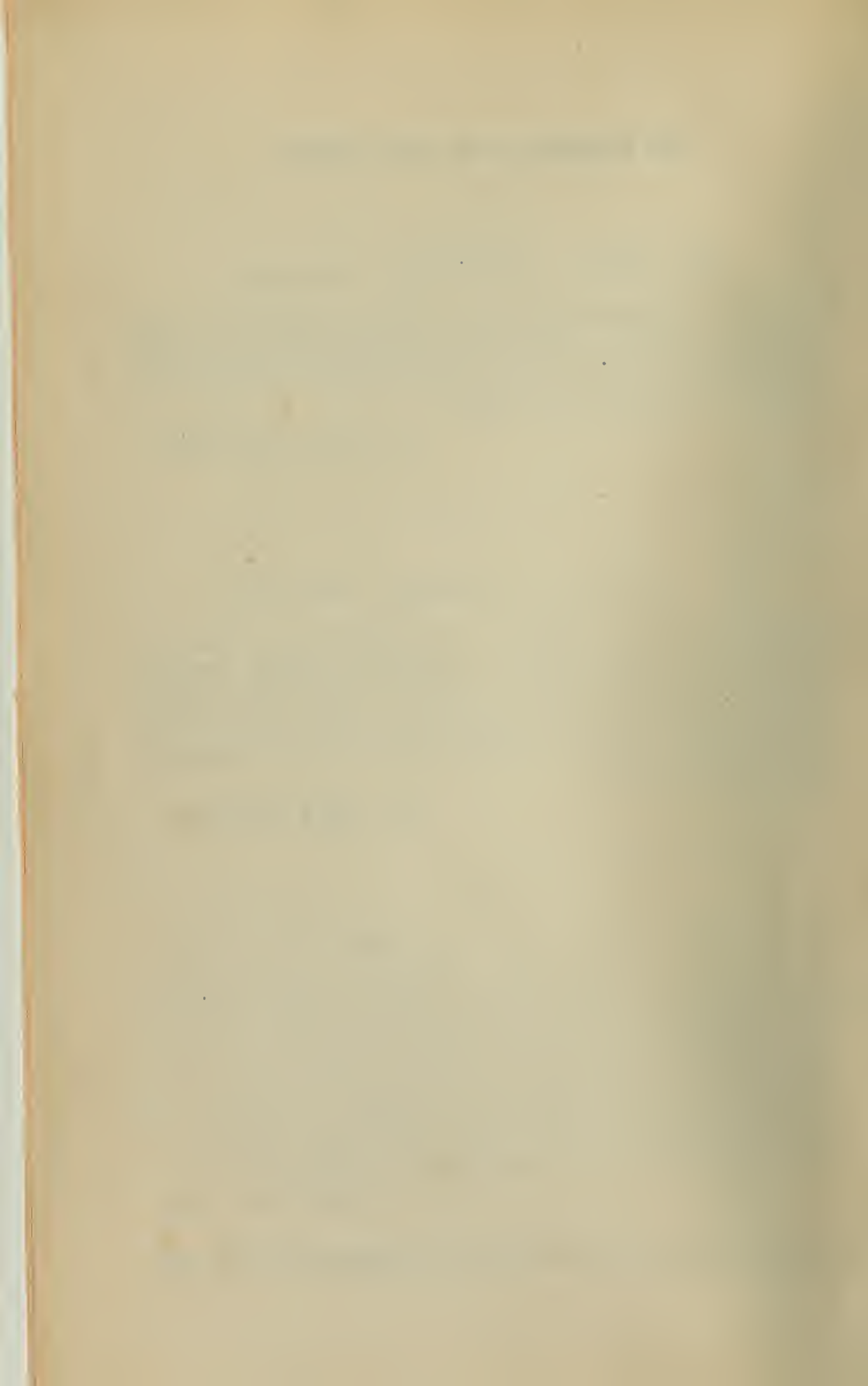
BY THE EDITORS.

TO THE RIGHT HONOURABLE GEORGE PARKER,

EARL OF MACCLESFIELD, VISCOUNT PARKER OF EWELME, AND BARON PARKER, OF MACCLESFIELD, THE THIRD VOLUME OF ARCHAIOLOGY, CONTAINING THE MORAL PHILOSOPHY, LAWS, AND MUSIC, OF THE ANCIENT BRITONS, IS MOST HUMBLY DEDICATED, AS AN ACKNOWLEDGMENT OF THE OBLIGATION CONFERRED BY HIS LORDSHIP UPON US, IN THE LIBERAL USE HE PERMITTED TO BE MADE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF WELSH MANUSCRIPTS, TOWARDS FORWARDING OUR PLAN OF LAYING THOSE HIDDEN TREASURES BEFORE THE WORLD.

THE EDITORS.

¹ The Work was originally printed in three volumes: but each volume appears now as a separate division.

THE GENERAL ADVERTISEMENT.

THIS volume¹ of the Welsh Archaiology may possibly come into the possession of persons who are unacquainted with the language of the materials that are contained in it. With a view of preventing the Welsh Archaiology from being depreciated, the editors are anxious of giving a brief and a general account of the collection, which is now added in this form to the scanty store of archaiological literature.

There still happily remains a great number of ancient manuscripts in the Welsh tongue; some of them brought together into the valuable depositories of public-spirited gentlemen, who are liberally solicitous of preserving such treasures for posterity; and many manuscripts are fortunately saved by attentive individuals.

These books are venerable monuments of enlightened periods of literature amongst the Britons, while scenes of barbarity were acted over Europe, and darkened the light of our island: a literature whose origin was not borrowed, but matured at home, under that extraordinary system, the Bardic institution; concerning which, under the name of Druidism, much has been written, much misunderstood, and of which the world yet knows but very little.

From a consciousness that time was rapidly diminishing the number of our most curious manuscripts, the conduct-

¹ This work was originally published in three volumes; but as the whole is now contained in one volume, the wording of the preface is slightly changed, to adapt it to the work as it stands at present.—ED.

ors of the present undertaking were induced to take the necessary measures for preserving the contents of those remaining, by printing a few copies to supply the demand of the collectors of British history and antiquities. Towards accomplishing such a design, they lately increased a collection, which they had been several years accumulating for themselves, by purchasing many manuscripts, and by procuring transcripts of others; and the editors made application also to gentlemen possessed of rich treasures of this kind, for the use of their writings.

The materials being arranged from the above-mentioned sources, it was found that the plan naturally divided itself into two parts: one having poetry for its object, the other prose; and that it was eligible to pursue the following order in the execution of it.

The first division is appropriated for so much of the ancient poetry of the Britons as fate has bequeathed to us; and comprehending all the remaining compositions, from the earliest times to the beginning of the fourteenth century. To those who are tolerably well versed in Welsh literature, this will appear a very proper point for the conclusion of the division, as it forms a remarkable epoch in the character of our poetical compositions in particular, resulting from the loss of patronage, occasioned by the great change in our political condition.

The second division of Poetry includes the most select performances of the fourteenth, fifteenth, and sixteenth

centuries. However charming all the effusions of the Cambrian muse, during those periods, may appear to the few, who are acquainted with them, the editors must content themselves with giving such pieces only as seem most deserving of notice, from their intrinsic merit; or as they may tend to elucidate our history, or to display our national manners and customs; for, by publishing the whole, which would extend to many volumes, there would be great expence incurred, without adequate gratification to the public.

This division will form a thesaurus of ancient British verse, through the space of about twelve hundred years; and it will display various characteristics, with respect to style and manner.

The first division of prose Archaology is dedicated to history. It will embrace about the same extensive period as the first volume of poetry; that is, from the fifth to the beginning of the fourteenth century. Therein the reader may perceive that the Welsh have some records of their origin, and of ancient events, the preservation of which must obtain to them fair cause of exultation, in the presence of the nations of Europe.

The succeeding division of prose contains monuments of various parts of learning and science: amongst other matters, maxims of social economy and morality; a splendid collection of proverbs; institutes of grammar and of poetry. These, as they become known, will shine unexpectedly and with brilliant lustre before the world.

With respect to the nature and character of a collection of miscellaneous ancient writings, to such as do not understand the language in which they are conveyed, no satisfactory information can be given by an introductory discourse, however elaborate it may be; therefore, the editors will not make the attempt, trusting that the intention will be adequately answered by a reference to the table of contents, wherein any peculiar characteristics of the respective pieces are pointed out. But

however, there are some historical sketches of persons and things, appertaining to the object of this publication, which could not be well passed over. These the reader will find under the head of a Review of British Literature.

The editors beg leave to express their particular thanks to THOMAS JOHNES, Esq., of Havod, member of parliament for the county of Cardigan, for the liberality which he has shown by lending his very valuable collection.

To PAUL PANTON, Esq., of Plas gwyn, in Anglesey, the editors likewise return thanks for the generous promptitude with which he gave the free use of his very valuable manuscripts.

To GEORGE CHALMERS, Esq., the Rev. WILLIAM COXE, the Reverend JOHN WHITAKER, and SHARON TURNER, Esq.—those learned men, who have kindly imparted advice, and who have encouraged the appearance of the Welsh Archaology before the world, the editors present their best respects.

To their respected friends and fellow-labourers in Welsh literature, they also return thanks, for the use of their curious manuscripts, and also for their advice and good offices respecting the conduct of the work; and whom they beg leave particularly to mention here by name:—

The Reverend EDWARD DAVIES, of Olveston, in Gloucestershire.

The Reverend RICHARD DAVIES, of Bangor.

The Reverend Mr. WILLIAMS, of Treffos, in Anglesey.

The Reverend WALTER DAVIES, of Meivod, in Montgomeryshire.

The Reverend PETER WILLIAMS, of Llan Rug, in Carnarvonshire.

The Reverend Mr. HERBERT, of Dolgellau.

The Reverend Mr. EVANS, of Brechva, Carmarthenshire.

Mr. EDWARD JONES, of Green street, Grosvenor square, London.

Dr. GRIFFITH ROBERTS, of Dolgellau.

Mr. RICE JONES, the aged bard of Blaenau.

Mr. HUGH MAURICE, of Tooley street, London.

DAVYDD THOMAS, *y Bardd.*

THOMAS EDWARDS, *y Bardd.*

From the liberality and patriotism of the possessors of the superb collections of WYNNSTAY, GLODDAITH, and HENGWRT, the editors anticipate the pleasure of enriching the subsequent volumes out of those treasures of ancient British lore. And when their task is completed, the editors hope,

in having thus rendered a more easy access to the treasures of British manuscripts, that some individuals, who are properly qualified, will show a solicitude for their value, by publishing literal translations of them, as a means of attracting the attention of the literary world, which will repay to British literature what is due to it for the oblivion of centuries.

OWEN JONES,
EDWARD WILLIAMS,
WILLIAM OWEN.

*London, the first day of
January, 1801.*

CONTENTS.

	PAGE.		PAGE.		PAGE.
<i>Aneurin</i> , 510—560.					
GODDIN: a poem on the battle of Catterath, the moral of which is to show the evil of intemperance and want of discipline in war ...	1	Historical fragment ...	44	The appeasing of Lludd the Little ...	63
Odes of the Months, containing maxims and moral observations ...	21	Dialogue between Merddin and Taliesin ...	45	The first song of Taliesin ...	64
<i>Taliesin</i> , 520—570.					
Some account of his birth...	22	The destiny of Britain ...	45	An ode—historical ...	64
An account of himself—mystical ...	24	Urien's gift—historical ...	46	The Graves of Warriors—historical ...	65
Elphin's consolation ...	25	Urien's reconciliation—historical allusions ...	47	Elphin's Consolation ...	69
To Mead—invocation for Elphin's release ...	26	The Battle of Gwenystrad—with a translation ...	47	Incantation of Maelderw—historical ...	69
To the Wind—the same subject ...	26	The Battle of Argoed Llwyfvan—with a translation ...	48	The Day of Judgment ...	72
The bard's juvenile accomplishment ...	27	Ode to Urien—eulogy ...	49	The Oracle of varieties—mystical ...	74
The great world—mystical	28	To Urien—eulogy ...	50	A view of past and future ages ...	76
The little world ...	29	To Urien—eulogy ...	50	The confession of Taliesin...	79
The gall of the Bards—satirical ...	29	Ode to Urien—historical ...	51	Satire on Cynan, son of Brochwel ...	80
The circle of the Bards—mystical ...	29	The spoil of Taliesin—to Urien ...	51	Elegy on Corroi, son of Dairy ...	80
The beautiful things ...	30	To Gwallawg—historical ...	52	An ode—moral ...	81
Battle of the Trees—mystical ...	30	Urien's Reconciliation ...	52	Elegy on the thousand Saints	81
The appeasing of Lludd—historical ...	33	Elegy on Owain, son of Urien ...	52	The miraculous Stone ...	81
The primary Gratulation—historical ...	33	Godebon's Incantation ...	53	<i>Llywarch Hen</i> , 550—640.	
The inimical Confederacy—historical and mystical ...	35	Cynvelyn's Incantation—with historical allusions...	53	Elegy on Geraint, son of Erbin—historical ...	83
The Chair of Taliesin ...	37	Maelderw's Incantation—historical ...	54	Elegy on Urien Reged—historical ...	84
Ode to the Wind—historical	38	The song of Daronwy—historical ...	55	Elegy on Cynddylan—historical ...	84
Ode to Ale—historical ...	38	To Gwallawg ab Lleenawg—historical ...	55	Llywarch to his old age, and on his sons ...	92
The Plagues of Egypt ...	39	Taliesin's Encomiastic ...	56	Ode to Maenwyn ...	96
The Rod of Moses—religious	40	The Royal Chair—mystical and historical ...	56	Elegy on Cadwallawn, king of Britain—historical ...	96
The same subject ...	41	The Chair of Ceridwen—mystical ...	57	Gorwynion—ethical triplets	97
The war horses ...	42	To the sons of Llyr ab Brychwel ...	57	Triplets—moral ...	99
The Lorica of Alexander ...	42	The prospect of Dinbych—historical ...	58	Moral triplets ...	99
The wonders of Alexander...	43	Sketch of the World ...	59	To the Cuckoo in the vale of Cuawg ...	100
The Spoils of Hell—mystical, with historical allusions ...	43	Elegy on Ercwlf ...	59	Moral verses ...	101
Eulogy on the men of Israel	43	Elegy on Madawc the Bold and Erov the Pierce ...	59	Moral triplets ...	102
Dialogue between Ugnach and Taliesin ...	44	Elegy on Aeddon of Môn—historical ...	60	<i>Myrddin</i> , 530—600.	
		Elegy on Cunedda ...	60	To Yscolan ...	104
		The Oracle—historical ...	61	Merddin's Oracles from his grave...	104
		Elegy on Uthyr Pendragon	61	Invocation to Pigs—historical allusions ...	106
		The Oracle—historical ...	62	Dialogue between Merddin and his sister—historical	108
		The Contention of Gwynedd and Dehenbarth ...	62	The Apple Trees—historical allusions ...	115
		The Praise of Lludd—historical ...	62		

The Impulses 351	<i>Gwalchmai</i> , 1150—1190.	To Gwenwynwyn ... 176
<i>Llevoed</i> , 900—940.	Gwalchmai's boasting—his- torical 142	Verses of praise to the same 176
The Journey of Life—moral 118	To Owain Gwynedd—his- torical 144	Verses to the same ... 176
<i>Golyddan</i> , 560—630.	Eulogy on Owain—historical 145	An ode to Tysilio—historical 177
The destiny of Britain—his- torical 119	To Owain Gwynedd—his- torical 145	To God 179
<i>Meigant</i> , 600—650.	To Owain Gwynedd ... 145	A sonnet to a Damsel ... 183
Elegy on Cynddylan ... 121	To Owain Gwynedd ... 145	Verses to Ednyved ... 183
An ode—moral, with histo- rical allusions 122	To Owain Gwynedd ... 145	Elegy on the sons of Dwywg Verses to an alien of Llan- sawrn 184
<i>Elaeth</i> , 640—760.	To Owain Gwynedd ... 145	A verse 184
Moral Triplets 123	An ode to David, son of Owain 146	Verses to Hywel, son of Ieuav. 184
<i>Tysilio</i> , 660—720.	To Rodri, son of Owain! ... 146	Elegy on Bleddynt, the bard 184
A religious Dialogue ... 123	A panegyric on Madawg, prince of Powys ... 147	Verses to Dygymelw, his son The tribes of Powys—his- torical 185
<i>Cuhelyn</i> , 770—800.	Elegy on the same ... 147	The privileges of the Men of Powys—historical ... 186
A religious Ode 124	The dream of Gwalchmai ... 149	An ode to Hywel, son of Owain 186
A religious Ode 134	An ode to Eva, his wife ... 149	To Llywelyn 189
<i>Gwyddno</i> , 460—520.	<i>Cynddelw</i> , 1150—1200.	To the Monks of Ystrad, who refused him burial 190
An Ode—moral 125	A panegyric on O. Gwynedd —historical 149	The death-bed of Cynddelw 190
On the inundation of Can- trev y Gwaclod 125	Another on the same—his- torical 150	<i>Owain Cyveiliawg</i> , 1150—1197.
A contention between Gwyddno and Gwyn ab Nudd 126	Another on the same—his- torical 151	An ode to Hirlas, or the blue long horn 190
<i>Gwydion ab Don</i> , 470—520.	Elegy on the same—his- torical allusions 151	Verses on the circuit of Wales 192
Verses on the Battle of the Trees 127	A contention with Seisyll for the chair of Madawg 154	<i>Daniel ab Ll. Mew</i> , 1150—1200.
<i>Anonymous Pieces of the earliest Bards.</i>	To Madawg, prince of Po- wys 154	Elegy on Owain Gwynedd 193
Dialogue between Arthur, Cai, and Gwylwyd ... 127	Verses to the same ... 154	<i>Gwynvardd Brycheiniawg</i> , 1160—1220.
The Oracles—moral ... 127	Other verses to the same ... 154	To the lord Rhys—his- torical 193
Dialogue between Arthur and Gwenhwyvar ... 130	Elegy on the same ... 155	To Dewi, or St. David ... 194
Dialogue between Arthur and Ehwlad 130	Address to his family on his death 156	<i>Gwilym Ryfel</i> , 1160—1220.
Dialogue between Trystan and Gwalchmai ... 132	Verses to Owain, son of Madawg 156	Verses to David, son of Owain 196
A fragment—historical ... 133	A verse to the same ... 156	Verses of reconciliation to the same 196
A fragment 134	A panegyric on the same ... 157	<i>Hywel ab Owain Gwynedd</i> , 1140—1172.
An ode 134	Elegy on the same ... 157	A love ode 197
Cybi's discourse with the Saints going to Enlli ... 134	A virgin eulogy, to Eva, daughter of Madawg ... 157	Another 197
An ode—religious ... 135	To Llywelyn, son of Ma- dawg 159	A war ode 197
An ode 136	Elegy on Cadwallawn, son of Madawg—historical ... 159	Another 197
An ode 136	An ode to O. Cyveiliawg— historical 161	A love ode 198
Religious triplets ... 136	Elegy on the family of Owain Gwynedd—his- torical 163	His boast 198
A religious ode 138	The reconciliation of the lord Rhys—historical ... 164	A love ode 199
A religious ode 138	A panegyric on the same ... 166	<i>Llywarch ab Llywelyn</i> , 1160—1220.
—	Elegiac verses on Rhiryd ... 167	An ode to David, son of Owain—historical ... 199
THE BARDS OF THE MIDDLE AGES.	Verses to the same; ... 167	The threatening of David ... 200
<i>Meilyr</i> , 1120—1160.	Elegy on the same ... 167	The gratulation of David ... 201
Elegy on Gruffydd ab Cy- nan. 1137. 140	Elegy on Einion ab Madawg ab Iddon—historical ... 169	An ode to Rodri, son of Owain 201
Elegy on Trahaiarn and Meilyr 142	Verses to O. Cyveiliawg ... 170	A panegyric on the same ... 202
The death-bed of Meilyr ... 142	The reconciliation of Rhys, son of Grufudd 171	
	Elegy on Ithel, son of Cad- ivor, the Gwyddelian ... 174	
	Elegy on Iorwerth, son of Meredudd 174	
	The Circuit, or battles of Llywelyn—historical ... 175	

A panegyric on Rodri ...	202	A divine ode ...	227	To Owain Vychan, ab Ma-	
An ode to the same ...	203	Another ...	228	dawg ...	246
Verses to Grufudd ab Lly-		Another ...	229	An ode to Llywelyn ab	
welyn ...	203	Another ...	229	Iorwerth ...	247
A verse to Bleddynt ...	203	Another ...	229	A panegyric on Owain—	
An ode to Grufudd ab Lly-		Another ...	229	historical ...	247
welyn ...	203	Another ...	230	To Cadvan—a British saint	248
The threatening of Grufudd				Signs preceding the day of	
ab Cynan ...	204			judgment ...	250
An ode to the same ...	204	<i>Einiarn ab Gwalchmai,</i>		<i>Bleddyn Vardd, 1250—1290.</i>	
Elegy on the same ...	204	1170—1220.		Elegy on the three sons of	
An ode to the fiery ordeal—		Elegy on Nest, daughter of		Grufudd ab Llywelyn ...	251
on the loss of Madawg ab		Hywel ...	230	To Davydd ab Grufudd ab	
Owain ...	205	Ode to Llywelyn, son of		Llywelyn ...	251
To Grufudd ab Hywel ab		Iorwerth ...	230	Elegy on the same ...	251
Owain ...	205	A divine ode ...	231	To Owain ab Grufudd ab	
Elegy on the same ...	206	The same subject ...	232	Llywelyn ...	252
An ode to Gwenlliant,		Another ...	232	Elegy on the same ...	252
daughter of Hywel ...	206			Elegy on Llywelyn ab Gruf-	
An ode to Rhys Gryg—his-		<i>Einiarn Wan, 1200—1250.</i>		udd ab Llywelyn ...	253
torical ...	207	Elegy on Madawg ab Gruf-		Ode to Rhys ab Maredudd	
Elegy on Hywel ab Grufudd		udd Maelawr ...	232	ab Rhys ...	253
ab Cynan. 1216 ...	208	To the same ...	233	Elegy on Davydd ab Gruf-	
To Madawg ab Gruf. of		Elegy on Llywelyn, son of		udd ab Owain ab Madawg	253
Maelawr ...	209	Iorwerth ...	233	Elegy on Goronwy ab Ed-	
Elegy on Iorwerth ab Rot-		To the same ...	234	nyved ...	254
pert ...	209	The reconciliation of Dav-		Elegy on Hywel, son of	
Elegy on Maredudd ab Cy-		ydd, son of Llywelyn ...	234	Goronwy ...	254
nan ...	210	Ode to Grufudd, son of		To Grufudd ab Iorwerth ab	
An ode to Llywelyn ab Ior-		Llywelyn ...	235	Maredudd ...	255
werth—historical ...	210			Elegy on Davydd Benfras,	
To the same ...	212	<i>Gwgawn, 1190—1240.</i>		the bard ...	255
To the same ...	212	Verses to Llywelyn ab Ior-		The death-bed of Bleddyn	255
To the same ...	213	werth ...	235		
To the same ...	213			<i>Grufudd ab Gwrgeneu,</i>	
To the same ...	214	<i>Seisyll, 1160—1210.</i>		1210—1260.	
The minor ode to the same	214	Elegy on Iorwerth, son of		Elegy on Grufudd ab Cynan	
A panegyric on the same...	215	Owain ...	235	ab Owain Gwynedd ...	256
To God ...	215	Elegy on Owain Gwynedd	236	Verses to his friends ...	256
To Llywelyn ab Iorwerth	217	To the lord Rhys ...	236		
<i>Davydd Benfras, 1190—1240.</i>				<i>Grufudd ab Gwrgeneu,</i>	
An ode to Llywelyn ab		<i>Llygad gwr, 1220—1270.</i>		1210—1260.	
Iorwerth ...	217	An ode to Grufudd Maelawr	237	Elegy on Grufudd ab Cynan	
To the same ...	218	To Llywelyn, his son ...	237	ab Owain Gwynedd ...	256
To the same ...	218	To Grufudd Maelawr ...	238	Verses to his friends ...	256
Elegy on the same ...	219	To Llywelyn, prince of N.		<i>Philip Brydydd, 1200—1250.</i>	
Elegy on Grufudd, son of		Wales ...	239	An ode to Rhys Gryg ...	257
Llywelyn ...	220	Elegy on Hywel, son of		A conciliatory address ...	257
A sonnet ...	221	Madawg ...	239	Verses to Rhys, the younger	257
Elegy on the three sons of				An ode to the same, on a	
Llywelyn—historical ...	221	<i>Elidyr Sais, 1160—1220.</i>		contention with poetasters	258
Elegy on Davydd ab Llyw-		The reconciliation of Llyw-		The contention with the	
elyn—historical ...	222	elyn ab Iorwerth ...	240	poetasters ...	258
In praise of Llywelyn ab		Elegy on Ednyfed Vychan,		Elegy on Rhys, the younger	259
Grufudd ...	223	and Tegwared... ..	241	Verses to Maredudd ab	
The progress of Llywelyn		Elegy on Hywel ab Arthen	241	Owain ...	259
—historical ..	223	Elegy on Rodri ab Owain...	241	To the same ...	260
Elegy on Grufudd, son of		A divine ode ...	242	To the same ...	260
Ednyved ...	225	The same subject ...	242	To the same ...	260
Moral verses ...	225	Another ...	243	Verses to Maredudd ab	
		Another ...	243	Owain ...	261
		Another ...	244	Elegy on the same ...	261
<i>Einiarn ab Gwgawn,</i>		An ode to Lent ...	245	To Owain ab Grufudd ab	
1200—1260.		A divine ode ...	245	Rhys... ..	261
To Llywelyn ab Iorwerth				Elegy on the same ...	262
—historical ...	225	<i>Llywelyn Vardd, 1230—1280.</i>		Elegy on Rhys Gryg ...	262
		Elegy on Cedivor ab Gen-		Elegy on Morgant ab Rhys	262
<i>Meilyr ab Gwalchmai,</i>		illyn ...	246	Elegy on Cynan ab Hywel	263
1170—1220.		To Owain ab Gruf. ab		Elegy on Rhys, the bald,	
A divine ode ...	226	Gwenwynwyn ...	246	and Samswn ab Meurig	263
				Elegy on Rhys, ab Llywelyn	264

Elegy on Madawg Mm ...	234	<i>Llywelyn Ddu</i> , 1290—1340.	To Hopeyn ab Tho. ab Ein- iawn ...	321
Elegy on Bleddynt ab Dwy- wg ...	264	To Llywelyn ab Gwilym ab Hywel ...	To Morgan ab Llywelyn ...	322
Elegy on Gwên, son of Gor- onwy ...	264	<i>Llywarch Llaely</i> , 1290—1340.	To the same ...	323
Elegy on Llywelyn ab Rhys	265	To Llywelyn ab Madawg ab Maredudd ...	A lampoon, for a present of a lean calf ...	323
Elegy on Blegywryd ...	265	<i>Cafnodyn</i> , 1290—1340.	To a loose Woman ...	324
Elegy on Goronwy ab Ed- nyved ...	265	To Gwenlliant, daughter of Cynan ...	A lampoon ...	325
Verses to Owain ab Gruf- udd ab Llywelyn ...	266	To Ieuan, abbot of Aber Conwy ...	Another ...	326
<i>Einiawn ab Madawg Rhahawd</i> , 1230—1270.		To Ieuan ab Grufudd ...	Another ...	326
An ode to Grufudd ab Llywelyn ..	266	Elegy on Madawg ...	<i>Prydydd Breuan</i> , 1290—1340.	
<i>Gwerneg ab Clydno</i> , 1270—1320.		An ode to the Trinity ...	To Maredudd ...	327
Moral verses ..	266	<i>Rhiferydyn</i> , 1290—1340.	<i>Y Proth</i> , 1300—1350.	
<i>Hywel Voel ab Grifri</i> , 1240—1280.		To Hywel ab Grufudd ...	To Tho. ab Hopeyn ...	327
To Owain ab Gruf. ab Llyw- elyn, in prison ...	266	<i>Grufudd ab Maredudd</i> .	<i>Davydd y Coed</i> , 1300—1350.	
To the same ...	267	To Tudur ab Goronwy ...	To Hopeyn ap Thomas ...	328
<i>Grufudd ab yr Ynad Coch</i> , 1260—1300.		To the same ...	To Gruf. ab Llywelyn ab Ieuan ...	329
A divine ode ...	267	To the same ...	A lampoon ...	330
The same subject ...	268	To the same in his illness... To the same ...	To Ieu. Ll. ab Ieu. ab Gruf. Voel ...	330
Elegy on Llywelyn ab Gruf- udd, 1281 ...	268	To the same ...	To the fall of the Wye ...	331
A divine poem ..	269	To the same ...	A verse to the Author ...	331
The same subject ...	270	To the same ...	A pious ode ...	331
Another ...	271	To Goronwy son of Tudur . To the same in his illness .	<i>Trahaiarn</i> , 1300—1360.	
Another ...	272	Elegy on Goronwy Vychan who was drowned ...	To Hywel of Llandingad ...	331
Another ...	341	Elegy on Hywel ab Grufudd The same subject ...	To Cadwgawn—a lampoon	332
<i>Madawg ab Gwallter</i> , 1250—1300.		To Goronwy Vychan ab Tudur ...	<i>Goronwy Gyriawg</i> , 1310—1360.	
A divine poem ...	273	Elegy on Gwenhwyvar ...	To Gwenhwyvar daughter of Madawg ...	332
A divine poem ...	274	To a fair Woman ...	To Madawg bishop of Ban- gor ...	347
Another ...	275	The same subject ...	<i>Sevngyn</i> , 1320—1370.	
<i>Gwilym Ddu</i> , 1280—1320.		The Sabbath ...	To Angharad ...	333
Ode to the Months—To Sir Gr. Llwyd ...	275	To the Cross at Chester ...	To Llywelyn ...	333
To the same in prison ...	276	An ode to a fair Woman ...	Elegy on Iorwerth Gyriawg	334
Elegy on Trahaiarn the Bard, son of Gronwy ...	277	An ode to Awd. ...	<i>Iorwerth ab y Cyriawg</i> , 1320—1360.	
<i>Llywelyn Brydydd Hodnant</i> , 1280—1330.		An ode to Angharad ...	To a fair Woman ...	335
Verses to Ieuan ab Grufudd Voel ...	277	To Mary ...	A pious ode ...	353
To the same ...	278	To God ...	<i>Llywarch y Nam</i> , 1310—1360.	
<i>Hillyn</i> , 1280—1330.		To the Virgin Mary ...	To Llywelyn ab Mad. ab Maredudd ...	335
To Ieu. ab Ieu. ab Grufudd Voel ...	278	To the Deity ...	<i>Iorwerth Llwyd</i> , 1310—1360.	
To the same ...	278	The same subject ...	To Hopeyn Thomas ...	335
<i>Iorwerth Vychan</i> , 1290—1340.		Moral Verses ...	<i>Meurug ab Iorwerth</i> , 1310—1360.	
An ode to a fair woman ...	279	<i>Iorwerth Beli</i> .	To Hopeyn ap Thomas ...	336
The same subject ...	279	To the Bishop of Bangor ...	<i>Goronwy Ddu</i> , 1320—1370.	
<i>Llywelyn Ddu</i> , 1290—1340.		<i>Gruf. ab D. Tudyr</i> . 1290—1340.	Elegy on Goronwy Ddu ab Tudur ...	337
Ode to a fair Woman ...	318	Ode to a fair Woman ...	To a fair Woman ...	337
To the well of St. Cedig ...	318	To the well of St. Cedig ...	<i>Mab y Clochyddyn</i> , 1330—1370.	
To thank Hywel for a Bow	319	To a fair Woman ...	To Gwenhwyvar daughter of Madawg ...	338
To a fair Woman ...	319	The same subject ...	<i>Madawg Dwygraig</i> , 1290—1340.	
The same subject ...	320	Elegy on Grufudd ab Ma- dawg ...	To the same subject ...	321
<i>Madawg Dwygraig</i> , 1290—1340.		The same subject ...		
Elegy on Grufudd ab Ma- dawg ...	321			
The same subject ...	321			

<i>Hywel ab Einiawn Llygliw</i> , 1330—1370.	Officium B. Mariæ, in Welsh verse 367	<i>Tuliesin</i> .
An ode to Mevanwy of Dinas Bran 339	<i>Dewi Mynyw</i> , 1170—1210.	The incantation of the Pre- cious Stones 363
<i>Llywelyn Goch ab Meurig</i> , 1330—1370.	Elegy on Rhys Gryg. ... 357	<i>Bergam</i> .
To Hopeyn ab Thomas ... 340	<i>Heinyr</i> , 520—560.	A prediction 364
To Llywelyn and Rhydderch 340	A prediction to Maelgwn Gwynedd 364	<i>Ieuan Trwch y Daran</i> .
To Llywelyn abbot of Ys- trad Flur 341	—	A prediction 365
To Coronwy ab Tudur ... 344	<i>Anonymous Authors of the middle ages</i> .	<i>Mab Cryg</i> .
To Rhys ab Grufudd ab Ednyved 345	An ode to Rhys 281	A satire 365
To God 352	An ode to Hywel 281	Another 365
<i>Hywel Ystornyn</i> , 1330—1370.	To a fair Woman 283	Another 365
A lampoon on Adam, the tinker 342	To Thomas ab Rotpert ... 283	<i>Iustus Llwyd</i> .
<i>Tudur Ddall</i> , 1340—1380.	An epigram 353	A satire 366
A verse to the hall of Hywel 344	A fragment 354	Another 367
<i>Peryv ab Cedivor</i> , 1160—1200.	A paraphrase on the Lord's Prayer 354	<i>Addenda</i> .
To Hywel ab Owain Gwyn- edd 346	The works of the Six Days 356	Twelve pieces, printed liter- ally, and line for line, out of the Llyvyr Du, one of the oldest Welsh Manu- scripts 378
<i>Grufudd Gryg</i> , 1330—1370.	Characteristics of parts of Wales 356	Additional Readings of the Gododin (page 1), from a copy belonging to the Rev. Mr. Davies, of Ban- gor 383
A divine ode 346	Snowy Mountains—moral verses 359	
<i>Davydd Ddu o Hiruddug</i> .	Others 359	
A pious ode 347	<i>Mab Claf ab Llywarch</i> .	
	Snowy mountain—moral verses 359	
	The same subject 360	

DIVISION II.—PROSE.

A COLLECTION OF HISTORICAL DOCUMENTS.

The Preface 383	Amrywiaethau i'r Trioedd blaenorol, allan o Lyvyr Mr. Paul Panton ... 411	Nodiadau perthynol i Brut Tysilio a Brut G. ab Arthur 555
Trioedd Ynys Prydain: allan o Lyvyr Mr. R. Vaughan, o'r Hengwrt 388	Bonedd Saint Ynys Pryd- ain: allan o Lyvyr Havod Ychdryd 415	Brut y Tywysogion ... 602
Trioedd y Meirch 394	Bonedd y Saint: neu Ach- au Saint Ynys Prydain 417	Brut y Saeson 652
Trioedd Ynys Prydain: allan o'r Llyvyr Coch o Hergest 395	Brut Breninoedd Ynys Prydain: neu Brut y Eren- inoedd 432	Brut y Tywysogion, val y bu Ryfeloedd, &c. ... 685
Trioedd Ynys Prydain: allan o Lyvyr ysgrifen- edig y diweddar Barch- edig Mr. Richards o Lan- egwad yn Ystrad Tywi... 400	Brut Tysilio 434	Brut Ieuan Brechfa. O Lyfr Rhys Thomas, Ar- graphydd 716
	Brut G. ab Arthur 476	Buchedd neu Hanes Gruff- udd ab Cynan 721
		Parthau Cymru 735
		Henwau Plwyvau Cymru 740

DIVISION III.—PROSE.

A COLLECTION OF APHORISMS, PROVERBS, ETHICAL TRIADS,
LEGISLATIVE TRIADS, LAWS, AND MUSIC.

The Preface 751	Doethineb Catwg Ddoeth o Lancarvan, yr hwn	hefyd a elwir Catwg Sant 754
Doethineb Cenedlyi y Cymry:		

Y Llyvyr a elwir y Gwydd- vardd Cywarwydd ...	756	Y Naw Helwriaeth ...	872	The Laws of Howel Dda, according to the Vene- dotian Code ...	1014
Athrawiaeth Geraint Vardd Glas ...	112	Llyvyr Triodd Beirdd Ynys Prydain, a gasglwyd o Amryveilion hen lyfrau ysgriven ...	874	Book the First:—The Laws of the Court ...	1014
Diarhebbion Cymraeg a gasgl- odd yr hen Gyrys o Ial ...	838	Triodd Cyvraith ...	938	Book the Second:—The Laws of the Country ...	1026
Triodd Moes, o Lyvyr a elwir "Y Casgliad Di- drevn," eiddo Iaril Mac- clesfield ...	867	Cyvreithiau Hywel Dda, yn ol hen Gyfysgrif o eiddo Ysgol y Cymry yn Llun- dain ...	964	Book the Third:—Proof Book ...	1047
Triodd Cerdd ...	870	The Editor's Preface to Mr. Aneurin Owen's Transla- tion of the Laws of Howel Dda ...	1011	Glossary to Welsh and other terms which occur in the English version of the Laws of Howel Dda] ...	1063
Y Pedair camp ar Ugain, a'r Achos y gwnaethbwyd hwynt ...	871				

PERTHYNASAU CERDDORIAETH.

Cerdd Dannau ...	1071	Caniad Cadwgan ...	1134	Caniad y Wevyl ...	1162
Hen Gerddoriaeth, o Lyvyr Rhys Jones, y Bardd ...	1079	Caniad bach ar y Gogywair	1136	Caniad Tro Tant ...	1164
Clymau Cydgerdd yn de- chreu ...	1089	Dechre Caniad Cynwrig Bencerdd ...	1140	Caniad Sant Silin ...	1167
Macmwn byr yn dechreu	1100	Dechre caniad Llewelyn ab Ivan ab y Gov ...	1145	Caniad Marwnad Ivan y Gov ...	1170
Dechre Gosteg Davydd Athraw ...	1115	Caniad Suwsana ...	1149	Y Caniad Crychar y Brag- awd Gywair ...	1176
Dechre Gosteg yr Halen ...	1119	Pwnc ar ol pob proviad ...	1151	Caniad Hun Gwennlian ...	1185
Dechre yr Osteg Vawr, neu Osteg Ioan Vab y Gov ...	1122	Erddigan y Droell ...	1152	Caniad Pibau Morvudd ...	1191
Dechre Gosteg Lwyteg ...	1127	Cainc Davydd Brofwyd ...	1153	Caniad Llewelyn Delyn- ior ...	1199
Caniad y Gwyn Bibydd ...	1127	Proviad yr Eaws Brido ...	1153	Amryw Berthynasau i Gerddoriaeth. Cerdd Dannau o lyvyr eiddo	
Caniad Ystavell ...	1130	Proviad chwith Ivan ab y Gov ...	1156	Syr W. W. Wyn ...	1205
		Proviad Forchawg ...	1158		
		Proviad y Botwm ...	1159		

THE MUSICAL NOTATION OF THE ANCIENT BRITONS. By JOHN THOMAS, (*Pencerdd Gwalia*) 1270

EXPLANATION OF ABBREVIATIONS

USED IN REFERRING TO VARIOUS COPIES.

- H. Y..... HAVOD YCHDRYD LIBRARY, belonging to Thomas Johnes, Esq.
E. P..... The MSS. of Paul Panton, Esq.
E. D..... The MSS. of the Rev. Ed. Davies, of Olveston, Gloucestershire.
R. D..... The MSS. of the Rev. Richard Davies, of Bangor.
L. M..... The MSS. of Mr. Lewis Morris, in the Welsh School, Gray's Inn Lane, London.
Ll. D..... "LLYVYR DU," or Black Book. A very ancient MS. in Hengwrt Library.
Ll. C..... "LLYVYR COCH," or Red Book. In the Library of Jesus' College, Oxford.
-

A SHORT REVIEW

OF THE

PRESENT STATE OF WELSH MANUSCRIPTS.

THE existence of very ancient Welsh Manuscripts, in prose and verse, has been announced considerably more than two centuries ago: many respectable English writers have expressed a degree of surprise, and even regret, that these valuable remains of antiquity have never been consigned to the press; and so long have their expectations been disappointed, that hints, and even assertions, have of late been thrown out, that we have none, or none that are authentic; we will however advise such as entertain this opinion to suspend their judgment until the completion of this publication.

Our old manuscripts have for ages been locked up in the libraries of some of the first families in Wales—first in rank, first in fortune, and what on the present occasion is worth notice, first of birth and descent. These libraries have not for several centuries been disturbed by change of proprietors. In every other nation of Europe, such venerable monuments of ancestral celebrity, in the possession of ancient and opulent families, would have been long ago produced to the world with a degree of exultation that would have been very laudable; but it has not been so in Wales; patriotism and nationality admit of modifications that are truly philosophical; and, where they thus appear, are productive of very beneficent consequences. They encourage learning, improvements, and, in general, whatever tends to advance the progress of genuine civilization; but these first-moving virtues, for such they certainly

are, have almost disappeared in Wales. The *Amor patriæ* has long ceased to actuate the souls of families, who for many ages were by the Welsh nation regarded as the descendants and representatives of their venerated princes; who were even as such obeyed by them, for a long time after the title of sovereign was no longer allowed them. These families found their accounts in the general and warm attachments of the natives of Wales, who now know not those that are descended from their ancient native sovereigns; or, if they do, regard them not as such.

About the time when Wales was incorporated with England, government seems to have entertained an idea that it was not safe or politic to suffer the Welsh language to live: the use of it was discouraged, and all that could decently, and with saving-appearances, be done, was attempted, to suppress and annihilate it.

On the Reformation, the Welsh expressed a wish to have the Bible in their own language; and in 1563, an act of parliament enacted that, before the first of March, 1566, (little more than two years) the Scriptures of the Old and New Testaments should be translated, printed, and be ready for use in the churches of Wales; but, towards effecting this, not a single farthing was ever allowed by parliament, or any otherwise by government. The Bible was translated—and well translated—was printed, and brought into use, but not at the expense of government, which had given profuse encouragements to the English translators of

it. They were a few pious and patriotic individuals who did the Welsh this great service. Their names are known, and will, with high veneration, be known, as long as the Welsh language lives; which will be, we presume, as long as the Island of Britain exists. Why Welsh Bibles were taken out of churches, and burnt, as we have it recorded, and English ones ordered to be used in the room of them, cannot now be well known: we trust that, however hostile the politics of this country were once towards our language, they have so far ceased to be so, as to become absolutely in different about the matter. That it has been once in contemplation to banish the Welsh language out of Wales, admits of no positive proofs; but such as are strongly presumptive forcibly obtrude themselves upon us: otherwise, how is it that our literature has never experienced that degree of patronage and encouragement that would have enabled some individuals to usher it into the world. We desire to be understood as speaking of past times, sincerely hoping that those of the present will make amends before the tribunal of the literary world.

The printing of our ancient manuscripts has long been anxiously, but despairingly, wished for, and many persons of learning and every other necessary qualification, have at various times appeared in Wales. Attempts were made by them to bring those manuscripts out of their long and deep seclusions, but without any success. How far the absurd politics that would (had it been known how) have laid violent hands on the Welsh language, had succeeded in engaging the first and leading families of the Principality to act on such an idea, admits of no proof now, beyond that of a strong presumption; and if a few exceptions existed, which we will not deny, they were not numerous or powerful enough to give energy and effect to such an undertaking.

Many collections of Welsh manuscripts were formed, since the reign of Elizabeth, by curious persons, with a view of their

preservation; among those, which still remain, the following are the principal.

IN NORTH WALES.

The collections of
 SIR W. W. WYNNE, at Wynnestay.
 SIR THOMAS MOSTYN, at Gloddaith.
 GRIFFITH HOWEL VAUGHAN, Esq., at Hengwrt.
 PAUL PANTON, Esq., at Plas Gwyn.
 ——— LEO, Esq., at Llanerch.
 GRIFFITH ROBERTS, M.D., at Dolgellau.
 Mr. RICE JONES, at Blaenau, near Dolgellau.
 REV. RICHARD DAVIES, at Bangor.
 DAYYDD THOMAS y Bardd.
 THOMAS EDWARDS y Bardd.

SOUTH WALES.

The collections of
 THOMAS JONES, Esq., at Hafod.
 HERBERT HURST, Esq., at Ceubalva, ner Llandaff.
 DAVID THOMAS, Esq., at Trev Groes, near Cowbridge.
 ——— TURBERVILLE, Esq., at Llanaran.
 Mrs. BEVAN, at Tre'r Bryn, near Cowbridge.
 REV. JOSIAH REES, at Gelli Gron.
 HENRY WILLIAMS, Esq., at Cruc Hywel.
 MR. EDWARD WILLIAMS, the bard, at Flimston.

LONDON.

The collections of the British Museum.
 The Welsh School.
 MR. OWEN JONES.
 MR. EDWARD JONES.

OXFORD.

The collections of Jesus College.
 The Rev. Mr. PRICE, at the Bodleian Library.
 The Earl of MACCLESFIELD, near Oxford.

One of the earliest and most assiduous collectors, was JOHN JONES, of Gelli Lyddy, who continued making fair transcripts of choice materials from about 1590 to 1630, as appears by his excellent practice of affixing dates to all his labours. His volumes are folios and quartos, generally containing upwards of 1000 pages; and of these volumes the Editors are acquainted with upwards of 40, dispersed amongst various collections. The next were the contemporaries, ROBERT VAUGHAN* and WILLIAM MAURICE:—the former of the *Hengwrt*, and the latter of the *Wynnestay* collections.

The learned EDWARD LLWYD, author of the *Archæologia Britannica*, spent the whole of his life and fortune in collecting manuscripts, and intended to print the most important of them. After he had struggled with almost insurmountable difficulties for many years, he brought together upwards of a hundred and eighty volumes of old writings—many of them of great value; he had been promised admittance to some of the first libraries for ancient manuscripts in Wales; but when it became known what services he intended to Welsh literature, his friends forsook him, and withdrew from him the patronage which they had promised him: books in or of use to the Welsh language were not to be encouraged. Of this he complains when speaking of one of those pseudo friends.¹ In short, he met with oppositions that disgrace the age in which it was his misfortune to be born. The most malignant artifices were practised to obstruct him, so that he was not able to accomplish his laudable design. He died, far advanced in years, and left his valuable and numerous collection to Sir JOHN SEABRIGHT; in whose library they remained for almost a whole century, inaccessible to any one that could make a proper use of them; and it was feared they were lost for ever: but, very fortunately, as many of the books as were not scattered about and lost lately, became the property of THOMAS JONES, Esq., of Havod, and are lodged in his superb and immensely valuable library. This very patriotic gentleman, with that generosity which actuates him on every other occasion, has put those manuscripts into the hands of the Editors of the present publication.

Not long after the death of Mr. *E. Llwyd*, another gentleman of learning and appropriate abilities, the REV. MOSES WILLIAMS, engaged in a similar enterprize,

and collected a number of valuable manuscripts. Owing to the prevalence of the same spirit, he also failed of success, and was disappointed by those who had promised him their patronage; he left his collection of manuscripts to Mr. WILLIAM JONES, originally of the parish of Bodavon, in Anglesea, and who was the father of the late celebrated Sir WILLIAM JONES. This gentleman, on his death-bed, consigned the books to the custody of the late Earl of MACCLESFIELD, under the singular injunction of not even showing them to any person whatever. But, as the present noble possessor of them is at liberty to act agreeable to his own sentiments, the Editors hope that he will deposit them in the British Museum.

The late indefatigable Mr. LEWIS MORRIS, superintendent of the royal mines in Cardiganshire, employed the best part of a pretty long life in collecting manuscripts, and was for a while very successful; he was fortunate enough to be admitted into Hengwrt Library, in Merionethshire, the property of the late HUGH VAUGHAN, Esquire, and he copied thence a great number of very valuable articles; amongst them the works of our oldest bards, from manuscripts, some of which are older than the 12th century, which he collated with others of nearly the same antiquity. Mr. MORRIS had a design of printing many, or most of those ancient poems, with many things besides; but he was all the days of his life so perplexingly engaged in business, that he was never enabled to accomplish any of his designs. At his death, the manuscripts came into the possession of his brother, the late Mr. RICHARD MORRIS of the Navy Office, who, by his last will, left them to the CYMMRODORION SOCIETY; and they are now deposited in the library of the WELSH SCHOOL, *Gray's Inn Lane, London*; accessible to all that are found qualified to make a proper use of them. The collection contains upwards of 80 volumes, and their contents are chiefly ancient poetry.

¹ *At postea a quibusdam magis pseudopoliticis opinor, quam literatis dissuasus promissum revocavit.*
Vide Arch. Brit. p. 261. col. 2.

The late Rev. EVAN EVANS devoted the whole of his life to the service of the Welsh language, and its literature; he also had been permitted by Mr. VAUGHAN to copy the works of our ancient bards, from Hengwrt Library. He had likewise access to the library of the late Sir WATKIN WILLIAMS WYNN, which contains a noble collection of ancient Welsh manuscripts.

The two last mentioned collections contain several of the oldest manuscripts that are in the Welsh language. From a careful examination of the hand writings, and a comparison with manuscripts whose dates are ascertained, some of them must be attributed to different periods, from as early as the ninth century downwards. Much of the contents of the Hengwrt books, being about 170 in number, has been detailed by Mr. LLWYD in his *Archæologia Britannica*.

Mr. EVANS was admitted to the collection of the late Sir ROGER MOSTYN, which also preserves a very great number of ancient manuscripts of great value; he likewise copied the works of the oldest bards, from a very large vellum manuscript, called the Red Book, in the library of Jesus College, Oxford, which contains, besides this valuable volume, some other ancient Welsh manuscripts. He thence also copied several valuable historical tracts of the 12th century, &c. He, besides what has been mentioned, explored every corner of Wales in quest of manuscripts, and met with considerable success; but the necessary encouragement, which was solicited towards putting a part of what he had thus collected to the press, was withheld from him; and he only was able, in 1764, to print a few specimens of ancient Welsh poetry, with an English translation in a volume, which at the time sold for six shillings, and for the copyright of which the late Mr. DODSLEY gave him twenty pounds. Poor EVANS! he spent the last years of his life in want; but a little before his death, the late PAUL PANTON, Esquire,

of Anglesea, settled on him an annuity, sufficient to secure to him the necessaries of life; and Mr. EVANS, in return of Mr. PANTON'S beneficence, left him his collection of manuscripts. Some of those are ancient, but the greater number are transcripts from the Wynnstay and Hengwrt books, being upwards of 80 volumes in the whole. Mr. PANTON opened his library, as soon as it became the depository of this valuable collection, to such as knew how to make proper uses of the books, with a liberality and politeness that will be gratefully acknowledged, not only by those who had immediate experience of it, but by all in Wales, to remotest futurity, who shall be informed, or amused, by what they thus derive from him. The same must be said of his worthy son, the present PAUL PANTON, Esquire; who has, with the most generous affability, favoured the Editors with the free use of his manuscripts; and has treated with uncommon politeness those who, for the purpose of this publication, visited his valuable library.

With a cheerfulness equally polite, has the Rev. RICHARD DAVIES, of Bangor, favoured the Editors with the loan of his valuable manuscripts, as well as with the most friendly hospitality to those who at his house were permitted to examine and copy whatever they wished for in his library.

From many other parts of Wales the Editors have received valuable communications; all of which will, in a proper place, be duly acknowledged and specified.

Those who thus favour the undertaking will be gratefully remembered by our latest posterity, and their names will remain conspicuous amongst those in whom a new and more and enlightened epocha of Welsh literature commences; for such we hope will be the present commencement of a new century. A taste for books in their own language is now reviving, and gains considerably amongst the Welsh; than which nothing can more effectually secure

their morals, and consequently their happiness: especially as there are not, and we hope never will be, in our language, any such immoral and otherwise pernicious publications, as in most other countries are the bane of morality, and of social happiness. From this circumstance we claim some honour—due, and justly so, to our humbler classes, in whose hands, and at whose mercy, our literature has for ages been: and yet never considerably abused, or perverted from its proper ends of genuinely civilizing our successive generations.

It is hoped that this publication of our ancient literary remains will in some degree reanimate the genius of our country, enrich and purify the language of our writers, afford them models of writing in verse, and even, in some instances, in prose, that are more natural and truly beautiful, than awkward imitations can ever be of what, though in Greece and Rome natural, are not so amongst the ANCIENT BRITONS, who have a species of poetry peculiarly their own; of indigenous growth, founded on principles, which, if they are not always those of *Aristotle*, *Bossu*, and other votaries of Art, are undoubtedly those of Nature, and of Nature as she exhibits herself in the climate of BRITAIN, and in the manners of the remnants that still exist of its *aboriginal* inhabitants.

Those who may take some pains to acquire a proper knowledge of our language will be convinced of its rich copiousness and powers; it retains within itself the primitive roots of every word it possesses, and those, for aught that we can discover to the contrary, in their primeval acceptations. These roots so aptly associate in easy and elegant compounds, that we are not under the necessity of borrowing a single term, in any art or science, from other languages, ancient or modern. The origin of our verb is obvious; our derivative are peculiarly neat; the names of persons and places, as *Caswallawn*, *Casivelawnus*; *Cynwelyn*, *Cunobelinus*;

Caratoc, *Caractacus*; *Prydain*, *Britain*; *Celyddon*, *Caledonia*; *Essyllwyr*, *Silures*, &c., &c., are compounds and derivatives, on precisely the same principles that still actuate the language, and are as familiar to us as if they were of recent formation; which proves to a demonstration that our language has altered but very little or nothing; and equally demonstrates that it was formed long before the Roman invasion. It appears to have at that time attained to a stability, which secured it against all the storms that, through almost two thousand years, have assailed it. This accounts for its having escaped with life, when all the languages of the ancient Roman Empire died in its fall—even the Latin itself. Through all the dark ages which succeeded the ruin of the empire, the Welsh, for every purpose of literature, used their own language, whilst every other neighbouring nation were generally obliged to have recourse to the Latin tongue.

The ancient Welsh literature has been viewed in very false lights. The Welsh nation and language, as we have just observed, had passed through half a thousand years of Roman learning and civilization before the period wherein the oldest extant of our bards lived; they had also become CHRISTIAN for so long a time before; of course a literary people. After having possessed the advantages of so long and luminous a period of knowledge, how unjustly are our ancient manuscripts viewed through the same medium with the fictions of modern times? We pretend to give nothing from oral tradition; we produce many hundreds of manuscripts of undoubted antiquity, marked with all the genuine characteristics of authenticity.

No one branch of literature ever exists amongst any people by itself, singly and alone; it is always accompanied by others: thus in Wales we have in our old manuscripts, besides poetry, history, geography, such as it is, astronomy, laws, ethics, devotional tracts, agriculture, grammar,

vocabularies, criticisms, lives of saints, medical tracts of various ages: and all these by very numerous authors. Such are the natural and unavoidable circumstances of literary knowledge; before we can hope to establish a forgery, in any one single branch, it is absolutely necessary that we should forge in all, or most, of the others, that every thing may have its inseparable concomitants. To say that letters had been used in any country, and they had never been applied to, or ever had for their object more than one branch of learning, is as probable a tale as if one should say that he had seen a large and fertile country, where only one species of plant grew, but that in the greatest luxuriance. In all these various branches put together, the Welsh language affords upwards of a thousand, we will venture to say two thousand, manuscripts of very considerable antiquity.

Where a great number of copies of any work are found, that circumstance is a sufficient proof that it has been long extant; and more particularly so, if such numerous copies are obviously of various antiquities; clearly evinced to be so by the very various appearances of age, of colour, of decays of hand writing, &c.—appearances that art can never give; at least, it has not hitherto succeeded in the attempt. Nothing but a great length of time can possibly give existence to such a number of copies, of characters and complexions so various, as we produce. This argument becomes still stronger, if those books appear to be of those ages when but few could write, and when inducements to write were also but very small: a still greater length of time is necessary, under such circumstances, to produce such a multitude of copies; and hundreds of Welsh manuscripts are of such a description.

The copy of a negligent or unskilful transcriber gets into the hands of one who detects its errors, and in his own way corrects them; in the hands of another person, such errors are corrected in a different

manner; a third supplies the defect, on ideas of his own, very different, sometimes, from either of the others; so does a fourth, a tenth, and possibly a hundredth. Thus will copies, in a long succession of years, differ greatly from each other; and, perhaps, every one of them in some things from all the others; and when time has left the original at a very remote distance, it becomes imperceptible, where no copy by the author, or of or near his age, can with any probability be discovered. The judicious critic can only prefer that copy which has the best readings; that has the fewest inconsistencies in sense, purity of language, manners, versification, and the like. When a time arrives, wherein we find a great multiplicity of such copies, we may be well assured that their original is very ancient; for such a multiplicity of copies, of variations in readings, of apparent but very various antiquities, evinced by the effects of time in different degrees upon them, can never be produced but by a long series of ages. These things are, as we may term them, the grey hairs and wrinkles of old age, which never deceive those who behold them. The many copies extant of the ancient Welsh bards have been thus acted upon, by time and by accident; of course, they are authentic; or there must have existed a very great number of forgers somewhere, and at some time, as remote at least as the appearances of the greatly decayed manuscripts indicate, who combined thus to impose on the world; and in every age there must have been a succession of forgers, who, possessed of a secret, very similar to that of Free Masons, continued the fraud, and all to no purpose. If there are any who can possibly believe such a thing, we warmly congratulate them on the peculiar superiorities of their understandings; who can stand under mountains of absurdities and improbabilities without failing.

Our bards were not barbarians. They were men of letters. We are informed in what seminaries they were educated; we

talk not foolishly and incredibly of oral tradition, in such cases, but inform the world where their works are preserved, in very ancient and very numerous manuscripts; we name the libraries of the most opulent and respectable families of our country, the library of Jesus College, the Bodleian, the British Museum, and others. In these have our manuscripts been preserved for ages; in these they remain at present; and in these, we presume, they will be well preserved for ages to come, opened to all those who, possessed of proper qualifications, may, *rationaly incredulous*, wish to be informed. Ancient copies are also found in private hands, pretty numerous, in most parts of Wales; and that *stubborn audacity*, which either withholds or gives false evidence, is not chargeable on us; and we hope that we shall never have any occasion to bring a charge of *audacity equally stubborn* against those who, without examining the evidences which we point out to them, may presume to decide one way or the other, either for or against the authenticity of what we now give to the press.

These ancient poems have for ages been secluded from the eyes of the public; and some of the collections very difficult of access; and very mistaken ideas of them have for a long time circulated through every part of Wales; there are consequently preconceptions, from which many will too rashly criticise; but a long course of study is absolutely necessary to understand them properly: facts, of which no other records remain, are often alluded to; opinions that are forgotten; manners that no longer exist; idioms, and figurative modes of expression, that are obsolete, and obscured by various schemes of orthography, arising from the inadequacy of the Roman alphabet to represent the ancient British one, render many passages almost unintelligible novices. It is not from a supposed loss, or corruption of our language, that they are difficultly understood; they contain very few, if any words, either radicals

or derivatives, that are not at this day of common use, in one part or other of Wales; nor have any of those words materially changed their acceptation. Our language, as some have imagined, is not altered; it is therefore to be regretted that the Reverend EVAN EVANS did not, in his *Dissertatio de Bardis*, investigate and point out the various things which embarrassed him, instead of assigning all the difficulties to the language. In many of the allusions indeed they are dark, mutilations occasionally met with out of the question, which equally confuse in every age, the present as well as the past, and are matters, not of language, but of accident. Yet, with all these difficulties, which we have mentioned, a little close application to them will make pleasing discoveries; for, besides frequent instances of beautiful poetry, it will be found that from our old bards new and great lights on history are obtained. They exhibit lively pictures of primitive manners, afford curious anecdotes of our ancient knowledge, especially of the very beautiful ethics of our remote ancestors, who seem to have penetrated farther into the knowledge of human nature than the world can be easily brought to believe; and on these occasions we see the Welsh piercing into depths that are almost unfathomable to other languages. Some instances of this will be produced in a proper place from the works of our venerable bards, and also from our very ancient moral aphorisms, which are of nature so very singular in their structure, turn of thought, and mode of expression, that there has not yet been known a language in the world whence they could have been in any degree derived, or wherein strength, clearness, neatness, and facility of expression, can be equally found.¹

¹ Those who take a pleasure in the research of antiquity, would find their toil well requited, were they to learn the Welsh language, in order to judge for themselves, after the example of SHARON TURNER, Esq., the elegant author of the History of the Anglo-Saxons.

We conceive it one of our greatest duties to give these ancient manuscripts with the most scrupulous fidelity, *as we find them*; even with all their real or supposed errors of orthography, omissions, interpolations; defective arrangements, of words, lines, stanzas, and the like, however obvious these may be; and to leave the work of purging them of such defects to the judicious and candid philologist. This we think the best way of obviating the charges of imposition and collusion, which may fairly be brought against those who send writings into the world through the medium of the press, in colours not originally their own; making them to appear what they will not in reality be found to be, by those who so far honour them as to explore the sources from whence they are derived.

Several of the ancient collectors of the works of our bards appear to have had more affection for, than knowledge of, what they copied; and perhaps the greatest number of the oldest manuscripts of every nation, language, and age, are in the same predicament of their authenticity; but, on the contrary, a very corroborative proof of it; especially where such defective copies are (as in our case) numerous, and those defects in the same passages numerous varying from each other, as we have already more fully observed.

In some of our oldest bards, passages that are *Papistically superstitious* appear, though but seldom; and some half-informed critics wish to consider such pieces as spurious. The churches of Wales, they observe, submitted not to the Papal authority till long after the age of TALIESIN, and others. So far they are right; but though the *power of the Church of Rome* was not then, nor for two centuries at least afterwards, acknowledged in *Wales*, many of its superstitious had taken root amongst us. Of this, we have the unequivocal proofs from monumental inscriptions anterior to the age of our most ancient bards, of whose works we have any thing remaining; amongst others, those in the church-yard

of *Lantwit Major*, in *Glamorgan*, where the monastery of ILTRUTUS stood, are striking instances. Two of these monumental pillars, or crosses, as their inscriptions inform us, were erected by SAMSOX, archbishop of Dole, in Brittany, who was the disciple and successor of ILTRUTUS, about the year 500, or rather earlier: for ILTRUTUS was vested with the superintendency of this monastery of *St. Germanus* about the year 440. For these reasons, such passages of superstitious doctrines affect not the authenticity of the poems in question; imprudent sticklers for the imaginary honours of our ancient church, or any thing else, that wears the colours of unphilosophical nationality, would admit, or reject, as best suited their prejudices; and would consequently greatly mutilate, and otherwise corrupt, our old manuscripts, give the world a very fallacious idea of them, and bring the whole into discredit. But, on our plan, the authenticity of every piece has, besides other supports, a foundation of its own to rest upon; and if its own should be found unable to bear it up, that of another may not beso in the least.

The index of the contents of the first volume of poetry will give the reader a tolerably exact idea of the periods when the different poets flourished, as the years are put therein after the name of each.

It has been already observed, that in the conclusion, it is intended to give a dissertation on the ancient Welsh poetry; wherein we shall consider the nature and peculiar character of it; analyze the verse of our different periods, point out in what they differed, the progress of their improvement, and enlarge on the subject of alliteration. This will enable the reader, who meets, as he frequently may, with ancient anonymous poems in *Wales*, to form a tolerable judgment of the age wherein they were written. It is intended also to give a catalogue of all our ancient writers in prose and verse, with such anecdotes of their lives as are known, what remains of their works, in whose possession, and to give a

proper account and description of such manuscripts as we have used, and as many others as we can meet with, or be well informed of.

The second part of this volume, as is likewise observed before, contains the works of a great number of our most celebrated bards of the second period, commencing at the beginning, or nearly so, of the twelfth century, and continued into the fourteenth century. At the close of this period, our versification had attained such a degree of perfection, by regular and progressive improvements, that no language, ancient or modern, ever yet attained to. Our system includes not only all the varieties of verse that has yet been produced in all known languages, and in all known ages, but also a number equally great of such constructed verse as we have neither seen nor heard of, in any country, or in any tongue; and yet these latter ones are by far the most beautiful and musical that we have. This system comprehends twenty-four classes of verse, or twenty-four elementary principles; these classes, and their subdivisions, include every species of verse that has ever yet, in any age, or amongst any people, been produced; he-

sides, as just observed, a prodigious number of originals entirely and exclusively our own:—all which had been discovered and brought into general practice about the close of this our second period. But, with the whole being arranged and reduced to a regular system commence our third period, the object of the second volume of poetry, which must consist now of only a selection from a great number of bards, the whole of whose works could not be comprised in a very great number of volumes. This period will come down to the time of queen ELIZABETH; ever since which period our poetry has been lamentably on the decline, till within about forty years ago, when a considerable revival took place; and it is now slowly returning, by an advancing reformation, to its ancient purity, which will be where it should stop, a little short of the excessive refinements to which it once attained. A selection of a sufficient variety of the *best*, rather than the restoration of the *cumbersome whole*, of our *ancient metres*, is that which seems most desirable; and of attaining to this we are, seemingly, in a pretty fair way at the present conjuncture.

CYFARWYDDYD I DDARLLEN

YR HEN GYFANSODDIADAU CYMRAEG

SYDD YN Y GWAITH HWN.

YSGRIFENWYD y cyfansoddiadau hynaf sydd yn y gwaith hwn yn y 12fed ganrif, llawer o'r rhai a geir yn "Y Llyvyr Dŷ o Gaer Vyrddyn." Hwn, yn ol barn Edward Llwyd [*Arch. Brit.* 225], a gynnwys y llawysgrifau hynaf a mwyaf awdurdodol a feddwn. Y mae y rhan gyntaf o hono, medd E. L., wedi ei ysgrifenu mewn llythyren fras eglur, ac yn ymddangos yn llawer hynach na'r rhan olaf. Cynnwys y rhan gyntaf Farwnad i Hywel, yn B. A. 1104, gorŵyr i Hywel Dda; a chynnwys y rhan olaf Farwnad Fadawg fab Maredyd (tu dal. 155 o'r gwaith hwn) Tywysog Powys yn 1158, gan Cynddelw Brydydd Mawr; a thybia E. L. y dichon mai y bardd hwnw a ysgrifonodd yr rhan olaf o'r Llyfr Du. Y mae lliaws o'r caniadau sydd yn y gwaith hwn yn y Llyfr Du; megys, "Ymddiddan rhwng Ūgnach ab Mydno, o Gaer Seon â Thaliessin, o Gaer Dyganwy," tu dal. 44; "Ymddidan rhwng Myrddin Wyllt â Thaliessin," tu dal. 45; "Kerdd i Wallawg ap Lleenawg," tu dal. 55; "Englynion beddau milwyr Ynys Prydain," tu dal. 65; "Marwnad Geraint ab Erbin," tu dal. 83; "Marwnad Urien Reged," tu dal. 84; "Marwnad Cynddylan ab Cyndrwyn," tu dal. 87; "Canu Llywarch Hen, i'w henaint a'i Veibion," tu dal. 92; "Can Maenwyn," tu dal. 96; "I'r Gog, yn Aber Gwawg," tu dal. 100; "I Yscolan," tu dal. 104; "Hoianau neu Borchellanau Myrddin ap Morfryn, alias Myrddin Wyllt," tu dal. 106; "Afallenau Myrddin," tu dal. 115; "Gossymdeith Llevoet Wyneb Glawr," tu dal. 118; "Cynogogion Elaeth," tu dal. 123; "Gwyddneu," tu dal. 125; "Gwyddneu pan ddaeth y môr tros Gantref y Gwaelawd," tu dal. 125; "Ymryson Gwyddneu a Gwyn ab Nudd," tu dal. 126; "Marwnad Fadawg fab Maredudd," tu dal. 155; "Dadolweh yr Arglwyt Rys," tu dal. 164.

Cymmerodd Golygwyr cyntefig y gwaith hwn (Iolo Morganwg, Owain Myvyr, ac Idrison=y Dr. Pughe), amryw o'r caniadau crybwylledig o lawysgrifau ereill, er

mwyn eu heglurdeb, fe allai, gan gyfeirio yn achlysurol ar odre'r ddalen at y Llyfr Du, a llyfrau ereill; ond y mae'r deuddeg awdl dienw sydd yn yr Attodiad, tu dal. 378, wedi eu cymmyrdd "allan o'r Llyvyr Du lythyr yn llythyr."

Y nesaf i'r Llyfr Du o ran oedran a phwysigrwydd yw "Llyvyr Koch o Hengest," yr hwn, yn ol E. L., a ysgrifenydd tua diwedd y 14eg ganrif; ond gan fod rhai caniadau yn niwedd y llyfr o waith Lewis Glyn Cothi, yr hwn a fucheddai tua diwedd y 15fed ganrif, rhaid fod y rhan yma o hono, o leiaf, yn llawer diweddarach na'r 14eg ganrif. Y mae yn dra thebyg nad ydyw holl gynnwys y Llyfr Coch, mwy na'r Llyfr Du, ar yr un amser, na chan yr un person; a bod y rhan olaf o'r naill fel y llall yn hynach na'r rhan flaenaf. Y mae rhai wedi meddwl mai L. G. Cothi a ysgrifonodd yr holl lyfr, tra y tybia ereill mai rhyw ad-ysgrifenydd professedig a wnaeth hynny, allan o ddefnyddiau hynach fyth [*Cambro Brit.* ii. 107]. Yn y rhan olaf o'r llyfr y mae'r brdydyddiaeth a gynnwys wedi ei hysgrifenu: dechreu tu dal. 513. Y mae lliaws o'r caniadau sydd yn y gwaith hwn yn y Llyfr Coch, o'r rhai a briodolir i Taliesin, Llywarch Hen, a Myrddin, hyd yr Iustus Llwyd; a chynnwys lawer o'r rhyddiaith a geir yma hefyd; megys Brut y Tywysogion, Brut y Saeson, ac amryw o'r Trioedd.

Nid yw hysbys, hyd y gwyddys, pa bryd yr ysgrifenydd y Gododin gyntaf; ond ymddengys fod y gân yn hysbys yn y 12fed ganrif, gan fod Dafydd Benfras, (B. A. 1190—1240) yn crybwyll am dani ac am yr awdwr, fel hyn:—

"I gauu moliant mal *Aneirin* gynt
Dydd y cant *Ododin*."—tu dal. 217.

Dywed Edward Llwyd [*Arch. Brit.* 261], fod William Maurice, Cefn y Braich, yn dywedyd am "Lyvyr Aneyrn, ne Lyvyr y Gododhyne a'r Gwarchane," oedd yn yr Hengwrt, ei fod mewn "llaw hen dros ben." Dywed Ab Ithel [*Pref. to Gododin*,

tu dal. viii], fod ei gyfieithiad ef o'r God-odin wedi ei seilio ar lawysgrif ar femrwn, a ysgrifenyddwyd, fel y tybir, tua 1200.

Dywedir fod y llawysgrifau hynaf o Gyfreithiau Hywel Dda, a gasglwyd yn y 10fed gamrif, wedi eu hysgrifennu yn y 12fed gamrif. Ysgrifenyddwyd y copi o honynt sydd yn y gwaith hwn, gan y Dr. Pughe, mewn llythyr aeth o'i gynlluniad ef ei hun, yr hon y rhaid ei hegluro ar wahân i lythyr-aeth yr hen gyfansoddiadau.

GWAHANOL DDEFNYDDIAD LLYTHYRENAU
YR EGWYDDOR.

Prif nodwedd yr hen orgraphau (*orthographies*) ydyw eu hamddifadrwydd o dreigliad y llythyrenau; hyny yw, nid ydyw *e*, er esampl, braidd un amser yn troi yn *g*, *ngh*, ac *ch*. Gan hyny, yn lle cefn, dy gefn, fy *nghefn*, ei *chefn*, megys yn yr orgraph bresennol, cefn, dy cefn, fy cefn, ei cefn, a geir yn yr hen orgraphau; a chyffelyb ydyw yr holl llythyrenau cyfnewidiol. Hyn ydyw'r peth penaf sy'n gwahaniaethu yr hen orgraphau oddi wrth y rhai diweddar; a pho hynaf y byddo orgraph, lleiaf oll a fydd o dreigliadau ynddi. Nodwn rai o'r manylion dan y gwahanol llythyrenau.

A.

Heb law ei sain gyffredin, defnyddid *a* am *o* ac *y*: “*a* dan morduyt mygr was”—*o* dan forddwyd mygr was; “*a* chimrev an biv”—*a* Chymry yn byw.

Ae am *a'i*:—“*ar* saer *ae* gunel”—*a'r* saer *a'i* gwnel; “*arbenygawl* mon *ae* guled-yehuy”—*arbenigawl* Mon *a'i* gwledychwy.

Ai am *ae* ac *e*: “*kair*”—*caer*; “*caitoir*”—*cedawr*.

Au am *aw*, *af*, *o*: “*maur* y kynnit”—*maur* y cynnydd; “*arduireauc* Dev”—*arddwyreaf* fi Dduw; “*rriugedaul*”—*rhinweddol*.

Aw am *ab*, *af*: “*awraham* pen fit”—*Abraham* ben ffydd; “*guengert* aganaw”—*gwen-gerdd* a ganaf; “*bet* deheveint ar cleveint awon”—*bedd* Deheuciant ar gleueint *afon*.

Ay am *a'i*, *ai*: “*dir* y paup or *ay* clywei”—*dir* i bawb *a'r* *a'i* clywei; “*ay* da kiliau rac y kornuyt”—*ai* da cilio rhag y cornuyd?

B.

B a saif yn fynych, heb law ei sain ei hun, am *f* ac *m*: “*gilbin*, morbran, ambod-lau”—*gylfin*, morfiran, anfoddlawn; “*embedid*”—*ym medydd*; “*ein* *bedin*”—*ym myddin*.

Saif *b* yn ddamweiniol am *ff*: “*amgibret*”—*amgyffred*.

C.

C, heb law ei sain ei hun, a saif am *ch*, *g*, *ngh*: “*nigurocosam*”—*ni worchusaf*; “*enelle* cinicier ar alanas”—*yn y lle y cynygier* ar alanas; “*gueleisse* guir *yg* cwinowant”—*gwelais* i wyr yng *nghwynofant*.

Ck a ddefnyddir yn ddamweiniol am *ch*:—“*a honno* *aderckewyr*”—*a honno* a *ddyrchefir*; “*meckid* *meibion* *Meigen*”—*Mechydd* *meibion* *Meigen*.

CH.

Ceir *ch* yn y cyfansoddiadau hynaf yn dynodi y sain a roddir iddi yn bresennol, ac nid ydys yn gwybod iddi gael ei defnyddio erioed yn y Gymraeg am un sain arall: “*Ef* rhwygei *a chethrei* *a chethrawr* *odduch* *lle* *lladdes* *llafnawr*”; “*Due* *uch* *guit*, ac *vn* *uch* *eluit*”—*dwyr uch* (*uwch*) *gwŷdd*, ac un *uch* *clfydd*.

D.

D, heb law ei sain ei hun, a saif yn fynych am *dd*, ac weithiau am *n* ac *th* hefyd: “*gaur* *a doded*”—*gawr* a *ddoded*; “*na* *ddidau* *i* *barch*”—*na* *ddidaw* *ei* *barch*; “*medal*, *echuid*, *hvrdd*, *heid*”—*meddal*, *echwydd*, *hwdd*, *haidd*: “*vy* *Dewis* *kinvllaud*”—*fy* *newis* *gynnullawd*; “*bet* *Airgwl* *in* *dyved*”—*bedd* *Aergwl* *yn* *Nyfed*; “*Ioruerd* *uab* *madauc*”—*Iorwerth* *fab* *Madog*.

Dd, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 227], tua'r flwyddyn 1400. Pa fodd bynag, ceir hi ddwywaith neu dair yn yr “*Ymddidan* rhwng *Myrdin* *Wyllt* a *Thaliessin*,” sydd yn y gwaith hwn (tu dal. 45), “*allan* o'r *Ll. Du* o *Gaerfyrddin*,” ac y mae'n fynych yn y copi sydd yma o'r “*Gododin*,” a cheir hi yn ddamweiniol yn yr holl gyfansoddiadau bron a elwir gwaith y *Cynfeirdd* a'r *Gogynfeirdd*, oddigerth “*Beddau* *Milwyr* *Ynys* *Prydain*,” tu dal. 65, a'r *Awdlau* *dienw* sydd yn yr *Attodiad*.

Dh a ddygwyd i'r orgraph i gynnychioli *dd*, medd E. L. [*Arch. Brit.* 227], yn amser y frenhines *Elizabeth*, gan y Dr. D. Powel [B.A. 1584], a'r Dr. J. D. Rhys [B.A. 1592]; ond yr ydym yn cael *dh* yn sefyll am *dd*, yn ddamweiniol yn y *Glossæ Oxoniensis* [*Zeuss*, ii. 1076], a ysgrifenydd yn y 9fed gamrif, yn y gair “*mergidhaham*”—*meryddaf*. Ceir hi yn ddamweiniol hefyd yn y gwaith hwn; megys, “*ebrynudhav*”—*ebrywddaf*; “*echuidh*”—*echwydd*, &c. Tybir ei bod yn sefyll am *th* yn y gair “*laudhuer*”—*llaethfer*, yn y *Glossæ*. Adferodd y Dr. Davies yr *dd* yn ei lle, yr hon a arferir hyd heddyw.

Dl, a saif am *ll*, yn y *Glos. Ox.*: “*llonaid*”—*llonaid*.

E.

E, a saif weithiau am *a*, *i*, *y*, ac *ei*, heb law ei sain ei hun: “*guerin enuir*”—*gwerin anwir*; “*kynt e vud e vian nogyt e allawr*”—*cynt yn fwyd i fran nag (yr ä) ynghyd i allor*; “*chwerw en trin a llain eu emdullyaw*”—*chwerw yn nhrin a llain yn ymddullio*; “*disgynnyeis em bedin*”—*disgynais ym myddin*; “*Devi ehun*”—*Dewi ei hun*.

Ei am *ai*: “*man edelhei*”—*man y delai*.

Eu am *au*, *yw*, *y*, ac *u*, heblaw ei sain ei hun: “*neu i voli*”—*mau i foli*; “*afreu afop amrifreu*”—*a ffrau, a phob amryffrau*; “*arall eu pan del deu vrenyn ar eu cydterfyn*”—*arall yw pan ddel dau frenin ar eu cyd-derfyn*; “*a chimreuan biv*”—*a Chymru yn byw*.

Ev am *au*, *eu*, *ew*, *uw*, heb law am *ef*:—“*Dev yssi vn a deu, yssi tri hep ew, hep haut y amher*”—*Duw ys sy un a dau, ys sy dri heb au, heb hawdd ei amhieu*; “*ni but ar lev tref direid*”—*ni lydd ar lew dref ddiraid*.

Ew am *ef*, heb law *ew*: “*ni ddodai lew ar ladron*”—*ni ddodai lef ar ladron*; “*Ri oet ew Riogan ac guant*”—*Rhi oedd ef, Rhiogan a'i gwant (gwanodd)*.

Ey am *ai* ac *ei*: “*o teyr forth egueneyr saraet yr brenyn*”—*o dair ffordd y gwneir sarhad i'r brenin*.

F.

F, a saif am *ff* ac *ph*, heb law ei sain bresennol: “*fruth afreu afop amrifreu*”—*ffrwyth a ffrau, a phob amryffrau*; “*ef a gief*”—*ef a gaff*.

FF.

Ff, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 227], mor foreu a'r 12fed ganrif, neu gynnarach. Yr unig lawysgrifau sy genym, yn hynach na'r 12fed ganrif yw y *Glos. Oxon.*; ond ni cheir *ff* yn y rhai hyny. Saif *ff*, weithiau, yn yr hen gyfansoddiadau, am *f*: “*ac inn cow. val ioff. a diwaud wrth y gureic. y am dreie vffyl-dawd*”—*ac i'm cof fel Iof (Iob) a ddywawd wrth ei wraig ei amddraig uflyldawd*; “*canydoet hagen higaf. y rotion*”—*can ydoedd hagen hygaf ei roddion*. Ond ei sain gyffredin ydoedd yr un ag yn bresennol; megys, “*offer y lwyth maddeu*.”

G.

G, heb law ei sain ei hun, a saif am *ng* ac *nhg*: “*athuendicco de egluis a chageil*”—*a'th fendigo di eglwys a changhell*; “*y rug*

Kaer Kenedir a glan”—*y rhwng Caer Cenedir a glan*; “*yg goed gorynny y gordibet loeyr*”—*yg nghoed Gorfynwy, yng ygorddibed Lloegr*.

Ge, neu *gk*, am *ugh* (=ng—ngh): “*nyd oet ageloduawr llaur pan llatei*”—*nid oedd anghlodfawr llawr pan laddai*; “*arf ageynnull ageyman dul ageysgoget*”—*arf anghynnull anghyman ddull anghlysgoged*; “*hiraethauc vyg kog ygkyneithas*”—*hir-aethog fy nghog yng nghyndeithas*.

Gg, a saif yn bur fynych am *ng*: “*naut eggylion*”—*nawdd angyllion*; “*yggrut yg gretyf carant*”—*yng ygrudd yng ngruddf carant*; “*meint uyd ygguasgar*”—*maint fydd yng ngwasgar*.

Gh, a saif weithiau am *ch*, ond yn fynych am *ng* neu *ugh*: “*treghissant trydyd o vei tryghantlog yn llyghes vordei*”—*trechasant trydydd dydd o Fai dri chan llong yn llynges Mordai*; “*kyn aghen aghen athrugar*”—*cyn angen angeu a thrugar*; “*nyt yngyghain*”—*nid yngynghein*; “*o gyt gyghor*”—*o gydgynghor*; “*ughyvyrdelit*”—*ughyfyrdelid*; “*balch yghynted*”—*balch yng nghyntedd*.

Y mae *g* weithiau yn fud yn nechreu ac yn nghanol geiriau: “*Ryv duted ed mic. ogyllestic guisc. Agusevis im deni*”—*Rhyw duded edmyg o gyllestig wisg a a wisgwys am dan*; “*agueleiste gureic amab genti*”—*a welaist ti wraig â mab ganddi*; “*equin*”—*ewin*; “*ringuedaulyon*”—*rhinueddolon*; “*pedguar*”—*pedwar*; “*mergidhaham*”—*meryddaf*.

Nc.

Nid ydys yn cofio gweled *ng* mewn ysgrifau hynach na'r rhai a gymmerwyd o'r Llyfr Coch; megys, “*A diano;*” “*deuddeug guragedd*;” “*yn pump ran ryngthynt*”—*yn bum rhan rhyngthynt*.

H.

Defnyddid *h* o'r dechreuad yn yr orgraph: “*helgahti*”—*hela di*; “*hep amgnabot*”—*heb ymnabod*; “*hacboi*”—*hacbwyt*—*yr wyt yn hacio*.

Arferid *h* yn fynych yn y llawysgrifau hynaf o flaen mân eiriau a ddechreuant â llafariad; yn wir, tybia rhai mai ynganiad cyntaf y llafariad oll oedd *ha, he, hi, &c.*: “*ha crisp*”—*a chrib*; “*hac orachmonou*”—*ac o'r achfennau*; “*hin map diop*”—*un mab i Iob (Iof, lau?)*; *hin cetlinou ir leill*—*yn gydlinan i'r lleill [Glos. Oxen.]*

Defnyddid *h* hefyd i hwyhau llafariad ac i rymuso rhai o'r cydseiniaid; ac yn y fath amgylchiadau, wrth gwrs, byddai yn

fud: “*chag fin*”—eang ffin; “*llenn lliu hauc*”—llen lliw eog; “*bahet*”—baedd; pan *roho* naud ydyn ay lad—pan ro nawdd i ddyn a'i ladd; “*heithan*”—eithaf; “*bahell*”—bwyell; “*elhid bendit*”—elid bendith; “*man edelhei*”—man y delai; “*etnocelhaam*”—edngoelïaf (rhoddaf goel i ednod).

Saif *h* yn ddamweiniol am *ch*: “*suh*”—swch [*Glos. Oxen.*].

I.

I, a ddefnyddid weithiau, heb law ei sain ei hun, am *a, e, u, y, ac ei*: “*Rev duted ed mic. ogyilestic guisc. Aguisic vis im deni*”—rhyw dudded edmyg o gyllestig wisg a wisgwys am dani; “*teilug pirfeith*”—teilwig perffaiith; “*rotesaw dirneid kin dirnaud*”—rhoddes ef ddyrnaid cyn ddyrnod; “*angunel iechid try penid ae bimp dirnaud*”—a'n gwnel iechyd er y penyd a'i bun ddyrnawd; “*maab ad dyco ivan*”—mab a ddygo *ei* fam; “*i mac*”—*y* mac.

K.

K, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 228], o gylch 1200, gan y Normaniaid; “*ac nid ydyw byth i'w chael*,” eb efe, “*yn y llawysgrifau hynaf*.” Pa fodd bynag, yr ydys yn ei chyfarfod yn fynych yn y caniadau o'r Llyfr Du, a ysgrifenyddyd, yn ol pob tebyg, cyn 1158; megys, “*Turr keissied y keissav keli*”—turr ceissied i geisio Celi. Ceir “*k kam*,” hefyd yn Egwyddor Nemnivus [*Zeuss.* ii. 1089], a ysgrifenyddyd yn y 9fed ganrif.

K a saif yn y gwaith hwn am *c, g, ugh*, ac weithiau am *ch*: “*Erbarch o kyuarch.* o kyuaenad. vy kert ith kirpuill kanuill kangulad”—Erbarch o gyfarch o gyfaenad: fy *nygherdd* i'th gyrbwyll canwyll canwlad; “*nat oed un gobeyth ydao kassae dyvot traykevyn oy kyvoeth*”—nad oedd un gob-aith iddo cassai ddyfod drachefn o'i gyfoeth. *Gwel C.*

L.

L, yn y cyfansoddiadau hynaf, a ddefnyddid am *l* ac *ll* yn ddiwabhaniaeth: “*mi telun*”—fy nheilyn; “*med nouvel*”—medd nyfel; “*an calaur*”—a'n callor; “*an patel*”—a'n padell; “*loinou*”—llwynau; “*budicaul*”—buddugol; “*gulan*”—gwlan; “*ma/gueretic*”—mallwaredig.

Lh a ddefnyddid yn y cyfansoddiadau hynaf, yn fynych rhwng dwy safariad, er mwyn grymusder, fe allai; megys, “*etnocoilhaam*”—edngoelïaf; “*men y delhei*”—man y delai; “*med a dalhei*”—med a dalai; “*elhid bendith*”—elid bendith; “*a yd alhaeth*”—a rydd *alacth*.

Tua chanol yr 16eg ganrif, defnyddiodd y Dr. J. D. Rhys, a'r Dr. T. Williams, *lh* am *ll* yn gysson, hyd oni fwriodd y Dr. Morgan a'r Dr. Davies hi ymaith, gan ddefnyddio *ll* yn ei lle. Defnyddiodd E. Llwyd yr *lh* drachefn, yn ei *Archaiologia*, yn 1707; ond ni lwyddodd yntau i'w dwyn i arferiad yn lle *ll*.

LL.

Ll, a ddygwyd i arferiad, yn ol E. L. [*Arch. Brit.* 228], o gylch y 12fed ganrif; ond y gwir yw ei bod yn cael ei harfer yn achlysurol, o leiaf, er pan ysgrifenyddyd yr iaith gyntaf, cauks cyfariyddir â hi amryw weithiau yn y *Glos. Oxen.*, yn gystal ag yn y *Llyfr Du*; megys, “*bahell*”—bwyell; “*epill*”—ebill; “*guilhim*”—gwellaif; “*gratell*”—gradell; “*cuntulled*”—cynulled; “*cuntulletou*”—cynulledau (cynnulliadau).

Defnyddid *ll* yn ddamweiniol am *l*: “*o blein cingleis i allun guernem*”—o Flaen Cynlais i Allun Gwernen.

M.

M, heb law ei sain ei hun, a saif am *f* yn fynych yn y cyfansoddiadau hynaf: “*indigatma*”—y ddygadfa; “*guaroinaou*,” *gwareufau* (chwareufau); “*cemmein*”—camafin; “*iranamou*”—yr anafau; “*hac orachmonau*”—ac o'r achfenuau; “*emneitian*”—anneidiaf; “*cymreith na breint ecluis Teliau*”—cyfraith a brait eglwys Teilo.

Y cynaniad yma o'r *m*, medd E. L., a barodd i'r Rhufeiniaid ysgrifenu Cadfan, Cuneddaf, Cynfarch, Brychfael, yn Catamannus, Cunotamus, Conmarchus, Brochmaelus.

M, a saif yn ddamweiniol am *b*: “*Bet Ebediv am Maelur*”—bedd Ebedyw ab Maelur.

N.

Fe allai mai *n* ydyw y sain fwyaf sefydlog yn yr egwyddor, oddi gerth *s*; canys nid ydys yn gwybod iddi erioed gael ei seinio yn wahanol. Yr unig ddyrswch gyda golwg ar *n* oedd, fod ysgrifenyddwr y canol oesoedd yn defnyddio yr un llythren i'w dynodi ag *u*; canys ysgrifenedid arenau, *tyner*, *nerthu*, y pryd hyny yn *areuueu*, *tyuer*, *uertu*, a'r cyffelyb; hyny yw, arferent yr un llythren am y ddwy sain *n* ac *u*.

O.

O, a saif yn yr hen gyfansoddiadau, heb law ei sain gyffredin, am *u, w, neu y*: “*ni-*

guorcōsam"—ni worchusaf; "Ugnach yw vy heno"—Ugnach yw fy heno; "coorn"—cyorn (cyforn); "doguomisur"—dyggymmesur; "dognohintiliat"—dygghyntiliad (dygghyntiad=myned ar lynt); "cenitolaidou"—cenedyleddan (cenclaethan); "datolaham"—dadylaf (dadlaf, dadleuaf).

Oe, heb law ei sain bresennol, a saif am *ou*, *o'i*, ac *o'u*: "ac angel a ddoeth att Padrig"—ac angel a ddaeth at Padrig; "neud meu *oe* aghen dagreu digraun"—neu mau *o'i* angau dagrau digraun; "erbyn oet y dlt. y del paup *oe* bet"—erbyn oed y dydd y del paup *o'u* bedd.

Oi am *aw*, *ou*, *oe*, a'i sain bresennol *oi*: "caitor"—cedaer; "guaroiou"—gwarauau; "loinou"—llwynau; "coilou"—coelau.

Oo, weithiau am *o*: "oolin"—olwyn.

Ou, yn fynych am y terfyniad *ou*, ac weithiau am *ew*: "aperthou"—abertlau; "datlocou"—dadlogau; "cilehetou"—cylchedau; "emetou"—efyddau; "diguolouchetic"—dyolewzychedig.

Dywed E. L., mai terfyniad priodol y Gernywaeg a'r Llydawaeg ydyw *ou*, ac nad yw yn gwybod iddo gael ei arfer erioed yng Nghymru. Os felly, y Llyfr Du o Gaerfyrddin, yw y defnyddir y terfyniad *ou*, ydyw y peth cyntaf erioed a ysgrifenydd yng Nghymru: canys *ou* sydd yn yr holl lawysgrif sydd hynaf a'r 12fed ganrif [Zeuss, ii. 1076, &c.]. Noda Zeuss dri chlyfnod i'r iaith Frutanaeg. 1. Pan yn defnyddio *ou*. 2. Pan yn defnyddio *eu*. 3. Pan yn defnyddio *au*.

Oy, a ddefnyddid am *oe* ac *o'i*: "*oyr*"—oer; "*oy* gureic"—*o'i* wraig.

P.

P, a saif am *b*, *mh*, ac weithiau am *ph*, heb law ei sain ei hun: "*Poriw* new ap'is idi. imp'uet y chiwoeth y noethi"—Peryf nef a beris idli ym mherfedd ei chyfoeth ei noethi; "a perchen fit"—a pherchen ffydd. Arferid *ph* hefyd, ac *f*, am *ph*, yn y Llyfr Du: "*apheleidir* agaur ingyanhvy"—a phelydr a gawr yn Nyganwy; "a phedir pen pob ieith"—a Phedr pen pob iaith; "afop amriffren"—a phob amryffiau.

P, a saif weithiau am *f* ac *ff*: "guparch"—cyfarch; "hanpoch guell"—henffych well.

Ceir *p* weithiau yn fud: "pimp dirnaud"—pum dyrnod.

Q.

Q, a saif weithiau (ond anfynych) am *c* neu *g*: "Quenetav"—Cyneddaf; "guith"—gwyth.

R.

R, a saif am *rh* cystal ag *r*: "rac brennin arac paup namyn dy Teliau"—rhag brenin a rhag paup namyn y Teilo.

Tua diwedd y 15fed ganrif, medd E. L. [Arch. Brit. 229], defnyddid *rr* weithiau yn nechreu geiriau lle y rhoddwn ni *rh*; *r*, bryd arall, ac *rr* weithiau, lle y defnyddiwn ni *r*: "*rriallaun*"—Rhiallon; "gwacuawr *rrin* *Rci* adarwant"—gwacuawr rin, *rhai* a darfant.

Yr oedd *r* yn cael ei hysgrifenu mor debyg i *n* yn y llawysgrifau hynaf, medd E. L., fel nas gellid eu gwahaniaethu ond wrth y synwyr yn unig. Ysgrifnid *guar*di yn *guandi*; *cor*sen yn *consen*.

S.

S, fel *n* a geidw ei sain o'r dechreuad hyd yn awr, yn ddiwyfnwid. Yr oedd yn cael ei dyblu weithiau yn nechreu geiriau, medd E. L., mor foreu a'r 12fed ganrif; a pharhawyd i wneuthur hyny, yn achlysurol, hyd amser W. Lley, neu ddiwedd-arach; megys, "ssyllu"—syllu; "Pedair llythyren ar higain Kymraeg y ssydd."—*W. Lley*.

T.

T, heb law ei sain bresennol, a saif yn fynych am *d* ac *dd*, yn enwedig yng nghanol a diwedd geiriau:—

"Bet ymarch bet y guythur
Bet i gugawn Clefyfrut
Anoeth byt bet y Arthur."

Sef,

Bedd i March, bedd i Gwythur
Bedd i Gwgawn Gledyfrudd;
Anoeth bydd bedd i Arthur;

"Pa fort yt awn o Fortun"—pa ffordd yd awn o Fforddun? "anuton"—anudon; "datl"—dadl; "legit"—llygaid; "katnav"—cadno; "calet"—caled.

Dywed E. L. [Arch. Brit. 229], na wyddai ef ond am un esampl o *t* yn troi i *d* yn nechreu geiriau; sef "*Teurafti*"—Dyfnod. Pa fodd bynag, canfyddir hi nid yn anfynych yn nghlyfansoddiadau y 12fed ganrif, os nad yn ddiweddarach, yn troi yn *d* yn nechreu geiriau; megis, "arduireane tri trined in celi"—arddwyreaf fi dri, trined yng Ngheli; "vnguirth oe teithi"—ungwyrth o'i deithi; "yssi tri hep ev"—ys sy dri heb au. Y mae lliaws o esamplau o'r fath yn yr hen gyfansoddiadau sydd yn y gwaith hwn.

TH.

Y mae *th* yn ein llawysgrifau hynaf, a saif yn fynych am *dd* cystal ag am *th*: "in

llan heleth beth Owain"—yn Llan Heledd bedd Owain; "a rothei o nebaud"—a roddai o nebaud; "teyr forth"—tair ffordd.

Th, yn ddamweiniol a saif am *d*: "ethuinam"—*ed*dynaf; ac ymddengys ei bod yn fud, neu yn newid *i n*, yn "hanther"—banner.

U.

U, a saif am *f*, *i*, *w*, *y*, heblaw ei sain bresennol *u*: "athuolaf uaurri maur dy urhidri"—a'th fôlaf fawr Ri, maur dy urhydri; "arduraeue tri"—arddyreaef *i dri*; "Duu y enu in vn"—Duw ei enw yn un; "Duu y lhu. Awnaeth maurth a llun"—Duw ei hun a wnaeth Maurth a Llun; "dricun i mynit"—drycin y mynydd; "maab a ducco iuan"—mab a ddyco ei fam.

Uu, a safai weithiau yn ddamweiniol am *w*: "dauu"—daw (mab yng nghyfraith).

V.

V, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 229], tua 1200; ond yr ydym yn ei chael yn fnych yn y cyfansoddiadau o'r Llyfr Du; a saif am *f*, *u*, ac *w*: "ni lut ar lew. trev direid"—ni ludd ar lew dref ddiraid; "chueru vuelin"—chwerw fuelin; "Dev yssy en a den. yssi tri hep ev hep haut y amhev"—Duw ys sy un a dau, ys sy dri heb au, heb hawdd ei amheu.

Yn y 14eg ganrif, ysgrifened *v* yn 6, yn enwedig pan yn sefyll am *w*, o'r hyn y ceir lliaws o esamplau yn y gwaith hwn, yn y caniadau a'r brutiau; megys, "G6yr yng-a6r g6erth6a6r g6rd ymdared"—gwyr yng ngawr gwerthfawr gwrth ymwared.

W.

W, a ddygwyd i'r orgraph, medd E. L. [*Arch. Brit.* 229], o gylch 1200. Ceir y llythyren hon, pa fodd bynag, yn fnych yn y cyfansoddiadau a gymmerwyd o'r Llyfr Du; a saif am *b*, *f*, *u*, cystal ag am ei sain bresennol, *w*: "awraham pen fit"—Abraham ben ffydd; "mi nid aw ina in awr"—mi nid af inneu yn awr; "bendith new a llawr"—bendith nef a llawr; "diwyguiff wympechawd"—diwygwyf *fy* mhechod; "penllu wu tra wu y amser"—pen llu fu tra fu ei amser; "yewenctit"—ieuengetyd; "datcanw"—dadganu.

Ysgrifened *w* yn 6 yn fnych yn y 14eg ganrif. *Gwel V.*

X.

X, a saif am *ch*, mewn dwy gân sydd yn y gwaith hwn, tu dal. 130, a gymmerwyd

o'r *Llyfr Gwyrdd*; megys, "Pa xwardd pa edryx Eryr"—pa chwardd pa edrych Eryr? Rhoddir *h*, mewn un esampl, ar ol yr *x*: "a xhelu medwl yn hir"—a chelu meddwl yn hir. Dengys orgraph gyffredinol y caniadau hyn, iddynt gael eu hysgrifenu tua diwedd y 15fed, neu ddechreu yr 16eg ganrif.

Ymddengys fod y sain yma i'r *x* (*x* Roeg) yn hysbys i'r Brutaniaid cyn foreued, o leiaf, a'r 9fed ganrif, gan fod Nemnivus yn ei defnyddio fel hyn yn ei Egwyddor ef; megys, "dezu"—declu, neu techu (enw'r llythyren *d*), [*Zeuss.* ii. 1089].

X, a ddefnyddid weithiau fel *cs*, mewn geiriau estronol; megys, "Rez radan"—rees rhadan; "Rez regwn;" "Rez awyr," &c.

Y.

Y, a saif yn yr hen gyfansoddiadau am *i*, *ei*, ac *i'w*, heb law ei dwy sain bresennol yn hyny (hynu): "aduia yd rotir y paup ychuant"—addwyn *y* rhoddir *i* bawb *ei* chwant; "a phob un adoeth *y* le *y* eistedd fal *y* buasai"—a phob un a ddaeth *i'w* le *i* eistedd fal *y* buasai; "ae vam yn mzyet yr eglwys *y* wrandaw"—a'i fam yn mzyed *i'r* eglwys *i* wrando.

Dywed E. L. [*Arch. Brit.* 236], na ddefnyddid *y* o gwbl, hyd yr oedd ef wedi sylwi, cyn y concwest Normanaidd (1066), os cyn foreued (nid oes genym ni lawysgrifau mor hen a hyny, oddigerth y geirnoddiadau yn y *Glos. Owen.* yn unig). Yr oedd yn cael ei defnyddio mor gyffredin, eb efe, o gylch diwedd y 12fed ganrif mewn rhai llawysgrifau, fel yr oedd yn llwyr gau allan yr arferiad o *i*. Ysgrifened hi yn wastad y pryd hyny â dotyn uwch ei phen; a thua chanol y 12fed ganrif, neu ychydig yn ddiweddarach, ysgrifened *y* ac *i* yn yr un sefyllfaoedd bron yn ddiwahaniaeth.

Y mae *y* yn egwyddor Nemnivus; a'r enw a roddir iddi ydyw "*oyr*"—oer; ond nid yw yn cael ei defnyddio mewn un gair arall, hyd y canfyddasom ni, yn y *Glossæ.*

Z.

Hysbysa E. L. na bu hon erioed yn cael ei harfer yn y Gymraeg, ond y defnyddid hi yn fnych yn y Gernywaeg am *dd*; megys, "Ezeuon"—Eddewon, a'r cyffelyb. Pa fodd bynag, cawn fod hon hefyd gan Nemnivus; ac ymddengys wrth yr enw a roddai efe iddi, sef zeirech (seirch), yr ystyr iai hi yn gyfystyr âg s.

Ymdrechodd y Dr. Pughe yn egniol ddwyn *z* i arferiad yn y Gymraeg yn lle

del yn yr argraphiad cyntaf o'i Eiriadur, cystal ag mewn rhai mân draethodau; ond "trech gwlad nac arglwydd;" a bu raid hyd yn oed i'r Dr. Pughe, blygu iddi hi, fel y prawf yr ail argraphiad o'i Eiriadur godidog, a gyhoeddwyd dan ei olygiad ef ei hun.

Dyma ni wedi myned trwy yr egwyddor oll; ac er y tybir ein bod wedi nodi llawer mwy o'r gwahanol dulliau yr arferid y llythrenau yn yr hen gyfansoddiadau nag y gwnaeth neb o'n blaen, nid ydym yn hŏni ddarvoud i ni lwyddo i ganfod pob amrywiad o'r llythrenau sydd yn yr hen ysgrifau Brutanaidd. Er hyny, credwn fod y nodiadau blaenorol ar yr y llythrenau, a'r sylwadau canlynol ar yr hen ddull o gyfuno geiriau â'u gilydd, ac o ddefnyddio rhai amserau o'r berfau, yn ddigonol i gynnorthwyo pob myfyriwr manwl i ddarlenn yr holl hen gyfansoddiadau sydd wedi eu hargraphu, o leiaf, yn rhwydd a boddhaol.

Y DULL O GYSSYLLTU GEIRIAU A'U GILYDD
YN YR HEN GYMRAEG.

Sylwa E. L. yn briodol, mai un o anhawsderau penaf yr hen ysgrifau Brutanaidd, oedd yr arfer mynych o gyssylltu arddodiaid, nid yn unig â geiriau ereill, ond weithiau â'u gilydd hefyd. Cyfariyddir â rhai esamplau o eiriau ereill hefyd yn cael eu cyssylltu, ond nid ydynt ond amfynych mewn cymmhariaeth i'r arddodiadau.

Esamplau.

A = "gulib *asich*"—gwlyb *a* sych; "*a*-wnaeth fruih *afreu* *aurifreu*"—*a* wnaeth firwyth *a* ffrau, *a* phob amryffrau.

Cyssylltid *a* yn fynych wrth wahanol amserau'r berfau: "*ef aunaeth*"—*ef a* wnaeth; "*disguil aoruc*"—disgwyl *a* orug; "*asich heil. Agulich edar*"—*a* sych haul, *a* wlych *y* ddâr; "*agueleiste gureic amab genti*"—*a* welaist ti wraig *â* mab ganddi?

Ae = *a'i*: "*arbenycaul mon aeguledichvi*"—arbenigol Mon *a'i* gwledychwy; "*detuitach no mi aeharhowui*"—dedwyddach na mi *a'i* harofwy; "*mi aegowinneis y offer-eid bid*"—mi *a'i* gofynais i offeiriaid byd.

Am = "*amdeffin duv amdanav*"—amddiffyn Duw *am* danaf.

An = *a'n*: "*Duu anamuc. Duu angoruc. Duu anguaraud*"—Duw *a'n* hamyg, Duw *a'n* gorug, Duw *a'n* gwarawd.

Ar = *a'r*: "*argueisson gleisson*"—*a'r* gweision gleision.

Ath = *a th*: "*athuendicco de eghuis*"—*a th* fendigo di eglwys.

Can: "*canydoet hagen higaff*"—*can* ydoedd hagen hygaf.

De neu *te=di* neu *ti*, rhagenw yn gyssylltiedig â'r ferf flaenorol: "*Ystarnde wineu*"—ystarn *di* finau; "*ruitade vy neges*"—rhwydda *di* fy neges: "*athnendiguiste aron o moesen*"—*a th* fendigwys *di* Aaron a Moesen; "*a gueleiste dinion din. gewri*"—*a* welaist *ti* ddynion yng ngofri!

Di=dy: "*pan deuthoste y basse di-wedit*"—pan ddaethosi *ti* i base *dy* fedydd.

Druce = dryg: "*drucevaet*"—*dryg*waed; "*druceithret*"—*dryg*weithred.

E=ei: "*sant yn kerdet chun*"—sant yn eirdded *ei* hun.

E=y: "*mac elle ctal estrawn*"—*mae y* lle *y* tâl estron.

E=i: rhagenw mewn cyssylltiad â'r ferf o'i flaen: "*gueleisse guir ygoinowant*"—gwelais *i* wyr yng ngwynofant.

Eg=yng: "*ag eghwyt eden vrenyn*"—ag *yng* ngwydd *y* ddau frenin.

En=y: "*enelle cenicier aralanas*"—*yn y* lle *y* eynygier ar alanas.

E6=eu; rhagenw mewn cyssylltiad â berfau ar ei ol: "*pa tri cderin goillt nidele neb e6llad hep kaniat ardir arall*"—*pa* dri aderyn gwyllt ni ddylai neb *eu* lladd heb ganiad (genad) ar dir arall?

Ev=yw; berf mewn cyssylltiad â rhagenw ar ei hol: "*sev eehene peterugeint*"—sef *yw* hyny, pedair ar hugaint.

Ew=ef; rhagenw mewn cyssylltiad â berf o'i flaen: "*Rotesew dirneid. kin dirnaud*"—rhoddes *ef* ddyrnaid eyn dynod.

Ig=yng (yn): "*ruit igniw rigig atew*"—rhwydd *yng* ngnif ry-gyngoddef.

Im=y, yn: "*imparadui. impir kynnuis rac puis pechaud*"—*ym* Mharadwys *yn* bur gynnwys rhag pwys pechod.

In=y: "*y duw indin digerit*"—*i* Dduw *yn* ddyn digerydd; "*agaur idyganhvy*"—*a* gawr *yn* Nyganwy; "*ameneich in vynich invarehocion*"—*a* mynaich *yn* fynych *yn* farchogion.

In=yng (yn): "*y geissau inguesti*"—*i* geisio *yng* ngwesty.

Init=onid: "*initoet aratur in eretic tir*"—*onid* oedd aradr *yn* aredig tir.

Ir=er: "*aduch ir gulet iry varet ae. werindaud*"—henffych *yr* wledd *er* ei war-edd *a'i* werindod; "*an gunel iechyd iry penid ae pimp dirnaud*"—*a'n* gwnel iechyd *er y* penyd *a'i* bum dynod.

Ir=y: "*Ni chedwis eva irawallen per*"—ni chedwis Efa *yr* afallen bêr.

It=yd (hyd oni?): "*Dyv iev bv. ir. guarth itatcorasant*"—*dyw* (dydd) Iau bu hir warth *yd* (hyd oni) adgorasant.

Na: “*nadigaun* dinyon—*na digon* dynion.

Nam=*na'm*: “*namditaul* oth. uit”—*na'm* didol o'th wydd.

Nas: “Duu a collei bei *nasprin*hei diuei devand”—Duu a gollai pe *nas* prynai difai defod.

Ny=*ni*: “am y cham *nychimv* ahi”—am ei cham *ni* chymmu (chymmydd) â hi; “bv hyvit ac *nybu* doeth”—bu hywydd ac *ni* bu ddoeth.

Nith=*ni'th*: *nythomet* ingueti)—*ni'th* omedd yng ngweddi.

O: “Ryv. duted edmic *ogyllestic* guise”—rhyw duded edmyg o gyllestig wisg; “omorecanve *orieinve* radev rvytheint”—o Forganwg, o Rieinwg raddau rwyddant.

Or=*o'r*: “ev *aetinaut ortan*”—ef a'i tynodd *o'r* tân.

Ue=*fi*; rhagenw mewn cyssylltiad â berf *o'i* flaen: “ny *canlinafue*”—*ni* chanlynaf *fi*; “arduireauve tri trined in celi”—arddwyreaf *fi* dri Trined yng Ngheli.

Uyg, vyg=*fy*; mewn cyssylltiad â geiriau yn dechreu âg *g, c,* neu *k*: “*uygguesti* agaduant”—*fy* ngwesti a gadwant; “nyt cyuch *vygguacet*”—nid cywch (cyfuwch) *fy* ngwaed; “*uugcerenhit*”—*fy* ngharenydd; “nyt *colletic uygkyueillyon*”—nid colledig *fy* nghyfeillion.

Uyn, vyn=*fy*: “ar *uyndvy* coes”—ar *fy* nwy goes; “yedyrch *vyn*tad yssit guanclau”—i edrych *fy* nhad ys sy wanglaf; “adyn *vyn*troed o gadwyn”—a dyn *fy* nhroed o gadwyn.

Wy=*fy*: “nid eisieu *wykert*. yg keinev”—nid eisieu *fy* ngerdd yn ngheiniau.

Wym=*fy'm* (*fy*): “dywyceviiff *wympe* chawd am gweithred”—diwygiwyf *fy'm* pechod (*fy* mhrechod) a'm gweithred.

Y a ragddodir at eiriau fel bannod, rhagferf, rhagenw, ac arddodiad: “ar *ydaear*”—ar *y* ddaear; “vrth *ygw*r aweli”—wrth *y* gwr a weli; “dit *ydeuthant*”—dydd *y* daethant; “ac yno *yllas* albanac”—ac yno *y* llas (lladdwyd) Albanac; “ac hid vraud ny vn *yarvaeth*”—ac hyd frawd ni wn *ei* arfaeth; “pan wanpwyd *yessu yny* asseu”—pan wanwyd Iesu yn *ei* asau; “arch y plwyv all dyvot *ymywn*”—arch y plwyf all ddyfod i mewn.

Y; rhagenw mewn cyssylltiad â berf *o'i* flaen: “neu cholleis*y* argluyt ruyt yn roti, neu'm rotes*y* hil run ryt aphali”—neu (yn wir) collais *i* arglwydd, neu'm (oni) rhoddais *i* hil Rhun rydd a phali?

Yd=ydd (*yr*); fel rhagferf: “ac yn yr amser hwnw *ydo*yd daniel pphwyf yn gwledychu”—ac yn yr amser hwnw *ydd*

(*yr*) oedd Daniel brophwyd yn gwledychu; “ac yna *yderchis* ef ydwyn hi rac yvron ef”—ac yna *ydd* (*yr*) erchis ef ei dwyn hi rhag ei fron ef; “ac yna *ykyvyd* ygyur ac *ydd*aa yr lle *ykyvyd* yr heul”—ac yna *y* cyfyd *y* gwyr ac *ydd* (*yr*) â i'r lle *y* cyfyd yr haul.

Yg=*yng*, o flaen *c, k,* ac *g*: “dywal *ygcad*”—dyfal *yng* nghad; “oer guely piscaud *yggisceud* iaen”—oer gwely pysgod *yng* nghysgod iaen; “guin ybid hi *y* veduen *yguarthaw* din vythvy”—gwyn ei byd hi *y* fedwen *yng* ngwarthaf Dinfythwy.

Ygan=*gan*: “*ygaudin*”—*gan* ddyw.

Ygyt=*gyd*: “onyt edewy ditheu deuot *ygyd* aminneu yrsened vaur”—oni addewi dithau ddyfod *gyd* â minnau i'r senedd fawr.

Ym=*yn*: “*ympen* ydeg bluynt”—*ym* mhen *y* deng mlynedd.

Yn: “*yny* deyrnas”—*yn* *y* deyrnas; “*ymyr* amser ydoet selev vab dauid *ymad*eilat temyl crist”—*yn* yr amser yr oedd Selyf fab Dafydd *yn* adeilad teml Crist; “gorbowys ageiff *ymdihaul ymymchuelho* ygeuyn arydas”—gorphowys a geiff *yn* ddihaul *oni* (hyd *oni*) ymchwelo ei gefn ar *y* das.

Yr: “*yreneitiau* hinw”—*yr* eneidiau hyn.

Yr=*i'r*: “athalet tri buhin *yrbrenyn* am gomet guis”—a thaled tri bwyn (buch) *i'r* brenin am omedd gwŷs.

Ys: “Brenhin guirthvin guirth uchaw *yssit*. *yssi* pen plant adaw”—brenin gwyrthfyn, gwyrth uchaf *ys* sydd, *ys* sy ben plant Addaf.

CYSSYLLTIAD GEIRIAU.

Cyssylltir geiriau yn yr hen ysgrifeniadau yn dra gwahanol i'n dull ni yn awr. Ni chaniatâ lle i ni roddi ond ychydig o esamplau byrion.

“Deudeckeinyauc”—deuddeg ceiniog; “namethuyad”—na'm eithriad: “namditaul”—na'm didol; “irbleuporthetic”—i'r blew-borthedig; “iargeuyn”—oddi ar gefn; “morliaus”—mor liaws (mor liasog); “mortru”—mor dru (mor druenus); “ni ceingudemisauch”—ni chain oddefasoch.

CYFREDIAD A DYLEDDFIAD.

(*Gerunds and Supines.*)

Y mae *y* dulliau hyn yn gwbl allan o arfer yn bresennol; ond yr oedd beirdd *y* canoloesau yn eu defnyddio yn dra mynych. Rhoddwn ychydig esamplau.

Cyfrediad: “adeilator”—yn adeiladu (*in building*).

Dyleddiad: “adeilitor”—i’w adeiladu (*to be building*).

“Mwynawg am ran *cygniator*”—mwynwr (yr nehelfryd) am ran *yn cwyno*.—ANEURIN.

“Gwelator aruydion”—yn *gweled* arwyddion.—TAL.

“Arwed Gwynedd *gweiniator*. Arwyrain Owain cain *ceinitor*”—Arwydd Gwynedd *yn gweini*: Arwyrain Owain *gaim i’w ganu*.—CYNDELW.

“Cathl gwae *canator*”—cathl gwae *sydd yn canu*.—TAL.

“*Canator* cathl gwynfyd”—*yn canu* cathl gwynfyd.—MEIG.

“Llyvn môr *brithotor* tired”—llyfn môr, *brith y daw* tired.—LL. HEN.

“Gwae a eduis drysor ygglyn *llogitor*”—gwae a adawes drysor mewn glyn *yn llogi*.—TAL.

“Pob lluvyr *llemitor* arno”—pob llwfr *i gael llamu* arno.—LLEFOED.

GWAHANOL AMSEROEDD Y BERFAU.

Yr oedd rhai o’r hen ysgrifenyddwyr yn arfer yr un terfyniad, yn enwedig *ynt*, yn amser gorphenol, presennol, a dyfodol y ferf: megys yn y gân a briodolir i Taliesin, a elwir “Gwaith Argoed Llwyfain,” tu dal. 48, dywedir,—

“Nid *dodynt* nid *dynt*, nid *ynt* parod.”

Hyny yw, “Ni *ddodasant*, nid *dynt*, ni *byddant* barod,” lle y defnyddir yr un terfyniad i dri amser y ferf.

Y mae yr un dull anosbartlus yn cael ei arfer yn fynych yn y caniadau a briodolir i Llywarch Hen; megys,

“Gwyr dewr *cymmynynt* â dur.”

Yn y llinell hon, defnyddir *ynt* yn yr amser gorphenol; ond yn y llinell ganlynol, ceir ef yn y presennol:—

“Eglwysau Basa *ynt* dirion heno.”

Dywedir mai yn y cerddi a briodolir i Taliesin a Llywarch Hen yn unig y ceir y cymmysgedd yma o’r amserau.

Yn y “Gododin” a briodolir i Aneurin, defnyddir *ent* yn y gorphenol, *ynt* yn y presennol, ac *ant* yn y dyfodol; megys, tu dal. 3,—

“Maon *dychurant* eu hoet bu hir.”

“*Dyphorthynt* gowyssawr gelorawr hir.”

“Cyt *yven* (ent) vedd gloew wrth liw babir.”

Fe fernir mai yr achos fod y “Gododin” yn fanylach yn hyn, a phethau ereill, na’r caniadau a briodolir i Taliesin a Llywarch Hen, ydoedd, fod awdwr neu awdwyr y “Gododin” yn fwy dysgedig a chynnefin â’r iaith Lladin na’r lleill, gan y dywedir fod ol dylanwad Lladin ar lawer o bethau heb law amserau y ferf yn y “Gododin.” Y mae lle cryf i gasglu mai monachod dysgedig oedd awdwyr y rhan fwyaf o’r “Gododin,” tra y gellir casglu oddi wrth lawer o’r caniadau a briodolir i Taliesin, Llywarch Hen, ac ereill o’r Cynfeirdd, mai gwaith y clerwyr annysgedig dydent.

DEFNYDDIO Y FANNOD O FLAEN ENWAU PRIOD.

Cyfarfyddir â hyn yn fynych yn y Brutiau, y caniadau, ac yn enwedig yn y Mabingion; megys, “Heb *y* bendigeidvran”—eb (medd) Bendigeidfran; “Heb *y* matholweh”—eb Matholweh; “heb *y* guenhuyvar”—eb Gwenhwyfar; “heb *yr* Owain”—eb Owain; “heb *yr* Arthur”—eb Arthur, &c.

Y mae yn ddiagramheu mai yr “heb yr” yma yw gwreiddyn yr arfer gyffredin sydd ar lafar gwlad hyd heddyw, o ddywedyd—“*ebra* fo,” “*ebra* hi,” “*ebra* nhw,” &c.; ac yr ydym yn cofio gweled y dull yma unwaith mewn orgraph:—

“O Ifan *ebr* lithe, pan orygsoch chwi fyned i bant, yr oeddwn i goledig o dri mis gan blentyn,” &c.—*Arch. Brit.* 253.

Y CYNVEIRDD.

GODODIN.

ANEURIN GWAWDRYDD A'I CANT.

Heb law testyn yr argraffiad cyntaf, yr hwn a roddir yma yn gwbl ddinewidiad, y mae deg o gopïau ereill o'r *Gododin*; ac un amrywiad, a elwir *Gorchan Maelderw*. Rhoddir gwahanol ddarlleniadau yr un ar ddeg hyn ar odreu y dalenau, ynghyd â nodiadau eglurhaol golygydd yr argraffiad blaenorol; a dynodir bwy fel y canlyn:—

Ab Ithel	a.	E. Evans (<i>Ieuan Brydydd Hir</i>)	e.	Sail copi y <i>Mysyrian Archaeology</i> i.
D. Ellis	b.	Paul Pantan	f.	Gorchan Maelderw
Etto	c.	Dr. Meyer	g.	R. Davies
D. Thomas (<i>Dafydd Ddu Eryri</i>)	d.	E. Davies (sail copi Ab Ithel) ..	h.	Golygydd y <i>Mysyrian Archaeology</i> m.

GREDYF gwr oed gwas
 Gwyr un dias¹
 Meirch² mwth myngyras
 Y³ dan mordhu⁴ mygr was⁵
 Ysguyt ysgafn llydan⁶
 Ar bedrein mein buan⁷
 Cledyavwr⁸ glas glan⁹
 Ethy aur a phan¹⁰
 Ny¹¹ bi¹² ef¹³ a vi
 Cas y¹⁴ rhof¹⁵ a thi
 Gwell gwneif a thi¹⁶
 Ar wawt dy voli
 Cynt i¹⁷ wact elawr¹⁸
 No gyt¹⁹ i²⁰ neithiawr²¹
 Cynt²² y²³ uwyd²⁴ i vrein²⁵
 Noc yr²⁶ argynrein²⁷
 Cu cyveillt²⁸ Euein²⁹
 Cwl³⁰ y³¹ vot³² y³³ dan vrein³⁴
 March³⁵ ym pa vro
 Ladd un mab Marco³⁶

Caeawc³⁷ cynhaiawc³⁸ men y dehai³⁹
 Diphun⁴⁰ ymlaen bun medd⁴¹ a⁴² dalhei
 Twll⁴³ tal i⁴⁴ rodawr yn y⁴⁵ clywei
 Aur⁴⁶ ni⁴⁷ roddei⁴⁸ naud⁴⁹ meint dilynei
 Ny⁵⁰ chyliei⁵¹ o gamhawn yn y⁵² verei
 Waet mal⁵³ brwyn gomynai⁵⁴ gwyr nyt
 elhei⁵⁵
 Nys⁵⁶ adrawdd Gododin⁵⁷ ar lawr mordei
 Rac pebyll Madawc pan atcorei
 Namyn un⁵⁸ o gant yn y⁵⁹ delei⁶⁰

Caeawc Cymnyviat cyvlat⁶¹ erwy⁶²
 Ruthyr Eiry yn y llyr⁶³ pan lithiwy⁶⁴
 Yamot⁶⁵ a vu not a garwy⁶⁶
 Gwell a wnaeth y arvaeth⁶⁷ ny⁶⁸ giliwy⁶⁹
 Rac bedin Ododin⁷⁰ o dechwyt⁷¹
 Hyder⁷² gymmell⁷³ ar vreitell vanawyt
 Ny⁷⁴ nodi nac ysgeth⁷⁵ nag⁷⁶ ysgwy
 Ny⁷⁷ ellir anet⁷⁸ rhy vaethuwy⁷⁹
 Rac ergit⁸⁰ cadfannau⁸¹ catwy⁸²

¹ Gwrhwt am dias, — a, d, f, g.
² March, — c, e.
³ A, — a, d, f, g; O, — c.
⁴ Vordwy, — a.
⁵ Megyrwas, — a, d, f, g; mygrwas, — b, c, e.
⁶ Ysgwyt ysgauyn lledan, — a.
⁷ Vuan, — a; unam, — b, e; dinam, — c; unam neu vuan, — f.
⁸ Kledyauwr, — a; cleddyfwr, — c; cledyvar, — f.
⁹ *New Glas*, — m.
¹⁰ Ethy aur a than, — f; aphan, — a.
¹¹ Ni, — c.
¹² Bu, — b, c.
¹³ Efo, — c.
¹⁴ E, — a, d, f, g. *Nid yw y gwir hun yn c.*
¹⁵ Rof, — a, d, f, g.
¹⁶ *Nid yw y llinell hon yn b, c, e, i.*
¹⁷ Kynt y, — a, d, e, g.
¹⁸ E lawr, — d, f.
¹⁹ Nogyt, — a, d, e, f, g; Nag iti, — c.
²⁰ Y, — a, c, d, e, f, g.

²¹ Neithiawr, — a.
²² Kynt, — a.
²³ I, — b; o, — c.
²⁴ Vwy, — a; wayd, — b; waet, — d. *New cynt y wyd (wayd, vwyd) i frein, — m.*
²⁵ Y vrein, — a, e, g.
²⁶ Y, — a, d, f, g.
²⁷ Argyurein, — a, g; angyrein, — e; argyvrain,
²⁸ Ku knyueillt, — a. [— f.
²⁹ Ewein, — a, c, d, f, g; Owain, — b.
³⁰ Kwl, — a.
³¹ I, — c.
³² Uot, — a.
³³ A, — a, d, f, g; o, — c.
³⁴ *Nid yw y llinell yn c.*
³⁵ Marth, — a, d, g.
³⁶ Marro, — a, d, e, g. Marth ym pa vro ladd un mab Marro, — f.
³⁷ Kayawc, — a.
³⁸ Kynhorawc, — a, d, e, g. caeawc cynhorawcmen y delei, — f.
³⁹ Delhei, — a.
⁴⁰ Diffyn, — a.
⁴¹ Med, — a.

⁴² Y, — c.
⁴³ Twyll, — e.
⁴⁴ Y, — a, d, e, f, g.
⁴⁵ Ene, — a, d, f, g.
⁴⁶ Awr, — a, d, f, g.
⁴⁷ Ny, — a, d, f, g.
⁴⁸ Rodei, — a.
⁴⁹ Neud, — b, c, f.
⁵⁰ Ni, — a, b, c, d, e, g.
⁵¹ Chiliei, — a.
⁵² Eny, — a, d, e, g; un o'i, — c.
⁵³ Mab, — c.
⁵⁴ Gomynai, — a.
⁵⁵ Ny chiliei o gamhawn yn i ferei waet Mal brwyn gymynei gwyrnyd eche (elei), — f; elei, — c; echei,
⁵⁶ Nis, — c. [— a.
⁵⁷ Gwawlodyn, — c.
⁵⁸ Namyn un gwyr, — a, d, e, f, g, l.
⁵⁹ Eny, — a, d, f, g; yno, — c.
⁶⁰ Delhei, — a. *Un yw y pennill hun a'r necaf yn f.*
⁶¹ Kaeawc kynnnyvat (cy-unifiad, — l) kywlat, — a; cyflad, — c.

⁶² Erwy, — d, f.
⁶³ En ebyr, — a, d, g; yn ebyr, — f.
⁶⁴ Llithiwy, — a.
⁶⁵ E amot, — a, f, g; y amot, — b, d, e; i ammod, — c.
⁶⁶ Gatwy, — a, d, g; gatwyd, — f.
⁶⁷ E aruaeth, — a.
⁶⁸ Ni, — b, c, d.
⁶⁹ Gilywy, — a.
⁷⁰ Wawlodyn, — c.
⁷¹ Odechwy, — a, d, e, f, g.
⁷² Hydr, — g.
⁷³ Gymhell, — a.
⁷⁴ Ni, — c.
⁷⁵ *New*, hysgeth, — m; yscell, — f; osgeth, — c, e.
⁷⁶ Nac, — a.
⁷⁷ Ni, — c.
⁷⁸ Enet, — b; aned, — c.
⁷⁹ Vaethpwy, — a, d, f; g; vaethwyd, — c.
⁸⁰ Ergyt, — a.
⁸¹ Catvannan, — a, d, f, g.
⁸² *Un yw y pennill hun a'r blaenorol yn h.*

Cacawc cynhorawc¹ bleide² maran
Gwefrawr³ godrwyawr⁴ torchawr am ran
Bu gwefraur⁵ gwerthvaur⁶ guerth gwinvau⁷

Ef gwrthodes gwrys gwyr⁸ discrein⁹
Yt¹⁰ dyflei Wyned a gogledd¹¹ ei¹² rann
O gyssul¹³ mab ysgyran¹⁴
Ysgwyd wr¹⁵ angyfian¹⁶

Cacawc cynhorawc¹⁷ arvawc¹⁸ yggawr¹⁹
Cyno diwygwr²⁰ gwrd eggwyawr²¹
Cyvrant²² yn²³ racwan rac²⁴ bydinawr
Cwydeit²⁵ pym pymant rac²⁶ y ta awr²⁷
O wyr Dewyr a Bryneic²⁸ dychrawr²⁹
Ugeincant³⁰ eu divant³¹ yn unawr³²
Cynt y³³ gig y³⁴ vleid³⁵ nog yt³⁶ c³⁷ neithiawr³⁸
Cynt e³⁹ rud⁴⁰ y⁴¹ vran noc yt y⁴² Elawr⁴³
Cyn⁴⁴ noe⁴⁵ argyurein⁴⁶ e waet e lawr⁴⁷
Gwerth med ynghcyntedh⁴⁸ gan liwed awr⁴⁹
Kyneid⁵⁰ hir ermygir tra vo cerdawr⁵¹

Gwyr a aeth Ododin⁵² chwerthin ognaw
Chwerwyn⁵³ trin a llain yn ymdulaw⁵⁴
Byrr vlyned yn⁵⁵ hed udynt⁵⁶ yndaw⁵⁷
Mab Botgat gunaeth guynyeth⁵⁸ gymith⁵⁹
c⁶⁰ law

¹ Kaeawckynhorawc, -a.
² Bleid e, -a, d, f, g, l; bleiddie, -b, c; bled e, -e.
³ Gwefrawr, -a.
⁴ Godrwyawr, -a, f, g;
⁵ Gwefraur, -d.

Gwefrawr godiawr gwerthvaur gwinvau.

⁸ Gwyar, -a, d, f, g.
⁹ Disgrein, -a.
¹⁰ Ket, -a, d, g; Kyt, -f.
¹¹ Gogledd, -a.
¹² E, -a, d, f, g; eu, -c.
¹³ Gussyl, -a.
¹⁴ Ysgyran, -a. *Nid yw y ban hwn yn e.*
¹⁵ Ysgwydawr, -a, d, f, g; ysgwydwr, -c.
¹⁶ Angkyuan, -a. [a.
¹⁷ Kaeawc kynhorawc, -
¹⁸ Aruawc, -a.
¹⁹ Eg gawr, -a, d, e, f, g; yngawr, -b; yn gawr, -c.
²⁰ Kyn no diw e gwr, -a, d, f, g; cynnodiw y gwr, -b; cyn od i'w y gwr, -c.
²¹ Eg gwyawr, -a, d, f, g.
²² Kyuran, a, d, g; cynran, -f.
²³ Ein, -a; ein, -d.
²⁴ Rai, -b.
²⁵ Kueydei, -a; cwyd ei, -b, c.
²⁶ *Nid yw rac yn b.*
²⁷ Lafnawr, -a, d, e, g; y la ... awr (lafnawr), -f; i t awr, -c.
²⁸ Deivyr a brennych, -a; Deifra Bryneic, -f.

⁵ Gwefrawr, -a; govrawr, -e.
⁶ Gwerthvaur, -a.
⁷ Gwin vaun, -a; gwinvain, -b, c; gwrvauan, -e. *Y mac y ban oll yn f fel hyn :-*
²² Dychiawr, -a, d, f, g.
²⁹ Ugein cant, -a
³⁰ Diuant, -a, d, e, f, g.
³¹ En un awr, -a, d, e, f, g.
³² O, -c.
³³ Gic e, -a, b, d, e, f, g; gig i, -o.
³⁴ Flaidd, -c.
³⁶ Nogyt, -a, d, e, f, g; noc yt, -b; nog it, -c.
³⁷ I, -c.
³⁸ Neithyawr, -a; allawr, -g.
³⁹ Kynt e, -a; kynt i, -c.
⁴⁰ Ydd, -c.
⁴¹ E, -a; i, -e.
⁴² Nogyt c, -a, d, e, g; nag iti, -c; noc yty, -f.
⁴³ Allawr, -d, f, g; clawr, -c. *N.d yw'r llinell hon yn h.*
⁴⁴ Kyn, -a.
⁴⁵ Noc, -g.
⁴⁶ Argyrain, -d.
⁴⁷ *Nid yw y ban hwn yn b, c, i.*
⁴⁸ Eg kynted, -a.
⁴⁹ Lhwedawr, -a, d, f; leisedawr, -g.
⁵⁰ Hyceid, -a, d, e, g; hyfeidd (kyneid kyu-eid), -f.

Cyt⁶¹ elwynt y⁶² lanneu y⁶³ benytyaw⁶⁴
A hen a leueing⁶⁵ a hydwr⁶⁶ a⁶⁷ allaw⁶⁸
Dadyl dihcu⁶⁹ angeu⁷⁰ yn⁷¹ eu treiddiaw⁷²

Gwyr a aeth Ododin⁷³ chwerthin⁷⁴ wanar
Digynny ei⁷⁵ emm⁷⁶ bydin⁷⁷ trin diachar⁷⁸
Wy ledi⁷⁹ a llavnawr eb⁸⁰ vawr drydar
Colovn⁸¹ glyw reithvwy⁸² rodi arwar

Gwyr a aeth Gattrath⁸³ oed ffrath⁸⁴ y lu⁸⁵
Glasved eu hanawyn ae⁸⁶ gwenwyn vu
Trychant trwy beiriant yn cattau
A gwedy elweh tawlewh vu
Cyt⁸⁶ elwynt y⁸⁷ lanneu y⁸⁸ benytu⁸⁹
Dadyl dieu⁹⁰ angeu⁹¹ y⁹² eu treudu⁹³

Gwyr a aeth Gattrath⁹⁴ vedvaeth⁹⁵ vedwn⁹⁶
Phyrn⁹⁷ fruythlaun⁹⁸ oed cam nas cymhuylun⁹⁹
Eam¹⁰⁰ lavnawr coch gorvaur gwrmwn
Dwys dengyn yd¹⁰¹ ymledyn aergwn¹⁰²
Ar deulu Bryneic¹⁰³ be ich¹⁰⁴ barnasswn
Diliw¹⁰⁵ dyn yn¹⁰⁶ vyw nys gadawsswn¹⁰⁷
Cyfeillt¹⁰⁸ a golleis dipheis¹⁰⁹ odovn¹¹⁰
Rhugyl yn ymwerthryn rhynn rhidawn¹¹¹
Ny mynws¹¹² gwrawl gwadawl chwerwn
Maban y Gian o vaen Gwyngwn¹¹³

⁵¹ Kerdawr, -a. *Yr un yw'r pennill hwn a'r blaenorol yn h.*
⁵² Wawdodyn, -c.
⁵⁵ Chwerw en, -a, d, g; chwerw yn, -f. [g.
⁵⁴ En emdullyaw, -a, e, f.
⁵⁵ En, -a. *Dim yn b.*
⁵⁶ Yd ynt, -a, f.
⁵⁷ Endaw, -a.
⁵⁸ Gwnaeth gwynnyeth, -a, d, e, f, g; gwynnyeth, -b; gwyniaeth, -c.
⁵⁹ Gwreith, -a, b, c, e, f, g, l; gwreth, -d.
⁶⁰ Ei, -b, c.
⁶¹ Ket, -a, d, e, f, g.
⁶² I, -c.
⁶³ I, -c.
⁶⁴ Benydyaw, -a.
⁶⁵ Yeueing, -a.
⁶⁶ Hydr, -f.
⁶⁷ *Heb fod yn d, f.*
⁶⁸ A llaw, -a, c, e, g; allow (a llaw), -f.
⁶⁹ Dithau, -d.
⁷⁰ Anghen, -a.
⁷¹ Y, -a, e, f, g.
⁷² Treiddiaw, -a. *Un pennill yw hwn a'r blaenorol yn d.*
⁷³ Wawdodyn, -c.
⁷⁴ Chwerth, -d.
⁷⁵ Disgynnyeis, -a, g; digyn uei (disgynneis), -f; disgynas, -d; disgynnei, -e.
⁷⁶ Em, -a, f; im, -d.
⁷⁷ Bedin, -a; byddin, -f.
⁷⁸ *Diwedd pennill yn d.*
⁷⁹ Llledi, -a, wyledi, -b, c.
⁸⁰ Heb, -a, d, e, f, g.
⁸¹ Colovyn, -a.
⁸² Reithvwy, -a, e, f, g.
⁸³ Ffrath, -a.
⁸⁴ Eu llu, -a, e, f, g; o lu, -b.
⁸⁵ A, -a, d, f, g.
⁸⁶ Ket, -a, d, e, f, g.
⁸⁷ E, -a; i, -c.
⁸⁸ E, -a; i, -c.
⁸⁹ Benydu, -a.
⁹⁰ Dihcu, -b, c, d.
⁹¹ Angheu, -a.
⁹² O, -c; yn, -f.
⁹³ Treidu, -a; eudu, -b; treuddu, -f.
⁹⁴ Gattrath, -a.
⁹⁵ Veduaeth, -a, c, e, f, g.
⁹⁶ Uedwn, -a, c, e, f, g.
⁹⁷ Fyryf, -a, d, e, f, g.
⁹⁸ Frwythlawyn, -a, b, c, d, e, f, g.
⁹⁹ Kymhwyllun, -a.
¹⁰⁰ E am, -a, b, c, d, e, f.
¹⁰¹ Ed, -a, d, e, f, g; ydd.
¹⁰² Oergwn, -b, c. [-c.
¹⁰³ Brennych, -a.
¹⁰⁴ Beych, -a, d, e, f, g.
¹⁰⁵ Diliw, -a.
¹⁰⁶ En, -a.
¹⁰⁷ Adawsswn, -a, d, e, f; adasswn, -g.
¹⁰⁸ Kyueillt, -a.
¹⁰⁹ Difleis, -a.
¹¹⁰ Vedwn, -a, e, f; oedwn, -b, c, d, g, l.
¹¹¹ Rugyl en emwrthryn rynn riadwn, -a.
¹¹² Meniws, -a.
¹¹³ Gwyngwn, -a. Un maban e gian o dra bannawc, -k.

Gwyr a aeth Gattræth gan wawr
 Travydynt¹ yn² hed yn³ hovnawr⁴
 Milcant a thrychant a em daflawr⁵
 Gwyarllt a gwynodynt⁶ waelawr⁷
 Ef gorsaf eng gwriaf⁸ eng guriawr⁹
 Rac Gosgordd Mynyddawr¹⁰ mwynvavr

Gwyr a aeth Gattræth¹¹ gan uawr¹²
 Dygymyrus¹³ eu hoet eu hangenawr¹⁴
 Med yvint¹⁵ melyn melys¹⁶ maglawr
 Blwydyn bu llewyn llawen¹⁷ cerdawr¹⁸
 Coch eu cledyfau¹⁹ na phlrawr²⁰
 Eu llain gyngalch a phedyolet²¹ benawr²²
 Rac gosgordd mynydawe mwynvavr

Gwyr a aeth Gattræth²³ gan dyd
 Neus goreu o gadeu gewilyd²⁴
 Wy gwnaethant yn²⁵ geugant gelorwyd
 A llafn aur²⁶ llawn anaawd²⁷ em²⁸ bedyd
 Goreu yw hyn²⁹ cyn³⁰ cystlwn carenyd³¹
 Enneint³² creu ac angeu oe hennydd³³
 Rac beddin³⁴ Ododin pan vu ddydd³⁵
 Neus goreu dan³⁶ buylliat neirthiad³⁷ guy-
 chyd³⁸

Gwr a aeth Gattræth gan ddydd³⁹
 Ne⁴⁰ lewes ef vedd gwyn⁴¹ vei noethydd⁴²
 Bu truan gynatean⁴³ gvyluydd⁴⁴

- ¹ Traodynt,—a.
- ² En,—a, b, c, e, g; eu,—d, f.
- ³ Eu,—a, d, f, g; en,—e; yn,—b, c.
- ⁴ Eofnawr,—c; hofnawr,—f.
- ⁵ Emdaflawr,—a, b, e, f, g; am daflawr,—b, c.
- ⁶ Gwynnodynt,—a, d, e, f, g.
- ⁷ Waewawr,—a, d, f, g; waewlawr,—c, e.
- ⁸ Yng gwriaf,—a, d, f, g; engwriaf,—b, c, e.
- ⁹ Eg gwriawr,—a, d, e, f, g; enguriawr,—c.
- ¹⁰ Rac gosgordd mynyd-awc,—a.
- ¹¹ Gatraeth,—a.
- ¹² Wawr,—a.
- ¹³ Dygymyrus,—a.
- ¹⁴ Hanyanawr,—a, d, e, g; haganawr (haniau-awr)—f; hanganawr,—f.
- ¹⁵ Epynt,—a. [—b.
- ¹⁶ Melys, melyn,—c.
- ¹⁷ Llawer,—a, d, f, g.
- ¹⁸ Kerdawr,—a.
- ¹⁹ Cledyfaur,—a; cleddyfaur,—c.
- ²⁰ Phurawr,—a, d, g; phluawr,—c, e; phlurawr (phurawr)—f.
- ²¹ Phedyollt,—a, d, e, f.
- ²² Bennawr,—a. [g, l.
- ²³ Gatraeth,—a.
- ²⁴ Gweilid,—a.
- ²⁵ En,—a.
- ²⁶ Llawvavr,—a, d, e, g; llafnawr,—f.
- ²⁷ Annawd,—a, l; anawdd,—c.
- ²⁸ Ym,—c.
- ²⁹ Hwn,—a, d, f, g.
- ³⁰ Kyn,—a. *Nid yw'r gair hwn yn b.*
- ³¹ Kystlwn kerennyd.—a.
- ³² Enneint,—d; e meint,—f; enweint,—l.
- ³³ Hennyd,—a.
- ³⁴ Bedin,—a.
- ³⁵ Wawdedyn pan fu ddydd,—c; Ododin pan vudyd,—a, e, f, g.
- ³⁶ Deu,—a, d, e, f, g.
- ³⁷ Bwyllyat neirthyat,—a.
- ³⁸ Gwychyd,—a; gwythyd,—d; gwythydd,—l. *Nid yw y ban hwn yn f.*
- ³⁹ Gatraeth gan dyd,—a. *Nid yw y ban hwn yn f.*
- ⁴⁰ Ni,—c, e.
- ⁴¹ Vedgwyn,—a, d, e, f, g.
- ⁴² Veinoethydd,—a, d, g; veinoethydd,—f.
- ⁴³ Gyuatcan,—a, d, e, g; gyvatgan,—f.
- ⁴⁴ Gvyluyd,—a.
- ⁴⁵ E,—a; i,—c.
- ⁴⁶ Or,—a, d, e, f, g.
- ⁴⁷ Dregdhidydd,—a, d, f, g; dregdhidydd,—l.
- ⁴⁸ Ni,—b, c, d, g. [a.
- ⁴⁹ Chryssiws gatraeth,—⁵⁰ O,—c.
- ⁵¹ Aruaeth,—a.
- ⁵² Arwyth,—a.
- ⁵³ Ni,—c.
- ⁵⁴ Gyvor,—b, c, e; gyffor,—a.

Y⁴⁵ neges ef o⁴⁶ drachwres dringhedydd⁴⁷
 Ny⁴⁸ chryssiws Gattræth⁴⁹ mawr

Mor ehelaeth y⁵⁰ arvaeth⁵¹ uch arwydd⁵²
 Ny⁵³ bu mor gyfor⁵⁴
 O eidyn yscor⁵⁵

O ysgar ei⁵⁶ Oswydd⁵⁷
 Tutwvlchir⁵⁸ ech y⁵⁹ dir ac drewydd^{60*}
 Ef lladd ei⁶¹ Saeson⁶² seithved dydd⁶³
 Perheit⁶⁴ ei⁶⁵ wrhyt⁶⁶ yn wr rhydd⁶⁷
 Ae govein gan ugein⁶⁸ gyweithydd⁶⁹
 Pan dyvu Dudfwlch⁷⁰ dut⁷¹ nerthydd⁷²
 Oet gwaetlan⁷³ gwyalvan⁷⁴ vab Eilydd⁷⁵

Gwyr⁷⁶ a aeth Gattræth⁷⁷ gan wawr
 Wyneb udyng ysgorfa ysgwydawr
 Crei cyrchynt⁷⁸ cyn hynt⁷⁹ treiawr⁸⁰
 Yn gynuan⁸¹ mal taran twrf aessawr⁸²⁺
 Gwr gorvynt⁸³ gwr etwynt⁸⁴ gwr llawr⁸⁵
 Ef rhwygei⁸⁶ a chethrei a chethrawr
 O dduch⁸⁷ lle⁸⁸ lladdes⁸⁹ a⁹⁰ llafnawr⁹¹
 Yn gystudd hëyrn⁹² dur arbennawr
 Y⁹³ Mordei ystyngai a ddyledawr⁹⁴
 Rac erthei⁹⁵ erthrychei⁹⁶ viddinawr⁹⁷

O vreithell Gattræth⁹⁸ pan adroddir⁹⁹
 Maon dychurant¹⁰⁰ eu hoet bu hir
 Edyrn diedyrn a mygyn¹⁰¹ dir

- ⁵⁵ Ysgor,—a.
- ⁵⁶ A esgarei,—a, d, e, f, g.
- ⁵⁷ Oswyd,—a. *Fel hyn y ma'r pum llinell yma yn a:—*
 Ny chryssiws gatraeth
 Mawr mor ehelaeth
 E aruaeth uch arwyt
 Ny bu mor gyfor
 O eidyn ysgor
 A esgarei oswyd
- ⁵⁸ Tutwvlch hir,—a, d, c, f, g; tutwvlch hir,—l; tudfwlch ir,—c.
- ⁵⁹ O,—c.
- ⁶⁰ Dreuyd, a, d, e; trewydd,—c; drevyd,—g; drefydd,—f.
- ⁶¹ Lladei,—a, d, e, g; a ladd ei,—c; lladdei,—f.
- ⁶² Saesson,—a; saeson,—f.
- ⁶³ Seithuet dyd,—a.
- ⁶⁴ Parheid,—c.
- ⁶⁵ Y,—a, d, e, f, g.
- ⁶⁶ Wrhyt,—b, c.
- ⁶⁷ En wrwyd,—a, d, f; wr vyd,—l.
- ⁶⁸ E gein,—a, d, g; ei gein,—l.
- ⁶⁹ Gyweithydd,—a.
- ⁷⁰ Dutwvlch,—a.
- ⁷¹ Drut,—b, c.
- ⁷² Nerthyd,—a.
- ⁷³ Gwaedlain,—c; gwaethan,—d.
- ⁷⁴ Gwyalfain,—c; gwyalvan,—a, d.
- ⁷⁵ Kilyd,—a, d, g; kilydd,—f.
- ⁷⁶ Gwr,—a, d, f, g.
- ⁷⁷ Gatraeth,—a.
- ⁷⁸ Kyrchynt,—a; cynhynt,—d, f.
- ⁷⁹ Kynnulluyt,—a, d, g; cynnulluyt,—f.
- ⁸⁰ Reiawr,—a, d, f, g.
- ⁸¹ En gynuan,—a, b, c, d, f, g; (fortasse,—e); cynuan,—e; yn gynuan,—l.
- ⁸² Twryf aessawr,—a.
- ⁸³ Goruynt,—g.
- ⁸⁴ Etvynt,—a, d, f; etuynt,—g.
- ⁸⁵ Llawr,—a.
- ⁸⁶ Rwygei,—a.
- ⁸⁷ Od uch,—a, d, f, e, g; odduch,—b; oeddych,—b.
- ⁸⁸ Lled,—a, d, f, g. [—c.
- ⁸⁹ Lladei,—a, d, e, f, g.
- ⁹⁰ Y,—f.
- ⁹¹ Llawvavr,—a.
- ⁹² En gystud hëyrn,—a.
- ⁹³ E,—a, d, e, f, g; a,—b, c.
- ⁹⁴ Dyledawr,—a.
- ⁹⁵ Erthgi,—a, d, f, g.
- ⁹⁶ Erthrychei,—a, d, f, g.
- ⁹⁷ Vydinawr,—a.
- ⁹⁸ Gatraeth,—a.
- ⁹⁹ Adrodir,—a.
- ¹⁰⁰ Dychiorant,—a, d, e, g; dycharant (dychiorant)—f.
- ¹⁰¹ Amygyn,—a, d, f, g.

*Tutwvlch treissie acr caer o dileith
 Tutwvlch treissie hair caer godileit,—k.

†Mal taran nem tarhei scuitaur,—k.

Chwerfysgynt¹ ysgar²
 Tri yn³ drin yn⁴ drwm
 Llew lledyt blwm
 Eur y gat⁵ gyngwrn
 Tri theyrn maon
 A ddyvu⁶ o⁷ vrython
 Cynric⁸ a Chenon⁹
 Cynrein¹⁰ o Aeron
 Gogyverth¹¹ yn honn
 Deivyr diverogion¹²
 A¹³ ddyvu¹⁴ o vrython
 Wr well no Chynon
 Sarph seri alon
 Yveis¹⁵ y¹⁶ win a med y¹⁷ Mordei
 Mawr meint y¹⁸ vehyr¹⁹
 Ygeyrvot²⁰ gwyr
 Bwyt y²¹ Eryr erysmygei
 Pan gryssieci gydywal cyfdwyreici²²
 Awr gan wyrw wawr cyn y²³ dodei
 Aessawr delt am bellt²⁴ a adawei²⁵
 Pareu rynn rwygati²⁶ dygymmynei
 Y gat²⁷ blaen bragat brivei
 Mab Syvno syweddydd²⁸ ai gwyddydei²⁹
 A werthws³⁰ y³¹ eneit
 Yr³² wyneb grybweicit³³
 A llafn llifeit lladdei³⁴
 Lleddessit³⁵ ag³⁶ a chrwys³⁷ a phrei³⁸

¹ Chwerw vygynt, —a, d, g; chwervys gynt, —b; chwerw ffysgynt,
² Esgar, —a. [—f.
³ En, —a.
⁴ En, —a.
⁵ E gat, —a; o gad, —c; ynghat, —e.
⁶ A dyvu, —a.
⁷ *Nid yw y gair hon yn b.*
⁸ Kynri, —a, d, f, g; cynfrig, —c, e.
⁹ Cherion, —d.
¹⁰ Kynrein, —a.
¹¹ Gogyuerchi, —a, f, g; gogynerthi, —d.
¹² Duierogion, —a.
¹³ *Nid yw yn d.*
¹⁴ Dyvu, —a.
¹⁵ Evcis, —a.
¹⁶ *Nid yw yn b; o, —c; i o, —e.*
¹⁷ E, —a.
¹⁸ E, —a; o, —c; *dim yn b.*
¹⁹ Ueuyr, i.e. weyr, —e l.
²⁰ Yg kyarvot, —a; yscyarvot, —b, c.
²¹ E, —a; i, —c, d.
²² Kyfdwyreici, —a.
²³ Kyvi, —a, d, f, g.
²⁴ Ambellt, —a, d, e, f, g.
²⁵ A dawei, —g.
²⁶ Rwygati, —a.
²⁷ E gat, —a; i gat, —d; ynghat, —c, e.
²⁸ Syweddyd, —a.
²⁹ Ae gwydyei, —a.
³⁰ Wertho, —e.
³¹ E, —a; ei, —c.
³² Er, —a, c, d, e, f, g.
³³ Grybwylyeit, —a, d, e, f, g.

³⁴ A llavyn lliveit ladei, —a.
³⁵ Lladessit, —a.
³⁶ Ac, —a. *Nid yw'r gair hon yn f.*
³⁷ A thrwys, —a, f, g; ac athrwys, —d.
³⁸ Ac affrei, —a, d, g; ar affrei (a pharei), —f.
³⁹ Amod, —a, d, e, f, g; y mod, —c; ammot, —l.
⁴⁰ Aruot aruaethei, —a.
⁴¹ Dirmygei, —b, c, f.
⁴² Galaned, —a, d, e, g; gelaned, —f.
⁴³ Gwned, —a.
⁴⁴ Em, —a.
⁴⁵ Gwyned, —a.
⁴⁶ *Mae'r llinell yn terfynu pennill yn a &c.*
⁴⁷ Evcis y, —a, d, e, f, g.
⁴⁸ Med e, —a.
⁴⁹ Rann, —a, d, g, l; gan, —c.
⁵⁰ Fin fawd ut, —a, d, g; fin ffawd ut, —f. [g.
⁵¹ Didrachywed, —a, d, f, g.
⁵² Colwed, —a, d, g; calwed, colned, —e; colned, colned, —f; counet, —l.
⁵³ Bawb, —a.
⁵⁴ Disgynnot, —a; disgynnat, —b, c.
⁵⁵ Gwacanat, —a; gwacaned, —e.
⁵⁶ Pechawd, —c.
⁵⁷ Present, —a.
⁵⁸ I drawd, —a, e, f, g; drawd, —d.
⁵⁹ Vreichyaur, —a, d, f, g.
⁶⁰ Gatraeth, —a.

Er a mot³⁹ arvot arvaethei⁴⁰
 Ermygei⁴¹ genaedd⁴²
 O wyr gwychyrr gwanned⁴³
 Ym⁴⁴ blaen Gwynedd⁴⁵ gwanei⁴⁶
 Yveis o⁴⁷ win a medd⁴⁸ y Mordei
 Can yveis disgynneis can⁴⁹ fin fanlyt⁵⁰
 Nyd didrachyvet⁵¹ cobnet⁵² drut
 Pan disgynnei pawb⁵³ ti disgynnut⁵⁴
 Ys deupo gwaeant⁵⁵ gwerth na phecchut⁵⁶
 Present⁵⁷ adrawt⁵⁸ oed vreichvawr⁵⁹ drut⁶⁰*

Gwyr a aeth Gatraeth⁶⁰ buant enwawc
 Gwin a med⁶¹ o⁶² eur vu eu gwirawd⁶³
 Blwyddyn yn⁶⁴ erbyn urdyn⁶⁵ deawd⁶⁶
 Triuir a thri ugeint a thrychiant eurdorch-
 aud⁶⁷
 Or saul⁶⁸ yt gryssiasant⁶⁹ uch gormant uir-
 aut⁷⁰
 Ny diengei⁷¹ namyn tri o wrhydri flossawt⁷²
 Deu gati⁷³ Aeron a Chenon dayarawt⁷⁴
 A minneu⁷⁵ om gwaetfreu guerth vyguen-
 uaut⁷⁶†
 Vygcar⁷⁷ yngwirwar⁷⁸ nyn gogyhraut⁷⁹
 O heb⁸⁰ ony⁸¹ bei o gwyn dragon deucant⁸²
 Ny didolit ygyntedd⁸³ o ved gwirawt
 Es⁸⁴ gwnei⁸⁵ arceithing⁸⁶ perthin⁸⁷ arvod-
 iawc⁸⁸

⁶¹ Medd, —f.
⁶² Oc, —f; ag, —c.
⁶³ Gwirawt, —a.
⁶⁴ Blwyddyn en, —a.
⁶⁵ Tridyn, —b, c; wrdyn, —e; erbynwyr dyn, —l.
⁶⁶ *Neu tridyn devawd, —m.*
⁶⁷ Trywyr a thri ugeint a thrychiant eurdorch-
 awc, —a, b, c, d, e, f, g, l.
⁶⁸ Sawl, —a.
⁶⁹ Gryssyasant, —a.
⁷⁰ Wirawt, —a.
⁷¹ Diengis, —a, d, e, f, g.
⁷² Fossawt, —a.
⁷³ Gatki, —a; gatei, —b, c.
⁷⁴ Dayrawt, —a, d, f, g; daearawt, —b, c; daearawd, —l.
⁷⁵ Minheu, —a.
⁷⁶ *Fy gwennawt, —a. Y mae'r llinell hon yn terfynu pennill yn y coplau ereill.*
⁷⁷ Vyg car, —a, e, f, g; llyg car, —d.
⁷⁸ Yng wirwar, —a, d, e, f, g.
⁷⁹ Gogyffrawt, —a; gogygyrhawd, —b; gogongrawd, —c; gogyngbrawd, —e; gogyghawd (gogyffrawt), —f.
⁸⁰ O heb, —a, d, f, g.
⁸¹ O ny, —a, d, e, f, g.
⁸² Ducawt, —a, d, g; decant, —c; deucawt (ducawt), —f.
⁸³ Yng kynted, —a.
⁸⁴ Ef, —a, d, e, g; ys, —c; ev, —f.
⁸⁵ Gwnaci, —a, d, e, g.
⁸⁶ Ar beithing, —a, d, g; arceithin, —e; arbeithing, —f.
⁸⁷ Perthyng, —a, d, g; perthing, —f.
⁸⁸ Aruodyawc, —a.

* Pan esgynnei (estynnei, —i) bawb ti disgynnut (disgynniut, —i)
 * * * * *
 Ath uodi (uedi, —i) gwas nym gweith (gwerth, —i) na thechut
 Presentt kyuardrawd (cyn adrawd, —i) oed breichyaul glut, —k.

† Trywyr a thrygeint a thrychiant
 Y vreichyael Gatraeth ydaethant
 Or saul yt gryssiasant
 Uch ved venestri
 Namyn tri nyt atcorasant (atcorasant, —d)
 Cynon a chadrath (chatreith, —d) a chathleu
 (chatlew, —d) a gatuant (o gatnant, —d)
 A minneu om creu * * * * * —k.

Es¹ discrein ygeat discrein yn aelawt²
 Neus adrawd Gododin³ gwedy ffosawt⁴
 Pan vei⁵ no llwyeu⁶ llynmach⁷ nebawt⁸ *
 Arf ageynnull⁹ ageyman dul ageysgo-
 get¹⁰
 Tra chiwet¹¹ vawr treiglyssyt¹²
 Llauer¹³ Lloegrwys giwet¹⁴
 Heissit¹⁵ eis ygeynuor¹⁶ eis ygeat veru¹⁷

Gorne¹⁸ wyr¹⁹ lludw
 A gwagedd gwydu²⁰
 Cyn noi²¹ anghau
 Greit vab Hoewgi²²
 Ae yspere
 Y²³ beri creu †

Arwr y²⁴ dwy ysgwyd²⁵ Adan
 Y²⁶ dalfrith ac elúth²⁷ Prwydan²⁸
 Bu trydar yn arvau²⁹ bu tan
 Bu hut³⁰ y³¹ waawr³² bu huan³³
 Bu bwyt brein bu bud y³⁴ vran
 A chyn edewit yn rhydion³⁵
 Gan wlith Eryr tith tirion³⁶
 Ac o du gwasgar gwanecc tu³⁷ bron³⁸
 Beird byd³⁹ barnant wyr o galon⁴⁰

- 1 Ef,—a, d, e, f, g; ys,—c.
 2 Disgrein eg cat disgrein en aelawt,—a.
 3 Gwawdodyn,—c.
 4 Fossawt,—a.
 5 Fei,—f. *Nid yw y gair hwn yn e.*
 6 Llwyeu,—d: llivyen (llivyeu),—f.
 7 Llymach,—a.
 8 *Mae y ban hwn yn terfynu pennill yn y copiau ereill.*
 9 Aryf angynnyll,—a; agecun null,—b; angue'n null,—c.
 10 Agkyman dull agkysgogget,—a.
 11 Tra chywed,—a; trachywed,—d; trachiwet,—e.
 12 Treiglessyd,—a.
 13 Lawr,—a, d, e, f, g.
 14 Grivet (?),—g. *Mae'r ddaun fan hyn yn un yn a.*
 15 Heissit,—a.
 16 Ygkynnwr,—a, d, f, g; ynghynwr,—c; ygcnvwr,—e.
 17 Yg cat vereu,—a.
 18 Goruc,—a, d, g, l; gorie,—f.
 19 Gwyr,—f.
 20 Gwydw,—a; gwydn,—c.
 21 Kynnoe,—a, d, e, g.
 22 Hoewgir,—a, b, c, d, e, f, g.
 23 I,—c.
 24 A,—c.
 25 Ysgwyt,—a.
 26 E,—a.
 27 Eil tith,—a, d, g; eil-tith (eil tith),—f.
 28 Orwydan,—a, d, g; orwyden (orwyd an),—f; prydan,—c.
 29 En aereure,—a, d, g; aerve,—f.
 30 Ehut,—a, d, e, f, g; hyt,—l.
 31 E,—a.
 32 Waawr,—a, d, f, g; wawr,—b, c, e, l.
 33 Truan,—e.
 34 E,—a; i,—c.
 35 En rydon,—a, d, e, f, g.
 36 Tiryon,—a.
 37 Ty,—c.
 38 Bronn,—a.
 39 Byt,—a.
 40 Gallon,—a, d, e, f, g.
 41 Di ebyrth,—c.
 42 E gerth,—a, d, f, g.
 43 E,—a; o,—c.
 44 Dina,—a.
 45 E,—a; o,—c.
 46 Gynrein,—a.

Diebyrth⁴¹ y geith⁴² y⁴³ gynglyr
 Diva⁴⁴ oed y⁴⁵ gyfrein⁴⁶ gan wyr
 A chyn i⁴⁷ olo o dan⁴⁸ cleirch
 Un⁴⁹ ytoed⁵⁰ wrhyt⁵¹ yn y⁵² eirch⁵³
 Gorgolches y⁵⁴ greu y seirch
 Budvan vab Bleidvan dihavareh⁵⁵
 Cam y adaw⁵⁶ heb gof camb ehelaeth
 Nyl⁵⁷ adawai adwy yr adwriaeth
 Nyt edewis y⁵⁸ lys les cerdorion⁵⁹ Prydein
 Duw⁶⁰ calan Ionawr⁶¹ yn y⁶² arwaeth⁶³
 Nyt erdit⁶⁴ y dir eyvei⁶⁵ diffeith
 Drachas anias dreig⁶⁶ ehelaeth
 Dragon yggwyar⁶⁷ gwedy gwinaeth⁶⁸
 Gwenabwy vab Gwenn gynhen Galltraeth⁶⁹

Bu gwir⁷⁰ mal y mead⁷¹ y⁷² gathleu⁷³
 Ny⁷⁴ deliis meirch neb marchleu⁷⁵
 Heëssit maenor⁷⁶ y glyw⁷⁷
 Yar⁷⁸ Llemenig⁷⁹ llwybr⁸⁰ dew
 Cenyl⁸¹ vacet⁸² am vum am borth⁸³
 Dywal y⁸⁴ gledyval⁸⁵ ymborth⁸⁶
 Heëssit⁸⁷ onn o bedryoll⁸⁸ y law
 Yar⁸⁹ veingel⁹⁰ vygedorth⁹¹ *
 Yt⁹² vannoi⁹³ rygu⁹⁴ ryuin⁹⁵
 Yt⁹⁶ lalei allauyn⁹⁷ vreich⁹⁸ o eithin

- 47 E,—a, d, e, f, g.
 48 A dan,—a, d, f, g.
 49 Vre,—a, d, f, g.
 50 Ytwed,—b; yt wed,—e.
 51 Wryt,—a.
 52 Ene,—a, d, f, g; yn i,—c, e.
 53 Arch,—a, d, f, g.
 54 E,—a.
 55 *Y mae'r llinell hon yn terfynu pennill yn yr holl gopiau ereill ond h.*
 56 E adaw,—a, d, f, g; ydaw,—b, e; y ddaun,—c.
 57 Nyt,—a.
 58 E,—a; i,—c.
 59 Kerdoryon,—a.
 60 Diw,—a.
 61 Yonawr,—a.
 62 Ene,—a, d, f, g; yn i,—c, e.
 63 Arwaeth,—a.
 64 Er dir,—b, c, e.
 65 E dir kevei,—a, l.
 66 Dreig,—a.
 67 Yg gwyar,—a.
 68 Gwinvaeth,—a.
 69 Gatraeth,—a, b, c, d, e, f, g; gatraeth,—l.
 70 Gwin,—c.
 71 Meud,—a, b, d, f, g; modd,—c, e.
 72 E,—a.
 73 Gatlew,—a, d, f, g.
 74 Ni,—c.
 75 Marchlew,—a, d, f, g.
 76 Waywawr,—a, d, f, g, l.
 77 *Nid yw y ban hwn a'r canlynol yn f.*
 78 Yar,—a, d, e, f, g.
 79 Llemenig,—a.
 80 Llwybyr,—a.
 81 Keny,—a; ceneu,—c, e.
 82 Vaket,—a.
 83 Vyrn am borth,—a, d, g, l; vyrn amborth,—e; vyrn vy mam borth,—f.
 84 I,—c.
 85 Gledyval,—a.
 86 Emborth,—a. *Nid yw y ban hwn yn f.*
 87 Heëssyt,—a.
 88 Bedryollt,—a, d, e, f, g, l.
 89 Yar,—a, d, e, g.
 90 Veinnyell,—a, d, e, g; veinniell,—f.
 91 Fygdorth,—c.
 92 It,—c, e.
 93 Rannei,—a, g, l; fannei,—d; van oi,—d.
 94 Ryngu,—c, e; rygu,—f.
 95 Rywin,—d, f, g; rywin,—b, c, e; e rywin,—a. *Nid yw yr "e" yn y copiau ereill.*
 96 Ys,—b, c, e.
 97 A llauyn,—a, f, g; allawyn,—b, c; a llawyn,—d; a llawyn,—c.
 98 Vreich,—d, e, f, g.

* Ny sathraut gododin ar glawr fossant
 Pan vei no llif llynmach nebawt,—k.

† Ef gwneei gwyr llydw
 Y gwagedd gwydw
 Kynn oe anghau
 Breint mab bleidgi
 Rac (ac,—i) ysbrei
 Y beri greu,—k.

* Geu ath diwedus tutes (tut leo,—i)
 Na deliis meirch neb marchlew (march lew,—i)
 Keny vacet am byrth amorth
 Oed cadarn e gledyval ynorth
 Ur rwy ysgrinnyei y onn o bedryoll (bryholl—i)
 Llaw (llaw,—i) yar vein erch mygedorth.—k.

Mal¹ pan del² medel ar vreithin³
 Y⁴ gwnei⁵ varchleu⁶ waetlin⁷
 Issac anfonawc⁸ o barth deheu
 Tebyc⁹ mor lliant y ddevodeu¹⁰
 O wyled a llaryed
 O¹¹ chair¹² yved¹³ med¹⁴
 Meu¹⁵ yth glawdd¹⁶ offer¹⁷ y¹⁸ bwyth madd-
 eu¹⁹
 Ni²⁰ bu hil²¹ dihil²² na hen²³ dileu
 Seinyessit²⁴ y²⁵ gledddy²⁶ ym pen mam-
 meu²⁷
 Murgreit²⁸ oed molet²⁹ ef mab Gwydneu³⁰

Caredig³¹ caradwy y³² gлот
 Achubei gwarchatwei not
 Lletvegin is³³ tawel cyn³⁴ dyvot³⁵
 Dydd³⁶ gowychyd y³⁷ wybot
 Ys deupo car cyrd³⁸ cyfnot³⁹
 Y⁴⁰ wlat nef adef adnabot

Caredig⁴¹ caradwy⁴² gynran
 Ceinyat⁴³ y geat⁴⁴ gowan⁴⁵
 Ysgwyt aur⁴⁶ orwydr⁴⁷ cadlan
 Gwaeawr⁴⁸ uswyd agcyvan⁴⁹
 Cleddyval⁵⁰ dywal diwan⁵¹
 Mal gwr catwei wyalvan⁵²
 Cyn cystudd⁵³ daear cyn⁵⁴ aphan⁵⁵
 O ddaphar dipynnei y vann⁵⁶
 Ys deupo cynnwys ygyman⁵⁷
 Can⁵⁸ drindawt yn⁵⁹ undawt gyvan⁶⁰

¹ Val,—a.
² Vel,—a, d, f, g, l.
³ Vreiddin,—e, f.
⁴ E,—a.
⁵ Gwnaei,—a, d, e, f, g;
 gwnei,—c.
⁶ Varchleu,—a, d, e, f,
 g.
⁷ Y *mae'r llinell yma yn*
terfynu pennill yn a.
⁸ Anfonawc,—a.
⁹ Tebic,—a.
¹⁰ Deuodeu,—a, e, f, g;
 y devo deu,—b; ydd
 efo deu,—c; y deuadeu,—d.
¹¹ A,—a, d, f, g.
¹² Chein,—a, d, f, g.
¹³ Yued,—a.
¹⁴ Y *mae'r ban hwn a'r*
blaenorol yn yn f.
¹⁵ Men,—a, d, f, g, l; mae,
¹⁶ Glawd,—a. [—c.
¹⁷ E offer,—a, d, f, g.
Nid yw yr "e" yn y
copiau ereill.

¹⁸ E,—a.
¹⁹ Madeu,—a.
²⁰ Ny,—a, d, f, g.
²¹ Hill,—a, d, f, g; hal,
 —l.
²² Dihyll,—a, e, f, g.
²³ Heu,—a, d, f, g; hew,
²⁴ Seinyessyt,—a. [—l.
²⁵ E,—a; i,—c.
²⁶ Gledyf,—a.
²⁷ Mamen,—a.
²⁸ Murgreit,—d, l

²⁹ Moleit,—a.
³⁰ *Cygylltir y pennill*
hwn a'r canlynol yn d.
³¹ Karedig,—a, d, e, f, g.
³² I,—c.
³³ Ys,—c, e.
³⁴ Kyn,—a; hyn,—g.
³⁵ Dyuot,—a.
³⁶ E dyd,—a, d, f, g; o
³⁷ I,—c. [dyd,—l.
³⁸ Kyrd,—a; cyredd,—c.
³⁹ Kyvnot,—a.
⁴⁰ O,—c.
⁴¹ Keredic,—a, b, d, e, f, g.
⁴² Karadwy,—a.
⁴³ Keimyat,—a, d, f, g, l;
 ceiniad,—c, e.
⁴⁴ Yg cat,—a, l.
⁴⁵ Gouaran,—a, d, f, g;
 gowaran,—l.
⁴⁶ Eur,—a.
⁴⁷ Crwydyr,—a, d, e, f, g;
 crwydr,—l.
⁴⁸ Gwaeawr,—a, d, e,
⁴⁹ Agkyuan,—a. [f, g.
⁵⁰ Kledyual,—a.
⁵¹ Divan,—e.
⁵² Wyaluan,—a.
⁵³ Kynn kysdyd,—a.
⁵⁴ Hynn,—a, e, f, g.
⁵⁵ Affan,—a.
⁵⁶ O daffar diffynnei e
 vann,—a.
⁵⁷ Kynnwys ygyman,—
 a, d, f, g; agcymai,—
 b, c; yg cyfan,—c.
⁵⁸ Gan,—a.
⁵⁹ En,—c.

Pan gryssyei Garadawc y⁶¹ gat
 Mab⁶² baedd⁶³ coch⁶⁴ trychwn trychiat⁶⁵
 Tarw beddin⁶⁶ yn⁶⁷ trin gomynyat⁶⁸
 Ef lithyei⁶⁹ wyd gwn⁷⁰ oe anghat
 Ys uy nhyst⁷¹ Ewein⁷² vab Eulat
 A gwrien⁷³ a gwynn a gwriat⁷⁴
 O Galltraeth⁷⁵ o gomyniat⁷⁶
 O vryn hydwnn cyn⁷⁷ caffat
 Gwedy med gloew ar anghat
 Ny weles fron⁷⁸ y⁷⁹ dat⁸⁰

Gwyr⁸¹ gryssiassant⁸² buant gytnait⁸³
 Hoedlvyrion⁸⁴ medduon⁸⁵ uch medd⁸⁶ hid-
 leit

Gosgordd vynyddawc⁸⁷ euawc⁸⁸ yn rheit
 Gwerth eu gwledd⁸⁹ o⁹⁰ vedd⁹¹ vu eu heneit
 Caradawc a Madawc Pyll ag Teuan⁹²
 Gwgawn a Gwiawn Gwyn a Chyuvan
 Peredur arveu dur gwawr ddu⁹³ ac Aedan
 Achubiat eg gaur⁹⁴ ysgwydavr agcyman⁹⁵
 Achet⁹⁶ lledeyynt⁹⁷ wy ladassant⁹⁸
 Neb y⁹⁹ eu tymhyr nyt atcorsant¹⁰⁰

Gwyr a gryssiassant¹⁰¹ buant gyhaeth¹⁰²
 Blwyddyn¹⁰³ o dduch¹⁰⁴ medd¹⁰⁵ mawr y¹⁰⁶
 harvaeth¹⁰⁷
 Mor dru eu hadrawdd¹⁰⁸ wy anghawr¹⁰⁹
 hiraeth

Gwenwyn eu hadlam nyd¹¹⁰ mamae¹¹¹ maeth
 Yn¹¹² o gwyr pybyr¹¹³ temyr gwinvaeth¹¹⁴
 Mor hir eu hedid¹¹⁵ ag¹¹⁶ eu hetgyllaeth¹¹⁷

⁶⁰ Gyuan,—a, e, f, g.
⁶¹ I,—c, j.
⁶² Mal,—a, d, e, f, g.
⁶³ Baed,—a.
⁶⁴ Coet,—a, d, e, f, g.
⁶⁵ Trychiat,—a.
⁶⁶ Bedin,—a.
⁶⁷ En,—a.
⁶⁸ Gornynyat,—b, c.
⁶⁹ Ef lithyei,—a.
⁷⁰ Wyd gwn,—a, c, d, e,
 f, g.
⁷¹ Vyn tyst,—a, d, e, f, g.
⁷² Owain,—c.
⁷³ Gwryen,—a.
⁷⁴ Gwriat,—a.
⁷⁵ Gatraeth,—a, c, d, e,
 f, g.
⁷⁶ Gymynat,—a, d, e, f,
 g; gornynyat,—b, c.
⁷⁷ Kyn,—a.
⁷⁸ Vrun,—a, g; unun,—d;
 vrun vel uryen,—e;
 uron,—f.
⁷⁹ E,—a; i,—c.
⁸⁰ *Maer llinell hon yn*
terfynu pennill yn a, &c.
⁸¹ Gwyr a,—a, b, c, d, e,
 f, g.
⁸² Gryssiassant,—a; gryssi-
 siast,—c.
⁸³ Gyvneit,—b, c.
⁸⁴ Hoedlyvyrion,—a, d,
 e, f, g.
⁸⁵ Medwon,—a. *Nid yw*
y gair hwn yn d.
⁸⁶ Med,—a. [a.
⁸⁷ Gosgordd mynydawc,—

⁸⁸ Enwawc,—a, d, f, g.
⁸⁹ Gwled,—a.
⁹⁰ E,—a, e, f, g.
⁹¹ Ved,—a.
⁹² Yeuan,—a.
⁹³ Gwawr-dur,—a, d, e, f.
⁹⁴ Achubiat eng gawr,
⁹⁵ Angkyman,—a. [—a.
⁹⁶ A chet,—a, b, c, d, e, f, g.
⁹⁷ Lle lesid,—c.
⁹⁸ Ladassant,—a.
⁹⁹ I,—c.
¹⁰⁰ Atcorsant,—a.
¹⁰¹ Gryssiassant,—a.
¹⁰² Gythaeth,—a, d, f, g.
¹⁰³ Blwyddyn,—a.
¹⁰⁴ Od uch,—a, c, d, e, f,
 g; oduch,—b.
¹⁰⁵ Med,—a.
¹⁰⁶ Eu,—a, d, e, f, g.
¹⁰⁷ Haruaeth,—a.
¹⁰⁸ Hadrawd,—a.
¹⁰⁹ Angawr,—a.
¹¹⁰ Nyt mab,—a, b, c, d,
 e, g; nid mam (mab
 man,—f.
¹¹¹ Au,—f.
¹¹² En,—a.
¹¹³ Pebyr,—a.
¹¹⁴ Gwinaeth, *arall*,—m.
Y mae'r ban hwn
ar ol y ban canlynol
yn a, d, e, g. Nid yw
yn f.
¹¹⁵ Hetlit,—a, d, e, f, g;
 hediad,—c.
¹¹⁶ Ac,—a; c,—g.
¹¹⁷ Het gyllaeth,—b.

Gwlyget Gododin¹ yn² erbyn fraeth
Anewyn³ Mynyddawc⁴ enwawg y⁵ gwnaeth
A phrit er pryngu⁶ Breithell⁷ Galltraeth⁸

Gwyr a aeth Galltraeth⁹ ygeat¹⁰ ygcawr¹¹
Nerth meirch a gurumseirch¹² ac ysguyd-
aur¹³

Pelydr¹⁴ ar gychwyn a llym wacawr¹⁵
A lluruceu¹⁶ claer a chledywawr¹⁷
Ragorei tyllai trwy vyddinawr¹⁸
Cwydei¹⁹ cym²⁰ pymwynt²¹ rac y llavn-
awr²²

Rhuwawn²³ hir ef eodei²⁴ eur y²⁵ allawr
A chet a choelvein gein²⁶ y²⁷ gerddawr²⁸

Ny wnaethpwyd neuadd²⁹ mor orchyman³⁰
Mor wawr³¹ mor o wawr³² y gyflavan
Dyrlydut³³ meddud³⁴ Morien³⁵ tan
Ny thraethi na weli³⁶ Cenon celain³⁷
Yn³⁸ seirchiaw saphwyawc³⁹ tou⁴⁰ llydnan⁴¹
Seinyssit⁴² y⁴³ gledyf ymhen⁴⁴ gorchan⁴⁵
Noe⁴⁶ ac Eseye⁴⁷ carrec⁴⁸ wawr⁴⁹ y chlyhad-
van⁵⁰

Ni⁵¹ mwy ysgogit⁵² vit⁵³ vab Teithan⁵⁴
Ny wnaethpwyd neuadd⁵⁵ mor annovauc⁵⁶
Ony bei Vorien⁵⁷ eil Caradawc
Ny diengis yn⁵⁸ trwm y lwrw⁵⁹ mynawc
Dywal dywalach no mab Pheruwc⁶⁰

Ffer⁶¹ i⁶² law ffagleu⁶³ Fowys⁶⁴ farchawc⁶⁵
Glew dias diuas⁶⁶ y⁶⁷ lu ownawc
Rac beddin⁶⁸ Ododin⁶⁹ bu wascarawc⁷⁰
Y gylehwy⁷¹ dan y⁷² gymwy bu a denawc⁷³
Yn dyd guych⁷⁴ bu ystuyth⁷⁵ neu buyth
atveiliauc⁷⁶
Dyrlyddei⁷⁷ veddgyrn⁷⁸ eilt Mynyddawc⁷⁹

Ny wnaethpwyd neuadd⁸⁰ mor ddiysig⁸¹
Ny⁸² chynon lary vron⁸³ glinnyon⁸⁴ wledig⁸⁵
Nyt ef eisteddei⁸⁶ yn⁸⁷ tal lleithic
Y⁸⁸ neb a wanei nyt adweinit⁸⁹
Raclym y⁹⁰ wacawr⁹¹
Calchdei⁹² tyllai vyddinawr⁹³
Racwan⁹⁴ y⁹⁵ veirch rac rygiawr⁹⁶
Yn dydd⁹⁷ gwych⁹⁸ atwyth oedd⁹⁹ y¹⁰⁰ llavn-
awr
Pan gryssai¹⁰¹ Gynon gan wyrdd¹⁰² wawr

Disgynsit¹⁰³ yn trwm¹⁰⁴ ygyssevin¹⁰⁵
Ef diodes gormes ef dodes¹⁰⁶ ffin¹⁰⁷
Hut ephyt¹⁰⁸ y¹⁰⁹ wrhyt¹¹⁰ y lwry¹¹¹ Elphin¹¹²
Ergyr guawc¹¹³ rhieu¹¹⁴ rhyvel¹¹⁵ chwerrhin
Eithin yn¹¹⁶ oleit¹¹⁷ mur greit tarw trin
Disgynsit yn¹¹⁸ trwm ygyssevin¹¹⁹
Gwerth medd ygeyntedd¹²⁰ a gwirawt
gwin¹²¹ [in¹²⁴
Heyessit¹²² y llavnawr rhwng¹²³ dwy vydd-

1 Gwawdodyn, -c.
2 En, -a.
3 Anewyn, -d.
4 Mynyddawc, -a.
5 Enwawc e, -a.
6 Prynu, -a.
7 Breithyll, -a.
8 Gatraeth, -a, d, e, f, g.
9 Gaatraeth, -a, d, e, f, g.
10 Yg cat, -a.
11 Yg gawr, -a, d, e, f, g; anghawr, -c.
12 Gwrymserch, -a; gwrwymserch, -b.
13 Ysgwydawl, -a.
14 Peleidydr, -a; hlydr, -e.
15 Waewawr, -a, d, e, f, g.
16 Llurugeu, -a.
17 Chledywawr, -a.
18 Vyddinawr, -
19 Kwyldei, -a.
20 Bym, -a, d, f, g; bum, -f.
21 Pymwnt, -a, d, e, g; pumwnt, -f; arwydd coll yn c.
22 Lavnawr, -a.
23 Rhuuawn, -a, d, e, f, g; Rhufain, -c.
24 Rodei, -a, b, c, d, e, f, g.
25 E, -a; i, -c. [l.
26 Kein, -a.
27 I, -c.
28 Gerdawr, -a.
29 Neuad, -a.
30 Orchynnan, -a, d, f, g.
31 Ofawr vel owawr, -e.
32 Oruawr, -a, e, g; wawr, -c; orwawr, -d, f.
33 Dyrlydut, -a, b, d, g; derllyddwyd, -c.
34 Medud, -a, d, f, g; meddwyd, -c, e.
35 Moryen, -a.
36 Wnelei, -a, d, f, g.
37 Kenon kelein, -a, l.
38 Un, -a, d, e, f, g.
39 Saphwyawc, -g.
40 Son, -a, d, e, f, g, l.
41 Edlydan, -a, d, g, l; llydvan, -d; elydan elydnan, -f.
42 Seinyssit, -a.
43 E, -a; i, -c. [-d.
44 Empenn, -a; empenn, -a.
45 Garthau, -a, d, f, g.
46 Noe, -a, d, e, f, g.
47 Esgyc, -a; esauc, -c; yscog, -e; eseyc, -d; esyc, -f; esgyse, -g.
48 Caneec, -a, g.
49 Vurwawr, -a, d, e; vwr wawr, -f; vur wawr, -g.
50 Chahydfan, -f.
51 Ny, -a.
52 Gysgogit, -a, d, e, f, g.
53 Wit, -a, d, g; fyd, -c; fid, -e; uit, -f.
54 Peithan, -a, d, e, f, g.
55 Mae y ban hwn ynterfynu pennill yn a, &c.
56 Neuad, -a.
57 Anovawc, -a, d, i, g.
58 Vorgen, -d; voryen, -a.
59 En, -a, b, c, g; un, -c, d; yr eu, -f.
60 Elwrw, -a, f, g; o lwrw, -c, e.

60 Ferawc, -a, d, e, f, g.
61 Fer, -a.
62 Y, -a, d, c, f, g.
63 Faglei, -a.
64 Towys, -b; tywys, -c.
65 Varchawc, -a.
66 O, -c.
67 Bu, -b.
68 Bedin, -a.
69 Wawdodyn, -c.
70 Gwasarawc, -a.
71 Ynghylchwy, -e.
72 O, -c; i, -e.
73 Adeuawg, -f.
74 Gwyth, -a, d, e, f, g.
75 Ystwyth, -a.
76 Bwyth adveilyawc, -a.
77 Dyrlyddei, -a, b, d, e, f; dysllyddei, -g; derllyddei, -c.
78 Veddgyrn, -a.
79 Mynyddawc, -a.
80 Neuad, -a.
81 Diessic, -a.
82 No, -a, b, d, e, f, g; na, -c.
83 Vronn, -a.
84 Geinnyon, -a, d, e, f, g.
85 Wledic, -a.
86 Eisteddei, -a.
87 En, -a.
88 E, -a.
89 Adwenit, -a, d, f, g.
90 E, -a; i, -c.
91 Waewawr, -a, d, e, f, g.
92 Calch drei, -a, d, g; calchdrei, -l; calch ei vel calchdei, -e; calch trei, -f.
93 Vyddinawr, -a.
94 Racvuan, -a, d, e, f, g.
95 I, -c.
96 Rhyngiawr, -c, e.
97 En dyd, -a.
98 Gwyth, -a, d, e, f, g.
99 Oedd, -a.
100 E, -a; i, -c.
101 Gryssyei, -a.
102 Wyrdd, -a.
103 En, -a. [g, l.
104 Trwm, -a, b, c, d, e, f.
105 Yg kyssevin, -a.
106 Rhoddes, -c.
107 Fin, -a, d, e, f, g.
108 Effyt, -a, d, e, f, g, l; a phyt, -b, c.
109 I, -c.
110 Wrthyt, -b.
111 Elwry, -a, f, g; olwrw, -c; y lwrw, -e, f.
112 Elfyn, -a; elffin, -f.
113 Mae y llinell hon ar ol y nesaf yn a, b, d, e, g.
114 Gwayw, -a.
115 Rieu, -a.
116 Ryvel, -a, f.
117 Eithinyon, -a, f, g; eithynynt, -d.
118 Oleit, -a, f, g; uolit, -l; noleit, -i; vol-eit, -c, d. Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.
119 En, -a.
120 Yg kysseuin, -a.
121 Med yg kynted, -a.
122 Win, -a.
123 A, -c.
124 Rwg, -a.
125 Vyddin, -a. Nid yw y ban canlynol yn i, b, c.

Eithin yn¹ noleit² mur greit tarw trin³
Disgysit yn⁴ trwm rac alawedd⁵ wyrein^{*}

Wyre llu llaes⁶ ysgwydawr
Ysgwyt vriw rac biw Beli bloeddawr⁷
Nar odduch⁸ gwyar ffin⁹ ffestiniawr¹⁰
An delut¹¹ cynllwy¹² yar¹³ gynghorawr
Gorwyd gwarëufrith¹⁴ un ytheurdorch-
awr¹⁵

Twrch goruc amot ymlaen¹⁶ ystre ystryw-
awr

Teilyngdeith¹⁷ gwrthiat¹⁸ gawr
An gelwit y¹⁹ nef bit achledawr²⁰
Emyt²¹ ef crenny²² y²³ gat waewawr
Cat nannen²⁴ yra Elut²⁵ clotvawr²⁶
Ny²⁷ chynhennit na bei llu iddaw²⁸ llawr

Am drynni drylaw drylenn
Am lwys am ddiffwys²⁹ dywarchen
A³⁰ gwyddaw³¹ gwallt y ar³² benn³³
Y³⁴ am awyr³⁵ eryr Gwydien³⁶
Gwydduc³⁷ neus amuc ae³⁸ waen³⁹
Arduliat⁴⁰ diwyllyat y⁴¹ berchen

¹ Eithyn, -a, d, f, g.
² Uoleit, -a, d, g; uolu,
-l; oleit, -b, c, e.

³ Mae y llinell hon yn
terfynu pennill yn a,
&c.

⁴ En, -a.

⁵ Alauoed, -a, d, e, f, g,
l; alaved, -b, c.

⁶ Lliaws, -f.

⁷ Bloeddawr, -a.

⁸ Nar od uch, -a, d, e, f,
g; na rodduch, -c.

⁹ Fin, -a, d, e, f, g.

¹⁰ Ffestiniawr, -a.

¹¹ Delit, -a, b, d, f, g;
delyd, -c; denlut vel
delut, -e.

¹² Kynllwy, -a.

¹³ Y ar, -a, d, e, f, g.

¹⁴ Gwareufrith, -a, g;
gwareusrith, -b, c;
gwareus rith, -d, l;
gware rith, -f; nid yw
rith yn e.

¹⁵ Rin ych eurdorchawr,
-a; un yth eurdorch-
awg, -b, c; rin ych
eurdorchawc, -d; un-
yth ych eurdorchawc,
-e; rin eurdorchawr,
-f; rin ych (unyth),
-l. Nid yw y ban
hwn yn g.

¹⁶ Emlaen, -a.

¹⁷ Teilyngdeith, -a; teil-
ing deith, -d.

¹⁸ Gwrthiat, -a.

¹⁹ E, -a.

²⁰ Athledhawr, -a, d, f,
g; athledawr, -l.

²¹ Y myt, -d.

²² Krennit, -a.

²³ E, -a.

²⁴ Catvannan, -a, d, f,
g; athledawr, -l.

²⁵ Y myt, -d.

²⁶ Krennit, -a.

²⁷ E, -a.

²⁸ Catvannan, -a, d, g;
cadvannau, -d; cat-
vanne (clotvannan),
&c.

^{*} Disgysit in trwm in alauoed dywrem, -k.

Amuc Morien⁴² gwennawt⁴³
Murdyn⁴⁴ a chyvrannu⁴⁵ penn
Prif egweryd⁴⁶ ac an nerth⁴⁷ ac am hen⁴⁸
Tryvyr⁴⁹ er⁵⁰ bot bun Bratwenn
Deudec⁵¹ Gwenabwy vab Gwenn⁵²
Amdrynni⁵³ drylaw drylenn
Gweinydiawr⁵⁴ ysgwydawr yngweithen⁵⁵
Yn⁵⁶ aryal cledyval⁵⁷ am benn
Yn Lloegr⁵⁸ drychion⁵⁹ rædrychant⁶⁰ un-
benn⁶¹

A dalwy⁶² mwng bleidd⁶³ heb benn⁶⁴
Yn y⁶⁵ glaw⁶⁶ gnawt gwychnawt yn y⁶⁷
Gyvrang⁶⁸ gwyth⁶⁹ ag⁷⁰ asgen [Lenn
Tregnis ni ddiengis⁷¹ Bratwenn⁷²
Eur ar⁷³ vur caer ysgrwydiat⁷⁴
Aer cret ty na chaer⁷⁵ aevlodyat⁷⁶
Yn⁷⁷ ara ae⁷⁸ lyssur⁷⁹ ar gatwyt⁸⁰
Adar crwydryar⁸¹
Syll o virein⁸² neus adrawdd⁸³ a vo mwyr⁸⁴
O ddanwynnyeit⁸⁵ llwy
Od amlwch lliuanat⁸⁶
Yn awr⁸⁷ blygeint⁸⁸
Na bei cynhafal⁸⁹ cynheilw^{90*}

⁵⁷ Cledyval, -a; cadval,

⁵⁸ En lloegr, -a. [l. b. -

⁵⁹ Drychyon, -a.

⁶⁰ Rac trychant, -a, d,
f, g; rædrychant, -b;
r oedd drychant, -c;
rydrychant, -e.

⁶¹ Unbenn, -a.

⁶² Daly, -e.

⁶³ Bleid, -a.

⁶⁴ Prenn, -a, c, d, g.

⁶⁵ En e, -a, b, c, e, f, g;
eno, -d.

⁶⁶ Law, -a, c, d, f, g;
gwlaw, -c.

⁶⁷ Eny, -a, d, e, f, g; yn
i, -c.

⁶⁸ O gynrang, -g; o gyru-
rang, -a, d, e; o gyv-
rang, -a, d, f, g.

⁶⁹ Nid yw o yn y lleill.

⁷⁰ Gwych, -d.

⁷¹ Ac, -a, b, c, d, e, f, g.

⁷² Diengis, -a.

⁷³ Y mæ'r llinell hon yn
terfynu pennill yn a,
&c.

⁷⁴ Eurar, -a; ac ar, -f.

⁷⁵ Krysgwydyat, -a, d,
f, g; kysgywydiat, -l.

⁷⁶ Thaer, -a, d, f, g.

⁷⁷ Aer vlodyat, -a, d, e,
g; aervlodyat, -l; ae-
hodiad, -c; aer olod-
iat, -f.

⁷⁸ Un, -a, d, e, g; un

Syll o virein neus adrawd a vo mwyr,
O damwynnyeit llwy
Od amluch lliuanat
Neus adrawd a vo mwyr
Enawr blygeint

⁷⁹ Leissyar, -a, d, g; leis-
syr (lavurleissyar), -f.

⁸⁰ Argatwyt, -a, e, d, e,
f, g.

⁸¹ Brwydryat, -a, f, g;
crydryat, -b; crwyd-
rad, -c; brwydryar, -
d; crwydryar, al.
crwydrad, -c.

⁸² Virein, -a.

⁸³ Adrawd, -a.

⁸⁴ Mae y ban yma yn
dechreu a'r ol y ddau
ganlymol, yn f.

⁸⁵ Damwynnyeit, -a, b,
c, d, e, g; ddamwin-
niad, -l. Nid yw y ban
hwn na'r ddau a gan-
lyn yn i, b, c.

⁸⁶ Amluch lliuanat, -a;
llwyd amluch lliuanat,
-l.

⁸⁷ Enawr, -a; yn llawr,
-f; en awr, -g; nys
adrawd a fo mwyr
yn awr, -l.

⁸⁸ Blygeint, -e, f, l. Cyf-
lêir y pedair llinell
hyn, gyda chwangegid
o un atynt yn a, neu
yn hytrach a'r adrodd-
iad o ran o'r faenaf,
fel hyn:—

⁸⁹ Kynhawel, -a, f, g;
kynawel, -d.

⁹⁰ Kynheilweing, -a, d,

f, g; cynheilweint, -l.
Mae hon yn terfynu
pennill yn a, &c.

^{*} Eur ar mur caerocrisguitat
Dair caret na hair ar mlydyat
Un S sara secisiar argouduit
Adar bro uual pelloid

Pan vuost i¹ cynnyvin² clot
 Yn amwyn tyyussen³ gortiro⁴
 O haedot diachor din drei⁵
 Oedd mynyt⁶ wrth olut⁷ ae cyrchei⁸
 Oedd diwas⁹ y vyddin¹⁰ ae i¹¹ cretei
 Ny elwit gwinwyt men na bei¹²
 Cyt¹³ bei canmawr¹⁴ yn un¹⁵ ty
 Atwen ovalon¹⁶ ceny¹⁷
 Pen y gwyr¹⁸ talbeing¹⁹ a dely
 Nyf wyf vynawc blin
 Ni ddialav²⁰ vy ordin²¹
 Ny chwarddaf²² y²³ chwertihin
 Adan²⁴ draed²⁵ ronin
 Ystynnawc²⁶ vyg glin²⁷ a bundat y²⁸
 Yn y ty²⁹ deyerin³⁰
 Catuyn heyernin³¹
 Am benn vy³² deulin
 O ved o vuelin³³
 O Gatraeth³⁴ wmin³⁵
 Mi a³⁶ na vi³⁷ Aneurin
 Ys gwyr Taliessin³⁸
 Oveg cyrenhin³⁹
 Neu chenig⁴⁰ Ododin⁴¹
 Cyn⁴² gwawr dydd⁴³ dilin

Mirein uys adrawd a uo byv o dan guenneit
 Lai o dani lun luch liuanat
 Nys adraut a uo biu in dit plemieit
 Na bei cinaual cynelueit,—k.
 Nys adrawd gododin
 In dit pleigbeit
 Na bei cynhual citeluat,—k.

- ¹Di,—a, d, f, g. ³Tywysen,—a.
²Kynnivyn,—a, d, f, g; ⁴Gordiro,—a.
 cynnypin,—b, c; kyn- ⁵Mae y llinell hon yn
 nissyn,—e *ddwy yn a, d, f, g* :—
 O haedot en gelwit redrych gwyr not
 Oed dor diachor diachor din drei,—a, l.
 O haeddot yn gelwir edrych (gelwid redrych) gwyr not
 Oedd drei dor (diachor oedd dor) din drei,—f.
 Haedot (haeddot,—c; haedod,—e) diachor (ddiachor,—
 c) din dre (dre,—e) diachor diachor,—g.
⁶Mynut,—a.
⁷Wrtholut,—b.
⁸Kyrchei,—a.
⁹Dinas,—a, d, e, g; div-
 as (dinas)—f.
¹⁰E vedin,—a.
¹¹Ac i,—b, e.
¹²Mae y llinell hon yn
terfynu pennill yn a,
ae y mae'r tair llinell
nesaf yn un pennill.
¹³Ket,—a, d, f, g.
¹⁴Can wr,—a, d, e, f,
 g; canwr,—b, c.
¹⁵En vn,—a.
¹⁶O valon,—b.
¹⁷Keny,—a.
¹⁸Pen gwyr,—a, d, e, f,
 g, l.
¹⁹Tal being,—a, d, e, f, g.
²⁰Ny dialav,—a.
²¹Ban o f,—m. *Nid*
yw yn i, b, c, d.
²²Chwardaf,—a.
²³I,—c.
²⁴A dan,—a, c, d, e, f,
 g.
²⁵Droet,—a, d, f, g, l.

Goroledd⁴⁴ Gogledd⁴⁵ gwr ac gorug⁴⁶
 Lary vron⁴⁷ hacladon⁴⁸ ny yssyllut⁴⁹
 Nyf ynda⁵⁰ daear nyt yon duc mam⁵¹
 Mir⁵² eirian⁵³ gadarn haearn gaduc
 O nerth y cleddyf⁵⁴ daer y⁵⁵ hamuc
 O garchar arwar⁵⁶ daear ym⁵⁷ duc
 O gyvle anghew o anghar dut
 Ceueu⁵⁸ vab Llywarch dilafareh drut⁵⁹
 Nyf ef borthor⁶⁰ gwarth gorsedd
 Sennyllt ai⁶¹ Lestri lawn medd⁶²
 Goddolevi⁶³ gleddyf⁶⁴ y⁶⁵ garedd
 Goddolevi⁶⁶ lemenei⁶⁷ y⁶⁸ ryvel⁶⁹ dyphorth⁷⁰
 Seil yn muyssaur⁷¹ o⁷² freych⁷³
 Rac byddin⁷⁴ Ododin⁷⁵ a Brennych⁷⁶
 Gnwyt yn y⁷⁷ neuadd⁷⁸ fyth⁷⁹ meirch
 Gwyar a gwrwneirch
 Ceyng y el⁸⁰ hirvell oe law
 Ae yn⁸¹ elydd⁸² bryssiaw⁸³
 Gwen ac ymhyrddwen hyrddbleit⁸⁴
 Diserch⁸⁵ a serch ar tro⁸⁶
 Gwyr nyt oedyn drych dract⁸⁷ fo⁸⁸
 Heilin⁸⁹ achubyat pob bro
 Llech Leucu⁹⁰ tud leu⁹¹ leudvre
 Gododin⁹² ystre

- ⁴³Dyd,—a. *Mac y ban*
hwn yn terfynu pen-
nill yn a, &c.
⁴⁴Gwroledd,—c, e.
⁴⁵Gogledd,—a.
⁴⁶Goruc,—a.
⁴⁷Llary vronn,—a.
⁴⁸Haclad,—b; haela
 don,—f.
⁴⁹Essyllut,—a; yssylluc,
 —f.
⁵⁰Emda,—a; am dda,
 —c.
⁵¹Nyf emduc,—a, d, e, g,
 l; nid ion ddug,—c;
 nid ymdug mam,—f.
Rhoddir mam yn ne-
chreu y ban nesaf
meren amryw o'r copi-
au, ac felly cedwir y
brifodl.
⁵²Mor,—a, d, e, f, g.
⁵³Eirian,—a.
⁵⁴Cledyf,—a.
⁵⁵E,—a; ei,—c.
⁵⁶Amwar,—a, d, f, g.
⁵⁷Em,—a; ym vel im,
 —e.
⁵⁸Keneu,—a.
 Godolei lemenei e ryuel
 Dyfirthseil lynnysawr oe vreych.
 Yn f fel hyn :—
 Goddolei lemenei (lemeni) o ryvel dyphorthel lynnysawr
 oe freych.
⁷⁴Bedin,—a; bydin,—l.
⁷⁵Gwawdodyn,—c.
⁷⁶Brennych,—l.
⁷⁷Ene,—a, d, e, f, g; yn
⁷⁸Neuad,—a, l. [e,—l.
⁷⁹Vyth,—a, l.
⁸⁰Keingyell,—a, b, c, d,
 e, f, g.
⁸¹En,—a.
⁸²Elyd,—a.
⁸³Bryssiaw,—a.
⁸⁴Ymhyrdwen hyrd-
 bleit,—a.
⁸⁵Disserch,—a.
⁸⁶Artro,—d.
⁸⁷Drychdract,—d.
⁸⁸Dro,—b, c; ffo,—d.
⁸⁹Heilyn,—a. *Mae y*
linell hon yn terfynu
pennill yn a, &c.
⁹⁰Leutu,—a, d, f, g; leu-
 eu,—b, c; leuta,—l.
⁹¹Nid yw yn d, f, g.
⁹²Gwawdodyn,—c.

Ystre ragno ar y angat¹
 Anghat gynghor i² leuver³ cat
 Cangen⁴ Gaerwys Ceny⁵ duliwys⁶
 Tymor tymhestyl⁷ Tymhestyl dymmor
 Y⁸ beri rhestr rhac rhiallu⁹
 O dindovyt¹⁰ yn dyvu wyt yn dy uovu¹¹
 Dwys ut¹² uodyn¹³ Llyn yt wenyn
 Llwyr genyn llu ysgwyt rygyn¹⁴
 Rac tarw trin y dal vriw¹⁵ vu^{*}
 Er cryn¹⁶ y¹⁷ alon ar af¹⁸
 Er¹⁹ y Brwydrin trin trachwar²⁰
 Cwr y van ceirw²¹
 Am gwr y van carw²²
 Byssed brych briuant²³ barr²⁴
 Am bwyll am Rhodri²⁵ am Rychwardd²⁶
 Ys broys²⁷ brys treulyaut Rhys²⁸
 Yn rhin dree²⁹ ny³⁰ hu³¹ ny gaffo y³²
 neges³³
 Nyt anghwy³⁴ o vanny³⁵ oddiwes³⁶
 Ny mat uanpuyt ysguyt³⁷
 Ar grymal³⁸ carnytt³⁹
 Ny mat ddodes⁴⁰ y⁴¹ vorddwytt⁴²

¹Anghat,—a. *Ban o f, m. Nid ydyw y ban yn i, b, c.*
²E,—a, d, e, f, g.
³Leuener,—a.
⁴Cangen,—b, c.
⁵Keul,—a, d, g; cevi,—l; ceuy,—f.
⁶Drillywys,—a, d, g; drillywys,—f; drillywys,—l.
⁷*Nid ydyw y ddau air hyn yn c.*
⁸I,—c; i et y,—e.
⁹Restyr rac riallu,—a.
¹⁰O dindwytt,—a, d, f, g; odin dovyt,—b, c, e.
¹¹Dy wovu,—a, e, g; dy uosu,—b; dywo dyvu,—d; dyuovu,—f. *Nid Am bwyll 'am,—a) disteir am distar,—f.*
Yn ol l fel hyn :—
 Am bwyll am distoir am distard.
Nid ydyw yn i, b, c, d.
²⁵Am rodic,—a, l; Rhodic,—f.
²⁶Rychward,—a; rychwedd,—b, c.
²⁷Ys bro ys,—a, d, f, g, l; ysbroys,—c.
²⁸Treulyawt rys,—a, l.
²⁹En rhiwdrec,—a, d, g;
 Ys bro ys brys treulyawt rys en rhiwdrec
 Ny hu wy ny gaffo e neges

³⁴Amghwy,—l.
³⁵A wanwy,—a, d, g, l; o vann y vel o fan,—e; a wa mvy,—f.
³⁶Odiwys,—a. *Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn y lleill.*
^{*}Lech leud nd tut leu ure Gododin stre stre Ancat aneat cyngor cyngor Temestyl trameryn lestyr trameryn O dindwytt en dyvnn (dyovu,—i) Scuyt grygun irac taryf trun tal triv (briw,—i) bu,—k.

Ar vreichir mein llwytt⁴³
 Gell y baladr⁴⁴ gell
 Gellach⁴⁵ o bell⁴⁶
 Y mae dy wr yn y⁴⁷ gell
 Yn enoi angell bwch⁴⁸
 Budd⁴⁹ oe law⁵⁰ yddaw⁵¹ poet ymbell⁵²
 Da y daeth⁵³ Adonwy atwen⁵⁴
 Ym a dawssyt⁵⁵ wen⁵⁶ heli Bratwen
 Gwnelut leadut⁵⁷ llosgut no Morien⁵⁸
 Ny naeth⁵⁹ wnelut
 Ny ddelyeist⁶⁰ nac eithaf nac chynghor⁶¹
 Ysgwn drein⁶² dibennor
 Ny weleist⁶³ y morchuyd⁶⁴ mawr marchogion⁶⁵
 Ny leddin⁶⁶ my⁶⁷ roddin⁶⁸ nawdd⁶⁹ y Saeson^{*}

Gododin⁷⁰ gomynaf⁷¹ dy blegyt
 Tyno⁷² eu dra thrinuain⁷³ drinnessyt⁷⁴
 Gwas chwant y⁷⁵ ariant heb⁷⁶ ymwytt⁷⁷
 O gysul⁷⁸ mab dwyre⁷⁹ dy wrhyt
 Nyd oedd⁸⁰ gynghor uann⁸¹
 Uael⁸² rac lan⁸³ Veithin

⁴³Mein-llwytt,—a. *Nid yw y pum llinell gan-lymol yn c.*
⁴⁴E baladry,—a.
⁴⁵E,—a, c, d, e, f, g.
⁴⁶Obell,—a, c, d, e, g; y obell,—f.
⁴⁷Ene,—a, c, d, f, g.
⁴⁸Bwch aut hwch,—b; hwch,—e.
 Y mae dy wr ene gell
 Yn enoi anghell
 Bwch bud oe law idaw
 Poet ymbell angell

Ac y mae'r llinell hon yn terfynu pennill.
³³Doeth,—a, d, e, f, g. *Nid yw'r pennill yma yn c.*
⁵⁴At wen,—a.
⁵⁵Ym adawssyt,—a, c, d, f, g, l; ym adawssyt,—e.
⁵⁶Wenn,—a.
⁵⁷Lladut,—a, b, c, d, e, f, g, l.
⁵⁸Moryen,—a.
⁵⁹Waeth,—a, c, d, g; vaeth,—e; waeth (vaeth),—f.
⁶⁰Delyeist,—a.
⁶¹Chynhor,—a, c, d, e, f, g.
⁶²Drem,—a, c, d, f, g.
⁶³E,—a.
⁶⁴Morchwyd,—a; ymorchvyd,—l.
⁶⁵Marchogyon,—a.
⁶⁶Wynedin,—a, c, e, g; wy nedin,—d, f.
⁶⁷Ny,—b, d; ni (na),—l.
⁶⁸Rodin,—a.
⁴⁹Bud,—a.
⁵⁰Lawr,—b.
⁵¹Idaw,—a.
⁵²Neu, Budd oe law yddaw poet poet ymbell angell,—m. *Y mae'r tair llinell yna yn bedair yn a, fel hyn:—*
⁶⁹Nawd,—a.
⁷⁰Gwawdodyn,—c.
⁷¹Gofynaf,—e.
⁷²Tynoeu,—a; ty noeu,—b.
⁷³Thrumein,—a, d, f, g; thrinyain,—b, c; thrinvein,—e.
⁷⁴Drum essayth,—a, d, g. Tynoeu tra thrumein drum essayth,—f.
⁷⁵I,—c.
⁷⁶Hem,—g.
⁷⁷Enwytt,—a, d, f, g, l.
⁷⁸Gussyl,—a; gyssu,—d.
⁷⁹Dwywei,—a, d, g, l; dwywe,—f.
⁸⁰Nyt oed,—a; nid ced,—f.
⁸¹Gynghorwann,—a, d, f, g; ynghoruan,—b; gynghorwan,—c; gynghorhan,—e.
⁸²Wael e,—a; haeli,—e. *Nid yw e yn i, b, c, e.*
⁸³Tan,—a, d, e, f, g.

^{*}Da dyott adonwy adonwy am adausst A wnelei vratwen gwnelut lledut llosgut Ny chetweist nac eithaf na chynnor (chynghor,—i) Ysgwn tref dy beuwel (bennel,—i) ni weleis or mor Bwyr mor marchauc a vei waeth no odgur,—k.

O lychwr y¹ lychwr luthbin²
 Luchdor y³ borfor⁴ beryerin⁵
 Lladd gnaws⁶ gwan maws mur⁷ trin
 Anys garat⁸ vu⁹ ynat¹⁰ ac Aneurin¹¹
 Cywreïn cetwyr¹² cynrennin¹³
 Y¹⁴ Gattracth gwerim ffraeth¹⁵ fysgiolion¹⁶
 Gwerth medd¹⁷ ygeyntedd¹⁸ a gwirawt win
 Heessit y¹⁹ Lavnawr rhwng²⁰ dwy vyddin²¹
 Ardderchawc²² varchawc rac Gododin²³
 Eith iuy²⁴ voleit²⁵ mur greit²⁶ tarw trin²⁷
 Cywreïn cetwyr²⁸ cynrenhin²⁹
 Gwlat atvet³⁰ gochlywet³¹ eu³² dilin³³
 Dy goglawd³⁴ tonn beuyr³⁵ beryerin
 Men³⁶ ydynt³⁷ eiliassaf³⁸ elein
 O brei³⁹ vrych yn uelych⁴⁰ Ueyelin⁴¹
 Ny chemyd⁴² haedud⁴³ a Gorddin⁴⁴
 Ny phlyrth meuy⁴⁵ moryal yn dilin
 Lavn⁴⁶ durawt⁴⁷ barawt y⁴⁸ naeth lin⁴⁹
 Cywreïn cetwyr cywrenhin⁵⁰
 Gwlat atvet gochlywer⁵¹ eu dilin⁵²
 Ef laddawdd⁵³ a chymawn⁵⁴ a llain
 A charneddawr⁵⁵ tra gogyhne⁵⁶ gwyr trin⁵⁷
 Cywreïn⁵⁸ cetwyr⁵⁹ cyvaruuant⁶⁰
 Ygyt⁶¹ yn unvryt⁶² yt gyrchlassant
 Byr⁶³ eu hoedyl, hir eu hoet ar eu carant

¹I,—c.
²Luch bin,—a, d, g;
 luthvin,—b; lwthfin,
 —c; lwch bin,—f.
³I,—c.
⁴Borfor,—a; bor for,—g.
⁵Beryenin,—d.
⁶Gwaws,—a, d, f, g, l;
 graws,—e.
⁷Gwyr,—d.
⁸Anysgarat,—a.
 Ac vu,—a, e, g; ac un,
 —d, f, l. *Nid yw ac*
yn i, b, c.
¹⁰Y nat,—a, d, g; yn
 ad,—c; y nad,—f.
¹¹*Nid yw ac yn g: mae y*
llinell hon yn terfynu
pennill yn y copiaw
creill.
¹²Kywreïn Ketwyr,—a.
¹³Kywrennin,—a, d, f, g.
¹⁴I,—c.
¹⁵Fraeth,—a.
¹⁶Fysgolin,—a; wysg-
 iolin,—c.
¹⁷Med,—a.
¹⁸Yg kynted,—a.
¹⁹Heyessit e,—a.
²⁰Rwng,—a.
²¹Vedin,—a.
²²Arderchawc,—a.
²³Gwawdodin,—c.
²⁴Eithiny,—a, d, e, g,
 l; eith iwyn,—b; eith-
 in yn,—c, f.
²⁵Uoleit,—d; noleit,—f.
²⁶Murgreit,—a, d, e, g.
²⁷*Mae'r llinell hon yn*
terfynu pennill yn y lleill.
²⁸Kywreïn Ketwyr,—a.
²⁹Kywrenhin,—a, d, f,
 g; cywrenhin, l.
³⁰Atvet,—a, d, f, g, l;
 auct,—b; adued,—c.

³¹Gochlywer,—a, f.
³²Ei,—b.
³³Dilyn,—d: *y mae ar-*
wydd coll rhwng y gair
hwn a'r nefaf yn g.
³⁴Dygoglawd,—a, d, e, f,
 g.
³⁵Tonn beuyr,—a.
³⁶Mein,—b, c.
³⁷Yd ynt,—a, d, e, f, g.
³⁸Eilyassaf,—a; helies-
 synt,—c; heliesynt
 eiliassaf,—d; eiliassaf,
 —e.
³⁹Bei,—c.
⁴⁰Welych,—a.
⁴¹Wyelin,—a, d, f, g;
 lleuelin,—b, c, e; wey-
 elin,—l.
⁴²Chenyf,—b, c, e.
⁴³Haed ud,—a, d, f.
⁴⁴Gorddin,—a.
⁴⁵Mevyl,—a.
⁴⁶Lavyn,—a; dawn,—c.
⁴⁷Durat,—d.
⁴⁸I,—c.
⁴⁹Waetlin,—a, c, d, e, f,
 g, l. *Y mae'r llinell*
hon yn terfynu pennill
yn a, b, c, e, f, g; yn
d, y mae'r ddwy llinell
olaf o'r pennill canlyn-
ol wedi eu chwanegu
at y pennill hwn.
⁵⁰Kywreïn ketwyr ky-
 wrenhin,—a.
⁵¹Gochlywer,—a.
⁵²*Dau fan o f,—m.*
Nid yw'r ddwy llinell
hyn yn i, b, c, d.
⁵³Lladawd,—a; llad-
 awd,—l.
⁵⁴Cham mawn,—c, e.
⁵⁵Charneddawr,—a.
⁵⁶Gogyhwc,—a, d, g;

Seith gymeint o Loegrwys a laddassant⁶⁴
 O gyurysed⁶⁵ Guraged⁶⁶ guych⁶⁷ a unacth-
 ant⁶⁸
 Llawer mam ae deigyr ar⁶⁹ ei⁷⁰ hamrant⁷¹
 Ny wnaethpwyd neuadd⁷² mor ddiunaf⁷³
 Lew mor hael baran llew llwybr⁷⁴ muyaf⁷⁵
 A Chynon lary vronn⁷⁶ a don⁷⁷ deccaf
 Dinas y dias ar led⁷⁸ eithaf
 Dor anghor byddin⁷⁹ budd⁸⁰ eilyassaf
 Er⁸¹ sawl a welais ac a welaf⁸²
 Ymyt⁸³ yn ymdduyn⁸⁴ aryf gryt guryt
 Guryaf⁸⁵
 Ef laddei oswydd a llafn llymmaf⁸⁶
 Mal brwyn⁸⁷ yt gwydynt⁸⁸ rac y⁸⁹ adaf
 Mab Clytno⁹⁰ clothir⁹¹ canaf y ty⁹²
 Or clot heb or heb⁹³ eithaf⁹⁴
 O winveith a meddveith⁹⁵ dygoddolyn⁹⁶
 Gwn leith⁹⁷ mam Hwrreith Eidol ynial⁹⁸
 Ermygei racvre⁹⁹
 Rac bron Buddugre¹⁰⁰
 Breein¹⁰¹ dwyre
 Wybr¹⁰² ysgynnyal
 Cynrein¹⁰³ yn cynydaw¹⁰⁴
 Val glas heid¹⁰⁵ arnaw
 Heb gilyaw¹⁰⁶ gyhaval¹⁰⁷

gogyhue,—e; gogyhwe
 (gogyhwc),—f.
⁵⁷*Mae y ban hwn yn*
terfynu pennill yn y copi-
aw ereill, oddi gerth d.
⁵⁸Kywreïn,—a, d, e, f,
⁵⁹Ketwyr,—a.
⁶⁰Huaruuant,—a, e, f, g.
⁶¹Y gyt,—a, d, f, g; yg-
 cyt,—b; ynghyd,—c,
 e.
⁶²Un vryt,—a, d, e, f, g.
⁶³Byrr,—a.
⁶⁴Ladassant,—a.
⁶⁵Gyvrysed,—a, d, f,
 g; gywrysed,—b, c, e.
⁶⁶Gwaged,—a.
⁶⁷Gwyth,—a, d, f, g, l.
⁶⁸Wnaethant,—a.
⁶⁹*Nid yw yr ar yma yn d.*
⁷⁰E,—a, c, f, g.
⁷¹*Mae y llinell hon yn*
terfynu pennill yn y
lleill.
⁷²Neud,—a.
⁷³Dianaf,—a.
⁷⁴Llwybyr,—a.
⁷⁵Vwyhaf,—a, d, f;
 vwynaf,—g.

Mab klytno clot hir canaf
 Ty or clot heb or heb eithaf.

⁹⁵Medweith,—a, d, e, f, g.
⁹⁶Dygoddolyn,—a, b, d, f,
 g; dygodd o lyn,—c.
⁹⁷Gwnlleith,—a, d, f, g, l.
 O winveith a meddweith
 Dygoddolyn gwllleith
 Mam hwrreith
 Eidol enyal.
⁹⁹Rac vre,—a, e, f, g.
¹⁰⁰Bron budugre,—a.
¹⁰¹Brein,—b, c.
¹⁰²Wybyr,—a.
¹⁰³Kynrein,—a.
⁷⁶Laryvronn,—a.
⁷⁷Adon,—a, d, f, g, l;
 ar don,—c.
⁷⁸Lled,—a.
⁷⁹Angor bedin,—a.
⁸⁰Bud,—a. *Nid ydyw'r*
gair hwn yn b.
⁸¹Or,—a, d, f, g.
⁸²Welav,—a.
⁸³Ymmud,—c; y mut,
 —d.
⁸⁴En emdwyn,—a; yn
 dwyn,—e.
⁸⁵Gwryt gwryaf,—a.
⁸⁶Ef laddei oswydd a llavyn
 llymaf,—a.
⁸⁷O brwyn,—b.
⁸⁸Gwydynt,—a.
⁸⁹I,—c.
⁹⁰Klytno,—a.
⁹¹Clot hir,—a, b, c, d, e,
 f, g, l.
⁹²I ti,—e.
⁹³Oreb,—e.
⁹⁴Ertheiaf,—e. *Y mae'r*
ban hwn yn terfynu
pennill yn y lleill.
Trefnir y ddau fan
olaf yn a fel hyn:—

⁹⁸Enyal,—a. *Trefnir y*
ddwy llinell uchod yn a
yn bedair yn ol eu prif-
odl, fel hyn:—

¹⁰⁴Kwyaw,—a, d, f, g.
¹⁰⁵Glasheid,—c.
¹⁰⁶Giliaw,—a.
¹⁰⁷Gyhaval,—a.

Synwyr¹ ystwyr ystemet²
 Yar³ neilyon⁴ guebyl⁵
 Ac arddemyl gledawl⁶
 Blaen anewyn⁷ anhu⁸
 Hedin⁹ ar¹⁰ dihun
 Mam¹¹ Reiddyn¹² rwyf trydar¹³
 O winveith a meddvaeth¹⁴ ydd¹⁵ aethant
 Yr¹⁶ gynhen¹⁷ llyrygogyon
 Nis¹⁸ gwn leith lletcynt¹⁹
 Cyn lwyded²⁰ eu leas dyddarvu²¹
 Rac Cattraeth²² oedd²³ firaeth²⁴ eu llu
 O osgordd²⁵ uynyddawr²⁶ vawr²⁷ dru
 O drychant namyn²⁸ un gwr ny ddyvu²⁹
 O winveith³⁰ a meddveith³¹ yt gryssiasant³²
 Gwyr yn rheit³³ moleit eneit dichwant
 Gloyw ddull³⁴ y³⁵ am drulyt³⁶ gytvaethant³⁷
 Gwin a mel³⁸ a mal³⁹ a muesant⁴⁰
 O osgordd⁴¹ vynyddawc⁴² am⁴³ duy⁴⁴ atvyl-
 iawr⁴⁵
 A rhwyf⁴⁶ a golleis am⁴⁷ gwir garant
 O drychant rhiallu⁴⁸ yt gryssiasant⁴⁹ Gat-
 traeth⁵⁰

¹ Synwyr, —a.
² Ystemel, —a, d, e, f, g;
 ystynameid, —c.
³ Yar, —a, d, e, g; yr,
 —c.
⁴ Weillyon, —a, d, f, g.
⁵ Gwebyl, —a; gwevyl,
 —b, c.
⁶ Ardemyl gledyual, —a.
⁷ Anewyn, —a, b, c, d, e,
 f, g, l.
⁸ *Nid yw'r gair hwn yn d.*
⁹ Hediw, —a, f, g.
¹⁰ An, —a, d, f, g.
¹¹ Nam, —f.
¹² Reidun, —a, b, c, d, e,
 f, g.
¹³ *Y mae'r llinell hon yn
 terfynu pennill yn y
 lleill.*
¹⁴ Medweith, —a, d, f, g.
¹⁵ Yd, —a, b, d, e, f, g.
¹⁶ E, —a, l; i, —c.
¹⁷ Genhyn, —a, b, d, f, g, l.
¹⁸ Nys, —a.
¹⁹ Lletkynt, —a.
²⁰ Llwyded, —a.
²¹ Llaes dydaruu, —a.
²² Cattraeth, —a.
²³ Oed, —a.
²⁴ Fraeth, —a.
²⁵ Osgord, —a.
²⁶ Vynyddawc, —a, d, f, g.
²⁷ Wawr, —a, e, f, g.
²⁸ Namyn, —a.
²⁹ Ny dyvu, —a. *Mae y
 llinell hon yn terfynu
 pennill yn a, &c.*
³⁰ Winveith, —e.

³¹ Medveith, —a; med-
 weith, —e.
³² Gryssyasant, —a.
³³ En reit, —a.
³⁴ Dull, —a.
³⁵ I, —c.
³⁶ Drullyt, —a, d, e, f, g, l.
³⁷ Gytvaethant, —g; gyt
 vaethant, —l.
³⁸ Med, —a, d, f, g.
³⁹ Amall, —a, d, g, l; a
 mal aral, —e.
⁴⁰ A amucant, —a, e, l;
 amwesant, —b, c, f; a
 amucant, —d; a amu-
 scant, —g; neu Gwin
 a medd a mal amwes-
 ant, —m.
⁴¹ Osgord, —a.
⁴² Vynyddawc, —a, c, d, f,
 g; vynyddawr, —b, c, e.
⁴³ Au (an), —f; an, —l.
⁴⁴ Dwyf, —a, d, f, g, l;
 dwy, —b, c, e.
⁴⁵ Atveillyawc, —a, d, g;
 atveillyawc, —f; ad-
 veiliawc, —l.
⁴⁶ Rwyf, —a.
⁴⁷ Om, —a, d, e, f, g.
⁴⁸ Drychan rhiallu, —a.
⁴⁹ Gryssyasant, —e.
⁵⁰ Cattraeth, —a.
⁵¹ Namyn, —a.
⁵² *Nid yw'r gair hwn yn d.*
⁵³ Atcorasant, —d. *Mae
 y llinell hon yn terfynu
 pennill yn y lleill. Fel
 hyn y mae hon a'r
 flaenorol yn a:—*

O drychan rhiallu yt gryssyasant
 Gatraeth tru namyn un gwr nyt atcorasant

⁵⁴ Hv bydei, —a.
⁵⁵ Yg kywyrein, —a, d, g;
 yg cywyrein, —l; yng-
 hywein, —f.
⁵⁶ Mal, —a, d, e, f, g.
⁵⁷ I, —a.
⁵⁸ E hu, —a, d, g; echu,
 —b; echw, —c, f.
⁵⁹ Bydei, —a, b, c, d, e,
 f, g.
⁶⁰ Ene, —a, d, e, f, g; oni,
 —c.
⁶¹ Uei, —a; mal pel ar y
 e hu bydei yn y vei
 atre, —l.
⁶² A mug, —f.

Tru namyn un⁵¹ gwr⁵² nyt atcorasant⁵³
 Hu byddei⁵⁴ yggywein⁵⁵ present mab⁵⁶ pel
 Ar y⁵⁷ eln⁵⁸ beddei⁵⁹ yn y⁶⁰ vei⁶¹ atre
 Hut amuc⁶² Ododin⁶³ o win a medd⁶⁴
 Yn⁶⁵ dieding⁶⁶ yn gystryng⁶⁷ ystre
 Ac Adan cadvannan⁶⁸ cochre
 Veirch marchawc goddrud⁶⁹ y more⁷⁰
 Angor deur⁷¹ daen
 Sarph seri raen
 Sengi uryngaen⁷² ymlaen byddin^{73*}
 Ayth⁷⁴ arwynawl⁷⁵ drussyat⁷⁶ dreissyawr⁷⁷
 Sengi uenawr⁷⁸
 Yn dydd⁷⁹ cadwynawr⁸⁰
 Ygelawdd⁸¹ gwernin
 Eil nedic⁸² nar⁸³
 Neus duw drwy var
 Gwledd⁸⁴ y⁸⁵ adar
 Drydar⁸⁶ drin
 Cywir⁸⁷ yth elwir enwir⁸⁸ weithret⁸⁹
 Rhagan⁹⁰ rhwyuyawr⁹¹ mur catuillet⁹²
 Merin a Madyen⁹³ mat yth anct[†]
 Ar dyledawr⁹⁴ canu cyman⁹⁵ caffat⁹⁶

⁶³ Wawdodyn, —c, e.
⁶⁴ Med, —a.
⁶⁵ En, —a.
⁶⁶ Diedin, —c; ddiedin, —
 e.
⁶⁷ Yng ystryng, —a; yn
 ystryng, —l. *Trefnir
 y ddyw llinell uchod fel
 hyn yn a:—*
 Hut amuc ododin
 O win a med en dieding
 Yng ystryng ystre
⁶⁸ Gatvannan, —a; cat-
 vannau, —e.
⁶⁹ Godrud, —a.
⁷⁰ E more, —a, b, f, g;
 ym more, —c; emore,
 —d; y more vel ym
 more, —e. *Mae'r ban
 hwn yn terfynu pennill*
 Sengi wryngaen
 Emlaen bedin
⁷¹ Dewr, —a.
⁷² Wryngaen, —a; uryng
 gaem, —b, c.
⁷³ Emlaen bedin, —a. *Y
 mae y llinell yn ddyw
 yn a, er mwyn y brif-
 oed:—*
⁷⁴ Arth, —a, d, f, g; ath,
 —c; aeth vel ath, —e.
⁷⁵ I arwynawl, —a.
⁷⁶ Drussyawr, —a, f, g;
 drwsiad, —c, e.
⁷⁷ Dreissyawr, —a.
⁷⁸ Waewawr, —a, d, g;
 vaenawr, —b, c, e;
 waywawr, —f.
⁷⁹ En dyd, —a.
⁸⁰ Cadyawr, —a, d, g;
 cadiawr, —f.
⁸¹ Yg clawd, —a.
⁸² Redic, —b, c, e.
⁸³ Na'r, —c; yn ar, —e.
⁸⁴ Gwled, —a.
⁸⁵ I, —c.
⁸⁶ O drydar, —a, d, f, g.
⁸⁷ *Nid yw o yn y lleill.*
⁸⁸ Kywir, —a; gwir, —c.
⁸⁹ Oth enwir, —a, d, f, g.
⁹⁰ * Angor deur daen
 Sarff sawfy graen
 Anysgoget (anysgoc, —i) vaen blaen bedin, —k.
⁹¹ † Enwir yth elwir oth gywir (al. guir) weithret (al.
 Enwir yth elwir guerit, —i. [guerit]
 Kewir yth elwir gywir (al. oth gywir) weithret
 Rector rwyvydur (al. liuidar, al. cindir) mur
 pob kibet (al. uivet, al. kyvyeith)
 Meryn mab madyeith mat yth anct, —k.
⁹² Cadwiled, —c; cadvil-
 et vel cadwiled, —e.
⁹³ Madyein, —a, c, d, e, f,
 g, l. *Mae y ban hwn
 yn terfynu pennill yn
 y lleill.*
⁹⁴ Ardyledawc, —a, c, d,
 f, g; aryledawr, —e.
⁹⁵ Kyman, —a, b, d, f, g;
 cyman, —c; cyfan, —e.
⁹⁶ Caffed, —c, e.

Cetwyr am Gatraeth a wnaeth brythret¹
 Brith² a uyar³ sathar sanget
 Sengi uit⁴ Gwynedd⁵ bual am dalmedd⁶
 A chalanedd⁷ cyuringet⁸
 Ny⁹ ardrawd¹⁰ eibno cct¹¹
 Bei cynun¹² cein¹³ daeret¹⁴
 Wedy cyffro cat¹⁵*

Ardyledawc canu cyman¹⁶ o vri¹⁷
 Twrf tan a tharan a rhyuerthi
 Gwrhyt ardderchawc marchawc¹⁸ mysgï
 Rudd vedel¹⁹ rhyvel a eidduni²⁰
 Gwr gwned²¹ divuddiawc²² dinyngyeci²³
 Y gat or²⁴ meint gwlat yt y clywi²⁵
 Ae²⁶ ysgwyt²⁷ ar y ysgwydd²⁸ hut a roli²⁹
 Llaen³⁰ mal gwin gloew o wydr lestri³¹
 Ariant³² am yvet³³ eur dylï
 Gwinvaeth oedd³⁴ vaetnerth³⁵ Lyuri³⁶

Ardyledawc canu clae orchyrdon³⁷
 A gwedy dyraith³⁸ dyleinw afon³⁹
 Dimcones⁴⁰ loveln ben⁴¹ eryron

¹ Ketwyr am gatraeth a wnaeth brithret, — a.
² Brithwy, — a, d, g, l.
³ Wyar, — a, b, c, d, e, f, g, l.
⁴ Sengi wit, — a; sengiwyd, — c, e.
⁵ Gwned, — a, d, f, g, l.
⁶ Dal med, — a, b, c, d, f, g.
⁷ Chalaned, — a.
⁸ Kyuuringed, — a, d, f, g; cyuringet, — b; cywiringed, — c; kyuirynged, al. cyfringed, — e; cyvirynged, — l.
⁹ Ni, — b.

Sengi wit gwned bual am dal med
 A chalaned kyuurynged
 Nyt adrawd kibno wede kyffro
 Ket bei kymun keui daeret.

¹⁰ Adrawd, — a, b, c, d, e, f, g.
¹¹ Kibno wede kyffro, ket, — a, d, g; Ni adrawd kibno wedi cyffro cad ced, — f; Wedi cyffro cat cyt bei kymun cein daeret, — l. [— c.
¹² Kymun, — a; cymain,
¹³ Keui, — a; ceui, — f.
¹⁴ Dayret, — a; daeret, — f. *Gyda'r gair yma y ma'r pennill yn terfynu yn a, d, g.*
¹⁵ *Trefnir y pun llinell yma yn a yn bedair, fel hyn: —*
 llain, — c, e.
³¹ Wydyr, — a.
³² Aryant, — a.
³³ Yued, — a; y ved, — d, f.
³⁴ Oed, — a.
³⁵ Waetnerth, — a, d, e, g, l; vaetnerth, — b, c.
³⁶ Vab llywri, — a, d, e, f, g, l. *Nid yw vab yn a, b, c.*
³⁷ Orcharddion, c, e; orchorddon, l.
³⁸ Dyreith, — a.
³⁹ Aeron, — a, d, f, g; auon, — l.
⁴⁰ Digones, — e.
⁴¹ Benn, — a.
⁴² Llwyd, — a; clwyd, — g. *Mac arwydd coll rhwng y gair hun a'r can-*

* Erdyledaf canu ciman cafa

In cetwir am gatraeth ri guanaid brit ret
 Brltgue ad guiar sathar sanget
 Segit guid gunet dial am dal med
 O galanet ciuei (eives, — l) riget
 Nis adrawd (*nid yw hun yn i*) cipno gwedi
 kyffro cat
 Ceuei cimun idau ciui daeret, — k.

Luyt⁴² — ef goreu vuyt⁴³ y ysgyolyn⁴⁴
 Or a aeth Gatraeth⁴⁵ o aurdorhogion⁴⁶
 Ar neges mynyddawc⁴⁷ mynawc maon
 Ny ddoeth⁴⁸ yn ddiwarth⁴⁹ o barth⁵⁰ Vryth-
 Ododin⁵¹ wr bell well no Chynon⁵²* [on
 Aryledawc canu cemann⁵³ cynreint⁵⁴
 Llawen llogell⁵⁵ byt⁵⁶
 Bu didichwant† hu mynnei eng kyleh byt⁵⁷
 Eidol anant⁵⁸

Yr eur a meirch maur a medd⁶⁰ meddweint⁶⁰
 Namyn⁶¹ yn y⁶² delei⁶³ o vyt hoffieint
 Cyndilic Aeron⁶⁴ wyr en o uant⁶⁵
 Ardyledawc canu clae orchyrddon⁶⁶
 Ar neges Mynyddawc⁶⁷ mynawc Maon
 A merch Eudaf hir dieis⁶⁸ gwanau hon⁶⁹
 Oedd porphor guysgyadur dir amdrych-
 ion⁷⁰

Dyphorthes⁷¹ meinyr⁷² molut nyvet⁷³
 Baran tan terydd⁷⁴ ban gyneuet⁷⁵
 Duu maurth⁷⁶ guisgyasant⁷⁷ y⁷⁸ gwrym⁷⁹
 duddet⁸⁰
 Duw⁸¹ merchyr periddeint⁸² eu calchdoet⁸³

lynol yn i, b, c, hefyd.

⁴³ Gorevwyd, — a.
⁴⁴ Ysglyfyon, — a, f, g; ysgolion, — c; ysglyfyon, — d; ysgyffion, — e; ysglyfyon (ysglyfion), — l.
⁴⁵ Gatraeth, — a.
⁴⁶ Eur dorhogyon, — a, e, f, g; eurdorhogyon, — f, g; Mynyddawc, — a. [d.
⁴⁸ Doeth, — a; ddaeth, — b, c, e.
⁴⁹ En diwarth, — a.
⁵⁰ *Nid yw barth yn b, c.*
⁵¹ Wawdodyn, — c.

⁵² *Mac y llinell hon yn terfynu pennill yn y lleill.*

⁵³ Kenian, — a, b, c, d, f, g; ceman, al. cyfan, — e; cyman, — l.

⁵⁴ Kywreint, — a, d, f, g; cywreint, — l.

⁵⁵ Llogell, — a.

⁵⁶ Bu, — e.

⁵⁷ Engkyleh, — a. *Nid yw lu mynnei eng kyleh byt yn b, c, d.*

⁵⁸ *Nid yw eidol anat yn d. Trefnir y tair llinell uchod yn a fel hyn: —*

Llawen llogell byt bu didichwant
 Hu mynnei engkyleh byt eidol anant.

⁵⁹ Med, — a; meddw, — b, c, e.

⁶⁰ Medweint, — a.

⁶¹ Namen, — a.

⁶² Ene, — a, d, f, g.

⁶³ Dylai, — e.

⁶⁴ Kyndylic aeron, — a.

⁶⁵ Enouant, — a, d, f, g, l; en o gant, — b; un o gant, — c; en e novant, al. un o gant, — e. *Mac y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*

⁶⁶ Orcharddion, — a, b, f, g; orchorddion, — c, e.

⁶⁷ Mynyddawc, — a.

⁶⁸ Dreis, — a, d, g; dreit (dreis), — f.

⁶⁹ Gwananhon, — a, d, f, g.

⁷⁰ Oed porfor gwisgyad-

ur dir amdrychyon, — a. *Y mae hon yn terfynu pennill yn y lleill.*

⁷¹ Dyfforthes, — a; dyphorthyt, — b.

⁷² Meiwyr, — a, d, f, g, l.

⁷³ Nyuet, — a.

⁷⁴ Teryd, — a.

⁷⁵ Gynneuet, — a.

⁷⁶ Duw mawrth, — a.

⁷⁷ Gwisgyasant, — a; gwisgyasant, — d.

⁷⁸ Eu, — a, d, e, f, g.

⁷⁹ Gwrm, — e.

⁸⁰ Dudet, — a.

⁸¹ Diw, — a.

⁸² Peri deint, — a; pridd-eint, — c.

⁸³ Calch doet, — a, d, f, g.

* Erdyledan canu i cion cigueren

In guarth ac cin bu diuant dileit aeron
 Riussit i loffen ar pen erlhon
 Luit em rannuit goreu buit i gliuon
 Ar les minidawc marchawc maon

... odit imit o barth vrythion ...
 Gododin o bell guell no chenen, — k.

† Er dyledaf canu ciman ciguerenit
 Llawen llogell bit budit dit di, — k.

Dyvyeu¹ bu diheu eu diuoet
 Duu Gwener² calanedd³ amdyget⁴
 Duu Sadwrn⁵ bu divurn⁶ eu cytueithret⁷
 Duu Sul⁸ eu llavneu rhudd⁹ amddyget¹⁰
 Duu Llun¹¹ hytben¹² clun gwaetlun guelet¹³
 Neus adrawd¹⁴ Gododin¹⁵ gwedy lluddet¹⁶
 Rac pebyll madawc pan atcoryet¹⁷ *
 Namyn¹⁸ un gwr o gant yn y¹⁹ ddelhet²⁰
 Moch dwyreawc²¹ ym²² more
 Cynnif Aber²³ rac ystre
 Bu bwlch bu twlch tandde²⁴
 Mal twrch y²⁵ tywysseist vre
 Bu golut mynnt bu le²⁶
 Bu gwyar gweilch gwrwnde²⁷ †
 Moch dwyreawc ym eilin²⁸
 O gynnu Aber rac fin
 O dyuys²⁹ yn lyuys dylin³⁰
 Rac cant ef gwant gyssein
 Oed garu³¹ y³² gwneuchui waetlin³³
 Mal yvet medd³⁴ drwy chwerthin
 Oed lew³⁵ y lladeuch³⁶ chwi dyvin³⁷
 Cleddyal dywal ffysevolin³⁸
 Oedd mor ddiachor yt laddei³⁹

¹ Divyeu,—a.
² Diw gwener,—a.
³ Calaned,—a.
⁴ Amddyget,—c.
⁵ Diw sadwrn,—a.
⁶ Divwrn,—a.
⁷ Kytweithret,—a.
⁸ Diw sul,—a.
⁹ Rud,—a.
¹⁰ Amdyget,—a; amdygied,—c.
¹¹ Diw llun,—a.
¹² Benn,—a.
¹³ Gwaetlun gwelet,—a.
¹⁴ Adrawd,—a.
¹⁵ Gwawdodyn,—c.
¹⁶ Lludet,—a.
¹⁷ Atgored,—c; atcoret,—l.
¹⁸ Namen,—a.
¹⁹ Ene,—a, d, f, g.
²⁰ Delhet,—a. *Y mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
²¹ Moch dwyreawc,—a.
²² Y,—a, d, f, g.
²³ Kynnif aber,—a.

* Ni forthint, ueiri (*nid yn hwn yn i*) molut muet
 Rac trin riálu trin orthoet
 Tebihic tan teryd drui cinneuet
 Diu mawrth guisgassant eu cein duhet
 Diu merchyr bu guero eu citunet
 Diuyei cennadaw amodet
 Diu gwener calanet a ciuriuet
 Diu sadurn bu didryn eu cit gweithret
 Diu sul launeu rud a at ranret
 Diu llun hyt benn clun gaset lun guelet
 Nys adraul gododin guedy lludet
 Hir rac pebyll madauc pan atcorhet,—k.
 † Moch amireit i more
 I cinim a pherym rac stre
 Bu ciuarch gucir guiat
 Ig cin or or cat
 Ciueillt ar garat
 Init gene
 Bu gulut minut bu lle
 Bu guanar gueliging gwrymde,—k.

Esgar gwr haval⁴⁰ yn y⁴¹ bei⁴² *
 Disgynnwys yn⁴³ aphwys⁴⁴ dra phenn
 Ny deliit cynyt⁴⁵ ewyrenhin ben⁴⁶
 Disgiawr breint vu⁴⁷ e ladd⁴⁸ ar gagen
 Cymeddy⁴⁹ y Ewein⁵⁰ escynn⁵¹ as⁵² ystre
 Ystung cyn⁵³ gorot goreu gangen
 Dilyd⁵⁴ dyleyn ratlleu⁵⁵ dilen
 Lilyw llyvrodedd⁵⁶ ruych⁵⁷ ac asgen
 Anglas⁵⁸ asswydeu⁵⁹ loflen
 Dyphorthes ac law luruc wehyn
 Dymualau⁶⁰ gwledic dal⁶¹ oe brid⁶² brennyal⁶³
 Eidol adoer⁶⁴ crei granuawr⁶⁵ gwyn⁶⁶
 Dysgiawr pan vei bun barn benn
 Perchen meirch a gwymseirch⁶⁷
 Ac ysgwydawr yaen⁶⁸
 Gyvoet a⁶⁹ gyvergwr escyn discyn⁷⁰
 Aer dywys⁷¹ ry dywys ryvel
 Gwlat gordd⁷² garei⁷³ gwrdd⁷⁴ vedel
 Gwrdd ueryt⁷⁵ gwaet am iruedd⁷⁶
 Seingiat⁷⁷ am seirch,⁷⁸ seirch seingiat⁷⁹
 Seirehiawc⁸⁰ am grudd⁸¹ yt vedd⁸²
 Ar ddelw⁸³ lleith drygiawr⁸⁴ lludet

⁴¹ En y,—a; yn i,—c.
⁴² Mae'r llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.
⁴³ En,—a.
⁴⁴ Affwys,—a.
⁴⁵ Kywyt,—a, d, g; cyuyd,—f.
⁴⁶ Kywrennin benn,—a.
⁴⁷ Ou,—g.
⁴⁸ Lad,—a.
⁴⁹ Gagen,—a, d, e, f, g.
⁵⁰ Kymmedy,—a.
⁵¹ Esgynn,—a, b, d, f, g; esgynias,—c, e.
⁵² Ar,—a, l.
⁵³ Ystung kyn,—a.
⁵⁴ Dilud,—a.

Dymgwallaw gwledic dal
 Oe brid brennyal;

ac á'r llinell hon y terfyna'r pennill.
⁶⁴ Adror,—g.
⁶⁵ Grannawr,—a, d, f, g, l; graenawr,—c; graianfawr, al. granfawr,—e.
⁶⁶ Gwynn,—a.
⁶⁷ Gwrymseirch,—a, b, c, d, e, f, g.
⁶⁸ Nid yw yaen yn e.
⁶⁹ O,—l.
⁷⁰ Gyuoet a gynergwr esgyn disgyn,—a: *ac á'r llinell hon y terfyna y pennill.*
⁷¹ Y,—b; i,—c.
⁷² Gord,—a.

* Moch aruireith i meitit pan crs
 Cinerein i midin
 O douis in towys milin
 Rac cant em guant ceseuin
 Oed mor guanauc idinin
 Mal iuet med neu win
 Oed mor diachor
 Yt wanei esgar
 Uid alt guanar gurthyn,—k.

⁷³ Gar ei,—e.
⁷⁴ Gwrdd,—a.
⁷⁵ Gwrddweryt,—a, d, e, f, g.
⁷⁶ Iroed,—a, c, f, g; irved,—d.
⁷⁷ Seingyat,—a.
⁷⁸ Veirch,—f.
⁷⁹ Seingyat,—a.
⁸⁰ Seirchyawr,—a, d, f, g.
⁸¹ Am y rud,—a, d, g, l; am y rudd,—f.
⁸² Ued,—a; ved,—l. *Hon ydyw y flacnaf o'r ddeu llinell yma yn y lleill.*
⁸³ Delw,—a.
⁸⁴ Dygiawr,—a, d, f, g.

Peleidyr yn¹ eis yn² dechreu cat
 Hynt am oleu bu godeu beleidryat³
 Scint⁴ amnant⁵ am dina⁶ dy gell
 Ac ystavell yt vydei⁷ dyrlyd ei⁸
 Medd⁹ melys maglawr
 Gwrys aer gynglys¹⁰ gan uawr¹¹
 Cet¹² huys¹³ Loegrwys liuedawr¹⁴
 Rhy¹⁵ benyt ar hyt y attawr¹⁶
 Eillt Wynedd¹⁷ clywer y¹⁸ ardderchedd¹⁹
 Guan an hon²⁰ byt vedd²¹
 Sauuy²² radanwy²³ Gwynedd²⁴
 Tarw byddin²⁵ treis trin teyrnedd²⁶
 Cyn²⁷ cynnest²⁸ daear cyn goruedd²⁹
 Byt³⁰ orfin³¹ Gododin bedd³²
 Byddin orddyvnat yn agerw³³
 Mynauc luyddauc³⁴ law cheurw³⁵
 Bu ddoeth³⁶ a choeth a syberw
 Nyt oedd³⁷ ef wrth gyfodd³⁸ gochwerw
 Mudyn geinyon³⁹ ar eu⁴⁰ helw
 Nyt oedd⁴¹ ar les⁴² bro pob delw
 An gelwir mor a chynnwr ym plymnywt⁴³
 Yn tryvrwyd⁴⁴ peleidy, peleidy, gogyynywt⁴⁵
 Goglyssur heyrn liueyd,⁴⁶ llaun⁴⁷ yn⁴⁸ assed
 Syrchn⁴⁹ ygorun⁵⁰ yn⁵¹ trydar
 Gwr fiwrthlaw n fflamddur⁵² rac ysgar⁵³

Dyphortheis⁵⁴ catveirch⁵⁵ a chatseirch⁵⁶
 Greulet⁵⁷ ar Gatraeth cochre
 Mae⁵⁸ blaemuyd byddin⁵⁹ dinus⁶⁰
 Aergi, gwych⁶¹ gwarthvre⁶²
 An⁶³ gelwir ny⁶¹ fan⁶⁵ glaer vwyre⁶⁶
 Echadaf heydyn⁶⁷ haearn de⁶⁸
 Mynawc Gododin traeth y ammor⁶⁹
 Mynawc am rann euynhyator⁷⁰
 Rac eidyn arial⁷¹ phlam⁷² nyt atcor
 Ef dodes ef dily⁷³ y geynhor⁷⁴
 Ef dodes rac trusi⁷⁵ teudor⁷⁶
 Yn⁷⁷ aryal ar drywal⁷⁶ disgynnwys
 Can lleues⁷⁹ porthes mam bwys⁸⁰
 O osgordd vynnyddawc ni ddiangwys⁸¹
 Namyn⁸² yn⁸³ aryf⁸⁴ amddiphry⁸⁵ amddi-
 ffwys⁸⁶
 O Golet⁸⁷ moryet ny⁸⁸ bu aessawr
 Dyphorthyn⁸⁹ traeth y enny⁹⁰ llawr
 Rhy due⁹¹ oe lovleu glas lavnawr
 Peleidy pwys preiglyn⁹² ben⁹³ periglawr
 Y ar⁹⁴ orwydd⁹⁵ erchlas penfeddawr⁹⁶
 Trin digwydd⁹⁷ trwch⁹⁸ trach y⁹⁹ lavn-
 awr
 Par¹⁰⁰ orwydd¹⁰¹ oe cat¹⁰² ni¹⁰³ bu ffoawr¹⁰⁴
 An dyrlys¹⁰⁵ molet medd¹⁰⁶ melys maglawr

1 En,—a.
 2 En,—a.
 3 Bleidryal,—a, d, f, g;
 bleidrial,—l. *Mae y
 ban hon yn terfynu
 pennill yn a, &c.*
 4 Keint,—a, d, g; ceint,
 —f.
 5 Amnat,—a, d, g; am-
 nad,—f; amnant et
 amnawdd,—e.
 6 Dina,—a, d, g; diva,
 —b, e; difei,—c; diva
 (dina),—f.
 7 Ac ystavell yt uydei,
 —a.
 8 Dyrlydei,—a, b, d, e,
 f, g, l; (derlyddei),—
 c.
 9 Med,—a.
 10 Aergynglys,—a, e, f, g;
 aergynglwy, —d.
 11 Wawr,—a, c, d, e, f,
 g; wawr,—b.
 12 Ket,—a; cad,—c, e.
 13 Lwys,—a.
 14 Loegrwys lliwedawr,
 15 Ry,—a. [*—a.*]
 16 Yd allawr,—a; i all-
 awr,—c, e; hyd ydd
 attawr,—f.
 17 Wyned,—a.
 18 Klywere,—a.
 19 Arderched,—a, e, f, g;
 y ardderchedd,—c.
 20 Gwananhon,—a, d, f,
 g; gwanan hon,—b, c,
 e, l.
 21 Ved,—a.
 22 Sawwy,—a, l; et sawy,
 —e.
 23 Cadawwy,—a, d, g, l;
 rodawny,—e; radan-
 wy (radenny, cadauwy)
 —f.
 24 Gwyned,—a.
 25 Bedin,—a.
 26 Teyrned,—a.
 27 Kyn,—a.
 28 Kywesc,—a, d, g; cy-
 west (cywest),—f; cy-
 wesc,—l.
 29 Kyn gorwed,—a.
 30 But,—a.
 31 Orfun,—a, g; et orfin,
 —e; oryn,—d;
 orfun,—f.
 32 Bed,—a. *Mae y llinell
 hon yn terfynu pennill
 yn a, &c.*
 33 Bedin orddyvnat en
 agerw,—a.
 34 Lliudawc,—a.
 35 Llaw chwerw,—a; law
 chwerw,—l.
 36 Doeth,—a.
 37 Oed,—a.
 38 Gyued,—a.
 39 Geinnyon,—a.
 40 Y,—a.
 41 Oed,—a.
 42 Lles,—a. *Terfynir y
 pennill yma yn a, &c.*
 43 Plymnywt,—a, e, f, g;
 plynuyt,—b, c; plym-
 lwyd,—d.
 44 Tryvrwyd,—a; nhry-
 orwyd,—e.
 45 Cogyynywt,—a.
 46 Lliveit,—a, l.
 47 Llawr,—a, d, f, g;
 llawn,—b, c; llawn et
 llafn,—e; llawr,—l.
 48 En,—a.
 49 Sychn,—a, d, g; syrth-
 yn,—e; iychn (sych-
 yn),—f.
 50 Yg gorun,—a.
 51 En,—a. [*—a.*]
 52 Friwrthlaw n flamddyr,

53 Esgar,—a; al yn hry-
 dar,—e. *Mae hon yn
 terfynu pennill yn a,
 &c.*
 54 Dyphorthes,—a.
 55 Cat veirch,—a, e, f, g.
 56 Chadveirch,—c; chat
 seirch,—d.
 57 Greulyd,—c.
 58 Mac,—d.
 59 Blawnyd bedin,—a.
 60 Dinas,—b, c, e.
 61 Gwyth,—a, d, f, g.
 62 Gwarth vre,—a, d, f,
 g.
 63 Au,—e.
 64 Wy,—e; ni,—c.
 65 Faw,—a, d, g, l; flaw,
 —f.
 66 Fwyre,—a; ffwyre,—f.
 67 Treuddyn,—b, c, e.
 68 Haearnde,—a, b, c, d, e,
 f, g. *Mae'r tankwn yn
 terfynu pennill yn a, &c.*
 69 Traeth e annor,—a, d,
 g; traeth i annor,—c;
 traethyanor vel traeth-
 iannor,—c; traethean-
 nor,—f; traeth y am-
 nor (annor),—l.
 70 Kwynhator,—a; cun-
 hyator,—b.
 71 Aryal,—a.
 72 Ham,—a.
 73 E dilis,—a, d, f, g, l.
 74 Yg kynhor,—a, d, e, f,
 g; i geinhor,—c; yg
 cynhor,—l.
 75 Trin,—a, d, g; ractrisi
 (rhag trin),—f.
 76 Tewdor,—a.
 77 En,—a.
 78 Dywal,—a, d, f, g; ar-
 ddywal,—e.
 79 Llewes,—a.
 80 Mawrbwys,—a, d, g;
 mamwys,—c; mam-
 bwys & mamwys,—
 e; mawr bwys,—f.
 81 Oosgordd vynnyddawg ny
 diangwys,—a.
 82 Namén,—a.
 83 Vn,—a, b, c, d, e, f, g.
 84 Arf,—c.
 85 Amddiffyrf,—a, l; am-
 ddiffyrf,—c.
 86 Amddiffwys,—a; am-
 diffur,—e. *Terfyna
 y llinell hon bennill
 yn a, &c.*
 87 Gollet,—a, d, f, g; go-
 ledd,—b, c.
 88 Ni,—c.
 89 Dyfforthyn,—a.
 90 Treathennyn,—a.
 91 Ry due,—a; rhydyc,
 —b; rhyddug,—c.
 92 Periglyn,—c.
 93 Benn,—a.
 94 Yar,—f; i ar,—c.
 95 Orwyd,—a.
 96 Pen wedawr,—a, d, g;
 peniudawr,—b; peni-
 ufuddawr,—c; penicu-
 edawr,—e; penwedd-
 awr,—f.
 97 Trindygwyd,—a, d,
 f, g.
 98 Nid yw trwch yn d.
 99 I,—c.
 100 Pan,—a, d, e, f, g.
 101 Orvyd,—a, d, g; oruyd
 —b; orvydd,—f.
 102 Gat,—a.
 103 Ny,—a, b, d, e, f, g.
 104 Foaar,—a.
 105 Dyrlyys,—a.
 106 Med,—a. *Mae y llin-
 ell hon yn terfynu pen-
 nill yn a, &c.*

Gweleis y¹ dwll² o benn tir Odren³
 Aberth am goelcerth⁴ a disgynnyn
 Gwelais oedd cynevin⁵ ar dref ffldeg-
 ein⁶
 A gwyr unythion⁷ ry golessyn⁸
 Gweleis gwyr dullyawr gan aur⁹ add-
 euy¹⁰
 A phen Dyfnual¹¹ a¹² breich¹³ brein ae
 enoyn¹⁴
 Mat mudic¹⁵ ysgafnuyn¹⁶ asgwm¹⁷ advaon¹⁸
 Ae lassawc¹⁹ tebedawc tra mordvy²⁰ alon
 Gwrawl amddyvrwys²¹ goruawr y²² lu
 Guryt vron²³ gurvan²⁴ gwanan aruau²⁵
 Y²⁶ gynneddyf²⁷ disgynnu rac naw rhiallu²⁸
 Ygguyd²⁹ gwaed a gulat³⁰ a gordiynau³¹
 Caraf dy³² vuddic leithic³³ a vu anau³⁴
 Cyndilic³⁵ Aron³⁶ cenhan³⁷ lew³⁸
 Carassun³⁹ ddeigynnu⁴⁰ y⁴¹ Gatraeth⁴² ges-
 sevin
 Gwerth⁴³ medd⁴⁴ ygeuntedd⁴⁵ a gwirawd
 gwin⁴⁶
 Carassun neu chablwys ar lain⁴⁷
 Cyn⁴⁸ bu y⁴⁹ leas ae⁵⁰ las⁵¹ *uphin*⁵²
 Carassun eil clot dyphorthes⁵³ gwaetlin
 Ef dodes y⁵⁴ gleddyf⁵⁵ yg goethin
 Neus adrawd⁵⁶ gwrlhyt⁵⁷ rac Gododin⁵⁸
 Na bei mab Ceidiaw⁵⁹ clot un gwr trin⁶⁰

Truan yw gennyf⁶¹ gwedy⁶² lluddet⁶³
 Goddef⁶⁴ gloes anghew trwy agcyffret⁶⁵
 Ac eil trwm trinau⁶⁶ gennyf vy gwelet
 Dygwyddai⁶⁷ an gwyr yn pen⁶⁸ o draet
 Ac ucheneit hir ac cilyuet⁶⁹
 Yn⁷⁰ ol gwyr pybyr⁷¹ temyr⁷² tutuet⁷³
 Rhuvau⁷⁴ a Gwgawn Gwiawn⁷⁵ a Gwyl-
 yget⁷⁶
 Gwyr gorsaf gwryaf gwidd⁷⁷ ygealet⁷⁸
 Ys deupo eu heneit wy wedy trinot
 Cynnwys ygwlat⁷⁹ Nef addef annuet⁸⁰
 Ef gwrthodes tres tra gwyr lyn⁸¹
 Ef laddei⁸² val⁸³ deur dylar⁸⁴ nyt⁸⁵ erchyn⁸⁶
 Tavloyu⁸⁷ ac ysgeth tavlet wydrin⁸⁸
 A medd⁸⁹ rac teyrnedd⁹⁰ tavlai⁹¹ vyddin⁹²
 Meint⁹³ y gynghor⁹⁴
 Men na lauare⁹⁵ liaws⁹⁶
 Ac vei annaws⁹⁷ nyd⁹⁸ edeint⁹⁹
 Rac ruthyr bwyll yaddeu¹⁰⁰
 A chleddyvawr¹⁰¹ lliveit handit
 Gwelir lavar¹⁰² lein¹⁰³
 Porthloedd vyddin¹⁰⁴
 Porthloedd¹⁰⁵ lain
 A llu racnedd¹⁰⁶
 Yn ragyrnedd¹⁰⁷
 Yn dydd gunedd¹⁰⁸
 Ygeyvrussedd¹⁰⁹

1 I,—c.
 2 Dull,—a, b, d, f, g ;
 dwll, al. ei ddull,—e.
 3 Adonn,—a, d, g ; adoen
 (adonn),—f.
 4 Goelkerth,—a.
 5 Oed kevin,—a.
 6 Redegain,—a, d, f, g.
 7 Nwythyon,—a, g ;
 nwythyon,—c ; mwyth-
 on,—d ; unythyon al.
 ufuddion,—e ; nwyth-
 on (mwythion),—f.
 8 Gollessyn,—a, d, e, f, g.
 9 Awr,—a, d, e, f, g.
 10 Adevyon,—a, d, f, g ;
 addewyn,—c ; a ddeu-
 yn,—e.
 11 A phenddyvynwal,—a.
 12 *Nid yw a yn d, l.*
 13 Breych,—a, f, g ; vrych,
 —e, l.
 14 *Y mae'r llinell hon yn
 terfynu pennill yn a,
 &c.*
 15 Vydic,—a, d, f, g.
 16 Ysgavynwyn,—a.
 17 Asgwm,—d.
 18 Advaon,—a ; addfaon,
 —e.
 19 Aelussawc,—a, e, f, g.
 20 Tramerdy,—e.
 21 Amdyvrwys,—a.
 22 I,—b, c.
 23 Gwryt vronn,—a.
 24 Gurvan,—a ; gurvan,
 —f.
 25 Arnaw,—a, d, e, g.
*Nid yw y ban hwn yn
 i, b, c.*
 26 O,—b, c.
 27 Gynedyf,—a.

28 Riallu,—a.
 29 Yg gwyd,—a.
 30 Gwlat,—a.
 31 Gordiynaw,—a, d, f, g ;
 gordiynau,—l, b, c ;
 gordiynau, gorddineu,
 et gorddyfnu,—e.
 32 Vy,—a, d, e, f, g.
 33 Vudic lleithic,—a.
 34 Anaw,—a, d, e, f, g.
 35 Cyndilic,—a.
 36 Aeron,—a, b, c, d, e,
 f, g, l.
 37 Kenhan,—a ; cynon,
 c, e.
 38 *Mae y ban hwn yn
 terfynu pennill yn a, &c.*
 39 Carassun,—a.
 40 Disgynnu,—a, d, e, f,
 g ; ddisgynnu,—l.
 41 Yg,—a, d, f, g, l ; o,—
 c ; y vel i,—e.
 42 Gatraeth,—a ; cat-
 traeth,—l.
 43 Gwert,—a, d, f, g.
 44 Med,—a.
 45 Yg kynted,—a.
 46 Win,—a.
 47 Llain,—a.
 48 Kyn,—a.
 49 E,—a, d, e, f, g.
 50 Oe,—a, d, e, f, g.
 51 Leas,—l.
 52 Uffin,—a, l ; wphin et
 uphin,—e.
 53 Dyfforthes,—a.
 54 E,—a, e, f, g ; 'i,—c. ;
 55 Gledyf,—a.
 56 Adrawd,—a.
 57 Gwrtryd,—c.
 58 Gododyn,—a.
 59 Keidyaw,—a.

60 Gwrtrin,—b, g. *Nid
 yw'r llinell hon yn f.
 Y mae'n terfynu pen-
 nill yn a, &c.*
 61 Gennyf vy,—a, d, e, f,
 g. *Nid yw vy yn i, b, b.*
 62 *Nid yw gwedy yn e.*
 63 Lludet,—a.
 64 Godef,—a.
 65 Angkyffret,—a ; am-
 kyffret,—d.
 66 Truan,—a, d, e, f, g.
 67 Dygwydaw,—a, d, e,
 f, g ; digwyddai,—c.
 68 Penn,—a.
 69 Eilywet,—a ; a'i clyw-
 ed,—c ; eilyvet,—g.
 70 En,—a.
 71 Pebyr,—a, d, f, g.
 72 Tymyr,—a.
 73 Tudwet,—a.
 74 Ruvawn,—a.
 75 *Nid yw gwiawn yn e.*
 76 Gwlyget,—a ; gwylget,
 —l.
 77 Gwrd,—a ; gwrd,—f.
 78 Yg calet,—a.
 79 Kynnwys yg wlat,—a.
 80 Avneuet,—a, d, f, l ;
 arneuet,—g. *Y mae'r
 ban hwn yn terfynu
 pennill yn a, &c.*
 81 Lllyn,—a.
 82 Lladei,—a.

83 *Nid yw val yn f.*
 84 Dewrdull,—a, e, g ;
 dewr dull,—b, c, d, f.
 85 Nad,—f.
 86 Echyn,—a, b, c, g ;
 ethyn,—d, l ; echyn et
 erchyn,—e.
 87 Tavloyu,—a.
 88 Vrwyrdrin,—e.
 89 Med,—a.
 90 Teyrned,—a.
 91 Tavel,—a.
 92 Vedin,—a. *Nid yw
 hwn yn b, c.*
 93 Menit,—a.
 94 Gynghor. *Nid yw
 meint y gynghor yn i,
 b, e.*
 95 Lleverri,—a, d, f, g.
 96 Lliaws,—a.
 97 Anwaws,—a, d, f, g.
 98 Myt,—a.
 99 Odewyt,—a, g ; ydyn',
 —c, cdeuyt,—d, f ;
 edeint et ydyn,—e.
 100 Bwylliyadeu,—a, c, e, f,
 g ; bwyll y aden,—b ;
 bwys 'i aden,—d ;
 bwylliyadeu,—l.
 101 Chleddyvawr,—a.
 102 Llavar,—a ; lasar,—e.
 103 Lleir,—a, d, f, g.
*Trefnir y chwe ban
 yn a yn fel hyn :—*

Meint y gynghor men na lleverri
 Lliaws ac vei anwaws nyt odewyt
 Rac ruthyr bwylliyadeu a chleddyvawr
 Lliveit handit gwelir llavar lleir ;
 ac fel hyn y terfynu'r y
 pennill.
 104 Porthloedd vedin,—a.
 105 Porthloed,—a.
 106 Racwed,—a, d, c, e, f, g. .
 107 Ragyrwed,—a, l.
 108 En dyd gwned,—a.
 109 Yg kyvrussed,—a.

Buant gwyhawd¹
 Gwedy² medddawt³
 A medd yvet⁴
 Ny bu uaret⁵
 An gomylan⁶ ennyd phrwythlam⁷
 Pan adrodder⁸ torret ergyr⁹
 O ueirch¹⁰ a gwyr tyngyr¹¹ tyngt¹²
 Pam¹³ ymddyvydd¹⁴ lliaws Pryder Pryderaf ffu¹⁵
 Fffu¹⁶ en ar dec¹⁷ aryal rodec¹⁸ ar hynt¹⁹ wylaw
 Cy²⁰ cystyiu²¹
 Cu²² carassun²³
 Celeic²⁴ ffu²⁵
 Ac argoedwys
 Gwal²⁶ gordyvnwys
 Y²⁷ em dulyaw²⁸
 Ef dadodes²⁹ ar lwydd³⁰ pwys ar les³¹ rieu
 Ar dilyvyn³² goet
 Ar diliu³³ hoet yr³⁴ cyveddeu³⁵
 Cyueduogant³⁶
 Ef an dydduc³⁷ ar³⁸ dan advoyn³⁹
 Ac ar groen gwynn gosgroyw⁴⁰
 Gereint rac deheu⁴¹ gawr a ddodet⁴²
 Llwhc⁴³ gwyn⁴⁴ dwll⁴⁵ ar ysgwyt
 Yor yspar lary⁴⁶ yor⁴⁷
 Molut mynyt⁴⁸ mor

¹ Gwyhawc,—a, d, f, g, l.
² Gwede,—a.
³ Medddawt,—a; medddawd,—c.
⁴ A med yuct,—a.
⁵ Waret,—a, c, d, e, f, g.
⁶ Gorwylam,—a, g; gomylan,—b, c, e; gorwylan,—d; gomylan,—f.
⁷ Ennyd frwythlam,—a.
⁸ Adroder,—a.
⁹ *Nid yw ergyr yn e; ac nid yw'r llinell yn i, b, c.*
¹⁰ Tyngir,—a.
¹¹ *Nid yw tyngyr tyngt yn e. Y llinell hon sydd yn terfynu pennill yn a, &c.*
¹² Pan,—a, e, f, g.
¹³ Ym dyvyd,—a, d, e, f, g.
¹⁴ Fun,—a, d, f, g.
¹⁵ Fun,—a.
¹⁶ Ardec,—a, d, f, g; un ar deg,—b, c, e.
¹⁷ Redec,—a, b, c, d, e, f, g, l.
¹⁸ Kynt,—d.
¹⁹ Ku,—a.
²⁰ Kystudywn,—a, d, f, g; cystywn,—b; gwestiwn,—c; cystwywn,—e.
²¹ Ku,—a.
²² Carasswn,—a.
²³ Kelleic,—a, d, e, g.
²⁴ Faw,—a, d, g; ffaw,—e, f.

²⁵ Guae,—a, d, f, g; gwall,—e.
²⁶ I,—c.
²⁷ Emdullyaw,—a, d, f, g; ymdduliaw,—c.
²⁸ Dyddodes,—c.
²⁹ Arlluyd,—a, f, g; ar lluyd,—d; ar luyd,—e.
³⁰ Lles,—a.
³¹ Dilyvyn,—a; ardulyvyn,—e; ar dilion,—f.
³² Diliw,—a.
³³ Or,—c.
³⁴ Kyvedeu,—a.
³⁵ Kyvedwogant,—a.
³⁶ Dyduc,—a.
³⁷ At,—d.
³⁸ Adloyw,—a; adfoyw,—e.
³⁹ Gosgroyw,—a. *Mae y llinell hon yn terfynu pennill yn y cubl ond i, d.*
⁴⁰ Achen,—g.
⁴¹ Dodet,—a.
⁴² Lluch,—a, b, c, d, e, f, g.
⁴³ Gwynn gwynn,—a, d, f, g.
⁴⁴ Dull,—b, e.
⁴⁵ Llary,—a; larylw,—e.
⁴⁶ Y or,—d; *nid yw yn b, c, e.*
⁴⁷ Mynut,—a.
⁴⁸ Heissyllut,—a; heisslyd,—c.
⁴⁹ Gwgynei,—a, d, g, l; gogwnei,—f.
⁵⁰ Oedut,—a; edut,—d. *Mae y llinell hon yn terfynu pennill yna, &c.*
⁵¹ Di annot,—d.

Gogwneif heissyllut⁴⁹ gogyvei⁵⁰ Gereint
 Hael mynawc oeddu⁵¹
 Diannot⁵² y⁵³ glot y⁵⁴ glutvan⁵⁵
 Diachor anghor⁵⁶ geyman⁵⁷
 Diechyr eryr gwyr gouaran⁵⁸
 Trin oddef eiddef oedd eirian⁵⁹
 Ragorei veirch raevuan⁶⁰
 Yn⁶¹ trin lledvegin⁶² gwin o bann
 Cyn⁶³ glas vedd⁶⁴ a glassu yn⁶⁵ rhann⁶⁶
 Bu gwr gwledd⁶⁷ uch⁶⁸ medd⁶⁹ mygr⁷⁰ o bann
 Dihenyty⁷¹ i⁷² bob llawr llannet⁷³
 Y⁷⁴ hual amhau⁷⁵ afneuct
 Tul⁷⁶ tal⁷⁷ e⁷⁸ rodawr cas o hir⁷⁹
 Gwythawc rhyvonyauc⁸⁰ diphyrdeit⁸¹
 Eil gweith gelwidet⁸² a malet⁸³
 Ygeatveirch⁸⁴ a seirch grenlet
 Byddin⁸⁵ ageusgoget⁸⁶ yt⁸⁷ vyt⁸⁸ cat
 Vorion⁸⁹ coehro llan⁹⁰ pan⁹¹ rygoddet⁹²
 Trum⁹³ yn⁹⁴ trin a llavyn⁹⁵ yt laddei⁹⁶
 Garw rybydd⁹⁷ o gat dydygei
 Can⁹⁸ Calan a ddarmerthei⁹⁹
 Ef gweinit¹⁰⁰ Adan¹⁰¹ vab Erfei
 Ef gweint¹⁰² Adan dwrech trahawc¹⁰³
 Un Rhein¹⁰⁴ a morwyn a mynau¹⁰⁵
 A phan oedd¹⁰⁶ mab teyrn teithiauc¹⁰⁷
 Yg Gwyndyt¹⁰⁸ gwaet glyt¹⁰⁹ gwaredawc

⁵³ E,—a; o,—c.
⁵⁴ E,—a.
⁵⁵ Ynglhytvan,—e.
⁵⁶ Angor,—a.
⁵⁷ Ygkyman,—a, b, c, d, f, g; anghyman et anghyvein,—e; yg cyman,—l.
⁵⁸ Gouaran,—a; gonaran,—b, c.
⁵⁹ Trin odef eiddef oed eirian,—a.
⁶⁰ Rac vuan,—g.
⁶¹ En,—a.
⁶² Lletvegin,—a.
⁶³ Kyn,—a; yn,—e.
⁶⁴ Glasved,—a, d, e, f, g.
⁶⁵ Eu,—a, d, f, g. *Nid yw yn e.*
⁶⁶ Rann,—a.
⁶⁷ Gwledd,—a.
⁶⁸ Od uch,—a, d, f; oduch,—g.
⁶⁹ Med,—a; Bu gwr od uch gwledd medd,—f.
⁷⁰ Mygr,—a. *Y mae y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
⁷¹ Dienhyt,—a, f, g; dihenydd,—b, c, e.
⁷² Y,—a, e, f, g; *nid yw yn d.*
⁷³ Llanwet,—a, d, f, g.
⁷⁴ E,—a, d, e, f, g; l,—c.
⁷⁵ Am hafal,—c.
⁷⁶ Twll,—a.
⁷⁷ Tall,—a, d, e, f, g.
⁷⁸ I,—c.
⁷⁹ Ohir,—d.
⁸⁰ Rywonyauc,—a.
⁸¹ Diffreidyteit,—a, d, e, f, g; diphrudyteit,—b, c.

⁸² Gelwideint,—a, d, f, g, l; gelwident,—b, c, e.
⁸³ Mallet,—a, f, g; amallet,—d.
⁸⁴ Yg catveirch,—a, c, e, f, g; yg cat veirch,—d.
⁸⁵ Bedin,—a.
⁸⁶ Agkysgoget,—a.
⁸⁷ It,—d.
⁸⁸ Vyd,—a.
⁸⁹ Voryon,—a.
⁹⁰ Llann,—a.
⁹¹ Bann,—a, e, f, g.
⁹² Ry godhet,—a, d, e, f, g.
⁹³ Trwm,—a, c, d, e, f, g.
⁹⁴ En,—c.
⁹⁵ Llavynt,—d.
⁹⁶ Lladei,—a.
⁹⁷ Rybud,—a.
⁹⁸ Cann,—a, e, f; canr,—g.
⁹⁹ Darmerthei,—a, e, f, g.
¹⁰⁰ Gweinit,—a, f, g; gweint,—e.
¹⁰¹ A dan,—d.
¹⁰² Gweinit,—a, d, f, g, l; gweinit,—b, c.
¹⁰³ *Nid yw y ban hun yn d.*
¹⁰⁴ Riein,—a.
¹⁰⁵ Mynawc,—a.
¹⁰⁶ Oed,—a.
¹⁰⁷ Teithyawc,—a.
¹⁰⁸ Yng gwyndyt,—a.
¹⁰⁹ Gwaed glyt,—a; gwaetglut,—d; gwaedlyd,—f.

Cyn¹ golo gweryt at² rudd³ lary⁴
 Hael etyvnt⁵ digythrudd
 O glod⁶ a chet echiawc⁷ neut bedd⁸
 Garthwys hir o dir Rhywonyawc⁹
 Peis dinogat e vreith vreith
 O grwyn balaot ban¹⁰ ureith¹¹
 Chwit chwnt¹² chwidogeiht
 Gochanwn¹³ gochenyn wyth geith
 Pan elai dy dat ti¹⁴ i¹⁵ helya
 Llath ar¹⁶ ysgwyt¹⁷ llury¹⁸ yn y law¹⁹
 Ef gelui²⁰ gwn gogyhuc²¹
 Giph gaph ddaly ddaly²² dduc dduc²³
 Ef leddi²⁴ bysc ygoruc²⁵
 Mal bar²⁶ ladd lew²⁷ llyuyuc²⁸
 Pan elei dy dat ti²⁹ i³⁰ vynydd³¹
 Dydygei ef³² pen³³ y uarch³⁴
 Pen gwdd hwch³⁵ pen hydd³⁶
 Pen gruciar³⁷ vreith o³⁸ vynydd³⁹
 Pen pysc o Rayadyr dermenydd⁴⁰
 Or sawl a⁴¹ gyrchaeddei⁴² dy dat
 Ty ar⁴³ gieuein⁴⁴
 O wyth wch⁴⁵ a leuyn⁴⁶ a luyvein⁴⁷
 Ny⁴⁸ anghei o⁴⁹ ny vei⁵⁰ oradein⁵¹
 Pan⁵² dodyw ageyvuog⁵³ o angeyvarch⁵⁴

¹ Kyn,—a.
² Ar,—a, d, e, f, g.
³ Rud,—a.
⁴ Lary,—a.
⁵ Elwyt,—b, c, e.
⁶ Glot,—a.
⁷ Echyawc,—a; eichlawg,—c; eichlawc,—e.
⁸ Bed,—a.
⁹ Rhywonyawc,—a, d, f, g. *Maer llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
¹⁰ Pan,—d.
¹¹ Wreith,—a, d, e, f, g; wreith,—b, c.
¹² Chwit,—a, e, g; chwnt,—b, c; chwnt,—d; chwint (chwit, chwint),—f.
¹³ Gochanun,—b, c.
¹⁴ Ty,—a.
¹⁵ E,—a, e, f, g; y,—d.
¹⁶ Or,—e.
¹⁷ Y ysgwyd,—a, d, e, f, g; *nid yw y yn i, b, c.*
¹⁸ Llory,—a, d, f, g; llwry,—c, e; llory (llwry),
¹⁹ Eny llaw,—a. [—l.
²⁰ Gelwi,—a; gelwei,—d; geluei,—l.
²¹ Gogyhwch,—a, e, f, g; gogyhuc,—d.
²² Giff (l.) gaff dhaly dhaly,—a.
²³ Dhwc dhwc,—a, d, e, f, g.
²⁴ Lledi,—a.
²⁵ Yng corwc,—a, d, e, f, g.
²⁶ Ban,—a, d, f, g.
²⁷ Lad llew,—a.
²⁸ Llywywc,—a, d, f, g; llyuiuc,—b, c; llywioç,—e.

²⁹ Ty,—a, b, d, e, f, g.
³⁰ E,—a, d, e, f, g.
³¹ Vnydd,—a.
³² *Nid yw of yn d.*
³³ Penn,—a.
³⁴ Ywrch,—a, d, g; y varch,—b; i varch,—c, e; yurch (yarch),—f; Iwrth,—l.
³⁵ Gwythwch,—a, d, e, f, g; guyd huch,—b; gwydd-hwch,—c; gwythwch (gwydd hwch),—l.
³⁶ Penn hyd,—a.
³⁷ Grugyar,—a.
³⁸ Ar,—c.
³⁹ Venyd,—a.
⁴⁰ Derwennydd,—a; derfenydd,—c.
⁴¹ Yt,—a, d, e, f, g.
⁴² Gyrhaeddei,—a, d, f, g; gyrchaeddei,—e; gyrhaeddei,—l.
⁴³ Ae,—a, d, e, f, g, l.
⁴⁴ Gicwein,—a, d, e, f, g, l.
⁴⁵ Wythwch,—a, d, e, f, g.
⁴⁶ Llewyn,—a, l.
⁴⁷ Llwyuein,—a, l.
⁴⁸ Nyt,—a.
⁴⁹ Anghei oll,—a, d, f, g; angheiol,—b; angheuol,—c; anghei o,—e.
⁵⁰ Uei,—a.
⁵¹ *Mac y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
⁵² Peum,—a, d, f, g.
⁵³ Angkyrwrng,—a, d, f, g; ang-cyfrwng,—l.
⁵⁴ Angkyuarch,—a.
⁵⁵ Dvydd,—a, d, e, f, g; dyfydd,—l.
⁵⁶ Uo,—a.

Nym daw nym dofydd⁵⁵ a vo⁵⁶ trymmach⁵⁷
 Ny magwyt yn neuadd⁵⁸ a vei lewach
 Nog⁵⁹ ef nac ygcath⁶⁰ a vei wasdadach⁶¹
 Ac aryt⁶² beu cluyd⁶³ Pennant⁶⁴ oedd⁶⁵ e⁶⁶
 veirch
 Pellynnig⁶⁷ y⁶⁸ glot pellus⁶⁹ y⁷⁰ galch
 A chyn golo⁷¹ gueir⁷² hir adan⁷³ dywarch
 Dyr llydei⁷⁴ vedd gym⁷⁵ un mab Veuuarch⁷⁶
 Gweloys⁷⁷ y dull⁷⁸ o bentir adoen⁷⁹
 Aberthach goel certh⁸⁰ a ymddygyn⁸¹
 Gweleis y ddeu⁸² oc⁸³ eu tre⁸⁴ ry gwyddyn⁸⁵
 O eir nunython⁸⁶ ry goddessyn⁸⁷
 Gweleis⁸⁸ y uyr⁸⁹ tyll wavr⁹⁰ gan uaur⁹¹
 adoen⁹²
 A phen dyvynaul⁹³ vrych brein ae enoyn⁹⁴
 Gododin gomynnaf⁹⁵ oth blegyt
 Yg uydd⁹⁶ cant yn⁹⁷ aryal yr⁹⁸ enuyt⁹⁹
 A gwarthan¹⁰⁰ mab Duyueu¹⁰¹ da wrhyt
 Poet yno yn¹⁰² un¹⁰³ tynno treysyit¹⁰⁴
 Er pan uant¹⁰⁵ maws mur trin¹⁰⁶
 Er pan aeth daear ar Aneurin
 Mi neit¹⁰⁷ ysgaras nat a Gododin¹⁰⁸
 Llech¹⁰⁹ lleffdir aryf gardith tithragon¹¹⁰
 Tec uare¹¹¹ rac Gododin¹¹² ystre anhon

⁵⁷ Trymach,—a.
⁵⁸ Neuad,—a.
⁵⁹ Noc,—a.
⁶⁰ Yng cat,—a.
⁶¹ Wastadach,—a.
⁶² Ar ryt,—a, d, f, g, l; ar hyd,—c, e.
⁶³ Benclywt,—a, d, f, g, l.
⁶⁴ Pennawt,—a, d, f, g.
⁶⁵ Oed,—a.
⁶⁶ O,—b, c, e.
⁶⁷ Pellynic,—a.
⁶⁸ E,—a, d, e, f, g; ei,—c.
⁶⁹ Pellws,—a, d, e, f, g.
⁷⁰ E,—a, d, e, f, g; i,—c.
⁷¹ Cholo,—g.
⁷² Gweir,—a.
⁷³ A dan,—a, b, d, e, f, g; o dan,—c.
⁷⁴ Dyrlydei,—a, b, c, d, e, f, g.
⁷⁵ Vedgyrn,—a, b, c, d, e, f, g.
⁷⁶ Fernuarch,—a; ferveirch ot ferwarch,—e; ferwarch,—c. *Maer llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
⁷⁷ Gweloys,—a; gweleis,—l.
⁷⁸ Dyll,—a, l. *Nid yw hwn yn e.*
⁷⁹ A doyn,—a, d, f, g; addoen,—c; aden fort. adoyñ,—e; adoyñ,—l.
⁸⁰ Coelcerth,—a, c, e, f, g.
⁸¹ Emdygyñ,—a.
⁸² Deu,—a.
⁸³ Ac,—b, c.
⁸⁴ Tre re,—a, d, f, g, l. *Nid yw re yn y lleill.*
⁸⁵ Gwydyn,—a; gwyuydyn,—b.

⁶⁶ Nwython,—a, d, f, g, l; nynnyth et vanython,—e.
⁸⁷ Godessyn,—a.
⁸⁸ Gueleys,—a.
⁸⁹ Wyr,—a, d, e, f, g; myr,—b, c.
⁹⁰ Tyllauwr,—a, d, e, f, g.
⁹¹ Waur,—a.
⁹² A doyn,—a, d, f, g; addoen,—c; adoyñ,—l.
⁹³ Dyunnawl,—a; dyvynual,—f.
⁹⁴ Knoyn,—a; enovyn,—b, c. *Y maer llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
⁹⁵ Gofynnaf,—e.
⁹⁶ Yg gwyd,—a, c, d, f; yngwydd,—b; ygwwyd,—e; ys gwyd,—g.
⁹⁷ En,—a.
⁹⁸ En,—a, d, f, g, l.
⁹⁹ Enwyt,—a, d, f, g, l; enwyd,—c; enwyt,—e.
¹⁰⁰ Guarchan,—a, d, f, g; gwarchan,—l.
¹⁰¹ Dwywei,—a.
¹⁰² En,—a.
¹⁰³ Vn,—a.
¹⁰⁴ Treissyit,—a.
¹⁰⁵ Want,—a.
¹⁰⁶ Mor trin,—a, f, g; mur-trin,—e.
¹⁰⁷ Neut,—a, d, f, g.
¹⁰⁸ *Mac y llinell hon yn terfynu pennill yn a, &c.*
¹⁰⁹ Lleth,—d.
¹¹⁰ Tith ragon,—a, d, f, l; lith ragon,—g.
¹¹¹ Ware,—a.
¹¹² Gwawddodyn,—c.

Rhy¹ due diuyll² o nin³ bebyll
 Ar les⁴ tymyr⁵ tymor timestyl
 Tra merin lestyr⁶ tra merin lu⁷
 Llu meythlyon⁸ cein⁹ gatrawt¹⁰
 Ruyd¹¹ rac rhiallu¹²
 O dinguyt¹³ yn¹⁴ dauyuyt¹⁵ yn dyonn¹⁶
 Ys gwyt¹⁷ rygyn rac dolen trin talorin¹⁸ vu
 Dihenydd¹⁹ y²⁰ bob²¹ llawr²² llanet²³
 Y haual²⁴ amhal²⁵ afneuet
 Tull²⁶ tal y²⁷ rodauc Cas o hir²⁸ gwych-
 Rhyvnyanc²⁹ diffret [auc
 Eil nith³⁰ gwelydeint a malet³¹
 Y³² gatveirch³³ ac circh³⁴ ae³⁵ greulet
 Bit yn³⁶ anyscoget³⁷ bid³⁸ get
 Uoron³⁹ guchyrolion⁴⁰ pan goddet⁴¹
 Trum⁴² yn⁴³ trin a llain y lladde⁴⁴
 Gwaew⁴⁵ rybydd⁴⁶ o gat ddydyges⁴⁷
 Gant can⁴⁸ ygealan⁴⁹ darmerthei⁵⁰
 Ef gweint⁵¹ a dau⁵² vab Urvei⁵³
 Ef gweint⁵⁴ a dau⁵⁵ dwrch trahawe
 Un Urien⁵⁶ a Morwyn a menawe
 A chan oedd⁵⁷ mab brenhin teithiawe⁵⁸
 Udd⁵⁹ Gwyndyt gwaet Cilydd⁶⁰ Gwardlawc⁶¹
 Cyn⁶² golo gueryt⁶³ ar grut⁶⁴ hael etuynt⁶⁵

¹ Ry, —a.
² Diuyll, —a.
³ Win, —a.
⁴ Lles, —a.
⁵ Llestymyr, —d.
⁶ Llestyr, —a.
⁷ Llu, —a.
⁸ Meithlyon, —a.
⁹ Kein, —a.
¹⁰ Gadrawt, —a.
¹¹ Rwyd, —a; rhwyd, —d.
¹² Riallu, —a.
¹³ Dindywyt, —a, d, f, g;
 drinuyt, —b; dring-
 wyd, —c; dringyt &
 ddingwyd, —e.
¹⁴ En, —a.
¹⁵ Dyuuuyt, —a, d, g;
 dwynwyd dyvnyut, —
 c, f.
¹⁶ Dyvuu, —a, e, g; duou,
 —c; ddyouan, —d.
¹⁷ Ysgwyt, —a, b, c, d, e,
 f, g.
¹⁸ Tal vriw, —a, d, g; tal-
 vriw, —f. *Mae y llin-
 ell hon yn terfynu pen-
 nill yn a, &c.*
¹⁹ Dihenyd, —a.
²⁰ I, —c.
²¹ Bop, —a; bawb, —d.
²² Llaur, —a.
²³ Llanwet, —a, d, f, g, l.
²⁴ Haval, —b, c.
²⁵ Aml, —c; amhaval, —e.
²⁶ Twll, —a.
²⁷ I, —c.
²⁸ Ohir, —d.
²⁹ Ryvnyanc, —a; rhy-
 vnync, —l.
³⁰ With, —a, d, f, g, l.
³¹ Amallet, —a, d, f, g;
 am alet, —l.

³² I, —c.
³³ Gat veirch, —a, f, g;
 gatseirch, —e.
³⁴ Seirch, —a, d, f, g, l;
 serch, —e.
³⁵ *Nid yw ac yn y lleill.*
³⁶ En, —a.
³⁷ Anyscoget, —a.
³⁸ Bit, —a.
³⁹ Woron, —c; voron, —e.
⁴⁰ Guchyrolion, —a.
⁴¹ Ry godet, —a, d, e, f,
 g. *Nid yw ry yn i, b,
 c.*
⁴² Trwm, —a, c, d, e, f, g.
⁴³ En, —a.
⁴⁴ Laddei, —a, d, f, g.
⁴⁵ Gwaro, —a, d, f, g, l.
⁴⁶ Rybud, —a.
⁴⁷ Dydygei, —a; dyddyg-
 ei, —l.
⁴⁸ *Nid yw can yn e.*
⁴⁹ Yg calan, —a.
⁵⁰ Darmerthi, —b, c, e.
⁵¹ Gwenit, —a, d, e, f, g, l.
 guncint, —b.
⁵² Dan, —a, e, f, g, l.
⁵³ Urvei, —a, d, f, g; ur-
 fei, —c; wrefei et urvei,
 —e.
⁵⁴ Gwenit, —a, d, f, g.
⁵⁵ Dan, —a, e, f, g, l.
⁵⁶ Riein, —a, c, d, f, g, l.
⁵⁷ Oed, —a.
⁵⁸ Teithiawg, —a.
⁵⁹ Ud, —a, d, f, g; yd, —
 b.
⁶⁰ Kilyd, —a.
⁶¹ Gwareawc, —e.
⁶² Kyn, —a.
⁶³ Gweryt, —a.
⁶⁴ Grud, —a; rudd, —c;
 gurd & rudd, —e.

Doeth dygyrehed⁶⁶ y⁶⁷ gat⁶⁸ ae glot ea
 eichiawc⁶⁹
 Not⁷⁰ bedd⁷¹ gorthyn hir O⁷² orthir Rhy-
 vnyawc⁷³
 Andrynni⁷⁴ drilau⁷⁵ drylen
 Am lws am diphuys⁷⁶ dywarchen
 Tri chue⁷⁷ barnuaut⁷⁸ treis⁷⁹ dili plynin⁸⁰
 Atguae⁸¹ y Morien⁸² ae⁸³ gwian⁸⁴ hen⁸⁵
 Hanceu⁸⁶ vreuere⁸⁷ vracden⁸⁸
 .At⁸⁹ gwyr a Gwyddy⁹⁰ a Phrydein
 At gu celein⁹¹ veimrud⁹² Gwen⁹³
 Deheuec gwenau ung⁹⁴ vab⁹⁵ Gwen
 Ar⁹⁶ giniau⁹⁷ drylau⁹⁸ drylen
 Trym⁹⁹ dwys tra diphuys¹⁰⁰ dywarchen
 Cemp¹⁰¹ y¹⁰² lumen ar wr¹⁰³ Carwawt¹⁰⁴ as-
 get¹⁰⁵
 Arreith¹⁰⁶ edrych¹⁰⁷ eidyn a breithell
 Goruchyd¹⁰⁸ y¹⁰⁹ law¹¹⁰ loveln¹¹¹
 Ar Gynt a Gwyddy¹¹² a Phrydein¹¹³
 A chyngo¹¹⁴ mwng bleidd¹¹⁵ heb brenn¹¹⁶
 Yn y¹¹⁷ law gnaut¹¹⁸ gwychlawt¹¹⁹ yn y¹²⁰
 lenn
 Prytwyf ny bei varw¹²¹ Moryen¹²²
 Deheuec Gwenabwy mab Gwen—

⁶⁵ Etyvnt, —a, d, f, g; ed-
 wynt, —c; etwynt, —e.
⁶⁶ Dygyrchet, —a.
⁶⁷ I, —c.
⁶⁸ Gat, —a.
⁶⁹ Eichiawc, —a, d, f, g.
⁷⁰ Uot, —a, d, f, g; vot,
 —l.
⁷¹ Bed, —a.
⁷² *Nid yw O yn c.*
⁷³ Ryvnyanc, —a, d, f, g.
*Mae y ban hun yn ter-
 fynu pennill yn a, &c.*
⁷⁴ Am drynnv, —a, b, c,
 d, e, f, g.
⁷⁵ Drylaw, —a, b, c, d, e,
 f, g; drylaw, —l.
⁷⁶ Diffwys, —a.
⁷⁷ Trihue, —a, f, g; tri-
 chwe, —c; tri hwe, —d;
 tri hue, tri hwe, —e.
⁷⁸ Baruaut, —a, d, f; barn-
 wawd, —c; barraut &
 barrawd, —e; barent,
 —g.
⁷⁹ Dreis, —a.
⁸⁰ Plec hen, —a, d, g, l;
 pleecin, —f.
⁸¹ Atguac, —a, f, g, l; at-
 gwne, —c; atguae, —d;
 atgure, —e.
⁸² Emorem, —a, d, f, g; i
 morien, —e; moryen,
 —l.
⁸³ A, —c.
⁸⁴ Guiau, —a, f, g; guian,
 c; gwiau, —l.
⁸⁵ Hen, —a, d, f, g.
⁸⁶ Hancal, —a, d, f, g, l;
 e anceu, —b; e' angeu,
 —c; e anceu, angeu, —e.
⁸⁷ Ureuer, —a.
⁸⁸ Uragdenn, —a, d, f, g.

⁸⁹ A, —c.
⁹⁰ Gwydyl, —a.
⁹¹ Kelein, —a.
⁹² Rein rud, —a, d, f, g, l.
⁹³ Guen, —a.
⁹⁴ Gwenauwy, —a, d, e,
 f, g; gwenabwy, —c.
⁹⁵ Mab, —a. *Mae'r llin-
 ell hon yn terfynu pen-
 nill yn a, &c.*
⁹⁶ Am, —a, d, e, f, g, l.
⁹⁷ Giniav, —a; giniaw,
 —l.
⁹⁸ Drylaw, —a; drylawt,
 —b, e.
⁹⁹ Trum, —b; trwm, —c.
¹⁰⁰ Diffwys, —a.
¹⁰¹ Kemp, —a.
¹⁰² E, —a, d, f; o, —g.
¹⁰³ Arwr, —a, d, f, g.
¹⁰⁴ Baruawt, —a, d, f, g;
 barwawt, —l.
¹⁰⁵ Asgell, —a, d, f, g, l.
¹⁰⁶ Vreith, —a, d, f, g;
 freith, —l.
¹⁰⁷ Edryth, —d.
¹⁰⁸ Gorchudd, —c, e.
¹⁰⁹ Ei, —c.
¹¹⁰ Lav, —a.
¹¹¹ Loften, —a, e, f, g; lof-
 len, —b, c, d.
¹¹² Gwydyl, —a.
¹¹³ Phryden, —a.
¹¹⁴ Chynhyo, —a, d, f,
 g, l.
¹¹⁵ Bleid, —a.
¹¹⁶ Pren, —a; ben, —e.
¹¹⁷ Eny, —a.
¹¹⁸ Gnaut, —a.
¹¹⁹ Gwychlawt, —a.
¹²⁰ Eny, —a.
¹²¹ Marw, —a.
¹²² Morem, —a, d, f, g.

ENGLYNION Y MISOEDD.

ANEDRIN GWAWDRYD a gant Englynion y Misoed gyntaf ac rhag daed oedynt hwy aethant mor gyffredin, ag na cheisiodd neben hysgrifenu, oni bu agos idynt a cholli baiachen fel na fedrid cael y deudeg Englyn yn gwbl ym Mhywys a Gwynedd heb fod pedwar ar goll: a Gutfyn Owain a wnaeth y pedwar olaf yn lle y llall; ac wedi hynny y caed yn Neheubaath y pedwar oed ar goll fel y naent i gyd yma rhag llaw, Allau or Llyfr Gwyrdd.

Mis IONAWR myglyd Dyffryn,
Blin Trulliad, treiglad Clerddyn;¹
Cul Bran, anaml llais Gwenyn;²
Gwag³ Buches, diwres Odyn;
Gwael gwr anwiw i ofyn⁴
Gwae a garo, ei dri gelyn!⁵
Gwir a ddywaid Cynfelyn
Gorau Canwyll Pwyll i ddy.

Mis CHWEFROR anaml Ancwyn;⁶
Llafurus Pal, ag Olwyn;⁷
Cnawd gwarth, o fynych gysswyn;
Gwae heb raid a wnel achwyn;⁸
Tri pheth a dry drwg wenwyn
Cyngor Gwraig, Murn, a Chynllwyn:⁹
Penn Ci ar fore Gwanwyn;¹⁰
Gwae a laddodd ei Forwyn!

Mis MAWRTH, mawr ryfyg adar
Chwerw oerwynt, ar dalar:¹¹
Hwy fydd Hion, na Heiniar¹²
Hwy peru Llid na Galar,
Pob rhyw Arynnaig¹³ a ysgar;
Pob edn a edwyn ei gymmar:¹⁴
Pob peth a ddaw trwy'r ddaear
Ond y Marw, mawr ei Garchar!

Mis EBRILL wybraidd gorthir;¹⁵
Lluddedig Ychen, llwm Tir;
Cnawd osb¹⁶ er nas gwahoddir;
Gwael Hudd chwareus Clust-hir;
Aml bai lle nis cerir;¹⁷
Gwyn ei fyd a fo cywir;¹⁸
Cnawd¹⁹ difrod, ar blant enwir:
Cnawd gwedi Traha, tranc hir.

¹ Meirwon coed aml clerddyn.—*Llyfr Hir*.

² Cul bran, distaw gwenyn.—*Ll. H.*

³ Gwael.—*Ll. H.*

⁴ Cynnwy march distaw aderym.—*Ll. H.*

⁵ Hir i blygain byr brydnawyn.—*Ll. H.*

⁶ Llwm pob llwyn.—*Ll. H.*

⁷ Deffry neidr i hel gwenwyn.—*Ll. H.*

⁸ Yr ych llog ni fedr achwyn.—*Ll. H.*

⁹ Cyngor gwraig mewn llied nachynllwyn.—*Ll. H.*

¹⁰ Pechod marwol paid oi derllwyn.—*Ll. H.*

¹¹ Ar ben talar (a dalar).—*Ll. H.*

¹² Y diwyd a drin ei heiniar.—*Ll. H.*

¹³ A reing (o aiga).—*Ll. H.*

¹⁴ Ac a dyn ar gwr i ysgar.—*Ll. H.*

¹⁵ Eglur.—*Ll. H.* ¹⁶ Gwest.—*Ll. H.*

¹⁷ Pawb a ymarddel ai lafur.—*Ll. H.*

¹⁸ Nid teilwng ir iach segur

Hyf yr ymddengys y cywir

Diwradydd deurydd y cywir.—*Ll. H.*

¹⁹ Mynych.—*Ll. H.*

Mis MAI difrodus Geilwad;¹
Clyd clawdd i bob di gariad:
Llawen hen di Archeiad;
Llafar Cog, a Bytheiad:²
Hawdd cymmod lle bo cariad³
Hyddail coed, hyfryd anllad:
Nid hwyrach⁴ daw i'r Farchnad,
Groen yr Oen, na chroen y Ddafad⁵

Mis MEHEFIN hardd Tiredde;⁶
Llyfn Mor, llawen Maranedd;⁷
Hirgain ddydd, heini Gwragedd;
Hilawn Praidd, hyffordd Mignedd:⁸
Duw a gar bob Tangneffed;
Diawl a bar⁹ bob Cynddrygded;
Pawb a chwennych Anrhydedd;
Pob cadarn gwan ei ddiwedd.

Mis GORPHENAF hyglyd* Gwair;
Taer tes tawddedig Cyssair
Ni char Gwilliaid hir gyngrair:
Ni lwydd hil corph anniwair; †
Llom Ydlan lledwag cronffair;
Llwyd dielid meff Mabwair;
Gwir a ddywaid Mab maeth Mair,
Duw a farn, Dyn a lefair. ‡

Mis AWST molwynog Morfa;
Llon Gwenyn llawn Modryda;¹⁰
Gwell gwaith Chymman na Bwa
Amlach Das na chwareufa;
Ni lafur, ni weddia;¹¹
Nid teilwng iddo i' Fara¹²
Gwir a ddywaid saint Breda,¹³
Nid llai cyrchir drwg na da.

Mis MENNI¹⁴ mynnawc planed,
Mwynieithus mor a threfred¹⁵
Gnawd Gwyr a meirch yn lludded
Gnawd pob ffirwyth yn adfed
Merch frenhinawl a aned

¹ Ynfyd anllad.—*Ll. H.*

² Llafar cog ar lethr gwlad,

Uchel adlais bytheiad.—*Ll. H.*

³ Balch merch o aml gariad.—*Ll. H.*

⁴ Cyn ebrwydded.—*Ll. H.*

⁵ Gwae a vo ai friad

Ar anwredd na lledrad.—*Ll. H.*

⁶ Claeur wedd.—*Ll. H.*

⁷ Llawn murianedd (llon rhanedd).—*Ll. H.*

⁸ Hylawn ffair (llaid) hyffordd mignedd

Gwllithog llwybrau hyffordd mignedd.—*Ll. H.*

⁹ Gar.—*Ll. H.* ¹⁰ Diofal gwenyn yn ol haf.—*Ll. H.*

¹¹ A fo diog y mis yma.—*Ll. H.*

¹² A ddwg eisiau drynder gaiaf.—*Ll. H.*

¹³ Brenda.—*Ll. H.*

¹⁴ Medi. ¹⁵ Threfred.

* Myglyd gwair.

† Y llinell hon yw y 6 yn Ll. R. Jones.

‡ Mis gorphenaf teilwng chwyys

Gweirian ar dan pawb mewn brys

Chwimwth morgrug rhuiddion nefus

Segur milgwn ymbob llys

Llwm yw grudd dyn ciddugus

Gwyn ei fyd a fo cariadus

Ni bydd byth dihelbulus.—*Ll. H.*

An duc o'n dygn gaethiwed¹
Gwir a dywed saint Berned²
Ni chwsg Duw pan ro wared.*

Mis HYDREF hydraid Hydod
Melyn blaen bedw, gwedw Havod
Llawmfras³ adar a plysgod
Lleilai laeth Buwch a gafrod
Gwae a haed mefl er pechod
Gwell marw no mynych difrod
Tri pheth a dawd pob pechod⁴
Ympryd a gwedi a chardod†

Mis TACHWEDD moch mehinfawr
Aed Bugail delid cerdawr

¹ Hwnnw a'n duc o gaethiwed

² Sain Bencd.—A.D. 496

³ Llymfras

⁴ Bychod

⁵ Mlwyd, neu gwyd.

* Mis Medi mydr ynghanon
Addfed coed yd ac aeron
Esgud teuleu teilwng ddynton
Gwae gan hiraeth fy nghalon
Golug Duw ar dylodion
Gwaetha gwir gwarthu dynion
Gwaetha da drwg anudon
Traha a threisio gwirion
A ddifa (ddifa sylwedd) etifeddion.—*Gut. Owain.*

† Mis hydref hydraul echel
Chwareus hydd chwyrn awel
(Mynych drawiad o ryfel)
Gnawd ysbeilwyr (ysbeilynt, ysbeilwynt) yn
Gnawd lledrad yn ddiymgel [rhyfel
(Erioed a gynnygid yn diirgel)
Gwae'r dyn ni ddawr pan el
(Pan feid bras y barysia'r Gwyddel)
Trychni nid hawdd (rhywydd) ei ochel
Angen a ddaw yn ddiogel
Amman fydd y dydd a del.—*Gut. Owain.*

Gwaedlyd llafn llawn Escubawr
Llon merilyd pob callawr
Hirnos heinus carcharawr
Parchus pawb a fed drysawr
Tri dyn nid aml a'u didawr
Trist, Blwng, a chybyd angawr*

Mis RHAGFYR tomlyd archan
Llwm gwyd llonyd Llywethan
Llon ceiliog a Thwylluan
Au deudeng⁵-nyd yn hoean⁶
Am eni yspeiliwr sattan
Trwm tir trymluoc huan
Gwir a ddywed Yscolan⁷
Gwell Duw no'i drwg darogan⁸†

⁶ Hoywan-Oi ddeuddegydd yn hoyan ⁷ Ysgolan

⁸ Yr ab drogan, y mab darogan, no drwg ddarogan.

* Mis tachwedd tuchan merydd
Bras llydnod llednoeth coedydd
Awr addaw trwy lawenydd
Awr drist drosti a dderfydd
Y da nid eiddo'r cybydd
Yr hael ai rho picufydd (rhoddo piau'r bydd)
Dyn a da'r byd a dderfydd
Da nefawl tragwyddawl fydd.—*Gut. Owain.*

Arall. Mis tachwedd diwedd dail
Llednoeth coed bras anifail
Llawn dedwydd hylwydd hael
Clyd nyth diwyd i ochel
Digid fydd ffau cybydd gwael
Ni erys nywifus pan wiael
A dyro y dyn anhael
Cyffelypa ir casa eu cael.

† Mis Rhagfyr byrddydd hirnos
Brain yn egin brwyn ar ros
Tawel gwenyn ac eos
Trin ynghyfedd diwedd nos
Adaidd dedwydd yn dddiddos
Adwyth diriaid heb achos
Yr hoedl er hyd (fo) ei haros
A dderfydd yn nydd a (ac yn) nos.—*Gut. Owain.*

GWAITH TALIESIN.

HANES TALIESIN.

O'R MANGOFION.

GWR bonheddig oedd gynt ym Mhenllyn a elwid Tegid Voel ai drefdad oedd ynghanol llyn Tegid ai wraig briod a elwid Caridwen, ac or wraig honno y ganed mab a elwid Morfran ap Tegid a merch a elwid Greirfyw a thecca merch or byd oedd honno; a brawd iddynt hwy oedd y dyn hacraf or byd *Afagddu*. Ac yno Caridwen ei fam a feddyliodd nad oedd ef debyg i gael ei gynnwys ymhlith boneddigion rhag ei hacered, oni bei arno ryw gampeu neu wybodau urddasol canys yn nechreudad Arthur ar ford gron oedd hynny.

Ac yna yr ordeiniodd hi drwy gelfyddyd Llyfrau Pheryllt i ferwi Pair o Awen a Gwybodeu iw mab fal y bai urddasch ei

gymeriad am ei wybodau ai gelfyddyd am y byd a ddelai rhag llaw. Yna y dechreudodd hi ferwi y pair yr hwn wedi dechreud ei ferwi nid allid torri y berw dan ben undydd a Blwyddyn ac oni geffid tri defnynd bendedig o rad yr Yspryd. A Gwion bach mab Gwreang o Lanfair yng nghaer Einion ym Mowys a roes hi i amodi y pair, a dall a elwid Morda i gynneu y tan dan y pair a gorchymmyn na adawai ir berw dorri hyd pan ddelai undydd a Blwyddyn. A litha drwy Lyfrau Astronomyddion ac wrth oriau y planedau yn llysieua beunydd o bob amrafael lysieu rhinweddol. Ac fal yr oedd Geridwen ddiwrnod yn llyseua ac ac yn gorchfanu yn agos i ben y flwyddyn y damweiniodd neittio a disgyn o dri defnynd o'r dwr rhinweddol o'r pair ar fys Gwion

bach; a rhag ei frytted ef ai trewis yn ei ben ac yn gytrym ac y trewis y defnynnau gwyrthfawr hynny yn ei ben efe a wyddai bob peth ar a ddelai rhag llaw ac efe a adnabu yn hysbys mai mwya gofal oedd iddaw ystryw Caridwen canys mawr oedd ei gwybodau, a rhag dirfawr ofn efe a ffoes parth tua ei wlad. Ar pair a dorres yn ddau hammer, herwydd y dur i gyd oedd wenyng eithr y tri defnyr rhinweddol hynny fal y gwenwynodd Feirch Gwyddno Garanhir am yfed y dwfr or Aber y rhedodd y pair iddi, ac am hynny y gelwir yr Aber o hynny allan gwenwyn feirch Gwyddno. Ac ar hynny Caridwen yn dyfod i mewn ac yn gwelod ei llafur er ys blwyddyn yn golledig ysglyfŷ Rhodyl a tharo y dall Morda ar ei ben oni aeth un oi lygaid ar ei rudd. Sef y dywaid ynteu drwg im anffurfiest a minneu yn wirion, ni buost golledig om hachos i. Gwir a ddywedaist eb y Caridwen, Gwion bach am hyspeiliodd a chyrchu ar ei ol dan redeg, ai chanfod hithau a wnaeth yntau, ac ymrithio yn rhith ysgyfarnog a rhedeg. Sef y rhithiodd hithau yn Filast ai ystumio ai ymchoelyd tuag Afon. Ac ymrithio yn bysgodyn, a hithau yn rhith dyfrast, ac ymgeisio ag ef dan y dyfr, oni fu ddir iddo ymrithio yn Aderyn ir wybr a hithau yn Llymysten iw ymlid ac ni adodd iddo lonydd yn yr wybr; a phann oedd yn ei oddiwes ac ynteu ac ofn angeu arno, efe a arganfu dwr o wenith nithiedig ar lawr ysgubor ac efe a ddisgynodd ir gwenith, ac a ymrithiodd yn rhith un or grawn; ac yno yr ymrithiodd hithau yn iar ddû goppog ac ir gwenith yr aeth, ac ai thraed ei grafu ai adnabod ef ai lyanneu, ac fel y dywed yr ystori, Hi a fu nawmis yn feichiog arno ac wedi esgor o honi ni allei hi ar ei chalon ei ladd rhag mor deg oedd Namyn ei wisgaw mewn *boly o groen* ai fwrw ef yn ewyllys dyn yn y mor y 29 o Ebrill. Ac yn yr amser hwnnw yr oedd Gored Wyddno yn y traeth rhwng Dyfi ac Aberystwyth, garllaw ei gastell ei hun, ac yn y gored hwnnw y ceid cywerthydd can punt pob nos Galanmai; ac yn yr amser hwnnw yr oedd un mab i Wyddno a elwid Elphin yn un or rhai dryssaf or ieuainge a mwyaf o eisiau arno, ac yn orthrwm gan ei dad hynny, gan dybiaw ei eni ar awr ddrwg; a thrwy annogiad ei gynghoriaid arno ef a roes ei Dad iddaw dymniad y gored y flwyddyn honno i edrych a ddamweiniai iddo ras byth ac i ddechreu gwaith iddo. A thrannoeth wrth edrych o Elphin ac nad oedd ynddi ddim ond wrth fyned i ffordd arganfod ar bawl y gored y *bol croen*

yna dywawd un or Goredwyr wrth Elphin ni buost ti anhappus erioed cyn henno Canys ti a dorraist Gyneddau y gored yn yr hon y ceid ynddi werth can punt bob nos Glanmai. Beth yn awr, eb Elphin ef a allai fod yna Gywerthydd canpunt o dda? dattod y croen a wnaethpwyd ac arganfod or agorwr dâl mab ac a ddywawd wrth Elphin Llyma Daliessin! Taliesin bid eb Elphin a dyrchafel y mab rhwng ei ddwyllaw gan gwyno anhap iddo ac ai cymmerth yn brudd is ei gil; ar awr honno ef a berai i'r March rygyngu oedd yn tuthiaw or blaen ai arwain mor esmwyth a phettau yn cistedd mewn Cadair esmwytha or byd; ac yn fuan yn ol hynny y gwnaeth y mab ddehuddiant i Elphin a moliant ac a brophwydodd urddas iddo ar ddyhuddiant oedd fal y gwelwch yn T. D. yr 25d. o'r llyfr hwn. A hon (sef y Dehuddiant) oedd y gerdd gyntaf a ganodd Taliesin er dyhuddo Elphin am ei fod yn drist, golli helfa y gored a gwaeth ganddo weled or byd mai arno ef yr oedd y bai ar anffortun. Ac yno y gofynnodd Gwyddno Garanhir iddo beth oedd efe ai dyn ai yspryd. Ac yno y canodd yntau yr hanes ac y dywawd "Prif Fardd Cyffredin, &c." Yno daeth Elphin a Thaliessin ganddo i dy Wyddno ei dad, ac a ofynnodd Gwyddno iddaw ai da'r caffaeliad yn y gored? Yntau a ddywawd wrtho gaffael peth oedd well na physgod, beth oedd, eb Gwyddno? Bardd eb yr yntau Elphin; yna y dalwawd Gwyddno.—Och druan beth a dal hwnw i ti? Yno yr atebawdd Taliessin ei hunan ac a ddywawd Efe â dâl hwn iddo ef fwy nag a dalodd y gored erioed iti. Yno y gofynnodd Gwyddno iddo a fedri di ddywedyd a chyn fychaned a wyt? Medraf i ddywedyd mwy nag y fedri di ofyn imi. Moes imi glywed beth a fedri eb yr Gwyddno.

Yno y canodd TALIessin—

Ar y dwr mae cyflwr cant bendigaw, &c.

Yn yr un M.S. lle y cefais yr hyn a aeth ymlaen o'r Mânogion, &c. Yr ydoedd y gerdd a ganlyn hebai Ll. Ddû. Mae yn debyg i ryw grynodeb o fywyd Taliessin.

KYNTAF im lluniwyd ar lun dyn glwys
 Yn llys Caridwen em penydiwys [nwys
 Cyd bawn bach o'm gwllod gwyl fy nghyn-
 Oeddwn fawr uwch llawr llann am tywys
 Prid fun parwyden per awen Parwys
 Ag ynghyfraith heb iaith am rhydd ry-
 Hen widdon ddulon pan lidiwys [lliwys
 Anghuriawl ei hawl pan hwyliwys
 Ffoes yn gadarn
 Ffoes yn llyffan } Braidd orphowys
 Foes yn rhith bran }

Ffoes yn derwyn }
 Ffoes yn gadwyn } Mewnllwynllychwys
 Ffoes yn Iyrchwyn }
 Ffoes yn fleiddyn }
 Ffoes bleiddawr } Cyfaith Coelwys
 Yn niffaeth }
 Ffoes yn fronfraith }
 Ffoes yn gadno }
 Cyd naid ystumau } Fal na thyceiwys
 Ffoes yn Felau }
 Ffoes yn wiwair ni chynnydd celwys
 Ffoes yn Gern Hudd rhydd im rhwyfwys
 Ffoes yn haearn mewn tan towys
 Ffoes yn ben gwayw gwae ai puchwys
 Ffoes yn Darw taer ymladdwys
 Ffoes yn faedd Gwrych mewn rlych rhith-
 Ffoes yn ronyn gwyn Gwenith lwys [iwys
 Ar ael llen earthen im carfaglwyn
 Cymmaint oedd ei gweled a chyfeb rhewys
 A fai yn llenwi fal llong ar ddyfrwys
 Mewn boly tywyll im tywalldwys
 Mewn mor dylan im dychwelwys
 Bu goelfain im pan im cain fygwys
 Duw Arglwydd yn rhydd am rhyddhawys

TAL. AE CANT.

HANES TALIESIN.

PRIFARD cyffredin
 Wy fi i Elffin
 Am gwlad gynhefn¹
 Iw bro Gerubin²

Ioannes Dewin
 Am gelwis i Merdin,
 Bellach pob Brenin
 Am gelw Taliesin

Mi a fum nawmis hayach
 Yn mol Gridwen wrach
 Mi a fum gynt Wion bach
 Taliesin ydwy bellach

Mi a fum gyda'm ner
 Yn y goruwchelder
 Pan gwmpiod Luciffer
 I uffern dyfnder

My a fum yu dwyn banner
 O flaen Alecsander
 Mi a wn³ enwau'r ser
 Or gogledd hyd Awster

Mi a fum ynghaer Bedion⁴
 Tetragrammaton

¹Gyssefn—L. M.
²Sierubin—R. I.

³Rhif y ser.
⁴Gwdion.

Mi a dygum Heon
 I lawr glyn Ebron

Mi a fum yn y Ganon¹
 Pan las Absalon
 Mi fum yn y Llyd don²
 Cyn geni Gwdion

Mi a fum bedrenog³
 I Eli ag Enog
 Mi a fun⁴ ar fran crog
 Mab Duw Trugarog

Mi a fum ben ceidwod
 Ar wneuthur Twr Nimrod⁵
 Mi a fum dri chyferod
 Ynghaer Eirianrhod⁶

Mi a fum yn Arca
 Gyda Noe ac Alpha
 Mi a welais difa
 Sodoma a Gomorra

Mi a fum yn Affrica
 Cyn adeilad Roma
 Mi a ddoethym yma
 At weddillion Troia

Mi fum gyda'm Rhên
 Yn mhreseb yr asen
 Mi a nerthais Foesen
 Trwy dwr Urdonen

Mi a fum ar yr Wybren
 Gyda Mair Fadlen
 Mi a gefais awen
 O bair Griduen

Mi a fum fardd telyn
 I Theon⁷ Llychlyn
 Mi a gefais newyn
 Am fab y Forwyn

Mi a fum yn y Gwynfryn
 Yn llys Cynfelyn
 Mewn cyff a gefyn
 Undydd a blwyddyn

Mi a fum am Logawd
 Yngwlad y Drindawd
 Ni wyddis beth yw y cnawd
 Ai cig ai pysgawd

Mi a fum dysgawd
 Ir holl fydsawd

¹Mi a fum yng nghanon. ⁴Farn crog.—R. I.
 —R. I. ⁵Ar waith Twr Emarod.
²Mi fum yn Llys don.— ⁶Arianrhod. [—R. I.
³Baderog.—R. I. [R. I. ⁷Leon.—R. I.

Mi a fyda hyd dyd brawd
Ar wyneb daiarawd

Mi a fum ynghadair flin
Uwch Caer Sidin¹
A honno yn troi fydd
Rhwng tri alfyd
Pand rhyfedd ir byd
Nas argenydd

DYHUDDIANT ELPHIN.

GOGNAWD gyrru
A gwawd dyfyrru
A thraethawd gedu
Pa fyd a ddyfu
Pwy a wyr canu
Gar bron yr Iessu
Yngwydd y tri llu
Pan fo'r yn barnu
Pa gerddor a gan
Pan alwer Cynan
I ddyfyn gader
Ger bron Cadwaladr
Pan fo'r dranc enaiar
Ar Cynan ap Bran
Os ywch brif feirddion
Crwyf celfyddion
Treuthweh oruchuddion
Or Mundi Maon
Y mae pryf atcas
Oi Kaer Satanas
A oresgynas
Rhwng dwfn a bas
Cyflod yw ei enau
A mynydd Mynnu
Nys goryydd angeu
Na llaw na llafneu
Mae llwyth naw can maen
Yn rhawn dwy bawen
Un llygad yn ei ben
Gwyrdd fâl glas iaën
Tair ffynnon y sydd
Yn ei wegorlydd
Mor fryched arnaw
A nofiant trwyddaw
Bu laith bualawn
Deifr ddonwy dyfr ddawn
Henwa'r tair ffynnawn
O ganawl Eigiawn
Un llwydd heli
Pan fo yn corini
I edryd lliant
Dros Moroedd difant
Yr ail yn ddinam

¹Sidydd,

A ddigwydd arnau
Pan fo'r glaw allan
Drwy awyr dylan
Y drydedd a ddawedd
Trwy wythi Mynyddedd
Fâl callestig wledd
O waith Rex Rexedd
Ydywch bosfeirdd
Mewn rhwyf ofeiliant
Ny wyddoch ddychanu
Teyrnas y Brytannaec
Minneu yw Taliesin
Ben beirdd y Gorllewin
A ollwng Elphin
Oi hual Lurin
Aryf ag cynnil¹
Ag cyman dull
Twryf yn agweud
Erac menwed
Erac maryed
Pan ysteyrn gwern
Eam gangyrm eam gamled
Y voli rhi alar peithiu racued
Yd y gweles
Arhul tres Turdei galed
Dygochuiaur a chloi a phor
A pherth a pher
Arud morua
Ac ymorua
Ac Eivionyd
A Gwynheidyd
Cein edryssed
Trybedaut raut
Rac y Defaut
Eil dal rossed
Taryanneu ban amdal henfau²
Bu edryssed
Bleid y vyuyt
Oedd bleidyat rhyd
Yn y deuredd
Pubal Peleidy
Penyr pryd neidy
O luch nadredd
Velyd yt wyd
Gwelydon rhuyt
Riein gared
Carut vreidun
Carun dyvuy
Vur heyured
Cam hurauc daru
Cuynaf dy varu
Carut dyhed
Baran mor y goryf guyt
Y am Gatpul yn man bran ygeynuyt
Tardei don gyu cyngon gouytawr byt
Ef gwrthodes
Ar lwyth peues

¹Cynnul. ²Heulan 9 W.M.

Ar les pedyt
 Petuar milet ar letauc byt
 Aesawr yn uellt a llavyn yguallt dri
 o betror
 Ur guylas
 O gyrn glas
 Med meitin
 Bre eych tutuulch baran ret tost ben
 guaed gwin
 Yr med a fauryf yd aethan aury dros
 eu haufin
 Guyar van vaith
 Er cadu cynrheith
 Bu cynyeuin
 Cynan cenon
 Teithugir o Von
 Ar vreint Goelin
 Tutuulch cyuulch
 A oreu vulch
 Ar van caereu
 Gan vynydauc
 Bu atveilyauc
 Eu gwiroden
 Blwydyn hiraeth
 Er gwyr Gattræth
 Am maeth yt meu
 Eu llafneu dur
 Eu med eu bur
 Eu hualeu
 Aryf ag cynnul
 Ag cyman dul
 Turyf nis eigleu
 Ac vely tervyna

KANU Y MEDD

24 I ELPHIN MS. L. M.

GOLYCHAF¹ wledig pendefig pob wa
 Gwr a gynneil y Nef Arglwydd pob tra
 Gwr a wnaeth y dwfr i bawb yn dda
 Gwr a wnaeth pob llad ac ai llwydda
 Meddwer² Maelgwn Mon ag an meddwa
 Ai feddgorn ewyn gwerlyn gwymha
 As gynnull gwenyn ac nis mwynha
 Med hidleid moleid molud i bob tra
 Lleaws Creadur a fag terra
 A wnaeth Duw i ddyd er ei ddonha
 Rhai drud rhai mud ef ai mwynha
 Rhai gwyllt rhai dof Dofydd ai gwna
 Yn dillig iddynt yn dillad ydd a
 Yn fwyd yn ddiawd hyd frawd yd barha
 Golychaf i wledig pendefig gwlad hedd
 I ddillwng Elphin o alltudedd [medd
 Y gwr am rhoddes y gwin ar cwrwrf ar
 Ar meirch mawr modur mirein ei gwedd

¹ I Fâ—L. M.

² Med wet—E. D.

Am rothwy etwa mal diwedd
 Trwy fodd Duw y rhydd trwy enrhydedd
 Pump pemhwnt calan ynghaman hedd
 Elffinawg farchawg medd hwyr dy Ogledd*

I'R GWYNT.

DYCHYMIC di pwy yw
 Creadur cadarn cyn dilyw [waed
 Heb gig heb asgwrn heb wythen heb
 Heb pen a heb draet
 Ni bydd hyn ni bydd iau
 Nog yn y dechreu
 Er ofn nag ry ddifoes eisiau
 Gan greaduriau
 Mawr Dduw mor wynneu
 Ban ddaw o ddechreu
 Mawr ei fretheiriau
 Pan ddel or dehau
 Mawr ei ferthidau
 Y gur gan goreu
 Ef yn maes ef ynghoet
 Heb law ac heb droet
 Heb henaint heb hoet
 Ac ef yn gyfoed
 A phumoes pymhoed
 A hefyd y sydd hyn
 Pet pemwnt flwyddyn
 Ag ef yn gyflod
 Ag wyneb tudwed
 Ag ef ni anet
 Ac ef ni weled
 Ef a nona gythrudd
 Lle mynno Dofydd
 Ef ar for ef ar dir
 Ni wyl ni welir
 Ag ef yn anghywir
 Ni ddaw pan fyynnir
 Ef ar dir ef ar for
 Ef yn anhepcoer
 Ef yn diesor
 Ef yn beteiror
 Ef yn ddi achor
 Ef yn ddieisor
 Ef o bedeiror
 Ni bydd wrth gyngor
 Ni fydd heb gyngor
 Ef cychwyn agor
 O dduch maen mynor
 Ef yn llafar ef yn fud

*This poem was written when his patron, Elphin ap Gwyddno, was imprisoned in the Castle of Deganwy by his uncle Maelgwn Gwynedd, Prince or King of Wales, son of Caswallon Lawhir, which Caswallon built the fortress of Caer Gybi, and the son built the Collegiate church of Holyhead and the priory of Penmon.

Mae'n Gorwedd yn Ynys Seiriol.

Ef yn fynud
 Ef yn wrdd ef yn ddrut
 Pan dremyn drosdud
 Ef myd ef llafar
 Ef yn orddear
 Mwyaf y amar¹
 Ar wyneb daear
 Ef yn dda ef yn ddrwg
 Ef yn orddwc²
 Ef yn anamlwc
 Cannis gwyl golwc
 Ef yn ddrwg ef yn dda
 Ef hwnt ef yma
 Ef a anrhefnia
 Ni ddiwg a wna
 Ni ddrwg a wnech
 Ec ef yn ddibech
 Ef yn wlyb ef yn sych
 Ef a ddaw'n fynych
 O wres haul ac oerfel
 Lloer yn hanhel³
 Lloer yn anlles
 Handid llai ei gwres
 Un gwr ai goreu
 Yr holl greadwrien
 Drwy ddurfawr awel
 I wneuthur dialedd
 Ar Faelgwn Gwynedd
 Drwg y gwr goreu
 Greaduriau
 Ef biau dechreu
 A diwedd diheu
 Yr hwn a roddes
 Yr oerfel ar gwres
 Yr huan ar tes
 Ar Lloer llwyr achles
 Nyd cerddor celfydd
 Ny molwy Ddofydd
 Nyd cywir ceinad
 Ny molwy y Tad
 Ny nawd fydd arad
 Heb heyrn heb had
 Ny bu oleuad
 Cyn Celi cread
 Ny bydd offeiriad
 Na bendicco afrllad
 Ny wybydd anygnad
 Y saith lafanad
 Dengwlat darmarthad
 Yn yngylaw wlad
 Degvet digarad
 Digarwys eu tad
 Digaru cawat
 Yn rhwy rhewiniat
 Llucuffer Llygrad
 Eisor⁴ eisys wlad
 Saith seron y sydd

¹Ei Funiar.

²Angelwg.

³Hafydel.

⁴Eisysfwlad.

O seithnawn Dofydd
 Seon a Sywedydd
 A wyr eu defnydd
 Marca mercedus
 Ola olumis
 Luna lafurus
 Jupiter Venerus
 O Haul o hyd yrfer
 Hyd gylch lloer lleufer
 Nyd cof yn ofer
 Nyd crog ny chreter
 Ein Tad ein pater
 An car an cymer
 An tad an Rhen nin rhaner
 Gan hu Lucuffer *

MAB GYFREU TALIESSIN.

ELEMENTA TAL. E. L. LL.

KYVARCHAF im Rhen
 Ystyriaw Awen
 Py ddyddwg angen
 Cyn no cheridwen
 Cyssefin im byd
 A fu eissiwyd
 Myneich aleid
 Pyr nam dyweid
 Pyr nam eregyd
 Unawr nam herlynyd
 Py ddatwreith mwy
 Pyd echenis mwg
 Py ffynnawn a ddiwg
 Uch arget tywyllwg
 Pan yw calaf kann
 Pan yw nos Lloergan
 Arall ni chanwyd
 Dy ysgwyd allan
 Pan yw gofaran twrwr
 Tonnau wrth lann
 Yn dial¹ dylan
 Dydd a haedd attan
 Pan yw mor drwm maen
 Pan yw mor llym draen
 A wddosti pwy gwell }
 Ai ei fon ai ei flaen }
 Py peris parwyd
 Rhwng dyn ag anwyd
 Pwy gwell ei Addwyd
 Ai ieuanc au llwyd
 A wddosti beth wyd
 Pan fyth yn cysgwyd
 Ai corph ai enaid }
 Ai argel canhwyl }

¹Yn nial.

*TALIESSIN ai gwnaeth ymmhorth Castell Teganwy i weddio r Creawdr pennaf am gael gwynt i dorri'r Carchar yr oedd Elphin a Gwyddno ynddo. Un o'r Pedair Colofn Cerdd.

Eilewydd celfydd
 Pyr nam dyweyd
 A wddosti cwdd fydd
 Nos yn aros dydd
 A wddosti arwydd
 Pet deilen y sydd
 Py drychefs mynydd
 Cyn rhewiniaw elfydd
 Py gynheil magwyr
 Daeaf yn breswyl
 Enaid pwy Gwynawr
 Pwy gwelas ef pwy gwyr
 Rhyfeddaf yn Llyfreu
 Nas gwddant yn ddiau
 Eneid pwy ei hadneu
 Pwy bryd ei haelodeu
 Py barth pan dincu
 Ry wynt a ryffreu
 Rhyvel anygnawd
 Pechadur periglawd
 Rhyveddaf ar wawd
 Pan vu y gwaddawd
 Py goreu medd-dawd
 O fedd a bragawd
 Py goryw eu ffawd
 Amwyn Duw trindawd
 Pyr i traethwn i draethawd
 Namyn o honawd
 Py beris ceinhawc
 O ariant rhoddawg
 Pan yw mor rhedegawg
 Car mor eithiwawg
 Angeu seiliawg
 Ymhob gwlad ys rhannawg
 Angeu uch an pen
 Ys lledan ei lenn
 Uch nef noe nen
 Hynaf fydd dyn pan anher
 A Ieu Ieu pob amser
 Yssid a pryderer
 Or bressent haedd
 Gwedy anrheuffedd
 Pyr i'n gwna ni byrhoedledd
 Digawn llawrydedd
 Cywestwch a bedd [efin
 Ar gwr an gwnaeth o'r wlad gwerth-
 Boed ef an Duw an duwch
 Attaw or diwedd TERFYN

CANU Y BYD MAWR

O WAITH TALIESIN. ALLAN O'R DELYN LEDR.

GWOLYCHAF fy nhad
 Fy Nuw fy neirthiad
 A ddodes trwy fy iad
 Enaid ym pwyllad¹
 Am gorug ym gwylad

¹Yr enaid yn y pen.

Fy saith llafanad
 O dan a daiar, a dwr ac awyr
 A niwl a Blodeu
 A gwynt a goddeheu
 Eil¹ synwyr pwyllad
 Im pwyllwys fy nhad
 Un yw a rynnias²
 A deu y tynnaf³
 A thl i a waedaf⁴
 A phedwar a flasaf
 A phump a welaf
 A chwech a glywaf
 A saith a arogleuaf
 A ragddywedaf
 Seith awyr ysydd
 Uwch ben syweddydd
 A thair rhan y myr
 Mor ynt amrygyr
 Mor fawr a rhyfedd
 Y byd nad unwedd
 Ry gorug Duw fry
 Ar y Planete
 Rygorug Sola
 Rygorug Luna
 Rygorug Marca
 Y Marcarucia
 Rygorug Venus
 Rygorug Venerus
 Rygorug Senerus
 A seithfed Satwrnus
 Rygorug Duw dda
 Pump gwregys terra
 Pa hyd yd para
 Una y sydd oer
 A dau sydd oer
 Ar trydydd a sydd wres
 Ac an bludd afles
 A dyofec anlles
 Pedwerydd paradwys
 Gwerin a gynwys
 Pymhet artymherawd
 A byrth y fedyssawd
 Yn dri yd rannad
 Yn amgan pwyllad
 Un yw'r Assia
 Deu yw'r Affrica
 Tri yw Europa
 Bedydd gyngwara
 Hyd frodic yt para⁵
 Pan farner pob traha
 Rygorug fy Awen
 I foli fy Rhen
 Mydwyf Taliesin
 Areith lif Dewin
 Parahawd hyd ffin⁶
 Yng hynnelw Elphin⁷

¹Seith.

²Fynaf, Ewyllys.

³Teimlaw. ⁴Llafar.

⁵Hyd frawd y para.

⁶Fin.

⁷I ollwng Elphin.

CANU YBYD BYCHAN

MOROEDD Q.

KEIN geneis canaf
Byd unddydd mwyaf
Lliaws a bwyllaf
Ac a Bryderaf
Cyfarchafi Feirdd byd
Pryd nam dyweid
Py gynheil y byd
Na syrth yn eissywyd
Neu'r byd pei syrthieid
Py ar yd gwyddei
Pwy ai gogynhaliai
Byd mor yw aduant
Pan syrth yn diuant
Etwa yn geugant
Byd mor yw rhyfedd
Na syrth yn unwedd
Byd mor yw odid
Mor fawr yd sethrid
Johannes Matheus
Lucas a Marcus
Wy a gynneil y Byd
Trwy rad yr Yspryd
TALIESIN A'I CANT.

DYMMA FUSTL Y BEIRDD,

A ganodd TALIESIN yn Llys MAELGWN GWYNEDD
yngwydd Beirdd Maelgwn i gyd
ALLAN O'R DELYN LEDR,

CLER o gam arfer a ymarferant
Cathlau aneddfol fydd eu moliant
Clod orwas ddiflas a ddatecanant
Celwydd bob amser a ymarferant
Gorchmynau deddfau Duw a dorant
Gwragedd priodol wrth ei moliant
Drwy feddwl drygbyyll a fawr dwyllant
Morwynion gwynion mair a lygrant
A goelio iddych a gwilyddiant
A gwirion ddynton a ddyfalant
Ai hoed ai hamser yn ofer y treuliant
Y nos y meddwant y dydd y cysgant
Segur heb lafur yr ymborthiant
Yr Eglwys a gashântar Dafarn a gyrchant
A lladron ffleision y cysdyniant
Llysoedd a gwleddoedd a'mofynant
Pob parabl dibwyll a grybwyllant
Pob pechod marwol a ganmolant
Pob pentre pob tre pob tir a dreiglant
Pob salwedd ofer a ymarferant
Gorchmynau y Drindod a ddfirodant
Gwiliaw na suliau nis addolant
Am ddyddiau angau nis gofalant
A phob glothineb nis arbedant
Gormod o fwydydd i diodydd a fynant

Degwm ag Offrwm teulwng nis talant
Deddfolion ddynton a ddyfalant
Adar a hedant gwenyn a felant
Pysgod a nofiant pryfed a'mlysgant
Pob beth a ymdaith i gynull i borthiant
Ond cler ag Oedion a lladron difwyniant
Ni chabla i'ch mysg dysg na cherdwriaeth
Can's Duw ai rhoes gloes ar gyllaeth
Ond sawl syn arfer o gam arfaeth
Am watwar Iesu ai wasanaeth*
Tewch chwí Bosfeirdion ffleision anhy-
lwydd|| [wydd
Ni wyddoch i farnu rhwng gwira chel-
Odych brifeirdd ffydd o waith Duw
ofydd¹
Dywedwch i'ch Brenin beth fydd ei
drangwydd
Myfi sydd Dewin a phrif Fardd cyffredin
A wyr bob gorsin yngwlad eich Brenin †
Mi a ryddhaf Elphin o fol twr meinin²
Ag a ddyweda i'ch Brenin bethe i gyffrin³
Fe ddaw pryf rhyfedd iâr Forfa Rhianedd
I ddial anwiredd ar Faelgwn Gwynedd
Ai flew ai ddanedd ai lyged yn eurwedd⁴
A hwnnw wna ddial⁵ ar Faelgwn Gwyn-
edd ‡

BUARTH BEIRDD.

EDD ympeibli oedd ympuyllod
O feirdd Prydein Pryddest ofer
Ymryoreu ymryorsedd
Digaun gofal i gofan gordd
Wyf eissyc pren cyfn an Gerdd
Buarth beirdd ar nis guppo
Pymthengmil drostaw
Yn ei gymhwyaw
Wyf ceirdoliad wyf ceiniad clauer
Wyf Dwr wyf Dryw
Wyf saer wyf syw
Wyf sarph wyf serch ydd ymgestaf
Nid wyf fardd syn yn yryfreidiau

¹ Ddofydd² O rhyddhaf fi Elpin, &c.³ Ag a ddyweda ix Brenin

gwbl o'i gyffrin.

⁴ Ei flew fydd eurwedd ai

lygaid ai ddanedd.

⁵ Ddiweddar Faelgwn, &

&c.

* Yma diwedd mewn rhai llyfreu, ond yr oedd y tra dysgedig Mr. John Jones o'r Gelli Lyfdu yn tybied mai gorphenran or Bustl ydyw.||

† A edwyn bob orsin ynghyrau Gorllewin

‡ Yno (yn llys Maelgwn Gwynedd) i bu Taliesin onid oedd 14 oedd yno i'r aeth Elphin ab Gwyddno mewn gwahodd y Nadolig at Faelgwn Gwynedd ei Ewythr ac y canmolef ef Taliesin yn llys Maelgwn ac i rhoed Elphin yn ngharchar oni ddaeth Taliesin ai ollwng allan ei hun ai gerdd ac yno i canodd Taliesin osteg y Beirdd gar bron 33 Beirdd Maelgwn ac o hynny allan y galwyd ef Taliesin ben Beirdd. Gwel ddy huddiant Elphin a Hanes Taliesin.

Pan gan ceinied canu yngof
 Nyf ef wnaft wy ryfedd uchon
 Handid a mi eu herbyniaw
 Mab arfoll dillad heb law
 Mal ymsawd yn llyn heb naw⁵
 Tyrfi aches eofn yngradd
 Uchel yngwaed morddwyd trefydded
 Craig an waneg wrth wawr trefnad
 Anghlut² ysgrut esgar noddiaid
 Craig pen perchen pen anygnad
 Yn gwna meddut medddawt meddydd
 Wyf Cell wyf dell wyf darw becrilled
 Wyf llogell cerdd wyf lle ynydd
 Caraf y gorwydd a gorail clyd
 A bardd a bryd ni pryn yred
 Nyf ef caraf amryssoniaid
 A geibl celfydd ny meuedd medd
 Madws myned ir ymddiod
 A chelfyddeid am Gelfyddyd
 A chancelwm cystwm cywlad
 Bugeil Brooedd porthoedd neirthiad
 Mal ymdaith heb drevet i gad
 Ni fynnei ymdaith heb droct
 Ni fagei Crau Ha heb goed
 Mal ceisiau byweid yngrug
 Mal peiriant anrhaith ynfud
 Mal gosgordd lluydd heb benn
 Mal porthi anclyd ar Kenn
 Mal grynniau tyndei o vro
 Mal haeddu awyr a bach
 Mal eirach a gwaed ysgall
 Mal gwneuthur goleu i ddall
 Mal dogni dillad i noeth
 Mal tannu engwyn ar draeth
 Mal porthi pysgawd ar laeth
 Mal toi neuadd a dail
 Mal lladd llyry a rhac
 Mal toddi dyvet rhac gair
 (Mal) wyf bardd Neuodd wyf Kyv Kadeir
 Digonaf i feirdd llafar llestair
 Cyn ym argy wreir ym garw gyflog
 Ry prynom ni an llog yth dy di Vab Ma

TALIES

ADDFWYNEU³ TALIESIN.

Q. AN ADDFWYN W. M. Q. YR UN AC ADDRYNNE
 ORNAMENTA E. LL.

ATUYN rin rypenyd i ryed
 Arall atwyn pan fydd Duw ddyngwared
 Adwyn cyfed nwy gomedd gogyffred
 Arall atwyn y am corn cyvyved
 Atwyn Nudd udd bleidd naf
 Arall atwyn hael gwyl golyscaf
 Atwyn aeron yn amser cynhaeaf
 Arall atwyn gwenith ar galaf

¹ A nawf. ² In vetusto an clut.—W. M.
³ An addwyn ubiq. legendum.—W. M.

Atuyn Heul yn Ehwybr yn nuyfre
 Arall atwyn rythalwyr aedde
 Atwyn march myngfras mangre
 Arall atwyn dilw yw he
 Atuynt chant ag ariant Amaerwy
 Arall atwyn dy vorwyn modrwy
 Atwyn Eryr ar lan llyr pan llanhwy
 Arall atwyn guylein yn guaruy
 Atwyn march ar Eurgalch gylchwy
 Arall atwyn addfwyn yn aduy
 Adduyn lyuawn meddit i liaws
 Arall atwyn cerddawr hael hygnaws
 Atwyn mai i gogeu ac Eaws
 Arall atwyn pan fydd hinhaws
 Atwyn reith a pherffeiht Neithiawr
 Arall adduyn cyfluyn a Garhawr
 Atwyn bryd wrth benyd Periglaur
 Arall atwyn dyddwyn y allawr
 Addwyn medd ynghyntedd i Gerddawr
 Arall addwyn am derwyn torf fawr
 Atwyn cleiric catholic yn eglwys
 Arall addwyn enefydd yn neuaddwys
 Atwyn pluf *cymrwydwy* Atowys
 Arall atwyn ar amser paradwys
 Atwyn floer llewychawd yn elfydd
 Arall atwyn pan fydd da dymgofydd
 Atwyn Haf ac araf hirddydd
 Arall atwyn a threiddiau o gerydd
 Atwyn blodeu ar warthas Perwydd
 Arall atwyn a chreawdr cerennydd
 Atwyn didrif Ewig ac Elain
 Arall addwyn ewynawg am harchfain
 Atwyn lluarth pan llwydd y genhin
 Arall atwyn Kadawarth yn Egin
 Atwyn Eddystr ynghebystr lledrin
 Arall atwyn cyweithas y Brenhin
 Atwyn glew nuy goleith gogyweg
 Arall atwyn ellein gymaeg
 Atwyn grug pan fydd choeg
 Arall atwyn Morfa i wartheg
 Atwyn tymp pan dyn lloe llaeth
 Arall atwyn Ewynawg marchogaeth
 Ac ys i mi atwyn nid gwaeth
 A thad bual wrth dal meddfaith
 Atwyn pysg yn ei lyn llywiawd
 Arall atwyn y oreilw gwaryhawd
 Atwyn gair a lefar y drindawd
 Arall atwyn rypenyd y pechawd
 Addfwyn Haf or addfwyndawd
 Cerennydd a Dofydd dyddbrawd

KAD GODDEU.

Bum yn lliaws rhith
 Cyn bum dysgyfrith
 Bum cleddyl culfrith
 Credaf pan urith

Bum deigr yn awyr
 Bum *sercaw* syr
 Bum geir yn llythyr
 Bum llyfr yn mhriflder
 Bum llugyrn lleufer
 Blwyddyn a hanner
 Bum pont ar trigar
 Ar drugain Haber
 Bum hynt am Eryr
 Bum corwg emyr
 Bum darwedd yn llad
 Bum das ynghawad
 Bum cleddyf yn angad
 Bum Ysgwyd ynghad
 Bum tant yn nhelyn
 Lledrithiawg blwyddyn
 Yn nwfr yn Ewyn
 Bum yspwng yn nhan
 Bum gwydd ynguathan
 Nid mi wyf ni gan
 Ceint er yn fychan
 Ceint ynghad godeu brig
 Rhag Prydein wledig
 Gweint feirch canholig
 Llynghessoed meudig
 Gweint mil mawrem
 Arnaw ydd oedd canpenn
 A chad er ddy gnawd
 Dan fon y tafawd
 A chad arall y sydd
 Yn ei wegilydd
 Llyffan du gaflaw
 Cantewin arnaw
 Neidr fraith gribawg
 Cant enaid trwy behawd¹
 Bum ynghaer Fefenydd
 Yt gryssynt wellt y gwydd
 Cenynt Gerddorion
 Eryssynt cad faon
 Dadwyrain i Frythron
 A oreu gwydion
 Gelwyssid ar Neifon
 Ar Grist o achwysson
 Hyd pan y gwaretai
 Y rhen rwy digonesai
 Os atebwy Dofydd
 Trwy ieith ag elfydd
 Rhithwch rhieddawg wydd
 Gantaw yn llwydd
 A rhwystraw peblig
 Cad ar llaw annesig
 Pan swynhwyd godeu
 Y gobeithan goddeu
 Dygottoroynt godeu
 O bedryddant danheu
 Cwyddynt am aereu
 Brychwn tryn ddiou
 Dyar gardei bun

¹ Aboenir yn ei chnawd.—LL. E. D.

Buddiant buch anhun
 Blaen llin blaen bun
 Tarddei am at gun
 Nim gwnei amellun
 Gwaed gwyr hyd an clun
 Mwyaf tair argyfyrd
 A chweris ymmyd
 Ac un a dderyw
 O ystyr dilyw
 A Christ y croccaw
 A ddydd brawd rhag llaw
 Gwern blaen llin
 A wnaent gyssevin
 Helyg a cherddin
 Buant hwyr ir fyddin
 Eirinwydd ys prin
 Anchwant o *dymin*
 Keri cywrenhin
 Gurthrychiad gurthrin
 ffaonwydd eithyt
 Ertuyn llu o Gewryt
 Afanwydd gwneithyt
 Ni goreu emwyt
 Er angelwch bywyd
 Rhyswydd a Gwydd-fyd
 Ac eiddo ar ei bryd
 Mor eithin ir gryd
 Sirian senyssid
 Bedw er ei fawr fryd
 Bu hwyr gwisgyssid
 Nid er ei lyfrder
 Namyn er ei fawredd
 Auron delis bryd
 Allmyr uch allfryd
 Ffeinidwydd ynghyntedd
 Cadeir gyngwrysedd
 Omi goreu arddychedd
 Ger bron teyrnedd
 Llwyf ar ei farannedd
 Nid osgoew troedfedd
 Ef laddei a pherfedd.
 Ac eithaf a diwedd
 Collwydd barnyssid
 Eiryf dy argyfyrd¹
 Gwytros gwyn ei fyd
 Tarw trin teyrn byd
 Morawg a moryd
 Ffawydd ffyniessyd
 Celyn glessysid
 Bu ef y gwrhyd
 Yspyddad amnad
 Heint *ech* i angad
 Gwiwydd gorthorradd
 Gorthorryssid ynghad
 Rhedyn anrheithad
 Banadl rhag bragad
 Eithin ni bu fad
 Er hynny gwerinad

¹ Arfgyrd.—LL. E. D.

Grug bu ddydd amnad
 Dy werin swynad
 Hyd gwyr erlyniad
 Derw buanawr
 Rhagddaw cryneu nef a llawr
 Gelyn glew dryssiawr
 Ei ew ym peullawr
 Clafuswydd cymgres
 Cymnaw a roddes
 Gwrthodi gwrthodes
 Ereill o tyllles
 Per goreu gormes
 Ym mhlymwyd maes
 Gorwythawg Cywydd
 Aches feilon wydd
 Castan cywilydd
 Gwrthriad ffenwydd
 Handud du muchudd
 Handid erum mynydd
 Handid Kyl Koetlydd
 Handid cynt myr mawr
 Er pan gigleu 'r awr
 An deilas blaen bedw
 An datrith an datedw
 An maglas blaen derw
 O warchan mael derw
 Wherthiniawg tu creig
 Ner nid Ystereig
 Nid o Fam a Thad
 Pan ymddigonad
 Am creu am cread
 O nawrhith llafanad
 O ffirwyth o ffirwytheu
 O ffirwyth Duw dechreu
 O Frialla blodeu bre
 O Flawd gwydd a Goddeu
 O bridd o briddred
 Pan ym digoned
 O Flawd danet
 O ddwfr ton nawfed
 Am swynwysei Math
 Kyn bum diaered
 Am swynwys i Wydion
 Mawrnwr o Brython
 O Eurwys o Eurwn
 O Euron o Fedron
 O bump pum hwnt Celfyddon
 Athrawon ail Math
 Pan ymdygaid
 Am swynwys i wledig
 Pan fu led losgedig
 Am swynwys sywydd
 Sywydon cyn byd
 Pan fei genyf fi vot
 Pan fei faint byd
 Hardd bardd budd an gnawd
 Ar wawd y tueddaf a draetho tafawd
 Gwaryeis yn Llychwr
 Cysgais ym mhorphor

Neu bum yn ysgor
 Gan ddylan ail mor
 Ynghylchedd ymherfedd
 Rhwng deulin teyrnedd
 Yn deu wayw anchwant
 O nef pan ddoethant
 Yn annwfn llifeiriant
 Wrth frwydin dybyddant
 Peduar ugein Kant
 A Gweint ar eu chuant
 Nid ynt hyn nid ynt iau
 No mi yn eu banau
 Arial kannwr a geni pawb o naw cant
 Oedd gennyf inneu
 Ynghledyf brith gwaed
 Bri am darwedd
 O Ddofydd a Golo lle ydd oedd
 O dof hyd las baedd
 Ef gwrith ef datwrith
 Ef gwrith ieithoedd
 Llachar ei ew Lawffer
 Lluch llywei Nifer
 Ys gein ynt yn ufel
 O dof yn uchel
 Bum neidr fraith ym mryn
 Bum gwiber yn llynn
 Bum Ser gam gymbyn
 Bum bwysfer hyn
 Fy nghassul am Cawg
 Armaaf nid yn ddrwg
 Peduar ugeint mwg
 Ar bawb a ddyddwg
 Pum pemhwnt angell
 A ymdal am cylllell
 Whech March Melynell
 Canwaith y sydd well
 Fy March melyngan
 Cyfred a gwylan
 Mi hun nid Eban
 Cyfrwng mor a glañ
 Neu gorwyf gwaed lan
 Arnaw cant cynrhan
 Rhudd em fy nghylchwy
 Eur fy ysgwydrwy
 Ni ganed yn adwy
 A vu im gowy
 Namyn Goronwy
 O Ddoleu Edrywy
 Hirwyn fy myssawr
 Pell na bum heussawr
 Treiglais y mewn llawr
 Cyn bum lleênawr
 Treiglais cylchynais
 Kysgeis Cant Ynys
 Cant Kaer a thrugys
 Derwyddon doethur
 Darogenweh i Arthur
 Yssid y sydd gynt
 Neu'r mi ergenhynt

A Christ y Crocaw
 A dydd brawd rhaglhw
 Ac am un a dderyw
 O ystyr dilyw
 Euren yn euryll
 Mi hydwyf berthyll
 Ac ydwyf drythyll
 O ormes fferyll

TALIESIN.

YMARWAR LUDD MAWR.

YN wir dymbi Romani Ker
 Odid o fab dyn arall y Par
 Rhagddaw ygglywhawd maw gyfagar
 A byddin a gwaedlin ar ei Esgar
 A thruganedd cynn a gwerin trygar
 Ry thrycheynt rygyrchyent ynghledydfar
 Arllwybr gwrid Arth gwrys diarehar
 Arddychedd Cadwaladr lluch a llachar
 Ar wyneb biddinawr broöed ynial
 Yn wir dymbi dyddranofeu
 Gofuned dysgogen ynghynnechreu
 Bluiddynedd buddig rossedd rihidd reithen
 Gayaf gyd llyry llym llywid llongeu
 Ceithiawn eiliassaf mynut ryffrenu
 Prit myr ryferthwy ar war tonneu
 Elyreh dydyngyreh tam o glawr balchen
 Arth a llew derllys oleu bylleu
 Ef dibyn ei terfyn o ruydd fereu
 Rwy ceissud cystudd rybudd rageu
 Rag ei faranrhes oi fawr feddeu
 Credeu cuydynt tyreh torynt torfoedd taleu
 I gynnif Cadwaladr clod lathr leu
 Dyddyrchafwy dreic o barth deheu
 Gan was ryded las yn nydd dyfieu
 Yy wir dymbi hael hywredd
 Teyrnawd *molut* mawr edryssedd
 Llwybr lle lluosawg llydan ei wedd
 Hyd pan fwynt seith Ieith i ri Gwynedd
 Hyd pan fwynt trangwy tranghawr trydar
 Rhi eiddun. *dihun duded*
 Trais ar Eingl a lynt i alludedd
 Trwy for llithrant ei heissilledd
 Yn wir dymbi teithiawg Mon
 Pen lluydd perchydd llurygogion
 Ffaw dreig diffrediad i bobl Frython
 Dwfn darogan dewin Drywon
 Pehyllawnt ar Tren a Tharanhon
 Gorllechant gorddyfynt i geisiaw Mon
 Pell debet by hyt o Iwerddon
 Teg ffaw dillyngiaw Cessarogion
 Dysgogan delwat o Agarat dyhedd
 Gogwn pan perid Kad ar winfeldd
 Arth o ddeheubarth yn cyfarth Gwynedd
 Yn amwyn rihyd rhyfedd rossedd

D

Y cheirig altired y darmerthedd
 Gayaf Kaleunig yn lleu tiredd
 Cyflewyn aessawr yngawr ynghledd
 Y cynnif Cadwaladr ar Ior Gwynedd
 Yn wir dyddheuwawr dydderbi hyn
 Lloegr oll ymellun eu meuoedd genhyn
 Gwelet artebet y gwyr brychwyn
 Rhwng saeth fereu a haiarn gwyn
 Galw hawr ar bor gwaywawr aergryn
 Nuchawnt yn eigiawn tra llydan lyn
 Hallt ag ynysedd fydd eu buddyn
 Yn wir dymbi dy dra Hafren
 Wrthenedig prydain brenhin gordden
 Llary Lywydd lluydd lliaws ei echen
 Teyrnas cyfaddas cas o iaën
 Gwerin byd yn wir byddawnt lawen
 Meddhawnt ar peiron berthwyr echen
 Flamychawd hirell tu uch Hafren
 Byddhawt Cymry cynnyll yn ddisgawen
 Y cynnif Cadwaladr bythid llawen
 Peneri Cerddorion clod y gweithen
 Yn wir dyddeuhawr
 Ai lu ai longawr
 A darf Ysgwydawr
 Ai newidiaw gwaywaur
 A gwedy gwychyw awr
 Ei fodd ef gwnelawr
 Cylch Prydain bo
 Fflemyched yngo
 Draig nid ymgelo
 Eir meint y *do*
 Nid ysgawn i oled
 Gorescyn Dyfed
 Dyddycaud ynwet
 Tra merin Reged
 Prif perchen ced
 Gwledychaud yn elued
 Hael hydr ei ddylyf
 Gorfawr ei gynnif
 Wrth awirio hif
 Cadwaladr gweith heinif

TALIESIN.

PRIF GYFARCH TALIESIN

Ragodeu.—E. Ll. a Gododdau.
 Remora seu Impedimenta.—Ll.

PRIF gyfarch¹ gelyvd par ryleat²
 Puy Kyntae tyuyll ae goleuat
 Neu adaf pan vu pa dyd y great
 Neu y dan tylwet py ry Seilyat
 A vo Lleion nys myn pwylyat
 Est qui peccator am niverreit
 Collant gulad Nef uy pluyf Offeiryreit

¹Gyfan.—E. Ll. ²Pan rylead.;

Boreu neb ni del
 Or ganon teir pel
 Eingugyl gallwydel
 Gunaont eu ryvel
 Pan dau nos a dyd
 Pan vyd lluyd llyr
 Pan yw tyuyl nos
 Pan iu guyrd llinos
 Mor pan dyverwyd
 Cud anys guelyd
 Yssit teir ffynmaun
 Y mynyd Fuaun¹
 Yssit² gaer Gwarthawr
 A dan don eigiawn
 Gorith gyvarchawr³
 Puy enw y Porthawr
 Pwy y periglawr
 Y vab Meir mwynvawr
 Pa vessur muynaf⁴
 A orug Adaf
 Puy vessur Uffern
 Puy tuet y llen
 Puy llet y geneu
 Puy meint eu mein heu⁵
 Neu vlaen gwydd ffalsum
 Py estung mor grum
 Neu pet anat llon
 Yssyd yn eu bon
 Neu leu a gwydion
 A vuant gelvydon
 Neu a *rodant* lyvryron⁶
 Pan⁷ wnant
 Pan dau nos a lliant
 Pan vyd y diviant
 Cud anos rac dyd⁸
 Pater Noster ambulo
 Gentis tonans in adjuvando⁹
 Sibilem Signum
 Ro gentes fortium
 Am gwiw gwiwam gwmyd
 Am geissyant deu Gelvydd
 Am Kaer Kerindan Kerindydd
 Rys tyneirch¹⁰ *pector* Dauyd
 Y mwyngant ys ewant
 Ym Kaffwynt yn dirdan
 Kymry yggridvan
 Provater eneit
 Rac Lluyth eissyffleit
 Kymry prif diryeit
 Rann ry goll buyeit
 Gwaedd hir ucheneit
 As guyar honneit
 Dydoent guarthvor
 Gwydveirch dyarvor
 Eingyl yghygvor

Guelattor aruyddion
 Guynyeith ar Saesson
 Claudus in Sion
 O ruyvannussion
 Bydaut penn Seiron
 Rac ffichit¹ lewon
 Marini² Brythton
 Ryd a roganon³
 A medi heon
 Am Hafren Avon
 Lladyr ffadyr Ken a Massuy
 Fsis amala ffur fir Sel
 Dyrnedi trinet tramoed
 Creaudyr o ro hai⁴—luai
 Gentil divlannai⁵ gyspell
 Codigni ceta gosgord mur
 Gan nath beu gan Govannon
 Corvu.....dur
 Neu bum gan uyr Kelydon
 Gan Vatheu gan Govannon
 Gan Emnyd⁶ gan Elestron
 Ry ganhymdeith achuysson
 Bluydyn yg Kaer Govannon
 Wyf hen, uyf neuyd uyf guion
 Wyf lluyr uyf synwyr Keinyon
 Dy gy vi dyheu⁷ vrython
 Guydyl Kyl diaerogyon⁸
 Meddut medduon
 Wyf bard uyf ny rivaf⁹ y eillyon
 Wyf llyu, uyf syu amrysson
 Sihei a rahei¹⁰ nys medry
 Si ffiradyr yn y ffiradri
 Pos Verdein bronrhein a dyvi
 A ddeuont uch medlestri
 A ganont gam vardoni
 A geissent gyvaruys nys deubi
 Heb gyvreith, heb reith, heb rodi
 A guedy hynny dyvysgi
 Brithvyt a byt dyoysci
 Nac eruyn dy hedduch nyth vi
 Reen nef rymavyr¹¹ dy wedi¹²
 Rac y gres¹³ rym guares dy voli
 Ri Rex gle¹⁴ am gogyvareh yn gelvyd
 A ueleisty Dominus ffortis
 Darogan dwfn Domini
 Budyant Uffern
 Hic nemor i por progenii
 Ef a dillyngys ei thuryf
 Dominus virtutum
 Kaeth naut Kynhulluys estis iste—est
 (Est) a chyn buassun a simsei¹⁵
 Ruyf deruin y duu diheu

¹ Ffyawn.² Ys id.³ Pa.⁴ Go ith gyvarthawr.⁵ Cwdd a nos rhag dydd⁶ Lafur ffynaf.⁷ Pan daw nas welydd.⁸ Enneinieu.⁹ Ambulando.¹⁰ Wyddont, lyvron.¹¹ Rhy dynnueirch.¹ Ffichti.¹⁰ Sihai arahai.² Morini (Mariuu).

Arahei nys meddai,—

³ Ry daroganon.

Deest ip ll. C.

⁴ Oro hai.¹¹ Rym a wyr.⁵ Dichanaï.¹² Dy weddi.⁶ Ieuuyd—iewydd.¹³ Yngres.⁷ Dy gofi dy hen.¹⁴ Gloriæ.⁸ Diferogion.¹⁵ Synsei arnaf.⁹ Ni rifañ.

A chyn mynnyf dervyn ereu
 A chyn del ewyn friw ar uyggenau
 A chyn vwyg Kyvalle ar y llatheu pren
 Poet ym heneit yd a Kyvaden¹
 Abreid om dyweit llythyr llyvreu
 Kystud dygyn geudy guely agheu
 Ar saul a gigleu vy mardlyfreu²
 Ry bryn huynt wlat Nef adef goreu
 Ry prynwynt &c.

DIWEDD Y PRIF GYFARCH.

TALIESIN.

Myfi sydd Ddewin
 A Phrifardd cyffredin
 Mi adwaen bob corsin
 Yngogof gorthewin
 My a ryddhaf Elphin
 O fol y Twr Meinin
 Mi a fynagaf ich Brenin
 Ac hir bobl gyffredin
 E ddaw pryf rhyfedd
 O Forfa rhianedd
 I ddial enwiredd
 Ar Faelgwn Gwynedd
 Ai flew ai ddannedd
 Ai lygaid yn eureddeu
 A hun a una ddiwedd
 Ar Faelgwn Gwynedd.

ANGAR CYVYNDAWD.

Inimica Confæderatio.—E. LL.

BARDD yman y mae ni chaint aganho
 Caned pan ddarffo
 Sywedydd yn yd fo
 Haelon am nacco
 Nis deubi a rotho
 Trwy Iaith Taliesin
 Bu ddydd ymellin
 Kian pan ddarfu
 Lliaws gyvolu
 By lleith bid araith afagddu
 Neus dwg yn gelfydd
 Cyfreu Argywydd
 Gwiawn a leferydd
 A ddwfn ddyfydd
 Gwnaei o farw fyw
 Ag anghyfoeth yw
 Gwneynt eu perion
 Af erwynt heb don
 Gwneynt eu delidau
 Yn oes Oesau
 Dydyth dyddyccawd
 O ddyfnwedydd gwawd
 Neut Angar Cyfyndawd
 Pwy ei chynfawd

¹ Cyfeddeu.

Mard gyfreu.

Cymmeint cerdd ciwdawd
 A delis eich tafawd
 Pyr na threthlwyd draethawd
 Llad uch llyn llathrawd
 Penilliach pawb
 Dybyddaf yna gnawd
 Dwfn dyfu yngnawd
 Nen'r doddyw ysgygnawd
 Trydydd par ygnad
 Triugein mlynedd
 Yd porthes lawrwedd
 Yn nwfir Kaw a chiwed
 Yn elfydd tireddeu
 Canweis am ddioedd
 Cant rihydd addynoedd
 Can yw ydd aethant
 Can yw y doethant
 Can eilewydd gant
 Ag ef ai darogant
 Lladdan ferch liant
 Oedd bych ei chwant
 I aur ac Ariant
 Pwy byw ai diadas
 Gwaed i ar mynwas
 Odid traethator
 Mawl molhator
 Mi dwyf Daliesin
 Ryphrydaf i iawnllin
 Parawd hyd fin
 Ynghynelw Elphin
 Neur Deyrnged
 O rif eur dyled
 Pan gassad ni charad
 Anudon a brad
 Mi ni chwennych vad
 Trwy gogyweg an gwawd
 A gogyfarchwy brawd
 Wrthyf ny gwybydd nebawd
 Doethwr prif gelfydd
 Dispyllawd sywedydd
 Am wyth am edrwyth
 Am ddoleu dynwedydd
 Am wyr gwawd gelfydd
 Cerddwn Dduw yssydd
 Trwy ieith Talhayarn
 Bedydd bu ddydd farn
 A farnwys teithi
 Angerdd Farddoni
 Ef ai rhin rhoddes
 Awen anghynnes¹
 Saith ugein Ogrfen
 Y sydd yn Awen
 Wyth ugein o bob ugein e fydd yu un
 Yn annwfn y diwyth
 Yn annwfn y gorwyth
 Yn annwfn is Elfydd
 Yn awyr uch Elfydd
 Y mae ei gwybydd

¹ Anghymmes.

Pa dristyd y sydd
 Gwell na llawenydd
 Gogwn *ddeddf* rhadeu
 Awcn pan ddyffreu
 Am gelfydd taleu
 Am ddedwydd Ddieu
 Am buchedd ara
 Am oeseu ysgorfa
 Vm hafal Deyrmedd pa hyd eu cyng-
 wara
 Am gyhaval ydynt trwy weryd

Awel uchel gyd
 Pan fydd gohoyw bryd
 Pan fydd mor hyfryd
 Pan yw gwrech echen
 Pan chrewyd uchel
 Neu haul pan ddodir
 Pan yw toi tir
 Toi tir pwy maint
 Pan dynid gwytheint
 Gwytheint pan tynid
 Pan yw gwyrdd gweryd
 Gweryd pan yw gwyrdd
 Pwy echenis cyrdd
 Cyrdd pwy echenis
 Ys dir pwy ystyriwys
 Ystyriwyd yn Llyfreu
 Pet wynt pet ffreu
 Pet ffreu pet wynt
 Pet Afon ar hynt
 Pet Afon ydynt
 Daeaf pwy ei lled
 Neu pwy ei thewed
 Gogwn t. ws llafnawr
 Am rudd am lawr
 Gogwn atrefnawr
 Rhwng nef a llawr
 Pan atsain advant
 Par ergyr divant
 Pan llewych Ariant
 Pan fydd tywyll Nant
 Anadl pan yw du
 Pan yw oreu a fu
 Buch pan yw bannog
 Gwraig pan yw Serchawg
 Llaeth pan yw Gwynn
 Pan yw glas celyn
 Pan yw barfawg myn
 Yn lliaws mehyn
 Pan yw baraut }
 Pan yw creu efwr }
 Pan yw meddw rolwyn
 Pan yw lleddf orddwyn
 Pan yw brith Iyrchwyn
 Pan yw hallt halwyn wyn
 Cwrw pan yw Ystern
 Pan yw lledrudd gwern
 Pan yw gwyrdd Llino

Pan yw rhudd Egroes
 Neu wreig ai dioes
 Pan ddygymu nos
 Pan ddatwein y sydd yn eur Lliant
 Ni wyr neb pan ruddir ei bron huan
 Lliw yn erkynan newydd }
 Anahawr ei ddwyn }
 Tant telyn py gwyn
 Eog py gwyn ny Gan
 Py geidw ei diddan
 Py dyddwg Garthan
 Gercint ac Arman
 Py ddyddwg glain
 O erddygnawd fain
 Pan yw per Erwain
 Pan yw gwyrliw brain
 Talhayarn y sydd
 Mwyaf y Sywedydd
 Pwy amgyffrawd Gwydd
 O aches ammod dydd
 Gogwn da a drwg
 Cwdda cudd amewenir mwg
 Mawr maint gogyhwg
 Cawg pwy ae dylifas
 Pwy gwawr gorphenas
 Pwy a bregethas
 Eli ag Eneas
 Gogun gogeu Haf
 A fyddant y gayaf
 Awen a ganaf
 O ddwfn ys dygaf
 fon cyd beryd
 Gogwn ei gwrhyd
 Gogwn pan ddyfeinw
 Gogwn pan ddyleinw
 Gogwn pan ddillydd
 Gogwn pan wegrydd
 Gogun py pegor
 Y sydd y dan For
 Gogun eu heissor
 Pawb yn ei Osgordd
 Pet gygloyd yn nydd
 Pet dydd ymlwyddyn
 Pet paladr ynghat
 Pet dos ynghawat¹
 Atun yd rannawd
 Gwawd mwy mefl gogyffrawd
 Aches gwyd Gwydion
 Gogwn i nebawd
 Py lenwis Afon
 Ar bobl Pharaon
 Pwy dyddwg rwynnon
 Baran achwssyon
 Py ysgawl oddef
 Pan ddyrchafwyd Nef
 Pwy fu fforch Hwyl
 O ddaear hyd Awyr
 Pet byssedd am pair

¹Bum dds yngh awad.—Dr. Davies.

Am un am neddair
 Pwy enw y ddeuair
 Ni eing yn un pair
 Pan yw mor meddwtawd
 Pan yw du Pysgawd
 Morfwyd fydd eu enawd
 Hyd pan yw Meddysg
 Pan y gannawg Pysg
 Pan yw du troed alarch gwynn
 Pedryddawg gwaew Llynn
 Llwyth nef nid ystyng
 Py pedair tywarchen
 Ni wys eu gorphen
 Py voch neu py grwydr hydd
 Ath gyfarchaf fargad fardd
 Gwr yth gynnydd esgryn Niwl
 Cwddynt dau raiadr gwynt
 Traethator fyngofeg
 Yn Efrai yn Efroög
 Yn Efroög yn Efrai
 Laudatum laudate Iessu
 Eilgweith yn rhithad
 Bum glas gleissiad
 Bum ei bum Hydd
 Bum Iwrech ym Mynydd
 Bum cyff mewr rhaw
 Bum bwall yn llaw
 Bum ebill yngefel
 Blwyddyn a hanner
 Bum Ceiliawg brithwyn
 Ar ieir yn eidin
 Bum Amws ar Re
 Bum tarw toste
 Bum bwch melinawr
 Mal y maethawr
 Bum gronyn erkennis
 Ef lytwys ym Mryn
 A mettawr am ddottawr
 Yn sawell ym gyrrawr
 Ymrygiaw o Law
 Wrth fy ngoddeidiaw
 Am harfolles iar
 Grafrudd grib escar
 Gorffwysseis naw nos
 Yn ei chroth yn was
 Bum aeduedig feddedig
 Bum llad rhag gwledig
 Bum marw bum byw
 Keing ydd ym Eidduw
 Bum i arweddawd
 Rhag ddaw bum tlawd
 Am eil cynghores gres
 Grafrudd am rhoddes
 Odid traethator
 Mawr molhator
 Mi wyf Taliesin
 Ryphrydaf iawnllin
 Parahawd hyd fin
 Ynghynelw Elphin

DIWEDD.

KADEIR TALLIESIN,

(24 ADAL) CATHEDRA.

MYDWYF Merwerydd
 Molawd Duw dofydd
 Llwrw cyfranc cywydd
 Cyfreu dyfynwedydd
 Bardd bron Sywedydd
 Pan atleferydd
 Awen cyd echwydd
 Ar feinoeth feinydd
 Beirdd llafar lluc de
 Eu gwawd nym gre
 Ar ystrawd ar ystre
 Ystryw mawr mire
 Ac mi wyf cerdd fud
 Gogyfarch feirdd tud
 Ryd ebrwyddaf drud
 Ry talmaf ehud
 Ryddy hynaf dremud
 Teyrn terwyn wolud
 Nid mi wyf cerdd fas
 Gogyfarch feirdd *tras*
 Bath vadawl idas
 Dofn eigiawn addas
 Pwy am lenwis cas
 Camp ymhob noethas
 Pan yw dien gwllith
 A lladd gwenith
 A gwllid Gwenyn
 A glud ac ystor
 Ac elyw tramor
 Ac aur bib lleu
 A llon ariant gwiw
 A rhudd em a grawn
 Ag ewyn eigiawn
 Py ddyfrys ffynnawn
 Berwr bytyrddawn
 Py gysswllt gwerin
 Brecci bonedd llynn
 A llwyth lloer wehyn
 Lleddf lloned verbyn
 A syuion synhwyr
 A sewyd am loer
 A gofrwy gwedd gwyr
 Gwrth awel awyr
 A mall a merin
 A gwadawl tra merin
 A chorwg gwydrin
 Ar llaw pererin
 A phybyr a phyg
 Ag urddawl segyrffyg
 A llyseu Meddyg
 Lle allwyr Venffyg
 A Beirdd a blodeu
 A guddig bertheu
 A briallu a briwddail
 A blaen gwydd goddeu
 A mall ameuedd

A mynych adneuedd
 A gwin tal cibedd
 O Rufein hyd Rossedd
 A dwfn ddwfr ehwydd
 Dawn ei lif Dofydd
 Neu pren purawr fydd
 Ffrwythlon ei gynnydd
Rei ias berwidydd
 Oedd uch pair punwydd
 A gwiawn afon
 A gofwy hinon
 A mel a meillion
 A meddgyrn meddwon
 Addwyn i Ddragon
 Ddawn y Derwyddon

CAN Y GWYNT.

CYCHWEDL am doddyw o Galchfynydd
 Gwarth yn Ncheubarth anrhaith elodrydd
 Da a rydd i lew dywaledd i fedydd
 Llaw yw ei Ystrad llawen gynnydd
 Llara lluedd peblt llara arallfro
 Cad gormes tra trachwres bro
 Odid o Gymry ai llefaro
 Dyfed dygyrched biw mab Idno
 Ac ni llefessit neb nid *do*
 Er talu canmu erof un llo
 Golaith dy Ysgarant amgant dyvro
 Mal tan twym tarth yn yd vo
 Pan gyrchassam ni drwydded ar dir
 Gwyddno
 Oedd celein feinwen rhwng graian a gro
 Pan ymchoelwys Echwidd o Gludyffro
 Nid Efwys buch wrth ei llo
 Gogyfarch fabon o arall fro cad
 Pan amng Owein biw ei fro
 Cad yn rhyd Aelud Cad Yngwen
 Cad Yngossulwyd aban uddun
 Cad rhag rhodawys eirwyn drych
 Gwaywaw a lleullenyn
 Cad tu man llachar derlyw derlin
 Ysgwydawl yn llaw garthan yngryn
 A welei Vabon ar Ranwen Rheidawl
 Rhag biw Reged y cymysgyn
 Oni bai ac adanedd ydd ehettyn
 Rhag Mabon heb gelanedd hwy nid ÷yn
 O gyfarfod disgyn a chychwyn cad
 Gwlad Vabon gwehenyd anoleithad
 Ban ddisgynnwys Owein rhag biw ei dad
 Tarddai Galch a chwyr ag yspyddad
 Nid ysgafael i neb ddwyn biw moel
 Cyd es glweh rhag gwyr rhain ruddion
 Rhag Pedrydan dandde
 Rhag cadarn gyfwyne
 Rhag gwyar ar gnaudd

Rhag afar Ystaenwawd
 Cychwedl am doddyw o leutiredd deheu
 Traeth riau goleu haelon
 Nith ogyfeirch o chwynogion
 Am ryd or am gwern y Gadfaon
 Ban berid cad rhi rhwyg Dragon
 Billt na *owilli* biw rhag Mabon
 O gyfarfod Gwrgun
 Bu celanedd nedd rhai yn Rhun
 Bu llawenydd dy bydd i frain
 Ban ymadrawd gwyr gwed Muchien cad
 Nid ef diengis ysgwyd Owein
 Ysgwyd fal urthiad ynghad trabludd
 Ni reëi wartheg heb wyneb rhudd
 Rhuddion beuder biw a mawr ei rad
 Gwyar gorgolcher gwarthaf iad
 Ac ar wyneb gwyn ydd yr ymgaffad
 Euorbell greuled genem ddulliad
 Praid wenhwys iolin praidd daresteinad
 Praidd rhag taerfwydr taer gyffestrawn
 Praidd ben gyfylehi Keing oreig ar ys-
 gwydawl
 Mawr ddiscreinawr llafnawr am iad
 Cad y rhag Owein mawr mawr o irad
 Meinddynt cwyddynt hwy wyr yn amwyn
 gwlad
 Gor erefein bud oi tad

KANU Y KWRWF

(24).

TEITHI edmynt
 Gwr a gadwynt gwynt
 Pan del ei rihudd
 Gorfoeddawg Elyydd
 Menhyd yn dragwydd
 Ys tydi a fedydd
 Dylif deweint a dydd
 Oedd ym amogawr
 Nos yn Orphowysawr
 Maswedd a folhawr
 Y wrth wledig mawr
 Mawr Dduw digones
 Heul haf ai rywres
 Ag ef digones
 Budd Coed a Maes
 Galwettawr Yraches
 Ar eilig anghymes
 Galwellawr pob neges
 Deus dymgwares
 Achyn dybyddyn
 Llwyth byd i'r unbryn
 Ni ellynt ronyn
 Heb gyfoeth Meehdeyrn
 Ef ai tawdd yn llyn
 Hyn y vo Eginyn

Ef ai tawdd waith arall
 Hyn y fo yn fall
 Drehawg dydderfydd
 Dysgofag yr Elyfdd
 Golchettawr ei lestri
 Bid gloyw ei frecci
 A phan fo anawell
 Dyddyccawr o gell
 Dyddyccawr rhag rhieu
 Ynghein gyfedden
 Nis gwrthryn pob dau
 Y mel ai goreu
 Duw edwynt ynof
 Ydd fydd yn ei fodd
 Llaryaf yw trindawd
 Gorwyth meddw meddwhawd
 O fynud pysgawd meint y godrefi
 Grayan mor heli y dan dywawd
 Am cudd y ar teithiawg
 Mi hun am gwarawd
 Ni ddigonir nebawd
 Heb gyfoeth y Drindawd
 Teithi edygant¹
 Yn Nyffryn Garant
 Gallawg gallwgyd anchwant
 Sybwl symudant
 Ban erddefel tant
 Neu nos cwdd dyfydd
 Cwdd dirgel rhag dydd
 A wyr cerdd Gelfydd
 Py gel Kallofydd
 Am dyro amde
 Or porth pan ddwyre
 Py ddyddug llyw gayaf
 Py gyd ddechreu lle
 Yn dewis eichiawg
 Ffus ffons ffodiawg
 Ef dyhun hunawg
 Ef gobryn Carawg
 Cymry Caerneddawg
 Ytat Garadawg
 Dear meneiuon
 Dear Mynawg Mon
 Mawr erch anudon
 Gwenhwys gwallthirion
 Am Gaer Wyrangon
 Pwy a dal y Ceinon
 Ai Maelgwn o Von
 Ai dyfydd o Aeron
 Ai Coel ai Canawon
 Ai gwrweddw ai feibion
 Nid anchwardd ei Alon
 O Ynwr Wystlon
 Ef cyrch cerddorion
 Se Syberw Seon
 Neu'r dierfeis i rin
 Ymordei Uffin
 Ymhoroedd Gododin

¹Teithi edmygant. *Dechreu can arall, Qy ?*

Ys geirfrith cyfrenhin
 Bran bore ddewin
 Wyf carddenhin hen
 Wyf cyfreu lawen
 Athaw y dygen
 Meu molawd Urien
 Eirian eirioes
 Llyminawg llumoes
 Rhuddfedel afwys
 Rhuddyn ai llynwys
 Cad yn Harddenwys
 Ynwr ai briwys
 Cant calan cynnwys
 Can car amyuwys
 Gweleis wyr gorfawr
 A ddygyrchynt awr
 Gweleis waed ar llawr
 Rhag rhuthr cleddyfawr
 Glessynt esgyll gwawr
 Esgorynt yn waeywawr
 Trychiant calan cyman clodfawr
 Ynwr ar dir yn wir Cochawr

TAL.

 PLAEU YR AIPHT.

EFREI edwyl ar veib Israel,
 Uchel enfyd
 Cyd rif dilyn
 Ry dynesseyn
 Ry gadwys dduw ddial
 Ar blwyf Pharaowys
 Deg pla poeni
 Cyn eu boddi
 Ym môr aphwys
 Cyssefinbla pyscawd ddifa
 Dignawd annwyd
 Eilbla llyffeint lluosawg
 Llewysynt Aronoed
 Tai a threfnau
 A thyleeu
 A chelleu bwyd
 Trydedd gwyddbed
 Gwychr gonoged gwaladwyd
 Pedwar iccwr
 Cwr am ystyr edynogion
 Ail cygnoës
 Ffrwyth coed a Maes
 Cnwd cylion
 Pumed bwystnon
 Ar holl Vibnon
 Egypeion
 Belsid miled
 O drum aeled
 Deritolion
 Chweched heb au

Chwysig crugau
 Creithiau *morion*
 Seithfed tarian
 Cynllysg a than
 A glaw cynwyd
 Gwynt gorddiberth
 Ar ddeil a gwydd
 Wythfed Locust
 Llydan eu clust
 Blodeu cyfys
 Nawfed Aruthr
 Diweddlawg nthr
 Doniawg nofys
 Du dywyllwg
 Drem eneglwg Egiptuis
 Deg veinoeth
 Mwyaf gwyniaith
 Ar blwyf cynrain
 Christ Iesu christioni grein
 Hyd ynt clydwr
 Chwechant milwr
 Miled Efrei

LLATH MOESSEN.

O BOB adfer y dorf froder
 Dychyfaerwawd
 Budd addefig
 I Grist Wledig
 Dogyn volawd
 Dybwyth Duw cein
 Yn Arffed Mair ei heissorawd
 Hynt gwirionedd
 Cyflawn riedd
 Cynnelw o honawd
 Gweil Iese
 Dy bobl Iude
 Dychyfaerawd
 Hu gelwir lleu
 O luch a letro
 Er eu pechawd
 Dehau reen
 Mynydd addien
 Mwyn gyfundawd
 Yn rhan Elfydd
 Yn nheml Selyf
 Sail o gyffrawd
 Gofuned gwas
 Colofn dias
 Fest flemychawd
 Paradwys ddrws
 Bugail Dews
 Dauun gwledychawd
 Neu rygigleu
 Gan broffwydeu lleenawc
 Geni Iesu

A ryddarfu
 Hyd ei fuchedd
 A fai fuchedd
 I bob rhiedd bywyd parawd
 Cyn peryssid bai ini prydwyn periglawd
 Ryddug claeur
 Nid dayar a yspeiddawd
 Ar for diffwys
 Pan ddisgynuwys
 Dy amgyffrawd
 Gwlad priodawr
 Nis dug mywnfawr
 Bei im o honawd
 Maint dy godded
 Boed im dy rad
 Gweil Iesse
 A rhad Iessu
 Llathr eu blodeu
 Mawr gwrth yn ei fryd
 O Dduw donieu
 Ef oedd Ygnad
 Ygnad oedd ef
 Dewin diheu
 Gwr y cussyl
 I bob ufudd rhag geu
 Ef y sydd gafael
 Claeur nifer toeu
 Cynllaith i luydd Deheu
 Y mal bydewin dilid
 O lu lloneid
 Hubydd y gwrth mab mair
 Moli Reën
 Huarwas gwas
 O Dduar treiddas
 Pet wyr pet gwirion
 Dy rac afael cyfoed coed cyflawn
 Rhudd ni popon moch y dysged
 Lleddyssid gein o arffed Iessu
 A rhoddi rhad Rex Meibion
 Newydd anaw ni mawr glywant
 Dyniadon
 Gwir ei rad gwas porthiant heb wr
 adon
 Dygwerthydyd pob uches rhag
 Rhai Derwyddon
 Nudris ni widyn llarychwel
 gweled Mabon
 Dyddugant thus
 Ag aur dyls o Ethiopia
 O Dduw gordden
 O Duw Reën Rex meneifon
 Herod gystig
 Ni bu goddig Yn geleudon
 Dy boenedig gwallawd
 Penes perchen meibion
 Pan aeth Dofydd par pan ddilludd
 Nilus habedd
 Py ddug Herod
 Anwyd gayafawl

Cyflawn fonedd
 Ynghaer Nazaredd
 Nid aeth peues perchen anaw
 Byd adebriad
 Hubwydd ith irad
 Tud gorchorddion
 Geni Dofydd dyddug perchen
 Lleng Engylion

LLATH VOESEN.

A Duw meiddad
 Duw dofyddad
 Dewin trugar
 Mawr enwerys
 Pan ym noddeist
 I drwy donniar
 Torfoedd Moesen
 Gwledig reën
 Gwae ae hesgar
 Ys arganfu Perif ai Lu
 Reglyd ai bar
 Ac i vorawg a orugost
 Newydd ei bar
 Neu'r denwy
 Trwy ryferthwy
 A fawdd Adar
 A ddrychaif haul
 Hyd gollewin y bu dayar
 Ti a noddyd a rygeryd
 O bob carchar
 Namyn torfoedd terydd
 Eu gwawr trwm eu dear
 A nawdd ninnheu
 Rhag anwydeu
 Uffern anwar
 Ad Dduw meiddad
 Duw ddofyddad
 Dewin trugar
 Ys teu di wlad Nef
 Ys gurth dangnef
 Iti y Kery
 Nid oes tudedd
 Nag eissiwed
 Ith wlad Ddofydd
 Ni pherir neb
 Ni bydd esgar neb i'w gilydd
 Mi a wyddwn
 Beis deallwn
 Rhag cywilydd
 Caru o honawd
 Y lan Drindawd
 O neb celfydd
 Beirdd ach gogan
 Wynt acharan
 Yn dragywydd

Ni bu angwael
 Y rhoddaist Irael
 Yn llaw Ddafydd
 Alexander ceffei lawer
 Nifer ei wyr
 Nid ef nerthas
 Oni chafas
 Dy garenhydd
 Pan ddoethant ir ddaear
 Buant ddear
 Eu dihenydd
 Selyf ygnad
 A gennis gwlad
 Bu gwell nog Ydd
 Mab teyrnon
 Bu gnawd berthon
 Oi gyweithydd
 Iago feibion
 A fu ferthion
 Ar eu helfydd
 A ddygynnant
 A rannysant
 Trwy air Dofydd
 Afel¹ wirion
 A fu lwyddon
 A gymyrth ffydd
 Ei frawd Caën
 Bu ddiwerin
 Drwg ei gussyl
 Asser a Soyw
 Yn awyr loyw
 Ei cyweithydd
 Seren Angel
 A ddwyn nifer
 Rhag eu Milwyr
 A llath Voessen
 Ef ai ddorfoedd
 Ar eu helfydd
 Rhuddech ddalen
 Udd eilladen
 Ydd ei genhym
 Llafar a Mud
 A doeth a drud
 As diwygydd
 Gwledig cwdd
 Un cwdd dirperian ddihenydd
 Molaf inheu preswyl
 Torfoedd addef menhwyd
 Molaf inheu
 Addawd goreu
 Goreilenw byd
 Prif deyrnas
 A ddug Ionas
 O berfedd Kyd
 Ciwdawd Nimiven
 Bu gwrlawen
 Pregethyssid
 Rhiein tra mor

¹ Abel.

Bu cysgod Ior
 Ysgoryssid
 Ac Anasia
 Meir Merch Anna
 Mawr ei phenyd
 Er dy haeledd
 A thrugaredd
 Fechdeyrn byd
 Bwym minheu
 Yn nef gaereu
 Gynhwys genhyd

CAN Y MEIRCH.

TORRID Anuynudawl
 Tuthiawl dan Yogawl
 Ef iolen o dduch lawr
 Tan tan hwstin gwawr
 Uch awen uchel
 Uch no pob nyfel
 Mawr ei anyfel
 Ni thrig yugofel no neithiawr Llyr
 Llyr llwybyr y tebyr
 Dy far ynghynebyr
 Gwawr gwen gwrth uchyr
 Wrth wawr wrth wrys
 Wrth bob heuelis
 Wrth heuelis nwython
 Wrth Pedyr Afaon
 Arddyreafi a farn gwrys
 Cadarn trydar dwfn ei gas
 Nid mi gwr llwfr llwyd
 Crwybr wrth elwyd
 Hud fy nau garant
 Deu dich far dichwant
 Om llaw ith law *dyt dwp dim*
 Trithri noddod
 Atcor ar hened
 A march mayawg
 Cymrwy teithiawg
 A march gwythur
 A march gwarddur
 A march Arthur
 Ehofn roddi cur
 A march Taliessin
 A march lleu lledfegin
 A Phebyr llai lhwynin
 A Gwei March Cunin
 Cornan cynneifawg
 Awydd awyddawg
 Ar tri carn aflawg
 Nid ant hynt hiliaw
 Cethin March Ceidaw
 Corn avarn arnaw
 Ysgwyddfrith Ysgodig
 Gorwydd llemenig
 March Rydderch ryddig
 Llwyd lliw elleig

A llamrai llawn elwig
 A ffroenfoll gwyrenmig
 March Sadyrnin
 A March Custennin
 Ac eraill yn rhin
 Rhag tir all gwin
 Henwn Mad dyddug
 Cychwedd o Hiraddug
 Bwn swch bum bwch
 Bym Syw bum Swch
 Bum ban bum banhweh
 Bum gawr yn rhythweh
 Bum llif yn eirth
 Bum ton yn engweirth
 Bum ysgof ysgeiniad dilyw
 Bum cath benfrith ar driphren
 Bum pell bum pen
 Gafr ar ysgaw bren
 Bum garan gwala gweled golwg
 Tragwres miled morial
 Cadwent cenedl dda
 Or y sydd is awyr gwedi cassolwir
 Nid byw ormodd maint am gwyr

“Deest folium integrum in vetusto membranaceo.”
 Verba “*Davissi* sunt, ex quo hæc transcripta sunt
 per me.”

IEUAN FARD.

LURYG ALEXANDER.

AR glawr elfydd
 Ei gystedlydd
 Ni ryaned
 Teir person Duw
 Un mab addwyn
 Terwyn trinded
 Mab ir Dwydid¹
 Mab ir dyndid
 Un mab rhyfedd
 Mab Duw dinas
 Mab gwen Mairgwas
 Mad gwas gwledig
 Mawr ei ordden
 Mawr Dduw Reën
 Ran gogened
 O Hil Adda
 Ac Abraha yn ryaned
 O hil Dofydd
 Dogn ddyfnwedydd
 Llu ryaned
 Dyddug o eir
 Deill a bydeir
 O bob aeled
 Rac pob anauas
 Pob yn ddilis
 Dinas diffred

¹Deilas.

ANRHYFEDDODAU ALEXAN-
DER.

MENDOSUS TITULUS.—D.

RHYFEDDAF na chiawr
 Addef nef i lawr
 O ddyfod rhwyf gawr
 Alexander mawr
 Alexander Magidawr
 Hewys hayarnddawn
 Cleddyfal enwogawn
 Aeth dan eigiawn
 Dan eigiawn eithyd
 I geisiaw celfyddyd
 O geisio celfyddyd
 Bid o iewin ei fryd
 Eithyd odduch gwynt
 Rwng deu griff ar hynt
 I weled dremynt
 Dremynt ni weles
 Present ni chymhes
 Gweles ryfeddawd
 Gorllin gan bysgawd
 A'eiddunwys yn ei fryd
 A gafas or byd
 A hefyd o'i ddiwedd
 Gan Dduw drugaredd

PREIDDEU ANNWN.

GOLYCH wledig pendefig gwad ri
 Pa ledas y pennaeth tros draeth Mundi
 Bu cywair carchar Gwair ynghaer Sidi
 Trwy ebostol Pwyll a Phryderi
 Neb cyn nog ef nid aeth iddi
 Yr gadwyn dromlas cywirwas ai cedwi
 A rhag Preiddieu Annwn tost yt geni
 Ac yd frawd parahawd yn barddwedi
 Tri lloneid prydwen ydd aetham ni iddi
 Nam saith ni ddyrraith o Gaer Sidi
 Neud wyf glod geymyn cerdd o chlywir
 Ynghaer pedryfan pedyr y chwelyd
 Ynghynueir or pair pan leferid
 O anadl naw morwyn gochynnessid
 Neu pair pen annwfn pwy *wynyd*¹
 Gwrym am ei oror a Mererid
 Ni beirw bwyd llwrf ni rydyngid
 Kleddyf lluch lleawc iddaw rhyddlychid
 Ac yn llaw Lleminawg ydd edewid
 A rhag drws porth Uffern llugyrn lloscid
 A phan aetham ni gan Arthur trafferth
 llethrid
 Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Vediuid
 Neud wyf glod geimyn cerdd glywanawr
 Ynghaer Pedryfan Ynys Pybyrddor

¹Munud mos. Pair Tyrnog.—D.

Echwydd a Muchydd cymysgettor
 Gwin gloyw eu gwirawd rhag ei gosgordd
 Tri lloneid Prydwen ydd aetham ni ar for
 Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Rigor
 Ni obrynaf lawyr llen llywiadur
 Tra chaer wydr ni welsynt wrhyd Arthur
 Tri ugeint canhwr a sefi ar y mur
 Oedd anawdd ymadrawd ai gwiliadur
 Tri lloneid Prydwen ydd aeth gan Arthur
 Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Goludd
 Ni obrynnaf i lawyr llaes eu cylchwy
 Ni wyddant hwy py ddydd peridydd pwy
 Py awr yn meinddydd y ganed Cwy
 Pwy gwnaeth ar nid aeth dolau Defwy
 Ny wddant hwy yr ych brych bras ei ben-
 rhwy

Seith ugein cygwn yn ei aerwy
 A phan aetham ni gan Arthur afriddwl
 gofwy

Namyn saith ni ddyrraith o Gaer Vandwy
 Ni obrynaf lawyr llaes ei gehen
 Ni wddant py ddydd peridydd pen
 Py awr yn meinddydd y ganed perchen
 Py fil a gatwant ariant y pen
 Pan aetham ni gan Arthur afriddwl gynhen
 Namyn saith ni ddyrraith a Gaer Oehren
 Mynaich dychnud fal cunin cor
 O gyfranc uddydd ai Gwiddanhor
 Ai un hynt gwynt ai un dwfr mor
 Ai un ufel tan twrwf diachor
 Myneich dychnud fab bleiddawr
 O gyfranc uddydd ai gwyddyhanhwr
 Ni wddant pan ysgar deweint a gwawr
 Neu wynt pwy hynt pwy ei rynnawdd
 Py *va* ddiifa py dir a plawdd
 Bed Sant yn ddiifant o bet allawr
 Golychaf i wledig pendefig mawr
 Na bwyf trist Crist am gwaddawl

GWAUD GWYR ISRAEL.

TREDAWD tragwydd
 A oreu elfydd
 A gwedy elfyd
 Addaf yn gelfydd
 A gwedy Addaf
 Da y goreu Efa
 Yr Israel bendigaidd
 A oreu Murgreid
 Gwrdd ei grybwyllleid
 Glan ei gywyddoid
 Deuddeg tref yr Israel
 Dwyrein gywyhel
 Deuddeg veib Israel
 A oreu Duw hacl
 Deuddeg tra dinan

Teir Mam ai maeth
 Un gwr ai crewys
 Creawdr ai gwnaeth
 Mal y gwna a fynho a fo Pennaeth
 Deuddeg Mab Israel a wnaeth cul-
 wydd
 Mal y gwna a fynho a fo Arglwydd
 Deuddeg meib Israel a wnaeth Dofydd
 Mal y y gwna a fynho a fo celfydd
 Deuddeg meib Israel dymgofu
 O ganhad Iesu
 Ac untan ai bu a their Mam uddu
 O naddu y doeth rhad
 Ag eissydyd mad
 A mair mad gread
 A Christ fy nerthiad
 Arglwydd pob gwenwlad
 A alwaf a cilw pob rhydd
 Ha bo fynghynydd
 Genhyd gerennydd

YMDIDDAN

RHWNG UGNACH AB MYDNO, O GAER SEON A
 THALIESIN, O GAER DEGANWY.

ALLAN O'R LLYFR DU O GAERFYRDDIN.

TAL. 1.

MARCHAWC a girch y Dinas
 Ae con guinion ae cirn bras
 Nyth adwaen nu rythweles

UGN. 2.

Marchawc a circh ir Aber
 Y ar March cadarn cadfer
 Dabre genhiw nim gwatter

TAL. 3.

Mi nid aw ina in awr
 Gollew gueith y godriccaur
 Elhid bendith new a llawr

UGN. 4.

Y gwr nim gwelas beunit
 Y tebic y gur deduit
 Ba hyd eidy a phanndcit

TAL. 5.

Ban deuaw o Caer Seon
 O imlat ac itewon
 I tau Caer leu a Guidion

UGN. 6.

Dabrede genhiw ir Dinas
 A thuit met ara phellas
 Ac eur coeth ar di wanas

TAL. 7.

Mi nyd aduen y gur hy
 A meteu tan a gweli
 Tec achuce y dywedi

UGN. 8.

Debre genhiw imtino
 A thuit guin gorysgelho
 Ugnach yw yw heno mab Mydno

TAL. 9.

Ugnach bendith ithorset
 Athro rad ac emhydet
 Taliessin viw inheu talaw iti dy gulet

UGN. 10.

Taliessin penhaw or guir
 Beitad yng Kert Kyurgir
 Tric yma hyd dyv Merchir

TAL. 11.

Ugnach Moihav y alaw
 Ath ro rad y gulad penhaw
 Ny haetaw Kabit ny thrigiaw

"The following Poem, beginning GOGANAWAD TEYRN, &c., contains an odd sort of Philosophy about the origin of Salt Water, Rain, and Springs; but as the following part is historical, I insert it here."—L. MORRIS.

GOSGORDD Fardd uchod
 Gosgordd fardd isod
 Nid oes fan wybod
 Dan huan a rhod

Ni wyddoch chwithau
 Pa draetho'ch Tafodau
 Na dosparth diau
 Rhwng eich gwir ach gau

Beirddion bychain Brain bro
 Braidd nad ewch chwi ar ffo
 Y Bardd nim gostego
 Gosteg ni's caffo
 Oni el mewn gortho
 O ddiar a Grô
 Ar sawl a'm gwrandawo
 Mab Duw ai Caro
 Elphin ap Gwyddno¹
 Sy'n Naear Arthro²

¹Gwyddno Goronhir, the father of Elphin, was the lord of Cantref Gwaelod, which was swallowed up by the sea. It is said to extend from Sarn Badrig to Aberystwyth, for there is a place in the sea near, called Caer Wyddno. This must have happened *Circ. An.* 530 a 540.

²Arthro, now pronounced Artro, is a river in that neighbourhood, where Cantref Gwaelod is said to have been; and it seems Elphin was in prison at the Castle of Harlech (Diganwy says many others) by the command of Maelgwn, for differing with him about religion or politics.—*Vide* pa. 25.

Dan dri ar ddeg clo
Am gammol ei Athro

Myfi yw Taliesin
Ben beirdd y Gorllewin
Ac a adwaen bob Gorsin
Yngogeir Gorllewin
Ac a ollwng Elphin
O'i Hual Eurin

TALIESSIN.

YMDIDAN

BEWNG MYRDIN WYLLT A THALIESSIN.

ALLAN O'R LL. DU O GAERFYRDIN.

MYRD.

Mor truan genhyf mor truan a dery
Am Kedvy a chavan
Oed llachar Kyflavar cyflavan
Oed yscuid o Tryvvuyd¹ o truan

TAL.

Oed Maelgwn a welwn yn ymwan² y deulu
Rac ter y uulu ni thawant

MYRD.

Rhac deuwr yn nentur y tirran
Rhac Errith a Churith yar welugan
Meinwineu yndihen a dygan
Moch gweler y nifer gan Elgan
Och oe leith mawr ateith y deuthan

TAL.

Rys undant oedd rychwant y tarian
Hyd attad y daeth rhad cyflawn
Llas Cyndur tra messur y cwynan
Llas haelon o ddynon tra fuan
Trywyr nod mawr eu clod gan Elgan

MYRD.

Trwy a thrwi vug a rug y daethan
Traw a thraw undoeth Bran a Melgan
Llad Dyuel³ oe diwed cyflafan
Ab Erbin ac werin a wnaethan

TAL.

Llu Maelgwn bu yscwn y daethan
Aerwyr cad trybelidiad gwaedlan
Neu gweith Aryfderydd pan fyd y deunydd
O hyd y wychyd y darparan

MYRD.

Lliaws peleidrad gwaedlad gwaedlan
Lliaws aerwyr bryw breuawl sidan
Lliaws ban briwher lliaws ban foher
Lliaws eu hymchwel yn eu hymwan

TAL.

Saith meib Eliffer, seith gwyr ban broffer
Seith gwaew ni bchel yn eu seithran

¹Owynruyd. ²Inim wan. ³Dywal ab Erbin.

MYRD.

Seith tân ufelin, seith cad cyferbin
Seithlfed Cynfelin y pop cinhvan

TAL.

Seith gwaew gowanon seith loneid afon
O gwaed Cinreionon y dylanwon

MYRD.

Seith ugein haelon a aethan yg wllwn
Ynghoed Celiddon y darfuan
Canys mi Myrtin gwydi Taliesin
Bythawd¹ cyffredin fy darogan

LLYMA AWDL A ELWIR

ARMES BRYDAIN.

O DAIR ARMES CERD TALIESIN.

DAROGANA fi hyn
Cad ym hob meyn
Cymry ar gychwyn
Crwst ymrhwyd
Ag Emil ar gychwyn
Rhag llion Llychlyn
A llynges drom droch
A Brython ar Folech
A deudd och
A diwedd dydd croch
A chelain Foch
A guadun yngwadun
A llew llawer dafn
A llaw ar y llafn
A gwaed lad ar rudd
A Brain ar golydd
A phelydr yn rhydd
a gosgerdd
Am gogawn pennardd
A llu digyfor o bell
A chroes Crist yw cymmell
A flam o Feddlem
A chaerselem
A gorfod a fydd
I genedd Gwindodydd
Dwy flynedd yn hedd
A hanner y drydydd
Cynan Yngwynedd
Coel cyn celanedd
Cadwaladyr y sydd
Cymru llawenydd
Cymru fu Cymru fydd
Or mor bwygilydd
Cyn ein Gwindodydd
Oes cyn cudwydd
Tair blynedd di hêdd
Trigain Trichant i rai ai harwedd
Oer fydd ei difant

¹Bydded.—L. M.

Heil plant o honyn i ddant
 Nid ef ai diwedda
 Nid aflwydd alaf
 Hedid yngaya
 Hed mab modreda
 Nid coel cyfynles
 Cymru di fuches
 Mae cad cyfeinedd
 Cymry ddfuchedd
 Anrhydedd rhinwedd
 Drindod Trugaredd

TALIESIN.

ANREC URIEN.

LLYFR COCH.

GOGYFERCHEIS, gogyvarchaf,
 gogyverchyd
 Urien Reget
 Duallovyet
 Y Leuenyd
 Eur ac Aryant
 Mor eu divant
 Eu dihenyd
 Kyn noc y dau
 Rug y duyiau
 Y guesceryd
 Ieuaſ a unaeth
 Coll ac alaeth
 Am feirch peunyd
 Keneu y vraut
 Kynnin daervaut
 Ni by geluyd
 Urien a wnaeth
 Dialynyaeth
 Y gewilyd
 Kynnin vynu
 Kyvarchuelu
 Eu dihenyd
 Deutu Aerven
 Diffuys dilen
 Dydau lwyd
 Seleu delyit
 Enynnyessit
 Or a dybyd
 Dybi y vaeth
 A ryd albaeth
 Oc eu herwyd
 Cochliu lavneu
 Truy valch ciryeu
 Am ffryth eu guyd
 Wy Kynnhalyant
 Lle peduar cant
 Y peduar guyr
 Dufyr dyvnav¹
 Bendigwyf clav

¹Dyvnavas.

Ac oe herwyd
 Yr ae Kaffo
 Kynvinaul vo
 Yn dragyuyd
 Dydeu collet
 Or ymdiret
 Yr ardelyd
 A llau heb vant
 A llavyn ar gnaut
 A thlaut luyd
 Oes feibionein
 Nyt ymgygheiu
 Ymmeruceryd
 Nyt ymgarret
 Nyt ymdiret
 Neb oe gylyd
 Dreic o Wyned
 Diffuys dired
 Dirion drefyd
 Lloegrwys yd a
 A lletaut yna
 Harchollyd
 Torrit meinieith
 Yn anoleith
 Ar gyfhergyd
 Muy a gollir
 Noc a geffir
 O Wyndodyd
 O gyt gyghor
 Kyvrung esgor
 Mor a Mynyd
 Gotruffit Brythyon
 Yn at poryon
 Ar antyrron gyeithyd
 Ef a dau byt
 Ny byd Kerdglyt
 Ni byd Kelvyd
 Alaf gar maer
 Arthauc vyd chuaer
 Wrth y gilyd
 Llad a bodi
 O Eleri
 Hyt chuil fynyd
 Un gorvydyauc
 Antrugarauc
 Ef a orvyd
 Bychan y lu
 Yn ymchuelu
 Or Mercherdyd
 Arth or deau
 Kyvyt ynteu
 Dychyfervyd
 Lloegrays lledi
 Afrivedi
 O Bowysyd
 Guaith cors Vochno
 O diango
 Bydaud deduyd
 Deudeng guraged

Ac nyt ryved
 Am un gur vyd
 Oes Ieunctid
 Aghyvyrdelit
 Y vaeth dybyd
 Beru ymdivant
 Barnauc or cant
 Nys ryuelyd
 Uryen o Reget hael ef syd ac a vyd
 Ac a vu yr Adaf letaf y gled [gogled
 Balch yghynted or tri Theyrn ar duc or
 A un eu enu Aneuryn gwantryd Auenyd
 A minneu Dalyesin o lann llyn geitonnnydd
 Ny dalywyf yn hen
 Ym dygyn aghen
 Oni Moluyf Uryen. Amen.

TAL. AE DYUAUT.

DADOLWCH URIEN REGED.

TALIESIN.

URIEN yr echwydd
 Haelaf dyn bedydd
 Lliaws roddydd
 I ddynion cfydd
 Angaw a gawsant
 A mynych goddiant
 Mal y cynyllwyd
 Yd wesgerydd
 Llawn beirdd bedydd
 Tra fo dy wychydd
 Ys mwy llawenydd
 Gan glodfein glodrydd
 Ys mwy gogoniant
 Fod Urien ai blant
 Ac ef yn arbennic
 Yn oruchel wledic
 Bellenic yn ciniad
 Cyntair Lloegrwys ei gwyddiead
 Yn minas pellenig
 Yn ceiniad cynteig
 Lleegrwys ai gwyddant
 Pan ymadroddant
 Lloeci y trefred
 A dwyn eu Tudded
 Ac emmic¹ colhet
 A mawr anghyfred
 Heb gaffel gwaret
 Rhag Urien Rheget
 Rheget diffrydiad
 Clod ior angorwlad
 Fy modd y sydd arnat
 O bob herchlynad
 Dwys dy beleidrad
 Pan erglywad

¹Eimwng.

Cad pan i cyrchud
 Gwiniiaith a wnud
 Tan yn nhai cyn dydd
 Udd yr echwaf
 Yr echwydd teccaf
 Ai dynion haelhaf
 Gnawd eingl heb waesaf
 Am deyrn glewaf
 Glewaf eissyllydd
 Tydi goreu y sydd
 Teccaf ai dynion
 Haelaf gwawd . .
 Pan dremir arnaw
 Es helaeth y braw
 Gnawd gwyledd am danaw
 Am deyrn gognaw
 Am danaw gwyledd
 A lliaws teyrnedd¹
 Eurdeyrn gogledd
 Arbennig Teyrnedd
 Ac yn falchwy fi hen
 Ymdygn anguen
 Ny byddwyf yn dirwen
 Na Molwyf Urien

GWAITH GWENYSTRAD. ✓

ARWYRE gwyr Kattraeht gan dydd
 Am wledig gwaith fuddlig gwartheygydd
 Urien hwn anawad eineuydd
 Cyfeddeily teyrnedd ai gofyn rhyfelgar
 Rwyng anwar rwyf bedydd
 Gwyr Prydain adwythein yn lluydd
 Gwen ystrad Ystadd cad cynnygydd
 Ni ddodes na maes na choedydd tud achles
 Diormes pan ddyfydd
 Mal tonnawr tost ei gawr tros elfydd
 Gwelais wyr gwychr yn lluydd
 A gwedi boregat briwig
 Gwelais i dwrf teirflin trancedig
 Gwaed gohoyw gofaran gowlychid
 Yn amwyn Gwenystrad y gwelid gofwr
 Hag angwyr llawr lluddedig
 Yn nrws rhyd gwelais i wyr lledruddion
 Eirf dillwng rhag blawr gofedon
 Unynt tanc gan aethant golluddion
 Llaw ynghroes gryd ygro granwynion
 Cyfeddwynt y gynrheir Kywyn don
 Gwaneicawr gollychynt rawn y caffou
 Gweleis i wyr gospeithig gospitalad
 A gwyar a uaglei ar ddillad
 A dulliaw diaflym dwys wrth gad
 Cad gwortho ni buffo pan bwyllid
 Glyw Reged rhyfeddaf pan feiddad
 Gweles i ran reodig gan Urien

¹Maranhedd.

Pan amwyth ai Alon yn llech wen Galystem

Ei wythiant oedd llafn aesawr gwyr
Goberthid wrth Angen
Awydd cad a ddiffo Euronwy
Ac yn y fallwyfi hen
Yni dygyn Anghen angher
Ni bydif yn dirwen
Na molwyf fi Urien

TALIESIN AE KANT.

Y CYFIEITHAD

GAN IEUAN FARDD AC OFFEIRIAD.

Extol the Men of Cattraeth, who, with the dawn went with their victorious leader Urien, a renowned elder, the pillar of Kings, of matchless valour, a chief of great power. The Men of Britain came in a body to Gwenystrad to offer battle; neither the fields nor the woods afforded protection to their enemies when they came in their fury, like the roaring wave rushing in its might to cover the beach. I have seen brave men in the army, and after the battle in the morning the mangled flesh. I saw the place where the shout was given, and where three ranks of men fell, and the crimson gore covered the ground: in Gwenystrad was seen a fort, assailed by the laborious toil of warriors. In the pass of the fort have I seen men dyed with red who have hurted their arms * * * *
† * * * * they jointly fell to the ground when they lost the day; their hands were on the Crucifix, and horror was in the pale face of the dead warriors. I have seen men * * * * and the blood entangled on their clothes, quick and furious thrusts in battle. Men bore patiently the warlike toil, and where there was no flying when they grew outrageous. I am astonished at the courage of Reged's Chief! I have seen *Urien's* Brow covered with rage when he furiously attacked the enemy by Lech Wen Galysten; his anger was satisfied in dealing deadly blows amongst his foe, and his shield in time of need was heaved up to defend him. Euronwy mayest thou grow desirous of Conflict! And till I grow old, and must necessarily die, may I have no constant joy if I praise not Urien.

N.B.... This battle was fought by Urien Reged, Prince of Cymbria, against the Saxons.

GWAITH ARGOED LLWYFEIN.

CANU URIEN.

Y BORE Dduw Sadwrn Cad fawr a fu
Or pan ddwyre Haul hyd pan gynnu
Dygyrsowys flamddwyn yn bedwarllu
Goddeu a Reged i ymddullu
Dyfwy o Argoed hyd Arfynydd
Ni cheffynt eiryoës hyd yr undydd
Atorelwis flamddwyn fawr drybestawd
A ddodynt yngwystlon a ynt parawd
Yr atdebwys Owain ddwyrain flossawd
Nid dodynt nid ydynt nid ynt parawd
A cheneu mab Coel byddai Cymwyawg
lew

Cyn attalai owystl nebawd
Atorelwis Urien Udd yr echwydd
O bydd ynghyfarfod am garenydd
Dyrchafwn eidoed odduch mynydd
Ac ymorthwn wyneb odduch emyl
A drychafwn beleidr odduch ben Gwyr
A chyrchwn flamddwyn yn ei luydd
A lladdwn ag ef ai gyweithydd
A rhag Gwaith Argoed Llwyfain
Bu llawer Celain
Rhuddei frain rhag rhyfel Gwyr
A gwerin a grysswys gan einewydd
Arinaf y blwyddyn nad wyf Kynnydd
Ac yn y fallwyf hen
Ym dygn angeu angen
Ni byddif ym dyrwen¹
No molwyf Urien²

TALIESIN.

ENGLISHED THUS.

BY L. MORRIS, 1763.

ON Saturday Morning a great battle ensued, Which lasted from sun-rising to its descent;³ Flamddwyn⁴ hastened in four legions Goddeu⁵ and Reged's⁶ forces to fight,⁷ They reached from Argoed⁸ to Arfynydd,⁹ but lived only one day.

Flamddwyn loudly called in great hurry,

¹ "The two last lines were not in the Book of John Lewes of Llynwene."—*Davisius*.

² This Urien is he whom the old Author in Nennius calls Urbgen, with his Sons. Deovix the Saxon fought stoutly. Vide Gale's Nenn.—*Ll. Dd.*

³ See Cynnu, Esgyn, Desgyn, in Davies's Dict.

⁴ The Saxon General Flammddwyn mentioned in Triade, 56.

⁵ Goddeu, a country in North Britain, where the famous Battle of Gwaith Goddeu was fought, Triade 47; one of the three trifling battles.

⁶ The King of Cumbria Reged.

⁷ Ymddyllu in the original signifies to dispose an army.

⁸ Argoed, the country of Llywarch-hen, out of which he was driven by the Saxons.

⁹ Gwyr Argoed erioed am Porthant.—*Ll. H.*
⁹ Arfynydd, some place on the borders of Northumbria.

Will they (the Britains) give pledges, are they ready?
 He was answered by Owein,¹ brandishing² his spear,
 They will give no pledges, nor are they ready.
 And Cenau,³ son of Coel, would be an afflicted lion⁴
 Before he would give pledges to any one.
 In the forenoon Urien⁵ the Prince, with fresh men,
 Called aloud, We relations will unite our forces,
 And will erect our banner on the hills,
 And will assist, and turn our faces above the edges, [heads,
 And will raise our shafts above men's
 And will push Flamddwyn in his Army,
 And kill⁶ (fight) with him and his auxiliaries;
 And because of the Battle of Argoed Llwyfein⁷
 There happened many a dead carcase,
 And the ravens were coloured with the War of Men,
 And the common people ran about hastily with the news.
 I will foretell⁸ the year that is not prosperous; [die,
 And till I grow old, and necessarily must
 Let me never smile if I praise not Urien.

CANU I URIEN REGED.⁹

URIEN YR Echwydd
 Haelaf Dyn bedydd

¹ Owein ap Urien Reged, the general of the Cumbrian or Reged men, under Urien his father, he and Flamddwyn had married two sisters, daughters of Culfynawydd Prydain, noted in Triad 56 for their incontinency.

² Or clashing his weapons.

³ Cenau, son of Coel, must have been the general of Goddau's men, who were auxiliaries with Owein.

⁴ Or would behave like an angry lion.

⁵ Urien the Prince was King of Cumbria, and his dominion reached as far north as the river Clyde, to the northward of which the men of Goddau were, whom I take to be the Godini of Ptolomy. The trifling battle mentioned in p. 48, note 5, seems to be the same with that mentioned by John Major, Hist. of Scotland, occasioned by a mastiff bitch detained by the Picts; but as that battle has been celebrated by Taliesin in his Gwaith Godden, it is probable Major was out in his chronology about 300 years.

⁶ The original word *ladd* is in the modern British *ymladd*, to fight.

⁷ The meaning of the word Argoed Llwyfein seems to be a Forest of Ems (Elms).

⁸ Here the poet takes the character of a prophet, after his usual manner. Vide Armes, in D. D. *Llewelyn Ddŷ*.

⁹ *Gwel* Dadolwch, tu dal. 47.

Lliaws a roddydd
 I ddyinion elfydd
 Mal y cynmullwyd
 Yd wesgerydd
 Llawn beirdd bedydd
 Tra fo du uchydd
 Ys mwy llawenydd
 Gan glodfan clodrydd
 Ys mwy Gogoniant
 Fod Urien ai blant
 Ac ef yn Arbennig
 Yn oruchel wledig
 Bellennig yn cyniad
 Cyntau Lloegrwys ai gwyddiad
 Yn Ninas Pellenig
 Yn ceiniad cynteig
 Lloegrwys ai gwyddant
 Pan ymadroddant
 Angeu a gawsant
 A mynych goddiant
 Losgi eu trefred
 Adwyn eu lludded
 Ac einwng colled
 A mawr amgyffred
 Heb gaffel gwared
 Rhag Urien Reged
 Rheged diffreidiad
 Clod Ior angor gwlad
 Fy modd y sydd arnad
 O bob erglywad
 Dwys dy beleidrat
 Pan erglywat cad
 Cad pan i cyrehud¹
 Gwenaith a wnaud
 Gwenaith a wneit
 Tan ynhai cyn dydd
 Rac Udd yr Echwydd
 Yr echwydd teccaf
 Ai dynion haelaf
 Gnawd Eingl heb waessaf
 Am deyrn glewaf
 Glewaf Eissyllydd
 Tydi goreu sydd
 Or a fu ac a fydd
 Nith oes cystedlydd
 Pan dremher arnaw
 Ys helaeth y braw
 Gwnawd gwledd am danaw
 Am deyrn gognawd
 Am danaw gwyledd
 A lliaws Maranhedd
 Eudeyrn gogledd
 Arbennig Teyrmedd
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygn angeu angen
 Ni byddiff im dirwen
 Na molwyf Urien

¹ Cyrchynt.

I URIEN.

YNGORPHOWYS
 Gan rychedwys
 Parch a chymrwys
 A medd meueddwys
 Meueddwys medd
 Ei orfoledd
 A chain diredd
 Imi yn rhyfedd
 A chyfedd mawr
 Ag eur ag awr
 Ac eur a ched
 A chyfrifed
 A chyfrifiant
 A choddi chwant
 A chwant oi roddi
 Er fy llochi
 Yd ladd yd gryg
 Yd fag yd fyg
 Yd fyg yd fag
 Yd ladd yn rhag
 Rhagwedd rhoddid
 I feirdd y Byd
 Byd yn geugant
 Itti yd weddant
 Wrth dy ewyllis
 Duw ryth beris
 Rhieu yngnis
 Rhag ofn dibris
 Annogiad cad
 Diffreiddiad gwlad
 Gnawd am danad
 Lwryf pystylad
 Pystylad lwrwf
 Ac yfed cwrwf
 Cwrwf oi yfed
 A chein drefred
 A chein dudded
 Imi ryanllofed
 Llwyfenydd fan
 Ag eirch achlan
 Yn un trygan
 Mawr a bychan
 Taliessin gan
 Tidi ai diddan
 Ys tidi goreu or gogleu
 Ei wrdd lidau
 Molaf inneu dy weithredau
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygn angeu angen
 Ni byddiff ym dirwen
 Na molwyf Urien

I URIEN.

Ar un blynedd
 Un yn darwedd

Gwin a mall a medd
 A gwrhyd digassedd
 Ac ei lewydd gorod
 A laid am fereu
 Ai phen ffuneu
 Ai teg wyddfaeu
 Ei bawb oi wyd
 Dyfynt ynhlymwyd
 Ai farch y danaw
 Yngoddeu gwaith Mynaw
 A chwaneu anaw
 Budd am li am law
 Wyth ugein unlliw
 O loi a biw
 Biw blith ag Ychen
 A phob cein amgen
 Ni byddwn lawen
 Bei lleas Urien
 Ys eu cyn iethydd
 Iais cyngryn cyngryt
 A briger wen olched
 Ar elor ei dynged¹
 A gran gwyarlled
 Am waed gwyr gonodded
 A gwr hewr bythig
 A fei feddw ei wreig
 Am ys gwin ffelaig
 Am ysgwin mynych gyttwn
 Am Sorth am porth am pen
 Cyn na phar cyfwyrein
 Kymaran taraw
 Gwas y drws gwrandaw
 Py drwst ai dayar a gryu
 Ai mor a ddugyn
 Dy gwyawg ychyngar wrth y ped-
 ydd
 Ossid uch ym mhant
 Neud Urien ai gwant
 Ossid uch ym mynydd
 Neud Urien a orfydd
 Ossid uch yn rhiw
 Neud Urien ai briw
 Ossid uch ynghawdd
 Neud Urien a blawdd
 Uch hynt uch as
 Uch ymhob Kamas
 Nac un tew na dau
 Ni nawdd y rhag eu
 Ni byddei ar newyn
 A phreiddieu yn ei gylchyn
 Gygoriawg gorlassawe gorlassar
 Ail angeu oedd ei bar
 Yn ladd ei Esgar
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygyn Angeu Angen
 Ni byddiff ym Dyrwen
 Na molwyf Urien

¹ Y dyged.

CANU I URIEN.

ARDWYRE Reged rysedd Rien
 Neu ti rygostais cyn bwyf teu
 Gnissynt cad lafnawr
 A chad fereu gnissynt wyr
 Y dan gylchwyawr
 Lleeu goleu gwyn gelein
 Ymathren ni mad frwydrwyd
 Rhi ni mad geu
 Ydd ymarmerth gwledig
 Wrth Cymryau
 Nis gyr neges y geissiaton
 Gochawn Marchawg mwth molud gwrion
 O ddreig ddylaw adnaw doethaw don
 Yn i ddoeth Wlph yn dreis ar ei Alon
 Hynny ddoeth Urien yn edydd yn Aeron
 Ni bu cyfergyriad ni bu gynnwys
 Talgynnawd Urien y rhac Powys
 Ni hyfrwd brwd echen gynnwys
 Hyfeidd a Gododin a lleu towys
 Dewr yn emynedd a thaith gyduwys
 Difefl dyddwyn yngwaed gwyden
 A weles llwyfenydd ufydd cyngryn
 Yn eiddoedd cyhoedd yn eil mehyn
 Cad yn rhyd Alclud Cad ym ynuer
 Cad gellawr brewyn Cad hireurur
 Cad ymhrysg Cadleu; Cad yn Aber-ioed
 Y ddygyfrang a dur breuer mawr
 Cad gluduein Gwaith pen coed
 Llwyth llithiawg Cunar ormant gwaed
 Ateillaw gwyn goruchyr cyd mynan
 Eingl eddyl gwrthryd
 Lledrudd o gyfranc ag Wlph yn rhyd
 Gwell ganher gwledig pyr y ganed y Udd
 Prydain pen perchen broestlawn y Udd
 Nid ymddug ddillad na glas na gawr
 Na choch nag ehoëg uyg mawr llawr
 Nid arddodes y forddwyd dros Voel Mael-
 awr
 Meirch o genedl vrych mor greidiawl
 Haf ydan ayaf ag araf yn llaw
 A Rhyd a Rhodwydd eu harwylaw
 A gwest y dan geirdd ag ymdwyrw
 Ac hyd orphen byd edryawl Caw
 Gosydin¹ goyscub dyhaul am delw
 Dilwfr am leufereu neu fi erthrycheis
 Rhag hwyd Peleidr ar ysgwydd
 Ysgwyd yn llaw Godeu a Rheged yn ym-
 ddulliaw
 Neu fi a weleis wr yn buarthaw
 Sarpn sonedd firen Segidydd² lawr
 Neu fi gogwn Ryfel ydd argollawr
 Er maint a gollwyf y argollaw
 Neu fi neu ym gorwyth meddu meddlyn
 Gan hyfeidd hywr hywest ddilyn
 Neu fi neu ysgynhedais cysgawd gweithen
 Dithrychwys fy rhieu radeu lawen

¹ Gofyddin.—Ll. E. D. ² Sengidydd.

Gwasga gwlad dda wrth wruyn
 Ac yn y vallwyf i hen
 Ym dygn Angeu Angen
 Na bydyf ym dirwen
 Na molwyf Urien

YSPEIL TALIESIN.

CANU URIEN.

YNGWRYD gogyfeirch yn nhrafferth gwaet-
 wyf
 A wellwyf yn Kerthwir
 Gweleis i rhag neb nim gweles pob annwyl
 Ef diwyl ei Neges
 Gweleis i bag am leu am lys
 Gweleis i ddail o ddyfyn o dowys
 Gweleis i geing gyhafal ei blodeu
 Neur'r weleis udd haelaif ei ddeddfau
 Gweleis i lyw Catraeth tra maeau
 Bid fy nar nwy lachar Cymryau
 Gwerth fy nad mawr fydd ei fudd y radeu
 Pen Maon milwyr amde
 Preidd lydan Pren onhyt yw fy Awen
 gwen
 Ysgawr y rhag glyw gloyw glasgwen
 Glyw ryhawd glewaf un yw Urien
 Nim gorseif gwartheygydd
 Gorddear gorddyawg gorlassawg gorlassar
 gorai a gorddwyre
 Pob rhai sang dilew du Merwydd y Mordei
 Udd tra blawdd yn ydd el oth fodd
 Vared Melynawr yn neuadd maran hedd-
 awg
 Diffreidiawg yn Aeron
 Mawr ei wyn ei aniant ac eilon
 Mawr ddyfal ial am ei Alon
 Mawr gwrnerth ystlyned i Frython
 Mal rhod tanwhydin tros elfydd
 Mal ton teithiawg Llwyfenydd
 Mal cathl cysluf Gwen a Gweithen
 Val Mor Mwynfawr yw Urien
 Yn y egin echangryd gwawr
 Un yw rhieu rhwyfiadwr a Dwyawr
 Un yw maon meirch mwth miledawr
 Deehreu mei ymhywys byddinawr
 Un yw yn deuwpan ofwy ei werin
 Eryr tir tuhir tythremyn
 Addunwn i ar orwydd ffysgyolyn tud
 yniâl
 Gwerth Yspeil Taliessin
 Un yw gwrys gwr llawr a gorwydd
 Un yw breyr benffyg yr Arglwydd
 Un yw hyddgre hydd yn divant
 Un yw blaidd banhadlawr anchwant
 Un yw gwlad fab Eginyr

Ac unwedd ac unswn cadfa cedwyr
 Unswn y drwg iraven (iaeran)
 A Chenu a Nudd hael a hirwlad y Danaw
 Ac os it *ytwydef* ym gwen
 Ef gwneif beirdd byd yn llawen
 Cyn mynhwyf meirw meis Gwyden
 Gwaladr gwaed gwenwlad Urien

I. WALLEAWG.

YN enw Gweledig Nef Gorchorddion
 Ryganant ryghwynant y Dragon
 Gwrthodes gogyfres gwelydon
 Lliaws Rhun a Nudd a Nwython
 Ni golychaf an gnawt Beirdd o Vrython
 Ryfedd hael a sywyd Sywedydd
 Un lle rhygethlydd rygethlig,
 Ryddysyfaf rychanaf i wledig
 Yn y wlad ydd oedd ergrynnig
 Nim gwnef nis gwnaf ei newig
 Anawdd diollwng adwloedd ni diffyg
 I wledig ni omedd
 O edrych awdl trwm teyrnedd
 Yn ei fyw nis deubydd budd bedd
 Ni ddigonont hoffedd o'i buchynt
 Caletach yr artaith hael hynt
 Tarf pressenawl tra Phrydain
 Tra phryder ry gohoyw rylycirawr
 Rylycecer rytharnawr rybarnawr
 Rybarn pawb y gwr banher
 Ac uinat yn yngnad ac elwet
 Nid y gwr dilaw ei ddaered
 Gwas greid a gwrhyd gottraed
 Eil eichawg Gwallawg yn llywet
 Hwyrweddawg gwallawg artebed
 Ni ofyn i neb a wnaeth udd
 Neud ym udd nac neud yeh Darwerther
 Tewuedd yn niwedd Haf
 Nis cynnydd namyn chwech
 Chweccach it gynan o hynnydd
 Chedlawg trwyddedawg traeth dydd
 Teyrnedd yngwedd nwys medd mad!
 Tebyg heul haf huenydd soned gan mwyaf
 Cenhaf gan ddoeth y gan llu eiliassaf
 Bint *bydi* derwy bryt haf prynt mab
 Lleenawg lliawg hamgwrwl gwmm
 Gwawl gwmm gwres tarth gwres tarth
 Trangyunis yd engis heb warth
 Cleda cledifa cledifarch nidd am tyrr
 Y lu y ledrad nid amescud i gaw ei gywlad
 Tyllant tal ysgwydawr rhac taleu ei feirch
 O march trwst Morial rith gar riallu
 Gwynawg ry gwystant gweiryd goludawg
 O gaer Glut hyd gaer Garadawg
 Ystadl tir penprys Gwallawg
 Teyrnedd tewrn tangweddawg

DADOLWCH URIEN.

Urien Regedenis Compensatio.

LLEU uydd echassaf
 Mi nyw dirmygaf
 Urien yd gyrehaf
 Iddaw yd ganaf
 Pan ddel fyngwaessaf
 Cynwys a gaffaf
 Or parth goreuhaf
 Y dan eilassaf
 Nid mawr nim dawr
 Byth gweheleith a welaf
 Nid af attaddynt ganthynt ni byddaf
 Ni chyfarehaf fi gogledd
 Ar mei teyrnedd
 Cyn pei am lawerodd
 Y gwelwn gynghwystledd
 Nid rhaid ym hoffedd
 Urien nim gommedd
 Llwyfenydd diredd
 Ys meu eu rheufedd
 Ys meu y gwyledd
 Ys meu y llaredd
 Ys meu y deliedeu
 Ai goreffrasseu
 Medd o fualeu
 A da dieisieu
 Gan deyrn golau
 Haelaf rygiglen
 Teyrnedd pob iaith
 It oll ydynt gaith
 Rhagot yt gwynir ys dir dy olaith
 Cydef mynasswn
 Gwey helu henwn
 Nid oedd well a gerwn
 Hyd ys gwybyddwn
 Weithian y gwelaf
 Y meint a gaffaf
 Namyn y Duw uchaf
 Nis dioferaf
 Dy deyrn Veibon
 Haelaf dynedon
 Wy canan eu hysgyron
 Yn nhiredd eu galon
 Ac yn y vallwyf hen
 Ym dygyn angyngan
 Ni byddaf im dirwen
 Na molwyf Urien

MARWNAD OWAIN AP URIEN REGED.

ENAID Owain ap Urien
 Gobwyllid ei Ren
 Oi Raid
 Reged Udd ai cudd tromlas

Nid oed fas
 Ei gywyddeid
 Isgell cerddglyd clodfawr
 Esgyll gwaywawr
 Llifeid
 Cany cheffir cystedlydd
 I Udd llewenydd
 Llathreid
 Medel galon gefeilad
 Eissillud y tad
 Ai taid
 Pan laeddawdd Owein Fflamddwyn
 Nid oedd fwyn
 Og ef cysgeid
 Cysgid Lloegr llydan nifer
 A lleufer
 Yn eu llygaid
 A rhai ni ffoynt hayach
 A oeddynt.....ach
 No chaid
 Owain ai cospas yn ddrud
 Mal cnud
 Yn ymlid defeid
 Gwr gwiw uch ei amlw seirch
 A roddei feirch
 I eirchiaid
 Cyd as cronmai mal caled
 Ni ranned
 Rhag ei Enaid
 Enaid Owain ap Urien, &c.

GORCHAN ADEBON.

Incantatio Adeboni.—E. Ll.

Ny phel guyd aual o aual
 Ny chynnyd dyual a dyual
 Ny ehofn noeth yn esgal
 Paub pan rydyoger yt bal
 A garun y ef carei anreithgar
 Ny byd marw duyueith
 Nyt amsut y vut y areith
 Ny cheri y gyneuin gyvieith
 Emis anwychwas ancuyrn
 Am surn am gorn Cuhelyn
 Yn adef tangdef colit
 Adef let buost leu yn dyd mit
 Rhudvyt ceissiessit ceissiadan
 Mein uchel medel y alon
 Dyuen ar Uarchan Adebou

Ac vely teruuyrna Goarchon Adebou.

GORCHAN CYNVELYN.

PEI mi brydun
 Pei mi ganun

Tardei Uarchan gorchegin
 Gwelgin torch trych truyt
 Cyrchessit yn Von
 Cyn noe geinyon
 Tyllei garn gaphan
 Rac carneu riu rhon
 Ryu elogown
 Esyrn vyrn vyriach
 Varchogion
 Tyllei ylvach
 Gwrhwt Govurthyach
 Ruyt guyn rac Kingl iaun llad
 Iaun vrinyrn vrynnyal
 Rac canhuynaul kann
 Luc yr duc dyvel
 Disgynnyal alel
 Y pob deur dysel
 Truy hoel truy hen. .u
 Truy gibelaur a gen
 Ac eur ar drein
 A galar duyn dyvyd
 Y uynassed velyn
 Y greü oe gylchyn
 Celedic euyrn
 Medd melyn
 Eil creu oe gylchyn
 Rac cadeu Gynvelyn
 Cynvelyn gasnar
 Ysgrun bryffun bar
 Goberthiat Adar
 Ar deuin duyar
 Cyrreith grad voryon
 Adan vorduyt haelon
 Cyuret cerd uyllyon
 Ar weling dirion
 Teyrn tut anau
 Ys meu y guynau
 Yn y vuyt y dyd tau
 Gomyndyat gelyn
 Ehangseit eruyn
 Gorchaun cyrd ceinmyn
 Yw Guarchan Cynvelyn
 Gorchan Cynvelyn cyluy wylat
 Etyun gwr guned Guyned y Ulat
 Dychiannawr deur dychiangat
 Eidyn gaer gleision glaer
 Cyuerchrynnait
 Cein dy en rud ynys guerth
 Rud volaut ued meirch
 Eithinyrn neut gut blennyd
 Guarchan Cynvelyn
 Ar ododin neus goruc odyrn
 Dogyn gymhuyliet
 Y uaeu drum oreureit
 Am rodes poet er les yu eneit
 Etnygir y vab Teevan
 Wrth rif ac urth rann
 Wyr Calvan greit
 Pan Uryruyt arveu

Tros ben cat o vleidiau
 Buan deuer dyd rheit
 Trywyr a thrygeint a thrychant
 Y wreithyel Gatraeth ydaethant
 Or saul yt gryssiasant
 Uch ved venestri
 Namyn tri nyd atcorasant
 Cynon a Chatraeth a Chathleu a
 gatuant
 A minneu om Creu dychyorant
 Mab coelcerth uyguerth a unaethant
 O eur pur a dur ac ariant
 Evnyvet nyt nodet e caussant
 Guarchan cyrd Cynvelyn cyvnovant

Yma Tervyn Guarchan Cynvelyn

Canu un Canuauc a dal pob Awdyl o'r
 Gododin herwyd breint yngeerd amrysson.
 Tri chanu a thriugeint a thrychant a dal
 pob un or Gorchaneu.....Achaws yu am
 goffau yn y Gorchaneu rivedi Guyr a aeth-
 ant y Gatraeth nog y dyle gur vyned y
 ymlad heb arveu: Ny dyle Bard myned i
 amrysson heb y gerd honno.

GORCHAN MAELDERU.

TALIESIN AE CANT, ac a rodeis breint y dau Cym-
 meint ac odleu y Gododin oll ae dri Gwarchan
 yngeerd Amrysson.

DOLEU deu ebyr am gaer
 Guibde adoer a duyaer
 Clod rud ceissiedyd cysgut
 Brithue arue aruryt
 Ruthyr anorthur a wehit
 A duy a dodet nyt hebit
 Odef ynyas dof y urthyt
 Dygeui yn aryf yn escut
 Hutei yn ulyd eluit
 Gur a ret pan dych
 Cyuely crymdy crymduyn
 Cyveilu nac eilu etuuy
 Tervyn torret tec teithiau
 Nyt aruedauc y uolaut
 Dyphryderas y uascant
 Molaut rin rymidin rymenon
 Dysylei trech tra manon
 Dysgleiriauc ac archauc talachon
 Ar rud dreig fud Pharaon
 Cyueilyawr yn auel adauann
 Trengsyd a gwydei neb ac eneu
 Y ar orthur maur mur onuyd
 Ar vor ny delis na chynguyd
 Na chynguyd na chyngor
 Gordibleu eneit talachor
 Nyt muy undyt y Esgor
 . . . sgor eidin rac dior
 . . . nan ceinmyg y rador

. . . ossodes y gledyf ar glawd
 nwyr budic
 . . . en yn y annaud wledic
 . . . gynnuythic cynlas cynueis
 Duvyn dyvynneis
 Cychuech ny chuyt cychueru cych ven-
 yches
 Cychuenychuy Enlli weles
 A lenuis mican mar edles
 Ar ystre gan vore godcmles
 Hute iduare yngorvynt
 Guyr govynnaf rhyannet
 Yn lluru ruyd heu ry golet
 Colluyt meduyt menuyt
 Gogled Run ren rydynnit
 Gorchau am dychuel dychuelyt
 Goruyd muy galuaut no meluit
 Am ruyd amry ysto flit lit lam
 Blin blaen blen blennyd
 Trybedauc y uledic y rhung
 Drem dremrud dremryd
 Ny wolet odef dogynfyd
 Mor eredig dar digeryd
 Cyntaf digonaf can elw
 Cynnuythic leithic tivyrdelu
 Cyn y olo goundelu
 Tal gwr mawr y vael Maelderu
 Deluat dieirydaf y erry
 Par ardelu ruysc uryf bre
 Rymun gulat rymun rymdere
 Ysgaul disgynnaud ulaud gymre
 Nac ysgaut y reded rygre
 Ni odiueid o veyl veint gure
 Da dyuot Adonuy am adassuyt
 A uneles vratuen gunelu
 Ladut llosgut ny chetueist
 Nac eithaf na chyngor
 Ysgun tref dy bennel
 Ny ueleis or mor buyr mor
 Marchauc a vei uaeth no od gur
 Trychant eurdorehauc
 Gyuedgar guaenauc
 Trychan trahauc
 Cyvun cyuarchauc
 Trychan mant godrut
 A gryssius ganthut
 Trychun a thrychant
 Try nyt atcorasant
 Dyuall ygeat cyrunug ygeyni
 Yscyvrang nyt oed bleidic mab Eli
 Eruyssit guin guydyr lestri lawn
 Ac yn dyd camaun
 Campa wnee
 Y ar awyl can cynn y drenghi
 Calaned cochued ae deni
 Puys blaen rydre ferei gadeu
 Dryl cadyr cat cein erysguydyat
 Bryt am gorleu
 Diechuihith lain y oruylan

Nat ry gogleu
 Ef guneei guyr ludu a guraged
 Guedu cyn noe anghau
 Breint mab Bleidgi
 Rac ysperi
 Y beri greu
 Cein guodeo y celyo ery vyhyr
 O honaw aryf yscut
 As eiranghūt
 Pan estynnei bawb ti disgymint
 Ceneu guin guaet meiru meint a neint
 Teir blyned a phedair tudet en vaur
 Yt vaer asgyni myrr hut
 Ath uedi guas nym guerth na thechut
 Present cyn adrawd oed breichyaul glut
 Pan gyrchei ygcywlat e glot
 Oed annodauc
 Edilydei Run gur eurderchauc
 Arduyei can ur arur mynauc
 Ef rodei gloyu dul glan y gwychauc
 Anvonauc eissyllut altut marchauc
 Un maban y Gian o dra bannauc
 Ny sathraut Gododin ar glaur phossawt
 Pan vei no lif lymmach nebaut
 Angor deor dain sarph saffwy graen
 Anysgoget naen blaen bydin aral
 Archy treis trachyniuy
 Ruy gobruy gorduylam
 Enuir ith eluir oth gyuir ueithret
 Rector rhuvyadur mur pob cyvyeith
 Tutvulch treissir aer caer o dileith
 Angor deor dain sarph Saffuy graen
 Blaen bydin enuir yth eluir
 Guerit cyuir yth eluir oth gywir weithret
 Rector rhuvyadur mur pob uivet
 Meruyn mab Madyeith mad yth anet

 KERDD DARONWY.

DARON E. L.

Duw differ Nefwy
 Rhag llanw lled ofrwy
 Cyntaf attarwy
 Atreis tros forwy
 Py pren a fo mwy
 No get¹ Daronwy
 Nid wy am noddwy
 Am gylch balch nefwy
 Yssid rin y sydd fwy
 Gwawr gwyr Goronwy
 Odid ai gwyppy
 Hutlath Fathonwy
 Ynghoed pan dyfwy
 Ffrwytheu mwy cymrwy
 Ar lan Gwyllionwy
 Kynan ai kaffwy

¹ Nog ef (el).

Pryd pan wledychwy
 Dyddeuant et waeth
 Tros drei a thros draeth
 Pedair prif Bennaeth
 Ar pummed nid gwaeth
 Gwyr gwidd ehelaeth
 Ar Brydain arfaeth
 Gwragedd a fu ffraeth
 Eillon a fi caeth
 Ryferthwy hiraeth
 Medd a marchogaeth
 Dydden dwy rain¹
 Gweddwy a gwriog fain
 Heyrn eu hadain
 Ar wyr yn goriein
 Dyddu cynrain
 O am dir Rhufain
 Eu cerdd a gyngain
 Eu gwawd a ysgain
 Anan derw a drain
 Ar Gerdd yd gyngain
 Ki i dynnu
 March i rynnaiw
 Eidion a wân
 Hwech i dyrvu
 Pymhed llwyn gwyn a wnaeth Iesu
 O wig² Adaf i ymtrau
 Gwydded³ coed cain en syllu
 Hyd yd fuant a hyd yd fu
 Pan wnel Cymry camfalhau
 Ceir arall fro pwy caro fu
 Llemais i lâm o lam eglwg
 Hewssit da nir gaho drwg
 Mygedorth Run ys ef a ddiwg
 Rhwng Caer Rian a chaer Rywg
 Rhwng Dineiddyn a Dineiddwg
 Eglur dremynt a wyl golwg
 Rhag rhynnawd tan dychyffrwyngw
 An rhen Duw ann ry amwg

 DE GALGAGO, GWALLAWG AP LLEENAWG, SIC.

Camden in Descriptione Scotiae qui in Triadum
 Libro in tres Britanniae herosas, appellatur, vir
 animo magno fortique qui fusa nona Legione magno
 animi ardore cum Romanis conerit acerimeque
 Patriam defendit donec fortuna cum potius quam
 virtus desereret.

TRI PHOST CAD YNYS PRYDAIN.

Dynawt ap Pabo Post Prydain, Gwallawg ap Lleen-
 awg, a Chyufelyn Drwsgl. Vid. Trioedd.

 KERDD I WALLAWG AP
 LLEENAWG.

E. LL.

YN ew gwledig nef Goludawg
 Y drefynt biefydd Gyfel foawg

¹ Riain.² Wisg.—Ll. E. D.³ Gwyddfed.—Ll. E. D.

Eirig ei rethren rieddawg
 Rhieu rhyfelgar gewheruawg
 Ef diffyrth addfwyn llan lleenawg
 Toryd un trwch¹ ardwawe
 Hir ddychyferfyddain
 O Brydain gofain
 O berth Maw ac Eiddin
 Ni chymmeryn cyferbyn
 Cyweith eyweithydd clydwyn
 Digonwyf digones i Lynges
 O beleidr o bleigheid prenwres
 Prenial yw i bawb i drachwres
 Anghyfreut o gadeu digones Gwallawg
 Gwell gwydd² fwyd nog Arthes³
 Cad yn Agathes o achles gwawd
 Gognaw⁴ ei brod⁵ digones
 Cad ymro Vretrwyn trwy wres mawr tan
 Meidrawl yw y trachwres
 Cad ir ai cymrwy Kanhon
 Cad cad crynai yn Aeron
 Cad yn Ardunio ag Aeron
 Eiddywed eilywed i feibion
 Cat ynghoed Beid boed ron ddydd
 Ni meddyliaisti dy Alon
 Cad yn rhac llydawdawl⁶ a Mabon
 Nid adrawd adfrawd Achubion
 Cad yn Gwensteri ag estygi Lloegr
 Safwawr un a⁷ wner
 Cad yn rhos terra gan wawr
 Oedd hywst gwragawn egurawn
 Yn nechreu ynheniad y geirawr
 O rieu o ryfel ry ddiffawd
 Gwyr a ddigawn goddai gwarthegawg
 Haearnddur a Hyfeidd a Gwallawg
 Ac Owein Mon Maelgynig ddefawd
 A wnaw peithwyr gorweiddiawg
 Ym mhen coed cleddyfein
 Atfydd calanedd gwain
 A brain ar ddisperawd
 Ym Mhrydain yn Eiddin yn addefawg
 Ynghafran yn adfan Brycheiawg
 Yn ergyn yn ysgwn gaenawg
 Ni wyl gwr ni welas Gwallawg

GLASWAUD TALIESIN.

24 A DAL.—LL. E. D.

KENNADEU am ddodynt mor ynt anfon-
 awg
 Dygawn ymlecynt meint fy ngheudawd
 Gnawd rwyf yn heli Beli wirawd
 Gnawd ysgwyd ysgawn ar gefn Yscawd
 Gnawd gwyth ag adwyth o Ysphyddawd
 Gaer

¹Unhwch.—LL. E. D.

⁴Gognaaw. ⁵Brawd.

²Gwyduit.

⁶Raewydawl.

³Arthes.

⁷Wy.—LL. E. D.

A nawcant Maer marwhawd
 A fydd mai ar Fenai erei gyfflogawd
 Atfydd mwy ar Gonwy creith gwynieith
 gwnahawd
 Addoerlleith dyrreith anaw barawd
 O heyrn erehwyrn edyrn ddyrnawd
 Tri dillyn diachor droch drymlyhawg
 Tair llynges yn achles arnes cyn brawd
 Tri diwedydd ead am dri phriawd gwlad
 Gwnahawd bad betrawd
 Tri o bob tri tri phechawd
 Ac Eryri fre farnhawd
 Llu o sais ail oynt trydydd dugnawd
 Ynghymry ydd erly gwragedd gwedd-
 dawd
 Rac baran Kynan tan tarddawd
 Cadwaladr ai cwyn
 Briwhawd bro a brwyn
 Gwellt a tho Tai ty tyndawd
 Atfydd rhyfeddawd
 Gwr gan fereh ei frawd
 Dy fyn hyn dwrhawd
 O Lin Anarawd
 O honaw y tyfawd
 Coch call y bruddawd
 Nid arbed na nawd
 Na chefnderw na brawd
 Wirth lef Corn Cadwr
 Naw cant yn afrddwl
 O Bedryddant ddygnawd
 Dygorelwi lefni o lasawd efret
 Wirth a gawd y Geudawd

KADEIR TEYRNON CCC.

AREIT awdl eglur
 Awen tra messur
 Am gwr deu awdwr
 O echen aladwr
 Ai ffonasai ai ffwr
 Ai reon rechdur
 Ai ri rhwyfiadur
 A rif ysgrythwr¹
 Ai goch gochlesswr
 Ai ergyr dros fwr
 Ai Kadair gymmesswr
 Ymhlith gosgordd mur
 Neus dug o gawrmwr
 Meirch gwelw gostrodwr
 Teyrnnon henwr
 Heilyn pasgadwr
 Treded dofn doethur
 I fendigaw Arthur
 Arthur fendigad
 Ar gerdd gyfaenad
 Arwyneb ynghad

¹Ai rif ysgrythrir.—LL. E. D.

Arnaw bystylad
 Pwy y try chynweissad
 A werchedwis gwlad
 Pwy y tri chyfarwydd
 A gedwis Arwydd
 A ddaw wrth awydd
 Erbyn eu Harglwydd
 Ban rinwedd rotwydd
 Ban fydd hyn hoywedd
 Ban corn cerddetrwydd
 Ban biw wrth echwydd
 Ban guir pan ddisglair
 Bannach pan lefair
 Ban pan ddoeth o bair
 Ogyrwen Awen teir
 Bum Mynawg mynweir
 Ynghorn im neddair
 Ny ddyly cadeir
 Ni gatwo fy ngair
 Cadeir gennyf glaer
 Awen hyawdl daer
 Pwy yw enw y teircaer
 Rhwng lliant a llaer
 Nis gwyr ni fo taer
 Eissillut eu Maer
 Pedair caer yssydd
 Ym Mrydain powyssedd
 Rhieu Merwerydd
 Am nid fo nid fydd
 Nid fydd am nid fo
 Llynghessawr a fo
 Tohid Gwaneg tra gro
 Tir dilyn dirbo
 Nag Aillt nag *ado*
 Na bryn na thyno
 Na rhynnawd godo
 Rhag gwynt pan sorho
 Cadeira Teynon
 Celfydd rwy catwo
 Ceissitor yngno
 Ceissitor Cedig
 Cedwyr colledig
 Tebygaf ddull dig
 O ddifa Pendefig
 O ddull difynnig
 O Leon luryg
 Dyrchafwyd Gwledig
 Am derwyn hen enwig¹
 Breuhawd bragawd brig
 Breuawl eissorig
 Orig a Merin
 Am derfyn chwefrin
 Ieithoedd eddein
 Aches ffysgiolin
 Mordwyaid Merin
 O blan² Seraphin
 Dogyn dwfn diwerin
 Dyllyngein Elphin

¹ Euwig.—Ll. E. D. ² Blant.—Ll. E. D.

KADEIR KERRIDWEN. CCC.

RHEM rym awyr titheu
 Cerreifant on¹ correddeu
 Yn Newaint ym mhlygeieu²
 Llewychawd yn lleuferu
 Mynawg hoedl Minawg ap Lleu
 A welais i yma gynneu
 Diwedd yn llechwedd Llen
 Bu gurdd ei hurdd ynghadeu
 Afagddu fy mab inneu
 Dedwydd Dofydd rhwy goreu
 Ynghyfamryson Kerdeu
 Oedd gwell ei Synwyr no'r fau
 Celfyddaf gwr a gigueu
 Gwydion ap Don dygnferthan
 A hudwys gwraig o Flodeu
 A dyddwg Moch o Ddeheu
 Can ni bu iddaw disgoreu
 Drud ymyd a gwryd pletheu
 A rithwys gorwyddawd y ar plagawd lys
 Ac enwerys cyfrwyau
 Pan farner y Cadeiriau
 Arbennig uddun y fau
 Fynghadair am pair am deddfon
 Am Araith drwyadl gadair gysson
 Rym gelwir gyfrwys yn llys Don
 Mi ag Euronwy ag Euron
 Gweleis ymladd taer yu Nant ffrancon
 Duw sul pryd pylgeint
 Rhwng wythaint a Gwydion
 Dyfieu yn geugant ydd aethan Von
 I geissaw yscut a hudolion
 Arau rhod drem clot a gwawr hinon
 Mwyaf gwarth y marth o barth Brython
 Dybrys am ei Lys Enfys³ Afon
 Afon ai hechrays gury's gwrth terra
 Gwenwyn ei chynbyd cylch byd eda
 Nid wydywaid geu llyfrau Breda⁴
 Cadair gedwidedd yssydd yma
 A hyd frawd parawd yn Europa
 An rothwy y drindawt
 Trugaredd Dyddbrawd
 Cein gardawd gan wyrda

KERDD AM VEIB LLYR AB BRYCHWEL POWYS.

GOLYCHAF i gulwydd Arglwydd pob echen
 Arbennig torfoedd ynhyoedd am Ordden
 Ceint yn yspyddawd uch gwirawd aflawen
 Ceint rac meibon Llyr yu cbyr Henfelen
 Gweleis treis trydar ac afar ac anghen
 Yd lethrynt lafnawr ar bennawr disgywen
 Ceint rhag udd clodeu yu noleu Hafren⁵

¹ Om.—Ll. E. D. ³ Enfys.—Ll. E. D.

² Mhlygeineu.—Ll. E. D. ⁴ Beda.

⁵ Y punnedd ban yu Ll. E. D.

Rhag Brochwel Powys a garwys fy Awen
Ceint yn addfwyn *rodle* yn more rhag
Urien

Yn ewydd am antraed gwaed ar ddienn
Neud amug ynghadeir o beir Cerridwen
Handid rydd fy nhafawd
Yn addawd gwawd Ogyrwen
Gwawd Ogyrwen Uferen rwy ddigones
A llefrith a gwlith a mes [arnunt
Ystyriem yn llwyr cyn elwyr cyffes
Dyfod yn ddiheu angen nes¹
Ac am diredd Enlli dyvi² dylles
Dyrehawr llongawr ar glawr aches
A galwn ar y gwr andigones
An nothwy rhag gwyth llwyth Anghes
Pan alwer Ynys Von tirion vaes
Gwyn eu byd hwy gwleiddon Saesson artres
Doddwyf Deganhwy i amrysson
Ellyngais fy Arglwydd yngwydd deon³
A Maelgwn fwyaf ei Achwysson
Elphin pendefig ry hodigion
Yssid imi deir Cadeir cyweir cysson
Ac yd vrawd parhawl gan Gerddorion
Bum ynghat Godden gan Llew a Gwydion
Wy a rithwys gwydd Elfydd ac Elestron
Bum i gan Vran yn Iwerddon
Gwleis⁴ pan laddwyd morddwyd tyllon
Cigleu gyfarfod am gerddorion⁵
A gwyddyl diefyl diferogion
O Benryn wleth hyd Luch Reon
Cymru yn unfryd gwrhyd Wrion
Gwret dy Gymry yghymelri
Teir cenedl gwythlawn o iawn deithi
Gwyddyl a Brython a Rhomani
A wahan⁶ dyhedd a Dyuysgi
Ac am derfyn Prydein cein ei threfi
Ceint rhag Teyrmedd uch medd lestri
Yngheimion Deon im ai dyroddi
An dwy ben sywed ... ced ryferthi
Ys cyweir fy nghadeir ynghaer Sidi
Nis plawdd haint a henaint a fo yndi
Ys gwyr Manawyd a Phryderi
Tair Orian y am dan a gan rhegddi
Ac am ei bannau⁷ ffrydieu gweilgi
Ar ffynnawn ffrythlawn yssydd odduchti
Ys whegach nor gwin gwyn y llyn yndi
Ac wedi ath iolaf Oruchaf cyn gweryd
Gorod cymmod a thi. DIWEDD.

MIC DINBYCH.

ARCHAF y wen i Dduw plwyf esgori
Perchen nef a llawr pwyll fawr wofri
Addfwyn Gaer y sydd ar Glawr gweilgi

¹ Nesnes.—Ll. E. D.

² Dybi.—Ll. E. D.

³ Ar ol y ganlynol yn

Ll. E. D.

⁴ Gwllis(gwleis.—Ll.E.D.)

⁵ Gerddolion.—Ll. E. D.

⁶ Wnahon.—Ll. E. D.

⁷ Ei bennau.—Ll. E. D.

Bid lawen Ynghalan eirian yri
Ac amser pan wna mor maw wrhydri
Ys gnawd gorun beirdd uch medd lestri
Dydddybydd gwaneag ar frys dybrys iddi
Addaw lwynt y werlas o Glas *f'fichti*
Ac am bwyl o Ddews dros fy ngweddi
Pan gattwyf ammod cymod a thi

Addfwyn Gaer y sydd ar lydan Lynn
Dinas diachor mor ai cylehyn
Gogyfarch ty Prydain ewdd yngein hyn
Blaen Llyn ap Erbin boed teu voyn
Bu gosgordd a bu cerdd yn eil mehyn
Ac eryr uch wybr a llwybr granwyn
Rhag udd ffelyg nag esgar gychwyn
Clod wasgar a Gwanar ydd ymddullyn

Addfwyn Gaer y sydd ar don nawfed
Addfwyn ei gwerin yn ymwarded
Ni wnant eu dwyn cyt trwy ffelhaëd
Nid ef eu defawd bod yn galed
Ni lefaraf au ar fy nhrwydded
Nog eillon dendraeth gwell caeth Dyfet
Cyweithydd o rydd wledd waredied
Cynnwys rhwng pob ddau goreu eiwed

Addfwyn Gaer y sydd ai gwna cyman
Meddut a Molut ac adar ban
Llyfn ei cherddau yn ei chalan
Am arglwydd hywydd hewr eiran
Cyn ei fyned yn ei adwyd yn derfyn llan
Es am rhoddes medd a gwin o wydrin ban

Addfwyn Gaer y sydd yn yr eglan
Addfwyn y rhoddir i bawb ei ran
Adwen yn Ninbych gorwen gwylan
Cyweithydd wleiddydd udd erlysson
Oedd ef fy nefawd i Nos Galan
Lleddfawd y gan ri ryfel eiran
A llen lliw ehoëg a meddu prain
Hyn y fwyaf¹ tafawd ar feirdd Prydain

Addfwyn Gaer y sydd ai cyffrwy cedau
Oedd men ei rhydau a ddewisswn
Ni lyfaraf i daith rhaith rysgattwn
Ni ddyly celennig ni wpo² hwn
Ysgrifen Brydain byder briffyn
Yn yd wna tonneu eu hymgyffryn³
Pereit hyd bell y Gell attreiddwn

Addfwyn Gaer y sydd yn arddwyrein
Gochawn y meddut y molut gyfrein
Addfwyn ar ei hor esgor gynrheir⁴
Godde gwrych dymbi hir ei hadain
Dyehyrch bar carreg creg ei hadnein
Llid ymywn⁵ tynged treidded troth mein

¹ Uwyf.—Ll. E. D.

³ Hamgyffrwn.—Ll. E. D.

² Wyppo.—Ll. E. D.

⁴ Gynfrein.—Ll. E. D.

⁵ Mywyn.—Ll. E. D.

A bleiddud gorllwyd goreu affein
Dimpynyr o dduch pwy llad cofein
Bendith culwydd Nef gydllef afein
Arwyn¹ gunel yn frowyr gorwyr Owein

Addfwyn Gaer ysydd ar lan lliant
Addfwyn yd roddir i bawb i chwant
Gogyfarch ti fyned boed ten fwyant
Gwaywawr *ryn rein* a dderllyssant
Duw Merchyr gweleis wyr ynghyfnofant
Dyfiu-bu gwarthau a amugant
Ac ydd oedd friger côch ac och ardant
Oedd lludwed fyned dydd y doethant
Ac am gefn llech Vaelwy cylehwy friwant
Cwyddyn y gan gefn llu o Garant

Y GOFEISWS BYD.

Bu deu teg ar wlad gwledychyssid
Bu haelaf berthaf or Rhianedd
Bu terwyn gwenyn gwae ei gywlad
Ef torres ar Ddar teirgwaith ynghad
Ac ef ni fydd corgwydd i wlad dar plufawr
Pebyr pell athrechwys coed gyrth y godi-
wawd

Alexander yn hual eurin gwae a garcharer
Ni phell garcharwyd angeu dybu ac lle
Ef casaf ergyr o lu neb cynnog ef ni
Ddarchawd myued bed berthrwydd or add-
wyndawd

Hael² Alexander ai cymmerth yna
Gwlad Syr a Siriol a gwlad Syria
A gwlad Dinifdra a gwlad Dinitra
Gwlad Pers a Mers a gwlad y Cana
Ag Ynyssedd Pleth a Phletheppa
A chiwdawd Babilon ag Agascia mawr
A gwlad Galldarus bychan y da
Hyd ydd ymddug y tir tywarch yna
Ac yd wnahon eu bryd wrth eu helya
Y weddant gwystlon i Europa
Ac anrheithio gwladocedd gwisioedd terra
Gwythyr gwenynt gwragedd gorddynt yma
Bron losgedigion gwyledd gwastra
O gadeu afor pan adroddet
Digonynt brein gwneint pen brithed
Y milwyr mageidawr pan atrodded
Neu wlad ith weisson ti pan ddiffyded
Ni bydd ith esgor, esgor³ lludded
Rhag gofal yr hual ai Agaled
Milcant rhiallu a fu farw rhag syched
Eu geu gogwilleu ar eu mild
As gwenwynnwys ei was cyn noi drefred
Cyn no lyn bei gwell digoned
Inn harglwydd gwladlwydd gwlad gogoned

¹Arwyn.—Ll. E. D. ²Hawl.—Ll. E. D.
³Esgar.—Ll. E. D.

Un wlad Tor oror goreu ystlyned
Diwyccwyf digonwyf poed genyt dy gyffred
Ar sawl am clyw poed meu eu huned
Digonwynt wy fodd Duw cyn gwisg tudwed

MARWNAD ERCWLF.

YMCHOELES Elfydd ✓
Fal nos yn ddydd
O ddyfod clodrydd
Ercwlf pen bedydd
Ercwlf a ddywedai
Angeu nas riuei
Ysgwydawr y Mordei
Arnaw y torrei
Ercwlf sywessyd
Ewnin¹ lloer egyd
Pedeir colofn cyhyd
Rhuddeur ar ei hyd
Colofn Ercwlf
Nis arfeidd bygwl
Bygwl nis beiddie
Gres heul nis godei
Nith aeth nes i nef
Hyd ydd aeth ef
Ercwlf mur ffosawd
As arnut tywawd
As rhoddy Trindawd
Trugaredd ddydd brawd
Yn undawd heb eisau

MARWNAD MAD DDRUD AG EROF.

Madawg ddrud ag Erof Greulon.—E. Llwyd.

MADAWG mur menwyd
Madawg cyn bu bedd
Bu ddinas Edryssedd
O gamp a chynwedd
Mab Uthr cyn lleas
Oi law dy wystlad³
Dybu Erof greulawn
Llewenydd anwogawn
Tristyd anwogawn
A oryw Erof greulawn
Brattau Iesu
Ag ef yn credu
Dayar yn crynnu
Ag Elfydd yn gardu
A chyscoc ar y byd
A bedydd ar gryd

¹Ermin.—Ll. E. D. ²Ban o L. E. D.
³O law dy wystlas.—Ll. E. D.

Llam anwogawn
A oryw Erof greulawn
Myned yn y trefu
Ymhlith oer gethern
Hyd yngwaelawd Ufferu

MARWNAD AEDDON O FON.

ECHRYS Ynyt¹ gwawd hu Ynys
gwrys gwobretor
Mon Mad goegi
Gwrhyd erfei
Menai ei dor
Lleweis wirawd
Gwin a bragawd
Gan frawd esgor
Teyrn wofrwy
Diwedd pob rhwy
Rhwyf rewintor²
Tristlawn ddeon
Yr Archaeddon
Can rychior
Nid fu nid fi
Ynghemehrhi
Ei gyfeissor
Pan ddoeth Aeddon
O wlad Wydion
Seon tewdor
Gwenwyn pur ddoeth
Pedair peunoeth
Meinoeth tymhor
Cwyddynt gytoed
Ni bu.clyd coed
Gwynt yngoror³
Math ag Eunydd
Hudwyd gelfydd
Rydd elfinor
Ym myw⁴ Gwydion
Ac Amaethon
Atoedd cynghor
Twill tal y rodawg
Ffyrf ffodiawg
Ffyrf ddiachor
Cadarn gyfedd
Ymhob gorsedd
Gwnelid ei fodd⁵
Cu cynaethwy
Hyd tra fwy fyw
Crybwylltor
Cadarn gyngres
Ei farannes
Ni bu werthfor
Am bwyf gan Grist
Hyd na bwyf trist

¹Ynys.²Rewinetor.—Ll. E. D.³Yngohor.—Ll. E. D.⁴Mwy.—Ll. E. D.⁵Y tair canlynol yn dechreu o'r olaf yn Ll. E. D.

Pan ebostol
Hael Archaeddon
Gan Engylion
Cynwyssetter
Echrys ynys
Gwawd hwynys
Gwrys gochymma
Y rhag buddwas
Cymry ddinas
Aros ara
Draganawl ben
Priodawr perchen
Ym Mretonia
Difa gwledig
Or bendefig
Ae tu terra
Pedeir morwyn
Wedy eu cwyn
Dygnawd eu tra
Erddygnawd wir
Ar fSr¹ heb dir
Hir eu trefra
Oi wironyn
Na ddigonyn
Dim gofetra
Ceryddus wyf
Na chrybwyllwyf
Am rywnel da
I lwrw lywy
Pwy gwaharddwy
Pwy attrefna
I lwrw Aeddon
Pwy gyneil Mon
Mwyn gwala
Am bwyf gan Grist
Hyd na bwyf trist
O ddrwg o dda
Rhan trugaredd
I wlad rhieidd
Buehedd gyfa

* TALLIESIN.

MARWNAD CUNEDDA.

MYDWYF Taliessin derydd
Gwawd goddolaf fedydd
Bedydd rhwyf rhifeddan eiddolydd
Cyfranc allt a gallt ac Echwydd
Ergrynaw Cuneddaf creisserydd
Yngaer Weir a chaer Liwelydd
Ergrynawd cyfatwt cyfergyr
Cyfanwaneg tan tra myr ton
Llupawt glew i gilydd
Can casaf ei whel uch elfydd
Mal uchereid² gwynt wrth onwydd

¹Fôr?²Uchenaid.—Ll. E. D.

Hefynderrhyn y gwn ei gyfyl
 Kyfachedwyn a choelyn cerenydd
 Gwisgan feirdd cyvrein canonhydd
 Marw cuneddaf a gwynaf a gwynid
 Cwynitor tewdor tawdun diarchar
 Dychyfal dychyfiun dyfnveis
 Dyfyngleis dychyfiun
 Ymadrawdd cwddedawdd caledlwm
 Caletach wrth elyn nog asgwrn
 Ys cynyal Cuneddaf cyn cywys a thydwed
 Ei wyneb a gadwed
 Ganwaith cyn bu lleith dorglwyd
 Duchludent wys bryneich ymmhlymnwyd
 Ef caned rhag ei ofn ai arswyd oergerdd
 Cyn bu dayr dogyn ei dwed
 Haid hafal am wydal gwnebrwyd
 Gweineu gwaith llyfredd nog addwyd
 Addoed hun dimyaw a gwynaf
 Am lys am gryd Cuneddaf
 Am ryafaw hallt am hydrtfer mor
 Am breidd aswrn a ballaf¹
 Gwawd feirdd a ogon a ogaf²
 Ac eraill a refon a rifaf
 Rhyfeddau yn erlawdd a naw cant gor-
 Cyn cymun Cunedda [wydd
 Rym afei biw blith yr Haf
 Rym a fei eddystrawd y gayaf
 Rym a fei win gloyw ag olew
 Rym a fei toraf³ Keith rhag untrew
 Ef dyfal o gressur o glyfew gweladur
 Pennadur pryd llew lludwy uedes⁴ gwylad
 Rhag mab edern cyn edyrn anaelew
 Ef dywal diarchar dychyding
 Am ryfreu angeu dychyging
 Ef goborthi aes yman ragorawl
 Gwir gwrawl oedd ei unbyn
 Dymhun a chyfatcun a thal gwin Kamda
 Diffa hun o Goeling

ARMES.

DYGOGAN awen dygobryssyn
 Maranchedd a meuedd⁵ a hedd genhyn
 A phennaeth ehelaeth a fraeth unbyn
 A gwedy dyhedd anhedd yn mhob mehyn
 Seith meib o Feli dyrchafyssyn
 Caswallon a Lludd a Chestuddyn
 Diwedd plo Coll Iago o dir Prydyn
 Gwlad Verw dydderfydd hyd Falaon
 Lluddedig eu hoelion ymdeithig eu hafwyn
 Gwlad wehyn fargodion
 Collawdd cynreg⁶ oll ei haelder
 Yn rygystlynedd o bennaeth weison

¹ Am beirdd a swrn a ballaf.—Ll. E. D.

³ Torof.—Ll. E. D.

⁴ Uedei.—Ll. E. D.

² Cyn y rhagfataenol yn Ll. E. D.

⁵ Meuedd.—Ll. E. D.

⁶ Cymry.—Ll. E. D.

Rydddybydd Lyminawg
 A fydd wr chwannawg
 I weresgyn Mon
 A rhewiniaw Gwynedd
 Oi heithaf ai pherfedd
 Oi dechreu ai diwedd
 A chymryd ei gwystlon
 Ystig ei wyneb
 Nid estwng i neb
 Na chymry na Saesson
 Dyddaw gwr o gudd
 A wna gyfamrudd
 A chad y gynhyn¹
 Arall a ddyfydd
 Pellenawg ei Luydd
 Llewenydd i Frython

MARWNAD UTHYR
PENDRAGON.

NEU fi liossawg yn trydar
 Ni pheidwn rhwng deu lu heb wyar
 Neu fi a elwir gorlassar
 Fy ngwregys bu enuys im hesgar
 Neu fi tywyssawg yn nhywyll
 Am rithwy am dwy pen Kawell²
 Neu fi rhwng³ Kawyl yn arddu
 Ni pheidiwn heb wyar rhwng deulu
 Neu fi amug fy achlessur
 Yn difant a charant Casnur
 Neu'r ordefnais i waed am wythur
 Cleddyfal hydwr rhag meibon Cawrnur
 Neu fi a ranwys fy echlessur
 Nawetran yngwryd Arthyr
 Neu fi a dorreis cant caer
 Neu fi a lleddlais cant maer
 Neu fi a roddeis cant llenn
 Neu fi a lledeis cant pen
 Neu fi a roddeis i herpen⁴
 Cleddyfawr gorfawr gynhallen
 Neu fi oreu terenlydd haearnor
 Edeithor Pen Mynydd⁵
 Ym gwedit im gofid hydwr oedd gyhir
 Nid oedd fyd na bei fy Eissillydd
 Midwyf bardd moladwy anghywraint
 Poed gan frain ag Eyr ac wytheint
 Afagddu ae deubu ei gymaint
 Pan ymbyrth peddrywyr rhwng dwy
 Dringaw i Nef oedd fy chwant [Geint
 Rhag Eyr rhag ofn amheicant⁶
 Wyf ag wyf belyawr⁷
 Wyf bard wyf pibydd ag wyf Crythawr
 Seith ugein cerddawr dygorfawr gyng-
 Bu calch fri friniad [allen

¹ A chad cy gynhon.—Ll. E. D.

² Kawell.—Ll. E. D.

³ Ail.—Ll. E. D.

⁴ Henpen.—Ll. E. D.

⁵ Pennynydd.—Ll. E. D.

⁶ Amheicant.—Ll. E. D.

⁷ Telynyawr.—Ll. E. D.

Hu esgyll edeniad
 Dy fab dy Feirddnad
 Dy veir dewndad
 Fy mhafawd i draethu fy Marwnad
 Haudid o meinad gwrthgloddiad byd
 Pryd Prydain hu ysgein ymlhwylad
 Gwledig Nef ynghennadeu nam doad

ARMES.¹

KEIN gyfeddweh
 Y am deulwch² lluch omplaid
 Pleid am gaer
 Caer yn chaer ry yscrifad
 Virain fo rhagddaw
 Ar llen³ caw mwyedig Vein
 Dreig amgyffreu
 Odd uch lleu llestreu llad
 Llad yn eurgyrn
 Eurgyrn yn llaw
 Llaw yn ysci
 Ysci ymodrydaf
 Fur itti iolaf
 Buddyg Veli
 A Manhogan⁴
 Rhi rhygeidwei deithi
 Ynys fel Feli
 Teithiawg oedd iddi
 Pump pennaeth dimbi
 O wyddyl ffichti
 O bechadur eadeithi
 O genedl ysgi
 Pump eraill dymbi⁵
 O Norddymn mandi
 Wheched ryfeddri
 O hen⁶ hyd fedi
 Seithfed o heni
 I weryd tros li⁷
 Wythfed lin o Ddyfi
 Nyd llwydded escori
 Gynt gwaedd Venni
 Galwawr Eryri
 Anhawdd y deui⁸
 Iolwn Eloï
 Pan yn bo gan Geli
 Addef Nef dimbi

CYWRYSEDD GWYNEDD A
 DEHEUBARTH.

RHYDDYRCHAFWY Dduw ar blwyf Brython
 Arwydd llewenydd lluydd o Fon

¹ Mae hon yn un o'r gan rhagflacnol yn rhai llywau.
² Dadolwch.—Ll. E. D.
³ Lleng.—Ll. E. D.
⁴ Mhanogan.—Ll. E. D.
⁵ Dymgos.
⁶ Heu.—Ll. E. D.
⁷ Tros ti.—Ll. E. D.
⁸ Dyvi.—Ll. E. D.

Cyfryssedd Gwynedd brys orgorddion¹
 Ffaw clae'r o bob aer caffiad gwystlon
 Powys dybyddant dwys ynghyfleudon
 Gwyr gorfynt gorynt ar eu deddfon
 Deulu yd ant byddant gysson
 Yn un reddf un eir cyweir Kymon
 Cyfranant yn iawn Karedigiawn Vaon
 Pan welych wyr yn am lyn Aeron
 Pan fo trwm Tywi a Theifi Afon
 Wy gwnant Aer ar frys am Lys Lonion
 A gennis adewis yn orllwython
 Ni nothwy dinassoedd rhag yr wylhon
 Dyn clyd dyn maerud dyn daryfon
 Nid oedd lwyr dengyn dyn Rhieddon
 Pan ddyvu Gatwallawn
 Dros eigiawn Iwerddon
 Ydd athrefnwys nefwy yn ardnefon
 Ceiniadon moch clywyf eu gofalon
 Marchawg lu mor taer am Gaer Llion
 A dial Idwal ar Aranwynion
 A gware Pelre a phen Saesson
 Ys trabluddir² y gath fraith ai hanghyf-
 ieithon

O ryd ar Teradyr
 Hyd ym mhorth Wygyr ym Mon
 Ieuanc didwynas dinas Maon
 Teyrn tud nerthad tad Alltudion³
 Or pan⁴ amgyr mel a meillion
 Ban ddyfu Gadwallawn
 Dros eigiawn Iwerddon⁵
 Gadent eu hamrydar au hamrysson
 Tru threfnwys neu nym Art nevon⁶
 Nid diwystl⁷ godi dig wrth Alon
 Ryddyrchafwy Duw ar blwyf Brython

GWAUD LUDD Y MAWR.

KATHL gereu gognant⁸
 Wyth nifer nodant
 Duw llun dybyddant
 Peithiawg ydd ant
 Duw mawrth yd rannant
 Gwyth yn ysgarant
 Duw merchyr medant
 Ryodres rychwant
 Duw Ieu escorant
 Ei ddiolydd anchwant
 Duw gwener dydd gormant
 Yngwaed gwyr gonesant⁹
 Duw sadwrn
 Duw sul yn geugant
 Dieu dybyddant

¹ Gorchorddion.—Ll. E. D.
² Trabluddia.—Ll. E. D.
³ Ban o L. E. D.
⁴ O ban.—Ll. E. D.
⁵ Ban o L. E. D.
⁶ Ban o L. E. D.
⁷ Deveff.
⁸ Gogant.—Ll. E. D.
⁹ Gonafant.—Ll. E. D.

Pum llong a plum cant
 Oranant oniant
 O brithi brithoi
 Nuoes nuedi
 Brithi brithanai¹
 Sychedi edi euroi
 Eil coed cogni
 Antaredd dymbi
 Pawb i adonai
 Ar weryd pwmpai
 Darofyn darogan
 Gwaed hir rhag gorman
 Hir cyhoedd cynhyn²
 Cadwaladr a chynan
 Byd buddydd bychan
 Difa gwres huan
 Dysgogan derfydd
 A un anudyd³
 Wybr geiryonydd
 Cerdd awn y genhyd
 Wylhawd eil echwydd
 Yn nhorroedd Llynnydd⁴
 Ban beu llawn hyd
 Brython ar gynghyr
 I Vrython dymbi
 Gwred⁵ gwneddri⁶
 Gwedy eur ag euryrni
 Diffaith Moni a Lleini⁷
 Ac ergri anhedd ynddi
 Dysgogan perffaith
 Anhedd ym⁸ diffaith
 Cymry pedeiriaith
 Symudant ei haraith
 Yd y vi y uch⁹ y vuch freith
 A wnaho gwynieith
 Meinddydd brefawd
 Meinhoeth berhwawd
 Ar dir berwhodawr
 Yn llonyd¹⁰ yssadawr
 Cathl gwae cauhator
 Cyleh Prydain amgor¹¹
 Deddeuant un gyngor
 I wrthod gwarthmor
 Boet gwir venryt¹²
 Dragwynawl byd
 Dolwys dolhwy kyd
 Dolaethwy eithyd
 Cynran llawn yt
 Gyvarch cynud
 Heb eppa
 Heb henfonfa heb ofur byd
 Byd a fydd diffeith dyraid cogeu
 tynghettor¹³

Hoywedd trwy groywedd
 Gwyr bychain bron otwylllyd
 Toruenawl tuth¹ iolydd
 Hwedydd ar fedydd
 Ni wan cylllellawr cledddyfawr meiwyr
 Nid oedd uddu y puchasswn²
 Maw³ angerddawl trefddyn
 Ac i wyr caredd creuddyn
 Cymry Eingyl Gwyddyl Prydyn
 Cymry cyfred ag asgen
 Dygedawr gwyddfeirch ar llynn
 Gogledd a wennwynwyd o hermy
 O echlur caslur caslun
 O echen Addaf henyn
 Dygedawr trydw i gychwyn branes o
 gosgordd
 Gwyrein merydd miled seithin
 Ar far angor ar cristin
 Uch o for uch o fynydd
 Uch o for yniad erbyn⁴
 Coed maes tyno a bryn
 Pob arawd
 Heb erglywaw nebawd
 O vynuawg o bob mehyn
 Yd fi brithed
 A lliaws gymired
 A gofud am wehyn
 Dialeu trwy hoywgredeu breswylo
 Goddi creawdr cyvoethawg Dduw
 Pell amser cyn dydd brawd [Urddin⁵
 Y daw diwarnawd
 A dwyreid darlleawd
 Terwyn tirion tir Iwerddon
 I Brydain yna y daw dadwyrain
 Brython o fonedd Rhufein
 Ambi barnodydd o anhyngres dieu
 Dysgogan sywedyddion
 Yngwlad y colledigion
 Dysgogan Derwyddon
 Tra mor tra Brython
 Haf ni bydd hinon
 Bythawd breu breyron
 Ai deubydd o gwanfed⁶
 Tra merin tra ced⁷
 Mil ym brawd Brydain Urddin
 Ac yam gyffwn Kyffin
 Na chwyaf yngolud⁸ gwern
 Gwerin gwaelodwedd Uffern
 Ergrynaf cyllestrig Caen
 Gan wledig gwlad anorphen

YMARWAR LLUDD BYCHAN.

YN enw Duw trindawd cardawd cyfrwys
 Llwyth lliaws anuaws eu henwerys

¹ Brithanhai.—Ll. E. D.⁸ Yn.—Ll. E. D.² Cynhan.—Ll. E. D.⁹ Yd y vi yn vch.—*Davies*.³ A aa auudyd.—Ll. E. D.¹⁰ Llongoed.—Ll. E. D.⁴ Mynydd.—Ll. E. D.¹¹ Angor.—Ll. E. D.⁵ Gwaed.—Ll. E. D.¹² Uenhyt.—Ll. E. D.⁶ Gwned ofri.—Ll. E. D.¹³ Cynhettor.—Ll. E. D.⁷ Moni a lleeni.—Ll. E. D.¹ Tuch.—Ll. E. D.⁵ Urddig.—Ll. E. D.² Puchyswn.—Ll. E. D.⁶ Gwanfred.—Ll. E. D.³ Anaw.—Ll. E. D.⁷ Tad ced.—Ll. E. D.⁴ Ebryn.—Ll. E. D.⁸ Yngolud.—Ll. E. D.

Dy gorescynnau Prydain prif fan Ynys
 Gwyr gwlad yr Asia a gwlad Gafis
 Pobl pwyllad enwir eu tir ni wys
 Famen gorwyr eis herwydd Maris
 Amlaes eu peisseu pwy ei hefelis
 A phwyllad dyvynwr ober efnis
 Europin arafin arafanis
 Cristiawn difryt¹ diryd dilis
 Cyn ymarwar Lludd a Lefelis
 Dysgogettawr perchen y wen ynys
 Rac pennaeth o Rufein cain ei echrys
 Nid rys nid cyfrwys ni rwyf ei araith
 A rywelei a ryweleis o anghyfaith
 Dullator pedrygwern llugyrn ymdaith
 Rac Rhyuonig cynran baran goddeith
 Rytalas mab grat rwyf ei Areith
 Cymry yn danhual rhyfel ar geith
 Pryderaf pwyllaf pwy y hymdeith
 Brythonig yniwis rydderchefis

CANU CYNTAF TALIESIN.²

Ar ddwr mae cyflwr can fendigaw
 Ar Dduw mae iawnafl iawn synwyrwaw
 Ar Dduw mae cyfiawn gweddiaw'n brudd
 Can ny ellir lludd cael budd iwrthaw

Teirgwaith i'm ganed gwn fyfyriaw
 Truan oedd i ddyn na ddoe geisiaw
 Hollgelfyddydau bydsyn byddinaw i'm bru
 Cansys gwn a fu ac a fydd rhagllaw

Cyfarch i'm naf nawdd i'm ganthaw
 Cyfarchwel i'm del dawn o'i eiddaw
 A'm erair yw Mab Mair mawr arnaw vy
 mryd
 Cansys delir y byd bob awr iwrthaw

Bu Dduw i'm dyscu a'm disgwylaw
 Gwir greawdyr nef nawd i'm gantaw
 Cywraint yw i'r saint weddiaw beunydd
 Cansys Duw Dofydd a'u dwg attaw

TALIESIN.

AWDL ETTO O EIDO TALIESIN,

E DYUR.

Mor yu gael gaelet
 Kynnurf Kynniret

¹ Difrys.—Ll. E. D.

² *Gwel y Mangorion yn 23. tu dal. Ar olygan hon, y canodd Taliesin ei Hanes, y sydd yn tu dal. 24; Tervyn pa gan, yn lle y pennill diweddaw yno, sydd val hyn yn Ll. P. P.*

Mi a fum naw mis haiach
 Yn mol Gerridwen wrach
 Mi a fum Wion Bach
 Taliesin wyf bellach

Bratheu a brythver¹
 Brithuyr ar gerddert²
 Ac ordaut³ gaelet
 Ac arduy dyghet
 Ac yr Duv dyuet
 Y dyuan gollet
 Mab ny mat auet
 Mabineit dyghet
 Aghenaud agkret
 Aghenri⁴ gywet
 Lloegruiys ae dyuet
 Oeh rac anghyffret
 Hyt ym pen y seithvet
 Or Kalan Kalet
 Guir y dau guaret
 Druyr dyn damunet
 Guyn vryn guarthact
 Guyned a drydet⁵
 Kymry un gyffret
 Eu llu eu lluchet
 Coelwein ei guaret
 Guiraut Keudaut Ked
 Guararuy Reget
 Rann gann ogonet
 Gogonet am rann
 Am rodes ruy fuan⁶
 Am bu bard datkan
 At gigleu Gamlan
 Atuelir gridvan
 Ac anuyn Kuyrvan
 A chynnen diuan⁷
 A chynnyd maban
 Katuer yn vychan
 Kadoed a uelan
 Kynnyd Kadarnvan
 Kur llauer llaman
 Llumangoch gun vot⁸
 Aruyd oe dyvot
 Aerwyr eryrot
 Aueryr⁹ eu Klot
 Eu Kled Kleu ragot
 Ragof rinnedeu
 Ran gan gyn agheu
 Dyt gueinyd gwaetneu¹⁰
 Dyd Keryd Kaereu
 Ef a dau val diheu¹¹
 Aches lyghesseu
 Artreth na thretheu
 Ny lluyd na snydeu
 Guan divlan dadleu
 Gan ruyfan ruyfueu
 Yeir bit greiryen
 O Von hyt Vynneu

¹ Brythied.—Ll. E. D.

² Gerdded.—Ll. E. D.

³ Arddawd.—Ll. E. D.

⁴ Anghenfri.—Ll. E. D.

⁵ Edrydded.—Ll. E. D.

⁶ Rhwyfan.—Ll. E. D.

⁷ Druan.—Ll. E. D.

⁸ Leithen (lleitheu) orfod.

—Ll. E. D.

⁹ A weryd.—Ll. E. D.

¹⁰ Gwaed creu.—Ll. E. D.

¹¹ Eddaw 'al diheu.—Ll.

E. D.

Cret y Duv byubudyeu¹
 Am byd ryd radeu
 Druy eiryaul Seinheu
 A synhuyr lluyr llyvreu
 An roder divieu²
 Guenuled gual oleu³

ENGLYNNION Y BEDEU.

Allan o Lyfr THOMAS WILLIAMS Physygywr a gymharwyd a Lyfr WILLIAM SALISBURY o Lanrwst gan LEUAN FARDD.

1.

Y BED yn y Gorvynydd a luyaf ai luyossydd⁴
 Bed ffyrnial⁵ hael vab Hyulyd

2.

Bed Guaynuyn gurgoffri rhung lluvan⁶ a llyfni
 Gur oed ef guir y neb ni rodi

3.

Bed Guydion ap Donn ym Morva Dinllen
 Dan vain⁷ dyveillion
 Garanauc⁸ y geiffyl Meion⁹

4.

Neut am dinau cwm waithvudic anwaith
 Wr clot ior gwaith udd
 Aruynaul gedaul gredic

5.

Guedy meirch a seirch crychraun
 A guaur a gueuyr uniawn
 Am dinon rythych dros odre on
 Pen hard Louan¹⁰ llaw estron

6.

Guedy seirch a meirch melyn
 A gawr¹¹ a gwaewawr gurthryn
 Am dineu rhych bych dros odre on
 Pen hard Llovan llaw ysgyn¹²

7.

Bed Llovan llaw divo
 Yn ar ro¹³ Venai yn y gwna ton tolo
 Bed Dylan yn Llan Veuno
 Bed Llovan llaw divo
 Un ar ei¹⁴ o Venai odidauc ai guypo
 Namyn Duw a mi heno

¹ Cred dduw byw byddieu. ⁶ Ilivon.
 —Ll. E. D. ⁷ Van.
² An rhodder rhen ddifieu. ⁸ Guaranaug.
 —Ll. E. D. ⁹ Meinyoon — Meion.
³ Gwenuwedd gwlad oleu. ¹⁰ Llavan. Llovan.
 —Ll. E. D. ¹¹ Gwawr.
⁴ Lyviasai Luossydd; al. ¹² Ygyn.
 Liwasai. ¹³ Anairo.
⁵ Ffyrmail. ¹⁴ Arnai.

F

8.

Bed Panna vab yt¹
 Yg gorthir Arvon dan ei oer ueryt
 Bed Cynon yn Reou Ryt

9.

Bed llew llaw gyffes
 Dan achles mor cyn divot y Armes²
 Gur oed ef guahoddei Ornes

10.

Pan dyvu Benbych ae beuyr ar Afon³ oed ar wawci

Arvauc y unni⁴ llas⁵ Agen ap Yvrgi⁶
 O lias Ager yn Aber Brangoni⁷
 Car canhwyliaith hed-ar luoed y taith
 Bed Tedel Tydawen yng gwarthaf brynn
 Arien eny⁸ gwna ton tolo
 Bed Dylan yn llan Veuno

11.

Eic len⁹ don drom dra thywayt
 Am vedd Dysgyrnin¹⁰ disgyffedawt¹¹
 Aches trwm Anghures pechawt

12.

Bed ylidyr mlynvawr ynglan
 Mawr nwyedus¹² fawt brydus briodawr
 Guenefwr gwr gwrd i gau.

13.

Y Bed yngorthir Nanllas¹³
 Ny uyr neb y gynneddfeu
 Mabon vab Madron¹⁴ glau

14.

Bed An ap llian ymnewis¹⁵
 Vynydd lluaogor¹⁶ llew Emreis
 Prif ddewin merdin Emreis

15.

Uwch law ryd y Garw vaen ryde
 Y mae bedd Hun ap Alun a Dyve

ENGLYNNION BEDDAU MILWYR YNYS PRYDAIN.

ALLAN O'R LLYFR DU O GAERFFYRDDIN.

1.

E BETEU ae gulith y glaw
 Guir ni ortwynassint vy dignaw
 Kerwid a Chiurid a Chav

¹ Vab Pyt. ⁹ Cigleu.
² I amnes. ¹⁰ Dysgyrn.
³ Benyl ar Arfon. ¹¹ Dicyffedawt.
⁴ Inni. ¹² Kinwedus.
⁵ Llaes. ¹³ Al. Cum, Llaw, Llau.
⁶ Yvrgi. ¹⁴ Modron — Mydron.
⁷ Bangori. ¹⁵ Yn newys.
⁸ Enni. ¹⁶ Lluawagor.

2.
E Beteu ac cut gwtwal
Ny llesseint heb ymtial
Gwrien Morien a Morial

3.
E beteu ac gulielh Kauad
Guir ni llesseint in lledrad
Gwen ac Urien ac Uriad

4.
Bed Tedei tad awen
Yg godir Bron Aren
Yn y duna ton tolo
Bed Dilan Llan Beuno

5.
Bet Ceri cletif hir yg godir hen, Egluis,
Yn y diffuis graeand
Taru Torment y mynwent Corbre

6.
Bet Seithennin sinhuir vann
Y rug Kaer Kenedir a glan
Mor mawridic a Kinran

7.
Yn Abergemoli y mae Bet Pryderi
Yn y teren tonneu tir
Yg Carrawe bet Guallauc hir

8.
Bet Gualchmai ym pyton
Ir dilif y dyneton
In llan Padarn bet Kinon

9.
Bet gur gwaud urtin
In uchel titin in isel gwelitin
Bet Cynon mab Clytno Idin

10.
Bet Run mab Pyd yn Ergrid, avon,
In oervel ig guerid
Bet Kinon in Reon Rid

11.
Piau y Bet y dann y brin
Bet gur gwert yng Kyuiscin
Bet Kinon mab Clytno Idin

12.
Bet mab Ossvran y Camlan
Guedi llawer Kywlavan
Bet Beduir yn allt tryvan

13.
Bet Owein ap Urien ym Pedryal bid
Dan guerid llan Morvael
In Abererch Riderch hael

14.
Gwydy gurum a choch a chein

A goruytawr mawr minrein
In llan helet beth Owein

15.
Guedi gueli a gwaedlan
A guiscan seirch a meirch can
Neud ew hun bet Cintilan

16.
Pieu y bet da y cystlun
A wnai ar Loegir lukigrun
Beth Owein¹ ab Llywarch hen hun

17.
Pieu y bet in yr amgant
Ac tud² mor a goror Nant
Bet Meigein mab Run rwiw cant

18.
Piau y bet in ir iniss,
Ae tud mor a goror gwris
Bet meigen ap Run ruif llis

19.
Es cul y bet ac ys hir
Im lluru llyaus amhir
Bet Meigen ap Run rwyw gwir

20.
Tri bet tri bodauc in Ardorchauc brin
Ym pant gwinn guinionauc
Mer a Meilir a Madauc

21.
Bet Madauc mur egluc yg Kywluc
Kein hen
Vir Urien goreu mab y guyn o winllyuc

22.
Bet mor mawrhydyc diessic Unben
Post Kinhen Kinteic
Mab Peredur Penwedec

23.
Bet meilir maluinauc salu vodauc, sin-
Fisscad fuir fodiauc [huir,
Mab y brwyn o Brecheinauc

24.
Piau y bet yn Rit vaen Ked, ae pen,
Gan Kiliei o Kaled
Mab Meigen mad pan aned

25.
Bet Alun dywed yn y drewred, draw,
Gan y ranvaeret
Bet Run mab Alun diwed

26.
Bet Llia gwitel in argel, ardudwy,
Dan y guellt ae guevel
Bet Epint in yffrint gewel

¹Gwen. ²Cud.

27.

Bet Dywel mab Erbin ig guesledin, Cae-
au,
Ni bitei gur y Breinhin
Divai ni ochelai trin

28.

Bet gwrgi guychit a Gwyndodit, ler,
A bet llaur llu ovit
Yg gwarthaw guanas guir yssit

29.

E Beteu hir yg guanas ny chavas ae
Puy vynt uy puy eu neges [dïoes

30.

Teulu oeth ac anoeth a dynn y noeth
Yeu gur yeu guas
Ae keissio uy calet guanas

31.

Bet Lluch Llauighin¹ ar Certenhin
Pen Saeson Suyt Erbin [Avon
Ni bitei drimis heb drin

32.

E Beteu yn nhir² uynyt yn lluyr
Y guir lluosit
Bet Gwryen guruhud engauat a Lluytawc
fab Liwelit

33.

Piaur bet yn y mynyt
A Liviassai Liossit
Bet Teyrnuael hael ab hyvlyt

34.

Piau y bet hwn bet Eilivlch hir
Ig gurth tir Pennant Twrch³
Mab Arthan gywlavan gyulch

35.

Bet Llev Llavygyffes y dan achles, mor,
Yn y bu y gywnes
Gur oet hwnnu guir yneb ni rotes

36.

Bet Beitlauc⁴ rut yn amgant riv lyvnav
Bet Lluoscar yg Keri
Ac yn y ryd Britu bet omni

37.

Pell y vysci ac Argut
Gueryd machave ae cut
Hir gwynion bysset Beidauc rut

38.

Pell y vyski ac anaw
Gueryd machaue anaw
Beidauc rut yu hunab Emer Llydau

¹ Llawengyn.³ Fwrch.—W. M.² Long Mountain.—Cefn digoll.—W. M.⁴ Beidiawg.

39.

Bet un pen o Prydein yn lleutir Gwyn-
assed
Yn y da lliw yn Llychun
Ig kelli Vriavael bet Gyrtmul

40.

E beth yn ystyvacheu
Y mae paub yn y amheu
Bet Gurtheyrn gurtheneu

41.

Kian a ud diffaith Cnud
Draw o tuch pen bet Alltud
Bet Cindilic mab Corknud

42.

Neum duc i Elphin
A Prowy uy Bartrin
Gessefin uch Kinran
Bet Ruvaun ruyvenit ran

43.

Neum duc i Elphin
I brovi vy Martin
Uch Kinran gessefin
Bet Rywawn ry ieuane daerin

44.

Bet ymarch bet y guythur
Bet y gugavn Cletyfrut
Anoeth bit bet y Arthur

45.

Bet Elchuith ys gulich glaw
Maes Mevetauc y danaw
Dyliei Cynon yno y Cunaw

46.

Piau y bet hwn bet hun a hun
Gowin ymi mi ae gwnn
Bet ew bet Eitev oet hun
A bet Eidal tal ysgun

47.

Eitew ac Eidal diessic Alltudion
Kanawon cylchuydrei
Meckid meibion Meigen meirch mei

48.

Pieu y bet hun? bet Brwyno, hir,
Hydir i wyr yn y bro
Parth ydvei ni bilei vo

49.

Pieu y bet hwn nid, aral,
Guyth uch urth ervid
Trath lathau chuarthci vrthid

50.

Bet Silit dywal in Edrywuy, le,
Bet llemenic in llan Elwy
Yg guerniu bre bet Eilinvy

51.

Bet milur mireingnaud Kelein, oelav,
Kin bytau y dan mein
Llachar mab Run yg elun Kein

52.

Bet Talan talyrth yg Kinhen teir Kad
Kymindad pen pob Nyrth
Hyget agoret y Pyrth.

53.

Bet Elinner ap ner in ywynder
Dayar diarehar di bryder
Penllu wu tra wu y anser

54.

Bet gur gurth y var llachar, llyvnnifer,
In Aber duwir dyar
Yn y guna tavne toniuar

55.

Pieu y bet yn y rideu
Bet ruyw yu hwnnw mab Rigeneu
Gur a digonei da ar y arfwcu

56.

Pieu y bet hun? bet Breint
Y rug lleuin a lledneint
Bet gur guae y isscereint

57.

Pieu y bet in llithir y brin
Llauer nis guir ai gofin
Bet y Koel mab Kynvelin

58.

Bet deheveint ar cleveint, awon,
Yg gurthdir Mathauarn
Ystifful Keduir Kadarn

59.

Bet Aron mab Dewinvin in hir gueunle
Ni ddodai lew ar ladrón
Ni roddi guir y alon

60.

Bet Tawwlogen mab Llut
In trewrut traw mal y mae in y Kystut
Ae clathei Kaffeel but

61.

Pieu y bet ar lann rydnant, Run,
Y enw radeu Keucant
Ri oet ew Riogan ae guant

62.

Oet ef Kyfnissen y holi galanas
Guawrut grut aten
A chen buir but bet Bradwen

63.

Pieu y bet Pedryval
Ae pedwar mein amytal
Bet Madauc Marchauc dywal

64.

En Eiwonit¹ elvit tir
Y mae gur hydud hir
Lleas paup pan rydighir

65.

Etri bet yg Kewin Kelvi
Awen ae divaud imi
Bet linon garw y duael bet Kinvael
Bet Kin veli

66.

Bet Lluid lledneis ig Kemeisdir
Kin boet hir tuw y eis
Dy girchei tarw trin in o treis

67.

Bet Siavn Syberv in hir erw, minit
Y rug y guerid ae derv
Chuertlunauc brauc² brid chverv

68.

Pieu y bet yn y Clidur
Tra uw ni bu eitilur
Bet Ebediv am Maelur

69.

Pieu y bet in yr Allt draw
Gelin y lauer y law
Tarw trin trugaredd itaw

70.

Y beteu yn y morva ys bychan ae hael-
ewy
Y mae Sanant Syberv vun y mae Run
ryfel aelwy
Y mae Carwen verch Kennin y mae
lledin a llywy

71.

Bet Kennin henben yn aelwyd, dinorben,
Bet Airgwl in dyved
Yn ryt Gynan gyhoret

72.

Gogyvarch pob diara
Pieu yr Vedgor yssy yma
Bet Einyaun ap Cunedu
Cwl yn Prydein y diua

73.

Pieu y bet yn y maes mawr
Balch y law ar i lafnawr
Bet Beli vab Benlli Gawr

LLYWARCH HEN Y DDAU HYN.

74.

Bet Gwell yn y rhiw felen
Bet Sawyl yn llan Gollen
Gwercheidw Llafur bwlech Llorien

¹Eivionydd. ²Braut.

75.

Bed Rut neus cut tywarch
Ni sai rydd gweryd ammarch
Bedd Llygedwy vab Llywarch

ALLAN O LYFTR ARALL.

Piaur Bedd yn y Caerau¹
Gyferbyn a Bryn y Beddau²
Bedd Gwryd ap Gwryd glau

LLYMA DDYHUDDIANT ELPHIN³

ELPHIN deg taw a'th wyllo
Na chabled neb yr eiddo
Ni wna les drwg obeithio⁴
Ni wyl dyn dim ai portho⁵
Ni bydd coeg gweddi Cynllo⁶
Ni thyr Duw a'r addawo
Ni chaed yn ngored Wyyddno
Erioed cystal a heno⁷
Elphin deg sych dy ddenrudd
Ni weryd vod yn rhybrudd
Cyd tybiaist na chevaist vudd⁸
Ni wna les gormodd cystudd
Nag ammau wyrthiau Dovydd
Cyd bwyv bychan wyv gelvydd
O voroedd ac o vynydd⁹
Ac o eigiawn avonydd
Y daw Duw a da i ddedwydd¹⁰

Elphin gynneddvau diddan
Anwraidd¹¹ yw dy amcan
Nid rhaid it ddirvawr gwynvan¹²

¹ Hwn agladdwyd mewn lle a elwid Maes y Caerau yn ymyl Dinas Emrys.

² Bryn y Beddau—According to this, is the old name for Stone-Henge, on Salisbury-Plain.—Medd W. M. MORRIS.

³ *Gwel gan arall tan yr emw yn tu dal. 25 Y gan honno, yn Ll. P. P. a elwir Gorchest y Beirdd; o rlaen pa un, yn y Ulywyr honno y mae y geiriau hyn:—“Ac yna (yn llys Elphin) i bu Daliesin onid oedd ef 13 blwydd oed, ac ydd aeth Elphin ab Gwyddno mewn gwahawdd nadolig at Faelgwn ei ewythyr; ac yno canmotes ef Daliesin yn llys Maelgwn; ac i rhoed ef y'ng harchar, hyd pan ddaeth Taliesin ai ellwng allan a'i gerdd ehunant. Ac yno i canodd Taliesin Orchest y Beirdd, ger bron y tri bard ar ddeg; ac o hynny allan i gelwid ef Taliesin Ben Beirdd.” Terbyn y gan honno a ddylai vod—“A ollwng Elphin, o'i hual eurin,” yn oly rhan vwyav o lywrau; a dechre can arall yw—“Aryf ag cynnil; fydd yn cantlyn.*

⁴ It ddrwg obeithio.

⁵ Nid a wyl dyn ai portho.

⁶ Y 4edd ban yn Ll. S. D. R.; y 5ed mewn rhai

⁷ Unnos. [Ulywrau.

⁸ Y 3edd ban yn Ll. S. D. R.; y 4edd mewn rhai Ulywrau.

⁹ Y denfyn Duw dda i'r dedwydd.

¹⁰ Cans o vor ac o vynydd.

¹¹ Anfllwraidd.

¹² Y 3edd ban yn Ll. S. D. R.; y 5ed mewn rhai Ulywrau.

Gwell Duw na drwg ddarogan¹
Cyd bwyv eiddil a bychan²
Ar gorverw³ mor dylan⁴
Mi a wnav yn nydd cyvrans⁵
It well no thrichan maran⁶

Elphin gynneddvau hynod
Na sor er⁷ dy gafaelod
Cyn bwyv wan ar lawr vy nghod
Mae rhinwedd ar vy nhavod
Tra bwyv vi i'th gyvragod
Nid rhaid it ddirvawr ovnod
Drwy gofa⁸ henwau'r Drindod
Ni ddichon neb dy orvod⁹

TALIESIN AI CANT.

EMAN WEITHYON E DECHREU

GWARCHAN MAELDERW,

Talyessin ac Cant ac a rodes breint idaw kemeint ac
odleu egododin oll ac dri gwarchan yng kerd
Amryssen.¹⁰

DOLEU deu ebyr am gaer
Ym duhun am galch am glaer
Gwibde adoer a dwyaer

¹ Y 4edd ban yn Ll. S. D. R.; y 6ed mewn rhai Ulywrau.

² Y 5ed ban yn Ll. S. D. R.; y 3edd mewn rhai Ulywrau.

³ Ar fodd garw verw: Ar nod garw verw.

⁴ Y 6ed ban yn Ll. S. D. R.; 4edd mewn rhai Ulywrau.

⁵ Mi a wnav it yn nydd cyfran (cyfrdan). S. D. R.

⁶ Well na thrichan maran.

⁷ Na sorr wrth. ⁸ Ond coffa. ⁹ Dim dy orvod.

¹⁰ O L. P. P. y mae y gan hon. *Gwel ddyrll o honi yn tu dal. 53. Gwel Gwarchan Adebon yn tu dal. 53.*

a darlawn yr amrywiaethau hyn o L. P. P. Llinell. 3. Ni byd ehovyn noeth yn esgall.

4. Pawb pan rydynger yt ball.

8. Ny cheri golofni gyvieith.

9. E mis e mwythwas amuyn.

Hefyd Gwarchan Cynvelyn, tu dal. 53: yr amrywiaethau hyn:

4. Gwellgin torch tyrchtrwyd trychethin.

5. Trychinfwrch cyrchessit en avon.

9. Ryvelvododyon.

10. Escyrn vyr vyrwaleh.

13. Iau vriwyn vriwyal.

16. Trwy hoel trwy hemm.

17. Trwy gibellaur a gemm

19. A galar dlfwun dyvyd.

22. 23, 24, allan.

29. Ar denin dwyar.

30. Dyraith grad vorion.

31, 32, allan.

37. Gomngat gelyn.

39. Gochaun cyrd' ocimryn.

41. Gorchan Cynvelyn cylechwy wylat.

43. Dychiannawr deur dychianat.

45. Cyverthrynnait.

48. Eithiyn neut ynt blennyd.

50. Ar Ododin neur goruc o dyn.

56. Wyr Catvan colovyn greit.

65. Cynon a Chadreith a Chethlew o Gatnaut.

Klotryd Ceissidyd kysgut
 Brithwe arwe arwrit
 Ruthyr anorthure a webir
 Adwy a dodet ny debit
 Odef ynyas dof y wryt
 Dygweï en aryf en escut
 Hu tes enwlyd elwit
 Gwr a ret pan dychwelit
 Kywely krymdy krymdwyn
 Kyveiliw noe cilw etrrwyn
 Nac emmel dy dywal a therwyn
 Tervyn torret tec teithyawl
 Nit arvedaue e volawt
 Diffyderas y brasawt
 Molawt rin rymidhiu rymenon
 Dysylllei trech tra Manon
 Disgleiryawr ae archawr tal achon
 Ar rud dhreic fud pharaon
 Kyveillyawr an awel adawawn
 Trengsyd a gwydes neb ai eneu
 Y ar orthur teith teth a thedyt
 Menit e osgord mawr mur onwyd
 Ar vor ny dheli na ehyngwyd
 Gil na ehyngor gordibleu eneit
 Talaehor escor eidin rae dor
 Kenan kein mur e agor
 Gossodes ef gledyf ar glawd meiwyr
 Budie e ren eny annaud wledie
 Y gynnwrthie Kynlas Kynweis
 Dwvyn dyvynveis kychwech ny ehwyd
 Kychwerw Kychwenyehes
 Kychwennyeh y enlli weles
 A lenwes miran mir edles
 Ar ystre gan vore godemles
 Hu tes idware yngorvynt
 Gwyr goruynaf ry annet
 En llwrw rwydheu ry gollet
 Colwydd medwyd menwyd
 Gogled run ren ry dynnit
 Gorthew am dychwel dychwelit
 Gorwyd mwy galwant no melwit
 Am rwyf am ry ystoffit
 Ystoffit lliw llain blin blaen blen blen-
 wyd
 Trybedawt y wledie e rwng drem drem-
 rud
 Dremryd ny welet y odeu dhogyn ryd
 Ny welet y odeu dhogyn fyd
 Noe eredic dar digeryd
 Kentaf digonir can welw
 Kynnwythie lleithie llwyrdelw
 Kyn y olo gouudelw
 Taf gwr mawr y wael Maelderw
 Delwat dieirydaf y erry par ar delw
 Rwyse rwy bre rynnun gwlat rymun rym-
 dyre
 Ysgaul dhisgynnyaud wlawd gymre
 Nac yscawt y redec ry gre
 Godiweud goddiwes gwlat vre

Ny oddiweud o vevyl veint gure
 Da dyvot adonwy adonwy am adawssut
 A wnelei vratwen gwnehet lladut llogut
 Ny chedwaist nac eithaf na chynnor
 Ysgwn tref dy beuwel
 Ny weleis or mor bwyr mor
 Marchawe a vey waeth no od gur
 Try can eurdorch a gryssiassant
 En amwyn breithell bu edrywant
 Ket ry lalei hwy wy ladassant
 A hyt orfen byt edmyc vydant
 Ae or sawl a aytham o gyt garant
 Tru namyn un gur nyt englyssant
 Try cant eurdorchawe
 Gwnedgar guanawe
 Tryehan trahaawe kyuum kyvarvawe
 Tryehan meirch godrud
 A gryssyws ganthud
 Trychwn a thrychant tru nyt atcorsant
 Dywal ygeat kyniwng yg kenï
 Yg kyvrang nyt oed dang as gwnehei
 Yn dyd gwyth nyt ef weith gocheli
 Baran baed oed bleidie mab eli
 Ervessit gwin gwydyr lestri llawn
 Ae en dyd eamawn camp a wnehei
 Y ar aruul kann kyn noe drenghi
 Calaned cochwed ae deui
 Pwys blaen rydre ferei y gadeu
 Dryll kedyr kat kein krysgwydyat
 Bryt am gorlew diechwith lam
 Y orwylam nat ry gigueu
 Et gwneei gwyr llydw a gwraged
 Gwydw kyn noe agheu
 Breint mab bleidgi ae ysberi y beri greu
 Kein guodeo e kelyo ery vyhyr
 O honaw ar fyseut as eiriangut
 Pan esgynnei baïwb ty disgynnut
 Cenei gwin gwaet meïrw meint a wanut
 Teir blyned a phedeir
 Tutet en vaur yt vaer
 Asgym myrr hut ath vodi gwas nym
 gwerth na theehut
 Present kyvadraud oed breichyaul glut
 Pan gyrchei yg kywlat e glot oed anvon-
 awe
 Ef dilydei win gwr eurdorchawe
 Ef rodei gloywdull glan y gwyehiawe
 Ardweï kann wr arwr mynawe
 Anvonawe eissyllut alltud marchawe
 Un maban e gian o dra bannawe
 Ny sathraut gododin ar glawr ffossant
 Pan vey no llif llymmach nebawt
 Angor deor daen sarph saphwy graen
 Anysgoget vaen
 Blaen bedin arall arlwy treis tra chyn-
 nivyn
 Rwy gobrwy gordwy lain
 Enwir yt elwir oth gywir weithret
 Rettor rwyfyadur mur pob kyvyeith

Tutvwlech treissic aer caer o dileith
 Angor deor dain sarph saffwy grain
 Blaen bedin enwir yt elwir oth gywir
 gverit
 Kywir yth elwir oth gywir weithred
 Rettor rwyfyadur mur pob kiwet
 Meryn mab madyeith mat yth anet
 Aches guolouy glasvleid dunyr dias dilin
 Angor deor dain
 Anyswguaen en blaen bedin
 Ledrud levir a meirch a gwyr rac God-
 odin
 Re ew gyvarch kywyrein
 Bard keinre tot tarth rac garth merin
 Sewyt dan wodef ny ystyngei
 Rac neb wyneb cared erythvaccei
 Diryeit o eirch meirch yg kyndor
 Awr gwryawr hein
 Gwaewawr kelin creudei
 Pan wanet yg kyeillt ef gwanei
 Ereill nyt oed ameyvl yt a dyceci
 Dyvit en kadw ryt kein asmyceci
 Pan dyduc Kyhuran clotvan Mordei
 Geu ath diwedus tut leo na delus
 Meirch neb March lew keny vaccet
 Am byrth amporth oed cadarn e gledyval
 Ynyorth wr rwy ysgeinnyei
 Y onn o bryholl llaw
 Y ar vein erch mygedorth
 Ardwy nef adef eidun gwalat
 Gwae ni rac galar ai auar gwastat
 Pan doethan deon o dineidin parth
 Deetholwyd pob doeth wlat
 Ynghyfrussed a Lloeyr lluyd amhad
 Naw ugain am un a beithynad
 Ardemyl meirch a seirch a seric dillad
 Ardwyei waet nerth e gerth or gat
 O osgord mynydawe pan gryssiassant
 Gloyvdull e am drull yt gynuoethant
 O anewyn Vynydawe handit tristlaw'n
 vymbryt
 Rwy e ry golleis y om gwir garaut
 O drychan eurdorchawe a gryssyws Gat-
 raeth
 Tru namen un gwr nyt anghassant
 Gosgord Gododin e ar rawn rin
 Meirch eiliw eleirch a seirch gwhein
 Ac yg Kynnor llu lliwet disgin
 En amwyn called a med eidin
 O gussyl Mynydawe trossassei ysgwyd-
 awr
 Kwydassei lavnawr ar grannaur gwin
 Wy ceri gon gwylaes disgin
 Ny phorthassan warth wyr ny thechyn
 Neut ergveis y win ar yg herdet
 Gwinvaeth rac Catraeth yn un gwaret
 Pan ladei ae lavnawr ynysgoget
 Yn dayr nyt oed wael men yt welet
 Nyt oed hyll ydellyll en emwaret

Adwythic seyndawe Madawc elvet
 Pan deg y cyvarchant nyt oed hoedyl
 dianc
 Dialgar Arvon cyrchei eur ceinyo arur-
 chyat
 Urython browys meirch Cynon
 Leech leud ud tut leuvre
 Gododin stre stre
 Ancat ancet cyngor cyngor
 Tymestyl trameryn lestyr trameryn lu
 Heidilyawn lu meidlyawn let lin lu
 O dindywyt yn dyowu
 Sewyt grugyn y ractaryf trun tal briw
 bu
 Eur ar mur caer crisgwitiat
 Dair caret na hair air mlodyat
 Un S sara secisiar argouduit adar
 Bro uual pelloid mirein nis adrawd
 A uo byw odam gweinieit lui odam lan
 Luch livanat nys adrawd
 A vo biw en did pleimieit
 Na bei cinaval cinelvet
 Dim guoiu ediu o adam neimim
 Un huc an guoloet gnoreu fdlinet
 Em ladaut lu mawr i guert
 I adrawd ladaud map Nuithon
 O eurdorchogon cant o deyrnet
 Hyt pan grimbuillet
 Bu guell prid pan aeth canwyr y Gat-
 raeth
 Oid eilth gur gwinvaeth callon chelaeth
 Oid gur luid einym oed luric ceimim
 Oid girth oed cuall ar gevin e gavall
 Ny wisguis i mil i mil luit heinin
 I guaiw ae ysguit nae gledyf nae gyllell
 No neim ab Nuithon gur a vei well
 Tra merin sodeo trileo
 Yg caat tri guaid franc fraidus leo
 Bubon a guoreu bar deo
 Guaut i ar fisiolin i amdiffin
 Gododin im blain trin
 Terhit rei gnawd
 I llwrw Alan buan britei gnawd
 Rac teulu deor em discinhei
 Gnawd mab golistan cennei bei
 Guletic i tat indeuit a lauarei
 Gnaut ar les Minidauc scuitaur trei
 Guaurud rac ut eidin Urvei
 Ni fforthint molut muet
 Rac trin riallu trin orthored
 Tebihic tan teryd trui Cinnueud
 Diw mawrth gwiscassant en cein duhet
 Diw merchyr bu guero eu cit unet
 Divyeu cennadeu amodet
 Diu guener calaned a civrivet
 Diu sadwrn bu didwrn eu cit gueithret
 Diu sud laveneu rud a at ranhet
 Diu llun hyt benn clun gwaed lun guelet
 Nys adraud gododin gwedy lludet

Hir rac pebyll madauc pan atcorhet
 Disgynsit in trum in alavoed dwyrem
 Cintelie e celeo eirit migan
 Gwanannon guirth med guryt muilham
 Ae guich fodyauc gwichawe inham
 Eithin uoleit mab bodu at au
 Guir gormant aethlout cemin
 Guinweith a medweith oedyn
 O anwyn Mynydawc anthuim
 Cim mrynwawc o goll gur gwned rin
 Mal taran nem tarhei ysewytaur
 Rac rynnauð eithinin
 Moch aruireit i meitit pan *ers*
 Ciuerein i midlin o douis
 In towys enilin
 Rac cant em gwant cesseuin
 Oed mor gwanauc idinin
 Mal ivet med neu win
 Oed mor diachar
 Yt wanei escar
 Uid alt guarar gurthyn
 Moch aruireit i more i cinim
 A pherym ac stre
 Bu civeireh gucirguiat
 Ig cin or or cat
 Civeillt ar garat
 Init gene
 Bu guolut mynut bu le
 Bu guarar gueilgin gurynde
 Guelet e lavanaur en liwet
 In Ciuamwin gal galet
 Rac godwryf y aessawr godechet
 Techin rai eidin vre uiriet
 Meint a gaffeilau nyt atkorei
 O honau cuir oed arnaw ac canet [vei
 Cindynnyawc cale drei pan griniec gri-
 Nit adwanei ri guanei riguanet
 Oed menyeh gwedy cuim i escar i cimluin
 Oed guenwin hu carantet
 A chyn i olo a tan tut guet
 Dair dirlishei efar med met
 Hurtrevit clair Cinteilhuad
 Claer cleu na clair air uener sehie [rat
 Amsutseic sic sac adleo gogyuurd gogym-
 Edili edili ui puillyat
 Nys adrawd gododin in dit pleigheit
 Na bei cynhauð citeluat
 Llavnaur led rud laun cinachlud
 Guron guorut y maran laun gur leidyat
 Lagen utat stadal vleidyat
 Bleid eiman lluarth teulu in ladu
 Cin oi dalu ni bu guan enwir ot guur
 Guereit rector Cindur mur pob kyvyeith
 Tutwleeh treissic haer caer godileit
 Kyvarvu ac ac erodu leidyat lu
 Hero ny bu ac ehoit ac i hero ni bu
 Hero ciued guec guero
 Gnissint guevilon ar e helo
 Nit oed ar les bro bot ero ni cilius taro

Trin let un ero traws y achauð luirdelo
 Ef quant tra trigant chellassaf
 Et ladei auct ac eithaf
 Oid gniin e mlaen llu llarahaf
 Godolei o heit meirch e gayaf
 Gochore brein du ar vur caer cein
 Ef Arthur rug cinim uerthli ig disur
 Ig Kynnor guernor guaur
 Erdyledau canu i Cemon cig neren
 In guarth ac cin bu diuant dileit
 Aeron riussit i lofen ar pen erirhon luit
 E ranuit goreu buit i igliron
 Ar les Minidawc marchawe maon
 Em dodes itu ar gwasu galon
 Ar Gatraeth oed fraeth eurdorehogyon
 Wy guenint lledint seivogyon
 Oed ech eu temyr treis canaon
 Oed odit i mit o barth Vrython
 Gododin o bell guell no Chenon
 Erdiledaf canu eiman caffu in cetwir
 Am Gatraeth ri guanaid brit rec
 Brit gue ad guarar sathar sanget
 Sengit guit guned
 Dial am dal med o galanet
 Cives riget nis cibno guedi cyffro cat
 Cevei cimwyn idau eivi daeret
 Llithyessit adar ada am edismyccaf
 Edeuniat eithuat aruhicat
 Et guisgus awr ig kinnor gaur
 Ig cin varan edeiunieit ballauc
 Tal gellauc cat tridid engiriawl
 Ethlout gaur arth arwynawl
 Ar grugiat guor vlodyat erigliariat
 Hir lu cem bu gupno mab gwen gat
 Erdiledaf canu eiman ei
 Guernit llawen llogell bit budit did di.

 YRYMES DYDDBRAWD.¹

O L. E. D.

DEUS duw delwad²
 Gwledig gwaed neirthiad³
 Crist Iesu gwyliad
 Rhwysg rhydd amnad⁴
 Adfelach caffad⁵
 Nim gwnef heb rannedd
 Moli dy drugaredd⁶
 Ni ddyfu yma
 Gwledig dy gynna⁷
 Ni ddyfu⁸ ni ddyfydd

¹Armes dyd brawd (detbrawd.—Ll. C).²Dominus Deus deliad.—Ll. P. P.³Gwlad nerthiad.—Ll. P. P.⁴Rrwyk rrydd an mad.—Ll. P. P.⁵Neu yn doeth adail mad, yn pen ith gavad.—Ll. P. P.⁶Ni bom heb rannedd, Oth vavr drugaredd.—Ll. P. P.⁷Ni ddivydd yma, Un gwledic mor dda.—Ll. P. P.⁸Ni ddoeth.—Ll. P. P.

Neb cystal a dofydd
 Ni ganed yn nydd plwyw¹
 Neb cystal a Duw
 Ac nid addef
 Neb cystal ag ef
 Uch nef is nef
 Nid gwledig namyn ef²
 Uch mor is mor
 Ef a'n crewys
 Pan ddyffo dewys
 Ef an gwna mawr trws³
 Dydd brawd yn echwys
 Cennadan o ddrws
 Gwynt a mor a than⁴
 Lluched a tharian
 Eiryf eb gwengan
 Llwyth byd yn griddfan
 Ergelawr dygedawr llawhethan
 Ergelhawr mor a syr
 Pan ddisgynno pater
 I ddial a'i nifer
 A chyrn gopetror
 Ac ennynu mor
 Llwyth byd losgetawr
 Hynny fwynt marwawr
 Llosgawd ynial ran
 Rhac ei fawr faran
 Ef tynho aches⁵
 Rhac ei faranrhws
 Diffurn dydd reges
 Gwae ai harhows
 Ef tarddo talawr
 Tarddid nef i lawr
 Gwynt rudd dygetawr
 Ech y gadwynawr
 Neu byt mor wastad
 Mal pan gread
 Saith pedyr ai dywawd⁶
 Daear ddiwarnawd
 Dywawd duw Sadwrn

Daear yn unfwrn
 Sadwrn fore rhwydd
 I'n gwnaho ni culwydd
 Tir bydawl tywydd
 Gwynt y toddlo gwydd
 Ebryn bob dyhedd¹
 Pan losgo mynyddedd
 Atfydd triganedd
 A chyrn rhag rhiedd
 Cyfoethawg ai henfyu
 Mor a thir a llyn
 Atfydd cyrn dygryn
 A daear gychwyn
 Ac uch pob melyn
 A marw mein fyddin
 Eryf argelwech
 Ac ennynu llweh
 Ton anghyolwech
 Tarian ymrythwech
 Teithiawg afar
 Ac eryf trwy alar
 Ac ennynu trwy far²
 Rhwng nef a daear
 Pan ddyffo trindawd
 Ymaes maestawd
 Llu nef ymdanaw
 Llwyth llydan attaw
 Cyrdd a cherddorion
 A chatlleu engylion
 Drychafant o feddan³
 Eirant o ddechrau
 Eirant cwu coed⁴
 Ar gymaint addoed
 A rewiniwys mor
 A wnant mawr gawr
 Pryd pan ddyffo
 Ef ai gwahano
 Y sawl a fo meu⁵
 Ymchoelant o ddeheu
 A ddigonwy camwedd
 Ymchoelent y pothgedd
 Poniid erlys dy gyfreu
 A lefeir dy eneu
 Dy fyned yn du hynt yn nanheu
 Yn nlywyll heb leufereu
 Ac ym oedd ei eirau
 Ac ym oedd ei ieithau
 Ac ym oedd ei ganwlad
 Ac ei cant lloneid

¹Ni aned mewn plwyw.— Ll. P. P.

²Is nef ag uwch nef,
 Nid oes brenhin ond ef
 Ef a greodd pob dyn
 Uwchlaw pob terfyn
 Ef a roes pob rran
 Dan law'r byd bychan
 Val y roes y gwir ior
 Y terfyneu ir mor
 Velly daw diwedd,
 Ar lawr varanedd
 Pymthee diwrnawd
 Cyn dyvod dydd brawd
 I tyr cadwynau
 Yr holl blanedau

Ll. P. P.

⁴Gwynt dwr a than,
 Daear awyr dylan
 Or wy vab gwiwan
 Llwyth byd yn griddfan
 Er golau yr huan
 Discyt ur llywethan
 Pan ddel yn prior
 Ai gymr pedeior
 Ac ennynu'r mor
 Ar main yn varwor
 Pan ddel y pumoes
 Ger bron Agios
 Llauer deigy'r ar sarn
 Rhag y vawr faru

Ll. P. P.

⁵Dyd brawd diaches
 Gwae ae arhoes
 Pan gryno reges
 Rhag ei fawr farnes

Ll. P. P.

⁶Pedyr a ddywawd
 Am y ddaear farnawd

Ll. P. P.

³Yna bydd mawrdrwst
 Ar y ddaear grynwst
 Pan ddisceyno Deus,
 Ynganol mundus
 Ddi fawr a fydd,
 Ar y pedwar defnydd

Ll. P. P.

¹I daw tan pob tuedd
 I losci'r mynyddedd
 Ll. P. P.

²Llefain anghlaear
 A fydd ar y ddaear
 Pan ddel Drindawd
 I faes Maestawd.
 Ll. P. P.

³Kyvodant or beddau
 A oddefodd angau
 Ll. P. P.

⁴O gread Addaf
 Hyd y dydd diweddfaf

Yno i dywaint ein ior
 Wrth fyw a marwor

⁵Y sawl y sydd vau
 Elont im deau
 A wnaeth y camwedd
 Elont y barth cledd
 I fyned yn glau
 Lle nid oes golau
 Mi a roes iwch hadau
 Ag a roes iwch ieithau

Ll. P. P.

Canfed gwlad pressent¹
 Ni bum heb gadwent
 Oedd mynych cyfar chwerv
 Y rhof a'm cefnderw
 Oedd mynych cyrys-gwyddad
 Y rhof a'm cywlad
 Oedd mynych cyflafan
 Y rhoi ar truan
 A'm goryw hwn fyth
 Ni'm gwnaei dyn byth
 Am gyrrwys ynghrog
 A wyddwn yn og
 Am gyrrwys ym mhren
 Dibynwys fy mhen
 Tafaw di fy neudroed²
 Mor tru eu haddoed
 Tauaw dyr boened
 Ef gyru fy nhraed
 Tauaw dy fy nwy fraich
 Ni ddybydd eu baich
 Tawaw dy fy nwy ysgwydd
 Handid mor dyfedd
 Tauaw dyr cethron
 O fewn fy nghalon
 Tauaw dy gethrawd
 Yrhwnng fy neu lygad
 Tauaw yr da allad³
 Coron ddrain i'm iad
 Tauaw dy oestru
 A wanpwyd fy nhu
 Teu i chwithau
 Mal yr yweh llaw ddeheu
 Iweh ni bydd maddau⁴
 Fyngwan a bereu
 A wledig ni wyddiem
 Pau oedd ti a gwgem
 Gwledig nef gwledig pob tud
 Ni wyddem ni grist tud vyhud
 Bei ath wybyddem
 Christ ath athechem
 Nid arfollir gwad
 Gan lwyth eis

¹ Mi roes iwch gadwent
 Ynghanol eich present
 O bob cyfryw ryw
 Rhof am kefnderyw
 Mi a euthum ar bren
 I gymryd fy nien
 Er adver mab dyn
 O garchar ei elyn

Ll. P. P.

² Trawed y neudroed
 Mor ddrut ir haeddoet
 Truan iawn im poenet
 Om pen im traet
 Trawed fy neuvraich
 Neu'r gawsant eu baich
 Kavas pob yscwydd
 Dolur didramgwydd
 Tewon yw kethrad
 Rhwnng fy neu lygad.

Ll. P. P.

³ Tewion yw tylliad
 Koron ddrain im iad

Hyn oll a wnaethum
 Er cariad i ddy
 Mae a wnaethoch chwith-
 au
 Om kariat inhau
 Ni roesoeh im fwyd
 Na thy rhag annwyd
 Arglwydd ner cawsud
 Pe is archesud
 Pan welsoch dlawd
 Ar ddelw'r Drindawd
 Er doluriau fy nghnawd
 Yn govyn kardawd
 Pes trugarhessud
 Trugaredd a gawsud
 An na thrugarheaist
 Trugaredd a golleist
 A wnaeth yn anfad
 Yn erbyn y tad - Ll. P. P.

⁴ Ni chewch chwi faddeu
 Eich camarferau
 Ll. P. P.

Digon saweli anfad
 Yn erbyn Dofyddiad
 Canuil engylion
 Y sydd i'ni yn dyston
 A ddoeth im cyrchaw
 Gwedi fy nghrogaw
 Ynghrog yn greuled¹
 Myhuu im gwared
 Yn nefoedd bu cryd
 Pan in crogyssid
 Pan orelwis Eli²
 Dy culwydd uch celi
 A chenweh ddau Ieuan
 Rhagof y ddau gynran
 A dau lyfr yn eich llaw
 Yn eu darlleaw
 Nis deubi rryrs
 Rygoswy rygossys
 Ac awch bi wyniaith
 Gwerth awch ynyd araith
 Cayator y ddylaith
 A wnawch i uffern llaith
 Crist Iesu uchel ryseilas trycha mil
 blwyddynedd
 Er pan ytyw ym muchedd
 Ac ail mil cyn crog
 Yt lewychi Enog
 Neu nid adwen ddrud
 Maint eu heissillut
 Gwlad press ith ermud
 A chyd awch beiodd
 Trychan mil blwyddynedd namyn un
 Origodid buchedd tragwydd
 TALIESIN AI KANT.

YR AWDYL VRAITH.

I. I.³ Ev a wnaeth Panton
 Ar lawr glyn Ebron⁴

¹ Ynghrog iawn greuled
 I rhoesoch eich gwared
 Atteb ni wyddoch
 Pam im crogasoch
 Can mil o engylion
 Y sydd yn dystion
 A ddoethont im cyrchu
 Wedi fynghladdu
 Arglwydd ni wyddom
 Mai ti a grogasom
 Gwledig nef a phob tud,
 Ni wyddom pwy oeddut
 Ni arvolir gwad
 Gan lwyth issaf wlad
 Ni roer aur dalaith
 Ar rawd uffernfaith
 Yno gwae a wnaeth lys
 Ar fro annily

Gwae a edewis drysor
 Ynglyn llosgitor. Ll.P.P.
² Ef a ddywaid Eli
 Duw culwyd Celi
 Mae tri die cyn brawd
 I gwledycha Ennawc
 Ym i dywaid pob cnawd
 Dynion daearawd
 Gwae a roes ei fryd
 Ar lawr creulyd
 Val y traetha Ieuan
 Yn yr ysgrythyr lan
 Gwae a ymdirietto
 Yn yr hwn nid eiddo
 Nid oes or presen
 Or dechreu hyd orphen
 Un orig or dydd [wydd
 With y fuchedd dragy-

³ Y ddau riviad a ddengys drevyn yr awdyt yn ol
 amryw lyvraau.
⁴ Ebron.

- Ai ddwyllaw gwynion
Gwiwlun Adda¹
2. 2. A phum can mlynedd
Heb vawr ymgeledd²
Bu ev yn gorwedd
Cyn³ cael anima
3. 3. Ev a wnaeth Eilwys
Yn llys paradwys
A'i asen aswys
Iesin Eva⁴
4. 4. Seithawr i buan'
Yn cadw'r berllan
Cyn cyvrddan satan
Sitiwr tartara⁵
5. 5. Oddiyno gyrwyd
Drwy ryn ac anwyd
I gael⁶ eu bywyd
I'r byd yma
6. 6. I ddwyn trwy ludded
Meibion a merched
I gael ofuned⁷
Ar dir Asia⁸
7. 9. I Adda ai gymhar
Y rhoed⁹ rhaw balar
I dori daiar¹⁰
I gael bara
8. 11. Engylawl genad
Gan Dduw uchel-dad¹¹
A ddug had tyviad
Hyd at Eva
9. 10. A gwenith claerwyn
I hau'r havaryn¹²
I borthi pob dyn
Hyd wyl Vagna¹³
10. 12. Hithau darguddiodd¹⁴
Degwed ran o'r rhodd¹⁵
Hyd na chwbl hauodd¹⁶
Yr holl balva¹⁷
11. 13. Yno lle'r hauwyd
Yr yd a gelwyd¹
Medd Daniel² brofwyd
A brofeta³
12. 14. Rhyg du a gavad⁴
Yn lle'r gwenithad⁵
Er dangaws avrad
Ar ladrata
13. 15. Am hyn o reswm⁶
Rhag ovyn dydd dwm⁷
Mae'n rhaid roi degwm⁸
I Dduw'n bena'
14. 17. O'r gwenith gwyn-vraint⁹
A'r gwin rhudd rhwydd vraint
Y gwnair corf cywraint
Crist vab Alpha¹⁰
15. 18. Yr avrllad yw'r cnawd
A'r gwin yw'r gwaedrawd¹¹
A geiriau'r drindawd
A'u cysegra
16. 19. Y llyvrau dirgel¹²
O ddwyllaw manwel¹³
A ddug yr angel
A'u rhoi Adda¹⁴
17. 20. Pan ydoedd yn rhen¹⁵
Hyd tros y ddwyen¹⁶
Yn nwvr Iorddonen¹⁷
Yn dirwesta
18. 7. Dau bump a deg wyth¹⁸
Y bu yn amwyth¹⁹
Yn arwain mysg-lwyth²⁰
Masgl fœmina²¹
19. 8. Ac unwaith heb gel
Pan ymddug Abel²²

¹ Yr had a gelkwyd: Yr yd a gelpwyd.² Samuel.³ Broffesia.⁴ Rhyg du a gad.⁵ Gwenith mad: gwenith had.⁶ Am hyn o ffals-dwrn.⁷ Rhag ofn dydd hwn: Mae'n rhaid medd Satwrn.⁸ I bawb roi degwm.⁹ Gwirfaint.¹⁰ Crist ap agla: Crist fab agla.¹¹ Gwaedlawd: gwaedawd.¹² Llyfr pob (rhyw) ddirgel: Pob rhyw lyfr dirgel.¹³ Emanuel.¹⁴ A ddwg (y) Raphael iw roi i adda.¹⁵ Pan ydoedd yn hen: Pan oedd ym mresen.¹⁶ Yn nwvr Iorddonen.¹⁷ Hyd tros i ddwyen yn i ddyfrwestva.¹⁸ Dau bump deg (ag) wyth: Dau un deg ac wyth.¹⁹ Y bu hi yn ymlwyth: Y bu yn ymdwyth.²⁰ Yn arwain ymsclwyth.²¹ Mascula femina: Masgl a femina.²² Ir ymddug Abel.¹ Gyn' hwmânia: gun hwmânia.² Heb vawr anrhydedd.³ Heb.⁴ Aswsiesu a femina: aswys iesin fœmina.⁵ Sutiwr tartara: Kyfyrdd Tartara.⁶ I ennill.⁷ Rhag haeddu ddured (teyrnged dured).⁸ Asea; yr Asia.⁹ Death.¹⁰ I bryforio'r ddaear: I lafurio daer.¹¹ Goruwch dad. [dyffryn (orwyn).¹² I hau'r rhyforyn: I gael'r hafaryn: I hau rhyd¹³ Hyd ddydd Fagne: Yd wyl Fagna.¹⁴ Hitha a ddarguddiodd: hithau a guddiodd.¹⁵ Y ddegfed ran ir (y) rhodd.¹⁶ Yd na chwplaoth. ¹⁷ Balfau.

<p>A Chain ddiymwel
Homicida¹</p> <p>20. 21. Deuddeg gweryddon²
Pedwar angylion³
Anvones Leison⁴
I lys Eva.</p> <p>21. 22. I ddangaws cannerth⁵
Rhag pob rhyw draferth
Pan vai anghyvnerth⁶
Ar brygnata⁷</p> <p>22. 23. Dirvavr ovalon
A vu ar ddyonion
Cyn cael arwyddion
Misericordia</p> <p>23. 16. Or gwin sinobl-rhudd⁸
A blawyd ar heul-ddydd
Ar nos loer gynnydd
A gwymp luna⁹</p> <p>24. 24. E gavas¹⁰ Moesen
Rhag dirvavr angen¹¹
Y tair gwialen¹²
Ar ddominica¹³</p> <p>25. 25. Ve gavas¹⁴ Salmon
Yn Nhwyr Babilon
Holl gelvyddydon¹⁵
Arca federa¹⁶</p> <p>26. Mawr gevais innau¹⁷
Yn vy mardd-lyfrau¹⁸
Holl gelvyddydan
Gwlad Europa</p> <p>27. 27. Och Dduw, mor druan
Y daw'r ddarogan¹⁹
Drwy ddirvavr gwynvan²⁰
I lin Troea</p> <p>28. Sarfes gadwynawg
Valch annhrugarawg</p> | <p>A'i hesgyll arvawg¹
O Sermania²</p> <p>29. 29. Hon³ a oresgyn
Holl Loegyrr a Phrydyn⁴
O lan mor Llychlyn
Hyd Sabrina⁵</p> <p>30. 30. Yna bydd Brython
Yn garcharorion⁶
Yn maint alltudion
O Saxonia⁷</p> <p>31. 31. Eu ner a volant
A'u hiaith a gadwant
Eu tir a gollant
Ond gwyllt Walia</p> <p>32. 32. Oni ddel rhyw vyd
Yn ol hir benyd
Pan vo gogyld⁸
Y ddau draha</p> <p>33. 33. Yno caiff Brython⁹
Eu tir a'u coron
A'r bobl estronion
A ddivlana</p> <p>34. 34. Geiriau yr angel¹⁰
Am hedda rhyvel
A vydd diogel
I Brytania¹¹</p> <p>35. 26. Mi wn¹² eu cerdded
A'u twng a'u tynged¹³
A'u tro a'u trwydded¹⁴
Hyd ultima¹⁵</p> <p>O'r haul i'r ddaiar o ddwvyn i orchudd
Ond mi Taliesin nid oes cyvarwydd.</p> |
|--|--|

DIVREGWAUD TALIESIN.¹⁶

GORUCHEL Dduw golochir yn hob va¹⁷
Goruchel ei enwau yn hebrea¹⁸

¹ Ddiymweledigca: Yr homicida: Ddymwaredoca: I Arasyndia: I Amisidia.

² Fymtheg o wryddon: Pedwar o angylion.

³ A phedwar angylion: A deuddeg gweryddon.

⁴ Anvones Layson. ⁵ I ddangos nerth.

⁶ Pan ddel anghyfraith.

⁷ Ar bererindoita: Ar brinatra: Ar Brutania.

⁸ Gwin sinobl rhudd.

⁹ Y gwimaluna: Ar gwin alpha.

¹⁰ Ef a gafas. ¹¹ Y tair gwialen.

¹² Rhaw ddirfawr angen

¹³ Ar ddominia. ¹⁴ Ef (E) a gafas.

¹⁵ Yr holl gelfyddyd.

¹⁶ Arca a ffecia: Gwlad Europa.

¹⁷ Ag a gafas inneu.

¹⁸ Yn fy mardd-gyfrau: Yn fy mhrif-lyfrau.

¹⁹ Drwy ddirfawr gwynvan (gyfrdan).

²⁰ Ydyw'r ddarogan.

¹ Ai hesgyll sefydlog: Ai hesgyll yn ewrog (arfog).

² Sarmania.

³ Hono. ¹⁰ Geiriau Emanuel: Geiriau Attanael.

⁴ Loegr a Phrydyn. ¹¹ I frutania: I lin Troia.

⁵ Yd yn Sabrina.

⁶ Pal carcharonion.

⁷ Ir Saxonia: I Saxonia.

⁸ Gogyd.

⁹ Yno y caiff Brython.

¹⁰ Neu Ymddivregwawd: neu Bragawdgerdd Taliesin

allan o Lyvyr y Dr. J. Davies; *sev adysgriveniad*

allan o Lyvyr Darogan Bodhenlli; *ac wedi ei chy-*

nharu gyda amryw lyfrau ereill.

¹⁷ Golochir yn mhob wa: a weddia yn mhob fa.

¹⁸ Goruchel glod ymhob da.

Eli eloi ac adonai¹ ac o ac alpha²
 Peryv nev parhaus gwrdda
 Peris³ paradwys yn gynnwys i'r rhai da
 Ac ufern i'r rhai drwg a gwg i'w diva
 Peris ef nef parhaus wrda
 Parwydd elvydd peris pridda⁴
 O dan ac awyr a llyr a therra⁵
 Can ni bwynt un unian tan a therra
 Cadwynau dyrys o dir hyd ethera
 Pwy namyn cyvrwys ai cyvrwyma⁶
 A chynnul a chelvydd yn holi materia⁷
 Achymmau helis o lemaria
 Canys nid un anwyd ser a therra
 Nid maen nid haearn ai cadarna
 Nid cors nid calaf tudded ai cuddia⁸
 Nid plwm trwm ei risg a'i gorwisga
 Nid mettel o waith uvel ai cylchyna
 Neus gwisgwys celvydd gwr a dwvr a ia⁹
 Traethadur prophwyd pur ai traetha¹⁰
 Ond celvyddyd Panton sempiterna
 Pan ddywed tad Selyv yn psalmodia
 Quis tegit aqua superiora
 Qui legis scriptura
 Neus gorwisgwys gwr celvydd nev oi nodd-
 A syr a sygnau a haul a lluna¹² [va¹¹
 Peunydd cylch elvydd haul ai hwyliu
 Yn uchel odduchom i lleuvera¹³
 Pun gwregys lluniws llumiedydd llawndda
 Sicut in celo et in terra
 Llawn yw y ddau eithau o eiry ac ia¹⁴
 A rhag eu hoerfel neb nis nesaa
 Ail dau a osoded o'r tu issa¹⁵
 Yn llawn o yngres gwres ignisia
 Pumed yw y pervedd¹⁶ neb nis eyvannedda
 Rhac maint tragwres haul yn ei redegva¹⁷
 Oes na gwydd na dail na neb rhyw anivaill
 Y ddau o boptu y dyvu tymer da¹⁸
 Gwres oddihwnt ac oerfel oddima¹⁹
 Peris Duw ddwy fynnawn cyvlawn eu da²⁰
 Fynnawn gwres yn awyr a haul yw ei
 hwyliu²¹

¹ Omega.

² Eli Eli Eloy ac Adoneia : Pater et homo O ac Alpha.

³ Peir.

⁴ Pa ryw dy elfydd a orug Agla.

⁵ A syr a therra.

⁶ Nid oes ond cyfrwys au cyfrifa.

⁷ Yn holi matia; yn holi Maria.

⁸ Nid cors nid calaf rhudd er au kuddia

Nid calaf tudded au cuddia.

⁹ Neus gwisgwys celvydd gwr dwvr ag ia.

¹⁰ Prophwyd traethad per ai traetha: *Ar ol y gan-lynaol mewn un Ulyr.*

¹¹ Neus gorwisgwys gwr kelydd nef ai noddfa.

¹² Sagnau a ser a haul a luna.

¹³ Oddiuchom lloer llenuera. ¹¹ O eira a ia.

¹⁴ Ail a osoded or tu issa.

¹⁵ Y pummed yw'r perfedd.

¹⁶ Rygotfa.—Ll. P. P.

¹⁷ Ar deau y sydd ardynmyr da.—Ll. P. P.

¹⁸ Yr oerfel o'r tu hwnt a'r gwres o'r tu yma.—Ll.P.P.

¹⁹ Gorug dwy fynnawn cyflawn eu da: Peris Duw dwy

fynnawn gyflawn o dda (o eli dda).

²⁰ Fynnawn wres yn uchel haul yw ei hwyliu; a haul yn i hwyliu (hadva, ladva).

A'r ail fynnawn a ddail yr eigiawn yn yma¹

Peryv nev a beris pob da²

A berys present i blant Adda³

A beris paradwys yn gynnwys i'r sawl a vo da

Ac fern i'r rhai drwg er eu diva

A beris blwyddynoedd ac oesoedd a secula⁶

Cyntav oes Addav⁴ ac oes Eva

Eiloes oes Noe⁵ a novies yn archa

Trydedd oes oes Abraham pen fydd⁷ pater patriarcha

Pedwaredd oes oes Moesen o Egyptica⁸

A gavas y deuddeg fordd drwy Vari Rubia

A gavas gan geli voddli Pharaona

A gavas⁹ dengair deddv yn y dirwestva

Mewn dau dawl vaen yn mynydd Sina

Pumed oes oes ddedwydd Davydd propheta

Chweched oes oes Iesu a hyd vrawd y para

Ac ynddi y proved¹⁰ y prophesia

Dyvod o heppil¹¹ enwir Eva

Mal y daw o'r drain¹² blodau rosa

Mair wryv a ddyvu yn mru Anna¹³

Ac Iesu a ddyvu o vru Maria

A'r nos y gamed Iesu gwr a'n iachaa¹⁴

Y clywid¹⁵ cor engylion nev yn canu gloria

In excelsis Deo et in terra

Dyvynwys elvydd i lawer da

Ac i'r tri brenin seren lucerna¹⁶

Tra vu Emanuel yn dawl yma

Gwnaeth gwyrthiau lawer a gweithredoedd da¹⁷

Gwnaeth ar y neithiawr Ieuan yn Galilea¹⁸

O'r dwvr y gwin melys¹⁹ pan erchis Maria

Ev porthes pun-mil²⁰ ar y pumorth bara

Mwy oedd o wargedd nog a lewed²¹ wrth vwyta

Cyvodes y vorwyn o'r domo clausa

Cyvodes unmab mam²² extra porta

Y ar ei elorwydd o'i orweddfa²³

Cyvodes Lazar²⁴

Y dan y ddaiar

Brawd Mair a Martha

Ev treiddwys tonau

Heb geisio llongau

Hyd y borthva

¹ Ac o'r trydydd fynnawn y dyellir eigiawn attan yma.

² Yr ail fynnawn yn deil eigiawn attom yma.

³ Perus nef peris pob da.

⁴ Efa.

⁵ A beris oes ac oesoedd ¹⁴ Gwr an nertha.

⁶ I clywspwd.

⁷ Oes oes Addaf. ¹⁵ Ac i'r tri brenin serena.

⁸ Ar ail oes Noe. ¹⁶ Fo a wnaeth wyrthiau a llawer o dda.

⁹ Abram benfydd. ¹⁷ Neithiawr yn Galalia.

¹⁰ Pedwerydd oes Foesen ¹⁸ O'r dwvr yn win melus.

¹¹ ym mynydd sina. ¹⁹ Porthes y pun mil.

¹² Pan gavas. ²⁰ Nog a weled.

¹³ Ac yma i proved. ²¹ Gwraig.

¹⁴ Y doeth o heppil. ²² Y pedwerydd dydd o'i

¹⁵ Ar y drain. [Anna. ²³ weld orweddfa.—Ll.P.P.

¹⁶ Mair wryf a doeth o fry ²⁴ Sef cyfodes Lazar.

Ev a vu veddig¹
 I'r parlysedig²
 Yn ymyl portbig piscina
 Ev a vu veddig³
 I'r clav nychedig
 A ddoeth attaw hyd y dyrva
 Ev gwarawd deillion⁴
 Ev diddan cleivion⁵
 A charcharorion
 O bob clevyd a'u gorthryma
 Nis cyvriw nebawd
 Na'r holl vedysawd
 Byth nis traetha
 A wnaeth ein rhiau
 O anryveddodau
 Hyd tra vu yma
 O'r diwedd y dyvu⁶
 Iachwyddawl Iesu⁷
 Hyd yn Ierosolyma⁸
 Y cymmerth crog a chethrau
 A frewyllau ac angau
 Y cymerth un mab Maria
 I obrynu llawer o law satana⁹
 Ev cyvodes y trydydd dydd o'i vedd or-
 weddva¹⁰
 Ac a ddoeth at ei ddisgyblon gwedi bwyta
 Gwedi yspaid dieuoedd¹¹ quadraginta
 Neud o mewn nev y daeth pan ddaeth
 yma¹² [etwa.¹³
 Mewn nev bu mewn y bydd mewn y mae
 A dyddbrawd y daw ev attam ni yma¹⁴
 Ac a ddwg gantaw y sawl ai cofa
 Y caif Mihangel y saul a vo da
 I obrynu gwlad nev ys ev y sydd dda
 Y gethern enwir a adewir yma [da
 Y gethern y sy waeth ni wnaethant ddim
 Y gethern a el i ufern gan Lucifer ydd a
 Pwy a wyr pwy ynt, pwy a'u cofa¹⁵
 Pwy onid cyvrwys a'u cyvriva
 Gwae a gymerth bedydd
 A chred a chreydd
 Ac ni sevis yn dda¹⁶
 Gwae berchenawg tir

¹ Fo fu feddyg.² I'r paralytig.³ Fo fu feddyg.⁴ Gwardawdd ddeillion.⁵ Gwardawdd gleifion.—Ll. P. P.⁶ Ac yn y diwedd dyfu.⁷ Iachaw Iesu: Iachusawl Iesu.—Ll. P. P.⁸ Serisolyma.⁹ Yny i cymerth cethreu

A dirfawr angu mab Maria

Er dadbrynu ei lu o law satana.—Ll. P. P.

¹⁰ O'i orweddfa.¹¹ Hir.¹² Neud aeth men pan ddoeth:Neu'r aeth men pan ddoeth yn y nef i bu yn y nef
i mae:

I nef ydd aeth mewn pan ddoeth yma.—Ll. P. P.

¹³ Mewn ydoedd mewn i bu mewn i mae etwa.¹⁴ Attam yma.¹⁵ Nid ynt y 6 ban rhagvlaenawl yn Ll. P. P.¹⁶ Ac nis ceidw yn dda.

Ni chynnaliu ei wir¹
 Rhag un traha²
 Gwae er gwerth gweini
 A vo cyn trengi
 Oni thrugaraa
 Gwae hwynt penaethau
 O chwant alawu
 A dyr devodau
 Ac a'u diva
 Gwae ofeiriad byd
 Ni angreiftia gwyd
 Ni phregetha
 Ni warcheidw ei gail³
 Ac ev yn vugail
 Nis areilia
 Ni ddifer ei ddevaid⁴
 Rhag bleiddiau Rhuveiniaid⁵
 A'u fon glopa⁶
 Gwae ev a vo ei
 Cyn diwedd gweini
 Erbyn tervyn trengi
 Gwae ni thrugarha
 Gwae ni chred i'r drindawd⁷
 Gwae ni gynnwyd cardawd
 Ac ni thrugaraa⁸
 Gwae a yso bwyd
 Gwae ni char olochwyd
 Ni lavuria⁹
 Gwae hwynt gynnviaid¹⁰
 Ni garant eu henaid
 Ni ddygymma¹¹
 Gwae a geisio ei vryd¹²
 Hyd tra vo mewn byd
 Trwy drais a thraha
 Gwae berchen da cybydd
 Gwae leidyrdifydd
 O ledrata
 Gwae a laddo dynion
 Gwae a dyng anudon
 Onis dywyca
 Gawe berchen tafawd
 A farno camvrawd¹³
 Onis dilea
 Gwae wrth gymydwg
 A gynhalio gwg¹⁴

¹ Ni cheidw ei wir.—Ll. P. P.² Rhag y traha: Rhag i ddifa.—Ll. P. P.³ Gwae ni ddiffer ei gail:

Gwae ni warcheidw ei gail.—Ll. P. P.

⁴ Gwae ni ddiffer (cheidw) ei ddefaid.—Ll. P. P.⁵ Rhibynniaid: rubanniaid: rrybnniaid.—Ll. P. P.⁶ A chyffes dda: Ai ffon glwppa.⁷ Gwae ni weiniaid safawd

Gwae ni chred i'r drindawd

Gwae ni chynnydd kerdawd, Gwae ni thrugarha.

⁸ Gwae a ysbwyd, Ni chan golochwyd. [—Ll. P. P.⁹ Gwae ni lavuria.—Ll. P. P.¹⁰ Gwnniffiaid: gweiniaid: gweinniffiaid.—Ll. P. P.¹¹ Ni ddegyma.¹² Gwae a gasclo golud.¹³ Cyn yscar ai gnawd.—Ll. P. P.¹⁴ Gwae a gynhalio gwg wrth ei gymydwg.—Ll. P. P.

A wnel iddo ddrwg
 Ac a ddrwg ei dda
 Gwae a ddyco tystiolaeth gam
 Ar vab no vam¹
 Onis penytia
 Gwae ddigasog saint
 Ni chynnal eu braint
 Nis addola²
 Gwae yn erbyn angau
 A wnel³ pechodau
 Nis cyfesa
 Gwae erbyn dyddbrawd
 Ni chospo ei gnawd
 Ac am ei briawd
 Ni phrydera
 Gwae ev a gynnydd
 Gogan a chelwydd
 Cyn ei elorwydd
 Onis gogela⁴
 Gwae a gynnaill arnaw
 Ac a ddrwg attaw
 Ar ni vo yn eiddaw
 Gwae a yspail tud⁵
 A gynnalio golud⁶
 Oni gyvnewita
 Gwae a ddyco trevtad
 Gwedd ac ymddivad
 Onis cyvrana⁷
 Gwae a orthrymo ar wan⁸
 Ai cawdd ac a ddrwg ei ran
 Onis advera⁹
 Gwae ni garo Duw
 Gwae a gasao dyn¹⁰
 Gwae ai diva
 Gwae a gynnaill bar
 Yn ei galon wrth ei gar¹¹
 Ac ai casaa
 Gwae berchenog bwyd
 Ac a gaeo ei glwyd
 Ac ni alwo bwyst
 Wrth ei vwyta
 Gwae a ladd benedevig
 Gwae a wel sychedig
 Nis disycha
 Gwae berchen cyvoeth
 A welo lednoeth
 Onis cuddia
 Gwae ni roddo letty
 A than a gwely
 I beregrina¹²
 Gwae a gawdd gwirion
 Gwae ni ddiiddan cleivion

A charcharorion
 Nis govwya¹
 Gwae ev pan aned
 A ddrwg ei weithred
 Yn inferna
 Gwae hwynt y gethern²
 A wladycha ufern³
 Byth wedy yma⁴
 Man y mae⁵ ubain
 Man y mae⁵ llevain
 A llawer pla
 Man y mae⁵ griddvan
 Man y mae⁵ poethvan
 Heb esgorva
 Man y mae⁵ deincryd
 Man y mae⁵ anwyd
 Ac eiry ac ia
 Ac nad oes⁶ dadolwch
 Nac edivarwch
 Vyth wedi yma
 Achav arch i'r Mab rhad ac i'r Tad da
 Trugaredd y Drindawd a drugarhaa
 Cyn myned yn medd i'm gorweddva⁷
 Llwyd edivarwch tud cyu elwv oddiyma
 Ar a veddyliais
 Ar a ddigonais
 O drais a thraha
 Cael i'm drugaredd a diwedd da⁸
 TALIESIN.⁹

CYFFES TALIESIN.

BENEDICITE Dominus¹⁰ drwy nerth Iesu fab
 Alpha
 I'r wyf yn cydnabod¹¹ i Dduw a'r Drindod
 gorucha
 Fy mod yn wir pechadur ir penadur¹² cad-
 arna
 O air meddwl a bryd a bywyd amher-
 ffeithia
 Camdreulio fy mhwm synwyr mewn cyfer-
 wyr¹³ a thraha
 Ac arfer¹⁴ o seith brifwyd heb boenyd na
 dirwestfa
 Esceuluso iawn fuchedd a saith rinwedd
 Ecclesia
 Miserere mei Deus iti f'arglwydd¹⁵ erfynia

¹ Nis llawenha.⁷ Cyn myned i'm bedd ar² Gwae 'nt hwy y gethern.

(a'm) diwedd orweddfa.

³ Gwaenhwy y gethern.⁸ Ban o L. P. P.⁴ A fynnant uffern.⁹ Ionas Athraw o Vynwy⁵ Yn y Rathydra.

ai cant medd hen Lyvyr

⁶ Yn i mae.

Darogan Bodhenlli.

⁶ Man nid oes.¹⁰ Benedicite Domine.—Ll. P. P.¹¹ I'r wy'n cydnabod. Ll. P. P.¹² Bechadur im pennadur.—Ll. P. P.¹³ Seguryd.—Ll. P. P.¹⁴ Y marfer.—Ll. P. P.¹⁵ Itti Iesu yr.—Ll. P. P.

¹ Ar fab Abraham: Ar fab I fam.
² Yn Sabbathath.—Ll. P. P.
³ A folo; a wnelo.
⁴ Pennill o L. P. P.
⁵ Gwae a gynnaill tud.
⁶ Gwae a gynnydd golud.

⁷ Pennill o L. P. P.⁸ Gwae a orthrymo ar

weddwa a gwan.

⁹ Onis cyfrana.¹⁰ Gwae ni gassa dyn.¹¹ Wrth gar.¹² I bererina.

Iesu er dy bum archoll am hyn oll¹ ir archa
 Maddeu fy holl ganwedd cyn myned i or-
 weddfa²
 Pan ddol angu im calon ac oer loesion a
 chrynfa
 Dwyn poenyd tros fy mhechod a rhoddi³
 nis galla
 Efrydd mud byddar⁴ a dall ac anghall fydda
 Am cynghoran⁵ am trysor am anwylyd⁶
 adawaf
 Am gweithredoedd⁷ am canlyn am glyn
 cyhudda
 Pan ddelywyf i borth y fonwent y bresent
 adawaf
 Ar a welais y gerais oll a ddigaraf⁸
 Fy ngwely a wnaïr mewn gro a rhwymo
 fy nwy adaf⁹
 A chlustog faen dan fy mhen a thudded
 pren amdanaf
 Am gado wna fy ngheraint ymmysg¹⁰ llyf-
 aint im bwyta [arnaf
 Am ysbeilio om da byd a bwrw gweryd
 Am gweithred am canlyn am gelyn am ey-
 hudda¹¹
 Pwy yna sydd oludog ond y tywysog penaf
 Arglwydd ar dy bum archoll am hyn ith
 weddiaf¹² [yma
 Am hyn Duw gogoned cyn fy myned oddi-
 Pen teyrn y deyrnedd dy drugaredd a
 archaf¹³

TRAWSGANU¹⁴ CYNAN GARWYN.

M. BROCH.—CAN ETTO O WAITH TALIESIN.

KYNAN cad gyffred
 Am arlloses¹⁵ ced
 Cynydd gau gogyfed
 Gwathelgwn trebred¹⁶
 Cant gorwydd cyfred
 Ariant eu tudedd
 Cant llen¹⁷ choeg
 O un oflaen¹⁸ gyffred

¹ Ithi oll.—Ll. P. P.

² Cyn fy niwedd orweddffa.—Ll. P. P.

³ Am fy mhechod a rhoi cerdd.—Ll. P. P.

⁴ Efrydd byddar a dall.—*Arall*.

⁵ Am banwylyd.—Ll. P. P.

⁶ Am cynghor a.—Ll. P. P.

⁷ Fy ngweithredoedd.—Ll. P. P.

⁸ O'r holl dda byd a welais ac a gerais nis c araf.—Ll. P. P.

⁹ Am gwely a wnaïr mewn gro am rhwymo a wnaïr yna.—Ll. P. P.

¹⁰ Yno i gedy fy ngheraint fi ymhlith.—Ll. P. P.

¹¹ *Nid yw hon yn Ll. P. P.*

¹² *Nid yw hon yn Ll. P. P.*

¹³ Trugaredd a archaf.—Ll. P. P.

¹⁴ Satyra.

¹⁵ Arlloses.—Ll. E. D.

¹⁶ Trebred.—Ll. E. D.

¹⁷ Lleu.—Ll. E. D.

¹⁸ Faen.—Ll. E. D.

Cant armell im arfed
 A phynpwt cathed
 Cleddyf gwein carreg
 Dyrngell no neb
 Cant cynan caffad
 Cas anweled
 Cadellig ystrad
 Cad ynysgoged
 Cad ar wy cyrehed
 Gwaywawr ebrifed
 Gwenhwys a ladded
 A llafn gwyarlled
 Cad ym Mon mawr teg
 Eglyd moled¹
 Tra menci myned
 Gorwydd a gworgred
 Cad ynghrug Dymet
 Aerol ar gerdded
 Nac ni ryweled
 Ei biw rhag ffrïw neb
 Mab Brochuael broled
 Ei ddywed eidduned
 Cernyw cyfarched
 Ni mawl ieu lynged²
 Dystwg angylfred
 Ynyd³ am ioled
 Myngynnelw o Gynan
 Cadeu er gynnan⁴
 Aeleu fflam lydan
 Cyfwyreïn mawrdan
 Cad yngwlad Brachau
 Cadlan godoran⁵
 Tegyrned truan
 Crinyd rhag Cynan
 Llwyry yn ymwan
 Eissor llyw hocchan⁶
 Cyngeu cymangan
 Nerthi ath wlad Lydan
 Cigleu ymddiddan
 Pawb yn y gochfan
 Cyleh byd goch gochvan
 Ceithynt dy Gynan

MARWNAD CORROI MAB DAIRY.⁷

CAN ETTO O WAITH TALIESIN.

Oy⁸ fflynhawn lydan dyleinw aches
 Dyddaw dyhepcyr dy bris dybrys
 Marwnad Corroy am cyffroes
 Oer deni gwr⁹ garw ei anwydeu
 A oedd mwy ei ddrwg nis mawr gigleu
 Mab Dairy dalei lyw ar for deheu
 Dathl oedd ei glod cyn noi adneu

¹ Erglyd amoled.—Ll. E. ⁶ Heuhan.—Ll. E. D.
 D. ⁷ Corre ab Dairn.—E.

² Tynged.—Ll. E. D.

LLWYD.

³ Yn nydd, ynnnydd.

⁸ Dy.—Ll. E. D.

⁴ Gynnan.—Ll. E. D.

⁹ Ordyviwr.—Ll. E. D.

⁵ Godaran.—Ll. E. D.

Dy ffynhawn lydan deleinw nonnen
 Dyddaw dyhepcyr dybrys dybreu
 Marwnad Corroy am cyffroes¹
 Dy ffynhawn lydan dyleinw dyllyr
 Dy saeth dychyrch draeth diwg dybyr
 Gwr a werescyn mawr² ei faranrhes
 A wedy mynaw mawr trefydd
 A...ant wy ffres fira y wyonydd³
 Tra fu vuddugre vore ddugrawr
 Chwedleu am gwyddir o wir hyd lawr
 Cyfranc Corroy a chocholyn
 Lliaws eu trefysg am eu trefyn
 Tarddei pen amwern gwerin goddfwyn⁴
 Caer y sydd⁵ gulwydd ni gwydd ni gryn
 Gwyn ei fyd yr enaid ai harobryn

 AUDYL

A GANT TALIESIN, E DYBIR.

MAL rot yn troi trambuylyeu⁶
 Trallaut meith tra chymell⁷ tretheu
 Traus arofynd dreil⁸ mynwyn mynneu
 Trin engyrret⁹ am byrth am borthvaeu
 A guenyu Kuyn¹⁰ rlein gan rieu
 Gnaut glut van Trein deandureu¹¹
 Ac am guyn rlein ryueleu a vyd
 A diffeith eluyd heb eluydeu
 Ac alued Rufein gan ruyveu
 Ac a llinyn heb allel Kyrcheu
 A guyn vyt Guyndyt yn gaun¹² yr deheu
 A guander seis ag¹³ inseilyeu
 A llugyr meith am gyvreithyeu
 A lloegyr yn brydyon brat y rieu
 A guth ffreinc a firaud ar logheu
 A gweith dovr yn dyvrys aghieu
 Eryssi oesvaur yr ae Kigleu
 Cluyf am bluyf amddiffilar opleidyeu¹⁴
 Dreie diduyll tywyll a goleu
 Goludauc riedauc rieu
 An rodd trwy rydit adneu
 Y rann oe uled oesued heb eisseu

DIWEDD YR AUDYL.

 MARUNAD Y MILVEIB.

TALIESIN AI CANT, E DDYWEDIR.

ARCHAF weddi ir Drindawt
 Rhen am Rhothwy yr dyvolawt

¹ Corroy genhyf inheu (oer deni).—Ll. E. D. ⁸ Draig.—Ll. E. D.
² M. . . r. M. . wr.—M. S. ⁹ Engyrth.—Ll. E. D.
³ Wynonyydd.—Ll. E. D. ¹⁰ Gwenwynwyn.—Ll. E. D.
⁴ Goaddfwyn.—Ll. E. D. ¹¹ Ffrainge deuan difieu.—Ll. E. D.
⁵ Caer y su.—Ll. E. D. ¹² Gwan.—Ll. E. D.
⁶ Tranchwelliau.—Ll. E. D. ¹³ Oi.—Ll. E. D. [D].
⁷ Trachyndell.—Ll. E. D. ¹⁴ Diffan pleidiau.—Ll. E. D.

O ryled present periglawd aw¹ gweith
 An rheith gwyth gogyffrawd
 Ydd edryssynt² saint sef Kiwdawd
 Rex Nef bwyf ffraeth o honawd
 Cyn ysgar uy enaid am Cnawd
 Ryn a wyr ym mha ym mhechawd³
 Fy eirioled rhag rhiedd
 Byddwyf or drindawt drugaredd
 Iolaf rybuchaf elfydd gwaedd
 Naw radd Nef mestic torfoedd
 A degfed saint saig seithoedd
 Gwrhydych rvydd iethoedd
 Morhaig mat gynnydd cyhoedd
 Nifer awyl Duw trychoedd
 Yn nef yn naear yn niwedd
 Yn yng yn ehang yn y ngwedd
 Ynghorph yn enaid yn hagwedd
 Pell pwyll rhag rhiydd rhagwedd⁴
 Ath iolaf wledic wlad hedd
 Poed ym henaidd⁵ ym muchedd
 Yn dragywydd ynghyntedd
 Yngwas Nef nim gomedd
 Ebystyl a merthyri
 Gweryddon gweddwon gofri
 A Selyf Duw a servi
 Glan iaith glan daith dydeithi
 Ac yn dawn glas dyvydd imi
 Hyd pan rychadwyf fy nheithi
 Nifer a fuant glan lwys
 Graddeu aur golofneu Eglwys
 Ar maint draethadur a draethwys
 Syweddydd Llyfreu llwyrlywys
 Rhag Gwein digarad deswys
 Boed im henaidd ei amddiffynnwys
 Nifer a fuant yn anghyffred
 Uffern oer gwerin gwaredred
 Hyd pumoes byd
 Hyd pan ddillyngwys Crist Gaethiwed
 O ddwfn fais affwys abred
 Maint dyddwg Duw trwy noddod
 Dwy fil feib o blant llia
 A bimatu et infra
 A leddaint er anistra
 Edris ertri Kila
 Deccrawn Rachel gwelsid pl⁶
 Dybi Jerosolima
 Nifer Saint Armorica
 A Nifer y null Toronia
 A thorri trachaer Roma
 A noli⁶ ac Alexandria
 A Garanwys ac Iudae⁷
 Tre partes Divitia⁸
 Asia Affrica Europa
 Nifer saint Capharnawn Maritnen a
 Nain⁹

¹ An (ar).—Ll. E. D. ⁶ Apoli.—Ll. E. D.
² Edryfynt.—Ll. E. D. ⁷ India.—Ll. E. D.
³ Im pechawd. ⁸ Tres partes vivitia.—Ll. E. D.
⁴ Ban o L. E. D. ⁹ Naim.—Ll. E. D.
⁵ Im buchedd.—Ll. E. D.

A zebulon a cisen¹ a ninfen a Neptalim
 Yn Dubriactus a zorim
 Ynddi y prophwydys Crist vab mair
 merch Ioachim
 O ardeml penechen pan ym
 Nifer saint Erechalde
 Clot pell castell marie
 Nat atorroedd silve²
 Ecclesie rolundæ³
 Phelasie⁴ cæsarie
 Amaneon ambulatæ⁵
 A dyffrynnoedd Bersaba
 A chyn cred gwyr cartasine
 A rhaithvorion Rolwnde⁶
 Ieithoedd Groeg a Efrai a Lladin
 Gwyr llacharte
 Nifer saint enugyniaid
 Dewrwyr echeurin eu plaid
 Rhag Rhiydd rhwysg folaid
 Cedwyr neb eu cynerchaid
 Yn ing yn ehang ym mhob rhaid
 Bwynt ddinas in Corph ac in Henaid
 Nifer saint sicomorialis
 A dephrophani ynys
 Ar maint glan a vendigwys
 Dwfr gwin⁷ gwyr ai distrywys
 Ac eiriawl urddawl pwys
 Dan Syr saint ryseilwys
 Nifer saint a ddeil goror
 Effectus re inferior
 A superare superioræ
 Ac armonim a thysor
 A Dyffryn Enor a Segor
 A chartago mawr a minor
 Ac ynys gwyr terwyn mor
 Nifer saint ynys Prydain
 Ac Iwerddon addwyn rann
 Torfoedd gweithredoedd mirain
 A gredis a gweinis y Genhyn
 Nifer - - -⁸ senedd anchwant
 O Duw ddewin Darogant
 Ymhob ieith im prydant
 Ynghyleh elfydd i buant
 Ar maint doethur a ddarogan Crist
 A chyn dybei dybuant
 Nifer seint oriento⁹
 A chyfyndawd ciwdawd Iudæ
 Ieithoedd Groeg ag Efrei
 A lladin gwyr llacharte
 7 Ugaint 700 o saint
 A 7000, a saith degueint
 November nifer adduunant
 Trwy verthyri mad doethant
 15 Ugeint saint a vuant
 A 3000, morialis plant

¹ Cisenen.—Ll. E. D.² Siloe.—Ll. E. D.³ Rotunde.—Ll. E. D.⁴ Phalaifæ.—Ll. E. D.⁵ Ambulate.—Ll. E. D.⁶ Potunde.—Ll. E. D.⁷ Gwin.—Ll. E. D.⁸ Saint.—Ll. E. D.⁹ Oriente.—Ll. E. D.

Hijs Decembris uch carant
 Tra phen Iesu dichiorrant
 12,000, yn y gynan
 A gredwys drwy lef Ieuan
 Golychan gobrynnant rann
 Yn nefoedd nis digofant
 9 mil saint a arvolles
 Bedydd a chrefydd a chyffes
 Er golaith poen pobloedd gwres
 Uffern oer ei hachles
 Os Dofydd ryndigones
 Trwy ben Pedr perid anlles
 Qui venerunt Angeli
 In Natali Domini
 Media nocte in laudem
 Cum pastoribus in Bethlehem
 Nieu¹ Angeli de Cælo
 Cum Michaelo Archangelo
 Qui præcedunt præcelio
 Erga animas in mundo
 Am niem Angeli
 Præcedunt confirmati
 Unisorati² baptizati
 Usque in diem Judicii³
 Quando fuit Christus crucifixus ut sibi
 Ipse plaueisset venissent ibi in auxilium
 Plusquam duodecim legiones angelorum
 Toto orbe terrarum
 Jesus Christus videntem in agonia in
 muordo
 Ut sint nostri auxilium
 Duodecim millia millium
 Anti tribunal stantium
 Qui laudantie laudantium
 Tues mores Rex regum
 Nifer a fu ac a fydd
 Uch nef is nef maint y sydd
 Ar maint a gredwys ynghywydd
 A gredis trwy ewyllys Dofydd
 Maint ar lid trwy y rhyddydd
 Trugar Dduw dy gerennydd
 Am bwyr gwar anwar gweledig⁴
 Nis goddwyf cyn bwyf diemig
 Tost yd gwyn pob colledig
 Ffest yd hawl eissiwedig
 Ni phecha⁵ bryd rhyoddig
 O ryred present pan wyf dig
 Traethaf pan fyddaf yngro
 O osymdaith osepio
 A rhyfyr a Merthyr elo
 Yn edryfant St. Segerno
 O air pechawd pan ym bo
 Dim uch dim maint am clyho

YMA Y TERFYNA BARDDONI TALIESIN.⁵¹ Nieuem.—Ll. E. D.⁴ Gwledig.—Ll. E. D.² Unistrati.—Ll. E. D.⁵ Reha.—Ll. E. D.³ Judicii.—Ll. E. D.⁶ [Cawsom y deryn canlynol, o waith TALIESIN, yn y Cambro-Briton, a gopiwyd gan y Gol., lythyr

CANIADAU LLYWARCH HEN.

MARWNAD GERAINT AB ERBIN.

TYWYSAWG DYVNAIN¹

PAN aned Geraint oedd agored pyrth nev
Rhoddai² Grist a arched
Pryd mirain Prydain ogoned³

Moled pawb y rudd Eraint
Arglwydd molav innau Eraint
Gelyn i Sais car i saint

Rhag Geraint gelyn dyhad⁴
Gwelais i veirch cymrudd o gad⁵
A gwedy gawr garw bwylliad

Rhag Geraint gelyn cythrudd⁶
Gwelais i veirch tan gymrudd⁷
A gwedy gawr⁸ garw achludd

Rhag Geraint gelyn ormes⁹
Gwelais meirch can eu crees
A gwedy gawr garw achles¹⁰

Yn Llongborth gwelais drydar
Ac elorawr yn ngwyar
A gwyr rhudd rhag rhuthr esgar

Yn Llongborth gwelais i wythaint
Ac elorawr mwy no maint
A gwyr rhudd rhag ruthr Geraint

Yn Llongborth gwelais waedfrau
Ac elorawr rhag arvau
A gwyr rhudd rhag ruthr angau

Yn Llongborth gwelais i ottoew¹¹
Gwyr ni gilynt rhag ovr gwaew¹²
Ac yved gwin o wydr gloew

yn llythyr, o *Llyvyr Taliesin*, yng *Nghasgliad Hen-gurt*, yr hwn dderbyn a adawyd allan yn ddamwein-
iol o'r argraffiad cyntaf o'r gwaith hwn.—[GoL.]

MARWNAD DYLAN AIL TON.

An duw uchaf dewin doethaf mwylhaf aned
pydelismaes pwy ae swynas yn llaw trahael
neu gynt noc ef. pwy uu tagnef arredyfel gefel.
Gorthrif gwastrawt gwenwyn awnaeth gweith
gwythloned. Gwanu dylan. adwythic lan.
treis ynhytyrver. Ton iwerd. athon vanaw.
Athon ogled. Athon prydein torvoed virein
yn petweired. Gwolychaf tat duw dovydat
gwlat heb omed. Creawdyr celi an cynnwys ni
yn trugared.

¹ *Ll. arall*: Marwnad Geraint ab Erbin: Canu o
Erant ab Erbin. Tri Llyngesawg Ynys Prydain:
Geraint ab Erbin; Gwenwynwyn ab Nav; a March
² Rhoddi.—Ll. P. P. [ab Meirchiawn.

³ Wogoned (fagoned).—Ll. P. P.

⁴ Glyn dihat: Glyn dihat.—*Arall*.

⁵ Gwelys i veirch kynrut o gat; neu, crumeud.

⁶ Gelyn cystudd.

⁷ Gymryd, neu gymryud, neu gymrudd.

⁸ I gweleis i meirch can crymrudd.—Ll. P. P.

⁹ Guawr, gwa. ¹⁰ Geleinosmes. ¹¹ Achlees (aches).—

¹² Otteu, ottew, godde, goddoew. [Ll. P. P.]

¹³ A gwyr ni chilynt (gylynt, gylyn) rac gwaew.

Yn Llongborth gwelais i vygedorth
A gwyr yn godde amhorth
A gorvod gwedi gorborth

Yn Llongborth gwelais i arvau
Gwyr a gwyar yn dineu
A gwedi gawr garw adneu

Yn Llongborth gwelais gymminad¹
Gwyr yn ngyrd a gwaed ar iad
Rhag Geraint mawr mab ei dad

Yn Llongborth gwelais drabludd
Ar fain brain ar goludd²
Ac ar gran cynran man-rudd³

Yn Llongborth gwelais i brithred
Gwyr ynghyd a gwaed ar draed⁴
“A vo gwyr i Eraint bryfied!”

Yn Llongborth gwelais vrvydrin⁵
Gwyr ynghyd⁶ a gwaed hyd ddeulin
Rhag rhuthr mawr mab Erbin⁷

Yn Llongborth y llas Geraint
Gwr dewr o goettir Dyvnaint⁸
Wyntwy yn lladd gyd a's lleddaint⁹

Yn Llongborth llas i Arthur¹⁰
Gwyr dewr cymmynt a dur¹¹
Ammherawdyr llywiawdyr llavur

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn hydd
Rhuthr goddaith¹² ar ddifaith vynydd

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn odev¹³
Rhuddion ruthyr eryron gwe

Oedd re redaint dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn wehyu¹⁴
Rhuddion ruthyr eryron gwyn

¹ Gymynad, gymmanat (i gwelis gymynad). *Nid
yw y pennill hwn yn y Ll. C. Onid yw yr hwn
a gan'ym, yn vyr o vraich yr un un, yr hwn sydd
hefyd yn y Ll. Du.*

Yn Longborth gwelais gymynad

Porthid gniv pob cynnviad.

² Eruein brein ar golud.—Ll. P. P.

³ Ac ar gran Cynran madrudd.

⁴ Gwyr yggrit a gwaet am dract.—Ll. P. P.

⁵ Ryw drin.

⁶ Gwyr ruthr, gwyr ysgryt.

⁷ Onawr mab Erbin.—Ll. P. P.

⁸ Gwyr dewr, o Godir (o Odir) Dyfnaint.—Ll. P. P.

⁹ A chyn ry lleddid hwy (we) lladdysseint.

¹⁰ Yn Llongborth gwelcis i Arthur.—Ll. P. P.

¹¹ Cymynt o dur.

¹² Trwr goddaith.

¹³ Grawn odev; neu, Grawn o dcw.

¹⁴ Vehyn.

Oedd re redaint¹ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn voloch²
Rhuddion ruthr eryron coch

Oedd re redaint³ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn eu bwyd⁴
Ruddion ruthr eryron llwyd

Oedd re redaint⁵ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn addas
Rhuddion rhuthyr eryron glas.

Oedd re redaint⁶ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn vagu⁷
Ruddion ruthr eryron du

Oedd re redaint⁸ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn gwenith⁹
Ruddion ruthr eryron brith¹⁰

Oedd re redaint¹¹ dan vorddwyd Geraint
Garhirion grawn anchwant¹²
Blawr blaen eu rhawn yn ariant¹³

MARWNAD URIEN REGED.

DYMCYFARWYDDIAD yn hwch dywal¹⁴
Baran yn nghyvlwch¹⁵
Gwell yd lladd nog yd ydolwch

Dymcyfarwyddiad yn hwch¹⁶ dywal
Dywedydd yn nrws Llech
“Dunawd vab Pabo ni theech”

Dymcyfarwyddiad yn hwch dywal chw-
erw¹⁷
Blwng ehwerthin mor ryvel dorvloeddiad
Urien Reged greidiawl gravel

¹ Oedd re rereint.—Ll. P. ⁹ Grawn wenith.
P. ¹⁰ Eryron blith.—Ll. P. P.
² Boloch.—Ll. P. P. ¹¹ Oedd re rereint.—Ll. P.
³ Oedd re rereint.—Ll. P. P.
⁴ Grawn eubwyd. [P. ¹² Gran awchwant.—L. P.
⁵ Oedd re rereint.—Ll. P. P.
P. ¹³ Blair blaen eirion yn ariant
⁶ Oedd re rereint.—Ll. P. P. Glawr blaen irawn yn
P. ariant.
⁷ Grawn ae bu.—Ll. P. P.
⁸ Oedd re rereint.—Ll. P. P.
¹⁴ Dym kywarwydyat unhuch dywal—Ll. Ddu.
Dim cyfarwyddiad yn Hwch dywal.—Ll. C.
¹⁵ Barau ynghyfolch; neu, Baran ygkyouluch.
¹⁶ Dymkywarwydyat unhwch.—Ll. P. P.
¹⁷ Dymkywardyat unhuch dywal
Chwerthin mor ryvel dorvloeddiad
Urien Reged greidyaul gravel (gael).—Ll. Ddu.
Dim cyfarwyddiad yn Hwch ddywal, chw-
erw ehwerthin mor rhyfel
Darflloeddiad Urien Reged graiddiol.—Ll. C.

Eryr gal yn hwch glew hael¹
Ryvel goddig buddig vael
Urien greidiawl gravel²

Gravael Eryr Gal yn hwch³
Berchen enawr
Cell llyr cain ebyr gwyr glawr

Pen a borthav o vy nhu⁴
Bu cyrehyniad rhwng deu-lu⁵
Mab Cynvarch balch bieuvu

Pen a borthav ar vy nu Pen Urien
Llary llyw ei lu⁶
Ac ar ei vron wen vran ddu

Pen a borthav mywn vy nhrys pen Ur-
Llary llywai llys⁷ [ien
Ac ar ei vron wen bran ai hys

Pen a borthav i'm neddair⁸
Eryr echwydd oedd ni gair⁹
Teyrn-vron trenliad gynnwair¹⁰

Pen a borthav tu morddwyd
Oedd ysgwydd ar ei wlad oedd olwyn yn
nghad
Oedd cledyr cywlad¹¹ rhwydd¹²

Pen a borthav ar vy nghledd
Gwell ei vyw nog yn ei vedd
Oedd dinas i henwredd¹³

Pen a borthav o Godir Penawg¹⁴
Pellyniawg ei huydd¹⁵
Urien geiriawg glodrydd

Pen a borthav ar vy ysgwydd
Ni'm arvollai waradwydd¹⁶
Gwae vy llaw lladd vy arglwydd

¹ Graiddiol eryr gal yn Hwch glen haul rhyfel
Goddig buddig fael
Urien greiddiol gafael.—Ll. C.
² Urien grudyawl gavael.—Ll. Du.
³ Eryr gal unhuch berchen enaur
Kell liyr ebyr guyl (glwyr) glaur.
⁴ Pen a borthav a yntu; neu, a bu tu.—Ll. Du.
Pen a borthav a ynty.—Ll. C.
⁵ By kyrech ynat rug deutu.—Ll. Du.
⁶ Pen a borthav ar yntu
Pen Urien llary llyu eilu.—Ll. Du.
⁷ Llary llyw en llys.—Ll. C.
⁸ Fedeir.—Ll. C.
⁹ Yyr echwydd aed vugel; neu yrrechwyd, yr ech-
wyd oed ungal, &c.
Yr erechwydd aed nu geil.—Ll. C.
¹⁰ Genweir.—Ll. C.
¹¹ Oedd cledyr cad cywlad; neu, Oed cledyr cad cyw-
¹² Oedd ysgwyd ar ei wlad, [lad.—Ll. Du.
Oedd owyn ynghad cywlad rwydd.—Ll. C.
¹³ Gwell y vyw noc yt y ved
Oedd dinas y henured.—Ll. Du.
¹⁴ Godir pennauc; neu, Gorrdir pennog.
¹⁵ Pellyniawg y luyd.—Ll. Du.
¹⁶ Ny marffyllai war at wydd.—Ll. C.

Pen a borthau ar vy mraich
Neus gorug o dir Brynaich¹
Gwedy gwawr elorawr veirch

Pen o borthav yn angad vy llaw
Llary udd llywiau wlad²
Pen post Prydain ryallad

Pen a borthav o du pawl
Pen Urien udd dragonawl
A chyd del dydd brawd ni'm tawr

Pen a borthav a'm porthes
Neud adwen nad arvylles³
Gwae vy llaw lle'm digones

Pen a borthav o du Rhiw⁵
Ac ei eneu ewyn vriw gwaed⁶
Gwae Reged o heddiw

Ni thyrvys vy mraich rhygarddwys vy
Vy nghalon neu'r dores⁸ [ais⁷]
Pen a borthav a'm porthes

Y gelain veinwen a oloir heddiw⁹
A dan bridd a main
Gwae vy llaw lladd tad Ow ain

Y gelain veinwen a oloir heddiw
Ynmlith pridd a derw
Gwae vy llaw lladd vy nghevynderw

Y gelain veiuwen a oloir heno
A dan vain ai dewid¹⁰
Gwae vy llaw llam rym tyngid¹¹

Y gelain veinwen a oloir heno
Ynmlith pridd a thywarch
Gwae vy llaw lladd mab Cynvarch

Y gelain veinwen a oloir heddiw
Dan weryd ac arwydd
Gwae vy llaw lladd vy arglwydd

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a thywawd
Gwae vy llaw llam rym daerawd

¹Nys goruc o dir Bryneich (Odir Bryneich).—Ll. C.

²Llaryud (llaryaid) llywiau wlad.—Ll. C.

Llaryydd llyw ei wlad.—Ll. C.

³Neut atuen nat ar vylles.—Ll. C.

Neud adwen nad arvylles (ar y lles).—Ll. C.

⁴Llym digones.—Ll. P. P.

⁵O dy Riw.—Ll. Du. O ddu Riw.—Ll. C.

⁶Ac y eneuirw gwaet.—Ll. Du.

Ac y eneu ewynrhiw gwaed.—Ll. C.

⁷Ny thyr vis vymbreich rygarduys vy eis.—Ll. Du.

Ny thyrrwys fy mreich rygarduys fy ais.—Ll. C.

⁸Neut dorres; neu, Neur dorreiss.

⁹A oleuir heddyw.

¹⁰Aedenit; neu, a dewyd (a edewit).

¹¹Llad rym tyght; neu Llamryn tynged.

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a main glas
Gwae vy llaw llam rym gallas¹

Y gelain veinwen a oloir heddiw
A dan bridd a dynad
Gwae vy llaw llam rym gallad

Anoeth byd brawd bu yn cynnull²
Am gyrr buelin am drull³
Rhebydd viled Reged dull⁴

Anoeth byd brawd bu yn cynnwys⁵
Am gyrr buelyn amwys⁶
Rhebydd viled Regedwys⁷

Handid Eurddyl avlawen henoeth⁸
A lluosydd amgen
Yn Aber Lleu lladd Urien⁹

Ys trist Eurddyl o'r drallawd heno
Ac o'r llam a'm daerawd¹⁰
Yn Aber Lleu lladd ei brawd

Dyw Gwener gwelais i ddiwyd mawr¹¹
Ar vyddinawr bedydd¹²
Haid heb vodrydav hy bydd¹³

Neu'm rhoddes i Run ryvelvawr¹⁴
Cant haid a chant ysgwydawr
Ac un haid oedd well pell mawr¹⁵

Neu'm rhoddes i Run rwyv iolydd cant-
A chant eidionydd¹⁷ [rev¹⁶]
Ac un rodd oedd well nag ydd¹⁵

Yn myw Rhun reawdyr dihedd¹⁹
Dyrain enwir enbydedd²⁰
Heiyrn ar veirch enwiredd

¹Llam rym gallas.—Ll. Du.

²Annoeth byd braut buyn kynnull.—Ll. Du.

Annoeth byd brawd yn cynnydd.—Ll. C.

³Amgyrr buelyn am drull (amdrull).—Ll. C.

⁴Rebyd vilet (*neu*, wyled) Reged dull.

⁵Annoeth bydd (*neu*, byd) brawd bu yn (*bwyn*) cynnwys.—Ll. C.

⁶Amgyrr buelyn a mwys.—Ll. C.

⁷Rhebydd filed Rhegethwys.—Ll. C.

Rhebyd vilet regeduis (*neu*, rededwys).—Ll. Du.

⁸Handit euirdyl (*neu*, evyrdyl) avlawen.—Ll. Du.

⁹Yn Abner Lley lladd Urien.—Ll. C.

¹⁰Ac o'r llam amdaerawt.

¹¹Gweleis y diwyd mawr; *neu*, difydd; *neu* ddinydd

Gweleis i ddiwyd mawr.—Ll. C. [mawr.—Ll. Du.

¹²Betit, bedit, *neu* bedydd.

¹³Hubydd.—Ll. Du.

Heid heb vodrydav hubyd.—Ll. Du.

Heid heb fodrydau hy byd.—Ll. C.

¹⁴Neu rivedliawr; *neu* ryfeddfawr; *neu* rhyfeddliawr.

¹⁵Ac un oedd well pell mawr.—Ll. C.

¹⁶Rhwfyddydd cantref.—Ll. C.

¹⁷A chant eudyonyd.—Ll. Du.

¹⁸Ac un (rod) oedd well nogyd.—Ll. Du.

¹⁹Rheawdyr dyhedd; *neu*, creawdyr dyhed.

²⁰Dyrein enwir eu bydedd (*neu*, enbydedd).—Ll. Du.

Dyrein enwir eu bydedd.—Ll. C.

Mor yw gogwn vy anaf¹
Arglyw pob un yn mhob hav
Ni wyr neb nebawd arhav²

Pwyllai Dunawd³ marchawg gwain
Er echwydd⁴ gwneuther celain
Yn erbyn crysайд Owain⁵

Pwyllai Dunawd ydd presen⁶
Er echwydd⁷ gwneuthur cadwen,
Yn erbyn cyfrysedd Pascen.

Pwyllai Wallawg marchawg trin
Erechwydd⁸ gwneuthur dyvin
Yn erbyn cyfrysedd Elphin.

Pwyllai Vran vab y Mellyrn⁷
Vu'n diol i losgi vy ffyrn¹⁰
Blaidd a vygai wrth ebyrn¹¹

Pwyllai Vorgant ev a'i wyr
Vu'n diol i losgi vy nhymyr¹²
Llug a gravai wrth glegyr¹³

Pwyllais i pan las Elgno
Frowyllai lavyn a reiddio Pyll¹⁴
A phebyll o'i vro.

Eilwaith gwelais gwedy gweithien¹⁵
Aur ysgwyd ar ysgwydd Urien¹⁶
Bu ail yno Elgno hen

Ar erechwydd ethyw gwallt¹⁷
O vraw marchawg ysguall¹⁸
A vydd wrth Urien arall¹⁹

Ys moel vy arglwydd er evras gwrth²⁰
Ni's car cedwyr ei gas²¹
Lliaws gwledig rhydreulias

¹ Mor vi gogun vy anaf.—Ll. Du.

Mor yw gogwn fy arnaf (*neu*, arwaf).—Ll. C.

² Arnaf.

³ Pwyllic Dunawd; *neu*, Pylleic Dunawd.

⁴ Erechwydd.

⁵ Crysoedd Owain; cryssed, *neu*, cyfrysedd Owain.

⁶ Pwyllic Dunawd, ud presen.

⁷ Erechwyd.

⁸ Erechwyd.

⁹ Melsyrn; *neu*, melhyrn.—Ll. Du.

¹⁰ Vyn Dihol llogi uy ffyrn.—Ll. Du.

¹¹ Bleid ulgei (fu gai; vu gel; milgi) wrth Ebyrn.—Ll. Du.

¹² Uyn dihol llogi uyn tymyr.—Ll. Du.

¹³ Llye a gravei wrth Glegyr.—Ll. Du.

¹⁴ Ffrowylle lavyn ar reidyo Pyll.—Ll. Du.

Ffrowylle lafyn ar eiddo (ereidyo) Pyll.—Ll. C.

¹⁵ Gweleis i gwedy gweithiau.—Ll. Du.

¹⁶ Uryein.—Ll. Du.

¹⁷ Ar erethyad (erechuud) ethyw guallt (guall).—Ll. Du.

¹⁸ Ysgueill; ys gweill, ysgweill.

¹⁹ A fydd fyth Urien arall.—Ll. C.

²⁰ Ys moel yu fy arglwydd yr (ys) euras gwrth.—Ll. C.

²¹ Nys car cadwyr y gas.—Ll. Du. [C.]

Angerdd Urien is agro genyv¹
Cyrchyniad yn mhob bro
Yn wyse Llovan Llawddifro²

Tawel awel ti hirglyw³
Odid a vo molelyw
Nam Urien cen mid yw

Llawer ei gellic a hebawc wyrenic
A lithiwyd ar y llawr
Cyn bu Erllecon llaweddrawr⁴

Yr aelwyd hon a'i goglyd gawr,⁵
Mwy gorddyvnasai ar ei llawr
Medd a meddwon eiriawr⁶

Yr aelwyd hon neu's cudd dynad
Tra vu yw ei gwarcheidwad
Mwy gorddyvnasai circhiad

Yr aelwyd hon neu's cudd glesin
Yn myw Owain ac Elphin
Brenasai ei phair breiddin⁷

Ar aelwyd hon neu's cudd callawdyr
Mwy gorddyvnasai am ei bwyd [llwyd
Cleddyval dywal diarswyd

Yr aelwyd hon neu's cudd caen vieri⁸
Coed cynneuawg oedd iddi⁹
Gorddyvnasai Reged rodidi

Yr aelwyd hon neu's cudd drain¹⁰
Mwy gorddyvnasai ei chyngrain
Cwmwyrnas cyweithas Owain¹¹

Yr aelwyd hon neu's cudd myr¹²
Mwy gorddyvnasai babir gloyw
A chyveddau cywir

Yr aelwyd hon neu's cudd tavawl¹
Mwy y gorddyvnasai ar ei llawr
Medd a meddwon eiriawl

Yr aelwyd hon neu's cladd hwch
Mwy gorddyvnasai elwch gwyr
Ac am gynr cyveddweh¹⁴

¹ Ys a gro (agro) gennyv.

² Yn uisc lovan law diffro.—Ll. Du.

Yngwise Louan law divro.—Ll. P. P.

³ Tael anel ty (fu) hirglyu.—Ll. Du.

⁴ Cyn by Erllecon llawedtraur.—Ll. Du.

Cyn y bu Erllecon Llyweddiawr.—Ll. C.

⁵ Ae goglyd gawr: *neu*, ai goglyd gawr.—Ll. C.

⁶ Eiriawl.—Ll. C.

⁷ Berwassei ei phair breiddin.—Ll. Du.

Berwassei ei pheir breid din.—Ll. P. P.

⁸ Neus cud cein vieri coed.—Ll. Du.

⁹ Cynnevaut oed idi.—Ll. D.

¹⁰ Yr aelwyd hon sai ddreind.

¹¹ Cymmwrnas, cymdeithas Owain.—Ll. C.

¹² Neus cyd myr. ¹³ Neus cud tafawl.—Ll. C.

¹⁴ Ac amgryn cyfeddweh.—Ll. C.

Yr aelwyd hon neu's cladd cywen
Ni's eiddiganai angen¹
Yn myw Owain ac Urien

Yr ystwfwl hwn a'r hwn draw
Mwy gorddyvnasai amdanaw
Elweh llu a llwybyr anaw²

MARWNAD CYNDDYLAN AB CYNDRWYN.

SEVWCH allan vorwynion a syllwch
Werydre Cynddylan
Llys Pengwern neud tandde
Gwæ ieuaine à eiddynt brodre³

Un pren â gwyddvid arno⁴
O dianc ys odid⁵
A vyno Duw dervid⁶

Cynddylan calon iaen gauav
A wânt Twrch trwy ei ben⁷
Ti a roddest cwrwv Tren⁸

Cynddylan calon goddaith wanwyn
O gyvlwyn am gyviaith⁹
Yn amwyn Tren, trev ddifaith

Cynddylan bevyr-bost cywlad¹⁰
Cadwynawg cyndyniawg cād¹¹
Amysgai Tren¹² trev ei dād

Cynddylan vyvyr-bwyll o vri¹³
Cadwynawg, cyndyniawg llu
A mysgai¹⁴ Tren hyd tra vu

Cynddylan calon milgi
Pan ddisgynai yn nghymhelri cād
Celanedd a laddai

Cynddylan calon hebawg
Buddai'r enwir cynddeiriawg¹⁵
Cenau Cyndrwyn cyndyniawg

Cynddylan calon gwyth-hweh¹
Pan ddisgynai yn mhriv-lweh cād²
Celanedd yn ddeu-drweh

Cynddylan gullwch gynniwiad llew
Blaidd ddylyn ddisgyniad³
Ni adver Twrch trev ei dād

Cynddylan hyd tra attad
Ydd adai ei galon mor wylad
Gantaw mal y twrww i gād⁴

Cynddylan Powys borfor wych yt
Cell esbyd bywyd ior⁵
Cenau Cyndrwyn cwynitor

Cynddylan wyn vab Cyndrwyn
Ni mād wisg baryv an ei drwyn⁶
Gwr ni bu gwell no morwyn⁷

Cynddylan cymmwyad wyt⁸
Ar meithyd na veddyliwyd⁹
Am drebull tull dy ysgwyd¹⁰

Cynddylan cae di y rhiw
Er yddaw Lloegyryws heddiw¹¹
Amgeledd am un nid gwiw¹²

Cynddylan cae di y nen¹³
Yn i ddaw¹⁴ Lloegyryws drwy Dren
Ni elwir coed o un-pren¹⁵

Gan vy nghalon i mor dru
Cysylltu ystyllod du
Gwyn-gnawd Cynddylau cynran canllu¹⁶

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
Heb dân heb wely
Wylav dro¹⁷ tawav wedy

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
Heb dân heb ganwyll
Namyn Duw pwy a'm dyry pwyll

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno,
Heb dân heb oleuad
Elid amdaw am danad

¹ Ni eiddiganeî angen.—Ll. C.

² A Llwybyr anaw.—Ll. C. & Ll. Du.

³ Gwæ ieuane a eiddyn brodyrde (*neu*, brodyrde).

⁴ Unpren a govit anaw. [—Ll. Du.]

⁵ O diemic yr odit.

⁶ Ac a fynno Duw derffid.

⁷ A unant turch trwy y benn.

⁸ Cu (*tw*) a rodeist curuf (*yr kwrwf*, *twrwf*) Tren.

⁹ O gyfly yn amgyfieith.

¹⁰ Bwyrbost kyulat.

¹¹ Cildynnauc cat.

¹² A myseî (*mysce*, *amygsei*) tren; *neu*, A mucsei Tren.

¹³ Cynddylan vyvyrbwyll (*bevyrbwyll*) off ri (*ry*).—Ll. Du.

¹⁴ A mucsei; a myseî; *neu*, amugsei.

¹⁵ Buddair, (*neu*, Bu tair) enwir cynddeiriawg.

¹ Cyndylan callon guythhuch.

² Priffwch cad.

³ Llei (*blai*) dilyn dis gynnat.

⁴ Mal y guruf y gat (*y gwrf* a gat).

⁵ Cell a byt bywyt ior.

⁶ Fy mad-wisc baraf am ei drwyn.

⁷ Gwr ny les gwell no morwyn.

⁸ Cymoyt (*cynewuyt*) wyt.

⁹ Ar meithyd na veddylywt (*bydylywt*)

Armeityd na bydy lwyd.—Ll. P. P.

¹⁰ Yr ydau (*yny daw*) Lloegrwys heddiw

¹¹ Nid yw gwiw; *neu*, nid iw; *neu*, nydiu.

¹² Cae di dy nenn. ¹³ Yng ddaw; *neu*, yn y dau.

¹⁴ Ny elvir coel o unpren.—Ll. Du.

¹⁵ Cyngran canllu. ¹⁶ Wylaf wers.—Ll. P. P.

Ystavell Cynddylan ys tywyll ei nen
Gwedy gwên gyweithydd
Gwae ni wna da a'i dywydd¹

Ystavell Cynddylan neud aethwyd heb
wedd²
Mae yn medd dy ysgwyd³
Hyd tra vu ni bu doll glwyd

Ystavell Cynddylan ys digarad heno
Gwedy 'r neb pienvad⁴
Wi o angau byr a'm gad⁵

Ystavell Cynddylan nid esmwyth heno⁷
Ar ben Careg Hydwyth⁸
Heb nêr heb niver heb ammyth

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno⁹
Heb dân heb gerddau
Dygystudd deurudd dagrau

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
Heb dân heb deulu
Hidyl mau yd gynu¹⁰

Ystavell Cynddylan a'm gwân ei gweled¹¹
Heb döed heb dân¹²
Marw vy nglyw byw my human¹²

Ystavell Cynddylan ys peithiawg heno¹³
Gwedy eedwyr-voddawg
Elvan Cynddylan Caeawg.¹⁴

Ystavell Cynddylan ys oergrai heno
Gwedy y parch a'm buai
Heb wyr heb wragedd a'i cadwai

Ystavell Cynddylan ys arav heno
Gwedy colli ei hynav
Y mawr drugarawg Dduw pa wnav¹⁵

Ystafell Cynddylan ys tywyll ei nen
Gwedy diva o Loegyryws¹⁶
Cynddylan ac Elvan Powys

Ystavell Cynddylan ys tywyll heno
O blant Cyndrwyn
Cynon a Gwion a Gwyn

Ystavell Cynddylan a'm erwan pob awr
Gwedy mawr amgynnyrdan¹
A welais ar dy bentan

Eryr Eli ban ei lev
Llewsai gwyr llyn²
Crau calon Cynddylan wyn³

Eryr Eli gorelwi heno⁴
Yn ngwaed gwyr gwynnovi
Ev yn nghoed trwm hoed i mi⁵

Eryr Eli a glywaw heno
Creulyd yw ni's beiddiaf
Ev yn nghoed trwm hoed arnav

Eryr Eli gorthrymed heno
Dyfyrynt Meisir mygedawg
Dir Brochvael hir rhygodded

Eryr Eli eeheidw myr
Ni thraidd pysgod yn ebyr
Gelwid gweled o waed gwyr⁶

Eryr Eli gorymda coed
Cyvore ciniawwa⁷
A'i llaweh llwyddid ei draha⁸

Eryr Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei adlais⁹
Eiddig am gîg à gerais¹⁰

Eryr Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei ieuau¹¹
Eiddig am gîg Cynddylan

Eryr Pengwern pen-garn llwyd
Aruchel ei adav
Eiddig am gîg a garav¹²

Eryr Pengwern pell galwawd heno¹³
Ar waed gwyr gwylawd
Rhy gelwir¹⁴ Tren trev ddfawd

¹ Ae dyvyd ; neu, Ae dywydd.

² Aethuyt heb ned.

³ Mae yn bed dy yscuyt (ascwyt).

⁴ Gwedy'r neb pieu vat.

⁵ Owi a angau byr im gad ; neu, Wi a agheu byr am

⁶ Neud eisinwydd heno. [gat.

⁷ Carreg hydwydd (hytuyth).

⁸ Stavell Gynddylan ystywyll heno.

⁹ Hidyl ieu ytgynnu. Hidyl nien yt gynnu.—Ll. P. P.

¹⁰ Ystavell Cynddylan amgen ei gweled.

¹¹ Heb doeth heb dan.—Ll. C. Heb doet heb dan.—Ll. Du.

¹² Maru vyglyu byu mu human.—Ll. Du.

¹³ Ys peithwae heno ; Ys peithwg (peithwae) heno.—Ll. C.

¹⁴ Caeawc.

¹⁵ Y mawr-drigawc Dduw pa wanaf.

¹⁶ Gwedy dyva o Loegyryws.

¹ Ystafell Gynddylan amorwan pob awr
Gwedy mawr anghyvrn (anghyvyrdan, ymgynnyrdan).—Ll. Du.

² Lleisieu gwyr llyn.—Ll. C. Gwyr llyn.—Ll. Du.

³ Creu callon Kyndylan roynn.—Ll. Du.

⁴ Eryr Eli gorelwi heno eu gwaed gwyr gwynnafi.

⁵ Eü goet trwm hoet arnaf yni.—Ll. Du.

⁶ Oet y mi ; neu, Arnaf fi.

⁷ Gelwit gulet (gwelit) o waet gwyr.—Ll. D.

⁸ Cyvore ciniawa.—Ll. C.

⁹ Ae llauch lluydit y draha.

¹⁰ Aruchel y atlas (neu, addes).

¹¹ Eiddig am gîg a gares.—Ll. C.

¹² Eiddig am gîg a gares.—Ll. C.

¹³ Aruchel y ewan.—Ll. P. P. ¹² Gîg Cynddylan.

¹⁴ Pell galwant heno. ¹¹ Ys gelwir.—Ll. P. P.

Eryr Pengwern pell gelwid heno
Ar waed gwyr gwelid
Rhy gelwir Tren trev lethrid

Eglwysau Bassa y orphowys¹
Y diwedd ymgynnwys²
Cledyr cād calon Argoedwys.

Eglwysau Bassa ynt faeth heno³
Vy nhavawd a'u gwnaeth
Rhudd ynt wy rhwy vy hiraeth⁴,

Eglwysau Bassa ynt wng heno⁵
I etivedd Cyndrwyn
Tir mablan Cynddylan wyn⁶

Eglwysau Bassa ynt dirion heno
Ys gwaedlyd eu meillion⁷
Rhudd ynt wy rhwy vy nghalon⁸

Eglwysau Bassa collasant eu braint
Gwedy diva o Loegyryws
Cynddylan ac Elvan Powys⁹

Eglwysau Bassa ynt ddiva heno
Eu cedwyr ni phara¹⁰
Gwyr a wyr a mi yma

Eglwysau Bassa ynt barwar heno¹¹
A minnau wyv dyar¹²
Rhudd wy rhwy vy ngalar¹³

Y drev wen yn mron y coed
Ys ev yw ei hevras eirioed
Ar wyneb ei gwellt y gwaed¹⁴

Y drev wen yn y tymmyr
Ei hevras ei glas vvywr
Ei gwaed a dan draet ei gwyr¹⁵

Y drev wen yn y dyfrynt
Llawen y byddair wrth gyvamug cād¹⁶
Ei gwerin neu'r derynt¹⁷

¹ Eglwysau Bassa ynt faeth heno.

² Y diwedd ymgynnwys.

³ Ynt tirion heno.—Ll. Du.

⁴ Rud ynthyw a hwy fyhiraeth.—Ll. Du.

⁵ Ynt yng heno y etivedd Cyndrwyn.

⁶ Mablan Cynddylan wyn.

⁷ Y gwaeth eu meillyon; y gwnaeth eu meillyon.—
Ll. P. P. Yn gwaedlyd (gwaedlef) ei meillion.—
Ll. Du.

⁸ Rhudd yn hwy rhwy fy nghalon.—H. Du. *Neu*,

Rud ynt vy rwy vy gacallon.

⁹ Kyndyl ac Elvan Powys.

¹⁰ Y chetwyr ny phara.

¹¹ Ynt barwar (farwar) heno.

¹² A minneu wye ordyar.—Ll. P. P.

¹³ Rud vy rwy vyggalar: rud ynt wy rwy vyggalar.

¹⁴ Br uyneb y gwellt y gwaet.

¹⁵ Y drev uen ynt (yn yd) hymyr.

¹⁶ Y hevras y glass vvywr. Y gwaet a dan draet y gwyr.

¹⁷ Llawen y bydeir wrth gyvamud (gyvanrud) kat.

¹⁸ Y gueryn neu'r derynt.

Y drev wen rhwng Tren a Throdwydd
Oedd gnodach ysgwyd tón
Yn dywod o gād nog yt ych yn ech-
wydd¹

Y drev wen rhwng Tren a Thraval
Oedd gnodach y gwaed ar²
Wyneb gwellt nog credig braenar

Gwyn ei vyd Freuer³ mor yw di haint
Heno gwedy colli cevnaint⁴
O anfawd vy nhavawd yd lesaint

Gwyn ei vyd Freuer mor yw van
heno⁵
Gwedy angau Elvan
Ac eryr Cyndrwyn Cynddylan

Nid angau Freuer a'm de heno
Am damorth brodyrde
Dihunav wylav vore⁶

Nid angeu Freuer a'm gwna haint
O ddechreu nos hyd ddewaint
Dihunav wylav bylgaint

Nid angau Freuer⁷ a'm tremyn heno
A'm gwna gryd iau melyn⁸
A chochau dagrau dros erchwyn

Nid angau Freuer a ernywav heno⁹
Namyn my hun mi wan-glav¹⁰
Vy mrodyr a'm tymmyr a gwyuav

Freuer wen brodyr a'th vaeth
Ni hanoeddynt o'r difaeth
Gwyr ni vegynt vygyliaeth¹¹

Freuer wen brodyr a'th vu
Pan glywynt gyvrenin llu
Ni echwydd sydd ganthu¹²

Mi a Freuer a Medlan
Cyd yd vo cād yn mhob man
Ni'n tawr ni laddawr ein rhan¹³

¹ Noc yt ych y echwydd.

² Oed gnodach y gavat (ganet, gwaet) *neu*, Gnoch y
gwaet (gwaet yn ar).

³ Guyn y vyt Freuer; *neu*, Guyn y vyt Treiry.
Gwyn ei vyd Freuer mor yw haint.

⁴ Ceuneint, ceuneint.

⁵ Gwyn byd Freuer mor yw wann. Ll. P. P.

⁶ Du hunav uylav vore.

⁷ Ny agheu freuer.

⁸ At am gwna gryd iau melyn.

⁹ Ny aghen freuer a ernuwav heno.

¹⁰ Ny wanglav.

¹¹ Wyr ny fegynt vygyliaeth.

¹² Ny echwyddi sydd ganthu.

Ni echwyddi sydd ganthu.—Ll. Du.

Ni echwyddi fydd ganthu.—Ll. P. P.

¹³ Nyn tawr ny ladaur an ran.

Y mynydd cyd ad vo uwch¹
Nid eiddigadav dwyn vy muweh
Er ysgawn gan rai vy rluweh

Amhaval ar Avaerwy
Ydd aa Tren yn y Trydonwy
Ac ydd aa Twrch yn Marchawy²

Amhaval ar Elwydden³
Ydd aa Trydonwy yn Nhren
Ac ydd aa Geirw yn Alwen⁴

Cyn bu vy nghlyched groenyn gavyr⁵
Galed chwannawg i gelin⁶
Rym goruc yn veddw vedd bryvyn⁷

Cyn bu vy nghlyched
Croen gavyr galed
Celyngar y lillen
Ryngoruc yn vedw ved Tren.

Gwedy vy mrodyr o dymmyr Havren
I am dwylan Dwryrw
Gwae vi Dduw vy mod yn yvw

Gwedy meirch hywedd a chochwedd
ddillad
A phluawr melyn
Main vy nghoes nid oes ym dremyn⁸

Gwartheg Edeyrniawn ni buant gerdd-
enin
A chan neb nid aethant yn myw⁹
Gorwyniawn gwr o Uwehnant¹⁰

Gwartheg Edeyrniawn ni buant gerdd-
enin
A chan neb ni cherddynt
Yn myw Gorwyniawn gwr edvynt¹¹

Edwyn warth gwarthegydd¹²
Gwerth gwyl a negydd¹³
Ar a ddyvo dragwarth a'i deubydd

¹Y mynydd kyt at vo uch
Nyt eidigafaf y duyn tym buch
Yr ysgaun (ys ys cawn) gan rei vy ruch.

²Amhaval ar avauerwy
Yd y Tren yn y Trydonwy
Ac yd aa Twrch yn marchawy (marchnwy).
³Am haul ar Elyuden (Elfydden).

⁴Geirw am Alwen.—Ll. Du.
⁵Cyn bu vyghlychet croenen (groen) gawyr.

⁶Galed chwannawc i gelen (gelein).

⁷Rum goruc y wedu ved Tren bryuynn.—Ll. P. P.

⁸Rym goruc yn feddw fedd brynn.—Ll. Du.

⁹Mein vynghoes nym oes dudedyd.—Ll. P. P.

¹⁰A chant (cherdd) neb nyd aethant ym buw
(byw).

¹¹Gwyr a uchuunt (uchnant).Gorwynnion wyr a uch
uant.—Ll. P. P.

¹²Ym buyf Gorwynnyau gwr Eduyn.

¹³Warth gwarthegydd.—Ll. P. P.

¹⁴Gwerth gwyla negydd.

Mi a wyddwn à oedd da,
Gwaed am eu gilydd gwrda

Rhug¹ gwraig Gwrtlmwl byddai gwân
Heddyw byddai ban ei dysgyr
Hi gyn na diva ei gwyr²

Tywarchen Ercal ar âr dywal
Wyr o edwedd Morial
A gwedy Rhys mae rhysonial³

Heledd hwyedig ym gelwir
O Dduw padyw yth roddir⁴
Meirch vy mro ac eu tir

Heledd hwyedig a'm cyveirch
O Dduw padyw yth roddir gwrwm seirch
Cynddylan ar bedwar-deg meirch

Neu'r syllais olygon ar dirion dir
O orsedd Orwynion
Hir hwyl haul hwy vy nghovion

Neu'r syllais o Ddinlle Vrecon⁵
Freuer werydre
Hiraeth am damorth brodyrdd⁶

Llâs vy mrodyr ar unwaith
Cynan Cynddylan Cynwraith⁷
Yn amwyn Tren trev ddifaith

Ni sangai wehelyth ar nyth Cynddylan
Ni thechai droedfedd fyth
Ni vagas ei vam vab llyth

Brodyr ambwyad ni vall
A dyvynt val gawyail coll⁸
O un i un edynt oll

Brodyr ambwyad a ddug Duw rhagov
Vy anfawd ai goruc
Ni obrynynt faw ei fug⁹

Teneu awel tew ledcynt
Peraidd y rhychau ni pharad a'u goreu¹⁰
Ar a vu nad ydynt¹¹

¹Bei.—Ll. P. P.

²Rhei gureu gyrtlmwl bydei guan hediw.
Bydai ban y dysgyr hi gyva (Ll. D. gyn na) diva
y gwyr. [wyr.]

³Tywarchen ercal ar er (ar) dyual wyr (er erdywal
O etwed (etiued) Moryal a gwedy Rhys maer y sonal.

⁴O Dduw padyw yth rodir.

⁵Vreiddun.—Ll. P. P.

⁶Yma canlyn y darn pennill hwn:
Marchawg o Gaer Adnan
Nid oedd hwy a gwynion
Gwr o Saneir.

⁷Cynvreith (Kynwreith).

⁸A dyvynt val gwail coll.

⁹Ny o brynynt faw er fug.

¹⁰Ny pharat (pharae) ae goreu.

¹¹Ara vu nad ydynt.

As clywo a Duw a dyn
As clywo ieuanc a llyn
Mevyl barvau madden hedyn¹

Yn myw ehedyn ehediai²
Dillad yn araws gwaed vai
Ar glas verau nav nwyvai

Rhyveddav dinlaer nad yw²
Yn ol eilydd celwydd clyw⁴
Yn ngwall Twrch tōri enau cnyw

Ni vu niwl ai mwg⁵
Ai cedwyr yn cyvamwg
Yn ngweirglawdd aer yssydd ddrwg

Endewais o weirglawdd aer ysgwyd⁶
Digyvyng dinas i gedyrn⁷
Goreu gwr Garanmael

Caranmael cymwy arnad
Atwen dy ystle o gād
Gnawd mân ar ràn cynniviad

Cynniv oedd ognaw llaw hael⁸
Mab Cynddylan clod avel
Dyweddw'r Cyndrvynin Caranmael

Caranmael oedd dihaidd
Ac oedd deholedig trev tād
A geiswys Caranmael yn ynad⁹

Caranmael cymmwyedd ognaw¹⁰
Mab Cynddylan clod arllaw
Nid ynad cymmynad o honaw¹¹

Pan wisgai Garanmael gadbais Cynddyl-
an
A pheryrddiaw ei ðnen¹²
Ni chafai Franc tanc o'i ben¹³

Amser y bum i vras vwyd
Ni ddychavwn vy morddwyd
Er gwr à gwynai clav gornwyd¹⁴

Brodyr ambwyad innau
Ni's cwynai glevyd cornwydau
Un Elvan Cynddylan dau

Ni mād wisce briger nyw dirper¹
O wr yn nirvawr gywrysedd
Nid oedd levawr vy mroder²

Onid rhag angau a'i aelau mawr
A gloes glās verau
Ni byddav levawr innau³

Maes Maoddyn neu's cudd rhew
O ddiva da ei oddeu⁴
Ar vedd Eirinwedd eiry tew

Tom Elwyddan neu's gwlych gwlaw⁵
Mae⁶ Maoddyn y danaw
Dyn vai Gynon i'w gwynaw⁷

Pedwar pwn broder a'm bu
Ac i bob un penteulu
Ni wyr Tren berchen iddi⁸

Pedwar pwn broder a'm buant
Ac i bob un gorwyv nwyviant
Ni wyr Tren perchen cyngant⁹

Pedwar pwn terwyn¹⁰ o addwyn vrodyr
A'm buant o Gyndrwyn
Nid oes i Dren berchen mwyn

Gosgo yngod addoed arnad¹¹
Nid wyv bylgaint gyvod
Neu'm gwânt ysgwr o gwr dyvod¹²

Gosgo di yngod a thech
Nid wyd ymadrawdd dibech¹³
Nid gwiw clain yth grain y grech

Amser i buant addwvyn,
I cerid merched Cyndrwyn
Heledd Gwladus a Gwenddwyn

Chwiorydd a'm bu diddan¹⁴
Mi a'u collais oll achlan
Freuer Medwyl a Medlan

¹ Madeu hed yn.

² Ym byw ehedyn ehediei.

³ Rywedaf dincleir nadiv.

⁴ Yn ol kilyd kelyd klyw.—Ll. P. P.

⁵ Ny vu niwl ae muc: Nywy ae nywl ae mwc.—Ll. P. P.

⁶ Edeueis y veirglawdd aer ysguyt.

Edeweis i weirgledd ae ysgwyd.—Ll. Du.

⁷ Digyvyng dinas y Gedyrn.

⁸ Kynnivoed o gnaf llaw hael: Kymwed ognaw llaw hael.—Ll. P. P.

⁹ Oed diheid ac oed diholedic

Trev tat a geissuys

Karanmael yn gat.

¹⁰ Cymwed ognaw.

¹¹ Nyt ynat kyt mynat ohonau-

¹² A phyrirydau y onnen.

¹³ Franc oe ben.

¹⁴ Yr gur a guyneu klav gomuyt.

¹ Nyw dirper awr.

² Ny mat uisc briger nyu dirper awr.

Our yn dirvawr gyryssed

Nyt oed leuaur ymbroder.

³ Ny bydaf leuawr innau.

⁴ O diva da y odeu.

⁵ Tom Eluithan neus gulych glaw.

⁶ Mae.—Ll. P. P.

⁷ Dyn yei (dylyei) Gynon y guynan.

⁸ Ny wyr Tren berchen y du.

⁹ Kygant.—Ll. P. P.

¹⁰ Peduar pun tervyn.

¹¹ Gosgo yngod adot (adof) arnad.

¹² Neum gunant ysgur o gurr dyvot (o gwr dy got).

¹³ Nid ymadrawdd dibech.—Ll. Du.

¹⁴ Chwiorydd am byddidan.

Chwirydd a'm bu hevyd
Mi a'u collais oll i gyd
Gwledyr Meisyr a Cheinvryd

Llâs Cynddylan llâs Cynwraith
Yn amwyn Tren trev ddifaith
Gwae vi vawr araws eu llaith

Gwelais ar lawr Maes Togwy
Byddinawr a gawr gymmwy
Cynddylan oedd cynnorthwy

Celein a sych a du tân¹
Pan glywv godwrvv godaran
Llu Llemenig mab Mahawen

Arbènig lleithig llurig
Yn nghyhoedd aer gwythgwaith-vuddig²
Flam daphar llachar Llemenig

CANU LLYWARCH HEN, I'W HENAINT A'I VEIBION.

CYN bum cain vaglawg bum cyfes eir-
Ceinvygir ni eres [iawg³
Gwyr Argoed eirioed a'm porthes

Cyn bum cain vaglawg bum hy
A'm cynnwysid yn nghyvyrdy
Powys paradwys Cymry

Cyn bum cain vaglawg bum eirian
Oedd cynwayw vy mhar⁴
Oedd cynnwv cevyn-grwm vvv trwm
[wv truan

Baglan bren neud cynhauav⁵
Rhudd rhedyn melyn calav
Neu'r digerais a garav

Baglan bren neud gauav hyn
Yd vydd llavar gwyr ar lyn⁶
Neud diannerch vy erchwyn⁷

Baglan bren neud gwanwyn
Rhydd côgau goleu ewyn⁸
Wv digariad gan vorwyn

Baglan bren neud cyntevin
Neud rhudd rhych neud crych egin

¹ Celein a sych o dy tân.

² Ynghyhoedd airgwyth gwaith fuddig.

³ Bun (bwn) cyffes eiryanc.

⁴ Oed kymueu vvm par.

⁵ Neut kyn trayaf.

⁶ Ytuyd (ydwyt) llavar guyr ar lyn.

⁷ Neut diannerch vy euryr.

⁸ Rud eogeu goleu euyr.

Edlid ym edrych yth ylvn¹

Baglan bren gaugen voddawg
Cynnylech hên hiraethawg²
Llywarch leverydd nodawg³

Baglan ben gangen galed
A'm cynnwysi Duw difred⁴
Elwir pren cywir cynnired

Baglan bren bydd ystywell
A'm cynnylech a vo gwell
Neud vvv Llywarch lawer pell⁵

Yn cynmwedd y mae henaint â mi⁶
O'm gwallt i'm daint
A'r cloyn à gerynt yr ieuaint⁷

Y mae henaint yn kymued
A mi om gwallt im danned
Ar cloyn a gerynt y gwraged

Dyrgweny gwynt⁸ gwyn gne godre
Dewr hydd diwlydd bre⁹ ?gwydd
Eiddil hên hwyr yd re¹⁰

Y ddeilen hon neu's cynnired gwynt
Gwae hi o'i thynged
Hi hên eleni y ganed

A gerais er yn wâs yssy gâs gènyv
Merch estrawn a march glâs
Neud nad mi eu cyvaddas¹¹

Vy mbedwar priv-gâs erymoed¹²
Ymgvarvyddynt yn unoed¹³
Pâs a henaint haint a hoed

Wv hên wv unig wv anelwig oer
Gwedy gwely ceinmyg
Wv truan wv tridyblyg

¹ Etryd ym edrych yth linin.—Ll. C.

Neu, Edryd i'm edrych ith ylvn.

Edlid yn edryd ith ylvn.—Ll. Du.

² Cynnylech hên hiraethauc.

³ Lleveryd vodauc.

⁴ Am cynnylech Duw diffred.

⁵ Neut ytt Lyuarch lawer gwell.—Ll. C.

Neu, Neut ytt hytrach lawer pell.

Neud wtt Llywarch lawer pell.—Ll. Du.

⁶ Y mae henaint yn kymued a mi.—Ll. P. P.

⁷ Ar cloyn a gerynt yr ieuaine.—Ll. Du.

Ar cloyn a gar yr ieuaint (ieuaine).—Ll. C.

⁸ Dyr guenn (dyr gweny) guynt.

⁹ Deurhyd diulyd bre (Dewr hyd ddiwlydd bre).

¹⁰ *Neu*, Huwr ydyre (hwys y dyre).

¹¹ Y sy (ysydd) gennyf yn gâs.

A gerais er yn was.—Ll. Du.

Neu, Deubeth a gerais er yn was

Merch i estron a march glas

A heddyw nid ytt gyfaddas.

¹² Fy (ym) pedwar prifgas erioed (eirmoed).—Ll. Du.

¹³ *Neu*, Yn gyvarvydynt yn unoed.

Neu, Pan gyfarfyddynt yn unoed.

Ynghyuerudynt yn unoed.—Ll. P. P.

Wyv tridyblyg hên wyv anwadal drud
Wyf ehud wyv anwar
Y sawl a'm caroedd ni'm câr

Ni'm câr ni'm cymired neb
Ni allav ddarymred
Wi o angau na'm dygred

Ni'm dygred na hun na hoen
Gwedy y lleas Llawr a Gwên¹
Wyv anwar abar wyv hên

Truan o dynged a dyngwyd²
I Lywarch ar y nos y ganed³
Hir gniv heb esgor lludded

Na wisg wedy cwyn na vid wrwyn dy
vryd⁴
Llem awel a chwerw gwanwyn⁵
Na'm cyhudd vy mam⁶ mab yt wyv

Neud adwen ar vy ngwên⁷
Yn hanvod cun achen⁸
Tri gwyddorig elwig awen⁹

Llym vy mhâr llachar yngryd¹⁰
Armaav i wyliaw rhyd¹¹
Cynnydd anghwyv Duw gennyd¹²

O diengyd a'th wylwyv¹³
O'th ryleddir a'th gwynwyv
Na choll wyneb gwyr argnwyv¹⁴

Ni chollav dy wyneb trin woseb er¹⁵
Pan wisg glew yr ystre¹⁶
Porthav gniv cyn mudav lle¹⁷

Rhedegawc tòn ar hyd traeth
Echadav tòrid arvaeth cād acdo¹⁸
Gnawd fo ar fraeth

Ysid ym a leva wyv
Briwaw pelydyr parth y bwyv¹
Ni levarav na fowyv²

Meddal mignedd caled rhiw³
Rhag carn cawn tâl glan a vriw⁴
Eddewid ni wneler nid gwiw⁵

Gwasgarawd naint am glawdd caer⁶
A minnau a rinaav⁷
Ysgwyd bryd briw cyn techav

Y corn a'th roddes di Urien
A'r arwest aur am ei ên
Chwyth ynddo o'th daw angen

Er ergryd angau rhag angwyr Lloegyr⁸
Ni lygrav vy mawredd
Ni ddychauav rianedd⁹

Tra vum i yn oed y gwâs draw
A wisg o aur ei ottoew¹⁰
Byddai re y rhuthrwn y waew

Diheu diwair dy waes¹¹
Ti yn yvw a'th dyst rylâs
Ni bu eiddil hen yn wâs,

Gwên wrth Lawen y ddwylwys neith-
wyr¹²
Arthur ni thechas¹³
Aer a drawdd ar glawdd gorlas¹⁴

Gwên wrth Lawen yd wylwys neithwyr
A'r ysgwyt ar ei ysgwyd¹⁵
A chan bu mab yn bu hwyd

Gwên wrth Lawen yd wylis¹⁶
Neithwyr a'r ysgwyd ar ygnis¹⁷
Can bu mab i mi ni ddiengis¹⁸

¹ Briau pelydyr parth y bwyf.

² Ny lafaraf na phowyf.

³ Meddal mi ened (maged) calet rhiw.

⁴ Rac carn caun (cann) tal glan avriw. ⁷

⁵ Edewit ny weether (ny wnel) nytiw (nid yw).

Neu, Eddewid ny wellaer nyd iw.

⁶ Guas karaut (gwasgarawst) neint am glawd caer.

⁷ A minneu armaif (armaaf) ys gwyd (ysguyt).

⁸ Yr ergryt aghen rac aghywyr Lloegr.—Ll. C.

Neu, Er ergyt angen rhag anghenwyr (anhepcur) Lloegr.

⁹ Ni ddyhunaf (dihunaf) rianedd.

¹⁰ A wisg o eur y ottew.

¹¹ Diheu diweir dy was (waes) di yn fyw.

¹² Diau dywir dy was.—Ll. Du.

¹³ Gwen, wrth lawen yd welas.

¹⁴ A thuc ny techas (thechas); Athuc ny techas.—Ll. P. P.

¹⁵ Aer (oer) adraud (a drawd) ar glawd (arglawdd) Gorlas.

¹⁶ Ar ysguyt ar y ysguyd.

¹⁷ Arysg ar ygnis (ysgwydd).—Ll. Du.

¹⁸ Gwen wrth lawen yd wylwys.

¹⁷ Ar ysgwyd ar y gwys (ar y gnis).

¹⁸ A chan bu mab in (imi) ny ddiengys (ddiengeis),

¹ Guedy lleas (gwedy y llas) Llawr a Gwen.

² Truan o dyngwy a ddygeydd.

³ Truan o dynged a ddygwydd i Llywarch.—Ll. Du.

⁴ I Llywarch er (yr) y nos y ganed.

⁵ Orwyn dy uryt.—L. P. P.

⁶ Llem awel a cherw gwenebyn (gwenwyn.—Ll. P. P.)

⁷ Amgyhyd (am gyhyd, am gyhud) fy mam.

⁸ Neut atuen ar uy auen. ⁹ Ynghanfod cun a chen.

⁹ Tri gwydd orig elwig awen (wen)

¹⁰ Trigwyddorig elwid wen (awen).—Ll. Du.

¹¹ Llachar y gryd.

¹² Arnaf (arnaif) i uylaw (wylyaw) ryt.

¹³ Rhydd cynnydd anghyf Duw gennyd.—Ll. C.

Neu, Kynnydd cyn nid anghwyf Duw gennyt.

Neu, Ynnyd anghyf; *neu*, cyn ni ddiangwyf.

Neu, Cyn nid anghwyf; *neu*, Cynni ddiangwyf.

¹⁴ Cynnydd anghyf Duw gneyd.—Ll. Du.

¹⁵ O diegdy ath ueluyf.

¹⁶ Gwyr argnif; *neu*, gwyr ar gnif.

¹⁷ Ni chollafdy trin woseb er (wr: wose ber)—Ll. Du.

¹⁸ Penwisg glew yr ystre.

¹⁷ Porthaf gnif kyn mudof (mydif) lle (le).

¹⁸ Echadef torrit arvaeth (kat ac ado) cad (acddo).

Gwên gygydd gochawr vy mryd¹
Dy lās ys mawr casnar
Neud cār a'th levawr²

Gwên vorddwyd tyllvra³ a wylas neith-
Yn ngoror ryd Vorlas [wyr
A chan bu mab ym ni theechas

Gwên gwyddwn dy eissillyd⁴
Rhythr eryr yn cbyr oeddyd—
Betwn dedwydd diangyd⁵

Tón tyrvid toid ervid⁶
Pan ânt cynrain yn ngovid⁷
Gwên gwae ry hên o'th edlid

Tou tyrvid toid aches⁸
Pan ânt cyvrain yn ngnes⁹
Gwên gwae ry hên ryth-golles

Oedd gwr vy mab oedd dysgywen hawl¹⁰
Ac oedd nai i Urien
Ar ryd Vorlas y llās Gwên

Prenial dywal gâl ysgwn¹¹
Gorug ar Loegyr lu cyngwrn¹²
Bedd Gwên vab Llywarch Hên hwn¹³

Teg yd gân yr aderyn ar berwydd bren
Uch ben Gwên eyn ei olo dan dywareh
Briwai galch Llywarch Hên

Pedwar-meib arugaint a'm bu
Eurdorehawe tywysawe llu
Oedd Gwên goreu o naddu

Pedwar-meib arugaint a'm bwyad
Eurdorehawe tywysawe cād
Oedd Gwên goreu mab o'i dād

Pedwar-meib arugaint a'm buyn¹⁴
Eurdorehawe tywysawe unbyn
Wrth Wên gweisionain oeddyn¹⁵

Pedwar-meib arugaint yn nghenvaint
Llywarch¹⁶

¹ Gwên gygyd (gwgyd) gochawn (gochawd) vy mryt.

² Nyf car ath lavawr (ladawr).

³ Gwên vorddwyd tyllvras.

⁴ Gwên gwyddwn (gwydn) dy eissillut (eissillydd).

⁵ Belun (Pi tawn) dedwydd dianghut.

⁶ Ton tyrsid coed ersid.

⁷ Pan aut (nawd) cyvrein ygovid (y gofid, neu, yn [oñd]).

⁸ Ton tyrfid caed aches.

⁹ Pan aut (nawd) kyvryn ygnēs (y gnes).

Pan aut kyfyrn yngnes.—Ll. P. P.

¹⁰ Oedd gwr vy mab oedisgwen haul (oedd is gwen haul).

¹¹ Prenial dywal gal yscyn.

¹² Gorug ar Loegr lu (llu) Kyndrwn.

¹³ Yw hwn.

¹⁴ Pedwar mab ar hugaint am bwyn.

¹⁵ Y wrth Wên gweissyon ein oedyn.

¹⁶ Yn cemieint Llywarch: ynghenuein Lywarch.—

O wyr glew galwythaint
Rhull eu dyvod clad tramaint¹

Pedwar-meib arugaint o veithaint yv
nghnawd²
Drwy vy nhavawd lleddysaint³
Da dyvod vy nghod colledaint⁴

Pan lās Pyll oedd tevyll briw⁵
A gwaed ar wallt hyll
Ac i am ddwylan Fraw frowyll⁶

Dychonaf ystavell o esgyll ysgwydawl⁷
Tra ydded yn sevyll⁸
A vriwed ar angad Pyll⁹

Dyn dewis ar vy meibion¹⁰
Pan gyrechai bawb ei alon
Pyll wyn pwyll tân trwy livon¹¹

Mad ddodes ei vorddwyd dros obell¹²
Ei orwydd o wng ac o bell
Pyll pwyll tân trwy sawell

Oedd llary llaw aergre oedd aeleu eil-
Oedd dinas ar ystre [wydd¹³
Pyll wyn doed erehyll eudde¹⁴

Pan savai yn nrws pebyll
I ar orwydd erewyll
Arddelwai o wr wraic Pyll

Briwyd rhag Pyll penglog fêr¹⁵
Ys odid llwvyr yd llever¹⁶
Yn daw eiddil heb ddim digoner¹⁷

Pyll wyn pellynig ei glôd¹⁸
Handwyv nwyv erod o'th dyvod¹⁹
Yn vab o'th arab adnabod²⁰

¹ Twll eu dyvot clot trameint.

Tulleu dyfod clod tra meint.—Ll. Du.

² A veithyant; neu, a weithieynt. (A neitheint.—Ll. Du.

Pedwar meib ar hugaint a veithyaint vygknawd lledesseint.—Ll. P. P.

³ Lledesseint; neu, lledesseint

⁴ Da dyvot uygeot colledaint (colleddaint).

⁵ Oed teuyll briw.

⁶ Ac am ddwylan ffraw ffrowyll.

⁷ Dichonaf ystavell (ystevyll) o esgyll (oesgyll).

⁸ Tra uydaf yn sefyll.

⁹ Afrifed ar angad Pyll.

¹⁰ Dyn deuis aruy meibion.

¹¹ Trwy linon; neu, liwon.

¹² Dros o bell.

¹³ Aeleu eilvyd (aelaf eilwyd).

¹⁴ Pyll wyn doet perchyll eurde (eude).

Pyll wyn oedd perchyll eurde.—Ll. Du.

¹⁵ Briwyd rac Pyll pengloc fêr.

¹⁶ Ys odid (oeddyt) llyfr (llwfr, llwfyf, llyfyr) yd lleuer.

Neu, Ys odid llwfyf yd llecher (techer).

¹⁷ Yndaw (yn dan) eiddil heb ddim (daw) digoner.

¹⁸ Pell eunic (cynnig) ei glod.

¹⁹ Handwyf nyf yrot oth dyvod.

²⁰ Unfab a tharan (atharan, a tharaw) adnabod.

Goreu tridyn y dan nev
A warchedwis eu haddev
Pyll a Selyv a Sanddev¹

Ysgwyd a roddais i Byll
Cyn noi gysgu neu bu doll
Deiniaw i haddav ar wall²

Cyd delai Gymru ac elyflu o Loegyr³
A llawer o bobtu⁴
Eangosai Byll bwyll uddu⁵

Na Phyll na Madawg ni byddynt hir-
O'r dewawd y gelwynt⁷ oedlawg⁶
Rhoddyn na roddyn cyngrair byth nis
erchynt⁸

Llyma y mab oedd divai tringar
I veirdd ys ei glod lle nid elai
Byll pei bellach parhaai⁹

Maen¹⁰ a Madawg a Medel dewrwyry
Dyysig vroder
Selyv Heilyn Llaur Lliwer¹¹

Bedd Gwell yn y Rhiw Velen
Bedd Sawyl¹² yn Llan Gollen
Gwarcheidw Llavyr¹³ Bwlch Llorien

Bedd rudd neu's cudd tywarch
Ni's evrydd gweryd ammarch¹⁴
Bedd Llyngedwy vab Llywarch

Goreu triwyr yn eu gwlad
I amddifyn eu trevad¹⁵
Eithyr ac Erthyr¹⁶ ac Argad

Tri meib Llywarch tri anghymmen cād
Tri cheimiad avlawen¹⁷
Llew ac Arau ac Urien¹⁸

Handid haws i amchwyson¹
O'i adaw ar lan awon
Y gyd â llu o wyr llwydion²

Tarw trin rhyvel adwn
Cledyr cād canwyll ysgwn³
Reyn nev rhwy a endewid hwn⁴

Y bore gan las y dydd
Pan gyrchwyd Mwg-mawr-Dreydd
Nid oedd vagawd meirch Mechydd⁵

Cyvarvan a'm cavall⁶
Celain ar wyar ar wall
Cyvranc Rhun a'r drud arall

Diasbad a ddir yn ngwarthav Llug
Odduch ben bedd Cynllug [Vynydd
Mau gerydd mi a'i gorug⁷

Otid eiry toid ystrad
Dyvrysiynt cedwyr i gād
Mi nid av anav ni'm gad

Nid wyd ti ysgolhaig nid wyd elai
Unben ni'th elwir yn nydd rhaid
Och Cynddilic na buest wraig⁸

Pell oddyman Aber Llyw
Pellach ein dwy gyvedlyw
Talan telais dy deigr i mi heddyw⁹

Er yvais i win o gawg
Ev a ragwan rai rheiniawg¹⁰
Esgyll gwawr oedd waywawr Duawg¹¹

Oedd edivar gennyv pan ymerchis¹²
Nad gantu i ddewis¹³
Cynnydd y vai hael hoedyl mis¹⁴

Adwen leverydd cyni vrān
Pan disgynai yn nghyvyrdy
Pen gwr pan gwin a ddyly¹⁵

¹ Handid haws i amchuisson (im achwisson).

² Y gyd a' llu ewyr llwydon.

³ Canwyll o o ginun.—Ll. P. P.

⁴ Tarw trin rhyvel adun.

⁵ Cledir cad canvill o guin

⁶ Ren new ruy a endeid hun.

⁷ Y bore gan lav ydit.—Ll. Du.

⁸ Ban girehuid Mwg mawr brewit (*brenin y Season.*)

⁹ Nid oedd vagaud (wagawd, dagawd) meirch mechit.

¹⁰ Kyvarvan (kyvarvuan, kyvarvuam) am cafall.

¹¹ Meurgerit mi ae goruc.

¹² Nyduid ti ysgolheic nid vid eleic

¹³ Unben ni'th elwir in dit reit.

¹⁴ Och Kindilic na buest gureic.

¹⁵ Talan telais dy (te) deigr hodyu.

¹⁶ Rac Beinyawc.—Ll. P. P. ¹⁷ Diwg; neu, Dwg.

¹⁸ Edifar gennyf pan ymerchais.—Ll. P. P.

¹⁹ Nat gantu y diewis, (edewis).

²⁰ Cynny dyvei hael hoell mis.—Ll. P. P.

²¹ Atuen leveryd kyni Fran (pan disgynnei ygkyvrdy

Pan (paen) gur pan guin a dily.

¹ Y amddiffin eu hadden

² Pill a Selw a Sandeu.

³ Deiniaw y hadau, arvoll (ar wall: y hadaw arwall).

⁴ Neu, Dimheu eu haddef ar wall.

⁵ Ac elyflu Lloegr (elydlu o Loegr).

⁶ Llauer o bell tu.—Ll. P. P.

⁷ Danghoseis Byll bwyll ydu.

⁸ Na phwyll na Madauc ni bydynt hiraethauc.

⁹ Or dewawt y (a) gelvynt (gehwynt, gefwynt).

¹⁰ Rodyn Uarodyn llygreir vyt nys erchynt

¹¹ Llyma y mabed (ymabedd, yma ved) divei tringar y

¹² Veird (ei encid) ys y glod (Ni serthynt ni sei eu clod:

¹³ Veirdd y sei y glod lle nid elei).

¹⁴ Lle nid elei Byll pei bellach parei (parhaai).

¹⁵ Maer.—Ll. P. P.

¹⁶ Lliwer.

¹⁷ Sawyll.

¹⁸ Llavyr.

¹⁹ Ni seirudd (seiryd) Gweryd Amarch.

²⁰ Neu, Nysevyrd gueryt ammarch.

²¹ Nis eiryd gweryd Cammarch.—Ll. Du.

²² Y an diffyn eu trevad.

²³ Ergir.—Ll. P. P.

²⁴ Tri chennad awlawen.—Ll. P. P.

²⁵ Llew ac Araw ac Urien.—Ll. P. P.

Meyrygawg marchawg maes
Tra vynws Dovydd vy lles
Nid yswn vegis môch mês

Llywarch Hên na vydd di wyl
Trwydded a gesi di anwyl
Tarn dy lygad taw nag wyl

Hen ywv vi n'ith oddiweddav
Rhodd am gyssul¹ ewdd archav
Marw Urien angen arnav

A'i dy gyssul cyrchu brân²
Can ddiwg ac argynau
Marw meibion Urien achlan

Na chred vran na chred Dunawd
Na chai ganthudd yn fosawd
Bugail lloi Llanvor llwybravd³

Yssydd Lanvor dra gweilgi
Y gwna mor molud wrthi
Llallogan ni wn a'i hi

Yssydd Llanvor tra banawg⁴
Ydd aa Clwyd yn Nghlywedawg
Ac ni wn ai hi llallawg

Heis Dyvyrdwy yn ei thervyn
O Veloch hyd Traweryn
Bugail lloi Llanvor llwybryn⁵

Truan o dynged a dynged
A dyngwyd i Lywarch y nos i ganed
Hir gniv heb esgor lludded

Teneu vy ysgwyd ar asswy vy nhu
Cw bwyv hen a's gallav
Ar Rodwydd Vorlas gwyliav

CANU MAENWYN.

MAENWYN tra vum i'th oed
Ni sethrid vy llen i â throed
Nid erddid vy nhir heb waed

Maenwyn tra vum i'th erbyn
A'm ieuencid i'm dilyn
Ni thorai gosail vy nhervyn⁶

¹ Rot am gyssut.

² Ai dy gyssut cyrchu bran.

³ Llafnawg llwyprawd.

⁴ Yssydd llafnawr tra bannawg.

⁵ Llafnawr llwybryn.

⁶ Ni thorrei gasseil (gesseil) syn terfyn.—L. O.

Maenwyn tra vum i'th orlid
Yn dilyn vy ieuencid
Ni charai gosail vy ngwythlid¹

Meanwyn tra vum i evras
O ddylyn dywal galanas²
Gwnawn weithred gwr cyd byddwn
gwas³

Meanwyn meidyr di yn gall⁴
Angen cassail ar wall⁵
Ceisied Maelgwn vaer arall

Vy'm dewis i gyvran⁶ a'i gaen arnaw
Yn llym megis draen
Nid over gniv i'm hogi maen

Anreg rym gallad o Ddyffryn Mewyr-
niawn⁷

Yn nghudd yn nghelwrn
Haearn llym laes o ddwrn

Boed bendigaidd yr anghysbell wrach
A ddywed o ddrws ei chell⁸
Meanwyn nag addaw dy gyllell

MARWNAD CADWALLAWN VAB CADVAN, BRENIN PRYDAIN.

CADWALLAWN cyn noi ddyvod
A'i gorug a'n digonod⁹
Pedair prîvgad ar ddeg
Am briv-deg Prydain
A thri-ugain cyvarvod

Lluest Cadwallawn ar Gaint
Lloegyrr adres ormes arnaint¹⁰
Llaw ddillwng ellwng oed vrain¹¹

Lluest Cadwallawn ar Yddon¹²
Avar anwar ei alon¹³
Llew lluyddawg ar Saeson¹⁴

¹ Ni chareil gesseil fy ngwythlid.—Ll. C.

Ni chareil gossail uy ngwrthlit.—Ll. Du.

² Oedvli (oedwli) dywal galanas.—Ll. Du.

³ Tra byddwn gwas.—Ll. C.

⁴ Meddir, medr, meidr, medhyr di yn gall.

⁵ Anghen cyssweid (kyssyeil) ar wall.—Ll. Du.

Angen cysseil ar wall.—Ll. C.

⁶ Vyn deuis i gyvran.—Ll. Du.

Vym dewis gyvran.—Ll. C.

⁷ Anrheg rym gall o Ddyffryn Meirniawn.—Ll. C.

Anrhegyn rym gallad o Ddyffryn.—Ll. Du.

⁸ A dynaut o drws y chell.—Ll. Du.

⁹ Ae goruc an divragot (andigonot).

¹⁰ Lloegyrr ar dres ormes ednaint

Neu, Lloegr adres armes arneint.

¹¹ Oed yreint; neu, Oed wreint; neu, Oed brait.

¹² Arydon; neu, Ar ydon; neu, Ar y don; neu, Ar

¹³ Yn alon. [yd don.

¹⁴ Llew lluydauc ar Saeson.

Neu, Llew lluyddawg o'r Saeson.

Llest Cadwallawn glodrydd
Yn ngwarthav Digoll Vynydd
Seith-mis a seith-gad beunydd

Llest Cadwallawn ar Havren
Ac o'r tu draw i Ddygen
A breiaid yn llosgi Meigen¹

Llest Cadwallawn ar Wy
Maranedd wedi mordwy
A ddylynad câd cychwy²

Llest Cadwallawn ar Fynnawn Vedwyr
Rhag milwyr magai dawn
Dangosai Gynuon yno haeru iawn³

Llest Cadwallawn ar Dâv
Ys lluosawg y gwelav
Cyvrenin vraig nâv⁴

Llest Cadwallawn ar Dawy⁵
Lleiddiad adav yn adwy⁶
Clodrydd ceisydydd cystwy

Llest Cadwallawn tra chaer
Caew byddin a chynnwrw taer⁷
Can câd a thôri can caer

Llest Cadwallawn ar Gowyn⁸
Llaw lluddedig ar awyn⁹
Gwyr Lloegyr lluosawc eu cwyn

Llest Cadwallawn heno
Trathir yn nhymyrr Penvro¹⁰
Am nawdd vavr anhawdd i fo

Llest Cadwallawn ar Deivi
Cymmysgai waed â heli¹¹
Angerdd Gwynedd gwynygai¹²

Llest Cadwallawn ar Dyfyrdd Avon¹³
Gwnaeth eryrou yn llawn¹⁴
Gwedy trin dywyneu dawn¹⁵

Llest Cadwallawn vy mrawd
Yn ngwerthevin Bro Dunawd
Ei vâr anwar yn fosawd¹⁶

Llest Cadwallawn ar Veinin¹
Llew lluosawg ei werin
Twrwv mawr trachas i orddin²

O gyssul estrawn, ac anghyviawn ven-
Dillydd dwvyr o fynnawn [aich
Tru trym-dlydd am Gadwallawn³

Gwisgwys coed cain dudedd hâv
Dybrysid gwyth wrth dynged⁴
Cyvarwyddom ni am Elved⁵

Y GORWYNION.

Gorwyn blaen ôn hir-wynion vyddant
Pan dyvant yn mlaen naint
Bron gwla hiraeth ei haint⁶

Gorwyn blaen naint dewaint hir
Ceimnygir pob cywraint
Dyly bun pwyth hun i haint⁷

Gorwyn blaen helic eilic pysg yn llyn
Gochwiban gwynt uwch blaen gwrysc
Trech anian nog addysg [inân

Gorwyn blaen eithin a chyvrin a doeth
Ac annoeth dysgethrin
Namyn Duw nid oes dewin

Gorwyn blaen meillion digalon llwvr
Lluddedig eiddigion⁸
Gnawd ar eiddil ovalon

Gorwyn blaen cawn gwythlawn eiddig
Ys odid a'i digawn⁹
Gweithred call yw caru yn iawn¹⁰

Gorwyn blaen mynyded rhag anhuned
gaeav
Llawn crul cawn trwm yw trawsed
Rac newyn nid oes wyled.

Gorwyn blaen mynyded hydyr oervel
Crin cawn crwybyr ar ved [gaeav
Chwevris gwall yn alltuded

¹ Afrieid yn llosgi Meigen.

² A delinat (diliuiad) kat kylchuy.

³ Haery dawn; neu, Haearn daun.

⁴ Cyvrenmin vre is nav.

⁵ Ar Dafwy; neu, Ar Dauy.

⁶ Lleiddiad addaf yn adwy.

⁷ (Caew) Byddin a chynwrw caer (taer.)

⁸ Ar gowyn (gyuyn).

⁹ Llaw lludedig ar awyr (arawyn).

¹⁰ Trathir yn tymyn (tymyr) Penvro.

¹¹ Cymmysgi uact a heli.

¹² Angerdd Gwynedd Gwy ny gei (guynigei).

¹³ Ar Dyfyrdd (dyfyrd, dufyrd) Avon.

¹⁴ Gwnaeth erfon yn llawn.

¹⁵ Guedi trin dyuineu (dyfineu, dyuin eu) daun

¹⁶ Y var anuar yn fossaut.

¹ Ar Feirin (veirin).

² Twrwf mawr trachas Forddin.

³ Neu, Turuf maur trochas y ordin.

⁴ Tri (trych, trig) thrymddydd (trwm dyd) am Gad-

⁵ Dy bryssit guych wrth dyghet. [wallawn

⁶ Neu, Dybrys o fysid gwyth wrth dynged.

⁷ Cyfarfyddom ni a Melfed.

⁸ Brongwala hiraeth y haint.—Ll. P. P.

⁹ Dichlon llyfur; neu, digallon llyfur.

¹⁰ Lludedig eigyawn; neu, Lludedig eidawn; neu,

¹¹ Lludedig edigyon.

¹² Ys odid ae digau.

¹³ Guithred call yn caru yn iawn.—Ll. P. P.

Gorwyn blaen derw chwerw brig on
Rac hwyaid gweseraid ton
Pybyr twyll pell oval i'm calon¹

Gorwyn blaen derw chwerw bric on
Chweg evwr² chwerthiniad ton
Ni chlêl grudd gystudd callon

Gorwyn blaen egroes nid moes caledi
Cadwed bawb ei eirioes³
Gwaethav anav yw anvoes

Gorwyn blaen banadyl cynnadyli serch-
Gorvelyn cangau bacwyawc [awc
Bâs ryd gnawd hyvryd yn hunawe

Gorwyn blaen avall amgall pob dedwyd
Hirdyd meryd mall
Crwybyr ar wawr carcharawr dall⁴

Gorwyn blaen coll ger Digoll bre⁵
Diaeleddyd pob foll⁶
Gweithred cadarn cadw arvoll

Gorwyn blaen corsyd gnawd meryd yn
A ienanc dysgedyd [drwm
Ni thyr⁷ namyn fol y fyd

Gorwyn blaen elestyr bid venestyr pob
Gair teulu yn ysgwn [drud
Gnawd gan anghywir air twn

Gorwyn blaen gruc gnawd seuthuc ar
Hydr yd dwyryr ar dâl glân [lwyryr⁸
Gnawd gan gywir air cyvan

Gorwyn blaen brwyn cymwyn biw
Redegawc vy neigyr hediv
Amgeledd a dyn nid ydiw

Gorwyn blaen redyn melyn cadawarth
Mor vydd buarth deillion⁹
Redegawc manawe meibion¹⁰

Gorwyn blaen cyrawal gnawd goval ar
A gwenyn yn ynial [hen
Namyn Duw nid oes dial

Gorwin pisc tuth eleirch ton
Trybelid areith
Duv i din a denvin kedimdeith¹¹

Gorwyn blaen dâr didor drychin
Gwenyn yn uchel geuvel erin
Gnawd gan rewydd rychwerthin

Gorwyn blaen celli gogyhyt yswydd¹
A dail deri dygwyddyt²
A wyl à gâr gwyn ei vyt

Gorwyn blaen derw oer-verw dwyry
Cyrehyd bwy blaen beduerw³
Gwnelid aeth saeth y syberw

Gorwyn blaen celyn caled ac ereill aur
agored
Pan gysco pawb ar gylched
Ni chwse Duw pan rydd gwared

Gorwyn blaen helyg hydyr elwig
Gorwydd hirddydd delyëdig
A garo eu gilydd ni's dig

Gorwyn blaen brwyn brigawg wydd⁴
Pan daner dan obenydd
Meddwl serchawc syberw vydd

Gorwyn blaen ysbyddad hydyr wylid
gorwydd⁵
Gnawd serchawc erlyniad
Gwnelid da diwyd gënad

Gorwyn blaen berwrbyddinawr gorwydd
Ceingyvreu coed i lawr
Chweryd⁶ bryd wrth a garawr

Gorwyn blaen perth hywerth gorwydd
Ys da pwyll gyda nerth
Gwnelid agkelvyd annerth

Gorwyn blaen pertheu ceingyvreu adar
Hir dydd dawn goleu⁷
Trugar daphar Duw goreu

Gorwyn blaen erwain ac elain yn llwyn
Gwychyryr gwynt gwydd ni gywain⁸
Eiriawl ni garawl⁹ ni gyngain

Gorwyn blaen ysgaw hydr anaw unic
Gnawd taer i dresiaw¹⁰
Gwall a dddwg daphar o law¹¹

¹ Gogyhyt ysuyd; *neu*, gogyhyt y gwydd.—Ll. P. P.

² A deil deri dygwyddyt.

³ Kyrechid biw blaen betuerw.—Ll. P. P.

⁴ Brigawg vyd.

⁵ Hydr gorwyd.—Ll. P. P.

⁶ Chweryd.—Ll. P. P.

⁷ Bann cogeu.—Ll. P. P.

⁸ Gwychyryr gwynt guydd ngyein: gwyd migyein.—Ll. P. P.

⁹ Eiriawl ny garawl.—Ll. P. P.

¹⁰ Gnaut y dreissyau; Gnaut y dreiss dreissiaw.—

¹¹ Gual (gwae) a duc daffar o lau. [Ll. P. P.]

¹ Ein callon.

² Chuse Evyr Chuerthinat ton.

³ Katuet bawb y eiryoës.

⁴ Cruybyr araur carcharaur dall.

⁵ Geyr digyll bre.

⁶ Diaell vyd pob foll. ⁷ Na thyr.

⁸ Gnaut seuthu ar lyfur.

⁹ Morfyd duarth deillion; *neu*, Mor vyd diwarth

¹⁰ Manau meibon. [deillion.—Ll. P. P.]

¹¹ Pennill o L. P. P.

TRIBANAU.

Calangauav caled grawn
Dail ar gychwyn llynwyn llawn
Y bore cyn noi vnyed
Gwae a ymddiried i estrawn

Calangauav cain gyvriin
Cyvred awel a drychin
Gwaith celwydd¹ yw celu rhin

Calangauav cul hyddod
Melyn blaen bedw gweddw havod
Gwae a haedd mefyl er bychod

Calangauav crwm blaen gwrysc
Gnawd o ben diried dervysc
Lle ni bo dawn ni bydd dysc

Calan gaeaf kein gyuren adar
Byr dyd ban cogau
Trugar daffar Duw goreu

Calangauav garw hin
Annhebyg i gyntevin
Namwyn Duw mid oes dewin

Calangauav caled cras
Purddu bran buan o vras
Am gwypm hen chwerddid gwên gwâs

Calan gaeaf cul cerwyt
Gwae wan pan syrr byr vyd byt
Gwir gwell hegarwch no phryd

Calangauav llwm goddaith
Aradyr yn rhych ych yn ngwaith
O'r cant odid cydymmaith²

ENGLYNION DUAD.

NEU, Y BIDIAU.

BID coch crib ceiliawg bid anianawl
Ei lev o wely buddugawl
Llawenydd dyn Duw ai mawl³

Bid lawen meichiad⁴ wrth uchenaid
Bid tawel yn delaid⁵ [gwynt
Bid gnawd awlwydd ar ddiriaid

Bidgyhuddawg ceisiad bid gniviad gwyd⁶
A bid gynnwys dillad
A garo bardd bid hardd roddiad

Bid lew unben a bid awy vryd¹
A bid vlaidd ar vlaidd ar adwy²
Ni cheidw wyneb ar na roddwy³

Bid vuan redaint yn ardal mynydd
Bid yn ngehudawd oval
Bid anniwair anwadal

Bid amlwg marchawg bidfogelawg lleidy
Twyllid gwraig oludawg⁴
Cyvaillt blaidd bugail diawg

Bid gwir baglawl bid ryngyngawd gel
Bid vab lleu yn chwannaug⁶ [wydd⁵
Bid anniwair daueiriawg

Bid grwm biw⁷ a bid llwyd blaidd
Esgud gorwydd i ar haidd
Gwesgyd gwawn-grawn yn ei wraidd⁸

Bid grwm byddar bid trwm cau
Esgud gorwydd yn nghadau
Gwesgyd gwawn-grawn yn ei adneu⁹

Bid aha byddar bid anwadal ehud
Diriaid bid ymgeingar¹⁰
Dedwydd or a'i gwyl a'i câr

Bid dwvyn llyn bid llym gwaewawr
Bid gran clav glew wrth awr¹¹
Bid doeth dedwydd Duw a'i mawr¹²

Bid llym eithin bid dysgethrin drud
A bid eddain alltud
Bid chwannaug ynvyd i chwerthin¹³

Bid wlyb rhych bid vynyeh mach
Bid gwyn clav bid lawen iach
Bidchwyrn colwyn bid wenwyn gwrach¹⁴

Bid diasbad aeleu bid ae byddin
Bid besgitor dyre
Bid drud glew a bid rew bre

¹ Bit avuy unben a bit leu. Ll. C.² A bit lleiniad yr ardyw.³ Ni cheidw ei wyneb ni roddwy.⁴ Goludawg.—Ll. P. P.⁵ Bid gwir baglawl bid ryngyngawd gorwydd.
Bid amlwg marchawg bid redegawg gorwydd.—
Ll. P. P.⁶ Bid val llen yn chwannaug.
Bid amlwg marchawg, bid redegawg gorwydd.⁷ Bid grwm biw.—Ll. P. P.⁸ Guescyr guangraun yn y ureid.⁹ Yn adneu.¹⁰ Bid ynvyt ymladgar.—Ll. C.¹¹ Bid gran clef gleu wrth aur.—Ll. C.
Bid gwananau glau wrth awr.—Ll. Arall.¹² Bid doeth dedwydd, Duw ai nawdd.¹³ Bid ewein alltud, bit dysgethrin drud.
Bid chuannaug ynvyt y chwerthin.—Ll. C.¹⁴ Ll. arall. Bid chwyrniad colwyn, bid wenwyn
gwrach.

Bid ewynfan claf, bid lawan iach.

¹ Gweith keluyd.—Ll. P. P.² Cedymdeith.—Ll. P. P.³ Llawenydd dyn ai mawl.—Ll. P. P.⁴ Meichieu.⁵ Bit tawel yndilett.⁶ Bit gnifgat guyd; neu, Gnifyat guyd (gwydd).

Bid wen gwylan a bid van ton
 Bid hyvagyf gwyar ar on¹
 Bid lwyd rew bid lew calon

Bid las lluarth bid diwarth eiriad²
 Bid reiniad yn nghyvarth
 Bid wraig ddrwg â mynych warth³

Bid gogor gan iar bid trydar gan lew⁴
 Bid ynydd ymladdgar⁵
 Bid ton calon gan alar

Bid hofder llawer a'i heirch
 Bid wyn twr bid orun seirch
 Bid lwth chwannawg bid ryngawg
 cleirch⁶

Bid anhygar diriad bid fêr pob ewaint
 Bid henaint i dyloddedd
 Bid addwyn yn ancwyn medd

Bid chwyrniad colwyn bid wenwyn neidyf
 Bid noviaw rhyd wrth beleidyr
 Nid gwell yr otwr no'r lleidyf

Bid gwyrdd gweilgi bid gorwaen ton
 Bid cwyn pob galarus
 Bid avlawen hen heinus

I'R GOG, YN ABER CUAWG.

GOREISTE ar vryn aerwyn vy mryd⁷
 A hevyd ni'm eychwyn
 Byr vy nhaith difaith vy nhyddyn

Llem awel llwn benyd er byw⁸
 Pan orwisg coed telyw hav⁹
 Terydd glaw wyv heddyw¹⁰

Nid wyv enlued miled ni chadwaf¹¹
 Ni allaf ddarymred
 Tra bo da gan Gôg caned

Côg lavar a gân gan ddydd
 Cyvreu eichiawg yn nolyd Cuawg¹²
 "Gwell côrawg na chybydd"

¹ Ar ffon.—Ll. P. P.

² Eirchiad.—L. P. P.

³ O'i mynych warth.

⁴ Bit gravaugac iar (gan iar) bit trydar leu.—Ll. C.

⁵ Bid oval ar ei car.

⁶ Bid wyn twr bid orwyn seirch

Bid hoffder llawer ai heirch,
 Bid rwrth (lyth) chwannawc bid ryngawc cleirch.
 —Ll. P. P. [bryt.]

⁷ Goreisle (goreisti) ar vryn, aervryn (a crwyn) vryn
⁸ Llem auel llum benedyf byu.

⁹ Par oruisg coed telyw haf : coglyw haf.—Ll. P. P.

¹⁰ Ceryd glaw uyf heddyw.

¹¹ Neud wyf anhyed miled ny chaduaf.

¹² Cyfra eichiawg yn molydd tuawg.—Ll. Du.

Yn Aber Cuawg yd ganant Gogau
 Ar gangau blodeuawg
 Gwae glaw a'u clyw yn voddawg¹

Yn Aber Cuawc yt ganant cogau
 Ar gangau blodeuawc
 Gwae glaf ac clyw yn voclawe

Yn Aber Cuawg Côgau a ganant
 Ys advant gan vy mryd²
 A'u cygleu na's clywv hevdyf

Neu's endewais i Gôg³ ar eiddiorwg bren
 Neu'r laeswys vy nghylchwy
 Edlid a gerais a gerais neud mwy⁴

Yn y van odduwch llon dâr
 Ydd endewais i lais adar⁵
 Côg van côv gan bawb â gân

Cethlydd cathyl-voddawg hiraethawg ei
 Taih oddev tuth hebauw [llav
 Cog vreu⁶ yn Aber Cuawg

Gorddyar adar gwlydd naint⁷
 Llewychyd lloer o'er dewaint
 Crau vy mryd rhac govyd haint

Gwyn gwarthav naint dewaint hir
 Ceimgygir pob cywraint
 Dylwyn pwyth hun i henaint⁸

Gorddyar adar gwlyb gro
 Dail cwyddid divryd divro
 Ni wadav wyv clav heno

Gorddyar adar gwlyb traeth
 Eglur nwyvre ehelaeth tón
 Gwyw calon rhag hiraeth

Gorddyar adar gwlyb traeth
 Eglur tón taith ehelaeth⁹
 A grêad yn mabolaeth¹⁰
 Carwn pei cafwon etwaeth¹¹

Gorddyar adar ar edrywedd¹²
 Ban llav cwn yn nifaith
 Gorddyar adar eilwaith

¹ Coc lanar canet y rawc.—Ll. P. P.

² Ys advant (atvant) gan fy mryd.

³ Neus edeteis i Gog.

⁴ Edlit a gereis neud mny.

⁵ Yr edeueis (edeueis) y leis adar.

⁶ Cog vreu (vreu).

⁷ Gulyt veint ; gwld neint ; gwlyb neint.

⁸ Dulyn (dylwan) puyth hun i heint.

⁹ Tuth ehelaeth.

¹⁰ A gret ymabolaeth.—Ll. P. P.

¹¹ Mae y braich llwn yn guntaw o'r pennill canlyn-
 awl, yn y Ll. Du. [P. P.]

¹² Gorddyar adar orredryuad ; ar edrywy ard.—Ll.
 Neu, Gorddyar adar ar edrywiardd ban.

Cynteivin cain pob amhad¹
Pan vrysiant cedwyr i gâd
Mi nid av anav ni'm gad

Cynteivin cain ar ystre
Pan vrys cedwyr i gadle²
Mi nid ae anav am de³

Llwyd gwarthav mynydd brau blaen ôn
O ebyr dyhepgyr tón
Pevyr pell chwerrthin o'm calon

Assymi heddyw pen y mis
Yn y westva ydd edewis
Crau vy mryd⁴ cryd a'm dewis

Amlwg golwg gwyliadur
Gwnelyd syberwyd segur
Crau vy mryd⁵ clevyd a'm cùr

Alav yn ail mail am vedd
Nid eiddun dedwydd dyhedd⁶
Amaerwy adnabod amynedd

Alav yn ail mail am lād
Llithredawr llyry llon cawd
A dwvyn ryd berwyd bryd brād

Berwyd brād anvad ober⁷
Byddant dolur pan burer
Gwerthu bychod er llawer

Berwitor brād yr anwir⁸
Pan varno Dovydd dydd hir
Tywyll vydd gau golau gwir

Perygl yn burthiad cyrchyniad cewig⁹
Llawen gwyr odduwch llād
Crim calav alav yn eiliad¹⁰

Cygleu don drom ei tholo vān¹¹
Yrhwing graian a gro¹²
Crai vy mryd rhac lledvryd heno

Osglawcblaen derw chwerrw chwaith on¹³
Chweg evwr chwerrthiniad ton
Ni chel grudd gystudd calon

¹ Cein pob amat. ² Pan vryt ketuyr y gadle.

³ Nidaaf anaf am edy.

Ni nad af anaf aundle

⁴ Crei vymbyt. — Ll. Du.

⁵ Ceri vymbryt. — Ll. Du.

⁶ Nyt eidun detuyd dyhed. — Ll. D.

⁷ Berwyd brad anfad o ber.

⁸ Preator pteuuir (pre erwir). — Ll. P. P.

⁹ Perygyl yn dirthivat (dirthinat) kyrchynyat

Kewic. — Ll. Du.

¹⁰ Cerygyl yn dirthinat Cyrchyfiad Cewig. — Ll. Coch

¹¹ Llaen guyr o dy uet llāt

¹² Cigleu don drom ith olo fau. — Ll. C.

¹³ Rhwing gran o gro. — Ll. C.

[— Ll. C.

¹³ Osglod blaen derw chwerrw chwerrw chweith onn.

Ymwng uchenaid a ddywaid arnav¹
Yn ol vy ngorddlyvnaid
Ni âd Duw da i ddiriaid²

Da i ddiriaid ni ater³
Namyn tristyd a phryder⁴
Ni adwna Duw ar á wnêl

Oedd macwy mabclav oedd goelin⁵
Gyvran yn llys brenin
Poed gwyl Duw wrth y dewin⁶

O'r a wneler deryw⁷
Yttryied ar a'i derlly⁸
Câr dyn yman yw cās Duw vry

YNGLYNION Y GNODAU.

GNAWD gwynt o'r deheu gnawd adneu yn
llan

Gnawd gwr gwan godeneu
Gnawd i ddyn ovyn chwedlau
Gnawd i fab ar faeth foethau⁹

Gnawd gwynt o'r Dwyrain gnawd dyn bron-
rain balch

Gnawd mwyalech ynmhlith drain
Gnawd rhag traha tra llevain
Gnawd yn ngwig gael cig o vrain¹⁰

Gnawd gwynt o'r Gogledd gnawd rhianedd
chweg

Gnawd gwr teg yn Ngwynedd
Gnawd i deyrn arlwy gwledd
Gnawd gwedy llyn lledvrydedd

Gnawd gwynt o'r Môr gnawd dygyvor
Gnawd i vanw vagu hór [llanw
Gnawd i voch turiaw cylor

Gnawd gwynt o'r Mynydd gnawd merydd
yn mro

Gnawd gael tô yn ngweunydd
Gnawd arlaeth maeth dyn crefydd¹¹
Gnawd dail a gwylail a gwydd

¹ A d; vet arnav; neu, A dyfeiad heno.

² Da y diryet; neu, Y da i diried.

³ Da y diryet nyatter — Ll. Du

Dau ddirieid ny atter. Ll. C.

⁴ Namyn tristyd a phrudder. — Ll. C.

⁵ Oedd maewy Mabelav (mab claf) oedd goein gyf-

ran. — Ll. C.

Oed gein gyffion; neu, oed goewin gyvion. — Ll. Du.

⁶ Poed gwyl Dyu urth eidein — Ll. Du. [P.

⁷ Or a uneler yn derut. — Ll. Du. Derwdy. — Ll. P.

⁸ Ystyryeit yr ae derlly. — Ll. Du

⁹ Ban o L. P. P.

¹⁰ Nid yw y ban yn Ll. P. P.

¹¹ Ban o L. P. P.

Gnawd nyth Eryr yn mlaen dâr
Ac yn nghyvyrdy gwyr llafar¹
Golwg vynnud ar a gâr

Gnawd dydd a thanllwyth² yn nghynllaith
gauav
Cynreinion cynrwyddiaith
Gnawd aelwyd ddifydd yn ddifaith

TRIBANAU.

CRIN calav a lliv yn nant
Cynnewid Sais a'i ariant
Digu enaid mam geu-blant

Y ddeilen à dreuyd gwynt³
Gwae hi o'i thynged⁴
Hen hi eleni gonod⁵

Cyd boed bychan ys cêlvydd
Ydd adail adar yn ngorwydd coed
Cyvoed vydd da â dedwydd

Oer-wlyb mynydd oer-las iâ
Ymddiried i Dduw ni'th dwylla
Nid edry⁶ hir-bwyll hir-bla

Baglawg byddin bagwy ón
Hwyaidd yn llyn graenwyn tón
Trech na chant cystudd calon⁷

Hir nôs gorddyar morva
Gnawd tervysg yn nghymmanva
Ni chyvyd diriad â da⁸

Hir nôs gorddyar mynydd
Gochwiban gwynt uwch blaen gwydd
Ni thwyll drycanian dedwydd

Marchwiaill bedw briclas
A dyn vyn troed a wanas
Nac addef dy rin y was

Marchwiaill derw mwyn llwyn
A dyn vyntroet o gadwyn
Nac addef rin y vorwyn

Marchwiaill derw deilyar
A dyn vyntroet o garchar
Nac addef rin y lauar

Marchwyaill drysi a mwyyar arni¹
A mwyaleh ar ei nyth
A chelwyddawg ni theu byth

Gwlaw allan gwlychyd rhedyn
Gwyn gro mor goron ewyn²
Tecav canwyll pwyll i ddyn.

Gwlaw allan yngan glydwr³
Melyn eithin erin ewwr
Duw Reen py beraist llywr

Gwlaw allan gwlychyd vy ngwallt
Cwynvânus gwan diffwys allt
Gwelwgan gweilgi heli hallt

Gwlaw allan gwlychyd eigiawn
Gochwiban gwynt uch blaen cawn
Gwedy pob camp heb y dawn

Llym awel llum brin
Anhant caffael elit llitred ritreuhid lin
Ryseiw gur ar un conin

Ton trathon toid tu tir goruch gwaeten
Rac bron baneu bre breit allan or sevir

Oer lle llwch rac brythwch gaeaw
Crin cawn alaf trwch⁴
Kedic a wel⁵ coed in i blwch

Oer gwely piscawd ygkisscand iacn
Cul hyd cawn baryw hand
Birr diwedit gwit gwyrrhaud

Ottid eiry gwin y cnes ni ryfelir y gaeaf
Nid a kedwir oe neges
Oer llinneu eu lliw heb tes

Ottid eiry gwin aren
Segur yscuid ar iscuit hen
Rywawr gwint reuhid dien

Ottid eiry ar warthav rew
Gosgubit gwint blaen gwit tew
Kadir yscuid ar yscuit glew

Ottid eiry tohid ystrad
Divrissint wy keduir y cad
Mi nid aw anaw nim gad

Ottid eiry o du riw
Carcharaur gorvit cul biv
Nid annvyd hawdit hetiv

¹ Llachar.

² Az anllwyth.—Ll. P. P.

³ Gynnired gwynt—Ll. P. P.

⁴ Gwae hi ae thyghet.

⁵ Hen hi elein y ganet: hi hen eleni y ganed.

⁶ Nid eddeu.

⁷ Trech na chant cystyt calon: cyssul callon.—Ll. P.

⁸ Ni chytuyd diryvit a da.—Ll. P. P.

¹ Marchuyeil dryssi a muodr (mwgan) arni; Marchwyaill amwyar erin.—Ll. P. P.

² Gwyn gro mor goron cwyn (goror ewyn).

³ Glaw allan y gar glydwr.—Ll. P. P.

⁴ Calaf trwch. ⁵ Kedic awel.

Ottid eiry gwin goror mynit
Llum gwit llog ar mor
Meeaid lluwyr llawer kyghor

Eurtirn am cirn cynn am elwir
Oer lluric lluchedid awir
Bir diwedit blaen guit gwir

Guenin i gogaaur gvan gaur adar
Dit diolith kyssulvin kevin brin coch
gwyar¹

Gwenin i godo aer acdo rit
Rreuid rev pen vo
Ir neb goleith lleith dyppo

Gwenin igkeitliu gwirt iv mor
Cryn calaw caled riv
Oer divlit yr elvit hetiv

Gwenin igklidur rrac gulybur gaeaw
Glas cunlleit ceu ewur
Dric weret llyvrder ar ur²

Hir nos llwm ros lluid riv
Glas glan guilan in emriv
Garv mir glav a vit hetiv

Sich gwint guliffynt kinvetlane diffvrith
Oer callet cul hic
Llywin avon hinon vit

Driccin i mynit avonit igniw
Gulichid lliw llaur trewit
Neut gueilgi gveid ir elvit

Nid vid isgolhaic nid vid eleic unben
Nith eluir in dit reid
Och Gintilic na buost gwreic

Kirchit caru crwm tal cwm elit
Briwhit ia brooet llum
Rydyeine glew a lavur trwm

Bronvreith breith bron breith bron
Bronvreith briuhit tal glann
Gan garn caru culgrwm cam

Goruchel auel guaetvann
Breit gvir or sevir allan

Calan gaeav gurim gordugor blaen gruc
Goreuynauc ton mor
Birdit dervhit yeh kighor

¹ Coch gwawr, guaur.

² Dric weuet llyvrder ar gur.

O kiscaut yscuit ac arial gorvit
A guir deur diarchar
Tec nos i ffyseauc¹ escar

Kinteic guint creilivn koet
Cryn coed carw erewn²
Pelis enwir pa dir hwn

Kin ottei ciry hit yn arvul melin
Nim gvnaei artu awirtul
Towisun e lu y brin Tytul

Kan medrit morrvit y rodwit
Arid ariv a diguit
Pelis pan vit kyvarvit

Nim gwna pryder im Prydein heuo
Kyrehu tro priw uchein
Y ar kan kanlin Owein

Kim inatvin ariweu ac yscuid arnad
Diffreidiat cad cynvit
Pelis pa tir yth vaguid

Y gur a rithao Duv o rygaeth karchar
Rut y par o pennaeth
Owein Reged aun ryvaeth

Kan ethiu ruiw in rodwytt i werit
A teula na ffonch
Gwydi met mevil na vynnuch

Y bore gan las y dit
Ban kirchuit Mug maur drevit
Nig oet dagawd meirch Mechit

Nim guna lleuenit llad
Or chuetlev am diallad
Mechyt golo gvit arnad

Kyvarvuam am cavall
Kelein ar viar ar wall
Kyvranc Ryn ar drud arall

Kanis ffonogion Muge a lataut Mechit
Druduas nid amgiffredit
Peruv new pereiste imi a dyvit

Gwir igrid rid renittor
Oervelauc ton brith bron mor
Ren rothid Duv in kighor

Mechit mab Llywarch dihavarch unben
Glvystec llen lliw alarch
Kyntaw a ffruin claymus march

¹ Ffyscau. ² Cryn caun caru escun.

CANIADAU MYRDDIN.

I YSCOLAN

MYRDDIN WYLLT AI CANT.

Du dy Farch du dy gappan
Du dy benn du dy hunan
Iad du a'i ti Yscolan

Mi Yscolan Ysgollhïc
Ysgafn ei bwyll Ysgodic
Gwae ni bawt a gawt gwledic

O Losci Eglwys a lludd buch yscol
A llyfr rod i foddi
Fy mhenyd ys trwm genni

Creadir y creadureu
Porthidon mwyaf
Cyrraw¹ di imi fy ngheu

Blwyddyn llawn im Rhyddoded
Ym Mangor ar bawl cored
Edrych di poen imi gan morbryfed

Bei ysgwypwn ar wn [wn
Mor anluc gwynt y flaenbric gwydd ffal-
Ar a wneuthum byth nis gwnawn

=====

GWASGARGERD VYRDIN
YN Y VED.

1. Gwr a lefeir yn y Bed
A dysgwyd eyn seith mlyned
March marw eurdein gogle²
 2. Er gyveis o win o wydryn gwyn³
Gan rieu⁴ ryfel degynn
Myrdin yw vy enu Mab Morvrynn
 3. Er yveis i o win o gau⁵
Gan rieu ryvel eglau⁶
Myrdin yw fy enu amheiduc⁷
 4. Pan del gurthryn⁸ yar olwyn du
Y lad Lloegyr llwybyr wehyn
Chuerw uenuyn yn amuyn
 5. Gwynbryn wyuvrynn ei swyn ery⁹
Hir neuct giuet Gymry
Ni bydd diogellawr ygellawr Ardudwy
- ¹ Maddeu. ² Eurdeyrn gogle.
³ Er yveis i o win o wydr gwyn.—Ll. E. D.
⁴ Ran rieu.—Ll. E. D.
⁵ Gau.
⁶ Eglwy.—Ll. E. D.
⁷ Am heiddwg.—Ll. E. D.
⁸ Pan del gwr gurthryn.—Ll. E. D. [E. D.
⁹ Gwynbryn gwynfyn eisiwyn (ei syddyn) ery.—Ll.

6. Ar ardaluy Kymry
Rac arderchawe Twrch toryf hy
Pan dyvo coch Normandi
7. Y holi Lloegrwys treul diffwys
Tuth am bob darogan¹
Castell yn Aber Hodni
8. Pan dyvo y bruch cadarn
Hyt yn Rhyt Pengarn
Lliwaut gwyr treuliaut Karn
Pendevic Prydein yno pen Barn
9. Pan dyvo Henri y holi
Mur castell y deryn Eryri
Gallvat² gormes dra gweilgi
10. Pan dyvo gwyngann y holi Llundein
Yar veirch nyt Kein
Rygeilu³ ev Dinas Kaergein
11. Teneu y mes teu y hyt⁴
Pan dyvo yn deisyvyt
Brenhin gwas gwac ae cryt
12. Mab a vyd mawr y urdas
A orescyn nil dinas
Hoedl egin Brenhin o was
13. Kadarn wrth uann advot
Guann wrth gadarn gurdiret⁵
Pennaeth handes guaeth ae dyvot
14. Byt a vyd Byt⁶ urth vaurdes
Yd bydant gurag edeint laes vuches⁷
Bydant llu Meibyonein eu cyffes⁸
15. Byt a vyd bryt wrth y daes⁹
Ych wnahe taeauc y leas¹⁰
Disgiuen bun gurth buyth guas
16. Byt a vyd a gorphen byt¹¹
Pallant ieuaine rac aduyt¹²
Mei marw cogeun rhag annuyt
17. Byt a vyd byt¹³ wrth erchuys
Y adeilaur yn drys
Heb werth maur ni chaffaur crys

¹ Treth am bob darogan dydderbi.—Ll. E. D.² Galwawd (galwawr).—Ll. E. D.³ Ni cheidw.—Ll. E. D. ⁴ Yr hyd.—Ll. E. D.⁵ Gorddirod.—Ll. E. D.⁶ Byd a vydd bryd.—Ll. E. D.⁷ Ys byddant gwageddaint (haint) laeth vuches.—⁸ Bydant llu meibyonein.—Ll. E. D. [Ll. E. D.⁹ Des.—Ll. E. D. ¹⁰ Ei les.—Ll. E. D.¹¹ Gorphen oed.—Ll. E. D.¹² Addoed.—Ll. E. D.¹³ Byd a vydd bryd.—Ll. E. D.

18. Byt a vyd bryt urth lyen
Byu mall a guall ar lamreu¹
Torredaud geir a chreirieu
19. Eu divanaut gwir lledaut geu²
Guann ffyd bob eildyd datleu³
Byt a vyd bryt wrth dillad
20. Kyghaus argluyd Maer chuiviat
Guaclau Bard hard offeiryat
Difannawr e wir lledawr gwad⁴
21. Byt a vyd heb wynt heblau
Heb ormod credie heb drathreul-
yau
Tir digaun vid un erw y nau
22. Pan dyvo yr gwyr heb wryt
Ac yn lle coet cael yr yt
Ymhob hedd guled a gyvyt
23. Pan fo cyfelin gymyrredd⁵
Y gwr ai gweryd ni ommedd
Gwrthfyd yd ym mynyddedd
24. Pan fo sych gwydd gwanwyn
A fydd gweddi pennaeth gwenwyn
Byddawd gwaeth buddelw no chrwyn
25. Dyu Merchyr dyd Kyghorphen
Y treulyaur llavnaur ar benn
Cydy ant deu ygkreu Kyghenn⁶
26. Yn Aber Sor yt uyd Kyghor⁷
Ar uyr guedy trin treulitor
Glynn⁸ guynn llyu yn ysgor
27. Yn Aber Avon y byd llu Mon
Fingl guedy hinuedon⁹
Hir veryt arwyt Voryon¹⁰
28. Yn Aber Duvyr nuy deil due
Yt vi agnaho gwidig¹¹
A guedy Cat Kyvarllue
29. Cat a vi ar hyrri Avon¹²
A Brythlon dyworpi
Graut¹³ guyr guhyr gurhydri
30. Yn *Aber y Don* pervor cat¹
A phelydr anghyvyon²
A guaed rud ar rud Saeson
31. Wassauc dy waed dy Wendyd³
Am dywaut wylyon mynydd⁴
Yn Aber Crafnant crefydd⁵
32. Mi a ddisgoganaf eraill
Cyrn a llef ewn pan eill
Ffirur dy phla ynghoed peill
33. Gwenddydd gwrandaw yn ddiau
Yn y daw Teifi o lymau
Addoer llithawr llen uwch llyfrau
34. Gwenddydd addoer yw dy erddyrrn
Mi ddisgoganaf mefyrn
Ar deywy a llef cloer wedi cynr
35. Pan ddyffo Gwynedd yn o iaen eu
bryd
Yn ysgwn ysgithrawg
Chwerw gyfnod clod i garrawg
36. Carrawg Ynyr comynhed
Comyn lli cymyn lleoedd
Llithiant ewn ar galanedd
37. Carrawg Ynyr garw anwyd y bryd
Garw esgyll yn ynni
Llithiant brain ar ysperi
38. Dysgogan Tydoch terydd dy
Rhag Carrawg Cynan dydd
Gwynfyd aim rhydd sawy llan
39. Dysgogan Tydoch terydd dy
Yn Aber Mulchwch
Byddant Teifi a fo trwech
40. Dysgogan Teifi llestri lli ar llyry
A Brithwyr oi thori
Llan Dudoch cloch menechi
41. Disgogan Dyfed arglwydd Iawdi
Brithwyr du o Fanaw
Tydoch llan trwm ddydd a ddaw
42. Disgoganaf y llan Dydoch
Na bydd na chledr na chloch
Namyn gwarw y fa gwyddfoch

¹ Llunnau. — Ll. E. D. ² Llechant gen. — Ll. E. D.³ Clotieu. *Ac heb arwydd eisiau llinell ar ol.*⁴ Llechant gwad. — *Ban o.* — Ll. E. D.⁵ Pan vo Kynvelin gymyred guyd guannuyn
Guedy pennaeth guenuyn

Bydaut gwaeth bu delu no chryuyn.

⁶ Cuddiant deu ynghreu cyngen. — Ll. E. D.⁷ Yd fydd garw gyngor ar wyr. — Ll. E. D.⁸ Glyw. — Ll. E. D.⁹ Hinweddon (hynfyddon). — Ll. E. D.¹⁰ Ar wryd forion (fordon). — Ll. E. D.¹¹ Yd fi a gnaho (yd fi a gnoho gwidig). — Ll. E. D.¹² Byrri Avon. — Ll. E. D.¹³ Grawd (gwnant). — Ll. E. D.¹ Yn Aber Peryddon peritor cad. — Ll. E. D.² Anghymmon. — Ll. E. D.³ Gwassawg dy waed ti i Wendydd. — Ll. E. D.⁴ Am dywawd y gwyllyon. — Ll. E. D. / Ll. L. M.⁵ Mynydd yn Aber Karaf. — Ll. L. M.

A gwedy cynr cloer a fydd

*Dymyr y diwedd yn Ll. L. M.**Banau o L. E. D. yw y lleill.*

43. Pan treulio Prydain
Teyrnedd bychain
Gwlad feibionein
Gwerin ornes
44. Ni wyr namyn dawn a rymesynt
Yny ddel gwynt ar ches

DIWEDD.

HOIANAU

Neu BORCHELLANAU MYRDDIN AP MORFRYD, ALIAS
MYRDDIN WYLLT, yr hwn a ganodd o ddeutu y
flwyddyn 570, ac a ysgrifenywyd allan o'r
LLYFR DU o GAERFYRDDIN.

1.

OIAN a Phorchellan a pharchell dedwydd
Na chladd dy red kyr ym mhien mynydd
Cladd yn lle argel yn argoedydd
Nac erwys Rydderch hael rwyfadwr ffydd
Ami ddisgoganaf fi a gwir fydd
Hyd yn Abertaradr rhag traws eu Prydein
Cymru oll yn eu cyflwydd
Llywelyn ei enw o eissillydd
Gwynedd gwr dygorbydd

2.

Oian a phorehellan oedd raid myned
Rhag cynyddion Mordai pei llafased
Rhag dyfod erlid arnan ni an gweled
Ac or diagwn i ni chwynwn i ein lludded
A mi ddisgoganafi rhag ton nawfed
Rbag unig bariffwyn gwelyn dyfed
Dyrehafawd llogawd nid ir lleticred
Yn ty yn hir gwrthdir a gwyystfled
Yn y ddel Cynau iti oe chyn gweled
Ni bydd ateor byth ar ei threfred

3.

Oian a pharehellan ni hawdd cysgaf
Rhag godwrdd y galar yssydd arnaf
Deng mlynedd a deugain yd borthais i
Ys drwg o orhoen yssydd arnaf [boen
Oes imi gan Iessu gaffu gwaesaf
Brenhinoedd nefoedd achoedd uchaf
Ni mad rhianedd o blant Addaf
Ar ni chredo i ddofydd y dydd diweddaf
Yd weleis Wenddoleu ym merthie rhiau
Yn cynnull preiddiau o bob eithaf
Y dan fy ngweryd rhudd nu neud araf
Pen teyrnedd Gogledd llaredd muyhaf

4.

Oian a pharchellan oedd raid gweddi
Rhag ofn pump pennaeth o Normandi
Ar pumed yn myned dros for heli
I oresgyn Iwerddon dirion drefi
Ef gnawhawdd rhyfel a dyfysgi
O ymladd mab a thad gwlad ai gwybi

A myned i Loegrwys diffwys drefi
Ac na bo gwared byth i Norddmandi

5.

Oian a pharchellan na uyt lunauc ryd
Dybyt attam ny chwedyl dyvrydauc
Pennaethen bychein anudonauc
Meiri mangedd am pen keiniauc
Pan dyffon dros for gwyr eneirhawe
Cad veirch y danunt deu wynebawe
Deu ulaen ar eu gwaew anothleithyawe
Erddi heb uedi y myd diheddawe
Gwell bet no buchet pob uchenauc
Kyrn ar y gwr a get pedrifannau
A phan uon goforyon meibyon eidawe
Y byt bore taer rac caer sallawe

6.

Oian a pharchellan a pharchell dyhed
Rym dyweid chwimb leian chwedel anrhyf-
A mi disgoganaf haf gwythloned [ed
Kyfrwg brodoryon brad o Wyned
Ban diholer tagwystyl yn hir o tir Gwynedd
Dybyt seith ganllug o hynt gan wynt go-
gledd
Ac yn Aber deu gleddeu eu Kynadlet

7.

Oian a pharchellan a parchell gwynn
Rym dywot chwionblein chwedyl am dech-
Pan bebyllo Lloegyr yn tir ethlyn [ryn
A gwneuthur Dyganwy Dinas dehyn
O gyfranc Lloegyr a Llywelyn
Ad uyd mab ar war a char a chychwyn
Pan sorro Deinoel Mab Dunawd Deinwyn
Aduyd franc ar fo fort ny Ouyn
Yn Aberdulas gwanas gwelyn
Cochwet yn eu cylchwet yn eu cylchwyn

8.

Oian a pharchellan hoian hoiau
Bei ychenawg Duw gwnai ymchwelau
Y llyssy wyf byddawd mau
Yr hwn yssy ceised yntau

9.

Oian a parchellan neu dyt goleu
Andaw di lleis adar deiuyr¹ leisseu
An byt ny blwynydet a hir dieu
Arien enwir edwir firwytheu
Ac esecp llawch lladron diffaeth llanneu
A myneich a obrum² beich o pechodau

10.

Oian a parchellan llym i Wynedd
Cywely a fynnut pan elutti i orwedd
Bychan a wyr Rydderch hael heno y ar ei
A borthaisi neithwyr o anhunedd [wledd
Eiry hyd ym hen elun gan ran caledd
Pibonwy yn niblau blin fy rhysedd [edd
Rhy ddybedd dydd Mawrth dydd gwythlon-
Cyfrwng glyw Powys a chlas Gwynedd

¹ Ddwfn, ddyan. ² Obryn.

A chyfod hiriell o'i hir orwedd
I amwyn ei Elyn derfyn Gwynedd
Ac oni i'm cudd gan fy rhi rhan trugaredd
Gwae fi ban ym buy tra fy niwedd

11.

Oian a parchellan ny byt cyuin
Ban¹ glyw yn llauar o Gaeryrdin
Y ardyaw deu geneu yn cywrhenin
A hil Rys aerllut aerllit byddin
Pan later y saesson ynghymer trin
Gwyn eu byt hwy gynmyw werin²

12.

Oian a pharchellan a pharchell gwyn gwys
Na chysgi hun fore
Na chladd ym mhrysg rhag dyfod
Rhydderch hael ai gwn cyfrwys
Gan gaffael o honatti y coed
Rhedaidd dy chwys

13.

Oian a parchellan a parchell gwyn
Bei gwelud a welais o dreis deugyn
Ni chas cutti hun fore ni chlyddut ar fryn
Ni chyrehud ddiffaith o ddiffwys lynn
Ban eisteddo saeson yn eu sarffren
A chyrrhu o bell gastell gollwyn
Atfydd dillad hoyw a gloyw dullin

14.

Oian a parchellan andaw de yn awr
Pan dodynt wyr gwynet eu gweith ynawr
Llafneu y uerd drin³ Kyrn a ganawr
Briwawd Llurugen rac llym waewawr
Ban dyffo Nortmyn yar lydan lyn vad
Ad uydd ym urthryn yna gan vid dinawr
A goresgyn Prydein y wyron yswein
Ar wall o Lundain a diatawr
Ann disgoganaf deu priodawr
A luniont tagneuet o nef hyd lawr
Kynan Kadwaladr Kymry benbaladyr
Bydawd eu cynnadyl a edmycawr
A chyweiriaw gwlad⁴ a chystudyaw gwad
A llu a lledrad a ddewalawr⁵
An bi nv ynaeth gwared gwedi gwaeth
Neb o haclonaeth ni di dolawr

15.

Oian a parchellan neud glas mynydd
Teneu fy llen i mi nid llonydd [ddydd
Llwyd yw fy mlaidd n'im traidd Gwen-
Bandyffont guyr Bryneich in gwarth luydd
Cymry a orfydd cain bydd eu dydd

16.

Oian a parchellan a parchell garwy
Na chladd dy retkyr nag iste⁶ fynwy
Nac a char waes na char warwy

¹Ban gychwyn llauar o ⁴A freithiaw gwlad, &c.

Gaer virdin. ⁵Ddiwalawr.

²Gymry werin.

⁶Ysdi.

³Yn erddyn, &c.

Na chussyl a roddafi i wenabwy
Na fid ieuange serchawg syberw wawrwy
A mi ddisgoganaf gwaith Macladwy
Adfydd gelorawr rhudd yn rhiw dydmwy
O gyfranc y Kynfrain bronrhino cyfrwy
Adfydd bore coch ac och ofwy
Arth o ddehenbarth a dderchafwy
Ry llettawdd ei wir ef tra thir Mynwy
Gwyn ei byd hi Gwenddydd a arhowy
Pan fo pendefig Dyfed ai gwledychwy

17.

Oian a parchellan neud blodeu drain
Gorlas can fynydd elfydd neud cain
A mi ddisgoganaf cad Coed Llwyfain
A gelorawr rhuddion rhac rhuthr Owain
Pan gwnelont meirian dadleu bychain
Anudon a brad gwlad feibionain
A phan ddel Cadwaladr i oresgyn Mon
Dileawr saeson¹ o dirion Brydain

18.

Oian a parchellan mawr eryssi
A fydd ym Mhrydain ac nim dorbi
Ban dyffon brodorion o amdiredd Mon
I holi Brython brithfyd dybi
Dyrehafawd draig flawd ffaw u peri
Gwrdd Cynan faran o lan Teifi
Gwnahawd am Ddyfed dygyuysgi
Bid iddaw yn aelau eilon yuddi

19.

Oian a parchellan mor enrhyfedd
Na budd un ennyd y Byd yn unwedd
Pelled son saeson sail cywryssedd
Ar brithwn² haelon hil cymwyedd
A mi ddisgoganaf cyn fy niwedd³
Brython dros saeson brithwyr ai medd
Ac yna in dawni ddawn gorfoledd
Gwedi bod yn hir yn hwyf frydedd

20.

Oian a parchellan andaw di yr eilon
A gread adar kyr Kaer Reon
Un yssyn a rown mynydd Maon
I edrych drychynawg drych serchogion
A mi ddisgoganaf fi cad ar y don
A chad machawy a chad afon
A chad cors Foelno a chad ym Mon
A chad cymiuawd a chad caerlleon
A chad Abergwaith a chad Jaethon
A phan fo diwedd tir tertyn i eilon
Maban dyrehafawd mad i frython

21.

Oian a parchellan bydan a fydd
Mor druan ei ddyfod ac ef ddyfydd
Morwynion moelion gwagedd rhewydd
Carant ni pharchant eu carrennydd

¹Dileant saeson.

²Brython.

³Nygnedd.

Rhwydd ni bydd digyfrwydd wrth i gilydd
Esgyb anghyfaith diffaith diffydd

22.

Oian a parchellan bychan brychmi
Andaw di lais adar myr mawr eu hyuni
Cerddorion allan heb ran teithi
Cyn safont yn y drws tlws nis deupi
Kym dywod wylan o bell ynmi
Teyrnedd enrhyfedd eu cynyfeddi
Gwyddyl a Brython a Rhomani
A wnahont dyhedd a dyvysgi
Ac ynghyfenw diwiau dyfod iddi
Ac ymladd yn daer am ddwylan tywi

23.

Oian a parchellan bychan breichfras
Andaw di lais adar mor mawr eu dias
Kerddorion allan heb ran urddas
Gwrthunawd esspyd a bryd gan was
Heb godwyd wyneb heb ran urddas
Pan vo dau froder dau Iddas am dir
Megittor oi gwir hwy hir alanas

24.

Oian a parchellan nym daw y cyngyd
O glybod llais adar mor ddierygyd
Teneu gwallt fy mhen fyllen nyd clyd
Dolydd fy esgubawr nid mawr ei hyd²
Fyngrawn haf a mi nid ymweyrd
Cyn ysgar a Duw didawd eywyd
A mi ddisgoganaf cyn diwedd byd³
Gwragedd heb wyledd a gwyr heb wrhyd

25.

Oian a pharchellan a phorchell ryni
Teneu yw fy llen nyd llonydd imi
Er gwaith Arderydd mi nym dorbi
Cyn syrthiai awyr i lawr a llyr yn lli⁴
A mi ddisgoganaf gwedi Henri
Breenhin na frenhin brith fyd dybi
Pan fo pont ar Daf ag arall ar Dywi
Y daw diwedd thyfel iddi⁵

KYVOESI MYRDIN A GWENDYD Y CHUAER.⁶

1.

M. DEUTHUM i attat y adraut
Yngnadaeth⁷ y gogled y gennyf

¹ Dwfr dyar eu gryd ⁵ Pan fo pont ar Daf ac

² Fy yd. arall ar Dyw

³ Gorphen byd. Er gwaith Arderydd mi

⁴ Enlli. drym dorbi

⁶ Nota — Geiriau E. Evans, *neu* I. Brydydd Hir, yn Ll. P. P. — “Brudiau o'r Cwta Cyfarwydd juxta exemplar J. Jones, correct ad cod. Davies: qui examinat ad L. Coch.”

⁷ Ygnadedd. — Ll. P. P.

Syu pob tyt traethuyt urthyf
Yr gueith Arderyd ac Erydon

2.

G. Guendyd er meint a dybyd arnaf
Enciehyad kyvod kud af¹
Cyfarchaf i'm llallogan
Merddin y ehwdlan dysgogan²
Ple edewaist dyffyan
Dyngocou gorober
Dydd llawenydd yn ehangder³

3.

Kyvarehav ym llallogan Vyrđin
Gur doeth darogenyd
Kan hepkyrd o honau
Pan au bun ganthau⁴

4.

M. Y gerd gadavael avi Hoel⁵
Kymyr⁶ yu bi Kyvarch awel ruyd
Ryderch hael yn aruyd⁷

5.

Kanys Ryderch bieu ffau
A chymry oll i danau
Neu gwedy ynteu Kudau⁸
Ryderch Kael gymynat gelyn
Guan teu y wan⁹ ac uy

6.

Dyd gwynuyd¹⁰ yn Ryt Tawy
Ryderch Hael dan ysbeit gelyn

7.

Didas Beirdd bro glyt¹¹
Kud aaef et a yr ryt¹²
Mi ae dyweit y Wendyd

8.

Kan am kyveirch yn gelvyd
Na bydd Ryderch Hael drennyd

9.

G. Cyvarchaf ym Kloteu llallauc¹³
Anuynau yn lluyd
Neu wedi Ryderch puy vyd¹⁴

¹ On (eu) eichiad cyfedd ewdd af. — Ll. P. P.

² Py chwedleu darogan. — Ll. P. P.

³ Y 5 ban *rhyablaenol* o L. P. P.

⁴ Pa rian bi ni (Pari au bun) ganthaw. — Ll. E. D.

⁵ En gerth Cadafael a bi (vi) cael. — Ll. P. P.

⁶ Cyn ri. — Ll. E. D.

⁷ Rwydd yw arwydd Rydderch Hael. — Ll. E. D. Tu bi cyfarchafael.

⁸ Rhwydd i arwydd Rhydderch Hael. — Ll. P. P.

⁹ Neu gwedi Gweithen ewdd ddaw. — Ll. P. P.

¹⁰ Gwan trwy. — Ll. E. D.

¹¹ Gwan trywan ac (teu ei wan ar) wy.

¹² Gwynuydd. — Ll. E. D.

¹³ Gwyn Maydd. — Ll. P. P.

¹⁴ Glo glyd — Ll. P. P.

¹⁵ A wna (adwna, o daw) yr ryd. — Ll. E. D.

¹⁶ Cwdd aa ef a wna (a ddaw) i'r rhyd. — Ll. P. P.

¹⁷ Cloddeu llallawg. — Ll. P. P.

¹⁸ Pieufydd. — Ll. P. P.

10.
M. O leas Gwendoleu y gwaetffreu Ar-
deryd¹
Handuf o eithin²
Morgant vaur vab Sadurnin

11.
G. Kyvarchaf ym Klotlen llallauc
Kerdglyt Kyt lliant³
Puy wledych uedy Morgant

12.
M. O leas Guendoleu y gwaetffreu Ar-
derydd
A synnu paham ym ken gualadyr⁴
Gwaet gwlat y Uryen⁵

13.
G. Kyvliu dy ben ac aryen gaeaf
Gwares Dyv dy anghen
Puy wledych wedy Uryen

14.
M. Digones Dofyd dined arnaf
Klaf wyf o'r dined
Maelgwn Hir ar dir Gwyned⁵

15.
G. Oys gayr ym braut yt vych uynghal-
on⁷
Druc vyhoen am ryd drych⁸
Neu uedy Maelgwn puy wledych

16.
M. Run y enu rugyl y flossaut
Ygkrynnir bydin brudraut⁹
Guae Brydein or diurnaut¹⁰

17.
G. Kan vyd Kedymeith¹¹ a Chanon
Kynlleith¹²
A thal waur¹³ a borthuun
Kwda¹⁴ Gwyned guedy Run

18.
M. Run y enu ryvel o vri
A oganaf y dyderbi
Gwendyn gwlat yn angat veli¹⁵

¹ Yngwaetffreu Arderydd.—ll. P. P.

² Handwyf o eithur (eithun).—ll. P. P.

³ Clyd lliant.—ll. P. P.

⁴ Ysid i mi paham im len :

Ysyd imi pan im cen.—ll. P. P.

⁵ Neu, Gwaladr gwaed gwlad Urien.—ll. P. P.

⁶ Neu, O dir Gwynedd.—ll. P. P.

⁷ O ysgar am brawd yd nych vynghalon.—ll. E. D.

a ll. P. P.

⁸ Drwg fy lliw (drut i honn am rhyd drych).—ll. P. P.

⁹ Yngynnor byddin brwydrawd.—ll. E. D.

¹⁰ Neu, O i ddiwrnod.—ll. P. P.

¹¹ Can wyd cedyndeith.—ll. E. D.

¹² A chanaon cynllaith.—ll. P. P.

¹³ A'th alwawr.—ll. P. P.

¹⁴ Cwdd a.—ll. P. P.

¹⁵ Gwenddyn gwlat yn angad Bli.—ll. P. P.

19.
G. Kyvarchaf ym klotleu llallauc
Anvynnauc ygkyui
Puy wledych uedi Beli

20.
M. Can ethyw ym pwyll gan wyllion
mynyd
A myhun yn agro
Wedi Beli y vab ev Iago

21.
G. Can ethyu dy buyll gan uyllion
mynyd
A thy hun yn agro
Puy wledych guedy Iago

22.
M. Amgurth gyvarch¹ ym brutuan
Y gyvedeu neut eban²
Guedy Iago y vab ef Katvan

23.
G. Y Kerdeu rydraethassam
O dyvot clot Botrydan
Puy wledych uedy Katvan

24.
M. Gulat Katuallau vryt maur³
Pedryvael byt orygelaun⁴
Dygyudit pen Eigyl y laur⁵
A hyt y byt y hetynyccaun⁶

25.
G. O ueled dy rud mor greulaun
Y dau ym bryt⁷ neu annogaun
Puy wledych uedy Katuallau

26.
M. Gwr hir yn cadu Kynnadyl
A Phrydein yn un Paladyr⁸
Goreu mab Kymro Katwalatyr

27.
G. Nag yscar yn antrwyadyl
A mi o an gwarth yr gynnadyl
Pwy wledych wedi cadwaladyr⁹

28.
M. Am gwrthgyvarch yn glaeur
Y gynnedeu¹⁰ neut Abar
Wedi Kadwaladyr Idwal¹¹

¹ Am gwrthgyfarch.—ll. P. P.

² Ynglyfeddeu (y genedyll) neud eban.—ll. P. P.

³ Wrhyd mawr.—ll. E. D.

⁴ Pedryfal byd (pedryael bit) rygylwawr.

⁵ Digwyddit penn i llawr.—ll. P. P.

⁶ Neu, A hyd byd i hennycawr.—ll. P. P.

⁷ Neu, Iddaw fy ra vyd.—ll. P. P.

⁸ Neu, Dan un paladyr.—ll. P. P.

⁹ Pennill o L. P. P.

¹⁰ Y cyfeddeu.—ll. P. P.

¹¹ Pwy wledych wedi Kadwaladyr Idwal.—ll. E. D.

29.
G. Ath gyvarehaf yn glaeaf
Clotleu goreu dyn dayar
Puy wledych wedi Idwal
30.
M. Gwledychaut uedy Idual
Yn lluru Dyvynnyu diarchar
Ysguyduyn Howel val Katual
31.
G. Kyvarehaf ym clotleu llallauc
Anvynauc yn ryvel
Puy wledych uedy Howel
32.
M. Mi a diwedaf y glot vri¹
Guendyd kyn esgar a thi
Guedy Howel Rodri
33.
G. Cyfarehaf im clod ouri frawd
Anofnawg ynghyni
Pwy wledych wedi Rodri²
34.
M. Kynan ym Mon a vi³
Nyt achatuo y deithi⁴
A chyn⁵ galuer Mab Rodri
Mab Kaledigian vi⁶
35.
G. Kyvarehaf o eehlyssur byt⁷
Am dauet ychwarvan⁸
Puy wledych uedy Kynnan
36.
M. O leas Guendoleu ygguaetffren Ar-
derydd
Digoni o vran⁹
Mervin vrych o dir Manau
37.
G. Kyvarehaf ym clot ovri¹⁰
Vraut Kerdoleu oreudyn¹¹
Puy wledych uedi Mervin
38.
M. Dyuedaf nyt o drygaur¹²
Ornes Prydein¹³ pryderaur
Wedi Mervin Rodri Maur
39.
G. Kyvarehaf ym clotleu llallauc¹
Anvynauc yn dyd gaur
Puy wledych wedi mab Rodri Maur²
40.
M. Ar lan Konwy Kynny Duw Merchyr
Etnyccaur y davaut³
Arveu ni aryen anaraut⁴
41.
G. Kyvarehaf ym clotleu llallauc⁵
Annynduc yn dyd gnaut⁶
Pwy wledych wedi Anaraut
42.
M. Nessaf yn nes y amser Kemadeu an-
sel⁷
Y bennaeth yn llau Howel⁸
43.
G. A'th ogyfarehaf Llallogan Ferddin
Anfynawg yn rhyfel
Pwy wledych wedi Hywel⁹
44.
M. Ys Bargodyein ni bissuys¹⁰
Ny byd nes y Baradwys
Nyt guaeth urth o dyn nocurd Egluys¹¹
45.
G. Kyvarehaf ym ychein vraut¹²
A uelais ygklot gein
Puy wledych uedy Bargodyein
46.
M. Bluydyn a hanner y neruer Vrehyr-
yeit¹³
Eu hoes a difyrer¹⁴
Divenwir pob dibryder¹⁵
47.
G. Can uyt Kedymeith a Chanon Kun-
lleith¹⁶
Trugared Dun ith eneit
Puy wledych uedy Brehryeit

¹ Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.² Wedi Rodri Mawr.—Ll. P. P.³ Edmygawd i addawd.—Ll. P. P.⁴ Arbenig arien Anarawd.—Ll. E. D.⁵ Arbenig eirian (arien) Anarawd.—Ll. P. P.⁶ Clod cleu anfynawg.—Ll. P. P.⁷ Anmynnawg yn dydd gwawd.—Ll. E. D.⁸ Yn nydd gwawd yn ffosawd.—Ll. P. P.⁹ Nessaf yw nes yn (nef i an) amser.—Ll. P. P.¹⁰ Cennadeu anghen (an hel) ynsel¹¹ Y bennaeth yn llaw Howel.—Ll. P. P.¹² Pennill o L. P. P.¹³ Oes Bargodiein ni bi swys.—Ll. P. P.¹⁴ Nid gwaeth fydd (urd)odyn nog eglwys.—Ll. P. P.¹⁵ Ym chian (ym vuchain, im mirein) vrawd.—Ll.¹⁶ Y vreuer (uerner) urehyryeit.—Ll. P. P. [P. P.]¹⁷ Eu hoes a differer; *neu*,¹⁸ Fryyrieid eyles a ddyrifer.—Ll. P. P.¹⁹ Dibwyder.—Ll. E. D.²⁰ Cedymdeith a chanaon cynlleith.—Ll. P. P.¹ Ynglod ofri (owri).—Ll. E. D.² Pennill o L. P. P.³ Oes Cynan ym Mon a fi.—Ll. P. P.⁴ Nid a gatto y deithi.—Ll. P. P.⁵ A chyd.—Ll. P. P.⁶ Maban (mab) caledigan fi.—Ll. P. P.⁷ *Neu*, Bydan.—Ll. P. P.⁸ Am dywaid y chwarian.—Ll. P. P.⁹ Dygyng (dygyni) o vraw.—Ll. P. P.¹⁰ Clodfri frawd.—Ll. E. D.¹¹ Ceith eleu (cerdd oleu) oreuddyn.—Ll. P. P.¹² Dywedwyf nid o trigawr (ddrygaw, periglawr).—Ll. P. P.¹³ Arnes Prydein.—Ll. P. P.

48.

M. Dyrchavat muc o gud¹
Nyt archatuo² y deuryd
Kynan y Cwn Kymry beievyd³

49.

G. Kyvarchaf o echlyssur byt
Ym dywed yn chwerian
Pwy wledych wedi Cynan

50.

M. Gwr pellenig o dramyr
Torant gaerau dierthyr⁴
Dywedant⁵ frenin o freyr

51.

G. Cyfarchaf o echlyssur byd⁶
Kan guydost y ystyr⁷
Puy wledych uedy Brehyr

52.

M. Disgoganaf Seruen Wynn⁸
Kennat⁹ guastat ysgyduyn
Gleu gadarn garchar gylchuyyn

53.

Treiglau¹⁰ bro bradauc unbyn [dyn
Ef gryneat¹¹ hunt raddau hyt ympry-

54.

G. Kyvarchaf ym braut y guyn
Canys mi ae hamovyn
Puy wledych uedy Seruen Wynn¹²

55.

M. Deu ysgyduyn Beli
A dyvi y vaeth a unant dyvysgi
Nac eurin heduch vi¹³

56.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc¹⁴
Annynawc yg Cymry [Beli
Puy wledych wedi¹⁵ deu ysgyduyn

57.

M. Unic aruynauc¹⁶ ar unneb Kedaull¹⁷
Kynghorant Kat differ¹⁸
A wledych kyn nor gowuner¹⁹

¹Dyrchafawdd unig o gudd.—Ll. P. P.

²Achatwo.—Ll. P. P.

³Cynan y cwn bieufydd; *neu*,

Cynan cwn cymru dirudd.—Ll. P. P.

⁴Torynt gaereu dierchyr (diechyr).—Ll. P. P.

⁵Dywetynt (diweddynt).—Ll. P. P.

⁶Y *6 ban rhayblaenol o L. E. D. a Ll. P. P.*

⁷Gwyddaf (gwyddost) gystyr.—Ll. P. P.

⁸Serfyuwyn (serfen wyn).—Ll. P. P.

⁹Ceimiad.—Ll. P. P. ¹⁰Treiglau.—Ll. P. P.

¹¹Ef (er) grynawd.—Ll. E. D.

¹²Serfyn (serfen) wyn.—Ll. P. P.

¹³Nag erfyn heddwch nith fi.—Ll. P. P.

¹⁴Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.

¹⁵Pwy wedi.—Ll. P. P. ¹⁶Unic arwynawl.—Ll. E. D.

¹⁷Cadiawl.—Ll. P. P.

¹⁸Diffred (dilyffred).—Ll. E. D.

¹⁹Gorynned.—Ll. E. D.

Cynnor goruned (gofuned).—Ll. P. P.

58.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc¹
Annynawc yn lluyd
Puy yr unic aruynauc²
A darogeni di y vaeth
Puy y enu padu pan vyd

59.

M. Gruffud y enu greidaul Mirein
Gnaut ef gan argan Kyngrein³
A uledych ar dir Prydein

60.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc⁴
Annynawc yghadeu
Neu guedy Gruffud pieu

61.

M. Dyueduyf nit odryker⁵
Ormeis⁶ Prydein pryderer
Gwedy Gruffud Guyn Guarther

62.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc⁷
Annynawc yn ryvel
Puy uledych uedy Guyn Guarther

63.

M. Wi a Wendyd uenn maur adrastil
gogan⁸
A chuedleu Chwibleian⁹
Atkas gueheleith avyd deu adas¹⁰

64.

Ni phorthynt gwyledd na mawr addas
Dyfi deu froder deu iddas am dir¹¹
Edmyckaur oe guir hir alanas

65.

G. Kyvarchaf ym clotleu llallauc
Annynawc ygkateu
Puy uledych uedy uynteu //

66.

M. Disgoganaf nat guas beid
Brenhin¹² lleu llau Dirvroid
Gylvin gevel gavel Bleid¹³

¹Clod lleu llallauc.—Ll. P. P.

²Pwy unig arwynawl a ddarogeni di ei faeth.—Ll. P. P.

³Gnawd ef man ar ran cynnrain.—Ll. P. P.

⁴Clod cleu llallawg.—Ll. P. P.

⁵Diwedaf nyd hedriceor.—Ll. P. P.

⁶Armes.—Ll. P. P.

⁷Clod lleu llallawg.—Ll. P. P.

⁸Mawr adias.—Ll. P. P.

⁹Chwibleian chwedleu atcas.—Ll. P. P.¹

Disgogan chwibleiau chwedleu atcas.—Ll. P. P.

¹⁰Gwehelydd a fydd ar y deyrnas, *neu*,

Gweheleith a fydd dau iddas.—Ll. P. P.

¹¹*Dau van o L. P. P.*

¹²Brenhin.—Ll. E. D.

¹³Gylfin gofeil gafael bleidd; *neu*,

Gilmin goruel gafael Bleidd.—Ll. P. P.

67.
G. Kyvarehaf ym chelaeth vraut
A neleis yn uedvaeth
Od yna puy a vyd pennaeth
68.
M. Kymmiveruch o rif ser¹
Kynhebyker y niver
Ef yu y Mackuy dau hanmer
69.
G. Kyvarehaf ym divuner vraut
Allwed bydin bud ner
Puy uledych wedy Deu hanmer
70.
M. Cymyse Guydeleith yn aer
A Chymro a chymrud daer
Ef yu Argluyd uyth prifgaer²
71.
G. Kyvarehaf ym diagro vraut
A darlleuys Lyvyr Cado³
Puy uledych uedy efo
72.
M. Mi ai dyueit o Reget
Kan am Kyveirch yn ogonet
Keneu Henri⁴ ryvyget
Byth yn yoes nyt oes waret
73.
G. Kyvarehaf ym clot o vri⁵
Vraut anuynauc yg Kymru⁶
Puy wledych wedi mab Henri
74.
M. Pan vo pont ar dav ac arall ar dywi
Y daw ar Loegyr dyvysgi⁷
A mi disgoganaf guedi Mab Henri
Brenin na vrenin brithuyt a vi
75.
G. Kyvarehaf ym braut y guyn
Kanyis mi ae lamovyn [hin
Puy wledych uedy Brenhin na Vren-
76.
M. Lledynuyt vrenhin a dau
A guyr Lloegyr yn y duyllau
Ny byd gulatluyd y danau
77.
G. Myrdin dec daunglot gywyt⁸ [ynvyd
Llidiawc y myt⁹ beth a uyd yn oes

¹ A rhif y ser.—Ll. E. D.² Cyfniverwch a rhif ser.—Ll. P. P.³ Myth prifgaer.—Ll. E. D.⁴ A lewys lyfyr Cado.—Ll. P. P.⁵ Henrlai.—Ll. E. D.⁶ Ofri frawd.—Ll. P. P. ⁷ Ynghyni.—Ll. P. P.⁸ I daw ar Loegyr lwy'r ddyfysei.—Ll. P. P.⁹ Glywyt.—Ll. P. P.¹⁰ Llidiawg llwythfawr ym bryd

Beth a fydd yn oes yafyd.—Ll. P. P.

78.
M. Pan vo Lloegyr yn gridvan
A chynir yn drycauan¹
Y byd y lluyd bwunuman
79.
G. Myrdin dec dau leueryd²
Na dyuet wrthyv geluyd
Beth a vyd uedy lluyd
80.
M. Ef a gyvyt un o chuech
Ar y vu yn hir yn llech³
Ar Loegyr a vyd gortrech
81.
G. Myrdin dec daunglot uely
Troyt y guynt⁴ o ryun ty
Puy wledych uedy hynny
82.
M. Devawt yu dyvot Owein
A gorescyn hyt Lundein
Y roid y Gymry goelvein
83.
G. Myrdin dec daunglot bennaf
Kanyis yth eir y kredaf
Owein pa hyt y paraf
84.
M. Guendyd gurandaw letkynt
Troit y guynt yr diffiunt
Pump mlyued a duy val kynt
85.
G. Kyvarehaf ym chelaeth v vraut
A uelais yn ved vaeth
O dyna puy a vyd pennaeth
86.
M. Pan vo Owein ym Manau
A chat ym Prydyn gerllau⁶
Biaut gur ef a guyr idau⁷
87.
G. Kyvarehaf ym chelaeth vraut
A uelais yn vedvaeth
O dyna pwy a vyd pennaeth⁸
88.
M. Penaeth da ei faeth a da fydd
A orescyn yr elfydd
Gwlat wynvyd drwy lawenydd⁹

¹ A Chymru yn ddryganian.—Ll. P. P.² Dawn glot gywydd.—Ll. P. P.³ A ryfain hir dan lech.—Ll. P. P.⁴ Tooid y gwynt.—Ll. P. P.⁵ Nota: nid oedd y 14 pennill nesaf uchod yn llyfyr
D Jones o Lanfair.⁶ A chad yn Mhrydein ger llaw.—Ll. P. P.⁷ Neu, Biawdd Gwynedd gwyr iddaw.—Ll. P. P.⁸ Neu, Pwy wledych oddi ynaeth.—Ll. P. P.⁹ Pennaeth y vaeth a orescyn (elvydd) eluyd [P.
Gulat wynuyt (wynwydd) druy lauenyd.—Ll. P.

89.
G. Kyvarchaf ym ehelaeth vraut
A weleis yn vedvaeth
O dyua puy a vyd pennaeth
90.
M. Elit llevein yn dyffrynt¹
Beli hir ae uyr goruynt
Guyn eu byt Gymry a guaegynt²
91.
G. Kyfarchaf ym clotleu llallauc³
Annwynnauc ygkadeu
Neu⁴ uedy Beli bieu
92.
M. Elit llevein yn Aber⁵
Beli hir ae uyr llauer⁶
Guyn eu byt Gymru guae Wydyl⁷
93.
G. Kyfarchaf ym clotleu llallauc
Anwynnauc yn ryvel
Pa y uae y Wydyl⁸
94.
M. Disgoganaf un Dyssauc⁹
Gwyned guedy auch trallaut
Gorvod iuch ar bob Kiudaut
95.
G. Canon Morvryn Morunet oedyn¹⁰
Mervryn¹¹ vrych vreise liwet
Pa daw yn y deu ovunet
96.
M. Pan ddisgynno Kadwaladyr
A llu llydan gantau Kymwed¹²
Duw Merchyr y muyn¹³ guyr Gwyned
As deubyd guyr Kaer Gamwed¹⁴
97.
G. Nac ysgar yn antruyadyl
A mi o anguarth yn gynnadyl¹⁵
Pa du i discyn Cadwaladyr
98.
M. Pan ddescynnó Cadwaladyr
Yn nyffryn Tywi

¹ Elid lleuyn yn dyffrynt.—Ll. P. P.
² Neu, Or helynt.—Ll. P. P.
³ Clot cleu llallawg.—Ll. P. P.
⁴ Neu pwy (Neu, Pwy).—Ll. E. D.
⁵ Elit lleuyn yn ei haber: neu,
Elid llefeint yn Aber.—Ll. P. P.
⁶ Yn llawer.—Ll. P. P.
⁷ Gwyn ei fyd Gymro gwae Wyddel.—Ll. P. P.
⁸ Pa y wae i Wyddel.—Ll. P. P.
⁹ Disgoganaf fedysawd Gwynedd.—Ll. P. P.
¹⁰ Canon Morfryn mor uned oeddym.—Ll. P. P.
¹¹ Oeddyn Merddin.—Ll. E. D.
¹² A llu llydan gantaw cymawl duw merchyr.—Ll. P. P.
¹³ Yn amwyn.—Ll. P. P.
¹⁴ I amwyn.—Ll. E. D.
¹⁵ Canwedd.—Ll. P. P.
¹⁶ Neu, I'r gynnadyl.—Ll. P. P.

- Biawt tra thrwm ebyr
Gwascarawdd ai brythawd Brython
brithwyr¹
99.
G. Kyvarchaf ym ehalaeth vraut
A ueleis yn vedvaeth
Puy a wledych odynaeth²
100.
M. Pan vo teir-ieithyauc taeauc ym
Mon
Ae vab yn gunuachauc³
Rygeluawr⁴ Gwyned goludauc
101.
G. Puy gwasgar Lloegyrr yar diued mor
Puy y guyn ar deued
Neu Gymry puy vyd eu gared⁶
102.
M. Taryf rhywyr a thoryf Ryderch⁷
A bydinoed Katualadyr
Yar Dardennin⁸ avon
Torrynt oll ued guyr⁹
103.
G. Nac ysgar yn awr antruyadyl¹⁰ a mi
O anguarth yr gynnadyl¹¹
Pa leas a duc Katualadyr
104.
M. As guan guayu o ergruyyd llog¹²
A llau kyn y diuedyd¹³
Dybyd Gymry¹⁴ guarth o'r dyd
105.
G. Nac ysgar yn antruyadyl a mi
O anguarth yr gynnadyl
Pa hyt y guledych Kadualadyr
106.
M. Tri mis teir blyned teithyon¹⁵
A thrychant mlyned Kyflawn¹⁶
Kaden gweithu guledychaut¹⁷
- ¹ Pan ddisgynno Cadwaladyr yn dyffryn Tywi
Pa du y disgyn Kadwaladyr yn dyffryn Tywi
Braut trathum ebyr.
Gwascaraut brythot Brithwyr.—Ll. E. D.
² Pa frithfyd a fydd ynaeth.—Ll. P. P.
³ Neu, gyfoethawg.—Ll. P. P.
⁴ Ryglywawr (rhygalwawr).—Ll. E. D.
⁵ Pwy wascar Lloegyrr i ar dudwedd mor.—Ll. P. P.
⁶ Gwaredd.—Ll. E. D.
⁷ Taryf rhywyr a thwryf Rhydderch (ryfeirth) hael.—
Ll. P. P.
⁸ Tardennin.
⁹ Allwedd gwyr.—Ll. P. P.
¹⁰ Yn antruyadyl.—Ll. P. P.
¹¹ Can gwarth i'r gynnadyl.—Ll. P. P.
¹² As gwant gwaew o ergruyydd llong:
As gwae gwaew elai e gen sywydd.—Ll. P. P.
¹³ A llaw gynt (tyn) difeidydd (diweddydd).—Ll. P. P.
¹⁴ Dybydd i Gymry.—Ll. P. P.
¹⁵ Neu, Teithiawn.—Ll. P. P.
¹⁶ Trugein a thrychant cyflawn.—Ll. P. P.
¹⁷ Neu, Ysgafn gweithu gwleidyddan (gwledych-
ant.—Ll. P. P.

107.
G. Nac yscar yn antruyadyl a mi
O anguarth yr gynnadyl
Puy wledych uedy Kadualadyr
108.
M. Y Wendyd y dyuedaf
Oes tragoes disgoganaf
Wedy Kadualadyr Cyndaf¹
109.
G. I Ferddin i gofynnaf
Ag ni wn ai llyfassaf
Pwy trefnawr yn oes Cynddaf²
110.
M. Llau ar gled arall ar groes
Gogeled paub y Einyoes
Gan Gyndaf cymot nyt oes
111.
Neut a gannaut vyd yssyauc³
Gwyned gwedy auch trallaut
Gornot ivch ar bob kiudaut
112.
G. A chiudaut plant Adaf
A henynt ae guaut⁴
A dioes guaret hyt vraut⁵
113.
M. Or pan el Kymry heb gannorthuy
Kat heb gataut⁶ eu deurud oll
Mal y gallo'r goludd⁷
114.
G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy a wledych oddiynaeth⁸
115.
M. Gwendydd Meueneduc⁹ virein
Kyntaf Katraf ym Prydein
Aryluch Kymry druein¹⁰
116.
G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy a wledych oddiynaeth¹¹

¹ Cyneddaf.—Ll. P. P.² Pennill o L. P. P.³ Neu, A ganawd fedysawd:

Neu, Neur anol anaut fedysawd a chiwdawd.—Ll. P. P.

⁴ Plant Addaf a henwyn oc eu cnawd.—Ll. P. P.⁵ A dyfes gwared hyd frawd.—Ll. P. P.⁶ Gadwad.—Ll. E. D.

Geidwd.—Ll. P. P.

⁷ Mall gallo'r (gallawr na) goludd.—Ll. P. P.

Mal a gallor na puy a vyd pennaeth.—Ll. L. M.

⁸ Pennill o L. P. P.⁹ Mefonneddus.—Ll. E. D.

Meweddus.—Ll. P. P.

¹⁰ Aruflech Gymary druein.—Ll. P. P.¹¹ Pennill o L. P. P.

117.
M. Pan dyvo dylat dylyet uchaf
O vor hyt ueryt dylat¹
Diued riein orffen byt²
118.
G. Neu uedy dylat dylyat uchaf³
Puy a vyd drevnawr a vi⁴
Llann a rann periglaur
119.
M. Na rann periglaur na cherdaur
Ny byd nac adreidyau'r allaur⁵
Yn y diguydo nef ar laur⁶
120.
G. Llallauc kan am hatebyd
Myrdin mab Morvryn gelvyd
Truan a chuedyl a dyuedydd⁷
121.
M. As dyuedaf y Wendyd
Kany's duys ym kyverchyd
Dylat diued riein vyd
122.
G. Cyfarchaf i'm ehelaeth frawd
A welais i feddfaeth
Pwy wledych oddiynaeth⁸
123.
M. A rydywedais i hyt hyn
Y Wendyd waessaf unbyn
Diderbyd kymmeint timmy'n
124.
G. Llallauc kan am diderbyd
Neu yr eneit dy vrodyr
Pa bennaeth ynaeth a vyd⁹
125.
M. Gwendydd wenn ben mynogi
As dyweduyf yn divri
Na byd pennaeth byth uedy
126.
Och anuyf or oer escar
Guedi dyvot yn trydar
Gan umben dewr diarchar
Dy olo di dan dayar¹⁰
127.
Guascaraut auel awyr¹¹
Puyll drut o duyll ot gerdir¹²

¹ O wawr hyd werydd dylaf.—Ll. P. P.² Orphennwyd.—Ll. E. D.³ Neu, Wedi (enwedig) dylyet fwyaf.—Ll. P. P.⁴ Pwy fydd a drefnawr.—Ll. P. P.⁵ Neu, Nag a dreigliaw'r allawr.—Ll. P. P.⁶ Yn i ddigwydd nef i lawr.—Ll. P. P.⁷ Tru a chuedyl a ddywedydd.—Ll. P. P.⁸ Pennill o L. P. P.

Y vach a vyd.—Ll. L. M.

⁹ Neu, Ynaeth fydd.—Ll. E. D.¹⁰ Dy ylodi y dan dayar.—Ll. L. M.¹¹ Neu, Am wyr.—Ll. P. P.¹² Gredir (gedir).—Ll. E. D. A dwyll yd gedir.—Ll

Guenussaut¹ hyt vraut ys dir

128.

Och leas dy vedvaeth

Neut ym diamnaeth²

Hoet pa adoet pan dygir clot urno³

Puy draetho guir

129.

O olochuyt kyvot a thravot llyvreu

Awen heb arsuyt⁴

A chuedyl Bun a hun breuduyt

130.

Maru Morgeneu marw Kyvrennin⁵

Maru Moryen mur trin

Trymmaf oed am dy adoet di Vyrdin

131.

Digones Dovydd dicued arnaf⁶

Maru Morgeneu maru Mordaf

Maru Moryen maru a garau⁷

132.

Vy un braut⁸ na cheryt arnaf

Yr gueith Arderyd uyf klaf

Kyvaruydyt a geissyaf

Y Duw yth orchmynnaf

133.

Ath orchmynnaf ditheu

Y ben y creaduryen

Guendyd wen atlam Kerdau

134.

Y Kerdau rydrigassant

O dyvot clot Bodrydant⁹

Och Duw huynt a advant¹⁰

135.

Guendyd na vyd anhylar¹¹

Neu roet y llyuyth ar dayar¹²

Diovyrt o baub a gar

136.

Ym byu nyth diovyrdaf¹³

A hyt vraut yth goffaa

Dy ffoasant trallaut trymmaf

137.

Escyt goruyd ruyd guynt¹

Amlum ar du afiddwl gynt

Yt a fyn ol a aethynt²

138.

G. Amcuyrynaf³ vy eiryoës vraut

Y ren⁴ ryw goreu

Kymer gymun kyn angeu

139.

M. Ny chymmeraf gymun

Gan ysgymun veneich

Ac eu tuygeu ar eu clun

Am cymuno Duw e hun

140.

G. Gorchymynnaf vy eiryoës vraut⁵

Yn y Gaer Werthevin

Gogelit⁶ Duw o Vyrdin

141.

M. Gorchymynnaf inheu vy eiryoës
chwaer

Yn y Gaer ni wesgrydd⁷

Gogelit Duw o Wendyd

Nota. — Geiriau yn Ll. P. P. — “Dafydd Jones o Lan-fair Dyffryn Clwyd a ysgrifenasai un o'r copiau i diwygiwyd hwn wrthaw, allan o hen lyfyr dihenydd o femrwn, anno 1588.” “Sic R. V. ad exemplar Davies.”

AWDYL.

PAN fo cwyn cynllwyn bro Gwstennin

Pan isger gwialen y Gilbant Werin

Gwyn ei fyd y geneu yn frwydd gyfeistrin

A lefaro trigeir o'r heniath gyssefin

GWENDDYDD CHWAER MERDDIN WYLLT.

AFALLENAU MYRDDIN

Y rhai a gawsai gan ei Arglwydd Gwenddoleu ap
Ceidio. — Allan o'r Delyn Ledyr.⁸

1

A rodded i neb⁹ yn un plygeint

A roed¹⁰ i Ferddin cyn no henaint

Saith Afallen bereint¹¹ a saith ugaint

¹ Neu, Herwydd gwynt. — Ll. P. P.

² Y 2 o'r blaen o L. P. P.

³ A'm cymynnaf. — Ll. E. D.

Gorchymynnaf. — Ll. P. P.

⁴ Tr rheen. — Ll. E. D.

⁵ Gwagelet. — Ll. E. D.

⁶ Gorchymynnaf inheu. — Ll. P. P.

⁷ Gaer werthevin. — Ll. L. M.

⁸ Mal hyn yn Ll. P. P. — “Taliesin i'r Afallen. Nid

oedd yn llyfur B y Dr. Davies ond cymmaint ac i

mae D yn eu hymyl.” Sef y rhai sydd yma heb

eu nodi o vod o L. P. P.

⁹ Ni ddangosed i neb. — Ll. P. P.

¹⁰ I dangosed. — Ll. P. P.

¹¹ Neu, Ber. — Ll. P. P.

¹ Gwennffawd. — Ll. E. D.

Gwein ffawd. — Ll. P. P.

² Diamuaeth. — Ll. E. D.

³ Hoed da adoet pan dygir (dyngir) clod erno (yma). — Ll. E. D.

⁴ Pob arsuyt.

⁵ Morial. — Ll. E. D.

Cynrennin Morial. — Ll. P. P.

⁶ Dygnedd. — Ll. E. D.

⁷ A garaf. — Ll. E. D.

⁸ Ni fu brawd. — Ll. E. D.

⁹ Fedrydant. — Ll. E. D.

Fodryddant (bedrydant). — Ll. P. P.

¹⁰ A dduant. — Ll. E. D.

Mor yw advant. — Ll. P. P.

¹¹ Neu, Anhafar. — Ll. P. P.

¹² I'r daiar. — Ll. E. D.

¹³ Yth ddiodyrdaf. — Ll. P. P.

Yn gyfoed gyfuch gyhyd gymmaint
Trwy fron trugaredd y tyfeddaint¹
Un ddoled uched ai gorthoaint²
Un forwyn bengrech au gorchedwaint³
Olwedd ei henw oleuwedd ei daint⁴

2.

Afallen beren burwen o flodeu
Ir ai hys mcllys ei hafalau
A dyfant erioed a choed
A dyf ar wahan ys llydan ei changau
Disgogan Chwibleian cyfan chwedlau
Dyddiau arwyddion brithfyd ddiu
A llynges dros for ag angorau
Seithlong a ddeuant a seithgant dros donau
Deseynnant ar draeth y dan saethau
Ar sawl a ddeuant ni atter yn neu
Namyn saith eilwaith og eu hen adneu⁵

3.

Afallen beren a dyf dra run⁶
Cymeithuleis yn ei bon yr bodd yr wun⁷
Am yscwyd ar fy yscwydd am cledd ar fy-
nghlun
Ac ynghoed Celyddon i cysgais i fy hun
Hoian Borchellan pwyllud dy hun
Andaw di adar difyr yn eu hymeutun⁸
Teyrnedd dros for a ddaw dduwllun
Gwyn eu byd Cymru or arofun⁹

4.

Afallen burwen ei brig a dyf ygymes yn
Gnodach im onnwy gyfrwy gwledig [fessig
No gwyr bro Bran lliw ar riw ei brig
Agweddi gan riain ran parhedig
Nid wyf diddawn a dieiddig¹⁰

5.

Afallen a dyf ynglan nant
Ei hafalau melyn ai deil yn chwant
Am gwnem am kutum am carassant
Ni ethyw fy hoen o hir lifiant
Neut wyf ddigariat gan fyngharant
A minneu gan wyllyon nim adwaenant¹¹

6.

Afallen beren bren ysydd fad
Nid bychan dy lwyth sydd ffrwyth arnad¹²
A minnau wyf ofnawg angelawg am danad
Rhag dyfod y coedwyr coed gymmynnad
I gladdu dy wraidd a llygru dy had

¹Drwy eu dwyfroneu teyrnaidd i tyfeint (tyfedd-
aint).—Ll. P. P.

²Y ddeileu ber a'u gorchuddient:

Neu, Un ddoled uchded ai gorthoaint.—Ll. P. P.

³*Ban* o L. P. P.—Gorchwyddeint.

⁴Gloywedd ei henw loywyn ei deint.—Ll. L. M.

⁵*Pennill* L. P. P.

⁶*Neu*, Drum.

⁷*Neu*, Cymaethlessune bon yr bodd bun.—Ll. P. P.

⁸*Neu*, Hy medun.—Ll. P. P.

⁹*Pennill* o L. P. P.

¹⁰*Pennill* o L. P. P.

¹¹*Pennill* o L. P. P.

¹²Ni bychan dy ffrwyth dy lliw sydd arnad.—Ll. P. P.

Fal na thyfo byth afal arnad
A minnau wyf gwyllt gorthryfiad¹
Im cathrudd cythrudd² nim cudd dillad
Neum rhoddes Gwenddoleu tlyseu yn rhad
Ac yntau heddyw fal na buad³

7.

Afallen beren bren addfeinus⁴
Gwasgadfod glodfawr⁵ buddfawr brydus
Yd wnant bennaethu gam gyfesgys⁶
A myneich geuawg bwydiawg gwydius
A gweisionen ffraeth bid arfaethus
Yd fyddant wyr rammant rit rwyuanus⁷

8.

Afallen beren bren dileteyn
A dyf yn Haber heb arlyfu cylehyn⁸
A mi disgoganaf cad ym Mhrydyn
Yn amwyn eu terfyn a gwyr Duly
Seithlong i deuant dros llydan lyn
A seithgant dros for i orescyn
Or sawl a ddeuant nid ant y genhyn
Namyn seith letwag wedi lleteyn⁹

9.

Afallen beren biborig
Melyn ei haeron nid maon ei messig
Cymathyleis yn ei bon a dynion dewissig
A phan alwer Dyfnant dinas cerrig
I talwar gerddawr ei galennig¹⁰

10.

Afallen beren bren ni grino
Pedwarcant mlynedd yn heddi i bo
A dyf ar wahan ys llydan ei gortho
Gnodoch yn ei gwraidd bleidd a treissio
Na maban mynych a mwynhao
A mi ddisgoganaf maban a fo
O flodau Cadfan pan gynyddo
Gruffiudd ei henw o hil Iago
Ni wna annoes pan pseudo¹¹

11.

Afallen beren bren a honneit
Neus gorwlych dwfyr rynn pluyn hweyit
A mi a ddisgoganaf ei bod yn nessaf
Ag i mae arnaf ei harynneig
Pan fo Duw Dewin ym diffryt i rhag trin
Hyd na bwf gyfrin ag eissifleit¹²

¹A minneu am danad wyf gwyllt gwrthdrrychiad.
—Ll. P. P.

²*Neu*, Im Cathrid cythrudd.

³Nim cyrchiat gytradd.—Ll. P. P.

⁴Bwyad.—Ll. P. P.

⁵*Neu*, Addfeindus.—Ll. P. P.

⁶*Neu*, Gwascatfawr coedfawr.—Ll. P. P.

⁷Geu gyfesgus.—Ll. P. P.

⁸Ridrofanus, *neu* rwyfanus.—Ll. P. P.

⁹*Neu*, Afallen beren a pren melyn

¹⁰A tyf yn nhal art heb art yn ei chylehyn.—Ll. Du.

¹¹*Pennill* o L. P. P.

¹²*Pennill* o L. P. P.

12.

Afallen beren¹ hydwf glas
Plu fawr² ei changen ai chain wanas
A mi ddisgoganaf cad am dias
Pngewern³ cyfeddgrud medd eu hadlas
Ag amgylch cymminawd cynyn leas
Gan pendefig Eryri eri atgas⁴

13.

Afallen beren a dyf yn Llannerch
Angerdd ei hargel rhag rhieu Rhydderch⁵
Amsathyr yn ei bon Maon yn ei chylch
Oedd aeleu uddudd dulloedd dihefeirch⁶
Mi nim car Gwenddydd ac nim hennyrch⁷
Wyf cas gan wasawg gwaesaf ryddyrch⁸
Ry rewinais⁹ i ei fab ef ai ferch
Angeu a ddwg pawb pa rag nam cyveirch
A gwedi Gwenddolen nebrhian nim peirch¹⁰
Nimgogawn gwarwýnim gofvy gordderch¹¹
Ac yngwaith Arderydd oedd aur fy nghorth-
orx¹²
Cyn i bwy aelaw heddiw gan eiliw eleirch¹³

14.

Afallen beren blodau esplydd¹⁴
A dyf yn argel yn argoedydd
Chwedleu a gigeu yn nechreuddydd¹⁵
Rysorri gwassawg gwaesaf manwydd¹⁶
Dwywaith a theirgwaith pedeirgwaith yn
Och Iesu na ddyfu fy nihenydd [undydd
Cyn dyfod ar fy llaw llaith mab Gwenddydd

15.

Afallen beren a dyf ar lan afon
Yn llwry ny lluydd maer ar ei chlaer aeron
Tra fu om pwyll¹⁷ wastat am bwyat yn ei
A bun werwarwys feinwys fanon¹⁸ [bon
Deg mlynedd a deugein my gein anetwon
Ydd wyf yn ymdeith gan wylleith a gwyll-
on
Gwedi da ddigawn a diddan cerddorion
Mi feum nam gwiw gwall gan wyllion¹⁹

¹ Afalleu beren bren.—Ll. P. P.² Pu fawr.—Ll. P. P.³ Cyfeddgrwt (cyfedd grudd, cyweddyrn) medd eu haddas.—Ll. P. P.⁴ Y 2 van o'r blaen o L. P. P.

Yr 2vd. pennill yw hun yn Ll. P. P.

⁵ I hangerdd ai hargel ageiriau Rhydderch.—Ll. P. P.⁶ Oedd aylaw (allaw) ydynt dylloedd y dehebeyrch.⁷ Yn ym car Gwenddydd ac nym kyveirch.⁸ Rhydderch.—Ll. P. P.⁹ Rewinies.¹⁰ A gwedi Gwenddoleu neb rhiau nim peirch.¹¹ Gorthrych.¹² O eddayr fy nghorthorch.¹³ Bwyf aelaw heddiw gan liw (eiliaw) Eleirch.¹⁴ Neu, Esylydd.—Ll. P. P.

Yr 22. Pennill yw hun yn Ll. P. P.

¹⁵ Neu, Pr dechreuddydd.—Ll. P. P.¹⁶ Meuwydd (maessydd).—Ll. P. P.¹⁷ Neu, Tra fum pwyll.—Ll. P. P.¹⁸ Neu, Feinus fanon.—Ll. P. P.¹⁹ Neu, Gwall gwyllieith a gwyllou.—Ll. P. P.

A gwyllieit rhwyfeu na chrynaf y dragon¹
Fy arglwydd Gwenddoleu am browy fro-
dorion² [on
Gwedi porthi heint a hoet amgylch Celydd-
Bwyf was gwynfydig gan wledig orchordd-
ion³

16.

Afallen beren blodau esplydd
A dyf y gweryd a hyt y gwit⁴
Disgogan Chwimleian chwedleu o ddyfyd
Yd cychennawr gan fryd gwyrdd erfit⁵
Rhag rhiein ar ddechreu origieiu tewydd⁶
Gorwyt grat wehyn dyn digrefydd
Rhag maban huan heolydd arfeidd
Saeson ar ddiwreidd beirdd ar gynnydd⁷

17.

Afallen beren a prenn ffon
A dyf dan gel ynghoed Celyddon
Cyt ceissier ofer fydd herwydd y haton⁸
Ynny ddel Cadwaladyr y gynnadyl cad-
waon
Eryr Tywi a Theifi Afon
A dyfod grande o aranwynion
A gwneuthur gwar a gwyllt a gwallhir-
ion⁹

18.

Afallen beren burwen o flodeu
Melus ei haeron carcharorion geireu
Yr assen a gyfyd i symmud swydden
Y fineu au gwyr ny synwyr goreu
Eryr or wybyr ay wyr whareu
Wherw bydd sein Ywein ameu¹⁰
Amyl i wyr ni wyr ddadleu
Cynnedloedd dros foroedd a fordwyeu¹¹

19.

Afallen beren llen ar bren briglas
Bradawg teyrnedd medd yn ninas
Pyn ddaw Byrgwyn a gwyr Aras
A mi ddisgoganaf cynbaeaf cneifir yr yd
glas
Pan ddel yr eryr ar eryres
O Ffreine odyt a dieine yn ddiles¹²

20.

Afallen beren bren eil wyddfa
Cwn coed cylch ei gwraidd digwascotwa
A mi ddysgoganaf dyddaw etwa

¹ Neu, Nu neu na chyscafi ergynnaf fy nragon.—Ll. P. P.² Neu, brorryw frodorion.—Ll. P. P.
Pennill o L. P. P.³ Neu, A dyf i gwreidd a chyt fydd.—Ll. P. P.⁴ Neu, Yd lathennaur gan briid gwrhyd.—Ll. P. P.⁵ Neu, Rhag dreigieu arddercheu rieu rybydd.—Ll. P. P.⁶ Pennill o L. P. P.⁷ Neu, hafon, hamon.—Ll. P. P.⁸ Pennill o L. P. P.⁹ Neu, Arneu, arneu.¹⁰ Pennill o L. P. P.¹¹ Pennill o L. P. P.¹² Pennill o L. P. P.

Medrawd ac Arthur¹ modur tyrfa
 Camlaun danner than difeiu yna²
 Namyn saith ni ddyrraith or cymmanfa
 Edryched Wenhwfwr wedi ei thraha
 Eglwysig bendefig ai tywysa
 Gwaeth imi a dderfydd heb ysgorfa
 Lleas mab Gwenddydd fy llaw ai gwna

21.

Afallen peren per ei changen
 Puwawr mawr weiriawg enwawg invev
 A mi ddisgoganaf rhag perchen Machreu
 Yn nyffryn Machawy Mercherdydd creu
 Gorfoledd i Loegyrgorgoch lafnu
 Oian a parchellan dyddaw dywieu
 Gorfoledd i Gynru gorfawr godeu
 Yn amwyn Cymminawd cleddyfawd cleu
 Aer a saeson ar onn feren
 A gwarwyawr pelre ar enu peneu
 A mi ddisgoganaf gwir heb geu
 Dyrechafawd Maban madfan y Deheu³

22.

Afallen beren beraf ei haeron
 A dyf yn argel yn Argoed Celyddon⁴
 Cyt ceisier ofer fydd herwydd ei hafon⁵
 Yn y ddel Kadwaladr i gynadl rhyd
 Rheon⁶
 Kynan yn erbyn⁷ cychwyn ar saeson
 Kymry a oruydd kain vydde dragon⁸
 Kaffant pawb ei deithi llawen fi brython⁹
 Kaintor cyrn elweh¹⁰ cathl heddwch a
 hinon¹¹

TERFYN CANUAU MYRDDIN.

GOSSYMDEITH LLEVOET
 WYNEB GLAWR.

1. GOLUT byt eyt dydau¹²
 Ket ymgymysur¹³ o honau
 Dychyslyd¹⁴ anghen dychyfyau
 Dybyd hinon guedy glau
2. Ny naut kyhaval kyvaeth lau
 A gleu chuerit creu oe dinau

¹ Medrawd ar Arthur.—Ll. P. P.

² Darmerthan difeiu yna.—Ll. P. P.

³ Yr awdyl hon yw y 23, neu yr olaf yn Ll. P. P.—

Ac yno dywedir mai y gyntaf oedd yn y Ll. Du.

⁴ A dyf y dan gel ynghoed Celyddon.—Ll. P. P.

⁵ Neu, Hanfon.—Ban o L. P. P. yw hwn.

⁶ O gynnadyll Rhytreon.—Ll. P. P.

⁷ Yn ei erbyn ef.—Ll. P. P.

⁸ Cymry a orfydd cein fydd eu dragon.—Ll. P. P.

⁹ Llawn fydd y (fi bri) Brython.—Ll. P. P.

¹⁰ Cenitor corn elweh.—Ll. P. P.

¹¹ Y 12d Awdyl yw hon yn Ll. P. P.

¹² Cyd dyddaw.—Ll. E. D.

¹³ Gemmyner.—Ll. E. D.

¹⁴ Dychystadd.—Ll. E. D.

Pob llyvur llemityor arnau
 Pob fier dyatter heibiau
 Dychymmyd detwyd ac anau
 Kuyd¹ ac ef Duw dyuallau

3. Golut byt eyt dydo²
 Digaun Dovydd darparo
 Hydyr guaed guanee urthuro
 Pan eluir chuelit aedo³
4. Dioryvic dyn ny uelo
 Ni didaur ny daur ent vo
 Ny wneyt guir ny ein ymro
 Ny cheyr⁴ mwyet ar ffo
 Bit vleid beidyat a duyll⁵
 Chuannauc vyd llen lluydau llandino⁶
5. Golut byt eyt dybyd
 Atuaed chuant avant riuud⁷
 Dychynnait ieuaine dychymnyd
 Nyt echuait clot Keluyd
 Nyt un arvaeth caeth a ryd
 Ys guae⁸ vro ny bo Kreyvd
 Atvant a dau ny unehyd⁹
 Lluyt ac anuyt ny gynnyd¹⁰
 No buyll¹¹ o Dav diffyd
 Ny eluir vn gyureint ny gynnyd
 Keinyathun gobrynnwn grevyd
 Hyd pan in bo gan Grist gerennyd¹²
6. Aghyvaelyur aghyvrdeleit llan¹³
 Dychystud bru bro lit¹⁴
 Guell na vo geu Edeuit¹⁵
 Yn gneithret gwastra gueilit
 Chuec yn anauas yn odit
 Chuery druc cor uedy treghit
 Nyt gnaut esgussant esgguit
 Ny cheffir da heb prit
 Pedryvan duvyn pedrychuelit
 Areith guell goleith no govit
 Druc pechaut oe bell erlit
 Da yggniif porthi menechdit¹⁶
 Duv o nef guae drut ny chretit
 Mab meir diueir a venhit
 Da nerth yn gobeith¹⁷ urthit
 Ath grybuyllyr yn bron bit

¹ Rhihydd.—Ll. E. D.

² Cyd dyddo.—Ll. E. D.

³ Ac do.—Ll. E. D.

⁴ Chofid.—Ll. E. D. Cheffir.—Ll. C.

⁵ Bid bleid beiddid a dwyllo.—Ll. E. D.

⁶ Llwyddawg llawddino.—Ll. E. D.

⁷ Rhihydd.—Ll. E. D.

⁸ Gwag.—Ll. E. D.

⁹ Atnant a dau ny wnebydd.—Ll. E. D.

¹⁰ Llwyd ac ynfyd ni ddigymydd.—Ll. Du.

¹¹ Ni obwyll.—Ll. E. D.

¹² Ban o L. E. D.

¹³ Aghyvrdeleid llam.—Ll. E. D.

¹⁴ Brolid.—Ll. E. D.

¹⁵ Gwell na (nag) no geu edewit.—Ll. P. P.

¹⁶ Menaichdid.

¹⁷ Fy.—Ll. E. D.

7. Difrys guanec diffustit traeth
Gosgymmon guyth gordin
Guylvein hanes goyeuui
Puyll llu a thuyll truy chuerthin
Bit gyvidyd gw rennhin
Bit lese eidyl bit varu eriu
8. Kerennyd fall gall gynmin
Gan reuyd ny phell ydrin¹
Dychyfre guaeu gwaetlin
Dychyvervyd truch a thrin
Enghit a vo llyveithin²
Enuir ef Ryll³ y uerin
Namyn Duw nyt oes dewin
Argluyd gulat luyd guertheuin
9. Dyfrys guanec drygyrthryn gro
Gust eidyl moch deluyn⁴
Ruyfuant⁵ maon medlyn
A ordyvyn paub oe dervyn
Trenghyt torrit pob denghyt⁶
Ry brynnu⁷ nef nyt ef syn
10. Mor vyt gywreinin gyrbuyll o nebaut
Guiscaut Kaet Kein goruyll⁸
Nyt eglur edrych yn tyuyll
Rac annuyt ny ueryt Kannuyll
Nyt eduyd uuy divo puyll⁹
Kerennyd a Dovyd ny duyll
11. Nuy¹⁰ dyvo puyll prif egua
A gynneu edyn uy una
Oer gaeafraut tlaut morfa
Guell ruyd¹¹ no ryssedha
Rac druc di diuc atneir
Llauer maureir a vethla¹²
Keudaut Kyt worrymdaa
O vrys ny uys Kuc a¹³
Arythal wy drindaut traha
Maur Duw morwyd urda

12. Redcint goruyd ruyd pob traeth
Kymic mynauc marchogaeth
Nyt neb a ved oe arfaeth
Nyt efenir paub yn doeth
Nyt ehofyn bryt yn llong dreith
Ny thangnof guynnaun a godeith
Byt byu gur heb druc wryaeth
Mynauc Kerd Ketuyf eillyaeth

¹Fydd rhin.—Ll. E. D.

²Llyferthin.—Ll. E. D.

³Cyll.—Ll. E. D.

⁴Detwyn.—Ll. E. D.

⁵Ry yfant win.—Ll. E. D.

⁶Dengyn.—Ll. E. D.

⁷Brynnw.—Ll. E. D.

⁸Gowyl.—Ll. E. D.

⁹Nyd dedwydd ny ddyfo pwyll.—Ll. E. D.

¹⁰Niw.—Ll. E. D.

¹¹Rhydd.—Ll. E. D.

¹²Fetha.—Ll. E. D.

¹³O ofrys ni wys cwdd a.—Ll. E. D.

Ny by Kyvysgur¹ heb noeth
Nyt oes reith nat vo pennaeth
Breyenhiu veidyaut² anreith
Dyual dir vyd y Oeith³
Ny naut eing llyvyrdur rac lleith
Enghit gleu oe gyvarueith
Medu mut drut pob anghyvyeaith
Dinas a diffyd diffaeth
Eiryaul a garaur haudueith
Ef molir paub wrth y ueith
Ny char Dovyd diobeith
Goreu cyfluyt yn gyueith

13. Guaeanvyn goaflum tir
Od ynt tonnaur gaur enuir
Dy uestyl olaf dirmygir
Guall arny mynych uelir
Ar a vo diffyd divenuir y draa
Kyva rann rybuchir
Bit uastat gureic ny erchir
Mevyl ysgnaut o ueddaut⁴ hir
Ny rydecho rydygir
O hir dinau dychuynir
A vo maru ny moch uelir
A vo da gan Duv ys dir
A vo gleu gochlyuir y glot
O uychot godolir
Guyn y vyt pidu y rodur
Karennyd Duv a hoedyl hir

DIWEDD.

ARYMES PRYDEIN FAWR.

GOLYDDAN AI CANT.⁵

DYSGOGAN awen dygobryssyn
Marannedd a meuedd a hedd genhyn
A phennaeth ehelaeth a ffraeth unbyn
A gwedy dyhedd anhedd ymhob mehyn
Gwyr gwychyr yn trydar casnar dengyn
Esgud yngnofud⁶ ryhyd diffyn
Gwaethl gwyr hyt Gaer Wair gwascar-
awdd Allmyr
Gwnahawn⁷ gorfoledd gwedy gwheyn
A chymod Cymry a gwyr Dulyn
Gwyddyl Iwerddon a Mon a Phrydyn
Cernyw achludwys eu cynnwys genhyn
At porion fydd Brythou pan ddyorphynt
Pell dygoganer amser dybyddyn
Teyrnedd a bonedd eu gorseyn
Gwyr goledd ynghyntedd yn eu cychlyn

¹Ni bydd huysgwr.—Ll. E. D.

²Beiddawd.—Ll. E. D.

³Ei olaith.—Ll. E. D.

⁴Weddwlawd.—Ll. E. D.

⁵*Evelly y mac yn debyg ; a hyny yw tyb.*—E. D.

⁶Yngofud.—Ll. E. D.

⁷Gwnahawnt.—Ll. E. D.

Ymherfedd eu rhagwedd y disgynnyn
 Dysgogan Merddin cyferfydd hyn
 Yn Aber Peryddon Meirion Mechdeyrn
 A chyn ni bai un rhaith llaith a Gwynyn
 O un ewyllys bryd ydd ymurth fynyn
 Meirion eu tretheu¹ dychynnullyn
 Ynghedoedd Cymry nad oedd a delyn
 Y sydd wr dyledawg a lefeir hyn
 Ni ddyffai a dalai yngheithiwed
 Mab mair mawr ei air pryd na thardded
 Rae pennaeth saes² ac eu hoffedd
 Ple bwynt Kychwyn³ i Wrtheyyn Gwyn-
 edd

Ef gyrhant Allmyn i alltudedd
 Nis arhaeddwy neb nis dioes daear
 Ny wyddynt py dreiglynt ymhob Aber
 Pan brynassant Danet drwy ffiled called
 Gan Horfa Hengys oedd yn ei rhyssedd
 Eu cynnydd bu ywrthym yn anfonhed
 Gwedi rhin dilein Keith ym yner
 Dychymmydd medd-dawd mawr wirawd o
 Dychymmydd anegu angen llawer [fedd
 Dechymmydd anaelew dagreu gwragedd
 Dychyfroy edgyllaeth pennaeth lledfer
 Dychymmydd tristydd byd a ryher
 Pan fydd Kechmyn Danet an teyrnedd
 Gwrthotted trindawd dyrnawd a broyller⁴
 I ddilein gwlad Frython a Saesson yn an-
 hedd

Poet cynt eu rheges yn alltudedd
 Na myned Kymry yn ddfiroedd
 Mab Mair maw ei air pryd nas terddyn
 Cymry rhag goeir breyr ag unbyn
 Cyneirheid cyneilweid unraith Cwynyn
 Un gor un gyngor yn eisson ynt
 Nid oedd er maured nas leferynt
 Namyn er hep cor goeir nas cymmodynt
 I Dduw a Dewi ydd ymorehmynynt
 Taled gwrthoded ffiled i Allmyn
 Gwnaut wy aneireu eisseu trefddyn
 Cymry y saesson cyferfyddyn
 Y amlan⁵ ymdreulaw ag ymwrthryn
 O ddirfawr fyddinawr pan ymbrofynt
 Ag am allt lasnawr a Gawr a gryn
 Ag am gwy gair cyfgeir y am peurllyn
 A lluman addaw a garw ddisgynn
 A mal Balaon Saesson syrthlyn
 Cymry cynyrcheid cyfun ddullyn
 Blaen wrth fon granwynion cyfyng oeddyn
 Meirion yngwerth eu gau yn eu creinhyn
 Eu Byddin yngwaedlin yn eu cylehyn
 Eraill ar eu traed trwy goed Kilhyn
 Trwy vwreb y ddinas fforas ffohyn
 Rhyfel heb ddychwel i dir Prydyn

¹ Meirion eu trethau.—Ll. E. D.

² Saefon.—Ll. E. D.

³ Pell bwynt kychmyr.—Ll. E. D.

⁴ Bwyller.—Ll. E. D.

⁵ Camlan.—Ll. E. D.

Attor trwy law gyngor mal mor llithryn
 Meirion caer geri diiri cwynant
 Rhai i ddyffryn a bryn nis dinvodant¹
 I Aber Peryddon ni mad ddoethant
 Anculeu dretheu dychynnullynt
 Naw ugein canhwr y ddisgynnant²
 Mawr watwar namyn pedwar nid ateorant
 Dyhedd i eu gwragedd a ddywedant
 Eu cryssen yn llawn creu a orochant
 Cymry cyneirheid enaid dichwant
 Gwyr deheu eu tretheu a amyngant
 Llym llifeid lasnawr llwyr i lladdant
 Ni bydd i feddyg mwyn ar a wnaant
 Byddinoedd Cadwaladr cadr i deuant
 Ryddrychafwynt Cymry cad a unant
 Rhaith anolaith ryddysgyrchasant³
 Yngorphen eu tretheu anegu a wyu laut⁴
 Eraill ar osguill rphlanhassant
 Oes oescu eu tretheu nid esgorant
 Ynghoed ym Maes ym Mryn
 Canhwyl yn nhywyll a gerdd genhyn
 Cynan yn rhagwan ymhob disgyn
 Saesson rhag Brython gwae a genyn
 Cadwaladr yn baladr gan ei Unbyn
 Trwy synwyr yn llwyr yn eu dychlyn
 Pan syrthwynt eu clas⁵ dros eu herehwyn
 Ynghystudd a chreu rhudd ar rudd Allmyn
 Ynghorphen pob angrheith anrheith deng-
 nyn⁶

Sais ar hynt hyd Gaerwynt cynt pwy cynt
 techyn

Gwyn eu byd hwy Gymry pan adroddynt
 Rym gwarawd y drindawd or trallawd
 gynt

Na chrynned Dyfed ua Glywyssyg
 Nis gwnaho molawd meirion Mechdeyrn
 Na chynhorion saesson ceffyn ebryn
 Nis gwnaw meddutt meddawt genhyn
 Heb daled o ddynged maint a geffyn
 O ymddifaid feibion ac eraill rynn⁷
 Trwy eiriawl Dewi a seint Prydyn
 Hyd ffrwd argelo⁸ ffiohwr allan
 Dysgogan aweu dyddaw y dydd
 Pan ddyffo i wys i un gyssul
 Un cor un gyngor a lloegr llosgid
 Yr gobait Arreiraw ar yn phrydaw luydd
 A cherdd arallfro a ffo bennydd
 Mi wyr cudd ym dda cwdd⁹ ewdd fydd
 Dychyrechwynt gyfarth mal arth o uynydd
 I dalu gwyniaith guaed eu henydd
 Atoi peledral dyval dillydd
 Nid arbettwy ear corph eu gilydd

¹ Dirwadant.—Ll. E. D.

² Ban o L. E. D.

³ Llaith anolaith ryddrychasant.—Ll. E. D.

⁴ Awdant.—Ll. E. D.

⁵ Clas.—Ll. E. D.

⁶ Dengyn.—Ll. E. D.

⁷ Rhynnawd.

⁸ Arlego.—Ll. E. D.

⁹ Cwdda.—Ll. E. D.

Atoi pen gaffaw heb emennydd
 Atoi gwagedd gweddwa a meirch gwielydd¹
 Atoi o bein uthr rhac uthur cedwyr
 A lliaws llaw amhar cyn gwasgar lluydd
 Cennadau angau dychyferfydd
 Pan safwynt galanedd wrth eu hennydd
 Ef dialawr ar werth ei dreth beunydd
 Ar mynych gennadau ar gan luydd²
 Dygorfu Cymry trwy gyfergyr
 Yn gyair gadair gydson gydffydd
 Dygorfu Cymry i beri cad
 A llwyth lliaws gwlad a Gynhullant
 A lluman glan Dewi a ddyrchafant
 I dywysaw Gwyddyl drwy leiengant
 A gynheu³ Dilyn genhyn a safant
 Pan ddyffont ir gad nid ymwadant
 Gofynnant ir saesson py geissyssant
 Pwy maint i dyledy or wlad a ddaliant
 Cw mae eu herw pan seiliasant
 Cw mae eu cenedloedd py fro pan ddaeth-
 ant

Er amser Gwrtheyrn genhyn a sathrant
 Ni cheffir o wir randir angharant
 Neu fraint un saint pyr y sangysant
 Neu wrthieu Dewi pyr y toryassant
 Ymgedwynt Cymry pan ymwelant
 Nyt abont Allmyn or ven y safant
 Hyd pan dalont 7 waith gwerth a ddigon-
 sant

Ac anghew dieu yngwerth eu cam
 Ef talawr o anawr Garmawn garant
 Y pedair blynedd ar pedwar cant
 Gwyr gwychyr gwallt hirion egyr Dofydd
 A deol Saesson o Iwerddon dybydd
 Dybi o Lengo lynges rewydd
 Rewiniawd i gad rwygawd lluydd
 Dybi o Alelwd gwyr drud diwair
 I ddiol⁴ o Brydain flrain luydp
 Dybi o Lydaw prydaw gyweithydd
 Cedwyr ar Gadfeirch ni pheirch eu henydd
 Saesson o bob parth y gwarth a'i deubydd
 Ry trengis eu hoes nys⁵

Dyderpi angeu ir du gyweithydd
 Clefyd a dyllid ac an gweryd
 Gwedi aur ac ariant a char.....⁶
 Boed perth eu differth yngwerth eu dryg-
 fydd

Boed mor boed angor eu cyssulwyr
 Boed creu boed angeu eu cyweithydd
 Cynan a Chadwaladr cadr yn lluydd
 Edmyccawr hyd frawd ffawd ai deubydd
 Deu unben dengyn dwys eu cyssul
 Dau oresgyn⁷ saesson o blaid Dofydd

¹ Ban o L. E. D.

² Y pedwar ban rhagvlaenol o L. E. D.

³ Gyhen.—Ll. E. D.

⁴ Ddihol, neu ddehol.

⁵ Oes elffydd.

⁶ A chan uwyn edd (fwynedd).—Ll. E. D.

⁷ Orsengyn.—Ll. E. D.

Deu hael dau gedawl gwlad wartheygydd
 Deu diarchar barawd un ffawd un ffydd
 Deu orchwy nawd¹ Prydain mirain luydd
 Deu arth nis gwna gwarth cyfarth beunydd
 Dysgogan Derwyddon maint a dderfydd
 O² Fynaw hyd Lydaw yn ei llaw a fydd
 O Ddyfed hyd Ddanet² hwy bieufydd
 O wawl hyd weryd hyd eu hebyr
 Llettalawt³ eu pennaeth tros yr echwydd
 Attor ar Gynon saeson ni bydd
 Atchwelwynt Wyddyl at eu hennydd
 Ryddyrchwynt⁴ Cymry cadr Gyweithydd
 Byddinoedd am gwrf orthrwyf Milwyr⁵
 A theyrnedd Dewys ry gedwys eu ffydd
 I wis i bob Llynges tres a dderfydd
 A chymod Cynhon gan ei gilydd
 Ni alwawr Gynhon yn gymunifwyr
 Namyn Kechmyn Cadwaladr ai gyfnewid-
 wyr

Eil Cymro llawen llafar a fydd
 Am ynys gymweid heid a dderfydd
 Pan syrthwynt galanedd wrth eu hennydd
 Hyt yn Aber Santwic swynedig fydd
 Allmyn ar gychwyn i alltudydd
 Ol wrthol attor ar eu hennydd
 Saesson wrth angor ar fordd beunydd
 Cymry Gwenerawl hyd frawd gorfydd
 Na cheisswynt lyfrawr nag angawr bydydd⁶
 Arrymes yr ynys honn namyn ni bydd⁷
 Iolwn ni a grewys⁸ nef ac elfydd
 Poed Tywyssawg Dewi i'r cynnifwyr
 Yn yr yng Gelli Kaer am Duw y sydd
 Ni threine ni deieine ni Arddispydd
 Ni wiw ny wellyg ny phlyg ni chryd

DIWEDD.

MARWNAD CYNDDYLAN.

MEIGANT AI CANT.

DYHEDD deon die hir by⁹
 Rhiau a Rhirid a Rhiosedd¹⁰
 A rhygyfarch¹¹ lary lyw eirassedd
 Ef cun iw mi wyf im derwyn fedd
 O leas Cynddylan yn ei famed¹²

Manred gymined a feddyliais
 Myned i Fenai cyn nim bai fais

¹ Erchwynawd.—Ll. E. D.

² Thanet.—W. M.

³ Llettatawt.—Ll. E. D.

⁴ Ryddyrchafwynt.—Ll. E. D.

⁵ Am gwrfw a thwrfw milwyr.—Ll. E. D.

⁶ Brydydd.—Ll. E. D.

⁷ Namyn hyd ni bydd.—Ll. E. D.

⁸ Iolwn ni ri a grewys.—Ll. E. D.

⁹ Dyhedd dean diechir by (leedd).—Ll. E. D.

¹⁰ Rhiasedd.—Ll. E. D.

¹¹ Rhygyfwrch.—Ll. E. D.

¹² Fanred.—Ll. E. D.

Caraf am eneirech o dir Kemais
Gwerling Dogfeiling codelling trais
Ef cynnif mi wyf im derw llednais
O leas Cynddylan coled a nofeis

Manred gymined ei feddyliaw
Myned i Fenai cyn nim bai naw
Caraf ameneirech o Aberffraw
Gwerlin Dogfeiling cadelling ffraw
Ef cynnif mi wyf im Derwin taw¹
O leas Cynddylan ai luyddaw

Manred gyminned gwin waretawg
Wyf colledig² wen hen hiraethawg
Colleis pan amwth afaf pennawg
Gwr dwr diarchar diarbedawg
Cyrchai drais tra Thren tir trahawg
Ef cynnif mi wyf yn naear foddawg
O leas Cynddylan clod ceiriadawg

Manred gymmied mor fu dafawd
A gafas Cynddylan cynrhan cyffrawd
Saith gant rhiallu ni yspeidawd
Pan fynnwys mab pyd mor fu parawd
Hy darfu yn neithiawr ni bu priawd
Gan Dduw py amgen plwyf pydu daearawd
Ef cynnif mi wyf ni³ wrth wawd
O leas Cynddelan clod addwyndawd

Manred gymmied mor wyf gnodaw
Pob pysc a milyn yd fydd teccaw
I drais a gollais gwir achassaw
Rhian a Rhirid a Rhiadaw
A rhygyfarch lary pob eithaw
Dyrrynt eu Keiddeu a tolen taw⁴
Caith cwynynt briwynt grydynt alaw
Ef cynnif mi wyf in eru penylaw
O leas Cynddylan clod pob eithaw

Manred gymined a weli di hyn
Yd lysc fy nghalon fal etewyn
Hoffeis mewredd⁵ eu gwyr ai gwragedd
Ni ellynt fy nwyn brodir ambuiad geuell
ban vythin
Canawon artir wras dinas degyn
Rhag caer Luydd coed nis digonsyn
Crau y dan frai a chrai gychwyn
Briwynt calch ar drwyn⁶ feibion Cyn-
drwynyn
Ef cynnif mi wyf in nhir Gwelyddyn
O leas Cynddylan clodlawn Unbyn

Manred gymmied mawr ysgafael
Y rhag caer Luyd coed neu⁷ dug moriael

¹ Ffaw.—*Davies*.

² Coddedig.—*Ll. E. D.*

³ Ar.—*Ll. E. D.*

⁴ Priddau a doleu.—*Ll. E. D.*

⁵ Meuedd.—*Ll. E. D.*

⁶ Gwyn.—*Ll. E. D.*

Pymtheccant mulyn a phenn gwriael
Pedwar ugein meirch a scirch cyhawael
Pob esgob hunop yn mhedeirael
Nis noddles myneich llyfr afael
A gwyddws yn lu creulan o gynrhan clær
Ni ddiengis or flossawd brawd ar y chwaer
Diengynt ai herchyll trewyll yn taer
Ef cynnif mi wyf in ers¹ trafawel
O leas Cynddylan clodrydd pob hael

Manred gymmied morrvedd errim²
Gan fy mryd pan athreiddwn pwl ag Ahn
Irwrn y dan fy nbraed hyd bryd cyntun
Plwde y danaf hyd ymhen fy nghlun
A chyn ethniwe yno in bro fy hun
Nid oes un car neud adar iw warafun
A chyn im dyceer i Dduw ir digfryn
Ni ddigones neb o bechawd cyhawael i mi
hun

CANU ETTO O WAITH MEIGANT.

DYR dyuit trenghit deweint
Dyv a rit ar an³ breecint
Y sonet y suin y seint
I pluiv y bobil pilgeint
Y llyfren in llythir in lleecint⁴
Y pwll y prider im percint
Rym a vu ir culuit cyrreisiaint⁵
I volaud rebit rycaint⁶
Eilunnid Dunawd⁷ Dehwaint
Aer ei enwey arau o ffraine
Nis plaud neb nes no heneint
Llu cludir lluybir y peireint
Rac Prydain Priodawr hoeffeint
Eigil i wrys Lloegrwys Caint
Dyheid Dyvet in diwant
Ar aches a ganaf
Ni bit truein trihaf
Yngoror gwarthaf saint
Llesteiriaw awir dwfn naint⁸
Bre brawdau i gwin am fynaint⁹
Am Emreis adraut edryfant
Gnawd ryeheidw cuniad cenvaint
Cred i Dduw nad Derwyddon darogant
Ban torrer Din Brecon braint¹⁰

Gollechaf perif peridydd
A beris deigr mab Dauit
A Selif suinedic syuedit

¹ Eru.—*Ll. E. D.*

² Moroeedd ercun.—*Ll. E. D.*

³ Aren.—*Ll. E. D.*

⁴ Lleaint (in llyant).—*Ll. P. P.*

⁵ Rymofyn (Rymat uir) culuit kyrriffeint.

⁶ Ei folawd ry bydd ry caint.

⁷ Duawd.—*Ll. E. D.*

⁸ Neu, Llesteirawr i wir Dyfneint.

⁹ Neu, Bre haradwys y gwin am fy neint.

¹⁰ Neu, Din bre breint.

Mab gwledig gorfawr gwarthegit
 Arbedav e o Glydawc mynit nit
 Rac Prydain poen Owein ai deubit
 Dewr in rheit dyre pawb oc gilit
 Bluidindand parahaud brwidir beunit
 Taer bore bradawc Caduin broit
 Ar canhwyl ai nwyf ai newit
 Arllechwet Arvon Eitionit
 O fined eu hanet ir mynit

Dybi mysc Deri fisc y miun llan
 Gogwn tri cyn i bo mi Meugan
 Dychyffrwy genhyf ygkyman
 Peleidir guir goieithin unbaran
 Rhuy rhean ryvel arny van
 Kymry ve Cunreit ygkiman
 A gwydi gorthin gwaetlan
 Vytin in galhuawr dit dogin gyman
 Penvrith o vuarth Cadvan
 Teithi Cerddorion Cynnelwi o haelon
 Am¹ rhen rhad gorten gweith heiniw
 Dylaith o bob gwyniaith
 A chadwyd kyvreith
 Cysgawd gwyniaith gemyw
 Dyddwyn ag atwyn kedeirn ynghadwyn
 A gwedi cwyn kynniw
 Cochwet calanet kyvig breon
 Cochwet calanet ar enaint
 Am noetheint yg gwarthaf nant
 Saith angerdd eu segyf
 Dwfyn dwfyn gwattyn guattyn awallu
 Tri geir am tri pheir tri theulu
 Tri—m—tri nis deupi Metygon
 Tair aer aer am kaer o ganhon
 Kad cad cyffylad² ar saeson
 Gwall gwall un arvoll ar Cynhon
 Graid greic goffelleic dragon
 O Eryri vreith vreon
 Eryri o orvi ban welhych
 Dyragon o nyuant a lewych
 Grid im bro greid igro gro ig gwrych³
 Ar ysci asceini ascellwrych
 Llestri llu ar heli tuth eleirch
 Gwae wrth mor nad gwrthtir wrthrych

Nota:—Meugant ai Cant o'm tyb i, sic J. Jones
 Allan o lyfr Thomas Gruffudd Arglwydd Llan
 Bedr, sic Dr. Davies.—Nid oedd yn dangos i bwy
 na chan bwy i canwyd.

CYNGOGION.

1. CANTRENGIS fy ngwist amhoen
 O amrynes neus adwaen
 Num gwnaho Dofydd dwyboen

¹ Rhan.—Ll. E. D.

² Cyfflydd.—Ll. E. D.

³ Grcid un bro greid greid gro yngwrych

2. Ni gwnaho Dofydd dwy boen ar ddyn
 Am ydig ac afar
 Direid Nef direid daear
3. Daerawl pechodawl im goel a Duw
 A deweint duhuned
 A gothwy Crist na chysced
4. Na chysced mab dyn or dioddefeint
 mab Duw
 A duhuned pilgeint
 Ef ceiff nef a chyrrufeint
5. Cyrreifeint a gaiff a gaffaho Duw
 Ac nis dirnycco
 A nef y nos y trangho
6. O Treinc mab dyn heb ymddiwin a
 Duw
 Am a wnel o bechawd
 Ny mad aeth eneid yn ei gnawd.
7. Ny naud y direid imyoli a Duw
 Yn erbyn dydd cynhi
 Ni thebic drud y trengi
 ELAETH A GANT.

YMATREG LLYWELYN A
GWRNERTH.

Llywelyn a Gwrnert h a oelynt deusant Duyaul yn
 y Trallung yn Powys a dyvot yghyt a unaethant
 y teiraur Diuethaf or nos, ar teiraur cyntaf or dyd
 y dyuedid eu plygeint ac oryew y dyd y am hynny
 ac y sef y gwelai Lyuelyn Hudugyl Gwrnert h yn
 gaent. A chan ny vdyat pa ham oed hynny, sef
 a wnaeth ynteu canu Englyn.
 Tyssiliau vab Brochuel Yscithrauc agant yr Englyn-
 yon hyn y gan Urnert h yn dy voty gyffurau y gret-
 urth Lyuelyn sant y getymeith ac a eluir Ymatreg
 Llywelyn a Gwrnert h.

1. Eiry mynyd guynt am berth
 Canys creaudyr nef am nerth
 Ae kysgu a wna Gwrnert h?
2. Eiry mynyd Duw yn bennav
 Canys attau guediav
 Nac ef kysgu ny allav
3. Eiry mynyd guynt am ty
 Canys llevery velly
 Beth Urnert h a wna hynny
4. Eiry mynyd guynt deheu
 Canys traethaf prif eiryew
 Tebekaf yu mae agheu
5. Eiry mynyd goruyn bro
 Deduyd baub urth ae llocho
 Creaudyr nef ath diangho

6. Eiry mynyd goruyn pren
Kany's llefaraf amgen
Nyt oes naut rag lyghet nen
7. Eiry mynyd pob deuaut
Ra gormeil goval dydbraut
A gaffaf y gymun ynghardaut
8. Eiry mynyd guynt am ty
Kany's llefery felly
Och vy mraut ae reit hynny?
9. Auendrut mi ath garaf
Hyt ar Duw y guediaf
Lyuelyn ryuyr y Kaffaf
10. Eiry mynyd guynt am vryn
Kany's creadyr nef ae myn
Ae kysgu y mae Lyuelyn
11. Eiry mynyd guyn deheu
Kany's traethaf prif eiryen
Nac ef canu oryeu
12. Eiry mynyd godysgeit
Pan droho ygkylch pleit
A uydost puy a dyueit
13. Eiry mynyd llafar hy
Kany's kyrbuyly felly
Na unn onys dyvedy
14. Eiry mynyd Kanherth
A geiff y voli yn prydverth
Mae yma dy vriaut Gurnerth
15. Blaengerd gymhelri a duu pob drut
Ac auen ym peri
Beth Urnerth oreu itti
16. Blaeneat pob deuaut a llafar o neaut
Am uched kyt dyd braut [drut
Goreu y cefeis gardaut
17. Auen drut teg dy gampeu
Y mae'r ganon yth eneu
Dyuet pa gardaut oreu
18. Blaengar auen guynt urth lynn
Pam ymlado am vryn
Goreu yw buyd rac neuyn
19. Onyt buyt ny kyrhaedaf
Ac am duyrlau nas kaffaf
Dyuet beth yna aunaf
20. Blaengar gymelri ac ynni dob drut
Ac auen ymperi
Dyro ddillad rac noethi
21. Vyndillat mi ae rodaf
Y Duw y gorchymynau
Py dal yna a gaffaf
22. A rodych o da ym pob atree
Drut ym breint cady dy uynel
Sev y key neb ar y ganvet
23. Kyvliw dyd kan yth garaf
Ardelu kerd kany's keissyaf
Gan Duw py unpeth gassaf
24. Bud ac-auen a chyffret
Pan retto dufyr ar anuaret
Guaethav tuyll truy ymdiret
25. Tuyll truy ymdiret os gunav
Ac y Duw Naf kyffesaf
Pa dial a vyd arnav
26. Os gunei duyll truy ymdiret
Heb ffyd heb grevyd heb gret
Key benyt ar dy seithvet
27. Kyfliu dyd mi ath gredaf
Ac ar Duw y govynnaf
Nef py ved yd henillaf
28. Nyt cyffelyb da a druc
Pan ymlado gwynt a muc
Guna da yr Duw sef y diuc
29. Blaengar auen pob achles
Retuaur goruydaur ar tes
Diued pob peth yu cyffes
30. A nuelych o bob dirdra
O duyll a threis a thraha
Yr Duw kyffesa yn da

 CUHELYN AI CANT.

GREID bleid byghawd
Gretyw detyf durawd
Gnavd brawdriaeth

Gwr oet eiteol
Gorwy reol
Gordethol doeth

Gwyth vill dragon
Gosparth Brython
Gosgyman weith

Gnawd tryganet
Gnawd kyhidet
Gorset metveith

Metwin kyvran
Marchave midlan
Man meidrolaeth

Medrit mur ior
Mavs Pedir pedror
Mawr Cor kyvoeth

Moes breise vreyr
Moes wirth vehir
Milwr orvith

Maer clae'r kywid
Mad cathyl kyvid
Moidit ieith

Mas cas nognav
Maer antedawg
Maredavg doeth

Medel visci
Mal vartoni
Mynogi gwyth

Myn vinad vron
Medv ton
Tros draeth

Mer kerteu kein
Mywir corein
Mirein anoeth

Menestir vytud
Meued vedud
Molud esmwyth

Music a gan
Mâl eur orian
Man Vyhanieth

Gweith reith rysset
Gwich ruich rywet
Rinwet Reen

Rec rysyolaw
Rec a archaw
Rvymav virchen

Rhuthr uthr awel
Rynaut vvel
Ryfel febin

Ruteur dyrlyt
Rhychlud clodryt
Rihit aden

Reuwet parawd
Rin vynn wascawd
Tra gwawd wobrin

Ry hait i tavyt
Ry cheidv ynavt
Racc kawt gelyn

Rychetwis detyf
Ry chwynis gretyw
Rac lletyw Ogyrven

Rac dac drossot
Reghit brid bod
Rot Cuhelin

GWYDDNEU AI CANT.

KYD karui vi Morva, kassaa vi mor pur
Doe waneg karrec kamhur
Glew diwael hygar hael hwyskur
Yscinvaen beirt bid bydic clydur
Goruc klod Heilin benffic awirdwl
Hyd braud parahawd y ertivul
Hyd karui vi Morfa cassa vi don
Digoneis don dreis oer kleis y ron
Ef kwyniw yn i wiw herwyt hon
Gwaith heiniw golchiw or winuiuron
Kyd illeiw keudaud nis beirw kalon
Ac ni lluru cyheic kymod y ron
Y vun edivar oi negessau
Ban vryssyus pebrur pell y agheu
Glew diwal kywerthyd yd vain in deu
Menic it arwet duwir dalenneu
Fechit dirisclan oth divot
Mi nith erwill fuched¹ diot
Om parth gwerthais y march irot
Dial kyheic amoed blis
Am y kyvreu y melis
Oth korr dy sorr di ymi bu ewnis

GWYDDNEU AI CANT

PAN DDAETH Y MOR TROS GANTREF Y GWAAELAWD

SEITHENIN saw di allan ag edrych
Uirde varanres mor maes Gwitneu rhyt-
oes

Boed emendiceit y morwinn
A helyngaut gwydi e wyn²
Ffynnaun Wenestyr mor terrwyn

Boed emendigeit y vachdeith
Ai golligaut gwydi gweith
Ffynnaun Wenestyr mor diffeith

¹ Unchod, neu imchod.² Gwyddi ewin, neu gwydi ewin.

Diasbad wererit yar van kaer
Hyd ar Duw i dodir
Gnawd gwedi traha tranc hir

Diaspad mererit y ar van kaer
Hetiu hyt ar Duv y dadoluch
Gnawd gwedi traha attregweh

Diaspad mererit am gorchwyt heno¹
Ac nim haut gorlyut²
Gnawd gwedi traha tramewyt

Diaspad mererit y ar gwineu
Kadir Kedaul Duw ac goreu
Gnawd gwedi gwedi gormod eisseu

Diaspad mererit am kymhell
Heno wrth vy ystavell
Gnawd gwedi traha tranc pell

Bet seithenin synwyr van
Rhwng kaer Kenedir a glan
Mor, maurhydic a kinran

YMRYSOŶ GWYDDNEU A GWYN AB NUDD.

KANIS koegawe sy mor eurawe
A hin yn ymyl llys Gwallawe
Minneu byddaf goludawe

Boed emendigeit ir gwydd
A dynnwys y lygad yn y wydd
Gwallawe ap Lleinawe arglwydd

Boet emendigeit ir gwydd du
A dynnwys i lygad oed ddu
Gwallawe ap Lleinawe penn llu

Boet emendigeit ir gwydd gwenn
A dynnwys i lygad oi benn
Gwallawe ap Lleinawe unben

Boet emendigeit ir gwydd glas
A dynnwys y lygad yngwas
Gwallawe ap Lleinawe urddas

Tarw trin an vyddin blawdd
Arbennic llu llid anhawdd
Dinam eiros am oes nawdd

Ygan gwr gwrdd i kynnyad
Arbennic llu llid Owydd
Ath wrdd nawdd kanys erchydd

¹Gorvydd. ²Gorewydd.

Kanys nawdd ym a roddynt
Mor verth y thogyvethyd
Gwawr lu py du pan ddoyd

Ban ddeuaf ogat a chymynad
Mawr ag aesawr in anghad
Briwint pennavr peleidrad

Ath gyvarchaf huysewn
Gwr ai yscwid yn anghen
Nebir gwr pan yw dycchen

Karngwrn vy march kat trabludd
Hud im gelwir i Gwin Mab Nudd
Gordderch kreurddillad merch Lludd

Kanys ti Gwin gwr kywir
Rhagot ni ry ymgelir
Minnew Gwiddnau Garanhir

Nim gad i gan gyvlafaredd
A thi wrth i frywn yd wedd
Diwris im trwn Tawy annedd

Niu Tawve i nessaf a lafaraf
Wrthyt namvin Tawve i eithaf
Erir mor teruin treiaf

Yscithreid fy modrwy eur gywrwy
Kanu y gan vy Afarwy
Gweles-aer rac Kaer Fandwy

Rhag Mandwy llu a weleis
Aesawr briwhed torrhid eis
Mygedawl kein a ddygei dreis

Gwin ap Nudd budd bytinawr
Cynt i syrthiei cadoedd rhag Carnedd-
Dy vreich no brwyn briw i lawr [awr

Ystec fy ki as ystrwn
Ag ys ev oreu or kwn
Dormarchedd hwnnw a vu y Maelgwn

Dormarth drwynrhydd ba syllydd
Arnaw can yssamgyffredydd
Dy gwdir ar Wiber wynydd

My wn yn y lle y llas Gwenddoleu
Mab Ceidiaw Colowyn kerdeu
Ban ryerchint brein ar kreu

Mi a wnn yn y lle y llas Bran
Mab y Werydd glod lydan
Ban ryerhint Brein garthan

Mi a wnn lle y llas llacheu
Mab Arthur uthr yngherteu
Ban ryerhint brein ar kreu

Mi a wn lle i llas Meiric
Mab Kerreian clad etmic
Ban ryreeint brein aa kie

Mi a wn lle¹ i llas Gwallawe
Mab Goholeth teithiawc
Addwod Lloegyrr mab Lleyrnawc

Mi a wn lle² i llas milwyr Prydein
Or dwyrein ir gogledd
My wi wiw vinteu y bedd

Mi a vun lle llas milwyr Prydein
Or dwyrein ir deheu
Mi wi wiw vinteu y hagheu

YMDDYDDAN ARTHUR A
CHAI A GLEWLWYD.

Pa gwr yw y Porthavr
Glevlvid Gafaelfawr
Pa wr ai govin Arthur a Chei gwin
Pa imdda genhit gwin goreu im bid
Ym ty ny ddoi onis gwaredy³
Mi ai gwardi a thi ai gwely
Vithneint elei Assivion ell tri
Mab a Mydrion gvas Uthir Pendragon
Kyscaint mab Banon a gwin godybrion
Oet rinn vy gweission in amwin eu detvon
Manawydan ap Llyr oet dvis i kusil⁴
Neus duc Manavid eis tull o Trywrid
A Mabon am Mellt
Maglei gwaed ar gwelt
Ag angvas edeinawe a llwch llawynnawc
Oetin diffreidiawc ar i din cyminawc
Arglvit ai llochei mynnei ymtiwygei
Kei vi heirolei tra llatheï pob tri
Pan gollet Kelli kaffad cuelli
A seirolei Kei hid trae kymynei
Arthur oed hvareï y gvaed goverei
In Neuat Awarnach in imlat ef a gvraeh
Ew a gwant penn Palach
In atodev dissethach
Ym minit Eidin amve a Chinbin
Pob cant id gwrtn pob cant

Rhac Bedwir bedrydant
Artraetheu trywrid in un in a garwlwid
Oet gwychlyr y anwyd o cletyf ac yskwid
Oet gwaget bragad vrth Cei ynghad
Oet cletyf i ghad oe law digwystlad
Oet hyneiw gvastad ar lleng as lles gwlad
Betwir a Bridlav naw Cant gwarandaw
Chwechant y eirhthaw a talei y ortinav
Gveission am buyat oet gwell ban vitint
Rhag rhiau Emreis gveleis e Kei ar vrys
Preiteu gorthowys oet gwrhrr in ewnys
Oet trum i dial oet tost y cynnal
Pan yvei owval yvei wrth pedwar
Yg kad pan delei wrth gant it lathei
Ny bei Duw ae digonhei
Oet diheit agheu Kei
Kei gwin a lathei digonynt wy kadeu [un
Kyn gloes glas vereu ygvarthaw ystawing-
Kei a gwant nav gniton Kei win aeth Fon
Y dileim Llevon
Y ysevid oet mynud erbin Cath Paluc
Pan gogyveirch tud
Pwy gwant Cath Paluc
Naw ugein kinlluc ac vitei in y byyd
Naw ugein kiwrann

ENGLYNION CAD GODDAU.

Val dyma yr Englynion a ganwyd pan cad goddau,
ereill a'i geilw cad Achren, ac o achos iwrch gwyn
a cheneu y bu, ac o anwn yr hanoedd hwynt, ac
Amathaon ap Don ai daliodd. Ac am hynny yr
ymhladdodd Amathaon ap Don ac Arawn vrenin
anwn, a gwr oedd yn y gad oni wyped i henw ni
orfyddit arno; a gwreic oedd yn y tu arall a elwid
Achren, ac oni wyped i henw ni orfyddit arnunt.
A Gwidian ap Dou a ddychymygawdd henw y gwr
ac a ganodd y ddau Englyn sy yn canlyn.

CARNGRAF vy march rhagotoyw
Benn Olgen gwera ar yafoyw
Bran ith elwir briger loyw

AC FAL HYN.

Carngraff dy fareh yn y dydd cad
Bann blaen gwern ar dy angad
Bran lorgric ai vrig arnad
Y gorfu Amathaon mad

GWYDION AP DON AI CANT.

AMRYW GANUAU, NIS GWYDDIS PWY A'U CANT.

ENGLYNYON Y KLYWEIT.

A GLYWEISTI a gant Kynvyt⁵
Ac a glyw y dvedut⁶
Goreu Kamwri Katbyd⁷

¹ Ni bum lle.

⁵ Kynwyd.

⁶ Mi a vum.

⁶ Dywedwyd.

³ Gwarchodei. ⁴ Cyssir. ⁷ Cedwid.—*Dr. Davies.*

A glyweisti a gant Kynrein¹
Pen Kyssul Ynys Prydein
Ys gwel cadw noc orein

A glywaisti a gant Idloes
Gwr guar hygar y einyoes
Goreu kynnyd Kadu moes

¹ Cynrhain.

A glyweisti a gant Kynlluc¹
Gur lluyt llydan y oluc
Kavas da ni chavas druc

A glyweisti a gant Meugant
Yn ysgar a ysgarant
Pob enuir dienwir y blant²

A glyweisti a gant Karku
Gwedy gorfot ar y llu
Nid guaraduyd guellahau

A glyweisti a gant y vronvreith
Pan dramuyich dros diffeith
Na vid elyn dy gedymeith

A glyweisti a gant y vran
Kymmer Kynnudan
Gvell ry draws uo ry druan

A glyweisti a a gant Kadgyffro
Hen yn darllen llyvyr Cauo
Nyt mad vu ny bu Gymro

A glyweisti a gant y gegin
Byd leu na vyd dia ... thrin
Na vit dy wreic dy gyvrin

A glyweisti a gant Uryen
Gyt ac a ganei amgen
Digaun Crist Trist yn llauen

A glyweisti a gant Kynvarech
Bit dy ysguyt ar dy varech
Ar nat parcho na pharch

A glyweisti a gant Deui
Gur lluyt llydan y deithi
Goreu denaut daioni

A glyweisti a gant Teilau
Gur a vu'n penydyau
A duv nyt da ymdarau

A glyweisti a gant Padarn
Pregethwr kywir kadarn
A wnel dyn duv ae barn

A glyweisti a gant Andras
A diodevod croes leas
Duv a rannuys nef a gavas

A glyweist ti a gant Anaraut
Milur donyauc ditlaut
Reit urth amhuyll puyll paraut

A glyweisti a gant Gurhir
Gwalstaut pob yeith gywir

¹Cynllwg. ²Difenwir.

A wnel duyfl ef a duyllir

A glyweisti a gant Marthin
Breinyaul sant y gyffredin
Namyn Duw nyt oes deuin

A glyweisti a gant Gereint
Mab Erbyn kywir kywreint
Byr hoetlauc digassauc seint

A glyweisti a gant Ryderch
Tridyd hael¹ serchauc serch
Gnaud rygas guedy ryserch

A glyweisti a gant Hugbuyd
A vuassei gynt yn fuyd
Gnaud guedy traha trameuyd

A glyweisti a gant Ffoluch
O gymryd edifeirwch
Gnaut guedy redech yrthuch

A glyweist ti a gant Cormoc
Breinyaul gyvreith annoc
Pob bur ledrat y groc

A glyweisti a gant Eileru
Marchauc serchauc syberu
Hir y cnoir tameit chueru

A glyweisti a gant Esperir
Ymddidan a Meni hir
Kar kywir yn yng y guelir

A glyweisti a gant Heled
Verch Cyndruyn vaur y rhyved
Nyt rodi da a wna dloded

A glyweisti a gant y Barcut
Y dyn ysglyvyat gleu drut
Moch vyd Barn pob Ehut

A glyweisti a gant Haernued
Vradauc vilur teyrned
Trech nerth no guir urth digassed

A glyweisti a gant y Pysc
Wrth ymdrafful ymplith y gurysc
Trech anyan nac adysec

A glyweisti a gant Huêil
Mab Caw Kymmuyll ariel
Mynych y syrth mefyl o gesseil

A glyweisti a gant Llywarch
Oed henwr drut dihavarch
Onyd kyvaruyd kyvarech

¹Rhydd hael.

A glyweisti a gant Beduini
Oed escaub donyauc diffri
Raereitha dy eir kyn noi doddi

A glyweisti a gant Avaon
Vab Talyessin gerd govyon
Ni chel grud gystud calon

A glyweisti a gant Ysgafnell
Vab Dysgyvndaut Katgymell
Nyt anregit tlaunt o bell

A glyweisti a gant Rioget¹
Guedy caffel teyrnet
Ny chuse Duv pan rywaret

A glyweisti a gant y Gorres
Wrth y gelein pan sorres
Ny charaud Crist ae croges

A glyweisti a gant Angar
Mab Caw milwr clotgar
Bid tonn kalonn gan alar

A glyweisti a gant llu crun
Wrth y gydennu Huatrum
Pan lado Duv llad yn drum

A glyweisti a gant Goliffer
Gosgordvaur guych y niver
Kas uiryoned ny charer

A glyweisti a gant Beuno
Kan dy bader ath credo
Rac agheu dy thyea ffo

A glyweisti a gant y Beleu
Gyt ar adar yn guareu
Pob hir nychdaut y agheu

A glyweisti a gant Duinnic
Milur doeth detholedic
Digaun Duv da y unic²

A glyweisti a gant Kynluch
Yn y henaint ae heduch
Dedyd a gar datoluch

A glyweisti a gan Gwiaun
Dremynur goluc unyaun
Duv cadarn a varn pob yaun

A glyweisti a gant Llenllyauc
Guydel urdawl curdochauc
Guell Bed no buchedd heghenauc

A glyweisti a gant Kynon

Yn ymoglut rac meduon
Curw yw alluyd Calon

A glyweisti a gant y gurhy
Bit lauen paub yn y dy
Wyneb Trist druc ae hery

A glyweisti a gant Hylwyd
Oed henur kall kyvaruyd
Nyt trefat enryded argluyd

A glyweisti a gant Gurgi
Yn kyssul mewn Kunsli
Nyt reit y detuyd namyn y eni

A glyweisti a gant gur kall
Yn kyghori guas aghall
A unel druc arhoet y llall

A glyweisti a gant Rioget
Oed ffydlaun kyviaun y gret
A unel druc ymogelet

A glyweisti a gant Kyghellaun
Yn ymdidan a lliu guaur
Chuerdit bryt wrth agharaun

A glyweisti a gant Kynan
Guledic sant y anyan
Drykai pob amuyll y raun

A glyweisti a gant
Gur a un y lla ...
Druc drycguas guaeth bod hebdo

A glyweisti a gant Huaraur¹
Yn ymdidan ae gymhar
Ded or ae gwel ae kar

A glyweisti a gant Gildas
Mab Caw Milwr atkas
Dynant guas hir y gar

A glyweisti a gant Gurselid
Guydel diogel y ymlit
Drwg pechaut oe hir erlit

A glyweisti a gant Lliaus
Mab Nuyvre milur hynavs
Dadleuad ar bob achau

A glyweisti a gant Kyndelu²

A glyweisti a gant Credeiliad
Verch Ludd riain wastad
Digaun da diwyd gennad

¹ Rhioedd. [Cynghanedd.]

² Mae Giraldu wedi rhoi hwn er dangaws ansawdd

¹ Huarwar.

² Mae arwydd yn yr hen lyfrau fod pennill ar goll ar ol hwn.

A glyweisti a gant Kyndrwyn
Tangnefeddwr mad mwyn
Nid gwarac hengi a cholwyn

A glyweisti a gant Hen Gyrys
Gwna dy neges yn ddi ddefrys
Gwell car yn Llys nag aur ar Fys

A glyweisti a gant Caleaw
Ni mynnei i neb ei dwyllaw
Gwell un hwde no dau addaw

A glyweisti a gant Europa
Mab custeon caswestfa
Gnawd o ben drythyll draha

A glyweisti a gant Ehebryd
Mab Cyfwlech cyfiawn yspryd
Goval Dyn Duw ai gweryd

A glyweisti a gant Drystan
Gobeithiwr prudd ei anian
Gossymdeithl dyn Duw ai rhan

A glyweisti a gant Dremhidydd
Hen ddisgwyllwr ar geurydd
Gwell nag nac addaw ni wneydd

A glyweisti a gant Cywryd Ceint
A oddefawdd lawer heint
Gwac ieuange a eiddun heneint

A glyweisti a gan Eilassaf
Odid un Dyn dianaf
Nid un awen iach a chlaf

A glyweisti a gant y Pi
Geilwad argoeliad gvesti
Nid menichdid maerioni

A glyweisti a gant Cadreith
Fab Porthawr filwr areith
Ni char Dofydd diobeith

A glyweisti a gant Gwenddoleu
Wrth dramwyaw dyffrynau
Pren ynghoed arall bien

YMDIDDAN

RHWNG ARTHUR FRENHIN AI ALL WRAIG
GWENHWYFAR.

Hon oedd y ferch a ddygodd MELWAS Tywysog o'r
Alban.—O'r Ll. Gwyrdd.

A. Du yw fy march a da dana
Ac er dwr nid arswyda
A rhag ungrw ni chilia

G. Glas yw fy march o liw dail
Llwyrr ddirnygid mefl mawrair
Nid gwr ond a gywiro ei air

G.
.....ymlaen y drin
Nid deil gwr ond Cai hir ab Sefin

A. Myfi a ferxyg ac a sai
Ac a gerdda yn drwm gaulan trai
Myfi yw'r gwr a ddaliai Gai

G. Dyd wâs rhyfedd yw dy glywed
Onid wyd angen no'th weled
Ni ddalid di Gai ar dy ganfed

A. Gwenhwyfar olwg eirian
Na ddifrawd fi cyd bwy byxan
Mi a ddaliwn gant fy hunan

G. Dud wâs o ddu a melyn
Wrth hir edryx dy dremyn
Tybiais dy weled cyn hyn

A. Gwenhwyfar olwg wrthox
Doedwx inni os gwyddox
Ymhâ le cyn hyn im gwelsox

G. Mi a welais wr graddol o faint
Ar fwrdd hir Arthur¹ yn Dyfnaint
Yn rhannu gwin iw geraint

A. Gwenhwyfar barabl digri
Gnawd o ben gwraig air gwegi
Yno y gwelaist di fi

ENGLYNION YMDIDDAN

Rhwng ARTHUR AB UTHUR A'I NAI LIWLOD AB
MADOG AB UTHUR OED FARW, ac wedi ymrithio
yn rhith ERYR.—Allan o'r Llyfr Gwyrdd.

A. Y sy ryfedda gan wy fardd²
Ar flaen dâr a'i brig yn hardd
Pa edrych Eryr pa xwardd

E. Arthur bell glod oddiwes
A'th lu llawenydd a'th les
Yr Eryr gynt ath weles

A. Y sydd ryfedda o du mur
Ath ofynaf yn fesur
Pa xwardd pa edryx Eryr

E. Arthur bell glod yn hynt

¹Celliwig. ²Ys rhyfeddaf cyd bwyf bardd.—L. M.

- Ath llu llawenyx dremynt
Yr Eryr ato weles gynt
- A. Yr Eryr a sai ar flaen dâr
Pei hanffit o rew adar
Ni byddit ti na do na gwâr
- E. Arthur gleddyddawg uthur
Ni sai dim gan dy ruthur
Mi yw mab madog ab uthur
- A. Yr eryr ni wn ei ruw
A dreigla glyneu Cernyw
Mab Madog ab uthur nid byw
- E. Arthur iaith gyfrwyslid
Ath lu nis gwriadwylid
Eliwlod gynt im gelwid
- A. Yr Eryr olwg difai
Ar dy'madrodd nid oes fai
Ai di yw Liwlod fy nai
- E. Arthur dihafarx osod
Os mi ydyw Liwlod
Ai gwiw ymgystlwg o honod?
- A. Yr Eryr barablau difrad
Os di ydyw Liwlod
Ai gwiw ymladd am danod
- E. Arthur dihafarx atdeb
Ni sai gelyn ith wyneb
Rhag angau ni ddiane neb.
- A. Yr Eryr iaith di ymgel
Allai neb drwy ryfel
Yn fyw eilwaith dy gaffel
- E. Arthur bendefig haelion
O xredir geiriau y ganon
A Duw nid gwiw ymryson
- A. Yr Eryr barabl eglur
A ddywedi di wrth Arthur
Pa beth sydd drwg iw wneuthur?
- E. Meddylio drwg drwy irdwl¹
A thrigo yn hir yn y meddwl
A elwir pexod a xwl
- A. Yr Eryr barabl doethaf
It dy hun y gofynaf
Bodd Duw pa ddelw ir harddaf?
- E. Caru Duw o fryd iniawn
Ae erxi arxau cyfiawn
A bair nef a bydawl ddawn
¹ Afrdl.—L. M.
- A. Yr eryr gwir fynegi
Os llwyr ofynaf iti
Ai da gan Grist ei foli?
- E. Arthur ydwyd gadarnaf
Ar dwr gwr gwiw obeithiaf
Pob yspryd moled ei Naf
- A. Yr Eryr radlon fywyd
Ith ofynaf eb ergyd
Pwy sy nesa eb yspryd
- E. Arthur disegur lafnau
...ydaist o gur gan waydau
Crist yw ef ered nag amau
- A. Yr Eryr barabl adef
A ofynaf o hyd llef
Beth ore i geisio Nef
- E. Edifeirwx am drawsod
A Gobeithio y drugared
Hyn a bair y dangnefed
- A. Yr Eryr barabl diwg
A fynegi di yn amlwg
I wneuthud be sy drwg
- E. Medylio brad anghywir
A xhelu medwl yn hir
Cwbwl bexod i gelwir
- A. Yr Eryr barabl tawel
A dywedi di heb ymgel
Beth a bair ym i oxel
- E. Gwedio Duw bob plygaint
A dymuno cael madeuaint
Ae erxi cynnorthwy'r saint
- A. Yr Eryr barabl didlawd
Ith ofynaf ar draethawd
Pa fath waetha ar bexawd
- E. Arthur oderxog doethiaith
Gwedi profer pob cyfraith
Gwaetha bernir anobeith
- A. Yr Eryr barabl Osyd
A fynegi yn gelfyd
O anobaith beth a fyd
- E. Heudu hir boen uffernol
A xaffel cwyp anesgorol
A xolli Duw'n dragwydol
- A. Yr Eryr iaith ymadaw
Ath ofynaf rhag llaw
Ai gore dim gobeithiaw

- E. Arthur arderxawg Cynan
O mynni o fyd gafel rhan
Wrth gadarn gobaiith gwan
- A. Yr Eryr barabl cywir
It dy hun y gofynir
Pan nad cadarn perxen tir
- E. Arthur arderxawg wydfa
Na xoll Dofud or alfa
Y cadernid yw'r pennaf
- A. Yr Eryr barabl diau
Ath ofynaf ar ciriau
Ond yw eadarn finiau
- E. Arthur ben cadoed Cernyw
Arderxog finiog o liw
Nid cadarn neb ond Duw
- A. Yr Eryr iaith diarfford
Ath ofynaf heb foeldord¹
Beth a wna Duw a gosgord
- E. Gosgord os gwir i foli
Os cyfiawn cyferxi
Ni ryd Duw uffern arni
- A. Yr Eryr iaith drym garn
Ath ofynaf yn gadarn
Pwy dyd brawd a ryd barn
- E. Arthur arderxawg wydfa
Gorxest gwir a defa
Duw ei hun a farna
- A. Yr Eryr nefol dynged
Ar na xafas i weled
Beth a wna Crist i'r rhai ered
- E. Arthur wydfa llawenyd
Ath lu buost lwy'r gynyd
Dy hun dyd brawd a'i gwybyd
- A. Yr Eryr barabl sixoed
Ath ofynaf berxen torfoed
Dyd brawd beth a wna i bobloed
- E. Arthur arderxawg *Lampre*
Ath wir gwiriondeb hagdle
Yna i gwybod pawb ei le
- A. Yr Eryr barabl difustul
Ath ofynaf heb gynfyl
Ai da cael gwasanaeth sul
- E. Gwasanaeth sul o xeffi
A gras gan duw gwedi
Gwynfydedig wyt o honi
- A. Yr Eryr barabl difri
Ath ofynaf dros geli
Beth ym o byda hebdi
- E. O bydi heb ciriau llen
Die sul eb raid eb angen
Hyd yr ail sul na xward wen
- A. Yr Eryr barabl hynod
Ath ofynaf yn hynaid
Beth ore rhag enaid
- E. Pader a gwediau
A dirwest a xardodau
A diodef enaid hyd angau

 LLYMA ENGLYNION

A fu rhwng TRYSTAN FAB TALLWCH A GWALCHMAI FAB GWYAR, gwedi bod TRYSTAN dair blynedd allan o Lys Arthur ar sorriant, a gyrru o ARTHUR wyth ar hugain o'i Filwyr i geisio ei ddal a'i ddwyn at ARTHUR ac e fwrriodd TRYSTAN hwynt i lawr bob un yn ol eu gilydd, ac ni ddaeth er neb ond er GWALCHMAI a'r Tafod aur.

- G. PRWYSTYL sydd tan¹ anianawl
Pan fo'r mor yn ei chanawl
Pwy wyl filwr anfeidrawl
- T. Prwystyl fydd tonn a tharan
Cyd bont brwystul eu gwahan
Yn nydd trin mi yw Trystan
- G. Trystan barabl difai
Yn nydd trin nid ymgiliai
Cydymaith yt oedd Gwalchmai
- T. Mi a wnawn er Gwalchmai yn nydd
O bai waith cochwydd yn rhydd
Nas gwnae'r brawd er eu gilydd
- G. Trystan gymueddfau eglur
Huddellt baladr oth lafur
Mi yw Gwalchmai nai Arthur
- T. Yno gynt Gwalchmai nog *mydrin*
O bae arnat ti orthrin
Mi a wnawn waed hyd ddeulin
- G. Trystan o honot ti y pwyllon
Oni'm gomeddai'r arddwrn
Minneu a wnawn goren ag allwn
- T. Mi ai gofyn er a fen
Ac nis gofynaf ar grauen
Pwy yw'r milwyr sydd om blaen

¹ Ton.

G. Trystan gynneddfau hynod
Nid ydynt ith adnabod
Teulu Arthur sy'n dyfod

T. Arthur nim bogelaf
Naw cant cad ai tyngeddaf
Om lleddir minneu a laddaf

G. Trystan gyfaill rhianedd
Cyn mynd yngwaith gorfedd
Goreu dim yw taugnefedd

T. O caf fy ngledd ar fy nghlun
Am llaw ddeau i'm ddiffyn
Ai gwaeth finneu nag undyn

G. Trystan gynneddfau eglur
Cyn cynnaws lliaws llafur
Na wrthod yu gar Arthur

T. Gwalchmai o honot y pwyllaf
Ag om pen y llafuriaf
Fal i'm carer y caraf

G. Trystan gynneddfau blaengar
Gorwlychyd cafod kann dâr
Tyred i ymweled ath gâr

T. Gwalchmai atebion¹ cymmen
Gerwlychyd cafod kann rhych
Minneu af ir lle mynnych

Ac yno daeth Trystan gyda Gwalchmai at Arthur.

G. Arthur atebion cymmen
Gorwlychyd cafod kann penn
Llyma Drystan bydd lawen

A. Gwalchmai atebion difai
Gorwlychyd cafod kann tai
Croesaw wrth Drystan fy Nai

Trystan wynn bendefyg llu
Car dy genecl¹ cred a fu
A minneu yu ben Teulu

Trystan bendefig cadau
Cymmer gystal ar goreu
Ag yn gywir gad finnau

Trystan bendefig mawr call
Câr dy genecl mith ddwg gwall
Nid oera rhwng câr ar llall

T. Arthur o honot y pwyllaf
Ac ith ben y cyfarchaf
Ac a fynnach mi ai gwnaf

¹Nage, Gwrthgyrch.

ALLAN O DDRYLL O HEN LYFR
YSGRIFEN

A gafed yn Nngogorthan yn y fl. 1759, mewn
llaw odiaethol, meddai Llywelyn Ddu.

ACHES ym leinist afei tyrwy ym byddin
Twrwf Catwallawn hael edliwyl a ydin
Esgar hyd haul a rhan chwefrin
Rhahawd y adveirch ai radlaun medud?
Y uolud ar llyr llaun
Naut glust dehen a mor eigiaun
Hevelys y llou nas arllu estraun
Hyd esgyr y wyr a daly yaun
Madganet mab brith¹ cyth mor radlawn
Kynneved echel aeth Kywryd Kamaun
Tewynt rieu Krawn rac proystlaun
Gardei ir pananed dyn dywyndaun Kymry
Pan rygreas Crist Catuallaun

As amoduy Duw y deur orchordon
Nys arlludion gwynt a thounawr
Nychuedyl am doddyw o wynedd glawr
Lladd y gwyr yn aer anoleith awr
Diau trafodynt lladd llafnawr
Rived o dud agynhennawr
Yd wnad Cadwallawn pan gynhwyllo y
myd?
Tra barhao Nef ucheluit lawr

Ossidd arf y Mon ryphebyllas
Malgwn hevelyit haylon o guas
Ny ar arch Briniach ny ry dadlas
Ac eduin armaddynt yu dad ruytuyluras
Ny buglait ywarthec nys arlleuir nep
Hymanaf Gweithen i dan adas
Ar wyneb Cymry Catuallaun uas

Dybit ymdouit y luydauc Prydain
Y digones guychyr gwallauc
Eilywod Gattræth fawr vygedauc
Allmyr a maen a gwyionawc²
Biw rewyt y rann rad Luossauc yu aer?
Yg cattreu gwyn gwesti varehawc
Esgor lluded llong llann gled yfawc
Yspyddawd Catwallawn Gaer Garadauc
vre
Wrth y gyfwyre gynne Efrawe

Kyweir dennmeir ye oneir Prydein
Pryder ior udic aduer
Kedwesid grut Kymry can differ y ysgwyd
Y ysberi pell yd glower
Cawawe cynhorawc cawgaw fer
Penyr porth ysgewin Kyffin Aber
Canotor cathyl gwynwyd gwenleuver
Golluchaf gleu hayl hiliic naf ner
Aded gynt ethynt yu hyd irver hallt

¹Pict or Briton.

²Gwionawc.

Rac gawr pallt gorthrycher
 A uouch nothi hael dimyn oer arglwydd?¹
 Onid gordeil awyr a ser
 Calwallawn ei miawn a ral ymher
 Pydret.....

O LYFR GOGERTHAN, 1759.

RHAN rhen rhadden gwaith heinyw
 Dylaith i bob gwyni aith
 A chadwyd cyfraith
 Cysgawd gwiniath geinyw
 Dyddwyn ac addwyn cedeirn ynghadwyn
 A gwedi ewyn cynnif
 Cochwedd calanedd cyfyng freon
 Cochwedd calanedd ev seggyf a renaint
 Amnoethaint yngwarthaf nant
 Scith angerdd au segyf, dwfyn, dwfyn,
 gwaddyn, gwaddyn awallu
 Tri gair am dri phair tri theulu
 Tri M. tri nis deupi meddygon
 Tair aer, aer am gaer o ganhon
 Kadead cyffylud ar saeson
 Gwall gwall ou arfall ar gynhon
 Graid greic goffelaig ddragon
 A eryri fraith freon
 Eryri a orfi ban welych
 Daragon o nyuant a lewych
 Greid un bro greid agro gro yngwrych
 Ar ysei aseimi asgellwrych
 Llestri llu ar helituth eleirch
 Gwae wrth for nad gwrthdir a wrthrych
 Drull yw hon o'r Gan. Tu dal. 160.

AUDYL.

Moch dau byt yggyrt yggredyf carant²
 Moch dau mynych dor o³ *turneimant*
 Moch dau rung saeson rhyssyant ymdrychu⁴
 A dibarch gladu a gnassant
 Moch day guyr Mannau er mynny molyant
 A gogledd dyhed diheu a gunant
 Moch vyd ym prydein pryder achuant
 Ac am dentu lloegyr llavar yt guynant
 Am lithrau mab Henri enryvedant
 Meint yd ygguasgar yr ysgrydyant
 Ysgeindorf⁵ voroed rif torfoed tarvant
 Turf am y teruyn traha ny barchant
 Ami disgoganaf escut levant
 Guiryon val geuauc a gymmunant
 Maur trachures llyghes lloegyr o fyrcuant⁶

¹ Qu. na vo uch, &c.

² Ymdrechu.—Ll. E. D.

³ Korant.

⁵ Ysgain dros.—Ll. E. D.

³ Ar—Ll. E. D.

⁶ A gyrchant.—Ll. E. D.

Lluoed avledneis treis a geisiant
 Am gyhoed ty roed¹ taer ostygant
 Y tyreu kadarn yn uam y gunant
 Am dal tyrva y turneimant
 Am gyghaus undyd rif myrd a syrthiant
 Am voroed kyhoed y kymynant
 O honau disgoganaf na hilia plant
 Ac nyt mi ac kel nys treulant
 Oesvot adyvyt Dovyd ac divant
 Brython ac treula penna urdant
 Brith vyd a dybyd o dieter Karant
 A Seis byd lauen pan y guelant
 Dygogan tyvyrru erymes tra bydant

YMDDIDDAN Y SAINT A CHYBI.

WRTH FYNED I YNYS ENLLI.²

PAN oedd seint senedd Brevi
 Yn ol gwiw pregeth Dewi
 Drwy arch y Prophwydi
 Yn myned i ynys Enlli
 Yno i gofynnent i Gybi³
 Bwy borthiant sydd ar weilgi⁴
 Duw a ro cyngor ini⁵
 Ar dir a mor yleni⁶
 Cann haws⁷ gan Dduw roddi
 Na chan ddyn diddim erchi
 Mae medd y Prophwydi
 Ddau parthiant byd or heli⁸
 Gweddiwn Dduw o ddifri⁹
 A goddefwn galedi¹⁰
 Ni chair lles o ddiogi
 Trech llafur no direidi

Yno i dywawd Eleri
 O chredir llyfr Genesi
 Ni rodd Duw ddyn geni¹¹
 Heb lafur iddo iw borthi¹²

Wellwell fydd Duw oi addoli¹³
 Waethwaeth¹⁴ Diawl oi berchi
 Dirwest ffydd¹⁵ a gweddi
 A orfydd bob caledi¹⁶

¹ Tyroed.—Ll. E. D.

² Aneurin ai cant medd rhai llyvrau.

³ I dywedasant (dyfod hon) wrth gybi

⁴ Pa (ryw) vwyd a geir yngweilgi.

⁵ Gyngor i chwi.

⁶ Ar dir a mor a drysni.

⁷ Mil can haws.

⁸ Deuparth da (y) byd yn heli.

⁹ Gweddiwch dduw yn ddifri.

¹⁰ A goddefwch (fawr) galedi.

¹¹ Ni roes duw ddyn iw eni.

¹² Heb ryw luniaeth iw borthi.

¹³ Foli.

¹⁴ Waethwaeth fydd.

¹⁵ Dirwest a chred.

¹⁶ Clefyri.

Y mwyaf yn nydd cyfri¹
 Y mwyaf ei anherchi²
 Yr haecraf ei ferthyri³
 Teccaf a fydd ger bron Celi⁴

Nag ofnwch for heli⁵
 Mwy nor fwyaleh ynghelli
 Nidd ardd nid erddir iddi
 Nid llawenach neb no hi

Archwn i Dduw un a thri
 Arglwydd yr holl arglwyddi
 Iesu ar ei bum gweli
 Yn dwyn o bob cyfelrhi⁶

 AWDYL.

KYVAENAD kelvit
 Kynelv o Dovit
 Kyvaenad kyan
 O Crist kein didan
 Ac vei gyverkinan
 Am y gylechin huan
 Ar gynniver pegor
 Yssit dan y mor⁷
 Ar gynnifer edeiniavg
 A orug kyvoethavg
 Ac vei vei paub
 Tri trychant tavaud
 Ny ellynt wy traethaud
 Kywoethen y trindaud
 Din dyval y vawd⁸
 Ni erfyll cospavd⁹
 Cymmun bid paraud
 In erbyn trindaud¹⁰
 Bit glaf glevychaud
 Ban wanha ei gnaud
 I ddiolvryd yssietaud¹¹
 Gvae ti din hewid
 Pir dodvid im bid
 Onit imwaredit
 Or drug digonit
 Neud ut yth rehit
 Yt vrit a kerit
 Drud dy tihenit
 Dy imtuin ar logelvit
 Truach dy divet
 Dy lafuriav o uet
 A segi a thraet
 Ymplith prit a thudwet

Diavael¹ dy inteith
 Dy isear ath cedimteith
 Corph diffit direit
 Gobvill oth eneit
 Corph ni gliuit
 Pe lleveir y gilit
 Pa roteiste oth revet
 Kyn kywes arget
 Pa roteste oth olud
 Kin pwll mwll mut
 Ac i harvetud
 Ac i diadaud
 Ac ni rywelsud
 Y meint a garyssud
 Ac itoet owud
 Y luru tenit dud²
 Ad aon³ itaethant
 Y kymmeint no fiinniant
 Prid prin udechant
 Othrud a geugant
 Ag ysmortmant
 Mal gosod amrant
 A veleiste ogarant
 A vu treis tra geissant⁴
 Ny phecheiste guener
 Oth vaur etyllter
 Ni cheuntoste pader
 Na philgeint na goper
 Pader priw traethawd
 Gobvill o nebawd
 Namyn y trindawt
 Rhytalud istedlid
 Tri seith pader beunit
 A wu ag nid oes
 Ac ni threghis eu hoes⁵
 Moe y dinwassute merwerit, no phre-
 geth efegil
 An deid i glethvir gverth⁶ na buost
 ussil
 Ni phercheiste creireu
 Na lloc na llanneu
 Nid endewiste kiwreu
 Beirt goveg hygleu
 Ni phercheiste kiwreith
 Kreavdir new kin lleith
 Llyaus anghivieith
 A dodute ar di areith
 Gvae fi pir inteith
 Genhide in kyveith
 Gvae fi pir wuu⁷
 Ar dikivolu
 Pan daethume attad
 Oet bichan vi mad⁸
 Neu rimartuad
 Oth lavr kiveithad

¹ Y mwyaf ei glwyf ai dlodi.

² Rhydd a fydd yn nydd cyfrif.

³ Ar llaw a gar ferthyri.

⁴ Hagraf a fydd garn bron Celi.

⁵ Nac ofnwch ormod bwystri (prwystri).

⁶ Cydfedhorni (klyvry).

⁷ Yscid y dan mor

Ffawd.

⁸ Ni eruyn cospaud.

¹⁰ Trallaud.

¹¹ Y didrut yscaut.

¹ Dihafal.

² Teint dud.

³ A duon, daon, -d bona.

⁴ Tragissant.

⁵ In hoes.

⁶ Gurth.

⁷ Wuvf, wuu.

⁸ Vi anvad.

Arnun nin cred
Ni neb oth tremynt trvyted

AWDYL.

ESEID kit im gvneit
In agheu digerit
Gwir yw gvae vinneu
Pir daethoste im goteu
Nag irove nag agheu
Na divet na dechreu
O seith lawanad
Bann im se suinad
O seith creadur
Pan in roded¹ ar pur
Oet un tan llachar
Pan im roted par
Oet un prit daear
Nim dyhaetei alar
Oetun gwint gouchaf
Llei vyn drwg nom da
Oetun nyvl ar mynit
Yn keissav kedonit
Oetun blodeu y guit
Ar wyneb elvit
Am suinase dovit
Im dodath ar devnit

AWDYL.

NAG un adneir un²
Neu runwared un³
Keugant kyuranghawn
Wide kywascaran⁴
A chiwnod senet
A cheugant kinadlet
A dadvirein o vet
Gvedi hir gorvet
Kyvaethawe Duu a wet
Y din in y deheu wuchet
A dyadu tan
Ar pobloet anylan
A lluch a tharian
A llyaws llydan
Ny lletraut lle dinag
Na didrif na diag
A wide tagde
Teernas arvereu
Dygettaur y trillu
Rac drech drem Iesu
Llu guirin guirion
Eillu egilion

¹Dodaeth.²Neu unadneurin.³Neu runwaredun.⁴Kywiscarn.

Llu arall brithion
Eilun brodorion
Trydet llu divetit
Syth leith gyweithit
Huiliant i glithuir im parthred dievil
In un in daon
Gan dull aghivion
Myn i mae meillion
A gylith ar tirion
Myn i mae kertorion
In kyveir kyffon
Kein bit eu govalon
Gan gwledig gorchortion
Myn i mae ebestil
Am teernas uwil

Myn i mae periw hael in i clae'r kyveistet
Rotiat bid beddrael nid gvael y gerennit
A chin deginnull enne eilivert vedit
Or saul dynguytat ar lleith dim gorbit
Ac ew gweith dyngv nelemne dunbrodie dit
Nis rydraeth ryveteu kyvoeth ryveteu dovit

AWDYL.

KYNTAW geir a dywedaw
Y bore ban gyvodaw
Croes Crist en wise am danaf

Ar hely fy rhen i gōcscaw
Hetyw untrev a gl̄aw
Nid ew yw Duó nis credaw

Gwisaw am danaf in berth
Ny credaf coel canyd kerth
Y gwr am creuys e am nerth

I mae vi mrid ar debed
Arowun ar mor wyned
Etyl butig bithawl ket

I mae vi mrid ar kighor
Arovun myned ar mor
Etyl budig bytawd ior

Dyrchid bran y hasgell
Ar ovun myned im pell
Etyl budig bydawt gwel

Dyrchefid bran y hadein
Arovun myned Ruvein
Etil butig bytaóð kein

Ystarnde wineu ffrvin gvin
Rhedeg hiraethawe rhawn rhin
Rhen new oet reid Duw genhin

Ystarn de wineu byrr y blew

Ruid ygniw rygig oteu
Myn yt fyt trôyn yt fyt trev

Ystarn de wineu hir i neid
Ruid igniw rygig woteid
Ni lut ar lew trev direid

Trwm kytrot daear tev deil dris
Chwerv vuelin met melis
Rhen new rhôita de neges

O eissillit gwledig a gweith
Wdig wosprit, a Phedir penn pob ieith
Sanffreid fwyna de in imdeith

Heul eirioled arowned
Argluit Crist Celi Colovin Cred
Dwce viff wyn pechod am gweithred

Terwyn pisc tuth eleirch tonn
Trybelid areith
Duw i din a denvin kedimdeith

Gorôyn blaen pertheu kei gyvreu
Adar hir din bann cogen
Trugar daffar Duw oreu

Mi ai gowynneis y Offeiriet bid
Ac hescib ac higneid
Ba beth oreu rhag eneid

Pader a bôyeit a bendigeit creto
Ae canho rhag eneit
Hid wrawd goreu gortywneit

Yskithrich fort a delhech ti
A llunhych tagnevet
Nyth vi tranc ar tragaret

Rho vôyd i newynawe a dillad
I noeth, a cheinc olychwyd
O Cyfyl dievil dothvid

Syberw a segur dolur
Ar en cnawt guerth vynet tros vessur
Ystir nithieu ni bo pur

Rhy hun a rhyvetudawd a rhywirawt o vet
A rhy etylldea o ynawd
Llyna chwech chwerw erbin brawt

Anudon am tir a brat Arglvit
A divanô llawgar
Dit brawt bitawd ediwar

O kyvoti pilgeint a deweint
Dylunaw a ymeitunaw seint
It keiff pob Cristiaôn Maddeuant¹

¹Cyrreisiant.

AWDYL,

CUHELYN A'I CANT.

DEUS Ren
Ry many Awen
Amen fiat

Fynedig waôd
Ffrywthlawn draethawd
Rhy bestawt

Herwit urten
Awdyl Keridwen
Ogyrwen amhad

Amhad anav
Areith awyr llaw
Y kau keiniaid

Cuhelin Bart
Cymraeg hart
Kit wrthodiad

Cert cymwynas
Ket kyweithas
Ni faintimeit

Gathyr kywystrawd
Kyvan volawd
Cluttawd attad

Kyvrgein genhid
Cor a chiwit
Cyhyd cydneid

Kywrgryn kywfle
Kywlan flamde
Kywvire vad

Kenedyl worord
Kywrisc woscort
Kyg hygneid

Kywolu waôr
Kywaus mawr
Kir llavreucheid

Kerit vychod
Kerenit not
Clod achubiad

Clo celwit
Kant kalan kit
Kynullyd greid

Cuhelin doeth
Kymraec coeth
Cyvoeth awyr llaw

Kelvit it gan

Clyvir vir Aeddan
Kywlafulan lev

Kert kywlawnder
Kadeir dirper
Cadir wobr yw

Kan halogicion
Caffod eilon
Keinon wrthlaw

Can tyrimet
Cathyl gyhidet
Kywrys wyn

Campus veirch
Canlyn au peirch
Kywreirech glyw

Cor Garadred
Kenedyl noted
Ket kyvetliw

Lliwet a h6n
Llysseit eiton
Llun venediv

Llyd am kywor
Llog defessor
Llog porth anaw

Llygrin kydrun
Lledvegin grim
Llim yd grim glew

Lleuver synhvir
Llawer a vyr
Llwir id worriw

Gor pegwr gwlet
Drwy tanguefet
Het o hediv

AWDYL.

GOGONEDAWC Argluit hanpich gvell
Ath vendicco de eglvis a chagell
A kangell ac eglvis a vastad a diffwis
A teir finhaun yssit due uch gvit
Ac un vch elvit a y riscawd ar dit
A firig a pervit
Ath vendiviste Awraham penfit
A vuchet tragivit
A dar a gwen a attpavr a dien
Ath vendigaiste Aron a Moessen
A Vascal a femen

A seithnieu a ser a awir ag ether
A llyvreu a llyther
A physcawd yn hydhir ver
A kywit a gweithret a thyvot a thudwet
A sawl da digonet ath vendigaf de Ar-
glwit
Gogoned gogonetawe Arglwyt

AWDYL.

BENDITH y wenwas ir dec diyrmas
Breisc don bron ehelaeth
Duw i enw yn mufin ymhob ieith
Dyllit en6ir Meir rymaeth
Mad daethost di ynghorpolaeth
Llyna mab gwyrn gobeith
A dylivas Idas y leith
Bu drwy vevyl a thwyllvriacth
Yn hudawl gwar gwassanaeth
Y Arglwydd bu hewit ac ni bu ddoeth
Ac hyd vrawd ni vu i arvaeth
Kyffei Bart Prydit
Ar y syt yn el6it
Ar hallt ar echwit
Ar graian ar mir ar syr syweddiaeth
Beirniad rhodiad llaru llaw fraeth
Mwi i dynwasswn i ganawn i edwaeth
Kyvoetheu rhi nysyrdraeth
Mawr Duw heddiw moli dywr daeth

Bendith naw toryf nef ir kelvydd
Creawdur Cyfoetha6c Duw Ddofydd
A beris lleufer llewenydd
Hael vyhver heul yn dydd
Ail canwyll Cristiawn a lewychydd
Uch eigiawn lloet vilwedd vilenydd
A thrydydd rhyfedd yw merwerydd
Mor kv threia evd echwydd
Digones perew pedwerydd
Rhyvedd rhedeg dvc dwfr ech6ydd
Kv da kvd ymda kw treigil kv threfna
Pa hyd anev evd vydd
Ympen y seith mlynedd
I duc ren y Rhyssedd
Y dat wedy nyd wyt
Iolune arabeir Cyvoetha6c Dduw Mab
Meir, a beris new ag elvit
O uffern a vu ran iti bu rydd
Rhen nef ry ffrynom ni dy gerennydd

Brenin gwirthwin gwyrrh uchaf
Y sydd y sy penn plant Addaf
Yssi per gadeir gadarnaf
Yssi hael diwael diwerhraf a diwir
Yssi o wir yd pridaw
I Duw mawr i Dduw llawr llariaf [fyw
I Duw gwinn g6engerdd a ganaw yn i

I Duw yn ddyn digeryd or defnydd i
dellaf
O bechu a bechwys Addaf
O bechawd cyn brawd pryderaf erbyn oed
Y dydd y del pawb oe bedd yn y deuredd
yn deuraf
Mal i bu pan vu oreuhaf
Yn un llu yn un lle teccaf
Hyt ymhen un bryn erbyn eu barau or
teulu teilyngaf
Teilyngdawd wascawd osgordd naw gradd
nef
Vy Dews kynnu llawdd
Vy Deus Dominus menawd
Vy barddeir y beirdd y vedyssa6d
Fy maurhydic non fy mherchen
Fy mharch cyn tywareh cyn tywa6d
Am gadu i draethu traethawd
Yth voli cyn tewi tafawd
Am im cof mal Iob a ddywawd
Wrth y wreic y am dreic uffyldawd
Ban dywu gwas Duw diwarnawd
Attaw ir ymbrav ai briawd
Rhoddes ef ddirneid cyn dyrnawd
A bilwis o bilion i gnawd
Kan ydoedd hagen hygaf i roddion
A roddei o nebawd
G6naeth trugar y gardawd
Yn evr koeth kyvoeth y drindawd
Y mas maeistawd y mac mol
Duw adwin yn codi
A diwad pechawd wid wedi
A diwin kelu brad Keli
Kulwid Arglwydd nef naw canma6l
Attad gwenwlad vad veidrol
Gwenwlit rhydd rheididun voli
Gwyn gar kar gwar gwirionedd kedwi
Ni ched6is Eva yr avallen pen barwys
Duw wrthi

Am i cham ni chymv a hi
Gwyth goleu a oreu erni
Rhyw dudedd edmic o gyllestic wisic a
gwisc6ys am deni
Perif nef a beris iddi
Ymhervedd ei chywaeth y noethi
Ag ail gwyrrth a wnaeth ehelaeth
Arglwydd a erglyw ei voli
Ban vynnwys gochel y deli
Sef ffordd y ffoes iddi
Yn yd oed aradwr yn eredig tir
Herwydd gwir y gweini
Y dywawd y Drinda6d Geli
Ew ai mam dinam dawn owri
A gwr gwyn twrr gwyr gwedi
Ni addaw y geissyaw yn gwesti
Or owris y win yddi
A gwelest gureic a mab genthi
A dy6ed tithau crolav gwirionedd
Nith omedd yugweddi
Yn gweled y myned hebddi
Y randir a rhad Duw arni
Ar hynny y doeth digyfoeth gwerin
Llin Kain kadverthi
Toryf anwar enwir y hynni
Twr keisseid yn keissaw koeli
Y dywad un gwrthwn gwrtharab
Wrth y gwr a weli
A gweleisti ddyinion dyn gowri
Yn myned hebod heb drossi
G6elais pan llyvnais y lleudir degweh
A welweh i medi
Sef a wnaethant plant Kæi
Y wrth y medel ymchweli
Drwy eiriold Mair Mari oe gwybod
G6ybu Duw o heni
Ydd oedd y diffryd gyda hi
Yspryd glan a glendyd ynddi

Y GOGYNVEIRDD.

CANUAU MEILYR.

Meilyr Brydyt a gant yr Awdyl Varwnat hon i'w vreinawl uchelrat Gruffut ap Kynan Tywysawc Gwynet diffynwr a tharyan Kymru oll. A un uarw yn niwet y ulwynt 1137 wedi itaw deyrnasu yn uilwreit 80 mlynec.¹

RHEEN nef mor rhyfct i ryfetawd
 Riau rwyf elfyt rwyf i folawd
 Rex radau vruo ryn fynghardawd
 Rec rydeirinau ym² rhan drindawd
 Pann dyfo dofyt yn nyt pennawd
 Peryf par urthfynn yn erbyn brawd
 Pann gaffwyf i y gan glain glan gyflogawd
 Can dyddaw angen angen drallawd
 Ac eu³ dra drynhaf trengi metwawd
 Llys lleufer ynys gurys gorfyndawd⁴
 Py dawant anant na phrydant wawd
 Y Edwyn⁵ terrwyn torf y forawd
 Nid adarn certau nid gau dacrawd⁶
 Ni duc neb ceiniad nag o honawd
 Yn awen gyfrif kenif draethawd
 Y ri a roai heb esgusawd
 Gruffut glew dywal ar ofetawd⁷
 Gwir gwae i werin gwin eu gwirawd
 Gwr a lywai lu cyn bu breuawd
 Blait bytin orthew yn derw blynghawd⁸
 Yr perygl preitwyr peri flossawd
 Pascader cynrain⁹ Prydain briawd
 Handoet gadgyffro¹⁰ o Anarawd
 Ac ail o Rum Hir ryfel durawd¹¹
 Gwanai ynghynghor eissor Medrawd
 Mal Urien Urdden ai amgyffrawd
 Gweled i ben llu ni bu defawd
 Mur caden neuaddeu o ystyllawd
 Cyn myned mab Cynan y dan dywawd
 Ceffid yn i gyntet met a bragawd
 O olo Gruffut yn rut fedrawd¹²
 Cwynym¹³ dragon dwfn dygn diwrnawd
 Ergyr waew brwydrin cyn rhewin rhawd¹⁴

¹ *Neu val hyn*—Marwnad Gruffudd ap Kynan ap Iago ap Idwal ap Meurig ap Idwal Foel ap Anarawd ap Rhodri mawr brenhin holl Gymru.

² Rec rydeiri namyn

³ Ac yn.

⁴ Gorfywdawd.

⁵ I Edwyn, Etuyn.

⁶ Gan daearawd. [fetaut.¹² Feddrawd.

⁷ Orwetawd, oruetaut, or-

⁸ Deno blygawt.

⁹ Pasgawdur cywrain.

¹⁰ Handoed gau gyffro.

¹¹ Ddurawd, dinawt.

¹² Feddrawd.

¹³ Cwynyn.

¹⁴ Ruawd ryawt

Rynn¹ ruthrai dorfeit oet² rybarawd
 Ry gadet³ Rufain reg atwyndawd
 Ni fynnai ganhur garu nebawd
 I gymeriait⁴ lyw dotyw dyrnawd⁵
 Difa draig wron weinion⁶ wascawd
 Gogwyppo i Dduw oi diwetawd
 Nad el⁷ yn rygoll oi holl bechawd
 O gyfranc brenhinet brain fotawc⁸
 Pan fai gyfluyt⁹ o wyr gwyehawc
 Atcoryn deyrnet yn weinytawc¹⁰
 Pob pump pob pedwar yn war weiniawc
 Gwylunt golithrynt yn ogelawc
 Rhag un mab Cynan y cyndyniawc
 Yr arynai lew llaw diferiawc¹¹
 Ni lut i erlid yn odidawc
 Ceiniad cas agarw¹² syberw serchawc
 Cwl galwed unic¹³ nid oet ofnawc
 Ar boh rai reitai yn aur rotawc¹⁴
 Rag bytin Emrais drais drahawc
 Cadau didudyt¹⁵ cletyf durawc
 Cwl clywed cystut¹⁶ ar grut mynawc
 Can gertau cyhoet oet arterchawc
 O Ysgewin barth hyd borth Efrawc¹⁷
 Dybu brenhin Lloegr yn lluytawc
 Cyd doeth ef nid aeth¹⁸ yn warthegawc
 Ni yn Eryri yn reiawc
 Ni thorres i baur a fu breitiawc
 Gruffut grym cyhoet nid oet gutiawc
 A diffyrth i wyr yn Orwythawc¹⁹
 Cyfamug i wyr²⁰ a mil farchawc
 Clywed i gyma ut tra bannawc²¹
 Brenin brwydr efyns gwrys gwellyniawc
 Penn riau parau anoleithiawc
 Perchen pefr ystre o re fyngawc²²
 Modrydaf Cymry erchi farchawc²³
 Ar wyneb neuat yn amniferawc

¹ Fryn.

² Oeth

³ Ry gaded

⁴ I gymereid

⁵ Dyrnawd.

⁶ Fron-weinion.

⁷ Pan el.

⁸ Ffotawc.

⁹ Gyfluyt.

¹⁰ Renytawg, reenydawc,

reuetawc.

¹¹ Diferiawg, difeiriawc.

¹² Cennad (kenyad) cas a

garw.

¹³ Kyd bei unyc.

¹⁴ Reidyei yn eurodawc, anrhodawc.

¹⁵ Llafau (ladeu) didudyt.

¹⁶ Cwl clywynt, clywyd.

¹⁷ Eurawg

¹⁸ Cyd daeth nid aeth.

¹⁹ A dypyrth y wyr yn orwetawg, orwydawc.

²⁰ Cyfamug ei wir. [awg.

²¹ Clywed a gyna yd traban-

²² Perchen peufer (peur)

ystre or re vygawc.

²³ Ei rhi (erhi) varchawc.

Nerth Rodri rei rywascarawe
 Cyn myned mur eed yn dawedawe
 Dym guc neum goruc yn oludawe
 Yfais gan deyrn o gym eurawe
 Arfod faet feitiad¹ anghad weiniawe
 Yn llys Aberffraw yr ffaw ffoidiawe
 Bum o du gwledig yn lleithiawe
 Eilweith yt aethum yn negessawe
 O leufer llyw camawn iawn dywyssawe
 Bu fedd aegylchwy² yn fodrwyawe
 Torressid gornes yn llyughessawe
 Gwedi tonau gwyrt gorewynawe
 Dyphorthyt i seirch meirch rygynawe
 A fu³ neud gweryd yn wr deidiawe⁴
 Gwae a yntiried wrth fyd bradawe
 Ni wyl⁵ eychwil feirt cyhusseitiawe
 Tymp pan dreing terwyn torf diffreidiawe⁶
 Cwyniff ni bytif⁷ diebreidiawe
 Delw yt am gyrrwyf bwyf cynheiliawe⁸
 Crist cyflawn anwyd boed trugarawe
 Wrth Ruffut Gwynet gwylet fotawe
 Yngwlad nef boed ef yn draftadawe
 Nad i enaid hael yn waeletawe
 Hael a ri a renni yny rhyhyt⁹
 Ni chronnai na seirch na meirch gweilyt
 Gwladot ofynaic draig Gwyndodyt
 Gwr a roddei gad kyn dybu i dyt
 Gruffut grym angor eissor merhyt
 Marchogai escar ar elorwyt
 Arbennic cenfaint ceraint weinyt
 Cynrheimion,¹¹ ysgwyd ysgororyt
 Yn i fu weryd i obennyt
 Ni bytai diwyth i lwyth oswyt
 Amugei dragon udd Mon meindynt
 Men yd las Trahaiarn yn Gharn fynyt
 Y dau dywyssawe deifniawe dedwyt
 Brenhinet Powys au Gwenthwyssyt
 Gorau gwaith gwynniaeth ai gyweithyt
 Pan gedwis i wyneb heb gywilyt
 Cutynt cyfnofaut cant cyfoedyt¹²
 Cyngen gymmynid gwytfid wryt
 Taer tertyn assau talau trefyt
 Torri calchdoet turet trenyt
 Am drefan dryffwn rac eirolyt
 Tyrfaï rac llafnau pennau peithwyt
 Caith cwynyt certynt gan elfyt
 Cnoynt frein friwgic o lid llawryt
 Llenwyt dwreawr¹³ i fawr faessyt
 Delid meirch amlw a biw elfyt
 Gwern Gwygyd gwanai bawb yn i gilyt
 Gwaed gwyr goferai gwyrail onwyt
 Or maint a dyfu ar eu edryt

A duc oe gadau chwedlau newyt
 Cad rag Castell march maur ewedyt¹
 A Chadau Cynwric wyrenic wlyt
 Y gad gynghywair² ym Meirionnyt
 Arglwyt glew galarn haiarn dyfyt
 Ni fotes mawret en merweryt³
 Yngwaith y Waederw chwerw chwelidy⁴
 Cad Geredigiawn gyfiawn gywyt
 Crefynt⁵ gwraget gwetw gotiwedyt
 Cad yn Iwerton dirion drefyt
 Gan ai canfu ni bu feryt⁶
 Cad rag tal Prydain prennial fethyt⁷
 Gruffut a orfu rag llu gwythryt
 Cad rag castell Mon mor digeryt
 Dybu oi gyffred gwared bedyt
 Dewissais in hau nid gau defnyt
 Ar emys i lys ai luossyt
 As rotwy fy ren rann dragywyt
 Yngweith a rotes ar lles Prydyt
 Ni wtant fanfeirt ni faur gynny⁸
 Pwy a ennillo or do y syt
 Edewis eurwas clas Cymreyt
 Canawon mordai mynogi ryt
 Dytwyreo Owain Eingl didudyt
 Ennillot llyw ystrad lle i gilyt
 Gwelant glyw Powys i bell oessyt
 A hawt i ergryd hyd lew divyt
 Cadwallawn gedawl o gynfedyt
 Cyntaic ar gann calan weinyt
 Gnawd gwarchan a gan eu haweinyt
 Yr arfod⁹ adwry hwy a orfyt
 Gruffut grym wriawr oe fawr vevyt
 Nim didoles nu ny bu gelwyt¹¹
 Yn i wyf gynefin a derwin wyt
 Ni thorraf am car fy ngharenyt
 Carenyt y syt herwyt trined
 I Gristiawn ys iaun i gyrrhaeted
 Crefyt y Creadwr i cyfrifed
 I Ruffut gloyw ut ae cut tudwed
 Hyd nas gwnef pechawl pell eiliwed
 Pedrydawe deyrn uch cynr Coned
 Cenif nis dygiff yn diabred¹²
 Marwnad mur tewdor mor dyled¹³
 Cadernid rhewid¹⁴ cynn noe fynyd
 Ergrynnai fy mhwyll o bell gerted
 A dyfo mab Cynan maur amgyffred
 Can Crist cain forawd¹⁵ gwlad ogoned
 Pan gaffo penn gwyr peuer yntired¹⁶
 Gan engylion foes nym oes neued
 Un undawd Drindawd drwy rybuedd¹⁷
 Gan glain gloyw addef yn nef drefred.

¹ Aruot uaet ueithyat.

cynheilwawg.

² Eurgylchwy.⁹ Yny rhyt³ Anu, a ni.¹⁰ Guladoet (ef) ouynneic⁴ Weidiawg, feitiawg.

dreic gwyndodyt.

⁵ Ni wyr.¹¹ K; arci .lon⁶ Difreityawe.¹² Kutyt kyfnouant cant⁷ Cwynis ni byddis.

kyuoedyt.

⁸ Delw yt amgyrws bwsy¹³ Llew. wyd dwy reawr.¹ Edwdyt.¹⁰ Feuyt. ueuyt² Goglyweir.¹¹ Ni wybu (wy bu) geluyt.³ Y merweryt.¹² Diabred.⁴ Gwelidy.¹³ Nor dyled.⁵ Crenynt, creuynt.¹⁴ Rewyt.⁶ Bo feryt.¹⁵ Ceinfolawd.⁷ Prenuyal uehyt.¹⁶ Pefr yntired.⁸ Genfyt, gynfyt.¹⁷ Yn undawd.⁹ Yn arfod.

I DRAHAFAERN A MEILYR.

Meilyr Brydyt a gant yr Awdyl hon yn y lluyt y llas
Trahaearn vab Caradawg, a Meilyr mab
Riwallawn vab Cynvyn.

GWOLYCHAF ym Ren rex awyr
Arglwyd a wyr uym pryder
Pryder pryderaf yn fawr
Am ny arglwyd llawr llyw niuer
Ny dotynt dros uor etwaeth
Pobyl anhyuaeth Nanhyuer
Gwytyl dieuyl duon
Ysgodogion dynion lletfer
Cad a uyt ym mynyt carn
A Thrahaearn a later
A mab Rywallawn rwyf myr
O'r gyfergyr nyd aduer
Difeu ym pen y teir wythnos
Tru a nos¹ yd ith later

DIWEDD.

MARW YSGAFYN VEILYR
BRYDYT.

REX regwm rybyt rwyd ei voli
Ym arglwyd uchaf archaf weti
Gwledig gwlad oruod
Goruchel wenrod
Gwrda gwna gymmod
Yryngod² a mi
Adref adfant cof dy rygodi³
Erof ac ediuar y digoni
Digonais geryt
Yg gwyd duw douyd
Vy iawn greuyt
Heb y weini
Gweini fi⁴ hagen ym Reen ri
Cyn bwyf deierin diuenynni⁵
Diheu darogant
I Adaf ae blant
Y ry draethysant
Y prophwydi
Bod Iesu ym mru merthyri
Mair mad ymborthes y beichogi
Baich rygynnulleis
O bechawd annoneis⁵
Ry dy ergryneis
Oe gymhelri
Rwyf pob fa⁷ mor wyt da wrth dy ioli
Ath iolwyf ry purwyf cyn o'm⁸ poeni
Brenhin holl riet
Am gwyr nam gomett

¹ Tu a nos, trayan nos. ⁵ Diuenynhy.—MS.
² Gryghod, yryghod, MS. ⁶ Annofais.—MS.
³ Adureu aduant cof dy ⁷ Ua & wa.—MS.
rygoti.—MS. ⁸ Nom.—MS.
⁴ Gweiniui. — MS.

Am y drugaret
Om drygioni
Ceuais i llaws awr eur a phali
Gan vreuawl rieu er¹ eu hoffi
Ac wedy dawn awen amgen ynni
Amdlawd fy nlafawd ar fy nhewi²
Mi Veilyr Brydyt bererin i Bedyr
Porthawr a gymmedyr gynhes deithi
Pryd y bo cyfnod yn cyuodi
Y sawl y sy³ met armää fi³
As bwyf yn adef
Yn aros y llef
Y lloc a achef
Aches wrthi
Ac ysi didrif⁴ dideul ebri
Ac am y mynwent mynwes heli
Ynys veir niirain
Ynys glan y glain
Gwrthrych dadwyrain
Ys can yndi
Crist croes darogan
Am gwyr am gwarthan
Rag Ufern asan
Wahan westi

Creabdyr a'm creöys am cynnöys ym plith
Plwyf gwirin gwerin Enlli

Tervyn bardoniaeth Meilyr Brydyt.

GORHOFET GWALCHMAI.

E HUN AI CANT.

MOCHDWYREAWG huan haf dyfestin
Maws llafar adar mygyr hyar hin⁵
Mi ydwyf eurdedf diöfn yn nhrin⁶
Mi ydwyf llew rag llu lluch fy ngordin
Gorwylhais nos yn achadw fin
Gorloes rydan⁷ dyfyr dygen freidin
Gorlas gwellt didrif dwfyr neud iesin
Gordyar eaws awdyl gymnefin
Gwylain yn gware ar wely lliant
Lleithrion eu pluarw pleidiau edrin⁸
Pellynig fy nghof y' nghyntefin
Yn ethryb caru caerwyd febin⁹
Pell o Fon fain ydwyti dwythwal werin
Esmwyth ysyd¹⁰ yn aserw gyfrin
Yd¹¹ endewis enau yn achlysur gwir
Ar lleferyd gwâr gwery ei lain
Ac er¹² lles Owain hael hual dilyn
Dychysgogan Lloegyr rag fy llain

¹ Yr.—MS. ⁷ Lleithryou eu pluarw
² Amdlawd uyn tavawd ⁸ Rydan.—MS.
ar uyn tewi.—MS. ⁹ pleidyeu etrin.—D.D.
³ Arma a ui.—MS. ¹⁰ Ethrip caru kaerwys
⁴ Ac yssi ditrif.—MS. ¹¹ vebin. D.D.
⁵ Mygyr hear hin.—MS. ¹² Yssyt.—MS.
⁶ My tywyf eur detyf di—
ofyn yn rin.—MS. ¹¹ Yt.—MS.
¹² Acar lles.—MS.

Llachar fy nghledau lluch yd ardwy—glew
Llewychedig aur ar fy nghylehwy
Cyfun westlawg dyfyr dyd neud gafy¹
Cathl o ar adar awdl osynwy
Gorfynnig² fy mhwyll ymhell amgant
Hedyw wrth athreidiaw tir tu efyrnwy
Gorwyn blaen afall blodau fagwy
Balch caen coed bryd pawb parth yd
garwy

Caraf Gaerwys fun fenediw deithi

Cas genyf genthi ni gynhelwy³
Gennilles a m llif ced a'm lladwy—ar air
Fy muner nid mawr imi fy ngofwy
Gwyn ei fyd padiw Duw yd ragwy
Rieinged rwyeh wry wared Lywy
Llachar fy nghledyf lluch ei anwyd
Y' nghad llewychedig aur ar fy ysgwyd
Llwaes a'm golweh nym gwelsant er moed
O rianed gwent gwyllt ym crybwyllid
Gweleis rag Owain Eingyl a'u hadoed⁴
Ac o du ribyll rebyd y' ngreid
Gwalchmai ym gelwir gelyn y saeson
Er⁵ lles Gwledig Mon gweint ym mhlym-
nwyd
Ac er bod Llywy lliw eiry ar goed
Pan fu aer rag caer cyforiais waed

Gwaedreid fy nghledyf a godrud y'
nghad

Y' nghyfranc a Lloegr llawr nid ymgud
Gwelais o arfod aerfab Gruffud
Rialluoed trwech tebed ossud
Gwaith Aberteifi terwyngad Owain
Gwyndeyrn Prydain priodawr ud
Gorisymed⁶ glyw o'i glywed yno
Rag gorwyr Iago⁷ gwyar drablud [Eingl
Gwalchmai ym gelwir glad Edwin ac
Ac i gynwrf llu hud⁸ wyf llofrud
Ac ys imi dystion a'm testyn ganthud⁹
O essillyd cynan coeling dad hanud¹⁰
Ac er bod a'm deu feirch¹¹ o du balch fre
Freidyn

Nid athethaf drin drwy ym gythrud

Carafi eos fai forehun lud
A golygon hwyr hirwyn ei grud¹²
Caraf eilon mygr maith arnadud
Elliwed asserw a seirch cystud
Ni charyf llawyr fy llawr gy¹³
Chan gynif cynnor gwyth gwned
Hut—ny hwynt¹⁴ a mi mor wyf dirr

¹ Cynun westlawg dyuyr ⁹ Ac ysmy Dyston am
dyt neud gawy.—MS. testun ganthut gan-
& cawfy.—MS. thud & ganthunt. MS.

² Goruynnig fym pwyll.—¹⁰ Dad hanut.—MS.
&c.—MS. ¹¹ Deuueirch.—MS.

³ Cynhalio

⁴ En hatocd.—MS.

⁵ Ar.—MS.

⁶ Gorisymet.—MS.

⁷ Iago tywysawg gwyned ¹¹ Hu; nt.—MS.

⁸ Ac y gynnhwryf, &c.

—MS.

Er gwyl: gweilging¹ porffor pwyll
Ni dirnygaf goi² cyfyrdelid y
Nym rodwy rwyd eirioes v.
Ach llywy o gynllewyth hua.
Air yd gyfachlud

Achubais rag llu lliwed

Llwyprynt llenwynt
Gynnwys Owain yn argl
Lyais or gyfergyr cr

yn ehegyr

Cymynid ar dres droch lynges lyr
Lluch fy nghledyf fy ngeiniaw ni llwyd³
Ni lludiaf ym llaw llad ni gweyr
Gwelais angerd ri rag craig Gwydyr
Pan amwyth ud Mon maws o'i dymyr
Gwelais yn Rudlan ruthr flam rag
Owain a chelaned rain a rud fehyr⁴
Gwelais yn ymo⁵ yn amrygyr
Tewi ganllwy awyr o anystyr
Tored Caerfyrddin y' ngwrthrin gwyr⁶
Gordyar ei dreis⁷ Emreis eryr
Dychluded teyrned teyrnged idaw
Gwledig Aberfraw a gwlad Ynyr
Endewais i eaws a'm ryhiraeth er gwyl⁸
Gweilging porfor pwyllad fyfyr⁹
Pell nad hunawg gwen gogwn pa hyr
Pan dyfrigtrawd blawd blaen afallgyr¹⁰
Bid ewynawg ton tu porth wygyr
Bid swysawg serchawg banawg breuyr
Breudwydiaw er bun balchliw arien dos
Ys odidawg nos neu ym hepceyr, hawd
wyr di er gwendir goleithychir honaf
eu gorfelyn eu ongyr¹¹
gerdawl fymarch mawr ys profais
wng penwaed barth a phorth Gemais
an haelion hywyd hawd y treidiais¹²
charedig bobl ba hyd dulliais
Owain a unis fy mryd¹³
cw hyder hud ys cefais
ryg mygr y gwelais y
gwr gwrd i eurais, Gwaith
y ystofysid cynnif cyn
llad o Loegr llew Din Emraes

Carafy yr ednan a'i llarian llais

Cathl fodawg coed cadr ei ethais¹⁴

Cyfum goluth bun ban ym dyneirch¹⁵ o
bell

Pwyllid erof ar ni lefais

A minnau o'm cof cefais defnais

Defawd oi adawd oeth ystyflais

¹ Gweilgig.—MS.

⁹ Uyuyr.—MS.

² Ny dnygaf, &c.—MS. ¹⁰ Pan' deurictrawd blawd

³ Nyllwyd.—MS. blaen euellgyr.—MS.

⁴ A chalanet rein a rut ¹¹ Y ongyr.—MS.

uehyr.—MS. ¹² Hywyd hawt y treit.—

⁵ Ymo & ymro, MS. [MS. MS.

⁶ Yg gwrthin & gwrthrin. ¹³ Unis ym mryd.—MS.

⁷ Gortyaey dreis.—MS. ¹⁴ Cathyl uodawg coed ca-

⁸ Am ryhiraeth yr gwyl. dyr y etheis.—MS.

—MS.

¹⁵ Denneirch.—MS.

Dymhunis tòn wyrdd wrth Aberfraw
 Dychyrrh tir tremud dychlud anaw
 Dyssig¹ yd gân ednan arnaw
 Argoed nwy asswe² aserw yndaw
 Ail wydle didrif didwrf gyfiaw³
 Adawd⁴ ym gwrthrawd gwrthred hod-
 iaw⁵
 Angerdawl fy march ym maes caew
 Er⁶ lles ner Cynan cynwediawn faw⁷
 Arglodig gwendyd gwyn assymed pawb⁸
 Prydain allwedawr oll yn eidiaw⁹
 Endeweisi eryr ar ei gidiaw, dyfyn
 Dyrraith Gwyned gwyar idaw
 Pan amwyth Owain aur a threfi Dinbych
 Dyd yn ystrad aesawr dreuliaw
 Dybrysiais innau yn aroloed i Eingl¹⁰
 Dyfryded yn Lloegr rag llwybr fy llaw
 Derlydid fy nedf fy newisaw¹¹
 Y' nghanellling fro dy siliaw¹²

Dymhunis tòn wyrdd wrth aber Dau
 Dychyrrh glau glaswyn glwys y frydau
 Diessig yd gân ednan enau
 Addawd¹³ ym gwrthrawd gwrthred geraw
 Adwen gwellt didrif pan dyf diau
 Adwen balch caen coed cadr ei flodau
 Adwen yfeisi fed a'i fenestri o aur
 Yn llys Owain hir hwyr dilidau¹⁴
 Dymgwallofed ei win¹⁵ o'i wen adaf ud
 Yn Arfonig Gaer ger hiriell bau¹⁶
 Derllesid i'n llaw llad ym godau
 Yngwaith Maesgarned gan freyrau
 Dyhepcyr alaf¹⁷ elyf doniau
 Dychlud clod Brydain bedrydanau
 Dygwystlir idaw o Din Alclud¹⁸ gogled
 Draig yw yn dyhed drawen yn dehau

A Duw yn cyntefin cain hindyd
 Araf eriw haf hyfryd dedwyd
 Adfwyn dydaw dyfyr dychward gwyr
 wrth echwyd
 Oganw a chegin a chlwedawg drydyd
 Dymhunis tòn mor y merweryd
 O Abermenai mynych dyllyd
 Dy goglad gwenyg gwyn gyngreawdyr
 fynyd
 Morfa Rianed Maelgwn nebyd
 Neu dreidysi¹⁹ tra lliw Lleudiniawn dre-
 fyd
 Neu dremyrth eurawg caer Aderyd
 Ac wrthf cyferchyd o deyrned Prydain

¹ Diessig.² Aswy.³ Eil wydle didrif didwrf¹² Yg gadellig uro dysiliaw gyviaw.—MS.⁴ Adawd.—MS.⁵ Hotyaw.—MS.⁶ Ar.—MS.⁷ Faw.—MS.⁸ Assy met pawb.—MS.⁹ Eityaw.—MS.¹⁰ Arfloed i Eingl.¹¹ Derlytid uyn detyf uyn dewissaw.—MS.¹² Yg gadellig uro dysiliaw¹³ Adawd.—MS.¹⁴ Hwyr dilideu.—MS.¹⁵ Dym gwallowed.—MS.¹⁶ Yn arvonig caer ger hir-
iel beu.—MS.¹⁷ Dy hepcyr alaf.—MS.¹⁸ Dunbarton.¹⁹ Neu dreitys.—MS.

Pa fron heilin haelaf y syd
 A minnau ym cyhud heb gywilyd
 Ef ydoed Owain hir hywystl bedyd
 Ac amdawd o fun nenwawl defnyd¹
 A dyfnwys a mi maith garennyd
 Ac ym daerawd y draul o dra newyd
 Ac amrant hirwrwn a grud hirwlyd
 Ac yn llys afneud² ym eidunir
 Hynoeth oeth dybydaf o dybwyf ryd
 Ac os Duw o nef neu ym cynnyd
 Ceinfod gan Llywy oni lawr ymhuny³
 DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN.

ARDWYREAF hael o hil Eneas
 Adwyreaf glew llew lluch efras
 Ardwyreaf dechaf o deyrned Prydain
 A theyrnas cain Owain cur-was
 Ardwyrews fy nhad⁴
 Ei fraisg⁵ frenhindad
 Ar awen am nad
 Ei rad ragfras⁶

Ardwyreaf innau fan cynhorawr fosp⁷
 Ar barabl perawd ar draethawd dras
 Am cyhud am ud iawn eissillyd Idwal
 Nid el heb dial mal galanas⁸
 Ac yn llys Cadwallawn gan gedwellin
 Lliwed ai cofaed ced gyfadas
 Cynhelweis o draig dragon wanas
 Cymhwylleis Gemais Gymry dinas
 Neum carws Owain cerdawd yn was⁹
 Gnawd wedi ryserch ryseiliaw cas
 Neum rodes o'i fud heb oludias
 Gorwydawd fyrf gnawd faw gymwynas
 A mi neud adwen ar naid ym laen¹⁰ y
 gas

Gawr aml¹¹ a llafnawr ar flawr flaid
 A braid ym arwar ar bar golias
 Abrywsgyl ei faran¹² ar gân y glas
 Gloes eisioes esgar
 A'm cur mal carchar
 Ac angerd anwar
 Gnaws dar dan ias
 Ac yn oran dyn Duw rygreas¹³
 Cyn ei far arnaf neuaf na'm llas
 Ac o'r maint y syd
 Arnaf o geryd

¹ Defnyt.—MS.² Llys afneued.—D. D.³ Ceinuod gan lywe ym
lawr ymhunyt.—MS.⁴ Vyn tar.—MS.⁵ Y vrais.—MS.⁶ Y rad racuras.—MS.⁷ Cy itorawr fosp.—MS.⁸ Dial mal galanas.—MS.⁹ Certawd yn was.¹⁰ Neid ym laen, amlaen.¹¹ Amyl.—MS. [—MS.¹² Y varan.—MS.¹³ Ry kreas.

Cymyd a' th brydyd¹
Ni byd yn fas²
Mab Grufud greid am dias
Maith dy dreisiau drag Ewas
Ath lawdaf ith lawn urdas
Ath lawd³ pawb pen teyrnas

DIWEDD.

ARWYRAIN OWAIN.

GWALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF hael o hil Grufud
O adian Cynan ceinwydiawn ud
Owain yd elwir
Arglwyd hywyd hir
Ef am dir yn wir
Yn wyth gylud
Ef y'ngraid y'ngrew yn llew llofrud
Ef y'ngryd y'ngryn yn ryn rybud
Ef gwr gwelitor
Goleith y dewdor
Rag ofn yn angor
Hyd oror morrud⁴

Ef gwnaeth yn ungad dwy gad digud
Yn undyd herwyd herwyr
Cad fawr Faes Garned
Cad ystrad Astyrwed
Cadarn gywrysed
Cedeirn ossud

Cant a dau y'ngrau⁵ y'ngrhair achlud
Cnud a chnud a fud ymdanadud
Cad ar grad arall
Cad gawad guall
Cad mal bad a ball
A phellt ar grud
Cad a chedwyr Lloegr a llwgyr y fud
A gorfod i fod i fab Grufud

DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN
GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Rodri
Ardwyad gorwlad gwerlin teithi
Teithiawg Prydain
Twyth afyrdwyth Owain
Teyrnain ni grain
Ni grawn rei

Teir lleng y daethant liant Iestri
Teir praf prif lynges wy bres broffi

¹ Cymyath brydyt.—MS. ² Ath lawt.—MS. Ath
³ Ny bryd yn uas.—MS. lawd.
⁴ Rac ofn an angor hyd oror mor rut.—MS.
⁵ Deu yg kreu, &c. MS.

Un o Iwerdon
Arall arfogion
O'r Llychlynigion
Llwrw hirion lli

A'r dryded dros for o Nordmandi
Ar drapherth anferth anfad idi
A draig Mon mor drud ei eissillud yn aer
A bu terfysg taer i haer holi
A ragdaw rewys dwys dyfysgi
A rewin a thrin a thranc cymri
Ar gad gad greude
Ar gryd gryd graende
Ac am dal Moelfre
Mil fanieri

Ar lad lad lachar ar bar beri
A fwy'r fwy'r fyrfgawd ar fawd fodi
A menai heb drai o drallanw gwaedryar
A lliw gwyar gwy'r yn heli
A llurygawr glas a gloes trychni
A thrychion yn dud rag reidrud ri
A dygyfor Lloegr a dygyfrang a hi
Ac eu dygyfwrw yn astrussi
A dygyfod clod cledyf difri
Yn seith ugein ieith wy feith foli

DIWEDD.

GWALCHMAI AI CANT I OWAIN
GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Iago
A gennys dra chas dra Chors Fochno
A gyrchws glyw Flandrys a flemychws i
eu bro
A bar yndaw yn diolo
A lithws llwytgwn ar fun fo
A borthes branhes Brynaich gyfro
A gymhellws treth o Dwr Penfro
A elwir o wir orau Cymro

DIWEDD.

ARWYRAIN OWAIN GWYNED.

GWALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF hael o hil balch run
O Faelgwn Gwyned gwinaeth reidun
O Gadwallawn Law hir llawrfab Ein-
iawn Yrth
O arth orben aerbost catgun

DIWEDD.

AWDL

A GANT GWALCHMAI I DAFYD MAB OWAIN.

ARAF haf hear gweilgi
 Eirioes coed oegled celli
 Allwynin ossid o symud arglwyd
 Erglyw Duw fy ngwedi
 Anwyd prophwyd prud ioli
 Ud nefoed reg oed rodi
 Amser ym ceri ef carwn dafyd
 Y defawd am llochi
 Ni llwyd fy llechfod hebdi
 Carenyd Dafyd dyfi fri
 Nym rwyd geidw rodri mid reidus
 wrthyf
 Nid gwerthfawr gauthaw fi
 Nym gwna o neb tra trosi
 Trösof ir gof arglwydi
 Mor yw gwael eu goli
 A gwlad Cymru mor gymri
 Nyd mod mau dewi heb honni pwy
 oedynt
 Prynesyut eu moli
 Owain angerdawl anaw anfeidrawl
 Aer wrawl wrhydri
 Cadwallawn cyn ei golli
 Nid oed a lludw y llawdai fi
 Cadwaladr cerdgar cerdau cyfarwar
 Cyfarfu a'm perchi
 Madawg madioed godoli
 Mwy gwnaeth uy mod no'm codi
 Un mab Maredudd a thri meib grufud
 Biau bud beird weini
 Irdud urdas gymhelri
 Callon elywaf yn llosgi
 Lleaws teyrned lliaws dyfryded
 A'm dyfrys eu trengi
 Trangaf truaft trueni
 Tranc am cennis cyn no mi
 Medyg a iolaf
 Medyg plant Adaf
 Y Duw uchaf erchi
 Archaf areh i Grist celi
 Wy gaffael caffaf rei
 Cynhysgaeth dofyd
 I gynnif dafyd
 I gynnal ei deithi
 Can glod a gorfod gofri
 Gwyr a thir a hir hoedli

DIWEDD.

CANU A GANT GWALCHMAI I
RODRI FAB OWAIN.

DYMGWADOLES Duw dyfyn bwylladoed
 Dymgwallofies bod bud ar gyhoed

Dymgoluch gogledd gweglyd luocd
 Dymgodau deheu dyhynt breidioed
 Dychrymynt fy nghlod y' nghlud fandoed
 Dymeyfeirch pawb ym mhob lleoed
 Pwy gorau gwledig yu y gwladoed
 Dysgwrtheb gwrthrawd gwrthrod i honni
 Hwnnw yw Rodri rwyd ar oloed
 Ar wehelyth byth brys wy anlloed
 Adaw wy wallaw o well gadoed
 Arlludiaw Rodri i rodwyd y del
 Nyd gochel ryfel rialluocd
 Nyd gwr gwyr i amug aml gnud gynfedyd
 Ai chantrefyd ai chantrefoed
 Nyd ef Rodri nawr mur eiwdodoed
 Nwy pen cynadled pob cenedloed
 Ys ef Rodri hir huysgwr deyrn
 Huysgwrthyr cedeyrn y cadwennoed
 Ac o Rodriaw rwyf lliwydoed
 Rodri rad gymryd y byd fydoed

Bid ged gynnefawd gynnefin cyfrein
 Cyn twrf dwyreid dwyre brwydrin
 Bid wych y gogledd uch gwled uch gwin
 Bid lew yn deheu yn ehang fin
 Bid gymry ny gnaws yg gnawd feithrin bar
 Ac ym cyfeillt car corf fysioliol
 Ac os mi ai haed herwyd twyllrin
 Nym bo un cyfieith namyn Cain
 Caraf Rodri draws dreis gyfredin ei enw
 Yn Efrai ac yn Lladin
 Ac ym mhob cyfieith yn gyfiewin
 Hyd yd breswyl hwyll haul Fehefin
 Gollewin wledig wlad teithiawg hael
 Gwyr ail gyfael gwrawl gofawg
 Gorsaf teyrned gwersyll wychawg
 Gorsed i lloedd gorsaf nerthawg
 Gorsefyll yn ryd rodawg annibellt
 Nid heb waed ar wellt ar wallt peithiaog
 Ac o Rodri oed y Rodriawg
 Mae yntau orau un tormennawg
 Tormennoed anlloed an llyw tiriawg
 Torfoed eurdoreh oed am eurdorchawg
 Teyrnfab Owain tremynniad trais hir
 Treth treulir a'i dir yn digasawg
 Traethaf o honaw honnaid farchawg
 Tra ym donwy Duw dawn arderchawg

Ban yd ran ei rad i rodolion byd
 Balch ei fenwin beilch ei faon
 Ban bref biw yn riw rag edeon
 Pan orch eol cad cedawl wron
 Ban beisg berion a bwystgunion—coed
 Cadr bonhed bud a berthon
 Cyflafan taerdan rag teyrnon
 Cain felraig pen draig a phendragon

Dragonawl feidriawl fadiain yn elfyd
 Alaf geinryd elw dy ganrain
 Dy ganred dy ged dy gyfwyrain

Dy gynnif dylif dedlid gymain
 Dy gymri gymryd
 Dywyn dy wynfyd
 Dy gangau genyd
 A'm pryd a'm prain
 Dy wasgar cynnygyn rag dyrain
 Dy gwesgryn drudwyn drudwyr Llundain
 Dymgorllwyd aglwyd argrain wyr Grufud
 Dadanhud anghyd angerd Owain
 Dychyrehws fy llyw llew mawr mirain
 Dechennis dewis deurud goelfain
 Dy warae orau dy orwyrain
 Dy orofyn ar bawb hyd bell Rufain
 Dysgwedwn gwelsant ar gan celain
 Am draeth Edrywy adrywed brain

Erbyned erfai
 Eur falchwawd walchmai
 Yn awr difai
 Yn urdedig

Yn synwyr yn llwyr yn llunedig
 Yn faith ferth yn gerth yn goethedig
 Yn enw un orig, yn emeinig emyd
 Ediebrid ny diodrig
 Nys muner na fer na fynedig
 Nys difeirn cedeirn cad arglodig
 Nyd yn wryr yn war
 Yd wesgryn esgar
 Yn wythtar yn weithfudig
 Yn hywyd yn rwyd rag hwyedig
 Yn ried Gwyned gwynfydig
 Yn gar gan Dofyd yn ei garennyd
 Yn dragywyd annhranghedig

DIWEDD.

ARWYRAIN MADAWG MAB MAREDED.

GVALCHMAI AI CANT.

ARDWYREAF deyrn eurgryn adawd
 Eisor cor cwbl dawn estrawn drallawd
 Ystryw dra-mesur
 Ysgawl pybl pobldur
 Present penadur
 Prysus durawd
 Prydain â danad
 Prydydion borthiad
 Boed cyfoed dy rad
 A'th wlad a'th wawd
 Ethiw dy ergryd
 Yn eithafod byd
 Arthur gadernyd
 Menwyd medrawd
 Madawg maws odrud
 Mygrfab maredud
 Meiriau drablud
 Drablawd fosawd

Ae yssid arnad ar neb uwy gnawd
 Na mwy gronni eur nog erwaint flawd
 Ni ryd rwyseg eryr
 Hyd troed o'i dymhyr
 Yr ofyn herwyr
 Yn herw ystawd
 Nyd haws yth esgar esgor dy gosbawd
 Na chaffael tywyn ni bo tywawd
 Nid oes gystedyd
 I hael hefelyd
 Or a pyrth bedyd
 A fyd a fawd
 Nyd ydyw yn fyw
 Ni daw ni dodyw
 Ni chynan ni chlyw
 Ni chlud molawd

Hyd pan del Cynan cain adfwyndawd
 A Chadwaladr mawr mur pob ciwdawd
 DIWEDD.

MARWNAD MADAWG MAB MEREDUD.

GVALCHMAI AI CANT.

CARU Duw diwellig ymdired
 Cyrehaf ear cerennyd afneued
 Car am oedd nym oes
 Corawg fynawg foes
 Corf eirioes, aur fy nghed
 Caru dyn nyd dilys ogoned
 Can dyddaw i fraw frwyn dynged
 Cerais ud Powys
 Cerifi fordwys
 Cosb lloegrwys llaw hyged
 A hedyw ni hawdd wyff oy fyned
 Nym byd bun nym beidd dyn dyhuded
 Dyhed dym goryw
 Diwed arwyd yw
 Diliw ryw, rin gollod
 Rewin mawr am wyr wawr waredred
 Rwyseg heb warth
 Rwyd o'i barth ymborthed
 Rydost fy mhenyd
 Rydrwm fy nhrystyd
 Rym ergyd oer goded
 Rag galar garw afar efrifed
 Ryfei farw cyn Madawg mad aned
 Cynawon cadud
 Cadrfeib Maredud
 Cad gyhud gynnired
 Cyn arfod yn oes fod fy nghed
 Mor gresin frenhin gwyn gogoned
 Gruffud gredf uwel
 A grym hy hywel
 A hywyd oloed
 A hwyaf arnaf enrywed
 Ar deurud Fadawg fod tudwed

Tudwed to yd edrith fyth fyd eymry
 A chymri a chymrwyn
 A chymradw a hirgadw hirgwyn
 A hirgur o dolur ei dwyn
 Ac i duw o'i dawn
 Yd archaf i arch iawn
 Awld frwythlawn
 Frwyth gymrwyn
 Cyfedmig geilig gal wenwyn
 Cyfeisor êchdor ach drylwyn
 Trilliw ei lafiawr
 Treulyn ysgwydawr
 Trylew fawr falch derwyn
 Tyrfa torf terfysg heb difwyn
 Heb diwad yn orwlad orllwyn
 Gorllecheisi eisiau
 O'i oesfriw aesfrau
 O'i angau anghlaear
 O freidin freenhin freidgar
 O Fadawg o'i fod yn daear
 O neubren Powys
 O draig dragonwys
 O diphwys ei dafar
 O difeithiad Lloegr llafn dyar wrth ud
 Nyd wrth fedr ei alar
 Galwaf Duw gan deifniawg adfar
 Gal o'yd luenydw huarwar
 Hywir draws draglew
 Hywerth feirch orthew
 Eurllew llech ysgar
 Lluch ysgwn pan esgen ufeliar
 Llawch eirchiad llaw borthiad adat
 Llerw falch farchawg
 Llafr fawr fam Fadawg
 Llary llysaug llyosgar
 Llywelyn llyw diarchar
 A llawen cyn y bo llafar
 Llawfryded frydau
 Yr Madawg ys mau
 Marth gofiau gyfsgar
 Aes gychwyn ysgwyd wyn wanar
 Ysgor corf ysglyf torf taerfar
 Esgud ei angad
 I esglywn gwlad
 Gwleidiadon gyngwasgar
 Gwae gymry gymri gyfagar
 Goloed grud hyged hygar
 Hygar glew hael ud
 Hael fab Maredud
 Hawl odrud gwaedreid cad
 Ced eglur cedebyn gur gyrthiad
 Cad amlwg crai cyfwg cywlad
 Cywleidiadon cyhoed nerth oed nawd
 Cun gynrawd gynniad
 Cenytesid llawr llwyd drefad
 Llesgen deg llysoed cyfarad
 O ben Pumlumon
 Hyd borth Caerlleon
 Pair dragon draig furthiad

O Fangor fangeibr oleuad
 Hyd orwyd Meirionyd meidriad
 Medresid mawr ri
 Mawr ran gan deithi
 Arwystli arwyste rad
 Aur hwysgynt wyr Bledynt bleiniad
 Aergorf torf terfyn achubiad
 Och Duw na dodyw
 Dydbrawd can derwy
 Derwydon weini nad¹
 Diwreidiws Powys peleidriad, ryfel
 Ry farw ud gwlyb ystrad
 Astrus ehwded ry chweiris i Gymry
 Ystryw chweryd nid chweriau i ryle
 Ail marth mawr mor de
 Ail yrth ail syrthi fe
 Ail gawd gne guawd gyfre
 Ail diliw dilain draig erhy
 Ail dyd brawd braw ystawd ystle
 Ail llam am edfyn
 Yw llad llywelyn
 Ail dechryn am dechre
 Ail dewr ud ai trymgud trymde
 Ail drais wael am hael am hynny
 Am rywyr Bledynt
 Ym gorflawd lledeynt
 Aml edfynt am dyle
 Am adfod arth arfod arf he
 Heb edfryd y' ngweryd wely
 Gwelais dorf am dwr
 Gwelais wyr am wr
 Am wledig Edeyrniawn
 Gwelais frad a chad a chamawn
 Cyfrwng llew a llyw Merfyniawn
 Gwelais Loegr y' ngrwn
 Gwelais ais yn dwn
 A thonwaed ar estrawn
 Gwelais haul yn heiliaw ban llawn
 Yn medu medged i oru eirchiawn
 Gwelais wehelyth
 Ac eu trefnau tryth
 Ac y treth ni ogawn
 Gwelais gynt wy cenynt ew dawn
 Rag Madawg mechdeyrn Lleifiawn
 Lliaws twr twnfriw
 A gwaed freu am friw
 A Ffranc trweh trathawys
 Lliaws torf o derwyn Argoedwys
 Am ud glew a glywid a Lloegrwys
 Lliaws bard a borthid ar ei wys
 Ar ei fed o felged gwlad achrwys
 Lliaws eurfeil fawr
 Yn llys llary a llawr
 Heb hyd fawr orffowys
 Lliaws aes esmwyth falch Gaerwys
 Ar ei helw a hwylynt trallynwys
 Lliaws cledyf clae'r
 A glai'r rud raid aer

¹ Neu, veinin ad.—D. D.

A gawr daer draig i wys
 Lliaws teth rag treth tra brimwys
 A bydin a bedrawd tu eglwys
 Lliaws gorwyd gwelw gwalch frowys
 Frwysg fferffiraeth fraisg grawn faeth gre-
 Lliaws gwinau fadw frawd tywys [wys
 Tu hir tref tremyniad amdyfrwys
 Lliaws llwyd a llai
 Lliaws erch erfai
 Lliaws grai grym diffwys
 Lliaw coch ceinwiv
 Cynfyn ford fawliw
 Felaig riw redecwys
 Lliaws du a dwn a mygdwn melyn
 A milwyr dragonwys
 Can ry gallas Duw draig Powys
 Crei dechryn dechreu garawys
 As rodwy fy ren reidum drugarawg
 I Fadawg fad gynnwys
 Gan lain y' nglan Baradwys
 Gan engylion gloywon glwys DIWEDD.

O drechryni y tri yd ym treulwyd
 Genilles gnaws aur awr a ducpwyd
 Cwl oed fy ngadu cany adwyd
 A adwy creawdwy mad y crewyd
 Ei wadawl er Duw diawd a bwyd
 A dillad i noeth nawd rag anwyd
 A gwely a thy a thes aelwyd
 Eli freienhin elweh cyd wyd
 Nyd el yth blegyd neu ryblygwyd
 Ac am bo o'm bud ym niwedwyd¹
 Bod Duw ym diheu cadwyd
 A chadw dy gyfraith
 Hyd ym cyfranc a'm llraith
 A'm llwydaw golochwyd DIWEDD.

AWDYL

A GANT GWALCHMAI I EFA EI WRAIG.

CALAN hydfre cain cynwyre
 Cyfarwyd dwfyr yn y dyfyrille
 Cyfarwar ac wyf ar gywir garu
 Ac afar gynnwyre
 Cennyn can ein Duw neud de
 Cyfryw atreg cof atre
 Cyfdaerant y ron a rin a cheryd
 A chur gnodyd ar ne
 Gnaws edyn adnabod bore
 Gnaws am ban benial ystre
 Gnawd o'm gwawd gwychran i falchlann²
 Gnawd o drin dres aele [febin
 Gnawd gwedi rysereb ryse
 Sylwed gwyth gwrth y dwyre
 Gnawd erof hiraeth a dygyllaeth echen³
 Ac uchenaid fore
 Gnawd march o feirch rabire
 Yn farch dewr yn farch dyre
 Gnawd gwraig gwell genthi
 A fo gwaeth idi
 Fy adas ni debre
 Dilyw a dyfu dydbrawd a dyfi
 I dygyfor i gynne
 Yd y gyfwrw enwir yn enwerys goll
 Y' nghyllestrig dande

¹Ymuwetwyd.—LL. D. D. ²Hiraeth edgyllaeth echen.
³Neu Valchlaun, falchlafn.

BREUDWYD GWALCHMAI.

BOED ym dysgwy Duw dwyawl annwyd
 Mal y dysgws Duw Dafyd brophwyd
 Boed ym dysgwy Duw dwys ym gadwyd
 Rag cadeir enweir yn weitheu rwyd
 Kym llywy Duw yn diarswyd
 A dily arglwyd a erglywyd
 Ry llofies yntef
 Undawd gyfadef
 Gan engylion nef
 Neu ry-urdwyd [nwyd
 Er mawr gwypm Madawg modur plym-
 Am bost cad ced goeth oeth ym uthrwyd
 Nym ethrefig Duw a digfryd osseb
 Ny lludiwn i neb newid breudwyd
 Nyd breidgof genyf cen bwyf llwyd
 Lleas goronwy gwr yn ysgwyd
 Nyd gau o'i angau yn hangenwyd
 Yn agal gofal dyual dyfrwyd
 Dyfryded fonhed fennig yd wyd
 Dechryd hun a hoen hon pan dodwyd
 Dychyrech cyfarwyd dychyfarwyd, a mi

CANUAU CYNDDELW BRYDYD MAWR.

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

CYNDELW AI CANT.

ARDWYREAF hael hwyl gyfgrain yg cad
 Hwrdd gleisiau feidiad flaid cyfwyrain
 Yn ail arwar mawr myn yd gyngain

Yn ail awduriaeth medfaeth madiain
 Yn falch awyd gwalch goradain
 Yn ail awen dofn o dwfn gofiain
 Yn ail arwraid fy huadain
 Yn ail arwyre ail arwyrain

Yn ail gerd i'm rwyf yn zwyd yd fain
 Yn ail gair moliant moli Owain
 Cyfarw ag Eingl am Dgeingl dired
 Gwaellaw ar darwed gwaed ar darwain
 Cyfarfu dreigiau riau Rufain
 Ac essilyd ran fud y gwigain
 Dragon o dwyrag draig o dwyrain
 Draig wen ollewin well y dichwain
 Oed clendaer oed claer clelyf uch gwain
 A llinon yg gnif a llafnae llain
 Llafn yn llaw a llaw yn llad pennain
 Llaw ar llafn a'r llafn ar llu nordmain
 Ac eryfoed trwm rag trenid angau
 Wyned creu ae eryfain
 A gnawd y ciglen adneu ednain
 Ar edrywan gwan gwayw yw yn adain
 Ar edrywed gwaed gwaedai gigfrain
 Marchogynt feirw ar fil frain
 Marchogion Brynaich branhes Owain
 Celyrfed dachwed celaned crain
 Calenig udud coelud celain
 Cynt yd awn am dawn am dadwyrain
 Cerdorion amryw am rod Owain
 Ar ha cadr eadell hiriell hiriain
 Ar berging coeling am eu coelfain
 Ergywayw cludlain clod huysgain
 Eryr huysgwr ysgwyd arwain
 Erechwyniawg trylew trylwyn uch prain
 Tryliw ei ongyr angyrg rysgain
 Gwaith Aberteifi torrynt grain waywawr
 Fal gwaith Fadon fawr wriawr oriain
 Gwelais gadau geirw a rud feirw rain
 Oed ryd i fleidiau eu hargyfrain
 Gwelais eu hadaw heb eu hadain
 Y dan draed adar gwyr gwanar gwain
 Gwelais eu trychni trichant celain
 Gwelais wedi cad colud ar drain
 Gwelais rag terfysg twrf adfirain
 Torfoed ymosgryn tarf ymysgrain
 Gwelais trydar crain y ar drumain mor
 Gwelais ei hesgor ysgar dilain
 Gwelais beleidr gwyr am fagwyr fain
 Gwelais parau rud rag ruthr Owain
 Gwelais ar saeson trychion truain
 Cyn dyd difedyd fedel cyngrain
 Gwaith fudig gwledig gwlad feibionain
 Gwaith bryn dyganwy au dyganrain
 Gwelais yn Rudlan yn rulanw cain
 Torf arwr am wr am orwyrain
 Gwelais rag Penfro penadur digard
 Gwelais rag Penard pen ar digrain
 Gwelais eu berthl wrthlu yg crain
 Yn yd byrth berthdud golud gwylain
 Gwelais dyrf dygyn gwelais dyrain
 Gwelais dyravr awr arwyd dadfain
 Gwelais darf ar gyfarf ar gyfaniain
 Gwelais aer uch caer uch coed Llwyfain
 Nyd oedynt wyned wryd fychain
 Nyd oelud fygwyl fugail Prydain.

DIWEDD.

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

CYNDELW A' CANT.

ARDWYREAF hael hawl diachor
 Aerdarf arynaig aerdorf angor
 Aer fawr fud fawr far aer bar bedror
 Aerfawr fud fawr falch gwalch gweileh
 Aer gyngwrw ysgwn aedwn eisdor [oror
 Aer gyngredf annedf anniolor
 Aer a wnaeth ar draeth a dreithitor
 Rwng Arfon peues a mynwes mor
 Aer rag dinas caer caer dydor
 Cadarn gyfarfod gywrthod gwarthfor
 Oed dygyngwed Eingl oed digyngor Lloegr
 Llu Prydain yn ymatgor
 Oed anystwyth gwyth gwaith anesgor
 Am Deifi am dwr am dwrf angor
 Oed am lroch llynges aches achor
 Oed angen gwaith Fon a gwaith Fangor
 Oed angoch ystrad am ystryw por
 Oed amlwg ysgwyd am weun ysgor
 Oed amlwg gelau oed aml gelor
 Oed am dinaw crau clau clywitor
 Oed gwrd am alaf am Alun drefred
 Oed gyr ban brofed cyfred cyfor
 Greid goluch dyluch dilochitor
 Grym afrdwl Erewl ar grynitor
 Teyrnas fy rwyf rwysg Edifor
 Teyrnfoes eirioes eiriachador
 Teyrned ai gwyl a gwelhator
 Teyrnged yth law taw telitor
 Teyrnaig arwar arfollitor gwen
 Teyrngerd awen angen am gor
 Arwed Gwyned gweinidator
 Arwyrain Owain cain cenitor
 Arglwyd a'm cynfaeth cyn fy hepeor
 Ar feirch pasg yg gwasg yg gwisg porfor
 Arglwyd am porthes porthle teudor
 Porthloed ysgwydawl pyrth mawr marmor
 Arglwyd far gwrdfar gwrd faes oror
 Arglwydaf gwraf gwrdhyd echdor
 Arglwyd Duw hedyw boed hawd amor llary
 Llud esbyd ysbar ysbydawl ior
 Nyd amdlawd nam gawwd nam gweditor
 Yth fyw Faelgwn ryw ran gyfeisor
 Nyd af y genyd mynwyd mawrrior
 Nyd athwyf drais wr dros dy gyngor
 Nyd adwyd hebof heb gof heb gor
 Nyd ediw hebod raclod ragor
 Nym golo Gymro gwr diohor
 Nym golud golud golythator
 Nym gomed oi barth borthfeirch efrifed
 Beirnaid am regyd beird am ragor
 Ath folant feirdion derwydon dor
 O bederiath dyfyn o bedeir or
 Ath gyfarwyre bard bre breudor
 Cyndelw cynhelw yno cynnor
 A'th gyfeirch ce wr cyfurdator
 A'th gyfarchaf well pell itor
 Hanpwyf well o honawd gawd gweditor
 Hanpych well o honaf

ARWYRAIN I OWAIN GWYNED.

ARDWYREAF hael o hil Einiawn yrth
 Ni cheuir ei byrth erbyn berthauwn
 gwalchlid gweilchlaw
 A oru gwythlaw
 A orfu ar llu rawn
 A oreu cadau Caredigiawn
 cynnygir coelfain cyflawn
 A budlaw bodlaw
 A dylud cy frwythlaw
 A dy cynnif canys dichawn
 A dyl y Cymry ai cymer drwy barch
 Fal y cymerth march gwedi meirchiawn
 A dyryd ei fud i feird proestlaw
 A dyran atan ataw yd awn
 A fo balch dulliaw o dull cyfiawn
 A fo traethadur traethed ei dawn
 A fo bard digard o myn digawn
 Cer bron bro lydan gochaan gochaawn
 Y dangos nad byw llary llyw Lleisiawn
 I geisiaw mynawg myned a wnawn
 Ni cheisiaw drostaw medylaw myned
 Nid ceisiaw caled ced Caswallawn
 Nis llud llu cyngredf dedf Dyfnwallawn
 Dyfnwallaw anaw anewig dawn
 Nis card cyrd amnad anghad anghrawn
 Nis car llid fyged lledfegin grawn
 Nid lle...gan lluchfar lluchfeirch erchrawn
 Nid lle...an helder crynoder crawn
 Crynai Faes Carned rag carnial ei feirch
 Rag tarf dihefeirch tyweirch tir dawn
 Crynai flaen bra...d brad gad greulawn
 Rag bar braisg wledigfal brig briw gawn
 Crynai elorfeirch bre bryd nawn
 Crynai elen rud rag ei we.....
 Crynai gyleh cadlan cadle estrawn
alch llafar llas eithiniawn
 Crynai a chwr ysgwydawlwr
 Pan dorres wr Mebwyniawn
 Crynai ys is gwyn fynnawn
 Mau fad gwaywdawn
 Trydar ffawd awn
 Trylew
 Tryliw eu peleidr pan fo
an fedgwyn am fedgyrn llawn
 Tyrrant am eu rwyf rwyg anogawn
 Torfoed amnifer am ner am nawn
 Am eryr cedwyr a'm ceidw yn iawn
 Cedwid.....nef nerth Merfyniawn

MARWNAD I OWAIN GWYNED.

CYNDELW B. M. AI CANT.

CADWEDIG ym cof codiant om arglwyd
 Cor dygwyd caer dygant
 Aros marw mawrgoel darogant

Armes draig dragon pedrydant
 Llid ergyrd esbyd esborthiant
 Llydw amnawd oesgawd ysgarant
 Llwrw branes ll ormes ormant
 Llyw llafnawr llew llawr dichwant
 Llwybr llanwed llenwis y ant
 Om prydest ym prydain amgant
 Amgre bryd o bryder adfant
 Am drist beird am if diyrdant
 Amgen fyrd o'e gyrd yd gerlant
 Am Owain Gwyned yd gwynant
 Mur moreb deu wyneb dyfnant
 Dyfnais rod o'i fod o'i fediant
 Medgwyn maith a'n maeth o'i ariant
 Medgyrn dyrn dyrniad fant
 Medel cyfriaau cyfrifant
 Ffwyr ffyrdder ffer ffyniant
 Yn gwrhyd ardduniant
 Gwrdd eifor eisillyd Morgant
 Nid aeth trais tros Emrais a ant
 Oi amrawd gwarthflawd gorthoriant
 A saint saith mil dybuant
 Saith angerd seg yn difant
 Glas feraw heiyrn heasant
 Glas lafar gwasgar gwisgasant
 Am dwyll marchogion marchogasant wyr
 Am du a lliant
 Am ardal Caer Dathal doethant
 w amdrai amdrwch yd acthant
 Am aid fleiniad flaid anant
 Am drychioed am drychu naw cant
 Amdrychion berion buant
 Amgoch bryn a phenryn a phant
 Aml celain y'nghrain y' nghreunant
 Y g.....creulanw ewyngant
 Dor ysgor ysgwyd eliphant
 Elyf nawd adrawd edrywant
 Edewyd arneu ernywant
 Er nad byw rywr ryw rumbulant
 Card anghard anghen a'm peidiant
 Car cerdau cerdorion ramant
 Cadarn farn feirniad gvestifiant
 Cyrd Forach cyfedach carant

Kerdgar cyfarwar cyfarwyd yw Duw
 Diwedwr cyn trychwyd
 A'm rodes nid rod gwaradwyd
 Trech wyned hacloned hylwyd
 Traul gordrud golud goleurwyd
 Coel calan cyman cymheurwyd
 Glew gloywrad gloyw gyngad gynghwyd
 Cyn canfeirch o duch ceirch cynnwyd
 Cynwan torf terfysg ymorchwyd
 Cynwayw gwyth gweith fudig arglwyd
 Gwedi gwaleh gwladlawch gwladlwyd
 teyrnas
 Teyrned gkwyd
 Gwedi gwawr gwriawr gwreidrwyd
 Gwraid ri gwesti gwastadrwyd

Gwedi gwr arwr ar orwyd
 er orug orau bei canmlwyd
 Ni thwyll pwyll pellnod heb arglwyd
 Ni thyf cof rag codiant ebrwyd
 Ryd euras riau ryd afrwyd
 Ryd euras Emrais amrygwyd
 Neud cfryd cerdawr neud afrwyd cerded
 Cerd am ged am gerthwyd
 Can ethyw llawr llyw llawn awyd
 Llaweh Gwyndyd gwendud changrwyd
 Beird borthiad braint neirthiad nerthrwyd
 Braw Brynaieh ysgwyt faich ysgwyd
 Baleh edlid yssid ys arwyd
 Ys enryw ys arnaf yd gwyd
 Ys wyf wedi rwyf rodrwyd
 Bard difio dyfryd heb arglwyd

Arglwyd glew aerllew ydan eurlain gled
 Gledyfal gynwyrain
 Arglwyd rwyd rud fu ei gigwain
 Arglwyd hael hirglod dadwyrain
 Arglodig arglwydi orchrain
 Argledr llawr arglwyd mawr madiain
 Aryf eryf eryr Nanhoenain
 Araf yw arwyd y dichwain
 Ardrud walch gwrfalch goradain
 Ar hil Run rud weryd a main
 A dragon coeling nid coelfain, ei dwyn
 Ys coel brwyn braw dilain
 I gerdawr a'm preidiawr a'm prain
 I eilwyon am eirchion archfain
 I flaid rud i fraw fud i frain
 I feird dwfn dyf yd a gofain
 I gyndelw oed ardelw urdain
 Urd wledig llurig llu aergrain
 Urds Duw diwyrnawd Owain
 Urdawl ben priawnden Prydain
 Mal gwaith Arderyd gwyth ar dyrfain ead
 Yn argrad yn aergrain
 Uch myrd wyr uch myrdin oed cain
 Uch gwalchlan uch gwalchlad pennain
 Uch gwayw ryn yn rudaw adain
 Uch gwaed gwynt golau hynt gwylain
 Uch gwaed lryr gwaedlanw gwaedai gig-
 Uch gwaed frau uch adnau ednain [frain
 Yg gawr huysgwr huysgain yn wybr
 Yn ebrwyd gyfarwain
 Y gwrfoes yg orfaes cyfrgain
 I gornawr gwriawr goradain
 Ygwrial ygwryd Owain
 Ygorun aergun aergyfrain
 Yn aergad yn Argoed Llwyfain
 Ym pen draig dremynt oed celain

Calenig beird byd buched redusion
 Bugail Mon mall dired
 O'i fawrwlad morad maraned
 Ym roded rided anryfed
 Ym aelwyd yd barthwyd berthed

Berth wartheg anreg anryded
 As dygaf ys dygyn atchwedled
 Ei fawr glod hyd fawr glwyd rossed
 As duch Duw yny dangwefed
 A dug trais tros Erech a Heled
 A wnaeth anfadran anfedred ar wyr
 Ar weryd maes Carned
 Pan amug Tegeingl teg rysed
 Rysfa cad cadellig foued
 Oed tramawr tramciw yn dyhed
 Oed trynle gweithle gwythloned
 Oed tromwan coelwan calfed
 Oed tramawr tremynai taclwed
 Oed tremid cyfnewid cochwed
 Cledyfal clau dywal diwed
 Clwyf efnys dyfrys dyfryded ys mau
 Braw gofiau brau gyfed
 Porthi hoed argoed argywed
 Porthloed gwawr porthes llawr llaried
 A'm rodes rud aur gymmyred
 As rodwy Trindawd trugared
 Gwrawl hawl haclonaeth gorfed
 Gwrfalch baleh bwlech y difaed
 Gwr efrais yn trais yn trofed
 Gwr afraid ei farwnaid i fed
 Gwr gwaedrwyf aerglwyf eurgled oed ei arf
 Eurgorf tarf torf hwyled
 Gwlyd wrth wlyd wrth wlad gyfanned
 Garw wrth arw wrth awr gymined
 Chweg wrth chweg wrth chwedl ei fawred
 Chwerw wrth chwewr wrth chwant eyw-
 Gwd wrth wrd wrth ordrud gwned [rysed
 Glew wrth lew wrth lyw teyrned
 Gwyl wrth wyl wrth ellwng refed
 Gwn oed hwn oed hiriell Gwyned
 Gwyned ar gynnan aer gynnygn rebyd
 Gwystyl bedyd byd eilig
 Ym buched hacloned hilig
 Hil haclion heilyn dychymig
 Hawl greulawn hael hwyrgrawn hirgryg
 Hard i fard ei fwrdd nadolig
 Oed aelaw caer aelwyd Beblig
 Pobl ar wled yn hed yn hirdrig
 Mygr dragon gwron gwyrenig
 Medw medlys melus eumestig
 Meiriau angau angehinmyg ei farw
 Ei farwnad ni difyg
 Aerllew tarf torfod friwenig
 Arllaw lles arlleg tres treisig
 Cyrd cerdynt mal cynt Celliwig
 Ar wyr wawr ar feirch mawr mawrthig
 Fraeth leision leisaiad cynnhebig
 Ffriw eurdo ffriwyngno ffroen dyfrig
 Ffrawd wallaw anaw anewig
 I fynu i fyned am dirmyg
 Baran llanw ger llynges gerrig
 Blaid aerflawd annawd ammythig
 Berth nerth der haelder huenyg
 Burthiad cad cedeirn ar drysug

Bud am bu am bo i edmyg
Bod am rod am rwyd galenyg
Buelyn am win am wenyg o fed
Feird orsed wersyllig

Gwersyll torfoed tew llew lladai
Gorsaf turf taerfaleh fal Gwalchmai
Gorfaran gwrfan gorfydai
Gwr yn aer yn aros gwaed fai
Bryd Erof gryd arf grau a dodai
Brwydr aergrwydr eurgrawn ni gudai
Bradawg waith gwyniaith gwynygai
Brys briwgad brig bragad briwai
Brwysg lafnau yg crau yg crai celaned

Cymined cymynai
Gwyrd heli Teifi tewychai
Gwaedlan gwyr a llyr ai llanwai
Gwyach rud gorfud goralwai
Ar doniar gwyar gonofiai
Gwydfeirch ton torrynt yn ertrai
Gwythur naws fal traws ai treisiai
Gwydfid Eingl yg clad ai trychmai
Gwydgwn coed colled au porthai
Gwydwal dyfneual dyfnasai...fy mod
Fy mediant a gafai
Collais arglwyd call nym collai
Corf eurdorf eurdal am rodai
Cof cadflawd a'm cawd a'm carai
Car cerdawr cerdau a'i cyrchai
Gryd wasgar lluchfar a'm llochmai
Grym dillud dullus fab eurai
Gredf greidwyr a chyfyr a chai
Glew defawd glyw oestrawd acstrai
Ystre hynt wastad gwestai—gwyndigyf

Gwyn eu fyd bieufai
Gwyth ysgor tra mor tra menai
Gwlyd elfyd elwais o honai
Tra fu Owain mawr ai medai
Med a gwin an gwirawd fydai
Gwyned wen Gwyndyd len ledpai
Gwedi gwawr cad fawr ai cadwai
Pa wladwr arwr ar wyndai
Pa wledig a wledych arnai
Gwledychws ar wlad ar wledolion med
A mediant ar dirion
Gwledychawd molawd mil feirdion
I foli telthi teyrnon
Gwladocd pair cadair cadfaon
Yn nherfysg yn nherfyn Saeson
Yn nhorfoed cyhoed cyngreinion
Yn nharf enwerys gwrys gwron
Yn nhwrf llu a llef ysglyfion
Cyrn cenynt cerdynt carn-weilwion ar dir
Ar derfyn Caerlleon
Eurlew byd esbyd esborthion
Aur llyw llwyth lleithig prydydion
Aur golofn aur diofn deon
Aur anreg rdegeg rodolion
Eurgorf dor dinas cerdorion
Eurgorf torf teyrnas nwython

Eurdraig Eryri eryron—fyhyr
Eryr gwyr golluchon
Dangosed gweithred gwaith Fadon
Yn nyd gwyth gweithfudig dragon
Ar llwrw ysgwydfwrw ysgyrion
Arllwybyr llad a llafnau rudion
Ar greulif ar greulyd feirwon
Ar greulan barau berion
Ar greulan ar greuled Arfon
Creulanw gwaed am draed amdrychion
Amdrychid erfid arfogion—i lawr
Am eurglawr mwyfawr Mon
Nid gair gau ef gorau gwron
O For Ud hyd for Iwerdon
Hyd Elfed trefred trag Idon
Hyd Elfael eilfa Gwenhwyson
Hyd weryd wryd orchordion
Hyd warawd reidgnawd reidusion
Hyd Gaer Gaint i gadw braint Brython
Hyd Gaer Llyr a hyd Gaer Lleon
Hyd Ystreigl hyd Eingl hyd Aeron yd aeth
I bennaeth o Bennon
Pennaf gwr nid gorwag hofder
Pen riau riallu ymher
Tres trachwres trochiad ei wrymder
Prain Prydain preidwyr ehofder
Pair enwair enwawg y glewder
Par anwar anwas yn racter
Pobl wasgawd ysbydawd oesber
Post esbyd oesbarth elifer
Asbarin mwy dadfarn ai dadfer—yn iawn
Na wnaeth crawn crynoder
As molaf mal yd adroder
Mal ym cant o bob cant cymer
Am hirwnaeth hiraeth hiramser
Hil Maelgwn Maelgynig ener
Marw mawdraig mawdrwag y dadfer
Mab Grufud cledyfrud clod fer
Maws medgyrn teyrn tyner—a'm rodai
Nid rodion ni daler
Nid a gwad a rad ym roder
Am rodes rwydles rwyf nifer
O'i alaf amlw biw breufer
O'i breidiawr o'i fwynfawr funer
O'i winllyn o'i winllud ueher
O'i wenllen o'i wenllys
O'i wenllaw anaw anober—nym doeth
Can doeth ym a llawer
O gynnif o gynnal iawnder
O gyngredf o dedf o dyfnder
O difryd Gwyndyd rag gwander
O warthrud gwrthryn gwyn gwarther
O dyrru ar llew llu llwydrer
Llyw llwydrails llwydrags y nifer
O dorri o derwyn ober
O gadau rifedau rif ser
O gadwyd Prydain rag pryder—gorwlad
Gorflodiad gorfflyngder
Boed llawenyd boed lleufer
Boed cyfaded nef ym Ner

AMRYSON

CYNDELW A SEISYLL BRYFWRCH, AM BENCEIRD-
IAETH FADAWG MAB MAREDUD. A CHYNDELW
A DECHRLUWYS.

Ym hyfryd yn cymryd eylch
Gan llyw cyfed llew cyfwlch
Marchogwni marchogaeth falch
Marchogion meirch gweilwon gweilch

SEISYLL.

Gweilch eadau yn eadwyd maes
Gwyr gwanar gwawr trydar trais
Gwynfyd beird bod yn eu hoes
Gwendorf gwyn deyrn Powys

CYNDELW.

Cyd bei tau wledig hyd wlad bor—eur—
Aer farchawg deifniawg dor [awg
Rybydei fau faith ragor
Rybydwn bencerd ben eor

SEISYLL.

Am faes tref galw lys twrf emys—a glyw
A glywir yn hysbys
Twrff gawr gorwydawl gochwys
Fal twrf torredwynt am brys

CYNDELW.

Cyd bei tau wledig wlad Run—am Mael-
Maelgynig a borthun [gwn
Kyd bydei fau fed anhun
Rybydwn bencerd ben eun

SEISYLL.

Mi biau bod yn bencerd
O iawn llin iawn-llwyth Culfard
A hyn Cyndelw fawr cawr cyrd
O hon ni henyw beird

CYNDELW.

Rym gelwir yn fyrf yn fyfsg—arab hwyl
Yn arabhawl derfysg
Yn fyrd cyrd eerd dafawdlysg
Yn brydyd yn brifard dysg

DIWEDD.

ARWYRAIN MADAWG FAB
MAREDUD.

CYNDELW BRYDYD AI CANT.

ARDWYBÆAF naf o naw ran—fy ngherd
O naw rif angerd o naw ryw fan
I foli gwron gwryd Ogyrfan
Gorun mo:gymlawd ai goglawd glan
Par-goch glyw glewdraws maws mab Cad-
fan
Pell yd wledych wyr wledig Arran
Perging cyniwair pair Pedrydan

Pedrydawg Fadawg farchawg midlan
Fy mard lef is nef nid anghyfan
Fy mardair ith barth nid gwarth nid gwan
Taer am aer am gaer am gain walch-lan
Tew am lew trylew traul arian gan
Tarf am galenig torf am galon
Twrff ton fraeth am draeth am draed gwyfan
Pericrin y' ugodur y' ugodan—fy ngwawd
Pergnawd parch folawd fal nas diflan

Erechwyniawg esgar ysgwyd trywan
Yr yfais i'th lys leisiawn gyman
Eurnydedawg lyn erbyn eurban
Eurgym buelin bucilgymrân
Eirioes y perthaist parth ac atan
Emys llaw llamhir a dan lluman
Erchlyfu arehlyn eeurw uch cain ebran
Eiliw pysgawd glas gleisiad dylan
Ernid ei greulaw ar ei greulan
Etryr argyfrain er yn gynguan
Ergyrwayw cyncad ar fereh cynean
Eryniad fleiniad flaid cynfuran
Arwar fy ngwrddfar ar fy ngwrddfan—rwyf
Canwyf py ganwyf cad clwyf cludfan
Canaf can caraf can wyf gwaethylfan
Canu eerd am borth am byrth eloduan
Cyfodwech cenwch cenyf o'm bân
A mi feird imewn a chwi allan DIWEDD.

TRI ENGLYN

A GANT CYNDELW FAWR I FADAWG FAB
MAREDUD.

MADAWG ai ceidw can urdas
Bryn diormail diornes
Bre uchel braint ardangos
Lle trydar Llech ysgar llys

Yssid yth llys liaws dyn
A chedym a ehym angen
A gwawd gwedi gwirawd gwim
Ac aur llathr yn llaw deon

Deon unged yn ungoel
Ys berth yd borthir y' ngwyl
A glew yniail yn ynniail
Y glyw ym myw Madawg hael
DIWEDD.

LLYMA ENGLYNION

A GANT CYNDELW FAWR I FADAWG FAB
MAREDUD.

YM maes bryn actun canhun neu rifais
Am rhudlâfn ar fy nghlan
Ar untrai tryehan cateun
Ys elont nef ar nun

Ym maes didlystun oed duhun ein glyw
Nid oed glod gwarafun
Pob llary ar llyfnfarch diffun
Pob llew a llafn ar glun

Ym maes y croessau croessassam deon
Marchogion meirch gwinau
Hawlwy'r hwylynt am breidiau
Haelon cledyfa'u rhudion clau

Ym maes tref galw lys torf emys ein glyw
A glywir yn hyspys
Twrf marchogion meirch gochwys
Mal turf torredwynt am brys

Ym maes mathrafal mathredig tyweirch
Gan draed meirch mawrydig
Ar dadl cynnaddl oed fudig
Arwyd iawn wladlwyd wledig

Nis gwyr namyn duw a dewinion byd
A diwyd Derwydon
O eurdorf eurdorchogion
Ein rif yn riweirth afon

Llawer gorwyd blawr yn llanfawr llog-
Llemenyc yn ionawr [awd]
A llawer gwr gwrd yngawr
Gan Llywelyn lles kerdawr

Llawer gwr a march yn maessing hedyw
Hedychdir digyfung
A llawer gwr gwrd yn ing
Gan hael o hil gadelling

Yn ystrad langwm ystyriais ein glyw
Ystyrient a genaïs
Torf fadawg fynawg fur trais
Torf lywelyn rywelaïs

Rhan Llywelyn llyw aere
Or rug hyd ym mudug wre
Llawer marchog march dyre
Lliaws gwas ar hyd glasfre

Ban in dyfynnwyd i gywyd gadfor
Ein cyngor cynnigiwyd
Cedwyr balch bwlech eu hysgwyd
Hyd y pasg in gwascarwyd

Nid adawo duw dyn yn fyw bellach
Deu byllawg er deryw
Marw madawg mawr ym eilyw
Llad llywelyn llwyr dilyw

Hawdamor waelest edwy
Ar llys gan ystlys dyfrdwy
A lle teg tebyg i draeth
A wnaeth fy hiraeth fwyfwy

Hawd ammaur i gwm brwynawg
Ar tai ar terfynau enwawg
A lle ni llyssir cynnrann
Ar llan od uch llys fadawg

Er pan yw marw madawg wynw
Nid llawen llawer unbenn
Gwac yw y byd hyd i gwinn
A braint diffaith y weithion

Canys bu marw tarw trydar
Ac nid byw fy llyw llawhir
O thyrr calonn rag galar
Y fau a fyd dau hanner

Pei byw llary lleissiaun
Ni luestai wyned ym mherfed edeirniaun
Heb wyr llad gan llyw camawn
Llith berion lluydion llawn

Ym mywyd madawc ni feidiai undyn
Dwyn terfyu tra hyfyd
Nid medwl medu hefyd
Namyn o duw dim o'r byd

MARWNAD FADAWG FAB MAREDUD.

CYNDELW AI CANT.

CYFARCHAF ym ri rad obaith
Cyfarchaf cyferchais ganwaith
I brofi prydu o'm prifaith—eurgerd
Ym arglwyd gydymdaith
I gwynaw Madawg medfaith ei alar
Ai alon ym mhob iaith
Dor ysgor ysgwyd ganhymdaith
Tarian yn aerwan yn eurwaith
Twrf grug yg godug yg godaith
Tarf esgar ysgwyd yn nylaith
Rwyf myrd cyrd cerdorion wobraith
Rud dilud diledf gydymdaith
Ry-gelwid Madawg cyn noe laith
Rwyd galon difogion diffaith
Rwyd attaf ateb fy ngobaith
Ryd wisgoed wesgwyn ganhymdaith
Rud ongyr Bran fab Llyr Llediaith
Rwyd ei glod o gludaw anraith
Rudfoawg faon ny olaith
Rad wastad wystlon ganhymdaith
Llafn argrad y' nghad y' Nghynllaith
Llafn gwyar a gar o gydwaith
Llaw escud dan ysgwyd galchfraith
Llyw Powys peues diobaith
Hawl ofyn gwr ny myn mabwaith
Hwyl ysgwn ysgwyd pedeir-iaith
Hil teyrn yn heilyn henwaith
Hael Fadawg ueuder anhywaith

Can deryw darfuam o'i laith
 Can daerawd darfu gydymdaith
 Oed beirdgar bardglwm dilediaith
 Oed cadarn angor dyfu for diffaith
 Oed hir ei drwyded oed hyged hygar
 Oed llafar gwyar o'i gyfarwaith
 Oed buelin blas gwanas gwaedraith
 Oed eurllew o aerllin gadiaith
 Oed difarn gadarn gydymdaith—unbyn
 Oed dyrn yn heilyn laearn dalaith
 Ai diwed ys bo can bu ei laith
 Y difwyn y cam gymaint ei afaith
 Y' ngoleuder saint y' ngoleudaith
 Y' ngoleuad rad rydid perfaith

DIWEDD.

EGLYNYON

A GANT KYNDELW Y DEULU MADAWC. M. MAR-
 EDUT, PAN UU UARU MADAWC. AM
 GLYBOD EU GODWRYF.

GODWRYF a glywaf am glawr maclenyf
 Mur eluit ciluann¹ gawr
 Teulu madawc mad anawr²
 Mal teulu bann benlli gawr
 Godwrf a glywaf am glawr yeithyon hir
 Hydyr y wir ar saesson
 Teulu madawc mur dragon³
 Mal twryf tormennoet kynon
 Godwryf a glywaf godor drein waewawr
 Gwae wyr lloegyr⁴ yn dyt kein
 Teulu madawc mur prydein
 Yn llwythawc yn llithyaw brein
 Godwryf a glywaf am glawr llafur rei
 Ryuelglod disegur
 Teulu madawc⁵ mawrglod mur
 Mal gawr toryf teulu Arthur
 Godwryf a glywaf⁶ am glawr uagu glyw
 Glew⁷ vadawc bieufu
 Trinua cyua kynytu
 Trydyt tri diweir deulu
 Tyll eu hysgwydaur teruysc vawr vaon

DIWEDD.

EGLYNYON A GANT KYNDELW
Y YWEIN.

M. MADAWC.

YWEIN aer dilein a dylif yg gawr
 A llafnawr llat heb rif

¹Elfan.—Ll. du.²Anhawr.—Ll. du.³Galon.—Ll. du.⁴Gwae lloegr.—Ll. du.⁵Eglur mur.—Ll. du.⁶Ar.—Ll. du.⁷Gloew.—Ll. du.

Ac o du gwaedlafyn gwaedllif
 Ac ar dir kynnygyu kynrif
 Kynnytwys aeruleit aerulawt teyrnet
 Teyrnas gyuadrwyt
 Ny bu trwy hunaw tra hawt
 Ny bu trwy gyseu gasgawt
 Gosgortuawr keduawr cadw anuod
 wrthyf
 Y wrthyd nam gwrthod
 Om bot ny bytwn hebod
 Nyd ef oet ny mot ny mod
 Can vod yn unvreint yn unvryd am llyw
 Llaw urydet nym ergyd
 Dragonawl wrawl wrhyd
 Dreic wynua dragon wynuyd
 Gwynuydic y ueirt oe uawrdawn rebyt
 Gwr am ryt rut eurdawn
 Arlleg toryf rac twryf kamawn
 Ual twryf ebyr yn llyr llawn
 Llawn am lyw estrawn am lyw ystrad
 mawr

Gwyr am lawr gwyr amlad
 Ac yn dyt rebyt rotayd
 Rotyon o neirch rutyon rad
 Rad wallaw anaw yn oed awyt kyrt
 Cawt arnaw ny gyflwyt
 Pryder dragon rotyon rwyf
 Prydein glawr eurglawr arglwyf
 Arglwyti gyntwryf gyntorawr yn toryf
 Yn teruysc bytinawr
 Marchawc balch bwlech y acesawr
 Meirch anwonawc mynawc mawr
 Mawr ged agkaled ygkalan yonawr
 Mawr llyw llawr llaw gyfran
 Pan dygyrch cludveirch cloduan
 Pan vyt kyd kedwyr am pann
 Am pennaeth yt ym am pennaf terrwyn
 Tyrnant veirt am alaf
 Teyrnet hael teyrnaf
 Teyrnet orset orsaf
 Nyth orseif esgar esgynvaen mawruro
 Mawrvrydic yth adwaen
 Gwawr glyw glew diuwg blwg blaen
 Gwalch yn eurgalch yn eurgaen
 Eurgolofyn arwr yn arwein eurgrwydyr
 Yn eurgreir gywreim
 Yn aergreu mawr yn aergrein
 Ergryd byd bid rac ewein. Ewein

AWDYL I EWEIN.

EWEIN arwyreim yr oroet ar bawb
 O bybyr genedloet
 Mygyr varchawg deifnyawg da oet
 Mygedvys y magadoet

ARWYRAIN EWEIN VAB
MADAWC.

CYNDELW AE CANT.

ARDWYREAF dreic o drud veith awen
Llew llawen llawr osbeith
Llewenyt llu bedyt bydreith
Llyw anaw llauyn eurllaw aerlleith
Llary ywein lloegyrr dilein dileith
Llid ysgwn ysgwyd pedeiryceith
Pergyg glyw glewdraws maws metueith
Par greulyd peir gwrlhyd gwr reith
Pedrydawe pwyllawc pwyll goteith
Pell y glod o gludaw anreith
Preit wasgar dreisuar driseith gyuarpar
Yg gwear yg gwynyeith
Ry gelwir gelyn agkyfyeith
Celeu rut geloreu dyrreith
Gretyf diletyf dilut gyuarweith
Glew difraw glyw ganllaw gunlleith
Brys yg gwrys yn efrys ouyn wreith
Bryd yg gryd yg greidyawl afeith
Breisc abrwysc abrwysgyl anorreith
Bleit a blwg a blaengar gyweith
Bro annawt oesgawt oesgeith y gynnygyn
Y gynhal nyd hawt weith
Dremhynt hynt hirualech walch osgeith
Dremrut prut preityawr rwy canwreith
Dor dewdor deon arwyreith
Doeth dewrgoeth dewrglod ganhymdeith
Drud aerlud aerlew yn aerlleith
Dryd aergwys aergun gedymdeith
Dwrn dradwrn dradegyn yd peith
Dyrnheyrn hacarn y daleith
Bre drydar arwar anoleith
Caw bronndor bar dyfynnor dyuynueith
Blawt esgar ysgor yn diffeith
Balch eryr baran llyr llydeith
Brad eurgrwydyr gynurwydyr gynureith y
daryan
Yn aerwan yn eurweith
Byrt kyrt cadw agkadw agkyureith
Breint ongyr angert agkyuleith
Brein borthyad gweiniuyad gwinneith
Gwin a met a metgryn rwy meith
Ry talaf ym rwyf om rwyllweith molawd
Nyd molyant o uriwyeith
Delw ym peirch a meirch mygyr hydeith
Mynw eilon mal gwyllon gwellueith
Delw ym daw oe law lawer gweith
Prif ragor plu porfor perfeith
Delw yt wytt pen rien pen reith
Yt wyf pen prifueirt om prifyeith
Delw yt wytt wawr toryf coryf kyureith
Yt wyf dann deduryd wyd oleith
Nyd wyf uart dylaw wyf dyleith ar gert
Wyd dilut ym pob yeith
Dym keinuye om kuinualech areith
Aros gwarth yr gwrthod auyeith

Nyd wyf dlawd om gwawd om gweiryceith
Gweiryd bryd bryssyaw y ymdeith
Heirt veirt vut ar ueirch rut rawngeith
Hael hebod ny hebf nosweith
O honawd handid uy gooeith
O honaf hanbych well ganweith

MARWNAD YWEIN UAB
MADAWC.

CYNDELW AE CANT.

LLEITH ywein lliith breim breit urys y uar-
Auarwy aet uab klys [an
Llafur llafyn dolur dilys
Llid carant cad wrygyant wrys
Gwrys acureu dechreu un dechryn a hwmn
Honheid uyt y deruyn
Lloegyrr al am eur mal melyn
Er lleas duw ny llas dyn
Dynyadon oesgawt as gwtant oe uarw
Gwr oe uar am peidyant
Coll arglwyf call argledyr cant
Eurglet y muchet mochnant
Mochnant diheuchwant erchwynawc gw-
Gwlad vrochual ysgithrawc [dic
Dyfynuet a orchut deifnyawc
Detyf hael mad auael Madawc
Madawc essillyt oes ellwg aergawt
Eurged beirt neud echwg
Kedernyd bleit aergryd blwg
Ked wallaw kadoet ollwg
Neud kygkolled ym colli rwyf mechein
Rwym achaws oe gygklwyf
Ar goreu yt ym gyrwyf
Am gar neid auar neud wyf
Nyd wyf dilekyant am diletcawt hael
O hil yoruert hirlawt
Colled gwr eurged aergawt
Oe golli tewi nyd hawt
Nyt hawt ym wybod neud anobeith kyrt
Kertoryon neud ynt geith
Och nad byw keinllyw kynlleith
Achaws uu liaws'oe leith. Leith ywein

RIEINGERT EUQ VERCH VAD-
AWC, M. MAREDUT.

CYNDELW AI CANT.

GORVYNAWC drythyll goruynt a dygaf
Wrth ar a volaf a voleisy gynt
Kymrawd ewyn dwfyr ae dyuriw gwynt
Kymraec laesdec o lys dyfrynt
Kyfleuer gwawr dyt pan dwyre hynt

Kyflw eiry gorwynn gorwyt epynt
 Rin woleith woletyf woleu dremynt
 Riein nym rifei y ked am riuynt
 Rienet iti a dywedynt
 Rieingert eua a vavrheynt
 Treyn y treitwny treyn a gedwynnt
 Treitle glyw powys pei am getynt
 Pan dreiteisy yno nynt oetynt
 Trwy fenestri gwydyr yt ym gwelynt
 Trybelid wylein a wylnt arnaf
 Treul attep attaf a danuonynt
 Llawen y carwn y kenym kerynt
 Llawuorynyon gwery gwiryon oetynt
 Amgall a bwyllad a bell bwylllynt
 Am gyndelw brydyt yd bryderynt
 Gorwynawe drythyll golwyth yolwyf
 Gordawe pall eurawe pell nas gwelwyf
 Goruelyn called colledic wyf
 Colleis gall attep y nep am nwyf
 Ym pwyllad newid neud adwyf am vun
 Yn anhun anhed kyd rys porthwyf
 Gorthewisi wrthyfy gwerth uy hirglwyf
 Nyd gorthaw a wnafl wrth a garwyf
 Keladwy lywy liw tonn am rwyf
 Rwy gennyf gennyd yr nad ydwyf
 Cadyr amueid ganueid ged ath yolwyf
 Cany wney dy erofi yr a ganwyf
 Na wna ui veinwen val na hunwyf
 Nyth wnafl ernywed yr nath gaffwyf
 Nyd yr chwetyl amgen yt angyrwyf
 Namyn amgaru ny gerytwyf
 Nym dawr verch pennyaeth pryd nath
 welwyf
 Nyd yr keisyaw tal tros a ganwyf

Gorwynawe drythyll gortyuyn dy uyned
 Gwrthdrych lys leissyawn y ystlyned
 Llys y daw deon yw darymred
 Llys eua y veirt y digoned
 Llysseit y hirdwf oe heur duted
 Llaes wenn gall wenngann wengaen decked
 Llif dragon vanon valch y thyged
 Lliw ewynvriw tee rac tonn nawwed
 Nawwed rann ym poen yr pan aned
 Nys ryborthes nep na thebyked
 Ni riuafty ar vun vod yn galed
 Nyd clod uyg gwrthod wrth uyndaed
 A dywed yno eniwed o honaf
 A dywan attaf ae attep ked
 Ae yrofi na chel vy ryweled
 Ae yrti yt wyf o nwyf nym kred
 Ae yrod titheu nam amheued
 Ae er peryf nef nam diuanwed
 Diuanw am goreu kyn nom gwared
 Y gwaret oet reid pei rybuehed
 Gwarvart wyf iti o dilyed
 Gwar eir ym kyueir nym kyuaered
 A chenym karo nam keryted uyth
 Om kerytawd nawd nam ditoled

Pell ym treit treitgof oe rygollod
 Preit preitwyr preitiwr yg kynired
 Pargoeh gad gadarn rac calchdoed
 Pergig kynverchin kynn noe vyned
 Gwedy hael ywein hawl ordined
 Hwyl dilhwyl diofyn am y drefred
 Neud wy ae gofwy nyd gouyged
 Goualon eilon aelwyd reged

Gorwynauc drythyll gortyfyn dy gyweith
 Gortawn ked kyrtuawr kertawr kyureith
 Gortyfnyad bual buarth buateuith
 Goreu ar veinwen vyned eilweith
 Na chymyt a hi o hir obeith
 Na chymer wrthep a dan wrthyeith
 Nyd af y ar hir dwf ny dal hirdeith
 Y ar draed awel y drydeweith
 Ny theweis er moed oe molli mal drud
 Ny pheir gossymud ym gossymdeith
 Ae nym rify gwenn rieu ryuet a weith
 Ae ym oet y llaw uy llawen reith
 Ae nyd oes uart dwiyn dunus gyfeith
 A garwy yn lwy o hir obeith
 Nym athreity meingann meingadyr y hyst-
 Nym hu vrys oe llys y laes ymdeith [lys
 Gwiryon dec dawel y chyuaryeith
 Gwann detyf dof ym cof ym canhymdeith
 Gwery uanon vanwl gwar uetwl veith
 Gorme gwawr vore ar vor diffeith

Gorwynawe drythyll gortyuyn dy arlwy
 Arlwyaw erlid gobrid gobrwy
 Gorwynawe drythyll syll na (fy) saffwy
 Y saffwn yt wyf o nwyf neud rwy
 Neum rydraeth hiraeth uetuaeth uakwy
 Am a rygarafy kenym karwy
 Neud llutedic glannu rac glas vordwy
 Neud llawen awen awel neud mwy
 Neud llawer ym llify lliw amaerwy tonn
 Ban llewych y bron ger y breichrwy
 Golwe dof dewis gan ae syllwy
 Goleuliw golwe yr ae gwelwy (caffwy)
 Gweleisy ystlys glwys gloyw y gylchwy
 Ny ry weleis tee nwy ry gwelwy
 Ae adan rut em ruteur vodrwy
 Ae uch wynep gwyn gwineu vagwy
 Deuawd a gatwaf can ae catwy
 A berthyn rac dyn nwy dilynwy
 Uy rin a rieu nys rybuechwy
 Nys gwybyt rewynt nys ry gelwy
 Keledic uy hun yn hir ofwy lle
 Y lledrad vore gan auarwy

Gorwynawe drythyll gortyuyn dy gywir
 Eil gwynn gorwynawe gorpwy enwir
 Manyled meinwenn mal yt yolir
 Mal yd arduaf ym arduir
 Ardunedic dyn a dwe y ffynyant
 Ardunyant molyant mal yd glywir

A glywch chwi deon a dywedir
 A dyweid rieu ny ry geblir
 Yg golud amliw amyl ym rotir
 Nyd amgen ym ryt nym rybuchir
 Handid om kyuoeth om kyuarch pan wyf¹
 Om rieu om rwyf² ry gystlynr
 Bart llywelyn hael hud ym gelwir
 Geleurut gelyn y bob enwir
 Enwawc ym keinyoes ym keinmygir
 Anwar vy lluchvar onym llochir
 Pall gwyliuann gwylein gwylualch wrth
 gertawr
 O ruteur gwerthwawr y gorthoir
 Pellynuic vvg cof yg caerwys dir
 Pell yt wyf ym nwyf ony theilir
 Petestres wedeit yn hydreit hir
 Petestric yolic³ pa hyd yth yolir

DAU ENGLYN

A gant CYNDELW i Gynyddion Llywelyn am Madawc,
 Am Maredud ac iw gyrn o achos rodi ido y carw a
 ladassant yn ynyl ei dy. A llyma yr Englynion.

BALCH ei fugunawr ban nefawr ei lef
 Pan ganer cyn cydawr
 Corn Llywelyn llyw lluydfawr
 Bon ehang blaen hang bloed fawr

Corn wedi llad corn llawen
 Corn llugynor llywelyn
 Corn gwyd gwydr ai can
 Corn rueinell yn ol gellgwn

MARWNAD CADWALLAWN M. MADAWC.

CYNDELW A'I CANT.

DYMGWALLOUWY duw diheudawn awen
 Awdyl urten amgen amgall digawn
 Yn arduyaw gwr gwrtuar eigyawn
 Yn awdur llawur lleueryt yawm
 Y ganu marwnad y gadwallawn
 Mal pan gant moruran marwnad einyawn
 Neum bu om caru can ut carawn
 Cymyrret a met a meirch crychrawn
 Neud meu oe agheu dagreu digrawn
 Digrifwech dragon dreig yoruertyawn
 Neum dotyw defnyd dyt dyuytlawn
 Dyud y gyfnod y gadwallawn
 Edmygaf radeu rieu radlawn
 Rad wehynn grannwyn greid anogawn
 Adref adraut veirt heirt hiraethlawn
 Adrawt gan hiraeth a wnaeth a wnaawn
 Am cryr mawrwyr meruynyawn yt wyf

¹Kyveirch panyw. ²Om ryw. ³Petestric yolyd.

O diua uy rwyf yn ry dristlawn
 Gwedy gwawr cymry cymreise gwrth nawn
 Kymrwysc rwyse rwyf gawr
 Fraeth lawr frwyth lawn
 Pwy keidw o haelon hil cadwgan
 Teudor am ysgor am iscell grawn
 Py urys cyflauan yn gwan gwaewdawn
 Py uriw lliw llassar o lin lleissyawn
 Py uyt glew a llew a llauyn greulawn
 Py uyt glyw aerllyw ar llwrw camawn
 Py uyt llary llysseit llyssocet hylawn
 Hylawech prydytyon prydein ogawn
 Py uyt cart oleith olud angkrawn
 Py uyt cert olwech oestrwech estrawn
 Py uyt cad wryaf rac cadwryawn
 Py uyt ced wallaw ual cadwallawn
 Cadwallawn radlawn rodri essillyt
 Cadeu ysgymyt ysgymodi
 Cad asgen ysgwn ysgwyd veli
 Ced ysgein gwynyein gwn y golli
 Neu cholleisy arglwyf rwyf yn roti
 Neum rotesy hil run rut a phali
 Neu chyuyd ynof cof ym koti
 Cotedic yt wyf o diglloni
 Neum bu oe aghad rad ragori
 Ragor vut heb gut heb gyntoli
 Rec ouyt oetwn oe daeoni
 Gan gyueisor por pawb ac gweli
 Gweleis am eurllew am eurllestri
 Yn llyssocet llisseit ymgegenni
 Ymsag toryf am goryf am gert westi
 Amsathyr kyrt a byrt a bartoni
 Amser am kerid gan lyw kerid
 Caradwy wledig wladoet noti
 Carasswn aestwn as dirperi
 Carassei am bot am bod yndi
 Gwedy gwalch kedwyr am kedwis gan yawm
 Ny gadwei na chrawn na chrynoi
 Ryhir y tawaf tawel wyfi
 Ny bytaf dawel nyd meu tewi
 Am gadwallawn mawr gwawr gwrhydri
 Gwryd gwyr deheu bareu beri
 Am gadwaladyr hael hawt y uoli
 Pan voled haelon haelach nor tri
 Am vorgant gormant gormes uenlli
 Gormeissyad bleinyad blaen dyuyssi
 Am dreic argoedwys bowys berchi
 Un perchen parchus ar y deithi
 Am vadawc mynawc mynw haeloni
 Medel glyw glewdraws maws mynogi
 Am ywein prydein pryderi haul
 Prennyal ymdial ymndiodi
 Gwr ny orseuyid a orseui
 Gwr gorsaf gwrhaf gwrth yg kyni
 Gwr a wnaeth argel ar galedi
 Argae kodernyd kadarnualch ri
 Gwr a wnaeth kymry mal nad kymri
 Gwr a wnaeth kymryd gwrhyd gwrthi
 Gwr a wnaeth gwrthod gwrthuot dewi

Gwrthwyneb lloegyrr heb eu llochi
 Gwr a wnaeth gwaedlif gwaedlauyn gochi
 Gwr a wnaeth gwaedllan gwaed kann deini
 Kynysgei greu gwyr a gwyrt heli mor
 Mawr diwyrnawd wrth y hoffi
 Hoffi digoni a digones llew
 Ar llu tew trylew trwy varaures
 Hofder nyd ouer val y doues
 Ygkefyn yr aelwyd oet aelaw tres
 Eruyd a drychid rac y drachwres
 Arneu pendrychyon cochyon coches
 Aruawe tormenawc toryf agkynnhes
 Agkymessur eurt kerteu achles
 Agheu cad ortwy rwy rym rotes
 Agheu am lut gwen gwae rwy golles
 Neus gwarchae mynwent y mynwes daear
 Neud gwar gwawr trydar trin orllawes
 Er pan llas llyw ked neud neued nes
 Neuaf nas gwelaf ual ym gweles
 Eissyeu am dygyrch, ym dygyn afles
 Nyd aflwyr ym gwyr ym gotiwes
 Oet brwyse breise lafnawr ban breityawr
 bres
 Oet bwlech y ysgwyd nyd ysgoges
 Oet balech y ragor kyn noe reges
 Clod itaw raedaw y ragores
 Ugein punt oe uot eam rotes yn rot
 Oe varannet nym ditoles
 Nys ditolwy duw oe deyrnles
 Teyrneit ormeil teyrn ornes
 Yttwyf am danaw val ym donyes
 Yn goleith adneir mal yd adnes
 Rys molaf om kert om kein aches
 A beidyad bleinyad a bleit neges
 Beirt ganhelw ganherth berth ry borthes
 Yn amwyn ednob edneint ar gues
 Yn llat esgarant pan esgores
 Ny bu esgorueich bryneich branhes
 Branes ymborthiad nyd amborthel gabyl
 Nyd oed gablawd a obrynei
 Nyd oet ef am grawn a grynoei
 Nyd oet ef gronnyad ual a gronnei
 Nyd oet amdawlwd fyrt kyrt ae kyrchei
 Nyd oet ny geffyn or a gaffei
 Nyd oet agcloduawr llawr pan llatei
 Nyd oet agcloduan y nann yd uei
 Nyd oet e dressic yt odrossei
 Namyn y dreissyaw dros a welei
 Nyd oet am galan yt ymgelei hael
 Nyd hauturyd yr ae kotei
 Gwalch hyder glewder glewdraws diuei
 Gwaew hydwn ysgwn ysgwyd amdrei
 Gwartheruab madawc aruawc eruei
 Gwawr mawr milwryaeth metuaeth mordei
 Mordaf heuelyt ryt ym rotei
 Rotyon gwelw gwyllyon dym gwallouei
 Gwallouyad anaw anoeth aduei
 O blegyd beirt byd bieunytei
 Amgylch kyminawc kymynei saesson

Ar swyt wynnogyon yd wynnogei
 Ac oet mal gwr ae gorsauei
 Gorsaf teyrnet het ny haetei
 Ac oet mal trochyad yt y trychyei
 Trychwys eigyf trychyon y hadawei
 Y loegyrrwys hwsygynt lledeynt ny llei
 Can llas lid aerlew llew nwy llochei
 Neud etiw milwr mal na ryuei
 Neud ydiw hetiw hetwch arnei
 Arnaf ernywaf ernywed'am elwyf
 Am gletyfrut rwyf ym rygoted
 Cotyant a llywyant rae eilywed
 Eilyu am dotyw duw ym gwared
 Aeole om dygnet yt ym dogued
 Ry dogneis uawr gert am y vawrged
 Mawrgor gar llachar llacheu gyfred
 Gan vawrdraws arglwyd rwyf ym roted
 Gan vawrdreis enreis amryw duted
 Kyuym doeth kyuoeth kyuym daered
 Kyfliwyon gweilwyon gweilech ogyfred
 Kyuystrawd eurgalech mygyrualech myged
 Mygedawe uarelawc veirch yn ehed
 A hetiw ym daw dywrthred oe dwyn
 Handwyf dirrwyn urwyn oe vraw golled
 Yn amwyn eluael pan wnaeth elued
 Eluyten greulawn elvyt greuled
 Nyd oet ym erbarch ked kyuarched
 Yt oet ymerbyn heb ymarbed
 Yd gilyei pob llwfyrr yny llated
 Yd gyrchei pob glew yn yd glywed
 Yd kwytyn pennawr penn o draed
 Yd gystlynei pawb oe gystlyned
 Yd oleithid gwr gwrt ry weled
 Rac ked ellwg blwg bleit kynired
 Rac kadwallawn llary llaw egored
 Agored y lys y les eilwyon byd
 Eithid y espyd y espothyon
 Ymyw mynw aches buches beirton
 Ym buchet gwledic gwlad orchorton
 Gortyfnws udut but a berthon
 Gorwytawr tuthuawr tu hir gleisson
 Gwr eil uleit gwreit gwrlhyd nwython
 Gwrawl gletyual gwryal gwron
 Prif arglwyt bro lwyf bro din eithon
 Pridowr cloduawr clud ae aeron
 Pan brofer traethawd traethaduryon call
 Nyd kolledic uyg kyueillyon
 Cyndelw wyf hyd tra uwyf traethawd gys-
 son
 Treithitor yg kert yg kein osson
 Gnawd om gwawd gorvod yn amrysson
 Mal pan oruyt llen yn llyuyr canon
 Canaf yn esgud yd gwn pa hon
 As gwtant yn dyse yn discyblon
 Gwedy cadwallawn rwyf yawn rotyon
 Rotuawr gwaur gwendyd gwynuyd gwein-
 A eirchyeid prydeim a phrydytyon [yon
 Nyd gwaclaw adaw adaf rutyon
 Edewis y ron gan gofyon galar

A geleu rut yg gwelydon
 Edewis terrwyn teyrn veibyon
 A edeu geleu yn y galon
 Tri ergyrwaew glyw glew ganaon
 Tri eryr ongyr angertolyon
 Tri chyurin a thrin ac a thrychyon
 Tri chyfred a ched a chertoryon
 Tri ehoth am borth am byrth saeson
 Tri ehoun diouyn dialuoryon
 Tri chyfaryf rac taryf rac toryf haelon
 Tri chloduan gwachlan gweilch urodoryon
 Golchynt eu deurt dewr weissyon o gad

Gwastad gymynad gymynogyon
 Can etyw au llyw llew teyrnon
 Teyrnet ohen dreic nenn dragon
 Canys dir hepeor dewrdor deon
 Deus Dominus duw boed gwiryon
 As deupo casnar kar kyngreinyon
 Colofyn cadellig cadell brython
 Yg goleuad gwlad gwledic veinyon
 Yg kein adef nef nawt eggylyon

CANU Y YWEIN KYUEILYAWC.

KYNDELW BRYDYT AI CANT.

DYSGOGAN derwyton dewrwlad y esgar
 Y wysgwyd weiniuyad
 Dysgweinid kyrt kydneid kydnad
 Kyd uolyant gwr gormant gormeissyad
 Dysgweyd keinyeid kyua enad eu rwyf
 Eu rwytuot yn amhad
 Dy brydeich brwydyr daer aer aerurad
 Dybriw dreic dragon beleidryad
 Dybrys alaf deifyr y drefad Bowys
 Y beues y hendad
 Dygostwng arthan dy gwystyl.....
 Waew dy gwan dywynnyc oe aghad
 Dygwisc amgenwise amgeinyad
 Dy gwasgar trychyeid mal trochyad
 Dychanaf ym naf ym neirthyad ywein
 Peir prydein preit grychyd
 Breise y doryf am goryf am geinrad
 Beirt gynnull am drull am dri llad
 Botawc y rodawc y rodyaw toruoet
 Twryf kyhoet kyhutyad
 Bot rot rann gyman gymynad
 Bolch lauyn goch heb guchyed o gad
 Brondor wrt ortrud ordyuynyad knudoet
 Uch knawd meirw ar ystrad
 Bron hyged hygawt y gywlad
 Bro hygadw a diuradw a diurad
 Diurad dygymrad dygymrwyn ognaw
 Digymrut wrth eirchyad
 Dilwfyf ut dilut vut veityad
 Dilyw glyw glewdraws gynniuyad
 Difwys beith odwys beithynyad glud glwys

Argoedwys argleidirad
 Diachris cartwys cert vorad
 Diechrys llwry llwyrwys llwyprad
 Diechig wellig wallouyad
 Diachor wosgort wosgrynyad
 Diachar llachar lluchyd y laspar
 Llacheu uar llaw weinyad
 Llewenyt preitwyr preitwr yaww
 Llethliawe ywein llwyth ogawn
 Lleithyar llym grym gryd
 Lleityad kad kert glyd
 Kedernyd katwallawn
 Pasgen wrys pascueirch uryse vreiscedawn
 Pascadyr toruoet twryf eigyaww
 Pasele kun kyflawn kyflafan goeith
 Gwyth gwynnyeith wrth wynnawn
 Par odrut parawd vut votlawn
 Paladyrgoch paladur estrawn
 Gwnaeth gwrf gwryhyd vann
 Gwrualch yg gwachlan
 Gwawr creulan mal creulawn
 Gwaew drwy benn drwy beri camawn
 Gwaed ar wallt rac allt gadwallawn
 Yn llannerch yn lleudir meruynyawn
 Yn llew glew yn llyw rac lleissyawn
 Llatei llauyn gasnar llathrei galch lassar
 Mal llachar llaw digrawn
 Digrawn rwyf rwyf vann rwyuan rwy dig-
 rifwch
 Digrifwch dragon dreic ofrwy
 Dinas gwestiuyceint gostygwys mal gwr
 Gwestun dwr dorradwy
 Gwesti gwlet gwledic aruordwy
 Gwesti gwyr yn gwastad gwarwy
 Gwesti gwastador
 Gwastad rad rador
 Gwawr tewdor toryf arlwy
 Gwesti ked kedernyd uwyuwy
 Gwesti kyrt keiyadawc ouwy
 Gwesti gwystyl greu
 A gwystyl degeu
 Gwesti creu a chymwv
 Rutbres kad beityad beirt wantwy
 Rutbeir bar llachar ban llawwy
 Rutbraf y saffwy ny syll ae olwe
 O olud ny rotwy
 Rut bareu a beir yn adwy
 Ryt bebyll rynn gestyll gystwy
 Rut uyt gryd grym aer
 Ysgor glyw glewdaer
 Ysgwyd glaer glod arlwy
 Rut ongyr angert alasswy
 Rut lwybyr gwaed gwaew lwuyr ae gwelwy
 Run auael auwy rugyl ordwy ortrud
 Ar erdrych auarwy
 Rut uedel ryud ryuerthwy
 Ruthyr uthyr ualeh eurgaleh y gylchwy
 Kylehwy kyruyuel kyureith orden rwyf
 Kynnygyn glwyf glod urten

Kyuaruod oruod orawen
 Kyuaryf taryf twryf llu yn dyrwen
 Kytle niuerocet kyllaun y eiryoes
 Kywlad loes moes maxen
 Mawrdraws dreis dra llyr henuelen
 Mawr bar beir o bedeir echen
 Marchawe meirch canwelw
 Meu genhyd gynnhelw
 Mi gyndelw gert ogyruen
 Brwyse rwyse rwyf tewdor dor dygen
 Brwyd rwyd rad rannawe om awen
 Brwydyr gygrwn ygyres
 Bryssyws bwyd branhes
 Uch kawres kaer angen
 Balch ongyr angert uruoen
 Ball ar lyw am lanneu hafren
 Braw rac y wryawr gwrthawr a gwrthwan
 A gwrthwaew yn aghen
 Blaengar glew gletynal uryen
 Bangor toryf taerlew llew llawen
 Blaengar y volawd yn hartwawd hytestyl
 Yn hywestyl yn hywen
 Baranres aeruleit aeruen y waedlafyn
 Ac waedlan disgywen
 Disgywen gorten gordawn fraeth gordwy
 Hydyr goryw uilwryaeth
 Gorpo teyrnuar tywyssogaeth brut
 Ar brydein dirogyaeth
 Goruawr glyw glewyd dialaeth
 Gorulwg aryf aeruetawe bennaeth
 Gorchynnann gosgort gwasgawd calchdoed
 Gwasgargert gwisgogaeth
 Gorwytawd pen keirw pennhilluaeth an ryt
 Anrydet uarchogaeth
 Gorun toryf twryf aches ar draeth
 Gormes draws gwenwynuaws gwinaeth
 Gortyfyad bual butugolyaeth ualch
 Ny uwlech dyn y aruaeth
 Aryf toruoet teruyse eigyl yg kydoch
 O vangor hyd vangeibyrr dydoch
 Amyl ywch veirt yw vut
 Emys llys nyw llut
 Emys rut ruthor gwytuoch
 Y ordawn a ordyfyn drosoc
 Y ueirch kann kyfran kyfryngoch
 Y ysgwnn gynnil y ysgwyd yg gnif
 Y ysewyteu vochuoch
 Y dreiswaew y dreiswan mor groch
 Y drosset ny dreissir nemoch
 Y drylew yn riw
 Y doryf drylwyn wiw
 Y daryan dryliw droch
 Y bareu y arueu aruoloch
 Y bebyll y byll y ball coch
 Kochwiw y osgort am byrth marmor mawr
 Mab gruffut greid oror
 Coch y laun o lat yn ragor
 Yn raclan yn raclym eissor
 Koch arueu aeruan kochliw luman

Rac baran beirt vangor
 Koch rodawe pedrydawe pedror
 Y ar orwyt pedrogyl pedreindor
 Koch bwlech y lein o drin o drydar
 Koch y bar o borfor
 Porthes gwr gwrualech ygkyntor
 Gwyth vore yn raece rac yor
 Treis ar ysgwyd rac ysgor dinteirw
 A gwyr meirw rac nur cor
 Tres rac llew rac llyw pedeir or
 Treis ar loegyrr a llu wrth agor
 Taryf rac twryf glasur a thewdor a ther-
 uyse
 A thrylew a thrylwyn vrondor
 A thrychyon a thrychan elor
 Gelyn traws ryuel tros ruuein yd wys
 Tros y llys yn llundein
 Mynw ehofyn colofyn kyfwyreir
 Mur metgyrn mechdeyrn mechein
 Mwyn outy y veirt y veith goelvein rann
 Meirch mygyruann kynkan kein
 Yn rith rynn ysgwyd
 Rac ysgwnn blynnhywd
 Ar ysgwyt yn arwein
 Yn rith llew rac llyw goradein
 Yn rith llaun anwar llachar llein
 Yn rith cletyf claer clod ysgein yn aer
 Yn aroloct kyngrein
 Yn rith dreie rac dragon prydein
 Yn rith bleit blaengar vu ywein
 Ewein awytuawr argeddyr toryf twryf gawr
 Angert llawr llu gyngwrn
 Ny hirgeidw ar geirch meirch mygdwn
 Ny hwyrgyrch cludlann clod adwn
 Ny fy rac teruyse rac taryf yg gosgort
 Tarw tewdor dor dyrwn
 Ny phlye y brafaw ym pryfwn
 Ny phyrth gwarth gorthrum y gystlwn
 Nys ergyrd goruryd
 Na gorthlwrw glewyd
 Nys treuyd nys traethwn
 Nys crawn ked escud rac ysgwn
 Na thaeawe mygawe na mygdwn
 Ny dodaf uyg kert yg kynhelw camdull
 Om kynnull canys gwnn
 Nys llut llew llaunuriw kanmiw krwnn
 Ny dotwyf archavael hyd ar hwenn
 Horitor y glod o gyflawnder kyrt
 Kertoryon ae daduer
 Dychyuyd glewyd glew hyder
 Dychyfyry fossawd fywr gnawd fer
 Dychynne flamdreis y dan flamdei lloegyrr
 A phlant eigyl yg gwander
 Dyglud glod mal y clyw llawer
 Dychyrrch cad dy rann rad rif ser
 Dychymmell prydein or pryder yd vu
 Prif deyrn ae differ
 Drud ysgwnn ysgwyd dau hanner
 Drud auyrdwyth amnwyth amniver

Drudyon a veirtyon
 A vawl neb dragon
 Namwyn dreic ae dirper
 Drud wr gwrtr gortrud y lasuer
 Drud rwyf toryf twryf llanw yn aber
 Druduleit gawr drud wvynnawr vuner
 Drud lachar drudlauyn a gymer
 Drud lawn y eurdyrn
 O lad y eurgyrn
 Am luyrn am leuuer
 Drud urwyse ri drudureise y haelder
 Drud uannyar druduar drudualeh ner
 Drudlwyf y drafwyr y ar drafun veirch
 Oe drafert h rac fordun
 Saeson sag dyllest yg gwestun
 Bu creu eu callon eu kymun
 Gwrtlann dihanarch
 Gwrtneenn perchen parch
 Y ar erchuarch veinllun
 Gwruawr glyw a glewyd arnun
 Gwr osgeth o wise borforun
 Scodic rac cart kert orun deyrn
 Kledyr kedeyrn cad eitun
 Ysgryd gryd rac greid eborthun
 Ysgrud wlyt ar wlet y melltn
 Ys gnawd rac ywein
 Ys gauael y uwein
 Ysgauaeth y veit kun
 Ar ysgwyd rwyd rodwyt ual run
 Ysgawl toryf rac trefred alun
 Ysgordor dyrwn
 Ysgwn oet ysgwn
 Ysgwyd twnn tal rugun
 Taer peir par llachar lloegyr diwael
 Taryf lutyaw toryf gyuyaw gyuael
 Kynwalch valch ugygyrdor
 Kyuachauael cor
 Kyuechei ueint kafaal
 Eryr cad gwrthodyad gwarthwael
 Erchwyn greid eirchyeid archauael
 Erchwynyawe pedrydawe pedryael y lenn
 Powys wenn wlad urochuael
 Eurdyrn wal gletyual glywael
 Ettiuet kynuyn kert auael
 Gauael glew yg cad gauaeled y wlad
 Gauaelant ueint y ged
 Gal dywal dyual diarbed
 Gwawr ofrwy kylchwy calchdoed
 Grauwynnyon trychyon trachywet eitun
 Trachwytynt benn o draed
 Yn lliidwm yn llydan drefred
 Yd wanei wanar yd waned
 Baryf ar uaryf ac aryf yn greuled
 Tâl tra thal trannyal tra chaled
 Yn llys ywein hael hu anred y wir
 Hydyr y dir ae daered
 Yny mac gwaret a gwared
 Yny mac gwarae gwaradred
 Yny mac yued heb neucl heb nac

Heb nebawd eissywed
 Gorpo teyrn twryf llanwed
 Yn teyrmas nef noted

MARWNAD TEILU YWEIN
GWYNET.

CYNDELW AI CANT.

EWEIN arwyrein aur wron kymry
 Kymroeyd orchordyon
 Mur metgyrn mechdeyrn mon.
 Meu hoed am hoetyl y dragon
 Dragonawl kedawl cad uarchawe melyn
 Llywelyn llaw deauc
 Aerdaryf glyw glew dywyssawe
 Aer goryf aer doryf eur dorchawe
 Eurdorchauc deifnyauc o dyfnant ragor
 Rac ysgor esgarant
 Ny bu uethyl ny bu vethyant
 Ny bu uagawd meirch morgant
 Mor gynneuyn trin tra latei ysgwyd
 Ac ysgwyt a danei
 Cortiuann annwaws traws trei
 Goronwy ualch uab gwalchmei
 Gwalch gwaedrwyf hynwyf vnice a gereis
 A garaf y ednyc
 Blaen blawt bleinyad gwerennyc
 Bleit gawr bletynt uab kynwryc
 Cyrchyad kynniuyeid kert aryal drudyon
 Clwyf ehofyn cletyfal
 Nyd kyrt nyd cart anwadal
 Kein awen canawon yal
 Canawon keidryon cadyr yd uolir glyw
 Glew dragon a gwynir
 Deu vadawc enwawc enwir
 Deu gyuet gyuoed hoed hir
 Hir y kedwir kof ked wawr oronwy
 Cad ortwy ortaun vawr
 Gwrt y law ar y lafnawr
 Gwyl hael gwrt, auael gwryawr
 Gwruan gynuaran gynueyn angert
 Angut gert gart elyn
 Aer deruyse am y deruyn
 Aruaeth haelonaeth heilyn
 Hael hyglen uryden uryd eryr yn aer
 Yn aros kyuegyr
 Hirgwyn brwyn brwydyr diechyr
 Hiruraw andaw am dudyr
 Tud achles butles botlawn kertoryon
 Kertessynt an y nawn
 Breinrut brwydyr breise ualch y dawn
 Bryd ar llwrw ar llary einyawn
 Llary einnyawn lluchidawn lochessid
 Veirtyon vab kynon clod venwyd
 Llaw rotyad llew yg glewyd
 Llaffetheir yfo fort byd

Byd trist wyf o glwyf am glaer dechryn
 Can treghis llid erwyn [treul
 Lloegyrolawt gadyrgawt gyngelyn
 Llyw mawr llew llawr llywelyn
 Llywelyn llachar lluch uaran gyuet
 Ny gyuyd oe vablan
 Bu llw clodnawr bu cloduan
 Y law y liaws kynran
 Kynran rann gyfran gyuradw wellyg bart
 Balch digart digryug
 Mor dec moli mor deilyg
 Milwr mawr mal maelogyg
 Maelogyg mwynnawr mynw gyuod y gad
 Mygyr uleinyad uleit ossod
 Angut vrt ortwy hynod
 Angert ulawt anglawt anglod
 Clod wasgar aesar eisgur gyuaruod
 Gyuaruawe bennadur
 Bleit blaengawr bar dyrawr dur
 Beirt anacl hart aardur
 Haetassei wawr glyw glod dengyn gyuet
 Gwirawd uet gwir oet ynn
 Gwae am vab gennillyn
 Gwae veirt kynryr gwedy gwynn
 Gwyn gwaednawt aerulawt aeruleit anacl
 Aryf trylew treis allael [lew
 Llawrotyad llaw rot gaffael
 Nyd llaw vytae vytei hael
 Haelon eiuyonyt lil merwynt marw ynn
 Hil kedwyn cad ouyt
 Eissyeu glyw ynn byw an byt
 Eissor balch bwlech eissillyt
 Essillyt merwynt mawr a letkynt yw
 Nad ynt vyw vegys gynt
 Llas llary vrodyr gwyr goruynt
 A chyd lletyd llatesynt
 Llas asser aerllew aerllid uuelyar
 Aerbeir bar baet eruid
 Llyw glyw glewdraws yg goud
 Llew toryf taryan eur gymid
 Llas goronwy hael hwyl ueidyauc yn yg
 Hil kyuyg kaduarchawc
 Gwrolwalch balch bwlech y rodawc
 Gwruent gwrtrvrent garanawc
 Llas morgant mur gawr llassar wawr wanar
 Llary llachar llawch kertawr
 Mab y ewein prein preityawr
 Wyr y ewein madyein mawr
 Llas rys ruthorf efmys afneud y dawn
 Aer greulawn aryf greuled
 Rwyse vrwysc vreise vreuawl dyghed
 Rwyd vrwyd vrwydrglwyf rwyf rwytged
 Llas deu gymynawc am gymynad eigyl
 Am degeingyl dec ystrad
 Einyawn wyl olud rotynad
 Einnyawn diwyl diofyn cad
 Llas mab gwyrengyn gwyruriw y baladyr
 Gwr oet gadyr y gadw riw
 Rwytuut ueityad gad geithiw

Rut y waedlafyn o waedliw
 Llas rys fynhouwys fynedic hygar
 Gwar y gar y gynwys
 Gwr yn gware a lloegyrvwys
 Gwalch balch oet bwlech ar bowys
 Llas arglwytt grwytrun gwyuriw y baladyr
 Gwaladyr eadyr yn cadw riw
 Gwan garthan gyrrh yn ymliw
 Gwan wrth wan gwaed luman liw
 Pan llas gwas sanfryed frawtged y gynry
 Oet kynraw y glywed
 Oet gwr gwrawl y weithred
 Oet gwalch balch bwlech y golled
 Eny llas arterch yn ardiffryd llu
 Y llas ku can vy mryd
 Coryf toryf teruyse fyse flangryd
 Cor eissor eissyeu yr byd
 Eny llas madawc mur dygyuorth uar
 Meu auar car kynnorth
 Oet anwas cas cad ehorth
 Oet anwar par yn y porth
 Tra rwy ym gouwy gonal gogywec
 Am vab tec tudawal
 Baran lew llew lloegyrr oual
 Lleduegin gwin gwyrnt uual
 Gwae ui gletyf glan gloewdrud yth arwein
 Oth arwet ossymud
 Medel draws a dreis latud
 Meuryc beuyr bieuoetud
 Gwae ui gletyf glan gloewdrud ym llaw
 Or llachar diwyrnawd
 Llas trauswalch treis y deuawd
 Ual yd las ureichuras y wrawd
 Kut vedrawd ae ceidw wedy kein wotew
 Arllwybyr llew lloegyrr dylein
 Ar win ar breitin ar brein
 Ar uet o uetgryn ywein

DADOLWCH YR ARLWYTT RYS.

CYNDELW AI CANT.

AM rotwy rwyf nef rwyse awdurtawd kert
 Nym gwnel cart o nebawd
 Y uoli mab duw dibechawd
 Dibechdoeth kyuoeth kyundawd
 Eil digabyll parabyll parawd
 Per awen parhaus hyd mrawd
 Ar lles llawr llyw llafnawr llwyprawd
 Ar llwybyr ywan or dawn ym daerawd
 Delw ym bo yr bot y drindawd
 Trugaret tros waret tros wawd
 Y adrawt aerulawt eurlawd y ysgwyd
 Mal ysgwyd rwyd rahawd
 Mur mawrgor treithitor traethawd
 Traeth om bronn tra thonn tra thywawd
 Mur mawrdir mawrdoryf amgyffrawd

Mur mawrdut uch medut metwawd
 Mur mawr daryf mawr dwryf gorwytawd
 Mur mawrdreis mawrdraws gynnefawd
 Yth gueir vn kwbleir cablawd
 Nys keneis kenif dy uolawd
 Molafwr klydwr klutawd y eirchyon
 Y eirchyeid ar blanhawd
 Y eryr eiryoës moes medrawd
 Ny welaf ny welir kydurawd
 Gweleisy vt nym gwarthrut gwrthrawd
 Gwrthurwydyr erwydyr ereulawndybytawd
 Gweleisy wledic dic diofnawd
 Ofny y ofyn y efnys giwdawd
 Gweleisy gleis a threis a thrallawd
 Cletyual dywal diwyrnawd
 Gweleisy glod a rod a rawd o beleidr
 A reeydr rut o gnawd
 Gweleisy hael o hil anarawd
 Ae gweles gwelei ryuetawd
 Mal cadarn yn cadw y briawd
 Mal cadwr cadwei a dywawd
 Kedweis kyghaws maws mae ystawd deheu
 Duw o nef ae gwarawd
 Gwr gwrthaw gwrthrych ys defawd
 Gwrth uchyr gwrthrychyeid ys gnawd
 Gwrth eurdro eurdruill gno gnythawd
 Gwrth eurdal bual bugunawd
 Buelin oreurin wirawd
 Buarth llat llonyt o uragawd
 Buches kyrt kertornon wasgawd
 Buchet glyw gloyw ystryw aestrawd
 Burthyad cad kyrcnyad kyrcynawd
 But beirtyon barteir om tauawd
 Briwgoch bric ongyr brythawd
 Breithgad gwyr brydyeu llyr lloegy'r dif-
 Bri brython breit saesson saghawd [rawd
 Bre bronndor bronn dewrdor durawd
 Bryd gryd grynyn grannwynn greid wor-
 grawd
 Brisc risc reu rieu rad barawd
 Brwyse rwyse rann gyman gymendawd
 Brwydyr eurgrwydyr eurgeir bydyssyawd
 Breisc rebyt yn ryt yn rwynt nawd
 Y gwna rys rietawc o dlawd
 Braw bryneich branar eu bedrawd
 Bro kreugyl braugoel yspytawd
 Bolch y lauyn o lavur fossawd
 Bwlch y glet balch y gletyuawd
 Cletyfrut gwrvtut gwr a deffry clod
 Gwrawl rod rodawc hy
 Gwr kyrcnyad kyrcwn yw nawrdy
 Mawr dal kert nyd cawt y uelly
 Gwr gwaedrwyt gwlad vn rwyf vn ry
 Gwr gwaedlann nyd gwr gwann gwecry
 Gwr golud gwaetkawd gwaedkny calanet
 Keleunic a dyry
 Gwr creulawn creulan ae kyffry
 Kyffro cad cadellig wely
 Gwr a wyr yn dyt fwyr na ffy

Gwr a wnn y a hwnn yw hynny
 Gwr yn twryf yn toryf ar hily
 Gwr yn taryf yn teruyse wedy
 Gwr yg gryd gwyr gwrhyd gwr hy
 Gwr greidyawl ual greiduab ery
 Treis dreon trinheion nyw fry
 Traws trydar trydyt haearnlly
 Gwryf eigyawn ny grawn ny gryny gormot
 Alaf rot elifry
 Grym ertrym aerdreic ae dily
 Glyw uyged glew vugeil kymry
 Kymry difreidyad
 Kymrwn y gwlad
 Kymwy cad cas venwyn
 Kyrd wadawl cerd gamawl ganwyn
 Ked gyfred gyfrien gadwyn
 Kadeir cor caden dor dirrwyn
 Kar kerten kertoryon wo rllwyn
 Gwrllwy glyw glewdraws maws metgwyn
 Gwr llwrw llu lloegrwys digyflwyn
 Gwr gwrtauann am aduan atwyn
 Gwrt uann gawr gwrtauar vawr venwyn
 Ef goreu val gwr yn adwyn
 Yn ceint cler cletyual ar drwyn
 Llathrei lafyn uch auynt vch auwyn
 A llif creu a lliw freu ar frwyn
 Llatei dreic ar dragon drylwyn
 Tryliw goch trylew droch drachwyn
 Am eururwydyr am eurgrwydyr eurgwyn
 Am eururo am eururon terrwyn
 Toryf anwar trydar trydolwyn
 Twryf taerueith goteith gwaeanhwyn
 Teulu a thewlu a thewlwyn waewawr
 A gwyr mawr ymasswyn
 Fyryf deruyse fyse dydysc dydwyn
 Fwyr fysgyd fal fleimyd flaendwyn
 Frwyth wellig welluath fraeth frawdwyn
 Frawt wallaw anaw aniuwyn
 Llwrw milueirt milueirch dygyflwyn
 Llwybyr molyant metyant met ankwyn
 Llyw kemeis oth goteis yth gwyn
 Llew camawn kymer y difwyn
 Llawwydet am dwc om dwyn y wrthyd
 Lloegy'r eruid braw lid brwyn
 Brwydyr asgen brwyse nenn breisc adef
 Brein borthyad achryuyad achref
 Bradw ysgwyd bryd ysgein wrth lef
 Brydeu tan treulwan trin wotef
 Ys arglwyf ys arwyf ys ef
 Ys cad fyrt ys car kyrt kyflef
 Gwledic dec cantoryf a dec cantref rif
 A rugeint kyuadef
 But barawd baran gwynt hydref
 Bugeil byd biw gymryd gymref
 Coryf keindoryf can dothwyfy adref
 Yth edryt yth adrawt is nef
 Par eurglawr erglyw ny martlef
 Peir prydein profwn yn tagnef
 Tagneuet am nawt amniuerwch rif

Riallu diheidwch
 Nyd achar llaegar llauarwch
 Nyd achles afles arafwch
 Nyd achlut eurgut argelwch
 Argel kart kertoryon wolwch
 Dor yscor yscwydeu amdrwch
 Doeth a drud am dud am degwch
 Taryf aergawt aergwl gadarnwch
 Taryf eurgoryf eurgwyn gyuedwch
 Kyuetach uorach uireinwch
 Kyuetwalch kyuetweilch elwch
 Elyf dreic dragon digrifwch
 Alaf lyw lluoet angelwch
 Angelet brython brythwch teyrnon
 Teyrnas nyualwch
 Teilu rys teilwg gwrys gwryssywch
 Gwrys arloes eiryoes eiryolwch
 Chwi gennyf gynnifyeid sefwch
 Mi gyndelw a gynnelw gennwch
 Beirt wogawn bart vrtawn vrtwch
 Vrtawl kert kan edifarwch
 Angut but beirneyid gyuradwch
 Ongyr vrt angert uatholwch
 Angertawl grefawl grefyt vnhwch dywal
 Am dywed llonytwch
 Can dotwyf a digerytwch
 Na dala nar casuar cas hetwch
 Nam gwrthrawd om gwawd om gwarwch
 Nam gwrthrynn grannwynn greid wolwch
 Nam gwrthod eiryf drauod aryfdrwch
 Ny wrthyd mab duw dadolwch
 Dadolwch llaegar
 Llachen gyuarpar
 Yn aeruar yn arueu
 Llydw ysgor ysgwyd bytineu
 Llid ysgwn asgwnn ys goreu
 Y gymryd an kyd kyn bareu
 Y gymmod an dyuod an deu
 Dy uoli uilwr hyd anghew
 Dy uolawd ystanwawd ys teu
 Dy uart da dothyw yth oteu
 Dy nar gwrth gortyfyn y vateu
 Ti hebof nyd hebu oet teu
 Mi hebod ny hebaf uinheu
 Hir yth ardrethir ar dretheu o bell
 Hil cadell kell kerteu
 Hil coelig perig pennaetheu
 Hydyr am datyl kynnatyl kennadeu
 Hil rodr gwesti gwystyluereu
 Gwastad gryd gwystlon byd boed teu
 Hil grrut rwyf rwytuut radeu
 Rwyse rynnawt morgynlawt mawrgleu
 Hil maelgwn milcant adodeu
 Hil tewdwr diwetwr deheu
 Brwydyr orehwyt ny orchut tlysseu
 Nac aryant nac eur yn adneu
 Brwyse rwyse rwyf brolwyt bro seithbeu
 Breisc am ged am gadeu [dyued
 Preit preitwyr preitwalch gyureiu

Priodawr prydein prein preityeu
 Pressennwr prysswr pres oleu
 Preswlyawc uarchlawc ueirch gwineu
 Gwynmuydic wrthurydic urydeu
 Gwynfyd cyrd ceinfyrd cyfedeu
 Gwynmuyd gwyr gwrawl deuodeu
 Gwynmuyd beirt beirnyad wyf uinheu
 Gwr glewyd yn ergryd aergreu
 Gwr gwledic ar wladoet nyd geu
 Gwr g...wy gwrtrych ysgwydeu
 Gwr gortrin golud geloreu
 Gwrt uaran kyfran kyureidyeu
 Gwr uannar gwrth nar gwynn doleu
 Gwr a dengys llaf a llafneu rutyon
 Llew dragon llyw dreigyeu
 Dreic ehofyn elhag y deruyn
 Dragon rwyf rwyth walch gygelyn
 Dragonuart dragon ualch uytyn
 Dragonawl dra ganwyf o dyn
 Canaf wawd yr priawd ae pryn
 Prif arglwyth brolwyt bron heilyu
 Breisc anlluoet beirt borthloct berthyn
 Brwyse brydeu brwydyr dechreu dechrynn
 Brad bryneich branes ae canlyn
 Braw dachwet gyminet gymyn
 Gwrys efyns dechrys dechrynn y ongyr
 Y angert nyd eduyt
 Gnaud vch knawd knudoet ar gylchyn
 Arllwybyr llawr neud llawer blwytynn
 Llew llysoet llysseit y deruyn
 Llys ehorth llu adorth llewyn
 Gwyth wossut llofrut lloegyr dilyn
 Gwyr wosgo wosgort diergryn
 Gwrth wasgar o wiscoet keiuwyn
 Gwyr ossed gwr goruod goruyn
 Gwedy mydw a met gorewyn
 Am hirwlet am hirwlad y hyn
 Am gedawl am gadeu dilyn
 Am gyrt wawr am gyn mawr melyn
 Gorpo hael haelonath wobryn
 Hawl modrut hil mawrvut mervyn
 Gwawr gwendoryf gwendud oe gylchyn
 Gwennvrad nef gwir adef gwirynt

ARWYREIN YR ARGLWYT RYS.

CYNDELW AI CANT.

Yn llyfyr arall hon yw wythfed Awdyl y
 Dadolwch. J

ARDWYREAF dreic fywr seleic ser
 Ardwy kedernyd menwyd muner
 Ardmyl ehagoryf am ehanger
 Am eurdal bual buarth hydruer
 Hydyr yd gert uag gert ygkyflawnder
 Yg gyflawn voli ri rwy dirper
 Yn urtyant molyan mal yd glywer
 Yn awen barawd awdyl burawd ber

Yn anwfn yn dwfn yn dyfynder yd uarn

Nyd bart ae daduarn beirt ae daduer
 Yn taryf yn teruysc yn fyse fyryfder
 Yn twryf yn tomoet hudoet hyder
 Ynghyfragor glyw am eu glewder
 Clos y clyw llawer
 Yn agkyflwyth gwyth gweith nanhyfer
 Yn agkyfle llwfwr llafur ouer
 Yg kemeis yn treis yn traws ober
 Peunyt oet newyt newid ruteur
 Peunoeth oet pennaf gwedy pynner cad
 Can llary llawrotyad llad a llwyrdur
 Llowyt yw ganthaw heilyaw haelder
 Hil gruffut hael ut hawl diaber
 Kart wahan kadwan kadwalch nifer
 Kert wetawl gedawl gadell ener
 Kadarn vleit uleinyad cadyr neirthyad ner
 Kadyr yt ym dengys rys yn racter
 Rac twll y gylchwy pan am gylcher brwyd-
 Nyd Bradawc arglwyf yn yd wneler [yr

Kynifwr kynif nid diouer
 Kynnifyad kynnetyf Alexander
 Teyrnas dinas dyn a gymer
 Ymerawdwr llywyawdwr llyw amniuer
 Teyrnuro a geidw o gadarnder
 Teyrnuron heilyn haelon daduer
 Teyrnet osgryn mal gwynn gwarther
 Teyrmeit gwreit gwr yn ygder
 Teyrnwelech prydein gwedy pryder
 Teyrnged kynry ef ae kymer
 Kymeraf ut naf na uid ofer
 Ym na uid ouid yggwenwynder
 Pan gychwynws gwr gwrnt yn trymder
 Ny bu a gwalltan y gwrth gwallter
 Oet fysecyad fleimyd flam gan ucher
 Yn seith neid awyr yn seithwyr ser
 Pan aeth sarf cadlan seint cloduan cler
 Cletyfeu cochyon cochyn vriger
 Ysgor ymdiffyn pan ym differ gwlad
 Nyd ef gwledic a orsauer
 Pan amuc teym teifi aber
 Nyd abar y gwnaeth nyd saeth salwder
 Yn ran orfowys yd gynnwyser
 Yg kyunwys rydid gleindid gloewder
 Yg goleuad rad ry damuner
 Yg goleu ureisc ure yn lle lleuer
 Yggoleuureint seint yt asswyner
 Yg goleu adef nef yt noter

EGLYNYON MARWNAD Y
 RIRID VLEIT.

CYNDELW BRIDYT AE CANT.

RIRID rwyf gwrhyd gwrhaf o gyfet
 A gefeis y alaf
 A duw ae duc y arnaf
 A dwe pawb a vo pennaf

Pennhaf y treitem trwy rnyce gwron
 Ffroen wynyon friw dyfryc
 Lles beirt heirt oe hart wenyc
 Lles kelynyn kelynnyce

Kelennic ruteur am rotei riryd
 Nym rotes a vei lei
 Nyd aruanwl vnt vytei
 Nyd ar vanarch yn parchei

Nyd ar an perchis an peirch y weithon
 Or deon diheueirch
 Yny kyrchem karcharueirch
 Karcharoryon kecoron keirch

Gwnaeth goronw gwr anlew
 Gyflaau anhelediw
 Adlat ririd rwyf anaw
 A byth nys beitei bei byw

KYNDELW AE CANT Y RIRID
 VLEIT.

MAE ym vleit am car om caffael wrthaw
 Yn wrthep archauael
 Nyd bleit coed coll y auael
 Namwyn bleit maes moesawc hael

Cledyf clod wasgar a wisgaf ar glun
 Rwg uy llun am llassar
 Cledyf cloyneue hygar
 Cledyf ririd uleit vlaengar

Priodawr pennant pennaf uchelwr
 Uchelwyr uodrydaf
 Nyd y uleit preit y prydaf
 Namyn y vleit glyw y glewhaf

MARWNAD RIRID ULEIT.

CYNDELW BRIDYT AE CANT.

Ym peryf digart bwyf dygen geinyad
 Yr mab yr mawrdad rotyad uy reen
 Yr yspryd vchel or vn echen
 Yr arglwyf gwlad lwyf gwledic moysen
 Mor wyf gert geinrwyf hyglwyf hagen
 Mor wyf hygleu uart o ueint ogyruen
 Mor wyf gwyn gyfrywyf nyd wyf gyfyrwen
 Mor oet gyfrin fyrt kyrt kyrriduen
 Mor eissyeu eu dwyn yn eu dyrwen
 Aessawr andianc oes aniën [doden
 Mor wyf dirwryn urwy nam urwydyr a
 Breisc uab gorgeneu bryden braduen
 Mor debic uy mod megys gwydyen
 Gogwyttaw peb llawr ker llaw y benn
 Mor nawd pob rahawd na byt ryhen

Mor wenwyn ym kwyn am yd ym ken
 Mor wyf godelic die disgywen
 Mor uynych mor veith lleith llwyth pobyen
 Gwyr yn auyrdwl gwyr gwerin vrten
 Gwyr yn auyrdwyth gwyth yr gweith
 ueigen [gwet
 Gwyr yn amwyn greid gretyf ychen yg
 Gwyr yn kywrysset gwyr gwlet gwlytyen
 Gwyr yn kyd berchid uch gwid gwenen
 Gwr an kyd barchei oe barch angen
 Gwyr y huam y gyd am ged orten
 Nyd ym gyd am vut am vetu gwen
 Ny threud hebof aghof aghen
 Agheu ririd wynn wedy arthen
 Kyn kanwyf o dwfyn o dofyn awen
 Awyt neud aflwyd neud aflawen

Neud aflawen wyf neud aflauar drist
 Neum rym cotes crist creawdyr trugar
 Neud amrygwyn ym neud amrygar
 Neud amrygyr kyrt kyd ymarwar
 Neud am dragon dwfyn dyfneisy auar
 Neud am dreie bennat bennaf galar
 Neud gwaruet meuet mynwent uranar
 Neud gweryd riryd rwyf uelyar
 Neud gordiuanw hoen hoetyl abar lledkynt
 Neud gordiuynt hynt gwynt gwrth don-
 Neud wy ae gowuy neud gordyar [nyar
 Neut gordiwet gwr gwart y uannyar
 Gwr ny oet hygawt a oet hygar
 Hygyrch y neuat kyn llat llachar
 Gwr oet gyhauad diel dyar
 Ar goreu a vu o veib gleissyar
 Gwr oet ueirt aruoll kartgoll kertgar
 Gwr oet vleit llysseit llyssid y uar
 Gwr oet rut y lauyn o lif gwyar
 Gwr oet ruthyr aruthyr ar y escar
 Gwr athrignyad aer gwr athrugar
 Gwr athrist y ueirt oe vod yn war
 Gwr am gwnaeth hiraeth hir ysgar ae ef
 Yny del llu nef a llu daear
 Gwr gweinnyad yg cad gwr gwanar yn yg
 Gwr o dinodyng gwr bergig bar

Parauad oe adaf kyn noe adaw
 Pareu post enweir peir pedrylaw
 Pedryliw y lauyn y lat raclaw
 Pedrylef kwynuan kyrt am danaw
 Pedrydawe deifnyawe dyfneis y gwynaw
 Kwynaf ym er moed hoed o honaw
 Eil kwyn am tremyn tremid yrdaw
 Eil gwr gwert gorten arthen eirthyaw
 Eduynt edryuynt wrth edriuanw rot
 A geueis oe vot o vut ganthaw
 Eryr glyw glewaf neuaf na daw
 Edlid a berid oe bericlaw
 Ernywed arnafy o uod arnaw
 Deyerin derwin dir eu kutyaw
 Er pan yw tawel ryuel rwyuaw

Rwyuan tan taerwres trachwres trinnaw
 Rymgwnaeth yn athrist athreityw pennaant
 Ae phennyadur wedy syrthyaw
 Pridawr dinmawr prutuawr preityaw
 Preityn oet y gwyn kyn noe gwytwaw
 Prydein am galwant om gwarandaw
 Prydyt ny hepeyr yr breyer braw
 Pryder am danuer prydaf itaw
 Prydeis y rwyf treis cyn treul athaw
 Athal eur vual a vu eityaw
 Ethiw hael hebofy athwy hepdaw
 Nyd etiw om kof keissyaw uyg kyuet
 Kyuoed oueret y ueityaw
 Y mywyd riryd wryd wognaw
 Delw ym doeth anoeth ym doeth anaw
 Delw yt oetwn vart y ueirt ganllaw
 Canlles am rotes ruteur wallaw
 Delw yd oreu duw y dewissaw
 Dewissed y duw y dwyn attaw
 Delw y doeth ataf alaf oe law
 Delw yt oet wrthyfy yt wyf wrthaw

Wrth ar am carei caraf gymen gadw
 Kerrynt aessawr bradw brad gyghallenn
 Ruthyr aruthyr eirthyaw arthen vubenn
 Run venwyd riryd rut y onnen
 Nyd oet dylaw dreie dragon woen
 Nyd oet vleit amprut nyd oet ampren
 Eurdwrn oet y lauyn yny lofen
 Eurglet kymynet kymynei benn
 Eurdorchogyon dewr deyerin lenn
 Edlid ym dilid yw eu dilen
 Aervleityeid vleineid vleitieu kyuaruod
 Erlynassant glod yr bod yn benn
 Ergrynynt eu bar seirff saffar senn
 Ergyr waewawr treis traus y gynhenn
 Eryron trychyon trychwyd orfenn
 Yr yuassamny uedw vet y drefwenn
 Ym buchet gwledic gwladoet berchenn
 Madawe mur kyhoet niuroet nenn
 Meidryad cad cadyr dor ear cor kyuyrbenn
 Medreis uot uy rwyf ar uy rwyehren
 Mechdeyrn metgyrn metgwyn pennyadyr
 Medel gwyr gwaedvur oesgur asgen
 Maws massarn cadarn callon yaen
 Moes ysbwys ysbys echrys ochren
 Mygedawc y hoedyl hoed ar orfen
 Mygyr yd latei loegyr hyd lewdir trenn
 Mynw traglew llew llawr mwynauwr mes-
 prenn
 Mur gwryd gwynnyud gwenn eluyten
 Nyd llawen uy mryd y mro gyngen
 Ar llary llaw hyged gweled gwytlenn

Gwytlenn ae gortho gorthaw dristlawn wyr
 Gwytlan ae gwerchyr gorchut gwythlawn
 Gwytuat eu gwytua gwytuud estrawn
 Gwytun am rotes butles botlawn
 Gwytueirch eirch erchlyuyn erchliw
 hychrawn

Gwytuiled gyfred gratyuyged grawn
 Ymchuet mur treis traws y gamawn
 Creshwyr fwyr faglaur fraethlaur frwyth-
 lawn
 Can riryd rwyf cad kunyad creulawn
 Callon oet agraff kedoet agrawn
 O rotyon gwron gorun eigyawn mor
 Madawe mur tewdor cor caswallawn
 Gogyman cluduan cludueirt wogawn
 Cludeisy alauoet llysoet lleissyawn
 Gwedy pargoch grym parllwm peirllawn
 Kyrchw hael dinmael dinmawr nyd awn
 Duw damnaut eiryoes einyoes einyawn
 Mawruab ytnyued mawriged gyflawn
 Nym golut mawrvut mal riwallawn
 Llyw llafnawr llew llawr llystynwallawn
 Ririd nym gochel am gochlawn oe breit
 Wedy riryd uleit vlawt haerdawn
 Tbyrf aergoryf argoed hoed hiraethlawn
 Twryf taerdreul taerdan yn gwan gwynawn
 Aer daer deruyse daryf aryf aradryawn
 Arth warth wrthodyad am nad am nawn
 Tra vu vyg kyuet yg kyuoeth yawn
 Nym llauarci y nep nam bei digawn
 Nym ditolei y lary o lawer dawn
 Nym goruc dewr wr deurt warthlawn
 Ny bu warthlef kert kyuverching werin
 O benn talyessin bartrin beirtrig
 Barteir om kyueir ny byt kyuiig
 Ym kyueteu breu brwydyr diedig
 Handoet eu hachuet kyn eu hechig
 Y merw derw duruet vuchet vethig
 Or kedeyrn kedawl hawl hirduiig
 O gadell ener o gadelling
 Or glan essillit gloew essillig
 Or glyw glew dywal nal ny dig
 O vonet koelig coelvut kertoryon
 O arvon o uon o vaelgynig
 Wedy cad wosut mawr mygyrvut mig
 Wedy ced wosep neb nym deiring
 Llew llawr lliid euwair llydw beir bergig
 Llwrw trylew llawr llew llurig deilig
 Ym buchet arthen arthuar yn ig
 Y mywyd riryd ruteur wellig
 Rotynt rut a gwyrw rwyf kyrt kunig
 ny Roted arduant ar dinodig

MARWNAD EINYAWN,
 M. MADAWC, M. ITON.

CYNDELW AE CANT.

KYWRYSSET brydein ysy bryder ynn
 Y sy brid i lawer
 Armes gwr gwythlawn y ober
 Argleidryad vleinyad uleit niuer
 Aervur uar aerbeir bar bynnyer

Aruod uygyr a vagei haelder
 Digones pen glyw pan glywer hyd urawd
 Peir fossawd fwyrnawd fer
 Kymyrrws y hoedyl y hyder
 Kg gorwynt glasure rac glasure
 Yn trymgleis yn treis yn trymder
 Yn tromgad yn tramgwyt wener
 Yg kyflaundal kyrt yg kyflaunder but
 Ny bwyad diaber
 Yny vyw ny vytei ouer
 Yny varw y vart ae daduer
 Teilwg ym talu a roter
 Treth volawd traethawd nawd nawsber
 Teruyse yn racfyse yn racter a wnaeth
 Twryf tonn fraeth fraw aber
 Ysgryd glud glewyd uyd valehder
 Ysgryd gryd greidyawl hawl hydryuer
 Ysgor gadw ny gedwis llyuyrder
 Ysgwn walch ysgwyd deu han ner
 Ysgawl gwyth gwaethaf nad anuer y
 hoetyl
 Neud y hoed a gwyner
 Kwyn kyrt kyuaenad na water
 Kwyrtaw llary ar llau vart beuder
 Kwyn kydneyd keinyeid ae kymer
 Cof colli a roti rif ser
 Gwaethyl edlid om bron pan brouer ky-
 Yr kyuran y doter [rein
 Gwasgawd gwaud gwisgoet diouer
 Gwasgare gweiscueirch mei muner
 Gwaedlanu vlawt amnaut amniuer
 Gwaedllyry vyry varan elifer
 Gwae ni ueirt tynded yn dyuynder daear
 Gwaur trydar traus lewder
 Gwarth wrthrynn gwaewrut gwynn
 gwarther
 Gwas a las o leissyawn ener
 Llary einnyaun llyu llyurdaun lluru ner
 Llew doethlyw dothyw y amser
 Amser ym perchis parch dillut berchen
 Aerbeir benn preitnenn prut
 Rwyf aches am rotes rwytvut
 Rwyf cadeu yr cadw y deurt
 Ny tholyes uy lles llyw rybut
 Ny tholyaf a ganaf heb gut
 Nym gwnaeth golut glyw golud am anaw
 Nam gorthaw nam gwarthrut
 Kertoryon kertassant rac dut
 Ar llary uronn ar uryneich gystut
 Kerteu dwfyn deifnyawc y sy utut
 Kwyn kynrau kyfran kyfryngthut
 Oet eityaw eu kert oet eitueit eu kadw
 Or kadyrwalch nwy dihut
 Diurad hael oet haelach no nut
 Diuraw dreic dragon dadanhut
 Dyuryd uyt nytaf drwy gythrut
 Am ben cun kenetyl varedut
 Dyurydet y veirt varw achlut cinyawn
 Dor breisclawn brwyse lofrut

Llofrut glyw glewdor gor gadwyd
 Lloegyr dachwet gyminct gymwyd
 Neum hirdeul hirdreit na atwyd
 Hael kedawl hoedyl ureuawl ureutwyd
 Pan ym daw anaw o anwyd uyg cert
 Uyg kyenillt neud adwyd
 Neud adwyf o nwyf nad ydwyd
 Ruthyr aruthyr cryr diliwyd
 Ruthyr kynwan kyanan ab kynwyd
 Ruthyr kynon vab kul uanawyd
 Ruthyr torredwynt gwrt gordyfnwyd ar
 Ar breitin y magwyd [brein
 Ef oe barth neud gwarth gwaredwyt
 Gwaud volaud val y derllytwyd
 Ef gunyad a gad ni gilwyd
 Ef latei ef wanci wanwyd
 Ef gwnaeth a gwaedwaew gwaed abwyd
 y urein
 O uryneich tra adwyd
 Gwaew kynllew kynllat y anwyd
 Gwaew kynulawt kynvleit kyn ulaen
 rwyd
 Gwaew ysgwn esgud ym plynwyd
 Gwaew gweinnyad gwenwyn y dysgwyd
 Gwaew gwanar gwawr aeruar aer uwyd
 Gwaew gwaedrwyf gwawr dirglwyf dor-
 glwyd
 waew yg koryf yn toryf yn tryfrwyd
 wryaf

Y orssaf oet arswyd
 Gwaew trwy vlgw trwy rwyg truy uortuyd
 Gwaew y dreis yn eis yn ysgwyd
 Gwaew einnyawn creulawn creulanw
 wyd o lid
 A lithyei ganaw llywd
 Llwytestid y uut y veirtyon llwybyr an-
 Anaw prydytyon [ant
 Llwytr ym treit tremid goualon
 Treulgawt hoen¹ hoetyl uyr gyueillyon
 Treulyws yvg grutyeu
 Cofyon kyueissyeu
 Kyueteu kyuoedyon
 Un am elwyf ar celyf rutyon
 Un a vu a dyvu deon
 Un catgaut cadulaut uleit galon
 Un kadhun val cadki aeron
 Un a vu haelaf o haelon kymry
 Un kymreise y rotyon
 Un mawr llary mawrllwrw kynreinon
 Un mawllew mawrllwy kertoryon
 Un mawrwaleh mawrwaleh mur dragon
 Un mab mawr madawe ab idon
 Un lloart prydein pryderwn y gert
 Pryderus y kanwn
 Bleit blaengar bar dyar dyrwn
 Beirt ganllaw bart itaw oetwn
 Ym pwyllad am braffgad bryffwn
 Praff edlid ysid y saffwn

¹Treulgadw hoed.

Dyfnasswn vreiscedawn o vreiserot ein-
 yawn
 Da digawn a dygwn
 Nyd oet nep a gyuuhebykwn
 A llew treis pan y treityasswn
 Nyd oet llary mor llary lludawn hynt
 Haudid kynt y kwynwn
 Nyd oet drwe ar dreie valch gystlwn
 Ad oet da y dedurad a wnn
 Nyd oet nawd nebawd na bytwn
 Yny bei am veireh mei meindwnn
 Nyd oet ny gaffwn or a gaffai hael
 Ydoet hael tra vu hwnn
 Hunn oet digrif hael hun oet digraun
 Hwnn oet lew o leissyawn [gleu
 Aerdaryf taryf teruyse yg camawn
 Aerdoryf toryf twryf goteith wrth gawn
 Ar uyg grut am veirt uut valehdawn
 Neud diwvg¹ deigyrr dillwg digllawn
 Neud meu hoed am hoetyl anwogawn
 Neud wyf gwyn gotedic digawn
 Neur gyreheis ar oestreis estrawn
 Efnys pase pycawdliw eigyawn
 Dihauareh gyuran² a duc y gadlan
 Ar gaduareh kann krychrawn
 Dinac dreie a dragon kryeulawn
 Dinas gawr garwlym y waewdawn
 Diwethaf y canaf³ can yawn
 Diwetgof Diwetgoll einyawn

ENGLYNYON

A GANT KYNDELW, Y EWEIN KYUEILYAWC.

GWIRAWD ywein draw dra digoll unynt
 Mor vynyeh y haruoll
 O win kyuyrgein nyd kyuyrgoll
 O vet o vuelin oll

Gwirawd am daerawd am daw gan rebut
 Am rybuch oe wenllaw
 Pennyadyr cad ked wallaw
 Penn cor penkert wyf itaw

Gwirawd a dygyr a digawn atan
 Gwin a bann rann radlawn
 Yn llys lles glyw llyw lleissyawn
 Yn llaw llew cad kyrn llad llawn

Gwirawd ywein llary llawen yd rotir
 Yny tir tu hafren
 A threul hygar yw hagen
 A thraw y daw a dygen

Gwirawd ywein llary llachar y deruyse
 Ar deruyn y esgar

¹Neu, dwyng.—Ll. D. D.²Neu gyuran.—Ll. D. D. ³Neu, Cadwaf.—Ll. D. D.

Balch y daw yn llaw lluchuar
Metw y thoryf met y thomyar

Gwirawd an gwrthuyrn gwrth syr a lleuad
Gan rwyf rad rut vylyr
Am hiruryrn hirvreise eryr
Am hauren hyuryd gwen gwyr

Ar llaw ywein hael hawl dilin gwrualach
Y mae gorvlwch eurin
Amrydet gwymp arwet gwin
Anrec brifdec breyenhin

Vt yssym etiw ar geir
Nys arueit llew a dau lloer
Gwaew crwm yn dyt trwm trwy fwyr
Gwan fyse yn eurwryse yn aer

DADOLWCH RHYS FAB RUFFUDD.

CYNDELW AI CANT.

ASSWYNAF nawdd duw diambeu dy ddawn
Ath ddoniawg wyf finneu
Ar dy wyr eryr aereu
Ar dy wlad wledig deheu

Asswynaf archaf arch vawr y beryf
A beris nef a llawr
Nawdd rac dy var car cerddawr
Ar dy byrth ar dy borthawr

Asswynaf archaf eirchiad ym gelwir
Nawdd cywir cyngwastad
Ar dy ddryseu aur drwsiad
Ar dy ddrysawr gwawr gwenwlad

Asswynaf awch nawdd na chelwch awch
porth
Can perthyn attregwch
Gostegwyr llys gostegwch
Gosteg beirdd bardd a glywch

Asswynaf nawd hawd haelon deheubarth
Diheuborth cerddorion
Ath dwrf oth darianogion
Ath dorf ath deyrnfeibion

Asswynaf nawd hawd haeloned worsaf
Nith orseif teyrmedd
Ar dy dorf corf cywrysedd
Ar dy deulu teilwng medd

Meddgwyn eu gwirawd meddgryn au gw
Au gwarcheidw yn eurdyrn
A gloyw y fed yn edyrn
A glyw dewr a glew deyrn

Teyrnweilch prydein prydaf awch priferdd
Awch prifglod a ddygaf
Awch bardd awch beirniad fyddaf
Awch porth perthyn yw attaf

Atteb a ganaf a ganwyf arglwydd
Erglyw fi can dothwyf
Lleisiawn llyw y llew glew glewrwyf
Llaesa dy far dy fardd wyf

Wyf cerddawr ym rhwyf rhwysg morgym-
mlawdd gwyrdd
Rhwysg ffyrdd cyrdd cerdd wahawdd
Aswyn aserw herw hirflawdd
Aswynaf ar udd naf nawdd

Am rhoddwy rhwyf nef rhwysg awdurdawd
cerdd
Nim gwnel cardd o nebawd
I foli mab duw dibechawd
Dibechddoeth cyfoeth cyfundawd

Eil digabl parabl parawd per awen
Parhaus hyd frawd
Ar lles llawr llyw llafnawr llwybrawd
Arllwybr iawn or ddawn ym daerawd

Delu ym bo er bodd y drindaud trugared
Tros waredd tros wawd
I adrawdd aerflawdd eurflawd
Ei ysgwyd mal ysgwyd rhwyd rhahawd
Mur mawrgor treithitior traethawd
Traeth om bronn tra thonn tra thyuawd
Mur mawrdir mawrdorf angyfrawd
Mur mawrdud uch meddud meddwawd
Mur mawrdarf mawrdwrf gorwyddawd
Mur maudreis maudraus gynnefawd
Ith gyfeir un cwbleir cablawd
Nis cynneil cennyf dy folawd
Molaf wr clydwr eludawd
I eirchion i eirchiad ar blanhawd
I eryr eirioes moes medrawd
Ni welaf ni welir cydfrawd
Gweleis i udd nim gwarthrudd gwrthrawd
Gwrthfruydr crydrcreulaundybyddawd
Gweleis i wledig dig diofnawd
Ofn i ofn i efns giwdawd
Gweleis i gleis a threis a thrallawd
Gleddyfal hywal hw yrnawd
Gweleis i glod a rhod a rhawd
O beidr a rheidr rhudd o gnawd
Gweleis i hael o hil anarawd
Ai gweles gwelei ryfeddawd
Mal cadarn yn cadw ei briawd
Mal cadwr cadwei a ddywawd
Cedwis cyngwas maws maiestawd
Deheu duw o nef ai gwarawd
Gwr gwrthaw gwrthrych ys defawd
Gwrth uchyr gwrthrychieid ys gnawd

Gwrth eudro eurdrull gno gnythawd
 Gwrth eurdal bual bugunawd
 Buelin oreurin wirawd
 Buarth llad llonydd o fragawd
 Buches eyrdd cerddorion wasgawd
 Buchedd glyw gloew ystryw aestrawd
 Burthiad ead cyrchiad cyrelnawd
 Bud beirddion barddeir om tafawd
 Briwgoch brig ongyr brythawd
 Breithgad gwyr brydeu llyr lloegr difrawd
 Bri brython breint saeson sangawd
 Bre brondor bron ddewrdor ddurawd
 Bryd gryd grynn granwyn greid wor-
 grawd
 Brisg risg reu rieu rad barawd
 Brwysg rwysgraun gynan gymmendawd
 Brwydr eurgrwydr eurgreir bedyssawd
 Breisg rebydd yn rhydd yn rhuyddnaud
 Y gwna rhys rhieddawg odlawd
 Braw Bryneich branar eyp beddrawd
 Bro Brengyl brangoel yspyddawd
 Bolch ei lufn o lafur ffosawd
 Bwlch ei gledd balch ei gledlyfawd

Cleddyfrudd gwrfudd gwr a ddeffry
 Clod gwrawl rod rodawg hy
 Gwr cyrchiad cyrehwn ei fawrdy
 Mawrdal cerdd nid cardd y felly
 Gwr gwaedrwyf gwlad un rwyf un rhy
 Gwr gwaedllan nid gwr gwan gweecry
 Gwr golud gwaedenud gwaedeny
 Calanedd calenig a ddyry
 Gwr ereulawn ereulan ai cyffry
 Cyffro cad cadellig wely
 Gwr a wyr yn nydd ffwyr na ffy
 Gwr a wnn i a hwnn yw hynny
 Gwr yn twrf yn torf arhly
 Gwr yn tarf yn terfysg wedy
 Gwr yngryd gwyr gwrhyd gwr hy
 Gwr greidiawl fal greid fab ery
 Treis dreon trinheion nwy try
 Traws trydar trydydd haiarnlly
 Greddf eigiawn ni grawn ni gryny
 Gormodd alaf rodd elyfy
 Gryn erddrym aerddreig ai dily
 Glyw fyged glew fugeil cymry

Cymry diffreidiad
 Cymmrwyn i gywlad
 Cymmwy cad cas wenwyn
 Cyrdd waddawl eerdd ganmawl ganmwyn
 Ced gyfred gyfriew gadwyn
 Cadeir cor eadeu dor dirrwyn
 Car cerddeu cerddorion worllwyn
 Gwrllwy glyw glewdraws maws medd-
 gwyn
 Gwr llwrw llu lloegrwys dygyflwyn
 Gwr gwrddfan am adfan addfwyn
 Gwrddfan gawr gwrddfar wawr wenwyn

Ef goreu fal gwr yn addwyn
 Yn seint cler cledlyfal ar drwyn
 Llathrei lafu uch afn uch afwyn
 A llif ereu a lliw ffieu ar ffrwyn
 Lladdei dreig ar dragon drylwyn
 Tryliw goch trylew droch draehwyn
 Am eurfrwydr am eurgrwydr eurgwyn
 Am eur fro am eurfron terwyn
 Torf anwar trydar trydolwyn
 Twrf taerfeith goddeith gwacanhwyh
 Teulu a thewlu a thewlwyn waewawr
 A gwyr mawr ymasswyn
 Ffyrf derfysg ffysg hyddysg hyddwyn
 Ffwyr ffysgiad fal ffeiniad fflamddwyn
 Ffrwyth welling wellfaeth ffræth ffrawd-
 wyn
 Ffrawdd wallaw anaw anifwyn
 Llwrw milfeirdd milfeireh dygyflwyn
 Llwybr moliant meddiant medd anewyn
 Llyw cemeis oth goddeis ith gwyn
 Llew camnawn cymmer y difwyn
 Llawfrydedd am dwg om dwyn i wrthyt
 Lloegr erfid brawlid brwyn
 Brwydr asgen brwysg nen breisg addef
 Brein borthiad achryfiad achref
 Bradu ysgwyd bryd ysgein wrthlef
 Bradeu tan treulwan trin oddef
 Ys arglwydd ys arwydd ys ef
 Ys ead ffyrdd ys ear cyrdd epyllef
 Gwledig deg cantorf a deg cantref rhif
 Ar hugeint cyfaddef
 Budd barawd baran gwynt hydref
 Bugail byd biw gymryd gymref
 Corf ceindorf can dothwyf i adref
 Ith edryd ith adrawdd is nef
 Par eurglawr erglyw fy marddlef
 Peir prydein profwn ein tangnef
 Tangnefedd am naud amniferch rhif
 Rhiallu diheiddweh
 Nid achar llachar lafarweh
 Nid achles afles arafweh
 Nid achludd eurgudd argelweh
 Argel cardd cerddorion wolweh
 Dor ysgor ysgwyddau amdrweh
 Doeth a drud am dud am degweh
 Tarf aergawdd aergwl gadarnweh
 Torf eurgorf eurgwyn gyfeddweh
 Cyfeddach forach freinweh
 Cyfeddwaleh cyfeddweilch elweh
 Elyf dreig dragon digrifweh
 Alaf lyw luoedd angelweh
 Amgeledd brython brythweh
 Teyrnos teyrnas ynialweh
 Teulu rys teitwng gwrys gwrysiweh
 Gwrys arloes eirioes eiriolweh
 Chwi gennyf gynniffaid sefweh
 Mi gynddelw a gynnelw gennweh
 Beirdd wogawn bardd urddawn urddweh
 Urddawl cerdd ead edifarweh

Angudd bndd beirniad gyfradwch
Ongyr urdd angerdd fatholwch
Angerddawl greddfawll greddf unhwch
dywal

Am dywed lonyddwch

Can doddwyf a digeryddwch
Na ddaly far casnar cas heddwch
Nam gwrthfraud om gaund om guaruch
Nam gwrthryn granwyn greid wolwel
Nam gwrthod eirif drafad arfdrwch
Ni wrthyd mab duw ddadolwch

Dadolwch llaclar llacheu

Gyfarpar yn aerfar yn arfeu
Llydw ysgor ysgwyd byddineu
Llid ysgwn asgwn ysgoreu
I gymryd ein cyd cyn bareu
I gymmod an dyfod ein dau
Dy foli filwr hyd angeu
Dy folawd ys canawd ys teu
Dy fardd da dothwyf ith oddeu
Dy far gwrdd gorddyfn ei faddeu
Ti hebafl nid hebu oedd teu
Mi hebot ni hebafl finneu

Hir ith ardrethir ar dretheu
O bell hil cadell cell cerddeu
Hil coeling perging pennaetheu
Hydr am ddadl cynadl cennadeu
Hil rhodri gvesti gwystlfereu
Gwastad gryd gwystlon byd boed teu
Hil gruffudd rwyf rwyddfudd radeu
Rhwysg rhynnawdd morgymmlawdd
mawrgleu

Hil maelgwn milcant addoddeu
Ail tewdwr diweddw deheu
Brwydr orchwydd ni orchudd tlyssieu
Nag ariant nag eur yn adneu
Brwysg rwyg rwydd brolwydd bro

Seith beu dyfed

Bréisg am ged am gadeu
Preidd preiddwyr preiddwalch gyfreieiu
Priodawr prydein prein preiddieu
Presen wr pryswr pres oleu
Preswylawg farchawg seirch gwynnieu
Gwynfydig wr frydig frydeu
Gwynfyd cyrdd cennyd ceinfyrdd cyf-
eddeu

Gwynfyd gwyr gwrawl ddefodeu
Gwynfyd beirdd beirniad wyf inneu
Gwr glewyd yn ergryd eurgreu
Gwr gwledig ar wladoedd nid geu
Gwrddfaran cyfran cyfreidieu
Gwrdd fanniar gwrrddfar gwenddoleu
Gwr a ddengys llad a llafneu rhuddion

Llew dragon llyw dreigieu

Dreig ehofn chang ei derfyn
Dragon rwyf rwyddwalch gyngelyn
Dragonfardd dragon falch fyddyn
Dragonawl dra ganwyf ei ody
Canaf wawd ir priawd ai pryn

Prif arglwydd brolwydd bronheilyn
Bréisg anlloedd beirdd borthloedd berth-
yn

Brwysg brydeu brwydr dechreu dechryn
Brad bryneich branas ei canlyn
Braw dachwedd gyminedd gymmyn
Gwrys efnys dechrys dechryn
Ei ongyr ei angerdd nid etfyn!
Gnaud uch enaud cnuoedd ar gylchyn
Ar llwybr llawr neud llawer blwyddyn
Llew llysoedd llyseidd ei derfyn
Llys eorth llu adorth llywelyn
Gwyd wosudd llofrudd lloegr ddilyn
Gwir wosgo wosgordd diergryn
Gwyrdd wasgar o wisgoedd ceinmyn
Gwrdd wosod gwr gorfod gorfyn
Gwedy myddw a medd gorewyn
Am hirwledd am htrwlad i hynn
Amgedawl am gadeu dybyn
Am gyrdd wawr am gyrr mawr melyn
Gorpo hael haelonaeth wobryn
Hawl wodrudd hil mawrfudd Merfyn
Gwawr gwendorf gwendyd oi gylchyn
Gwenwlad nef gair addef gwir yn

Arddwyreaf i ddreig ffwyr ffeileig ffer
Arddwy cedernyd fenwyd funer
Ardeml ehangdorf am ehangder
Am en dal bual buarth hydrfer
Yr gerdd fy ngerdd ynghyflawnder
Ei gyflawn foli ri rhwyddirper
Yn urddiant foliant fal yt glywer
Yn awen barawd awdl burwawd ber
Yn annwfn yn nwfyn yn nyfnder—yt farn
Nid beirdd ai dadfarn bardd ai dadfer
Yn tarf yn terfysg yn ffysg yn ffyrfer
Yn twrf yn torfoedd hudoedd hyder
Ynghyfragor glyw am eu glewder
Ynghyfragod clod y clyw llawer
Yn anghyflwyth gwyth geith nanhyfer
Yn anghyfle llwfr llafur ofer
Ynghemeis yn treis yn traws ober peu-
nyd

Oedd neuynid neuynid y rudfer

Penoeth oedd o penaf gwedy pynier cad
Gan llary llaw rodial llat a llwydrer
Kenyd yw ganthau heilyau haelder
Hil gruffud hael ud haul diaber
Kardwahan catwan catwalch nifer
Cerdd weddawl cedawl cadell ener
Carn fleidd fleiniad cad neirthiad ner
Cadr ydd ymddengys rhys yn rhacter
Rhagtwll ei gylchwy pan amgylcher
brwydr

Nid bradawg arglwyd yn yt glywer
Cynnifyw cynnif nid diofer
Cynnifiad cynneddf Alexander
Teyrneidd gwyr theidd rhag gwynn
gwarther

Teyrnfro a geidw o gadarnder
 Teyrnfron heilyn haelon dadfer
 Teyrnwalch prydwalch wedy pryder
 Teyrnged cymry ef ai cymmer
 Pan gylchymwys gwr gwrdd yn nhrym-
 der

Ni bu a gwalltan i gwrdd gwallter
 Oedd ffysgiad ffeiniad fflam gan ucher
 Yn seithfed awyr yn seithwyr ser
 Pan aeth sarff cadlan seint clodfan cler
 Cleddyfen cochion cochion onger
 Ysgor amddifyn pan ymddiffier gwlad
 Nad ef gwledig a orsafer
 Pan amwg teyrn teifi aber
 Nid abar y gwnaeth nid saeth salwder
 Yn rhan orffwys yt gynhwysur
 Yg kynnuys rhydid glendid gloeuder
 Yngoleuad rhad rhy ddamuner
 Yng ngoleu freisg fre yn lle lleufer
 Yn ngolefaint seint ydd asswyner
 Yng ngoleu addef nef yt nodder

D. S. *Mae hon yn dri chanu yn y LL. COCH: "As-
 swynaf ar udd naf nawdd," yn diweddu y gyntaf;
 "Gwenwlad nef gair addef giwr yn," yn diweddu
 yr ail.*

MARWNAD ITHEL AP CADIFOR WYDDEL.

CYNDDELW AI CANT.

MAB cadifor kat wormeil
 Maug ot adas mygrwas mael
 Ysgwn bryffwn braff diwyl
 Ysgwyt llathreit hyneit hael
 Hael anuar guenuynuar guyn
 Huyluleid¹ vleiniad ygkatlan
 Perchennauc parchus human
 Peir glyv periglus unben
 Unben daun amgen ni div
 Unbenn balch bulch yn hediv
 Rudei pan llatei rac lleu
 Rud onnen oe lovlen lau
 Llau hylat ar llafyn hylurch
 Llunyei glot lleu² dihavarch
 Mynu tonn tremit y dygyrch
 Maengann wedy meingan veirch
 Marchauc llaur lleith unbenn
 Maugof argychuedyl yu yn³
 Kyt ragor a duc ragon
 Catvab gruffud am rudlan
 Yn rudlan rug deu niver
 Pan gyfreing gwavaur a guyr
 Lladaud a hi llith adar
 Llavyngreu keneu kedivor
 Mab cadifor, &c.

¹ Ysgwn.—Ll. D. D.

² Mynneu glod glew.—Ll. D. D.

³ Ae glod ar gychwetyl gychwyn.— Ll. D. D.

MARWNAD IORWERTH GOCH AP MAREDUDD.

CYNDDELW AI CANT.

IORWERTH aer gannerth eur ganhorthuy
 Nyt kerlaur nyu moluy [kyrd
 Nyt cablaur ys molaut muy
 Moli hael mal y haedy
 Haedyus deifnauc ri devnyd vymbardaur
 Lluru llavnaur llaur llauryd
 Llary llit aerleu lleu lluyd
 Lleissyaun llas y hynevyd
 Hynevyd argluyd ar eurglaur powys
 Porthes glwys gloes waewaur
 Glyw lovrnd geleurnd gaur
 Glewdrut golut geloraur
 Bu gelyn bryneich branes gyvuyrein
 Bard goelvein beird gyvles
 Bleidgruydyr bruydyr brydeu aches
 Bryt yn arvot a dodes
 Ny dodes vygkerd ygkyvreith eryoet
 Dreic argoet hoed hydrvreith
 Hirwaur toryf coryf kyvarweith
 Hirvalch gwalech gwae ni oe leith
 Lleithicluyth hyduyth hyd wasgar o gat
 Brwyse luchiait breise lachar
 Ef oed leu oed lyw trydar
 Ef oed lary o lin gasnar
 Kaswallaun eissyor eisseu y dyvot
 Balch arvot bwlech arven
 O beleidyr reeidyr rudgren
 O beleidryat kat kigleu
 Kigleu beleidyr briu brith o gyvergyr
 O gwaet gwyr y ar wlith
 A gwyach hylef hylith
 A guydva bleid yn y blith
 O blith gyurd a chyrd a chein amser guin
 A guiraut wrth leuwr
 Berth yt borthynt amniver
 Am iorwerth amnwyth nerth nêr
 Aervlud kyvadrand kyvadref kerden
 Cledyr cadeu kat wodef
 Ny tholyes bud beird achref
 Ny tholyir guaut guedi ef
 Ef oed gatvarchauc get verchyr am cluyf
 Cledyvud nyt etkyr
 Gueilechlyu glyu gleudraus eryr
 Gwalchlann gannerth gualchnerth guyr
 Gur ygaur dyraur deryu ygkreulan
 Hael am rann am ruythvyu
 Bu truy lewyd voes gloes glyu
 Nyt o lvyrder y deryu
 Kan deryu dor glyu glot diogan hael
 Kann bu gual an guahan
 Ny chel vygkerd vygkuyvnan
 Ny chud vyggrud vyggridvan
 Gridvan darogan drycyruerth am cluyf
 Clotvan ruyf ruydget nerth
 Aervalech balch bulch y darmerth

Aryf taryf toryf agor¹ yoruert
Iorwerth aer gannerth, &c.

CYLCH LLYWELYN,

SEF BRWYDREU LLYWELYN AB IORVERTH.
CYNDELW A1 CANT.

CRIST celi poet mi om meithveint synuyr

Ae synnyuy kyn heueint
Crist kreaudyr llyuyaudyr llurn seint
Cret krevyd celvyd kyureint

Nyt kywreint y neb kywryssed am ruyt

Yn ryvye guythloned
Tut glyu tir inyny neus med
Tir torvoed tervyn guyned

Guyned ny ryssed yn rysswryaeth gluy

A glywant men yd aeth
Mai toryf nyw tervyse alaeth
Mal tonn treis trytton tros traeth

Traethaf canmolaf kan mil gwyr ysgun

Haud esgyn eu heryr
Calchdoet seith rivet syr
Cylch vy ruyf yn y rechtyr

Rhechdyr croesoswallt cryssyassant onn

Amyl dragon pedrydant [dreic
Guyr gorho bro broyn a phant
Guir cymry cymhellasant

Pebyllyuys rywyr rywodic lluoedd

Llywelyn weithvydic
Ym bro Joegrus diffuys dig
Ym bryn gwyth yn anwythie

Anwythie wledic wlat om hydyr y breint

Am ud breisce ny chyhydyr
Uch uch y dydd herwydd hydr
Yssic dyd osuyd oeswydyr

Godreis a ladaud o lu trycheit lloegy

Llywelyn arhonnet
Ae bobloed cyhoed kytneit
Ae byll ac beyll ny beit

2. Pebyll llywelyn llew cat a welet

Yn oleu arthanat
Yn llutwau llidum yn rat
Yn llu gorseddu gorwlat

3. Pebyllywys fy llyw yn llu hyvryt praff

Ar pryffwn o wyndyt
Gorthoci drei draws a lyt
Gorthir y gelwir gerwryt

¹Aerdorf.—ll. D. D.

4. Pebyllywys vy rwyf yn uyt gurd gyn-
Gwyr gynnif ym plymnyyt [nygyn
Yggwendut glut yt glywyt
Yngwenweun bevyr bell o gluyt

5. Pebyllywys teyrn teu arnat y hennu

Ef henyu o gancat
Llyw gwyned gwynvydic wlat
Llwyth llewdir ystwyth ystrad

6. Yn ystrat meuruc anystywell lu

Y am lyw bro hiriell
Ni savei raddun ruych pell
Nac aer na chaer na chastell

Petuar castell poeth peith ryuyc ystyuyth

Y am ystrat meuyce
Lluyt usuyd nyt plyd nyt plyc
Clot gyhoed caerod cerryg

Kerrynt a dugam ny dygerd ereill

Ar alltmor ae agerd
Pebyllva peir cyva cerd
7. Pennal dir engir angerd

Engiryawl rubeth am rybyd angerd

Ar gerd gerd geiryonnyd
Dybuant dybydant vyd
8. Dy walwern drywern dreyd

Tremynnyys ryssur rossed diabret

Am diebryt gwyned
Lloegyry gylchwyn ae mynn ae med
Llywelyn llyw teyrned

Teyrndut leissawn accalassuy dir

Y deyrn deganwy
Kam yr Kymro nyu hoffuy
Kynnif kadwallawn nyt muy

9. Pebyllywys fy llyw yn llyssyn drevat

Am drevet wenwynwyn
Claur powys penes unbyn
Cannil canmoles duv hyn

Pebyll llywelyn pawb etwa ae gwyl

Val y gwelsawch chuy yma
Ygkaer ygkarrec hôva
Ygkaer vyrddin vyrdyoed bla

Pla oed ar gyhoed ar gytcam cynnygyn

Eu cynnif rywnaetham
Arthur gynt ffuyr luchynt fflam
Ae keissei val y kawssam

Kawssam ar bowys beues goeth gestyll

Eu gostung oed annoeth
12. Tri tryuan kyanan kyvoeth
13. Pedwar enwauc peithyauc poeth

Peth ae dyllet gan dilyn breint
Bro beli ae medu
Kavas kyn lleas kan-llu
Keissyet pen tytwt pob tu

Tued a thired a thi neut haval
Neut hyvaul dy westi
Eang yw yt rydit ri
Ehovyn a golovyn geli

CYNDELW I WENWYNWYN.

Ysyr argluyd gurd gordivung y var
Gordny neb nyu hystung
Glyu diwreid gurdvleid gorvlung
Glew dyual ny dal ny dung

Yssit ym argluyd aergluyf ner nerthvaur
Aerlleu llaur llauch niver
Ny oleith lleith yr llyvyrder
Ny odef kam nyu kymmer

Yssit ym argluyd eurgledyfrud gaur
Breise lavnaur bruyse lovrud
Ny daul wrth ae maul maurvud
Ny graun golut ny golud

Yssit ym argluyd argledyr anau beird
Am bardeir yn eidyau
Am karyat kadarn arnau
Am kerd am kyhelu o honau

Yssit ym argluyd argledyr cat a tharyf
A thervyn ar gyulad
Klotvaur llaur llau angkaeat
Korf torf teruyse oe aghat

Yssit ym uledic ulad ymdiffyn llary
Llauer dyn ae govyn
Gualchlan¹ wosparth warth wrthryn
Gwalpar² gwanar gwenwynwyn

ENGLYNYON MOLYANT Y WENWYNWYN.

CYNDELW AE CANT.

DETHOLEIS o les o leissyawyn uy rwyf
Yn rwyualch am y dawn
Yn hawl wrt ortyfynd camawn
Yn hael digraff yn digrawn

¹ Detholeis uy rwyf yn rwyse aerllew toryf
Yn teruyse a thrylew
Yn anreith odeith odew
Yn wrt ortrud yn lud lew

¹ Gwaedlan.—Ll. D. D. ² Gwychar.—Ll. D. D.

Detholeis uy rwyf yn rwyf rad wasgar
Yn llachar yn lluchyad
Yn llary llawr yn llaw rotyad
Yn llew glew glyw dffreidyad

Detholeis uy rwyf yn rwyd gelynyon
Gal ynal ym plynnwyd
Yn wawr glyw glew diarswyd
Yn walch balch bolch y ysgwyd

Detholeis uy rwyf yn rwyf am olud
Rwyf wan rut yn rodwyf
Yn rotawe vriw vreise arwyf
Yn argledyr ym yn arglwyf

Detholeis uy rwyf yn rad wellig mawr
Llwythuawr llawr llaw derchwyn
Yn eurllyw glyw glew degyn
Yn eryr gwyr gwenwynwyn

Detholeis rwyf llu lluryglas deyrn
Llugyrn gyrn gyuadas
Yn doethgar kertgar cartgas
Yn dor cor coelig dinas

Dinas teyrnas teyrnweis ohen
Teyrnwalch din Emreis
Bu da dethol a geueis
Bu doeth mal y detholeis. Detholeis, &c.

ENGLYNYON

A GANT CYNDELW I WENWYNWYN.

GWENWYNWYN erchuyn eirchyeit yr molyant
Mur milcant maelgun grait
Haul waul wastat reinyat reit
Hael wael waret get gytneit

Kytneit kynnyveyt kynnyviat argluyd
Didramgwyd o dromgat
Cas draus drablaud caud kywlat
Cadeu dôr ear cor kyrchyat

Kyrcheis eryr treis tres oheb heb gud
Kat wossud ket wosseb
Ar wr ar wir y wyneb
Ar wyr waur wrach no neb

Gwrhyt diogel diogan fysgyat
Yn fysgyau biu garthan
Aerva vawr aerwawr eurwan
Eurwalch balch bolch y daryan

Taryannauc enwauc enweir anghynnuys
Aergoeduys bowys beir
A dyrr ongyr angerd weir
Ac ny dyrr y deyrneir

Teyrned orduy ordyvnyat gorllin
Yn gorllwyn duy gawat
Ynghyvaryf taryf toryf amnat
Ynghyvarvot kyvnot kat

Katuyñ kyvreieu kyvruid yn rodi
Ket westi wastadruyd
Gryt worllwyn a greit worllwyd
Glyw argledyr a gleu argluyd

Argluyd teithyanc tuythraur yn arveu
Yn arvruidyr bydinaur
Argae toryf rhac twryf aessawr
Argleitryat vleinyat vleid gaur

Gaur beird¹ huysgun huysgein a vyd
Am vedul mac owein
Gaur valeh rac preidualech prydein
Gaur vaur am breidyaur am brein

reid wasgar anwar anwas y gelwir
Enwir hir hydyr y gas
Enwauc dreic dragon wanas
Glyu dinac a gleu dinas

Dinas teyrnas teyrn orun toryf
Twryf aches anodun
Ruyf dragon rodyon reidun
Reidrud rodyat ruydrat run

Run gyggredyf gymmedyf gynnevaut oreu
Rud bareu rod baraut
A dai eur mal yr llaunt
Ac ni beirch peiseveirch pasenaut

Gnaut gredyf ae ysguyt ac² ysgun teruyn
Ym prafduyn ym pryffun
Llit odrud llud llu glyngrun
Lluoed ortheu lleu llavyndun

Y lavyn ynghreulif ygkreulyn guyar
Ygkreulaun ymwrthryn
Gwyehyr y gwylech gweileh amdifyn
Gwalch gwenwynvaleh gwenwynwyn

CAN TYSSILYAW.

CYNDELW AI CANT.

Duw dinac dinas tangneved
Duu dy naud nam caud ym camued
Duu doeth i deithi teyrned
Teyrnes uerñ³ uas uirioned
Duu am⁴ dug im dogn⁵ annyded
Yw wenulat yw rat⁶ yw ried

¹ Gawrveit, neu gawrveit. — Ll. D. D.

² Neu, ar ysguyd ar. — Ll. D.

³ Teyrnas wen. — Ll. E. D. ⁴ In. — Ll. E. D.

⁵ An. — Ll. E. D. ⁶ Wlad. — Ll. E. D.

Yn eluch yn heduch yn hed
Yn hodyat¹ yn haud varannhed
Ac eilrod² eilrot gyhyded
Areildec³ eildec dryganed
A ganuyf ym ruyf om racued
Ragor nam rat ram rygyrwed⁴
Tyssilyaw teruyn gyuryssed
Parth am naud a draud a dryssed⁵
Peris nêr o'r niver nadred
Praff uiber uibyat amryssed
Mab gardun ardunic naured⁶
Mabolyaeth arvolyaeth wared
Mab Brochuael bron Hael haul orned
Gorpu nef yn eivonyd duded⁷
Mat gyrehaud garchar alluded
Kyrch cyvlaun cyvle divroed
Mat gymerth annau prau pruded
Prif obruy obryn trugared
Mat ganet o genetyl voned
Mauruledic maurulat tyllued
Mat goreu madeu marthoed
Ac yr duu diovryt guraged
Gureic enuauc anuar y throssed
Ac treidyuns bu truy enuired
Llanvechan vychot y byrthed
Llan⁸ ymaron y challed
Dynyaul⁹ bobyl ny borthant iauned
Iaun i duu divanu eu reued¹⁰
Ar eu bryt ae bratauc vuched
Ac gueryt ac ef ae gommed
Cedawl ud cadell etived
Cadeir cor yn cadu haeloned
Ceduis dreic dragon gynadled
Kassau caru creuloned
Karet baub ceraduy dined
Kerennyd cyn ceryd cared
Keritor vy ngerd ygkynted
Yn yt gar guyr guaner guinwled
Caraf y lan ar llen dan gadred¹¹
Ger y mae gwydvarch uch guyned
Guitvile glyude gleu deachued¹²
Guyd vynuunt guydva brenhined¹³
Beird neuet niverauc orsed
Vreise adorth ehorth ehovned
Breiniauc loc leudir cyvanned
Meivod wenn nyt neuvyr¹⁴ ae med

II.

Nys med treis nys treid ysgereint
Nys daeret trevret y triseint
Mwy yndi gwesti gwesteivyeint y balch-
naud

¹ Hoddiauw. — Ll. E. D.

² Neu, eilvod.

³ Aceilrhag. — Ll. E. D.

⁴ Rhagor fan rhag rhan

⁵ rhagrywedd. — Ll. E. D.

⁶ Adrawd adryssedd. — Ll. E. D.

⁷ Ll. E. D.

⁸ Mab gardyn arddunig

⁹ fawredd. — Ll. E. D.

¹⁰ Dudwedd. — Ll. E. D.

¹¹ Caraf y lan ar llen gan-
gadfedd. — Ll. E. D.

¹² Gwiltfiddle glywde glew
ddeachwedd. — Ll. E. D.

¹³ Brenhed. — Ll. E. D.

¹⁴ Meiwyr. — Ll. E. D.

Noc amrawt amraint

Ae balehlann rug y balchneint
 Ae balelvur ae balchuyr testeint¹
 Ae balchuyrs egluys eglureint²
 Ae balchrad ae balchrot trameint
 Ae balchwawr yn awr yn deucint
 Ae balchgor heb achor echureint
 Ae balch offeiryat ae hoffeiryeint
 A pharawd³ offeren hoffeint
 Balch y bagyl baguy eur y hemyeint
 Balch y lloc rac y llifeirynt
 Anhebie ir bleit a blyc heint⁴
 Affleu ffieu a phryvet llyfeint
 A than poeth porthoed digofyeint⁵
 Ufferen carn⁶ flurf y henneint
 Kyn arnaf erined uytheint
 Uyth p't wythprif cymmeint⁷
 Kyn ergryt penyt poenofaint
 Porthuyr duu poet huynt vygkereint
 Pan vo paub pan vuyf heb heneint
 Yn oed deur dengnlyud ar hugeint
 Pan dau⁸ braut rac bron uchelseint
 Am roduy creadyr kyrreiveint
 Kyn minneu kyn y buyf gyureint
 Kyndelu uyf kynheluaf⁹ o vreint
 Kerd neuyd ym rebyd rygeint
 Kein awen gan auel bylgeint

III.

Pylgeineu radeu am rodur
 Rod ruydgall ruyd gatyr yt geuir¹⁰
 Cann dreie prydein a bydir
 O bryder berthvaleh yt berthir
 Berth y mae meivod ae rhandir¹¹
 Berth eluyd rac elved enuir¹
 Berth y lloc urth lleu¹³ babir
 Berth y chlas ae ehym glas gloyuhir
 Berth radeu rieu rygredir
 Ae creduy creduch na thuyllir
 Tranc ar duu traethaf na ellir
 Traut ar dyn ae tremyn truy dir
 Truy dir¹⁴ periglus pellus pell dygir
 Pall arnau puylaf y doguir
 Pressuylgoll truydoll egir
 Pressent vradu vradauc y geluir
 Pobyl byd yn an guyd yn geluir¹⁵
 Paub o honam yn cam¹⁶ yu cospir
 A unel iaun ratlaun ry molir
 A vyd ryd y dyd yt vernir
 A fo gwyl goleu yd nodir¹⁷
 Goluc duw arnau a dodir

¹ Ai balchwyr ai balchwir ⁹ Cynhelwyf.—Ll. E. D.
 tessaint.—Ll. E. D. ¹⁰ Genir.—Ll. E. D.
² Eglurfaint.—Ll. E. D. ¹¹ Hamdir.—Ll. E. D.
³ Ai pharawd.—Ll. E. D. ¹² Berth elfydd elfed enwir.
⁴ Blyghaint.—Ll. E. D. —Ll. E. D.
⁵ A than poen porthloed ¹³ Llen.—Ll. E. D.
 digofaint.—Ll. E. D. ¹⁴ *Nid ynt*—Truy dir yn
⁶ Wern.—Ll. E. D. Ll. E. D.
⁷ Wyth brif wyth brifwyd ¹⁵ *Neu*, guyd yn guelir.
 cymmain.—Ll. E. D. ¹⁶ Am ein cam.—Ll. E. D.
⁸ Pan ddel.—Ll. E. D. ¹⁷ *Ban o I.*, E. D.

A va guan urth uan urth iaunuir
 Yn lluru puyll pell yt adrodir
 A vo llary llauen rygyrehir
 e a vo llachar ry llochir
 A vo guar guell yt nodeir
 Nae a vo anuar ae enuir

IV.

Enuir dyn a el yth erbyn
 Enuauc vyd vegys y hervyn
 Enu dreic dragon amdeffyn
 Anuar var vedgryn eissylyn
 Tissiliau teyrned gylchuyn
 Treis uenuyn teruyn toryf erchuyn
 Pan aeth gur gornes uelun
 Gweith goguy guythlyat ymostryn¹
 Pan gyrechuyt ymlynuyt ruyt ryn
 Yn pluyf plyninest ymorthryn²
 Yn reidun orun oresgyn
 Yndyd reit arodauc yggryn
 Yn rotuyd ebruyd yn erbyn
 Yn *rodle guyach guyarthly*
 Ygkyvrgeiu cyvuyrein cyverbyn
 Ygkyvrgell tewdor dor dychlyn
 Ygkyvranc Powys pobyl degyn
 Ae Oswallt fab Oswi a *elwyn*³
 Yn aele oval amovyn⁴
 Oed aelau coel cuynau canvryn
 Yn ryvel yn ryvaur disgyn
 Wrth disgyr ketuyr kadyr uehyn⁵
 Ygkynnif sarff unbyn
 Sevis ef seint⁶ duu gennhyn

V.

Kan vot duu yt vun y dilenn⁷
 Tut uledic eluic Eluydenn⁸
 Tir gureid goruyf rac unbenn
 Tirion mon meillon y morbenn⁹
 Tissiliau teyrned nenbrenn
 Teyrnas dinas diaggenn
 Teyrn¹⁰ ae kan kadyr eurbenn
 Teyrnauaut teyrnuyr kyngenn
 Kynnyduys¹¹ kynnif kygorffenn
 Kynuys glein kynglas¹² dyuarchenn
 Kynadyl kerd kerennyd gymenn
 Gein¹³ uenuas heb gas heb gynhenn
 Llann a wnaeth ae lauvaeth loven
 Llann llugyrn llogaut offerenn
 Llan Trallyr tra lliant uydrleinn¹⁴
 Llan drallanu drallys Dinorbenn
 Llan llydaw gan llytuod uohenn
 Llan blygenn bennaf daearenn

¹ Gwythgad ymosgryn.— Y dfa eiddilen.—Ll. E. D.
 Ll. E. D. ⁸ Tadwledig elwig elfydd-
 en.—Ll. E. D.
² Ymhlymnaid ymwrth-
 fyn.—Ll. E. D. ⁹ Meillion y merbyn.—
 Ll. E. D.
³ Osswi aelwyn.—Ll. E. D. ¹⁰ Teyrnafardd.—Ll. E. D.
 Ll. E. D.
⁴ Am ofyn.—Ll. E. D. ¹¹ Cynnyddwyr.—Ll. E. D.
⁵ Wrth ddeigr cedwyr cad ¹² Cyn glas.—Ll. E. D.
 cadrwehyn.—Ll. E. D. ¹³ Gyn gias.—Ll. E. D.
Gair cyrch ar goll yma. ¹⁴ Wyrddlen.—Ll. E. D.
⁶ Sefut.—Ll. E. D.

Llan bywys baraduys buruen
Llan gamarch llau barch y berchen

VI.

Perchen cor keid¹ wosgor wasgaut
Ketuasgar cas llachar lluchnaut
Lluchvarau lluch van y volaut
Arvolyant urdôyant² urdd enuaut
Keid³ veivot o virein logaut
Lloc vaurveith am vedveith vedraut
Tervyn tec ym terwyn beidaut
A ueles ny uelir hyt vraut
Caer ruvein ryved olygaut
Caer uchaf uchel⁴ y devaut
Caer chang ehofyn y chiudaut
Ny chyvret y phobyl ae phechaut⁵
Caer ar heul caer didreul didraut
Caer bellglær o bellglot adaut
Caer barchus barhaus baraut
A beryt y bererindaut

VII.

Pennyadury kergyl keressyt
Ket a chret â chrevyd y gyt
Periglaur periglus winyd
Gwyndaut⁶ guynn⁷ guiryon ormodbryt
Pereit naut pernaut perheyt
Per volyant esborthant esbyt
Peir kyvreith kyvruyd yn kyuyt
Cyuoeth duu an dug ygyuynuut
Kyva vyd yr prydyd ae pryt
Prydest loyw pryder diheuyt
Diuahard y vard y venuyt
Diffleistor teutor tor divryt⁷
Diffyrth hael hir brochuael broglyt
Gradunel⁸ greidyaul y urhyt
Guyrth a unaeth ny uneir hyt ennyt
Ny unaethpuyt eiryoet yr yn oes byt⁹
Oe ataf etuyn canllyt¹⁰
Y dyvu a deil ar y hyt
Guyrth arall guerthvaur y detvryt
Granyggre dybu dybryt
Gre yggredyf¹¹ yn lledyf yn llucvryt
Ygkarchar yn daear yn yt
Post Powys pergig kedernyt
Pob¹² argledyr argluyd diergryt
Porthloed bud porthloes oe vebyt
Yn eluyd Penn mynyd penyit

VIII.

Pennydur pennaf y grevyd
A greduys y duu deus dovyd
Cretet baup y peir lluoassyd
Lluossauc y daun y detuyd

Credaf da ny diva ny divyd
Ny diffyc onyt y diffyd
Credaf vi vy ri vy rybyd¹
Vy Llyuyaudyr creaudyr credovyd
Credaf y aueu² am reen am ryd
Mat gynnull maur weryd³
Credaf y post pressent pressyylulyd
Am peris or peduar defnyd
Credaf y peryf nef yn eluyd
Am gunaeth o buraur yn brydyd

IX.

Prydyd uyf rac Prydein dragon
Piaut kerd kadeir prydydyon
Glyu am ryd ragorveirch gleisson
Gleissieit liu glas ganoligyn
Meu detvryt meint guryt guron
Mal y gunaeth mechdeyrn haelon
Meirch ar geirch yn garcharoryon
Meith gerdet mygyr gydret geitryon
Y meivot y maent aruydon
Arureid y wreid vrythyon
Ymauruled ymed ymaon
Y thretheu yn traethaduryon⁴
Y deugreir gyueir⁵ gyweithon
Y gyvyt yn gyvoethogyon
Y hynaf henu henyu o⁶ thiryon⁶
Handit ryd rung y duy avon
Y sygyuau⁷ gleu gloeu rodyon
A volaf, a volant beirdyon
Caraf i barch y harchdiagon
Caradauc vreinauc vreise rodyon
Card oleith olud esborthyon
Periglaur perthauaur pebyllyon⁸
Delu yd ym yn diamrylon⁹
Am luyryn am gyn am geinyon
Yn untref yn untreal wledolyon
Yn undaut undat vrodoryon
Can trugar can war werydion
Can terwyn can toryf egllynnyon¹⁰
Can dorvoed niveroed neivyon
Can vot duu can vot uiryon
Am rod vygguledic guleityadon
Drefret gulat waret worthordyon
Kyndelu ae kant
Terfyn cân Dyssiliau

CANU I DDUW.

DEUDENGRAD beu berchen brad briodaur
Deudengrad dyweirwlat mor vat mor vaur

¹ Cerdd.—Ll. E. D.⁷ Diffryt.—Ll. E. D.³ Arfoliant urddant.—Ll. E. D.⁸ Gradifael.—Ll. E. D.⁹ Cyn oes byd.—Ll. E. D.² Berth.—Ll. E. D. [E. D.]¹⁰ Oe ataf etewyn tanlyd.⁴ Cael uchel uchaf. Ll. —Ll. E. D.⁵ A phechawd.—Ll. E. D.¹¹ Gre yn neddf.—Ll. E. D.⁶ Gwyndyd.—Ll. E. D.¹² Pobyll.—Ll. E. D.¹ Rhebydd.—Ll. E. D.⁶ Ei hynaf henyw oi thirion.—Ll. E. D.² Credafi nen.—Ll. E. D.⁷ Ei sugn fab; neu, y sy gynfab.—Ll. E. D.³ Wawr ddull werydd.—Ll. E. D.⁸ Berthfawr (porthfawr) powysion.—Ll. E. D.⁴ Ei threthau i'w thraethadurion.—Ll. E. D.⁹ Diamryson.—Ll. E. D.⁵ Ynwir.—Ll. F. D.¹⁰ Englyion.—Ll. E. D.

Duu deuir pellir pwyllaur on kynhem
 Dilem o bressen ban yn brysyaur
 Deu edryd y syd a synhwyraur
 Deu erbyn agkou anghlychwiaur
 Doethwlat ny adef adaf wychuaur seil
 Uffern yu'r ail dureil dyraur
 Over divuner llythier lleaur
 Ofyd a chrevyd yt achrettaur
 O ifyrfyoli tri o draethaut berffaith
 Oe gwyded ieith oe gwydaur
 Berthidau rian rynasgauraur
 Ny mat borthes mam mab nuy didaur
 Pe rohit donyeu byt dynyaul o gaur nenn
 Dynyadon beheu benn bob euaur
 Parelius ruyf ratlaun daun deburaur
 Porth yn guaut tavaut digarchauraur
 Berth gyvoeth lluyrdoeth lleuychaur
 beunyd

Am elyt vedyd am elvyd glaur.
 Gwedy golodyd o dynyllaur
 Guedy golue vrat goleuat gnaur
 Gurth keli yoli kynn neithyaur daear
 Guyl drugar dy gar vo dy gerdaur
 Kyt uypuyf hediw hand vot uch llaur
 Ny uyf yn hymny a uyf heaur
 Guyr reen ymreit ryd iolaur
 Rac yn periglen heb periglaur
 Gudam yn gorllue gwr lluyduc llaur
 Gur hydyr veu gheu ygygellaur

II.

Rygolli maur duu mor dybryt y neb
 Kyghall nuy goheb oe gyuvebyt
 Kyntoraur yssyd ys ef aneryd
 Kyghallen dilem orffen orfiryt
 Kygeudon adau o diovryd Crist
 Kygavanc kyvrdrist kyvrdost benyt
 Kanyu y dyn divann y vryt
 Kygreif dial kygal kyuyd
 Kygaus a vyd tras a ved tristyt meith
 Kyvreith dioleith cyn lleith lletryt
 Kyvyrdoeth ryu gogel brat annel bryt
 Kyvyrduyth kyvavryduyth prifyth prifyud
 Kyvarvaeth amaeth am arvedyt tuyll
 Kyvranc geu gymuyll am pwyll ym pyt
 Kyvrgnaut ymwendant devaut hevyt
 Kyvredc a chuec chuern hir ennhyt
 Kyvreit oed ym pleit oed ym plegyt vot
 Kyvragot dyvot tu vyggueryt
 Yn lluru lluyth eluyd dovyd an dyt
 Yn llaur lliwettaud anglaud anglyt
 Yn llur yt yd gaud hyd yggueryt llaur
 Yn lluru im kyvaur yd yn kyvyt.
 O areu aghen aeren eigyt
 O oerued poenued paub y vnyyt
 O aruar daear dofn y gyt
 O aruen pechaut lletraut lletvryt
 Ny rygar trugar tra sybernyd
 Ny rydau anau oe anwylyd
 Ny rygoduyf ruyf rymgueryt o dygyn

Nyt ruyd ny gymygyd gyndiebryt
 Ny rygolluyf duw o deured byt
 Ny rygolles nef ny bo nyvyt

III.

Anfydryd auyd euye laur duun
 An uedy y karun punn penyadur
 Heb synyeit yn reit ruyd eehlysur
 A heb wybot bot byt mor ampur
 Rybu *Erthyst* ynn rybu *Arthur* [sur
 Gynt rybu angyvraut guynt guan tra mes-
 Rybu *Ulassar* keissassei *Fflur*,
 Y gan *Ud Pryglein* prit y hessur
 Rybu *Vran* vob *Llyr* llu ruyd adur mat
 Ygkamp ygkyulat ygkat ygkur,
 Rybu *Ereulff* mawr rwyse didaur dur
 Ryvyc agredvaul greidyaul greidur
 Rybu gamuedanc *Madauc* modur flau
 Rybud vu idau dilau dolur
 Bu *Alexander* byt lywiadur
 Hyt sygnoed nefoed ny bu segur
 Pam na uyl pobloed paub yn dostur pla
 Pob traha yn diva ac yn divur
 Pob naf pob niver pob ner pob nur
 Pob nenn ym pressen yn ampryssur
 Gurthot ruyf hollawl holl ysgrythur eith
 Gurthayneb a neith yu y wneuthur
 Gurth auyd traguyd tra guyladur
 Guarchedid eluyd dyspyd dispur
 Gurthefin vrenhin vreise penniyadur byt
 Gurthladet om bryt pryt pechadur
 Gorthywys nef oed nyued eglur
 Gurthuyf ny bo trist Crist creadur'

IV.

Creadmyeu nef naud dialaeth seint
 Cyrreivieint gymneint gymmedrolaeth
 Cared ym ynni neut mi ae maeth
 Caru a mynnu vy mabolaeth
 Caraf yolaf tri truy drudannaeth ket
 Carret om guaret yr auch guyrdaeth
 Can ryd duu dovyd daun ehalaeth
 Can ran goleudeur ffriytheu ffraeth
 Can clyw am cenyw kymhuylluriaeth
 Cein llyuyauydr creauydr credun ry wnaeth
 Caud catuent present pressuylyaeth au-
 hydyr
 Canys breu mal guydyr hydyr hudolyaeth,
 Y teir person byt bit yth arvaeth
 Yr tri yn iaunmir iaun wrogaeth
 Yr unduw undyn na vit hydraeth brat
 Yr mac rat yr tat tec henavyaeth
 Kan duc punwhan Crist punoes o gaeth
 O yg o gyvyg gymmydogaeth
 O angor teudor tut alaeth
 Gymuyll otuyll ottuyll dyuyssogaeth
 Yn dyn dit ympryt ymru pan aeth
 Yn dolur ygkur ygkorfoaeth
 Kynnyduys maur ur maur vreuolaeth gnif
 Yngkynnif y brif briodoryaeth.

Kyvyt vu vinheu heb styseu saeth
Gan an duw vry vrenhinyaeth.

v.

Brenhined benn ban yth anet hael
Bro oed ysgavael ys govunet
Brenhin Pob ffin pob ffin dyghet
Brau kuydam ygyt yngkryt agkret
Yn uffern gethern goeth dreslet eruan
Yn affan poethvan peithaue druydet
Yn daffar taervar tan amgyffret
Yn arffaruyd¹ lle ny lluyd kerdet
Yn y daeth Kayn cau y weithret
Cam ygyueithas nam nym bo vynet
Gudam bob annar daear dyret
Godef grun ysgun anysogoet
Godesun guydim-guaelaet arvan
Guyth gyman yn llan yn lluyr gywet
A mi am a vyd yngehevet
Yn avrinau Duu yn efrifet
Archaf danc cyn tranc truy eiryolet Meir
Hyt nam gunel kellueir koll agkyffret
Cyn dylau gychwyn tydyn tytwt²
Cen dalu y Duu y dyltet
Can lleng englyon kein lliuet obeith
Cyn lleith rhac kyvreith kyvreithaet³
Caffuyf o yoli Crist Keli ket
Kaffel yn adef naud nef nodet Amen

KYNDELU AE CANT

VII.⁴

Un Argluyd kyvruyd kyvreithgar Uledi⁵
A uledych heb avar
Un mab Duu diffuys y daffar⁶
Un Dovydr tragyuyd trugar
Un rien ruyf nef a daear
Un goron⁷ guraul y daffar
Un af uen⁸ o uedi glaeur
Ym peryf kyn perigl buyf car
Om cared caravuy edifar
Ny bu dull vadeu dalv vydar
O dyn Duw a bryn yn brifgar
Ryverthir enwir yn anwar
Yn Argluyd Uffern wern wanar
Rygyrchant unpeir¹⁰ teir trydar
Kynnadled kenedloed ampar¹¹
Llu Brithyon¹² brodorion bruytyrgar
Eil gurthlu¹³ gordu gordyar
Trydydd llu nyu llud kyvarchuar¹⁴
Llu guynnyon guynvyd a gar
Yn huenyd naud yn huanaw nef
Buyf adef aduyngar

Kyn buyf guan esgus guyn esgar
Buyf guas Duw gwesti dialar
Kyn buyf anghenaue anghenwar
Hoedyl hoedran hoen eban abar
Kyn aghen aghen athrugar
Arglywet gloes glasswed glar
Kyn dirvaur gyvaur gyvysgar
Kyn nom dyn yn diued garchar
Kyn oergaud aglaud aglaear
Ygguasc ygguisse deru a guyar
Urden ren reithvaur guaur guar¹
*Index Rex rei*² ovyd hygar
Yehedaal³ kedaul ket wascar
O irehiat⁴ llaw rodyat llachar
Iaun om daun doeth arllavar
Yaul heb daul heb doli arwar⁵
Yolyd nyf o nuyf yn avar
Yolaf y Duw y disuyn y var.

VII.⁶

Rac bar an peryt⁷ pen haelonaeth
Dyfun deifnaue vyd y alaeth
Yn anoey y mae moes mauroaeth
Maur drygeu bryden brauduryaeth
O agkret agkristonogaeth
Agkreyvd⁸ yssyd yssyuaeth
Guell gobrit gobruyon eduaeth⁹
Heb heneint heb heint heb hiraeth
Kyn gortho guarther varehogaeth
Kyn guarthrud kythrud kythreulaeth
Nyt guallaue vradaue vraduryaeth
Mab Duu yr mab dyn dirparaeth
Pan gymmerth maur ur maruolaeth
Ym prenn crog an creaudyr ni a aeth
Ef an car an kyvarthaus ynaeth¹⁰
O uffern craunern creulonaeth
Ef bieu radeu ratlonaeth
Uch nau torf¹¹ nau tyuyssoagaeth
Ef is nef uch nef uch nautraeth yssyd
Ny symmut y bennaeth
Ef an ruyf yn ruyd¹² veidrolaeth
Guellivyat¹³ guallovyat guellvaeth
Ef a ved¹⁴ a vedyr oe arvaeth
Aryf haf naf nestic hynafyaeth
Ef yn vreisic yn vron ehelaeth
Ef a dau i dangos a waeth
Guaun¹⁵ yrdau kyn brau breuolaeth
Dioheb wosseb wasanaeth
Erbyn braut brau vyd braduryaeth
Dovydr barnant ryd ar y gaeth¹⁶
Yr amser y ffryner pob ffraeth

¹ Arffuruyd.² Tytuat.³ Neu, kyveilhaet.⁴ Yr awdyll hon yr dechreu

y canu yn Ll. E. D.

⁵ Wledig.—Ll. E. D.⁶ Yn canlyn y mae y ban

hyn yn Ll. E. D.—Un

mab Mair meidrawl di-

archar.

⁷ Gwron.—Ll. E. D.⁸ Afwen.—Ll. Coch: Add-

wyn.—Ll. E. D.

⁹ Ni fu dull fadden dall

fyddar o ddyn. Ll. E. D.

¹⁰ Rhychychant un pair.

—Ll. E. D.

¹¹ Am par.—Ll. E. D.¹² Neu Brython.—Ll. E. D.¹³ Gwythlu.—Ll. E. D.¹⁴ Cyfarwar.—Ll. E. D.¹ Goar.—Ll. E. D.² Rheg.—Ll. E. D.³ Iachw ddawl, neu iach-

wyddwi.—Ll. E. D.

⁴ Eirchiad.—Ll. E. D.⁵ Iawn (iawl) heb ioli ar-

war.—Ll. E. D.

⁶ Yr ail awdyll yn Ll. E. D.⁷ Perys.—Ll. E. D.⁸ Angreddf.—Ll. E. D.⁹ Etwaeth.—Ll. E. D.¹⁰ An cyrchaws yn aeth.—

Ll. E. D. †

¹¹ Terf.—Ll. E. D.¹² Rhywf.—Ll. E. D.¹³ Gwelligrad.—Ll. E. D.

vel guelligiat.—E. E.

¹⁴ Ef a fydd.—Ll. E. D.¹⁵ Gwnawn.—Ll. E. D.¹⁶ Dofydd barned rhydd a

rhygaeth.—Ll. E. D.

Ni neryt meuyt miluryaeth¹
 Guran guyl ni a gweledigaeth
 Gwelat vy gwelitor yn aeth²
 Muy yt gar guaur guyr gurdæaeth
 Noc yt gar car cerd kebydyaeth
 Llei yt gar llaur no llauaeth
 Muy yt gar llaryd no llaugaeth

VIII.³

Lleuenyd llu nef llawena vy mryt
 Yth vynet⁴ yth wyuva
 Mab Duw byu vy llyu am lleha
 Om lle drwe am dyduc ym da
 Daioni vy ni⁵ am rydha
 Ryd rybuyf gan vy ruyf⁶ ruy gwna
 Reen reithleu rieu rat gyva⁷
 Ratlaun doethruyf kyvaeth koffa
 O gan treigyl attreguch yma
 Ac an cam an cymmer etua
 Trugarauc Argluyt trugarha
 Urthyf⁸ y urthyt nym⁹ pella
 Pell yduyf o nuyf yn echua
 Ar ny vo puyllauc nys puylla
 Eithr oric ny thric ny threfna
 Hoedyl etvyn hoen dyn dibarha
 Hoetran hydyr hydreid ae treidia
 Treul trydar am car am cassa¹⁰
 Nam golud ym golychwyda
 O gatwent pressent y bryssya
 Dial blas aval blys Eva
 O amraut amreit diara
 O amryu amryvus vuyta
 O bu chuant chuennyachu traha
 O bu chuec bu chueru odyua
 Chuerdit byt bradauc an diva
 Yn divanu divant¹¹ y dâ
 Yn chuetyl atveilyau¹² yt atveilya paup
 O'r pobloed ny bara¹³

Peris ef peryf nef nodfa
 Per adaut Paraduys Wydva
 Pereit loc y enu yna
 Y Adaf adef ny vuyua
 Ffruyth luythlen wastadwen westva
 Yn fruythlaun o fruytheu terra¹⁴
 Terwynaul iechedaul iacha
 Bard a'th yaul a'th vaul a'th vaurhâ

IX.¹⁵

Maur defnyd bedyd bendigeit rieu¹⁶
 Ruyf eneyteu¹⁷ rat volyeit
 Molaut Duw molaf ae dyweyt
 Ae moluy nys molaf ofeit¹⁸

¹ *Neu, mawrwriaeth.* — Ll. E. D. ⁹ *Nam.* — Ll. E. D.
² *Gwelant hwy (vig E. E.)* gwelitor yn aeth. — Ll. E. D. ¹⁰ *Nam cassa.* — Ll. E. D.
³ *Wenaid.* — Ll. E. D. ¹¹ *Yn ddifant.* — Ll. E. D.
⁴ *Ith wynfyd.* — Ll. E. D. ¹² *Adfeiliawg.* — Ll. E. D.
⁵ *Fy rhi.* — Ll. E. D. ¹³ *Oi bara.* — Ll. E. D.
⁶ *Gan rwyf.* — Ll. E. D. ¹⁴ *Ban o L. E. D.*
⁷ *Gynna.* — Ll. E. D. ¹⁵ *Y bedwaredd awdyl yn*
⁸ *Wrthyd.* — Ll. E. D. ¹⁶ *Ll. E. D.*
⁹ *Piau.* — Ll. E. D.
¹⁰ *Rheidiau.* — Ll. E. D.
¹¹ *O phaid.* — Ll. E. D.

Am obruy am ebrit vy reit
 Am Iessu caru cyrbuyllyeit
 Caraf y dreth a draethant geneyit¹
 Traethaut ber i burau eneit
 Rac oerveru uffern wern woneit²
 Rac oervel uchel ucheneit³
 Rac koryf agkyscot agkyseeit kuynvan
 Rac turyf tan taer nyeit.
 Rac auyd avruyd nyt avreit
 Rac avrdyuth avrdul guydeit
 Rac buched gan bechaduryeit
 Rac treul hoen yn hir boen yn huwr beit
 Yn hirguyn guennyu gueiuiveyit
 Rac gorthrud kythrud kythreulyeit
 Kythreul-glas⁴ garthgas garthgrivyeit
 Rac gormeil yspeil yn yspeit pechu
 Rac pechaut ordyvneit.
 Gordyvyn vi goreu ri ruyf greit
 Yn ruydvreint yn rann seint seinyeit
 Yn ruylluyr⁵ yn synuyr synyeit
 Yn ruydhaul huyrdaul hir dodeit
 Ym pridull cynnull kynheilweith
 Ym pri doeth kathyl kyvoeth koetheyit⁶
 Ym prysur llavur llyvyr doneit
 Ym pressent ym pressuyl eneit
 Yn adorth eorth ehovneit kyvrgain
 Kyvuyrein glein gloewheit
 Duw am rod ruyd vod vedylyeit
 Rann didann gorchlan gorcheithleit
 Turyf⁷ eurin uerthevin urth reit
 Yth gerdaur giert hvaur gurthfynnyeit
 Rac braut rann baran⁸ barn beirnyeit
 Pan varner tri niver truy neit
 Bernit⁹ Duw an duyn i uenbleit nevol
 Y nefoedd yn nyeit. Amen.

X.¹⁰

Nyt ynat neb drut ny drevnuy
 Guascant cynn guiscaw avaryu
 A var maur ym bron¹¹ llaua bann llyythuy
 Mor vyd llyud llonyd llau daduy¹²
 Mor attrec pob chuec pan chueruy
 Mor advuyn¹³ divuyn digonuy
 Crist kuluyd poet ruyd ymranghuy¹⁴
 Om rang¹⁵ lles neges nam naguy
 Duu am due om druu y dramuy
 Y tremyn y dremit o vruy¹⁶
 Mor deduyd a dreid a draguy
 A huyl¹⁷ ar haelvorn tra gyrechuy
 Kan kyrechuy¹⁸ Dews diarduy

¹ *Neu, dreith a draethant* ⁹ *Barned.* — Ll. E. D.
² *Wenaid.* — Ll. E. D. ¹⁰ *Y bummed awdyl a'r*
³ *Mae y ragvlaenawl ar ol* ¹¹ *Cymron.* — Ll. E. D.
⁴ *Cythraul glas.* — Ll. E. D. ¹² *Llawddadwy.* — Ll. E. D.
⁵ *Yn rhywddlwy.* — Ll. E. D. ¹³ *Addfwyn.* — Ll. E. D.
⁶ *Neu, koelhyeit.* ¹⁴ *Neu, ynnanguy — Im*
⁷ *Torf.* — Ll. E. D. ¹⁵ *Rhagwy.* — Ll. E. D.
⁸ *Rhag brawd rhag barnu.* ¹⁶ *Rhag.* — Ll. E. D.
⁹ *— Ll. E. D.* ¹⁷ *Neu, ovruy, ovnuy.*
¹⁰ *Cyrchwys.* — Ll. E. D.

Kyrc'h clotvaur am dirvaur diruy
 Pumhoet pobyl¹ rhac pobyant orduy
 Pumhoes byt a hevyt yn huy
 Guae vab dyn dilyt y gamduy
 Ygkamlit² eithr gobrit gobruy
 Ysgeryd ysgared vuyvuy
 Caru guyt yn ryhyt yn ruy
 Yn ruy yd amuc ac amunuy³ bryt
 Ry beuyt ny bechuy.
 Pechadur pechodeu dirpruy
 A dirper pryder pryt arluy⁴
 Ar luyn cyn kystlun kestuy
 Keissau nef guar adef guaruy
 Kan goreu an Duu an datpruy⁵
 Truy gethreu a chreu a chrymuy⁶
 Can gueryt creaudyr ae crettuy
 Kan gwaraut guerinwalch nevuy
 Kan diffyrth Trindaut tri Maccuy o dan
 Tri meib' glan glein ovuy
 Kanys ef a ved a vynnuy
 Kanys myn mynnaf a garuy
 Keritor car cor caraduy
 Kanret cret crevyd am roduy
 Kan guledych guledic eur gylchuy
 Kylch huan Kynnan nyu kannuy
 Kynheilwat kynheilwet vuyvuy
 Gan Gyndelu kynhelu kannorthuy. Amen.

CYNDELU AI GANT.

CYNDELW A GANT YR
 AWDYL HON.

GWELEIS ar vorwyn vwyn vawr rydic
 Golwc diserchawc syberw keinmic
 Lliw goleu tonneu taenverw gwenic
 Llanw ebyr ar llyr lle ny mawrdic
 Mynych ymanuon dygyn gofyon dic yrof
 Aricn gannwyll ryuic
 Mal ydwyf yn kelu kalon yssic
 Ny mat gychawd gwenn gwely eidic.

LLYMA ELYNYON

A GANT KYNDELW Y YTYNUED BRYF CROGEN
 VAB MADAWC AB GWALLAUC.

ETNYUED aerllew a dan eurlliw claer
 Ar daryan daer daluriw
 Am danaw ny daw ny diw
 Nym gad adoed hoed hetiw

¹ Neu, pibyl. ⁴ Prif arllwy.—Ll. E. D.
² Ynghamlaid.—Ll. E. D. ⁵ Dirprwy.—Ll. E. D.
³ Neu, a camunuy.—Ll. ⁶ A chymwy.—Ll. E. D.
 P. P.—a damunwy.—⁷ Trineis.—Ll. E. D.
 Ll. E. D.

Hetiw ym kyfliw yt ym kyflut gwen
 Gwynn y kawt ar vygrut
 Hoen am amdei am draus lofrut
 Hoed hydyr am hoedyl wydyr wodrut

Godrut nar anwar anwas ysgwytwyrt
 Arwar kyrt kyn lleas
 Gwisgeis glwyf am glod wanas
 Gwisgws llid llew lliw glew glas

Glasuet y ortho y orthaw ym byw
 Am ernyw yr na daw
 Trwm ynof cof ced wallaw
 Tristuart uytaf am na daw

Trist yw ynof cof kawt erbyn ymbryd
 Yr brawdaueth llywelyn
 Trwm a barthred yd berthyn
 Y duc duw dewis ar dyn

Dewissws uyg kert dewis y enw
 Y anaw rym kedwis
 Bu wrth wruyrt kyrt keinis
 Bu wrth uryd gwyr y gweinis

Gwenidawc rodawc rad wellig keinyad
 Kyrchyd cad ken echyg
 Kyrchws glyw bar glew bergyg
 Kyrc'h ehofyn yn ofyn yn yg

Oet digyuyg mewn mynwent uyged hael
 Beirt auael wael wared
 Milyoet am gyhoet am ged
 Mil uyrnt molyant ydnyued
 Ednyued, &c.

MARWNAD MEIBYON DWYWC
 UAB IORUERTH.

KYNDELW AE CANT.

KERTGAR kyuarwar kyuaruoluet brwydyr
 Bryd vchel yg kyhoet
 Glewdraws kyghaws kenetloet
 Glyw dinac ual dinas oet

Nyd oet amrylaw nac amrylon wr
 Amryliw oet y onn
 Ny threfyt brwynuryt om bronn
 Nac om cof nac om callon

Callonvleit wreit wrt elyn yg gawt
 Gwrtlew llawr llaw gymyn
 Beirt ouynac dinac dyn
 Breint archauael hael heilyn

Heilyn haul dechryn o dechreu y hoctyl
 Y hoedran yssy veu

Haetad vleinyad vleit caden
Haelwalch baleh bwlech y eissyen

Eissyen yssy ven yssy vawrdruc ym
Nym dawr dim nym diwe
Dygyr gofyon deon am dwe
Diau dewrblant da dwywe

Diuefylwyr frodyr urwydyr ehuys yn trin
Yn trydar annelys
Cad enwret enwerys
Keidweid greid grugunan lys

Grugunawe eryr grugunan gynnetyf
Ny gynyse am ogan
Glew lew lachar taenar tau
Gryn gyflym au gyfluan

Kyfluan trathlan tratherwyn y haul
Traws gedaul gad orllwyn
Gwr goreuras gwas gwenwyn
Gwawr gwanar hygar hygwyn

Hwynwyf o dyrwyf o dyraur annyan
Am erwan am eurwaur
Aeh gwynaf er yeh gwynaur
Er yeh gwynant kant kertawr
Certgar kyuarwar, &c.

KYNDELW

A GANT Y TRI ENGLYN HYN, Y VAB EILLT O
LANSADWEN.

TRA fu nyw glyw bu glewgadyr trydar
Bu trydyt gnaed raeadyr
Peryng par gweilgyng gwaladyr
Pun dryll gunei pyll oe paladyr

Bed pyll pwyll enwir enwaue yn trydar
But wasgar beirt wisgawe
Dan llen dirgel oeruelawe
Yn llan diuradw gadw gadauc

Guaedlyd y lein gwanar seuyll hwrw
Gwaew aerfwrw gwan aerwyll
Guaedfreu gwaew diheu deudryll
Gwaedryd gwae veirt byd am byll

ENGLYN, A GANT CYNDELW ?

EURWAS kyn lleas yn llyssuet enwawe
Mygedawe magadoet
O bob da defnytdoet
O bob defnyd deifnyawe oet

LLYMA EGLYNYON

A GANT KYNDELW Y HYWEL VAB TEUAF.

REITUN ain rotes hywel
Reitiawe veiniaewe vauuawe vil
Keneis gan dreth ortethol
Tarw tee talgarth yg gwarthal

Llef a glywaf gloew eilyrth
Llef eilon yn eilwyt uerth
Llef bon corn blaen cad ehorth
Lleis garw a llef tarw talgarth

MARWNAD ULETYNT VART.

KYNDELW AE CANT.

YN aerdwryf yn aerdoryf yn aerdoryf
aerdew¹
Yn ardwyr rac trylew
Y dan llafnawr lleith wotew
Y dan llassar glas llas llew

Llas gwas gwawd digart digabyl y gwynaw
O dis llas llys bennart
Bleit glyw glewyd diwahart
Blaengar bleituar bletynt vart

Bart hart ehelaeth bart ae meithuaeth met
A meuet marchogaeth
Y aruod oet y aruaeth
Y enw y anaw ry gwnaeth

Ban wnaeth y angert engy hynt yw glod
A glyw deifyr ae gwelsynt
A vubyn powys pwy gynt
Ae flam ae bleitlam bletynt

Bletynt bleitadwy yn adwy yd las
Y dessid a vei hwy
Mabolaeth uetuaeth uaccwy
Mab o oed ae hoed yn hwy

Hwyaf ym athreit a threisuar y dwyn
Hawl wenwyn hwyl gwanar
Yny redei rut wyar
Raeadyr ar paladyr ar par

Oet parawd cletyf cleudaer ym bartrin
Yn dyt trin ger traeth caer
Llid ysgwn ysgwyd kanhaer
Llew keinllew kyn llofrut aer

Yn aerdwryf yn aerdoryf, &c.

¹Mal hyn hwy rach—aerdaryf yn eurdoryf aerdew.

LLYMA EGLYNON

A GANT KYNDELW. Y DYGYNNELW Y UAB.

Yg kynmossod clod clær dyleith bytin

Ny bytud wrth gyureith
Oet anawt llawyn adrawt lleith
Dygyannelw dy ganhymdeith

Trie yn hartureint seint senet gyd eurglawr

Arglwyd nef ath weryd
Dygyd yw hebod bod byd
Dygyannelw a duw gennyd

Gwr ae gwnaeth yn dyn yn delw boenedig

Pan aduc dygymnelw
Kan duw ny bo kwyn dielw
Cutuet keindiwet kyndelw

GWELYGORTEU POWYS,

KYNDELW AE GANT.

Auch rotaf arawd orawen gyffes

Auch rotes auch reen
Wrth awch bot awch bod yn llawen
Wrth awch bryd awch breint o ueigen

Auch rotaf arawd arovun a wnaf

Arnoyon gydyhun
Ygwythlid yggwythlawn orun
Yg gwaedlann yg gwaedle gwytgun

Auch rotaf arawd auch rotyon am keidw

Ked wallaw kaduon
Bendith duw gennwech gynureinyon
Gnawd y vart vendigaw haelon

Auch rotaf arawd aerwosgryn bowys

Argoedwys dwys dengyn
Uy mawret uy mawreir ae mynn
Uym bareu uym bar an kychwyn

Auch rotaf arawd aerdihauarch wyr

Nyn gwelhyr gwahan arch
Neum kynwys dreic bowys trwy barch
Neum arwar neum ear neum cyuarch

Cyuarchaf y duw cyfarchdawn volyant

Y vilyoet enwogawn
Eurdorchawe uarchawe ueirch agkrawn
Eryr gwyr gwelygort lleissyawn

Eil welygort vawr veirt wellig am peirch

Ar nygyrueirch ar uygyr uyg
Bleityeu toryf teruyse diechyg
Bleinnyeid kunyeid kadellig

Trydet welygort trydar ordiwig

Treis wollwg vllwg vlaengar
Lloegyrr lleityeid llofrutyeid llachar
Yorueirthyawn y vurthyaw esgar

Pedwaret welygort pedweryt molawd

Molafy ly ae dyllyt
Mawr doryf daryf gyuaryf gyweithyt
Madogyon madawc essillyt

Pymhed welygort pymhedhan om kert

Keritor yn eu bann
Aerwyr gawr aruod vawr varan
Arotyawn creulawn rac creullann

Chweched athlugar athraon cadwallawn

Eil llutyawn llafyn rutyon
Kyunewid eruid aruogyon
Kynnifyeid kunyeid caer eillyon

Seithued welygort oleugor tros wawd

Ae traethawd traethitor
Gwrt uytin veityeid yn tewdor
Gwyr weirnyawn gwrhyd diachor

Wythued iwyth gynnwyth gynwan eudetyf

Eu dewis gyflauan¹
Llawen doryf am goryf am gyuyrdan
Llaurotyon llofrutyeid garthan

Nawued eu rined rut wet yg kyfranc

Kynn bu tranc eu trosset
Tygyryawn tyghed oruolet
Ny charws tyngyr tagneuet

Decued yw am klyw om clud eurdaun kert

Kenitor canys yawn
Toryf ysgwn ys gnawd yg camaun
Taryf rac cad rac kwewill uyrnyawn

Undec uad awen vndecned awyt

A weinyt vyn tyghed
Om gwawd rann om bann om bartged
O walch ualch o weilchyawn² giwed

Dendecued amgen am geinwiw garthan

Gyrth yn gwan rac gwaeduriw
Hydyr eu gwir or gwr ny diw
Hil gwryaeth ysgoew ysgwyduriw

Trydet yw ar dec a digawn raelod

Yn ragod ragor dawn
Flam luehlam y luchlat estraun
Faw ganghyr fwyr wyr fynudyawn

Pedwaret ar dec arduonyant a geiff

Arduwawd diatrec

¹Eu dewis gyflan. - Ll. D. D. o'r Ll. Coch.²Neu, feilchyawn. - Ll. D. D.

Kynnifyeid cynnygyn ogywee
Cyndrwyn kyndelw ae hauree

Auch rotaf arawd orawen gyffes
Auch rotes auch reen
Wrth auch bot auch bod yn llawen
Wrth auch bryd auch breint o ueigen.

BREINYEU GWYR POWYS.

CYNDELW AE CANT.

KERTAWR huenyt huanaw auch mawl
Kert hep dawl heb dwyllaw
Kert uchel antawel antaw
Nyd kagert kosgort dyssilyaw
O dawn mawr mab duw dylyaf ardelw
Dull kynhelw kynhalyaf
O gerteu bleityeu blaen gwryaf
O ganon kertoryon kanaf
Canaon selyf seirff cadeu meigyen
Nyd meigoll y kigleu
Kynniuyeid kynneurawd oreu
Kynnytwys breuhinet breinhyeu
Cynnytwys powys per uolyant yr pell
Nyd pall yr digonssant
Dragon dwfyn deuawd a gadwant
Dreigyeu dewr deu prid ny dalyant
Ny thelir o wir o wreitrywt breise
A brwysgaw yn rodwy
Ebediw gwr briw braw dygwyt
Yn dyt brwydyr rac bron y arglwyd
Ny thal gwyr powys penn reith ar gynry
Gan gymryd ag kyureith
Wedu treul trylew dioleith
Wedi trin traean o anreith
O anreith y dyvu dioual anree
Anrydet kyuartal
Ermydet terrwyn teyrnual
Eur hybarch hebauc a bual
Buant kyd yg gryd yg gretyf kyuaruod
Kyuaruogyon diletif
Y wrthod annod ae annetyf
O greulan o greulawn gynnytyf
Cynnytyf gwyr metueith metgyrn ortyfneid
Metwyn greid gretyf heyrn
Gwyllyoet gynt ny gedwynt gedeyrn
Gwyl bentan am dan am deyrn
Cynnytyf y aergun argoedwys werin
A warawd rac lloegrwys
Rann y vrawd y vreint ae towys
Rann y chwaer ny cheir o bowys
Cynnytyf y bowys benn ymadrawt gwyr
Vch gwiraud eur gynlawt
Yn nep llys yn nep lle anhawt
Nad ef daw ar eu llaw lledcawt
Cynnytyf y bowys kynnosod yn aer

Yn aros eu raelod
Ym blaen cadeu cadw aruod
Ac yn ol diwetwyr dyuod
Cynnytyf y bowys ban el ar dreymyn
Y deruyn diogel
Na bo tro tramwy gyuarchwel
Na bo caeth na bo carr dichwel [ssaf
Cynnytyf ywch bowys ban wnaethauch gor- [waeth
Auch gorset na bei gaeth
Glyw gwyrthuawr gwyrthodwch chwi et-
Gwrthodes rywyr righyllaeth
Cynnytyf yr dreigyeu uegys dragon berth
Ny borthynt anetuon
Yn eu byw ar eu ryw rotyon
Na rennid rannu kynytion
Cynnytyf a warauw y werin argoed
Nyd argel om bartrin
Nas gouwy gordwy na gortin
Goual tal teledic breuhin
Cynnytyf yr cedwyr ced ysgein y veirt
Cedweilch heirt hart yd uein
Eil gwerth gwarth gwrthodes kynrein
Eil gormeil gormesgylich rein
Gwrthodwch auch cam cenedloet—powys
Peues cyrt a chyhoet
Glyw kyrchuawr kylchynueirch nyd oet
Gwyl hebauc heboch neud adoet
Nyd adoet uyn dawn yn ouer—om gwlad
Am gwledic ae dirper
Nym gwna tro treigylueirt un amser
Nym twyll pwyll pam ym kyuarcher
Gwyr powys pobyl disgywen
Cad orllawes orllawen
Pedeir kynnyell cadw cadyr vrten
Ar dec yr dugant o ueigen

CANU A GANT KYNDELW Y
HYWEL M. EWEIN.

CADEIR beir beryf
Kannyad duw gennyf
Cadyr deissyf heb dissut
Dawn kyflawn digawn digyflut
Digart gert y ged diorchut
Diheueirch gystut diruawr vut gwrtulwg
Trin trablwg trablwt ut
Treis ormeil ormant ormes lofrut gawr
Gortwy llawr gorten ut
Rygallas rec dinas rac dut
Oe hygder ehagdud varedut
Pan wnaeth balch odrut bylchu flemissyeid
Fleiniyeid greid gryd lofrut
Brwyse auad o gad oet ganthut
Brwydyr a chrwydyr a chryd arnadut
Brwyngwyn gyuanwyn gyuanrut asyr-
dwyth

Gwyth beich bwyth bu eidut
 Gwyth yt aeth traws bennaeth trostut
 Gwrt eissor eissillit gruffut
 Gwybu bawb heb gel
 Gwyth gwrt hwrt hywel
 Yn ryuel kyn rybut
 Gwyt briv gleu a llafneu lledrut
 Gwytuid gwyr yg weryd achlut
 Gwyr y glyw trychyon rac tra chythrut
 gwaew
 A gwedlin ar eu grut.
 Grut rutie wledic wlad oben
 Grugunan rwyuan rut onnen
 Nyd o neith llaesgad yd geif llesgen—dir
 Hy molir meint y leun
 Hud uriw calch am ualch elynten
 Hud wyf uart y ueirt kyghallen
 Hud af yg kyntoryf yg kynhen—am kert
 Am kynhelw om perchen
 Hud aruoll archoll yn archlen
 Hud arwet arueu ae lofen
 Hud arueit tra chron
 Treityaw y alon
 Treul dragon saesson ssen
 Hud ysgithyr y esgar yn dilen
 Hud ymbyrth y ysgwyd asgen
 Hud ymbraw am breityaw breisg nenn
 Hud ymbeirch diheueirch a diheubenn
 —glyw
 Deheubarch o gollen
 Hud annawt hirulawt hir wenn—y ysgor
 Hir gor dor doeth gymen
 Huan wrys hawl echrys ochren
 Hual gryd kedernyd kyngen
 Kyngen gywryset am gywrys—deheu
 Llary llacheu heulys
 Llathrei lafyn oe law ar gyuys
 Llachar glaer yn aer yn dyrys
 Ac ysgwyt yn rwyd
 Rac ysgwn plymnyd
 Ac ysgwyd ar y ystlys
 A phareu yn phyryf hyd enuys
 Yn eis moirw a meirch yn cochwys
 Ac ar gastell gwis gogwys yd orvu
 Godwryf llu lluchyd gwrys
 Arwr ualch ar uolyant ysbys
 Ar uoloch dragon dreic efuys [yawr
 Pan arurwydyr aruys arlwy blys—bleit-
 A gwaewawr uch gwregys
 Pan dineu gwyar greu ar grys
 Arueu gwr gwron ae dengys
 Aruod anwarded cnwerys—yg gawr
 Angert llawr lloegyrr echrys
 Anlloet kynr teyrn teir ynys
 Anhawl hywel hawl gyfyrwys
 Antywallt y lys o liaws eirchyeid
 Pan archant y emys
 Emys fraeth yn frwynuawr am daw
 O frawt vot ut heb lutyaw

Caffwn y radeu
 Caffad an gwaudeu
 Cathleu cleu kerteu caw
 Karwedros cauas y ganthaw
 Kadarn dan gwan trywan trwytau
 Camp ragod aruod arueityaw—ac aryf
 Ac arhos heb gilyaw
 Cas trymdras trymdreis ardwyaw
 Kar kedryn caen heyrn heidyaw
 Kaereu divuryaw cad arllaw—aerllew
 Arlleng glyw glew difraw
 Cart wrthryn y wrth aberfraw
 Canys tec teyrnas idaw
 Teyrnet yntaw ynteu dayarglas
 Ry allas rwyf anaw
 Taryf taeruar trydar vawr yndaw
 Tarw bytin dylin dyludaw
 Taryf ar ysgwydaw terrwynyaw a dysc
 Teruysc fyse festinyaw
 Terrwyn ri yn torri arnaw
 Teyrn dreic a dragon wrthaw
 Twrwr 'tonn torchawc hael trwm oet y
 glywel
 Tur kynuael yn kwytaw
 A flameu odrum yn edrinaw
 Ac angert ac ongyr yn llaw
 A gwyr gyrrh am byrrh yn burthyaw—
 gorwlad
 A bragad yn briaw
 A brwydyr a breis rwyse yn brwyscyaw
 A breuolyon ewyn yn cwmpyay
 Yn aber ystwyth yn ystrywyaw—gwyth
 Gweith uadon ym dullyaw
 Gosgort llawr kyn llaw o honaw
 Gwisgwys llary lluryc amdanaw
 Gwasgawd gawd gwaet nenn
 Gwr yn gwisgaw penn
 Gwasgarei bawb radaw
 Gosgort wrt a ordyfn preityaw
 Gosgrynwent kadwent ked wallaw
 Gwallofyad alaf gollewin eryr
 Aryf dewrwyrr y dwyrein
 Rutuoawc uarchawc uarch ysgein
 Riallu ry allas yg crein
 Pan ruthrws hil run ar rut grein—gwaew-
 awr
 Gwawr gwryawr goradein
 Raelydawt ae gletyf uch gwein
 Raelym vu yn pannu penueein
 Rac pareu rien rut gicwein
 Rac teiui yn torri twr mein
 Teyrn glyw terrwyn tyrrynt prein—yn
 drud
 Y gwn knud uch knouein
 Rygnassant ryf naw cant kelein
 Kalanmei kelennic y urein
 Kred a ched a chert ry chygein yth bleid
 Yth blegyd y dichwein
 Echel dor echdor gor goeluein

Vechluar vechluab ywein
 Echrys par llachar lluch gyfwyrein—gawr
 Lluoet gwawr mawr madyein
 Gryd ortwy grym uwywy uirein
 Glyw llywyaw llewenyt kyngrein
 Glew otef gloes lef a glas lein—ar glun
 A glywir ym prydein
 Prydein par praf drydar dranhyal
 Prydytyon gadeir gadyr ynyal
 Pryduerthle kyhoet kyhaual—meruyn
 Hawl edwyn hil Idwal
 Pryssur dewr dragon dreie goual
 Pryffwn gawr priodawr preitwal
 Prydesten kymry kymrodyal—kynhelw
 Neud kyndelw ae kymhal
 Can andaw anaw anwadal
 Anhyet kyfred kyuartal
 Eurdorelawe a ryt eurdal—ym yr kert
 Am keinyon o vual
 Frawt ystryw estryonon hual
 Fyse dyfyse diffwysgad ardal
 Fyryf deyrn rac kyn rac carnyal—emys
 Fwyr dyfynuryd dyfneual
 Kyssynhyws kyssenin dial
 Ar dir caer yr cadw y aryal
 Cletyfeu goruthur cletyual—ar wyr
 A oruc yn difal
 Hywel hael heuelyt eidal
 Hywr glew gwledic diofal
 Hwysgynt huysgwr—ysgwyduwrw ysgwn
 Ys gwrtauleh ymprennyal
 Hwyl taerdan tra wan trwy wyal
 Hwt aflwyr mal hirdwyr hoewal
 Hoewal hawl gadarn hart gedawl—y eir
 Mal yd greir yd gredir
 Greid gyfred gyfrawt nawt gywir
 Gryd gyffryd gyffio ny foir
 Grym gyffluryf gyfor a gefir—y vut
 Ac vetgryn wrth pabir
 Gwryd hwyluryd hacluron a honnir
 Gwyr: gwasgawd devawd divoir
 Pan wesgir ar lloegyr pan gosgor teudor
 Pan osgort wasgerir
 Pan wasgar heyrn pan heir
 Pan wesgrynn camawn camp enir
 Pan llat yn lluchyad pan llochir—yn llyn
 Yn llachar yd vernir
 Pan gymrwy ryuel ry hoffir
 Pan gymer glewder yd glywir
 Pan gymyn yg kad pan gymyse lluoet
 Pan gyhoet gyhutir
 Pan gychwyn arueu pan gochir
 Pan arneit pan breit pan brouir
 Pan wnel butugawl beteu ir—uoeh uoch
 Bytyn droch a dryehir
 Nyd arllutyaw ri ry ellir
 Nyd yr lles nyd erlleuessir
 Traws trochyad kyrcyhad pell kyrcbir—y
 ueirch

Ac y ueirt yd rotir
 Taryf ar dres oc dreis a welir
 Twryf yn toryf yn ternyse am dir
 Trwm yt eigrnyer crynoder y jar
 Y uamnyar a uolir
 Tryfiwyd wawd ym priawd prydr
 Trefred uawr treul gawr y gelwir
 Tryliw y ysgwyd ysgydwir—yn torment
 Y gadwent yd gedwir
 Trylwyn yw am glyw am glewhir
 Trydar bar berchen a berehir
 Trydyt hualawe huelir—yn dygyn
 Y gynnygyn gan y dir
 Trwst tratlwrst tretheu a dygir
 Trwy ortwy yd wrt gyfneilir
 Ar digart gyngtan
 Kyn gorun gwaedlan
 Y gloduan yd gludir
 Cluduan elod yn clehwy ysgwyd
 Cleis o dreis o draws y amwyd
 Creulawr gawr gychyad
 Garw gymwyd gywlad
 Yu kyflat ym plymiwyd
 Kein uyged am drefred dryfirwyd
 Kert gan gyrt amgylch y aelwyd
 Keffid eu keillith kwn kullwyd
 Keffyd veyon vorenwyd
 Keffitor ymdwr am drwyd—heuelyt
 Twrech teryt y ar vwyd
 Caffawd beirt eu but yn yt wyd
 Keffid noeth noted rac anwyd
 Keffitor ym prafnad ym proffwyd—areith
 Ym pryffwn waedwyd
 Kenir ytt kenetloet gadwyd
 Keinwaleh gyrech reid y dotwyd
 Keinnyad gryd grym llew
 Keinnhyeid glew dew doryf
 Am dy goryf dysgorwyd
 Kedwyr dor am gor am gyrwyd
 Kadarn prein yn pen yt adwyd
 Ked ebrwyt kyn arwyt kyuarwyd
 A llat a llafneu trwy vortwyd
 Mor gyfran gyfred y donyon
 Mur mawrigor morgant arwytyon
 Mor gadarn y fwyr ar faraon—freinc
 Ac ar frawt o wystlon
 Am deu ystlys dwfyr dofyn auon
 Ymdibustlynt gynt gyngreion
 Ymdibustlei lew ar lan aeron—berth
 Pan borthes eryron
 Ry dirwy dyrawr y hollyon
 Ry dylawch eirchyd ac eirchyon
 Ry dylat yn drud ran canaon—knaud
 Ry dylud alltudyon
 Ry dily dilein gwleidyadon
 Ry dylif kynnnyf cadnaon
 Ryd erwyll rwyf dreie rodolyon eirchyeid
 Ry dalent eu rotyon

Ry dysgaf disgywen veirtyon
 Rym gedir y gadeir amryson
 Ry dirllid uyg cert yg keinyon—o uet
 Yg kyntet teymon
 Yg kyghawr gwrawr a gwron
 Yg kyghest gorehest gorehordyon
 Yg cantref emreis yn ymryuel gwr
 Yn ymlhwt am haelon
 Yn aber muner meneiuyon
 Yn anweir yn diweir deon
 Yn enwoe yn anwar
 Yn aerbeir yd aerbar
 Yn erbyn ywerton
 Yn tewdor yn aruor aruou
 Yn aruod ac arueu rutyon
 Pan wnaeth penn dragon pen drychyon o
 wyr
 Pan drychws y alon
 Gal ysgwn ysgwyd agkyuan
 Garw esgar yn ysgor gaduan
 Gnawd gan draws lyw maws luman—
 archauad
 Yn aergad y ar gann
 Gnawd rodawc rae marchawc midlan
 Gnawd kynteiryf kyntwryf yn anan
 Gnawd yny gyman gymyret am heirt
 A glwysneirt veh glas pann
 Gnawd ataw itaw a ruteur oe law
 A rutueirch y danan
 Gnawd ym ri rutueirt o uaran
 A roti rut wise am danan
 Gnawd y gwna rut lanw amgyleh rutlan
 —gaer
 A rut liw ar dylan
 Gnawd gosgo gosgort yn diflan
 Ual ymosgryn mawr gawr gamlan
 Gnawd canaf y volyant ual anan vertic
 Neu uartwawd arouan¹
 A uo kert ny uo eart yny rann
 Ny uo gwaeth no gweith y berllan
 Am byrth caer uyrin
 Porthes gwyr gwaedlin
 A gwawr trin bu trechaf
 Gwal teilu tal ym a ganaf
 Gnawd yw honn om bronn y brwydaf
 Brydeu anaraf brythwch gaeaf—garw
 Bytin darw deyrnaf
 Brwydyr edrin breenhin breise naf
 Bryssws glew bresswyl a honnaf
 Brwyse rwyse rwyf trydar
 Bwrw hwrw lid anwar
 Bwyd adar oe adaf
 O voli peir deon pyr dawaf
 O dor eor eoelie kynnelwaf
 O golofyn prydein y prydaf—yn geluyt
 Or defnyt y dyfnaf
 O prydest o dyllest a dullyaf
 O dawn duw can dotyw attaf

¹ Neu, aroa 1.

Or mor pwy gilyt py gelaf—uy geir
 Y gadeir a gadwaf
 O gadwent o gadwyd eithaf
 Athwyd uyth ath enw yn uwyhaf
 Ath dir ath degweh
 Ath elyf ath elweh
 Ath wolweh ath afaf
 Ath urondor ath vro gadarnaf
 Ath uolchlafyn ath ualeh ymorsaf
 Ath volir ath welir ath welaf—yn uynud
 Ath olud ym danaf
 Ath uolant veirt byd ath volaf
 Ath uo hael hil run a unaf
 Ath orehymynnaf gan y mawr drugar
 Pleid a gar plant adaf

CYNDELW I LYWELYN.¹

Llywelyn heilyn haelaf—o undyn
 O undawd plant Addaf
 Nis gwna pawb na bo pennaf
 Ni wnaeth Duw fwleh ar falchuf
 Naf ym mhressent yw ner wennwlad—
 rhwyf
 Yn rhodd Duw ai garhiad
 Trosti nid traws twyll na brad
 Trois nyw llefaïs na lladrad
 Ni bu lediad ead cadr Aber—Conwy
 Cyn nechrau fy udd ner
 Cynhygn fy llyw oedd llawer
 Cwyddynt yngnuif seithrif ser
 Rhif ser rwy eighen cigwledd rad—i frain
 O freisgwyr ardwyad
 Cerhynt fy llyw nid lledrad
 Cwrr gogof eyrrheidd coscad
 Cadwent pan gyrcchaist gyreh union—senig
 Sangei bawb ei alon
 Parthred gwyth mal gwaith fadon
 Porth athwy myrdd ofwy mon
 Ym Mon bendragon ban dreigiau—Prydain
 Wyt prydfawr ith arfau
 Cefeist a donaist yu dau
 Cad anhawdd y coed aneu
 Cedwaist ead orfod caen orferw—gwaedlin
 A gwaedlaif yn ymherw
 Cyd tan trwy wan trwy agerw
 Ced hy ead fry fron yn erw
 Erwan teyrnedd teyrn udd—Prydain
 Pryder Lloegr ai eythrudd
 Ai law braw bryneiech gystudd
 Alun rac hil run bu rudd
 Rhuddgreu ei arfeu arfeidd erlyn—Lloegr
 Lliaws bardd o'i gylchyn
 Dawn fu pan ddyfu yn ddyd
 Dydd llawenydd Llywelyn

¹ Allan o L. E. D.

LLYMA ENGLYN

A gant CYNDELW gwedi anfon Mynach o Fyneich
Yschad Marchell iw wrthod ac i ddywedyd nas
clddynt yn eu Monachlog.

CEN ni bai ammod dyfod—i'm herbyn

A Duw gwyn yn gwybod

Oedd iawnach¹ i fynach fod

Im gwrthfyn² nag im gwrthod.

MARWYSGAFN CYNDELW

Y GELWIR Y PUM-AWDL HYN. I DDUW.

CYFARCHAF i Dduw cyfarchwel iawn

I foli fy rlu rhydd rhadlawn

Un mab Mair a bair pyrnhawn—a bore

Ac aberoed ffrwythlawn

A wnaeth coed a maes a mesur iawn

A ffrwythau a doniau Duw ry ddigawn

A wnaeth gwellt a gwydd

A grug ym mynydd

A wnaeth dedwydd—yr dedfryd iawn

Ac arall ar wall ar wellie ddawn

Yn eissiwedig ac yn ddigllawn

Archaf i fab Duw canys digawn

Commod o'n pechod pechu nid iawn

A chynnwys yn naf yn arnodded

Ir wlad eidduned myned a wnawn

Cyfarchaf i Dduw cyfarchaf

Ceinfolawd ardraethawd i ti a draethaf

Neud milioedd ath fawl fodrydaf

O'th dorfoedd ith derfyn uchaf

Neud mi a fynwn fy naf—o'th ganiad

O'th gariad i'th gredaf

Neud cennyd cerdd glyd cynnelwaf

Ced wallaw na ad wall arnaf

Neud oedd fwy no rhaid rhad mwyaf

Rhwyf cedyrn yn cadw ar eithaf

Neum dychryn meddwl a feddyliaf

O bechu a bechws Addaf

Neud wyf alltud drud o dreigl dy wendud

Ath wendorf am danaf

Neud beirdd yr eglwys egluraf

Neud eu porth a barthwyd attaf

Neud hyfryd ny llwrw y lle a gyrchaf

Neud gobaith wrth benrhaith rhin a geisiaf

Brenin pob gwerin gwared arnaf

Gwedi treiglaw byd budd arnaf

O ganiad y tad teyrneiddiaf

Ar mab ar yspryd glendyd gloywaf

Yngoleuder deddf dedwydd fyddaf

Yngwarf engylion gwirion gwaraf

Yngwenwlad wledig nef a archaf

Gwledig arbenig pan ith aned

Dyfu waredd ynn dyfu wared

Dyfu Addaf blant o blaid angred

O anghyfraith faith o gaithiwed

Dyfu yn gofwy un gofuned

¹Iawn.—Ll. P. P. ²Derbyn.—Ll. P. P.

Ry ddyfu wrhydri hydr afneued
Dyfu Grist ynghuawd priawd prifaed

Dyfu ym miru mair mab dymuned

Dyfu bumod byd o boen galled

O dwyll o dywyll trydwyll trefred

O anghyffred gadwo gadarn—alar

O garchar esgar pan ysgared

Ac ef yw ein llyw au llwyr nodded

O farn wrth ein gwaith ar ein gweithred

Ac ef Arglwydd nef tangnef tynged

An dug o gyfrgoll pan archolled

Ac ef dwyre ym ac ef daered—ei fudd

Ac ef Udd nin llyddan llessaed

Ac ef yn osseb yr ossoded

Yn hollawl meidrawl hawl huanred

A roddo i Dduw ei ddegfed—oi law

Heb luddiaw iddaw ei ddyled

Nid wyf fardd digarodd ymdigoned

Ar helw fy nghreawdr llywiawdr lliwed

Mi Gynddelw geiniad rhad am rhodded

Mihangel am gwyr am gwrthfynned

Gwledig arbennig pan genais—honawd

Nid ofer dracthawd a rydrenthais

Nid eissiwed ced man y ceisais

Nid ef ym crews dewis difleis

I wneuthur amhwyll na thwyll na thrais

Nid ef digrefydd

A gretto Ddofydd

Nid ef ai cedfydd—clwyf defnydd clais

Nid ef ddihunawd ar handdenais

Nid ef rhoddir nef ir neb nyw cais

Nid rhydd yr arwydd a weinyddais

Nid rhwy o obrwy ry obrynais

Nid perthlyn ryfng ryfegais—im bryd

Nid porthi penydyd ryfeddyliais

Yn adawd rheen ry deiddmiais

Rhyd im enaid rhaid rheolais

Gwledig arbennig erbyn attad

Er barch gogyfarch o gyfaened

Yn ddigabl ar barabl ar ei bariad

Fy ngherdd ith grybwyll canwyll canwlad

Can wyt priodawr can wyd meidriad—
mawr

Can wyd cynhorawr—gwawr goleuad

Can wyd bronn broffwyd can wyd ynad

Can wyd rieu hael can wyd roddiad

Can wyd athro ym nam eithriad—oth fanu

Oth faran oth irein wlad

Nam diddawl oth fudd udd echeiniad

Nam gwellyg ym mhlyg ym mhlaidd irad

Nam gwallaw oth law gwallus dreffrad

Nam gollwng gan llu du digarad. TERFYNN.

HIRLAS EUEIN.

EUEIN KYVEILIAUC E HUN AI CANT.

GUAUR pen dgyre ga6r a doded

Galon yn anvon anvut dynged

Geleurut ein gŷyr gŷedi lluted trŷm
Tremid govŷy mur Maelaŷr Drevred

Deon a yrreis dygŷhyssed
Diarfŷyd ar vrŷdyr arvau goched
A rygotŷy gleŷ gogeled ragtaŷ
Gnaŷd yŷ oi dygnaŷ devnyt coted

Dŷvallaŷ di venestyr gan vothaed
Y Korn yn llaŷ Rhys yn llys llyŷ ced
Llys Eŷein ar brait yt ryborthed eirioed
Porth nail a glyŷi pyrth egored

Menestyr am gorthaŷ nam adaŷed
Estyn y Korn er cyd yved
Hiraethlaŷn am llyŷ lliŷ ton naŷved
Hirlas i arŷyt aur i duted

A dytŷc o vragaŷd giraŷd orgred
Ar llaŷ Wgan draŷs dros i ŷeithred
Kenaŷon Goronŷy gŷrt gynnired gŷyth
Kenaŷon hydŷyth hydyr ei gŷeithred
Gŷyr a obryn tal ympob caled
Gŷyr ynŷaŷr gŷerthvaŷr gŷrt ymŷared
Bugelyt Havren balch eu clyŷed
Bugunat cyn met maŷr a ŷna neued

Dyŷallaŷ di y corn argynvelyn
Anrydetus vetŷ o vet goreŷyn
Ac o'r mynni hoedyl hyd un blŷytn
Na didaŷl i barch can nid perthyn
A dytŷc i Rufut ŷaŷrutelyn
Gŷin a gŷydyr goleu yn ei gylchyn
Dragon Arŷystli arŷystyl tervyn
Dragon Oŷein hael o hil Kynvyn
Dragon iŷ dechreu ac niŷ dychryn cat
Cŷvlavan argrat cymyŷ erlyn
Ketŷyr yt aethant er clod obryn
Kyveton arvaŷc arvau Edŷyn
Talassant i met mal gŷyr Belyn gynt
Teg i hydrevynt tra vo undyn

Dyŷallaŷ di y corn canys aŷncan cen-
nyv

Yt ymgyrŷyŷ glyŷ gloeŷ ymtitan
Ar llaŷ deheu ein llyŷ gyvlavan
Lluch y dan ysgŷyd ysgaŷn lydan
Ar llaŷ Ednyvet llaŷr diogan leŷ
Ergyrŷaŷyŷ tryleŷ trei i daŷian
Tervyŷc dyfyŷc deu diovn anian
Torrynt torredŷynt uch teg advan
Teleirŷ ynghyngrein ynghyvrان brŷydr
Tal ysgŷyd eurŷrŷydr torrynt yn vuan
Tryliŷ eu pelydr gŷedi penŷan
Trylŷyn yu amŷyn amŷiŷ Garthan
Kigleu ym Maelaŷr gaŷr vaŷr vuan
A garŷ diŷgyrŷ gŷyr a gŷyth erŷan
Ac ymgynnull am drull am dramŷyan
Fal i bu yn Mangor am ongyr dan

Pan ŷnaeth dau deyrn heb cyn cyvrđan
Pan vu gyvetach Vorach Vorvran

Dyŷallaŷ di'r corn canys myvyr gennyv
Men yt amygant met a'n tymmyr
Selyv diarsŷyt Orsav Gŷygyr
Gogelet ai caŷt calon eryr
Ac unmaŷ Madaŷc enŷaŷc Dudur hael
Haŷl bleitiad lleitiad lluch ar ysgyr
Deu arŷreit deu leŷ yn eu kyngyr
Deu arial dyŷal deu vab Ynyr
Deu ryt yn uyt cat eu kyvergyr
Kyvargor diachor camp diachyr
Arvod lleŷod gŷrt gŷrtŷan cedŷyr
Aer gunieid lunieid coch eu hongyr
Treiserŷyr yn fŷyr faŷ ehegyr
Treŷ eu dŷy aesaŷr dan un ystyr
Gorvu gŷynt gŷaetvan uch glan glasvyr
Gortŷy clau tonnau Talgarth ystyr

Dyŷallaŷ di venestr na vun angau
Korn can anrydet ynghyvetau
Hirlas buelin breint uchel hen ariant
Ai gortho nid gortheneu
A dytŷg i Dudur eryr aereu
Gŷiraŷd gyssevin o'r gŷin gŷineu
Oni daŷ i meŷn o'r met gorau oll
Gŷiraŷd o ban dy ben vateu
A llaŷ Voreitig llochiat certau
Kertyn hyn i glod cyn oer adnau
Dieithr vrodyr vryd ucheldeu
Diarchar arial a dan daleu
Cedŷyr am gorug gŷasanaetheu
Nid ym hyn dihyll nam hen deheu
Kynnivieid gyrthieid vleinieid vleitiav
Kynvaran creulaŷn creulyd vereu
Gleŷ glyŷ Mochnannŷys o Boŷys beu
O gleŷ gŷnet arnatunt deu
Achubieit pob rheit rhut eu harveu
Echedŷynt rag tervyŷc eu tervynau
Moliant yŷ eu rann y rei gŷynnau
Marŷnad vu neud mi neŷid y dau
O chan Grist mor drist gŷy o'r anaŷleu
O goll Moreitig mawr ei eissieu

Dyŷallaŷ di'r corn can nim puchant
Hirlas yn llaŷen yn llaŷ Vorgant
Gŷr a dyly gŷaŷd gŷahan voliant
Gŷenŷyn y atŷyn gŷan edryŷant
Areglyt devnyt dioteviant llavn
Llyvyn i deutu llym ei hamgant

Dyŷallaŷ di venestr o lestr ariant
Kelennyg ednyg can urtuniant
Ar llaŷr Gŷestun vaŷr gŷeileis irdant
Ardŷy Goronŷy oet gŷeith i gant
Cedŷyr cyvarvaeth yt ymŷnaethant
Cad ymerbynieid eneid dichŷant
Cyvarvu ysgŷn ac ysgarant aer

Llas aer llosget maer ger mor lliant
Môynvaër o gareharaër a gyreliassant
Meurig vab Gruffyd grym darogant
Neud oet gochôys paëb pan ateursant
Neud oet laëb o heul hürvryn a phant

Dyballaë di y corn ir cynnivieid
Cenaëon Euein cyngrein cydneid
Wynt a dyrlytant yn lle honneid
Glud men yt ant gloyë heyrn ar neid
Madaëc a Meilir gëyr gortyvneid treis
Tros gyverëyr gyverbynieid
Tariannogion torv terfyse dysgeid
Trinheion vaon traës ardöyeid
Kigleuamdal met myned dreig Kattræth
Kyëir eu harvaeth urveu lliëeid
Gosgort Vynytaëc am eu cysgeid
Kaëssant y hadraët eas vlaët vleinieid
Ni ënaeth a ënaeth vynghedëyr ynghalet
Vaelor
Dillöng karcharor dullest voleid

Dyballaë di venestr vet hidlaid melus
Ergyrëuyë gërys gochôys yn rheid
O gy n buelin balch oreureid
Yr gobryn gobiëyëi heneid
O'r gymniver anlun a borth cynnieid
Nis gëyr namyn Duë ac ai dyëaid

Gëir ni dal ni döng ni byt 6rth 6ir
Daniel dreig cannerth mor verth heëir
Menestr maër a gëeith yd ioleithir
Gëyr ni oleith lleith oni lochir
Menestr met ancëyn a'n eydotir
Gërtan gloyë goleu gërtloyë babir
Menestr gëelud dy gëyth yn Llidóm dir
Y gëyr a barchav 6ynt a berchir
Menestr gëelud dy galehdöed kyngrein
Ynghylehyn Eëein gylehëy enöir
Pan breitöyd Kaëres taerëres trëy dir
Preit ostöng orvlöng a orvolir
Menestyr nam didaël nim didolir
Boed ym mharadöys in cynhëysir
Kan pen teyrnet poed hir eu trëyted
Yn i mae gëeled gëaranred gëir Amen.
EUEIN KYVEILYAUC EHUN AE CANT.

Tywyssauc Powys yttod: Owein Gwyned a Rys o Deheubarth au hmylityassyn[?]oc ulat Anno 1167 ynteu ai henilland hi yn ol drwy gymhorth y Norddmyr ar Sacson dan Harri yr 2ed.

EGLYNYON

A GANT TEULU YWEIN KYVEILYAUC I
GILCHTAU KYMRY.

TEULU ywein llary lluoet anhun—treis
Yn eu traws arovyn

Fyrt kyrt kyucteu duhun
Pa fort yt awn o vortun
Dos was yn ebrwyt heb roti—geirda
Yr gwrda y sy yndi
Dywan wan trywan trwydi
Dywed an dyuod y geri
Dos was o geri ac archwyn wrthid
Rac an lliid an lloeli
Diwet y doetham i ti
Dywed y down arwystli
Dygychwyn gennad gan vawrydic—doryt
Y deruyn keredic
Dywan ar wyllt ar wallt pie
Dywed y down benwedie
Dos o benwedie boen ouyt—gennad
Gan yth wna kewilyt
Dywan ar gyman gynyt
Dywed y down veiryonny
Dygychwyn gennad gyuyll mordwy—gwyrt
Gordyar y gylehwy
Dywan yr traean tramwy
Dywed y down Ardudwy
Dygychwyn gennad gein deruyn—y wlad
A wletychwys meruyn
Dos y west ar nest neuyn
Dywed an dyuod leyn
Dygychwyn gennad o gylch dragon—llary
Lhuossawe y galon
Dos varchawe aruawe aruon
A dywed an dyuod von
Teulu ywein hael hawl dioleith—lloegyrt
Lhuossawe am anreith
A ennir wedy hirdeith
A annwyr yn ros nosweith
Dos was y gennyf ac nae annerch—nep
Ony byt uyg gortereh
Dywan ar vuan veinereh
Dywed an dyuod lannereh
Dygychwyn gennad gadyr ardal—teulu
Teilwg met o vual
A dywan dyno Bydwal
A dywed an dyuod yal
Kychwyn yw theruyn pathawr—eu hoewet
Hirvelyn eu gwaewawr
Dywan diw calan yanawr
Dywed an dyuod uelawr
Dos was na olut na oleith—dy lwrtw
Dy lutyaw nyd hawtweith
Dywan o vaelawr vawrdeith
Dywed an dyuod gynlleith
Dos was a chyghor na chygein—an torlyf
Ual teiluoet bychein
Dywan dwe rybut hytwein
Dywed an dyuod uechein
Teulu ywein rwyf rwystrassam—wladoeit
Poed gwlad nef a welam¹
Kyrech kyfirwyrt kyflwyrt adlam²
Kylch kynryr kymerassam

¹ Ein adlam.—Il. Coch. ² Cyflam.—Il. Coch.

MARWNAD YWEIN GWYNET.

DANTEL AB LLOGWRN MEW AE K.

OCHAFY duw o dyuod y leith
 Llyw gwynet ae gwyndyd obeith
 Oehaf duw na daw ef eilweith
 Ymyd ymydawl ossymdeith
 Diouryd ewein dygyn a weith
 Y vubyn gwynet ae metueith
 Nyd oet wr dwy arw dwy areith
 Wrth neb ny thorrid gyfreith
 Gwr a wnaei ar lloegyrr llwyr anreith
 A dwyn y dnyon yn geith
 A chwytaw raddaw rif seith—riallu
 Ny ellid y oleith
 Oet gwr hael rac gwael rac gwynyeith
 Oet kymreise oet kymry dyleith
 Oet ysgwnn oet twinn taleith—y daryan
 Oet cadarn kluarweith
 Drwc y lliw y llaw oet benreith y luoet
 Kyhoet kanhymdeith
 Nym arwar na char na chyweith — nym
 arha
 Aros agkyuyeith
 Am retyf angor dyuynuor diffeith
 Yd lyse vy ghallon yg cof meith
 Mal y llyse gwynnawn gan oteith
 Ny thawn pei bytwn keluyt
 O uoli mab duw diwenyt
 Kyn yn dwyn yn herw yn herwyt—
 daear
 Yn herwr ar douyt
 Moch gwnelwyf mal y gwna dedwyf
 My a duw diheu gerennyht
 A welei Ewein yn lluyt—yn lloegyrr
 Yn llosei y threuyt
 Gwelei doryf ar doryf y gilyt
 Gwelei daryf ar dyrrua osswyf
 Ny weled o gred a betyt—etwa
 Y gynna gystetyf
 Ny wnaeth duw neb dyn dwywawl fyt
 Ny maeth mam mab y heuelyt
 Mi nyd wyf lawen o lewenyt—bryd
 Am bryder yr vndyt
 Am ewein am dwyrnein dyrlyt
 Am deyrn am gedyrn gyduyt
 Am rotes meirch re rewyt a danaf
 Neud nad ef ae dryt
 Mi nym dawr ken del dros eluyt
 Llanw o uor a llif o uuyt
 A mi bei gallwn ymgeryt—a duw
 Yt oet ym y defnyf
 Dwyn uy rwyf a dwyn uy rihyt
 Dwyn uy ner uy nenn kyweithyt
 Yny uwyf llynywyf llyneuyt—galar
 Yn auar yn ouyt
 Cof Ewein ym callou yd uyt
 Diunner vcher ac echwyf

o

GWYNNUART BRYCHEINYAWC

A GANT YR AWDIL HONN YR ARGWLWYT RYS.

VYN duw vyn neirthlyad uad rad rannu
 Vyn nerth am canberth ym kynyru
 kynneir om eadeir eadarun ganu rys
 Kymry wrys ysbys ysbeyd wetu
 Kynwan eoryf rac toryf twryf elyflu
 Kynrabad kynead wlad wletyechu
 Kymhendraws kyghaws kygretyf morgym-
 lawt
 Kymhentawt canclawt uar ulawt ulaen
 Kymhendreie penn eic yn pennaethu
 Kynhenaef pennaeth yr wnaeth yessu
 Kymhendoeth a choetha chaeth yr molyant
 Pcybyrd pedrydant pebror gylehu
 Kymhenrwyf gyfrwyf gyfrwys tra haetu
 Kymhenreith gyfreith gobeith pob tu
 Kymhenrwydyr am viwydyr pan eur-
 grwydyr wasgar
 Seri gyuarpar sathar sathru
 Seith wyr ser gyfnifer am ner a vu
 Seith ead a seith eant seith riallu
 Wyth ead ac wyth eant ac wyth teulu taer
 Cannhaer am cancaer kyn hetychu
 Naw ead a nawcant gormant goriv
 Dec ead a dec cant decaef a fv
 Yscafyn niuer rys yn llys dinefwr fyrt
 Myrt gyrrh glydwr glod ehwenyechu
 Fort wosgord diwosgord diwasgaru
 Fort aergun odorun dawryf teulu
 Fyrt kerteu a threthau a thraethu molawd
 Milyoet wawr wasgawd wennawd
 wetu
 Fwyr dra fwyr dra llwyr dra lloegyrr vethlv
 Frawt dra frawt dra ehawt draehynhennv
 Frwst dra frwst dra thrwst tretheu o lun-
 dein
 Traethadur prydein wyf yn prydu
 Treis tra threis tra thraws tra threun
 gyrehu
 Twryf tra thwryf tra thoryf tra tharyf
 raedu
 Tew tra thew dra thro o dra thrychu trin
 A gwaedlin am deulin yn yn gwaneu
 Taer tra thaer am droen aer drwm gymynu
 Am deruse am deruyn am deruynu
 Am biw deifyr dewr escor yt ysgymu hael
 Ac am dreth dinmael trauael tri llu
 Am deyrn am gedeyrn heyrn heu
 Am gegeigyl am dir eingyl yn yndyrnu
 Am gydurawd medrawd myrdin darogan
 Am orwyr kyanan kert echlyssu
 Am dyfyrdwy am ordwy wrt disgynnu
 Am hafren am orten am wrt luestu
 Am hyfyd kymryd kymry ben baladyr
 Am aber taradyr yn trenynv
 Am byrth ysgewin yn goresgyynnv
 Am borth wygyr y mou yn menestr

CANU Y DEWL.

GWYNUART BRYCHEINYAWC AE CAST.

Am roto dyuot dedwyt deweint
 Awen gan awel pan del pylgeint
 Awyt boet kyfrwyf kyfreith bartoni
 Kynnelw a dewi y deukymeint
 Ny dyl corn met keinon metweint
 Bart ny wypo lwn hynny dy geint
 Nyd ef y canaf ean digyofeint—uynmryd
 Namwyn mi ae pryd kywyd kywreint
 Ys mwy y canaf kyn no heicnt
 Canu dewi mawr a moli seint
 Mabsant syw gormant gormes heint—ny ad
 Na lledrad yn rad rwyd ysgereint
 Yssid rad nuy wlad a mad a meint
 Yg gyfoeth dewi difefyl gereint
 A rydid heb ofud heb ofyn angen
 Heb ofal kynhen kyleh y beneint
 Onyd bleit a dreit drwy y wythmeint
 Neu hyt gorunyt rewyt redeint
 Ef kymerth yr duw dioteifeint—yn dec
 Ar donn a charree a ehadow y vreint
 A ehyrchu ruicin ran gyreifeint
 A gwest yn efrei gwst d'amreint
 A gotef palnawd dynnawd trameint
 Y gan vorwyn difwyn diwyl y deint
 Dialwys peirglwys perig dyfneint
 Ar ny las llosged lloet llesseint [vreint
 Dyrehafwys brynn gwynn breinyawl y
 Yg gwyt seith mil mawr a seith vgeint
 Archafael kaffael gan westeifeint
 Dyrehafwys dewi breui ae breint
 Y freint wrth y vryd yn vreinyawe y ssynt
 Ae eluyt yn ryt yn rietawe
 Ar iwerton wlad ys rad rannawe
 Ar deheu ef bieu a phebidyawe
 A phobloet kynry a gyner attaw
 Ae a ryt yn llaw llwyrr deithyawe
 Tra el yn erbyn yrparch nodawe
 Padric ae luoet yn lluosawe
 Ae ef an gwrthuyt wrth nad ofnawe
 Ar drugaret Duw ar drugarawe
 A garo dewi da diffreidyawe
 A gaho ae caro ual earadawe
 A garo ual Dewi deu eiryawe na vid
 Na chared na llid na lleidyrr difyawe
 A garo dewi diofredawe
 Cared efferen len lawerawe
 A garo dewi da gymydawe
 Cared ymward ae yghenawe
 A garo dewi ual difutyawe doeth
 Ry gelwir ef yn goeth yn gyuoethawe
 Deu ychen dewi deu odidawe
 Dodyssant hwy eu gwar dan garr kynawe
 Deu ychen dewi vrterehawe oetynt
 Deu gar a gertynt yn gyd preinyawe
 Y hebrwg anree yn redegawe
 Y lasgwm nyd oet trwm tri vrtassawe

Edewid bangu gu gadwynawe
 Ar deu ereill ureise y orycheinyawe
 Ban del golyn arman ny rybytwm ofnawe
 Rae gormes kedeirn cad dybrunawe
 Ar duw a dewi deu niuerawe
 Yd gallwn bressen bresswyludawe
 Amen.
 Breinhyawl nyth uydaf ban delwyf yno
 Ny byt yn en bro a bryderwyf
 Gwelafy offeiryeid coethoid canhwyf
 Canaf eu molyant men y delwyf
 Gwelafy wir yn llwyr a llewenyt mawr
 A llen veh allawr heb allu elwyf
 Gweleisy am vcher vchel eu rwyf
 A gwraget rianet rei a gurwyf
 Gweleisy glas ae vrtas vrtedie haelon
 Ym plith dedwytyon doethyon dothwyf
 Ym plwyf llan dewi lle a volwyf
 Yd gaffwyf y bareh kyn nys archwyf
 Ae o bleid donyt diheuuart wyf
 Ae ar nawt dewi y diaghlwyf
 A digoneisy o gam o gyglwyf difri
 Y duw a dewi y diwykwyf
 Canys dichawn dewi nys dichonwyf
 Gwnaed eiryoled ym am a archwyf
 Archaf rec yn dec a digeryt wyf
 Y ereili yn rwyf rwynt gerenhyt
 Y duw gessefin dewin dofyt
 Ae y dewi wynn wedi donyt
 Dewi mawr mynyw syw sywedyt
 A dewi breui ger y broyt
 A dewi bieu balehlan gyfelach
 Lle mae morach a mawr greuyt
 A dewi bieu bangeibyr yssyt
 Meidrym le ae mynwent y luossyt
 A bangor esgor a bangeibyr henllann
 Yssyt yr cloduan yr elyd ywyt
 A maenawr deifi diorunyt
 Ae aber gwyli bieu gwylwylt
 A henyniw dec o du glennyt aeron
 Hyfaes y meillyon hyfes goedyt
 Llann arth llan adneu llanneu llywyt
 Llann gadawe lle breinyawe rannawe rihyt
 Nys arueit ryuel llann uaes lle vchel
 Nar llann yn llywel gan nep lluyt
 Garth bryngi bryn dewi digewilyt
 A thrallwg kynuyt ker y dolyt
 A llann dewi y erwys llogawd newyt
 A glasewm ae eglwys gyr glas unyt
 Gwyteluod aruchel nawd ny aehwyt
 Kreic vuruna dec yma tee ymynt
 Ae ystrad uynhid ae rydid ryt
 Rotes duw dofyt defnyt oe voli
 Dewi ar ureni uryt llewenyt
 Ragor mawr veh llawr rae lluosyt
 Penn argynw coned ered a bedyt
 A bod oe gylehyn kyleh y veyssyt
 Haelon a thiryon a thec drefyt
 A gwerin a gwinn a gwirodyt

A goruod gwared lliwed llonyt
 Llwyth daniel oruchel eu hefelyt
 Nyd oes yn cadw oes a moes a mynudyt
 Llwyth maryed mawretus eu merweryt
 Gwell pob vn duuu dewr noe gilyt
 A dewi an differ an diffyn uyt
 Ae wyrth an diffyrth rac pob diffyt
 A dewi an gweryd rac kryd keryt peclawd
 Y maes maestawd dytbrawd dybyt
 A dewi ae goruc gwr bieifyt
 Magna uab yn uyw ae uarw deudyt
 A dewi ryweled nny rihyt
 Ual kyfliw a heul hwyl ysplenhyt
 Yssid a dewi da gyweithlyt
 Wrth wann a chadarn a chadw y prydyt
 Ae itaw y mae mal y dedwyt
 Dedwytyon breui nny broyt
 O vedru canu coeth anrec y hael
 Kefaisy archafael kaffafy ostec
 O gyrchu breui breint ehedec
 Dym gorden yn llawen llawer gosteg
 Y voli dewi da gymraec ehofyn
 O vot bryd a bronno o brydest chwec
 O brydest dyllest duol yehwanec
 Y vreu i a dewi doeth gymraec
 Diogel y nawt yr neb ae kyreho
 Diogan y uro diogywec
 Rac creiryau dewi yd gryn groec
 Ae iwerton tiryon tir gwytelec
 O garawn gan yawn gan ehoc
 Hyd ar dywi auon uirein a thec
 Or llyndu lled vu lliid gyhydrec
 Hyd ar twrech teriyn tir a charrec
 Dothyw y dewi deheuparthec beir
 Y dial ual diweir dwyn y warthec
 Dothyw y dewi yn deheuec
 Gan borth duw porth dyn yn diatrec
 Dothyw y dewi diffreidyad tec
 Rys mawr mon wledie reodie rec
 Ry metylieisy hynn y honni rrtawl
 Y vrtas anvedrawl a vedyr roti
 Rwyd radcu bieu beirt iw voli
 A llen a llyureu a llenn bali
 Pan deuth o freine franc o erchi
 Yechyd rac clefyd rac elwyf delli
 Wynepclawr ditawr dim ni weli
 Pefychwys tremwys drwy uot dewi
 Merch brenhin dwyrein doeth y vreu
 A phryd a gweryd y gyd a hi
 Wrth glywed dahed tyghed dewi
 Ae vuchet wiryonet wirion ynni
 A el yn medrawd mynwent dewi
 Nyd a yn vffern bengwern boeni
 A pheulin a pheunyt yggorelwi
 Y geisyaw diffryd yd eerwi
 Ny allwys gwerin gwared iti
 Hyd ban y gwarawd gwirion dewi
 Ae adar ae haroy nyd arhoiynt wy neb
 namwyn dewi

Ar ef ae dytuc oll heb eu colli
 Yn vn ysgubawr vawr ar llawr llenwi
 Pan del ryuel a rwys fichti
 Ros eluyt pob kelwyt geilw dewi
 A gwrtheu a oruc gwerthuawr dewi
 Bu obeith canhweith kyn noe eni
 Danvoned itaw ditan perchi
 O nef dec adef adwyn westi
 Allawr dec ny eill dyn disgwyl arnei
 Ychwanec kyuoeth kreuyt peri
 Kredwelch a glywelch kedwelch dewi
 Yn yeh llaw a llu y byd gyd a chwi
 Ar uagyl eur y phenn ffowelch reedi
 Val rac tan tost yd wan tyst duw iti [peri
 Ae vreich ureisc ae vryn gwyn vchaf vchel
 Arllech dec dros waneac a thros weilgi
 Ae dytuc dybu duw wrth y throssi
 Ae nad bo nny uro breint a theithi
 Eithyr tri mwe yn amlwe oe amlenwi
 A uynn duw dybyt byth wy voli
 A uynno noted kyrech dewi
 Duw a volaf yr eiryoled ym

 Kany allafy dim heb duw trined

Dewi yn chag yn rann rwytded
 Ae yn yg dietig dewid wared
 Dewi mawr ar y mor mynych noted
 Ry gelwir ar y tir rac dy wrthred
 A gwestua y dewi gwestei roted
 Ar pob sant gormant geugant goned
 A dewi ae treitywys tros tydwd eluyt

 Ar seint sywedyt dedwyd dyghed

Ae y uynyw ethwyf eithaf dyued
 A theyrnet ethynt a theyrnged
 Ar uab nonn haeluronh hawt ogoned
 A dewi uab sant syndal duted
 Dewi mawr myniw mad y gweled
 Penn ar gynnan bedyt crefyt a chred
 Ny chronnes rotes radcu wallofyad

 Ruteur a dillad uad uerthideu

Ny cheffid gan naf nac oe eneu
 Ny chaffad gwrthep namwyn gwyrtheu
 Gwrthebed hyged y hygleu gertawr

 Gwyrthuawr briodawr briawd detfeu

Or daw llyghes drom drwm y geiryau
 Y geissyaw kymraw kymryd preityeu
 Rwg mynyw ar mor mawr a droeu
 A uyt ar eu llu wy lliw dyt goleu
 Collant ar llygeid ar eneidyeu
 Ny welant na lliant nac eu llogeu
 A chyghor a wnant a chennadeu
 Y hebrwg itaw ebrwyt dretheu
 Trydy pla wytyl aflwyt diheu
 Try dybut mynyw mynawc bieu
 Peufydwys trefnwys diffwys trefneu
 Yn amgant hotnant ormant orcu
 O anuot boia¹ bu diamheu
 Y doeth ef y uynyw syw synhwyreu [eu
 Keisswyd kythreulaeth gwaeth gweithred-

¹ Bora.— Ll. Coch.

Ny allwyd a yunwyd methlwyd wynteu
 Ellygwys gwraget eu gwrecysseu
 Rei gweinyon noethou aethau vateu
 Y gwerth eu gwrth warae gwyrth a oreu
 Kertassant gan wynt ar hynt agheu
 Edewis padric drwy die dagreu
 Lloncid llech llauar hygar hygleu
 Pan aeth y werton y wyrth ynteu
 Ac eigril raclaw draw dra thonneu
 A duw ae myunwys myniw y dewi

Kyn geni yn ri y enryueteu
 Pan pregethwys hael pregeth oreu
 Ual corn yd glywid gloyw y cirieu
 Kyn syrthei urwynen ar urynnen o nef
 Neuoet y gaden oe hanoteu
 Ny syrthei yr llawr uawr uilltiren
 Namyn ar dyn vrtawl vrthyt seinhyeu
 A dewi oet bennaf or pennactheu
 A duw yn gwybod y deuoden
 Ac ef oet velaf yr yn dechreu byd

A hefyd kertynt ygyd a ninheu
 Dewi differwys y eglwysseu
 Dichones rac gormes gormant greiryeu
 A phynnawn dewi ae phynnhonneu llawn
 Llauer vu radlawn frwythlawn frydeu
 Ac ol y uareh ae ol ynteu

Ys adwaen y maen y maent ell dev
 Yssid hynn ar vrynn gwynn golen vchel
 Gan ochel drygoet drygweithredu
 Mynogi a phereli a phareh beinkeu
 Yn eglwys a chymwys a chamwylleu
 Yssid gyfetaeh gan gyfeten
 A charu duw yn drech no phennaetheu
 Yssid gan vnbyn vnbareh dynyolaeth

Yssid vnbennaeth vnbeinnesen
 Yssid escob llary uch alloreu dewi
 Pym allawr breui breint yr seinhyeu
 Ac y uoli dewi dotlwyf yr deheu
 Boed doeth uon am elyw am gwrendeun
 Y gwr a volaf gwir ogonet
 Ny wnaeth na gwaeth na gwythlonet
 Namyn o bell dygymhell gwell gwiryonet
 A dygynnnull seint yuy senet
 Seint angaw a llydaw llu edryssset
 Seint loegyrrwys ae iwys a seint y goelet
 Saint manaw ar anaw ae ynyed
 A seinhyeu powys pobyl enryuet
 Seint iwerton a mon a seint gwynet
 Seint dyfseint a cheint a chynnatled
 A seint brycheinyawe bro liywret
 A seinhyeu maelenyt elnyt uannet
 A seinhyeu present worment turet
 Dy buant y gyd yn vn orsset
 Y ureui ar dewi da y vuchet
 Y gymryd dewi dy gymrodet
 Yn bennaf yn decaff or teyrnet
 Or digonsam ny gam o gymaret
 Kyuodwn archwn arch diomet
 Drwy eiryoled dewi a duw a net

Gwae anad gwennwlad gwedy masswet
 Drwy eiryolet meir man radlonet
 A milagel mawr yn pob aruet
 Dychyferuytwn ny lu am y laryet
 Dychyferuytwn ninheu am drugaret

EGLYNYON

A GANT GWILYM RYUEL E DAUPT VAB YWEIN.
 HANPYCH well dauyt dawn gaffael fal turn
 Teynged or israel
 O duw deon archauael
 Ac o dyn hawl erwyn hael
 Hael vt cletyfrut elod ueith nam gwrthod
 Mawr wrthyd vgg gobeith
 Anaw dreullyaw drin vosbeith
 Enw bell hanpych gwell ganhweith
 Cannhweith mal vn weith enw bell o hanawd
 Heneuyt bro hirycell
 Hanbwyllais geimes gymell
 Hanbwyll o hanaf hanbych gwell
 Hanbych gwell dauyt &c.

EGLYNYON DADOLWCH

A GANT GWILYM RYUEL E DAUPT VAB EWEIN.
 DAUPT uab ywein bwyf vn nryd a thi
 Yth dewruawr anwylyd
 Cas cart kertoryon venwyd
 On trydar trydyt hael byd
 Dy vyd wrth dy vryd vranhes oborthyant
 Wyd berthdud oddiwes
 Dawn kyflawn kywlad ormes
 Dauyt duw yttu ae rotes
 Rotes duw dri dawn y drin wychyd naf
 Nerth erewllf ywr trydyt
 Doethineb sselyf yssyt
 A phryd adaf ar dauyt
 Nyd gnawd yt dauyt nad ei bryd am vut
 Yn votlawn y genuhyd
 Gnawd ytt dreic dragon wynnuyd
 Dygant rutaw am gant ryd
 Ryuet eithyr gwynet gwenwyngawt kywlad
 Kyn kyflechwyf rynnawt
 Uym nyw am uy llyw nym llawt
 Uymryd nyd huuryd hyd hawt
 Hawt y bawb a thi yth wyneb am vut
 Ymueitiaw am attep
 Yth arnod ossod ossep
 Yth aruen nyth arueit nep
 Neb ny oruc duw wrhyd benlli gawr
 Bannllef beirt yth uoli
 Trin elyn trane arglwyti
 Treul metgym teyrn val ti
 Tidi o mynny ym einyoes arglwyti
 Erglyw vi yth gynnoes

Hebawe bryn brenhin eiryoes
 Hebu ym hebod nid oes
 Nyd oes ym dauyt dawn oruod ar bawb
 Arbennigawwl hebod
 Cadyr rwyf cadarn glwyf glybod
 Can llonyt byw vn dyt bod
 Can uod yn wirion wrhyd liwlyt hir
 Y archaf ytt dauyt
 Dygen vt llaweu llawryt
 Dygant dreic py gerennhyt
 Kerennhyt herwyt or ua (er na) heteis val
 Ar vreyenhin kemeis
 Y harchaf llary naf lledneis
 Llyw gwryaf trin eithaf treis
 Treis dwyn glyw asswyn glew essayng oual
 Ofyneic maelgynig
 Mab ywein coeluein coeling
 Mawrad gwallouyad gwellyg
 Gwell gennhyf amaf ernyw elyn lloegyr
 Wallofyad eur melyu
 Noth nar uawret gar ganlyn
 Bar y ssy ar y daear o dyn
 Dyn wyt galon rwyd golen y deruyn
 Nyd arueit nep y teu
 Duw ath wnaeth or pennaetheu
 Yn orofyn pawb yn oreu
 Goreu vn goreu gerennyt y dyn
 Yr honn duw tragwyty
 A goreu eil gerennyt
 Wedyn ronh duw ronh dauyt

HYWEL VAB YWEIN A GANT
YR AWDYL HONN.

KARAFY gaer wennglaer o du gwenylan
 Mynyd gar gwylded gweled gwylan
 Ydgarwny vnyed kenym kared yn rwy
 Ry citun ouwy y ar veingann
 Y edrych uy chwaer chwethin egwan
 Y adrawt caru can doeth ym ran
 Y edryt uy lleduryd ae llet ourwy
 Y edryt liwy lliw tonn dylann
 Llifant oe chyfoeth a doeth atann
 Lliw eiry llathyr oeruel ar vehel uann
 Rae ual ym eotidy yn llys ogyruann
 Chweris oe hadaw hi adodod kynrann
 Ethyw am eneidy athwyf yn wann
 Neud athwyf o nwyf yn eil garwy hir
 Y wenn am llutir yn llys ogyruann

HYWEL AB YWEIN AE CANT
YR AWDWL HON.

CARAFY gaer ualehweith or gyulehi
 Yny bylech a balchlun vy hun yndi

Enwawe drafferthawe a dreit iddi
 Anwar don lauar lenawr wrthi
 Dewisle lywy loyw gydteithi
 Glaer gloew y dwyre o du gweilgi
 Ar wreic a lewyeh ar eleni
 Ulwyddyn yn ynyal aruon yn eryri
 Ny dirper pebyll ny sssyll pali
 Nep a rwy garwy yn uwy noti
 Pei chwaerei y but yr barddoni
 Nebawd nossweith y byddwn nessaf iddi

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

ASSWSISWNY heddiw uareh gloywliw glas
 A threiddiaw arnat geinwlat gynlas
 Y haeddu daddyl ueith kyn lleith leas
 Gan hwn arlludyaw hoen arlludyas
 Ae ym bei arwyd yr ym was etnye
 E lliw oed debye gwenye gwynlas
 Hiraythawe vyg kof yg kyweithas
 Hoet yrddi a mi genti yn gas
 Kyt gwnelwyf ar ddyd vrdd o uolyant
 Nym gwna poen rwydyant bodyant
 ba dras
 Tonn a gallonn honn oet a gavas
 Yr twf mein rein rwdenr wanas
 Nyt ydyw heddyw nyd hu adas vym porth
 Yn ymyn yd oed vym perthynas
 Or a vn mab duw o deyrnas nef
 Kyn addef goddef gwae ui nam llas

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

PAN vei lawen vrein pan vrysyey waed
 Pan wyar waryei
 Pan ryuel pan rudit e thei
 Pan rudlan pan rudlys losgei
 Pan rudam rudflam flemychei hyt nef
 Yn addef ny noddei
 Hawd gwelet goleulose arnei
 O gaer wenn geir emyl menci
 Treghissant trydydyd o uei trychanllog
 Yn llyghes vordei
 A deckant kyman ae kilyei
 Kyuaryf heb vn varyf ar venei

HYWEL AB YWEIN AE CANT.

PVM veher vehet pan achubet freinc
 Pann faraon foet
 Pan vu yryf am gyryf am galet

Pan vei aryf am varyf a wryret
 Yng goet gorynwy yng gordibet lloegyrr
 A llygru y threfet
 Llaw ar groes llu a dygrysset
 A llad a lliwet a gwaetlet y lauyn
 A gwaetliw ar giwet
 A gwaetlenn am venn a vannet
 A gwaetlan a gram yn greulet

HYWEL VAB YWEIN AE CANT.

Vyn dewisy riem virein veindee
 Hirwen yny llenn lliw ehoe
 Am dewis synhwyr synhyaw ar wreieyeit
 Bau dyweid o ureit weteit wouec
 Am dewis gydran gyhyd rec a bun
 A bod yn gyurin au rin am rec
 Dewis yw gennyfy hartliw gwanec
 Y doeth yth gyuoeth dy goeth gymraec
 Dewis gennyfy di beth yw gennyf ty ui
 Beth a dewi di dec y gostec
 Dewisseisy vun ual nad attrec gennyf
 Yawn yw dewissaw dewistyn dec

GORHOFET

HYWEL VAB YWEIN E HUN AE CANT.

TONN wenn orewyn a orwlych bet
 Gwytua ruuawn bebyr benn teyrnet
 Caraf trachas lloegyrr lleudir goglet hetiw
 Ac yn amgant y lliw lliaws callet
 Caraf am rotes rybuced met
 Myn y dyhaet myr meith gywryssset
 Caraf y theilu ae thew anhet yndi
 Ac wrth uot y ri rwsaw dyhet
 Caraf y morfa ae mynytet
 Ae chaer ger y choed ae ehein diret
 Ae dolyt ae dwuyr ae dyffrynnet
 Ae gwylein gwynnyon ae gwypm wraget
 Caraf y milwyr ae meirh hywet
 Ae choed ae chedyrn ae chyannet
 Caraf y meusyt ae man veillyon arnaw
 Myn yd ganas faw fyryf oruolet
 Caraf y brooet breint hywret
 Ae diffeith mawrueith ae marannet
 Wy a un mab duw mawr a ryuet
 Mor yw eilon mygyr meint y reuet
 Gwneuthum a gwrth gwaew gweith ar
 derchet
 Y rwg glyw powys a glwys wynet
 Ac y ar welw gann gynnif rysset
 Gorpwyf ollygdawd o alltudet
 Ny dalyaf diheu yny del ymplaid

Breutwyd ae dyweid a duw ae met
 Tonn wenn orewyn a orwlych bet
 Tonn wenn orewyn wechyr wrth dreuyt
 Gyfliw ac arien awr yd gynnit
 Caraf y morua y meiryonnyt
 Men yn bu vreich wenn yn obennyt
 Caraf yr eaws ar wryaws wyt
 Yg kymer den dyfyr dyffrynt iolyt
 Arglwyt nef a llawr gwawr gwyndodyt
 Mor bell o geri gaer lliwelyt
 Esgynneis ar velyu o vaelenynt
 Hyd yn hir reged rwg nos ymy a dyt
 Gorpwyf kyn bwyf bet butei newyt
 Tir tegygyl teccaf yny eluyt
 Ked bwyf karyadawe kerted ouyt
 Gobwylled uy nuwy uy nihenyt
 Tonn wenn orewyn wechyr wrth dreuyt
 Cyuarchaf yr dewin gwertheuin
 Gwerthuawr wrth y uod yn vrenhin
 Kyssylltu canu kyssuim
 Kert uolyant ual y cant mertin
 Yr gwraget ae met uy martrin mor hir
 Hwyr wetawe ynt am rin
 Pennaf oll yn y gollawin
 O byrth caer hyd borth ysgewin
 Vn ywr vun a uyt kyssuim uolyant
 Gwennliant lliw hafin
 Eil ywr llall or pall pell uy min y wrthi
 Y am orthorch eurin
 Gweiryul dec uy rec uy rin ny geueis
 Ny ganas neb om llin
 Yr uy llaf y a llafieu deuin
 Rym gwalaeth y gwreic brawdaueth bren-
 hin
 A gwladus wetus wyl ucin vab wreic
 Gouyneic y gwerin
 A chenaef ucheneid gyfrin
 Mi ae mawl a melyn eithin
 Moch gwelwyf am nwyf yn etein y wrthaw
 Ac yn llaw uy llain
 Lleucu glaer uy chwaer yn chwerrhin
 Ac ny chwart y gwr hi rac gortin
 Gortin mawr am dawr am daerhawd
 A hiraeth y ssywaeth yssy nawd
 Am nest dec am debic afallulawd
 Am berweur beruet uymhechawd
 Am enerys wryr ny warawd ym hoen
 Ny orpo hi diweirdawd
 Am hunyt defuyt hyd dytbrawd
 Am hawis uy newis deauawd
 Keueisy vun duun diwyrnawd
 Keueis dwy handid mwy eu molawd
 Keueis deir a phedeir a ffawd
 Keueis bymp o rei gwympe eu gwyngnawd
 Keueis chwech heb odech pechawd
 Gwenglaer vch gwenglaer yt ym daerhawd
 Keueisy seith ac ef gweith gordygnawd
 Keueisy wyth yn hal pwyth peth or wawd
 Ys da deint rac tauawd [yr geint

AWDYL

A GANT HYWEL VAB EWEIN.

KARAFY amsser haf amssathyr gorwynt
 Gorawenus glyw rac glew Arglwynt
 Gorewynawc tonn tyuhegyl ebrwynt
 Gorwisgwys auall arall arwynt
 Gorwenn uy ysgwyd ar uy ysgwynt y dreis
 Kereis ny gefeis gefeiawyt
 Keeidwen hirwen hwyrwann ogwynt
 Kyfeiliw gwenn wawr yn awr echwynt
 Klaer wanllun wennlletyf wynlliw kywynt

Wrth gamu brwynen breit na dygwyt
 Bechannigen wenn wann y gogwynt
 Bychan y mae hyn no dyn degmlwynt
 Mabineit luncyit lawn gweteitwynt
 Mabdyse oet iti roti yn rwynt
 Mabwreic mwy yd feic fennedic rwynt ar
 wen
 No pharabyl oe phenn aghymhenrwynt
 Petestric iolyt am byt y eilwynt
 Pa hyd yth yolaf saf rac dy swynt
 Adwyfy yn amuedret o ynvydrwynt caru
 Nym ceryt yessu y cyfarwynt

CANUAU LLYWARCH AB LLYWELYN, SEV
PRYDYDD Y MOCH.

CANU

A GANT PRYDYT Y MOCH Y DAUFT M. YWEIN.

KYUARCHAF duw naf neuawl dad keli
 Keluytyd heb afiad
 Y uilwr arwr arwein vad
 Y voli ked westi wastad
 Y uilwyr eryr aryf gwennwlad a gwaed
 A gwytgwn ysborthyad
 A dauyt lawryd lawr gyrchyad
 Y deuaud eirthyaw detyf neirthyad
 Priodawr pennwaet pan gaffad ut ner
 O nerth duw ae cread
 Prif deyrn kedyrn kydwet rad
 Preityei bawb y bob digarad
 Pendenic fraw aber frawt cad
 Prydein hydyr hudoet ymduad
 Heb reith heb gyfreith heb gyfrad a gwan
 Na gwein keleurad
 Heb ysgor hygor hygarad
 Heb ysgar ysgwyd ae aghad
 Heb ysgarant blant yd blygyad kymry
 Oet kymrwyn y delwad
 Pan doues peir trachwres trochyad
 Par trwy var trwy uyrnt ysgwytyad
 Por eissor aessawr weiniuyad
 Pan raedaw bu faw bu fysgyad
 Penn brynn keredic nyd karyad ae duc
 Yn deyrn pymthegwlad
 Namyn gwaew yn gwan oe aghad
 A llafyn coch yn llaw gynnyfyad
 A brwyscaw a briaw bragad
 A brwysglet a breisc lat trwm yad
 A bytinawr gwrt gortyfyad kynnnygyn
 Yn kynnif ar ysdrad
 Kedwitt duw an kedwis heb wad
 Kadyr hetwch lytyr am winllad
 Kad wyllon dauyt da gyrchyad
 Ked wallaw cad wallawn amhad

Ked orllwynt arglwynt argleidrad kymru
 Kymreiscloed dyrchauad
 Y anaw a daw a dyfnad
 Y anant y eni bu mad
 Y eur rut yn rot oe geinyad
 Ae emys ae amryw dillad
 Y bali porffor parth nad a wyrthya
 Ae werthuawr ysgarlad
 Ef oreu rieu ry gread
 Vt edmyc traws ryuyc treissyad
 Ef yn wyl yn olud rotyad
 Ef yn daer yn aer yn anllad
 Ef vlawt kyfrieu ef vleitad yn dygyn
 Ef kynnnygyn kynnnyad
 Ef ysgrud ef drud ef drussyad
 Ef doethaf ef doethuawr ygnad
 Ef goreu a vu o vab tad
 A mab gwreic gwrygwys y pwyllad
 Pwyllaf a ganaf a genwch veirtyon
 Y vawrdawn a geffwch
 Kert dauyt kein rebyt kenwch
 Kor eissor hyfor kyfetwch
 Kart wahart a wahan volwch
 Ar dreicyeu dragon amdistrwch
 Kabyl arnaw ut fraw a frouwch nyd oes
 Nyd assw y gwelwch
 Ef digawn dyhet a hetwch
 Ef dwyre dewrueirt uireinwch
 Ef dyrran dyt kalan cadrwch
 Ked circhyon yr kedawl erchwch
 Ef dyryt heityt a heitwch anaw
 Ef anant kyuolwch
 Ef goreu aereu arafwch
 Ef gorfu goruawr y clywch
 Ef goruc am geryc mor llwch
 Am vuarth caduan cad arwch [anet
 Ef gwnaeth tu pentraeth penn trwch cal.
 Gal ac ef na cherwch

Gwyr yn digyn yn dygyrrydweh
 Gwerin ner yn aerlawelweh
 Gwar hywel hoewal kyuetweh
 Gwrt yn llat a llafyn deu awweh
 Gwyr hoetylwydyr gwr hydyr yn y lweh
 Kyn uoe vavr attregweh [ae var
 Teyrnet prydein pryderweh
 Rac teyrn gwynet yd gwynweh
 Teyrullaw uy llyw ryddygweh
 Teyrllw teyrnllid geunweh
 Teyrnged heb rif hebrygweh oe lys
 Y weh llessaf os gwneweh
 Rac talu y agheu telweh
 Rac talarw cadeu cwt uytweh
 Rac diuei deyrn diuenweh
 Rac dauyt aweh kilyt kilyweh
 Ef uawrilyw mawrllid mallolweh
 Chwi vavr wyr y vavr wr gwystlweh
 Ef a daw y dwyn yr einweh
 Ef ae dwe ac nyw diolweh
 Chwi raedaw y gyd ny gedweh yn rwyd
 Na rydewr ynyalweh
 Ef y uaes y uaws gadarnweh
 Chwi y goed y gad nwy beitweh
 Ef y vrynn y vreinyawe kyrweh
 Chwi y bant diuant dyrydweh
 Ef aer dych aweh kyreh nys kyrehweh hyd
 Chwi oe fawd yd foweh [urawd
 Gnawd oe law lawrfeirt gyuradweh
 Gwan o aer a gwin o evrvlweh
 Gwaew a llafn yn llat yn deutweh
 Gwae ae cawt nyw dylut dadolweh
 Dadolweh teyrn tarw catve pryduawr
 Gwyr prydein rwy gorue
 O vro echeifyeint vehelgrue
 Hyd wynn urynn llundein lle elod lue
 O Pennwaet dyfneint dim nyd fve
 Hyd pentir gafran yd gysrdue
 Alaeth y pennaeth ar bob engiryawl
 O hir wawl hir adue
 Ef wrawl oe orofyn rwy due
 Hyn nyd feith yn faeth pob sarrue
 Gwr goruawr gorflwg pan amue
 Gwyr gystwy gwert gastell y rue
 Ef gwnaeth yn erthyst byst bochglue
 A glyw briw branes dy orllue
 Ef ae gwna nym gwnel gorehyflue
 Y wytgwn eu bod or wytgrue
 Ef goreu rieu hyd y rudyce heul
 Hwyl diruawr diffeithue
 Meith y ry yr hynn nym adue
 Meirch breischir veh brasgeirch haflue
 Mwth myggann hir llam haerllue
 Na bwynt gynt na rywynt veh ryd nue
 Mab ywein gyfwyrein gadue
 Mad ganed mad uam ae hymdue
 Dauyt hael y haual nyd fue
 Dyn nys gwyr a duw nys gorue
 Mam wyr ae colles kyllestrieyawl wisce

Ae osget gorphorawl
 O chwanta eua efnysh hawl
 Y assen bu assw kythrawl o urysh
 Amryuys amryuawl
 An hendad handym agheuawl
 Dybu yr gwared gwr detuawl
 Grist yg knawd an brawd bu breinyawl
 Mab an tad an tud rwyf hollawl
 Ae an teid ac an tad dwywawl
 Y gwr a orue wrawl deyrnllin
 Breychin bron gedawl
 Breisce dauyt o deuwawl yth yawl
 Brenhinet vrt vouhet vrtawl
 Bre ganre geinrad ganhwynawl
 Bro gynnyt ar gymygyrn breuawl
 Meith oth rad heb reid eu heiryawl
 Mythyon ueirch fwyr tyweirch fortawl
 Mur gwerin goreu bedytywawl
 Milueirt hynt mwyn mawrwynt meiryawl
 Meu ofyneic dreic dragonawl prydein
 Prif deyrn canhwynawl
 Wrth uyn duw na vyn uy nitawl
 Ae wrthyd orthywys greidyawl
 Uy reen am rotes heb daw
 Rwyf myrtoet mawrdawn ysprydawl
 Nam dod ut mandoet ym mantawl ac eur
 Ae emys hyganawl
 Ti deyrn derrywn butugawl
 Mi brydyt brydest amnyanawl
 Ti wron oreu eneidyawl
 Mi digart dy vawrvart ath uawl
 Ti aerwr arwr arwynyawwl fossawd
 Mi ath wawd ath watawl
 Ti eryr ongyr angertawl
 Teu yth lys lestri eurinawl
 Teu vvg kert angert engiryawl
 Meu dud ior ath cor ath canmawl
 Boed tud ben rieu bot neuawl douyt
 Balch dauyt da uydawl
 Boed agored pyrth pedyr a phawl
 Yth erbyn arbennic dynyawwl
 Bych gwr het yn hawturyd ar sawl
 A geif tud an tad ysprydawl

BYGWTH DAUYT.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

KALAN hyturef tymp dyt yn edwi
 Calaf gan loer nann llwrw uenegi
 Kyntwryf yn ebyr llyr yn llenwi
 Kyngyd gaefawr hwyluawr heli
 Keluytodeu reen rannwyd a mi
 Megys na rannwyd am rieni
 Kychwetyl am dothyw am dwythualeh ri
 Kywythyawu am dawn om dielwi
 A gwert nyt adwyn agwedi uyg kert

Agarw y angert engyr a hi
 Anmynetus vum vyr kadeithi
 Euwawe orthywys om gorthewi
 Nyd adawaf hael o hil beli
 Na bwyf bwyll sarrue o bell sorri
 Gwn yny ganwyf gwenwynie ui
 Gwyth wastaawd tarawd nas tyf eli
 Gwythlawn yw vyn dawn yn diuysgi
 Gwaethyluann yg kyman yg kymelri
 Gollycha dy uar ueirton westi
 Gollachar y nar o vartoni
 Gwyl dauyt lawryt lawr orthorri cad
 Cedaw ar ogel uy ysperi
 Gwyllon teyrnon tud amnoti
 Golluthon dragon dreic eryri
 Gollwein deyrn gwella ui
 Gwellygyaw uyg kert yw uyg koti
 Gwell ytt wyf hael rwyf no riuedi meirch

Marehogwyr hyd bell ar dy deithi
 Gwell wytt vn edmye treissye nor tri
 Mordaf nut rydereh yn detyf roti
 Gwellynyawe deyrn gedeyrn gosci
 Gwallaw ym anaw enw dy uoli
 Gwallouyad eur rad rodri essillyt
 A syl dy uy mody ym euelli
 Nam gyrr y wrthyd nam gwrthod ui
 Nam gad ar gychwyn dytyn dewi
 Gwyn deyrn prydein prawf vy llochi
 Ath eur rut ath vut ath ynnogi
 Gwynnygawd dy glod hynod honni
 O angert am kert am kymelri
 Gweleis ueirt yn grye nyd egrygi
 Gal vlawt yn adrawt dy wrhydri
 Keneis dy volyant val nas ry ganant

Milwr pedrydant pedrydawe ri
 Gogwyr doethyon dwfyn nad ofyn tlodi
 Doethgert lawr werthuawr yt wyf wrthi
 Gogwn duw pyffwn y proffwydi
 Nad adve oe dawn y daeoni
 Gogwybyt dauyt detyf clifri
 Na ryweilyt ny rwyoli
 O chygein hael vt hwyl ym ynni
 A chygor angor ym agori
 Ny byt keladwy uod kaledi
 Y men ym chwrrwer yr chwant kronni
 Teyrnauab ywein teyrnet aergrein
 Teyrnas uirein varan benlli
 Na gwna eyrw gwyrdiogi
 Am dadyt ut trwyhatyl yn detyf troi
 Na orsag dy lenn dy les wyf i
 Na orssaf ar naf yr neb ynni
 Nam arwerth yr eur y arglwyti ereill
 Nym arwar arall yr uym perchi
 Dym gweta vrtas dym gwadawl hi
 Megys y dewrwr y dywedi
 Dydotyw y dyt dauyt dyuynfri
 Detyf hael ym kassael neu ym colli
 Dydel kyn ryuel y rott a mi
 Engyl tagneuet tane heb drengi

Am bo vt kedawl kyduod a thi
 Ath no hwyr hatlet a hir hoetli

KYUARCH GWELL DAUYT.

PRYDYT Y MOCH AE CANT.

HANBYCH well dauyt handid o deuawd
 Gogyuarch teyrn gogwyr teyrnart
 Gogyfurt torment gogyfyaw toruort
 Gogawn teyrneurt gogawn teyrnuro
 Termud torment terrwyn deyrn
 Eryres ormes eryron dyrrua
 Eyr teyrnon yr yn deyrngein
 Eyr dreic ormant arduyant prif ueirt
 Eurdwn prydyton arwynawl pryduar
 Ar wyneb prydein

Hud wytt yth edryt hud wyf yth eduryd
 Hydyrueirt oth edrych hud ynt yth adrawt
 Eiryoed dy ang ear aerawd dyt angkeu
 Eurawe dy aghad eirynt ym anghen
 Teyrnllu teyrnet teyrnllaw teyrnllin
 Teyrnllwy teyrnas teruyse torment
 Teruyn tir gadw terrwyn
 Teyrn ar gedym eur gedawl dauyt
 O dewawd angertawl
 Rwym kynnygyn kynnogyn ditawl
 Rwyf prydein prydyt ath vawl

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y RŌDRI VAB YWEIN.

ANTYRRON daear antyrton
 Ampryfleu donyeu dynadon
 Amryw uyd lle beynt urodoryon
 Vu cain ae afael wirion
 Ny bu bryd eisyeu absalon
 Nae alexander na iason
 Bu kedym or tri trinheion
 Treul efrei afyrdwl groegyon
 Erewllf a samswn seirff galon
 Ae eehdor gadarn gad wyllon
 Doeth vu or trioeth teir canon
 Teir colofyn y keluytodyon
 Marewllf a chadw gadyr swysson
 A selyl benn sywedtyon
 Rannws duw dewd donyon angkymwys
 Angkymhes veibyon
 Ran y bawb o bobyl yadon
 Rei yn drud eraill yn doethyon
 Kei tra llwfyrr tra llauar eu son
 Ae ereill taerlew termudyon
 Rei digart yn hart yn haelon
 Mwy no rwy o rei kybytyon

Ym om dawn om daw kyflawdon
 Am olud terrud teyrnon
 Vyn tauawd yn vrawd ar vrython
 O vor ut hyd vor iwerton
 Mi ym detyf wyf dianrysson
 Or prif neirt ym prif gyfeillyon
 Neum roted gweled golygon
 Tro orid trwy wyr a gweissyon
 Gweleis uirt o neirt yn osson
 Yn moli rodri rwyf dragon
 Wynt kenynt nas kelynt pa hon
 Keblynt or kwbyl an defon
 Ef yn vavr yn llawr yn llyryon angert
 Yn angut y rotyon
 Ef yn wyl yn olud amon
 Ef diwyl diwyll gweidyaton
 Ef oren rieu nyd ron y gyma
 Ef kynnif tud uoryon
 Ef bu ryt or rwyf gorchordod
 O angant llys dygant uab don
 Ef a vo gan vot egylyon
 Yn naw grat yn dewret gwiryon
 Ef ym myd ym mawruryd ym mon
 Yg kemeis yg kynaws deon
 Hil ywein prydein praf wron
 Hil rodri yn helw rodolyon
 Yn eryr prifwyr priodoryon clod
 Yn cludaw anoethyon
 Yn eurdud terrwyndrud tirion
 Yn eurdwr yn eurdorehogyon
 Yn eurdoryf kyntoryf kynreion
 Yn eurgoryf yn toryf antyrron
 Antyrron daear antyrron

ARWYREIN RODRI VAB YWEIN

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDWYREAF hacl o hwyl aches kyrt
 Nyd kartwawd agkyfres
 Yrdang nad plygyad plymnwyd bres
 Ardwyad gorwlad a gornes
 Aryfle ysgwyd eur yn arnes kynnygin
 Yn kynnif ry dodes
 Ar ysgwyt didrangwyt didres
 Aryal hy ny fy ny foes
 Ny chwsg y gywlad ny chyscoges glew
 Glyw prydein rwy proues
 Nyd kynna itaw eidol nes
 Noc Arthur eirth dragon wallies
 Nyd kynnwys y lu nyd kynnhes y lid
 Y lochi nyd affes
 Nyd ef rif kynnif kyuynnes
 Ny wtant cwt ant rwy cotes
 Yn dyrlid molyant mal yt es
 Yn moli milwr uarannes
 Ef yn atdeb ny dywaes nac

Nac vehel na hanes
 Ef milwr ar vilwyr didres
 Ae uilyoet kyhoet kyuaeres
 Ker aber congwy kynnognes dwy dreic
 Deu dragon yn ygres
 Deu drenud am dud ae dodes
 Dwy uytin orllin orllawes
 Deu deyrn deriwyn didorres yn llid
 Llu daear ae hoffes
 Vn ar dir ar doruoet ry dres
 Yn arnon yn arwar trachwres
 Ae arall mynawe y mynwes mawrvor
 Ymawr uar agkymbes
 Yn esguraw hawl hawt adnes
 Yn esgar y bawb am beues
 Yn ysewthyr trydar yn ysgwn darpar
 Yn llachar nyn lloches
 Ar draethell ny draethwyd neges
 Mor orlwg gyulwg gyuaeres
 Ar honn rodri mon mwyn claeawres
 Heul—hael dauyt ae rotes
 Duc eil ruthyr troch aruthyr trachwres
 Tir lleyn yr llithyaw branhes
 Tu goror halluor holles ysgwytawr
 Ar ysgwydeu gwyngnes
 Dy gyuarth pob parth ef porthes
 Dee am vn ef dygyuoryes
 Deu cann waew terrwyn torres bar dygrwn
 Pan ysgwn esgores
 Kyn ysgar llew llachar lluchwres
 Ae alon ae al angkynhes
 Kynnifyeid bleinyeid bleidyeu armes cad
 Bleityeu coed ae llewes
 Kynna hwn neus gwn nas gweles
 Dyn y myw or meint ry ganhes
 Cart arnaw vt fraw frawt odiwes clod
 Bei clywed oet eres
 Mor wrawl y hawl pan holes
 Mor gadarn yd geidw hyd reges
 Mab ywein prydein priodes gwendud
 Gwyn deyrn eryres
 Mad gogant molyant rwy moles
 Mal mertin ym marteir kyffes
 Milueirt mawrurydic ryd auones duw
 Dyn ym nyd ae gwares
 Rodri mawr rwy m llawr rym lloues
 A ryt but y bawb y gymhes
 Cafaf cor mawrnaf mawrneth aches llydw
 Handid lled uym muches
 Cafant uirt o veirtyon eu lles
 O voli rodri ryodes

ARWYREIN RODRI VAB YWEIN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDWYREAF naf vt neirthyeid prydein
 Prif deyrn kynnifyeid

Aerdoryf goryf gwr't derrwyn y neid
 Y gynnif ar gynygyn trecheid
 Ardwy cad argrad eurgreid teyrneit
 Teyrngert ordyfnoid
 Llew trylew trylef y geineyid
 Llwrw beirt byd esbyd esportheyid
 Llaw rodri gwr't ri gwrth amygeid gwlad
 A gwr gwlyt wrth eircheyid
 Llary ysbar ysbenyt y neid
 Llew wrth aer a llwfyf wrth eircheyid
 Llaw didawl gwrawl gwr ny dyweid nac
 Uy neges yw synhveyid
 Yn eryr ar llawr wyr lleiteyid
 Yn adon medwon met kynteid
 Yn ardwy beirt dwfyn dyfnoid y alaf
 Y elyff ueirch canneid
 Yn erchlyfyn yn erchliw gleissyid
 Yn eruawr froenuawr friw eureid
 Ym pob lliw keinwiv can ruygeid dyn
 Yn velyn yn voloid
 Ef ae ryt yn rwyf eruyneyid
 Ef ryw'r ryweryd digreid
 Ef gogel gogan gymhwyllyeid
 Ef gogawn glyw kamawn keimhveyid
 Ef gogwyt galon geleuruteyid aer
 Y ornod y yspeid
 Ef dreissyc ny blyc y blygneid
 Ef dreissyad ac wynteu dreissyid
 Ef gyrchyad ragor wy gychyid rac kwys
 Wy loegrwys lofruteyid
 Ef ysgydw am ysgor y deid
 Ysgwydawl llethriduawr llathreid
 Ef eryr prydein priawd wy gwrthau gwrth-
 Pan oruc keili keluuteyid daear [rycheyid
 Dynyadon edeifneyid
 Ef goreu vn gwron ym pleid
 Kymry vawr kymrwy gynyreheid
 Ef mwyhaf y met adrotyeid
 Ef haelaf ef teccaf teleid
 Ef medrws modur henuryeid
 Mal medru modrydaf ar heid
 Yn wyaf balchaf bwlch liueid lafynawr
 Yn wryawr ordyfnoid
 Yn gymynher ner nerth pob reid
 Yn gymhen yn gymhan ygneid
 Y gwnaeth duw deifnyawc ar honneid
 Rodri hacl ac hafal ny gwneid
 O dwfyr ac awyr ac eneid a phrit
 A frawtus tan ny pheid

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RODRI.

HAEL rodri ryodres odneint
 Hawl gretuawl tra gwawl tra gwyneint
 Hanbych well o duw diechweint deyrn
 Teyrnet westiueint

O wynet yn het yn hartureint
 O Bowys o beues dyfneint
 O ynys brydein briawd ureint
 Ae their rac ynys rec hofeint
 Teyrnas yth law lid gereint nyd chwith
 Yr chwydad esgereint
 Nyd bath llath yn llaw ysgereint
 Ny byt byth bydawl y gymeint
 A thrugar kertgar cad wytheint
 Ath roto creadwyr kyrrueyieint
 Ath lwyto mawruro a mawrueint
 Athro ked bych kydurawd a seint

EGLYNYON

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RUFFUT M.
 LLYWELYN.

GRAESSAW anaw angut ym prydein
 Ym pryduawr dadanhut
 Engiryawl arwynyawl ut
 Angertawl gretuawl gruffut
 Gruffut gryd lofrut a lawurydet dygyn
 Y dugost bobyl wynet
 Bar gwana'r y gwin ae met
 Ae gwyr goruych or diwet
 Diwet wyr eryr ar gymry hu bych
 Hu byt bawb ae dily
 Wrth duw yt yofaf hynny
 Wertheuin vreyenhin vry
 Breise deyrn kedeyrn cad ognaw llawhir
 Gan llewenyt wrthaw
 Metwl pawb porth uyt itaw
 Metyant y grissyant graessaw

EGLYN.

NYD yr da y hwlfa hen
 Namyn yr maws ym y hun
 Y molafy vletyn vleit trin
 Haelwas hwywys yg garthan

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RUFFUT M.
 LLYWELYN.

ARDWYREAF dreic dragon nenn prydein
 Llawer bart pryduawr yny oben
 Ardwyad cancad kyn ked oc benn
 Ys kynt no rywynt uch rut wybren
 Yr kertgar ysgar ysgarlad lenn
 Ys gwyr vwirw yn uierien
 Ys gwybuam gam an ganhunben
 Gwrth herw dyt osswyt oes o yaen

Dillyngws keli ual kwlwm dolen
 En carehar anwar amhar am penn
 Ny bu haws udut ual trablut trem
 Noc anhawt gwahawt gwynt yg gwden
 Neu wtam nad cam kynnyd yn benn
 Mab llywelyn hael hylwyt berchen
 Ar wyneb prydein prif eluyten
 Eyrer huysgwr hyd ysgoen
 Aer orun ual run rut y onnen
 Eyrer teyrnet y wynet wenn

BYGWTH GRUFFUT VAB KYNAN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.

ARDALY nef ardunya fyn dliid
 Arglywt duw yn dyn yth enid
 Erglyw ui am vuner ossid
 Yg canyad oth rad oth ry did
 Na dos hael yn helw dy dwydid
 Y wrthif na mi y wrthid
 Am parabyll oth dawn ym perid
 Parhawl o nebawd y nid y hael glew
 Y glodnawr lu bid
 Y gybyt y gabyl ae ouid
 Rac beieu rieu yny rennid but
 Dy rybat ruffut a rybuehid
 A thitheu aryf kaden kydlid
 A thregar kertgar kyuyrdelid
 Ytt heu vvg ceat nae ef uid
 Mal heu rac moch meryerid
 Ae ystyr brif vbenn mor brid
 Eur auya os ef ny erchid
 Ny ystyr llythwyr uy llethrid ym kert
 Gyrr di yr eart y wrthid
 Ae onys gyrry di gyrraf wrid
 Yth deurt ath dewrwarth ganlid
 A glywo dy wyr wy erlid
 Ath orwyr ym llanwyr ym llid
 A hwde dewis or rydid
 Cabyl neu glod om dyuod dybid
 Dym dotyw edliw ae edlid
 Am haelon haelder kynnenid
 Llas ioruerth aernerth eur newid a char
 Och yrdaw nyd odid
 Mab madawe llaw deawe llendid
 Y uawr uyw y vawrueirt pob hid
 Marw einyawn mawr anaw dibrid
 Myrt ry wneith yn gyureith gymid
 Mab Tegwared hael hawl dremid galon
 Gal ae ef ny borthid
 Ny llat bleit veh blaenwel gwituid
 Nys dwe lleidyry uy llawrgert o did
 Neud llei dy ouod neud dy ouid ked
 Cadwgawn ry delid
 Mab llywarch dihanarth dyndid
 Mab duw nef boed nerth wy rydid

Ny mag nae neges ninollid
 Ny myc rot yn rann edewid
 A minleu magator om dilid
 Bot y duw a bod yg gleindid

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y RUFFUT AP KYNAN.

Rac rwy dyganhwy dygynwyr glyw
 O uon hyd uynyw llyw llu agde
 Dy ryd y doryf dy re orwydawl
 Hyd y llewyeh llawr gwawr gwymv
 vore
 Dychymyse airffyse yn aryfle aedur
 Ae gledyf flandur ay glot dyre
 Mab medel vtkyrn heyyrn dy he
 Gruffut teymud tut elisse
 Mab cor dor dewred ef dwyre prifgat
 Megys y hendat oe rat rodre
 Molawt yw yguif maal ym danure
 Edeimeireh a seireh serygyl kynuwe
 Moladwy y ryd rod y bore
 Moiyd essillyd ny syll curde
 Moleis y rwyf kemeis hamre ysgaylan
 Yn amwyn garthan gyrch y dande
 Moli haelder ner nyt aghyfle
 Aghyflym uuner ueireh fer fyryfue
 Pan dirwng trawsulwng tros vrc y dreiss-
 Ysgyluyon ysgylue [yon
 Rac colouyn lliaws maws mab nwyfne
 Rac gelyn bryueich branhes dychre
 Ny byd arodryd ar odre prydein
 Prydydyon arwyr
 Ef yw fenn fynyuant dibelre
 Ef ae dwe oy dec werydre
 Ef kymer hyder hyt uudugre lys
 Ef dengys emys amyl eu gorne
 Ef yn freu tereu tarole saysson
 Mur eryglon mon mynestyr greude
 Poet ef y orffen orffywysle
 Arfedawe eirehyeit arch oe vnle
 Ygkyuaruot clot cludueird dyle
 Ygkyurwys gynnwys gan wawr y le

MARWNAD RUFFUT VAB KYNAN.

PRYDIT Y MOCH AE CANT.¹

HAEL gruffut dilut dilawch teyrnet
 Teyrnveirt neus gwtawch

¹ Llyfr arall a ddywaid mai Daniel ai gwnaeth ar pennill diweddfaf yma sy gyntaf yno. Gruffudd ap Cynan ap Ywein Gwynedd ydoedd hwn. Bu farw Anno 1200 ac a gladded yng Nghonwy mewn cwll abad neu fynach, Caradoc. 253.

Periglew glew a glywssawch
 Peir prydein pryd nad oet rawch
 Rychwynant anant anhawtgoll teyrn
 Teyrnueirt kymry oll
 Can y hoed hyd ynt aruoll
 Cant calloim yn donn yn doll
 Tyllon y alon y al a gedwis
 O gadwent ac ynyal
 Hoetyl ureu hydyr gleu gletyual
 Hyd gaer ac aer ae cur mal
 Molaf milyoet naf niuer eudeyrn
 Mor kedeyrn cadarn ser
 Caeth faeth y feirt maeth mwth ner
 Coeth doeth drud termud tyner
 Tyner wrth lawer wrth lu byd yn llwyr
 Yn llwry ysp a menwyd
 Echel var vu an car kyd
 Vehel goryf gwendoryf gwyndyd
 Gwynet gwawr drosset gwr drud am der-
 uyn

Am dyrna beirt akhmud¹

Cwtant oll teyrngoll tud
 Gruffut mynawe vt mynud
 Mynud wrth uolud wrth uilwyr bu gwr
 Bu gordwy ar allmyr
 Cadyr wrhyd bryd bran vab llyr
 Cedawl arwynawl eryr
 Eryr teyrnet teyrnawwr prydein
 Pryder beirt neud ryuawr
 Myned vt but bytinawr
 Mynawe llary y mynwes llawr
 Llaur gruffut llary ut llawen gymwyn ysb
 Llauer osb nad ydyd
 Ethynt veirt er pan athwyd
 Heb eur seirch heb ueirch heb awyd
 Bwyd y gnuad a drud a dreic vu ruffut
 Vt angut angert ueic
 Agor cor ead o feleic
 Ac or pennaetheu penn eic
 Eigyawn mwyn terrwyn tyrua man a bras
 Bu brys beirt kyloch huan
 Mawr llawr llwrw² prydein a chlan
 Mab mad kynnyfyad kynan
 Kynan darogan derwyton dy daw
 Ef dy diw o urython
 Anaw kwynaw kertoryon
 Vn oet well vt mwynbell mon
 Mynawe arderchawe ardyrchanael beirt
 Llauer bart llawn auael
 Aerawd gwawd gwedy allael
 Aer dalmithyr eur hylithyr hael
 Hael Arthur modur myd angyt am rot
 Hael rydereh am eur vut
 Hael mordaf hael mawrdec nut
 Haelach gretuolach gruffut

Hael gruffut dilut &c.

¹ Neu, achlud.

² Neu, Llyw.

AWDYL YR HAEARN TWYMYN.

PRYDYT Y MOCH AE CANT.

CREAWDYR nef crededun y was
 Credwn y lwn val y credwn yonas
 Dur yuad detyf rad yr rswynas douyt
 Dof wyf yt yu wanas
 Dywyniyc dy wir dy wynnyas
 Dy wynnuyd yn kywyd nyd kas
 Edrych pan vernych ueint yn tras
 Creadur poethgur path greas
 Arehaf arch y bedyr o berthynas crist
 A duc crog yn vrtas
 Trwy eiryawl tee ynyawl tomas a phylip
 A phawl ae Andras
 O afeu uy llaw a llauyn wyn las
 O afeith goleith galanas
 Da haearn dihcera pan llas
 Lleith madawe nad om llaw y cauas
 Noc ae ceif cain ae glas
 Rann o nef ae naw ternas
 A minheu mynnaf gyweithas
 Bot duw ym a dianc oe gas

PRYDYT Y MOCH AE CANT

Y RUFFUT AB HYWEL AP YWEIN GWYNET.

Duw douyt dym ryt reitun awen ber
 Ual o beir kyrridwen
 Arwar ut gwetwar gorten
 Eryr gwyehyr gweith ueigen
 Meu gynnelw yr elwyr alaf gan dreic
 O dragon modrydaf
 Heb pant molyant milyoet naf
 Heb pannu gan y peunaf
 Pennaf vt gruffut greid eryr prydein
 Priodawr tud allmyr
 Hydyr yt a clod rod rywyr
 Hyd yt aeth hwyl heul a ssyr
 Rif ser yn haelder yn helw kertoryon
 Yn kerted oth artelw
 Rwngeid dwnn y gwelwn a a gwelw
 Rwyf byd rwyf gennyd gynnwl
 Kynheilwad prydein wyd priodawr clod
 Ac wyd clo byddinawr
 Wyd ysgryd gryd greid gwryawr
 Ac wyd ysgwyd rwyd rwyf llawr
 Llaur deyrn kedyrn kedwis mawtryt ner
 Nerth kymry ae gwrhyd
 Pan dellid rae lloegyrluevryd
 Dellis dreic bowys bwys byd
 Pan doeth byd y gyd goed engir keiryawe
 Kyrch Gruffut ry homir
 Heynt loegyrlued cwir
 Heyrn am deyrn am dir

¹ Neu, di wir yn wynias.

Tir uy naf traethaf treth wynet dy doeth
 O deithi teyrnet
 A threth gaer genwyn ar het
 A dwy o dir yr helet
 Hawl adwn ysgwn ysgwyd yn lleis dreie
 O dragon rut Einreis
 O pob tir treth ath weleis
 Ae o bei ameth treth treis
 Treissyen ardalen ardyr trin ry due
 Ry digywys y gwerin
 Y raeuwys o loegyrywys lin
 Y rac bron y breenhin
 Breenhin powys pobyl dost yn engir
 Yn ongyr goruost
 Twr keurein twr brydein bost
 Tad ced cadoet ry wnaethost
 Gwneuthost gestyll twm tud gynnadyl
 Kyunygyr—kynnygeist ny bu hadyl
 Ny wneuthost di nam y neb dadyl
 Ny oruc duw dy gystadyl
 Castell mathraual mwyth werin wythawe
 Du peithyawe poeth ethrin
 Oth gynnygyr gynnogyn bytin
 Nyd vch wyneb neb noe lin
 Glyned duw trined ym trugardawn ui
 O wavr nen mervynyaw
 Arf myrt aradyr kyrt kan yaw
 Eryr gwyr llewyr lleissyawn
 Lleissyawn berchen benn ban fy ystwg
 Dreic—a dragon yn echwng
 Hydlyr wneuthost wr ar wyr vlvng
 Dyt trawd trallawd or trallwng
 Trallwng llywelyn llen brid yw berchen
 Ae barchwyr yg gofid
 Och ar ny llas yn lliid
 Yth garehar dolur deliud
 Delis gruffut mawr a maon prydein
 Nyd pryduerth yw alon
 Lle tec teyrnweith vt mon
 Llys yr lles y veddygon
 Metwynt llyw am ryw am valeh wythuryr
 Twr—bu tyno wrth an gwynn
 Pan doeth oes aessawr yg grynn
 Pan dyfu penn llu pennllyn
 Penn llysoet kyhoet keiryawe amgant
 Glaer—a glywir dra liant
 Hud aeth eu naf yn diuant
 Hud el rac gruffut eut cant
 Can ced ryt peunyt prif eurglauer yn rwyd
 Am roteist ut didaer
 Can cad tec torreist dreic aer
 A gwedy cancad cancaer
 Carws duw dy uod uyd ohen gymro
 Ar gymry yt wyd nenn
 Ar bob dreic dragon berchen
 Ar pob hydyr hud wyd yn benn
 Pan ym gwnaeth vulet nath nolwn uy
 Rwyf—nyd ryuet na thawn
 Peryf nef pyr dywettwn

Parabyl prif hyuryd hyd hwn
 Hwm a due ragor ragoch wyr kynry
 Kymriwei dur voeluoeh
 Pan vu low loegyrywys voloch
 Pan oet llif ceiryawe lliw coch

Cochuryrn keredic kyrcheist rysset gwr
 Yn gorddwy teyrnet
 Ongyr gwyr gwyrant yg gwet
 Onn ger bron breenhin
 Breenhin mawr llin mab gwlad a gwyr
 Wyf gorwar am danad
 Ath garaf wyf digarad
 Ath garo duw dewr duw dy dad
 Duw douyt dym ryt &c.

LLYMA EGLYNYON MARWNAT.

A GANT PRYDID Y MOCH Y RUFFUT AB HOWEL
 AP OWEIN GWYNET.

CHWEFRWR mis chweiris chweddyl
 Diargel mawr—marv gruffut vap hywel
 Nym aele gne gnaws echel
 Nym eilyw dilyw ken del
 Dotyw ynn dilyw am dilen preitwalch
 Prid uyt pawb or gorffen
 Gwander coll aerner eurnen
 Gwendud barch gwyndyl berchen
 Perchen vo gruffut parch westi ar nef
 Ar neillaw grist keli
 Am lyw mawr gwawr gwrhydri
 Am luehuar gwanar gwae ui
 Gwae ui uod llawryt llawen vt gwendoryf
 Gwyndeyrn heb dateut
 Lloegyrr ormes rotes eur rut
 Rotyad gra dillad gruffut
 Gruffut grym euruat adwyn llew
 Yn lle bei gyuamwyn
 Vnbyn detyf vn boen oe dwyn
 Enbyd ym ergydw mawrgwyn
 Cwynaf vleit gwryaf ulawt gwryawr
 Kyfnod—kyfnwid glas waewawr
 Einyoes drang llew gyfrang llawr
 Anyan chweirin dan chwefrawr
 Chwefrawr mis chweiris &c.

AWDYL

A GANT PRYDID Y MOCH Y WESLLIANT DEC
 VERCH HYWEL.

Duw sul gwyn yw hyn hynt gynwrye
 Glyw—hynt a dycco glew gloew dydwrye
 Dygychwyn olwyn elwa¹ vanngre
 Dygymer hwyl fer heul neud foure
 Dos heb argysswrw ar llwrw yr lle

¹Neu, elwawd.

Dossawe hytolawe hawt y belre
 Heb dymyr Tudyr tud elisse
 Enwawe kyueilyawe ys kof aele
 Heb uerch gynuelyn gelyn gue unbynn
 Ked boed vnbenues ys anebre
 Nest a dywawd im dim gy dwyre
 Gnawd y dyn dylaw dylif ny gwe
 Llywarch ym gelwir llu dy gaure
 Lloegyrdystryw distrawch dilawch dile
 Dyfnwyd uy ysgwyd yn ysgarte
 Dyfnant ysgarant gwaew oe hasgre
 Y fort yd gertwyf gwrtyd gre branhes
 Gwr yssy o varanhwe nny haryfle
 Llauer vcheneid yn reid dy re
 Llwybrant om nwyfiant vch nor nwyure
 Neur arwet dyuret yn eu dyfyrle
 Gwisc gwyndeil gweil gwet a darre
 Neud adneu cogen coed neud attré
 Neud adwen ar dyn yr dwyn uygne
 Neur due wyc cantwyse gan y godre
 Dolyt caer lliion deil lliaws bre
 Neum due meirch mygyruawr dyrawr
 Dyre—ar hwl ganmawl hawl ar heul
 orne
 Caeroet gwynlliant gwynllywe se
 Caradwy lywy lewych ystre
 Can y daw ym bot om bod yn de
 Am hyn gwar norwyn liw gwawr uore
 Klywaf uyg eallon tonn val tande
 Yn llosgi yr di ar detyf kynne
 Diameth osgeth o wise eurde
 Diamheu anuon grann wyuyon gre
 A chludaw y hawl y chlod a he
 Hyd y daerahawd heul hyd y dwyre

CANV

A GANT PRYDYT Y MOCH Y RYS GRYC.

CRIST creawdyr ymerawdyr an met
 Crist keli kolofyn tangnheuet
 Crist mab meir am peir pur uonhet
 Synhwyr—kyn synhyaw enwired
 Caranhawe yessu car ym wet
 Keiryonnyt kyrcheis uym buchet
 Kyrchaf yn gyntaf kyntet deheubarth
 Diheubenn teyrnet
 Kyrchaf rys uab rys om rysset
 Kyrchyad cad cadell ediuet
 Kyrchynueirt kyrchant wy orset
 Kyrchuawr llawr ys kyrchu llaryet
 Kyrcheist ros ditos diuaet
 A phenuro a phen goruolet
 Torreist gaer uyrтин toruoet ar freine
 Llauer franc ar adwet
 Ac abei tawy tref dyhet
 Tyryoet briw a hetiw neud het

A seint cler ar clae'r wyndiret
 Nyd saesson y maon ae met
 Yn Abertawy terrwyn allwet lloegyrd
 Neud llwyr wetw y gwraget
 Ny char eryr gwyr gorwet na chysgu
 Na chosgort heb wnet
 Gnawd ysgyn ae ysgwyd ar glet
 Yn ysgor brondor breinhinet
 Gnawd gwaewawr gwryawr gwythlonet
 Gwan trwywan trwydun gythrymet
 Gnawd oe law y lavur cochwet
 Y gychwyn allmyn alltudet
 Gnawd y lu y lat eu tachwet
 Y lwydion canaon callet
 Gnawd eryr ebyr abar gwet bangaw
 Y benenud wy gyuet
 A chicurein kyuwyreid kiewlet
 Kicytyon coelion kalanet
 Trydyt gnawd canmrawd kynrawet oueirt
 Am y wvrt kyuanhet
 Ae breitin ae wlytwin ae wlet
 Ae breityawr goruawr gorhoffet
 Ae eur rut ae uut ae ueuet
 Ae emys hyweturus hywet
 A minheu om donyeu dyn het
 Gnawd ym daw anaw anuedret
 Or deheu yrdauc haelonet
 Ardal hart y uart am uerthet
 Por eissor vn eissyem nny gwet
 Penn elyf pan elwyf wynet
 Vn llyssenw a rum nyd ryuet uy mod
 Yn mudaw am reuet
 Reuet teyrnet ti bieu y dreis
 Ar draws ualeh gyfrieu
 Rysva dygyn dugost wy goteu
 Rusgleth gwrtyd ymhwrt amheu
 Riuet syr syrthyassant yg oreu
 Oth gynnygyn oth gynneodeu
 Ros diuro penuro penn uateu pybyl
 Pobyl uedyt rwy kigleu
 Llys hawrfort y berw fyrt neud teu
 Llwyrd llosged y thudwed hitheu
 Llutwyd kymynwyd kwbyl yn eu pobed
 Pob kenuent yn ychreu
 Kastell gwis kystyngeist yn gleu
 Ac arberth gosymerth goleu
 Anghen yn aghen yn agheu oth gas
 Ath osgort rwy goreu
 Rys uechan y galwant ys geu
 Rys uawr ualeh yg calch yg cadeu
 Rys gryc y galwant golofyn peu
 Nyd Rys gryc yn kyanyc kameu
 Rys nys kil na deg mil na deu
 Pan el rys yn rwyse y arueu
 Arwawe kymynawe kymened osswyt
 Oes vdu't nyd tyghed
 Aerwr syr syrthyws eu riued
 Ar y law ae lapyr wyarlled
 Arwr dinefwr dinambed adaf

Neud athwyf ath weled
 Yn bennaf yn bennaeth or gred
 O gymro o gymry giwed
 O bob teyrnas teyrnged yn rwyf
 Nwy rotwy gogeled
 Y eirchyon y eirchyeid ar lled
 Ae eur rut ae vut ae vynwed
 A minheu ked mynhwyf vuned
 Am radeu ryeu ryn daered
 Yssym eur ac aryant nyd fled
 Ac emys grawthurs grawnvyged
 Yssym wyr a thir a threfred chang
 Ae ehofyn ystlyned
 Yssym vt digut digaled
 Digryno digawn y doethed
 Am rotes ryodres riued
 A drych eur ar drychant tuted
 Ef goren rien ry aned
 Er Arthur llary modur lliwed
 Ef dilihtyl y eur yn arfed fiawt veirt
 Ual fiwyth eod llawn adued
 Llywelyn llyw bedyt a ehred
 Uab Ioruerth ny nerth uy noted
 Y titheu vt deheu dyred
 Clod wr llary om llwy yth drwyted
 Ny bytud wrthut vut vyged
 Yth eissor yth oes o haellied
 Wrth uordaf a nut pan roted ruteur
 A rydderch afneued
 Yth wrhyd yth wrt gadarnhed
 Mal gwrhyd crewlff ergrynhed
 A Samswn gwytwgn gogoned achaws
 Ae echdor pan broued
 Ae or pryd y prouaf nad fled
 Nath adws yessu eissywed
 Yn hygant y tri yn teeced adaf
 Neud adwyf yth gaured
 Run gymrawt gymry ouyged
 Rynn wrthyd llyw ryd llaw roted
 Rys nab rys dilys dilyed prydein
 Prydytyon eituned
 Rys derllys dyrillytwn y ged
 Rys rebyt ef dyrillyt dyued
 Dyued rwyf dy glwyf dy glod dy gyn-
 ygyn
 Dy gynnif ys hynod
 Dy gletyf ry glywssam arrod
 Ath waew rut yn rym ym wossod
 Dy arwyf eeh awyt vehod
 Ys ar grad y gad y gannod
 Canhorthwy gordwy gordirod
 Can wyr lloegyr ys llwyr adnabod
 Dy ysgwyd rwygwyd ragod trychanweith
 Trychangwyth gyaruod
 Ath eur ryt dilut diuyth od yth lys
 Ath emys amgyrnod
 Ath breityawr yn dyrawr dyuod
 Ath preitim ath braf dy ofod
 Mal yt wytt yt wyf yth ganuod

Yth ganmawl ny ganmwyf goruod
 Mor huysgwr gwr yn gornod ar bawb
 Or bobloet agkyduod
 Cannhyad duw ys diheu y uod
 Yth gannerth kyn darmerth daruod
 Canyd oes yma annod y drigyaw
 Dreic prydein syll ragod
 Pan vuttych oth nyd hart gyduod
 Or bythwn ny hebwn hebod
 Boed yn nef ath hendref ath hanod teyrn
 Teyrnas duw vehod

MARWNAD HYWEL UAB
 GRUFFUT M. KYNAN.¹

PRYD Y MOCH AE CANT.

HYWEL ddiogel diogan deyrn
 Duw or nef nyth wyl han
 Ae senet laryet lydan
 Ae seint gloew ardonyeint glan
 Gloewdid a ryddid gan y rad boed teu
 A bid duw yn ganhyad
 Hywel hoewal pob eirchyd
 Hil kynan hwyl kynwan cad
 Cedawl arwynawl ar wyneb prydein
 Prydytyon dioheb
 Ny uagei ugwyl atdeb
 Ne uaeth uegyuaeth y neb
 Naf eryr teyrn rac tympestyl kedeyrn
 Cadwei dud y dan destyl
 Ner trymder tromgad diwestyl
 Neun gwneir vegs gweir vab gwestyl
 Gwystlid rac llethrid lathreidrut lafnawr
 O loflen mab gruffut
 Treis gymryd lewgryd lofrut
 Tros gymry traws gymreise vt
 Ut adyen hywen hywel neud adneu
 Nyd adwna duw a wnel
 Gwr hydyr yn hoedran a del
 Gwawr echen gwrhyd echel
 Echig ynof eof neum eafas edlid
 Am edlig teyrnas
 Hydyr vt cletyfrut cloduras
 Huysgwr gwr yn oed gwas
 Gwastad yg canead yg kyngwyt galon
 Gal ouid yn rodwyf
 Gosseb rotyad eur rad rwyf
 Gwys eissyen aergleu arglwyf
 Ar deheu rieu rwyf goruchel nef
 Yn adawd mihangel
 Arbennic aer bynnac gwnel
 Arglwyf boed hywyf hywel
 Hywel ddiogel diogan deyrn &c.

¹N.B. Hywel Fab Gruffudd ap Cynan a fu farw An.
 1216. ac a gladded yn Nghonwy meddai y Powel.

PRYDYD Y MOCH Y VADAWC
AP GRUFFUT O VAELAWR.

Am vnic treissic y traws yofaf dau
A ddigawn yach o glaf
Milwr milwyr uodrydaf
Madawc law ddeawe lary naf
Naf ner rac trymder trist gythrud dolur
Dilys ym y eur rud
Mab dau nef noda vy vd
Gredeuawl greidyawl gruffud
Greit eryr milwyr maylawr a archaf
Y erchwyn nef a llawr
Vd dinac dinas gwryawr
Vn dinam vn mab mam mawr
Vn mab dau ehun oe heneint na lud
Gwr ny lwyd beird oe heint
Rwym galon nyt gelyn seint
Rwyf powys peus hoffeynt
Powysed anghau powyssac ae gwyr
Or goreu y hamwc
A edeu rien ryddrwc
Ac a uo da ef ae dwe
Dvc ywein wynnuain ny wnn han ae hoet
Neut y hoedyl am erwan
Hil gruffud taer rybud tan
Teu angheu anghyflauan
Kyflauan vuan vu ar dreigyeu byt
A bedyd kyn bwyn teu
Kadyr grist rac cadwen anghau
Kadw vadawc uyuawc yn veu
Meu bryder llawer llwrw klwyf ym
Deuryd—ym dewred nyt ydwyf
Am

[*Englynion ar goll.*]

LLYW gwrawl breinyawl brenhineitaf
Llywyawdyr gwennedref nef nerth a archaf
Llwydyant pob carant caraf dy uoli
Llewychuawr geli ri rywoccaf
Llwr ym kyfyd bryd brys ny gelaf
Llaur veith a weith aweinydaf
Llyryeid uawl trethawl traethaf o naw
Uan—llwydran ellylw gan a genydaf
Llawn eidun vun uyd diorssaf
Lleueir ry gwbl eir ny rygablaf
Lletyf dihol dethol doethaf or gwaged
Llaryed gluduawred a gloduoraf
Llwr mawr nebwynyawn dawn diwarthaf
Llewychudud meinhir ywr tir teccaf
Llu diurawd hyflawd hoffaf ker meuryc
Lliw gwynnblyc gwenyc gwen y hadaf
Leuer eiry didreul neu heul yn haf
Lliaws ae canmawl o mawl mwyaf
Llin gwinuaeth pennaeth pennaf o gymry
Llun hy ae dyly ieith atalaf
Llwrw gwir nyw cenir ual y canaf
Llaur car kerdrod o uod uydaf
Lloer hynot ar glot yr gloewaf denrud

P

Llaesuerch uaredud a brud brydaf
Lleduryd yw gounyn dyn diweiraf
Llit cant o volyant gwarant gwiraf
Llawer geir — neir a wnaf ker aeron
Llif dragon vanon vonhediceaf
Llebliw ardal gwiw gwydyrblas yd af
Lle uym llwyd eilwyd arwyd araf
Lles uymoet eres evraf am tavawt
Llathreit wawt hyd urawt lut nawt hoet
naf
Lliw cer enwysc riw rin dawl om tafawd
Neut diueithl anueidrawl
Llin arglwyd llary hylwyd hawl
Llun diweiruun dy wiruawl
Mawl ran ellylw gan gnyud gwyd hydec
Y gwawd hydyr ny deruyd
Milyoed dreul ne heul haflyd
Molyant pwyll uedyant pell uyd
Ny hyd amdawd gwawd gwawr hynod
Ellylw—allwed dawn a gwybod
Nawd yw rac ran o dannod
Nwyf riou glwyf rwy o glod
Cloduawr dwn kyrchwn kyrch dilud
Ueinuarch—ar fwynuerch varedud
Claer orne dwyre deurud
Clwyf cant uyrd uedyant veird uud
Buduawr yawn hydawn hediw hawl
Dylyn—yw heul dolyd hebliw
Bod rod rin diurawd wawd wiw
Bun laes wanllun lwyys wynlliw

LLYMA VARWNAT

A GANT PRYDYD Y MOCH Y IORWEETH AB
ROTPERT.

FYSCYOLIN byddin bud achref kerddu
Kerddws hael yn tangnef
Carno vro vreinyawl addef
A gwedy carno caer nef
Nef yr gwr arwr eur ossep cerddu
Ny duc card e wynep
Ny wn o wawt e wohep
Ny wybu nakau nep
Nep ny wyr yn llwyr uy lletvryt am lary
Am lury nul oespyt
Trydar wasgar wisg ernyt
Trydyd hael beird auaf byt
Bydoed ygkyhoed ygkwyn a ethyw
Oe athaw yn amwyn
Post cadu kedawldut vrwyn
Powys dir peus derwyn
Terwyn yn amwyn am nerth teyrned
Teyrnas oed y werth
Ysgwyt eurdрут balchdrut berth
Ysgmyt tewdor Ioruerth
Ioruerth gat gannerth gyt gynnor kynran

Kynreul eur a phorffor
 Ef oed llew llew lu agkor
 Dylhed teyrned tut yor
 Yor drydar aerllary oerllawr ae gortho
 Ny wrthit yndyd gawr
 Mab rotpert rwyf byddinawr
 Wyr aryfrud maredud mawr
 Mawr a gwyn kymrwyn yr dwyn
 Kymrawt dreic drwy ganhyat y drindawt
 Car anwar llachar llweh gwawt
 Llary llawfer fyryfder fossawt
 Fyseyyolin &c.

MARWNAD MARED. M. KYNAN.

PRYDID Y MOCH AE CANT.

MAREDET llofrut lloegyrywys diarchar
 Diorchrawn orthlywys
 Y mer nef nota vt glwys
 Ym parawd ym paradwys

Parawd ysbytawd y esbyd prydein
 Vt pryduawr y wrlyd
 Maredut marw yw heuyd
 Mal modur arthur arthgyd

Greidyawl arwynyawl arwynebet glyw
 Gloew eryr teyrnet
 Clwyf dygyn deheu a goglet
 Clywed y unyed y uet

Betrawd an daerawd pob deurut prydu
 Pryderwn yn achlut
 Daear vn kyuar an cut
 Deon derw maredu maredut

Maredut gruffut grym aduan teyrn
 Teyrnet ar gwynuan
 Meibyon dewr derynt ychlan
 Mur greid kynniuyeid kynan

Dwyn meibyon kynan cyn bu llwyd yrun
 Arwynawl ym plynnwyd
 Engyrt gyrt gwrthlys annwyd
 Anghen agkyuartal wyd

Anghen an goreu gorneil kenetloet
 Can edlid yn adueil
 Nyd hawt ny nawt neb ynycil
 Nyd hyn hoes dyn noc oes deil

Deilyadon dyfrynt am defry hiraeth
 O hirud dreic kymry
 Yth weryd hydr wrlyd hy
 Yth achles wales wely

Gwelytyn teyrn tud gwynuan ae ceidw
 Ae eedwis pob calan
 Bro heirt y ueirt y ueirch can
 Bronn gedawl ueh bro gaduan

Caduan ner ener anaw kertoryon
 Kertassant ar eityaw
 Arwar trydar trin ognaw
 Eryr gwyr frawt dyulhyr fraw

Fraw gyrchyd cant cad kyn bu llawr y
 Ae deyrn vytinawr [dy
 Ny elwid rwyd ysgwydawl
 Ry gelwir rann varw rann vawr

Mawr deyrn kedeyrn kyd gyranun eur
 Ae aryant ym pob tu
 Milwr milwyr gynytu
 Maredut mawr adwyn vu
 Maredut llofrut &c.

CANU

A GANT PRYDID Y MOCH Y LLYWELYN
M. IORUERTH.

CRIST creawdyr llywyawdyr llu daear
 A nef—am notwy rae auar
 Crist keli bwyf keluyt a gwar
 Kyn dywet gyuygwet gyuar
 Crist mab meir am peir om pedwar def-
 Dofyn awen diarchar [nyt
 Crist uab duw dym ryt ar llauar
 Y uoli uy ri rwyse o dyar
 Llywelyn llyw prydein ae phar
 Llew a glew a glyw gyfarwar
 Uab ioruerth yn cannerth an car
 Uab ywein frawtyein frwyth kynllhar
 Ef dyfu dreic llu yn llassar dillad
 Yn dillin kyuarpar
 Yn eruid yn aruod abar
 Yn arueu bu keneu kynllhyar
 Yn dengmlwyd hylwyd hylauar
 Yn didranc y gyfranc ae gar
 Yn aber conwy cein dafar uy llyw
 Llywelyn a thrugar
 A dauyt deuaud ul kessar
 Dinei dreic dragon adwyar
 Diuwlech ut dualch y esgar
 Diuwg blwng blaen uuel drwy uar
 Dybryd ynn veirt byd bod daear arnaw
 Ae arnan y alar
 Ef an llyw kyn lid gyuygsar
 Ysglyuyon ysglyuynt llurw bar
 Oet rynn rut ebyr or gwyr gwar
 Oet rann veirw uwyhaf or drydar
 Oet amliw tonneu twnn amhar eu neid
 Nyd oetynt dilauar

Tonn heli ehelaeth trwy uar
 Tonn arall guall goch gwyar
 Pann orvu penn llu llaehar llywelyn
 Llyw alun athauar
 Myrt bu llat llith breiu gortyar
 Or milwyr a mil ygkarehar
 Porth athwy pan aetham y ar
 Meirch mordwy vch mawrdwryf tonnyar
 Oet ongyr oet engir eu bar
 Oet angut gwaedrut gwaedryar
 Oet engyrth yn hynt oet agkar
 Oet yg oet agheu an kymhar
 Oet amheu yr byd bod abar
 O honam o heneint lleithyar
 Mawr gadeu anghen angklaear
 Meirw sengi mal seri sathar
 Kyn plygu rodri rwyd esgar y mon
 Mynwenhoet bu branar
 Llywelyn kyd latwy trwy uar
 Ked hoscwy nyd llesc uuelyar
 Llary deyrn vch kyn kyuarwar
 Llwrw cyduod yr clod ys claeur
 Ry lloues rwyf tres tros uannyar y ueirt
 Oet vavrillwyth yr daear
 Gwisci eur ac aryant nys car
 Gwaswynueirch goseirch gossathar
 Ysginawr goruawr goruynt par
 Ysgarlad lliw fleimyd flamyar
 Meirch mawrthie frwythye fraeth anwar
 Frawtus—a phreityeu ewiar
 Mwth y ryt arwytygwasear
 Mal arthur kein modur kybdar
 Cann a chann a chein wyllt a gwar
 Cant a chant a chynt noc adar
 Adar weinidawe eacawe kynran drud
 Dreic prydein pedryuan
 Adod lloegyr llossawe am pann
 Adaf hir yn herwyt calan
 Adwet teyrnet tir nys rann
 A dan ser yssef y amean
 Adnes y uranhes y vrein bann dychre
 Y dychrein gwyr ygkreulan
 Gwrt y gwnaeth am deu draeth dryuan
 Gwr hydwf gwirhydri ogyruan
 Dygwyt gwyr heb leuyr heb lann
 Dygoch llawr dwygdaw uawr varan
 Vn am vro alun eluyt cann a freine
 Yn frawtus val camlan
 Ar eil yn aruon aruor uann
 Yn vndyt an vnduw ynn a rann
 A dwy dreie feleic faw gyman
 Ual deulew nyn dylochassan
 Ac vn traws gadgun treis uaran ual gwr
 Yn goruod ym pob uann
 Llywelyn llafnawr agkyuan
 Lloegyr diwreit llu rutuleit rutglann
 Llu raedaw a llaw ar lluman
 Llwybyr yn wybyr yn ebrwyf allan
 Llwrw dawn cadwallawn uab caduan

Y mae am brydein yn gynuan
 Llary ny del y law attaw attan
 Llyryed tremyned tea mor dylan
 Rac lleith anoleith anolo llann
 A llafnawr lledrut uch grut a grann
 Ninheu ueirt prydein pryduis eiryar berth
 Gwyr a byrth uy rwyf ym pob calan
 Yr digabyl barabyl gan bawb oe uann
 Digrifweh elwch elyf egwan
 Oe aryant gormant gorym drudran
 Ae alaf ae eur ae aryan cann
 Can edwyn dechryn o dechreuho bleit
 Vch blaenwel yn oed llo
 Gnaws achaws yn ych kyn aduo
 Gnawd y lat ny lwyf y abo
 Caer lleon llyw mon mwynt pabo ath duc
 Ef ath dwe yg godo
 Llywelyn ef llosges dy uro
 Llas dy wyr tra llyr tra llwyuo
 Llwyrduc y wytgruc nyd fuc fo
 Lloegrwys yn lluevryd ys ymino
 Llew dir teyrn llutywyd yn agro
 Llas y glas y glwysdei neud glo
 Llys elysmer bu fer bu fwyr gno
 Llwyrd llosged y thudwed ae tho
 Llwrw gwelweh neud hetweh heno
 Can vy rwyf nyd ryued ked bo
 Hyd yt el y doryf ar dyno a brynn
 Vt breinhyawe bieuo
 Llew ae duc ae dwe pan nynno
 Yr trallwng trillu angosgo
 Llys efuys afneued tra no
 Lles y uyrnt o ueirt ae kyreho
 A duc y wytgruc ae dyeco gwylyweh
 Gwelhator pwy llutyo
 Llwrw uochant edrywant a dro
 Llwydcan llwyd llithwyd am honno
 Lledkynt argoedwys gwys greudo
 Llys a dwy neud einym yno
 Edryched powys pwy uo
 Breyenlin breise uerin brwyse ado (acdo)
 Ae gwellygyaw wryll ry twyllo
 Ae gwell frane na frawtus gymro
 Llyw yssyn synhyweh ked tawo
 Lloegyr gychwyn a uynn a uynho
 Llwyrd y dyd y uryd ar uro gadwallawn
 Uab caduan uab yago
 Llary ysbar ysbenyt y plo
 Llwrw esbyd yspeid anolo
 Llew pryduawr llyw prydein ae chlo
 Llywelyn lliaws y vrano
 Llary deyrn kedeyrn cad wosgo ygeur
 Ys fyg ear a oruo
 Gorwyt vt dremrut dra mor lliant y mon
 Mam gymry y metant (bedrytant)
 Gorllwybyr llu lleuwis ewyngant
 Gwarthaf brynn a phenrhyu a phant
 Gorlleinw gwaed am draed a ymdrychant
 Andryehyon pan yndrechassant

Cad y coed aneu cadyr anant borthi
 Burtheist wyr yn diuant
 Eilgad trom yn tremynassant
 Vt adyen vch dygen dyfnant
 Eil milwyr milwyr dybuan
 Eil yrth gyrrh yn gwrthuyrnassant
 Eil agwrt ymhwt am hart amgant bre
 Bronn yr erw y galwant
 Kynwan llu mal llew yth welsant
 Kadyr eryr yth wyr yn warant
 Kan hynny kynhemu ny gwnant
 Kan wyllon kelydon kertant
 Dugost y wytgrue a dygant y dreis
 A dryssei kynfouant
 A rutglann yn rutlaw amgant
 Run ganclawt adrawt edrywant
 A dinbych wrthrych orthorryant ar uil
 Ar voelas a gronant
 A dinas Enreis amrygant
 Amrygyr newenhyr naw nant
 A chaer vn aruon acharant yg gnif
 Yg gnaws coll am peityant
 Neur orwyt dy orofyn nad ant
 Yth erbyn yth erbarch vetyant
 Neur ortwyt yg gorhenw morgant
 Ar vilwyr prydein pedrydant
 Mad yt ymdugost waew mad yth want
 Arall—yn aruoll ysgarant
 A chletyf a chlotuawr yth wnant
 Ae ysgwyd ar ysgwyt an chwant
 Mad tywysseist lu loegyrrddant
 Ar deruyn mechein a mochlant
 Dy gynnnygn ny genhynt cwt ant
 Ny cheif hoen na hun ar amrant
 Mad yth ymdue mam wytt doeth wytt
 Dinam—wytt ditawl o bob chwant
 O borfor o bryffwn uliant
 O bali ae eur ac aryant
 Afy wrys¹ gochwys goch anant y veirt
 Yn vyrtoet y caffant
 A minheu om radeu rym anant
 Yn rut eur yn rwyrt arduyant
 O bob rif ym rwyf ym donyant
 O bob ryw ym roted yn gant
 Ked archwyf ym llyw y lloergant yn rot
 Ef am ryt yn geugant
 Lliwelyt lletrawd dy uolyant
 Llywelyn a llywarch ae cant
 Munerawd y marw ny mwynyant
 Mal ym byw lleissyawn ryw run blant
 Nyd gormot uyg geirwytt² gormant teyrn
 Wyt tebie eliffant
 Can oruod pob rod yn ramant
 Can volawd a thauawd a thant
 Kein deyrn kyn bych digreiuwant
 Can difwyn oesgwyn ysgarant
 Can duw ren yn rann westiuwant
 Can diwet pob buchet bych sant

¹Neu, O emys.²Neu, ytt.

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y LIWELYN
 M. IORWERTH.

Duw ren dyn ryt kynwynas
 Detyf dyfyndawn kyuyawn kyweithas
 Deduryd dyt gwynnyrd gwyn wanas
 Dragon—dreic prydein ae hurtas
 Detyf uy rwyf rynn wrthyd o lias
 Dewr egin dwyreaud yn das
 Llywelyn llary dyn llwyr dias galon
 Gwyl hydwf ual pallas
 Buost mab arab arneu dras
 Drud eaden dreic keneu kynlas
 A gwedy hynny buost gwas
 Clet eurin clo bytin cloduras
 Neud wytt wr aerdwr ardwy eurad cad
 Kedernyd eneas
 Dy gwlad nyd ledrad y llas
 Dy gynnogyu ny gynheil y tywas
 Dy gludawr waewawr goch leas kyn-
 Yn kynwyn galanas [nygyn]
 Dy gludueirt ynt heirt yth hartglas
 Dy gletyf dy glod ry seas
 Dy arueu angheu angkywas galon
 Gal ouyt rwy dyfnas
 Dy orwyt dy oruawr adas
 Dywedi teithi teyrnas
 Ar ynys brydein briedas yn hir
 Yn herwyt bod achas
 Dy ystwg kedyrn kadarndras
 Detyf gwystlaw yth law heb lutyas
 Dygynyr pob ner pob nwythas deyrn
 Duw o nef yth swynas
 Wytt priawd tir prydein ae thlas
 Wytt prifwyr eryr arddyrnuras
 Wytt chwyrn wytt teyrn wyt eiryas
 Cadew—wytt cadarn ual dinas
 Wytt goreu vn gwron or uas
 A wnaeth duw y dyt yn creas
 Llym anyan tra than trwy gras a choed
 A cheyrn oreuras
 Llyw bydoet lled byd dwfyn a bas
 Llywelyn llywarch ryth gauas

AWDYL

A GANT PRYDIT Y MOCH Y LIWELYN
 M. IORWERTH.

ATH uendicewy dau deyrn werlin hael
 Hil uletynt uab kynuyn
 Aryf eryr gwyr llewyr llewyn
 Aer gymid kyndlid kynuelyn
 Aryal gortywal gwrduyn pennawr
 Penn prydain ogyrthyn
 Yth ysgwyd tebygwyd toryf wyn
 Ysgwyd ball guall guhelyn

Geir uyg eir or penneir yn perthyn
 Ar bawb—o bobloet dyfestin
 Meu eur rut ym rotyon glyn
 Mi lywarch titheu lywelyn
 Mechdeyrn kedeyrn cad o mynn aryfrut
 Eur dilut aer dilyn
 Amhyl yth gylch galechdoed gymyn
 Am dymyr gwaed gwyr gorewyn
 Peithyawe dy alon dy elyn gwae ef
 Gwaet a gwlad neuth ganlyn
 Peth oth oed athwyd wy deruyn
 Pymthengweith pymthengmlwyt bych
 Hyn—mabddysc ytt dreulyaw treth en-
 Y veirt—yn yrtyoet yth gylchyn [uyn
 Dy law hir neu chredir na chrym
 Yn roti eur rut a melyn
 Dewr yth wnaeth vn duw yn vn dyn
 Haelaf—hyd aeth heul oe gylchyn
 Detyf dy dad daeoni ath glyn
 Dadeni haeloni heilyn
 Wyr ywein prydein praf dechryn galon
 Gal ouyt hil meruyn
 Wyr madawc vreinhyawe enwawe hyn
 Mab Iorueth mad ganed urtyn
 Ath ogyuarchaf naf ny eduyr beirt
 Megis bart ar dremhyn
 Hawl gretuawl kedawl cad edwyn
 Hael hywlyt lawrtyt lywelyn
 Hanbwyf well o honawd wawd obryn
 Hanbych well o duw ac o dyn

AWDYL

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LYWELYN
 UAB IORUERTH

NEUM bu dyt ker eluyt elwy
 Eilywn wawd a deuwad a dwy
 Neum bu aralldyt ym rydyd rwy
 Ker moreb kein wyneb konwy
 Neum bu tremyn tramwy rwng lleyn
 Llewychedic eur ar uy kyfrwy
 Ac eurauc aruon ac arduddy
 Ardal dwfyn hoewal dimilwy
 Eissytn gwylein rein yn rwy
 Kalcheid y kaeroet kylchwy maelgynig
 Milgieit eu gwyr ym pob tramwy
 Nyd treid tra dilyn pell ouyn pwy
 Py geidw yr gorddwyr rac pob gorddwy
 Llywelyn ae keidw llew yn adwy
 Llyw gwynet ae met hyd y mawddwy
 Llaw orthrech wrth rwyfan mordwy
 Lloegyrr wrthryn tra llynn llwmynnwy
 Wyr madawc ermidet uwyuwy
 Wyr ywein uirein y auarwy
 Pryffwn y digreit praff y ddirwy
 Ger eluyt mechyt a machawy

O lydaw o draw o drwy mor hafren
 Hyfriw y peleidyr ym porthaethwy
 O ddyfneint o neint o Nanheudwy
 Or tir a uernir wrth efyrnwy
 Gwychyrualech lywelyn erlyn arlwy
 Nid kywiw a llwfyrr dwfyr dyfyrdonwy
 Kereist oth uebyd gwryd garwy
 Karu bun weddeit lunyeit lywy
 Eur didawl meidrawl y modrwy ae phall
 Ny phell tynn rein rac a garwy
 Yn ganmlwyt yn rwytt yn rwy ar gymry
 Ath gymryd yn uwyfwy
 Doeth attep duw ath attwy
 Teir oes byd a heuyd yn hwy

PRYDYT Y MOCH AE CANT Y
 LYWELYN VAB IORUERTH.

AELE nadolyc yr ae dily lloegyrr
 Dellis llew o gymry
 Yn gert gytuod rod rily
 Yn ged gyhydyr gad hydyr hy

Hy bytei arthur eirthyaw hyn ae lu
 Eilywoet oe gylchyn
 Milwr gwlyt milwyr gryd gryn
 Mal yt wytt hetiw hytyn

Hytyn lywelyn hytolawc y veirt
 Ae vytoet lluosawc
 Rwyf bedyt ny beit y rawc
 Rwym lloegyrr lliwed trahawc

Traha yw y neb na bo kaeth ym rwyf
 Gwr ny rif kybytyaeth
 Duw mal ef nef ner bennaeth
 Dyn kynna nys gwna nys gwnaeth

Gwnaethost gad aerbost ged eurbar
 Prydein—nyd pryduerth yth esgar
 Y gymry gymryd gotyar
 Lloegyrr wales yn woress war

Gwrhydri benlli ban llocher ys gwlyt
 Ys gwledic kymynner
 Ys gwrnt yny gordiner
 Ys gordrud fwyrr dylud fer

Fwyrr fyssc aer deruyssc ar deruyn lleon
 Llyw prydein llywelyn
 Dygen rwyf ry due dy hyn
 Ducost vt dremrut dremyn

Tremyn llywelyn llyw rydyrch prydein
 Prid y loegyrr y dissyrrch

Miluyrt glydwr glod neinteirch
Moes terrwyn maes twrr a gyrch

Cyrchyd tremynyad tra mor ut dy gas
Dy gosgort yn breinrut
Meu dy ged gad wylhawe nut
Teu uyg gert angert angut

Angut uu dy gyrcn angert lyr a bran
A briw goch dy ougyr
Traw y tremynaist benn gwyr
Trwy dym deyrneit eryr

Er pan y llywyeist lloegyrr diwreit gymry
Gyniweir milcanpreit
Elyf dreic felcie fywrdreit
Elysmerr vt fer nyd furieit

Nyd fae orwyt gruc wytgun ysgorua
Oes goruod y hil run
Tyreu poeth peithyawe pob vn
Tande fyryf foes alun

PRYDYD Y MOCH AECANT Y LYWELYN.

TREISUAWR lywelyn trossoff nys rotei
Ef rotes wyllt a dof
Y winllynn dengyn da gof
Oe wennllaw heibyaw hebof

Hebof nyd anghof anghad glydwr llew
Llewelyn huysgwr
Hebawc teyrn varehawc twr
Heb ameu ef goreu gwr

Gwr gwrthod gwarthrut gwrtn gwrth-
rynn lloegyrr
Llywelyn ar gychwynn
Ym blaen caen cawad vnbynn
Ymbliant gwyrtn ae vn gwynn

Arwynn yw gennyf arwein y vetwl
Ae veddyant hyd lundein
Aerwaleh balch bolch y laslein
Eryr araf prif wyr prydein

Prydein anghyngain am gyngas galon
Ef golofyn teyrnas
Anaw pedyr ae nawt pa dras
Y gallwn val y gallas

Gallas arglwytt was aer gleis lywelyn
Lewenytt dwfyn a beis
Gwendud amryw dud emreis
Gwynet adrysset y dreis
Treisuawr lywelyn trossoff &c.

Y CANU BYCHAN

A GANT PRYDYT Y MOCH Y LYWELYN VAB
YORUEITH.

CYUARCHAF ym ren cyuarchuawr awen
Cyureu kyrridwen rwyf bartoni
Yn dull talyesin yn dillwg elfin
Yn dyllest bartrin beirt uamyeri
Kynhwyllaf uy naf kymry uodrydaf
Kymro keluyttaf ry wnaeth keli
Kymreise lywelyn nys kymrawt neb dyn
Kymry y deruyn ae doroff drosti
Eryr teyrnet yr yueis y vet
Ar het ar dyhet ar deheu ri
Yr yueis y win o ualeh uuelin
Ae wisgoet eurin ae uynogi
Yn llys aberffraw yn llochi bartrin
Yg kaer uawr vyrtn vyrtyoet beri
Yg kaer dygannhwy yn abertawy
Yn agwrt dramwy dref Gedweli
Yg kaer yn aruon ygkert gyflawdon
Ae ygkaer lliou uy lliw dybi
Yg caer Amwythie yg cein dreui ner
Yg caroet aber tyner teini
Yn llys fer elysmer yn seint cloduan cler
Yn llysseit aber hydruer hodui
Yg castell baldwin ygkeri osgort
Yn hawrfort dref gort dref diuysgi
Yn rutlann deguann deini drachas eingyl
Yn rutlan degeingyl tee a threui
Yn llys y wytgruc a lloegyrr ye catue
Llawer an goduc yn ymgoti
Yn llyssot deheu yn lloegyrr adodeu
Lliaws twr goleu yn golosgi
Ym pryffwn rywrys yn rwyoli gwrys
Ym prydein ynys gwys an gwesti
Ny chwans droeduet heb wan heb wnet
O deruyn gwynet yny gweini
Anoethach powys ae thir amddyfrwys
Ae thoruoet diffwys nyw differi
Neu loegyrr lu derrywn ae llyw lliw wen-
wyn
Ae lluoet trylwyn hyd tra gweilgi
Ny chwans genhyu kymod kymeint hyu
Eithyrgwarthagwrthrynn wrth ymbroui
Darogan mertin dyuod breyenhin
O gymry werin o gamhwri
Dywawd derwyton dadeni haelon
O hil eryron o eryri
O wyron ywein ar wyneb prydein
Vn vrtyein llundein o lan deithi
Yn lew loegyrr gymyn yn yorueth y hyu
Yn lary lywelyn o lin rodri
Nys kelaf honnaf hon yw beli hir
Ny chelir nae wir nae wrhydri
Am bob treis ryduc ar bob tarw cadue
Ae ar bob ssaruc yr eu sorri
Argynniifer gwaed amdrychyon amdraed
Ae am pob paraed parawd losgi

Ae gwbyl weithredoet ar gel ar gyhoet
 Ar gadarn gadoet dryoet dorri
 Can kymery duw difwyn ynni dyu
 Kemer lywelyn lyw kydeithi
 Archaf ytt arglwyf yr arglwyti
 Y eryr keinwyr kymod a thi

ARWYREIN

A GANT LLYWARCH VAB LLEWELYN Y LEWELYN
 VAB YORUERTH.

Mi ath arwyre vt bre breinnyawe
 Breisclew anael hael o hil madawe
 Arwr yn arueu aeruetawe deyrn
 Eryr ar gedyrn eurged uarchawe
 Llywelyn llary rwyf rwym kyuryawe
 Lluyteu beri ri rutuoawg
 Llyw kymry deruyn diryawe y harglwyf
 Llwyf diruawr dygwyt y digassawe
 Ry darueit acruleit euurulaen rodawe
 Aruogyon dragon dreic llys eurawe
 Ry arueityaf naf nerthawe dygyrchu
 Yn rwyuan teulu rwyf teuluawe
 Am prydest dyllest ar dull donnyawe
 Prydu nyd anoeth y gyuoethawe
 Prydyt wyf ym rwyf rywawe lywelyn
 Hil meruyn hytyn hytueirch gwiscawe
 Teyrnauab iorueth berth byddinawe
 Uab Owein uur prein preitrwyf euwawe
 Goreu wyd gorwyd am geiryawe dyffrynt
 Gwrawl hawl hwsygynt pellynt pwyllawe
 Myneist gyfaruod yn gyuaruawe
 A gwenwynwyn rynn rwyf lluosawe
 Gyueillyeist ual drud gyueillyawe yth law
 Ganaellus dreic fraw freic kymynawe
 Y deheu neud teu ual teithyawe
 Urehein gwrt drin gwyr dreul uodawe
 Keueist eluyden alaawe ynyal
 Oth gleu gledyual goed gleuyuawe
 Dy uart wyf dy nut ys anghlutyawe
 Dy ueirt ynt heirtyon vt mon mynawe
 Dy uyrtoet kyhoet kyhoetawe beunoeth
 Dy gertawr byt goeth doeth danodyawe
 Dy gert dy ganaf naf niuerawe
 Dy gynny gyn dygwyt arwyf eurawe
 Dy gy——ny bu bolchawe dy daryan
 Dy gynnif nyd man nyd mal diawe
 Dy gynnetyf dyuod yn oruodawe
 Am benn gy gynnygyn kynnwryf gwyth-
 awe
 A gwasgaru clwyf a gwasgarawt clod
 A gwisgoet arot yn nyd uodawe
 Ae eur ae ariant wrth chwant chwana-
 nawe
 A meirch mei meingrwn dwnn a dossawe
 A lluoet ygnif a lluoetawe uaes

A lliaws dilaes aes asgethrawe
 A ragod penn clod clae'r ysgwydawe
 Escudwan garthan is garthynnawe
 Gwaed am draed o drin a gwaedlid lain
 A gwaedllaun aduutyawe
 A gwaedlwrw gwyr aerfwrw aruawe
 A gwaedlenn am penn ym peithawe
 A gwaed a bwyd brein
 A bran ar gelein
 A galon aduutyawe
 A golo ker man ro meinnyawe
 Gelynyon saeson sidanawe
 A geloreu creu
 A gwan a gwaedfreu
 A gwaedffrwd redecawe
 Am uochuant kein amgant coedawe
 Am uechein yn uochdwyreawe
 Am eiluann urychan urecheinyawe heuyd
 Bu hirury'n berchennawe
 Rac uy llyw yn llu diofnawe
 Amherawdyr llywyawdyr llurygawe
 Llywelyn llary rwyf rywonyawe
 Berchen—barch wledic hiraethawe
 Ath uolaf uilwr pedrydawe
 Ath uolant pymtheccant caderyawe
 Ryth uawl ar yssyt estronyawe
 Nath orsseif na moel na myglawe
 Boed dy wir ar dir tormennawe dyet
 Can mlynnet yn het yn hytolawe
 Can dewis uuchet rinwet rannawe
 Yn rann yth barthred rwyf ced cadrawe
 Caffael trugaret trugarawe arglwyf
 Trugar duw hylwyf rwyf rinwetawe

CANU

A GANT LLYWARCH BRIDYT Y MOCH Y DUW.¹

DENG grat benn berchen barth briodawr
 DENG grat dy wennwlad mor uad inor vawr
 Duw dewrwrir pellir pwyllawr on kynnhen
 Dilen o bressen ban yn bryssyawr
 Deu edryt yssyt a synnhwryyawr
 Deu erbyn agheu agychwiawr
 Doethwlad nef adef adaf wychawr seil
 Vffern yw yr eil dur eil dyrawr
 Ofer difuner llyther lleawr
 O fyt achrefyt yt achrettawr
 O fyryf yoli tri o draethawd berffeith
 O egwydet yeith o egwytauwr
 Berthideu rieu ry wasgarawr
 Ny mad borthes mam mab nyw ditawr
 Porthlid donnyeu byd dynyawd ogawr
 Nenn: dynyaton berchen benn bob euawr
 Parthwys rwyf radlawn dawn diburawr
 Porth ym gwawd tauawd dy gareharawr

¹ Cynddelw ai k. ait.—Ll. C.

Berth gyoeth llwyrddoeth llewychawt
beunyt
Am elyf vedyt am eluyt glawr
Gwedy golo dyt o dywyllawr
Gwedy golwe vrad golenad gwawr
Gwrth yoli keli kyn neithyawr daear
Gwyl drugar dy gar no dy gertawr
Kyd gwypwyf hetiw hawtuod vch llawr
Ny wnn yr hynny a wyf henawr
Gwyr ren an reid ryt yolawr heb daw
Rac yn periglaw heb periglawr
Gwytam yn gorllwe gwr llwyrddrwe llawr
Gwr hydyrueu agheu yg ghyghellawr
Kygholli mawr duw mor ddybryd y neb
Kyghall nwy goheb oe gynuebyd
Kyntorawr yssyt ys ef an cryd
Kyghallen ddilenn orfen orfryd
Kyeuaddon a daw o diofryd crist
Kygafawe kyfyrdrist kyfyrdost benyd
Cam yw y dyn difanw y uryd
Kygreif diawl kygwyl kywyd
Kyghaws a uyt traws a net tristyd meith
Kyfreith dioleith kyn lleith lleduryd
Kywirudoeth rwy gwel brad annel bryd
Kyfyrdwyth kyfarfyrdwyth prifwyth prif-
wyd
Kyuaruaeth amaeth am aruetyd twyll
Kyurangeu gymhwyll am pwyll ym pyd
Kyuyrnawd ym keudawd deuawd heuyd
Kyfredec a chwee chwerw hir ennyd
Kyfreid oet ym pleid oet ym plegyd nod
Kyfragod dyuod tu uy gweryd
Yn llwrw llwyth eluyt douyt an dyd
Yn llawr lliwed kawt anglawt anglyd
Yn llwyr yt yd gwyt hyd yg gweryd llawr
Yn llwrw vn kyfawr yt yn kyuyd
O areu anghew areu eryd
O oeruet poenwet pawb y uywyd
O arwar daear down y gyd dytbrawd
O arwein pechawt lleitawd lleduryd
Ny rygar trugar tra syberwyd
Ny ry daw anaw oe anwylyd
Ny rygotwyf rwyf rym gweryd o dygyn
Nyd rwyf wy gynnygyn gyndiebryd
Ny rygollwyf duw o dewret byd
Ny ry golles nef ny no ynuyd
Enuydrwyf awyt ewyc lafur twann
Anvedyr y carwn pwn pennyadur
Heb synnyeid yn reid rwyf achlyssur
A heb wybod bod byd mor ampur
Ry bu erthyst yn rybu arthur gynt
Rybu amgyfrawd gwynt gwan tra messur
Rybu ull kessar keissyassei flur
Y gan vt prydein prid y hesgur
Rybu vran ab llyr llu rwym adur mad
Yg kamp yg kywlad yg ead yg cur
Rybu erewllf mawr rwyse dyrawr dvr
Ryuye angertawl gretfawl greitur
Rybu gamwetawe madawc modur faw

Rybut uu itaw dylaw dolur
Bu alexander byd lywadur
Hyd sygnoet neuoet ny bu segur
Pan ny wyl pobloet pawb yn tostur pla
Pob tra yn diua ac yn difur
Pob naf oe niuer pob ner pob nur
Pob nenn ym pressen yn am pryssur
Gwrthod rwyf hollaul holl ysgrythur ueith
Gwrthwyneb a weith yw y wneuthur
Gwrth awyt dragwyt dra gwylyadur
Gwarchedit eluyt dy byt disbur
Gwertheuin vrenhin vreise bennyadur byd
Gwrthladed om bryd pyd pechadur
Gorthywys nefoet ny net eglur
Gwrthlyf ny bo trist crist creadur
Creaduryeuf nef nawt dialaeth seint
Kyrreiuycint gymeint gymedrolaeth
Caret ym ynni nyd mi ae maeth
Caru a mynnu vwm mabolaeth
Caraf y olaf dri drwy drudanaeth ked
Canred ongward yr awch gwrdaaeth
Can ryt duw douyt dawn ehelaeth
Can ran rad geleu dewr frwythav fraeth
Can klyw can kennhyw kynhwyllwryaeth
Kein llywyawdyr ereawdyr credwn ry
wnaeth
Kant kadwent pressent presswylyaeth an
hydyr
Canys breu mal gwydyr hydyr hudolyaeth
Yr teir person byd bid ych aruaeth
Yr tri yn yawnwir yawn wrogaeth
Yr vn duw vn dyn na uid hydraeth brad
Yr mab rad yr tad tec hynafyaeth
Can duc pymwan Crist pym oes o gaeth
O yg o gyuyg gymodogaeth
O angor tewdor tud alaeth gymhwyll
O dwyll o dywyll dywyssogaeth
Yndydid ym prydy ym bru ban aeth
Yn dolvr yg cur yg corffolaeth
Kynytwys mawr wr mawr vreuolaeth
Gnif—yn kynnyf y brif briodoryaeth
Kynytwn vinheu heb sswysseu saeth
Kan an duw ury ureenhinyaeth
Breenhinhet benn ban yth aned hael
Bro oet ysgael ys gofuned
Breenhin pob fin pob faw dyghed
Braw cwydam ygyd yg cryd agred
Yn vferen gethern gaeth drefred erwan
Yn affan poethuann peithyawe drwyted
Yn daffar taeruar tan amgyffred
Yn arfuruyt lle ny llwyf kerted
Yny yt aeth cain can y weithred cam
Yg gyweithas nam nym bo vnyed
Gwtam pob anwar daear dyred
Gotef grwn ysgwn anysgoged
Gotefwn gwylwn gwalaed arnan
Gwyth gyman yn llann yn llwyr gywed
A mi am awyt yn geheued
Yn afrifaw duw yn efrifed

Archaf danc kyn tranc trwy eiryoled meir
 Hyd nam gwnel kellweir coll aghyffred
 Kyn dylaw gychwyn tytyn tytwed
 Kan dalu y duw y dyled
 Kan lleng egylyon kein lliwed obeith
 Kyn lleith rac kyfeith kyweithaed
 Kaffwyf o yoli crist keli ked
 Kaffael yn adef nau nef noted

Amen.

ENGLYNION

A GANT PRYDYT Y MOCH I LYWELYN MAB
 IORWERTH.

CYFARCHAF i Dduw oi ddawn hunaidd
 Hunaw ym gogawn
 Arwr arwrwas cas crawn
 Eryr mawrwyr merfyniawn
 Merfyniawn lleisiawn lles arwar cerddau
 Cyhyrddws am un car
 Pendragon berion bar
 Pum wregys dewrfrys daiar
 Dy orwyf hael rwyf hwyl reuedd prydain
 Hil pryd fawr teyrnedd
 Llew torf llyw terfyn Gwynedd
 Llywarch Llywelyn ai medd
 Meddfaeth dialaeth diwyl hydd ab cad
 Cadr ddragon gyfundab
 Gwr fab Madawg gwrddeirch arab
 Gwrhyd pyr yr byr y bu fab

Mabolaeth fy rhwyf yw rhywoli cad
 Cedwyr tud Feli
 Ar bob terwyn torf am ri
 Ac ar bob terfyn torri
 Mab ddysg yw i'm llyw llu rif ser i'w
 Oe galchdoed nifer [gylch
 Tarf cynnygn can yd weler
 Torri heb nodd i heb ner
 Mamynogi draig drud yw ei gymmwyll
 I gynnell y wendud
 Lleith breisgwyr llith brain a chud
 Lladd Ryfu a channu golud
 Mebyd rwyf gwrlhyd rhywydd fu ei gynnif
 Ny' gynnyn bu tramgwydd
 Pen dragon draig yn ddengmlwydd
 Pobl dwr neud gwr yn eu gwydd
 Gwrhyd ri Addaf gwrhyd ferth bieu
 Buddgawl fab Iorferth
 Draig Brydain ei bryd ai nerth
 Ai ddyall guall gannerth
 Cynnorthwy dragon draig hirlwys filwr
 Ath filwyr na phowys
 Car cyrdd cerdda pob diffwys
 Cant cynnygn yn ddygn ddwys
 Dessyf llu elyf llew teyrnas wyd
 Ny odyn neb dy gas
 Bar llychwyr gwr yn oed gwas
 Beirdd byd yth gyd ry gafas
 Cefaist Lywelyn olywiaw gwendorf
 Gwynn deyrn Aberffraw
 Cadarn gad drwsiad dreisiaw
 Ced byd yth lewyd oth law
 Llwyddid yt gymry llywarch

¹ Neu, Yw.

CANUAU DAVYDD BENVRAS.

AWDL

A GANT DAVYDD BENFRAS I LEWELYN FAB
 IORWERTH.

GWR a wnaeth llewyth o'r gorllewin
 Haul a loer addoer addef iessin
 Am gwnel radd uchel rwyf cyfychwin
 Cyflawn awen awydd fyrddin
 I ganu moliant mal Aneirin gynt
 Dydd y cant Ododin
 I foli gwyndawd gwyndyd werin
 Gwynedd bendefig ffynnedig ffin
 Gwanas deyrnas deg cywrenhin
 Gwreidd teyrneidd taer ym mwydrin
 Gwrawl ei fflamod am fro freiddin
 Er pan oreu Duw dyn gysscfin
 Ni wnaeth ei gystal traws arial trin
 Gorug Llywelyn orllin—teyrnedd

Ar y brenhinedd braw a gorddin
 Pan fu'n ymbrofi a brenhin Lloegr
 Yn llygru swydd erbin
 Oedd breisg weisg ei fyddin
 Oedd brwysg rwyg rhac y godorin
 Oedd balch gwalch golchiad ei lain
 Oedd beilch gweilch gweled ei werin
 Oedd clywed cleddyfau finfin
 Oedd clybod elwyf ym mhob elin
 Oedd briw rhiw yn nhrabludd oi drin
 Oedd braw saw saeson clawdd y Cnwckin
 Oedd bwllch llafn yn llaw gynnefin
 Oedd gwaedlyd pennau gwedy gwaedlin
 Rhyw—yn rhedeg am ddeulin
 Llywelyn ein llyw cyffredin
 Llywiawdr berth hyd borth ysgewin
 Ny ryfu gystal Gwstennin ac of

I gyfeir pob gorllin
 Mi i'm byw be byddwn dewin
 Ym marddair mawrddawn gyssefin
 Adrawd ei ddaed aerdrin ni allwn
 Ni allai Daliessin
 Cyn adaw y byd gyd gyfrin
 Gan hoodl hir ar dir daierin
 Cyn dyfynfedd ysgyrnwedd ysgrin
 Yn daer dyfulas ar lessin
 Gwr a wnaeth or dwfr y gwin
 Gan fodd Duw a diwedd gwirin
 Nog a wnaethbwyd treis anwyd trin
 Ym mhresent ym mhryssur orllin
 Ni warthaer hael am werthefin nos
 A nawdd saint boed cyfrin

TERFYN.

I LYWELYN.

HANBYCH well o Dduw eddewy
 Eddewid ddilid a ddeley
 Hanbwyf o honawd am wawd wedy
 Hanbyll dygymnwyll a gymery
 Llyw Prydain prydydd ath ddeffry
 Llywelyn llwyddid yt hynny
 Mawr ith orug Duw dad Arglwydd fry
 Myfyr yw mae mwyfwy fyddy
 Dy faint herwydd braint ti a brofy
 Dy fiantwl nid lawl nid hawdd hynny
 Dy far ys anwar y gossody
 Dy uer a gwyner fal y gweny
 Dy fudd ni oludd er a wely
 Dy fedd ath refedd a ddoeth renny
 Difuddiawg farchawg feireh ystry
 Dy fadden nid teu teg y rhoddi
 Dy feddiant nid chwant a chwennychy
 Dy feddwl nid cwl canys cely
 Dy fod falch y rod ry feddly
 Dy fod herwydd clod mal y clywy
 Dy fyddedd cyhoedd ti ai cely¹
 Dy fryd wrth dy fryd frenhin Cymry
 Erwau yw ynni o mynny
 Aerwaleh baleh balehu fyngwely
 Arwar udd Kessar a'm ceissy am bywth
 Ys da beth ym ceffy
 Traul caeroedd ciriega ymy
 Trefad fy hendad ai hundy
 Trais arnaf fy naf ni edy
 Tros y gerdd a gannwyf cytty
 Y mawr udd rhwyddfawr om rhoddy
 Nid mwy no deg erw os a ddygy
 Cymer a fynnych Cymry bendefig
 Arbennig wledig i wladychy
 Difaw son saeson sef a gery
 Difwyniant fyddaf o'm difenwy

¹Neu, coely.

Na dilyssa fi y felly fy naf
 Nid ef yt lessaf o'm dilyssa
 A ganwyf dy geiniaid ai eny
 A genais a genir wedy
 Aerddryd tud or tu pan gefly
 Erddrwg ys teilwg os tely
 Ystyria wrthyf wrth om colly
 Ystawl fy nullwawd nam heunilly
 Ystyriws dewis dawn ytty er gaint
 Ystyr saint dy fraint frenhin Cymry
 Can gwaf dy foliant fal y heddy
 O gwnai iawn om dawn nim diawy
 O wythlonder ner nerth a gedwy
 O eithaf pob caer taer y torry
 Neu ry orwyd hael ydd hwyly
 Ni ryorug Duw dyn fal tydy
 A ddarogawer a gymmery
 O bob darogan dawn a gefly
 A ddarogenaïs a gymnyddy
 A ddaroganwyf a gynhely
 Wyt ddaroganawr gan a wely

TERFYN.

AWDL I DDUW AC I LYWELYN
FAB IORWERTH.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

MAB Duw dylaf dy bwyllaw
 Mawr gwerthfawr gwerthyf gwrandaw
 Mor iawn yw ydawn am daw ygenydd
 Mwynair o'm plegyd heb plyg arnaw
 Mur modur llywriadur rhag llaw ymac
 I'm meddw! dy geisiau
 Mor ddiriaid i ddyn eiddunaw oi gnawd
 Er dygnawd bechawd na'i rybychaw
 Mor deg y gelly di gall arwyddaw
 Merwerydd echwydd ac ucherddaw
 Mawrfryd gan ddyn byd er bod iddaw
 Dda—na mawrair draha nid rhaid wrthaw
 Mab Duw ai dyrydd yn eiddaw
 A mab Duw ai dwg y ganthaw
 A mab Duw ddyddbrawd a ddaw iw brofi
 Beth fo ei ynni am ei anaw
 Ni bydd a mab Duw diamadaw
 Afo mynws byd yn ei bydiaw
 Mab Duw dewiseis dewissaw a wnaf
 Ef dewisaf naf nawdd y ganthaw
 Diddestl oedd eu lle llu wrth sylliaw
 Dydd y cymmerth Crist grog yn ciddaw
 Yngwaelawd uffern affleu frau einioes
 Ydd oedd bedeiros yn ymdaraw
 A llu o bryfed yn eu briwaw
 A llid llid boethfan dân yn eu deifiaw
 A llys afraid gwrys na gwryfiaw oi plaid
 A lliaws enaid yn direidiaw
 A llwyr dywyllwg wrth odrigaw

A lleng gythreuliaid yn ei threiliaw
 A llawer bwysti heb ystyriaw cedd
 A llawer syched trwydded trwyddaw
 A lloedd pobloedd pawb yn athaw
 A llewod a rhod yn eu rhwydaw
 A lle ydd oedd druan drwy adaw Cain
 I werin wirin ei warandaw
 Pan ddyfu y mab rhad oedd raid wrthaw
 Er porth yn dannorth a dawn arnaw
 I Uffern bydewern heb adaw ychwaith

Yn un boregwaith i'w hanrheithiaw
 Achos punoes byd ybu iddaw
 Uchelwr mirain bér drain drwyddaw
 Ucheldad fab rhad rhac rhwydaw ei hawl
 Gwae ni fo deddfawl y dydd a ddaw
 Mihangel pan dël i dalu drostaw
 Yn erbyn cythraul cythrudd syniaw
 Ac ymliw ac ef am ryluniaw gau
 Ac angen dieu dyfod iddaw
 Pam na char mab dyn Duw ai geisiaw
 Pam na chyunc ef nef yn eiddaw
 O dda ni wyrtha wrthaw ny aned

Y gwr gogoned gweled gwylaw
 Gwr ni gaffad namyn dim arnaw
 Gwr ni cheffir ffordd i ffo rhagddaw
 Gwedi y gwr uchod uchaf llaw diau
 Ar ei gwr goreu meu ymadaw
 Llywelyn urddyn urddas iddaw
 Llew gwaywdwn ysgwn ysgwyd gydiaw¹
 Gnawd fod cyfranc rhwydd rhagddaw pan
 brofed

Ai glywed ar lled hyd yn llydaw
 Gnawd fod ongar gwyr wedy gwyr²
 A chledd gwawr Gwynedd a gwaed arnaw
 Gnawd uthr fod rhuthr yrhyngthaw ai
 Esgar—a gnawd fod gwyar o'r ymdaraw
 Gnawd yw o'i clyn hylithr wylaw
 A gnawd fod tafawd diwyd iddaw
 Gnawd ysgafael hacl yn hwyliaw oi du
 Rhac ei llu i Loegr andaw
 Gnawd Ffrange rhag ffyrdrange a ffo
 Arnaw—a pheleidr rheieidr wedi rhudaw
 Gnawd Sais nis ewynais yn ewynaw oi ben
 A gnawd o dduch Tren trin ymwriaw
 Gnawd cledddyf gilyd yn ymgiliaw
 Cuall ac arall yn ymguaraw
 Ac ar llwyth oswyd gnawd lleithiaw
 Cigfrain—a chaer dew frain yn difuriaw
 Gnawd gwayw ae arwydd gwedy gwyr²
 A gwr yn gorfod a chlod iddaw
 Gnawd seithgad o eingl yn syrthiaw ergyr

Ac eryr rhydwyr heb eu rhusiaw
 Gnawd fod ysgwyd frwyd friwdoll arnaw
 Ac unbyn dengyn dengwlad iddaw
 A digawn o ddawn i eiddunaw rhen

A dygen llawen yn eu llywiaw
 Llywelyn neud llew cywaethlaw
 Llyw anaw llawenydd dreuliaw

¹Geddiaw.—Ll. C.²Gwyaw.—Ll. C.

Ystyriawl ei hawl i hwyliaw yngryd
 Ys digrif i'r bod y danaw
 Ystyriws dewys y dawn iddaw
 Ystyried tad llwyrgerd rhagllaw
 Dyn yn fyw ni fedd i dreisiaw Duw fry
 Am frenhin Aberffraw

MARWNAD I LYWELYN FAB IORWERTH.

DAFYDYD BENEFAS AI CANT.

MEU foli Crist celi culwydd
 Mawr foliant didrawd didrangwydd
 Maith i'm gwnaeth alaeth ac arwydd
 Arnaf—mi rydynnaf dan ei aflwydd
 Mor draws fu Iesu am aes digwydd
 Mor dreisiwr hagen am ren rhadlwydd
 Mor drist yw ein byw bod glafwydd derfyn
 Ar rudd Llywelyn llaw gyfanrwydd
 Mawrbeir cynniweir cynnif hylwydd
 Mawr benn Cymru wenn ai chymmen-
 rhwydd
 Mawr barch gogyfarch gogyfrwydd or hyd
 Mae ysbyd y byd yn enbydrwydd
 Cam y gorug Duw o dybygrwydd
 Cyn bu drweh na bu drwehannlwydd
 Cymyrrs angeu an ingrwydd attaw
 A dygynt o'i law liawsogrwydd
 Llywelyn haelddyn hwylddawn awydd
 Llywiawdr gwynfydig gwledig gwladlwydd
 Lladdawdd Duw arnam am ddwyn lleur-
 wydd frwyd
 Llawn rywydd ysgwyd ar ei ysgwydd
 Llywelyn aer llyw taer am y teirswydd
 Llwyddai a llithrai o'i helaethrwydd
 Lleigiad fryd yn rhyd yn rhodwydd ongyr
 Och awyr am wyr diwaradwydd
 Och fawr a fwrir o ddirfyngrwydd
 Och faith heb ychwaith o'i obeithrwydd
 Och am naf am nêr diwydrwydd
 Och am nêr muner mynogrwydd
 Och ddygyn a ddognes goleuwydd
 Och de am ddewdrud ehangrwydd
 Och nos o arhos yr arwydd
 Och ddydd a ddoddyw o'i dramgwydd
 Och Ddofydd ddifa gwreiddrwydd
 Och Dduw o ddyfod i'n arglwydd
 Wedi achadw cad fragad friwgwydd
 Wedi ehwng teg heb attregrwydd
 Wedi addaf teg ar gartrefrwydd
 Wedi tynnu Lloegr iw llawn archwydd
 Wedi na wnaeth Duw diddamrwydd ym
 Wyd—ni gaffei llew gryd greidiaw awydd
 Gwedi llawer gwr a gorwydd iddaw
 A ddeuynt attaw wrth ei awydd
 Ni ri cedwesti cad wastadrwydd

Ni raid a warawd wyr yn hywydd
 Rhydd fydd a ganwyf i'm rhwyf boed
 rhwydd
 Rhan o deg addef nef yn ebrwydd
 Ebrwyddws dewa dawn ym plegyd gwr
 Gorehang ei wrhyd
 Ebrwyddynt ebrwyddweilch o'i gyd
 Ebrwyddwaleh ceinfaleh cynryd
 Braw yw ynn deon diofryd ein llyw
 Braidd yw yn ein byw ynghynen byd
 Wedi brys haelder inuner menwyd
 Mwyniant llu tra fu yn ei fywyd
 Mai yw am doddyw yn anhyfryd wyf
 Am fynel fy rhwyf yn rhwym gweryd
 Golo hael galar yw y dedfryd
 Goludd ei achludd gwayw rhudd yn rhyd
 Goleu y dug Duw ein diebryd fry
 Am freenhen Cymry cynrwyn ergyd
 Gwir yw marw gwr garw am gaer eluglyd
 Goreu oedd ynn ein marw i gyd
 Gorofn y sy arnaf hyd nam gweryd dyn
 Wedi Llywelyn llywiawdr gwyndyd
 Gwarafun ni wnaef yn nydd creulyd
 Gwrawl oedd ei hawl wrth ei hwylfryd
 Gwaredid keli celfyddyd oleu
 I wrth ei aflew poenau penyd
 Cenais wawd ufydd-dawd yn ei fywyd
 I'm arglwydd gwladlwydd gwladocedd
 oglyd
 Canaf im arglwydd cof enbyd ys man
 Rym gorug angeu dristyd
 Am dreisddwyn terwyn tyrfa espyd
 Am drosedd gwynedd a'i harfeddlyd
 Am drawsgar gwanar gwenwynfryd Pryd-
 ain
 Am drawswyr Owain drais syberwyd
 Am drueni mawr dwyn gwawr gwyndyd
 Ymdro rhiallu fu o'i febyd
 Am drengi fy rhi rhwy ledfryd am bydd
 Ni edych Dofydd ef y genmyd
 Am drais Duw nid oes dinn gyhyd
 Am drais dyn dinam gedernyd
 Am dreiaw anaw anwylyd llawer
 Am dramawr bryder ac ni weryd
 Am drwm feddwl cest eurbost aer byd
 Am drin wychydd rydd ruddlawn creulyd
 Am dylwyth hydwyth yr hyd y buant
 Amgylch gwawr dygant yn deg hyfryd
 Ei deulu a delynt ynryd
 Delweu aur ar cyfeuryd
 Ei wyrda oedd dda oedd ddiwid pob un
 Oedd anhawdd iddun ei ddiofryd
 Ei weision o'i wasanaeth gyd
 Ei feirdd byddyn heirdd byddyn harddglyd
 Ei fyrdocedd cyhoedd cawsynt edgyllaeth
 Am ei freolaeth hiraeth hyd
 I'm rhei y harchaf arch o'm plegyd
 I'm rhiau gorau gwr i'm ennyd
 I'm rhwyf y rodded rhan fawr o'r byd

Ef rhodda i Dduw ei ddihewyd
 Ys rhoddo fy rhen rhan yspryd addef
 Ei ran o wlad nef iddaw hefyd

TERFYN.

MARWNAD RUFFUDD FAB
 LLYWELYN.

DAFYDD BENEFAS A'I CANT.

GWAE ni hael mor wael mor woleu
 Weled yn nesad ein cisiau
 Gwelsam ni gynt ai wynt yn oreu
 Gweileh Cymru yn cynryd arfeu
 Yn Lloeger yn llosgi ei thyllau
 Ai gwelai eiliai yn oleu
 Ai gweles gwelynt ryfeddau
 Gwelsam ni wawr maelawr megys ynteu
 Mygr fadawe wayw roddawe ruddgrew
 Gwelsam ni faelgwn fawr fur eadeu
 Cadr fab Rhys yn rhos ai ffagleu
 Gwelsam ni Owein prain prudd ei ddoniau
 Doniawg fab Gruffudd beirudd bareu
 Gwelsam ni fab Hywel yn rhyfelau
 Cynan y gelwid ewyn a'n goddau
 Gwelsam Rys falchgryg ryfyg reithleu
 Yn rhuthr aruthr ar y dechau
 Gwelsam Rys fychan darian daerglau
 Ym mhyrth Caerfyrddin ai fyddinau
 Gwelsam wyr dinam yn ddiarmheu
 Gwael yw nad ynt fyw nend ynt feddeu
 Gwaent hwy ar a wnaeth eu pennaethau
 Am Ruffudd gwewrudd gwae finau
 Am riff ner lluch hyder llachau
 Am rym llym y lleinn fy nagrau
 Am nwyf y darwyf ai neud areu
 Amlwg yw eustudd ar fy ngruddiau
 Aml i'm gwnaeth hiraeth hir anadleu
 Am leith gwr dewr dur ei lasnau
 Am lew glew o'm glud feddyliau
 Am lyw glyw glod hyd Fynnau
 Bu gelyu dychryn o'r dechrau
 Byth yn lladd Llundain ai thyllau
 Bu erwan yr awr y cigleu
 Bu oer ym aros y chwedlau
 Na bum farw o fawr byderau
 Ac yn farw fy arglwydd diheu
 Na dyn oni'm dug anghofiau
 Am Ruffudd ni'm dyhudd nau dau
 Gwael yw colli hael o hil eneu
 Gwag yw byd bod yn ei faddeu
 Gwirfab Duw gan dug ben rhiau
 Gwae fi i'm poeni rhac pum edau
 Ucher rhac pryder pryd i'm goddeu
 Achaws gwaleh mawrfaleh mur cynnedfau
 Uchel y dodaf am naf nid mau
 Wych ragor och rhagod ti angau

Cyn y gwedd ini oedd goreu
 Gwedi gwawr Cymru cymryd croesau
 Cymmerwn iolwn o iawl sciniau
 A syniwn ar beth o'r pregethau
 Am ei ddwyn terwyn torf amrhyffleu
 Ymddifaid y'm rai genau nid gau
 Rhy draws fuam gynt hynt hir ddiau
 Rhy drist i'n gwnaeth Crist creaduriau
 Gwr a wnaeth yn llawn llenwi cibau
 O'r dwfr deierin yn win gwineu
 A wnel gorphowys rhag pwys poenau
 I Ruffudd rwyddiudd yn ei raddau
 Gwr an pryn prynlawn ddiifiau
 Gwir iddal o ddylaw affleu
 Gorug dduw gwener rhwydd-der rhadau
 Goddef pum harcholl o archollau
 Gwedi llarydad Duw deg cyfreithiau
 Llofrudd fab Gruffudd draul budd dreigiau
 Llwrw y gwn gwenwawd bryddestau
 Llary rwyf a ganwyf a'm geneu
 Llew buwyf Llywelyn biau
 Llyw Gwynedd diwedd a dechreu
 Dechreus deus hyd na'm dyhudd dim

Damwyniau ym gythrudd

Dychryn mawr bod llawr ar llofrudd
 Llyw meidrawl llew greddfawl Gruffudd
 Mab meithyn Llywelyn lafarudd
 Mawr gwriawr gorwyr Maredudd
 Traws gyngaws gyngor diachludd
 Trais gymmell tri nawwell no Nudd
 Gwna arnaf hiraeth hir gystudd
 Gwaith Saeson llid ruddion lledrudd
 Gweryd ni'm ergyd ai mawrgudd
 Gwae gwelsym cer mawrfryn morudd
 Gwr oedd wr oedd orfawr ei fudd
 Gwyr oedd wyr oedd orddyfn ganthudd
 Gwyth oedd lwyth oi laith ni atgudd
 Gwaith oedd saith ymy y oludd
 Gwawr oedd fawr ei far yn ddyfn brudd
 Gwas oedd gas ei geisiau dan gudd
 Gwalch oedd falch ei falchlafn uch grudd
 Gweilch oedd feilch am ei falch ddeurudd
 Gwn o ddwyn terrwyn torf angludd
 Gwan anrheg anrhaith heb rybudd
 Gwanar gar trimudfar trymrudd
 Gwenwyn gwyn gennyf nid ymgudd
 Gwyn eurdir ardwy dadanludd
 Gwr eurdwr ardwyad trabludd
 Gwawr gwyndyd gwander ei orchudd
 Gwyn Gwynedd gwae ni am Ruffudd
 Gruffudd aur digudd ef dygnaf i gwyn

O genedl plant Addaf

Griff ner o'm pryder y prydaf
 Prif farwnad ir mab tad teccaf
 Greddf Echdor gwawr eurdorf gwraf
 Graid synniaid synniais ei alaf
 Grynus can gwelod ei dy gwelaf
 Gradd berchen ei barch am danaf
 Hiraith y sy i'm dwyn am a gwynaf

Hir yd goffeir a goffaaf
 Mor lle ym alar am a garaf
 Mor llwyr y lladdawdd Llundain arnaf
 Mor llwyr car am a garaf
 Cyd a dragon byd o byddlaf
 Trugar hael pa hwyl a ddygaf
 Am ddwyn draig dragor nas gwelaf
 Drwg fab Duw y daethost attaf
 Crist a wyr yn llwrw a ganaf
 Na wn am fy rhwyf cwddwyf cuddaf
 O mynnwch chwerddwch mi ni chwarddaf
 Can mynnwn fy marw ni mawr wdaf
 Cud ymguddioch chwi oll mi ni allaf
 Ymguddiau dan llaw ban fo lleiaf
 Cyd ymguddio pawb beth a gelaf
 Am farwnad Ruffudd nid ymguddiaf
 Nid a eill cadarn yn cadw eithaf
 A all gwan truan tryst a allaf
 O orchrawn deigr llawn a ollyngaf
 O orchudd Gruffudd ail Nudd fy naf
 O erchyll golled gall marw fyddaf
 Ai Orchymmyn ef ar nef a wnaf TERFYN.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

Ys gorwyn ewyn rhyn yn rhedeg
 Ys gwrdd yn Ionawr mawr morgroeg
 Ys gwae fi am iaith gwawdd faith gofeg
 Yr goddau chweddlau imi a fai chweg
 Ni wybum erioed medru Saesneg
 Pan geisiais i eful o ennilleg
 Cam oedd neud ydoedd yn wyndodeg
 An rhoddwy fab Duw dawn arwaneg
 Yn dwyn oc ei plith yn olithreg
 Ei wladoedd cyhoedd cyfun hardd deg
 Ar wledig lleithlig llwythfawr urddreg
 I wlad Dafydd rydd rwydd gymraeg

MARWNAD IR TRYWYR YNGHYD.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

NEUD mai neud lleilai llif yn afon
 Neud maith i'm dyrraith dir ofalon
 Neud mwyfwy galar gwanar gweinion
 Neud mau feddyliaw hwyliaw haelion
 Hwyl hwyliesynt gynt hyd gaer llion
 Owein pryddain priodorion
 Lleiddiaid gad feiniaid o flaen arfon
 Llywelyn glodfawr fawr ai feibion
 Llyna wr arwr i argosbion
 Llwyddedig gwledig gwlad orchorddion
 Llawch ardaewch ardwy rheidusion

Llaith arfaith arfod blathaon
 Llywelyn llywiawdwr gwleiddiadon
 Llary gynglhwys drwy gyngor doethion
 O fynyw hyd faen gaer lleon
 Ail colli colled amhyrion
 Ef cymif canwyll marehigion
 Hy ddyfryd ddyfrys gyfrcion
 Hoeddyl Dafydd megis dydd dyddon
 Naf ieuange cyn trange treulcirthion
 Ni ballai i bellennigion
 Ner muer mynych ei roddion
 Neud ei hoed ar ei gyfoedion
 Doeth esgryn gwr chwyrn ei ymchwelion
 Ymchweiliad tromgad trwm ei goffion
 Dawn yr abad gwirid gwirion
 Ai dug oi olo i fro dyfthion
 Duw am gwnaeth liraeth hir ofalon
 Dyfod corf Gruffydd mwyngudd maon
 Diafrddwl feddwl fyddwn ym mon
 Pei yn fyw y delai i dal y bolion
 Chwegwyr cynnifwyr cynnebigion
 Eu cheddlaau goreu gwir er Iason
 Llywelyn ai blant pla gelynyon
 Dafydd a Selyf ac Absalon
 Herwydd trynfyd byd bod tan Saeson
 Wedi treisynth gynt ar y goron
 Trydeydd rhyfedd llyfr llesfegion
 Nid a gwyr Gwynedd gan y gwyllion
 Am far trwm tramawr goffion
 Am fod yn eu tud hwy alltudion
 Am fawrweileh aerweileh arfogion
 Am fawredd Gwynedd ganaon
 Llywelyn hyddyn terwyn tirion
 Gruffydd a Dafydd dywysogion
 Rhai difai yn difa galon
 Rhan berthfan a borthyn greon
 Pei yn fyw fyddynt o mmon
 Perynt hynt hendref Wyrangon
 Parawd gwawd gwedi eryron
 Peris Duw eu dynggudd rhagon
 Eny cyfred plyg gwenyg gwenion
 Yny cyfrange mor a mawr afon
 I abar feddau rheiddiau rhuddion
 I aber Conwy ceneddl frion
 Tri goreu dreigiau sy or dragon
 Tri a ddug Duw or dyniaddon
 Tri cres arnes trachwres trychion
 Tri eraill ni eill oll eu deddfion
 Tri araf pennaf pennadurion
 Tri arwydd hyrwydd ar eu holion
 Tri arwr eurdwr eurdorchogion
 Tri eryr yn wyr ac yn weision
 Tri chlwyf nad ydynt fal gynt Cynon
 Tri chleu eu paru fal peryddon
 Tri chlo ar eu bro rhag bradogion
 Trwy eirioledd Pedr pen porthorion
 A mair oi gwyr y air ai gweryddon
 I'm tri Arglwydd byd boent cyfeillion
 Mihangel angel ar angylion TERFYN.

MARWNAD DAFYDD FAB LLYWELYN.

DAFADD BENTRAS AI CANT.

DYGN I'n symmud Duw ein tad
 Ysprydol ysprydoedd oleuad
 Dydd yn gwna yn drist drais dyfuaid
 Ar llall yn llawen o'i ganiad
 Rhyfedd eu rhiau rym swynad
 Rhyfeddaf o'm naf o'm neirhiad
 Nid rhyfedd eyd bywf o'm rhiniad
 Gynnefin ar ganu marwnad
 Ceniddum hon dra bron braidd ni mywad
 Urldyn Lywelyn lyw y berfeddwlad
 Ceniddum hon Ruffydd rudd ei ruad
 Ac ni rygant dyn dim mor irad
 Canaf hon Ddafydd cynnifiad ryfu
 Ni wnaethbwyd gwar llu yn llaw gaeud
 Ni ddodai eirif ar ra ddillad
 Na gwin gysgelo nac ysgarlod
 Ni ddotto fy rheen fab rhiad ei bechawd
 Yn erbyn fy mrawd ddefawd ddifrad
 O amler o dir llawhir lleiddiad
 Ac enys golehwys goachubiad
 Na bu gystal dyn y danad Dofydd
 Ac y bu Ddafydd gan ei ddiad
 Mor rhyfedd rhac mor fu roddiad
 Na roddes fy llyw y lleuad
 Mor eawch ym ardawch ardwyad
 Cyn ni fwy o Ddafydd yn ynddifad
 Tra fu wr arwr gerddeidiad
 No'r trithael haelach yd gaffad
 Truan y gwnaeth Duw dwyn cariad
 Cymru—ym mhilith prudd wely heb oleuad
 Etifedd Gwynedd gwanar gyrehiad
 Neud Duw a'i rhanws yr hael reiniad
 Ysy fyw a fo henuriad
 Y sy farw gaffas farwnad
 Deu fab Lywelyn lew gymynad
 Diodefelynt fi o ferch ffysciad
 Diodefelyd Duw hwy ac eu tad
 Yn y wenwledd fry yn y wenwlad
 Gwlad fal cynheilid y cynhelis
 Gwledig ben perchen gwr am perchis
 Gwyn esgar neud gwar ai gwerchedwis
 Gwae ni oi drengi fal yr drengis
 Llauer iawn oi ddawn a ddefnis attaf
 Llwy'r y coffaaf am coffes
 Cyn angen Dafydd cynnydd cannus
 Cawsant or bobloedd pawb erchis
 Nid dodu bareu a beris arnaf
 Alaf a enwaf ym a enwis
 Nid hebof ei alar car a'm cedwis
 Nid heb meirch meithdew i'm hedewis
 O eisau Dafydd neud is yw meddwl
 Ac neud afyrdawl oi orddewis
 Nyd llew o dyrred yny dedlis
 Nid llawrydd Dafydd a ddiengis
 Gwael yw colli hael diwael dewis

Gwae ef a gyll nef er annilys
 Dilys briodawr gwynglawr Gwynedd
 Dolur yw nad byw llyw arllechwedd
 Dygn yw i Gymru dygnedd ei dygued
 Clywed ei fyned yn ei faenfedd

Dafydd hael ei hawl gywryssedd
 Deheu a gigleu a gogledd
 Dyfod hyd ataw dyhedd Iwerddon
 I farchogaeth Mon dirion diredd
 A llu o Brydain a llwrw hybrydedd
 A llu o Ffreinge ffyr ffrawdd galledd
 I goron Lundain er garwedd heiyrn

Ni roddes teyrn ty o wynedd
 Duw ai dug rhagon deon diwedd
 Dafydd fuddugawl gedawl gyfedd
 Digawn o bregeth yw difaedd hael

Heb fryd i'w gael hyd frawd gyhedd
 Ystruan ei ran rwyf marianedd
 Ysdrwg heddiw lliw wedi llaryedd
 Y llaw a gedwis erllynedd

Adwy yn Aber conwy cyn eu gorwedd
 Wyr Brenhin Lloegr llu teyrnedd
 Mab Brenhin Cymru cymraais fonedd
 Gwr oedd a hauoedd gorfoledd gwerin

O iawn deyrnllin y brenhinedd
 Callaf yw imi beth amynedd
 Colleis gwalech mawrfalech mirain orsedd
 Ni rygolleis dyn dyguedd ei awydd

Ni rygollo Arglwydd rwydd anrhydedd
 Ef a'm talai aur ar fy myssedd
 Nid ef a delid drwy dalwarwedd

A Dafydd dreisrydd drosedd cyn golo

Ni bu o Gymro ei gymrodedd
 Bum y gyd a hael hwyglod ryssedd
 Buarth eryr gwyr uch gwin a medd
 Bum y gyd ag ef yd gefais ei wledd
 Boed y gyd a'i Dduw fo ei ddiwedd

TERFYN.

CANU MOLIANIANT I LYWELYN AB GRUFFUDD.

DAFYDD BENFRAS AI CANT.

COLOFN nef dy nerth a archaf
 Celi hael ir hwyl a ddygaf
 Celfyddyd ym myd rymedraf
 Cyflawn dawn danfoned attaf
 Ar ddull llawnoed y dywedaf
 Arglwydd fal Cynddelw a gynhaliaf
 Llowarch a berchis mal ydd barchaf
 Llywelyn urddyn urddas hynaf
 Llawenydd Cymru cymrodeddaf
 Llywelyn guall arall uraf
 Gwedi y tri trydydd a enwaf
 Nid oes is dayar od ystyriaf
 Nac odduch daiar dyn o mynnaf
 Heno a allo hyn a allaf

Dedfryd gwr goreu y barnaf
 Dadfrawd gwedi a ganaf
 Neud adwen i'm prifnenn prydaf
 Neud i Dduw mal y dadferaf
 Doethineb Selyf selwyd i'm naf
 A thecced eidduned A daf
 A dewred yr undyn dewraf
 ————— [*Englynion ar goll.*]

CYNNYDD LLYWELYN MAB GRUFFUDD.

D. BENFRAS AI CANT.¹

TRAETHWS fy nhafawd
 Trwy nerth y drindawd
 Traethawd om barddwawd mor ddibarha
 Treisswr ai cymmer
 Trosedd Elifffer
 Trawswalch ner muner ai mwynhaa
 Llyw glyw a glywir
 Llyw doeth coeth cywir
 Llawhir ni welir ei gywalha
 Llym yngrym yngryd
 Llaur gorfawr gwryhd
 Liwyr y dyd ei fryd ar fryn buga
 Lloegrwys i gyssu
 Lluddiwyd oi ddeutu
 Lluedd ai dyfu er ei difa
 Canawon Cymry
 Cuniaid ai deftry
 Cenedd ai dily nid ymdolia
 Ceinweilch cyffredin
 Cynniffaid werin
 Llauer i breiddin llu ai breinia
 Breiniwys gwr ai medd
 Braint y teyrnedd
 Breenhin Gwynedd canys gwedda
 Breiniawe Lywelyn
 Brenhinedd ei hyn
 Brynaich a dreissyn dros glawdd offa
 Brooedd ysgafael
 Bryd arddyrchafael
 I brifdeg caffael hael ydd hwyliu
 Braisg waiss wosgorddion
 Bryd gryd grym lleon
 Branar bar beirddion yn Saxonia
 Llawnaeth gaeth giwed
 Lleith waith waredred
 Lloged eu trefred am eu traha
 Tyrau twn eu mur
 Terfysg eu llafur
 Torfoedd disegur ai hyssiga
 Teyrnfab Gruffudd
 Teyrn dadannhudd

¹Ex y.—ll. C.

Teyrnas ddatgudd prudd y preiddia
 Eurglawr Cymru fawr
 Arglwyddi clodfawr
 Arglwyddwas ceinfawr ai cynninia
 Argledr gwarthfuddig
 Arglwydd gwynfydig
 Arbennig wledig a wleddycha
 Cedwid unnab Mair
 Ceneu eyniweir
 Ceidwad y gadair gyd a gwenna
 Y gwr gwridd uchel
 Ar gwaew gwaed awel
 Pan el yn rhyfel nid ymgela
 Lleiddiad gad gyrehu
 Llafur gwr gyunu
 A llu ni rhwymu yn rhyd chwima
 Ar erlyd fal cynt
 Ar ael y dyffrynt
 Ar ail hynt gerrynt garreghafa
 Trydydd hynt yddaeth
 Drud fu ei arfaeth
 Gwnaeth tyrau trefdraeth nad ynt trada
 Pedwaredd i fro
 Pennaf a gymro
 Penfro oddyno rhos oddyna
 Punmed Forgannwg
 Parhaus gilwg
 Er a wnel o ddrwg nis diwedda
 Chweched i dramwy
 Chwechad yn adwy
 Yn aber Tawy teg esgorfa
 Seithfed Gedweli
 Saithgad iw llosgi
 O ystrad Tywi tew ei haerfa
 Wythfed hynt greulawn
 O Garnewilliawn
 O Geredigiawn y dug yna
 Nawfed Frycheiniawg
 Naw cad cyndynniawg
 Fal Rhun rhuddfoawg fu ei drofa
 Degfed digyssel
 Dug attaw Fuallt
 Dibellt ai flamwellt y flammycha
 Unarddeg diwraidd
 Elfael fro hyfaidd
 Arwraidd o flaidd ai harfeiddia
 Deuddegfed yn iawn
 Y dug Werthryniawn
 Maelienydd oi ddawn a ddug etwa
 Trydeddeg hodni (dogni)
 Taerwalch Eryri
 Arwistli kerl ker caer ena
 Pedwaredd ar ddeg
 Pan ddug ychwaneg
 Dwyn Cedewing deg Duw ai nertha
 Pymthegfed Powys
 Pan y cynnyddwys
 Pennaeth ni wystlwys ef a wystla
 Unfed ar bymtheg

I faclor Saesneg
 Pan aeth ar ostep i dir penna
 Dwy ar bymtheg drwg
 A wnaeth yn anlwg
 Pan gerddwys ei fwg am allt fuga
 Deunaw dawn oedd fwy
 Dug eu harfordwy
 Gwynedd uch Conwy lle y cynnydda
 Un eisiau o ugeint
 Ar wynawl eu maint
 A chwanegu breint ger bro Assa
 Ugeinfed gan rad
 Hendref ei hondad
 Dug y berfeddwlad ac nis gwatta
 Tros yr ugeinfed
 O Alun drefred
 Hyd waelawd Dyfed ydd ehetta
 Mi yw ei bencerd
 Mawr yw ei angerdd
 Mynegeis ei gerdd ffordd yd gerdda
 Mwyfwy ei gythradd
 Mireinfab Gruffudd
 Mae yn ei ddeurudd ddawn ni chilia
 Cymmen Lywelyn
 Cymyrth ei derfyn
 Cymru o gylchyn a gylchyna
 Gwystlws y dragan
 Hyd ynghaer llion
 Gwysloni rwyf mon rymynycha
 Yr ungwr an pair
 An gweithred an gair
 Can eiriawl diwair fair ferch Anna

Can cafas eurwas air a lwydda
 Can gaffed hir hynt byd bod yma
 Can Duw nef yn ei fawr noddfa
 Ys casto drugaredd a diwedd da Amen.

EGLYNYON A GANT DAUYD BENURAS.

PAWB a ddaw yr ddaear long
 Pobyl vychein druhein a dreing
 A vacco treul gywro traug
 Yn vnawr y llawr ae llwng

Llynguawr daearawr deruyn a garaf
 A gereis ych hanlyn
 Neut eddwyl yn oer dyddyn
 Nyd oes dim einoes yddyn

Pob dyn oer dyddyn neut eiddaw agheu
 Aghyueillwr iddaw
 Y veddu dayar arnaw
 Y uedd or diwed y daw
 Pawb a ddaw &c.

MARWNAD RUFFUDD FAB EDNYFED.

D. BENFRAS AI CANT.

GWYN ei fyd am gyd a geidw ei wir
 Gwae ef Arglwydd nef ni fo cywir
 Ar y fynno dyi ryddwir
 Ond¹ a fynno Duw dim ni ellir
 Rhyfawr o bechawd a rybuchir
 Rhy afnam² o gam a gymmerir
 Rhy anynawd o beth y pregethir
 Gweleis i wr a gwr a gwynir yn feith
 Fyth bellach ni welir
 Gwelais i ddau a dau beth a dewir
 Gwelais i dri a thri ni thremygir
 Ni ryweles dyn dim mor engir
 A gweled y byd ynfyd enwir
 Y gwr ai meddai oll y meddir
 Cyngor llyw mal aergwl llawhir
 Mor ddiheid hynny mor ddilhir druain
 Dra fo byd ni cheffir

Gruffudd arfeu rhudd rydebygir
 Greid barch i Lywarch fab Elidr
 Ys dinam o was ys dir ei hepcor
 Ym mynwent fangor a hepcorir
 Kalan Mai calou a dorrir
 Cof anwar galar pa gelir
 Pan ddangoser gwyr eryr eudir
 Nad y gwr o Ros a ddangossir
 Ar a fo goreu gwir y dygir
 Ac a fo da nid edewir
 Nog a adws Duw nny dognir ced
 Hael fab Ednyfed neb ni edir
 Neud rygwyn terrwyn tyrfa pabir
 Neud rai am Ruffudd a ddyhuddir
 Neud rhaweh ei ardawch neud rhywir ei
 Ei farwnad a glywir [farw
 A orug o ddrwg ni ddrugfernir
 I Ruffudd oi fudd a faddeuir
 A orug o dda oni ddywedir gau
 Nid ai maddeu iddaw y meddir
 Enaid hardd digardd dygyn yd gwynir
 Cedwis fi ei fardd im gelwir
 Cedawl Dduw ei ddawn a iolir
 Ceidwad nef ei nawdd ni thorrir
 Ai eatwo cydymddaith cywir
 Cyfarwydd roglwydd red³ Rigned
 Cywirdad fab rhad rhifed ei wyrthiau
 Ni wyrthia ryaned
 Cof ynghar neud gwar neud gwaredred
 Cyferyw⁴ a mi mawr eisiewed
 Cyfar a daear dygued ei achludd
 Am Ruffudd digudd deigr hyd arffed
 Am ddwyn gweileh terwyn gwedi tyrred
 Am ddifa rhai da ry ddigoned
 Ys llawer blwyddyn yn lliwed or gwyr
 Pob goreu a gollod

¹ Neu, wrth.
² Reed.—Ll. C.

³ Velly.—Ll. C.
⁴ Neu, cyfarfu.

Cefais a fynnaid cyn ei fyned
 Can Ruffudd o'i fudd ai foddhaed
 Caffael iddaw nef iw noddod rhac drwg
 Dragywydd ddymuned
 Gwehenais ag ef nid gofyged
 Gwahan hir a hwyr ymweled
 Byddei praff heddyw y pryned oi fedd
 Pei yn fyw y caffed
 Enwog wr arwr aur ei dudedd
 Anwar ei alar a oloed
 Enwir iw angen angen drwydded
 Anwas rygallas pan rygolled
 Enaid hir cywir cyuwch weithred
 Anant ai cwynant mwyniant mwynged
 Anaw oi wallaw ry wallofed
 Anhawdd yw ei ddyn ei ddiolfred
 Y gwr a'n prynws ni prydwerth galed
 O Uffern gethern o geithliwed
 A wnel iw enaid gwirnaid gwared
 Amen.

CANU Y LYWELYN FAB IORUERTH.

EINYAWN VAB GWGAWN AE CANT.

KYUARCH om naf om neuawl Arglwyd
 Krist keli kulwyd kwl y ditawl
 Keluyt leueryt o le gwetawl
 Keluytodeu meu ny uo marwawl
 Y broui pob peth o bregeth bawl
 Y uoli uy ri rwyf angertawl
 Rynel diochel diochwyth hawl
 Llywelyn heilyn hwylueirt dawwl
 Llewentyt y dyt y detyf ae nawl
 Llewychedic lasn yn llaw retuawl
 Yn llat dy wrthlat y wrth lys reidyawl
 Gweleis a gereis ny gar mantawl
 Gwelygort leissyawn llysssoet gwetawl
 Lluoet arwloet ar weilw didawl
 Llawrwy am eryr yn ym eiryawl
 Llywelyn lleyn llyw arderchawl
 Lluryglas gwanas gwanan a hawl
 Gwenglyn yn amwyn am dir breinyawl
 powys
 Ae diffwys ae glwys a glyw y hawl
 Ef dynnyad yg cad eingyl urad ureuawl
 Ef dande rutle rutlan is gwawl
 Gweleis lywelyn eurdyn urtawl
 Yn vrtas dreic was dragywytawl
 Eil gweleis y dreis dros ganawl dyfyrdwy
 Eny trei tramwy llauw rwy rwyd hawl
 Gweleis aer am gaer oet engiryawl
 Talv pwyth dyt gwyth gwyth canyseawl
 Ny ryweleis neb na bo canmawl
 Or dev y goreu a no gwrawl
 Mi ath arwyre ath arwyrein myuyr

Eyr yn ryuyr prifwyr prydein
 Pryduawr lywelyn pryd dyn dadyein
 Prydus diesgus esgar dilein
 Esgynnu ar llu ar lle ewein
 Ysgymod gornod gorualch am brein
 Ysgymyn gwerylyn gwelid gofyein
 Ysgymyt klodryt kwlwyd a llwyuein
 Llutedic edmic meirech mawrthic mein
 A lluoet yg gwisgoet yn ymosgrein
 Ar llimyn ar dyun ar dyr kelein
 A llinon rae bron rae bro eurgrein
 Tyrrua klawt offa clod yn hoffyein
 A thoruoet gwyuet a gwyr llundein
 Kyffraun tonu a glann glasdir gwylein
 Golud mor yskrud ysgryd nortmei
 Llywelyn terwyn toryf agkyngein
 Bieu'r gwyr ae goreu baehu bychein
 Priodawr mwynglawr mon glod ysgein
 Areul golud pentud pentir gwychein
 Gwawr deheu goreu gwyr yn dyrein
 Gwenwyn a gwanar y deu gar gein
 Ae lwy kyueryw kyfwyrein a thrin
 A thryehyd gwein caer uyrtyu uein
 Ny seuis na thwr na bwr bu krein
 Nac argoed na choed na chadlys drein
 A rae pyrth bu syrth saeson ygrein
 Oet trist maer oet elae cletyf heb wein
 A chan llw pannu pen ar digrein
 A chan llaw lludwaw llann huadein
 Kilgerann achlan a chlod goeluein
 A chlwyd ar dyhet mawret mirein
 Yn aberteiny tew oet urein veh benn
 Yny doet perchen perelus gyurein
 Oet tew peleidyr ereu ereynt kieurein
 Calanet gorwet gortyfnessein
 Llywelyn boed hyn boed hwy diehwein
 No llywareh hybarch hybar giwein
 Nyd keladwy dreie dragon gyngain
 Nyd kalan kyman gwr y gymein
 Hydwf yg gnif ae llif o lein
 Hud el yn ryuel hyd yn ruerein
 Ae raelod ae rod o riw uetgein
 Hyd y dwyre heul hyd y dwyrein
 Ysy my rwyd arglwyd argleidr
 Argledyr tir a gwir a gwennwlad
 Ysmy or kynglor kygwastad
 Kywesti peri peleidr
 Ysmy ri ryuel diffreid
 Diffryd gwyr eryr ardwyd
 Ysmy rwyd arglwyd erglywyd
 A glywir or tir ger tanad
 Y symy glew a llew a lleityd
 Yn ryuel aron orddyfynyad
 Ysmy wr a weryd y rad
 Y reidus galarus geilwad
 Ysmy ner yn arwynn dillad
 Yn arwein ysgin ysgarlod
 Ysmy nut haelvut huelueityad
 Ar loegyrr rwy llygrwys hep diwal

Ysmy rytereh rotyad eur melyn
 Molitor yn pob gwlad
 A mawrdud olud olygad
 A mordaf am alaf eillyad
 Ysmy run gadkun gydkan rad
 Kydgaffael a hael a hwylyad
 Ef yny y metwl diurad
 Mi itaw yn llaw yn llygad
 Ny henyw o afiwy afiad
 Mi henwyf o henwyr y dad
 Llachar uar aeruar eruyuyad
 Llachar uron o urydeu gwryad
 Lluchyeint gweileh am walch gymniuyad
 Ual lluehynt estrawn wynt ystrad
 Hunyt nenn perchen perhus uad
 Parch aryfawr aruon angoryad
 Llywelyn dreis erlyn drussyad
 Dros deheu aghen oth angad
 Angor mor y mawr gymnyad
 Angawr llawr llurye duw am danad
 Ry chyngein prydein yn dibryder
 Y briodawr llawr yn llawu niuer
 Llywelyn gelyn yny galwer
 Y gelwir am dir am dud tyner
 Llewenty lluoet llew yn bryder
 Llywyawdyr amerawdyr mor a lleuwer
 Y dylaf kyniff kynebyker
 Y dylan am lann am leissyeyd fer
 Teruyse tonu dilyse dyleinw aber
 Dylad anwastad ny osteker
 Teruynt twrwf rywynt yn ryw anser
 A rialluoed lluoed llawer
 Toruoet yg kyhoet yg kyflawnder
 Taryaneu goleu ual y gweler
 Ry molant anant auaw kymer
 Ry molir y wir y orober
 Y vryd yn ryd yn reid niuer
 Y orofyn gwraf yny deler
 Y oruod goruod glod a glywer
 Y wyr am eryr ny am parer
 Y warae oreu pan waruer
 Y waew a oreu yn deuhanner
 Dinydyr yn dyt brwydyr yn yd brouer
 Dinodyng perging pargocho hydyruer
 Dinas dreie vrtas eurdawn haelder
 Dinac o uynac pan ouynner
 Dyn yw llywelyn llywyawdyr tyner
 Doeth koeth kywrennin gwin a gwener
 Ar gwr ae rotes ny rann or pater
 Ae roto ef gwennuro gwynn uryu veh ser

 AWDYL.

EIDDUNYANT i dyn y duyn ar voes
 Y gymryt crefyd Cristyonic groes
 Anuogaun woglyd o amneirioes
 Kan ny uyr ae puyll pellet anvoes

Anreit ystyryeit ysbeit eissoes
 O gadarn gadwent camp present pocs
 A vu oedauc doe henu nyt oes
 Yn hir nynnuys Duw dynnyaul einioes

Einyoes emryded rac llu anniueir
 Yn lle ernewit a wna cadeir
 A geiff a gaffer yn diatneir
 O gywyt a gueith a guych gellueir
 Kan yttoed agheu yn agkyueir
 Paub presenhaul luyth leith agkyueir
 Namyn y dyuetuy o Duu a mab Meir
 Nyt oed iaun i dyn dyuedyt geir

Geir garuffraeth gwaeth gweith guyth-
 Guae yt vuynt adref ac ef y gyt [gyuyt
 Guae a goduy Duu druy syberuyt
 Traha ae syrth ym poen yn pell deineryd
 Guae ny llavur lles yn y yspryt
 Yspeit vrrr vydaul vot ym peny
 Guae a el ygkam ygkymlegyt Kayn
 Kynryveloc lygryat enbyt
 Guae a vo yno diffro diffryt
 Distaaed dolur dygyncur cymryt
 Kymmeraud an Duu an diheuyd
 Kanys ef an goruc ac an gueryt
 Goruchel reen reol diffryt
 Goludanc Argluyd goleuat byt
 Gorpuyf greaudyr nef nerth y geunyt
 Gobryt guelet guled yn hed ynyht

Yn hyd yn hedueh hawd buyf oe glas
 Glan Mechdeyrn glein gloyw deyrnas
 Guledic nef a llaur a lluyr dinas
 Llary Argluyd llauer lleuy n gwanas
 Gwae ni wna kynnul kyn noe leas
 Kymmot ar creaudyr ae rygreas
 Credun i'n Reen rybendigas
 Dwfu dyfu y humu honneit y gas
 Galwaf ymeiryaul ar y wenwas
 A holl gradeu nef yn eu hadas
 Am eiryolo Pedyr per y euras
 Ar pobloed guerin guanbed tras
 Am eiryoluy saint Ezechias
 Ar Veir vam i that y thec urdas
 Am eiryoluy Meir ar y mab kuas
 Nat eluyf yn llugyr yn lloc Idas
 Nam gatto reen cyn deg pynnas
 An rein Kayn can Sathanas
 Rac pobloed poen eu kyueithyas
 Poet ef vyn Duu nef vo vyn Dinas
 MEILIR AP GUALCHMAI AI CANT.

AWDL I DDUW

A GANT MEILIR AP GUALCHMAI.

KYVARCHAF i Dduu duyuaul ueini
 Kyvarchuel a del y daconi

Kyveiru cyvruyd cyvret am anyd
 Kyvaruyd ym llayd ym lluyr deithi
 Traethaf arnaf ormeint ynni¹
 Arveid ym kyvreid ym kyffroi
 Kyffret a lluted a llaud yoli Creaudyr

A lluyr grevyd i gynnnoi
 A llafur a chur a choif torri
 A chyfyau hoedyau hylau² heli
 A chynryt y gan Duu diuyn vi³
 A Chynro divro divrat wedi
 Diureit a newid ni vei chwant a llit
 Divanu present⁴ presuyl gyulhi
 A chynrif⁵ oed guell no gwallrei
 Rybuchet trinnet tra vu velli⁶

Pwyll am kyveiryd
 Or creaudyr or cyd
 Or mab or yspryd
 O'r iaunvryd vri

O r drindaud undaud undras a mi
 Un tra trugared unued ovri

Undec teir unued
 Uch Archegylyon
 Un donyon neuyon
 Nerth heb drengli

Undanc uynt urthyf urth eu moli
 Un duu ynt uynteu a diheu tri⁷
 Truan o annyau yny o ampwyll
 Tracharu present pres ganhuuyll
 Tramoet om daun duu y gymhuyl
 Tremynid uy mryd ym mrad a thuyll

Trugarauc douyt
 Treiha uyg keryt
 Hyd na buyf heruyt
 Kreuyt kertdwyll

Credaf Crist nenoeit neucet gannuyll
 Cein vedyt uyn duu yn diu ystuyll
 Ystwyll ystyryus deus defayt
 Dirnad digymrad gymryd bedyt
 Delyessid yenan yeuange deduyt
 Diheu uab Duu nef yn dufyr echuyt

Achaus y dyfu
 Vchel vri ym mru
 Meir yr maurhav
 Llu llyuenyt

Llaun uyt reen yny rihyt
 Ry cherir yn hir yny heruyt

Hi yn vam uy thad
 Hi yn uyrh heb uad
 Hi yn hollaul rad
 Yn rec ouyt

Hi yn uech uy mab y mot yssyt
 Hi yn chuaer y duu o duyuaul fyt
 Hi a haut borthes lles llin yenyht
 Rac lluyth uyth beclaud priaud prifuyt
 Prynessid mab Duw mad gerennhyt

¹Traethaf ar mafor meint ² chynrif. — Ll. D. D.
 y ynni. — Ll. D. D. ³Ny belli. — Ll. D. D.

²Hwylyaw. — Ll. D. D. ⁷Digma y diwedd newn

³Diwynhi. — Ll. D. D. rhuu llyvruu.

⁴Present dilid. — Ll. D. D.

Ernuy goyguy gobruy gobryt
 Pryderun gyfnod dyuod douyt
 A dafneu oe greu ar y groguyt
 Kredassant oe dau yn diuenyt
 Deudec ebostol dethol doethulyt
 Credun eu hyduod¹ ac nyd aduyt
 Yn vndaud drindaud yn draguyt
 Traguyntaul Duu tra gyuanuyt
 Traethaud o honaud a handenuyt
 Or drun ry loueist ry lauaruyt
 Yn afflu y geu a gyuytuyt
 Ac yn rymaut fraut fraeth yt aduyt
 Yn vrdas heb dras dros a bryduyt
 Am bryd ar gynnyd gymraut am nuyt
 Kyuarus mynnus men y kaffuyt
 Ac yssy mi Dyu a diuykuyt om drue
 Oe druguret kyn mi traghuyt
 Ac am gunel peryt pan berigluyt
 Perfeith ueith ouec a dee daluyt
 Teilygdaud adaud adef guirin
 Treithitor tra mor tra maur deruyn
 Tirrygmyrth Crist o groes eduyn kethri
 Trny am rygolli daconi dyn
 Duu am due yno anau dremhyn
 Tramuy caraduy kaerua urtyn
 Deuissach gemhyt canys perthyn
 Dyfau diuroet no met melyn
 Melus y pechaut pan y herlyn digreid
 Mor drum yr eneid yn yt eduyn
 Ediuet masuet moes am kanlyn
 Ediuar auar ef nys dechlyn
 Edieiryauc da Duu ae keimyn
 Ef keif keremhyt oe fyt fechyn
 Erythyolaf ren rebyt euyn ar hynt
 Haut haetuy y fuysgynt huyl guynt gor-
 uyn
 Gorfyn oe dremyn dra myr drefred
 Y dreiau caret caru myned
 Myn yt ymdaeth Crist ar gein dyduet
 Daear—kyn buyt abar am bo lluted
 Lluytid uyg kyuyd yg cyuir gred
 Yg kreuyt yn fyt yn fau ganred
 Yn dytuyn om duu ym dyled
 O gaduent present pres euriuel
 Efryt uyt dechreu
 Dyn deuret dyureu
 Ae diuet ef diheu
 Agheu ygged
 Ac nys oes gochel gocheru druyted
 Guely agklaear daear duted
 A guae ni or neid yn rydoded
 Yn rygnaud pechaut pall gynired
 Rac an tuyllau byth o beth hebred
 Y golli teithi tanc afneued
 Ac yssy yn vetye a vet guared an geu
 A dodun yneu yn ymdired
 Ysset argluyt nef a nerthlaed
 Y diouryd guyd guedy ryred

¹ Cyfod.—Ll. Coch.

Ac ym reen guynn guann ystlynet uyi
 Ac ys men erchi arch geimnyged
 Kyrruiyint or meint meith gylussed
 Ry meuthym o dym o dryc neithred
 Am trugarauc argluyt trugarhaed
 urthyf
 A mi y urthau nam gurthoded
 Am duu am diuyd arbed
 Erbyn braud trindaud trined

AWDYL WEDDI.

AM bo gan Duu am bo trugared
 Ny bo druc nened om gorvedho
 Bod ar iaun am ddaun ymdiheino
 Byt aun i gyt gyt gret a wellho
 Bod Duu a haeduyt ruyf am rivo
 Boed yn adef nef ym godefo
 Bydawn nef dichleis yr ae keisso ryd
 Brenhineid gynnyd crevyd credo
 Brenhin myr a syr am synhwyro
 Breinyawl yw y haul ar a holo
 Breint gwlat baradwys am kynhuyso
 Brenhinaeth gyuiu gyuir honno
 O brifluyr synhuyr y synnio vymryt
 Brud gyt gelvydyt am kelvydo
 Keluyd ny dygret a ddywetto
 Nyt celuyd coelyd ar nytchoelo
 Koeluyf a synnuyf a synno kywraint
 Koelaf Duw ar seint a breint eu bro
 Cristyawn uyf gan iaun dawn digyffro
 Cristus bwyf dawns yn y donio
 Cristnogaeth vaeth am digaetho
 Crist Geli vy ri am rydhao
 Ac ef Vrenhin nef am nodho rac guall
 Y ddaun ae ddeall am diwallo
 Diuallus Deus nym dyuanuo
 Diduyll y buyll ae krybuyllo
 Divrat y garyat yn yt garo
 Dinam ogonet y ae cretto
 Duu llyuyandyr creandyr am diduyllo
 Dedveu digamued am diuedo hyd
 vraut
 Devaut dibechant ym a bucho
 O buchiant maurvot ef am rodo
 Rodyou ordywyll am diduyllo
 Dedveu digamwedd am diwedo
 Donyeu kyghoreu am cyghoro
 Kynghorur ar ur yr ae mynno gwar
 Kynghorvynt ny gar wrth ae karo
 Karu ymyd ym am digaplo
 Karyat ae buyllyat ym ny ballo
 Car an dadyl dilys am deuiso
 Kerennyd Dovyd beunydd am bo
 MELIR AP GWALCHMAI.

AWDYL I DDUU.

OEDAF oed ymi reithaf ym bywyf
 Caru kynklegyt ygyrt grymhaf
 Caryat diduyl a grybwyllaf
 Cared breint camued camhaf o gywyf
 Om bryt cyn gueryt y guaredaf
 Caru Ddu i bawp oed bybyraf
 Mal y car seint breint breinhofaf
 Canys caru Ddu diatveiriaf gweith
 Eilueith rac cyfreith y kyvrivaf
 Ef yn diwael hael haul gymbennaf
 Ef yn ddigard hard y vard vydaf
 Ef divradu a chadu y dangnef uchaf
 Ef a oruc nef adef Adaf
 Ef yn un Duw guiu yn gyuiraf
 Undeb down digraun digreulonaf
 Ef yn dri a vu ni mynnaf ei var
 Ef yn drugar guâr yn hegaraf
 Ef yu'r Tat ef yu'r Mat muyaf
 Ef yu'r mab ef yu'r pap pennaf
 Ef yn yspryd glan gloywaf y defnyd
 Ef rihyd ryd ni ryvedaf
 Ef a gred y gret gret aduynaf
 Cret argel dirgel a dirganaf
 Credet baub i Ddu deur naf gogonet
 Cret yn eidunet a eidunaf
 Cret vyvyr ystyr a ystiriaf
 Cret yn heb ymgel diogelaf
 Credadun yu ef yu eithaf drausgluyd
 Crist Argluyd culuyd ac nys celaf
 Credu camgyvreith ys dichweithaf
 Cret dysget reit gan yneit anaf
 Cret grevyd beunydd bennaf ysgogaun
 Credu y Dduu ae ddaun ys cyfiaunhaf
 Cretttych¹ di vi y Keli kelvydaf
 Crettuyf di vy ri pan vo reitaf

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL MOLIANT I DDUU.

Duw Arglwyd erglyu dy volyant
 Duu a roddyat a rydd kyngueinyant
 Duw terwyn torvoed gogonyant
 Duu nefoedd dy nodva yn geugant
 Duu breinyauc a brynuys y gerant
 O'r poenu ar pechaut a wnaethant
 Plant Adaf plenhigyon fuant
 Yn y pressen y pressuylasant
 Gan Dduu yn lleuver lleuychant
 Llu bedydd lleucnydd a gaffant
 Rac bron Meir muyaf y medyant
 Guerydon guiryon vyd an guarant
 A mihangel deg dygant yn ganllau
 Yn canll—divant

¹Neu, creffych.

Crevyduyr credu ryunaethant
 Yr creandyr ae creuys i credant
 Ygkein fiaut y drindaut y trigyant
 Yn pryverth guerth priferd a ganant
 Reit i minneu le luru medyant
 Parhaus baraduys yu vy chuant
 O eiryol milod a milcant o'r teulu
 Parth adu ym parthant
 Gabriel Raphael am rivant yn gymmen
 Vygymmodi a wnaethant
 Yn y dydd ym priant ym provant
 Yr Unduu nyr undaut ymgaduant
 Yn rhinwedd rhadau ymrodant
 Yn uastat vygguesti a gatuant
 Ygguyvnyf rac lledvryt yn lluydyant
 Teyrned teyrnulad ymdygant
 Yn lleithic Ddu guledic y guledychant
 Un parch vy perchi a vynnant

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL.

REEN riedauc ruysc kyverthi
 Rex ryngaf oth rob ruydvot voli
 Riain eiryau araut traethaut teithi
 Ym trugar Argluyd kuluyd Keli
 Canys ef an da an doeth gweini
 Duu guyl goludauc golychun di
 Nat elom yn lloc yn lle kyni
 Yn lluyr llu Malaen maledieti
 Mat mynycha dyn duyuau uedi
 Neges yn kymmell kymrodedri
 Yssym arsuyt maur mynet iddi
 Mechdeyrn caeroedd na cheryd di fi
 Kany unn vy fford nam ffurf erni
 Ernyuyant y dyn y digoni
 Ar Dduu yn gollug gwall vynechi
 Ae dyckuy yn gam ygkymhelri uffern
 Affleu dihedd dihun grynu
 Cymrodauc auyd cymradu y vri
 Cymrodet vynet pan vo pont Deui
 Duy reit tristyt wed treghi
 Ir a vo divro yn y divri

MEILIR AP GUALCHMAI.

AWDYL.

DIVRI divroed dyhed diheu
 Disgeuyt diffyt diffaut gynreu¹
 Diphara y dda y defodeu
 Cam gymmydauc cas kessenydyl vreu
 Kyntaf ae gestung gystud agheu

¹Neu, gymeu.

Aghnoeth aghen eghif ragen
 Rex rysgollychuyf ruyf ryvedeu
 Cyn digones Duu oe defnydyeu
 Duu a digones lles a llysseneu
 Llynyd lleveryd a llavuryeu
 Llary a oruc lluyr enguyr augen
 Nym gattuy Reen yn ran vaden
 Rhodyssyt y Duu yn an declren
 Rod per paraduys parha goleu
 Ryn parassai Duu heb dim eissen
 Yn y unaeth an gnaethl an gueithredu
 Gwae a goduy Duu dogyn berthoden
 Duu a una denvryt phryt a frinythen
 Diffruythuyt daear druy garedu dyn
 Dinam vuyat a vu ae goren

MEILIR AP GWALCHMAI.

AWDYL.

GOREU guaredret goreduyn ffau
 Gobrynnu gobruy gobuyll o honau
 Guerth ym rodeist dyn dynyaul andau
 Ath rodaf gyssul heb gas yndau
 Pan yynno Duu dy divuryau
 O dyllest present a phresuyl vrau
 Ket ath vo di golut goleu anau
 Nath dynnit eldid er i adau
 Na muy veru avar rhacau
 Na cheryd i Duu duyn yi eiddau

MEILIR AP GWALCHMAI.

AWDYL UARWNAD

A GANT EINYAWN VAB GWALCHMEI Y NEST
 VERCH HYWEL.

AMSER mei meith dyt neud ryt roti
 Neud coed nad keithiw keinlliw kelli
 Neud llauar adar neud gwar gweilgi
 Neud gwaethrec gwanec gwynt yn edwi
 Neud arueu donyeu goteu gwedi
 Neud argel dawel nyd meu dewi
 Endewisy wenye o wynnoni dir

Y am deruyn mawr meibydon Beli
 Oet hydreit wyehyr llyr yn llenwi
 Oet hydyr am dylan gwynuan genthi
 Hyll nyd oet y detyf hi lwyretyf holi
 Hallt oet y dagreu digrawn heli
 Ar helw bun araf veh bannyeri tonn

Tynhegyl a gerteisy gortwfyd deini
 Keintum gert y nest kyn noe tregi
 Cant cant y molyant mal elimri
 Canaf can uetwl afyrdwl erdi
 Canyad y marwnad mawr drueni
 Cannwyll Caduan lann o lenn bali

Cannoed y synhyeid ger dissynni
 Gwamu wargamu wryr gall dyall dogni
 Gwreic nyd oet un urad garyd genthi
 Gweryd rut ae cut wedi tewi
 Gwael neuet maenwet mynwent iti
 Golo nest goleu direidi
 Golwe gwaleh dwythualoh o brif deithi
 Gwenned gwamu ae dawn oe daconi
 Gwynet annydet oet reid wrthi
 Nyd oet fawd ry gnawd rin y genthi
 Gnawd oet dal eur mal yr y moli
 Ny ryvu doenach yr y doeni poen
 Penyd a uo mwy nor meu hebdi
 Neum goreu aghen agkyfnerthi
 Nyd ynglyw dyu byw or hyd ual mi
 Ny chyueirch aghenn yawlwenn yoli
 Yr neb ry barther y ryborthi
 Nest nny hadawd wennawd weini
 Yt wyf pryderus ual pryderi
 Pryderwawd keudawd kyfnerthi ny wnn

Nyd parabyl yw hwn ny uo peri
 Llenn argel issel ysym poeni
 Llut gwen lliw aryeu ar eryri
 Archaf ym arglywt culwyt keli
 Nyd ef a archaf arch egegi
 Arch yt wyf yn arch yn y erehi
 Am arehucin riein reid ymeni
 Trwy diwyd eiryawl detaawl dewi
 A dec kymeint seint senet ureni
 Am vuu a vudyd¹ y lamnodi
 Ar gystlwn pryffwn y proffwydi
 Ar gyuoeth dau doeth y detholi
 Ar aghyueir meir ar merthyri
 Ae nny goteu gweti a dodaf

Am dodes nwyf ym adoedi
 Ny bu dyn mor gu gennhyf a hi
 Ny bo poen otef peder wy noti
 Ny byt da gan dau y ditoli
 Ny bo ditawl Nest nef boed eiti

AWDYL

A GANT EINTAWN M. GWALCHMEI Y LLN.
 M. IORWERTH.

YSSYM ut aryfrut kystut kedeyrn
 Estygyad kywlad kyflawn deyrn
 Esgor difreidyad mad mychdeyrn
 Ysgar ysgenetyl gychwetyl gychwyrn
 Ysgwyd drud esgud esgyrn eliphant

Ys gnawd yn yrdant ar y erdyrn
 Llywelyn llew glwys loegrwys lugyrn
 Llary grye ieitheuye llose y theuyrn
 Trwrf torredwynt mawr mis chwef rawr
 chwyrn

Tud ammwyn terrwyn tir eurdeyrn

¹ Neu, vndynt.

A llafnawr dyrawr diruawr y dyrn
 Arwynawl gwrawl nyd gwr anchwyrn
 Nyd emyth nyd llyth yn llwyth heyrn
 Nyd ef yn ardwyl adwy edeyrn
 Cochwet calanet kelern yg kynnhor
 Kyueissor echdor aerddur eurdyrn
 Eiryf drablut angut angert dinbyrn
 Arbennic bennaeth mab maeth metgyrn

AWDYL

A GANT EINYAWN VAB GWALCHMEI Y DUW.

Duw dewin gwertheuin gwyrtheu
 Dywallaw atan rann oth radu
 Dynyaton defnytyeist yth oteu
 Dynyawl dyn donyawc wyf uinnheu
 Dawn yssyn yn yawn yn dyn ethrylith
 A thrylwyn bwylladen
 Dyn wyf glan affan offerenneu
 Duw douyt rec onyt reithleu
 Dryc uab wyf yd rwyf rym goreu
 Bytwn da bytwn diamheu
 Kyn mablan wythran weithredu
 Kyd bwyf drwc byt drugar ditheu
 Herwyt da greuyt dagreu dadolweh
 Dydelwynt yn hydyr hyd vyg grutyau
 Kan ornod kymmmod om kamweteu
 Kyn bwyf rawd bedrawd ym plith beteu
 Kyn duod chwervw gyfnod chwetleu
 Kyn aduant puchyant pechodeu
 Duw am gad caryad y mywn caereu nef
 Duw a glyw uy llef ymluc urdyeu
 Duw am gwnel gochel frawt oeruel freu
 Ffrwd vffern astrus frawtus frydyeu
 Duwam gwnelom gweith goleith gwelieu
 Duw am gwnel goglyd selwyd sulyeu
 Duw am difero om dafareu
 Duw dwe ui atad y mawydad meu
 Duw nym kerytych om keryteu
 Dyt y keryter y careteu
 Diwet ny byt yt na dechreu ny bu
 Ny bwyf trist yth datleu
 Boed ef y talwyf hael rwyf rieu
 Ar lann eurdonen yr y donyeu
 Can gur a dolur ar dal glinyeu
 Can gymryd penydd penn elineu
 Ym muchet gorwac yr geiryau masswet
 A doeth eithyr messur ar vyg geneu
 Porthleist yr pumoes gloes glas uereu
 Pym weli keli keluytodeu
 Porthwyfy boen edryt mynyt mynnheu
 Parthred a myned myn yth gogleu
 Penn cred vu weled dy welieu
 Pan yth archyllwyd oth archolleu
 Can borth egylyon gwylyon goleu
 Nyd perthyn yth tad mad vy madeu

Can pereist douyt dyt yn veu
 Nam gad y gythreul yr dy gethreul
 Dy groc croes wytin vrenhin vrenhyeu
 Difyrth chwechoes byd rac pyd poeneu
 Ymerawdyr greawdyr oth greu bu
 gwacledyd

Godlawd ny bytaf oth gyureithen
 Gwyn eu hyd vnyeich vywn eglwysseu
 Eglwysgar hygar hygadw gloesseu
 Diwetyn werin wiryon gathleu
 Dynyaton dnyon diamheu¹
 Gwae ef ae peris perygyl vreau²
 Pan wanpwyd yessy yny asseu
 Gwedy doeth ef yr dioten
 Duc anreith vffern yny affleu
 Ac wedy hynny hynn a oreu
 Gwir y pregethir y pregetheu
 Gwelled yn myned mynwawl detfeu
 Gwyl gyuarchauael na chof amheu
 Goresgynnws mab duw difey nef vchod

Gormot yw bychod o bechodeu
 Yn vrten reen yn rann deheu
 Yn wrawl kedawl kyda seinhyeu
 Boed ef yn diben boed yn dibleu
 Heli yn enlli hyd yn henlleu
 Gwedy dywedwyd gan anwyd geu
 A gwedy heuyd gwyl gortcheren
 Gwedy kyssynhyaw kydyaw kadeu
 Gwedy dwyn goruynt wrth y goreu
 Gwedy gwydeu garu llu a lleu
 A lliaws achaws vcheneidien
 Gwedy cardu rwy gwedy certen byd
 Gwedy gwyl plegyd y plygeinyeu
 Gwedy am daeru barnu brodyeu
 Gwedy gwyth³ omet senet swyneu
 Gwedy gwasanaeth y pennaethen
 Gwedy kygauawc keigyeu y dyndid
 Gwedy lliid ymlid yn ymlateu
 Gorpwyf y gan duw vry gwedy gwidyau
 Goruod gorffowys baradwys beu
 Myn na byt dyn na hyn na yeu
 Men nas trawt trallawd trallwybyr eiss-
 yeu

Archaf arch y duw ar doreu nef
 Na dotto pedyr gloeu
 Ym llutyas ym adas yr meu
 Ym tref tad ym caryad kereu
 Mihagel am del ym dwyn adneu
 Mal y due kwuyen llen a llyureu
 Mal dynod Eluod eluyt geleu
 Mal creuyt hywyt kynnyt keneu
 Meir a Seinsilin Marthin Mattheu
 Marcus a lucas yonas eneu
 Ar duw uy eneid kyureid kyureu
 Eiryolweh seuweh yn ych swyteu [he
 Medyr ny eiryawl Bawl pan del ym ag-

¹ Diamreu.—Ll. C. ² Angeu.—Ll. C.

³ Neu, gwynet.

Hael meidryawl nym dehawl om vu di-
 Mi kyn hwyf araf nym bo areu [heu
 Mywn creuyt a fyt a fawd radeu
 Mymnid ymeiryawl gretuawl grateu
 Men yd uet dau doeth yth gynoethu
 Myned ym gward gwar vetylyen
 Molawd yr drindawd mal gwetieu
 Menhid ym gyrruieynt nuwynyaut
 creiryen Duw
 A diouryd arueu
 Aruod perfeith gweith goren
 Kyn gorwet y met poed meu

AWDYL

A GANT EINTAWN VAB GWALCHMEI Y DUW.

PERYF nef pura uyg keudawd
 Par ym duw parabl o honawd
 Parabyl gwir pan dreithir draethawd
 Per uogys pur velys wolawd
 Perygyl yw y dyn y diwymawd
 Pan uo yg caret buchet bechawd
 Pan del rac yessy tri llu trallawd
 Pawb a daw ataw pobyl uraw yr vrawd
 Pobyl byd hyfryd eu difrawd a wneir
 Ar ny wnel y gardawd
 Edineiryawe da duw ae kymerawd
 A dynyon gwiryon yn eu gwyrdawd
 Gwerin diwerin ny dyorgrawd
 Gwae af arglwyd nef ny uo parawd
 Nyd oes darogan dyn truan trawd
 Or gwr an goreu mateu metdawd
 Cretti y daw rac llaw yn llwrw anfawd
 Vn dyt a douyt ynni ae dywawd
 Y cosbir enwir y cosbawd aer gyd
 Ar genedyl uedysyawd
 Ac eissyoes kyn gloes glasuet tywawd
 Penydywn gwetwn yn ynni gwetdawd
 Crist eli keli can nueltawd¹
 Na chysbytnw uod heb ysbytawd
 Gwennwlad nef yn aduwyndawd
 Gwypm edryt douyt deuawd y radeu
 Ny rydraeth nep tavawd
 Ragorwn greuyt a fyt a fawd
 Rac agheu lledrad brad bredychawd
 Gwetiwn gwylwn bytnw barawd
 Parth ar gwr arwr an ry warawd
 Pan doeth yessu vry oe vrenhindawd
 Yt oet pym hoes byd yn gyd gaethnawd
 Yg gnael yg gwael yg gwaclawd uffern
 Yn affleu oerwern yn erlygnawd
 Ardunedic duw ardelw o honawd
 A wnaef arglwyd naf nerth pob kiwdawd
 Cadwn vrent deweint canys deuawd
 Duw ner ny gymer gam esgussawd
 Na chysgwn canwn canon arawd

¹ Neu, ufulldawd.

Can nyd o gysgu y daw gwasgawd
 Ar dau adef y nef uy llef llwyprawd
 Yny edrinaw ury rac y drindawd
 Y erchi yn ri rwyf vawrawd gwerthuawr
 Gwrthuyn uy eneid pan ol om knawd
 Boed ef y bytwyf gwedy bedrawd
 Kyd ar vedyu mawr yu y vndawd

AWDYL

A GANT EINTAWN. M. GWALCHMEI Y DUW.

ADEF nef neirthiad oth rad boed rwyd
 Erglyw om gweti keli kulwyd
 Argledyr o honaf naf nawt hywyd
 Argleidryad meidryad medyr om awyt
 Ar eu pechoden puchswn arwyd crog
 Ym dwyn croes yr crist ar uy ysgwyd
 Aghen yr eneid aureid aurwyd
 A daw am buchyaw ambechrwyd
 Bychod gouged trwyted traungwyd
 Buchet auvedret o ynydrwyd
 Beich o bechoden nyd bychodrwyd
 Bychdid¹ dall aghall aghyuarwyd
 Kyn glassu vyg gwet kyn glasuet gwyt
 Glessin deyerin werin wogwyd
 Kyn dyuod kyunod ny kyfnerthrwyd
 Kennadeu agheu yn gyuarwyd
 Kyn boed ym oerglat boed ym arglwyd
 Ry dalwyf yawn yn radlawn rwyd
 Kan edivarweh kyfrywyd ym yessu
 Wedy kymynnv ym kynhenrwyd
 Kyn del ar grutyen dagren dygwyd
 Kyn gwerydre lann nyd gwaradwyd
 Edwyn uyt treul dyn trageinnlwyd
 Aduyt hoetyl hitlaw rac llaw ny llwyd
 Aduwyn² pob gorllwyn pan dy orllwyd
 Aduwyn arall pall pwyllaw eilwyd
 Aduwyn met a gwlet gwledic hylwyd
 Aduwyn haf hirwyn kein llwyn canllwyd
 Aduwyn march penhill ebrill ebrwyd
 Aduwyn ym gware gwaew ac arwyd
 Aduwyn uyt ysgwyd ar deur ysgwyd
 Aduwyn huysgwr gwr a gorwyd
 Aduwyn gwyr terwyn taer gyuanwyd
 Cad—pan uyt kedeym yn ymorthwyd
 Aduwynach kynach kennaf boed rwyd
 Keinuali keli kalonnogrwyd

MARWNAD FADAWG AP GRUFFUDD MAELOR.

EINION WANN AI CANT.

NEUD rhaid am Fadawg trengi ciwdodoedd
 Gwalch cadoedd cadrfalch ri

¹ Bychydig.—Ll. C.

² Addwyn.—Ll. C.

Neud trai calon donn dug fi
 Ac neud trwydoll oi golli
 O golli Madawg edgyllaeth cofion
 Gwyw calon gan hiraeth
 Gwawr llawr llwyddedig bennaeth
 Gwae ei fro ai frodyr maeth
 Maeth Madawg mynawg mynadrwydd
 wyrth lyw
 Ac wrth lew ymorehwydd
 Arf tarf terfyn ehangrwydd
 Aerwr oreu pei cunilwydd
 Cunnilwydd ydd oedd raid ruddelwch i
 fod
 I fad gynhal heddwch
 Gwalech brynn brenin ynialwch
 Gwael nad byw byd neud amdrwech
 Trwch yw'r gwr arwr ardwriad gwerin
 A goreu o fab tad
 Ef oedd aerllew arllwybr cad
 Ef oedd arlleng pynthengwlad
 Gwladoedd ni debyg glud oeddliw¹
 Ymmyd—Madawg oedd cyn heddiw
 Esgor oi dud nad ydiw
 Ysgor gadw ysgwyd fradw friw
 Briw galch ei rodawg o ryw tymhestyl
 cad

Cynnoer wely diddestl
 Gwr a wnair fal gwair fab gwestl
 Gwyr wawr yn llawr llynn Egwestl
 Diwestl² ei ysgor yscwynais nad byw
 Hael or rhwy rygollais
 Blaidd blaengar blawdd trydar trais
 Trei hoeddyl ei hoed yr borthais
 Porthais alar trwm tramawr odrig gwyth
 Am wawr llwyth a lleithig
 Am eryr gwyr gwaith fuddig
 Am ior aerddor urddedig
 Arddas teyrnas teyrn arfrudd cad
 Tringyrehiad tra fu fudd
 Trymfryd byd bod yn achludd
 Traws maws Madawg mab Gruffudd
 Am fab Gruffudd lary lawch ynaid i'm
 ken
 Nid mau wen wedd honnaid
 I bob rhwyf rhwysg orddyfnaid
 Diwedd nod rhuddfiedd neud rhaid

EINGION WANN I FADAWG AP GRUFFUDD.

SEF yw teyrnllwyw teyrnllaw Fadawg
 Par enwawg pair anaw
 Teyrmedd teyrn ganllaw
 Teyrnas addas iddaw
 Iddaw lu ganllaw geinllwyw hyfag cyrdd
¹Neu, edliw. ²Neu, Diddestl.

Cerddorion ofynag
 Rhwyf ner by archer bynnag
 Nid rhyw i'm ner rhoddi nag
 Dinag Loegr arae eryres amwyn
 Bardd gyflwyn beirdd gyfles
 Dyn a'i mawl llwyg gannawl lles
 Daw'n i'm rhwyf Duw ai rhoddes
 Rhoddes Duw ym llyw y llafu waedlif
 A'i ysgyr—ysgyrion ynguif
 Rhwyd Brynaicb branes wrthlgrif
 Rhad o'i gemiad y gennyf
 Ynghynnif Madawg anghynnwys ei dorf
 Ai daerfar ar Loegrwys
 Rhwydd y ceidw cad am ddiffwys
 Rhwydd glyw tra fo byw Bowys
 Powys nen perehen parch woddef espyd
 Ys bo Duw gydag ef
 Rhwym cad yn cadw ei addef
 Rhwyf byd ys hyfryd os ef

MARWNAD Y LEWELYN AB IORUERTH.

EINIYAWN WANN AE CANT.

Mawr dilyw detyw am dinion vrtyn
 Llywelyn llyw dragon
 Gosgymon gwyth drwyth drudyon
 Gorparth pybyl pobyl dynyadon
 Dynyadon deon dily am y dwyn
 Dolur kwyn ae kyffry
 Gwr gwr't blant hydyr uolyant hy
 Gwyr vraw gwir vrehin kymry

Kymry wawr warant yr werin nyd hawt
 Nid heddwch tragorllin
 Aer yrt aryf kyrt kettennin
 Aruoll brwyngoll breenhin

Brenin tir rywyr ryuet yt etiw
 Nad etiauw uo wynet
 Namyn sarn drumein vein vet
 Namyn seith drudueith droeduet

Ny met llywelyn llyw mawrgoeth wynet
 Adrysset dreis anoeth
 Mab duw ae duc yw gyuoeth
 Mab mam meir dinam mawr doeth

Doethon lleygyon lluduryd oes anawt
 Ys einym oll y gyd
 Treis duw dwyn hael o an byd
 Ae wedy treis duw tristyd

Tristyd am ergyd mawrgerth na bu hyn
 Llywelyn llyw arberth

Mab dinei difefyl y nerth
Mab diwan eiryau iorwerth

Torneth essillyd aruogyon y hil
Hael gymil gynreinyon
Gwae ni wynet orchordon
Gweled llawr ar llyw mawr mon

Monwyssyon maon mawr kynnytyf awch
llyw
Aweh llywyawdyr rae annetyf
Modur vur parhaus ddeityf
— heid mur greid gretyf

Greuwawl lywelyn grym g—r ber toryf
Teruynwyd y amser
Ysgrud nud dreie feleic fer
Ysgwn ysgwyd rwyd racter

Racter y niuer naf lledneis y hil
Hael urenhiin kemeis
Gwaen dur yn yt treul — is
Gwan — gwyl ual y gweleis

Gweleis yn lawen lyw meith y deruyn
Gan lywelyn ganweith
— kanhymdeith
Ae lu o led y aureith

Anreithwyd mab duw dewin holl wybod
Llwybyr ehang y myddin
Am eryr gwyr goreuwin
Canllaw branhes trachwres trin

Trinhei on gwron goruawr vur drallawt
O drilliw ysgwydawr
Pan gwyddawd ead vlawd vleidgawr
Pan golles gwyr mon gwr mawr
Mawr dilyw detyw &c.

EINYAWN WANN AE CANT Y LYWELYN AP IORUERTH.

LLYWELYN gelyn golofyn plynnwyd
Lew—ar les beird e magwyd
Roi e wann yw e annwyd
A rae pob cadarn catwyd

Cadw dduw lywelyn lyw ongyr aelaw
E alon nyw hesgyr
Cedyrn flu cadarnllaw gwyr
Cadarnloes eiryoed eryr

Eryr mawr dewrwyr mae y delw y gall-
Na byddwn a dy helw [wn
Hard e vard vod yth arddelw
Hawd yr byt gennyd gynnwyl

Hawd kynnwyl uy rwyf rwyd onec
Mordaf—rwyse mawrdon wrth garree
Gweilch beilch balchdawn rwydlawn rec
Gwalch gwreid teyrneid tee

Tec goryw uy llyw llauyn greulawn
ualch gwr

Ar y gar ae estrawn
Peryf hael o lin meruynyawn
Prud yny ddeurud y ddawn

Yth dawn gyreh gynnrych gynnedyd
Emreis wrd
O orldwy franc a seis
Llyw glyw glewdrut yth weleis
Lloegyrr godkerth llwybyr draferth dreis

Treissyaw a oruc tros deruyn ual gwr
Ar y gar ae elyn¹
Llawch kerd mawr angerd meruyn
Llyw kat leidyat lywelyn
Llywelyn gelyn golofyn, &c.

LLYMA DADOLWCH

A CANT EINNAWN WANN Y DAUYD VAP
LLYWELYN.

BRENHIN kywrenhiin kywir yny dyt
Hael dauyt hawl i tir
Bolehlauyn lut am dut am tir
Beilch ae geilw balch y gelwir

Ry gelwir ar tir ar teiror prydein
Gwr vrtein gwrhyd por
Yn hawl chwyrn deyrn tut ior
Yn hael chelaeth gyghor

Kyghor a rotaf y rwyf mon llawryt
Hael dauyt hil doethon
Bid lary bid laweh kertoryon
Bid lew a bid lyw dragon

Dragon vt dremrut dreie emreis val
Prif gynytt keuyn yr eis [prut
O neirthyad ner nenn lledneis
Ae o nerthoet kadoet keis

Na cheis vy ystwg om estygyt vr
Yn wiryon ym-plygyt
Na chassa vi vawr dauyt
Ny chassa mab duw dedwytt

Dedwytt rwyf aerglwyf eurglet arderch-
awe

Archaf yt yth laryet
Breinyawl hawl hylwytt orsset
Breenhin trin trugaret

¹ Neu, of goreu o vab dyn.

Trugarawe dauyt tricyawt om mawr-
dawn

Uy mardeir om tanawd
Cadeu dor cor kymhendawd
Cedawl kadw vi yth gysgawd

O gysgawd danawd da yr awr y med-
reis

Ymadrawt a duw mawr
Diwen dy uar lachar lawr
Dineuyl vt prut priodawr

Priodawr pryduawr prydein adlam gwr

Wyt goreu o uab mam
Na char a mi meith gytkam
Ac na chred guhuted gam

Nyd cam canmawl hawl hwyl gynnyd
eirchyd

Y erchi kerenuhyt
Tormennawe deifnyawe dauyt
Teu glod om dyuod ym dyt

Y dyt rwyd arglwyd argledyr gorllin
llu

Y llochir pob edein
Kedawl budugawl bytin
Kadyr ryd kadw yth uyd urenhin
Brenhin kywrenhin &c.

AWDYL Y RUFFUT M. LLYWELYN.

E. WAN AE CANT.

Ket del y ruffud vud gynnan o dda
A ddyglut mor y lan
Peunoeth doeth dechol gynran
Peunydyd y ryd ac y ran

Ym ran llit ogyruan llawer a archaf
A gaffaf ym naf ner
Dyn kynihen wyf ac kymber
Deu kymeint rif seithrif ser

A dan ser ny byd ac ny bu vn well
Vawr glot bell dibaliv
Oes ellwug bud rud rannu
Eissillyd wrth y ssyllv

Syller e hyder hydyr raen y ongyr
Vn angert a serlymaen
A braw gwayw gwise hacarngaen
A dreid val bleid yn y blaen

Bleinyat gat hwyllgat haclonaeth a geidw
Heb gytuot bygylaeth

Ardwy llu llaw chelaeth
Eurdeyrn medgyrn ae maeth

Ny maeth bygylaeth bu gelyn y freinc
Boet frawdus y deruyn
O haelon haelaf mab dyn
Hawl llu haeluab llywelyn

Mab llywelyn hael hawl gyua eirchyeit
Erchwyn greit grym tyrrua
Wyt rwyf cat cetwyr ddiua
Wyt rodyat rudeur afya

A gaffo fy llyw llaw fodyawe o vud
Ef a uyd gwasgarawe
Ar lles beird bwid digudyawe
Ar llet byt boet hirhoedlawe

Hirhoedlawe vor gwas gwise eurduddet
Hard—gnawt yw vard ougyd
Ny lleueir geir gorchalet
Ac ny llud cat wossud ket
Ket del y ruffud &c.

ENGLYNION

A GANT GWGAWN BRÏDYDD I LYWELYN
FAB IORWERTH.

RHUTHR a ddug fy llyw llew diarswyd
Traws—tros Gymry y clywyd
Fal rhuthr ereyr aur ysgwyd
Cynon fab Cul fanawyd [glod
Rhuthr a ddug fy llyw aeth tra llyr ei
Ei glybod bu myfyr
Rhuthr gwydd glyw gwythlawn ongyr
Llyna ruthr aruthr eryr
Rhuthr a ddug fy naf nawell yw or gwyr
Nor goreu or dilyw
Rhuthr cadarn cedeirn ddistryw
Cad gyfamrudd lledrudd llyw
Rhuthr a ddug nid ffug er ffossawd fy
Llangollen ddiwarnawd [ll yw
Rhuthr didange aerdrange aerdrawd
Arf glyw a glywir hyd frawd
Rhuthr a ddug nid ffug ffwyr ddylyn
Bryneich—braw ududd a ddychryn
Angeu goleu pob gelyn
Angad leiddiad Lywelyn

AWDL FARWNAD IORWERTH FAB OWAIN.

SEISSYLL BRÏFFWRCH AI CANT.

CHWEDL am daw dolur ei gofiain
Chweddl dirfawr dirfarch gyfrwynein

Chweddl rhyhir rhyhydr ei ysgain
 Chweddl agarw marw mawrfab Owain
 O newydd yn neheu a dwyrain
 Yn ormodd yn armes Prydain
 Llaw-wag cyrdd gwedi car dilain
 Llawer cof canthudd a ddichwain
 Ar ol erbylu cyrdd nid coelfain ei ddwyn
 Oddyma hyd Rutfain
 Canys marw Ior cor cywrain
 Chweddl mwyfwy garw dramwy drumain
 I Faig ni bu ddadwyrain
 Bychan hudd ei fedydd a fain
 Oer gywasg gywisg pridd a main
 Llan dutchyd¹ am glod orwyrain
 Rhwyfiadur dygeunad digain
 Rhwyf Arfon Iorwerth iab Ewain

MARWNAD OWEIN GWYNEDD.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

Duw gemyf Duw peryf perffaiith
 Duw dofydd Duw parchrydd parchraith
 Duw gwerthfawr gwerthefin gwniaith
 Duw drindawd bwyf priawd prifaith
 I ednyg dinag dinas mawrfaith clod
 Cleddyfrudd yn anrhaith
 Cerdd farwnad i'm rhwyf om rhwylwaith
 Cwbl ddigable barable ber araith
 Mur gwyndyd mad gwynfyd gwyniaith
 Mab Gruffudd eed fawrfudd fawrfaith
 Gwae eirchiaid erchi gossymddaith
 Gwae feirdd byd a bedydd oi laith
 Am borthloedd miloedd mil canwaith
 Am borthi galar nwy golaith
 Gwedi Owein mon mor ddiobaith cyrdd
 Cerddorion mor ynt gaith
 Twr dygyn diganwn oi angrhaith
 Tranc or ddraig ar ddragon oddaith
 Gwedi bod fy naf yn nef ym mhressent
 Nid oes pryssur affaith
 Gwyr Prydain ym mhryder hirfaith
 Eu gweled neud gwala diffaith
 Neum gorchudd gorchoddion
 Neud gormail gormodd o ymdaith
 Neud afrwydd neud efrydd gobaith
 Neud Cymru cymriw ei ehyfaith
 Cymreith gar llachar lluchryfig Arthur
 Gosgordd dor am gor am gynnig
 Gwasgaref gweisgfeirch mai mawrehig
 Ced hyrwydd friwlwydd frwyn dyfig
 Colofn clwyf nid oedd clod fenffig
 Rhac traeth caer yn aer yn arfod gweilgi
 Cil gwri cil wellig

¹Neu, dutelyd.

Bu y gwyr cyleh llyr yn llewig
 Gan ei lladd or llew gosgeiddig
 Rhif trychan celain o drychion camawn
 Oedd cymmaint un mestig
 Bar anwar wanar wenwynig
 Bu estrawn i ystrad Meurig
 Gwae werin Addaf addoed mab Gruffudd
 Geleurudd galar dig
 Dwyn Owain twy coelfain ceinmig
 Dygant graig aerddraig ar ddrussig
 Oedd casnar post trydar treisblyg
 Oedd castell hiriell hwyr wellig
 Oedd meidrawl meddwl oedd myddig
 I wan—I warad ei ddiffig
 Oedd rwyf eli feirdd heirdd hirddrig
 Oedd rebydd coel rydd celennig
 Oedd cwyn trange pob tra a diffig
 Oedd colofn yn ofn an dyfnig
 Oedd terfyn cardd oedd car ddeuddyblig
 Oedd calon calan Nadolig

CAN I'R ARGLWYDD RYS.

SEISSYLL BRYFFWRCH AI CANT.

Duw rym roddwy
 Rheiddun arlwy erlid cyngor
 Rhodd fodd fedru
 Rhif brif brydu bryddest rager
 Rhwyeh wych wenawd
 Rheg deg draethawd a draethitor
 Rhod glod gleudaer
 Ym mhedeiraer ym mhedeior
 Rhudd brudd breon
 Rhos dros drychon alon elor
 Rhygn dygn disgyn
 Rhwysg wrysg wrysgryn wosgryn wos-
 gor
 Rhys wrys wrysiad
 Rhyw lyw lychiad gad gywangor
 Graid haid hygar
 Grym lym lachar gwrddfar gynor
 Clod gyfragod
 Corf gyfarfod rhod glod gludaw
 Cardd gyfarwar
 Car gyfarbar gyferbyniaw
 Gwanai drwy wrys
 Gwanai drwy frys Rys rwyf anaw
 Gwanai drwy gorf
 Ynghyfaerdorf ynghyfaerdaw
 Gwentydd gwrthlawr
 Gwentydd aessawr osswydd gwyddaw
 Gwau yn aer rain
 Gwyr yn aergain yn ergrydiaw
 Gweilch yn aergwrydr
 Gweilch yn aerfrwydr gweilch yn aer-
 fraw

Coelcwydd celain
 Coelfain i frain ni faith adaw
 Yn llawn llunwerth
 Yn lle coelferth Lloegr ddyludaw
 A glyw tra glyw
 A llyw tra llyw trillu rhagddaw
 A thref tra thref
 A llef tra llef trallan llywiaw
 A barf ar farf
 Ac einkl ar darf godwrf giliaw
 A llyry tra llyry
 A llwrw tra llwrw aerfwrw urthiaw
 A llafn tra llafn
 A llid tra, llid tremid treiddiaw
 A gwr tra gwr
 A thwr tra thwr yn trachwynaw
 A gwyth tra gwyth
 A gwaith tra gwaith daith derfyniaw
 Rhyn wyn wenwyn
 Rhad tad terwyn torf ymandaw
 Rhod fod falehrydd
 Rhad fad fedydd—heidydd heidiaw
 Rhys rhos gyffro
 Rhag pyrth Penfro yn pebylliau
 Ni lelais neb
 Amgylch moreb mor anhuniawg
 Na thwyll na thrais
 Rhag rhwyf Kemeis camp ardderehawg
 Cawsant warthrudd
 Gan fab Gruffudd prudd prifaerawg
 Rhag twr Gwallter
 Blaidd traidd trymder tra niferawg
 Rhac pumieirll taer
 Oedd ef yn caer yn gadfarchawg
 Un iarll Cernyw
 Rhac ein aerllyw eurlaw roddawg
 Ail iarll Brysteu
 Rhac post cadeu oedd cadwynawg
 Trydydd iarll gwent
 Trydydd torment torf gymrwynawg
 Pedwerydd dig
 Oedd iarll padrig rhac pedryddawg
 Pumed iarll Clar
 Rhag gwaleh gwanar oedd gwareddawg
 Lliwgoch tref Ual
 Llid brid brenial braidd wasgarawg
 Llan Ystyphan
 Llyry byry boethfan llwrw bwrw beith-
 iawg
 Teulu ryn rys
 Teulu taer wrys llys lliosawg
 Teulu talfriw
 Aessawr fflamliw rhiw rhuddfoawg
 Gweli gwyar
 Gwely dayar gwar gorweiddiawg
 Gwerin aerlyw
 Gwaith gyfeilyw gwaith gyweliawg
 Gwen wlad Ewain
 A bro brydain a Brycheiniawg

AWDL Y RUFFUT MAELOR.
 M. MADAWC.

LLYGAD GWR AE CANT.

Y SYT yn argluyt eurglet ganllau
 Yssaut y gynnelu ardelu vrthau
 Ys da y gampau heb guynpau yn afyr-
 Ysyaun difygul oe ugygthyau [dul
 Grynus vthyr yn ruthor yn anreithiau
 Greddyf ddiletyf ddilesc urth gymrau
 Gruffut eur dilut duyiau egored
 Guaur maelaur drefred ged gyfluytau
 Goreu kyrehlan ym kyrehu attau
 Kanyd hart y uart uod y urthau
 Guraul yu y haul yn huylau y gryd
 Gur hyfryd yr byd bod y danau
 Nyd anamyl y vut heb orchutyau
 Nyd etiu heb da dyn y urthau
 Nyd auheirt yu neirt uyrtoet uallau
 Nyd annaud tafaud diuyd itau
 Araf toruoet teruyn achubau
 Aruyt coeluein brein bryneich dreissyau
 Ar oleu ys mev myueryau y gert
 Arureit angert ongyr uriuau
 Ruyf kyuir ker tir Tyssilyau
 Ruythaus deus diofyn raeddau
 Ruysc aerlleu tryleu yn treulyau arueu
 A guyr dros uylcheu yn ualeh arnau
 Ruyl carrec oua cauas yndau
 Raud saesson lladron yn eu lludnau
 Ys dir oe uareu ddfuryan pob tur
 Ys anaut i ur y arueityau
 Drud a glud guladoet ymandau
 Doeth a choeth kyuoeth kyfunau
 Duys aerguys pouys poed eityau
 Detfeu teg tygu oe eurliau
 Dinam ddeuig dragon eitunau
 Diryad cad kedeirn ordduyan
 Daun yssyt yn seuyll ganthau
 Duu o nef a uo nerth itau

LLYGAD GWR AE CANT

Y LYWELYN M. GRUFFUT. M. MA. AP GR.
 MAELOR.

HANBYCH well o bell bwyll ardderehawc
 O daw yn gyntaf naf niuerawe
 Heneuyt dedwyt odidawc dy bar
 Anescor dy uar uur tormenawc
 Ys byt yt arglwyd rwyd rutuoawc
 Llywelyn lluyt ueirch aruawc
 A chlod a goruod am geiryawc ddyffrynt
 Gwrawl hawl hwysgynt hynt hirlid-
 yawc
 A rechdyr ac wyr bynt waretawc
 Yt ddreic y weun wayw kyndynnyawc

Ar drewen yn boeth genhyd beithyaw
rwyf

Ac ar elstner glwyf glud uygedawe
Rugyl cryr ongyr angert vrein yawe
Rae ulaen cad caurn dywyssawe
Ragod gynhossod kyhoctawe colofyn
Ef a dyf gorofyn hyd gaer efrawe
Mab gruffut gleifrut glod wasgarawe
Mawrddrud afael hael o hil madawe
Mawr beir kyglyweir kynuarchawe yg-
had

Mawretus dy wlad rad redegawe
A mi mal athro ethrylithawe
Myfyr yw ynof cof cadeinyawe
Prydaf yn ddyfnaf ytt ddeifnyawe powys
Pryduerth dy gynnwys genuhyf nerth-
Ys kellych ys kyfluryf enwawe [awe
Wrth dy uot uod yn gyuoethawe
Ac yn y gorffen gorflawe amrydet
Trugaret gan duw trugarawe

LLYMA DEIRAWDL

A GANT LLYGAT GWR Y RUFFUT LAB
MADAWC.

I.

HANBYCH well ruffut ueirt nut uydked
Hael cloduawr eurwawr arwyp gerted
Hyneuyt powys peues uyged hir
Perchen gwir a thir a theyrnged
Post prydein vrtein wrt gyhussed
Pennyadur llafyndur llaw egored
Pendenic gwledic gwlad amgyfred naf
Kawssam ny ut pennaf pan yth aned
Pan uei urwydyr eurgrwydyr aergun
dyged
Yrhod ath alon pan yth holed
A thitheu yn gwychaw pan goched dy
par
Ny chaei dy esgar escor lluted
Kiliaw ny unny yr nep caled
Colofyn cad cadannuleit lliwed
Kellennic frwythic frwythlawn gored
Kyr—kertoryon ciduned
Ti goreu rieu rut wise ar lled
O gywan amws ar y ganued
Ti ureisaf mab dyn o dir cred a wn
Yn prifygreh pryffwn praff dyled
Gnawd yt dreic dragon ymddired
Grym ysgwn ysgwyd wyarlled
Dyuod a goruod a gwared ath doryf
Ath deruyn yn lledled
Gnawd yth lys lysseit gynnuired
Gorulycheu gan valch gyfyued
A metgryn teyrn tee haelged yn llawn
A lliaws galch doed
Llwy'r y gwyr gwrawl dy weithred

Dy nod yn arglwyf eunglawr treured
Y nep ath welo wrth weled dy dawn
Y gan duw gogoned

II.

Gogonyant frwythyant fraethlew gwaew-
rut
Gogyflawn o dawn yw dy denrut
Gorwyp heirt dy ueirt dy uut neud
adwen
Nad ydyw y dan gut
Gorawenus dreic ar dragon prut
Gwreitwys emreis dros dreis drablut
Gwrawl hael kedawl cad lofrut ar-
glwyf
Vn eurglod wyl a nut
Eyr teyrnet teyrnet vt
Ar fyrt kyr kertoryon dulut
Aer yrdang kyfrang kyframut
Gwyaf gorofyn lloegyr ae chythrut
Aryf toruoet teruyn heb warthrut
Aruthyr goeluein brein bryneich gystut
O vertun gwawr gwychuawr dy gochrut
uylehlafyn
Dy ualchlys nyd yingut
Anwer lyw luoet dirybut
Enwawe wyr madawe uap maredut
O honawd henyw dadannut
O honaf hanpych well ruffut

III.

Dewissaf arglwyf didrangwyt dro
Dywyssawe breinyawe brynn a thyno
Da gwyr dewissaw ae dewisso ef
Gwr a gynneil nef ae nerthao
Grym erdrym aerdreic yn deffro
Gretuawl hawl hwyl gynnyt pabo
Gruffut ged ddilut a daljo powys
Gwrtuar a gynnwys wrowys vranvro
Goruolet y uyr kyr ae kyreho
Goruynt chwetyl kenetyl ae canlyno
Gwr a obryn faw heb fo vn troeduet
Nyd mawr oe drosset neb ny dreissyo
Rwyse goteith pan lwyreith losco
Rwyf diuefyl douyt ae gatto
Ry byt urtedic a vrto uy ner
Ny chymer hyder ae adawo
Bolehlafyn lud am dud a derllyto
Balch ywr dewrwy'r doryf anosco
Beilch yw y gadweilch gadarnglo mael-
awr
Breisclym orwytawr rotuon ymo
Clodnoraf fy naf nawws a gryno
Ny byt angloduan y bann y bo
Gwiw yw clod hynod a honno tauawd
Yr aerllew parawd ae dirpero
Diffise wise wascawdueirt ymdro
Detuen hael wrth pawb ae holo
Dilese eurgrwydyr brwydyr bryd ar
gyffro cad

Dioual wlad a wledycho
 Dinac loegyr a rac wrawl flando
 Dewrwalch teyrueit urenhineit uro
 Donnyawe yw uy llyw llafyngoch gymro
 Ny dwe duw y dawn a roto

LLEMMMA BYMHAWDL

A GANT LLYGAD GWR Y LYWELYN VAB
 GRUFFUD.¹

I.

KYUARCHAF y dduw dawn oruolet
 Kynnechreu donyeu dinam vawret
 Kynytu canu canyd ryved dreth
 O draethawd gyuannet
 Y uoli uy ri rwyf allechwet
 Rutuoawe vreinawe o urenhinet
 Ryuyg ut kessar treisuar trosset
 Ruthyrlym grym gruffut etiuet
 Rwyse urwyse ureise o ureint a dewret
 Rut bareu o beri cochwet
 Ryw itaw diryaw ereill diret
 Rwyg galon golofyn teyrnet
 Nyd wyf wr gwaclaw wrth y goelet
 O arglwyt gwladlwyd glod edrysset
 Nyd newidaf naf vn awruet a nep
 Aneprwyd dagneuet
 Llyw yssy ym ys amyl anrydet
 Lloegyr diua o diuefyl uonhet
 Llywelyn gelyn galon dachwet
 Llary wledic gwynnydic gwynet
 Llofrut brwydyr wreidein gywryssit
 Llawhir ualch gwreituach gorsset
 Llwy hylwyd hael arglwyt eurglet
 Llew kemeis llym dreis drachywet
 Lle bo cad uragad uriwgoch ryseset
 Llwyrborth hyborth hep gymwet
 Gnaws mawr draws am ardal dyhet
 Gnawd itaw treityaw trwyddi beruet
 Am y wir byt dir or diwet
 Amgylch dyganwy mwyfwy y met
 A chilyaw racddaw a chalanet creu
 Ac o duch gwatneu gwaed ar darwet
 Dreic aruon aruod wythlonet
 Dragon diheueirch heirtveirch hartet
 Ny cheif seis y dreis y droeduet oe vro
 Nys oes o gymro y gymrodet

II.

Kymrodet uy llyw lluoet beri
 Nyd oes rwyf eryoes aer dyuyssi
 Kymro yw haehyw o hil Beli hir
 Yn herwyd y broui
 Euraut ny olut olud roti

¹ I Lywelyn ab Iorwerth, medd Ll. P. P.

Aeruleit arwreit o eryri
 Eryr ar geinwyr gamwri dinam
 Neud einym y uoli
 Eurgoryf toryf tyryoet o loski
 Argae gryd greidyawl wrhydri
 Arwr bar taeruar yn torri cadeu
 Cadarnurwydyr ystoui
 Aer dahmityr hylithyr haeloni
 Aryf lluoet eur wiscoet wisci
 Arwymp ner hyder hyd teiui uetyant
 Ny vet nep y gospi
 Llywelyn lloegrywys ueistrol
 Llew breinnyawl brenbinet teithi
 Llary deyrn kedym yn cadw gwesti kyrt
 Kertoryon gyfflochi
 Koelwein brein bryneich gynogi
 Kelennic branes bertlhes borthi
 Kilyaw ny oruc yr caledi gawr
 Gwr ehofyn y gyui
 Parawd uyt metyant met beirt ym ri
 Pob kyman darogan denui
 O bwlfort osgort ysgwyd gochi hydyr
 Hyd eithaf kedweli
 Kan gaffael yn da dra heb dregi
 Gan uab duw didwyll gymodi
 Ys bo y diwet dawn berchi ar nef
 Ar neillaw krist keli

III.

Llyw yssyn synnwyrnawr rihyt
 Lliwgoch y lasnawr aesarw uswyt
 Llyw deifnyawe lliydawe lledled uyt y
 blas
 Llwyr waeth yw y gas noe gerennyt
 Llywelyn gelyn gal ouyt
 Llwyrgyrch darogan kyman keluyt
 Ny thykya rybut hael rebyt racdaw
 Llaw drallaw drin wychyt
 Y gwr ac rotes yn rwyf dedwyt
 Ar wynet arwynawl dreuyt
 Ac cadarnhao ked hywlyt yn hir
 Y amdiffyn tir rac toryf osswyt
 Nyd anwiw nyd anhof gynnyt
 Neud enawc vachawc ueirch gore-
 wyt
 Y uod yn hynod hyneuyt gymro
 Ac gymry ae heluyt
 Ef diueiaf naf ry wnaeth douyt
 Yn y byd o bedwar desuyt
 Ef goreu rieu rec ouyt a wn
 Eryr suawtyn aer gyfludwyt
 Cad a wnaeth cadarn yngeryt
 Am gyuoeth am gefyn gelorwyt
 Ny bu gad hwyllad heuleyt gyfred
 Er pan vu weithred weith ar deryt
 Breiselew mon mwynawr wyndodyt
 Brynn derwin clo byddin clodryt
 Ny bu eduar y dyt y kyrcyawt
 Kyrc hofyn essillyt

Gwelei wawr ar wyr lluosyt
 Ual gwr yn gwrthlat kewilyt
 A welei lywelyn lewentyt dragon
 Yg gynyse aruon ac eityonyt
 Nyd oet hawt llew aerulawt lluyt
 Y dreissyaw ger drws deuvynynt
 Nys plygawt mab dyn bu donyawe fyt
 Nys plyko mab duw yn dragywyt

IV.

Teruyse taerllew glew glod ganynddeith
 Twryf torredwynt mawr uch mor ddiff-
 eith

Taleithawe deifnawe dyfynyeith aber-
 fraw

Terwyn anreithyaw ruthyr anoleith
 Tylwyth frwyth fraethlym eu mawr-
 weith

Teilwng blwng blaengar ual goteith
 Talheithawe aruawe aerbeith dinefwr

Teilu huysgwr ysgyuyt anreith
 Telediw gad gywiw gyfyceith
 Teletu balch a hylchlaflwyn curweith
 Talheithawe mathraual meith yw dy
 deruyn

Arglywyt lywelyn lyw pedeiryeith
 Seuis yn ryuel diymgel deith
 Rae estrawn geneddyl gwyn anghyf-
 yeith

Seuit brenin nef breinyawl gyureith
 Gan eurwawr aerbeir y teir taleith

V.

Kyuarchaf y duw o dechreu molyant
 Mal y gallwyf oreu

Kloduori or gwyr a geiryen
 Ym penn y pennaf a gicleu
 Kynnwryf tan lluch uaran llecheu
 Kyfnewid newyt las uereu

Kyuaryf wyf o rwyf rut lafneu yg gnif
 Kyuoethawe kynniif kynulaen caden

Llywelyn nyd llese devodeu
 Llwybyr ehang ehofyn uydd meu
 Llyw yw hyd gerynw aed garnet y
 ueirch

Lliaws ac kyueirch kefei nyd geu
 Llew gwynet gwynueith ardaleu
 Llywydr pobyl powys ar deheu
 Llwyrywys caer yn aer yn arueu
 Lloegyrr breityaw am brut anreithieu
 Yn ryuel frwythlawn dawn diameu
 Yn llat yn llosgi yn torri tyren
 Yn ros a phenuro yn rusuaeu freinge

Llwytedic y einge yn lluyteu
 Hil gruffut grymus gynnetueu
 Hael gyghor wrth wrth gerteu
 Hylathyr y ysgwyd escud bareu gwrt
 Hylwm yn kyhwrt kyhoed waedfreu
 Hylwry vwyry uar gymell tretheu
 Hawlwr gwlad arall gwledic rieu

Hartet o uonet naen gaereu dreisdwyn
 Hirbel ual flaudhdwyn y flangyrcheu
 Hwyluawr dreie dragon gyuteu
 Heirt y neirt yg gyleh y uyrteu
 Hylithyr y gweleis dyt goleu y uut
 Ac uctgyrn wirodeu
 Iddaw y gymal kletyual cleu
 Mal arthur waew dur y deruynueu
 Gwir urenin kymry kymreise donyeu
 Gwrawl hawl boed hwyl o deheu

DADOLWCH I LYWELYN FAB
 IORWERTH.

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

GXAWD ryf yfawdd glyw gloyw win—o
 fuat

O fuarth buelin

Gnawd eathleu cogeu cyntefin
 Gnawd y tyf tywys o egin
 Gnawd y doeth cyfoeth cyfyewin
 Ni nawd nid llonydd a llwyfin¹
 Hiraeth am ry wnaeth rewin
 Braint brodyr gwellwyr gollewin
 Broder de braw aele elin
 Duw a mair a chwair yn chwertthin
 Chwerthid bryd o bryder chweurin
 Dothyw llew a lluchyg gorddin
 Detholwalch buddugfaleh byddin
 Llywelyn llyerw freyenhin
 Llary ddefawd llyw gwyrddrawd gwydrin
 Nid wyf gynnefawd gynnefin amchwyf
 Ni rybum gerddeinin
 Edrych cyrdd cerddau Taliessin
 Edrych ni mor wyf eddein
 Ry ddarfod brau gyfnod Breiddin
 Ry ddywawd oi farddwawd Ferddin
 Cysul ath roddaf oth rin wyd goreu
 Gorofn tra nierin

Ystyrych pan dreisrych dros ffin
 Ystwng pawb hyd ben ei ddeulin
 Bydd wrth wann gyfrau gywrenin
 Bydd iawn llary² wrth gorddau iownllin
 Bydd wrddrud aer ddylud ddilin
 Dilein Loegr a llwgr oi gwerin
 Trugaredd ath fo oth feinin gaerwedd
 O garu Duw ddewin

KYNNGOGION OR DADOLWCH.

Llywelyn hyddyn haedd am par cywlad
 Cyffuddion Udd kessar
 Om rhoddud rwysg ufeliar
 Da rodd dy fodd heb dy far
 Dy far Llywelyn a fu fawr i drwm
 Ei drymed am diddawr

¹Neu, allwynin. ²Neu, iownllary.

Eurdreth o drymyn pob llawr
 Aerdrange gwr ieuange gwriawr
 Gwr gwraf gorsaf gwersyll Afarwy
 Ei fareu am erchyll
 Aerflawdd Lloegr lloedd erfyll
 Arfrudd er cyhudd nim cyll
 No cholled alaf elw freuner om tal
 Tebygach ym lawer
 Heb eisteu neb neuom¹ ner
 Oes wogawn² hwyldawn haelder
 Haelaf oedd Fordaf ath fawrdad am ged
 Nym gedynt arallwlad
 Eryf llu arwr lleiddiad
 Eryr ar gedwyr nam gad
 Nam gad i wybraw eb obryn dy far
 Oth fawr ehang derfyn
 Glew llawr cenedl fawr Eerfyn
 Glyw liwelydd Lywelyn

ENGLYNION MARWNAD

EDNYFED FYCHAN A THEGWARED AP IARDUR.
 ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

UWCH ben bedd newydd Ednyfed y bum
 Ym bu deigr hyd arffed
 Cymraw Lloegr cymrwyn lliwed
 Cyman ced wychran weithred
 Gweithred Tegwared gynt y gweryd
 llawr
 Llawen beird oi wynfyd
 Gnawd oedd ei wayw yn waedlyd
 O waedlan rhuddai wan rhyd
 Rhodwyt ar gynryd oedd ar gyman llu
 Llary Ednyfed fychan
 Oedd Bann Gwyr am ben garthan
 Pan gafas aerwas eurwan
 Erwan ym galar galan hyddfref ddwyn
 Men ei ddwys ddiodddef
 Tygiant eidduniant addef
 Tegwared Ednyfed nef
 Nodded nim rhodded rhag rhysgyr arfeu
 Arfod Cai a Bedwyr
 Yngorofn trai trais fynyr³
 Y gwriawr cadwawr cedwyr
 Om cedwyr lary ni lawag daer
 Duw a wyr eu manag
 Gwresaic⁴ pybyl pobyl ofynag
 Gwers y mal arall y mag
 Or a fag daear hi ai dwg ai phlant
 Ai phlaoedd am gorllwg
 Bu ron ym am dragon drwg
 Dreigioedd amlaen oedd amlwg
 Oedd amlwg aerlladd cyn orllen gwydd-
 fedd

¹Neu, neuo. ²Neu, gwogaw. ³Neu, nynyrr.

⁴Neu, gwresain.

Fal gwyddfid cyleh gwrysgen
 Glyw parchfawr ameu perchen
 Ai peirch Duw dofydd uch ben
 Uch ben ys———

AWDL MARWNAD HYWEL AB
ARTHEN.

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. E. D.

HOED an cyferyw cyfarwydd
 Yw duw am ein diheurwydd
 Hoeddl dewrwr can deryw ymgwydd
 Hydr ei wir am ei waradwydd
 Neud oerfedd haulonedd hylwydd
 Hylawch cerdd oedd ef yngherthwydd
 Neud araf hywyl peri parodwydd
 Pur wohen diben dibechrwydd
 Cyn tewi rwyu tywarch glaswydd
 Gloes angen nid anghyfarwydd
 Yspaid hir haelon yn ei orllwydd
 Yspyddawd oes barawd barthlwydd
 Ys bwyf yn oed dyn dengmlwydd ar
 hugain
 Rhag deulin fy Arglwydd

MARWNAD.

A GANT ELIDIR SAIS I RODRI AP OWEIN.
 O L. E. D.

DA ym goreu Mair fal yn maeth cul-
 wydd
 Celfyddyd wasanaeth
 Colofn nef nestig meidraeth
 Meidradur llafur pob llawnaeth
 Lleha fi fy rhi yn rhyolaeth nef
 Ith nodded frenhiniaeth
 Bendigws Dewys dialaeth
 Diwolo ei weledigaeth
 Y pum torth ar pysg pysgaduriaeth
 gwyr
 Gorober ehelaeth
 Cyfran deg ei dygiaw a wnaeth
 Cyfri llu llydan o bennaeth
 Cyfraithgar ni gar neginiaeth¹ cyfren
 Cyfryw seint yn lywedyddiaeth
 Cyfoethan fy rhen nis rhydraeth tafawd
 Tan awyr ny hiraeth
 Hir ydd wyf oddnwyf yn alaeth
 Gwae brydain am briodoriaeth
 O golli rhodri neud rhygaeth eirchiaid
 Am parchai llu meddfaeth
 O golled ym galled mawrwaeth

¹Neu, negyfiaeth, neu ueginaeth.]

Gallas drais diredd catraeth
 Rhoddiad mad ym prydoedd pan aeth
 Rhoddi seirch a meirch marchogaeth
 Echwng Lloegr lledgynt farwolaeth
 Oeh Dduw a ddaw ef etwaeth
 I ystwg treiswyr treiswriaeth cymygu
 Ynghynif prysuriaeth
 Dyn yn fyw ni fedd oi arfaeth
 Duw a fedd oi fuddugoliaeth
 Ernywaf gallaf edgyllaeth ir gwr
 Am gorug hynafiaeth
 Arglwydd nef noddod ddarparaeth
 Argledd hwn ith arglwyddiaeth

ELIDR SAIS I DDUW.

O L. E. D.

RHAID yw ym dillwng tylluedd present
 Canys prysyr ei hoferedd
 Rhedais o bechawd nid bychoddedd
 O buchiant trigiant i'm trugaredd
 Trindod am dycco o'm dygnedd¹
 I'm dogn eidduned wared wiredd
 Teirffordd y deuant etifedd ar Dduw
 Yn y ddyfydd pawb i'r frawd gyhedd
 Uchaf gwryy achaws gwirionedd
 Llwyry gwyrdawd cyboedrawd² rhinwedd
 Ae ail yw priawd euw pruddedd
 Tros fwyniant trigiant trugaredd
 Tri da an goreu trydydd iw adaw
 Edifeiriawg da Dwy nyw gommedd
 Gomeddws Efa afal ddiwedd
 Afar fu iw char ei chywryssedd
 O Ddofydd y traethaf trwy gyhydedd
 O Iessu y traethws iossedd
 Am doethdwy³ Dafydd am dudwedd yr
 Israel

Oesran y delwy i dangnhefedd
 Dydd y parcher rhai yn rhagyrywedd
 Y perchir eraill y parch argledd
 Cynadl a wna Crist wedi crogwedd
 Cynnadloedd pobloedd pawb i'w orsedd
 Cymhennaf yw i ddyn cyn ei ddiwedd
 Cymmodi a Duw cyn mud ym medd
 Cymryd oedd einym cymodlonedd cwbl
 Cyn cablu o Ddw ar ein buchedd
 Pechu yr digonsam o gam garedd
 Am gyrwyf drindawd dy drugaredd
 Messur a ddodir ar bob maswedd
 Moesen ai dywawd a Duw ai medd
 Goreu yw i ddyn diw ynyd peri
 Periglaur ei gymryd
 Canys goreu Duw diwyd
 Gwared plant rhag pla a thristyd

¹Neu, diguedd. ²Brawd.—Ll. C.
³Neu, dothyw, doethyw.

Gwr darpar y dirprwy lu byd
 Garawys cymmerth pwys penyd
 Dirfawr fu o feddwl ympryd
 Dirwest Duw bu deugain pryd
 Am Ddiw merchyr y brad dybu bryd
 iudas
 Bredehau ein yspryd
 A difiau ym dyfu ledfryd
 Daly Iessu managu mwynglyd
 Duw gwener bu crau bu ereulyd
 Crog ein tad an creis i gyd
 Gwnawn erddaw arddewl¹ eneyd
 Gwnaeth bob rhyw yn fyw oi febyd
 Duw Sadwrn ys aeth ys eithyd ym
 medd

Maddeuaint anhyfryd
 Trannoeth y goreu ail gwryd
 Gwirfab Duw dangos ei fywyd
 Duw Sul dwysaf cof awr y cyfyd haul
 Cyfodes oi weryd
 Chweddll mawr au deffry nid ef dyff-
 ryd
 Deffro Crist celi ein celfyddyd
 Culwydd an goreu ni ae an gweryd
 Argleidraid fab rhad rhyd o garehar
 Bu ef a gyrehws ei arfeddyd
 Dug mab Duw o dan ae ergyd
 O oerwern Uffern wern wechlyd²
 O gyffro daear o gyffryd
 O garehar anghlaear anghlyd
 Aml syrthiasant blant oi blegyd
 Am greawdr ai grog yn waedlyd
 Wyth brifwyd y sydd ys enbyd
 Or wyth gwyth gwaethaf syberwyd
 Rygelwir fy naf can gan naf gennyd
 Galwaf difro pob dyfryd
 Ni bydd dadwoddeu dedwyddyd mab dyn
 Gan fab Duw oi wyfnyd
 Yn oleu ys bo bu fy anwylyd³
 Ar nef ar nawdd Duw⁴ ai ddiffryd

ELIDR SAIS A GANT YR AWDL
 HON I DDUW.

O L. E. D.

DIR fydd ym brofi cyd coed breuawl byd
 An bedydd anianawl
 Duw Iewin breyenhin breiniawl
 Breiniawg wyd bro gadwyd gedawl
 Llehaa fi gan llu bedyddiawl
 Nam llea yn lle enginiawl
 Nam gossod om gosseb fydwawl
 Yn gosson dyniaddon dyniawl

¹Neu, arddelw.

²Neu, gwecklyd.

³Ys bo yn anwylyd.—Ll. ⁴Ar nad oedd duw.—Ll.
 P. P. P. P.

Crist a ddaw yn war yn wrawl dydd-
brawd

Ir dirprwy presennawl
A fo da ef gelwir dwywawl
A fo drwg a drig yn ddiadawl¹
Yn nhaerdan affan uffernawl
Uffern dywyn² ddyfnas ei chanawl
Llawr un a ddaw eneidawl yn gwasg

Yn gwisgoedd corphorawl
Man ddyddwyn morwyn ymeiriawl
Mair a phedr Maria a Phawl
Men adrawd ymadrawd medrawd
Udd meidriad medrwyd o waddawl
Y gwr a oreu awyrawl ednaint
Ac adnen daearawl

Erglyw fi arglwydd canhwynawl
Erglywed gwawr nyned³ nefawl
Tu y bwyf y bo dy gannawl
Tud yspryd an tad ysprydawl
Ir tad cyfarchaf rhwydd af fy rhen
Ac ir mab ar yspryd gloywbryd glân
Nid trawdd im cofiau can ym cyfau
Nid rhaid yn amau llyfrau llen
I Crist y canaf ar fraint canon
Ceinwawd om tafawd ar draethawd
drwn

Llathraid fy marddair wedi merddin
Llethrid a berid o beir awen
Bar ochel nebel uch engylion
Bardd fyddaf i Dduw hyd tra fwyf ddyd
Archaf nawdd mab mair crair crededun
Creawdr ymerawdr llywiawdr llawen
Rhac oerwern gethern Uffern affan
Affleu a nodeu lle annoddu
Lleha fi Dofydd huenydd hyn
Llawr a wna Duw ir dyniadon
Rhwyf nef a daear rhac taerfar tan
Y rhwng dy ddwyllaw rhac dy ddeulin
Gorugost wormes nith warafun
Gorfawr Dduw gorfod o Iuddewon
Am fedd Crist creawdr cred ysangen
Ys angraiff angred yn ei gylchyn
Tros elfydd yn byd bid yn erwan
Trais Ierusalem gan sy ladin
Ac ail dirglais drais draw a ddygen
I'm ddigawn galar om car cadcun
Dwyn Dofydd oi du ac oi dirion
Dyfydedd dyravr hil mawr maelgwn
Hyd ymdeu gwynedd am ei gwynfan
Neud amddwll awyr neud hwyr hinon
Gallaf ith garaf ith gaer urdden
Gellid pob defnydd froydd frenhin
Can wyd tri nid rhaid yt amgen
Can wyt Dau pell goddeu ac un

DIWEDD.

[*Mac yr awdyl yn dechreu yn tu dal. 244 yn ddarn
o hon, neu y gwrthwyneb.*]

¹Ddhawl.—Ll. C. ²Neu, ddofn.

³Neu, nyfed, fyned.

ELIDR SAIS A GANT YR AWDL
HON I DDUW.

O L. E. D.

MAWR o wr ei ddawn a ddyfu ym rhyd
I fryd mab kwas Mair o Iesu
Mad ganed ei froned oi fru
Oi freiniawl gannawl gynnyddu
Ef yn llwyr an gwyr ef an gorwu
Ef goreu gorwyrain a fu
Ef wnaeth daear cyn dywu i fron
Fry o nef i'n canwu
Ef gwnaeth haul hwyllfawr lewychu
Ef gwnaeth lloer a llwyrch or du
Ef gwnaeth trai a llawr a llwyr feddu byd
A bydoedd wledychu
Mor gyfiawn ei ddawn ddarparu
Mor ddigwl i feddwl fyfnu
Mynnesynt fradwyr fredychu Crist
Crenlonedd heb allu
Rygellynt galleu anghredu
Yngryd byd ryhyd ryfeddu
Gwnaetham nam arvgam rywu
Rhyfeddoed rhyfedd ei adu
Ceisiaw rhag culwydd celu
Plant Addaf rhag addef i bechu
Ac Efa ac ef ai gwybu
Gwybid Duw gwybod a ddarfu
Goreu ym o'm rheen rhagfeddu
Rhwydd araith o briffaith brydu
Prydestawd wawd or trindawd traethu
Cymmhennaf yw ynn cymmhennu a Duw
Diwydwr ym nerthu
Nerthoedd gwyth gweithredoedd am bu
Gwaith dedwydd yw dadolychu
Cyn cystwng elwyf cyfrwng claddu
Cyn gweryd gorober digu
Cyna naws tywaws tywarchu fynghnawd
Tywarchen o bobtu
Bwyf gwas Duw cyn nom gostegu
Gwst angen angeu riallu
Bwyf unfod wossod wassau
Oe weision iw wasanaethu
Am dyfynno Duw ym dyfyfynu nef
Ar ei nawdd ai deulu

AWDYL DDUYVAUL.

ELIDR SAIS A GANT. O L. P. P.

BRENHIN gogonhet breinyaul y ueithret
Ny cheit oe barturet na phlet na phla
Pei na unel — he i vegys y harchei
— rei ryvaur draha
Torri ygguahardon a chynnall lladron
A threissau gweionon gwn nath dykya
Druc vyd or dined dirper y ganued
Druc valch oer reued ryvic nyt da
Ystyr di enuir heruyd a treithir

Gan ddun ny cheffir dim cynirha
 Eithr guiryoned a guâr tangneved
 A guir drugared val y gueda
 Edrych dy vueded kyn myned ith ved
 O gunaethost gamued na ryveda
 Bot yn dir talu ger bron yr Iessu
 Lle y guelo trillu y trallau a una
 Guae i'r saul a gredan os camued a unan
 Yr tuyll nyt truan a divlamma
 Ac ny medyllo a ruy dirpero
 Y ruyf a gaffo nyt yngoffhâ
 Cyt boet gyvanned bydaul gymmyrred
 Guledd guneir enrhyded uned a una
 Gueleis Lyuelyn luoed eil Mervyn
 A chymry tervyn yn y tyrva
 Gueleis bennaethu guyned a deheu
 Colofynnau cadu eyd orsedfa
 Gueleis uyr yn trin a meirch mysterin
 A guin a guerin a guaruyva
 Gueleis liossyd a chyved beunyd
 A byt ar gynnyd gymif guyrda
 Hynny aeth heibiau mal ymhoel dylau
 Mae panb yn adau oet dibarha
 Ny cheiff eyvoethauc vot yn hir hoedlauc
 Vuy no chynwinauc na chynhenna
 Ystyryeit pan vo rac poeneu a gro
 Ba beth a geisso beth a gassa
 Keisset pob detuyd y uled uy deryvd
 Lleuenyd llonyd ffyd a ffynna
 Na cheisset hocket truy gam gyhudet
 Nef yn y thecket kan nythyckya
 Pan luyr vedylier penyt pryt pryder
 Pan gam edyllder over Eva
 Nat oe gammoed ef yd aeth Argluyd nef
 Y pren diodef edyl traha
 Guae nyt mat anet bechodaul ueithret
 Tosted vyd guelet goluc luydra
 Dangos ffrouylleu ae holl arholleu
 Ae gethreu ae greu ae groc a una
 Hynn a unaethum i beth a unaethost di
 Med Crist Celi rhi reid oed yna
 Bod gleindyt parant yn erbyn Duydaut
 Rac trallaut pechaut devaut diva
 Guae uynt y kebydyon ar hocket dynyon
 Ac camvedyllyon nyt adola
 Guelet eu madeu dros eu camuedeu
 Yn uffern boeneu benyt gudva
 A guelet mynet i nef ogonet
 Y saul a gaffet ar gyffurf da
 Y gan leuenyd y uled ni deryvd
 Yn draguyd ryd rat gymanva Amen.

 AWDL I DUW.¹

ELIDIR SAIS AI CANT. O L. P. P.

 ER mab cyfarchaf ruydaf vy reen
 Ac yr tat ar yspryt gloyubryt glan

¹ Ac i gofio Angau Dafydd ap Owain Gwynedd
 dybygwn: ebai E. Evans.

 Nyt haud yn kofyau kan ym kyvun
 Nyt reit ym amneu llyvreu llen

 Y Grist i kanaf arureint kanon
 Keinuaut om tavaut ar draethaut drun
 Llathreit vy nardeir uedy Myrdin
 Llethrit a berit o beir awen

 Barochel uchel uch Engylyon
 Bard a vydaf i Duw tra vuyf dyn
 Archaf un mab meir creir credadun
 Creaudyr amheraudyr llyuyaudyr llauen

 Rhac oeruern gethern Uffern aphan
 Aflu anoden lle anodun
 Lleha vi Dofydd huenydd hyn
 Llaur a una duu yr dynyadon

 Rhuyf nev a dayar rhac taerfar tân
 Y rug dy deulau rac dy deulin
 Gorugost ormes nych warawn
 Gorvaur Duu gorvod o Idewon

 Am ved Krist creaudyr nef ys aghen
 Yr agkreiff agkret yn y glychyn
 Tros eluyt ynvyt yn erwan
 Treis sersin pan Sylatin

 Ac eil dirgleis treis trau a Dygen
 Ym digawn galar am kar katgun
 Duyn Davydd oe dud ac oe diryon
 Dyvryded dirvaur lil maur Maelgun

 Nyt ynteu Guyned am guynfan
 Neut amdull auyr neut huyrnon
 Gallaf yth garaf yth Gaer urden
 Gellit bop devnyd vroyd vrenin

 Kan wyt tri nyt reit itt amgen
 Kan wyt deu pell godeu ac un

II.

 Reit yw ymddillung tyllwedd
 Present canys pryssur y hoverredd
 Redeis o bechaut nyt bychodedd
 O vuchant trigyant ym trugared

 Trindaut am dyeko om digued
 Yn dogyn eiddunet waret wired
 Teirfford y deuant etived an Duw
 Yn y dyvyt pawb yr vraut gyhedd

 Uchaf guiry ahaus guiryonedd
 Lluyr guyrdaud kyt boet braut rinuedd
 Ar eil yu priant enu pryded
 Tros vuynyant trigyant trugared

 Tri da angoreu tryded yw¹ adaw
 Ediveiryawc da Duy² nuy gommeu

¹Neu, ir. ²Neu, Duw.

Gomeduys Eua aval diwed
A warvu wychar y chywryssed

O Davyd y traeth truy gyhyded
O Iessu y traethwys Iossed¹
Am doduy Dofydd amdudued
Yr Israel oesan y deluyf y dangnefed²

Vyd y parch rhei yn rhagyrdwed
Y perchir ereill y parch Argled
Kynnadyl a wna Krist wedy crocwed
Kynnadloed pobloed paub yw orsed

Kymhennaf yu i ddyd y diued
Kymmodi a Duw kymmut ymed
Kymryt oed einym kymotloned
Kwbyl cyn o cablu Duw ar aubuched

Pechu yr digonasam o gam gared
Am gyruyf drindaut drugared
Mesur o dodir ar bob maswed
Moesen ae dywawt a Duu ae med

Awdyl ar ei phen ei hun yw o riv II. o hon ym. Ll. E. D. ac yn dechreu val hyn—Rhaid yw ynddillwng tylluedd present—Canid dim (ym) prysur ei hof-eredd.

AWDYL I'R GARAWYS.³

O L. P. P.

GOREU yw y dyn div ynnt peri
Periglaur y gymryt
Canys goreu Duw diuyd
Gwarded plant rhac pla a thristyt

Gwr darpar y dirpruy llu byt
Garawys cymmerth pwys penyt
Dirfaur vu o vedul impryt
Diruest Duu bu deugeinpryt

Am Duw Merchyr brat dybu bryt Idas
Bredychu yn yspryd
A difieu yn dyvu leduryt
Daly Iessu managu muynglyt

Duu guener bu creu bu creulyt
Croc an tat an treis y gyt
Gunaun yrddau ardelu enenyt
Gwnaeth bob rhyw yn vyw oe vywyt

Duu Sadwrn ys aeth ys eithyt ymedd
Maddueint anhyvryt
Trannoeth y goreu eil guryt
Guiriaw Duu dangos y vyuyt

¹Neu, i ossedd.

²Am doethdwy Dafydd am duedd yr Israel—Oesran y delwy i dangneffedd.

Duw Sul duysaf kof aur i kyvyt heul
Kyvodes oe ueryt
Chuedyl maur an deffryt nyt ef deffryt
Deffro Krist Keli ankelyvdyt

Kuluyd an goreu ni ac an gueryt
Argleitrat vab rat ryhyt
O garchar bu ef a gyrcuys y arvedyt
Duc mab Duu o dan ac ergryt

O oerwern uffern wern weglyd
O gyffro daear o gyffryt
O garchar angklaear agklyt
Aml syrthiassant blant oe blegyt

An greaudyr ae groc yn waetlyt
Wyth brifuyt y syd ys enbyt
Orwynt guyth guaethaf syberwynt
Galwaf vy Naf can gannaf gennynt

Ni byd daduodeu deduydyd mab dyn
Gan vab Duw oe wynfynt
Yn oleu ys bo yn anuylyt
Ar nef ar nad oed Duu ae diffryt

E. SAIS.

AWDL I DDUW.¹

O L. P. P.

GOGONAU Argluyd gogonaul
Gogonet vrenin Deuin duyaul
Differ vi vy ri ruyf ysprydaul
Deui Argluyd bu drigaul²
Divei dat rac brat breuau gymlegyt
Dygn enbynt benyt boen uffernawl
Donyauc didrist grist groes rinuedaul
Didlawt ynguaraut dyd gueneraul
Diuyt luyd aruyd eiryaul ydyttuyf
Na buyf arnaf³ ruyf ruym engiryaul
Arbennic lyuyaudyr brynyaudyd brein-
yaul
Erbynieist llyuieist llu bedydyaul
Erbyn vi vy llyu yn lle dedvaul
Guyrtheu yr dy dost gethreu ath dyst
gythraul
Argluyd Nef a llaur guaur guerinaul
Ardeluauf o'th nawd rac taud tanaul
Eiryf gymny⁴ gorduy angerdaul Uffern
Oer hazyruern gethern gaethraut varuaul
Yr dy gur dolur modur meidraul
Argledyr gogonyant guarant gwraul
Erglyu dic tland⁵ yn nodaul erchi
Trugared itti fy rhi reuvaul⁶ E. SAIS.

¹Gualchmei a'i cant, medd rhai.

²Dewr arglwyd hylwyd⁴ Gymwy.—Ll. D. D.

hael budugawl.—Ll. D. ⁵Tlawt gnawt.—Ll. D. D.

³Arnad.—Ll. D. D. ⁶Roduawl.—Ll. D. D.

MARWNAD CEDIFOR AP
GENNILLIN.

LLYWELYN FARDD AI CANT. O L. E. D.

CEDIFOR eurgorf o Argoed pan oedd
 Arf cyhoedd cyn addoed
 Ynghydwedd gyfedd gyfoed
 Ynghydfoes eirioes erioed
 Erioed i'm dyfu dyfal dreth angau
 Un dian diameth
 Hoedl breyr breuawl o beth
 Bron wala ei wahalieth
 Gwahalieth wosgedd wasgawd prydyddion
 Pryderus yw defawd
 Fy ngherdd yn ôl fy nghendawd
 Ynghaniad marwnad mor nawd
 Mor nawd i'm dyfu diofaeth gofion
 Y tirion oed hirabeth
 Yn cwynaw braw breuolaeth
 Breyr breenhin a faeth
 Magyssai eraif ar ruddion trydar
 Trydy ran fy nghoffon
 Edlid hil gwythlid gwaethlon
 Edlaes maes wedi maon
 Maon Meirionnydd mor ddihaidd eich
 bod
 Heb arfod heb aerflaidd
 Ac eich byd byth ar ddiwraidd
 Mal y bydd beinw wedi baidd
 Wedi Cedifor cad farchawg a saif
 Sefid Duw gan Fadawg
 Hirwalch balch bwleh ei rodawg
 Hil hoedliw boed hir hoodlawg
 Hoedlfyrion haelion hil Bleddynt
 Trwm arnaf eu lleteynt
 Fal y deryw y derynt
 Fal y derfydd gwydd rhag gwynt
 Gwen ysgor Feirion Feirionydd hygar
 Ai hygor gyweithydd
 Hoed a'ch dwg ŷch digerydd
 Haid heb fodrydaf hu fydd
 Ni hu wyf lawen o lawer achaws
 O achwyson pryder
 Am ynghof ynghwyn ofer
 Am ynghymmwyd ynghymer
 Cymmerais i aur a'i ariant attaf
 A'i atdeb arddmiant
 Nym oes nawdd rhag cawdd coddiant
 Nid oes neb yn y bu gant
 Ni bu digyflu digyfludd am rodd
 Am rwydd fodd am rwyddfudd
 Tad mad magawd gwawd gwaywrudd
 Tad maeth myged Maredudd
 Maredudd gardd gudd gerdd gor gynnifiad
 A fu dād y dād ior
 Neud gwydd-fedd gwedi gwydd fod
 Neud gweryd cyd Cedifor
 Cedifor eurgorf &c.

LLYWELYN FARDD A GANT YR
AWDL HONI YWAIN AP GRUFFUDD AP GWENWYNWYN.
O L. E. D.

Clod ysgain Ywain clod ysgain
 Ysgwyd ddud dylud dyliffain
 Clwyf jldaw ni ddaw ni ddamwain gorofn
 Cleu eofn golofn aur ei goelfain
 Clud gamlan cynran ofil cynrain
 Mal cludno eiddin prif gyfrin prain
 Cler ysgwn llafndwn orofn Llundain lawr
 Arwr nawr¹ prydfawr warant Prydain
 Aer bybyr eryr dewrwyd dwyrain
 Aer-gyfrwy gyfrwydd orwydd arwain
 Arwydd na elwir yn eain feddiant
 Arddelwawg hydd gant cwbl foliant cain
 Erddrym eed wychrym cadoedd achwrain
 Urddud ni blygud yn awr blygain
 Wrth ofwy arlwy eurlain teyrnedd
 Eurgledd gwr gywedd gywar gywain
 Mab Gruffudd didyb Udd dadiain
 Myfyr nad didraul molawd didrain
 Wyr Gwenwynwyn wyn a wna rhain
 gorphu²
 Bleiddau y gogen³ ain ei gigwain
 Ef Nudd eed ddiludd celyrn ddilain
 Eur-frenhin cywrennin cywain
 Ef ddeddfau gorau goradain enedl
 Pan ddoeth eychwedd am lwyth Cichwain
 Rhysswr parch perhen march arehfain
 Rhyfedd balch cyflwmwalch celain
 Rhwysg eurgor cyngor yn y cyngain ddawn
 Rhydd alaf ddigrawn alon ddigrain
 Rhi rhuddbar cyfar cyfwyrain
 Ryn ddiorddin Brynaich ran orddawn brain
 Rhifir i ddewillwrw rhyfel ddarlain gledd
 Rhenfedd nid rhyfedd hyd yn Rhufain
 Rhif pybyr eryr arwyrain
 Rhwyf ddiwadw rhwym achadw mechain
 Rhybudd drud ardud golud gwylain blaid
 Mal y daid i'n rhaid yn rhyd angain
 Rybo Duw rebydd ddadwyrain
 Rhy garawr daerwawr darywain
 Rhwydd ynni roddi main ei anwyd
 Clwyd ysgwyd clod ysgain
 Clodysgain ywain &c.

LLYMA ENGLYN

A GANT LLYWELYN FARDD CYWRYD I OWAIN
VCHAN AP MAD. AP MAREDD AM DYBIAW
ARNAW ORDDERCHU EI WRAIG.
O L. E. D.

Os hŷn fyddaf naf neirthiad
 No thi Fechain ri roddiad

¹Neu, wawr. ²Neu, gorphen. ³Neu, gogeu.

Arfaeth yw gennyf arfau gyrchiad deuryd
 Dodi dwfr ith farwnad
*Yna dodes Ywain ei anffodd ar Lywelyn
 fardd ac y cant yntau yr englynion
 Dadolwch hyn.*
 Ni hegoraf fy rhwyf hyd Rufain ygwys
 Goreu gwas ym Mhrydain
 Na dal nad elwyf Fechain
 Er delw aur deulu Ywain
 Teulu Ywain lain lonyddwch i'm cerdd
 I'm cynnelw yd fyddwch
 Diriaid ni hawdd baid heddwch
 Dedwydd a gar dadolwch
 Caraf neirthiad naf a nertho fy null
 I'm dillwng arallfro
 Ni wna draig dragon wylu
 Ni wnaeth drwg ai diwycco
 O dywedais drwg o dramgwydd synwyr
 Oawyr ymawydd
 Dywedaf o'm diwydrwydd
 Difwyn ei far i'm harglwydd
 Galwaf Dduw arglwydd am arglais Ywain
 Llyw coelfain Coblingdrais
 Heddwch ym am a genais
 Heidding Fair fal y haeddais
 O haeddais ai clais ai clwyfiant rhyfedd
 Ai rhyfel am peiriant
 Haeddaf o'm cerdd cyrreifiant
 Gnawd i hael haeddu moliant
 Moliant a ddyly aur ddilydd roddiawg
 Hil Madawg medel glyw
 Hael Merfyniawn leisiawn lyw
 Had heb ladrad heb ledryw
 Ni bu yn lledrad ar lledryddion wyr
 Yr orwydd ar Saeson
 Yngharnial meirch marchogion
 Yngharneddau tau teon
 Neud tau or barau a berydd ymplaid
 I'm plygu heb ddefnydd
 Ai Cardd ai Cerdd o newydd
 Ai cabl ai cwbl garenydd
 Cerennydd ydydd y daeth Mair yn wryu
 A wared a'm an pair
 Archaf ytt ateb diwair
 Eryr ongyr er ungair
 Eryr arbennig ar ben aneirw wyd
 Neur orwyd neu wyr meirw
 Bydd lary wrth lys Denteirw¹
 Na littia wrthf wrth adrodd dy glod
 Dy gleddyf o drithawdd
 Na'm gwrthfyn wrtheb anhawdd
 Nawdd Duw yn eich cylch calchdoed
 Ywain—eirchion Cain eich Canred
 Erchwech ym pair can air ced
 Archafi udd naf nodded
 Archaf i'r goreu ungwr nid ofer
 Cyfrwng nef ac elfydd

¹Neu, deinteirw.

Caranfael¹ hael hefelydd
 Carannawg walch carenydd
 Cerennydd fy Rhwy nid rhawch ei erchi
 Gnawd gan rhi rhwydd ardawch
 Gwaed gan lu ar lasfn dwynwch
 Gwae a gawdd llew ac nyw llawch
 Llochiad gwlad hygad bydd hygar wrthf
 Nai'n gwrtheb yn anwar
 Am rhodd fedd feiddiad trydar
 Am rhodd fawr fawr fodd na'm rhodd far
 Os bar hir esgar hwyr esgor a fyn
 Hebawg brynn a bronddor
 Ni hehaf gan ei hebgor
 Ni hepgyr gleisiad glas for
 Ni hegoraf &c.

AWDWL

A GANT LLYWELYN VARD Y LYWELYN VAB
 IORWERTH. O L. D. D.

HANDID uyg gystlwn nas gwn nas gwys
 O veirt yspydeid yspeid yspys
 Handwyf huawdyl was a wys yn llys
 Val ymarwar llut a lleuelys
 Handid uy arglwyf kyfrwyf kyfrwys
 O ryw diamryw diamryuys
 Handwyf mor ehofyn diofyn dily
 Or nennbren a deily y deu ystlys
 Handoet dy achoet o vchelwrys
 O echen lawen wrth lef a gwys
 Handoetud or llin ar llyfyn emys
 Kyuarwyt uy llaw yn eu llewys
 Handoet im om kert nyd cart vegys
 Nyd dawn angyflawn nac angyflys
 Handuyt eryr elwyd clod enwerys
 Rieu diamheu diamebys
 Handythuagwyd peuyr yn penn erchwys
 Yn oreu keneu kynon vegys
 Handym veirt heirtyon haelon hwylurys
 Am hil ywein mawr mae ae dengys
 Handwyd lywelyn lwrw ddiechrys
 O lary uab casnar llachar lluchvrys

ARWYREIN OWEIN.

LLEWELYN VARD AE CANT. O L. D. D.

ARDEMYL gwir ar tir ardwyrfa
 Ardymyl gwyr eryr yt yth uarnaf
 Ardwyad cadeir cadyr yth welaf heno
 Arwreit gymro gymradw mordaf
 Arwred a wed aweinydaf
 Arwyrein ywein a gein ganaf

¹Caranfael oedd fab i Gynddylan mab Cyndrwyn o Lys-tynwennan yn Mhowys.

Arwmp vyn trasserth
 Ar uy ner uy nerth
 Ar orwydawl berth yd ymborthaf
 Ar porthloed toruoel achoed vchaf
 Ar pyrth agoret trwydet treidaf
 Treideis a gereis ac garaf heuyd
 Hawd y vyt y pryt a bryderaf
 Hawd y bo balch gynuro a gymrofaf
 Hawd bwyf heb uy rwyf ny rybydaf
 Yssit im eniwet aciniwaf wrthlaw
 Y liwaw rac llaw rys llauassaf
 A heno hynny ny gyfllroaf
 Nys kerydo duw nys kerydaf
 N. keryd a ryuyd ny ryuedaf y uot
 O gyfanot clot yr clut alaf
 O gouynnir pwy py ryd vwyhaf
 O ssaffun as gun nas guaedaf
 Saffet attaf ys daw attaf y dawn
 Ot wyf anuodlawn bodlawn vydaf
 Bydinawe vachawc ueirch anaraf
 Bod duw a gaffwy a goffaaf
 Twryf torof traeth llychwr milwr molaf
 Mal yth rygeiseis yd yth geisaf
 Na ehredet pen ket kadarn gyhudet
 Credet y tecket y dywedaf
 Credadun gatkun orun wraf
 Cret ve geir om peir perit attaf
 Parawt vyn traethawt nys gnawt traethaf
 hebot
 Trethtunot trosglot trawsglwyd vwyhaf
 Dothwyf eithyr gwyned a ryued pa ham
 Heb digoni cam heb nam arnaf
 Dygyrcheis i powys pennes teckaf
 Ar uadawc mynawc mynyt caraf
 A mi neud ethyw llyw glyw glewhaf
 Yn rin hael uron urenhin or llin llaryaf
 Esgor dor durdor diar
 Ysgwn cwdedyw ny uu cwdaf
 Dothwyf attat uat a gatwaf
 Y gyrchu kyghor goror gwraf
 Py arglwyd gwlatlwyd y gwedydachaf idaw
 Pa le dros anaw yd asswynaf
 O chaffaf dewis llyt y guassaaf
 A dewiseis gynt a dewissaf
 Y gwr a dewisir os teir geir taf
 Hyt yn y gartref yn trin penhaf
 As dewisso duw y diweiriaf or gwyr
 Eryr porth wygyr wechyr uchaf
 Eryri getwi gat olyseaf
 Eryres ormes traehwres trechaf
 Eryneis dy win oth wen adaf diwed
 Eryuaf dy ved dy uod a wnaaf
 Eryuant anant
 O eur o ariant
 Yth lys les milcant
 Yd ant yd af
 Dragon dreic wyned

¹ Neu, ac; ac a?

Dragon o uonhed
 Ar hed ar dyhed
 Nyth gomedaf
 Mi a uum genlweh can awch barnaf
 Ar tir deheubarth diheubyrth naf
 Mi a uum genlweh
 Ny haedeth i hedweh
 Ynyt uydeci trweh
 Ny bei trechaf
 Pan uu gyfaruot ymodrydaf
 A lluoed lloegrwys pwys diffwyssaf
 Or sawl y doethant
 Seithmil a seith cant
 Syrthysant enwssant
 Anant anaf
 Hanpych guell anaw pell guellwell yth
 wnaaf
 Hanpych gwel inheu nyth amheuf
 Ny bo gnaeth eu ran y rei eithaf oth lyw
 Nor rei ar deryw or toryf nessaf
 Ath wyr yth orehynynaf
 Yr haehuron vchot vchaf

CANU Y GADUAN.

LLEWELYN VART AE CANT. O L. D. D.

GWERTHEUIN dewin duw ym gwared
 Gwerthuawr briodawr gwawr gwaredred
 Wrth y uot ym rwyf am roted awen
 Awdyl dec dygheduen amgen ym gred
 An gyrwyf caru canu kanred
 Can am rotes uy reen rec eituned
 Kan am ryt douyt dogyn nothaed ym ran
 Y uoli eaduan kedwyr noted
 Kedwis gwir y dir ae deyrnged
 Kedwis gwr arwr arwmp drefred
 Kedwis duw vrtas
 Yn wr ac yn was
 Y uab Eneas
 Eurwas uyged
 Kedwir nenn vab gwenn a vad weled
 Kadwent nerthnawd nerth¹ am kanherthed
 Poed kanhorthwy duw ym dyhuted an-
 yann
 Envyse dysc ditan wahan weithred
 Y wneuthur llafur bo lluted
 Myn na lleueis treis trasglwy uyned
 Myn na lleueir dyn dwyn eishywed or
 llann
 Ger glann glas dylann oe dylwed
 Myn na lleuessir dir oe daered
 Men y llauassaf oes darymred
 Teir allawr gwyrthuawr gwyrtheu glywed
 Yssy rwg mor a gorwyt a gwrnt lanwed

¹ Neu, uerthnawd uerth.

Allawr veir or peir hyg'reir hygred
 Allawr bedyr yw vedyr ydyrvolhed
 Ar drydet allawr a anlloed o nef
 Gwynn y uyd y thref gan y thrwyted
 Gwynn y uyd a uyt o nothaed
 Men y tric gwledic gwlad ednywed
 Gwyn y uyd y uyd a vavrhaed yndi
 Ual eglwys dewi y digoned
 Eglwys gadyr gaduan gan gynweled
 Eglwys wenn wyngalch wynhaed
 Eglwys fyt a chreuyt a chred a chymun
 Ual wrth duw eu hun y dyrlunhyed
 Lluywys y dewa dewisedryd itaw
 Pan doeth o lydaw ar lydu bedyt
 Bendigedic uab ny uaeth keryt
 Ys bendico duw dwywawl weinyt
 Bendith nawrat nef yny drefyt
 Bendigedic uro ureint gynnheuyt
 Bendigeid a deith oe gyweithyt
 Pan doeth yr kyuoeth beunoeth beunyt
 Pan dyfu chwant syllu ar essillyt
 Ymher aber menwenver vcher echwyt
 Vchel wawd yw honn y veiryonyt
 Vcheluart ae pryd uegys prydyt
 Vchelwlad gaduan myn yd gyduyt
 Bresswyl vchel euegyl uwyl¹ ouyt
 Ar vagyl uerth werthuawr wyrtheu
 newyt
 A llut yr gelyn lat y gilyt
 Ae harglwyd gwladlwyd gwlad lewenyt
 A wna y notua yn da diwenyt
 Eil osuran gyfan aeswan oswyt
 Aessawr hael orwawr ar hawl oruyt
 Ae habad rotyad rad ry dyryt
 Attann rydyrann oe lann lluosyit
 Ry dylf kynnyf kan uot douyt
 Rod gynuan voruran rywsc dydaudyt²
 Ry goruc duw dev heuenyt oe ffeid
 Effeiried hyneid hynaws yssyt
 Ny deffryd y uot a dan glodryt
 Dyffrynt diledkynt di ledkreuyt
 A chadw croc ached a choedyt
 Achor mor ae aruor a goruynyt
 Mor elw uy ghynnelw yghyuor lliaws
 Yn llwybyr maws achaws vchel dymhor
 Vehelloc yw honn rac bronn breisc yor
 Vehellann gaduan ger glann glasuor
 Ny chollior oe thir nac oe thewdor
 Annhet: troeduet yr dyhet dihawt hepcor
 Ny lleucis nap treis tros y ysgor
 Ny chymwyl nep twyll tyllu y dor
 Ny chymu rwyf llu allaw gyghor ygawr
 Ny chymyrth aessawr vn eisgyor
 Na cham leueryt ar lid echdor
 Ny chablwyd ysgwyd ar ysgwyt yor
 Ny chablab uy naf yny achor uaran
 Bangebyr gadw gaduan uegys bangor
 Y chreiryu ban-gleu baun glyhwitor

¹ Neu, uwyl. ² Neu, dydan dyt.

Y chert y chynrein y mein marmor
 Y gwyrythyeu goleu gwelthor beunyt
 Y gwerthuawr edryt edrychator
 Y gorthir y gwir yny goror
 Y chlod y haruod yny haruor
 Mor yaww yw om dawn ac om dirnad
 Dedwyt goffau douyt om newyt nad
 Can rotes ym rann ueirch can kynwad
 Can am coffawys pan rannws rad
 Koffiav yessu yssy bwyllad ym bann
 A moli caduan gan y gannyad
 Molawd a dyrlyt kedwidyt cad
 Yaww yw moli ri a uo rotyad
 Moladwy vn duw vn diffyniad yssyt
 Y meiryonyt ryt rot gygwastad
 Molidor y chor ae chelyfrad
 Ae chert ae chedwyr aelleyr ae llad
 Ae llann ger dylan ger glan dylad heuyd
 Llwytyd y gweryd ae hyd ae had
 Llwytyd gwir a thir yn y threfad
 Llwytyd gwlet a met a menet¹ mad
 Llwytyd pob anhud a phob amad yndi
 Llwytyd ym uoli uilwyr neirthyad
 Llutedic uyghert yghynrabad
 Lluydon a berthon parth ac attad
 Llawen duw douyt dyt yd gaffad caduann
 Agored y wann y wenn aghad
 Ef goreu gwyrythyeu wrth y gennad
 Dillwg tan yman y meww dillad
 Ef warawd ball a gwall a gwad
 Bendigaw gwynnyr ae wyr ae wlad
 Ef a wnaeth y uaeth ual ygnad adef
 Ef gymerth nef dros dref y dad
 Deu wr a volaf ual ym kenniad douyt
 Deu dec deu dedwyt deu ryt rotyad
 Deu doeth yghyuoeth yghyuaenad
 Deu gu deu gyueith deu wyn ueithad²
 Deu a wna gwyrythyeu yr goleud radcud
 Deu dilut y but yr bot eirchyd
 Deu gefynderw oetynt ny verwynt urad
 Caduan y gadw llan ef a lleudad
 Kadyr y keidw kaduan glann glas weilgi
 Kadyruab neas gwanas gweti
 Kadyruryr yw tywyu nyd yaww tewi
 ac ef
 Kadyr adef nef eil y athreui
 Kadyr ydy kedwis ger dissynny
 Kadret a llaryet a llary rot
 Kadyr hwysgynt oruynt oruyrthi tewdor
 Kadyr ysgor aruor arnot³ yndi
 Aruetyd yw ym bryd prydu iti
 Aruaethwn dyffwn dyffrynt dyui
 Ar a yynnwy duw nyd egrigi itaw
 Arueitaw treitaw trac eryri
 Aruaeth ehelaeth wrth y holi
 Arueu o deheu bareu beri
 Arwyn oe drwyted kyn noe dreghi ydoet

¹ Neu, meuet. ² Neu, neithad. ³ Neu, aruot.

Yn eadw rae kyhoet anloct enlli
 Vnllogawd yssyt herwyt heli
 Lleudad a chaduan nny chedwi
 Llyre werhydre wrhydri lliaws
 Hydraws hydreit maws a mynogi
 Yssyt lann landec y menegi
 Y meiryonnyt wlad mad y moli
 Molaf duw vehaf archaf weti itaw
 A threitaw kyn taw a chyn tewi
 A threitlan gaduan gadyr a threui
 A threitle haclon haclach no thri
 A threuyt herwyt herwyr writhi nyd
 moes
 Ac nyd oes eissyoes eissyen yndi
 Namyn heirt a beirt a bartoni
 Namyn het a met y mew'n llestri
 Namyn hawt amrawt yn ymroti a bart
 A gwyr hart heb gart heb galedi
 Ac eurgrawn a dawn a daconi
 Ac curgreir kyweir kywi a hi
 Ac angert a chert a cheinyedi llawen
 Ac amgen yw yn llenn a llann dewi
 Ac am gyleh y chlawt y chlas gofri
 Ac amgyrn o dyrn adurn westi
 Ac amgant lliant yn llenwi aber
 Ac amser gosper gosbarth weini
 Gwenifyad ny¹ nad am rad am rann
 Gwenniueid oe bleid keinyeid kaduan
 Kedwyr o du myr o du morlann
 Vchel yn cadw eu ryuel nyd ymgelan
 Deon meiryonnyt eluyt eiluann
 Daw gantut eu but parth ac attann
 Dewisseis uyghert yghynuaran kynnyf
 O dv llanw a llif a llef dylann
 Dewrwr a nolaf a nolant veirt byd
 Dewrwr a weryd penyd pob gwann
 Donnyawe bedrydawe o bedrydan
 Donnyeu damheu detueu ieuann
 Ytra uo ef yn nef nny wengan gadeir
 Yn ben ban lleucir yn beir eiryann
 Cadwedie uygawd yw logawd lann
 Cedwid duw dewrdoeth cyuoeth caduan

ARWYDDION CYN DYDD- BRAWD.

LLEWELYN FARDD AI CANT. O L. E. D.

GWYN gwarandaw di ar synhwyr
 A draetha y llyfrau mor llwyr
 Gwyrthau golau gwelhaton dyrchafael mor
 hyd awyr
 Morudd meidrawl ei ddefawd
 Oblegid Duw ai dywawd

¹Neu, vy.

Maint yr arwyddion a fydd pumthegfed
 dydd cyn dydd brawd
 Y pedwerydd dydd ar ddeg
 Yd gyrech mor mawr attreg
 Yn nyfnder daiar dreymnt
 Fal nas cyrraedd gwynt gwaneg
 Trydydd ar ddeg trwy deithi
 Mawr uthredd gweled gweilgi
 Pryd pan eler i w sylli
 Nad ym men yd fu yd fi
 Deuddegfed dydd Duw digawn
 Anifeiliaid mor mawr ddawn
 Y daw pob pysg o'i odeb
 Hyd ar wyneb yr eigiawn
 Undegfed dydd certh ceugant
 Creaduriau yd gynant
 Rhac ofn diliw diarehar
 Adar daiar dirwestant
 Degfed dydd herwydd anian
 Ni aill dyniaddon diddan
 Mor ddifaith ni's ryddiffawdd rhag maint
 ffrawdd ffrydiau tân
 Nawfed wedi degfed daw
 Duw ei hun yn ei luniaw
 Ufeliar tân drwy ysgyr ergyr or sŷr yn
 syrthiaw
 Wyrthfed dydd dybydd dyar
 Deddfau diau diarehar
 Dygn ddangos aros erfyn
 Fal yd gryn dyn a daear
 Seithfed dydd dydd darogan
 Main mwyaf oll a holltan
 Gwyrthau Duw a ddangosan
 Rhag arynaig brawd briwan
 Arwyddon chwerw chweched dydd
 Y daw gwaed or gwellt ar gwydd
 A'n Arglwydd ein argledrydd
 An rhoddes ni cred a bedydd
 Pumhed dydd elfydd aflwydd
 Rhyfel nid argel arglwydd
 Pan fo briwa brwynan¹
 Eglwysau diau digwydd
 Pedwerydd dydd drwy dristyd
 Arnaid anifeiliaid byd
 Yngwylloedd cyhoedd cerddant
 Can gwddant nad ant i gyd
 Trydydd dydd drueni
 Rhag arynaig brawd braw fi
 A rygollo pawb o gar
 Ar wyneb daear Dyfi
 Eildydd cyn no dydd dilyw
 Pobloedd drist Crist a'i cennyw
 Yngwylloedd cyhoedd cerddant
 Can gwddant na byddant byw
 Undydd Dofydd dybydd oll
 Pobloedd plant Addaf o bell
 A mud a drud a drythyll
 Yn llwyr yn eu llawn ddeall

¹Neu, brwynau.

CANUAU BLEDDYN VARD D.

MARWNAD Y TRI MEIB
GRUFFUT UAB LLYWELYN.

BLEDDYN UART AE CANT. O L. D. D.

NEUD amser gaeaf gwelwaf gweilgi
Gweilgi moradar hwyliar heli
Neud arllen arfen eryri weithyon
Neud vchel gwennodonn gwyndir enlli
Neud wyf hoed fwyfwy drwy dreueni
Neud wyf hoen hyboen heb arglwyti
Trywyr a golleis tri dyledogyon
Brodoryon haelon o hil rodri
Ry draws fuan oll kyn eu kolli
Rydrist yn gwnaeth crist eroes oleuni
Ry drwm fu eu bar am beri lluoet
Y gynhal toruoet teruyn hotni
Gwyr hoedlwydyr gwyr hydwr eu gwrhydri
Gwyr hydreit gwreit am uro geri
Gwyr kyrehyad yg kad yg galedi blwng
Ny edynt ystwg ystrad Tywi
Ywein uab gruffut uut uynogi
Awytawc uarchawc ueirch ddigronni
Eryr fraw ny ddaw yw ddaconi neb
Am glod ac wyneb gwynet lochi
Llas gwr ge—nt hynnt haelyoni
Llywyawdyr llv kymry hy y henwi
Llywelyn teruyn toryf gymehri ualch
Llafyngoch yg galch yg caer fili
Dauyt glod gynnytt gyn y dreghi
Deodeu drystan daryan dorri
Dyurydet gwynet gwae ni ry allad
Gwalch ffyscyad rotyad rut a phali
Gwaeddur ual arthur wrth gaer uenlli
Gwawr aruthyr gwychruthyr am gochi
eurglet
Pan oet gwyr gwynet tuet teini
Dreigyeu rwyce arueu yn ragori
Dragon ddieitil uil uanyeri
Drwe yn gwnaeth hiraeth hir dewi trywyr
Uegys meibyon llyr llwyrglod ynni
Y dduw yt archaf naf eu noti
Eir egored rotuyged ri
Y gwbyl or seinhyeu y gybi ureinyawl
Y hael ysprydawl dedduawl dewi
Y ueir uawr gadeir gadyr y gweddi
Yr gwyr a wnaethbwyd yn broffwydi
Ym plwyf mad gwastad gwesti kynr—rfeint
Ym plith hartureint saint senet ureni

EGLYNYON

A GANT BLEDDYN VARD Y DAUID AP GRUFFUT
AP LLEWEL. O L. D. D.

VY arglwyd cludlwyd clod adas vchel
Och uab duw dy leas

Am eurdawn mawrdygyn y llas
Am arddelw tec am vddas

Am vddas adas eiddunvryd kymry
Doeth kymraw a thristyd
Am ddauyt dyt dihyfryd
Ap Gruffut grym gythrut gryd

Och am ryd esbyd oesboen dagreu rwy
Ry due lliw vvg gruddyeu
Och veith och vyth hyd anghew
Och veir am y mawreir meu

Meu rac dolur eur kyr vy mron rac die
Dygy adnabod¹ weithyon
Yt hyll goual vvg callon
Val yt hyll tec erchyll tonn

Oer donn yg allon angheluyt oet ym
Eryr llym llvossyt
Aros clybod dyuod dyt
Eur golofyn diofyn dauyt

Kyn no llat dauyt deuawd einawn yrth
Nerthawelym mervynnyawn
Oe vreise ueirch maeth fraeth frwythlaw
Ae wiscoet ym dotoet dawn

Arwmp dawn kyfyawn oerf kofyon vyt
Llat dauyt llyw deon
Eur disserch rydderch roddyon
Aruaeth llyr aryf mawrwyer mon

Gwae von ac aruon goruod kolli rwyf
Rwyse angert eliuri
Gwayw gwaed ffyscyad gad gyni
Gwawr deifnyawe rutuoauc ri

Llat y ri ymi mawr o dramgwyt hwnn
Hynn am dwe yn ebrwytt
Llyw dragon llym roddyon rwytt
Lleityad argleidrad² arglwytt
Vy arglwytt cludlwytt &c.

MARWNAD DD AP G. AP LL.

BLEDDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

Duw dy nawd rac tlawd tan llachar vffern
Yny may kethern kaeth ywr karchar
Yny may trallawt berw barawt bar
Yny may perued dygued dayar
Yny may mawrway marwar kylllestric
Yny may godric die dilauar

¹Neu, dygyn atnabod. ²Neu, argleitradd.

Colleis a gereis o gar ac arglwyd
 Erglyw ew traugwyd tryngwyn anwar
 Colleis ehwech tyrm kedym kytvar
 Chwech eryr ketwyr kadyr eu darpar
 Llewelyn ay blant blayngar vrodoryon
 Ay haylyon wryyon oer eu galar
 Diwethaf ym bu buduawr wasgar
 Dd. glot derllyd arllwybyr casnar
 Dewr o was pan llas yn llassar arueu
 Val e llas llecheu is llechysgar
 Esgtuab Gruffud barawt rud bar
 Ysgwn y dryllywyt ysgwynt esgar
 Ysgor digyuor die auar obeith
 Oysgawd e orlleith gweith gwythlongar
 Gwr heird e uilueird nolyant kynnar
 Gwr harddeddyf ddileddf ar dal branar
 Gwr a wnayth a gwayw gywar yn cochi
 Veh aberteiui ri rnyelgar
 Gwr gwrđ yn ymlhwrđ emys lluchuar
 Gwr gorddin nas byw llyw lluosgar
 Gwr bolch y daryan dayr var yg kyni
 Gwr baleh yn holi seri sathar
 Gwr beileh e ayrweilch arwymp drydar
 Gwr bwleh nat ydiw gwayw briw brwyd-
 yrgar
 Gwr a wnayth adaw adar ar gynrein
 Val kievrein ywein awyd ddaffar
 Gwr val kadwallawn dawn diarchar
 Llawhir oed ddauyd lloed auar
 Gwr oed anysgavyn ysgar ac gaulit
 Gwr am gwnayth edlit gouit gouar
 Gwr a gynuheil nef gwir oddef¹ gwar
 Gwawr gwerthuawr gwrthaw boet trugar

EGLYNNYON

A GANT BLEDYN HEUYT Y OWEIN VAB GRUFFUT
 O L. D. D.

DOTHYW am Oweyn doethwawr oe gollet
 Gnawt gollwng deigyr hyd² lawr
 Aer gymrud vud vyddinawr
 Oer gymraw ar gymry vawr

Mawr a dristyd byd⁴ bot hir orchud oer
 Ar ywein vap gruffut
 Nef neud ethyw llyw llafynrud
 Ner niver naw haelder nud

Gwell no nud am vud vu'r llyw a gollet
 Ergyllaeth am dothyw
 Gwawr gwayw dur dolur dilyw
 Gwael neut bed gwae vi nat byw

¹ Neu, addef.

² Ys ef Ywain goch ap Gr ap Lln.

³ Neu, hyt.

⁴ Neu, o dristyt byt.

Nyt byw gwaleh trawsualeh treis anodde-
 rwy

Ry due duw oe gartref
 Arddelw keyn fyrd kyrd kyflef
 Vrddedic wledic wlat nef

Gwlat nef oe addef edyw frwythlawn ddreic
 O dragon mervynyawn
 Glew lew o lin Gadwallawn
 Glyw lyw ganyt byw ba wnawn

Noc a wnaeth agheu aghyffret avael
 Am ddwyn hael wael weithret
 Ny weles uolud am get
 Ny weleis dreis gyn drymet

Trwm golli arglwyd oerglad weryt yw
 Traugwyd llyw llawch espyt
 Trimut aerwaleh valeh vawrvryt
 Trymaf treis vwyaf tros vyt

Yr byd¹ ys tristyt treisddwyn damwein
 dreic
 Drwe a chwedyl y arwein
 Eryr cat breise borthyat brein
 Aerwaleh awydvaleh ywein
 Dothyw &c.

LLYMA AWDYL UARWNAD

A GANT BLETYNT UART Y EWEIN GOCH. M.
 GRUFFUT. M. LLYWELYN. O L. D. D.

AGHALL o dyall yt ym yndaw
 Aghwbyl vu yn pwyll am yn twyllaw
 Yg draa eua a vu vraw y dyn

Aual bu dechryn dechreu arnaw
 Agheu pob rieu dihen y daw
 Egyrth ry gymyrth y gam racdaw
 Aghof gwr hebof heibyaw nyd etiw

Aghadyr yw uy myw uy mod hebdaw
 Am ywein gyfyrgain gyuyrglod itaw
 Am aerwaleh haelualch hawt yw wylaw

Am eryr kedwyr kyduraw meruynyawn
 Mor digllawn digrawn deigyr yn syrth-
 yaw

Am deyrn eurgyn aergwn lithyaw
 Am deyrnwawr llawr llu vytinaw

Am dihiruut prut yn preityaw gormes
 Teyrnles branhes bryneich syrthyaw

Hil gruffut waew rut rotuawr eurlaw
 Haeluab llywelyn llyw Aberfraw

Hil yorueth cannerth kein wallaw reunet
 Hil ywein gwynet haelon gwynaw

Hil gwrawl breinhyaawl brenhin manaw

¹ Neu, byt.

Hil madawc nodawc nyd¹ eitunaw
 Hil maredut draws hawt drostaw ledkynt
 Hil eduynt bletynt bleit ymwryaw
 Hirgwyn yssym dwyn urwyn vrcutwydaw
 Hirgawt nyd anhawt im ym danaw
 Hir dewrillew traglew yn treiglaw ysgwyd
 Hirwaew vn anuwyd ar hwn nynhyaw
 Hiraeth am gwalaeth gweled arnaw flwng
 Hirhebrwg echwg och or cutyaw
 Hir darpar galar heb gilyaw yssyt
 Hir defhyt a nyt oe uetylyaw
 Hirdetyf gynnetyf gynn noe orthaw
 Heirt oet y ulueirt uolyant itaw
 Hart ywein virein var lluchyaw yg cad
 Haeluab rad y tad ae duc attaw

LLYMA AWDYL UARWNAD

A GANT BLEDDYN VART Y LYWELYN VAB
 GRUFFUT. M. LLYWELYN. O L. D. D.

Crist vawr arglwyf rwynt rad a archaf
 Crist uab duw didwyll hanbwyll honaf
 Crist ddetuawl cedawl cadarnaf arddelw
 A porthes y ddelw ddolur ddyknaf
 A perthyn am ddyn a ddywedaf
 A bortho goid bid bwylllokaf
 A uo gnaws achaws vchaf y vetyant
 Y vetwl bid leihaf
 Crist a ddoeth yr byd rac bod adaf
 Ae bobyl yn vfern gethern gaethaf
 Y amlenwi nef amgylch naf vohel
 A golles angel anghelytuf
 Kolles kynry vawr gwawr gwreitaf
 Gwreitlafyn esgud gloewddrud glewaf
 Gwreitlyw nyd byw ba wnaef oe golled
 Gwreitlew hyged rotged rwytaf
 Gwr a las drosom gwr oet drossaf
 Gwr oet dros gymry hy y henwaf
 Gwrawl lywelyn gwraf o gymro
 Gwr ny garei ffo yr fort nessaf
 Gwr gwrt yn kyrchu llu lledeithaf
 Gwr gwyrtilw bebyll gwerssyll gorssaf
 Gwreituab gruffut ddigraffaf am rec
 Yn deddyfeu mawrdec nut a mordaf
 Gwr gwaewrut gwr prut uegys priaf
 Gwr gwiw yn vrenhin vyddin valchaf
 Gwr hylwyt y glod gwr haelaf am dreul
 Hyd yd gertei yr heul yr hwyl bellaf
 Gwr dic y ddistryw llyw llysseitaf
 Gwr dygyn y alar kar kywiraf
 Gwr kywigoeth doeth deholaf o uon
 Hyd yg caer llion y lle teccaf
 Gwr vu lywelyn ger teruyn taf
 Gwawr kyhoet wisgoet wasgaroccaf
 Gwr oet arbennic bennaf o uilwyr

¹Neu, yud.

Hyd ym porth wegyr eryr araf
 Y gwr a gymyrth eghyrth yghaf
 Agheu dros bymhoes drymloes dromhaf
 A gymero uy rwyf rywoccaf vonhet
 Yn rann trugaret vawret vwyhaf

LLYMA AWDYL

A GANT BLEDDYN VARD Y RYS AM MAREDUD
 AP RYS. O L. D. D.

ARDWYREAF naf neirthyat tyyrnet
 Tyyrnvud llaw rodyat
 Tyyrnas addas iddaw boed mat
 Tyyrndrut ordrut wrd beleidrat
 Tyyrnwawr trawsuawr tros ystrat tywy
 Tyyrnwyr lochi gwesti gwastat
 Tyyrnwr uilwr ual eliwlat
 Tyyrneid luchynt hynt e hendat
 Teyrn yn heyrn yn hard wisgat balch
 Teyrnwalch ygakalch ygkylch gorwlat
 Ar wymp emys rys ros achubyat
 Ayruab maredud rud e ruat
 Aruaeth ehelaeth hwyl gyrychat brwydrin
 Eryr caer vyrdin vyddin veiddyat
 Arnot peredur drymgur dromgat
 Aruawc ab eurauc¹ cadyr uarchawc cat
 Aryf prydein ysgein ysgarlat wasgar
 Ysgwyt tan llachar car kynnyfyat
 Esgut waew weith i wir² ovynnyat
 Ysgwn baladyr cadyr cadarn leidyat
 Ysgaun oed gennyf ysgarat pob dyn
 Wrth hwn llewelyn llyw beruedwlat
 Ysgor kor kymry diffreityat
 Aesgur val Arthur ethryst ladyat
 Ysbydd gnawt berthwawt barth ac atat rys
 Om tawawt ysbyes oesbell garyat
 Ys bo dy orffen gymhen geimhyat
 Ys bych neuawl hawl hwyl oleuat
 Yn ran drugared yn rat y drindawt
 Yn ryd oth bechawt ddeuawt ddiurawt
 Dewrddreic deheubarth warth wrthotyat
 Dawn adlam dinam duw am danat

MARWNAD DD AP GRUFFUD AP
 O. AP MADAWG AP MAREDUD.

BLEDDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

Duw a ddwe ataw bud waelaw byt
 Deduawl vreyenhin dewin diwyt
 Dewrddreic eideirnyawn gadernyt frwyth-
 lawn
 Doethwalch o leissyawn dawn dileturyt

¹Neu, efrawc. ²Neu, ron.

Dd ab gruffid grym gythrud gryt
 Vab ywein¹ virein vawr syberwyt
 Vab madawe vynuawe venwyt diorehud
 Vab maredud vud valch e ddetryt
 Gwr rybu dd diveuyl blegyt
 Gwrawl y verroes einyoes ennhyt
 Gwr hyrriw e wayw gwr hyuryt e vyw
 Gwreid eurllwy glyw glew oe vebyt
 Gwr golen e arveu airgrew ergryt
 Gwr gelyn e ddyw e ddirovryt
 Gwr golut esgut oysgyt byddinawr
 Ysgwn ysgwydawr buduawr beddyt
 Gwr balch yn eurgalech ayrgwn waytlyt
 Gwr bwlech y eurgled yn arueddyt
 Gwr bolch y daryan dewr wryt bedwyr
 Gwr beilech e uilwyr eryr ayrvryt
 Gwr hygyrch e lys esbys ysbyt
 Gwr hyget hygar ear card oglyt
 Gwr am gwnayth hirayth hirhyt ys ryn-
 nawd
 Gwr hawd e adrawd kawd am kyuyt
 Y dduw yd archaf naf nym enhyt
 Llehav dd yn lle diwyt
 Lle may'r vu ar tri twy anwylyt mat
 Lle may'r mab ar tat ar tee ysbryt

MARWNAD ORONWY AB EDNYUET.

BLEDYN VARD AE CANT. O L. D. D.

KOLLI goronwy gwr diemyth vu
 Gorofyn llu llafyn dilyth
 Llew hael or llin wehelyth
 Llawir yd dorvydir vyth¹

Byth am walch rwydvalch ryndoeth
 Treis galar—bu traws golofyn kyuoeth
 Arwr dwr eryr ddewrdoeth
 Eurwawr karueddvawr koeth

Dewrgoedh lluyduawr yn llu arallwlad
 Dinydyr gad gynydv
 Dinas esbyd gyd gyrcu
 Dinac——uain vanac vu

Bu aruthyr gwythruthyr yn nyd gweithret
 Traws haeluab ednyued [trin
 Byd wir bud gywir am get
 Bu gwawr hygyrch lawr hyget

Kedawl oronwy kat uorgymlawd hard
 Kard wahard kerd wahawd
 Kas kabyl kwbyldoeth ymadrawd
 Keissyaw bot hebaw nyt hawd

¹ Ywein Brogeintum ydoedd hwn

² Neu, Llawir ni orfyddir vyth.

Nyt hawd am yn kawd kan aeth oe dynyr
 Non danwein yssywaeth
 Hyt vrawt herw ddevawt hiraeth
 Hoet vraw danweiniaw dim waeth

Gwaethwaeth yn tragwnaeth treghi mur
 kiwdawt
 Traws uar gwenwynwar gwae ni
 Treis pobl trist pawb oe golli
 Kolli Goronw &c.

MARWNAD HOWEL AP GORONW.

BLEDYN VART AE CANT. O L. D. D.

Rym goreu agheu anghen ordwy dreis
 Am draws uab goronwy
 Rym dirwaen duw rym dirwy
 Rym dirwnaeth rann hiraeth rwy

Pwy y roddei vor a orwu e glod
 Ym pob gwlad yrywu
 Rinveirch rytveith eu kyrcu
 Rut val nut rotvawr vut vu

Hylithyr vu y lu lawer rec dy uyw
 Hwylva glyw glod redec
 Hylwyt wawr llawr llary ostec
 Hil doethyon hael tiryon tee

Tec yd gauas gwas gwayw hynod amlaen
 Dec amlwc y ganuod
 Llyw glyw gleif anesgymod
 Llew llavyngroch kledyfgoch clod

Arwyp glod oruod aryf kyhoet hywerth
 Vu hywel oe pobloet
 Eryr triuawr aryf toruoet
 Aer ysgwn eur ysgwyd oet

Oet gleifruthyr aruthyr aryf ryuel oet hael
 Oet hwyluawr glod vchel
 Oet glew oet llew kyn llenu gel
 Oet glwys digart hart hywel

Gwar hywel vchel och or grwnn y mae
 Nyd vy mot nas gwelwn
 Gwawr gwreitnalch gwalch gwaewdwm
 Gwae wynet hir orvet hwenn

Hwn oet draws gyghaws ac angeu ae dvc
 Dic am gwnaeth ac eisseu
 Hwyl cad cletyf gyrcyad cleu
 Hael gwrawl or hil goreu
 Rym goreu agheu &c.

EGLYNYON

A GANT BLEDDYN VARD Y RUFFUT AP IOR-
 UERTH AP MAREDUD O VON. O L. D. D.

GRO a gut deurut dewrwas gwael y varw
 Yn y vawrglod gaffael
 Grym erddrym aerddreic auael
 Gruffut hil maredut hael

Ar hael gruffut cut can drauod anghew
 Yng achweddyll y glybod
 Gwayw gwrtr rador yn goruod
 Gwawr dragon gwae uon y uod

Bod heb walch keinvalch kynbebyc drys-
 Ayrgynnwann eur gynnyc [tan
 Detholew glew glod ednyc
 Doeth y lwyth hwva pla plyc

Oet plyc dwyn terrwyn yny tyrrei bobyl
 O bob man ay kyrchei
 Oet dilyuyn eur a dalei
 Oet dilut but myn y bei

Myn y bei ayr uab ioruert h yn ryuel
 Kyn ryuawr drygyruert h
 Oet kadarn dreic benn eic berth
 Oet ked gynnyc kad gannerth

Cad gannerth mawr werth mor wae ym
 Nym gad deigyry waeae [digiwyd
 Gryd esbyd oesbell warchae
 Gruffut y maengut y mae

Lle y mae argae ar gymro dinam
 Detyf dunawd ap pabo
 Llavyll llydyawgddur kur kyffro
 Llew prut neud llawn prit a gro
 Gro a gut deurut &c.

MARWNAD

A GANT BLETINT VART Y DAUYT BENURAS.
 O L. D. D.

MAE gwyrda gwynet gwae ni yr eissywed
 Yssywaeth yn treghi
 Pob deu pobyl dygyn eu colli
 Pob awr poen dramawr pob dri

Oet tringar an car cof newyt an peir
 Perygyl hiraeth peunyt
 Oet cwyn dwyn difefyl dauyt
 Oet coeth gwr a doeth y dyt

Tra vu ddyt davyt difefyl ddyllif cad
 Oet cadarn y gynnif
 Oet kedawl oet cadyr yg gnif
 Oet koeth digrawn doeth digrif

Tros nad digrif ym am was hael difei
 Hwyl ddifefyl gyweithas
 Trist wyf treis Duw ry gallas
 Traws dauyt lawryt ry las

Llas vnmab llywarch llew afael yn reid
 Llary deleid honneid hael
 Car coeth doeth dygyn y allael
 Cywir nas gwelir ys gwael

Mor wael myned hael hwyl gyffro galar
 Yn rwym gwely manro
 Llawr gwerthvawr llan ae gortho
 Gadawc gadarn vreinycawc vro

Em bro dewddwr gwr gwrtr yn argae trin
 Trist achwetyl heb waeae
 Vthyr gwynuan chweryw herw hirwae
 Eithyr gwynet ymet y mae
 Mae gwyrda gwynet &c.

MARWYSGAWN

BLEDYN VARD E HUN AE CANT. O L. D. D.

ERBYN vi vy ri rwyf bedydyawl
 Erbarch vchelseint breint brenhinyawl
 Erbynneist keucist kyauwl eneideu
 Yr agheu gethreu y gan gythrawl
 Erbynyat pym oes o groes greuawl
 Arbennic wledic wlad gynveithyawl
 Arglwyd dat nam gat gyllestrigawl dan
 Yny may poethuan peth uffernawl
 Yny may mawrway heb ymeiryawl
 Yny may mawrwall eneit marwawl
 Yny may kynigyn yn kanmawl kelwyd
 Yny may peunyd poen angerddawl
 Kyn mynet o'r byd bryd breuddwydawl
 Kein vynwent brouent bro gorfforawl
 Kyn maynved diwed bwyf dwydwawl gyffes
 Kyn nom goddiwes bwyf gweddiawl
 Kan gwneuthost veithrin brenhin brein-
 yawl
 Kan gwneir yr dy eir veir vuddugawl
 Gwna dan gof yrof eiryawl ym dangnef
 Yn teyrnas nef naf ysprydawl

MARWNAD HYWEL. M.
 MADAWC.

LLYGAD GWR AE CANT.¹ O L. D. D.

GWAE ui duw or diruawr golled
 Ry golleisy² nym gellir gwared
 Gwannder y lawer eilywed tramgwyt
 Ry doeth am arglwyd eyglawr trefred

¹Dylasai yr awdyll hon vod gyda chanuau ereill y bardd, yn dechreu tu dal. 287.

²Yr golleis. - Ll. P. P.

Gwalch gwrawl gwrhyd gwallafed¹
 Gweilch oet veilch nny valeh gerdded
 Gwyr golofyn ehofyn pan chaget fot
 Am drefgort drwy galed
 Gwac yr byd bod heb y hawtged
 Gwael dwyn hael hwylywaur y weithred
 Galar yw gennyfy gweled ar lachar
 Golwe agklaear daear duted
 Hywel am² madawe ny mad doded
 Y mywn mynwes llawr mygyr waur myged
 Hir yw byth bellach belled bod hebdau
 Hiraethllawn gymraw gymrwyn goted
 Hydoryf kylich y goryf gwyrnseirch ar lled
 Hydyr glodryt gynnyf gynulaen lliwed
 Hygyrch oet y lys les trwyted oy fut
 Ae uetgym kyfyved
 Arwyf teg am ree ban riued gant saint
 Breint brenhin gogoned
 Ar delieu mab duw bo y dyghed ef
 Drwy gaffael porth nef yn agored
 Aghall yw y dyn ny del y gred
 Ar y gwr goreu a aned
 Agheu yn³ edev yn noted racdaw
 Trwy bein an treissyaw yw an tristed
 Trist yn goug Crist kred nyd ymchwel
 Treis dirgwyn ac nyd treis dirgel
 Am draws walch acrualech oruel y golli
 Nyd ryuet ochi yn yawn vchel
 Neud etiw⁴ ynofy cof kyuarhchel
 Am lyw cletyfrut heb gut heb gel
 Neud meu y eisseu neud issel uy myrd
 Yw ueirtyon oet clyd clod diargel
 Neud aelaw kwynaw neud kynhawel
 O uerrwyn hyd uaur hirddywel
 Am yr dwyn terrwyn twryf uuel am riw
 Ae bar oet gwaedliu ual gwaed awel
 Och am rwyf aer glwyf eurget echel
 Och am diliw mawr nym dawr ken del
 Och am arglwyf rwyf rutuedel vtkyrn
 Och am waur kedryn cad diogel
 Och yr uyned gwr gwrtelew ryuel
 Och ueith byth bellach ny dychwel
 Och pa wneir och ueir och uihagel
 Och hyd attad duw yr dwyn hywel
 Eryr gwyr gwarant heb ochel
 Ar wryonet yawn dawn tyymdel
 Erbynyed arbennig agel
 Yn barchussaf naf ar nef yt el

MARWNAD RUFFUT FAB KYNAN.

GRUFFUT AP GWRGENEU AE CANT. O L. D. D.

GWR a gynneil y lloer nny llawnwet
 A genniw pob tra trwydi beruet

¹Gwahaved.—Ll. P. P. ³Ni'n gedy, neu nynedeu.

²Vab.—Ll. P. P. ⁴Ytyr.—Ll. P. P.

Oe gannayd oe rad oe rinwet yn llaweh
 Llewychedic heul nny gynted
 Ac ynteu an dwe on diwet
 Oe dyg ——— trigyant yn drugaret
 Edry ant trachwant trachywet an knwad
 Yt yn knyny daear yn y diwet
 Drwg yw ynn dryked an buchet
 Eil drwe yn kyflwe an kyflyet
 Trydyt twyll herwyf kynwyll camwet
 Pedweryt rewyf pymhed ryuet
 Chweched am galed amgelet am eur
 A mireinweh byd ae anrydet
 Seithued bwrw gwythlwrw gweithlonet
 Geir syberw a berw yny beruet
 Wythued yw llat a llafneu cochwet
 Kelein a chathyl brein ar y bromwet
 Nawued yn ryred nyd yn amryuet
 Lleidyf na all edrych crist yn y grocwet
 Decued anwaraed yw anwaret anwar
 Dall udyr kynm tylluot
 Dreic anhuenyt herwyf haeret
 Hiruod heb gymod nny gamwet
 Duw a uynn dyuod yw orset
 Hydyr a llaw nyd llai yw omet
 Dadwreim o uein o uet an dylt
 Y an diburyaw o an camwet
 Treisswr yw agheu ar bob trosset
 Trameint nyd kywreint an kywryssset
 O Ruffut gwaewrut goruolet ym ken
 Am kynnygyws eur a meirch hywet
 Hil kynan erwan erwydet
 Hael y wan hil ywein gwynet
 Hil madawe hydyr uynawe vonhet
 Mwynnyant kert nyd cart y diwet
 Kyuotach norach uawret oruchel
 Or achwet oreu o deyrnet
 Neuni bu oe agad mwyndyad met
 Ny bu oesdlawd beirt oe ystlynet
 Ysgereis a gwr nyd yw goruolet
 Ysgar byw a marw garw argywet
 Am arglwyf diwyd am diwet ysgar
 An ysgafyn a wr y vreuolet
 Ny byt kyuoed pawb pymcan mlynnet
 Noc y bu gyuyg gwlyd teilyg gwlet
 Ny bo kyuyg duw ym kyuet yg kyuawr
 Synnhwyr waur Senet

GRUFFUT VAB GWRGENEU

A GANT YR EGLYNYON HYN OR GEDYMEITHON.
 O L. D. D.

MAR merwyd hirwlyd am hirwlych
 Dagreu—digrawn ynt a mynych
 Nyf heneint gwr ac gwrthrych
 Nyf hyn oes dyn noc oes drych

Ystyrywu kwynwn ketwyr aruoll naf
 Ny ad duw yghyuyrgoll
 Marw myrd mawred kyrd kardgoll
 Marw merwyd meirw uydw n oll

Pell yw o Bowys pwyll argel y dyn
 Y ddial gwaet auel
 Gwaelawt ty tywawt tawel
 Gwely rud gwilim ryuel

Gweleis le am de am danaw heddiw
 Hawd y gallaf wylaw
 Rudued werthuawr wed wrthaw
 Ac edenawc y danaw

Kanys marw mawred a grym
 Griffri y treghi oed trwm
 Marw vyd einawn dawn dinam
 O dyna ny byd da dim

PHYLIP PRYDYD

A GANT YR AWDWL HON Y RYS GRYC.
 O L. D. D.

GWELEIS Rys yn llys eissidlo
 Gelurud gelyn yn alluro
 Hynoluawc hael mynawc hawd bo
 Glot edmyc kymhengryc kymro
 Dragonllyw lluoed anwosgo
 Dreic vnbyn a vynn a vynho
 Hir y wir y wr dra sauo
 Hydyr y dreis y dreth o benuro
 Gwalch gwylwaleh golut anghryno
 Gwawd uyuyr gwawr gwyr gortho
 Enw y uard y uarn a welho
 Kediur kadeiryawc artho
 Baran llew yn lluryc eurdo
 Brenhin beird breinyawl a ganho
 Gorwenn tonn tued porth gwydno
 Garw y llenn a grann wenn y gro
 Gnawt rygwyd rygeis ny allo
 Gnaws gaeaf alaf yng godo
 Teleis y ueirch y uarchawc mwydno
 Teilwng yng talv an rodho
 Ys ymi vd lwysrud kas a gro
 Fyddyawc fodyawc y ymdro
 Hael hir lew hir llew hir llwydho
 Hil catuan kyanan vab iago

Arnaf kymeraf kymhennrys attek
 Hyd attaw yny lys
 Myned dylyed dilys
 A mawrglod ym arglwyf rys

Rys uyg loegyng westyng lary westi toru-
 Taryan ystrad tywi [oet
 Rac dy uar kar kert lochi
 Mal gwiryon gwared dduw ui

Mi ath fum borthwr borthyad riallu
 Ny ellir y ddiwad
 Pan oet lyw kyhoet lew cad
 Ym pob riw ryuel arnad

Ar dy uawluar par pymllyg nam gwartha
 Nam gwrthod yn dduruyg
 Eryr llewyr llaw bergyng
 Erreityeisty ehang o yng

Ys yng yn ystwng ystic vara rys
 Rutuoawc cadurua
 Ys anilys in ddim da
 Os am carwys am cassa

Nam cassa pwylla pyllyawc eduynt rys
 Y rwng ros ac eppynt
 Bart vum itt trinud tremyng
 A chedynddeith kanweith kynt

Kyntaf achubaf echel ureint rac bar
 Hil casnar cas wytheint
 Nawt duw mawr dengwawr deweint
 Gyda nawt naw mil o seint

Synnya di roti rwyf gwawr carannawc
 Kerennhyt yth gertawr
 Rysua kyrt kalan yonawr
 Rys rut bar rwyse moruar mawr

Mawr fwy y credaf no chreir ked
 Neirthyad—echel kad ked adneir
 Gwr yssy ym kadw ym kadeir
 Gwn itaw goreuraw geir

O dywedeisy eir ar wekrei heb porth
 Parth eurgolofyn kymry
 Diwygaf honnaf lynny
 Difwya a gymer duw ury
 Pa gessce dy &c.

LLYMA KYGORYON DADOLWCH

A GANT PHYLIP PRYDYD Y RYS GRYC GWEDY
 SORBI WRTHAW AM BRYDU Y NEB NAMYN
 ITAW EF. O L. D. D.

PA gessidy iui nodrydaf kreugar
 Kroewgoch gwaew oth adaf
 Pa ham veirt adlam vleit naf
 Pa gam a gefeisty arnaf

EGLYNYON Y RYS IEUANGC.

PHYLIP PRYDYD AE CANT. O L. D. D.

Rys rwyse chuel ryuel rwyf naf deyrn
 Rwyn kedyrn cat worssaf
 Eithryat brat bron eilyassaf
 Eithyr kenyt kynelw ny wuaf

Ys gwneithon yn glot glot rwyf gawr
 Yrwyf
 Gwawt vrys rys rwyf ddiwyawt
 Llyw iaf llaw teulawr tawawr
 Llauer eolaws iaf maaws maawt

Mawr yw ym ddrw wawr lawr lawr fwyt
 Fysclaw cat ket wallaw (fysclawt
 Bot addaf nef yn eallaw
 Ar llyt achlaw y llawr

Dan Rys nab grafwrys grafiat yagwyt-
 wyrd
 Oes ket kard kard wogad
 Llurw llwyglat wawt rot wotrud
 Llyty drauyn llawer llawyn lletrud

Lletrud parwys rys rwyf hiryll yn aer
 Yn aruen ankysbell
 Hawl toryf teynuro gadell
 Hydwr auaf hael hanbych gwell

Hanbych gwell hyd bell bellawc luch-
 uryf cat
 Kederuaf enwerts
 Arwtrud prud prydein ynys
 Eryt aer glwyf arglwyd Rys
 Rys rwyf &c.

AWDWL

A gant PHYLIP PRYDYD yn Llyw yr Arglwyd Rys
 iennac yn Llan Padarn Vawr pan vu amrysson
 rygthaw a Beird ysbidit pwy griaaf o bougat
 a delef a chard Ddraig Noddy. O L. D. D.

Bt dibawl ny bu dibot
 Gan golofyn kyruy camp ddiobot
 Pan wu yn ryuel gat chwel chwewrlit
 Mynt adeigel neb ar y newit
 Peunyrd yn rwyddryt ym nodit anoeth
 Peunoeth a rygoeth ym anregit
 Ac yn llys hill tewdwr bec ym hurdit yn-
 aeth¹

Ac atwoeth erwaeth nam gwnaeth wreit
 Pei achwir volawt
 Y dylwet flossawt
 Dyrillydwn i wirawt
 Kyn bydwn i ermit

Moladwy uleidiw bym rodey brit
 Mawr y afael hael hawd y erlit
 Ny thraethaf i gelwyd nyd ef gelwit
 Hwn cledyf ygwun twinn twyll y gwadit
 Disseirch meirch a seirch ossedrit borior
 Diachor ygor yagwyt turmit
 Kadyr wychawc varelawc mynawc mwyulit
 Kat elling ener wener wenit

¹ New, y naeth.

Kader uelgwu hir a hollaw y vawd
 Ac dyt yr gwaed yf ygwrethit
 Ac tan y gwelir hennil hollir ket hollit
 Bod se ym heryrd gwir a bouyat yd ym-
 leuait

Bydyrd derwyddyon prydyd prydein
 Nes gwaw ym adein dyt ddygait
 A ket gwawm yr dawl a ddielait
 Penkerd a ddyrd ny ddygait
 A ket ef gwaedyt yd gwaedyt
 Arwyddel nef araf y derwyddit
 Eolawwyd rot rys rwyf ddielait
 Tra vei dywaw) dow ym ddywailit
 Ar y llaw ralewaw ny vdyllit y breint
 Yd ygwawd hennil se ygwrethit

Ewng y penna fwyllaw
 Ar wir pef fwyllaw
 Nyt oed ar ddygaw
 Yd ymberit

Yn llygaw vawr vawr y rydit
 Yn llyngawr glawr yn yf glywit
 Yn llyrn adef yn ddygmas nef
 Gwr ys yn godel y gwrethit
 Kyrot dy was assaf esall erwit vawr lawr
 Gwawt o gwawr vawr vawr ddybelit
 Ac kyraw wrethaw tra mynyd gwidawl
 Mynt rot redyawl o denit
 Ac gwalth yghof yghawrdelit
 Ac gwaeth mynac nac noe eddewit
 Kigleu y doroff ath tawf a thwryf yagwyd-
 awr

Nes galan ioner mawr vawr medwit
 Ac amlyth clawgar llyry ddaer divrice
 Llauer march a gwir wogarit
 Wedy cat dramawr agawr d—mit
 A hjuarut pryyl jenn yn eruit
 Rac me vei kyrod kyredaeth hedyrn
 Rac breun euderyn kym a genit
 Bann ket ban rodet pan nodit eur coeth
 Pan vei parabyd doeth a dywrethit
 Pan rei ankwyn med yn medwit yn llys
 Ym hadawsei rys nam diddolit

AMRYSSON PH PRYDYD AR GOVEIRD YSPYDEIT.

O L. D. D.

ABOLWYD nef a llabr mafr a ryued
 Val y keisyr can o llyp kambed
 Audast ud gwaferud gwafr teyrned
 Y gwelir ar beird yn kytrysed
 Yr pan vu eiffin yghy gwaed vaelgon
 Neus porthes peppron pell dyryded
 Llaur merinyeu gwafr yeu gwafrad
 Llauer chadedl anoeth a doeth byned
 Kyny deley henn o acheded

Geuveird aghyfrövs y beryf ae henryded
 O g6naeth golydan gyflauan diryeit
 Bit ar y eneit yr enöired
 Tara6 kad6aladyr colofyn elyflu
 G6r oed yn gallu y dvalued
 Ac eissoes eissoes yny dygued
 Divreinya6 da6n du6 nyd dyn ae med
 Mor dyga6n y mae digymroded
 Wedy penkeyrdeith kymry yghamryssed
 O byd argl6yd g6ir g6yned dy6yssa6c
 Essillyd mada6c ry6ya6c reuved
 Lle6elyn lle6 g6a6r clotva6r cleddyfir
 Pell yd etmygir y atch6edled
 G6r ny uarn kamvarn kadarn yt ved
 G6r a vyd y en6 yn edryssed
 G6r biheu trefheu trathueu llundein
 Diffeithdir prydein ae chyvanhed
 G6r yn ll6yr a 6yr synn6yr sened seint
 G6r a 6ys y vreit o vrenhined
 Goroeu y6 gennyfy gored neuada6r
 Lly6 ll6yth Te666r ma6r g6a6r g6aradret
 Kynnedyf y6 kennyf y k—derganed
 Kanu kerd am borth am byrth neufed
 Hengerd talyessin y teyrned elyvd
 Hi a vu ne6yd na6 seith nlyned
 Ac onym agheu y aghened daear
 Kyn an6ar kyfar kyflauared

Ny deryvd a6en y ar dar6ed treul
 Tra vo lloer a heul ar y rod6ed
 Ac onyt tref kel6yd na g6iryoned
 Neu darvot da6n du6 yn y dised
 Ys my a vefla6r or gygheussed
 G6eryt yr g6agveird y g6aghoffed

AWDWL VARWNAD Y RYS
 IEUANC.

PHYLIP PRYDID AE CANT. O L. D. D.

GORUCHEL arglwyd goreythoylaf
 Goruedawt ym tauawt gwawt a ganaf
 Goroyt vying lallon goruch atdaf llys
 Goruc anglau rys anghen arnaf [ych
 Gorwlychawt vying rwydeu om draegeu myn-
 Neud val drych gwrthrych gwrth a welaf
 Neud ethyw glyw gloew orsaf byddin
 Hoedyl egin vrenhin hoet a borthaf
 Gwenwynvar gwanaer kerdgar kyrd vyget
 Gwae ui oe vynet ym nas gwelaf
 Gwedy mab gruffud gwaewrud gurhaf
 Ysgwnn vying hyslwnn ny wnn py wnaf
 Oeh hyt attat ti duw a dotaf yn dde
 O welet vy lle ar llet eithyaf

CANU AU Y PRYDYDD BYCHAN.

MARWNAD RYS IEUANC

Y PRYDID B. AE CANT.¹ O L. D. D.

COLLED gwt arwt aruawc chwyrn yg cad
 Yg cadarnwise heyru
 Mur toryf aerdoryf eurdeyrn
 Mygyr bennaeth mab maeth metgyrn

Mab metgyrn teyrn tawel ut mwynauwr
 Kyn maenuet y orchut
 Mab mad mygyr lleityad llauynrut
 Brwyse breinyawl gretuawl gruffut

Mab gruffut llauynrut lluoet ros gycheid
 Rys gyryhad tra moroet
 Gwrt am deruyn amhyl doruoet
 Gwr bytin gwawr bytinoet

Bytinoet hartoet dyt y hyrtei rys
 Kiwdawd ros o hanei
 Lleith kynnygyn kynnetyf gwalchmei
 Llew gawr ysgwyduawr ys gwnei

¹Rhys Ieuanc a 1 farw yn y Flwyddyn 1222 ac a gladdid yn Ystradffur.

Ys gw nai Rys ar urys arlwy gwlet branhes
 Kyn prynu tangnhef6t
 Par tridryll gwerysll gorss6t
 Penn clod kyn noe vod yw vet

Y met argyuet nyd gouygged teith
 Doeth y ueirt oe vined
 Am ysgwyt gawt vawt vur ked
 Am ysgwyd vriwdoll golled
 Colled gwt arwt &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDID BYCHAN Y VAREDDI VAB
 YWELN. O L. D. D.

MAREDDU aestromrut troch
 Par awehlym wych lith gwyach
 Eurwawt llew yg gawr llauyndrwech
 Aerwalch eiryf ny theiryf ny theich

Ny thechei ner fer frawtus
 Mab ywein bro goeluein brys
 Gwychyrlwm dreic eil meic myguras
 Gwychwlad o gad a gedwis

Cadw varedut cadyr eurdoryf
Cadoet gyman cad gynnwryf
Bolch glet yn dewret yn ciryf
Balch glod ac aruod ac aryf

Aryfrut balch teyrnwaleh tec
Eurvro gadw gadarn dinac
Armes ros bla ddangos blyc
Aeruleit gwreic ac goruc

Goruc fy llyw llew amgoed
Gwyar am aer drydar draed
Oesawc varchawc veirch gydneid
Aes valehliw rut eurvriw rwyd

Rwyd ysgwyd ysgwn eurwlet
Ruthyr rynn ny geis rann o vot
Rugyl yawn y dawn yny dyt
Rutbar vavruar varedut
Maredut aestromrut &c.

EGLYNYON

A GANT Y P. B. Y VAREDUT VAB YWEIN.
O L. D. D.

MAREDUT ut prut prafu
Kefeis nyd kyfyg dy vio
Gwledic doeth kyuoeth kyfa
Gwlad roc diofyn colofyn kymry

Kymry varedut kyner
Kymreisc walch balch bennadar
Dreic vnbynu aervyn arwr
Drud llaw esgud lluosgar

Car gymhell treitbell trethoet
Mab ywein mawrdwryf arraet
Llyw glyw glew yn ymorchwyt
Llwytdud llew gwtrud gwreit

Gwr yw uy llyw gorllawen
Gwyr a gar gwawr trydar trin
Gwrt yn ryuel ae elyn
Gwrth gas wrth y gassogyon

Digassawc franc frawt anvot
Dugost vavrdost uaredut
Diffeith pob gwlad gad gynnyd
Dewr gyuran ae chyfannet

Kyuanet walch dy ualehgorn
Ar tir nyal dywalwern
Eurbost cad aerbyst kedyrn
Eryr cadyr dewrwyr kadarn

Kadarn kedeirn gywryset
Y keidw glew gwlad yr anuot

Bolchlaun yn aer daer deryt
Balchgoeth uawrdroeth varedut
Maredut vt prut &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y VAREDUT
M. YWEIN. O L. D. D.

OESUYRR dy alon aesuiriw varedut
Trawsualch ut treiswlad wiw
Pwyll mab vthyr rwyf aruthr riw
Pwyllawc par dryllyawc drilliw

Yn lliw gwyar bar beir vetu prydein
Hil ywein hawl fyynn
Pob gwlad barawd gad gyrcu
A diuarn ac gadarnllu

Yn llu yth weled yn llithyaw branhes
A bryneich yn cwytau
Llyw dragon llafneu dreiclyaw
Llew ehwybyr o lwybyr dy law

Llaw ar bar anwar enwawc varedut
Dreic rwytau rutuoawc
Kynnyd blas dy digassawc
Kynnwalch muer ner nerthawc

Ym neirthyawc breinhyawc brenhin
gwyr toruoet
Teruyse lloegyry gelwir
Kymreisc wystlon a wystlir
Kymry ae dryr roc dir

Roc dir y rotir rwyf gofyneic prut
Maredut mawrvut meic
Ardwy llu lloegyryryneic
Eurdrethau dreithyeu ym dreic

Dreic agkynnwys dwys nyd oes ath veito
Yth uytyn diarlloes
Ath gynuhwan gad veityad voes
Ath gynnhar wlad yth gynnhoes
Oesuuyr dy alon &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y UAREDUT. M.
YWEIN. O L. D. D.

GWALCH yssym amyl y niuer
Gwalch eurgalch aergun gyuoer
Gwalch dewrualech o lin dewdwr
Ac am walch dewrualech dewrwyr

Gwyr rif syr yssyt yn y gad
Gwrtlrut varedut vur gryd
Twn y bar dreic anwar drud
Didwn y eir ual creir cred

Cred pan aeth dreic hydryfraeth hy
Yr goteu goteith bennuro
Oet amhyl am amlaen deulu
Heyrn traws teyrn trosti

Trosti yr treisdwyn gwendud
Aeth mab ywein prein prifglod
Ny bu le ar lawr dyued
Ny bei sathyr gan y seithgad

Cadyr uab ywein cadyrualch gwlet
Kedeyrn wostwg rygyvlwlg ryt
Dyfiys brwydyr bryd ar ymlat
Difraw y law ar lafyn rut

Llafynrut uaredut llyw drinc
Llew ny ad lloegyr yny wnc
Nys arueit aerulawt frawt freinc
Nys geill seis na threis na thranc

Tranc ar bob franc frawtus gylich
Gwnaeth uy llyw llew ysgwydvwlch
Meic kyhauual aryal aerweilch
Mut mwyntut mygyr gwaerut gwalch
Gwalch yssym &c.

EGLYNYON

A GAN Y PRYDYT BYCHAN Y VAREDUT VAB
YWEIN. O L. D. D.

KYRCH a duc uy llyw llew gwyth
Kad vt uaredut valch deith
Oet aerdreic penn eic pann aeth
Oet agro pennuro pan doeth

Doeth brut varedut
[*Englymion ar goll.*]

MARWNAD UAREDUT. M. YWEIN.

Y PRYDYT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

AM varedut vut vawrged
Gwae y genetyl gwawr gogoned
Doeth oe gyuoethcoeth kerted gwenyn-
dro
Gwenwyndrwm a gollod

Colled llyw llew huysgwr
Maredut mur dineswr
Dunawd gynnefawd gynnifwr ar ros
O lin rys ab Tewdwr

O dewdwr aeth gwr gwrtlaw hir bolch-
lauyn
Balchwlad dreic bu kywir
Maredut men na welir
Mygyrdrud gwae y dud ae dir

Tiriawc rywawc ros wrthrych uu uy
rwyf
Rwyse ywein urych
Vn oe deruyn doryf lewyh
Yspys yspadaden ddinbych

Dinbych y kyrehws kyrech diatrec prut
Gwalch gwawdvut rwytvut rec
Hwyl diwyl dyfyndref saesne
Hael awyt hil ywein dec

Oet tec rwyf rwyse oliffer
Oet cleu darpar clod diper
Oet glew maredut oet gloewner esgud
Yn ysgwyd deu hanner

Oet deu hanner ber bar gwythrut yn
Gwr ual llew digythrut [llaw
Oet erwan gwaew preitwan prut
Aruoll mawrgoll maredut
Am varedut vut &c.

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN Y YWEIN UAB
GRUFFUT UAB RYS. O L. D. D.

YWEIN rutlein rot edmyc
Ged ysgein gad ddiysgoc
Teyrnet leith dudueith dec
Teyrnas dinas dinac

Dinac ywein rutlein lafyn
Doeth id yth wlad leityad leifyn
Trethoet tros uoroet uar dwfyn
Treul ked rwyf dyfed rac dy ofyn

Diofnawc uarchawe neirch fraeth
Yw hwn ut gwaedwn gwawdueith
Lloegyr distryw cadarnllyw coeth
Llid anwar llew gwrtuar gwyth

Angwyth lew arglwyth gwythawr
Ywein borthyad brein bronddor
Dragon a volafy naf ner
Dreic ddiogel y gelwir

Gelwir hwn llu gystlwn llyw
Lloegyrr gyrehyad cad ced aelaw
Teruysc eingyl eglhyrth pob glew
Teruyn gadw taryan vradw vriw

Briw ragod ragor anvedyr
Bradw ysewyd hud blynnwyd hydyr
Aergleis glwyf rwyf rut beloidyr
Arglwyt gwawd rwyf gwaed raeadyr

Racadyr gwaed am draed am drwyn
Ryw rac uy llyw llew aryein
Rwym bryneich branhes terrwyn
Rwyf gawr awyruawr ywein

MARWNAD Y EWEIN. M.
GRUFFUT.

Y P. BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

GWR kymrwyn y dwyn gwawr kymry
neud marw

Ywein prein neud prit wely
Arud uygyr aerwalch hydyr hy¹

Vy ly arglwyt rwyf rut glet ry golleis
Rym gellir lledurydet
Vy llyw oet vur glyw a gwlet
Vy naf poed nef y diwet

Oe diwet vaenuet uwynuawr aruaeth
hydyr

Hidyl nyt deigr o hiraeth
Ardelw dyued ged gyduaeth
Aerdreic oet benn eic ban aeth

Ban aeth gwawr gwinaeth gwenwyn a
golled

A golleis oe adwyn
Doeth y ueirt byd y gyd gwyn
Dua gwalch tyrua terrwyn

Oet terrwyn ywein tyrua rec eurvut
Kyn oervet gyhydrec
Oet amhyl oet amlwe gostec
Metgym am gylch teyrn tec

Oet tec eurbost rec rwyf adas prydein
Traws ywein treis leas
Oet aergwyn oet oergwyn was
Oet eurgoryf toryf teyrnas

Teyrnllw y law teyrned alar
Gwawr gwanar gwin a med
Teyrnllw glew gloew voned
Teyrnllwyd nyd byw neud bed

¹Neu, hydw vab hy.

Neud bed dewrwaleh gwlet daear dyw-
archen

Nem' gorchwy rwy trugar
Nyd am llud am uyd y var
Nym llwyd golem wyd galar

Meu alar llachar mur traeth llychwrt
gwychyrr

Llew gwycheddrud dincuwrr
Mwyth doryf dervyn chachdrud
Meith blas yn was ac yn wr
Gwr kymrwyn y dwyn &c.

MARWNAD Y RYS GRYC.

Y PRYDIT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

LLAWER deigyrr hydyruer ar hynt
Hityl am rys ryssua mynwent
Llyw dinciwrr gwr gwycheddrud
Llew trin ae brenhin ae breint

Breinyawe rys brenhin kyuoeth
Brein borthyad cad kanhymdeith
Neud ethol walch weileh hydwyth
Neud ethym am dreic neud aeth

Athwyf ym brwyn gwyn geithyw
Ethym heb vt llauynrut llew
Aeth rys uab rys ros breityaw
Yw diwet uanuet vyniw

Ger myniw llyw llew hawrfort
Y gweleisy rys ros ynhwrt
Teyrnwawr yg gad uawr uyrt
Teyrn yn heyrn yn hart

Hart llys rys ros geithiwed
Rwyf llu tra vu y vywyd
Balchgyrc barabyll bolchglet drud
Bar dwys aghynnwys yg gad

Cad gyrchyad llauyndrochyad llew
Vu rys rugylvar rutbar riw
Eyrn deyrn loew eurgym llyw
Creir oet y luwet y law

MARWNAD Y VORGANT.
M. RYS.

Y PRYDIT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MORGANT achvre cant mor echrys myned
Llyw llwydged llwrw na wys

¹Neu, neur.

Oet argledyr gwir dir dilys
Ar eurglawr yr arglwyf rys

Mab rys eurbost llys aerbeir yn aruen
Duc anghau dygyu o eir
Ae law oet lw ym pob kyfeir
Fal kynun grededum greir,

Creir nyd amharchei creulawn y volch-
lawn
Ae valchlys yg carawn
Rwyf blwng rwyf ystwg estrawn
Rot digraff rotyon digrawn

Digrawn ar uyg grut dagren am vorgant
Neum kynwant elwyfiant cleu
Hael enwawc hoetyl uradawc vreu
Hydyr nenn kyn aghen aghen

Duc aghen rieu rwyf ehagdw llw
Llurycwalch dinefwr
Llew tir teyrnuro dewdwr
Llaw esgud llwybyr gwrtrud gwr

Gwr glew oet vorgant gwr glet gogoned
O genetyl teyrnet
Gwawr llawr lluosawc vonhet
Gwalch kein aeualeh kyn oeruet

Oer ym daw treisuraw tros diuant dragon
Ar pob dreic ys ramant
Erwan dolur mur milcant
Aruoll mawrgwyf goll morgant
Morgant achvre cant &c.

MARWNAD KYNAN VAB
HYWEL.

Y P. BYCHAN AE CANT. O L. D. D.
DYFED llwyr y gwyr gwrlyd frawt kyf-
yrdan
Marw kynan kynliwan cawt
Dawn degwlad cad vleinyad vlawt
Dwyn yn llyw duw rym llatawt
Llwyr yn llatawt cawt kwyn uetu galar
Gelyn lloegyrr a darvu
Bod gwr arall yn gallu
Ym adolwyn ae deulu
Teuluoet kyhoet kwynant eu heuglawr
Eu harglwyf collasant
Dwys ym bryd beirt byd ba wnant
Disgyr gwyr ann eu gwarant
Gwarant gymry blant bla diochel mawr
Marw kynan vab hywel

Kein wlad nef boed ef yt el
Cannos gwnaeth yn ros ryuel

Ryuelnaf trossaf wyf treisdic oe goll
Gallwys beleidr yssic
Brein lithyaw breinyawl leithic
Mur gwladoet marw an gwledic

Gwledic mawr uawr kwyn kynan kyrel
breityan
Preityad lloegyrr ae phoethuan
An llyw aer aryf taer ual tan
Llew gretuawl llawer grituan

Grituan uarw kynan kynnyt seithuc bla
Plygu lloegyrr a oruc
Dragon gyrehyad gad gaduc
Vu duw an dreic ny a duc

Duc aghen yr goreu goruc coted bron
Peir rotyon par ruted
Pennyal beirt llawr keinwawr ked
Pennyadur dewrvur dyued
Dyfed llwyr y gwyr &c.

MARWNAD RYS VOEL A SAMSUN
M. MEURYC.

Y P. B. AE CANT. O L. D. D.

E AM rys nab rys ryuyc ny dalywn
Aeth samswn blyngwrn blyc
Mur llauyndur lluoet ednyc
Mwyndud llawr mab mawr meuryc

Kyn plyc vab meuryc mawr anosbarth
llys
Kolli rys rwystud barth
Collod rwy ym rwyf diwarth
Coll mawr ar wawr llawr llannarth

Gwalch o barth llannarth llaw agor ys-
gwn
Oet samswn kystlwn cor
A gwalch rwyf eurvalch ragor
Hydwyth cadarnllwyth caduor

Cadarn an diuarn kyd a mateu rys
Cadwalch llys lles kerteu
Cwyn dwyn deifnyawe oe dechreu
Cof meith anghyfreith anghen

Aghen ry diheu egy— seithuc pla
Plant adaf ry amuc
Hityl deigyrr diuryd am goruc
Hoetyl ureu hydyr a deu a duc

Oe dwyn kynnetyf brwyn kwynassam
 Sanswn—llyw llauyndwn llew dinam
 Collyssant oll coll kyflam
 Cenetloet eu kein allam

Adlam gweilch dinam gwychllys
 Kyn ystwyll—can ystyn meireh dilys
 Anwar yn aer urwydyrdaer uryr
 Enwawe rutbar votawe rys
 E am rys &c.

MARWNAD RYS UAB
 LLYWELYN.

Y P. B. AE CANT. O L. D. D.

DUCOST rys ar uryr oe uro
 Dic ym oe dwyn gwyn gyfle
 Da y dewisseisty hwnnw
 Yth yttin grist urenbin vry

Wrth dduw vry vreyenhin coeth
 Rys —yl uryr ureiscnawr dylwyth
 Llawer kertawr gwawr gwawdueith
 Ar uar am dy uarwolaeth

Marw rys dreic enwerys drud
 Am gwnaeth drwy hiraeth dristyd
 Rwg gedymddeith eludueith elod
 Am arglwyt mawrglwyf golled

Colleisy rys colled nym peise
 Vab llywelyn llew aerffyse
 Gwr am parchei parch dilese
 Ac am rotei rut eurwise

Gwiscawe varchawe veirch hywet
 Oet rys rwyse llew yn ymlat
 A drud geir dreic gwynnyonyt
 A distein gwawr prydein prut

Prut alar am rys nym roesy hoen
 Prifwalch cadarn haearngaen
 Chwetyl oer y euruab ywein
 Ae gyfoeth a doeth oe dwyn
 Ducost rys ar uryr &c.

MARWNAD MADAWC MON.

Y PRYDYT BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MADAWC mon mal kybnifywr
 Bu gwletawe oe nerthawe ner
 Ae daeran ae daerlew bar
 Bu briw ger bron y eryr

Oe eryr bu oer golled
 Dwyn madawe dreic vodawe drud

Oe dy digart hart hyuryd
 Oe wayw nyd oet waeth y glod

Oet cloduawr clutueirt otef
 Madawg mon kein rotyon eof
 Oet tanawd coeth doeth digrif
 Ar lles pob neges oe naf

Kyd ae naf cadarn yg grym
 Madawe leif aerduryawe lem
 Oet pargoch yn aes droch drom
 Oet glew lew o lwyth y cam

Llwyth y cam keimycid dinydyr
 Ae colles colled auvelyr
 Llary vadawe brif enwawe brwydyr
 Llew gwrthgloch burgoch baladyr

Oet briw baladyr cadyr cadeun
 Oet brwyse y rwyse rwyd gelyn
 Oet gwrtyg cad trefiyad trin
 Oet llew gawr madawe mawr mon
 Madawe mon mal &c.

MARWNAD VLETYNT. M.
 DWYWC.

Y P. BICH. AE C. O L. D. D.

O DWYN bletynt o duw nef
 O goll kywir aruoll eof
 Glud yw herw hiraeth arnaf
 Glyw deigyr am wr glew digrif

Digrif a gar gwaewbar gwaed
 Vletyn vleit trin tra adwyd
 Oet kywir y eir erioed
 Oet hael talyrn ddiwael teleid

Teleid yn reid yn rin gwrys
 Vu vletyn vlygddrud neges
 Ragor glod rugyl y kedwis
 Rac bron baleh naf y kafas

Can kauas kyuet dichwant
 Gan vab dyn dawn ym present
 Mab duw naf drwy nerth seint
 Boed gwar wrth vlaengar vletynt
 O dwyn bletynt &c.

MARWNAD WEN VAB
 GORONWY.

Y PRYDYT B. AE CANT. O L. D. D.

MARW am wên lawen lawch kyrt
 O hiraeth oi uaeth i ueirt

Marwnad heb plyc hirdryc hart
Bellach a ballaf oe gert

Kertoryon kerteu diuwlech
Gwen lawen lyw ysgwyduolch
Oet tec am rec am rwyf gweilch
Oet tew amlew glew gwlet valch

Balch yn ysewy — loew galch laes
Vu wen wenwynic wrth seis
Vnbenn — vynnei nyvoes
Vnben o vnbyn powys

O bowys be — dihagyr
O dwyn gwen dilawen deigyr
Gof am daw — llaw am llwgyr
Am goll gawr am wawr mawr mygyr

Mygyrddrud wen hydylawen hy
Mygyrveirt magwyd oe voli
Gwawr destyluawr distein tr —
Gwalch kenneytylualech kynnatylua

Kynnatyl — bei beilch ddoethon
Yn ymaruoll mawrweilch n—
Y lw ny lithid ar wen
Y eir oet creir crededun

A grettei wen walch syberw
Creded y vyned y ———
Erwan y ddwyn gwyn gannhwryf
Eryr mur mawrwyr neud marw
Marw am wen lawen &c.

MARWNAD LYWELYN VAB RYS. M. IORUERTH.

Y P. B. AE C. O L. D. D.

COLLI llywelyn llew argae mwynvawr
Maenvet trwm ae gwarchae
Oe genetyl nyd chwetyl chwarae
Ae blant os gwyntant ys gwae

Gwae ui oe golli drwy edgyllaeth hydyr
Hityl uyt deigyr o hiraeth
Aerwalch aruod ualech aruaeth
Eur — dwylann frydmaw — fraeth

Oet fraeth y aruaeth aerulaen gynghor llu
Llywelyn anhepor
Tawedawc breinyawc brondor
Tauarn llwyth cadarn cediur

Caduarchawc pyllawc pwyll agglaeac
Gwrt—gortwy y esgar
Llawch kyrt kertwys y alar
Llew traws ny wneid treis ae gar

Oet carannawe walch weilch gylchyn yn
Yn llyw coch a melyn [llu
H——— gludhawd glod obryn
Haelrwy lawryt lywelyn

—————
Llywelyn llyw ———

————— colles
Colli llywelyn &c.

MARWNAD BLEGYWRYT.

Y PRYDID BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MARW blegywryt bla wrthot galon
Wyf galar anorot
Aerwalch balch bolchgled aruot
Eurwawr hoeddyl ddiruawr ddaruot

Deryw Bleg. deurud arwyd hoew
Neum doeth hoet oe tramgwyd
Drutwalch hylwybyr ualech hylwyd
Dewr argletyr da wr arglwyd

Arglwyd neit mawrgud neud mawrgwyn
Dwyn gwrda penadur [gywrda
Blewgy. llew gryt llafynddur
Llew oestrawt llan ystrat flur

Ger flur yr dolur dilen saeth detwyd
Oe dytwed olo ydaeth
Dwyn gwawr trylwyn trwy hiraeth
Duw ury dewr urenhin ae gwnaeth

Gwnaeth — law aeruraw aurcol bryneich
Briwlan riw a heol
Gwawr cadarn yn cadwyt ol
Gwr coeth gweryt doeth dethol

Neut dethol gwalch nef neut aeth ble-
Oe gywreint wassanaeth [gywryt
Llyw gwled gwin a med ae maeth
Llef gawr oe wawr wrolwaeth
Marw Bleg &c.

MARWNAT GORONW AP EIDNYUET.

PRYDID BYCHAN AE CANT. O L. D. D.

MARW goronw mur gwyndyt
Gwychyrr — uab ednyuet
Arueu — cleu — clot
————— wlat

[*Englynion ar goll.*]

EGLYNYON

A GANT Y PRYDYT BYCHAN O DDEICHAETH Y
OWEIN GOCH VAB GRUFFUT, M. LLYWELYN.
O L. D. D.

Gwynet kein reuet canu rad nyth arllut
Mab gruffut mawrreut mad
Gorflwg walch yg caeh yg cad
Goruolet y beruetwlad

Gwledic gwychyr hydric gwychnaws yw
ywein
Clet lith brein clod liaws
O lyw glyw glewdhrud gynghaws
O lin breyennin trin traws

Trawsuar yn trydar yn tro dygythrut
Mab gruffut breiscent bro
Caer daer terwynwalch gymro
Dygant yth netyant ath vo

Bo gwalch bro breint teyrnas
Drwy rad y rwyf cad nyd cas
Yn ddiodyn ehofyn ehangblas arglwyt
Oe eurglet ry casaf

Kawssawch goruwawch gwrhydri angut
Angert neibyon beli
Mwynawr weilch beilch westi
Mon eryron eryri

Eryr eurdreth myr aerdranc yw ywein
Gweilch goeluein gwalch gyfranc
Drud yn arueu yn yeuanc
Dreic llys fraw drwc ar lles franc

Ffranc uyth ueit kyfranc kyfrwysgar
gwersyll
Rwym pebyll bunddryll bar
Cad aerulawt uorgymlawt uar
Cadarn ddilesc wrth esgar

Hyddysc y esgar escuduryd ywein
Gwawr llundein llew yg gryd
Hydoryf walch hydyr or mebyd
Hyder gwendud ner gwendyd

AWDYL

A GANT EINYAWN VAB MADAWC AB RAHAWD
Y RUFFUT AB LLYWELYN. O L. D. D.

ARDDWYREAFY hael hwyglod ellwg
Arddunyant toruoet tyrrua citwg
Arud ysgymod gornod gorflwg
Arueu briw trilliw trillu gyhwg
Eryr gwyr gwynet gwn nad echwg
Ked ef ddigoner ny chymmer vwlwg

Yr yn uab ym rwyfy ry gwnaeth ystwg
Ar y estronyon ys drud echwg
Pendefic crukyeith meith mygyr ddifwg
Pennyardur prydein prydest deilwg
Pennaf yw gruffut pennaeth rwg deu uor
Penn eurddor bronddor breint a hebrwg
Pannu a uyt dir rac dewr gorflwg
Pan uo dyt gorwlad a chad yn wg
Pennal pob aryal erev allwg branes
Angylch llyw didres dwydrul gyfiwg
Gnawd yd gych kynnygyn oe gynniif pwg
Mal pan gych flaudan flando yspwg
Gnawd yd goch a glew gleif gan vwg gor-
Gnawd goches rodwyt ruat ostwg [wyt
Gnawd taw treissyaw tros bob ethwg
Nyd gnawd oe ardal na thal na thwg
Gwnaeth drwy einc ar freinc frawt anheil-
Ac ergyrd a chryd a chreu ddillwg [wg
Gwnaeth drallif gwyar veh trallwg Eluael
Pan fu ymdrafael drud ac erdrwg
Gwnaed dduw y ddiwet ef ddifefyl hebrwg
Yny uo y orffen ar ffort deilwg
Yn dygyant trigyant dreic ddiystwg
Yn tec adef nef nawt orddillwg

EGLYNYON

A GANT GWERNEC VAB CLYDDNO. O L. D. D.

KWDEDEYNT lletkynt lliit anoeth goval
Gnawt gouyn chwedel y ddoeth
Mawr dduw a ddyekych beunoeth
Mor wael na welir dranoeth

Tranoeth or pan el trwm ddylyn ys gwael
Nas gwyl neb yr gouyn
Dolur adrawd gawd ganlyn
Diuanecoll dygyn hirgoll dyn

Y dyn a ddyekych o ddygyn troua poen
Or pan el o ddyma
Hawl ddiawl ddiawyll wrda
Hael iessu kwd cv kwdda
Kwddeuynt &c.

HOWEL VOEL VAP GRIFFRI AP
PWYLL GWYDDEL

A gant yr AWDYL hon. i OWEIN GOCH AP GR. AP
LL. yr hwn oedd ygharehar gan ei frawd Llywelyn
ac a ollyugwyd yn rhydd 1277.¹ O L. D. D.

Duw mawr amerawdyr dynyadon
Dillwg dy walch terwynualch tirion
Dewr ewein deurutliw fion

¹ Ef a garcharwyd yn 1254. bu yn garcharor
23 blynedd.

Dur goch bar llachar llaweh deon
 Dinegyf neges rodolou
 Digaled am ged am geimnyon
 Diffrwythws dacar oe uod ygharchar
 Aed ae ear gan gwyllon
 Dilwfyf gwyeh gweithfutig dragon
 Digrawn eur digrifwech dynyon
 Diafyrdwl yn aer yn arnon diwet
 Rwyf gwynet rwyse lleon
 Difro wyf hep rwyf hep rotyon
 Hep ewein hebawc kynureinon
 Diarswyd ysgwyd ysgyryon ygnif
 Ysgwthyr llif llid dryon
 Digart hart y nart ae vaon
 Ae uyrteu ae uyr aruoqyon
 Digabyl wawr gwryawr ual gwron
 Gwreit bleit bliant arwyton
 Dilut but ual nut y netuon mordaf
 Pryd Adaf prif haelon
 Diofyn cad kedeyrn doruoqyon
 Difefyl ner fyryfder faranon
 Dinam hael o hil eryron
 Dinac dreie dinas kertoryon

HOWEL VOEL AP GRIFFRI AP PWYLL GWYDEL

A GANT YR AWDL HON I YR EN GWR.
 O L. D. D.

Gwr yssyt yn twr yn hir westi
 Gwreit teyrneit teyrwalch ri
 Gwr am dotyw gwall oe gollu o uyw
 Gwreitlyw a glyw y gloduori
 Gwr teleid teiluoet lochi
 Gwr teilu teilwg y uoli
 Gwr y gryd yn ryd gwr ual rodri mawr
 Gwr eurglawr aessawr vsswyf hollu
 Gwr yn rwym gan rwyf eryri
 Gwr pei ryt ual run uab beli
 Gwr ny adei loegyry y logsi y deruyn
 Gwr o hil meruyn mawruyrd beulli
 Gwr toruoet gwr gwisgoet gwisgi
 Gwr gwasgawd kiwdawd kad weini
 Gwr cadarn cadoet reoli
 Gwr cadwent kedwis haelyoni
 Gwr eurfut dilut heb doli
 Gwr diletyf priflleddyf pryderi
 Gwr oet ewein hael yn wnei holi mach
 Gwr nyd oet lyfiaech noc elifri
 Gwr a beris lloer llwry goleuni
 Gwr a beris heul nyd trenl tregi
 Yr gwir dduw yt wyf yn erchi
 Yr gwyf nef om nouawl weti
 Ar oed byrr os tyrr torri glas enyn
 Gan uot llywelyn llyw kedwli
 Gan uod hir gymod heb gam ynni
 Gan ddiwyll gymwyll gymodi

Gan uadu o dduw y dodi yg croewet
 Gan uyned yr bet bu bot keli
 Gan gredy penn llu llwry kyuodi
 Gan holl ddfryd byd oe bym weli
 Pam na uadu brawd y brovi arall
 A uyt wrth ddyall guall gospi
 Ny uet namyn duw digyuoethi dyn
 Digart lywelyn lew tra gweilgi
 Dewr dragon berywon borthi
 Dreie arueu pebylleu pali

GRUFFUDD YN. COCH I DDUW.

O L. E. D.

MOLI Duw yn nechreu a diwedd
 Ai cynnif ni wellyg¹ ni ommedd
 Un mab Mair modrydaf teyrnedd
 Mair mam Grist ergynnan² rhanedd
 Dyddaw yr haul or dwyrain
 Dy eiriawl er dy fawr drugaredd
 Ar dy fab iolydd di yn nhrugaredd³
 Duw uch omne⁴
 Duw rhag omne⁵
 Duw a fedd
 Rheen nef an rhoddo ni rann trugaredd
 Teyrnfron tange erom heb ymommedd
 Diwycco fi digono fi⁶ o gamwedd
 Cyn myned im gweryd i'm hirwedd
 Yn nlywyll heb ganwyll i'm gorfedd
 Ym gwein fod ym gored im gorwedd
 Gwedi meirch ac ymddwyn glafwedd
 A chyfedd a chyd ynni⁷ a gwragedd
 Ni chysgaf gobwyllaf om diwedd
 Gwlad yddym ys agro ei maswedd
 Mal dail o flaen gwydd dadwedd
 Gwae angawr a grawn mawrferthedd
 Ac onis gwadawl y riedd
 Cyn gatter ef yn rhyfedd⁸ present
 Perygl yw⁹ yn y diwedd
 Ni wyr drud nid ysgryd yn ei dymmer
 Ni chyfyd fore ni chyfeirch nid eistedd
 Ni chan wên nid eirch drugaredd
 Bydd chwerv ei dalawr yn y diwedd
 Sybyrwyd a mawrfryd a mawredd¹⁰
 Meithrin corph i lyffaint a nadredd
 A llewod¹¹ ac ymddwyn anwiredd
 Ac angen dyddaw wrth glywydedd
 Ef yn llweh dychynnnull dychyfedd
 Dynessa henaint ar lled arfedd
 Dy glust dy ddrem dy ddaint neud adwedd

¹ Welli neu felly. — Ll. D. ⁷ Ym ni. — Ll. D.
² Ergynan. — Ll. D. ⁸ Rhyred. — Ll. D.
³ Yngharedd. — Ll. D. ⁹ Fydd. — Ll. D.
⁴ Neu, uchom, uch omni. ¹⁰ Maredd. — Ll. D.
⁵ Rhagomni. — Ll. D. ¹¹ Lleufod. — Ll. D.
⁶ Diwyccom ni a digonam
 ni. — Ll. D.

Dychrycha croen dy fysedd
 Ath wna henaint a llwydedd
 Afeirolony¹ Mihangel
 Ar reen nef ran trugaredd
 Cyntefin ceinaf amser
 Daear aelar² glas calledd
 Ereidr yn rhych³ ych yngwedd
 Gwyrdd mor brithottor tisedd
 Pan ganont cogeu ar flaen gwyddgwiw
 Handid mwy fy llawfrydedd
 Tost mwg amlwg amhunedd
 Can ethynt wy cereint yn adwedd
 Ymbryuu⁴ yn tyno yn ynysedd
 Mor ym mhob ffordd ydd eler
 Rag Crist gwyn nid oes ynialedd
 Oedd ein chwant yn car yn trossedd
 Treiddiau ty tir i alltudedd
 Saith saint a saith ugaint a seithgant
 A fiant yn un orsedd⁵
 Y gyda Christ gwynn ni phorthynt fy
 Arch a archaf nym naccaer [gwedd]
 Y rhof⁶ a duw tanguefedd
 Am bo ffordd i borth rhiedd Crist
 Ni bwyf trist yn dy orsedd

ARALL

O L. E. D.

Ys enw Domini
 Meu y moli
 Mawr ei folawd
 Molaf Ddofydd
 Mawr ei gynnydd
 Ar ei gardawd
 Duw an hanug
 Duw an gorug
 Duw an gwarawd
 Duw ein gobaith
 Teilwng berffaith
 Teg ei burffawd
 Duw an dily
 Duw ysy fry
 Frenin trindawd
 Duw a brofed
 Ynn yn drwydded
 Drw ei diallawd
 Duw a ddyfu
 Fw garcharu
 Gan ufulltawd
 Gwledig dedwydd
 An gwneul ni'n rhyd
 Erbyn dyddbrawc
 An dwg i'r wledd
 Er ei waredd

¹ Neu, an eirolwy ni.² Dyar adar. — Ll. D.³ Rhith. — Ll. C.⁴ Ym mrynn. — Ll. C.⁵ Y giledd. — Ll. D.⁶ Rhee. — Ll. D.

Ai werindawd
 Ym mharadwys
 Ymhur gynwys
 Rhag pwys pechawd
 A'n gwneul iechyd
 Er ei benyd
 Ai bum dynnawd
 Dolur engyrth
 Duw a'n diffyrth
 Pan gynyrth gnawd
 Dyn a gollai
 Pei nas prymai
 Ddifai ddefawd
 Or grog greuled
 Y daeth gwared
 Ir fedysawd
 Cadarn fugail
 Crist nid adfail
 Ei deilyngdawd

MARWNAD ARGLWYDD
LYWELYN

A LAS YM MUELLT YN Y FLWYDDYN 1281.
 GRUFFUDD AP YR YNAD COCH AI CANT.
 O L. E. D.

OER galon dan fron o fraw allwynin
 Am frenin dewin dor Aberffraw
 Aur dilyfu a delid oi law
 Aur dalaeth oedd deilwng iddaw
 Eurgyrn aur deyrn ni'm daw llawenydd
 Llywelyn nid rhydd i'm rhwydd wisgaw
 Gwae fi am Arglwydd gwalech diwradydd
 Gwae fi o'r aflwydd ei drangwyddaw
 Gwae fi or-golled gwae fi or dynged
 Gwae fi or clyyd fod elwyf arnaw
 Gwersyll Cadwaladr gwae saf llif daradr
 Gwas rhudd ei baladr balawg eurlaw
 Gwasgaroedd alaf gwisgoedd¹ bob gauaf
 Gwisgoedd am danaf oddi am danaw
 Bucheslawn arglwydd ni'n llwydd yn llaw
 Buchedd dragywydd a drig iddaw
 Ys mau bid wrth Sais am fy nhrefsiaw
 Ys mau rhag angau angen gwynaw
 Ys mau gan ddefnydd ymddifanw a Duw
 Am edewis hebddaw
 Ys mau ei ganmawl deb dawl heb daw
 Ys mau fyth bellach ei faith bwyllaw
 Ys mau i'm dyn hoedl am danaw afar
 Can ys mau alar ys mau wylaw
 Arglwydd a gollais gallaf hirfraw
 Arglwydd teyrnblas a las o law
 Arglwydd cywir gwir gwarandaw arnaf
 Uched y cwynaf och or cwynaw
 Arglwydd llwydd cyn ladd y deunaw
 Arglwydd llary neud llawr ei ystaw eiddaw

¹ Neu, gwisgawdd.

Arglwydd glew fal llew yn llywiaw elfydd
 Arglwydd aflonydd ei afluniaw
 Arglwydd cannadlwydd cyn adaw Emrais
 Ni lyfasai Sais ei ogleisaw
 Arglwydd neud maendo ymandaw Cymry
 Or llin a ddlyl ddâl Aberffraw
 Arglwydd Crist mor wyf drist drostaw
 Arglwydd gwir gwared y ganthaw
 O gleddyfawd trwm tramgwydd arnaw
 O gleddyfau hir yn ei ddiriaw
 O glwyf am fy rhwyf y sy' mhrwyfaw
 O glywed lludded llu bod faeaw
 Cwbl o was a las o law ysgeraint
 Cwbl braint ei henaint oedd o honaw
 Canwyll teyrnedd cadarn llew Gwynedd
 Cadair anrhydedd rhaid oedd wrthaw
 O laith Prydain faith ewynllaith canllaw
 O ladd llew o an coel lluryg na'ncaw
 Llawer deigr hylithr yn hwylaw ar rudd
 Llawer ystlys rhudd a rhwyg arnaw
 Llawer gwaed am draed wedi yndreiddiaw
 Llawer gweddw a gwaedd y amdanaw
 Llawer meddwl trwm yn tomrwyaw
 Llawer mab heb dad gwedi ei adaw
 Llawer hendref fraith gwedi llwybrgodaith
 A llawer diffaith drwy anrhaith draw
 Llawer llef druau fal ban fu'r Gamlan
 Llawer deigr dros ran wedi'r greiniaw
 O leas gwanas gwanar eurlaw
 O laith Llywelyn cof dyn ni'm daw
 Oerfelawg calon dan fron o fraw
 Rewydd fal crinwydd y sy'n crinaw
 Pam na welchwîr hynt y gwynt ar glaw
 Pam na welchwîr deri yn ymdaraw
 Pam na welchwîr mor yn merwinaw'r tir
 Pam na welchwîr gwîr yn ymgyweiriaw
 Pam na welchwîr haul yn hwylaw'r
 awyr
 Pam na welchwîr syr wedi syrthiaw
 Pam na chredwchwi Dduw dyniadon ynydd
 Pam na¹ welchwîr chwi'r byd wedi byd-
 iaw
 Och hyd attad Dduw na ddaw mor dros
 Pa beth i'n gedir i ohiriaw [dir
 Nid oes le y cyrcher rhag carchar braw
 Nid oes le y triger och or trigaw
 Nid oes na chyngor—na chlo nag egor
 Uffordd i esgor brwyngyngor braw
 Pob teulu teilwng oedd iddaw
 Pob cedwyr cedwynt y danaw
 Pob dengyn a dyngynt oi law
 Pob gwledig pob gwlad oedd iddaw
 Pob cantref pob tref ynt yn treiddiaw
 Pob tylwyth pob llwyth y sy'n lithraw
 Pob gwann pob cadarn cadwedd o'i law
 Pob mab yn ei grŷd y sy'n udaw
 Bychan lles oedd yn am fy ulwyllaw

Gadael pen arnaf heb pen arnaw
 Pen pan las ni bu gas gynraw
 Pen pan las oed lesach peidiaw
 Pen milwr pen moliant rhagllaw
 Pen dragon pen draig oedd arnaw
 Pen lln. deg dygn o fraw—ir byd
 Bod pawl haiarn drwyddaw
 Pen arglwydd poen dyngwydd amdaw
 Pen feuaid heb fanag arnaw
 Pen a fu berchen ar barch naw Canwlad
 A naw canwledd idlaw
 Pen teyrn heyrnheid oi law
 Penteyrnwalch balch bwlech ei ddeifniaw
 Pen teyrnaidd flaidd flaengar ganthaw
 Pen teyrnef nef ei nawdd arnaw
 Gwyndeyrn ortheyrn wrthaw
 Gwendorf gorf gorfynt hynt hyd Lydaw
 Gwir freimiol frenin Aberffraw
 Gwenwlad nef boed addef iddaw

DIWEDD.

GRUFFUDDAP YR YN AD COCH.

O L. E. D.

OCH hyd ar frenin freint ucheldaw
 Haeldad goleud llygad a llaw
 Na chred pechadur ei ddfuriaw¹
 Yny el i bwl i bell drigaw
 Na phoeni gau galon dreuliaw
 Na myned o Ghrist ir grog erddaw
 Ac na wyr yn llwyr llabyddiaw —'n
 harglwydd
 A thrwy waradwydd ei wir adaw
 Bei meddyliai ddynd ei feddyliaw
 A fu o ddolur ar ei ddwyllaw
 Gan gethri parawd yn cythruddaw enawd
 Ef ni wnai bechawd nai rybuchaw
 Bei na bai undydd dofydd an daw
 Dyddbrawd yn barawd i'n diburaw
 Ar gwaed gyn ired²
 Ar dydd y croged
 Ai ddwyllaw ar lled
 Wedi'r³ lliidiaw
 Ar gwaed yn ffrydiau ynghylech ei fronnau
 Ai holl weliau heb eliau
 Ai goron yn ddrain ac yntau'n gelain
 Ai ben yn anghrain wedi'r greiniaw
 Ac ol ffreyllau ar ei ystlysau
 Er gwneuthur angeu a phoen i'ldaw
 Er prynu mab dyn or tan ufelyn
 Y gan ei elyn oedd yn aelaw
 Er dangos i'r byd ei boen ai benyd
 Er ein⁴ dwyn i gyd o gidwm law
 Ac yna y dywaid y dydd uchenaidd
 Mae ef y diriaid oi cneidiaw

¹ Poni, yn dechreu yr 8 ban rhayglacnawl, mewn rhai llyfrau.

¹ Diuryau.—Ll. P. P. ² Uedy.—Ll. P. P.
³ Yn giret.—Ll. P. P. ⁴ Er y. Ll. P. P.

A cham gyluddwr
 A cham usurwr
 A thwyllwr bradwr
 Bradawg ddwyllaw
 A lleidr annoniawg a dlyn dau eiriawg
 A glwth a diawg dial cynraw
 A gott¹ a chelwydd a geuwag grefydd
 Can nad eiddynt ffydd ffoynt rhagddaw
 I blith y gethern i waelawd uffern
 Yn lle mae mygn wern wedi² mygnaw²
 A chynnau o dan a defni brwnstau
 A phob marchdaran yn ymdaraw
 Rhag tragwres y tan a gormodd poethfan
 A wnaeth Barabban³ i benydiaw
 Er cythruddaw enawd er dial pechawd
 Perchen drwgddedawd a ddel attaw
 Archwn i'r yspryd Celi oth blegyd
 Cyn pridd a gweryd ein gwarantaw
 A chaffael angen a goleu⁴ a llen
 A chymmud a'n rheen cyn no'n rheiniaw
 A nefol orsedd a rhan drugaredd
 A Christ o'r diwedd i'n dwyn attaw

Amen.

CERDD GRUFFUDD AP YR YNAD COCH 1280.

O L. E. D.

PONID gwan truan trymder pechadur
 Pechodeull amifer
 Na wyl dyn dyfod ei amser
 Na welydd cywilydd callder
 Na chryn llaw yn llyniaw salwder
 Na chred i Dduw ddewin ffyddlonder
 Na chrynai bob pryd rhad pryder ewymp-
 Y mewn ewymp Luciffer [aw
 Yn ddiledfryd byd bod yn ofer
 Nid da na thraha na thra-balehder
 Nid digywilyd pan weler ddwyddbrawd
 Darllain pob pechawd fal y pecher
 A Christ ymrhen erog er creulonder
 Yn y boen y bu dduw Gwener
 Ar pumffrwd pumffrwyth nid ofer
 Ai bannai am ben y nifer
 Ac anheilwng lu gan Luciffer
 Ac yn nhal pob sant ei galander
 Ac angylion nef niser earannaid
 Yn crynu rhag pryder
 Deallwn syniwn trwy synwyr ber⁵
 Dielwed fydd dyn y dydd y ganer
 Ef yn fab yn febyd ofer
 Ef yn was anwastad gallder
 Ef yn oed yn edrym llymder

¹ Ac ot.—Ll. P. P. ³ Bar aban.—Ll. P. P.
² Y lle y mae miguern ⁴ Ac oleu.—Ll. P. P.
 guedy'r vignau.—Ll. P. P. ⁵ Ver.—Ll. C.

Ef yn wr yn arial pryder¹
 Ef yn grwm yn grymman gwillmer
 Ef yn rhwth yn rhuthraw gwener
 Ef a rhwngc yrhwng ei ddwyfer
 Ef heb gof yughyf brif aeredd
 Ef yn wan truan law tryfer heb nerth
 Ef heb gammerth heb gynnifer
 Llwyd ei benn ban heiyw ei falchder
 Llygad briw heb liw heb leufer
 Lle'r dannedd yn dwn pan geisier
 Lledr y grudd yn grin pan deimler
 Llwin ei groen crinfrych ysgeler
 Lle rhyfedd rhyfyg a balchder
 Na fid un llysenw a Luciffer
 Ni bydd brychwen llen llawanycher
 Ni bydd brychwyn dlyn dydd cladder
 Nis canlyn oi dda oi ddifer yndro
 Eithr ei amdo amdldaw biner

Nawdd y tad ar mab rhad rhof am galon
 Nawdd y glau yspryd cywyd cofion
 Nawdd y Iesu carn coron tangnefedd
 Caredd disgybledd ai ddisgyblon
 Nawdd y grog ddehau ddoniau ddanfon
 A gymmeraiast Dduw er dy ddynion
 Rhag Uffern gethern geithlaw anffyddllawn
 Ai chreulawn ddigawn ddigasogion
 Nawdd y cariad rhad rhof am galon
 Nawdd myr a mair ai morwynion
 A nawdd a archaf archengylion mawr
 Arglwydd nef a llawr fal y llwyddon
 Nawdd pedr arbennig lleithig lithion
 Oreu porthoriau or porthorion
 Nawdd y pedwar gwar gweryddon wyr-
 yaid
 Angelystor plaid cywaid Canon
 Nawdd Ieuan liw bann ben diwydion
 A fendigawdd Christ croes arwyddion
 Nawdd addfwyn cysswyn cysson eu gweddi
 Prophwydi celi cylywddogion
 Nawdd undawd Trindawn y tri pherson
 Nawdd yr holl seiniau senedd wirion
 Nawdd canmawl hollawl holl angylion
 nef
 A gwir addef y gweryddon
 Nawdd arnaf dodaf y dedwyddion
 Nodded oi parthed am perthyron
 Nawdd merthyri Duw Deon tragwydd
 Nawdd y sydd uffudd afael wirion
 Cyn goddef angen engyrtholion
 Am bywf gan denhael cael cyfeillon
 Mihangel Gabriel gobrwyon ganmawl
 Ysprydawl gedawl gydymdeithion
 I reol dehol y gwyr doethion
 I rydd-did addef nef i'm noddon,
 Yn rhydd i'm henaidd rhoddion goleuder
 Yn rhydd-der lleufer i'm llehaon

Amen.

¹ Neu, prudder.

AWDYL I DDUW.

GR. AB YR YNAD COCH AE CANT.¹ O L. E. D.Y GWR AN RHODDES² RHINIAU AR DAFAWD

Ac arawd a geiriau

Am troses i gyffes nid gau

Am troho i'r trohedd³ goreuI guriau gorwisg⁴ y gruddiau

I garu mab Duw yn ddiamheu

I gymryd penyd rhag poenau Uffern

Ac affeith pechodau

Gwae ddyn a ddilyn camlyau

Gwae leidr ai ladrad ynghloddian

Gwae dwyllwr ai dwyll nis maddau

Gwae gyfrydd⁵ oi gabl amryffrau

Gwae ott oi draffod yn y dyddiau

Gwae syberw ar subed angau

Gwae lwth oi lithiau⁶ yngwenerau

Gwae fradwr oi frydion feddyliau

Gwae ni chyrho ffair offerennau Christ

Croes dolur archollen

Gwae a goddo mam o gam uid gau

Gwae a goddo tad nid rhad rhiau

Gwae ef oi eni ener cynghorwr

Cynghorfynt ai geingiau

Saith brifwyd pechawd yw pechodau'r bobl

Mae yn y Bibl eu henwau

Am saith briwyd nid gwyd gau

Saith weddi y pader arfer oreu

Seithrad mad medrwyf eu dechreu

Saith lleufer enwer eu henwau

Saith wers cymman glan cyn gloes angeu

A gant Christ ai enau [erog

Ystyricint pumoes byd eu bod ym maddeu

Pan aeth unmab Duw y dydd goreu

I ddrws porth Uffern gethern gaethau

I wân heb annog ai grog oi grau

Y sarp aflawen yn ei enau

Ydd oedd yn berwi wb or barau

Saith canmil peiriad o eneidiau

A glaweir ac ot⁷

A seirph a llewod

A phawb heb annod⁸ yn ei boenau

Ar cethri osglawg

Ar cythrawl cerniawg

Ar cynr llym sodlawg

Ar ei sodlau

Ar llygod pengarn

Ar gylfinau carn

Ar llech las haiarn

Ar sarn saethau

Ar ffair yn hirddrwg

Ar ffwrn dywyllwg

A phawb ai olwg

Ar ei balfau

A phob rhyw hirddrwg

A phob cyfriwg¹

A phob eiddiorwg

Ar heu doreu

A phob rhyw ddefawd er doluriau enawd

A phob cigweinawd ar cigweinau

A phawb yn ubain

A phawb yn germain

A phawb yn llefain

Nas lladd angeu

Nis adrodd tafawd

Nis traetha ceudawd

Onid y Drindawd

Undawd oreu

Poenedig gethern

Pobl² mewn mygwern

Poenofaint Uffern

Gethern gaethau

Archaf arch i'm naf

Y dewin doethaf

Nid ymarwerthaf

Heb ei wyrthiau

Or llethri arhaul³Or lle cyfyd haul⁴

Na'm rhoddo i gythraul

Er ei gethreu

Er ei gyd arfoll

Er ei bum harcholl

Yn ei arch friwdoll

Ai archollau

Er car Absalon

Er cur ei ddwyfron

Er gwaed ei galon

Ai fron friwgreu

Ydd archaf im tad

Ei yspryd a rhad⁵

Ran o wir gariad

Fal i'm goreu

Cyn ysgell beddrawd

Ysgar am pechawd

Modawd nid mau

Penedy cynnes

Cassael gorddiwes

Cymmun a chyffes

A lles llyfrau

O lew ac angen

A chymwyll amen

A chymmod am rhên

Yr llyn goreu

Ni bwyf lwth diawg

Ni bwyf lesg ofnawg

Ni bwyf weithredawg

Camweithredau

Ni bwyf gyluddgar

Ni bwyf ynladdgar

¹ O L. E. D. eithyr o L. ⁴ Gornest.—Ll. P. P.² P. P. y mae yr enwad ⁵ Gebydd.—Ll. P. P.hwn. ⁶ Tuth oe tithiau.—Ll P P.³ A rodes.—Ll. P. P. ⁷ A glau cira ac ot.—Ll. P. P.⁴ Am trosso yr trossed.—P. ⁸ Ammot.—Ll. P. P.Ll. P. P. ¹ Ar cyvyt gwenheul.—Ll.¹ A phob ryn kyvruc.² Poblod.—Ll. P. P.³ Er lethri araul.⁴ P. P. [P. P.]⁵ Yspryd a mab rhat.—Ll.

Ni bwyf anhygar
 Yn hogi gau
 Ni bwyf hoedyl gywall
 O weithred arall
 Ni bwyf wr angall erbyn angeu Amen.¹

AWDYL I DDUW.

GRUFF AP YR YNAD COCH AE CANT.
 O L. P. P.

Duu yn gyntaf
 Y kyvarchaf
 Bennaſ bien
 Nef a daear
 A gwyllt a gŕar
 Gŕaŕr ysprydeu
 Mor a dyfredd
 Mur teyrnedd
 Reitned radeu
 Ar ffurvaven
 Ar holl bressen
 Bryssur donieu
 A Pharadŕys
 Ef ae prynŕys
 Pryn godeheu
 Ar holl bobled
 Ac nyt ryved
 Rŕyf synhŕyreu
 Iessu Iessu
 A vyd a va
 Trŕy vud gethreu
 Mae yn vedyant
 Maŕr ogonyant
 Gŕarant goreu
 Y mae'n canvot
 Ac yn gŕybot
 Holl ŕybodeu
 Nyt oes Vrenin
 Deus Domin
 Ynn yn eisseu
 Pam nat ystyr
 Y parch sŕydŕyr
 Percheu sŕydeu
 Nad an dros gof
 Y ŕyllt a dof
 I daŕ agheu
 Ac na ŕydant
 Rac a glyussant
 O glevytieu
 Bryder diryaŕ
 Pa bryt y daŕ
 Eu dŕyn hŕynteu
 Ac nyt gŕell barn
 Eurgledd eadarn
 Argŕyd kadeu

¹Yn Ll. E. D. yn cantyn yma, heb yr un enwad, y mae yr awdyl nesav; ac hevyd un o eiddo Elidyr Sais, yn dechreu yn tu dal. 351, yn ol Ll. P. P. ac yn ddiwchmiad.

Nor dyn gŕannaſ
 A distadlaf
 Yn y datleu
 Prudyon¹ vydant
 Duŕ² y barnant
 Am eu barnieu
 Heb dim nevaŕl
 O rŕyf bydaŕl
 Byt gyfreithieu
 Kyvreith hocket
 A chyhudet
 Baned beieu
 Ac enŕired
 Heb drugared
 A dryc eirieu
 A gŕylltineb
 Haŕl ae atdeb
 Gattel poenu
 A dŕyn reidus
 Yn gamlyrus
 Lŕyr ovityeu
 Y dyd a daŕ
 Ni byd divraŕ
 Gŕyraŕ geiryeu
 Ar ŕan gristiaŕn
 Yn anghyvyvaŕn
 Digraŕn dagreu
 Yr neb ae gŕnel
 Gormot ryvel
 Ryvaŕr gamneu
 Ny byd yn vreich
 Heb vŕy no beich
 O bechodeu
 Gŕae hokedŕr
 Gŕae gyhudŕr
 O'r gohodeu
 Ar baleh gyved
 Herŕyd trossed
 Tryssor obreu
 Pan ŕir varner
 Yngoleuder
 Ser a sygneu
 Geyr bron Dovyd
 A syŕedyd
 Nyt oes ŕadeu
 Nyt oes allu
 'N erbyn Iessu
 Na syn droeu
 Nac esgussaŕ
 Na chydyvaŕ braŕ
 Brat vedylyau
 Yna y telir
 Agheu ystir
 Enŕir eneu
 Y bob tuyllŕr
 Ac athrodŕr
 Eu gueithredu
 Pan ŕrthotter

¹Drudion.—Ll. E. D.

²Drwg.—Ll. E. D.

O 6rth y niver
 Nef obr6yeu
 Y dyg6ydant
 Eisseu g6arant
 G6aer eneityeu
 Ym p6ll uffern
 Gyt a'r gethern
 Uern belyeu
 Lle mae trist6ch
 A thy6yll6ch
 A ll6ch a lleu
 Ar kythreuleit
 Eu herbynyeit
 Qeron boeneu
 Pob cam6eda6c
 Pa6b ys ofna6c
 Rac eu sasneu
 Yn disgyrnu
 Danned arnu
 Orn ynly6eu
 Llidia6c vydant
 Llym i g6anaant
 A'r cigueinyeu
 G6en6yn atneir
 G6ed agky6eir
 Me6n peir poeneu
 Ac eu cronni
 Y hir goethi
 G6aeth noc aghau
 Ac odyuo
 Uel dyna tro
 Dryc dam6eineu
 Eiry a rhe6
 A rhuthr6ynt gle6
 A gla6 dineu
 A g6aeth hevyt
 Oed odef kryt
 My6n cra6nbylleu
 Y neb ny chret
 Eu kyvryntet
 Bryvet broveu
 Wel dy yna
 Perchen traha
 Tra hir gamneu
 Yn hardymer
 Gan Lucifer
 Bryder braden
 Oed g6ell mynet
 Yn lle caffet
 G6elet goleu
 G6ylva6r vrenin
 Y gorlle6in
 Lle6ych drefyneu
 I gymrye g6led
 Va6r enryded
 Rydit gerdeu
 Geyr bron Dovyd
 Yn dragy6yd
 Gy6ir donyeu

Amen.

Y BRAWD FADAWG AI CANT
I DDUW.

A. D. 1250. O L. E. D.

GWARED arnaf naf nawdd am rhoddych
 Gwan wyf im nerthwyf fy neirhiad fych
 Gwareder llawer lle gwaredych raid
 Gwaredwr gweiniaid gwae ni gerych
 Sef yw gwander ner nid nas gwypych
 Salw ym gelu pan y gwelych
 Gwander gwir pryder brad fynych cywyd
 Anghadernyd bryd wrth a bredych
 Bradychwr yw'r byd ai gyd gywrych
 Ar Satan truan hyd tra ettych
 A wyl enawd chwannawg a chwennych
 ynhawdd
 Mawr gawdd diadrawdd daw iw edrych
 Rhac tri gelyn dyn Duw am noddych
 Rhugl gyd eu cyngyd a'i cewwrych
 Rhac eu llau cad-ddu i'm cedwrych Arglwydd
 Rhag ebrwydd cyfrwydd am cyfrennych
 Ffalster byd ai wyd a weherddych
 Ffoaf os gallaf ei asgellwrych
 Ffoawdyr yw ei ryw rewindrych fyned
 Un fyged gerdded a gardd fressych
 Ceisiaid gythreuliaid a gythruddych
 Cas wybraid erwydraid rhwystraid
 rhwystrych
 Cawsaut gennyd farn nid adfernych fyth
 Na thrange eu hoermyth nac eu hirwrych
 Caer fras eu dorau fal daear sych
 Corph ai bum synwyr llwyr y llywrych
 Caeadau paran perych yn eu bronn
 Gwirion borthorion a berthynych
 Tithau yr enaid paid nam pedych
 Tro o ffyrdd didro yd tra geffych
 Tyn droed dy feddwl tra feddych dy bwyll
 O blith maglau twyll tywyll eu rych
 Dyfodiad gwastad gwir ystyrych
 Dy fonedd ar wedd y harweddych
 Dybyed aeddfed faddeuych¹ yn gall
 Dy anian ddeall a ddyellyph
 Gloyw degach no'r aur yngwaith² eurych
 Ath luniawdd creawdd hawdd y crettych
 Ei eilun ei hun honnych ei arddelw
 Ac oi deg wirddelw yr arddelwrych
 Arfollaist ynof cof y cedwrych
 Anffawd a phechawd cyn ni phechych
 Achaws reidwrych un oedydd fowych
 Angheu Dofydd Duw a folych
 Ryssyniaist wedi cais nas gwedych
 Ar enawd wall ddefawd a well ddofych
 Nid unwaith na dwy dolurych bob awr
 Namyn yu rhyfawr a ryfynnych
 A wneych o ddrwg a ddiwygych³
 Gwedi cant cymmod cynyddych unwaith
 Herwydd cariad maith hyd na methlych.

¹Neu, maddeuych, fettrych.²Ith wnaeth.—Ll. C.³Neu, o ddiwg na ddiogych.

Disgwyliaw yr awr elych o'r euawd
 Na fydd anharawd pan amherych
 Gwaed Iessu a fu gwaed eu cwynych
 Gwirdda ystoria pan ystyrych
 Griddfana ocha fal uch yn beichiaw
 Pan fo yn ewynaw gwaed ei gydych
 Iessu deg Iessu im dangosych
 Dy wyneb ni heb a ohebych
 Na rhudd dy ddeurudd diddorych oth was
 Gwaer' neb a gas a gassych
 Tro fi fy rhwyf celi am calonnych
 Attad y troaf attaf troych
 Nad fi iwrthyd i wrthrych maswedd
 Gwagedd breuoledd a ddiweddych
 Amherawdr creawdr cryf i'm gwnelych
 Ym flydd yn crefydd i'm crytheych
 Daly fy llaw ith law a lywych yn iawn
 Ar hyd ffyrdd uniawn im harweddych
 Ath folaf Duw naf nefoedd lewych
 Pwy nith fawl or sawl a ry seilych
 Ith foliant soniant son clych a llyfrau
 Cerddau telynau eras dannau crych
 Nef daear uffern pan y bernych
 Dod nod im hwyneb am hadneppych
 Parth clet i minnau ni mynnych fy mod
 Parth yr oen gorfod im gossodych
 Pan ddel y trillu trallawd berych
 I leaws yn draws a drais boenych
 Ith lu di difri difrych gwynolen
 Ar y llaw ddehau i'm lleheych Amen.

I GRIST.

Y BRAWD FADAWG AP GWALLTER AI CANT
 FL. A. D. 1250. O L. E. D.

Mab an rhodded
 Mab mad aned dan ei freiniau
 Mab gogoned
 Mab i'n gwared mab goreu
 Mab fam forwyn
 Grefydd aeddfwyn aeddfed eiriau
 Heb gnawdol Dad
 Hwn yw'r mab rhad rhoddiad rhadau
 Doeth ystyriwn
 A rhyfeddwn rhyfeddodau
 Dim rhyfeddach
 Ni bydd bellach ni bwyll enau
 Duw i'n dyfu
 Dyn yn creu creaduriau
 Yn Dduw yn ddyn
 Ar Duw yn ddyn yn un ddoniau
 Cawr mawr bychan
 Cryf cadarn gwan gwynion ruddiau
 Cyfoethawg tlawd
 An tad an brawd awdur brodiau
 Iesu yw hwn
 A erbyniwn yn ben rhiau

Uchel issel
 Emmanuel mel meddyliaw
 Uch ac assen
 Arglwydd pressen preseb pian
 A soppen wair
 Yn lle cadair yn¹ llwyecadau
 Pali ni myn
 Nid urael gwyn ei gynhiniau
 Yn lle syndal
 Ynghylch ei wal gwelid carpiaw
 Eissoes mai ef
 Dangos o nef a wnaeth gwyrthieu
 Oedd fab Duw ren
 Or hwn y Cen llen a llyfrau
 A dewinion
 Synhwy'r ddoethion ddethol gampau
 A darogan
 Prophwydi glân glaer barablau
 Ei leferydd
 Wrth fugefydd gwylwyr ffaldau
 Engyl yd fydd
 A nos fal dydd dyfu'n oleu
 Yna y traethwyd
 Ac y coeliwyd coelfain chwedlau
 Geni Dofydd
 Yngaer Ddafydd yn ddiammau
 Sou angylion
 A glyw dynion a diolchau
 Llawenydd mawr
 A llawer gawr o ganeuau
 I Dduw gloria
 Pax in terra i'n terfynau
 Heddwch i'r byd
 Iechyd i gyd gwedi angen
 Gwilynt er cynt²
 O gof hir lynt herwydd tadau
 Gwilwyr, cywraim
 Gwyr y dwyrain ar Dal bryniau
 Pawb ol yn ol
 Gwnaent trwy reol rann wylfaau
 O nos i nos
 Fal chwant aros cyfarossau
 Gwelsan seren
 O liw amgen ac amgylcheu
 Ac amgen nôd
 Nôr ser uchod uch en pennau
 Geni yna
 Y brenhin da arwydd dihai
 Un gyssefin
 Gan dri brenhin fawr eu breimiau
 Yna y credant
 Yna y cyrchant cyrch goddehau
 Ac eu manag
 Seren oi rhag yn rhoi goleu
 Caerusalem
 A chaer Vethlem nid yr methlau
 Daethant yn chwydd
 Ar feirch ebrwydd wiw ebrannau

¹Neu, i'm. ²Myc gynt.—Ll. C.

Disgyn yn ffyng
 Seren ai dysg wir¹ ei dysgau
 Ir ty iddant
 Heb ddor heb gant gwynnawg ddrysau
 Y mab ydoedd
 A anydoedd dan ei nodau
 Ai fam ar llawr
 Ai bron werthfawr wrth ei enau
 Dyn a welant
 Duw y credant da eu credau
 Ef addolant
 Ni ohiriant ar heirdd liniau
 Swllt agorant
 Aur anrhegant a rhagorau
 Myr ac ystor
 Ardduniant cor certh rinweddau
 Trwy ffordd arall
 Troant yn gall heb golledau
 Rhyddun ai gwlad
 Rhag twyll a brad y brenhin gau
 Rhwystrowyd Erod
 Greulod arfod ar ei arfa

Lladdwyd meibion
 Gwirion gweinion gwae eu mamau
 A nid gwae nhwy
 Gwyn eu byd hwy bod yn seiniau
 A merthyri
 Achaws ei rhi yn eu rhwymau
 Cyn bod etwa
 Ewyllys da dial eisiau
 Na gwneuthur da
 Na thraethu da ar dafodau
 Hynny a wnaeth
 Ganedigaeth deg fy nerthau
 Un mab Duw gwir
 Od edrychir ar y dechrau
 Nos nadolig
 Nos annhebig i ddrygnosau
 Nos lawenydd
 I In bedydd byddwn minnau
 Bendigaidd fyg
 Yw'r nadolig deilwng wleddau
 Pan aned mab
 Arglwydd pob pab pob peth pian
 O arglwyddes
 A wna ynn lles an lludd penau
 Ac an gwna lle
 Yn nhecca bre yngobrwiau Amen.

YR ENGLYNION HYN

A GANT Y BRAWD FADAWG AP GWALLTER.
 O L. E. D.

MIHANGEL uchel och rhag gelyu mawr
 Mae y sarph i'm dilyn

¹Neu, wiv.

Dyd ym nerth canys perthyn
 Balch dywysawg doniawg dŷn
 Dyn can wyf oth blwyf ni oblygant
 Fihangel fy mabsant
 A thi yn drech no chwechant
 O gethern blin Uffern blant
 Plant Mihangel sant y sarph
 Yw drygwedd lliwen Cen Cyrph
 Hagr a llawn yw llun ei gorph
 A hwy a mwy no mân seirph
 Y sarph pan¹ setlrych seithuchig ei gaen
 Gain angel urddedig
 Gwan drwy ei safn ai sefnig
 Dynawd uthr bigawd ath big
 Ath big fawr yn awr yn y rhyfel taer
 Torr danhedd rhwyf Babel
 Ni bu awr rhag twyll cawr cel
 Fwy ei hangen Fihangel

LLYMA ODLAU Y MISOEDD

A GANT GWILYM DDU O ARFON I SYR GRUFF-
 UDD LLWYD O DREF-GARNEDD A DINORWEG
 YN ARFON. O. L. COCH HENGEST.

Neud cynnechrau Mai mau anrhydedd
 Neud aeth ysgwaeth a maeth a medd
 Neud cynhebyg ddig ddygn adrossedd drist
 Er pan ddelid Crist weddw athrist wedd
 Neud cur a lafur im wylofedd
 Neud cerydd Dofydd nad rhydd rhuddgledd
 Neud cof sy ynnof ys anwedd ei saint
 Neud cywala haint hynt diryfedd
 Neud caeth im dilyd lliw llaweredd
 Neud caith Beirdd cyfaith am eu cyfedd
 Neud caethiwed ced nad rhydd cydwedd
 Nudd
 Cadrwalch Ruffudd brudd breiddin tach-
 wedd
 Neud cwyn Beirdd trylwyn meddw ancwyn
 medd
 Neud cawdd im anawdd menestr canwledd
 Neud carchar anwar enwiredd Eingl-dud
 Aerddraig Llan Rhystud fynud fonedd
 Neud nim dyhudd budd bum arygledd
 Neud nam dilyd lliw lliaws blynedd [glyw
 Neud nam dawr Duw mawr maranedd nef
 Neud nad rhydd fy llyw llew trefgarnedd
 Neud trwm oi eisiau dau digyfedd
 Neu'r wyr Beirdd canwlad nad rhad rheu-
 fedd
 Neud ef arwydd gwir neud oferedd gwyr
 Wrth weled fy cryr yn ei fawredd
 Neud truan im gwân gwayw lledfrydedd
 Neud trywydded galed im amgeledd
 Neud trymfryd Gwynedd gwander dyedd
 braw
 Neud hwy eu treisiaw am en trossodd

¹Ban.—Ll. P. P.

Neud trahir gohir gloyw babir gledd
 Oed trablwg echwng Echel ddewredd
 Neud trai cwbl or Mai mawredd allwynin
 Neud Mis Mehefin weddw orllin wedd
 Neud Mis Mehefin mau hefyd gystudd
 Neud nam rhydd Gruffudd wayw rhudd
 yn rhyd
 Neum rhywan im gwân gwayw cryd engir-
 iawl
 Neud am Ddraig urddawl didawl im dyd
 Neum erwyr om gwyr im gweryd Crist
 Ner
 Neud arfer ofer Beirdd nifer byd
 Neud arwydd nam llwydd lledfryd im calon
 Neud eres nad tonn honn ar ei hyd
 Mau ynnof mawgof am ergyd gofal
 Am attal ariel Urien yngryd
 Mal cofain cywraïn Cywryd fardd Dunawd
 Neu im Dreig priawd gwawd ni bo gwyd
 Mau gwawdgan Afan ufuddfryd ffrwyth-
 law
 O gof Gadwallawn brenhinddawn bryd
 Ni wn waith gwaywdwn gwawd ddihewyd
 clod
 A thi heb ddyfod pa dda bod byd
 Neud wyr pawb yn llwyr llyrfryd gynnal
 Nad hylithr aur mâl mal oddiwrthyd
 Nid oes nerth madferth yn myd oth eisïau
 Gwleddau na byrddau na Beirdd ynghlyd
 Nid oes lys ysbys esbyd neud dibereh
 Nad oes meireh na seireh na serch hyfryd
 Nad oes wedd na moes maww ynyd yw'n
 gwlad
 Nad oes mad eithr gwad a gwyd
 Neud gwagedd trossedd traws gadernyd
 Môn
 Neud gweigion Arfon is Reon ryd
 Neud gwam Wynedd fann fenn ydd ergyd
 cur
 Neud gwael am fodyr eglur oglyd
 Neud blwyddyn i ddyd ddiodyd a gar
 Neud blaengar carchar grym aerbar gryd

GWILYM DDU O ARFON

I SYR GRUFFUDD LLWYD PAN OEDD YNGHARCHAR
 YNGHASTELL RHUDDLAN. O L. E. D.

RHEN trindawd a rawd eirf ynghystudd
 Rywnaethost am bost neddeirgost Nudd
 Rhiau rhad barau beri gorchudd llew
 Caer galchdew glew glyw ddadanudd
 Rhy flin yw attal llwydd arial lludd
 Rhy flwng yw echwng echel ddeurudd
 Rhy flaengar aerddar urddawl roddfudd
 hael
 Rheflac wael rwysg Mael er cael cyhudd

Rhyfedd yw yn fyw feirdd n'n dyludd
 Ei fod reiniad clod cledren flaen rhudd
 Rhi Dinorweg deg dygn ryfudd Gwynedd
 Gan Saeson gogledd mawredd Morudd
 Lle ym am walch grym gryd oleurudd
 Lledfrydedd mynych greddf hirnych grudd
 Llwrw gohir llawhir llawer cudd gan Eingl
 Ar llwrw caer Degaingl dygn o gystudd
 Lluoedd a wyddiad llaw roddiad rudd
 Llwybr drud aer ddyld aur ddioludd
 Lle delid llid prid prifudd eidduned
 Y rydelid ced eyd a Gruffudd
 Llwyr ynn feirdd anheirdd anhoiwy drab-
 hudd
 Lliaws eisiwed am nodedd Nudd
 Llwyddid ei rydid o rad ufudd
 Llawayydd nawcant prif foliant prudd
 Llithiwyd o'i wenllaw bodd wallaw budd
 Llafu Flanddwyn fal brwyn brain argoludd
 Llwybrged llawfrodedd llofrudd gelyniou
 Llew di ymyrson o fon forudd
 Neud digerydd Duw nend digarad cyrd
 Nend llai gwyrdd i fyrdd o feirdd yn rbad
 Neud lliaws frwyn ewyn canwlad ynghys-
 tudd
 O'th attal Ryffudd waywrudd roddiad
 Neud llid fy llethrid lathrad o'th adaf
 Llatlrwyrd am danaf oddi am danaf
 Neud lledfryd fymryd fy mrad o ddyfu
 Pau ddarfuri ri lly roi llaw arnad
 Neum laddawdd trymgawdd llew tromgad
 py wnaf
 Pam na ddoi di attaf neu fi attad
 Neum llwydd tristydd prid prif wrthrychiad
 wyf
 A thrigwy fy rhwyf mewn rhwyl gaeal
 Neum llwyrgur llafur lliad fyngorhoen
 Neum lludd dyguboen boen hun ar lygad
 Nam llestair fab Mair mawr arnad fy mar
 Ellwng yn fy aerddar cadarnbar cad
 Mowrglwyf a orwyf eryr gyrciad glew
 Mor oedd ryw ym llew llywiawdr dengwlad
 Am eurglod hynod hyn a ddiwad Eingl
 Ym mowrglawr Tegaingl Tegyr bwyllad
 Am argledd trossedd treisiad ynghyri
 Am erglyw Dewi gwesti gwastad
 Am arglwydd hylwydd hwyliad yn aesawr
 Ar fraint carcharawr cyrch oer irad
 Pei mau pibl ddiau ddyad Talyesin
 Pan gyrcawdd a ffin¹ par trin trychiad
 Pwyl udd Ruffudd bydd beiddiad yn
 heirn
 Pen teyrn cedryn ced wallofiad
 Pybyr eryr gwyr Gwriad yn yngorsedd
 Pobl orfoledd medd wledd wledychiad
 Post catgum eiddun ef a wyddiad byd
 Parch esbyd pair gryd greidiawl ffysgyad
 Na'th oedid rydid rad ymadroddau

¹ Neu, Elffin.

Na'th edau ddoniau ddiman bwyllad
 Na'th arfail buail bwad gwyn ddofydd
 Na chadwyd ith ddydd cyunydd cennad
 Na'th adwn od gwnn guniad pennadur
 O fewn caear falchfur fy modur mad
 Mad anddifynniawg ceidwad ciwdawd
 Modur gwayw ddr mur Merfyn ddefawd
 Mydr eirian rhiau rhaawd ail Morgant
 Mygr foliant Rolant ffyniant ffawd
 Mirian Ruffudd budd byddin wasgawd
 Morien ddysg rodd ffysg reidd-ffyrf yng-
 nhawd
 Myfyr giried ced Cedrawd calchfynydd
 Mwyfof gyunydd rhydd rhoddion didlawd
 Meddw ym gwnaeth hiraeth herwr ceudawd
 Maddau fy rhian ddaun ddiwarnawd
 Meddwl lledfryd bryd modd brawd edifar
 Meglyd draig llachar llachynt medrawd
 Muner clyw clod ryw llyw llewychawd
 Maig un arynnaig prif ddraig priawd
 Medd wleddau doniau Dynawd ai gyfarch
 Myfyr barch Llywarch llywydd ciwdawd
 Mi a wyr fy rhi rhwyf o ddifrawd
 Maith fôd mis hebod ehebawg ffawd
 Mygr naf ddiffwysaf dy ffossawd yn aer
 Menestr gledd-glaer taer tarw gaeafrawd
 Mor wael attal hael hwyl Anarawd
 Mor wann byd trymfryd wedi tromfrawd
 Mor wae ym y mae medrawd gyflafan
 Ynghastell Rhuddlan rhieddlwy walstawd
 Archaf i Grist naf araf arawd
 Er ei galon donn o'i fron friwgnawd
 Allwedd nef senedd son undawd Trefi
 Ellwng ym fy rhi Dduw tri trindawd
 Rhen trindawd arawd &c.

MARWNAD TRAHAIARN BRYD- YDD AP GRONWY.

GWILYM DDU AI CANT. O L. E. D.

FFRWYTHLAWN a chyfiawn a chyfoeth y
 gerdd
 Gwrdd Drahaian eirgoeth
 Ffawd gwyr oed nawd gwared noeth
 Ffraeth dafawd detholwawd doeth
 Doeth ynn gwyn o'i ddwyn o'i ddawn
 gynydd
 Detholrydd brydydd brawd ffydd ffydd-
 lawn
 Doethfab rwy Goronwy gair uniawn syberw
 Doeth dichwerw ei ferw hyd wlad Feiriawn
 Dyhir na welir waladr nawn cerddau
 Dihau iw anghau dagrau digrawn
 Da fu ffawd y wawd i Wiawn ddewin
 Da Fyrddin a'i lin o lwyth Meirchiawn
 Da Lefoed erioed da radlawd arddelw

Da arddelw cyunelw Cynddelw ceinddawn
 Da Elidir gwir gwarant iawn ganon
 Gwr o ddoethion Môn mynweseigiawn
 Da Lywarch cyfarch cyfenw iawn urddas
 Da Ddafydd Benfras digas digawn
 Da o Ddyfed ced Cadwgawn Ruffudd
 Da or iaith ddigudd araith Wgawn
 Da oedd rhwng caeroedd Ceredigiawn rym
 Phylip a Gwilym aethlym wythlawd
 Da gyfnun un Einiawn ap Gwalchmai
 A ganai ffynnai fal berw ffynnawn
 Da Gneppyn warthryn o Werthryniawn
 dud
 Oedd gerdd esgud lud Ladin gyfiawn
 Llygad gŵr oedd dŵr Edeyrniawn artal
 Odid ei gystal ynial uniawn
 O dudwed fawr lled hyd fôr llawn yngwy
 Hyd Gawrwy fudd rhwy ar fedd Rhuawn
 Trahaiarn o'm barn em beirniawn cerddraid
 Oedd blaid pencerddiaid ceiniaid cammawn
 Trindawd tros folawd fal y gwnawn i' th
 fraint
 Trwy erioed Saint ceraint carawn
 Tro raid iw enaid i uniawn gymwys
 Trefred Baradwys ffraethlwys ffrwythlawd
 Ffrwythlawd a chyfiawn &c.

GWILYM DDU ARVON AI CANT.

LLEWELYN BRYDYD HODNANT AE KANT Y IEUAN AP GR. VOEL.

O L. P. P.

KYUEILLT grym yssym nys amheuir
 Kyueillt beirdyon yw uy llyw llauyhir
 Kyueillt hynot glot a gludir vwyvwy
 Kyueillt arlwy rwy ny ry geblir

Kynheilyat diurat gwaredat gwir
 Kyhoed dewr llyssod nyd arllwysir
 Kerd—awt ud hyffawt yd hoffir iean
 Kyhauel anyan Drystan dreistir

Kyn ūab gruffud ud a odeuir
 Kynynd yawn oy dawn ny diuenwir
 Kyuoethawe toruawe nyw teruir y gled
 Kyuet edryssed ef ny dreissir

Karaf ny wadaf vd ny wedir
 Koron glan aeron glyn a eurir
 Kynnetyf gwen lawen lwybyrdir nae oed
 Kanoed oludoed wyr elidir

Kadarn uyt peunyt pan gyuerchir
 Kedawl arwyrein a gein genir

Kyfyawn gwalch karawn keryr y gyngyd
Kyvyd oe blegyd dedyf ny blygir

Keinyon um rotes lles nym llyssir
Kyuedaeth uorach uur dienwir
Kar dawnius parchus perehir orwron
Kanon atebyon ef nyw tybyir

Kyueillt wyf ym rwyf nyd arwydir
Kyueillt yu uy rwyf rac herwnwyf hir
Kyueillon dragon dreic tir a ffedyt
Kyueillach diwyd kywyd kywir

I IEUAN AP GR. VOEL.

O L. D. D.

KYUEILLT grym yssym assawd y alon
Ay aclaw ny chronnawd
Kedawl wirawt wawt wahawd
Kadyr fyse rwyd hydysc rod hawd

Kyueillt grym yssym ysyd ker aeron
Kor beirdyon rodyon ryd
Kyrd uolyant eadyr ffynnyant ffyd
Kar ket gynnar kat gynyd

Kyueillt grym yssym seil glyw glut gyfranc
Kadyr yeuanc ieuau yw
Grymus uab lafyn arab lyw
Gruffud griff gwaywrud gwiwryw

Kyueillt grym yssym ny ssomir ri ffyrd
Yn ryw fford pan brouir
Kad gyfles yw llyw llafyn hir
Ked gyfwyd gwaranrwyd gwir

Kyueillt grym yssym nyd som gaffael walch
O weilch hydyr gofael
Koryf melwynyawn dawn diwael
Kyfirwyd mawl hylwyd moel hael

HILLYN AE CANT

I IEUAN LLWYT AP IEUAN AP GRUFFUT VOEL.
O L. D. D.

KLOT vuan ieuau ieuang dirion hael
Walch ehelaeth rodyon
Kludeis o uat vawrwlat von
Klot ys yrot is Aeron

Percis glot yrot eur gofyon ieuau
Vriw darian vro dirion

Parableu a donyeu don
Peir tes eureir is aeron

Hytlit hael greir meir mur beirdyon dinac
Donyawe ieuau dirion
Hydyr geirdoeth synhwyrdoeth son
Hyder gloyw ner glyn aeron

Haclaf ac enraf dan y goron yw
Ieuau llwyt am rodyon
Ys wyr y ruffud rad ron
Ys irioel icith is aeron

Lle bo y hoywuro hyuryt y winwlet
O wenwlad y gwyndyt
Llwyttce ieuau brifdec bryt
Llawered llu a weryt

Llys hyspys y gwys nit gwyt ker aeron
Karwreid gymlegyt
Lloegyrrwys dachwed aruedyt
Llauyn awchlym ygrym ygryt

Llwyr attaw y daw diwyt y genyf
Gynedyf nud or mebyt
Llawen eir llew vn wryt
Llyw kynnyd vyw kan hawd vyt

AWDL

I IEUAN LLWYT AP IEUAN AP GR VOEL.
O L. D. D.

MAE yn gyueillt grym grymus val kei
Molyant ymadrawd hawd y haedei
Milwr hu ysgwr ysgwyt dryllyei ygnif
Mawl ddyrrif kynniif kynnyd gwalchmei

Milwreid aerueid aryf a bylei
Mal arall deall diofyn y gwnei
Meidrawl llew didawl lle dodei y vryt
Mireinbryt ygryt ygrym hwylei

Medwl dewr frwythlawn oe dawn yd ei
Mywn kyfrang ieuang ieuau diuei
Mab ieuau daryan a dorrei yntrin
Mab gruffud heilwin uydin uydei

Gwawr llauyn escut klut klot a uynuei
Gwalch or adwynryw llew llyw lle bei
Gwarant kyndwrwf twrwf taruei estronyon
Gwiw ron llit alon yn lle delei

Ger bydin brenin y gobrynei
Gorhoffer a ffarch ar llyuynuarch llei
Gwr didrangwyd llwyd lladei eingyl gawat
Goreu ergyrehgat veidyat vydei

Gorwyd a hylwyd hwyl uarehogei
 Gorhoffyon neidieu vch klodieu klei
 Gwaewr onneu rethren gwae ruthrei rac
 ouyn
 Gwir eofyn golofyn gwyr a giliei

Llywiawdŷr vrdaseid deyrneid dei
 Llym ron isaeron ys aer gyrchei
 Llawen uyd a ryd a rodei daoed
 Lluoed ar bunnoed a erbynnei

Lloegyr vryneich ae vreich a vrein borthiei
 Llaw gadarn dichwith dros nith dros nei
 Lliwgoch gadyr baladyr llew ny bylei yghat
 Lleidiat gwir giliat gwyr y galei

Llwyf ym gwnaeth aruaeth aruer hep uei
 Llewenyd beunyd ban ym gwelei
 Llew tadawl nefawl naf pob rei or byt
 Llwydo iechyt hyt hoedel didrei

Costes kun bardles beirdlith
 Ieuan ran rwyd dy diueith
 Naduein a gwyngaleh valch uath
 Neb ny cyst y ryw byst byth

AWDYL

A GANT IORWTH VYCHAN AP IORWTH AP
 ROTPERT. O L. D. D.

MEDWL a dodeis medwid vy kofein
 Am twf mirein mein kein kyfyrdelid
 Medyant pob nwyfiant naw gofid am treul
 Nym llut lliw gwenheul gwan edewid
 Medweis prydereis pryd tonn eruid
 Maden dyn goreu nym goruygid
 Mwyuw ym tramwy tramawr eclid
 A meinoeth ym doeth o detholiad nep
 Lliw ar ny wynep ny llwyr edid
 Mynawe dawedawe dec kyfnewid
 Meingan wedeidwan huan hownid
 Mynygyllwen ym llen ym lle rhennid gwyrd
 Mynyehsathyr miluyrd milueird ganlid
 Morwyn a weleis mor drybelid
 Mireingall o ball a bell glywid
 Mawredus veinus ven yd vernid kreir
 Mor wen y hesgeir veh y hesgid
 Yn arllwyd arwyd ar a boenid
 Yn eurlleu yn wenn yn wann obrid
 Yn orlliw eiry riw rettid ym pwyllad
 Yn orllat kariad men y kerid
 Yn arllauar war wawr diodid
 Yn orllawen wen aweinydid
 Yn orllut hoen grut gredydf dodid rac poen
 Yn orllifyant hoen hwn ny geisid

Yn arllawt hircawt a hwyr geblid
 Yn arllaw anaw yn e rennid
 Yn erlyt kynnyf kynnyenid rein
 Yn arllwybyr arwein mein mererid
 Pan vu gymry lu o gymrwnlid
 Yn kymryd kydkof am eu gofid
 Am brydu kanu kerd a trethid
 Y pryduawr gwenuawr llawr llewechid
 Am bryd ewyn gwyn ym gweindid am
 gwyl
 Am brydest weiruyf yd bryderid

IORWTH VYCH. AE CANT.

O L. D. D.

NEUT wyf digeryd neut wyf digeryd
 O garu nwyf llu neut lliaws dyd
 Hawl hyuawl ganmawl ganmwy beunyd
 Hawd vu y charv oe chaer newyd
 Hwyl orne heul ure ar vrohyd glasuor
 Pan vyd gloyw goror gorwypm lethryd
 Llifawd vvg keudawd uyghyd hoet dyd
 Llofrud uy neurud yn awr eehwyd
 Lleuver ebyr myr morveyd dylan
 Pan llewych huan ar vann vnyd
 Llywy vun wy hvn aeth oe hedryd
 Llywyawc law eurawe liw eiry bronnyd
 Lleueris wrthyf lleueryd didaer
 Llawenglaer uy chwaer chwedyl am
 deubyd

A addawssei hoet a hut beunyd
 Om hoen drwy hirboen hirbell gynnyd
 A ddygei kyn mei merweryd gyfliw
 Gne gwynn gyllestyr riw rin dieduyd
 A chyn meheuin hywyn glotryd
 Hi dygawd yn hawd hediw oe fyd
 Hoew wannvein rein na wenyd hawd wen
 Yny wnel orffen vynihenyd
 Kalan gorffennaf gorffwyll am byd
 Gorffwyf gwedydnywyl rwyf gan ryhyd
 Gorffenneis kereis ker elvyd ffydyon
 Ar gefyn rutheon ruthreis y drefyd
 Gorffynnyant llivyant llu gwyndodyd
 Gorfarant y phrifwawd gan y phrydyd
 Gorfferygyl ym cof nam kein vygyd hon
 Gorffurvyd gwenndonn gwyndir meehyd
 Gorffurveid wedeid lonyeid lonyd
 Gorffurvawr glotuwawr wawr wir hafdyd
 Gorffeygawd trymgawd tragwyd ym dwyn
 Nym gorffereh morwyn mor wyf vuyd
 Gorffamlw kywiw kyheueyld
 Gofflye rawt wenyc ryt derwennyd
 Gorffemyeh llewych lleu avallwyd kann
 Gorffowys am gran ae bann nym byd
 Gorffwyllaf molaf mal awenyd
 Gorffwyllawe enwawe deifnyawe defnyd
 Gorffell ym kymhell kamre iolyd kein

Gorflyse dadwyrein gwawr ddwyrein dyd
 Gwynnlliw arien briw brie huenyd
 Gwynnlluch eiry veluch aches dolyd
 Gwynnllat wat vagyat vegidyd pobloed
 Gwenn gannwyll llysoed a lluosydd
 Gwanlledyf dedyf didawl y hieythyd
 Gwanolloer vawrth adober adwyr wescryd
 Gwanllun wawr anhun veiryonnyd y daeth
 Gwenlliant am gwnaeth rygaeth o ryd
 Escor y hepeor nyd mi dorvyd
 Yscatael valch-hael vylehawe keiryd
 Escut am olut am dilyewyd rwyd
 Ysewn am eylwyd molyant derllyd
 Yskennyf y mae mawr hiracthyd
 Ysgwn na aned ych cysteddyd
 Yskenyey ys kmuoet ar yskwydyd kyrd
 Ys gelwir yn wyrd rif miluyrd ryd
 Ys mwy gan y beird heird bob hirldyd
 Na fan gant myrddin mawrddysc gwenddyd
 Meith arwyrein kein kynedwyd forwyn
 Mein wyf yn gorllwyn gorllewentyd
 Ys mawr uy angof na bum ouyd
 Ys mi ysy yn merwi mor angheluyd
 Ys blwyddyn am ne ysblennyd gawat
 Kyt bwyf digarat wyf digeryd
 Neut wyf digeryd &c.

LL. DDU AP Y PASTARD

AE CANT Y LYWELYN AP GWILIM AP HOWEL.
 O L. D. D.

Gwae vi arglwyd rwyd rwyf goleuat
 Gwelet mawr giwet val mor gawat
 Gwirodau gwledeu a gwlat ar hwntan
 Kwhwuan truan yw eu troat
 Gwyr hediw yn wiw yn weilech fyseyat
 Gwawt gny a vory yn varw heb wat
 Gweuwyn rent present bryssyat yw aruaeth
 Waethwaeth hudolyaeth oe hadeilyat
 Gwar amkar am ken uy ren reinyat
 Gwir hir mordehir eu marw deat
 Gordyfnais mygeis magyat llwyth katnor
 Goror y glasuor a gar gleissyat
 Gwedy llywelyn hyn hy neirthyat
 Gwedy Gwilym lym lys kynheilyat
 Gwedy chwedyl kenedyl kunyat diogel
 Gwedy pensel hywel digel dygyat
 Gwae a gar na gwar na gwyll ffyrstyat
 Gwawr tref dieithyr nef tagnef yn tat
 Gwatwar cwbyl gynnar cabyl gennat dy-
 bryt
 Gwyt yw carv yr byt hyt ehedyat
 Gweleis wennllys valch gweleis winnllat
 Goror trefynor geir gor garyat
 Gweleis wled a med a mat wrhydri
 Gweilch ac eurllestri gwesti gwastat
 Gwelei ae gwelas kedawblas kat

Gwelwon arwydon rydon rodyat
 Gruffud cledyf rud ruhat kyflauan
 Vychan daryandan ae diryondat
 Gwedy eu gwelet gwawt a gwiw wlat
 Gwedy eu colli rieni rat
 Gwae ui aros dros dref nat kydecket
 Gwelet laes kiwet a llys kayat
 Gwedy hyn duw gwynn gwenwyn borthyat
 Gwedy byt breuawl ae hudawl hat
 Gwedy ruthyr goruthyr girat pob kerdawr
 Gwedy nat oes awr heb vawr varwnat
 Goreu yn geissyaw heb vraw heb vrat
 Gwr a gynceil seil seithrad prelad
 Goruoled gwinwled gwenwlat tragwyd
 Lle byd hael llywyd heul a lleuat

ENGLYNNYON

A GANT LLYWARCH LLAETY Y LLN. AP MADAWC
 AP MAREDUD. O L. D. D.

GOYNNWYS nebun ny bu racn gan rei
 Kyn rudaw haearngaen
 Pa was a wisg e lasgaen
 Pa walch yw y balch or blaen
 Lleissyaww werennic o ranned dyall
 Nyd arall ae harwed
 Llyw glyw glew anhangnyued
 Llywelyn gelyn gwyned
 Pieu yr ysgwt egutwal¹ kynwan
 Ar kanwaew am y thal
 Pwy'r glew llew lliit aer ddywal
 Ae deily kyfrwg dwy brennyal
 Ysgwyt lywelyn lyw kadeithi bro
 Eu honno yw honni
 Ysgwyt ac ysgwyd yndi
 Ysgwyt ac ysgryt recdi
 Pieu y cledyf cleu a drauodir
 Klywf hir diamheu
 Klotuawr klywitor nat geu
 Kauas llad ar llaw deheu
 Yssef ae treuyt treuat amdiffyn
 Am diffwys gymyuat
 Gweilch argae yn dyd aergat
 Gwalch mechein gorwyrein gwlat
 Pieu y rodawc rud naran aerule
 Ae haervleid gyr y ban
 Pwy briw veh browysuarch can
 Pwy y henw hynot gymrann
 Yssef y gelwir llawhir llywelyn
 Llyw teruyn teruysc dir
¹Huyrach mai - Ysgwyd esgudwal.

Llawr gawr goruchel y wir
Lloegyr ddiua ddiueuyl gywir

Pieu yr arueu aruot heb gilyaw
Ny gilyant hyt agheu
Pwy wr pennaethid geneu
Rac pawb pieu y declireu

Yssek yw hwnnw honneit nud or glyw
Ef yw glew a llofrud
Mygyr gawr uar trablaur trablud
Mab madawc vab maredud

Pieu y katuarch catulaen ae gorueid
Ar goruot dibauarch
Ar gwr ar gwyr am y barch
Ar gwaew ar gwan anghyuarch

Yssek yw hwnnw honneit ganllaw draws
Dra sauo duw ganthaw
Gwyr ornod gwrd glot gludaw
Gwr rac gwerin dyssilyaw

Yssek ae herly arlwy garthan dyn
Llywelyn gwawtwyn gwan
Gwyr eryr aer darogan
Gwr yn gware llawessan

Dygychwyn gennat ar vreint keinyat kall
Ath dyall ath dyat
Kyrch uarch yr llywareh llew cat
Ar llywelyn llaw rodyat

Dos a duw gennyt yn hyuryt yn hawd
Ar gatulawd gatulaen gryt
Poet hwyl y holi diwyt
Poet ef enw dy rod bod byt

O dyuydyd nyth o ueith dremyn hwyr
Ar fwyr lwyry loegyr gymyn
Annerch ——— ac yr dyn
Y gan lywarch lywelyn

Tremytyat mynyd manot tew-nyth lud
Nyth losgo eiry na rew
Annerch was hirlas hirlew
Annwyl dyn llywelyn llew

Llwydit mat a rat¹———

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

CADARN uyd ysgwyd esgudvrys brwydyrd-
Gwalch ymhwrdd gweilch emys [wrdd

¹ Y diwedd ar goll.

Carw mawrdrafnu rudlafyn rwydlys
Cadyr helmuriw keimrodwiw Rys

Clo dodwyd beirdlwyd bwrddlys y wrduryg
Diruawr brydein ynys
Cart waywgrwydyr trawsfwydyr treisfrys
Cud taryan rud tirion Rys

Gwneuthost aerurys rys ros gyurein
Gwawdlwyd a gwaedlafyn ym prydein
Oth ysgwyd rod glod gloywgein
Ath ureich leith bryneich lith brein

Cadarn rys cad urys ced uyd wrwydyr
dreis drafnu
Gwayw eurillaun gwyrillyd
Carw rodlym cadyr wayw gym gryd
Coryf llew gwendoryf llyw gwyndd

AWDYL.

NIS GWYDDIS PWY AI CANT. O L. D. D.

TRA vuam yn seith triseith nyn beitei
Nyn kilyei kyn an lleith
Nyd oes yssywaeth or seith
Namyn tri trin dioleith

Seithwyr y buam dinam digythrut
Digythrut eu kyflam
Seithwyr ffyryf ffo diadlam
Seith gynt ny gymmerynt gam

Can etiw hywel hwyl diotef kad
Kyd vuam gyd ac ef
Handym oll goll gyuadef
Handid tegach teulu nef

Meibyon kediuor kyd ehlaeth blant
Yn y pant vch pentraeth
Buant brwysgyon breisc aruaeth
Buant briw ger eu brawd uaeth

Yny berwid brad brython ag cristyawn
O cristin ae meibyon
Ny bo dyn y myw y mon
Or brychualeycid brychuoleyon

Yr a del o da o dala tir present
Presswyluod aghywir
A gwaew gwaew dauyt enwir
Gwan gwalch ryuel hywel hir

Caradawc vab kediuor
Gwalch bydin gwerin goror
Hebawc teulu ku keimnyyn
Anhawd genhym dy hepcoer

AWDYL.

NIS GWYDDIS PŴY AI CANT. O L. D. D.

Llyw gwrawl breiniawll brenhineitaf
Llywyawdyr gwennidref nef nerth a arehaf
Llwydyant pob carant caraf dy noli
Llewychuawr geli ri rywoccaf

Llwyrr ym kyfyd bryd brys ny gelaf
Llaur veith a weith aweinydaf
Llyryeid uawl trethawl traethaf o naw uan
Llwydran ellylw gan a genydfaf¹

Llawen eidun ym uyd diorssaf
Lleueir ry gwbl eir ny ry gablaf
Lletyf dihol dethol doethaf or gwraged
Llaryed gluduawred a gloduraf

Llawr mawr mebwynyawn dawn di-
warthaf
Llewyehdud meinhir ywr tir teccaf
Llu diurawd hyffawd hoffaf ker meurye
Lliw gwynblye gwenye gwen y hadaf

Lleuer eiry didreul neu heul yn haf
Lliaws ae canmawl or mawl mwyaf
Llin gwinaeth pennaeth pennaf o gymry
Llun hy ac dylly ieith atalaf

Llwrw gwir nyw cenir ual y canaf
Llaur car kerdrod o uod uylaf
Lloer hynot ar glot yr gloewaf deurud
Llaesuerch uaredud a brud brydaf

Lleduryd yw gouyn dyn diweiraf
Llit cant o volyant gwarant gwiraf
Llawer geir — neir a wnaf ker aeron
Llif dragon vanon vonhedicecaf

Llewliv² ardal gwiw gwydyrblas yd af
Lle nym llwyd eilwyd arwyd araf
Lles ymoet eres evraf am tavawt
Llathreit wawt hyd urawt hut nawt
hoet naf

Lliw cer — enwyse riw rin dawl om taf-
awd

Neut diuethl anueidrawl
Llin arglwyd llary hylwyd hawl
Llun diweiruun dy wiruawl

Mawl ran ellylw gan gynyd gwyd hydee
Y gwawd hydyr ny deruyd
Milyoed dreul ne heul hafdyd
Molyant pwyll vedyant pell uyd

Ny byd amdlawd gwawd gwawr hynod
Allwed dawn a gwybod [ellylw

¹Neu, canaf. ²Neu, Llelliv.

Nawd yw rac ran o dannod
Nwyf rien glwyf rwy o glod

Cloduawr dwn kyrehwn kyreh dilud uein-
uareh
Ar fwynuerch varedud
Claer orne dwyre deurud
Clwyf cant uyd uedyant veird nud

Buduawr yawn hydawn hediw hawl dylun
Yw heul dolyd lleblaw
Bod rod rin diurawd wawd wiw
Bun laes wanllun lwyw wynlliw

AWDYL.

NIS GWYDDIS PŴY AI CANT. O L. D. D.

THOMAS vab rotpert rwyf par gwersyllye
Rwyf ryuyc ryuelgar
Ruthur aruthur areithran¹ esgar
Reithon gawr reithawl llawr llachar
Rot kynnygin kynniif diawatwar
Rwyn kedern kadarn y ouar
Rwyse tan a gwynawn ual twryf gwynnyar
drud

Molut klut klot wasgar
Moli ri rybuch yn arpar
Molawdyr maws ynd moes y gytpar
Molyant llew lletawt om bannyar
Milwr coeth traws doeth tros dayar
Mal molawt dunawt gan rif tonnyar
veird

Tyuegyl heird hir dear
Tadawc gwent torment termyd gwar
Tadmaeth myrd mawr dawn y daffar
Tud menwyd myund wrth wangar
Tu brwydyr glyw ef glew anhygar
Tuod wyc yn wysc yn yscar torvoed
Ac eu teiryf mal adar
Adwyn llew yn llat yn anwar
Adwen llyw yn llawch yn hygar
Ac edif gynmif gnawd llychu amar
Edern llit pan llud y arwar
Edyrn trin vedgyrn trydar erchwynyawe

Trawd vachawe veireh amar
Emyrd kyrd kerdoryon llaur
Amwec seif y safwy ual dar
Amwlch gled gloywdrut yg wyar
Amorth cart ynd kerdawr nyw kar
Amyl y rod oe uod y uar ys rydrwn
Ys rydraws kein wanar
Cnuyad cad kedernyd elgar
Kyneil vrydyr ar vreint taillaehar
Kynor trin uyd rwy eduar
Kynwrwf gweir kyniweir kunyar

¹Neu, areithrau.

Kynheilyant anant auar anelyf
 Aer gledyf glew digar
 Glud a drut ar drawt a thrugar
 Glyw y ryw ef rwyf uelyar
 Glew ual rew rudgrys brys brwydyrgar
 Gleif hywan ac nyd gleif hywar

Ae glod gueir ae cir y ar y trihael
 Neb traha nyd achar
 Lleawr gwawr gwedy bo abar
 Lle mae seint yn sant diauar
 Y dechren oed wychuryd casnar
 Y diwet boed y duw trugar

CANUAU CASNODYN.

CLOD I WENLLIANT VERCH
 GYNAN.¹

O L. P. P.

MOLAF ia6n y da6n² gne g6a6n gwawthwee
 Eiliw ewynriw gwynwiw gwaneec
 Eilicis hynot³ glot gloywdec Wenlliant
 Eilia6d y molyant⁴ mil ych6anec
 Eilw⁵ dreidyaw nym da6 tra6 truy gystec
 Elvyd twf glodryd dyd na deudec
 Eil kein galet ret ym reitree okeith
 Olenveith hoew dreith⁶ breint ehedec
 Aryal bugethal⁷ brif dial breec
 Ar hoy6vun lu⁸ hun hoen gynwaneec maen
 Pan wise tonn vr6ysevlaen gaen am garec
 Eirgall diwall gall bwyll ogywec
 Eiryoet yr difoet⁹ hoet gyhydrec
 Eur mal am bu dal dolur attrac vra6
 Yn lla6 6yl anda6 gan eil Indec
 Eiryan verch Gynan kynran canreec
 Eryr tymyr gwyr gewelch disaesnec
 Argl6ydeul6ydr6yf r6yf groec rugylch6yrn
 A ellwng heyrn¹⁰ y teyrn tec
 Meu geiryen goleu g6yl wyndodec
 Mi a wyr moli hil ri ha6l rec
 Meithir y cludir clot anrec tava6t
 Mor ddidlawt ygg6aut¹¹ yggwenh6yssec
 Meua6t¹² mola6t gna6t gne tonn waedgrec
 Manar¹³ wise lassar avar 6osec
 Mil¹⁴ ae ma6l heb da6l diledyf ch6ec l6ys-
 ieith
 Ma6r da6n ganhymdeith oesdeith ostep
 Mein vrein rlein gein Gymraec
 M6yn vor6yn hund6yn hoendygyn gystec
 Mynyeh lle lle6yeh lli6 ehoec ym

Meu y due gwenlym¹ ar rym reddec
 Mynet yr gwelet gwennet gwaneec
 Manon wawr Arvon govyon goveec
 Maengaer glot belldaer glut balldec mygyr-
 van
 Meingan dyn eurwan² y Dinorwec
 CASNODYN AE CANT.

AWDL I IEUAN ABAD
 ABERCONWY.

O L. P. P.

Vy ruyf geyr Kon6y goreu kanyat mydyr
 Vy uu eneit hydyr vy ia6n ynat
 Vygket vynkiriect vynkaryat perffaith
 Vy meith va6r obeith vy Ior abat
 Vy argl6yd modl6yd medlat walla6gyrn
 Vyggo6b rodyon ch6yrn vygwaredyat
 Vy mra6t ffyd gynnyd med keinyat gerda6r
 Vynkynorth6y ma6r vynkein neirthyat
 Vyghartrevr6yd ru6d rodyon diffael
 Vying6ir gymorth hael vygg6a6r geimyat
 Vygholovyn diovyn rae dyat lletpei
 Vynghynn6ys a wnei gau vyghennat
 Gwa6r lla6r Maenan va6r mewn ia6n vyr-
 yat ha6l
 Gwedy heitya6 ma6l g6a6t ehetyat
 Gweilging klot arvot g6a6l eurvat heird-dai
 Gwyllyei vud g6stei gau vod g6astat
 Bedaf y barnaf wyf beirnyat kyvyawn
 Barn ae trossa da6n Bernet drwssyat
 Beuno bwyll didwyll dodyat enryded
 Balehed ber6 vudwled y bervedolat
 Rydd ffyd ffa6t traetha6t nyt truthyat
 gogan
 R6yd ia6nlllythyr gan gauryd dianllat
 Rec dec dal aryal r6yf vryyat ieithrym
 Ry diengis ym rod oe anghat
 Ieuan 6r divan ar dyvyat kanlla6
 Ion a barchei dra6 wyneb eirchayat
¹ Man ymdue gwelwlym.—Ll. D. D.
² Erwan.—Ll. D. D.

¹ Awlyl a gant kasnodyn y Wenlliant m. gynan, yw yr Enwad yn Ll. D. D. *Gwenlliant verch Gynan ap Maredudd ap Rys ap Gruffudd ap yr Arglwydd Rys oed honn; Gwraig syr Gruffudd Llwyd ap Rhys ap Gruffudd ap Edmyfed Vychan.—Yng-harchar yr oedd syr Gruffudd.*
² Aelw iaun yw dawn.—⁹ Yn dioed.—Ll. D. D.
³ Ll. D. D. ¹⁰ Ellwng o heyrn.—Ll. D. D.
⁴ Erot. ¹¹ Mawr didlawt uyg gwawt.—Ll. D. D.
⁵ Dy voliant. ¹² Menhawt.—Ll. D. D.
⁶ Elw. ¹³ Neu, Manaw.
⁷ Hoewdeith.—Ll. D. D. ¹⁴ Myrd.—Ll. D. D.

Euer yu'n hydyr yn hoy6dat crevyd
 Ar d6ys ganneit ffyd eur disgynnyat
 Llaryeidd6yn dilyn lla6n dullyat Moesen
 Llwyddei gyhoed llen lla6 ddigaead
 Lly6 by6 berth ma6merth nyt murnyat
 yg6neir
 Llathyrgeir lles bartheir lla6s borthiat
 Maured enryded un redyat Machreith
 Meith¹ mynych obeith mwyn achubyat
 Myrdd gyrd gael ryael med rnat beirddoryf
 Ma6goryf mygyr wenlloryf mag6yr winllat
 Kelvydgoel Giryuel egorynt deall
 Koyon Dyvric kall kyvya6n divrat
 Kampeu kein h6ylyeu kynheilyat ki6da6t
 Kymorth y drinda6t fo ym keinyat
 Kat keinnyat divrat dyvrys eirchycit
 Eur eneit yr ynys
 R6yd wenllan rydd y winllys
 R6yf pab rywyau doeth vab Rys
 Ysbys hil Rys heily6r rod
 Ys boet vyw barch esbyt vyd
 Amll6c yw hoy6ly6 hy6led
 Oe ganneit beis y gynnyd
 Kynnyd ae dyvyd kein dava6t Bedaf
 Anl wybodus geuda6t
 Kynnwys wyr kynnes wira6t
 Kynnull ffyd kann6yll y ffaut
 Kyvl6yd ffia6t salym dalym dyl6yth
 Karyatva6r byrdva6r beirdvaeth
 Kedyrn dut kadarn a doeth
 Kar purffa6t kywir perffeith

CASNODYN AE CANT.

AWDL I IEUAN AB GRUFFUD. 2

O L. P. P.

LLYU yw'r meu goreu g6reid kanlla6
 Lly6 lla6er haelder ffer ffuryveidia6
 Lleuechvab arab y eura6 clot prud
 Ieuan vab Gruffud vud vedylya6
 Lly6 nym gwneit teleit talym damuna6
 Lllewenyd a neb tra ve6n³ hebda6 [eith
 Lly6 am dysga6d ha6d hodya6 gerd berff-
 Nyt val sothachieith beird keith Caeaw
 Ll6yd ragores les luossyd vra6
 Ll6ydgar rac ieneine veine vydina6
 Llym gyngor ragor yn r6yga6 darpar
 Lladgar rac escar der6 rac ysa6
 Llathyrwa6r nyt⁴ oed va6r eiryf g6a6r⁵
 Ll6r⁶ vri⁶ daeoni dieu ana6 [gurya6
 Ll6ybr digaeth y yarllaeth y eurla6 Ieuan
 Ll6yt llydan daryan llit yn⁷ durya6

¹ Neu, Meich.³ Fawn. — Ll. E. D.² I Ieuan Llwyd ab Ieuan ⁴ Llathrawr; uyd. — Ll. E. D.
 ab Gruffudd o Ogerdd. ⁵ Gawr. — Ll. E. D.⁶ Bri. Ll. E. D.⁷ Ei. Ll. E. D.

Ll6ybra6d cha6nffysc adysc ida6
 Ll6ybra oe¹ nerth vreich i Vryneich vra6
 Llit erdyrn kedyrn Keidya6 neu Wrleis
 Lla6s ll6gyr dinas treis Lloegyrdinistrya6
 Llam Lloegyrfllam ll6gyrfflwech dryssweh
 dreissya6
 Llit dura6t dur hua6dur² Hucil vab Caw
 Llwybrd6rf Morgynn6rf ma6r gannait³
 nerthwir
 Lla6n enwir am dir yn ymdava6
 Llia6s gystl6n h6n honneit gyvya6
 Lla6chblas a gavas adas eiddiau⁴
 Llys hysbys dlyvrys divra6 basanaeth
 Llys ucheloryaeth llary ffaeth ffr6ythya6
 Llavur6n⁵ kan6n keinyeith hebdau⁶
 Lllavarveird digeird dyg6n atta6
 Lle mae me6n kur lla6r ker lla6 llys haelnat
 Llann ran rymussaf goethaf Geithyaw
 Kyrcheis 6r klyd6r klot tavarn a thref
 A thravot med o garn
 Kar kaeth y var koeth y varn
 Katvalek kadyr curwalch kadarn
 Kadarn y eirvarn ae ervit ae ha6l
 Hael Ieuan eil Pebit
 Keitwat rhac brat br6ydyr ymlit
 Katol⁷ eidyol i lit
 Llit vr6ysc tan chueivvr6ysc ch6crrin y6
 Ieuan
 Llavynd Garthan gyrthy6i trin
 Llydan ryd⁸ y g6einyd g6in
 Llat lle6 beidyat lly6 bydin
 Bydinlet hirget h6yrgard y6 Ieuan
 Baed r6ydgan rudgoch dard
 Bodlyv croy6 heilhoey6 haelhard
 Budla6n oe va6rda6n y vard
 Bard 6yf i im Ri rif ll6yr ar va6rgerd
 Aryf aergat estra6nff6yr
 Bard ynteu goreu ae g6yr
 Beird loe6gerd b6rd oleug6yr
 G6yr Ieuan divan dava6t ffr6st lrr6yscdreth⁹
 G6r breisc-dreul med am6st¹⁰
 Erddeint¹¹ Gereint a Gor6st
 G6rdvri eur gosti er g6st
 G6st gynnal heildal haelder g6yr Ieuan
 Gar ieuane Nud arver
 Gosgedic Nur eilic Ner
 Gosgord loy6fford Eliffer
 Ere6lff¹² gryf¹³ Selyf seil wledic Ry lerch
 R6yd Ieuan wayw yssic
 Aryf aer didaryf urdedic

¹ Ei. — Ll. E. D.⁶ Heb daw. — Ll. E. D.² Ddurawdr huawdr. — Ll.⁷ Cad 6l. — Ll. E. D.

E. D.

⁸ Llydawrydd. — Ll. E. D.³ Neu, gamraw.⁹ Erwysedrech. — Ll. E. D.⁴ Iddaw. — Ll. E. D.¹⁰ Am wst. — Ll. E. D.⁵ Llafuriwn. — Ll. E. D.¹¹ Erddraint. — Ll. E. D.¹² Mae y Cychgymeriad yn hynod yma, ac yn dangaws yr achaws o vod y sill gyntaf o bennillion Tawddgyrch Cadwynawg yn gofyn bod yn dechreu val y maent. — *Iolo Morgunwg.*¹³ Gyrf. — Ll. E. D.

Ar glot y tri glut y tric
 Trigys maél haedóys mal haedu o iaón
 I Ieuan gan veirdlu
 Adyse glot ffyse heb vyse vu
 Ud kard gorchud kerd gyrchu

CASNODYN AE CANT.

AWDYL MARWNAD MADAWC.

CASNODYN AE CANT. O L. P. P.

Bu oerchweid cenedl ewyn enwaðe¹ tristlaón
 Kamp Meirchyaón kwymp Marchaðe
 Bud a vyd rygud y raðp
 Bit heb vyd bot heb Vadaðe
 Madaðe oed marchaðe meirch sarruc kein
 Ail Kynvaðr katgaduc [wr²
 Dyðan garð Duð an goruc
 Dan sygn poen dygn pan y duc
 Duc Duð dat bost kat kytvaeth heird eirch-
 yeit
 Oe orchud neb ni chðeirdd
 Dygei yngólyeu digeird
 Digaón oe vaðrðaón y Veird
 Beird wiscaðe Vadaðe o vot aðr hebot
 Y hybarch Grist nyn daðr
 Derð herð hirvaeth maeth meithvaðr
 Bðrð naf o lðrð nef i laðr
 I laðr Vadaðe vaðr vur ervit Trystan
 Ban draðstaer ordinit³
 Trallaðt Eingl giwdaðt gedit
 Dryllyeu aeloden oe lit
 Llidyaðe oed Vadaðe Vedðyr naðs garthan
 Gyrthyei Eingl yggyghaðs
 Llet kadoed lluoed llaðs
 Llit Kedic llað dreisic draðs
 Traðs Vadaðe arvaðs eiryf sathrsarn aerllu
 Tra vu tu to hayarn
 Trech oed y nerth truy verth vavn
 Trðch adðy no'r tri chadarn
 Kadarnbleit eirchyeit y orchud bu trist
 Traðsdec Vadaðe eil Nudd
 Kadarnvalch⁴ llu tra vu y vud
 Ket yn eurllet anarllud
 Arllud yð yn bud bed anglad madaðe
 Modur Beird a neuad
 Arllðsytat hyðat⁵ rat rad
 Eurllyð⁶ helym aerlleð hylad
 Hylad Beird digeird digu⁷ oe dðyn
 Hylðyd cðyn cyn darvu
 Haðl vaðl vilðr tðr tyryflu⁸
 Hylað rod heil vod hael vu
 Bu oerchðedyl &c.

Dreic llu kan darvu deurvur
 Drut Vadaðe arvaðe arver
 Drðe na doeth maðr anlloeth mor
 Dreigyl brys dreis dyrys dros dir

Dirðyn kðyn keinyeit lðyrðys
 Deryð llyð lliðet aros
 Dur brðyðrdorf kerdgorf kardgas
 Deðr nenbren perchen parchus

Parchus Vadauc deivnaðe doeth
 Pob kynhalyaðr llyðyaðr llðyth
 Pibyl yr llaðr llu maðr lle meith
 Paðb gynt y dethynt y daeth¹

Aeth madaðe enðaðe anwat
 Uthr gyvlam Vargam vaðrget
 Athraw brðyðyr draw gyffirað drut²
 Uthr escutruthr yscðytrot

Rodaðe Vadaðe vodur lleng
 Rat winllat wenllys ehang
 Rudgled kyn derðved durvyng
 Reid yrth aervleid Arthur vlðng

Blðng eingl estðng eisðng³ oed
 Blodeu kampu kðymp Lloegrðaed
 Blaðd galar am gar gðreid
 Blingur eirf blaengar arðyd

Arðyd ffðyr naflðyr neflyð⁴
 Ar ðnaethost hoedyldost hedyð
 Aer gattraðs yr llaðs llað
 O'r Goettref dan llef dðyn lleð

Lleð gleð gloywlan gan Gynwyth
 Llavur naf aðdur nef aet
 Llað anað yr llyð⁵ eneit
 Lledenyd llyð bedyd boet

Boet llaðen reen rðyf llen llðyr
 Wrth Vadaðe bur enðaðe beir
 Byt am walch gryt bryt brðyðrdaer
 Bei tes nyt cres neut oer

Oer vu y gyrd vyrd veirdroec
 Aros dyd ketryð katryc⁶
 Arf aergled afyved envaac⁷
 Eyr tut murdrut maðrdreic
 Dreic llu kan daru &c.

Andrist wyf gorphðyf ym gorphen
 Ymdro call cyn dirwall derwen
 Ymdreigl brat ymbryssyat⁸ bressen

¹ Ydd ethynt ydd aeth.— ⁴ Neu, na ffwy'r neu ffyw.
 Ll. E. D. — Ll. E. D.

² Athro brwydr gyffro dro ⁵ Pr llew.— Ll. E. D.
 drud.— Ll. E. D. ⁶ Katryc.— Ll. E. D. [D.]

³ Eiddwng — Ll. E. D. ⁷ Arweddeurwaeg.— Ll. E.
⁸ Yw brysiad.— Ll. E. D.

¹ Cenedl enwawc.— Ll. E. ⁵ Cywlad.— Ll. E. D.

² Ceinfwr.— Ll. E. D. [D.] ⁶ Eurliw.— Ll. E. D.

³ Ordmid.— Ll. E. D. ⁷ Wyf digu.— Ll. E. D.

⁴ Cadrwalch.— Ll. E. D. ⁸ Torflu.— Ll. E. D.

Yndraët flaët ny pheit vyggohen
 Amdylan¹ am dôylan Havren
 Am dôyn kôyn kynhebie Maxen
 Am vedru canu kyn aghenn
 Am Vadaë deivnaë doyn aëen
 Am Nur pur val peir Keritwen
 Am ner per paroded Pascen
 Am nerth berth a barthei yehen
 A meirch eirch y archôyr aren
 O'm kyvoeth amcandoeht² ym ken
 Am eyveillt ceveis wrth angen³
 Am kovyâödr am llyôyaödr llaëen
 Am kyvareh am pareh am perchen
 Am kyved ymaenved y men
 Nym kyuyt tristyt treis diwen
 Am koryf toryf tyrvalhoed⁴ ohen
 Am kar rac escar rac ascen
 Am gystal eirfaryal Uryen
 Am gwst⁵ Gystennin vab Elen
 Am vydroed mesuroed moesin
 Am veidraöl kymunaöl⁶ kymmen
 Am vodur val mab mur Moryen
 Am Vadaë bryt vodaëe Bradöen
 Amyl naöd Duö y deöin adyen
 Amled hed o rinöed y ren⁷
 Ren llen a llyvren goleu galar
 Röyf glöyf o glevyt lleu bryt bröydrbar
 Röym didöym dodi ri röng daear
 Redyt ryd röydöin a deöin dâr
 Redaöd eaöd ym eöf dof divevylgar
 Röy a möy y mae no göae hyt göar
 Rydrane ieuane iaön daön diwatöar
 Reit ryö llyö lleas oescas escar
 Röyt yseöyt escut drut wrth drydar
 Rot arvot arveu keneu kynnar
 Redyat kat kedryn deyrn diuar
 Ryt byt böyt vyrdoed wiscoed wascar
 Ryngwellyng wallaö heilyaö hölyyar
 Rif llif llu vueil eil Ulkassar
 Reid arveid arvot öedy clot elar
 Redet vet veidraöl dreigyaöl drugar
 Trugar göar göir trioet hoet hir köynir
 keinnud
 Trist Grist groyö vraöt ym nyr öylnaöt am
 waër eil Nud
 Trömgoll oll yö tramgöyd yn llyö tryngaöd
 ny'n llud
 Treid-ffraeth maeth med treis y deöred
 traös y deurud
 Trossed Mervyn treissiór gelyn gerdbryn
 gördbrud
 Tryssaöer oed ym tra vu walch llym gwio-
 rym gwaywrud
 Trossed y glo manar amdo mynor ymdud
 Traethu oe döyn tretheu adöyn hirgöyn
 hwyrgud

¹ Amdylyn.—Ll. E. D. ⁵ Gost.—Ll. E. D.

² Am can ddoeth.—Ll. E. ⁶ Cynnawyl.—Ll. E. D.

³ E. n. o.—Ll. E. D. ⁷ Dyma dervyn yr awdyl

⁴ Torfaeodd.—Ll. E. D. yn Ll. E. D.

Traethaöt enöaëe trathee Vadaëe a vedry
 Gruffudd
 Tra reit ymi rac tra plirovi costi cystud
 Tröy aröyreim treidyaö ööein dihein duldud
 Tröy hir bara y Duö donya y datannud

Datannudaöl haöl yw lhwled Owein
 Digöyllgein ysgöin döyreim deöred
 Dedveu traös geneu treis göned gyrehyat
 Daön y tat rodyat borthyat borthed
 Duö göae vi döyn Ri dyn ryved y vyö
 Am röyf röydlyö nyt byö neut bed
 Dyvrwledic eilic y wyled amget
 Dyvet y drosset oed et ryssed
 Divei val Göalehmei gwöelchmaeth med a
 göin
 Divlin sarff bydin yn rin ried
 Deöer dyvyant Rolant rul daered plymlöyt
 Diarsöyt yseöyt eurglöyt aergled
 Dur eil Arthur mur maör alued ar lu
 Darvu lle ryvu llaöer reuved
 Dor ior dygyvor da gyved enwaëe
 Defnyäe oed vadaëe vynaëe voned
 Dar doethyon ganon Gwyned a Deheu
 Y llugöyr a gigleu Lloegyr a gogledd
 Dir yö ar gyöir argyöed Derwin
 Daearawl ysein Dewin diwed
 Dyrys döyn oe lys löys gyvanned llynn
 Dyraör göaör göayöryn kyn kannmlyned
 Dyro Dat yn rat enryded divraö
 Deurud Ud idaö a hodyaö hed

Hed wled sened y saint
 Hael diöael Vael veint
 Hy dily vry vreint
 Gyt ar Vraham
 Hynöyf glöyf öyf oll
 Honn galon donn d ll
 Höyr göyr fföyr ffoll
 Getkoll gytkam
 Hiraeth ffraeth maeth meü
 Hut drut lut lityeu
 Herö verö chöerö chöetleu
 Godeu gödam
 Hörd dörd börd beirdöin
 Hoedöyse vröyn röyse ün
 Her wisener ffer fin
 Goflin gyflam
 Hydöer mur eur caer
 Hydyse ffyse myse maer
 Hoet adöet oet aer
 Ffloyw diglaer fflam
 Hyder ffer ver vu
 Heit greit bleit blygu
 Het haelet llet llu
 Trychu tracham
 Hydir öir hir haf
 Heb atteb neb naf
 Hynt göynt kynt köynaf

Mab mwynaf mam
 Aeth firaeth vaeth Vangor
 Uthrla6n da6n ia6n ior
 Oeth doeth goeth gyngor
 Ma6rgor Margam
 Avar bar kar Ca6
 Uyf r6yf gl6yf gluta6
 Ef nef dref dreidya6
 Rodla6 r6ydlan
 Amdrist 6yf &c.

CASNODYN AE CANT I'R DRINDAWD.

O L. P. P.

I.

TRINDAUT dibecha6t Du6 bych diwahan
 Am ri r6ydlan am kan kenffych
 Mab diatneir meir mor vnych ym byd
 Aeth saeth seith brivwyd¹ ffyd am ffurvych
 Ymd6yn om gwenwyn nym gwenyth uffern
 Affeith geith gethern surwern nid sych
 Lle mae llawer gwae waethwrych anescor
 Llu du diyscor ffylor ffoldrych
 Differ vi vy ner rhac nyeh uffern gnut
 Ar tan br6mstan brut rut rydunnuch
 Ar pydew llennew llawn rych kylllestric
 Ar peir geir gar6dic peithavric poethvrych
 Ar pryvet kalet kolya666rych synya6c
 Afr6yd s6yd salla6c treisgla6c treisglych
 A phob ry6 distry6 tr6y distrych flanda6d
 A ffwyr l6yr loesga6d adra6d edrych
 Diryeit nyt teleit talgrych wythlonder
 Dur aervur arver ar ny gerych
 Direidyon dynyon ny rydoniych dat
 Dirryd ffyd ffoat brat ae bredych
 Tyro ran i'th wan wynvyt wrthrych ha6l
 O'th wlat vet v Reidrya6l yr ma6l mynych
 Yth wled lly6 buched lle y bych dragywyd
 Lla6r ma6r mireindydd llywydd llewrych
 Llys didos a nos da6n wledych raella6
 Llen ot not neidya6 na gla6 nym g6lych

II.

Trinda6t dibecha6t nyt da bychan
 Troi bryt attat tro gloywrat glan
 Tri ac un cyvun mor yw cyvan
 Trugar gerennyd Dovyd divan
 Trugared ried reuved r6yvan
 Tragry6yd y byd nyt dyd diflan
 Traha ni phara ni pheir didan
 Trahir dielir dir darogan
 Treis dyn a obryn ennyn anyan
 Trist gosh gost ffurndost g6st ufferndan
 Trinheion dynyon danyan ogan

Briwyd.

Traffalst cyn amdo gro a graean
 Tru mo'r angall dall dull aneiryan
 Trossed tr6y gymwed a gymeran
 Trannoeth heb gyfoeth heb gyvr6yman
 Tra6t angeu veren vedeu vydan
 Tra hy y6 pob sy6 na synh6yruu
 Trymder Luciffer ae loes affan
 Tros y gam arvaeth kynvaeth k6ynvan
 Trymg6yda6d heb ne6d y gla6d nyt glan
 Travael nam oe gam gwaelflam ae gwan
 Trachywed llech6ed lluch a tharyan
 Trevyna6dyr ll6yr hua6dyr lloer a huan
 Trevneist a ffurveist o ffyrf amkan
 Trevneu ampryleu geneu a gan
 Treul gyvafef nef naf pob atvan
 Trengit ae collo ll6r6 tro truan
 Traetha6t o'th vola6t vilyoed gyman
 Trenneist syr a nyr mora6l dylan
 Trevneist dayar va6r ae chla6r achlan
 Trefneist wern uffern affeith Sathan
 Trevret i bryvet lle yd ymbrovan
 Troch heol ysgol esgar boethvan
 Tralla6t yr g6da6t nyt ymgad6an
 Tra6s y vu Iessu pen llu llydan
 Tra6 yr ymdara6 ar doryf Sudan
 Treul gyvor tros vor kyngor kyngan
 Treidle yd ethy6 firaethly6 ffr6ythla6n
 Traetloes yn y groes Grist e hunan
 Treit ym erchi mal am orchan
 Trar6yd vyd kul6yd am bob kalan
 Trugaredd a hedd haedd6yt amkan
 Tr6y eiryola6r ma6r Meir a Ieuan

III.

Trinda6t dibecha6t Du6 ni becha6d
 Treidwyf i nef yn adef y na6d
 Trist vyd tragrywyd truy ga6d ae collo
 Tristyd vryd vradvro vr6ydyr gyyvanna6d
 Treis6yr nyt ystyr am dost ansa6d
 Trossir pob enwir yn hir yn ha6d
 Lle i trosset kiwet kawatsa6d niver
 Tru Lu Luciffer aergler oer gla6d
 Gwae a dyt y vryt mewn byt ae ba6d
 Gwae duc rac gwan y ran rynn6d
 Gwae dic gwir dreissic dryssa6d dy amcan
 Gwael dravael dryvan g6ayw tan ae ta6d
 Gwae a vo crettffio tro tr6ydevla6d
 G6ae div6yn g6en6yn carg6yn curga6d
 Gwae a divreint seint a seilya6d temleu
 Gwawr mawr mur gradeu gredyff ymadra6d
 Gwae a vyn gobryn gobyr uffernda6d
 Gwae divia6c lli dia6c lleidytr tra alla6d
 Am berchen o brenn a bryna6d pumocs
 Per ffer ffurveidvoes ffrowyll-loes ffr6ad
 Er penynt bywyt hoedyl vergyt ha6d
 Wr glan diwahan yn y waha6d
 Yr wlat vad veidrya6l a vedra6d Andras
 Tr wled hed haedbla6 heb gas heb ga6d

¹Neu, ffurwythlan.

Anturyón hóllyyn heli a thionneu
 A thynnón ved yn rhi
 Ynat pob gólat rat roddi
 Un ion athraón a thri

IV.

Trindaót yn gwaráót an gwarant
 Tri unyaón unnerth gogoyant
 Trev y tat a rat yn reityant
 Tróy y mab gwnaet bawb bob grymyant
 Tróy'r yspryt y gyt y gadant
 Trindaót yn undaót undnó gwediant
 Trist vu Grist yn y groes dygyant
 Travael hael hóylaót ar volyant
 Traót góener bu ffer y ffynnyant
 Trydyd dyd dodyó o divant
 Tros dyd dengeinvet ket katwant
 Trev nev afniver ef gwelsant
 Treidyom ni a mi a Morgant
 Treu deuor kyngor kyngharant
 Treith ymdeith yn veith anvethyant
 Traeth a brynn a phenryn a phant
 Treu ny ludd tryleu eil Rolant
 Traó yr braó ar bryvet gormant
 Trethóyf Duó a diwedd yf mant
 Tra vóyf travotór un amrant
 Tramynut tróm ynnof y chóant
 Tremynn treislu tros liant

V.

Trindaót ffaót ffer tref nef nifer gwarder
 gwirdat
 Trech wyt no neb tróy daón atdeb treidiwn
 attat
 Tra vóyf vy myt y troych heb óyt ym bryt
 rac brat
 Treul benydyá ardóy guryá yr dy garyat
 Travel a chur gyta dolur góedy dalyat
 Tróm gymmereist traós yn pryneist or pren
 crociat
 Tróy dy hoelyá draet a dóylaó drut adeil-
 yat
 A gwayw dan vronn a góact góirion góerin
 bryniat
 Ar byt paladyr yn diangadyr am dóy angat
 Ar dall a'th want o'th vadeuant nyth vu
 diwat
 Creest Deus dilywygus y deulygat
 Credaódt ynteu yr góyrthvaór greu goleu
 gwylyat
 Ae gwnaeth golóe o dywyllóe a diwallat
 Ac ae gónaeth vyd o divedyd y dyvodyat
 Cryt y gymmyrth rac ovyn mawrórth mur
 góynnieithyat
 Cret ae góaraót oe vaówr bechaót beich oed
 anvat
 Ceir pob tervyn credón dysecyn eredo dysgat
 Credadun eir Crist ym bru Meir maór ol-
 euat

Brenin ar gret oed pan anet yn pen ynat
 Breinyaót escor breint seint seil cor dor
 deggradwlat
 Kenevinglot mab kyn bot na phaó na ffyr-
 yf avrllat
 Kant egylyon gein egluryon gloria ganyat
 Doeth trywyr tec a their anree anrydelyat
 Eur Tus a murr yr gwr nyt byr yn y per-
 fleithrat
 Seren bu róyd bu kyvaróyd bu kyveiryat
 O vlaen y tri y vynegi yn ri rodyat
 Eraót greulaón ny bu gyvyawn ny bu gov-
 yat
 Ar addoli y Grist Keli kolovyn lleuat
 Archón yr hael a lud travael ymhob troyat
 A beris llen ac offeren ac offeiryat
 Ar dóvyr yn win a phob ryó hin a phob
 ryw hat
 A nos a dyd a gwellt a góyd a vyd¹ ffuryf-
 rat
 A gwyllt a góar mor a dayar maór ardóyat
 A deudegrad nef a diodef da a wydyat
 Yr y haelder yr y niver vy ner neirthyat
 Bot yn diwed yr trugared yn tro garyat
 Amen.

VI.

Trindaót dibechaót buched wiryon
 Trugar tróm y var kar gwar gweddwon
 Tri yw Duw Keli kolovyn Deon
 Truy rat ac un mat keinyat kanon
 Trech yw ef tat nef naf gleinyon radeu
 Nor creaduryeu goreu gwron
 Gwr dinam digam dygyn y alon
 Gwr dawnveith gobeith reith reidussion
 Gwr didic gwledic gwlat engylyon
 Gwr dedvaót gwraót bieu'r goron
 Gwr a gynnyd dyd dydon ymdangos
 Gwr a gynnu nos dros dreissogyon
 Gwr a gynneil seil seith urdolyon
 Gwr a gennyw yw awyd dynyon
 Gwr kymmen penn llen y llenodron
 Gwr kymwys kynnwys kanwyll deillyon
 Gwr kyvunot a chlot a chleivyon ovóy
 Gwr kymorth govóy dróy dravaelyon
 Gwr ny chud y vud y vedyon
 Gwr ny chel a wnel o dichwelyon
 Gwr ny char murnvrat lletrat lladron
 Gwr ny cheinnyc treis cleis cledogyon
 Gwr ny chymmwyll twyll tyllod hoelyon
 braó
 Y draet a dóylaó dolur calon
 Gwr a aeth yn y gnaót gaethraót gethron
 Gwrddal góyn ddial gan Ideon
 Doeth oe greu purgoeth perging drudyon
 Yr pumoes pumloes pumlif cochyon
 Duw mab meir yw kreir Cristnogyon
 Da y góyr goglyt mebyt meibyon²
 Rhae caffael travael tri anwirion

¹Neu, ffydd.²Neu, meibon.

Kaiffas Sudas Sudan Babilon
 Kyffessón keissón o rat kysson
 Kyffes dróg benyt a iaónbryt Ión
 Kaffom lwys gynnóys gan orchestyon
 nef

Kartref gwir adef y Gweryddon
 Selyf ynat tat tec
 Seilyeith nyt góyricieth gorwac
 Seith drwy obeith veith vedic
 Salym wraul seilym a oruc

VII.

Gorugam ryrret puret peryf
 Gormod o bechaót ar llyvyrgnaóð llyf
 Goreu oed vadeu orneq oernyf
 Gorvakter y gler over a yf
 Gorwac bechadur gleudur gledyf
 Góthrus y eir a chweir ny chwyf
 Gyrrir y benyt detryt didryf
 Gared saóð garthgaóð yr gwerth gódyf
 Gorwed hir ysdir ystor hybryf
 Gorwise graean poen daón pan dlyf
 Gormeil pridlad nyt nad nedyf
 Gormes yw eludaó aelaó elyf
 Gwr hybwyll kymwyll i wryf
 Goreu da wyrtheu yw Duw wrthyf
 Gorffóyf deith didrist neut Crist ud
 cryf
 Gorffen digynnen da yw gennyf
 Gymmóyll dyse ffyse ffer nyt ker Kacr-
 dyf
 Gem Garusalem geiryen Selyf

VIII.

Trindaót paraót pur
 Traus maós moes eglur
 Tróy rat mat modur
 Mur mereinwch
 Tro vi Ri ratlaón
 Trafnidr dinidr daón
 Tref nef naf kyfyaón
 Digaón degóch
 Treidiwyf rwyf rwydwynt
 Tros vor kor kerrynt
 Groec dec derynt¹
 Haedynt hedóch
 Tir gwir gweringret
 Tymyr gwyr gwaret
 Tat rat reit nodet
 Get gadarnwch
 Tnt lut lud dramóy
 Tee rec ren ovóy
 Teith veith vaeth gobróy
 Tróy attregóch
 Am gynnal gwal gwyd
 Seith braweith brióyd
 Peth braweith brivóyd
 Kyn trechdyd tróch

¹Derwynt, neu, dewynt.

Llunyaf naf neges
 Llunya ym lym les
 Llydan lan loches
 Gwares gwarwch
 Llogeil seil Selyf
 Lle nyt prifde pryf
 Llawn nerth berth beryf
 Gryf digrifwch
 Llyw gwlat vat vedyd
 Llóythbeir creir crevyd
 Lleithic Gwledic gwlyd
 Dyd didanwch
 Lleuat rat rinwed
 Llyna da diwed
 Lle yd aeth ffaeth firwythwled
 Y med medyrwch
 Llaryed hed hodyaó
 Lle góyl hóyl heilyaó
 Lawr nef dref dreidyáó
 Aelaw elwch
 Llys vry hy hoywblwyf
 Lles gne de diglóyf
 Llóyd róyd róyf delóyf
 Dróy dadolwch

IX.

Can digones Duó an divlan verroes
 Yn eiryoes yn eiryen
 Gwr a'n gwnaeth ae gwnel am danan
 Trugared kyn meued mablan
 Gwr a'n peir an peryf glotvan
 Gwr gwychdoeth gwych gyvoeth gyvan
 Gwr an gwyr an gwaraót oe ran pumoes
 byt
 Yr bedyd y Ieuan
 Gwr ygkret ygkrevyd nyt gwan
 Gwr ygkroc ygkroes bedryvan
 Gwr a wys a vrys y vraótlan
 Ef a daó nyt attaó ef attan
 Pan wnel Duw dangos y varan
 Dydóyre dy daeret arnan
 Dychryn tóryf torvoed yn eban
 Dychyrch hynt dychre góynt gwaet-
 van
 Dychymrió tonn amlíó am lan
 Dychymer uvelyar bar bann
 Dychrys gwrys gwres tande allan
 Gwedy kelennic góedy kalan berth
 Pan borther glyó am ban
 Gwedy serch a seirch meirch meingan
 Emys llys llysseid uch ebran
 Gwedy treth mal trethaót Ieuan
 Kyn glasved kyn glassu vyggran
 Duw am ryd om reidun ovan
 Róyd obeith o weith y winllan
 Ac yna daw braót braw gymau
 Ar deheu vy rieu vy rann

RISSERDYN AE CANT RACLLAU.

L HYWEL AP GRUFFUD. O. L. P. P.

RYGUD llew aryfrud llyw eurvro gwingost

Ynghongl gwyngor Beuno

R6yf clotnerth ryvic Clytno

Rydewr greir rud derw a gro

Cud gro teilwng Gymro tee

Kyt den6r br6yd¹ ket dinac

Kael ann6n y6'n keleddie

Calomus is Kelyuoc

Lla6r Kelynoc va6r a ved gorchud

Gwae eirhyeit o'r diwed

Llif greu aer g6a6tglac g6actgled

Ll6ybyr Par² travyn bar is trevyn bed

Kaened a gud Nud nedair

Kynvyn eil neut kwynvan aer

Kytgam prit trillit trallwyr

Katkun oed lith katcun aer

Aer daradyr cadyr dellt6r coelyd on

Annwyldoeth fab Gruffud

Ad6yn kyn noi d6yn iw dyd

Oed eneit Pobyl Eiddionyd

Eidyonyd loryf koryf karyat oed Hywel

Grym Echel gry——

Aneird yn ei veird oc vot

Yggraen ved yggro yn vut

Os mut lle6 aerdrut lly6 urdrec llithyr-
waet

Llathyr walch pobyl Wyndodec

Wyse r6yse ra6t 6a6t wiwdec

Ys u6ch y g6yn no d6yn dec

Pob dec ae k6yn ad6yn oed

Par durvlaen para6t aervleid

Prif ruthyr yng durvyng de6rvaed

Prid6r serch Paredur swyd

S6yd r6yd rodyat vat sudei vedel gyryf

Ni duc aryf na phensel

Ar ysgwthyr brat kat nyt kel

Saer hoy6ach no syr Hywel

Ũchel o d6yn Hywel doe

A ch6yn g6yllt ochein a gwae

A chadarn oed dyroed dei

A chyd6r br6ydyr uch ad6y

Gar6y ar ad6y g6ra6l redyat ffuryf

Taer bri6gyryf tar6 bragat

G6ys g6ae oe var6 ar6 irat

G6yssi6r kerd g6ae assa6r kat

Llithyr am ud kat rat redec

Lla6n 6yla6 lleuon ol6c

Lly6 ar dadl lle6 urdedie

Ll6ryf ch6alu trin lloryf ch6iloc

Chwiloc benn ae nenn y minneu y roet

Lle y redant oc eisseu

Ch6ylgar6 clot vydindar6 cleu

Chwymn digruthyr chwerwon dagren

Dagreu tros vadeu llyw tra6s vydin
dra6

Da6 en6 dreig eurla6 yn dra gorllin

Drut lut lavyn hard dravyn dor hirdrin

torvoed

De6r bor gna6tl6yd¹ oed durbar g6aetlin

Dedyf redyf rein o vlaen dyd arwvlin

gymmysc

De6rfflysc duc daerdyse d6ygat ordin

Dyed yn diued de6in ymladdgryf

Drutlyryf dal traffuryf deulit Tryphin

O glywet mynet ymein in argae

Anneit gor6yllt g6ae ym neut ger6in

Argl6yd yr ar6yd oreurin le6ych

Ard6ys gythrud gwych oer dyscethrin

Aryf lithaereu br6ytreu bratrin kerdar6

Yn lla6r rhoi hael6a6r a Ri heil6in

Och e6ympa6 kanlla6 a6ch keinflin G6el-
ydyr

Echel de6rweise hydyr u6ch ael der6in

Tra6s dar6 br6ydr agar6 brad6r egin

Ffreinec

Taer vedylffyrf einc torvoed Elphin

Travyn llavyn ll6ybyr vryt gryt digrin

baladyr

Taradyr t6r eurgadyr hyt tir Ergin

Treul6ed cost anned Cwstennin gynut

Tyrveu myvyrdrut toryf ymevin

Tava6t un ara6t Aneurin g6a6tglac

Tec kyffryty6r aer tei kyffredin

Hy6el gaen uvel aryf gynnevin bla6d

Ha6d y glut delffa6d 6yr g6ladoed Olphin

Hael heilgost eurbost Erbin ysg6yt¹

Hard arveu v6lchvur hyrdeiryf vylchvin

Hydyr aervathyru hoe6der veithrin cle
oed

Hyder lla6er oed hyt orlle6in

Hynt r6ym byd llonyd heb all6ynin 6ed

Hepcor dor de6red hy6led hoy6lin

Hut kur r6yf Arthur ry va6rthrin deigy-
d6yse

Kaf am urdda6l r6yse koveu Myrdin

Kud prud pridla6r g6a6r g6erin bendevic

Klut i aros dic clo da6erin

Cl6yf dyed at6ed Et6in digonyant

Cly6 cant ma6r russyat am ior iesin

Kein ll6yr garyat rat yn rin ynchelbraw

Kanlla6 nef ida6 eil naf eidin

¹Neu, brwydr. ²Dar.¹Mac yma vai yn y cyrch.

II.

Unyawn bill hirdaen o ball harded
 En6a6c valch vyna6c o veilch voned
 An6ylgein virein o va6red did6yll
 Un ny v6r6 y bwyll yn overed
 Ma6l y hir6en doeth mil ae har6ed
 Manon eur hoy6dal mynn arnyded
 Myvan6y ly6y oleu6ed priff6ys
 Mygyr hoy6lamp Bo6ys mag6yr hy6led
 Govynnei va6lgerd yn gyvanned
 G6enl6ys eurs6llt bobyl g6inlys orsed
 G6asca6t inseil6a6t ansal6ed arver
 Gymmar hy Ener gem rianed
 Llythyr ae dysga6d vun llathraid osged
 Llunyat diorneir llun teyrned
 Lli6 divrise llu6ch-6ise eiry llech6ed maen-
 a6l
 Ll6ydei ammot ma6l llaw diommed
 Kerir y ma6rd6f nyt er kared
 Kadeir y va6leir ket orvoled
 Kymenda6t tava6t etived l6ydyant
 Kwbyl iawn waret kant keibyl enwired
 Ku vynaucwyp wawr kyvya6n ag6ed
 Kluda6d ewybr da6n clot o diwed
 Koeth y gwnaeth y maeth a med bucil-
 sathyr
 Klaer eurvreise gorff llathr eler ar vr6ys-
 ged
 Bit ar hyffa6d hoedyl byt orhuffed
 Bu vlaen nodet beird byw vlynedyd
 B6ryat geir divrat geir6 dyvred glut
 Bylchem y golut balch amgeled
 Digloff i molyant hyt 6lat ogled
 Dec morof M6n digymared
 Dyat dyvyr dr6ssyat divar drossed coeth
 Deall aela6 doeth diell wyled
 Goluta6c kymar haelwar heulwed
 Goron6y vychan g6ron vuched
 G6ymp clot da6n hynot dianhuned deigyrr
 G6iwr6y6 groy6 eigyr g6a6r y g6raged
 Clytno Eidin
 Glot ar6yd drin
 Gleudur detryt
 Cynlluc durdoryf
 Ceinlly6 g6indoryf
 Canlla6 G6yndyt
 K6ynen kepkor
 Ar un Elor
 Yr An6ylyt
 Kolovyn Gwyned
 Eur varanned
 Ar vyrr enhyt
 Koeth oet Hywel
 Kyn noi dirgel
 Kynnyd ergyt
 Kadyr vab Grifffudd
 G6awr Eiddyonydd
 G6eiryd unyt
 Kymro ad6yn

Kaf oe dreisd6yn
 Kof o dristyt
 Kyn6yl Garthan
 Rod wiw g6a6tlan
 Rud6ay6 g6aetlyt
 Kyvr6yd galon
 Ochein tromvron
 Ach6yn trymvrvt
 Klot urdolyon
 Am y govyon
 Yn a gyvyt
 Kolli kyrchva
 Honneit utva
 Hynn neut atvyt
 Kantref digeird
 Doeth y wanveird
 Deith diwvrvyt
 Keir oe dramcwyl
 Ewreit ar6yd
 Yr ae deiryt
 Kynwryf Bryneich
 Kynon hoy6vreich
 K6yn anhyvryt
 Kalon uchel
 Oed i Hywel
 Ud dihe6yd
 Keith gyvlymliw
 Dur ysg6ytvriw
 Dar escutvryt
 Krist un mab Meir
 Radeu wertheir
 Reit yw wrthyt
 Kynn6ys Hywel
 Eurnaf uchel
 Ar nef iechyt

Iachaet Meir creir croywrad
 Eneit g6aleh b6rdvaleh beirdvod
 Ochl vynet uchaf voned
 Ion ym min cor yme6n cud

III.

Lly6 gly6 gle6na6s tra6s tr6ssyat kerdor-
 yon
 Lleon ar6ydyon lla6 ia6n rodyat
 Llorf koryf ket kiryet karyat G6yndodyd
 Lly6yd meu hyl6yd ym Mon hoy6lat
 Llym rym redyf gynnedyf gan gennad
 Iessu
 Lles veird a6enllu llys v6rd winllat
 Ll6ybyr r6y Oron6y eir ynat ieithvydyr
 Lle6 yn haelvab hydyr lla6en heilyat
 Tudyr yn ongyr ennyngat Eingylgr6ydyr
 Tryle6 g6r 6ydyr br6ydyr treul egoryat
 Trydar aer lavar erliviat g6aetffreu
 Trevneu clot oleu elen adcilyat
 Teyrn g6alla6gyrn a llygat G6yned
 Taervur bri6dur¹ gled tyrv6r bragat

¹Neu, briwgur?

Torretóynt luchynt tórf dilechyat flúáð
Trostan ygghyreh blaðð Trystan anghat
Peleidyr góætreidyr nyt góyt ruat serth
Prudust angóy nerth preid óstyngyat
Par trydar banyar erbynyat pob rei
Parcher bell óestei oe bóyll gastat
Pennaf a'r trechaf trychyat Elivlu
Prit ae leð leif vu pryt Éliwlat
Por kyngor ragor parhau rógyyat trin
Pauu góirotyon win penn góæretyat
Kadyr golovyn diovyn yn kadó dyad baleh
Kein diwacieith walch kun diwygyat
Kyvyaón gadarn varu divurnyat gyngor
Kadeir glotryd ryd ket argleitryat
Keidó ðarant llódyant lleidyat ygghytrud
Karaðð ellóug bud keir y ddillat
Kymedveu Llacheu lluchyat góyarlavyn
Keindeór weise dravyn kaendur wisgeat
Ree dec dal ardal ryó curdat perffeith
Rethren aros keith ruthyr iaón irat¹
Rewin y vydin gan veidyat yggaór
Rydaer ar aessaór ri ðirussyat
Róyse bróyse breise lut drut neut rat y
vragaðt
Reid a grennya raðt rod digronnyat
Róyd Ion kerdoryon kaerðiriat ðidaryf
Rud aer gamaón aryf rydeur geimyat

Dar ymleidyat uthyr dor ymladeu
Deóreir y giwdaðt dar ar gateu
Diagyr Óronóy geyr ðeau aessaór
Dyry rodyon maór dur y reidyen
Da vreise gedaól goryf ðifróys oeden
Dyvrys² adóyth llu dyvyr ossodeu
Daret angerðruthyr órth dyreu gorllin
Da órthholyór trin ðiðarth heilyeu
Llew a charyat myrd llyw iach oryeu
Llaa a chiriet mon lleóych eiryen
Lluchynt creulaón vróyd Llacheu gyhaval
Llydan óraól dal llit yn aereu
Llathyerber eur groyó ieith llithyrbar irgreu
Llunyón vardeir naf llawnyou vyrdeu
Lleveyrant góyar yó llavuryeu keink
Llawen orvot Éfreine Llew yn arven
Kat óið sudaer hydyr kadó y sóyden
Kymen varón doeth kamaón vereu
Kanon kywirdeb yw keneu Tudyr
Kadarn góympyór gwyr kedyrn gameu
Karaðð valched treis kaeroed vylcheu
Karyat tewglot aml kiryet hygleu
Kyvaróyd y gónaeth kyveyreyeu dragon
Koetkun olóythyon katkaen latheu
Egyr ðidlaðt laó nyt garó datleu
Agórd atlam vaól am gerd otleu
Anyan Eidyáól gynt un anwydeu mael
A raclóydod gael eur a góledeu
Ó vóró karchar góyt Evraóe kyrcheu
Y vaór geryd gryt ef yw'r goreu

¹Yeu, iscat. ²Dyvrys.

I ar vratruthyr y gónaeth eirif vróydreu
ymguith
Aer veryon lith ar voróen
Ron ar deryyse greit Ruu aer dyrven
Rydglet aelaó lys róydglot oleu
Ryvel rudór drut ryó vaól raden Nud
Rydeur waetflraól Ud reid ar waetffren
Reit y bydoed yó rat wyboden
Rydec emaóe loryf ri digammen
Rygaráðð óisgaó ragoreu eglur
Rise odidaóe dur róyse y deidyen
Murel ðilóryf vu mawr eðð ðaleu
Mirein leðbraff vreich Moryeu lóybren
Mordóyaól yn eirif maerdyen góinllat
Mur ar agórd gat mor yr eigyen
Ma'e'n aruyd y vot rug inanereu
Maólór ða advóyn goriff milór ðedven
Mymuod dra gorvot hyt ym manneu byt
Maóred ragor bryt muroed dreigyen

Arvot uthyr dreic
Wrth gastell greic
Aer aryuneic
Eur Óronóy
Arveu kylehóyru
Ervei Deyrn
Eryl Gedyrn
Aryal Gadóy
Eryr Góyned
A ryf gyved
Eirgras hoffed
Irgreu saffóy
Eneu digabyl
Anant vórd-dabyl
Ynyal barabyl
Yn ae Beróy
Amlóe dróylyet
Amlyn¹ weithret
Ym y vvet
Am y ovóy
Wythrif drossedd
Uthraf lyngled
Aeth y vaóred
Ieith Avaróy
Anóyl Dudyr
Einyoes ysgyr
Eirget Eryr
Aergat aeróy
Ion kenhetloed
Ynyal ólatoed
Anaó lyssuod
Enw lassóy
Hydyr galondit
Hydaer ðeórrllit
Heilyea ðibrit
Hylut obróy
Heird y esbyt
Hirdaón góyndyt

¹Yeu, amlu.

Hyder diwyt
 Hyd ar Dawy
 Helym di esgur
 Hylon natur
 Hael brif a6dur
 H6yl brovad6y
 Hyr6yd vareha6c
 Hardlevyn durya6c
 Hir6ay6 truma6c
 H6yruyt dram6y
 Korff trybelit
 Kaeroed gliffit
 Karyat erlit
 Kiriet arl6y
 Kamp Oliver
 K6ympei ygg6er
 Kant oe le6der
 Kun talad6y
 Keimyat G6yned
 Kymorth Gorsed
 Kyman de6red
 Kana6n dir6y
 Kroewles vedrus
 Kreulif dirus
 Ket eur gostus

Kat argyst6y
 Lliwrad llavyndur
 Llawrod eglur
 Llawen A6dur
 Lly6 yn ad6y
 Lluchynt Mel6as
 Lla6chveird winblas
 Llydan solas
 Lly6 Dinsil6y
 Ll6r6 i gorvud
 Llyr Penmynyd
 Lle b6r6 geryd
 Ll6ybrey Gar6y
 Llym dan heyrn
 Llavei utkyrn
 Lluet erlyrn
 Lleidyat Ord6y
 Llonn Bendevic
 Llinon yssic
 Llun ffenedic
 Llin ffynad6y
 Ll6ybyr kat odeith
 Llaur drutleith
 Llwyf da6n doethieith
 Lloryf Dindaeth6y

RHISSERDYN A GANT Y TEIR AUDYL UCHOT Y RONUY VAB TUDYR.

CANUAU G. AB M. AB DAVYDD.

I DUDUR VAB GRONWY.

O L. P. P.

Trosses ym Grym Grist
 Oe deith veith vaengist
 Trwm eidilgorff trist
 Tra meddylgar
 Treigla6d ka6d kyffro
 Tr6y'r vron hon heno
 O vot clot Clytno
 Dan do daear
 Trist 6yf murngl6yf ma6r
 Trin erwin aerwa6r
 Roi gle6 lle6 dan lla6r
 Ga6r gorddwyar
 Tost gost gystudya6
 O boen hoen hebda6
 Ym da6 ffr6t wyla6
 A phrit alar
 Treissynyt¹ Von unweith
 Tros ruthyr uthyr anreith
 Treisieï bum triseith
 Mewn gweith gwyar
 Tr6m wnaeth maeth meithi6
¹Ncu, treisiwyd.

Yggryt ryt a ri6
 Troim aergr6ydyr vr6ydyr vri6
 A lli6 llachar
 To gro maendo mur
 A gud Nud natur
 Tudur wayw aergur
 Wiw a eurgar
 Ter6yn g6yn br6yn bron
 Nys kel na6s kalon
 Treigyl y ov6y hon
 Tragleu avar
 Tra6s Ud Nud na6ell
 Treul mil hil Hiriell
 Travyn Tref y Castell
 Vedgell vudgar
 Trystan gleudan gled
 Oe geith deith dyt6ed
 Trist ia6n y6 G6yned
 Treistwyn Gwanar
 Tervyn dioer oer oed
 Toryf lloryf coryf cadoed
 Toryvoed aer viload
 Awr uvelyar
 Twryf lletvryt bryt br6yn
 Teirieith g6eith g6en6yn

Tervyse myse ma6rg6yn
 Dioerd6yn de6rdar
 Lle6 lly6 llu orllin
 Llavyñ eurdavyn aerdryn
 A lly6yr bydin
 Kyn llawr bydar
 Llawer blyngder bloed
 Oe d6yn k6yn kyhoed
 Lle6 oed Llyr getoed
 Lluric odar¹
 Ll6r6 alaeth g6aeth gud
 Lla6greir nedeir mud
 Digra6n hywlych grud
 Deigyr anhalar
 Lloryf oed Llyr veidyat
 Kyn maen caen ka6at
 Llu blane dranc dromgat
 Lluchyat llachar
 Lluny6yt breud6yt bryt
 Am doeth koeth kerdglyt
 Lla6 dreis dasg6yr g6yt
 Ll6yr drist ysgar
 Llen gel da6el do
 A gud grud a gro
 Ll6ybyr kyffro Ffrollo²
 Me6n tro trydar
 Lla6r llyt6ed ved veich
 Llein llithvrein ll6ythvreich
 A llithr6r Bryneich
 U6ch llethyr branar
 Lla6ir 6eise vreise vreint
 Lle6 doeth coeth cywreint
 Llit Gweir geir gereint
 Oed veint y var
 Neut tost gost gym6yll
 Am goeth doeth did6yll
 Divrat gat ganuwyll
 Eurbwyll aerbar
 Neut cor mynor maen
 Glas g6as g6ise durgaeñ
 Ir grud glo gro graen
 Ger taen tonyar
 Neut ma6r a6r ochein
 Am loryf kynnoryf kein
 Neut af i levein
 Nyt 6yf lavar
 Neut diledyf gredyf gramm
 D6yn g6a6r dann lla6r llam
 Nyt adavel g6an
 Neut edivar
 Neut ch6er6 her6 hynť
 Oe vard hard helynt
 Neut lletkynt llechynt
 Llacheu darpar
 Nym da6 dydd lla6en
 Na geir gora6en
 Na g6en na g6yngen
 Am ior gwingar

¹Neu, o dar. ²Neu, Ffrollo.

Ner ffer gle6der gly6
 Nertha6e lytwa6e ly6
 Ny 6elaf ym by6
 Y gyvry6 gar
 Naf nef na6d na6kant
 Ae ryd fflyd fflymyant
 Gytac Edeyrñ sant
 Trigiant trugar

G. M. AP. DAVYD AE CANT.

G. M. D. I DUDUR AP GORONWY
O BENMYNYDD.

O L. E. D.

AWDUR hael eglur haul ogledd a lloer
 Oer yw ewympo dioer campan dewredd
 Eryr cyrchiad cad cydwedd Peredur
 Arf Eingl Dudur dadl diomedd
 Arwydd yw tramgwydd trymgof gyfedd
 bronñ
 Oer fydd ealon donn dan lledfrydedd
 Aruthr gynnygn dygn dognedd o hiraeth
 Aros marwolaeth eurfab maeth medd
 I6r eiwdawd hoywffawd orhoffedd dangnef
 Oedd ef wendref nef naf brenhinedd
 Ai frawd ffydd fyth a fydd yn agwedd drist
 Y drwy giried Crist i drugaredd
 Annhebig mewn dig dygnedd uchenaid
 Nid heb ladd enaid fu'r blwyddynedd
 Un da iawn hirddawn harddedd llawenydd
 Diarw a llonydd oedd erllynedd
 Ai law pan fu draw edrywedd eurdorf
 Y gwnaeth llorf catgorf coetgwn dach-
 wedd
 Eleni gwae fi gwiw fenedd blygu
 Drwg fu dwyn draig llu llyr gynrodedd
 Nid adwen roddi y dan dudwedd llawr
 Llew glew mor glodfawr gwawr gywrysedd
 Neud Edyrñ teyrñ hyd lan tuedd draw
 Ae mal hwn gwynaw braw breuoledd
 Neud ydyw heddiw hawdd gymyrredd cad
 Dan ddor cor caead rhad anrhydedd
 Neud adfoes einioes annedd a masarn
 Neud adfarn cadarn cedawl serthedd
 Neud udwaedd i fardd neud adwedd eerd-
 awr
 A hoyw eryrwawr yn hir orwedd
 Neud adfail buail buangledd yngryd
 Neud adfyd Gwyndyd gwindaĩ sylwedd
 Neud odfa trofa trafñ canwledd beirddion
 Neud atborion M6n mau gyfannedd
 Neud adwyth balchlwyth bylechlafñ drosedd
 llyr
 A Thudyr ben gwyr is gwerydd fed
 Ner ffer ffyrf eurgyrf aergyreh ryседd glyw
 Ta fu fyw fy llyw llew gyffuedd

Nid oedd raid oi blaid blodau Gwynedd
 dud
 Nac ammau golud nac amgeledd
 Neur aeth trwm hirfaeth trwy gynunher-
 fedd bron
 Y boen ir galon hon anhunedd
 Neud mynny Duw fry o ddiſfröedd mawr
 Gwyn dwyn dor gawr gwawr gwirionedd
 Nîm dorai syrthiaw amserthedd galar
 Nef ar y ddaear nifer ddyedd
 Neu ddyfod trafod trefn alludedd hir
 Y mor dros y tir enwir anwedd
 Neu freinin dewin diwedd gorthrymmaf
 Tros fradawg auaf traws frawd gyhedd
 Neu ddifa traha terfyn chwewedd garw
 Am eurgarw ei farw yn ei fawredd
 Trwm oi ddwyn yw cwyn cyn hywedd
 farwddydd
 Yn llys Benmynydd oedd rhydd rheuffedd
 Trylew gwarant cant uch cyntedd beirddlu
 Gwledig eurswllt fu gwlad a gorsedd
 Traws iawn ail Meiriawn mawreüa un ofeg
 Trafn mawrdeg difreg dyfr gmyredd
 Trefnau aml frodiau am lawfrydedd heirdd
 Diryfig yw beirdd a diryfedd
 Tirion hil beilchion hwyl balchedd cadwr
 Tarian lwyth Tewdwr gwr gorfoledd
 Torf plymlwyd ysgwyd osgedd ardderchawg
 Tarf eurwawg lydwawg fynawg fonedd
 Trwy wyrthiau gorau digaredd Dudno
 Beuno y tyfo ei etifedd
 Tref Ner deng nifer dangnefedd gadair
 Ai pair pefrlwys grair mab Mair ai medd

G. M. D. I DUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

ARGLWYDD Didrist Grist gwiridrist gwarder
 Eurglawr nef a llawr a lloer loywder
 Oeraf maith fawrdaith fu ar fyrder
 Arwydd yw na'n llwydd llwyr eddyllder
 Aerdranc llew cadau parablau per
 Eur drafn erfai lufn arf Olfier
 Aruthr ar un rhuthr a maith drymder
 Aros adfail ail Alexander
 Och a barus wyf drwy glwf glewder
 Fod hyn o ddychryn ail gwynn gwarther
 Och elawraidd bryd gryd grymmuser
 Elceel arwyn farw fawreir doethder
 Ucheneidiau mau Mab Mair uch ser
 A chyn daw glaw gloywddeigr lleufer
 A chan llewyg trist a chwyn llawer
 Achaws traws treisglud heildud haelder
 Echwng ior Gwen llys ffyrf emys ffer
 A charu gwindaï och or gwander
 Gwnacth Tudur acrfur arfod lynder

Cyn rhuddglawr llawr llan ei ran ratter
 Gwyarllaith trisaith traws ehofnder
 Gwayw irllywydd adwydd Edyrn gryfder
 A chad fragad fraisg am waig wychder
 A chaumawn yn llawn lliid a blyngder
 A chau heyrn chwyrn chwewr nawws digter
 A chorſ dorſ dirfawr mewn gawr gyrdd-der
 A chryd gryd ar grwydr a brwydr bryder
 A chrau deifr gau frain crain creulonder
 A chrair Gwynedd wenn yn ben balchder
 A chriaw iddaw eiddun ddewrder
 A chynnefin drin am dri amser
 A chynafon glew a chain nifer
 A chlod a gorfod i'm gwir falch-ner
 A chlybod ei waith uchlaw aber
 Dar o fonedd aml dewr ofuner
 Daered fraisg waig walch eurfalch arfer
 Diwraidd ei faently dor addfwynder
 Dirwy rybudd tost dur oberoer
 Deryw Ector nerth diorwagter
 Darfu am ddraig llu llwyr orthrymder
 Dogn gur poen ddolur pan feddylier
 Dogn gawdd am hudawdd am fy hyder
 Dihagr oedd glybod ei glod pan gler
 Deheu ceimiaid brwydr Duw ai cymner

YR UN GWR I DUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

AER¹ fy nghwyn och ar gyhoedd Fair
 Farw blodeu cenedloedd
 Deryw clod y ciwdodoedd
 Dor o hil iôr dewr hael oedd
 Aml wylaw glaslaw glwyslen ai mawrgudd
 Am eurgorf rhudd² onnen
 Emraïſ barch am ras berchen
 Am ddeigr a llef iôr nef nen
 Gwiwdwf iôr gwae fi dy fod
 Gwawr gweilch Gwynedd ym medd mud
 Durdorf cai ar daerdorf cad
 Dewrder grym dordor a gryd
 Galar calon a golwg
 Am gwna yn drist Grist ym grog
 O'th roi ddoe mae wythryw ddog
 Dan gaen maen mur Dudur deg
 Gwainyddoedd fy mron gwayw anoddau
 trist
 Treistwyn ior bryn byrddau
 Gwae ei genedl o'r chwedlau
 Gwaith tra galar maith yw'r mau
 Trafn traul ongyr gwyr trefn gwawr doeth-
 wlad
 Trin gyrchiad gwriad gawr
 Treigl i'r fron hon hoed tramawr

¹Neu A ar. ²Neu, rhyd.

Traglew rym llew dan rwym llawr
Rhoed dan faen glasgaen glwysgorf heirdd
gedoedd

Hardd o giwdawd digeffeirdd
Ynghôr llên gwên am gweheirdd
Ynghudd llysty bûdd a beirdd
Gwann fry yw Cymry cynawredd dyfr
Gwenwyn Deifr ei fllangledd
Gwan llŷs a llan gwin Gwynedd
Gwan Môn am iôr gwin a mêdd
Rhwydr didarf brwydr rhoed ar Dudyr
hael

Hil Ywain neu Fedwyr
Goreu eurddraig a geryr
Gweryd m'n gweyrd nen gwyr
Ponid rost dogngost dynggudd
Pefr drafn par eurlafn aerlladd
Pann Môn am ddraig Penmynydd
Pen cenedl pen aig Gwynedd

YR UN GWR. I DUDUR.¹

O L. E. D.

DOETH i blaidd circhiaid erchyll
Hir annerch a hwyr ynnill
Brwydr gwirlafn trev Castell
Brwyn a dogn gwyn oi dygn goll
Rhagorawl pob rhyw giried
Oedd fy Arglwydd Udd fawrglod
Traws ofyn tir treisfyfad
Tra sefis cyn trais ofid
Gwae fi lof eurgorf gwawr aergur cyfarf
Gwayw didarf gwiw Dudur
Gwasgu llew gwas glew gleifddur
Gwaisg haearngaen ym maen mur
Aml uch grann o'i hynt Fangor
I'm didyr deigr am Dudur
Aelaw ynof ei alar
Elyn gryd Alun gryfder

YR UN I DUDUR PAN OEDD GLAF.

O L. E. D.

CLAF yw nêr nifer nefawl aur anaw
O Ronwy rwyg Greidiawl
Caer ar aer car atwrawl
Cedym ostwng deilwng dawl
Cadw hyfryd iechyd Echel greddfawl câd
Ucheldad mād meidrawl
Er dy donn fron frenhinawl
A'th boen gulwydd hylwydd hawl

¹Canlyniad yr awdyl ragulaenol yw hon yn Ll. L. M.

A'th greuloes ath groes ath grog freiniawl
Ystyr raid ath ganmawl [râd]
Canhorthwy Fair fy ciriawl
Canwyll hardd ath farth ath fawl
Cadarn uchaf naf eêd nefawl arglwydd
Erglyw llef negesawl
Am lof corf eiwdawd gwawd gwawl
Aia lew gawr aia le gwrawl

Oth hircint¹ eurfraint aerfrad arynaig
O Ronwy frwydr gyrehiad
Nid oes na berth nerth neirthiad
Na hydr fudd na rhudd yn rhâd
Na neu na pherehen na pharehiad ar fardd
Rhoist i feirdd dy ddillad
Na chynghaws bwyll echyngiad
Na ehyngor mydr ragor mād
Tra sych naf yn glaf gloyw guniad hoyw-
lof

Hywlych grudd a llygad
Traws ein gawr gwynllawr gwinllad
Trosedd gwledig orsedd gwlad
Och fi eryr gwyr gwriad pennadur
Fod poen Edyrn arnad
Iechyd a hyd hoedd gariad
Athraw nefawl goeth doeth dad
Och wael drymglwyf rhywf rhodiad budd
fawredd
Byddaf farw am danad
Och wisgoedd gwympt ath wisgad
Oth wasgawd ni fu wawd wād
Dyfod dewr arfod aerfawr ffysgiad trin
Mewn trist ofal gwaffad
Mur dur dewr darpar car cad
Mair a wyr mawr a irad
Oth hirlaint hoyw fraint nid hyfryd yr un
Oronwy lasn creulyd
Oth air ath arf gedernyd
Ath glod faith nith ddaw gwaith gwyd
Oth wengred giried gwryd annirgel
Yn aergad ddihewyd
Ath ddawn ath ddinam lendyd
Ath ofeg ath brifdeg bryd
Och ner fod gwander Echel Gwyndyd traws

Ni'm gwnêl treis diofryd
Erglyw Grist fy mawr dristyd
Arglwydd grym am eurgledd gryd
Rhen rhyw folaf naf nefawl wryd gwir
Gwared boen a chlefyd
Rhad ysbys budd rhaidr espyd
Rhudd baladr ger rhaiadr rhyd
Rhyfedd yw fy myw fy myd am harglwydd
A mawrglwyf i'th blegyd
Rhaith rhuthr brwydr aergwrydr ergryd
Rhywiawg difradawg dy fryd
Rhyhael eurgrair Mair mawredd lendyd
hydr
Ath ro hoedl ac iechyd

¹Hirbaint.

Rhi rheufedd rhuddgledd rhoddglyd
 Rhi rhwysg heirdd rheufedd beirdd byd
 Os claf Môdur mur mawredd garannawg
 Goronwy grair gorsedd
 Gwiw enaid beirdd gwae wynedd
 Gwawr gwindai ni haeddai heidd
 Na wna ddig tremmyg trwm ledfrydedd
 Fair
 Er dy fawr drugaredd
 Am gar am giried rheufedd
 Am gain edmig wledig wledd
 Ucheneidiau mau och na medd fy mryd
 Haint fy mrawd cyfannedd
 Uchel ddar Echel ddewredd
 Iechyd i'w weddeiddbryd wedd
 Anhyfryd ir byd bod anhunedd clwyf
 Ar fy rhwyf nid rhyfedd
 Arf golofn cirf ymgeledd
 Eryr teyrn meddw-gyrn medd
 Oer yw hifod clod clo rhyseidd Gwendorf
 Mewn gwander yn gorwedd
 Eurllyw o haelion fonedd
 Aerllew balch glew bolch ei gledd
 Och fi Arglwydd rhwydd rhwysg natur
 ywain
 Awydd dewrder Arthur
 Nad ystyr Mair dy dostur
 Ath glefyd frwydr fawrfryd fur
 Iechyd wrth fy mryd fy mrawd eglur
 Y gan Dduw bennadur [ddawn
 Ath ddêl oth haint ath ddolur
 Ath ddileddf anawdd gawdd gur
 Arwyrain nadiain modur aur anaw
 Oronwy fab Tudur
 Arfod air pair paredur
 Arf yn ing aer ddirfing ddur

TERFYN.

Yna canlyn Awdl i Dduw gan yr un
 gwr—ysef—Lleddf ddeddf ddoeth eurgoeth
 &c.

GRUFFUDD AP MAREDUDD I DUDUR FAB GORONWY.

O L. E. D.

LEW glew glefym grym gryd flemmychu
 Llorf corf cad ceimiad camon¹ dasgu
 Llaryeiddwalch geirfalch gorfu abrwysgl-
 dyf
 Llyry byrffyrf briwgyrf bragad fylchu
 Llud prid prif yngnif yngnaws cyrchu
 Llyw glyw glwyd ysgwyd esgar bylu
 Llyr ofn aer frwysgddofn ar freisgddu
 fronndor
 Llawch feirdd iôrangor Eingl dachweddu

¹ Neu, cammawn.

Llwyrr ddarogan bran i'm brawd y cu
 Fab Dyfiwal arial gal ddigelu
 Llwyddiant rhuthr llin utrh aeth lle bu
 ffloro
 Llafn gelyugno clo clod enynnu
 Llun Rhun gun Gwynedd fedd fenestru
 Llyr gedwisg eryr gad wasgaru
 Lluniaf wawd tafawd er tyfu ym byd
 Lluniaeth dibewyd bryd o brydu
 Luch fflamddur Dudur dadl ddiblygu
 Llachar dar bar berth fawnerth farnu
 Llachau glod olen yn glew dalu gwaith
 Pan fai wyarllaith pum saith sathru
 Lleiddiad digiliad galon grynn
 Llaw rodded noddod Nudd gystadlu
 Lliwrudd wayw diludd wiw deulu ffyrn-
 fael
 Llawrudd hael diwael Duw iw adu
 Lladwin wrawl grair borthair barthu
 Llyd wawt wawr byrddawar¹ beirdd gar-
 trefu
 Llawn gyflawn hoywddawn llwrw haeddu
 om brawd
 Ni wnaeth trindawd ffawd ffordd iw
 gablu
 Tarian lwyth Tewdwr gwr iw garu
 Tremyniad saeth gad seithgant alltu
 Twr gwr gwrdd blaid greid grym car cu
 yn gadoedd
 Tarw ar arw aeroedd dorfoedd darfu
 Trystan hir am dir yn ymdaeru
 Traws maws mawrddrud clud clod enynnu
 Terfysg llew dewrddyss llid arddu gatgun
 Tarf cun rhwyf Alun yn rhyfelu
 Trachwerw ferw fawrdorf lorf corf coethlu
 Trychiad brydgyd grydyr frwydr fredyechu
 Troches goelfain brain uch bru gwyarlif
 Trech yngnif no rhif y rhiallu
 Tryfer cad neirthiad nerthawg allu
 Trefn heilrwyysg huailrisg heyrnblu
 Treiglawdd clud ddattawdd clod hyd
 ddeutu afn
 Trafn llu egr ai liflfn Lloegr elyflu
 Treigl om bron annerch serch disyrehu
 Traglew llew lleiddiad gad gymmynu
 Taerlaif gwyargnaif gwayw irgnu gwaedlin
 Twrf tarf tan chwefrin drin dremynu
 Trwy frys oi lys lwys ddwys ddeisyfu
 Trwy frawd y geudawd trwy ffawd fynnu
 Trwy lithiaw branes trwy lethu North-
 meiu
 Trwy lathr arwyrain gain ganhiadu
 Trwy rad mawr gwawr gwaiss i'n braisg
 brynu
 Trwy rodd trwy fodd foes trwy oes Iesu
 Trwy aur borthair Mair maethlu Mihang-
 el
 Powl Pedr Gradifel y del oi du

¹ Neu, byrthawar.

YR UNGWR I DUDUR NEU
RONWY

MEDD Y DR. DAVIES F'ALLAI MAI I YWAIN
GLANDWFRDwy. O. L. E. D.

LlACHAU Gwynedd llyw dwyorsedd llew
diarswyd
Llucheden bar wrth aer ysgar Arthur ysgwyd
Llafn trafrn treigliad deo cynheilad deuenan
haelwyd
Llwybr gryd bryd brwysg lliaws gedrwysg
lleas gadrwyd
Llyr osgorddion wythlaith galon nithlyth
gilywyd
Lluryg frwydr-chwant o'th ddewrfeddiant
n'ith orfeiddiwyd
Lli sawg drafn ergryd lym lafn aergreu
blymlwyd
Lluniaist orfod o lewder clod hyd loywder
elwyd
Lloegr ddeifr goddi arawn ynni Urien an-
wyd
Llorf corf canwledd eislath ddurgledd aes-
lwyth ddorglwyd
Llyw llym grym gryd o'th ddewr blegyd
n'ith hir blygwyd
Llew llyw orllin milwr dorch trin mal aer-
dwrch trwyd
Gwnaethost yn aer catgun eurfaer coetgwn
irfwyd
Llithiaist ath ron aer feryfon ar fore fwyd
Gwnawn glod yntau oth draws gampan
n'ith drais gwynpwyd
Gwas yngarthan a thrwm ogan ni threm-
ygywyd
Gwayw gwaith liwed lyloyw giried hael
yw gorwyd
Gweilging ongyr yt teg eryr etto geiriwyd
Gwaywawr trymffysg mal o'th eurddydd
mal i'th urddwyd
Gwersyll porthfrain o'th arvyrain i'th or-
eurwyd
Gorsafwr trin dewrdwrf Cunin durdarf
Cunwyd
Fy ngwaleh balch berth da oth fawnerth
doe ith farnwyd
Fy ngwelygordd coed-dur osgordd cad taer
ysgwyd
Fy mhôr llawged tirion drefred tarian
dryfrwyd
Fy nghydymaith aesawr eurfraith oeswr
aerfrwyd
Fy nghariad gwrdd cymmen agwrdd cain
a wnegwyd
Fy nghyfwyrain fy nghâr durllain fy
ngharw dewrllwyd
Fy nghorf torf taer fy nraig yn aer fy
nragon wyd

TERFYN.

GRUFFUDD FAB MAREDUDD I
ORONWY FAB TUDUR.

O. L. E. D.

CYFARCHAF i'm muf nefawl rinwedd
Cyfarch parch parawd ffawd ffyddlaw-
wedd
Canmawl fy rhiau modd-wleddau médd
Ceinmug rhoddfudd rhudd Rhun gymrod-
edd
Cyfun Oronwy rhwy rhwysg mawredd
Cofiaedr firwythlawnddawn ddimam falc-
edd
Cyfarf arf eurgrair gair gorfoledd
Cyfiawn frawd tafawd deifr gyfrysedd
Cyfiawn frawd tafawd deifr gyfrysedd
Cadarn farn feirniad gwenwlad gwinwledd
Cadernid Gwrlais aerglais eurgledd
Cedym wysg gyrdfrwysg gwrddfrwydr
dachwedd
Cadarnfab Tudur mur marannedd
Cystal Nudd am fudd fedd gorhoffedd
Cystegwr byddin drin draehywedd
Castell gawr clodfawr cludfalc fonedd
Cystwg brwydr aergrwydr eurgrain gor-
sedd
Canwyll pwyll ddiwyll am ddafl gwyledd
Canllaw lliosydd mewn dydd dygnedd
Cannrwysg tonn erfid llid llawfrodedd
Cynrhain brain breiddfawr gawr goruth-
redd
Cedawl yw fy llyw llaw ddiommedd
Cadr wryd Gwyndyd gwendorf gyfedd
Cyd fryd frwydrglwyf rhwyf Rhuon ddewr-
edd
Ciwdawd ffawd ffyniant farant fawredd
Ciried ced cadrblas gwanas gwnedd
Car dor ior eurwrydd cyrdd cynnadledd
Car dar dewrfryd gryd greidiawl ddewr-
edd
Corf torf llorff lliaws o draws drosedd
Cynnadlfa anant borthiant berthedd
Cenedlfawr eryr gwyr gwirionedd
Colofn llwyth Cynwrig ryfig reufedd
Coelfain byd esbyd ysb gynnadledd
Cydles plaid cynbaid rhaid anrhydedd
Coeth lwybr cad fragad friwgr gochweidd
Cynnydd aur roswydd cain ei rysedd
Canwyll cerddorion clod Fôn a fedd
Parch meddfawr aerwawr eurwalch cenedl
oedd
Cain adlam caer wengaleh
Parawd lorff torf tariandalch
Pair gwaed ddafrn par bylchlafrn balch
Rhwyddwalch arf cyfarf cofau beirdd Pryd-
ain
Rydd arvyrain cain Cai ddefodau
Rhodd ehofn ddirofn ddehau ciwdodoedd
Regoedd cenedloedd au cynnadlau

Rhydderch gannawl hawl i wyliau yngy-
hwrdd
Rhum agwrdd ymwrdd aml laddfâau
Rhyfig urddedig ar ddadlau milcant
Rholant un ffyniant barant beiriau
Rhyfawr giriell ced cadau ystyngiad
Rhyfig cariad mad modur gwleddau
Rhyfalech aerwawr gawr goreu ith fenir
Rhi cywir llawhir llyw bryun byrddau
Rhuawn hynt lluchynt rwyg llachau
Rhyfwr rwyg Tewedwr tydi biau
Rhyfsa clod orfod arfau dân llaech
Rhyseidd Ul Cesar par peryglon
Rhagoraist Ronwy ragorau amllder
Rhag balechder nifer fy naf hyglau
Rhagor rhugl aerfor eirf ddoniau llathr-
frwysg
Rhag llif llafur dwysg uch rhwysg rhydiau
Rhwydd wawr cynnyddfawr cynneddfau
diwag
Rhwylf cyrdd fyrdd feirddfag ddiinag ddon-
iau
Rhyhael aerllew glew gleisiau cann weli
Rhuthr ynni Beli beleidr gwaed ffrau
Rhyhydr ffyrfider ner nerth gwydneu yn
gawr
Rhwol gosgordd fawr gwawr gwirodau
Rhwyl giwdawd parawd parau Llychlyn
ddur
Rhwylf natur aerfur erfid brwydrau
Rhyffegad neirthiad nerthau Cadwaladr
Rhudd baladr oesgadr ysgwyd ddrylliau
Rhugl ffossawd wawd riau ardderchawg
Rhywiawg ddiwgym pawg dda ei gampau
Rhuthr ddychryn gelyn golau gyhydreg
Rhyssyr môr-waneg ior teg yw'r tau
Tau ——— fonedd o faint cenedloedd
Twr cadoedd cadr ith wnaint
Cymryd gwr cymrawd geraint
Cymro braisg Cymry ai braint

Breiniawl Oronwy bryd cyd cad ardwy
Brys lys les ofwy rhwy rhwyf Eudaf
Brawd eurwawd aerwawr bryd gryd gwr-
hyd gawr
Brad cad ced waywawr drauwawr drommaf
Brwydr lorf corf cadfyrdd braisg gwais-
gawd wyrdd
Brwysg rwyg rwyf myrdd cyrdd cerdd
waesaf
Beirdd heirdd hardd ddatecan budd rudd
ruth osbran
Bodd rodd rod fflamdan darian daeraf
Dadiain gain gyngor didarf arf Ector
Difreg reg ragor dor derwynnaf
Didawl fawl foliant dadl frwysg rwyg
Rolant
Dedwydd cynnydd cant gwarant gwraf
Dawn llawn llawch meddgyrn doethbost
cost cedyrn

Deddf chweg deg deyrn gwiwehwyrn
gwyehaf
Dewrwr twr torfoedd dar car cenedloedd
Dor cor eiwdodoedd achoedd uchaf
Aerlud ddrudd ddragon erfid lliid Llion
Eyrw mwynwyr Môn roddion rwyddaf
Eiluerth gerth gedawl eurddraig Maig
meidrawl
Erddrym grym greddfawl hawl hael adaf
Eur air pair penrhaith arwmp tymp pob-
taith
Aergorf lorf Loegraith gwaith gwythlonaf
Eurgledd rhyfedd rhad arglwydd rhwydd
rhoddiad
Aerglais trais trom gâd mad modrydaf
Crair gair gorwyrain creuddafn llafn liith-
frain
Cedlorf corf cynrain cain cyfiawnaf
Cyfarch parch parthryw cyfarch gloywarf
glyw
Colofn eofn yw llyw llawenaf
Cedawl hawl heiliaw costwin drin dreidd-
iaw
Cant anant anaw aelaw alaf
Ciried oesged wysg corf torf llofr lliidwysg
Car par parawdwysg rwyg rywioccaf
Nod clod cleddyfal naaws maws moes Dyfn-
wal
Ner ffer ffyrf arial mawrdal mordaf
Nawddfawd ffyddlonrwydd Nudd budd
boed canmlwydd
Nerth berth certh cedrwydd hylwydd
haelaf
Neud mael hael hynod a nudd prudd prif-
A nen pen pob clod orfod arfaf [nod
Nis arwedd gwedd gwawd angerdd cerdd
ceudawd
Nis traeth maeth meithfrawd safawd hyd
Tâf
Gwr tŵr tormennawg unrhwysg brwysg
breiniawg
Am llyw rhyw rhywiawg niferawg naf
Naf a wir folaf orfoledd ceudawd
Ni char cadw na gommedd
Ner nerth clod ffraeth modd faith mêdd
Neu urddas gwanas Gwynedd
Gwynedd angeledd fêdd fenestri
Gwanas eiwdodoedd rwydd wisgoedd ri
Gwr addwyn terrwyn yu tori aergad
Gawr fleiniad feiddiad wastad westi
Goreu yw fy llyw llafn rhuddweli
Gwarant hawl anant o haelioni
Goruthr fryd ennyd ynni llawrodded
Gwawr clodred llawged Lloegr folochi
Gwâr wrth wâr hygar hoyw gerdd hoffi
Gwrdd wrth wrdd ymwrdd aml ddaioni
Gwr wrth wr milwr mal Elifri lewgorf
Helmdew glew ——— gleisiau gochi
Gwir fydd iddaw glod hynod henwi

Gwrdd digrawn oi ddawn ai ddaioni
 Gorwyn ffawd tafawd ger Teifi gylchwy
 Goronwy arlwy aerdorf sengi
 Gwryd bryd gryd greddf dileddf doli
 Gwrawl hawl hwyl Nudd budd rudd
 roddi
 Gwrdd ffyniant Rolant yn rheoli cad
 Gwrdd ffysgiad rhoddiad rhudd a phali
 Gwayw ddu bar aesbar espyd loeli
 Gwiwddoeth farn eadarn eceyryn ddofi
 Gwael raiadr baladr gwiwder Beli hir
 Gwaleh cywir llawir llawer borthi
 Grymnus diwael hael hwyl didrossi
 Greir torf corf eiwdawd gwasgawd gwisgi
 Gwr greddfawl gwrawl yn egori gryd
 Fal rhyfelryd gwyd gwynt ar dderi
 Gwaith fy naf balchaf rywioceaf ri
 Gwneuthur brwydr dostur bradwyr dosti
 Gwychr ddyysg fel terfysg taerfor gweilgi
 gann
 Gwenyg fann am lann yn ymlenwi
 Gwasgarawdd alaf braint uchaf bri
 Gwasgawd cyrdd i fyrdd o farddoni
 Gwasgawd braisg cydwaissg cydwedd Benlli
 gawr
 Gwr clodfawr yngawr yngwrhydri
 Gosgordd faleh eurwaleh aerwyr gospi
 Gosgorddion Cynon yngreddf cyni
 Gwaiss arglwydd eulwydd celi cyn addef
 Gwaesaf aur dangnef nef iw noddi
 Nawdd Crist arglwydd rhwydd rhwysg
 gwyr hael addfyu
 Ar hylwydd fab Tudyr
 Neirthiad ffawd llwyr cymrawd Llyr
 Nerthawl arwawl eryr

TERFYN.

G. M. D. I ORONWY PAN OEDD GLAF.

O L. E. D.

GWAEL fi fod arfod arfaeth goddi par
 Mewn haint perygl borthi
 Gwael fyrdd gwael grydd gerdd lochi
 Gwael anheirdd gwael feirdd gwael fi
 Dod wared lwy cred erair pumweli nef
 I naf clod haclioni
 Aur golau orau geli
 Ardderehawg drugarawg dri
 Armes fu rodres Rhodri ar wynedd
 Oronwy gad gospi
 Arwmp ei fudd rudd roddi
 Eryr gwaissg aruthr fraisg fri
 Aros trymglwyf rwyf ryfig Benlli gawr
 Eurwawr mawr mur cyni

Aer baladr arfau Beli
 Arf gwinwledd Gwynedd gwael ni
 Os gwan glew anian gloyw ymi Rhydd-
 erch
 Roddiad gwyrdd a phali
 Mur dur dar dewrfrwysg rwyssg ri
 Mirain Nudd Mair iw noddi
 Boed hir hoedl fraisg waissg gwasgawd cen-
 edloedd
 Cain adlam noeth a thlawd
 Arf ddeufin araf ddefawd
 Ail Rolant uthr ffyniant ffawd
 Os claf ner dewrder awdurawd mordaf
 Mawrdeg bywll gymmendawd
 Oeh rhag gofal mal molawd
 Am eryr mawrfudd Nudd mawd
 Uchaf geli tri wyd trindawd arglwydd
 Erglyw feirdd bydyssawd
 Am achub elwyf wryf nyehdawd
 Am iechyd i'm bryd a'm brawd
 Eurwawr ewyr gwir gwarawd Oronwy
 Aur enaid ei giwdawd
 Argae gawr ergyd gwawr gwawd
 Aergad bair eurged barawd

Hoyw-gyfarch erbarch aer bar Goronwy
 Garawawg glew digar
 Hylithr ei wyrdd cyrdd cerddgar
 Hawl fynawg ddwyrëawg ddar
 Hoedl hawsder i'm ner yn oer esgar
 drom
 Un dremyn Ul Cessar
 Hydr neidiad gwengad gwingar
 Hoywdeg wawr hygost fawr far
 Hir ym cyfyd bryd brwydgar echwyn-
 wr

Uchenaid anghlaur
 Herwydd gofal anhalar
 Hiraint hwyl Geraint hael gâr
 Hoyw Oronwy rwy rywiawg farddair
 beilch

Bwlch greulyd wyar bair
 O'i gedawl fudd a'i gadair
 A'i ged oi giried a gais
 Haint a'rh glwyf fy rhwyf ail rwysg Gwair
 fab Gwestl

Gwastad drin digyngrair
 Gwared gwir lawgred loywgreir
 Gwryr eurwawr gwirion fawr Fair
 Dod ym mrwydrwawr gawr gwraf Or-
 onwy
 Aeradwy aur adaf
 Gwir iechyd Crist goruchaf
 Gwâr ysprydawl nefawl naf
 Mael hael hail fuail oi fwyaf dostur
 Ai ddolur ydd wylaf
 Meddgyrn mawr deyrn Mordaf
 Maith fod mur y gled mor glaf

TERFYN.

MARWNAD ORONWY FYCHAN
A FODDODD.

G. M. D. AI CANT. O L. E. D.

Ni ehlyw na chalon na ehlost
Ni thraeth tafawd tromfrawd trist
Murn dig a mab Mair yn dyst
Mawr far no marw da mor dost
Llawer o nifer anafu Gwynedd
O'i ddirfedd a ddarfu
Ai arfau ymrwydr a orfu
A wyr ddrwg llwyr am ddraig llu
Bu dygn bid ogyleh dolur
Am fleiniad gwengad gwingar
Boddi draig bleiddiad ragor
Baedd yn aer byddin eryr
Llawer och ior llawhir oedd
Llwrw galar am flaengar flaidd
A gwae a thrymgwyn a gwaedd
A hidl ddeigr oi boedd ddigwydd
Rhyfedd ym fyw llyw llawged
Gan gyfar o gwyn gofid
Aros chwedl iawn irad
Yn ôl ior yniad wryd
Echaws bod clod elo marmor
Ochl brwydr-waith ail Beredur
Echwng dan ais trais trahir
Ochrog helm och rhag galar
Chwedl maith gaith gyfrange trange trai
Chwerw trist ym maengist y mae
Ior torf corf coeth a ddoeth ddoe
Ar Wynedd am Oronwy
Tristawyd beirdd dros daear
O sarw ffirwythlonaf eryr
Tromgad fugail ail Ector
Tramgwydd brwydr trymgawdd bryder
Trefnodd ynof cof cofl dra girad dig
A beir deigr ar lygad
Trafn aer dorf trefn ei eurdad
Trahiraeth farw cydfaeth cād
Cawdd am gorthrymmawdd no thramwy
galar

Am golofn Dindaethwy
Mau gofion am Oronwy
Mab Mair ni wnaeth hiraeth hwy
Penyd oer poenau a dig
Plaid genedl Gynury fu'r plyg
Pell Grist farn drist a furn drwg
Pallu o'r pwell du pwyll deg
Pan ddoeth poen ddethol ofid
Tramgwydd am arglwydd mawrglod
Ys aml ar bobl a sommed
Yn Lloegr am ei hun llygad
Doeth am ddraig mil hil hiriell
Dygn dramgwydd deugwyn drymgoll
Dibwl y gorug dubwll
Am orehudd llew ymerchyll
Nim try hoen rhag poen pennydd
Marw eryr Penmynydd

Ni'm treigl gwên o lawenydd
Neu'm trig nawd dig nôs a dydd
Caiff ef yn nef naf osgoridd
Llawenydd eglur mur myrdd
A hiraeth gwr medd-faeth gwrrdd
A fydd a'i farw-ddydd iw farrdd
Gwelais yn gwyngor gwiwlethr
Erfai helm arfau hoywlatr
Gronwy ddirarf arf aruthr
Gryd gyrehiad oesgad ysgwthr
Aerllafn dau finiwg eur llythr
Irlawn fy neigr o'i oerllithr
Rhoed yn ael rhodiwn alar
Menai mewn rhwym bedd mynor
Gwas glwysdewr mewn gwisg lafður
Gwaith uwch gorwydd braisg breichir
Gwiw ei lasn gwayw Olfifer
Gwawd hydr o lin gwaed Tewdwr
Dygn oedd roi post cost canrodd
Diriai Ffrainge mewn derw a phridd
Car glyw llyw llŷs Benmynydd
Cor brodyr troednoeth a'i cudd
Corf ced eurllof cād aerlladd
Cwyn trais wenwyn tros Wynedd
Dod fab Mair lle ni wnair nag
O blas ni ddel arnaw blyg
Hwyl oth wlad hoywlwyth wledig
Heliwr gryd hael ior ygrôg
Hwyl ddoeth a roi hail a ddug
Helm ddr hil i Dudur deg
Drud fu dawl rhuthr mawl maelgwn
Neddair dyfr yr anoddyn
Aruthr gedernyd Aron
Arial milwr gorph Urien
Ar llwybr rhyfel frwydr orllin
Ar llew dewr eurlliw darian
Dioer bu or iawn a llawn lid
Diwraidd draig mewn dewredd drud
Dieidd graig da oedd ei gred
Dewr a grym yn diriaw gryd
Duriol gledd dirwol glod
Dar ymlaengar ymlyngad

TERFYN.

G. M. D. I SR. HOWEL AP
GRUFFUDD. MARWNAD.

O L. E. D.

GWELAIS lewddoeth hael gwiwlys wleddau
Ai loywfeirdd yn cael ei alafau
Yn rhesnant winllys yn'rhefnau elodfawr
Tra ydoedd ein gwawr eyn trai oedau
A chynadlu beirdd a chain odlau
A chenedloedd ysp oi chynadlau
A chwyn udlef wyf och yn naelleu lid
A chael a fynnid a choelfeiniau
A gwyr ieuang beilch a gwaryau

A gwir awdur beirdd a gwirodau
 A gwar gwmpas, elod mewn gwir gampau
 Nudd
 Ar ail eurfudd eiriol arfau
 A rhoddi yn ymwig rhuddion emmau
 A rhwydd orchwyliion Rhyddereh heiliau
 A rheieidr o win ynghyleh rhiau hydr
 Mewn aur a gwydr muner gwawdau
 A chyrrd adeiniawg a cherdd dannau
 Uch y neuadd deg a chynneddfau
 A chain addwyn-waleh a chynneddfau
 heirdd
 A chyfeddach beirdd och oi faddau
 Echwyn yw a dyf a chwyn a dau
 Ochain Eðyrn bron ucheneidiau
 Achos galar iôr ni chwsg goleu gnif
 Llefain annigrif llif yn nagrau
 Uchel roddaf wyf achul ruddiau
 Och ar ddayar naf uch eurddyau
 Achwyn girad fit och un goren Iôn
 Echwng hoywrym Môn a chynghoran
 Echyngawdd deigr bardd uch uch ei enau
 Och anawdd yn ddig gyd a chwynau
 Echyngawdd ym boen a cheingiau hiraeth
 Och yngod a wnaeth arwyeh angau
 Iawn alarus wyf yniol oriau
 Un oleurwydd trist yn noluriau
 Am oleufryd cadw aml lyfrau da
 Am eiriau Beda mawrwybodau
 Am giried a mawl am gar nid mau
 Am gariad Gwynedd am ragoran
 Am guddiaw Howel i'm goddau tram-
 gwydd
 Am gwyddaw f' arglwydd rhoi gwaedd
 fawr glau
 Trafaeliawdd fy myrd trwy ofalau
 Treiaw buarth clod un tri bian
 Trwm o ddolur fydd tra meddyliau car
 Am lyw ac eurddar amlwg urddau
 Tri mwy yw'r goglais tra mawr giglau
 Tri phenyd galar rhac tra phoenau
 No chwervw alaeth bron gan chwarelau dur
 Trymfryd ar lasur tromfwydr lifiau
 Trech y lliadiaudd hon tra cholledau
 Trwy hanner y fron er trabeiniaw
 No dryganian ffiam y drwy gynnu derw
 O gymmell hirerw gain alloriau
 Trist y gorng Duw trawsdeg eiriau
 Tros lawr daear Môn treislwyr dian
 Trefn hyglod y doeth trafni hyglau nid byw
 Trwm eryssedd yw tri mwy'r eisiau
 Can aeth amlwg iôr cain ei themlau
 Lwys gyfoeth mab Mair hiaws gofau
 Gwae ddaear Wynedd gweddian gydfod
 Gwiw fynnai pob clod a gwae ffinau
 Er gwyar grog Leyn ar gwayw irgrau
 An rhaid brynawdd yn rhad a breiniau
 Ath ddiwarthaf daith a'th hoyw wyrthiau
 grair

O ragor pwyll Mair iôr yr eigliau
 Dwg heb lyfiant Duw deg ei blasau
 Wyr i Dewlwr mawr aur ei deidiau
 Uniawn ryddid nef aniau radau llwyr
 O glod a synwyr gwlad y seiniau

G. M. D. I HYWEL AP GRUFF.
 AP TUDUR. MARWNAD.

O L. E. D.

GWISGAWDD beidd eurgledd aerglo lluryglas
 Yn llawr eglwys Ffeno
 Gwr duriawl rod clod Clydno
 Gwae ei ryw na bai fyw efo
 Irlawn oedd farw trwy oerllid
 Orlwyn deigr orllin dwygud
 Aerddar glew eurddor y glod
 Urddawl ail Greidiawl ael gryd
 Mab am gwnaeth alaeth ddolur
 Mair fawrgoeth os marw f'eurgar
 Mau lefain am Olifer
 Yn rhwygaw brwydr yn rhagor
 Llywiwr hyfrydwch lawen
 Pei byw llyw lliad mab Alun
 Drud y dial ar alon
 Draig brwydr rhag drwg o Brydin
 Aml am eryr gwyr gwaywrdd ar dromgad
 O drangwydd Mab Gruffudd
 Uchel gost achul gystudd
 Och a llef groch a llif grudd
 Cad arnam oerwall cedernyd Cymry
 Farw Cymro hael cerdd glyd
 Treisdwyn ior Trystan wryd
 Traws yngawr trais fawr tros fryd
 Achaws dynwr llof corf canmil
 Tr ddaear gynt ar ddêol
 Echwng is fy mron achul
 Och hywyllt am wych Hywel
 Gwae fi farw rhi Rhun osgordd
 Gwerin garw Gwair o angerdd
 Gwawr trin a roes gwin a gwyrdd
 Gwaleh urddawl balch arddelw bardd
 Neud hiraeth oergaeth argel mynor
 Myned balch-ddrud Hywel
 Natur un galon ottiel
 Naf oedd ddewr i nef ydd êl
 Ni bu falch haelwalch heilwin awdurdawd
 No marw dewrder Elffin
 Na thrais na gwaedd baedd byddin
 Na thrange aerddraig brwydr a thrin
 Gwae fi Howel na'th welaf
 Yn fyw llyw llew cadarngrif
 Gwnaed Crist trist treisdwyn cwyn cof
 Gwawr nerth ymhlith gwerin nef
 Clwyf trymgwyn treisdwyn trusted f'uch-
 enaid

Och wynedd o'r golled
 Trin cynnefin cynyfed
 Clodfawr yn nydd gawr Nudd ged
 Och farw rhyw fawl garw rhyfelgar aesawr
 Echeidw llawr gwawr gwaywdaer
 Eurddwrn rif myrdd cyrdd cerdd glaer
 Urddawl Arthuriawl wrth aer
 Cwbl fu cain deulu cyn diloyw ddaear
 Prudd ysgar pridd osgoyw
 Clo cadau aer-gran ir-groyw
 Clo clod rhyfel Hywel hoyw
 Corf Gwynedd cyn bedd cain bainge orch-
 aead
 Ennyngad uniawngaingc
 Brwysg-lym lasu eurdrafn aerdraingc
 Brwydr drom a wnaeth ar firaeth Ffraingc
 Llorf didwyll Llyr bwyll llawr bedd a'i
 cynnwys
 Canwyll gwlad a gorsedd
 Llyw yn rhaid llaw anrhydedd
 Llew oedd ddewr glew a'i dduw glêdd

TERFYN.

GRUFF. AP MARED. I RONWY
 FYCHAN AP TUDUR.

O L. E. D.

NEUD trist im gwnaeth Crist croes dang-
 nhefedd
 Neud tros ofid lliad lledfrydedd
 Neud rhyfawr golled nid rhyfedd am elwyf
 Neum try yn hynwyf tra anhunedd
 Neud trymfryd penydd poen ddifaedd
 O gyfrange trange trafrn llawfrodedd
 Neud tromfrawd tafawd am etifedd llew
 Erfai cychwyrn glew arfau cochwedd
 Neud truan i'm gwân gwayw irlonedd
 Neud trahir maddeu glew lachau gledd
 Neud amlwg i'm dwg dygnedd galarfrwyn
 A feirw orwyll gwyn oi farw orwedd
 Neud trwm hepgor ior dor y dewredd
 Neud trom anrhaith faith gwaith gwyth-
 lonedd
 Neud trais trawlorf o ael tiredd Meig
 Mynedd eurfalch ddraig mewn daearfedd
 Neud braidd yw ym fyw o'i farw dudwedd
 Neud braw ein treisiaw am ein trossedd
 Neud bron don yw hon o'i hannedd a dry
 Am golofn Gymry a'i hangeledd
 Neud breuawl chwedll tost farw cost can-
 wledd
 Neud brwyn cwyn can-myrrdd am gyrrdd
 Gwynedd
 Neud breuddwyd arswyd orsedd gynheill-
 iad
 Am lawhir ynad loyw wirionedd
 Ni'm daeth na gwyugen na gwên na gwêdd

O'i ddyfrys angau dan lifddyfredd
 Ni'm daw eithr wylaw utrh ddialedd
 chwedl
 Dros firain genedd am draws fawredd
 Neud hiraeth am gwnaeth gaeth gynnryg-
 edd
 Neud herwydd tramgwydd tromgad gyd-
 wedd
 Neud tra Edyrn chwyrn chwerwedd gwen-
 wynig
 Afreolus ddiog o'i furwoledd
 Neud bu am nad byw llyw llaweredd
 Colled fu dostur mur maranedd
 Er pan las gwanas Gwynedd berfeddnod
 Hydr deyrn a'i glod hyd ar duedd
 Cynhebyg fyddai ni haeddai hêdd
 Twrw torredwynt graen am gaen gogledd
 Cymrwd mawrair glod cymrawd muredd
 daer
 Ynghymynad aer ynghyminedd
 Cwyn golau yw'r mau mi ai harwedd
 Treiaw Goronwy trafrn mordwy medd
 Cof garw o'i lwyf farw ei alarfedd oedd
 A bair filoedd heb orfoledd
 Cynnydd ewybr oedd cyn noi ddyedd
 Colofn osgorddfawr llawr arllechwedd
 Cadffaidd teyrnaidd teyrnedd ener
 Eurlliw ei faner o ieirll fonedd
 Compod clôd cludfeirdd o heirdd harddedd
 Cwypai grau angau Eingl galanedd
 Cein dduriawl ei bar uch cynddaredd gryd
 Yngwyth gerwin fryd yngwaith garwedd
 Corf ior dor durgrwydr frwydr ddfirodedd
 Corf torf llorf lleiddiad o'r wlad i'r wledd
 Cun Reged uullid mewn cynrygedd blin
 Cariad rhyfel trin cwrn rheufedd
 Cwyrant oedd ei fraint fraisg amnyedd
 Cywair oedd ei air aur gymyrredd
 Cywir oedd ei wir o wiv rysedd beilch
 O genedlawg welch oi gynnalredd
 Cefais alaeth hir enwir anwedd
 A galar dar doeth coeth cyfannedd
 Ac udwaedd dan fron ac adwedd tristyd
 A bylechu fy mryd o farw balchedd
 Cefas rês urddas eurddawn fuchedd
 Cennyw ddewin nef cwn noi ddiwedd
 Caffo gariad rhâd anrhydedd allu
 Un rhagorawl fu yn nrhugaredd Amen.

G. M. D. I WENHWYFAR O FON.
 MARWNAD.

O L. E. D.

HAUL Wynedd neud bedd nid byw unben-
 nes
 Heb ynnill ei chyfryw

Henw gorhoffder a dderyw
Hoen lloer hun oer heno yw
Dygn ymyrraedd gwaedd bu gwacl ym-
ylchlwyr

Tros mwyalchliw ddwyael
Dygn aur a fu'n dwyn urael
Deune haulwedd lleil-fedd hael
Gwisgawdd llun cain main maendo
Gwasgrwym llawr ar ol gweisgra
Gwâr ddeurudd hoen gwawr ddwyre
Gwydn oedd ym hir fyw gwedy
Adeilwyd bedd gwedd gwiwder
F'enaid i'th gylech o fynor
Adeilawdd cof dy alar
I'm ealon ddilon ddolur
Treigl i'r galon hon hoen geirw creignaint
glwys

Gloes alar ofeiliant
Tros orwyr deg traws Eraint
Tristyd bryd brwyn mwy no maint
Gwaith blwng oedd echwng och Wenlwy-
far deg

Dygn ynof dy alar
Glwysaf corph dan bridd glasar
Gloes fawr llawr llawn dwf gwann gwâr
Gwn feinwas a las o loes hiraeth mawr

Marw eur-ganwyll Bentraeth
Gwan yn ol gwenwyn alaeth
Gwawn wedd gwin a medd a'i maeth
Ni roed ymyrd bryd bronllech
Oerllawr dygn eurllor degweh
Ar ail cwyn ar ôl ean-och
Eddrym deigr ar ddrem degach
Tristyd a'm cyfyd cofion llef a deigr

Am degweh try chantref
Can aeth i wlad tad tanguef
A'm curiawdd ar nawdd iôr nef
Echwng gwenlloer oedd oer ddoe
Ymaengist fawrdrist farwdrain
Aml gwedd yn ynylau gwae
Am ddynd doeth Ddindaethwy
Llawer dyn hydr elyn hoed
Lliw bas ewinblas wenblaid
Am fun dawel uchelwae
O drais a dristawyd

Le bu ra a gwyrdd lle bu rudd a glas
Neud gloes angau gystudd
Lle bu aur am ei deurudd
Lle bu borphor cor ai cudd
Gwisgwyd haul gwindraul ger gwyndraeth
Cyrchell

Mewn carechar glasfedd caeth
Gwae ef i gain nef gan aeth
Ai carawdd rhac dig hiraeth
Gwae fi lwysgrair Mair mawr i'm cyffry
deigr

Am eurdegweh Cymry
Myned mewn argel wely
Meinir dwf is mynor dy

Un a thri cyfyn uthr y cyfyd
Gwayw trwy'r alarfron hon ar ei hyd
Ynacheludd hoen grudd hun gryd a'm dy-
chryn

Am fâchliw ewyn glasddwfr rhyng rhyd
Och hir dir diffwys rhac pwys penyd
O'i dyfrys ferhoedd ai diofryd
Och aros un-nos ennyd ai maddau
Angau bun olau bu anwylyd
Och ffer ner nawradd neum lla'ld lledfryd
Galar Gwenghwyfar gwn gwyn hefyd
Achos gwelais trais tristyd o farwddydd
Fy Clwaer glaer glodrydd ni'm bydd byw-
yd

Pan aeth mau hiraeth herwydd trymfryd
I glaer gaer Gybi fro rhi rhoddglyd
Llun difreg prifdeg yn ôl pryd gwenwawr
Llawer llef a gawr uch llawr lleuryd
Llawer och ym och aml ddiheuyd
Llawer deigr uch grann ger glunn glafryd
Llawer arraedd gwaedd nid gwyl ei
chwynaw

A llafar wylaw llif oreilyd
Ni'm dawr o hoen gwawr yn hun gweryd
Is glasgor mynor manon ei phryd
Cwyn yw can deryw ni'm deiryd gortho
Canlliw aur gwenfro can ni bo byd
Porthwyd fy nyn llwyd mewn llawr anglyd
Porth iddi fo Mair ddiwair ddiwyd
Poen dof pefr erugof ergyd galar chwerw
Rhoi yn rhwym idderw lliw berw basryd
Pallawdd i'm ddisgwyl am hwyll hyfryd
Pwyll nid mau oi dwyn gwyn gymhleegydd
Pall arael ydoedd cyn pell wryd gro
Dan ruddglo maendo meindwrf eerdggyd
Gwedi lloer Gymry lliw eiry gymryd
Bod bun yn hun hir gwir na'm gweryd
Rhyfel diargel a ergyd ym yw
Rhyfedd gan a'm clyw fy myw fy myd
Er dy goron ddrain gain gedernyd
Ath ddolur fab Mair uch erair creulyd
Erbyn gymmen wenn wynfyd enrhydedd
I'r wledd a'r fuchedd ddiaciechyd
Neud afiechyd bryd a bryderir
Neud wyf achul hoen poen am perchir
Neud afar galar ni rygelir
Neud ofer hyder am hoodl drahir
Ni'm doeth llewenydd eithr dydd dyhir
Am fun deg ei llun lliw nif gorthir
Neud trwm farw rhaiain gain a gwynir
Neud trom anrhaith faith fyth nas gwelir
Teg oedd cyn diwedd daearfedd dir
Y tal dan aur mal am ael meinir
Lluniaidd a gweddaidd gwiwddyn llawhir
Oedd hoen blaen gwelwgaen gweilging
saphir

Diwair oedd a doeth deddf goeth gywir
Hael o fewn urael yn euraw gwir
Trefnawdd hon arnawdd cawdd nyw cuddir

Troi'r iyrhell ymhell a gymhwyllir
 Trafyndir tost gwingost gwengaer bapir
 Trefnad oedd irad a ddirorir
 Truan yw gweled trwydded trahir
 Trefnadau angau angen ys dir
 Lle bu cyn pallu pwyll a hoffir
 Sirig a syndal mal y molir
 Lle bu flwch degwech deigr a wylir
 A phorphor a rhudd neud grudd grodir
 Rhyfedd yw o'm byw mewn byd enwir
 Rhyfel dygn ar gam pam ym poenir
 Ar ôl dirwyol ym dirwyr
 A ddirfawr gerais gwenwyndrais gwir
 Gwae ddig boenedig a beuydir
 Gwae angall fal dall a rydwyllir
 Gwenhwyfar wylwar a elwir
 I drugaredd Duw draw a gerir
 A minnau hyd tra fwyf clwyf a'm clywir
 Yn rhyfaddaw hon ni ryfeddir
 Hithau hoen gwendon lon don am dir
 Ei gloydwdf euraid a glodforir

Uchenaid fan
 Gelain deir-ran
 Galon dorri
 Am wenhwyfar
 Gwn drais galar
 Gan draws guli

Am deg ei gwedd a haul wynedd a haelioni
 Am ddiweirdeb am loerwyneb aml rieni
 Bardd hardd hirddysg eurglyd addysg ar
 glod iddi
 Bum i'w chanmawl fy nedwydd hawl
 f'enaid oedd hi
 Gwae ef ym myd o fewn penyd a fai'n poeni
 Yn ôl bun deg hoen morwaneg heur mawr
 weini
 Mygr win-defeirn miloedd a feirn mal ydd
 wyf fi
 Oedd grudd gwrel cain a thawel cyn n'oi
 thewi
 Oedd ddrem deccaf cannaid adaf cyn noi
 dod
 Ym mhell ddyfn fedd i dreiaw gwedd o
 dra gweiddi
 Nid oedd bwyllfas i ddihunwas ddoe ei
 henwi
 Nid oedd anwiw fath em eiliw fyth ei
 moli [fori
 Nid oedd ryfedd a chlod fawredd ei chlud-
 Och o'r gyfrange gweled oerdrange gwiliaw
 derdri
 Och o'r golled am ail Luned em oleuni
 Och o'r trymfryd a llwyr dristyd fod llawr
 drosti
 Gwnaethost ath was fawr alanas Fair oleuni
 Gwisgo rien is glaswe fain ys gloeswae fi
 Gorehudd hoen blaen gorlliw gwelwgaen
 garllaw gweilgi

x

Gwaneg loywder gwynfrig aber gwenfro
 Gybi
 Gwae a roddes ac ai colles bryd eiry celli
 Arnai gariad o dro girad mau dra gewri
 Mawr Dduw dwyfwl Mair ith eiriawl a'r
 merthyri
 Er dy gystudd ath hir gythrudd ath ddur
 gethri
 Arail bryd nyf aur eir-gleddyf ior ar-
 glwyddi
 Dwg hon ith wlad ettonn oth rad wyt un a
 thri

TERFYN MARWNAD GWENHWYFAR.

GRUFFUDD AP MAREDUDD
 I FERCH.

O L. E. D.

Mau ddogn gur Arthur o orthir Prydain
 I'r dyn prifdeg llawir
 Arwydd ei chlôd a eurir
 Eiry hoen am ferch Arwy hir
 Eiliaf o'm iaith gwaith gwenglod
 I liw Geirw o loyw gariad
 Oleune dyfr neu Luned
 Elynes gwedd ail Enid
 Rhoddais gariad gwad gwydn ym doeth
 hirglwyf
 Ar ddyn hwyr glaer bwyll ddoeth
 Olew boen alaw beunoeth
 Ail fflur a dyf cur-dwf coeth
 Cerais ddrem gwalch falch fanwyl
 Myn saerym sant a Seirioel
 Ynghaer deg Angharad ail
 Liw eiry caen law eurawg hael
 Rhyfeddawd ceudawd cadarn yw llifant
 I'm nwyfiant glwyfiant glyw
 Gloywddrem riain arglwyddryw
 Glud hud hun am fun ym fyw
 O gariad eigr deg eirian
 A chariad glwysterch Urien
 Echwynawdd bardd ar harddlyn
 Uchenaid Uthr a Chynon
 Hylithr nwyfiant i'w hawlwr
 Haul y geilw hael ei gwyl war
 O Bowys gyfoeth bowyr
 A Gwynedd ni ogenir
 Nid oes liw heddiw haeddaist ganpau dyfr
 Difai bwyll ddefodau
 Cymryd a'r tawelbryd tau
 Cymawd eigr came degau
 Eigr eurfoes cinioes anwyd diheurwydd
 Dihareb a draethwyd
 Na roddir ferch llawir lwyd
 Gwlad i fud gloywdwf ydwyd

Megcist boen i'm hoen henw merch a'm
dihun

Leirll anhun eiry llannerch
Mau dremnydd medru amnerch
Madws oedd bun mud o serch
Lliw geirw rhyd o bryd a wnaeth brâd i'm
gue

Gnawd serchawg ynlyniad
Lladd gŵr ydyw lleddf gariad
Lloer y glôd haul llawr ei gwlad
Ni chwsg drem hoen geni gyfwlch
Am wawr gain tŵr main mynfyloch
Ni chaf hun am fun em falch
Ni chair y fun oi chaer folch
Trawsdaer serchawl fryd Trystan
Ar Esyllt-wedd a roeswn
Priawd olwg pryd Elen
Luddawg fereh loyw eiddun
Magawdd i'm hwyrnawdd lirnwyf dy gar-
iad

Teg orhoen tonn am rwyf
Megaist yn boen hoen lunglwyf
Megais gwayw dan ais gwydn wyf
Hael ddidaer wenglaer haul winglawr Môn
Hoywliw manod Ionawr
Hun am lludd dewrnudd' dyrawr
Hoen ton ogledd wynedd wawr

TERFYN.

G. M. D. I FERCH.

O L. E. D.

MOLAF gain riain o ryw arglwyddi
Arglwyddes fy hoedd yw
Mawr hirglod mil ai herglyw
Mau hoen a nwyf tra fwyf fyw
Ith foli fraisg waig wandwf
A thywyn haul ni thawaf
Tra fo hoen ewyn llyn llif
Fy enaid yn fyw ynof
Ni wnaef cyd bwyf nwyf nawtal
Tewi a chlud dyn tawel
Ni maddau bryd na meddwl
Ganmawl gwawr wyth ugeini mil
Molaf fereh falch ddoeth goeth gain
Tra fwynt i gyd traul bryd brwyn
Yr enaid uchenaid chwaen
I'r corph oer mewn eur a phoen
Aelaw anhun hun hir yw i'w gwanfardd
Aros gwenfun lawhir
O logawd serch serch feinir
Ail eigr dwf o Loegr dir
Teg om pwyll ofeg im pall afael hun
Oedd wenfun hoywlun hael
A gerais dan frig urael

¹Neu, dewrnudd, neu, deuruidd.

Ac aur mal uwch ei gwrmael
Gwelais a gerais yn rhagori pryd
O fewn prifdeg sentri
A phall syndal a phali
A phwyll oedd ei hirdwyll hi
Gwelais symud sud sidan ac awmael
Ac urael ac arian
Ac asur drwg a gusan
Ac aur mal am hoen geirw man
Gorhweg am dwg deg orfeddfa Gaw
Gywirferch ni phalla
Ail y cethin ni flina
Cyflym i'r llun grym llawn gra
Bryn Caw brwyn-hunnaw brenhinaidd
froydd
Ail rhuddfreon duthflaidd
Bryd aurwryd arwraidd
Bron dorf fereh tref Llywarch traidd
Cyrcher bun wanllun wenllaw anrhyd-
Un rhediad carn atlaw [edd
Brysg wyl er hoen braisg alaw
Brwysg rwyg rydain bryn cain Caw
Ceirch ordlyfn archlyfn cyrch erehlas
dossawg
Deisyf neidiaw fferlas
Car farwain carw main myngfras
Caer feinir glaer fynor glas
Mau drynglwyf am Wenhwyfar
Morwyn loyw mirain leufer
Mawrair am erddryn oror
Mwrog ddyledog loywdir
Wyr Iarlddur wr gwayw-ddur gwych
Am gwnaeth gaeth gwyn frwyn fron-
llech

Ac wyr Ithel uchel ach
Gam o Degaingl gam degweh

Yna canlyn yn y Ll. C. Awdl i Dduw
—i'r pedwar angylstor—i Dduw. Awdl
gyffes G. M. D. neu Iolo Goch—a Dy-
chanau G. M. D. TERFYN.

ENGLYNION Y SUL.

GRUFFUDD AP MAREDUDD AI CANT.
O L. E. D.

Duw sul eurllyw byw bywiaid arwyrain
Oriain¹ gain gannaid
Uthr wedd² anrhydedd i'n rhaid
Yth aned benrhaith enaid

Duw sul rhad iaith fad ith fedyddiwyd
Mawliaith ior mal ith eurwyd [naf
Mab y wryr fair o air wyd
Nef a daear broffwyd

¹O riain.—Ll. P. P. ²Neu, Uthrawedd.

Deu sul eur grair Mair mawredd y
Y daethost lyw Nasredd [doethion
Gwerthefin ddar trugaredd
Gwyrth fawr ior buddfawr o'r bedd.

Disalw ner duwsul i nef
Deg eiddun y dug Addaf
O drais gwyn o draws gynnif
O dramgwydd Uffern dryngof

Duw sul un eiddun addef y creawdd
Creawdr rhad a thangnef
Ynglain¹ hydr ynglyn hoywdref
Ynglân² air engylion nef

Duw sul deg anrheg unrhin o gariad
Y gorug nef ddewin
Dwywawl wawl waisg fraisg frenin
Difurn waith y dwfr yn win

Duw sul arglwydd rhwydd rhoddiad dug
O deg fesur cariad [Voesen
O leas³ raid o lwys rediad
A'i lu o'r Aifft o'i lwyr rad

Daeth manna Alpha eilffawd rhen o nef
Yn rhaid nifer Moesen
Duw sul duw gwir gorawen
Saint braint bryniawdr llywiawdr llen

Or puntorth hawddborth heiddbal
O'r⁴ ddeubysg ior oedd dibwl
Ryborthes meus deus duwsul
Rhadau heb ammau bummil

Duwsul goeth y doeth⁵ daith wir adeilad
Gwedi dilyw dyhir
Fudd rhad gan gawad gywir
Fodd rheg falch noe deg i dir

Sar⁶ nef a daear diagr briawd⁷ ddawn
Dor eigiawn ffynawn ffawd
Dwys olwg ri tri trindawd
Duwsul y bydd brwydr ddyddbrawd

GRUFFUDD AP MAREDUDD AP DAFYDD.

I'R GROG O GAER. O L. E. D.

CARAF benrhaith cor arianwaith carai rin-
wedd

Crair gair a gad y drwy gariad y drugaredd
Crog calfaria faerdy gratia fawrdeg rysedd

¹ Ynglann. — Ll. P. P.

⁴ Ar. — Ll. P. P.

² Ylân. — Ll. P. P.

⁵ Goeth doeth. — Ll. P. P.

³ O laes. — Ll. P. P.

⁶ Dar. — Ll. P. P.

⁷ Brawd. — Ll. P. P.

Creded unben hael forwyn wen hawl frain
wedd
Cred bendefig lys wyreunig lwys wawr an-
nedd
Cannaid wyrthiau canon radau cain an-
rhydedd
Cadair ffair ffydd cedawl ufydd ced alafedd
Cyflawn ddawn ddar i rwym galar ar ym-
geledd
Coelfain Elen eurai Foesen ar ei fysedd
Celennig rad cadarn wenwlad cedyrn win-
wledd
Corf ardderchawg caer deg eurawg cor di-
garedd
Coron euraid cariad nwyaid ciried neuedd
Ceinllun teccaf brenin hynaf y brenhinedd
Coed berfeddnod cain ei fawrglod eun nef
eurgledd
Cael yn grym grair rhad oi borthair rheid-
iau berthedd
Culwydd ener a dyng nifer oi dangnefedd
Colofn llu cred a ran wared or enwiredd
Coel engylion o lin fanon o lân fonedd
Dylan natur fawrdeg eglur fordwy gogledd
Delis arwain o ddwfr dwyrain i ddeifr dir-
edd
Dyddug mordon ar ei ddwyfron arwy dyfr-
edd
Dyfrdwy waedd greg arial gwaneg ar ael
Gwynedd
Delw werthforaf a glodforaf a glud fawredd
Dadl ysprydawl or geiriau mawl i'r gwr an-
medd
Dor cor ceinmyg Duw yw'n rhyfyg dewin
rheuffedd
Dar eneidiau dilyd frodiau diledfrydedd
Dawn tlawd anoeth daear wiwgoeth dior-
wagedd
Dinam loywyder diwair ener Duw'r wirion-
edd
Da yw ei borth a diamorth a diommedd
Delw fyw f'arglwydd eurlliw arwydd ior
llaweredd
Dysg ffysg ffynniant a gwir foliant y gor-
foledd
Deddf ledff loywddoeth euraid gyfoeth arod
gyffedd
Doeth Gaerlleon deg anrhegion digynrygedd
Didrai foliant Duw da farant dioferedd
Didrist Grist groes organ hoedl-loes eur
gynhadledd
Delw firein ryw er prynu'r byw or pren ar
Dug morwaneg deg o du gauaf [bedd
Llys llawr lleon gawr llun gwawr gwmpaf
Difai Ion erfai arfaf ei ganmawl
Delw fyw fab dwyfawl Duw nefawl naf
Diwarth drysor cor por perffethiaf
Diwyd grair i Fair fawredd hoffaf
Dewin cain Iessin cyn isaf fedrawd

A Nudd ddiwyrnawd ei nawdd arnaf
 Doeth dros frig tonniar car cadarnaf
 Detholwaleh baleh byw llyw llawenaf
 Dogn fedydd grefydd digrifaf dramwy
 Drwy fordwy Dyfrdwy deifdir eithaf
 Dwywawl hawl haelwawr a fawr folaf
 Defawd wawd wiwder ffer ffurfeiddiaf
 Dofydd lun ei hun henw goruchaf nen
 Fab Mair wen ar bren brenhineiddiaf
 Didwyll bwyll bellwawd ffawd ffyddlonaf
 Dadiain cain cynnydd dydd diwaethaf
 Didawl ffaith ei daitu doethaf bendefig
 Wyrennig feddig fudd iach a chlaf
 Doddyw nod eurglod Ior gwlad bellaf
 Lloegr llwyr i'n gweryd fyd fodrydaf
 Duw Iesu arglwydd dewisaf gynagr
 Dihagr eirw linagr ar llun gwynpaf
 I ddelw unmag Mair ydd addolaf
 O ddilys araith gwaith gwerthforaf
 I ddal ynof cof cyfiawnaf dremyn
 I ddylyn tyddyn llwyth plant Addaf
 Eryr engylдорf hoywlorf haelaf
 Ior didwyll o nef euraid adaf
 Arddelw Moesen hen hynaf ei gynnydd
 Urddas llin Dafydd gwydd gweddleiddiaf
 Anfonas canlles caen llanw breisgaf
 Anrheg Lloegr fawrdeg fordwy gloywaf
 Anrhaith a gobaith gwbl ffirwyllonaf Ior
 Ys briw dylan mor ysprydolaf
 Enwi ei farddlef Ion nef a wnaf
 Enwant llythr deccant lathreddecaf
 Enwawg ardderchawg archaf ei nodded
 Rhodded trwy giried tri a garaf
 Arwr arwydd mab Mair o air araf
 Arwrawl cedawl cadair deccaf
 Eryrod eurglod arglwydd pennaf yw
 A llyw marw a byw rhyw rhadlonaf
 Arwyrain croes Crist a oreuraf
 Ac oror cor Caer glaer egluraf
 Elen ai casaf alaf ysprydawl
 Trydydd dydd deddfawl awr hawl or haf
 Doeth delw fyw fy llyw llyryon prif obaith
 Praff adeilad iaith proffwydolion
 Dawn a phlaid gweiniaid uch gwynion for-
 oedd
 A ffriwdeg¹ lysoedd ffrydan gleision
 Darogan dylan deil geirw gwelwon mor
 I fyddinfawr gor fu ei ddanfon
 Dug o gaeth alaeth faeth alon ofid
 I bobl eu rhyddid beibl a rhoddion
 Dehau rybudd mad diharebion mawl
 A naf arwrawl nef eryron
 Dor cor coeth cyfoeth dar cofion arllwybr
 Gwawr yngoleu wybr gwir engyion
 Gwerthfawr eunllorf torf tirion ei bleidiau
 Da i eneidiau dianudon
 Gwared a roddai gwirion goludawg
 A gwawr dyledawg ir gwir dlodion

¹Phrifdeg.—Ll. C.

Cruplaid didwyllaid deillion cynhwynawl
 Budd awr ammodawl byddair mudion
 Clefyd anianawl cleifion difiawbwyll
 Neu anfeddydd bwyll o yntydion
 Gwyr berffeithiaw draw dragon gogoned
 O euraug gwared i rai gwirion
 Gwareddawg fynuawg fanon brenhinbryd
 Gwaisg urddas y byd ai gosgorddion
 Gwynfyd oi febyd i feibion Addaf
 Ai ddfai alaf i ddwyfolion
 Gwynp arwyrain cain Canon berfeddnod
 Ac awr araith glod y gorwyrion
 Llyn arheg dda ddeon ei gwyrthiau
 O fyw allorau eflyll aeron
 O ryfawr goelfain ger aton Dyfrdwy
 O lawen obrwy o lynn Ebron
 O luchynt helynt holion dwyreinfwr
 Ac o lynn Tabor lan attebion
 O awr geudawd ffirwyth o ergydion mad
 I ddwyn addurn rhad i ddyniaddon
 Llithrawr waneg deg dogn arwyddion
 ffydd
 Llywydd merwerydd llin mair wirion
 Llathraid blaidd enaid Ion y gogoniant
 A deheu foliant diofalon
 Llwybr berffeiddrwydd rhwydd rhoddion
 goludawg
 Llydwawg gwaged lawg llydw gweryddon
 Llun llawurad cariad ceurydd cor dangnef
 Ar for lluoedd nef o Gaerlleon
 Dug mor cor cywir delw fyw llyw Llawhir
 A nenn ni phlygir nawn na phlygain
 I lws lwyys farddlef i Leon wendref
 Llun amerawdr nef gan llaw mirain
 Eryr pun weli traws hael tros heli
 Eur fawredd geli ar fwrdd gwylain
 Anrheg brifdeg brŷd i roi budd ir bŷd
 I Fair y deiryd o fôr dwyrain
 Credadun un yw creir Mair marw a byw
 Croesdeg eurawg lyw Crist a garain
 Ceidw rad ysgrythur cadarn bennadur
 Creadur modur creawdr madaian
 Cor ior aurdrefnad cywraint wneuthuriad
 Mawr uchel fab rad Mair ai choelfain
 Cof gwaneg deg dist cofion diathrist
 Cyfarawdd a Christ mewn cyfwyrain
 Llathr grôg o fanaig llythr arawd ffawd
 ffaig
 Lluryg arian ddraig lliw'r goron ddrain
 Llyw byw buddygawl llawhir ysprydawl
 Llawn arwrawl lleir arwyrain [[hyfydd
 Llwyddiant nerth berth byd llw gwir hir
 Yn trosi iechyd rhac traws ochein
 Lloer cor ior arab llwyr gyfarch parch pab
 Llun ei oreu mab llawn aur a main
 Doethineb Elen a'm gwnaeth gorawen
 A hirwaith Moesen fu ei arwain
 Dwywawl wawl wahawdd Dafydd a'i
 hurddawdd

Duw a'i goreurawdd deg arwyrain
Delw yspydolaf dogn rad tad teccaf
Da wial Addaf diwael oeddain
Dor cor por pefrlwys a doeth goeth gyn-
nwys

O lys Baradwys i lwys Brydain
Rywnaeth saer glaer glod delw loyw hoyw
hynod

Er didwyll orfod o ior dadiein
Rhadlawn ddawn a ddaeth ri tri trichyf-
oeth

I loywgaer gaer goeth o fro Loegr gain
Rhywogaeth cedrws rhwydd swydd Sipres-
sws

O geingiau pinws ar ei gyngain
Rhinweddawl fawl fudd ni faeth gaeth
gythrudd

Rhoed Duw oi deurudd rhad dadwyrain
Bonedd medd moliant bydd ysydd o sant
A nawgogoniant nis goganain
Balch ddelw elw eiliad a naf nef wenwlad
A ner oedd widad naw radd wardein
Braisg diwair grair grym braint y saint
ni'm sym

Bid ei arddelw ym byd ai hurddain
Amen.

Doeth delw ner Aber wybr uchelfaer nef
Naf gwerthfawr mireinglaer

Dwfr dir cor eglur wir caer
Dyfrdwy or mordwy mawrdaer
Mor a ddysg mab Enair a ddug

Mawredd daith gwaith gwynfydig
Olygawd grair loywgged grôg

O Loegr dir oleugaer deg
Llyna gain goelfain fu gael yn Lloegr

Llawged grair ar Israel
Llanw ai dug oi deg afael
Llun Crist ei hun Croes Duw hael
Llanw llwybr glud llwybr dud y dug

Llun llyw pumoes ar groes grog
Mawr chwedl llawen wenyg

Marchog bronm mordon mawrdeg
Doeth delw wenn ar brenn breiniawl nef
Yn ei gwbl ddioddef [ac wybr

Ni ddoeth rheg o deg dangnef

Duw byw gaer ei debyg ef
Daeth croes o wial Moesen

A delw ar frig mor dylan
Ner o Dduw nawradd ddewin

Naf ger llaw nef Gaerlleon
Creawdr llun eiddun Addaf llyw o nef

Ni wyl neb ei gyfryw
Grair Caer mawrglaer am erglyw

Croes deg dan eurddelw Crist yw
Teg fu dro to tonu welwgaen

A thu i fro gaer ith ddwyn
Torr grair gwerthfawr fy mawrboen

Terra Calfaria firain
Lles hynod llin clod llun clauer llyw nefawl

Llawn afael llwybrwaith saer
Llethr Dyfrdwy mordwy mawrdaer
Llithrawdd mor llathrgrair cor Caer

Yma caulyn yn Llyfr Mr. Walter, i Fair
i Dduw, ac ir tri doethion. Cerddi o waith
yr un G. M. D.

AWDYL.

O L. P. P.

KYN b6yf g6as grudlaf gredyf avon b6ll-
vra6

O bellvro Gaerllion

Da6n obeith kyvyeith covyon
Dyn g6yl y6 van6yl o V6n

G6ac bieu madeu medu govyon dogyngud

Meu dygynga6d ovalon

G6angein¹ rieiin rud f6ion
G6edus hael Veinus haul von

Tec dygaf ar haf ar hoe6 vanon d6f

Y dyvu ym govyon

Ta6l ha6l hyl6yth ovalon

Teith hydor meith hoe6dir mon
Gweleis pan gerdeis gord6fyr avon rin

G6yl rieiin dianvon

Gwir diseinl a gwar dison

G6a6r hirdyd ma6r harded mon

Ryd hydneit ym reit by ron vy nigya6

Car h6ylya6 cur hoelyon

Ran oval lann rin avon

R6yl y mae meinwyl a mon

Mygyr6enyc a blyc am oblygyon mein

Meu ymaen vynkovyon

Myrd yu wyrd o Iwerdon

Mor a'u g6lych mewn² amgylch mon

Gwiw a geith g6a6tieith g6yt vanon rieiin

Y rieu a doethyon

Gwir voli g6yr ovalon

G6ar drem walch g6a6r v6ynwalch von

AWDYL I AWD.

O L. P. P.

SYNHUVRUS Deus Duw goruchaf

Sywedyd Dofyd divei haelnaf

Sef 6yf yt vy r6yf r6yd araf geinyat

Sef 6yt ucheldat mat modrydaf

Synh6yrya da donyeneu attaf

S6yd ditla6t o wa6t a weinydaf

Syrcha6d gly6 vy lly6 r6ng Taf a Thawy

Serchir yach Kon6y val y kanaf

¹Neu, gwengein.²Neu, maur.

Saethvareh kein dravnidyr dinydyr danaf
 Seri eglurvryn kyn kynlayaf
 Sy6 dymma6r r6yva6r yr haf arbennic
 Torredic eidic elwie alaf
 Am verch Ruffludd ud addysec Mordaf
 Fab Ior6erth kammerth kynnr6f gorsaf
 Neut ad6yf o gl6yf yn glaf huyr dianc
 Neut adoet gyvranc or tranc trymmaf
 Poen rya6t deva6t ot a adevaf
 Pan vu berigyl wamm am gamm gynaf
 Peunyd p6yll berthlyd pell borthaf yt hon
 Penyt bronn dilom delw y nyehaf¹
 Hybareh dyno vro vreit tallheitlnaf
 Hyboen y6 vy hoen ny humaf o bleit
 Hebogeid lygeid eureid araf
 Heb vy chwaer wenglaer mor 6yf wanglaf
 Hebu gre nyt lle nyt ll6r6 arnaf
 Hyb6yll glot did6yll dodaf ar esyt
 Heb wyt y loer bryt a l6yr brytaf
 Hir y keinmygir kerd wir waessaf
 Her6yd da6n diga6n val y dygaf
 Hwyrda6 oe heilya6 hwydaf ar veidvyrd
 Y vyrd dros gainwyrd a drawsganaf
 Hoen eglurvan kann kyn eiry geaef
 Hi a wnaeth keli ac ny6 kelaf
 Hylwyd wa6t deva6t yn divciaf bun
 Hoy6lun hael eidum o lun adaf
 Wythgant annereh da6userch dyn
 Uthyr vrys vro Henrys vrenhin
 A aeth dros ved 6ed gahan
 A Thawy ar lwyw lun
 Llywya6d ll6yd ranga6d llud rin
 Llathyrvun geingann vamm valchlun
 Trossof cof pob cyvry6 dyn eithyr aut
 Aeth am gwa6t am gw6n
 Pereis ffyse glutlyse glotdull
 Perigyl hun yr bun o bell
 Peris g6en yghyvrygoll
 Para6t y a6t geinwa6t gall
 Ot ergyt bryt bratvoll
 Y bob rein vein vyndull
 Ran a6t om gwa6t a vyd gall
 Ne ryn eir6 no ran arall
 Ym dyd ef a vyd ovedda6t trasereh
 Treisic y6 vy nivr6at
 Ym dic katwetic keuda6t
 A mi kyvoedi kof a6t
 Ry h6yr ym ll6yr kael ll6r6 ffa6t om serch
 Os archaf yn bria6t
 Rya6d y bum eil rya6t
 R6 hir ym oedir am a6t
 Ys breinva6r liw g6a6r ale g6a6t hirdic
 A h6yr dry om keuda6t
 Ys breid ym vy6 gly6 gl6yvna6t
 Ys bra6 pell ada6 pall a6t
 Llyna Lys nyt a diwyrna6t om bryt
 Am bryder vyn divra6t
 Lle lloer wiwne ll6yr wa6na6t

¹Ban ar goll ymc.—IOLO MOR. ;

Llifg6yn llas ad6yn llys a6t
 Kiglen kynm divien deva6t gynteviu
 Kant avar vvyvryda6t
 Kyrd etneint gl6ysneint glasna6t
 Kerdgar kat adar koet a6t
 Y kof ys ynof ys anyna6t y try
 Tragwyd om keuda6t
 Anghenwyd her6yd hir6a6t
 Angeu ym eden am a6t
 Dan gyngor ragor rac vyn divra6t ym
 Am nas kaf yn bria6t
 D6yn h6yl dyn g6yl goleuwa6t
 Dyn vrie y goetwiec ae a6t
 Erihi merch vy ri rodna6t ys gwneuthum
 Ys g6naeth gwyt tros vola6t
 Ar6yd nat ratl6yd ryta6t
 Eres ymoedes am a6t
 Trav6yf ry hirgl6yf rya6t y wrthi
 Hoet beri lut bara6t
 Nym dywan didanded yvna6t¹
 Nam da6 kyvada6 kof a6t
 Llawer Annereh verch Leilya6t brat aele
 Dro Deilaw ae loga6t
 O Wlat veith glutweith glotwa6t
 Vorgant a redant ar a6r.

AWDYL.

O L. P. P.

BRYT ar olut byt o byd ma6rdodaf
 Bryssyaf lle y g6elaf byrs llu g6eilyd
 Breint nef hun adref vat² ryd y keit
 Breinya6l ha6l henbleit ganneit gynnyd
 Gwyved breiseadurn divurn neut vuydarber
 Brenhines haelder gloywder gwledyd
 Br6yse vydaf od af y dyd ym gwelo
 Bro yu amyl yno am lawenyd
 Bydaf a llunayaf oe llonyd valchdut
 Parau ala6 olut or sut y syd
 Per dattiein koelwein kelvyd lavarwa6t
 Para6t berth dava6t gan borth Dovyd
 Prif deg6ch dil6ch eiry dolyd kynm glaw
 Pra6 n6yf gyryf ana6 nyt gorvynyd
 Pria6t olenwa6t eilewyd hvryt
 Pryt gein ar deuvyt gynnar Davyd
 G6awr gerdgar h6yrwar her6yd adnabot
 Gorvot ar hoywglot g6i6 i reglyd
 Gorhoffder la6er med llywyd kerdn
 Geiryen amyl wryen³ ymlaveryd
 Gwir gymm6yll y ph6yll y ffyd ae champen
 Goreu ffuryf brudyeu gan ffyryf brydyd
 Gwaret y6 r6ydet y ryd oe g6ytriu
 Gwin orlla6 iessin yr lluosydyd
 Ragoes kares keryd ny haedei
 Rei ae ryvolei lla6r huvelyd

¹Neu, Didan dedyfnawt, neu diddan deddfnawd?

²Neu, rat. ³Neu, vuryen.

Rac breint merch wyndeint llen dyd 6yb-
odeu
Or mor bu goleu ma6r bwygilyd
Rodyat Angharat ynghaeryd g6yngalch
Rieda6c dremwalch wylvalch elvyd
Riein loy6 virein leveryd g6astat
Rat hyluys blannat heul ysblennyd

Mae peth ar goll o'r awdl uchod: nid oes enw ai
cant wrth yr awdlau, o'r un yn dechreu.—Kyn bwf
gwas grudlas gredyf anvon hyd yma—ond y mae ach-
os i veddwl mai G. M. D. a'i cant: os natef, rhyw
fardd o Forganwg; tebygid.—IOLO MORGANWG.

I FAIR.

O L. P. P.

MEU ymora6
O b6yll disal6
O bell d6ysa6l
A meir geirgoeth
Eiryran wiwdoeth
Eur rin6eda6l
Goreu y6 Meir
Glandat bortheir
Gleindyt bertha6l
O berffeithr6yd
Ar bob ar6yd
Awr bybyra6l
Seren y6 hi
Not goleuni
Nyt gelyna6l
Lloer egylyon
A g6erydon
Eie wareda6l
Mani tagueved
A thrugared
Yeith ragora6l
Teyl yr mab rat
Nenad garyat
Na6d ae eirya6l
Hyna6s vor6yn
Hynot adv6yn
O hen6 dedva6l
Hoyvvam Iessu
Ha6d y charu
Hed6ch eirya6l
Hil gweilch Gr6ec
Hoy66ys briflec
H6yl ysbryda6l
Heul y d6yrein
Honn oed riein
Hoen d6yrea6l
Gabriel Geuda6t
Ac eur dava6t
Ac eir d6yva6l
A vu gennyat
Ymell dodyat

Ym6yll dida6l
Pan gat mab meir
Henn o vardeir
Hynaf urda6l
O deilyngda6t
G6ir vor6ynda6t
G6ryf vireinda6l
Goreu ave
Doeth ar6yre
Deith oreura6l
Gweith g6ynvydic
D6yn o ffurnic
Dan ufferna6l
Adaf ae blant
Oe div6ynyant
O d6y vaena6l
Dayar a nef
Kyn peen odef
Kun penyda6l
Aeth gwawr y glot
Ar brenn lynot
Ior brenhina6l
Yr llawenyd
Rat a bedyd
Reidyeu byda6l
Yeithyd ffyd ffyrd
Wyth ugeimmyrd
Aeth ae ganma6l
Am y greivyent
Diodeveint
Du6 adeva6l
Kyreha6d Crist naf
Tros veich Adaf
Treis vucheda6l
Pumoes o ffwrn
Y bau gymwrn
Ny bu gama6l
Isgynna6d la6r
Llathyr niver6a6r
Llethyr nef eurwa6l
Ar dehe'r tat
Un tri meidryat
Yon tra medra6l
Brenin didla6t
Ar bob kiwda6t
Eurbab keda6l
Bit ef nef na6d
Byt a bryna6d
Bu Du6 breinya6l
Da vu yr Annerch
Y Anna verch
O ynni va6l
Ar les pobyl gret
Yr ll6yrwaret
Or lloer wryra6l
Gorffowys rat
Deon garyat
Diengurya6l
Ym mru'r weryd

Gar llewenyd
 Gorllewinao1
 Ior seint breint breise
 Yn Du6 va6rweise
 Yon divar6ao1
 Yn vab ff6ythla6n
 Yn vy6 diga6n
 Yn vuduga6l
 Yn Ysbryt bud
 Deheu rybud
 Diharebya6l
 Yn un a thri
 Tric y 6edi
 Tragy6yda6l
 Yn vrenhin wybyr
 Hael doeth ewybyr
 H6yl deithia6l
 Yn vra6t ffawt ffyd
 G6iryon ufud
 G6erin neva6l

II.

Merch mam Meir o di6eir6aet
 Ch6aer yth dat o rat eiryoet
 Eva 6yr y ave wyt
 Regina a roes eneit

Mammaeth bron vaeth brenhin vu
 Mor wybyr hir nef tir terra
 Meir an geil6 Mor6yn Geli
 Meu amovyn mam ave

Tist ar6yrein y gleindyt
 Ti veir vu'r diweir waret
 Tec o'th gaer glaer y6 dy glot
 Temyl y Grist teu aml6c rat

Rat mat Meir geir ragori
 An d6c on dygyn an ymdro
 Gras oessoed ar groes Iessu
 Ar Annerch tec wyr Anna

Meir vam y Argl6yd y Mor
 A Naf a that nef a thir
 Ym kad6 rac r6ym brad6 bryder
 Oe brat tr6y garyat trugar
 Tec rec rat t6f mat mam g6ir broff6yt nef
 G6ell no neb yth varn6yt
 Temyl yth vab maeth yth wnaethp6yt
 A neuad ys vy na6d 6yt

III.

Ar l6yr waret
 Grist yth anet
 Naf nef drefret
 Na6s gogonet
 Nys goganein
 Ar dyse ar da
 Y l6yth terra
 Rac murn ma6rblla
 O ben Eva

Y boenovein
 Ar volyant greir
 Ar vilyoed greir
 Ar va6l i veir
 Ar va6r na6deir
 Ar varn adiein
 Ar berffeithvryt
 Ho6v6reich hyvryt
 Ar deheu byt
 Ar Du6 deiryt
 Ar dad6yrein
 Ar da6n k6plaf
 De6in doethaf
 Pan gyreheist naf
 Lluoed Adaf
 Lle yd oedein
 Ar drevyn ord6y
 Ar dres dram6y
 Oerleith arl6y
 Yggloes dir6y

Ygglas dyrein
 Ar groes irwyd
 Ar gadeir ffyd
 Ar gedyrn groc6y
 Ar get gelvyd

Ergyt goelvein
 Argynhyrcha6l
 Radeu d6ya6l
 Ar goeth gama6l
 Ar gof eura6l
 Ar gyv6yrein
 Ar da6l ma6l mat
 Ar demyl garyat
 Ar deil6ng rat
 Ar dut y kat

Eur dadoc kein
 Ar glot gyhoed
 Ergly6'r pobloed
 Argl6yd ym oed
 Ar glaer diroed

Ar gla6r d6yrein
 Ar gatholic
 Dyd nadolic
 Eir ma6rhydic
 Aur wynvydic
 Ir wen vadye
 Ar b6yll leindyt
 Ar bevyr ysbryt
 Ar borth yr byt
 Ar les blegyt

Ar l6ys blygein
 Ar dangneved
 Rat annyded
 Ar drugared
 Ar wir va6red
 Ar wryr virein

IV.

Archaf Gul6yd
 Di6arad6yd

Dy 6i6 radeu
 Ac i Veir dec
 Hael o Rôec
 Hil o rïeu
 Ach6byl a ll6yr
 Ynnoſ synwyr
 O nef seinheu
 Ac eggylyon
 A g6erydon
 A g6i6radeu
 Yt v Argl6yd dat
 Yr dy garyat
 Eudec eiryen
 Roi na6d yth 6as
 Rac bra6t ogas
 Rac brat a geu
 Rac barn kedyrn
 A baich edyrn
 O bechodeu
 Rac kebydaeth
 Rac tra6s arvaeth
 Rac treis arven
 Rac kynghorvyn
 A vyd elyn
 I vedylyeu
 Rac kreulonder
 Yn y dener
 Anudoneu
 Rac murn a th6yll
 A dogyn gymmwyll
 A dygyn gammeu
 Rac g6ae6 dan vronn
 Rac g6yth galon
 Rac g6eith g6yleu
 Rac d6fyn lesged
 A digassed
 A die eisheu
 Rac treis arll6ybyr
 Och amyl e6ybyr
 A chamlyeu
 Rac tralla6t byt
 Rac traphenynt
 Rac triphoeneu
 Rac tan uffern
 Ae dryc gethern
 Ae dr6c hitheu
 Ae chassovent
 Ae goveilyeint
 Ae geveleu
 Ae chaeth6en6yn
 Ae choec6an6yn
 Ae chicweinyeu
 Ae chynydyon
 Ae ch6n duon
 Ae ch6yn dieu
 Ae phyrth h6yrn
 Ae thanllyt gyrn
 Ae thin ll6yt geu
 Ae tharth ae ll6ch

Ae thiryonn6ch
 Ae tharymneu
 Ae rhost brynnic
 Ae restr ffyrnic
 Ae r6ystr ffyrneu
 Ae breveryat
 Ae bront baryat
 Ae brwnt beiryen
 Ae kot¹ genllysc
 Ae hin dervysc
 Ae hoer dyrveu
 Ae g6ythlonder
 Ae g6anniver
 Ae g6anaven
 Ae dygyn gymm6rn
 Ae duocerff6rn
 Ae daearffeu
 Ior degradwlat
 Ya6n a brynyat
 Ion y breinyau
 Yno kyrcheist
 Ar a gereist
 O rei goreu
 O'th heneivyaeth
 Enydigaeth
 Eneit eigyeu
 O'th vod yth ved
 O'th enryded
 Aeth yn reidyen
 O'th vaeth a'th va6l
 O'th del6 d6ya6l
 O'th ddal divien
 O'th vynyedyat
 Eur dy dyhat
 Ar dy deheu
 Pevyr Vihagel
 Kun gl6ys aghel
 Kyn gloes aghen
 Pen kymhenda6t
 Y6r penn didla6t
 Pan vo dadleu
 Por kor karyat
 Per y vredyat
 Pur y vrodyeu
 Par ef nef naf
 A diwarthaf
 Y6 d6 6yrtheu
 Y d6yn v'yspryt
 Rac hoedyl deugryt
 Rac hidyl dagreu
 Yth 6lat rat rec
 Yth windei tec
 Yth wyndut teu
 I'th le aml6c
 Yth l6ys ol6c
 Yth lys oleu
 Amen.

¹Neu, hir.

V.

Baltassar gymnar gennat duc anrec
 O dec iaŋnyŋ garyat
 O arŋyd iaŋn gyvlaŋurat
 O eur taŋd i eir y tāt

Digystud anrec am dec ystŋyll rat
 Duc yr hydyr eur gannŋyll
 Iessus vab koeth doeth didŋyll
 Iaspart or Myrr nyt byrr bŋyll

Gwnaeth Melehior eurior arŋyd govee
 vod
 Uniaŋnrol yn anrec
 Y Ioseb dat rat redec
 Y Iessus dŋyn tus daŋn tee

Baltazar durbar deŋrbor a wnaethant
 Oe maŋlsant a Melsyor
 Enŋaŋc Iaspart eurwar Ior
 Anvon anrhegyon rhagor

Doeth o'r dŋyreim kein ceiff bob aŋr eur-
 glot
 Y Arglŋyd Nef a llaŋr
 Arŋyd y vot yn glotvaŋr
 Eur myrr a thus wedus waŋr

Y tri a roes yt trŋy rat
 Teir anrec Veir yr kreir kret
 Seren heb laŋ lys Erot
 A rodes gyvarŋdyt¹

I DDUW.

O L. P. P.

ARGLUYD Duŋ erglyŋ eurglawr vannyeu
 Arglŋyd llanŋ a threi rei on reidyeu
 Arglŋyd lluchynt gwynt a gwylt ffrydyeu
 mor

Mawr dy rat a'th wyrtheu
 Arglŋyd eghurder ser a sygneu
 Arglŋyd gŋyllt a gŋar daear diheu
 Arglŋyd Gwendref nef naf dervyneu wybyr
 Obeith rat vedylyeu

Arglŋyd mor a thir gwir gwaredeu
 Arglŋyd nos a dyd kynnyd kanneu

¹*Nid yw enw G. ab M. ab Davydd wrth yr awdyl uchod yn bunran i Vair, ond wis gallau lai na chredu, mai eve ai cant. Ac onid wyv yn camsynied, y mae ei enw wrthi yn Adysgrif y Dr. Davies o Vallweyd; etto y mae efe dan y gair Gweyryf yn ei eirlyfr yn rhoddi yr Awdyl hon i G. ap yr Ynad Coch; ac yr wyv yn rhyreddu yn sawr iddo ve wneuthur hymy, ac eee yn deall rheolau, ac yn drallwyr debygol, hanes y gynghanedd y sydd ar yr awdyl; sef ei bod o'r rhyw ni uchwyd crioid yn y Gymraeg cyn yng-hylech y rhydyddyn 1330, neu ychydig, a hymy yn ychydig iawn, yn ebrwyddach.—IOLO MORGANWG.*

Arglwyd terwyn dyn donyeu goruchaf
 Goruchel nodvāeu

Tydi a anet get gret greiryen
 O Veir wir eureir vaŋr wyry oreu
 Tydi a ved vry vreinyeu ysprydaŋl
 Ysprydoed gwedyeu

Ti a daŋ dyd braŋt ditlaŋt datleu
 Yr barnu trillu trallŋyr bynkeu
 Ti vab Meir wyt kreir kreaduryeu Duŋ
 Heb diŋed heb dechreu
 Tydi Reen llawen llen a llyvreu
 A dygyn werthlywt gynt drŋy dogyn
 wyrtheu

Yr dec y byt tee bu teu ar ugein
 O datyeim a dotyeu
 Tydi Arglŋyd rŋyd rinwedeu bob aŋr
 A rodet dan llaŋr vaŋr vŋryadeu
 Tydi Duŋ gŋedy gŋaŋdeu eof ydyŋ
 Kyvodeist y'th radeu

Am hyn wawr pob llaŋr lloryf eneidyeu
 Wrth veibyon dynyon dragon dreigyen
 Dilyta Arglŋyd dy aeloteu ym

Amyl rātlaŋn vedyanneu
 O gwnaeth am eurlyŋ byw beehoden
 A cherydus drŋc a charedeu
 Breise dewin brenhin breinyaŋl senyeu
 Nat dy var arnam am gam gwynpen
 Yr dy gythrud loes yr dy gethreu
 Yr dy goron drein ŋr da goreu
 Oeda vi vy ri rinyeu tystolyaeth
 Rac tost dolur agheu

Lloryf brenhinaŋl
 Doeth deŋinaŋl
 Gorlleŋinaŋl
 Garllyŋ unyon
 Llyŋyd ranneu
 Hyt vedyanneu
 Llew hydyr canneu
 Llyŋyodor keinyon

Llym lavurya
 Nam dolurya
 Na thosturya
 Ieith dŋys diryon
 Lle digared
 Gyvlavared
 Yn rugared

Yn ri gwiryon
 Lle didŋstryd
 Llys lluoassyd
 Lle dangossyd
 Lladin gysson

Lle riedaŋc
 Digamwedaŋc
 Lle gwaredaŋc
 Llu Gwerydon
 Lle cyvanned
 Llu Rhianed
 Gŋaŋr varanned

Gwryy vorynnyon
 Lle nevolaf
 A dedvolaf
 Duw a volaf
 Diovalon¹
 Lle canmolut
 Lla6r ma6r olut
 Eang olut
 I engylyon
 Llit a chassau
 Ym pop plasseu
 Y vaflassau²
 Eva vlyssyon
 Lliaws gurya6
 Llym dolurya6
 Llu divurya6
 Lladva wiryon
 Llawr wa6r warant
 Lluoed barant
 Llethyr 6a6t garant
 Llithyrwaet gwiryon

Cor eurdor urdas diwyllie
 Car kyvar kyv6lech barnedic
 Coryf gwendoryf Gwyndyt arbennic
 Kaer eurglær Arg6lyd bonhedic
 Krea6dyr Amera6dyr mor g6enic a thir
 A theryyu wybyr llithric
 Kyn mynet ir maened hirdric
 Kyn gwelu gwaela6t prynyedic
 Kyn gwelet gwales nyehyedic
 Kaff6yf Crist vy r6yf vy ryvic
 O'th wlat ac o'th wled ny diffic
 Kyn pallu pump synwyr p6yllie
 Kyn pwell d6fyn pall divalech etmic
 Kyn provi o'r pryvet ffyrnic
 Pechodeu tremyegeu tremic
 Kyriedus Arg6lyd b6yf karedic vry
 Yn y vro dewissic
 Yr dy groes ar loes livyedic
 Ar kethreu bu kythruddiedic
 Ar g6ayw ar gwyar llithredic
 Ar³ galon glaervron eglurvic
 Ar bedla6r wyt g6awr gwyrennic
 A'th eni aeth yno lle y tric
 O'th anet ny bu deith unie
 A'th deith Arg6lyd r6yd rod brovyedic
 A nef damunedic [ner
 Ar wara6t o ffa6t ffynedic
 Ar warant Eva blant blennic
 Ar waret y werin boenedic
 Ar wryy eur wiryon llithryedic
 Ar weyrt yr byt bendigedic rat
 A roet du6 nadolic
 Kyn gwnaethost nyt kost kystudyedic
 Vi Geli yn golovnyedic
 Eur dec rec ragor dendyblie

Ard6y r6y r6yse canna6lyedic
 Ardal mal molyant sein Syric
 Ar dy del6 ardel6 urdedic
 Keli Naf pobloed yn kelennic dec
 Duc vi wlat ni diffic
 Molaf ar6yraf ar eiryau pria6t
 Ma6r dat y mab rat mat amodeu
 Molaf hefyt bryt brotyeu diatneir
 Un mab Meir diweir o'r geir goreu
 Molaf yn ffraethaf yr ffr6ytheu'r hollvyt
 Y glan yspryt pryt pria6t wyrtheu
 Mor un Du6 a dyn donyeu credadun
 Un a thri d6nu a thri dieu
 Mor undat un rat reityeu purffa6t
 Mor un vra6t un gna6t in g6neit ninneu
 Ma6r grea6dyr brynya6dyr ar brenneu
 gloewgroes
 Pumboes o bum loes o lys angeu
 Myvi vy ri tri tr6y nertheu vy naf
 A tynglet bennaf bob anaveu
 O awyr diwyr a deheu dayar
 Ae uffern varwar bar berw bylleu
 Ae chas ae chwmpas ae champeu meddaut
 A phecha6t y ena6t enut anaclau
 Ae brat ae retyat ar r6ydeu duon
 Ae hir eissyngyon ae harsangeu
 Kyt na allont ym am vyn kammeu wed¹
 Neb ry6 argy6ed dyed dieu
 Tr6y gyffes tr6y les tr6y leissyeu hed6ch
 Tr6y ediveir6ch rac ll6ch llycheu
 Tr6y'r tat ar mab rat yn reityeu hyvryt
 Tr6y'r glan yspryt pryt pria6t wyrtheu
 Tr6y di6eir loy6 Veir alaveu eglur
 A vu em antur y vam ynteu
 Tr6y eggylyon llonn llunyeu eur na6ta6d
 Ny syrthya6d yr cla6d yr claf dyeu
 Tr6y ebystyl r6y r6yd bregetheu llon
 Tr6y'r archeggylyon diryon dyreu
 Tr6y'r proff6ydi ri riedeu dysgeit
 Tr6y y henavyeit bleit y blodeu
 Tr6y y pet6ar g6ar gwiroteu ragor
 Angelystor cor kaer y sygneu
 Tr6y Ieuan galan goleu y gyvl6r
 Vedydy6r y g6r an gwyr ninneu
 Tr6y ar6yd gloesswyd tr6y egl6ysseu'r
 ffyd
 Tr6y vedyd kynnyd kyn no bedeu
 Tr6y ffyd tr6y las6yd tr6y leisseu rin6ed
 Tr6y wed ffeir anned efferenneu
 Tr6y hinda va6rda vyredu diletrith
 Tr6y wenith tr6y wlith rith anreithyeu
 Tr6y wyn tr6y wenyn tr6y wineu win-
 Tr6y barad6ys l6ys leis organeu [b6ys
 Tr6y vreint y loy6vreint ae lyvreu kyva
 A 6na y bara yn bur gorffeu
 A una y bara yn bur gorffei
 Tr6y gret tr6y giryet tr6y geiryeu Lladin
 A wna'r gwaet o'r gwin rin yn rieu

¹Awld foethus, ar y ban yma a bai ydwy.—I. M.²Neu, va flasseu.³Neu, O'r.¹Neu, kam meu wed.

Trôy dy varn gadarn a'th gadu dydbraët
 Trôy dy briaët flaët naët eneityen
 Trôy vy rôyf y bôyf heb evynneu diaël
 Trôy euryaël y saël a seil gynneu
 Cartrefaf trevnaf travneu goleuni
 Trôy voli vy ri tra rôyf innu

Nid oes hael Iesu ny bu ny byd
 Digus¹ dudlew yw dy gysteddyd
 Neirthyat gôïo retyat gôaredyd pumoes
 O drymloes eurgroes irgreu arôyd
 Agen dervyn y dyn y dyd²
 A gward vyd galar ôrth y gilyd
 Agenn dy vrôyn gôyn yn y gymnyd balch
 Mal hoedel hudaïc walch y ehedyd
 Erglyô vi vy ner uch ser yssyd
 Eurglo ni cêlo med seilym Davyd
 Argledyat trevnaf travyn brôyd Gôynvyt
 Am try o gywyt ym tragywyd
 Yn kreir wyt vab meir morach gymnyd
 An llawen awdur a'n llunyedyd
 Yn nen an perchen parch llonyd paraët
 An deau devaët an Duô dovyd
 Yn ner reit hyder an rat dedôyd
 Yon gwiraël ewybyr an gwir lyôyd
 Yn tat unyaôn rat an ryd didrist
 Eurlôyô Iessu Grist ar luossyd
 Nat na thôyll na brat ar dy brydyd
 Nat vrec nyt wiwdee ar dy wewdyd
 Nat anghallder ner yn dyd ym kreifyeint
 Na digyaô y seint yn dec yssyd
 Ayssyoes nyt oes na nos na didos dyd
 Alpha hebót clot clo llu oedyd
 Un a thri a ri a rybud a rat
 A that digronnyat dy gerennyd

GRUFF. AP MERED. AP DAVYD AE CANT.

GRUFFUD FAB MAREDUD AE CANT I VEIR VORUYN.

O L. P. P.

I.

LLUNYEID Veir gyweir digywyt rien
 Y naf o ddôyreïn nef a deiryt
 Llawen oet eryoet rat vebyt ovec
 O bôyll gyhydec o brifdec bryt
 Llunyet maër a get meir y gyt ar seint
 Llebenyd grivieint borthvreint berthvryt
 Llôdyant eur vedyant yn llôro arvedyd
 Yn llaër Baradôys rhac pôys peny [glôys
 Llaryeid Veir o'r geir heb gyt y ganet
 Y mab gogonet get gedernyt
 Lludyaôd dervyn dyn y da myglyt hir
 Llewenyd pob tir gwir y gweryt

¹Neu, digas. ²Gair cyrch yn eissieu.

Llwrô rec oes brifdec yspryt radlaôn drem
 Llaër waër vaër Vethlem lliw gem gyuryt
 Lliw llôybyr gôanee dec am dyt llewenyd
 Lloer llaër llôyr gymnyd llu bedyd byt

II.

Meir maër dristyt byt bryt a bryderaf
 Meir maër da ôyrthieu oleu alaf
 Meir a mam a chwær glaer egluraf
 Wyt i Grist didrist didranc waesaf
 Mireindec ovec uvyd cêplaf
 Morôyndaët flaët ffyd dyd dedvolaf
 Meir drôy hauldei ner nerthoed hyttraf
 Ath radu ditheu doeth yth varnaf
 Meir vat ervei _____ af
 Meir neut tew vaêleir tir a volaf
 Meir hoen haul hirdyd hevelyd haf
 Meir nym gat heyrwat hirôayw tosta
 Dan vron liviedic meôn die dyenaf
 Meir o vedôl rat Meir nvydaf
 Meir o vedyant nef os marô vydaf
 Meir windei gadeir wendeç adaf
 Meir dyro borthair barth ac attaf
 Meir gein kyn ydôyf o glôyf yn glaf
 Meir loer wendref nef nerth a geissyaf
 Meir o'r Israel hael heul oruchaf
 Maëred vryd voned a Meir adôynaf
 Meir werthvaër glotvaur Meir wawr
 Meir a lonydaôd Meir lin Adaf [gwypaf
 Mynaôc uvudaël mam nevaël naf
 Manon dôf gwiryon gôaret arnaf

GRUFF. AP MARED. AP DAVYDD AE CANT.

I DDUW.

O L. P. P.

ARGLUYD rôyd an ryd tangneved
 Eurglo bro breinyawl gymmroed
 Erglyô vi wyt ri pob rhinôed
 Argledyr Pedyr peidyaf am masswed
 Arglyt vyr vodur teyrned
 Arglein¹ kein rac keithyaled
 O cheveist orchyvic amved
 A chur o lavur eilawed
 Yn prynu o'r preil a'r dyvnyved
 Na vyd na vedôl vyggomed
 Na vit lit gan lyô brenhined
 Na vadeu vedyant gorhoffied
 Dy britôerth arnaf Naf Nazared
 O chereis bechaët a chared
 A cheryd a charat wraged
 A threissaw gweinyeït a thryssed
 A thrysor athreissic salwed
 A bylehu vyggeir a balched
 Heb olchi balch vedôl symled

¹Neu, Ar glein.

O gamlu ac amyl digassed
 Ac ymlan6 o gynlith¹ ryved
 Ac amlaf gaml6byr vyroded
 Ac ymlwgwr o gaml6r6 gwaged
 Am aml6c gamlas enwired
 Ac ymlit morgymmla6d chwerved
 Kyn g6isca6 mewn g6asac6t maened
 Kyn g6ise risc r6ysc gaen dytwed
 Kyn g6as wher6 irder6 oer dyed
 Kyn gloesson kyn glassu'r danned
 Kyn glassar diwedard diwed
 Kyn gweithla6r kyn g6ythla6n gynted
 Kyn g6ythleith seith drutveith draetved
 G6ir lawhir ly6 mor a thired
 G6a6r daear dehau a gogled
 G6ediaf g6iwy diagyr verthed
 Ymot ymatyein drugared
 Yth winlla6r yth winllat orsed
 Yth winllan yth wenllys anned
 Teith wledic y medic an med
 I'th wenwlat argl6yd yth winwled

GRUFF. AP MARED. AP DAFYDD AE CANT.

I DDUW.

O L. P. P.

ARDUYREAF naf a ner egylyon
 Clot Ion gwerydon gwareda6c ffer
 Ar6yrein matyein medr ia6nder keuda6t
 Ard6yrea6r wa6t ffa6t ffylldoner
 Eura6c a myna6c muner deggradwlat
 Argl6yd r6yd rodyat gwirdat gwarder
 Ef an g6naeth o gaeth gerth vlinder weinyd
 Yn ryd bu uvyd dr6y ffyd ffyryfder
 Ef a roes ar groes grysseu gollet bree
 Y waet y redee bu chwec chwerved
 Ef a divan6 llan6 llinagyr dyvynder ffraeth
 Ei a wnaeth uch traeth trei ac aber
 Ef a wnaeth arvaeth pob arver diiveth
 A phob ry6 unpeth treth lle traether
 Dyn dil6fyr o d6fyr d6vyn loc6der glan
 A than un anyan pan emnyner
 A ry6 a6yr ll6yr ll6r6 ad6ynder ffyd
 A oruc Dovydd ac nyt over
 A Du6 y6 vy lly6 lle mae doethder mawr
 A dayarlla6r g6a6r g6a6t a dirper
 Adar gwyllt a gwar gwir doethder vrodeu
 Wybyr eiga6n ffrydeu sygneu a s6r
 Yn lle y bu yn medu bud hoewder achles
 Ac yn y lle y colles y lles lla6er
 Ystyryet d6ysgret nat oes gryvder
 Na nerth dida6l berth dadyl a borther
 Nat oes hebda6 pra6 lle prover
 Diwed na dechreu parableu per

¹Ncu, gynlith.

Nat oes rat na mat Metruon amser ffa6t
 Dieithyr ri tri Trinda6t uthyr wa6t wiwder
 Gwae a gretto bro breuolder vuched
 Gwae a wnel trossed yn lle y treissyer
 G6ae ef Argl6yd r6yd yn lle roder nac
 G6ae ef dyn gor6ac a vac valchder
 Un6ed ha6l dida6l huda6l vyrder dervyn
 Yn hoedel dyn tremyn tr6m orober
 Ac adeilat brat bryt sal6der dryd6
 A deil o d6r bed6 nyt arbeder
 Neu hyd a6r ech6yd yn ochor creicver
 levyn¹
 Neu leissyat ae gwyn mewn trwyn tryver
 Rac hirdilyt prit pra6 uvullder bryt
 Ri y byt am dyt dyse a challder
 R6y gaff6yf vy r6yc r6ysc didrymder hed
 Kyn bed seith droetved a g6ed gwander
 Ragor r6ym kyngor keingheu bader Grist
 Regeu di athrist trist lle tyster
 Ryd ym g6nel Dovydd rac diver dramc6yd
 R6yd Argl6yd hyl6yd ha6l gyvr6ydder
 Reen lleen lathyr dref nef naf d6yolder
 ch6ec
 Rex D6. na6sdec a Deus noster

AWDL FOLIANT I ESCOB
BANGOR.AC I YMLIW AC EF AM ESECUSSO BEIRDD A
MAWRHAU CERDDORION.

ARGWYDD Crist culwydd calon gyflawnrad
 Argleidriad neirthiad nerth englyon
 Erglyw fi fy llyw penn llywodron cred
 Eurgrair gogoned gwared gwirion
 Erwan fu gennyf Arfon fu seithue
 Athrist in goruc Athro Canon
 Ban wisgawdd urddawdd arddwelwon dan-
 nau
 Dwrd clustiau cerddau cerdd ymryson
 A gadael gafael gofion diannoeth
 Y gwyr digrifdoeth yn rhynoethion
 Rhyfedd gennyf gan arwyddion plaid
 Yn Rhen rhy danbaid anweidion
 Lle rhoed ar ddifrawd barddwawd Beirdd-
 ion
 Tra fu llywareh parch perchennogion elw
 A Chynddelw arddelw urddeledogion
 Gwilym Ryfel ryfig anfon urddas
 A Dafydd Benfras ym mawrblas Mon
 Ni wnai Argwlydd rhwydd rhoddion ddi-
 gronniad
 Neb rhyw gonglad brad ar brydyddion
 Tra fu'r prifeirdd heirdd hardd weision
 cuddawn
 Cyflawn o driddawn ymadroddion

¹Twylodl yn y Gair Cyrch:—llwyn?

Nid ef a berehid berehyllson debic
 Grwth Helic terric torr goluddion
 Wrth glywed tecced ton englynion
 O waith prif Deifriaith y prydyddion
 A garw oedd glybod eigion telynu
 O gau gwise fleiddiau tannan tynnion
 Pan aeth Maelgwn Hir o dir mab Don
 duedd
 O wledd Gwaleh Gorsed i Gaer Seion
 A dwyn gydae ef gofion dan orchest
 Oedd o gerdd arwest ar gerddorion
 A pheri uddunt ffyrfeiddion lawer
 I bawb or nifer nofio'r afon
 Pan ddaethlant i dir terfyn mor ar drei
 Dimci nis talei'r telynorion
 Tyst yw Duw ar llyn tystion ai gwybydd
 Herwydd hardd gynnydd gymmeddf doeth-
 ion
 Cystal i pryda'r Prydyddion a chynt
 Er a nofesynt helynt haelion
 Gan rwyf Bangor gor goron urddedic

Pendefig gwledic gwlad y Brython
 Gwiscoedd a gafodd gosgorddion diffrwyth
 Gosgryn dylwyth llwyth llethedigion
 Tudur Wiawn lon lun eidion myngus
 Reidus ys digus i ostegion
 Am wybod saesneg seisnie don drygwas
 Gwise a gafas las laes odrëon
 Cafas costog cas nid cysson damwein
 Yscymun filain cog brain breision
 Yn dwyllawr cornawr Ceirinion drwg
 araith
 Yn dryllio breithiaith dillad brithion
 Gwehelyth nis ear gwehilion cerddau
 Tabyrddau swyddau iangwyr saeson
 Truan oedd gwled gwaelddynion
 Rhoi dillaid iddyn ns bai'n dyllion
 Pan na wyddiad penrhad Cennad Canon
 Mal nad cerdd Dutcyn sain erfyn son
 Ydd ai nod anglod englynion digudd
 Gwr prudd o for Udd i for Iwerddon
 IERWERTH BELI AI CANT.

CANUAU G. AB D. AB TUDYR.

G. D. T. I FERCH.

O L. E. D.

AUR a main coelfain cael y cae melyn
 Dau efyn dwy afael
 Arwyddion mad i adael
 O rodd dawn hoyw fodd dyn hael
 Rhodd hael rhag afael rygafas am
 wawd
 Ei dafawd y difas
 Unllythr lath waith cyweithas
 Un lliw ac aur gwiw gae'r gwas
 Y gwas ai cafas cofain rhodd argais
 Rhudd eurgae teg riain
 Gwaethaf na wyr arwyrain
 Gwaith eirian maith aur a main
 Budd difeth mwynbleth manblaid main
 sidan
 Mewn arian maen euraid
 Bun ai rhoes rhan einioes rhaid
 Bu yn cylchynu cylch enaid
 Gwae rhag ofn Duw dyn o'r fann y bo
 A geisio gwregysan
 Gwaneg deg gofeg reg ran
 Gwead gosodiad sidan
 Nid meu reg adnan rhac adneir dilys
 Roi gwregys gwreig ddiwair
 Doe ym doeth cyfoeth cywair
 Da o fewn gra a fu yn grair

G. D. T. I FYNON CEDIG.

O L. E. D.

DUG gwledig Cedig o du coedydd Rhos
 Nid nawd rhus ar ddedwydd
 O rwym garw o'r ymgerydd
 O'r anoddun Rhun yn rhydd
 Doeth Rhun hir i dir dewrair a bell drig
 Gan Gedig gain gadair
 Lle y gwnaeth Rhun gyfun gyfair
 Aberth o fawr werth i Fair
 Trwy nerth gair mab Mair eiddun cad-
 oedd
 Gwnaeth Cedig credadun
 Amlwg fodd o'r annoddun
 Ymddangos i Ros o Run
 Run goeth fal y doeth o daith geintach
 gyrech
 O garehar ddieiriach
 O ras byyll i Rôs bellach
 Y delwyf o nwyf yn iach
 Yn iach eryr gwyr gwawr bendefig rhin
 Y doeth Rhun fonheddig
 I Rôs nid er dangos dig
 O rwym cadr o rym Cedig
 I'm naf a garaf a fedr gwyraw glaif
 Ac a saif heb syrthiaw
 Aer gledd radd eurgledd ruddaw
 Arglwydd boed rhwydd y byd draw

GRUFFUDD AP DD. AP TUDUR
I HOWEL AM FWA.

O L. E. D.

ERFID newid nwyf arfer cler a'm clwyf
 Erfyniaid i'm rhwyf ydd wyf ei dda
 A rhwyddwawd erfyn ar oed un flwyddyn
 A warawd toppyn felyn fwla
 Arwyddion rhoddi a wna haelioni
 Caledi eronni cryn a wna
 Eraill a roddai arwydd rhwydd fydd rhai
 Ped fai ai dyrrai mor i derra
 Eryr gwyr gwarant arwyrain moliant
 Ardduniant ffyniant ytt y ffynna
 Edrydd gweinydd gwawd adneu cerdd daf-
 awd

Arawd o'm meithwawd ytt ni metha
 Er mwyn mirein son morwynawl ddynion
 A sôn llatheion ai llettya
 Er mwyn llif ddwyn llaith gwawr geinllawr
 gynllaith
 Gwawd obeith gweniaith a'm gweinydda
 Er lliw lluch Ianawr er nef llef a llawr
 Er mwyn gwawr Faelawr na'm gofala
 Er cof dof dyfrwys bun loywlun liw lwys
 Canwyll Bowys lwys a'm dilyssa
 Fy rhwyf a'm rheufedd o roi'r gair gom-
 medd

Rhianedd Gwynedd a'th o'gana
 Celi a droses wrthyd fy neges
 Culwydd ath roddes lles nyw laesa
 Colofn Prystattun coelfeiniau Awrtun
 Catgun caiu eiddun ail Cunedda
 Calau ddydd dan ddel celennig ddigel
 Howel aer drafel ni wyr drofa
 Cydwedd buelin cadwedig Ladin
 Cyfrin car iessin mewn o'or Assa
 Ciried nawdd ged Nudd car prudd far
 preidd fudd
 Can nid eirch Gruffudd na'th rudd na'th ra
 Cadair air eurbost cadarn lawfarn lost
 Cadr ffrost da fuost eithr dy fwa
 Cynnal gywirdeb ac enw ac wyneb
 Er neb rhyw ateb na'm rhy oetta
 Dos genad teithfad tuthfa poen dethol
 Poni ddoethosti etwa
 Duw a rydd i ddedwydd dda
 Diau mi bia'u'r bwa

G. D. T. I FERCH.

O L. E. D.

GWYL fun a dry hun drwy hud eur ortho
 Car wrthyf ddywedud
 Nid dibocn na'm atebud
 Nid hawdd ymadrawdd a mûd

Mûd a balch hil gwalch gweileh nwyf ith
 wclaf
 Oth farnaf iaith fawrnwyf
 Mônoedd henw men ydd henwyf
 Minnau laes gofau llesg wyf
 Gwanllesg wyf hud rwyf hoed drwg am un-
 O du maengaer anlwg [gair
 Gwannach a digiach i'm dwg
 Gwenllys hil gwan-laes olwg
 Dy olwg treiswg trosow wyf alltud
 A a filldir hebof
 Dyn a rydd gefyn ar gof
 Dywed air diwyd erof
 Dywed air cywair yn ôl cawad nwyf
 Can gorwyf ewyu girad
 Ai er gwerth cannerth cennad
 Ai o'th fodd enw rhodd yn rhad
 Ym ni chad yn rhad rhaid ateb eilwyd
 Eiliw gwendon moreb
 Nac er gwerth nac er nerth neb
 Y gan hon etton ateb
 Atteb dihareb hir orchwyl enaid
 A ddywaid hawl-blaidd hwyl
 Ys addef feingan anwyl
 A deu brâd golen bryd gwyl
 Ni'm bydd dydd llonydd a llun llary gwan-
 laes
 Ar llawr gwen llys Eittun
 A minnau hydr yn anhun
 Mau nwyf eur rwyf uch caer Run
 Cymmered haeled hoyw-lun o'm dolur
 Am dalu pwyth fy hun
 Ar blaid glas glwys lawr Eittun
 Ar blaid ei henaid ei hun
 Ni'm gwnaeth gwayw alaeth gwiw eilun
 hyd hyn
 Onid hon yw Eittun
 Na chof na chawn arofun
 Na chawdd utrh anawdd eithr un
 Gwyddwn na haeddwn haddun hygerais
 Hoyw gares yn Eittun
 Gwyddai agwyddor anhun
 Gweddaidd elydaidd wyl lun
 Wythnos ymannos o'm anhun gyffiro
 Aeth etto wyth Eittun
 Wyth ateb a aeth attun
 Aethant dan gudd heb fudd fun
 Aml drwy hiraeth ydd aethan
 Ammod rwydd awydd awen
 O'm genau eiriau eirian
 Erddylad attad Eittun
 Yt oedd cam llwrw cytgam llif
 Nad anfonud hud hoyw-dwf
 O Eittun gennad attaf
 Hyd tra gaid enaid ynof
 Diau y cymmer nêr nêf
 Y ddau enaid ddianaf
 Enaid yw hirwen genuyf
 Ar enaid a wyr ynof

Hoffder fydd doethder deithdud a ddys-
ger
I ddysgawdr ddywedyd
Ar goreu geirioel fynud
Y gein pwyll hydwyll a hud
Trwy hud bwyll astud a bell ystyr
gwenn
Tu a'i gwan a'i hepgyr
Tro mwyfwy traha myfyr
Trech o dwyll no gwirbwyll gwyr
Gwyr nwyf gwir gannwyf gwawr gannwyll
llethrid
A'm lithrawdd i'm gorphwyll
Deith wyl-boen dyn dethol-bwyll
Doethion mal deillion a dwyll
Twyll a symud pwyll pell ddefnydd medd-
wl
Mal dyn meddw diawdrydd
Hoen gwaedd grêg gwaneq gweunydd
Hun am neb un ym ni bydd
Cyntaf fu Addaf o ddyd
A morwyn wyl am aeron
A dau gymmar trydar trin
Y gelwid gofid gyfiun
Un fu Addaf am afal
Ac Efa eyd bai goful
A roes oi merched fedel
I'w meibion doethion dethol
Yn ôl Addaf naf nwyf radd
Cyn cyfraith Pâb mai drabludd
Y gorug pawb ei garedd
A'i gares yn ddigerydd
Digerydd fydd rhydd rhwydd gael
Da y gwnaeth mai dai o'r dail
Deu-oed dan goed y dan goel
I minnau mi a'm anwyll
Gwylia bwyll hir-dwyll hwyr dwf
Golwg eyd modd dioddef
Ac ynnill dysg ac ynnif
Ac antur bedd yn gyntaf

DIWEDD.

G. D. T. ETTO I FERCH.

O L. E. D.

NID lle ym geisiaw llasur brwyngur
braw
Rhof a phryd alaw fal grwd wylais
Luniaw tangnefedd llifran gwahan
gwedd
Braint cyflafaredd cyflafuriais
Llidiawg fu genti lliasant rwyddiant ri
Beiddiaw ei henwi pan y henwais
Llithged bringed brwyn laes firain for-
wyn

Llyma fy mawr gwyn nid am eurgais
Rhag lliw tonn ertrai mae fy llaw arnai
Rhai ai rhyfeddai na's rhywffeddais
Llifiaw fy ugruddiau am lladd heb arfau
Minnau ei maddau ni's meddyliais
Yn y llun cyntaf o ddechrau gaeaf
Pan fydd anaraf tonn safaf sais
Yr unfed flwyddyn o oed a therfyn
Iawnder yw gofyn hynn a honnais
Ar ddeg rwyndeg rin trwy lid a gorddin
O oed y brenin breiniawg Cemmais
Yn llygrant i'm grann yn lle y gelwir
llann
Yn llogawd fodfan hoedran hydrais
Yngheindref Aber angau draul lawer
Lle bu nêr nifer naf y gollais
Ynglynnawd pennaf Arllechwedd uehaf
Y dyn a garaf nis digerais
Yn seryddiaeth don yn Sir Gaernarfon
Lle bu ron dragon dreigiau Enreis
O mynnwn fy nghlwyf gan liw tonn wrth
rwyf
Rwyf nid esgorwyf can dwys gerais
Er deugein swllt nôd o ysterlingod
Fynn anaes amydd¹ ai sommais
Ys gwyr fy nifa ys gwan ym adwna
Os gwenn ai gwada gwydn ydd holais
Mae ym fraw glywed gwybod a gweled
Carwed Ednyted Ednowein Sais
Gwenn a hoyw yw hon gyflwi ertrai
tonn
Pan fydd eglur fronn a llonn ei llais
A'i gwahodd yn faith i'r llys dyfrys
daith
Cam ac anghyfraith gwaith gwythlawn
drais
Fy nghwyn fu gynnu dy ladd heb arfau
A llafnau geiriau gwyrion llednais
Am llw be ith lleddid o gair llesmair lliid
Yn fyw na' th welid edlid adlais
A byw ith welaf i bawb ytystaf
A brawd a archaf ac a erchais
Na ddilynwech dlawd ni ddilynwy wawd
Ar ee eur dafawd lliw eiry difais
Dedlis bed² yn haf didlawd ith welaf
Dadleu ni allaf ac ni ellais
A diallu wyf a deallwr elwyf
A diellfyd fwyf³ can diellais
Dealled doethon dyfod dialon
O gwnaeth Pendragon drwg i Wrlais
Nid eilhaws dignaws dygnais ddawn dad-
lau
Ar ddyd didlawd ewrtais
No myned hwyrged hirgais
I Werddon o Fôn o fais

¹Neu, mi. ²Neu, bod. ³Neu, nwyf.

CANUAU MADAWG DWYGRAIG.

LLYMA GERDD MADAWG
DWYGRAIG.MARWNAD RUFFUDD AP MADAWG O LECHWEDD
YSTRAD. O L. E. D.GWLAD i'm trig trawsdig troisdwyn Gruff-
udd

Dogn arlludd dygn orllwyn
Gwr o ddeddf gŵraidd addwyn
Gwyr o dir Cynyr a'i cwyn
Cwynwn fyd i gyd am gydwedd Mordaf
Cun ddewredd araf ar ddeuryw fawredd
Cynnefin fy min a medd ar ancwyn
Cyn dwyn bwrdd amwyn beirdd ddiomedd
Cadr Ruffudd drawsudd drosedd diofnawg
Cadarn fab Madawg rifiawg reufedd
Cad ddileddf gynneddf ac annedd didrange
Cynnif unfodd ffrange cyn noi faen-fedd
Yn nheir llys y gwys gwaesg ddygnedd nad
byw

Llun teyrnaidd lyw llin teyrnedd
Balch y beirdd bobl heirdd harddedd Hu
ysgwr

Bryn hynafwalch gwr brenhineidd wedd
Yn nhrefgoed i'n rhoedanrhydedd digeirdd
Ym ai firein feirdd am oferedd
Yn gynt no'r lluchwynt dir llechwedd
ystrad

Dofai ugeinwlad difai ganwledd
Taleithlys emys diomedd teulu
Tylwythlu a fu o fewn berthedd
Taladwy arlwy eur wledd gan eryr
I bellnigwyr bwyll yn agwedd
Telid gwawd tafawd etifedd deddfawl
Can ei gorff oes-fawl cyn gorplwys-fodd
Talap i'm eurnaf marwnawd gwynwedd
trais

Am bwyth a gefais byth oi gyfedd
Ni bu llaw dreisiaw llew drosedd ymlaen
Ni ragorai chwae'n o ryw garedd
Ni bu dlawd ym mrawd drwy ymrodedd
wir

Nac enwir dihir hyd dydd dyhedd
Nid anghyfunai dangnefedd firwythlaw'n
Ni rusai gammawn hirddawn harddedd
Ni bu wann anian annedd o'th olo
Hyd tra fu yno hyttraf founedd
Oi gyngor tros for traws fawredd cyrchid
Y cawn ein rhydid can anrhydedd
O'i gymrain mirain anl mawredd yn llaw
O gystal a naw o'i gystlynedd
O'i lynn cawn ferfyn fawrfalch cledd
Gwyndyd

O'i ddillad bum clyd hyd hydr ddiwedd
O'i law bu i anaw buanedd llifant
O'i blant fu i gant yn ei gyntedd
Cymmen ail Morien elw mawredd ateb

Y

Nid ai ddoethineb ni ddoeth Wynedd
Cymmanfawr eurwawr arwedd i'r dangnef
Eur-lyw werin nef ar laweredd
Cymmer di Duw tri trugaredd attad
Lyw Llechwedd ystrad i th wlad a'th wledd
Amen.

MADAWG DWYGRAIG ETTO.

O L. E. D.

GWEDI Gruffudd Nudd yn nydd gwrth-
groch trin

Gwnae o Eingl gwaedlin pergin purgoch
Py gadarn hoyw farn hyfoch o Benllyn
A gystwy Ellmyn hyd Gastell moch
Byth weithian hoedran ehudroch erom
Beth o daw attom lynes drom droch
Pwy a glai'f a saif o lan Soch yn gadr
A geidw a'i baladr hyd goed Beloch
Gwedi ynglynn Egwestl gwydn och gyfar-
wydd

A llif am arglwydd a llef mawr gloch
Gwelygyrdd tri myrdd trem och o'r golled
Gweled ei ddarged a'i lasn ddir-goch
Pob hynaif pencerdd pawb honoch am ged
Cwyned ei golled cynta'g alloch
Bed fai fyw fy llyw llafn oer foloch Sais
Byddai anniflais byddim offloch
A mach ar gammawn a moch wrth gastell
A fflammygan pell a filam ogoch
A gwas gwin agwrdd gwas gwineugoch
coeth

Llawreg arwydd goeth llurig ruddgoch
Chwithau y seiniau synioch am dangnef
Dy aur bennaeth nef y derbynioch
Er rhengi bodd Duw y rhyngoch y bydd
Rhydd cyn nawfettydd i nef attoch

MADAWG DWYGRAIG I HOPCYN
AP THOMAS AP EINIAWN.

O L. E. D.

HAWDD ammor trysor trwsiad uchelfraint
Hardd feint hwyl Geraint hawl egoriad
Heddyw o Wynedd i wahoddiad beirdd
Hyn heirdd glew ddigeirdd gloyw ddiwyg-
iad

Hopeyn wirawd-lyn reid-wlad hardd golofn
Llywiaidd ac cofn llaw ddigaeal
Fab Thomas ddigas ymdlygiad cyfiawn
Fyrdd-law'n fab Einiawn feirdd erhyniad

Twr gwiw mwyn ydyw mynudiad i ryd
 Tau ues grom yugryd Tywi ystrad
 Coeth wybod ceisglod casglad doethineb
 Cytllawn ei wyneb cof-lau ynad
 Cynneddfau Selyf ceinfodd seiliad dawn
 Cyfiawn ac uniawn ei ddigonid
 Corf Deheubarth dir a'i eariad barngoeth
 Cyfoeth hir wiwdoeth a'i barweddiad
 Cystal cof Eidal efyodiad cerddau
 Campau y Deau a'i hardwyad
 Cefais iôr rhagor rhwygiad aer dramwy
 Cadarn Afurwy cedyrn fwriad
 Cain allawr yngherdd cynnulliad clodfaith
 Cyfraith mydr rwyddiaith ymadroddiad
 Coeth hustyng wrth icirll caith ostyngiad
 gryd
 Celfyddyd y byd a'i wybodiad
 Cynhelydd clodrydd clud-rad gynnyddu
 Ceinddu dai borthllu deheubarth-wlad
 Carw fflam-ddur a mur maer flysgiad gwin-
 faeth
 Cynnydd ehelaeth cain Nudd heiliad
 Cymry ben a'i nen a'i neirhiad a'i porth
 Cywiwblaid hyborth cwbl attebiad
 Cleddym ail edlym lidlafn eâd ymwrdd
 Caledfin agwrdd clôd fynegiad
 Ni bu gan deulu gain daliad y gwyr
 Glywed mawr ystyr glod mor wastad
 Na Nudd o galon nawdd ddigaead llwyr
 Neu gadw o synwyr iawn gydsynniad
 Nag Iôr lwydd-iôr leiddiad gwayw ergryn
 Na neb a Hopeyn iôr meddlyn mâd
 Ni welais erioed yn ei wiw-wlad ef
 Newydd aur addef neddair roddiad
 Nid llai da a haeddai dyhuddiad pellgerdd
 Y gwnaf i fawrgerdd gynnif aergâd
 No'r beirdd a wna'n heirdd hyrddiad caer
 cofn
 Esgeir-loyw golofn o'i ysgarlad
 Neud wyf pan allwyf paun ennilliad mawl
 Eryr iw faenawr arofuniad
 Iw lys Hopeyn wynn wynnaiad a'i galehfur
 Iôr anian Arthur uniawn neirhiad

MADAWG DWYGRAIG

I FORGAN DD. AP LLYWELYN O YSTRAD TYWI.
RHYDODYN. O L. E. D.

I FWYTTY pobloedd af attad Forgan
 Fawrgar osp ac eirchiad
 Dewisdrefn Dywi ystrad
 Drennydd drwy nerth dofydd dad
 Tadmaeth prifeirdd heirdd o hirddawn
 Forgan
 Fawrgar cadarn cyfiawn
 Gwymp o'r borth cynmorth cammawn

Gwych bôr o hîl Iôr hael iawn
 Iawn y rhoddes yr Iesu
 Anaw caredig yno
 Anawdd rhag ei haelioni
 Ymill ei gyfryw ymy
 Ym y mae tyddyn oed dydd lles fawrgost
 Llys Forgan fâb Dafydd
 Dyn agos nid a negydd
 Dyn o bell i feddgel fydd
 Rydd yn fy mryd gwynfyd gwir
 Budd teg bu o'i reg ragor
 Myned wlad fy mhennadr
 Manwl pawb wrth fy muner
 Muner y sydd mewn aur sud
 Morgan bennadr mawrged
 Menestr cler mewn ystyr clod
 Meistr fawr o ddwyfawr Ddyfed
 O Ddyfed pan addefer
 Hyd ym Môn lle ydd hed mor
 Ni weled ae ni welir
 Ferthlawg er pan fu Arthur
 Castell ni ad cymell car
 Cof dal gwyl cystal y gwr
 Gwr clodrydd y sydd i'n ansoddi
 Gorfuddiawg farelawg pan fai erchi
 Gwr cadr rhudd baladr mal rhodd Beli
 mawr
 Gwawr dandew aesawr Duw i'w oesi
 Gorddwy uch Tawy ni chyreh Tywi
 Gwrdd Forgan Drystan a'i law drosti
 Gwarant i anant daioni cyfrin
 Gwerin fyrrd fyddin o feirdd feddwi
 Goren y baruant o wlad Geri
 Goron yr awron i Eryri
 Gwnai man y delai na myn doli gwin
 Mwy no dwir melin ymen Deifi
 Gwnaf i'm brawd araf ail Bryderi
 Gwiau a diflaim gwawd i'w foli
 Gwnaeth yntau finnau f'ynni'n llawenach
 O'i lifrei'n falchach nog Elifri
 Hir y gatto Duw mewn daioni
 Hwyr y dyceer ner rhag yn oeri
 Herwydd gwych edrych edryd eriarglwydd
 Ar ei ehudrwydd ai wrhydri
 Hylwydd a chadarn lle bai holi
 Hyglau ar ddwyfoes hoyw-gler ddofi
 Hardd afael fur hael fy rhi 'n Neheubarth
 Hwyliau dewr diwarth haelder Dewi
 Hael an fudd fu Nudd o fewn noddi
 Dianhaef' Fordaf mewn daioni
 Di serch fu Rhydderch i rodni trysor
 Porphor a phylor aur a phali
 Deu well yw Morgan ni wn dewi
 Dwywawl llyw gwawl llaw egori [ledd
 Deddf Pawl yn awr traul no'r tri o'r Gog-
 Ym Duw i Wynedd da ei eni
 Llafuriaf ei fawl ger gwawl gweilgi
 Llamsach Deheubarth yn wr llymsi

¹Neu, Dianhael?

Llwybr hardd i bri'fardd brofi o Benllyn
 Gofyn Rhyd-odyn a'i rhad oedi
 Hwn yw'r arfeddyd ergryd eur-gri
 Heb fynegiad ffyrdd heb fynegi
 Mewn ystryw y ddafl menestri clodrydd
 Morgan ap Dafydd rydd rieni
 Mal Seth ap Addaf ydd af ddyfi
 Pan aeth i Baradwys wiwddwys weddi
 A dilyn ôl cler ni wnaeth doli rheg
 I'w freinllys deg o fôr Enlli
 Llew g'ew glaif gwyar llwybr bar beri
 Lle llawn dawn digardd bri'fardd brofi
 Lluddiai ennymau yn ynni galon
 Lladron ddeifr coethion drwy ddwfr Cothi
 Lle gwna rhaiain gain gynnefodi
 Llaryeiddiaf merch mam a'i llaw roddi
 Lleucu lle prydu pryd arieni ryw
 Lliw arien ytyw eiry i'w nodi
 Llunias a malaf glod i'w moli
 Llerwddoeth aur gloyw-ddoeth o arglwyddi
 Llwybr da a wedda dyweddi Forgan
 Llathraid lliw huan ar wynlletliri
 Rhad da a wedda rhoed Duw iddi fun
 O fewn gwyrrd a phali
 Llun tawel uch llanw Tywi
 Llaw-hir fyw hir ef a hi

MADAWG DWYGRAIG IR UN GWR.

O L. E. D.

MAIN a gudd deu rudd trom fu'n dirwy
 Muner fab Madawg rieddawg rwy
 Mewn arfau gorau oedd ail Garwy
 Mewn oerfa bu dda i ddwyn sawfy
 Manerfawr eurlawr aml ei arlyw
 Mynorfedd diwedd ewyn bro Dawy
 Mewn erfid ei lid oedd daladwy
 Mae'n oerfar i gâr mawr alar mwy
 Llefir i'r deifdrir amgyleh Dyfidwy
 Llafuredig fydd llef ar adwy
 Llwy'r i'n gwnaeth Dofydd hir ddefnydd
 hwy
 Llâd y gennym ail llyw Ddyganwy
 Lley'n ddwyn ai ewyn am dy Conwy
 Llaur Môn ae Arfon gorfawr gyfrwy
 Llin haelion doethion gwlad Dindaethwy
 Llefant hyd Brydyn llynn llinnonwy
 Lley'n a'i cwywyn dros dwfr Cawnwy
 Lluoedd a'i gogylech hyd am gylech Gwy
 Rhy anniben wyf ail Ronabwy
 Rhyw freuddwydydd moel eoel celadwy
 Rywelais Ruffudd ryffyr ardwy
 Ri llwy'r ym meddwi is llawr Mawddwy
 Rywelais cyn ewyn yrdd-ddwyn erldwy
 Rhyw haelion hoewen hywel Gronwy

Dewr gadarn Ruffudd ar dir Gadwy
 Dogn o freuddwyd yw llyw llaw fodrwy
 Naf a'i rho enlwydd ebrwydd obrwy
 Naw alar ym yw na welir mwy
 Mwy rhan difa'r grau a dwfr grudd drost-
 Gan dristyd ai cystudd [aw
 No dwfr dros draeth yn faeth fudd
 Nawd am oreuffawd Ruffudd
 Gruffudd cyn maengudd o fewn mein gyr
 llann
 Dan rwy'n llenn crefyddwyr
 Oedd enw mawr a gwawr y gwyr
 Ac wyneb dros wlad Gynyr
 Gwlad i'n trig treislig llwrw trawsdwyn
 Gruffudd
 Dogn arludd dygn orllwyn
 Gŵr o ddeddf gŵraidd addwyn
 Gwyr o dir Ynyr a'i ewyn

M. DWYGRAIG I LO RHODD.

O L. E. D.

TFRUE loe lo leuawg ei gynffion
 Assen i gylion ys sy'n goliawg
 Pryf cloff-droed ym rhoed rhad llwysawg
 Mirain
 Teneu-goeg elain tin gagalawg
 Eidion y gelwynt oediawg marw ddwyen
 Nid mwy no'r elwannen ar erchwynnawg
 Ni weled gan wr ni wylawg galon
 Anfon rhyw eidion uch Rhiwedawg
 Moel grafangmyr byrr bareuawg tindwll
 Maint cwccwll trydwll ni thyr troedawg
 Mal athrist yrhoes meleithrawg eiddil
 Mil tarw i gynnul torogennawg
 Yn attethol plant unteithiawg henfon
 Yn well no'r edion calon ceiliawg
 Yn lleiaf unrhodd yn lleuog¹ ommach
 Yn llun cod owrach grach grafangawg
 Cynnyg ym fudredd riniaiwg drowedig
 Gwell oedd ym Padrig cynnig ceiniawg
 Rbawn gwreath mwreath mid marchawg
 tromwedd
 Rhyfedd i'r bawedd na bydd bywiawg
 Ganed yn gydoes Gynawg a Deiniol
 O hiee henfon foel Goel Godebawg
 Am gynnyg ym bryf em giniaiwg lawes
 Ar des a golles gan daid gellawg
 Ymellidith mab Duw diawg y dryr
 I'w dy a'i feudy o dai Fadawg

Tprue loe lo lom ei gynffion
 Pen bryd hyd hydr pil a hil henfon
 Pam y gwnaeth ath faeth fethion buwch
 ddiffaith

¹Neu, lleuawg.

Pa waith ddiwydiath addaw eidion
 Deuthum i'm cyngor a gwyr doethion
 Detholais ceisiais nifer cysson
 Doeth un ysgymmun osgymmun pobloedd
 Llygru'r addaw oedd llygrai roddion
 Eddewis yn rhodd unfodd anfon
 Ych dwun a yrrwn dan euorion
 Rhoi pryf hwyr carnwyr ceirnon pry'r
 berth
 Anferth nid cywerth un o'r cywion
 Syllais a gwylais ar draws gwylion
 I geisiau'r addaw gan gas arwyddion
 Cael cymmar dyfriar dwyfron anghym-
 man
 Gwan ei ffurf allan ni phawr feillion
 Eres ym sommes myn Sain Seimon
 Oer oedd gynnig diocer darw eddnogion
 I Fadawg oediawg eidion gwaradwydd
 Dwy ysgwydd henwydd ar ddydd llinon

Tprue loc lo leiaf o wartheg
 Ei werthu ni medraf
 Prid i ddyn ei ddwyn hyd ataf
 Prin o rodd o fodd a feddaf
 Pryf a'n rhoed anrhydedd leiaf
 Pryf horllyd hwyr-llo Gorphennaf
 Piblyd ni chyfyd ni chaf ddim erldaw
 Ym myrddydd cynhauaf
 Mantach bach bychan y gwelaf
 Maint ffired ni phawr wellt calaf
 Mil eiddil iddaw ni phrydaf
 Mael ffwlbert ar guert gauaf
 Mwy corph gwadd iw lladd nis lluddiaf i'r
 cog

Os llwdn cig a geisiaf
 Mae rhoad i'r rhai a dystiaf
 Mae braeog gyda hór haf
 Mae cloffi o'r cliffid bawaf
 Mae'r bendro ar y llo lleiaf
 Mae'r dafawd wst gwst gest achlaf oediog
 Ar fy eidion dybygaf
 Gwr a'i rhoes gwyddiad foes fawaf
 Gorfynydd geir fanon pringaf
 Gogeilwas gogul wan llesgaf
 Gogaled gelyn cyfnasaf
 Gwerth isel eidion gwarthusaf unrhodd
 Yn anrheg nis mynuf
 Pan golles llawes lliwion gwyw gimnwch
 Gogymmaint corn sebon
 Nid ai ar drai drwy afon
 Adwedd adref dinref don
 Ni cheisiwyd erddaw na chysson ffeiriau
 Na pheri dal lladron
 Na thra annog swyddogion
 Na thresi na si na sôn
 Digiaw am danaw dynion a chwilcais
 Mal am chwaleys yngwimmon
 Dimmai ni cheid er f'eidion
 Delai i'r ffair wyl Fair fôn

MADAWG DWYGRAIG. DYCHAN I FERCH.

O L. E. D.

AFALLEN beren beth ath bores
 A impais a'm llaw mewn lle cyines
 Merch dlawd rwydd waelawd ryweles yman
 Gael cyn gwyl Ieuan guwd mân mal mës
 Mallt ferch Ddafydd rydd oedd eres
 Mawr a ddug neithwyr llwyr y llewes
 Poeth fursen tinwen o fynwes cae drain
 Puttain din angerain nid a yn angeres
 Pan oedd flysig hon llyn a'm sommes
 Pwynt darogan fu pan dorroges
 Pond da bod deincod dincaw gwres gyfedd
 Ynghylch ei dannedd ai diennes
 Rhai yn amrwd mewn cwd cad yn ei myn-
 wes

A llawer ynghudd ymhob¹ llawes
 Rhai a hawdd fernawdd ferw trigwres tân
 Rhaib abo perllan rhai a bobes
 Afallen beren a bored i'm plas
 Ei chnwd clas o flas o flys merched
 Ffrwythan rhyw gangan² rhag ynged
 arnai

Ffraeth y dug blottai gallai golled
 Tair afallen per pored o anfodd
 Ni roddid o fodd ai ni roddid
 Un yn Mharadwys a aned yngwydd
 Rhwng hên a newydd yn eniwed
 Ail yn dwyn rhyddai rhodded i Fyrddin
 Buehdd gyffredin werin amed
 Trydedd hardd i'm gardd am gerdded gor-
 mes

Mul y dibobles Mallt bibledd
 Rhai'n amrwd mewn cwd cad yn myned
 draw
 Rhai gwedi guddiaw gwyd o godded
 Rhai a hawdd ferwawdd ferwed ystletban
 Rhaib abo perllan rhai a bobed
 Afallen beren beraf dan ddaint
 Gwelwyr a'th ddiwynawdd mewn gwal
 trym haint

Am gyhwrdd gormail a gofeiliaint
 A chrwydr a chlafi a hi a haint
 Maallt ferch Dafydd hir tynydd faint
 Merch dingrath dryswrach o droswraig
 naint
 A rodded i neb rodd gogymaint
 A hwn Maallt wael gwyl ffael gelfaint
 Saith gastr aeth yndi a saith ugaint
 O lodrau rhiau rhy anghywraint
 Prif fuchedd merch weddw oedd wyr
 meddwaint

Plygai eu caliau amgylch plygaint
 A deng-niawl a dynn cwbl o'i dengnaint
 Dyn ni wŷr ffrwythau sallwyrâu saint
 Afallen beren mae ffrwyth y gangan

¹Neu, ym mhob.

²Neu, gangau.

Gwae nid o gymen cyn dy gwynaw
 Cyd gostwng dy frig ar coed-sach helig
 O Fawllt frynnig lyniedig law
 Ofer fu gywain y polion a'r drain
 Rhag Maallt buttain gethr-fain gwthrfaw
 Hyd pryd pren llath pont hell ddafngoll
 ddwfgont
 Hydreidd drawsgont¹ front hy y doeth
 drostaw
 Cyd ryd rid canwas cefn weinlefn wanlas
 Cas oedd ei chwmpas wedi ei chwypaw
 Tynnu afalau torri canghennau
 Oerfel i'w dyrnau am ei darniaw
 Yr afallen a fu beren cyn dy bori
 Mae ffirwyth dy frig oedd ddiunig o ddaioni
 Hâd afalau Adda bynnau oedd heb enni
 Pan ddoeth gennel traws goed ressel tros
 gae dryssi
 Mallt y buttain llyna gelain llawn o guli
 Ar ddwy gangen o'r afallen y gwnaeth felli
 Cael tromlathau a chryslennau echrys lonni
 Tynnu ysgawlwyth dogn i ddeulwyth dygn
 addoli
 Mawr a ddysgais can ogenais cyn noi geni
 Myrddin ym gwnair dydd y bo ffair yn ei
 pheri
 Medd bugeilydd o Feirionnydd ofer ynni
 Mawr a sonnieu am genghennau o'i gang-
 henni
 Oer y cweiriwyd can ehaugwyd cyn noi
 hengi
 Araith annheg aeth yn falleg o'i thin felli
 O'r gwydd oedd fau tynnu tyrrau ac eu
 torri
 Cylech ei harffed rhag ei ddofned oedd yn
 ddefni
 Ar ddail gwyddfid aele y gwelid ol ei gweli
 Afallen beren a berais
 Ei gosod yn gall a geisiais
 A'm cylllell y dydd ai collais ac ordd
 O fewn gardd y himpais
 Cyn clybod Dyfod difais faw haelder
 Feheldyn anghwrtais
 A gostwng gystal gwlattrais
 Brigawglwyn oedd braw a goglais
 Am ir-lwyn y daeth i'm oer-lais
 A mawrlwyth parth a glan Marlais
 Meheldyn gylun gelain henbais ledr
 A ledai dan a'i cais
 Gaf-feddal gwan-wal ugein-wais
 Gefel gel gulion ei hir-ais
 Gofid prid er pryd a welais
 Gofyn hyn ar hon ni pherais
 Gaf hyfram fawtgam fwytgais fon llo-
 mach
 No llumman llanferrais
 Mac yn eiddi wryf main ciddil
 Moel derchwain mahalt oerchwyl

¹Neu, hydreich drostan.

Achub drygbarabl uchel
 A meddw weithred a meddwl
 A llwydfoll olwg lledffol
 Ac ystlom-gwthr gast lem-gul

MADAWG DWYGRAIG ETTO.
 DYCHAN.

O L. E. D.

YSTYRIED bobloedd ystoria Deicyu
 Ni med acr o dir da
 Helm drasur hylam drwsa
 Hil gwrach nid o ddwyach dda
 Wedi cael gafael ar gyfa Wenllys
 Lle ydd oedd winllad gwyrda
 A'i seigiaw Deicyu swga
 A'i barch gan glei oedd a'i ba
 O'i gydfod isod ar fro Assa sant
 Lle ydd oedd saint a chyrchfa
 Eithnog refr aeth yna
 Fal ei ddwyn yn faleh o'i dda
 Luciffer y gler gloria faw ddiocwst
 Fu Ddeiccyn o'i draha
 Ceiliawg yw penfrith cwla
 Ceifn bran ydyw'r cefn heb ra
 Trwywarth trafni hirwarth tra fu'n her-
 wa byd
 Ar ôl bod yn wrda
 Bywd fy nghar oedd fwyccra
 A phys a phipenau a ffa
 Truan i groesan egroesa perthi
 Nas porthai gardotta
 Trist fu ei hyder o glera
 Trigwaeth nac y daeth y da
 Profes arfer cler cloria ireidlyd
 Ar dyle meddw gwassa
 Profes a'i fratt farchnatta
 Profi rhai'n y tai nid da
 Profes fan drottian lledratta 'sgubau
 O'r esgobawd yma
 Profes yn ogloff loffa
 Prif baw braint chwifaw brwnt chwa
 Gwerthawdd oedd anawdd oddi yna 'r
 gwrthban
 Gwrthben ugain cachfa
 Gwerthu'r tabar ar bara
 A gwerthu'r baltog du da
 A cholli rheibog aeth ei chylla 'n lludw
 Llwydwan with ongl rongea
 A'i thymyr tlawd a'i thama
 A'i chaws drwg yw gnaws ai gwna
 Sef a fynnai lleidr sef a wna gwibiau
 A cheisiau a chawsa
 Sothach o'i refr a saetha
 Saith fryd sathr plegyd pla
 Difiauw leidr cipiawg coppa

Rhech chwyd fa
 A'i nod' yw anod yma
 Nis gwnaetha'r cyfryw nis gwna
 Syu'weh ar Ddeieyn a senna pobloedd
 Piblyd llyfant gorcerwa duryn catt yn
 lladratta
 Deurudd oeu deryw ei dda

TERFYN.

MADAWG DWYGRAIG ETTO.
 DYCHAN.

O L. E. D.

MAB y gof glawr dof difiau ni'm perchud
 Perchen clap a chodan
 F'anwyl ni pharchaf finnau
 Wrthyd y twyll glefyd tau
 Carn gossawg gorawg gorau ytt dewi
 A dewis claf-dyau
 Cas fegr cest egr costogau
 Clyr ath ffust a dust oedd dau
 Cais gnup a gwna glap glippiwr rannau
 casgl
 Cwsg o fewn odynau
 Ffrwyna adail dy ffiroenau
 Ffior a o'th garnor yn ffrau
 Coliawg yw gweled ciliau y llygaid
 Mawr fydd llwgr eramynnau
 Colles rhan oth amrannau
 Call glawr cellwair fawr yw'r fau
 Cyfod ddrygwas cas cais laeth bronau
 moch
 Ymachub a'th glwyfau
 Ac ir dy hun dy gluniau
 Ac oer yw celwydd a gau
 Cais glafres gynnes dan dy giniau r'nos
 Yn nesaf ith arrau
 Cymmer rhag gwres glafesau
 Cimmweh brynnig forhweh brau
 Bydd gywair ar ffair cais offerau caf
 Clwyfus drwyn a gweflau
 Eistedd leidr ffiam ar dommau
 Y mysg moch cais fail goch gau
 Arch flawd arch waddawd arch weddian
 'r byd
 Herwydd bod ytt angau
 Arch er y grôg waedogau
 Arch i wr gwan ran o'r au
 Arch esgyrn a chym a charnau defaid
 Ac iraid o'r gorau
 Ymbil am wêr ith sferau
 Ymddiosg rhag llosg y llau
 Cais draw gyfeiriaw goferau peras
 Poera d'olofynnau
 Mae rhwng pell ith bibellau

New, nod.

Mawr fydd cossi clafri clau
 Rhai a ddel gochel dal guchiau wrthyn
 Mae orthweh i'th lefau
 Rhyfedd ben llechwedd lluchau
 Horyn tin gan yr haint tau

YR UN MADAWG. DYCHAN.

O L. E. D.

CRISTARGLWYDD didrist edrydd gyfiawnder
 Traws a glander tros ei gleindyd
 Crair llywiawdr cofiawdr a'n cyfyd ddydd
 brawd
 Ciwdawd oedd iawnfrawd cedoedd unfryd
 Cymnen gadeirnen gedernyd difreg
 Cain o ferthyr regwynaf wrthyd
 Difa os dilwn dulwyd areglydd
 Defnydd gwe newydd gwae anniwyd
 Gwnaeth waeth hirach wyth wrthyd
 brethyn
 Gwynn i gael y glyun yn gwl a glyd
 Gwilym gwiden goelbren gulbryd hebereidr
 Gwrneidr gormesleidr garw amuslyd
 Tineyr greffiddyn brethyn brithyd a chwen-
 nych
 Dwyen a deurych Duw ni deiryd
 Dihaedd-wlan dilan delw chwydfryd letpai
 Difdai gwaddottai gwe a ddettyd
 Casgl gigleu chwedlau chwyddyd gornettwr
 Crwydrwr goganwr am gig nyd
 Cas bryf oddiwrthyf a wrthyd cyngair
 Crwydrffair coprys dwyfflair ceipr ystifflyd
 Cribin ddanheddgrin anhuddgryd gyntedd
 Crychwedd cryw nadredd crawn a edryd
 Cyrbwyll hwn a wn emyd y croecer
 Croen ellyll gwillmer drifer drygfyd
 Canaf dyfalaf du fawlyd gidwm
 Cerdd i ystilwn hirllwn horlyd
 Ci aeth a'r olbrain cythreullbryd Sattan
 Cwthr bran gal garan a gel gwrhyd
 Creinogawg myssawg masw gerbyd diflas
 Cuyawas eyrel lliwlas crach a lleulyd
 Cringrys traed efrillys tra dyfrillyd timbleth
 Creth gwarae cyfeth gwyr a'i cyfyd
 Creawdr amerawdr am wryd amen
 Crog fagl y ddwyen a gwyden gyd
 Gwys arnaw gwiw ei seirnial
 Gwall mawr oedd gwillmer eiddil
 Gwell gennyf gwilliawg annel
 Gwahodd ei no'r gwehydd cul
 Annedd goled-oer annheg nadolig
 Deliais ringeyn hyfreg
 Ar barth rhwng dwy o'i wartheg
 Ddyad chwain heb ddiawd chweg
 Heb gyhydrwydd medd heb gyhydreg lles
 Na modd llys Dinorweg

Heb rost nac erehi gosteg
 Heb rannau llettyau teg
 Eithr yn achrwm lwm wilammeg lygaid
 Ai lewgerdd ffiloreg
 Ai wart ar bentan carteg
 Ai din ar Hunydd grin grêg

PRYDYDD BREUAN AI CANT
 I FAREDUDD.

O L. E. D.

ARDWYAF profas prifwawd nis cyll
 Eurged rhaith yfed nid rhwyth eflyll
 Aerddrud aeth esgud wrth esgyll ongyr
 Eryr rhodd byhr mewn rhwydd bebyll
 Gwr gwrawl fydd ef pan fo'n sefyll
 Gwr gwawd llwydd gyllid gwaedliw gyllill
 Gwr a ddaw oi law lasfn estyll awch grai
 O'i wanas difui win ystefyll
 Nid gair anghyfan difan defyll
 Nid gwr cyfagos gair cyfegyll
 Nid gwerthfudd pwystudd pistyll gwin an-
 daw
 Nid gwarthfar f'antawl gwerthfawr fent-
 yll
 Glew llew llad merfyn is bryn bryd cyll
 Gloyw deyrn cedyrn cadoedd a hyll
 Glaif trabludd cystudd cestyll rhos helcud
 Gludrwyddbair tradrud ruddbar tri-dryll
 Un gynnyd beunydd gwinwydd gwyn wyl
 Un profiad angad Eingl wyr a dyll
 Un ddeddfau arfau o erfyll prydain
 Yn rhyfedd Mechain a Rhys mechyll
 Maredudd cydfudd cydfod a syl
 Mawr adail cynnail cynnydd fferyll
 Maranedd bonedd bennial ffyll gystlwn
 Mur gwaywdwnn ysgwn ysgwyd wëyll
 Rhag pob drwg amlwg amlaen drythyll
 Rhwyg aerflawdd llwrgawdd Lloegr-gad
 ddistyll
 I noddî fy rhi rhwyf gwersyll pennaf
 I'm naf a archaf er ei erchyll
 Llaur ynys Derllys nid arlludd i'r byd
 Bod yno ddadannudd
 Llaw egored Faredudd
 Llary ffysg un addysg a nudd
 Nudd unfryd yngryd yngraid rhyfel trais
 Traws ddeddfau mab Echel
 Niferllwydd rhwydd rhodd nis cel
 Naf cerdd uchel cardd ochel
 Ni ochel rhyfel rhwyf argae moliant
 Bwrdd warrant beirdd warae
 Torfoedd bareh nid clod warehae
 Tyrwyn llyw mwyn y lle mae
 Lle mae cadair gair gwawr maeth ardwy
 Maith eurdeml pob cerddawr

Anant mwyn ardduniant mawr
 Fewn ynys Derllys derllawr
 LLAWR YNYS DERLLYS &c.

I TOMAS AP HOPCYN.

Y PROTH AI CANT. O L. E. D.

HOYWLYW tyw ras rysedd edlym
 Edlau cyflym coflyhr hylwydd
 Coeth doeth Domas dymyr erddrym
 Urddrad grym llym llaw Duw ai llwydd
 Cyflwr gwr gwyech gwledd medd mynych
 Gwin hoyw edrych gwynn ehudrwydd
 Cannawdd cennych arnaw llaw llych
 Noddiau tlan clych eurwyr arwydd
 Arwyddion ion iawn ener diball
 Dwbl cwbl cuall cyhoedd bensel
 Abl digabl dawn doniawg ddeall
 Deongl arall eryr digel
 Yw ar bobloedd ac ar luoedd
 A niferoeddd wiwnwyf uriel
 Ior cenedloedd a golu doedd
 Iawnrad torfoedd unrud derfel
 Derfel sel sant saint ogyfarch
 Gafael mawrbarch alarch eiliw
 Gwawl mawl moliant mal dihafarch
 Hoywfodd ar farch wedd llywarch wiw
 Hil madfil mawr Hopcyn wyn wawr
 Hael wrth gerddawr ffaeth fflaglawr ffrîw
 Wyr beirdd eurawr dros briaflawr
 Yssig aesawr frwydr gatgawr friw
 Briwgad rad rwyg rysgyr mordaf
 Mawrdeg adaf ydyw Thomas
 Beirddfyd bryd brwyg braisg rodd alaf
 Eilun Addaf addysg melwas
 Gorwyr geirwir Einiawn dawn dir
 Mawr a gerrir mur gywiwras
 Clau y clywir clod hynod hir
 Cludnawd wawd wir cenir nid cas
 Nid cas fës fodd fudd ardduniant
 Ddaniel rymiant rwywiad cyfraith
 Nudd ffydd rydd rodd rwydd ogoniant
 I gynnal cant cyntedd llys faith
 Erglyw Arglywydd nef tref trawsglwydd
 Ymyr madrwydd am wr mydriaith
 Ehud syud swydd euraid arwydd
 A hael hylwydd paun rhwydd pennrhaith
 Penrhaith gwaith gwrdd gwyrdd ei roddion
 Bwyddaf calon celi a'i nawdd
 Penllad fad fydd feirdd whoddion
 Hoywdda ddynion ddoniawg ansawdd
 Lliw-lasfn trafwn traws lluoedd lliaws
 Llyfr hoff unnaws llwyn y ffynnawdd
 Bo hoywdro haws bellnot glod glaws
 Lle ni bydd anaws llynn byddinawdd
 Byddin drin draul drylwyn cadau

Cedryn bleiddiau blodeu yn ryw
 Dyn hy dan haul hylwydd gerddau
 Gyrdaf gampau gwypaf gwr yw
 Molawd llawd ffydd mewn rhwyl maen
 rhydd
 Mawl a'i cynnydd mal y cennyw
 Iroes foes fydd ion awenydd
 Hirawdl mal hydd helydd hoywlyw

DAFYDD Y COED IHOPECYN
 AP THOMAS.

O L. E. D.

ARGLWYDDIAIDD traidd trôydded gôyr
 Cymru
 Bôrd cymrôysg gôin yfed
 Y6 Hopeyn hoy6 loy6 la6ged
 Mab Thomas crair urddas erêd
 Cred a ôyr yn llôyr ym'hob llun o'r dawn
 Aur dîmag lorff cyfun
 Gôr yng' Hymru hy hoy6gun
 Gof na6d aur ac ef nad un
 Nid un lle6 modd gle6 medd glas a hepeyr
 A Hopeyn fab Thomas
 Da6n cur ddull nid un urddas
 Nid un rym ac nid un ras
 Grâf y6 mab Thomas me6n tymmyr ei
 dda6n
 Ys o ddyn yngôlhyr
 A'i harf ym mro6ydr a'i heryr
 A'i hen6 a'i pharch ai h6n pyrr
 H6n pyrr gôyr gôlhyr gôay6 blaenaf ynghad
 Ynghyôid66rn de6raf
 Lyr nerth loy6 oreu naf
 Lary gôrol a lôyr garaf
 Llôyr garaf naf na6 can-punt
 Lle6 cyrchiad ar Eingl gadbont
 Llyw Gwhyr gwell no gwyr Gwent
 Lla6n orflêch flêch ffloy6 aur brint
 Llathr ben cun y dymuniant
 A llath bla6dd holl lôyth Bleddynt
 Llôyth Bleddyn 6inllyn 6ynlly6 i6n eill-
 gad
 Ynnill gerdd Hopeyn y6
 Llyr harddrym ail llyry heirdd-ry6
 Llyr Gymro hir y bo by6
 Nid by6 lly6 beilehry6 hyleh-rondi-hepcor
 Mal da Hopeyn ddragon
 Ef y6 ystor cerddorion
 O for Morgan6g hyd Fôn
 Ef y6'r naf m6yaf a fag ma6n byd
 Bid a6dyr y Brython
 Eurfeistr myna6g sercha6g son
 Ior dethol ar y doethion
 An6yd Nudd prydd Udd prydyddion a
 faeth

Ar faith heiliau trymion
 Un adlam a Thalauon
 Eneid-ly6 teg difreg dôu
 Ar a6luriaid blaidd blodau cofion mydr
 Meidra6l Gynary gysson
 O farn byd ia6n leindyd ion
 Fur g6ay6rudd ef y6'r goron
 Coron y6 Hopeyn cy6i6 wryd Cai
 Ca6 fab Erbin unbryd
 Rheol g6indai rh6yl G6yndyd
 Rhyla6n barch ar haelion byd
 Byd doethder arfer eurfad ma6r e6ybr
 Mi a ro6n fy llygad
 Ma6l aur eu6 mal yr ynad
 Os dy6aid un is Du6 dad
 Is du6 dad yn rhad ion rh6y aul gylchlyn
 F6 galchlys ger Ta6y
 O 6in ac aur eu6 Gar6y
 Ni roes neb fael 6yneb f6y
 M6y a rydd cynnydd cynneddf g6a6r
 trôyadl
 No'r tri-hael i gerdda6r
 Walch trahydr clud-fydr clodfa6r
 Way6 enyn aer yu un a6r
 Yn un a6r hyfa6r ddihafareh hoy6bost
 Deheubarth ben cyfareh
 Ynad lle6ych por g6ych parch
 Nid lla66ag un na6d Lly6arch
 Na6d Lly6arch cludbarch clodbell cledd
 na6ddgâd
 Coeth geiniad caith gymmell
 Nen cedryn amian Cadell
 Naf balch ni 6nn balch ei 6ell
 G6ell ymmhell diell deyrn lla6ch-bobl
 r6ydd
 Hyd yn nrhef Gonstinobl
 Ail Elffin 6ay6 lli6 synobl
 Y6 na neb am 6in a nobl
 Ei noblau yn fau fy6 ddifri face6y
 Ai f6g e6rn a'i sendri
 Ai gariad oreu gôibri
 O'i ras mawr a roes imi
 Mi a glodforaf feistr llys m6yeilech hael
 G6nai helmau yn fri6deilech
 Dros barch rhagora6l g6a6l g6eilech
 Harddfur a'i wisgoedd heirddfeilech
 Ei heirddfeilech 6isgoedd harddfoes y6'r
 g6aladr
 G6el6yff idda6 hiroes
 Ffyrf ia6n y6 me6n ffurf einioes
 A phob da ai ra a roes
 Rhoes ym ly6 hylm le6 helma6g ruthrdar6
 Llary rygar6 lluryga6g
 Ei fedd a'i 6in ffyll drin ffa6g
 Ai f6nai Hopeyn fyna6g
 Myna6g Hopcyn lynn loy6glos
 Mur heil-dd6bl ced-g6bl cad-gis
 M6nai la6 mae yn ei lys
 Eur ddar y Lucidarius

A'r greal ar yniales
 A grym pob cyfraith a'i grâs
 Y gras a gafas y gŕ
 A chlod teilyng-brif Ifor
 G6yndodig fonheddig fur
 G6inau did6yll feistr p6yll p6r
 G6i6 ail G6alehmai ap G6yar
 A g6ay6 a tharian G6yr
 G6yr garant fŷniant fŷn
 Y gerdd tra f6yf fy6 y g6m
 G6a6r ma6r mad bedeircad ben
 G6aladr cadr coeth y doethion
 G6alch a gar argl6ydd a g6ann
 G6yrdd a hepeyr g6rdd Hopeyn
 G6rdd Hopeyn loy6-gynn le6aidd lary glein-
 dyd

G6r arfa6g yngryd 'n y byd n6y baidd
 Fab Thomas falchras fylehraidd yngham-
 ma6n

Fab Einia6n fyrddla6n drin grenla6n
 draidd

T6r tir Ta6y rh6y rhaidd rhugl ddirarf
 Taer y6 a'i ddurarf tyrau ddi6raidd
 Tarian i'r hollwyr mewu anturiaidd grwydr
 Wrth aros ym mŕ6ydr 6r Arthuraidd
 Ceing hiraer orf6d cynghoraidd neu gŕydr
 Cy6iriaid eryr mygr car6raidd
 Ca6r aesa6r g6a6r na6r mireinaidd beilch-
 ry6

Car6 h6yrfar6 hir fy6 eurlli6 iarlaidd
 Helffelt lorŷ g6ay6ddellt g6rddaidd an6yd
 Ga6

Ha6l caeran ddiria6 hael cerdd6raidd
 H6yl deil6ng brisgfl6ng breisgflaidd yn aer-
 gr6ybr

Hyl6ybr Uthr e6ybr ac athr6aidd
 G6ir 6yneb Cymry g6erinaidd fyrddan
 A g6a6r y d6au a g6rd6aidd
 Da lyfr y gyfraith dilyfraidd ynghad
 A d6yfil ynad difleimiaidd

Di6edd6 olud ma6r di6yddelaidd ia6n
 Da wedd aelaw ddawn dieiddlaidd

Doniawg calon hael dienciliaidd blaid
 Digrinarŷ yn rhaid digrynŷraidd

Di6y6 aesa6r hydr 6r de6isaidd d6rdd
 D6ys oesen6 ag6rdd disaesnigaidd

Difreg Hopeyn d6g didaioaidd dwr
 Da 6i6 uchel6r diaehulaidd

A dlyeda6g ia6n a di6ladaidd ly6
 A dy6ynnig y6 a de6iniaidd

Bri6 aerau a'i ron breyraidd ei radd
 Byrdd-6in eu neuadd barddoniaidd

Bronn hynaif beileh-lin brenhinaidd erfai
 Buan dd6yggamp Cai boneddigaidd

Por ior g6ineuddor G6yneddaidd eglur
 Pur fur praff a6dur fer6 proff6ydaidd

Par br6ydr daer mael ael mil6riaidd galadr
 Pam difygwł cadr pen6efigaidd

Pryd berth certh taerneth teyrnaidd digabl

P6yntus6alch doethbabl parabl peraidd
 Parottaf lle6naf lluniaidd helm ddurgaen
 Peryf ragorflaen g6a6lehaen g6alchaidd
 En6a6g naf ffyrfaf ffurfiaidd ll6yth Bleddyn
 Yn ei lys 6inllyn ef ni ffyn faidd
 Eurgadr fu'ng6aladr engylaidd difrad6
 Ion m6yn eiddun cad6 emmyneddaidd
 Eryra6l Hopeyn ar6raidd diofn
 Ior gloy6ddu cofn argl6yddiaidd
 Argl6yddiaidd traidd &c.

DAFYDD Y COED I RUFFUDD
 AP LLEWELYN AP IEUAN
 O UCH-AERON.

O L E D.

CEREDIGLAWN walch balch bylchron
 Cryfdrasn clodgar rhwysg barwn
 Yw llathr Ruffudd law Nudd lan
 Llew olwg fab Llywelyn
 Llawch-lu eryr llewylch lin
 Llwyddiant holl wyrion Llowdden
 Wyrion Llowdden ben beunydd y dyry
 Yn dirion ail Mechydd
 Aur i'r gler ger merwerydd
 A medd gwledd gloyw fy hoyw hŷdd
 Teyrnaidd lluniaidd llonydd a gloyw-deg
 Yw Gwledig Mefenydd

Trech no'i gas fawr ei ras fydd
 Trychdrin diawdwin dedwydd

Dedwydd dieiddil dilaes

Dynion gynnydd dawn gynnwys
 Dewr cain gwell no thrugein sais

Diwg yw fydd deg ei foes

Ei foes yw rhoi 'bawb ei fudd

Ei feirdd c6nt ei win a'i fedd

Ei fawl yng Hymry a fydd

Ei fyd a gaiff wrth ei fodd

Modd pablaŷ medd y bobloedd

Mil a'i gwyr mawl a gyrraedd

Mur iaun rym mewu mireinrwydd

Mynawg llaw eurawg llaryaidd
 Llaryeiddfab arab eirian llaw olud

Llywelyn ap Ieuan

Llurygawg calonauwg glau

Llew trawsdeg unllid Trystan

Llid Trystan dewrder ner nerth

Yw Gruffudd Nudd naf di-swrth

Dihyball myn Duw hoywborth
 Deheubarth feddbarth fuddbarch gyfoeth
 beirdd

Byrddau brwysglawn beunoeth

Dioer yw Gruffudd lyw loywoethl

Drafn diddig di Seisnig doethl

Doeth ail Uthr gwayw-ruthr yn gywraim
 iawnfalch

O anfodd Eingl Llundain
 I'r morfa coeth wrda caiu
 Eryrawl walch arwyrain
 Arwyrain mirain morudd un urddas
 Wŷn arddwrn plymlwyd-ludd
 Eurgarw elodbell naw'ell Nudd
 Aergyrf oreuffyrf Ruffludd
 Gruffudd Nudd uddair grym llyn llafn
 disglair
 Gwyngraig hael myn Mair an y gwin-
 grawn
 Gyrfa mawrdda maith gyrrbrwydr dewr-
 gwydr daitl
 Gwyr distryw Einglgaith garw diestrrawn
 Gwawl hawl mawl mil-caut gwych llych
 llawch anant
 Gwarant glud ffynniant eurglod ffynnawn
 Hardd ffirwst wst wayw aestalech hydrdaer
 ar gaer galch
 Hyn Llywelyn walch iôr coethfalch iawn
 O werin lin lwys glod byw gwlad Bowys
 Hael ymad gleifddwys o hil Einiawn
 Emyr ail hail heirdd aml-ba da digeirdd
 Emyr Cirig beirdd yw myn Carawn
 A chel ferth nerth naid uch Aeron ron raid
 Un cymmurth Lloegr-blaidd yw iôn cam-
 mawn
 Elw sal ail Selyf arf mael darf mawldyf
 Eryraidd aergyrf a rydd eur grawn
 Ei fardd ryhardd ryw wyf tra fythwyf fyw
 Fy llyw cymmen yw nid can a wnawn
 Arfaeth maeth maith ner aerfaidd rhaidd
 rhuddfer
 Aur oleuged elêr ar ael cigiawn
 Draig trin lynwin law dragon calon Caw
 Drylliwr caer aelaw dreill-aer creulawn
 Bugail cad mad mawr baedd gwnedd
 gwedd gwawr
 Bryd uthr cadruthr cawr byrdd-lawr
 beirdd-lawn [sedd
 Breyr gwyr myr medd brenhîn gwîn gwên
 Bryd byd hyd hydrgledd mawredd Meir-
 iawn
 Balch gwalech gweilch loywnen barehus
 glod berchen
 Budd ffirwyth llwyth Llawdden doeth ben
 y dawn
 Braisg waisg wysg brwydr-dwrdd brys em-
 ys ymwrdd
 Bwrdd ciried agwrdd Ceredigiawn
 Ceredigiawn walch &c.

DAFYDD Y COED ETTO.

O L. E. D.

CYSTUDDFULL bawddull baddwm y pechod
 Yw'r mab bychan iad-lwm

Cest gawl garl fol tombarlwm
 Gystegawr clawr amner elwm
 Caeth arial-sur dwrch cythreul swm soegfa
 Ci hir-bla cehyr-blwm
 Collais o'i werugoffr offrwm
 Cylla diawl mewn cenawl cwm
 Calonfaen cyff graen caiff grwm ni hlyth-
 gwynp
 Mal hurthgen Siace fâb Twm
 Corph pydew trwm Iddew trwm
 Ci gyr cedi yw'r cidwm

Lle ni's gwneath o faeth fethiant ryff er-
 ioed

O rodiaw gwledydd hyff
 Harddged oesgred heb ysgryff
 Heirdd brydyddion prifion pryff
 Llyma wneuthur pur pefr ysglyff ryged

O ragor geiriau cryff
 Englyn o farn gwyr anghlyff
 O ddau gwys nad gau ei gyff

Cafas Cadwgawn llawn llef
 Llauer nos dig annigrif
 Wrth din ei wrth dan calaf
 Yn tynnu drwy wrysg o brysg bryf

Ffo a wna'r Bedo oer badell ddrewson
 Ffed gweision ffad gyssellt
 Ffugiol ei waith fal ffagl o wellt
 Ffiloreg ffleiny
 Ffosydd fydd fawddyn
 Ffod anglod englyn bawyn Buellet

DAFYDD Y COED AI CANT.

I IEUAN LLWYD AP IEUAN AP GRUFFUDD FOEL
 O OGERDDAN. O L. E. D.

IEUAN Llwyd eirian llew dewredd
 Yng'winllys o'i emys ni ommedd
 Bryd uthr ddrud em golud angeledd
 Baedd brwydrchwant falch fwyniant feilch
 fonedd
 Braisg hir-laif bron hynaif brenhinedd
 Rhull Garwy rhaid gofvy rhâd gyfedd
 Rhwyll Arthur rhwydd lwysfudd rhodd
 lês-fedd
 Hail fyrddged hawl gwared hwyg gwired
 Hardd gariad Cai oesgad Caw osgedd
 Hil Einiawn glud uniawn glêd annedd
 Fab Gwallter ni fylcher ei falchedd
 Croyw Rydderch Pâb geirferch pob gor-
 sedd
 Cryf Selyf gwiw hoyw-dyf gyhydedd

Crair geirgall dda ddyall ddi-ddyedd
 Credigiawn ail Meiriawn elw mawredd
 Enw clodfawr un aesawr ynysedd
 Dilaesdof da lwygof dilesgedd
 Drud ddurnawd mael ddignawd mawl
 ddognedd
 Drafn aml-blaid mawr-enaid marannedd
 Draws gyngrair anghabl-air yughwbledd
 Dur friw fron annhirion yn nhaerdd
 Dull Bedwyr deg eryr digaredd
 Dwf Rolant enw mwyniant amnynedd
 Dewr gyunwrf ead ymyl-wrdd ced
 amledd
 Diruthr darf mur durarf mawr diredd
 Udd gampan iôn rhadau amrhydedd
 Anwyd clyr anghysur ynghasedd
 Gwawr faelewr gwir filwr gorfoledd
 Glan eryr eur-clerwyr wr clauerwedd
 Glynm Aeron da ddragon diddrygedd
 Gwyr Ryddereh enaid-serch anwydsedd
 Ein heuraw a'n hurddaw enw harddedd
 A'n dysgu nid ysgyg o'i drosedd
 A'n puraw a'n breisgaw i'n brwysgedd
 Aig eur-barch ac arbed pob salwedd
 O'i giried ac euraw trychan-wledd
 Ac eiriach rygaru dim serthedd
 O'i gyrbwyll ac erbyn clêr wynedd
 Ac arail y geiriau cymrodedd
 Ac aros mal Geraint yngwnedd
 A gorfod ac aerfin fflam ddurgledd

DAFYDD Y COED I RAYADR GWY.

O L. E. D.

RHAEDR oergrî cadr a'r crwcedau bach
 Bychain geiniawg werthau
 Rhugl ffugl ffagl magl mwygl refrau
 Rheglwern i gwm Uffern gau
 Cau gosostig dig dygn gyrbwyll asgen
 Du gynnen diganwyll
 Caeth Raeadr ddiwaladr-bwyll
 Clafres bres taeges twyll
 Twyll dwng rwng duslwg diflas lle ceu-
 soeg
 Lle ceisiwyd fy llêas
 Trist chwedl blin doed i'r dinas
 Tanfflam drwy Raeadr Gwy gas
 Cas yw anghadr Raiadran
 Casaf unhwch trwch lwch lun
 Cas drachus-ffrom sawr tom tin
 Cas cas cas cas cas cwn
 Cas digarw i'm cystegiyn
 Cwys dewgur i'r costogion

ENGLYN I DD. Y COED.

O L. E. D.

DAFYDD y coed hoed hydr saut
 Dyn wyt cerddlawn radlawn rent
 Ffo'r bore o'r brithle brwnt
 Ffi 'Lanymddyfri ddu front

ENGLYNION YN Y MABIN- OGION.

O L. E. D.

CLYWAIS aran a lefai ym mhwill
 Ym mhell oddiwrth dai
 Ar na wrandawer tawai
 Ys id yn y boly hwn blawd
 Ceiniaid cynniffiaid disgynnaid yn nhrin
 Rhag cadwyr cad barawd

Pan aeth Bendigeidran ap Llyr i Iwerddon i ddial
 sarhaed ei chwaer Branwen yr heddychodd a'r
 Gwyddelod a rhan o'r heddwhc oedd iddynt wneuth-
 ur iddaw dy y gannai ynddo can nas gannasai mewn
 ty erioed. A'r ty a a deilwyd ar gant colofn ac ys-
 tryw a wnaeth y Gwyddyl dodi gwanas o bob parth i
 bob colofn a dodi boly croen ar bob gwanas a gwr
 arfog yato. Yna y daeth Efnysien brawd unfam i
 Fendigeidran i edrych y ty o flaen ei frawd a'i lu a
 gofyn i'r Gwyddyl beth oedd yn y boly. Blawd eb
 hwythau. Yna y gwasgai Efnysion a'i law ben pob
 un o'r gwyr trwy'r boly nes eu llaid ac yna y canai
 yr Englyn uchod.

TRAHAIRN BRYDYDD MAWR AI CANT.

I HYWEL O LANDDINGAD YN YSTRAD TYWI
 1350. O L. E. D.

DIOFRYD dor gryd grym arwyrïaith
 Dewr Howel ddigel ddygn o dreiswaith
 Draig balchlyw canllyw cunllaith Gelynyon
 Dragon gan gofion gwn gwyn gyfaith
 Gweled ar giwed eur argywaith
 Gwedi gwalch rhoddiad gad gedymdaith
 Gwaed reieid beleidr heb olaith yngryd
 Gwae fy mryd ym myd fy mod noswaith
 Llettawd greddf bythawd gruddfan hyd
 beith
 Lastr gwyn gwenwyn dirrwyn dyrraith
 Lafar llu daffar lle diffaith heb ri
 Llaur Tywi tewi llwrw nad hywaith
 Llinon ysgyrion llew aes gvyriaith
 Llefain ac ubain am ddwyn gobaith
 Llugyrn braig deyrn brwysg daith mor-
 gymlawdd
 Llwybr sawdd Lloegr-dorf gawdd llwgr
 dwrf goddaith

Lleon ddewrder ffer ffwyr annorraith
Llan drin breenhin Brynaich angraith¹
Llwyth Tewdwr tresiwr trisaith brenhin-
iaith

Llary llawfraeth bennaeth feirddfaeth
fwrddfaeth

Llid anian dylan tarian teiriaith
Llaw rudd-lein ysgain ar wain eur waith
Llew prudd eed ddiludd cad ddykaiith Cae-
aw

Llawr llwyrfraw lludwaw llid llyr llediaith
Pwyll Cai pyll Myddfai par pall meddfaith
Pyrth pybl-fag ddinag ddawn ganhymdaith
Por gryd lles esbyd llys oesbaith nad byw
Par glyw digabl ryw deheu gwbl raiith
Parlawd molawd mil ossymdaith
Pann gwyr mawr eryr o'm aur araith
Prudd budd udd diludd oedd dalaith trydar
Par galon esgar gelyn oesgaith
Bid iddaw anaw ynad cyfraith
Baradwys tadwys tud pob gwyniaith
Parawd rodd unrhodd anrhaith ni dderfydd
Ceremydd perydd purffydd perffaith
Duw ddewin brenhin breiniawl neirthiad
Doethfab Mair a bair oi bur gennad
Dawn hysbys dyfrys difrad geremydd
Ei brif awenydd herwydd hirwad
Gan wyrion haelion hwyl ddigranniad
Arf ereulwan cammawn Einiawn ynad
Ardal aur bennal erbyniad anant
Ardeml blant moliant miloedd borthiad
Ni wadaf barnaf can wyf beirniad
Na waisg ar glod braisg brwysg ddychaniaid
Ac ymlith ynrbith anrheithiad ni'm ceir
Heb grair dilesgai² ac offeiriad
Cywyr wyf haeddwyf heddwch arad
Cyffredinrodd bodd byddin gyrehiad
O bwyll mur didwyll mawr dad didram-
gwydd

Arglwydd culwydd rhwydd rhwyf goleuad
Afonaf traethaf treth o gariad
Eur chwedd i'm cenedl canon brydiad
Awen yn llawen rhac lliwiad celwydd
Nis bwyf goll gymnydd gan gall gennad
Eisiau synhwyrau mydr eiriau mad
Oedd imi gollli gwesti gwastad
Peiriau ffrwyth wleddau ffraeth wlad pêr
heilgyrn

Pyr lasnau erddyrm pyst cedyrm câd
Gwae biau maddau medd a gwinllad
Gwerinoedd llysoedd llês pob eirchiad
Gwahoddion rhwyddion a roddiad dreigian
Gwiw gawadau tau Tywi ystrad
Da gyfoeth peunoeth poen ymbwyad
A golleis i drais drosedd ffysgiad
A gallu ceinllu canllaw had Merfyn
Ac ysgair-loyw llyn ac ysgarlad
Gwir folir yn hir gywir gawad

¹Neu, annraith.²Neu, diles'ai.

Gweileh hirfryn terfyn torf gymmyriad
Gwaed werin o lin lleiddiad am eryr
Gwyr bleiniad ongyr o blwyf Dingad
TERFYX.

TRAHAEARN BRYDYDD MAWR A'I CANT.

I GADWGANW¹ A'I DDAW AC Y LLOGSES EI DY Y
CALAN NESAF WEDI EI DDYCHANU NOS NADOLIG
AC Y LLAS EI DAW. O L. E. D.

TRALLAWN Gadwgawn gyd ogan a'i ferch
A'i fereh ddaw grabidan
Angall a nifer mall man
Ar Gronwledd fuchedd fechan
A gwilio fawdro ef oedd fwrdran llynn
Llan Gynawg fab Brychan
Mudfa oedd dda dduw Calan
Lle y bai llanw ei dai o dan
Uldach ewingrach ei wan a rhudd-gledd
Oedd rwydd glod gyflafan
Alltud screulyd succan
Ail breiniad albrwn gwlad gwlan
A chlynnheig-nest gest gwst ogan celfi
A'i rhagein ei rhoecian
Gwys arnai nid bai bychan
Gweision a chleifion achlan
Ar offeiriad brad braint llawchwethan
brwnt
Maint² cadfarch lefhrehan³
Nid gweddaidd blaidd bloedd cigfran
Nid iaith o geiniaith a gan

ENGLYNION

A GANT GORONWY GYRRIOG. I WENHWYFAR
FERCH MADAWG GWRAIG HOWEL AP
TUDER. O L. E. D.

RHOED llen gudd uwch grudd greddf drais
Rhiain barabl groyw loyw lwys
Rhyfyr ir byd hyd ei hoes
Rhwym caen llenn faen yn Llan-faes
Llanfaes fann uch marian môr
A gudd Gwen hoywudd hwyfar
Lletty saint a braint brodyr
Llawr-gudd-fun llwyr-gawdd hun hir
Hir yw ynof cof cyffro
Herwydd trais Dofydd trosti
Hawdd ym urddawdd a mawr-dda
Hael hoendeg liw haul hundy
Dy hir hun-dy gwedi gwedd

¹Neu, Cadwgan Ficar.²Neu, maint.³Neu, lewhrehan.

A phryd a guddiwyd a phridd
 Dygn gofion rianon rodd
 Digofaint bun deg ufydd
 Ei llu fyddawd ceudawd cof
 I hardd Wenhwyfar araf
 Bun deg o bwyll didwyll dwf
 A'i haelder a dal ner nef
 Rhen nef rhan ofid ddyngoll
 Ei hun bun byd ni's ynnill
 Rhod llawr ar lloer hardded hyll
 Ni rodded llawr ar wawr well
 Gwell fu bwyll ganwyll gwenwyn
 Gwenhwyfar haul daear hoen
 Gorchudd gwawr yw llenn fawr faen
 Garw chwedl iw chenedl ei chwyn
 Mawr o gwyn dwyn dinag rodd
 Merch Fadawg rieddawg radd
 Gro heddiw maenwiw a'i medd
 A gra a wisgawdd ei grudd
 Rhod lenn gudd &c.

SEFNYN A'I CANT I
 ANGHARAD.

O L. E. D.

BRYD olud byd o bydd mawr dodaf
 Brysiat lle ygwelaf brys llu gweilydd
 Braint nef hun adref hoyw fad rydd y caid
 Breiniawl hawl henblaid gannaidd gynnydd
 Braisg addurn difurn neud ufydd arber
 Brenhines haelder gloywder gwledydd
 Brwysg fyddaf od af y dydd i'm gwelo
 Bro aml yw yno ym lawenydd
 Prydiat a lluniat o'i llonydd-falchdud
 Paraw aelaw olud or sud y sydd
 Perddadsain coelfain celfydd lafarwawd
 Parawd berth dafawd gan borth Dofydd
 Prif degwech dilwech eiry dolydd cynglaw
 Praw nwyf gyrf anaw nid gorfynydd
 Priawd olen wawd eilewydd hyfryd
 Pryd gem ar ddeufyd gynnar Ddafydd
 Gwawr gerddgar hwyrwar herwydd add-
 nabod
 Gorfod ar hoywglod gwiw ei rheglydd
 Gorfodder llawer medd llywydd cerddau
 Geiriau aml fwriau ymferydd
 Gwir gymnyll ei phwyll ai ffydd
 Gorau ffurf brodiau gan ffurf brydydd
 Gwared yw rwydded y rhydd o'i gwydrin
 Gwin o'r llaw iessin i'r lloosydd
 Rhagores cares cerydd ni haedai
 Rhai a'i rhyfolai llawr hufelydd
 Rhag braint merch wynddaint wenddydd
 wybodau
 O'r môr bu golau mawr bwygilydd

Rhoddiad Angharad yngheirydd gwyn-
 galch
 Rhieddawg dremwalch wyl falch elfydd
 Rhiain loyw firain leferydd gwastad
 Rhad hylwys blaniad haul ysblennydd
 DIWEDD.

SEFNYN AI CANT I LYWELYN.

O L. E. D.

CRIST celi poed mi o'm meithfaint synwyr
 Ai synniwy cyn henaint
 Crist creawdr llywiawdr llwrw saint
 Cred crefydd celfydd cywraint
 Nid cywraint i neb cywryssedd a'm rhwyf
 Yn rhyfyg gwythlonedd
 Tud glyw tir Mynyw neus medd
 Twr torfoedd terfyn Gwynedd
 Gwynedd yn rhyfedd yn rhyswriaeth glyw
 A glywant men ydd aeth
 Mal torf nyw terfysg alaeth
 Mal tonn trais trodlonn tros traeth
 Traethaf canmolaf canmil gwyr ysgwn
 Hawdd esgyn eu heryr
 Calchdoed saith rified sŷr
 Cylch fy rhwyf yn ei rechdyr
 Rhechdyr croes Oswallt crysiasant am
 ddraig
 Aml ddragon pedryddant
 Gwyr gortho bro bryn a phant
 Gwir Cymry cymmellasant
 Pebylliwys rhywr rhywodig lluoedd
 Llywelyn waith undig¹
 Ym mro Lloegrwys diffwys dig
 Ym mryn gwyth yn Amwythig
 Amwythig wledig wlad anhydr ei braint
 Am Udd braisg ni chyhydr
 Uch uch y dydd herwydd hydr
 Yssig ddydd oswydd oeswydr
 Godrais a laddawdd o lu trychiad Lloegr
 Llywelyn ar honnoid
 A'i bobloedd cyhoedd cydnaid
 A'i byll a'i bebyll ni baid
 Pebyll Llywelyn lle cad a weled
 Yn olen arthawd
 Yn lludwaw lldwm yn rhad
 Yn llu gorfeddu gorwlad
 Pebylliwys fy llyw yn llu hyfryd praff
 Ar pryyfwn o Wynedd
 Gorthôai drai draws a hyd
 Gorthir y gelwir gerwryd
 Pebylliwys fy rhwyf yn rhwyd gwrdd gyn-
 ngyg
 Gwyr gynnif yn mhlymnydd
 Yngwendud glud yd glywyd
 Yngwenwen befr bell o Glwyd

Pebylliwys teyrn tew arnad ei henw
 Ef henyw o gan-câd
 Llyw Gwynedd gwynfydig wlad
 Llwyth lleudir ystwyth ystrad
 Yn ystrad Meurig anystywell lu
 Oddi am lyw bro liriell

[*Diwedd yr Awdyl, mewn hen lyfyr, y sydd yn canlyn megys y darn olaf o Awdyl gan GYNDELW, yn dechreu—“Ym maes brynn Actun.”*]

Ni safai rhag dim rhwyh pell
 Nac aer na chaer na chastell
 Pedwar castell poeth paith ryfig ystwyth
 Oddi am ystrad Meurig
 Clwyf uswydd nid plydd neud plyg
 Clod gyhoedd cacroedd cerryg
 Cerrynt a ddugam ni ddygerdd eraill
 Ar allt mor a'i ogerdd
 Pebyllfa pair cyfa cerdd
 Pennal dir engir angerdd
 Engiriawl rubeth am rybydd angerdd
 Ar gerdd gerdd Geirionnydd
 Dybuant dybyddawd fydd
 Dywalwern drywern drefydd
 Tremynws rhyswr rhosedd ddiabred
 Am ddiebryd Gwynedd
 Lloegr gychwyn a'i mynn a'i mêdd
 Llywelyn llyw teyrnedd
 Teyrnud Leisiawn ac Alaswy dir
 I deyrn Deganwy
 Cam i'r Cymro ni hoffwy
 Cynnif Cadwallawn nid mwy
 Pebylliwys fy llyw yn Llyssyn drefad
 Am drefred Wenwynwyn
 Clawr Powys peues Unbyn
 Canmil canmoleu Duw hyn
 Pebyll Llywelyn pawb etwa a'i gwyl
 Fal y gwelsawchwi yma
 Ynghaer ynghareg Hofa
 Ynghaerfyrddin fyrddoedd bla
 Pla oedd ar gyhoedd ar gytgam cynnygu
 Eu cynnif ry wnaetham
 Arthur gynt ffyrwyr luchynt fflam
 A'i ceisiai fal y cawsam
 Cawsam ar Bowys beues goeth gestyll
 Eu gostwng oedd anoeth
 Tri tryfan cyfan cyfoeth
 Pedwar enwawg peithiawg poeth
 Peth o'i ddylyed gan ddylyu braint
 Bro Feli ai meddu
 Cafas cyn lleas canllu
 Ceisied pen tudwed pob tu
 Tuedd a thired a thi neud hafal
 Neud hyfawl dy westi
 Ehang yw ytt rydid ri
 Ehofn a golofn geli
 Crist celi &c.

SEFNYN ETTO. MARWNAD IOR-
 WERTH GYRRIAWG.

O L. E. D.

MYGR-DDCW hardd mac bardd balellfawd
 cyfannedd
 Mewn bedd modd buchedd maddau ei bech-
 awd
 Moes rās molt pariad parawd ddigrifaith
 Maith mawrddwyn gwindaith Myrddin
 geudawd
 Maccwy mau fordwy myfyrdawd garw-
 floedd
 Mad oedd mau wisgoedd mwrai wasgawd
 Medd cyhoedd miloedd molawd Aneurin
 Maer gwin mur gwerin Mair a'i gwarawd
 Dysgais gur dwysgur nid ysgawd terfysg
 Dysg dyrwyf addysg diryfeddawd
 Dyguaf Duw eurnaf diwarnawd dygnddu
 Fu ddoc gan dri llu ddogn o drallawd
 Dwyn eurwas difas defawd diweecry
 I dy dirwely daear wacławd
 Diainge tros fawgainge fargawd grudd
 prydydd
 Deigr rhydd diefrydd dau auafrawd
 Gwiw fydd ger broydd i briawd deigr gost
 Garw frost gan gwaedd-dlost gwynaw
 gweddawd
 Gwneynt draw gwarandaw gwr undawd
 feddgyrn
 Gar chwyrn ger tefyrn goreu tafawd
 Gwae nifer glewder gloywddedawd pobloedd
 Drows fywyd oesoedd dros fedysawd
 Cafas cwbl urddas rhag cabl orddawd hawdd
 Cawdd cain ymadrawdd cyn no medrawd
 Cyfawn cathl fawrddawn farddawd diletpai
 Cof rhai ced ddifai cadw addefawd
 Ceingau coeth ddadleu caith ddidlawd
 ddarmerth
 Cyngerth cwyn Iorwerth canon eurwawd
 Cuddiawd llawr cwyp mawr am arawd
 gwyrain
 Corsaint corff haeddfraint cywyr ffyddfrawd
 Brawd ffydd pob prydydd pab priodawd
 gwawd
 Gwydn yn fyw bedeirawr
 Bod ar Iorwerth gerth gerddawr
 Byddar gudd bedd lliwrudd llawr
 Llawr du oer yw llai'r deall
 Lletty Iorwerth ddawnferth ddull
 A garwbwys cwynfain geirwbell
 Ac irbwynt derw ac oerbwll
 Pwll a gudd ei rudd o rif pencerddiaid
 Gwlad gannaid glod gynnif
 Pawb a'i gwyl llyd dyn fyl llif
 Pelled deigr pyllid digrif
 Digrifweh diau grefydd
 Dwy grefft bardd urddedig-rodd

Doded yn gaeth doe dan gudd
 Dogn trafael dig nid rhyfedd
 Nid rhyfedd trosedd traserch trais galar
 Tros golofn cerdd brydferth
 A marw ein bardd mawr enw berth
 Ym arwain deigr am Iorwerth
 Eurawdd Iorwerth geinferth gân
 Erlynedd gwir gyfedd gwin
 Araŵd tēg o orau tōn
 O rodd Duw a eurawdd dyn
 Dyn doethbyll didwyll dodais floedd
 gyngerth
 Dwyn Iorwerth lwyserth lais
 Araf i dref oer fu drais
 I waelawd llawr a welais
 Gwelais am fardd hardd hylithr
 Gwedi darllain gwawd eurllythr
 Baradwyswaith berw disathr
 Bridd a derw breuddwyd aruthr
 Aruthr alaeth ruthr o lithraw prophwydi¹

Meddylwyd modd wyliaw
 Dinidr dagrau am danaw
 Defni glud deufwy no glaw
 Glaw bryd wylaw brad alar
 Gloywon ddagrau a glywir
 Nychwyd anafwyd nifer
 Na chawn ragorddawn gerddor
 Da gerddwr hawlwr haelion a guddiwyd
 Gwyddiad ffyrf amryson
 Dafodiawg beirdd difudion
 Didlawd traws fwynawd tros Fôn
 Gwae ger Môn o feirddion fyrdd
 Gwisgaw o gorph gwisgi gerdd
 Gwead diffest gwawd hyffordd
 Gwasg llawr gwaig gerddawr gwisg hardd
 TERFYN.

IORWERTH AP Y KYRRIAWG
 I FERCH.

O L. E. D.

Mi a baraf i ddyn araf
 Or a garaf ryw ogerydd
 Am foniwaw wyf fron friwaw
 A'm diliwaw ym duw lywydd
 Mae dy warant mawr dy farant
 Mewynfeilch garant maenfylch geurydd
 I lyfasu fy lliw lasu
 A'm lliasu em lliosydd
 Gwant fi'n druan gwayw nwyf buan
 Gwynder huan gwindai rhydd
 Gwen addwynaf gwyd ddirwynaf
 Gwedd gain gwynaf gwedd gwawn
 gweunydd
 Gwn na'm cery gwan y'm pery

¹ Neu, proffwyd.

Gwas a'th ery gwys ith ddyrydd
 Gwawd foliannus gwaith lwyddianus
 Gwae dygianus gwiw dy gynnydd
 Heais eiriau haul cadeiriau
 Hafal creiriau hyfawl croywrydd
 Hyn a wnedydw yt y deddyw
 Gair yt eddyw gorwyd hoywddydd
 Yt feidduned wyt ddamuned
 Eilwedd luned wylweddw lonydd
 Uthr ddoluriais oth serch curiais
 A llafuriais fy lleferydd¹
 Llywiaf awen llwybr per awen
 Efa lawen yw feilewydd
 Lleddf eaglynion llyw rhos gwynion
 Lloer morynion llawr Meirionydd
 Gwawr ddydd Meirionydd mawr anawdd
 I'm nwyf gwyn bryd nyf cyn dattawdd
 Gwyd a gofal am talawdd
 Gwawn lliw och heddiw o'i chawdd

ENGLYNION

A GANT LLYWARCH Y NAM. I LYWELYN FAB
 MADAWG MAB MAREDDUDD. O L. E. D.

NEUD mau melynddwn
 Orchfain cyngwrn
 Ceirw cyd bai ef ni roddwn
 Bodd bryd ar ei hyd yw hwn
 Fal y cefais y ceisiwn
 Goddeu budd gwyddiad fy lles
 Gwyddant negyf gant neges
 Ni aill gwaedd awel goddiwes
 Llyfn gwn Llywelyn ai rhoddes
 Or dyfyddi syth ar faith dremyn hwyr
 Lwyr Loegr gymmyn
 Annerch er Du ac er dŷn
 Y gan Lywarch Lywelyn

I HOPCYN THOMAS.

IORWERTH LLWYD AP Y GARGAM AI CANT.
 O L. E. D.

HAWDD fyd im por parawd foliant
 Filwr dyfiant difeth frwydrgledd
 Hylwydd Hopeyn hylwybr ganlyn
 Heirdd a'i gofyn hirdda gyfedd
 Hael fab Thomas tml gwynedd seirdd
 Fyrddau digeirdd degan o wedd
 Hyder Rolant heirddgler fabsant
 Hael ogoniant hoywlew gwunedd
 Hil i Einiawn ener Cymry
 Cymro trahy trwyadl fonedd
 Hyawdl doethfin hofion Myrddin

¹ Neu, llyferydd.

Heiliai rawnwin hael o rinwedd
 Hopeyn glaerwyn glerwyr frein
 Freiniau Elfyn wylflawdd gloywedd
 Hoedl hir iddaw hwylddawl fâb Caw
 Hydr yn llywiau llin teyrnedd
 Heafi fawl filwr aerau
 Yr ein rheidiau ar anrhydedd
 Hwyl Peredur hebawg gleis ddur
 Hoywdeg eglur hyd y gogledd
 Hopeyn arglwydd eurglod warant
 Wiwri anant wawr rhianedd
 Hydr arglwyddlyw hir y bo byw
 Hael o wiwryw hyloyw wiredd
 Llewpart y gwyr gwyarlwiu lafu
 Liaws hoyw drafn hydruu osgedd
 Llafn ymmrwydrgad llyr undrwsiad
 Llywiwr gwenwlad llawhir gwinwledd
 Llorf deheubarth hybareh freyr
 Freiniau bedwyr byd orfoledd
 Llunias glod gwalch llyw llys gaergaleh
 Llew dewr hoywfalch lle diryfedd
 Lleyg yw pawb pybyrlew gwyn
 Gwir wrth Hopeyn hepeyr ganwedd
 Llwyrr wybodau llen a llyfrau
 Llaur y deheu ai llwyr duedd
 Lldiawg wrth frwydr friwdorf aergad
 Eurgarw gwenrad gwyrwydd elifedd
 Llorf cledlyf hir lleon falchedd
 Llatrh y cynnail canny beunydd
 Bennaeath dedwydd didwyll wyledd
 Lliaws barmant llongydd anant
 Llyr ddigoniant llwyr ddigonedd
 Dily foliant filwr unfraint
 Iawn fryd Geraint gwrawl ryssedd
 Dihagr drwsiad doctur cerddfad
 Deheu fwriad dioferedd
 Dydd da iddaw addas gariad
 Wawr ei hoyw-wlad wiwri hywledd
 Darian gwyr degan clerwyr
 Doethder eryr ar gymrodedd
 Doygawdd lyfrau loywfraint dowuus
 Lueidarws lwys ei daerwedd
 Cor holl Gymry diwael haelly
 Da yw ymy a diomedd
 Dygaf ei glod gloywdwr hyder
 Hoywder ener hyd ar wynedd
 Dily amlwawd dewin dafawd
 Dewr da hyffawd dewr dilhoffed
 Difell bennaeth bumoedd roddi
 Rwysg mab Beli baladr dewredd
 Dor tariaudaleh digrif dremwalch
 Dewr a haelfalch dryr heilfedd
 Daw a'i rhoddo rhwydd hyawdlfryd
 Hoedl ac iechyd gwyehaf orsedd
 Da y hadwaen deyrn chwyrn chwaen
 Drech enw ymlaen dryehan nlynedd

TERFYN.

MEURUG AP IORWERTH AI
CANT I HOPCYN AP THOMAS.

O L. E. D.

DIGABL WR y dwg ei blaid
 Dor dursaf dewr diarswyd
 Difai rad da fu erioed
 Diornwalch o deyrnwaed
 Teyrn hil cedyrn cydwiau faedd gwawr
 brwydr
 Briwdon wayw ar aesawr
 Teml beirdd byd bryd briodawr
 Tad y gerddwriaeth fad fawr
 Mawr Hopeyn aer-gryn eurgrair pwyllig
 tenl
 Fab Tomas wyndodig
 Braint gwyr yw llyw llyssig
 Baredur ddysg mewn brwydr ddog
 Eryr uchelwyr diochelwig hael
 Hylathr farn gadwedig
 Breiniau hawl hoywlys diddig
 Braisg fyfyrdawd fragawd frig
 Dragywydd y bydd barnedig mawl sail
 Mal Selyf wynfydig
 Ei drwydded bendigedig
 A'i dra myfyrdawd a drig
 Myfyrdawd ceudawd cerdd blethedig
 Mawrfawl swllt didawl eyssylltedig
 Modur maith awdur nid methedig
 Mal gwasgarfudd Nudd nyw roi'n oddig
 Mur gwayw-ddur gwiwddoeth coeth
 catholig fryd
 A — mawrwell no dyn byd hyd ym
 Merwig
 Synwyr a orug alwyssennig
 Sef ydyw naid syw yn safedig
 Syth wrth syth trasyth ac arf treisig
 Serth lorf doeth loywdorf detholedig
 Selyf un-nawd wawd Wyndodig brofiant
 Sant swydd a alwant y sydd elwig
 Hopeyn iôr gwinllyn gwenllys foesig
 Hopeyn wynn wanar trawsdar treisidig
 Hopeyn ail Merfyn mawrfar pwyllig
 Hopeyn harddwyn hyd deufryd Dyfrig
 Hopeyn yn dylyn Nadolig beunoeth
 Hopeyn eirgoeth doeth wrth ymdeithig
 Hylm arf yngryd fal hwyl amig
 Hoyw olud addef hwylau diddig
 Heliwr aer friwdwr arferedig
 Hael o wir anian hawl wyrennig
 Heilwin da wydrin diodrig cadarn
 A heiliau masarn wr helm ysig
 A gair yn ei lys ym delw Gwrig
 A gwraidd ydyw ac urddedig
 Y gler a a nifer nefol leithig
 A glân a difan yw'r peudefig
 A gloywdeg synwyr dirgeledig iawn
 A gwinfwrdd yn llawn i bellenig
 I Arthur loyw deml wrth aur wledig

A'i lwysgall awen-lys Gelliwig
 Ein Udd o fwy fudd a fu feddig
 I dlodion ddyinion a ddywynnig
 I Feda a Chadw gynnefodig iôn
 Am ei atebion y mae tebig
 Caeth awdur mesur moesen Ffrengig
 Caith ostyngiad mad yn rhwymedig
 Cystal ac Eidal yw neud cedig
 Costiad ddyfodiad addefedig
 Cymmaint yw ei fraint firo ni ddiffig
 nawdd
 Ar mwyaf yn hawdd o fonheddig
 Clau aergarw trafel cler gartrefig
 Clywed ein awdur clod enwedig
 Cedlym cleulafu grym greddf ffynnedig
 Clwyf rhôn a'r dynion a'r diennig
 Calander masw ener a miwsig beirdion
 Coron y doethion tra dwythedig
 Cymro ydyw ef cymmeredig
 Cyfraith erbyniaith wr arbennig
 Camber rymuster o rwym ystig
 Calon ein brudion yn buredig
 Cwyn a mil adar canmoledig hail
 Cai ail a gynnaill ac a gynmig
 Cwrseriaid euraidd eirf bedestrig
 A chadoedd emys nyd ychydig
 Cyfoethawg lludwawg nid colledig
 Cadr-lyw yw uniawn dawn diunig
 Cerddau mwy radau mawredig a fedd
 Cwbl awdur mawredd nid cabledig
 Digabl wr &c.

MARWNAD GRONWY DDU AP
 TUDUR AP HEILYN.

O L. E. D.

Da lafurfa dawn ni dychia dyn o'i deched
 Nac oi gynydd nac oi grefydd nac oi
 gryfed
 Nac oi fawredd nac oi fonedd nac o'i fwyned
 Nac oi gadair oi gydarnair ei gaderned
 Ac nad arfaidd neb ei ddiwraidd rhag ei
 ddedwed
 Cyd cawn ddyinion ymadroddion ymad-
 rwydded
 Henym o dwyll daear orffwyll dioer arffed
 Hen a ofal prudd y dial pridd ein duel
 Ponid rhyfedd rhag dialedd ein dielwed
 Nad ystyriwn oni faglwn o haid¹ fygled
 Nad oes o ddynd daear dyddyn duocer dudded
 Ond tywarchen dymig bruddlem domog
 briddled
 O weddiaw a modd wylaw pawb meddylied
 Ydaw angau dan gau beddau dyn gwyb-
 ydded

¹Neu, hain.

O du'r elor i dir mynor mad yr myned
 Och nad ystyr y dialwyr eu dielwed
 Doe'n cyhuddaw heddiw'n treisiaw hawdd
 i'n trosed
 Heddiw'n ddi-draink heddiw'n ieuainge }
 heddiw'n neued
 Heddiw'n feilchion a doe gysson ni dangosed
 Ac afory pridd yw'n gwely prudd yw'n
 gweled
 Duw dwywawlnaf dig a ganaf Duw gogoned
 Rhag diawl elyn Duw an herbyn Duw an
 harbed
 Duw gwir arglwydd dian gulwydd diogeled
 Doniawg fab Mair dawn yw ei grair i
 ddwyn ei gred
 Dug Pharaon y dyniadon y dan noded
 Dug nefawl ddraig gair gofanaig gwr gof-
 uned
 Holl bobl yr Aipht o fawr angraifft o fer-
 angred
 Felly Duw ren da offeren ni ddiffered
 O ball heiniau o daw angau i'n dianged
 Un Duw doniawg tri trugarawg i'n trugared
 Trugaredd fab Mair ytt roi gwared coeth
 Rhag caeth bobl geithiwed
 I'n rhoes ar loes groes greuled
 Ar grog er dwyn pobl or gred
 Credaf y dodaf ein dwyn cyddyn¹ prudd
 I'n pridd wely _____ Dyn
 Mor wir y daw dir derfyn
 Mor ddielw dy myn delw dyn

GRONW DDU AI CANT.

GORONWY DDU I FERCH.

O L. E. D.

GOROR maendôr gôir benydiôr gôael fy
 'nghyflôr
 Gôae ryfelôr gôyr ofalu
 Gôaôn bedd neud tau gôynbryd Tegau
 gôan a' th faddau
 Gôenn a golau gônn ei gelu
 Gôen laes chôrthlin gôeheniaôdr gôin gôeil-
 ging eurin
 Gôaôr loyô iessin gôyr leassu
 Ariên decced eirian drefred arôydd codded
 Aur dy giried er dy garu
 Gôaôn bôyll enid gôen drybelid gôyr faôr
 edlid
 A dogn lôyth lliid gôyr dygnllaith llu
 Na ôna feinôar ne berô tonniar gôenôen
 hôyfar
 Nid gôyd oth far neud gôaôd ath fu
 Berigl a ddel baraôd ryfel budd ni'm ymgel
 Bôrdd iaôn uchel bardd i nyehu

¹Neu, tyddyn.

ENGLYNION AC ODLEU

A GANT MAB CLOCHYDDYN I WENHWYFAR ECH
MADAWG GWRAIG HOWEL AP TUDUR AP
GRUFFUDD. O L. E. D.

HUNUDD marôgudd neud maôr gur
Enid unrhôyf Wenhôyfar
Anrhaith eilbaith a elôir
Yn droednoeth gyngoeth ôingor
Gôasgôyð côr o fynor faen
Gôasgarai gyrrd cyrrd ai côyn
Gôasgaôd gôaôd gôindraul haul hoen
Gôisg ryoer uch gôaisg riain
Rhiein gain gynnedd ddeddf ddoeth
Rhyhoyô falehloyô o feilehloyth
Rhôol enôir o hiraeth
Rhoi meinôar meôn rhôym maenôaith
Gôaith anhyfryd bryd a bronn
Gôythlaôn dymyp am dôf gôymp gôynn
Gradd fein faes greddfaôl laes Lann
Grudd gôaôr a gro llaôr ei lleun
Llen a gudd dôyrudd dôyre
Llun haelaf ger llanô heli
Llogaôd gyfundaôd faendy
Lle ceidô saint ei brait a'i bro
Deôid ger bro tonn gro grêg
Dan llaôr ael dyn llary olôg
Dinam o aur oedd dinag
Deune haul dyno helyg
Ael bro helig tremmig trôm
Adeu o nad-lais drais drom
Hyloyô draôs hoyôliô drem
Haul a garai draul ger drum
Lloer drym llary dremyn gwaleheidd
Llawr wisg ai cudd neud llwyodd
Llun balch hael llin beilch hylwydd
Lliw _____ oedd
Oedd gôaôr ger llaôr llary fechyll
Oedd gôael ei dôyn gôyn gynnoll
Oedd gôangain lleddf ddeddf ddiell
Oedd gôingar benn oedd gôenn gall
Call o'i phyll ei phôyll oedd ddoe
Cyn colled ddaered ddirôy
Canôyll gaen hoendôyll hundai
Can aeth neud anrhaith gôeith gôae
Gôae fi ddodi ddadl anfodd
Gôaisg lôysfun meôn gôisg lasfedd
Gôaôr faôr fireinddysg ffysg ffydd
Gôyd am ergyd oi maurgudd
Hunudd mawrgudd &c.

Lliaws ofalon i Fôn a fydd
Lleufer haul ucher hyloyô eehôydd
Llafurian poenau peunydd o ddarfod
Lliô gôliô gôymp o gyfnod mânôd mynydd
Llafar mor hôyrôar o'i marô herôydd
Llaôer deigr is grann oedran edrydd
Llyô nefâôl dôyfaôl dofydd oi dygiad
Lle yw ynn arnad girad gerydd

Llathr-ôedd gôenn ôaôr faôr fore haf-
ddydd
Llithraw merch Fadawg ddeifniaôg
ddefnydd
Llaw roddfrys o'i lÿs lliosydd edlid
Llym ddygn ofid prid pob prydydd
Llyôy gymmenbôyll ddiôdôyll ddedôydd
Llaôen ei gôyngen gôingar ufydd
Llôrô eisiôed eêd i'm cydfydd galar
Llôyr ddôyn Gôenhôyfar llun gôar gôaôd-
rydd
Llefais llafuriais fy lleferydd
Llafurus groyô mal gôaith Gôenddydd
Llôyr hiraeth arfaeth ni orfydd cerddaôr
Am ôaôr drem ôylôaôr o drym elfydd
Llun a roed dan llen orphen eurffydd
Yn lleôychgor saint creifaith erefydd
Llary enaid llathraid ger llethrydd mor-
frig
Llaôr tyno helig trig tragyôydd
Lledfryd can deryô i'm byô am bydd
Lliô lloer pan ddôyre bre a broydd
Llaryaidd a lluniaidd er llonydd riain
Lluniais arôyrain coelfain celfydd
Llyôiaôdr ameraôdr môr a grôydd
Llyôied ail Elen i lebenydd
Lle mae didlaôd ffaôd a ffydd ymgaru
Rhông llun ni ddarfû ac ni dderfydd
Un ni dderfydd iawn digerydd ion di-
garedd
Eneer gôyrthau a thri gorau a thrugaredd
Enô gogoniant a gar foliant a gorfoledd
Araf riain enaid firain enid faôredd
Eirian gangu a ddug Iesu o ddigasedd
Oedd ardderehaôg a hael enôaôg a haul
Wynedd
Oedd urddedig a hoen gôenig a henô
gôynnedd
Oedd urddas blaid a ry enaid i rianedd
A'm rhoes ganôaith gôin-ne glôys faith
gôin a glasfedd
A'm rhoes edmyg a phob rhyfyg a phob
rheufedd
A roes i fyrrd ac aur a gôyrrd ac eiry ei
gôedd
A wnaeth boddiant aelaô ariant i laôer-
edd
O feôn ysgrin a main gerôin y mae'n
gorôedd
Llathrferch Fadaôg llun balch fynaôg
llin beilch fonedd
Llôyr oleu-ne llary drem dôyre lloer drym
diredd
Llithr o'i darfod llefaith hynod llif an-
hunedd
Aeth Gôenhôyfar i gaen daear o gôyn
dyedd
Eigr fun anian o gaôdd gruddfan a gudd
graddfedd

Ynghor crefydd ei llun ded6ydd neud
Llandud6edd
O gyfyngd6r angau dreis6r yng adrossedd
Y mae rhiaïn yn ei har6aïn yn ei heur-
6edd
Yn en6 cyfa6n yn ei hirdda6n yn ei
harddedd
Yn rheinia6l yn rhagora6l yn nhrugar-
edd
Yn rh6y gariad ein naf 6en6lad yn nef
6in6ledd
Gwledig urddedig air ddidwyll glaerdwf
Eglurder eiry yst6yll
Cymmau y gellir cymm6yll
Cymmhenda6d ei ffa6d a'i ph6yll
Mygr b6ylla6g fyna6g fanon 6ann hoy6-
fun
Wenh6yfar rudd fflon
Ma6r doeth dial gofalon
Mar6 g6raig ofynaig o F6n

AWDL I FEFANWY FECHAN O
GASTELL DINAS BRAN.

O L. E. D.

NEUD wyf ddihynewyf hoen Creirwy hoyw-
A'm hudodd fal Garwy [ged
O fan o'r byd rhwymgywd rhwy
O fynor gaer Fefanwy
Trymmaf yw cariad tramwy hoen eur-nef
Hwn arnaf dy facewy
Dy far feinwar Fyfanwy
Ar a'th gar ni bu far fwy
Gofyn ni allaf namyn gotwy cûr
Dug¹ mewn cariad fwy fwy
Fynawg eirian Fefanwy
Fuchudd ael fûn hael fyw'n hwy
Eurais wawdd ddidlaw ddadl rhwy eglur-
llwybr
I glaerllun Myfanwy
Euraf i haul amaerwy
Er ei mwyn o eiriau mwy
Nid hawdd ardeml cawdd ardwy adneuboen
Adnabod Myfanwy
Hoen a'th gar afar ofwy
Hoed brwyn i'r ddwyn yr ai'r ddwy²
¹ Dyn.—Ll. E. E.
² *Darnau y ddwy englyn raglaenawl a wnant un yn*
Ll. E. E. *fal hyu* :—
Eurais wawd ddidlawd ddadl rwy adneuboen
Adnabod Myfanwy
Poen ath gar afar ofwy
Poen brwyn ei ryddwyn i ddwy.

Gorwydd cyrch ebrwydd ceirch ebran addas
Dwg dristwas dig drystan
Llwrw buost farch llary buan
Lle arlloes fre eurlÿs Frân
Gwnn beunydd herwydd herw amcan ddilyd
Ddelw berw Caswennan
Golwg deddf amlwg diddan
Gwelw freichfras brenhinblas Brân
Gyrrais a lldiaïa farch bron llydan hoyw
Er hoen blodau firian
Gyrrawdd¹ ofal i'r Alban
Garhir braisg ucheldir Brân
Lluniaïa wawd ddefawd ddifan traul ofer
Nid trwy lafur bychan
Lliw eiry cymmar² pen Aran
Lloer bryd lwyys fryd o lÿs Frân

Mirein wawr drefawr drofa³ brad i'm dwyn
Gwarandaw fy nghwyn firwyn freuddwyd-
iad
Mau glwyfa mawr-nwyf murniad hun oheb⁴
Gwrtheb teg ateb tu ag attad
Mi dy fardd digardd dygn gystuddiad Rhun
Gyfun laes wanllun wrth⁵ lys winllad
Mynnu'dd wyf draethu heb druthiad na
gwyd
Wrthyd haul gymryd gamre wastad
Mynud hoyw fun loyw oleuad gwledydd
Glodrydd gain gynnydd nid gan gennad
Maïnt anhun hael-fun hwyl-fad em cyfoeth
Ddoeth fain oleugoeth fy nau lygad
Medron hoen goroen wyf⁶ digarad was
Heb ras mau drachas o'm edrychiad
Magwyr myr wydr hydr hydreiddiad lwyisle
Mygr wedd haul fore eurne arnad
Megais llwyr gludais llawer gwlad yn ddwys
Dy glod lwyys cynnwys pob atceiniad⁷
Mal hy oedd ymy am wyl gariad graen
Myfanwÿ hoen blaen eiry gaen gawad
Meddwl serchawl hawl liw tonn hwyliad
welw
Arddelw dygn elw⁸ heb dy gynheiliad
Modd trist ni wnaeth Crist croesdeg⁹
nerthiad llwyr
Wanwyr o'i synwyr drwy lud synniad¹⁰
Murn boeni a mi o'm anynad hawl
Serchawl eneidiawl un fynediad
Mul y bwriais trais tros ddirnad Duw
gwyn
Tremmyn ar ddillyn porphor ddillad
Megis ti ferch rhi rhoddiad gymyredd
¹ Gyrrawd.—Ll. E. E. ⁶ Nid.—Ll. E. E.
² Cynnar.—Ll. E. E. ⁷ Datceiniad.—Ll. E. E.
³ Dra fo.—Ll. E. E. ⁸ Dygynnelw.—Ll. E. E.
⁴ Huno heb.—Ll. E. E. ⁹ I'm gwnaeth Crist croes-
⁵ I'th.—Ll. E. E. dog.—Ll. E. E.
¹⁰ Sennad— Ll. E. E.

Bychan yw fy rhau o'r rhad a'r echwyn

A'r uchel ysgarlad

Hyd pan ddycco cyffro cad

Duw o Loegr ein dau lygad

Llygad ei hael wlad yw hwn

Llaryaidd Rydderch luniaidd lom

Ail llygad y winwlad wenn

Yw fy llawlyw Llywelyn

Llywelyn uwch y glynw glwys

Rydderch gwrferch hygarfoes

Deuwr yn arwain dwyaes

Dau gyfaillt deg a gefais

Cefais iawn redais yn wiroduau gwin

Yn gaened yn dlysau

Yn rhuddion feirch yn rheiddiau

Yn ra ran o dda y ddau

Dau o gennadau gwynnion ydynt dir
caeth

Loegr a aeth boed ffraeth ffrwythynt

Diwasaid yngherdd ym dewissynt

Dewisaw gwiw ddynd dwys y gwyddynt

Rhieddawg farchawg a gyferchynt

Rhuthr milwraidd fraisg mawr-waisg mor-
wynt

Rhydderch wrth hir-ferch ddigynghor-
fynt

Rhi deutu Aeron ein rhaid yttynt

Rhwydd rhag Llywelyn fo hyn o hynt

Fychan ddiymgel echel uchynt

Rhai o drumydd Lloegr bob rhyw drem-
ynt

Rhoed y ffawd i hwn rhydiau a phynt

Gosymb y barnai er a geisynt

Rhai a'i gommeddai gemmau oeddynt

Gwerin gynnefin gwin a fynt

Gwŷr drythyll eu byd gwir a draethynt

Braisg eu cyrph a gwaig gwedi y gwisg-
ynt

Brenhinedd y serch byrr iawn hunynt

Breiniau negesau a ddangosynt

A gwin y brenhin a obrynynt

Y nifer o glêr a eglurynt

Awen yn llawen iawn y llywynt

I dlodion ddyinion a eiddunynt

Gael eu lles gan hael llaes gynhelynt

Deallu barddlyfr da a ellynt

Dillynion cysson ni'm atcysynt

Dechreu a chanawl hawl a holynt

Na diwedd cyfraith nid edewynt

Rhwydd bererinion rhudd a brynynt

Meirch ar ol dwysgeirch wedi dysgynt

Arfau o'r gorau aer a gurynt

Gwyrdd a rhudd-aur coeth gwrdd y rhodd-
ynt

Pybyr Lywelyn hyn a honynt

Pabl Rydderch loyw serch ni'n dilyssynt

Par Iessu fab Mair rhag pyr ryssynt

Pob un o honun i'r lle yr henynt

Henynt o le ni hunir &c.

I LYWELYN FYCHAN AP LL'N.
ABAD YSTRADFFLUR.

LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.
O L. E. D.

CREDAF ytt Iesu fab y croy6-dad
Crea6dr hael lly6ia6dr haul a lleuad
Credadun nef gun naf ac ynad
Crair o ddilys Fair ddeules f6riad
Can6aith ragoriaith pob rhyw gariad
Cymnorth6yaist fi geli gwylad
A'r a6r hon etton Du6 ren attad
Rhed6n o'r di6edd ith 6l6dd ath 6lad
Y nerthaist fyfy megis neirthiad
Am argl6ydd-ly6 ym a mur g6ledd6lad
Am 6r eresdrefn a'm 6a6r Ystrad
Fflur ai phennadur a'i modir mad
Lly6elyn 6i6barch lluniaidd Abad
Fychan g6r difan gar6y dyfiad
Llin lly6 cynnefin lle6 cynnifiad
Lly6elyn arall ded6yddgall dad
Heiliaist ddofydd g6ynn h6yl bryn a brad
Haint a'i arwyddion hynt da roddiad
Anobaith fuan am ia6n Abad
A'th nerth a'n diffyrth a'th 6yrth 6yrthiad
Cly6ed a 6naethost dost destuniad
Fy llef tyd y nef ehud nofiad
Ac estyn hoedl heb gus dyniad
Ym llayaidd obaith lla6-rodd Abad

AWDL I DDUW.

GRUFFUDD AP YR YNAD COCH AI CANT.

Duw sul un hyder gwn y ganed
Mab Duw—ag i doeth i'n gwared
Brait y saint ar y seithfed
Bedydd a chrefydd a chred
Duw Llun naf gwiwlun aber gleu lles
Llys Uffern a orfu
O'r dydd y codes Iessu
O farw yn fyw da farn fu
Duw mawrth coeth¹ ydoedd wr diwael
yngailt
Yngwydd pobl yr Israel
Yn un Duw Tad iw adael
Yn dri Cun drugarog hael
Duw Mercher archer arch adreg o'r nef
Pan ddaeth nâf aur anreg
Gwnaeth Duw bob dwyfol oddeg
I gwnaethpwyd brad y tad teg
Duw Iau mab da rad diwradwydd da llw
I dylawd yn ebrwydd
Gwir wared Ior reged rwydd
Gwawr euglod yn gwir Arglwydd
Duw Gwener pryder pryd egwan Sawd
wyr

¹ Neu, coedd.

Gwnaeth Suddas a chusan
 Dian gwnaid gloyw enaid glan
 Dihenydd Duw ei hunan
 Duw Sadwrn wiw dwrn o ddihenydd hael
 I helaeth drugaredd
 A dywed yn y diwedd
 At yn tad iw wlad ai wledd

I wledd annberfynawl Ior
 Y sydd uwchlaw haul a ser
 A ddarparawdd rhag cawdd eur
 Duw i holl ddyinion daear
 A byt deg a bywyd hir
 A gawn o charwn y gwr

Y gwr a rannodd ini i reiniau
 Ar dafawd gwarawd a phob geiriau
 A'n creodd o bridd a phrif Sugnau
 A'n prynodd ar waed ei draed ai fronau
 A'n troes ni i gyffes heb air gau
 A'n trosso ni i bob trossedd gorau
 I foli 'r Drindod drwy gardodau
 I garu mab Duw er ei fyw ddoniau
 Ifoli braint y Saint ar Santessau
 I erfyn gweddi Mair er i mawr radau
 I gymmeryd penyld rhag y poenau Uffern
 Ag affaith pechodau
 Gwae ddyn a dyngo oergam leau
 Gwae a ddiflas glas yr eglwysau
 Gwae ni chred mewn llen ag mewn llyfrau
 Gwae ni chretto bob peth o'r pregethau
 Gwae ni ddylyd rif prif weddiau
 Gwae a wnel balchder o gam arferau
 Gwae gynfigennus rhag petrusau
 Gwae lidiog creulon ai ddrwg ddonian
 Gwae ddiog ni ddywaid weddiau
 Gwae gybydd ni rydd rann o'r gorau
 Gwae lwth a lithir ar Wenerau
 Gwae ef wybod ddyfod ei ddyddiau
 Gwae dwyllwr ai dwyllwaith ai gamau
 Gwae leidr ai ladrad yn y cloddiau
 Gwae a gâr y ddaear yn ry ddiau
 Gwae a dreulio'n ofer ei amserau
 Gwae a frawdwr a frawdio gam farnau
 Gwae raglaw ai ruglon ddirwyau
 Gwae ringyll hir sefyll yn ei swyddau
 Gwae ef oni saif yn y swydd orau
 Gwae a gollo i dad ni rad riau
 Gwae a gotto i fam ai gam gwynau
 Gwae ni chyreho ffair offerenau
 Dros y saith bechod anglod anglau
 Saith weddi'r pader arfer orau
 Pan ddoeth un mab Duw ar ol dioddau
 I ddrws porth uffern gethern gethrau
 Ar gwaed drwg annog ar y grog ai grau
 A'r Sarff aflawen a'r tan o'i enau
 Yr oedd yno yn berwi o bob perirau¹
 Saith gamnil beraid o enaidiau

¹Neu, pe'riau.

A berw hyddrwyg a phob yddwrwyg
 A phawb ai golwg ar ei boliau
 A chwerwyn boeth dan agennaint brwmstan
 A lle gwelw Sattan suttuwr ffyrnau
 A llyffaint lliidiog a'r tir oerfelog
 Ar nadroedd eribog oer i cribau
 A Chythrau corniog a chethrydd oslog
 A chyrn gofylllog ar i sodlau
 A phob dychynig i druann cig
 A phob cog ffyrnig o'r coeg ffyrnau
 A phob ryw ddefawd i ddolurio enawd
 A phob cigweiniawd ai cigweiniau²
 A phawb mewn deincryd a phawb mewn
 penyld
 A phawb mewn clefyd a phob clwyfau
 A phawd yn druain a phawb yn germain
 A phawb yn llefuin nas lladd angau
 Adolwg a wnaif im dewin doethaf
 Nam gyrru i'r eithaf er i wrthiau
 Er nyfyr degmain Er i wylofain
 Er i goron ddrain ai wiw gadeir
 Er a oruc Mair oi mawr wrthiau
 Er lle i cyfyd haul hyd y lle i machlud haul
 Nam gatto i Gythraul er i gethrau
 Er cur i galon er Caer Apsalon
 Er gwaed i ddwyfron ai fron freiniau
 Er i wiw arfoll er gwaed i fron oll
 Er i bum areholl ai archollau
 Na bom gythruddgar na bom athruddgar
 Na bom anhygar erbyn angau
 Mihangel im raid a mair wen gannaid
 A fo erbyniad ir eneidiau
 Archwn ir Drindod drwy wir ufuddod
 Roi ini lwyr gymmod on pechodau
 A pherffaiith fuchedd a phurlan ddiwedd
 A chwbl drugaredd o'n camweddau
 A chael goddiwes cyffredin hanes
 Cymmun a chyffes a lles llyfrau

Llyfrau llaswyrâu yn n sâl
 Llwy'r obaith heb araith bôl
 Credu a charu pob chwyl
 Crist creawdr ymerawdr mil
 Mab mair o bungair heb gel
 Y Sant a aned Duw Sul

HYWEL YSTORYN AI CANT I ADDAF EURYCH.

O L. E. D.

CYFARCHAF i'm naf nefaol oesdrig hwyl
 Hael frenin gŷyrennig
 Cyfran ran rincedd gotholig
 Cyfarf arf eur6a6r arbennig [gardd
 Cyfa6n argl6ydd rh6ydd rh6ymedig breidd-
 O bruddgerdd enbedig

²Neu, cigwenau.

I Addaf addail g6y6edig
 Adda6d na6d ne6yn heb ddiffig
 Addysg mysg ymysg6fl ffyrnig
 Addurn murn yu marn erogedig
 Addoed gynfyl ch6yl ch6aledig
 Y bydd buddel6 t6n cylestrig
 Eurych brych breich-gul llosgedig
 Afr6ydd s6ydd y sydd anel6ig
 A fraid naid nidyr gerdd r6ystredig
 Afr-6ch tr6ch trach6ybl rhostiedig
 Efrydd dall cybydd ceibr prynig
 Rh6yll grin rull gry6 cledr ysgyrnig
 Car an6ar en6ir tridyblig
 Ca6r trilla6r trall6ng rheibiedig
 Corf breith-lorf brith-leidr g6en6ynig
 Cyrf anffyrf anffa6d cad6edig
 Cyrffyll hyll ch6edryll ch6ydrerf pennig
 meirch
 March glerm6nt bremienig
 Ch6er6lys flys heb flas de6isig
 Ch6yrn esgyrn esgyll lli6iedig
 Ch6efris mis mysseing diennig
 Ch6er6 draber6 o'i drabudr sefnig
 Ch6are nid dyre teir6 p6yedig pla
 Plant Addaf grynedig
 Llys dyfrys difra6d heiriedig
 Lles armes ermain anodrig
 Ll6s myn6s menestr annheilig
 Llestrau llau ch6aennau ch6ein-wig
 Lleisgla6r yn nhymma6r annhymmig frys-
 6lydd
 Heb fras6ledd Nadolig
 Ll6ybr cyfl6ybr cyfle dif6ydid
 Ll6r6 pasgiad nid pesgych seisnig
 Lloriaid rhaid rheidusion debig
 Llyngeler ser sarphod b6ytteig
 Llyngaid rheidsysiaid rh6d yssig rheithgun
 Rhythg6n cynnefodig
 Lle diflan calan calennig
 Lle diflith difl6ng godroig
 Lle difloedd difla6dd enderig
 Lle diflas teulu6as talmig
 Lle direufedd g6edd goddedig h6ngyr na6s
 Heb henga6s heb hengig
 Lle llafar glas adar gloesig
 Llefain brain branes fediedig
 Lle rhy6an garan wyl gurig
 Lle rhe6ydd haul ma6rth ddydd marthig
 Lle rhe6ydd cethlydd cathl-ddig herythlom
 Hiraethla6n ddif6ydid
 Lle y g6nair dadlau i'r dryd6 llud6 lletto-
 llig
 Lle bydd uchelydd ar ychydig
 Lle mae tylluan g6rach fegr-6an fig
 Ll6ythen anlla6en yn y lle6ig
 Lle ar di6an6e ar dy6ynnig bod
 Bed myn tla6d sychedig
 Lle anhardd lle anaml selsig
 Lle anho6l lle anosgeiddig

Lle aela6 eil6ydd pellennig
 Lle dile dila6ch adfydig
 Lle dioluda6g dioledig noeth
 Nyth h6nggyrlla6d rynniedig
 Lle dine dyna6l flotteig
 Lle dena6l dynion hirbrydig
 Lle dire dir6ydd adreisig
 Lle dirodd dir6ydd g6rthnysig
 Lle difenwant plant plennig Lusiffer
 Llys uffern 6en6ynig
 Lle y brysir bresych wyl Badrig
 Lle y ber6ir barf y b6ch cynrig
 Lle difudd i dafa6d blysig
 Lle diffaith lle diffoddedig
 Lle difra6d rh6ys6a6d rhyfig nis daliant
 Noes dyl6yth trangyedig
 Lle di6en pob unben p6yllig
 Lle di6e lle di6estl mennig
 Lle diheirdd prifeirdd profedig
 Lle dyhir poenir pendefig clyttwyr¹
 Clytti6r pedyll benfig
 Lle heb foes llom arffos lleithig
 Na mynud na menestr rhestrig
 Lle heb win cynnefin ceinmig
 Na medd ymmadull gwaeddedig
 Lle heb g6rf na th6rf na thorf diyssig rygul
 Rhac ne6in bob orig
 Lleas oersar6yl g6einiedig
 Er cyfle nid cyfl6yddiedig
 Ar marygyl² merydd llygredig
 A'i i fodd g6edd g6aeddann gynnhebig
 Medd6 gr6ban llopan lleipr-frigt6ll fyrci
 T6yll farcut ystyfnig
 Lle anghryf pob pryf pryd anel6ig
 Lle anghredadun bun bengyrnig
 Lle y mae dryg eurych brych bri6edig
 Drygof dryg cynnyrch llemffyrch llymffig
 Llif daradr paladr plygeidig creifion
 Llifon bri6ysson nid bro6yssidig
 Addaf grin gribin g6rbach dig
 Addaf glaf gleiriach troedig
 Addaf dincyr danc6d ch6yddiedig
 O dd6f ddefna6d nid Afan fyrddig
 Addaf g6ynn anaf gwenwynig ei b6rs
 Bors-lynga6l ad6ything
 Addaf leidr l6yddedd fren gellig
 Addaf gr6m grymman ffugiedig
 Addaf cn6f cniffdelph pysgodig
 Addaf ddrych dallgrych ddulliedig
 Addaf rasgl t6yll-gasgl tyllgorn prynig
 lledr
 Lleidr arian elippiedig
 Addaf ddel6 ddil6r plygiedig
 Addaf bryf crinr6yf croen-ch6yisig
 Addaf hyll pebyll pobiedig
 Addaf gul galon Gasgedig
 Addaf gau ni thau iaith enid frith-gyrdd
 A'i freithgerdd ddre6edig

¹Neu, clottwyr. ²Neu, marugyl.

Can ni than garrau goriedig
 Can ni plaid tarô diriaid terrig
 Can ni myn emennydd yssig
 Ymadaô a'i ffrost ffennugl-fost ffig
 Bore oer ceilioer clo caedig cyff
 Am ben Addaf ddyff ryff rôygiedig
 Goganaf Addaf wddf gieu lledr
 Lleidr arian careglau
 Gogul arch gogr cywarch cau
 Gagaôg craff daeaôg crefftau

ENGLYN.

O L. E. D.

TRIPHETH¹ dirgel ni welir
 Tramwy maent hwy mewn tir
 Tyrfaun ac angau terfyn
 Angau dwrfing ei derfyn
 A gwynt oer ac enaid dyn

ENGLYN.

O L. E. D.

NEUADD hywel hygel hegl
 Newydd drwg neud mwg ai meigl
 Ys dor gaead nid rhad rhngl
 Os derw ys diriaid na sigl
 Ys oerffyrch anhygyrch hogl
 Ys del drwy nen ei phen ffagl
 TUDUR DDALL AI CANT.

LLYWELYN GOCH FAB MEURIG
HENI ORONWY AP TUDUR O BENMYNYDD.
O L. E. D.

LLARY wynedd llawer ynod
 Llef uchel llifaw iechyd
 Llethrawdd oth wyndir llwythrad
 Llew a gwawr llaw egored
 Egored frys lys ni laeso ei hil
 Hael foneddfawr Gymro
 Gronwy gymheniaith gryno
 Gwiwrwydd fu gwr oedd efo
 Efo hepgorus ei fudd
 I feirdd ymbiliaid o'i fodd
 Ei fod ynghyssegr-galch fédd
 I Fon anghyflyrus fydd
 Bydd gwae a cherydd ac och irad fawr

¹Neu, pedwar.

Farwbaglur pymthengwlad
 Bu dewr nef bïau ei dâd
 Bydding arno baedd eiddun-gad
 Cad arymaig ced Ronwy
 Cefais o'i law draw heb drai
 Cyhafal brwyn o'i ddwyn ddoe
 Cyfluddiwyd gwen men y mae
 Y mae heb chwarae na chweiriaw ei wyr

Och wir Dduw am danaw
 Gwae fi gan druci draw
 Gwawr Penmynydd-lawr Nudd-law
 Llaw Ronwy llyw ar Wynedd
 Llaw'n amlaen llu yn ymladd
 Llaw yn cynnal llin canuudd
 Llafn awchrym llaw fynychrodd
 Mynychrodd o'i fodd a feddais o'i aur

Awr neithlwy'r ni chysgais
 Mal chwedd gofal a gefais
 Marw fy iôr drud mawr fu'r drais
 Treiswyd ni am ein trysor
 Trwsiad trais ei dad Dudur
 Taer ddysgawdd terydd esgar
 Teyrn bryd twrn Beredur
 Peredur gystal parawd och gyngerth

Rhac angen ai foloch
 Ym mol twr calch gol cylch goch
 Ym mryn aer am Ronwy och
 Och heno nawoch yn niwedd berthlyfyd
 Anhyfryd i'm bryd am barodedd
 Aeth gwawr a phennaeth gorhoff annedd
 myrdd

Ym a fwriawdd gwyrdd am oferedd
 Iôn trychantref Môn amynedd ni chawn
 Iawn arial Wgawn wriel agwedd
 Arfaeth chalaeth hwyledd bennadur
 Eryr fab Tudur goleuddur gledd
 Gwae fyth gwr geir-syth gwyr gorsedd ei
 wlad

Gronwy o'i ddygiad gwae rianedd
 Gwae bybyr aerwyr oerwedd eu chwarae
 Gwae a bod lle mae eu llyw ym medd
 Cymmwrth Duw i'w byrth berthedd gogon-
 Cymro dirusiant cymry drosedd [iant
 Tâd o'r cymeriad er cymmaredd iôr
 Ni bydd yn esgor baedd an osgedd
 Achwyn gwn fal brwyn brenhinedd foloch
 Och Loegr wineugoch wenwyn agwedd
 Yth ddifrawd arnam ath ddyffredd ath
 ddwg

Ath ddihunaw drwg ath ddihinedd
 Pan ym cen am lann naw mlynedd drosodf
 Ynof ydaw cof ar deg cyfedd
 Ytty wyf anhy o fonedd a phlaid
 Hwyl Gronwy f'enaidd hawl gwirionedd
 Gwr oedd hwn wrth dwr arth o daeredd
 glew

Lle ym mron caer dew cyn cur diwedd
 Gwr gwrdd hydr hoed-lwybr huawdledd
 Garwy

Gronwy loyw sawfyy liaws hoffedd
 A phen ei rethren aruthredd a wnaeth
 Draw a gelyniaeth drwy galaunedd
 Yngheirydd Ffrenig yngharedd brwydr-
 lwybr
 Ynghammawn ewybr ynghymunedd
 Peris ym Mbaris ammhuredd riddfan
 Gwaedd yn narogan gweddwon wragedd
 Pwy ŵr ar adwy mewn parodedd dwyn
 Par cynnydd-gar cwyu gwenwyn gwnedd
 Diengis rhag cis na rhwyf casedd caith
 A phob anghyfiaith gwaith gwythlonedd
 Doeth i Fôn win doeth o fynyddedd
 Ffrainge
 Dewis ar ieuainge hoyw gainc agwedd
 Mynediad rhifiad nid rhyfedd hyd Went
 Fy ngosymmeith-rent i Gent gyntedd
 Bu alar i'w feirdd heb wyledd a'i wyr
 A llid iw frodyr a lledfrydedd
 Parebuswaith bumwaith heb ommedd a
 mwy
 Ymrhoddess Gronwy gorddwy gyrddedd
 Pennadurwawr mawr marannedd gynnal
 Penmynydd ardal aur mál a'r médd
 Mab tād yspryd rhad aurhydedd rhag poen
 O'i wyl loyw orhoen i laweredd
 Mawr wnaeth i'n hiraeth yn nhaeredd
 Gollmyn
 Pan las Llywelyn ni bu hyn hedd
 Gwedi gwae fyfi am feu fedd a gwin
 Ac ymgoeliaw rhin ac amgeledd
 Mau uniawn heiniau amhunedd orddwy
 Mwy mwy dug Ronwy da ger Wynedd
 Llary Wynedd &c.

LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.

I RYS AP GRUFFUDD AP EDNYFED.
O L. E. D.

HENPYCH well haelwych yn hwyf-wawd
 prydydd
 Hardd dy fedd-fardd fydd wiwrydd wir-
 awd
 Hyawdl grair purair parawd wrhydri
 Hoyw-dwr daioni hyder Dunawd
 Hael hoyw Rys diwael dywawd peir awen
 Y rhwy fyddut ben nid rhyfeddawd
 Hil coeth Rhys dur-noeth rhoes dyrnawd
 yngrhai
 Hil Ruffudd erfai windai Wyndawd
 Hyder brywysgler briw asglawd belydr
 Ael gwyar reiydr ail gwiw ryawd
 Hyrdaw tre bergaw bargawd peithynben
 A wnaeth dy gigwain cynrhain caurhawd
 Gwyn ei fyd i gyd dy giwdawd telaid

Gwyn yn Frutaniaid gweiniaid gwiwnawd
 Gwyn ei fyd feirdd byd bedw-wawd a gan-
 ant
 Gwyn ei fyd anant gwyllt ffyniant ffawd
 Gwyn ei fyd uwch rhyd ach rhawd ni
 chyrehych
 Gwyn ei fyd lle y bych Owain frych
 frawd
 Gwyn deym erddyryn gwenwyn orddawd
 caith
 Gwnaf i'th wiwaf waith mliaiith molawd
 Gwrdd-ior llawegor llogawd ferneis-win
 Gwawr trywanawr trin Elffin eilffawd
 Gwisgaist am danad gwasgawd llurygdew
 Gwraidd afael llew Gweirydd ddefawd
 Teyrn hil cedyrn ceudawd gwyrnennig
 Trum difethedig safedi sawd
 Teflaist oddiwrthyd tafawd ymwangais
 Trafn Abermarlais trillais trallawd
 Tyfir yt foliant o'm tafawd y ceir
 Nid o anghywair druthair draethawd
 Terwyn fydd dy rynn fudd drawd gelyn-
 gawdd
 Ynghymmwy anawdd ynghymminawd
 Tyrfal tiriondal trindawd i'th adu
 Tri ac Iesu tu teilyngdawd
 Tegyw dy hynt lyw hyn nid tlawd gyn-
 nydd
 Trugaredd ath fydd fraisg dydd y frawd
 Iawn frawd Rolant ffawd ffydd yw ar-
 gwydd Rys
 Eryr gloywddrem dedwydd
 Ergydwaw aer daer derydd
 Iór du gwynn aur ynn a rydd
 Rhydd i glêr bedydd glawr byd
 Rydderch ail rwyddarech olud
 Rhi yn ein angen y rhêd
 Rhys dewr mal y rhoes ei dād
 Y tad o nef wlad oleudwng llwyddiant
 Lluddied Rys dy ostwng
 Aruthr yw dy fleidd ruthr flwng
 Arddelw talm urddawl teilwng
 Teilwng di freudwng dy fryd
 Tewbar glas ti biau'r glod
 Taer yn aescalch twrn esgud
 Teyrn diwallgryn dullgod
 Cad oresgyniad a roes gwiwnaf hael
 I heli Ffrainge ar eithaf
 Carw trin gwr o lin lanaf
 Ceinfyged Ednyfed naf
 Naf yw Rhys gwinllys a gwyrd
 Nerthawg erddyryn farchawg urdd
 Nid dielw lun neud hael urdd
 Nid taeawg hên neud teg hardd
 Hardd berit hoywfardd bert efaill Ger-
 aint
 Gurwr Ffrenig castell
 Hurieist glôd y frô hiriell
 Henpych wych wimp wiw-dymp well

PERYF FAB CADIFOR AI CANT
I HYWEL AP YWAIN.

O L. E. D.

Es blwyddyn ydd wyf neu ddwy ith
Nith besgaf a fo mwy [besgi
Dug ym y dygn ofwy
Nim dygy — a fo hwy
Difiau i'n diau leas
Yn y penrhyn uch penrhos
Ym Mon y mewn ei hynys
Ydd ym lleddir a llafn glas
Dielid mab Duw dygn alaeth Hywel
Haul echel och arfaeth
Am ledrad frad freuolaeth
Ef ai frodyr mawr wyr anaeth
Llas arch yn y gyfarthfa¹
Llas nerth awyr eryr aerfa
Llas Hywel wyn fab Ywain
Llas gwr mirain uch morfa
Llas gyda Hywel hawl amddyfrwys
Lew llew trylew traul diffwys
Pla ple do dial dywal dwys
Plant Kedifor wyn wenwys
Lladd Brochfael wyn a gwynaf
Lladd Aearddur² an eur eof
A lladd Rhirid am llid llif
A lladd Iddon ae Addaf
Brochfael ae Iddon brodorion Hywel
A holynt gerddorion
Ry llas a llafneu rhuddion
Ar lles draig yn llys dragon
Can eddyw aerddur yn arddyfrwys far
Yn trydar dar diffwys
Ciliai rhag ei lu Loegrwys
Cadr fab Cedifor wenhwys
Am fyned Hywel hawl diachor traws
Doeth tristyd i'm cyngor
Yn naear franar fangor
Doe a dau fab Cedifor
Fy nghalon a gryn rhac erchlais y fran
Dechreu gwan dychrynais
Gwae fi pan ei harhais
Gwayw yn Hywel a welais
Bran a gre yn y gyfarthfa
Ni ddarogan ym ddim da
Bod mab brenhin gwyn Gwynedd
Yn gorwedd yn yr aerfa

AWDL A GANT GRUFFUD
GRYC.

O L. E. D.

Yor nef ae chreir
Ac euren meir
Y gwr an med
A throet a llaw

¹ Llas arth yn y gyfarthfa. ² Neu, Aearnddur.

Ac aryf aelaw
A gorvoled
Gwarandaw heit
Bechaduryeit
Beich o daered
A inaddeu ynn
Yn lluse dremyn
An llese drymed
An llet lyeu
An llit vrodeu
An llet vryded
An kasgyl olut
An kam ehvt
An kamwed
An gogan weith
An kyfrwysweith
An kyfryssed
An gwac valchet
Yn anwaeret
An enwired
Ti ywn llywyawdyr
An amerawdyr
Yn y mawred
Ti yw yn yor
Ti yw n tryssor
Ti aw n trossed
Ti an pryneist
Ti an ffuryfeist
Ti yw'n ffyrfed
Ti ymhob pwnc
Yn ry ymwnc
Ni wyr omed
Tostyon erchyll
Ti yn nhywyll
Ti yw yn hoewed
Ti yw r goreu
Ti yngoleu
Ti yngwyled
Ti yw yn tat
An gwar ynat
An gwirioned
Ti an bendie
Ti yw n ryfic
Ti yw'n revued
Ti mab meir wenn
O Iorddonen
A vrdd wyned
Ti yw'r gwr kael
Ti yn Israel
Ti o Nasred
Yr dy gethydraet
Er dy raenwaet
Yr dy rinwed
Yr dy uawr drank
Yr dy diank
Wr di ddyed
Yr dy hoelion
Yr dy goron
Wr digared

Yr dy veddyant
 Yr dy uwynyant
 Yr dy unoned
 Yr dy garyat
 Ath enw redeat
 Oth enryded
 Yr dy lendyt
 Eurdfw iechyt
 Yr dy vuched
 Yr dy ddechrev
 Yr dy ddwyweu
 Yr dy ddiwed
 Yr dy grychlam¹
 Yr dy lwysvam
 Yr dy loesved
 Erbyn arglwyd
 Yrom gwlwyd
 Yr amgeled
 Y ddaearblant
 Yrdang nwyfiant
 Yr dangneved
 Rheyt gael gan Bedyr
 Rydit hyfedyr
 Rat etiued
 Yn rwy an coryf
 Yn wyd gantoryf
 Yn rwyd gynted
 Yn rod nawoed
 Yn rif milioed
 Yn rwyf moled
 Ynghor yspryt
 Ynghof ennyt
 Ynghyvanned
 Yn raed Serubin
 Yn rhol farthin
 Yn chwyl ferthed
 Ynghaer addas
 Ynghae mawr ras
 Ynghymyrred
 Ymher gwiwfreint
 Ymher eurseint
 Ymhur orsed
 Ymherffeithgwys
 Ymharadwys
 Ymharoded

 AWDL

FADAWG AP IERWERTH AP RITHID AP IERWERTH
 AP MADAWG ESGOB BANGOR BRAWD I ROBERT
 AP IERWERTH AP RITHID O GOED Y MNYDD.
 O L. P. P.

I.

Duw byw an rhoes llyw llen bendefig
 Dwyfawl yw'r urddawl canmawl ceinmyg
 Diafyrddwl feddwl feddig perchodau
 A lles Eneidiau llys enwedig

¹ Gythrlam.—Ll. C.

II.

Dor ag Ior Bangor cor catholig
 Dar i lu daiar car caredig
 Dogyn gymaint deufraint Dyfrig Beneur-
 awg
 Yw heulwin Fadawg hawl wynfydig

III.

Dyn dan Nef ag ef ni chaf debig
 O gwbl bwyll didwyll dadl brofedig
 O haelder Ener¹ unig ynghyfraith
 I gyfryw henrhaith Bibl-iaith Beblig

IV.

Duw gan roes einioes'n ei fenthig
 Ai gad oi ganiad gan Nadolig
 Wrth raid y Gweiniaid i gynig Alaf
 A da rhwydd adaf dy rhoddedig

V.

Gwarant gaer trefnant traw diddiffig
 Gwin eurin lwryf chwryf a chig
 A gwisgoedd miloedd moledig wleddau
 I feirdd galonau fyrdd galenig

VI.

Gwynedd anrhydedd rhadau Curig
 Gwanas pob urddas eurddull Padrig
 Gwyn i fyd bod gwledig clodbwyll
 Mewn enif didwyll cynnefodedig

VII.

Gwan oedd Lys allan man a mennig
 O'n gwlad hyd trefad tref y Mwythig
 Pan ddoeth rhwyf cyfoeth cofedig Eur
 nerth
 Hil Ierwerth gannerth hael win gynig

VIII.

Gwypm heddiw Gaer rhiw rhwyll eur-
 ddedig
 Gwin drefnblas addas addurnedig
 Gwir glod ni chelir uwch helig dyno
 Gwenfro wyr Pabo bybr Leithig

IX.

Llunias gant moliant mawl haiedig
 I Fangor rhagor rhag Celliwig
 Llys llu ai dengys dawn gaeledig gwyrdd
 Lle diwallwyd myrdd llu diwellig

X.

Lle mae Arglwydd rhwydd yn rhodd-
 edig
 Heb fynnu pallu pwyll Teoderig
 Lle deheuf budd lle dehenig glwys
 Lle a gwin da dwys llu gwyndodig

XI.

Llyna dir an pair parabl a doig
 Hwn Madawg ddoniawg ddawn boforig

¹ Neu, yner.

Llaw Dduw am danaw ddoniawg frig¹
 frongwyr
 Eryr ar Glaswyr aer eglwysig

XII.

Lle mae rhaid Ceiniaid Canon fendigedig
 Am Arglwydd hylwydd hael caredig
 I hiroedl yw llyw Llys deithymig fawl
 Mal banda gedawl bendigedig

GRONW GYRRIOG AI CANT.

GORDDODAU MERDDIN AB MORFRYN.

O L. R. D.

I.

GORDDOD bron gorfod nid hawdd gysgaf
 Pan ddel maban o hil Bryton brithvyd a
 wna

Gwr o vewn awr
 O Loegrwys nim dawr
 A llwyr ddiva
 Kyfyd Bryton
 Braise gowyddon
 Brys di draha

Kyfyd Bryneich mawredd ynys
 Y fo addaw y Saeson
 Lliaws pob bron
 Lees ni wedda

Kaman i boodd
 Y Tir a waeddodd

Y terfyn gwaethaf
 Kyfyd Prydyn y menyh henaf
 A rhuddion lafneu yn rhywyllt
 O'n Caerau gan nis traethaf
 Ac ar ervin brain pla a welir

Brysia iw diva
 Y maban o gudd
 Kyffreddiwr y budd
 I'r blaidd issa

Yn rhwydd y rhydd ef y rhai esgud

Mewn enaif cymwys
 Gwr ni wna ymws
 Yn y gyfraith ddwys
 Ni ddysg draha

Maban o dad
 Er a veiont wy ai mad
 Mawr yr hoffaf
 Glendid Bonedd
 Gwlad holl Wynedd

A dynn ef oll ou halltued
 Aillt ai casa ef ni chyd ganan
 Ni chyd archan gorchwil nis gwnan
 Cydfod Saesson
 Gwaith anhyron

¹Neu, am danaw frig?

A derfyna

Diolchaf arehaf arch ddi drahaf

Cadwr haelaf

O'r hil penna

Gwyn eu byd Bryton

Braise yw'r goron

O Dduw nefol

Cadwr cedol

Mwyn ei ganmol

Llew llaw rhuddwaith

Milwr ei waith

Maith y molaf

II.

Gorddod bron gorfod yn derfyn
 Aurfinioc fydd¹ llen llwyr amofun
 Maban a gad mad ail gychwyn

A gwageled

Pan gychwynnedd

O gylch Mwyf y Gwynvryn

Rhag twyll y gann y Saeson

Arwyddion bradoch

I Ddyn neu ddau

Y gwnant wenwynau

Ar Ansoddau

Mewn rhyw wledau

Gwedi'r moddion

Llawen fyddon

Pan ddiogonedd

Dysc ir Vervyn²

Weithred rhyw ddyn

Gorchwyl diraw

Gochelid rhagddaw

Rhiol dervyn

Y Rhöedd er hyrn

Y Llew llafn rhudd

Gwiw vudd gwerin

Lluossawc eidiawc bid ef ar gychwyn

Mymn ef ystyr y Gaer

Ac anifer nis mynein

Ac arhöant wy Ddofydd yn gydwyr

Oessawl ef fo a gychwyn

Ac oddiar dowysenau yr oen

Y Llew llüaws³ mawr a fyynn

III.

Gorddod bron gorfod gwyr arfogion
 adynn

Y gad pan ryddyfo y dydd diarbed

A lafneu rhuddion

Y llu Alltudion

A meirch amlw amryw anrhec

A marchoc pwylloc

Pell fydd ei orfod

O hil Brython

Braise ei hattebion

Llywiawd llawer oes am oeswr lluoedd

Ac yna ymladd arweddawr cad

¹Neu, vudd. ²Neu, Veroyrn. ³Neu, lliaws.

Difrad¹ divrec
 Pwylloc eidioc irwaith dynged
 Pr hwn ai gwnaeth
 Drwy fawr arfaeth
 Ef y gweithlured
 Er nerthu a rhwyddhau i'r rhwyf godded

IV.

Gorddod bron gorfod gwynnoc er trai
 Llanw a thwrw a llawen fydd rhai
 A lluosydd a â yn rhydd
 Drwy rwyfau y Bi
 Maban cadyr medrawl holi
 Holion Brython
 Llawen fython
 Rhoddion a gaiff rhyw wr o'n iaith
 Myfi ai molianwn pei gwelwn ygwaith
 Yfo a ddaw ar awr
 I ni glodfawr Gawr
 Ac a gychwyn ar awr
 Yn rhydd i dramwy
 Gwaed dan draed arfaeth fwy fwy.
 Gwnn if ei foli
 Yn llywiadur² an rhi
 Pennad y llafneu rhuddwise
 Rheidawl genedyl
 Cadarn ei dadyl
 Llawer ai derbyn
 A liaws iw herbyn
 Ar tiroedd ini hevaidd yn ofwynion
 Yn ofni hil Dewdwr mwr³
 Llawr llwyth Teifi
 Lluosog enwog anodd fydd ei goddi
 A llawen fydd⁴ a rhydd vydd i rwydd
 roddi
 Cedwid ef Creawdwr nef
 Nawdd am ein pechodeu ni
 Rhag angherdded
 Rhag ariwarded
 Oessawl fo'r Bi

V.

Gorddod bron gorfod heb rwyf ddegynod
 Heb luoedd a Sais draha tiriogaeth fy
 gawr
 Rhoddion cyfion
 Cyfyd Brython
 Eulun cyfraith
 A lygra yn iaith
 Drwy erlyn yn faith
 Baath a Baath yn oes oesau
 A vydd esgud y mud mynnawr
 Cyfyd eilwaith
 Yn llyw an Penrhaith
 Taith gyinwywaw
 Y tiroedd a ddychryn
 A'r tiroedd a vynn
 Gwaith y cynheilliwr maith

¹Neu, divrad. ²Neu, llywiadwr. ³Neu, mawr.
⁴Neu, oydd.

Ai gydymaith
 Blaidd rhun rhydaith gwaith gymwyawr
 Mynnu Colann
 Gwlad dderogan
 Yno y trigan
 Yn unawr
 Yn y wenwlad fawr
 Yn y lle y gwnaethpwyd brâd
 Yn cynheiliad
 Cynal di yn oesswr
 Yn enwoc wr
 Creawdwr Seli
 Gair o divri
 Gwn ei foli
 Ar mawl gorau

VI.

Gorddod bronn gorfod gweddill Brython
 Eidioc rhywioc hil Rhioedd Moon
 Cyfion o Gynan mwyn waith dragon
 Rhywioc pwylloc pill marchogion
 Ar varfaeth iddaw a llaw eilon
 Deued gwared poed gwir vython
 Drwy hir dynged ced cidtalon
 Dyvedd gyrechant
 Cyfarfod a wnant
 Ceraint vyddant
 Lliaws fal brain
 Braisc feddyliaid
 Meddan gadau
 Gwlad ai gwybydd yn glau
 Gwledd fawr gyson
 Ywain ei henw hael y rhoddir
 Y gwin yn Mhenfro
 Pennaeth fydd y fo
 Ac Ion ar Ddeheubarth
 Ac o amgylch val traeth
 Ar llywodraeth
 Drwy'r tair talaith twyll ni ddelo in Iôn

VII.

Gorddod bronn gorfod gorchwyl am ei
 ddyvodied
 Fal ac y traethwyd am Grist cynn ei weled
 Darogan y daw
 Brython alaw
 Hylwydd dynged
 Daroganwyd
 Mab y Medrod
 Ai fawr weithred
 Credwn Iesu
 Creawdwr pob llu
 Yn llwyr im puched
 Pan fo drutta bid trista Brython
 Glutta calon golud golled
 Y fo an rhydd Dofydd
 Bawb ohonom yn rhydd
 Ar y dydd ior da i wared
 Drwy eiriol saint

Gweithred gowraint
 Coro buchedd
 Gwelir symud
 Yn oes alltud
 Ailld o'r gogledd
 Y fo addaw rhydid
 Brython gwelid
 Gwedi ei dilid
 Gofyn tehyrnged
 Yn ddiamau
 Drwy nerth blodau
 O'r Dwyrain y daw yn ddiamau
 Ddifiri weithred
 Pan gyfodant
 Tir a fynnant
 Tervyn caled
 Alaw y gwelir
 Elaine ar dir
 Brenhinwys gwir
 A folianned
 Pan fo y difiau¹
 Y daw ef in barn
 Prudd fydd y dydd hwnn i honni
 Ar brif galan
 Cyfodwch a gwisgwch gwisgoedd diddan
 Y fo a welir y llynges ar llongau
 A rhwyfir y rhyfel ar tan
 O gylfyddydd ai hergryd ar ai gwelon
 Yntwy ai harohan au pyryannau
 Ceid yr lldiawe yn afrowiawe
 Y gwnant pan rwyf sathraith
 Ryw niver gwn y cwympiant
 Distrowio dyall
 Estdud a chall
 Hwynt a giliant
 Archaf iddo pennadun yn bro
 Brys yw yr amcan
 Cyfran o wlad cyffredinwyr yn rhad
 Nyni ai meddwn

VIII.

Gorddod bronn gorfod gorvinnioe myn-
 ydd mynnau
 Gorfydd rhod — gawr gan gadau
 Pendevig — yn y Dehau heb
 Wahoddion i dir Brython brith vyddiau
 Rhyfel a vydd
 Ag ymwan g—
 A gorvod a wnau dau
 O blant allud
 Drwy gymry glud
 Drud feddyliau
 Collir trydydd waith nim dorpydd
 Diriaid fydd Beirdd caith alldudydd
 Heb dynggefedd drwy waith cochwedd
 Caswaith y llu
 Ar y pydwerydd a lywia'r elfydd
 Gyrr yw'r cynnydd

¹Neu, difian.

Baar o bobtu
 Heb fawr alaeth
 Oi frodyr maeth
 Maith gychwynud
 Rhyddid caffian
 Gwlad a gadwan
 Drwy weithred llann
 Lluoedd grynnu
 Caffont wynvyd
 Drwy union fryd
 A phawb i gyd
 A a yn gyfion
 Addnef meel a gwenith
 A gw lith a dyfredd
 A rydd Dofydd
 Creawdr elvydd
 Ai law i'n bro gyda rhydit
 Cyfraith cyfartal ddylit
 Cyfion eiste am air tangnef a thangnefedd
 A rhyddid a gwared gwedd moliannu

IX.

Gorddod bronn gorvod galed a vydd
 Ac am Loegrwys rhyd rhywin golled
 A gorddwy tynged
 A Saeson mewn gloes heb nos wared
 A chyfion ar y Brython a chysondeb
 Ac o eisiau 'r Ganon cannoch glywed
 Heb leen heb lyfrau
 Heb lwyrfawr weithredoedd
 Heb fenyh mewn llann
 Gorehwyl gwul im barn gwnn nam
 puched
 Heb ydeiladau
 Nac anneddau
 Annoeth olwe drwy fawr — —
 Y bobloedd heb wynvyd¹ — —
 Ffyse gynired
 Heb na rhoddion na — —
 Mawr yw'r golled
 Gwragedd a merched — — —
 Ddim ac na ddadtodwch
 Canys chwychwi a welwch — —
 Yw'r dynged
 Anrhyfeddod traetlaf rhagod
 Rhag eich² gweith
 Pan ddelo yr tan
 Rhwng y teir ban
 Pethau enbyd
 Arwyddion Celi
 Gwn o ddivri
 A dangossir
 Yn oes maban
 Y mynnir cyfran
 O'r cyfarwyddydd
 Ac y fo a ddengys yn neer
 Ei arwydd yn y seer
 Gwener goched

¹Neu, myr. ²Neu, eych.

Ymswrn am draul
 Amliwioe vydd yr haul
 A rhyvel mawr luoedd
 A mawr ludded
 Ffirwythlon daiar
 Marfol adar
 Ymhob cyfor
 Cyfion rhodded
 Pyscod mewn llif a leinw
 Pawb a wna arllwyf
 I lwyf weled
 Archwn in tad nefawl ei rad
 O rodd deilwng gadw Brython
 Rhag afrywddon a brad Saeson
 Yn oes y iaith oi gwaith nim dawr

MYRDDIN AP MORFRYN AI CANT.
 DIWEDD Y GORDDODEU.

ENGLYNION.

O L. P. P.

GWYNT tan awyr llwyr llawr daearfa
 mwyn
 Gwnaeth un Mab Maria
 Lleuad dwfr heul ni threula
 Gwyllt gwar gwel gwydd nos dydd da
 Rhybychan Grist loywlan lyw
 Dros gur hoelion loesion liw
 A brath bronngnaif a glaif glew
 Ner eurddoeth a wneir erddaw
 Erddaw y dylem ddrem ddrud
 Oddef Mab Duw a Wyddiad
 Efe an prynawdd nawdd nod
 O uffern rew fignwern rwd
 Ac an gwnaeth ffraeth firwythlawnged
 O gaith yn rhyddion i gyd
 I gyd bobl y byd anwybodus ym
 Am na charwn Iesus
 A theg urddas y Grassus
 A Thad aur Myrr a Thus

GRUFFUDD AP MAREDUDD AI CANT.

DAFYDD Y COET A GANT YR
ODLAU HYNN.

O L. P. P.

MYNAWG gwareddawg y gwiw raddeu
 Mwynawl hawl nefawl cefir mawl mau
 Modd rhodd rhen awen awydd gwyrthau
 Maint brait gwyrth y saint seilm y
 graddeu [lau
 Mawr gwawr fab gwry Fair Grair Careg-
 Yt ydd addolaf ti Udd delwau
 Aur fyngloywner wyt ar fyngliniau

Om pedeiriaith ddyse am paderau
 Am Cuwrdd seilmawl am cerdd salmau
 Am fy rhi geli golofn rheidiau
 Ath fawl heb ddim tawl talm gerdd odleu
 Yt i cyfarchaf deuaif diheu
 Ddihagr f'Arglwydd Grist o ddechau
 Ti a wnaeth fy Nhad bob had iw hau
 Ti a wnaeth yn ffraeth yr holl firwythau
 A môr a daear mwy ardwyen
 Hofflawn hoywdeg wyrth a phlanedau
 Gadr Iesu wiwgnawd gyda'r sygnau
 Arglwydd pendefig rhyfyg rhifieu
 Arglwydd cyfiawn iawn ddawn dynionau
 Arglwydd Dduw culwydd rwydd ei reidd-
 ieu

Arglwydd a Dofydd cynnydd cannau
 Arglwydd nef a llawr gwawr y gwyrthau
 Arglwydd dad mad rhad cariad corau
 Arglwydd llawen ren llen a llyfrau
 Dyro im Arglwydd rhag arwydd gau
 Cynnar yngyrth loes cynn yr Angau
 Cyffes a chymmun gyfin gofieu
 Oth nawdd rhag uffern billwern bylleu
 Er dy goron ddrain wr da gorau
 Wirdeg Athro nef er dy gethrau
 Mawr diwael eddyl er dy wleddeu
 Er deiliadaeth nef er dy lydwa
 Eurdal ydwyt haul er dy aelodau
 Er dy fyssedd heirdd er dy focseu
 Er dy enwinedd lathr wr diwinau
 Er dy olwg Crist er dy aeliau
 Er dy aelaw saint er dy wylieu
 Er dy eiliw teg er dy oleu
 Er dy wyneb gloyw er dy enau
 Er dy hoelion dur er dy heiliau
 Er dy ddigrif nef er dy ddagreu
 Er dy ing alar er dy engylau
 A gwaed dy galon hygron donn dau
 Fyngwyth rydaer gam fyngweithredau
 Am gwyll aruthr lid am gwall eirian
 Am eiddilwech oll am meddylieu
 Trwy iawndud meddiant Trindawt maddeu
 Cadarnenn syrr em gwyr am gylech om
 drygeu

Draig rhag aml bechawdfylech
 Cerdd gennyf ai dylech
 Cof nawdd y Drindawd im Cylch
 Ith wenwlad wirdad eurdo gras disglair
 Grist oesglod lathr loywfro
 Ener gyda thi yno
 F'ynad heun fy enaid bo
 By gyfyngaf Naf nefawl fryd gain Dduw
 Fo gan ddyn anhyfryd
 Ehangangaf sydd benffydd byd
 O gynnull Iesu gennyd
 Gennyd ri Celi culwydd cywir mawr
 Amerawdr mor a thir
 Caffwyf nef lle tangnefir
 Drwy nerth gair y wryf air wir

Wir...glod cred wared dy arwydd arnaf
 Awyrnein rhag tranewydd
 Erglyw fi rthen Geli rhwydd
 Eurgledd nef a byd Arglwydd
 Arglwydd Iesu Grist Arglwydd Asia mawr
 Arglwydd mur Affrica
 Arglwydd rhwydd rhodd Europa
 Arglwydd buddwedd hylwydd ba
 Arglwydd eglur Dduw Arglwydd Agla
 naf
 Arglwydd nef a therra
 Arglwydd Ri fab Maria
 Trugaredd a diwedd da

Trindawd gwawd gwalech fyngharw tra-
 falech fynghartrefiawdr
 Tro im rad mad trwy hoyw gariad gair
 rybuddiawdr
 Trafn gwyrth hoywryw tra bwyf yn fyw
 fy llyw llywiawdr
 Teg wyt Geli traws haelioni rhi rhagor-
 iawdr
 Trysor moliant trasyw ffynniant ffawd ar-
 weddiawdr
 Trossaist wyrth nyrth trasyth eurbyrth
 borth oleuawdr
 Trai bai bumoes ath wnaeth garwloes ar
 gros grogiawdr
 Er ein prynu eurwyrth feddu fudd wared-
 iawdr
 O wart Uffern dduhagr fignwern gethern
 gaethawdr
 Wyt un a thri ein Harglwydd ni nef gyn-
 haliawdr
 Car Brydydd rhwydd ai hael arwydd o hil
 arawdr
 Gwnaethost for Tawch a thir ffrwythlawch
 awch uchelyawdr
 A gwellt a gwydd a chred a ffydd ffyrf
 gynghoriawdr
 A gwyllt a dof a gwir hoywgof hygadr
 ddyscawdr
 Ar holl ffrwytheu ar holl raden raid war-
 ediaawdr
 Er dy gethrau ath aml wyrthau wyrth ed-
 rychiawdr
 Naad fi yn drist mewn uffern gist hael
 Grist Greawdr

Crist Greawdr llywiawdr llawer
 Creulyd geli gwiwri gwyr
 Crair nef ddigae a daear
 Craff yth folaf teccaf twr
 Cryf Arglwydd gwanrwydd gwir
 Hoyw gloyw hynod fawrglod fur
 Credaf yd iawn hyfryd Ior
 Hyfryd Ior wyd Bor balch
 Hoyw fraise babl di barabl fwlech
 Eu cur mawr dy fromn fawr folch

Rho dy nawdd nid cawdd im cych
 Dy nerth Iesu eu yw'n coel
 Dy nawdd gwn nad cawdd y cael
 Naf nef eurwlad ddiadfail
 Na wrthod fi Geli gwyl
 Celi gwyl unwyl enydw
 Cael im rym rann oth gariad
 Cwlm cwbl synwyr heb lwyf lid
 Coel da glwys nid eul dy glod
 Calongur fuost cost ced
 Er prynu pumoes loes lud

I DDUW LLYWELYN GOCH AP MEURIG HEN AI CANT.

O L. P. P.

A CHUBAF Du6 naf dianinofydd
 Dy na6dd oth gyfarch rybarech rebydd
 Uchel yn a6yr dy fag6rydd
 Iechyd meir6 a by6 lly6 lla6enydd
 Brenhin a de6in pob rhy6 dy6ydd
 Crea6dr ymmera6dr crair ma6r ded6ydd
 Ysbryd gloy6fryd glan darian derydd
 Tad da6n annogiad mab dinegydd
 Pan lithrdel rhyfel rh6yrf mer6erydd
 Or tra lli6s bobl ar tri llydd
 Ar lethr Olifer funer fynydd
 Engylion 6erin dy fyddin fydd
 G6naethan ddadl cynnel6 gydar cel6ydd
 G6naethost for reydr hoen g6ydr a g6ydd
 G6naethum ddifflais drais dros dy gerydd
 G6naethost nef a lla6r drama6r drumydd
 G6naethum ddfra6d nef a g6yr Crefydd
 G6naethost gelfyddyd byd a bedydd
 G6naethum latteiaeth barn fedd6gaeth
 fydd
 G6naethost dd6fr a than glan a glennydd
 G6naethum i gy6ir 6ir 6arad6ydd
 G6naethost hagr a theg ofeg ufudd
 G6naethum ar draetha6d geu6a6d gy6ydd
 Llcucu yn eilfar lli6 caen elfydd
 G6naethum odineb nag ednebydd
 G6naethost lynn Ebron ai afonydd
 Cyffessaf 6rthyd byd 6ybedydd
 Cammau a 6naethum cymmen ieithydd
 G6rolgadr 6aladr digy6ilydd
 Goruchel bylgain ag a6r ech6ydd
 Torrais ogredeu bannau beunydd
 Taerred a ddyscais hydrau hoedrydd
 Torrais y dengair fuffaidd grair ffydd
 Deddf eurior dileddf ei ardelydd
 Torraist g6eryaist hil g6i6 rihydd
 Truma6gfedd daear loy6ar ly6ydd
 T6r dior6agiaith perffaith parffydd
 Torraist byrth uffern g6lyb fign6ern
 g6lydd

Er dy goron ddrain er dy gerydd
 Er dy gariad cly6 ly6 fy eile6ydd
 Er dy gethra6l draed ar rhudd6aed rhydd
 Er dy gl6yf ofal ar glaif efydd
 Er dy l6yr6ir far6 ar dy elor6ydd
 Ar tradoeth gyfod y pryd trydydd
 Erbyn fy mar6a6l ddi6edda6l ddydd
 Eurdad digronniad dy gerennydd

Am rhoddes hoy6les haul a luna
 Am rhoddd6y obr6y Ebrea fa6redd
 Am rho trugaredd a di6edd da Amen
 Diwedd glan a ede6is
 Dibenn rh6ydd da bann rhoddes
 Ynnof Du6 o nef Deus

AWDL SANTAIDD AM DDIWEDD
 DYN AI GORPH.

O L. P. P.

I DDUW IORWERTH AP Y
 CYRRIOG AI CANT.

O L. P. P.

BRENIN gorlle6in g6r a'n lly6ia
 Broydd a gorthir brig tir terra
 Breinia6l nen d6yfa6l na'n difa erom
 Oni benyiom ia6nboen et6a
 Breisgior dor d6yrain ceim amcana
 Br6ysgedd ala6edd ynn na li6ia
 Brycheu eneidiau Ion oeda cy6yd
 Bryd pa6b ai g6rthyd ai g6artha
 Beirniad byd ein Tad cofiad cyfa
 Barnia6dr ammera6dr meir6 obeithfa
 Bemych pan rennych wyr Anna arnam
 Y cam ry6naetham na rynoetha
 Barn drugar ein car cor le6ychfa
 Oedd raid i 6einiaid ar ddi6annfa
 Berny y cefy coffa er gallu
 I ddial Iesu na ddiyssa
 Br6ysc ofalon dall ein g6allygfa
 B6r6 dysc in myse yrfyd crynfa
 B6r6 fendith in plith pletha dd6yolder
 Ner na rysommer rhai sy yma
 Buriad i 6eddi ym a 6edda
 Buriad y gennyt gennyt ydd a
 Ban fo amser ner nertha 6rth angau
 Y synh6yrau mau ma6r 6ellhaa
 Un 6yf a han6yf o hen Efa
 Ynof na6d pecha6d pechais ddiridra
 Un 6yd a han6yt dihuna im pleid
 O Fair ras enaid fa6r Reisina
 Yn y farn gadarn gyd gymanfa
 Yn y fra6d bara6d buredigfa
 Yn y fro i bo pob traha yngorphen
 Yn y fen fy Rhen mae'n rhaid noddfa
 Adra6dd dioer dir yma a 6nair
 Ger bron Crair Crog Calfaria
 Edrych na lyssych O ag Alpha
 Er dy bum 6eli Geli g6yilia
 Fy Argl6ydd cyfl6ydd am cyflea
 Fy ergly6 'nghyfyng yn ing a 6na
 Fy eurgledd ma6redd Maria ai g6naeth
 Am hoes hoedl digaeth ffraeth im
 ffr6ytha
 Am rhydd fy Nofydd nef orph6ysfa

RHYFEDD na phwyllwn
 Rhyfyg na ddaliwn
 Peidiwn na rwyfwn
 Er ei fawr rinwedd
 Gwae ddyn nad ystyr
 Ydd a yn ehegyr
 Cynn rhythyr tymyr
 Tomod Vaenvedd
 Yr un dyn deccaf
 O holl blant Addaf
 Aro vory y g6naf
 Nefol rin6edd
 A phob dyn felly
 Rh6ng yr a6yr fry
 Ar ddaear obry
 Wely waeledd
 Pa wnaer yn unig
 Na thrais na thremyng
 Na wnaed neb ddig
 Nag eiddigedd
 Miloedd anghyoe
 Fal ir oedd erioed
 Pawb a gyrch yr oed
 Ir saith droedfedd
 Milwr twr taerfor
 Val i bu Ector
 Nid eiddo ragor
 Yn ei orwedd
 Rhywnaeth caeth cynnadr
 Rhyfyg annhrwyadr
 Rhag rheidus disdadyl
 Dostur fuchedd
 Eurfab y Brenin
 Ag Iarlles Erbin
 A fagawd ar win
 Flin flynyddedd
 Neu'r fun lun laesra
 Fal i bu Efa
 Wel dyma fal ir a
 Yn y diwedd
 Mewn pwll i dodir
 Mewn pridd i cuddir
 A byth ni welir
 Dihir dihedd
 Y corph afrifed

Mewn budr garreg
 Yn fwyd i bryfed
 Heb ged geidwedd
 Llyffaint braint brydnod
 A chynrhawn diglot
 A phryfed hynod
 Nod a nadredd
 Yn sach drewedig
 Yn sur doddedig
 Yn swydd annelwig
 Dig dign agwedd
 Y Penn a weled
 Yn hoff ei dynged
 Yn benglog briddled
 Ar bruddlawr bedd
 Ar pryd gweddeiddliw
 A oedd weddus wiw
 Cyt boet deg heddiw
 A hyddyse valchedd
 Ef a fydd annelwic
 Dan bridd a cherrig
 Heb na chroen na ehig
 Dremyg drymwedd
 Y llygaid glwysion
 Yn dyllau crynion
 Yn llawn o gynron.
 Myu y gwirionedd
 Y geneu gweddus
 A fu chwarcus
 A fu ryfygus
 Yn oer ei agwedd
 Yn dwll mingamddu
 Yn anybell ei garu
 Yn dwllgorn digddu
 Dygyn difroedd
 Ar dannedd gwynnion
 Fal hen ebillion
 Yn eseyrn llwydion
 Budron budredd
 Yr hirion freichiau
 Ar heirdd esceiriau
 Yn ffustiau giau
 Gohygar budredd
 Nid estyn erddo
 Na thraed na dwylo
 Can gorfu arno
 Braw breuwoledd
 Ni flassa'r geneu
 Ni chlyw y elustiau
 Ni wyl llygaid brau
 Mewn cau Cadfedd
 Na dyse ffyse ffynniant
 Na gwyr a garant
 Nag aur nag ariant
 Na meddiant Medd
 Yna i difann
 Y lwyswedd eirian
 Mewn pwll truan
 Anghyfanedd

Arehwn yt Geli
 Er dy bum weli
 Er dy ddaioni
 Rhif rhwydd gymyrredd
 Er dy ddrain goron
 Er dy ddrud loesion
 Er gwaed dy galon
 Kymodlonedd
 Drwy ddiwair eiriawl
 Mair wyrff gannawl¹
 Ysprydawl hil hawl
 Brenhinawl wedd
 Drwy eiriawl sawl saint
 O honun cymmaint
 Yn ei bro ai braint
 Am ein Canwedd
 Cyn cyrchu'r ddalfa
 Cwbl fawr cymmanfa
 Ni thyceia yna
 Un gyfrwysedd
 Ond herwydd i gwaethant
 Ag i gorugant
 Ag ir haeddassant
 Anfad chwant chwerwedd
 Ior yr uchelder
 Mynydd Oflifer
 Nid drwy na syllder
 Nag oferedd
 Yna i diolchir
 Ymadrodd Cywir
 Yna i dielir
 Pob enwiredd

DAFYDD DDU O HIRADDUC AI CANT.

DARN O AWDYL.

NIS GWYDDIS FWY AI CANT. O L. P. P.

Gossymwy tramwy trom ddygnedd byd
 Gossymmittid bryd brad amynedd
 Gorsach arllasach lles marannedd
 Gossymmeith eilweith annielwedd
 Gossummudawd gwawd gwedi maswedd
 Gossymmud gofud gofwy Nasredd
 Gofynnuwn treulwn traed a byssedd
 Tref ydd aeth Duw nef iw dangneffedd
 Ymru morwyn fwyn o fonedd Anna
 Diw gwyl Faria fawr Gyhydedd
 Pau fu ym mhreseb ym mhrysur wedd
 Yr ych yr Assen gyda Iossedd
 Y gorau rhiau rhinwedd pan aned
 A ddoeth yn wared i laweredd
 Cyn bei Mab ein tad rhwy danwedd
 Yr hoen ar ysbryd gyd angeledd
 Drwg a daethaw wrthwynebedd iawn
 I Erod greulawn ei greulonedd

¹Neu, gannawawl.

Gwerthu yr Iesu y sy ryfedd
 A orug Iddas o ddigassedd
 Gwaith vernid gwythlid gwythlonedd im
 byd
 Gwrthfud fu gywyd ei argywedd
 Cann ryfu ir werin o anwiredd
 A fredychwys Crist Creawdr buchedd
 Cyfiawn a edeu Cyfannedd ar dir
 Enwir difenwir ei etifedd
 Archaf arch im naf yn anwyledd
 Er arehollion doll gan dylluedd
 Ei ddwyfron a fu ar fedd ei Arglwydd
 Na fy rho awydd yn oferedd
 Ei gorph a eddyw eiddun ryssedd
 Y mewn Eurddonen hyd y dannedd
 Cann ni mynnwys er Duw difroedd arnaw
 Na fynned ai law ladd calanedd
 O mynn o ammwyllyl eymmwyllyl camedd
 Myned ym wared o iawn waredd
 Na ddalied yn ddiau ddwy vlynedd y gyd
 Ei fod yn y byd hyd hir hoedledd
 Paham nad edrych tlawd yu ei dlodedd
 Mor fydd hoedl egin y brenhinedd
 Nad hwyrach i dwg Duw teyrnedd rhagon
 Na meibion eillion ni eill trossedd
 Ym cen im ceinawdd ddyfrydedd
 Ym cwyn brwyn dwyn brenin Gwynedd
 Gwae fi Arglwydd Dduw am eurgledd di-
 deich
 Gwynn eu byd lwy Fryneich oi freuoledd
 Mal i dug oi deg anrhydedd
 I dwg Duw braw yn y diwedd
 Digarad a fydd digaredd rhagllaw
 Heb allell hunaw gan anhunedd
 Ef a nef a llawr gwr mawr ai medd
 Ef yn ddihun ddianhydedd
 Ef gareu rhiau rhadlonedd ryfu
 Gwrawl Iessu pen llu llaryedd
 Ef yn dri yn rhi ag nid rhyfedd

Cais y gorphen : fel hyn y mae y gorphen yn Ll. C. :
 Bwyf gwas Duw cyn gwesti daear.

O SAITH WEDDI Y PADER.

O L. P. P.

TRWM yw tremygu
 Hael Ddofydd ym rhydd om rhwydd brynu
 Llyma medd Beda byd i feddu
 Fy rhi ail weddi Celi ef ym celu
 Ai synwyr yw'r llwyr llwrw traethu gofeg
 Herwydd ei fadreg gymraegu
 Del dy deyrnas blas blaidd barthu rhadau
 Diau na'n maddeu Duw in meddu
 Fal i bydder Ner nef allu ddyddbrawd

Rhag rhwyf o bechawd ryfawr bechu
 Un hanes un lles un llu un awydd
 Ag un Arglwydd rhwydd in rhyddhau
Fiat voluntas addas oddeu
Tua rhag traha trwm feddyliu
Sicut in Caelo salw eiriau ai gwna
Et in terra pla plyg eneidiau
 Wel dyna drydedd rheufedd rhiau
 Weddi ar Geli drwy lén goleu
 Ai synwyr yn llwyr llorf graddeu dwy-
 wawl
 Dothyw in eiriol doethion eiriau
 Bid dy ewyllys heb frys frodiau
 Ar y ddaear car ceryddeu bennadur
 I bob pechadur rhag pechodeu
Panem nostrum trwm yw trem o lid
Quotidianum dy enw gleindid
Do nobis bodie dyn ysodid
 A wyr dy foli fel i gellid
 Llyma bedwaredd medd menechdid
 Weddi or Pader wedd na'n pydid
 Llyma lwyr synnwyr llwrw o synnid
 Ein rhaid Duw telaidd talm a'n rhoddid
 Baraw beunyddiawl hawl a holid
 Dod Dduw gwiw heddiw ni haeddwn lid
 Hynny yw buchedd hon ni bechid
 Hanes pob cyffes cassiom rydid
 Eth reufedd riau gwyd i gyd a gau
 Maddau imminau om anian ffaith
Dimitte nobis fab rhad Tad dewis
 Dilys in cedwis cadarn obeith
Debita nostra dybydd dydd bo da
 Duw ai gwna'n gyfa dinam gyfaieth
Sicut et nos eurgrair air aros
 Ufudd-dawd aros dros ein drygwaith
 Dim oed *dimittimus* dyb *debitoribus*
Nostris iawn astrus chwyl mwythus maith
 Haelfab Mair Crair Cred honn yw llyw
 llwybrged
 Y weddi bummed gyfred gyfraith
 Llywiwn y geiriau llyma eu synhwyrwau
 Twy'r einym ninnau orau araith
 A maddeu weithion mawrdad rhad rhodd-
 ion
 Ein gwir ddyledion gwar ddilediaith
 Mal erod tithau bob cyfryw bynciau
 Gwnawn innau faddeu feddwl canllaieth
 Eth rhag cyfedd cas a llid sid siudas
Ne nos inducas in tentatione
Sed libera nos swydd rwydd rad ddangos
A malo mal dros dyrswch aele
 Llyma weddiau gydar pump gynnau
 Gorau rhag barau berw anaele
 Hael Dad rhad rhifiant naf gyntaf ai cant
 Maddeuant gwarant meddwl gware
 Hynny yw anlder saith weddi y Pader
 Ym er honner Ner nefoedd gyfle
 Lle ini foli fal i praw Prophwydi

NIS GWYDDIS PWY AI CANT.

O WAITH Y CHWE DIWRNOD.

O L. P. P.

PAN gyhyrddawdd nawdd neddair hyged
 Duw mor nef a llawr llorf eidduned
 I doeth brenin coeth rhag caethiwed
 O uchelder nef nef angyffred
 Ir ddaer fal ear i ymwarded
 A dyn oedd mewn glyn o glwyf hybred
 Gwiseawdd gwise anawdd enw sarhaed
 Gwaseawd dynawl gnawd brawd o brofed
 Gwisead herwydd rhad a rybuched
 Gwnaeth i rhai caeth gael ymwarded
 Yn nydd i bu rydd ei rad ddegfed
 Nadolig Gwledig gwlad ddamuned
 Dewin gorllewin llyw a aned
 Dewin deorwin diareb ged
 Dechrau eu dechreu Crair orau Cred
 Diwedd eu diwedd Duw gogoned
 Pan syrthiodd Lucifer or gornchelder
 Mewn anlder bryder bradawg diffydd
 Duw ollgyvoethawg pan oedd drugarawg
 Yn nechrau ——— ddeifniawg ddefnydd
 Ef a wnaeth darpar ni bu edifar
 Y nef ar ddaear ffurfieiddgar ffydd
 Ef a wnaeth rhoddi dirfawr oleuni
 Da fu Geli rhi fy rhwyf clodrydd
 Llyna'r gwaith pennaf a wnaeth Duw haelaf
 Duwillun yn gyntaf ddeddf blaenaf ddydd
 Ef a wnaeth dyvredd ag mewn en perfedd
 Y ffarfafen wedd rhinwedd an rhydd
 Ag ai gwahanawdd trwy wir ymadrawdd
 Mal hawdd luniawdd yn iawn lonydd
 Dyvredd anniben goruwch ffurfafen
 A ddodes fy Rhen men i maent rydd
 A dyfredd llafar ar wyneb daear
 A'n rhoes ear trugar treigl afonydd
 A mor i gelwir a mawr i gwelir
 A mwy na chwbl wir dir daeerydd
 Llyma ddwywawlweith a wnaeth wir ben-
 nafaith yn eilfedyd¹
 Pan weles llyw ered llawhir gogoned
 Däed ei weithred i lu bedydd
 Yna digyssellt gwr a feddu melt
 A wnaeth anlder gwellt a gwiwddellt
 gwydd
 Ag amryw brennau amrafael ffwrwytheu
 A blodeu llysiâu lles tragwydd
 A bychan a mawr fal i tyf trwy'r llawr
 Y medd wawr tymawr gwawr gwarant fydd
 Heiliau ynn Geli hael oedd in porthi
 Holer in foli rhi ai rheglydd
 Hwylwaith y dwywawl hoywdad ysprydawl
 Neud mad rad didawl y trydedydd
 Duw gorucheldad a wnaeth on cariad
 Yr haul a lleuad pob rhad an rhydd
 A sygnau a syr un anian yw myr
 Ag awyr byhyr pobl a edrydd

¹New, Eilfed dydd.

Didraul haul ehun a ddyd gyd gyfun
 Ethun o glaerlun eglurliw dydd
 A lloer oer aros mewn wybr liw diddos
 Ag ymddangos nos i lloosydd
 Felly terfynawdd y gwaith a luniawdd
 Hawdd byd waredawdd bedwaredydd
 Ni thraethlai dafawd yr amryw giwdawd
 A wnaeth o byseawd rhyfeddawd rhydd
 A hoywdeg adar ar wyneb daear
 Haid gerddgar lafar o leferydd
 Diddanweh bylgaint a ganant ir saint
 Diddeneint edueint adneu goedydd
 Llyma waith anlder o brim hyd ucher
 Duw gwener fy Ner yn oriau a rydd
 Ef a wnaeth weithred Cyfenwir chweched
 Oedd yr eidduned ir rhei dedwydd
 Pob rhyw anifail gymmarawl arail
 Diadfaul rhwng dail dol a mynydd
 A phob eenedl bryf Cyfrwng gwan a chryf
 Or a ddeilyf chwyf chwyf a dderllydd
 Wrth eu bryd eshyd ysbaid Dofydd
 Llyma atebion llywiawdr dyniadon
 Wrth i Angylion rhoddion an rhydd
 Ni a wnawn nebun o ddyn credadun
 Ar ein llun ein hun a honnaid fydd
 A hwnnw yn bennaf Creadur a wna
 Addaf fu'r hynaf or henw bedydd
 A chymmar hir hen a roed oi assen
 Anghynmen medd llen y lle or dydd
 Wrthynt i traethawdd y gwr au creawdd
 Erthyst ymadrawdd gannawdd gynydd
 Tyfu a gerweh tyfid yr einweh
 Tyfweh amlleweh ym blant beunydd
 Gorug gwaith didlawd defawd Dofydd
 Gorphowys dyged o bob rhyw weithred
 A wnaeth y seithfed teyrned dydd
 Am hynny i dedryd y sul seguryd
 Hirfyd trwy gywyd bid dragywydd
 Dangos nos i lloosydd
 Ae wedi nos dangos dydd

NIS GWYDDIS PWY AI CANT.

LLYMA ENGLYNION

YN DANGOS CYNNEDEFAU AMRYW O BARTHAU
CYMRU. O L. W. M.

I.

CNAWD¹ yngwynedd fosedd² eiriau
 A llyrion gwyr am aur³ mawr fwriadau
 A Phen bonedd tir⁴ Mon a doethion a
 Chreiriau

II.

Cnawd yuhegeingl anghowrain ynghuras

¹Gnawd.
²Fogsedd.³A myr a.
⁴Gwyn thrâ.

Beunydd a bonedd mewn Dinas
A Ial yn ddisâl¹ heb sylwedd² yn ddiras

III.

Cnawd yn hwnwrwd ysgafu³ gelwydd
A gwarth ar ddiethr a pherth a ffrwyth
coedydd⁴ [ydd
A min gamwaith⁵ maith a methiant Beun-

IV.

Cnawd ym Mhowys gwys⁶ ac arfer⁷
A gwyr dewrion gwchion i gychwin l'r
rhyfel [fwynter
A chroeso i⁸ gerddor a chyngor a chân gan⁹

V.

Cnawd ym Maelor mor draws wydd
O daerwch ar tiredd ar Rybydd [ydd
Dyffryn elwyd a Bwyd a Byd da ar ffrwyth-

VI.

Cnawd ym Mochdref chwedleu chwyrn
A churas a cheri ai¹⁰ Meddgyrn
A chydeuain gowrain gwbario¹¹ yn gedyrn

VII

Cnawd ynghefelioc rowioc Rianedd
A chymdeithion gwchion ac achau Ieirll
fonedd¹²
Ac ymhob plwyf mwy mawl¹³ anrhydedd

VIII.

Cnawd yngheredigion roddion mewn dyrfa¹⁴
Ac aml das Ceirch Môch¹⁵ Meirch a Mod-
ryda
A garw llais dyn a llawn bai¹⁶ yngorseddfa

IX.

Cnawd ynghemais drais a di resyni¹⁷
Ac Emlyn yn dyn ai dynnion yn rhoddi
A phebidiog yn daeog a dieithr¹⁸ heb berchi

X.

Cnawd ynghaio gaeau crinion¹⁹
A chri a chowain ac achwyn ar ladron²⁰
A geifr yw gwerthu ar oed²¹ a choed a
Chadache²² brithion

XI.

Cnawd ym Muellt gwellt a Gwydd²³
Ac ymhob plwyf llwdn hydd [ilienydd
A morwyn yn dirwyn coel a gwr moel ym-

¹ Ddyfal.

² Salwedd.

³ Coed i cawn.

⁴ Neu, ar goedydd.

⁵ Gan waith.

⁶ Gwrs.

⁷ Ar gychwyn baner.

⁸ Ar.

⁹ Chyngan.

¹⁰ Yn rheoli.

¹¹ Yn ymygweirio.

¹² Each irlonedd.

¹³ A nwyf a mawr.

¹⁴ Yngheredigiaw garedig-
wydd rhwydd a rhodd
mewn tyrfa.

¹⁵ Ceirch Meirch, &c.

¹⁶ Allyn llawn.

¹⁷ A drysni.

¹⁸ Phibidiawg daeawg.

¹⁹ Gae draenion.

²⁰ A chwain a chwaen o lad-

ron.

²¹ A Gwerthu geifr ar oed.

²² Chadw.

²³ Gweunydd.

XII.

Cnawd yn elfel haelioni
A march a merch a mynych roddi
A Brecheiniog yn llawn brad a chad yn
ystrad towri

XIII.

Cnawd Rhendus ni yngwyr¹ hyd ymro
A Gwyr ac arfau yn ymdaro
Rhyngthyn' i hunain bydd gwyth a chost-
owglwyth ymhentro

XIV.

Cnawd ym Morganwg ddiwg ddynion
A gwagedd mewn mawredd a muriau
gwnion
A gwyr mewn marchnad o garliad a gol-
udog ddynion

XV.

Cnawd yngwent rent aroglau
Ac ymborth a thorth a thir or goreu
Bost am wragedd a maswedd a moesawl
wybodau

XVI.

Cnawd yn euas gas ac oerfel
Ynglyn bwch trwch trychu chwedel
A lledrad ynhalgarth a gwarth a gwerth a
Chwnsel

AWDL FAR. RHYS GRUG.

DEWI MNYW.²

LLAWER deigr hydr aer ar hynt
Hidl am Rys rysfa monwent
Llyw dinefwr gwr gwythblant
Llew trin ai brenin ai braint

Breiniawg Rhys brenin cyfoeth
Brain borthiad cad canhymddaith
Nevd ethol walch welch hydwyth
Nevd evthym am draig nid aethwyth

Aethwy ym brwyn gwyn geithyw
Eithym heb fed llafwrdd llew
Aeth Rys fab Rys rhos preiddiaw
I ddiwedd fannedd Fyniw

Geir Myniw llyw llew howrffordd
I gwelais Rys ros ymwrdd
Teyrn wawr yn gad fawr frudd
Teyrn yn heyrn yn hardd

Hardd llys Rys rhos gaethiwed
Rhwyf llw tra fv i fowyd
Balchgrvg barabl balchgledd drvd
Bar dwys anghymwys ynghad

¹ Rheidussi yn Gwyr. ² Neu, Llywarch Brydydd
y Moch.

Cad gyrehiad llafn dorchriad llew
Fv Rys ryglfar rhyddbar liw
Cryg deyrn loyw evrgyru lew
Crair oedd i lvoedd i law

ENGLYNION EIRY MYNYDD.

ALLAN O AMRYW LYVRAU.

I.

Eiry mynydd blin y6'r byd
Ni 6yr neb ddam6ain golud
Nid a traha i 6eryd
Ni phery dim ond enyd
Gna6d gorfod yn ol adfyd
T6ylo g6irion sy ddybryd
Byth ni l6ydd un dyn a g6yld
Ar ddu6'n unig rhown oghud

II.

Eir mynydd g6yn corn m6g
Hoff gan leidr dy6yll6g
G6yn ei fyd a fo diddr6g
Ha6dd cymmell diriaid i ddr6g
Nid da i dig6ydd trythyll6g
Gna6d galuanas o hir gil6g
Ar bennaeth bai sydd aml6g
Coelia'n llai'r glust nai'r ol6g

III.

Eira mynydd ma6r ar Ros
Gofal Her6r y6 hirnos
Anaml lles o rodio'r nos
Cyn credu myn yr achos
Cam ffordd i ddieth na ddangos
Na 6reieca ond yn agos
Nag anifeilieid¹ ar gefn Rhos
Lly6odraeth g6yr fydd annos

IV.

Eira mynydd ceir g6eled
Nad da mynych nag am ged²
Nid cybydd yw pob caled
Na l66ia i neb moi dynged
Heb fai nid heb ar aned
O fynych antur ceir colled
Ni l6ydd a 6neir dr6y hocced
G6aetha stor oll or merched

V.

Eira mynydd mae'n ysbys
Gna6d y difyrr6ch o frys
Dr6g fydd llyferydd beius
Anodd cydfodd eiddigus
Ni fa6r g6sg un gofalus
Ma6r g6en6yn y g6enieithus
Pell amean y deallus
Ffola dyn y cynfigenus

¹ Enfliaid. ² Nad da mynych nag amged.

VI.

Eira mynydd da y6'r hedd
Cyn dechreu g6el y di6edd
Ma6r gofal dyn me6n blinedd
Gna6d adfyd ynol tra6sedd
G6edd6a un peth y6 bonedd
Oni chanlyn rhy6 rin6edd
I 6rthnebu¹ aruthredd
Ystry6 dyn y sydd ryfedd

VII.

Eira mynydd dail ar onn
Tryma dim d6yn gofalon
Caletta el6y clefyd calon
M6ya cam a dyu g6irion²
Nid g6r i'r byd y6'r cyfion
M6y ir ofnir y tra6sion
Dr6y filoedd o beryglon
Du6 a 6eryd y G6irion

VIII.

Eira mynydd melus g6in
P6y a 6yr dranc mab 6rth feithrin
Ni chair parch ar ryggynnefin
Nid parhaus lly6ia6dr g6erin
Am bechod y cyffredin
I rydd Du6 annoeth Freniu
G66ir a ddy6a6d Taliessin
Namyn Du6 nyd oes De6in³

IX.

Eira mynydd ll6m ych llog
Bychan Teyrnas i chwannog
Gna6d dyn ifanc yn ddfiog
Aml tro ar fedd6l serchog
Na thyn ch6are ar daeog
Na fydd ry ly ar ry6iog
G6ae'r neb a fo dyledog
Lle bo annoeth dy6ysog

X.

Eira mynydd hoff y6 elod
Ni waeth digon na gormod
Yn ol traha gna6d gorfod
Ma6r y6 cariad aur dafod
Ar ddim na 6na mor difrod
Na⁴ ludd i gael y 6arod
Nid llai'r heiniar er cardod
Cy6ira cydymaith riord

XI.

Eira mynydd Du6 sydd ner
Gnotta c6ymp o'r uchelder
Anhardd ar Bennaeth balchder
Y 6isg oreu i ferch y6 g6ylder
Hardd ia6n ar 6r y6 hyder
G6ell nag Athro y6 arfer

¹ Wrthnifaw.² Mwya cam can a'r gwir-
ion.³ Nid yw'r ddwy linell yma

yn Llyfr Dewi Fardd.

⁴ Ni.

Gŵedi profi ffyrdd llaŵer
Mae'r byd i gyd yn ofer

XII.

Eira mynydd llydan mor
Gorau ar hen ei gyngor¹
Dyro i'th bell ei ragor
Gŵell celfyddyd na thrysor
Ffŵl mŵythus haŵdd ei hepeor
Un fodd a llong ar gefnfor
Heb raff heb hŵyl nag angor
Ydyŵ'r ieuanc digyngor

MERFYN GWAUD RYDD AI CANT.²

2. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA O WAITH
Y MAB CLAF NEU Y MAER GLAS
VAB LLYWARCH HEN.

I.

Eiry mynydd Gŵyn tir pant
Hy fydd paŵb ar ei fabsant³
Ni char gŵraig chŵegr na llysblant
Nid gnaŵd gŵeidd gan Anant
I ŵrthladd drŵg i roi ffyniant
Ond i Dduŵ nid oes feddiant

II.

Eira mynydd gŵyn llaŵr bro
Hygar paŵb wrth a garo
Na chabled neb yr eiddo
Dyled ar baŵb ei addo
Ni char ffŵl ai cynghoro
Ar bob da Duw sydd Athro

III.

Eira mynydd gŵyn gaeaf
Paŵb a garant eu gŵalaf
Pei gŵelef paŵb ei ystoriaf
Odid un dyn dianaf
Cyd boed balch perchen alaf
Nid Ner ond Duŵ goruchaf

IV.

Eir mynydd gŵyn Ionor
Uchel brig tonn ar gefnfor
Gŵae hen a gollo i mogor
Gŵae ieuancek ni ŵnel gyngor
Gŵeir a ddyŵed saint Grygor
Namyn Duŵ nid oes Bendor

V.

Eira mynydd gŵyn tir maith
Braŵd i Fud pob anghyfaith⁴
Ni ddaŵ da o ddrŵg araith⁵
Olŵyn yn rhych ych yn y 6aith⁶
A wnel Duŵ nid a'n adŵaith
Odid o'r cant cydymaith

¹ Gynor.

² Llyfr Mr. Davies Bangor,
felly ai cair mewn copi
arall hen.

³ Arwydd drwg mwg yn
niŵaith.

⁴ Neu, obeith.

⁵ Gwan a gwyn ac ni

⁶ Golwg pawb ar ei adfant.

chwyn d—.

VI.

Eira mynydd gŵyn traethell
Ni faŵr ddiolchir rhodd gymmell
Nid anrhegir tlaŵd o bell
Goreu un tudedd mantell
O For a thir a Chastell
Duŵ a edŵyn bob dichell

3. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA.

I.

EIRA mynydd gŵyn bronn mur
Ni chair gŵlad nef heb lafur
Odid cael elŵ heb antur
Gŵell goddef cam na'i wneuthur
Ysdir¹ nithio yd yn y bo pur
Ond Duŵ nid oes Bennadur

II.

Eira mynydd gŵyn blaen drain
Gnaŵd mab taecog yn flain
Ni choelir neb ar ddigrain
Ni ŵyr neb beth yŵ ei ddamŵgain
Os gŵeir geirieu 'r Eurgelein
Trythyllŵg drŵg ei ddechŵain

III.

Eira mynydd gŵyn llaŵr tre²
Llaŵ paŵb ar ei anaele
Nid gŵiŵ gŵylder rhag eisieu
Ymhob rhith y daŵ angeu
O bob creff a phob campeu
Gŵeddio Duŵ sydd oreu

IV.

Eira mynydd gwyn tal bronn
Brodyr pob cydgerddorion
Gnaŵd ar Eiddig ofalon
Gŵyn ei fŵd a fo union
Mal i'r a i'r mor bob afon
I'r a i'r nef bob gŵirion

V.

Eiry mynydd gŵyn maen³ sarn
Gogŵydd march oddiar ei bedŵarcarn
Ni ŵna les llyn⁴ heb wasarn
Gnaŵd yŵ caru meŵn perllan⁵
Ni bydd gŵan heb iddo⁶ gadarn
Dyna a ddyŵaid Duŵ a farn⁷

VI.

Eira Mynydd gŵyn bronn dar
Y mud a ocar llafar⁸
Nid haŵdd hardd heb iddaŵ gymmar⁹
Ni llŵydd hil rhy ddechellgar¹⁰
Tri thir a chŵd a heiniar
Cesail bryn gŵar pant a thalar

¹ Neu, ystyr.

² Bre.

³ Neu, tal.

⁴ Neu, odyn.

⁵ Lle g— caredig tafarn.

⁶ Neu, ei.

⁷ Gwaer' neb a rodde gam-

⁸ Y myd a ran eg i lafar.

⁹ Nid hawdd ardd ych heb
gymmar.

¹⁰ Tri thri a chwanega'r

heiniar

Cesail bryn gwaela talar.

VII.

Eira mynydd g6yn Gardden¹
 Lla6 lan diogel ei pherehen
 Nid oes g6yl rhag rhoddi elusen
 Nid oes undydd² rhag tynghedfen
 Nef a daiar a ffurfafen³
 I Ddu6 ni allan⁴ absen

VIII.

Eiry mynydd g6yn bron g6al
 Dr6g fydd penaeth an6adal
 Lle bo g6raig serchog anial
 Rhaid i'r g6r fod me6n gofal
 G6eniaith a chel6ydd anial
 Sy'n g6en6yno pob ardal
 I'r holl fyd Duw sydd r6nd6al
 Ymgroesed pa6b yn ddyfal

IX.

Eiry mynydd hydd ar des
 Dr6g fydd gormod o rodres
 Ni wna balehder ddim o'r lles
 Parabl difalch sydd gynhes
 G6ac'r ieuanc diried diles
 Ni 6nel cynghor synwyr-les
 G6r dysgedig o'i fon6es

X.

Eiry mynydd ma6r y6r g6la6
 Hardd ar ferch fod yn ddista6
 Hardd ar 6r ymgell6eiria6
 Ni chais neges yn 6agla6
 Rhag it gael nag am dana6
 G6ell y6 crothell bach yn lla6
 Na gleisiad a fo'n nofia6
 Ni 6yr neb pa fyd a dda6

XI.

Eiry mynydd g6yn caen ffos
 G6g o bell g6raig o agos
 Melina i dla6d ei g6ynos
 ——— a charechar hirnoss
 G6ir a ddy6ed pob llios
 Ni 6naeth Du6 ddim heb achos

XII.

Eiry mynydd g6yn tra red
 Eli ei cell agored
 Rhediad d6r ar i 6ared
 Nid cadarn ond dini6ed
 Rhag pob dolur a dr6g dynged
 Du6 a ddichon roi g6ared

XIII.

Eiry mynydd g6yn lla6 myg
 G6yn ei fyd a fo diddig⁵
 I'r m6yaf ei r6ysg a'i ryfyg

¹ Gaden. ² Neu, nawdd.³ Yn nef ac uffern a ffurfafen.⁴ Neu, ellir. ⁵ Neu, diddryg.

Nid oes o'r byd ond benthyg
 Rhag pob dolur a dr6g ddilfyg
 Du6 a ddichon roi meddyg
 MAER GLAS AI CANT.¹

4. ENGLYNION ERAILL I'R EIRA.

I.

EIRA mynydd ll6in brig² ca6n
 Ni chydfydd ded6ydd a didda6n
 Lle ni bo dysg ni bydd da6n³

II.

Eira mynydd pysg yn rryd
 Cyrechod gar6 culg6m g6m clyd
 Gofal Dyn Du6 ai g6eryd⁴

III.

Eira mynydd miniog rhi6
 Ch6annog annoeth i ymlie
 Ni 6yr neb p6y pieu heddi6

IV.

Eira mynydd cell⁵ hafod6r
 Hydd yngarth i6 i barth
 Di6edd lleidr caffael g6arth⁶

5. ERAILL O LYFR ARALL.

I.

EIRA mynydd brith bryniau
 Cyrechid hyddod i'r glynnau⁷
 Ni ch6sg Ded6ydd y borau⁸

II.

Eira mynydd g6yn brig ll6yn
 Cna6d yngaiaf pilio br6yn
 Na chad6 stor o For6yn

III.

Eira mynydd G6yn to Tai
 Gol6g pa6b ar a garai
 Ni 6yl y diriaid arno Fai

IV.

Tira mynydd G6ydd⁹ Tafa6l
 G6yn ei fyd a fo ddeddia6l
 Ni bydd dyn diriaid heb ha6l

V.

Eira mynydd rhydd rhydan
 Ta6ed doeth anoeth ni thau
 Wrth¹⁰ ammh6yll p6yll sy orau

VI.

Eira mynydd dos hediaid
 Ond geni ded6ydd nid rhaid
 Ni all Du6 dda i ddiriaid

¹ Felly mewn copi arall. ² Llon blaen.³ Gwyn brig gwrysg pysg yn eigiawn.

Crwm blaen gwrysg pysg yn eigiawn.

⁴ Hiraeth am farw ni weyrd. ⁵ Neu, gell.⁶ Eiry mynydd Hydd yngarth

Cell Hafodwr yw ei barth

Diwedd Lleidr caffael gwarth.

⁷ I gymmau. ⁸ Hun forau. ⁹ Gwyn. ¹⁰ Wrth bob.

VII.

Eira mynydd g6yn bronn¹ cla6dd
Cnawd yn eglwys caffael nawdd
Cynghori diriaid nid hawdd

VIII.

Eira mynydd llwm afall
Ni bydd cyfoethog rhygall
Cnawd am air serth un arall²

IX.

Eira mynydd llawn bendy
Clydwr dafad yw ei chnu
Ni haedd diriaid ei garu

X.

Eira mynydd cwn yn cyfarth³
Glas fydd adladd ben fuarth⁴
Bid drwg gwraig o fynych warth

XI.

Eira mynydd cryn dail gardd
Heb ei gymmer ni cheir hardd
Bid drwg gwraig a fynych chwadd

XII.

Eiry mynydd rhewyd rhos
Gwynfyd herwr yw hirnos
Gnawd uwch ben dedwydd diddos

XIII.

Eira mynydd march cadarn
Ar ei siwrne sathred Sarn
Dyn a lefair Duw a farn

XIV.

Eira mynydd hydd ym mro
Cyrrhed bryn ai disgwyllo
Cas fydd gweled⁵ a geisio

XV.

Eira mynydd hydd ar dwyn⁶
Purddu bran pryd i gychwyn⁷
Iach rhydd rhyfedd pa gwyn

XVI.

Eira mynydd brith fy nghi⁸
Gochwiban gwynt uwch⁹ gweilgi
Nid esmwyth ymgyflogi

XVII.

Eira mynydd trwm i troes
Cnawd gorphwys y lle bo croes
Gwaetha anaf yw drygfoes¹⁰

XVIII.

Eira mynydd loyw lyb ia
Trwm ei fyda brydera
Cnawd o benn tryllyll traha

XIX.

Eira mynydd gwlyb glan naint
Nid lafurus llaw gywraint¹
Ni bydd cyttun hun a haint

XX.

Eira mynydd rhudd rhedyn
Gorchwiban gwynt uwch ewyn
Goreu canwyll pwyll i Ddyn

XXI.

Eira mynydd gwynt yn tanu²
Gnawd³ i farn fynych ganu
Ni ddaw da o hir⁴ gysgu

XXII.

Eira mynydd Llawn goddaith
Olwyn⁵ yn rhych ych yngwaith
Odid o'r cant cydynaith

XXIII.

Eira mynydd llawn aber
Hawd eiriol ar a garer
Hyd tra fych na fydd ofer

XXIV.

Eira mynydd cwn ar graig
Rhewid rhew rhyd yr enaig
Gwae'r gwr a gaffo ddygwraig⁶

XXV.

Eira mynydd llwm ar ddwr
Rhewid rhew tri argysswr
Gwae wraig a gaffo ddrygwr⁷

TERFYN.

EREILL.

Eiry Mynydd caled grawn
Dail a'r gychwyn llynwyn llawn⁸
Nag ymddiried i estrawn

Eiry Mynydd gwangcus Iâr
Gochwiban gwynt ar daiar
Yn yr ing gorau yw'r câr⁹

Eiry Mynydd glâs morfa

¹ Anhunog pawb yn hen-³ Nid gnawd. aint. [ty]. ⁴ Ni chair da o dra.

² Gwyn ei gnu (gwyn pob⁵ Aradyr.

⁶ Eiry Mynydd gwynn bronn craig Cysgod Gwenyn eu Saig.

Gwae 'r gwr a gaffo drygwraig Eira mynydd brith bron craig

Crin calaf alaf dichlaig

Gwae wr a gaffo ddrygwraig

⁷ Eiry Mynydd gwynn bron Twr

Rhewid Rhew hyd argysswr

Gwae 'r wraig a gaffo drygwr

Eira mynydd brith bron twr

Cyrchid anifail glydwr

Gwae wraig a gaffo ddrygwr

⁸ Dail yn syrthio llyn yn llawn.

⁹ Eira mynydd gwagol iar

Gochwiban gwynt gan flaen ar.

Yn yr ing goreu yw car.

¹ Pob. [arall. ⁵ Yn llwyn. [wyn).

² Gnawd o air serth gael ⁷ Buan iyrrhwynt (gyrch-

³ Cwn ar barth. ⁸ Myni.

⁴ Diflas odlau heb gyfarth. ⁹ Wrth.

⁵ Y neb. ¹⁰ Anfoes.

Gnawd Rhyfel y Cynhana
Ni cheidw dirfaid ei dda

Eiry Mynydd gwynn brig gwrŷsg
Gochwiban gwynt yn iherfysg
Trêch sydd¹ anian nag addysg

Eiry Mynydd gwangens Hŷdd
Odid dŷn atcas dedwydd
Nid ystyr serch eiwilydd

Eira Mynydd llwm yw ŷd
Gnawd dyn atcas heb olud
Pawb a gnith Cedor yufyd

Eiry mynydd gwynn gorwydd
Gnawd gelanedd yn fforestydd
Gwaetha gwir yw gwaradwydd

Eiry Mynydd Hydd ar dês
Hwyad ar llynn cynn achles²
Hwyr hen hawdd ei orddiws

Eiry Mynydd llwm brig Onn³
Go chwiban gwynt gan flaen Tonn⁴
Trydydd Troed i hên ei fffon

Eiry Mynydd gwynn bronn rhyeh
Gafael gan ŵr gryn gan ŷeh
Gwell dynoliaeth da na dryeh

Eiry Mynydd glas gwyddfyd
Naturiaeth pawb a'i dilyd
Ni bydd doeth yn hir mewn llid

Eiry Mynydd gwyn to tai
Bei traethai dafod⁵ a wypai
Ni byddai gymmydawg neb rhai

Eiry Mynydd rhewid Rhos
Gwynfyd Herwr yw hirnos
Gnawd pob dedwydd yn nidlos

Eiry Mynydd yn gofrenydd
Gnawd bod dâ dan law dedwydd
Yn mhob dirgelwch Duw a fydd

Eiry Mynydd glâs Egin
Gnawd gofal wrth gaffael trin
Lle ni fydd Duw ni bydd dim

Eiry Mynydd Brain yn nhraeth
Celfydd caled ei arfaeth
Ni thyr Duw ar a wnaeth

Eira mynydd gwyn cennant

¹ Drwg. ³ Hydd ym mron.
² Hyfaidd yn llyn gwyn ⁴ Uwch blaen on.
aches. ⁵ Cendawd.

Llawer dan a yngarant¹
A phyth ni cyfarfyddant

Eira mynydd hydd esgud
Gnawd ymhrydain gynrheid drud
Rhaid oedd deall rhyalldud

Eira mynydd hydd ar dro²
Chwerddid bryd wrth a garo
Cyd dyweter wrthyf chwedd ni a adwen
ffel lle y bo

Eiry mynydd hydd esgud
Odid am didawr o'r byd
Rhybydd i drwch ni weryd

EREILL.

EIRY Mynydd Hydd ar ffô
Go chwiban gwynt ym mlaen to
Nid ymgel Cariad lle bo

Eiry Mynydd tywyll Celli
Purddu Brân buan Milgi
Nawdd Duw rhagod ddireidi

Eiry Mynydd caled grawn
Go chwiban gwynt ymlaen cawn
Lle ni bo Dysg ni bydd Dawn

EREILL O'R LLYVYR COCH.

EIRA mynydd graenwyn gro
Pysg yn rhyd elyd i ogo¹
Cas fydd a oreilyto

Eira mynydd hydd ar darf
Gnawd gan gynrhan eirian arf
A disgyn bar ar farf²

Eira mynydd hydd cyngwrn
Llawer a ddywedais os gwn
Annhebyg i haflydd hwn

Eira mynydd hydd hellawd
Gochwiban gwynt i uch bargawd
Twr trum aur yw pechawd

Eiry mynydd hydd ar naid
Gochwiban gwynt uwch gwenblaid uche
Gnawd tawel yn delaid

Eiry mynydd hydd ym mro
Gochwiban gwynt ymlaen to
Nid ymgel.drwg y lle y bo

Eiry mynydd hydd ar draeth
Collid hen ei fabolaeth
Dau corem a wna dyn yn gaeth

¹ Rhag rhuthr gwynt ² Eira mynydd ffel cadno.
gwydd gwyrant. ³ Ac escynnu o du corf.

Eiry mynydd hydd mewn brwyn
Oer mignedd medd yngherwyn
Gnawd gan bob anafus gwyn

Eiry mynydd hydd yn ffos
Cyvyd lleidr a hirnos
Cysgid gwenyn yn ddiiddos

Eira mynydd cynglenydd afon
Hwyrweddawg ynghynydd
Ni moch dial meff merydd

Eira mynydd pysg yn llyn
Balch hebawg vacwyawg unbyn
Nid ef a geiff pawb a ofyn

Eiry mynydd coch blaen pyr
Llidiawg lliosawg ongyr
Och rhag hiraeth fy mrodyr

Eira mynydd buan blaidd
Ystlys diffeithwch a draidd
Gnawd neb anaf ag diaidd

Eiry mynydd hydd nid hwyr
Digwyddid gwlaw o awyr
Megydd tristyd lledfryd llwyr

Eira mynydd eilon ffraeth
Gowlychyd tonau blaen traeth
Kelfydd celed ei arfaeth

Eira mynydd hydd mewn glyn
Gwasdad vydd haf araf llyn
Barflwyd rhew glew i erchwyn

Eiry mynydd brith bron gwydd
Cadarn fy mraich am ysgwydd
Eiddunaf na fwyf ganmlwydd

Eira mynydd hydd yn nghoed
Na cherdda dedwydd ar droed
Mecyd llwfr llawer addoed

Eira mynydd hydd arnaw
Hwyad yn llyn gwyn alaw
Diriaid ni myn gwrandaw

Eira mynydd coch traed ieir
Bas dwfr men yd lefeir
Anchwanecyd meff mawreir

Eira mynydd gwyn ei gnu
Ys odidawg wy ——— ku
O gar gyda mynych athreiddu

Eiry mynydd dydd ai droeth
Bid glaf bob trwm llwm llednoeth
Gnawd pob anaf ar anoeth DIWEDD.

GORCHAN Y MAIN GWYRTH.

TALIESIN AI CANT. O L. H. Y.

PAN gyfyd gorsedd o'i gorweddfa
A chyrech maen Gwyrth gan gymanfa
Ag elgan edwain ar lawr Gwyddfa
A phawb yn cyfarch parch i'r penna
Yna bydd creulon balchder a thraha
A'r cam ar gadfarch a'r gwir yn isa
A'r cywir dan garn yn y sangfa
Ag ymladd ym mhob Gwlad gan luedda
A laddo lle'r el a fydd penna
A ddywetto 'n groch a fernir yn ddoetha
Yna i rhiifer y gwyr draw ag yma
A phrin yr ymborth ag eisiau bara
A meirw gan ddrud ymud yma
Yna syrth yn ein plith chwith gymanfa
A'r Gormes an cymbhell i'r ffordd bella
Pan daw ewig lwyd i fynydd Asa
A'r Eryr at wŷr i ben Garth-Ganna
Gwae frodir. Essyllt gan ai treisia
Gwyn fyd ym Mhowys y cyfrwysa
Gwibiolion ddynion heb Aneddfa
Gobaith a dderfydd gan hir draba
Gwystlon yn drychion a gyrchir i drenufa
Y Pann o'r Llwyfenni au cymmell i'r
Gwyddyl ar y tir a welir yna [ddalfa
Ag i Faelawr fawr yr ymgyfeiria
Yna y bydd dedwydd Brynn y Wyddfa
Ag o hynny allan Sais a ddiplanna

TALIESIN BEN BEIRDD ai cant o Flaen
Arthur yn Nghaerlleon ar Wysg.

LLYMA DDAROGAN

A GANT HEININ FARDD I FAELGWN GWYNEDD.
O L. H. Y.

I.

CYNTAF daroganaf o'm daroganair
Cwynfan Brynn Melarth cad gyffefair
A'r Gwanwyn dunoeth a'r dygn Gyngrair
A sul y Pasg gwyl gyhydedd Gwen Fair

II.

Daroganaf arnaw yr Haf hir felyn
A phob Dyffryn yn llawn o'r grawn di-
newyn
A gorescyn llydan y Rhydain llwydwynn
Lle daw ai arfau ai blaidd i'r gorllewyn
Llew goruchel Rhyfel yn goresgyn
Lle bynnag y del y bydd derwyn

III.

Gobaith rhagllaw y daw i lywenydd
Yn ymgyweiriaw a phob deunydd
Gwyr a Meirch Llydaw llydan eu llyudd
Yn rhoi 'r alanas ar elorwydd

IV.

A llynges draw yn hwyliaw i'r Wenn Yn-
ys
Addaw Llydaw llwydion eu hemys
A dig ymarwas moroedd dyrys
Yman a ddaw gan ddewr ymgyfrys
Prifion milwyr arfog yn eu hystlys
Am Frym Dinewyr dydd a'u dengys

V.

Pan ddel llu dihafarch o barth gogledd
I Aberdaugleddau heb ymyr ommedd
Ag i Aberhodni deuant diau y diwedd
Gwae wynt y Beilchion gwyn eu byd lle
bont yn hedd
Pan ddyfio Dofydd yn Nialedd
Ys dangel a fo da ei fuchedd

VI.

Llu tramawr yn helau tonnan Teifi
Uchel eu rhwysg rhwyf rhyddyfysgi
Tair breuddwyd a brofir
Eu bod yn wir a gwir
Tair Rhandir yn ymrysoni

VII.

Tair Blynedd o'u blaen wynt a glywir
Tair naw a ddwg firwyth wedi'r wyth y
gwisgir
Tair Asgell ar wëll a gynhelir
Tair buweh mewn buarth ni welir
Tair anesgor a wasgar bob rhandir
Tair gwraig anniwair ar lawr mae'n
gywir
Un yn lle y ddwy a gynhelir
Cynnullawg yw'r amser gwelir
A Lloegr i'r Llew a orestyngir

VIII.

Mi a ddanfonaf faen a thri mor ynddaw
Ag a wnaf gafod a main brwd i'th ddys-
trywiaw
Mi a wnaf baladr yn gadr o Lydaw
Mi a ddanfonaf dy aeiodau cyn peidiaw
A'th eppil a'th had gad gynhulliaw
At y cwn ar bleiddiaid a'r brain iw bwy-
taw
Mi a ddanfonaf anwiredd i'r lle y daw
Mi anfonaf wledđ o'r sygnedd i'r neb ai
haeddaw
Mi anfonaf ddiwedd i'r anghywirion
Mi anfonaf rad yn y mor a'r donn
Mi anfonaf wiail Beirddion i flodeuaw

IX.

Mi osodaf ffynon yn yr uchelion
Mi osodaf rhyfel rhwng hen elynion
Mi osodaf lanw mewn saith afon
A llid llif Tonm
Yn saith Aberon
Mi anfonaf nifer yn berchemnogion

Mi osodaf blu ar y rhai noethion
Ag a rof iechyd i'r rhai cleifion
Fal y bo'r byd am hyun yn ymryson
Mi osodaf y cyfoeth rhwng aifnoethion
Fal y bont gurawg gan ymryson
Mi osodaf hedd a choledd i bob cyfrad-
lon

Pum naw a ddeholant Estronion
Pum' tri yn ymryson
Yn bleidiau blinion
Gracia Tempora terra
Tarw maen mawr i'r llawr a ollynga
Llynges o foroedd a dramwya
Hyd amdiroedd Ammyr mein a'u harweinia

HEININ BARDD MAELGWN GWYNEDD
AI CANT.

PROPHWYDOLIAETH Y BERGAM
O FAELOR.

O L. H. Y.

I.

TRAETHAF yt fardd daf
Cyd cyfanned o gof a'th gaf
Diyngyd a byd bydaf
Bryd ar hunaw
Traethasom awenydd
Y dydd y daw cynnydd
Ar fro ag am foydd
Heb orddwyn ewyn cilydd
Caled ddiifiaw

II.

Pan firwytho coedfryn
A chad ar y Brynn gwynn
A choelfain byd cynglyn
Conglan dreiddiaw
Pan chwardo Ofydd
Lle'dd ymgyferfydd
Yn niffaith maith mynydd
Ag yn y sylf o dan y gwydd
Dydd ymdeithiaw

III.

Arth o Feli a rydd
Ryddyd a chynnydd
I Bowys dwys drefydd
Ag i bob Cymro y bydd
Pawb cyfun ai gilydd
Un cyfar cyfannydd
Ar y byd a ddyfydd
A heddwch hir ysblennydd
A fynno Duw diau y bydd

BERGAM O FAELOR AI CANT.

PROPHWYDOLIAETH IEUAN
TRWCH Y DARAN.

O L. H. Y.

PENNAU'R Byd i'r llawr a ddigwyddan
Mab y Dyn a'r Eryr o hynny allan
Y Byd ai holl wledydd a feddianan
Yna bydd Tangnefedd a llafar y Gan
Hyd wyneb y byd a phob diddan
Ag ar y ddaiar daioni cymman
Ag ymchwel gwynfyd i bawb yn gydgyf-
ran
Ag i Dduw'r gogoniant yn yr uchelfan

Y MAB CRYG A'I CANT.

O L. C. H.

Duw diadnair a mair mae'r cynghorion
A wnafr rhag lladron dynion dannod
Aethpwyd am teiriair taeriaith ffyrnig-
rwydd
Tranigwydd naws arwydd y nos arall
Ni fu' ryw lefain damwain dymmestl
Ac a fu echos i'm diddos dy
Er pan laddawdd cawdd y cath losgyrn-
grin
Y ei lledfegin llwyd a fegais
Dyfyd y carnlleidr gwmeidr garmal
Ac yspeilio'r ty hyd nos tywyll
Arfaethu mynnu cawell mynnaedd teg
A dwyn fy nhaedeg marchweg mawr-
chwedd
Edrych a orug ffug uffern drum
Ar hyd y ty clyd bryd bredychfoes
Ac arganfod rhidyll y tringod
A dryllian fy ffon drwy'r un fenestr
Cafas y lleidr was gyda'm llawdr wael
Cyfaillt anniwyd bryd i brydydd
Crib ffyrtling nidling neddwallt gymman-
fa

A llwy droed gwтта drud a gattel
Hirgrog i'r diriaid oer daid od ai
Am gwal poen gofal hyd pan gafas
Hengod fyngwhegr rhwng hengist at-hil
A thyllau gwiril yn y gwarag
Nid edewis ym dim grym grymiant
O'r trysor trawsfyg lawdr byg bagan
Dieithr elwyd nawieir bywion hwngyrdl-
awd melt
Wrth dda reffyn wellt gyssellt gasaf
Cigfrain a weler uwch y wilers
Yn dial f'anrhaith gwaith gwythlonder
Ar ddinas maelawr lle mae molest sôn
Ysgwyd pren lladron am eu lledrad

Neu, bu.

Y MAB CRYG AI CANT.

O L. C. H.

CRIST Crair unmab mair mawr ryfeddod
Am gri bilain sais trais wtreswr
Nad a hëynr chwyrn chwyrndwrch gwadd-
awd blas
Y doeth y lleas cyn glas goeslif
Can oedd celwyddawg rhochgawg rhech-
gawr
A ffalst ac anghlaer murdaer mawrdwyll
A ffugiawl trethawl truthain amrhydf Perth
A serth ac anferth swrth ac ynfyd
Am fy ngharcharu tru tra digter
Trwy weithred Griffri cablgi cwblgas
Prif afonydd rhydd rhwng Gwy a hafren
Modrybedd cymmen mi ai cymmerth
Un oedd defeidiad ddifrad ddyfrys
Enwog brif afon tros Fôn traws fodd
Eurgaddug can dug y dogi gwaddawd saig
I'r oreu carrwraig yn dwyn corwrysg
Ar ail dwfr gynnael deifr ar gymwrf
Oer yw i ddedwydd cerydd cares
Dig oedd Ieithon son seingul raeawdo
Deffro rhwyd ortho be rhaid wrthi
Trydedd mawr gochwedd er marw gy-
chwedd
Bei ceffid trwy lid adled bu erw
Ofer gleiriach sach sarrug ei wagffon
Afon cymmaron ai cymmerai
Ceisiaw Griffri ddeifrigi ddwfrgwymp
Gwnaeth ar ei thrawsryd pyd pedwardyn
Glawedawg feinawg fwynaf cyfnithderw
Clwyflif dros ganerw glwysferw glasfor
Porth Duw i'r pontpenn llethr asgen lithir
Ar saer ai dodes yn odidawg
Amddychwelu enu enece bwch gynhorthwy
Gan felyn fordwy falaeu fawrdwysg
O gwlychawdd Griffri eri erin foelfors
Uchlaw Trefycklawdd fawdd faethgennau
Syched ei ffleas bengam ffwlewd wyl
Dibwyll arth ffwrndwyll wrth ufferndan

Y MAB CRYG AI CANT.

O L. C. H.

Duw am rho deall call rhag cellwair
Dyn wyf yn gwarthwyf oddigarthref
I brydu canu ceinawwd gyfiawni
I waleh baleh bylehwyn fyddin faddau
Coethrydd hael Ddafydd cynnydd cannyu
Caith a ddiodef rhag llef a llogg
Careu eil eiddil eiddun hedd ddichlais
Cerenydd a Sais rhag trais traethawd
Ni bu ddigon rhydd greddf onnwydd grym
Balchwyr clod ddadweir mawreir neurig

Pan fu glau 'r hyntau yn Norhantwn dref
 Pan oedd ddioddef ynglef Englis
 Cyffelyb a'r son y digones
 Dafydd yn nhrefydd seisnig ryfedd
 Ac y digones deg anwych dereyn
 Mareddydd ar llynn yn Llann Rhystyd
 Pan welas Dafydd hwylddydd haelddeddf
 Y gwyr yn ymgyr tyst ddolur tost
 Myfyr oedd gantaw rhac antur ymladd
 Brwydr nadd gwyr mawrradd gwers y
 meirw
 Can ni ddel yngawr llawr llwyddgyrch
 Maith yw ei wirawd a'i wasgawd wisg
 Llyw rhwysg Beirdd hyfrwysg rhwng
 hafren a Gwy
 Lle ynu i ofwy drwy dref Raiadr
 Can ni bon undad mad ymodwrdd
 Maredudd gyfiawn dawn a Dafydd
 Brodyr ungalon wrth ymgiliaw ynt
 I goed gad luchynt i gydlechu

 YR IUSTUS LLWYD A'I CANT.

O L. C. H.

I Dduw y diolchaf
 Dewin plant Addaf
 A'i Ddoniau ewplaf
 Euraf eryr
 Caethed ym faerly
 Coeth iawn yw hynny
 Fal efwir iar anhy
 Yn eirina
 Gruffudd iarll Mawddwy
 Groth hanner aerwy
 Grwth brau mewn burwy
 Wrth hen bared
 Grem llem llo truan
 Groen hoen hen weinian
 Gyrrawdd fi allan
 Garran ellyll
 Gwyr nid gwiw i fro
 Gwarrog aseth dro
 Gwyredd llo yn ffo
 Rhag dwy ffiol
 Gwaeg budrgengl rawn
 Gwywedd henraw fawn
 Gweddaidd yw ei ddawn
 Dilawn deulu
 Gwarant ef ni eill
 Er gwarae eraill
 Gwyrawdd ei ddwygaill
 Ô eiddigedd
 Gwe he hen ddyfrchwil
 Gwain fain faw rombil
 Gwae a gais ymbil

A'i gas henbeth
 Gwyd fryd frys godech
 Gwadd glaf glun ffallech
 Gwedd clech feinsech
 Drwg fu f'ansawdd
 Gydag ef echnos
 Heb gudeb agos
 Gedor bran wythnos
 Wrth bren aethnen
 Bum yn dirwestu
 Bawa dyn a fu
 Bwa gwrych tradu
 Gwrâch mewn troedog
 Yn Llys Ruffyddyn
 Llef eath mewn odyn
 I'm llas o newyn
 Ar llawr ei neuadd
 Ynghroth loth ledpai
 Ynghred na's llanwai
 Nid mawr i'm dygai
 Y mac'r digelo
 Na bwyd na diawd
 Na medd na bragawd
 Dam mawd yn wassawd
 Tan ei weision
 Gruffudd ysgeler
 Groth efyns tryfer
 Gwddf amner maelier
 Wrth glun miliast
 Breiddfyw yw Gruffudd
 Ebrwyddfudr drabludd
 Bryd ffrwyn o goludd
 Y bengaled
 Brys bran yn corddi
 Braich adain eli
 Brwyd o grwyn dyfrgi
 Gan adargwn
 Brenin cwm llygod
 Braidd fu ymddyfod
 A'r lle anorod
 Uwch Llanurful
 Pennaeth moel Benddin
 Heb gael pynnau gwin
 Pin wrth din yswin
 Heb hossanau
 Gwedi mod noswaith
 Gwell myned ymaith
 Yn y llys diffaith
 Gerllaw ystyffwl
 Gwag oeddyn dranoeth
 Yn gadu'r cyfoeth
 Fel bran esgeirnoeth
 Brin ysgornach
 Yscornach codowrach¹ ei
 Ys gwyr newyn hoenyn hwch
 Ysgwydd cylionyn isgell
 Ysgawd o fewn bargawd bwth

¹Neu, cod owrach.

YR IUSTUS LLWYD AI CANT.

O L. C. H.

MADAWG gorynnawg gwr anelw ei fyw
Gwas drygyw ceillsyw collswydd Rhydd-
erch

Medrawdd ni gedawdd ei hen gadach ym
Nid modur giwrym minllyn maullaes
Madws i'r bawdlws bodlon ni byddaf
Ni chaf y gauaf dim o'i gyfoeth
Medr goelgant rammaut ramiwr¹ puteiniaid
Moelsaid nid callnaid yn oed collnef
Mair a'i mab gwir grair gwawr Grist gym-
myrredd

Yssydd anrhydedd marannedd mad
A ddfiao y llo lleithgabl o wanas
A gan denebras ar din ebrwydd
Ar wair mul-gont gul gant gwas faidd for-
dwy

A'i mwn mal aerwy march Maelorig
Hawdd ganthaw addystr pe i herchid
A phlyth ni cheffid odid eden
Eddewis er's² mis a mwy no blwyddyn

Ym ei gedechyn cefnedyd cul
Sorraais na's cefais cyfyng offeiriad
A'i dad oedd reiniad taergad dyfgrwn
Swrcodan driuan adrywedd noethi
A fu am Fenlli yn hen fonllawdr
Hi a fu yngwydd llu fab Llyr llediaith
Hi a fu gauwaith yn hen gonach
Hi a fu am wynu³ wenn cabl rheidusion
Hi a fu am Wýdion ac am Eudaf
Hi a fu yn rhyngu 'n oes rhan duran
Hi a fu yn llunan cregyn llenmeirch
Hi a fu yn babwyr i'r aurbibau
Hi a fu yn llymu rhag llymed ei charn
Ar ol pais Badarn rhac pas bydawl
Hi a fu yn nyelu yn achos ei haint
Hi a fu am Eraint ac am Arwy
Hi a fu yn gwasgu gweisgion ar fara
Hi a fu'n Saesonia y mewu Senedd

Hi a fu'n gresawu Sawel benuchel
Hi a fu'n gawdel i hen Gadell
Hi a fu'n mygu ynghylech megyn ledr
Hi a fu am fam Bedr yn cael bedydd
Hi a fu'n cyrchu cyrch ebawl cattus
Hi a fu am Fruttus yn hen frettyr
Hi a fu yn malu yn melin Reinallt
Ar hyd cae llugallt yn rhwyd llygod
Hi a fu yn tyllu nid dillyn clerwr
Hi a fu yn Neuddwr ac yn neiddef
Hi a fu yn llechu lluwch Eiry mynydd
Bellach am gybydd ymae'n hen gebystyr
Hi a fu'n crynu rhac crined ei llain
Hi a fu'n llefain am hên llafais⁴
Hi a fu'n tarnu turnen wraig fab Pyll
Hi a fu yn bebyll i hen Babo

¹Neu, rimiwr.²Neu, es.³Neu, wynu.⁴Neu, llawes.

Hi a dynnwyd yn rhwyd ar hyd cwm sas-
nast

I geisiau dyfrast yn ei dwyfron
Hi ni châd trwy frâd mae'n fradw ei llun
Gan berehen coron byth ni'n curied
Madawg yw hwnnw meudaf llwy haiarn
Calon cul faen sarn carn corn i'rchell
Gwisgawdd am danaw uch Dinerth yn
Rhos

Swrcod anniddos cylech cylech ei neddair
Byth yn rhodd o'i fodd nid Rhyddereh
gampau

Noeth yw fy ysgwyddau anosgeiddig
Ni welir am ddyr eddewid ganthaw
Ni ddaw o'i ddurllaw Fadawg ddyffrilyd
Madyn gi gelyn gogaled wynu
Yn y ddel esgob du o din dyfrgi
Hi a ddoeth yn noeth o neithiawr Franwen
Hyd yn Llys Facsen nid llaes focsach

OFFICIUM B. MARIE.

Gwasanaeth Mair wedi ei dynnu o'r Lladin Ynghym-
raeg y gan Ddafydd Ddu o Hiraddug hyd mae
pawb yn tybiaid ac a gopiwyd yma er mwyn cael
gweled y dull oedd gan yr oes honno ar gyfieithu.

O L. E. D.

HYN a ddywedir o flaen pob awr—
Henpych gwell Fair cyflawn o rad Duw
gyda thi bendigaid wyt ym mhlith y gwrag-
edd a bendigedig yw ffirwyth dy groth di
Iesu. Amen—Arglwydd agor fy ngwef-
usau. Am genau a fanaig dy foliant. Duw
ystyria yn gynhorthwy ym. Arglwydd
brysia i'm cymorth Gogoniant i'r tad a'r
mab a'r yspryd glan. Megis ydd oedd yn
y dechrau ac y mae yr awr hon ac yn
wastad ac yn oes oesoedd. Amen.

SALM 95.

DEUWCH ymddrychafwn wrth yr Arg-
lwydd canwn i Dduw ein iachawdur ni.
Rhagachubwn ei wyneb ef ynghyffes a
chanwn Sailm iddaw. Canys Arglwydd
mawr yw Duw a brenin mawr ar yr holl
dduwiau can ni wrthladd yr arglwydd ei
blwyf canys yn ei law ef y mae holl der-
fynau y ddaear ac ef a edrych uchelder y
mynyddoedd. Canys of a biau y mor ac
a'i gwnaeth ai ddwyllaw a seiliawdd y dy-
warchen. Deuwch, addolwn a syrthiwn
rhac bron Duw wylwn yngwydd yr Arg-
lwydd a'n gwnaeth. Canys ef yw ein
Harglwydd ni a ninnau yw ei bobl ef a
defaid ei borfa ef. O chlywch heddyw ei
lef ef na chybydded eich calonau megis
ynghellwair herwydd dydd prawf yn y di-

ffiaith yn y lle ydd ym brofasant eich tadau
chwi—hwynt am profasant ac a welsant fy
ngweithredoedd. Deugain mlynedd y bum
gyfnesaf ir genhedlaeth hon a mi a ddywed
ais y mae eu calonnau yn wastad ynghyf-
ailorn ac nid adnabuant hwy fy ffyrdd i.
Wrth y rhai y tyngais yn fy llid na ddeu-
ynt i mewu i'm gorplhwysfa. Gogoniant
i'r tad &c.

EMYN. QUEM TERRA PONTUS &c.

Mair addwyn forwyn fawredd a ymddug
Y gwr a'i gorug o'i drugaredd
Mawr foliant mab saut saint orsedd nef-
awl
Mair ddeddfawl ddwyawl ddiwael bensedd
Môr llafar daear duedd ac awyr
Hael a lloer yn llwyr llwrw teyrnedd
Mair greawdr llywiawdr llyw fedd tŵr
doniau
Tair ffyrf defnyddiau gwiw radau gwedd
Mirain wryr ysgain osgedd gwynfydig
Wyt Fair fawrhydig fawr anrhydedd
Morwyn yn ymddwyn em ddawn feuedd¹
byd
O ysbryd gleindydd glan etifedd
Moliant gogoniant gwnedd i'r Drindawd
Tair person undawd undeml fonedd
Amen.

SALM 8.

ARGLWYDD ein harglwydd wyt a gwyllt a
gwar
Mor rhyfedd dy henw yn yr holl ddaear
Canys drychafedig yw dy fawredd
A'r uchaf nefoedd Dduw ben teyrnedd
O enau maibion yn dyfnu gwnaethost fol-
iant
I ladd dy elyn a dialwr chwant [edd
Can gwelaf nefoedd gwaithredoedd dy fys-
Lloer a ser y rhai a seiliaist i'th anrhydedd
Beth yw dyn canys coffei ef
Neu fab dyn a dramwy o nef
Lleiheist ef noc engylion gwisgaist o goron
enrhydedd
A gosodaist ef ar weithredoedd dy ddwy-
law o'th drugaredd
Pob peth a ddarestyngaist dan ei draed ef
yn rhydd
Defaid ac ychen ac anifeiliaid y maesydd
Ehedaiid nef a physgod y wailgi
Y rhai a hwyliant lwybrau môr heli
Arglwydd ein harglwydd wyt a gwyllt a
gwar
Mor rhyfedd dy enw yn yr holl ddaear
Gogoniant i'r tad &c.

¹ Neu, reufedd.

SALM 19.

GOGONANT yr arglwydd a ddatgan y nef-
oedd
A'r ffurfafen a ddengys ei ddwyllaw weith-
redoedd
Dydd i ddydd a ddiguddia gair diwyd
A'r nôs a ddengys i'r nos gelfyddyd
Nid oes barablau nac ymadroddion
Ar ni chlywo llefoedd y gwyr doethion
I bob tir ydd aeth eu sain ac eu llafar
I ymylau cyleh y ddaear
Yn yr haul y gosodes ei annedd a'i gell
Ac yntau mal gwr priod yn dyfod o'i ys-
tafell
Ymddrychafawdd fal cawr i ffordd ryediad
Bu o nef uchaf ei hynt fynediad
Ai gyferbyniad hyd uchelder
Nid oes a ynguddio rhag gwres ei gallder
Difagl gyfraith yr arglwydd a ymchwel en-
eidiau y rhai truaïn
A'i gwir dystiolaeth a ddyry ddoethineb i'r
rhai bychain
Cyfiawnder Duw a lawenhaa calonnau ar
naid
A'i eglur orchymmyn a oleuhaa llygaid
Sanctaidd ofn Duw a drig yn oes oesoedd
A'i farnau a gyfiawnheir ar gyhoedd
Eiddyn ynt yn fwy nag aur nac emman
A pherach ynt no mel a'i ddilyfau
Ath was a'i cedwis yn ddianwadad
Ac am eu cadw dirfawr iawn fydd ei dal
Pwy a ddyail ei feiau glanhaa fi o'm dir-
geloedd
Arbed ith was am ei arallion gamweithred-
oedd
Onid arglwyddasant arnaf difagl fyddaf
Ac ef am glanhair o'r gweithredoedd mwyaf
Ac ef a ranga ei fodd ymadroddion fy
ngenanau
A meddwl fy holl galon ger dy fron dithau
Arglwydd fy nghynnorthwyawdr
Tydi yw fy mhryniawdr
Gogoniant i'r tad.

SALM 24.

Duw biau y ddaear a'i chyflawnder
Byd y daierydd a'i breswyl nifer
Canys ar y moroedd ef a'i seiliawdd
Ac ar yr afonydd ef a'i cyweiriawdd
Pwy a esgyn ar fynydd yr Arglwydd
Neu pwy a saif yn ei santeiddrwydd
Diargywedd o ddwyllaw a glan o galon
A diorwag ei enaid a difrad i'w gymmyd-
ogion
Hwn a gaiff fendith gan y creawdr
A thrugaredd gan Dduw ei Iachawdr
Hon ydyw'r genhedlaeth a'i cais efo

Ac a wyl wyneb Duw Arglwydd pobl Iago
Agorwch eich pyrth dwysogion a chenwech
foliant

Ymddrychefwch dragywydd byrth i frenin
y gogoniant

Pwyr brenlin gogoniant hwn a ddaw at-
tam yn ddingel

Arglwydd cadarn cyfoethawg a gallus yn
rhyfel

Agorwch eich pyrth dwysogion a chenwech
foliant

Ymddrychefwch dragywydd byrth i frenin
y gogoniant

Pwyr brenin gogoniant hwn wrth gael
moliant

Arglwydd y nerthoedd yw brenin y gogon-
Gogoniant i'r tad &c. [iant

LLITH LUC 1, 26.

GABRIEL a anfoned yn gennad y gan
Dduw i ddiuas yn Galilea yr hwn a elwir
Nasraeth i briodi morwyn a gwr a elwid
Ioseph o lwyth Dafydd. Ac enw y forwyn
oedd Mair. A phan ddaeth yr angel i
mewn attai y dywawd ef hanpych gwell
Fair gyflawn o rad Duw gyd a thi bendig-
aid wyt ynghyfrwng y gwagedd. A phan
giglew Fair hymy cynhyrfu a wnaeth a
meddyliaw pa ryw gyfarch oedd honno.

A Dywedyd a orug yr angel wrthi nac
ofnhaa Fair canys ti a gefaist rad y gan
Dduw ti a ymddygu feichiogi ith groth ac
a esgory ar fab a elwy ei enw Iesu a hwnnw
a fydd gwr mawr a mab y gelwir i'r Goruch-
af ac ef a rydd yr Arglwydd Dduw iddaw
eisteddfa Dafydd ei dad ac ni bydd diwedd
ar ei deyrnas ef. A dywedyd a orug Mair
wrth yr angel pa fodd fydd hyn can nid
adwaen i wr? A dywedyd a orug yr angel
gan ateb iddi yr yspryt glan a ddaw ynot
ti a nerth y Goruchaf a th wasgoda wrth
hyn y peth santidd a aner o honat ti mab
Duw y gelwir. A llyma Elsbeth dy gef-
nithderw gwedi ymddwyn mab yn ei hen-
aint a hwn yw y chweched mis iddi yr hon
a elwir yn aubac can nid oes un gair diallu
herwydd Duw. Ac yna y dywawd Mair
llyma fi yn llawforwyn i'r Arglwydd bid i
minnau herwydd dy eirian di.

Tithan Arglwydd trugarhaa wrthym.
Diolchwn i Dduw. Dedwydd yn ddiaban
wyt gyssegregid wry Fair a theilwng wyt
o bob rhyw foliant canys o hanot y ganed
Haul cyfiawnder Christ ein Duw ni.
Gweddia dros y bobl cyfrwng dyred dros
yr ysgolheigion cyfrwng ddarestwng dros
ofunedawl wreigawl ysglen¹ synnient bawb

¹Neu, ystlen.

dy gynhorthwy or a anrhydeddo dy goffad-
uriaeth canys o hanot ti y ganed Haul cyf-
iawnder Christ ein Duw ni.

EMYN AMRROSA AC AWSTIN. *Te Deum.*

Ti dduw addolwn ti a weddiwn
A thi addefwn eiddwn Ddofydd
Ti Arglwydd nefawl tad dragywyddawl
To daiar ath fawl y sawl y sydd
Engylion gerddau nef a'i feddiannau
Oll ath fawl dithau rhiau rhydd
Serubin gynnwys Seraphin frowys
A ganant yn lwys leiswawl newydd
Sant sant sant Arglwydd Sabaoth culwydd
Santaidd fawr hylwydd hwyl haul loyw-
ddydd

Llawn yw nefawl chwant o th fawr ogoniant
A hylldo ariant holl daierydd
Gogoneddus gôr ebystl nefawl bôr
Ath fawl falch gyngor gangau dedwydd
Molliannus i'n rhi rhiif y proffwydi
Ath fawl Crist celi colofn bedydd
Canheid-lu creudwysg a gerddant ith wysg
Yn llu aur dur-frwysg yn llwyr dorfydd
Santes eglwyswawd drwyr holl fedysawd
Dyro hael ddefawd o th lin Ddafydd
Ein tad trugaredd anfeidrawl fawredd
Ai haddef pob gwedd gwiwddawn elfydd
Dy anrhydeddus unmab molianus
A fawl crefyddus ffyrf gampus ffydd
Dy gyd ddiddanwech sant ysbryd elwech
A folir yn fflwech ffloyw leferydd
Crist bennadur cred brenin gogoned
Ti yw'n eidduned ydiwedydd
Tragywyddawl blant dragywydd dad sant
Ti bian moliant miloedd beunydd
Ti a gymmerth cnawd o fru morwyndawd
A dynawl giwdawl o nawd newydd
I ryddhau dyn y gan ei elyn
O uffern derfyn dwrf uselydd
Ti a egoraist i ddyn a geraist
Nef pan i'n prynaist ar bren palmwydd
Y mae d'eisteddiad ar ddehau dy dad
Ath breswyl gwastad mad mydr sillydd
Ti Arglwydd Iesu a ddaw i farnu
A fo ac a fu llu llewennydd
Nertha dy weision gwerth dy waed gwirion
Gwyrthfawr dy goron gorawl grefydd
Par eu gobrwyaw gyd a th Saint adlaw¹
A'r fuchedd rhagllaw llyw lliossydd
Gwared dy bobloedd gwerin dy wladoedd
Gweryd ar nefoedd naf rhysfaydd
Llywia hwynt nef ner llywiawdr uchelder
Drychaf uch no'r ser muner mynydd
Ti a fendigwn ti a addolwn
Gwastad ith garwn ith gerennydd
Molwn dy gampus enw anrhydeddus

¹Neu, ac'law.

Byth yn barhäus yborëydd
 Teilyuga heddiw ein cadw yn gywiw
 Rhag pechod ymlw ymlaen lluydd
 Trugarhaa naf nef trugaroccaf
 Wrth bobl plant Addaf addurn gymnydd
 Gobaith ein gorsedd bid yn ddiommedd
 I'n dy drugaredd heb dro gerydd
 Archwnein gobaith er erehyll dy laith
 Na'n llygrer yn faith fyth tragywydd
 Amen.

—————
 MOLIANNAU. AD LAUDES.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym
 Arglwydd brysia i'm cymmorth
 Gogoniant i'r tad &c.

—————
 SALM 93.

Duw a wledychawdd tegwech a wisgawdd
 Gwisgawdd gadernyd ac ymwregysawdd
 Ef a gadarnhaawdd cyleh y ddaiar
 Hyd na's cydgyffroir fyth o'i darpar
 Er hynny parawd yw dy eisteddfod
 Duw er yn oes oesoedd gwir yw dy fod
 Drychafasant arglwydd yr afonydd
 Drychafasant lefoedd eu lleferydd
 Drychafawdd afonydd donnau mawredd
 Gan liaws lefoedd llawer o ddyfredd
 Rhyfedd yw dirnadau'r môr a'i sôn
 Rhyfedd yw yr arglwydd yn yr uchelion
 Credadyn yn ddirfawr yw dy dystiolaethau
 Santeiddrwydd a weddai ith dy yn hyd
 ddyddiau
 Gogoniant i'r Tad &c.

—————
 SALM 100.

Pob tir cenwech foliant i Dduw dofydd
 Gwas'naethwech iddaw trwy lawenydd
 Deuch i mewn yn ei wydd ger ei fron
 Yn hu lawen o lawenydd calon
 A gwybyddwch mai'r Arglwydd yw Duw
 ein rhi
 Nid hwynt'wy namyn efo an gwnaeth ni
 Ei bobl a defaid ei borfa agorwech ei byrth
 trwy gyffes
 Agorwech ei lysoedd cyffeswech iddaw ar
 emynau llës
 Molwech ei enw hynaws yw yr Arglwydd
 tragywydd ei drugaredd
 Hyd enedigaeth a genedigaeth byd y bydd
 ei wirionedd
 Gogoniant i'r tad &c.

—————
 SALM 63.

Duw fy nuw i ti a folaf
 Attad o leufer y gwiliaf
 Ynot y sychawdd fy enaid i

Mor liosawg Duw yw ein gwawd itti
 Mewn tir diffaith diffordd diddwr yn sant
 yt ydd ymddangosais
 Yn y welwn dy nerth ath ogoniant yn
 garuaidd lednais
 Canys gwell yw dy drugaredd no bucheddau
 Wrth hynny dy foliant a wna fy ngwefusau
 Felly yn fy mywyd i'th fendigaf
 Ac ith enw fy nwyllaw a ddrychafaf
 Fal y llanwer fy enaid i o floneg a brasder
 I'th fawl fy ngenau a'm gwefusau nef
 muner
 Felly ar fy ngwely ith goffais ti a'm ceraist
 Y bore i'th feddyliaf canys ti a'm nerthaist
 Dan wasgawd dy adenydd ydd ymddrych-
 afaf innau
 Glynodd fy enaid wrthyt fe a'm cymmerth
 dy ddebau
 Ofer y ceisiasant fy enaid i eithafion y
 ddaiar ydd ant
 Mewn dwylaw cleddyfau y rhoddir a
 rhannau cadnoaid fyddant
 Ef a lawenheir y brenhin yn nuw a molir
 a dyngo i'r gwirionedd
 Canys distrywedig fydd y genau a ddywetto
 enwiredd

—————
 SALM 67.

Duw a drugarhïo wrthym ac ef a'n ben-
 dicco
 Eglurder ei wyneb arnam ac ef a drugarhïo
 Yn y adnappom ar y ddaiar dy ffyrdd di
 Ac yn yr holl genhedloedd dy iechyd Geli
 Cyffesed y bobl yt Dduw Arglwydd
 Cyffesed y bobloedd oll yt yn dy wydd
 Llawenhaed y cenhedloedd canys cyfiawn
 arnynt y berny
 Ymddrychafent y bobloedd canys y cen-
 hedloedd a gyweiry
 Cyffesed y bobl yt Dduw Arglwydd
 Cyffesent y bobloedd oll y^t yn dy wydd
 Can rhoddes y ddaiar ei ffirwyth beunydd
 Bendiged ni ein Duw ni bendiged ni Ddof-
 ydd
 Ac ofnhaed ef gan ei foli yr holl ddaierydd
 Gog. i'r Tad &c.

—————
 LLYMA GANIAD Y TRIMAIB YN Y GYNNEU
 DAN: ANANIAS AZARIAS A MISAEL
 BENDIGWCH Dduw ei dddinam weithredoedd
 Drychefwech molwech mil o oesoedd
 Bendigwech engylion Dduw Iôn Ddofydd
 Bendigwech y nefoedd naf nôs a dydd
 Bendigwech Dduw ddyfredd uch y nefoedd
 Bendigwech Dduw ddawn nerth yr holl
 nerthoedd
 Bendigwech yr hael Dduw haul a llenad
 Bendigwech sÿr nef serenawld wlad

Bendigweh Dduw cywir cawad y gwllith
 Bendigweh Dduw pob yspryd bendith
 Bendigweh Duw ddiddan a thân a thês
 Bendigweh oerfel y gauaf a haf hywres
 Bendigweh Dduw ddurrew a rhow crimp-
 iawg

Oerfel a glasrew a glwyswlith deifniawg
 Bendigweh Dduw eirian ac eiry a ia
 Nosau a dyddiau deddf a wedda
 Bendigweh Dduw eich llyw y lluchedennau
 Tywyllweh lleufer wybr ac wybrennau
 Bendiged y ddaiar Dduw gwâr gwiraf
 Druchafed moled moliannusaf
 Pobmynydd bronnydd brynniau bendigweh
 Naf daiarolion a phellennigion flweh
 Bendigweh ffinhonnau Dduw rhiau rhydd
 Moroedd mordon hysson ac afonydd
 Bendigweh Dduw y morfeirch a morbysg-
 awd

Molweh ehediaid nef naf gwiraf gwawd
 Bendigweh Dduw y bwystfil a'r gwyddfilod
 Holl feibion dynion a dof lydnod
 Bendiged Israel Dduw hael ehalaeth
 Ardrychafed moled a moliant firaeth
 Bendigweh Dduw ddiwair offeiriad
 Ai ufuddion weision nefolion haid
 Bendigweh Dduw telaid saint o galonnauw

ANANIA AZARIA A MISAEI.

BENDIGWCH molweh Dduw moliannus hael
 Bendigwn drychafwn drychafiawdr bŷd
 Duw dad a mab mad meidrawl yspryd
 Bendigaidd wyt naf nef yn y ffurfafen
 Moliannus amherawdr greawdr graen

SALM 148.

MOLWCH yr Arglwydd o'r nefoedd
 Molweh ef nchelion loedd
 Molweh ef ei holl engylion
 Molweh ef ei nerthoedd gleinion
 Molweh ef yr haul a'r lleuad
 Molweh ef ser a goleuad
 Molweh ef nefoedd y nefoedd
 Molweh ef ddyffredd i ar y nefoedd
 Canys ef a ddywawd ac hwynt a wnaeth-
 pwyd

Gorchymynawdd ef ac hwynt a grewyd
 Ef a'i hansoddes yn dragwydd rhag llaw
 Gosodes ef orchymmyn ac nid a dostaw
 Molweh Dduw Arglwydd y nef a'r ddaiar
 Sairph a holl eigiawn mor affafar¹
 Tan cenllysg eiry ia tymhestlau
 Y rhai a wnant ei air a'i orchymynau
 Mynyddedd brynniau a gwydd ffrwythlaw
 ddwyn

A holl gedriwydd pob coed pob llwyn
 Bwystfilod ysgrybl dof anifeiliaid

¹ Neu, arllasar.

Ac adar edynogion ehediaid
 Brenhinedd y ddaiar a'i holl bobloedd
 Tŷwysogion a brawdwy'r y gwladodd
 Iefaing henion gwryfyon molant Dduw
 ben cûn

Canys drychafedig yw ei enw ef ei hûn
 Ei gyffes ef ar nef a daiar
 Ef a ddrychafawdd corn y bobl hygar
 Emy'n i bawb o'i saint sant geisiaw
 Maibion yr Israel pobl agos attaw

SALM 149.

CENWCH i'r Arglwydd ganiad newydd
 Yn Eglwys y saint ei foliant fydd
 Llawenhaed yr Israel yn yr hwn a'i
 gwnaeth
 Ymgyfoded merched Sion wrth ei frenhin-
 iaeth

Molent ei enw gan grwth drwy synwyr
 Canent iddaw dimpan a Sallwyr
 Can ranghawdd bodd yr Arglwydd ei bobl
 dda ddiwyd

Ef a ddrychafawdd ei ledneision ar ieched
 Saint a ymgyfodant ar ogoniant
 Yn eu gwelyau y llawenhiant

Llawenydd Duw yn eu mwnwgl ffodiawg
 Ac yn eu dwylaw cleddyfau miniawg

I wneuthur dial ar y cenedloedd

A chosbaduriaeth ar y bobloedd

I rywaw eu brenhinedd mewn caledion
 efwynau

Ai boneddigion mewn haiarnolion gadwyn-
 au

Wrth wneuthur ac hwynt yr ysgrifenedig
 farn

Hyn yw gogoniant holl Saint Duw cadarn

SALM 150.

MOLWCH yr Aglwydd yn ei wirdda saint
 Molweh ef ar gedernid ei nerth a'i fraint
 Molweh ef yn ei nerthoedd y gwir Arg-
 lwydd a'n medd

Molweh ef herwydd lliosogrwydd ei fawr-
 edd

Molweh ef ar sain trwmp holl genedl dyn

Molweh ar Sallwyr a cherdd delyn

Molweh ef ar grwth a thimpan

Molweh ef ar dannau ac organ

Molweh ef ar sainodron glych clych llawen-
 ydd

Pob yspryd moled ei naf tragwydd

Gogon. i'r Tad. &c.

CABIDWL ECC. xxiv. 23.

MEGIS Gwinllan y ffrwythaisi arafweh
 aroglau a'n blodau i ffrwythau anryfedd
 ac addwynder ynt.

EMYN.

GOGONEDDUS Fair war weddus feinus fanon
 Gan drychafiad gan y gwirad geiniad
 ganou
 Ac uch no'r ser o'r uchelder muner mwy-
 ion
 Ti a fegaist ac a borthaist a byrth dynion
 Ar laethi gorau cyssegr fronnau frenin
 doethion
 Gwr ath fagawdd ac ath greawdd greawdr
 hinon
 Drygwaith Efa Mair Faria morwyn wirion
 A'i gwageddawdd pan wir greawdd gred-
 adunion
 Y drwy fenestr nefawl ffenestr ffin engyl-
 ion
 Y caiff Cristiawn a phob ffyddlawn iolad
 ffyddlonion
 Drws drawst eurin uchel frenin freiniawl
 ddeon
 Porth eglurder eglur leufer lafar tirion
 A egored Fair oth weithred heb hoccedion
 Caned pob llais Cristiawn difflais Christ
 elëison
 Mawr ogoniant i'r tad a'r plant sant saint
 goron
 Mab a aned i'n digodded yd y gwyddon
 O Fair forwyn yn fawr orllwyn yn ar-
 llwynion
 Moliant hefyd i'r glan yspryd gweryd
 gwarou
 Mawr amrhydedd mirain fawredd mur nef-
 olion
 I Dduw trindawd ddwywawl undawd un
 tair person Amen.

CANIAD ZACHARIAS OFFEIRIAD PAN ANED
 LEUAN FEDYDDIWR. LUC. i. 68.

BENDIGAID fo Duw arglwydd pobl yr Is-
 rael
 Gan gofwyawdd a phrynawdd ei blwyf yn
 ddiwael
 Drychafawdd ini gorn yr iechyd
 Yn nhy Dafydd ei was diwyd
 Megis y dywawd trwy enau y proffwydi
 Y rhai a fuant er yn oes oesoedd yn ddifri
 Ef a barawdd ini iechyd o'n gelynion
 Ac o ddwylyw pawb o'n digasogion
 Wrth wneuthur tragawdd gyd an teidiau
 A choffau yn wastad ei sanctaidd orch'myn-
 nau
 Llŵ a dyngodd wrth ein tad ni Abram
 Y rhoddai ei hun drosom ni a'n cam
 Yn y wasanaethom ni Dduw beunydd
 Oddiwrth ein gelynion yn ddiolfn rydd
 Drwy gyfiawnder a santeiddrwydd
 Ger ei fron ef beunydd ac yn ei wydd

Tithau fab yn broffwyd ith elwir i'r Gor-
 uchaf
 Ti a'i rhagflaeni ef i arlywaw ffyrdd Dduw
 dy naf
 I roddi celfyddyd o iechyd i'w blwyf
 Yn faddeuant iddynt o'u pechodau tra-
 gywydd
 Drwy ymysgaroedd Dduw ddwywawl nêr
 Yn y rhai i'n gofwyawdd ddwyreawr o
 uchelder
 Wrth egluraw i'r eisteddiaid yn y tywyll-
 Yn y tywyllwch a gwasgawd angau [wel
 Ac i gyweiriaw ffyrdd ein traed ninnau
 Gogon. i'r Tad &c.

OMITTUNTUR ORATIONES AD B. MARIAM.
 DROS HEDDWCH.

DYRO heddwch Arglwydd yn ein dyddiau ni
 Can nid oes neb arall a ymladdo drosom
 eithr tydi ein Duw ni
 Duw bid heddwch yn dy nerthoedd
 A bid amler yn dy dyrau di

GWEDDI.

Duw gan yr hwn y mac saint euddun-
 eddau iawnion gynghorau a chyfiawinion
 weithredoedd dyro ith weision yr heddwch
 yr hwn nis dichon y byd ei roddi yn y
 rodder ein calonnau ni ith orchymynion
 di drwy wrthladd ar feiau ein gelynion a
 bod ein amseroedd ni trwy dy amddiffyn di
 yn heddyehlon wastad drwy ein Harglwydd
 ni Iesu Grist dy fab di yr hwn a fuchedd-
 occa ac a wledycha gyda thi a'r yspryd glan
 yn dragwyddawl ac yn oes oesoedd.
 Amen.

LLYMA DDIWEDD Y PYLGAIN A DECHREU
 YR AWR BRIM.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym—Ar-
 glwydd brysia i'm cymmorth. Gogoniant
 i'r Tad &c.

EMYN.

COFFA Dofydd Duw tragwydd
 Dy gerennydd bydd bodd warant¹
 Wrth bobl efrydd bŵd aflonydd
 Ath blwyf bedydd bydawl orsedd
 Yt ry-gymrud ein enawd ehud
 Rheg diolud rhag dialedd
 A fu greulud fal i'n carud
 A'n prynu'n ddrud o alltudedd
 Er amrhydedd dy etifedd
 Maddeu garedd modd ein geiriau
 Mab cyflawn rad mab Dofydd dad

¹ Neu, waredd.

Rhag Uffern gad rhwyg y ffwrn gau
 Differ dy wlad dwg fi attad
 Yn aur angad yn Awr Angau
 Mawl caredig i'r pendefig
 Yw arbennig bennaeth tri-byd
 Mab genedig o'r wryy ddiiddig
 Mair fawrydig radau gleindyd
 Miloedd a wnant mawl a ganant
 Ar fryn a phant a phynt esbyd
 Mawl ogoniant miloedd foliant
 A'r tad a'r plant a'r sant yspryd
 Amen.

SALM 110.

AR Dduw y llefais pan ym trallodid
 Ac ef a'm gwrandaawdd i'm gofid
 Arglwydd rhyddhaa fy enaid pan el o'm
 enawd

Rhag envirion wefusau a bradychus defawd
 Beth a rodder i tithau beth a chwanegeaer
 Ar freychus dafawd wrth ei ddrwg ai
 ddifer

Saethan y cyfoethogion blaenllymion
 Ynt i gyd a marwar diffaethion
 Gwae fi belled fy nghiwadaeth
 Cyd breswyliais a phreswylwyr Cedar
 Dirfawr dir ddiwylliaedr fu fy enaid
 Ymhlith y giwdawd anbygar
 Tangnefus oeddwn gyd-a digasogion y
 dangnefedd pan ymddiddanwn ag hwynt
 ym gwrthleddynt mal trwy gywrysedd.
 Gogoniant i'r Tad &c.

SALM 121.

DRYCHEFAIS fy llygaid hyd ar y mynydd-
 edd

O baham ym daw cynhorthwy yn y diwedd
 Fy nghynorthwy i y gan Dduw Arglwydd
 A greawdd nef a daiar yn hylwydd
 Ni roddo dy droed ar gyffro
 Ac ni hepia a'th geidw o'i fro
 Ni chwsg ac ni hepia yn wael
 Y gwr a geidw wlad yr Israel
 Duw ath geidw a Duw d'amddiffyn
 Ar dy law ddechau ar bant a bryn
 Ni'th lysg yr haul un awr o'r dydd
 Na'r lloer yn nôs nac yn elfydd
 Rhag pob drwg ith geidw yr Arglwydd
 A Duw a geidw dy enaid yn rhywydd
 Duw a geidw dy ddyfodiad
 Yn dragywydd a'th fynediad
 Gogon. i'r Tad &c.

SALM 122.

LLAWEN wyf am yr hyn a ddywetpwyd ym
 Ni awn i dy yr Arglwydd yn gyflym

Safedigion oeddynt ein traed ni
 Gaerusalem ith lysoedd di
 Caerusalem a adeilwyd megis dinas
 A'i chyfranniad ynddi ei hun yn gyfaddas
 Canys yno ydd esgynnawdd llwyth yr
 Arglwydd
 Tystiolaeth Israel yn cyfessu yn gylwydd
 Erchweh hyn a fo yng Haerusalem heddwch
 Ac i'r a'th garo o gariad fllwch
 Duw bid heddwch yn dy gampau
 A bid anllder yn dy dyrau
 O achaws fy mrodyr i a'm cyfneseifiad
 Y traethwn dangnefedd am danat yn hon-
 naid
 O achaws tŷ Dduw ein gwir arglwydd ni
 Y ceisiais dangnefedd a da itti
 Gogon. i'r Tad &c.

Arglwydd gwrandaawd fy ngweddi
 A dened fy llef hyd attad ti

GWEDDI.

ARGLWYDD ni a adolygwn iti ddineu dy
 rad i'n meddyliau ni ac megis adnabuum
 gnawdoliaeth dy fab di Iesu Grist drwy
 gennadwri yr Angel yn berffaith ein dwyn
 ninnau felly drwy ei grog ai ddioddef i
 ogoniant cyfodedigaeth ein enawd trwy ein
 Harglwydd ni Iesu Grist. Amen.

LLYMA AWR ANTERTH.

Duw ystyria yn gynhorthwy ym Ar-
 glwydd bryisia ym cymmorth. Gogoniant
 i'r tad &c.
 Coffa Dafydd &c. Cais yn yr awr Brim.

DRYCHEFAIS fy llygaid Arglwydd attad
 Y gwr a breswylia nefoedd Duw dad
 Llyma fegys llygaid gweision
 Y mewn dwylaw eu harglwydd tirion
 Mal llygaid llawforwynion yn llaw eu har-
 glwyddes
 Felly fy llygaid ar drugaredd Duw drwy
 gyffes
 Trugarhaa wrthym, Arglwydd, trugarhaa
 Canys cyflawn yw ein henaid o dremnyg
 Gwarth i'r llawn a thremnyg i'r trahausion
 Gog. i'r tad &c.

SALM 124.

Pan ni bai yr Arglwydd ynom dyweded
 Israel
 Pan ni bai yr Arglwydd ynom ni byddem
 ddiwael
 Pan gyfottai ddynion yn aflonydd
 Hwynt a'n llyngcynt oll yn fyw agatfydd

Pan littiai i'n herby neu cyuddaredd
 Dwfr a'n llyngeai agatfydd o'r diwedd
 Ein henaid a drywanawdd drwy garawg
 soniawr ei llif
 A drywanawdd agatfydd drwy ddwfr an-
 oddef
 Bendigaid fo yr Arglwydd ni'n rhodes
 Ynghaethiwed eu dannedd er afles
 Ein henaid ni a dynnwyd mal aderyn y to
 O hoenyn yr helwyr ac o'u twyll ymdro
 Yr hoenyn a dorred ac a ddrylliwyd
 A ninnau o honaw a ryddhawyd
 Bid ein canhorthwy yn enw yr Arglwydd
 Gwnaeth nef a daiar Duw mawr culwydd
 Gogon. i'r tad &c.

SALM 125.

A ymddirietto yn yr Arglwydd mal myn-
 ydd Sion heb gyffro
 Ni chyffröir yn dragywydd Gaerusalem
 a'th breswyllo
 Mynyddedd yn ei gylch, Duw oedd yng-
 hylch ei bobloedd
 O hyn yn dragywydd fyth ac yn oes oes-
 oedd
 Can ni ad Duw wialen y pechaduriaid ar y
 wirionedd
 Ac na estynnont eu dwylaw ar anwiredd
 Gwna dda, Arglwydd, i dda ddynion
 Ac o'u calonnau yn gyfiawnion
 Ymchweliad a ddwg Duw mewn trafael
 A gweithredwyr anwiredd heddwch ar
 Israel
 Gogon. i'r tad &c.

CAPITWL.

As felly ym drychafwyd i yn Sion, ac yn
 gyffelyb i hynny y gorphwysais yn y fant-
 awl ddinas, am gallu i Gaerusalem. Diolch-
 wn i Dduw.
 Arglwydd gwrandaw fy ngweddi;
 A deued fy llef hyd attat ti

OMITTUNTUR ORATIONES AD MARIAM.

Gweddi—Arglwydd, ni a attolygwn iti
 ddineu, &c. *Cais o'r blaen.*

AWB HANNER DYDD.

Duw ystyria, &c. Gogon. i'r Tad, &c.
 Emyn. Coffa Dofydd, &c. *Cais yn awr
 Brim.*

SALM 126.

Ymchweled yr Arglwydd ni o gaethiwed
 Sion
 Ef a'ngwnaethbwyd ni megis diddanedigion
 Yna y llenwid ein genau ni o lawenydd

A'n tafod o orfoledd Duw a'i gerennydd
 Yna y dywedir y rhwng y cenedloedd
 Ef a fawrhaodd Duw eu gwneuthur ar gy-
 hoedd

Mawrhaodd yr Arglwydd ein gwneuthur
 Yn llawenion i'n gwnaeth heb ddim awdur
 Ymchwel, Arglwydd ein caethiwedig
 Megis carrog yn nehau craig
 Y rhai a hëont eu hād mewn dagrau
 Yn llawenydd y medant eu ffrwythau
 Y mynediaid a aent ac wylaint
 Gan anfon eu hadau yn nagretaint
 Dyfodiad yn wir y denant mewn gorfoledd
 Yn dwyn eu dyrneidiau drwy dangnefedd
 Gogon. i'r Tad. &c.

SALM 127.

Onid yr Arglwydd a adeilia y tŷ
 Ofer fydd llafur yr adeilwyr a gweccery
 Onid yr Arglwydd a gaidw y dinas
 Ofer i'r ceidwaid yw gwyliaw y plās
 Ofer yweh gyfodi cyn lleufer eglur
 Cyfodwch o'ch eistedd bwyttāid bwyd
 dolur
 Pan roddo hun i'w garedigion efryllid
 Llyma dreftad Duw ffrwyth crôth meibion
 cyfnewid
 Megys saethau yn llaw meddiannusion
 Felly meibion ysgydwedigion
 Gwyn ei fyd y gwr a gyflenwis o honynt
 ei eidduned
 Ni lygrir pan ymddiddano a'i elynion wrth
 borth gward.
 Gogoniant i'r tad. &c.

SALM 128.

Gwyn ei fyd pawb a ofnhāo yr Arglwydd
 Ac a gerddo yn ei ffyrdd cyfarwydd
 Hwn a fwyttel lafur dy ddwyllaw
 Gwynfydig wyt a da fydd yt rhag llaw
 Dy wraig a geffi mal aml winllan
 Yn ystlysau dy dŷ fal pren perllan
 Dy feibion ytt mal oliwydd
 Ynghylch dy ford a phawb yn ddedwydd
 Llyna fal y bendigyr y dyn
 A ofnhāo yr Arglwydd rhag ei elyn
 Bendicced yt Arglwydd o Sion elfydd
 Yn y welych ddāoedd Caerusalem beun-
 ydd
 Ac yn y welych feibion dy feibion
 A heddwch ar Israel a'i holl ddynion
 Gogon, i'r Tad.

CABIDWL.

Mi a wreiddiais yn yr anrhydeddus bobl
 ai dreftad ef yn rhannau fy Nuw i, a'm
 cynhaliad i ynghyflawnder y Saint.

GWEDDIAU.

Llyma. Duw ystyria, &c. G. i. t. &c.
Eynyn. Coffa Dofydd, &c. *Cais ar Brim.*

SALM 129.

Mynych ydd ymladdasant a ni o'm ieu-
engtid
Dyweded Israel yr awr hon yn eu hefyrllid
Mynych ydd ymladdasant o'm iengtid a mi
Ac ni allasant ddim i'm herbyn o ddiifi
Pechaduriaid gwnaethant ar fy ngefn ofail¹
Gwnacthant hwyiau eu henwiredd ym harail
Yr Arglwydd cyfiawn dyrr gwarrau y
pechaduriaid [plaid
Llynceer digasogion Sion gwradydder eu
Bydd mal gwair tai heb ei gynhullaw
Yr hwn a wiawdd er cyn ei ddiwreiddiau
Ni lenwis ei law o honaw ei fedelwr
Na'i arffed o dra dyrneidiau ei gynhullwr
Ac ni ddywedasant y cerddediaid heibiau
cyfarwydd
Bendith Dduw arnawch, bendithiwn chwi
yn enw yr Arglwydd
Gogon. ir tad, &c.

SALM 130.

O'r cigiawn y llefais arnad, Arglwydd
Arglwydd gwrandauf fyngweddi yn rhwydd
Bint dy glystiau yn ystyredigion
Wrth lef fy ngweddi a gwawdd fy nghalon
Od edrychi ar enwiredd
Arglwydd pwy a'i dioddef rhag dialedd
Canys gennyd ymae Trugaredd rwydd
Am dy gyfraith i'th oddefais, Arglwydd
Ymgynhaliawdd fy enaid yngair culwydd
Gobeithiodd fy enaid yn yr Arglwydd
O'r bore bylgain yn y fo nôs
Gobeithied Israel yn yr Arglwydd agios
Canys gan yr Arglwydd ymae trugaredd
A dirfawr brynedigaeth heb gynddaredd
Gobaith yr Israel yn yr Arglwydd nefoedd
O hynn yr awrhon ac yn oes oesoedd
Gogon. i'r tad.

CABIDLW ECC. xxiv. 17.

Megis Cedrwydden y'm drychafwydi yn
Libano, ac megis Sipriswydden ym myn-
ydd Sion. Megis Palmidwydden y'm
drychafwyd i yng' Hades, ac megis plan-
nedigaethi rhôs yn Sierico.

Diolchwn i Dduw, &c.

GWEDDI.

Arglwydd maddau bechodauf y waision,
ac megis na allwn ni mewn grym roddi
bodd iti o'n gweithredoedd &c.

¹Neu, efail.

LLYMA DDECHRAU Y GOSPER BELLACH.

Duw, ystyria &c. Gogoniant i'r Tad.
&c.

SALM 110.

Dywawd yr Arglwydd wrth fy Arglwydd i
Eistedd ar fy nehau gyda mi
Yn y ddottwyf dy elynion
Yn fainge y dan dy draed ti santeiddion
Gwialen dy nerth di a enfyn Duw o Sion
Gwledychawdd yr Arglwydd ym mherfedd
dy elynion
Gennyd y mae dechrau eglurder y saint
Mi ath fegaiss o'r groth cyn Lusiffer ai fraint
Tyngawdd yr Arglwydd ac ni's penytia
yn deg
Offeiriad wyt yn dragywydd wrth urddas
Melchiseg
Yr Arglwydd oddiar dy ddehau dy ddawn
delid
A yssigawdd y brenhinedd ar ddydd ei lid
Ef a farn y Cenhedloedd ac a leinw gwymp-
au
Ar dir lawerion ef a waghau y pennau
Ar y ffyrdd cyfreithlon o garrawg ydd yf
ddiawd
Wrth hynny y drychaif ei ben ar ffawd.
Gogon. i'r Tad &c.

SALM 113.

Canmolwech faibion fy Arglwydd
Molwech ef hyd yn henaint enw culwydd
Bendigaid fo enw Arglwydd nefoedd
O hyn yr awrhon ac yn oes oesoedd
O'r lle y cyfyd haul hyd lle y dygwydd
Bendigaid folianus fo enw'r Arglwydd
Aruchel yw'r Arglwydd yn yr holl gen-
hedloedd
A'i fawr ogoniant fydd uwch no'r nefoedd
Pwy mal ein Harglwydd ni a breswyl yn
uchelion
Ef a edrych i'r ddaiar ar ei ufuddolion
Defry ef eisiweddig o'r ddaiar
A ddrychaif o'r fudredd dlawd¹ anhygar
Wrth eu llehan gyd a thywysogion²
Yr hwn a wna preswyliau diffrywyth yn y
tŷ
Mam meibion yn gorfoledd yn ei gwely.
G. I. T. &c.

SALM 147.

CANMAWL, Gaernsalem, dy Arglwydd Iôn
Canmawl dy Arglwydd dithau Sion
Canys cadarnhaawdd gloiau dy byrth
Bendigawdd dy faibion ytt yn yngyrth
Dodes heddwch ith derfynau a da

¹Neu, wlad.

²Ban ar goll yma.

O fraser y gwenith efath gyflawnhaa
 Ef a enfyf i'r ddaiar ei barabl
 Ebrwydd y rhydd ei ymadrawdd digabl
 Y gwr a rydd yr eiry megis y gwlan
 Niwl a'i gwasgara megis lludw uan
 Ef a enfyf y erisallt megis tammeidiau
 Pwy oddef rhag wyneb ei oerus loesau
 Enfyf ei air ac ef a ddaw i werthnebedd
 Dywawd ei yspryd hwy a lithrant i ddyfr-
 edd

Yr hwn a fenyg i Iacob ei air diwael
 Ei gyfiawnder ai farnau i bobl yr Israel
 Ni wnaeth efe felly i bob cenedl yn hawdd
 A'i farnan iddynt ni's damlewychawdd.
 G. I. T. &c.

CABIDWL ECCLES XXIV. 20.

MEGIS safwyrusion uciddau Sinan a
 Bâm y rhoddais aroglau; ac megis Myrr
 etholedig y rhoddais hygar safwyr. Diolch-
 wn i Dduw.

EMYN. AVE MARIS STELLA.

Mair wryy ddisglair ddiwair wawr fore-
 ddydd
 Môrseren lwyswen laeswann leferydd
 Hanpych gwell ddiell ddiên fan Ddofydd
 Hampom hwyl ddiffrom ddiffrost ddigel-
 wydd
 Hanpo heb un-bro trefydd—dy ganmawl
 Bucheddawl borth nefawl ddydwawl
 dded-wydd
 Cymmeraiſt cefaiſt cymmeriad ufydd
 Cyfarch ytt er parch perchen llawenydd
 Engylawl annerch ferch Anna glodrydd
 Par i'n dangnef nef naf rhydd y maeth
 Fam pennaeth ehalaeth o hil Ddafydd
 Gellwng rwym echwng achwyn llu bedydd
 Gwrthladd Fair oi gradd greddfawl aflon-
 Cynnull olau dull y deillion efrydd [ydd
 Cynnal ith ardal ardeuml gyfluydd
 Camnerth di drafferth drwy ffydd a geisiwn
 Credwn y cafiwn coffau cerennydd
 Dangos glod o' th fod ith fadien gynnydd
 Yn hael fam ddiann Dduw nef tragywydd
 O'n gweddiau geiriau boenau beunydd
 Dy fab diärab daierydd ffurfawdr [nydd
 Nef-greawdr nyf-hwylawdr haul ysplen-
 Odidawg wryy ddoniawg ddawn gynhelydd
 Didawl wawr ddwywawl ddiwael geren-
 nydd
 Gwna fi, fam Geli, o gyliau yn rhydd.
 Yn ddi weirioes gerennydd.
 Mammaeth beunydd nefawl
 Ath fawl foliant areglydd
 Tro wedd ein buchedd o bechawd merydd
 Trwy hynt ddiogel rhag trwm ufelydd

Heb gwl na meddwl na moeld anghelfydd
 I gael gorfoledd gair foliant newydd
 A gweled myned mynydd mawr allu
 Iesu ffurwyth dy fru frenin holl wledydd
 Moliant mawr i'r Tad tadawg pob defnydd
 A'r plant a'r yspryd sant saint ardemlydd
 Holl nerthoedd nefoedd y naf o'n bröydd
 Gorfoledd rhyseidd eu rhyfsöydd
 Gogoniant meddiant meddydd cywirdawd
 I'r drindawd undawd undud preswlydd.
 Amen.

CANIAD MAIR WRTH YR ANGEL.
 LUC i. 46.

Ef a fawrhaa fy enaid i Dduw fy Arglwydd
 Ymddrychafawdd fy yspryd yn fy Iachawdr
 Can drychdawd ufuddeawd ei forwyn Ar-
 glwydd nefoedd
 O hyn allan gwynfydig y'm dywaid holl
 genhedloedd
 Canys mawredd a'm gwnaeth Arglwydd o
 nef
 Gallus yw a sanctaidd ei enw ef
 Pery i ofnusion ei drugaredd o etifedd
 dynawl
 Gallu a meddiant o feddwl a wasgarawd
 Tynnawdd o'u heisteddfa feddianusion
 Drychafawdd Duw o nef ei ufuddion
 Cyflewnis ef o dda yr eisiwedigion
 A gorwag ydd edewis y cyfoethogion
 Cymmerth Israel ei was i nawdd
 A'i drugaredd ef a goffäawdd
 Mal y dywawd wrth ein tadau ni ar gy-
 hoedd
 I Efream a'i etifedd yn oes oesoedd
 G. I. T. &c.
 Gweddi.¹
 Gweddia dros y bobl
 Ora pro populo.
 Cyfrwng dyred tros yr ysgolheigion
 Interven i pro clero.

Cyfrwng ddarestwng tros ofunedawl wreig-
 iawl ystlen² &c.
 Interece pro devoto femineo sexu &c.
 Llyma weithion ddechre Cwnplin.
 Ymchwyl Dduw ein Iachawdr ni
 A thro dy lid oddiwrthym, Geli.
 Duw ystyria &c. G. I. T. &c.

SALM 132.

Duw iawnfedr argledr erglyw fi, Arglwydd
 Coffa Dafydd a chwbl o'i ledneisrwydd
 Megis y tyngawdd i'r Arglwydd yn ddi-
 gyfro

¹ Ond na weddia dy fel hyn.

² Dduw yn unig, ac yma edrychar yr iaith yn unig.
³ Neu, ysglen.

Gofuned a ofunedawdd i Dduw Iago
 Od af i mewn i ardeml fy nghartref
 Od esgynnaf i'm gwely o hun oddef
 O rhoddaf hun i'm llygaid anolau
 Ac ychydig heppian i'm hanrannau
 Na gorphywys i'm heneidrwydd yn y fro
 Lle i'r Arglwydd ardeml i Dduw Iago
 Ni a'i clywsam yn Ephrata erioed
 Ni a'i cawsam hi yn maesydd y coed
 Ni a awn attei i mewn hyd yn ei hardeml
 Ni a weddiwn lle safawdd traed y disyml
 Cyfod i'rh orphwysfa, Arglwydd
 Ti ag ysgrin dy sancteiddrwydd
 Gwisged dy offeiriad y cyfiawnder
 Ymddrychafed dy saint ar fyddlonder
 Arglwydd, o achos Dafydd dy was di
 Na thro dy deg wyneb oddiwrthym ni
 Tyngawdd Duw i Ddafydd y wirionedd, ni
 bydd ofer

Dodaf ar dy eisteddfa firwyth dy groth
 yugwydd llawer
 O chaidw dy feibion fy neddf yn gyfun
 A'r tystiolaethau a ddysgwylf iddun
 Ei meibion hwythau a eisteddant yn rhydd
 Ar dy eisteddfa di yn dragywydd
 Canys etholes yr Arglwydd Sion
 Etholes Duw hi yn breswyl gysson
 Hon yw fy ngorphwysfa i yn oes oesoedd
 difflais

Yman y preswyliaf canys hi a etholes
 Bendigaf ei weddw a llanwaf o dda
 Cyflawnaf ei dlodion oll o fara
 Ei offeiriad a wisgaf o iechyd buchedd
 Ei saint a ymddrychafant o gwbl orfoledd
 Yno ydd hebryngaf goron i Ddafydd
 Parattoais lugorn i'm Cristiawn cilydd
 Gwisgaf ei elynion o lwgr a diraidi
 Arno ef y blodeua fy sancteiddrwydd i.
 Gogon. i'r Tad &c.

SALM 133.

Llyma mor dda mor ddigrif mor eiddun
 Yw cydbreswyliaw o frodyr yn gyfun
 Megis iraid gwyrthfawr ym mhen dynion
 A ddisgynnawdd ym marf, barf Aaron
 A ddisgynnawdd yn ymylau ei wisg mal
 gwllith yn Hermon
 Yr hwn a ddisgynnawdd o'r nef hyd ym
 mynydd Sion
 Canys yno y gorchymmynawdd Duw ei
 fendith

A buchedd barhaus yn oes oesoedd wastad
 ddichwith G. I. T. &c.

SALM 134.

LLYMA bendigwch yr Arglwydd
 Yr awr hon ei holl weision rhwydd
 Y rhai sydd yn sefyll yn nhy Ddofydd
 Ym mhlassoedd ein Duw ni naf tragywydd
 Drychefwch ar y nosydd ar y Sant eich
 dwylaw
 Bendigwch yr Arglwydd ac adlygwch
 iddaw
 Bendiged yr Arglwydd o Sion di
 Yr hwn a wnaeth nef a daiar, Geli.
 Gogon. i'r Tad &c.

CABIDWL ECCES xxiv. 18.

MEGIS mam lwyg gariad ac ofn, ac ad-
 nabod, a santawl obaith.

CAN SIMEON SANT pan gymmerth Iesu
 yn fâb rhwng ei ddwylaw yn y Deml.
 Yr awrhon, Arglwydd y gellyngi dy was
 Herwydd dy air ith heddwch a'th d'yrnas
 Canys gwelsant fy llygaid i
 Yr awrhon dy iachwyawl di
 Yr hwn a barattoast ar gyhoedd
 Ger bron wyneb yr holl Genhedloedd
 Golenad arddamlewychiad y Cenedhloedd
 A gogoniant dy blwyf Israel yn oes oes-
 oedd

G. I. T. &c.

GWEDDI.

HOLL gyfoethawg dragywyddawl Dduw
 yr hwn a arlwyais yn iawn rhyfedd corph
 ac enaid yr ogoneddus fam Grist, wry Fair
 wrth haeddu ei gwneuthur yn deilwng
 Deml a phreswylfod ith un mal di dyro i
 ni gael ein rhyddhau oddiwrth bob rhyw
 gyndrychawl ddrwg a pherygl ac oddiwrth
 dragywyddawg Angau, drwy Iesu Grist
 ein Harglwydd. Amen.

Bendigwn yr Arglwydd. Diolchwn.

Gwareddawg gyfrwng
 Pia intercessio.

*Y Copi yr ysgrifenydd hwn allan o honaw a ys-
 grifenydd yn Llanharri ym Morgannwg, ynghylch y
 30 o Harri 8 ynghylch y flwyddyn 1537. Ac a ysgrif-
 enwyd yma (medd Dr. Davies, h. y. ym Mallwyd) yn
 Y flwyddyn 1631.*

ATTODIA D

AMRYW AWDLAU DIENW.

ALLAN O'R LLYVYR DU LYTHYR YN LLYTHYR.

AWDYL.

GOGONEDAUC argluit
hanpich guell. Athue
dicco de egluis. achagell. A.
kagell. ac egluis. A. vast-
ad. a diffuis. A. Teir fin-
haun yssit. Due uch guit.
ac vn uch eluit. A. yrif-
gaud ar dit. A. Siric ap'
wit. Athuendiguiste aw-
raham pen fit. A. Vuchet
tragiuit. A. adar aguen-
en. A. attpaur.¹ a dien.
Athuendiguste aron a mo-
esen. A vaseul a femen. A.
Seithnieu a ser. A. awir.
ac ether. A. llevreu a lly-
ther. A. piscaud in hydr-
uer. A. kywid. a gueith-
red. A. tyuvod a thydued.
A. ysaul da digoned. Ath-
uendigaf de argluid gogo-
ned. Gogonedauc. a. h. g.

AWDYL.

ARDUIREAUE tri trined in
celi. yssi un a thri. un-
ed un ynni. Vnguirth coe
teithi. un duu diuoli. ath-
uolaf uaurri maur dy ur-

¹Neu, atepaur.

hidri. Dy uolaur. ysguir.
Dy uolau dir ys mi. ysbud
bartoni ar helv cloy. han-
pich guell cristi. pater. &
fili. & spu. domni. ou. ad-
onay. Arduireauc Dev.
yssi vn a deu. yssi tri hep
ev. hep haut y amhev. aw-
naeth fruith afreu afop.
amriffreu. Duu y env. in deu.
Duyneau. y kyffreu. Duu y env.
in tri Duyneauul y inni. Duu
y enu in vn. Duu paul ac an-
nhun. Arduyreauc. vn. is-
y Deu ac un. issi tri arnuu. is-
si Duu y hun. Aunaeth maur-
th a llun. Amascul abun. ac
nat kyuorun bas ac anot-
un. Aunaeth tuim ac oer. a.
heul a lloer. allythir. ig-
cuir afflam im pabuir. a.
serch in sinhuir. abun hyg-
ar huir. allosci. pimp kaer
oty ueti. wir.

AWDYL.

YNENU domni meu y voli
maur y uolaud. Molawe
douit maur y kynnit ar y
cardaud. Duu anamuc.
Duu angoruc. Duu angu-
araud. Duu angobeith.

teilug pirfeith. tec y pur
faud. Duu andyli. Duu isi
sivry. vrenhin trindaud.
Duu abroued ini truyted i
y trallaud. Duu a dyfu. oc
garcharu gan vuilaud.
Guedic deduit angunel in
rit erbin dit braud. Andu-
ch ir gulet iry varet. ae.
werindaud. ym paradui'.
impur kynnuis rac puis
pechaut. An gunel iechid
iry penid ae pimp dirna-
ud. Dolur eghirith. Duu
andiffirth ban kymirth
caud. Duu a collei bei nasprin-
hei diuef devaud. Or croc crevled y
deuth guared ir vedissyaud. kad
arn bugeil crist nid adweil. y teily
gdaud.

AWDYL.

ADWIN caer yssit ar lan llyant. Adwin yd
rotir
y pawb y chwaut. Gogywarch de gwinet
boed tev wy-
ant. Gwaewaur rrin. Rei adarwant.
Dyv merch
ir. guelcisse guir yg evinowant. Dyv iev
bv. ir.
guarth. itadcorssant. Ad oet bryger coch
ac och
ar daut. Oet llutedic guir guinet. Dit
ydeuthant.
Ac am kewin llech vaelwy kylchuy wriw-
ran
Cuytin y can keiwin llv ocarant.

AWDYL.

YSTARDE wineu fruïn guin. redec
hiraethaue raun rin. ren new. oet
reit duu genhin. Ystarde winev
birr y blev. ruit igniw rygig. ot-
ew. mynyd vo fruïn. yt uit trev.
Ystarde winev hir y neid. ruit yg
nyw rygig. Woteid. ni lut ar lev.
trev direid. Trum kyduod dacar.
tev deil dris. chuerv vuclin met
melis. ren new ruitade vy neges.
O eissillit guledic. A gueith wtic. wos
prid. a phedir pen pob ieith. Sanf-

freid suynade in imdeith. Heul ir
ioled arouned argluit. crist kely.
colowin ked. Dywycevviff wympc
chawd am gueithred.

AWDYL.

BRENNIN guirthvin
guirth uchaw yssit. yssi pen
plant adaw. Yssi per gadeir
gad arnaw. Yssi hael divael diweir
haw. Yssi haul uraul gurbaw. Acli
wir. issi owir id pridaw. y Duv
maur. y duv llaur llariau. y duv
guin gueugert aganaw. Yn y wuy
w. y duv indin digerit. or devuit
y challaw. O pechu a pechuis ada
w. O pechaut kin braud pryder
aw. Erbin oed y dit. y del paup oe
Bet. iny devret in devraw. Mal y
bv ban fu oreuhaw. in vullv ir un
lle teccaw. Hid impen vn brin er
bin ev barnv. or teulv teilyghaw.
Teilygdaud wascaud. osgort nav
grad new. Vy Dewis kinvllaud.
Vy Devs domenvs menaud. Vy
bardeir. y Beirt y ueudissiaud. Vy
maurhidic nen. Vy perchen. Vy par-
ch. kin tywarch. kin tywaud. Am
gadu y traethu traethaud. yth vo-
li kin tewi tawaud. Ac im cow. val
ioff. a diwaud wrth y gweu. y am
dreic vffylaud. Ban dyrw guas
duv diwarnaud attav. ir imbrav.
ae briaud. Rotesew dirneid. kin
dirnaud. a bilwis obilion. y gnaud.
Canydoet hagen higaff. y rotion. a.
rothei o nebaud. G6naeth du6 tru
gar gardaud. In evr coeth kyvo
eth. y trindaud. Y mas maeistaud
y mae moli duv. adwin y coti. a.
diwad pechaut. wid. weti. achw.
in kelv brad keli. Culuit argluit
new nav kanmaul attad. guen-
glad vad veidroli. Gwenvlit rit
rieitun voli. Gwingar kar. gvar
guironet kedwi. Ni chedwis eva
irawallen per. barauys duv. vr
thi. Am y cham nychimv ahi. gny-
th golev a orev erni. Ryv duted ed
mic. ogyllestic guisc. Aguissev im
deni. Periw new ap'is idi. imp'uet
y chiwoeth y noethi. Ac cil guirth
awnaeth ehalaeth argluit a ergliw
y voli. Ban winnvis gochel y deli.
Sew fort y ffoes iti. Inytoet arad-

ur in eredic tir. herwit guir igu-
eini. y diwaud y trindaud keli. ew
ae mam dinam daun owri. Agur
guin. Turr guir gwydi ny. adav
y geissav inguesti. ar owris y win
iti: Agueleiste gureic amab genti.
Adiwed tithev irolev guironet. ny
thomet ingweti. In guelod imy
ned hebti. y randir a rad duv er-
ni. Ar himn y doeth digiwoeth
gwerin. llin kain kadeithi
Toriw anwar enwir ev himni. Turr
keisseid y keissav keli. Y diwod vn
gurthwn gurtharab. Vrrh ygyr
aweli. A gueleiste dinion din.
gowri. In myned hebod heb dros-
si. Gueleis ban llyuneis y lleu-
tir deguch aweluch y medi. Sew
awnaethant plant kai y vrth
y medel ymchueli. Druy eirol-
ed meir mari oe gvybod guybv
duv o heni. Yt oet iny diffrid. y.
gid ahi. ysprit glan a gleindid.
indi.

AWDYL.

DINAS maon duv daffar. Pendevic adwin
adviar. asich heul. Agulich edar
Dinas maon cas vnbin teernet. kymynad
kad degin. asich heul agulich mervin.
Dinas maon gulad adav. amdiffyn duv am-
danav. asich heul. agulich. nynhav.
Mad dodes ymortuit armerchin march lluid.
kadeir deur am diurn. asich heul aglich
maelgun.

AWDYL.¹

Gwin y bid hi y vedwen in diffirin in guy
Asirth
ychegev pop vn. pop dvy. Ac auit pan vo. y
gad in arduvdy. A chimrevan biv am rid
vochnvy
Aphleidr agaur ingyanhvy. Ac edwin
imon
ban giuedichuy. Argueisson gleisson ys-
ca.....t
vodi. Ar dillad rution in ev roli

Gwin y bid hi y vedwen. ym pimlumon. a
wil ban vit ban baran eilon. Ac awil. y.

¹Merddin ai cant medd rhai.

freige in lluricogion. ac am gewin iraeluid
bv-
id balawon. a mineich in vynich invareh-
ogion.

Gwin ybid hi y veduen ygnarthaw din
vythuy. Avibid ban vo ygad in ardu-
wy. Arpeleidir kyehuin amedrywuy. A.
phont ar taw. ac arall ar tawuy. Ac arall.
anwall am dwylan gwy. Ar saer ac gumel
wy. bid y env garvy. Arbeyygaul mon ac.
guledtychuy. Guraget dan ygint. Guir yg
kystvy.

Dedwytach no mi acharhowe. Amser
kadwaladir kert a ganhwi.

AWDYL.

Duv in kymhorth in nerth in porth in
canhorthuy.

Y valch deern dinas unbin degin
adwi. Hywel welmor. kimry oror kyghor
arvy

Terruin trochiad. torwoet ueitad vab gor-
onvy

Godrut y var. gurt in trydar g6ae rycoth6y.
Pe-

dridauc heul. Muyhaw y treul. uchel
kylchwy.

Tir brycheinauc. dy iaun piaud. paup ae
gwelh6y. Nev rydadlas am luith eur-
gvas eas lyvuy. Ergig anchvant. guent.

gulad morgant. Dyffrin mynvy. Gv-
lhir penrin ystradvi brin. Tywin. wa-
rvy. Dyued duycaun. Kerediciaun. kif-
laun owuy. Ameirionit. ac ewionit. ac
ardud6y. A llein drav. ac aberffra6. a.
dygan6y. Ros rowynninauc. ran arder-
chauc. rugil yg gortuy. Tegigil artal.
Edeirnaun ial. arial arl6y. Ryuel eb-
ruit. a diffirin cluit. A nant con6y.

Powis enwauc. A chyueilanc ac avo
mwy. Dyffrin hawren. keri dygen. ky-

ven venvy. Elvael buellt. Maelenit
guell. pell y treithvy. Teir rac ynis. ar
Teir inis. Ar tramordvy. Hyuel gul-
edic. vt gweithvutic. id y guystlvy.

Y tharkiveir arpennic penn. o.
plant nevuy. Goruir edwin. gur-
aul breenhin. dilywin denvy. Dreic

angerdaul turvf moroet maur. Meuit
achupvy. Rywiscuis llaur am y vyss-

aur eur amaervy. Bei na chaned. y.
tyernet anhyvet rvy. Or saul penn

aeth ageis inaeth. arvaeth camrvy.
Hydir y kymhell. hywel env o pell.

Guell yv noe vy. Dipyderant di

yscarant. rac. y dibvy. Dihev utunt. trallaud kystnt. a chur kystvy. Gwerin werid. gwedy clevid erid a chymvy. Na dav metie hid orphen bid-hid ynottvy. Hyuel haelaf. Vaur cilassaw goreseynhvy. Caf-faud hyuel nrth y hoewet. wy rybuehvy. Vy rypuched y colowin. ked. clod pedrydant. Ryuel dywal Vrien haval. arial vytheint. Gurise gueilgi dowyn. ky6id hehowin colofyn milcant. llugirn deudor. lleuoet agor gur. bangor breint. Prydus p'chen p'odaur ben. pen
pop kinweint. Gorev breenhin or gorllewin.
hid in llundein. Haelaw lariaw. levaf teccaf.
o adaw plant. Gwerlig haeton vant veitaton vaton vetveint. Goruir meiric mur gwerenic
gurhid gormant. Terruin am tir. ri reith kyw-
ir. o hil morgant. Omorecauhve o rieinve radev
rvytheint. Oteernon kywrid leon. galon reibeint.
vn vid veneid y ellysp bid. gelleist porthant. Ho-
ethil hir ac ew. A chein y atew trvi artuniant.
Vrten arnav. rad ac anaw. affav aphant.

AWDYL.

Mi aegowinneis y offereid bid. ae hesgip ae higneid ba beth orev rac eneid. Pader a buyeid a bendic eid creto. ae canho rac cneid. hid wraud goreu gortwynceid. Yscthrich fort a delhich ti. a llunbich tagneuet. nythvi tranc artrugaret. Ro vyd. y. newynauc. a dillaad y noeth a chenich golychuid. o kyuil dieuil dothuid. Syberu asegur dolur ar eu knaud. guerth myned dros uessur. ystir nithiau ny bo pur. Ryhun a ryuetadaud. a riwiraud o vet. a rietillter. o. gynaud. llyna chuec chuerv erbin braud. Anudon am tir. a brad ar gluid. a dinanv llaugar. dit braud bitaud ediwar. O kyuodi pilgeint adueint dahunau. ac ymeitanav ar seint. id keiff. pop cristaun. kyr reiuaint.

AWDYL.

GVLEDIC arbennic erbin at tad. Erbarch o kyuarch. o. kyuaenad. Ynigabil barabil ar y parad. Vy kert ith kirpuill. kanuill kangulad. Can vid priodaur. canuid meidrad maur. Ca'uid highoraur gaaur goleuad. Canuid bron proffuid. Canuid inad. Canuid riev hael. canuid. rotiad. Canuid athro im. namethryad. oth. vann. oth varan. oth virein gulad. Namditaul oth. wt. vt echeiad. nam gwellic ymplic impled dirad. Nam gollug oth lav. guallus
trewad. Nam ellug gan llu du digarad. Gwledic arbeunic. Ban geneise. o. honaud. nid ower traethaud imi. ac a tretheis. Nid eissev. wykerd. yg keinev. reis nid eissywed ked men y keweis. Nid ew
ym crevis dewis diffleis. yr guneuthur. anhuill na thuill. na threis. Nid ew dubunaur ahandeneis. Nid ew rotir new. ir neb nvy keis. Nid ruy o awit. awenyt eis. nid rvy o obruy a obryneis. Nid por thi ryuic ryuegeis im bron. Nid porthi penid. ry vetyleis. In adauw wy ren damvneis. Rydid imeneid. reid ryioles.

AWDYL.

BENDITH y wenwas. ir dec diyrnas. breise ton. bron ehalaeth. Duv y env in nvfn impop ieith. Dyllit enweir meir rymaeth. Mad devthostę yg corffolaeth. llyna mab gowri gobeith. Adylivas idas y leith. Bu divivewil. athuyllvriaeth. in hudaul gvar guassanaeth yargluit. Bu hywit. ac nybu doeth. Ac hid vraud. ny vn yarvaeth. Kyffei bart pridit. Ar yssit in eluit. Ar hallt ar echuit. Ar graean. ar mir. ar sir syweditiaeth. Beirnad rodiad llara fraeth. Mui y dinwas sune gunaune eddwaeth. Kyuocthev. ri nisrdraeth. Maur duv hetiv. moli dyvrdaaeth
Bendith nautoryw new
ir kcluit creaudir. kyuothaue duu douit. Ap'is lleuver lleuenit. hael. vynver heul indit. Eil kanuill cristaun. a leuich uch eigaun. Lloer vilioet vilenhit. Athrydit ryuact. yv merwerit mor. Cv

threia. eud echwit.¹ Cuda. eudymda. Cv.
treigil. Cvthrewna. Pa hid. a. nev eud vit.
Y pen yseith ulinet. y duc ren y risset.
ydad

¹ Digones per. w. pedwerit yvet. Redec. uc duwyr.
chwit.

wet. ynyduit. Iolune ara beir. kyvov-
thauc
duu vab meir. ap'is new uc eluit. Pan
deuth
oste y passe diwedit. ovffern. awu ran iti.
by rit. Ren new ryphrinounne digerenhit.

DIWEDD Y FARDDONIAETH.

A COLLECTION
OF
HISTORICAL DOCUMENTS.

DIVISION II.—PROSE.

“*Nid doeth ni leo.*” “*He is not informed who doth not examine.*”

ADAGE.

DEDICATED TO

THOMAS JOHNES, ESQUIRE, OF HAFOD UCHTRYD, LORD LIEUTENANT, CUSTOS ROTULORUM AND MEMBER OF PARLIAMENT FOR THE COUNTY OF CARDIGAN, THIS VOLUME, CONTAINING ORIGINAL DOCUMENTS OF BRITISH HISTORY, IS RESPECTFULLY INSCRIBED; WITH THANKS FOR THE USE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF ANCIENT MANUSCRIPTS TOWARDS SUPPLYING THE CONTENTS OF IT; AND AS AN ACKNOWLEDGMENT OF HIS PATRIOTISM,

FROM THE EDITORS.

THE PREFACE.

THE contents of this volume,¹ the second of the *Archæology of Wales*, is composed of such materials as were deemed by the editors most important towards the elucidation of British history; and these are comprised under the heads of Triads, Genealogy of Saints, Chronicles, and Ancient Topography.

The Triads may be considered amongst the most valuable and curious productions preserved in the Welsh language, and they contain a great number of the memorials of the remarkable events which took place among the Ancient Britons. Unfortunately, however, they are entirely deficient with respect to dates; and, considered singly, they are not well adapted to preserve the connection of history. Yet, a collection of Triads, combined together as these are, condense more information into a small compass than is to be accomplished perhaps by any other method; and consequently, such a mode

of composition is superior to all others for the formation of a system of tradition—a system which was matured to the highest state of perfection under the bardic institution, and which was applied to the purpose of preserving every kind of knowledge and science. These historical Triads are not to be considered as the productions of any one individual, or of any one period of time; but an accumulation, formed successively, by national concurrence, as the various events appeared and became recognized in public observation. Therefore, some of them are extremely ancient; others record many things which happened within the scope of the ordinary track of history, and some even reach to as late a period as the twelfth century. Copies of these, generally varying in the extent of the collections, abound in a great number of our old manuscripts; and the result of such a circumstance the reader will perceive in the variety of the readings which are given of them.

After the Triads, the Genealogies of

¹ This division forms the second volume in the original work.

the British Saints are to be considered as next in antiquity, and worthy of attention, on account of the use they may be susceptible of towards the elucidation of history. Amongst other things, they show that most of the churches of Wales were founded by those British chiefs who had lost their possessions in consequence of the growing power of the Saxons, or by their immediate descendants; who, to soothe their misfortunes, had embraced a religious life in the solitary recesses of the mountains.

Then follows a connected history to the death of Cadwaladyr, being the last who had any pretension to the appellation of king of Britain. This comprises two different chronicles, for the sake of distinction, called "The Chronicle of Tysilio," and the "Chronicle of G. Ab Arthur,"¹ collated with two others, under the signature of *A* and *B*. The first of these four Chronicles should have been called after the name of Walter Mapes, archdeacon of Oxford; for there is no authority for asserting that Tysilio wrote anything besides some poetry, and because that, at the conclusion of the Chronicle, are added the following words:—" *Myvi Gwallter, Archiagon Rhydycaïn, a droes y Llyvyr hwn o Gymraeg yn Lladin; ac, yn fy henaint, y troes i ev yr aihwaith o Ladin yn Gymraeg.*"—"I Walter, Archdeacon of Oxford, did turn this book out of Welsh into Latin; and, in my old age, I turned it the second time out of Latin into Welsh." This passage is involved in a difficulty, which, probably, must be thus explained. Walter translated the meagre and unadorned Chronicle above-mentioned into Latin; then Jeffrey takes it in hand, and produces a more elegant Latin version, which makes the other to be soon forgotten. It is the original work, thus rendered more popular by the poetical talents of Jeffrey, which is translated by Walter, in his old age, and is probably the one printed second in order, under the name

¹ The Welsh name of Jeffrey of Monmouth.

of G. ab Arthur. In order to consider this point more fully, it may be proper to adduce also the concluding words added to the version of Jeffrey, which are these:—"The kings of the Saxons, who followed in succession, I have commended to William of Malmsbury, and to Henry of Huntingdon; and to those I have thus commended to write of the kings of the Saxons, and to desist with regard to the Welsh, since they are not possessed of that book which Walter, archdeacon of Oxford, turned into Latin; and he treated faithfully and completely of the before-mentioned British princes, and all that I also have again translated from the Welsh into Latin." The Chronicle marked *A* agrees in many parts, word for word, with the one under the name of G. ab Arthur; therefore, only such passages of it are given as disagree with the other. The Chronicle under the signature *B* is a different composition altogether from either of the others; but agreeing nevertheless, in general, as to the subject. It is worthy of observation that several of the fabulous parts are inserted in some, and omitted in others, according to the credulity or incredulity of the different writers. But the principal fable—the story of the Trojan Origin, is adopted by them all, notwithstanding that it runs contrary to the pure stream of British History, as developed by the Triads. At what period the fiction of the coming of Brutus to this island was invented may be doubtful, after all the investigation that can be made; but the editors are certain that it must have been anterior to the chroniclers of the twelfth century¹—and that, most probably, it originated amongst the Romanized Britons—who, learning the manners and imbibing the notions of their conquerors, had the vanity to adopt such

¹ There is a copy of *Nennius* in the Vatican Library—the oldest that is known—undoubtedly written in the beginning of the tenth century, which contains the story of Brutus. An edition of this valuable copy is now preparing for publication, by the Reverend Mr. Gunn.

an invention, in order to claim a common descent with them; and, by their assumption of sovereignty over the other tribes of Britain, their history, decorated with the tale of Brutus, consequently obtained also a general reception. Copies of these chronicles are pretty common, apparently written in the twelfth century, and from a collation of a variety of those, the present edition is made.

Where the history of the kings of Britain concludes, begins another series of Chronicles, wherein are recorded the events which happened amongst those Britons, who were still independent; but the supreme authority of whose government was divided, and vested in the hands of chiefs, who bore the less assuming titles of princes in the different regions of Wales. These are known under the common appellation of *Brut y Tywysogion*, or the Chronicle of the Princes; and they were written by Caradog of Llangarvan, who flourished in the middle of the twelfth century. Two copies of them are printed entirely, because they have not the least identity with respect to composition or course of narration. The second copy is printed on the lower half of the page, with the text of another valuable Chronicle, entitled *Brut y Saeson*, or Chronicle of the Saxons; a name which it bears, not because that it is peculiarly a history of the Saxons, but from its connecting with the affairs of Wales a general review of the transactions of all Britain. To accompany the two last mentioned Chronicles, at the bottom of the page is also given another, which appears to be a short summary of the history of Wales, and which was thought might possibly be of use towards illustrating some of the transactions recorded in the others.

The next article following the general Chronicles of Wales is a particular history of Gruffudd ab Cynnan; one of the princes who died, after a long reign, in the year 1137. This valuable piece of ancient biography is still preserved in several

transcripts; and the edition of it, printed in this volume, is made from collating two copies, agreeing together very closely, excepting the curious circumstance that the one given as a text is in the dialect of North Wales, and the notes are the prevailing characteristics of the language of South Wales, which pervade the other copy.

As a necessary appendage for illustrating the before-mentioned historical documents, the volume concludes with some typographical pieces. One contains the divisions and subdivisions of the three principalities of Wales into *cantrevi*, or cantons; and *cymydwau*, or communes. The other is a list of all the towns and parishes in those districts.

It has been already noticed, according to the order of arrangement, that the different copies of the Chronicles—but more particularly that by Caradoc—are not alike, with respect to their phraseology—a circumstance which may induce persons to suspect the authenticity of one copy, and to give to another the preference. But such variations, however, in ancient manuscripts, may be accounted for, on the idea of the very great possibility, and even probability, that each of the very various copies attributed to the same author may be equally authentic. Many, perhaps most of the copies of *Caradoc of Llangarvan* differ from each other in mode of expression, and in length, or brevity of narration. We may thus, conjecturally, account for it. Caradoc very possibly, and even most probably, was, like most of his age who furnished the literary part of the community with books—a copyist, or compiler of history, by profession; preparing for sale copies of different prices, ample or brief, in various proportions, according to a variety of prices, for purchasers of various descriptions: again, copies intended for one part of Wales might contain what might not have been equally interesting in another part, and there of course omitted: again,

some copies might have been written in an early part of life—from which others written at a more advanced period would very naturally differ, from an accession of additional or more correct knowledge of facts; to which an adaption of copies, subsequently written, would be no violation of the truths of history; but on the contrary, a more faithful display of them, and an incumbent duty on the writer. After a long practice in this profession, the writer's memory would naturally become charged with most of the facts and dates; he would then have no real occasion to consult his originals for every line, or for every particular, or otherwise than occasionally to keep himself and his narrations under the general control of an original copy. Words and modes of expression would thus unavoidably vary, be more contracted or diffused, and still be perfectly adherent to truth. Thus keeping facts and dates, in unison with the original, he might easily, as he wrote on, use words and modes of expression that spontaneously occurred at the moment. Truth requires not a severe formality of language, and modes never to be deviated from, any more than that several persons, witnessing the same incident, should be under the necessity of each using precisely the very words used by the other; or that the same person should, in relating any circumstance, be tied down to the very words and arrangement of them, which he expressed himself in on a former occasion. Where differences not very material occur in the chronology of different manuscripts, it may be, because, in one copy, the writer—as naturally led by causes and impulses, only known to his own experience—might enter on the scene of action just at its commencement; in another, at its height, or any other stage of its progress; in a third, about, or after the close of it. An annalist, who had no room for ample details, would be often under the necessity of doing so; having been unavoidably, or at least naturally, led thereunto by con-

nections and dependencies, which might have arisen from the manner wherein he handled the subject, from his mode of conducting the narration. There is no violation of historical truth in all this.

Admitting that we have thus justly accounted for the variations of manuscripts, on the same subject, by the same author, and under the same title, it may be asked, By what criterion are we to know which of such copies is the best? which the first? which the subsequently improved? To such questions, it must be confessed, no satisfactory answer can be given; nor do the editors know of any conduct more proper to be pursued than that of publishing the obviously authentic copies that are known; and where each of such copies agree sufficiently in facts and dates, it would be rather difficult to show good reasons why the authenticity of one should be supposed greater than that of another: hence again the propriety of preserving the whole. Considerable differences of this nature appear in the various copies of *Brut y Breninodd*, or History of the British Kings. The Saxon Chronicle is in the same predicament, its various copies considerably differing from each other. Books seldom become fixed and permanently unalterable in language, and other circumstances, till they become properly *minted* from the press, if we may use the metaphor. How far ancient manuscripts may have been affected by the interpolations of subsequent copyists, cannot with ease, and satisfactorily, be ascertained. In order to come at some knowledge of this, and also of determining which of various ancient copies should be preferred, we must compare them with as many contemporary writers on the same subject as can be met with; we must well consider the complexion of the times, wherein anything worthy of criticism occurred. There are some analogies that will assist us: the works of the British bards will throw much light on the subject—even from the language much

may be inferred. An impartial critic may do himself some credit, and be of some use, on such an occasion, and such it is hoped may be found.

The copy of Caradoc, which is collated with the Saxon Chronicle, comes down to the year 1196; whereas that which was translated by Humphrey Llwyd, and published by Dr. Powell, comes down to the year 1157. One of Caradoc's first copies might have been written about 1157, he being then about from 25 to 30 years of age; another, written when he might be from 65 to 70 years old, would come down to the year 1196. It is known that a modern marginal note, in one copy of *Brut y Breninodd*, says that Caradoc died about 1157. It doth not appear on what authority this has been said: perhaps it was only inferred from the circumstance of the translated and published copies coming down no lower than that date. But this, after all, is of no great importance: Caradoc's history might have been continued, by a later copyist, down to the year 1196. Perhaps a critic of sagacity might detect some interpolations in this copy: it is the opinion of the editors that he may; and amongst them, perhaps, two or three mistakes—and one in particular, in the account of the time when Robert Duke of Normandy was confined in Cardiff Castle. At the same time, they are not sure that their conjecture is well founded: a passage omitted in one copy may be deemed an interpolation in another; but that it is so is not a necessary consequence, when no better reason appears, than the not being able to find in one copy what is found in another. We must however confess, that to abridge, to simplify, to interpolate, and to alter, were practices that were frequent before the art of printing was known; and that these were suggested by a more perfect knowledge of the subject which the copyist possessed, is not only possible, but highly probable. If so, it is very possible that,

in rejecting what may appear to be interpolations, we may reject many of the most important and interesting truths of history. Old manuscripts should always be published as we find them, even with all their supposed errors and imperfections. To discriminate between truth and error, to detect mistakes—in short, to sift truth from the chaff which may be seen amongst it—is the business of the learned critic, the philosophical historian, and not that of the publishers of ancient documents. They should be severely true to the manuscripts; and there are cases (perhaps it is so in every case) where they cannot be allowed to alter even the orthography of a single word, however erroneous; and the foolishly fastidious critic who thinks otherwise has not well acquainted himself with such subjects. All that the editors of ancient manuscripts have to do, or ought to do, is to publish them as they find them, to inform the public whence they had them, and where the originals may be seen by those who may wish, or think it necessary to consult them. To vouch for the truth or correctness of everything in ancient manuscripts is not walking the legal, the honest, the open highway of truth: there are local, national, political, and other prepossessions and prejudices; nor are those of pedantry and hypercriticism less virulent, but rather more so. Yet, what has the philosophical searcher after truth to do with all such things, or with those who indulge in them? The editors are prepared for persons of such dispositions: they are on their guard, not indeed against them—from them there is nothing to fear; but against any deviation from that path of rectitude which should always be pursued by all who, from sources such as are now explored, endeavour to bring long hidden truths to light, long neglected remains of genius into a renewed celebrity, which they so justly merit.

THE EDITORS.

TRIOEDD YNYS PRYDAIN:

ALLAN O

Llyvyr Mr. R. Vaughan, o'r Hengwrt,

A GYMHARID OANDDO A'R AMRYW HEN LLYVRAU HYN.

CYFRES I.

	Trioedd.
Llyvyr John Balmer.	70
Llyvyr Robert Vaughan.	34
Llyvyr Maredudd Llwyd.	56
Y Llyvyr Cwta. ¹	56
A Llyvyr o Law John Jones o'r Gelli Lyfdy.	53
Mae'n canlyn y trioedd ym mhob un o'r llyvrau uchod; sef, pa un sydd gyntaf, ail, a thrydydd, &c.	8
	Anowhaneu o'r 24 Marchog Llys Arthur

1. TRI henw yr ynys hon.
Y Cyntaf cyn ei chyfanneddu y gelwit hi Clas Merdin.² Wedi ei chyfanneddu y gelwit hi y vel ynys, ag wedy ei gorescyn O Vryt y dodes arni Ynys Bryt, mewn rhai llyfrau fal hyn, ag wedy ei gorescyn o Prydain mab Aedd mawr y dodes arni ynys Prydain.³

2. TEIR prif rann ynys Prydain.

Lloegr, Cymru ar Alban, sef yw hyt yr Ynys honn o Benrhyn Blathaon ym Mhrydyn hyd ym Mhenbryn Penwaeth yg Herynw naw cant milldir. ai llet o Griceyll ym Mon hyt yn Soram, pump cant milldir yw hynny.

A hi a gynhelir tan un goron a thair talaith, ag yn Llundain gwisgo y goron, ag ym Mhenryn yn y gogledd un or talaethau, arall yn Aberffraw ar 3dd yngherynw.

3. TEIR prif rag ynys y sydd iddi.

¹ Y 4 hyn ar femrwn.² Clas Meitin medd llyfr arall R. V.³ Gwedi gwladogi o Brydain ab Aedd mawr arni y galwyd hi ynys Prydain; a chyn ei chyvanneddu llawn coedydd, a bleiddiaid, ac eirth, ac eveinc, ac ychain banawg ydoedd.—LL. IOR. GWILYM.

Orc, Manaw, ag Ynys Weith. a seith rag ynys a thrugaint ereill y sy iddi, a phedwar prif anrhyfedd ar ddeg sydd ynddi.

4. TEIR prif afon ynys Prydain.

Temys, Hafren a Hymyr. a their prif Aber a deugaint a chant y sydd ynddi: a phedwar porthfa ar ddeg a deugaint, ag wyth ar ugaint o brif gaerydd. nid amgen, 1. Caer Alclut. 2. C. Efrawc. 3. C. Geint. 4. C. Wyrangon. 5. C. Lundein. 6. C. Lirion. 7. C. Golun. 8. C. Loyw. 9. C. Seri. 10. C. Wynt. 11. C. Went. 12. C. Grant. 13. C. Dawri.¹ 14. C. Lwyccoet. 15. C. Urnach. 16. C. Fuddei. 17. C. Gorgyrn. 18. C. Leon. 19. C. Selemion. 20. C. Gorgorn. 21. C. Mygit. 22. C. Lysidit. 23. C. Beris. 24. C. Lion. 25. C. Weir. 26. C. Caradoc. 27. C. Widawlwir. 28. C. Esc.²

5. TEIR prif borthfa ynys Brydein.

¹ C. Dawn.—Nennius.² Rhai llyfrau sydd yn cyfrif saith Gaer angwhaneg: viz. 29. Caer Lyn. 30. C. Ffawydd. 31. Caer Gei. 32. Caer Fyrdin. 33. C. Arfon. 34. C. Ennarawd. 35. C. Faddon. Rhai o honynt sydd wedi eu diwreiddio yn wallus, ereill yn gyfannedd etto.

Porth ysgewin yugwent. porth wygyr yn Mon a porth wyddno yn y Gogledd.

6. TEIR Archesgobot yn Prydein.

Un o Lundein, yr eil o Gaer Eifrawg, ar drydedd o Gaer Lleon ar wysg. Llyfrau eraill fal hyn Un o gaer Geint, yr ail o Gaer Eifrawc, ar drydedd o Fynyw.

Ac nyt oes dilyet y neb ar yr ynys hon namyn y genedl Gymry ei hun, gweddillion y Brutannyeit a ddaethant gynt o Gaer Dro.

7. TRI lleithic llwyth ynys Prydain.

Arthur yn Penteyrnedd Ynghaerlleon ar Wysg, a Dewi yn pen escub; a Maelgwn Gwynedd yn pen Heneif.

Arthur yn Penteyrnedd Ynghelliwig Ynghernewy, a Betwini¹ yn pen escub, a Charadawc Vreichvras yn pen hyneif.

Arthur yn pen teyrnedd yn Penryn Rhionydd yn y gogledd, a Chyndeyrn Garthwys yn pen escub, a Gwerthmwl wledig yn pen heneif.

8. TRI hael ynys Prydein. Rhydderch- hael ap Tutwal Tutclut. Mordaf hael mab Servan. A Nudd hael fab Senyllt.

9. TRI gwyn Teyrn ynys Prydain; Rhun mab Maelgwn, Ywein mab Urien, a Rhufawn befr mab Deorath² wledig.

10. TRI deifniawg ynys Prydain; Gwalchmai mab Gwyar; Lleecheu mab Arthur, a Rhiwallon wallt Banhadlen.

11. TRI phost cad ynys Prydein. Dunawt³ Fur Mab Pabo Post Prydein, Gwallawc mab Lleenawg. A Chynfelyn yn drwsgyl.

12. TRI tharw cad ynys Prydein, Cynfawr Cad Cadwac mab Cynwyd Cynwydyon. Gwendoleu mab Ccidiaw, ag Urien mab Cynfurch.

13. TRI tharw unben ynys Prydein Elmur mab Cadeir.⁴ Cynhafal mab Argat, Afaon mab Taliesin (Tri meib beirdd oeddynt ell tri.)

14. TRI lleddf unben Y. P. Manawydan⁵ mab Llyr lleidieith, Llywarch hen mab Elidir Lydanwyn, a Gwgawn gwrawn mab Peredur, mab Elifer Gogorddfawr, ac ys sef achaws y gelwyd hwy lleddf unben, wrth na cheissynt gyfoeth ac na allai neb ei luddias iddynt.

15. TRI unben Llys Arthur. Goronwy mab Echel Vorddwytwll, a Chadreith mab

Porthfawr gadw, a fleidwr fflam mab Godo.¹

16. TRI unben Deifr a Brynych. Gall mab Dysgyfedawc,² a Diffedel mab Dysgyfedawg,³ a Tri meib beirdd oeddynt ell tri.⁴

17. TRI Gwaewrudd⁵ Beirdd Y. P. Tristfardd Bardd Uryen: Dygynnelw bardd Owein a mian⁶ Ferdic Bardd Catwallawn mab Catfan.

18. TRI ofer feirdd Y. P. Arthur, Catwallawn mab Catfan, Rhyhawt eil Morgant.

19. TRI chynweissiat Y. P. Caradawc mab Bran, a Chawrdaf mab Caradawc Freichvras ac Ywein mab Maxen wledig.

20. TRI llyngnessawg Y. P. Gereint mab Erbin Gwenwynwyn mab Naf, a March mab Meirchiawn.

21. TRI gwrdd faglawg, Y. P. Rineri mab Tangwn a Thinwaed Faglawg, a Ffryder mab Dolor Deifr a Bryneich.

22. TRI eur hualog Y. P. Rhiwallon wallt banhadlen a Rhun mab Maelgwn, a Chatwaladyr Fendigait, a sef y gelwit y gwyr hynny yn hualogyon, wrth na cheffit meirch a berthyni⁷ iddynt rhag eu⁸ Meint, namyn doddi hualen eur am y hegywyled ar bedrenneu eu Meirch tra eu cefneu, a dwy badell eur a dan eu gliniu, ag wrth hynny y gellir padellec y glin.

23. TRI Chadfarchawc Y. P. Caradawc Freichfras, Menwaed o Arllechwedd, a Llyr llwyddawc.⁹

24. TRI Galofydd¹⁰ Y. P. Greidiawl,¹¹ Galofydd mab Enfael Adran, a Drystan mab Tallweh.

25. TRI rhuddfoawg Y. P. Arthur, Rhun mab Beli a Morgant mwynfawr.

26. TRI thaleithiawc cad Y. P. Drystan mab Tallweh Hueil mab Caw, a Chei mab Cynyr¹² Ceinfarfawg,¹³ ag un oedd daleithiawc arnaddunt wynteu ell tri, Bedwyr mab Pedrawc oedd hwnnw.

27. TRI glew¹⁴ Y. P. Grudneu, Henpen ac Aedenaw¹⁵ eu cynneddfau oedd nad cynt o gad namyn ar eu heloreu.

28. TRI Thrahawc Y. P. Sawyl ben

¹ Fleidur.—Ll. Argraf.

² The 3d omitted in the printed edition.

³ Dyssyfudod.—Ll. Argraf.

⁴ Mr. Llwyd Arch. Brit. Lett. A. makes Arovan

Bardd Selys ap Cynan to be one of these, p. 254. 3. col.

⁵ Gwawdrwy.—Ll. Arg.

⁶ Avanneddig.—E. Llwyd. Avan Ferdig.—Ll.

⁷ A digon uchel iddynt.—Ll. Argraf.

⁸ Hyd au.—Ll. Argraf.

⁹ Lluyddawc.—Ll. Argraf.

¹⁰ Glewfyrd.—Ll. Argraf.

¹¹ Gwgon Gwron.—Ll. Argraf.

¹² Cenyr.

¹³ Uwarchawg.—Ll. Argraf.

¹⁴ Unben.—Ll. Argraf.

¹⁵ Aedenaw [Meibion. Ll. Argraf. & Caifor Aedenaw] Mab Gleisar or Gogledd a Haiarnwedd ei fam.

¹ Betwini Escop Pennaf Kernyw.—R. V.

² Dewrarth.—Ll. Argraf.

³ Dunawd fwr ap Pabo Index. But in Brut y Brenhinoedd it is Dunawd Fyrr: in Davies' MS. of Bonedd y Saint, Dunawt uwrr.

⁴ Cadegyrr.

⁵ Meddian.

uchel, Pascen mab Uryen a Rhun mab Einawn.

29. Tri Ysgymnydd aereu. Gilbert mab Cadgyffro, Morfran eil Tegit, a Gwgan Cleddyfrudd.

30. Tri gwrddfeichiad Y. P. Drystan mab Tallwch a getwis moch March mab Meirchiawn tra aeth y meichiad y erchi y Essyllt dyfot y gynnadl ac ef, ag Arthur yn ceissiw Un hwch, ae y twyll, ae y treis ac nys casaf. a Phryderi mab Pwyll anwyn a getwis moch Pen daran Dyfet yn Glyn Cuweh yn Emlyn, a Choll mab Collfrewy a getwis Henwen Hwch Dallweir Dalben, a aeth yg gorddodo hyt y Mhenryn Awstin yg Cernyw, ac yna daeth yn y Mor, ag yn Aber Torrogi yg Gwent is Coet i doeth ir tir, a Choll mab Collfrewy ac law yn y gwrych pa ffordd bynnag i cerddai, nac ar for nag ar dir. Ac ym Maes Gwenith yg Gwent i dodwes gwenithen a gwenhynen, ag er hynny y mae goreu lle y Wenith y lle hwnnw.—Ac oddyna ydd aeth hyt y llonwen ym Penfro ac yno dotwes ar heidden a gwenhynen, ag er hynny y mae goreu lle heid Llonwen.¹ Ac oddyna y cerddes hyt Riw gyferthwch yn Eryri, ac yna dotwes ar geneu bleidd ac ar cyw eryr. ar Eryr a rodde Collfrewy i Frynach Wyddel or Gogledd, ar Bleidd a ddodes i Fenwaed o Arllechwedd, ar rhei hynny fu feidd Menwad ag Eryr Brynach. Ac oddyna ydd aeth hyt y maen du yn Llanfair yn Arfon ac yno y dodwes ar ceneu eath A ceneu hwnnw a fyryws Coll mab Collfrewy y Menai, a honno wedi hyny fu cath Paluc.

31. TRYWYR Hut a Lledrith Y. Prydein. Menyw mab Teirgwaed, Eiddilic Corr, a Math ap Mathonwy.

32. TRI prif hut Y. P. Hut Math mab Mathonwy a ddysgodd y Wdyon mab Dôn, a hut² Uthr Bendragon, a ddysgodd y Fenyw mab Teirgwaet, ar trydydd hut Rhudlwm Gawr³ a ddysgodd i Coll mab Collfrewi.

33. TRI phrif lledrithiawc⁴ Y. P. Coll mab Collfrewi Menyw mab Teirgwaet,⁵ a Drych eil Cibddar.

34. TRI diwair teulu Y. P. Teulu Catwallawn mab Catfan a fuont seith mlynedd yn Iwerddon gyt ag ef, ag yn hynny o yspeit ni ofynasant ddim iawn iddaw rac gorfot arnaddunt y adaw. A Theulu

Gafran mab Aeddan pan fu y difancoll¹ a aethant yr môr dros eu harglwydd. A Trydydd teulu Gwenddoleu mab Ceidiaw yn Arderydd a gynnalasant y vrwydr pythefnos a mis wedi lladd eu Harglwydd, sef oedd rifedi teuluoedd pob un or gwyr hynny un canm wr ar ugaint.

35. TRI anniweir deulu Y. P. Teulu Goronwy Pesyr o Benllyn² a ommeddasant eu harglwydd o erbyuieit y gwenwyn-waew gan Lew Llaw gyffes³ yn Llech Oronwy ym blaen Cynfael yn Ardudwy. A theulu Gwrgi a Pheredur a adawsant eu harglwydd Ynghaer Greu⁴ ag a oedd⁵ ymladd trannoeth uddynt ag Eda⁶ Glinmawr ac yna y llas ell⁷ deu. Ar trydydd teulu Alan Fyrgan a ymchoelasant y wrth eu harglwydd yn lledrat⁸ ar y ffordd, ac ollwng ynteu ai weision y Gamlan, ac yna y llas.

36. TEIR gosgordd adwy⁹ Y. P. Gosgordd Mynyddawc Eiddyn yn Cattraeth, a Gosgordd Melyn mab Cynfelyn, a gosgordd Drywon mab Nudd yn Rodwyd Arderyt.

37. TRYWYR a wnaeth y teir mat gyflafan Y. P. Gall mab Dysgyfedawc a laddawdd deu ederyn Gwendoleu, a ieu o eur oedd arnynt, a dwy celein or Cymry a yssynt ar eu ciniaw, a dwy ar eu cwynos. Ac Yscafell mab Dysgyfedawc a laddawt Edelfflet¹⁰ frenhin Lloegyri, a Diffeddell mab Dysgyfedawc a laddawt Gwrgi Garwlwyd, a Gwrgi hwnw a laddei celein beunydd or Cymry, a dwy bob sadwrn, rhag lladd y sul yr un.

38. TAIR anfad gyflafan Y. P. Eiddyn mab Einyan a laddawt Aneurin Gwawtrydd medeyrn¹¹ beirdd. A llawgat trwm bargawt. Eiddyn¹² a laddawt Afion mab Taliesin, a Llofan Llawddino a laddawdd Uryen mab Cynfarch.

39. TEIR anfad fwyellawt Y. Pr. Bwyellawt Eiddyn ym pen Aneurin, ar fwyellawt¹³ ym pen Iago mab Beli, ar fwyellawt ym pen Goliden Fardd.¹⁴

40. TRI chyfor a aeth or ynys hon ac ni ddoeth yr un drachefyn o naddynt. Un

¹ Vid. Bede, lib. 1. c. 34. He fought this battle under his father, A. D. 603.

² Bows.—Ll. Argraf.

³ Llen (q. Llywelyn).—Ll. Argraf.

⁴ Gren.—Ll. Argraf.

⁵ Chyfnod.

⁶ Adda.—Ll. Argraf.

⁷ A. D. D. 584.—R. V.

⁸ Wrthaw o hyd nos.—Ll. Argraf.

⁹ Addwyn. q.

¹⁰ Edelffled flesoc.—E. Llwyd.

¹¹ Mechdeyrn, q.

¹² Neu Llowgat Trwm Bargot neu Lwm bargot Eiddyn.

¹³ Fwyellawt.

¹⁴ Golyddan Fardd.—Ed. Llwyd.

¹ Neu Llovion neu Llonion neu Llonwen.

² Sev Myrddin.

³ Gwythelin Gorr.—Ll. Argraf.

⁴ Lledurithiawc.

⁵ Teirgwaedd.—Ll. Argraf.

aeth gan Yrŷ Llyuddawc hyt yn Llychlyn a ddoeth yma yn oes Cadyal¹ mab Eryn y erchi cymhorth yr ynys hon. Ag nyt archodd o bob prifgaer namym cymmeint ag a ddelei gantho iddi ; ac yn ddoeth gantaw ir gaer gyntaf namym ef a Mathutafwr² ei was, ac ardustru fu gan wyr yr ynys honn roddi hynny iddaw. A hwnnw eissoes llwyr a llyudd a fu a aeth or ynys honn, ac ni ddoeth drachefyn neb o naddynt nae llinys : sef lle trigwys y gwyr hynny yn dwy ynys yn ymyl Mor Groec. Sef ynt y ddwy ynys Gals ac Afena. Eil cyfor a aeth gan Gaswallawn mab Beli a Gwenwynwyn a Gwanar meibion Lliaws mab Nwyfre ac Arianhodd Merch Beli eu mam, ac o Arllechwedd³ y hanoedd y gwyr hynny Ac ydd aethant y gyt a Chaswallawn eu hewythr yn ol y Cessaryeit trwy for, sef lle y maent yn Gwasgwyn. Y trydydd a aeth gan Helen llyuddawc a Chynan ei brawt, sef eiryf a aeth ym mhob un or lloedd hynny 61,000, a'r rhei hynny oedd y tri arianllu sef achaws y gelwit felly, wrth fynet eur ag ariant yr ynys ganthynt, ae hethol o oreu i oreu.

41. TEIR gormedd a ddoeth yr ynys honn ac nyt aeth yr un drachefyn. Cywdawc y Coranyeit a ddoethant yma yn oes Lludd mab Beli, ac nid aeth yr un o naddynt drachefyn. Eil gormes y Gwyddyl Ffichdi ag nid aeth yr un drachefyn. Trydydd gormes y Saesson, ac nid aethant drachefyn.

42. TRI Sanctaidd Linus Y. P. Llinus Bran ab Llyr,⁴ a llinus Cunedda Wledig, a Llinus Brychan Brycheiniawc.

43. TRI gwestai gwynfydedig Y. Pr. Dewi, Padern a Theiliaw.

44. TRI chorff a wnaeth Duw er Teilaw, un sydd yn Llandaf y Morgannwc, yr eil yn Llan Deilo fawr, y trydydd ymhen Alun yn Dyfet. mal y dyweit yr ystoria.⁵

45. TRI chudd a thri dateudd⁶ Y. Pr. Un o naddynt pen Bendigeit Fran fab Llyr a gladdwynt yn y Gwynfryn yn Llundain, a hyt tra fa yn yr ansawdd honno, ni ddoe ornes ir ynys honn fyth. Eil, esgyrn Gwrthefyr Vendigeit a gladdwynt ym mhrif byrth y ddinas y drydydd cudd y dreigiau yn ninas Pharan yg creigiau Eryri ar tri chudd hynny anpoyt⁷ gwaeth

oi dateuddiaw. Arthur a ddatguddiodd beun Bendigeit Fran or Gwynfryn yn Llundain. Can ny oedd ofer ganthaw cadw yr ynys o Gadernid neb namyu yr eiddaw e hun. Gwrtheyrn Gwrtheneu a ddatguddiodd esgyrn Gwrthefyr fendigeit ei fab o serch ar Ronwen ei wreig, ag hefyd a ddatguddiodd y dreigiau o ddinas ffaran, yr hon a elwit wedy hynny dinas Emrys.

46. TEIR drut aerfa Y. P. un o naddynt pan ddeuth Medrawt y Gelliwig yng Hernyw, nyt edewis yn yllys na bwyt na diawt nys treuliei a thynnu Gwenhwyfar oi rhieingadair. Yr eil pan ddaeth Arthur i lys Medrawt, na bwyt na diawt nys treuliei, na dyn na llwdn yn fyw yn y Cantref : ar trydydd aerfa pan ddaeth Aeddan Vradog hyt yn Alclut i lys Rhydderech hael nyt edewis na bwyt na llynn, na llwdn yn fyw.

47. TEIR ofergat Y. P. un fu gat Goddeu Sef y gwnaethpwynt o achaws gast ar iwrcch fochyll¹ a Chornigill, yr eil fu gwaith Ardeyrydd a wnaethpwynt o achaws nyth yr ehedydd, ar drydydd oedd waethaf Sef oedd honno Camlan, a honno a wnaethpwynt o gyfryssedd Gwenhwyfar a Gwenhwyach Sef achaws y gelwit hwynt yn ofergateu wrth eu gwenthur o achaws mor ddiffwrwyth a hwnnw.

48. TRI anfad gyngor Y. P. rhoddi i Vlassar a gwyr Rhufein le i garneu blaen eu meirch ar y tir ym Pwyth meinlas. yr eil gadel Hors a Hengys a Rhonwen yr ynys honn. ar trydydd rhannu o Arthur y wyr teirgweith a Medrawt yng Camlan.

49. TRI hualogion² teulu Y. P. Teulu Catwallawn³ Llawhir a ddodasant hualeu eu meirch ar eu traed pob deu o naddynt wrth ymladd a serrigi wyddel yng Cerrig y Gwyddyl y Mon, a theulu Rhiwallon mab Uryen yn ymladd ar saeson, a Theulu Belyn⁴ o Leyn yn ymladd ag Etwyn ym mryn Ceneu⁵ yn Rhôs.

50. TRI goruchel garcharawr Y. P. Llyr Lledieith yng Carchar Oeurowsydd wledig, ar eil Madog mab Medron, ar trydydd Geyr mab Geyrybet,⁶ ac un oedd Oruchelach na'r tri, sef oedd hwnnw Arthur a fu deirnos yng Caer Oeth ac annoeth A theirnos y gen Wen Bendragon a theirnos yg carchar kudd dan y llech a chymmreint⁷ ag un gwas ae dillyngwys or tri carchar

¹ Ve allai Cadell, mab Gereint, y 43 brenin wedi Brutus, ogyrch 300 miwydd cyn Crist.

² Mathuta fawr, q.

³ Erch a Heledd.—E. Llwyd.

⁴ Joseph o Arimathea, mewn rhai llyfrau ; ond yn ebyg mai y mynaich ai ddoes yn lle yr enw arall.

⁵ Legend.

⁶ Tri Matgudd a thri annfatgudd.

Hanpwynt.

¹ Fechwys.

² Hualoc.—Ll. Argraf.

³ Casswallon.—Ll. Argraf.

⁴ Belew.—Ll. Argraf.

⁵ Edwin.—Ll. Argraf.

⁶ Geyryoet.

⁷ Echemeint.—Ll. Argraf.

hynny, Sef oedd y gwas Goren fab Cus-
tannin y gefnderw.

51. TRI anafat palfawt Y. P. Palfawt
Matholwech Wyddel, ar Vranwen merch
Llyr, a phalfawt Arthur ar Fedrawt, a
phalfawt Gwenhwyfar ar Wenhwyfach.¹

52. TRI gwyn dorllwyth Y. P. Uryen
ac Eurddyl plant Cynfarch hen a fuant yn
un torrllwyth ynghalon Nefyn merch
Frychan eu Mam. yr eil Owein ap Urien
a Merwydd² ei chwaer a fuant yn un torr-
lwyth ynghalon Modron merch Afallach.
y trydydd Gwrgi a Pheredur a Cheindrech
pen ascell plant Elifer gosgorddfawr a fu-
ant ynghalon Eurddyl ferch Cynfarch eu
mam.

53. TRI Serchawg Y. P. Caswallawn
mab Beli am Flur merch Fugnach Gorr, a
Thyrtan Mab Tallwech am Eyllt gwreig
March Meirchiawn ei ewythr, a Chynon
ab Clydno Eiddun am Forwydd ferch
Urien.

54. TRI diweirferch Ynys Pryd. Treul
difefyl ferch llynghesawl llawhael, Gwen-
faden ferch Tutwal Tutclud, a Thegeu
Eurfron.

55. TEIR diweirwreig Y. P. Ardun³
gwraig Cadcor⁴ ap Colwyn,⁵ Eflieu gwraig
wydyr drwn,⁶ ag Emerchred⁷ gwraig
Fabon⁸ ap Dewen hen.⁹

56. TEIR anniweirwreig Y. P. Teir-
ferched Culfynawyt Prydein. Essyllt
Fyngwen gordder.¹⁰ Trystan, a phen arwen
gwreig Owein mab Urien, a Bun gwreig
Fflamddwyn.

57. TAIR priflys Arthur, Caer Llion ar
wysc Ynglhmry, a Chelliwig yg kernyw,
a Phenryn rhionedd yn y gogledd.

58. TAIR pryfwyl yn y teirllys hyn.
Pase, Nadolic a Sulgwyn.

59. TEIR prif riain Arthur. Gwenhwy-
far merch Gwythyr mab Greidiawl, a
Gwenhwyfar Gawryd Ceint, a Gwenfwy-
far ferch Ogyrfan gawr.

60. TEIR prif gariadwreig Arthur,
Garwen ferch Henyn A Gwyl ferch Eud-
awd, ac Indeg ferch Afarwy hir.

61. TRI Marchawg llys Arthur a gaw-
sant y greal. Galath vab Lawnselot dy
Lak, a Pheredur mab Efrawe Iarll, a
Bort mab brenin Bort. Y ddeu gyntaf

oeddynt wery o gorph a'r trydydd oedd
ddiweir am na wnaeth pechawd cnawdol
ond unweith a hynny drwy brofedigaeth
yn yr amser yr emillawdd ef.....¹ o ferch
Brangor yr hon a fu ymerodres yn Con-
stinobl, or honu y doeth y genhedlaeth
fwyaf o'r byd, ag o genhedlaeth Joseph o
Arimathea y hanoeddyn ell tri, ac o lin
Dafydd brophwyd mal y tystolaetha ystoria
y Greal.

62. TRI anheol llys Arthur, Etheu mab
Gwrgon, a Choleddawg mab Gwynu, A
Gereint hir mab Gemeirnon hen.

63. TEIR neges a gaffad o Bowys, un o
honynt yw Cyrehu Myngan o Veigen hyt
yn Llan Silin erbyn anterth drannoeth
y gymryt y cymeddfeu y gan Gadwallawn
Fendigeit, wedi lladd Ieufaf a Griffri hyt
yn Mryn Griffri erbyn y bore drannoeth
wrth ymchwelyt di ar Edwin y 3.....

64. TEIR gwrofryn Y. Pr. un oedd Llew-
ei ferch Seithwedd, a Rore ferch Usber, a
Mederei badellfawr.

65. TRI Arfeddawg ynys Pryd. Selyf
mab Cynan Garwyn, ac Afaon mab Tal-
iessin a Gwallawe mab Lleenawe. Sef
achaws y gelwit hwynt yn Arfedogion
wrth ddial eu cam oc oe bed.

66. TRI phorthor gweith Perllan Fan-
gor, Gwgon gledddyfrudd, a Madawe ap
Rhun,² a Gwiawn ap Cyndrwn.³

67. TRI ereill o bleit Lloegyr. Hawystl⁴
Drahawg, a Gwaettyt⁵ Herwnden⁶ a
Gwiner.⁷

68. TRI eurgelein Y. P. Madoc mab
Brwyn A Chengan⁸ Peillawt, a Ruawn
Pefyr ap Gwyddno.⁹

69. TRI tharw elyll Y. P. Ellyll Gwid-
awl A ellyll Llyr merini, ag ellyll Gyrth-
mwl wledig.

70. TRI gwydd Ellyll Y. P. Ellyll Ban-
nawe, ac Ellyll ednefedawe drythyll ac
Ellyll Melen.¹⁰

71. TRI thrwyddedawe ag anfoddawc
Llys Arthur. Llywarch hen, Llemenig,
a Heledd.¹¹

72. TEIR Llynges gynweir ynys Prydain
llynges Llaur mab Eirif, a llynges Difwg
mab Alban, a llynges Doler mab Mwrchath.

73. TEIR gwenriain Y. P. Creirwy

¹ Gwenhwy fach.

² Morfudd.

³ Arddun.—Ll. Argraf.

⁴ Cadrot.—Ll. Argraf.

⁵ Gorolwyn.—Ll. Argraf.

⁶ Drwn.—Ll. Argraf.

⁷ Emythryd.—Ll. Argraf.

⁸ Ll. Argraf, Mabon ap Dowengan.

⁹ Dewyngen.—Ll. Argraf.

¹⁰ Gordderch.

¹ Yr enw ar goll.—Ll. P. P.

² Y Cynneddfau.—Ll. Argraf.

³ Gwgon Gyndrwn.—Ll. Argraf.

⁴ Hastyl.

⁵ Gwentym.

⁶ Herwm.

⁷ Gwymor.—Ll. Argraf.

⁸ Cyngain.

⁹ Aaron ap Gwyddno Befyr.—Ll. Argraf.

¹⁰ Melu.—Ll. Argraf.

¹¹ Llwmhunic ap Mauon a Heledd ferch Gyndrwn.

merch Ceritwen¹ ac Ariarnhod ferch Don, a Gwenn ferch Cywryd ap Crydon.

74. TEIR gohoyw rlein Y. P. Angharat ton felen merch Rhydderch hael, ac Anan merch Meic² mygotwas, a Phenvyr. ferch Run ryfeddfawr.

75. TRI budr Hafren. Catwallawn pan aeth y weith Digoll a llu Cymry ganthaw ac Etwin or parth arall a llu Lloegr ganthaw ac yna y budrawdd Hafren oi blaen tua ai haber: ar eil cyfarws Golydan y gan Einiawn fab Bed Brenhin Cernyw, ar drydedd³ Calan faerh Idon ap Nery gan Faelgwn.

76. TRI brenhin a fuant o feibion eillion, Gwryat vab Gwryan yn y Gogledd, a Chadafael vab Cynfedw yng Gwynedd, a Hyfeidd fab Bleiddig, yn Deheu-barth.

77. TRI Eurgryd Y. P. Casswallawn mab Beli pan aeth y geisiaw Flur⁴ hyt yn Rhufein, a Manawydan mab Llyr. pan fu hyt ar Ddyfet A Llew llaw gyftes pan fu ef a Gwryon yn ceissaw henw ac arfeu y gan Riarot y Fam.⁴

78. TAIR rhiaïn ardderchwng llys Arthur, Dyfyr wallt eureid, Enit Verch Iniwlarll a Thegeu Eurfron.

79. TRI pheth a orchfygodd Loegyrr. Cynnwys dieithraid, ryddhau Carcharorion, ac anrheg y gwr moel.

80. TRI dyfal gyfangán ynys Prydein, un oedd yn ynys Afallach, yr ail ynghaer Garadawe, ar trydydd y Mangor; ynhob un or tri lle hyny yr oedd 2400 o wyr crefyddol ac or rheini 100 cyfnewidiol bob awr or 24 yn y dydd ar nos yn parhau mewn gweddïe a gwasanaeth i Dduw yn ddirangre ddiorthpws.

81. TRI prif ormes Mon a fagwyd ynddi, Cath Paluc, yr eil oedd Daronwy, ar trydydd Edwin frenhin Lloegr.

82. TRI marchog aurdafodiawe llys Arthur, Gwalehmai mab Gwyar, Drudwas mab Tryphin ac Eliwlod mab Madawe ap Uthur. Gwyr doethion oeddynt, ac mor deg a llaryeidd ac mor hyawdl a hynaws yn eu hymadroddion ac i byddei anodd i neb ballu iddynt or negesseu a geisynt.

83. TRI brenhinol farchog oedd yn Llys Arthur Nasiens brenhin Denmare, Medrod mab Llew ap Cynfarch, a Hywel mab Emyr Llydaw. Gwyr mor llaryeidd hynaws a theg eu hymadroddion oeddynt ac i byddei anodd gan neb ballu iddynt ar a geisynt.

84. TRI chyfiawn farchawg oedd yn llys

Arthur. Un oedd Blas mab tywyssog Llychlyn yr eil Cadawe mab Gwynlliw filwr ar trydydd oedd Padrogl paladr ddellt, eu cynneddfeu oedd amddiffynn amddifaidd gweddwon a gwryfon rhag trais, cam a gorddwy, Blas trwy gyfraith fyd, Cadawe trwy eglwys, a Phedrogl trwy gyfraith Arfeu.

85. TRYWYR a ddianchasant o Gamlan, Morfran Mab Tegit, Sanddef bryd Angel, a Glewlwyd gafaelfawr: Morfran rhag ei haccered canys pawb yn tybyed mai cythreul oedd, ai gochelent Sandde gan ei lanned ai decedd ni chododd neb law yn ei erbyn gan dybied mai Angel oedd a Glewlwyd rhag ei faint ai gryfed pawb a ffoent rhagddaw.

86. TRI chyngoriad farchog Llys Arthur, Cynan ap Clydno Eiddun, Aron ap Cynfarch, a Llywarch hen ap Elidir Lydanwyn.

N. B. Nesaf yu llyvyr Mr. Vychan y canlyn trioedd y meirch, y rhai a adawaf heibio tan y diweddfaf.

87. TEIR gwydd balfawt ynys Prydein. Palfawt Matholwech Wyddel ar Franwen merch Llyr yr eil palfawt a drewis Gwennhwyfach ar Wenhwyfar, ag o achaws honno y bu waith Camlan wedi hynny, ar trydydd a drewis Golyddan Fardd ar Gadwaladr Fendiceit.¹

88. TRI chyndynniawe Y. P. Eiddilie Corr. a Gweir gurhyt fawr, a Drystan.

89. TRI gogyfurdd Llys Arthur. Ryhawt eil Morgant, a Dalldaf eil Cunyn Cof, a Drystan eil March.

90. TRI dyn goreu wrth osp a phellenigion² Gwalehmai fab Gwyar Gadwy fab Gereint, a Chadyreith Saidi.³

91. TRYWYR gwarth Yn. Pr. y cyntaf o naddunt Afarwy vab Lludd ap Beli mawr: ef a ddyfynawdd Iul Cesar a gwyr Rhufein yr ynys honn ac a beris talu 3,000l. o ariant bob blwyddyn yn teyrnget o'r ynys hon i wyr Rhufein yr eil fu Gwrtheyrn M. Gwrtheneu, a roddeis tir gyntaf i'r saeson yn yr ynys honn, ac a ymddyweddiodd gyntaf ac wynt, ac a beris lladd Custennin Vyn. mab Custennin Fendigeit oe dwyll, a dehol ei frodyr Emrys ac Uthur Bendragon or ynys honn hyt yn Llydaw, ac yn y diwedd dychwelsant ac ai llosgasant ynteu Ynghastell Gwerthrynniawn ar lann Gwy er dial eu brawd. Trydydd gwaethaf oll fu Medrawd ap Llew ap Cynfarch pan edewis Arthur lyw-

¹ Caridwen wrach Gwraig Tegit.

² Mogotwas Aneirin.

³ Merch Iddon mab Ynyr Gwent.

⁴ Fram, mewn rhai llyfrau.

¹ Gwel Tri. 51 a 47.

² Neu fal hyn, Trywyr goreu yn llys Arthur wrth osp a phellenig.

³ Mewn lle arall, a chadeiryeth Sadi.

odraeth Ynys Prydein ganthaw, a clwedi ei fyned ynteu trwy for yn erbyn yr ymerawdwr tu hwnt y fynnydd Mymneu lle i llas goreugwyr Arthur Pan glybu Medrawd gwahanu nifer Arthur.

92. TRI phrif fardd ynys Prydein Merddin Emrys, Merddin mab Morfryn a Thalesin benn Beirdd.

TRIOEDD Y MEIRCH.

1. TRI meirch a ddugynt y tri Marchlwyth Du moroedd, march Elidir Mwynfawr a ddug arnaw Seithnyn a hanner o Benllech Elidir yn y Gogledd hyt ym Mhen llech Elidir y Môn. Sef y Seithnyn oeddynt Elidir ag Eurgain ei wraig, merch Maelgwn Gwynedd, a Gwynda gyoet,¹ a Gwynda Reinyat² A mynach Nowmon³ y gynghorwr, a phrydelw mestyfyr gwallofyad, ac arianfagl ei was a Gelbenefin ei gog a nofies ai ddwyllaw ar bedrain y march a hwnnw fu hanner y dyn. Yr eil Marchlwyth a dduc Cornan⁴ march meibion Elifer Gosgorddfawr,⁵ a ddwg Gwrgi a Pheredur arnaw a Dunawt uwr⁶ a Chynfelyn Drwsycl y edrych ar fygedorth⁷ Gwenddoleu yn Arderydd. Ar trydydd marchlwyth a ddug⁸ Gweir a gleis ac Arthanat yn erbyn Allt Faelwe⁹ yng Heredigyn yn dial eu tat.

2. TRI rhoddedig farch ynys Prydein Meinlas march Caswallawn ap Beli a Melnyngan mangre march llew¹⁰ llaw gyffes, a Lluagor march Caradawc freichfras.

3. TRI phrif eddystr ynys Prydein; Du hir tynnedig march Cynan Garwyn, ac Awyddawr¹¹ breichir march Cyhoret eil

Cynan.¹ Rhuddfreon Tuthlleidd march Gilbert mab² Cadgyffro.

4. TRI amrheithfarch Y. P.³ Carn Afllawg march Ywein mab Uryen, Tafawt hir march Catwallon mab Cadfan, a Bucheslan march Gwgawn Gledddyfrudd.⁴

5. TRI gorderch farch Y. P. Pferlas march Dalldaf eil Cwinin cof. a Rhuddfrych march Rahawt eil Morgant, a Gwelwgan gohoywgein march Morfran eil Tegit.

6. TRI gohoew eddystr Y. P. Llwyth march Alser mab Maelgwn, a Gwineu gwddwf hir march Cei. a Chethin carn aflawg march Iddon mab Ynyr Gwent.

7. TRI thom eddystr Y. P. Du march Brwyn Mab Cunadaf ac Arfwl felyn march Pascen mab Uryen a rhuddlwyd, march Rhydderch hael.⁵

8. TRI rhedegfarch ynys Prydein y torrlydan a gloyn deufarch Collawn mab Berchi, ar Cethin cyflym march Dinogan mab Cynan Garwyn.

9. TRI ymladdfarch ynys Prydein Lluagor march Caradawc Vreichvras, a Melnyngan mangre march Llew Llaw gyffes ag awyddawc freichir march Cynhored eil Cynon.

10. TRI prif ychen ynys Pryd. Melyn gwanwyn⁶ a gwinau ych Gwlwlwyd ar ych brych bras o benrhew.⁷

11. TEIR prif fuch ynys Pryd. Brech fuch Faelgwn Gwynedd a thonllwyd buwch meibion Olifer Gosgorddfawr a Chornillo buwch Llawfrodedd farfawc.⁸

Felly terfynes troedd y meirch herwydd Sion Balmer.

¹ Ruthr reon, ruddfrom, rathr reon, Rudd from Tuthbleid a ruthrfrom.

² Tair.—Ll. Argraf.

³ Carnafllaw Gr. ap Maredudd.

⁴ Bucheslom seri march Gwgon Gleifrudd.

⁵ Ellemenic. Medd Sion Balmer yn lle'r olaf, ac Ysgwydfrith march Llemenic mab Mawan. Mr. Vychan ydoedd wedi chwanegu at Trioedd y Meirch wrth Tri 7 val hyn; Tri thom eddystr ynys Prydain Gwineu gwddwf hir march Cai, a Grei march Edwin a llwyd March Alser ap Maelgwn.

⁶ Gwaynhwyn.

⁷ Bras y benren.

⁸ Farchawc.

¹ Gywet.—Ll. Argraf.

² Gwyn Dareiniat.—Ll. Argraf.

³ Namon, Nawmod.—Ll. Argraf.

⁴ Corman.—Ll. Argraf.

⁵ Olifer.—Ll. Argraf.

⁶ q. Dunawt fyr. Vid.—Tri 11.

⁷ Rygdorth.—Ll. Argraf.

⁸ Llwyn Gweir Pengleis Rhiw Arthen ac Allt Faelawr yn Ngharedigion.

⁹ Allt Faelwr.

¹⁰ Lles.—Ll. Argraf.

¹¹ Trwyddawc.—Ll. Argraf.

TRIOEDD YNYS PRYDAIN :

ALLAN O'R

LLYVYR COCH O HERGEST.

CYFRES II.—TRI DYNION A GAUSANT GAMPEU ADAF.

1. TRI dyn a gauas kedernit Adaf. Erculf gadarn ac Ector gadarn. a Sampson gadarn. Kyn gadarnet oedynt yll tri ac Adaf ehun.

2. TRI dyn a gauas pryt Adaf. Absalon ab Dauyd. A Jason vab Eson. a Pharis vab Prief. Kyn decked oedynt yll tri ac Adaf ehun.

3. TRI dyn a gauas doethineb Adaf. Cado hen. a Beda. a Sibli ddoeth. Kyn doethynt oedynt yll tri ac Adaf ehun.

4. TEIR gwragedd a gauas pryt Eua yn trithraean. Diodema gorderch Eneas ysgwydwyn. ac Elen uannawc y wreic y bu distriwedigaeth Tro druy y phen. A Pholixena verch Prief hen vrennhin Tro.

5. PAX aeth llu y Lychlyn. porth a aeth gan Yrp Lluydawc hyd yn Llychlyn. a'r gwr hwnnw a daeth yma yn oes Gadyal ybyry y erchi dygyuor o'r ynys hon. Ac ny doeth gantau namyn ef a Mathutauar y was. ac ys ef a erchai o dec prif gaer ar hugeint yssyd yn yr ynys hon. a deu kymmeint a elei gantau i bob un o nadunt y dyuot gantau o honynt ymeith. Ac ny doei gantaw yr gaer gyntaf namyn ef ae was. Ac y bu ardistur gan wyr yr ynys hynny ac y rodassant idaw a hwnnw vu lwyraf llu or a aeth or ynys hon. Ac ef a oreseynaud ar gwyr hynny y fford y kerland. Ac ys ef lle y trigayaud y gwyr hynny yn y duy ynys yn ymyl Môr Groec. nyt amgen Clas ac Auena. Ar eil a aeth gan Elen luydawc. a Maxen wledic hyt yn Llydaw. ac ny ddoethant byth yr ynys honn. a'r trydyd a aeth gan Gaswallon ap Beli. a Gwenwynwyn. a Gwanar. veibion Lliav vab Nuyfre. Ac Aryanrot verch Veli eu mam. Ar gwyr hynny o Erch a Heled, pauuanhoedynt. ac a aethant gyt a Chaswallawn eu hewythr ar vycs y Kessaryeit

or ynys honn. Sef lle y mae y gwyr hynny yg Gwasgwynt. sef riuedi a aeth gan bob un o nadunt un uil ar hugeint. arhei hynny uu tri aryanllu ynys Brydein.

6. TRYWYR gwarth a uu yn ynys Brydain. un o nadunt Afaruy vab Llud vab Beli. Ef a dyynnaud Julius Cesar a guyr Ruvein yr ynys honn yn gyntaf. ac a beris talu teirnil o bunnoed aryant bob bluydyn yn deyrngt or ynys honn y wyr Rufein. o gyfryssed Caswallawn y ewythr. Ar eil uu Gwrtheyrn Gwrtheneu a rodes tir gyntaf y Saesson yn yr ynys hon. ac a ymdywediaud yn gyntaf ac uynt. ac a beris lladd Custennin Vychan vab Cystennin Vendigeit oe vrat a dehol y deu uoder. Emrys Wledic ac Uthur Pendragon or ynys hon hyd yn Llydaw. a chymryd y goron ar vrenhiniaeth o dwyll yn y eidiau ehun. ac yn y diuod Uthur ac Emrys a losgasant Wrtheyrn ygeastell Guerthrynyawn ar lann Gwy yn unfflam y dial eu brawt. Trydyd gwaethaf vu Vedrawt pan edewis Arthur lywodraeth ynys Prydein ganthaw pan aeth ynteu drwy vor yn erbyn Lles amherawdyr Ruvein a anvonassei gennadeu at Arthur hyd yg Caer Llion y erchi teyrngt idaw or ynys honn. ac y wyr Ruvein ar y messur y talpuyt y Gatwallawn vab Beli hyt yn oes Gustennin vendigeit teit Arthur. Sef ateb a rodes Arthur y gennadeu yr amherawdyr. nat oet well y dylcei. wyr Ruvein deyrngt y wyr ynys Prydein. noc y dylcei wyr ynys Prydein udunt hwynteu. Canys Brân vab Dyunwal a Chwstennin vab Elen a uassynt amherodron yn Ruvein. a deu wr o'r ynys hon oedynt. ac yna y lluydawd Arthur gordetholwyr y gyvoeth drwy vor yn erbyn yr amherawdyr. Ac y kyuaruuant y tu hwnt y vynydd Mynneu. ac ancirif o nadunt o bob parth

a las y dyd hwnnw. Ac yn y diwed y kyuaru Arthur ar anherawdyr. ac Arthur ai lladawd. ac yno y llas gorengwyr Arthur. a phan gogleu Vedraut gwahanu nifer Arthur. y dymchwelawd ynteu yn erbyn Arthur ac y dyrnaud Saesson a Ffichteit. ac Yscotteit ac ef y gadw yr ynys honu nac Arthur. A phan gogleu Arthur hynny yd ymochelawd dracheuyn. ac a dihengis gantaw oc niuer ac y dreis y ar Vedrawt y kauas dyuot y dir yr ynys honn. ac yna y bu weith Camlan y rwgg Arthur a Medrawt. ac y lladawd Arthur Vedrawd. ac y brathwyd Arthur yn anghehaul ac o hynny y bu varw. ac y myn plas yn ynys Afallach y claduyt.

DECHREU Y TRIOED YW Y REI HYN.

7. TRI goruchel garcharawr ynys Prydein. Llyr llediaith. a Mabon mab Modron. a Geir vab Geiryod. ac un oed oruchelawr no'r tri. Ef a vu deirnos yg garchar Hut adan Lech echynmeint. Sef oed hwnnw Arthur. ac un gwas ac gellygawd o'r tri carchar hynny. nyt amgen Goreu vab Custennin y geuynderw.

TRI GWYNDEYRN YNYS PRYDEIN.

8. OWEIN vab Uryen. a Run vab Maelgwn. a Ruvawn Beuyr vab Dorarth Wledic.

9. TRI oueruard ynys Prydein, Arthur a Raawt eil Morgant. a Chadwallawn vab Caduann.

10. TRI matkud ynys Prydein. Pen Bendigeit Uran vab Llyr a gudywyt yn y Gwynuryn yn Llundein. ac wyneb ar Freinc. A hyt tra vu yn yr ansawd y dodet yno. ny doi ormes Saesson byth yr ynys hon. yr eil amatkud. y dreigiau yn ninas Emrys a gudyawd Llud vab Beli. ar trydyd esgyrn Gwrthevyr vendigeit. ymprif pyrth yr ynys honn. A hyt tra vydynt yn y kud hwnnw, ny doi ormes o Saesson byth ir ynys honn. A llyna y tri anuatkud pan datkudywyt. A Gwrtheyrn Gwrtheneu a datkudyawd esgyrn Gwrthefyr Vendigeit yr Serch gwreic. Sef oed honno Ronuen baganes. Ac ef ddatgudyawd y dreigieu. ac Arthur a ddatgudyawd pen Bendigeit Uran o Gwynnrynn. Kan nyt oed dec gantau kadu yr ynys o gedermit neb. namyn or eidau e hun.

11. TRI marchlwyth Ynys Prydein. Du y moroed march Elidyr Mwynfawr. a duc Seithnyn a hanner arnaw o benn Llech Elidyr yn y Gogled hyt ym pen Llech Elidyr ym Mon. Sef Seithnyn oedynt. Elidyr Mwynfawr. ac Eurgein verch Vaelgwn y wreic a Gwyn da gyued, a Gwynda Reimat. a Mynach Nawnon y gyghorwr a

Phetryleu Venestyr y wallovyat. ac Aran-uagyl gwas. ac Albeinnyn y goc. a noofes ac duylaw ar bedrein y varch. a hwnnw vu hanner y dyn. ar eil Marchlwyth aduc Cornann March meibou Eliffer gosgortuawr, a duc Gwrgi a Pheredur arnaw. ac nys gordinedawd neb namyn Dinogat vab Kynan Garwyn yar y Kethin kylym ac aruidiawt. ac aglot a gauas yr hynny hyd hediw. a Dunawd wr vab Pabo, a Chynvelyn drwescyl y edrych ar vygedorth llu Guendo'eu yn Arderydd. Yr trydyd Marchlwyth a duc Erch march meibou Grythmwl Wledic. a duc arnaw Achlen. ac Arthanat yn erbyn rin Vaelaur Yg Keredigyawn y dial eu tat.

12. TEIR llynges gynniweir ynys Prydein. Llynges Llary vab Yryf. a llynges Dignif vab Alan, A llynges solor vab Urnach.

13. TEIR gwith balvawt ynys Prydein. Un o nadunt a trewis Matholwch Wydel ar Vranwen Verch Llyr. Ar eil a drewis Guenhuyvach ar Wenhwyuar. ac o achaws hynny bu weith Cad Gamlan wedy hynny. Ar dryded a drewis Golydan Vard ar ar Gadwaladyr Vendigeit.

14. TEIR drut heirva ynys Prydein. Un o nadunt pan doeth Medrawt y lys Arthur yg Kelli wic yg Kernyw. nyt edewis na bwyt na diawt yn y llys nas treul-yei. a thynnu Gwenthwyuar heuyt oe chadair Vrenhinyaeth. ac yna y trewis balvawt erni. yr eil drut heirua pan doeth Arthur y lys Medrawt. nyt edewis nac yn y llys nac yn y Cantref na bwyt na diawt.

15. TEIR neges a gahat a Bowys. un o nadunt yu kyrechu Myngan o Veigen hyt yn Llansilin erbyn Anterth drannoeth. y gymryt kynnedueu gan Gadwallawn Vendigeit. wedi llad Ieuf a Griffri. Yr eil yu kyrechu Griffri hyd ym bryn Griffri erbyn y bore drannoeth wrth ymchwelyt at Etwin y drydet uu kyrechu Hywel vab Ieuf hyt yg Keredigyawn. Owein Gwynedd y ymlad a Ieuf ac a Iago yn yr aerva honno.

TRIOED YW Y REI HYN.

16. TEIR prif riei Arthur Gwenthwyfar uerch Guryt Gwent. a Gwenthwyuar Uerch Vab Gredyawl, a Gwenthwyuar uerch Ocurvran gawr.

17. Ae deir karedigwreic oed y rei hyn. Indec verch Aruy hir. a Garwen verch Heuinbrèn A gwyl uerch Eudaf.

18. TEIR gwrvorwyn ynys Prydain. Un o nadunt llewei verch Seitwed. a Rore verch Usber. a Mederei Badelluawr.

19. TEIR gosgord aduyn ynys Prydain.

Gosgord Mynyddawc yg Kattraeth. a Gosgord Dreon Lew yn Rotwyd arderys. ar dryded Gosgord Velyn o Leyn erythlyn yn Ros.

20. TEIR prif lut ynys Prydein. Hut Math uab Mathonwy a dysgawd y Wycl-yon vab Dôn. a Hut Uthur Bendragon a dysgawd y Veuw vab Teirgwacd. ar dryded Hut Rudlwm Gorr a dysgawd y Goll vab Collureuy ynei.

21. TRI chynweissyeit ynys Prydein. Gwydar vab Run vab Beli. ac Owein vab Maxen wledic. a Chaurdaf vab Cradauc. Tri deifnyawc ynys Prydein. Riwallaun Wallt Bahadlen, a Gwall vab Gwyar a Llacheu vab Arthur.

22. TRI anuat gyghor ynys Prydein. rodi y Ulkessar a gwyr Ruvein lle y karneu blaen y eu meirch ar Ytir ym Pwyth Meinlas, ar eil gadel Hors a Heingyst a Ronuen yr ynys honn. ar trydyd rannu o Arthur y wyr deirgweith a Medrawt yg Kamlan.

23. TRI thaleithawc ynys Prydein. Gweir vab Gwystyl a Chei vab Cynyr a Drystan vab Tallweh.

24. TRI ruduawc ynys Prydein. Run vab Beli. a Llew llaw Gyffes. a Morgan Mwynvavr ac un o nadunt oed rudvogach nor tri Arthur oed y enu. blydyn ny doei na gwellt na llysseu y fford y cerdei Arthur.

25. TRI llynghessur ynys Prydein. Ger-eint vab Erbin a March vab Meirchion. a Gwenwynyn vab Nav.

26. TRI unben llys Arthur. Gronw uab Echel. a Ffleudur fflam uab Godo. a Chae dyrleith 4 uab Seidi.

27. TRI tharw unben ynys Prydein. Adaan vab Taliessin. a Chynhauval vab Argat ac Elinwy vab Kardegryr.

28. TRI unben Deifr a Bryneich a thri beird oedynt. a thri meib Disgyuyndawt a wnaethant y teir madgyulauan. Diffeidell vab Disgyuyndawt a ladawd Gwrgi Garwlwyd. ar gwr hwnnw a ladei gelein beunydd or Kynryr a duy bob sadvr rac llad un y Sal Ysgafnuell vab Dissyuyndawt a ladawt Edelfflet Ffleissawc Vrenhin Lloegy. Gwall uab Dissyuyndawt a ladawd deu ederyn Gwendoleu y rhai oedynt yn cadw y eur ac aryant. a deu ddyd y yssynt beunydd yr eu kynyaw. ar gymmeint arall yn eu kwynos.

29. TRI Gwythur ynys Prydein a wnaethant y teir anuat gyulafan. Lloan Llawddiffo a ladawt Uryen vab Kynvarch. Llougat grum uargot Eidin a ladawd Avon vab Talyessin. a Heiden vab Ewengat a ladawd Aneurin Gautryd Vechtey. n beird. y gur a rodei gan myw bob sadvrn yng-

hervyn ennaint yn Talhaearn. ac trewis a bwyell gynnut yn y phen. a honno oed y dryded vwyellawt. ar eil kynminteit o Aberffraw a drewis Golydan a bwyall yn y ben. Ar dryded uab Beli a drewis y wr e hun a bwyall yn y benn.

30. TRI aerwedawc ynys Prydein. Selyf uab Kynan Garwyn. ac Auaon vab Talyessin a Gwallawc uab Lleinawc.¹ Sef achaws y gelwit hwy yn aerwedogyon wrth dial eu cam oc eu bed.

31. TRI phost cad ynys Prydein. Dunawt vab Pabo A Chynvelyn drwscyl. ac Uryen Vab Kynvarch.

32. TRI hael ynys Prydein a Rhyderch hael vab Tutual Tutclty. a Nud hael vab Senyllt a Mordaf hael uab Serwan.

33. TRI glew ynys Prydein. Gruduei a henbrien ac Aedenawe. ny ddoynt o gat namyn ar eu geloreu. ac yssef a oedynt y rei hynny tri meib Gleissiar Gogled o Haernwed Vradawc eu mam.

34. TRI trahawc ynys Prydein. Gwibeid drahawc a Sawyl ben uchel a Ruuawn Peuyr drahauc.

35. TRI lledyf unben ynys Prydein. Manauydan uab Llyr, a Llywarch hên, a Gwgon gwron vab Peredur vab Eliffer, ac yssef achaws y gelwit hwy lledyf unben. wrth na cheissynt gyuoeth ac ny allai neb y ludyas uddunt.

36. TRI galouyd ynys Prydain. Greidawl galofyd, a Drystan vab Tallweh, a Gwgon Gwron.

37. TRI esgemyd aereu ynys Prydein Moruan eil Tegit. a Gwgon gledyfydd. a Gilbert Kadgyffro.

38. TRI phorthawr gweith Perllan uangor. Gwgon gledyfrud. a Madawc vab Run. a Gwiawn vab Cyndrwyn.

A thri ereill o bleit Lloegy. Hawystyl Drahawc. a Gwaetrym Herwnden. a Guiner.

39. TRI eur gelein ynys Prydein. Madawc uab Brwyn. a Cheugan Peillyawc. a Ruuawn Peuyr ab Gwydno.

40. TRI hualhogyon deulu ynys Prydein. Teulu Gatwallawn Lahir a dodassant hualeu eu meirch ar draet pob un o nadunt yn ymlad a Serygei Wydel ygkerrig y Gwydyl y Mon. ar eil Teulu Riwallon vab Uryen yn ymlad a saesson. a Theulu Belen o Leyn yn ymladd ag Etwin ym Mryn Etwin yn Ros.

41. TRI diweir deulu ynys Prydein. Teulu Katwallawn yn y buant hualogion, a theulu Gauran vab Aedan pan uu y dinankoll. a Theulu Gwendoleu ab Kei-

¹ Lleenawc.

dyau yn Arderyd. a dalyassant yr ymlad pythewnos a mis gwedi llad eu harglwyd. Sef oet eiryf pob un o'r teuluoed un kan wr ar ugeint.

42. Tri anniweir deulu ynys Prydein. Teulu Gronw peuyr o Benilyn a ommed-assant eu Harglwyd o erbyn y gvennyuacw y gan lew Llaw Gyffes. a theulu Gwrgi a Pheredur. a adawssant eu Harglwyd yg Caer Greu a Chynoeth ac ymlad udynt drannoeth. ac Eda Glin Gawr ac yn y llas ell den. ar trydyd teulu ar Lan Ffergan. a ymadawssant ac eu harglwyd yn lledrat y ar y fford yn myned Gamlan. Riuedi pob un o'r teuluoed un can wr ar huceint.

43. Tri hualoc eur ynys Prydein. Riwallon Wallt Banhadlen. Run a Maelgwn a Chadwaladwyr Vendigeit, ac yssef achaws y gelwit y gwyr hynny yn hualogion wrth na cheffid meirch a berthyncei udunt, rae eu meint. namyn doddi hualeu eur am eu hegwytledd ar bedreineu eu Meirch dra e kefyn. a dwy badell eur a dan eu glinieu. Ac y wrth hynny gelwir padellec y glin.

44. Tri charw ellyll ynys Prydein. Ellyll Gwidawl. ac Ellyll Llyr Marini. ac Ellyll Gwrthmwl Wledic.

45. Tri gwyd Ellyll ynys Prydein. Ell-yl Manawc ac Ellyll Ednyuedawe drythyll. ac Ellyll Melen.

46. Tri thrwydedawe llys Arthur. a thri anvodawe Llywarch hên a Llemenic a Heled.

47. Tri diweir ynys Prydein. Ardun wreic Gator vab Gorolwyn. ac Eneilyan wreic Wydyr drwm ac Emerchret wreic Uabon uab Dewengan.

48. Tri gwaywrud ynys Prydein. Dy-gynnelw vard Owein. ac Arouan vard seleu uab Kynan. Ac Avannedic uard Kat-wallawn vab Katvan.

49. Tri goruchel garcharawr ynys Prydein. Llyr Lletieith a vu gan euroswyd ygkarchar. ar eil Mabon mab Modron. ar trydyd Gweir uab Gweiryoad. ac un oed goruchelach no'r tri a vu deirnos ygkarchar ygkaer Oeth ac Annoeth. ac a vu deirnos ygkarchar gan Wenn Bendragon. ac a vu deirnos ygkarchar Hut y dan lech Echymmeint. ac ysef oed y goruchel garcharawr hwnnw Arthur. ag un gwas ae gollyngawd o'r tri charchar. ac y sef oed y gwas hwnnw Goreu uab Custennin y geuynderw.

TRIOED Y MEIRCH YW Y REI HYN.

50. Tri rodedicuarch ynys Prydein. Meinlas march Casswallawn vab Beli. a

Molyngan Gamre march Llew llaw gyffes. a luagor march Karadawe vreichnras.

51. Tri phrifurach ynys Prydein. Du hir tywedic march Kynan garwyn. ac Awdawe Vreich hir march Kishoret eil Kynan. a Rud broen tuth bleid march Gilbert uab Kadgyffro.

52. Tri anreithvarech ynys Prydein. Karnavlawc march Ywein uab Uryen. a thavawt hir march Cadwallawn vab Katvan. a Bucheslom march Gwgawn gledyfrud.

53. Tri thom edystyr ynys Prydein. Gwineu Guduc hir march Kei. a Grei march Edwin. a Llwyd march Alser mab Maelgwn.

54. Tri gorderchuarch ynys Prydein. Pferlas march Dalldaf eil Kynin. a gwelugan gohoegin march Caredic vab gwallawe. A Gurbrith march Raawt.

55. Tri phrifuarach ynys Prydein a dugant y tri marchlwyth. y mae eu henweu dracheuyn.

56. Tri gwrveichyat ynys Prydein. Pryderi mab Pwyll pen Annwn wrth voch Pederan Dyuet y datmaeth ac ysef y katuei y glyn Cuch yn Emlyn. ac ys ef achaws y gelwit hwnnw yn wrueichyat. Kany allei neb na thwyll na threis arnau. Ar eil Drystan vab Tallwech wrth voch march fab Meirchyawn. Tra aeth y meichyat yn gennat ar Eswyll Arthur a March. a Chei. a Bedwyr a uant oll petuar ac ny chawssant cymmeint ac un banw, nac o dreis nac o dwyll nac o ledrat y gantau. ar drydyd Coll vab Collvreuy wrth voch Dallwyr Dallben ygglyn Dallwyr yg Cernyw. ac un or moch oed dorrawc Henwen oed y henw. a darogan oed yr hanei waeth ynys Prydein or torrllwyth. Ac yna y kynnullawd Arthur llu ynys Prydein ac yd aeth y geissyaw y diva. Ac yna y daeth hychen yngordodu. ac ym Penryn Austin yg Kernyw yd aeth yn y mor. ar gwrdueichyat yn y hol. ac ym Maes Gwenith yg Gwent y dotwes ar wenithen a Gwenynen. ac yr hynny hyd heddyw y mae goreu lle gwenith yg Gwent. ac yn Llouyon ym Penuro y dotwes ar heiden a gwenbithen. ac am hyny i diarhebir o heid Llouyon. ac yn riw gyvnerthwech yn Arvon y dodwes ar geneu Cath a Chyw Eryr. Ac y rhoed yr eryr y Vreat tywyssawc o'r gogledd ac wynt a hanfuant waeth o nadunt. Ac yn Llanueir yn Aruon a dan y maen du y dodwes ar geneu Cath, ac y ar y maen y byryawd. y gwrveichyat yn y mor. a Meibon Paluc y Mon ae Magassant yr drwc udunt. a

honno uu gath Paluc. ac a vu un o deir prif ormes Môn a vagwyf yndi. ar eil oed Daronwy. ar drydet Etwin frenhin Lloegr.

57. TRI anuyl llys Arthur, a thri chatvarchawc, ac ny mynnasant penteulu arnynt eiryoet. ac y Cant Arthur eglyn.

Sef yu vyn tri Chaduarchawc
Mened a Llad llurugawc
A cholouyn Kymry Karadawc.

58. TRI eurgyd ynys Prydein. Caswallawn vab Beli. pan aeth y geissyaw Flur hyd yn Rufein. a Manauydan uab Llyr pan uu hyt ar Dyuet. A Llew llaw

gyffes pan uu ef a Gwydyawn yn ceissaw enw ac arveu y gan aranrot y uam.

59. TRI brenhin a vuant veibon eillon. Gwryat vab Gwryan yn y Gogled. a Chadauael vab Kynuedw yg Gwyned. a Hyseid vab Bleidic yn Deheubarth.

60. TRI budr Hafren Katwallawn pan aeth y weith Digoll. a llu Kymru gantaw. ac Etwin o'r parth arall. a llu Lloegyr gantaw. ac yna y butrawd Havren oe blaen hyt y Haber. Ar eil kyuarws Golydan y Gan Einyawn vab Bled brenhin Kernyw. ar drydet calain uerch Idon vab Ner y gan Vaelgwn.

LLYMA

DRIOEDD YNYS PRYDAIN:

SEF YDYNT TRIOEDD COF A CHADW A GWYBODAETH AM HYNODION O DDYNION AC O BETHAU A FUANT YN YNYS PRYDAIN AC AR DDAMWAIN A DAMCWYDD I GENEDL Y CYMRY ER YN OES OESOEDD.

CYFRES III.

1. TRI enw a ddoded ar Ynys Prydain o'r dechreuad: Cyn ei chyfunneddu y doded arni Clas Merddin, a gwedi ei chyfunneddu y doded arni y Fel Ynys, a gwedi gyrru Gwledigaeth arni y gan Prydain ab Aedd Mawr y doded arni Ynys Prydain. Ac nid oes dyled i neb arni namyn i Genedl y Cymry, can ys hwy ai goresgynasant gyntaf, a chynn no hynny nid oedd neb o ddynion yn byw ynnddi, eithr llawn Eirth, a Bleiddiau ac Efeine, ac Ychain bannog ydoedd.

2. TAIR Prif Ardal Ynys Prydain: Cymru, Lloegr, a'r Alban, a Braint Teyrnedd a ddyld i bob un o'r Tair. A than Unbennaeth a Rhaith Gwlad ai gwladoler herwydd Dosparth Prydain Ab Aedd Mawr, ac ar Genedl y Cymry y mae doddi yr Unbennaeth wrth Raith Gwlad a Chenedl, herwydd Braint a Dyled gyssefin: ac yn nawdd hynn o ddosparth y dylid Teyrnedd ymhob Gwlad yn Ynys Prydain, ac yn nawdd Rhaith Gwlad pob Teyrnedd: sef achaws hynny y dywedir ar ddihareb, Trech Gwlad nag Arglwydd.

3. TAIR Colofn Gwladoldeb Ynys Prydain: Rhaith Gwlad, Teyrnedd, ac Yngneidiaeth, herwydd Dosparth Prydain Ab Aedd Mawr.

4. TRIPHOSD Cenedl Ynys Prydain: Cyntaf, Hu Gadarn a ddaeth a Chenedl y Cymry gyntaf i Ynys Prydain, ac o Wlad yr Haf a elwir Deffrobani y daethant: sef y lle mae Constantinoblys: a thirwy For

Tawch y daethant hyd yn ynys Prydain a Llydaw lle ydd arhosasant. Ail, Prydain Ab Aedd Mawr, a wnaeth Wladoliaeth a Theyrnedd gyntaf ar ynys Prydain, a chynn no hynny nid oedd o Iawn namyn a wnelid o Addwynder, na Deddf namyn y treeha treisied. Trydydd, Dyfnwal Moelmuad, ac efe a wnaeth Ddosparth gyntaf ar Gyfreithiau, a Deddfau, a Defodau, a Breiniau Gwlad a Chenedl: ac achaws y pethau hynny eu gelwid hwynt yn Dri phost Cenedl y Cymry.

5. TAIR Ciwdawd Addwyn ynys Prydain: Cyntaf oeddynt Genedl y Cymry a ddaethant gyda Hu Gadarn i ynys Prydain, sef ni fynnai efe wlad a thiroedd o ymladd ac ymlid, eithr o gyfiawnder ac yn nhangnef; Ail oeddynt Al y Lloegrwys a ddaethant o Dir Gwasgwyn ac a hanoedd ynt o Dir Genedl y Cymry; Trydydd oeddynt y Brython, ac o Dir Llydaw y doethant a'u banas o gyssefin Al y Cymry, a'r Tair Hedd-Giwdawd a'u gelwir, am ddyfod o honnynt y naill wrth fodd y llall yn heddwch a thangnef; a'r Tair Ciwdawd hynny a hanoedd ynt o gyssefin Genedl y Cymry, a chyfaith cyflafar y Tair Ciwdawd.

6. TAIR Ciwdawd Nawdd a ddaethant i ynys Prydain, ac yn Nhanc a Chennad Cenedl Cymry y doethant, heb arf heb osawd: Cyntaf oeddynt Ciwdawd Celyddon yn y Gogledd; Ail oedd yr Al Wyddy, ac yn yr Alban y maent; Trydydd Gwyr Galedin a ddaethant yn y llongau moelion hyd yn ynys Wyth ban fodes eu Gwlad, a chael o honnynt Le Tir gan Genedl y Cymry; ac nid oedd iddynt Frait o Hawl yn ynys Prydain, namyn y Tir a'r Nawdd a rodded iddynt dan derfnyeu, a doddi

¹Y Trioedd canlynol a gymmerwyd allan o Lyfr ysgrifenedig y diweddar Barchedig Mr. Richards o Lanegwad yn Ystrad Tywi, a fu yn menthyg gyda'r Parchedig Mr. T. Walters o Landocha yn Morganwg, gennyf fi Iolo Morganwg.

arnynt nas gellid Braint Cymry cynhenid iddynt hyd ym mhén y nawfed Aeh.

7. TAIR CŵDADW ORMES a ddaethant i ynys Prydain, ac nid aethant fyth ohoni: Cyntaf, oeddynt y Corraniaid, a ddaethant o Wlad y Pwyl; Ail, y Gwyddyl Ffichti, addaethant i'r Alban drwy For Llychlyn; Trydydd, y Saeson; sef lle y mae y Corraniaid am Afon Hymyr a Glann Mor Tawch; ac yn yr Alban y mae y Gwyddyl Ffichti, yng Nglawd Môr Llychlyn: a myned yn un a wnaethant y Corraniaid a'r Saeson, a dwyn, Rhêal y Lloegrwys yn ogyfun â hwynt, o drais a gorfod arnynt, a chwedi hynny dwyn Coron yr Unbeinaeth oddiar Genedl y Cymry. Ac nid oes o'r Lloegrwys nad aethant yn Saeson namyn a geir yng Ngherniw, ac yng Nhwmmwd Carnoban yn Neifr a Bryneich. A Chiwdawd gyssefin y Cymry a gadwasant eu Gwlad a'u Hiaith colli Teyrnedd ynys Prydain a wnaethant achos Brâd y Ciwddodau nawdd, ac anraith y Tair Cŵdadw Ormes.

8. TAIR CŵDADW ORMES a ddaethant i ynys Prydain ac a aethant o honi: Cyntaf y Llychlynwys, a gwedi dwyn o Urb Llyuddawg y goreuon o Genedl y Cymry o'r ynys honn: sef oeddynt eu rhif tairmil a thrugaint ac un mil o wyr cyfallawg meirch a rhyfel, a gyrru y Llychlynogion drwy For hyd yng Ngwlad yr Almaen a wnaethant y Cymry ymhenn y drydedd oes; Ail y bu Lluoedd Ganfal Wyddel a ddaethant i Wynedd, ac a fuant yn nawmlynedd a'r hugain, hyd yn a'u gyrrwyd hwynt i'r Môr y gan Gaswallawn ab Beli ab Mynogan; Trydydd y bu'r Caisariaid a fuant o drais yn yr ynys honn amgen na phedwar canmlynedd yn ydd aethant i wlad Rufain i wrthosod Cadgyffrwd yr Ormes ddu, ac ni ddaethant fyth yn ol i ynys Prydain; ac o hynny nid arhoses yn yr ynys honn namyn Gwragedd a Phlant bychlain y dan nawmlywydd oedran, a myned y Cymry a wnaethant y rhai hynny.

9. TAIR BRADORMES ynys Prydain: Cyntaf y Gwyddyl Coch o'r Werddon, a ddaethant i'r Alban; Ail y Llychlynwys; a Thrydydd y Saeson, sef y daethant i'r ynys honn yn Nhanc a Chennad Cenedl y Cymry, ac yn nawdd Duw a'i wirionedd, ac yn nawdd Gwlad a Chenedl, ac a wnaethant ossawd o frâd a diriedi ar Genedl y Cymry a dwyn i arnynt a ellynt o gyfoeth Teyrnedd ynys Prydain, a chydymwerinaw a'u gilydd a wnaethant yn Lloegr a'r Alban, lle yr arhosesant hyd yr

awr honn, ac yn oes Gwrtheyrn Gwrthenau y buad hynny.

10. TRI DIFANCOLL ynys Prydain: Cyntaf Gafran ab Aeddán a'i wŷr a aethant i'r mor ynghyrech y Gwerdonau Llïon, ac ni chlywyd mwyaich am danynt; Ail Merddyn Bardd Emrys Wledig a'i naw Beirdd Cylfeirdd a aethant i'r mor yn y Ty Gwydrin, ac ni bu son i ba le ydd aethant; y Trydydd Madawg ab Owain Gwynedd, a aeth i'r mor a thrichannyn gydag ef mewn deg llong, ac ni wyddys i ba le ydd aethant.

11. TAIR GORMES a ddaethant ar ynys Prydain ac a ddarfu am danynt: Cyntaf Gormes March Malaen, a elwir Gormes Galanmai; a Gormes Draig Prydain; a Gormes y Gwr Lledrithawg: sef y cyntaf tramor, yr ail o Wynofaint Gwlad a Chenedl dan wasg anrhaith ac amrawd Teyrnedd; Dyfnwal Moel Mud ai diffoddes drwy wneuthur dosparth gyfiawn ar Frawd a Chymmrawd, ac ar Deyrn a Chytteyrn, ac ar Wlad a Gorwlad; y Drydedd a fu yn amser Beli ab Manogan, a Bradgyffarfod ydoedd, ac efe ai diffoddes.

12. TAIR HAINT Echrys ynys Prydain: Cyntaf, Haint o Gelanedd y Gwyddyl a laddwyd ym Manuba gwedi gormesu ohonynt ugain mlynedd a naw a'r wlad Wynedd; Ail, Haint y Fad felen o Rôs, ac achos celaneddau lladdedigion y bu honno, ac od elai neb o fewn eu gwynt ewympo'n farw yn ddoioed a wnelai; a'r drydydd Haint y Chwŷs drewwlyd achos llygru yr yd gan wlybaniaeth yn amser Gormes y Normeinwyr, y gan Wiliam y Bastardd.

13. TAIR ENGIR Ddichwain ynys Prydain: Cyntaf Torriad Llynn Llïon a myned bawdd hyd wyneb yr holl diroedd nny foddde yr holl ddynion namyn Dwyfan a Dwyfach, a ddianghasant mewn llong foel, ac o honynt hwy ydd adepiliwyd ynys Prydain; Ail fu Dychryn y Tân rhyferthwy bann holltes y ddaear hyd annwn, ac y difaëd y rhan fwyaf o bob byw; Trydydd, yr Haf Tesog, pan aethant y coedydd a'r llyisiau ar dan gan angerdd gwres yr haul, a cholli llawer o ddynion ac anifeiliaid a rhywiau adar, a phryfed, a choedydd, a llyisiau yn anesgorawl.

14. TAIR CYFORDDWY a aethant o ynys Prydain: Cyntaf, yr un a aeth y gan Ūr ab Erin Luyddawg o Llychlyn, ac efe a ddaeth i'r ynys honn yn amser Gadiâl ab Erin i erchi cymmorth yr ynys honn dan adduned na chaisiai o bob Prifgaer namyn y rhif a ddelai ganthaw iddi; ac ni ddelai

ganhaf amgen nag un i'r Gaer gyntaf, namyn ei hûn a'i was Mathatta fawr, ac o honno cael dau, ac o'r eilgaer pedwar, ac o'r drydygaer myned yn wyth, ac o'r nesaf unarbuntheg, a herwydd hynny o gyfedryd o bob Caer arall, hyd onid oedd o'r Gaer ddiweddaf nis gellid eu rhif yn yr holl ynys. A chydag ef y ddaeth teirmil a thrugaint, ac un mil, ac nis gellid iddaw fwy no hynny yn yr holl ynys o wyr cyfalleu gan nad oedd namyn plant a henawgwyr ar ei ôl. A llywra llyydd a fu erioed oedd Ur ab Erin Luyddawg: ac ar ddiystyrdod y bu gan Genedl y Cymry roddi hynny iddaw dan adduned anesgorawl, canys o hynny y cafas y Corraiaid le i ddwyn cyrch Gormes i'r ynys honn. Ac o'r Gwyr hynny ni ddaethant drachefu yr un onadnynt, nag o lin nag o epil iddynt. Sef ydd aethant ar gyrch Gorddwy hyd ym Mor Groeg, ac aros yno yn Nhir Galas ac Afena hyd heddyw, a myned yn Roegiait.

Ail Cyforddwy a ddyweiniwyd y gan Gaswallawn ab Beli ab Manogan a Gwenwynwyn a Gwanar meibion Lliaws ab Nwyfre, ac Arianrod ferch Beli eu Man. Ac o Arllechwedd Galedin, ac Essyllwg, ac o Gydwelyddon y Bylwennwys ydd hanoeddynt; a rhif y Gwyr hynny oeddynt driugaint ac un mil: a myned a wnaethant y gyda Chaswallawn eu hewythr ar ol y Caisariaid drwy Fôr hyd yn Nhir Geli Llydaw, a hanoeddyn o Rïal y Cymry: ac ni ddaeth un o honynt na'u heppil yn eu hól i'r ynys honn, eithr aros a wnaethant yng Ngwlad Gwasgwyn ym mysg y Caisariaid, lle maent hyd yn awr; ac ynghyrch dial yr Orddwy honno y daeth y Caisariaid gyntaf i'r ynys honn.

Trydydd Cyforddwy a ddyweiniwyd o'r ynys honn y gan Elen Luyddawg a Chynan ei brawd, arglwydd Meiriadawc, hyd yn Llydaw, lle y cawsant Diroedd a Chyfoeth a Theyrnedd y gan yr amherawdwr Macsen Wledig, am ei ganllofi yn erbyn Gwyr Rhufain. A'r Gwyr hynny a hanoeddynt o Dir Meiriadawc, ac o Dir Seisyllwg, ac o Dir Gŵyr a Gorwennydd: ac ni ddaeth yn eu hol yr un o honynt, eithr aros yn Llydaw, ac yn Ystre Gyfaelwng a wnaethant hwy gan wladychu yno. Ac achos honn o Gyforddwy y bu wanhâd a diffyg Gwŷr arfawc ar Genedl y Cymry onid aethant y Gwyddy! Ffichti yn ormes arnynt; ac o hynny y gorfu ar Wrtheyrn Gwrthenau gyrchu Saeson i ladd yr ormes honno, a'r Saeson yn gweled Gwendid y Cymry, a droesant yn Fradormes drwy Gystlyniad y Gwyddy! Ffichti a'r Gwyr

difrawd a hwynt, a dwyn eu tiroedd oddiar y Cymry, a dwyn hefyd oddiarnynt eu braint a'u coron. A Thair Traha gadarn Cenedl y Cymry y gelwir y Tair Cyforddwy yma; a hefyd y Tri Arianllu, achos dwyn o honynt o'r ynys honn yr aur a'r ariant hyd y gellid eu cael o dwyll a dichell a difrawd, yn gystal ac o iawn a bodd; a'r Tair annoeth Luyddawd a'u gelwir, am wanhâu drwyddynt yr ynys honn gymmaint ag y rhoed lle drwy hynny i'r Tair Gormes Gadarn, sef y Corraiaid, a'r Caisariaid, a'r Saeson.

15. TAIR GORMES Gadarn Ynys Prydain a gystlynasant yn un, ac o hynny ydd aethant yn un Ormes a ddug oddiar y Cymry eu braint a'u coron a'u tiroedd: sef cyntaf y Corraiaid, ac ymgystlynu a wnaethant a'r Caisariaid onid aethant yn un; ac ail o'r Tair y bu'r Caisariaid: Trydydd oeddent y Saeson, ac ymgystlynu a'r ddwy eraill a wnaethant yn erbyn y Cymry: ac o Dduw y bu hynn er dial y Tair Traha Gadarn Cenedl y Cymry, can nas gellid o gyfiawnder eu cynghyd.

16. TRI phrif Welyddon Cenedl y Cymry: y Gwenhwyson, sef Gwyr Essyllwg; y Gwyndydiaid, sef Gwyr Gwynedd a Phowys; a Gwely Pendaran Dyfed, sef ydynt Gŵyr Dyfed, a Gŵyr, a Cheredigiawn, ac arbenniceter ar y Gymraeg i bob un o naddynt.

17. TRI Unbenn Rhaith Ynys Prydain; Un, Caswallawn ab Lludd ab Beli ab Mynogan; Ail, Caradawc ap Bran ap Llyr Llediaith; Trydydd Owain ab Macsen Wledig: sef o Raith Gwlad a Chenedl y doded arnynt yr Unbennaeth, lle nad oeddent Hyneifaid.

18. TAIR Gwelygordd Santaidd Ynys Prydain: Gwelygordd Bran Fendigaid ap Llyr Llediaith, sef y Bran hwnnw a ddug y Ffydd yng Nghrist gyntaf i'r ynys honn o Rufain, lle y bu ef yngharchar drwy Frad Aregwedd Fôeddawg merch Afarwy ab Lludd; Ail Gwelygordd Cynnedda Wledig, a roddes Dir a Braint gyntaf i Dduw a'r Saint yn Ynys Prydain; Trydydd ydoedd Brychan Brycheiniawg, a ddug ei blant a'i wyrion ar ddysg a bonedd, fal y gallent ddangos y Ffydd yng Nghrist i Genedl y Cymry, lle ydd oeddent yn ddiffydd.

19. TRI Gwesteion Gwynwyddedig Ynys Prydain: Dewi, Padarn, a Theilaw; sef au gelwid felly am ydd elynt yn Westeion i Dai Bonedd, a Gwreng, a Brodor, ac Aillt, heb gymmeryd na rhodd na gofr, na bwyd na llynn, eithr dysgu'r ffydd ynghrist a wnaet i bawb heb na thal na

diolch, eithr i dlawd ac anghenus y rhodd-
ynt roddion o'u haur a'u harian, a'u gwisg-
oedd, a'u bwydydd.

20. TAIR Bradgyfarfod Ynys Prydain :
Cyfarfod Afarwy ab Lludd a'r Gwyr Di-
frawd a roddasant le ar dir i Wŷr Rhufein
yn Ynys Prydain ym Mhwyth Mein a
Glas, ac nid mwy; a'r diwedd o hynny fu
ynnill o wyr Rhufain Ynys Prydain; Ail,
Cyfarfod Goreugwŷr y Cymry ac Arddel-
wyddiaid y Saeson ar Fynydd Caer Carad-
awc, lle bu Frad y Cyllyll hirion, o frad
Gwrtheyrn Gwrthenau, sef o'i gynglor ef
yn gyfrin a'r Saeson y llas Dyledogion y
Cymry agos oll yno; Trydydd, Cyfarfod
Medrawd ac Iddawc Corn Prydain a'u
Gwŷr yn Nanhwynain, lle y gwnaethant
Frad Arthur, ac o hynny Cadernyd i'r
Saeson yn Ynys Prydain.

21. TRI Charnfradwr Ynys Prydain :
Afarwy ab Lludd ab Beli Mawr a wahoddes
Iwl Caesar a Gwŷr Rhufain i'r ynys
honn, ac a beris ormes y Rhufeiniaid;
sef yr ymroddes efe a'i wŷr yn gyfarwedd-
iaid i wŷr Rhufain, a derbyn y ganddynt
ged o aur ac ariant bob blwyddyn, ac
o hynny y daeth gorfod ar wŷr yr ynys honn
dalw tair mil o ariant bob blwyddyn yn
Deyrnged i wŷr Rhufain hyd yn amser
Owain ab Macsen Wledig, ac efe a om-
meddles y Deyrnged honno, a than rith
boddlondeb i hynny o beth y tynnasant
Wyr Rhufain oreuon Gwŷr ynys Prydain,
a ellid Gwŷr Rhyfel o honynt i Wlad
Arafia a phell o Wledydd eraill, ac ni
ddychwelasant yn eu hól; a Gwyr Rhufain
a oeddnt yn ynys Prydain a aethant hyd
yr Eidal, hyd nad oedd o honynt namyn
Gwragedd a Phlant bychain ar eu hól; ac
fal hynny y gwanheid y Bruttaniaid fal
nas gellynt wrthosod Gormes a Gormedd
eisiau Gwŷr a North. Ail ydoedd Gwrth-
eyrn Gwrthenau, ac efe wedi lladd Cys-
tenyn Fendigaid a dwyn Coron yr ynys o
drais ac anraith, a wahoddes y Saeson
gyntaf i'r ynys honn yn amddiffynyddion
iddaw ac a brioddes Alis Ronwen merch
Hengist, ac a roddes Goron yr ynys i'r
mab a fu iddaw o honi, a'i enw ef oedd
Gotta, ac o achos hynny y gelwyr Brenhin-
oedd Llundain yn Blant Alis: sef achaws
Gwrtheyrn y collasant y Cymry eu Tiroedd
a'u Braint a'u Coron yn Lloegr. Trydydd
y bu Medrawd ap Llew ap Cynfarch, pan
edewis Arthur Lywodraeth ynys Prydain
yn adneu y gydag ef, tra fu'n myned yn
erbyn yr Ammherawdr yn Rhufein, ac
yna y dug Fedrawd y Goron oddi ar Ar-
thur o drais a llathlud, ac fal y cadwai efe

hi ymgynghreiriau a'r Saeson a orug, ac o
achaws hynny y collasant y Cymry Goron
Lloegr a Theyrnedd ynys Prydain.

22. TAIR Brad ddirgel ynys Prydain :
Cyntaf, bradychu Caradawc ap Bran y gan
Aregwedd Föeddawg, ferch Afarwy ab
Lludd, a'i rodidi yn Gaethglud i'r Rhuf-
einiaid; a bradychu Arthur gan Iddawc
Corn Prydain a ddatrinwys ei Rin ef; a
bradychu Tywysawg Llywelyn fab Gruff-
udd gan Fadawg Min, ac o'r tair Brad
hynny y bu lwyrt ortrech a'r Genedl y
Cymry, ac nis gallasai namyn Brad eu
gortrech.

23. TRI glewion Unbennaid ynys Pry-
dain: Cynfelyn Wledig, a Charadawc ab
Bran, ac Arthur: sef y gortrechaint ar eu
galon hyd nas gellid, namyn o frad a
chynllwyn, eu gorfod.

24. TRI phrif Gatteyrn ynys Prydain :
Caswallawn ab Beli, Gweirydd fab Cyn-
felyn Wledig, a Charadawc ab Bran fab
Llyr Llediaith.

25. TRI Gwyndeyrn ynys Prydain :
Rhun ab Maelgwn, Owain ab Urien, a
Rhuawn Befr ab Dewrath Wledig.

26. TRI Eilldeyrn ynys Prydain: Gwrgai
fab Gwreïn yn y Gogledd, a Chadafael fab
Cynfedw yng Ngwynedd, a Hyfaidd Hir
fab Bleiddan Sant ym Morganwg: sef y
rhodded Teyrnedd iddynt am eu campeu
a'u cynneddeu clodforion a rhadforion.

27. TRI Hueilogion Teulu ynys Prydain :
Teulu Caswallawn Lawhir, a Theulu
Rhiwallon ab Urien, a Theulu Belyn o
Löyn: sef eu gelwid felly am nad oedd na
phenn na theyrnedd arnynt hyd y cerddei
braint eu Teuluoedd a'u Cyfoeth, cyt bei
a holid o fewn y terfyneu hynny, namyn
Rhaith Gwlad a Chenedl.

28. TRI Aurhualogion ynys Prydain :
Rhiwallon wallt Banhadlen, a Rhun mab
Maelgwn, a Chadwaladr Fendigaid: sef y
rhodded iddynt wisgaw hualau euraid am
eu breicheu, ac am eu glinieu, ac am eu
gyddfeu, ac ar hynny y rhodded braint
Teyrnedd ymhob Gwlad a Chyfoeth yn
ynys Prydain.

29. TRI Chadfarchawg Teyrn ynys Pry-
dain: Caradawc Freichfras, a Llyr Llu-
yddawg, a Mael ab Menwaed o Arllech-
wedd; ac Arthur a gant iddynt hynn o
Englyn,

Sef ynt fy Nhri Chadfarchawg,
Mael hir a Llyr Lluyddawg,
A Cholofn Cyuru Caradawg.

Sef goreugwyr oeddynt o bawb ar feirch
cad a gosawd, ac yn hynny rhodded idd-
ynt Teyrnedd er gallu a fyanynt; a'u

cynneddfau oeddynt ni wnelynt onid a fai dosparthus a chyfiawn, ba wlad a chyfoeth bynnag ydd elynt.

30. TRI Haelion Teyrnedd ynys Prydain : Rhyddereh Hael ab Tudwal Tudelud ; a Mordaf Hael ab Serfan ; a Nudd Hael ab Senyllt ; a'u cynneddfau oeddynt ni phelllynt o un peth bynnag o'r byd ac o ryw i'r neb ai ceisiai hyd y bai ganddynt, nag a gaent yn rodd, neu yn echwyn, neu o gyfarch ; na char na chas na thras nag estron, ai ceisiau.

31. TRI Rhuddfannogion ynys Prydain : Arthur, Morgan Mwynfawr, a Rhun fab Beli : sef pan ydd elynt i ryfel ni fynai neb aros gartref rhag maint ai cerid, ac nid oedd na rhyfel na maes nas ynnillynt lle ni bai frad a chynllwyn, ac am hynny diarheb yw, Tri gwr a wnaint wŷr lle 'dd elynt : Arthur, Morgan Mwynfawr, a Rhun fab Beli : Triwyr a wnaint wyr lle i byddynt, Gwyr Arthur, Gwyr Morgan Mwynfawr, a Gwyr Rhun fab Beli.

32. TRI Gal Ofydd ynys Prydain : Gal Ofydd Greidiawl, ac Enfael mab Adran, a Thyrstan ab Tallweh ; a braint iddynt nis gellid a elei yneu herbyn lle bynnag y mynynt yn ynys Prydain hyd nad elynt yn ammrwd.

33. TRI Escemmydd Aeraw ynys Prydain : Grudnew, Henpen, ac Eidnew ; a'u cynneddfau nad elynt o gad a rhyfel onid ar eu heloreu, gwedi nas gellynt symmud na bys na thafawd.

34. TRI Unbenn Dygynnull ynys Prydain : Cyntaf, Prydain fab Aedd Mawr pan rodded Teyrnedd ddosparthus ar ynys Prydain a'i rhagynsoedd ; Ail, Caradawc ap Bran pan ddoded arnaw ef Gattēyrnedd holl ynys Prydain er attal Cyrch Gwyr Rhufain ; ac Owain ab Maccen Wledig pan gawsant y Cymry 'r Dēyrnedd ym mraint eu cenedl eu hunain y gan yr ymherawdr Rhufein : sef a'u gelwir y rhain y Tri Unbenn Dygynnull am eu breiniaw felly y gan ddygynnull gwlad a gorwad dan holl derfynau Cenedl y Cymry, a chynnal dygynnull ymhob Cyfoeth, a Chwmmwd, a Chantref yn ynys Prydain a'i rhagynsoedd.

35. TRI Menwedigion Teyrnedd ynys Prydain : Bran fendigaid ab Llyr Llediaith a ddygwys gyntaf ffydd yng Nghrist i Genedl y Cymry o Rufain, lle y bu efe saith mlynedd yngwystl ei fab Caradawc a ddug Gwyr Rhufain yng ngharchar gwedi ei fradychu drwy hud a thwyll a chynllwyn Aregwedd Fôeddawg ; Ail, Lleurwg ab Coel ab Cyllin Sant, a elwir Lleufer Mawr,

a wnaeth yr Eglwys gyntaf yn Llandaf, a honno fu'r gyntaf yn ynys Prydain, ac a ddodes fraint Gwlad a Chenedl a brawd a briduw ar a fyddaint o'r ffydd yng Nghrist ; Trydydd, Cadwaladr Fendigaid a roddes nawdd o'i diroedd a'i holl ddäoedd ei hun i'r ffyddloniaid a floynt rag y Saeson di grêd a'r Ammrodorion a fynnaint eu lladd.

36. TRI Bancewyddion Teyrnedd ynys Prydain ; Prydain ab Aedd Mawr ; Dyfnwal Moel Mud ; a Bran ab Llyr Llediaith : sef gorcu Trefn eu Trefn hwy ar Deyrnedd ynys Prydain hyd onis beirnid hwy 'n benorawl ar bob Trefneu craill a wnaed yn holl ynys Prydain.

37. TRI Charnfeddwon ynys Prydain : Ceraint, feddw brenin Essyllwg, a losges yn ei feddwod yr holl yd ym mhell ac yn agos hyd glawr gwlad, ac o hynny dyfod newyn bara ; Ail, Gwrtheyrn Gwrthenau, a roddes ynys Daned yn ei ddiawd i Hors, am gael ymodinebu a Rhonwen ei ferch ef ; a rhoddi hawl hefyd a wnaeth efe i'r mab a enid o hynny ar Goron Loegr : ac yn un a hynny Brad a Chynllwyn yn erbyn Cenedl y Cymry ; Trydydd, Seithinyn feddw ab Seithyn Saidi, brenin Dyfed, a ollyngwys yn ei ddiawd y môr dros Gantre'r Gwaelod, oni chollwyd o dai a daear y maint ag oedd yna, lle cyn hyny caid un dinasdref ar bymtheg yn oreuon ar holl drefydd a dinasoedd Cymru, a gadu yn amgen Caerllion ar Wysg : a chyfoeth Gwydnaw Garanhir, brenhin Ceredigiawn ydoedd Gantre'r Gwaelawd ; ac yn un a hynny Wledig y bu hynny ; a'r Gwŷr a ddianghasant y rag y bawdd hynny a diriasant yn Ardudwy, a Gwlad Arfon, a mynyddoedd yr Eryri, a lleoedd ereill nad oeddynt gyfannedd cyn no hyny.

38. TRI lleddf Unben ynys Prydain : Manawydan ab Llyr Llediaith, gwedi dwyn yngharchar teulu Bran ab Llyr ei frawd ; a Llywarch Hen ab Elidir Lydanwyn ; a Gwgawn Gwrn ab Eleufer Gosgorddfawr ; a meib o feirdd oeddynt y tri ; ac ni cheisynt gyfoeth a theyrnedd gwedi eu myned wrth gerdd, cyd nas gellid ei lluddias iddynt ; sef achaws hynny eu gelwid yn Dri Lleddf Unben ynys Prydain.

39. TRI Unben Deifr a Bryneich ; Gall ab Dysgyfedawg, a Diffedel ab Dysgyfedawg, ac Ysgafnell ab Dysgyfedawg ; a meib beirdd oeddynt y tri ; a gwedi eu myned wrth gerdd y rhoddwyd arnynt Unbenaeth Deifr a Brynaich.

40. TRI Gwaywruddion Beirdd ynys Prydain : Tristfardd, bardd Urien Rheged ;

Dyggannelw, bardd Owain ab Urien; ac Afan Ferddig, bardd Cadwallawn ab Cadfan; a meib o feirdd y tri hynn, ac nis gellid ai dehorai.

41. TRI Chynweisiad ynys Prydain: Caradawc ab Bran, ab Llyr Llediaith; a Chawrdaf mab Caradawg Freichfras; ac Owain fab Maescen Wlédig; sef a'u gelwid felly am fyned, o'u gwir fodd, holl wyr ynys Prydain o deyrn i aillt yn wyr iddynt, wrth raid gwlad, rag rhuthr gal a difrawd; a phan elynt y triwyr hyn i ryfel nid oedd nebun o wyr ynys Prydain nad elai yn eu gosgorddau; ac ni fynid aros ynghartref: A thri meib beirdd oeddynt.

42. TRI Hualogion Teyrnedd ynys Prydain: Morgan Mwynfawr o Forganwg; Elystan Glodrydd rhwng Gwy a Hafren; a Gwaithfoed brenin Ceredigion; sef eu gelwid felly achaws y gwisgint hualau yn holl y gwneleint brif deyrnedd ynys Prydain, ac nid taleithiau, sef coronau.

43. TRI Theyrn Taleithiaw ynys Prydain: Cadell brenyn Dinefwr; Anarawd brenin Aberffraw; a Merfyn brenin Mathrafal; sef a'u gelwid y Tri thywysog Taleithiog.

44. TRI Estron Deyrn ynys Prydain: Gwrdyled Gawr, a Morien Farfawc, a Chystenyn Fendigaid.

45. TRI Charnfradwyr a fuant achaws i'r Saeson ddwyn Coron ynys Prydain oddiar y Cymry: Un oedd Gwrgi Garwlwyd, ac efe wedi cael blas ar gig dynion, yn llys Edelffled, brenin y Saeson, ai carai gymmaint ag nis bwyta'i amgen na chig dyn fyth gwedi hyny; ac am hynny ymgysfu-aw a orug efe a'i wŷr ag Edelffled brenin y Saeson: ac efe a wnai ossawd lladrad ar Genedl y Cymry, ac ai dygai yn wryw ac yn fenyw y rhai ieuane y maint ag a fwyta'i bennudd; a phawb o'r gwyr difrawd o Genedl y Cymry a gyrchynt atto efe a'r Saeson, lle caent braidd ac yspail eu gwala, a ddygid oddi ar frodorion yr ynys honn; Ail ydoedd Medrawd, a roddes ei hun a'i wyr yn un a'r Saeson er cadarnhan iddaw a Deyrnedd yn erbyn Arthur; ac achaws hynny o frad ydd aethant laweroedd iawn y'r Lloegrwys yn Saeson; Trydydd ydoedd Aeddán Fradwyr o'r Gogledd, a ymroddes, efe a'i wyr, dan derfynu ei Gyfoeth yn Saeson, fel y ceffynt ymgynnal ar Annosparth ac Anraith, yn nawdd y Saeson: ac o achaws y tri charnfradwyr hynny y colles y Cymry eu tir a'u coron yn Lloegr; a phe i nausse i y bradeu hynny, ni allasent y Saeson ynuill yr ynys oddiar y Cymry.

46. TRIWYR o Feirdd a wnaethant y tair madgyffafan ynys Prydain: Cyntaf, Gall mab Dysgyfedawg a laddwys ddan Ederyn Llychwin Gwenddoleu ap Ceidiaw: sef ydoedd iau o aur amddynt a dwy gelein o'r Cymry a yssynt beunydd ar eu ciniaw, a dwy ar eu cwynos; Ail, Ysgafnell mab Dysgyfedawg a laddwys Edelffled brenin Lloegr; ac efe a fyddai bob nos dwy riain ddyledawg o Genedl y Cymry, ac a wnele anfodd arnadynt, a thrannoeth y lladdei efe wynt ac a'u hyssai; Trydydd ydoedd Diffedel mab Dysgyfedawg, a laddwys Gwrgi Garwlwyd ytoedd briod a chwaer Edelffled, ac a wnaeth frad a elyffafan yn ungyrch ag Edelffled ar Genedl y Cymry; a'r Gwrgi hwnw a laddei gelein o Gymro a Chymraes bob dydd, ac ai hyssai, a dydd sadwrn efe a laddei dwy gelein o fab a dwy o ferch, rhag lladd ar y sul: A thri meib o feirdd oeddynt y triwyr hynn a wnelynt y tair madgyffafan.

47. TAIR Anfad Gyffafan ynys Prydain: Eiddyn mab Einygan, a laddwys Aneurin Gwawdrydd mydeyrn beirdd; a Llawgad Trwm Bargawd, a laddwys Afáon mab Taliesin; a Llofan llaw dino, a laddwys Urien mab Cynfarch; sef trimeib o feirdd oeddynt a las, gan y triwyr hynny.

48. TAIR Anfad Fwyellawd ynys Prydain: bwyellawd Eiddyn ab Einygan ym mhen Aneurin Gwawdrydd; a bwyellawd a roddes Cadafael Wylt yn mhen Iago ap Beli; a'r fwyellawd a rodded yn mhenn Golyddan Fardd, achaws y balfawd a roddes efe a'r Gadwaladr Fendigaid.

49. TAIR Engir balfawd ynys Prydain: palfawd Matholweh Wyddel ar Fronwen ferch Llyr; a phalfawd a roddes Wenhwyfach i Wenhwyfar, a honno a beris y Gad Gamlan; a phalfawd Golyddan fardd ar Gadwaladr Fendigaid.

50. TAIR Ofergad ynys Prydain: Cyntaf oedd y Gad Goddeu, a honno achaws gast a iwreh a chorniceyll; ac yn y Gad honno y llas trugain mil o wyr ac unarddeg o filoedd; ail y bu waith Arderydd, a nyth ehedydd a fu achaws honno, lle lladdwyd pedwar ugain mil o wyr o Genedl y Cymry; Trydydd fu'r Gad Gamlan y rwng Arthur a Medrawd, lle y llas Arthur a chydag ef eannuil o wyr yn oreon Cenedl y Cymry: ac achaws y tair ofergad y bu i'r Saeson ynuill Gwlad Loegr i ar Genedl y Cymry; sef achaws nad oedd o wyr rhyfel a allai wrthosod y Saeson, a Brad Gwrgi Garwlwyd, a Hud Eiddilic Gorr.

51. TRI Anfad Gyngor ynys Prydain; Cau hiadhau lle i Ul Caisar a Gwyr

Rhufein i flaen carneu eu meirch yn Mhwyth Min y Glas yn ynys Daned ; sef o hyny y cafas y Caisariaid le i oresgyn ynys Prydain, ac i ymgystlynu a Brad Afarwy ab Lludd ; sef y rhodded hyny o ganniadhad i'r Caisariaid am fod yn ofer gan Genedl y Cymry amddiffyn eu gwlad namyn drwy nerth arfau a gwroldeb a chalondid gwlad, lle nas gwyddid yn y byd am fradgyfarfod Afarwy ab Lludd a Gwyr Rhufain ; Ail anfad gynghor oedd gadael Hors a Hengist a Rhonwen i ynys Prydain, gwedi eu gyru drwy for i'r Wlad lle ydd hanoeddynt ; a'r Trydydd, gadu i Arthur rannu ei wŷr a Medrawd deirgwaith yn y Gad Gamlan, ac o hynny y colles Arthur y maes a'i fywyd ; lle ydd oedd Medrawd yn un a'r Saeson.

52. TAIR Aerfa Ddrud ynys Prydain : Cyntaf, pan aeth Medrawd i Gelliwig, ni edewis ef yn y llys na bwyd na diawd a borthai wybedyn, eithr ei yssu a'i dreuliaw i gyd, ac a dynnes Wenhwyfar o'i rhiein-gadair, ac a wnaeth anniweirdeb a hi ; Ail ydoedd pan aeth Arthur i lys Medrawd, ac yno ni edewis na bwyd na diawd nas difethai, ac a leddis bob byw yn y cantref, yn ddyn ac yn ysgrubl ; Trydydd, pan aeth Aeddan Fradawg i lys Rhydderch Hael, ef a ddifethis y bwyd a'r diawd oll yn y llys, heb adu a borthai ednogyn, ac nas gadai yn fyw na dyn na llwdn, eithr difa'r cyfan ; a'r tair Aerfa ddrud y gelwir y rhai hynny, am orfod ar Genedl y Cymry, herwydd Deddf a Defawd, ateb a dodi iawn am a wnaed yn hynny o fodd annosparthus, ac anefodawl ac anneddfawl.

53. TAIR Cudd a Datgudd ynys Prydain : Cyntaf, Pen Bendigeidfran ab Llyr, a guddiaudd Owain ab Maesen Wledig yn y Gwynfryn yn Llundain ; a thra bai yn hynny o ansawdd ni ddelai Ormes i'r ynys honn ; Ail ydoedd Esgryn Gwrthefyr Fendigaid, a gladdwyd ym mhrif borthladdoedd yr ynys ; a thra baint yn eu cudd analledig gormes i'r ynys honn ; Trydydd oedd y dreigiau a guddiwyd gan Ludd ab Beli yn ninas Pharaon yng Nghreigiau'r Eryri : a'r tri chudd hynny a ddoded yn nawdd Duw a'i riniau, ac anpoed Gwaeth o'r awr a'r un a'u datguddiai. Gwerthefyrn Gwrtheneu a ddatguddiaudd y dreigiau er dial anfod y Cymry parth ag ef, ac a wahoddes y Saeson dan rith gwŷr porth i ymladd a'r Gwyddyl Ffchetti ; a gwedi hyny y datguddiaudd efe Esgryn Gwrthefyr Fendigaid, o serch ar Ronwen ferch Hengist Sais ; ac Arthur a ddatguddiaudd

Ben Bendigeidfran fab Llyr, can mai bach oedd ganthaw gadw yr ynys namyn oi Gadernyd ei hŷn ; a gwedi'r tri datgudd y cafas Gormes y goreu ar Genedl y Cymry.

54. TAIR Gwrthrym Ardwy ynys Prydain : Hu Gadarn yn dwyn Cenedl y Cymry o Wlad yr Haf, a elwir Deffrobani, hyd yn ynys Prydain ; a Phrydain ab Aedd Mawr yn gyrru Gwlad a Rhaith ar ynys Prydain ; a Rhitta Gawr a wnaeth iddaw ei hun ysgin o farfau brenhinoedd a wnaeth efe yn eillion am eu gormes a'u difrawd.

55. TRI Madoreilittiwr ynys Prydain : Prydain ab Aedd Mawr yn goreilid y ddraig Ormes, sef oedd honno gormes anrhaith a difrawd a faged yn ynys Prydain ; a Charadawg ab Bran ab Llyr, yn goreilid Gormes y Caisariaid ; a Rhitta Gawr yn goreilid Gormes ac Anraith y Brenhinoedd annosparthus.

56. TRI Chyfarwysawg Cenedl y Cymry : Cyntaf Hu Gadarn, a ddangoses y ffordd i aru tir gyntaf i genedl y Cymry, pan oeddynt yng Ngwlad yr Haf, sef y lle y mae Constinoblis yn awr, cyn no'u dyfod i ynys Prydain ; a Choll ap Coll Frewi, a ddaeth gyntaf a Gwenith a Haidd i ynys Prydain, lle nid oedd namyn Ceirch a Rhyg cyn no hynny ; ac Elltud farchawg Sant o Gor Dewdws, a welläes y modd a erid Tir ac a ddysges well nag a wyddid o'r blaen i Genedl y Cymry, ac a roddes iddynt y drefn a'r gelyfddydd ar aru tir ysydd yn awr, canys cyn nog amser Elltud ni chyferid tir eithr a chaib ac arad arsang yn unrhyw a ffordd y Gwyddelod.

57. TRI Chynofydd Cenedl y Cymry : Hu Gadarn, a wnaeth Glud a Gosgordd gyntaf ar Genedl y Cymru ; a Dyfnwal Moel Mud, a wnaeth ddsparth gyntaf ar gyfreithiau, a breiniau, a defodau Gwlad a Chenedl ; a Thydain Tad Awen, a wnaeth drefn a dosbarth gyntaf ar Gof a chadw Cerdd Dafawd a'i pherthynasau ; ac o'r drefn honno y dychymygwyd Breiniau, a Defodau dosparthus ar Feirdd a Barddoniaeth ynys Prydain gyntaf.

58. TRI Chynteigion Beirdd ynys Prydain : Plennydd, Alawn, a Gwron ; sef oeddynt y rhai hynny a ddychymygasant y Breiniau a'r Defodau y sydd ar Feirdd a Barddoniaeth ; ac am hynny eu gelwir y tri chynteigion ; hagen ydd oedd cyn nohynny Beirdd a Barddoniaeth, ac nid oedd arnynt ddsparth drwyddedawg, ac nid oedd iddynt na Breiniau na Defodau, namyn a gaid o addwynder a syberwyd, yn nawdd Gwlad a Chenedlcyn nog amser y tri hynn : a rhai ddywedant mai yn amser Prydain

ab Aedd Mawr y buant; ac eraill y ddywedant mai yn amser Dyfnwal Moel Mud ei fab ef y buant; ac yn rhai o'r hen lyfrau y gelwir ef Dyfnfarth ab Prydain.

59. TRI Mattëyrn ynys Prydain: Prydain ab Aedd Mawr, a wnaeth ddosparth Brodoriaeth gwlad a chenedl, a dosparth ar wlad a gorwlad gyntaf yn ynys Prydain; a Dyfnwal Moel Mud a wnaeth wellhad a mwyhad ar Ddeddfau, a Chyfreithiau, a Breiniau, a Defodau Cenedl y Cymry, mal y bai iawn a chyfiawn i bawb yn ynys Prydain a faent yn nawdd Duw a'i daugnef, ac yn nawdd Gwlad a Chenedl; a Hywel Dda fab Cadell ab Rhodri Mawr, brenin Cymru oll a wnaeth wellhad ar Gyfreithiau ynys Prydain, mal y gofynnei y troion a'r trafodeu a fuant ar Genedl y Cymry, rhag myned ar goll a fai daionus, a rhag na chaffai a fai daionus eile, a'i ansawdd, a'i waith yn nosparth Gwlad a Chenedl, a goreuon ar bob Deddfwyr y buant y Triwyr hynny.

60. TRI Gyrddion ynys Prydain: Gwrneth Ergydlym, a laddes yr arth mwyaf ac a welwyd erioed a saeth wellten; a Gwgawn Lawgadarn, a dreiglis Maen Maenarch o'r glynn i benn y mynydd, ac nid oedd llai na thrugain ych ai tynnai; ac Eidiol Gadarn, a laddes o'r Saeson yn mrad Caersallawg chwechant a thri-gain a chogail gerdin o fachlud haul yd yn nhywyll.

61. TRI Theulu Teyrnedd a ddyged yng ngharchar o'r gorhendaidd i'r gorwyrion, heb adu yn niauc un o honynt: Cyntaf, Teulu Llyr Llediaith a ddyged yng ngharchar hyd yn Rhufein y gan y Caisariaid; Ail, Teulu Madawg ab Medron, a fuant yngharchar y gan y Gwyddyl Ffichti yn yr Alban; Trydydd, Teulu Gair ap Geirion arglwydd Geirionydd, y gan Raith Gwlad a Chenedl yng ngharchar Oeth ac Anoeth; ac o'r rhai hynny nag un nag arall o honynt yn niauc; a llwyraf careharu a wybuwyd erioed a fu ar y Teuluoedd hynny.

62. TRI Archescobawt ynys Prydain: Cyntaf, Llan Daf, o ddawn Lleurwg ab Coel ab Cyllin, yr hwn a roddes diroedd a braint Gwlad gyntaf i'r rhai a gystlynasant gyntaf a'r ffydd yng Nghrist; Ail, Caerrefrawc, o ddawn Cystynin amherawdr; sef oedd efe y cyntaf o'r amherodron yn Rhufain a ymgystlynwys a'r ffydd yng Nghrist; Trydydd, Llundain o ddawn yr amherawdr Macsen Wledig; a gwedi hynny y buant Gaerllion ar Wysg, a'r Gelliwig yng Ngherniw, a Chaer Rianedd

yn y Gogledd; ac ynawr y mae Mynyw, a Chaerrefrawc, a Chaer Gaint.

63. TAIR prif Orsedd ynys Prydain: Cyntaf, Llundain; ail, Caerllion ar Wysg; a Thrydedd, Caer Efrawg.

64. TRI Lleithig Llwyth ynys Prydain: Un, Caerllion ar Wysg, ac yno Arthur yn Benrhaith, a Dewi Sant ab Cunedda Wledig yn Benescob, a Maelgwn Gwynedd yn Bennhynaif; ail, Celliwig yng Ngherniw, ac yno Arthur yn Benrhaith, a Bedwini yn Benescob, a Charadawg Freichfras yn Benn Hynaif; a'r Trydydd, Penrhyn Rhionydd yn y Gogledd, ac yno Arthur yn Benn Rhaith, a Chyndeyrn Garthwys yn Benn Escob, a Gwrthmwl Wledig yn Bennhynaif.

65. TAIR Porthladd Freiniawl ynys Prydain: Porth Ysgewin yng Ngwent, Porth Wygyr yn Môn, a Phorth Wyddnaw yng Ngherediawen.

66. TAIR prif Afon ynys Prydain: Hafren yng Nghymru, Tain yn Lloegr, a Hymyr yn Nyfyr a Bryneich.

67. TAIR Rhagynys Gyssefin ynys Prydain: Orc, Manaw, a Gwyth; a gwedi hynny y torres y môr y tir onid aeth Môn yn ynys; ac yn unwedd ynys Iorc a dorred onid aeth yno liaws o ynysoedd, a myned yn ynysoedd a wnaeth manau eraill o'r Alban a Thir Cymru.

68. TRI Llynghesawg ynys Prydain: Geraint mab Erbin; Gwenwynwyn mab Naf; a March mab Meirchion: a chweugain llong gan bob un o'r Llynghesogion, a chweugain llongwyr ymhob llong.

69. TRI Thaleithiog Cad ynys Prydain: Trystan mab Tallwch; Huail mab Caw o Brydyn, arglwydd Cwm Cawlwyd; a Chai mab Cynyr Cainfarfawc; ac un gwr yn Daleithiawc y arnynt eill Tri, sef oedd hwnnw Bedwyr mab Pedrawc.

70. TRI Deifnogion ynys Prydain: Gwalchmai ab Gwyar; a Llecheu ab Arthur; a Rhiwallawn Walt Banhadlen: ac nid oedd nas gwypyn ei ddefnydd a'i ddeifnogaeth, ai o ryw ai o rann, ai o ansawdd, ai o gyfanfawdd, ai o ddychymmod, ai o ddychymmyg, ai o anian ai o aniad y byddei.

71. TRI phost Cad ynys Prydain: Dunawd Ffur fab Pabo Post Prydain; Gwallawc fab Lleenawg; a Chynfelyn Drwsogl: sef y medrynt Dosparth ar Gad a Chatteyrnedd yn oreuon o bawb oll ar a fuant erioed.

72. TRI Tharw Cad ynys Prydain: Cynfar Cadgadwg ab Cynwyd Cynwydion: a Gwenddoleu ab Ceidiaw; ac Urien mab Cynfarch: sef y rhuthrynt ar eu galon yn ail i darw, ac ni ellid ai dehoraint.

73. Tri Tharw Unbenn ynys Prydain : Elmur eil Cibddar ; a Chynhafal fab Ar-gad ; ac Afäion mab Taliesin Ben Beirdd : a Beirdd oeddynt y tri hynn, ac nid oedd a ofnynt yng nghad a brwydr ; eithr rhuthraw ynddynt a wnaent, ac nid ofnynt gyllafan.

74. Tri Thrahiawg ynys Prydain : Sawyl Bemuchel ; Pasgen mab Urien ; a Rhun mab Einiawn : a thrahiäusaf ar bob trahiäus eu traha wynt, ac achaws hynny dwyn difrawd ar ynys Prydain ; a'r ddi-frawd honno a ddamgystylins a'r Saeson, ac o'r diwedd myned yn Saeson.

75. Tri Gwrddfaglwg ynys Prydain ; Rhineri mab Tangwn ; a Thinwaed Faglwg ; a Phryderi mab Doler Deifr a Bryneich.

76. Tri Aerfeddawg ynys Prydain : Selyf ab Cynan Garwyn ; ac Afäion mab Taliesin ; a Gwallawg mab Lleeuawg : sef achaws yn gelwyd hwynt yn Aerfeddogion, am ddarhod dial eu cam oc eu beddau.

77. Tri Eurgelein ynys Prydein : Madawc mab Brwyn ; Ceugant Beilliwae ; a Rhuawn Befr ab Gwyddnaw Garanhir : sef yn gelwid felly achaws rhoddi eu pwys yn aur am danynt o ddwyllaw au lladdes.

78. Tri Chyudynnawe ynys Prydain : Eiddilie Gorr, a Thyrstan ab Tallweh, a Gweirwerydd Fawr ; ac nid oedd au trothai o iwirth eu harfaetheu.

79. TAIR Gosgordd Addwyn ynys Prydain : Gosgordd Belyn fab Cynfelyn yng nghadfel Caradawc ab Brän ; a Gosgordd Mynyddawg Eiddin yng nghattraeth ; a Gosgordd Drywon ab Nudd Hael yn Rhodwydd Arderydd yn y Gogledd : sef ydd elei bawb yn y rhai hyny ar eu treul eu hunein heb aros gofyn, ac heb erchi na thäl nag anreg y gan Wlad na chan Deyrn ; ac achaws hynny au gelwid hwy y tair Gosgordd Addwyn.

80. Tri Theulu Diwair ynys Prydain : Teulu Cadwallawn eil Cadfan, a fuant gydag ef saith mlynedd yn y Werddon, ac yn hynny o amser ni ofynasant na thal nag iawn yn y byd, rhag gorfod arnaddynt ei adaw, ac nis gallai efe 'r iawn a ddylesynt ; Ail, Teulu Gafan ab Aeddän, pan fu 'r difaucoll, a aethant y'r mor dros eu harglwydd. Trydydd, Teulu Gwenddoleu mab Ceidiaw, sef cynnal y fiwydr a wnaethant chwenydd a deugaint gwedi llädd eu harglwydd ; ac nid elynt o gad a brwydr, yny dielynt ei alanas ef ; a rhif pob un o'r Teuluoedd hynny uncaut ar hucain o wyr glevion, a chymmeint eu gwrololdeb ag nis galleid eu gormedd.

81. Tri Anniweir Teulu ynys Prydain : Teulu Goronwy Befr o Benllynn, a ommeddasant eu harglwydd o erbynniaid y Gwenwynwaywan y gan Llew Llaw Gyffes yn Llech Oronwy yn Mlaen Cynfel yn Ardudwy ; a Theulu Gwrgi a Pheredur, a adawsant eu harglwydd yng Nghaer Greu, a chyfnod ymladd a oedd drannoeth iddynt ag Edaf Glin Mawr, ac au llas wynt ill dau ; Trydydd, oedd Teulu Alan Forgan, a ymchwelasant oddi wrth eu harglwydd yn lletrad ar y ffordd, a'i ollwng yntau a'i weision i Gamlan manau ai lladdwyd.

82. TRIPHETII a fu achaws gorechfygu Lloegr, a'i dwyn oddiar y Cymry : cynnwys Dieithraid, rhyddhau Carcharorion, ac anreg y Gŵr Moel.

83. TRIWYR Diane o'r Gad Gamlan a fu : Morfran ab Tegid rhag ei baccred, sef y tybiei bawb mai cythraul o Uffern ydoedd, ac a ffoynt rhagddaw ; Sandde Bryd Angel gan ei hardded, a'i laned a'i deuced ; ni chodai neb law yn ei erbyn, gan dybied mai angel o'r nef ydoedd ; a Glewlwyd Gafaelawr rhag ei faint a'i gryfder, nid oedd a safai o'i flaen, a phawb a ffoynt rhagddaw : sef namyn y Triwyr hynny ni ddiengis neb o'r Gad Gamlan.

84. TAIR prif Gyfangor ynys Prydain : Bangor Illtud Farelhawg yng Nghaer Worgorn ; Cor Emrys yng Nghaer Caradawg ; a Bangor Wydrin yn ynys Afalleu ; ac yn mhob un o'r tair Bangor hyny ydd oedd pedwar cant ar hugain o saint, sef oedd cant ar bob awr o'r dydd a'r nos yn eu cyleh yn cynnal mawl a gwasanaeth Duw heb orphwys heb yspaid.

85. Tri Buelydd Gosgordd ynys Prydain : Bennren Fuelydd yng Ngorwennydd, a gedwis Fuel Caradawc ab Brän o'i Os-gordd ; ac yn y Fuel honno ugain mil ac un yn Wartheg blithion ; Ail, Gwydion fab Don a gedwis Wartheg Gosgordd Gwynedd Uch Conwy, ac yn y Fuel honno ugain mil ac ün ; Trydydd, Llawfrodedd Farfawc a fuelis Wartheg Nudd Hael fab Senyllt, ac yn y Fuel honno ugain mil ac un yn Wartheg blithion.

86. TAIR Llynges Gynniweir ynys Prydain : Llynges Llawr mab Eidirif ; a Llynges Difwg mab Alban ; a Llynges Dolor mab Mwrethath brenin Manaw.

87. TAIR prif Ddinas ynys Prydain : Caerllion ar Wysg yng Nghymru, Caer Lundain yn Lloegr, a Chaerefrawe yn Neifr a Bryneich.

88. TAIR Gorehwyl Gadarn ynys Prydain : codi Maen Cetti, adeiliaw Gwaith Emrys, a thyrro Cludair Gyfrangon.

89. TRI Gwyn Seronyddion ynys Prydain : Idris Gawr, a Gwydion mab Don, a Gwyn ab Nudd; a chan faint eu gwybodau am y ser a'u haniau a'i hansoddau y darognynt a chwennyched ei wybod hyd yn nydd brawd.

90. TRIWYR Hŷd a lledrith ynys Prydain : Math ab Mathonwy, ac efe ai dangoses ei hud i Wydion mab Dôn; a Menyw fab Teirgwaedd, a ddsyges ei hud i Uthyr Bendragon; a Rhuddlwm Gawr, ac efe a ddsyges ei hud y gan Eiddic Gorr a Choll mab Collfrewi.

91. TRI Mad-Gyrfinydd ynys Prydain : Corfinwr bardd Ceri Hir Lyngwyn, a wnaeth Long, Hwyl, a Llyw gyntaf i Genedl y Cymry; Morddal Gwr Gweilgi, saer Ceraint ab Greidiawl a ddsyges waith Maen a Chalch gyntaf i Genedl y Cymry yn yr amser y bu Alesander amhherodr yn dwyn y byd y danaw; a Choel ab Cyllin ab Caradawg ab Brân a wnaeth Melin, Rhod, ac Olwyn gyntaf i Genedl y Cymry: a thri meib beirdd oeddnt.

92. TRI Deifnogion Cerdd a Cheudawd Cenedl y Cymry: Gwyddon Ganhebon, a wnaeth Gerdd Dafawd gyntaf o'r byd; a Hu Gadarn a ddodes gyntaf ar Gerdd Dafawd gynnal Cof a Cheudawd; a Thydain Tad Awen, a ddodes gelyddydd gyntaf ar Gerdd Dafawd, a dosparth ar Geudawd; ac o'r a wnaethant y triwyr hynny y cafad Beirdd a Barddoniaeth, a dod i yn nosparth Braint a Dafawd y pethau hynny y gan y tri beirdd cyntefigion, nid amgen, Plennydd, ac Alawn, a Gwrn.

93. TRI Chynfebydd ynys Prydain: Tydain Tad Awen, Menyw Hen, a Gwrhir bardd Teilaw yn Llan Dáf; a thri meib beirdd oeddnt.

94. TRI Tharw Ellyll ynys Prydain: Ellyll Gwidawl, ac Ellyll Llŷr Merini, ac Ellyll Gwrthmwl Wledig.

95. TRI Gwydd Ellyll ynys Prydain: Ellyll Bannawc, ac Ellyll Melan, ac Ellyll Ednyfedawc Drythyll.

96. TRI Gwrforwyn ynys Prydain: Llewei ferch Seithwedd Saidi, a Mederai Badellawr, a Rhorei Fawr ferch Usber Galed.

97. TRI phrif Orchestwaith ynys Prydain: Llong Nefydd Naf Neifon, a ddog ynddi wryw a benyw o bob byw bann dorres Llynn Llŷon; ac Ychain Bannog Hu Gadarn, a lusasant Afanc y llynn i dir ac ni thorres y llynn mwyach; a Main Gwyddon Ganhebon, lle y darllenid arnynt holl gelyddyddau a gwybodau Bŷd.

98. TRI Gwynfebydd ynys Prydain:

Cadawg ap Gwyulliw yn Llangarfau; Madawg Morfryn yng Nghor Ildud; a Deiniol Wyn yn Ngwynedd: Tri meib beirdd oeddnt.

99. TRI Defeidydd Gosgordd ynys Prydain: Colwynn defeidydd Gosgordd Brân ap Llyr Llediaith yn Morganwg; Pybydd Moel defeidydd gosgordd Tegerin Llwyth Llwydiarth ym Môn; a gwesyn defeidydd Gosgordd Goronwy ab Ednywain brenin Tegeingl yn Rhyfoniog; ac o'i enw ef y gelwir Gwesyn ar fugail defaid: sef oedd rhif a gadwai bob un o'r triwyr hynny, chweugain mil, ac y danynt bob un dri chant o feibion eillion yn nawdd Cenedl y Cymry.

100. TRIWYR y rhodded hwy a'u heppil hyd y byddei byd dan warth ac ammraint, ac nis gellir arnynt amgen na braint meibion Eillion; Cyntaf, Afarwy ab Lludd, a wahoddes y Rhufeiniaid gyntaf i'r ynys honn yng ngosgordd Iwl Caisar eu hemmherawdr, ac a roddes daiar iddynt yn yns Daned; Ail oedd Gwrtheyrn Gwrthenau, a wahoddes y Saeson gyntaf i'r ynys honn yn gannllawiaid iddaw yn ei drawsdeyrnedd, ac a roddes dir iddynt yn ynys Daned, ac hanfydded gwaeth i'r neb a rothai dir a daiar i estron yn yr ynys honno; ac efe a ymddyweddes a Rhonwen ferch Hors; ac i'r mab a gafas efe o honno a'i enw Gotta fab Gwrtheyrn, y rhoddes efe o drawsfraint Unbennaeth ynys Prydain; ac achaws hynny y collasant y Cymry Unbennaeth ynys Prydain; Trydydd ydoedd Medrawt ap Llew ap Cynfarch, a gafas deyrnedd ynys Prydain yn Adnefraint, tra fai Arthur yn gwrthladd Gwyr Rhufain y draw i Fynydd Mynau, pan fynynt atychwel yn Ormes i'r ynys honn, ac yno y llas goreuon Gwyr Arthur, a phan glybu Medrawd, ymgystlynu a'r Saeson a orug, a pheri ymladd y Gad Gamlan, lle y llas Arthur a'i wyr namyn tri, ac o hynny ydd aethant y Saeson yn ormesgyrch ar deyrnedd ynys Prydain, a ladd a deol o Genedl y Cymry y neb nad elai ganthynt, ac ni chaid namyn Ciwdoddeu Gwlad Gymru a fynynt Wrthladd Gormes y Saeson: a Gwŷr Rhufain yn cadarnhau braint a thiroedd i'r Saeson yn ynys Prydain, mal pei y naill Genedl ormes yn ymddyweddiaw ar llall, onid aeth iddynt wyr Rhufain mal y modd y llosges genfigen ei pherchen o ddyfod yr Ormes Ddu arnynt.

101. TRI Gwrddfeichiad ynys Prydain: Cyntaf fu Pryderi fab Pwyll Pendaran Dyfed, a getwis foch ei dād tra yttoedd yn

Annwn; ac yng Nglyn Cwch yn Einlyn y cetwis efe wynt. Ail, Coll ab Collfrewi a getwis Hwch Dallwaran Dalben, a ddaeth yng ngorddodwy hyd ym Mhenrhyn Penwedie yng Ngheruiw; ac yna myned yn y mor, a'r lle y dathoedd i dir Abertarogi yng Ngwent Iscoed; a Choll mab Collfrewi a'i law yn y gwrych ffordd bynnag ydd clei, ai ar for ai ar dir; ac ym maes Gwenith yng Ngwent y dodwes dri Gwenthithyn a thair Gwenthynen; ac er hynny y mac goreu Gwenith a mêl yng Ngwent: ac o Went y cerddei hyd yn Nyfed, ac y dodwes ar Heiddyn a Phorchellan; ac er hynny goreu Haidd a Moel yn Nyfed; ac yn Llunio Llounwen y dodwes y rhain. Gwedi hynny y cerddwys hyd yn Arfon, ac yn Lleyn y dodwes ar y Gronyn Rhyg; ac er hynny goreu Rhyg yn Lleyn ac Eifionydd; ac er ystlys Rhiwgyferthwch y dodwes ar Genau Blaidd a Chyw'r Eryr; a rhoddi'r eryr a wnaeth efe i Frynach Wyddel o Ddinas Aflaraon, a'r blaidd y rhoddes efe i Fenwaed arglwydd Arllechwedd: a lawer o son y sydd am Flaidd Brynach ac Eryr Menwaed: ac oddiyna myned yd y Maen Du yn Arfon, lle dodwes ar geneu Cath; a Choll mab Collfrewi ai tefis ym Menai; a honno oedd y Gath Balwg, a fu'n Ormes ynys Mon wedi hynny. Trydydd, Trystan ab Tallwch, a getwis foch March fab Meirchion, tra aethai y meichiad yn genad at Essyllt i erchi oed a hi; ac Arthur, a Marchell, a Chai, a Bedwyr, a fuant eill pedwar ar ymgais a chyrch, ac nis gallasant gael cymmaint ac un banw, nag o rôdd, nag o brŷn, nag o dwyll, nag o drais, nag o ledrad. Sef achaws au gelwid y Gwrddfeichiaid am nas gellid nag ynnill na gortrech arnynt am un o'r moch a gedwynt, eithr eu dadfer a wnaent ar eu llawn gynnydd i'r rhai au pieuffynt.

102. TRI Serchogion ynys Prydain: Cyntaf, Caswallawn ab Beli am Fflur ferch Mygnach Gorr, a myned yn ei chyrch hyd yn Nhir Gasgwyn, yn erbyn gwŷr Rhufain, a'i dwyn ymaith, a lladd chwemil o'r Caisariaid; ac yn nial hynny o alanas y daethant wyr Rhufain i ynys Prydain; Ail fu Trystan fab Tallwch am Essyllt ferch March ab Meirchion ei Ewythr; Trydydd, Cynon am Forfydd ferch Urien Reged.

103. TAIR diweirferch ynys Prydain: Trywyl ferch Llynghesawl Llaw hael; Gwenfronn ferch Tudwal Tudelud; a Thegau Eurfronn, yr honn oedd un o dair Gwenriain Llys Artbur.

104. TAIR diweirwraig ynys Prydain: Arddun gwraig Catgor ap Collwyn; Efliaiu gwraig Gwydyr Drwin; ac Emerchred gwraig Mabon ab Dewein Hên.

105. TAIR Anniweirwraig ynys Prydain, sef oeddynt tair merched Culfynawyd Prydain: un, Essyllt Fyngwen gordderch Trystan ab Tallwch; Ail, Penarwen gwraig Owain ab Urien; Trydydd, Bun gwraig Fflamddwyn.

106. TAIR Gohoyw Riain ynys Prydain: Angharad Tonafelen, merch Rhydderch Hael; Annan ferch Maig Mygedwas; a Pherwyr ferch Rhun Rysseddfawr.

107. TAIR Gwenriain ynys Prydain: Gwenn ferch Cywryd ab Crydon; Creirwy merch Ceridwen; ac Arianrod ferch Dôn.

108. TAIR Gwenriain Llys Arthur: Dyfir wallt curaid; Enid ferch Yniwl Iarll; a Thegau Eurfronn: sef oeddent Tair Rhiain Ardderchawg Llys Arthur.

109. TAIR Gwragedd Arthur, sef oeddent ei Dair Prif Riain; nid amgen, Gwenthwyfar ferch Gwythyr fab Greidiawl; a Gwenthwyfar ferch Gawrwyd Ceint; a Gwenthwyfar ferch Ogyrfan Gawr.

110. TAIR Prif Gariadwraig Arthur: un, Garwen ferch Henyn Tegyrn Gwyr ac Ystrad Tywy; a Gwyl ferch Eutaw y Gaerworgorn; ac Indeg ferch Afarwy Hir o Faeliennydd.

111. TAIR Priflys Arthur: Caerllion ar Wysg yng Nghymru; Celliwig yng Ngheruiw; a Phenrynn Rhionydd yn y Gogledd, ac yn y tair hynny cynnal y tair Prifwyl Arbennig, nid amgen, y Nadolic, y Pasg, a'r Sulgwyn.

112. TRI Thrwyddedawg Hanfodawg Llys Arthur: Llywarch Hên ab Elidir Lydanwyn, a Llemmenig, a Heiddyn Hir: sef meib beirdd oeddynt.

113. TRI Gogyfurdion Llys Arthur: Dalldaf mab Cynin Côf; a Thyrstan mab March ab Meirchion, a Rhyhawd mab Morgant ab Adras.

114. TRI Unben Llys Arthur: Goronwy ab Echel Forddwydtwll, a Chadraith ab Porthor Godo; a Fleidur Fflam mab Godo: sef oeddent yn Dywysogion yn Berchenogion Gwlad a Chyfoeth, a gwell oedd genddynt no hynny aros yn Farchogion yn Llys Arthur, gan y bernid hynny yn bennaf ar bob anrhydedd a bonheddigeiddrwydd, a ellid wrth a gair y Tri Chyfiawn Farchawg.

115. TRI Marchogion Aurdafodogion Llys Arthur: Gwalchmai ab Gwyar, a Drudwas fab Tryphin ab Madawc fab Uthur, a doethaf ar bob doethion o'u hamser oeddynt, ac mor deg a llaryeidd eu

hymddwyn, ac mor hyawdl a hynaws eu holl ymadroddion, fel nas gallai neb ball iddynt ar a geisiynt.

116. **TRI** Marchog Cynghorddoeth Llys Arthur: Cynon mab Clydno Eiddin; ac Arawn fab Cynfarch; a Llywarch Hên mab Eldir Lydanwyn: ac ni chaid amgen na llywyd i bob Cyghor o'u heiddaw a wnaed, ac aflwydd a gaid lle bynnag nas gwneid yn oll eu cynghoreu.

117. **TRI** Marchawg Cyfiawnbwyll Llys Arthur: Blas mab Tywysawg Llychlyn, a Chadawg fab Gwynlliw Filwr, a Phadrog Palarddellt mab Brenin yr India: Cynneddfeu y rhai hynny oedd amddiffyn pob gweinion ac amddifaidd, a gweddwon, a gwryfon, a phawb a roddent eu hunain yn nawdd Duw a'i dangnef; a phob tlawd, a gwann, a dieithr, a'u gwared rhag trais, a cham, a gorddyw: Blas drwy Gyfraith fydwyl; a Phadrog drwy Gyfraith Arfau; a Chadawg drwy Gyfraith Eglwys a Deddf-eu Duw: ac ni wnaent nac o barch nac o ofn, nac o serch nac o gas, nag o bwyll, nag o ddarwedd, nag o ddig, nag o drugaredd yn y byd, namyn a fyddai iawn a chyfiaw herwydd deddf Duw, ac ansawdd daioni, a gofynnion cyfiawnder.

118. **TRI** Marchawg Brenhinawl Llys Arthur: Morgan Mwynfawr ab Adras; a Medrawd ap Llew ap Cynfarch; a Hywel mab Emyr Llydaw: cynneddf iddynt, oedd, eu bod mor hynaws, a llaryaidd, ac addwyn eu hymadroddion, ag y byddei anhawdd gan undyn o'r byd ommedd a nacau iddynt a geisiynt.

119. **TRI** Marchog Serchogion Llys Arthur, a goreu wrth osb a phellennig, a haelaf o'u roddion a'u cymwynas: Gwalchmai ab Gwyar, a Garwy mab Geraint ab Erbin, a Chadeir eil Seithin Saidi; ac nis gallei neb nacau a geisiynt rhag eu serchoedd, a chymmaint eu serch hwy tuag at bob dŷn fal nas ceisiynt amgen nog a geisiai gâr y gan a garai yn gywir.

120. **TRI** Anhüol Farchogion Llys Arthur: Eithew mab Gwrgawn, a Choleddawg mab Gwynn, a Geraint hir fab Cymmannon Hên: sef gwŷr gwreng oeddynt o feibion eillion; ond cystal eu gair a'u cynnheddau am addwynder, a hynawsder, a llarycidd-der, a doethineb, a gwrolder, a chyfiawnder, a thrugaredd, a phob campau a gwybodau molianus, yn heddwch ac yn rhyfel, fal nas gweddai amgen na Llys Arthur, ai breiniau, ai thrwydded iddynt.

121. **TRI** Marchawg Llys Arthur a gadwasant y Gréal: Cadawg fab Gwynlliw,

ac Ildud Farchawg a sant, a Pheredur fab Efrawc.

122. **TRI** Diweir Farchogion Llys Arthur: Cadawc ap Gwynlliw, ac Ildud Farchawg, a Bwrnt mab Bwrnt brenin Llychlyn: sef ni wnaeth un o honynt bechawd enawdol erioed, ac ni fynynt gyfathrach, na chyd a gwreagedd, namyn bucheddu yn weryddon, a bod wrth deddf Duw a'r Ffydd yng Nghrist.

123. **TRI** Oferfeirdd ynys Prydain: Un, Arthur; Ail, Cadwallawn ab Cadfan; Trydydd, Rhyhawl eil Morgant Morganwg.

124. **TRI** Eurgyrd ynys Prydain: Caswallawn ab Beli; pan aeth hyd yng Ngwasgwyn i gyrcu Fflur merch Mygnach Gorr, a ddyged o Lathlud yno i Gaisar amherodr y gan a elwid Mwrehan Leidr, brenin y Wlad honno, o châr Iwl Caisar; a Chaswallawn ai dyges yn ol i ynys Prydain; ail, Manawydan ab Llyr Llediaith, pan fu hyd ar Ddyfed yn doddi Gordodau; a Llew Llaw Gyffes, pan fu ef gyda Gwydion mab Dôn yn ceisio Enw ac Arfaeth y gan Riannon ei fam ef.

125. **TRI** Phrifardd Bedydd ynys Prydain: Merddin Emrys, Taliesin Ben Beirdd, a Merddin ap Madawg Morfryn.

126. **TAIR** Talaith Teyrnedd a ddodes Rodri Mawr yng Nghymru: un, Dinefwr; ail, Aberffraw; Trydydd, Mathrafal; a Thywysawg Taleithiawg ym mhob un o'r Tair Talaith; a'r hynaf ei oed o'r tri thywysawc, bynnag y byddai o honynt, yn Benn Teyrnedd; sef hynny brenin Cymru oll; a'r ddau eraill wrth ei air ef, a gair ei air ef ar bob un o naddynt, a phenraith a phenhynnaif hwnnw ym mhob Gorsedd Ddygynnull, ac ym mhob Cyffro Gwlad a Chenhedli.

Ac felly terfyna chwech ugain a chwech o Drioedd Ynys Prydain.

A'r Trioedd hynn a dynnwyd o Lyfyr Caradawc Nant Garfan, ac o Lyfyr Ieuan Brechfa, gannof fi Thomas Jones o Dregaron; a hynn a ellais i gael o'r trichant. —1601.

AMRYWIAETHAU I'R TRIOEDD BLAENOROL,

(*Yn dechreu yn tudalen 388*).

ALLAN o LYFVR MR. PAUL PANTON.

3. **TEIR** rhag ynys: Mon a Manaw ac Ynys Weith; a seith ragynys arugeint; a phedwar anrhyfedd ar ddeg.

4. **TEIR** prif Aber a seith ugeint y sydd ydanei; a phedwar porthfa ar ddeg a deugeint; a their prif gaer ar ddeg ar

hugaint, &c.—Yn lle *Caer Seri*, *C. Grant*, *C. Urruch*, *C. Selemion*, *C. Ligidit*, *C. Ee*, darllen Caer Siri, C. Grawnt, C. Urnaws, C. Selymon, C. Ligidit, C. Exson.

7. Yn lle *Caerlleon ar Wysg*, darllen Mynyw: Yn lle *Betwini yn pen escob*, darllen Betwini escob: Yn lle *Penryn Rhionydd* darllen Penryn Rhionedd.

11. Tri chyfor a aeth or ynys hon ac ni ddaeth yr un onaddunt drachefn: un a aeth gan Elen Lluddyawe a Chynan i brawt, a hwnnw ni ddaeth drachefyn; yr eil aeth gan Iap Luydawe a ddaeth yman yn amser Cadyal mab Erin i erchi cym-morth ir ynys hon; ac ni ddoeth ganthaw ir gaer gyntaf, namyn ef ai was. Sef a archei o bob prif gaer yr ynys deu cymmeint ac a ddelei ganthaw iddi; ac ni ddoeth ganthaw ef i mynn namyn ef ai was. Ac i bu mor arddustru gan wyr yr ynys hon hynny, ac i rhoddasant iddaw ef y cymmorth; a hwnnw eissioes llwyraf llu a aeth or ynys hon: ac ni ddeuth drachefyn na hwy nau llinys; sef i trigasant wy yn y ddwy ynys yn ymyl mor Groec; sef oedd y gwyr hynny en henwau Gals ac Afena.¹ Y trydydd llu aeth gan Gaswallawn mab Beli, a Gwenwyn a Gwanar meibion Lliaws mab Nwyfre ac Arauron² fereh Beli eu mam y fynet trwy for a rhwyse y Kesseryeit or ynys hon.³ Sef i mae y gwyr hynny yn Ghascwyn. Sef oedd y rhif a aeth gan bob un o naddunt un fil a thriugeint.⁴ A rhei hynny a oedd Tri Arianllu. Sef oedd yr achaws i gelwit felly, achaws mynet eur ac ariant yr ynys ganthu, a dethol gwyr o oreu i oreu. Ac un llu haeach fu gymmaint ar tri llu hynny a aeth gyda Maxen Wledic i Lydaw, a phan ddanfonaidd Cynan Meiriadawe at Dunaw tywysawe Cernyw i gaffael Ursula ei fereh ydd aeth or dyledogion un fil ar ddeg o forwynion merthyri y sydd yng Coloyne: ac hefyd deugein mil o wragedd ereill, ac ni ddoeth yr yn drachefyn.

12. Yn lle *Tri tharw cad*, darllen Tri tharw kaddug: yn lle *Cynfawr Cad Cardwe*, darllen kynfawr katgadduc.

¹ Arall—Yr Llyuddawg yn oes Cadyal mab Eryn, a ddaeth yman i erchi cymmorth, ac nid archei o bob prif gaer namyn deu cymmeint ac a ddelei ganthaw iddi; ac ni ddoeth ganthaw ir gaer gyntaf, namyn ef ai was; ac arddustru fu rhoddi hynny iddaw. A hwnnw eissioes llwyraf llu a aeth or ynys hon, ac ni ddoeth drachefyn neb o naddunt. Sef y lle y trigws y gwyr hynny yn ddwy ynys yn emyl mor Groec; sef yw y ddwy ynys hynny Gals ac Afena.

² Arall, Arianrhot.

³ Arall, trwy for yn ol y Cessarieit.

⁴ Arall, sef eirif a aeth ym pob un o'r lloedd hynny un fil ar ugeint.

13. Yn lle *Elmur mab Culeir*, darllen Elinwy ap Cadegyr.

14. Tri lleddf unben ynys Prydein: Llowarch hen mab Elidir Lydanwyn a Manawydan mab Llyr Lledieith a Gwgon Gwron mab Peredur mab Eliffer Gosgordd-fawr.

15. Tri unben llys Arthur: Gowronwy mab Echel forddwytwll, a Chadeeit mab Porthawr gadw a Ffleudur flam.

16. Tri unben Deifyr a Brenych Gal (Kall) mab Dysgyfdawd, ac Ysgafnell (Ysgwfnell) mab dysgyfdawt, a Diffyddell mab Disgyfllawd: a thri meib beirdd oeddynt eil tri.

17. Yn lle *Gwaewrudd*, darllen Gwarthrudd, Gwaurudd: neu Gwawdrudd: Un lle a mian Ferdic, darllen Afan Ferddig.

21. Yn lle *Rineri*, *Tinwael* a *Ffryder*, darllen Rhiferi, Dinawe a Phryder.

24. Yn lle *Enswel*, darllen Enwael; a chwanea—a Gweir Gwrhyd fawr.

27. Tri glew Y. P. Tri meib Haiarnfedd Fradawg: Grudner, a Henpen, ac Edenawe.

30. Yn lle *Pwyll amwyn*, darllen Pwyll pen Amwyn: yn lle *Dallweir Dalben*, Dallwyr Dallben: yn lle *Gorddodo*, Gorddody: yn lle *Llonwen*, Llonion: yn lle *Eryr a rodde Collfrewy i Frynach*, Eryr a rodde Coll mab Collfrewy i Vrerynach: yn lle *Eryr Brynach*, Eryr Breunach.

32. Tri phrif Hut Y. P. Hut Math ap Mathonwy, a hut Uthur Bendragon, a hut Gwyddelyn gorr.

33. Yn lle *Uedrihiawc*, darllen Uedrihiawg: yn lle *Menyw*, Menw: yn lle *Cibddar*, Kilidar.

34. Yn lle *ni ofynnasant ddim iawn iddaw rac gorfol arnaddunt y adaw*, darllen ni ofynnasant ddim iddaw: yn lle *pan fu y ddifancoll a aethant yr mor*, darllen a aethant ir mor.

35. Yn lle *Eda Glinmawr*, darllen Oda Glinwawr (a Danglymor); darllen y trydydd fal hyn, A theulu Alan Ffyrgan a ymchwelasant i wrthaw hyt nos ac eillwg ac weision i Gamlan ac yno i llas.

36. Teir Gosgordd adwy Y. P. Gosgordd Mynyddawg Eiddyn, a gosgordd Melyn ap Cynfelyn, a gosgordd Dryon mab Nudd.

37. Yn lle *Trywyr a wnaeth y teir mat gyflafan Y. P.* darllen Trywyr a wnaeth teir mat gyflafan Tri meib Deisyfdawt;² yn lle *dwyr celein*, deuddyn; yn lle *Yscafell*, Yscafnell; yn lle *Diffeddell*, Diffet dell.³

¹ Arall, Teulu Caswallawn ap Beli pan fuant hualogion.

² Arall, Dysgyfdawd.

³ Arall, Diffydell.

38. Yn lle *Eidyn mab Einynan* darllen Eiddyn mab Einiawn;¹ yn lle a *Llofan Llawddino a laddawdd Uryen mab Cynfarch*, darllen a Chynon mab Clydno Eiddin a Dyfynawl mab Mynedawe Eiddin a laddodd Urien mab Cynfarch.²

41. Yn lle *gormedd*, darllen gormes; yn lle *Lhudd mab Beli*, Caswallawn m. Beli; a chwanega ar ol *drachefyn*, ac or Afia panu hanoeddynt: y drydedd fal hyn, Gormes y Saeson a Hors a Hengist yn bennaduriait amaddunt.

45. Yn lle *tri chudd a thri dalcudd Y. P.* darllen Tri matudd pan guddiwyd, a thri anfad dateudd ynys Prydain pan dat-euddiwyd; mal hyn yr ail cudd, Esgyrn Gwrthefyr fendigeid a gladdwyd ym mhri-fyrdd (mhriaf pyrth) yr ynys hon, a hyt tra fei yno ni ddoei ormes ir ynys: mal hyn y trydydd, cudd y dreigieu a gudd-iawdd Lludd mab Beli yn ninas ffaran yng Cerrig Eryri.³

51. Yn lle *Matholwch Wyddel*, darllen Mathonawe; yn lle *Bramwen*, Bronwen.

53. Yn lle *March Meirchiana*, darllen Marach.

59. Yn lle *prif riain*, darllen prif-ragedd; darllen yn olaf Gwenhwyfar ferch Gawrydd Keint.

61. Yn lle *Tri marchawg yn llys Arthur o gawsant y Greal*,⁴ darllen y tri marchawg gwry oedd yn llys Arthur, nid amgen. Galath ap Lawnselot dy Lac; Peredur ap Efrog iarll; Burt ap Burt brenin Gas-gwyn, pa le bynnac i delci y rhai hyn, lle na bei na chawr na neb rhyw beth an-ysbrydol er kadarned vei eu harfeu a daed vae eu kallonau ni ellynt ddim oe haros. Yn lle *Galath*, Galaad; yn lle *Brangor*, brenin Brangor.

65. Tri acfeddawe Y. P. Selyf mab Cynan Garwyn, ac Urien mab Cynfarch, ac Afaon m. Taliessin.

72. Yn lle *Difwg mab Alban*, darllen Difwng mab Alan: yn lle *Doler mab Murchath*, Golor mab Murthach.

82. Tri marchawg eur dafodiawe oedd yn llys Arthur; nid amgen Gwalchmai ap Gwyar, Drudwas ap Tryffin. Eliwlot ap Madog ap Uthur; canys nid oedd na

brenin na iarll, nag arglwydd ag i delci y rhai hyn attunt nas gwrandeddynt; a pha neges bynnac a geissent hwy yntwy ai mynnunt naill ai o fodd ai o aufodd.

83. Tri brenhinol farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen Nasiew, brenin Denmare; Medrod ap Llew ap Cynfarch; Howel ap Emyr Llydaw; ac nid oedd nag ammerawdyr na brenin a ballei ou neges ir rhei hynny o achos eu tecced au doethed, pan ddelynt mewn heddwch; a hefyd nid oedd na milwr na rhyfwr a allei eu haros pan ddelynt mewn rhyfel er daed vae eu harfeu; ac am hynny y gelwid hwynt yn farchogion brenhinawl.

84. Yn lle *tyrcysog Llychlyn*, darllen iarll Llychlyn: yn lle *eu cynneddfeu oedd*, &c. darllen cynneddfeu y rhei hynny, pwy bynnac a wnele gam a dyn gwan, pwy bynnac vei, hwynt a hymleddynt yng kweryl y kyfiawnder ag er kadarned vae hwynt ac gorfydddynt kany ymroddi a wnaethaeddyynt i gadw kyfiawnder ar dyn gwann hwy au helwynt ymhob un or teir kyfreith: nid amgen Blas yn y gyfraith vydol; Kadawc o gyfreith eglwys; Pedrog o gyfreith arfeu: am hynny i gelwit hwynt Tri Chyfiawn Farchawg.

85. Yn lle *Trywyr a ddiangasant o Gamlan*, &c. darllen Tri Gwrthwyneb farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen, Morfran ap Tegit, Sanddef bryd Angel, a Gwelwyd Gafaelawr: kymmeddfau y rhai hyn oedd, gwrthwyneb oedd gan neb ballu uddunt pa neges bynnag ac y geissent: Sanddef rhag ei decced, Morfran rhag ei hacred, a Gwelwyd Gafaelawr rhag ei faint ai gryfed; ac am hynny ni wyddiad neb beth oedd oreu ai rhioi ai pallu uddunt y neges a geissent; ag am hynny i gelwid hwynt gwrthwyneb farchogion.

86. Tri chynghoriad farchawg oedd yn llys Arthur, nid amgen Kynan ap Clydno Eiddun; ac Aron ap Kynfarch ap Meirch-ion gul; a Llywarch hen ap Elidir Lydanwyn: ar tri marchawg hynny a oeddyynt gynghorwyr i Arthur, pa ryw ryfel bynnag na bygwth a vae aruo, hwynt ae kynghor-ynt hyd na chae neb y gorvod ar Arthur, ac am hynny i gorfu ef ar bob kenedloedd drwy dri pheth a oedd yn ei ganlyn, nid amgen gobcith da ae arfeu kyssegredig y rhai a dlanfonos Iesu Grist iddaw, a rhin-wedd ei filwyr: ac am hynny i gwiscodd ef ddeuddeg coron am ei ben, ac i bu ef amherawdyr yn Rhufain.

90. Yn lle *tri dyn goreu wrth osp*, darllen Trywyr goreu yn llys Arthur wrth

¹ Arall, Heiddyn mab Einynan.

² Arall, a Llofan Llawddifo a laddawdd Urien mab Cynfarch.

³ Arall, Tri chudd a thri dalcudd ynys Prydein; Bendigeituran m. Llyr a gladdwynt yn y Gwynfryn yn Llundein, a hyt tra vei y pen yn yr ansawdd ydd oedd yno ny ddoei ormes byth ir ynys hon. Eil esgyrn Gwrthefyr vendigeit a gladdwynt ym prif byrth yr ynys hon. Trydydd y dreigieu a gladdwys Lludd m. Beli yn Dinas Emrys yn Eryri.

⁴ Arall, a ennillodd y Greal ac eu dug i nef.

osp : yn lle a *Chadyrieith Saidi*, a *Chadyr-yeit m. Saidi*.

TRIOEDD Y MEIRCH, td. 20.

1. Yn lle o *Benllech Elidir*, darllen o Benllech : yn lle *Gwynnda gyoet*, a *Gwynnda Reinyat*, Gwyn da gyfed, a Gwyn da remat : yn lle *Prydelw*, Prydelaw : yn lle *Gelbenefin*, Gilbenefyn : ar ol *pedrain y March*, darllen ai draet yn y dwfyr : ar ol y *trydydd marchlwyth a ddug*, darllen Heid march Gwrthmwl wledig a ddug ; yn lle *Gweir a Gleis ac Arthanat*, darllen Gneir a Gleis ac Arthynad.¹

3. Yn lle *tynnedig*, darllen rhyndedig ; yn lle ac *Awyddawr breichir march Cyhoret eil Cynan*, a *Rhuddfron Tuthveidd march Gilb ap Cadgyffro* : yn lle *Rhuddfreon Tuthveidd march Gilbert mab Cadgyffro*, ac *Awyddawc vreich hir*, march *Kyhoret eil Cynan*.

4. Yn lle *Bucheslan*, darllen *Bucheslom*, neu *Buchesdom*.

5. Yn lle *Cunin*, darllen *Cwfin* : yn lle *Rhuddfrych*, *Arwlvrith* ; yn lle *Gwelwgan Gohoywgein*, *Cronach Arweh*.

6. Yn lle *carn afluwg*, darllen *cyflym*.²

¹ *Arall o llyyr gorhynol*.—TRI marchlwyth ynys Prydein ; Du moroedd, march *Elidir mwynfawr*, a ddug seithyn a hanner arnaw o ben Llech *Elidir* yn y *Gogledd hyd ym mhen Llech Elidir ym Mon* ; sef rhei oeddynt *Elidir* ac *Eurgein ferch Faelgwn* ei wreig, a *Gwynnda Gynydd*, a *Gwynnda Rhieiniad*, a *Manach Nawmon* yn gynghorwr, a *Phedrillaw fenestyr*, ac *Arian fagyl* ei was, a *Gellfeinesin*, a nofies ai ddwyllaw ar bedrain y march a hwnnw fu hanner y dyn. Ar eil marchlwyth fu *Goron march meibion*. *Oliifer Gosgorddfawr*, a ddug *Gwrgi* a *Pheredur* a *Dunod* vurr a *Chynfelyn Drwsel*, i eðrych mygedorth *Gwynddole*. Ar *trydydd*, march *meibion Gwrthmwl wledig*, a ddug arnaw *Gwair* a *Chlais* ac *Arthenad* yn erbyn yr *Allt Faelwr yng Ceredigiawn* i ddial eu tad. Cynneddf oedd ar *Faelwr*, na chaye i borth er un marchlwyth, ac yna i *lladdasant*.

² *Arall*, *Cethin Carnafaw march Iddon mab Eayr Gwent*.

7. Yn lle *Cynadaf*, darllen *Cuneddaf* ; yn lle *Arfwl*, *Arwl* ; yn lle *Rhuddlwyd*, *Dulwyd*.

10. Yn lle *Gwlwlwyd* ; darllen *Gwylwlydd*.

11. Yn lle *Olifer*, darllen *Eliffer* ; yn lle *Cornillo*, *Carnillo*.

CHWANEGIAD O L. P. P.

TRI chat farchawc oedd yn llys *Arthur* : nid amgen *Cadwr iarll Kernyw*, a *Llawnsloot dy Lac*, ac *Ywain*, ap *Urien Rheget*. *Kynneddfaw* y rhai hyn oedd, ni chilynt nag er gwaew nag er saeth nag er kleddyf, ac ni chafas *Arthur* gywilydd mewn brwydyr y dydd i caffai ef weled eu hwyn-beu ac am hynny i gelwit hwynt katvachogion.

TRI lledrithiog farchawg oedd yn llys *Arthur* : nid amgen *Menw* ap *Teirgwaed*, *Trystan* ap *Tallweh*, *Kai* hir ap *Cynyr* farfog, canys ymrithio a wneynt yn y rhith i mynnynt, pan vae galed arnynt, ac am hynny ni attai neb eu gorfod rhwng eu kryfder au dewrder au hud au lledrith.

Wrth y *Trioedd*, o ba rai y tyned yr amrywiaethau uchod, y mae y geiriau hyn :—“Y *Trioedd* uchod a gefais i yn ysgrifennedig mewn llaw ewingron a ysgrifennesid uwchlaw chwechan mlynedd cyn no hyn, ac a gollasei eu dechreuad hwynt, ond cymmeint ac a gefais mi au hyserifennais yn y modd i cefais.

Sic Jones.”

Wrth y *Trioedd*, o ba rai y tyned y chwanegiadau uchod, y mae y geiriau hyn :—“Ac fal hyn a esrifennais i o law *Simwnt Fychan* y terfyna y 2. dydd o fis *Chwefror 1640*.
Jo. JONES.”

BONEDD SAINT YNYS PRYDAIN:

ALLAN O

LYVYR HAVOD YCHDRYD.¹

DEWI mab Sant. mab keredic. mab kuneda wledic. a nonn verch gynyr o gaer gauch ym mynyu y vam.

Docuael mab ithael mab keredic mab kuneda wledic.

Tyssul mab corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Carannauc. m. corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Pedyr mab corun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Teilyau. m. enoc. m. hedun dun. m. keredic. m. kuneda wledic.

Gynlleu u. kyngar. m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Auan buellt m. kedic. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kyngar m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kyndeyrn m. kyngar. m. garthauc. m. keredic. m. kuneda wledic.

Kynuelyn m. bleiddut. m. meiryaun. m. tybiaun. m. kuneda wledic.

Ederu m. beli. m. run. m. maelgun. m. katwallaun llawhir. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Einyaun vrenhin yn llynn. a seiryoel. ympenn mon. a meiryaun ymmertlhyr.

Meiryaun yngkantref meibyon owein danwyn. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Katwalaudyr vendigeit. m. katwallaun. m. katuan. m. iago. m. beli. m. run. m. maelgun. m. katwallaun llawhir. m. einyaun yrth. m. kuneda wledic.

Deinyoel mab dunaut vyr. m. pabo post prydein. a dewei verch leennauc y uam.

Assa m. sawyl ben uchel. m. pabo post prydein. a guenassed verch rein o rieinuc y vam.

Kyndeyrn. m. garthwys. m. owein. m.

¹ Corf y llyvyr hwn ydoedd Meddyginiaeth Medd-gyn Myddvai; a Bonedd y Saint yn ei ddiwedd.

uryen. a denu verch leudyn luydauc odinas eidin nny gogled y vam.

Gorust mab gueith hengaer. m. elphin. m. uryen. ac eiryoruy merch glydno eidin y vam.

Kadell. m. Uryen.

Buan m. ysgun. m. llywarch hen.

Lleudat yn henlli. a baglan yngkoet.... ac eleri ym penn nant guytherin yn rywynnyauc. atheguy. athevrydauc iscoet. meibyon dingat m. nud hael m. senillt. m. kedic. m. dyfynwal. m. edynnyuet. m. maxen wledic. a thenoi verch leudun luydauc. odinas eidin nny gogled eu mam.

Katuan sant yn henlli. m. eneas ledewic o lydau. a guenteirbronn merch emyr llydau y uam.

Hennen¹ m. guyndaf hen o lydau periglaur y gatuan. ac yr seint a unant ynghyt oes ac ef yn henlli.

Kynan. a dochduy. a mael. a sulyen. a thanuc. ac eithras. a llewen. a llenab. a theguy. adoethant gyt achatuan yr ynys honn.

Padarn m. petrun. m. emyr llydau. keynderu y gatuan.

Tedecho. m. annun du. m. emyr llydau. keynderu y gatuan.

Truniau m. diuuc. m. emyr llydau. keynderu y gatuan.

Maelrys. m. guydno. m. emyr llydau. keynderu y gatuan.

Tegei ym maes llann glassauc yn arllechwed. atherillo yndineirth yn ros. meibyon ithael hael olydau. allechit yn arllechwed. chwaer udunt uynteu.

Kybi mab selyf. m. gereint. m. erbin. m. cystennin gorueu.

Padric. m. alvryt. m. goronuy o waredauc yn aruon.

Katuarch sant yn aberrych yullynn. athangun yn llann goet ym mon. a maethlu

¹ Henwyn.—*Llyvyr Brook o Vawddry.*

yngekarnedaur ym mon. meibyon caradauc
vreichvras mab llyr marini.

Beuno. m. bugi. m. guynlliu. m. gliwys.
m. tegit. m. kadell. apheren verch leudun
luydauc odinas eidin yny gogled y vam.

Cannen sant¹ m. guydlleu. m. guynlleu.
m. gliwys. m. tegit. m. kadell. olam gaduc
yngguent.

Tussiliau. m. brochuael ysgithrauc. m.
kyngen. m. kadell dyrnlluc ac ardu verch
pabo post prydein or gogled y vam.

Llywelyn ortrallung. m. tegonny. m.
teon. m. guineu deu vrenduyt. a gurnerth
sant. m. yr llywelyn oed humnu.

Elhaearn ymmaes kegitua ympowys. a
lluchhaearn ynghetewein. a chynhaearn o
ynys gynhayru yneidyonyd. meibyon hyr-
garuael mab kyndruyn oles tinwynan
ynngaereinyaun ympowys.

Guyduarch m. amalarus tywyssauc y
puyt.

Ystyphan m. mawan. m. kyngen. m.
kadell dyrnlluc.

Pedrauc m. clemens tyuyssauc o geryu.

Tutclut. aguennoedyl. a merin. a thutno
ynghyngreadur. a seneuyr. meibyon y
seithennin vrenhin o vaes guydno aores-
gynnaud ymor ydir.

Peris sant kardinal o ruuein.

Bodo. a guynnin. a brothen sant. meib-
yon Glanauc. m. helyc voel otyno helyc.

Tyvredauc ymmon. adwenyr ymottyfar-
ru yntegeingyl. a theyrnauc yndyffryn
cluyt. a thudyr yndarywein ynkeueilyauc.
brodoryon. meibyon haustyl gloff. a diuan-
ned merch amlaud wledic eu mam.

Keidau m. yuyr guent.

Madrun verch wertheuyr brenhin yr
ynys honn. ac annun llauvoruyn idi.

Tecuan sant ym mon. m. carcludwys. m.
kyngu. m. yspuys. m. kadrut calch uynyd.
a chenaf verch tewdyr maur y vam.

Elaeth vrenhin. m. meuric. m. idno. ac

¹ Cadwg Cutt, q.—*Llyvyr Brook o Vawddwy.*

onnen grec verch wallauc vab lleennauc y
uau.

Mechyll m. echwys. m. guyn gohoec.

Kowy m. y mirvinen hen. a chainell
gureic ovot angharat. yngholemaun y vam.

Deunnauc sant. m. kaurdaf. m. kradauc
vreichvras.

Collen mab petrun. m. coledauc. m.
guynn mel angeil. merch kyuelch. m. tut
dawal tutclut. o ethni wydeles y vam.

Idloes m. guidnabi. m. llawrodet varuauc.

Nidan ym mon. m. goruyn. m. pasgen.
m. uyen.

Dwyvael m. pryder. m. dolor dyfyr
dicifyr a byrneich yny gogled.

Eurgein merch uaelgun guyned. m.
katwallaun llawhir. m. einyaun yrth. m.
kuneda wledic.

Llonyan llau vur.¹ m. alan ffergan. m.
emyr llydad.

Gueuan a noethon. meibyon gildas m.
kadu.²

Gwrhei m. kadu³ o penn ysteryueit yn
aruistli.

Garmon m. ridicus. ac yn oes gurtheyrn
gwrtheneu ydoeth i'r ynys honn. ac o freinc
yr hanoed.

Dona ymmon. m. selyf. m. kynan garu-
yn. m. brochuael yscithrauc.

Peblic sant yn y gaer yn aruon. m.
maxen wledic. amperaudy rruuein. ac elen
verch eudaf y vam.

Elien keimyad m. alltu redegauc m.
carcludwys. m. cyngu. m. yspuys. m. cadr-
aud calchvynyd. atheevan⁴ verch teudur
maur y vam.

Yma y terfyna boned seint cymry.

¹ Lloniaw llawhir.—*Llyvyr Brook o Vawddwy.*
² Gwynyawg a Noethon meibion Gildas ab Caw.—
Ibid.

³ Gwr mab Caw.—*Ibid.*
⁴ Gwel Tegvan yn y blaen, lle y dywedir Cenaf
verch tewdyr maur. Mae camgymeriad yma; ac
o llyvyr Brook o Vawddwy y tynwyd ach Elien
uchod, gan vod peth o'r diwedd ar goll yn Llyvyr
Havod Ychdryd.

BONEDD Y SAINT:

NEU

ACHAU SAINT YNYS PRYDAIN.

Y CASGLIAD hwn a wnaed gan *Lewis Morris*, yn y vlwyddyn 1760, allan o amryw ysgrivlyfrau hen iawn, dan enw *Bonedd y Saint*, ac *Achau y Saint*, drwy eu cymharu gyd a'u gilydd; ac hevyd drwy eu cyweirio, o gynnorthwy llyfrau ereill.

Un o'r llyfrau, o ba rai y crynôwyd hyn, ydoedd o waith *Thomas Wyn* ab Edmwnd ab Rhys ab Robert ab Ieuan Vychan, B. A. 1577. Hwn yn gyfredin a elwid Llyvyr *Watkin Owain*, gan ei vod eiddo y gwr hwnw, a oedd byw yn Ngwydyr wrth Lanrwst.

Thomas Wyn a wnaethai y llyvyr hwnw allan o'r Ysgrivlyfrau canlynol.

Llyvyr o eiddo *W. Salesbury*, o'r Plas Isav wrth Lanrwst; ac wedi hyny o eiddo Mr. Wyn o Vodysgallen. Arwydd am y llyvyr hwn yw S.

Llyvyr *John Brook* o Vawddwy. Hwn sydd dan arwydd B.

Llyvyr *Robert Davies* o'r Llanerch; yr hwn ydoedd o groen, ac yn hen iawn; a Brut y Breninodd yn rhan vwyaf o hono. Hwn sydd dan arwydd D.

Heblaw *Ulyvyr Watkin Owain*, a'i amryw awduron, bu y llyfrau canlynol yn gynnorthwy i Lewis Morris.

Llyvyr Bodeuhyrn, yn Mon, o eiddo Ieuan ab Sion Wyn; wedi ei ysgrivenu yn 1579. Hwn sydd dan arwydd C.

Llyvyr Henry Rowland, dan arwydd R.

Llyvyr Llywelyn Offeiriad.

Llyvyr Coch o Hergest.

Llyvyr Achau Robert Vychan, o'r Hengwrt.

Llyvyr Llywelyn ab Meredith, neu Lleo Gwta.

Dan *Llyvyr y Dr. Thomas Williams*, o Achau y Saint, a ysgrivenid rhwng 1578 a 1609. Un o honynt a dyned allan o llyvyr *Thomas ab Llywelyn* ab Ithel o

swydd Fluit; yr hwn ydoedd adysgriviad o Llyvyr y Llanerch, gyda chwaneigiadau, o lyfrau ereill. Y llall ydoedd gasgliad o waith y Dr. *Thomas Williams* ei hun, allan o amryw lyfrau; ac yn cynnwys llawer o nodau cywrain, nad ydynt yn y llyvyr arall, o waith y gwr dysgedig hwnw. Nid ynt y ddau uchod yn ol trevn yr egwyddor, eithyr, mal yn llyvyr Llanerch, Dewi Sant sydd yn y dechreuad.

A.

ARIANWEN Vch Brychan, gwraig Iorwerth hirflawdd a mam Caeniawe mawr. T. W. 2. Hwyrach mai Gwenlliw. yn Ll. S. Gwel. T. W. 2.—CLOC CAENOG.

Arthen ap Brychan, ym Manaw y mae ef yn gorwedd. C. a T. W. 2. Mae lle a elwid Rhiw Arthen wrth Aberystwyth.—RHIW ARTHEN.

Ane ap Caw Cowllwg. C. Mae Capel a elwid Coed Ane yn Mon.—COEDANE Mon,

Arddun benasgell verch Pabo post Prydain mam Tyssilio ap Brochwel Yeythrog. Y Cyth roc. S Gwel Tyssiliaw —DOL ARDDUN.

Arddun Benascell uerch Pabo post Prideyn, mam Tissiliaw m. Brochvael esgithrauc. D. LM.

Asaph ap Sawl ap Pabo P. P. a Gwenassed ach Reun hael o Ryfoniog i Vam. C. velly T. W. 2.

Asaph, Assa ap sawel benuchel ap Pabo post prydain, a Gwensaeth ch Rhein o Remwg i fam. B.

Assa mab sawyl benuchel mab Pabo post Prydein a Gwenassed uerch Rein o Rieinwic e Fam. D.—LLANHASSA.

Mae plwyv yn Nyfryn Clwyd, a elwir Llanassa; ac esgobaeth Llanclwy a ddug yr enw hwn hevyd.—ST. ASAPH.

Assa ap sawl benuchel ap Pabo post

Prydain ei fam oedl Gwenasth verch Ryn hael o Ryfoniawg. Th. W. 1. Assaph, &c. I. Reyri hael o Ryfoniog ei fam. T. W. 2.

Avan Buellt, m. Cedic m. Ceredic m. Cunedda Wledic o Ddeued vch Degid voel o Benllyn e vam. D. L.M.—LLANAVAN VAWR. LLANAVAN VACH. LLANAVAN y Trawsgoed.

Avan Buellt m. Cedic m. Ceredic m. Cunedda a Thegvedd vch Degid voel o Benllyn i vam. C. Cefnder Dewi. Th. W. 1.

Avan Buellt ap Caredic ap Cunedda Wledic a Thegvedi vch Tegyd Voel o Benllyn i vam. B. Eglwysi yn dwyn enw Avan yw, Llanavan vawr, Llanavan vechan yn Mualt; a Llanavan y Trawsgoed yn Ngharedigion; ac yn Llanavan vawr y mae ei vedd hyd heddyw a'r geiriau hyn arni—

HIC JACET SANCTUS

AVANAE EPISCOPVS

Mae Lewis Glyn Cothi yn son am dano vel hyn, Prydaf i Afan Buallt.

Aelhaiarn St. Gwel Elhaiarn.—LLAN-AELHAIARN.

Llanaelhaiarn yn Arvon; ac arall yn Meirionydd.

Arthne. Llanarthne, eglwys yn Nghyd-weli, swydd Gaerfyrddin.—LLANARTHNE.

Amo. Llanamo, eglwys yn swydd Vaeshyved.—LLANAMO.

Rhosyr yn Mon a elwir Llanamo, yn hen lyvyr i R. Vychan o'r Hengwrt; ond Llannano yw yr enw yn y gynnyddogaeth.

Anhun, llawforwyn i madrun verch Werthevyr frenhin ynys brideyn. D. L.M.

Aidan neu Aedan ap Gwrnyw wyr Urien Reged, ni wyddys pa un ai Aidan frenhin ai Aidan Voyddog ydoedd yr hwn a rydd enw i Laniden ym Mon. Rowland. Ond gwel Nidan.

Amaethlu eg Carnedavr e Mon mab Caradauc Ureichuras m. Llyr Marini. D. L.M. Gwel Maethlu.

Aelgyfarch ap Heli ap Glannog. T. W. 2. Gwel Boda.

Ailfyw fab dirdan a danadlwen verch Ynyr o Gaergaweh ei fam. Th. W. 1.

B.

BEUNO, ap Hywgi ap Gwynllyw ap Glywis ap Tegyd ap Cadell osser ufferen vch. S.

Beuno ap Bugi ap Gwynlls ap Tegid ap Cadell deyrnllwg.—B.

Beuno m. hywgy m. Guyri llyu m. Gliwis m. tegit m. Cadell a Pherferen nerch Lewdwn llydauc o dinas Eidin en e Gogledd e vam. D. L.M.

Beuno ap Ingi ap Gwynlliw ap Prisc a Theneu verch Leuddyn Luyddog o ddinas Edwin yn y gogledd i fam. T. W. 1.

Beuno ap Binsi¹ &c. ap Cadell deyrnllwgPeren verch lawden luyddoc o ddinas Edwin, &c. T. W. 2.

Baglan ynghoed Alun, ap Nudd hael ap seuyllt ap Cedig ap Dyfnwal hen ap Edhyvet ap Maesen wledig, a Thebri vch Lewdwn lueddawe o Ddin Eiddin yn y Gogledd i vam. B.—LLANVAGLAN. Gwel Lleuddad ei frawd. C.

Llanvagan, ei eglwys, sydd yn agos i Gaerynarvon.

Baglan ynghoed Alun ap Dingat ap Nudd, &c. megys Lleuddad. D. L.M. Gwel Lleuddad, Eleri, Tygwy, Tyvriawg, Gwytherin.

2. Baglan a Thanwg a Thwrog meib Ithel hael. Th. W. 1.

Boda a Gwynnun Sant, &c. D. L.M. meibion Helic ap Glanawc. Gwel Brothen.

Boda a Gwynnyn, a Brothen a Chelynin a Rhychwyn ac Aelgyfarch meibion Heli ap Glanawc. T. W. 2.

Neu Bodfan ap Heli ap Glannog o ddyno Heli i goresgynnodd mor eu tir. T. W. 2.

Brothen, St. mab Helic m. Glannawc o Dyno.....a oresgynnws mor ei dir. D. Ei frodyr oedd Boda a Gwynnun. D. L.M. Gwel Bodfan.

Buan ap Paseen ap Llywarch. S.

Buan ap Llywarch hen. Nage ap Ysawn ap Llyw. hen. Ysgwyn. C. Gwel Cadell a Catyel.

Buan m. esgun m. Llywarch hen. D. L.M.

Buan ap Ysgwn ap Llywarch hen. T. W. 1.

Brychan Brycheiniog² ap Anllech goronawc³ Brenhin Ewerddon, a Marchell 'ch Tendric⁴ ap Tithffalt ap Teithrin ap Tathal ap Amun⁵ ddu Brenin Groec, i Fam. C. Velly T. W. 2.

Tair Gwreig a fu i Frychan, nid amgen no 1. Eurbrawst. 2. Rhybrawst. 3. a Pheresgri, a'i blant ef sydd yn un o'r tair Gwelygordd Saint Ynys Prydain, a'r ail yw Plant Kunedda Wledic, y drydedd yw plant Caw o Brydein. C.

¹ Pesti.

² Brycheiniog.

³ Goronawc.—T. W. 2.

⁴ Teudric.—T. W.

⁵ Annun.—T. W.

Mewn lle arall o'r un llyvyr dywedir mai mam Kynawe vab Brychan oedd Banhadlwedd 'ch Banhadle o Fanhadla Ymhowys.

ENWAU PLANT VRYCHAN.

(O *Llyvyr Bodeubryn*).

MEIBION VRYCHAN.

1. KYNAWC. 2. Cledwyn. 3. Dingad.
4. Arthen. 5. Kyvlevyr. 6. Rhain. 7. Dyfnan. 8. Gerwyn. 9. Kadawc. 10. Mathayarn. 11. Pascen. 12. Nefei.
13. Pabiali. 14. Llechen. 15. Kynbryd.
16. Kynfran. 17. Hychan. 18. Dyfric.
19. Kynin. 20. Doevan. 21. Rhawin.
22. Rhun. 23. A Chledawc.¹ C.

MERCHED VRYCHAN.

1. GWLADUS. 2. Arianwen. 3. Tanglwst. 4. Mechell. 5. Nefyn. 6. Gwawr.
7. Gwrgon. 8. Eleri. 9. Lleian. 10. Nefydd. 11. Rhiengar. 12. Goleuddydd.
13. Gwenddydd neu Wawrddydd. 14. Tydicu. 15. Elined. 16. Keindrych.
17. Gwen. 18. Kenedlon. 19. Kymorth.² 20. Dwynwen. 21. Keinwen.
22. Tydvyl. 23. Envail. 24. Hawystl. ac yn 25. Tybie.—C.

Bigel, hwyrach Vigilius. — Llanvigel, Eglwys ym Môn.—LLANVIGEL.

Maen y Bigel, careg yn y mor yn myml Mon; arall wrth Enlli.

Bach ap Karwed, a adeiloedd yr Eglwys Vach yn swydd Ddinbych, os gwir y chwedyl.—EGLWYS VACH.

Berrys.—Llanverrys. Eglwys yn Ial. Dinbych.—LLANVERRYS.

Brynach.—Llanvrynach, Eglwys ym Mrecheiniog.—LLANVRYNACH.

Brynach Wyddel a enwir yn y Triodd.

Y Brid, [Saint y Bride], h. y. St. Brides yn Saesoneg: Eglwysi o'r enw yn Morganwg, Penvro, a swydd Wynwy.—SAINT Y BRID.

Y Wyddeles St. Brigid. yw hon, yn Gymraeg a elwir San Ffraid Leian.—Gwel Llan Saint Ffred.

Mae 2 eglwys iddi yn Maeshysed, 1 yn Brych. 2 yn Morganwg, a 2 yn Mynwy, i gyd 12 eglwys.

Bodfan,

Bodfan, Ffamin, Brothen a Brenda meibion Helic ap Gwannauc³ y rhain a oresgynnodd mor eu tir. Th. W. 1.

Bodfan Sant yn Abergwyngregin yn

Arllechwedd uchaf mab Helig ap Glannog. T. W. 1.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn, Boda Gwynnau a Brothen, meibion Helig ap Glannauc. L.M.

Brenda St.

Gwir a ddywaid saint Brenda
Nid llai cyrchir y drwg na'r da.

Bliglyd a Gwynhoedyl a merini a Thyneio ynghyngreawdr, meibion i seithinin frenhin a oresgynnodd mor eu tir o faes gwyddno. T. W. 2.

Camgymmeriad yw yr enw yma, mae yn debyg, am y darlenniad hwn yn llyvyr Llanerch, Tutglyt, Gwynhoedyl, merin a Thudno.....vender a Senuevyr meibion Seithinin frenhin.

C. neu K.

KADWC, neu Kadauc neu Kadawc neu Kadwc Sant ap Gwynlliw ap Glywis ap Tegid ap Kadell, S.—Cadwc Sant m. Gwynlliw m. Gliwis m. Tegid m. Cadell. D.—LLANGADOG VAWR, swydd Gaerfyrddin.

Cadwg ap Gwynlliw ap Glwys ap Tegid, ap Cadell o Langadog yn Gwent. B. Gwel Cattwg.—LLANGATWG DYFR. Wysg Ll. Gattwg meib. Afel Ll. Gattwg Clennig. i gyd yn Mynyw.

Kadawc ap Brychan yn ffraine y Gorwedd. C. velly T. W. 2.

Kadell ap Urien. B.

Catyl m. Uryen. D. L.M.

Kadell ap Urien ap Buan ap Ysgwyn ap Llywarch hen &c. C. Gwel Buan.

Camddarllad yw hwn hevyd o lyvyr Llanerch, yn mha un nid oes dim perthynas rhwng Buan a Chatyl.

Kadvan St. yn Enlli ap Elicas ledwyr o Lydaw, a Gwen teirbron 'ch Emyr Llydaw i vam. C. velly T. W. 2. Elias Letwyr.—LLANGADVAN, Cd. Caereinion.

Catvan. Sant en Enlli m. Eneas Ledewic o Lydaw a Gwenteirbron, merch Emhyr llydaw e uam.—D. L.M. Eneas Ledwig. Th. W. 1.

Kadvan St. yn Enlli ap Eneas Ledewig o Lydaw a Gwen Teir e fon¹ 'ch Emyr

¹ Yn ff. Llanerch Gwen Teirbron merch emhyr llydaw e vam.

It is surprising how these MSS. agree in this blunder Teirefon!

This Cadvan being a nobleman and son-in-law of the king of Armorica, came over with Uthur Bendragon, or his son King Arthur, and a great number of pious and learned men in his retinue, and chose for his residence Ynys Enlli (that is the Monastery in the Isle of Bardsey), where he was an Abbot, and many of his followers had churches dedicated to them. See Cynon and Kyuan, Padarn, Tydecho, Trunnyaw, Hewyn, Dochtwy, Mael, Sulycn, Tanwe, Eithras, Llywan Llyuab, Pcewyn Maelrys.

¹ Cayan sydd eisia yma.

² Cymorth sydd yma yn lle Clydai.

³ Glannauc.

Llydaw i vam. B. S. I Galvan y perthyn eglwys Towyn Meirionydd.

Kaffo St. mab Caw o Frydain, H. Rowland. Ei eglwys yw Llangaffo yn Mon.—**LLANGAFFO MON.**

Mae Fymon Gaffo yn y plwyf hwnw, lle yr aberthid ceiliogod ieuaine, i'r sant i rwystro i blant grio.—Yr oedd y rhai hyn yn dda en blas i'r eglwyswr. L.M.

Cadvareh St. yn Abercirch yn Llŷn ap Carawdawe Vreichfras, &c. B.

Kadareh St. yn Abererch yn Lleyn S. ap Cowrda ap Car. I. Freichfras, &c. S.

Kadvareh St. yn Abererch yn Lleyn ap Cowrda ap Cariadawe Freichfras. C. Gwel Tangwyn a Maethlu ei frodyr. C.

Cadvareh Sant yn abererch yn lleyn a Tlangwn yn llangoed ac amaethlu yngherueddau ymmon meibion Caradane freichfras ap Llyrmerini. D. L.M. o degan eurfon eu mam. T. W. 2.

Kayan neu Caian.—**TREGAYAN.**

Tiegayan eglwys yn Mon, a hwyrach Llangian yn lleyn. h. y. Llangaian.

Cayan ap Brychan yn Llangayan. T. W. 2.

Karanawe ap Corun, megys Tyrnoe. C. Gwel Padran.—**LLANGRANOG** yn Ngheredigion.

Kathan ap Cowrda. B.—**LLANGATHAN**, swydd Gaervyrddin.

Cathan ap Cowrda ap Caradog freichfras ap Glywys ap Tegid ap Cadell a Fferyfferen ferch Lewddyn Luyddog i fam. T. W.

Kattw.

Kattwg. Llangattwg. Gwel Kadauc a Cadwc.—**LLANGATTWG**, Mynyw. **LLANGATTWG**. Brych. **LLANGATTWG** Glyn Nedd. Morg.

Kedwyn, ap Gwgon Megwron ap Predur ap Oliver, a Madrun 'ch Gwertheyr Vrenhin e vam.—**LLANGEDWYN**, S. Ddinbych.

Camgymeriad yw hyn oll. Gwel Keidiaw, Madrun ac Anhun.

Kedwyn ap Gwgon me Gwron ap Predur ap Oliver Gosgorddfawr a Madren vch Gwrtheyrn i Vam. C.

Velly yn T. W. 2. eithyr Madryn. Bai etto yw hwn. Gwel Madrun.

Nid oes perthynas rhwng Kedwyn, Keidiaw, Madrun ac Anhun.

Caw Arglwydd Cwm Cawlwyd. C.

Keinydr St. Gwel Rhiengar. C.

Keindrych vch. Brychan, ynghaer Godolaur. C.

Keindrych neu Ceindreg 'ch Brychan ynghaer Godolaur. T. W. 2.

Keinwen 'ch Brychan ym Mon. C. velly T. W. 2.—**LLANGAINWEN**, Mon.

Kenedlon 'vch Brychan y sydd yn y Mynydd. C. yn Mynydd Cymorth. T. W. 2.

Kledawe ap Brychan y sydd y'nghaer Gledawe yn Lloegr. C. velly T. W. 2.—**CLITAEUS**. Lib. Landav. donat.

Mewn llyvyr arall, Ynghaer Llydaur yn Lloegr. Qu. ai y Dre hir¹ yn Euias.

Kledwyn ap Brychan a oresgynawdd Ddeubarth. C. a T. W. 2.

Klydai 'ch Brychan yn Emlyn. C. velly T. W. 2.—**EGLWYS CLYDAI**, yn S. Benvro.

Kollen,² ap Gwynawe ap Clydawe ap Cowrda ap Caradawe freichfras, &c. ac Ethni Wyddeles ei fam. C. velly Tho. W. 2. Ethin wyddeles T. W. 2. & Gwyniawg.—**LLANGOLLEN**, swydd Ddinb.

Keidiaw, Ane ac Aeddau Voeddog ap Caw Cowlog, a oeddynt a'u heglwys yn y Coedane a Rhodwydd Geidio. H. Rd.—**EGL RHODWYDD GEIDIO** yn Mon. **LLANGUIDIO** yn Arvon.]

Keydian m. Emyr Gwent. D. L.M.

Kristiolus yn Lledwigan ym Mon, a Rysted yngheredigion Meib. Howel Vychan ap Howel ap Emyr Llydaw. C. velly T. W. 2. Rhystut.—**LLANGRISTIOLUS** yn Mon.

Onid yn llyvyr H. Rowland.

Kristiolus ap Owen ap Yner o Frydain fach.

Cristiolus fab Hywel ap Ymyr Llydaw. Th. W. 1.

Kwyfen. Kwyns, Ll. Watkin Owain.—**LLANGWYVAN** ym Mon. Llangwyven. Dyffir. Clwyd.

Kwyfen ap Brwyneu hen ap Corthi o Gwyn dyfnoc ap Medrod ap Cowrda ap Caradoc Freichfras, &c. C.

Kwyfen ap Brwyneu hen. Th. W. 1.

Cwyfen ap Brwyneu hen ap Corthi o Lley. T. W. 2.

Kwyuyen m. Hwrrwineu hen a Chamell gureio e Uot angharet eg Coleiaun e vam. D.

Kybi. ap Seleft ap Gereint ap Cwstennin ap Gornu. S.—**CAERGYBI**, Mon. **LLANGYBI**, Arvon. **LLANGYBI**, Caredigion, **LLANGYBI**, S. Vynwy.

¹ Perhaps Langtown, in Herefordshire, near the river Munnow, or Mynyw.

² The transcriber of which says, or Mr. Ed. Llwyd,

"In Msto quodam recentiore in quo Buchedd Collen, Sic legimus, Collen St. ap Gwynawg ap Cadellawg ap Cowrdaf ap Cariadawg Vreichfras, &c."

The words of the Davies MS. are these:—"Collen m. Petrwn m. Coledauc m. Guvnn.—D. L.M. And the sentence following is another Saint, Melangell merch Ricwlff, m. Tudawal tudclyt ac Ethni wyddelles e mam. Gwel Melangell.

Cybi ap Selyf ap Geraint ap Erbin ap Cwstennin Corneu. B.

Kebi m. Selyf m. Gereint m. Erbin m. Cwstennin Gornen. D. L.M.

Kybi ap Selyf ap Geraint ap Erbin ap Custenin Korneu a Gwen'ch Gyngyr o Gaer gawch yn Myniw i Fam. C.

Eraill mai Tonwen'ch Gynyr y gelwid hi. C. velly T. W. 2.

Nai Gyngar ac Iestyn ydoedd, ac Esgob Môn, medd rhai. H. Rowland.

Cybi fab Selyf fab Geraint fab Erbin fab Custennin goronog a Gwen ferch Ynyr o Gaergawch i fam. T. W. 1.

Mewn man arall,—ap Custennin Gornen. T. W. 1.

Cybi, &c.—Custennin Gornen a Gwen verch Gyngar o Gaergawch yn Mynyw ei fam. T. W. 2.

Kadwaladr Vendigeid ap Cadwallon ap Cadvan ap Iago ap Beli ap Rhun. C.—LLANGADWALADR, MOR.—LLANGADWALADR, Swydd y Waun.

Ond yn veius vel hyn mewn llyfrau ereill,

Kadwaladr Vendigeit ap Kyswall.

Kadwaladr' Vendigt. ap Cadvan ap Iago ap Beli ap Rhun ap Maelgwn. &c.—B.

Y naill yn canlyn bai y llall.

Mal hyn yn llyvyr Llanerch.

Cadwalader Vendigeit m. Catwallawn m. Catvan m. Yago m. Beli m. Run m. Maelgun m. Catwallawn llauhir m. Einn-yawn yrth m. Cunedda Wledie. D. L.M.

Kynan, a ddoeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. B.

Kenon a ddaeth o Lydaw ygyta Chatvan er enys hon. D. Gwel Kynon.

Kynawc, ap Brychan Merthyr. ac ym Merthyr Kynawe ym Mrecheiniog y mae'n Gorwedd a Banhadlwedd'ch Banhadle o Fanhadla ym Mhowys i vam. C. a T. W. LLANGYNOG ym Mechain Mochnant. LLANGYNOG yn Derillysg, S. Gaer-vyrddin.

Tebyg mai cariadwraig oedd hon : Gwel Brychan a'i dair gwraig.

¹ Llangadwaladr, in Anglesey, is a church dedicated to this royal saint. He was the last king of the Ancient Britains, and was be-monkt and sainted by the Pope of Rome, Sergius. A.D. 665. R. V. but 688. Ga. fr. and Caradoc.

His grandfather, Cadvar, had been buried at this church, whose ancient name was Eglwysael, but afterwards was dedicated to St. Cadwaladr.

The inscription on Cadvan's tomb is on a stone, put as a lintel over the south door of that church; part of it hid in the wall by the incurious mason.

CATAMANUS REX SAPIENTISIMUS
OPINATISIMUS OMNIUM REGUM.

This I copied from Rowland's Mona, but I would have the stone again more narrowly examined.—L.M.

Kyndeyrn Garthwys ap Ywein ap Urien a dengw'ch Lewdwn Luydauc, &c. i vam. B. K. &c.—LLANGYNDEYRN, swydd Gaer-vyrddin.

Kyndeyrn Garthwys ap Y. ap U Reged ap Cynfarch ap Meirchiawn gul ap Grwst ledlwm ap Cenau ap Coel, a Dwynwen'ch Ladden lueddog o ddinas Edwin (Eidyn) yn y Gogledd i vam. C.

Yr oedd Cyndeyrn arall.

Kyndeirn ap Arthawc ap Keredic ap Cunedda. C.

St. Kentigern yn Llanelwy. MS.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—

Kyndeyrn garthwys m. Ewein m. Uryen a Diuw verch Lewdwn llyudauc e vam. D.

Yn llyvyr Th. W. vel hyn a Deuei verch Lewddun Luyddawg i fam o ddinas Eiddin yn y Gogledd. Th. W. 1.

Kyngar. ap Arthawc ap Keredic, &c. C.

Cyngar ap Arthawg ap Ceredig ap Cunedda Wledig. T. W. 2.

Yr oedd Kyngar arall.

Kyngar ap Geraint. Gwel Iestyn. C.

Kyngar, Iestyn a Caw Cowllog (tad Keidio Ane ac Aiddan Voeddawg) oeddynt blant Geraint. Gwel Geraint ac Iestyn. H. Rowland.

Cyngar yn Llangefni. H. R.

Llangyngar yn swydd Fflint.

Cyngar ac Iestin a Cataw a Selyf, meibion Gereint ab Erbin ap Custennin Corneu ap Cynfor ap tutwal ap Eurmwr (neu morfawr) ap Caden ap Cynan ap Eudaf ap Caradoc ap Bran ap Llyr lled-iaith. T. W. 2.

Kynhaval St. ap Elgud ap Cadfarch o Lun ap Carad. freichfras Tub tabrawst neu Tuthlwyniaid i vam. C.—LLANGYNHAWAL, Dyffryn Clwyd.

Cannavel Sant ap Elgud ap Cadfarch ap Caradoc freichfras. Tubrawst a hanoedd o'r.....T. W. 1.

Cynhafal sant ap Elgud ap Cadvarch o Leyn ap Caradoc freichfras. Tubrawst ferch Tuthlwyniait ei fam. T. W. 2.

Kynhaearn St. yn Eflonydd ap Cynwel ap Cyndrwyn olys Tudwynnan yn Kered. S.—LLANGYNHAEARN. ARVON.

Kynhaearn yn Eiddionydd a Hugarval ap Cyndryoyon o lystin Wennan Ynghaer Einiawn. B.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—

Cynhaearn eu eidyonyd m. kervael m. kendrwyn o lystiu wynnan en Kereiny-aun. D. L.M. Gwel ei frodyr Elhaearn a Llwehaearn.

Cynhaearn yn Ynys yn Eflonydd mab i

Garauvael ap Cyndrwyn o Lystenwynnen yngheredigiawn. T. W. 1. yn veius o D. Ei frawd alhaearn yughegidva ynhowys. T. W. 1.

Kynbryd ap Brychan y sydd St. yn Llanddulas. C. velly T. W. 2.

Kymryd neu Kyvryd. Ed. Llwyd.

Kynvyw a Kyniw, Kynvyw St. ap Gwynlliw ap Gliwys ap Tegid ap Cadell. S.—LLANGYNIW, Powys, Gwind. Caereinion.

Kynvyw sant m. Gwynllyw m. Gliwis m. tegit. m. Cadell. D. L.M.

Kynon, a ddaeth i'r ynys gyda Chadvan. C. Gwel Kenon. Gwel Cadvan.

Kynvarch. Sanctus Kynvarch yn ffenestr Eglwys Llanvair Dyffryn Clwyd.

Kynvarch a ddyveisiawdd yr Ysgrifen ar y garreg wrth Langollen.

Commarch pinxit hoc Chirographum Rege suo Poscente Concen, &c.

Kymorth'eh Brychan yn Emlyn ai chwaer Clydai gyda hi. C.

Clydai yn Emlyn. T. W. 2.¹

Kynvarwy ap Awy ap Llehenog Arglywydd Kernyw.—LLECHYNNVARWY.

Ei Eglwys yn Llechgyrvarwy Mon. H. R.

Kynin ap Brychan sydd sant yngwlad ddyfed, yn y lle a elwir Llangynin a'i Weision, neu a'i Veibion. C. velly T. W. 2. neu Kynyn.—LLANGYNIN, S. Gaervyrddin. Yn anghywir Llangynan.

Kynvan ab Brychan y sydd Sant yn Llysuaen yn Ros. C. velly T. W. 2.

Rhad duw a Chynfran lwyd ar y da, Meddynt wrth offrmw dros wartheg yn ffynon Gynfran yn Llysuaen, medd Ed. Llwyd yn ei Itinerary.

Kynydyn ap Bleiddid ap Meiriawn ap Tibiawn ap Cunedda Wledic. B.

Ai onid yr un a Canotinn, yu yr argraf ar gareg yn mynwent Llanwnnws yn S. Garedigion? L. M.

Kyffefyr ap Brychan Merthyr, ac a sydd yn Gorwedd yn Sant Yngheredigion yn Neheubarth. C. velly Th. W. 2.

Kwyllog Stes. chwaer i Gildas ap Caw, medd H. R. a gwraig Medrawd.—LLANGWYLLLOG. Mon.

Kedol.—LLANGEDOL ARVON.

Llangedol yn mhlwyf Pentir wrth Bangor Vawr.

Klynin ap Heli ap Glannog. T. W. 2. Gwel Boda.—LLANGLYNIN.

Llanglynin yn Arvon; arall yn Meirion.

Kelert.—BEDD KELERT. LLANGELER.

Bedd Kelert, yn Arvon; hevyd Llangeler yn S. Gaervyrddin.

Kelyrn.—LLANGEDYRN.

Llangedyrn yn Lleyn.

Kurig¹ St. Eglwys yn Arwystli a elwir Llangurig.—Un a dddwg—Gurig lwyd dan gwrr ei glog.—LLANGURIG. Arwystli. Eglwys Ild a Churig. Morganwg. Egl. Porth Gurig. Morg. Capel Curig a'i fam Iulita, yn Arvon.

Kynllo St. yn Rhuaidrgwy fab Mar fab Cenan fab Coel. T. W. 1.—LLANGYNLLO. Ceredig. LLANGYNLLO. Maesyvel.

Kwillo.—LLANGWNLLO. Cered. wrth Kilkennin.

Kynvelyn St.—LLANGYNVELYN. Ceredigion. Geneu'r Glyn.

Kenvelyn m. Bleidud m. Meiriawn m. Tibyawn m. Cuneda Wledig. D. L.M.

Karawn neu Caron yn Neheubarth. T. W. 1.—TREGARON. Ceredig.

Kolmon neu Kolman St.—LLANGOLMON. S. Benvro.

Katrin neu St. y Catrin.—EGLWYS SAINT Y CATRIN. Tir Dewi. LLANIESTIN yn Mon.

Sain Cler neu St. Clares.²—ST. CLARE. S. Gaervyrddin.

Caio.—CYNWYL GAIO.

Kynheidion neu Kynhaidion. Gwe Tegiew.—LLANGYNHEIDION. Cydweli.

Cynneiddian³ ap Ynyr gwent a Thegiwg ei chwaer, eu mam oedd Fadrun verch Gorthefyr frenhin. T. W. 2. Gwel Ceidiaw.

Kwnnwr.—LLANGWNNWR. S. Gaervyrddin.

Kenyeh neu Kynych.—L. G. Gothi.—LLANGENYCH. S. Gaervyrddin.

Kammarch St.—LLANGAMARCH. Brychein.

Kanten.—LLAGENTEN. Brychein.

Kynydyr St.—EGLWYS MAIR A CHYNYDYR. Brych.

Kenau St.—LLANGENAU Brych.

Krallo St.—LLANGRALLO. Morg.

Kynwyd St.—LLANGYNWYD FAWR. Morg.

Karvan.—LLANGARVAN. Morg.

Kiwg St.—LLANGIWG. Morg. LLANGIWG. Myrwy.

Kyfelach St.—LLANGYFELACH. Tir Gwyrt Morg.

Kynydd St.—LLANGYNYDD. Tir Gwyrt.

Koven.—LLANGOVEN. Myrwy.

¹See his Legend in Giraldus Cambrensis.—Itin. Cambr.

²This is a Norman Saint.

³Over Cynneiddian is interlined Ceidiaw.

¹ But with him there is no daughter of Brychan called Cymmorth. One of them called Cenetlon lies in Mynydd Cymorth.—L.M.

Kyvyw St. neu Kiviw. — LLANGYVIW neu LLANGIVIW. Mynwy.

Kiwa St.—LLANGIWA. Mynwy.

Keydyav m. enyr guent. D. LM.

Gwel Keidiaw ap Caw.—CAPPEL CEIDIO.

Ceidiaw ap Ymyr gwent. T. W. 1.

Cowrda yu Llangoed ym Mon. Th. W. 1.

Cammab Sant (brawd Cadog) ap Gwynllyw. T. W. 1.

Cwylfyn fab Arthallu o Lyn achlach. T. W. 1.

Cataw ap Geraint ap Erbin. Gwel Cyngar. T. W. 2.

Cedol Sant ymhlwy Pentir, wrth Fangor fawr yngwynedd. T. W. 1. Gwel Kedol.

D.

DEINIOEL ap Dynot ap Pabo Post Prydain.—LLANDEINIOEL.

Deiniol ap dynot Va ap Pabo P. Prydain a dwywai'ch Leenawg i vam. B.—DEINIOEL mabsant Bangor vawr. LLANDEINIOEL. S. Gareddigion.

Deiniol ap dunawd ap P. P. P. ap Arthwys ap Arar ap Cenau ap Coel, &c. a dwynwe'ch Gwellawc Llienawc i vam. C.

Deinyoel m. Dunaut Uwrr m. Pabo post prydein o Dwywei uerch Lennauc e vam. D. LM.

Deinioel ap dunawd Wr ap Pabo post Prydain a dwywei ferch Lennawc i fam. Th. W. 1.

Mewn lle arall, dwywy ferch Banallie i fam. Th. W. 1.

A Dwywei ferch Gwallawg ap lleenauc ei fam. T. W. 2.

Deinioel neu Deiniel fab. mab y Deinioel uchod.—LLANDEINIOL FAB. ym Mon.

Dewi¹ ap Sant² ap Cedie ap Caredic ap Cunedda wledic a Nort (neu Nonn)'ch Gynyr o (neu Ynyr o) Gaergawch i vam. B.

Dewi m. Sant. m. Keredic m. Cunedda wledic a Nonn uerch Kenir o Gaer Gauch e Menyv e vam. D. LM.

Dewi ap Sant ap Ceredic ap Cunedda wledic ap Edyrn ap Padran beisrudd. C.

Mam Dewi oedd Non'ch Gynyr o Gaergawch y Myniw. C.

Mam Cynyr o Gaergawch oedd Anna verch Uthur Bendragon. Sim. Vychan apud Tho. W. 2.

Y saith Gefnder sant
Dewi a Chybi achubant beunydd
Dwyn Beuno yn Warant
Dingad Cynfarch a barehant
A Deiniol a Seirioel sant.

Dyna'r saith eurfaith arfer gan Feudwy
Gwynfydu bob anser
A fu'n y Maen graen grynder
A'r saith a¹ rifodd y ser.

Dier, (Chwaer Tyfrydog) merch Arwystl Gloff. B. Gwel Diheyuyr.

Dier ymodffarri yughegeugl. C.

Dier ymhot varu ynhegeingl. C. m. Arwystl Gloff, &c. Gwel Tyfrydog.

Digan.

Digain yn Llangerniw ap Custenin Gorveu. C.

Digain yn Llangernyw ap Custennin Gorneu. T. W. 2. Gwel Ysgin.

Dingad ap Brychan, yn sant yn Ngwent is Coed y mae'n Gorwedd. C. a T. W. 2.

Dingatt ap Nudd hael oedd Tad Lleuddat. Gwel Lleuddat.

Doehdwy, Dochara y ddoeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. C.

Doehdwy a ddaeth i'r Ynys hon gyda Chadvan. C. velly Th. W. 1.

Dothdwy, a mael a sulyen, &c. a doethant o Lydau ygyt a Chatvan e'r enys hon. D. LM.

Dogfael (Dochvael) ap Ithael ap Ceredic ap Cunedda Wledic. B. a C.—**ST. DOGMAEL** S. Benvro.

Dochvael ap Ithael hael.

Docvael. C.

Dogfael ap Ithael hael ap Cedie ap Ceredic ap Cunedda wledic cefnder Dewi.—T. W. 1.

Docuael m. Ithael hael m. Keredic m. Kunedda wledic. D. L.M.

Dogfel yn Nhalebolion. T. W. 1.—**LLANDDOCWEL** Mon.

Dogvan.

Docvan a Rawin a Run meib Brychan ni wn i ple i maent yn gorphowys. C. velly T. W. 2.

Dona ynghathgoed ym Mon ap Selyf ap Cynan Garwyn ap Brochwel Ysgithrog, &c. C. velly T. W. 2. ac, Ynghrafgoed uwch ynghathgoed ym Mon.—**LLANDDONA**.

Dona ap Brochwel Ysgythrog. S.

Don m. Non ap Selyf ap Cynan garwyn ap Brochwel Ycithrog.—B.

Dwynwen² 'ch Vrychan a Cheinwen ei chwaer, sydd Santesau yn Llanddwyn ym Mon. C. velly T. W. 2.—**LLANDDWYN**, ym Mon.

¹ Welles.

² This Saint, among the Welsh, was, like Venus among the Romans, the protectress of all love affairs. David ap Gwilym's Petition to her is a master-piece.

¹ Dewi ddyfrwr—i. e. David the waterman; because he lived on water before he accepted of a bishopric.

² Xanthus.

Dwyvael ap Pryderi neu Pryder ap Dolor deini o Ddeifr a Brynach yn y gogledd. C. velly Th. W. 2. yn veius yn lle, Dwyuael m. Pryderi m. dolor deiuyr o deiuyr a brennyeh en e gogledd. D. L. M.

Dwyfel yn Llanvair yn Lleyn. T. W. 1. Dyfnan ap Brychan ym Mon; y Llanddyfnen y mae yg Gorwedd. B.

Dyfnan ap Brychan yn llanddyfnan. T. W. 2.

Dyfnog, Dynawe sant ap Medrawd ap Sawdaf ap Caradawe freichfras. B.

Camddarllad o—

Dyfnauac Sant m. Medraut m. Courdaf m. Caradawe ureichuras. D. L. M.

Camddarllad o—

Dyfnog ap Madredd ap Cowrda ap Caradauc freichfras. Th. W. 1.

Dyvrig ap Brychan sydd sant yngheredion. C. velly T. W. 2.

Dubricius archesgob Llandaf. Gwel Lib. Landav.

Dwywe.—LLANDDWYWE yn Arddudwy.

Ar y sul Cyntaf ar ol dygwyl Ddywa y cedwir gwylnabsant Dimmeirchion. Ed. Llwyd.

Diheyuyr e mot y Uarru en tegeingl m. Hawystel gloff o Lywannu uerch Amelavd wledyg ei fam. D. L. M. Gwel Dier.

Dolor ap deifr o ddeifr a bryneich yn y Gogledd. T. W. 1.

Dannwe a Samarws y Saint ym Mhenial ym Meirionydd. Th. W. 1. Gwel Tanwe.

Doget. T. W. 1.—LLANDDOGED.

Doged ap Cedig ap Cunedda wledig frenhin. T. W. 1.

Dolgar merch Gildas ap Caw arglwydd Cwm Cawlyd. T. W. 2. Gwel Gwynnawg.

Derfel gadarn Sant a Dwywei, meibion Hywel ap Emyr llydaw. T. W. 2. Gwel Herbert's Life of H. 8.—LLANDDERFEL.

E.

EDWEN, Santes o Lin Saeson, naill ai Merch ai nith i Edwin frenhin Northumberlant yr hwn addygpwyd i fynu yn llys Gadvan ynghaersegaint; ym Mon mae ei heglwys. R.—LLANEDWEN. Mon.

Eidyrn, neu Edeyrn ap Beli ap Rhun ap Maelgwn ap Cadwallawn law hir ap Einiawn Yrth ap Cunedda wledic. B.—EGLWYS EDERN. Lleyn.

Eidyrn ap Lludd ap Beli, &c. ap Cyswallon. C.

Ederm m. Nudd m. Beli m. Run. m. Maelgun Gwyned m. Catwallawn llavhir m. einnyaun yrth m. Cunedda wledic. D. L. M.—BODEDERN. Mon.

Ederm ap Beli ap Run, &c. mal yn D. Th. W. 1.

Egryn ap Gwrydr drwm ap Gwedrawe ap Geraint ap Garanawe ap Glewddigar ap Cynwae Rychwain o fod Rychwain yn Ros. C. velly Th. W. 2. eithyr Cynwag Rychwain.—LLANEGRYN.

Egryn ap Gwydrdrwm ap Gwedrawg ap Geraint ap Caranog ap Glewddigar ap Cynwal ap Rychwin o vod Rychwin yn Rhos. T. W. 1.

Einion Frenin ap Einion Yrth ap Cunedda wledic. S.—LLANENGEN neu LLAN-EIGNION. yn Lleyn.

Einion frenin yn Llŷn ap Ywain danwyn ap Einiawn Yrth ap Cunedda wledic. B.

Einnyawn frenhin en Lleyn m. Ewein danwyn m. Einnyawn Yrth m. Cunedda wledic. D. L. M.

Einion frenin yn Llun, a Seiriol ym Mhenmon a Meirion yn y Cantref, Meibion Ywain Dauwyn ap Einion Yrth, &c. C.

Elldyd.—LLANELLYD yn Meirion.

Am dano nis crybwyllir amgen nag Elldyd farchog ydoedd.—Ed. Llwyd's Itinerary.

Eurgain, 'ch Maelgwn Gwynedd. S. B. C.—LLANEURGAIN.

Eurgein uerch Vaelgwn Gwynedd m. Catwallawn llavhir m. Einyaun yrth m. Cunedda wledic. D. L. M.

Eithrias a ddaeth gyda Chadvan i'r Ynys hon. B. D.

Eithras a ddaeth, &c. C.

Eithras a doeth o Lydav ygyt a Chatvan er Enys hon. D. L. M.

Elaeth frenin ap Meuruc ap Idno, ac Omen Grog¹ verch Wallawc ap Lleenawc ei Fam. B.—CAPEL ELAETH. Mon.

Elaeth frenin ap Meuruc ap Idno ac Elen wallawc luyddawc ei fam. C. Elen vch Gwallawc ap Llienawc.

Elaeth vrenhin m. Mauryc m. Idno ac Onnen uerch wallawc m. lleennawc e vam. D. L. M.

Elaeth, &c. ap Meirchiawn ap Grwst ap Cenau ap Cael Godhebog o Elen walldawc luyddawc ei fam. T. W. 2.

Bai o'r un achos a'r un yn C.

Elen 'ch Goel godeboc, a honno a gavas y groes vendigaidd wedi ei chuddio o'r Iddewon² yn y ddaier. C. velly T. W. 2.

Enghenel wyr Frychwel yscithroc ym Mon. y mae ei Lann.—LLANENGHENEL.

Elhaearn ynghedigfa ym Mhowys ap Hugarvael ap Kyndrwyn o Lystiuwennan ynghaereiniawn. B.—LLANAELHAYARN.

¹ Darllen Onien Greg.

² Iuddeon.—T. W.

Aelhayarn yn Cegidva yn Powys ap Kyrvael ap Kyndrwyn o Lys Tydwyman yngheredigion. S.

Elhaearn eg kegitva em Powys m. Keruael m. Kendrwyn o Lystinwynnan em Kerinyaun. D. L.M.

Morfael ap Cyndrwyn o Lyswynnan.

T. W. 2.

Elian Keimiad ap Kallgu redegoc ap Careludwys ap Cyngan ap Yspwys a Chenaf 'ch Dewdwr mawr i fam, Chwaer i Rys ap Tewdwr mawr. C.

Bai garw.

Elien keimied ap alltu redegawc ap Careludwys ap Cyngu ap Yspwys ap Cadrawd Calchvynydd a Thegvan verch Tewdwr mawr ei fam. B.

Dyma y darllead iawn—

Elyen keimyat m. Alltu redegawc m. Carleludwys m. Kyngu m. Yspwys m. Cadravt calchuenyd nav uerch tewdwr mawr e vam. D. L.M.

Elien ap Alltu redegawc ap Careludwys ap yspwys ap Cadrawd Calchvynydd o Gyna verch tewdwr mawr ap Emyr llydaw ei Fam. Th. W. 1.

Elen Ceimiad ap Callgu redegawg ap Careludwys ap Cyngen, &c. a chena ferch Tewdwr mawr ap Madawc ap Emhwr llydaw ei fam. Th. W. 2. Uweh Cena yr oedd Gyna wedi ei ysriveru. L.M.

Gwel ystori Elien Ceimiad gan Gwilym Gwyn.

Elined verch Vrychan ynghorsebawl neu Cruc gorseddawl. T. W. 2.

Eleri vch Vrychan gwraig Keredig ap Cunedda wledig a mam Sant ap Keredic Tad Dewi archesgob Mynyw. C. velly T. W. 2.

Eleri neu Eleri ymhenant, &c. hyd Maxen wledig.

Gwel Baglan a Tleuoc 'ch Lewdwn Rediawc o ddinas Eiddyn yn y gogledd i vam. B.

Eleri ymhenant Gwytherin yn Rhyfon-iawg, a Theon ei fam. Buchedd Gwen-frewi. Th. W. 1.

Eleri em Pennant. D. L.M. Gwel Llendat.—AVON ELERI, yn Caredigion.

Erbin ap Custennin brawd oedd i Ddigan. C.

Eugrad ap Caw y Frydain. Gwel Peirio ei fraud.

Elnog.

Elnoc Sant o Gaergybi.

Yn debyg mai Eluot yw hwn. h. y.

Elvodugus neu Elbotus.

Elwad¹ fab Gowlwyd, a fu Esgob

¹ This is certainly Nennius's Elbotus.

ynghaergybi pan vu oedrau Crist. 773. Th. W. 1.

Eluoc Sant o Gaergybi. T. W. 2. camddarllead am Elnoc.

Envail.

Envail 'ch Vrychan sydd santes yn Merthyr Envail. C. velly T. W. 2.

Erwyn.

Enddwyn.—LLANENDDWYN. yn Ardudwy.

Euddog.—LLANEUDDOG, with DULAS, yn Mon.

F.

FABIATI. Camddarllead o Fabiali, mae yn debyg.

Fred Leian. Gwel Sanffraid leian. C.

Ffinan oedd ddiscybl i Aidan. R. Mon. Ant. p. 153. Gwel Flaherty's Ogygia.

Fflewyn St. mab Ithael hael. Gwel Gredivael.

Fabiali ap Brychan. Gwel Neffeï a Pascen. C.

G.

Gallgo ap Caw o Frudain. Gwel Peirio Rowland.—LLANALLGO, Mon.

Gurhei m. Caw o ben ystrywyeyt en Arwystli. D. L.M.

Garmon ap Redgitus o Ffrainc i'r henyw ac yn amser Gwrtheyrn Gwrthenau i doeth i'r ynys hon. T. W. 2.—LLANARMON. CAPEL GARMON. ST. ARMON. ST. HARMON.

Garmon ap Ridicus ac en oes Gortheyrn gortheneu y doeth er enys. D.

Ond yn yr hen lyvyr—

Garmavn m. Ridicus, &c. L.M.

Goleuddydd 'ch Frychan sydd santes yn Llanhesgin yngwent. C. velly Th. W. 2.

Grwst neu Gorwst ap Gwaith Hengar ap Urien ac Eironwy 'ch Clydno Eiddyn i vam. B.—LLANRWST.

Gorwst m. Gweith hengaer m. Elphin m. Urien, &c.

O lyvyr Llanerch, mae yn debyg.

Gorwst m. gueith hengaer m. elfin. m. uryen ac euronwy uerch glytno eidin e vam. D.

Grwst ap Gwaith Hengar ap Elfin ap Urien ac felly i Goel godeboc, a Chreirwy 'ch Cludno Eiddun ap Cynwyd Cynwydion ap Cynfelyn i vam. C. velly Tho. Wm. 1 a 2.

Gerwyn ap Brychan sydd sant ynghernyw. C. velly T. W. 2.

Gwenteirbron 'vch Emyr llydaw oedd vam St. Cadvan. C.

Gwenddydd 'vch Brychan sydd santes yn y lle a elwir y Towyn y meirionydd. C. velly T. W. 2. Eraill ai geilw hi

Gwawrdydd gwraig i Gadell Deyrnlluc, a mam Cygen tad Frochwel Ysgithrog. C. velly T. W. 2. Gwel Tangwystl.

Gwery.

Gwladis. Gwladus 'ch Brychan a fu wraig i Wynlliw ap Gliwys ap Tegid ap Cadell deyrn lluc a mam i Gadawe sant, a mam i Gliwys Keimryw, ei frawd sant. C. velly T. W. 2.

Gwawr 'ch Brychan gwraig Elidir Lydanwyn mam Llywarch hen. T. W. 2.

Gwrnerth neu Gwrnerth Sant ap Llywelyn sant o'r Trallwng. S. a B.

Gwrnerth Sant m. Llywelyn sant o'r Trallwng. D. L.M.

Gwyddifarch Eriencot ap Amlyars tywys sawe o'r Pwyl. S.

Gwyddvarch ym Meivot ap Malarys tywyssawe y pwyl. B.

Gwydduarch e Meiuot m. Amalarus, tywyssauc or Pwyl. D. L.M.

Gwynnau a Boda a Brothen Sant meibyon Helic ap Glannauc o Dyno Helic a oresgynws mor eu Tir. D.

Gwynlliw.

Gwynlleu ap Cyngar ap Garthauc ap Cunedda wledig. B.

Gwynllen m. Cyngar m. garthauc m. Keredic m. Cunedda wledic. D. L.M.

Gwenlliw ap Kyngar ap arthawg ap Keredig ap Cunedda wledic. C.

Gwynlliw ap Cyngar ap Caradawg ap Cunedda wledig. Th. W. 1.

Cefnder i Gyngar oedd Cynfelyn ap Bleuddud. Gwel Kynvelyn. T. W. 1.

Gwynog.

Gwynawc.

Gwynnauc m. Gildas m. Caw. D. L.M. Gwel Noethon.

Gwynnoc a thnotha meib Gildas ap...C.

Gwnnog a Noethan meibion Gildas ap Caw. Th. W. 1.

Gwynnawg ap Gildas ap Caw arglwydd Cwm Cawlwyd a Dolgar ei chwaer. T. W. 2.

Gwyngawr ap Gildas ap Caw. B.

Gwynodl neu Gwynoedyl m. seithennin vrenhin o vaes Gwydno a oresgynnws mor ei dir. D.—LLANGWNODL, yn Lley.

Gwen verch Vrychan yn Nhalgarth eraill mai Clotfaith sydd yno. T. W. 2.

Dyma Gwennan, yn llyvyr S. mae yn debyg.

Gwytherin en Rywyniawc m. Dingat, &c. D. Gwel Lleuddad, Baglan, Eleri, Tygwy, Tyfriauc. Yn eglwys a monwent Gwytherin y mae Cerrig beddau Hynodol ac arch Gwenfrewi, a'i llun gan Ed. Llwyd. —3d Itinerary.

Gredifael a Fflewyn meib. Ithel hael o Frydain ynhenmynydd a Llanfflewyn yn Mon. Rowland.

Gredevel m. Ithael hael o Lydaw. S.

Gredifel ynhenmynydd. Th. W. 1.

Gwrgon 'ch Brychan gwraig Cadrod Calchfynydd a dreissiodd Tynwedd Vagloc yn rhyden Tynwedd. C. velly T. W. 2. Eithyr Gwgon yn lle Gwrgon.

Gwrtheli neu Gartleli.

Capel Gwrtheli ynllwy Llandewi brefi.

Gwrthiau alarch Gwrtheli.

Gwenvaen Santes, chwaer Peulan. R. —CAPPEL GWENFAEN, yn Rhoscolun, a Ffynnon Wenvaen.

Gwel hevyd Gwyngenaau brawd arall.

Gwenvaen chwaer Peulan, ac Angad Coleion eu mam. Th. W. 1.

Gwenllwyfo neu llwyddog. Mon.—LLANWENLLWYFO.

Gwyngenaau fab Pawl hen o'r Gogledd. Th. W. 1.—CAPPEL GWYNGENAU, wrth Gaergybi.

Gwel Peulan a Gwenvaen.

Gwynllwg. Th. W. 1.

Gredfiw yn Llanllyfni. T. W. 1.

Gorfyw Sant.—CAPPEL GORFYW, ym Mangor uwch Conwy. T. W. 1.

H.

HAWYSTL 'ch Brychan sydd santes ynghaerhawystl. C. velly T. W. 2.

Helic ap Glannauc. Tad Brothen, Gwynnau a Boda, o dyno helic, a oresgynws mor eu tir. D. L.M.

Hychan ap Brychan sydd Sant yn Nyffryn Clwyd. C. velly T. W. 2.

Honwyn neu Hywyn ap Gwyndaf hen o Lydaw periglaur Cadvan a'r Saint a vu yn Enlli yn unoes a hwyt. B.

Hywyn ap Gwyndaf hen o Lydaw periglaur i Gadvan ac i'r saint a fu yn unoes ac ef yn Enlli. C. velly Th. W. 1.

Hewyn m. Gwyndaf hen o Lydaw, periglaur e Catvan ac er saint a vu en un oes ac wynt en Enlli. D. L.M.

Howyn yn Aberdaron. T. W. 1.

Hilary.¹ Gwel Elian.

I.

IDDEW Corn Brydain ap Cowrda ap Kriadog freichfras ap Llyr Merini. S.

Idlos ap Gwyddnabi ap llawfrodedd Varvog coch. C.—LLANIDLOES.

Idloes m. Gwydnabi m. llau urodedd uaruawc. D. L.M.

Idloes ap Gwyddnabi ap Llawfrodedd farchog Coch. T. W. 2.

¹ In Llanilar, Cardiganshire, the wakes are kept on dyddgwyl Iar (neu Iar bysgodwr).

Iestin ap Geraint ap Cwstennin ap Gorreu. S.—LLANIESTIN.

Iestin ap Geraint ap Erbin ap Custennin gorneu ap Cynfar ap Tudwal Kurmwr neu Morvawr. C. velly T. W. 2.

Yestin m. Goreint m. Erbin m. Custennin gorneu. D. L.M.

Iestin ap Caden ap Cynan ap Eudaf ap Caradoc ap Bran ap Llyr Llediaith. C.

Iestin ap Geraint ap Erbin.¹

L.

LLECHID yn Arllechwedd 'ch Ithel hael o Lydaw. B.—LLANLLECHID.—Chwaer i Degai a Thrillo. C. velly Tho. W. 1. a 2. Ac i Rychwyn. T. W. 1.

Lleian 'ch Vrychan Gwraig Gawran mam Ayddan vradoc. C. velly T. W. 2.

Gafran ap Aeddan ap Gafran ap Dyfwal hen a briodoedd Lleian vch Brychan, medd R. Vychan.

Lleiddad neu Lleudat Sant en Enlli m. dingatt m. nud hael m. senyllt m. Kedic m. Dyfymwal hen m. Ednevet m. Maxen wledig a Thynow ver... Lewdwn lluydyauc o dinas eidin en e gogled e vam. D. L.M.

Ei frodyr oeddynt Baglan Gwytherin Tygwy a Thivriawe, ai chwaer Eleri. D. L.M.

Lleiddat yn Enlli ap Dingat, &c. mal o'r blaen. B.

Lleuddad a ddaeth gyda Chadvan. C. Gwel Sulien.

Lleuddad² yn Enlli a Maelgan neu Baglan yn Nghoed alun, Eleri ym Mhenant, Gwytherin yn Rhyfonioc a Theccwy yn Ardudwy a Thyfrydoc yngheredigion iseoed, meibion i ddingad ap Neddhael ap Seysyll ap Kedic, &c. a Thonwy 'ch Lawdden lueddawe o ddinas Edwin i mam. C. velly Tho. W. 2. a Thonwy ferch Lawdden.

Llonio neu Lloniaw lawhir ap Alan Vyrgran ap Emyr Llydaw. B.

Lloniaw llavnwr m. alan Vyrgran m. emhyr Llydav. D. L.M.

Llonio ap Alan Ffrigan ap Ynyr llydaw. C.

Llwchaearn yn Kedewein ap Cynfael ap Cyndrwyn. S.—LLANLLWCHAEARN.

Llwchaearn ynghyd dewein ap Kygarvael Cyndrwyn o Lystin wennan. B.

Llwch haern en Kedewyng m. Kervael m. Cyndrwyn. o Lystinwynnan yn Kerenyaun. D. L.M.

Lluab a ddoeth gyda Chadvan i'r ynys hon. B.

Llyuab a ddoeth o Lydan ygyt a chatvan er Enys hon. D. L.M.

Llywelyn Sant ap Bleiddyt ap Tegonwy ap Teon ap Gwinau dau freuddwyd. S.

Llywelyn o'r Trallwng ap Tegonwy ap Teon ap Gwinau dau freuddwyd. B.

Llywelyn m. Bleidud m. Tegonwy m. Teon m. guineu deu Urendvyt. D. L.M. Gwel Gurnerth.

Llywyn neu Llywen a ddaeth gyda Chadfan i'r ynys hon. B.

Llywen a doeth o Lydan ygyt a Chatvan er enys hon. D. L.M.

Llecheu ap Brychan yn Llangan¹ ym Mon neu Tregayan ym Mon. C.

M.

MARCHELL 'ch Arwystl gloff a Thywanwedd 'ch amlawd wledic ei mam.—CAPEL MARCHELL yn Llanrwst. T. W. 1.—YSTRAD MARCHELL.

Marchell 'ch arwystl gloff o dwywannedd vch amlawd, &c. C.

Gwel Tyfrydog ei brawd.

Marchell verch Hawystel gloff o Lywannedd 'ch amalawd wledyc e mam. D. L.M.

Mathaern ap Brychan yngheredigion y gorwedd. C. velly T. W. 2.

Mechell 'ch Vrychan gwraig Gynry varfdrwel. C. velly T. W. 2.

Mechyll neu Mechyl m. Cochwyl m. Gwyn gohoew. D.

Velly y darlleoedd rhai, ond val hyn y dylai vod—

Mechyl ap Arthwys, &c. h. y. Mechyll.

Mechell ap Echwydd fab Gwyn, &c. Rowland, p. 156.—LLANVECHELL.

Mechyll ap Mochwys ap Gwyn gohoew ap Cynfarwy o Gerniw. Th. W. 1.

Meigent neu Meigant ap Cyndaf gwr o'r Israel. C. velly T. W. 2.

Meirion neu Meiriawn ap Ywein danwyn. S.

Meiriawn yn y Cantref ap Ywein danwyn ap Einiawn Yrth, &c. B.

Meiryaun yn y Cantref mab Ewein danwyn m. Einiyaun yrth m. Cunedaw wledic. D. L.M.

Yn Llanveirion ym Mon. Rowland.

¹ Llecheu ap Brychan yn Nhal-y-llecheu.—T. W. 2. That is certainly a blunder; for that is Tal y Llychau, from the two Lakes.

¹ He was buried at Llaniestin, near Beaumaris, in Anglesey, whose tombstone I have seen there, with an inscription upon it; which is falsely copied by Mr. Rowland in his *Mona Antiqua*, p. 156.

² Leuddad's legend is in L. Gl. Cothi's works, p. 276, where he calls Dingad Brenin Bryn Buga ap Nudd hael. He also calls him Llowddog.

Llowddog fy llw a oddef.

Lleuddad ap Dingad yw cf.—L. G. Co.

H. Dafydd ap Ieuan ap Rhys in Cywydd Enlli calls him Llewddad.

Cunnad at Lewdad Lwydwyng.—H. D. I. Rh.

Gwel Seirioel ac Einion frenin.

Maelog ap Caw o Frydain.—LLANVAEL-
OG. Mon.

Meryn neu Meirynd ap Seithennin o vaes
gwyddno a oresgynnodd mor eu dir. S.
neu B.

Merin a Thutelyt a Gwynoedyl a Thud-
no a vunder a senneuyr, meibion
seithennin vrenhin o Vaes Gwydno a or-
esgynnuws mor eu tir. D. L.M.

Merini. Th. W. 1. Gwel Bliglyd.

Melangell 'ch Tudwal ap Credie¹ ap
dyfrwal hen ap Ednyved ap Maxen Wledic.
C.—PENNANT MELANGELL.

Melangell ferch Tutwal ap Ceredic ap
Dyfnwal hen ap Edu ap Maxen wledig ac
Ethin wyddeles ei mam. T. W. 2.

Melangell merch Ricwlff m. Tudawal
tutelyt ac Ethni wyddeles e mam. D.
L.M.

Melangell merch Cuwlech m. Tydwal
tudelyd. Th. W. 1.

Mael² a doeth o Lydau ygyta chatvan
e'r enys hon. D. L.M. Gwel Sulien.

Mael ap Sulien ynghorfaen. T. W. 2.

Yn debyg mai Mael a Sulien.

Maelrys.—LLANVAELRYS.

Maerlys ap Gwyddno ap Emyr llydaw
Cefnder i Gadvan. C.

Maelrys m. Gwydno m. Emhyr llydaw
kenendv e Catvan. D. L.M.

Maethlu ynghaerneddoc ym Mon ap
Caradoc freichifras hyd Cunedda Wledic, o
Degau Eurfon i vam. Gwel Cadvareh a
Tangl.—LLANVAETHLU. Mon.

Gwel Amaethlu.

Madrun uereh Wretheuyr urenhin enys
brideyn. D. L.M.

Madrun verch i wrthefyryn brenin o'r
ynys hon. T. W. 1. Ac anhun llawfor-
wyn. T. W. 1.

Mwrog, ym Mon.—LLANVWROG. Mon.

Gwel ei Ystori.

Mordeyrn St.—CAPEL MORDEYRN, St.
yn Nantglyn i'r oedd. T. W. 1.

Mae Cywydd o'i Ystori.

Mwynen verch Vrychan, hevyd ei dwy
elwae'r Gwennan a Gwenlliw, yn ol llyvyr
S. Ond ni welais mo eu henwau mewn
llyvrau ereill. L.M.

N.

NEFFEI, ap Brychan ai frodyr Pasgen a
Ffabiali o'r Ysbaenes a rei hynny aethant

¹ Cedic.

² Ar wyl Mael a Sulien y ceidw gwyr y Cwm yn
Nhegengl eu Gwylmabsant. 13 o Fai.

Y sul gwedi y dydd y cadwent nid yn unig yma
ond yn agos drwy Gymru oll eu Gwylmabsannau.—
Ed. Llwyd's Itinerary.

yn saint ac yn bennheithiau yn yr Ysbaen.
C. velly T. W. 2. Gwel Pasgen a Ffab-
iali.

Nefydd 'ch Vrychan gwraig Tudwal
bevyr sydd Santes yn y lle a elwir llech
gelyddon ym Mhrydyn. C. velly T. W.
2.—LLANNEFYDD, S. Ddinbych.

Nevyn 'ch Vrychau gwraig Cynvareh
oer ap Meirchion gul ap Grwst ledlwin ap
Cenau ap Coel godebog a mam Urien ap
Cynvareh yr hwn a elwid Urien Reged ne
urien reget, e Mam Eurddul y wraig a fu
i Ollifer gosgorddfawr. C. velly T. W. 2.

Nidan ym Mon ap Gwynnyw ap Pasgen
ap Uryen. B.—LLAN NIDAN, Mon.

Nidau ym Mon ap Gwrwyf ap Pasgen
ap Cynfareh ap Meirchion ap Grwst ap
Cenau ap Coel godheboe. C.

Nidan e mon m. Guruyw m. Pasken m.
Uryen. D. L.M.

Noethan neu Noethen ap Gildas ap Caw.
B.

Noethon¹ m. Gildas ap Caw. D. L.M.
Gwel Gwynnave.

Non mam Dewi.—LLAN NONN.

O.

OLERI ap Brychan.²

Oswald yn Northumberland ap Oswi
Aelwyn. Th. W. 1.

P.

PABO post prydain ap Arthrwys ap Mar
ap Ceneu ap Coel godhebog, yr hynaf o
seiniau mon. Rowland.—LLANBABO.

Padarn ap Petrwn ap Emyr llydaw,
Kefnderw i Gadvan. B.—LLANBADARN.

Padern m. Petrwn m. Emhyr Llydau
kuendu e Gatuan. D. L.M.

Padarn ap Pedrwn ap Emyr Llydaw
Cefnder i Gadvan. Th. W. 1.

Padrie ap Alvryt ap Gronoy o Waredog.
S.—LLANBADRIG.

Padric ap Gronwy o Waredog. B.

Padric m. Aluryt m. Goronwy o Wared-
auc en Arvon. D. L.M. Velly yn un
man yn llyvyr Tho. W. 1.

Padric Sant ap Alfyrd ap Gronwy o
waredauc yn arfon. C. yn llyvyr Tho. W.
o Wrydog yn arfon.

Padrig, Brython o Ystrad elwyd yn y
gogledd a bioedd Lanbadrig ym Mon fo
yrrasid gan y Pab Cœlestine i droi'r
gwyddydd. Rowland.

Padrie Sant ap Alfyrd ap Gronwy ap

¹ Near Eglwys Llangwm Dinmael, the chapels of
Gwynnog and Noethon are now converted to a mill
and a kiln.

An old house there called Llys dinmael.

² A mistake for Eleri verch Brychan.

Gwdion ap don o waredawg yn arfon. T. W. 2.

Pasceen ap Brychan. Gwel Neffi.

Public Sant yn y Gaer yn Arfon ap Maxen wledig amherawdyr Rhufain ac Elen 'vch Eudaf ei fam. B. a C.—LLAN-BEBLIG. Arvon.

Public yn y gaer yn Arfon ap Maxen wledic brenhin y Brutaniaid ac Imerawtr yn Rhufain, ac Elen verch Eudaf ei fam. T. W. 2.

Pedrog.

Pedrauc m. Clemens tywyssauc o Gernyw. D. L. M.

Hwyrach y dylasai vod yn Pedrauc.

L. M.

Pedrog ap Clemens tywyssawg Cerniw. T. W. 1.—LLANBEDROG.

Pedyr m. Corun m. Keredic m. Kuneda wledig. D.—LLANBEDR.

Padern ap Corun ap Keredic ap Cunedda wledig. T. W. 1.

Peris Sant Cardinal o Rvucin. D. L. M.—LLANBERIS.

Peris Sant Cardinal o ruvain a Gwynnin a Brothen meibion i Lannawc ap Helig, o ddyno Helig yn y gogledd. T. W. 1.

Yn llyvyr Llanerch vel hyn—Boda a Gwynnin a Brothen, meibion Helig ap Glannawc, &c.

Peulan ap Palcen o Fanaw, chwaer iddo oedd Gwenfaen o Roscolyn. Rowland.—LLANBEULAN.

Peulan a Gwrgenau meibion Pawl hen o Fanaw. Th. W. 1.

Camddarllead yw Gwrgeneu yn lle Gwyngeneu. Gwel hwnw.

Peugan yn Nyffryn Clwyd. Th. W. 1.

Padran ap Corun. Gwel Caranauc, Tyrnog, Pedyr.

Padran ap Hedd ap Emyr Llydaw. C. Eraill a ddywaid mai—

Padran mab Peitwn mab Emyr llydaw. C.

Hwyrach mai—

Padern m. Petruw. Gwel Padern.

Peirio mab Caw o Frydyn ym mon y mae. H. Rowland.—RHOSBEIRIO.

Gwel ei vrodyr—Gallgo, Eugrad, Maelog, Caffo, a'i chwaer Cwyllog. H. Rowland.

R.

RHAIN ap Brychan sydd sant yn Swydd Lincol ac mae iddo deml ym Manaw. C. velly T. W. 2.

Rhawyn ap Brychan Gwel Doevan. C.

Rhun ap Brychen. Gwel Doevan. C. Rheingar neu Rhicingar sydd santes yn

Lleeh Maelienydd, a mam Geinydr sant o Faelienydd.

Nid yw hyn yn llyvyr D; ond i mae yn llyvyr. T. W. 2.

Rhystud mab Howel vychan ap Howel ap Emyr llydaw. C. velly T. W. 2.

Rhystut. T. W. 2. Gwel Cristiolus.—LLANRHYSTUD, Caredigion.

Rhystud Sant rhyw astud ferch
A roe' lin ar ryw lannereh. D. G.

Rhedwi St. yn llanllyfni. Ffynnon Rediw, Cadeir rediw, ol troed march rediw. ol bawd rediw, Dyddgwyl Rediw a gedwir yno yn y gauav.

Rhwydrys ap Rhwydrim neu Rodrem brenin Conacht. S.

Yn y werddon. R.

Rhwydrys vab Rhwydrhieni brenin Cobach o Iwerddon. Th. W. 1.

Rhychwyn Sant ap Ithael hael o Lydaw. Th. W. 1.—LLANRHYCHWYN.

Gwel Tegai, Trillo a Lleehid.

Rhychwyn ap Heli ap Glannog. T. W. 2. Gwel Boda.

S.

SANFFRAID leian verch Cadwrthai wyddel. C.

Sanffraid leian verch Dwypwys ap Cefyth o rieni Yscotiaid. T. W. 1.

Sanffred leian verch Cadwrlac wyddel. T. W. 2.—LLANSANFFRAID.

Saeran ap Geraint Saer o Iwerddon. C. a T. W. 2. Yn Llanyys mae Eglwys Saeran yn nghantrf dyffryn elwyd medd Llelo Gwta lle dangosir ei vedd medd Ed. Llwyd, ogylech 3 neu 400 mlwydd oed.

Saiarn.

Seirioel em Pennon m. Ewein danwyn mab Einyaun yrth m. Cunedda wledic. D. L. M.—CAPEL SEIRIOEL.

Gwel Einyaun a Meiryaun. Velly
B. a S.

Selyf ap Geraint ap Erbin. T. W. 2. Gwel Cyngan Iestin a Cataw.

Seneyur ap Seithennin frenhin o faes gwyddno. B.

Senneuyr, ap Seithennin vrenhin o Vaes gwyddno a oresgynnws mor eu tir. D. L. M. Gwel Tutglyt, Gwynoedyl, Merin, Tudno a vender.

St. Siad yn yr Holt. T. W. 1.—ST. CHADDS Lat. Cedda.

Siat Rhadyfre ap Cadfan llwycoed. T. W. 2. a C.

Hwyrach mai Cadvan abad Enlli.

Sylien neu Sulien a ddoeth gyda Chadvan i'r ynys hon. B. a D.

Sulien, Kynon, Dochdwy, Mael, Tanwe,

Eithras, Lleuddad, Llywyn a dduethant o Lydaw gyda Chadvan. C.—LLANSILIN : CAPEL SILIN, yn Ngwreesam. T. W. 1.

Yn amser Arthur yr oedd hyn, mae yn debyg.

Styffan m. Mawon. m. Kyngan m. Cadell dyrnlluc. D. L.M.—LLANSTYFFAN.

Styffan neu Ystyffan ap Mawan ap Cyngen ap Cadell dehynt llyc. C.—ap Cadell deyrnllweh. P.

Sadwrn, Sant.—LLANSADWRN, yn Mon ac yn Emlyn, S. Gaervyrddin.

Sadyrnyn¹ Lat. Saturninus.—LLANSADRYN, S. Gaervyrddin.

T.

TANAWG a ddoeth gyda Chadvan. B.—LLANDANWG.

Tanic a ddoeth o Lydaw ygyt a Chatuan e'r Enys hon. D. L.M.

Tanwg. mab Ithael hael. Th. W. 1. Gwel Twrog a Baglan.

Tangwn yn llangoed ym Mon. S.

Tangwn yn llangoed ym Mon ap Caradawe freichfras ap Llyr, &c. B.

Tangwn en Llangoet e mon mab Caradawe ureichuras m. Llyr Marini. D. L.M.

Gwel ei vrodyr Catvarch ac Amaethlu.

Tangwyn yn llangoed ym Mon. C.

Tangwystl neu Tanglwst.

Tangwystl verch Brychan, gwraig Cyngen ap Cadell deyrnllug mam Brochwel ysgithrog a Maig a Ienaf. T. W. 2.

Tecwy neu Tegwy yngheredigion is coed ap Dingat, &c. i Faxen wledig. B.—LLANDEGWY.

Gwel Baglan.

Tecwyn neu Tegwyn a ddoeth o Lydaw ygyta Chatvan. D.—LLANDEGWYN, Meirion.

Teccai neu Tegai ym Maes Llanglassawg mab Ithel hael o Lydaw. S.—LLANDYGAI, Arvon.

Tegai Glassawc yn Maes ythan ap Ithel o Lydaw. B.

Tegai ym Maes llanglassawg mab Ithel hael o Lydaw. C. Gwel Llechid ei chwaer. C. a Thrillo. C.

Tygei em Maes Llanglassauc m. Ithael hael o Lydaw. D. L.M.

Gwel ei vrawd Terillo.

Tegai ym Maes Englyssawg a Thrillo yn Ninerth yn rhos a Rhyehwyn Meibion Ithel hael o Lydaw, a Llechid chwaer iddynt.

Tegiwc.

Tegiawc 'ch Ynyr Gwent, ei Mam oedd

¹ Morgan ap Sadyrnin is mentioned in Mr. R. V. 's papers of the Northern wars.

Vadrun 'ch Gorthefyr frenhin. Gwel Kynauddion. T. W. 1.

Tecvan neu Tegvan Sant.

Tecuan Sant e Mon. m. Carcludwys m. Kyngu m. Yspwys m. Cadraut Caluenyd. D. L.M.—LLANDEGVAN, Mon.

Tegfan Sant ym Mon ap Carcludwys ap Cyngen ap Yspwys ap Cadrawd Calchfynydd ac i goel godhebog frenin wyr i Gadrod. Rowland.

Tegfan ap Carcludwys ap Cyngen ap Ysbwys ap Cadrawd Calchfynydd a Thena verch Dewdwr mawr ei fam. T. W. 1.

Teilaw¹ ap Enlleu ap Hwdn bwn ap Keredic ap Kunedda Wledic. B.—LLANDEILO, eglwys Llandaf. LLANDEILO FAWR.

Teilaw m. eusych m. hydwn dwyn m. Keredic m. Kunedda wledic. D. L.M.

Teilaw ap Cursith ap Hydwn dwn, C. erall a ddywaid mai—

Teilaw ap Enoc ap Hydwn dwn ap Keredic ap Kunedda wledic. C. velly T. W. 2. Nai fab Cefnder i Ddewi. C.

Teilaw ap Enos ap Hyddun dwyn ap Keredic ap Cunedda wledig nai fab Cefnder i ddewi a Thegfedd verch Tegid foel o Benllyn ei fam. Th. W. 1.

Teilaw ap Cussith ap Hydwn. T. W. 2. neu Enoc.

Tibie 'ch Brychan, sydd Santes yn Llandybie yn Ystraddewi. C. Darllain—Ystrad Tywi.

Trillo yn dinerth yn Rhos, Gredevel m. Ithael hael o Lydaw. S.—LLANDRILLO.

Trillo yn rhos ap Ithel o Lydaw. B.

Terillo en Dineirth en ros mab Ithael hael o Lydaw. D. L.M.

Trillo yn yddinerth yn rhos mab Ithel hael o Lydaw. C.

Gwel Llechid ei chwaer. Gwel hevyd Gredevel.

Triniaw ap Diwng ap Emyr llydaw Cevender i Gadvan. B.—LLANDRINNO.

Trumnyaw m. Diwng m. Emhyr llydaw Keuendv e Gatuan. D. L.M.

Triniawg fab dufwng fab ymyr llydaw Cefnder i gadvan. Th. W. 1.

Tudno ap Seithennin. B. neu Seitherin.—LLANDUDNO, Arvon.

Tudno m. Seithennin frenhin o Vaes gwydno a oresgynvs mor eu dir. D. L.M. Gwel Gwynoedyl, merin, Tutglyt, senneuyr vender ei frodyr.

Tudfyl 'ch Brychan sydd Santes ym Merthyr Tudfyl ym Morganwc. C. velly T. W. 2.—MERTHYR TUDFYL.

¹ This was St. Teliaw of Llandaf. In the Welsh Charter, in the Liber Landavensis, he is written Teliaw, being the Patron Saint of Llandaf.

Tri chorph a wnaeth Duw i Deilaw.—Triades.

Tudyr yn Narwain Yngbyveiliawg ap Arwystl gloff ap Seithenin vrenhin o Vaes gwyddno. B.

Tuder en Darewein eg Keveilliauc m. hawystel gloff o Lywanned uerch amalawd wledyc e Vam. D. L.M.

Tudur Sant yn Arwain ynghefeiliog mab arwystl gloff, &c. o Dwywannedd verch amlawd wledig ei fam. C.

Tudur yn Narywain ynghyfeiliog, Tyfrydog ym Mon, dier yn nhegengl ym Mot fari a marchell ei ferch Meibion i Arwystl gloff o ddifanwledd ferch anwlad wledig i fam. T. W. 1.

Tutglyt m. Seithennin. Gwel Merin.

Tutglyt ap Sochmyn (Seithennin) frenin. T. W. 2.

Tydie 'ch Brychan, yn y Tri gabelogwar. C. velly T. W. 2.

Tydecho ap Annwn ddu ap Ynyr llydaw Cefnderw i Gadvan. S.—CAPEL TYDECHO.

Tedecho m. Annun du m. Emhyr llydav Keuend'v e Gatvan. D. L.M.

Tedecho ap Anun ddu ap Emyr, &c. C. He had his Cloister at Llandegvan in Anglesey. Rowland.

Tydecho ap Gildas ap Caw. S.

Twrnoc ap Arwystl Gloff yn Nyffryn clwyd o Dwywannedd verch amlawd wledig ei vam. C.—LLANDYRNOG.

Tyrnawc yn Nyffryn clwyd ap Arwystl gloff a Thywannedd verch amlawd wledic ei vam. B.

Teyrnauc en deffrynt Clwyt m. Hawystel gloff. D. L.M.

Tyrnoc ap Corun ap Keredic ap Kuneda Wledic. C. velly T. W. 1. gan chwanegu —Cefnder Dewi.

Tyssul m. Corun m. Keredic m. Kuneda Wledic. D. L.M.—LLANDYSSUL.

Velly C. velly T. W. 1.

Tyssilio.—LLANDYSSILIO.

Tyssiliau ap Brochwel Ysgithrog, &c. o Arddun 'ch Pabo post prydain ei vam. C.

Tyssilyav m. Brochuauel esgithrauc m. Kyngen m. Cadell dyrnlluc ac Arddun ben

ascell uerch Pabo post prydeyn e vam. D. L.M.

Tyssiliau ap Brochwel ysgithrawc ap Cyngen ap Cadell dehyrnlluc ac Addun ferch Pabo post Prydein. T. W. 1.

Tyrvriawc yngheredigion is coet ap Dingat, &c. i Faxen wledig. Gwel Baglan. B.—LLANDYFRIOG, Ceredigion.

Tiuriauc eg Keredigyaun iscoet m. Dingat. m. Nudd hael m. Senyllt m. Kedic m. Dyuumwal hen m. ednevet m. Maxen wledic a Thynoy ver Lewdwn lluydyawc o Dinas Eidin en e Gogled e vam. D. L.M.

Gwel ei vrodyr, Lleuddat, Baglan, Gwytherin, Tygwy, a'i chwaer Eleri.

Tyfyrdawc ym Mon ap Arwystl gloff a Thysvanwedd ei vam. B.—LLANDYFRYDOG, Mon.

Tyfyrdog ym Mon mab Arwystl gloff, &c. o Dwywannedd verch amlawd wledig ei vam. C. velly Th. W. 2.

Gwel Dier, Twrnog, Tudur, a marchell eu chwaer. C.

Tyurydave em Mon m. Hawystel gloff, D. L.M. o lywanned uerch amalawd wledig ei fam. D.

Gwel ei vrodyr, Diheyuyr, Teyrnauc a Thuder a marchell eu chwaer. D.

Twrog Sant.—LLANDWROG, Arvon.

Twrog, Tanwg a Baglan meibion i Ithel hael. Th. W. 1.

Tyneio. Gwel Bliglyd.—EGLWYS DYN-EIO, Ymhwllheli.¹

U.

UST a Dyfnig y Saint yn Llanwrin ynghyfeiliog a ddoethant i'r ynys hon gyda Chadvan. Th. W. 1.

Y.

YSTYPHAN. Gwel Styphan a Stephen. Ysgin ab Erbin ap Custennin Gorneu. T. W. 2.

Gwel Digain.

¹ From Heli ap Glannog.

BRUT BRENINODD YNYS PRYDAIN:

NEU

BRUT Y BRENINODD.

HYSBYSIAD.

ΥΜΑ y canlyn dau ddarllenriad o *Hanes Breninodd Ynys Prydain*, o waith Tysilio; ac a helaethed gan Gwallter o Rydychain; a chan Grufudd ab Arthur, yr hwn a elwir yn gyfreslin Geofrey o Vynwy.

Y darllead cyntaf, tan enw *Brut Tysilio*, sydd yn ol y *Llywyrr Coch* o Hergest, yn Rhydychain.

Yr ail ddarllead, tan enw *Brut G. ab Arthur*, ydyw yn ol adysgriviad y parchedig Evan Evans o hen llyvyr croen, o eiddo *Paul Panton* yswain, o'r Plas Gwyn, yn Mon.

Yn canlyn cynnwysiad y ddau llyvyr uchod gwelir amrywiaethau tan arwydd *A. a B.*, at ba rai y cyfeirir drwy y ffugrau.

Yr amrywiaethau tan y llythyren *A.* a ydynt yn ol llyvyr yn perthyn i *Ysgol y Cymry*, yn Llundain, wedi ei ysgrivenu yn y vlywddyn 1613; ac aradano mae yr ysgrivenydd yn dywedyd—"Hyn a gasglais allan o amryveilion lyvrau, o achaws nad oedd yr un llyvyr heb lawer ar goll ynddo; etto, myvi a gevais y cwbyl ymewn pump o lyvrau hen, dau ohonynt o groen, wedi eu hysgrivenu er agaws i 5⁰⁰ mlynedd wrth dyst; heblaw tri ereill o hen lyvrau."

Yr amrywiaethau tan y llythyren *B.* a ydynt yn ol hen llyvyr croen, o gylch 500 mlwydd oed, eiddo *Thomas Johnes* yswain, o Havod Ychdryd, marchog dros Swydd Caredigion.

Y RAGARAWD.

PRYDAIN¹ oreu or ynyssoed yr hon a elóyt gynt y wen ynys ygorlleinaafl² eigawn r6g freing ac i6erdon y mae³ gosodedic wythcant milltir ysyd nny hyt⁴ adeu cant nnylled apeth bynnac avo raid ydyna6l arver oanifygedic⁵ frwythlonder hi ae gwasanaetha ygyt⁶ hynny cyfla6n y6 obob kenedyl m6yn a metael hevyt frwythlawu y6 or maesdired llydan⁷ anyl abryneu arderehaoc adas ydr diwyllodraeth tr6y yrei ydeuant amryualon genedloed froytheu yndi. Hevyt ymaent eoedyd allwynneu kyflawn oamgen genedloed anieileit abwystuileit. Ac ygyt ahyny amlaf kenuinoed or gwenyn oplith yblodeued yn kynnulla6 mel. Ac ygyt ahyny gweirglodeu anyl ydan awyroylon vynyded nny rei ymaent flynhoneu gloy6 eglur or rei ykerddant ffrydyeu. Ac alithrant gan glaer seint amurmur ar wystyl kerdd ahun

y6yrei hyny yrneb agyseu ar eu glaneu. Ac ygyt ahynny llynneu ac auonoedd kyflawn o amryual genedloedd byscaud ysydd ynddy. Ac eithyr yperuedduor ydeir drostaw yffreine teir auon boneddieydd ysydd ynddy. Temus ahumur ahafren.¹ Ar rhai hyny megys deu vreich² ymaent yn rannu yr ynys, ac ar hyd y rei hyny y deuant amryual gyfnewidyau or g6lodoedd tramoroedd. Ac ygyt ahyny ydoedd ynddi gynt wyth prif ddinas arhugeint nnythecau. A rei oneddunt hyd-iw ysydd diffeith gwedy diwreiddaw yn wallus. Ac ereill etwa yn feuyl yn iach³ a themleu Seint yndynt ynmoli duw *A*

¹ Addas a hafnau lle daw amrafaelion frwythau tramor iddi. A hefyt y mae yndi goedyd a llwynau cyflawn o amrafaelion genhedloed o anifailiaid a bwystvilait. Hefyt anyl genvainoed o wenyu ymlith y blodau yn cynyll mel. A chida hyny llynoed ac afonyd cyflawn o amrafaelion genhedloed byscaud. Ac velly tair afon vonheddic y syd yndi nit amgen temys a hymer a hafren.

² Tair braich.

³ Daw amrafaelion gyfnewidiau o wledydd tramor a hefyt ydoedd yndi hi gynt dair prif dinas arddere ar hygain nnythecau hi; rhai o honynt y sydd heddiw y difaith wedi diwraido y myroed; ac eraill ysyd gyfannedd.

¹ Brytaen.

² Y gorllewyn.

³ Fraing a r Iwerddon megis y mae.

⁴ Yn y hyd.

⁵ Y dynion arver o honaw o aniffygedic.

⁶ Gwasanaetha hwynt a chid.

⁷ Cyflawn yw hi o'r maesdir llydan.

muroedd achæroedd arddyrchawc yn eu teccau. Ac ynnny temleu teuluhoedd achyfenhoedd o wyr agwragedd yntalu gwasanaeth dylyedyc yn amseroedd ken-gant yeu cryawdyr yn herwydd kriston-ogawl ffyd. Ac or diwedd¹ pypm cencdl-aeth y sydd yny chyfaneddu hi, nyd amgen normanneit brytanyeit asaesson affichdeit²

¹ Y voli duw. Ac vely.

² Bryttaniait, normaniaid Saesson fichtiaid.

ac Yscotiaid. Ac or rei hynny hagen cyntaf ygwledychwys¹ y Bryttanyeid o uor rudd² hyd vor Iwerddon, hyd pan daeth ygan Duw dial arnaddunt ameu syberwyt ygan yffichteit ar saeson ; a megys ydeuth-ant ygormessoed hyny ni ae damlle6ych6n rae lla6. Yma ytervyna y prolog.³

¹ Rhei hynny oll cynta y gwledhoedd.

² Hi o vorrydd.

³ Arnynt am y pechodau yr hwn a dangosswn ni rac llaw. Ac yna y tervyna prolog.

BRUT TYSILIO.

ENEAS YSCWYDWIN. Ggedi cael y gaer y foes Eneas ac Esgannys¹ y vab gydae ef ac y doethant me6n llongau hyd yng6lad yr Aidal² yr hon a el6ir g6lad Ryfain. Ac yn amser h6n6 yr oed Latinus yn vreniu yn yr Eidal a h6n6 arvolles Eneas yn anrydeddus. Ac yna g6edi ymlad o Eneas a Thyrru Vreniu yr Yttyl ai lad ef o Eneas. ac yna cael o Escannys Lavinia merch Lattinys yn wraie iddaw. Ac 6edy Eneas Yscannys a 6naethbwyt yn 6r ma6r.³ ac 6edy drychafel o Esgainus ar vrenhinawl gyfoeth ef adailiod dinas ar lan avon Daiberys. Ac yna mab a anet idda6 a el6id Syllhys amrode y ledrada6l odineb. ac velly gorderchy a oruc ev ar nith ai baichogi. Ac 6edy g6yb od o Esannys y dad ev hyny. erchi a oruc ev oe dewinion dy6edyd idda6 p6ya vaichogassai y vor6yn.⁴ ac de6inia6 o honynt a chael dehayr6yd am y p6nc h6nnw h6y a dywedassant vod y vorwyn yn vaichoc ar vab a ladai yvam aedad, ac 6edy darfa i ido draiglo lla6er o 6ladoed y da6ai ev y orychelder anryded. ac ni th6yll6ys y de6inion h6ynt.⁵ Ac yna 6edy dyvod oed y vor6yn esgor yn y g6elyvod y by hi var6, ac yno y lladod ev y vam. Ar mab a en6id yn Vryttys⁶ ac a roed ar vaeth ac 6edy y vaithrin nny oed ev bymtheng mluyd ydoed ev diwarnot yn canlyn y dat yn hela ac val yr oedynt velly nachav gar6 ma6r yn dyfod haibio sef aoruc Bryttys anely y v6a a saethu y car6 ac ar yr ergit hyny y treuis ev y dat a saeth dan benn y vron ac y by var6 ev. Ac velly y lladoed ev y dat hefyd.⁷ Ac yna g6edy mar6 Syllhys y deholes g6yr yr Eidial Vryttys ymaes oi 6lad canit oed daylung ydynt y gymryt yn vreniu arnynt y neb a 6nelai gymaint o gyflafn a lad y vam ai dat.⁸ Ac wedy y deol o dyno y daeth ev hyd yngroec. Ac y g6eles ev yno o welygord Elenys ap priav o etivedion troyav me6n caethi6et dan Bendrassys vreniu groec. cans Pyrr ap Achilar6y y dyc y genedlaeth hono ganto g6edy distr6y troyav y dial y dat arnynt ac ai g6archayod h6ynt me6n caethi6ed yn hir o amser.⁹

Ac yna wedy adnabot o Vryttys y genedl y hun trigio a oruc ev yno gydae h6ynt. Ac yn y lle wedy cenefina6 o bryttys ac ymgydnabot o ba6b o honynt ac ev cymaint vy y dawn ev nny plith h6ynt ac y by ev gymeredic gan y brenhinoed ar ty6ysogion a hyny oll o achos y bryt ai deg6ch ai de6rder ai haelioni ai viluriaeth ai glot sev oed hyny doethav oed ev ymhlith y doethion a dewrav ymhlith y rhai ymladgar. A hefyd pa beth bynac a damhwainiai nac aur nac ariant na mairech na dillad hynny oll a rannai ev rung y gyt varehogion ac y ba6b ac ai cymerai ganto. ac velly g6edy hedec y glod ev dros 6ladoed groec ac ymgynyll atto o ba6b ac oed o genedlaeth droyav yno o bob lle hyd ydoed dervynau groec ac erchi idaw ev vod yn dy6yssa6c arnynt ai rydhau hwynt o'r caethiwed hynny! Ac h6ynt adywedyt y gallai ev hynny yn hawd cans cymaint o niver oedynt g6edy ymgynyll ynghyd ac ydoedynt saith mil o 6yr ymlad heb ychwanec. a hevyd y mae y gwas bonedicav yngroec o bart y dat ai vam ev a hanoed o genedl droyav ac y mae ev yn ymdired y ni ac yn gobaitho cael nerth mawr genym sev achos y6 hynny g6yr y 6lad hon y syd yn ryvely arno gida bra6t undat y syd ido o achos mam h6nn6 ai dat a henia6 o roec. a ryvel ma6r y syd ryngtynt o achos tri chastell ade6id y dat yr mab hyny ar y varwolaeth yn ragor noc y vra6d. Ar haini y mae g6yr groec yn caissio y d6yn arno ev am hanvot y vam o droyav. Ac am hynny y mae g6yr groec y daly gyda y vra6t yn y erbyn ev. Ac yna g6edy g6elet o Vryttys amlder a rivedi y g6yr a g6elet y cestyll yn gedyrn ac yn barod ida6, ha6d vy ganto yvydhau ydynt a chymryd y dy6issogaeth arnaw.

Ac yna wedy drychav Bryttys yn dy6yssa6c ar aniver troyav ac yna cadarnhau cestyll Assaracys a oruc ai llen6i o 6yr ac arvan a b6yd, ac 6edi darvod hyny cych6yn a oruc ynte ev ac Assaracys ai holl aniveroed ai da gantyt hyd yn anial6ch y difaith goedyd lle y ffoassant, ac yna y danvones

Brytlys lythyr at Bendrassys vrenin groec yn y mod hwnn.

Brytlys tyóyssaóe góedillion cenedl droyav yn anvon llythyr at Bendrassys vrenin groec gan vanegi nad oed dailóng idaw gadó nac attal meón caethiód eglvr vrenhinawl geneidl o lin dardan nai caethiáe yn amgenach noc y dlynt o heróyd y boned. Am hyuy y mae Brytlys yn manegi idaw ev vod yn óell gantynt hóy bresswylo yn y difaith ac ymborthi val anifailait ar gie amród a llyssau gan ryddit. noc meón gwledau a melyster dan gaethiód. ac velly os codi goryóchelder dy vediant di ath gyvoeth a óna hyny ac na dot yn y herbyn namyn madau ydynt. cans anian a dlyed yó y bob caeth lavyriáo y gaisiaw dyfot y hen dailyngdaóid ai ryddit. ac órth hyny y harchón ni dy drygared di yn y genetaych ydynt bressóylio yn y coedyd rai foassant gan ryddit ac oni edy ydynt ryddit yth deyrnas nai gellóng hóynt y óladoed eraill y gaisio lle y bressóylio heb gaethiód.

A fan óyby Bendrassys ystyr y llythyr ryvedy yn vaóe a oruc anvon atto y rhyó genadóri hono. ac yn y lle galó y gynghoriaid atto sev oed y cyngor cynyll lly maóe a myned ar y hol yr difaith, ac velly pan oedynt yn myned haibio heb laó y castell a elóir Ýsbaradinys ai cyrchu a oruc Brytlys a thair mil o óyr arvoc ganto yn dirbyyd ai cael yn diarvod a oruc a gónaythyr aerva vawr arnynt. Ac yn y lle fo a wnaethant yn gywilydys ai brenin yn y blaen a chyrchu yr avon a elóir Ýstalon a rac maint y brys ai hovn rac Brytlys ran o nadynt a vodes a ran a las ar lan yr avon. ar dryded ran a foes. ac velly y cavas ev y vydigoliaeth arnynt. Ac yna góedy góeled o Antigony. dolyriáo yn vaur a oruc a galó y gydmaithion atto ai bydinaw a chyrchu óóyr troyav a bod yn óell ganto y lad tróy glot noc díanc tróy anglod. ac anoc y lu a oruc y ymlad yn órawl a bóre dyrnodau maóe a oruc ev y hun ac yehydie a ryngagóys idaw hyny cans Brytlys ai óyr oed yn gyóair o arvau. A hóynte yn amharot heb gael ennyd y wisgo y harvau. Ac velly yn y lle y cafas Brytlys y gorau arnynt. A daly Antigony braóid y brenin a oruc. Ac yna Brytlys a gadarnhawys castell Assaracys a rodi chwechant marchawc yndaw. A myned a oruc ynte yr coet ai lu gydac ev yr lle ydoed y hanedau. Sev a oruc Pendrassys cyd bai ofalys am y fo a daly y vrawt hefyt. Cynnull a oruc y maint a diangyssai oi lu a fan oed hi dyd drannoeth y dayth ev am ben y castell.

Cans yna y tybiod ev dybot Brytlys ai vrawt ev yngharchar ar carcharorion eraill hefyd. ac wely y dyfot yno rannu y lu a oruc ynghylch y castell ac yn vnóedic y ran vóyav y gadw y pyrth rac dyfot neb allan a roi arall y droy y dór odióρθ y castell. Ar dryded ran y ónaythyr pairiannau y ymlad ac ev ac y gaisio y vóre yr llaóe a faóe o nadynt ar ethrylithr gorau ac a vedrai gan yfydhau y orchymyn y brenin ac velly pan dayth y nos arnynt ethol y góyr deóraf a oruc y ymlad ar castell a gady yr hai blin y gysgu rac difot Brytlys am y pen ai lu ganto yr ailwaith. Ac yr oed y castellóyr yn góρθóynebu ydynt yn órol ac yn y saethu ac yn bóre tangóyllt arnynt ac yn y cymell odióρθ y myroed a fob amrafael gelvydyt.

Ac yna wedy gossot pairianau órtho a dechrau y glady orty dano sev a oruc y castellóyr bóre tan góyllt a dóe beróedic ar y pennau ai cymell odióρθ y wall.³² Ac yna óedy blinaó o nadynt gan benydiaóel lafyr ac anhnyed y nos a newyn a syched arnynt. Ac yna anvon cenadau a orugant at Vrytlys y gaisio nerthi ganto rac goróot arnynt roi y castell y lyny.³³ A fan gígle Vrytlys hyny govalys vy ganto am na óydiat pa deló y gallai y hamddiffin cans nid oet ganto allu y roi cad ar vaes ydynt hóy. Sev a oruc ynte arvaethu dóyn cyrch nos am y pennau a medylio llad y góylóyr a oruc ai caissio hóynte yn y cóse a meddól na allai ev hyny heb nerth o óyr groec. Sev yna y gelóis ev Anacletys cydymaeth oed hónó y Antigony a thynny cledvy a oruc Brytlys gan y brico ev yn fest a dyóedyt órtho val hyn. ti di was ieuanc etholedie llyma dy angau di ath deryn oni ónay y peth a gaiswyv genyt yn fydlawn cans heno y rov i gyrch nos am ben góyr groec. ac val hyn y mynav i ti y tóylo hóynt val y gallóyv i gael y ford yn ruyd am y pennau hóynt. Dos di at y góylóyr a dyóad dy díanc di ac Antigony. om carchar i ac y ti y adaw ev meón glyn coedaóe ai vod ev yno heb ally dyvot ymbhellach rac trymet yr hayrn y syd arno ac arch ydynt dyvot y gyrchu ev gyda thi. Ac o gónau di velly mi a gav óy óllys arnynt. ac yna pan óelas Anaclettys Vrytlys yn gogyvadaó y angau iddo roi lló a oruc ev ar vot yn gyóir y Vrytlys tróy idaó gael Antigony gydae ef. Ac velly cychwyn a orugant parth a góyr groec ac velly pan dayth ev att y góylóyr y gylchyny a ónaethant a gofyn ido ai gónaythyr y brat hóynt ydoed ev yno. Nage yn óir ond ar vyinghefn y dygym i Antigony o.

garchar Bryttys yn lledrat a mi ai gadewais ev yn llechu ymysc y drain ar dryssi yn y glynn issod ac yn gyflym dowch gida mi y gyrchu ev. Ac velly ydoedynt yn ofni mynet gydaev ev rac ofn t6yll. Ac ydy6at un oi gydnabot ev y bot yn dy6edyt goir. Ac yna ymgynhill6ys y g6yl6yr y gyt a mynet gidac ev hyt y lle y dy6edassai vot Antigony's ac yno y rythrwys Bryttys ydynt ai llad heb ada6 un ac yna cerdet yn reolys a 6naethant yn y doethant ymysc y llu ac ni levassod neb dywedyt un gair yn y dayth. Bryttys ai vydin ynghylch pebyll y brenin ac yna canu y gorn a oruc Bryttys ar dr6s y pebyll a dechrau y llad h6ynt yn y c6sc. Ac yna gan g6ynvan y rhai lladedic y defroys y llail heb 6ybot y pa le y foynt nes y llad y gyt. A phan 6yby y castellwyr hyny dyfot y maes y 6naethant a phan dayth Bryttys o fewn pebyll y brenin y daly a oruc ai r6ymo gan dybiaid y cae v6y o daioni o hynny noi lad ev. Ac velly 6edy troylio y nos. ai mynet yn dyd y gelwys Bryttys y 6yr y gyt atto ac y rannod yr ysbail rynglynt yr h6n oed eida6 y rhai lladedic megis y mynynt y hun ac velly yr castell y dayth Bryttys ar brenin ganto yn garchar6r a chadarnhau y castell a oruc ev o 6yr ac arvau. A phan darvy ydynt gael y vydigoliaeth. Gal6 y gynghor atto a oruc Bryttys y gael gwybod beth a gynghorynt iddaw y erchi yr brenin cans yn mediant ni y mae y gorff ef a pha beth byunac a gaisser ganto ef a ryd er y rydhau. Ac y dy6at y gynghor 6rtho mae gwell oed gymryt da ganto ev no thrigio ymplith y gelynon. Ac wedy hir ymryson y safoed g6r doeth y vnynt a elwit Membyr ac erchi gostec a oruc a dywedyt val hyn Arglwydi vrodyr pa hyt y petrys6ch chui am yr h6n y tebygav i y vot yn iechyt i ch6i rac llaw. Nid amgen no chenyat y vynet ymayth val y caffoch ch6i lonyd yn drag6dawl y ch6i ac ych etifedion. cans os gell6ng Pendrassys vrenin a 6ne6ch a chymryd ran o roec y bress6ylio yndi ni che6ch ch6i dilis hedwch vylutra bo by6 dyn o roec h6ynt a goffant y nos naith6yr hyd pan y dialont naill ai arnoch ch6i ai ar ych etifedion ch6i y chwyll honn. Am hynny vy nghynghor i y ch6i gymryt y verch hunaf idaw ev yr hon a el6ir Enogen yn 6raic briod y ch6i a chyda hi aur ac arian a llongau a g6in a g6enith a phob peth ac a fo rait ai genat ynte y vynet y 6ledyd eraill yr lle y danvono Du6 ni y gynnal yn ryddit rac caethi6et g6yr groec arnom ni an ettifedion. Ac velly ai ym-

adrawd ev y cyttun6ys pa6b. Ac yna y par6yt d6yn Pendrassys vrenin yr cenol a Bryttys a dywat oni 6nai ev bob peth ar y gassyd ganto y callai ev y angau a ffan dayth ev gar bron y gosodet aistedva ido uchla6 pa6b ac yna y attebod 6nte val hyn⁴⁹ y cythroylion duwau am rodes i yma mi ac Antigony's vy mra6t ych d6yla6 ch6i rac colli vy my6yt rait y6 ymi yfydhau y ch6i yr h6n adaf i y brynnny gen6ch ch6i mi am bra6t Antigony's. Ac nid ryfed y mi yfydhau y ch6i o her6yd mae difai y6 genyfi roi vy an6yl verch yr gwas ievanc raco cans mi a 6n y vot ev yn hanvot o lin Briaf ac Enssisses ai glot ev ai deurder y syd yn dangos hynny yr a6r hon. P6y ond evo allai rydhau allddyion trofay 6edy y bot me6n caethi6et cyt ac y byont a than y sa6l dy6ysogion mewn caethi6ed? P6y allai hefyt gydaev anifer mor vychan ac oed ganto 6rth6yneby brenin groec a roi cat ar vaes ido ai yrry ar ffo ont evo. ac ny diwed y daly ai r6ymo. ac am hynny mi a rof vy merch ida6 ev ac a rov gyda hi aur ac arian a thlyssau ma6r6erthioc a g6in ac oel a g6enith a maing6erthva6r a llongau digon ar maint a vo raid y chui o bethau eraill ac Enogen vy merch.⁵¹ Ac or mynn6ch chwi drayan yn mrenhinaeth a mi a drigav gyda ch6i yn garcharor nes y ch6i gael c6bl oech addewid. ac yna y gellyng6yt cenadau y bob porthva yngroec y gynyll y llongau oll yr un borthva. Sef oed y rifedi y gyt pedair llong ar hygain a thrychant ac yn y lle y llen6 a 6naeth66yd or gyffelyb daoed a dy6etb66yd vry a fob cyvry6 fr6ythau ac yna y gellyng6yt y brenin yn ryd. Ac 6edy y mynet yr llongau i roed Enogen y sevyll yn y la6r issav yr llong r6ng d6ylo Bryttys ac yr oed hi yn llefain ac yn 6ylo o hiraeth am y g6lat a Bryttys oed yn y didanu hi ac yn dy6edyt yn dec 6rthi yn y dyg6ydoed cysgu arni 6edi blino yn 6ylo. Ac velly y byant yn h6yliac dau dyd a nos6aith ar g6yt yn y hol yny doethant y ynys a el6it legetta a difaith oed hono heb neb yn y chyvanedy wedy yr genedl a el6it y Pyrattas y distrywyo. ac yno gellyng6ys Bryttys drychant marchog yr tir y edrych oed neb yno. ac 6edy na 6elsant yno neb hely a 6naethant o amrafaelion v6ystvilaid.⁵³ a phan dayth nos arnynt y doethant y hen dinas maur difaeth ac yno ydoed del6 y diana yr hon a roe 6rtheb yr sa6l a caissai ar neb hefyt a gaisae esbysr6yd genti ev ai cae. A thrannoeth yr llongau y doethant ai ll6ythau o gic hely gantant o amrafaelion anifailiait a mynegi y Vryttys

megis y gŵelsynt yn yr ynys hono. ac annoc ido ynte vynet yr demyl y aberthlu yr Duŵes honno ac y ovyn idi pa le y caſai ev le y bresswylio ac o gyngthur y gŵyr hynny y cymerth Brytys Gerion y dewin gydac ev a daydengŵyr o henaŵgŵyr a mynet yr Demyl a dŵyn gantynt yr hŵn a vai rait ōrtho a phan dayth ev yno y gŵisgod Brytys dŵf o dail y gŵin gyd am y ben a dyfot a oruc ev y drŵs yr hen demyl honno.⁵⁷ Ac yn yr hen dedyf yr aberthit yr tri duŵ nit amgen Iubiter a Mercyŵri a Diana. Ac yna Brytys y hun a dayth gair bron allor y duŵes ac yn y llaŵ assau ydoed llester yn llawn o ōin ac yn y llaŵ dehan ido corn yn llaŵn o ōaed eŵic ōen. A drychav y gyneb a ōnaeth yn erbyn y delŵ a dyŵedyt val hyn. Ai ty di y ssyd Arglŵydes gyfoethaŵc ar hela ti y ssyd gaidŵat ar y baed coed y ti y mae cennat y ymdaith trŵy lŵybrau yr aŵyr a thrŵy dai uffern dyŵait ym pa dir a gaiss-wyv y bressŵylio yndaŵ ac yth anrydedy dithau trŵy oessoed a blynydoed a mi a ōnav demyl yth anrydedy ti. Ac ōedy dyŵedyt o honaŵ ev hynny naŵaith cylehynny yr allor a oruc bedaingŵaith a roi y gŵin yngenau y dyŵes a gorŵed a oruc ev ar ōarthav croen eŵic ōen. Ac val ydoed ev y dryded aŵr or nos yr amser ydoed velysav y hun ev a dybyai welet y dyŵes gair y vron ac yn dyŵedyt ōrtho val hyn.⁶⁰ Brytys heb hi dan dygŵydedigaeth yr haul y parth draŵ y deyrnaessoed frainc y mae ynys meŵn eigion yngŵarchau ar mor o bob parth idi yr hon y by geŵri yn y chyfanedy ar aŵr hon diffaith yŵ. dos di y honno cans hi yssyd adas y ti ac yth etifedion a honno a vyd ail droyav yth vaibion di ac yno y genir brenhinoed oth lin di yr hai y byd darostyngedic yr holl daiar ydynt. Ac ōedy gŵelet y weledigaeth hono y deffroes Brytys ac na gydiat ev pa beth a ōelsai ac y doethant yn llaŵen yr llongau a drychav hŵylau a holdli y cefu vor ac o veŵn y naŵfet dyd y doethant yr Affric ac odyno y doethant y allorau y felystynion. ac yno y caŵsant berigl maŵr yn ymlad ar pyraniaid yr hai oed genedl groylon. Ac eissioes y vydygoliaeth a gafas Brytys ac ymgyfoethogi ar ysbail hynny a oruc ev. Ac odyna y hŵyliasant oni doethant y dir Mauritania. Ac yna rac eissiau bŵyd a diot y by rait ydynt vynet yr lan ac anraithio yr ynys oll. Ac odyna y daethant hyt yngogofau Ereŵlf gadarn. ac yno ymgynyllŵys yn y cyleh laŵer or morvaillet yr hai a elŵir y morvorŵynion ac y bu agos yr haini a sodi y llongau hŵynt. ac odyna

y daethant hyt y mor tyren ac ar emyl y traeth hŵnŵ y cyfarŵy ac hŵynt bedair cenedl o alldydion troyav yr hai a foassant odyno gydac Antenor ac yr oed gŵr maŵr yn dyŵssaŵc arnynt yr hŵn oed gryfach a deŵrach no neb yr hŵn a elŵit Coronegys ac nid oed anos ganto ev ymlad a chaŵr noc a mab blŵyd. Ac ōedy ymgydnabot o nadynt a gŵybot ydnabot or un genedl yngydyndaithiaŵ a orugant a gŵrhu a oruc Corinays y brytys. Ac ymhob brŵydr ac ymladau nerthu Brytys a ōnat ev yn ōell no neb. Ac yna y doethant hyt yn Accŵitania ac y borth Lingyrys y meŵn a bŵrŵ angorau yna sayth diŵarnot y edrych ansaŵd y ōlat. Ac ydoed yn vrenin yno ōr a elŵit Coffarfŵichdi. A phan glyŵas hŵnŵ disgin y llynges yn y ōlat ev anvon cenadau a oruc attynt y gybot beth a vynnuynt y gael ai hedŵch ai ryfel. Ac velly val ydoed y cenadau yn mynet ty ar llongau y cyfarvy gorinays a hŵynt ac ev yn hely a gofyn or cenadau pŵy a roesai gennat idaŵ ev hely yn forest y brenin ac y dyŵat ynte na chaisysai ev genat gan neb y hely lle mynnai ev. Sev a oruc un or cenadau yr hŵn a elŵit Mynbert anely y vŵa a bŵrŵ Corinays a saeth sev a oruc ynte gochel y saeth ac yn gyflwm cael gafel meŵn Mynbert a thynny y vŵa yn arŵ oi laŵ ac ar bŵa y daro ar y ben nes bot yr holl ymhenyd yughlych y bŵa ac o vraid o nerth y bedestric y diengys y llall.⁵⁹ A manegi a oruc hŵnŵ y Goffarfŵichdi val y llas Mymbert. Ac yna cynyll llu maŵr a oruc Goffarfŵichdi ar vŵriat dial ar Gorineys lad y genat. A phan glyby Vrytys hynny cadarnhau y llongau a oruc a roi y gŵraged ar plant ar llailly a mynet ar holl ymladŵyr yr tir yn erbyn Goffarfŵichdi ac ymlad yn groylon a wnaethant. a chŵilyd maŵr a gymerth Corineys welet y gŵas gŵniait yn gŵrtheby ydynt ac na ōelai ev ŵyr troyav yn gorvot arnynt. Ac yna galŵ y ŵyr y hun a oruc Corineys a gŵnathyr bydin o ba rth y dehan yr llu a llad y bobl hynny heb orffŵys ai gyrry ar ffo heb ado un ar ni las o hanynt cans pan gafas ef y vŵyall dau vnioc yn y laŵ ev a lade y saŵl a gyfarffai ac ev cans ev ai holdlai o warthav y ben hyt y llaŵr a ryfedy yn vaŵr a oruc y clynion oi ōelet ev velly Ar gairiau hyn a dywedai ev ōrthuynt pa le y ffowch chui ŵyr ofnoc llese ymladŵch a Choryneys gŵae chui rac eŵilyd ffo rac ofn un gŵr a bit diogel gennŵch gael ffo cans mi a yrrŵn ffo ar y ceŵri. Ac ōedy dyŵedyt o honaw ev hynny amboelyd a oruc iarll Siart a chant marchog gidac ev.

Ai cyrchu h6ynt a oruc Corineys a drychav y v6yall ai daro ev ar 6arthav y benffesting ai holldi hyt y lla6r ac 6edy hyny troy y v6yall yn y gylch a oruc ev heb orff6gys a chymyny y clyniun ar neb y gyfarffai ac ev y lad neu ynafu a 6nai ar un dyrnot. Ac yna g6elas Bryttys ev yn y gofyt h6m6 ac atto y dayth ai vydin yn borth ida6. Ac yna y by aerva va6r ryngtynt ar amrafaelion genedloed. Ac yn y lle wedy hyny y cymhell6yd Coffarflichdi ar ffo ai lu ganto. Ac yr aeth ev y ffrainc at y genedl y gaissio nerth y dial y lit ar 6yr troyav cans yr amser h6n6 or un dailyngdawt ar un argl6ydiaeth ar un lly6odraeth y cynhelynt y g6lat. Eithr brenin Car6et oed y6ch y dailyngda6t noe h6ynt cans ydoed daudec brenin ar ffrainc ar haini ai herbynna6d ev yn hygar la6en ac ado nerth ido y 6rthlad estron genedl i6rth y 6lat ev ai thervynau. Ac yna g6edy cael o Vryttys y vydigoliaeth cyfoethogi y 6yr a oruc ev ac ysbaill yr hai lladedic. Ac 6edy hyny ail6aith bydina6 y 6yr a oruc ev a mynet yr 6lat a d6yn pob ry6 da ac oed yndi gantynt yr llongau a llosgi y dinessyd a chymryt y haur ai hariant ac a ellit y gy6h6yn o daoed eraill a llad c6bl or bobl ac 6edy darvot ida6 losgi dros 6yne6 gasg6in ac odyno yr lle a el6ir yr a6r hon dinas tyrri. Ac yno g6edy g6elet o hona6 le adas o gadernit messuro a oruc ev le adas y bebyllau a g6naythur cadernit yn y cyleh megis y gellynt gynnal br6ydr o bai rait cans ofni doedynt dyfot Coffarflichdi a brenhinoed eraill ac amler o luoed gydac ev ac ynte oed yn y haros h6ynt yno. Ac yna pan gigne Goffarflichdi y bot h6ynt yno ni orffwysoed ev na dyd na nos nes dyfot lle y g6elas ev yr holl gadernit ac y dy6at ev och och rac cy6ilyd trist o dynghedven y6 hon 6elet estron genedl 6edy gossod pebyllau ym teyrnas g6isg6ch 6yrda amdanoch a del6ch h6ynt megis daly defait me6n ffalt a raun6n h6ynt yn garcharorion ac yn gaethion ymhob mann yn g6lat ni y dial yn llit an digofaint arnynt. A bydina6 y g6yr yn daydec bydin a dyfot yn erbyn g6yr troyav. Sev a oruc Bryttys pan 6yby hyny g6isga6 y arvau ev ai 6yr a dyfot yn erbyn Caffarflichdi ai cyrchu yn diofn a chynghori y ly y gyrchu pan vai amser ac y aros pan vai rait. Ac velly y gorvot a oruc g6yr troyav ar yr rythyr cyntav a chymell Coffarflichdi y ffo ev ai 6yr ac ar y ffo. hyny y llas d6yfil o nadynt. Ac velly dec cymaint oed anifer Coffarflichdi ar ffrainc noc anifer Bryttys cans bob a6r ydoed rai yn dyfot attynt.⁹⁰ Ac

yna ail6aith y doethant am ben g6yr troyav a g6naythyr aerva va6r arnynt ai cymell yr cestyll drycheffu. Ac velly 6edy cael or ffrainc y vydigoliaeth hono eisted a orugant yn y cyleh a med6l y g6archau yn y vaynt var6 o ne6yn neu y gellit y roi y angen a vai hagrach no hyny. Ar nos hono cynghor a gymerth Bryttys ev a Chorineys fev oed y cynghor mynet o Gorineys yn da6el o'r lluestau ac ymgydiat mewn ll6wyn o goet oed yn agos yno. A thranuoeith pan elai Vryttys y ymlad ac h6ynt. Codi o hona6 ynte o'r ty arall a roi eri arnynt a roi aerva va6r ar y ffrainc. A hyny a oruc Corineys mynet allan ar hyt nos a thair mil o 6yr arvoc gydac ev ac ymgydia6 yn y coed. Ar borau dranuoeth bydina6 y 6yr o Vryttys yn reolys ac yn gy6air a roi cat ar vaes yr ffrainc ai cyrchu h6ynte or ffrainc yn lliodioc ac yna y llas la6er o vilod o bob part. Ac yno ydoed was ievanc a hanoed o droyav a nai oed ev y Vryttys ai hen6 ev oed Dyrri cans ond Corineys de6rav oed ev cans ai gledyv y hun ev a ladoed ch6echann6r ac yna y ffrainc ai lladoed ynte ac yno y cladwynt ev. Ac o hen6 ev etto y gel6ir y lle h6n6 dinas Tyrri am y glady ev yno. Ac yny nachav Gorineys yn dyfot heb 6ybot ydynt or tu cefu ai cyrchu yn diannot a phan 6elas Bryttys hyny ymgadarnhau me6n de6rder a oruc ev ai 6yr a rac maint y cri a rodde Corineys digalonnai a oruc y ffrainc gan dybiet vot yno v6y anifer nog oed a dechrau gado'r maes a oruc y ffrainc a fo ai hemlit h6ynte a oruc g6yr troyav yny gabllant y vydigoliaeth arnynt ac velly hyt bai la6en Bryttys o gael y vydigoliaeth trist oed ev am lad Tyrri y nai. Ac velly llaihav ydoed anifer Bryttys beynyd a m6yhau ydoed anifer y ffrainc. sev yna y cafas Bryttys yn y gynghor mynet y llongau a ran v6yav o'i 6yr yn iach ganto a chlot y vydigoliaeth hefyt. Ac yna mynet parth ar ynys a vanagassai y du6es ida6 ac yn diannot tr6y cynghor y 6yrda mynet yr llongau a orugant a d6yn gantynt a vanasson o bob cyfryw da ar a oed yn y 6lat hono.

A DRYCHAV h6ylau a chael y ma6n6ynt ac yr tir y doethant y draeth talnas. Sev oed y lle h6n6 yr Alban yr hon a el6ir yn gymraec y 6en ynys ac nid oed neb yn y chyfanedu namyn yehydic o ge6ri ac anasa6d dec oed yndi nit amgen lla6er oafonyd tec a fysgot yn amyl yndynt a choedyt tec oed yndi. Ac velly bodlon vy gan Vryttys ai gyfaillion ossodiad yr ynys ar ce6ri oed yn fo yr mynydoed ac yna gan genat

y tybysgogion rannu yr ynys a gnaethont ryngtynt a dechrau aredic ac adailiady tai arni ai chyfunhedy meón encyt bychan megis y tybygit vot cyfaned yndi er ys llafer o amseroed. Ac yna y mynnod Bryttys al6 yr ynys ar hen6 ev y hun ac en6 y genedl oed yn y chyfanedy y brytanait sev oed hyny achos y hen6 ev y hun o her6yd y mynnai ev gafel ido yn drag6da6l hyt dyd bra6t ac o hyny allan y gel6it iaith y genedl hono bryttanec. Ac y roes Corineys ar yr rannu a dayth ido ynte cerni6 cans ev a gafas y dewis ymlaen pa6b. Ac ynte a de6issod y ran hono or ynys o achos amlav oed y ce6ri yno cans digrifach oed ganto ev ymlad ar haini. Ac yn y myfe h6ynt yr oed ry6 anghynvil yr h6n a el6it Gogmagog a daydec cyfyd oed yn y hyt a hefyt cymaint y dy6edynt vot y nerth ev ai gryfder ac y tynnai ev y derwen v6yav yn y coet yr lla6r dan y draet oi g6raid cyn ha6ded a thynny g6ialen goll vechan. Ac velly val ydoed Vryttys yn ryfely ar dyd g6ylva yn y lle y dathoed ev y dir gyntav yr ynys hon nachav Gogmagog yn dyfot ar y daydegvet ga6r ac yn g6naythyr eroylon aerva ar y Bryttaniait. Ac yna ymgynyll a oruc lla6er o nadynt ynghyt ac ymlad ac 6ynt yn 6ra6l ai lad oll eithr Gogmagog cans Bryttys a beris y ada6 ev yn vy6 cans digriv oed ganto 6elet Corineys yn ymlad ac ev achos hyny ydoed ev yn y damyna6. Ac yna pan 6elas Corineys yr anghynvil h6n6 yn dyfot enynni o la6enyd a oruc a b6r6 y arvau odi6rtho ac erchi yr ca6r dyfot i ymdrech ac ev. A dyfot y gyt a orugant a sefyll 6yneb yn 6yneb a chymryt o bob un afel ar y gilyd a mynych ymdafodi a gnaethant yny oed y sa6l oed yn y hemyl.....gana y hanadl h6ynt. Ac yn y lle g6asgu or ca6r Gorinays atto oi holl nerth yny dorres tair assen ida6 d6y or ty assa6 ac un or ty dehau ac yna lldia6 a oruc Corineys a chymryt yn erth atto a drychau y ca6r ar y ysg6yd a rydec ac ev ty a chraic y mor a dyfot ac ev y ben tarren ychel ai v6r6 dros y graic yr mor yny aeth ev yn vil o dryllau yn y li6is y don oi 6aet ev yn hir o amser ar lle h6n6 o hyu hyt hedi6 a el6ir llam y ca6r neu naid Gogmagog. Ac yna g6edy rannu yr ynys ch6nychu a oruc Bryttys 6naythyr dinas. A cherdet ar hyt yr ynys a oruc y gaisia6 lle a vai adas y 6naythyr y darpar ac or di6ed ev a dayth hyt ynglan avon Demys a gorymdayth hono a oruc ar hyt y traethau. Ac 6edy cael o hona6 le adv6yn a ryngau y vod ev adail6ys dinas yno ac ai gel6is hi troyav

ne6yd ac velly y gel6it hi yn hir o amser ac yna tr6y lygredigaeth y hen6 ef y gel6it hi Trynovant ac 6edy y chael hi lyd ap Peli ma6r bra6t Casswalla6n y g6r amladoed oc Ilcassar. Ac 6edy cael y vrenhiniaeth or Llyd h6nn6 y cadarnha6ys ev y dinas o d6roed a m6roed o anairiv gelvydyt a chy6raindeb ac y herchis ev y gal6 hi o hynny allan caer Lyd oi hen6 ev ar Saison ai gelwis hi L6nd6n ac am hyny y by r6ng Lyd a Nynia6 y vra6t amrysson ma6r am difa hen6 troyav. Ac yna g6edy darvot o Vryttys adailiat y dinas ai chadarnhau o vyroed a chestyll ai chyssegru a oruc a gossot cyfraithian cad6edic yndiyr neb ai press6yliai yn dangnefedys a gossot na6d ar y dinas ac ystynny braint idi. Ar amser h6n6 ydoed heli effairiat yn g6ledychu yn yr Iudea ac yno yr oed yr archyseven yngharchar gan yr Piliste6ission. Ac yn troyav yr oed maib y Ector gadarn yn g6ledychu 6edy y 6rthlad o etufedion Antenor o heni. Ac yn yr Eidial yr oed Syllhys ap Ysgannys ap Eneas yn g6ledychu e6yrth Bryttys o oed h6n6 yn drydyd brenin yn o Latinys.

Ac yna y by y Vryttys o Enogen y wraic dri maib nid amgen Loctrins Camber ac Albanactys ar tri maib hyny g6edy mar6 y tat y bed6red vl6ydyn ar hygain 6edy dyfot yr ynys hon. Ac yna h6ynt a ransassant yr ynys yn dair ran. Loctrins cans hynav oed a gymerth canol yr ynys ar ran hyny oi hen6 ev a el6ir Lloegr. Camber a gafas y ran arall ty yna y hafren ar ran hono a el6ir Cymbry ac Albanactys a gafas o avon hymyr hyt ymhnenryn bladon a hono a el6ir Ysgotlond ac oi hen6 ynte Alban. Ac velly y byant yll tri yn cid6ledychu. Ac yna y dayth hymyr vreniu huna6t a llynges va6r ganto ir Alban y dir ac ymlad a oruc Albanactys a chymell pobl y 6lat hono y ffo hyt att Loctrins. Ac anvon a oruc ynte att Gamber y vra6t a chynyll a gnaethant holl identiy dau gyfoeth a mynet yn erbyn hymyr ai yrry ar ffo yny vodes ev yn yr avon hono ac o hynny hyt hedi6 y gel6ir yr avon hono hymyr. Ac yna 6edi cael o Loctrins y vydygoliaeth ev a rannod ysbail yr hai lladedic ar maint a gafat o aur ac arian yn y llongau. Ac yna tair mor6yn 6ych y pryt ai teg6ch a dali6s ev ac un o nadynt oed verch y vreniu Germania a dygassai hymyr ganto o dyno pan anraithassai ev y 6lat a d6y vor6yn eraill gida hi ai hen6 hi oed Essyllt. a g6nnach oed y chna6d hi nor aira g6nnav neu ala6 neu asg6rn morvil. A fan y gwelas Loctrins

hi ennynu oi chariat a oruc ai chymryt hi ar y 6ely megis g6raic briot ida6. A phan 6yby Gorineys hyny lldia6 yn va6r a oruc ca's ado a 6naethoed Loerineys gymryt y verch ev yn briot ida6. Ac yna cyrchu'r brenin o oruc Corineys gan ysgydia6 y v6yall arno a dy6edyt val hyn. Ai val hyn 6as y tely di i mi y gynifer brath a g6eli a gefas i gydath dat ti tra vyom ni yn ymlad ac estron genedd drosta6 ev ai velly w4s y tely di y mi pan ettyt ti 6all ar vy merch i a chymryt mor6yn achyfiaith yn y blaen hi nit a hyn yn rat gennyt ti tra vo nerth ym d6yfraich i cans tr6y y v6yall honn y colles lla6er ca6r y by6yt a hyny gan ysgy6oait y v6yall dau vnioc arno megis be bai yn mynny y daro ev. Ac yna yr aeth cydmathion rynto ev ar brenin. Ac yna 6edy tangnofedy ryngtynt y cymhell6yt ar Loerineys gymryt merch Gorineys yn briot. Ac er hynny nit ym-6rthodes ev a chariat Essyllt namyn g6n-6rthyr seker yn llyndain idi dau y daiar a gorchymyn i an6ylaid y chadw. a phan elai etti y dy6edai y vot yn mynet y 6naethyr aberth dirgeledic y du6 cans ni lefassa ev rac ofn Corineys y chad6 hi ar goed ar y 6ely ac velly y bu ev yn tram6y etti hi saith mlyned. Ac 6edy mar6 Corineys gadau G6endolan y verch ev a oruc Loerineys a chymryt Essyllt ar goed ar 6ely y vrenhines. Ac yna dolyrio a oruc G6endolan a mynet hyt ynghernio a chynyll holl ienetit y chyfoeth etti a dechrau ryfel ar Loerineys. Ac yna y cyfar6y y dau lu ar lann yr avon a el6it Vyrram a br6ydr groylon a vy yno. Ac yna y tre6is Loerineys a saeth yn y dalen ac y llas ev. Ac yna y cymerth G6endolan ly6odraeth yr ynys yn y lla6 y hun. A feri a oruc hi gymryt Essyllt a Hafren y merch ai bodi ylld6y yn yr avon ac o hynny allan y gel6ir yr avon Havren dros g6bl o ynys Brydain ac velly y gel6ir hi hyt dyd bra6t o achos y vorwyn a vodet yndi megis y delai gov yn drag6yda6l amverch Loerineys. Ac 6edy Loerineys y lly6ia6l y vrenhines y dyrnas daydeng mlyned a daydec eraill bysai Loerineys yn yly6ia6. A phan dayth Madoc y mab hi me6n oed dedvol yr hyrd6yt ev yn vrenin a ly6ia6 cernio a oruc hi y hun tra vy vy6. Ac yna g6raica a oruc Madoc a dau vab a vy ida6 o honi nit amgen Membyr a Mael ac yna lly6ia6 y dyrnas a oruc Madoc yn dangnofedys deng mlyned ac yna y by ev var6. Ac yna y by anundeb r6ng y deu vab ev am y dyrnas cans pob un o nadynt a vynnai y chael hi ido y hun. a roi cennat a oruc Membyr

y Vael y vra6t y dyfot ymdidan ac ev ar vessyr tangnedel ac yna tr6y vrat y peris Membyr lad y vra6l. Ac 6edy cael o hona6 ev yr ynys yn holla6l cymaint o groylonder a gymerth ev yndo y hun hyt pan ladoed ev gymaint o 6yrda ac oed yn yr ynys megis na beynt h6y yn g6ledychu yn y ol ev a hefyt gado y 6raic a oruc yr hon oed vam y Efrog cadarn. ac ymroi a oruc y beehot 6ottma a Gomorra ac ymhoelyt yr anian pryffaith ni 6rth6yneb ar y ganvet vl6ydyd oi dyrnas di6arnot ydoct ev yn hela a mynet a oruc ev yehydic odi6rth y g6yr me6n glyn coeda6e ac yna y dayth blaidan ac ai ladassant ev ac ai lla6ssant.

Ac vedy mar6 Membyr y dayth Efrog y vab yn vrenin cadarn y gynnal y dyrnas ac ai cynhelis hi deng mlyned ar hygain. a chyntav brenin aeth 6edy Bryttys a llynges y frainc vy ev. A llat a llosgi a oruc ev yno a d6yn y hanraithiau ai haur ai harian a dyf6t y drev a chlot y vydigoliaeth ganto vedy llosgi y dinessyd a dystyry6 y cayryd ar cestyll yn ll6yr. Ac ev yn gyntaf adaili6ys y parth dra6 y Hymyr y dinas a el6ir oi hen6 ev y hun dinas Efrog. Ar amser h6n6 Dafyd oed vrenin Carissalem. A hefyt ev adaili6ys Caer Efrog gyferbyn ac Alban. Ac ev adaili6ys castell mynyd Angnet a h6n a elwir hedi6 castell y morynion neu vynydd dolyr ac velly ygain maib a vy y Efrog o ygain g6raged a dec merchet ar hygain. Ar dyrnas hon a ly6iod ev daygain mlyned. hunav or maibion oed Vryttys darian las Gilins Run Moryd Bleidyn Iago Calan Cynar Ysbladen Gwryl Dardan Eididol Ivor G6ycheyr Gron6y Ector Cyhelyn Rat Assaracs Howel. Ar maibion ar merchet a danvones y tat yr Eidial att Silmins Alban y g6r a vy vrenin 6edy Siliys Lattins ac yna rodet h6ynt y 6yr bonedigion o genedd trofav. Ar maibion oll hefyt ac Assaracs yn dw6foc arnynt aethant a llynges gantyt hyt yn Sermania ac o ganhorth6y Silmins Alban y goresgynasant Sermania ac y ca6sant y vrenhiniaeth hono.

Bryttys darian las a drigid gyda y dat ac ev a 6ledychod 6edy y dat deng mlyned. Ac ar y ol y bu Leon ga6r y vab ynte a g6r da vy h6n6 yn vrenin yn cynnal g6irioned a chyfia6nder.

Ar Leon h6n6 a r6ydda6ys ly6odraet y dyrnas ac adaili6ys yn y part dra6 yr gogled o ynys Brydain dinas a elwir Caer Leon. ar amser h6n6 ydoed Selyv ap Dafyd yn adailiat temyl Iessu Grist yngharissalym. Ac yna y dayth Brenhines

y dehaw y brando doethineb Selyv. ac velly pymlyned ar hygaint y by Leon yn gŵled-yehu yn vrenin. Ac yniŵed y oes llese vy ev ac am hyny y codes tervysc yn y dyrnas a ryfel ryngtynt y hun.

Ac yni ol ynte y gŵledychŵys Run baladr brás y vab onit un vlŵdydn daygain. A hŵnŵ a duc y bobl oi ryfel y dangnefed. Ar Run hŵnŵ adailiŵys Caer Caint aint a Chaer Wynt a Chaer vynyd y paladr ac yno yr oed yr Eryr yn proffŵydo daroganau ir ynys honn ac v gorffenŵys Selyv ap Dafyd y demyl yn Gaersalem.

Ac yn y ol ynte y dayth Blaidyt y vab ac ygain mlyned y gŵledychod ynte. Ac ev adailiŵys Gaervadon ac a ŵnaeth yr ennain tŵym parlhays byth y vedignaethu y neb y bai rait ido ŵrtho. Ac ev aberthŵys yr deŵines a clŵir Minerva osot tŵn heb diffodi byth yny losgi y dym hoelai yr... ŵaith yn bellennai tŵn ac amser hŵnŵ y gŵediŵys y proffŵydi hyt nar rodai duŵ dim glaŵ. ac yna ni by un dafn glaŵ dair blyned a saith mis. A gŵr ethrylithys oed Vlaidyt ac ev gyntav a duc nigromans ar hyt ynys brydain. ac ni orffŵysŵys ev yn gŵn-aythyr celvyd ynŵ ŵnaeth escyll ac adenyd idaŵ ac ehedod y orychelder aŵyr ac odyo y syrthiod ev ar ben temyl Apolo yn Llyndainyny aeth ev yn gant o drylleu. Ac yn ol Blaidyt y dayth Llyr y vab ynte yn vrenin yr hŵn a vy daygain mlyned yn llyŵiaŵ y dyrnas yn ŵraŵ dangnofedys. Ac ev adailiŵys Caer ar lan avon Soram yr hon a elŵir Caerlur o Gynraec ac o Saesnecc Lessedr. Ac yr Llyr hŵnŵ ni by un mab namyn tair merchet sev oed y henŵau Coronilla a Ragnaŵ a Chordalia. Ai tat ai carai hŵy yn vvy no mesyr. a mwy y carai ev Gordalia y verch ioyav idaŵ nor dŵy verchet erail. Ac yna ŵedy y henaidio ev ai drymhau meddyliaŵ a oruc ev rannu y gyfoeth yn dair ran ai roi hŵynte y ŵyr a thrayn y gyfoeth gida fob un o nadynt ac hefyt ŵedy gŵypai pa un vŵyav oi verchet ai carai ev a rodai y hono y ran vŵyav oi gyfoeth. ac yna gofyn a oruc ev yr verch hynav pa gymaint y carai hi y that. ac y tyngŵys hithau mae mŵy y carai hi y that nor enait oedyn y chorff. Ac y dyŵat ynte ŵrthie er mŵyn dy vot ti ym carv i yn vŵy nor holl vyt vyugharediceav verch mi ath rodav di yr gŵr mŵyav a garych a thrayn vy nghyfoeth gyt a thi. Ac yn y lle gofyn a oruc ev yr ail verch hynav pa gymaint y carai hi y that. Ac y dyŵat hithe na vedrai hi draythy ar y thafot vaint y carai hi y that a thyngu y carai hi y that yn

vŵy nor holl greadyriait y dayar. Sev a oruc ynte y claru hi yn vaŵr a rodi idi yr ail ran oi gyfoeth. Ac yna y dywat Cordaila ŵedy gŵelet y dŵy chŵioryd yn y dŵyllo ev tŵy gariat falst tŵyllodrys profi a oruc hi daly ateb ressymaŵl idaŵ ev. Ac yna gofyn a oruc ev yŵ verch ieyav pa gymaint y carai hi y that. Arglŵyd dat ev alle vot rai yn cynryt arnynt garu y tat yn vŵy nog y carant. eithr Arglŵyd mi ath garav di megis y dily merch garu y that. cans megis y bo defnyd y cariat y carav i dy di vy Arglwyt dat. Sev a oruc y that yna llidiaŵ yn vaŵr ŵrthi gan dybiait mae o lŵyr eŵyllys y chalon y dyŵed assai hi hynny ŵrtho ev. Ac yna y dyŵat ynte val hynn. yn y mod ydŵyt ti ym caru i yn vy henaint y carav inau dithau rac llaŵ cans mi ath anhailyngev di oth ran o ynys brydain byth ac ai rodav ythŵy chŵioryd di. Ac ni dyŵedav i na rodŵyv i di y ŵr os tynghedven ai dŵc cans vy merch i gyt ti. Ac er hynny ni rodav i gyda thi na da nac annyded megis dy chworyd di cans mi ath geraist di yn vŵy no hŵy ylldŵy a thithau heb vy nghary i. Ac velly o gynghor y ŵyrda y rodes ev y dŵy verchet hynav y dau dŵyssoec nit amgen noc y dŵyssoec cerniŵ a thŵyssoeg y gŵled ar cyfoeth yn dau hanner ryngtynt. Ac ŵedy hyny y damŵhainŵys y Ganipys vrenin ffrainc glybot clot maŵr y Gordalia a dyŵedyt mae dyn gŵych oed hi. ac anvon cenadau a oruc y herchi hi y that yn ŵraic briot idaŵ. ac yna dyŵedyt ŵrth y that or genadŵri. Ac ynte a dyŵat y rodai hi y ŵr heb ardemyll or byt gida hi candaroed idaŵ rodi y gyfoeth ai aur ai arian yr dŵy verchet eraill. ac er hynny pan ŵyby vrenin frainc decec oed y vorŵyn cyfiaŵn vy ev oi serch hi a dyŵedyt vot ganto ev digon o aur ac arian a chyfoeth ac nat oed rait idaŵ ev ŵrth dim namyn gŵraica gŵych y caffai blant o heni yn ettifedion ar y gyfoeth. ac yn diannot y gŵnaithbŵydy cyfrathach ryngtynt. Ac yna y cymerth y tyŵssogion craill oresgyn or cyfoeth yr hŵn a gynhalassai ev yn ŵraŵl yn liir o amser ac y rannassant y dau haner ac y cymerth Maglaŵn tyŵssoc yr Alban Lur attaŵ a daygain marchoc gidac ev rac bot yn gŵilyd ganto vot heb varehogion yn y ganlyn. Ac ŵedy bot Lur gidac ev gŵarter blŵydydn blynghau a oruc Coronilla gan vaint oed o varehogion gida y that hi a rac y gŵasn-aethŵyr hŵynte yn tervysgu y llys. A dyŵedyt a oruc hi ŵrth y gŵr mae digon oed dec marchoc ar hygain gidac ev a gellŵn yr hai eraill ymaith. ac ŵedy dyŵedyt

hynny y Lur y dybat ynte trôy lit ymad-
adaï ev a Maglañ ac ydai ev att Iarll
Cernið. ai erbynait a oruc y Iarll yn
anrydedys ac velly ymhen y flôydy n
y codes ryfel a thervyse rông gôsnaethôyr.
Ac yna y sorres Ragað 6rth y that ac a
erchis idað ellông y varchogion odiôrtho
oll onit pypm marchoc ai gôsnaethai ev.
Ac yna tristau yn vaðr a oruc llur a chodi
odyno ty ac att y verch hynav yr ailðai
gan dybiait y bot hi ðedy dat digiað 6rtho
am gynnal y varchogion gidac ev. sev y
ðnaeth hitheu tyngn trôy lit maðr na chai
ev drigio yno oni ellyngai y holl varchogion
odiôrtho onit un marchoc ai gôsnaithai a
dyðedyt nat oed rait y 6r hen ðim or lyos-
ogryðd hynny. Ac yna gðedy na chai ev
ðim ar a gaisiai gan y verch. gellông a
oruc y holl varchogion odiôrthað onit un.
Ac yna medyliað a oruc am y dailyngdaðt
ai anryded a thristau yn vaðr a oruc a
medyllet mynet y ymgelet ar verch athoed
y fraine ac ofni hynny a ðnaeth rac mor
digariait y gellyngasai ev hi yno. ac eisioes
ni alloed ev diodev y merchet craill yn
hóy ac yna codi ty a fraine a oruc. ac yna
pan oed ev yn mynet yr llong ac na ðelai
gidac ev neb nany n tri marchoc a than
ðylo y dybat ev val hyn. O dynghedven-
noed pa le y cerðelch chðai cans mýo o boen
yð coffai cyfoeth gðedy y coller no godev
ðlodi heb ordyfinaït cyfoeth cans yr amser
yr oed y saðl gannðr gida mi ym canlyn
pan ym yn ymlad ar cestyll ar dinesyd ac
yn anraithio cyfoethau vy ngelynon a
godev ðedy hynny angenocit a thlodi y
ðnaeth y góyr hyn y mi yr hai a vydai yr
amser hðnð dan vynraet i. och duð pa bryt
y dað amser y gallðyv i dial arnynt hóy
hynny. Och vi Gordaila mor ðyr vy
dymadrod di pan dyðedaist di mae val y
bai vynghally i am cyfoeth y caryt ti vy
vi. Ac velly tra vy vynghyfoeth ym llað
ac yn gally rodi rodion maðr paðb am
carai. Ac velly pan giliðys y rodion y
foes y cariat. Ac 6rth hynny pa delð y
gallav i rac cyðilyd gaisio nerth gennyt ti
o achos ym sorri 6rthyt am dy doethineb
di yn doethach noth chðioryd cans ðedy i
mi roi vynghyfoeth ydynt hóy hðynt am
gðnaethant i yn alldyt om gðlat am cyfoeth.
a chan gðyno y drafel velly ev a dayth hyt
ymharis y dinas ydoed y verch ev yn trigio.
Ac yna anvon annerch at y verch a oruc
ac y vanegi idi y rið anghyñnerth a gyfar-
fysasai ac ev. Ac ðedy dyðedyt or gennat
nat oed yno onit ev y hunan ac un marchoc
gidac ev. Sev a oruc hithau anvon amlde
o aur ac arian idað ac erchi y that vynn

yr dinas oed gair llað yno a dyðedyt y vot
yn glav a gðnaythyr ennaït idað ai ðisgað
ev meðn gðise neðyð oed daylðng y vrenin
y gðisgað. A dðyn attað daygain march-
aðc ai gðisgað yn hard o veirch ac arvau a
dillat. ac yna anvon llythir a oruc ev at y
vab ynghyfraith ac at y verch. A phan
glyðas y brenin hynny y dayth ev ai ðyrda
yn y erbyn ai arvoll ev yn aurydedys
megis dlyai vrenin. Ac yna cynyll llu
maðr a oruc Acanipys dros holl fraine ac
yn unðedic yr holl varchogion arvoc a dyfot
yllðau a orugant y Loegr. Llu r a Chor-
daila y verch ar llu hðnð y ymlad ai dau
vab ynghyfraith a chael y golvot arnynt
ac ðedy goresgyn o lur y gyfoeth yr ailðai
ni by ev byð nany n tair blyned. Ar un
amser y by varð Acanapys vrenin fraine.
Ac yna y cas Cordaila y vrenhiniaeth yny
llað y hun ac yna hi a beris clady y that
meðn gogov a ðnaethodit dan yr avon a
elðit soram ynghaer Lur ar daerdy hðnð
a daroed y ðnaythyr yn anrydedys yr duð
a elðit biffrons ac yno ymgynyllai holl
sairi a chrefftwyr y dyrnas y waithio pob
gwaith ac y vedylynt y wnaythyr hyt
mhen y flôydy n y dyd hynny y dechroynt
y ðnaythyr. ac velly by Gordaila yn llyðiað
y dyrnas yn hedychlon dangnofedys. Ac
yna y codes yn y herbyn hi y dau nai
maibion y chðioryd mab Maglañ tyðsaðc
y gogled a nab Einion tywsaðc cernið. A
henðay y maibion oed Morgan ap Maglañ.
A chyneda ap Einion gan dyðedyt vot yn
anhaiðng vot gðraic yn llyðiað y dyrnas.
Ac velly lliðiað a oruc pob un o nadynt a
dechrau anraithiað y gðladoed. Ac yno
brýdro a hithau ai dala ai roi yngharhar
ac yn y carchar o digofaint a llit ydym-
golles hi y hun. Ac yna y rannod y góyr
hynny yr ynys rynttynt yn dau hanner ac
y rodet y vorgan y ran val y dycai hymyr
yr hon a elðir Ysgottlont. Ac y Gyneda
y ran ynte or parth arall ty ar gorlleðyn.
ac ymhen y dý vlyned ðedy hynny y dayth
at Vorgan y neb a garaï dervyse a ryfel ac
a dybat vot yn gðilid idað o achos ev a
dylai o henafiaeth lyðiað y dyrnas o gðbl
ai vot ynte yn daly dan arall a bot day-
parth y cyfoeth gan Gyneda. Ac yna
dechrau anraithað a llogsi a oruc Morgan.
Ac yna y cynyllod Cyneda lu maðr yn y
erbyn ynte ai yrry ar fo ai ymlit o ðlat y
ðlat ac o le y le nny doethant yr maes
maðr ynghymyr ac yno y byr vróydr ac y
llas Morgan y Morganðc yn y lle y mae
Monach loc Vargan yn sefyll ac yna y
cladwyf ef. Ac yna ðedy caffel o Gyneda
y vydigoliaeth y by ef vrenin ar gðbl or

dyrnas dair blyned ar dec ar hygain yn llaen ac yn dangnofedys ac unved dyd ar dec cyn calan mai nesaf att hyny y dechray gyd adailiat Ryfain gan dau vrodyr a elbit Romyls a Raines. Ac bedy marô Cyneda y dayth Riallon y vab ynte yn vrenin yn y ol ef. A gôas ievane oed hôn6 a hedychôr tangnofedys. Ef a lyôiod y dyrnas yn hedychlon ac yn y amser ef y dayth glaô gôaed dri diârnnot a thairnos a marvolaedi ar y dynion.¹⁵¹

Ac bedy Riallon y dayth Gorôst y vab yntau yn vrenin. Gôedy ynte y dayth Saifyllt yn vrenin gôedy ynte y dayth Iago nai Gorôst yn vrenin. Gôedy Iago y dayth Cynvarech ap Saistryllt yn vrenin. Gôedy Cynvarech y dayth Gôrvyô yn vrenin ac y hôn6 y by dau vab yr ai a elbit ffervex a fforex.¹⁵² Ac bedy dygôydaô y tat meôn henaint a chlefyd y codes tervyse rôn y dau vrodyr am y vrenhiniaeth. ac y bybot pôy ai caffai. Sev a oruc Porex ennyny o lit a digofaint ôrth y vraôt a darparu y lad ev. A phan giglau ffervex hyny yr aeth ev y ffraine y gaissio porth a nerth gan Siôart vrenin ffraine a dyfot ailôaith a oruc ymlad ai vraôt. Ac yna fforex ai llas ev ar ran vôyav oi lu. sev a oruc mam y day vab daly llyt wrth fforex y mab oed yn vyô a dyfot hi ai morynion pan i casfas hi ev yn cysgu a hi ai llas ev yn y gôce ac ai torres yn darnau mân. Ac bedy hyny y by dervyse rông y bobloed yn hir o amser a ryfel ryngtynt y hunaint am y dyrnas hyt pan y rannassant hi yn bym ran rông pyn brenin o naddynt ar hain bob ailôers yn ymlad baôb ai gilyd. Ac yna ymhen llaôer o amser bedy hyny y codes clot y ôas ievane a elbit Dyfnôal Moel Myt cans mab oed hôn6 y Glydno Iarll Cerniô a ragor oed idaô o degôch a deôrder rac holl vrenhioed ynys Brydain. ar gôas hôn6 bedy marô y dat a gymerth y cyfoeth yn y laô y hun. Ac yn y lle bedy hyny ymlad a oruc ev ar pymet brenhin Lloegr a llad hôn6. Ac yna pan glyôas Nydaôs Vrenin Cymbry hyny a Theôdôr vrenin Ysgotlant y daythant hÿynte ai lluoed y gyfoeth Dyfnôal a dechrau arraithiaô a llosgi. A ffan glyôas dyfnôal hyny dyfot a oruc a deng mil ar hygain o ôyr arvoc gidac ev ac ymlad ac hÿynt a throylaô llaôer o dyd hôn6 heb arvot o un ar y gilyd. Ac yna pana ôelai Dyfnôal y vot yn cael y vydygoliaeth galô a oruc atto chôagayainôyr or gôyr gorau a roi arvau y gôyr lladedic yn y cychl ac ynte y hun a roes arvau un or gôyr mairô andanaô a thynny ymmyth y arvau y hun

ac yn gyflym dyfot yr lle ydoed Nydaôc vrenin ai lad a mynet ai chôagayainôyr yr lle ydoed Deôdôr ac erchi ydynt rythraô idaô ac yn gyflym y lad ynte a ônaithant heb aum ont chôagayainôr gidac ev. Ac yna rac ofu y lad oi ôyr y hun y gôisôys y arvau y hunan am danaô. Ac yna annoc y ôyr o neôyd y lad y gelynion ac ni by hir o ennyt yn y chafas ev y vydigoliaeth ar gôbl. Ac yna cerded a oruc ev ar hyt y cyfoethau a goresgyn a distryô y cayryd ar cestyll ac bedy goresgyn côbl o ynys Brydain or mor y gilyd yn y eido y hun. ef a beris ônaythyr coron o aur iddo ai gôisgaô a oruc ar y ben a dôyn yr ynys ar y hen dailngdaô a gossot cyfraithiau yr hai a elôir etto cyfraithiau Dyfnôal Moel Myd. Ac y maer Saesson etto yn y cynal hÿynt ac ev a rodes y braint yr temlau ar dinessyd ac yr fyrd cyfraeth val y caffai bob dyn naôd ac a foe attynt er a ônelai o gam a mynet heb genat y elynion ford y mynnai a hefyt llaôer o bethau eraill a oruc ev yr hôn a vyd yn ry vlin y draythu val ysgrifennôys Gildas hÿynt cans braint nodva a rodes ef yr fyrd a gyrchai y priv dinessyd. A roi y priffyrd yr bobl gyffredin y vynet yr dinessyd ar temlau. ac yn y oes ev ni by na llaidr na thraissôr ac velly bedy llyôiaô y cyfoeth yn y ôed hono daygain mlyned bedy gônaithyr Coron ai gôisgo marô vy ev. Ac yn llyndain meôn temyl a ônaethoed y hun y cladôyd. A bedy y varô y codes tervyse ac anundeb rông y dau vab ev Beli a Bran am y vrenhiniaeth ar goron cans pob un a vynai y chael hi ido y hun. Ac yna y gônaeth gôyr da doethion dangnefed ryngtynt a rannu y cyfoeth yn dôy ran nit amgen no gady y vely Loegr a choron y dyrnas a chôbl o gymry a cherniô hefyt o achos mae hunav oed ev cans o herôyd hen dedyv gôyr troyav y mab hunav a gai y dailngdaôd y gyt. Ac y vran y parth draô y hymyr gan y vot yn darostyngedic y vraôt sev oed hyny y gogleid oll. a chadarnhau hyny a ônaethbôyt ryngtynt ac velly mynet pymlyned haibio yn dangnofedys. Ac yna rai a garai dervyse a dayth at Vran a dyôedyt vot yn llese idaô ac yn gôilydys ellông y dlyet y vyny y vraôt ac ynte yn un vam undat ac ev ac yn un vrait a dlyet. a hefyt môy y byost di meôn ymladau a chynnhennion noc y by ev. pan dayth Edôetro tyôssoc morien yth ôlat ti a thi ai gyrraist ev unôaith ar fo ymaythi ac am hyny torr di y gyngrain ôradôydys yssyd rot ti ath vraôt. a dos di at vrenin Llychlyn a chymer di y verch

ev yn 6raic briot itti a thr6y nerth h6n6 y gelly di ynyll dy dlyet. Ac yna llidia6 o Vran dr6y y gairiau hyny ac yr aeth hyt yn llychlyn y briodi merch brenin llychlyn. Ac 6edy manegi hyny y Veli dr6e vy ganto ac anhaill6ng a llidia6 a oruc yn va6r am yynet y vra6t heb gynghor y gaissio ford hyny nerth yn y erbyn ev. A chynyll lu ma6r a oruc Beli a mynet tr6y hynyr a chymryt y caeryd ar dinessyd a roi y 6yr y lun yndynt. A phan gogle Vran hyny cynyll llu ma6r a oruc ynte o Lychlyn ac velly val yr oed ev yn dyfot ar llynges hono parth ni 6lat yn la6en ar g6ynt gidac ev naclhav yn cyfarvot ac h6ynt Wychlan Vrenin dassia yr h6n oed yn emlit ev o gariat ar y vor6yn a dygassai ev o Lychlyn a fan 6yby h6n6 mae Bran oed yn parattoi y Llynges a oruc ac ymlad ac ev yn galet yny gafas ev v6r6 bachau am y llong ydoed 6raic Bran yndi a thynny ganto yny daith ev a hi yn ganol y Llynges y hun. Ac yna naclhav ystorm o 6ynt yn dyfot ac yn g6asgaru y llongau y bob traeth tr6y anffortyn ac velly difarnot y byant yn h6yia6. Ac yna pan glyby 6yr y lat hynny y daly a 6naethant ai d6yn at Veli oed yno yn aros y vra6t o Lychlyn. A chida llongau brenin Dassia ydoed dair llong eraill ac un o nadynt a hanoed o llongau Bran y vra6t ev. A da vy gan Veli gael honno y dechrau dial ar y vra6t. Ac ar ben ychydic o dydiau g6edy hynny naclhav Vran yn dyfot g6edy casglu y llongau ynghyt yr lan yr gogled. Ac 6edi manegi ida6 y Veli oresgyn y gyfoeth ev a daly y 6raic anvon cenat a oruc ev at Veli y erchi idda6 adveryt y 6raic ai gyfoeth ida6 ev drachefn. a dy6edyt onys cae y hanraithiai ev yr holl ynys or mor y gilyd ac y lladau ynte hefyt o chaffai g6rd ac ev. A phan gogle Veli hynny y naccau a oruc or dau b6nc hyny oi 6raic ai gyfoeth. Ac yna Beli a gynyll6ys llu o holl varchogion ynys Brydain a dyfot yn erbyn brân ac arl6ya6 ymladae ev. Ac yn y lle pan 6yby Vran hyny dyfot a oruc yn erbyn Beli hyt y lle a el6ir ll6yn caladyr.¹⁹⁷ ac yna ymgyrchu a orugant yn groylon cans g6yr cannoledic ymr6ydr oed bob un o nadynt ac o bob part y syrthiau'r g6yr megis y syrthiau y cayrch y cynhauav gan y medel6yr. Ac yn y di6ed y gorvy y Bryttaniait ac y ffoes g6yr Llychlyn yn vri6edic parth ai llongau ac yn y vr6ydr hono y llas o 6yr Llychlyn bymthengmil ac ni diengis neb o nadynt yn iach. Ac yna o vraid y cafas Bran un oi llongau ac yr aeth hyt yn ffrainc ar anifer eraill y daethoed gidac ev

a ffoes yr lle cyntav y ca6ssant 6asgot. Ac yna 6edy cael o Veli y vydygoliaeth gal6 a oruc atto holl 6yrda y dynnas hyt ynghaer Efrog y gymryt y cynghor am vrenin Dassia. A gell6ng cenadau a oruc h6n6 atta6 ev y gynnig y brogaeth ida6 ev a darostyngedigaeth o her6yd y da o dyrnget bob bl6ydyn er y ell6ng ev yn ryd ev ai ordereh. A hyny a oruc Beli o gynghor y wyrda a chymryt cadernit a g6ystlon gan vrenin Dassia ai ell6ng ev yn ryd gida y ordereh. Sef a oruc Beli yna 6edy goresgyn yr ynys or mor y gilyd ac nat oed neb ai g6rafnau. Ac yna cadarnhau y cyfraithau a 6naethod a oruc a chrio hed6ch tr6y yr holl ynys ac yn gadarnav yn y temlau ar dinessyd a roi y braint pennav ar a vyssai ydynt er iodd. Ar anser hynny ymyrsson oed am y ffyrd ni 6yddid y tervyn yn llysbys. Ac yna y gel6is ev atto holl Sairi main ynys Brydain a gorchymyn ydynt wnaythyr y ffyrd yn gyfreithlon o vain a chalch. Sef y g6naithb6yt un o nadynt or lle ida penryn cerni6 yr mor hyt ymhennyrd bladon yn y gogled a hyny y6 hyt ynys Brydain tr6y briv dinessyd a vai yn unia6n ar y fford. ac un arall a beris ev y g6naythyr ar dra6s yr ynys nit amgen noc o gaer vyni6 ar lan y mor hyt ym horth hannon sev y6 h6n6 Northampton. A d6y ford eraill a erchis ev y g6naythyr yn resg6y ydynt ar vessyr conglau yr ynys dr6y dinessyd hefyt val y llail. A fan darvy y g6naythyr ev a beris y cyssegru a rodi ydynt vrait nodva. cans p6y bynnac a gaffai un or ffyrd hynny er maint o gamai a 6nelai na lefassai neb y lestairs²⁰⁰ ac yna y by Veli yn dangnofedys yn g6ledychu. A Bran y vra6t g6edy mynet y ffrainc yn ofalys achos tr6m oed ganto y deol oi 6lat ai gyfoeth ac nat oed fford ida6 y chaffel hi drychefn ac ni 6ydiait beth a 6nai. Ac yna ve aeth ar y daydeved march at d6ysscoc frainc a dangos y dam6ain tryan ida6. Ac 6edy naccau y nerthu o h6n6 yr aeth ev yn union att dywsscoc Byrg6in. A h6n6 a vy la6en 6rtho ac a rodes y gydmaithias ai gariat arno hyt nat oed yn y llys un cymaint y hanryded ac ev sev achos oed hynny ymhob peth ac a 6nelai nac yn ryfel nac yn hed6ch y bai y dangossai ev voliant ac anryded hyt pan y caroed y ty6ssa6c ev yn gymmaint a fai bai mab ida6. cans g6r tec oed Vran o edrych arno. Ac aelodau hirvainion oed ida6 a bonedigaid oed a chy6rain a doeth val y g6edai ida6 vot. Ac 6edy rodi or ty6ssa6c y gariat arno ev velly ac unverch oed ido ac yn ettifed ida6

ac ev a rodes hono yn vraic briot y Vran ac oni bai ida6 cttifed arall ado Byrg6in ida6 yn y ol ev ac o bai vab ida6 ada6 porth a nerth ida6 ev y oresgyn y gyfoeth y hun. A hefyt ydoed un o dy6ssogion frainc bedy ada6 porth a nerth ida6 megis yntau. Ac yna y priodes Bran y vor6yn ac velly ty6ssogion y 6lat a darestyng-a6d ida6. A lly6odri y cyfoeth a roes-b6yt ida6 6rth y la6 y hun.²⁰² Ac ni by vl6ydynd bedy hyuny yn y vy var6 y ty6ssa6c. Ac yna rannu6d Bran yr ty6ssogion oed yn y garu ev yr hynn daoed a dygassai y ty6ssoc ar y taidiau h6ynt orblaen. Ac velly y r6ymoed ev y cariat h6ynt atto o achos y haelder ev. A chida hyny g6naythyr yr h6n gorau gan 6yr Byrg6in roi b6yt a diot y ba6b ac a delai ac ni chayit un porth ragdynt. Ac yna bedy bot yr anifer hyuny yn gitun ac ev medylia6 a oruc ev pa vod y gallai ev gael ymdial a Beli y vra6t am a 6naethoed ida6. Ac velly ada6 o ba6b borth a nerth ida6 y vynet y oresgyn y lle a vynnai or byt. Ac yna yn diochir cynyll llu ma6r a oruc a dyfot y ffrainc a g6naythyr cyngrair ar g6yr hyny ar gael mynet ai lu tr6y y g6lat h6ynt ty ac ynys brydain. Ac yna pan vy barot y llongau ar draeth fflandrys yr aethant yr m6r ar g6ynt yn y hol yny doethant y ynys Brydain. A fan gigleu Veli vot y vra6t yn dyfot a llynges va6r ganto cynyll llu ma6r a oruc ynte a dyfot yn y erbyn y ymlad ac ev. Ac yna val yr oedynt yn mynet y ymgrychu y dayth Tonwen y mam attynt a bryssia6 a oruc hi tr6y y bydinoed y gaiffio g6elet Bran y mab o achos nas g6elsai er ystalym o amser ac velly yn argrynedic ofnoc y cerd6ys hyt y lle ydoed Vran yn sefyll a rodi y d6yla6 am y v6n-6gl ev a rodi mynych gysanau a oruc hi a dy6edyt val hynn tr6y igvan ac 6yla6 vy an6yl vab coffa di y d6yfron hyn a signaist di arnynt. coffa di galon dy vam yr hon a thyc di na6mis dan y g6regis coffa di y trafel a gefais i yth ymd6yn di. Med6l di hyny hedi6 er m6yn y crea6dyr or nev ath 6naeth di dyro vadeyant yth vra6t a fait ar llit a gymeriaist 6rtho cans ni 6naeth ev y ti dim defnyd llit ac nit evo atheoles di oth 6lat ath gyfoeth. Ac ni 6naeth ev dim cam y ti ac ni etholes ev di er gestyngat arnat namyn er dy drychafu cans g6r darostyngedic oedyt ti ida6 ev o ran vechan or dyrnas a phan gollaist di hono yd6yt ti yn gynebic ida6 ynte. Ac velly ev a vy ach6ysa6l ar dy drychafiat ti me6n yrdas ma6r. cans m6y yrdas y6 bod yn duc o Byrg6in noc ar gyfran o ynys Brydain.

Edrych di nat oi achas ev y tyfod y ter-vyse cyntav ryngoelch namyn ty di a dech-ray6ys pan aethost di y vynny merch brenin Llychlyn yn 6raica ytt ac o nerth h6n6 cassio y digyfoethi ynteu²⁰⁵ ac velly bedy dy6edyt o heni hi hyny 6rtho tr6y 6ylo troi a oruc ynteu ar lonyd6elch a hed6elch tr6y y l6yr vryt ai ved6l a g6naythyr cynghor y vam a diot y helym ai benffest-ing iam y ben a dyfot hyt y lle ydoed Veli y vra6t. A fan 6elas ynte y vra6t yn dyfot ty ac atto b6r6 y arvan odiortho a orucynte a mynet d6ylo ym6n6gl ai vra6t. A chymodi yndiannot a orugant. Ac yna b6r6 or lluoed y harvau odiorthyn a chammol yr hed6elch a mynet o dyno hyt yn Llyndain. ac yna cymryt y cynghor h6y ai g6yrda. Sev oed y cynghor mynet y frainc a goresgyn yr holl 6ledyd 6rth y mediant y hun. ac bedy ybot yn Llyndain vl6ydynd y codassant ty a frainc a dechrau anraithio y g6lad-oed a orugant. A fan gigne 6yr frainc hyny ymgynyll a 6naethant holl frainc y gyt yr unlle ac ymlad ac h6ynt ac y cafas Beli a Bran y vydygoliaeth a fo a oruc g6yr frainc ai hemlit a oruc y Bryttaniait yny dalasant y brenin ai gynnell y darost6ng ydynt. ac yna destry6io y cayryd cedyrn oll a wnaethant ac erbyn pen y vl6ydynd y darostyngas-ant g6bl or dyrnas. Ac bedy hyny y daethant ai lluoed ty a Rufain a dechrau g6as-garu y cayryd a orugant ar hyt yr Eidial ac yna goresgyn yr holl 6ladoed a orugant hyt yn Rufain.²⁰⁷ ar amser h6n6 ydoed yn Rufain dau dy6sa6c ai henw oed Gabinus a sorcena ac yr haini y daroed gorchymyn lly6-odraeth y 6lat. Ac bedy g6elet or haini na allai un genedd 6rthneb y groylonder Beli a Bran ac o gyt gynghor sened Ryfain y g6naethant dangnefed ac h6ynt a rodi rodion ma6r ydynt o arian ac aur ac ada6 tyrn-get ydynt bob bl6ydynt er cady y cyfoeth yn llonydydynt. Ac y cymmerth Beli a Bran wystlon gantynt ar hyny. Ac o dyno y daeth Beli a Bran ai llyoed ty a sermania. Ac yna bedy dechrau o nadynt ryfely ar y bobloed edifar vy gantynt yr amot a 6naeth-oedynt ar Bryttaniait a thorri a orugant a mynet yn borth y 6yrsermania.²⁰⁹ A phan gigne Veli a Bran hyny llidio a 6naethant yn va6r a chymryt y cynghor pa vot ymledynt ar dau lu cans nit oed ha6d 6mro y llu a dathoed o Ryfain ar cynghor vy ada6 Beli ar Bryttaniait oll gydae ev y ymlad a g6yr sermania a mynet o Vran ai lyoed ynte ty a Ryfain.²¹⁰ A fan gigne wyr Ryfain hyny ymado a wnaethant a g6yr sermania achais sia6 y blaen ar Vran ai lu cyn y dyfot y Ryfain.²¹¹ a ffan gly6as Beli hyny dyfot a

wnaeth ev ai lu ar hyt nos yn y herbyn h6ynt hyt o ve6n glyn coeda6c oed ar y fford a llechu a oruc Beli ae lu yno ai ragot h6ynt. A thrannoeth nachav 6yr Ryfain yn dyfot yr lle h6n6 ac yno y g6elynt h6y arvau y gelynyon yn disglairio ar hyt y glyu ac yna ofni yn va6r a 6naethant gan dybiait mae Bran oed yno a g6yr Byrg6in gydac ev.²¹³ Ac yna y cyrehu yn gyflym a oruc Beli ae yn y lle fo a oruc g6yr Ryfain a gado y maes cans ni cha6ssynt na g6isga6 y harfau na bydina6. ai hemlit a oruc Beli yn y dye y nos yr aerva ragdo.²¹⁴ ac yna gwedy cael y vyd-ygoliaeth o Veli yr aeth ev hyt att Vran y vra6t y trydyd dyd wedy ida6 eisted wrth gaer Ryfain. Ac yna wedy dyfot y dau lu 6rth y gaer ymlad yn dirving a wnaethant a chyn bai va6r ydrygiau a wnelynt y wyr Ryfain ac hwynt a 6naethant gorog6yd wrth borth y gaer y grogi y gwystlon oni rodynt y gaer y vynyd ai chymal hi a orugant er hyny.²¹⁵ Ac 6aithiau ymledynt ai peiriaunau ac 6aith eraill yn ymsaethu ac h6ynt ac ymlad a orugant o bob ford ac y gellynt. Ac yna g6edy g6eled o Veli a Bran hyny emyny o lit a wnaethant ac erchi crogi y ped6ar g6ystl ar hygain or hai bonedicav yn y g6yd gair bron y gaer.²¹⁶ Sev yna a oruc g6yr Ryfain llyniaethu y llu yn vydinoed a dyfot allan or gaer a roi cat ar vaes ydynt cans cenadan a dathoed at 6yr Ryfain odi6rth y dau dy6ssa6c 6edy cynyll y gwasgaredic lu a dywedyt y bot yn dyfot yn borth ydynt ac erchi ydynt na rodynt y gaer y vynyd er dim ac yna y dayth y bydinoed yn dau lu am benn y Bryttan ait a gwyr Byrgwin yn dirrybyd ac y gwnaethant aerva va6r.²¹⁷ Ac yna pan 6elas Beli a Bran llad y cidvarehogion tristau a wnaethant a bydina6 y g6yr ai hannoc y ymlad ai gelynyon ai gyrru ymhell yn y hol a wnaethant ac yn y di6ed 6edy lad milioed o bob ty Beli a Bran a gawssant y vyd-ygoliaeth a lad Galins a daly forcena ar gaer a ga6ssant. A ramu y s6illt a oruc Beli a Bran r6ng y cidvarehogion.²¹⁸ Ac yna 6edy caiffael y vyd-ygoliaeth y trigioys Bran yn amhera6dr yn Ryfain a darost6ng y bobl a oruc o anvaidra6l groylonder val y dy6edyr yn ystoria g6yr Ryfain ni thraythais i yma m6y o nadynt cans gormod o vlinder vydai y traethu y gyt.²¹⁹ Ac yna ymhoeloes Beli yn y ol tyac ynys Brydain ac a lly6iod ev y dyrnas yn hedychlon y ran arall oi oes. Ac adne6dy y cayryd a oruc ymhob lle ac y beynt yn advailio a g6naythyr eraill o ne6yd. Ac ymyse yr hain yr adailiod ev

gaer ar lan avon 6ysec ac yno ydoed arch-esgopty Dyfed. Ac 6edy dyfot g6yr Ryfain yr ynys hon y gel6it li caerllion cans yno y bydynt h6y yn trigio y gayaf. A hefyd yn Llyndain y g6nayth Beli borth anryfedis ar lan temys yr h6n a cl6ir Bilingsgat ac ar 6arthav h6n6 y g6naeth ev d6r anvaidra6l y vaint a forthiva adas dano yn disgyuva yr llongau. A hefyd cyfraithau y dat adne6dod ev ym hob lle. Ac ymrodi y 6irioned a oruc ac yn y amser ev y by amler o aur ac ariant ymyse y bobloed hyt na by y gyffelyb na chynt na ch6edy. Ac nydi6ed pan dayth y dyd tervynedic y vyuet or byt h6n y llosged y gorff ev ac y rodet y llyd6 hyny me6n llester aurait ac y clad6yt yn Llyndain o amrafael gelvydyt ymhben y t6r a dy6etb6yd vry.²²¹ Ac 6edy mar6 Beli y dayth G6rgant Varf-dr6ch y vab ynte yn vrenin a g6r hyna6s pryd oed h6n6 a dilin g6aithredoed y dat a oruc a hed6ch a g6irioned a garai ev. A phan gaissiau neb ryfely arno gle6der y gad a gymerai ac ymlad yn groylon ai elynyon ai cymell y 6edy ida6 ac yna brenin Dassia a gaissiod adtal y dyrnged ev yr h6n yr oed yn y daly y dat ev ac ni fynnai y daly ida6 ev.²²² Sev a oruc ynte mynet a llynges gauto am ben brenin Dassia ac ymlad yn groylon ar bobl hynny a llas y brenin a gossot y 6lat yn gaeth ida6 ev y hun vel y byssai y dat or blaen.²²³ Ac velly val ydoed yn dyfot y drev tr6y ynnyssod Orc y cyfarwy ac ev dec lleng ar hugain o 6yr a g6raged ac 6edy gwybot o hona6 y dyfodedigaeth hwynt ymafael a oruc y brenin yn y tywssoc yr h6n a elwit Barthlome ac erchi na6d ida6 a oruc h6nn6 a dywedyt y deol or Ysbaen ai vot yn trailo y moroed yn caissio lle y bresswylia6 yndo ac erchi a oruc ev y Wrgant ran or ynys hon y bresswyllo rac diodev mord6y gwailgi a vai h6y cans bl6ydyd a hanner y byssai ar y wailgi er pan dathoed oi 6lat.²²⁴ Ac velly pan wyby Wrgant y dyfodiat a pha genedlaeth ydoed ev a danvones genat gydac hwynt hyt yn Iwerdon yr hon oed diffaith yna a rodi hono ydynt o hynny hyt hedi6. Ac yna amlhau a orugant a chyfanhedy y lle h6n6 ac er hynny hyt hedi6 y mae ettifedion yr haini yn Iwerdon. Ac yna wedy tervyny byched G6rgant ai var6 ynghaerllion ar wysec ac yno y clad6yt ev yn y lle y gwnathoed ev la6er o gadernit wedy mar6 y dat ev.²²⁵

Ac wedy mar6 G6rgant y cymerth Cyhylyn y vab ynte goron y dyrnas ac ev ai llywiod hi yn hed6ch dangnofedys tra vy vy6 ai wraic ynte a elwit Marssia a dysg-

edyc oed hi ymhob celydyt a hono a gafas pob peth o anryfododau hi ai gwr priod o athrylithr y gyfraith yr hon a elwis y Bryttaniait cyfraith Marssia a hono a droes Alvyrd vrenin or Gymraec yn Saesnecc ac ai gelwis hi Maicheneange o iaith y Saesnecc.²²⁶ Ac wedy marw Cyhylyn y trigwiws llywodraeth y dyrnas yn lla6 y wraic ev ac yn llaw Saessyllt y mab hi cans nit oed oet ar y mab hi pan vy varw y dat saith mlwyd ac ni allai ev herwyd oet lywia6 y dyrnas ac am hyny y gad6yt y vam gidac ev o achos y doethineb hi ac wedy mar6 y vam y cymerth Sayssyllt goron y deyrnas. Ac wedy ynte Cynvarch y vab a vy vrenin. Ac wedy ynte Daned y vra6t a vy vrenin. Ac wedy Daned y dayth Moryd y vab ynte yn vrenin cans mab oed h6n6 ida6 ev o gariadwraic a h6n6 gwr clodva6r canmoledic vy nadymrodassai yn ormod mewn croylonder cans pan lidiai nit arbedai ev neb ac nas lade os galle a thec oed ev a hael am rodion ac nit oed yn y deyrnas un gwr dewrach noc ev me6n ymlad.²²⁷ Ac yn y amser ev y dayth Morien a llu ma6r ganto hyt y goglea a dechrau anraithia6 y wlat. Ac yna y dayth Moryd yn y erbyn ai lu ynte. A mwya a ladoed Moryd o nadynt noc a ladoed yr holl lu. Ac wedy gorvot o hona6 a chael y vydygoliaeth ni dewis ev un dyn byw or llu ac y erchis ev dwyn pob un atto ar ol y gilyd y gael y llad ac wedy y llad y blingo a gorffwys ychydic a oruc ac erchi blingo yr hai eraill yn vyw ac wedy hyny y llosgi. Ac yna ev a damhwainod dyfot ryw groylonder y difa y diraidi ev ai enwired. cans ev a dayth odiwrth vor Iwerdon ryw anifeil ni all6yt erioed gyflewni y groylonder a h6n6 heb orphwys a lyncgai dynion a nifailiaid fford y cerdai. A fan giglau Voryd hyny ef aeth atto y hun y ymlad ac ef ac ni thygiwys ida6 cans pan darvy ida6 droyla6 y y cwbl oi arvai y neffa6d y bwystvil atto ai lyncgeu yn vy6 megis y llyngcae bysgodyn mawr un bychan.²²⁸ A thrimaib a vy ida6 ac un o nadynt a elwit Gwrvinia6. A h6n6 a gymerth goron y dyrnas a gwr da oed h6n6 cans nit oed neb a garai gyflawnder yn vwy noc ev. Ac velly trwy holl dinessyd ynys Prydain adnewdy y temlau a oruc ev ac adaal eraill o newyd. Ac yn y oes ev amyl oed aur ac ariant ac anoc a wnai ev yr cyffredin lafyrio y dayar ac ynte ai cadwai lwynt rac y neb wnaythur cam ydynt oi arglwyddi ev ai swyddogion. ar gwaission ievaine a gyfoethogai ev o aur ac arian val na bai rait y neb

draissio y gilyd. Ac yna mar6 vy Wrvinia6 ac yn Llyndain y clad6yd. we yn y ol ynte y dayth Arthal yn vrenin y vra6t ynte ac nit oed debic y defodau ev y vra6t arall cans y bonedigion dlyeda6c a darostyngau ev ac anvonedigion a drychafai ar anyrded ac anraithia6 y cyfoethogion ar cyfawnion ai cymell y roi teyrnget ida6 ev. ac yna y codes gwyr da y deyrnas yn y erbyn ai wrthlad ev ymaeth oi vrenhiniaeth. A gwnaythyr Eleidir y vra6t yn vrenin ai alw a wnaethant Eleidir va6r o achos y drygared a oruc ev ai vra6d cans wedy myned pym mlyned haibio velly ydoed Eleidir yn hely yn forest llwyn y cladyr ac yna y cyfarvy Arthal y vra6t ac ef yn diarwybot ida6 yr h6n a daroed y deol or deyrnas wedy y vot mewn swrn o wledyd yn caissio porth y oresgyn y cyfoeth ac ni chawssai ev dim. Ac am na allai diodev angenoetid yn hwy ymhoelod ev yr ailwaith y ynys Brydain a dauddec marchog gidac ev y gaissio gwelet cydmaithion. A phan y gwelas Eleidir ev yno rydec a oruc atto a mynet dwylo ym6n6gl ac ef yn garedic gan y gyssanu ac wlyo a oruc Eleidr o achos y vra6t oi vrenhiniaeth a maint vyssai y anghyfnertth. Ac yna y duc Eleidr y vrawt gydac ev y dinas Alelyt ai gy6io yno mewn ystavell.²³¹ a chymryt a oruc Eleidir arno vot yn glav ac anvon cenadau a oruc y bob lle dros wyneb ynys Brydain y erchi y ba6b or tywssogion dyfot y ymwelet ac ev. Ac wedy dyfot pa6b hyt ynghaer Alelyd erchi a oruc yr porthor na ellyngai atto onit un ar unwaith a dyfot yn dista6 rac bot yn vlin ar les y ben ev glywet gormot son a chredy o ba6b hyny. Ac yna gorchmynai Eleidir y wsnaethwyr y daly ev a thorry y ben oni wrhai y Arthal ailwaeth megis y byassai gynt ac velly wedy cadarnhau o nadynt trwy amodau ai b6g6th y tangnofedawd ev ba6b yn hedychlon ai vra6t.²³² Ac yna y dayth Eleidir at y vra6t y gaer Efrace ac a gymerth y goron iam y ben y hun ac ai roes am ben Arthal y vra6t ac o hyny allan y gel6it ev Eleidir va6r.²³³ Ac wedy hyny y by Arthal yn vrenin deng mlyned gan wellhau y dryc defodau anathoed or blaen. Ac o hyny allan perchi bonedigion a oruc a gostwn anvoned a gado y ba6b y eido y hun a chynnal gwirioned ym hob lleacynghaerlyly clad6yt.²³⁴ Ac yna ailwaith y drychafwyt Eleidir yn vrenin. Ac yna y dayth y dau vrodyr ieyav y ymlad ac ev Owain a ffredyr a llu ma6r gautynt a chael y vydygoliaeth a wnaethan a daly Eleidir a mynet ac ev y Lundain yngharchar a

ranny y gyfoeth ryngtunt sev y dayth yn ran Owain o hymyr hyt y gorllewyn nit ungen Lloegr a chynry a cherniw. a ran Bredyr oed o hymyr hyt y goglel ar goglel oll. Ac ymhien y saith mlyned y by var6 Owain ac y dayth y vrenhiniaeth oll yn lla6 Bredyr ac y llywiodd ev y deyrnas yn dangnofedys megis na chofait am un oi vrodyr ac y by var6 Predyr.²³⁵ Ac yna y cyrch6yd Eleidir oi garehar ac y gwnaethlbwyt yn vrenin y drydyd waith. Ac wedy troyl y amser yn hedychlon y by var6 ev.²³⁶ Ac yn y ol ynte y gwnayth-b6yt Gorvinia6 yvab ynte yn vrenin a chyffelyby dat vy ev o unia6nder a chy6rder.²³⁷

Ac yn y ol ynte y dayth Morganap Arthal yn vrenin ac y cynhal6ys y dyrnas yn hed6ch dangnofedys.²³⁸ Ac yn y ol ynte y dayth Einion y vra6t yn vrenin ac anhebie vy y defodau ev y vra6t yn lly6-ia6 pobyl ar chweched vl6ydyn y b6ri6yt ev oi vrenhiniaeth am y groylonder ac na ynnai wirioned a hyny ai digyfoethei ev.²³⁹ Ac yn y ol ynte y dayth Eid6al ap Owain yn vrenin y gar ynte a rac ofn y damwain a dathoed y Einion unia6nder a gynhelis ymysc y Bobloed.²⁴⁰

Ac yn y ol ynte y dayth Runap Predyr yn vrenin. Ac yn y ol ynte y dayth Geraint ap Eleidir yn vrenin. Ac yn y ol ynte y dayth Cadell ap Geraint yn vrenin. Yn ol Cadell y dayth Coel yn vrenin. Yn ol Coel y dayth Porex yn vrenin. Yn ol Porex y dayth Cheryn yn vrenin ac y h6n6 y by drimaib nit amgen fylgniws ac Eidal ac Andras ar haini bob un yn ol y gilyd a vyant vrenhinioed. Yn y ol hwynte y dayth Urien ap Andras yn vrenin. Yn y ol ynte y dayth Elvryd yn vrenin. Yn y ol ynte y dayth Clydoc ac yn ol Clydoc y dayth Clydno. Yn ol Clydno y dayth Gerwst. Yn y ol ynte y dayth Mairia6n. Yn y ol ynte y dayth Blaidyt yn vrenhin. Yn y ol ynte y dayth Caff. Yn y ol ynte y dayth Owain gwedy Owain y dayth Sayssyllt gwedy ynte Blegywryd.²⁴¹ gwedy ynte Arthmael y vra6t. Gwedy ynte Eidol. gwedy ynte Rydion gwedy ynte Rydderch gwedy ynte Sawlben-ychel. Gwedy ynte y dayth Pirr. gwedy ynte Capeir gwedy ynte Manogan y vab a gwr hyna6s oed h6n6 ac unia6nder a gwirioned a garai.²⁴² Gwedy ynte y dayth Beli Ma6r y vab ac ynte a wledycha6d yn vrenin ynys Brydain daygan mlyned. ac y h6n6 y by bedwar maib Llyd a Llefelys a Chasswalla6n a Mynia6. a Llyd oed y mab hunav. Ac wedy mar6 y dat ev a gymerth lywodraeth yr ynys. A

chwairia6 myroed llyndain a oruc a dam-gylelhyny y gaer o amairiv diroed a thrigio yno y ran vwyav or vl6ydyn a feri adailat tai ma6rwaithioc o wevn y gaer megis na bai y chyffelybyn yr holl wnedyd an wledyd ac ev ai gelwis hi Caer Lud ac nydiwed y gel6it hi Caer Lyndain. Ac wedy dyfot estron genedl iddi hi y gelwit hi Caer L6nd6n. A llefelys a garai ev y v6yav oi vrodyr cans doeth a cynhien oed ev. Ac wedy clybot o Lefelys var6 brenin frainc namyn dietifed namyn un verch ar cyfoeth yn lla6 hono yungynghori ai vra6t a oruc ev am vyned att dywssogion frainc y erchi y verch. ac yna yn diannot y vorwyn a rodet idav. a choron y dyrnas gyda hi ac ynte ai llywia6d hi tra vy vvw yn hyna6s garedic. Ac yna wedy talym o amser tair gornes a dygwyd6ys yn ynys Brydain ni welssid erioed y cyfry6 cans un o nadynt oed genedl a el6it y Coraniait a chymant oed y gwybodau ac nat oed un ymadrod ac y cyfarffuai y gwynt ac ev nas gwyppyt hwy ac 6rth hyny ni ellit drwe ydynt. Ar ail oed diasspat a roit bob nos glammai ywch benn pob aelwyt drwy holl ynys brydain a hono ai trwy galonnau dyniaon ac anifailiait yn gymaint ac y collai y gwyr y lliw ai nerth ar gwraged y baichogi ar maibion ar merchet a gollai y synwyr ar anifailiait a dawai ev yn diffro6yth ar coedyd. Y drydyd oed er maint vai yr ordainiaeth a vai yn holl lyssoid ynys Brydain ni chait byth dim o hona6 ont y troylit y nos gyntaf. Ac velly amlwe oed yr ormes gyntav ar d6y eraill nit oed neb a wypai y hystyr ac yna pryder y gofaly yn va6r a oruc Llyd am vot y ryw ormess-oed hyny yn ynys Brydain. Ac yna cwair-ia6 llongau a oruc ev y vynet ymwelet a Llefelys y vra6t. Ac wedy gwybot o Lefelys hyny dyfot yn y erbyn ynte a oruc a mynet dwylo ym6n6gl ac ev. Ac wedy gwybot o Lefelys ystyr y neges ev yno peri a oruc ev wnaythyr corn hir megis y gellit ymdidan drwydo megis na chai y Coraniait dim or gwynt oi ymadroed h6ynt rac gwybot o nadynt y cyfrinach ac velly yn y corn ymdidanassant. Ac nachai un o nadynt glywet gan y gilyd namyn ymdian chwero6 din dros ben ac adnabot o Lefelys vynet cythrayl yn y corn a feri golchi y corn a gwin a oruc ev. Ac yna y rodes Llefelys y vra6t ryw bryfet ac erchi ido pan delai y drev y briwo h6ynt ai b6r6 me6n dwr oer. A dyfynnu pawb yn gyffredin atto y Bryttaniait ar Coraniait or holl dyrnas a b6r6 y dwr h6n6 ar ba6b o nadynt yn gyffredin. ac a lad yr holl Gor-

niait y gyt ac nit argyweda ev dim ar y Bryttaniait. Yr ail ormes y syd yth dyrnas di yw draic yr ynys a draic arall o estron genedl y ssyd yn caissia6 a goresgyn hi ac y dyrnu ych draic chwi rac lliat a dig-ofaint a diasbot hynny a gly6ch chi. A llyma heb ev val y gell6ch chwi wybot hynny. messur di yr ynys y hyt ai llet pan delych y drev ac yn y lle y ceffych di ganol yr ynys par di glad pwll yn y dayar a ffar di roi cer6ynait o ved or gorau ar a geffych me6n cerwyn yn y pwll h6n6 a ro di lenn o bali ar wyneb y gerwyn. A byd dithau dy hun yn y gwiliat hwy yno a thi a gly6y y draigau yn ymlad yn arythr yn yr awyr. Ac wedy darffo ydynt vllno yn ymlad h6ynt a fyrthiant yn rith dau barchell ar warthav y llen ac a yfant y med ac a dynnant y llen gantynt hyt yng6aelot y gerwyn ac yno y cysgant. Ac yno lapia di y lenn yn y cylech hwynt ac yn y lle cadarnav a geffych yth dyrnas clad di hwynt yn dyf6n yn y dayar a thra vont hwy yno ni da6 un gormes yr ynys Brydain o un lle arall. Y drydyd ormes yw gwr cadarn lledrithoc y ssyd yn d6yn dy v6yt ti a thiot trwy hyt a lledrith ac a bair y ba6b gyssgu. Ac am hyny rait y6 i ti dy hun wiliad dy amser a chad6 dy armerth a rac gorvot arnat gyssgu gat gerwyniait o dwr oer gair dy la6 a fan vo y cyssgu yth orvot dos yr gerwiniat dwr. Ac yna ymhoeles Llyd y drev. Ac y dyfyn6ys holl wyr y dyrnas ger y vron a b6r6y dwr yn gyffredin arnynt. Ac yn diannot y by var6 y Coraniait ac heb argyweddy dim ar y Britaniait ac yn y lle wedy hyny Llyd a bar6ys messyr yr ynys y hyt hi ai llet ac yn Rydychen y cafat y canol. Ac yno y herchis ev wnaythyr pwll val y dy6edassai Lefelys 6rtha6. Ac yn y lle ev a gafus pob peth yn wir val y dywedassai y vra6t ida6. Ac wedy cyssgu 6r perchyll Llyd a lapi6ys y lenn yn y cylech hwynt ac yn ninas Emrys me6n cist vaen y cydi6ys ev h6ynt yn dyfn yn y dayar. Ac o hyny allan y paidi6ys y diasbat dymhestlys hono. Ac yna y peris y brenin arlwyaa gwled va6r ac 6edy y bot yn barot gossot a oruc gerwyniait o dwr oer gair y law ac wedy y gwili6ys ev y wled. Ac val yr oed ev velly am la6er or nos ev a gly6ai y cerdau tecav yn y byt yn y cymeryt ev y gyssgu sev a oruc ynte mynet yn dwr yn vynyeh ac yna y gwelai ev wr ma6r yn dyfot yn harnaissys y me6n a cha6ell ma6r ganto a roi yr holl armerth o vwyd a llynn yn y cawell nyu olwe ev ac yn cychwyu ac ev ymaith. Ac yna erchi a oruc Llyd ido

ev aros a dy6edyt wrtho er y ti wnaythyr collet y mi cyn hynn nis g6nau di bellach oni bydy di trech no mi. Ar gwr dy arhoc ac ymlad yn groylon a wnaythant yn y oed y tan yn goleyo oi clefydau hwynt ac ny di6ed y gorvy Llyd yr ormes. Ac yna erchi na6d a oruc y gwr dy yr brenin gan dy6edyt y gwnai ia6n ida6 am yr holl golledau a wnachod ev ida6 hyt hyny ac y bydai ev wr cy6yr yr brenin o hyny allan. a hyny a gymerth y brenin ganto. Ac velly y gwrthneba6d Llyd y tair gormes. ac wedy y varw y clad6yt y gorf ev ynghaer Lyndain gair llaw y porth o el6ir yn gymraec porth llyd ac o saesnech lwyd-gad a dau vab a vy ida6 Afurwy a Thenefan. ac am nat oedynt me6n oedran y lywia6 y dyrnas y hyrd6yt Casswalla6n ap Peli ewyrth y brenin. Ac wedy yda6 Casswalla6n yn vrenin ev amrodes y garu gwirioned a chyfia6nder. Ac er y vot ev yn vrenin ni vynnai ev didymy y niaint namyn roi rann va6r or cyfoeth ydyntsev y rodesy Afarwy Lyndain a iarll-aeth gent ac yr odesy Denefan iarllaeth Ger-niw ac ev y hun yn vrenin arg6bl. Aramser h6n6 y doeth Ilcasar amheraw6r Ryfain yn goresgyn ynyssoed ac wedy goresgyn frainc ac odyno ev a gafas gwelet ynys brydain a gofyn a oruc pa dir oed gyfair-wyneb ac ev a rai a dy6at wrtho mae ynys Brydain oed hono. Ac wedy gwybot o Ilcasar ystyr yr ynys ar bobl oed yn y chyfanhedy a dywedyt a oruc cyma yn cenedl ni gwyr Ryfain cans gwyr Ryfain ar Bryttaniait o genedl Droyav y doethom cans Eneas wedy ymlad troyav vryn hendait ni ac ydynt hwynte cans Bryttys ap sylhys ap Ysgunnys ap Eneas. a Bryttys a ores-gyn6ys yr ynys racco yn gyntav a thyb yw gennyv na byd anod i mi y darost6ng yr ynys racco dan Sened Ryfain cans yn y mor y maent hwy ac heb wybot ryfely na dwyn arvau nac ymlad. Ac hefyt iawn yw anvon cenadau attynt yn gyntav y erchi ydynt na fellhaynt iwrth wyr Ryfain a thaly tyrnged ydynt megys pa6b or cenedloed nny cylech. a hyny heb ymlad rac gorfot arnom ni est6ng y gwaet hwynt ac hwynte yn geraint y ni a chodi boned yn hendait ni Priav. Ac yna wedy y Ilcasar danvon y llythr hyny ar gorchmynion y Gaswallon wnaythyr velly. Eithr ni by dail6ng gan Gaswallawn hyny ac anvon a oruc ynte lythr att Ilcasar ar ymadrod hynn yndo. Caswalla6n brenin y Bryttaniait yn anvon anerch att Ilcasar amher-a6dr Ryfain y vanegi vot yn ryfed gennyv i chwant g6yr Ryfain a maint yw arnynt syched aur ac ariant ac na fynant hwy yn

bot ni yn diodev perigl yn y wailgi yn preswyliað meñ ynys yn y mor o diathir tervyn y byt heb gaisio cymell swllt arnom or lle y byom ni hyt hyn yn y gael y ryd a chwilið maðr y ti lleasar yw yr hwn a orehynnaist cans or un voned y disgyn- assom ni a chõithau o Eneas ysgwydõyn. Ac am hyny na chais di yn dwyn ni y gaethiwed tragwdaðl am hyny gwybyd di lleasar ymladwn ni dros yn ryddit a thros yn gwlat ac or deõy di dros y mor megis ydõyt yn adað dyfot yn gynt noc y sengych ar dir ynys Brydain. Ac velly wedy gwelet o lleassar lythr Caswallaõn ai atebion cwairiað llynges a oruc ev a dyfot hyt yn aber Temys ac yn y erbyn y dayth Nynniað y vradt ac Afarwy y nai twysaðe Llyndain a thrahaynt iarll Cerniw a Chradaðe vrenin yr Alban a Gwerth- aet vrenin Gwent a Brithael vrenin Dyfet. Sef y docthant yn diannot hyt ynghastell Doral ac yn diannot cyrchu y traeth a orugant ac ymlad yn wyehyr o bob parth. ac yna y cyfarwy Nynniað ac lleasar a drychav y gledyv a oruc lleasar y gais- iað pen Nynniað ac erbynait a oruc ynte ar y darian vny lynnaðd y cledyv yndi. ac ni allaðd ev dynnu odyno rac tewed y bydinoed nymgmysgu ac hwynt. Ac wedy cael y cledyv o Nynniað ni safod neb dan y dyrnot ev ac yna y cyfarwy Alibiens iarll nyniað ac yn diannot y llas ev hõnõ. Ac velly llu lleasar a las gan võyav a gyrru fo arno ynte yn wradõyds hyt yn frainc. Ac ymgyferbyn ac ev a oruc gwyr frainc ac y ymlad ac ev y gaisio bõrõ y arglwydiaeth iarnynt yr llaõr cans tyb- iait y daydaynt faely y gyreh ev ar y Bryt- taniait ai gymell ar fo odyno am glybot vot llongau Casswallaõn ar y mor yn y ymlit ev. Sev a oruc ynte roi swmp anvaidraðl o da y dwysogion frainc a ryddit y bað ar a oed dan y gaethiwed ev. Ac velly y tangnofedod ev y bobl. Ac wedy y vyl- ygoliaeth hono y dayth Caswallaõn y Lyn- dain ai gydvarehogion gydae ev y anrydedy y duwau. Ar pynthegvet dyt wedy hyny y by varõ Nynniað or dyrnot pen hyny ac y eladõyt gair llaw porth y gogled ar cledyv gidac ev cans yr angau coch y gelwit. y cledyv cans pwy bynnae a han- waydid ac ev marõ fyðai yn diannot.²⁵³ Ar amser hõnõ y gõnaeth lleasar gastell odinae rae damhwainio yr ailwayth y wrthlad o wyr frainc. Ac velly ymhen y dwy vlyned y dayth lleasar yr ailwaith y gaisio dial y syrhaedau. ar y Bryttaniait. A phan gible Gaswallaõn hyny peri a oruc ev blannu polon hayrn cyn braffed a

mordõyt gwr ar hyt canol Temys ar ford llongau lleasar. ac yn dirybyd y dayth y llongau ar ben y polon nny vrõõd y llong- au a bodi milioed or gwyr. Arsawl a dayth yr tir Caswallaõn ai herbyniõys hwynt a holl gadernit loegr ac y cafas ev y vdydgoliaeth ac y foes lleasar hyt yn raeth Moran ac odyna y daeth ev y gastell odinae ac y dayth Caswallaõn hyt yn Llyn- dain ac yna y gwnaeth ev y wled vaõr y dwysogion ev ai wsnaethwyr. Ac yna aberthu a oruc ev daydengmil ar hygain o amrafaelion amfaliait ar haini a droyl- assant nos drõy amrafaelion chõaryau. Ac yna ydaeth yn ystriv rwng dau was iev- aine arderchaðe wrth ehwarau paled. ac euw y naill oed Hirias nai yr brenin ar llall oed Gyhylyn nai Afarwy ac nny darvot hyny y llas Cyhytyn Hirias nai y brenin. Ac o hyny ydaeth cynwrf maðr yn y llys ac y lliðiõys y brenin yn vaõr gan vynnu cael nai Afarwy wrth varn y llys. A fettrys oed gan Afarwy hyny gan dy- bedyt mae pob cam a wnelit o vewn y dyrnas mae yn Llyndain y dlit gõnaythyr iaðn am dano. Ac ynte parot oed y hyny. Ac ni vynnai y brenin namyn cael Cyhyl- yn wrth y byllys ev. Ac ni fynnai Afar- wy hyny cany wydiat beth oedd ebyllys y brenin ac am hyny y gadeõys Afarwy y llys a mynet y gyfoeth y hun. Agwelet or brenin hyny a dyfot yn y ol ev a llu maðr ganto a difa y gyfoeth ev yn llõyr o dan a hayarn ac yna danvon o Afarwy att y brenin y gaisio tangnefed ac heb y gael. Ac yna y medylid Afarwy pa fod y gallai ev ðrthnebu y brenin. ac y cafas yn y gynghor anvon at lleasar y erchi idað dyfot y ynys Brydain ac y byðai ev ganhorthõy idað ac y cadarnhae ev o dyfot ac y dar- ostyngynt hwy ynys Brydain y lleasar. Ac yn gadernit ar hyny y danvones Afar- wy Gynan y vab a daydec gwystyl arhygain o vonhedigion ynys Brydain yn wystlon ar hyny.²⁵⁷ Ac yna cwairiað llynges a oruc lleasar a dyfot y borth Rwydon yr tir. Ac Afarwy ai herbrynaðd yn anryded- ys. Ac yna yr oed y brenin yn ymlad a chaer Llyndain. ac wedy clybot o Gaswall- aõn dyfot lleasar y ynys Brydain ym- gõairio a oruc y dyfot yn y erbyn a fan dayth yr glyn coedaðe yn agos y gaer gaint fev y gwelas bebyllau gõyr Ryfain.²⁶⁰ ac yna brwydro a orugant ac yna y bu aerva vaõr o bob parth. ac yn y diwed y gyrrõyd y Bryttaniait y mynyd ychel.²⁶² a chadõ yno yn wraðl a orugant a llad llaðer o wyr Ryfain.²⁶³ a fan welas y Ryfainõyr hyny damgylehynu y mynyd a orugant y gaisio

negnu y Bryttaniait. ac yna y danvones Caswallaon at Afar6y y ervynnait ida6 wnaythyr tangnefed ryngto ev ac Ilcasar.²⁶⁵ a ryfedy a oruc Afar6y a dy6edyt panit lle6 me6n hed6ech gaissio hedychu. Ac yna ef a dayth Afar6y at Ilcasar. ac a dy6at 6rtho fal hynn. Argl6yd heb ev mi ade6ais y ti darostyngedigæth ynys Brydain a llyma y ti hyny trwy y ti adel Caswallaon yn vrenin danat ti trwy rodi o hona6 ynte dyrngæt y Sened Ryfain. A gwrth6yneb vy gan Ilcasar yr atdeb h6n6. Ac wedy g6eæt o Afar6y hyny. dy6edyt a oruc ef. Argl6yd er i mi ada6 y ti darostyngedigæth ynys Brydain nit ade6ais i y ti distry6io y nghenedl vy hun cany wnaethont dr6c y mi hyt na allont 6naythyr iawn am dano. ac ni chyttuav i difa vynghenedl.²⁶⁸ Ac yna rodes Ilcasar dangnefed y Gaswallaon tr6y rodi tair mil o bynuoed bob bl6ydynd y Sened Ryfain o ynys Brydain. Ac wedy cadarnhau hyny y daethant y gyt hyt yn Llyndain ac yno y trigasant y gayaf h6n6.²⁶⁹ ar gwan6yn rac wyneb yr aeth Ilcasar ty a Ryfain ac yr aeth Afar6y gydae ev y daro wrth y Pontenis yr h6n oed yn cynnal yr amerodraeth yr amser h6n6.²⁷⁰ ac y trigiod Caswallaon yn ynys Brydain yn gwledychu saith mlyned ac wedy y var6 y clad6yt ynghaer Efnoc. Ac yn ol Caswallaon y dayth Tenefan ap llyd iarll cerni6 yn vrenin.²⁷² Ac yn y ol ynte y dayth Cynvelyn y vab yn vrenin yr h6n a vagasai Ilcasar a rac maint y carai Gynvelyn wyr Ryfain nichassiod ev d6yn y tyrngæt arnynt.²⁷³ Ac yn y amser ev y ganet Iesu Grist 4. Ac 6edy gwledychu o gynvelyn deydeng mlyned y ganet dau vab ida6 G6yder a G6airyd. Ac wedy mar6 cynvelyn y gwnaethb6yd G6ydr yn vrenin ac wedy yngadarnhau o hona6 yn y gyfoeth y attala6d ev dyrngæt gwyr Ryfain. Ac wedy g6ybot o wyr Ryfain hyny anvon Eloy6esar a wnaethant a llu ma6r ganta6 y ynys Brydain. A fan dayth yr Amhera6dr y tir cyrchu Caerberis a oruc ac ymlad ar gaer. ac wedy nathygi6ys ida6 hynny cau pyrth y drev a orugant a myr maen y warchau yr anifer oed y mewnd yn y vaynt vair6 o newyn²⁷⁵ Ac wedy clybot o Wydr hyny cwairia6 llu ma6r a oruc a dyfot wrth Gaerberis ac yn diannot cyrchu gwyr Ryfain a m6y a ladai wydr y hun o honynt noca ladai gan m6yav yr holl lu. Ac yna y dayth Hamon dwyll6r yr h6n a dysgasai yr iaith gan y gwystlon or Bryttaniait yn Ryfain. a b6r6 haibio y arvau y hun a chymryt arvau un

or Bryttaniait a las am danaw a chyrc hue ymlith y bydinoed.²⁷⁶ a fan gafas ev gyfla llad y brenin a oruc. Ac odyno llithro tr6y un a thr6y arall a oruc oni dayth at y vydin y hun. Ac yna b6r6 yr arvau hynny ymaith a chymryt y arvau y hun.²⁷⁷ Ac wedy g6ybot o wairyd lad y vra6t diose y arvau y hun a oruc a chymryt arvau y brenin ac anoc y wyr y ymlad yn wra6l a a oruc a gyrryfo ar wyr Ryfain.²⁷⁸ Ac yna y foes Hamon arraun v6yaf orllugydacev hyt yllea cl6ir prath Hamon neu borth Ham6n y gel6ir ev hyt yr a6r hon ac yno y llas Hamon.²⁷⁹ Ac y dayth Gwairyd hyt y lle ydoed Glywcesar yn ymlad a chaerberis. A fan welas yr aniferoed yn y gaer y Bryttaniait yn dyfot yn borth ydynt. hwy ymdoethant y maes i ymlad a g6yr Ryfain. a llad lla6er o bob parth ac eissioes rac amled gwyr Ryfain h6ynt a enillasant y gaer a a gyrru fo ar wairyd hyt ynghaer wynt. ac yno y dayth Gloyw-casar ai lu a mynnu gwarchau y Bryttaniait yny vaint vair6 o o newyn.²⁸⁰ a fan wybu wairyd hyny cywairiav y lu a oruc a dyfot allan. a fan welas Gloyw Casar hyny anvon a wnaeth y gaissio tangnefed at y Britanniait. ac yn diannot y gwnaethb6yt tangnefed ryng tynt. ac y rodes Cloywcesar y verch yn wraica y wairyd y gadarnhay y dangnefed. ac wedy hyny o nerth y Bryttaniait y gorgesgynnod gwyr Ryfain ynyssoed Ore ar cyt ynyssoed eraill yny cylech.²⁸² ac wedy llithro y gayav haibio y dayth y vor6yn o Ryfain a diayret oed y ffryd ai theg6ch ac y priodes Gwairyd hono. Ac y gwnaeth Gloywcesar dinas yr hon a elwis ev Caerloyw ar lan Hafren yn y tervyn rung Cymry a Lloegr.²⁸⁴ Ar amser h6n6 y diodefod Crist yngharisalem.²⁸⁵ ac y gosodes pedr Ebstol gadair yn anossia ac o dyno y dayth ev hyt yn Ryfain y drigio ac y gynnal y Esgoba6d ac y danvones ev Vare Athro ac Evengyl6r hyt yr Eiff y bregethu yr Efengil a scrifenassai y hun.²⁸⁶ Ac velly pan vy amser gan Gloyw-casar ef aeth y Ryfain a gadel ynys lly6odraeth ynys Brydain y Wairyd. Ac wedy y vynet ev or ynys hon. y cymerth Gwairyd yndo ryfic a balchder. ac attal tyrngæt gwyr Ryfain a oruc. ac wedy clybot o gloywcesar hyny ev a danvones Vassassian a llu mawr ganto y gymryt tyrngæt o ynys Brydain. ac wedy parattoi y llynges yn barot hwynt a doethant yr tir y borth rydipi. Ac yn y herbyn y dayth Gwairyd ai lu. ai llydias y dir a oruc sef y gwnaethont hwynte troi y hwylau a disgin ymhorth totnais.²⁸⁸ ac wedy y dyfot yr tir cyrchu caer beh6yl.

goet a orugant ac ymlad a hi.²⁸⁹ Ac wedy ggybot or brenin hyny. ymgŕairio a oruc ynte ai lu ac ar ben y saithved dyd y dayth ev yno a chyreliu gwyr Ryfain ac ymlad ac hŕynt. a llad llawer o bob part y dyd hŕnŕ. A thranoeth gan anlet oed wyr Ryfain anod oed y gorvot. Ac yna y dayth y vrenhines y dangnofedy ryngtynt ac y gyt y doethant hyt yn Llyndain. Ac yna anvon a wnaethant y cidvarchogion hyt yn Iwerdon a goresgyn hi. Ac wedy darvot y gayav ydaeth Vaspasian y Ryfain ac y tyngŕys ev Wairyd yn ynys Brydain hyt ynidŕ y oes. Ac wedy y varŕ ev y cladŕyt ev ymanachlog Caerloyw yr hon a wnaethoed Glow-casar. Ac y nol Gŕairyd y dayth Mayric y vab ynte yn vrenin ac yn oes hŕnŕ y dayth Rodric vrenin y fŕichdiait o seithia a llu mawr ganto yr Alban ai goresgyn a oruc. Ac wedy gwybot or brenin hyny ev a dayth yn y erbyn ac ymlad ac hŕynt a oruc a gyrru fo arnynt ac yn y fo hyny y llas Rodric. ac yna y roes Meiric or Alban yr bobl hyny y breswyllo yndi ac wedy cyfanedy y lle hŕnŕ nit oed cymariait yr fŕichdiait. ac y daethant hwy at y Bryttaniait y erehi y merchet hŕynt yn wraged ydynt. ac ni by dailŕng gan y bryttaniait y roi ydynt. Ac yna yr aeth y fŕichdiait hyt yniwerdon a chymryt y Gwydelessau yn wraged ydynt ac or haini y heniw Ysgottiait. Ac wedy y Vairic lonydu yr ynys hon. ev a rodes dangnedyd y wyr Ryfain trŕy y vod ai gariat. a gosot cyfraithiau neŕyd ym hob lle yn y gyfoeth ac yn hedŕch dangnofedys y gwledychoed tra vy vŕw. Ac wedy marŕ Mayric y dayth Coel y vab ynte yn vrenin yr hŕn a vagasyd yn Ryfain. A rac maint y carai ev wyr Ryfain cyt gallai attal y tyrngŕt nis attalioed tra vy vŕy.²⁹⁰ Ac wedy Coel y dayth Lles y vab ynte yn vrenin ac un annwyt ai dat oed ef. Ac wedy ymgadarnhat o honaŕ ev y gyfoeth. ev a danvones att Eleuteriws esgob Ryfain y ervynait idaw danvon y ynys Brydain dysgaŕdyr o Gristnogaŕl fyd megys y gallai ev greddy Grist trŕy dyse a fregethan.²⁹¹ ac ynte a danvones idaŕ dau dysgaŕdyr Dyfan a Fagan ar haini a bregethawd idaŕ o dyfodiad Crist yn gnaŕd. Ar haini ai golches ev o lan fyddaŕn Vedyd a holl bobl y dŕrnas wedy ynte.²⁹² ac yna y roes Lles y temlau oed ossodedic yr gau Duŕau. ev a beris y cyssegru yn enŕ holl gyfoethaŕc Duw ar saint a gossot ydynt amrafaelhion yrdolion y cyfanhedy ac y daly duŕaŕl wssanaeth y duŕ.²⁹³ ar amfer hŕnŕ yr oed wyth Esgobdy a thrygain yn ynys Brydain

a tri arch esgobdy yn benadyr ar y llaill. ar tri hyny yn y tri dinas pennav yn yr ynys. Llyndain a chaerfroc. a chaer-llion ar wyse. A fan ranŕyt rŕng yr arch esgobdai. wrth Esgobdy Caer Efrog y perthlynŕys deifyr a brynaich ar gogled oll val y gwahanai hynyr. Ac wrth Arch Esgobdy Llyndain Lloegr a Cherniw val y caidŕ hafren. Ac wrth Arch Esgobdy Caer lliion Cymry o hafren y vynyd cans Caer lliion oed benadyr ar y dwy eraill.²⁹⁴ Ac wedy y roes y brenin ydynt rodion maŕr o dir a dayar. Ac yn nghaerloyw y tervynŕys y vŕched ac ny vanachloc hono y cladŕyt yr unvet vlwyddyn ar bymtheg ar hygain a chant gŕedy dyfot Crist yngnaŕt. Ar anser hŕnŕ y oed yn ynys Brydain wyth temyl ar hygain. A thair temyl hefyt oed odiaŕ yr haini. Ac yr oed yr wyth demyl ar hygain hyny dan vediant y tair eraill ai harglŕyddiaethau oll y vot wrth orehymyn yr haini ac ymhob un or temlau hyny y gossodwyt Esgob cyssegredic ac ymhob un or tair pennav y gossodet Arch Esgob yn y tri dinas pennav a ennwid or blaen. Ac velly am nat oed ettifed y Les y eodes tervysrŕng y Bryttaniait a gwyr Ryfain. Ac wedi manegi hyny y sened Ryfain hŕynt a danvonassant severys senedŕr o Ryfain a lleng o wyr ymlad ganto nit amgen ygain mil. ac ev a oresgynŕys yr ran vŕyav ar y Brittanait a rai o nadyut a foes dros daifyr a brynaich a silien yn dyŕssoc arnynt. a mynych ymgrychu a vy ryngtynt. a gorthŕŕm vy gan yr amheraŕdr hyny. Ac yna y peris ev ŕnaythyr claŕd rŕng daifr ar Alban o gyffredin dreth or mor y gilyd val y bai haŕs gwrthneby y Bryttaniait. a phan welas Silien na thyciai idaŕ ymlad ve ar Bryttaniait a gŕy Ryfain. ef aeth hyt yn Seithia y gaissio nerth. Ac wedy cael o honaŕ holl iengtŕt y wlad hono y gyt ev y dayth y ynys Brydain ac yna cyrchu Caer Efraŕc a oruc ac ymlas a hi. Ac wedy mynet y chŕedl dros y dŕrnas. yna y ran vŕyav or Bryttaniait amadeŕis ar amheraŕdr ac a dayth at Silien. Ac yna yn diannot y dayth severys ai lu ganto y ymlad a silien. A silien ai brathŕys ynte yn angeuaŕl ac o hŕnŕ y by varŕ severys ac y cladwyt ynghaer Efraŕc A dau vab oed y severys Bassian ac Etta a mam Getta a hanoed o Ryfain. a mam Bassian o ynys Brydain. ac wedy marŕ y dat y cymerth gwyr Ryfain Getta yn dyŕssoc arnynt o achos hanvot y vam o Ryfain. Ac y cymerth y Bryttaniait Bassian yn vrenin arnynt hwynte am hanvot y vam o ynys Brydain. ac yna y

codes tervyse r6ng y brodyr a di6arnot y g6rd ac yn y c6rd hyny y llas Gotta ac y casfas Bassian y vrenhiniaeth yn y eido y hun.²⁹⁹ Ar amser h6n6 ydoed gwas ievane yn ynys Brydain. Caran oed y henw ac o genedl issel y hanoed a chlodva6r oed ev o de6rder wedy y brofi me6n lla6er o vr6ydrau a chyrechu a oruc h6n6 ty a Ryfain ac erchi wnat a oruc y Sened6yr Ryfain y warchad6 ynys Brydain ai lougau rac estron genedl a cada6 da ma6ra oruc ev am hyny.³⁰⁰ Ac yna y dayth ev yr ail6aith i ynys Brydain a chynyll cadernit yr ynys a oruc a mynet yr mor y vynyeli amrafaelion bortlyayd a gwnaythyr cyn6rv ma6r ar yr ynyssoed o gylch ido gan y hanraithia6 ci llad ai llogsi. a pha6b ac a garai drais a lledrat a da6ai atto ev yn y oed gymaint y anifer ev ac nat oed arno ofn neb.³⁰¹ Ac wedy gwelet o hona6 bob peth yn gynydy ganto. Anvon a oruc at y Bryttaniait a gofyn ydynt a gai ev vot yn vrenin arnynt ac ynte a distry6ai wyr Ryfain ac ai helhai or ynys hon ac ai rydhai h6ynt odi6rth estron genedl.³⁰² ac wedy ida6 gael y vydygoliaeth. ev a dayth a llu ma6r ganto yn erbyn Bassian a gwyr Ryfain ar y ffeichdiaid ac yn y vr6ydr gyntaf y troes y ffeichdiait yn erbyn gwyr Ryfain ac yn y vr6ydr hono y llas Bassian a gyrru fo ar wyr Ryfain canu wydynt p6y oed yn y herbyn p6y nit oed. Ac wedy cael o Garan y vydygoliaeth tr6y vrat y ffeichdiait ev a rodes Esgottlont ydynt hwy ac yno y maent etto yu y lle a elwir Prydyn.³⁰³ A phan wyby Sened6yr Ryfain hyny hwy a danvonassant Alectys Sened6r o Ryfain a thair lleng o wyr ymlad ganto hyt ynys Brydain ac yn y erbyn y dayth Caran ai lu ac ymlad ac h6ynt ac yn y vr6ydr hono y llas Caran. A gwnaythyr dirva6r dymestl o Electys ar y Bryttaniait. a thr6m vy gantynt hyny a dethol Alysglapit6l6s yn dy6ssa6e arnynt sev oed h6n6 iarll Cerniw a mynet a wnaethant am ben Alectys hyt yn Llyndain lle ydoed ev yn cynnal gwylva yr tadolion du6au a fan adnaby Alectys ystyr y neges parattoi y lu a oruc a chyrechu y Bryttaniait ac yna y by aerva vavr ac nydi6ed y foes y Ryfain6yr ai hemlit a oruc y Bryttaniait a llad miliod o nadynt ac yna y llas Alectys.³⁰⁵ A chayet pyrth Llyndain a oruc gwyr Ryfain. Sef a oruc Beiysgalys eydymaeth y Alectys oed h6n6 cymryt arno vot yn dy6ssoc gwyr Ryfain sev a oruc Alisglapit6l6s cylchyny y gaer ac anvon at holl dy6sogion ynys Brydain y vanegi y vot ev yn eisted wrth gaer Lyndain ac

erchi y ba6b dyfot yn diohir yn borth idav.³⁰⁶ Ar dyfyn a dayth at y dehayw6r ar gwynllit a gwyr daifr a brynaiech a gwyr yr Alban. ac wedy y dyfot oll ymroun y gaer a bri6o y myroed a orugant a thr6ydynt a throstynt myned y me6n a dechrau llad y Ryfain6yr a fan welsant hwynte hyny dyfot gair bronn y brenin a wnaethant ac erchi na6d ida6 ai gell6ng yn fyw y gwlat.³⁰⁷ Ac velly val ydoed y brenin yn cymryt y codes gwyr Gwyned a ragot ar wyr Ryfain ai llad o gwbl. Ac yna y cymerth Alysglapit6l6s goron y dymas ai llywio hi a oruc daydeng mlyned.³⁰⁹ Ac yn y amser ev y dechray6ys y dymestl a wnaeth Diacleasian amherawdr Ryfain ar y Cristnogion hyt pan difa6ed ev gan mwyav yr holl Gristnogaeth. Ac yna y dayth Maxen ac Erc6lff yn dau dy6sa6c o arch y Croyla6n h6n6 a distry6 yr Eglwysau a llogsi llyfrau ysgrythr lan ac yna y lais y gwyr llen ar Cristnogon.³¹⁰ ac yna y llas Saint Alban o Virolan ac Aron o gaer lliion y gydymaith ynte.³¹¹ Ac yna y codes Coel iarll Caerloyw a ryfely yn erbyn Alysglapit6l6s ac yn diannot y lladod Coel ev. Ac yna y dayth Constans Senedwr o Ryfain hyt yn ynys Brydain wedy y vot yn darest6ng Ysbaen a ryfely ar Goel a oruc a gosot dyd y daro a mynnu ymgyrchu.³¹² ac yn diannot y tangnofedwyt hwynt ac ymhen wythnos a mis wedy hyny y by var6 Coel a deng mlyned y gwledyeha6d.³¹³ ac yna y cymerth Constans Elen un verch Coel yn wraic bria6d ida6 yr hon a elwit Elen lya6c yr ni welsit y chyffelyb hi o bryt a gwed.³¹⁴ Ac ydynt y by vab a elwit Cystennin ap Constant a h6nn6 a oresgynnot Ryfain ar Vaxen groyla6n ev ai dri Ewyrth vrodyr y vam nit amgen Llywelyn a Thrahaern a Mayric. ar Trahaern h6n6 a dayth a thair llen o wyr arvoc i oresgyn ynys Brydain odiaer Eida6 iarll Erging ac Eyas ac y ca6ssent gaerberis.³²⁰ Ac erbyn pen yr ail dyd y dayth Eida6 hyt yn emyl Caerwynt y vaes vrien ac yna y casfas y vydygoliaeth gyntav. Ac y gorvy ar Drahaern fo y6 longau ac yr Alban y dayth ev y dir i ryfely.³²¹ Ac yna y gorfy drahayrn ar Eida6 ai emlit o le y le ny foes hyt yn Llychlyn y gaissio nerth gan Gytbert vrenin Prydyn ac ervyn idi6 dion wnaethyr angau Trahayrn. Sev a oruc iarll y castell cadarn dyfot o fewn glyu yr ford y doe Drayahayrn ac yna llechu ar y ganvet marchoc. a phau dayth Trahayaru no y diannot y llas ev.³²³ Ac yna y goresgynnod Eida6 ynys Brydain ac y cymerth ev

goron y dyrnas ac yn y lle ymgyfoethogi a oruc a chynnal gwyr a mairch ac urvau a da hyt nat oed haŵd i un brein ymryson ac ef. Ac velly y cynhelis Eidav y dyrnas hon nyn dayth dau Amheraŵdr o Ryfain. nit amgen Grassian ac Afalaŵnt a gwledychu ynys Brydain a oruc o cissiau iaŵn ettifed hyt y diwed hayach cans nit oed idaŵ ettifed namyn un verch. Ac yna peri a oruc ev dyfyntu attaŵ holl wyrda ynys Brydain i ymgyngori ac hwynt am lywodraeth yr ynys ac am gyfle y rodi Elen y verch a rai a gynghores idaŵ roi cyfoeth y Gynan Mairiadaŵc y nai ap y vraŵd.³²⁵ A roi Elen y verch y Bryns o ynys arall a digon o da or ynys hon gyda hi. Eraill a gynghorau y roi hi y dywsaŵcyr ynys honn areyfoeth genthi. Acyna y dywat Cradaŵc iarll Cerniw dan darostyngedigaceth Sened Ryfain ydymni.³²⁶ Cynghorywgenyv e danvon hyt yn Ryfain a dethol Maxen wledic cans nab yŵ hŵnŵ y Lywelyn ewyrth Elen Lydaŵc. a merch oed y vani ynte y dyŵsŵc Sened Ryfain a rodi dy verch y hŵnŵ ar cyfoeth gida hi ac o hyny y cawn ni nerth sened Ryfain y ymdiffin yn gwlat rac estron genedl ac ar hyny y trigŵyt. Ac yna y danvones Cradaŵc iarll Vairyc y vab hyt yn Ryfain.³²⁷ Ac anvynych vyd vot cytundeb rŵng gwyr Ryfain a faŵb or ynyssed. Ac gwedy gwelet o Vayric y terfysc hŵnŵ.³²⁸ dyŵedyt a oruc ev wrth Vaxen ryfed yw geniv dy vot yn diodev gan y gwyr raco. beth a wnaŵi heb y Maxen. dyfot heb ef gyda mi hyt yn ynys Brydain a friodi Elen verch Eidav brenin y Bryttaniait a chymryt y cyfoeth gyda hi a hefyt val y gelych o nerth y Bryttaniait darestŵng pob ynys ac a wrthnepo ytt ac ar hyny y trigŵys Maxen.³²⁹ Ac yna cybairio llynges a oruc ev a dyfot hyt yn fraine ai cymell y wnaythyr y ewllys ev a rodi idaŵ aur ac arian.³³⁰ Ac yna y dayth rybyd y vrenin y Bryttaniait vot llynges ar y mor ac na wydir pa le y disgynnai ac yna y erchais Eidav y Gynan Mairiadaŵc dyfyntu gidaŵ ev holl iengtut ynys Brydain y warchadŵ y tir rac estron genedl. Ac yna y dayth a llu maŵr ganto hyt ymynd Cent.³³¹ Ac wedy gwelet o Vaxen vaint oed y llu rythraŵ a oruc ev y Vayruc a dyŵedyt wrtho vot yn rait cynghor da a fowair wrth lu a vai gymaint a hŵnŵnŵ ac arŵyd ymlad arnynt.³³² ac yna y detholet daydengŵyr o hai hynav a doethav a gafat ai hanvon mewn bad y dir ac yn llaŵ bob un o naddynt gwialen o oliŵyd glas yn arŵyd tangnefed. a dyfot a wnaethant att

Gynan Mayriadaŵc.³³⁴ a chyfarch gwel ido a manegi y bot yn genadau gan Vaxen Wledic att vrenin y Bryttaniait.³³⁵ sef y'gofynnod Cyman pam y dathoed ev a llu cymaint a hŵnŵ ganto ar hedŵch.³³⁶ ynte a dyŵat mae rac y orthrymu ar y ford.³³⁷ Ac wedy gwyrbot o Gynan y neges ev y mynassai y wrthlad rac colli o honaŵ y vrenhiniaeth ac yna dyŵat Cradaŵc iarll Cerniw gellyngŵn ni hwy at y brenin ac a vynnŵ ev gwnaet ydynt ac yna y doethant y git ar gaer yn arvon lle ydoed Eydav ac Elen y verch yn cynal y llys.³³⁹ Ac yn diannot y cymerth Maxen Elen yn wraic briot idaŵ a llyŵodraeth y dyrnas gida hi. A phan wyby Gynan hyny mynet a oruc hyt yr Alban a chynnyll llu inaŵr ganto.³⁴¹ a dyfot trwy hymyr ac amraithiaŵ y cyfoeth hyny doeth Maxen a gyrry fo arnynt ar ailwaith y dayth Cyman ai lu ac y tangnefedŵyt ryingtynt y git gael ac y git golli.³⁴² Ac ymhen y bymet vlwydyn wedy hyny ydaeth Maxen a Chynan y fraine yr lle ydoed Hymblat yn dyŵssaŵc yno.³⁴³ a llad hŵnŵ a wnaethant ac yna y dyŵat Maxen wrth Gynan Mairiadaŵc cyn dygym mi arnat ti ynys Brydain mi a rodaf y tithau Midaŵ.³⁴⁴ A llyna yr amser cyntav ydaeth y Bryttaniait y lydaŵ. ac o hyny allan y gelŵit hi Bryttaen vechan. Ac odyna y cerdod Maxen ty a dinas Roam y Normandi ac y foes y frainc rac y ofn a gado y cestyll ar dinessyd yn wac. Ac odyno ydaeth Maxen ty a Ryfain a ryfely yn erbyn Grassian Navalaŵnt amherodron Ryfain ac yn diannot y lladaŵd ev y naill a deol y llall a oruc ymaes o Ryfain.³⁴⁹ ar amser hŵnŵ yr oed mynych gyfrangau rŵng y Bryttaniait. o lydaŵ ar frainc. Ac wedy y bot velly yn hir o amser medyliaŵ a oruc gwyr Llydaŵ am gael gwracae da ydynt.³⁵⁰ ac anvon cenadau y ynys Brydain at iarll Cerniw yr hwn adeŵit yn gaidŵat ar y dyrnas ac ervynnait idaŵ danvon un-vil-ar dec o verchet gwyr anlyedaŵc ir ynys yn wraicae ydynt hyt at Gynan. A thrygain o verchet maibiot aillion a gwenedigion.³⁵¹ Ac wedy cynyll hyny o Vorynion cychŵyn ai llynges a organt. ac ar y mor y dayth gŵynt gwrthŵyneb a gŵasgaru y llongau y amrafaelion draethau a bodi rai o nadynt. Ar amser hŵnŵ ydoed Gwnŵas a Melŵas yn ryfely ar y mor ar wyr sermania o blegit Grassian amherodr Ryfain.³⁵⁵ sev y cyfarvy ar gwyr hyny dŵy long or merchet hyny a ŵasgarassit ar vor frainc ac ŵedy cael manec or gwyr a dywethbŵyt vry gan y morynion adaŵ ynys Brydain yn ŵac. troi

y hwylau a orugant a dyfot y ynys Brydain. Cans Gwnâs oed vrenin hynot a Melâs oed vrenin Paitto. Ac wedy y dyfot yr gogledd yr lan llad y bobloed a gnaethant ford y cerdasant.³⁵⁴ Ac wedy clybed o Vaxen hyny yn Ryfain anvon a oruc d6y leng o wyr arvoc a Grassian yn llywia6dr arnynt y amdiffin ynys Brydain. Ac velly br6ydr a vy ryngtynt ar ryfelwyr a llad lla6er o bob parth a gyrry fo ar Wnâs a Melâs hyt yn I6erdon. Ar amser h6n6 y llas Maxen yn Ryfain ar holl aniferoed o hanodynt o ynys Brydain ont adiangis hyt yn llyda6 her6ydr y pedestric.³⁵⁵ Ac yn g6edy clybed o Grassian lad Maxen ai oreygwyr ev a gymerth Grassian ly6odraeth ynys Brydain yn y eida6 y hun ac a wisgod goron y dyrnas am y ben ac a wledychod yn hir o amser tr6y groylonder yn erbyn y brittaniait ac yny dîbed y lladod y wyr y hun ev. Ac 6edy clywet o Wnâs a Melâs lad grassian oi wyr y hun cynyll a gnaethant h6ynte wyr llychlyn a Denmarc ar Ysgottiait ar ffridiait a dyfot y ynys Brydain ai hanraithio o dan a hayarn or mor y gilyd a lad y cenvainoed. Ac 6edy gwelet or Bryttaniait nathyciai ydynt ymgyferbynait ac h6ynt. Anvon a gnaethant hyt yn Ryfain y gaissio. nerth gantynt.³⁵⁶ Ac y ca6sant leng o wyr arvoc a Severys yn dy6soc arnynt. ac 6edy y dyfot y ynys Brydain cy6rd ai gelynon a gnaethant ai g6rthlad y maes oi tervynau. ac o gyt gynghor y g6naethant myr maen o gyffredin drayl r6ng daifyr ar gogledd val y bai anos y estron genedd y gorthrymu rae lla6.³⁵⁷ Ac 6edy y dyfot odyno hyt yn Llyndain y herchis gwyr Ryfain y Gyhylyn vanegi golli or Bryttaniait y gwyr ai swllt ac ydynt hwy gosti y haur ai harian mwy noc y ga6sant yr ioed o ynys Brydain yn caissio amdiffin y Bryttaniait ac na lafyriant h6y o hynny allan i hamdiffin.³⁵⁸ A llyv tryan a rodes y bobl boenedic am bally oi holl nerthoed ydynt ac yna cyrchu o wyr Ryfain ty ai llongau a mynet ty ai g6lat. Ac wedy adnabot o Wynâs a Melâs hynny cynyll a gnaethant h6ynte y llu m6av ac ellynt a dyfot yr Alban yr tir a ryfely ar y Bryttaniait ai llad. a goresgyn yr Alban hyt yn hymyr a g6naythyr mynych gyrchau arnynt. Ac yna gwelet or Bryttaniait na ellynt ymgyferbynait ai gelynon ac anvon a gnaethant y gofydys g6yn at Gitti6s anherodr Ryfain. y adolwyn y nerth ev ymgyferbynait ai gelynon. Ac 6edy g6ybot o Sened Ryfain y hadolwyn h6ynt y nacau o g6bl a orugant ac ym6rthot ac ynys Brydain ai thyrnget o hyny allan. ac 6edy adnabot or Bryttaniait

y gomed o wyr Ryfain. Anvon a orugant Gyhylyn Archesgob Llyndain y Lyda6 y y gaissio nerth gan Ald6r vrenin llyda6 cans y ped6ryd brenin oed h6n6 g6edy Cynan Mairiada6c. ac 6edy y Gyhylyn vanegi yr brenin ofyt yr Bryttaniait gan estron genedd.³⁶⁹ dolyrio a oruc y brenin a rhodi ydynt d6y vil o varchogion arvoc a Chystennin y vra6t yn dy6ssa6c arnynt.³⁷⁰ ac wedy ydynt gaffel y llongau yn barot h6yliad a orugant parth ac ynys Brydain. ac y borth Totnais y doethant y dir lloegr. Ac 6edy clybot o Wnâs a Melâs hyny. ymbarattoi a orugant h6ynte a chyfarvot ynghyt a br6ydro yn groylon a lad llyossogr6ydr o bob parth. Ac nydi6ed Cystenin ar Bryttaniait a gafas y vydygoliaeth dr6y lad y gelynon. Ac 6edy hyny y doethant y gaer Vydau.³⁷² ac yna y g6isgod Cystenin goron y dyrnas ac y roded yn wraic idaw verch un o dywssogion Ryfain a vagassai Gyhylyn Archesgob.³⁷³ Ac o hono y by ida6 drimaib nit amgen Constant ac Emrys ac Ythyr ben drag6n. Ar Constant hwnw a vagwyd ymanachlog Amffibalys ynghaer wynt ar maibion eraill a roesb6ydr at Gyhylyn ar Vaeth.³⁷⁴ Ac wedy gwledychu o Gystennin daydeng mlyned mewn hed6ch tangnofedys. ev a dayth un or ffrichtiait yn rith ymddian ac ev odiaith niver ai vrathu a chyllell dan ben y vron ac or brath hyny y by ev varw.³⁷⁵ Ac yna wedy mar6 Custenunin y by anundeb r6ng gwyrda yr ynys am 6naythyr brenin rai a vynnai 6naythyr Ythyr yn vrenin. eraill a vynnai 6naythyr rai oi ceraint yn vrenin. Ac yn y dîbed 6edy na by undeb rydynt y dayth G6rtheyrn G6rthenau o achos y vot yn un o Anhawgwyr ynys Brydain a m6yav a 6nait oi gynghor. Ac 6edy medylia6 o hona6 nadoed wir dlyedys ar yr ynys hon ont un o Vaibion Gystennin.³⁷⁶ Ac gofyn pa ry6 anryded a 6nai ida6 ev o farai y 6naythyr ev yn Vrenin.³⁷⁷ Sev y ade6is y mynach ido bob peth ac a fynnai er hyny. Ac yna y cymerth G6rtheyrn y mab ymaith oi vanachloc o anvod yr Abat ai g6faint ai yrda6 yn Vrenin.³⁷⁸ Ac ynte a wnaeth G6rtheyrn yn orychel ystiwert dros ynys Brydain. Ac 6edy y vot ev velly dalym o amser medylia6 a oruc G6rtheyrn dr6y vvat pa vod y gallai ev vot yn vrenin y hunan. Ac yna y manag6ys ev yr Brenin vot llynghes ar y mor ac na6ydiat pa le y disgynai a bot yn orau cadarnhau cestyll o wyr ac arvau a b6yt a llynn. Ac y herchis y brenin ida6 gnaethyr megis y mynnai y hun. cans ev a rodassai ido ly6odraeth yr ynys.³⁷⁹ Ac 6edy cael o

Wrthayrn atteb y brenin mynet a oruc ev y hun o gastell y gastell ac yno dethol a oruc ev beddar-ygainwyr o Vaibion y dlyedogion gorau ar y lannod o genedlaeth y ffichtiait y daettan 6rth ben march y brenin. Ac 6edy y bot velly dalym o anser. a Gwrtheyrn oed ryngy bod yr haini o barch a rodion ac ysmwythder.³⁵⁰ Sev ydoedyt nos6aith yneyad y brenin yn yfet g6in 6edy mynet y brenin y gysgu. c6yno a oruc Gwrthayrn 6rth y ffichdiait. nat oed gyfoeth gauto ev megis y gallai 6naythyr cydmaithias a neb onit bychan. a ffai gall6n 6naythyr arnyded y neb mi ai gwaa6n y ch6ch6i paham heb h6ynt ponit ty di y ffyd vrenhin. nagev yn wir nit oed y mi o gyfoeth ont Erging ac Eyas.³⁵¹ Ac velly wedy mynt G6rtheyrn y gysgu. myned a 6naethant y stavell y brenin a llad y ben ev a dyfot att Wrththeyrn a b6r6 y pen yn y arffet ev gan dy6edyt cymmer di h6nn a byd vrenin os mynnu. A phan 6elas G6rthayrn hyny 6ylo a oruc o d6yll ac nit o alar a fferi a 6naeth ev daly y gwyr hyny ai carcharu. Ac yna pan adnaby dlyedogion ynys Brydain lad y brenin ymgynylla6 a orngant hyt yn Llyndain a fferi crogi y peddar ygainwyr a vyssai yn llad y brenin a gorchymyn y cyfoeth y Wrtheyrn yn y geffit brenin dlyeda6c arno. Ac yna 6edy g6ybot o Gyhylyn lad y brenin. codi a oruc ev heb 6ybot y Wrgant iarll Cent. ac heb 6ybot y neb o wyrda yr ynys a phan adnaby wyrda'r ynys ai thy6ssogion hyny hefyt hagr vy gantyt a hefyt gan y vaibion ynte or wraic arall sev oed y hen6au Cyndayrn a G6ertheyvr a Ffasgen.³⁵³ ar anser h6n6 ydoed Simiaun Esgoba Lippys y gydymaeth ynte yn pregethu yn yr ynys honn ac yn dysgu y ffyd yr Cristnogon cans er pan dathoed y peganiait attynt ydoed gamgret yn y plith trwy falst bregethau angrist yr h6n a el6it Pelagian cans h6n6 a lygrassai fyd y Bryttaniait. A thr6y bregethau y gwyr sanctaid hyny y troes y Bryttaniait yr fyd gatholic Ac yna y dayth Hainssiestr att y brenin ac ai gwahodes ev y s6pper. Ac yr oed merch y Hainster yn un or bobl lana yn y byd. ac y chwencyh6ys y brenin gael cysgu gida hi y nos hono ac ae cafas trwy amot y friodi. Ac yna dy6edyt o Hainssiestr 6rth y brenin dranoeth ty di waithion ysyd vab y mi a minau yn dat y titlau ac am hyny ia6n y6 i ti 6naythyr vynghyngor i o hyn allan. a mi ath gynghorav di yn da rac dy godi o estron genedl. Anvon di hyt yn Sermania yn ol Octa vy mab i ac Assaf y 66yrth ynte yfyd varchoc da clodva6r a ro di Ys-

gottlant yr haini y lle yssyd yth ortrechu di o vynyeh ryfeloced ac h6ynt a gad6ant yno rac pellenigion.⁴⁰⁰ A hyny a oruc y brenin auvon hyt yn sermania y gyrechu y gwyr hyny. ac yna y dayth o sermania drychan llong o wyr arvoc ac Octav ac Assav a Chledric yn dy6ssogion arnynt hyt yn ynys Brydain.⁴⁰¹ Ac 6edy g6ybot o dy6ssogion yr ynys hyny tristau a 6naethant rac maint yr anifer a gl6ssynt y dyfot y dyr. Ac auvon a orugant att y brenin y erchi ido y g6rthlad ymaeth or ynys ai hely ymaith.⁴⁰² Ac 6edy adnabot hyny o Wrtheyrn ni wnai ev ynamyn cyn6ys gwyr sermania tr6y rodi tiroed a chyfoethau ydynt. a phan 6yby y Bryttaniait hyny dethol a orugant Wertheyvr ap G6rthayrn yn vrenin arnynt a dechran ryfely ar y Saeson.⁴⁰³ ac yna G6ertheyvr a enill6ys bedwar maes arnynt. y maes cyntav a vy ar dervyn Avon. ar ail maes yn ryt y pysgot ac yno y cyfarvy Gyndayrn a Hors ac y llas pob un y gilyd o nadynt. Ar trydyd maes a vy ynglan y mor ac y ff6es y saesson hyt yn Ynys Danet a G6ertheyvr yn y hemlit h6ynt ac yn y llad. A phan welas y saesson nat oed le y dianc gado y plant ai gwraged a 6naethant o ff6 y hunain y gwlat.⁴⁰⁴ Ac 6edy gorvot o Wertheyvr arnynt ev a dayth ty ac ynys Brydain.⁴⁰⁵ A phan gigne Rawn6en hyny gwraic G6rthayrn lad y Saeson yn ll6yr rodi aur ac ariant a oruc hi y 6naethw ev y hun er gwen6yno y brenin. Ac yna pan wyby ev darfot y wen6yno dyfyntu a oruc ev y holl dy6ssogion atto a chyngchori pa6b o nadynt y amdiffyn y g6lat ai gwir dlyed rac estron genedl a rannu y swllt a oruc y ba6b oi dy6ssogion. a gorchymyn llosgi y gorf ev a roi y llyd6 h6n6 mewn del6 o evyd ar lun gwr a roi y del6 hono yn y borthloed y bai estron genedl yn mynnu dyfot yr tir a diau oed na delynt tra g6el-ynt y lun ev yno. Ac 6edy mar6 G6rtheyvr ni 6naeth y tywsogion megis y harchasai ev ydynt namyn y glady ev yn Llyndain.⁴⁰⁷ a g6naythyr G6rtheyrn yn vrenin yr ail6aith o eissiau gwr dlyeda6c. Ac 6edy cael o h6na6 ev ly6odraeth yr ynys ail6aith. anvon a oruc Rawn6en hyt yn sermania at Hainssiestr y that y erchi ido dyfot a chyfot a chyfartalr6yd o bobl gydag ev hyt yn ynys Brydain a manegi ida6 mar6 G6rtheyvr.⁴⁰⁸ A phan wyby Hainssiestr hyny ev a dayth a thrygain llong o wyr arvoc gydaev y ynys Brydain. A phan 6yby y bryttaniait dyfot y ry6 anifer hyny yr tir. ervyn a wnaethant yr brenin y g6rthlad. A phan 6yby y sermaniait hyny

manegi a orugant yr brenin ai dyôsogion na doethant h6y yr ynys er molest or byt at y bryttaniait namyn tybiaw na bysai var6 G6rthevyr vendigait. eithr rac yn cyfarsangu o hona6 ev y daythom ni ar anifer hyn gennym. ac velly gan y var6 ev ervynnait yw gennym yr brenin wnaythyr oedyd mewu lle tervynedic y wybot pa vaint o enifer a vai e6llys ganto ydynt drigio yma ar sawl ni bo amhoelant ail6aith y g6lad. Ar oedtyd h6n6 a dodet du6 calan mai yn y maes ma6r ynghymry. a g6rafyn na dygai neb dim arvac gantyn yr oedtyd rac tyvy amryson r6ng y plaidiau. Ac 6edy medylia6 o Hainssiast oi hen vrat gorchymyn a 6naeth y bob un oi wyr ev d6yn cyllaill hirion yn y sanau erbyn yr oed tervynedic. A phan archai ev draw owd iwr Sax tynnwch y cyllaill a lled6ch y bryttaniait yn diar6ybot ydynt.⁴¹⁰ a phan dayth y dyd dyfot or brenin ai dyôsogion yr oet ar Saxoniat or parth arall. Ac velly pan oed y tyôsogion yn sefyll yn un pent6r y gymryt y cynghor Hainssiestr a dy6at draw out iwr Saxs ac yno y tynnod y saeson y cyllaill ac y llad-asant drygain a phedwar cant iairll a a bar6niait a fenaethiait or Bryttaniait a dal y brenin o Heinssiestr.⁴¹¹ ac ni diengis neb o holl dyôsogion ynys Brydain namyn Eidiol iarll caer loy6 a diengis o nerth trosol a gafas ev dan y droet ac ar trosol h6n6 ev a las dengor a thrygainwyr. Ac velly y diengis ev yn iach ac yr aeth y gyfoeth y hun. Ac yna y dykb6yt rac y brenin Gaer Lyndain. a Chaer Efrog a Chaer Lincol.⁴¹² ac yna y gellyng6yt y brenin ac y gwrthlad6yt o holl dervynau Lloegr ac y foes ynte y gymry. Ac 6edy y vot ev velly dalym o amser medylia6 a oruc am adalliat castell rac y gyfarsangu o estron genedl val y g6nathocdynt gynt. Ac 6edy edrych c6bl o dir cymry ev a gafas le g6edys y gastell yn y lle a el6ir yr a6r hon dinas Emrys yn yr Yrri.⁴¹³ ac wedy dyvynnu yno la6er o sairi main a dechrau y g6ayth myr. Ac yna cymaint ac a 6aithit y dyd ev a syrthiau y nos. Ac 6edy bot velly yn hir o amser heb fynnu y g6aith ryfedy a oruc G6rthayrn a gofyn y daydec Prifard beth a 6nai na safai y g6aith.⁴¹⁵ Ac yr aethant h6y yn y cynghor pa ateb a rodynt ida6 ac yna dy6edyt o un y peth ni allo bot o far6n ni gaissio yr h6n ni chair byth ac velly y byd6n ni diadnair. Ac y dy6edassant 6rth y brenin ba ceffit g6aet mab heb dat ido a chymysgu h6n6 ar mortar y safai y g6aith. ac 6edy manegi hyny yr brenin anvon a oruc ynte ar hyt

y gyfoeth y gaissio mab heb dat ida6 ac 6edy cerdet pob lle y dayth y cenadau hyt ynghaer Vyrdin. sev achos y gel6ir hi velly am y sailiau o vyrd o wyr. Ac yna y gwelsant vaibion yn ch6arau pel a thyfu amryson r6ng dan o nadynt. ta6 heb er un 6rth y llall athgyfraitha a mi cans bon-edic wyv i o dat a mam a thithau nit oes ytt un tat.⁴¹⁷ A fan gly6as y cenadau hyny ymafel ar mab a wnaethant.⁴¹⁷ ai d6yn ev gair bron y mayr a gorchymyn ida6 o blegit y brenin danvon y mab ai vam gair bron y brenin a hyny a oruc ynte.⁴¹⁸ Ac yna y gofynnod y brenin yr wraic p6y oed dat y mab. na6n ymcyffes heb hi namyn un verch oed6n i y vrenin dyfet ac yn ievanc ym roded i yn vanaches y gaer Vyrdin ac val yr oed6n ni yn cysgu r6ng vych6ioryd mi a 6el6n trwy vy hun was iefanc yn cydia6 a mi a fan defroais nit oed yno neb namyn mi am ch6ioryd ac yna y baichogais i ac y ganet y mab hyn y mi ac ym cyffes y du6 ni by achos rofi a gwr er ioed namyn hyny.⁴²⁰ ac yna y gofynnod y brenin y Vaygan Esgob allai hyny vot yn wir. gallai heb ev cans pan syrthiod Lysyfer ai engylion dr6c a bechasant gydac ev yn y lleoed ar mod ydoedynt pan erchis Du6 ydynt baidio yn y lleoed hyny y maent hyt hedi6 ac y mae rai or haini yn gally ymrithio yn rith gwaged erail yn rith gwyr ac velly agatvyd y cofat y mab h6n.⁴²¹ Ac yna y dy6at y brenin 6rth y mab vot yn rait ida6 gael y 6aet ev y beri yr g6ayth sefyll y gymysgu ar mortar. paham heb y mab beth a 6na vying6act i o les m6y na g6aet arall. am dy6edyt om daydec prifard y mi hyny heb y brenin. Gel6ch yma y daydec prifard heb y mab.⁴²² A phan doethant y gofynnod y mab ydynt. paham y dy6edasoch ch6i y g6nai vy ng6aet i yr gwaith sefyll. pa beth heb y mab y syd dan y br6ynf6rn raco.⁴²³ Na 6dom ni ym- cyffes heb h6ynt. Ac yna y peris y mab glady dan y br6yns6rn ac ydoed yno llyn va6r o d6r. pa beth waithion y syd yn y llyn heb y mab. na 6dom ni heb y baird. disbyd6ch y llyn a ch6i a ge6ch yndi gist vaen ac yn y gist hono y mae d6y draic fyn cysgu a phan defront ymlad a 6nant a chan y cyffro h6n6 y syrth y g6aith. ac 6edy na ellynt h6y disbydy y llyn Mer- din oi gelydydyt ai gellyngod hi ym bymffr6t yn rydec. Annvab y llaian y gel6it ev cynno hyny ac yn Vyrdin gwedy hyny am y gael ev ynghaer Vyrdin.⁴²⁵ Ac wedy g6ybot o Wrtheyrn vot g6ybodau ma6r gan y mab gofyn a oruc ida6 pa beth a dervyd y mi. dy lad ath losgi heb y merdin cans

hedid y mae meibion Gystennin yn dechrau h6yilia6 ar y mor ac y foru y da6ant y borth Totnais y dir Lloegr. a pha le bynnac yr elych g6agel dan meibion Gystennin.⁴²⁶ Ac yna peris G6rtheyrn agori y gist vaen ac odyno y codes y d6y draic un wen ac un goch a dechran ymlad yn groylon a orugant ac yn y lle y gyrod yr un wen y draic coch y ganol y llynn ac 6edy dolyrio or un goch y gyrrod lithau yr un 6en drachefn y ganol y llyn. Ac yna y gofynnod G6rtheyrn y Vyrdin beth ar6ydocae hyny. Ac y dy6at ynte g6ai hi y draic coch cans y hafl6yd ysyd yn bryssio a gogofau a achyb y draic 6enn yr hon ar6ydoca y saeson ar draic coch ar6ydoca y Bryttaniait yr hon a orchfygir gan y 6en. Am hyny y mynydoed a gastattair val y glynnau ac avonyd y glynnoed a lithrant o waed. Ac yna y gofynnod G6rtheyrn y Vyrdin pa ry6 angau ai dygai ev. ac y dy6at ynte gochel di dan maibion Gystennin cans yna6r y maent yn lledy h6yiliau ar draeth y mor Llyda6 y dyfot ty ac ynyys Brydain y oresgyn y cyfoeth y gan y Saxoniat ac yn gyntav y flocant hwy dy me6n twr cerric cans ty di oth d6yll ath ystry6 a vradychaist y tat h6ynt ai bra6t ac a wahodaist y saesson yr ynys hon er caissio nerth gantyt ac y mae hyny yn annerth y ti hediw cans dan angau ysyd yth dilyn di. Un yw y ssaesson ysyd yn goresgyn arnad ti. Ac y voru y daw Emrys ac Ythr maibion Gystennin a daydengmil o varchogion arvoc gantyt ac hwynt a gochiant wynebau y ssaeson oi gwacd y hun ac wedy llad Hainssiestr y coronir Emrys ac y gwledycha y gwladoed ac adnewda yr eglwyssi ac nydiwed a gwenwyn y lledir ef. Ac ni ol ynte y coronir Ythyr y vrawd ynte ac a gwenwyn hefyd y lledir ef o ystry y saesson a baed Cerniw a dial hyny oll.⁴²⁷ Ac ni by h6y na thranoeth yny dayth maibion Gystennin y dir lloegr a fan vy honnait y dyfot y dir ymgynyllod yr holl Vryttaniait a dyfot y 6rhau y Emrys ac ynte a 6isgod y goron ac a gys-egr6yft yn vrenin.⁴³⁰ Ac yna ymgynghores Emrys ai wyr pa un gyntav a gyrthai ai G6rtheyrn air saeson. Sev y cafas yn y gynghor dyfot y Gymry a chyrcu castell Gron6y cans yno y ffoassai Wrtheyrn. Sev oed hyny yn Ergin ar lan Gwy. a dyfot yno a oruc Emrys a lly ma6r ganto a d6yn ar gov a wnathoed Wrtheyrn idau ev o gamau a dy6edyt 6rth y wyrda. ha wyrda y gwr h6n a beris lad vyuhat i am bra6t a d6yn y saeson peganiait bradwyr yr ynys hon am hyny ymlad6n yn wra6l ar castell

raco ac heb oedi roi tan a orugant o gyleh yr castell a llosgi y maint oed ynto o dynion a da gida G6rtheyrn. ac yna ofni a oruc Hainssiestr. cans ev a gly6ssai nad oed yn frainc neb allai diodev Emrys heb angau a hefyt doeth a hael a thrygaroc oed ev. sev a oruc y saeson fo hyt y ty arall y hynyr ac yno ymgadarnhae y drigio. A phan gigne Emrys hyny mynet a oruc. ynte ai lu yn y hol h6ynt a thr6m vy ganto 6eled yr egl6yssai 6edy distry6 or saesson ac ada6 a a oruc o delai yn vy6 yr ail6aith y parai y g6naythyr o ne6yd val a byssynt orau er ioed. A phan gly6as Hainssiestr vot Emrys yn ymgais am dana6 annoc y wyr a oruc i ymlad yn wra6l a dy6edyt ydynt nat oed va6r gally Emrys o varchogion Llyda6 ac nit oed arnynt h6ynte ofn y Bryttaniait cans ydoedynt daygain mil o wyr arvoc. Ac yna mynet a 6naethant y lle a el6ir maes Beli ar ved6l d6yn cyrch daisyvyt bradyehys am ben Emrys ai lu. ac ny ymogelod Emrys hyny a bydina6 y wyr a oruc a roi gwyr Llyda6 ai wyr y hun blith draflith ac h6ynt a gosot a oruc ev wyr Dyfet ar y brynnau ychel gan y hystlys. a gwyr g6yned me6n coet gair y lla6 megis y gellynt erbynait y saeson pa ford bynnac y delynt. ac or ty arall ydoed Hainssiestr yn annoc y wyr ynte ac yny dysgn. ac wedy llad lla6er o bob ty y foes Hainssiestr ai lu yr lle a el6ir Caer Cynan ac Emrys ai lu yn y hemlit gan y llad val y gordi6edit. A ran va6r o nadynt a diengis y gastell oed gair lla6 yno ac yna ail6aith ymvydina6 a orugant o bob part ac ymlad yn groylon ac nydi6ed bydinoed Emrys a dylloed bydinoed y saeson ai g6sgaru tr6y dysc y gwyr pennav. Ac yna ydoed Eidiol iarll Caer Loy6 yn ymgais am Hainssiestr.⁴³⁵ ac ymg6rd ac ev or di6ed ac ymlad yn groylon a 6naethant yny 6elit y tan oi harvau megis mellt ymlaen taran. ac val ydoedynt velly nachav G6rlais iarll ai vydin yn dyfot attynt ac ar hynt y g6sgaru y saeson. Sev a Eidiol o hyder hynny namyn cymryt Hainssiestr erbyn y varv ai benfesting ai ar6ain hyt ynghanol y vydin y hun gan dy6edyt o hyt y benn. gorthrym6ch y saeson bellach achos ev a orvy6yt arnynt llyma Hainssiestr an a6r⁴³⁶ ac o hyny allan y foes y saeson ac y foes Octaf ap Hainssiestr ar ran vy6av or llu hyt ynghaer Efrog. Ac Ofav y 6byrth ynte a foes a ran arall or llu hyt ynghaer Alelyt.⁴³⁷ Ac 6edy cael y vydygoliaeth y dayth Emrys hyt ynghaer Gynan a dy6etb6yft ychod ac ev a gafas y gaer ac yno y trig6ys ev dridiau yn beri clady y calaned a ladasit yn y rait

ac y vedignaethu yr hai brathedic ac yn bwr6 y lluded odi6rthynt.⁴³⁷ Ac yna yr aeth Emrys y gynnyrt y gynghor am Hainssiestr. Sev oed yn y cynghor esgob Caer-loy6 ac Eidiol iairll y vra6t. A phan 6elas yr esgob Hainssiestr y sefyll gair y vron. y dy6at ha wyrda pa mynnechwi oll rydhau Hainssiestr ni vy hun ai llad6n ev. val y g6naeth Samuel brof6yt pan 6alas ev Agaf vrenin Amlech yngharchar ev a beris y dorri ev yn dryllau man a dy6edyt 6rtho val y g6naethost di vamau heb vaibion y g6nav innau dy vam dithau heb vab. Ac yna y dayth Eidiol a Hainssiestr y ben bryn ychell yn emyl castell ac yno y llas y ben ev a g6naythyr eri ma6r y6ch y ben megis ydoed arver o glady sawden.⁴³⁹ Ac o dyna ydaeth Emrys hyt ynghaer Efrog y gaisio Octav. Sev y cafas Octav yn y gynhor ev ai holl bobl cymryt cad6ynau yn y d6yla6 a thamet o brid yn pen pob un. ac velly mynet yn e6ylls Emrys. gan dy6edyt 6rtho Arglwyd vrenin gorchyfedic ydi6 yn du6au ni ac ni fettrys6n ni vot dy du6 di yn g6ledychu yr h6n ysyd yn cymell y sawl vonedigion hyn yn dy e6ylls di ny mod h6n a llyma ni Argl6yd a chad6yn yn lla6 bob un o hanom ac yn gymynol ac os mynna par yn roi ni y angau. Ac yna yr aeth Emrys yn gynghor. ac yna y dy6at yr esgob ac Eidiol ch6ch6i bobl dr6c a dayth och bod y erchi trygared megis y dayth pobl yr Israel ac ai cawsant. Ac ni byd g6aeth yn trygared ninnau noc y byr Iede6on. Ac velly y dayth Osav ai bobl y drygared Emrys. Ac yna cymryt tir a orugant gan Emrys tr6y drag6yda6l gaethi6et sev oed h6n6 Ysgotlont.⁴⁴⁰ Ac velly y tangnofed6yt ryngtynt ac 6edy hyny y dayth Emrys y gaer Efrog ac y dyfynnod atto yr holl iairll ai var6niait ai archesgyb. A chyntav dim a ga6sant yn y cynghor vy g6airio yr egl6yssau a distry6assai y saeson ar gost Emrys oll dros 6yneb ydyrnas. Ar pynthegved dyd 6edy hyuy ydayth ev y Lundain. ac yna hefyt y peris ev adne6dy yr egl6yssau a g6ellau y cyfraithiau dr6c a rodi y ba6b y tiroed a dygassyt yngham arnynt a chynnal g6irioned a fa6b a vynnai ev.⁴⁴¹ A o dyna ydaeth ev hyn ynghaer Wynt y 6naythyr yr un ry6. Ac 6edy darvot ido lonydy pob lle ydaeth ev hyt yn salstbri y edrych bedau y sa6l a barasai Hainssiestr y llad o iairll a bar6niait a marchogion yrdolion. A thrychant o vynaich oed yn g6fent ymanachloc mynyd Ambri cans velly y gel6it hi am y sailia6 o 6r a ei6it Ambri. A thr6m vy gan Emrys 6elet y lle h6n6 mor diardyn a hyny. A

dyfynny a oruc atto holl sairi main a rai o sairi pren o ynys Brydain y 6naythyr adryn ethrylithys trag6da6l ynghylch y vedra6t hono.⁴⁴² Ac 6edy dyfot y gynyll-aidva ynghyt a fally ydynt a ethrylithr nessau attynt a oruc Tramor archesgob Caer-lleon. a dy6edyt 6rth Emrys. Argl6yd heb ev. dyfynn6chl attoch Vyrdin bard G6rtheyrn. cans h6n6 a 6yr dechmygu g6aith ryfed dr6y aniffic ethrylithr dragy6-yd.⁴⁴³ Sev y cafat Merdyn at Emrys a lla6en vy y brenin 6rtho. Ac y erchis Emrys ida6 dy6edyt y daroganau a delynt rac lla6 nyr ynys hon.⁴⁴⁴ sev yr attebod Merdin. nit ia6n traethu or ry6 bethau hyny ont pan vo angenrait a faist dy6ett6n i heb amgen yr ysbryt ysyd yn dysgu ai odi6rthiv pan vai rait ym i 6rtho.⁴⁴⁵ Ac yna ni fynna6d y brenin y diria6 ev ymhell-ach ont gofyn ido pa vod y dechmygai ev 6aith tec parhais y6ch ben y lle h6n6. Sev y cynghores Merdin mynet hyt yn I6erdon yr lle yr oed gor y ce6ri ar vynyd Cilara. cans yno y mae main anryfed y hansawd heb wybot o neb dim odi6rthynt. ac ni cheffir h6ynt. Argl6yd. nac o gadernit nac o gryfder ont tr6y gelvydyt. a fai beynt h6ynt yma val y maent yno h6ynt a safent yn drag6da6l.⁴⁴⁶ Ac yna y dy6at Emrys dan ch6erthin. pa fyrv y gellit y d6yn o dyno. ac y dy6at Myrdin. na chyffro di Argl6yd ar ch6erthyn. cans ni dy6edav i namyn prydder a g6irioned cans main rin6ed6al y6r haini ac ymrafaelion vydyg-naethu arnynt. a chewri gynt ai dyc h6ynt yno o eithafoedd Ysbaen ac ai roes val y maent yno. Sev achos y dygassant pan delai glefyt ar un o nadynt g6naethyr cunnaint a 6naynt ynghalon y main ac y golchynt y maen a d6r a h6n6 a rodynt yn yr ennaint. a thr6y h6n6 y ceffynt g6bl o iechyt ac or g6eliau a vai arnynt. cans llyssau a roynt yn yr ennaint ar haini a iachaynt y g6eliau.⁴⁴⁷ A phan gl6as y brenin rin6ed y main yn diannot y daeth y cyrchu ac yn bennav arnynt y daeth Ythr-ben-dragon a fymthengmil o wyr arvoc ganto. A Merdin hefyt am y vot yn orau o ethrylithr y gydoesi ac ev.⁴⁴⁸ sev ydoed Gilam6ri yn vrenin I6erdon. a fan gige ynte hyny dyfot a oruc a llu ma6r ganto yn y herbryn. a gofyn ydynt ystyr y neges. A phan 6yby y brenin ystyr y neges chwertlin a oruc a dy6edyt nit ryfed genyv i ally o bobl lese auraithia6 ynys Brydain. canydynt mor unvyt a feri y bobl I6erdon ymlad ac h6ynt o blegit ceerric. ac yna ymgyrchu a orugant ac ymlad yn groylon a llad lla6er o bob parth yn y foes Gilam6ri ac a diengis

oi wyr.⁴⁹ Ac yna y dy6at Merdin arver-
6ch ch6i o'r dechymic goran ar a 6ypoch y
d6yn y main ynaith. ac ni thyciai ydynt.
Sev y naeth Merdin yna ch6erthin. ac heb
dim llafyr namyn ethrylithr d6yn y main
hyt y llongau yn r6yd. Ac velly y doeth-
ant ac h6ynt hyt y mynyd Ambri. Ac yna
y dyfynnod Emrys atto holl iairll a bar6n-
iait ac ysgolhaigion yrdassol y dyrnas a
ardyrni6 y lle h6n6 trwy y cynghor h6ynt
o oddi6e adyrn. Ac yna y g6isgod Emrys
goron y dyrnas am y ben ac y g6naeth
g6ylva y Sulg6yn yn yrdassiad dri diau
ynty. ac y rodes y ba6b or ynys g6bl oi
gwir dlyed. a rengi bod pa6b oi wyr megis
y g6edai ida6 o aur ac ariant a maich ac
arvau. ac wedy darvot lluniauethu pob peth
y herchis Emrys y Verdin drychafel y
main val yr oedynt ynghilara. ac velly y
g6naeth ev. Ac yna adnaby ba6b vot yn
66ll cy6raindeb na chryfder. Ar anser
h6n6 ydoed Pasgen ap G6rtheyrn bedy fo y
sermania a chynyll yno y llu m6yaf a gafas
ev y oresgyn ynys brydain odiaf Emrys ap
Cystennin. a chredy y Basgen a orugant.
A dyfot gidac ev ac anairif o wyr arvoc. A
phan dayth y llynges yr ynys hon dechrau
anraithia6 y g6ledyd a orugant. A phan
gly6as Emrys hyny dyfot a llu ma6r a
oruc yn y herbryn a gyrru fo arnynt y
gy6ilydys hyt yn I6erdon lle doed Gilam-
6ri yn vrenin. A lla6en vy h6n6 6rth
Basgen. ac ael6yn a oruc pob un 6rth y
gilyd rac maibion Gystennin. Ac yna y
daythlant oi cyttundeb ylldau a llynges
gantynt y dir Myni6. a fan gly6as Ythyr
hyny argys6r ma6r a vy gant. cans ydoed
emrys yn glav ynghaer wynt. ac nat oed
ganto ynte bo6er y roi cat ar vaes y Basgen
a Chilam6ri.⁴⁵¹ a phan gigle y dau wr hyny
lla6en vy gantynt vot Emrys yn glav gan
dubiaid na allai Ythyr y hun ymgyferbyn
ac 6y ylldau. Ac yna y dayth un or saeson.
Eppa oed y hen6 a dyfot at Basgen a gofyn
ida6 beth a roi o da yr neb a ladai Emrys.
Mi a rodav heb e Basgen fil o bynnoed am
eydmaithias innau tra v6y by6. ac o bydav
i brenin mi ai hanrydedav ev o dir a dayar
a chyfoeth val y bo ev bodlon.⁴⁵² Ac yna
y dy6at Eppa mi a 6n vedeginiaeth heb ev
6rth Basgen a moes y Bryttaniait. dyro ym
gadernit am ady6edaist ym mi a 6nav
angau Emrys.⁴⁵³ Ac yna ymgadarnhau a
orugant. Ac y peris Eppa eillio y benn
ai varv ar fyrv mynach. ac yna yr aeth
ev ty a llys Emrys ac offer medic ganto.
a manegi a oruc ev y rai or plas a dy6edyt
y vot yn vedic da.⁴⁵⁴ Ac ni chaisynt h6ynte
dim well no hyny a manegi hyny y Emrys.

ac ar hynt darparu diot o wen6yn yr brenin a
oruc. ai hyfet a 6naeth. a chynghori or
t6yllwr ida6 lechu a gorf6ys yn ol y diot.
megis y tr6ble y gwen6yn ev yn gynt.
Ac yn y lle difflannu a oruc Eppa er
llys. Ac yna ymdangoses seren anvaiddra6l
y maint i Ythyr ac un paladr idi ac ar ben y
paladr pellen o dan ar lun draic. ac o enau
y draic ydoed dau baladr yn codi ar naill
baladr yn mymystyn dros aithafoed Fraine.
ar paladr arall dros I6erdon ac yn rannu
yn saith baladr bychain.⁴⁵⁶ Ac ofni a oruc
Ythr a fa6b ar a 6elas y 6eledigaeth hono.
a gofyn a orugant yr doethion pa beth ar-
6ydocae hyny.⁴⁵⁷ ac yna 6ylo a oruc Merdin
a dy6edyt O genedl y Bryttaniait. yn a6r
ydy6ch ch6i 6ed6 o EmrysWledic. y colletni
ellir y ennill. ac er hynny nit ydych ch6i
amdifat o vrenin. a byrssia y ymlad ath
elynion. cans ti a vydi vedianys ar yr ynys
hon o gwbl. a thydi ar6ydoca y seren a
velaist di ar draic dana6l deni. ar paladr a
estynnod dros Fraine mab a vyd y ti a
chyfoetha6c vyd h6n6. a lla6er or byt a
vediana ev. Ar paladr arall merch a vyd
y ti. a maibion hono ai h6yron a vedianant
oll oi ynod. Sev a oruc Ythr yna cyt bai
bettrys ganto a dy6edasai Vyrdin cyrchu y
elynion a oruc.⁴⁵⁸ ac ymlad ac h6ynt a llad
lla6er o bob ty ac nydi6ed y gorvy Ythyr.
a gyrru fo ar Basgen a Chilam6ri ty ai
llongau gan y lled val y gordi6edit.⁴⁵⁹ ac
6edi y vydygoliaeth y dayth Ythyr hyt
ynghaer Wynt wrth glady Emrys y vra6d
ac yno y dayth holl archesgyb ac abadau
yr ynys ac y clad6yt Emrys gair lla6 man-
achloc Ambri o ve6n cor y ce6ri.⁴⁶¹ Ac y
g6ahodes ythyr yr holl aniferoed hyny. ac
oi cyt cynghor oll y cyssegrwynt yn vrenin.
Ac y roded coron y dyrnas am y ben ev ac
yna y dayth cov y Ythr am a dy6edassai
Verdin 6rtha6. ac y peris Ythr 6naythyr
d6y draic o aur yn y fyrv y g6elsai ev ar ben
y paladr o anific gy6rainr6yd. ac un or
del6av hyny a rodes Ythr yr eglwys ben-
nav ynghaer Wynt ar llall a barai ev y
d6yn oi vl6en pan elai y vr6ydr. ac o hyny
allan y gel6it ev Ythr ben drag6n.⁴⁶² Sev
a oruc Octav ap Hainssiestr ac Asav gwa6d
y saesson attynt. ac 6edy mar6 Emrys dy-
6edyt y bot yn ryd or ll6 a roesynt ida6.
Anvon a 6naethant hyt yn sermania y
gaissio nerth a hefyt att Basgen.⁴⁶³ Ac
6edi cynyll anairiv o bobloed o nadynt a
goresgyn holl Loegr hyt ynghaer Efra6c, a
phan oedynt yn dechrau ymlad ar dinas y
dayth Ythr ai lu ac y by ymlad croylon ac
or di6ed y gyrr6yt fo ar y saesson. ai hem-
lit hyt y lle a el6ir mynyd dannet. cans lle

ychel cadarn oed h6n6 o graige a cherrie. ar nos hono y byant yno ac y gel6is Ythr y gynghor atto. Ac y codes G6rlais iarll Cerni6 y vnyd a dy6edyt. llai ynt yn anifer ni noc h6ynt. a fan vo y nos yn dy6yll. Argl6yd. a6u am y pennau ac ni ai ca6n h6ynt.⁴⁶⁶ ac velly y g6naethant goresgyn y mynyd arnyt a llad lla6er a daly Octav ac Assav a g6asgaru y llaill oll.⁴⁶⁷ Ac 6edy y vydygoliaeth hono y dayth Ythr hyt ynghaer Alelyt. a damgylchyn y holl gyfoeth a chadarnhau cyfraithiau hyt na lefussai neb 6naythyr cam ai gilyd.⁴⁶⁸ Ac 6edy g6astatau pob peth y daeth y brenin y Lundain. ac yno y peris carcharu Octav ac Asav. ac y gwnaeth ev 6led y pasc a gwa6d iarll a baruniat ai gwraged gidac h6ynt o g6bl o ynys Brydain a lla6en vy Ythr 6rth ba6b o nadynt a throyla6 y 6led a 6naethant tr6y esin6ythder a digrif6ch.⁴⁶⁹ Ac yna y dayth G6rlais iarll Cerni6. ai 6raic ynte oed Eigr verch Anla6d 6ledic. ac nidod yn ynys Brydain na g6raic na morwyn cyn deced a hono.⁴⁷⁰ A phan ed-yehod Ythr erni y chary yn vavr a oruc megis na allai y gely. ac ni vynnai ev vot hebdi eithr anvon mynych anredion etti a diodyd me6n fiolau aur. a gairiau am6ys hefyt. hyt pan adnaby Wrlais iarll hyny.⁴⁷¹ Ac yna llidia6 a oruc ynte a gado y llys heb gennat y brenin. a phan 6yby Ythr hyny y llidioed ynte. ac anvon cenadau yn y ol y erehi y Wrlais dyfot drychefn. cans syrhaet va6r oed ada6 llyt y brenin heb gennat. Ac anvon ail gennat ar dryded. ac ni dayth ev dim. Ag y dy6at y brenin y digyfoethai ev o dan a hayarn onit ymhoelai. Ac nit ymhoelod G6rlais er b6g-6th.⁴⁷² Ac yn diannot cynyll llu a oruc y brenin a llad a llosgi tr6y holl gyfoeth G6rlais. Sev a oruc G6rlais am nat oed bo6er gando y roi cat ar vaes yr brenin cadarnhau dau gastell oed idaw a oruc a roi y wraic yn y castell cadarnav ac en6 y castell oed Dindagol ac ar lan y mor ydoed. Ac ynte y hun aeth yr castell a el6it Dinblot rac y gofydia6 y gyt.⁴⁷³ Sev y dayth Ythr ai lu am ben y castell ydoed Wrlais a gwasgaru y 6yr ac ai las hayach. Ac yn y lle y daeth cennat y vanegi y Eigr hyny. Ac yna y gel6is Ythr atta6 Wlffin o gaer Grada6c cans marcha6c ida6 oed h6n6. a manegi a oruc ida6 y holl ved6l ai gariat ty ac at Eigr. a gofyn cynghor ida6.⁴⁷⁴ Sev y dy6at Wlffin. Argl6yd vrenin heb ev ni thycia o gadernit gaissio y castell y mac Eigr yndo ac ar ben craic y mor y mae ac nit oes ford y vnyd idaw yn amyn un. ar ford hono tri marchoc ai

cad6ai rac yr holl vyt. Eithr llyma vyngyhnglor i y ti y6 dyfynnu Myrdin attat a manegi ida6 dy gyfrinach. ac o g6na neb y ti dim help. h6n6 ai g6na.⁴⁷⁵ ar brenin a 6naeth hyny.⁴⁷⁶ Ac y dy6at Merdin os hyny a vynnu di rait roi fyrv G6rlais arnat ti a minnan av yn fyrv Brithael an6yl6as y Wrlais. a mi a rov ar Wlffin fyrv Medav o Dindagol anwyl6as y Wrlais. ac yna ni 6yr neb na bo G6rlais ai dau 6as ydym ni.⁴⁷⁷ a phan darvy ydynt ymrithio yn y fyrv hyny.⁴⁷⁸ mynet a 6naethant hyt ymhorth castell Dindagol dechraynos a manegi yr porthor vot G6rlais yno. ac agori or porthor ac y me6n y doethant ac yr aeth Ythr y gysgu at Eigr a dechrau ymdind caredic t6yllodrus a oruc ev a dy6edyt mae yn lledrat y dathoed or castell arall ym6elet a hi ac na allai ev er dim na delai. A chredy hyny a oruc hithau ar nos hono y enillwyt Arthyr ap Ythr.⁴⁷⁹ Ac velly pan 6yby lu Ythr nad ydoed ev gydac h6ynt ymlad yn le6 ar castell a orugant yny vy rait y Wrlais dyfot allan y roi br6ydr ydynt. ac yna y llas G6rlais a g6asgaru y wyr.⁴⁸⁰ Ac yn y lle y dayth cennat y vanegi hyny y Eigr. Ac ydoed Ythr gida hi yn y g6ely. Ac y dy6at ev dan ch6erthin yn rith G6rlais argl6ydes nim llas i etto. ni av y edrych pa vaint a gollais i om g6yr.⁴⁸¹ Ac yna yr aeth Ythr at y lu y hun yn y fyrv y hynan. A dr6c vy gan Ythr lad G6rlais am un peth. a da ia6n am beth arall. Ac o hyny allan y cymerth Ythr Eigr yn wraic 6ingel ida6 ac y cafas vab a merch o heni nit amgen Arthyr ac Anna y ch6aer. Ac 6edy hyny clefych6ys Ythr o orthr6m haint ac y by ev yn nychy yn hir o amser yn y digid y gwyr oed yn cad6 Octav ac Asav. ac o digofaint 6rtho y gellyngassant y ty6ysogion yn ryd y g6lat ac yr aethant hwynte gidac h6ynt y sermania. Ac yna ofni a oruc y Bryttaniait ac glybot vot g6yr sermania yn dyfot i oressgyn yr ynys a g6ir vy hynt. h6ynt a doethant yr Alban a dechrau anraithio y 6lat ai llosgi.⁴⁸³ Sev ydoed Le6 ap Cynvareh yn dy6ssoe llu ar y Bryttaniait cans ev a briodassai Anna verch Ythr ben dra66n a gwr ma6r hael oed ev a charu gwirioned a 6nai ev. a chynal lla6er o vr6ydre yn erbyn y saeson a oruc. a mynycha y gorvydai y saeson arna6 ev. Ac felly y byant yn hir o amser yn y vy agos a cholli yr holl ynys a manegi hyny a wnadthb6yt y Ythr na alle y iarll darost6ng y saeson.⁴⁸⁴ A llidia6 yn va6r a oruc Ythr. ac y peris dyfynnu holl wyr yr ynys gair y vron y ymlio ac h6ynt

am y llesged yn erbyn y saeson. Sev y cafas Ythr yn y gynghor peri y dōyn ar elor o vlaen y llu hyt ynnas Verolan. cans yno ydoed y peganiait saeson yn llad ac yn llosgi.⁴⁴⁵ A phan gogle Octav ac Assav vot Ythr yn glav ac ni dōyn ar elor o vlaen y llu ty ac yno. llaēn vy gantynt hyny tynt hyny ai gellōairio ev yn dirmygys ai alō yn hanner gwr marō. a mynet a oruc y saeson yr dinas a gado'r pyrth yn agoret o watōar am ben Ythr ai lu. A phan ōyby Ythr hyny peri dangylehynu y gaer a oruc a mynet a ōnaeth llaēer y meōn a llad llaēer o bob ty yny vy nos. ar bore dran-noeth y dayth y saesson y maes or gaer ac ymlad yn groylon ar Bryttaniait. Ac yna y llas Octav ac Osaf ac eraill a foes or tyōsogion saeson yn wradōydys.⁴⁴⁷ yna y codes Ythr o lawenyd yn y eisted ar y ōely. A chyn hyny ni throce ont o nerth dau wr gryfion. a dyōedyt a ōnai y bradōyr tōyllwyr am galō i yn hanner gwr marō. gōell yō hanner gwr marw a orffo. no hanner gwr byō a a orfer arno. a hefyt yw marō yn glodvaōr no byō yn gyōilydys.⁴⁴⁸ Ac ōedy y vydygoliaeth honno y gōedillion a diengis or saeson amgasglasant hyt yr Alban y Ryfely val cynt sev y mynasai Ythr y hemlit ac nisgai y gynghor idaō rac mor glav oed ev y dōyn ar elor.⁴⁴⁹ Ac am hyny gleōach vy'r saeson a medōl a ōnaethant vradychu angau Ythr ac anvon rei yn rith rydysion ymddidan ac ev. Ac y caōsant vanece nat yfai Ythr namyn dōr fynnon yr hon oed yn agos y dinas Verolan.⁴⁵⁰ Sev y ōnaethant hōynte peri gōenōyno'r fynnon ac oed o dōr yn hamgylech ac yna pan yfōys Ythr or dōr y by ev varō ar saōl ai hyfōys ar y ol ōes ydynt gael gōybot ac yna llaō y fynnon o brid a oruc y Bryttaniait.⁴⁵¹ Ac ōedy hyny y cladōyt Ythr ynghor y Cēcri.⁴⁵² Ac yna anvon a ōnaeth y saeson hyt yn sermania y gaissio nerth y ennill ynys Brydain. Ac y danvonet ydynt Lynges dirvaōr y maint a Cholgrin yn dyōsoc arnynt a goresgyn a ōnaethant o hymyr hyt ymhen ryn bladon.⁴⁵³ Ac ōedy gōybot hyny o wyrda ynys Brydain o aflonydōch y saeson ymgynyll a ōnaethant hyt ynghaer Vydau y maynt oed o sgolhaigion a llygion yn ynys Brydain ac y caōsant yn y cynghor yrdav Arthyr yn vrenin. ac nat oed oedran arno y ōisgo'r goron yn bymthengmlōyd ac nit oed neb hyt y clōyit yn un gampau ac ev. ac velly nit oed Arthyr yn gordiwes o da agos y gymaint ac a rodai. Ac ōedy peri o dyōysogion yr ynys y Dyfric arch esgob Caerllion gysegry Arthyr yn frenin a

gōisgo'r goron am y ben ofn y saeson peganiait.

Ac yna y diannot y cynylloed Arthyr lu maōr ac yr aeth hyt ynghaer Efraōc.⁴⁵⁵ A fan gogle Golgrin hyny cynyll llu mawr a oruc ynte or saeson ac ysgottiait ar flichdiait a rodi cat ar vaes y Arthyr ar lan avon Dylas ac ymlad yn ōycheyr llad llawer o bob parth ac o'r diōed y cafas Arthyr y vydygoliaeth a gyrru fo ar Golgrin ac a diengis oi lu hyt ynghaer Efraōc ac yna y cronas Arthyr hōynt heb na bōyt na diot.⁴⁵⁶ Aflan gogle Baldōlf braōt Golgrin hyny ev a dayth a chōemil o wyr arvoc ganto hyt ar deugnilldir o gaer Efrog. Ev a vysai yn aros Cledric tyōsoc o sermania ai nerth ynte yr saeson. Ac yna y mynassynt dōyn cyrch nos am ben Arthyr ai lu.⁴⁵⁷ a fan ōyby Arthyr hyny anvon a oruc ev gattōr iarll Cerniō a chōechant marchoc ganto. a thair mil o bettit y ragot ev or y ford.⁴⁵⁸ Ac ōedy cyōrd ac hōynt ymlad o Gattōr yn groylon lidioe ai gōasgaru a llad llyosogrōyd o nadynt ai cymmell ar fo. Ac yna tristau a oruc Baldōlf am na allod rydhau y vraōd. a medyllo a oruc pa delō y gōnai. Ac y peris ev bolio y ben a thori y gallt ai ōarv a mynet yn rith arestdyn a thelyn yn y laō trōy llyestau y bryttaniait yn y dayth ev dan ystlys y gaer.⁴⁵⁹ a chanu a oruc a chrio yny atebōyd ev or gaer ac y tynōyt ev y mewn a raffau dros y gaer. Ac yna ystyr-io a oruc ev ve ai vraōt pa delō y gellynt hōy ymrydhau odyo. Ac val yr oedynt velly nachlav genadau yn dyfot o sermania a chōechant llong gantynt yn llaōn o ōyr arvoc a Chledic yn dyōsoc arnynt ac yn disgin yn yr Alban.⁵⁰⁰ A phan gogle Arthyr hyny gado caer Efrog a oruc a mynet y Lyndain. ac yna dyfynnu y ōyrda atto ymgynghori ac hōynt. Sev oed y cynghor anvon at Howel ap Emyr Llydaō y nai ap y chōaer yr hōn oed vrenin llydaō y ervynnait nerth ganto.⁵⁰¹ Sev y dayth Howel a fymtheng mil o ōyr arvoc gidac ev y Northampton y dir Lloegr. A llaōen vy Arthur ōrthaō. ac odyo y gyt ydaethant hyt ynghaer Lōyttgoet. eraill ai gailw hi Caer Lincol cans yno ydoed y saeson. ac ymlad croylon a vy yno a rōng y llad ai bodi ō collet yno chwemil or saeson. ac a diengis o nadynt aethant hyt ynghoet Celydon ac Arthyr yn y hemlit.⁵⁰³ ac yna y by vrōydr galet a llad llaēer o bob ty cans o ōasgot y deri y brethynt y bryttaniait ac yna y peris Arthyr dorri y deri ai roi ar gyfion ychel ynghylech y saeson. ac yna y gōarchōyt hōynt dri di-

Garnot a thair nos heb na bôyt na diot. Ac yna rac y mairó o nebyn y rodes y saeson y Arthyr yr holl sóllt a thyrngtet o sermania hefyt ar y gellong y gôlat a roi gôystlon ar hyny.⁵⁰³ Ac ôedy y mynet hyt ynghewn gôailgi edifar vy gantynt y hamot ac Arthyr a throï y hólau a ônaethant ac y borth Totnais yr lan y dir Lloegr ac anraithiaô y ôlat hyt yn hafren ac odyno hyt ynghaer Vyddau a damgylchynnu y gaer ac ymlad a hi.⁵⁰⁶ A phan ôyby Arthyr hyny y peris ynte grogi'r gôystlon heb o hir. Ac ymado a oruc ev ar Ysgottiait ar ffichdiait a gado Howel y nai yn glavy no o orthrôm haint ynghaer Alclyd ymlith y elynion.⁵⁰⁷ a dyfot am ben y saeson hyt ynghaer Vyddau. A dyôedyt ôrthyt chôchôï dôyllwyr lladron ni chadôsoch amot a ni nis cadôav innau a chôithau. Ac yna ydaeth Dyfric arch esgob Caer Llïon y ben bryn ychel a dyôedyt o hyt llev. ha wyrda heb ev y saôl ysyd a hanoch o gristnogaôl fyd coffeôch hediô dial gôaet yeh rieni ar y peganiait Saeson a thrôy nerth Duô y llafyr a gymeroch ar angau a ylch ych pechodau chôï yn lan.⁵⁰⁸ Ac yna y gôisgod Arthyr amdano lryyg a oed dailong y vrenin ac am y ben helym aurait a llun draic o dan erni a delô arall a elôit pryddenn ac yndi hithe ydoed delô vair yn ysgythredic a hyny a dygai Arthyr gydac ev pan elai meôn perigl brôydrâu a chlelyv a gymerth ev a elôit caledvôlech cans gorau oed ev yn holl ynys Brydain yr hôn a naethbôyt yn ynys Afallach. a gôayô a gymerth ev yn y laô yr hôn elôit Rongymyniat.⁵⁰⁹ ac wedy y baôb wisgo am dano. trôy vendith yr archesgob. cyrchu y gelynion yn groylon a orugant ai llad yny vy nos. ac erbyn nos y cyrechod y Saeson ben bryn ychel gan dybiait y gellynt ymgado yno. A fan vy dyd drannoeth y dyc Arthyr y mynyd arnynt ac er hyny ymlad yn groylon a orugant. Ac yna lliido a oruc Arthyr a thynnu Caledvôlech gan goffau enô Mair a rythro y elynion yn wraôl ar neb a gyfarffiai ac ev ar un dyrnot y lladai ac ni orffôyssod Arthyr yny ladaôd ev or Saeson dec a thrygain a fedôar cant. A fan ôelas y Bryttaniait y brenin yn digoni trwy vilôriaeth ac eôllys cymryt llaôenyd a ônaethant ai nerthoed attynt a chydgerdet ac ev ac nydiôed y llas Côlgrin a Baldôlf y vraôt a llaôer o vilioed gidac hôynt ac y foes Cledric ac a diengis oi lu.⁵¹⁰ Ac yna y herchis Arthyr y Gattôr iarll Cerniô a dengmil o wyr arvoc y hemlit hôynt ac Arthyr a gym-erth y ford ty a Chaer Alclyt cans ev a

glôasai vot Ysgottiait ar ffichdiait yn caissiaô Howel allan or gaer.⁵¹¹ Sev y gônaeth Cattôr ai lu cyrchu llongau y Saeson ai llenwi oi gwyr y hun ac ynte aeth ar lan arall gydac ev y hemlit hôynt megis lleô coedaôl ac yna y llas Cledric y tyôsaôchôynt a chymell y llaill yn gaeth tragyôyd.⁵¹² Ac ôedy gorvot o Gattôr ar y Saeson y dayth ev ty a Chaer Alclyt lle ydoed Arthyr ac ynte oed ôedy cymell y ffichdiait hyt y mor. cans hônô oed y trytyd ffo a wnathoed Arthyr a Howel arnynt ac yna y foasant wy hyt yn llyn Llumonôy cans y mae yn dyfod yr llyn hono o afonyd drygain a thrychant yr hai ysyd yn llithro o vnyydoed Prydain ac odyno yn un avon yn mynet yr mor a Lleven y gelôir yr avon hono. Ac ymhob ynys or haini y mae craic vaôr a nyth Eryr ar ben pob craic a fan elai yr haini y ben un craic y waidi. gôybydynt hwy y daô ryw ormes o allôlat yr ynys hono. Sev a oruc Arthyr peri dôyn llongau. ac ysgraffau yno a damgylchynnu y llyn a chronni y bobloed hyny yno yny vy vairô milioed o nadynt o neôyn.⁵¹³ ac val yr oedynt velly nachav Gilamôri vrenin Iôerdon yn dyfot a llynges vaôr ganto yn borth yr Ysgottiait. cans or un iaith y hanoedynt ac or un genedl. A ffan ôelas Arthyr hyny ymadaô a oruc ar Ysgottiait ac yna y dayth yr esgobiait ar abadoed cysegredic yn y gôisgoed a gostông ar y gliniau gair bron Arthyr y ervynnait tangefed yr bobloed hyny. trôy gymryt y saôl a diangasai yn gaeth tragôydaôl idaô ev ai ettifedion a hyny a gymerth Arthyr. Ac ôedy hedychu ev aeth y edrych ansaôd y llynn ai hamgylch. Ac yna y dyôat Arthyr ôrth Hoôel. mae yma yn agos lynn y syd ryfedach no honn ac ygain troedfed yn y hyt ac ygain yn y lled a ffymp troedved yn y dyfnder a fedôar ryô bysgot yndi. yn ymhob cornel yr llyn ac nit ymgymyse un o nadynt ai gilyd byth. Ac y mae llyn arall gair laô hafren yr licn a elôir llyn llaiaôu a ffan lanô y mor y traia hithau ac ni chyfyt yr glannau er maint o dôr croyô el idi. A fan draio y mor y llaiaô hithau megis mynyd maôr gan dawly tonnau o heni a ffwy bynnac y cyfarffo y tonnau hyny ac ef o byd y wyneb attynt o vraid y diainc yn vyw. os y gefn a vyd at y llynn ef a dianc er nesses y savo idi.⁵¹⁴ Ac o dyna ydaeth Arthyr hyt ynghaer Efrôc y gynnal y lys erbyn nadollic. Ac yna tost vy gan Arthyr weled yr eglwyssau wedy distryw or Saeson a lad y maibion llen.⁵¹⁵ Ac y roes Arthyr y Aron ap Cynvarech Ysgottlont ac y Elw ap

Cynvareh iarllaeth Lindessi cans ef oed vrawd yngyfraith y Arthyr ac y Wyar man Walchmai amherawdr. Ac y Yrien ap Cynvareh y roded Reged. Ac wedy darvot y Arthyr wastattau ynys Brydain yn y mod gorau ac y byssai er ioed. Ac yna y gôraicaod Arthyr ar Wenhwyfar verch Gogvran gawr a man hono a hanoed o dledogion Ryfain a Chattwr iarll Cerniw a'i magasai hi cans un or hai tecav yn ynys Brydain oed hi.⁵¹⁶ Ac yna y parattoes Arthyr lynges erbyn yr hav nesav y vynet y Iwerdon a phan y dayth Arthyr yno y doed Gilamwri ai lu ganto yn barot y ymlat ac ef. Ac ni thygivys idaw yuamyn ffo. ac ar y ffo hyny y dalwyd Gilamwri ac y by raid idaw ev wrhau y Arthyr ev ai lu.⁵¹⁷ Ac odyno ydayth Arthyr y Islont ac y goresgynnot y glat hono ar hynt. a phan glybas anifer or ynysod eraill hyny a bot Arthyr yn goresgyn ford y'cerdai ac nas allai neb y lydias. sev a oruc Doldav vrenin Ysgottlont a Gôynbas vrenin Ore dyfot yno oi bod y hun y ôrhau y Arthyr ac y roi tyrnget idaô bob blwydyn ac wedy nymned y gayaf haibio y dayth Arthyr y ynys Brydain. Ac yna y by Arthyr daydeng mlyned ynty yn gorfôys.⁵¹⁸ ac y peris ev dylynnu attaô wyr profadôy clodvaôr o bob gôlat y amlhau y niferoed. Ac yna y hedaôd y glot ev ai vilôriaeth ev ai vilôyr o dewrder a haelder o voes ac arver yn y oed hannait yr ynys hon megis nat oed un brenin a ellit y getflyby y Arthyr yny oed ar bob brenin y ofn ev rac idaô oresgyn y cyfoethau.⁵¹⁹ a phan gigne Arthyr hyny medyliaô a oruc vynet y gôplae ai baithret y clot a roet idaô ar eiriau. Ac nit oed lai y arvaeth no goresgyn holl Europa. sev oed hyny trayan yr holl vyt. Ac nit oed na brenin nac arglôyd gallys na bai yn caissio dysgyblo ôrth voes ac arver gwyr Arthyr ac yna y parattoes Arthyr lynges y vynet y Lychlyn cans marô vyssai Assychlyn vreuin Prydain. a hônô a gymynassai y vrenhiniaeth y Leô ap Cynvareh y nai ev. ac ni mynnai wyr llychlyn hyny. namyn gônaythyr Ricôlff yn vrenin arnynt ac ymgadarnhau yn y cestyll y gaissio cadô y glat arnynt.⁵²⁰ ac yno ydoed Walchmai ap Lleô ap Cynvareh yn trigio ar ôssanaeth esgob Ryfain lle danvonassai Arthyr y ebyrth ev yno y dysgu moes ac arver a marchogaeth mairch gan wyr Ryfain. Ar esgob hônô a roes arvau gyntav y Walchmai.⁵²¹ Ac yna pan dayth Arthyr y Lychlyn ydoed Ricôlff yno a llu maôr ganto yn erbyn Arthyr. Ac ymgyrchu a ônaethant a llad llaôer o bob ty ac or diôed Arthyr a

ladoed Ricôlff a goresgyn y glat oll idaô y hun a Demnarc hefyt a chymell y bobl y wrhau idaô ev. a gado Lleô ap Cynvareh yn vrenin yn y day le hyny. Ac odyno y hôylod Arthyr ai lynges parth a frainc. a dechrau goresgyn frainc ac yn y erbyn ynte y dayth Frolo y gwr oed yn mediannu frainc dan Leo amheraôdr Ryfain. ac ymlad ac Arthyr a oruc ac ni thygigys idaô cans amlach oed varehogion Arthyr a gwell hefyt. ac y foes frolo hyt Ymharis a galô atto y llu mgyav ac allôys.⁵²² Sev y ônaeth Arthyr ai lu damgylchyny y dynas vis o ynty yny vy vairô llaôer o nadynt o neôyn. a dolyrio a oruc frolo yn vaôr a chynnig mynet ev ac Arthyr ylldau y ynys oed yn yr avon yr hon a elôir Sain yssyd yn llithro trôy dimas Paris. ar un a orffai cymeret gyfoeth y llall a gado y lluoed yn llouy.⁵²³ ac nit oed dim ôell gan Arthyr no hyny. ac yr ynys yr aethant ylldau yn gyôair o vairech ac arvau. ar dau lu yn edrych arnynt.⁵²⁴ Ac yn diannot cyrchu Arthyr a oruc frolo a gôayô. sev a oruc Arthyr gochel y gofyt hyny ac ar hynt gossot o Arthyr ar frolo yn y aeth ev dan dorr y vareh a thynny y gledyv yna y gaissio y lad. yna y codes frolo yn ôyehyr y vynynd a llad march Arthyr yny aeth Arthyr ai vareh yr llaôr. a fan welas y Bryttaniait hyny annod vy gantynt gadô cyngrair ar frainc. Ac yna yn llidioc y codes Arthyr a throï y darian ryngto a frolo ac ymarvot ac ev. Ac yna neôidio dymnodau yn groylon fyrv o bob un ai gilyd. Ac yna frolo a vôraôd dymot y Arthyr ac ai treôis ar y dalen yn y oed y ôaed ev yn frydio yr llaôr ac ar hyt y ôyneb ai dôyvron. Ac yno y llidioc Arthyr a drychav Caledvôleli a tharo frolo ar ôarthav y ben hyt pan holddes y gorf ai arvau hyt y ôregis. ac yno y syrthiôd frolo yr llaôr a maedy y llaôr ai sodlau yny vy varô. Ac yna y gwrhaôys eôbl o frainc y Arthyr.⁵²⁵ Ac yna ev a rannod Arthyr y lu yn dau hanner. ar llaill hanner a ellyngod gida Hoôel y nai y oresgyn Peitio. A chidac ynte y hun y ran arall y oresgyn Gasôgin ac Einssio. ac yna y cymhellôyt Gôidrat tyôssawc Peitio y ôrhau y Arthyr. a naô mlyned y by Arthyr yn goresgyn y gôlad oed hyny. Ac yn ol hyny ydaeth ev y gynnal y lys y Baris. ac yna y gôahodes atto holl dyôsozion yr ynysod ar penaethiait ar ysgolhaigion ar llygion. ac o gittundeb yr holl aniferoed y gônaethbôyt cyfraithiau da dros ôyneby tyrnasod oll. Ac yna y rodes Arthyr y Vedwyr y ben trylliat iarllaeth Normandi ac y Gei y ben swydr

iarllaeth Angiw. ac y bawb oi wyrda val y ryglydiai ydynt. Ai rôymo hwynt a oruc ef ai haclder ai gariad yn gyttun. A phan dary idaw wastattau y gwladod hyny y gwanwyn rac wyneb y dayth Arthyr i ynys Brydain drycheff.⁵²⁹ ac y cafas yn y gynghor daly y lys ynghaer lliion ar wysc. cans tecaf lle oed hwnw achyfoethl-ocaf ac adassaf y vrenin gadw y wylva yndi. cans or llaill dy yr dinas y mae avon vavr val y gallai longau o aithafoed byt dyfot idi. ac or ty arall yr dinas gwairglodyd tec gwastat sychion. ac amgylch yr haini y mae brynnau tec ychel ac yn agos ydoed fforest dec eang y hely bwystvilait. ac o vewn yr gaer ydoed tai tec brenhin-aöl ac am hyny y ceflybwyd y dinas hynys y Ryfain. a hefyd yn y dinas ydoed dwy eglwys arbennic ac un o nad ynta gyssegrwyd yn enw Siliwys verthyr. Ac yno ydoed manachloc manachessau. ac eglwys arall y Aron verthyr a manachloc canhonwyr oed hono. A hefyd yno ydoed y trydyd archesgobdy pennav yn ynys Brydain a hefyd daycant maner ossgolars oed yn y dinas o amrafaelion gelyddodau ac yn bennav y saith gelydyd cans penaf lle nyr ynys oed Gaer Lliion ar Wsc.⁵³¹ Ac yno y peris Arthyr ordainiaw gwled anvaiddrawl y maint a onv cenadau y bob gölat ar y oresynassai. y waöd holl vrenhinoed. a ffenadyriaid a llygion megis na ellid rifiedi arnynt yn dyfod y wled Gaer Lliion y rodi brainiau y bawb megis y dirpurynt o herwydd y baint ai boned.⁵³³ Ac velly or Alban y dayth Aron ap Cynvarch brenin Prydyn. ac Yrien ap Cynvarch arglwyd Reged. a Chasswallawn Lawhir arglwyd Gwyned. a Meyric vrenin Dyfed. a Chattör iarl Cerniö. a thri archesgob ynys Brydain. a fennaf o nadynt oed archesgob Caer Lliawn. cans baint Legat oed idaw a gwr santaid oed hönö. Ac yno y dayth Moryd iarl Caer loyw. a Mor iarl Caerangon. ac Anaröd arglwyd Amwythic a Madoc o gaer Wair. ac Owain o gaer Vallawc ac o henö arall Salstbrl a Gwrssalen o gaer Gynvarch ac Yrien o gaer Vaddon a Bosso iarl Rydychen. A chyda hyuy llawer o wyrda a ydai ryvlin y henöi. Ac o ynyssoed eraill y daeth Gilamwri vrenin Iwerdon. a Gilamwri arall vrenin Alawnt a Doldaf vrenin Ysgottlont a Gwynwas vrenin Orc. a Lleö ap Cynvarch vrenin Llychlyn. ac Achel vrenin Denmare. Ac o ynyssoed Frainc. Oldyn tywssoc Rwyttton. a Bwttel tywssoc Cenonia Leodegar o Volwyn. a Bedwyr työssoc Normandi Cei tywssoc Angyw. a

Gwidard tywsawc Paittio a daydec gogyfurd a Geraint Garwys yn Ysbaen a Ho. ap Emyr Llydaw a llawer a ydai ryhir y manigi. namyn ar vyrr ni dayth y un öled er ioet gymaint o wyrda a gwrageda a mairch da ac adar a chön a thlyssau maöf werthlioc ac eur lestri a gwisgoed odidaöe o baly a forfor ac ydayth yna. cans ni by dyn or ty hönvnt Ysbaen ar a vytnai da na dayth yno y gymryt amrafaelion rodion o bob ryö rodion ar a vynnai baöb. A hefyt llaöer y dayth yno y edrych y öled heb y gwaöf.⁵³⁴ Ac öedy y dyfot y y gyt y gelöit y tri Archesgob y öisgo y öise vrenhinaöf am dan y brenin ai goron am y ben. a Dyfric a gannoed yr efferen a phan aethant yr eglöys ydoed day archesgob yn arbain Arthyr oed yn y vrenhinöise. ac yn y vlaen ev ydoed bedöar gwyr yn döyn pedöar cledyv noethion cans hyny oed vrait amheraödr. Nit angen Aron ap Cynvarch brenin yr Alban. Casöallaöfn Laöhir brenin Göyned. a Mayryc vrenin Dyfet. a Chattör iarl Cerniö. Ac ydoed y öfainoed yn canu amrafaelion ganyau ac organ o bob ty ydynt or hai tecav a gorau er a brydoed mysic ac or ty arall yr oed y vrenhines yn mynet yr eglöys ac adyrn brenhines am deni ai choron am y fen ac esgyb a manachessau gyda hi a phedair gwraged y pedöar tayrn gynau a cholomen wen yn llaö bob un o nadynt. Ac öedy y mynet hi yr eglwys y dechroyöyt y gössanaeth dröyr ysgolhaigion gorau ar pyngeiaun tecav ac a brydoed dyn er ioed. Ac yna y göelit reget vae amyl o eglöys y gilyd y örandö amrafaelion ganyau.⁵³⁵ Ac velly öedy y feren dyfot yr llys a önaethiant a döise y göisgoed parch a göisgo eraill am danynt a mynet yr neyad y vöytta ac or parth arall yr oed Wenhöyfar ai harglöydessau gida hi megis ydoed arver y brenhines vot.⁵³⁶ ac velly wedy rodi paöb y eistet megis y dlynt. y codes Cai a mil o öyr gidac ev y ösnaethu or gegin. a göise o ermin mclyn am dano. ac velly ydoed am bob un o nadynt ac y codes Bedöyr pen trylliat Arthyr a mil o wyr gidac ynte yn ardyrnaid or un dillat y össnaethu'r ved gell a digoned o lestri aur ac ariant. ac nit oed lai o anifer ardyrnaid yn gösnaethu y vrenhines noc ar yr amheraödr Arthyr ai wret ynte. Ac velly nit oed un dyrnas yngret allai ymgeffyby ac ynys Brydain o bob da a moessau a defodau. cans un arver oed hollwyr llys Arthyr a gwraged y gwyr hyny un arver oedynt o voessau a dillat ac ni vynnai na gwraie na moröyn na gwr na gorderch onit

milwr campys profedic. Ac am hyny debrach vydai a góyr a dífairach y gwraged.⁵³⁷ Ac wedy darvot einio y daeth pa6b allan odi6rth y dinas y edrych amrafaelion ch6aryau. Ac y bennav ar ym6au a hefyt nit oed dechymic ar ch6aryau na beynt yno ar gwraged ar vylchau y gaer yn edrych ar hyny a fa6b or gwraged yn dangos y gwyr m6yav a gerynt. Ac am hyny ydoed y gwyr yn g6naythyr y g6r-hydri m6yav ac a ellynt. Ar neb a vai vydyga6l ar y ch6are ev a gae yn da dros y llafyr a hyny ar gost yr amhera6dr ai drossor. Ac 6edy darvot ydynt droilo y 6led hono me6n tri diau a thair nos ar ped6ryd dyd y 6eit yr hai a vyssai yn gwssnaethu yn cael dros y llafyr cans y rai o nadynt y roded dinessyd ydynt ac y ereill gestyll ac y eraill esgobaethau lle bai rai yn wac.⁵³⁹ Ac yna y dayth Dyfric arch-esgob Caerllion yn vaid6y ac a 6rthodes yr archesgobaeth am 6elet maint vy'r armerth yr 6led hono ar gynyllaidva ai darvot me6n tri diau. Ac yna ystyria6 a oruc ev mac darvodedic vyd poth peth yn y byt h6un. ac yna y caissiod ev beth parhays ty ac at dyrnas g6lat nev. Ac yn y le ynte y roet De6i ap Sant yn archesgob cans gwr d6yfol bychedol oed ev ac ewyrth y Arthyr. Ac yn lle Samson archesgob Caer Efr6c y roet Tailo esgob Llandav. A hyny o eiriol Howel ap Emyr Llyda6 cans gwr bychedol oed Dailo.⁵⁴⁰ Ac yna megis ydoed 6edy llyniaethu pob peth. nachav y g6elynt daydec marchoc yrdol a chaing o oli6yd yn lla6 bob un o nadynt yn ar6yt y bot yn genada. Ac yna cyf-arch g6ell y Arthyr ai annerch y gan Les amherodron Ryfain ac yn roi llythyr yn y la6 ar gairau hynn ynda6.

LLES amhera6dr Ryfain yn anvon annerch y Arthyr brenin y Bryttaniait val y haed6ys cans ryfed y6 genyy i dy groylunder di Arthyr ath ynyvdr6yd ath dra o anian ynvyt y syrhaist di amhera6t Ryfain a ryh6yr yd6yt ti yn g6naythyr ia6n y Ryfain a brenhinoed yr holl vyt yn darost6ng idi namyn ty di. cans ty di yssyd yn attal tyrnget a dlyet Ryfain y gael o ynys Brydain yr h6nn a gafas Ilcassar ac amherodron eraill 6edy ev. cans yr holl ynyssloed ereill yssyd yn ardrethu i Ryfain. eithr ynys Brydain a darestyngaist di ytt dy hun a d6yn braint gwyr Ryfain. Ac am hyny sened Ryfain ath varnod di erbyn A6st nesav y dyfot y Ryfain y diodev y varn a varner arnat. ac yth dyfyntu di yno y doethom ni yma ac oni de6y di yno erbyn yr oet g6ybyd di y don h6y yma y

ofyn ia6n y ti am syrhaedau Ryfain val y barno y cledyv rot ti a hi.⁵⁴² Ac 6edy g6ybot o Arthyr dyall y llythyr ev aeth yn y gynghor am daly ateb y wyr Ryfain. a chyntav y rodes Catt6r iarl Cerni6 ateb y Arthyr. Argl6yd vrenin heb ev y mae arnav i ofn llesged a diogi y gael y gorvot arnom ni y Bryttaniait gan hyt y byom ni yn segyr gan ymroi y 6ledau ac ymdid-anau a gwraged a hyny es pym mlyned 6aithian a hyny a dyc yn de6rder ni an fyuyant odi6rthym. a ni a dlyem diolech y wyr Ryfain yn cyffroi ni.⁵⁴³ Ac yna y dy6at Arthyr ha wyrda heb ev vynghyd-varehogion ch6i a roessoch ymi hyt hynn gynghorau da frwythla6n. ar a6r hon y mae yn rait y ni 6rthunt. Ac am hyny medyliwn ni ba6b gynghor grymys. ac o byd da y cynghor ni a orvyd6n ar wyr Ryfain cans er cael o hanynt h6y dyrnget or ynys hon er dyfot ai llyoed yn handiffin ni rac estron genedloed. ar a6r hon ni dlyant h6y yni dim. Ac velly y maent h6y yn holi y ni beth anlydys ac am hyny ni a holwa ydynt h6ynte beth dlyedys ar cadarnav o hanom cymeret dyrnget gan y llall. cans yn rieni ni a oresgynnod arnynt h6y nit angen Beli a Bran maibion Dyfn-6al moel myt cans hwynt a dygassant ygain o vonedigion Ryfain yn 6ystlon gantynt odyo y ynys Brydain. Ac 6edy hyny y by Gastennin ap Elen a Maxen Wledic gwyr dlyedogion o ynys Brydain ar haini a oresgynnod hyt yn Ryfain hefyt ac a vyon amherodron bob un ar ol y gilyd ac or achos h6n6 nit ateb6n ni ydynt h6y dim. namyn hol6n ni yn dlyed ydynt h6y.⁵⁴⁴ Ac yna y dy6at Howel ap Emyr Llyda6 rofi a du6 bai dy6ettem ni bob un ar llailldy ni bydai gystal ac y dy6at yr amhera6dr. ac am hyny arglwyd a6n ni y amdifin braint y dyrnas cans gwyr Ryfain a dechrey6ys holi peth anlyedys yni. a ferthynol yw y ti arglwyd ofyn peth dlyedys ydynt h6ynte cans Sibli doeth a dro-ganod y bydai dri amhera6dr o Gymry yn Rufain sev y by dau hyt hynn a thithau vyd y trydyd. Ac am hyny bryssi6n ni yr hynt hono cans citun y6 pa6b oth wyr a thi a mi a rodav y ti o gymorth dengmil o varehogion arvoc.⁵⁴⁵ Ac y dy6at Aron ap Cynvareh rofi a du6 argl6yd ni allav i draethu maint y6 vy lla6enyd i am yr amadrod a dy6edaist di am Ryfain ac am hyny hyfryt y6 gennym gymryt dyrnodau gan wyr Ryfain am yr hai a rodom ninaw ydynt h6ynte y dial y taidiau an hen rieni arnynt ac er drychav dy vrait dithau argl6yd vrenin a mi a rodav y ti y vynet

yno d6y vil o varchogion arvoc a fettit hefyt.⁵⁴⁶ A fan darvy y ba6b dervyny ymadrod a main a rodai bob un o wyr arvoc y vynet y Ryfain. ac Arthyr a diolches y ba6b o nadynt ar llailldy am y rodion. Ac yna y cyfrif6yt y Arthyr y maint rifedi a roessit ida6. sev amcan a gafas o ynys Brydain heb law y rodes Ho. ida6. trygain mil o varchogion arvoc profedic ymr6ydrau ac ni ellynt riv ar y pettit sev y cyfrif6yt ida6 gael or ch6ech ynys o bettit ch6aigain mil sev oed en6au yr ynnyssod hyny I6erdn. Islont. Ysgotlont. Ore. Llychlyn. Deunare. Ac o holl Frainc y cafas ev bed6ar ygain mil o varchogion arvoc. A chan y daydec gogyfwrđ a chida Geraint Caer6ys y dayth mil a daycant o varchogion arvoc. Sev amcan oll a gafat o varchogion arvoc. day cant marchoc a daydeng mil a fed6ar ygain mil. ac ni 6idiat neb riv y pettit.⁵⁴⁷ ac velly 6edy g6elet o Arthyr e6llys pa6b y ceniady a oruc y drev ymarattoi erbyn A6st. Ac y manag6ys ev hyny y genadau gwyr Ryfain ac nit y daly tyrnget ydyn. Ac yna y daeth y cenadau ymaith.⁵⁴⁸ A phan gible Les amhera6dr Ryfain hyny ydaeth ev yn y gynghor vo a sened Ryfain. Sev oed y cynghor anvon at vrenhinoed y d6yrain y erchi nerth ydynt yn erbyn Arthyr. Sev y rifedi o wyr ymlad a gafas Lles amhera6dyr Ryfain daygainwyr a chant a fed6ar can mil o vilioed. Ac 6edy darvot ydynt lyniaythu pob peth erbyn A6st y codassant ty ac ynys Brydain. A phan glyby Arthyr hyny cynyll y lu a oruc ynte a gorchymyn y Vedrot y nai ap y ch6aer ly6odraeth y dyrnas ev a Gwenh6yfar yn da ac yn di6all yn y delai ev y drev. Ac yna y cyrehod Arthyr anifer oed borthiva Northamptwn. a fan gafas ynia6n6ynt h6ylian a oruc ev ty a Frainc.⁵⁵¹ ac 6edy y vynet y ganol y 6ailgi ev a syrthiod mar6 hun arno am dalym or nos ac y g6elai ev vraid6yt. ev a 6elai yn hedec odi6rth y dehau ry6 anghynvil a gar6 lais ganto ac yn disgin ar vordir Frainc. ac a 6elai draic yn dyfot or gorlle6in a chan oleyfer y llygait hi y golehae y mor. ac ev a 6elai y draic ar arth yn ymgryehu. ac 6edy hir ymlad ev a 6elai y draic yn b6r6 tanllachar o dan ar yr arth yn y losges ev yn yl6 oll. a ryfed vy gan Arthyr y vraid6yt. Ac yna y defiroes ev ac y manegis yr cydmaithion y 6eledigaeth ev. ai deongl a 6naethant val hynn. ty di. argl6yd amledy a ry6 anghynvil o ga6r ac ai gorvydy ev. cans ty di ar6ydoea y draic ac ni chredoed Arthyr dim o hyny namyn

tybiait mae ryngto ev ar amhera6dr vydai. Ac erbyn dyd drannoeth ydoed Arthyr ai lynes ymhorthloed Barilio y Normandi. ac ymaros a oruc ev g6bl o wyr yr ynnyssod eraill ada6sai borth ido.⁵⁵² Ac 6edy manegi y Arthyr vot Lles amhera6dr Ryfain 6edy peylla6 or ty arall yr avon a el6ir G6enn. ac anvaidrol lu ganto. Ar nos hono y llyestod Arthyr or parth arall yr avon. Ac anvon cenadau a oruc Arthyr hyt att yr amhera6dr y erchi ida6 ada6 Frainc ai thervynau neu rodi cat ar vaes y Arthyr drannoeth. Sev oed y canadau aeth yno G6alchmai ap G6ygar a Bosso iarll Rhydyehen a Geraint Car6ys ty6ssoc o Frainc. A lla6en vy gan lu Arthyr vynet G6alchmai yno gau dybiait y g6nai ev ry6 sire6ed a gwyr Ryfain i cymell y vr6ydra ac 6ynt. Ac 6edy manegi y Les dyfot y cenadau ac ystyriait ymadrod h6ynt. Ac ynte a dy6at mae ia6nach oed ida6 ev lywia6 Frainc no mynet ymaith. Ac yna y dy6at Gei6s nai yr amhera6dr h6y o lawer y6el tafodau ch6i y Bryttaniait noch cledydau. Sev a oruc G6alchmai yno yn chwim6th tynnu y gledyv a llad Gei6s. ac yn esgyt esgyntu ylltri ar y mairch a gwyr Ryfain yn y hemlit y gaissio dial y gwr arnynt. Sev yna a oruc Geraint cans olav oed ev brathu y blaenav or ymlidwyr ai lad. Ac yna y nesa6d Marcinigys y gaissio dial Gei6s ai aros a oruc G6alchmai ai daro a chledyv ar y ben yny holltes hyt y dwyffron ac erchi ida6 vanegi y gytmaithion ev yn Ufferm vot yn h6y clefydau y Bryttaniait noi tafodau. ac o gynghor G6alchmai aros yn gyttun a orugant a llad pob yn wr or ymlidwyr. Ac val yr oedynt velly yn gyfagos y goet. nachav ch6emil or Bryttaniait yn roi cri ar yr Ryfainwyr ac yn y llad yn groylon ac yn daly eraill ac or di6ed yn y cymell y ffo.⁵⁶⁴ A phan gly6as Pentaraine hyny sened6r o Ryfain y dayth ynte ar hynt a dengmil o wyr arvoc gidac ev y amdiffin gwyr Ryfain ac ar y rythyr cyntav gyrru fo ar y Bryttaniait yr coet y byassynt or blaen ac yna y llas lla6er o bob part. Ac ar hyny nachav Edyrn ap Nyd afymilo wyrarvoegydaev yn borth yr Bryttaniait ac o ne6yd y g6rthneby a orugant yn wra6l a chynnal y clot a syber6yt. A Fedrainc yn anoc y wyr y gryehu yn groylon.⁵⁶⁶ a fan 6elas Bosso iarll Rhydyehen hyny. gal6 a oruc anifer da atto a mynet ar y cyferbyn a gal6 a G6alchmai atto a dy6edyt 6rtho ymwagel6n ni rac yn syrthio yn y ran 6aethav rac cael o honam ni geiyd gan y brenin. ac am hyny moess6ch y ni y gyt gaissio

gorvot ar Bettraine tróy y lad neu daly.⁶⁶⁷ Ac yn diannot y daethant tróy vydinoed y Ryfainwyr a thynnu Pettraine odiaŕ y varch ai rýmo yn fest. ac yna y by vróydr galeŕ o bob part. ac nydióed y gorvy y Bryttaniait a dóyn Pettraine gautynt y bydin y hun ac o neýd mynet y ymlad n gwyŕ Ryfain. ac y nydióed y gyrru ar fo. ac ar na by wió y daly. y llad ai sbailio. Ac yna y daith y Bryttaniait ar carcharorion gautynt hyt y lle ydoed Arthyr. a manegi idaó ev góbl or damóain. A lláben vy gan Arthyr mor róyd vyasai ragdynt yn y apsen ev. Ac yna y gorchymynnaóed Arthyr y Vedwyr a Chattóŕ Iarll Cernió a dau dyóssoc eraill hebróng y carcharorion hyt ymbaris. Ac yna pan glywas gwyr Ryfain hyny y detholed pynthengmil o wyr arvoc ai hauvon hyt nos y ragot y carcharorion y gaissio y rydhan. ac o vlaen yr anifer hyny ydoed senedóŕ o Ryfain a elóit Achóintys. ac Ofander vrenin Siria. a Sertorys Lybia. Ac velly aros a ónaethant meón lle dirgel. A thrannoeth y dayth gwyr Arthyr ar carcharorion hyt y pant coedaóe lle ydoed y Ryfainwyr yn aros a chodi ydynt ai góasgaru yn dróe. Sev a oruc y Bryttaniait ranu yn dóy ran. nit amgen Bedóyr a Rissiaŕt o Baldón y gadó y carcharorion. Ac o vlaen y vydin ydoed Gattóŕ iarll Cernió yn ymlad. a Borel tyóssoc. Ai cyrehu a oruc y Ryfainwyr. Ac yna y dayth Gwidart tyóssoc Paittio a thlaŕ mil o wyr yn borth yr Bryttaniait. ac yna y góŕthneby yn wraó a orugant a dial arnynt y tóyll ai brat. Ac yna y llas Borel tyóssoc achos Ofander vrenin Siria ai brathwys a gwayó nny vy varó a fedóar eraill o wyrda a las y Arthyr. Hirias o Eliaón a Mayric ap Cattóŕ. a Halidye o Dindagol. a Chei ap Ithel. Ac er colli hyny nidaóod y Bryttaniait un or carcharorion y gollu namyn gyrru fo ar y Ryfainwyr ac ar y fo hyny y llas Ofander vrenin Siria a Vyltanys senedwr o Ryfain. Ac yna bedy gorvot or Bryttaniait y daethant ar carcharorion y Baris a rai a dalwyt hefyt y dyd hónó. Ac yna yn llaóen dyfot y drev at Arthyr a manegi idaó y damóain. Ac yna tristan yn vaóŕ a oruc Lles dreycet vyssai damóain y wyr ynte a mynet nny gynghor a oruc y óybod beth a ónelai ai mynet y drev yn ol porth idaó gan Leo amheraódr Ryfain ai mynet y hun i ymlad ac Arthyr. Sev y cafas yn y gynghor mynet hyt y Nafarn yr lle a elwir Leigrys ac yna y byant y nos hono. A phan gigne Arthyr hyny myned a oruc

hyd y lle a elwir glyn Asnessia cans yno y daóai Les amheraódr drannoeth, ac yno y arhoes Arthyr hóynt a roi y varchogion ar llailldy a Moryd tyóssoc Caer Loyó oi blaen a bydinaó y lu a oruc ynte yn óyth bydin. Ac ymhob bydin ydoed bymcaent a thair mil o wyr profiadóy. Ac velly óedy y parattoi hóynt yn gymhedrol. y dysgu a oruc Arthyr y gyrehu ac y aros y cyfle. ac ymlaen pob bydin ydoed dau varchoc clodvaóŕ profedie. cans o vlaen y gytav ydoed Aron ap Cynvarch. a Chattóŕ Cernió. Ac y vydin hono oed or ty delau. Ac ar y llall or ty asó ydoed Bosso o Ryd-ychen. a Geraint Caeróys. O vlaen y drydyd vydin ydoed Achle vrenin Denmare. a Lleó ap Cynvarch vrenin Prydain. ymlaen y bedóred ydoed Hoóel ap Emyr Llydaó. a Góalehmai ap Góyar. Ac yn ol y pedair hyny ydoed pedair eraill a dau reolóŕ ar bob un o nadynt. Ymlaen y gytav ydoed Gei hir a Bedóyr ap Pedrot. Ymlaen yr ail ydoed Holdins tyósaóe Ryttaŕn. a Góidart tyóssoc Peittio. Ymlaen y dryded vydin ydoed Owain o Gaer Llion a Góynnóas o Gaer Gaint. Ymlaen y bedóred vydin ydoed Yricen o Gaer Vadon. a Górsalem o Dorsieŕtr. Ac yn ol hyny ydoed Arthyr a lleng o wyrda gidac ev. ac oi vlaen ydoed deló draic eurait yn aróyd nodva y baóŕ or gwyr brathledic. Sev oed amcan bydin Arthyr y hun chóegwyr a thryechant a chóe mil. Ac yna y pregethoed Arthyr y lu val hyny. O wyrda hysbys yó. heb ev mae o achos ych nerth chóí ach cynghor y cafas ynys Brydain vot yn bennav ar dec tyrnas ar hygain. ac etto tróy ych nerth chóí ni a orvydón ar Ryfain ac a dialón arnynt gaissio yn caethiwo ni am y rydit. Coffeóch yr aóŕ hon am segyryt a gaóssom estalym o amser trwy ymdidan a gwraged. Coffeóch bellach y chóí ynnynnu yn yehgleóder ach milóŕiaeth. a bydón ni gyttun pan gyfarffom ni a gwyr Ryfain a chymynón hóynt megis anifailiait cans ni thybygant lefassu o honom ni roi cat ar vaes ydynt hóy. Ac os chóychóí wyrda a óna vynghyngor i minau ach anrydedav chóche órth ych bod o bob peth ar y vo ar vy mediant i. a faóŕ o nadynt a deóis gónaethyr gorchymyn Arthyr. A phan gigne Les vot Arthyr yn pregethu y lu sef a oruc ynte pregethu y lu a manegi y dlyai yr holl vyt vot yn yfyd y Ryfain. a choffeóch mae ych tatau chóí a gedóis Ryfain yr bennav lle or holl vyt o deóder a milóŕiaeth a ffynniant ac am hyny na wrthodóch chóithan angau er cynal baint Ryfain. ac ymledóch yn

gadarn megis y gallom ni ofyn tyrnget o ynysod eraill, ac am hyny wyrda coffegeh na doethom ni yma er ffo nanym er ymlad yn gyttun an gelyniion a chyn bout h6y gle6 ar y dechrau sas6n ni ynghyt a ni ai gorvyd6n h6ynt. A ffan darvy ida6 hynny bydina6 y lu a oruc ev yn daydee bydin. ac ymhob bydin o hyny lleng o varehgiion ac ymlaen pob bydin y roded dau varehoc glodva6r yn reol6yr. A chida hyny ydced Lles yn dysgu y wyr lle y g6clai raittav ac ynghanol y vydin y herchis ev roi eryr aur me6n ystondart yn ar6yd nodva yr neb y bai berigl arno. ac yna ymgrychu a orugant ac yn gyntav y cyfarvy vydin brenin Ysbaen. a bydin Aron ap Cynvarch a Chatt6r iarl Cerni6 a dechrau ymlad yn ffest. Ac yna nachav Geraint Caer6ys a Bosso o Rydychen yn dyfot ac yn tyll bydinoed gwyr Ryfain ac o hyny allan ymfysto yn groylon a 6naethant blith draffith yn y gly6yt y t6r6 yn cyffro y dayar ar a6yr dan dr6st sodlan y milwyr yn ffysto'r lla6r. ac yna y by aerva va6r o bob ty val y roed vlin y draethu. Ac yna y brath6ys Boecs vrenin Med Ved6yr a g6a6 dr6da6 yn vy var6. Ac y brath6yt Cei yn angheua6l. ac er hyny y vydin a duc y gorff ev yny gyfarvy a bydin Libia. a hono ai g6asgarod h6ynt. ac er hyny h6ynt a dygassant y gorff ev hyt lle ydoed y draic aurait. Sev a oruc Hirias nai Ved6yr cymryt gydagev drychiant marchoc grymys profedic ac megis baed coet ymlith lla6er o g6n rythro yni mysce yny gafas ev g6rd a Boecs ai dynnu gydac h6ynt ar gefn y vareh het yn emyl corff Bed6yr ac yno y drylli6yt ev. Ac yna y dayth Hirias at y vydin y hum ai hannoc y ymlad yn wra6l. ac yna y collet o bob ty.⁵⁷⁶ ac y llas o Ryfainwyr. A lifantys a Milinys senedwyr o Ryfain.⁵⁷⁶ Ac y llas o wyr Arthyr Holdins dy Rytain. a Leodegar o Vol6n a thri thly6ssoe o ynys Brydain. nit amgen Grissalem o Gaer Gaint a G6alhoc o Am6ythic. ac Yrien o Gaer Vadon. Ac yno Cai a vy var6 or brath a ga6sai ev or blaen.⁵⁷⁷ Ac yna y g6ahanod y bydinoed blaen ac eneyl hyt att Vydin Ho6el ap Emyr Llyda6 a G6alchmai. Ac yna ymgryfau a orugant ac yn 6ychyr cyrchu y gelyniion o ne6yd. ar neb a gyfarffai a G6alchmai ar un dyrnot y lladai. ac velly ni off6ysod G6alchmai yny dayth y vydin amhera6dr Ryfain. Ac yna g6anha6yt y Bryttaniait am am lad Cynvarch ty6ssoe Teiger a d6y vil gydac ev. Ac yno y llas try6yr da nit oed 6aeth y gwrhydri no thy6ysogion.⁵⁷⁹

Sev a oruc Ho6el a G6alchmai ymgad6 y gyt a chynnal y hanryded a llad a gyfarffai ac h6ynt a rodi dyrnodau ai cymryt.⁵⁸⁰ ac yn y di6ed y cafas G6alchmai yr h6n yd. oed yny damyna6. nit amgen cy6rd a Lles amhera6dr Ryfain. Ac nit oed dim 6ell gan yr amhera6dr ny chy6rd a G6alchmai a newidia6 dyrnodau a orugant a ffan oed-ynt lidiocav yu ymfyst y dayth anairiv o wyr Ryfain am ben Ho6el a G6alchmai yny vy rait ydynt encil hyt att Arthyr ai vydin.⁵⁸¹ A ffan 6elas Arthyr hynny lliidia6 yn va6r a oruc a rythro y wyr Ryfain ai cymyny a Chaledv6lch a dy6edyt yn ychel 6rth y wyr nac oed6ch wyrda dial cam ych taidiau ar y gwyr g6aigion. hynn ro6el ydynt dyrnodau lliidioc ffyrv a gel6ch ych ffyniant attoch val y g6naethoch er iocd ac ni byd6n 6rthynt un cam. Ac yna o vlaen y wyr cyrchu y elynion a oruc Arthyr val l'e6 croylon ar sa6l a gyfarffai ac ev ar un dyrnot y lladai. ac am hyny y foes pa6b ragdo val y foe anifail g6an rac lle6 ne6noc cans nithygiat y neb y arvau rac y dyrnodau ev. Ac yna y cyfarvy Arthyr ai dau vrenin Sertorius vrenin Libia. a Foltetes vrenin Bettania ac y lladod yr haini ar dau dyrnot.⁵⁸² Ac yna pan 6elas pa6b y argl6yd yn digoni velly enyunu o lit a digofaint ac ymlad yn wra6l o hyny allan trwy dyse y hargl6yd. Ac velly g6naeth g6yr Ryfain annoe y gwyr h6ynte ai cymfordi. a hefyt ni ellyt rifiedi yno ar a las o bob ty.⁵⁸³ yna nachav Voryd iarl Caer-loyv a lleng o wyrda ganto ac o ne6yd cymynu g6yr Ryfain. Ac yna y dayth un or Bryttaniait a g6an Lles amhera6dr Ryfain a g6ay6 yny dygwydod ev yu var6 yr lla6r. ac ni 6is p6y ai llas. Ac yna y gorvy y Bryttaniait a chymell gwyr Ryfain ar fo gan y llad ai nafu gaissio caethi6o dlyedogion ryd y daly tyrnget ydynt.⁵⁸⁴ Ac yna y peris Arthyr 6ahanu cyrff y wyr ev odi6rth gyrff y Ryfainwyr ai clady yn anrydedys yu y manachlogydnasav attynt. Ac yna y herchis Arthyr danvon cyrf gwyr bonedigion o Ryfainwyr gida y han6ylait y clady ac y dyg6yt corff Bed6yr hyt y Normandi y dinas a 6naethod y hun. ac yno y clad6yt ev. A chorff Cei a dyeb6yt y Beittio ac yno me6n egl6ys ermidwr y clad6yt. A Holdin ty6ssa6e Rytain a dyg6yt y Fla6ndyrs ar holl wyrda eraill a dyeb6yt yr egl6ysau nessav attynt. Ac yna y herchis Arthyr d6yn corff amhera6dr Ryfain gair y bron essened Ryfain a gorchymyn ydynt na delynt ail6aith y ynys brydain y gaissio tyrnget.⁵⁸⁵ Ac yno y

trigiod Arthyr y gayav hōn6 yn darostōng Brygōin. Ac velly pan oed Arthyr yr 6ythnos gyntav or hav yn mynet ty a Ryfain dros vynyd Mynnan y gordioedōys cenadau o ynys Brydain ev. a manegi ida6 darvot y Vedrot y nai ap y ch6aer 6isgo coron Lyndain. a chymryt G6enh6yfar yn wraic g6ely ida6 ar cyfoeth oll. Ac yna ymhoeles Arthyr ty ac nny Brydain a gellōng Ho6el ap Emyr Llyda6 y ostōng g6ladoed y Ryfainwyr.⁵⁸⁷ Ac yna y gorvy ar Vedrot anvon Selix y 6ahod y Sermauait y dyfot y ynys Brydain ar rifedi m6yav a geflynt yn borth ida6 ev ac ev a rodai ydynt gymaint ac y roesse Wrtheyrn ydynt nit amgen noc o Hymyr hōnt a swyd Gaint hefyt. Ac yna ydaeth Selix y Sermania ac a dayth yr ail 6aith a saith ganllon ganto yn lla6n o beganiait arvoc. ac erbyn y dyfot ev a daroed y Vedrot gael undeb y Fiehdiait ar Ysgottiait ar Gwydil a fob ry6 genedl oed gas gantynt Arthyr. yny gafas gydac ev bed6ar ygain mil o wyr ymlad.⁵⁸⁸ a dyfot a 6naeth Medrot ar anifer hyny ganto hyt y Northampton y gaisio llydias Arthyr yr tir. ac Arthyr ai lynges ar y mor a Medrot ar y lan. ac yna y llas lla6er o bob ty ac yn bennav Aron ap Cynvarch a G6alchmai ap G6yar. ac yn lle Aron y roet Yrien ap Cynvarch a thrwy lafyr ma6r a cholli gwyrda y dayth Arthyr yr tir a chymell Medrot y ffo a g6asgaru y wyr. Ac 6edy nos gal6 a oruc Medrot y wyr ynghyt a mynet y gaer Wynt a chadarnhau y dinas arnynt.⁵⁸⁹ A fan 6yby Wenh6yfar hyny mynet a oruc hi y Gaerllion a chymryt abit crefyd am deni gidar manachessau eraill ynegl6ys Sil-iws verthyr.⁵⁹⁰ Ac ymhien ytrydyd dyd 6edy ido beri clady y wyr y dayth Arthyr hyt ynghaer Wynt ai lu. Ac yno y dayth Medrot ai lu y maes or gaer a roi cat ar vaes y Arthyr Ac yna y by aerva va6r ac y llas lla6er o bob ty ac nydi6ed y foes Medrot ac y diengis hyt yngherniw. Ac nit amb6yll6ys Arthyr yna am beri clady y wyr namym emlit Medrot d6yllwr ac yn drist am y dianc d6y6aith arna6. Ac yna ar avon Camlau y arhoes Medrot Arthyr. Sev oed rifedi llu Medrot ch6egwyr a ch6echant a thruggain mil ac am hyny g6ell vy ganto ev aros Arthyr no fo o le a bydina6 y wyr a oruc Medrot yn na6 bydin sev amcan a rodes ymhob bydin lleng o wyr. Ac yna yr ade6is Medrot y ba6b os ev a orffai 6uaythyr y bod h6ynt oll o dyr a dayar a da rodion eraill.⁵⁹¹ Ac nny erbyn ynte y bydinoed Arthyr. ac y dy6at ha wyrda nit ymlad y bobl rae6

byth yn gittun cans pob casgal anghyfaith ynt ysgynynedic nit ynt un galhon a christnogion da a ninau y syd hefyt ar y ia6n a h6ynte ar y cam. Ac velly gan dysgu y wyr y cyrchod Arthyr y elynion ac ymlad o oruc ev ve ai lu yn ch6erdost yny oed y rai by6 yn mynet y maes oi p6yll gan grio a llefain yr hai llet vair6.⁵⁹² Ac yna 6edy troyla6 lla6er or dyd y cyrchod Arthyr y vydin ydoed Vedrot yndriac yn y lle g6asgaru y vydin ai thylly a oruc Arthyr val lle6e ymlith anifaillait dov. ac ar y rhythyr h6n6 y lladoed ev Vedrot a milioed gydac ev. Ac er llad Medrot br6ydro a oruc pa6b or hai by6 y vr6ydyr v6yav ar a vy er ioed. A hyun a las o dy6ssogion Medrot Eiacs. Brytt. B6fnt or Saeson. O I6erdon Gilam6ri a Gilafdric a Gilasg6r6m. ac Ilarch. Ar Fiehdiait ar Ysgottiait a las oll. Ac o barth Arthyr y llas Ebras vrenin Llychlyn a Choel vrenin denmare a Chatt6r Lemennic. a Chaswalla6n a lla6er o vilioed gida hyny. Ac yna y brath6yt Arthyr yn anghuea6l. ac odyo ydaeth ev y ynys Avallach y vedignaethu. ac ni dy6edyr yma am angau Arthyr m6y no hyny. Ac y Gystennin ap Catt6r y gorchymynnod Arthyr goron y dyrnas. Oed Crist yno oed d6y vlyned a daygain a fymcant. Llyma di6ed Ystoria Arthyr a Medrot.⁵⁹³ Ac 6edy coronni Cystennin yn vrenin y codes dau vab Vedrot ar Saeson yn y erbyn ac ni thygi6ys ydynt.⁵⁹⁴ Ac yna y by var6 De6i archesgob Caer Llion. ac y peris Maelg6n G6yned y glady ev yn anydedys. ac velly 6edy lla6er o ymladau r6ng Cystennin ar Saeson y foes y Saeson ac un o vaibion Vedrot hyt yn Llyndain ac yno y llas ev ymanachloc y brodyr. Ar mab arall a foes hyt ynghaer Wynt. ac yno y llas ynte yn egl6ys Amffidalys rac bron yr allor va6r. Ac yn y dryded vl6ydyd oi dyrnas y llas Cystennin y gan Gynan Wledic ac y clad6yt gair lla6 Ythr benn drag6n ynghor y C66ri yn Salsbri.⁵⁹⁵ Ac y nol Cystennin y g6led-ycha6d Cynan Wledic. gwr ievanc clodva6r oed h6n6 ac adas oed ida6 6isga6 coron. a ch6annoc oed ev y dervyse ac ymladau. ac 66yrth a oed ida6 ev a dlyai y goron ac ev a dali6d y g6r hynny ac a ladaed y dau vab. ar ail vl6ydyd oi dyrnas y by var6 ev.⁵⁹⁷ Ac yn y ol ynte y dayth Maelg6n G6yned a gwr ma6r oed hōnn6 a goresgynnwr ar la6er o vrenhinoed a de6r a chadarn a chroylon oed ev. A ch6bl o gampau da pai namrodasai y bechot Sottmia ac Amorra. Ac am hyny ev a vy gas gan du6. A chyntav brenin ar ol Arthyr

a enilloed ch6ech ynys 6rth ynys Brydain vy ev. Sev oedyn I6erdon. Islont. Orc. Llychlyn. Denmark. Ac ai duc h6ynt yn drethol dan ynys Brydain. ac yn egl6ys y brodyr y by var6 pan 6elas ev y vall veleun drwy d6ll ar dr6s yr egl6ys.⁵⁹⁸

Ac yny ol ynte y dayth Caredic yn vrenin a h6n6 a gare derysc r6ng cenedl-oed ac am hyny y by ev gas gan du6 a chan y Bryttaniait a fan 6yby y Saeson hyny anvon cenadau a oruc ev hyt yn I6erdon at Orm6nt vrenin yr Affric oed yno yr h6n a dathoed a llynges va6r ganto i oresgyn I6erdon.⁶⁰⁰ Ac 6rth daisiv y Saeson y dayth y Gorm6nt h6n6 yma a thrygain llong ganto yn lla6n o wyr arvoc hyt yn ynys Brydain. ar Bryttaniait ar ran arall ar y gwir dlyed ac yn gristnogion da ac yn dr6c ryngtynt ar Saeson. Ac 6edy dyfot y Gorm6nt h6n yn borth yr Saeson. ymlad a 6naethant a Charedic a chael y vydygoliaeth arno ai yrri ar ffo hyt yn Sysedr.⁶⁰¹ Ac 6edy gorvot or Gorm6nt h6n ar y Bryttaniait Inbert vrenin Fraine a doeth y wrhae yr Gorm6nt h6n er cael y borth y oresgyn Fraine i gan y e6yrth ai gyrrassai ev odiar y wir dlyet y hun. A mynet a orugant y gyt hyt ynghaer Vydau i ymlad ar dinas ac y gaisio Caredic a g6archau y dynesswyr y me6n heb ennill dim eithr colli y gwyr. Ac yna y ca6sant yny gynghor daly adar y to anifer ma6r o nadynt. a llen6i plisg enau o dan a br6msdan a fyc ac yn agos yr nos r6ymo y plisc wrth y daned h6ynt ai gell6ng i hedec y do y tai yr dinas ac yr dassau yt a g6air. Ac y cynnod y tan yn y plisc gan 6ynt adaned yr adar yny oed y dinas yn boeth erbyn trannoeth. Ac yna y dayth Caredic allan y roi cat ar vaes y elynion ac ni thygioys ida6 namyn fo a oruc tr6y Hafren hyt ar dervynau Cymry. Ac yn diannot llad a llosgi a oruc y Gorm6nt h6n ar Saesson y dynessyd ar cestyll ac heb ariach neb nae ysgolhaic na llyc or Bryttaniait megis na didorai neb y pa le y foai cans ni thyciai ydynt dim o achos hen dra y rieni yn erbyn llyosogr6yd ormessoad genedl yr hai a danvonassai du6 yn dial ar y Bryttaniait.⁶⁰² Ac nit ryfed genedl dryain ynys Brydain ych darest6ng ch6i velly cans cyn hyn ych hen daidiau ch6i a darostyngassai bobloed eraill yn oessoed. ac yn a6r ydychwi yn ymhoelyt yn ch6er6 hyt na ell6ch amdiffin ych g6lat ych hun o la6 estron genedl. dryain ynys Brydain cymer6ch ch6i benyt megis y haedassoeh a chydabyd6ch air du6 nyr efengil. pob tyrnas a rennir ac a 6ahenir yndi y hun

yny syrthio y tai ar y gilyd. Ac velly an-undeb y Bryttaniait ai cynghorvynt a distry6is yr ynys hon. ac am hyny y mae y peganait croylon yn darest6ng ettifedion yr ynys hon. Ac velly 6edy darffo yr peganiait y hanraithia6 hi a llosgi or mor y gilyd. cans ev a roes Caredic holl Loegr yr Saeson. Ac yna y by dir y 6edillion y genedl dryain drigia6 yn ymylay yr ynys ty a Cherni6 ac yr lle a el6ir Cymry a godev mynych gyrchau gan y gelynyon. A fan 6elas Teon archesgob Llyndain. ac archesgob Caerefroc yr egl6yssau 6edy y distry6o. yna y cymerth yr esgob hyny yr holl grairiau ac esgryn ysaint a fo ac h6ynt hyt y lle anialav yn yr Yrri rac ofn yr ysgymyn bobl hyny cael h6ynt. a lla6er o nadynt aeth hyt yn Llyda6. canyt oed yn un or d6y esgobaeth un egl6ys heb distry6o o peganait Saeson a llad y maibion llen yn ll6yr. Ac velly dros serten ma6r o amser y colles y Bryttaniait goron y dynas ai harglwydiaeth. a chida hyny y ran a vyssai yn y lla6 or wlat hono. ac nit dan un brenin yd oedynt yn daly eithr dan dri a mynych ryfel arnynt. ac er hyny ni chafas y Saesson goron y dynas a mynych ryfel a vydai ryngtynt y hun ac ar Bryttaniait hefyt. Ac yna y dayth esgob o Ryfain bregethu yr Saesson hyt yr ynys hon cans daillion oedynt o fyd Grist. cans ev a daroed ydynt distry6 fyd Grist yn ll6yr oi plith. Ac er hyny ydoed y Bryttaniait yn cynal fyd Grist yn g6bl nny myse er yn oes Eleuteriws esgob Ryfain y gwr cyntav a danvones fyd Grist yr ynys hon.⁶⁰⁷ Pregethu yr Saesson a oruc a m6y o la6er ai gwat6arai noc a gredai ida6. ac y dayth ev ty a mynyd y Saint ac anifer ma6r yn y ganlyn. Ac yna me6n pant ma6r y by eissiau dwr arnynt. ac yno y gwediod ev ar yr argl6yd am d6r. Ac a dayth angel atta6 ac a herchis ido na fetryse dim oi arvaeth cans du6 a roessai ida6 bob peth cyfia6n ac yno y tardod fynnon or dayar megis y cai ba6b digon o d6r ac y by hoff gan Awstin hyny. A dyfot a oruc ragdo ty a Chaint. ac yno y pregethod nny dayth y brenin y gredy y Grist ai holl aniferoed. Ac odyno ydaeth ev hyt yn rer riw a thra vy ev yn pregethu yno vo daroed g6nio amrafaelion o losgynau anifailiait 6rth y esgob6ise ev er gwatt6ar arno. Ac yna y g6ediod ynte p6y bynnac a delai ymaes or drev y vot yn llosgyrnoc. Ac odyno ydaeth hyt yn Llyndain. ac ymofyn a oruc ev yno am yr archesoptai. ar maibion llen a daroed y Saesson y difa. Ac y cly6as ev vot archesgopty Caerllion a saith

esgob dana6 yn g6ssnaethu yn grefydys a manachlogyd hefyt a ch6gefent d6yf6l yndynt yn g6ssnaethu du6 ar saint. Ac ymlith yr lmi hyny ydoed vanachlog Vangor vavr y Maelor Saesnee ac yndi heb rifo na firorait na s6ydogion un cant ar hygaint o ymaich ar haini oll yn ymborthi ar lafyr y dwyla6. Ac abat y vanachloc hono a elwit Dyna6t a h6n6 a 6ydiat m6y o gelvydyt no neb yn y oes ev. A fan 6yby A6stin hyny lla6en vy ganto. ac auvon a oruc ev att Dyna6t ac erchi ido dyfot y bregethu yr Saeson y gaisio y d6yn y gret sev y danvones Dyna6t att A6stin y vanegi ida6 nat oed dayl6ng ganto ev bregethu yr bobl groylon hyn a dathoed o all6lat tr6y y t6yll ai brat a llad o nadynt yn rieni ni ai traissio oi g6ir dlyed. ac ni ferthyn y ni na fregethu nac yfydhau ydynt ac y neb or ynys onit y archesgob Caerllion eans h6n6 ysyd brimas a fennav yn ynys Brydain.⁶⁰⁹ Ac yna pan wyby Edelfflet vrenin Caint hyn auvon a oruc ynte att Edelfflet arall vrenin y gogled ac att y genifer penadyr ac oed or Saeson y erchi ydynt yn diannot lydia6 am ben Dyna6t ai vanachloc y dial arno y anfyda6t ac yna ymgynullod y Saeson gymaint ac oed yn ynys Brydain a dyfot hyt ynghaer Llion sev ydoed yn Vroch6el Esgithroc yn bennadyr ar y Cymry a chida hynny ydoed yno anifer ma6r o grefydwyr o bob manachloc o ran y Brytaniait ac yn bennav o Vangor vavr a brwydro ar Saeson a orugant ac yna fo o Vroch6ael hyt y Mangor a dyfynnu atto g6bl or Bryttaniait. a fan 6elas Edelfflet yno y sa6l grefydwyr ac adnabot y bydai ladva va6r oi plegit y peris ev lad y Mangor dau cant a mil o grefydwyr.⁶¹¹ Sev y dayth o dy6sogion Cymry yn borth y Vroch6el hyt y Mangor nit amgen Bledric ty6ssoc Cerni6. a Mredyd vrenin Dyfet. a Chanvan vrenin G6yned. Ac yna y by ymlad croylon ryngtynt ar Saeson a llad lla6er o bob ty. ac nydi6ed y gorvy y Bryttaniait. a brathu Edelfflet ai gymell y fo ac a diengis ar Saeson gidac ev. Sev rifedi a las or Saeson yna ch6gegwy'r a thrygain a dengmil.⁶¹² Ac o barth y Cymry y collet Cledric ty6soc Cerni6 a lla6er gydac ev cans gorau un gwr a ged6is yr ymlad vy ev. Ac ymgynylloed y Cymry y gyt ac aethant y gaer Leon.

Ac yna y ca6sant nny cynghor 6naythyr Cadvan ap Iago yn benav arnynt ac emlit Edelfflet ar Saeson a oruc ev nny foassant tr6y hymyr. Ac yna cynyll llu a oruc Edelfflet ac ymlad a Chadvan.⁶¹³ Ac 6edy dyfot y lluoed yn gyfagos ynghyt y tang-

nofed6yt ryngtynt. nit amgen no gado Edelfflet yn vrenin ty dra6 y hynayr ac y Gadvan ty yma y hynayr a choron Lyndain y Gadvan.⁶¹⁴ ac 6edy ymr6ymo o nadynt ar hyny tr6y 6ystlon. sev y darvy y r6ng Edelfflet ai 6raic briot o achos gordereh oed lla6. Ac y deholes Edelfflet y wraic briot oi dymas ev a hi yn vaichlog. sev y dayth hithau hyt yn llys Cadvan y ervynnait ida6 beri cymot idi. Ac ni wnai Edelfflet dim er ervyn Cadvan. Sev y trigiod y wraic yn llys Gadvan nes geni y mab idi. Ar un pryt y ganet mab y wraic Gadvan. Ac en6 mab Gadvan oed Gadgallon. ac en6 mab Edelfflet oed Edwin ai cydvaithrin a wnaethbwyt yn y vyant vaibion ma6r. Ac y hanvonet h6ynt yll-dau at Selyv vrenin Llyda6 y dysgu moessau ydynt. a defodau llys ac arver o vairch ac arvau.⁶¹⁶ A lla6en vy Selyv 6rthynt. A chynydy a 6naethant yna ar gampau da hyt nat oed 6ell neb ymrwydra ac ymladau noe h6ynt.⁶¹⁷ Ac 6edy mar6 Cadvan ac Edelfflet y dayth pob un or maibion yn lle y dat ac ymr6ymo ar gydmaithias a orugant megis y byssai r6ng y tadau. Ac ymhen y d6y vlyned erchi a 6naeth Ed6in genat y Gad6allon y 6naythyr coron ido val y gallai y g6isgo pan 6nelai anrydet yng6ylau y saint ty dia6 y hymyr megis y g6nai defot brenhinoed cyn noc h6ynt. a gossot oetyd a 6naethant ar lan yr avon a el6ir Dylas y dodi gw y doethlion y dosparth am y neges. Ac y rodes Cad6allon y ben ar lin Braint ap Nefyn y nai. Sev a oruc Braint hir yna 6ylo nny syrthiod y d6r ar 6yneb Cad6allon nny defroes ev gan dybiait vot glaa6. Ac yna gofyn or brenin y Vraint paham ydoed ev yn 6ylo.⁶¹⁸ heb ynte defnyd 6ylo a dayth yr bryttaniait o hedi6 allan. can rodaist yr h6nn oed o ragor daillyngdot yti ac yth genedl yr h6n oed yrda6 y6ch er yn oes Maelg6n G6yned hyt hedi6 yn y roi yr Saeson t6yllwyr bradwyr peganiait anfydla6n 6naythyr brenin o hanynt y hun. ac yna h6ynt amgynyllant ynghyt ac a oresgynant g6bl o ynys Brydain oi t6yll ai hystry6. Ac am hyny ia6nach oed y ti y gest6ng h6ynt noi cynydy. paham na da6 cov y ti argl6yd am a 6naethant h6y a G6rthayrn y gwr ai cynhwyssod h6ynt gytav gydac ev yn lle gwyr cy6ir. Ac h6ynt a dalassant ida6 dr6c dros da. Ac 6edy hyny y g6naethant h6y vrat Emrys Wledic ai gen6yno ev ac Ythr ben dragwn hefyt. Ac 6edy hyny y torassant y cret a g6rhau y Vedrot yn erbyn Arthyr. ac yn di6ethav y dyfynassant Gorm6nt vrenin y

oresgyn cyfoeth Caredic ai deol oi vrenhin-iaeth y 6r d6ydyd.⁶²⁰ ac bedy tervyny o Vraint ymadrod y danvones Cadgallon genadau at Ed6in y vanegi ida6 nat ydoed y gynghor yn cenady ido vot un goron yn ynys Brydain namyn coron Lyndain. Sev a oruc Ed6in dy6edyt y g6nai ev goron er drycet vai gan Gadgallon. A Chadgallon a dy6at os g6nai y parai lad y ben ev dan y goron.⁶²¹ ac o hyny allan y by dervyn ryngtynt ac y cynyllod pob un y llu m6yav ac allai a br6ydr va6r a vy ryngtynt. Ac Edwin a orvy a gyrru Cadwallon ar fo hyt yn I6erdon. ac y goresgynod Ed6in dr6y lad a llosgi gwbl o gyfoeth Gadgallon. Ac ynte yn caisio dyfot yr tir a phalle bynnac y caissiai. ev a vydai Ed6in ai lu yny lestair tr6y dysc de6in oed ganto yr h6n a el6it Pelidys. Ac ar esgyll adar ar ser y de6iniau ev bob peth yr brenin Sais. A fan 6elas Cadgallon hyny annobaithio yn va6r a oruc. gan dybiait nat enillai byth y gyfoeth drychefn. Sev y dayth y g6yua6 att Seliv vrenin Llyda6 ac ervyn ida6 nerth a chyngor y gaissia6 y gyfoeth. Ac val ydoed ev ai lynges yn h6ylian ty a Llyda6 y dayth g6ynt g6rth6yneb ida6 a g6asgaru pob llong odi6rth y gilyd. ac yna y clefyhod Casgallon o orthl6m haint hyt na allai gymryt na b6yt na diot dri di6arnot a thair nos un ty ar pedwryd dyd y codes Casgallon yn iach y vnyd.⁶²³ a phan ga6sant y g6ynt gytav h6ylian a 6naethant ty a Llyda6. A lla6-en vy Selyv 6rthynt. ac addo porth y Gadwallon a oruc yn dirion a thost vy ganto ally o estron genedl y gorthrymu mor wrad6ydyd a hyny a ryfedy a oruc lesget gwyr ynys Brydain yn erbyn y Saeson a fob ynys nny gwrthlad namyn yn twy. cans er pan dayth Maxen Wledic a Chynan Mairiadoc a dlyedogion ynys Brydain gytav y Lydaw ac ni by neb yno o hyny hyt hediw a allai gynal braint ynys Brydain. ac am hyny drwe y6 genyfi na allav i ymdial ar Saeson. A phan darvy y Selyv dervyny ymadrod cywilydio yn va6r a oruc Cadwallon a diolch y Selyv y dirionwech wrtho a dy6edyt val hyn Arglwyd naft ryfed genyt vot yn llese y bobloed a dewit yn ynys Brydain. ac ni adewit yno un gwr bonhedic na dayth yma gida Chynan Mairiadoc. A fan aeth mediant yr ynys yn lla6 aulyedogion llese diwybot ni fedrassant nai chad6 hi nai chymal. namyn ymrodi y ormod bwyt a diot a godineb a balched megis y dywat Gildas inae arver o bechodau a darest6ng y bobloed yny wneler ia6n am danynt ac nafynnant hwy din gan

vedic yr holl wirioned ac am hyny Arglwyd nit ryfed vot yn gas gan duw y rai hyny. ac am hyny y,mae duw yn roi estron genedl yn bennav arnynt ac yn y gost6ng y dial y pechodau. Ac am hyny Arglwyd y daythym i yma ymgystl6ng carenyd a thi cans Maelgwn Gwyned a vy y ped6ryd brenin wedy Arthyr ar g6bl o ynys Brydain. a dau vab a vy ida6 Einiona Run. A mab y Run oed Veli. a mab y Veli oed Iago. a mab y Iago oed Gadvan vynhat inau. Run bedy mar6 Einion y vrwat ai deol or Saeson a roes y verch yn briot y Howel Vychan ap Ho. ap Emyr Llyda6 y g6r a vy gidac Arthyr yn goresgyn lla6er o 6ladoed. Ac y Ho Vychan or verch hon y by vab a el6it Alan a mab yr Alan h6n6 oed dy dat tithau a g6r cadarn grymys oed h6n6. Ac yn Llyda6 y trigiod Cadwallon y gayav hyny ac y cafas yn y gynghor ell6ng Braint hir i ynys Brydain ac y ch6edleya am Belitys de6in y brenin Sais. Ac yna y dayth Braint y ynys Brydain yn rith cerded6r a bagl hayarn nny la6 ac y dayth ev hyt ynghaer 6froc lle doed llys Edwin. Ac val ydoed Braint yno ymlith yr hai tlodion. Sev y g6elai ev y ch6aer a llester yn y llaw yn mynet y gyrehu d6r y vrenhines ymolchi ac y manag6ys y vor6yn y Vraint ansa6d y llys a dangos y de6in ida6 a fan dayth y de6in y rannu cardodau ymlith y bobl dlodion y brathod Braint ev ar vagl hayarn tr6ydo nny dyg6ydyd ev yn var6 yr lla6r a ni 6yby6t p6y ai llas ev. Ac bedy hyny ydaeth ev hyt ynghaer Exon a dyfynu atto la6er or Bryttaniait a chadarnhae y dinas ar gaer a oruc a manegi y ba6 darvot ido lad y de6in. Ac anvon y ch6edl hyny a oruc ev y Gadgallon a erchi ido dyfot i ynys Brydain yn gytav a gallai ac ynte barai dyfynu c6bl or Bryttaniait yn y erbyn. a fan gogle Binda ty6ssoec y Saesson hyny dyfot a llu ina6r a oruc ev y ymlad a chaer Exon. A fan gogle Gadgallon hyny dyfot a oruc i ynys Brydain a dengmil o varehogion yn borth ida6 y gan Selyv vrenin Llyda6 ac ni orf6yssod nny dayth hyt ynghaer Exon. Ac yno bydin- a6 y lu a oruc yn bedair bydin a chyrehu y Saesson a llad lla6er o nadynt a daly Painda a rac y lad y g6rhaod Painda y Gadgallon a mynet gydac ev i ymlad ar Saeson a roi g6ystlon a oruc ar vot yn gy6yr yr brenin. Ac yna ydaeth Cadgallon tr6y hymyr am ben Ed6in vrenin. A dyfot a oruc ynte a llu or Saeson yn erbyn Cadgallon ac yn y lle y llas Ed6in a Gorbplot vrenin Ore ai holl luoed. Ac wedy

gorvot o Gadgallon dechrau a oruc dileu y Saeson ai distryô drôy lad a llosgi a llad y Saessnesau a thynny y baichogi oi crothau y gaissio difa y Saeson o ynys Brydain. Ac yna y llas Offric vrenin ai dau nai a Byanda vrenin Ysgottlont a dathoed yn borth i Offric ai bobl oll a las. Ac yny le ynte y dayth Oswall yn vrenin a Chadgallon ai hamlidiod ev o le i le. ac y foes Oswallt o veô nyr maen a ônathoed Seferys amheraôdr Ryfain rông Daifr a Brynaich. Ac y danvones Cadgallon Baynda ar ran vôyav or llu y emlit ef. ai gylehyny a oruc Paynda ny lle a elôir maes nefaôl. Sev a oruc Oswallt drychav delô y groc a dyôbedyt wrth y gydmaithion dygwydôn ar yn gliniau on llôyr eôllys a gwediôn duô holl gyfoethaôc yn rydhau ni y gan y tyôsoc croylon Paynda. cans duô a ôyr mae caissio rydhau yn enedl ydym ni. a thrannoeth y cyrehod Osôallt y elynion gan ymdiret y duô a gorvot a oruc ai ordiôes yn Vyrnwy ac yna y lladod Paynda Osôallt vrenin. Ac ôedy llad Osôallt y dayth Osôyt Aelôynn y vraôt ynte yn vrenin yn y le. A chlynyll sôllt a oruc ai hanvon y Gadgallon achos ev oed oruchel vrenin ar gôbl or ynys a gôrhau a oruc Osôyt idaô ev. Ac yna y codes y dau nai vaibion y vraôt y ryfely yn erbyn Osôyt. Ac ôedy na thyciod ydynt cymodi ac ef a ônaethant. ac at Baynda brenin y mars ydaeth Osôyt y ervynait nerth ganto y ryfely ar Gadgallon. Ac y dyôat Paynda na lefassai ev dorri ar brenin tra vai vyô oi ôrogaeth heb y genat. Ar sulgwyn rac ôyneb daly y lys a oruc Cadgallon yn Llyndain a chôbl o dywssogion Cymry a Saesson a doethant yno ôrth goron Cadgallon namyn Osôyt Aelôynn. Ac y gofyn Paynda paham na dathoed Osôyt yno. Am y vot yn glav heb y brenin. nagev os gwir heb y Paynda ev a danvones attai y gaissio gennyv gyttuno ac ev y dial y vraôt arnat ti. Ac am na chittunais ac ev anvon cenadau a oruc y Sermania y ôahod y Saeson atto y dial y vraôt arnat ti ac arnav innau ac yn arôyd ar hyny ev a deholes y dau nai y maes or ynys ac ev a gaissiod vy nghittundeb i yn dervyn di ac am hyny y mae ev yn torri hedôch ynys Brydain. A dyro di arglôyd genat y mi y lad ev neu ydeol ymaes or ynys. Ac yna ydaeth Cadgallon yny gyngbor. Ac y dyôat Mredyd vrenin Dyfet wrth y brenin. nidlit ti baidio ar darpar cyntav nit amgen no dehol eôbl or Saeson or ynys hon. Ac am hyny dyro genat y Baynda vynet i ymlad ac Osôyt inegis y llado pob un o

na dynt y gilyd. achos na dyly anfydlaôn gadô fyd ôrtho. ac velly y distryôir hôynt o gôbl.⁶⁴² Ac yna y rodes Cadgallon genat y Baynda ryfely ar Osôyt. Ac y helaôd Paynda ev trôy hymyr a dechrau llad a llosgi y gyfoeth ev. Ac y cynigiod Osôyt rawnswm maôr o da y Baynda er cael y hedôch. Ac nis cymerai ynte namyn ryfely arno. Ac y rodes ar Duô dervynu ryngtynt. Ac yn y vrwydr gyntav y llas Paynda. Ac yna y rodes Cadgallon y vrenhiniaeth ev y Wlvryt ap Paynda. Ac yr aeth hônô y ryfely ar Edbart tyôsoc y Mars. Ac ny diôet y cymodi a oruc Cadgallon.⁶⁴³ Ac velly y by Gadgallon yn gôledychu ynys Brydain ac yn benadyr Cymry a Lloegr ôyth mlyned a daygain yn y syrthiod ev meô haint a chlevyt ar pymthegvet dyd o vis ragvyr y by varô ev ac y hiraôd y Cymry y gorf ev ac iraidiau gwrthvavr ac ai roesant ev mewn delô o lattwn a ônaethbôyt trwy gyôreinwaith anifigedic ac a roesant y delô hono ar varch o lattôn yôch ben porth Llyndain i rythro ar y Saeson. Ac yn y porth hônô y gônaethbôyt eglôys ai chysegry hi yn enô Duô a Marthin ac yno y cenit yfferenau rac enait Cadgallon y gôr a droganod Merdin yn varchaôc efydaôl.⁶⁴¹

Ac ni ol ynte y dayth Cydôaladr vendigait y vab yn vrenin. Oet Crist yna.⁶⁴⁷ Ac yna y by Gydôaladr yn dangnefyds yn cynal coron y dyrnas ai llyôodraeth un vlôydin ar dee ac yna y clefyehod Cydôaladr o hir nychdot. Ac i tyfod tervyse rông y Cymry y hunain. cans mam Gydôaladr oed chôaer un dat a faynda ai mam hithau oed ôraic vonhedic o dlyedogion Erging ac Eyas cans pan gymodes Cadgallon a Faynda y cymer ef y ôraic hono yn briot yr hon oed vam Gydôaladr.⁶⁴⁵ Ac yn y tervys hyny y dayth mall a neôyn ar y Bryttaniait yn dial gan duô am y pechodau megis na chefit dros ôyneb ynys Brydain un tamait bara namyn cic hely ac ni allai yr hai byô gladdy yr hai mairô rac neôyn ar hai a ellynt vnyed i ynyssoedd eraill hôy aynt gan ddyôbedyd gôir dduô ti an rôddaist ni yma yn vôyd blaidau megis defaid ac yna y y peris Cadôaladr barattoi llynges iddaô y hun y vnyed ty a Llydaô gan ddyôbedyd gôai ni y pechadyriaid rac amled yn pechodau drôy yr hai y codassam ni dduô cans ni a gaôssam oed y baidiaô ac ym ônaythyr a duô ac nis gwnaethom ac am hyny y mae Duw yn dehol ninnau on gôir ddlyed canu allôys na gwyr Ryfain na neb yn gôasgaru ni val hynn namyn dnô y hun.⁶⁴⁶ Ac yna yddaeth Cydôaladr dan ôylo ty ac

att Alan vrenin Llyda6 a lla6en vyr brenin 6rtho.⁶⁵⁰ ac ni adewid yn ynys Brydain r6ng ne6yn a ball ond yr hai athoedd yr yr diffaith y gaissio by6 ar gie hely ac un vl6yddyn ar dec y parha6ys y vall hono yn ynys Brydain. Ac yna g6eddillion y Saesson a danvones hyd yn Sermania y vanegi vod ynys Brydain yn 6ac ac erchi yddynt y chymryt hi yn rad ydynt y hun.⁶⁵¹ Sev a oruc y bobl hyny cynyll anvad rifeidi o wyr a gwraged a dyfot yr gogled yr tir a chyfaneddy y g6ladoed o Lychlyn hyd yngherni6 achos nat oed o Vryttaniait ai llyddiai ac o hyny allan y colles y Bryttaniait y llywodraeth ar ynys Brydain.⁶⁵² Ac ymlhen ysbaid g6edy hyny y herchis Cyd6aladr nerth y Alan vrenin Llyda6 y dyfod y oresgyn ynys Brydain ar y peganiaid Saesson oed 6edy y goresgyn. Ac yna y dayth angel att Gy6aladr ac a erchis ido nad elai y ynys Brydain canu mynnai Du6 vod y Bryttaniaid yno yny delai yr amsser a droganoed Merdin Emrys gair bron G6rtheyrn ac y herchis yr angel y Gy6aladr vyned y Ryfain y benydio y gorf ac ev a gyfrif6yd yno ymlith yr hai g6ynvydedic ac y dy6ad yr angel 6rtho mae dr6y y obr6yu ev ai 6aithredoed da y caif y Cymry ly6odraeth ynys Brydain yr ail6aith pan vai gyfla6n yr amser tynghedvenna6l gan du6 ac ni byd hyny heb yr angel yny del dy esgyrn di o Ryfain i ynys Brydain a hyny a geffir pan dangoser esgyrn y saint oll a gydi6yd gynt yn Ryfain rac ofn y Sarssiniait a fan gafer hyny y cayf y Cymry y mediant ai hargl6ydiaeth o g6bl ar ynys Brydain.⁶⁵³ Ac yna y dayth Cy6aladr at Alan vrenin Llyda6 a manegi

ida6 pob peth. ac yna y cymerth Alan holl lyvrau Merddin Emrys a chanyau Sibli y edrych oeddynt y gairiau yr angel. a fan gafas yn cy6rd da vy ganto ac annoc y y Gy6alad vyned y Ryfain a oruc ev. Ac yna Cy6alad a danvones Ivor y vab ac Ynyr y nai y gaissio cad6 ynys Brydain o ia6n a dlyed cyfla6n rac diflannu cenedl Gymry.⁶⁵⁴ Ac yna y g6rthodes Cy6aladr bob ry6 beth byda6l o gariad du6 ac yr aeth yr Ryfain ac y cymerth y benyd. Ar dayddegved dyd o vis Ragvyr y by var6 ac yr aeth yn enait yr nefoed yr 6ythved vl6yddyn a ffe6oar ygain a ch6echant 6edy geni Crist. Ac yna cynyll lluma6r a oruc Ifor ap Cy6aladr ac Ynyr y nai a dyfod i ynys Brydain a ryfely ar y Saesson 6yth mlyned ar hugain ac ni thyciod ydynt cans y dymestl hono oed 6edy llad y Cymry tryain hyd na ellynt 6rthladd yr estron genedl oddi6rthynt. Ac o hyny allan ni el6id hwynt yn Vryttaniait namyn yn Gymry. Ac o hyny allan y g6naeth y Saesson yn gall cad6 cittundeb ryngtynt y hun ac adailiad dinessyd a chestyll ac velly y b6rassant argl6ydiaeth y Bryttaniait odi6rthynt ac 6ynt y hun yn medy ar holl Loegr dan Edelstan y gwr cyntav or Saesson a 6isgod goron y dyrnas. Ac o hyny allan y colles pria6d genedl yr ynys y hen6 ac ni allasant y gael o hyny allan ond yn 6astad diodev caethi6ed y Saesson arnynt aithr y ty6yssogion a vy ar Gymry bob ailwers.

Myfi Gwallter Archiagon Rydychen a droes y llyfr h6nn o Gymraec yn Lladin. Ac yn vy henaint y troes i ef yr ailwaith o ladin ynghymraec.

BRUT G. AB ARTHUR.

ENEAS YSGWYDWYN g6edy ymlad Tro a dystrywedigaeth y gaer y gyt ac Ascanius y vab ev. yr h6n a anet ydau o Creusa merch Pryav brenin Tro a deuthant ar longheu¹ † hyt yng6lat yr Eydal : ac ys sev llongeu a kavas yr a athoed kau Alexander Parys y Rocc o eyryv dwy ar ugaint. Ag ys ev eyryv o dynion a doeth gyt agev 6ythmyl ar ugaint yr r6ng g6yr a g6raged a hen a ieuanc. A g6edy eu dyvot hyt yg gwlat yr Eydal. Latinus brenin yr Eydal ae harvolles wynt yn anrydedus.² Ac wedy hynny Twrn brenyn Rwytyl a kyghorvymws urthau ac a ymladus ag ef. Ac wedy ymlat o nadunt a llat Twrn. Eneas a kavas brenhynyaeth yr Eydal a Lavynya merch Latynus. ag o en6 honno y gelwys ev y Kastell Lavynyum. ac Eneas a g6ledychus ar 6lat yr Eydal pedayr blyned. Ac g6edy mar6 Eneas. ev a kymmerth Ascanius y vap ev y Vrenhynyaeth yr hwn a anadoet ydab yn Tro o Creusa merch Pryav. Ac a dugassey Eneas kanthau hyt yr Eydal. Ac g6edy hynny Ascanyus a ede6ys Lavynyum y dinas rywnathoed Eneas y tat oy lysvam. Ac a edeil6s ynteu y dinas g6yn ar Avon Tyberyn yr hon a el6yr Ruvein yr auron. Ac a duc d6y6eu y tat kanthau hyt y dinas newyd ry6nathoed ynteu. Ac g6edy hynny y geu d6y6eu hynny eu huneyn a ymch6lassant trachevyn hyt yn Lavynyum. Ar eylweyth Ascanius a duc y geu dwyweu hyt y dinas gwynn. Ac wynteu yr eylweyth ac ymchwelassant hyt yn Lavynyum. Ascanyus agen a vagaud Sylvyus y vrat vraut ynteu y gyt a holl gwared ac Amgeled. Ar Sylvyus hunnu mab oet y Eneas o Lavynya merch Latynus brenyn yr Eydal. Ac gwedy gwledychu o Ascanyus teyr blynet ar dec ar ugeynt. ev a edewys Sylvyus y vravt yn trevtadauc yn y ol gwedy ev. Ar Sylvyus hunnu a ymrodes y letrat serch godinep. ac a vechyoges nyth y Lavynya.³ Ac gwedy Klybot o Ascanyus hynny ev a orchymynus oy dewnyon ev gwybot pwy a veychogassey y vorwyn honno a pha ryw etyvded a vydey

o honey.⁴ Ac gwedy gwybot dyheurwyd o nadunt. wynt a dywedassant y bot yn veyehyauc hy o vap a ladey y vam ae tat. A gwedy darfei ydau cruydrau llawer o wladoet yn alldudet. or dywed ev a deucey ar vlaenwet gorwehaf Anrydet. Ac ny thwyllus eu dewyndabaeth wynt.⁵ Kanys pan doeth oet escor oy vam y bu varw hy ar y thevtyle ac gwedy hynny y map a rodet arvaeth ac a elwyt Brutus.⁶ Ac or diwet gwedy bot y gwas yn pymthec mlwyd ac y gyt ae tat yn hely ev a ladawt y tat o ergyt auodeu. Kanys pan ydoelynt y gweysson yn trossy y Keyrw yn eu herbyn Brutus a ellyngus Saeth or odeu un or keirw ac o honno y gwant y tat a dan y vron.⁷ Ac gwedy marw y tat gwyr y kyvoeth a dyhollassant Brutus kanyt oet teilwng kanthunt gwledychu arnadunt gwr ar rywneley kyvlavaneu mor dybryt ar rey rywnaethoet ynteu.⁸ Ac gwed alldukau Brutus oe wlat ef a kerdws racdau hyt yg gwlat Rocc. Ac yno y kavas gwelygort Helen vap Pryav yn arweyn keythywet adan Arglwydyaeth Pandrassus brenyn Groec. Ar kenetyl honno Pyyr vab Achel gwedy dystryw Tro ae dugassey kanthau ygkeythywed wrth dyal agheu y tat arnadunt.⁹ Ac gwedy atnabot o Vrutus y kytkenetyl ev a trygwys y gyt ag wynt. A chynydu a oruc ar voliant a chlot a deured a mylwriaeth. hyt pan oed kymeredyc a charedyc y gan y brenhyned ar towyssogion ym blaen holl iewenctyt yt hanoet o honey. Kanys doeth oet ym plyth o doethyon. Dewr a glew ym plyth yr ymladwyr. A pha beth bynnac nac eur nag ariant ae da arall a gasey neu a damwenyey ydau. hynny yn hollau a wascarey ac ar rodey oy kytemdeythyon yn hael.¹⁰ Ac gwedy mynet y klot wrth hynny tros y gwladoet. dechren a gwnaethant gwyr Tro ymkynnullau attau ac erchy ydau ynteu bot yn tywyssawe arnadunt. ac eu rydhau o keythywet gwyr Groec.¹¹ Ac wynt a kedernheynt y gallon ef hoey yn yscavyn hynny. kanys kyn amlet oed eu heyrif ac yd oedynt seyth myl o wyr ymlad. heb eu

† Y mae y nodiadau at ba rai y mae'r ffigyrau yn Brut hwn yn cyfeirio i'w cael yn ei ddiwedd.

gwraged ac eu mebyhon. Ac y gyt a hynny hevyt yd oed gwas yeuanc bonedyc o Roec yr hwn a elwyt Assaracus a hunnu a oed yn kannwrthwyau eu pleyt hwynt hevyt. kany's mam y gwas hwinw a han-oed o kenetyl Tro. Ac wrth hynny ym-dyryat yn vawr a wnacy yndynt hyt pan bey trwy eu nerth ynteu y galley ynteu gwrthwynebu y Wyr Groec. Kany's brawt ydau a oed yn gwaravun ydau try chastell a rodassey y tat ydau pan vuassey varw.¹² Ac vrawt ynteu oed yn keissyan dwyn yr rey hynny y kanthau kany's o karat wreyc yd hanoed ef. Ac gwelet o Brutus amylder o nyver a chestyll Assaracus yn agoret ydau haus vu kanthau ef darestwng y eu harch wynteu.¹³

Ac gwedy y ardyrehavael ef yn tywys-sawe galw a oruc attau y Trovanwyssyon pobloed o pob lle a chadarnhau cestyll Assaracus a wnaeth o wyr ac arveu a bwyt. Ac ynteu ac Assaracus y gyt ac eu holl nyver y am hynny o wyr a gwraged a kyrchasant y koedyd ar dyffeythwch ac o dyna yd anvones ef llythyr at Pandrasus brenyn Groec ar amadrawd hwn yndunt.¹⁴

BRUTUS teгыssauc ggedyllon¹⁵ kenedyl Tro yn anvon annerch y Pandrasus brenyn Groec. Kany's antheilong ac angedus oed yglur ettyved Dardan eu traethu yth kyv-oeth di yn amgen¹⁶ noc y dyley eglurder eu boned gynt.¹⁷ Orth hynny yr aeth gynt-eu yr koedydd ac yr dyffaethoch. Kany's dewissach kanthunt o bywstyvlaol devaot ymborth ar cyc ac ar lyssyeuod kan kyn-hal eu rydyt¹⁸ pellach. noget ymarveru o bob melyster a digrivoch a fo hwy adan keythyget.¹⁹ ac os peth h6n6 a goda dy deyleyctaot dy ny dyley ar etmygu idunt uy hynny.²⁰ Kany's anian pob kaeth y6 uch-eneidia6 ar y rydyt ac ymch6elyt ar y hen deyleyctaot.²¹ Ac orth hynny gwna trugar-ed ac gynt a chanhyattaa eu rydyt udunt ar dyffeythoch ar achubassant gad udunt y presswlya6 neu ynteu kannhyatta gynt y wladoed ereyll y gyt ath garyat y keyssya6 dayar a kyvanhedont ac a presswlyont.²²

GWEDY gwelet ac atnabot o Pandrasus grym a syn6yr y llythyr h6nn6 ryvedu a oruc yn wuy no meynt llavassu or nep ar ry sey yn y keythyget ef yn kyhyt ac y buessyt wy llavassu anvon yr ry6 orehy-myn h6nn6 atta6 ynteu.²³ Ac yn dvannot o kyghor y wyrda kynnulla6 llu a oruc a mynet yn eu hol. Ac gwedy mynet yr dyffeyth y tbygassey ef eu mynet yda6 ac yn kerdet hep y kastell a elwyt Esp ar Tanum. Brutus a theyr myl o wyr ymlad y gyt ac ef yn dyssyvvt ac eu kyrch6s.

Kany's pan kygleu ef eu bot yn dyvot hyt nos y dothoed ynteu a hynny o nyver y gyt ac ef yr Castell h6nn6. Ac eu kyrchu a oruc gwyr Tro ac emrodi y wneuthur aerva or Groegwyssion.²⁴ Ac yn y lle kylya6 a gwnaethant gwyr Groec a gwas-karu a flo pawb megys y kaffey kyntaf ac eu brenyn yn eu blaen. A chyrehu a orugant yr avon a elwyt Akalon ag yn bryssya6 tros honno lla6er o nadunt a vodassont. kany's Brutus ac nyver oed yn eu kymell. ac wrth hynny ran o nadunt a ledyt ar y tyr sych. ar ran arall kymellyt y eu body. Ac y velly deudyblyc agheu a ymdangossey udunt.²⁵ Ac g6edy g6elet o Antigonus braot Pandrasus yr aerva honno. Mwy no dyrva6r dolur a kymyrth ynda6 or acha6s honno. a gal6 y ketymdeythyon atta6 ac ymvydyna6 ac ymchwelyt a chyrrhu y Trovan6ssyon o wnaeth. Kany's gwell oed kantha6 y lad yn gwrthwynebu ac yn ymlad. noeyt y vody yn llychaol tonneu yn warad6ydu.²⁶ Ac wrth hynny otew vydyn. o kytyndeithyon yn 6raol kan annoc yr rey hynny oe holl nerth treygl6 agheuaol dyrnodyeu ac ergydyeu a oruc. ac ny dygrynooes hyuny hagen namyn ac ychydyg ae dym. kany's y Trovanwyssyon a oedynt gwyskedyc o arveu. Ar rey ereyll yn noe hyon. Ac wrth hynny glebach y gwneynt y truanhaf aerva o nadunt hep orff6ys.²⁷

GWEDY caffael o Brutus y budugolyaeth kadarhau y kestyll a oruc o hwechant marcha6c. Ac g6edy yd aet yntheu yr dyffeythoch yn lle yd oedynt y anhedeu yn eu haros.²⁸ Ar nos honno Pandrasus trwy dyrva6r drayst ae goveyleynt o acha6s y floelygaeth e hunan a dalyedyg-aeth y vraot. kynnulla6 y waskaredyg l6 a wnaeth y gyt. a phan doeth y dyd dran-noeth mynet a oruc ygkyleh y kastell. Ac eyste wrtha6. kany's ynda6 y tbygey ef bot Brutus ae vraot ynteu ygharchar gantha6.²⁹ ac g6edy dyvot o hona6 yn kyv-agos yr muroed. rannu y lu a oruc yn vydynoed ac yn torvoed yn y kyleh a gorchymyn y pa6b o nadunt a oruc lludya6 fyrd yr g6archaedygyon y dyvot allan. ae ereyll y ludyas d6fyr ydunt. ac ereyll y ymlad ac gynt trwy amravael peyryanneu y geysya6 destry6 y kastell.³⁰ a pha6b o nad'nt yn her6yd y gellynt a wnaethant yr hyn a archassey y brenyn udunt yn creulonhaf ag y gellynt. Ar rey gle6haf ar de6rhaf pan delhey y nos a kymerynt arnadunt p6ys yr ymlad a gadu yr rey a yniladey y dyd y nos y orff6ys ac y ellong y lludet y ar nadunt.³¹

AR gŵyr o feŵn y muroed ar kastell hagen nyt oedynt segur bynteu namyn trŷy pob amravalyon kelvydodeu a pheyrriauheu yg gŵrthŷynep y eu peyrriauheu bynteu yn gwrthŷynebu udunt. Ac yn ōraŵl ymlad ac bynt. gŵers yn tavlu a magneleu. gŵers arall yn bŵrŵ tan gŷyllt. gŵers arall yn saethu ac unvryt yn gŵrthŷynebu udunt. Ac gŵedy bot yn parvant peyrant y cladu y mur a dŷfyr brŵt ac a than gŷyllt bynt ac llosgasant ac a kymhellasant y gwyr y kylyaŵ tracheuyn.³² Ac or dyŵed eyssyoes o peunydyadl lafur ac eysyen bwyt yn eu kody hŷynt a anvonassant eu kennat hyt at Brutus y erchy nerth a chanurthwy y kanthaŵ kanys ovyn oed arnadunt eu gwanhau a gorvct arnadunt rody eu kastell.³³ Ac wrth hynny goval a kymyrth Brutus yndaŵ kan ny wydyt pa wed y galley ynteu rydhau y saŵl varehogyon honno kan nyt oed kanthaŵ o nyver megys y galley rody kat ar vaes yr Groegŷssyon. Ac eyssyoes arveru a oruc o gyghor kall doeth. ag ys ef oed hŷnnŵdwyn kyrchnosam eu pen. a chan nyt oed fford y galley ynteu ey leuŷy hynny heb kanhŷrthŷy un o wyr Groec ef a kymyrth attaŵ Anaclctus kytymeith Antigonus. A noethy y kledyf a oruc a dywedyt ōrthaŵ yn y wed hon.³⁴ Ony wney di yr hyn a orchynnaf y ty ar kledyf hŷnn y lladaf y dy ben di a phen Antigonus dy kytymdeyth. Ac y sef yŷ hynny. hono y darperes y dŷyn kyrch yn dŷrybud am pen gŷyr Groec. Ac any ellyr hynny heb geysyaŵ twyllaŵ y gwylwyr ar gwersyllen yn kyntaf. a chans yn y rhey hynny yd oed ymchŷelyt yr arveu yn kyntaf. ōrth hynny y mynuaf ynneu trŷy dy gallder dy ath synhŷyr eu tŷyllaŵ bynt hyt na bo dyogelach y my gwedy hynny kyrchu am pen y Groecweysyon ereyll.³⁵ Ac ōrth hynny yn gall kymer dytheu arnat pwys y neges hon ac am pryt kyntun or nos hon dos ragot hyt ar y gwylwyr ac yn gall trwy ystryŷ dy amadrodyon ty twyll hŷynt a dywot rydyvot o honot ty ac Antigonus om karchar y ar rydwyn o honot y velly hyt meŵn glyn dŷrys ai ry adaŵ yno hep allu rac pwys yr heyrn y dwyn a uey pellach namyn y adaŵ yno yn llechu ymplyth dreyn a myeri a deryssŷch.³⁶ Ac gŵedy hynny dwg dythau bynteu hyt y glyn hŷnn megys y rydhau Antigonus. Megys y kaffwyf ynneu bynt ōrth vy ewylls.³⁷

Ac gŵedy gŷelet Anaclctus y kledyf noeth a geiryue y tewissauc yn gokyvadaŵ y anghen. yn y lle uvudhau a oruc rac ovyn a thebygu a oruc e gwnaey pob peth nor archeu kan kaffael o honaŵ ynteu y eneyt

efac Antigonus. Ac gwedy darvot hynny kan y kadarnhau yn yr anser. yd erchys Brutus ydaŵ y kerdus ynteu parth ar elw. Ac yn y lle ynachaf y gwylwyr or gwersyllen yn y achub ac yn y daly ac yn govyn ydaŵ pa kerdet oed arnaŵ. Ac yn govyn ydaŵ ac yr bredychu ed oed yn dyvot. Ac yn y lle megys kan dyrvaŵr lewenyd y dywaŵt. yn kyvlym hep ev doŷeh y kyt a ny y kyrchw Antigonus ar redygu y o karchar Brutus. Ac a adeweys meŵn dŷrryse yn llechu hep allu y dwyn a vey pellach rac pwys yr heyrn hyt yn y kaffŷn kymymorth. Ac vel yd oedynt yn amheu a dyuedey ynachaf un yn dyvot ac yn y atnabot. ac yn y lle kerdet gyt ac ef hep pedrus a wnaethant. ac galŵ paŵb or gwylwyr ar gwersyllen creyll y gyt ac bynt hyt y koet y dywedasseu ef adaŵ Antigonus yn llechu.³⁸ ac gwedy eu dyvot hyt yno kyvodi a oruc Brutus ac kytymdeythyon y gyt ac ef yn arvaŷeac eu daly yn kwblyhŷynt ac eu llad hep annot. Ac odyne kyrchu racdu ac am benn brenyn Groec ae lu. Ac gŵedy eu dyvot hyt y gyt ac wynt rannu y kytymdeythyon a oruc yn teyr bydyn ac gorchymyn udunt mynet paŵb yn tawel yn kymhen am pen y pebylleu ar llwesteu. ac na dyŷetteu nep un geyr hyt pan klywint llef korn Brutus yn kyntaf yn arŷy udunt.³⁹ Ac yna gŵedy dyscu o honaŵ ef y paŵb o nadunt pawed y gwnelynt kycheŷyn a oruc ynteu ac vydyn gyt ac ef hyt pan doeth am pen pebyll e brenyn. a phaŵb or bydynoed ereyll a kyrchassant yn eu kyveir megys yd erchessyt udunt. ac arhos er arwyd a wnaethant.⁴⁰ a hynny nyt annodes Brutus yr rody udunt. gwedy y dyvot ym pebyll y brenyn. Gŵedy klybot o paŵb o nadunt y rac dywededeu arŷy dyspeyllaŵ eu kledyveu a orugant paub o nadunt. Ac ygyt ar kledyveu noethyon deffroy a orugant yr rhey kyrcadur a rody agheuaŵl dŷrnodyeu. a hep nep trugared gŷahanu yr enedydau ar corfforoed.⁴¹ Ac yn ywed o honno y e kerdyn trŷy y pebylleu ar lluesteu. Ac chwynvan yr rey meyrŷ eu deffroy yr byŷ. Ac y velly gwelynt eu gelynyon megys bleydyeu ymplyth deveyt. Ac gwedy klybot or kastellwyr yr aerva honno allan y doethant wynteu a deudyplyc aerva a wnaethant. Gwedy kaffael eyssyoes o Brutus pebyll y brenyn megys y dywedassam ny wchot ōrth y kyghor daly y brenin a oruc. kanys medylyaŵ a wnaeth bot yn wuy lles a kaffey oe daly noc oe lad.⁴² E toryf eyssyoes ar vedyn a oed y gyt ac ef ny orphwyssey o wneuthur antrucaraŷe aerva or Groegwysyon.

Ac gwedy treyla6 o nadunt y nos yn y wed honno y dyd a doeth.⁴³ A g6edy gwelet o Brutus yr aerva honno dyrva6r le6enyd a kymyrth. a rannu y pa6b oe wyr espeyleu yr rey lladedygyon. Ac evelly eu kyvoethogy. Ac ody na mynet a oruc ir kastell ar karcharoyon kantha6 hyt tra yd oedynt y wyr ef yn rannu y da ar golut y rygthunt. Ac g6edy darvot hynny kadarnhau eylweyth y kastell a oruc or bwyt ac o wyr ac arveu. Ac ynteu ae nyver kantha6 a kerdassant parth ar dyffeyth6ch y gyt a llawen budug-olyaeth.⁴⁴ Ac yna galw atta6 a wnaeth y hynafgwyr ae doethyon a govyn udunt pa beth a gymmerynt y gan Pandrassus. kanys hyt tra vey ef yn eu karchar wynt ac yn eu medyant ef a wnaey pop peth or a erchynt yda6.⁴⁵ Ac yna rey a gyghorynt kymryt y kantha6 ran o Roec a presswylla6 yndy. ereyll a vynnnyt kymryt y kantha6 eur ac aryant ac gwenith a llongheu a chanhyat y vynet yn rhyd y kantha6 y fford y gweley Dyw udunt kaffael gwlat y presswylynt yndy.⁴⁶ Ac gwedy bot yn hyr yn pedrusa6 y velly y kyvodes un o nadunt. ac ys ef y gelwytt h6nn6 Membyr ac erchly gostec a oruc. Ac megys y kygleu pa6b o nadunt yr ymadra6d h6n a dywa6t. A wyrda hep ef bot a pedruss6ch chwy yn yr hyn y syd lessaf yny. Sef y6 hynny kymryt kanhyat y vynet y ymdeyth. kanys kyt kymeroch trayan Groec y gan y brenyn y presswylyla6 yndy ymplyth gwyr Groec ny cheff6ch chwy hed6ch yn trgywyda6l yndy or dyd hedy6 allan. kanys y mebyon syd heb eu geny ett6a a goffaant yr aerva hon ac a kyyssyant dyal agheu eu tadeu ac eu hentadeu ar eu mebyon nynheu. Ac ar eu wyrion o bob fi6rdd or ac allont. Ac 6rth hynny kymer6n nynnheu Ygnogen merch y brenyn yn wreyc y en tywyssa6c ny. ac ygyt a hy eur ac aryant. a gwln a gwenyth a llogheu. a phob peth or a vo rey y en fford ny wrtha6. a chanhyat y vynet y ymdeyth.⁴⁷ Ac g6edy dywedwyd o hona6 ef yr amadra6d h6n a llawer hevyt y gyt a hynny dvuna6 a wnaethant pa6b ac ef a dwyn Pandrasus yr lle a wnaethp6yd a mynegy yda6 ony rodey pob peth udunt or a erchynt yda6 wrth eu mynnu y mae or kyntaf agheu y tervynyt y hoedyl ynteu. Ac g6edy y ossot ef mewn gorwchel kadeyr y eyste yn eu perved a dywed6yt wrtha6 hynny. ef a wrthebus udunt kan dywed6yt udunt yr amadra6dh6nn.⁴⁸

KANYS kythraul dwyweu am rodassant my ac Antygonus vem bra6t ac Analetus yn ych dwyla6 ch6y. ac yn ych karchar.

reyt y6 6rth hynny y mynheu ufudhau y wneuthur yr hyn a vynnoch chwytheu. kanys nyt oes dym a vo melyssach y dyn noe vwched na dym a vo dygryvach a chet boet anvod genhyf. eyssyoes dydan y6 kenhyf rody ve merch yr gwas iewan e syd kemeynt y klot ae volyant a h6nn6 ac wrth henny mi a rodaf ve merch yda6. My a rodaf eur ac aryant. a gwyn a gwenyth a llongheu a phop peth a vo rey y ech hynt ac yeh fford megys y dywettoch. Ac o mynn6ch tryga6 a chyt presswylyla6 a my eg gwlat Groec my a rodaf trayan Groec yw ch6y 6rth presswylyla6 yndy en hyd6ch.⁴⁹ Ac yn y lle kynnulla6 llongheu o bop porth yn eg Groec a wnaethp6yd. ac eu llen6y o bob kyvry6 da or a oed reytd udunt 6rtha6. Ac gwedy bot yn para6t pob peth o hynny mynet yn y llongheu a wnaeth Brutus ae kytendeythyon y gyt ac ef.⁵⁰

AC YNA g6edy kych6yn ar y mor yd oed Ygnogen yn y k6rr ol yr llong yr r6ng dwyla6 Brutus yn wyla6 ac yn drycyrverthu o acha6s ada6 y gwlat. ae that ae mam. ae brodyr ae chenedyl ae hwynep heb ymchwelut y 6rth y gwlat hyt pan ymgud6ys y gwlat y gentry yg kysca6t y mor. Ac eyssyoes ny pheyd6s hy ae drycyrverth hyt pan dygwyd6s dyrva6r hun yn y phenn.⁵¹ Ac yvelly deudyd a nosweyth ar gwynt yn hyr6yd unya6n yn eu hol yn hwylia6 wynt a dacthant hyt yn ynys a elwyr Legesty a honno diffeyth oed hep nep yn y chevanhedu.⁵² Ac yno yd ellyghus Brutus try chan6r arva6c y edrych ansa6d yr ynys honno. Ac gwedy na welsant nep or dynyadon yny chyvanhedu kyvla6n hagen oed o amravael kenedloed anyveyleyeyt ac y ladedigaeth y rey yd ymrodassant ac chandunt y eu llogheu y dugant kymmeynt ac a vynnassant o nadunt.⁵³ Ac yn yr ynys honno y doethant y hen dinas dyffeyth ac yno yd oed hen temhyl y Dyana yn yr hon yd oed delw y dwy6es ac ymrody gwrtheb a chyvarch y pa6b o pob peth or a vynnnyt ydy. Ac or diwed wynt a doethant hyt eu llongheu ac a vanagassant y Brutus ac oy kytendeythyon yr hyn a rywelynt.⁵⁴ ac annoc a orugant yr tewyssa6c mynet yr temhyl y ovyn yr delw honno pa wlat a pha dayar a kyrehynt y ev pressuylyla6.⁵⁵ Ac o kyffredyn kyghor y doethyon y kymyrth Brutus Gereyn dewin a deu degwyr or gwyr hynaf y gyt ac ef ac yd aethant yr temhyl a pob kyvreyt kanthunt or a oed reytd y aberthu ac ef.⁵⁶ Ac gwedy eu dyvot yno Brutus a dodes koron or gwynvydyg kyloch y ar llevoed ef ac o heu kynnevaut teyr kynne a osodasant rac bron dr6s

ythemyl, un y Jupiter, ac un y Mercuryus, ac un y Dyana, ac aberth y bob un nadunt ar neylldu.⁵⁷ Ac ynteu Brutusa sevyrae bron yr allaôr a llestyr yn y llaôn yn a gwaet ewyc wen. Ac wyuep ef ar allaôr y dwyôes, ar amadraôl hôn a dywaôt.⁵⁸ Kyv-oethaôe dwyôes y koelyd, ty syd aruthred yr beyd koet, y ty y mae kanhyat y ker-det trwy awymôl ffyrd ac uffernolyon tey, a threyglâb dayarolyon dylet. Dywet imi pa dayar a vynnyc y phressuylâb o honof, yn y lle yr anrydedwyf finneu ty o werynaôl choreu.⁵⁹ a gwedy dywedwyd o honaô ef yr amadraôd hôn nau weyth ef a dyneuaôl y llestreyt hôn y meôn y kynne, ac gwedy hynny gorwed a oruc ar croen yr ewyc wen honno rac bron yr all-aur ac yno y kyskôs. Ac yn y tryded aôr or nos pan vyd melyssaf eu hun gan yr rey marwaôl ef a weley y dwyôes yn sefyll rac y rron ac yn dywedwyt wrthaô val hyn.⁶⁰ Breudwyt Brutus.

BRUTUS adan dygwedydgyaeth yr heul tros mor ffreyne y mae ynys yn yr egypt-yaôn a wu kyvanhed gynt gan y kewry, ac yn aôr dyffeyth yw, ac adas yth kenedyl ty, kyrch honno, kanys yno y byd tra-gwyddaôl eystedva y ty ac yth lyn gwedy ty, honno a vyd eyl Tro yth veyhyon ty. Ac yno othi lyn y genyr brenhyned yr rey y byd darestyghedyc yr holl dayar y hyt.⁶¹

Ac gwedy gwelet o tewysaôe y gweledgyaeth honno dyhunaô a oruc a phedrus-saô pa beth oed hyuny ae ffalst vrendwyt ae ynteu y dwyôes yn kyndrychaôl yn manegy ydaô y dayar a kyrchey. Ac or dywed gwedy galw attaô y kytemdeythyon datkanu udunt a oruc yr hyn rywelsey. A dyrvaôr lewenyd a kymerassant yndunt ac a annogassant ydaô yn dyannot kyrchu eu llongheu, a hyt tra gwynt rwyd unyaôu yn eu hol keyssyaô y wlat ryvan-agoadoed udunt wrth y phressuylâb.⁶² Ac hep un gohyr at y kytemdeythyon yr llogheu y doethant a dechreu rwygaô y gorwelhel vor trwy yspyrt deg nyeu ar ugeynt. Ac ar hynny o yspyrt y deuthant hyt yr Affryc ac ny wydnt wy pa wlat yd oedynt yn y kyrchw. Ac oidiya y doethant hyt ar alloryeu y Phyllystewysson a hyt yn llyn yr helye. Ac o dy yna yr hwylyassant yr rwng Rwsseat a mynyd Azare.⁶³ Ac yno ykaôsant maôr perygyl gan kenedyl pyrate ac gwedy kaffael budugolyaeth budugaôl y nađunt ac eu kyvoethogy o yspeyl ac an-reythlyeu yr rey hynny yd hwylyasant ar hyt avon Maluc ac ydoethant hyt y wlat aelwyr Maurytanya.⁶⁴ ac yna o eisyen bwyt yn y llogheu yd aethant ar tyr, ac y byd-

ynasant ac yd anreythiasant y wlat honno or enyl pwy gilyd ydy. Ac gwedy lleuwy eu llogheu o nadunt o bob da odyua yd aethant hyt yg kolovneu Ereulfi.⁶⁵ ac yno yd yndangosasant y morvorynyon udunt a chylychynu eu llongheu ac gwneuthur dyrvaôr o tenlestyl a govut udunt hyt pan wu agos udunt a body.⁶⁶ Ac gwedy dyanc o henny wynt a doethant hyt ym mor Tyrwys. Ac yna yn ystlys y mor hônôb gynt a kawsant pedeyr gwelygord o alltudyon kenedyl Tro yr rey ryffloasey y gyt ac Autenor pan wu destruw Tro, a Choryneus yn tewysaue arnadunt. Gwr hunaws oed hônôb agoreu kyghorôr oed a dewraf a glewhaf or gwyr. Ac o bey ym-taraô neu ynahwrd yg rythaô ef ac un or kewry yruoy y dewred ef a orvydey arnaô megys kyt bey map vydey.⁶⁷ Ac gwedy ymatnabot o nadunt a gwybot eu hanvot o un kenedyl wynt a ymkytemdeythysasant y gyt, ac ef ar pobyl a oed y gyt ac ef. Ac o enw eu tewysaue y gelôyt y kenedyl honno Corneueyt yr hynny hyt hedyô. Ac yna Brutus yn kanhurthwyôr ydaô ym poblleac ym pobkyvranc.⁶⁸ Ac odyyna ygyt y doethant hyt yn Angyw a hyt yn porth Lygeyr, ac yno y bwryasant anghoreu allan ac y gorffwyasant yno wythnos ac edrychasant ansaôd y teyrnas honno.⁶⁹

Ac yn yr amser hwnnw yd oed Goffar Ffityc yn vrenyn yn y wlat honno, ac gwedy klybot o honaô ef rydyskynnu llyghes o estraôn kenedyl ar tervyn y teyrnas ef. Anvon kennadeu a oruc ynteu y sylu ac y wybot pa beth a vynnint, ae ryvel ac hedôeh.⁷⁰ Ar kennadeu hynny a kyrchas-ant parth at y llogheu, wynt a kyvarvuas-ant a Choryneus yn holy. Ar kennadeu hynny a ovynnasant ydaô pa kanhyat oed ydaô ef y hely fforest y Brenyn kanys gos-odedyc oed o hyn kynnevaôt hyt na lavas-ey nep hep kanhyat hely yn fforest y bren-yn na thervysku ar yr anyveyleyeyt a vey yndy.⁷¹ Choryneus hagen a wrthebaôd ydunt hyt na cheysyey es kanhyat y gan neb y hely yn y lle bey da kanthaô hely yndaô. Ac un or kennadeu yr hwn a elwyt Ymbert a annelaôd y wua ac a wr-îôs Coryneus a sayth, a gochel e sayth hagen a oruc Coryneus, a chyrru Ymbert ac a wôa e hun esygau y penn a oruc yn dryllyeu. Ar rey ereyll or kennadeu a ffoasant.⁷² ac a vanagasant y eu brenyn agheu kytyndeyth, a thyrstau a oruc e brenyn a chynnullaô llw maôr wrth dyal agheu y kennat yndunt.⁷³ Ac ysef a wnaeth Brutus pan kygleu eu bot yn dyv-ot kadarnhau y llogheu a gosot gwaged ar

mebyon yndunt. Ac ynteu ar holl ymladwyr y gyt ac ef a aethant yn erbyn y llu. Ac gwedy ymkyvarvot ygkyt gyrat ymlad o bob parth.⁷⁴ Ac gwedy trewlya6 llawer or dyd yvelly kewylyd vu gan Coryneus hwyret yd oed ef yn kaffael y wudugolyaeth a gwelet y elynion yn kyn glewet ac yd oedynt yn gwrthwyneba udunt a hep rykaffael o wyr Tro y wudugolyaeth.⁷⁵ Sef a oruc Coryneus galw y lewder atta6. a chymryt y vydyn ehunan ar y parth de-hau ir wr6dyr a chyrehu y elynion. Ac ny orffwysey.⁷⁶ ef o kywarsanhu yr rey hynny hyt pan aeth trwy'r holl vydynoed ac eu kymmell ar fo yn holla6l. kаныs gwedy kolly y kledyf o hona6 y tyghet-ven a wasanaeth6s bwyall deu fyuya6c yda6. a pha beth bynnac na gwr na march a kyvarffey ac ef ar un dyrna6t y gwahaney owarthaf y pen hyt y dayar. Anryved hagen oed gan pa6b or a welhey Coryneus meynt oed ynda6 o nerth ac angerd a ched-crnyt a dewred a chan eskytweyt a threyg-la6 y wuyall denwynya6c honno yn y law ymplith y elynya6l vydynoed y dywedey ef fal hyn. Pa beth a ffowch chwif ofynogyon egrynnedyg. ymchwel6ch ymch6elwch ac ymlad6ch a Choryneus. gwae chwy rac kewylyd y saul vylyoed honno o wyr en ffo rac un gwr. ac or e wed hon y gwatwar-ey wynt.⁷⁸

Ac ar hyny sef a oruc yarll a elwyt Sy-wart y gyt a thrychant marcha6c ymchwel-yt a chyrehu Coryneus. Ac yssef a oruc Coryneus gochel y dyrna6t adan y daryan a choffau y wuyall ddeufynya6c a oruc a gossot ar warthaf y penffestyn ae holly yn dwyran a oruc yda6 hyt y dayar. Ac yn y lle yn ddyanhot kymmell yr rey ereyll arffo a oruc kan gwneuthur gwychraf aerva o nadunt. A pha6b or gelynyon yn ey erbyn ef ehun. Ac ynteu yn erbyn pa6b. Ac ar wuyall honno y trychey ef pen y un. ac y arall vreych y wrth y eswyd. y ereyll y gwahaney eu tract ac eu hes-ceyryeu y wrth eu corfforoed. A gwedy gwelet o Brutus hynny kyrcu a oruc ynteu ae vydyn y gyt ac ef oy kanwrthwyau. ac yna y bu'r lleveyn ar gordery. yna y bu newyda6c mynych dymodyeu o pob parth a dyrva6r eeryf o kalaned. Ac ny bu yna un gohyr y undugolyaeth a kavas Brutus a gwyr Tro. a Goffar vrenyn ae ffychtycit y gyt ac ef a ymchwelassant ar ffo ac ody-na y kyrcus ef eythavoed Ffreync y keys-sya6 nerth a chanhwrthwy y gan y kereynt ay kytyndeythyon. Ac yn amiser h6n6 yd oedynt y deudec gogyvurd yn medu Ffreync. ar rey hynny a ada6ssant o kyt

daundeb g6rthlad y estra6n kenedyl o ter-vyneu Angyw a Pheyytw.⁷⁹

Ac o acha6s y wudugolyaeth honno ar rydywedassam ny welot lleweynd a kym-yrth Brutus ynda6. ac o yspeyl yr rey lladedye kyvoethogy y wyr e hun a oruc. Ac gwedy hynny eylweyth eu llunyaethu wynt yn vydynoed. ac y velly kerdet tros y wlat a mynnu y dyleu hy hyt ar dym. a llenwy y longheu o bob kyvryw olut a da dayara6l. Ac gwedy hynny trwy dan a hayarn dystryw y dynassoed o pob parth. ac odyno kynnny y kudyedygyon gollidoed a swllt. ac ameythlyau y tyred yn llwyr. a mynnu dyleu y dyrreyt kenedyl honno yn holla6l trwy ereula6n aerva. Ac or dywed y velly ef a doeth hyt y lle y gelwyr yn awr dynas Twrn.⁸⁰ Ac gwedy gwelet o honau yna lle adas y dyogeluch a chedernyt ef a vessur6s yna lle kastell. ac ae goruc. hyt pan alley ynteu kaffael yno dyogel6ch o bey rey yda6 urthau. kаныs ofyn oed arna6 dyvot Goffar Ffychyty a brenhyned a tewyssogyon Ffreync kantha6 wrth ymlad ac ef ac y dyal arna e sarhaed ar rywnathoed ynteu yda6 ef. Ac or dywed gwedy darvot gwneuthur e kastell h6nn6 ef a arhoes yna trwy yspeyt deu dyd. dyvotygaeth Goffar Ffychyty kan emdyryet oy gallder ef ac oy dohythnep a glewder yr yewenetyt or oed enteu en rac vlaynu arnadunt.⁸¹

Goffar hagen Ffychyty gwedy klybot o hona6 yn dyeu bot y Trouanwyssyon yn kyndrycha6l yn y lle honno ny orffwyssus ef na dyd na nos yn kerdet hyt pan dyvu hyt yno. Ac yn y weles kestyl Brutus ae luesten ae pebyllen. Ac gwedy edrych yn agar6 o hona6 ar hynny glas chwerrhyn kellweyryedic a oruc a dywedwyt val hyn. Gwyskuch wyr amdana6ch.⁸² gwysc6ch ych arveu a bydlync6ch. a hep un gohyr kymmer6n yr hanner gwyr hyn a dalym wynt megys deveyt ar rann6n wynt yn keyth ym pob lle ar traws yn teyrnassoed.⁸³

Ac yn y lle yn dyannot kynnryt a wnaeth pa6b y arveu a gwyska6 yn kyvlym am dana6 a thrwy deudeg bydlym ymkyweyrya6 a chyrehu eu gelynyon. Ac yn erbyn hynny or parth arall bydyna6 a wnaeth Brutus y kytyndeythion ynteu nyt yn wreygya6l hagen nanyu yn wra6l ac yn doeth dysku udunt pa wed y deleynt kyrcu neu kylya6. neu ymlad ac yn dyanhot ymlad a orngant yn drut ac yn kalet. ar Trouanwyssyon a wnaethant aerva dyrva6r y meynt oc eu gelynyon hyt ar dwy vyl hayach o wyr gan eu kymmell ar ffo.⁸⁴ Ac yu y lle mwylhaf vey nyver

mynychaf yw yna damweinyab e wudugolyaeth. A chanys mwy teyrgweyth oed lw Ffreync noyzt un Brutus. kyt ry plykyt wynt ar y dechreu. or dywed ymkyweyryab a orugant a chyrehu gwyr Tro a llad llawer o nadunt. ac eu kymnell yr kastell traehenyu a medyllyab wnaethant eu gwarchae yna wynt yn y vey reynt udunt trwy newyn ymrody yn ewyllys y Ffreync. Ac gwedy dyvot y nos cyssyoes y kaussant gwyr Tro yn y kyghor mynet Coryneus ac wyr kanthaab allan hyt y mewu llwyn koet ker eu llaw a llechu yno hyt y dyd. A phan delhey y dyd mynet Brutus ae lu kanthaab allan y ymlad ae elynyon a phan vey kadarnhaf y wrwydyr dyvot Coryneus ac vydyn kanthaab or parth yn ol oy elynyon ac eu llad. A megys y dywedassant y velly y gwnaethant oy kyvundep. A trannoeth pan dyvu y dyd bydynaab a oruc Brutus a mynet allan y emlad. ar Ffreync a kyvodassant yn eu herbyn. ac yn y lle y syrthiassant ac y brathwyt llafer o bop parth.⁵⁵ ac yna y lladaab gwas yeuanc o Tro ney y Vrutus y gyt ae un kledyf chwech chant o wyr nyt oed hagen cythyr Coryneus yn y llu gwas dewrach no hwmw.⁵⁶ Ac cyssyoes ydamkylehynob llawer oy elynyon ef ac y llas yna ef ac ysef oed y gwas T6rn. ac oe enw ef y gelwyr y dynas yr hynny hyt hedyw T6ron.⁵⁷ Ac ar hynny y doeth Coryneus a theyr myl o wyr arvaab ygyt ac ef yn dryrbud or tu ol y Ffreync a gwnauthur aerva trom o nadunt.⁵⁸

A PHAN welsant y Ffreync hynny kymraab a chythrud a aeth yndynt o tebygu bot yn w6y noc yd oed y llu ac ymelwelnt ar eu flo. ac eu hymlyt a wnaethant gwyr Tro ac eu llad ae eu gwasearu hyt pan ka6ssant y wudugolyaeth. a chyt bey mawr defnyd lle6enyd y Vrutus or rykaffael o hona6 e wudugolyaeth honno. Tryst cyssyoes oed am ry llad T6rn y ney.⁵⁹ a bot y nyver yn lleyhau ae elynyon en amlhau.⁶⁰ ac en pedrus kanthaab or dywed padyw e damweinyey e wudugolyaeth.⁶¹ Sef a kavas yn y kyghor hyt tra vey er rann wuyhaf oy lu kanthaab.⁶² mynet yn y longheu y gyt a elilot y wudugolyaeth honno. Ac o kyt kyghor y ketymdeythyon ed aethant en eu llongheu. Ac eu llenwy o pop kyvryw golut a da dayaraab. Ac y gyt llyrwyd gwynt e deuthant hyt er ynys oed adawedyc udunt trwy dwywaab wrthep. ac y traeth Totenys e daethant yr Tyr.⁶³

Ac yna yr amser humu y gelwyt yr enys hon e wen ynys.⁶⁴ a dyffeyth oed eythyr echedyc o kewry en y chyvanhedu. tec

hagen oed y hansa6d o avonoed tec a plysea6t yndunt. a choedyd a bwystvylet gwyllt endynt yn anyl a bodla6n wuant yr lle wirth presswyllyab ynda6. Ac gwedy gwelet or kewry wynt yn damkylehynu yr enys. fo a orugant yr gogoveu ac yr mynyded. Ac yna trwy kanhyat Brutus yr rannwyt yr ynys. ac e dechreuassant y chyvanhedu a dywyllyau y tyred. ac adeylat tey. ac yn yehydye o amser gwneuthur dyrva6r kyvanned arney. ac y mynnob Brutus gala yr ynys oe enu ef Brytaen. ar kenedyl Brytanyeyt. ac o henny allan er yeyth er hon a elwyt kyn no henny yeyth Tro neu enteu kam Groec a elwyt gwedy henny Brytancee. ac or un ryw dlyse hunnu e mynnob Coryneus gal6 yrann enteu or enys Kernyw ae pobyl. eu Korneuyeyt kanyt pan rannwyt e kavas Coryneus dewys. ac e dewyssus ynteu yr ran honno. kanyt eno yd oedynt y kewry yn amlhaf ac nad oed dygryvach dym kanthaab enthi noc ymlad ar rey henny ac ym plyth yr rey henny yd oed un anthyghetvennol y veint a deudec kyvyd oed y hyt.⁶⁵ a chymmeynt oed y angerd ac y tynney derwen er y meynt oe gwreyd megys gwyalen coll vechan. kanyt yskytweyt vnweyth. Ac val yd oed Brutus dywrnawd yn aberthu y Dyana yn y porthloed rydyskynnassey yndy ynachaf y ka6r h6nn6 yn dyvot ar i ugeynvet or keuri ereyll y gyt ac ef ac yn gwneuthur creula6n aerva or Brytanyeyt. Ac cyssyoes eu damkylehynu a wnaethant e Brytanyeyt ac eu llad oll eythyr y kawr ma6r hunnu ar ry archassey Brutus y gad6 y welet katwent ac ymdrech yr rygthaab ef a Coryneus. kanyt oed dym dygryvach kanthaab nor ryw katwent honno. ac y ymdrech yd aeth Coryneus ar ka6r a phob un o nadunt a kymyrth gavael arduen ar y gylyd. ac ymtaraab. a gwaseu a oruc y kawr Coryneus attaab a thorry teyr assen ynda6 un yn yr ystlys deheu a dwy yn yr assu.⁶⁶ a llydyaab a wnaeth Coryneus. a dyrchavael y kawr ar y ysc6yd a oruc. ac or veint y gattey pwys yr agkyghel hunnu redec a wnaeth a chyrrhu pen gorwchel carrec a b6r6 yr anthyghedvennaab anyveyl h6nn6⁶⁷ y ar y yskwyd trwy yskythred kerrye hyt pan wu yn vyl o dryllyeu ac yn y gochassant y tonneu y waet ef. Ac yr hynny hyt hedyw y gelwyr y lle h6nn6 llam Goemagoc neu ynteu megys y geily ereyll ef llam y kawr.⁶⁸

Ac yna gwedy rannu o Vrutus y teyrnas rwng y wyr ynteu a chwennychu adeylat dynas. ac ynteu a edrychws pa le y bey teylwng kanthaab adeylat dynas a vey

kyvurd ar hunn a vynney ynteu y wneuthur. Ac gwedy krwydraw o hona6 llawer o leod or dywed ef a deuth hyt ar avon Themys. ac yno y kavas le a wu adas kantha6 wrth adeylat. Ac yno yd adeylus ef dynas ac e gelwys ef y dynas h6nn6 Tro newyd. Ar enw h6nn6 a parhaus arney hyt yn oes Llwd vap Bely⁹⁹ bra6t Kaswalla6n vap Bely y gwr a ymladas ac Wlkessar amherawder Ruveyn. Ac gwedy kaffael o Lwd y vrenhynyaeth y kadarnha6s ynteu y dynas o keyryd a thyroed amvroed anrydedus. ac y gelwys o en6 e hun Kaer Lwd. ac or achos h6nn6 y bu tervyse y rygtha6 ynteu a Nynnya6 y vraut am keyssya6 o hona6 ef dyffody enw Tro.¹⁰⁰ A chanyz traeth6a Gyldas en eglur or tervyse h6nn6 urth hynny y peydeys ynheu rac hacrau om tla6t ethrylyth y amatra6d gwr mor kyffrwyz hvawdyl a h6nn6.

Ac gwedy darvot y Vrutus adeylat o dynas ty dywedpwyt wuchot.¹⁰¹ gossot kywda6twyr a oruc ynda6. ar rody kyvreythyeu a breynhyeu udunt trwy yr rey y gellynt buchwedokau gan hed6ch a thagneved ynda6. Ac yn yr amser h6nnu yd oed Hely offeyryat o Sylo yn blaen pobyl yr Ysrahel yg gwlat Indea. ac yd oed yr arch ystafen ygkeythywet e ffylystwyssyon.¹⁰² ac yd oedynt yn gwledychu Tro meybyon Hector kadarn vap Pryaf gwedy ry dyhol plant Antenor o honey ymdeyth. Ac yn yr Eydal yd oed Sylvys Eneas yn trydyd brenhyn gwedy Eneas Yskwdwyn e ewythr brawt y tat y Brutus.

Ac gwedy ky6eyryav a llunyethu pob peth ar hyt yr yuys yn tagnevedus ac adeylat y kaer ar dynas.¹⁰³ kysku a oruc Brutus gyt ac ygnogen y wreyc.¹⁰⁴ a thry meyb a anet yda6 o honey. Sef oed enweu yr rey hynny.¹⁰⁵ Loerinus. Kamber. Albanactus. ac ym pen y pedwared wulwydyn ar rugeynt gwedy y dyvodedygaeth y enys Prydeyn y bu varw Brutus.¹⁰⁶ ac a cladwyt yn y kaer a adeylassey chun yn anrydedus. Ac yr rannasant y veybyon yr yuys yn teyr ran yr rygthant.¹⁰⁷ Ac y Loerinus kanyz yr hynaf oed y dygwyd6s yr ran berved or ynyz yr hon a elwyr Lloegyr oc enw ef.¹⁰⁸ Ac y kymyrth Camber or tu arall y Hafren y rann a elwyr oc enw enteu Kymry.¹⁰⁹ ac y kymyrth Albanactus y gogled yr ran a elwys enteu oc enw ef Alban. A honno a elwyr yn yr amseroed hyn Yskotlont.¹¹⁰ ac gwedy eu bot e velly yn tagnhevedus trwy hyr amser y deuth Humyr brenyn Huna6t a llyghes kantha6 hyt yr Alban. ac gwedy

ymlad ac Albanactus y lad a oruc a chymnell y pobyl oed gyt ac ef ar ffo hyt ar Loerinus.¹¹¹ a gwedy gwybot or kyvranc honno o Loerinus.¹¹² kymryt Kamber y vra6t a oruc y gyt ac ef a chynnulla6 eu llu a chyrchu.¹¹³ yn erbyn Humyr vrenyn Huna6t hyt yg glan yr avon a elwyr Humyr. ac ymlad ac ef yno ac kymmell ar ffo. Ac yn y ffo h6nn6 y bodys Humyr ar yr avon honno. ac edewys ynteu y enw ar yr avon yr hyn hyt hedy6.¹¹⁴ Ac gwedy kaffael o Loerinus y wudugolyaeth honno rannu yr yspeyl oy kytemdeythyon a oruc hep ada6 dym ydau ehun eythyr teyr morwyn enrywed eu pryt ac eu tegwch a kavas yn e llogheu. Ar pennaf or teyr morwyn hynny oed verch y vrenyn Germany. ac a dugassey Humyr kantha6 pan wuassey yn aureythya6 y wlat honno. Sef oed enw y vorwyn honno Essyllt.¹¹⁵ ac nyd yd oed hawd kaffael dyn kyndeket na chymryt a hy yn yr hollvyt. kanyz gwynnach oed y chna6t mor echtewynnedye ask6rn morvyl. ac no dym a elyt dyharebu o hona6.¹¹⁶ A dyrva6r serch a charyat a dodes Loerinus arney a mynnu y chymryt yn wreic wely yda6. Ac gwedy klybot o Coryneus hynny llydya6 a oruc yn va6r kanyz kyn no hynny ry wnathoed Loerinus amvot y kymryt y verch ef yn wreyc yda6.¹¹⁷

Ac wrth hynny kyrechu Loerinus a wnaeth Coryneus a dan treygla6 bwyall deuvynya6c yn y law deheu a dywedwyt wrthau yr amadra6d h6nn Ae megys hyn Loerinus y tely di y my yssa6l vrac-thau a gwelyeu a kymereys y tros dy tat fy hyt tra wuhvm y yn kynnydu tyr a dayar yda6 ef.¹¹⁸ kymryt alldues hedyw yn wreyc yt ny udest ty pa le pan henyw. a gwrthot ty merch ynheu. Ethebyd hagen nat prydiverth yt hynny ac nat dy pryt hyt tra parhao nerth yn y breych deheu h6nn.¹¹⁹ yr h6nn a lada6d y sawl kewry ar traeth-eu ynys Prydeyn. Ac evelly y okyvadau yn vynyeh a dan treyglya6 y deuvynya6c wuyall.¹²⁰ Ac yna cyssyoes y daethant eu kytemdeythyon o pob parth yr rygthunt y eu tagnhevedu.¹²¹ a chymnell ar Loerinus kymryt merch Coryneus yn wreyc yda6. Ac yna y kysku Loerinus kan Gwendol-eu merch Coryneus. Ac yr hynny cyssyoes ny leyha6s karyat Essyllt kantha6 namyn y gossot mewn dayar ty o fewn kaer Lundeyn. ac anwlyceyt yda6 yn y chad6 ac yn y gwassanaethu ac yn y dywallu o pob peth or a vey rey ydy. a hynny yn dyrgel.¹²² Ac yno y deuey ef attey hy en kudya6c. Ac evelly y bu yn mynnychu

atthey trwy yspeyt seyth mlyned hep wybot o nep eythyr y amwlyeyt ehun a oed yn y gwarchad6. namyn yn ryth aberthu yn dyrgel yr dwyweu yd aey ef yno.¹²³ Ac eno cyssyoes beychyogy a kavas Essyllt a merch a wn ydy. ac ys ef enw a doddes ar honno Hafren. Ac yn yr unrhwy amser h6nn6 beychyogy a kavas Gwendoleu a a map a anet ydy hytheu. ac ar y map h6nn6 y dodet Mada6e.¹²⁴ Ac ar Coryneus y hentat yr rodet h6nn6 ar vaeth ac oy dysku.¹²⁵ Ac em pen espeyt gwedy mar6 Coryneus ymada6 a wnaeth Loerinus a Gwendoleu. ac ar ostee ardyrelavael Essyllt yn vrenhynes. ac wrth hynny llydya6 aoric Gwendoleu yn dyrva6r eythyr mod.¹²⁶ a mynet hyt yg Kernyw a ehynulla6 y llu mwyhaf a allws y kaffael wrth ryvelu ar Loerinus. ac ar lan yr avon a elwyr Sturam emkyvarvot a wnaethant. ac en e wurwydyr honno o ergyt sayth y llas Loerinus. Ac yna y kymyrth Gwendoleu llywodraeth y teyrnas yn y llaw ehun ac arveru o tata6l creulonder. Ac erehy a oruc Gwendoleu body Essyllt a Hafren y merch yn yr afon honno.¹²⁷ Ac gwedy hynny gwys a ossodes tros wynep ynys Prydeyn galw pawb or avon honno o enw y vorwyn honno Hafren. Ac y velly y gelwyr yr avon honno o enw y vorwyn Hafren yr hynny hyt hedyw.¹²⁸

Ac gwedy hynny deudec mlyned g6edy llad Loerinus y gwledychus Gwendoleu. a dec mlyned y buasse y Loerinus yn vrenhyn kyn no hynny ac gwedy gwelet o Wendoleu Mado6e y map yn oedran y galley ynteu bot yn vrenhyn. hy a rodes gwyalen y teyrnas yn y law. ac ae harderchoges ef yn vrenhyn. a hytheu ehunan a vu bodla6n ar Kernyw oy gossymdeythya6 hyt tra wn yw. Ac yn yr amser h6nn6 yd oed Samuel prophwyd yn gwledychu ym blaen pobyl yr Ysrahel yg gwlat Judea a Sylvyus Eneas etwa yn yw yg gwlat yr Eidal. ac Omyr etwa yn traethu y kathleu yn eglur clotva6r.¹²⁹

Ac gwedy urda6 Mada6e yn vrenhin gwreyc a yvna6d a deu vap a vu yda6 o honey. Sey oed yr rey hynny. Mymbyr a Mael. a deugeyn mlyned y bu Vada6e yn hed6ch taghvedus yn gwledychu. Ac gwedy marw Mada6e teryse a kyvodes y rwng y deuvap am e kyvoeth. kany pob un o nadut a vynney kaffael e vrenhynyaeth o k6byl. ac eyssyoes Membyr a yvna6d dwyn y enny ef ar perffeythda6t ac wrth hynny ef a wnaeth datleu o eskus gwneuthur llunyeth ar taghved yr rygthunt. ac yn y datleu h6nn6 y perys ef

llad Mael y vra6t. ac gwedy llad Mael y kymyrth Membyr llywodraeth yr holl teyrnas.¹³⁰ a ehymmeynt y creulonder a kymyrth enda6 en erbyn y pobyl hyt pan lada6d of hayach holl dyledogyon y teyrnas or a tebykey ef keyssya6 kyvody yn y erbyn. Ac y gyt a hynny amadau a wnaeth ac wreyc prya6t or hon y ganodoed yda6 yr ardercha6e was ieuane Efra6e kadarn.¹³¹ ac arveru ac ymrody y pecha6t Sodoma a hynny yn erbyn dedyf ac anyan yr lyn oed kassach kan Dyw no dym arall.¹³² ac val yd oed yn hely dywyrna6t yn yr ugeynvet wulwydyn oe arglwydyaeth y wrth y kytymdeythyon y mewnglyn koeda6e yd ymkynnullassant yn y pen lluosowgrwyd o vleydyeu kyndeyrya6e. ac yn trauhaf y llyghassant ef.¹³³ ac yn yr amser hunnu yd oed Sawl un vrenyn yn yr Ysrahel. ac Eurystheus yn Lacedemona.¹³⁴

Ac yna gwedy marw Membyr yd urdwyt Efra6e y vab ynteu yn vrenhyn. Gwr mawr y twf ac annyved y kedernyt ae dewred oed h6nn6. Ac un wulwydyn eyssyeu o deugeynt y bu yn gwledychu ar ynys Prydeyn.¹³⁵ Ef gyntaf gwr gwedy Brutus a aeth a llyghes kantha6 y ffreyne ac gwedy llawer o ymladeu a llad dyvesured or pobyl ef a dyvu adref kan wudgolyaeth ac anylder o da a golut cur ac aryant kantha6.¹³⁶ Ac gwedy hynny ef a adeyla6d dynas.¹³⁷ or parth dra6 y avon Humyr. ac ae gelwys oe enw ehun Kaer Efra6e. ac yn yr amser h6nn6 yd oed Davyd prophwyd yn vrenyn yg Kaerssalen a Sylvyus Latymis yn vrenyn yn yr Eydal. a Gad a Nathan ac Assaf yn prophwyd yn yr Ysrahel. ac y gyt a hynny hefyt Efra6e kadarn a oruc kaer Alclut kyverbyn ac Yskotlont.¹³⁸ a chastell mynyd Agned yr h6nn a elwyr yn awr kastell y morynon ar vynynd dolurus. Ac y gyt a hynny hefyt ef a anet yda6 ugeyn meyb o ugeyn wraged a oedynt yda6. a deugeyn mlyned yn wyeher kadarn y gwledych6s ar holl teyrnas ynys Prydeyn ac ys ef oedynt enweu y mebyon.¹³⁹

BRUTUS Taryan las. oed y map hynaf yda6¹⁴⁰ Maredud. Seyssyll. Rys. Morud. Bleydud. Yago. Bodlan. Kyngar. Yspadaden. Gwa6l. Dardan. Eydol. Yvor. Hector. Kyngu. Gereynt. Run. Asser. Howel. Ac ys ef oedynt enweu y verchet ef.¹⁴¹ Gloewgeyn. Ignogen. Euda6s. Gwenllyant. Gwawrdyd. Agharat. Gwendoleu. Tanghwystyl. Gorgon. Medlan. Methael. Efrar. Maelvre. Kamreda. Ragau. Gwael. Ertus.¹⁴² Rest. Keyn. Stadud. Efen.¹⁴³ Blayngeyn.

Avallach. Angaes. Galaes teccaf morwyn oed honno or a wu ygkytoes a hy yn ynys Prydeyn a Ffreyn.¹⁴⁴ Gweyrvyl. Perveur. Eurdrec. Edra. Anor. Stadyalt. Egron. Ar rey hynny oll a anvones Efra6c hyt at Sylvys ygar oed yn vrenyn yn yr Eydal. ac enteu ae rodes wynt yr gwyr bonedykaf a hanoedynt o genedyl Tro. ar mebyon a aethant a llyghes kanthunt ac Asser y bra6t yn tewyssa6c arnadunt hyt yn Germania ac o kanhwrthwy Sylvys wynt a oreskynasant y wlat honno ac a gwledychasant yndi.¹⁴⁵

BRUTUS hagen Taryan las ehun a tryg6s y gyt ac tat yn yr ynys 6rth kymryt y teyrnas gwedy ef a deudec mlyned y gwledych6s ynteu gwedy y tat.¹⁴⁶

Ac yn ol Brutus Taryan las y deuth Leon y vap ynteu. Gwr oed h6nn6 a karey ked6eh. ac gwedy gwelet o hona6 y kyvoeth yn llwyda6 ac yn hedychu poppeth 6rth y gyghor ef a adeyla6d dynas yg gwled yr ynys hon ac ae gelwys oe enw ehun Kaer Leon ac yn amser h6nn6 yd adeyl6s Selyf themyl yr Arglwyd yg Kaerussalem ac y deuth brenhynes Sabba y waranda6 y doethynef ef. ac y deuth Sylvys pyptus yn lle y tat yn vrenyn yn yr Eydal. ac yn dywedd y oes llescu a wnaeth. a phum mlyned ar rugeynt e bu yn gwledychu. Ac oy lesked ef ar dywed y oes y kyvodes ef kyt6rada6l tervyse yn y teyrnas.¹⁴⁷

Ac g6edy Lleon y gwledych6s Run Paladyr vras y vap ynteu un wlwydyn eyssyeu o deu ugeynt h6nn6 a duc y pobyl oc en tervyse ar taguheved a duhunde. Ac ef bevyt a adeyl6s Kaer Keynt. a Chaer Wynt. a Chastell mynyd Paladyr. yr hon elwyr yn awr Kaer Septon. ac yna tra adeylt y gaer honno y bu eryr yn proffwyda6 ac yn dywedyt darogoneu yr ynys hon. Ar amadrodyon hynny bey tebyk6n y eu bot wynt yn wyr ny ochel6n y eu hyskryv-ennu wynt megys yr rey ereyll.¹⁴⁸ Ac yn yr amser yd oed Capps Sylvys yn vrenyn yn yr Eydal. ac Argeus ac Amos. ac Hyeu a Iohel ac Azaryas yn proffwydy yn yr Ysrahel.

Ac gwedy marw Run y deuth Bleidud y vap ynteu yn vrenyn ugeyn mlyned ar y teyrnas hon. ar gwr h6nn6 a adeyl6s Kaer Vadon. ac a oruc yndy yr enneynt twymyn yr medygyynaeth ac artymyr yr marwa6l.¹⁴⁹ Ar gweythret h6nn6 a aberth6s ef yr dwywes a elwyt Mynerva. ac adan yr enneynt h6nn6 y gossodes ev tan heb dyffody byth yn wrychyon nac yn llwdw. namyn pan dechreuey dyffody yna eylweyth yd ymchweley yn tana6lyon polleneu kerye. Ac

yn yr amser h6nn6 y gwedy6s Helyas hyt na delhey glaw. ac e bu hep dyvot un davyn glaw chwemys a theyrbl yned yg gwlat Kaerussalem.¹⁵⁰ Ar Bleydud h6nn6 dyrva6r ethrylyth a kavas. ac ef yn kyntaf a dyskud kelydyt nygromans trwy teyrnas enys Prydeyn. Ac yn orffowys6s ef o dychemygu kelydodeu a chy6reynrwyd hyt pan wnaeth eskyll ac adaned yda6 ehun a phrovy ehedec trwy orwehelder yr awyr. Ac yna y syrthly6s ynteu ar temhyl Apollo yn Llundeyn. ac yd yssyg6s ef yna yn llawer o dryllyeu. ac yna y kladwyt¹⁵¹ *

GWEDY rody Bleydud yr tyghetvenneu y dyrchawyt Llyr y vap ef yn vrenyn. A thry ugeyn mlyned y bu ef yn wychyr ac yn 6ra6l yn gwledychu y teyrnas.¹⁵² A Llyr h6nn6 a adeyl6s dynas. ar avon Sorram ag ae gelwys yn Kymraec Kaer Llyr. ac yn Saysnac y gelwyr Leyreester.¹⁵³ ac ny bu yda6 ef un map namyn teyr merchet. ac ys ef oedynt enweu yr rey hynny. Gonorylla. Raga6. Gordeylla. a dyrva6r karyat oed kan eu tat udunt. Ac eyssyoes mwy y karey y verch yeuhaf yda6 nor dwey ereyll.¹⁵⁴ A phan ydoed ef yn llythra6 parth a heneynt medylya6 a oruc pa wed yd adaway y kyvoeth oy verchet gwedy ef. Ac ys ef a wnaeth provy pwy wuyhaf oy verchet ae karey megys y galley ynteu ada6 o honno y ran oreu or kyvoeth kan wr. a galw a wnaeth attaw Gonorylla y verch hynaf ydaw a gofyn ydy pa veynt y karey hy ef. a thyghu a oruc hytheu yr nef ac yr dayar bot yn wuy y karey hy ef noe hencyt ehun. a chredu hynny a wnaeth ynteu a dywedwt wrthy kan oed kymeint y karey hy ef a hynny yr rodey ynteu hy yr gwr a dewyssey yn ynys Prydeyn a thrayan y kyvoeth genty.¹⁵⁵ Ac yn ol hynny y gelwys ef Ragau atta6 y verch eyl hynaf a govyn y honno pa veynt y karey hytheu ef a thyghu a wnaeth hythau y kyvoeth nef a dayar hyt na alley dywedwt ar y thava6t leveryd meynt y karey hy ef. a chredu hynny a wnaeth ynteu. ac ada6 y rody hytheu yr gwr a dewyssey a thryded ran y kyvoeth genty.¹⁵⁶ Ac gwedy hynny y gelwys ef Gordeylla y verch yeuhaf yda6 atta6. yr hon a karey ef yn wuyhaf a govyn ydy hytheu pa veynt y karey hytheu ef. Ac yna atnabot a wnaeth Gordeylla ryeredu oy tat y yr amadrodyon anlydedus t6yllodrus rydy6edyssyat y chwyoryd 6rthada6. a phrovy y that a oruc. a gurther yda6 yn amgen noc y g6rthesbessynt wy yda6 ef. Ac ar e wed honn e rodes hytheu atteb yda6. Ny chredaf y bot merch a allo

karu y that yn wuy noc y dely hy y caru. nac ae dywetto onid trwy gellweyr kan gelu g6ryoned.¹⁵⁷ Ac 6rth hynny myvy ath kereys ty egypte megys tat ag et6a hep peyda6 or arvaeth h6nn6. ac o cheysy m6y no hynny gwaranda6 dy dyheur6yd meynt dy garyat dy genihf y a gossot ter-vyn yth orcheston. ac ysef yw hynny yn y meynt y bo de kyvoeth ath yechyt ath de6red. yn y veynt honno y karaf y ty.¹⁵⁸ Ac ena kyffroy a llydya6 a oruc y that wrthy. a thebygu nae o dyhewyt i challon y dy6edassef hy yr amadrodyon hynny a hep annot dy6edwyt wrthy val hyn. kanys yn y veynt honno yd ebruygeyst ty heneynt dy tat ty hyt na charut ty ef megys dechwyoryd ty. Mynheu ath varhaf ty yn diran.¹⁵⁹ y gyt ac 6ynteu o ynys Prydeyn. Ry dywedaf y kan wyt merch ym na rodwyf y ty y wr os y tyghetven a damweynya hynny. hyn hagen a kadarnhaaf na bydy vyth un anryded ath ch6yoryd. kanys m6y egypte y kereys y ty dy noc wyntwy. a thytheu ym karu ynheu yn lley noc wynt6y.¹⁶⁰ Ac yna hep un gohyr o kyghor y wyrda ef a rodes y d6y verchet hynaf yda6 yr deu tewysa6c nyt amgen tewysa6c Kerny6 ac un gogled a hanner yr ynys kanthunt hyt tra vey vy6 ef. ac gwedy bey var6 ynteu llywodraeth yr holl ynys udunt yn deu hanner.¹⁶¹ Gwedy hynny Aganyppus brenyn Ffreync a kygleu clot teked Gordeylla nat oed nep or a alley y chyff6bu o pryt a gossed a theg6ch.¹⁶² ac anvon kennadeu a wnaeth hyt ar Lyr y that oy erchy yn wreyc yda6. Ac ys ef y dywa6t y that yn ateb yr kennadeu kan parhau yn y lyt ae kyffro wrthy. my ae rodaf ep ef yn llawen hep arkyvreu. a hep da kenth. kanys y kyvoeth a rodassef yr merchet ereyll. ae eur ae aryant.¹⁶³ ac gwedy mynegy hynny y Aganyppus o karyat y vor6yn ef a an-vones y kennadeu eyl6eyth trachevyn a dy6etpwy.¹⁶⁴ bot yda6 ef dyga6n o eur ag aryant a chyvoeth ac nat oed dym eyssyeu arna6 ef namyn kaffael morwyn vonhedyg dyleda6c or hon y galley gaffael ettyved a kynhalef y kyvoeth gwedy ef. kanys ef pryoeod tryded ran Ffreync. Ac yn dy-annot y rodet Cordeylla y Aganyppus.¹⁶⁵

A GWEDY llawer o amser a dechreu o Lyr lescu o heneynt y deu raedywededy defyon wchot a kyvodassant yg gwrthwynep yda6. ac oreskynnassant yr holl teyrnas ac ae dugant y arna6 ae llywodraethyr hon a llywyssey ef en 6ra6l ac en wychyr ac en clotva6r hyt yr amser h6nn6 ac o kyt duhundep eyssyoes Magla6n tewysa6c yr Alban ae kenhelys ygyt ac ef a deu ugeynt

marcha6c kantha6. rac bot yn kewlyd yda6 y vot hep varchogyon y gyt ac ef.¹⁶⁶ Ac eyssyoes gwedy yspeyt dwy vlyned llydya6 a wnaeth Gonorylla y verch 6rtha6 rac meynt oed o varchogyon y gyt ag ef. kanys kyprys a vydey rwng y wassanaethwyr ony cheffynt y gossymdeyth yn yr anylder y mymnynt. Ac wrth hynny hy a dywaut wrth y gwr bot yn dyga6n oy that ugeyn marcha6c yn y wassanaethu ef ac ell6ng yr ugeynt ereyll y ymdeith.¹⁶⁷ Ac wrth hynny llydya6 a oruc Llyr. ac amada6 a Magla6n a mynet hyt at Hen6yn tewysa6c Kernyw yr h6nn yr rodassef ynteu Raga6 y verch eyl hynaf yda6. Ac gwedy bot yn llawyn y tewysa6c 6rtha6. ny deuth eyssyoes pen y wlydyd hyt pan wu tervyce yr rwng eu gwassanaethwyr. ac wrth hynny llydya6 a oruc Raga6 a gorchymyn oy that oll6ng y holl ketymdeythyon y gantha6 eythyr pyn marcha6c a vydynt yn y wassanaethu.¹⁶⁸ Ac wrth hynny llydya6 oddveythr mesur a oruc Llyr. ac ymchwelut eylweyth at y verch hynaf yda6 o tebygu trugarhau o honno urtha6 ae kynhal ae varchogyon y gyt ac ef. Sef a oruc hythen trwy y llyt ae chyffro tyghu y kyvoethu nef a dayar na chassey un gohyr y gyt a hy ony mynhey gollwng pob un y wrtha6. a bot yn vodla6n y wassanaeth un marcha6c. Ac y gyt a hynny dywedwyt 6rtha6 nat oed reynt y wr kyvoet ac ef un lluosowgr6yd y gyt ac ef. na theulu achwanec y un gur ae gwassanaethay.¹⁶⁹ Ac gwedy na chaffey ef dym or a keyssyey gan y verch ellwng y varchogyon a oruc oll y ymdeyth eythyr un y gyt ac ef. Ac gwedy bod y velly rynnab6d o hona6. dwyn ar gof a oruc y kyvoeth a hen teylygdaut ae anryded. ae vedyant. a thyrstau yn va6r a medylya6 am veynt y trweny ry dygwydassey ynteu yda6. a medylya6 hevyt gowya6 y verch ar ry athoed yda6 y Ffreynge ac ovyndhau hynny hevyt a oruc rac mor dygarat y gellyghassey y kantha6.¹⁷⁰ Ac eyssyoes ny all6s ef a vey hwy dyodef envyget ac amarch kymmeynt ac a oed arna6. Ac yna kychwyn parth a Ffreync a wnaeth.¹⁷¹ Ac gwedy y rynet y mewn y llong ac na welley nep 6rth y oscord ef namyn ar y trydyd. kan wylaw e dywa6t ef yramadra6d h6nn.¹⁷² Ae chwy yr anweledygon tyghetvenneu pa le y kerd6ch chwy tros ych gnotaedygon hynt pa acha6s yd ardyrehaussa6ch chwy vyvy egypte ac ar orwchelder anryded. kanys mwy poen yw koffau prythverth6ch a chyvoeth gwedy y koller kanys dyodef aghanoctyt hep ordyvneyt prythverth6ch kyn no hynny. Mwy y gorth-

rymma hedyw cof yr amser h6nn6 yn yr h6nn yd oed6n damkylhynedyg or sa6l kan myl o varchogyon yn anreythya6 gwladoed vgyelnyon. ac yn destryw eu kestyl ac eu dynasoed no dyodef poen yr anghanocyt a wnaeth y gwyr hynny y my yr rey a vydynt yna adan vyn traet ynheu Owy a Dwyweu nef a dayar a da6 amser y gallwyf y talw chwyl en y gwrthwynep yr gwyr hynny yr rey ry oruc ymynheu dyvot yn yr aghanocyt hon. oeh Cordeylla vgy karedyg verch y mor wyr yr amadra6d teuty. pan dywedeyst ty pan yw val y bey vgy gallu am medyant am kyvoeth y a gallu rody da o honaf pan yw vvelly y karut ty vyvy. Ac wrth hynny tra uv vgykyvoeth a gallu rody o honaf pa6b am karey. ac nyt my hagen a kerynt namyn vy rodyon am donyew. a phan kylyws y rey hynny y kyl-yasant wynteu. Ac wrth hynny o pa tal vgy karedyg verch y llavasaf yr ac kewyl-yd kyrchu dy kyndrychholder o acha6s ry sorry o honaf fy wrthyt ty am yr amadrodyon hynny ath ry ell6ng dytheu dy anrhydedusach noch ch6yoryd ty. yr rey g6edy hey sa6l anrhyded a rodeys y udunt wy am dugant ynheu yn dyanrydedassant ynheu. ac a dan kwyna6 y agkyvnerth ae aghanocyt yn y wed honno ef a doeth hyt yg Kar-tya y dynas yd oed y verch yda6.¹⁷³ Ac anvon kennat a wnaeth at y verch y venegy ydy y ry6 agkyvnerth rykyvaroed ac ef. ac nat oed ydaw na b6yt na dillat ae vot ynteu yn dyvot y keyssya6 y trugared hytheu. a phan kyely y verch yr amadrodyon hynny wyla6 a oruc a govyn pa sa6l o varchogyon a oedynt y gyt ac ef. ac g6edy dy6ed6yt or kennat nad oed namyn ef ac uu es6eyn y gyt ac ef. Sef a oruc hytheu yna kymryt amylder o eur ac aryant ac anvon yn llaw y kennat. ac erchy mynet ae that odyno hyd ym mewn dynas arall. a chymryt. arna6 y vot yn glaf a g6neuthur enneynt yda6 ae artymheru a symda6 y dyllat. a chymryt attau tryug-eyn marcha6c ae eu kyweyrya6 yn hard kymyrredus o veyrch a dyllat ac arveu. A gwedy darfey hynny anvon o vlaen at Ag-anypus brenyn Ffreync ac at y verch ynteu a dywed6yt y vot yn dyvot. A g6edy darvot gwneuthur pop peth o hynny. anvon a oruc Llyr kennat at y brenyn ac at y verch ynteu a dywed6yt y vot yn dyvot ar y try ugeynt marcha6c.¹⁷⁴ g6edy ry dehol oe deu dofyon o yuus Prydeyn yn dyanrydedus ac yn dyvot y keyssya6 porth y ganthunt y oreskyn y kyvoeth trachevyn. a phan kygleu y brenyn hynny kych6yn a wnaeth ef ae 6reye ac teulu oe erbyn yn

anrydedus mal yd oed teylwng erbyneid g6r kyvurd ac ef ac a vey yn vrenyn yn kyhyt ac y buassey ynteu. A hyt tra wa ynteu yn Ffreync y rodeys y brenyn yda6 lly6odr-aeth holl teyrnas Ffreync hyt tra vydynt wynteu yn kynnulla6 llu yda6 ef 6rth or-eskyn y kyvoeth ehun yda6.

Ac yna yd anvonet gwys tros teyrnas Ffreync y kynnulla6 y holl varchogyon ar-va6c urth eu hell6ng y gyt a Llyr y oreskyn yuus Prydeyn yda6 trachevyn. Ac gwedy bot pop peth yn para6t kych6yn a oruc Llyr a Chordeylla y verch y gyt ac ef ar llu h6nn6 kanthynt hyt pan deuthant hyt yn yuus Prydeyn.¹⁷⁵ Ac yndannotym-lad yn erbyn y dofyon a oruc a chaffael y wudugolyaeth. Ac g6edy g6edu pop peth yda6 yn y tryded w6ydyd gwedy hynny y bu var6 Llyr. ac y bu var6 Aganyppus brenyn Ffreync ac yna y kymmyrth Cordeylla lly6odraeth teyrnas yuus Prydeyn yn yllaw ehunac y clad6yt Llyr mewn dayar ty awnathoedadan avon Sorram yg Kaer Llyr. Ar temhyl honnory6nathoed Llyr yn anryded yrdy6 a el6yt Biffrontis Iani a phan delhey g6ylva y demhyl honno y deuhynth holl creft-6yr y dynas h6nn6 ar rey y wlat hyt yd ymkyrredynt oy anrhydedu. ac yno y dechreuynt pob g6eyth or a dechreuynt hyt ym pen y w6ydyd or an amser hunnu.¹⁷⁶

Ac yna g6edy g6ledychu Cordeylla tr6y yspeyt pym mlyned yn heduch tagnevedus y kyvodassant y deu neyeynt mebyon y ch6yoryd nyd amgen Margan vap Magla6n a Chunedu vap Henwyn a dechreu ryvelu arney kany b6ng ac antheil6ng oed kanthunt bod llywodraeth yuus Prydeyn urth vedyant g6reye. Pob un hagen or deu was yeueync hynny moledyc a chlotva6roedynt. ac yna kynnulla6 llu mawr a wnaethant. ac ny orffwyssassant hyt pan anreythya-sant y gwladoed. ac or dywed ey daly hythau au charcharu. ac yn y karchar hunnu y dolur kolly y chyvoeth y g6naeth e hun y dyhenyd. Ac odyna y rannassant wynteu y teyrnas yn deu hanner yr ryg-thunt. ac y deuth y Vargan or parth dra6 y Humyr y gogled gan y thervyn. ac y Cunedu y parth yma y Humyr Lloegyra a Chymry a Cherny6.¹⁷⁷ Ac gwedy llythra6 d6y vlyned y deuthant ar Vargan y g6yr a keryn dervyse ac annundep a llenwy y vryt ac ved6l o tervyse a dywed6yd 6rtha6 bot en ke6ylyd ac yn warad6yd yda6 ac ef yn hynaf bot denparth y kyvoeth yn eydav Kuneda ac ynteu yn yeuaf. A Margan yn hynaf ac ar ran leyhaf.¹⁷⁸

Ac yna gwedy llen6y Margan or amadro-dau hyn a llawer or rey ereyll ef a kyn-

nullós llw a dechreu anreithyaó kyvoeth Cunedu o lad a llosgi ac gwedy dechreu or ryvel hónnó yr rygthunt kynnullaó llw a oruc Cunedu adyvot yn y erbyn a brwydraó ac ef a gwneuthur aerva vaóe oe lu ae kymnell ynteu ar fló o wat póy gylýd hyt pan deuth hyt ym mewn maes maóe yg Kymry ac yna rody kat ar vaes. ac yno y llas Margan. ac oe enó ef y gelóy Maes Margan yr hynny hyt hedyó. Ac yno y mae manachloc Vargan yn aóe.¹⁷⁹ Ac góedy y wudugolyaeth honno y kymyrth Cunedu holl teyrnas ynys Prydeyn. ac y gwledychós Cunedu yn hedóeh tagnvedus teyr blyned ar dec ar ugeynt. Ac yn yr amser yd oedynt Ysayas oe osee yn prophódy yn yr Israhel ac a adeylóyt Ruveyn gan y deu vroder. Remus. a Romulus. yn yr unvetdyd ar dec cyn kalan mey.¹⁸⁰

GWEDY marw Cunedu y deuth Rywallaón y vap ynteu gwedy ef. góas yeuane tagnhevedus a tyghetvennaóel oed hónnó. ac ef a gwledychós tróy karyat a thagneved. ac yn y amser ef y deuth glaw góaet. ac y buant varó y dynadon y. gan y Kakón tróy y glaw gwaetlyt yn eu llad.¹⁸¹ Ac yn ol hunnu y deuth Gwróst y vap ynteu. Gwedy hónnó Seyssyll. gwedy hónnó Iago ney Gwróst. góedy hónnó Kynvarech vap seyssyll yn nessaf Kynvarech Górfyw dygu. ac y hónnó y ganet deu vap Servex a Phorrex.¹⁸² ac gwedy dygóydaó eu tat yn heneynt y kyvodes tervyse yr rygthunt wynten am y vrenhynyaeth. ac ys ef a oruc Porrex o wuyhaf chóant y kyvoeth keysyaó llad y vraót trwy vrat. ac gwedy klybot hynny o Fervex ef a flóes hyt yn Ffreync. ac odyne. yd ymchwelaóel trachevyn a phorth kanthaó y gan Sywart brenyn Ffreync. ac ymlad a oruc a Phorrex y vraót. ac yn yr ymlad hónnó y llas Fervex ar kynulleýtóa a dothoed y gyt ac ef.¹⁸³ a góedy góybot oe eu mam wynt yr hon a elóyt Widon ry lad y map. Sef a oruc hythien medylyaó llad Porrex y map y byw yn dyal y map maró. Ac gwedy kaffael o honey lle ac amser adas y hynny ac ef yn kyscu hy ae lladóvóynyon a doethant yr ystaveil. ac yn llawer o dryllyen wy ae rannasant ac gwedy hynny trwy lawer o amser kyódaódaóel ryvel a tervyse ymplyth y pobyl ar teyrnas a tan pym brenyn yn rannedyg. ar rey hynny pob eylwers yn ryvelu ar y gylýd. ac yn newydaó aerva.

DYFYNWAL MOELMUT.

Ac góedy hynny ym pen yspeyt y kyvodes molyant a chlot gwas yeuane clotvaóe ac ys ef oed hónnó Dyfynwal Moelmut map Klytno tewyssaóe Kérnyó. ac o pryt

a thegóch a glewder rac vlaenu a wnaey rac oll vrenhyned ynys Prydeyn. Ac gwedy maró y tat a chaffael o honaó ynteu y kyvoeth. kyvody a oruc Dyvynwal yn erlyn pymet brenyn Lloegyr a dechreu ryvelu arnaó. ac lad a górescyn y kyvoeth. Ac gwedy llad Pymet kyrvunaó a wnaethant y gyt Nydaóe vrenyn Kymry. ac Stater vrenyn y gogled ac wedy ymarvoll o nadunt dechreu lludhaó am penn kyvoeth Dyvynwal ac anreithyaó y gwladoed ac eu llósey.¹⁸⁵ Ac yn y lle yn dyanuhot Dyfynwal a deuth yn eu herbyn a dec myl ar rugeynt o wyr arvaóe kanthaó ar rody kat ar óaes udunt. Ac gwedy treulyaó llawer or dyd ac na weley Dyfynwal y wudugolyaeth yn damweynnyaó ydaó. ef a kymyrth attaó ar neylltu chwecchannóe or gweyssyon ieueyne glewhaf a wydyeu ac erchy y pob un o hynny gwysaó arveu eu gelynyon yr rey ryladessynt ac ynteu ehun a wyskós y arveu ac a wyskós arveu góe rlladedyg a dywedóyt wrth y kytemdeythyon val hyn. kanlynóeh chóy vyvy a gwneóeh megys y gweloeh vynheu yn y wneuthur. Ac yna kerdant radunt. a gwnaethant trwy eu gelynyon megys kyt bydynt rey o nadunt yn y doethant hyt y lle yd oedynt Nydaóe ac Stater. ac yna annoc y kytemdeythyon a oruc ac ym perved eu bydyn eu llad yll deu. Ac gwedy hynny yn dyannot y dyodassant wy y gelynyaóel arveu hynny y am nadunt a chymryt y harveu ehuneyn rac ovyn eu kywarsanghu oe eu gwyr ehuneyn. Ac yn y lle ymelwelut ar y gelynyon ac eu llad ac eu fló a chaffael e wudugolyaeth. Ac odyne kerdet a oruc tres wladoed y brenhyned hynny gan eu górescyn a gwascau y muroed ar kestyl a darestóng y pobyl órth y arglwydaeth ehun a chymryt ynys Prydeyn or mor pwy gylýd yn eydaó ehun.¹⁸⁶ Ac gwedy darvot ydaó hedychu a tagnhevedu pob peth ev a oruc Coron ydaó o eur a gemeu ac y due yr ynys ar y hen deylýndaót. ag o dyna gossot kyvreythyeu arney or rey yd arverant y ssaysson ettwa. Ac o dyna rody nodvaeu a breynhyeu yr dynassoed ac yr temlheu megys y hyseryfennós Gyldas tróy lawer o amseroed gwedy hynny megys y galley y nep a wneley kam kaffael dyogelóeh yndunt ac a rodes yr unryw vreynt hónnw y erydyr y byleynyeet ar tyr dywyllodryon. ac yr pryffýrd a kyrchynt dynassoed ar pethu hynny oll yn kymmeynt eu breynt ac eu rodva ar rey doed yr temlheu.¹⁸⁷ Ac y gyt a hynny yn oes Dyfynwal y pylwywt kledvyeu a grybdeyl y treiswyr. Ac yn y oes

ef nyd oed neb a lavessey gwneuthur kam na treys ar y gylyd. Ac gwedy kyflenôy deu ugeyn mlyned o honaô gwedy kymryt coron y vrenhynyaeth y bu varô ac yn Llundeyn y cladwyt ker llaw temhyl tagnheved yr hon a wnaethod ynteu wrth kadarnhau y kyvreythyeu rywnathod.¹⁸⁸

O VELY A BRAN I TRAETHA HYNN.

GWED marô Dyfynwal y kyvodes tervyse yr rwng Bely a Bran y deu vap ynteu am y vrenhynyaeth pwy a nadunt ac kaffey. Ac gwedy llawer o kynnhen a datleu y tangnevedut trwy kytemdeythyon a doethyon ar y wed honn. Ac ys ef a orugant rannu y teyrnas yr rygthunt. a gadu y Veli coron y deyrnas a Lloegyr a Chymry kanys hynaf oed. kanys o herwyd hen kynevaut gwyr Tro y map hynaf a dyley y deylgtaut. ac y Vran kanys yeuhaf oed or parth arall y Humyr a darestyghedyg-aeth oy vraôt.¹⁸⁹ Ac gwedy darvot eu tagnhevedu a chadarnhau hynny yr rygthunt pym mlyned y buant trwy hedôch yn llywyau eu kyvoeth. a chansys tervyse ac annundep ny charant hedôch na tagnheved. dychmygyr kelwyd a doethant at Vran a dywedwyd ôrtha val hyn. pa achaôs y gwney ty gôryogaeth a darestyghedyg-aeth y Veli dy vraôt. a pha lesked ath duc y hynny. a thi yn unvam undat ac ef ac yn un voned ac yn un dylcet ac yn un vreynt.¹⁹⁰ Ac y gyt a hynny yn llawer o kyvrangheu ac ymladeu provedyc a chlotvaôr wyt. yn y gniver gweyth y deuth Theflf tewysssaôc Moryan yth wlat ti. ti a elleyst gwrthwynebu ydaô. ac yn waradwydus y kymmell ar ffo.¹⁹¹ Ac wrth hynny torr y tagnheved y syd waradôyd yt y chadô. a chymer merch Elsyng brenyn Llychlyn yn bryot wreyc yt hyt pan vo trôy porth hônno ac nerth y gellych dytheu kaffael de teylygdaôt ath dylcet ry golleyst. Ac ôrth hynny gwedy darvot udunt trwy yr amadrodyon hynny a llawer or rey ereyll llenwy bryt a medôl y gôr yeuane ef a wnaeth eu kyghor ac aeth hyt yn Llychlyn ac a kymyrth y vorwyn honno yn wreyc ydaô megys y dyskessynt y bradogyon twyllwyr anhyedwyr hynny ef.

Ac gwedy mynegy hynny oy vraut ynteu. nyt amgen y vynet y keyssyaô porth yn y erbyn ef yn y lle sef a oruc ynteu kynnullaô llu a mynet racdaô a gorescyn y kyvoeth ynteu a gossot gwyr ydaô ehun y kadô y dynassoed ar kestyl.¹⁹² Ac yn y lle pan kygleu Vran y chwedleu hynny. ef a kymyrth kanthaô aneyryf luossogrwyd or Llychlynwyr ac gwedy bot yn paraôt y lyghes ymchewelut a wnaeth parth ag ynys

Prydeyn. Ac mal yd oedynt yn rôygaô moroed yn lyfrytaf ganthaô ar gwynt yn rôyd yn eu hol ynachaf Gwythlach brenyn Denmare yn kyvarvot ac ef. kanys mwyhaf gwreyc a karrey Wythlach oed y vorwyn ar vynnassey Vran. ac ôrth hynny ry dothoed ynteu oy erlyt ef. ac yn dyannot ymlad a wnaethant o longhaôl wrywyder. ac yna o danweyn y kavas Gwythlach y llong yd oed y vorwyn yndy a bwrô bacheu arney ac thynnu hyt yn perved y llongeu ehun.¹⁹³ Ac mal yd oedynt y velly yn ymlad a pob parth ar warthaf yr eygyaôu ynachaf yn dyssevyt y gwyhyeu gwrth-gynep yn chwythu ac yn temhestlu y weylgy ac yn gwaskaru eu llongeu y am-ravaelyon traetheu. Ac yna trwy elynyaôl treys y gwynhoed gwedy y vot ar vaôt trwy yspeyt pym nyeu y bôrywd brenyn Denmare y gyt ae vorwyn kan ergynnedeyc ovyn yr gogled yr tyr. ac ny wydyt ef hagen pa wlat y bwryessyt ydy.¹⁹⁴ Ac gwedy eu gwelet o vyr y wlat eu daly a wnaethant ac eu dwyn hyt at Beli. kanys yn yr amser hônno yd oed ef ar glan y morbenn oed hynny yn aros dyvodedygaeth Bran y vraôt. Ac gyda llong Gwythlach yd oedynt teyr llong or rey hynny a hanoed o lyghes Vran. ac gwedy mynegy yr Brenyn pa beth oedynt ar danweyn a daroed udunt llawenhau a oruc or ry kyvarvot or danweyn hônno ydaô. kanys yd oed ey vraôt yn mynnuryvelu yn yerbyn.¹⁹⁵

Ac gôedy yspeyt ychydyc o dydyeu ynachaf Bran gwedy rykynnullaô y logheu ac yn dyskynnu ar tyr yr Alban. A gwedy mynegy y Vran ry daly brenyn Denmare ac wreyc ynteu. yn y lle arvon kennadeu a oruc hyd at Vely ac erhy ydaô etvryt y kyvoeth ae wreyc ydaô. ac onys advereday tyghu a oruc y kyvoetheu nef a dayar yr anreythyay yr ynys or mor pwy gylyd a y lladey ynteu o chaffey lle y ymkyvarvot ac ef.¹⁹⁶ Ac gôedy mynegy hynny y Vely naccau yn dyannot o kôhyl a oruc. a chynnullaô holl varehogyon arvaôc ynys Prydeyn ae holl dewred a dyvot yn y erbyn hyt yr Alban y ymlad ac ef. Ac gwedy gwybot o Vran yr rynaccau or peth ry archassey a bot y vraôt yn dyvot ar y wed honno. ynteu a deuth yn y erbyn hyt yn llwyn y Calatyr ôrth ymkyvarvot ac ef.¹⁹⁷ ac gwedy kaffael o pob un o nadunt y maes hônno. gossot a orugant eu kytemdeythyon trwy vydynoed a dynessau gyt a dechreu ymlad a llawer or dyd a drewlyôyt yn ymlad. kanys y gwyr deurhaf a moledykaf a danossynt eu dehuoed pob rey oy gylyd o nadunt. Ac y gyt a hynny llawer o

crew a gwayt a ellyghassant o pob parth. kanys yr ergydeu a ellyghynt oc en holl nerth aghenolyon welyeu a dyporthynt. Ena y syrthynt y gwyr brathedye ymplyth y bydynoed megys y ssyrthyeu yt e kyn-hayaf pan vydynt y medelwyr da yn amrysson. Ac or dywed gwedy gorvot or Brytaneyt ffo a wnaethant y llychlynôyr yn yd oedynt yssye eu bydynoed y eu llongheu. Ac yn yr ymlad hōnnô y llas o nadunt pyntheg myl ac ny dyeghys mil o nadunt yn yach. Ac o vreyd y kavas Bran yna un llong megys y rannôs y tyg-hetven ydaô. Ac odyua yd aeth hyt yn traetheu Ffreync. Ar rey ereyll oll megys y ranney damweyn eu tyghetven udunt y ffoassant.¹⁹⁸

Ac gōedy kaffael o Veli y wndugolyaeth honno galw attaô y wyrda hyt yg Kaer Efraôc a oruc a govyn kyghor udunt peth a ônelyt am vrenyn Denmarc. kanys oe karchar anvon kennadeu a rywnathoed hyt at Veli y gynnye ydau darestyghedyg-aeth a theyrnet pob blwydyn o Denmarc ac gyrogaeth ynteu yr y ellōng ef ac orderch yn ryd oy wlat. Ac y gyt a hynny y kadarnhau y pethu hynny arvoll a gōystlon kymmeynt a vu dogyn kanthaô. Ac gwedy galw y gwyrda megys y dywedpōyd uehot. o kytsynnhedygaeth y holl wyrda ellwng a oruc Beli Wythlach en ryd o karchar ac orderch y gyt ac ef hyt yn Denmarc kan kadarnhau eu hamvot trwy arvoll a gwystlon.¹⁹⁹

Ac gwedy gwelet o Veli nat oed nep yn y teyrnas a kyhytrey ac ev nac a urthwyn-epay ydaô namyn bot yn ydaô ef yr holl kyns or mor pwy gylyd. ef a kadarnhaus yna y kyvreythyeu rywnathoed y tat. A y gyt a hynny kadarn a gwastat yawnder a gwryoned a ossodes ac a orchmynnôs eu kadô tros y teyrnas. Ac yn wuyhaf kadu breynt y dynassoed. a hynny o un ryw vreynt a theylygdaô ac a wnathoed Dyfynwal y tat ynteu kynnoc ef. A chanys kynhen ac amrysson a kyvōdassey am y ffyrð kan ny wydyt pa dervyn oed udunt. Ŵrth hynny y breyn a vynnôs gōrthlad pob petrusder ac amrysson y ôrth hynny. A galw y gyt a wnaeth holl seyry maen yr ynys ac erchy gwnouthur y ffyrð hynny o veyn a chalch. un o nadunt o vor Kerynw ar lyt yr ynys hyt ym mor Kateneys yn y gogled. a honno trwy dynassoed a kyvarfey hy yn unyaôn. Ac y gyt a hynny ef a erchys bot arall ar traws yr ynys o Vynyw hyt ym porth Hamen a honno hevyt trwy dynassoed a kyvarfey a hy yn unyaôn. Ac y gyt a hynny hevyt ef a erchys

gwnouthur dwy fford ereyll yn amrysoew croesygroes. Ac gwedy darvot oll ef ac teilyghôs wynt o pob anryded a breyat hyt na lavassey nep gwnouthur ar rey hynny na cham na threys na sarraet oy gylyd. A phwy bynnac a vynnio yn llwyr gwybot breynhyeu y ffyrð hynny keyssyet ef kyvreythyeu Dyvynwal Mocl Mut yr rey a ymchwelus Gyldas o Kymraec yn Lladya. Ac gwedy hynny a ymchwelus Alvryt vrenyn o Ladin yn saysnec.²⁰⁰ Ac val yd oed Bely yna trwy hedôch a tagh-heved yn wledychu. Bran y vraô ynteu megys y dywedpōyt uehot a wuryt y traeth Ffreync yr tyr yn ovalus pryderus kanys gorthruu a thyrst oed kanthaô yr ry dyhol o tref y tat ac oe wlat ac oe kyvoeth ac nat oed un gobeyth ydaô kaffae dyvot traykevyn oy kyvoeth. A chan ny wydynt pa peth a wnaey. Sef a oruc mynet at tywysogyon Ffreync a deudce marchauc gyt ac ef. a gwedy mynecy udunt y govut ar trweni ar kyvaroed ac ef. ac na chaffey nep kanwrthwy na nerth y gan un o honunt. Or dywed ef a aeth hyt at Segwyn tywysaôc Bwrgōyn. ar gwr hōnnô ac harvolles yn anrydedus ef. Ag gwedy trygaô o honaô a phresswylyaô y gyt ac ef kymmeynt wu y kytyndeythyas ac ef ac nad oed er eyl gwr yn y llys a vey kyvurd ag ef. kanys yn pob negys nac yn ryvel nac yn hedôch clotvaôr a molyannus yd ymdangossey hyt pan ydoed y tywysaôc yn y karu megys kyt bey map ydaô.²⁰¹ kanys gwas tee oed Vran oe welet oe pryt ac oe osceth. ac aelodeu teyrneyd brenhynaôl ydaô. Ac y gyt a hynny megys y gwedy doeth a chyvrwys oed yn hely a gwelych ac a hebogeu a gwedy y vynet ygkaryat kymmeynt a hōnnô gan y tywysaôc. ef a vynnôs rody y Vran unverch oed ydaô hep ettyved arall yn y gwreycca. ac ony bey un map yr tywysaôc dygwyaô y kyvoeth oll y Vran gwedy bey varw y tywysaôc. Ac y gyt a hynny hevyt adaô porth ydaô y oreskyn y kyvoeth yn ynys Prydeyn. Ac nad mwy yd adawey y tywysaôc namyn y holl wyrda yn kyt duun yn adaô yr un peth hōnnô. Ac ny bu un gohyr y vorwyn a rodet y Vran a tewysogyon y wlat a darystyghasant a llywodraeth y teyrnas a rodet ydaô.²⁰² Ac ny bu kôbyl yspeyt blôdydn gwedy hynny y bu varô y tywysaôc. ac yna gōedy hynny tewysogyon y wlat yr rey ry wnathoed Vran yn un ac ef o kytemdeythyas kyn no hynny ny ochelôs eu gwnouthur yn rômyedyc ydaô oy haylder kan rody udunt eur ac aryant y tywysaôc ar swllt ry kynnullasey

yn eu hoes bynteu kynnoc ef. Ac y gyt a hynny y peth mōyahaf a karey y Bwrgōynōyr haelder o bunt a dyaōt. ac porth ny cheyt rac nep.

Ac gwedy darvot y Vran tynnu paōb attaō ac eu dwyn yn un ac ef. medyliaō a oruc pa wed y galley ef ymdyallia ar Bely y vraōt am ry wnathoed o sarahedeu ydaō. Ac gōedy mynegy o honaō ef hynny oy wyr ac oy kyvoeth kytdunnaō a wnaethant paōb ac ef a thyghu ydaō yd eynt y gyt ac ef y pob lle or y mynhey yn y byt. Ac ny bit un gohyr kynnullaō llw maōr a oruc a chygreyrāaō a gwyr Ffreync y vynet trwy eu gwlat hyt yn ynys Prydeyn yn hedōch. Ac odyra gwedy parrattoy y llyghes ar traeth Flandrys ar y weylgy ay gyt a hyrōyd wynt yn eu hol y dyskynnasant yn yr ynys.²⁰³ A gōedy hynny y dyvodedygaeth ef. Bely y vraōt ynteu a kynnullōs holl yeuencyt ynys Prydeyn. ac a death yn y erbyn ōrth ymlad ag ef.²⁰⁴ a phan ydoedynt gwedy gossot eu bydnoed o pop parth ac yn kymyseu hayach ynachaf y mam yldeu oed yvw ettōa yn brysyaō ac yn kerdet trwy y gossodedygyon vydynoed. ac ys ef oed enō honno Tonnōen. a dyrvaōr chōant oed arney gōelet y map ny ry welsey trwy laōer o amser. a gwedy y dyvot trwy ergrynnyedygyon kameu hyt y lle yd oed y map yn sevyll bōrō y breychyeu a orve am y wunugyl a damdyblygu damunedygyon kussaneu. a gōedy hynny noethy y bronneu a wnaeth a dywedōyt wrthāaō yn y wed hon ac ygyon yn llesteyrāaō yhamiadrāōd. koffā dy arglwyd vap hep hy koffā bronneu hyn yr rey a segneyst ty ac ath vaeth koffā hevyt ep hy bru dy ram yn y lle yth wnaeth di pensaer yr anwydew yn dyn or peth nyt oed dyn ac odyra ath duc dy yr byt. a dyrvaōr poeneu a doluryeu yn poeny vy ymscarōed. Ac wrth hynny yr aglyvnerthen ar doluryeu a dyodeveys y yrot koffā ty hedyw a dyro vadeueynt yth vraōt a gorffowys y gan y dechreuedyc yrlloned y syd kennyt. kanyys ny dyley bot un bar kenhyt yn y yrbyn. kan ny wnaeth ef y ty un sarhaet. Os ef dywedy dy y mac ef ath dyholes ty oth wlat ac oref dy dat. eysyoes ot edrychy dy hynny yn graff ac yn karedec ny cheffy un enwyred yndaō ef. kanyys nyt ef ath ffoces ty hyt pan damweynhyey a vey waeth yt namyn dy kymmell y adaō peth bychan ac eskynnu ar vey wuch. Darestyghedyc oedut gynt ydaō ef ar ran o ynys Prydeyn. a phan golleyst hynny yth wnaethpōyt yn kyffelyp ydaō ynteu yn vrenyn yn Bwrgōyn. ac wrth hynny pa peth a wnaeth ef

y ty. onyt o brenyn hyn tlaōt dy gwneuthur yn oruchel vrenyn. Ac y gyt a hynny hevyt y tervysc a vu yr ryghoch nyt trwydaō ef namyn trwyot ti y dechreōyt pan keysyeyst ty porth y gan Vrenyn Llychlyn y geysyaō gorescyn ar dy vraōt.²⁰⁵ Ac gōedy darvot ydy hy trwy ygyon hedychu y vedōl a oruc Bran a taghvedu. ac oe vod dyot y penffestyn ac y gyt ae vam dyvot parth ac at y vraōt. Ac y gyt ac y gveles Beli hynny bot Bran a drech taghnedved kanthāaō yn dyvot attaō bōrō y arveu a oruc ynteu a mynet dwylaō mōbōgyl ae vraōt. Ac yn dyannt kymmody a wnaethant a dyot eu harveu or bydnoed ac ygyt mynet y kaer Lyndeyn. Ac yno gōedy kymryt kyt kyghor pa beth a wnelynt. parattoi llyghes a wnaethant wrth gychōyn a llw kyfredyn y orescyn Ffreync ar holl wladoed ereyll yn y amgylch wrth eu harglwydyaethu ac eu medyant.²⁰⁶

Ac gwedy llythraō yspeyt blōydyn y kychōynasant parth a Ffreync a dechreu anrehythāaō y gwladoed. Ac gōedy klybot o hynny yn honneyt tros y gwladoed wynt amkynnullasant y gyt holl vrenhyned Ffreync yn eu herbyn ōrth ymlad a hōynt ac eyssyoes ōedy damwennyaō y ōudugolyaeth y Beli a Bran y Ffreync yn vrathedygyon a ffoasant. ac yn y lle y Brytanneyt ar Burgōynōyr gōedy arveru or ōudugolyaeth ae hymlydasant y Ffreync hep orffōōys hyt pan dalyhasant y brenhyned ac eu kymmell wynteu y wrhan ac y wedu udunt. a chyn y vlōydyn y keyryd ar dynasoed ar kestyll kedyrn a dyōreydyasant a gorescyn yr holl teyrnas. ac or dywed gōedy darvot udunt goreskyn pob un or teyrnas-oed wynt ac eu holl kynnulleitva a aethant parth a Ruveyn kan anrehythāaō y gwladoed ar tyr dyōylodryon trwy yr Eydal.²⁰⁷

Ac yn yr amser hōnnō yd oedynt den tywysaōc yn gwledychu Ruveyn. Sef oedynt yr rey hynny Gabyus a Phorsenna ac y llywodraeth yr rey hynny y darestyghy gwlat Ruveyn ae hamerodraeth. Ac gōedy gōelet o nadunt nat oed un wlat a alley gwrthōynebu dym y dywalder a chreulonder Bely a Bran o kytsynhedygaeth Senedwyr Ruveyn y doethant y erchy tagheved a dyunndep y ganthunt. ac yr kaffael hynny llawer o eur ac aryant yn teyrnget udunt bob plōydyn. a gwystlon y kadarnhau hynny. yr gadu udunt wynteu eu kyvoeth yn hedōch.²⁰⁸ Ac gōedy kymryt y gwystlon ar hynny y brenhyned a rodes kygreyr udunt a trossasant eu bydnoed parth a Germany. ac gwedy dechreu o nadunt ryvelu ar y pobloed hynny edyvar

wu gan wyr Ruveyn yr amvot ar rywnath-oedynt a gal6 eu gleóder attadunt a mynet yn porth y wyr Germania.²⁰⁹ Ac g6edy kaffael o brenhyned gwybot hynny mwy no messur y bu trum kanthunt. Ac yn y lle kynryt kyghor pa wed yd ymledynt ar deu lu. kynceynt o amylder g6yr o wlad yr Eydal a dothoedynt ac yn yd oedynt yn arnthred ofyn arnadunt. ac gwedy kynryt kyghor o nadunt. Beli ar Brytanyeyt a drygassant y ymlad a gwyr Germania. a Bran ae lu ynteu a kerdasant parth a Ruveyn y dyal arnadunt torry eu kygrheyr ac wynt.²¹⁰ Ac yn y lle g6edy gwybot o wyr yr Eydal hynny yn dyannot ymada6 a gwyr Germania a wnaethant ac ymch6elut parth a Ruveyn. a cheysya6 blaen Bran kyn kaffael o hona6 eyste 6rth y gaer.²¹¹ Ac gwedy mynegy hynny y Veli gal6 a oruc atta6 ei lu a hyt nos bryssya6 a wnaeth hyt y mewu glyn a gavas o vlaen y dlynion y fford y deuynt.²¹² Ac yno llechu a wnaeth ac arhos eu dyvodedygaeth a phan yd oed y dyd trannoeth yn dyvot gwyr yr Eydal a doethant hyt yr un lle h6nn6. Ac g6edy g6elet y glyn o nadunt yn echdy6ynnygu o arveu y gelynyon yn y lle kynhyrvu a orugant a thebygu y mae Bran ar Burg6yn6yr a g6yr Ffreync y gyt ac ef.²¹³ Ac yna eyssyoey yn dyannot eu kyrchu a oruc Beli yn dyssyvyt ac yn wychyr. Ac yn bu un gohyr yr Ruveynwyr g6edy eu damkylchynu yn dyssyvyt ac yn dyarveu dyarvot heb un urdas yn dypryt kan ffo ac ada6 y maes. Ac yna hep wared a hep trugared eu herlyt ac eu llad a wnaeth Beli hyt pan duc y nos lleuver y dyd y kanthunt ac na ellynt eylenwi y dechreuedyg aerva honno.²¹⁴ Ac odyra gan wudugol-yaeth y kyrch6s at Vran y vra6t yn trydyd yda6 yn ymlad ar kaer. Ac yna gwedy dyvot y deu lu gygt yn dyannot o pob parth yr dynas ymlad ar dynas ar kaer a cheysyau y dystryw. A hyt pan vei mwy gwarad6yd udunt dyrchavael ffyrch a g6naeth rac bron y porth a mynegy yr rey yn mewu mae yn yr rey hynny y crogynt eu gwystlon ony rodynt y dynas.²¹⁵ ac ys sef a wnaethant wynteu kan tremygu eu meybyon ac eu hwyrion a chynnal y dynas arnadunt ac eu hamdeffyn eu hun. ac o amravaelyon kelyvdoden a pheyranneu yn erbyn eu peyryarheuw ynteu. Gweythiau ereyll o pob kyrvyw kenedloed ergydyeu yd ymledynt. Ac g6edy g6elet or brodyr hynny ennynnu o creula6n ag agar6 ylloned a wnaethant ac hep annot pery crogy pedwar gwystyl ar rugeynt or rey bonhedykaf a dyledokaf o wyr Ruveyn. ac 6rth

hynny g6rthb6ythach a gle6ach 6uant y gwyr o veun kanys kennadeu Gabyus a Phorssenna rydoded attadunt a mynegy udunt y denynt wynteu trannoeth y nerth udunt.²¹⁶ ac arvaethu mynet or kaer allan ar rody kat ar vaes udunt. a phan ydoedynt yn gossot eu bydynoed ynaclaf y ty6yssogyon hynny yn dyuot gwedy kynnullau eu gwascaredyc lu. Ac yn dyssyvyt kyrchu y Bwrg6yn6yr ar Brytanyeyt. Ac yn y lle ky6da6twyr a doethant or kaer allan. ac yn kyntaf gwneuthur aerva va6r o nadunt.²¹⁷ Ac eyssyoey gwedy gwelet or brodyr aerva yr rey trystau o peth a wnaethant. ac eyssyoey annoe eu kytendeythyon ac eu kynnulla6 yn eu bydyn. ac yn vynyth eu kyrchu ac eu kymell trachevyn y kylya6. Ac or dywed g6edy llad llawer o pob parth y 6udugolyaeth a kavasy brodyr. Ac gwedy llad Gabyus a Phorssenna y kaer a kymerassant a chudvedyc sswllt y ky6da6twyr a rannasant y eu kytvarechogyon yndytlad6t.²¹⁸

Ac gwedy kaffael y 6udugolyaeth honno Bran a tryg6s yn amhera6dyr yn Ruveyn yn darest6ng y pobyl o agklywedyc creulonder. A phwy bynnac a vynno gwybot y weithredoed ef ae dywed kanys hystorya gwyr Ruveyn ae traetha. 6rth hynny y peydeys ynheu ac wynt kanys gormot o hyt a blynder adod6n yn y gweythret h6nn pey yseryvenn6n. ac amada6 am arvaeth ac am gweythret vy hunan.²¹⁹ Ac yna yd ymchwel6s Beli hyt yn ynys Prydeyn. a thrwy hed6ch a thagnheved y gorffenn6s ef dyewood y 6uched ac y llywus y wlat. ac adnewydu a oruc y keyryd a atveylynt ac adeylat ereyll o newyd. Ac yn yr amseroed hynny ymplyth y weythredoed y lleyll ef adeylus kaer ar avon wysc ker llaw mor Havren yr hon a elwyt tr6y lawer o amser kaer wysc. a honno oed archescopyt Dyvet. Ac gwedy dyvot gwyr Ruveyn yr ynys y dyle6t yr en6 h6nn6 ac y gelwyt kaer Llyon kanys yno y pres6ylynt y gayaf.²²⁰ Ac y gyt a hynny ef a wnaeth yg kaer Lundeyn ar lan Themys porth annyved y ky6reindr6yd yr h6n a eilw y saesson Belyn Esgat. Sef y6 hynny yg Kymeraec Porth Beli. ac ar warthaf h6nn6 y g6naeth Twr annyved y veynt ac y adana6 dyskynva yr llongheu addas y orffowys. ac y gyt a hynny atnewydiau kyvreythieu ey tat em pob lle trwy y teyrnas o wastat wryoned. Ac en y oes ef kyn kyvoethoked wuant pa6b yn y kyvoeth o eur ac aryant ac na chynt na chwedyc y kyffelyp. Ac gwedy dyvot tervyn y wuched y vynet or byt h6nn ef a loscet y corff ae lud6 a kudu6yt em mewu llestyr eureyt ym pen y twr

racyðededyc ar ry wnathoed ef yg kaer Lundeyn a hynny o anryved kelvydyt.²²¹

GURANT VARYF TWRCH.

AG gwedy marô Beli yd urdet Gôrgant Varyf Twrch y vap yn y ol ynteu yn vrenyn. Gwr hynaôs prud. A thrwy pop peth erlyn a wnaey gweythredoed a gwyr-yoned a thagnheved a karey. a phan delynt y elynyon y ymlad en y erbyn glewder a kymerey a aghreyffit y tat a chreulaûn emladeu a dyporthey a chymell y elynyon a wnaey ar dyledus darestyghedygaeth. Ac ymplyth llawer oe weythredoed ef a damweynyôs brenin Denmarc yr hôn a taley teyrnget oy tat ef keyssyaô y attael raedaô ynteu a hep ynnu talu dyledus ufudyaeth ydaô. A thrôm y kymyrth Gôrgant hynny arnaô.²²² Ac yn y lle parattoy llyghes a mynet hyt en Denmarc ac o kaletaf ymladeu ef a ladaôd y brenyn ac a orescynnôs e gôlat ac ac kymhellôs ar y hen taledygaeth teyrnget ydaô.²²³ Ac yn yr amser hônno pan ydoed yn ymchêlut adref gôedy e ðudugolyaeth honno trwy enyssed Ôr ef a kavas dec llong ar rugeynt eu llaôn o wyr a gwraged ac gôedy govyn o honaô pa le pan dewynt. ac ed hanoedynt o honaô ef a doyth Partholym eu tewyssaôc wynt ac adoly rac bron e brenyn ac erchy tagnheved a thrugared y ganthaô. A dywedôyt a oruc ry dyhol ac ry wrthlad o tervynneu er Hespaen ac vot yn kylchynu ac yn crwydr-aô moroed yn keyssyaô lle y presswylyaô ynthaô. ac erchy a oruc y ôrgant ran o enys Prydeyn y presswylyaô yndy rac y vot yn godef tymhestyl a mordôy gweylgyoed a vey hwy. kanys blwydyn a hanner ar lythrassey yr pan dyholyyssyt oy wlat ag yn gwybyaô trwy yr eigiaôn.²²⁴ Ag gwedy gwybot mae o Hyspaen pan hanoedynt ac gwybot yr arch ed oedynt yn y hadolôyn ef a rodes kyvarôdydeyt gyt ac wynt y dangos y Werdon ndunt yr hon a oed dyffeythôch yr amser hônno hep nep yn y chyvanedu. ar rody honno ndunt. ac odyna amlhau a thyyu a wnaethant yndy a gwledychu yndy yr hynny hyt hedyw. Ac gwedy eulenôy o ôrgant varyf tôrch dyeu-oad y vuched ef y gyt a tagnhefed a hedôch ef a kladôyt yg kaer Llyon ar Wysc yr hon gôedy marô y tat a lavuryassey ynteu y hanrydedu ai thekau o adeylyadeu a muroed a cheyryd arderchaôc.²²⁵

CUHELYN VAB GWRGANT.

GWEDY marô Gôrgant Varyf Tôrch y kymyrth Cuhelyn y vap ynteu llywodraeth y teyrnas yr hôn ac traethôs yn hygnaôs ac yn war hyt tra ôu yn y oes. a gwreyc vonhedyc doeth oed ydaô a elwyt o enw

Marsia a dyskedyc oed yr holl kelyvdodeu. A honno ymplyth llawer o agklywedyc pethau a dychymygôs oe phryaôt ethrylyth hy a kavas y kyvreyth a elwyt yr rwng y Brytanyeyt Martyan. Ar kyvreyth honno ymplyth petheu ereyll a ymchwelôs Alvyrt vrenyn o Vrytanaec yn Saysnec ac a elôys Mechenlage.²²⁶ Ac gwedy marô Cuhelyn llywodraeth y teyrnas a trygaôd yn llaô y racydwededyc vrenhynes honno. ac oy map a elwyt seyssyll. ac yn yr amser hônno seyth mlwyd oed seyssyll. ac wrth hynny nyt oed adas y oedran y llywodraeth y teyrnas. Ac o achafôs hynny kanys grymus o kyghor a doethinep y kymyrth y vam holl llywodraeth y kyvoeth yn y llaw ehun. a phan aeth hytheu o leuver e wuched hon seyssyll a kymyrth coron y teyrnas. Gwedy Seyssyll Kynvarech y vap a doeth yn vrenyn. Ac yn ol Kynvarech y doeth Dan y vraôt ynteu yn vrenyn. Ac yn ol Dan y doeth Morud y vap ynteu yn vrenyn a hônno dyrvaôr oed meynt y clot ac haelder pey nat ymrodey y ormod creulonder. A phan lyytvey ny arbedey y nep yn o lladey o chaffey o arveu ac ergydyeu y veynt honno. Ac y gyt a hynny tec oed o edrych arnaô a hael yn rody. Ac nyt oed yr eyl a vey kyn deuret ac ef yn y teyrnas or a alley ymkyverhymneyt ac ef.²²⁷ Ac yn y amser ef y doeth brenyn Moryan a llw mawr kanthaô yr gogled a dechreu anreythyaô y gwladoed. Ac yn y erbyn y doeth Morud a holl kynnulluyt-va ac yeuenetyt y teyrnas oed eydaô ef ac yn dyannot ymlad ac ef. a niwy a ladod ef ehunan nor rann wuyaf oe lô. Ac gwedy kaffael o honaô ef y ðudugolyaeth ny dyenghys un yn vyw nys lladey. kanys erchi a wnaey dwyn attaô yr un hôn yn ol y gylid hyt pan vey ehun a lladey oll ac o hynny yd eylanwey ynteo y creulonder. Ac gwedy blynaô o honaô gorffowys ychydyc a oruc a gorehymyn eu blyghaô yn vyw. ac gwedy blyghyet oy bloscy. Ac ymplyth hynny a phethen ereyll oy dywalder ac creulonder ef a doeth ac a damweynyôs ryw anthyghetven ydaô y dyal y enwyred arnaô. Ac ys ef oed hynny ryô vwystvyl a deuth y ôrth vor ywerdon. ac ny chlywyt euryoet kyvryw anyveyl y creulonder. a hono hep orffowys a lyghasey y tyr dywyllodron a pressôylyent ker llaô y weylgy. Ac gwedy klybot o Vorud y chwedyl hônno ef a deuth ehunan y ymlad ar bwystvyl hônno. Ac gwedy treulyaô o honaô eu holl arveu en over er enyveyl hônno ac savyn en agoret ac kyrchôs ac ac llyg hôs megys pyc bychan.²²⁸

GORVYNYAWN.

PYM meyb hagen a anadoed yda6 a hynaf o nadun oed Gorvynya6n a h6nn6 a kymyrth llywodraeth y teyrnas. kanys nyt oed yn yr amser h6nn6 gwr ya6nach noe ef nauwyn a karey gwryoned nac a lywey y pobyl en karedygach. kanys gwastat oed y voes ae devodeu ac anyan. a dyledus anryded a taley yr Dwyweu. ac unya6n wryoned yr pobyl. a thrwy holl teyrnas ynys Prydeyn templeu y dwy6eu yn y dynassoed a atne6ydey ac ereyll o newyd a adeley. ac yn y holl amseroed ef kymmeynt a wu o anylder a ryodres yr ynys o verthed a golut ac nat oed nep un or ynnyssed yn y chyleh a gyfllypyd ydy kanys annoc a wnaey y brenyn e tyr dywollodron y dywyllya6 y dayar ac eu handeffyn rac treys eu harglwydy. Ar gweysyon yeuync dewr ar ymlad6r a kyvoethogey o eur ac ariant a meyrch ac arveu hyt nat oed reynt y nep gwneuthur kam na threys ey gylid. Ac er rwng y gweythredoed hyn a llawer o devodeu da ereyll talu dylyet yr annyant a oruc ac or lleuver hon ed aeth. ac yg kaer Lundeyn y clad-wyt.²²⁹

ARTHAL.

A GWEDY Gorvynya6n y deuth Arthall y vra6t ynteu yn vrenyn. ac ym pop peth hagen gwrth6ynep oed y weythredoed y vra6t. kanys yr rey bonedyc ar dyleda6e a lavurzey ef eu hyst6ng ar rey anvonedyc anyleda6e a urdey ac a dyrelhafey er rey berthla6e a chyvoetha6e ef ae anreytheyey a chynnulla6 anthervynedyc Swllt. Ac g6edy g6elet o wyrda y teyrnas hynny ny allasant y dyodef a vey hwy. namyn en kytdunn kyvody yn y erbyn ae 6rthlad o kadeyr y teyrnas.

Ac urda6 Elydyr y vra6t yn vrenyn yr h6nn gwedy hynny o acha6s y trugared a wnaeth ae vra6t a elwyt Elydyr War.²³⁰ Ac ys ef oed hynny gwedy y vot ef yn llywya6 y teyrnas trwy pym mlyned. dywyrna6t o damweyn yd oed yn hely yn fflorest llwyn y Caladyr ef a kyvarvu ac ef Arthall y vra6t yr h6nn a dyhollyessyt or vrenhynyaeth. gwedy ry erwydra6 pob gwlad yn keyssya6 nerth a chanwrth6y y orescyn y gyvoeth trachevyn. a hep kaffael dym. A gwedy na alley a vey hwy dyodef yr aghenocyt ar dodaed arna6 ymchwelut drachevyn y ynys Prydeyn a wnaethoed. a dee marcha6e y gyt ac ef. ac yn mynet y owuy y gwyr rywuessyat kydemdeythyon neylltuedyg yda6 gynt ac yn kerdet trwy y koet h6nn6 y kyvarvu ac Elydyr y vra6t yn dyarwybot. Ac y gyt ac y gweles

Elydyr ef redec a oruc a mynet dwyla6 m6n6gyl yda6. a rody llawer o Cussanenu yda6. Ac gwedy wyla6 a chwyna6 yn hyr y trueny ac aghyfnertli ef ac duc cantha6 hyt yg Kaer Alelud. ac ae kudyys yn y Castell.²³¹ a gwedy hynny dychymygu a wnaeth ei fot yn glaf. ac anvon kennadeu a wnaeth tros pob gwlat yn ynys Prydeyn. ac erehy y bawb or tewyssogyon a oedylnt adana6 ef dyvot oe edrych. Ac gwedy dyvot o pawb hyt y dynas erehy a oruc y pob un ar neylltu dyvot atta6 oy ystavell yn tawel a hep ffrost. kanys a dywedey bot yn argywedus oy pen o delhynt llawer y gyt o nadun. Ac ys ef a oruc pob un o nadun kedu hynny a dyvot pob un ol yn ol megys y harehassey. A megys y delhey pob un y gorchymynney Elydyr yr gwasanaeth6yr oed ossodedye kantha6 y hynny kymryt pob un mal y delhey a llad y pen ony wrhaey eylweyth y Arthall y vra6t. Ac velly y gwnaey y pob un ar neylltu. Ac y velly yn yd oed kymherved ovyn y taghvevedus pa6b ae vra6t.²³² Ac or dywed gwedy kadarnhau y kerennyd honno y rygthynt Elydyr a kymyrth Arthall y vra6t ag ae due kantha6 hyt yg kaer Eilrawe ac yno y kymyrth ef koron y am pen ehun ac dody am penn y vra6t ac wrth hynny y kavas ynteu yr enw h6nn6 o hynny allan Elydyr War.²³³ ac odyna dec mlyned y bu Arthall yn gwledychu a pheydya6 a wnaeth ar drye devodeu a wuessynt arna6 gynt. ac odyna allan anrydedu y bonedygyon ar dyledogyon ac estwng er rey anyleda6e a thalu y pawb y dylyet. Ac or dywed y bu varw ag yg Kaer Lyr e cladwyt.²³⁴

Ac yna yr eylweyth yd etholet Elydyr yn vrenyn. ac eyssyoes hyt tra ydoed ef yn erlyt gweythredoed a devodeu Gorvynya6n y vra6t yr hynaf yn holl daeony. y ddau froder yeuaf yda6 Ingeyn a Pheredur a kynnullasant llw mawr arva6e o pob parth ac a dechreuassant ymlad ac ef. Ac gwedy arveru o honunt or 6udugolyaeth wynt a dalyassant Elydyr War ac ae carcharassant ef mewnt Twr yg kaer Lundeyn. a gossot keytweyt oy kadw. ac cdyna yr rannasant hwynteu y teyrnas yn dwy ran yr rygthunt. ac ysef y dygwyd6s y ran Ingeyn o Humyr hyd y gorllewyn. Sef yw hynny Lloegyrr a Chymyr a Chernyw. Ac yn rann Peredur y dygwyd6s o Humyr h6nt y gogledd ar Alban oll. ac gwedy llythraw seyth mlyned marw wu Ingeyn ar teyrnas oll a dygwyd6s yn llaw Peredur. ac gwedy y vot yn vrenyn ar kwbyl o ynys Prydeyn ef ae llywya6d yn hygar

anrhydedus megys yd oed amlóc y vot yn well noy holl vrodyr kyn noc ef. ac na choffeyt kevey Elydyr rac dahet arglwyd oed Peredur. Ac eysysoes kan ny wuyr aghen arbet y nep hy a deuth o dyssyvyt dedec ac a duc Peredur or wuched honn.²³⁵ Ac yn y lle yna y kymerwyt Elydyr oy carchar ar trydewayth yd urdwyf ef yn vrenyn. Ac gwedy trewlyaó o honaó holl amser y wuched ef trwy holl daeony a yaónder a gwryoned or wuched hon yd aeth kan adaó agrhwyff gwarder y pawb or a delhynt yn y ol ynteu.²³⁶

Ac gwedy marw Elydyr War y deuth Rys vap Gorvynyaó yn vrenyn ac ewyther a evelyehus ef o synnwyr a phurder a doethynep a pheyydaó a wnaeth ef a chreulouder ac erlyn gwryoned athrugared yn y pobyl. ac eyrwoet ny chyveylyornes y gan lwybyr yaónder a gwryoned.²³⁷

GWEDY Rys y deuth Margan vap Arthal yn vrenyn a hónnó o dysc y ryeny a wnaeth yaónder ag a eglurós kenedyl Brytaen o weythredoed da.²³⁸

Ac yn y ol ynteu y deuth Eynnyayn yvraót a phell wu odwrth anwydeu y vraót wu hónnó yn llywyaó y pobyl. Ac yn chwcheth wlódydn y bórywyt ef allan oe vrenhynyaeth. kanys pellau odwrth yaónder a gwryoned a wnaeth. a rac denyssau creulonder. yr hon ae bórywys ef or vrenhynyaeth.²³⁹ Ac yn y le ynteu y deuth Ydwal vap Iugeyn y gar ef. yr hónn a eymavnaó o aghreyff Eynnyayn dylet a yaónder a dywylleu.²⁴⁰ Ac yn ol Ydwal y deuth Run vap Peredur. Ac yn ol Run y deuth Gereynt vap Elydyr. Ac yn ol Gereynt Cadell y vap ynteu. Ac yn ol Cadell Coel. Ac yn ol Coel Porrex. Ac yn ol Porrex Cheryn. Ac yr Cheryn hónó y bu trymeyp Fulgen ac Eydal ac Andryv a phob un or rey hynny a wledychós yn ol y glyld.

Ac odyna y deuth Uryen vap Andryv. Ac yn ol Uryen y deuth Eluid Klydaóe. Ac yn ol Kelydaóe y deuth Clytno. Ac yn ol Clytno y deuth Górwst. Ac yn nes-saf y órwst Meyryaó. Ac yn ol Meyryaó Bleydud. Ac yn ol Bleydud Caph. Ac yn ol Caph y deuth Oweyn. Ac yn ol Oweyn Seyssyll. Ac yn ol seyssyll y deuth Blegyvryt.²⁴¹ a hónnó ny bu yn yr oessoed na ehlynt noc ef nac gwedy kouy- adur kystal ac ef ar rac dahet y caney ac y gwydyat kelydyt y mussyc y gelwyt ynteu Dyw y gwaren. Ac yn y ol ynteu y deuth Arthvael y vraót ynteu. Ac yn ol Arthvael y deuth Eydol. Ac yn ol Eydol y deuth Rydyon. Ac yn ol Rydyon y deuth Ryderch. Ac yn ol Ryderch y

death Sawyl Penyssel. Ac yn ol Sawyl y deuth Pyrr. Ac yn ol Pyrr y deuth Capoyr. Ac yn ol Pyrr y deuth Capoyr. Ac yn ol Capoyr y deuth Manogan y vap gur prud a hygnaós. Ac y ar pob peth unyaó n wryoned yr rwng y pobyl a wnaey.²⁴²

BELY MAUR VAP MANOGAN.

Ac gwedy marw Manogan y deuth Bely mawr y vap en y ol ynteu yn vrenyn a deu ugeyn mlyned y gwledychós ar enys Prydeyn.²⁴³ Ac yr Bely hónnu e bu try meyp Ll6d a Chasswallaó. a Nynyaó. A megys y dywyt rey or kyvaródyeyt ped-weryd map a wu ydaó Lleuelys. A Llud oed hynaf or rey hynny. a hónnó gwedy maró y tat a kymyrth lywodraeth y teyrnas. Ac odyna y bu gogonedus adeylyaódyr keyryd a chestyll ef a atnewydós amuroed Llundeyn. ac anryvedyc tyroed ac mkylehy-nós. Ac gwedy hynny a orchynnós yr kywdawdóyr adeylat tey endy megys na bey en y teyrnassoed ym pell yn y chyleh yn un dynas adeyladeu na they kymryt ac vey endy. Ac y gyt a henny ymladóe da oed a hael ac ehelaeth yn rody bwyf a dy-aót y paó or ae keyssyey. a chet be llawer ydaó o keyryd a dynassoed honn a karey ef yn wóy noc yr un. ac yno yn honno y pres-wylyey yr rann wóyhaf or wlwydyn. ac wrth hynny y gelwyt hy Kaer Lud. ac or dywed Kaer Lundeyn. ac gwedy dyvot estraó n kenedyl y gelwyt hy Lyndyne neu ynte Lyndres.

LLEVELYS.²⁴⁴ hagen a karey ef en wuyhaf oy vrodyr kanys gwr prud a doeth oed. A gwedy klybot o Levelys varw brenyn Ffreync heb adaó ettyved namyn un verch ac adaó y kyvoeth en llaw honno. ef a deuth at Lwd y vraót ac erchy kyghor a nerth nyt na mwy yr lles ydaó ef namyn er keyssyaó elwanegu amryded ac urdas a theylygdaót y eu kenedyl o galley ef mynet y teyrnas Ffreync y erchy y vorwyn honno yn wreyc ydaó. Ac en e lle y vraót a kyt-synyós ac ef ac a vu da kanthaó y kyghor ar hynny. Ac yn y lle parattoy llogheu ac eu llenwy o varehogion en arvaóe a chych-wyn parth a Ffreync. ac yn y lle gwedy eu dyskynnu anvon kennaden a orugant y vyneg y wyrda Ffreync estyr y neges a dothoed oe cheyssyaó. Ac o kytkyghor gwyrd a Ffreync ac tewyssogyon e rodwyf e vorwyn y Levelys a choron y teyrnas y gyt a hy. ac gwedy hynny ef a lywós y kyvoeth yn prud ac yn doeth ac yn dedwyd hyt tra parhaus y oes

Ac gwedy llythraó talym o amser teyr gormes a dygwýdós yn ynys Prydeyn. anryryk-lywsey nep or hen oessoed gynt eu kyvryw.

KYNTAFoed o nadun ryw kenedyl a doeth a elwyt Koraneys. a chymeynt oed eu gwybot ac nat oed amadrawd or a kyvarfley y gwynt ac ef nys gwyppynt. ac wrth hynny ny ellyt un drwe udunt.

EYL oed diaspat a dodyt pob nos kalamey wrth pob aelwyt yn ynys Prydeyn. a honnoaey trwy kallonnoed y dynyon yn kymeynt ac y kolley y gwyr eu lliw ac eu nerth. E gwraged a gollynt eu beychyogy. ar meybion ar merchet a gollynt eu synwyr. ar holl anyveylyeyt a adawey yn diffrwyth.

TRYDED oed yr meynt vey darmerth ar arlwy a parattoet yn llyssod y brenyn kyt bey arlwy blwydyn o w6yt a dya6t ny cheffyt byth dym o hona6 namyn a dreulynyr un nos gyntaf. Ac eysyoeskyoed oed ac amlwg yr ormes gyntaf. ar dwy ormes ereyll nyt oed nep a wpey pa ystyr oed udunt. Ac wrth hynny mwy gobeyth oed kaffael gwaret or kyntaf nogyt or eyl neu or tryded.

Ac wrth hynny Llud Vrenyn a kymyrth pryder ma6r a goval ynda6 kan ny wydyat pa fford y kaffey gwaret or gormessoed hynny. ac o kyffredyn kyghor y wyrda Llud vap Beli a aeth lyt at Levelys y vra6t brenyn Ffreync. kanys gwr doeth a ma6r y kyghor oed h6nn6 y keyssya6 kyghor y kantha6. Ac yna parattoy llyghes a wnaethant a hynny yu argel ac yn dysta6 rac gwybot or kenedyl honno ystyr y negys. nac o nep eythyr y brenyn ac kyghorwyr. Ac gwedy bot yn para6t y llyghes Llud a aeth udunt a dechreu holly y moroed. Ac gwedy klybot o Levelys y chwedleu hynny kany wydyat ef acha6s na neges llyghes y vra6t yn y lle ynteu a kynnull6s llyghes or parth arall dyrva6r y meynt. Ac a aeth ar y mor yn erbyn y vra6t. Ac gwedy gwelet o Lud hynny. ef a edewys y holl logheu ar y weylgy allan o eythyr un llong. ac yn yr un honno y deuth yn erbyn y vra6t. Ac yn y lle pan weles Llevelys hynny. ynteu y me6n un llong arall a deuth yn y erbyn ynteu. Ac gwedy eu dyvot ygyt pob un o nadunt a aeth dwyla6 m6n6gyl of gylid ac o vrodryya6l karyat pob un a gressaa6d y gylid o nadunt.

Ac gwedy mynegy o Lud yda6 ystyr y neges y vra6t a dywa6t y gwydyat elum pa acha6s ry dodoed yr gwladoed hynny. Ac gwedy hynny wynt a kymmerassant kyghor y ymdydan yn angen no hynny megys nat elhey y gwynt am eu hamadra6d a gwybot or Koranyeyt yr hyn a dywedynt. Ac yna y perys Llevelys gwneuthur corn hyr. ac trwy y corn dywedwyt. Ac gwedy bot yn bara6t y korn Llevelys a dywa6t 6rth y

vra6t y rodey ef yda6 ef ryw pryvet a gadu rey o nadunt yn yvw y hlyya6 rac ovyn damweinya6 eylweyth dyvot y rym ornes honno a chymrvt ereyll or pryvet ac eu brywa6 ym plyth d6fyr ac ef a kadamhaey bot yn da er rey henny y dystryw kenedyl Koranyeyt. nyt amgen gwed yd elhey adre. oy teyrnas chungalw pawb y gyt oy pobyl er ag o kenedyl e Koranyeyt y un datlew y vynnw gwneuthur tagnefed yr rygthunt. Ac yna gwedy delhey pawb ygyt kymrvt y d6fyr h6nn6 ay v6r6 yn kyffredyn ar pa6b. Ac ef a kadamhaey y bydynt var6 y Koranyeyt yn kwbyl ac nad eidygavey nep oe kenedyl ynteu ehun. Ar eyl ormes hep ef ysyd yth gyvoeth ty. dreyc yw honno. y dreyc arall estra6n kenedyl y syd yn ymlad a hy ac yn keyssya6 y goreseyn. Ac wrth hynny rac llyt y dyt yeh dreyc eb6y y dyaspat engryya6l honno. Ac val hynn y gelly kaffael gwybot hynny. messur yr ynys y lyt ae llet. ac yn y lle y keffych y pwyt perved yn ya6n par eladu y lle honno ac gwed hynny par dody kerwyn yn lla6n or med goreu a aller y wneuthur ym mewn y clad h6nn6 a llen o paly ar wynep y kerwyn ac gwedy hynny yth person dy hunan byd yn y gwyllya6. ac yna ty a wely y dreycgyeu yn ymlad en ryth aruthyr anyveylyeyt. Ac or dywed yn ryth dreigieu yd ant yr awyr. Ac or dywed oll gwedy darffo udunt blynaw o engryya6l a gyrat ymlad wynt a syrthiant yn ryth deu parchell ar warthaf y llen ac a sudant. ac a dynnant y llen ganthunt hyt yg gwacla6t y kerwyn ag a yvan y med yn kwbyl. ac a kyseant gwedy hynny. Ac yna yn y lle plyka tytbeu y llenyneu kyleh wy. ac yn y lle kadamhaf a keffych yth gyvoeth ym me6n kyst vaen clad wynt a chud ym mewn y daer. a lyt tra w6ynt wy yn y lle honno ny da6 gormes y ynys Prydeyn o le arall.

ACHAUS y tryded ormes yw g6r lletrythauc kadarn y syd yn dwyn dy w6nt di ath darmertheu h6nn6 trwy y hwt ef ae letryth a wna y pa6b kyseu. ac wrth hynny y mae rey y tytheu y dy person dulunan gwyllya6 dy darmerth ath arlwy. A rac gorvot o kyseu arnat bit kerwyn yn lla6n o d6fyr oer ker dy law a phan vo kyseu yn treysya6 arnat dos y mewn y kerwyn.

Ac yna yd ymchwel6s Llud trachevyn oy wlat. ac yn dyannot y dyvynn6s ef pa6b yn llwyr oe kyvoeth ef ac or Koranyeyt. a megys y dyscadoed yda6 brywa6 y pryvet a oruc ym plyth dwfyr a l6r6 h6nn6 ar pa6b yn kyffredyn. Ac yn y lle yr holl Koranyeyt yn llwyr a wuant var6 hep edygavael nep or Brytaneyt.

Ac ym pen yspeyt gwedy hynny Llwd a perys messura6 yr ynys ar hyt ac ar y llet. ac yn Ryt Ychen y kavas y perved pwynt. ac yn y lle honno y peris ef cladu y dayar. ac yn y ffios honno gossot kerwyn yn lla6n or med goreu a allwyt y kaffael a llen o paly ar y wynep. Ac ef y hunan y nos honno wu yn wylat. ac val yd oed e velly ef a weles y dreygyeu yn ymlad. ac gwedy darvot udunt blyna6 a dyssygya6 yn ymlad wynt a dygwydassant yn y kerwyn ac gwedy darvot udunt yvet y med kyscu a wnaethant. ac yn eu k6sc Llwd a plyk6s y llen yn eu kyloch. ac yn y lle dyogelaf a kavas yn Dyuas Emreys yn Eryry ym mewn kyst vaen y kwdy6s. ac evelly y peydy6s y dyaspat tymhestlus oe kyvoeth.

Ac gwedy darvot hynny y brenyn a perys arlwyaa6 gwled dyrva6r y meynt. ac gwedy y bot yn bara6t ef a perys gossot kerwyn yn lla6n o d6fyr oer ker y llaw. ac ef ehun yn y prya6t person ae gwylly6s. ac val y byd yuelly yn gwyllyaa6 ef a klywey llawer o ainravadlyon kerdeu a hun ag yn y kymell ynteu ar kyseu. Ac yn y lle sef a oruc ynteu rae y orthrymmu ef or kyseu a llesteyryaa6 ar y darpar mynet yn y d6fyr a hynny yn vynyeh. Ac or dywed ynachaf g6r dyrfa6r y veynt yn wyskedyc o arveu tr6m kadarn yn dyvot y me6n a chawell kantha6. ac megys y gnotaassey yr holl darmerth ar arlyw or bwyt ar llyn ym mewn y kawell. ac yn kychwyn yn y ymdeyth ac ef. ac yn y lle Llud vrenin a kychwyn6s yn y ol a dywa6t wrtho fal hyn. Arho ep ef arho kyt ry gwnelech ty sarrahadeu a cholledeu ymy kyn no hyn. nyt ey weythyon ony barn dy vylwryaeth yn trech ac yn dewraeh no my. Ac yn dyannot ynteu a ossodes y kawell ar y lla6r ac arhos ef atta6. ac yna gyrat ac angerda6l ymlad a wu yr rygthunt. a newidia6 dyrnodien ar tan yn ehedee or kledyveu ac or arveu ereyll. ac or dywed y tyghetven ar rae weles damweynnya6 y wudugolyaeth yr brenyn. kan w6r6 y ormess6r yr rygtha6 ar dayar. Ac gwedy gorvot arna6 o rym ac angerd erchy nawd a oruc. Ar brenyn adywa6t 6rtha6 ynteu pa wed ep ef y gallaf i rody na6d yty. gwedy y gniver gollet a sarralet a wnaethost tytheu ymy. ac ynteu a dywa6t yn atdeb yda6 ef dy holl kolledeu eyryoet or ar rywneuthum yty myvy ae hynnyllaf yn kystal ac y dygum. Ac o hyn allan my nys gwnaf y kyffelyp. ac o hyn allan g6r fydda6n vydaf hyt bellach. ar brenyn a kymyrth hynny y gantha6. ac y velly y gwaraa6t Llud y teyr gormes hynny y ar ynys

Prydeyn. Ac o hyn yhyt yn dywed y oes yn hed6ch ac yn dedwyd y gwledych6s.

Ac yna or dywed gwedy mar6 Llud map Beli Ma6r y kudlywyt y korff yg kaer Lundeyn ker llaw y porth a elwyr ettwa Porth Llud. ac yn Saysnee y gelwir ef Lwdys Gady. deu fap hagen a wuessynt yda6. Avarwy vap Llud a Theneuvan vap Llud. ar rey hynny urth nat oed oet arnadunt megys y gellynt llywyaw y teyrnas y gwnaethpwyt Kasswalla6u vap Beli y vra6t ynteu yn vrenyn. Ac yn y lle gwedy y urda6 ef o coron y teyrnas. ef a kymyrth ynda6 haelder a daeony a chlot a molyant yn kymeynt ae yny ydoed y clot ef yn ehedee tros y gwladoed ar teyrnassoed ym pell y wrthaa6. Ac odyna gwedy damwennya6 yda6 ef yn kwbyl llywodraeth yr holl teyrnas ac nyt oy neyeynt. Eyssyoes Kasswalla6n a ymrodes y warder ac ny mynn6s bot y neyeynt yn diran or teyrnas namyn rody udynt a oruc ran va6r or kyvoeth. ac y sef a rodes y Avarwy vap Llud Kaer Lundeyn. a yarllaeth Swyd Geynt. ac y Teneuvan y rodes yarllaeth Kernyw. ac ynteu ehunan pennadur ar pa6b ac yn arweyn coron y teyrnas.²⁴⁵

Ac yn yr amser h6nn6 megys y keffyr yn hystoryaeu gwyr Ruueyn gwedy darvot y Wlkessar gorescyn Ffreyne ef a damwenny6s y dyvot ar lan Traeth Rwten. ac gwedy gwelet o honaw odyna ynys Prydeyn. govyn a oruc yr nep a oed yn eu gylch pa wlat oed honno. a pha kenedyl ae kyvanhedey. ac ae presswyllyey. Ac gwedy kaffael o honaw gwybot enw y teyrnas ar pobyl ef a dywa6t. Mwyn Herc6lff hep ef o un kenedyl henym ni yr Ruueynwyr ar Brytaneyt kany6 o kenedyl Tro y kerdassam ni. Eneas Ysgwydwynt gwedy dystriw Tro a wu hentat ynny yn kyntaf. ac udunt hwytheu y bu hentat Brutus vap Sylvyus Ascanyus vap Eneas. Ac onim twyllir i neu rydivonhedassant wy. kany6 megys y tebygaf ny wdant wy dym y wrth vylwriaeth wrth y bot yn presswyllyaa6 odyeythyr y byt ym mewn yr Eigia6n. Ac ysgavyn herwyd y tebygaf y byd eu kymmell wynt y talu teyrnget ac y eu gwneuthur yn tretha6l ac y talu gwasat wassanaeth yr Ruveynnya6l teylygta6t. Ac eyssyoes ya6n yw yn kyntaf erchi udunt talu teyrnget y wyr Ruveyn kyn eu llafluryaa6 nac ymlad ac wynt. megys y nae yr holl kenedloed ereyll o amgylch y byt yn talu teyrnget udunt a darestyghedygaeth y Sened Ruveyn. rae kody o honam ynnuheu hen vonhed Pryaf yn hentat ny

ae hen teylygtaët. kan ellwng eu gwaet wynten megys y maent yn kereynt ynn. Ac gwedy anvon o Wlkessar yr amadrodyon hynny meun llythyr hyt at Kasswallaön llydyaö yn vaör a orue ynteu ac anvon llythyr hyt at Wlkessar ar geiryeu hyn yn y llythyr.²¹⁶

KASSWALLAUN Brenyn y Brytanyeyt yn anvon annerch y Wlkessar ygyt ar amadrodd hwnn. Anryved yw Wlkessar meynt chwant a chybydyaeth gwyr Ruveyn kanyr nac meynt syehet arnodunt eur ac aryant na allant dyodef en bot ny megys odyeythyr y byt yn dyodef perygleu yr Eigiaön heb kan ryvygu kymell swllt a tretheu arnam. or lle a ar rykynnalyassam ny eryyoyet yn ryd dydreth hedöch hyt hyn. Ac nyt dygaön ganthunt hynny namyn keyssyaö gwaret yn rydit. a mynnu gossot tragyydaöf keythiwet kewylyd yty Wlkessar yd wyt yn keyssyaö kanyr kyffredyn gwythlen boned y syd yr Brytanyeyt ac yr Ruveynwyr yn llythraö y gan Eneas ar un ryw kadwynyn rac egluraö kadarn kytemdeythas a dyley yr rygthunt honno a dylnt y cheyssyaö ae erehy yyny. nyt kymhell keythywet arnam. kanyr yr rydyt honno a ordyvnassam ny ac a dyseassom ny yr rody ae e' ynnal yn wöy noe arweyn gwed keythywet yn y veynt honno y gordyvnassam ny y chaffael ae medu hyt na wdam ar ufyddhau y keythywet a honno hagen pey keyssynt y dwyweu y dwyn y kenhyr. ny a lavuryem yn y veynt y gallem or yn oll nerth oy hattal yn eu herbyn. ac wrth hynny Wlkessar byt etnebededye yth dy osparth ty yn bot ny yn paraöt y ymlad yth erbyn o cheyssy dy dyvot yr ynys honn megys yd wuyt yn gogyvadaö dyvot ydy.²¹⁷

Ac gwedy gwelet o Wlkessar y llythyr hönnö yn dyannot parattoy y lyghes a orue ac aros gwynt wrth eylenwy ey weythret yr hyn a dywedassey y Kaswallaön trwy y llythyr ae kennadau.²¹⁸ Ac gwedy kaffael o honaw of y damwnedye wynt dyrchavael hwylyeu a wnaethant ac yn Aber Thenys y deuth yr tyr ac lu ganthaw ac val yd oedynt y llongheu yn kaffael y tyr ynaehaf Kaswallaön a holl kedernyt ynys Prydeyn kanthaö yn dyvot y kastell Dorahel yn y erbyn. Ac yno y kymyrth kyghor y gyt ae wyrda pa wed yd ymledynt ac eu gelynyon a pha ansaöd y lludynt y kaffael y tyr. Ac yno y dothoed Bely pen teulu Kaswallaön a tywyssaöc y vylwryaetha thrwy kyghor y gwr hönnö y gwneyt pob peth yn y teyrnas. ac yno hevyt y dothoedynt deu neyeynt y brenyn. Avarwy vap

Llwd tywyssaöc Llundeyn a Thenevan yarl Kernyw. yno hevyt y dothoedynt y trybrenyn a oedynt darestyghedye ydan nyt angen Creudu brenyn yr Albana Gwerthaed brenyn Gwyned a Brythael brenyn Dyvet.²¹⁹ Ar rey hynny megys pawb ar rodes kyghor yn newyd y kyrcu gwyr Ruveyn kyn kaffael o nadunt un dynas nac un kastell ar dir ynys Prydeyn. ac y velly llafuryaö y keysyaö y gwrthlad ymdeyth. kanyr o chefflynt wy dyvot ym plyth kedernyt e wlat. anhaös a dyrrysach oed eu gurthlat. Ac yna o gytundep kyghor pawb wynt a kyrcasant y traetheu yn y lle yd oed Wlkessar ac lu yn eu pebyllen. Ac gwedy gosot yna y bydynoed o pob parth wynt a kymysasant eu deheuoed ac eu gelynyon. a newydaö dyrnodyeu ae gylud ae ergydyeu yn erbyn y lleyll. A hep un gohyr o pob parth y syrthlynt yr rey brathedye ar ergydyeu yn eu hymyscaroed. A chyn amlet yr reddy y tywarehen or gwaet a chet bey dysyvyt deheuwyt yn llynghu eiry yr mor.²²⁰ Ac val ed oedynt y gwrthwynebedygyon vydynoed yn kymyseu ef a damwennyös trwy y tyghetven kyvarvot Nynyaö ae Avarwy vap Llud a gwyr Llundeyn ar rey swyd Keynt yd oedynt wynteu yn tywysogyon arnodunt kyvarvot a bydyn yr Amherawdyr. Ac gwedy eu kymyseu ygyt yr amherodraöf vydyn hayaeh a wasearös rac y Brytanyeyt o tew vydyn yn eu kywarsaughu. Ac gwedy eu bot plyth traphlyth yn deudyplygu dyrnodyeu. y damweyn a rodes fford y Nynnyaö y kaffael ymöryaö ar Amerawdyr. Ac wrth hynny kan dyrvaür o lewenyd y kyrcu a wnaeth Nynnyaö kanyr mwy no llawen oed kanthaö kaffael rody un dyrnaöt yr ryw wr hönnö. Ac y gyt ac y gweles Wlkessar ef yn y kyrcu y taryan yn kyvlym a derehevys yn erbyn y dyrnaöt. Ac yn veynt y gadus y nerthoed ydaö ef a ossodes ae kledyf ar Nynnyaö ar y penffestyn. ac yn y lle dyrchavael y kledyf a orue a cheysyaö yr eil dyrnaöt ar e kyntaf hyt pan alley rody agheuaöf dyrnaöt ydaö. Ac megys y gwyl Nynnyaö ef a dodes y daryan yn erbyn y dyrnaöt. Ac yna eysyoes y trygaöd kledyf Wlkessar ym pen Nynnyaö. ac ny allös ef kaffael tynnu y kledyf rac kaletet y wörwydyr kan y bydynoed yn ymkymyseu ac yn newydaö agheulyon dyrnodyeu.²²¹ Ac wrth hynny Nynnyaö a kymyrth kledyf Wlkessar ac a wöryös y kledyf ehun y örthaö. a chledyf yr Amherawdyr yn y law y ruthrös ef y elynyon. a phwy bynnae a kyvarffey ac ef ar kledyf hönnö y trawey. ar neyll a vydey a llad y pen y

arna6 ae ynteu ef vynet yn vrathedyc megys na bey un gobeyth o honaw. Ac val yd oed Nynniya6 ar wed honno yn dywalhau yn erbyn y elnyon ynachaf Labienus tywysa6c yn kyvarvot ac ef ac yn y lle ar y kyvranc kyntaf Nynniya6 ae llada6d. Ac eysyoes gwedy llythraw yr rann w6yha6 ar dyd y Brytanyeyt o kywar-sangedygyon vydynoed a dugynt ruthreu glew kalet a Dw6 yn y kanh6rthwya6 y wudugolyaeth a damwenny6s udunt. Ac Wilkesar a kymyrth y logheu ae pebylleu ae luesteu yn kedernyt yda6. Ac gwedy dyvot y nos ef a kyweyrws y longheu ac a aeth yndunt. Ac a wu lawen kantha6 kaffael y mor yn lle kastell yda6. Ac gwedy kyghory oe kytemdeythyon yda6 na chynhalyey ymlad ar Brytanyeyt a vey hwy. ef a wu wrth eu kyghor ac a ymchwel6s trach y kevin parth a Ffreync.²⁵²

Ac gwedy hynny Kaswalla6n acha6s y wudugolyaeth honno ygyt a dyrva6r lew-enyd a tal6s dyolch dredeu yr D6wyweu ac galw atta6 y kytymdeythyon ar kytlavuryessynt ac ef. ac yn herwyd breynt pob un ae lavur talu udunt eu gwasanaeth o amllhaf rodyon. ac or parth arall govalus oed kanys Nynniya6 y vra6t oed yn vrathedyc ac yn pedrus am y vyw. kanys Wilkesar yn y vrwydyr a rodassey dyrna6t hep allu medegynyaeth yda6. Ac or dyrna6t h6n6 kyn pen y pymthevet dyd gwedy e wrwydyr y bu varw. ac yg Kaer Lundeyn ker llaw porth y gogled y cladwyt y gyt a brenhynya6l arwilyant. Ac y gyt ac ef yn y bed y dodassant y cledyf a dugassey ynteu y gan Wilkesar pan ymladassey ac ef. ac esef oed enw y cledyf h6n6 Agheu Coch. kanys pwy bynnac a archollyt ac ef ny bydey byw.²⁵³

Ac gwedy ymchwelyt o Wilkesar y keuin ar flo a dyscynnu o hona6 ar traeth Ffreync medyla6 a wnaethant y Ffreync gwrthwynebu yda6 a mynnu gwrthlad y arglwydyaeth y arnadunt. kanys a tebygynt y vot yn wannach megys na bey reydu udunt y ovyn ef arnadunt. kanys chweddeu kyhoed a dywedyt ym pob lle bot y mor yn kyvlawn o lyghes Kaswalla6n yn erlyt Wilkesar. Ac wrth hynny glewach yr ymrodont y keysya6 gwrthlad Wilkesar oe eu teryneuw wynt.²⁵⁴ Ac y gyt ac y gweles Wilkesar hynny ny mynn6s ef mynet ym petrusder ymlad ac wynt. namyn agory y tryssor a orue ar rody da yn dyvessur y pob un ar neylltu o nadunt. ac yvelly y dwyn yn tagnheved ac yn un ac ef. Ac y gyt a hynny yr pobyl adau rydyt. ac yr rey rykollassey tref eu tat y hynnyll udunt.

Ac yr keyth adau rydyt. ar gwr a oed kynt yn dywal megys llew. yn awr megys oen gwar yn llawen yn talu yr eidaw yr pawb. ac ny orphwys6s ef wneuthur y clayar dredeu hynny hyt pan dagheved6s ef pawb ac eu dwyn yn un ac ef a chaffael y arglwydyaeth arnadunt megys kynt. ac yna cyssyoes nyt acy un dyd heyhya6 hep koffau budugolyaeth y Brytanyeyt a ffoedgyaeth Wilkesar a hynny kan y watwardedgyaeth.²⁵⁵

Ac gwedy llythra6 dwy vlyned parattoy eylweyth y lyghes a orue Wilkesar vrth vynet tros yr Eigia6n y keysya6 dyal y sarahet ae kewylyd ar Kaswalla6n ac ar y Brytanyeyt. Ac gwedy kaffael o Kaswalla6n gwybot bot yn wyr hynny. kadarnhau y keyryd ar keystyll ar dynasoed. ac eu atnewydu yr rey a atveyley o nadunt. a gosot marchogyon arva6c y eu kad6 a wnaeth. ac ym pob pryf borth yn amkyleh yr ymys gosot gwyr arva6c a orue y eu gwylya6 ac y eu gwarchadw. ac eithyr hynny ar hyt kana6l Themys y fford yd hwylyt parth a Llundeyn ef a perys gwneuthur polyon heyrn kyn vrasset a mordwyt gwr. ac eu plymnu. a gosot er rey hynny a dan d6vyr a phan delhynt y llongheu megys yd elhey yr rey hynny trwydynt ac y peryclynt o hynny. ac gwedy darvot hynny kynnullu a wnaeth Kaswalla6n holl ywencyt yr ymys ag ygkyleh yr arvordyr arhos dyvodedygaeth Wilkesar ae lyghes kantha6.²⁵⁶

Ac gwedy darvot y Wilkesar parattoy pob peth or a oed rey yda6 ef a kychwynn6s ar y mor y gyt ac aneyryf amylder marchogyon kan darmerth ae awyda6 gwneuthur damwnedyc aerva or Brytanyeyt. a hynny hep amheu a wnaethedynt pey rydelhey oe llyghes yn yach ganthunt yr tyr ac wrth hynny ny all6s ef dwyn y dyhewyt ar weythret. kanys hyt tra yd-oedynt yn hwylya6 ar hyt kana6l Themys yn kyrechu parth a Llundeyn yd aethant eu llogheu ar y polyon heyrn ar ry dywed-asam ny wehot. a chan yr rey hynny y dyodefasant dysyvyt perygl agheua6l hyt pan vodasant hyt ar vylyoed o varchogyon. kanys gwedy tylly y llongheu ar y polyon heyrn hynny y deuth d6fyr ym mewn a sudau y llongheu a dan y weylgy. Ac gwedy kaffael o Wilkesar gwybot hynny y gyt a dyrva6r o lavur ac govut trosy yr hwylyeu a orugant parth ar tyr ar rey a wnesynt yn y veynt perygl honno ac a ka6sant o vreyd y tyr. a phan weles Kaswalla6n y ar lan y dymhestyl honno arnadunt llawenhau a orue o achos

body y saél a vodes o nadunt a thyrstau o achafs dyane yr rey ereyll. ac gwedy rody arwyd o honaé oy kytvarehogyon kyrehu yr Ruveynwyr a wnaethant yn dyannot. Ac ys ef a orugant gwyr Ruveyn eysyoes kyt ry kyvarffey perygyl ac wynt ar avon y gyt ac y kaésant y tyr yn graél góρθ-wynebu yr Bryttanyeyt achynryteuglewder yn lle mur y eu hamdyffyn. ac aerva dyrvaér y meynt a wnaethant or Bryttanyeyt. Ac eysyoes mwy wu yr hon a kaésant nor hon a wnaethant kanys llawer a vodes o nadunt. ac wrth hynny lley oed eu nyver. Ar Bryttanyeyt pob aér mwyvóy vydey eu llw. kanys o pob lle yd ymkyunullunt a mwyvóy teyrgrweyth oed eu nyver. ac órth hynny y kan gwanhau yr rey ereyll y kaésant wynteu y wudugolyaeth. Ac gwedy gwélet o Wlkesar ry orvot arnaé y gyt ac yehydyc oy nyver yd aeth ar ffo yn y longheu. a chymryt dyrgelóch y mor ynn amdyffyn ydaé. Ac gwedy kaffael gwynt hýrýd o honaé dýrchavael hwylyeu a hwylyaé hyt yn traeth Moryan. ac yno yd acth ym meón kastell ar ry wnathoed rac ovyn kyvarvot ac ef y kyffiryw damweyn ar ry kyvarvuassey gynt ac ef y gan y Bryttanyeyt. Ac ysef y gelwyt y kastell Ódnea. Ac ys ef achafs y gwnathoed rac ovyn ymchewelut or Ffreync arnaé yr eylweyth o delhey ar ffo y órth y Bryttanyeyt megys y weyth arall. Ac wrth hynny rywnathoed ynteu y kastell hónnó megys y galley ynteu góρθóynebu y wrth pwyth pobyl honno o cheysnt wrthwynebu ydaé megys y keysynt gynt.

AG o achafs kaffael o honaé y wudugolyaeth yr eylweyth y ar Wlkesar Kaswallaón a kymyrth dyrvaér o lewenty yndaé ac a yvynós gwys tros pob lle yn ynys Prydeyn y erchy eu holl wyrda dyvot hyt yn Llundeyn ac eu gwaged y gyt ac wynt y talu gwylyaél anryded dyledus y eu tadolyon dwýéu. tróy yr rey ry kaésynt budugolyaeth or veynt Ruveynnyaél Amheraódyr hónnó. ac gwedy dyvot paéb heb waradrygyant amravaelyon aberthau (a orugant ac y ladedygaeth yr annyveylyeyt yd ymrodasant. ac yna.) a wnaethant deu ugeyn myl o warthee a chan myl o deveyt. ac o amravaelyon kenedloed adar y saél ny ellyt yn haódl y ossot yn ryf. Eithyr hynny deg myl ar rugeynt o amravaelyon koedolyon bóystviled. Ac yn y lle gwedy darvot udunt perfeythyaé oy anryded yr dwýéu or gwedyllion ar gormodyon wynteu ehuneyn a wýtasant megys y gnotteyt yn y wyr ryó abertheu hynny. Ac odyne yr hyn a wedyllus or nos ag or

dyd kanthunt wynt ac trewlyasant trwy amravaelyon warecu. Ac yn plyth y gwarecu hynny ef a damwennyós deu was yeueync arderehaé. y neyll o nadunt yn ney yr brenyn ar llall yn ney Avaróy vap Llwd kynhennu yngware palet. ac or dywed llydyaé am y wudugolyaeth. Ac ysef oed enw ney y brenyn Hyrlas. ac enw y llall Kuhelyn. ac enw y llall Kuhelyn. ac gwedy ymlydyaé ac ymkywethyl yskylu cledyf a wnaeth Kuelyn a llad pen Hyrlas ney y brenyn. Ac gwedy y lad kynhyrvu a oruc y llys oll. ac chedec y chwedyl at Kaswallaón a llydyaé a chyffroy yn vaér a oruc achafs lladedygaeth y ney. Ac erchy a wnaeth i Avarwy rody Kuelyn y dyodof kyffreyth y llys arnaé rac mynet Hyrlas yn didial os kam y lledesyt. Ac gwedy gwélet o Avaróy bot bryt y brenyn yn kyffroedyc yn y erbyn pedrusaé a wnaeth rody y ney yn y ewyllys a dywedwyt bot llys ydaé ef. ac yn y lys ehun y dywedey ef delyw o honaé ynteu rody yaón ae kymryt o paéb or a vynhey yawn oy wyr ef. Ac wrth hynny os keysyaé yaón a vynhey ef y gan Kuhelyn. ef a dywedey y mae yn ey lys ef yn Llundeyn y dyley ef gwneuthur yawn tros y ney. a hynny o vreynt a hen dylet yr kynhoes yr hen wyrda. Ac gwedy gwélet o Kaswallaón na chaffey yaón órth y vynnu ae ewyllys gogyvadaé a thyghu y Avaróy a wnaeth yd anreythye ynteu y kyvoeth ef o tan a haearn ony delhey wrth y ewyllys. ac odyne trwy lýt a bar brysaé a oruc Kaswallaón y anreythyaé kyvoeth Avarwy hagen peunydt trwy kytymdeythyon a charant yn keysyaé arafhau yrlloned y brenyn. a cheysyaé madeueynt y kanthaé. Ac gwedy na alley ef nep fford yn y byt kaffael lleyhau llyt y brenyn medylyaé a oruc pa fford y galley ynteu gwrthwynebu yr brenyn a daly yn y erbyn. Ac or dywed gwedy nad oed fford arall ydaé y galley ef gwrthwynebu ydaé. ef a anvones kennadeu hyt ar Wlkesar a llythyr ganthunt ar synhwyr hon yndunt.²⁵⁷

Y WLKESAR. Avarwy vap Llwd tywysawc Llundeyn yn anvon annerch. a gwedy damunedyc agheu damunedyc yechyt a bwched. Edyvar kenhyf y daly yth erbyn di hyt tra vuost di yn kynhal ynladeu yn erbyn vy mrenyn y kanys peyptón y tydy a orvuasut ar Kaswallaón y gwr gwedy y veynt wudugolyaeth honno a kavas trwy vy nerth y a kymyrth y veynt syberwyt yndaé hyt pan edyw yn keysyaé hynytrefadu y am dykyvoethogy am dyhol om kyvoeth a gorescyn ydau

ehun vygkyvoeth. Ac gwybyd ty nat y velly y dylley talu y my. myvy yn y kyvoethogy ef. ac ynteu ym dygyvoethogy ynheu. kanys myvy yn kwbyl yn ymlad yth erbyn dy. a wnaethum y pethau hyn oll yda6. a mynheu y tyghaf y kyvoethau nef a dayer hyt na heydeys y onyt na rod6n y ve ney y dyodef bra6t y lys ef arnaw. Ac yn y vo goleuach ac eglurach yth doethineb dy acha6s y wryoned. gwranda6 dy a my a datkanaf yt yr acha6s y mae y var arnaf y. Gwedy kaffael o hona6 ef y veynt wudugolyaeth honno trwy vy nerth y. y gwnaetham nynheu gwylyawl lewenyd ac anryded y en tadolon dwy6eu. ac gwedy perffeythya6 o honam ny pob peth or a perthyney ar e dwy6eu. y damweny6s y rwng deu neyeynt yn tyvu kyvrysed am wudugolyaeth gwarae palet. Ac gwedy kaffael om ney inheu y wudugolyaeth ennynu a oruc y llall o enwyr yrlloned a dyspeplya6 cledyf a cheysya6 llad pen vy ney ynheu. ac ys ef a oruc ynteu gochel y kledyf ac yn y kyvrysed h6nn6 eysyoes syrthya6 ney y brenyn ar y cledyf ac y bu var6. Ac gwedy kennatau hynny yr brenyn. gorchymyn ac erchy y mynheu rody ve ney y dyodef brawt y lys ef yn dyal y ney ynteu. Ac gwedy nas rod6n ve ney yn y ewyllys ef e deuth ynteu ae holl lw kantha6 am pen ve kyvoeth ynheu ae anrethya6 ae losky. ac wrth hynny yd wyf ynheu yn erchy de trugared ty. ac yn keysya6 porth a nerth y kenhyt ty y keysyaw ve kyvoeth ymy trachevyn hyt pan vo trwy ve nerth inheu am porth y gellych tythen goreskyn ynys Prydeyn. Ac o lyn na phedrwsa dym kanys nyt oes dym twyll na brat yn yr amadrawd h6nn.²⁵⁵

Ac gwedy darlleyn y llythyr h6nn6 rac bron Wilkesar kyghor a kymyrth y gan y anwylyeyt hyt na chrethey ef oyer amadra6d ac nat aey ef y ynys Prydeyn ony chaffey of gwystlon a vey da kantha6 hyt pan vey dyogelach kyrechu ynys Prydeyn. ac wrth hynny Avarwy vap Llud a enryny6s Kynan y vap ac gyt a hynny dee gwystyl ar rugeynt o veybyon y gwyr bonhedykaf yn y kyvoeth oe anwylyeyt ae karant.²⁵⁹ ac gwedy rody y gwystlon yn hyfryt Wilkesar a kynnull6s y lw ac a kyweyry6s y lyghes. Ac yr y gwynt kyntaf y dyskynn6s ym Porth Rwytn. ac yn yr amser hunnu yd oed Kaswalla6n yn dechreu ymlad a Chaer Lundein ac yn anrethya6 y gwladocd yn y chylech. Ae y gyt hagen ac y kygleu ef rydyot Wilkesar y dir ynys Prydeyn ymada6 a wnaeth ynteu a Llundein a brysya6 a oruc yn erbyn yr

amhera6dyr ac gwedy dyvot o hona6 hyt ger llaw glyn oed yn agos y gaer Keynt ef a weles yn y lle honno gwyr Ruveyn ac eu pebylleu ac eu lluesteu gwedy rydyskynnu yn y glyn h6nn6. kanys Avarwy vap Llud ae dugassey hyt y lle honno wynt y keysya6 dwyn kyreli nos yn dirybud am penn Kaswalla6n.²⁶⁰ Ac yna heb un gohyr gwedy gwybot or Ruveynwyr bot y Brytanyeyt yn dyvot yn dyannot gwysca6 amdanyt a wnaethant eu harveu a gossot eu marchogyon yn vdyynoed. Ac yna yd aeth Avar6y vap Llud a phym myl o wyr arva6e y gyt ac ef ac ym mewn llwyn koet oed yn agos udunt ymkudya6 yn h6nn6 hyt pan vey odyno y galleey gwneuthur nerth a chanwrthwy y Wilkesar.²⁶¹ Ac gwedy darvot yr Brytanyeyt or parth arall gwysca6 am danynt am ympery nyt annodassant o pob parth newdyau agheulyon dyrnodyeu. ymkyreht a wneynt y bydynoed ac ellwng y gwaet y redec. ac o pob parth y syrthynt y kalaed yn veyrw megys y syrthynt y deyl y ar y gwyd mys Hydref pan vey va6r y gwynt. Ac val yd oedynt y felly yn ymlad ynachaf Avarwy vap Llud ae vdydn kantha6 yn kyvody oy lechva. ac or tu yn ol yn kyrehtu bydyn Caswalla6n yr hon oed yn kynhal kedernyt y Brytanyeyt. ac ar rydaroed y Ruveynnya6l vdydn y anrethya6 or ran va6r o honey ac ar aurhon heb allel sevyll yn erbyn y chytcywtat6wyr. ac wrth hynny kymryt ffo a orugant wy ac ada6 y maes. Ac yn agos y hynny mynyd oed ac ym pen y mynyd llwyn o coll tew a oed. ac yno y ffoes Kaswalla6n ae wyr gwedy y dygyda6 yn y ran wannaf or ymlad.²⁶² Ac gwedy kaffael o hona6 ef gorwehelder pen y mynyd yn bra6l kynhal h6nn6 a orugant a gwneuthur agheu y lawer o eu gelynyon. kanys eu herlyt a wnathoedynt yr Ruveynwyr ac Avarwy vap Llud wynt gan vywau eu bydynoed avyn vynyth y keyssynt kyrehtu ar eu torr yr mynyd ac nys gellynt. kanys kerrye y mynyd ac oruchelder a oed amdyffyn yr Brytanyeyt a llesteyr yr gelynyon. oc o pen y mynyd y gwneynt y Brytanyeyt aerva dyrva6r y meyant oc eu gelynyon.²⁶³ Ac wrth hynny sef a wnaeth Wilkesar kyrechynu y mynyd ae lw a mynnu gwarchae Kaswalla6n yn y lle honno hyt pan vey rey yda6 ae ymrody yn ewyllys yr amherawdyr ae ynteu y warchae yna hyt pan vey var6 o newyn.²⁶⁴ Oy a Dyw auryded kenedyl y Brytanyeyt yr rey dwyweyth a kymhellasant Wilkesar amherawdyr Ruveyn ar ffo. y gwr y daroed yda6 darestwng a gorescyn yr holl vyt

wrth y gyghor. ac yr gwr ny allus yr holl-
vyt gwrthwynebu ydað. ar Brytannyeyt
eysyoes ar flo oeddynt yn gwrthwynebu
ydað ef. ac yn paraðt y dyodet agheu tros
eu gwlat ac eu rydyt. ac urth hynny y kant
Lucan yn molyant y Brytanyeyt or
Kessar. Ef a dangossey y ergrynnedyc
keynoed yr Brytanyeyt.²⁶⁵ Ac yna gwedy
llythrað yspeyt deudyd gwedy nat oed y
Kaswallaøn na bwyt na dyawt ovynhan a
wnaeth gorvot arnað ymrody ygkarchar
Wlkesar, ac wrth hynny anvou a oruc
Kasswallaøn kennadeu hyt at Avarwy vap
Llud y erchy ydau ef y tagnhevedu ef ac
Wlkesar rac ovyn kolly breynt y kenedyl
ed hanoed o honey. ac y gyt a hynny hevyt
mynegy a wnaeth ydað kyt ryveley ef ar y
kynoeth ef hyt na myney ef eysyoes y
agheu ef er hynny.²⁶⁶ Ac gwedy datkanu
or kennadeu hynny y Avarwy. ynteu a
dywaðt val hyn. Ny dyleyr karu y twys-
saðc a vydey araf a gwar en ryvel megys
oen ac ar ei hedðch a vyd dyðal megys llew.
Oy a dwyðeu nef a dayar vy arglwyd y e
gwr a oed kyn no hyn yn medu o honaf ac
arawrhon y mae yn erchy y my y tagnhev-
edu ef ar amherawdyr. yr hõnn a vuassey
damunet kanthað. kyn no hynny kaffael
tagnheved y kanthað ef. Ac wrth hynny
y deley ynteu aurydedu ac aryneygað y
gwr a kymmellõs y gyt ac ef amherawd-
yr Ruveyñ oer kyvoeth ac eylehwyl a allõs
y dwyn trachevyn. Ac wrth hynny ny
deleyt gwneuthur kam i mynheu y gwr a
alley yna gwneuthur y gwassanaeth hõnnõ.
ac ar awrhon a allaf y tagnhevedu ynteu
ar amherawdyr. Ac wrth hynny an
doethynep yw yr tewyssaðc gwneuthur
kodyant a sarhaet oy varchogyon ef. trwy
er rhey y kaffõ ynteu y wudugolyaeth.
kansys nyt y tywysaðc pyeu y wudugol-
yaeth namyn gwyr a ellyngant eu gwaet
yn ymlad trostaw. Ac eysyoes my ae tag-
nhevedaf ef ar amheraðdyr kansys o
gwnaeth ef sarhaet ymy dygaøn o yaðñ
kenhyf ynheu y vot ef yn erchy vy'n tru-
gared ynheu.²⁶⁷

Ac yn dyannot yna kyodi a oruc Avar-
wy vap Llud or lle yd oed a brysað a oruc
hyt y lle yd oed Wlkesar a dygwydað ar
tal y lynyau a oruc rac bron yr amheraðd-
yr a dywedwyt wrthað ar y wed hon.
Arglwyd hep ef dygaøn ar rywnaethost
di o dyal ar Kaswallaøn gwna weythyon
trugared ac ef. Pa peth a keysy dy kan-
thað amgen noc uvudyaeth y ty a thalu
teyrnget y wyr Ruveyñ o ynys Prydeyn.
Ac yna gwedy na rodey Wlkesar un ateb
ydað ef. Avarwy eylehwyl a dywaðt val

hyn. hyn hep ef a adeweys i yty. ac am-
vodeys a thydy. sef yw hynny darestwng
Kaswallaøn a gorescyn ynys Prydeyn wrth
dy kyghor di. llyma hynny wedy ry-
wneuthur. llyma Kaswallaøn yn dars-
tyngedyc. llyma ynys Prydeyn o kanurth-
wy y gwedy y gorescyn. pa peth a dylaf
y wneuthur yn amgen no hynny yty. nyt
ef a wnel creaðdyr pob peth ymy gwedy y
gwellwyf y vy ewythyf y. am arglwyd
vrenyn yn erchy vyn trugared i. ac yn
gwneuthur yaðñ y my or sarhaet a wnaeth
ef ymy. dyodet o honaf ynheu byth y kar-
charu ef a myvy yn vyw. Nyt yskavyn
ilad Kaswallaøn neu y karcharu a myfy
yn vyw. kansys nyt kewlyd kenhyf y rody
vy kannhõrthwy am porth am nerth
ydað ef ony bydy ty wrth vy kyghor ynheu
am danað ynteu.²⁶⁸ Ac wrth hynny yna
rac oyn Avarwy Wlkesar a kymyrth ky-
tuhundep a thagnheved a theyrnget bob
blwydyn y gan Kaswallaøn o cnys Pry-
deyn. Ac ys ef oed cyryf y teyrnget a
delyt or enys hon y wyr Ruveyñ pob
blwydyn teyr myl o punhyoed aryant. Ac
o hynny allan kydyndeythyon vuant Wl-
kesar a Kaswallaøn vap Bely kan rody o
pob un o nadunt oy kylyd amravaeylyon
rodyon a dilyseu. Ac yna y gayaf hõnnõ
y trygõs Wlkesar yn ynys Prydeyn.²⁶⁹ A
phan dechrewys y gwayanhõyn dyvot yd
aeth trwy y mor hyt yn Ffreync. Ac
odyna gwedy hynny ym pen yspeyt kyn-
nullað llw mawr a wnaeth o pob lle a
mynet hyt yn Ruveyñ yn erbyn Pompeyus
y gwr oed yn kynnal yr amherodraeth.²⁷⁰

Ac odyna gwedy llythrað yspeyt seyth
mlynd y bu varw Kaswallaøn. ac yg kaer
Efrawc y cladwyf²⁷¹ ac yn ol Kaswallaøn
y gwnaethpwyf Teneuvan vap Llud y ney
ynteu vap y wrat yn vrenyn yarll Kernyw
oed hõnno. kansys Avarwy vap Llud ry
athoed y gyt ac Wlkesar parth a Ruveyñ.
ymladõr a ryfelõr da oed Teneuvan a gwr
oed a karey yawnder a gwyrnyoned ac ae
gwney a phaðb.²⁷² Ac yn ol Teneuvan y
gwnaethpwyf Kynvelyn y vap ynteu yn
vrenyn. Marchaðc gwychyr oed hõnnõ ac
amheraðdyr Ruveyñ ae magassey ac a
rodassey arveu ydað. Ac wrth hynny
kymmeynt oed kanthað karyat gwyr Ru-
veyñ a chyt galley ef attael eu teyrnget
radunt hyt nas attaleyey.²⁷³

Ac yn yr amser yd oed Kynvelyn vap
Teneuvan yn vrenyn yn yr ynys hon y
ganet Iesu Grist yn Arglwyd ni. y gwr yr
y wyrthvaur waet ef a prynnõs kenedyl
dyn o keythywet agahanaðc dyaful.²⁷⁴ Ac
gwedy gwledychu o Kynvelyn ynys Pry-

deyn trwy yspeyt deo mlyned y ganet deu rap yda6. Sef oedynt yr rey hynny. Gwydyr oed y map hynaf yda6. a Gweyryd oed y llall. ac or dywed gwedy y ylenwy o Kynvelyn dyeuod y wuched ef teyrn gwyalen y kyvoeth a llywodraeth y teyrnas a digwyd6s yn llaw Gwydyr. Ac gwedy attael or Gwydyr hwnn6 teyrnget a deley y talu y wyr Ruveyn ef a deuth Gloew Kesar yr h6nn a oed. yn kynhal yr amherodraeth a llw maur kantha6. Ac y gyt ac ef y dothoed Ieuil6s Haymo tywysa6c y lu ef oed h6nnu. a thrwy kyghor h6nn6 y gwneyt ac y llunyethit pob peth or wnelyt. Ac yna gwedy dyskynnu Gloew Kesar ym porth kaer Perys ef a dechrewys kaw pyrth y dynas a mwr maen a lludyas y kywdawt6yr y dyvot allan. kanyes ef a vynyey eu kymmell y wedoyda6 neu ynteu hep trugared eu gwarchae yn y lle honno hnt pan vydynt maru o newyn.²⁷⁴

Ac gwedy bot yn honnedve dyvodygaeth Gloew Kesar yr ynys honn Gwydyr yn dyannot a kynnull6s holl varchogyon ynys Prydeyn ae holl wyr ymlad ac yn erbyn gwyr Ruveyn y deuthant. Ac gwedy gwyasca6 a bydyna6 yn dyannot kyrchu gwyr Ruveyn a orugant. ac en wychyr dechreu ymlad a oruc Gwydyr. a mwy a ladey ef ehunan ac uneddyf oe elynyon noc a ladey yr rau wuyhaf oe lw. Ac a6r pob a6r y medylve Gloew Kesar fo a chyrechu y longheu. ar Ruveynwyr yn holla6l yn gwascaru. pan aeth y twyllwr gan Haymo a b6r6 y arveu ehun y amdana6 a chymryt arveu un o'r Brytanyeyt y ymlad megys kyt bey un o nadunt vey ef a dywedwyt bot y wudugolyaeth ar gorrvt yn eu llaw o pherheynt yn ymlad megys yd oedynt. kanyes yeyth y Brytanyeyt ac eu moes a dyskassey ynteu yn Ruveyn ym plyth gwystlon y Brytanyeyt yn Ruveyn. kanyes yn eu plyth y megessyt. Ac odyna trwy blyth y bydynoed dynessau a oruc hyt van vyd kerllaw y brenyn²⁷⁶ ac gwedy kaffael o honaw ef lle ac amser y gyt ae cledyf llad pen y brenyn a oruc. Ac odyna y gyt ar eskymun wudugolyaeth honno llythra6 a oruc trwy un trwy arall hnt pan vyd ym plyth y lw ehun.²⁷⁷ Ac yna y deuth Gweiryd vrenyn ac gwedy gwelet o hona6 y vra6t gwedy rylad yn y lle dyot y arveu ehun a oruc a gwyaska6 arveu y brenyn am dana6 ac yn y lle annoc y Brytanyeyt a oruc a gyrru grym ac angerd yndunt ac erchy ymkadarhau ynn ymlad megys kyt bey ef vey Gweiryd. ac yna y Brytanyeyt ymkadarhau a wnaethant wrth y annoc ef megys kyt bey ef vey

Gwydyr. kanyes ny wydyn ettwa rylad eu brenyn. Ac or dywed eyssyoes llythra6 a orugant y Ruveynwyr yn dwyran. ac yn dypryt waradwydus adaw y maes. Ac yna yd aeth Gloew Kesar ar ran oe lw y gyt ac ef a chymryt y longheu yn kedernytadyogelwch idaw. A Haymo ar ran arall y gyt ac ynteu a ffoassant yr koedyd ac yr mynydoed kan ny cha6ssant o yspeyt mynet yn eu llongheu.²⁷⁸ Ac yna tebygu a wnaeth Gweiryd bot yr amhera6dyr yn yr ran honno or llu a bryssya6 a oruc ynteu ac eu herlyt wynt o le pwy gylyd hyt pan godiwedawd wynt ar lan y mor y lle y gelwir yr aurhon oe enw ef Porth Hamunt. neu ynteu Sudhampt6n. kanyes eno yd oed porthloed a dyskynva adas y longheu. ac yno yd oed llawer newyt longheu. ac yn yr rey hynny y mynnassey Haymo mynet yndunt pan deuth Gweiryd yn disyvyt ym y ben ac yn dyannot y lad. ac wrth hynny y gelwyt y lle honno yr hynny hyd hedyw Porth Hamunt.²⁷⁹ Ac yn hynny Gloew Kesar gwedy ymkynnulla6 y kytemdeythyon attaw a dechrewys eylweyth ymlad a chaer Perys yr hon a elwyr yr a6r hon Porth Cestyr. A gwedy kaffael y dynas a gwascaru y muroed erlyt Gweiryd a oruc hyt yg kaer wynt a damkylechynu y dynas ac y gyt ae amravaelyon peyryanheu ymlad ar dynas a cheyssa6 eu dywreidyad ae chywarsangu.²⁸⁰ Ac gwedy gwelet o Weyryd gwarchae y dynas arna6 kyweyrya6 y lu a oruc ynteu trwy vydynoed ac egory pyrth y dynas a wnaeth a mynet y maes or dynas ac arvaethu rody kat ar vaes udunt. Ac gwedy gwelet o Gloew Kesar wynt yn arvaesu ac yn darmerthu kat ar vaes. Anvon kennadeu a oruc at Weyryd ac erchy tagnheved udunt kanyes ovyn oed arna6 glewder y brenyn a dewred a drudanyaeth y Brytanyeyt ac wrth hynny gwell oed kantha6 ef goreskyn trwy synhwyr a doethynep no mynet ym petrusder brwydyr ac ymlad ac wynt. ac wrth hynny anvon a oruc Gloew Kesar at weiryd ac erchy tagnheved yda6 ef yn y wed hon rody merch yr amhera6dyr yn wreyka y Weyryd kan daly enys Prydeyn wrth amherodraeth Ruveyn.²⁸¹ ac yna o kyghor y wyrda y peydyad6d Gweiryd ac ymladeu a bot wrth Gloew Kesar. kanyes wynt a dyweddynt nat oed waradwyd yda6 ef darestwng y wyr Ruveyn pan vey yr holl vyt yn gwedu udunt. ac yn talu teyrnget udunt. ac o acha6s y pethau hynny a llawer o achwysson ereyll arafhau a oruc Gweiryd a bot wrth kyghor y wyrda ac ufudhau yr amhera6dyr. Ac yn dyannot anvon

kennadeu hyt yn Ruveyn a oruc ef yn ol y verch a thrwy kannóρθwy Gweyryd e goreskynnós Gloew Kesar ynysed Ore ar kytynysed ereyll yn ey chylch.²⁵²

Ac gwedy llythraó y gayaf heybyaó y kennadeu a ymchwasant ar Ruveyn ar vorwyn kanthunt ac wynt ae rodasant oy tat. ac y sef oed enu y vorwyn honno Gennyllas a chyn teked oed ac yd oed anryved kan paób or a gweley y phryt ac gwedy y rody yn wreya pwys y Weyryd kymeynt y karaóó Gweyryd hy ac yn y oed mwy kanthaó y serch hy ae charyat noget holl presennaól da ac alavoed or a welhey ae lygait. Ac wrth hynny y lle kyntaf y kyskós ef y gyt a hy a vynnós ynteu y vot yn anrhydedus enwaóe ac yd erchys ynteu yr amheraóódyr gwneuthur dynas hono megys y bey honno yn kadw kof y neythyaóó honno hyt vraóó trwy holl oessoed.²⁵³ Ac yn y lle honno yd adeylós Gloew Kesar dynas yr hon a elwyr oe enw ef Kaer Gloew yr hynny hyt hedyw yg kyffynyd Kymry a Lloegyrr ar lan Hafren. ac ereyll a dywedant y mae y kan y Loyw wlat Lydan map Gloew Kesar a ganet. yn y dynas hónaó gwedy hynny y kavas y dynas honno y enw y gwr gwedy Gweyryd a wu tewyssauc ar Kymry.²⁵⁴ Ac yn yr amser hónnó yg Kaerusalem y kymyrth yr Arglwyd Iesu Grist map Dyw dyodevyeint yr prynnu ken dyl dyn a oed yg keythyw- et aghanaóe Dyafól trwy yr holl oessoed kyn no hynny. Ac yna yr rydhaós ynteu wynt trwy y angye ac ellyngedygaeth y waet ef.²⁵⁵ Ac yno gwedy adeylat y kaer a thagnhevedu yr ynys ymchweyt a oruc Gloew Kesar yr Ruveyn. a llywodraeth yr ynysed a orchmynnós y Gweyryd. Ac yn yr amser hónnó y dechrewys Pedyr abostol yn gyntaf gossot y kadeyr yn yr Antyoecs. Ac odynd y deuth hyt yn Ruveyn ac yno y preswyllyós. ac y cynhels escobaóó. ac y danfones ynteu Marc evangelystwr hyt yr Eyffít y pregethu yr eveghyl a yscryven- assey.²⁵⁶

Ac gwedy mynet Gloew Kesar o'r ynys a chymryt o Gweyryd synhwyr a syberwyt a molyant dechreu adeylat y dynasoed ar kestyl a llywyaó y pobyl ar kyvoeth trwy yawnder a gwyrnyoned hyt pan oed y ovyn ae arnyeic ar y teyrnasoed a oedynt ym pell ac yn agos ydaó. Ac gwedy hynny kymryt syberwyt yndaó a oruc a thremygu gwyr Ruveyn ac attael eu teyrn- get raddunt a hep vynnu daly adanadunt a vey hwy no hyny.²⁵⁷ Ac gwedy klywet o Gloew Kesar y chwedyl hónnó ynteu a en- vynnós Vaspasyan y kymhell Gweyryd ar

tagnheved a gwyr Ruveyn ac y taln y gnottaedyc teyrnget udunt. Ac gwedy y dyvot hyt ym porth Rutupy ef a deuth Gweyryd a holl kedernyt ynys Prydeyn órth ludyas hónnó ae lu yr tyr. kanyk kymcint oed o nyver y gyt ac ef megys yd oed ovyn ac arymeye ar wyr Ruveyn rae- dunt. Ac wrth hynny trossy eu hwyllyeu a oruc Vaspasyan a dyskynnu ym Perth Totenysy a orugant.²⁵⁸ Ac gwedy kaffael tyr o nadunt kyrehu a wnaethant Kaer Pen Hwylcoyt.²⁵⁹ a dechreu ymlad ar kaer. Ac gwedy hynny ym pen y seythvet dyd y deuth Gweyryd ae lu. ac yn dyannot dechrau ymlad a orugant. ar dyd hónnó llawer a las o bob parth. ac ny chavas nep o nadunt y wudngolyaeth. ac val y deuth y dyd trannoeth y vrenhynes a deuth y rwng y deu lu ac a oruc tagnheved y rygtant. ac odynd yd anvonasanteu kytvarehogyon hyt yn y Werdón. Ac gwedy mynet y gauaf heybyaó ymchweyt a oruc Vaspasyan y Ruveyn a Gweyryd a drigós yn ynys Prydeyn. ac gwedy dechreu o honaó ef trossy parth a heneynt karu a wnaeth ynteu Sened Ruveyn a traethu y kyvoeth trwy hedóch a gwarder a chadarnhau yr hen kyvreythyeu a gosot ereyll o newyd trwy y kyvoeth. a rody rodyon maóó y paób or ae keysyey y ganthaó. Ac y velly y clot ef a ehedaól trwy yr holl Europa. Gwyr Ruveyn a karey a hevyt yd oed ei ovyn arnadunt. kanyk mwy a dywedyt am danaó ef ehunan noc am yr holl vrenhyn- ed. Ac wrth hynny y dyweyt Suvenal wrth Nero yn y koffau ef yn y lyyr Brenyn a dygwyd o Vrytaen nid amgen Gweyryd. nyt oed nep glewach yn yr ymlad ar ryvel nid oed nep gwarach yn yr heduch. nit oed nep haelach yn rody da. ac gwedy eylenwy holl dyheuoed y wuched ef a cladwyt yg kaer Gloew ym mewn temhyl a wnaethoedyt yn anryded Gloew Kessar.

Ac yn ol Gweyryd y deuth Meurye y vap ynteu yn vrenyn gwr anryved y pruder oed hónnó ae doethynep. Ac ym pen yspeyt gwedy hynny a Meurye yn gwled- ychu yr ynys. Rodryc brenyn y Pfych- tyeyt a deuth a llyghes vaóó kanthaó o Scythya ac a dyskynnós yg gogleid yr ynys hon y lle a elwyr yr Alban. a dechreu an- reythyaó y wlat a oruc. ac gwedy klybot o Veurye hynny kynnullaó y pobyl a oruc ynteu a mynet yn y erbyn a wnaeth. ac gwedy dechrau ymlad y lad a oruc a cha- ffael y wudugolyaeth. ac gwedy hynny dyrchavael maen maóó a wnaeth yn arwyd budugolyaeth yn y wlat a elwyr gwedy

hynny oe enw ef Gwysmeuryc ac yn e maen hōnnō yd yscryvennwyt tytyl y wudugol-yaeth honno yr hynny hyt hedyw. Ac gwedy llad Rodryc yna y rodes Meuryc rann or Alban yr pobyl orchvygedyc a dothoed ygyt ac ef Rodryc y preswyllyaō yndy. ar rann honno o'r wlat a elwyr Ys-cotlond. kany's yn yr amser hōnnō dyffeyth oed hep nep yn ei phreswyllyaō nac yn y chyvanhedu. nac yn y dywyllyaō. Ac nat oed gwraged udunt erchy a wnaethant yr Brytanyeyt eu merchet ac eu kareseu yn wreyka udunt. ac y bu antheylwng gan y Brytanyeyt hynny ac ny mynnasant rody eu merchet yr pobyl honno. Ac wrth hynny yd aethant wynteu hyt yn y Werddon at y Gwydyl ac y gan yr rey hynny y kymmerasant eu merchet ac eu kareseu yn wraged udunt. ac or rey hynny yd hyl-yasant eu kenedyl gwedy hynny. Ac ar hynny y peydyōn ar kenedyl honno. kany's ny bu darpar kennym ny traethu oe eu hystorya wynt nac or Yscoteyt yr rey a dechrewys y kenedyl o'r Gwydyl Ffyehy ac or Gwydyl yaōn. Ac gwedy darvot y Veurye lunyethu yr ynys holl trwy tag-nheved karyat a kynhels y rygthaō a gwyr Ruvey'n ac oe vod yllōng eu teyrn-ge't udunt. Ac o agereyfft y tat trwy sawnder a tagneved y kyvreythyeu yn adōyn tros yr holl teyrnas a dywyllyōs.

Ac gwedy eylenwy o honaw ef y holl wuched ef Coel y vap ef a kymyrth y llyw-odraeth y teyrnas. a hōnnō yr yn vap a vagessyt yn Ruvey'n ac yno y dyskassey ef moes a devodeu gwyr Ruvey'n a chymeynt oed y kytyndeythas ac karyat arnadunt a chyt galley ef attael eu teyrnget raedunt y hellyghey oe vod udunt. kany's ef a welhey yr holl vy't yn darostyghedyc udunt. ac wrth hynny yd ellyghey ynteu udunt eu delyet. ac nyt oed ym plyth brenhyned y dayar gwr well a anrydedy y bonodygyon ar dyledogyon noc oed Koel. kany's paōb o nadunt a adey yn eu hedōeh ac y gyt a hynny llawer a rodyon a rodey udunt.²⁹⁰

Ac gwedy hynny map a anet ydaō. ac ysef oed enw hōnnō Lles vap Koel. ac gwedy marō y tat a chymryt o honaō ynteu koron y teyrnas holl weythredoed da y tat a evelychōs ef eu gwneuthur. megys y dywedyt mac ef oed Koel. ac ody'na ef a yynnōs keysyaō gwneuthur y dyōed yn well noe dechreu. ac 6rth hynny kennadeu a ellyghōs ynteu hyt yn Ruvey'n at Eleuter Pap y erchy ydaō anvon attaō gwyr ffyl-laōn dyskedyc yg crystnogaōl ffy'd trōy pregeth a dyse yr rey y galley ynteu credu y Cryst. Canys y gwyrtneu ar anryvedodeu

a kylywey ef trōy pregethōyr Cryst ar let y bydoed rydaroed udunt yglurhau a golchau y 'gallon ynteu 6rth gredu y Crist yachwydaōl.²⁹¹ Ac 6rth hynny oy war desyvedygaeth ef ufudhau ef a oruc y Pab hōnnō. ac anvon a oruc deu dyskyaōdwy'r credyvus. Ac ysef oedynt yr rey hynny Dwyōan a Ffagan. ar rey hynny a pre-gethasant ydaō ef dyvodedygaeth Cryst yg cnaōt ac ae golchassant ef or lan ffynnyaōn vedyd. ac ae hymchwelassant ef ar Cryst. Ac yna hep un gohyr o pob gwlad y pobloed o agereyfft eu brenyn ymkynnōllaō ac or un ryw ffynnaōn vedyd honno ymlanhau ac ymkysylltu a theyrnas nef.²⁹²

Ac gwedy darvot ir gwynydedyc dys-codryon hynny golchy a dyleu ageret trwy holl ynys Prydeyn hayach y templhau y rhey a oedynt aberthedyc yn enryded yr geu dwyōeu yr rey hynny a rodes ynteu ac y kyssegrōs yr holl kyvoethaōe Dduw ac oy seynt ynteu. Ac yn y templheu hynny amravaelyon kenveynyoed urdassedyc y talu kynnevodyc wassanaeth dyledus y Dyw a ossodassant.²⁹³ Ac yn yr amfer hōnnō yn ynys Prydeyn yd oedynt wyth escopty ar rugeynt. a thry archescopty. ac yr try archescopty hynny yd oedynt yr wyth escopty ar rugeynt yn darestyghedyc wedaul y talu dyledus ufudtaōt udunt. Ar rey hynny trwy orchymmyn ac awdur-daōt pab Ruvey'n gōedy dyleu yr aghret onadunt a kyssegrassant megys y dywed-pōyt wehot yn anryded Dyw ar seynt. Ac yn y tri dynas bonhedykaf yn ynys Prydeyn yd oedynt y try archescopty nyt amgen Llundeyn a Chaer Efraōc a Chaer Llyon ar Wysc. ac 6rth hynny yr try lle hynny rannōyt yr wyth escopty ar rugeynt. Ac y Archescopty Caer Efraōc y dygwydōs Deifyr a Brynych ar gogle'd oll megys y gwahana Humyr y 6rth Loegy'r. Ac y Archescopty Llundeyn y parthōyt Lloegy'r y gyt ac tervyneu a Chernyw y gyt a hy. Ar dwy archescobaōt hynny a gwahana Hafren a Chymry yr hon a parthōyt y archescopty kaer Llyon ar Wysc.²⁹⁴

Ac or dyōed gōedy darvot ir gwyrda hynny llunyethu ac urdaō a gossot pop peth yn wedus yn herōyd crystnogaōl ffy'd y deu escop hynny a ymchwelassant tra-chevyn hyt yn Ruvey'n a phob peth o'r wnathoedynt bynt ac datkanassant y Pap Ruvey'n. Ac gōedy kymryt kedernyt a thelygtaōt y gan y pap yr petheu hynny oll bynt a ymchōclassant a llawer o kytyndeythyon creyll y gyt a hōynt hyt yn ynys Prydeyn ac o dyse yr rey hynny

ar vyrr yspeyt y kadarnhaðyt ffyd a Chrystonogaeth ym plyth y Brytanyeyt. Eawou hagen a gðeythredoed y gwyr pðy bynnac a vunno eu gwybot keyssyet yu y llyfr a yscreyfennðs Gyldas o wudugolyaeth ymreys wledyc. ar peth a draethðs y gwr hðnnð mor yglur a gloeb a hynny nyt rheyt y mynheu y atnewydu hynny o traethaðt a vey dyelbachi no honno²⁹⁵.

Ag odyua ym plyth y gðeythredoed da hynny y gogonedðs arderchaðe vrenyn hðnnð Lles vap Coel gðedy gwelet o honað ef dywyll gwyr ffyd a Chrystonogaeth yn echdyðynnygu yn y teyrnas ar kyvoeth dyrvaðr lewenyd a kymyrth yndað y mediant ar breynhyeu ar tyr ardayar a oed gynt y templeheu y geu dwyðeu yr rey hynny a ymchwelðs ynteu yn arver a oed well ac a kadarnhaðs yr eglwysen ac yr seynt. A chanyð mðy o anryded ac adurn a dyleyt yr gðyr Dyw ac oy seynt ac oy ebystyl ynteu a achwanegðs rodyon o tyr a dayar ac eistedvacu ac o holl rydyt eu hedychu ac eu kadarnbau. ac eu hardyrchavael trwy bob rydyt y gan y brenynaðl anghendaðt. Ac y velly yr rðng pob gðeythret da ae gylyd yg Kaer Loew y tervynðs ef dyenoed y wuched. ac yn eglwys y pennhaf eistedva yr escopty y cladðyt yn anrydedus yn yr unvet vlðydyu ar pynthee a deu ugeyn a chant gðedy dyvot Cryst yg cnaðt.²⁹⁶

A CHANYT oed plant ydað a dyleu kynhal y teyrnas yn y ol ðrth hyuny y kyvodes kyðaðaðaðl tervyse yr rðng y Brytanyeyt ar Ruveynyaðl kyvoeth a gwanhaðs. Ac gðedy kennathau hynny y Sened Ruveyn ðynt a anvonassant Severus Senedðr a dðy leng o wyr y ymlad y gyt ac ef ac y kymholl enys Prydeyn ðrth Ruveynyaðl vedyant trachevyn. Ac gðedy dyvot y tyr ynys Prydeyn ef a dechreðys ymlad ar Brytanyeyt ac a oreskynnðs ran o nadunt ar ran arall ny allðs eu goreskyn o kaletaf a chreulonhaf ymladeu a govalus hyt pan va reynt udunt ffo hyt yr Alban tros Deifyr a Brenych yn y gogled. Ar rey eyssyoes a Sulyen yn tywyssaðc arnadunt oc eu holl lavur yn gwrthðynebu ac yn daly yn erbyn y Ruveynwyr. ac yn vynyeh yn gðeuthur aervaeu or Ruveynwyr ac or Brytanyeyt a oedynt y gyt ac ðynt. kanyð kynnnullað a galð attadunt a ðneynt paðb or a keffynt or ynyssed yð eu kyleh yn kannwrthðy udunt. ac y velly yn vynyeh yd ymchðelynt y gyt a budugolyaeth.²⁹⁷ Ac ðrth hynny gorthrðm vu kan yr amheraðdyr diodef eu kyrchu ac eu ryfel arnað. ac ðrth hynny yd erchis yr amherað-

dyr gwneuthur claðd or mor pðy gylyd yr rðng Deyfyr a Brennych ar Alban megys y bey haðs gwahard eu kyreheu ðynteu. Ac o kyffredyn treul y gwnaethpðyt ac y kwplaðyt y gweyth or mor pwy gylyd yr rðng Deyfyr a Brennych ar gogled. a hðnnð trwy llawer o amseroed gðedy hynny a dyffyrth ac a ytelys ruthreu a chyreheu y y gelynyon. Ac ysef a oruc Sulyen gðedy gwelet o honað ef na alley ef ae porth gwrthðynebu yr amheraðdyr. mynet hyt yn Scythiyay keyssyað nerth a plorth y gan y Ffychtyeyt y oreskyn y kyvoeth trachevyn. Ac gðedy kynnnullað o honað holl yeuentyt y wlat honno y gyt a dyrvaðr lyghes y deuth hyt ynys Prydeyn. Ac yn dyannot kylyhyu Kaer Efraðc ac ymlad ar dynas.²⁹⁸ Ac gðedy ehedec e chwedyt tros y gwladodod. yr ran mðyhaf or Brytanyeyt a ymadaðssant ar amheraðdyr ac a aethant at Sulyen. ac eyssyoes yr hynny ny pheydyðs Severus ae dechreuod ef namyn o pob lle kynnnullað yr Ruveynðyr ef ar Brytanyeyt a trygessynt y gyt ac ef. ac yn dyannot kyrchu tu a Chaer Efraðc ac ymlad a Sulyen. Ac gðedy ymlad yn wychyr o nadunt yr amheraðdyr a las yua a llawer or rey eydað y gyt ac ef. a Sulyen a vrathðyt en agheuaðl. Ac odyua y cladwynt Severus enghayr Efraðc er hon a kaðssant y lenghoed Ruveynðyr enteu. A deu vap a adaðssey enteu ac esef oedynt er rey henny Bassyan a Getta a mam Getta a hanoed o Ruveyn a mam Bassyan a hanoed or enys hon. Ac gðedy maru eu tat esef a orugant gwyr Ruveyn kymryt Getta en vrenyn ae kannðrthwyað oc eu pleyt ðynt kanyð o Ruveyn ed hanoed e vam. Ac ysef a orugant y Brytanyeyt gwrthðynebu y henny ac ardyrchavael o nadunt ðynteu Bassyan eu vrenyn kanyð y vam enteu a hanoed o enys Prydeyn. Ac odyua en kynydu brðdyr er rygthunt. ac ena e llas Getta. ac e kavas Vassyan e vrenhynyaeth trðy nerth y Brytanyeyt.²⁹⁹

Ac en er amser hðnnð ed oed yno gwas yeuanc a elðyt Karaðn. ac nyt oed vonhedyc. ac eyssyoes en llawer o emladeu clotvaðr oed oe dewed ac oe daðn. ar gwas hðnnð a kerdaðd racdað hyt en Ruveyn ac erchy kanyat yg gwyd Sened Ruveyn y kaðb enys Prydeyn ar longheu ar e moroed rac gormsoed y gan estronolyon kenedloed. ac adað tros henny o da y wyr Ruveyn kymeynt a chet kaffey enteu brenhynyaeth enys Prydeyn.³⁰⁰ Ac gðedy darvot ydað ef trðy e ffals adaweu henny twyllau Sened Ruveyn ef a kavas er hyn a erchys udunt ac y gyt ac escryvenneu yn seylyedyc ef a

death trachevyn hyt yn enys Prydeyn. Ac ene lle en dyannot kynnulla6 llongheu a oruc a galw atta6 lawer o kedernyt yeuencyd ynys Prydeyn a mynet a oruc yn y lyghes ar y mor a chylchynu holl traetheu a phorthvaeu enys Prydeyn. a g6neuthur llawer o kynh6ryf ar y pobloed ac ar enysed en y cylch kan anreythya6 e dynassoed ac eu llad ac eu llosky a grypdeylya6 ac yspeylya6 e tyr dywyll6dryon oc eu da. Ac ef evelly yn y creulonder h6nn6 llythra6 atta6 a wneynt pa6b ar ay karey treys a grypdeyl ac enwyred. ac ar yspeyt vechan kymeynt oed y lw ac nad oed arna6 ovyn un tywyssauc.³⁰¹ Ac o acha6s henny dyrchavael y syber6yt a oruc ac anvon kennadeu at y Brytannyeit y erchy udunt y 6neuthur ef en vrenyn arnadunt. ac enteu a emladey a gwyr Ruveyn ac ae dystrywey 6ynt o enys Prydeyn ac ar rydhae e Brytannyeit y gan estra6n kenedyl.³⁰² Ac y gyt ac y kavas enteu e vrenhynyaeth en dyannot emlad a oruc Kara6n a Bassyan ae llad. kany y Ffyhtyeit a 6naethant y vrat yda6. pan dyleynt wy kanh6rthwya6 Bassyan ed emch6elasant 6ynteu arnaw ef en e wrwydyr ac emlad en erbyn eu gwyr ehun. Ac g6edy henny en e lle ada6 y maes a oruc y Ruveyn6yr a dechrau ffo. kany 6ydynt pwy a vey porth. pwy a vey amporth. Ac gwedy kalla6 o Kara6n e wudugolyaeth efa rodes yr Gwydyl Ffyhtyeit en e gogled y wlat a el6yr Escotlont. ac eno y maent yn preswyllya6 em plyth e Brytannyeit yr hynny hyt hedy6.³⁰³

Ac g6edy kennatau en Ruveyn ryoreskyn o Kara6n enys Prydeyn Sened Ruveyn a anvones Allectus Sened6r a theyr lleng o wyr emlad y gyt ac ef y lad e creula6n ac y oreskyn er enys trachevyn urth vedyant gwyr Ruveyn. Ac g6edy eu dyvot y tyr enys Prydeyn. en dyannot emlad a orugant a Chara6n. ac g6edy y lad kymryt koron y teyrnas a wnaeth Allectus. ac odyna dyrva6r temhestyl a dyporthes yr Brytannyeit er rey a ymada6sey a chyhoed gwyr Ruveyn. ac ar athoedynt ar Kara6n.³⁰⁴ Ac wrth henny trwm e kymerassant e Brytannyeit henny. a chymryt Asclepyodotus yarll Kernyw ac urdaw h6nn6 en vrenyn arnadunt. ac o kyffredyn kyghor a chytsynnhydygaeth mynet a orugant am benn Allectus ac kymhell y emlad ac 6ynt. Ac en yr amser h6nn6 ed oed enteu en Llundeyn en g6neuthur g6ylva oy tadolyon dwy6eu. ac y gyt ac y kygleu ed dyvodedygaeth e Brytannyeit emada6 ae abertlieu a oruc ac y gyt ae holl

kedernyt kyrchu e Brytannyeit a oruc a chalettaf aerva o bob parth a orugant. Ac eysyoes trechaf wu Asklepyodotus ar Brytannyeit a gwascarw er Ruveyn6yr a 6naethant ac eu kymell ar fo ac eu hymlyt a llad llawer o vylyoed o nadunt a llad Allectus eu brenyn.³⁰⁵ Ac g6edy damweynya6 y wudugolyaeth yr Brytannyeit sef a oruc Lylyus Gallus ketymdeyth Allectus kynnulla6 er rey ar dyangesynt or Ruveyn6yr atta6 y Llundeyn a chad6 e pyrth ar kestyll arnadunt a medylya6 keysya6 g6rth6ynebu odyna yr Brytannyeit neu enteu gochel e kyndrycha6l angheu oed en y herbyn. Ac g6edy gwelled eysyoes o Asclepyodotus hyny kylchyny e dinas a oru enteu ac en dyannot anvon kennadeu a 6naeth at holl tewysogyon enys Prydeyn a dy6edyt udunt rylad o hona6 ef Allectus a llawer o vylyoed y gyt ac ef ae vot enteu en eiste 6rth Llundeyn. ac en gwarchay endy er hyn a dyanghasey or Ruveyn6yr endy. Ac 6rth henny erchy y pa6b o tewysogyon enys Prydeyn en kytduhun ac en dyannot dyvot hyt atta6 ef en porth yda6. kany ef a tebygey bot en eskavyn udunt dywreidy6 er Ruveyn6yr or enys os o kytduhundep pa6b ed emledyt ac 6ynt.³⁰⁶ Ac ena 6rth y kennadeu e doythant e Deheuwyr ar Gwyndyt a gwyr Deyfyr a Brennych ar Albanwyr ac y gyt a henny pa6b or hanoedynt 'o kenedyl e Brytannyeit. Ac g6edy dyvot pa6b hyt rac bron e brenyn ef a erchys parattoy amravaelyon peyryanneu a llavurya6 y dystryw e muroed. Ac en dyannot uvudhau a orugant yda6 or g6yr kadarn ar rey glew ac en wychyr kyrchu e muroed a orugant. Ac en dyannot eu brywa6 athr6ydunt a throstunt y me6n ed aethant a g6neuthur aerva or Ruveynwyr en e lle. Ac eysyoes gwedy gwelet or Ruveyn6yr eu llad hep trugared hep orffowys annoc a 6naethant y eu tewysogyon ufudhau yr Brytannyeit ac erchy eu trugared y eu hellwng en vy6 y eu gwlat. kany neu ry daroed hayach eu llad oll namyn un lleng oed ctt6a en keysya6 emkynhal.³⁰⁷ Ac 6rth hynny kytsynnhya6 ac 6ynt a oruc Gallus eu tewysa6c ac amrody ac ef ac cytymdeythyon en ewyllys Asclepyodotus ar Brytannyeit. Ac val ed oed e brenyn en kymryt kyghor am trugarhau wrthunt e kyvodasant gwyr Gwyned a bydyna6 ac ar lau nant bychan ed oedynt llad penneu er Ruveyn6yr a orugant. Ac 6rth henny e gelwyr e nant h6nn6 eg Kymraec Nant Gall6n ac en Sainsnoc Gallobroc.³⁰⁸

Ac gwedy gorvot ar Ruveyn6yr Ascle-

pyodotus trôy annogedigyaeth tywyssoygon e teyrnas a kymyrth koron e vrenhynyaeth ac ac gwyscôb am y pen ac a traethôb y kyvoeth trwy unyawn wryoned a thagnheved ar espeyt dec mlyned. a gôahard a ônaeth grypdeyl e treyswyr a chledyveu e lladron.³⁰⁹ Ac en y oes ef e dechreuôys e temhestyl a oruc Dyoeletyan amheraôdyr ar e Crystonogyon en er hon hayach e dyleyt Crystonogaeth en ynys Prydeyn. er hon a kynhelyt en kyvân ac en yach endy yr en oes Lles Vrenyn e gôr kyntaf a dothoed eg kred endy. Ac en er amser hônno e dothoed Maxen Erewllf pen teulu y creulaôn hônno ac o arch hônno ae orchymyn y dystrywyt er holl eglwyseu. ac e lluseet holl lyfreheu er escrythur lan ar a allwyt y kaffael o nadunt. ar etholedygyon effeyryeyt ar meybyon lleen ar Crystonogyon adanadunt a llas en kyn amlt ac ed ehedynt en vydynoed ar ôlat nef megys ar eu gwyr pryaf tref tat bynt. Ac ena y maôrlhaôb yr Holl-gyvoethlaôc Dyw y trugared ef em plyth e Brytannyeit rac eu tewyllaô wynt o nosaôl tewyllôch aghen er rodes ef egluraf lampeu udunt e seynt ar merthery a ennyngs udunt a bedeu er rey henny ar lle e kymmerasant eu merthyrolaeth trwy gwres caryat em meun bryt a medôl e nep a edrycho a dangossasant eu gwyrthyau pey na bey kwynvanus klybot y gan agkyvyeyth kenedyl er ryw destryw a hônno ar kywdawtôyr enys Prydeyn.³¹⁰ Ac em plyth paôb or bobloed a verthyrôyt ena e dyodevasant mylwyr em mydyn Cryst. seynt Alban o Verolan. ac Wl. ac Aaron o kaer Llyon. A seynt Alban hagen o wres kymerwedyc cardaôl a kymyrth Amphybal y kyffeswr ef o laô er rey ae merthyrey ac en kyntaf ac kudyôb en y ty ehunan ac odyna a symudôb e dyllat. ac ae ellyngaôb y ymdeyth. ac ed emrodes enteu ehunan y verthyrolaeth. ar rey ereyll trwy anravaelyon poenau ar eu corfforoed a ehedasant ar orwchelder llewenyd gôlat nef hep un pedrus.³¹¹

Ac en er amser hônno e kyvodes Koel yarll Kaer Coelin yn erbyn Asclepyodotus brenyn y Brytannyeit. ac gôedy bot brôydyr er rygthunt e llas Asclepyodotus ac ardercheôyt Kael o coron e teyrnas. Ac gôedy kennatau hynny y Sened Ruveyn llaôbenhau a orugant o achaôb aghen e brenyn er hôn a daroed ydaô kynnyrvu Ruveynyaôl kyvoeth. ac ena koffau a oruc Sened Ruveyn e veynt kollet a kollesynt o teyrngat enys Prydeyn. Ac ôrth hynny bynt a anvonasent Constans sedundur er hun a darestyghasey er Espæen wrth

Ruveynyaôl vedyant. gwr doeth hagen oed hônno a glew. ac em blaen pob peth gwr a vynney aghwanegu kyhoedaôc vedyant sened Ruveyn.³¹² Ac ôith henny Koel vrenyn e Brytannyeit gôedy gwybot o honaô en honneyt dyvodedygaeth Constans y enys Brydeyn arnyôygaô ac ovyulau a oruc emlad en y erbyn kanyb y clot a kadarhaey na ry allassey un brenyn gwrthôynebu ydaô. Ac ôith hynny y gyt ac y dyskynnôb Constans ar tyr er ynys anvou kennadeu a oruc Koel at Constans ac erchy tagnheved ydaô. a rhody o honaô ynteu gwryogaeth a darestyghedygaeth ydaô ac y Sened Ruveyn a dan yr amvot hôn medu o honaô ef enys prydeyn ae theylygdaôl. a tlalu o honaô ynteu e gosodedyt teyrngat y Sened Ruveyn. Ac gwedy kennatau henny y Constans ef a kymyrth henny en llaw en. ac a rodes hedôch a tagnheved ydaô a dan er amvot hônno. ac ar henny gwystlon a kymyrth a chadarnlau tagnheved er rygthunt. Ac gwedy espeyt nys clevychu a wnaeth Koel o orthrwm heynt ac o hônno e bu varô kyn pen er wythnos.³¹³ Ac gôedy marô Koel e kymyrth constans coron y deyrnas. ac y kymyrth un verch oed y Koel en wreyc ydaô. Ac esef oed honno Helen Llwydaôc. pryt honno hagen ac tholedywrôyd ny cheffyt en er enysed en y chylch ae kyffelyppey. nac en er Espæen nyt oed er eyl a vey kynteked a hy. ac y gyt a henny hevyt nyt oed er eyl a vey kyn doethet a hy eg kelvydyt Mussyc ar kelvydodeu ryd a hy. kanyb nyt oed o plant oy that namyn hy ehunan. Ac ôrth hynny e mynnôb enteu dysku ydy hy e kelwydodeu hyt pan vey doethach e galley hytheu llywyaô e kyvoeth gôedy ef.³¹⁴ Ac gwedy kymryt o Constans honno eg kytemdeythas y wely ef a anet map ydaw o honey. ac esef oed hônno Custeunyn vap Helen. Ac o dyna em pen er un wlywdyn ar dec eg Kaer Efraôc e darestyghôb Constans y dyllet aghen. ac er rodes enteu teyrnas enys Prydeyn y Cwstennyn y vap enteu. Ac en e lle gôedy arveru o honaô ef a llywodraeth e teyrnas kyn ychydyc o wlydnyed ef a dangosses bot endaô dyrvaôr clot a molyant a baylder. ac y gyt a henny en erbyn Ruveynôyr dywalder lleô ac creulonder. Ac ewelly yaônder a gwyrnyoned a wnaey er rông e pobloed. Crypdeyl e lladron a pyley. dywalder er rey enwyr creulon a sathrey. tagnaved a nedôch ym pob lle a lafuryey eu hatneôydu trwy e teyrnas.³¹⁵

Ac en er amser hônno ed oed en Ruveyn

gwr enôyr creulaôn en amheraôder. ac esef oed hōnnô Maxen creulon. ac esef a wnaey dytreftadu o vonhedygon ar dyledogyon ac eo hystōng. ac o waethaf creulonder kyôarssangu kyffredyn kyhoed Sened Ruveyn. ac ef ewelly yn eu kywarssangu ac en eu dytreftadu sef a wneynt ôynteu ffo hyt en ynys Prydeyn hyt at Cwstennyn. ac enteu en anrydedus ae arvolley ôynt.³¹⁶ ac or dywed gôedy llythraô llawer o nadunt attaô wynt ae kyffroassant ac a annogassant ar lyt yn erbyn e creulaôn hōnnô. ac en venych e dygynt ar cof ydaô creulonder Maxen. ac e dywedant wrth Cwstenyn val hyn. Pa hyt y dyodety ty en trueny ny ac en alltuded arglwyd Cwstennyn. pa hyt y gohyry tytheu ynny en ganedyc lavur a thref en tat. kanys tydy duhanan o en kenedyl ny a elly talu ynny en kollet gwedy e goreskynnych ac e gôrthledych Maxen o Ruveyn. kanys pa dywyssaôc e eyll ymkyvartalu y vrenyn Brytaen o kedernyt a dewred marchogyon neu enteu o amylder eur ac aryant. Ac ôrth henny gwedyônn nynnheu tydy hyt pan telych ty y ny tref en tat ac en kyvoeth ac en gwraged ac en meybyon kan dyvot y gyt a ny a llu kenhyt hyt en Ruveyn³¹⁷.

Ac odyne gwedy kyffroy Cwstennyn or amadrodyon hyn ac o lawer o ereyll ef en llôyr a kynnullôls llu enys Prydeyn. ac a aeth y gyt ac wynt hyt en Ruveyn ac ae goreskynnôls. ac odyne a kavas llywodraeth yr holl vyt. Ef hagen a dugassey gyt ac ef try ewythred Helyn y vam. nyt amgen Llywelyn Trahayarn a Meuryc. ar rey henny a urdôls enteu en Senedaôl urdas.³¹⁸ ac en er amser hōnnô e kyvodes Eudaf yarll Ergyng ac Ewas en erbyn e tewysogyon ar ry adaôsssey Cwstennyn en kynhal er ynys ôrth Ruveynyaôl telygtaôl. ac Eudaf a emladôls ar rey henny ac ae lladaôd ac a kymyrth ehun llywodraeth enys Prydeyn.³¹⁹ ac gôedy mynegy henny y Cwstennyn enteu a envynnôls Trahayarn eôythir Helen a theyrlleng o wyr emlad y gyt ac ef y kymhell enys Prydeyn tracheuyn ôrth Ruveynyaôl vedyant. Ac gwedy dyskynnu Trahayarn ar traeth ker llaw Kaer Perys ef a kyrchôls am pen y dynas. ac en espeyt deudyl ef ac kavas.³²⁰ Ac gôedy henny e chwedyll hōnnô trwy yr holl wladoed Eudaf vrenyn a kynhullôls holl wyr arvaôc ynys Prydeyn. ac y deuth en y erbyn hyt e lle e gelwyr Maes Uryen ker llaw Kaer Wynt a dechreu ymlad a ônaethant ar wudugolyaeth a kavas Eudaf. ac ôrth hynny Trahayarn a dyengys oy varchogyon kanthaô a kyrchôls longheu ac

odyne a hwylyassant hyt e gogled. Ac ena e deuthant yr tyr ac e dechreuassant anreithyaô e gwladoed.³²¹ Ac gwedy kenatau henny y Eudaf Vrenyn. enteu eylweyth a kynhyllôls holl kedernyt ynys Prydeyn ac a deuth en y erbyn ef hyt en Escotlont. ae enô yd emladôls ac ef. ac eyssyoes Eudaf a ffôes ena hep wudugolyaeth. Ac esef a orug Trahayarn gwedy kaffael o honaô e wudolyaeth dechreu ymlyt Eudaf o le pwy gylyd hep adu ydaô un gorffowys hyt pan duc y kanthaô holl dynassoed a cheyryd ynys Prydeyn a hevty coron e teyrnas.³²² Ac ôrth henny en ovalus Eudaf en y longheu a aeth hyt yn Llychlyn y keyssyaô porth y gan vrenyn Llychlyn y keyssaô goreskyn y kyvoeth trachevyn ac en henny eyssyoes o amser Eudaf ar ry adaôsssey kan y kytemdeythyon ae anwylyeyt gôneuthur brat ag agheu Trahaearn. ac ôrth henny yarll e mynyd kadarn e gwr a karey Eudaf en wuy no nep a lafuryôls em blaen paôb yr gweythret hōnnô. kanys dywyrnaôd ed oed Trahayarn en mynet o Kaer Lundeyn y emdeyth er racywededyc yarll a theyrmyl o Varchogyon y gyt ac ef a emkydyôls ym meôn glynn e fford e dewey Trahayarn ac en dirybud a kyvodassant am y pen ac ae lladassant em plyth y kytvarchogyon.³²³ ac y gyt ac y kennattaôyt henny y Eudaf enteu en dyannot a deuth trachevyn hyt en enys Prydeyn. ac gwedy goreskyn a gwascaru er Ruveynwyr e kymyrth ynnteu coron y teyrnas er eylweyth. ac odyne kymeynt wu y clot ae volyant o amylder eur ac aryant ar vyrr amser ac nat oed haôd kaffael yr eyl a kyffelyppyt ydaô. Ac odyne Eudaf a lywyaôd yr enys hyt ar oes Gratyan a Valentynyar.³²⁴

Ac or dywed gôedy trewlyaô Eudaf o heneynt medylaô a oruc pa wed e llunyethey enteu e pobyl gwedy ef. a cheyssyaô gwybot y gan y gyghorwyr pwy oe lyn ef a wnelynt en vrenyn kanys nyt oed ydaô ef ettyved namyn unferch. ac ôrth hynny rey or kyghorwyr a vynnynt rody e vorwyn honno y un o dyledogyon enys Prydeyn ar teyrnas kentyh. ereyll a vynnynt y rody y un o dyledog on Ruveyn ar vrenhynyaeth gentyh. Ereyll a vyunnynt rody koron y teyrnas y Konan Meyryadaôc ney Eudaf vap y vraôl. ar rody y verch enteu y dyledaôc o estraôn kenedyl. ac eur ac aryan ynn amyl y gyt a hy.³²⁵ A hyt tra oedynt en er amrysson hōnnô e rydunt nessau a oruc Karadaôc yarll Kernyw a chyghory a wnaeth gwahody Maxen Senedôr or Ruveyn ar rody y verch ydaô. Ac ewelly y

dywedeŷ ef y gellynt wynteu kaffael tra-gwyddaŷ hedŷch. kanyŷ e gwr hŷnnŷ oed vap y Lywelyn ewythyr Cwstennyn vaŷr vap Helen e gwr a dywetpŷyt wŷhot o honaŷ. Mam Maxen hagen ae genedyg-aeth a hanoed o Ruveyn. ac o pop parth o vrenhynyaŷl waet ed hanoed. Ac wrth hynny ed adaŷey enteu gŷoaŷt hedŷch. kanyŷ o amherodryon Ruveyn ac o Vren-hyned ynys Prydeyn yd hanoed. Ac gŷedy gŷelet o Kynan Meyryadaŷc Yarll Kernyn yn rody y kyghor hŷnnŷ. blyghau a ŷorry a oruc. kanyŷ e holl ynny ae holl lavur ef oed eu keyŷŷyaŷ e vrenhynyaeth ydaŷ elhun. ac o achaŷs henny kynhyrvu e llys en hollaŷl a oruc.³²⁶ Ac yr hynny eyŷŷyoes ny pheyydŷs Karadaŷc yarll Kernyn ae dechrewood namyn anvon Meuryc y vap a oruc hyt en Ruveyn y datkan y Vaxen e kyghoreu henny. Gwas yeuanc hagen teledyw oed e Meuryc hŷnnŷ hedus clotvaŷr molyannus. glew a dewr en reyŷ e gwyr a gwychyr yn y heyreyt ydaŷ ef ornesu.³²⁷ Ac gŷedy y dyvot ef rac bron Max-en ef a arvŷlet en anrydedus y ganthaŷ ef ay holl kytvarehogyon. Ac en er amŷer hŷnnŷ dyrvaŷr terfŷc ar ryvel oed er rŷg Maxen ar deu amheraŷdyr oedynt en Ruveyn nyt amgen Gratyŷan a Valentynyan kanyŷ e gwyr hynny a daroed udunt gŷrthlad Maxen hyt na chaffey ef arveru o tryded ran er amherodraeth megys y dyley o tadaŷl anryded.³²⁸ Ac gwelet o Veuryc Maxen en kywarŷŷangedyŷc y gan er amherodron ef a dywaŷt ŷrthaŷ ar e wed hon. Pa achaŷs Vaxen e byd arnat ty ovyn Gratyŷan. kanyŷ egoret yw yty fford trwy er hon y gelly dytheu dŷyn er amherodraeth e ganthaŷ enteu. Debre gyt a my hyt en ynys Prydeyn ty a geffy coron teyrnas enys Prydeyn kanyŷ Eudaf brenyn Brytaen ŷydd gorthrŷm o heynt a heneynt. ac nyt oes dym a damuno enteu namyn kaffael y kyfryw was yeuanc dyledaŷc ac wyt ty urth rody y un verch ydaŷ a theyrnas ynys Prydeyn y gyt a hy. kanyŷ nyt oes nyt oes un map ydaŷ namyn er un verch honno. Ac ŷrth henny kyghor y gan y wyrda a kymertth padyw e rodey enteu y teyrnas kan y un verch. ac ŷrth henny kymmeredyŷc wu gan wyrda e teyrnas kanyhadu y vrenhynyaeth yty gyt ar verch. ac ar e kennadŷry honno yd anvon-assant wy vynheu y vynegu y tytheu y kyghor hŷnnŷ. Ac wrth hynny o mynny dytheu dyvot y gyt a my e dechreu hŷnnŷ a keffy ty. ac o eur ac aryant enys Prydeyn ae marchogyon ae hmyladŷyr e gelly tytheu goreskyn Ruveyn en y bwynt

gwrthladedyŷc y hamerodryon o honey. ac y velly y kynnydŷs Cwstennyn dy gar ty a llawer hevŷt o Vrenhyned Prydeyn a oreskynassant Ruveyn.³²⁹

Ac wrth henny ufudha a oruc Maxen ŷrth kyghor Meuryc vap Karadaŷc a chychwyn y gyt ac ef tu ac ynys Prydeyn. ac ar e fford ef a oreskynnŷs keyryd Pfreynŷc ae dynnassoed. ac a kynnullŷs llawered ac anylder o eur ac aryant ac o pob parth ydaŷ e kymdeythokaŷs llawer o varehogyon. ac odyŷa ar e mor ed aethant. ac o herwyd hwylyeu y dyskynnassant em Porth Hamŷnt.³³⁰ Ac gŷedy kennatau henny y Eudaf brenyn e Brytanyeyt ofyn-hau en vaŷr a oruc a thebygu ry dyvot en dyŷŷyvyt gelynyaŷl lu am pen y kyvoeth. ac en dyannot galŷ Kynan Meyryadaŷc ey ney attaŷ. ae erchy ydaŷ ef kynnullaŷ holl varehogyon arvaŷc enys Prydeyn a mynet en erbyn e gelynyon henny. Ac en e lle en dyannot Kynan Meyryadaŷc e llw llwyrhaf a mwylhaf ac allŷs holl yeuentyŷc e teyrnasae dewred oed henny ae aeth hyt ym Porth Hamŷnt en erbyn y llw a dothoed y gyt a Maxen Wledyŷc.³³¹ ac gwedy gwelet o Vaxen y veynt amylder llw honno en e erbyn govalu en vaŷr a oruc kany wydyat pa beth a wnaey kanyŷ bychan oed o vydynoed y gyt ac ef ŷrth keyŷŷyaŷ ymlad a llw kymmeynt ar hŷnnŷ en y erbyn. ac ŷrth henny pedrus a wu kanthaŷ emrody y emlad en erbyn amylder y gwyr ac eu glewder kanyŷ kan obeyth tagnheved e dothoed. ac ŷrth hynny galŷ a oruc attaŷ y hynafgwyr ae kyghorwyr. ac erchy udunt mynegy y kynghor goreu a wppynt en erbyn e kyvryŷ damŷeyn hŷnnŷ.³³² Ac en kyntaf Meuryc a rodes ateb ydaŷ ar e wed hon. nyt oes eb ef ynny ymlad ar ŷawl em-ladŷyr glew kadarn hyn. ac nyt o achaŷs emlad y dodym ny yma y enys Prydeyn y geysyaŷ y goreskyn trwy emlad. tagnheved a archŷn a chanyat y llettyaw ar e tyr hyt pan wybydom ny medwl e brenyn. Ac ŷrth henny dywedŷn en bot en kennadeu e kan er amheraŷdyr en arweyn kennadŷry a negesseu at Eudaf brenyn e Brytanyeyt. ac evelly trwy amadrodyon kall doeth araf-haŷn mynnheu e pobyl honn.³³³ Ac gŷedy ryngu bod y paŷb y kyghor hŷnnŷ. Meuryc a kymyrth y gyt ac ef deudengwyr llwydyon or rey doethaf or a kavas en e llŷ. a cheynk olywyd en llaf pob un o nadunt e deheu. ac evelly deuthant en erbyn Kynan Meyryadaŷc.³³⁴ Ac gwedy gwelet or Brytanyeyt wyr mor anrydedus ar rey henny a oet a doethineb ac arŷdyon hedŷch a tagnheved kanthunt. kyvody en

anrydedus a orugant en eu herbyn ac agory e fford udant en hehang hyt pan ellynt en r6yd mynet rac bron e tewyssaf6. Ac ene lle gwedy eu dyvot a sevyll rac bron Kynan Meyryada6c yannerch a wnaethant o pleyt er amhera6dyr ar Senedadywedwy ryanvon or amhera6dyr Maxen vap Llywellyn hyt at Eudaf brenyn e Brytanyeyt a a negesseu a chennad6ry kantha6 y gan yr amherodryon atta6.³³⁵ ac ena e dywa6t Kynan Meyryada6c. nyt tebyc hyn e drech kennadeu ys tebygach hyn y elynyon. a vynnryt g6neuthur treys a goreskyn gwladod.³³⁶ ac en dyannot Meuryc a atteb-od yda6. nyt oed wedus hep ef y wr kymeynt kywurd a h6n hep lawer ac amylder o kytyndeythyon ygyt ac ef ac en w6yhaf oll o achaf6s niedyant ac argl6dydaeth gwyr Ruveyn a gweythredoed eu tadeu ac eu hentadeu kas ynt y gan lla6er o Vrenhyned. ac 6rth hynny pey kerdey un o nadunt y gyt a nyver bychan. ac attoed ef ky6yrsangedyc ef y gan y elynyon. ac evelly e ke6ylydyt kyffredyn gyhoed Ruveyn. ac 6rth henny en hed6ch a thagnheved e deuth. a tagnheved a keys.³³⁷ a henny e mae en y dangos ar y weythret kanyr y pan dyskynnassam ny ar tyr er enys hon ny wnaetham na threys na chollet na sarhaet nac eyssyeu y nep. en treul ac en reidydeu megys kenedyl tagnhevedus a prynnassam ny ac ny dugam ny dym y treys y ar nep.³³⁸ Ac gwedy pedrussa6 o Kynan Meyryada6c ena pa beth a wneleyae emlad ac 6ynt ac enteu rody hed6ch udunt. nassau ena a oruc Karada6c yarll Kernyw a hynafgwyr e teyrnas y gyt ac ef ac annoc y Kynan rody udunt er hyn yd oedynt en y adol6yn. A chet bey gwell gan Kynan emlad ac wynt. eyssyoes dyose eu harveu a oruc pa6b o nadunt a chanhyadu hed6ch udunt a d6yn Maxen ae kytemdeythyon y gyt ac ef at Eudaf vrenyn e Brytanyeyt hyt en llyfandeun a demlle6ychu yda6 ynteu e kyffranc h6nn6en y 6rdas megys ed ada6ed.³³⁹

Ac ena e kymyrth Karada6c yarll Meuryc y vap y gyt ac ef ac erchy gostec a oruc. ac en e wed hon e dywa6t 6rth e brenyn. llyma ep ef er hyn trwy hyr amser ed oedynt er rey a kedwynt kyfla6n a chy6yr ifyd y ty en ydamuna6 a Dy6 en y llunyethu kanyr tydy weyth arall a orchmynneyst yth wyrda dy rody kyghor yty pa 6ed y llunyethut ty dy verch ath kyvoeth g6edy ty. ac en w6yhaf oll en y dy-euod hyn e mae heneynt en emlad ath dy en kymeynt ac na elly tytheu llywya6 de pobyl ath kyvoeth a vo h6y. ar rey a kyghores yt rody coron y teyrnas y Kynan

Meyryada6c dy ney. ar rody dy verch y wr gwlat arall ac eur ac aryant y gyt a hy. Ereyll a kyghorynt rody dy verch y un o te6yssogyon er enys hon a lly6odraeth e teyrnas y gyt a hy. ac a dalyey e kyvoeth gwedy ty. er ran w6yhaf hagen or kyghorwyr ar gwyrda a kyghorassant keyssya6 un dyl-eda6c o lyn er amherodryon ac y h6nn6 rody de verch y gyt a choron e teyrnas kanyr wynt a ede6ynt kaffael g6astat a thragywyda6l hed6ch trwy henny tra vey Ruveynya6l kyvoeth en eu hamdyffyn. Ac 6rth henny y bu teyl6ng gan Dy6 avnon e gwæs yeuanc h6nn borhedyc o lyn er Ruveynwvr. ac o vrenhynya6l kenedyl e Brytanyeyt. ac om kyghor y de verch a rody yda6 hep annot a choron e teyrnas y gyt a hy. ac ony 6ney henny pa dilyet syd yty ar enys Prydeyn m6y noc yda6 enteu. kanyr kar yw ef y Custennyn a ney y Coel en brenyn nynheu er h6n ny all6n ny g6adu Helen y verch ef y ryvot en Vrenhynes arnam ny ac 6rth henny o trestada6l delyet ef a dely kaffael brenhynyaeth enys Prydeyn.³⁴⁰ Ac g6edy y Karada6c darvot dywed6yt er amadrodyon hyn Eudaf trwy gyffredyn kyghor y wyrda ef a rodes y verch yda6 a theyrnas er enys y gyt a hy. ac g6edy gwelet o Kynan Meyryada6c henny lydya6 ac antheyl6ngu ac anrhyfyghu a oruc en wy noc e gellyt y credu. ac en dyannot mynet hyt er Alban a chynnulla6 llw m6yaf a all6s ef y gaffael atta6 6rth ryvelu ar Vaxen.³⁴¹

Ac gwedy kytemdeythokau amylder o kynnulleitva Kynan Meyryada6c a deuth trwy avon Humyr ac o bob tu y Humyr dechreu a oruc anreythya6 e g6ladoed. Ac g6edy kennatau henny y Vaxen enteu a kynnulle6s holl kederynt enys Prydeyn ac ar vrys ed aeth yn y erbyn. ac en dyannot emlad ac ef a chaffael e wudugolyaeth. ac er henny eyssyoes ny pheidy6s Kynan namyn atkynnulla6 eyl6eyth y vydynood ae torvoed atta6 ac emdangos en te6yn dystry6edygaeth e gwladod. ac evelly eyl6eyth ed emch6ley Vaxen ac g6edy ed emledynt gweythyeu e kaffey e wudugolyaeth. ac or dy6ed g6edy gwneuthur o bob un o nadun dyrva6r kollet oy gylyd tr6y annoc eu kytemdeythyon taguvededu a orugant.³⁴²

TRYDYD dekyvor a aeth or enys honn wu h6nn.

Ac gwedy llythra6 yspeyt pum mlyned syber6hau a wnaeth Maxen ac o achaf6s anthervynedyc amylder eur ac aryant a kymulle6yd yda6 peunyd. ac 6rth henny parattoy llyghes va6r a oruc agkyvododyn.

ac y gyt a hynny kynnulla6 holl varchogyon enys Prydeyn a 6naeth a chwennyechu y oreskyn Ffreync. Ac 6rth henny g6edy mynet o hona6 tros e mor en kyntaf e kyrc6s ef Llydaw e teyrnas a el6yr er awrhon Brytaen vechan.³¹³ a dechreu a oruc ryvelu ar Ffreync a oedynt en y g6ledychu. ac esef a wnaethant e Ffreync ac Ymbalt en te6yssa6e arnadunt dyvot en y erbyn a dechreu emlad ac ef. Ac eyssyoos en y ran wuyhaf peryglu a orugant a dechreu ffo kanys Ymbalt eu te6yssa6e wynt o phymthee myl o wyr arva6e y gyt ac ef a dyg6ydassant. Ac g6edy henny g6edy gwneuthur o Vaxen e veiynt aerva honno dyrva6r lewencyd a kymyrth kanys g6ydyat bot en ha6d ac en eskavyn yda6 goreskyn e wlat. gwedy rylad e sa6l varchogyon honno. Ac 6rth henny gal6 Kynan Meyryada6e atta6 odyeythyr e torvoed ac adan eh6erthyn en eskevyn dywed6yt 6rtha6 val hyn. llyma ep ef un or teyrnassoed goreu o Ffreync g6edy y goreskyn o honam ny. llyma gobeyth ynny y oreskyn e teyrnassoed ereyll. ac 6rth henny bryssy6n ny y achubeyt e keyryd ar teyrnassoed ar kestyll en dyssyvyt kyn ehedec e eh6edyl tros eythyvoed y gwladoed ac ymkynnulla6 pa6b ac arveu en erhyn. kanys o gall6n ny kaffael e teyrnas hon ny phedrassaf y gallu o honam ny goreskyn holl Ffreync 6rth en medyant nynheu. Ac 6rth henny na vyt edyvar gennyt kanhyadu ymy pa beth bynnac vey de delyet dy en enys Prydeyn. kanys pa beth bynnac a golleyst ty eno my ae hennyllaf y ty eman en e wlad hon. Ac 6rth henny ny ath 6naf ty en vrenyn ar e teyrnas hon. a hon vyd Brytaen arall. a honn a kyvanhed6n ac en kenedyl g6edy g6rthladom ny estronolyon kenedloed o honey. kanys gwlat ffrwythla6n y6 hon o ydeu ac avonoed kyvla6n o pysca6t.³⁴⁴

Ac g6edy henny kynnulla6 a chyweyrya6 bydnoed a oruc a mynet hyt en Rodhin ac en e dyd h6nn6 e a kavas y dynas h6nn6. ac g6edy klybot o ba6b dywalder a chreulonder e Brytanyeyt a lladedygaeth er aerva ry ledessyt ffo a 6naey pa6b o nadunt kan ada6 eu gwraged ac eu meybyon.³⁴⁵ ac velly o aghreffit a dysc er rey henny e gwneiynt pa6b tr6y e gwladoed ar keyryd ar dynassoed hyt pan oed e ffyrd er heang ac en r6yd yr Brytanyeyt. ac evelly ed oed creulonder e Brytanyeyt hyt pan ledyn er holl kenedyl or gwyr kan arbet e gwraged e huneyn. ac or dy6ed g6edy dyleu o nadunt er holl wladoed ac eu tyr dy6yllodryon kadarnhau e dynassoed ar keyryd ar kestyll a orugant o Varchogyon Bryt-

acn. ac adeylat kestyll a chedernyt en lleoed kryua a wnaethant. ac gwedy henny dy6alder a chreulonder Maxen a aeth tr6y teyrnassoed Ffreync dyrva6r ovyn ac arnyneic a achub pob tewyssa6e a phob yarll en e veiynt hon hyt nat oed un gobeyth yn ep o nadunt nanyn emoll6ng ac emrody yr tyghetven. Ac 6rth henny ffo a wnaey pa6b o pob lle or e vydynt enda6 yr keyryd ac yr dynassoed ar kestyll kadarn ac y pob lle or e tebygynt kaffael na6d a dyogel6ch enda6. Ac gwedy gwybot o Vaxen bot y ovyn ef ar pa6b en kymeiynt a henny kymmeryt glewder a oruc enda6 ac amlhau a oruc y lw kan rody kyvar6sseu a rodyon amhyl udunt. A ph6y bynnac a wpypey y vot en eh6annoc y grypdeylya6 da dynyon ereyll er rey henny a kytemdeythokaey Vaxen y gyt ac ef. ac yr rey y rodey eur ac aryant y ereyll. ac evelly o amravaelyon rodyon nyt annodey gwaha6d pa6b atta6 ac evelly eu kyvoethogey.³⁴⁶

Ac odyne kymmeiynt amylder llu a kynnull6s atta6 megys yd oed tebyg a dyheu e galley goreskyn holl Ffreync y gyt ae therfyneuc. ac eyssyoos annot a oruc henny hyt pan darffey yda6 en kyntaf hedychu e teyrnas a oreskynnassey ae llen6y ae chyvanhedy or Brytanyeyt. ac 6rth henny gwys aossodes hyt pan deley kan myl o vyl-eynneyt a thyrdy6yllodryon a chynnulla6 henny trwy holl teyrnassoed enys Prydeyn. ac eu hanvon atta6 wynt. Ac y gyt a henny deg myl ar ugeiynt o varchogyon y ga6e er rey henny ac y hamdyffyn en e wlat e press6yllint endy rac kyrcheu a ruthreu estrona6l kenedyl. ac g6edy darvot yda6 kaffael o honno pob peth o henny 6rth y vynu. ef a rannus Llyda6 er rygthunt ac a 6naeth Brytaen arall o honno. ac ae rodes y Kynan Meyryada6e.³⁴⁷ ac odyne e kerd6s enteu ae kytemdeythyon kantha6 hyt en eythavoed Ffreynge a thr6y orthrymmaf emladeu ef ae goreskynn6s Ffreync ac em pob emlad e bu wudnga6l Maxen. ac odyne e gossodes cystedva y teyrnas en Treverys. ac odena y dechre6ys ryvelu ar amherodryon. Gratan a Valentynyan. ac gwedyllad e neyll o nadunt e llall a dyhol-es or Ruveyn en holla6l.³⁴⁸

Ac en er amser h6nn6 ed oedynt e Ffreync a g6yr Peytw en ryvelu ar Kynan Meyryada6e ar Brytanyeyt ereyll a oedynt y gyt ac ef ac o vynyeh kyrcheu en avlon-ydu arnadunt. Ac enteu eyssyoos en 6ycheyr ac en 6ra6l en g6rthwynebu udunt ac en talu aerva en erbyn y gylyd udunt ac en amdyffyn ac en kynhal e wlat a kyf-

reidbŷt yda6 en 6ra6l. ac g6edy gorfot a chaffael e vudugolyaeth o hona6 y mynn6s ef oy kytvarchogyon kymryt gwraed or rey e gellynt meythryn plant er rey a vey tragy6yddadl trefnadogyon ar e wlat honno. A megys na bey nep kymysc en e byt en eu kenedyl ef a vynn6s o enys Prydeyn kyrelu g6raged uduat.³⁴⁹ ac 6rth henny anvon kennadeu a oruc Kynan Meyryada6c hyt en enys Prydeyn at Duna6t brenyn Kerny6. e gwr a dothoed en lle Karada6c y vra6t ac ar e kyvoeth ac erchy yda6 ef perffeythya6 e neges honno. kanyg gwr bonhedyc oed h6nn6 a chyvoetha6c. ac yda6 e gorchymynnassey Vaxen lly6odr-aeth er enys en y absen hyt tra oed enteu en goreskyn e gwladoed racda6. Ac yr gwr h6nn6 ed oed merch anryved y phryt ac thecked a honno a elwyt Ursula a vynney Kynan Meyryada6c y chaffael en wreycca yda6 ehunan.³⁵⁰

Ac g6edy g6elet o Duna6t kennadeu Kynan ac eu neges ef a vynn6s ufudhau oy neges. Ac 6rth henny ef a kynnull6s un vyl ar dec o verchet dyledogyon tr6y holl teyrnassoed ynys Prydeyn. Ac o verchet a vey ys eu bonhed ar tyr dy6yll-odryon ed erchys kynnulla6. try ugeyn myl a d6yn henny oll hyt yg Kaer Lundeyn. Ac y gyt a henny o pob porthva ed erchys d6yn llongheu en e rey e gellyt anvon e morynnyon hynny hyt en Llyda6 ac er racy6ededygion wyr uchoth.³⁵¹ A chyt bey lla6er em plyth e vydyn honno a vey da genthunt henny eyssyoes ed oed la6er o honant 6ynteu en dr6c kanthunt ada6 eu g6lat ac eu ryeny ac eu kenedyl. ac ereyll o nadunt a oed g6ell kanthunt kadu eu dyweyrdep ac eu gweruda6t noc ymkysylltu a neythoreu. ac evelly en amravael-yon luossawgr6yd amravael ewyllys a vydey yndunt. Ac g6edy bot en bara6t e llynghes e gwraed a ossodet endunt ac ar hyt avon Themys e kyrchassant y mor.³⁵² ac or dy6ed g6edy trossy o nadun en hwyllyeu parth a Llyda6 kyvody a wnaethant y gwrth6ynobedygyen wynhoed a ch6ytheu en kythra6l en eu erbyn. ac en e lle eu gwaskaru er holl longheu en perygl6s trwy amravaelion voroed gan suda6 a body er ran w6yha6f o nadunt. ar rey a dynghys o'r veynt perygyl a h6nn6 6ynt a w6rywyt y enysed agkyvyeyth ac e karchar6yt ac e keythy6yt lla6er o nadunt. kanyg em plyth llynghes Gwyn6as a Mel6as e dothoedynt o Ruveyn. ar rey henny o arch Gratyan Amhera6dyr e dothoedynt yr ryvelu ar Germania ar arvordyred en ychylch. Grattyen hagen a anvonassey e gwyr henny

yr ryvelu ar e nep a vey un a Maxen.³⁵³ Ac val ed oedynt e velly en anreithya6 er arvordyred 6ynt a kyvarvuant ar racyw-ededygion vorynyon w6choth a ryw6ryessyt yr morbennoed henny. Ac g6edy g6elet o nadunt teked e mor6ynnyon 6ynt a vynnassant ell6ng eu ryodres arnadunt. Ac g6edy gwrth6ynebu or morynyon udunt ac eu 6rthlad hep un gohyr e bratwyr a vrathassant ac a ladassant en creula6n er ran 6uyha6f o nadunt. ar rey hynny ynt yr un vyl ar dec o Werydon e mae er egl6ys en enydedu eu g6ylon. Ac g6edy henny er eskymunedygion te6yssogyon henny Gwyn6as a Mel6as er rey a kan6rthwynt Gratyan a Valentynyan pan welsant enys Prydeyn en wac emdyvat o holl varchogyon ac emladwyr bryssya6 ae eu llynghes a orugant ydy a chynnulla6 y gyt ac 6ynt m6yha6f ac a ka6ssant o porth or enysed en eu kylch a deskynnu en er Alban. a g6edy bydyna6 o nadunt kyrchu a 6naethant e teyrnas oed hep giwda6d6yr ae hamdyffynney e dan lad y byleynllu hep orvot en eu herbyn. kanyg megys e dywedp6yt w6choth Maxen a dugassey kantha6 en ll6yr Marchogyon enys Prydeyn ae hmyladwyr. ac nyt ada6ssey nep endy namyn er rey gwanellec agkyghorus dyarvot ac g6edy g6elet or te6yssogyon henny nat oed nep en enys Prydeyn a alley g6rth6ynebu udunt anreithya6 e g6ladoed a orugant kan wneuthur aerva dyrvu6r y meynt or pobloed.³⁵⁴ Ac g6edy mynegy y Vaxen e trueny ar govyt h6nn6 ef a anvones Gradla6n Rodgymeryat a d6y leng o wyr arva6c y gyt ac ef en kan6rthwy yr Brytanyeyt. Ac g6edy eu dyvot er enys emlad a 6naethant ar racy6ededygion elynnyon henny. ac y gyt a llad lla6er o nadunt eu kymmell ar ff6 a orugant hyt en y Werdon. ac en er amser h6nn6 e llas Maxen en Ruveyn y gankytemdeythyon Gratla6n Amhera6dyrace llas ac e gwascar6yt e Brytanyeyt a dugassey Vaxen y gyt ac ef. ar rey a dynghys o nadunt a doethant at eu ky6ta6dwyer hyten Llyda6.³⁵⁵

GRADLAWN Rodkymeryat g6edy klybot o hona6 ry lad Maxen ef a kymyrth coron teyrnas enys Prydeyn ac ae dodes am y pen e hun ac a ymwnaeth ehun en vrenhyn. Ac odyne kymeynt o creulonder a oruc e e bobyl a eny aethant en vydynoed yn erbyn ae lad. ac g6edy klybot e ch6edyl h6nn6 tr6y e teyrnassoed er rac dy6ededygion elynnyon o y Werdon a deuthant ar Escotyeit y gyt ac 6ynt ar Llychlynwyr ac anreithya6 er enys or mor p6y gylyd a orugant o tan a hayarn. a rac e pla ar tymhestyl honno anvon kennadeu a orug-

ant e Brytannyeyt hyt en Ruveyn ac es-cryveuneu kanthunt y erchly porth y eu hamdyffynacada6 tragywyda6l wryyogaeth udunt yr eu hamdyffyn rae eu gelynyon.³⁶⁶ ac en e lle y kyfreid6yt lleng o wyr arva6c udunt. Ac g6edy kaffael llongheu o nadunt 6ynt a doethant yr enys ac emladassant ar gelynyon ac a 6naethant aerva dyrva6r y meynt o nadunt ac ae g6rthlad-assant en holla6l or enys hon 6ynt ac a dyfferassant e pryaut kenedyl or pla ac or tymhestyl a wnathoedynt arnadunt. ac ena e gorchymnassant at wneuthur e mur er r6ng Deyfyr ar Alban hyt pan vey h6n6 en aruthred yr gelynyon ac en amdyffyn yr ky6ada6dwyr. kanys er Alban er amser h6n6 dyffeyth anrethydcyd eod y gan vynyth kyrcheu estronolyon kenedloed agkyvyeyth. ac odyne gwedy kynnulla6 kyffredyn treul 6ynt a 6naethant ac a kup-plaasant e mur h6n6 en holla6l.³⁶⁷

Ac g6edy henny sef a wnaeth e Ruveyn-wyr kych6yn parth ac eu g6lat a dan vynu na chymmeryt a vey h6y no henny llavur a threul ac enbydr6yd en amdyffyn kenedyl e Brytanyeyt y gan kyveylyorn-wyr a lladron a mynegy hevyt udunt na chymmeret Ruveynya6l kyvoeth e myn-ych luedau henny ar blynder ar perygyl en kerdet mor a thyr en emlad trostun a mynegy udunt vot en ya6 nach udunt kymryt dyse ac arveu a gle6der endunt y emlad trostun a thros eu g6lat ac eu kenedyl ac y amdyffyn eu bwelch ac eu rydyt ehuneyn oc eu holl nerth.³⁶⁸ Ac g6edy darvot yr Ruveynwyr rody e dyse h6n6 ar kymmendy6 6ynt a archassant kynnulla6 emladwyr enys Prydeyn hyt en Llundein kanys odyne e mynnynt er Ruveyn-wyr kych6yn y eu g6lat ac g6edy emkynnulla6 paub hyt eno y Kuhelyn Archescop e kyvradowt er amadra6d. Ac en e wed hon e dywa6t enteu 6rthunt 6ynteu.³⁶⁹

PREGETH KUHELYN.

KANYS o aere a gorchymmynt e te6yssog-
yon hyn e mae rey y my dywed6yt wrth-
y6ch chwy m6y ar k6ynvan ac wyla6 e
trossa vy amadra6d y noc ar pregeth.
kanys truan yw gennyf y er ymdyvedy ar
llesked ar g6ander ar ry deuth nny gwed
espeylya6 o Vaxen er enys hon oy holl
varehogyon. a ch6ytheu oede6ch 6edyllyon
llesc agkyvr6ys ar emlad. kanys arver arall
a dyskassauch nyt amgen amravaelyon
kyfne6ydvaeu a dywyllen edayar. ac g6edy
dyvot estra6n kenedyl megys deveyt hep
vugeyl ych gwascar6yt ar hyt e gwladoed
hyt pan deuth Ruveynya6l vedyant y
echrydhau ar tref ech tat ac ech kyvoeth.

ac 6rth henny e bydech ch6y en 6astat en
estrona6l amdyffyn a hep dysku ech dwy-
la6 ch6y ech huneyn y arveru o arveu y
wrthlad ych gelynyon ar lladron y wrth-
y6ch. kan nyt ynt de6rach no ch6y pey
gattey lesked a secevrvt a methyant ch6y.
llyma en edyvar gan e Ruveynwyr e llavur
ar kerdet g6astat mor a thyr ac en emlad
a gelynyon trossoch. Ac 6rth henny kynt
e madeuant e teyrnget y genn6ch noc e
kymneront bellach e llavur h6n6 ar vor.
a thyr trossoch. Ac er na buoch ch6y en
amser ech marchogyon 6rth henny e tebyg-
6ch ch6y ffo dynolyaeth y genh6ch. Ac
eg gwrth6ynep anyan e genyr e dynyadon
megys or byleyn geny marcha6c ac or
marcha6c geny byleyn. Ac eyssyoes yr
henny ny thebygaf golly o nep dynya6l
anyan yr henny. Ac 6rth henny kanys
dynyon y6ch byd6ch megys dynyon. a
gel6ch ar Cryst hyt pan vo ef a godo gle6-
ger y6ch hyt pan alloch ch6ytheu amdy-
ffyn ech rydyt.³⁶¹ Ac g6edy darvot yda6
tervynu y amadra6d kynh6ryf a murmur
a kyvodes en e pobyl megys e tebygnt eu
bot en kyvla6n o dyssevyt glewder.³⁶²

Ac odyne kadarn dyskedegygaethau ar
rodassant er Ruveynwyr yr ergrynnedye
pobyl honno ac ada6 ganthunt dyskedeg-
ygaethau ac exemplareu y wneuthur arva
6rthynt. ac y gyt a henny hevyt erchly
udunt en e porthvaeu e deskynnynt llong-
heu er estronolyon kenedloed gwneuthur
tyrau a chestyll megys y gellynt or rey
henny amdyffyn eu g6lat. ac eyssyoes ha6s
y6 gwneuthur heba6c o varcutan no
gwneuthur byleyn en dyskedye en dyssev-
yt a dyseu doethynep yda6 un ag6ed yw a
b6r6 merieryt adan draet moch.³⁶³ ac g6edy
ada6 or Ruveynwyr e wlat ar ved6l na
delyn ydy tracheuyn. en e lle e dynevas-
sant eyl6eyth er rae6y6dededygyon elnyon
henny Gwyn6as a Mel6as e mewn llongheu
o y Werdon. ar Escotyeyt ar Fyychtyeyt ar
Llychlynwyr a gwyr Denmare y gyt ac
6ynt. ac a allasant y gyt a henny hevyt y
gaffael. ac yr Alban e deuthant yr tyr. ac
anrethya6 en ll6yr o vewn y mur. Ac
g6edy gwybot o nadunt ryvynet er Ruveyn-
wyr a heb obeyth eu hymch6elut trachevyn
hayach ac ehofnach ed emrodassant y des-
try6 er enys. ac er henny e rodyt e byl-
eynyeyt llesc en e kestyl ar muroed hep
wybot kelvydyt emlad. namyn en ergryn-
edye ofyna6c emch6elyt ar ffo. ac e velly
ny orff6yssynt gelynya6l ergydyeu en
tynnu e truan vyleynllw or muroed hyt e
lla6r ac evelly e rodyt 6ynt y creulonhaf
agheu.³⁶⁴ O dyal Dyw en va6r am er hen

pechodeu llaŕer o peth o varchogyon ac emladwyr a gollet o syberwyt Maxen kanys pe bydynt er rey henny en er amser h6nn6 ny dewey kenedyl attadun y6 gyrru ar ffo a henny a wu 6rth. nad oedynt. canys en eu hoed h6ynt e teyrnassoed en eu kylch a oedynt darestyghedyc udunt ac enys prydeyn en araf ac en hed6ch en eu medyant. ac e velly e byd pan roder teyrnas 6rth amdyffyn a lly6odraeth byleynyeyt. A pheth a vynny amgen ada6 a wneynt y dynassoed ar muroed w6chwel ac emrody y ffo a 6neyen e ky6ada6dwyr ac eyl6eyth e rodyt y wascaredygaeth. ac y anobeyth. ac eyl6eyth e lledyt y gan e gelynyon. o creulonhaf aerva. a megys 6yn y gan y bleydyeu evelly y dystriwyt e 66ynvannus pobyl truan y gan eu gelynyon. Ac 6rth henny eylweyth trueyn Gedyllyon kenedyl honno a auvonassant kennadeu ac escryvenneu hyt at Agytyns e gwr a oed en kynhal Ruveynya6l kyvoeth en e 6ed hon.³⁶⁵ Kwynvan e Brytanyeyt en y dangos yr amhera6dyr. ac en y elleygyt a henny en mynegy yda6 bot eu gelynyon yn eu kymmell 6ynt yr mor ar mor yn eu kymmell ar eu gelynyon. ac evelly d6y kenedyl agheu en emdangos. kanys nyt oes namyn un o deu peth ae en body neu en llad.³⁶⁶ ac yr hynny ny cha6ssant y kennadeu un kanh6rth6y ac 6rth henny en tryst yd ymch6elassant e kennadeu ac ateb nac en eu penn.³⁶⁷

Ac gwedy kymryt kynghor o nadun Kuhelcyn archescop Llundeyn a aeth hyt em Brytaen vechan er honn a el6yr Llyda6 y keyssya6 kanh6rth6y a nerth a phorth y gan eu kytrvodyr. Ac en er amser h6nn6 ed oed Aldwyr vap Kynva6r en pedweryd gwr en gwledychu gwedy Kynan Meyryada6c en Llyda6.³⁶⁸ Ac g6edy g6elet or gwr h6nn6 person kyvurd ac oed er Archescop y erbynnyeyt ac arvoll en anrydedus a oruc a govyn yda6 achaa6s y dyvodedigaeht attaa6 enteu. Ac en elle Kuhelcyn Archescob a dywa6t 6rtha6 val hyn. Am6c a danllwychedyc yth vonhed ty ac ar k6ynvan e dylat ty kyffroy o klybot e poen. ar trueny edym ny de kytrvrytannyeyt ty en y odef yr pan espeyl6s Maxen en enys ny oy Marchogyon. ac a ossodes 6ynt en e teyrnas ed 6yt ty en y medu. a g6yn y byt a weles gan hed6ch a tagnheved en gastat y medu o hona6t. kanys gwedy d6yn o Vaxen y marchogyon o enys Prydeyn e kyvodassant gwyr er enyssoed essayd en y chylch ac anrehytha6 en enys nynheu o holl amyllder golut or a oed endy o eur ac aryant ac

alavoed ereyll. ae hadau hytheu en wac ac en dyffeyth hayach lyt pan edynt o kenedloed hep kaffael bwyt hayach eythyr kellydyt hely ac evelly emborth ar cyc anyveyleyeyt a g6ydyvlet. Ac ny bu a alley g6rth6ynebu y dym o henny. kany bu un kyvoetha6c nac un emlad6r da oc eu kenedyl ny yr hynny lyt hedy6. kanys er Ruveynwyr er ry dery6 udunt blyna6 rac henny ac en holla6l emada6 a ny heb kaffael un kanh6rth6y nac amdyffyn y ganthunt pellach en erbyn e gormessoed henny. ac 6rth henny en espeylyedyc o holl kanh6rth6y a gobeyth y gan nep arall en y byt e kyrechassant nynheu ar de trugared ty y adol6yn kanh6rth6y a nerth y amdyffyn e teyrnas e syd dyledus yt y amdyffyn. kanys pwy arall a dyley oth ty caffael coron Custennyn a Maxen kanys er rey henny a 6uant hentadeu a gorhentadeu yty ac a vuant ardercha6c a coron enys Prydeyn. Ac 6rth henny parota de lynchges a deret y gyt a my a my a rodaf enys Prydeyn yth d6ylaw ty.³⁶⁹ Ac ena Aldwyr a dywa6t wrtha6 enteu. Dyoer ep ef ef a vu amser na wrthod6n ny enys Prydeyn o bey ae rodey y my kanys ny thebygaf y or gwladoed g6lat Ffirwythlonach no hy hyt tra gaffat en hed6ch tagnhevedus arveru o honey. Ac weythyon hagen kanys dryc damweynyan lla6er a keveyry6 a hy gwaeth y6 ac y my ac y pob tewysa6c a chassach yw gan pa6b. Ac yr ar pob dr6c or essayd arney mwyhaf ed argwed6s medyant gwyr Ruveyn en kymeynt ac na eyll nep kaffael gwastat teylygta6t a medyant endy megys na bo reytd ydau kolly y rydyt a g6assanaethu y keythy6et. ac 6rth henny p6y ny bey gwel kantha6 kyvoeth bychan en lle arall y gyt a rydyt noget arveru oe holl olut hy ac chyvoeth adan keythy6et. E teyrnas a wely ty eman en darestyghedyc y my y gyt ac anryded y medaf a hep talu g6assanaeth y nep o honey. Ac 6rth henny de6yssach y6 gennhyf ynheu e wlat vechan honn en ryd no holl teyrnassoed ereyll adan keythy6et. ac eyssyoes kanys vy hentadeu y am gorhentadeu a wu eydunt er enys megys y dy6edy ty my a rodaf y ty Custennyn vem mra6t a d6yvyl o varchogyon y gyt ae ef os Dy6 a vyd teyl6ng kantha6 rydhau e wlat honno y gan rathreu astronolyon kenedloed. ar gwas h6nn6 arveret ef o coron teyrnas enys Prydeyn. kanys y my y mae bra6t a el6yr Custennyn er h6nn e syd brovad6y em mylvryaeth a champeu ereyll. a dewred a molyant a chlot. h6nn6 a rodaf y ty ae eryf a dy6edeys o varchogyon y

gyt ac ef o byd da genhyt y kymryt. kanyſ eyryf marchogyon a vo móy no hónnó tewy araórhon a wnaóu am danaó kanyſ bygóth ryvel y gan Ffreync beunyð e ſyð arnaf. ac o vreyð e daroed yr brenyn tervynu y amadraóð pan ed oed er Archescop en talu dyolóch yðaó. ac en e lle galó Custennyn attadunt. ac a dan chwethyn er Archescop a dywaóð val hyn. Cryst a orvyð. Cryst a wledycha Cryst ar arglwyðha. llyma vrenyn Brytaen dyſſeyth Cryst araórhion y waret. llyma en amdyffyn ny llyma en gobeyth ac en llawenyð. peth a traethaf y amgen ethol a orucpóyt e llongheu ar e traeth ac o pob lle en e teyrnas kynnullaó e marchogyon ac eu rody y Cuhelyn Archescop.³⁷¹

Ac góedy bot pob peth en baraóð óynt a aethant ar e mor ac a deskynnassant en aber Themys ar draeth Totoneys ar tyr enys Prydeyn. ac oðyna hep un gohyr kynnullaó a wnaethant holl yeuengetyt a dewred enys Prydeyn a chyrcu eu gelynyon ac emlad ac óynt a thrwy eſſillyt e góynvydedye wrða hónnó e wudugolyaeth a gawssant. ac oðyna o pob parth emkynnullaó a orugant e gwascaredygyon Vrytan-yeýt hyt yg kaer Wudey.³⁷² ac eno ardyrchavael Custennyn vendygeyt vap Kynvaóer en vrenyn a gossot coron e teyrnas am y pen ac en dyannot rody gwreyc yðaó o dyledogyon Ruveyn er hon a vagessey Cuhelyn Archescop.³⁷³ ac góedy atnabot o honaó ef honno trymeyp a anet yðaó o honey. Ac eſef oedent er rey henny. Constans ac Emreys wledyc. ac Uther Pendragon. ac ena y rodes ef Constans e map hynaf yðaó em mynachloc Amphybalus eg Kaer Wynt oy veythryn ac y kymryt mynachaóð urða. yno. ar deu ereyll hagen Emrys ac Uther a orchmynnóſ y Cuhelyn. archescop y eu meythryn.³⁷⁴ Ac oðyna góedy mynet deg mlyned heybyaó ef a death un or Ffycthyeyt a rywuaſſey en wassanaethór kyu no henny yðaó a megys kyvróch neylltuedyc ar brenyn a vynney y kymryt ef meón llóyn ac góedy gyrru paóð y órthaó en e lle honno y lladaóð ef a chylllell en dirybud.³⁷⁵

Ac órth henny góedy llad Custennyn Vendygeyt tervyſc ac annuhundep a kyvodes e róng e gwyrdá póy a ónelyt en vrenyn. kanyſ rey o nadunt a vynnynat urða Emreys Wledyc en vrenyn. ereyll a vynnynat Uther Pendragon. ereyll a vynnynat etholl ereyll oc eu kenedyl. ac o'r dywed góedy na chytsynhynt namyn un val hyn arall evelly. nessau a oruc Gortheyrn Gortheneu tywyſſaóe Ergyng ac Euas er hónn a oed oe holl lafur en keyſſyaó e

vrenhynyaeth yðaó ehun. a dyvot hyt Kaer Wynt at Constans vanach map Custennyn vendygeyt a dywedóyt órthaó val hyn.³⁷⁶ maró ep ef yó de tat ty. ath vrodyr dytheu rac bychanet eu hoet ny allan bot un o nadunt en vrenyn. ac ny óelaf y nep arall oth kenedyl ty a dyly bot en vrenyn. ac órth henny o mynny ty vot órth veg kyghor y. ac anghóhanegu vy medyant y am kyvoeth. mynhen a ymchóelaf óynep e pobyl yth ethol ac yth urðaó ty en vrenyn. ac or ryó abyth honno ket boet gwrthóynep gan er urdas de tynnu o honev my ath ónaf en vrenyn.³⁷⁷ ac góedy klybot o Constans er amadraóð hyun dyrvaóer leóenyð a kymmyrth endaó. a thyngthu yðaó en kadarn pa beth bynnac a vynney y kaffey. ac en dyannot Gortheyrn ac kymyrth ac ae gwyscós o vrenhynaóð adurn. ac ae duc hyt en Llundeyn. ac eno ar ar pobyl o vreyð en y kanhyadu y urdas ef en vrenyn. ac en amser hónnó neut varó Kuhelyn archescop ac nyt oed un arall a racveydyey y kyssegru ef en vrenyn. órth e tynnu ef enteu or venechtyt. Ac cyssyoes yr henny nyt hebrevygóys Gortheyrn y coronhau ef namyn ehuan arveru o óassanaeth archescop ac ae dwylaó ehunan dody coron vrenhynaóð am pen Constans ac evelly y urðaó en vrenhyn.³⁷⁸

Ac góedy ardyrchavael Constans en Vrenhyn holl lyóóðræcth a yaónder e teyrnas a kyvradas enteu y Ortheyrn ac emrody ehunan en hollaóð órth y kyghor en e veynt honno megys na óuasy ef dym namyn a kyghorey Ortheyrn. kanyſ góander y synhwyr ae deall ef a dyſſyvey hynny. ac y gyt a henny amgen dyſc a dyſcaſſey ef en e claóſtyr a llywyaó teyrnas e vrenhynyaeth. Ac góedy góelet o Ortheyrn henny dechreu medylyaó a oruc endaó ehun pa wed e galley enteu emdyrchavael en vrenhyn kanyſ henny em mlaen pop peth a chóóennychey. Er holl vrenhynyaeth hagen ar rydaroed y gorchymyn oy doſparth ef. ac nyt oed dym y Constans or teyrnas onyt gwascáó ac enw. kanyſ ef a elóyt en vrenhyn ac nyt oed nac garóder nac yaónder nac ovyn enteu ar nep nac o bell nac o agos or pobloed. E deu vap yeueyn oed deu vroder yðaó enteu nyt amgen Uther Pendragon ac Emreys Wledyc en eu crudeu ettóa ed oedynt. ac nyt oed arnadunt oed adas wrth lywyaó e vrenhynyaeth nac y eu góneuthur en vrenhyned. Eythyr henny hevty dryc damóeyn arall a damóeynnyſſaſſey en er enys honn. Sef oed henny ryvaró holl henafgwyr e teyrnas ac nat oed nep namyn Gortheyrn ehun megys

aryennyc oe gallder ae doethynep ac estry6 megys en un kyghor6 en e teyrnas. ar rey ereyll oll megys meybyon a gweyssyon yeueynuc oedynt g6edy rylad en er ymladeu kyntadeu a hentadeu er rey henny ac eu he6ythred a pha6b or a wuessynt urdedyc. a medyannus kyn no henny. ac 6rth henny g6edy g6elet o Ortheyrn henny medylia6 a oruc o pob athrylyth ac o pob estry6 pa wed e galley enteu diosc Constans vanach or vrenhynyaeth yda6 ehun. Ac eyssyoes e peth h6nn6 a. annodes ef hyt pan kavas en kyntaf er holl wladoed ar holl kestylly ar dynassoed kadarn arpennyc 6rth y kyghor ae vedyant ac g6edy kaffael o hona6 henny evelly wrth y kyghor ae vedyant erchy a oruc yr brenyn rody y tryssor ac se6llt ae eur ae aryant ae tlysseu en y warchad6 ef ac en y vedyant ae dynassoed ar kestylly. kanys ef a kadarnhaey rydyvot rybudyen atta6 bot er enyssed yn eu kylch yn emkynnulla6 ac en lludhau am pen enys Prydeyn. ac g6edy kaffael o hona6 henny y gan e brenyn ef a dodes y wyr ehun en e kestylly henny y eu kad6 6rth y vedyant ae ewyllyss ehunan. Ac g6edy darvot yda6 henny dechreu medylia6 pa wed e galley ef eyleswyr er racydededyc vrat. u6chot. ac 6rth henny ef a deuth at Constans a dywed6yt wrtha6 bot en reytr ydau ef ang6hanegu eyryf y teyl6 megys e bey dypryderach a dyogelach yda6 rac y elynyon. ac ena y dywa6t Constans. panyt yth vedyant ty ac yth dyosparth e gorchmynneys holl ly66draeth a holl pryder e teyrnas. ac 6rth henny g6na dytheu pob peth or a vynyth. a henny hagen gan kad6 fydlouder myy.³⁷⁹ Gortheyrn a dywa6t 6rtha6 enteu. Ed edes en dywed6yt myy ep ef bot e Ffychtyeyt en devynnu gwyr Denmarc attadunt ar Llychlynwyr ac y gyt holl er rey henny am en pen unnehu y ryvelu arnam en wuyhaf ac en kadarnhaf y gallont. Ac 6rth henny my a kynghoraf y ty gwaha6d rey or Ffychtyeyt ac eu kaffael yth llys ac ar teulu megys e bo er rey henny en kymhervedwyr er rystat tytheu ac eu kenedyl ehunayn. kanys os gwyr eu bot en mynnu ryvelu arnam ny er rey henny en e lle a allont gwybot brat a gweythredoed en kyt kenedyl ac an rybudyant nynheu val e bo ha6s en emoglet emgallhau en eu herbyn. llyma dyrgeledyc vrat e kytemdeyth. kanys nyt yr yechyt nac yr dywytr6yd yr brenyn y dy6edey ef hyn. namyn g6ybot bot en an6bastat annyan e Ffychtyeyt a bot en ha6d eu trossy ar pob gweythret creula6n. ac g6edy bydynt med6 bot en ha6d eu

kyffroy ar lyt ac yrlloned yn erbyn e brenyn megys e lledynt ef en dyhavarch. Ac os henny a damwenney megys e kaffey enteu fford oy ardyrchavael en vuan en vrenyn megys ed oed en wastat en y ch6ennych. Ac en dyannot anvon kennadeu a oruc hyt en Escotlont a gwaha6d cant marcha6c or Ffychtyeyt ac eu kymryt ar teulu y brenyn. Ac g6edy eu kymryt eu hanrydedu a gwnaey Ortheyrn er rey henny y ar pa6b ac eu kyvoethogy o amravaelyon rodyon. ac en wuy no meynt eu llen6y or b6yt ac or llyn megys ed oedynt 6ynteu en y kymryt ef en lle brenyn. Ac e fford e kerdynt ar hyt er estrydoed ar heolyd ar ky6ydeu ar kanhuau e kenyt teyl6ng yw Gortheyrn o amherodraeth teyl6ng yw o teyrnwyalen enys Prydeyn. ac antheyl6ng yw Constans.³⁸⁰ ac 6rth henny mwyv6y ed anrydedey Ortheyrn 6ynteu o amravaelyon rodyon hyt pan vey m6y e keryt enteu y ganthunt 6ynteu. ac g6edy g6ybot o hona6 kaffael eu kareat 6ynt en holla6l ef ae g6naeth 6ynt en ved6 ac a dywa6t wrthynt y vot ef en ada6 enys Prydeyn ac en mynet y kessya6 mynet en lle arall a vey m6y noc a oed yda6. a dywed6yt na alley ef ar bychydye kyvoethoed yda6 gossymdeythya6 dec marcha6c a deu ugeynt. ac evelly en tryst mynet oy letty ac eu hada6 6ynteu en yvet en e neuad. ac g6edy g6elet o nadunt 6ynteu henny trystau a wnaethant yn v6y noc y gellyt y credu. a thebygu bot en wyr a dywedassey Gortheyrn 6rthynt. a dywed6yt pob un 6rth y gylod. pa acha6s y gad6n ny y manach h6n en vy6. pa acha6s na llad6n ef hyt pan allo Gortheyrn arveru o'r vrenhynyaeth. kanys p6y e syd teyl6ng y kaffael ac amherodraeth namyn Gortheyrn e gwr ny orffowys en anrydedu nynhen.³⁸¹

Ac g6edy henny yn y lle kyvody a orugant a kyrchu estavell e brenyn a g6edy y lad d6yn y pen a orugant hyt rac bron Gortheyrn. ac g6edy g6elet o Orthayrn y pen trystau a oruc ac wyla6. ac eyssyoes ny bu la6enach enteu eyryoet no a6r honno. ac eyssyoes gal6 a oruc ky6da6twyr Llundeyn atta6 kanys eno y daroed e kyvlavan honno ac erchy llad e brad yr henny en holla6l kanys kymheressynt arnadunt g6nenthur kyvry6 kyvlavan a honno. ac ed oed eno 6rth henny rey a tebygynt pany6 trwy Ortheyrn ae kyghor e g6nathoedyt e brat h6nn6 ac nas dychymygessynt e Ffychteyt herwydunt ehuneyn. ereill en dyheurynt en holla6l gan y ry6 weythret h6nn6.³⁸² Ac eno cyssyoes ar peth h6nn6 en aghugant tat maethu a deu vroder nyt

amgen Uther ac Emreys a ffoassant ac mebyon kanthunt hyt em Brytaen vechan. ac eno y harvolles bynt emhyr Llyda6 ac or anryded y dyleynt e perys eu meythryn.³⁶³

Ac g6edy g6elet o Ortheyrn nat oed nep en e teyrnas a emkyffelyppey nac a emkyvuchey ac ef. ef ehunan a dodes cor6n e teyrnas am y pen. ac a aeth tros y kyt te6yssogyon.³⁶⁴ ac or dy6ed g6edy bot en danllebychedye ac en honnedye yvradyde aeth ef tr6y e gwladodet kyvody a orguant en y erbyn pobloed er enyssid en y kylch er rey a dugessynt e Ffychtyeyt hyt er Alban. kany s llyda6 a 6nathoedynt e Ffychtyeyt 6rth rylad eu kytvarehogyon o achas6 Constans. Ac y gyt a henny hevyt goulus oed o achas6 y vot peuny d en kolly y lw en peunyda6l emladeu henny. A hevyt goval oed arna6 or parth arall rac ovyn Emreys Wledyc ac Uthr Pendragon y vra6t enteu er rey megys y dy6edassam ny wuchot a ffoessynt hyt en Llyda6 racda6 enteu pan las Constans eu bra6t. kany s ody no peunyda6l ch6edyl a ehedey ar y clusteu enteu en bot 6ynt en darmerthu e llynges w6yha f ac ellynt y chaffael y emch6elyt trachevyn y enys Prydeyn ar y corfenteu y orescyn eu gwyr teyrnas ac eu gwyr dilyet.³⁶⁵

DYVODEDYGAETH E SAESSON.

Ac en er amser h6nn6 y dyskynnassant teyrllong hyryon en emlyeu Swyd Keynt en lla6n o varehogyon arva6c a deu vroder en tewyssogyon arnadunt. Sef oedynt er rey henny Hors a Heyngyst. Ac en er amser h6nn6 ed oed Gortheyrn eg Kaer Keynt en her6yd kynneva6t. kany s mynych e gnottaey myned a phresswyllya6 eno. ac eno e kennatta6t yda6 rydyvot gwyr ma6r anetnebededyc agkyvyeyth em mewn llongheu ma6r ar rydyskynnu ar y tyr. kyghreyr a rode udunt ac erchy a oruc eu d6yn atta6 wynt.³⁶⁶ Ac en lle g6edy eu dyvot trossy eu lygeyta oruc ar e deu vroder. kany s ragor a dugynt rac eu kytemdeythyon en holla6l o pryt a meynt. a gosged a theg6ch a bonhed. ag 6edy edrych o hona6 ar pa6b o nadunt govyn a oruc pa wlat ed hanoedynt o honey. A pha achas6 e dothoedynt oy wlat yntau. Ac ena em mlaen pa6b e g6rthebus Heyngyst yda6 en e wed hon. kany s ragor oed yda6 o advred6yd a doethynep rac pa6b oe kytemdeythyon. Argly6d ep ef. bonhedykaf or brenhyned en Saxonya un o vrenhynyaethau Germanya yn ganet ny. Achas6 en dyvodyat pinnau yth kyvoeth tytheu hynny y6 y kynnyc yty neu enteu y tewysa6c arall a

rodo da a gossymdeyth yn tros en g6asanaeth en g6rygyaeth. Ac esef achas6 en g6rthladut oe en gwlat. kynneva6t e syd en e wlat honno pan amhaeo e kywda6t endy ed emkennullant ygyt holl te6yssogyon e vrenhynyaeth ac e kynnullyr rac eu bron holl yeuengetyt e wlad. Ac ody na ed etholant er rei a welont yn orau ac er rodant prennau udunt. ac megys e del or koelpren udunt yd erehyr udunt mynet y wladoed ereyll y keyssya6 gossymdeyth. ac evelly e rydheyr eu gwlat 6ynteu ehuneyn y gan ormot kywda6t. Ac en e dy6ed h6n e vu ormod o amylder kywda6t en en gwlat ny. ac e deuthant e tewyssogyon y gyt ac e b6ryassant koelprennau ac ed etholassant er yeuengetyd a wely dy rac dy vron ema. ac ed erchassant yn uvudhau yr kyvreith ac yr deva6t a oed osododyc en e wlat hyr e kynnoes ac e gosodasant nynneu en deu vroder en te6yssogyon arnadunt. Ac esef yn gel6yr nynheu Horss y6 vem mra6t a Heyngyst 6yf ynheu. ac o lyn e te6yssogyon pan henym. Ac 6rth henny ufudhau a wnaetham nynnau yr kyvreythiau gosodedyg or dechreu. ac yr mor e dody mae yth kyvoeth tythau a Mercury6s en tewysa6c yn. A phan kygleu Gortheyrn en6y Mercury6s dyrchavael y wynep a oruc pa ry6 gret oed ganthunt. Ac ena e dywda6t Heyngyst wrtha6 enteu en tadolyon dwy6eu a anryded6n ny Saturn6s a Iupyter ar dwy6eu ereyll tr6y er rei e lly6yr e byt. ac en v6yaf oll Mercury6s er h6n a elwyr en en iayth ni Woden. ac y h6nn6 ed abertlasant en ryeny y ped6eryd dyd o'r Wythnos yr hynny lyt hedy6 ac y gal6asant Wodens dey. ac gwedi h6nn6 ed anryded6n e dwy6es kyvoethokaf er hon a elwyr Fream ac y honno e parthasant e ch6echet dyd er h6n a al6n nynheu oe hen6 hy Ffrydey.³⁶⁷ Ac ena y dywda6t Gortheyrn oe ech chyt chwy er hon a elwyr yn well y dywedut ae gal6 en ankret noc en kret dolur y6 kennyf. og ech dyvodedygaeth ehwytheu pa dam6eyn bynnac ae dydyko lla6en y6 kennyf kany s en amser kryno e daetha6ch pa Dyw na peth arall ag ech hanyu onho kany s veg gelynon o pop parth esyd ym ky6arsangu ac ym govalu en va6r en er amseroed hyn. ac o mynn6ch ch6ytheu kymryt kytlafur er emladeu hynny ygyt a nynheu. My ac ech kymmeraf en wyr ym ac ach kynhalyaf en e teyrnas y gyt a my en anrydedus ac o amravaelyon rodyon ac ech kyvoethogaf ac o tyred. Ac en e lle ufudhau a orguant ac emkadarnhau ac ef a thrygau en wyr lly yda6.³⁶⁸ Ac en e lle enachaf e Ffych-

tyeyt yn kynnulla6 llw ma6r ac en dyvot ac en dechreu anreythya6 e gwladodet kanthunt e fford e kerdynt. Ac wedy kennattau henny y Ortheyrn enteu a kynnull6ys y holl varchogyon enteu ac a deuth tr6y Hymyr en eu herbyn. Ac o dyna gwedy eu dyvot en kyvagos e ky6ada6twyr or neyll parth ar gelynyon or parth arull en dyannot dechreu ymlad kalet gwychyr a wnaethant. Ac ny bu reyrt yr Brytanneyt dym llavur hayach en er emlad h6nn6 kany e saeson a emladasant en 6ra6l ac en wychyr megys e kymmellasant ar ffo e gelynyon a notheynt orchvygu a gorfot kyn no hynny.³⁸⁹

A GWEDI kaffael o Ortheyrn e wudugolyaeth ar gorfot tr6y nerth e saeson ef amravaelyon rodyon en amvyl udunt. Ac i Heyngyst eu tewysa6c er rhodes llawer o tyr a dayar en Lyndesey megys y galley kynhal y varchogyon y gyt ag ef ac ev gosymdeithia6. ac odyne megys yd oed ef gwr kall estry6ys a doeth gwedi caffael o hona6 ef kytemdeithas a charyat e brenin. dywedyt a oruc enteu en e wed hon wrth e brenin.³⁹⁰ Argl6yd ef ef mi a welaf da elynyon ty en ryfelu arnat o bob parth yt. ac ychydig oth kywda6t6yr hevyt yth garu. kany pa6b o nadunt esyd yn byggythya6 dwyn Emreys Wledyc o Lyda6 ath vur6 ty or vrenhynyaeth ae urda6 enteu en vrenyn. Ac wrth hynny o rhyng bod iti envynvu kennadeu im gwlat y a gwahod6n marchogyon odyne ac achwaneg6n en nyfer 6rth emlad. Ac un peth o bey da kenhyt ty a arch6n pey na thebyg6n vy nackau o hona6t. Ac ar ar hynny e dywa6t Gortheyrn. Anvon tyde kennadeu hyt en Germany a gwaha6d e neb a vynnuch. Ac arch y mynheu er hyn a damunych ae nyth ommedyr. Ac ar henny estwng e penn a oruc Heyngyst a thalu dyolchya6deu ma6r yda6. Arglwyd ep ef ty am kyvoethogeyst o tyr a dayar amyl. Ac cysyoec nyt mal y dyleyt anrydedu tewysa6c ac a enyt o tewyssogyon dyleda6c. kany y gyt ar peth ar rodut e dylvyt rody yny ae dynas arpennyg ae enteu kastell megys ym gwelyt en anrydedvs ym plyth e tywysogyon creyll. kany teylyngda6t a dilyet tewysa6c a deleyt y rody y tewysa6c ac a hanffey o lyn tewyssogyon o bob parth.³⁹¹ Ac en erbyn hynny e dywa6t Gortheyrn. Gwahardedyg wy i y yngan vy ngwyrda hyd na rod6yf y rhyw rodyon henny ychwy. kany estra6n kenedyl y6ch a phaganneyt. Ac 6rth hynny ny ddilyaf y ech gwneuthur chwy en un brcynt am kywda6twyr ve hunan. nyt ar

na rybuch6n y ech gwneuthur en unfreynt ac 6ynt. namyn nas llavassaf rac e kywda6twyr a gwyrda a teyrnas.³⁹² Ac ar henny y dywa6t Heyngyst. Arglwyd ep ef kanhyatta ymy de was ty gwneuthur ar y tyr a rodeyst ty ymy kastell en kynmeynt ac i damkylchyna un karrey. megys e gallwyf i emlehu ynda6. y adeylat o byd reyrt ym wrtha6. kany fydda6n wum y a fydda6n wuyf a fydda6n vydaf y ty a gwnaf ynheu y peth a damunych y gwneuthur.³⁹³ Ac wrth henny gwanhau a orug y brenin wrth y ymadrodyon ef a gorchymmyn yda6 ell6ng y kennadeu hyt en Germany a waha6d marchogyon ar ffrwst en kanurth6y udvnt. Ac odyne heb un gohry gwedy ell6ng o Heyngyst y kennadeu hyt yn Germany of a kymyrth croen car6 ac ae gwnaeth ef en un karrey. Ac odyne ed etholes ef le carreg a6c megys e ryghey bod yda6 y ansa6d ac kedernyt. Ac eno e messur6s y gyt ar garrey honno ac en e lle h6nn6 ed edeyle6s ef castell a chaer. Ag wedy darvot y adeylat ef a gavas y en6 or karrey kany a hi e messur6yt. Ac wedy hynny em Brytanec egelwit e lle h6nn6 Kaer Garrey ac en saesnac Thancastru kastell e Garrey.³⁹⁴

AG en er amser h6nn6 e kennadeu y ymch6elasant o Germany a dev na6 llyng kanthunt. ac y gyt a hynny wynt a d lugalant merch Heyngyst y gyt a hwynt er hon a elwyt Ronwen. Ac nyt ha6d kaffael. en e byt er eyl a ellyt kyffelybu y phryt ae theg6ch y honno. Ac wedy eu dyvot Heyngyst a wahodes Gortheyrn y edrych er adeylat newyd ar marchogyon newyd dyvot. Ac en e lle e brenin a deuth atta6 a nyver bychan ysgywala y gyt ac ef. a moly a hoffy en va6r a oruc y disevyt adeylat h6nn6. a gwaha6d e marchogyon newyd dyvot y gyt ag ef.³⁹⁵ Ac odyne gwedy udynt vwytta ag yfed o vrenhynolyon anregyon e deuth e vor6yn dec honno or estavell a ffyol eureyt en lla6n o wyn en y llaw hyt rac bronno e brenin ac ar tal y glynyeu e dywa6t fal hyn Lafyrt kyng wasseyl. Ac esef a oruc Gortheyrn y gyt ac y gweles anryvedu y phryt ac emlen6i oy serch. a govyn yr yeythyd pa peth a dywedasei hy. Ar yeythyd a dywa6t. hy ath el6ys en Arglwyd ac en vrenyn. ac or galwedyaeth h6nn6 yth anryded6s. A hyn a dyley titheu y wrthep idi hitheu Drync heyl. Ac Gortheyrn a 6rtheb6s ydy Drync heyl. ac a erchis ydy yvet e llynn en kyntaf. ac enteu a kymyrth e ffyol oe llaw hytheu ac ar rodes cusan ydy ac gwedy henny a lewes e wira6t honno.

ac yr hynny hyt hedyð e mae e kynevaðt honno em plyth e Kymry ar kyvedaeth. kanys e nep a yvo eu kyntaf a dywait wrth y ketymmeyth washeyl. ar lllal a ðrthep Dryuc heyl. Ac ena gwedy medði Gortheyrn trÿy amravael wiroduen ygyt ac annoc y Dyaðl karu a wnaeth e vorðyn ac herchly oe thad kanys Dyaðl a ryathood en y gallon ef pan vey en enð Crystyaðn chwenychw o honað enteu kyd dau a gwreyc ancrystyaðn hep bedyl.³⁹⁶ Ac gwedy gwelet o Heyngyst henny megys ed oed gwr estraðn ef galð a oruc y vraðt attað ar gwyr hynaf oy kytemdeythyon ac emkyghor ac ðynt. pa ðeth a wneley or rody y verch yr brenyn. Ac o kytgyghor paðb o nadunt yr rodassant e vorðyn yr brenyn. ac ed erchassant ðynteu ydað ef swyd Keynt trosty hythen.³⁹⁷ A hep un gohly e vorðyn ar rodet yr brenyn. a swyd Keynt ar rodet y Heyngyst hep wybot a hep kanyat Gwrgant e gwr oed yarll ar e swyd honno. Ar nos honno e kyseðs Gortheyrn ygyt ar paganes honno ac y karðs yn ðuy no meynt. ac o achas henny e bu cas ef y gan wyrda e teyrnas. a thry meyb a oedynt ydað kyn no henny. Sef oedynt e rei henny. Gwrthevyr a Chyndeyrn a Phasken.³⁹⁸

GARMAWN.

Ac en er amser hðnnð e deuthant Garmaðn Escop ar Bleyd y kytemdeyth y pregethu geyr Dyw yr Brytannyeit kanys llesteyryað a llygru ar ry daroed ffyd a Crystonogaeth en eu plyth o achas e paganyeyt saysson. ar kymmerassey en eu plyth neu enteu o achas kam eret ar pregethassey Pelagyan. ar gwenðyn hðnnð trÿy lawer o amser ac llygrassyd. Ac wrth henny trwy pregeth e gwynvydedygyon wyr henny ed atnewyddyt ffyd a gwyr Crystonogaeth em plyth e Brytannyeit. kany llawer o anryvedodeu a gwyrthyeu a dangossey Dyð pennyd udunt trÿy efyrllyt e gwyrda henny. ar rey henny a eseryvennðs Gyldas o eglwr traethaðt.³⁹⁹ Ac gwedy rody e vorðyn yr brenyn megys e dywetpÿt wðchot. Heyngyst a dywaðt wrth e brenyn. my essayd tat yt a chynghorðr yt y dylaf vot. ac nados tytheu tros vying kynghor ynheu. a thly a a orvydy ar dy holl elynyon trwy nerth vying kenedyl ynheu. Ac gwahodðn ettwæ Octa vy map ac Ebyssa y kevnynderð kanys emladðyr da ynt a chyunyfwyr. a dyw udunt egwlad-oed ker llar e mur er rðng Deyfyr ac Escotland. wðynt a erbynniant eno ruthreu a kyreheu e gelynyon angkyvyeyth a delont megys e bych tytheu en hedðch e parth

hðnn y Humyr.⁴⁰⁰ ufvdhau a oruc Gortheyrn ydað a gorehymniyn ydað gwahaðd e nep a wypey ef eu bot en kanwrthðy ac en nerth udunt. Ac en e lle avon ken-nadeu a oruc Heyngyst hyt en Gerinany. ac ðynt a deuthant odyno Octa vab Heyngyst ac Ebyssa a Cheldryc a thrychaullong en llaðn o wyr arvaðe. Ar rey henny a kymyrth Gortheyrn en hygar. ac a rodes llawer o rodyon maðr udynt. A thryð nerth e saysson e gorvydey Gortheyrn ar y holl elynyon. ac em pob gwlad e bydei vudugaðl.⁴⁰¹ A Heyngyst eissioes en was-tat a wahodey e llongheu. ac angðanegey y nyver peunyð. Ac gwedy gwelet o'r Brytannyeit henny ovynhau a orugant brat e saysson. Ac ðrth henny wynt a dywed-assant nrth e brenyn ac archassant ydað gwrthlad e saysson paganyeyt oy kyvoeth. kanys ny dyleyt y paganyeit emkysylltu ar Crystonogyon nac emkytemdeythokau ac wynt. kanys Crystonogaðl kyfreyth a wahardey hynny. ac y gyt a henny hevyt kymeynt o amylder o paganyeit a dothoed-lynt er enys a megys ed oedynt yn ofyn ac yn aruther yr kyðaðtwyr. kanys nid oed gwybot haðd pwy a vey Crystyaðn pÿy a vey pagan kanys e paganyeyt a rodessynt eu merched ac eu karesseu en gwraged udunt. ac ðynteu gðedy rody yr paganyeyt eu merched ac eu karesseu ac wrth henny ed annogyn e Brytannyeit yr brenyn dyhol e paganyeit oe kyvoeth rac ofyn trwy eu brat ac eu hystryw goreskyn o nadunt e kyðaðtwyr.⁴⁰² ac esef a wnaeth Gortheyrn eyssoes efelychew ac aunot hynny rac meynt oed kanthað karyat y wreyc ac eu karyat ðynteu. Ac gwedy gwelet o'r Brytannyeit hynny ðynt a ymadaðsant a Gortheyrn ac o kyt kyghor a chyt duundeip kymryt Gðrthevyr y vap ac oun-vryt y ardyrehavael ae urdað en vrenhin. ac essef a oruc Gðrthefyr en hollaðl gwneuth-ur kynghor e Brytannyeit o pob peth. a dechreu emlad ac estraðn kenedyl ac en wycher greulaðn mynru en dyhol or enys hon.⁴⁰³ a phedðar kyfranc a phedðar emlad a wu ydað ar saysson. Kyntaf o nadunt ar avon Darwenhyd. Er eyl ar ryt Epyffort. Ena ed emkyvarvu Kyndeyrn vap Gortheyrn a Hors braðt Heyngyst. ac gwedy ymkaffael o nadunt e lladaðd pob un y gylð o nadunt. Trydyd emlad a wu ar lan e mor en e lle ed aethant e saysson en wreygyaðl en eu llongheu ac e kyrechassant enys Thanet en lle amdiffyn udunt. Ac eyssoes esef a wnaeth Gðrth-yyvr eu damkylchynu ac o longaðl ymlad beunyð eu govalu. Ac gwedy na ellynt e

sayson a vey hóy dyodef ryvel Górtlyfyr Vandygeyt ar Brytanyeyt arnadunt. wynt a ellynghassant Gortheyrn e gwr a wuasey em pob emlad y gyt ar sayson eu kennat hyt at Werthyvyr ar Brytauneyt y erchy kanhyat udunt y emchwelut hyt yn Germany en yach. A hyt tra ed oedynt e kymry en kymryt eu kynghor ed aethant e sayson en eu llongheu ac e daethant hyt en Germany kan adaé eu gwraged ac eu meybyon.⁴⁰⁴

Ac góedy kaffael o Werthyvyr e wudngolyaeth dechreu a oruc talw y paób tref y dat ac eu kyvoeth or ar rydugassey e saysson y arnadunt. ac y gyt a henny hevyt karu y wyrda ac eu hanrydedu ac o arch Garmaón ae kynghor atnewydhau er eglwyseu.⁴⁰⁵ ac eysyoes en e lle kynghorvynnu a oruc Dyaófl wrth y daiony ef a mynet a wnaeth eg kallon Ronwen y ell-drewyn ef a honno a lafuryaódl y keysyaó agheu y Werthyvyr. ac wedy medylyaó pob ystryó or diwed hy a rodes gwenóyn tróy laó un o wasanaethwyr ydaó a henny kan rody y hónnó llawer o da.⁴⁰⁶ Ac y gyt ac y llewes er arderehaóe emladwr hónnó e gwenóyn en dyssyvyt klevyechu hep un gobeith o honaó. Ac odynd hep un gohyr dyfynu attaó a oruc y holl vachogyon a mynegu a wnaeth udunt y vot ef yn mynet yr fford y mae yn reynt y pob perehen enaóft vynet ydy. Sef yó honno y angheu. a gwascaru udunt y eur ae aryant ae holl daoed o a kynnullesynt y tatau ae hentadeu kyn noc ef. kan dysen udunt bot en reynt y paób mynet y angheu megys yd oed enteu en mynet ac annoe y wyr ywainc glew ar ryfuesynt rac y vron ef en e brwydreu ac en er emladeu hyt pan ymdyffynnynt ew gwlat en wraófl ac en wychyr a llafuryaó oy dyffryt rac eu gelynyon a rac estraón kenedyl ag y gytadyscu glewder udunt erchy a oruc udunt gwneuthur deló arwraófl ydaó a llehau honno en e porthva e gnotteynt e sayson dyvot yr tyr ydy. ac gwedy bey varw enteu gosset y gorph enteu ar y deló hono. ac yr aóbr y gwelei er aghyfyeith genedyll honno y deló honno ydymchoelynt hóynteu y hóylyeu dracheuyn hyt en germania. kans góerthevyr vendigeit a dywet na levassei er un or saeson byth dyfod y dir ynys prydein tra góelynt y wed ef nny borthva honno. Ofi maóbr o beth oed glewder y gwr a debygey vot y ofyn ar y elynyon yn varó mal yn vyó. Ac eissoyes amgen awnaeth e brytanyeid. kans yó kaer lundein e cladóyt y gorff ef yn anrydedus.⁴⁰⁷

Ac óedy maró góerthevyr vendigeit eilweith y gossoded Góertheyrn yn frenhin. Ac yn diannot yd anvones kenhadeu hyt yn germania y erchy y Heyngyst dyfod y ynys prydein. a niver byehan ganthaó. a hynny yn dystaó daóel rac ennynu teruysc eilweith yn yr ynys o achaoó y Saesson.⁴⁰⁸ Ac yna yn diannot. sef a oruc Heyngist kynnullaó trychanmil o vachogyon arvaóe a dyuot a hynny ganthaó y ynys Prydein. A phan gygleu y brytanyeid dyvot hynny. yn diannot dyunaó a orugant. a dyfod yn y herbryn ac ymlad ac hóynt kyn y eu dyvot yr tyr. A diffryt y porthloed ractynt. Sef aoruc Heyngyst yna medylyaó o pob medófl twyllodrus pa ffunut e gallei ef dyfot yr tir. Sef val yd ystrywyóes ef hynny. nyt amgen anvon ar órtheyrn ac ar ronwen y verch y vot ef yn dyvot y ymwelot ar brytanyeid tróy garyat a thangnheved. a manegy ydynt nad yr keissyaó trigaó yn ynys Prydein y dodoyd ef yna. namyn tybygu bot Góerthevyr yn vyó ac er nerthu Góertheyrn y dygassey ynteu y niver hónnó yno. Ar niver a vynho Góertheyrn y attal gydae ef attalyed. Ac ar ni mynho ellyghed ymeyth.⁴⁰⁹ A phan wyby Góertheyrn ystyr y kennadóry honno. Sef aoruc ynteu yn diannot rodi idynt kennad y dyvot yr tir. A góenthur oet y ymdydan ar Brytanyeid nny lle a elwyr maes y kymry yn agaó y vanachloc Ambyr. A hynny ar dyó kalannei. Sef aoruc Hingestyr erbyn e dyd hónnó prydu tóyll. nid amgen no rody kylllell hyr y bop gwr onadynt nny hossan ygyt ac esgeir. a rhodi yn aróyd oi wyr pan vynnay tyntu eu kylllyll onadynt. doedyd o honaó ef namyn. draweth hwy sexes. neu onwer sexes. Sef yó hynny. kymmerweh ych kylllyll. A phan doetey ef hynny llad o bop un onadynt a ellynt vóyhaf or brytanyeid.⁴¹⁰ Ac yr oet dyd y daethant yr lle yd oed eu kynnadyll. Aphan vu amser gan Hengistyr doedyt aoruc yr aróyd o hyd y lef. Ac yna yn diannot y kymerth y Saeson eu kylllyll a llad y brytanyeid yna o rivedi onadynt triugeinwr a phedóar kant. o dyóysogyon a barónyeid a marchogyon. kans paób onadynt a doethant yno heb arven. kany medylynt dym namyn tag-nheued ar Saeson. Ac hóynteu tróy eu brad a doethant yn arvaóe órth hynny haódl idynt lad e góyr ereill yn diarvot. Ac eissoes nys kawasant yn rat. kanyllawer o honnynt hóynteu a las yna. kanyllawer y Brytanyeid a gymerynt e meini or dayar ar trosolyon. ac yvelly y lladasant lawer or bradwyr Saeson.⁴¹¹ Ac yno ydoed Eudol

iarll Kayaw. sef yw honno Kaer Loyw. A phan welys ef y damŵeyn hōnn6 e llad-oed Eidol dengwyr a thriugeinwyr or Saeson heb a anovod onadunt. o dorri eu breychieu neu sigab y penneu. ac wedy na thychia6d ida6 ef hynny ffo a oruc hyt yny dinas ehun. a llawer o pop parth yn y hymlyt. ac velly y gorfu y Saeson yna. A daly Gortheyrn ac garcharu. ac yn y garchar kymhell arna6 rodi idynt y dinasoed ar kestyl y ryfedi a vynnasant er y rydhau ef. Sef y kawsant gantha6 Lundeyn. a chaer Evra6c. a Lincol. a ebaer Wynt. Ac yna y kynerth Eidol. gorfforoed y gwyr da a las yno. a phery eu kladu ygkaer Garada6c. ac aelwir yrawran Salisbury mewynŵent garlla6 mynachloc Anbyr. Ac ef a berys abad yno engynta.⁴¹²

A wedi rhydhau Gortheyrn llad a orugant y Bryttanyeid. megys bleidyeu yn llad defeid y me6n keil. wedy ydada6ei eu heusor h6ynt. A phan welas Gortheyrn y lladva honno ar Bryttanyeid. y doeth ynteu i emyleu Kymru o dic a llyt 6rth yr yscymun bopyl honno.⁴¹³ Ac yna gal6 attab a oruc holl doethyon y kyuoeth a gounyn kyghor idynt. Sef y kowssant yn eu kyghor. gwneuthur kastell kadarnaf ar a ellyd yny lle kadarnaf a 6ypynt. megy y bey h6nn6 yn amdiffyn ida6. Ac odynd y doethant y geissia6 lle kadarn. sef y kowsant y lle ymynyd yryri.⁴¹⁴ Ac y kynnull-6yt g6eithwyr a holl seiri main ynys prydein or a all6yt eu kaffel ac eu d6yn hyt yno. Ac 6edy eu dyfot yno. dechreu y g6eyth a orugant. a gossot sylvain. ac a wnelynt beunyod o weith a lynkau y dayar ac a syrthiau beunoeth. Ac 6edy mynegu i ortheyrn hynny. gounyn a oruc ynteu oy dewinyon. beth a wnaey divlannu y gwaith uelly.⁴¹⁵ Ac yna yd erehys y dewinyon ida6 geissia6 mab heb dad a llad h6nn6. ac a g6aet h6nn6 ira6 y main ar kalch ac uelly y sauey y g6aith. Ac yna yn diannot yd anuones Gortheyrn kenhiadeu y bop lle i geissya6 y kais h6nn6. Ac val y dab y kyntadeu yr dinas a elwir kaer Verdyn. weni a 6elynt s6rn o weission yeu-einc yn g6are yn ymyl porth y dinas. sef a orugant y kenhadeu yna eiste ac edrych ar y g6areu.⁴¹⁶ Ac val yd oedynt velly ynnychaf deu or g6eission yn darvot rhyng-thynt. ar neill onadynt a el6yt Merdyn. ar llall a el6yt Duna6t. Ac yna y dywa6t Duna6t 6rth Verdyn. nyt 6yt ti un 6r a myfi. kany dyn tagheduenna6l 6yt ti heb dat itti. A minheu a han6yf o lyn brenhinoed. o dat a mam.⁴¹⁷ Ac yna pan gogleu y kenhiadeu y gair h6nn6 am Verdyn. gof-

yn a orugant ir niver o bop tu udynt. p6y oed y gwas. Ac yna y dywa6t pa6b onad- ynt na wydhynt h6y p6y oed y dat. y vam ynteu oed 6erch i vrenhin Dyvet. a man- aches vuedada6l y6 ymplith manachesseu ereill yn egl6ys Beder ygkaer Vyrbyn.⁴¹⁸ Ac yny lle yn diannot yd aeth y kenhiadeu hyt ar e swyda6c a oed yn y dinas ar kas- tell. Ac erchi ida6 oblegyd y brenhin anvon Merdyn yn diannot ac vam ygyt ac ef i ymwelet a Gortheyrn. Ac yna yn di- annot ydaeth y lleian ai mab ygyt ac h6ynt rac bron Gortheyrn ir Yri. Sef a oruc Gortheyrn yna aruoll y lleian da honno yn anrydedus. kany y hanvot o lin brenhina6l.⁴¹⁹ Ac yna govyn a oruc Gortheyrn yr lleian. p6y oed dat y mab. Argl6yd vrenhin ebhi mi a doedaf yt wir- yoned. val ydoed6n ymplith fy ch6ioed krefyd yn vy huudy ynnychaf y dyfot attaf wr ma6r tee teledy6. ac yn rody kussaneu mynych ym. ac yny lle yn diflannu y6rth- yf. Ac yny di6ed yn kytya6 a mi am ada6 yn veichia6c. Ac edrychet dy doethin- eb di arglwyd a alley vot tat ida6 6rth na bu imi erioet achaws a gwr namyn hynny.⁴²⁰ Ac yna ryfedu hynny a oruc Gortheyrn. a dyvynnu attab Meugant dewin. a gofyn i h6nn6 a allei hynny vot yn wir. Ac yna y dywa6t Meugant ef a gefyr yn llyvreu doethyon ac yn ystoriau bot llawer o dynyon or ryw enedigaeth a honno udynt. Aphili6s a dywaid pan draetho o du6 ac or seint. bot y ryw gen- etyl ysbrytion yn pres6yllia6 r6g y lleuat ar dayar. ar rei hynny a al6n ni yn deivyl dyg6ydetic. ar rei hynny rann syd onadynt o anyan dynyon a rann arall o anyan ag- ylyon. a phan vynnont y kymerant korf dynyon ai drych arnadunt. Ac yny wed honno kytyant a gwraged. ac agatvyd un or rei hynny y ymdaghoses yr wraic hon. ac a grea6d y gwas ieuanc h6n.⁴²¹ Ac wedy gwrandaa6 o Vyrbyn pob peth or ymadrodyon hynny nessau aoruc ar y brenhin adoedyt wrtha6. Argl6yd eb ef pa achaa6s y dycp6yt fyfi yma am mam hyt rac dy vron di. Gortheyrn a dywa6t wrtha6 ynteu vyn dewinyon am doethyon a gyghorassant ym geissia6 mab heb dat ida6. ac a gwaet h6nn6 ira6 y mein ar kalch. ac velly ydoedynt h6y y savey y gwaith. Ac yna y dywa6t Merdyn ar ith doethyon ath dewinyon dyvot gar fymron i ami a brovaf arnadynt eu bod yn gelwyd- a6c. ac eu bot yn dechymygu kelwyd.⁴²² Ac yny lle anryvedu yn va6r aoruc y brenhin y amadrodyon ef. ac erchi d6yn e dewinyon rac bron e brenhin a Merdyn

ygyt. Ac yno y dyŋot Merdyn 6rthynt hŋy. kanys ny wdaŋch chŋy pa beth yssyd dan y grŋndwal e declreywydic dwr. yn llesteiryad y gweith i sevyll 6rth hynny yd archysadŋch chŋy roi vvg gwaet i ae gymyscu ar kalch. megys byt sauey y gweith o hynny allan. namyn doydŋch chŋy imi pa beth yssyd dan y grŋndwal. kanys yno y mae y peth ni ad y gweith i sevyll.⁴²³ Sef a wuaeth e dewinyon yna ofynhau a thewi. Ac yna y dywet Merdyn. Arglŋyd vrenhin galŋ dy weithŋyr ac arch idynt gladu y dayar. a thi a geffy lynn dan y dayar. a hŋnnŋ ny ad yr twr seuyll. Gwedy gŋneuthyr hynny. y llyn a gaffat. yr hŋn a wnay y dayar yn anŋastat. ac a 6nay ir gŋaith na saf. Ac eylŋeith nesau a oruc Merdyn at y dewinyon. a gouyn udynt. doydŋch imi eb ef dŋylylwyg geuaŋc pa beth yssyd yg gŋaelaŋt y llyn. Sef a orugant hŋynteu tewi.⁴²⁴ Ac yna dyŋot Merdyn 6rth Ortheyrn par di arglŋyd ollŋg y llyn yn gyffredin a thi a weli deu vaen geu yny gwaelaŋt. Ac ymae yn y rei hynny dŋy dreic yn kyseu. A chredu hynny aoruc Gortheyrn am welet y llyn. A phaŋb a oed yn ryvedu ar a oed yn gwrandaŋ. Ac yna edrych ar y gŋas ieuank yn doydyt hynny. Ac An vap y lleian y gelŋyd ef hyt hynny. ac o hynny allan Merdin. o achasŋ y gael ygkaer Verdin.⁴²⁵

Ac gŋedy gollŋg y llyn y kad e gyst. ae hegori a vynhaŋd y brenhin. Yna prophŋydolyaeth Merdyn Emrys garbron Gortheyrn. yr hon aelwyr y brofwydyllyaeth vaŋr. y brofwydyllyaeth hon nid yscryvenŋs yma rac y hyt.⁴²⁶

Ac 6edy darvot i Verdyn draethu y broffŋydoliaeth. ryfed oed gan baŋb vaint oed synŋyr y mab. Sef y gofynnaŋd y brenhin i Verdyn: pa agheu ae dygai ef.⁴²⁷ Gochel di eb ef. dan meibyon cŋstenin. kanys y maent yr aŋr hon yn lledu hŋyliu ar draeth llydaŋ. yn dyŋat i enys Prydein i lad saesson. ac ae gorescynant oll. Ac yn gyntaf hŋynt ath loscant ti meŋn tŋr. kanys tydi oth dŋyll a vradychaŋd y tat ac braŋt. Ac a wahodeist Heyngest yma yr lles yt. Ac y mae hynny yn amhorth yt. kanys deu agheu syd yt ogyvadaŋ. un yŋ y Saesson sy yn gorescyn arnad. Ac Emrys ae Uthyr a doant y draeth Toynus yvore yr tir. Ac 6ynt a gochant 6ynebeu y Saesson ou gŋaet. Ac 6edy llader Hengestyr e coronir Emrys. hŋnnŋ a atnewyda er eglŋyseu. ac a gŋeŋŋn e lledir ef. Ac yny ol y coronir Uthyr. ac a gŋeŋŋn y lledir hŋnnŋ. o dŋyll y Saesson. Ac yn

ol hŋnnŋ y daŋ Baed Kernyŋ. yr hŋn ae llŋnk 6ynt oll.⁴²⁸

Ac ny bu hŋy noc hyt trannoeth ony doeth Uthyr ae Emrys ir tir. a deg myl o varchogyon aruaŋc.⁴²⁹ Ac ymgynnullaŋ a oruc y Brytanyeid oll attunt. a gŋrhan i Emrys. Ac yna y kymerth Emrys y goron. ac y kavas yny gyghor vynet am ben Gortheyrn tua Chymru. Ac 6edy y dyvŋt hyt yn Erging. kyrchu castell Gronwy. ar ben mynyd Denarech. ar lan Gŋy. avon a daŋ o vynyd Klorach. kanys hyt yno ffoassei Gortheyrn. Yna dŋyn argof a orugant idaŋ llad eu tat ae braŋt. a dŋyn Saesson ohonaŋ yr tyr. ac 6rth hynny eb ef. wyrda ymledŋch yn diŋeiriadŋ ar kastell ackŋ. Ac yn diannot roi tan a orugant yg kyloch y kastell. a lloski a oed yndaŋ o da a dynyon. Ac y llas Gortheyrn ac y llosecd.⁴³⁰ Aphan gycleu Hengestyr llad Gortheyrn. a dewred Emrys ffo a oruc y Saesson or tu hŋnt y Hŋmyr. ac ymgadarnhau yno.⁴³¹ Yna yr aeth Emrys ar y hol ae y bu drŋc ganthaŋ welet yr eglŋyseu 6edy distryŋiaŋ or Saesson. a dywedyt yr adnewyday o doe dracheuyŋ.⁴³² Yno y daeth Heyngest ae lu i vaes Beli. ar vedŋl dŋyn kyrch disyŋyt am ben Emrys.⁴³³ Ac ni ochelaŋd Emrys y lle hŋnnŋ. Ac yno bydinaŋ a oruc a rhoi gŋyr Llydaŋ or naill tu. ae wyr ehun blith draphlith. a gŋyr Dyvet gan y hystlys. a gŋyr Gŋynd yn y koet garllaŋ a oruc Emrys. val y galley ymlid y Saesson pan ffoynt.⁴³⁴ Ac yn y tu arall yr oed Hengestyr yn annoc y wyr ynteu. ac yn y dysku. Yno y bu aerua vaŋr o bop tu. ac or dŋed yffoes Hingestyr ae wyr i gaer Kynan ar kastell. Ay ymlid a oruc Emrys. ac yno ymvydinaŋ a llad llaŋer o bop tu. Or diwed gwyr Llydaŋ a dyllaŋd y Saeson trŋdydynt. Ac yr oed Eidal iarll kaer Loyŋ yn ymgeisyad a Hingestyr.⁴³⁵ Ac or dŋed yr ymgaŋsant. Ac ymlad ony bu y tan oe harueu val mellŋ lluchedenaŋl ymlaen taran. Ac val y budynt velly. ny chaf Gwrlas iarll Kernyŋ ae vydin yn dyvot attynt ac yn gŋascaru y Saesson. Sef a oruc eidal yna y hyder hynny kymryd Heyngyst 6rbyn barfle y benfestyn ai dŋyn ym plith y vydin. a dyŋedyt o hyt y lef. kyfarsengwch y Saesson. kanys kad Hingestyr.⁴³⁶ Yna y ffŋes Octa vab Heyngyst a ran vaŋr or llu hyt yg kaer Efraŋc. A Osa y geuynderŋ a ran arall i gaer Alklŋyt. Ac yno ymerbyn ac Emrys.⁴³⁷ Ac 6edy gorvot o Emrys arnunt. ef a gavas y gaer. Yno y bu dridyueu yn pery cladu y kalaned a ledesynt.⁴³⁸ Yna 6ovyn kyghor

a oruc pa beth a 6naid i Hingestyr. Ac un oy gyghor oed Eidol escob kaer Loy6 bra6d Eidol iarll. A phan 6elys Heyngyst y dy6a6t. pe erbyneue pa6b rydhau Hingestyr mi ae llad6n vy hun val y g6naeth Sam6el brof6yt pan 6eles Agag breuhin Amalech y perys y dryllia6 6edy y daly a dy6edyt 6rtha6. val y g6naethost di y meibyon heb vameu. minneu a 6naf dy vam ditheu heb vab. Yna y duc Eidol iarll kaer Loy6 Hengestyr y ben bryn ac yno torri y ben ae gladu a roi karned arna6 val y g6naed am Sowdan.⁴³⁸

Yna yr aeth Emrys ae lu hyt yg kaer Efra6e i geissya6 Octa. Yna y kavas y Saeson yn y kyghor. dyvot allan a chad6yn yn lla6 pob un. a thamet o bryd ympen pob un. a dy6edyt 6rth Emrys. Argl6yd gorch6ygedic y6 yn du6yeu ni. acli du6 ch6i sy gadarn ysyd yn kymhell y sa6l vonedygyon hyn yn yeh e6yllys ch6i yn yr ag6ed hon. A llyma ni a chad6yn yn pob un. par di argl6yd yn r6yma6 os mynny. Yna 6edy kymryt kyghor y dy6a6t Eidol escob val hyn. Egobanite a docthant oy bod y erchy tagnued y popyl yr Israel ac ay ka6sant. Ac ny byd g6aeth yn trugared no h6ynteu ir Ide6on. Ac odyna yd aeth Osa ay bopyl ynteu yn trugared Emrys. Yna y roet Octa ay niver yn gaithyeit i Emrys yn Ysgotlant.⁴⁴⁰

Yna y gel6ys Emrys atta6 y holl ieirll ac var6nyeit ar archescob i gaer Efra6e. Ac yn y kyghor y ka6sant yn gyntaf g6eirya6 y temleu neu yr egl6ysseu a distr6na6e y Saesson. Ac ar gost y brenhin ehun y peris g6eirya6 yr egl6ysseu. Ac yn en6edic egl6ysseu yr archescoptey. Ac ympen y pynthecevt dyd 6edy hynny yd aeth Emrys i Lundein. a phery yno hevyt adne6ydhau yr egl6ysseu. Ac yny lle ar ol hynny y perys adne6ydhau y kyvreithyen dr6c a oedyt yn y kynhal. nid amgen no roi yr meibyon ar wyrion ar gor6yrion eu g6ir dyltet o dired a dayared a dylnt. ac a daroed eu treisya6 amdanadynt. A dilyn gwirioned ympop lle ae chynhal.⁴⁴¹ Ac odyna yd aeth y brenhin parth a chaer Wynt i 6neuthyr yno val y g6naethoed ym pob lle. Ac 6edy darvot ida6 llunyaethu pob lle ay hedychu yd aeth hyt y lle ael6yr yr a6r hon Salsbru. i edrych yno y niver a barassey hengestyr eu llad yno o ieirll a bar6nyeit a marchogyon urda6l. A thrychan manach oed yno o g6went ym mynyd Ambri. Ac Ambri a seili6s y vanachlog honno gyntaf. A thrist vu gan Emrys 6elet a lle honno. mor diadum a hyny. A dyuynu a oruc atta6 hyt yno holl seiri

mein a phren o holl ynys Prydein i darparu g6neuthur yno adurn parhaus traggyda6l tec aurydedus y u6ch ben y vedra6t hon o dylyedogyon a ladyssit yno yn byryon yn anddifyn tref eu tat rac y brad6yr jaganyeit.⁴⁴² Ac 6edy eu dyvot hyt yno yg yt dechymygu g6eith a orugant. oe eu holl ethrylith ay wneuthur yn diannot yn barhaus dragywyda6l. Ac 6edy pallu eu hethrylith ganthunt. nessau a oruc Tramor archescob kaer lliou ar y brenhin. a dy6edyt 6rtha6 val hyn. Argl6yd eb ef. gal6 attat Verdyn bard Gortheyrn. A h6nn6 a wyr dechymygu g6eith enryved. o anniffyc ethrylith tragywyda6l.⁴⁴³ Ac y dyvyn6yt Merdyn yno 6edy y gafel ar lan fynha6n Galades yg g6lat E6ias. kans yno y tram6yey ef yn vnyeh. Ac arvoll a oruc y brenhin ida6 yn lla6en ac yn enrydedus. Ac erchi a oruc ida6 dywedyt y daroganeu a deley rac lla6.⁴⁴⁴ Ac yna y dywa6t Merdyn. Argl6yd eb ef. nid ya6n draethu or ry6 betheu hynny. namyn pan y kymhello anghereit. Pei as dywet6n ni yn amser ni bei reit wrthynt. tewi a wnaei er ysbryt ysyd yn dysgu inheu. A phan vei reit 6rtha6 y ffoei racof.⁴⁴⁵ Ac ni mynn6s e brenhin i dirrya6 namyn govyn ida6 pa ffynynt y dechymygey ef datkan y g6eith ar 6edra6t yno. Llyna val y kyghoraf eb enteu. mynet hyt en Iwerdon y lle mae kor y kawri. ym mynyd Kilara. kans yno y maent mein enryued eu hansa6d. Ac nyt oed neb yn yr oes honno. a wypai dym y 6rth y mein hynny. Ac ny cheffit h6yuth6 nac o gryfder nac o gedernyt. Ar mein hynny. Arglwyd. pei bydunt 6y yma val y maent yno. h6ynt a seuynt yn dragywyda6l.⁴⁴⁶ Ac yno y dywa6t Emrys dr6y ch6erthin val hyn. pa ansa6d eb enteu y gellyd eu d6yn h6ynt odyno. Ac yna y dywa6t Merdyn. na chyffroa di argl6yd ar ch6erthin yn ormod nac ar wat6ar nac ar or6acder. kans ny dywedafi namyn prudder a g6iryoned. A mein rinweda6l yty6 y mein. ac amryuaelyon vedeginyaethu arnadunt. Ar kewri gynt ac eu duc h6ynt yno. o eithauoed yspaen. ac ae rodassant yn y mod y maent yno. Sef acha6s y g6naethant h6y hynny. pan deley glevyt ar un onadunt sef y g6einid enneynt yg kymherved y mein. ac yna y golchyant y mein ac y dodunt yn yr enneynt. Ar neb onadunt a vei glaf. o ba heint bynhac y bei iechyt a gaffei o vynet yr enneynt. A llysseu a rodynt heuyt yn yr enneynt, ac or llyssieuoed hynny yd iecheynt eu g6elioed.⁴⁴⁷

A phan gogleu y Brytanyeyt kynnedfeu

y mein, yn diannot y daethant y eu kyrechu. Ac yn benaf arnadynt yd anvonet Uthyr ber dragon. aplhymtheg myl o wyr arua6c ygyt ac ef. Ac yna yd anvonet Myrdin gyt ac 6ynt, am y vot yu gelvyd ac ethrylith ma6r ynda6.⁴⁴⁸

Ac yn yr amser h6nn6 yt oed Gillam6ri yn vrenhyn yn I6erdon. A phan gicleu Gillam6ri h6nn6 eu bot yn dyvot, kynnulla6 llu aoruc ynteu a dyvot yn erbyn y Brytanyeyt. A gouny ydynt ystyr eu dyuotyat yno. A phan 6yby ystyr eu hynt, ch6erthin aoruc a dywedyt 6rthlynt nyt ryved genyfi eb ef gallu o genedyl lesg anreithya6 ynys prydein, canys nyvyt ynt pan delynt h6y hyt yn I6erdon, i bery i genedyl I6erdon ymlad a h6ynt am geryc. Ac yn diannot ymvydina6 aorugant ac ymgyrchu ac ymfust nny gymhell6yt Gillam6ri i ffo ac a dyengys oe wyr.⁴⁴⁹ Ac yn gyflym diannot mynet a oruc y Brytanyeyt hyt ym mynyd Kilara, y lle yt oed y mein. Ac yna y dywa6t Merdyn 6rthynt. Arver6ch or dechymyc goreu a 6yпоч i d6yn y mein ymeith. Ac yn diannot pa6b onadynt a lavurya6d or a 6ydynt obop kelvydyt a dechymyc i geissya6 d6yn y mein. Ac ny dygrynnoes udynt dim. Sef aoruc Merdyn yna chwerrthin. A heb lavur or byt arna6, onyd y anodun ethrylith 6edy dar6ot ida6 gweiryas6 pop peth or a vey reit, nyt amgen peyriannu a chelvydoteu ereill. Merdyn a duc y mein oll oo eu lle yni vuant yn y llogheu. Ac yn diannot herwyd dyuot y g6ynt, yni vuant ym mynyd Ambri. A dyvyvnu hyt yno a beris Emrys a oed yn ynys Brydein o ieirll a bar6anyeit ac yscolheigyon urdasaid 6rth adurna6 y lle honno, o odida6c adurn. Ac 6edy ymgynnull pa6b ygyt hyt yr un lle h6nn6, pan daeth y dyd gossodedic h6nn6. Emrys Wledic a wisga6d coron y deyrnas am y pen ac yn vrenhina6l a anrydeda6d gwylva y Sulg6yn tr6 espeyt tridieu a theirnros. Ac yn henny o espeyt ac amser or anryded ar teilygdodeu a oedynt yn wac heb perchanogyon na dyledogyon arnadynt, er rei henny a rodese brenhin oy wasanaethwyr enteu ac oy wyrda i dalu eu llavur udynt. A d6y archescoba6t oedynt yn 6ac heb vugelyd endynt, nid amgen kaer Efra6c a chaer Llion ar Wysc. Ac o gyffredin gyghor e gossodes ef ena Sampson en archescob ygkaer Efra6c, g6r ar-dereha6c goruchel oe gre6yd ac vuched oed h6nn6. Ac ygkaer Llion e gossodes Dyvric yn archescob, e gwr a rac welsei d6yva6l edrychedigaeth i vot yn etholedic ir lle honno. Ac 6edy darvot ida6 llun-

yaethu henny, a llawer o betheu ereill a perthyneu ar ly6odraeth y deyrnas, ef a orchymyna6d i Verdyn gossot a llunyaethu e mein ar rydygessynt oywerdon egheilch e bedra6t ar e wed e g6ely ef i vot yn ia6n. A Merdyn yna o arch a gorehymyn y bren, hin ae gossodes ena h6ynt ar e wed ar ansa6d ed oedynt ym mynyd Kilara en I6erdon.

Ac yn yr amser h6nn6 Pasken vap Gortheyrn, e gwr a floassei ygyt a Saeson hyf yn Germanya a gyffroes y bopyl honno ae holl varchogyon arva6c en erbyn Emrys Wledic, i geisia6 dial e dat arna6, kan ada6 udynt antervynedic amylder o dir eur ac aryant, or tr6y eu nerth h6ynt ac eu kant6rth6y e galley enteu gorescyn teyrnas ynys Prydein. Ac or diwed g6edy darvot ida6 dr6y ei adaeu ef llygru holl ieuengctyd e g6lat, paratoy a gwnaeth e llyghes v6yaf a allei, a dyvot hyt yg gogledd er ynys, a dechreu anreithya6 e g6lad-oed. Ac 6edy kennatau henny ir brenhin enteu a gynnulla6d y holl lu ac a aeth en eu herbryn, ac a elwys ar ymlad ydy6al elynyon. Ac h6ynteu oc eu bod a ymladasant ar ky6ada6twyr. Ac eissoes kan vod Du6 e ky6ada6twyr a orvuant ac a gymhell-assant e gelynyon ar ffo.

Ac 6edy kymhell Pasken ar ffo ny llavassa6d ef ymchoelyt tracheuyn i Germany, namyn trossi y h6yllieu a chyrru hyt at Gillam6ri brenhin I6erdon. A h6nn6 ae herbryna6d yn anrydedus. Ac 6edy datkanu o hona6 y antyghetven ae direidi i Gillam6ri, truanhau 6rtha6 a oruc, ac ada6 nerth a chanh6rth6y ida6. A ch6yna6 y sarhaet ar ryga6ssei enteu ygan y Brytanyeyt, pan dygessynt Kor e Ke6ri odyno. Ac or diwed g6edy kadarnhau kerennyd er rygdynt, paratoy llogheu ag6naethant a mynet endynt, ac i gaer Vyny6 e daethant yr tir.⁴⁵⁰ Ac g6edy honni eu dy6odedig-aeth 6ynt tros y g6ladoed, Uthyr Pen-dragon a kymyrth holl varchogyon a holl wyr arva6c er enys, ac a aeth parth a Chymru 6rth emlad yn eu herbryn, kany's Emrys Wledic y vra6t ef a oed yn glaf ygkaer wynt, ac yn allei dyvot i'r ll6yd 6rth henny.⁴⁵¹ Ac g6edy g6ybot henny o Basken a Gillam6ri ar Saesson ygyt a h6ynt lla6enhau aorugant en va6r, kany's tebygu a g6neynt vot en ha6s udynt goreskyn e deyrnas o acha6s klevyt e brenhin. Ac val yt oedynt evelly en m6rmaria6 am hynny em plith e llu nessau a oruc un or Saesson at Pasgen, ac esef oed y en6 ef Eopa neu neu Eppa neu Oppa, a dy6edyt val hyn 6rth Pasgen. Pa beth eb ef o da

ar rodot ti yr nep a ladey Emrys Wledic. A Phasgen a dybaet 6rtha6 enteu. dioer eb ef. p6y bynhac a alley eskynnu hynny en eu ved6l ai d6yn ar berfeithda6t ar i 6eithred. mi ar rod6n ida6 mil o bunhyoed o aryant am ann6ylyt ynheu am kytemdeithas hyt tra vyd6n vy6. Ac os e dyg-hetven a kanhiataey i mi arveru o goron teyrnas ynys Prydain mi ae g6na6n ef en s6yda6c ym a henny a gadarnha6n tr6y arvoll.⁴⁵² Ac ar hynny e dywa6t Eopa mi a dyscais eb ef yeith e Brytanyeit. ac eu deva6t mi ae g6n. a chyvar6yd byf yg kelvydyt medeginyaeth. Ac 6rth henny. o chy6iri di er lyn yt 6yt en i ada6 i mi. min-heu a dychymygaf vy mot yn gristya6n ac yn vryt6n. Ac en rith medyg mi a doaf at e brenhin. a mi a wna6 dia6t ida6 er hon ae llado enteu. A hyt pan vo kynt e kaff-6yf ym6elet ar brenhin mi am g6naf yn vanach credyfus ryola6dyr. ac en dyscedyc o bop dysc.⁴⁵³ Ac gwedy ada6 o hona6 henny Pasken tr6y kedernyt aruoll a ade6-ys ky6ira6 pop peth ida6 megys y hada6s-sey. Ac 6rth henny nny lle Eopa a berys eillya6 y varyf a chneivya6 y ben ac eill-ya6 y gorun a chymryt abit manach amdana6. a llestri ac offer medyc. a chymryt y hynt e tu a chaer Wynt. Ac or diwed g6edy i dyvot ir dinas ac ir gaer daga6s y 6asanaeth ae gelvydyt agwnaeth i wassanaethwyr e brenhin. A chymedeithas a gavas ygan er rey henny. kany ny damunyt ena dym gwel na chaffael medyc da.⁴⁵⁴ Ac g6edy y dyvot rac bron e brenhin ef a ade6ys i g6neuthur en iach o mynhey e brenhin arveru or diotydyt ar rodey enteu ida6 ef. A heb un gohir erchi a gwnaethp6yt ida6 gwneuthur dia6t i'r brenhin. Ac en diannot kymyseu gwen6yn a oruc ar dia6t ae rodi ir brenhin. Ac g6edy y chymryt o Emrys ac hyvet ene lle erchi a wnaeth er yskymun vrad6r h6nn6 ida6 dodi dillat arna6 a llechu a chysku. kany evelly m6yaf a chadarnaf ed ymgymerei e gwen6yn ac ef. Ac 6fydhau aoruc e brenhin i dysc yr yskymun vrad6r h6nn6 a chysku megys kyt bei o henny e kaffey enteu iechyt a g6aret. Ac ni bu en gohir ygyt ac er reda6d e gwen6yn tr6y fenestri y gorf ef. en e lle yt euth er angyu en ol er hon ni g6yr nac ni myn arbet i nep. Ac yn henny er r6ng un ac arall lithra6 ag6naeth er eskymun vradwr h6nn6. ac nit emdangosses yn e llys o henny allan.⁴⁵⁵ A hyt tra yt oedyt yn g6neuthur henny egkaer Wynt yd ymdangosses seren enryved y meint ae lleufer. ac vn baladyr idi ac ar ben y paladyr

h6nn6 et oed pellen o dan ar lyn dreic. ac o eneu honno e kerdynt deu baladyr. a hyt y neill onadynt a welyt en estynu tros teruynen Freinc. ar lall a welyt en kerdet parth ac I6erdon. ac en teruynu en seith baladyr bychein.⁴⁵⁶

A phan amdangosses e seren honno anryued ac ofyn a drewys pa6b or ae g6eles. A dirva6r ofyn a gymierth Uthyr bra6t e brenhin en e lle et oed yg kymru en kyrchu y elynyon. Ac gofyn i ba6b or doethlyon ygyt ac ef. pa beth a ar6ydokaey e seren honno. Ac ym plith pa6b or rei henny ef a erchys dyvynu Merdyn Emrys ir lle. Ac 6edy dyuot Merdyn a seuyll rac y vron. ef a erchys ida6 danlle6ychu pa beth a ar6ydokaey e seren rady6dedic v6ehot.⁴⁵⁷ Ac en e lle 6yla6 aoruc Merdyn. a gal6 y esbryt atta6 a dy6ed6yt val hyn. O kollet heb 6aret. O emdiva6t bobyl brydein. O agheu e bonedica6f vrenhin. kany difodedic y6 er ardercha6c vrenhin e brytanyeid Emrys Wledic. Ac yn i agheu ef et aballeu ni en holla6l pey na rodey du6 ini kanh6rth6y. Ac 6rth henny bryssia di Uthyr. bryssia ac na ohir g6neuthur br6ydyr ath elynyon. kany e vudygolyaeth a vyd yth la6. Ti a vidi vrenhin ar holl enys Prydein. Ti a ar6ydokaa e seren ar tana6l dreic adan e seren. E paladyr a estyn parth a Freinc h6nn a ar6ydokaa mab kyfoetha6c a vyd itti. a chyfoeth h6n6 ae vedlyant a amdif-lyn. e teyrnassoed a vydan adana6 en ho la6l. E paladyr arall a estyn parth a mor I6erdon a ar6ydokaa merch a vyd itti. a meibyon honno ae h6yrion a fydey udunt pob eilwers teyrnas Brydein.⁴⁵⁸ Ac val yt oed Uthyr yn pedrusa6 ae gwir ae kel6yd a dy6edassey Merdyn. am e seren. megys y dechreuassey kyrchu parth ae elynyon aoruc. Ac 6edy i dyvot hyt kerlla6 Myny6 ac nat oed namyn ymdeith hanner dyd errythynt.⁴⁵⁹ A g6ybot o Basken a Gillam6ri ar Saesson eu bot en dyuot h6ynteu a aethant en eu herbyn h6ynt. Ac g6edy eu dyuot hyt pan ym6elsant o pob tu. h6ynt agossodassant eu bedynoed ac adechreussant emlad. Ac h6ynt yn e wed honno en emlad e marchogyon o bob parth o las megys e derveyd en er ry6 dam6ein h6n6. Ac or diwed g6edy treulia6 lla6er or dyd gorvot aoruc Uthyr. Ac g6edy llad Pasken a Gillam6ri e vudygolyaeth a gavas Uthyr. A dechreu ffo agwnaethant e gelynyon at eu llogeu. Ac yn e ffo h6n6. e lledyt h6ynt ygan y ky6-da6twyr en eu hymlit. Ar vudygolyaeth a dyg6ydy6s en lla6 e te6yssa6c a christ yn

y kanhórthóy.⁴⁶⁰ Ac g6edy e veint lavur h6nn6. megys y galla6d gyntaf ef a aeth parth a chaer Wynt. kanys kennadeu a dothoedynt atta6 a menegi ida6 dyg6yded-igaeth e brenhin ar rydarvot yr archescob ac yr eseyb ac i abadeu e teyrnas i gladu ger lla6 manachloc ambri yn myn6ent kor y kewri. er hon a parassei ef i g6neuthur hyt tra etoed en vy6. kanys pan glywsant i var6olacth ef et yngynnnullasant er eseyb ar abadeu ar esoleigyon ar holl deyrnas. megys y dylent 6rth ar6yliannt g6r kymeynt kyv6rd a h6nn6. kanys hyt tra etoed en y vy6yt e gorchymynassei enteu i gladu en e lle hono. Ac 6rth hynny ygyt a brenhinia6l ar6yliannt eno eu kladasant.⁴⁶¹

Ac g6edy henny en et oedynt gal6edigyon er esoleigyon. ar lleigyon. ar bobyl ygyt. Uthyr bra6t e brenhin a kymyrth coron teyrnas enys Prydein. Ac o gyt amnoe pa6b en gyfredyn ef a urd6yt en vrenhin. Ac o dyna kofau aoruc e dehongyl ag6naethoed Merdyn or racy6ededic seren uchot. ef a erchys g6neuthur llun d6y dreic o eur ar kynhebygr6yd er hon a emdangossasei ygyt ar seren. Ac g6edy g6neuthur er rei henny o amryued kywreinar6yd. ef a ofryma6d eneill onadynt eg er egl6ys penhaf yg kaer Wynt. ar llall a attelys kantha6 6rth i ar6ein en y vlaen en lle ar6yd pan elhey i vr6ydyr ac i kat aci emlad. Ac or amser h6nn6 allan e gel6yt ef Uthyr Pendragon. Ac 6rth henny e kaus ef er en6 h6n6 6rth i darogan ef o Verdyn tr6y e dreic i vot en vrenhin.⁴⁶²

Ac en er amser h6nn6 Octa vap Heyngyst ac Offa y keuynder6 enteu g6edy g6elet onadynt eu bot en ellygedyc or arvoll a rodessynt i Enryrs Wledic. medylia6 ag6naethant ryvelu en erbyn e brenhin. Ac amlhau eu teruynen ehuneyn. kanys e Saesson ar a vuessynt ygyt a Pasken vap Gortheyrn. a gymeressynt attadunt. ac eu kennadeu a ellyghessynt hyt en Germania en ol ereill.⁴⁶³ Ac 6edy emgynnulla6. kynnullaidva va6r ygyt onadynt. dechreu ag6naethant anreithya6 gogled g6ladoed er cnys. ac emrodi i creulonder en gymeint a distry6 e keyryd ar kestyl ar lleoed kadarn or Alban hyt eg kaer Efra6c.⁴⁶⁴ Ac or di6ed g6edy dechreu onadynt emlad a chaer Efra6c ac eiste 6rthi. Uthyr pendragon ygyt a hol kedernyt a dewred e deyrnas a deuth. ac en diannot emlad ac 6ynt. Ac essef a g6naethant e Saesson eissioes en 6ra6l gwrth6ynebu ir brytanyeit. ac eu kymbell ar ffo. Ac g6edy kaffel e vudygoliaeth onadynt h6ynt ac herlidassant e Brytanyeit

hyt ym mynyd Damen. kan eu llad hyt tra kynhelys er heul e dyd. Ac essef ansa6d oed ar e mynyd h6n6 v6chel oed ac yni ben en ia6n et oed kelli. a cheryc dyff6ys en y kylch. a lle adas i pres6ylva b6ystviled. Ar mynyd h6n6 a gymerasant e Brytanyeit ae kynhyaliasant en amdifyn udynt tr6y e nos.⁴⁶⁵ Ac g6edy goruot or nos ar edyd Uthyr Pendragon a dyvyn6oys atta6 i dy6oysogyon ae ieirll ac var6n-yeit hyt pan vey tr6y eu kyghor 6ynt e treythynt py 6ed e g6rth6ynebynt i eu gelynyon. Ac yn gyflym pa6b a deuthynt 6rth dyvyn e brenhin rac deu lyn i kyn-dryeholder. Ac g6edy eu dyuot ygyt h6ynt ef a erchys udynt rodi eu kyghor. Ac yn kyntaf et erchyt i G6rleis ty6ysa6c Keruy6 dy6edyt i gyghor ef ae syn6yr. kans g6r doeth adfet oed h6n6. a ma6r i gyghor. Ac ar henny G6rleis a dya6t val hyn. ny reit eb ef amgylehion nae amadrodyon gor6ac eghylch hyn. namyn hyt tra barhao e nos e mae ia6n inni arueru ogle6der a chadernyt a de6red. o mynh6n ninheu arueru o rydyt a vo h6y ac on buched. kanys ma6r y6 amllder e pagan-yeit a ch6anna6c i emlad. a lley y6 en niuer ninheu. ac os e dyd a arho6n ni barnafi bot en gryno nny ymgyvaruot ac h6ynt. Ac 6rth hynny. hyt tra barhao ty6yll6c e nos disgyn6n. ac eu disyvyt kyrech6n am eu pen en eu pebyllyaeu en diar6ybot. kanys ni thebygant h6y en dyvot ni. ac evelly en dirybud diarvot e kaf6n ni budugolyaeth arnadunt os oun vryt ed arver6n ninheu o gle6der a henny heb pedrus.⁴⁶⁶ Ar kyghor h6nn6 a vu da kan ba6b. ac ufydhau a orugant oy dyskedigaethou ef. Ac en diannot ky6eiria6 eu bydynoed ac en wiskedic oe eu harueu kyrehu lluesteu eu gelynyon. ac en dihefyt ac o un vryt eu kyrehu. Ac g6edy y dyvot hyt en agos yr lluesteu e gwilwyr a gybuant eu bot en dyvot. ac o sein eu kyrn e dyhunasant eu kytemdeithyon kysgyadur. Ac 6rth henny en kynhyr-edic dehonna6 ag6wnaethant a rey onadynt. kan vrya a 6iskynt eu harueu. ereill en achubedic o ofyn a ffoynt en e lle y har-6edey eu tyghetven h6ynt. Ar brytanyeit oagen kan de6hau eu bydynoed en gyflym ac en 6yehyr e kyrehynt lluesteu a phebyllen eu gelynyon. ac ygyt a noethyon cledyfau en ruthra6 e gelynyon. Ar rey henny g6edy eu damkylehynu en disyvyt nyt oed grynno e telynt emlad. kanys errey ereill gle6der ygyt a chyghor oed ganthynt. Ac 6rth henny e Brytanyeit en 6yehyr e kerdynt ygyt ac eu llad e paganyeit hyt ar

vilyoed. Ac or diðed e delyt Octa ac Offa ar Saeson en hollaðl a waskarasant heb emkanlyn neb ac gilyd.⁴⁶⁷

Ac g6edy e budygolaeth hono ed aeth e brenhin hyt eg kaer Alclut, a llunyaethu e teyrnas hono aoruc, ac atnebydu y thagnhevd. Ac oðyna kylehynu holl g6lad-oed Esecotlont, ac estóg er vrwwith pobyl hono aoruc 6rth y gyghor. A chymeint o ia6nder a g6irioned aoruc ef tr6y e g6ladoed ac na g6naethoed nep kyn noc ef e kymeint. Ac 6rth henny en i dyefoed ef e bydey ofyn ar ba6b oc g6nelynt na dir6c na cham. kanys heb trugared e poenyt.⁴⁶⁸ Ac or diwed bedy hedychu a thagnhevedu holl deyrnasoed e gogled, oðyna et aeth hyt en Llundein, ac eno et erchys ef karcharu Octa ac Offa ac eu g6archað6 en graff amgeledus. Ac oðyna val et oed g6ylva e Pasc en dyvot, ef a orchymyn6s i wyrda e deyrnas emkynnulla6 hyt egkaer Lundein, kanys yno e mynney ef g6iska6 coron o deyrnas, a chan enryded ac adurn g6neythyr g6ylua e Pasc en vrenhina6l. Ac vfydhau a wnaethant pa6b ida6. Ac o pop amryuallion kaeroed a chestyll a dinassoed a g6ladoed emkynnulla6 ag6naethant en erbyn y dyd kyfnodedic h6n6. Ac 6rth henny e brenhin a anryded6s yr 6ylua honno en vrenhina6l megys e darparassey. Ac a ynrodes i le6enyd ygyt ac wyrda. A lla6enyd a g6naey pa6b kanys lla6en oed e brenhin en arvoll pa6b onadynt 6ynteu.⁴⁶⁹ Ac yno e doethoedynt e sa6l vonedigyon a dyledogyon, ygyt ac eu g6raged ac eu merchet, megys yt oed-lynt teil6g o anryded kymeint a henny. Ac eno em plith er rei henny e dothoed G6rleis tywyssa6c Kerny6 ac Eigyr y wreic ygyt ac ef. A flryt honno ae theg6ch a orchfygey holl wraged enys Prydein kany cheffit vn kyn deket a hi.⁴⁷⁰ Ac g6edy g6elet or brenhin honno em plith e g6raged erell, a syllu arney aoruc ac ymlen6i oe serch en kymeint ac nat oed dim kantha6 ef nep namyn hi ehunan, ae holl ved6l ae holl enni en i cheilch hi e treygley ef henny. Ac i honno ehunan ed anvonyt er anregyon ar g6irodeu ar annerehion heb orffo6ys heb kyh6ng. Ac en vynyeh amneidia6 a ch6erthin a geirieu digryf ch6areus.⁴⁷¹ Ac g6edy g6elet or g6r henny en e lle lldia6 a g6naeth. A heb kanhiad en kyfroedic ada6 e llys en dianot. Ac ny bu en e llys nep or a allei i 6aha6d, kanys ofyn oed kantha6 ef gollu e peth a garei ef en v6y no dim. Ac 6rth henny lldia6 a barhau aoruc e brenhin 6rtha6, ac erchi

ida6 ymch6elu yr llys i g6neuthur ia6n yr brenhin or sarhaet a g6naethoed am ada6 y llys en anghyfreithia6l en her6yd i barney kyfreith y llys yda6. Ac g6edy nat ufyliaey G6rleis yr gorehymyn h6nn6. lldia6 en va6r a oruc e brenhin, ac yn i lit ae gyffra6 tyghu et anreythyei y gyuoeth en holla6l ony deley i g6neuthur ia6n ida6.⁴⁷² Ac hep un gohyr ar raedy6-ededic yrlloned h6uno en parhau errythynt, kynnulla6 llu aoruc e brenhin a mynet tu a Cherny6, a dechreu lloski e dinassoed ar keyryd ar trevyd. Ac ny lauassa6d G6rleis emgyuaruot nac emkyferbynnyeit ac ef, kanys lley oed eiryf i wyr arva6c noc ef. Ac 6rth henny de6issach vu gantha6 kadarnhau i gestyll hyt pan gaffey enteu porth o Y6erdon. A chany6 m6y oed y oval ae pryder am i wreic noc amdana6 ehunan. Ac 6rth henny ef ac dodes hi eg kastell Dindagol, er h6n a oed ossodedic em me6n e mor, a h6nn6 oed diugelhaf a chadarnhaf amdifyn ar y hel6 enteu. Ac enteu ehun a aeth eg kastell Dymlyot, rac o dam6ein eu kafel ell deu ygyt.⁴⁷³ Ac 6edy mynegi henny yr brenhin kyrchu aoruc enteu e kastell et oed G6rleis enda6, ac eiste en i gylch, a g6archae pob ford or e gellyt dyuot allan o hona6. Ac oðyna g6edy llithra6 espeit 6ythnos heybia6 kofau a g6naeth e brenhin karyat Eigyr ac gal6 atta6 Wllfyn or ryt karada6c, kyt-emdeith neylltuedic a chydvarcha6c ida6, a mynegi 6rtha6 val hyn. En lloski eb ef 6yfi o karyat Eigyr en gymeint ac nat pedrus genhyf na allaf gochel perygyl vengorf ony chafaf e wreic 6rth vyg kyghor. Ac 6rth hyuny et archaf inheu i ti gyghor or h6n e gall6yf inheu eylen6i vy e6ylls inheu rac dam6eyn o tra gofeilieint vy aballu.⁴⁷⁴ Ac ar henny e dy6a6t Wllfyn, Argl6yd eb ef p6y a alley rody kyghor iti kanyt oes nep kyvry6 grym nac ansa6d ni mynet enghyvyll kastell Tindagol, kanys en e mor e mae gossodedic, ac en gayedic en i kyleh or mor, ac nat oes un ford e gallet mynet ida6, henny un karrec kyvyng, a honno tri marcha6c arra6c a ellynt i chad6 ket delhey holl deyrnas Prydein ygyt a thi. Ac eissioes pey Merdyn vard a g6neley i allu en graf enghylch hynny mi a debyg6n tr6y i gyghor ef e gellut titheu arveru oth damunet ac oth ewylls.⁴⁷⁵ A chredu aoruc e brenhin i henny a dyvynu Merdyn atta6, kanys en e llu et oed, ac g6edy dyvot Merdyn rac bron e brenhin, ef e erchys ida6 rody kyghor ida6 tr6y yr h6n e galley e brenhin kaffael Eigyr 6rth i gyghor.⁴⁷⁶

Ac góedy góybot o honaó meynt e gofeil-yeint ar pryder oed ar e brenhin amdeni. doluryaó aoruc enteu rac e veint gariat oed gan e brenhin arney. a dywedóyt val hyn. O mynni di gafael dy ewylllys órth dy gyghor reit yó arveru o keluydoden neóyd ar ny chlyóyt eirioet yth oes di. kany's mi ón om medyginaethen i rodi i ti drech ac ansaóð Górlais. hyt na bo neb a gypo nac a adnapo na bo di vo Górlais. Ac órth henny o mynni ditheu vfydhau i henny minhen ath gónaf di eu e drech ar góed e mac Górlais. Ac Wlffyn en ryth Iórdan o Tindagol. a minheu en drydyd ygyt a ehó i a gymeraf e trydyd fygór. Ac ewelly en diogel e gelly mynet yr kastell e mac Eigyr endaó.⁴⁷⁷ Ac ufydhau a orue e brenhin oy holl dyheóyt. ac or díed gorchymyn e llu aoruc oy teylu. ac emrodi i niedegynaethu Merdyn. a symudaó agónaeth en ryth Górlais megys e dyóedassei Merdyn. ac Wlffyn en ryth Iórdan. a Merdyn en ryth Brythvael. megys nat oed nep or holl niver ae hadnapey megys e buassynt gynt.⁴⁷⁸ Ac odyna kymryt eu fford a orugant parth a chastell Tyndagol en e lle et oed Eigyr. A ffian oed gyvlyó gwr a llóyn e deuthant. Ac góedy menegi yr porthaóðr. bot er iarll en dyuot en e lle egori e pyrth aoruc. ac i meón edeuthant. kany's pa beth arall a debygey nep pan góelynt Górlais ehun en i ffuryf en dyuot. Ac ena e nos hono e trigóys e brenhin ygyt ac Eigyr ac eylenó i damunedic sereh ygyt a hi aoruc. kany's e drech ar ffuryf a gymerassey. oed en tyóyllaó Eigyr. Ac ygyt a henny hevut er amadrodyon dychymygedic tóyllodrus oed en i thywyllaó. kany's ef a dyóedey i dyuot en lledrat or kastell et oed et oed endaó i syllu pa óed oed ar e kastell ac ar e nep a garey enteu. en vóy nor holl vyt. oed en e kastell. Ac órth heny e kredey hitheu bot en wir pop peth megys e dyóedey enteu. ac ni lludrey idaó góneuthyr dym or a vynney. Ar nos hono e kafat er anrydedusaó Arthur. er hón góedy heny a dangosassant i anryued góeithreded i vot en volyannus arderchaóe ef.⁴⁷⁹ Ac odyna eissioes góedy góybot eissieu e brenhin emplith e llu. en agkyghorus mynet pen tra phen a gónaethant. ac emrodi i geissiaó dystríó e gaer ar kastell. a chymhell er iarll i rodi kat ar vaes udynt. Ac odyna er iarll en agkyghorussach a deuth ac varchogyon ygyt ac ef allan kan debygu ohonaó gallu o niuer bychan. emerbynnui a górhóynebn yr saóð varchogyon arvaóe a oed en eu herbyn. Ac odyna góedy dechreu ymlad o pop

parth en e lle emplith er hey kyntaf e llas Górlais. ac e góaskarassant i gytemdeithion. Ac y kaffet e kastell et oedynt órth-aó. Ar da oed endaó en aghyfredyn er ranóyt. kany's paóð megys er raney e tyg-hetuen idaó ae kymerey.⁴⁸⁰ Ac góedy daruot e kyvranc ar damóeyn hónó. ken-nadeu a deuthant at Eigyr. er rey a vynu-agassant idi rylad er iarll. ac rykafael e kastell. Ac eissioes góedy góelet onadynt e brenhin en ryth Górlais en eiste ygyt a hi. erdang a braó a aeth arnadynt. a ryvedu e gwr a edeósynt góedy yr rylad en e bródyr. góelet hónó en vyó ac en iach oc eu blaen eno, ni góydynt hóy hagen e medegynaethu ry gónaethoed Merdyn. Ac en erbyn hagen e chóedleu henny chóerthin a gónaeth e brenhin. Ac ygyt ar geyríaeu hyny. dodi i dóylaó eghylch er iarll. a dywedóyt. Arglóydes eb ef. nym llas i. namyn megys y góeli di byó gyf dolur eissioes yó kenyf rykaffael vygkastell a llad vygóyr. ac órth henny ofyn yó inni rac dyuot e brenhin en dyssyvet am ben e kastell hón. ac en kaffael en den ygyt endaó. Ac órth heny mi a aaf en erbyn e brenhin ac a dang-nhevedaf ac ef rac dyuot damóeyn a vo góaeth.⁴⁸¹ Ac órth henny et aeth ac a eyrehóys parth ae lu. Ac óedy bóró drech a furyf Górlais iarnaó et emehóelaóð en Uthyr pen Dragon. Ac góedy menegi idaó holl damóeyn er emlad. doluryaó a orue o angeu Górlais. Ac eissioes or parth arall llaóenoed o achaó's bot Eigyr en ryd ellygedie oe phriodas. Ac en dianot emehóelóyt aoruc parth a chastell Tyndagol. ar kastell a gavas. ac Eigr a gymyrth ac arveru o honei aoruc en heróyd i ewylls. Ac odyna ygyt e preswylassant en róymedic o vfydhaf gariat. A mab a merch a fu udynt. Ac enó y mab fu Arthur. ac enó e verch fu Anna. A honno fu mam Góalehmei. a Medraót. ac a fu wreic i Leó ap Kynvareh heróyd góirioned er hystoria.⁴⁸²

Ac odyna góedy mynet dydieu ac amser-oed heibiaó. eu dirvaóðr glevyt e dygóyds e brenhin. Ac óedy i vot ewelly tróy laó-er o amser. blinaó a gónaethant e gwyr a oedynt en kadó e karcharorion Octa a Ossa. er rey a gofaassam ni uchot. a fo ygyt ac a hóynt hyt en Germania. Ac ofyn ac arutlred a aeth o aclaó's henny tróy er holl deyrmas. kany's e chóedyl a gadarnaey en bot góedy ry kyffroi holl Germania ar ry paratoy dirvaóðr lynges órth dyvot i distryó enys Prydein en hollaóð. Ar peth hónó a darfu. kany's hóynt a emehóelassant

yygt a dirva6r lynges ac aneiryf o niuer kantynt. Ac en er Alban e deskynassant ar dinassoed ar ky6da6twyr o dan a hayarn a dechreusant eu molestu ac eu anrheithya6.⁴⁸⁹ Ac 6rth henny holl lu enys Prydein a orchymyn6yt i Le6 ap Kynvarch 6rth keissia6 g6rthlilad a g6rth6ynebu yr gelynion. Ar Lle6 h6n6 iarll kaer Llyr oed. a marcha6c g6yehraf a de6rha6 a chlodforha6 a doetha6. ac advet oy oet. Ac o acha6s e molyanheu ar devouen da henny eny klodfori. e brenhin a rodassey Anna i verch ida6. a llywodraeth e deyrnas hyt tra ydoed e brenhin en gor6ed eny gleuyt. Ar g6r h6n6 g6edy mynet ohon-a6 a dechreu ymlad ar gelynion en vynyeh e kiliei raedynt megys e bey reit ida6 kyrehu e dinassoed kadarn raedynt g6eithieiu ereill e bydey buduga6l enteu. ac i g6askarey g6eithieu yr koedyt ac yr mynyded ac yr keryc. g6eithieiu er ynkymhellei i eu llongan en warad6ydu. Ac evelly hir pedrusder ymlad a fu er rydynt megys na alley neb g6ybot pa du onadunt e dyg6yde i vudugolyaeth. kanys syber6yt e brytanyeit oed en eu harky6edu 6rth nat oed teil6g kanthunt bot 6rth kyghor er iarll.⁴⁸⁴ Ac evelly e buant heb dervyn yny fu aga6s yr enys ar re6inia6. A menegu henny a wnaethb6yt i Uthyr nat ydoed yr iarll en gallu yst6ng e Saesson t6yllwyr. Ac yna pan 6ybu Uthyr henny en dieu lli6ia6 en v6y no mesur a oruc. a ma6r ydoed i heint. Afferi dyfynnu atta6 k6byl hyt eno oy wyrda i gymryt kyghor. ac ymli6 ac h6ynt am lesket oedunt. a r6ng lli6 a dig 6rth i wyr. ef a berys g6neuthur elor ida6. ac ar honno peri i d6yn ymlaen y llu er i vot en glaf. Ac ni allei o un ystym or byd onys dykit ar er elor. Ac ena y paratoyt elor ida6 erbyn e dyd ter-vynedic yr oed br6ydyr. Ac ena yd aethp6yt ac ef ar er elor hyt en e dinas a el6yt Verolan. Ac eno yd oedynt y Saesson en llad ae en lloski.⁴⁸⁵ Affan gigueu Octa ac Ossa bot e brenhin velly ch6erthin g6at6ar a orugant am dana6 ai gell6eria6 o eiriau difrodus. ai al6 en hanner mar6. A mynet a aoruc e Saesson ir dinas h6n6 i me6n. ac o dremyc balehder a difra6t ar Uthyr. ae lu. ada6 pyrth e dinas yn agoret.⁴⁸⁶ Affan gigueu Uthyr henny erchi aoruc enteu mynet i me6n yn eu hol h6ynt. a damgylchynu e dinas en distry6gar. a g6neuthur aerua va6r o pob parth. ac ni ffeidiassant. oni 6ahana6d e nos 6ynt. A thrannoeth pan emdangosses e dyd dyvot aoruc y Saesson allan or gaer a chymhell br6ydyr en erbyn e brytanyeit

ymhell or dyd. ac eissoes en e di6ed llad Octa ac Ossa a chymhell eu g6edillion ar ff6 yn 6rad6ydu.⁴⁸⁷ Ac emogonniannu a oruc e brenhin. ac ymdroi ehuu ar yr elor. ac ni allai gynt namyn val e troit. ac ef a godes yn i eiste o ly6enyd a doedyt dr6y ch6erthin yr ymadra6d h6n 6rth i 6yr. Y bratwyr t6yllwyr eb ef am gal6assant i en hanner mar6. ys g6ell yr hanner mar6 a orffo nor by6 c6byl e gorfer arno. ac os g6yrva6rockach mar6 en glotva6r no buch-edokau en gy6ilydu anghlodfa6r gan 6ar-d6yd.⁴⁸⁸ Ac 6edy gorvot ena ar e Saesson a chael e vudygolyaeth or Brytanyeit ni ffeidiassant 6y ac eu t6yll. namyn mynet odyu hyt er Alban i ryvelu val kynt. Ac e mynassey Uthyr eu hymlit val e dechreusassei. ac ni ad6s i gyghor ida6. rac trymet er heint arna6 ai wanet am i d6yn ar er elor velly.⁴⁸⁹ Ac am henny gle6ach vu e Saeson. a m6y e llavurynt i g6neuthur t6yll a brat ac ystry6 dr6g. A medylia6 a orugant pa ford e gellynt g6neuthur agheu Uthyr o bop ystry6. Ac anvon rey onadunt en rith reidussion i dyvot a ch6edleu i 6rth e brenhin. Sef y doyth y rai henny. a menegi nat yvei e brenhin d6fyr or byt namyn d6fyr o ffynnon loy6 a oed yn aga6s i dinas Verolan.⁴⁹⁰ Sef a orugant 6ynteu dyuot ac anveidred o wen6yn hyt na cherdey dim or d6fyr or ffynnon yn diwen6yn. Affan rodet e d6fyr or ffynnon honno yr brenhin y bu far6 en di-annot. a llawer heuyt yygt ac ef ae llewes a vuant veir6 o annian e g6en6yn. Affan 6ybu y Brytanyeit yna g6neuthur cruc ma6r ar wartha6 y ffynnon. rac g6en6yna6 m6y o dynion.⁴⁹¹ Ac g6edy henny emgynnulla6 a oruc k6byl or holl wyrda enys Prydein. ae hescyb ac archescyb. a mynet ar korf oi gladu i vanachloc Ambri ger llaf Emrys i vra6t y klad6yt Uthyr bendragon en vrenhina6.⁴⁹²

Ac g6edy mar6 Uthyr ai wen6yna6 or Saeson yd amgynnullassant holl wyrda enys Prydein ae hescyb ac archescyb. ae habadeu hyt eg kaer Vudai. Ac yna o dyhun gyghor k6byl or niver h6nn6 e perit i Dyvric archescob kyssegre Arthur en vrenhin. a dodu coron ami ben. kanys eu hangen oed en eu kymhell. Affan gigueu y Saeson mar6 Uthyr y danvonassant 6ynteu keniadeu i Germania i erchi anvon porth attadunt. Ac yna y danvonet llyghes va6r. a Cholkrin yn dewysa6c arnadunt. Ac daroed udunt yna goreskyn o Hymyr hyt yn penryn Bladon. sef oed traian enys Prydein.⁴⁹³ Ac nyt oed Arthur yna namyn pymthegml6yd. ac nyt oed

yna hyt y klydyt or byt. na hen nac ieu-
anc un devodeu nac un gampeu ac Arthur.
kany's hael oed a doeth. a digrit a debr. a
ffrud pan vei amser. a llaen a chellbeirus
pan vaey amser arall. Ac ar vyrler ni
wnaeth Du6 or pan vu Ada un dyn g6bl-
ach noc Arthur. A henny a rodassey
Du6 yu anedic da6n gantha6.⁴⁹⁴ Ac o
henny allan emdyrechavael aoruc Arthur
ympop peth. kausy or a dy6etpdyt uehot
oni ytoed yn dyuot atta6 o varehogy6n val
nat oed ha6d ida6 gaffel o da a rodai
udunt. Ac er henny p6ybynac a vo enda6
daeoni aniana6l nyt ad Du6 arna6 bastat
anghanocyt. ac am henny sef a oruc Ar-
thur yna. kany's daeoni aniana6l a oed en-
da6. en dianot kynnulla6 llu a mynet i
gaer Evra6e.⁴⁹⁵ A phan gigneu Golkrin
henny emkynnulla6 aoruc e Saeson a Fich-
tyeyt gyt ac 6ynteu. a dyuot en erbyn Ar-
thur hyt lan Dulas. Ac yn yr emlad
h6n6 e perygl6s anveidred o pop parth.
Ac or dibe6 Arthur a orfu. a gyru Kolkrin.
ac a dyengys oi lu ar fo hyt egkaer Evra6e.
ae warchau en e dinas a oruc Arthur.⁴⁹⁶
Affan gigneu Bald6lph. bra6t oed y Golkrin.
hynny. dr6c vu ganta6 bot y vra6t egkar-
char. Ac en diannot y dyvu eno a ch6e-
mil o wyr arva6e gantha6. kany's ar lan e
mor edoed e Bald6lff h6n6. pan yr6s Ar-
thur Colkrin ar fo. Ac en ara6s Cheldric.
d6yssa6e ydoed Bald6lph ar lan e mor. a
phorth o Germania ganta6. Ac g6edy
dyuot Bald6lph hyt ar dec milltir y 6rth
gaer Evra6e medylia6 a oruc d6yn nosa6l
kyrch am pen Arthur ae lu.⁴⁹⁷ Ac Arthur
a 6ybu henny. sef a oruc Arthur yna an-
von Kad6r dy6yssa6e Kerny6 a ch6echant
marcha6e gantha6. ac a their mil o pedit
ygyt ac ef. a mynet yn eu herbym. ac eu
ragot e nos hono e ford e delynt.⁴⁹⁸ Ac
g6edy kaffael o Gad6r e fford e deuynt e
gelynyon eu kyrchu en disyvvt a oruc.
Ac g6edy bri6a6 ac essiga6 eu bydinoed
ac eu llad lla6er onadynt. kymhell e Saeson
a oruc ar ffo. Ac 6rth henny dirva6r bristyd
a goval a gymyrth Bald6lff enda6. 6rth na
all6s g6neuthur kanh6rth6y na nerth oi
vra6t. a medylia6 a oruc pa 6ed e galley en-
teu kaffael emdidan ae vra6t. kany's ef a de-
bygey e galley kaffel holl 6aret i pob un
o nadunt pey ymkeffynt i ymdidan igyt
eill deu. Ac g6edy na chaffey ford arall
en e byt eillia6 a oruc y ben ae varyf. a
chymrvt telyn en i la6. ac en rith kroesan
ac ar6estdyn. ac g6areyt dyvot emplith e
llu ar lluesteu. ar klymeu a ganey ar edelyn
a dangosynt i vot en telynia6r. Ac or
dibe6 g6edy na thebygei neb i vot en

d6yllwr nesau a oruc parth a muroed e
gaer.⁴⁹⁹ Ac g6edy i adnabot or g6yr o
ve6n i dynu a orugant 6rth raffeu attadunt
i me6n. Ac g6edy g6elet ohona6 i vra6t
emkaru a orugant megys na rym6elsynt
tr6y la6er o espeit kyn no henny. Ac val
ydoedynt velly yn medylia6. ac eu keisa6
ystry6 pa 6ed e gellynt emrydhau odyno.
Ac val edoedynt en diobeithia6 o henny
enaachaf eu kennadeu en ymch6elyt o ger-
mania a Cheldric en dy6yssa6e arnadunt. a
ch6echant llong kanthunt en lla6n o vareh-
ogyon arva6e. ac en dyskynu en yr Alban.⁵⁰⁰
Ac g6edy klybot henny annoc a g6naeth-
ant i gyghorwyr i Arthur ada6 e dinas
rac dyvot esa6l niveroed henny am eu pen.
a bot en pedrus ac ar dam6eyn udunt rodi
kat ar vaes udunt. Ac 6rth henny vfyd-
hau a oruc Arthur oe kyghorwyr. Ac
odyna ed aeth hyt en Llundein. ac eno
gal6 aoruc atta6 holl 6yrda e deyrnas o
esgolheigion a lleygion. ac erchi udunt
rodi kyghor goreu a iachaf or a 6ypynt
neu a ellynt en erbyn e paganieit. Ac o
gyt dyundep a chyt gyghor pa6b ygyt
kenadeu a ellyngassant hyt ar Hy6el vap
Emyr Llyda6 brenhin Prydein vechan. i
venegi ida6 enteu er ormes ar trueni ar
ryuel oed gan y paganyeit ar enys Prydein.
kany's ney vap ch6aer i Arthur oed e g6r
h6nn6.⁵⁰¹ Ac g6edy klybot o Howel er
ryuel ar avlonyd6ch a oed ar i e6ythy.
erchi a oruc paratoi llynges. a chynnulla6
pymthec mil o varehogyon arva6e. ac ar e
g6ynt kyntaf a gavas e deuth i Borth
Ham6nt i dir enys Prydein. Ac odyna
Arthur ae harvolles or amryded e g6edey
ar6oll g6r kyford a h6nn6. ac en vnych
damplygu ac ymgaru pob eil6ers.⁵⁰² Ac
odyna g6edy lithra6 echedic o dydieu 6ynt
a kyrchassant kaer L6ytkoet. lle er oed e
paganyeit yn ymlad a hi. E gaer honno
hagen a oed gosodedic en e 6lat a el6it
Lyndyseu ar pen mynyd er r6g d6y avon.
ar dinas honno ar a6rhon a el6ir Lincoll.
Ac g6edy eu dyvot eno igyt ac eu holl
nineroed ymlad a orugant ar Saeson. Ac
anghly6edic aerva a g6naethant onadunt.
kany's ch6e mil onadunt a dyg6ydasant e
dyd h6n6 rey oc eu llad. rey oc eu bodi en
er avonoed a gollasant eu heneidieu ac eu
buched. Ac 6rth henny er rey ereyll en
gyfla6n o ofyn ada6 e dinas a orugant. a
chymrvt eu ffo en lle diogel6ch udunt.
Ac eisoes er rey henny ni orf6yssa6d Ar-
thur oc eu hynlit hyt pan deuthant hyt
en ll6yn Kelydon.⁵⁰³ Ac eno ymkynnulla6
o pop lle a g6naethant oc eu fo. A med-
yly6 odyno g6rth6ynebu i Arthur. Ac

odyna g6edy dechreu emlad o nadunt aerva a orugant or Brytanyeit. ac eu handifyn eu huneyn en 6ra6l. kanys o gysga6t e g6yd ac eu kanh6rth6y ed arverynt ac e gochel-ynt ergydieu e Brytanyeit. Ac g6edy g6elet o Arthur henny ef a erchis tryehu a llad a koed en e parth h6nn6 yr ll6yn a chymryt y kyfion henny ar tra6sprenni ac eu gossot en eu g6archae ena megys na chefynt ac na ellynt myned odyne. kanys ef a yncey eu g6arehey en e lle honno. en gyhyt a e bydey reit udunt dyvot i la6 ida6. ney enteu a vydynt var6 o ne6yn. Ac g6edy g6neuthur y kay h6nn6 ef a erchis yr torvoed ar bydinoed damgylehyu e ll6yn. Ac eno tridieu a theirmos e buant.⁵⁰⁴ Ac g6edy g6elet or Saeson nat oed udunt dim a b6yteynt rac eu mar6 oll 6ynt o ne6yn. 6ynt a geissiasant ygan Arthur ellygda6t ygyt ar amvot h6nn. eu hell6g 6ynt trach eu kevyu i Germany en eu llogeu. Ac ada6 i Arthur eu heur ac eu haryant ac eu holl da eithyr eu llogeu. ac ygyt a henny ada6 teyrnget pob bl6ydyu ida6 o Germany. a chadarnbau heny kan rodi g6ystlon. Ac ae hellygod i emdeith.⁵⁰⁵ Ac val et oedynt evely en emeh6elyt adref. ac en r6yga6 e moroed edivar vu ganthunt er amvot a wnaethodynt. a throsi en h6lyyeu a orugant ac emeh6elyt trachevyn i enys Prydein. ac i draeth Totnes e deuthant yr tir. Ac odyne anreithia6 e goladoed a orugant hyt ar Havren. a llad e tir dygyllodron. Ac odyne a kymerassant eu hynt hyt egkaer Vadon. ac eiste 6rth e gaer ac emlad a hi.⁵⁰⁶ Ac g6edy menegi henny ir brenhin anryvedu en va6r a oruc meint eu t6yll ac eu hyskymynda6t a chymryt byr kyghor am grogi eu g6ystlon. Ac ymada6 a oruc ar ryvel a dechreuissei ar e Fichtyeit ar Escotyeit. a brysa6 i distry6 e Saesson. Pryder ma6r hagen a goval oed arna6. kanys Hy6el i nei a ryada6sei egkaer Alelut en glaf o orthr6m glevyt.⁵⁰⁷ Ac or diwed g6edy dyvot ohona6 hyt pa 6eles e Saeson. ef a dya6t val hyn. kanys er an6arhaf anbedie en6 Saeson. ni bu teil6g kanthunt kad6 fyd na chy6irdep 6rthyfi. myfi hagen kan kad6 fyd 6rth Du6 ygyt ae nerth enteu a dialaf hedy6 g6aet vygki6da6t6yr endun h6ynteu. G6ise6ch wyr ych arveu. g6ise6ch ac en wra6l kyrch6ch e bradwyr hyn. a hep pedrus kan kanh6rth6y Crist ni a orvyd6n.⁵⁰⁸

Ac odyne 6e y dy6ed6yt o Arthur henny Dyvric archescob kaer Llion a aeth a sevyll ar ben bryn. ac en v6chel ef a dya6t val hyn. Awyrda ep ef. er rey essyd ardercha6c o gristonoga6l profes.

press6ylet enoch eh6i g6arder a ehof ech ki6da6dwyr. ac ech g6lat er rey ar ry las ac a distry6i6yt tr6y vrat e paganyeit. kanys tragy6ydawl g6arad6yd vyd yeh6i onit emrod6ch i eu handifyn. Ac 6rth heny emled6ch tros eech g6lat. ac o byd reit dyodev6ch agheu trosti oe eech bod. kanys er agheu hona a vyd budngolyaeth a buch6ed ir eneit. p6ybynae hedy6 a el i agheu ef ehunan a emryd en wir aberth i Du6. ac nyt pedrus ymlun Crist ohona6. er h6n a vu teil6g kantha6 rodi i eneit tros i vrodyr. Ac 6rth heny p6ybynae o hona6ch a lader en er emlad h6n. bit er agheu hono en penyit ida6 ac en vadeueint oi holl bechoden ac en ellygda6t. A dan amvot nas gochelo o dam6eina i dyvot.⁵⁰⁹ Ac ni bu un gohir en lla6en o vendith e g6ynudedyd wrda h6n6. brysia6 a orugant a g6isea6 pa6b eu arveu amdana6 ac vfydhau i kymynedy6 ac i orchymyn er archescob. Ac odyne Arthur a 6ise6yt amda6 lluryc oed teil6g ir veint vrenhin h6n6. penfestyn eureit eskythredic o ar6yd dreic a adass6yt oy pen. taryan a gymyrth ar y ysk6yd er hon a el6yt pryd6en. er hon ed oed del6 er argl6ydes Veir en yskythredic. er hon yn vynyachaf a al6ei enteu ar kof. ef a r6ym6yt o caledv6lch e cledyf goreu. er h6n a wnathoedyt en enys Avallach. gleif a dekaa6d i deheu ef er hon a el6yt ron v6chel oedd hono a llydan ac adas i aerva.⁵¹⁰ Ac odyne g6edy llunyaethu e bydinoed o bob parth e Saeson en her6yd eu deva6t en gle6 kyrehu a g6naethant. ac ar hyt e dyd en wra6l g6rth6ynebu e Brytanyeit. Ac or di6ed g6edy trosi yr heul ar i dyg6ydetigaeth. achubeit mynyd ma6r oed en aga6s udunt a g6naethant e Saeson. a chynnall h6n6 en lle kastell udunt. Ac o amylder eu niuer emdiriet a thebygu bot en diga6n udunt o kedernyt e mynyd. Ac 6edy dyd6yn er heul e dyd arall rac 6yneb. Arthur ae lu a eskyn6s pen e mynyd. Ac eissioes en er eskynu h6n6 lla6er oi wyr a a golles. kanys ha6s oed ir Saeson o ben emynyd g6neuthur dr6c ar e Brytanyeit noc yr Brytanyeit eng6rth6ynep e mynyd ar e Saesson. Ac or di6ed gan v6yha6 grym a llavur g6edy kaffael or Brytanyeit pen e mynyd en e lle 6ynt a dangosasant eu deheuoed udunt. Ac en erbyn henny e Saeson en wra6l a ossodent eu bronoed en eu g6rth6ynep. ac oc eu holl angerd emgynnall en eu herbyn. Ac g6edy treulia6 la6er or dyd evely lliidia6 a oruc Arthur rac h6yred e g6eley e vudygoliaeth en dyg6yda6 ida6. Ac 6rth heny dynoethi kaledv6lch. a gal6 en6 er argl6ydes Veir. ac o

obrôyd ruthyr kyrcu a oruc eny vyd em perved i clynion. A phôy bynac a kyvarfei ac ef. can gal6 en6 Du6. o un dyrna6t i lladei. Ac ni orfôysa6d or ruthyr h6n6 hyt pan lada6d a chaledv6lch ehun tring-einwyr a ffedgar kant. Ac g6edy g6elet or Prydeinyeit henny te6hau eu torvoed a g6naethant ac ymlit enteu. ac o pop parth udunt g6neuthur aerva. Ac en e lle e dyg6ydasant Colgryn a Bald6lf i vra6t. a lla6er o vilioed ygyt ac 6ynt. Ac g6edy g6elet o Cheldrich perigyl i kytemdeithion en e lle heb annot emch6elyt a oruc ygyt a rei ereill ar fo heb un annot.⁵¹¹

Ac g6edy arveru or brehin or rudygol-yaeth ef a erchis i Kad6r iarll Kerny6 erlyt e Saesson. hyt tra vryssieit enteu yr Alban. kany6 menegi a g6naethoydyt ida6 bot e Fichtyeit ar Escotyeit 6rth gae Al-clut e lle ryada6s-ei enteu Hy6el i nei en glaf. Ac 6rth heny y bryssieu enteu i vynu i rydhau enteu ygan i clynion.⁵¹² Ac ody na ty6yssa6c Keruy6 a dec mil ygyt ac ef. ac nyt en ol e Saesson en gyntaf ed aeth ef namyn en e blaen achubeit eu llogeu aoruc rac kafael onadunt dyogel6ch neu amdifyn or rey henny. Ac g6edy kafael e llogeu ohana6 ef ae kadarnhau o 6ynt or marchogion arva6c goreu oed kantha6 rac kafael or Saesson forudunt os attadunt e mynyn ffio. Ac en e lle g6edy darfot ida6 gadarnhau e llogeu evelly. Ar vrys erlyt e gelynion aoruc enteu kan eu llad hep trugared ac eilen6i gorchynyn Arthur amdanadynt. er rei o deudyplyc dygalr6yd a kybarsangit. Ac 6rth henny rei onadunt o ergrynedic kalonoed a ffoynt yr koedyd ac yr ll6yneu. ereill yr mynyded ac yr gogoueu i geissia6 espeit i agh6anegu eu hoedyl. Ac or di6ed g6edy nat oed udynt nep ry6 dyogel6ch er henny a dyengis en vri6edic onadunt 6ynt a emgynnull-assant hyt en enys Thanet. A hyt eno ty6ysa6c Kerny6 kan eu llad ae hymlyn-a6d. Ac ny orfôysa6d hyt pan las Cheldric ac eu kymhell 6ynteu oll i lla6 kan rodi g6ystlon.⁵¹³

Ac g6edy kadarnhau tangnheved ar Saesson en e lle mynet a g6naeth kad6r en ol Arthur parth a chaer Alelut er hon ar rydarocd i Arthur i rydhau ygan e Fichtyeit ar Escotyeit. Ac ody na kyrcna6d Arthur ae lu hyt e M6reife 6lat o en6 arall a el6yt Reget. Ac eno g6archaha6d ef er Escotyeit ar Fichtyeit. er rei teir g6eith kyn no henny a emladysynt en erbyn Arthur ae nei. Ac g6edy dyvot er rei henny hyt e 6lat hono ar ffio. 6yn oll a aethant hyt en llyn llumony6. a chymryt

er enyssed a oedynt en e llyn en gadernyt udunt. kany6 tri ugeint enys oed en e llyn. a thri ugeint karec a nyth eryr em pop karec. Ar rei henny pop dy6 kalanmei a deuynt ygyt. ac ar e lleis a kenynt ena dlynion e 6lat hono a ethebydunt e dam-6einieu a delhynt en e vl6dynt rac 6ynep. Ac ygyt a henny tri ugeint avon a redynt yr llyn. ac ny redei ohona6 namyn un avon ir mor. Ac yr enyssod henny y ffocessynt e gelynion. i geisha6 dyogel6ch o kodernyt e llyn. Ac ny dygrynoes udunt namyn echedic. kany6 kyunulla6 llogeu a g6naeth Arthur a chylchynu er avonoed ar llyn. hyt na cheffynt mynet nep ody na allan. Ac velly pymthech dywyrna6t e g6archaha6d efely hyt pan vuant mar6 o ne6yn hyt ar vilioed.⁵¹⁴ Ac val et oed Arthur en eu g6archay evelly enachaf Gllam6ri brehin I6erdon en dyvot a llyges. kantha6 amylder o poploed anghyvieith kantha6 en porth yr Escottieit ac yr Fichtyeit. Ac 6rth henny emada6 a g6naeth Arthur ar llyn. ac emch6elyt i arveu yr G6ydyt. ar rey heny kan eu llad hep trugared a gymhell6s ef ar ffio i eu g6lat. Ac g6edy e vudygoliaeth hono. emch6elyt tray kevyn aoruc eilch6yl i vynu dileu er Escottieit ar Fichtiaid hyt ar dim en holla6l. Ac g6edy nat arbetit y nep megys y kefyt. emkynnulla6 a g6naethant escyb e 6lat hono egyt ac eu holl escoleigion or a oed darystygedig udunt. ygyt ac esceirn e seint ar eu kreiryu. ac en droetnoeth e deuthant hyt rac bron Arthur. ac erchi trugared tros e truan popyl hono. Ac ar eu glinieu i 6edia6 ef hyt pan dru6arhei 6rthunt. kans diga6n o perigyl a dr6c ar ryg6naethoed udunt. kanyt oed reit ida6 dilid hyt ar dim er hyn a dyanghassei o honunt. Ac g6edy erchi onadunt ar e 6ed honno. 6yla6 o garder aoruc ar rodi yr g6yrda henny kymeint ac a archassant.⁵¹⁵

Ac g6edy daruot henny syllu aoruc Hy6el ap Emyr Llyda6 ac anryuedu ansa6d y llyn. essa6l avonoed. ar sa6l enyssod. ar fa6l keryc. ar sa6l nythot eryrot. Ac val et oed ef en anryuedu henny. Arthur a dywa6t ida6 bot llyn arall en a 6lat honno. a oed ryuedach no h6n6. ac nit oed pell ody no. ac uegint troetued eny hyt. ac uegint en i let. a hynny pedrogyl. a ffiedeir kenedyl o pysca6t enda6 amry6. ac ni chefit byth un or rey en ran y gilyd. Ac ygyt a henny hevvt of a dywa6t bot llyn arall egkymru ar glan Havren. a dynion e 6lat hono ae geil6 ef llyn Llivan. Ar llyn h6n6 pan vo e mor en llen6i. a kymer e d6fyr enda6 ac

ae llóng megys mynyd, hyt pan el tros eglaneu. Ac ena o dambeiniái bot nep en sevyll ae gynep ar e llyn o chyvarfey dim o askellgrych e dófyr hónó ae dillat anhaóð vydey ida6 emattal hyt na sugnei e llyn ef enda6. Ac o bydei enteu ae gevyn atta6, yr nesses e bydei ida6 nit arky6edai dim ket bei en sevyll ar y glau.⁵¹⁶

Ac g6edy hedychu ar Escotieit e brenhin odyna a aeth hyt egkaer Evra6e, o acla6s enrydedu g6ylva e nadolie oed en dyvot en dysvyt. A ffan g6eles ef er egl6yseu g6edy eu distry6 hyt e lla6r, doluria6 en va6r aoruc, kanys g6edy dehol Sampson archesgob ar g6yrda ma6r credyvus ereill ygyt ac ef, lloski e templeu ar egl6yseu a g6naethoedynt e Saeson a distry6 g6asan-aeth Du6 em pob lle, kanys pan deuthant er anreithwyr henny e foes Sampson archesgob a seith escyb ygyt ac ef hyd en Llyda6, ac eno en enrydedus ed erbyni6yt hyt e dyd dywedaf oi vuched. Ac eno g6edy gal6 pa6b ygyt or escoloigion, ac or pobyl o kyt kyghor ygyt ef a gossodes Praf i caplan chunan en archesgob egkaer Efra6e, ar egl6yseu distry6edic hyt e lla6r ef ae hadne6y6s ac ae hadurna6d o cre6ydusi n k6vennoed o wyr a g6raged. Ar g6yrda dyledogion bonedigion ar rydeholasai e Saeson ac a dygessynt trev eu tat, ef ar rodes i pawb onadunt tref eu tat, ac eu dylyet, ac eu enryded i pa6b onadunt.⁵¹⁷ Ac en plith er rei henny et oedynt tri brodyr o vrenhinia6l dylyet, nit amgen oed er rei hynny. Lle6 ap Kynvareh ac Urien ae Ara6n, tri meibion Kynvareh oedunt er rei henny. A chyn dyvot gormes e Saesson er rei henny a dylyent te6ysogaeth e g6ladoed heny. Ac yr g6yr henny, megys y pa6b or dylyedogyon ereill ef a vyna6d talu en dylyet. Ac 6rth heny ef a rodes i Ara6n vap Cynvareh brenhina6l vediaut Escotlond, ac i Urien ap Kynfarch er rodes teyr6yalen Reget, ac i Le6 ap Kynvareh, e gwr et oed i ch6aer kantha6 er en oes Emrys Wledic, ac et oedunt deu vap ida6 o honei. G6alchmei a Medrawt, i h6nn6 er rodes ty6ysogaeth Lodoneis ar gvlatoed ereill a perthynei attei. Ac ordi6ed g6edy d6yn o hona6 holl teruyneu enys Prydein ar ei hen teilygda6t ac eu hen deva6t ac eu hedychu, ef a gymyrth g6veic ida6. Sef oed honno G6enhi6yvar er hon a hanoed o vonedicaf kenedyl gwyr Ruvein, ac a vegesit en llys Kad6r tewysa6e Kerny6, pryt honno ae theledi6r6yd a orchyvygei holl g6raged teyrnas enys Prydein.⁵¹⁸

A ffan deuth e g6ayanhi6yn ar haf rac gynep ef a paratoes llyghes ac u aeth hyt en Iwerdon, kanys hono a vynei i gorescyn ida6 ehun. Ac val deuth yr tir enachaf Gillam6ri brenhin I6erdon ac aneirif amylder o pobyl ygyt ac ef en dyvot en i erbyn 6rth emlad ac ef. Ac gwedi dechreu emlad en e lle e genedyl noeth diarveu a emch6elassant ar ffo ir lle o kelynt g6asca6t ac emdifyn. Ac ni bu un golir en e lle daly Gillam6ri a g6naethp6yt ai gymhell 6rth ewylls Arthur, ac 6rth henny holl te6ysogion I6erdon rac ovyn a deuthant ac o anghreiffit e brenhin a curodassant oc eu bod en wyr i Arthur.⁵¹⁹ Ac g6edi darvot ida6 gorescyn holl teruyneu I6erdon ac eu hedychu, ef aeth en eu lyges hyt en Islond, ac g6edy emlad ar bobyl hono, ef ae goreskyn6s. Ac odyna g6edy honni tros er enyssed ereill i clot ef, ac na allei un teyrnas g6rth6ynebu ida6. Dolvan brenhin Godlond, a G6yn6as brenhin Orc, oc eu bod a deuthant a g6rhuu ida6 kan dalu teyrnget pob bl6ydyn ida6. Ac odyna g6edi llithra6 e gaiaf h6n6 heibia6 ef a emch6ela6d trachefyn i enys Prydein, ac atne6ydu ansa6d e teyrnas a chadarnhau tagnhefed endi, ac eno bu deudec mlyned i untu.⁵²⁰

Ac en er amser h6n6 g6aha6d aoruc marchogion clotva6r de6r o arall 6ladoed a ffeil teyrnassoed ae angh6anegu ac amylhau y deylu, megys yt oed kyghorvynt kan e teyrnassoed pell i6rtha6 meint clot i lys a ryodres y teylu, ac eu moliant, a cheissia6 awnaey pa6b kyfelybu a dyskyblu 6rth lys Arthur, ac 6rth i varehogion ac 6rth y teylu, kanys nyt oed dym kan un bonedic en e teyrnassoed em pell i6rthunt ony ell-ynt bot un deua6t a marchogion Arthur ac oc eu g6iscoed, ac oc en harveu, ac oc eu marchogaeth. Ac or di6ed g6edi ehedec i clot ae voliant ae haelder tros eithanoed emyleu e byt, ovyn a kymerasant brenhinoed tramor teyrnassoed racda6, rac i dyvot a gorescyn eu kyvoeth ac eu g6ladoed. Ac 6rth he'y rac govalon a frydereu, sef ag6naeth pa6b onadunt kadarnhau eu keyryd, ac eu dinnasoed, ac eu tyroed, ac eu kestyl, ac adeilat ereill o ne6yd en lleoed cryno sef acha6s oed heny o delhei Arthur am eu peneu, megys e kelynt lleoed kadarn en amdifyn udunt, o bey reit ndynt 6rth-a6.⁵²¹ A g6edy g6ybot o Arthur bot i ofyn evelly ar ba6b, emardyrchavael aoruc enteu, a medylia6 a darparu gorescyn holl Eur6pa ida6 ehun. Ac odyna paratoi i lynes a oruc, ac en gyntaf kyrchu Llychlyn a g6naeth hyt pan vey Lle6 ap Kyn-

vareh a 6nelai en vrenhin endi. kanys Lle6 vab Kynvareh oed nei vab ch6aer i Sychelyn brenhin Llychlyn. A h6nn6 ryvuassei var6 en er amser h6n6 agymynassei i vrenhinyaeth i Le6 y nei. A henny ni buasai teil6g gan er Llychlyn6yr. Ac 6rth heny e kymerassant 6ynteu Ric6lf ac i g6naethant en vrenhin arnadunt. a chadarnhau eu dinassoed ac eu kestyl kan tebygu gallu g6rth6ynebu i Arthur.⁵²² Ac yn yr amser h6n6 et oed G6alchmei vap Lle6 en deuddee ml6yd g6edi ry rodi ef oy 66ythyer eug6asanaeth S6lfy6 pap Rufein i dysgu moes a marchogaeth a llad a chledyf. Ar pab h6n6 gyntaf a rodes arveu i Walchmei.⁵²³

Ac g6edy dyvot Arthur. megys e dechreuassam ni i dy6ed6yt. hyt en traeth Llychlyn. Ric6lff a holl niver i 6lat ygyt ac ef a deuth en erbyn Arthur. a dechreu emlad ac ef. A g6edy ell6g lla6er o creu a g6act o pop parth or di6ed e Brytanyeit a orvuant kan lad Ric6lf a lla6er oi 6yr ygyt ac ef. Ac g6edi kafaer or Brytanyeit e vudygolyaeth kyrchu e dinassoed a orugant. ac eu lloski a g6ascaru eu pobloed. ac ni orf6ygyssant hyt pan darvu udynt darestwg holl Llychlyn a Denmark 6rth argl6ydiaeth Arthur. Ac g6edy darvot henny ef a urd6s Lle6 ap Kynvareh en vrenhin en Llychlyn.⁵²⁴ Ac odyne et h6ylian6d enteu ae lynges hyt en Freinc. Ac g6edi ky6eiria6 i torvoed dechreu anrheithia6 e 6lat o pop parth a orugant. Ac en er amser h6n6 et oed Frollo en dy6ysa6c ar Freinc. adan Lew neu Leo amhera6dyr Ruvein en i lly6ia6. Ac g6edi clybot o Frollo dyvodedigaeth Arthur. efe a kynnulla6d holl varehogion Freinc. ac a deuth i emlad ac Arthur. ac ni all6s 6rth6ynebu ida6, kanys ygyt ac Arthur et oed holl ienectyt er enyssoed ar ryoresgynasei. Ac 6rth henny kymeint a dy6edyt i vot ygyt ac ef o lu. ac et oed anha6d i un ty6ysawc neu i nep i erbynia6 neu gervot arna6. kanys ygyt ac ef hevyt et ord er ran oreu o Freinc. er hon ar ry g6naethoed i haelder ef en r6ymedic oy gariat enteu. Ac g6edy g6elet o Frollo yr ry dyg6yda6 ef en er ran g6aethaf or emlad. en e lle adaw e maes aoruc ac igyt ac echedic o niver ffo hyt en Paris. Ac eno kynnulla6d atta6 i 6askaredic pobyl. a chadarnhau e gaer. a mynnu cilch6yl emlad en erbyn Arthur.⁵²⁵ A hyt tra edoed en mynnu ang6hanegu a chadarnhau i lu o kanh6rth6y y gymydogion. en dirybyd e deuth Arthur ae lu ae g6archai enteu en e dinas. Ac g6edy llithra6 mis Icoibia6. a

dolyria6 o Frollo g6elet e pobyl en aballu o ne6yn. gorchymyn a g6naeth i Arthur dyvot ell deu i emlad. ar h6n a orfei onadynt kymerey kyuoeth e llall hep lad nep oc eu gwyr. Gwr ma6r i dwf oed Frollo ae angerd ac gle6der ae kedernit, ac o achaws emdiriet yr nerthoed heny et archassei ef i Arthur dyvot i neilltuedic emlad ac ef. kan tebygu kaffael ford iechyt o heny.⁵²⁶ Ac g6edy mynegi hyny i Arthur lla6en vu kantha6. ac en e lle anvon atta6 a dy6edyt i vot en para6t i kadu. ac i gn6euthur er amvot h6n6. Ac g6edy kadarnhau er amvot h6n6 o pob parth h6ynt ell deu a deuthant en hard 6edus hyt eme6n enys oed eythyre i dinas. ar bobloed o pob parth en arhos ac eu syllu pa dam6ein a darfei udynt.⁵²⁷ Ac eno e deutbant en hard 6edus ky6eir en eiste ar deu vareh enryvet i eu buanet. ac nit oed para6t atnabot i p6y onadynt e delhei e vudygoliaeth. Ac g6edy sevyll onadynt a derchavael eu har6ydition o pob parth. danga6s e spardyneu a orugant yr meirch ac gossot pob un ar i gilyd e dymodieu m6yaf a ellynt a g6naethant. ac eissioes ky6reiniach et ar6ed6s Arthur i gleif kan gochel dyrna6t Frollo. Arthur ae g6ant empen i vron. ac en her6yd i nerth ef ai b6ria6d hyt e daiar. Ac en e lle noethi cledyf a g6naeth a mynnu llad i ben. pan gyvodes Frollo en kyflwm ac escynnu i gledyf a g6an dyrna6d anghuea6l en d6yvron march Arthur. hyt pan dyg6ydassant Arthur ar march yr lla6r. Ac ygyt ac e g6elsant e Brytanyeit eu brenhin en syrthia6 o vreid e gallud eu hattal heb tori er amvot. ac o yn vryt kyrchu e Freinc. Ac val et oedynt en mynu torri e kynghreir enachaf Arthur en kyvodi en kyflwm 6y6yur. ac en derchavael i darian ac en kyrchu Frollo. A sevyll en agaws a g6naethant a ne6idia6 dymnodeu. a llavuria6 pob un i geissiau angyu oi gilyd. Ac or di6ed Frolla a gauas ford. a thara6 Arthur en i dal a g6naeth. a ffei na ry bylhey e cledyf ar vodro6ieu e penfestyn. ac attoeth ef ar ry kassey dyrna6t agheua6l. Ac g6edi g6elet o Arthur i l6ryc ae darian ac arveu en cochi kan i 6aet enynnu o lit a g6y6yur erlloned aoruc. A derchavel kaletv6lch ac oi holl nerth gossot a g6naeth ar helym ar penfestyn a ffen Frolla a holl es en deu hanner hyt e d6y esg6yd. Ac or dyrna6t h6nn6 dyg6yda6 ag6naeth Frollo. ac ae sodleu maedu e daiar. ac ell6g i neit gan er a6el. Ac g6edy honni heny tros e lluoed. brysia6 a g6naethant y ki6da6t6yr ac egori pyrth o dinas ae rodi i Arthur.⁵²⁸ Ac g6edy kaffel o hona6 e vud-

ygoliaeth hono. ef a ran6ya i lu en d6y ran. ar neill ran a rodes i Hy6el ab Emyr Llyda6. ac gorchymyn ida6 mynet i est6g G6itart. ac enteu ehun a ran arall kantha6 i oreskyn e g6ladoed ereill en eu kylch. Ac en e lle ygyt ac e deuth Hy6el yr 6lat ef a gyrch6s e keyryd ar dinassoed. A G6itart g6edi lla6er o ymladeu en duals a gymhell6s i 6rhau i Arthur. Ac ydyna G6asg6yn o flam a haiarn a anrheithi6s ac thy6ysogion a darestyng6s i Arthur.⁵²⁹ Ac g6edi lithra6 na6 mlyned heibia6 a darvot i Arthur gorescyn holl g6ladoed Freinc 6rth i vediant ehun. ef adeuth cilch6yl i Parys. Ac eno y delys lys. Ac eno g6edy gal6 pa6b or escol-eigion ar lleigion kadarnhau a g6naeth ansa6d e deyrnas. a gossot kyvreithieu a ehadamhau hed6ch a thangnheved tros er holl deyrnas. Ac ena er rodes ef i Bed6yr i pen trulliat Normandi a Flandrys. Ac i Kei i pen s6ydwyr er rodes Angi6 a Feit6. a lla6er o wladoed ereill yr dylwedigion ereill. a oedynt en i wasanaeth. Ac odyna g6edy hedyebu a thangnhevedu pob lle or dinassoed. ar pobloed. pan etoed e g6aiantl6yn en dechreu dyvot ef a emeh6el6s tracheuyn i enys Prydein.⁵³⁰

Ac val et oed g6ilva e sulg6yn en dyvot g6edy e veint vudygoliaeth hono. o pob lle. ygyt a dirva6r lewenyd ef a vyn6s daly llos en enys Prydein. a g6isa6 i coron am i pen. ac ygyt a heny. g6aha6d atta6 e brenhined ar ty6ysogion a oedynt wyr ida6 o pob lle. or a orescynasei. 6rth enrydedu er wilva honno en vrenhina6l enrydedus. ac i atne6ydu kadarnhaf tagnheved er rygthynt.⁵³¹ Ac g6edi menegi ohona6 heny oi kyghorwyr ae an6yleit. ef a gavas en i gyghor mae eghaer Llion ar Wyse e daliei i lys. kanyr o dinassoed kyvoethocaf oed ac adasaf ir veint 6ylva hono. Sef acha6s oed yr neill parth yr dinas er redei er an6on vonedic hono. ac ar hyt hono e gellynt e brenhined a delhynt tros e moroed dyvot en eu llogeu hyt idi. Ac or parth arall g6eyglodieu a foresteu en i thekau. ac ygyt a henny adeladeu a llysoed brenhina6l endi oy me6n. a they eureit. megys nat oed en e teyrnassoed tref a kynhebykyt i Rufein or ryodres namyn hi. Ac ygyt a heny ardercha6c oed o d6y egl6ys arbennic. un onadynt en arderchavedic en anryded Wl neu Iulius verthyr. a ch6fent o berydon en talu moliant i du6 endi en 6astat dyd a nos en enrydedus urdasseyd. Arall oed en anryded Aaron kytymdeith e merthyr h6n6. a ch6fent en hono. o canonwyr riola6dyr. Ac ygyt a

heny hevyt ardercha6c oed o deu kant escol o athraon a doythion a etnebydynt kerediat e ser. ar amravailion kelvydodeu ereill. kanyr en er amser h6n6 e kefit endi or seith kelvydyt. Ar rei heny tr6y kerediat e ser a vynesgunt i Arthur lla6er or dam6einicu a delynt rac lla6. Ac or ach6yssiou henny oll e myn6ys Arthur eno daly e llys⁵³² Ac odyna gwedi ell6g kenadeu tr6y amrauaylion deyrnasoed. g6aha6l pa6b aoru6p6yt. ac o teyrnassoed Freinc. ac or amravailion enyssed ereigia6n or a dyleynt dyvot ir llys.⁵³³

Ac 6rth henny e deuthant eno Ara6n vap Kynvareh brenin Escotlont. Urien i vra6t brenin Reget. Kad6allawn lla6hir brenhin G6yned. Meiric brenin Dyvet. Kad6r llemenic brenin Kerny6. a thri archescob enys Prydein. nit amgen archescob Llundein. ac un kaer Evra6c. a Dyvric archescob kaer Llion ar Wyse e penhaf o nadunt. a legat i pap Ruvein oed. ac ygyt a henny eglur oed oe santolaeth ae vuch6ed. kanyr pop kyvry6 elevyt or a vei ar dyn ef ae g6aredei tr6y i wedi. Ac ygyt a heny 6ynt a deuthant ty6ysogion or dinassoed bonedic nid amgen. Morud iarll Kaergloe6. Meuric. neu Mor. iarll Kaerfrangon. Anara6t o Am6ythic. neu o Salsbri. Marchyd o Gaerweir. Aelwyn G6eny6ic. neu Arthal. a War6ic. O6ain o Gaerwalla6c. neu o Gaer Leon. G6rsalem o gaer Kynvareh. neu Eursalem o gaer Llyr. Kynvareh iarll kaer Keint. Gwalla6c ap Llyenna6c o Am6ythy6. Ionathal o gaer Dor. Boso. neu Bodo. o Rydychen. Ac eithyr y rei heny lla6er o wyrda nyt oed lei eu boned nac eu teilyncta6t nor rei henny. nit amgen Duna6t furr ma6 Pabo Post Prydein. Keneu vab Koel. Peredur vab Elidyr. Grufyd ap Nogoyt. Reyn ap Cla6t. neu Regein vap Kla6d. Edelyn vap Kelyda6c. Kyngar vab Bangau. neu Angen. Kynva6r. Gorbouia6n. Maskoet Cloffa6t. neu Maesswic Cloff. Run vap N6ython. a Chynvelyn vab Trunyat. Kattied vab Kadell. Kyullith. neu Kyn dilic. vab N6ython. neu Novton. Kyhelyn. G6rgant. Gweir. Katvan. Ac ygyt a heny lla6er o wyrda a vydei vlin eu datganu. Ac or ynysoed e deuth Gillam6ri brenin I6erdon. Mel6as. neu Gillam6ri arall. brenin Islont Doldan brenin Gotlont. G6yn6as vrenhin Orc. a Lle6 vab Kynvareh vrenin Llychlyn. ac Ethel brenin Denmark. Ac or parth arall yr mor o Freinc. Holdin ty6ysawc R6yтын. neu R6ythen. Leodegar iarll Boloyn. Bed6yr. neu Bet6yr pen trulliat. ty6yssa6c Normandi. B6r-

el tygysa6c Cenoman. Kei. pen s6ydwyr Arthur. tygysa6c Angi6f. Gwittard tygysa6c Peitt6f. ar deudec Gogyvurd o Freinc. a Gereint Carnwys en eu blaen. Hy6el vab Emyr Llyda6. a lla6er o wyr gyt ac ef. a ryhir vydei meneg kymyrred pob un or rei hynny ar 6ahan.⁵³⁴

Ac g6edy emgynnulla6 ygyt or niver a dy6edasam ni u6chod. ar tri archescob a oed eno i wisca6 e deyrn6isc am Arthur ac i dod i e goron am pen Arthur. Ac ena y gorchymyn6yt i Dyvric archescob g6assanaythu er cferen. A ffan darvu gwisca6 am Arthur mynet aoruc parth ar egl6ys ar deu archescob un o pob tu ida6 en kynnal i dillat. Ac oi vlaen et oedynt en ar6ein ped6ar cledyf noithion eureit en ar6yd i vot ef en amhera6dyr. a henny oed eu breint. nit amgen Ara6n vab Kynvarch vrenhin er Alban. a Chatwalla6n lla6hir vrenhin G6yred. a Meuric vrenhin Dyvet. a Chad6r vrenhin Kerny6. en mynet oi vlaen yr egl6ys. Ac et oed e k6vennoed en kanu pob tu udynt o amryavael gy6ydo liaetheu ac organ or pyrkeu teckaf a chyssonaf or a ellyt i gafel ar e daiar. Ac ena or parth arall et oedynt en d6yn e vrenines en wiscedic o vrenineid6isc a choron o la6rwyd ami ffen. ac eskyb ac a manachesseu gyt a hi yn mynet yr egl6ys. Ac oi blaen litheu et oed pedeir g6raged e ped6ar brenin a oedynt o vlaen Arthur. a cholomen bur6en en lla6 p6p un or g6raged.⁵³⁵ A ffan darvu e g6asanaeth en e d6y egl6ys. 6edi mynych emdreidia6 or niveroed or egl6ys p6y gilyd i branda6 amryval gy6ydolaetheu or organ teckaf. dyvot yr llys aorugant a diosc e g6iscoed brenlina6l yamdanadunt ag6isca6 escafyn wiscoed amdanadunt a mynet i v6yta yr neuad. Ar neill parth yr neuad et aeth Arthur i eiste ar g6yr ygyt ac ef. ar parth arall yr neuad et aeth G6enh6ivar ar g6raged i eiste. val et oed hen deva6t ena pan daliai vrenin lys.⁵³⁶ A ffan darvu gosot pa6b onadunt val e ryglydei i enryded. e kyvodes Kai i vyny a oed pen s6ydr i Arthur. a g6isc o ermin amdana6. a mil o dyledogion gyt ac ef or un ry6 6isc i wasanaethu o gegin. Ac or parth arall e kyvodes Betwyr i pen trulliat. a mil gyt ac enteu en adurnedic o un ry6 wise. en g6asanaethu o vedgell. a dogned o lestri goreureit. Ar parth et oed en g6asanoethu ar e vrenines et oed dogned o niver hard. o amryualion wiscoed. en g6asanaethu. val ed archei hen deva6t. Ac ar vyrder nit oed or teyrmasoed a allei engyfylybu o gyuoeth a drythyll6c ac amylder

pob da endi ac enys Prydein. Ac a oed o wyrda clodva6r provad6y en wyr i Arthur. un arver oedynt oll o veirch ac aruec a g6iscoed a moes a mynut. Ar g6raged a vei orderehadeu yr mil6yr heny or un ry6 wiscoed ed arverynt. Ac ni mynei un wreic nac un vor6yn en er oes hono un g6r en orderel idi namyn gwir a vei brovedic yn mil6riaeth. kanys di6eiriach vydei e g6raged o heny. a de6rach a durvingach vydei e g6yr o heny.⁵³⁷

Affan darfu udynt v6yta 6ynt a aethant allan odieithyr e dinas. i beri danga6s amrya6ailion g6ar6eu ac en en6edic danga6s ar6yd ymwan. ac evelly g6are pedyt a marehogyon affob kyvry6 amryavael war-eon a 6elit eno. Ar g6raged en edrych ar heny. i ar e muroed ar fenestri. Affob un onadynt ena a vydei ae gol6c ar y gwr m6yaf a garei. Ac yr g6eith godeu ed emdangosynt velly yr g6yr m6yaf a gerynt. yni vei gogoniant yny gwyr i danga6s eu mil6riaeth ac eu g6rhydri egg6yd e gwraged m6yaf a gerynt. ar nep a vei vudyga6l en e g6ar6eu heny. kystal e telit ida6. a chyt bei em br6ydyr wythla6n. i gynnal tir a chyvoeth. a henny o drylor. neu drysor Arthur.⁵³⁸ Ac gwedi treulia6 onadynt yny mod h6n6 tridieu a theirmos. e ped6eryd dyd. e gel6yt ar ba6b i un lle. i dalu i 6asanaeth ida6. a heny val e reglydunt. ac i rei e rodet eno e dinassoed. ac i ereill e kestyl. ac i ereill archescopa6daetheu. ac i ereill e manachlogyd e lle e bei er un or ry6 rai henny en vac.⁵³⁹

Ac ena et aeth Dyvric archescob en ermid6r a g6rtha6t i archescoba6t. Ac ena er rodet en i le enteu en archescob Dewi. a gwr bucheda6l esbryda6l d6y6a6l oed h6n6. Ac e6ythyrr i Arthur oed ac adas ida6 enryded. Ac en lle Sampson archescob kaer Efra6c e rodet Teila6 escob Llan Daf. a henny o eiria6l Hy6el ap Emyr Llyda6. kanys gwr d6y6a6l bucheda6l oed Teila6. Ac ena e gwnaethp6yt Morgant en escob eg kaer Vudei. a Iulian egkaer Wynt. ac Edeuluyrth. neu Edlithrych. enghaer Alclut.⁵⁴⁰ Ac val et oedynt en lluniaethu p6p peth o henny. enachaf e g6elynt deudeggwyr prud oydia6c hard. a chainc o oli6yd en lla6 pob un onadunt. en ar6yd eu bot y genadeu. a dyvot en araf vfyd dangnevedus yni doethant gar bron Arthur. Ac en i annerch o bleit Lles amhera6dyr Ruvein. a rodi llythyrr en lla6 Arthur. ar amdra6d h6n enda6.⁵⁴¹

Lles amera6dyr Ruvein en arvon annerch i Arthur brenin e Brytanyceit yr henny a hayd6s. Anryved m6y no meint

genyvi dy greulonder di ath envydr6yd ath syber6yt di Arthur. kanys o anian envydr6yd e sarhaeast di ruveinia6l emerodraeth. A rylwyr yr 6yt en g6neuthur ia6n i sened Ruvein. kanys kared vabr y6 kodi Ruvein. e brenhinoed er holl vyt en darest6g idi ontydi y sy en attal teyrnget a dylae hi Ruvein i chael. Ac a gavas Wl Kassar emerodyr ac emerodron g6edy ef. ac gyt a heny. Ila6er o enysed a darestyg6yt i Ruvein. a grabdeilaist ti. A sened Ruvein a varnod arna6t am heny i dyvot erbyn Awst nessaf i Ruvein i gymryt y varn a vynont twy i rodi arnat. Ac yth dyvynnu i doetham ni yn deudec. Ac oni dovi. neu doi. er a denyr yma i ovyn ia6n iti. am sarhedau Ruvein val y barno cledyf y rot a h6ynt.⁵⁴²

ENA er aeth Arthur en i gyghor. Ac i dy6at Kad6r iarll Kerny6 argl6yd vrenin eb ef. mac arnaf i ofyn gorvot o lesced ar e Brytanyeit rac hyt er ym eu segur yg6ledau a mas6ed ac emdivan a g6raged. henny a d6c yn gle6der ni. a nyini a dylem dyoleh i wyr Ruvein. dyvot hyt ema yn kyfroi ni.⁵⁴³ Ena a dy6at Arthur. Ha wyr da hyt en hyn e roesech ym gyghor da fr6ythla6n. ac yr a6rhon i mac reit 6rth gyghor da. Ac am henny medyliech ba6b am gyghor da grymus. Ac yr awrhon o un vryt rod6ch ech kyghor. ac en doeth racvedyliech pa beth a vo ia6n i ateb en erbyn or atebion hyn. kanys pa beth bynac ar a rac6eler en da en e blaen ygan doethion. pan deler ar e g6eithret ha6s e dyodever. Ac 6rth heny ha6s e gall6n ninheu dyodof ryvel gwyr Ruvein os o gyfredin kytundep a chyt kyghor en doeth er racvedylie6n ninheu pa wed e gallom ni g6anhau eu ryvel h6ynt. Ar ryvel h6nn6. her6yd e tebygafi. nyt ma6r reit i ni i hofynhau. kanys andyledus e maent h6y en erchi teyrnget o ynys Prydein. kanys ef a dy6eit dyl6 i talu ida6 6rth y ry talu i Wl Kesar ac i ereill g6edi ef. A henny o acha6s tervyse ac andundep er r6g en hen dadeu ni nyhunein a dugant wyr Ruvein yr enys hon. Ac o treis y g6naethant en tretha6l. Ac 6rth heny pa beth bynac a gafer o treis a th6yll a chedernyt nyt o dyltet kynhebye h6n6. p6y bynac a dycco treis 6eth andy6edus e maent h6y en keissia6 teyrnget y genymni. en kynhebye i henny ninheu a deisyv6n teyrnget y genymni. en kynhebye i henny ninheu a deisyv6n teyrnget yganthunt h6ynteu o Ruvein. Ar kadarnaf ohonam kymeret er hyn a geissio. kanys o goreskyn6s Wl Kesar ac amherodron er-

eill g6edy ef enys Prydein ac o acha6s henny ar a6rhon holi teyrnget o henny. En kynhebye i henny minheu a varnaf dyltu o Ruvein talu teyrnget i minheu. kanys vy hen rieni inheu gynt a goresgynasat Ruvein. ac ae kynhaliasant. nyt angen Beli vap Dvynwal. kan kanh6rth6y Bran i vra6t. d6c Bwrg6yn. g6edy crogi ped6ar ggystyl ar ugeint o dyledogion Ruvein. rac bron e porth 6ynt ac ae daliasant tr6y lawer o amseroed. Ac gwedy heny C6stenin vap Helen a Maxen vap Lly6elyn. pob un or rei heny en kar aga6s i mi o kerenyd. ac en vrenhined ardercha6c o goron Prydein. er h6n g6edi i gilyd a ka6sant amherodraeth Ruvein. ac 6rth heny pa ny bern6ch ch6i bot en ia6n i minheu deisyveit teyrngeit o Ruvein. o Freinc hagen ac or enysed. ny 6rtheb6n udynt. kanys pan i goresgynasam ni deuthant oi hamdifyn nac oi g6ravun. ac 6rth heny ni 6rtheb6n udynt or rei henny.⁵⁴⁴

Ac g6edy tervynnu o Arthur ar i amad-ra6d. ef a erehit i Hy6el ap Emyr Llyda6 em blaen er rei ereill g6rtheb er amadroddion ar rydy6edasei Arthur. Ac enteu a 6rtheba6d val hyn. Pei treikleu pob un o honam ni a medylia6 pop peth en i ved6l. ni thybygaf i gallu o nep o honam ni rodi kyghor g6erthvorach na chrynoach na doethach nor h6n a racvedylia6d rac6eledic doethineb er argl6yd Arthur i ehunan. ac 6rth henny e peth er rac6eles med6l doeth aniana6l g6astat wr. ninheu en holla6l a dyl6n moli h6n6 ae kanma6l. en wastat. kanys en her6yd e deliet ady6edi ti o mynni di kyrchu Ruvein. ni pedrusaf. i ed arver6n or vudygoliaeth. hyt tra vom ni en amdifyn en rydit. hyt tra keissiom ni en ia6n. ygan en gelynton ni. e peth e maynt h6y en kam. en i geisia6 ygenym ninheu. kanys p6y bynac a keisio d6yn i vreint ai deliet kan gam ygan dyn. teil6g y6 h6n6 enteu kolli i vreint enteu ai delyet. Ac 6rth heuny kanys gwyr Ruvein essyd en keisia6 d6yn er einym ni. hep amheu ninheu a dyg6n racdynt h6ynteu er eidunt. o ryd Duw kenhiat i emgyvarvot oc 6ynt. A llyma kyvarvot damunedic er holl Bryteinieit. llyma darogan sibilla en dyvot en wir. a dywa6t dyvot o kenedyl e Brydeinyeit e trydyd brenin er h6n a geif amherodraeth Ruvein. or deu neu dreu i eilen6i en aml6c. megys e dy6edeist ti. er eglur tywysogion. Beli a Ch6stenin. pob un onadun a vuant ameroddion en Ruvein. Ac ar a6rhon edym en kafa6l e trydyd er h6n ed ydes en ada6 blaynfet. neu blayn6ed. Ruveinia6l enryded. Ac 6rth

heny brysia ditheu i kymryt e peth e mae Du6 en i rodi. brysia i oresgyn e peth essayd oi vod en mynnu i oreskyn. Brysia i en arderchavael ni oll. a hyt pan arderchevych titheu. ni ochel6n ninheu kymryt g6elieu nac angen o byd reit. A hyt pan gefeich ti henny. minheu ath ketemdeithocaa di o degmil o varchogion arva6c ygyt a mi i angh6anegu de lu.⁵⁴⁵

Ac g6edy teruynu o Hy6el e parabyl. Ara6n vab Kynvarch a dywa6t val hyn. er pan dechrena6d vy argl6yd i dy6edyt i amadra6d. ni allaf i traethu om tava6t e veint l6cenyd essayd ym med6l inheu. kanyt nyt dym kenhyf ar ry g6naetham o emlad-eu yr holl vrenhined a oreskynasani ni hyt hyn. os gwyr Ruvein a gwyr Germani a dyangant en diaerva ygenym ninheu. heb dial arnadunt er aervaeu a g6naethant 6ynteu i en rieni ninheu gynt. Achanyt ara6rhon e mae darpar emgyvarvot ac h6ynt lla6en y6 kenhyf. A dymuna6 et 6yf e dyd e kyvarvydom ni ygyt. kanyt sychet eu g6aet 6ynt essayd arnafi. en kymeint a pei kaff6n inheu fynha6n oer g6edi i byd6n tridieu heb yvet dia6t. Oy a Du6 g6yn i vyt a arhoei e dyd h6n6. melys a 6elieu kenhyf er rei a gymer6n neu enteu er rei a rod6n inheu. pan ne6itiem en debeuoed ygyt an gelyni6n. er angen hono essayd velys er hon a dyodefoi vi en dial vy rieni en kenedyl. en amdifyn vy rydit. en arderchavael yn brenin. Ac 6rth henny kyreh6n er hanner gwyr a safwn en eu kyrehu. hyt pan orfom ni arnadunt h6y. kan d6yn eu auryded. et arverom ninheu o la6n vudygoliaeth. Ac i angh6anegu de lu titheu. minheu a rodaf d6yvil o varchogion arva6c eithyr pedit.⁵⁴⁶

Ac g6edi darvot i pa6b dy6edut e peth a vynhei eg kylch henny. ada6 aorugant pa6p onadunt niver megys e bei i allu ae devnyd en i g6assanaeth. megys et oedynt o enys Prydein ehu trivgein mil o varchogion arva6c. hep e dengmil a ada6sai Hywel brenin Llyda6. A codyna brenhined er enyssed ercill. kani buassei deva6t kanthunt arver o varchogyon. pa6b onadunt a ade6is pedyt e sa6l e gellynt eu kaffael. megys et oedunt or ch6ech enys. nyt amgen ac I6erdon ac Islont ac Gotlont ac Ore a Llychlyn a Denmark. Ch6e ugein mil o pedyt g6edi eu riva6. G6edi heny ygan e tegysogion Freinc. nit amgen o R6then. a Phortu a Normandi a Cenoman ac Angy6 a Pheitt6. ped6ar ugein mil o varchogion arva6c. Ac ygan e deudec gogf6rd a dothoedunt ygyt a Gereint deu kant marcha6c a mil o varchogyon arva6c. Ac esef oed

eirif heny oll. 151200. o varchogion. sef y6 heny kan mil a dengmil a deugein a deudengmil o varcho6ion eithyr pedyt. er hyn ni ellyt eu rif.⁵⁴⁷

Ac g6edi g6elet o Arthur pa6b en bara6t en i wasanaeth. erchi aoruc i pa6b brysia6 oy wlat ac embaratoi. ac erbyn kalan A6st bot eu kynnadyl oll ygyt em porth Barbefflwy en Llyda6. megys a gellynt odyna kyrchu B6rg6yn en erbyn gwyr Ruvein. Ac ygyt a henny menegi a g6naeth i kennadeu er amera6dyr na thalei ef teyrngtet udunt t6y o enys Prydein. Ac nat er g6neuthur ia6n udynt or a holynt et oed ef en kyrchu Ruvein. namyn yr kymhell teyrngtet o Ruvein ida6 ef. megys e barnasei ef ydylut. Ac ar heny e kennadeu a aethant or llys. E brenhined a aethant. e g6yrda a aethant. ar hyn a erchyt udynt pa6b en eu ansa6d heb un annot a emparatoasant erbyn er amser tervynedic udynt.⁵⁴⁸

Affan gygleu Lles amera6dyr Ruvein geirieu Arthur amdana6 6rth i genhadeu. gal6 kyghor sened Ruvein atta6 a oruc. Ac or kyghor h6n6 anvon a orugant kenhadeu ar vrenhined e d6yrein. i erchi udynt nerth i est6ng Arthur. Ac ef a doeth atta6 6rth y dyvyn Epistroff6s vrenin Groec. a Mustensar vrenin er Affric. ac Aliffantma. neu Aliffatima. brenin er Espaea. ac Hirtacus brenin Parth. a Boc6s brenin Medif. a Sertor brenin Libia. a Sertorius brenhin Iturrea. Pandrassus brenin er Eifft. Misapsa. neu Mitipa. brenin Babilon. Politetes brenin Bithinia. Te6cer duc Frigia. Evander brenin Siria. Echion brenin Boetia. Spolitus brenin Kreta. ac ygyt a heny ty6yssogion a ieirll a bar6nyeit a lla6er o wyr da aedunt darystyngedic i Ruvein. Ac o sened Ruvein yd oed Lles amera6dyr Ruvein. a Chadell a Meuric a Lepid6s a Gaius a Mettell6s a Chocta a Quintus Milui6s a Catalus. Quintus Carutius. Sef oed rivedi hynny oll ygyt. ped6ar kant mil o wyr ac m6y. med un llyvyr. 460100. med e llall. 400140. nyt amgen deugein wr a chan wr a ffed6ar kanmil o vilioed. neu kanwr a thri ugein mil a ffedwar kant mil.

Ac g6edy darvot lluniaethu pop peth o heny oy dy6edut y baratoi a wnaethant o 6eithret erbyn A6st. Ac ena en duhun kyh6yn a orugant parth ac enys Prydein.⁵⁵⁰ Affan gavas Arthur diheur6yd i 6rth heny. gorchymyn aoruc enteu i Vedra6t i nei vab i ch6aer ac i Wenh6ivar i wreic lly6odraeth enys Pryde n. a mynet aoruc enteu gyt ae lu parth a Porth Ham-

6nt. Affan gauas gyntaf 6ynt inia6n oi ol kyrchu e mor a orugant.⁵⁵¹ Ac val et oed 6f velly en r6yga6 e mor. a rivedi ma6r o logheu gantha6. kysen a oruc Arthur. Ac ef a welei vread6yt. sef a 6elei eilun arth en er a6yr en ehedec. a m6rni6r ma6r. a son a god6rd genthi yni debygei Arthur vot ar ba6b or traetheu y houyn. Ac ef a 6elei Arthur ena hevvt dreic en ehedec i 6rth e gorlle6in ac echty6ynedigr6yd i llygeit en goleuha6 e wlat. Ac ena y g6elei Arthur er arth ar dreic en emgyrchu her6yd e tebygei ef. ar dreic a 6elei en kyrchu en 6yehyr er arth ac oi thana6l anadyl en llosei ac en i hell6g yr lla6r. Affan defroes Arthur datkanu i vread6yt i wyrda aoad en i gyleh. sef val e dehonglasant. dy6edut mae Arthur a ar6ydokaei e dreic a doethoed y 6rth e gorlle6in. ar arth a dy6edynt i ar6ydg6eay ry6 anghenvil o ga6r a emladei ac Arthur. ar emlad a 6el-sei Arthur dr6y i hun a ar6ydokai emlad Arthur ar anghenvil h6n6. a budygoliaeth e dreic a arwydokai gorvot o Arthur. Ac ni chredai Arthur 6ot e dehongyl velly. namyn am i vynediad i gyh6rd a Lles amera6dyr Ruvein. Ac g6edi dyvot e dyd drannoeth e doethant h6y ir porth a el6it Barbefflwi en Llyda6. Ac ena tynnu eu pebyllen a orugant ac eno ara6s en i doeth k6b6l o wyr er enyssel.⁵⁵² Ac val e byd-unt velly en eiste 6edi disgynu eno. enachachaf kennat en dyvot ar Arthur i venegi ida6 dy6ot ka6r enryved i veint i 6rth er Espaea. a gripdeilia6 Elen nith Hy6el ap Emyr Llyda6 y dreis i ar y g6ercheid6at. a mynet a hi hyt em pen mynyd a el6it Mynydd Michangel. A mynet marchogion e wlat en i hol. ac ni thyg6s udynt. kanyos ar longeu ed emlidynt ef. llen6i eu llongeu a 6naey er anghenvil h6n6 or toneu. yny sodynt. Os ar dir ed emlynynt o greula6n ergydieu i lladei h6ynt. neu er rei a od-6edei onadunt ef ai llynkei oll en lledvy6.⁵⁵³ Ac g6edi dyvot e nos egheilch er eil a6r or nos kyvodi aoruc Arthur yvynu a mynet ef a Chei i pens6ydw. a Bet6yr i pentrulliat. a mynet ell tri hyt em pen e mynyd haiach. Ac eno 6ynt a welynt taull6yth ma6r o dan yg korun e mynyd. ac en aga6s i h6n6 6ynt a welynt mynyd a oed lei. A gyru Bed6yr aorugant i edrych pa un or deu vynyd et oed er anghenfil enda6. sef e kavas Bet6yr yseraf a mynet aoruc en gyntaf i'r mynyd bychan. kani ellyt mynet i h6n6 heb yseraf. Ac ef a cly6ei em pen e mynyd g6reigia6l g6ynvan. A dyvot aoruc Bet6yr en da6el ovyna6c i ben e mynyd ae gledyf en noeth en i la6.

Ac ef a 6elei en eiste 6rth e taull6yth g6rach en wyla6. 6eh ben bed newyd gladu. ac en dryceyrverth 6eh i ben.⁵⁵⁴ Sef ad6a6t e wrach 6rth Vet6yr. O dydi direitiaf or dynion ep hi. ni 6dosti. ni 6dosti or byt pa boen gyntaf a odeuyeh dr6y aghen ygan esgymmedic ankygel. neu anghenfil. ysyd ena. a dreulia blodeuyen dy ieuencyt ti. er h6n a d6c Elen nith Hywel hyt ema. ac ema e goruc i lleas. a minheu ae cladas hi en e bed newyd h6n. Ac ef am duc inheu hyt ema. am vynn bot en vamaeth idi. Ac ef ath divetha ditheu er a6r hon. A g6ae vinheu om by6 en ol vy an6ylvereh vaeth. Affan ettoed er anghenvil h6n6 en keissiaw kytia6 amereh i ena rac i ovyn e bu var6 hi. Ac am hynny o g6nei di ia6n ti a foi rac i dyvot ef ema i gydia6 amyfi. ath odi6es ditheu ema ath dienydu.⁵⁵⁵ Ac ena truanu aoruc Bet6yr 6rth e 6rach a dy6edut idi e keissiei i hamdifyn hi. Ac en diannot dyvot lle et oed Arthur. a menegi ida6 k6b6l or a 6elsei.⁵⁵⁶ A ch6yna6 yn va6r a oruc Arthur colli Elen. A mynet aoruc Arthur or govlaen ac erchi udunt na delynt atta6. oni bei angen arna6. A mynet aorugant ar eu traet ac ada6 eu meirch gan en hys6eineit. Agadu Arthur en eu blaen a orugant. Affan deuant eno et oed er anghenvil h6n6 a berocidieu o gic moch koet gantha6. 6edi b6ytta peth onadynt en lletamr6t. Ac en gorfen pobi e rei heny et oed.⁵⁵⁷ Affan 6eles ef e g6yr en dyvot atta6 bryssiaw aoruc enteu i v6yta e kic. ac i gymryt ffon a oed ida6. Ac nit oed lei e ffon. noc et oed anha6d i deu wr ieu-einc kryf i derchaelu y6rth e lla6r. Ac ena tynnu i gledyf aoruc Arthur. a derchafel i darian ai gyrchu en gyflym kyn derchavel e ffon ohona6. Ac eno eissioes a derchevis e ffon. ac a drewis dyrna6t ma6r ar darian Arthur eni gly6it e sein em pell. ac eni golles Arthur i glybot oveint e dyrna6t. Ac enynnu aoruc Arthur ena o lit ac angerd. a derchavel kaletv6lch. ai dara6 en i dal dyrna6t ma6r eni vyd e g6aet en kudia6 i 6wyneb ae llygeit. Affan dy6ylla6s i olwe lldia6 aoruc er anghenvil. Ac val e kyrchei e baed koed er hel6r ar hyt hych6a6e. e kyrch6s enteu Arthur ar dor y kledyf. emavel ac ef. ai gymhell eni vyd ar dal i deu lin. Ac en gyflym 6yehyr emlithra6 aoruc Arthur ygantha6. ac en eh6ybyrdrvt greula6ngryf i gura6 aoruc Arthur a chledyf ida6 eni gavas gosot e cledyf egg6arthaf i ben eni vyd hyt er emenyd. Ac ena a rodes e ka6r llev va6r athrugar a dyg6yda6 en un k6ymp vegys

derben pan v6riei g6ynt mawr hi. Ac ena ch6erthin aoruc Arthur. ac erchi i Vet6yr tori i ben. ac rodi ac un or es6eineit oy d6yn oy d6gn oy d6gnas yr llu en anryved-a6t.⁵⁵³ Ac ena e dywa6t Arthur na cha6sei ef eirioet er eil g6r a gynhebycei i nerth i h6n6 er pan vuassei en emlad a Ritta ga6r am i bilis. nyt amgen no g6neuthur o Ritta pilis o gr6yn barveu brenined ac ada6 lle croen baryf Arthur en uchaf am i vot en belaf or brenined. Ac erchi i Arthur ehun blingia6 i varyf. ac oni 6nei Arthur heny dyvot i emlad a Ritta. Ar neb a orfei onadunt kymerei y bilis a baryf e llall. Ac Arthur a gavas e bilis hono. ac a orvu ar Ritta.⁵⁵⁹ Affan darvu i Arthur llad e pryf h6n6. am er eil 6ilva or nos e doeth oy bebill ar pen gan i es6ein oy danga6s en ryveda6t. A thristau en va6r aoruc Hy6el am golli i nith. Ac ar e myndd h6n6 e roet en hen6 o heny allan Bed Elen.⁵⁶⁰

ODYNA e kerdassant ef ae lu hyt en dinas Angustidinum. Ac g6edi dyvot dr6y er Avou Wen e menegit ida6. vot er amhera6dyr 6edi luestu yn aga6s eno a thorredlu gantha6. Ac en e lle et oed Arthur ena e luest6s ar lan er avon⁵⁶¹ A gyru en genhadeu ar er amhera6dyr G6alchmei vab G6yar a Boso o Rydychen a Gereint Carn6ys. i erchi yr amhera6dyr ada6 Freinc. neu vot en bara6t trannoeth i rodi kat ar vaes i Arthur. Ac ena lla6-enhau en va6r aoruc holl ieuenetit llys Arthur o debygu kafa6l br6ydyr a gwyr Ruvein. Ac annoc aorugant i Walchmei 6neithur g6rthgased en llys er amhera6dyr.⁵⁶² Ac en diannot et aeth e kenhadeu i llys er amhera6dyr. A dy6edut 6rth er amhera6dyr k6byl or a archasei Arthur. Ac ena y dywa6t er amhera6dyr bot en ia6nach ida6 ef lli6ia6 Freinc no mynet ohonei. Ac ena e dywa6t Gai6s nei er amhera6dyr 6rth genadeu Arthur. h6y la6er y6 a6ch tav dieu ch6i g6yr enys Prydein noc a6ch kledyveu. Ac ena en diannot. tynnu i gledyf aoruc G6alchmei a llad pen Gaius. ac en ch6im6th esgyneu eu meirch ef ae gytymdeithion. a dyvot tracheuyn. Sef aoruc gwyr Ruvein eu hymlit i geissia6 gial eu gwr. Sef aoruc Gereint Carn6ys. kanys nessaf oed yr gwyr a oed en ymlit. emch6elut ar un onadunt ai 6an a g6ac6 dr6yda6 berved eni vyt en var6 yr lla6r. Ac envigen vu heny gau Boso o Rydychen. kafel kelein o bob un oi gytymdeithion ac enteu heb er un. Ac en diannot emch6elut aoruc Boso. ar kyntaf a kyvarvu ac ef i v6r6 ir lla6r aoruc ai

lad en var6. Ac ena sef aoruc gwr ael6it Marcel mut mynnu dial ar Walchmei llad i gytemdeith ai emlit en divudya6c. sef aoruc Gwalchmei ena emch6elu arna6. ai dara6 a chledyf eni hyll i pen ida6 ar m6n6gyl hyt i d6y esc6yd. a gorchymyn ida6 menegi en ufern oi getymdeith bot en amyl gan e Brytanyeit e ry6 grot hono. ar ry6 orhofer. Ac ogyghor G6alchmei emch6elut a orugant en duhun ar e g6yr aoad en eu hymlit a llad a orugant e nessaf aoad i bob un onadunt.⁵⁶³ Ac val et oed-ynt velly en aga6s i goet. enychaf or koet en dyvot attadunt en borth uduhnt ch6emil o Bryteinieit. Ac en e lle dodi ga6r ar wyr Ruvein. ac eu kymynu ac eu kymhell i ffo. Ac eu hymlit yn duhun gan en llad ac eu b6r6 a daly ereill onadynt. Ac ni all6s gwyr Ruvein na llad nep onadunt. h6y. nac eu daly. nac eu b6r6.⁵⁶⁴ Ac ena pan gyclu Petres sened6r o Ruvein heny i kymyrth enteu dengmil owyr arva6c ygyt ac ef. a mynet en porth oy wyr. Ac en e lle gyru e Pryteinyeit ar ffo eni doethant yr koet e buessynt enda6. o cholli lla6er o wyr o bob tu. Ac ar heny enychaf Ederu vab Nwd affymmil o wyr arva6c en brysia6 en borth yr Bryteinyeit. Ac ena g6rth6ynebu aoruc e Brytanyeit i wyr Ruvein en wra6l 6ychyr en kynhal eu klot ac eu syber6yt. A Petreis a oed val gwr doeth en ruoli i wyr. ac en eu kyghori i gyrchu ac i 6ilia6.⁵⁶⁵ Affau 6eles Boso o Rytychen heny gal6 a oruc enteu atta6 or g6yr gle6af a de6raf niver da i veint. a dy6edut 6rthyn val hyn. A unbyn deulu eb ef. kanys heb gyghor e doethant i dechreu emlad a gwyr Ruvein. reit y6 yn emoglut rac an dyg6yda6 en ran ge6ilydus or emlad. kanys o dyg6y6dn. collet a g6arthaet a gaf6n ac inni ac i Arthur. Ac am heny wyrda emogouian6n niuhen en fynniat a gle6der. Ac emogel6n rac antyngetven ge6ilydus. a nessaf6n en wra6l duhun ar Petres. neu Petreis. i geissia6 i daly neu i lad.⁵⁶⁶ Ac ena en diannot a annoc Boso dyvotaorugant en ed oed Petreis. ac emavael aoruc Boso ac ef ae dynnu yr lla6r. Ac ena e bu vr6ydyr galet amgylchi Petreis. ac or di6ed e gorvu e Brytanyeit a d6yn Petreis en garchar6r eni doethant i berved eu g6yr ehun. Ac ena o ne6yd mynet i emfust a g6yr Ruvein. g6edy daly eu te6ysa6c ac eu kymhell i ffo. ar ni ladasant ac ar ni bu wi6 eu daly. Ac or di6ed emch6elut aorugant ar eu kytvarchogion a chymryt a vynassant o espeil g6yr Ruvein. a dyvot en ed oed Arthur ar carcharorion gan-

thunt. A menegu awnaethant i Arthur kôbyl oc eu damôeyn.⁵⁶⁷ A llaſen vu Arthur am gafael dechreu da en i absen ar wyr Ruvein. Ac ena e gorchymynôs Arthur i Vetôyr i bentrulliat ac i Cadôr iarll Cernyô. ac i deu deôyssaôc ereill gyt ac ôynt. mynet i anvon e carcharorion i Baris rac kyhôrôd gwyr Ruvein a hōynt ar e ford i ôneuthur cam udunt eni elynt i veôn kastell.⁵⁶⁸

PAN ôybu gwyr Ruvein henny e peris er amheraôdyr ethol pynthegmil o wyr arvaôc. ac en gellông nos or blaen i y ragot e karcharorion i geisiaô eu rydhau. Ac em blaen e niver hōuô et aeth Wlteiôs senedôr a Chadell a Chôintus Caôritius. ac Evander brenin Siria a Sertorius brenin Libia. A cherdet aorugant eni gaôsant le adas i araôs eu karcharorion. A thran-oeth e bore e cychôynôs e Brytanyeit tu a Faris ar karcharorion ganthunt. A ffan deuant yr lle et oed e pyt udunt. en dian-not e kyvodes gwyr Ruvein udunt ac eu gôaskaru.⁵⁶⁹ Ac en e lle en duhun gyghor emranu aorugant hōynteu. nit amgen no rodi Betôyr a Rissert i garchadô e karcharorion. Ac em blaen e bedinoed i emlad et aeth Kadôr iarll Keryô a Borell teôyssaôc. Ac en dirvaôl emrodî aoruc gwyr Ruvein i geissiaô rydhau eu karcharorion. Ac ôynt a gaôsant henny pei na delei Gôittard teôysaôc Peittôf a their mil o wyr da ganthaô. am ôybot vot pyt vdunt. A ffan emgaôsant ygyt gôrthôynebu en wraôl a orugant i wyr Ruvein. a thalu pôyth udunt eu tôyll ac eu brat.⁵⁷⁰ Ac ena e collet Borellus deôysaôc. pan gyv-arvu Evander vrenin Siria ac ef. A hōnô ai gôant ef a gôaeb drôydaô eni golles ei eneit. Ac ena ygyt e collet pedôar-gôyr da. Hirlas o Pune. a Meuric. a Chadôr. ac Alliduc o Dindagol. a Her vab Ithel. Ac yr kolli henny ny adaôd e Brytanyeit eu plygu na rydhau er un or karcharorion. Ac or diôed kymhell gwyr Ruvein ar ffo. ac eu hymlit. ac e i llad en er ymlit hōnw. Ac ena e llas Ulteiôs. ac Evander brenin Siria. Ac gôedi kafael or Brytanyeit e vudygoliaeth ena. anvon aorugant e karcharorion hyt em Paris. Ar rei a deliessit e dyd hōnw en aghôanec. Ac odyna emchôelyt ar Arthur en llaên.⁵⁷¹

Tristau en vaôr aoruc Lles amheraôdyr ena am vethu idaô dechreu i emlad. Ac emgyghor aoruc ef ai wyrda pa peth awnei. ai mynet i Ruvein drachevyn. ai anvon en ol porth odyno ygan Leo amheraôdyr. sef e kaôsant en e kyghor mynet e nos honno hyt en Aôvern. Ac en e lle a elôir Leu-

grys e bu ef ai lu e nos hono.⁵⁷² A ffan gycleu Arthur henny mynet aoruc enteu ef ac lu i dyfryn e deuynt hōy idaô. Ac eu haros eno dranoeth. A henô e lle hōnô Glyn Suegia. neu Senau. A gossot i varchogion aoruc Arthur ar neilltu. a Morud deôyssaôc kaer Loeô en eu blaen. A ranu i lu e am heny en seith. neu ôyth bydin. Ac em pop bydin et oed pym mil a fflym kant a dengôyr a deugeint a fflym wyr echôanec. A heny en gyôair o arveu. A henny o wyr provedic en emladeu.⁵⁷³ Ac ôedi eu paratoi en gymhedraôl eu paryat drôy dyse arveru emlad eu dyscu a ônaethpôyt i gyrehu ac i araôs eni orfynt ar eu gelyniôn. Ac em blaen un or bydinoed e rodet Araôn vrenin Escotlont. A Chadôr iarll Keryô un onadunt ar deheu ac arall ar assô. Ac em blaen arall onadunt e rodet Boso o Rytychen. A Gereint Carnôys. Ac em blaen e dryded er rodet Achel vrenin Denmark. A Llew vab Kynvarch brenin Llychlyn. Ac em blaen e betôared er rodet Hyvel ap Emyr Llydaô a Gôalehmei nei Arthur. Ac en ol er rei heny e gossodet pedeir ereill. Ac em blaen un onadunt e gossodet Kei pen sôydwyr. a Betôyr i ben trulliat. Ac em blaen er eil vydin er rodet Holdinus dyôyssaôc Ruteu a Gôittard dyôyssaôc Peittôf. Ar dryded e gossodet Ewein o Gaer Lleon. a Gôynôas o Gaer Wynt. neu gaer Keint. Ac e betwared a rodet i Urien o Gaer Vadon a Gôrsalem o Dorcestyr. Ac ar ol heny et oed Arthur ehun e lleng o wyr ganthaô. A gossot a peris e dreic eureit oi vlaen. kanys hono oed arôyd gan Arthur o dôyn e gwyr a vei vrathedic hyt attei. Sef yô rivedi lleng chôech a thriugeint a chôe chant a chôe mil.

Ac ena e dywaôf Arthur val hyn. Awyrda eb ef. vyghyt varchogion i yôch chôi a chôichôi wyrda aoruc enys Prydein en ben ac en arglôydes ar dec teyrnas ar ugeint. a ffei na bei chôichôi ni bydei ôch hi na theyrnas arall. Ac onyt trôy aôch nerth chwi ettôa nyt oes imi orvôt ar wyr Ruvein. A thrôy nerth Duô ar einôch chôitheu ni a orfenwn dial ar wyr Ruvein eu traha ac eu geirieu divanôedic en an kyveir en keissiaw dôyn an rydit ygenym. A gedôch chôitheu dros gof e segurty a gaôsaôch ar emdydan a gôraged. ac ar gôare er wydbôyll. ar set. ar dapplys. Koffewch bellach aôch gleôder ac aôch milôriaeth aôch elot. A bydôch duhun diôosgo pan del gwyr Ruvein yr glyn attaôch. a lleôch hōynt val e lladeuch esgribyl. Ac ni thebygant hōy llevasu o

honam ni rodi kat ar vaes udunt. Ac o g6ne6ch ch6i er enryded a eidunoch 6rth a6ch bod or gallu ar mediant a vo imi. Ac a oreskynoch oc eu tir ac eu kestyl ac eu heur ac eu hariant. y6chi oll e rennyr 6rth c6ch bod. Ac ena e dychwa6t pa6b onadunt un duhun e g6neint hyn a orchymynn6s Arthur yn oreu ac e gellynt.

A phan vybu Lles amera6dyr vot Arthur ai lu evelly ni oruc enteu ena namyn pregethu oy wyr. ac eu dyscu. a menegi udunt e dylvei Ruvein est6ng idi or d6yrein hyt e gorlle6in. A chofe6ch ch6itheu emae a6ch tadeu ac a6ch hen dadeu. ac a6ch rieni a gynbellis Ruvein en benaf oc eu duhundep ac eu mil6riaeth ac eu gle6der. A chofew6h ch6itheu hedi6 a6ch hanvot or gwyr da henny. Ac na ochel6ch hedi6 a6ch agheu er kynnal Ruvein m6y noc e gochelasant h6ynteu. kanys teyrngetoed a doethant i Ruvein o bob g6lat. a6ch rieni ch6i a gavas eu mynu onadunt. A ch6itheu a gef6ch oc aoresgynoch gyt a minheu er hyn goure a gavas a6ch rieni. Ac am hynny wydda nit yr ffo edodym ni ema namyn yr emlad en duhun en erbyn an gelyni6n. Ac am henny wyrda kyb6ynt gle6 h6ynt6 ar er uthyr kyntaf sef6ch ch6itheu en duhun gadarn. Ar nep a savo en da ar dechreu kyvrang. gna6t vyd ida6 i orfen en vudyga6l.

AFFAN darvu yr amera6dyr i emadra6d g6isca6 en diannot a oruc gwyr Ruvein k6byl oc eu harveu a dyvot yr glyn et oed Arthur. A chyn eu dyvot yr glyn bedina6 a orugant en deudeng mydin. ac em pob bydin o varchogion et oed rivedi lleng. Ac em blaen pob bydin onadunt e rodet deu de6yssa6c i eu ryoli. Em blaen e kyntaf onadunt e rodet Cadell Vleid ac Aliffiatima brenin er Espæen. Ac em blaen er ail onadunt Irtaceius brenin Parthia. a Marys-gyvarna6c sened6r o Ruvein. Ac em blaen e dryded Boccus brenin Midif. a Gai6s gwr o sened Ruvein. Ac em blaen e bet6ared e gossodet Serrex vrenin Libia a Ch6yntus Miluinus sened6r o Ruvein. ar pedeir hyny a aeth en e blaen. En ol er rey heny e rodet pedeir ereill. Ac em blaen un onadunt e rodet Seret vrenin Sturrua. Ac em blaen er eil Pandrass6s brenin er Eifft. Ac em blaen e dryded Politetes vrenhin Frigia. Ac em blaen e bed6ered Denotus te6ysa6c Bithinio. Ac en ol er rei heny er rodet pedeir ereill. Em blaen un onadunt e rodet e pymhet sened6r o Ruvein. Em blaen er eil onadunt e rodet Lellius de6ysa6c o Ruvein. Em blaen e dryded e rodet Supplicus. Em blaen e bed6ared e

rodet Meuric or Koet. A Lles amera6dyr ehun en eu dyscu em pob man or e g6lel wall. Ac em perved henny e peris gossot del6 eryr o eur en ar6yd emlad. ac en lle ystondart. Ar nep a vei arna6 ai govut ai perigyl o wyr Ruvein oll eno e dygit em breint nodet ac amdifyn.

PAN vuant bara6t o bob tu emgyrchu aorugant. Ac en gyntaf e kyvarvu e vydin et oed vrenhin er Espæen en i llywia6. ar vydin et oed Ara6n vab Kynvareh vrenin er Alban eni llywia6. a Chad6r iarll Kerny6 gyt ac ef. Ac ni bu ha6d gan nep onadunt wasgaru er un i 6rth i gilyd. Ac val e bydynt velly enychaf Gereint Carn6ys ae vydin en dyvot. a Boso o Ryd Yehen. Ac en diannot eu tyllu. Ac o heny allan ni all6yt un ryol arnadunt namyn emffust en greula6n eni gly6yt eu sein en edrina6 en er awyr. ac en i gly6yt e daiar en krynu gan d6r6f sodleu e milwyr en dil6yn eneit. Ac ena i bu aerva va6r o pop parth val e bydei ryvlin i datkanu ai gytrif. Ac en gyntaf e kollet Bet6yr ben trulliat. a Chei ben s6yd6r a vrath6yt en agheua6l pan gyvarvu Bocc6s brenin Midif a Bet6yr h6n6 a vratha6d Bet6yr a g6ae6 eni syrthi6s Bet6yr en var6 yr lla6r. Ac en keissia6 d6yn Bet6yr odyno e brath6yt Kei en agheua6l. Ac er heny Kei ai vydin a duc korf Bet6yr. en i gyvarvu ac h6ynt bydin brenin Libia. A hono a wasgar6ys er rei eida6 ef en holla6l. Ac enteu eissoes ygyt ac echydic a chorf Bet6yr gantha6 a foes hyt adan e dragon eureit. Ac ena pa veint o g6unvan oed gan wyr Normandi pan 6elsant korf eu ty6yssa6c en vri6edic or sa6l belioed heny. pa veint o g6ynvan a g6neint wyr Angy6 ta yteidunt en ymodi g6elieu Kei eu te6yssa6c. Ac nit oed reit k6yvan ena kanys ni edynt e g6aetlyt vydinoed en emgyrchu o bob parth espeit i c6ynvan. namyn kymhell pa6b oy amdifyn ehun. Ac 6rth heny Hirlass nei Bed6yr en kyfroedic o aghen i e6ythyr a gymyrth ygyt ac ef tri chanwr or rei eida6. A megys baed koet em plith torf or c6n evelly e kerd6s ef tr6y gelynia6l vydinoed o dyssyvyt dede e meirch hyt e lle e g6lel ef ar6yd brenin Midif. A hep didordep na medylia6 pa beth a dam6einieu ida6 hyt tra geissiey dial i e6ythyr. Ac or di6ed ef a gavas ford yr hyn a geissiei. Ac a lada6d er rae-dy6dededic vrenin h6n6. ac g6edi i lad. ef a duc y corf ar i kytemdeithion ehun. ar rac bron corf Bed6yr ef ai g6ahan6ys en dryllieu oll ef.⁵⁷⁴ Ac odyna goral6 ar i kytemdeithion. a chan eu hannoc kyrchu eu gel-

ynyon en vynyeh. megys kan atnegydu eu nerth hyt tra ctoedynt er rei ereill en ofynhau ac eu kallonoed en krynu. Ac ygyt a heny kybreiniaeh e kyrclynt e Brytanieit oi dyse enteu. A chreulonach a mynach e góneynt aerva. Ac 6rth henny oi annoc ef grym ac enni a kymerassant e Brytanieit a d6yn ruthyr i eu gelynion.⁵⁷⁵ Ac o bop parth ena dirva6r aerva a orucp6yt. kany em parth er Ruveinwyr ena ygyt ac eneirif o vilioed ereill e syrthiassant Aliphant brenin er Espaan. Mysypa brenin Babilon. Quintus Miluius. Marias Lepidus senedwyr.⁵⁷⁶ Ac o parth e Brytanieit e dygydlassant Holdyn iarll Ruthen a Leodegar iarll Bolo6yn. A thri thegyssa6c o enys Prydein. Cursalem o kacer koent. a G6alla6c vap Llyenna6c o Salesbru.⁵⁷⁷ Ac 6rth henny e bydimoed et oedynt en eu llywia6 g6anhau a g6naethant a ffo trachevyn. hyt pan kyvarvuant a bydin Hy6el vab Emyr Llyda6 a G6alchmei. Ar vydin hono megys flam yn enynnu godeith kan gal6 er rei a ffoynt kyrchu eu gelynion. Ar rei a oedynt kynno heny en erlit er rei heny a kymhellasant trach eu kevyn ar ffo. Ac ygyt a heny eu herlit 6ynt kan eu b6r6. ac eu llad. a g6neuthur aerva onadunt heb orfo6ys hyt pan deuthant hyt ar vydin er amera6dyr.⁵⁷⁸ Ac g6edy g6elet or amera6dyr aerva er rei eida6 bryssia6 a oruc en porth udunt. Ac ena e g6anha6t e Brytanieit en va6r kany Kynvarch te6ysa6c Trygery a d6y vil ygyt ac ef a las ena. Ac ena e dygydlassant trywyr. nid amgen rykyuarch a Bolconi a Lag6yn o Bodolan. A bei bydin ty6yssogion teyrnasoed er oessoed a delhynt hyt vra6t a anrydedynt eu moliant ac eu clot. Ac eissoes hyt tra et oedynt en emlad a Hy6el ac a G6alchmei ni dyanghey p6y bynac a kyvarfei ac un onadunt heb kolli i eneit. ai a g6a6c ai kledyf.⁵⁷⁹ Ac g6edi dyvot megys e dywetp6yt u6chot hyt en plith bydin er amera6dyr. en damgylehynedic o eu gelynion e syrthiasant e try6yr heny. Ac 6rth heny Hy6el a G6alchmei er rei ni megesynt er oessoed kyn noc 6ynt nep well noc h6ynt pan 6elsant aerva eu kytemdeithion. en 6yehyr e kyrcasant h6nt ac yman un o pop parth en kyvredic. ac en di6allu. ac en bliuia6 bydin er amera6dyr. Ac eissoes G6alchmei megys o ne6yd nerth en llosky en 6astat en keissia6 ford i emgafael a Lles amera6dyr. A megys e marcha6c gle6haf a de6rlhaf en b6r6 ac en llad a kyvarfei ac ef. A Hy6el hagen or parth arall nit oed llei i angerd megys llechaden en annoc er rei eida6. ac en llad i elynion. ac en erbyn-

leit eu dymodeu 6ynteu nit megys llesc. Ac ni hydei un a6r hep rodi dymodeu o hona6 ef neu enteu e kymerei ereill. Ac nit oed ha6d barnu p6y oreu ai Hywel ac G6alchmei.⁵⁸⁰

Ac odyne eissoes megys e dy6etp6yt v6chot G6alchmei kan lad llawer. or di6ed ef a gavas er hynt et oed en i damuna6. Ac en 6yehyr kyrchu er amhera6dyr a oruc a gossot arna6. Ac eissoes Lles megys et oed en dechreu blodeu de6red i iuenetit ac en va6r i ryvyc ac enny enda6. nit oed g6ell dim kantha6 nac emkafel ar ry6 vareha6c h6n6. er h6n ai kymhellei i 6ybot pa beth vei i angerd ai de6red. Ac 6rth heny erbynieit dyrna6t Gwalchmei aoruc a dirva6r le6enyd a kynyrth rac meint e klot a gly6sci y 6rth Gwalchmei. Ac g6edi bot emlad en hir er rygthynt kan ne6idia6 caledion dymodeu ac eu herbynieit ar eutarianeu. Affob un onadynt en llavuria6 keisia6 agheu oy gilyd. A hyt tra ctoedynt en emlad en 6yehyr evelly. llyma er Ruveinwyr en 6yehyr en embella6c en d6yn ruthyr i wyr Llyda6. Ac en kanh6rth6ya6 eu hamera6dyr. Ac en kymhell Hy6el a G6alchmei ar eu torvoed kan eu llad hyt pan kyvarvuant ac Arthur. ai vydin.⁵⁸¹ Kany pan gycleu ef er aerva et oedynt eni rodi oy wyr ef. enteu oed en dyvot ar lleng a oed ygyt ac ef. Ac en kyrchu i elynion. Ac g6edi tynnu Kaletv6leh e cledyf goreu. en u6chel e dywa6t ef val hyn en annoc i gytvarchogion. A6yrda peth a wne6ch ch6i val hyn. pa acha6s e ged6ch ch6i e g6reigolion wyr hyn i vynet en iach val hyn. Nac aet un en vy6 onadynt. nac aet. Kofe6ch eu deheuoed er rei en gyfr6ys en sa6l emladeu kyn no hyn a darystyngasant dec teyrnas ar ugeint 6rth vy mediant i. Kofe6ch ech hen tadeu er rei pa oedunt kadarnach g6yr Ruvein no hedy6 ae g6naethant en tretha6l udunt. Kofe6ch ech rydit er hon e mae er hanner g6yr hyn en ch6enhychu i d6yn i arna6ch. Ac wrth heny nac aet un onadunt en vy6. nac aet. Pa beth a g6ne6ch ch6i. A chan dywed6yt er amadro6ion kyrchu i elynion. ac en b6r6. ac eu sathru. ac eu llad. A pl6y bynac a gyvarfei ac ef ar un dyrna6t i lladei ae ef ae i varch. Ac 6rth henny pa6b a ffoynt raeda6 megys e ffoynt er aneveilleit rac lle6 dy6al pan vei ne6yn ma6r arna6. ac enteu en keisia6 b6yt. Aff6y bynac o dam6ein a gyvarfei ac ef nis dyferai i arveu ef rac Kaletv6leh pan e treigle deheu e kadarn nertha6c vrenin h6n6. hyt pan vei reit talu i eneit ygyt ae 6aet. Deu vrenin er dryedam6ein a kyvarvuant

ac ef. Sertor brenin Lybia a Pholitetes brenin Bythynia. ar deu heny. g6edi llad eu peueu a envyn6ys i ufern.⁵⁶² Ac g6edi g6elet or Pryteinieit eu brenin en emlad evelly. gl6e6er a gymerasant ac chovunder. a chan deghau eu bydinoed o un vryt kyrcu er Ruveinwyr. A hyt tra vydei e kat peditkant o'r naill parth ar 6ed hono en eu ky6arsanghu. en un ag6ed a henny e katvarchogion or parth arall en eu b6r6 ac en mynet trostynt. Ac eisioes en 6ycheyr g6rth6ynebu a g6neint er Ruveinwyr. Ac o dysc Lles ardercha6c vrenhu llavuria6 i talu aevua yr Bryteinyeit. A chymeint vu gryr ac angerd er emlad. a chet bei en er a6r hono e dechreuit o ne6yd en kyntaf or parth h6n megys e dy6etp6yt u66hot. Arthur en llad i elynion ac en annoc e Brytanieit i sevyll eu wra6l. Ac or parth arall Lles en annoc er Ruveinwyr. ac en eu dyscu. ac eu moli. Ac ni orfo6ysei euteu en llad ac en b6r6. ac eu kylchynu i vydinoed. Afla elyn bynnac a kyvarfei ac ef. ai a g6ae6. ai a chledyf ef ay lladei. Ac evelly o pob parth e bydei Arthur en g6neuthur aevua. kanys g6eithien e bydynt trechaf e Brytanyeit. g6eithien e bydynt trechaf er Ruveinwyr.⁵⁶³ Ac or di6ed val et oedynt ar ry6 amryson h6n6 er rygthynt. enachaf Morud iarll Kaergloe6. ar lleug a d6bedasam ni i hada6 egg6ersyll u66hot. en dyvot ac en dissyvyt en kyrcu e gelynyon heb debygu dim o heny. Ac or tu en ol er Ruveinwyr en eu kyrcu. a chan eu g6asgaru mynet trostynt kan 6neuthur m6yaf aevua onadunt. Ac ena e syrthiasant llaa6er o vilioed or Ruveinwyr. Ac ena e dyg6y66ys Lles amera6dyr en vrathedic a chledyf ac e bu var6. Ac ena e Bryteinieit ket bei kan dirva6r lavur. 6ynt a ga6sant e vudygoliaeth ar maes. Ac ena e g6ascarasant e Ruveinwyr rei yr difeith-6ch ac yr koedyd. ac ofyn en eu kymhell. ereill yr dinasoed ac yr kestyl ac i leoed kadarn e foynt. Ar Brytanieit hagen oc eu holl enni ac eu holl lavur en eu hynlit. ac o druanav aevua en eu llad ac en eu daly ac en eu hespeilia6. Ac evelly megys eroedynt er ran v6yaf onadunt eu dywyla6 en 6reigia6l i eu r6yna6 ac i eu karcharu i keisia6cstennu echedic eu hocdyl. a heny o vra6t gan du6. kanys eu hentadeu h6ynteu kyn no hemy en andledus a g6naethoedynt e Brytanieit en tretha6l estyngedic vdunt h6y.⁵⁶⁴

Ac ena g6edi kafel o Arthur e vudygoliaeth e peris g6ahanu corforoed i vyrda ef i 6rth gorforoed gwyr Ruvein. a fferi eu hanvon i vanachlogyd en urdascid dr6y

gyweir brenhina6l. Ac anvon pa6b onadunt oi wlat ehum. Ac ena peris Arthur anvon Bet6yr i ben trulliat oi wyr ehun hyt en Normandi yr dinas a adeilasei ef e hun. Ac yna yme6n myn6ent a oed gerlla6 e dinas yr klad6yt en anrydedus. Ac en nesaf i heny Kei ben swy6r Arthur a glad6yt yme6n kastell a wnadoed ehum ac a el6it kastell Diarnum. Ac yme6n manachloc ermudwr a oed eno gerlla6 e kastell e klad6yt Kei en anrydedus. A Holdin dy6ysa6c Ruten a ducp6yt hyt en Flandrys ac en dinas yn Tervan e clad6yt. Ar g6yrda creill ar tywysogion ar ieirll ar b6r6neit ar marchogion urda6l. a erchis Arthur eu d6yn yr manachlogoed niesaf udunt i eu cladu en anrydedus. Ac ef a erchis hefyt kladu gwyr Ruvein en ll6yr. A gorchymyn a oruc anvon corf Lles amera6dyr hyt en sened Ruvein a gorchymyn eno ida6 na delei eil6eith i ovyn teyrngtet o enys Prydein.⁵⁶⁵

Ac g6edi darvot i Arthur peri g6neuthur pop peth o heny. eno i trig6s Arthur e gafia h6n6 i est6ng B6rg6yn. A ffan etoed er haf en dechreu dyvot. Ac Arthur eu mynuu mynet i Ruvein. Ac ef en dechreu mynyd Mynheu e doeth kennadeu atta6 o enys Prydein i venegi ida6. vot Medra6t i nei vab i ch6aer 6edi g6isca6 coron e deyrnas ami ben. a chymryt G6en- h6yvar wreic Arthur en wreic ida6 ehun. a chytgyscu en diargel a hono.⁵⁶⁶ A ffan gygleu Arthur endyluun emch6elyt aoruc i enys Prydein. Ac ell6g Hy6el vab Emyr Llyda6 a llu Freinc gantha6 i wastatau e g6ladoed heny.⁵⁶⁷ Sef aoruc Medra6t e t6yll6r ena. anvon Sellinx de6ysa6c e Saeson. hyt en Germania i waha6d odyno er hyn m6yaf a gefynt i dyvot en borth i Vedra6t en erbyn Arthur. Ac neur daroed ida6 ada6 ir Saeson o delynt atta6 o H6myr hys Escotlont. val e rodassei Gortheyrn Gortheneu dyvot oreu eirioet a s6yd Geint en ach6anec er dyvot en amporth i Arthur. Ac ena et aeth e Sellinx h6n6 hyt en Germania. Ac e doeth odyno ac 6yth gan llong ganta6 en lla6n o baganieit arva6c. en borth i Vedra6t. A neur daroed ena i Vedra6t ena dehuua6 ac ef Escotyeyt a Fichieit a G6ydyll ereill a flob ry6 genedyl or a 6ypei ef arnadynt kassau Arthur i e6ythy. sef oed eirif a duhuna6d a Medra6t yn erbyn Arthur o g6byl. nit amgen pet6ar ugein mil.⁵⁶⁸ A henny o niver gantha6 oll e doeth en erbyn Arthur. yr lle et oed Arthur en mynnu dyvot i dir. Sef lle oed h6n6 Porth Ham6nt. Ac ena rodi br6dyr aoruc Medra6t i Arthur

en keissia6 i ludias yr tir. A llad lla6er o bop tu. Ac ena e llas Ara6n vab Kynvarch brenin er Alban a G6alchmei vab G6yar. Ac yn o lle Ara6n vab Kynvarch e rodet Owein vab Urien en vrenin en er Alban. A thr6y lavur a cholli gwyr. Arthur a doeth yr tir o anvod Medra6t. Ac en diannot kymhell Medra6t ai lu a oruc Arthur i fo en wascarenic agklotva6r. Ac 6edi bot en nos emanvon aorugant ac emkynnulla6 ygyt a beris Medra6t udunt. a mynet ef ai lu hyt egkaer Wynt. A chadarnhau e dinas h6n6 arnadunt.⁵⁹⁹ A ffan 6ybu Wenb6yvar vot i dam6ein evelly mynet a oruc o gaer Evra6c hyt egkaer Llion ar Wyse. Ac en eglwys Iule verthyr g6isca6 aoruc en un grevyd a manchesseu a oed eno i ara6s agheu.⁵⁹⁹

Ac ena m6yhau aoruc Arthur i lit ai engiriolaeth am na chavas dial i lit am gollu i wyr. Ac em pen e tryded dyd 6edi darvot i Arthur peri cladu i wyr. mynet aoruc ef ai lu am ben kaer Wynt en ol Medra6t. Ar boretyd kylchynu e dinas aoruc Medra6t. a bydina6 i wyr ac eu hannoc. ac eu dyscu. Ac egori e pyrth a mynet allan a rodi kad ar vaes i Arthur. Ac ena e bu aerva athrugar eni gollet lla6er o bop tu. Ac or uiced ffo aoruc Medra6t ay lu ac ni orf6ys6s eni vu yg Kerny6. Ac ny handen6s Arthur ena peri kladu i wyr namyn mynet en ol Medra6t parth a Cherny6 dr6y ofal am diang Medra6t d6y6eith ygantha6. Ac ni orfowys6s Arthur eni doeth en i ol hyt ar avon Gamlan. Ac eno et oed Vedra6t ay lu en ara6s. A gwr gle6 estry6gar kadarn oed Vedra6t. Ac en diannot bydina6 aoruc Medra6t i lu. en ch6e bydin. sef amcan o rivedi a oed ida6 oll o lu trigein mil a ch6e gwyr a ch6echannwr. hevyt. kanys g6ell oed gantha6 noi ffo o le i le en warad6ydas ara6s ena. Ac em pob bydin ida6 e rodes o rivedi lleng o wyr. Ac ygyt ac ehun rivedi lleng. Ac ada6 aoruc i ba6b oi wyr os efo a orfei rengu en bod h6ynteu val y heidur6ei bob un onadunt o eur ac ariant a thlyseu ma6r6eirthia6c a thired a deieryd. a flob kyfyr6 da byda6l a vo en i vediant ef er sevyll en duhun gyt ac ef en erbyn Arthur.⁵⁹¹

Ac eni erbyn enteu e goruc Arthur i lu en na6 mydin a the6ysogion kyvr6ys doeth kadarn a rodes Arthur em blaen pop bydin Ar pedyt a rodet ar neilltu erh6ng deheu ac ass6. val e g6elsant bot en gymedra6l. ac annoc e gwyr aoruc Arthur i lad e brat6yr escymunedic baganieit divedyd. Ac anebyd6ch ch6i wyrda nat emlad ygniver

kenedyl esyd race6 vyth en duhun. ac nit ynt brovedic en emladeu megys oed y6ch ch6i. A ffan darvu i ba6b onadunt llun-iaethu en dyldinoed. endiannot eukymyscu a orugant ac emlad en ch6er6dost greula6n engiria6l. Ac velly e buant en einfustia6 eny ettoed e rei by6 en kolli eu synywyd odostur kly6et e rei meir6 en dyserethein ac en dil6yn eneit o pop parth val et oed druan nai draythu nai eserivenu.⁵⁹² Ac g6edi treulia6 onadunt lla6er or dyd en emlad evelly. sef aoruc Arthur ai vydin mynet am ben e vydin et oed Medra6t vratwr endi. ac eu g6ascaru aoruc. Ac eu tyllu a llad a gyvarvu ac 6ynt megys lle6 dy6al ne6yna6c heb eiriach. Ac ar e ruthyr h6n6 e llas Medra6t a milioed ygyt ac ef. Ac er kolli Medra6t ni pheidi6s er hyn a dyengis oy lu yni fu eno er aerva v6yaf a vu en un lle erioet na chynt na g6edi. nit amgen a gollet ena o de6yssogion noc Elaes ac Eg6riet a Bymyne te6yssogyon Saeson oed er rei henny. A Gillam6ri. a Gilaphuric. a Gillasor. a Gillarch. te6yssogion G6ydyd oed er rei heny. A ch6byl o te6yssogion e Fichteit ar Escotieit a las eno oll. Ar parth arall e llas i Arthur Etbriet breniu Llychlyn. ac Achel brenin Denmarc. a Chad6r Lemenic. a Chaswalla6n a lla6er gyt a heny o vilioed o a doet heno o bop g6lat. Ac ena e brath6yt Arthur er ardercha6c vrenin Arthur. en angeua6l. Ac odyne e ducp6yt ef hyt en enys Avallach oy iachau. Ac ni dy6edir ena o vo ysbyasach no henny am angeu Arthur. Coron e deyrnas a gymyn6s enteu i G6stenin vab Kad6r i gar ehun. Sef amser oed heny. d6y vlyned a deugeint a phymkant 6edi geni Mab Du6 or argl6ydes Veir 6yry. e gwr a brynn6s e kristonogion da oll yr creu i gallon a geithi6et diefyll ufern.⁵⁹³

Ac g6edy 66nenthur C6stenin vab Kadwr en vrenliu e kyvodes e Saeson a deu vab Vedra6t en i erbyn. ac ni thygis6s udunt. namyn g6edi lla6er o emladeu ffo aoruc e Saeson ac un o veibion Medra6t hyt egkaer Lundein. ac eni i llas. Ar llall a odiwa6d egkaer Wynt. ac eno i llada6d.⁵⁹⁴

Ac en er amser h6n6 et aeth Deiniol sant. gwr a vu escob em Bangor i orfo6ys or byt h6n i obr6yeu nev. Ac et etholet Theon escob kaer Lo66 en archescob en Llundain. Ac ena hevyt et aeth De6i vab Sant i orfo6ys or byt h6n. Ac em Myny6 en e vanachloc a seiliassei ehun e klad6yt. A Fadric kyn noi eni a daroganassei e lle hono ida6. ac eno e klevych6ys or

heint e doeth i agheu. A Maelgŏn Gŏyn-ed a beris i gladu eno ymeŏn eglŏys en an-rydedus. Ac ena et etholet Kynaŏc escob en i le enteu en archescob egkaer Llion.⁵⁹⁵

Ac ena erlit e Saeson aoruc Cŏstenyn hyt e dinasoed a dyŏedasam ni uehlot. ac em meŏn eglŏys Amphibalus egkaer Wunt rac bron allaŏr eno e lladaŏd ef un o veib-ion Medraŏt. ar llall onadunt a ladaŏd en Llundein y meŏn manachloc broder. Ac en e dryded blŏydyn e llas Cŏstenyn. ygan Gynan Wledic. A cher llaŏ Uthyr Bendragon e cladŏyt eg Kor e Ceŏri en emyl Salsbru. er hŏn essyd osodedic o anrydel gelvydylt ac annidiffic amylder gyŏreind-ryd.⁵⁹⁶

Ac en nesav i Gŏstenyn e gŏnaethpŏyt Cynan Wledic en vrenin. gŏas ieuanc oed a dirvaŏr glot idaŏ ac adas i wiscaŏ coron. a chŏannaŏc oed i dervysc erŏrg i gŏ-daŏdwyr ehun. Ac eŏythyŏr idaŏ ehun a dylyeu ŏledychu ŏedi Cŏstenyn a ryvelŏs arnaŏ ac a delus. ac ai rodes egkarchar. Ac ŏedi llad i deu vab a gymyrth ehun e deyrnas. ac en er ail vlŏylyn oi deyrnas e bu varŏ.⁵⁹⁷

Ac en nesaf i Gynan Wledic e doeth Gŏrthevyr en vrenin. ac en erbyn hŏnŏ e kyvodes e Saeson. a dŏyn eu kenedyl attadunt o Germania ymeŏn llynges. Ac ni thygiŏs udunt. Gŏrthevyr a orvu arnadunt. ac a vu vrenin pedeir blyned ar un tu.⁵⁹⁸

Ac en nessaf ar ol Gŏrthevyr e doeth Maelgŏn Gŏyned en vrenhin ar gŏbyl or Bryteinieit. A gwr maŏr teg vu Vaelgŏn a gorescynŏr vu ar laŏer o greulonion vrenhined a chadarn a dŏŏr oed Vaelgŏn en arveu. A hael a chŏbyl oed em pob kamp da. pei nat emrodei em pechaŏt Sodoma a Gomorra. A chan henny e bu atkas ef gan Duŏ. Ac er henny kyntaf brenin gŏedi Artlur a orescynnŏs chŏgech enys ŏrth enys Prydein vu Maelgŏn. Sef oed er rei heny Iŏerdon. ac Islont. a Gotlont. ac Orc. a Llychlyn. a Denmarc. Ac ef a estyngŏs heny o wladoed en drethaŏl i enys Prydein. Ac ymeŏn eglŏys en emyl Dyg-annŏy e bu ŏarŏ pan ŏeles e vat velen dryg dŏl dor er eglŏys.⁵⁹⁹

GWEDY Maelgŏn en nesaf idaŏ e doeth en vrenhin Ceredic. a gwr a garei dervysc oed hŏnŏ erhŏg i giŏdaŏtwyr ehun ac am heny e bu gas hŏnŏ hevyr gan Duŏ. a chan e Brytanyeit. A ffan ŏybu e Saesson vot er anŏastatrŏryd hŏnŏ arnaŏ ef. anvon ken-nadeu a orugant hŏynteu Iŏerdon ar wr a elŏit Gotmŏnt vrenin er Affric. a doeth ema a llyghes vaŏr ganthaŏ i orescyn Iŏer-

don.⁶⁰⁰ Ac ena y dyvyu e Saeson e doeth e Gotmŏnt hŏnŏ a thriugein llong ganthaŏ en llaŏn o wyr arvaŏc hyt en enys Prydein. Ac en e neill ran or enys et oed Saeson en dyŏyllŏyr escymun baganieit dyvedyd hep gret. Ac en e ran arall et oed e Pryteinieit ar eu gŏir dylyet. Ac en da eu kret en duŏ. ac en drŏc e rygtunt ar Saeson. Ac ena duhunaŏ aoruc e Saeson ar Gotmŏnt hŏnŏ a mynet hyt en Ceicestyr eu erbyn Keredic. gan i emlit o dinas bŏy gilyd.⁶⁰¹ Ac ena e doeth ar y Gotmŏnt hŏnŏ gwr a elŏit Ymbert. neu Hysembard nei i Loŏys. neu Lowyrt vrenin Freinc a gŏrhau aoruc hŏnŏ i Otmŏnt dan amvot. nit amgen no dyvot e Gotmŏnt hŏnŏ gyt ac Ymbert i orescyn idaŏ enteu Freinc y ar i eŏythyŏr. ai gyrrassei o Freinc y ar y dylyet dilyc ehun. Ac ena o duhundeŏ mynet aorugant am ben e dinas a chymhell Ceredic allan or dinas i rodi kat ar vaes idaŏ. A gyrru Keredic ar fo drŏy Havren eni vyd ar dir Kymru. Ac en e lle Gotmŏnt anreithiaŏ e gŏladoed a lloski e dinassoed. Ac ni orŏŏysaŏd o hyt pan distrywiaŏd haiach er holl enys or mor pŏy gilyd ygyt a llad e meibion eillican ar efeireit ar esgoleigion ar cledyfeu. ac ar flam en eu lloski. ac evelly en eu kyŏar-sangu hyt e daiar. Ar hyn a allei kafaŏl dyanc onadunt fo a gŏneynt e lle e keyfnt dyogelŏch.⁶⁰

PA beth a gŏnaey segyr kenedyl kyŏar-sangedic o pynner gorthrymion pechodeu er hon en ŏastat a vydei arnei sychet kyŏdaŏdaŏl emlad. kany en e veint hono trŏy de kartrevaŏl ryvel. kany cenedyl e Brytanieit kynt a gnotteynt gorescyn pell teyrnasoed e byt en eu kyloch ŏrth eu heŏyllys. ac ŏrth eu mediant ehuneyn. Ac ar aŏrhon megys gŏinllan da ŏedi diryŏiaŏ emchŏeledic eu chŏerŏed hyt na elli ti amdifflin dy wlat nath wraged nath veib-ion. Ac ŏrth henny kynyda titheu kiŏ-daŏtaŏl apall kynyda. bychan apeth e dyelleist ti er evengelaŏl amadraŏd hŏnŏ. pob teyrnas ŏahanedic endi ehun a difeithir ar ty a syrth ar y gilyd. Ac ŏrth heny kanyŏ gŏahanedic de teyrnas ti. kany en vydrŏyd kiŏdaŏtaŏl teruyse ac anundeb. kany mŏc kynghoruynt a dyŏyllaŏd de vedŏl di. kany syberŏyt ni adawd itti ufydhau i un brenin. Ac ŏrth heny ti a ŏeli de ŏlat en anreithedic egan er enŏiraf baganyeit. ti a ŏeli e teu gŏedi rysyrthiaŏ ar y gilyd. er hyn a gŏynant de ettived gŏedi ti. kany hŏynt a ŏelant kanaan agkyvieith lŏes en medu e trefy ar dinasoed ar kestill. ac eu holl kyvoeth ac

eu mediant ac en truan en gŕrthlad hŕynt-
eu i alltuded or lle ar eu hen deilynctaŕt
ni allant dyvot onyt en anhaŕd neu cteu
byth nis gallant.⁶⁰³

Ac gwedy darvot e dywetpŕyt uŕchot yr
escymmedic creulaŕn hŕnŕ a llaŕer o vil-
ioed paganieit ygyt ac ef anrheithiŕc er
enys oll haiach ef ar rodes e ran vŕyaf o
hŕnci er hon aelŕyt Lloegyr yr Saeson trŕy
vrat er rei e dothoed yr enys hon. Ac
ena e kiliassant e Prydeinieit er hyn a di-
anghasei onadynt i olleŕynaŕd raneu er
enys. nit amgen i Kernyŕ ac i Kymru.
Ac odyna mynych a gŕastat ryvel dyŕal a
gŕnaethant ar eu gelyniŕ.⁶⁰⁴ Ac ŕrth
heny Theon archescob Llundein. ac arch-
escob kaer Efraŕc gŕedi gŕelet onadunt er
eglŕyŕeu aedynt adan eu llaŕ gŕedi eu dis-
tryŕhytellaŕrarveintadienghysoc eu hurd-
olion ygyt ac hŕynt or veint perygyl hono
a foasant hyt en dyogelŕch koedyl Kymru.
ac eu kreihieu ac escyrn seint kanthynt.
rac ovynd dileu or anghyvieith paganieit e
veint o escyrn e saŕl seint a oedynt kan-
thunt et emrodunt ŕynteu i verthyrolaeth
en e dysevyt perygyl hŕnŕ. A llaŕer hevyt
onadunt a foasant hyt en Llydaŕ hyt pan
oedynt holl eglŕyŕeu e dŕy archescobaŕt en
difeithl. nit amgen Llundein a chaer Efraŕc.
Ar petheu heny ar aŕrhon tewi a gŕnaŕn
amdanunt. kanyŕ pan traythŕyŕ oc eu
leŕbenyŕt ena e traethaf o henny.⁶⁰⁵

Ac odyna e collasant e Bryteinieit cor-
on e teyrnas trŕy llaŕer o amseroed a llyŕ-
odraeth er enys ar i hen teilynctaŕt ni
allasant i hadneŕydu. Ac ettaŕ er ran a
drigassei kanthunt or enys nit i un brenin.
namyn i tri creulaŕn et oed darestyngedic.
Ac en vynyeh kiŕdaŕtaŕl ryvel er ryng-
thunt. ac yr hynny eissioes ni chaŕsei e
Saeson ettaŕ coron e teyrnas kanyŕ tan tri
brenin et oedunt ŕynteu gŕeithieu er ryv-
elynt er ryngthunt chunein. gŕeithieu er-
eill er ryvelynt ar Brytanieit. ac evelly ni
chaŕsei nep onadunt coron e teyrnas.⁶⁰⁶

Ac en er amser hŕnŕ et envyndaŕd Gir-
ioel pap Awstyn i enys Prydein i pregethu
yr Saeson er rei a oedynt dall o paganaŕl
arver en er ran et oedynt hŕy eni medu or
enys. neu rydaroed udunt dileu holl eret a
christonogaeth a fyd catholic. A christ-
onogaeth en grymhau er en oes Eleuther
pap e gŕr ac hanvynaŕd en kyntaf i enys
Prydein. heb i difodi un amser er ryg-
thunt.⁶⁰⁷ Ac gŕedy dyvot Aŕstyn megys
e dyŕetpŕyt uŕchot ef a kavas en ran e
Brytanieit archescobaŕt a seith escobaŕt en
kadarn o eglurion preladieit credyfus glan
vachedaŕl a llaŕer o vanachlogoed en er

rei ed oelynt keinvainoed i Duŕ en ky-
nhal uniaŕn reol ac urdas. Ac emplith er
rei heny en dinas Bangor et oed manachloc
vonedic en er hon e dyŕedir bot e veint
hon o kŕveint gŕedi renyt en seith ran e
bydynt trichant mynaeh em pob ran. sef
oed eirif heny oll ygyt kant a dŕy vil. ygyt
ac eu pryorieit ac eu preladieit en osode-
lic udunt. A heny oll en buchŕedu o lavur
en dŕylaŕ. A Dunaŕt oed abat arnadunt.
gŕr arnyved y dyse en e kelvydodeu oed
hŕnŕ.⁶⁰⁸ Ar Dunaŕt hŕnŕ pan geisiaŕd
Aŕstyn ygan er escyb darestyngedigaeth
idaŕ ef. ac annoc udunt pregethu ygyt ac
ef ir Saeson. cteu a dangosses trŕy am-
ravailion argumneu ac aŕdurdodeu er
esgrythyr lan hyt na deleynt hŕy darestŕng
idaŕ ef. kanyŕ archescob oed udunt chun-
ein. A bot kenedyl e Saeson en dŕyn tref
eu tat iarnadunt. Ac ŕrth heny dirvaŕr
kas oed er rygthunt ac ni dodynt mesur ar
eu kret na chyt emdeithocau ac ŕynt am
dim mŕy noc ar cŕn.⁶⁰⁹ Ac ŕrth heny
Edelfŕet brenin Keint pan ŕeles e Brytein-
ieit hyt nat ufydheynt i Aŕstyn. ac en
tremygu i pregeth. tŕm vu kanthaŕ heny.
Ac annoc a gŕnaeth i Edelfryt brenin Eŕ-
cotlont ac yr brenhined bychein ereill or
Saeson. kynnullaŕ llu a dyvot ygyt ac ef
hyt en dinas Bangor i dial ar Dunaŕt ac ar
er escoleigion ereill ygyt ac ef ac eu trem-
ygesynt. ac i eu distryŕ. Ac ŕrth heny
ŕynt en kytduun a deuthant ygyt ac ef a
dirvaŕr lu i veint kanthunt parth a gŕlat
e Brytanieit. Ac ena ŕynt a deuthant hyt
egkaer Lleon en lle et oed Brochŕael Eŕ-
cythraŕc en eu haros. tyŕysawc e gaer. A
hyt e dinas hŕnŕ e dothoedynt o pop gŕlat
egkymru oll meneich o aneirif niver onad-
unt a dydryvŕy. ac en vŕyaf o dinas Ban-
gor. hyt pan ŕedihynt tros iechyt eu pobyl
ac eu kenedyl. A gŕedy kynnullaŕ evelly
e llu o pob parth. dechreu emlad. A
Brochŕael er hŕn a oed lei i niver o varch-
ogion noc Edelfŕet. Ac or diŕed adaŕ e
dinas aoruc Brochŕael. Ac eissioes nit
heb gŕneuthur dirvaŕr aerua en gyntaf oi
clyniŕ. kynnoget i ffo.⁶¹⁰ Ac or diŕed
gŕedi kafaal o Edelfŕet e dinas. A gŕybot
er achaŕs e dothoedyn e meneich heny yr
lle hono. ef a erchis en kyntaf. emchŕelyt
er arveu en er rei heny. Ac evelly en e
dyd hŕnŕ. deucant a mil. kan eu tekau o
goron merthyrolaeth a gaŕsant nevaŕl eis-
tedva.⁶¹¹ Ac odyna pan edoed errac dy-
ŕededic creulaŕn hŕnŕ en kyrchu Bangor.
A chlybot or Bryteinieit i creulonder ae
envytrŕyŕd. tyŕysogion e Bryteinieit a em-
kynnullasant obop lle ygyt. nit amgen a

Bledr6s ty6ysa6e Kerny6. Mareduð brenin Dyvet. Cadvan vab Iago brenin G6yned. Ac g6edy dechreu emlad h6ynt a kymbhellasant Ethelflet en vrathedic ar ffo. Ac ygyt a heny h6ynt a ladasant oi lu ch6eg6r a thrugeint a degmil. Ac emparth e Brytanieit e dyg6yd6s Bledr6s ty6ysa6e Kerny6. e gwr a oed penaduraf ar er emlad h6n6.⁶¹²

Ac odynd ed emeynullasant holl te6ysogion e Brytanieit hyt egkaer Leon. Ac o gyt dyundeb h6ynt a urdasant Cadvan vab Iago vab Beli en vrenhin arnadtunt. Ac en eu blaen erlit Edelflet tr6y Humyr. Ac g6edy i coronhau ef ogoron e deyrnas emgynnulla6 a orugant pa6b en ll6yr or Brytanieit atta6. ac en kytduun en ol Edelflet e daethant tr6y Humyr. Affian gygleu Edelflet heny enteu a kynnull6s er holl Saeson atta6.⁶¹³ Ac odynd val ed oedynt o pob parth en bydina6 e deuthant en kytemdeithion o pob parth ac e g6naethb6yt tangnheved er ryingthynt ar e 6ed hon. Gada6 i Edelflet e parth dra6 i H6myr en i vediant. ac i Kadvan e parth ena. sef oed heny Lloegyr a Cherny6 a Chymyr a choron e deyrnas: a chadarnhau hynny tr6y arvoll a g6ystlon. Ac 6edi darvot heny. kymeint vu eu kytemdeithas ac et oed pob peth en kyfredin er ryingthynt.⁶¹⁴ Ac odynd e darvu gan Edelflet g6rthlad i 6reic priat6. a chymryt g6reic arall. A chymieint vu i kas ar e 6reic a 6rthodes. a hyt pan i dyholais oy holl kyvoeth. Ac ena eissioes et oed e 6reic hono en veichia6e. A hyt at Kadvan e kyreha6d i geissia6 i porth ef megys e gallei hitheu kafael kymot gan Edelflet. Ac 6edy na allei kafael o nep ford en e byd: hi a pres6ylian6d en llyc Cadvan. hyt pan escoces e mab oed endi.⁶¹⁵ Ac en e lle g6edi heny e ganet mab i Cadvan oy vrenhines enteu. kany en er un amser h6n6 ed oed hitheu en veichia6e. Ac odynd ygyt e mag6yt e meibion megys e dyleyt meithrin brenhin6d etived. Ar neill onadynt. nit amgen mab Cadvan a cl6yt Kat6alla6n. ar llall Ed6yn. Ac g6edy en bot en 6eision ieu-eine vynt. eu rieni ae hanvonasant hyt at Selyf brenin Llyda6. hyt pan vei eni lys ef e dyscynt moeseu a devodeu a mil6riaeth.⁶¹⁶ Ac g6edi eu kymryt en garedic e kantha6 ef 6ynt a ka6sant i kytemdeithas ef ai kariat en e veint. hyt nat oed nep oc eu kyvoedion a garey en kymeint ac 6ynt. nac a dy6etei i dirgel6ch en gynt noe udunt. noe a vei digrivach kytemdydan ac h6ynt. Ac or di6ed en ebey reit en vynyeh cni vlaen ed eynt yr yng ac yr kalet. ac yr vr6ydyr.

ac e dangosynt eu klot tr6y eu de6red. ac eu kampeu moliannus.⁶¹⁷

Ac g6edi treulia6 rathyr o amser mar6 vuant eu tadeu en enys Prydein. ac 6ynteu a emch6elasant trach eu kevyn i eu g6lat. ac a kymerasant pob un onadunt kyvoeth i tat. ar kytemdeithas a oed er ryingthunt kyn no hynny ac r6ng eu tadeu kyn noe h6ynteu. hono a kat6asant h6ynteu ar talym. Ac evelly em pen e d6y vlynded Ed6yn a crchis i Kat6alla6n kanhiat i 6isca6 coron o hona6 parth tra6 i H6myr. ac i gynhal g6ylvaeu megys i g6nai Kat6alla6n. e parth eman i H6myr.⁶¹⁸ Ac g6edi g6neuthur oet onadunt. datleu y traythu o heny ar glan Dulas. A doethion o pob parth en edryeh pa bethoreu a deleyt. egkylech henny et oed Kat6alla6n en gor6ed or parth arall yr avon. ac ben en arffet Breint Hir i nei. A hyt tra edoedynt e kennadeu en ar6ein atebion. ewyla6 ag6naeth Breint Hir. megys e g6lycha6d baryf e brenin kan e dagreu oi lygeit en syrthia6. Ac ar heny kychynnu a oruc e brenin kan tebygu emae kavat. a derchafael i 6yneb a g6elet Breint Hir en 6yla6. a govyn ida6 pa acha6s oed ida6 yr dyssyyvt tristyrt h6n6.⁶¹⁹ Ac ar heny e dywa6t Breint. denvyd 6yla6 a thristyt y6 imi ac i holl kenedyl e Bryteinieit en tragwyda6l o hedio allan. kany rodeisti heny a oed o ragor teilyngda6t ytt ac i genedyl e Brytanieit. a hyn a oed o urdas y6ch er en oes Maelg6n G6yned. kany er heny e mac kenedyl e Bryteinieit heb gafael un te6ysa6e a allei g6rthlad gormes estra6n genedyl. nac a allei i d6yn ar i hen teilyngta6t. a hedio ebychydic a oed o emgynhal anryded dy vot titheu en dyodef lleihau henny ac kolli. kany kenedyl Saeson. er hon eyrioet tr6y i brat ae th6yll ac distry6ia6t. ac 6rth heny y6eithion m6iaf oll pan kanhiater udunt arveru o coron te6ysogaeth en er enys hon. kany pan gly6er bot en6 brenin udunt syber6ach vydant ac eu ky6da6t a 6ahodant attadynt tr6y e rei egallont distry6 en kenedyl ninheu kany en 6astat egnota6sant bot en vrad6yr ac ni allant gad6 fydlonder 6rth nep. Ac 6rth heny ia6nach a dyledusach oed eu ky6arsangu ac eu darest6ng egenym ni noe eu harderchavael. Pan ettelys G6rtheyrn h6ynt en kyntaf megys i emlad tros e 6lat. ac eissioes pan allasant h6y gyntaf talu dr6c tros da h6ynt a dangosasant eu t6yll ac en brat. Ac a ladasant en kenedyl o dy6al aerva. Eilleith 6ynt a vredychasant Emrys Wledic. 6ynt a vredychasant Arthur pan duunassant a Media6t i nei. Ac or di6ed 6ynt a dugant

Gotmónt am pen Keredic. ac ae deholasant. ac a dugunt e 6lat rac i dyledogion.⁶²⁰

Ac wedi dy6edyt o Vreint Hir er anadrodion heny edivar vu kan Kat6alla6n e dechrenedic amvot h6n6. ac gorhymyn a menegi i Ed6yn na chlytsynaei i gyghorwyr ac ef. ac na edynt ida6 kanhiadu ida6 er hyn et oed en i erchi. kany en erbyn deva6t a gosot er hen wyda yr e dechreu na deleyt ranu er enys 6rth d6y goron. Ac 6rth heny sori a g6naeth Ed6yn ac ada6 e datleu a mynet i Escotlout a dywed6yt e gyiscei ef coron hep ovyn kenhiat i Katwalla6n. Ac g6edi menegi heny i Kat6alla6n ef a anvones kennadeu atta6 a menegi ida6 o g6iscei ef coron en enys Prydein e lladei enteu i ben adan y goron.⁶²¹

Ac g6edi bot teruysc evelly erryngthlynt 6ynt a emeyvarvuant eldeu e parth tra6 i H6myr. Ac g6edi dechreu e vr6dyr Katwalla6n a golles lla6er o vilioed oi wyr. ac kymhell enteu ar ffo. Ac ena i kymyrth i hynt tr6y er Alban hyt en l6erdon. Ac 6edi arveru o Ed6yn or vudygoliaeth ef a duc i lu tr6y gladoed Kat6alla6n a llogsi e dinasoed ar trevyd a llad e ki6da6twyr ac anreithia6 e gwladoed. ac hyt tra ydoed Ed6yn en dy6allhau evelly et oed Kat6alla6n en 6astat en keissia6 ar llongeu emch6elyt oi 6lat ac nis gallei. kany pa portlira bynac e keisiei dyvot yr tir eno y bydei Ed6yn ae lu en i ludias. kans atta6 e dothoed de6yn doethaf en e byt or Espaien a el6yt Pellyt6s. A h6n6 o ehediad er adar ae oreded e ser. a venegi i Ed6yn pob dam6ein or a delei ida6. Ac 6rth heny e menegei enteu pan geissiei Kat6alla6n emch6elyt. Ac e bydei Ed6yn en para6t en i erbyn. Ac e bri6ei i longeu a bodi i kytemdeithion. Ac 6edi haiach nat oed un gobeith kafael emch6elyt tray kevyn i enys Prydein or di6ed ef a gavas en i gyghor mynet hyt at Selyf brenin Llyda6 i geisia6 porth y gantha6 i kynydu i gyvoeth ida6 trachevyn.⁶²² Ac g6edi trosi eu h6yliu onadynt parth a Llyda6 en dyssyvyt e kyvodes temhestyl en e mor. a g6ascaru eu llogheu ar vyr hyt nat oed un ygyt ai gilyd onadunt. Ac 6rth heny dirva6r ovyn a gymyrth lly6yd llong e brenin. Ac emada6 ar lly6 aoruc. a gadu e llong 6rth vynnu e tyghetven e ford e mynhei i har6ein. Ac g6edy eu bot evelly em perygyl angeu ar hyt o nos h6nt ac eman pan deuth g6a6r e dyd tranoeth h6ynt a deuthant i enys a el6yr Garneria. ac eno tr6y dirva6r iavur e deuthant ir tir. Ac en e lle kym-eint o dolur a llit a thristyt a gymyrth

Kat6alla6n enda6 o achas6 rykolli i kytendeithion megys e bu teir nos a thridieu en gor6ed ar i 6ely heb vynnu na b6yt na dia6t. Ac en e ped6eryd dyd e deuth ida6 blys kic hely.⁶²³ Ac 6rth heny gal6 Breint aoruc atta6 a menegi ida6 heny. Ac en e lle Breint a gymyrth y v6a ae saetheu. a chr6ydra6 er enys aoruc i syllu a kyvarfei un g6ydl6dyn ac ef or h6n e gallei g6neuthur b6yt oy argl6yd ohona6. Ac g6edi kerdet o hona6 er holl enys. a hep welet dim or ageissiei dirna6r ovut a fryder a gymyrth a goveillieint 6rth na allei kafael i damunet oy argl6yd. kany ovyn oed kantha6 dyvot i agheu oni chafei i damunet. Ac 6rth heny arveru aoruc o kelvydyt newyd. trychu drull o kyhyr y vord6yt. a dodi h6nn6 ar ver ac bobi ae d6yn yr breuhin. Ac en e lle kan tebygu e mae kic g6ydl6dyn oed i gymryt a b6yta o hona6. Ac anryuedu na ry ka6sei eirioet e veint velyster hono ar kic arall kyn no hynny. Ac 6edi b6yta ohona6 or di6ed lla6enach vu. megys ed oed ar pen e tridieu en holliach. Ac odyna pa ka6sant e g6ynt en her6yd ky6eiriau eu llong a g6naethant a derchavael eu h6yl a r6yga6 e mor. Ac i gaer Kathalet e deuthant i dir Llyda6. Ac odyno ed euthant hyt en Selyv brenin Llyda6. Ac ef ae harvolles en lla6en hyna6s.⁶²⁴

Ac g6edi g6ybot estyr eu neges. ef a ede6is kanhorth6y ida6 ygyt ar amadra6d h6n. Dolur y6 kenyvi ardercha6c 6eision ieuieinc bot g6lat en hendadeu ni en cy6arsangedic egan agkyvieith kenedyl. A fa6b or kenedloed ereill en amdifyn ac en kynhal eu g6ladoed. Ac ech kenedyl ch6itheu colli enys mor fr6ytha6n. ac na ell6ch g6rth6ynebu yr Saesson er rei ni dodynt en hentadeu ninheu mesur arnadunt pan edoed vyg kenedyl i e Brytann Vechan hon en pres6yia6 ygyt eno. h6ynt a oedunt argl6ydi ar er holl teyrnassoed eni cheilch. Ac ni all6s nep gorvot arnadunt h6y eithyr gwyr Ruvein. Ar rei heny ket bydynt rynna6d eni medu eissioes g6edy llad eu lly6iodron h6ynt a 6rthlad6yt en warad6ydu or enys. Ac 6edi dyvot Maxen a Chynan yr 6lat hon. er hyn a trig6s eno ni cha6san byth rat i gynhal e coron en wastat. ket er ryvo rei o te6yso-gion kadarn endi eissioes ereill a vydynt g6an. Afan delynt e gelynion i kollynt. Ac 6rth heny dolur y6 kenyvi g6ander ech pobyl ch6i. kany or un kenedyl et heynyni. Ac 6rth heny en gel6ir en Bryteinieit megys ech kenedyl ch6itheu. Ac edym ni en wra6l en kynhal e wlat a 6el6ch ch6i. rac pa6b o en gelynion o pop parth ynni.⁶²⁵

Ac gōedi darvot i selyf dywedut evelly megys kan gyōilyd Katwallaōn a dywaōt val hyn. Arglōyd vrenin eb ef ganedic on hendadeu vrenhined llaōer o dyolch-tredu a dalaf itti tros e nerth et wyt eni adaō imi i geissiaō vygkyvoeth trachevyn. Er hyn a dyōedi titheu ryvedu ohonaōt nat edym ni en kadō teilynctaōt en hentadeu ni kyn no ni gōedi dyvot e Brytanieit yr gōladoed hyn. ni varnavi bot en ryved heny. kany e bonedigion ar dyledogion a deuthant ygyt ar tyōyssogion heny. o holl deyrnas. ar rei anvonedigion a drigassant eno. ac a gymerasant anryded er rei heny. Ac gōedi dechreu or rai heny kafaēl kyv-
oeth a theilynctaōt er rei bonhedic em-derchavaēl agōnaethant en ryodres a syber-
ōyt en vōy noc e deissyvei anian. ac emrodi i odineb er ryō un ni ehlyōyt emplith e kenedloed. A megys e dyweit Gildas traethadōr hystoria. nit namōy e pechaōt hōnō. namyn er holl pechodeu agnotaā dyniaōl anian eu gōneuthur. Ac en vōyaf oll er hōn a diōreidia ansaōd er holl da. sef yō hōnō kas gōirioned ygyt ae andifynwyr. kariat kelōyd a thōyll. a brat. kymeredig-
aeth drōc tros da. Anrydedu anōired. a cham geithredoed tros hygarōch a hynaōs-
ter. arvolvedigiaeth diavyl em blaen engyl lleuver. A brenhined a etholynt nit her-
wyd duō namyn er hōn a gelynt en creu-
lonaf. Ac en e lle egan er un rei ae heth-
olynt e lledyt. kan ethol ereill a vei creu-
lonach. Pōybynac a vei aravach ac echedic
nes i garu gōirioned. hōnō megys gelyn
enys Prydein a distryōyt. Ac or diōed
pob peth or a garei duō ac or a gassaei o
kyhaval vraōt e gōneynt. onyt bot en caru-
ach kanthunt er hyn a kassaei duō. Ac
evelly e gōneynt pob peth or a vei gōrth-
ynet yr iechit. A hep geissiaō dim ygan
ōedyc er holl iechit. Ac nit na mōy y
dynion byt namyn kenveint duō ehun ae
vugelyd heb diōsparth a gōneynt evelly.
Ac ōrth heny nit ryved bot en kas gan
duō er rei anvonedic a gōneynt e pethu
heny. Ac ōrth heny e duc duō e pobyl
hono yr mynnu dial eu syberwyt arnadunt
ac eu dehol oc eu gōlat. Ac eissoes os
gatei duō teilōng oed inni llavuriaō i geis-
siaō derchavaēl e kenedyl kyōarsangedic
ar ei hen teilynctaōt. rac bot en wardōyd
yn kenedyl en bot ni en llyōiodron gōan
oni llavuriōn oc en holl allu i keissiaō eu
rydhau. kany er un gorhentat a vu ynni
en deu. ōrth heny diogelach ae chovuach e
keissiaf kanhōrthōy egenyt titheu. Mael-
gōn Gōyned e goruōchel vrenin Prydein e
pedōeryd gwr a wledychōs gōedi Arthur.

deu vab a vuant idaō. nit amgen Run ac
Einiaōn. i Run e bu vab Beli. yr Beli
hōnō e bu vab Iago. i Iago e bu vab Cat-
van vyn tad inheu. Eimiaōn gōedi marō i
vraōt a deholiet or ryvel e Saesson ac a
deuth hyt e gōlat hon. Ac a rodes i verch
i Hyōel Vyehan brenin e gōlat hon. mab
Hyōel ab Emyr Llydaō. e gōr ygyt ac
Arthur a oreseynōys e teyrnasoad. ac o
hono e ganet Alan i vab. o Alan Hyōel dy
tat titheu e gwr hyt tra vu vyō i holl
Freinc a dyporthei ovyn en vōyaf or
tyōyssogion en wastat.⁶²⁶

Ac en ygyt a Selyf e gaiaf hōnō e bu
Katwallaōn ac oeu kytygyghor ellōg Breint
Hir i enys Prydein i geissiaō os kanhatei
duō idaō o nep ford kafaēl llad deōyn Et-
ōyn. rac llesteiriaō o honaō o kynnevodie
kelvydyt i Katwallaōn dyvot yr tir. Ac
gōedy dyvot Breint Hir i Porth Hamōnt
yr tir. ef a kynyrth gōisc reidus am danaō.
ac en rith anghanaōc kerdet. Ac ef a
gōnaeth idaō bagyl o laiarn. a hono en
vlaenllym iaōn ar hon a damōeinie i duō
idaō kafaēl kyfōrd y lladei enteu e deōyn
Ac odyno e kerdōs parth e chaer Eōiraōc.
kany eno en er amser hōnō et oed Edōyn.
Ac ōrth heny gōedi i dyvot yr dref emkym-
yseu ar reidusion aoruc er rei aoedynt en
araōs alusen em porth llys e brenhin.⁶²⁷
Ac val et oed Breint en treiglaō emplith
er anghanogion enachaf chōaer idaō en
dyvot allan or llys a phaēol eny llaō en
kyrchu dōvyr yr vrenhines. A hono a
dygassei Edōyn o kaer Wyrangon gōedy
dehol Katwallaōn hyt tra ydoed en an-
reithiaō gōladoed e Brytanieit. Afan yd-
oed hono en kerdet heb laō Breint atnabot
i chōaer agōnaeth ac ōyalaō. Ac en isel
galō arnei. Ac esef aoruc hitheu trossi i
hōynep attaō. ac en gyntaf pedrussaō pōy
oed. Ac gōedi dynessau attaō ac atnabot
i braōt megys laiach lleōygu rac ovyn o
dryc damōein i adnabot o neb a kafaēl oi
elynion ai daly. Ac gōedi karedigion cus-
aneu ac geirieu ry buchedic ar vyrder
megys amadroēd arall hi a vynesys oi braōt
ansaōd e llys. ac a dangosses idaō e deōyn
et oed eni geissiaō. kany ef edothoed i or-
ymdeith emplith er reidusion tra edoedet
en ranu alussenu uduent.⁶²⁸ Ac gōedi at-
nabot o Vreint e deōyn. ef a erchis oy
chōaer en nos hono keissiaō dyvot en lled-
rat or llys hyt attaō enteu odyeithyr e gaer
kar llaō heu dempyl oed en agaōs yr dinas
ac enteu ae harōei hi en llechu em pen e
karec hono. Ac en e lle et aeth Breint
em plith toryf or reidussion en e parth et
oed e deōyn en eu ryoli. A hep gohir pan

gavas ef ryt ar i kyvlaſan. ef a derehevys wrdun ac a want e deſyn adan i vron ac or un dyrnaſt y lladaſd. Ac en e lle bſrſ i vagyl oi laſ ac emgudiaſ em plith er ang-hanogion ercill heb i atnabot o nep nai dybiaſ. Achan kanhſrthſy duſ. kyrchu i lechva.⁶²⁹ Ac ody na chwær enteu gwedi bot nos en dyvot o lawer ford en keiſſiaw mynet allan or llys. ac nis gallſ kanys kyfraw mawr ac ovyn a kyreſ Edwyn o achaſs rylad e dewyn. Ac wrth heny goſot gſilwyr a cheitweit a gſnathoed. ar rac er rei heny ni chafei hitheu ford allan. Ac gwedy gwybot o Vreint heny. enteu a aeth or lle hono hyt enghaer Exceſtyr.⁶³⁰ Ac eno dyvynnu attaſ e Brytanieit. A menegi udunt e kyvlawan ar ryſnathoed. Ac gwedi anvon kennadeu at Katwallaſn. kadarnhau e gaer hono aoruc. a gorehymyn i holl wyrda e Brytanieit llavuriaw i gaſd eu dinassoed ac en keſtyll. Ac en llawen arhos dyvodedigaeth Katwallaſn kanys ar vyr eduey a phorth egan Selyf brenin Llydaw i eu kanhwrthſyaſ.⁶³¹ Ac gwedi honni e chſedyl hſnſ tros er enys Peanda brenin swyd Keynt a mſiſaf kynnulleidva o Saesson ygyt ac ef a deuthant hyt eg-kyrch kaer Exceſtyr a gſarchae Breint en e dinas ac dechreu emlad ac ef.⁶³²

Ac ar heny enachaf Katwallaſn en deſkynu yr tir oi longeu a dengmil o vareh-ogion arvaſe ygyt ac ef ygan Selyf brenin Llydaſ. Ac en kyvlyn kyrchu o lle et oedet en gſarchae Breint. Ac gſedi eu dyvot hyt en agaſs yr llu gſahanu i vareh-ogion en pedeir kat a heb annot kyrchu i elynion. Ac gſedi dechreu emlad daly Peanda a llad llawer oy lu. Ac gſedi nat oed ford arall idaſ egallei kafaſ iechit gwrihau agſnaeth i Katwallaſn a rodi gſyſtlon. ac adaſ mynet ygyt ac ef i emlad ar Saesson. a chadarnhau heny trſy arvoll a gſyſtlon.⁶³³

Ac gſedi kafaſ o Katwallaſn e vudyg-oliaeth. galſ agſnaeth attaſ i wyrda a veſ-ſynt gſcaſaredic. trſy hir amſer. Ac en diannot kyrchu e gogled ar tor Edſyn. a dechreu anreithiaſ e gſladoed.⁶³⁴ Ac gſedi menegi heny i Edſyn ef a kynnulleidva emlad holl vrenhined e Saesson. a hyt e maes a elſir Hedfeld en erbyn Katwallaſn. a dechreu emlad ar Brytanieit. Ac en e lle ar dechreu er emlad e llas Edſyn ai holl pobyl haiach. ac Offrit i vab ygyt ac ef. a Gotbott brenin Orc. a dothoed en porth idaſ. ar ran vſyaf or eu llu ygyt ac gſynt.⁶³⁵

Ac gſedi kafaſ o Katwallaſn e vudyg-oliaeth kerdet aoruc trſy gſladoed e Saes-

son er kyn creulonet ac nat arbedei i neb. nanyn en e lle e gſelhei Saesnes en veich-iaſe. ai gſedyf ed ellyngei i beichiogi yr llaſr. Ac evelly nit arbedei nac i wr nac i wreic. nac i was nac i vab. kanys ef a vynnei en llſyr cilliaſ kenedyl e Saesson or enys hon en hollaſl. Ac 6rth heny. pa rei bynac a gaſei onadunt o anghlyſedigion poeneu i dyvethaei.⁶³⁶ Ac or diſed brſydyr vu idaſ ac Offric er hſn a deuth gſedi Edſyn. a hſnſ a las ac deu neicint. er rei a deſeint gſedelychu gſedi ef. Ac gſedi llad er rei heny. Oſſſallt a deuth en vrenin en Eſcotlont. a hſnſ hevyt Katwallaſn gſedi er rei ercill ar ryvelaſd arnaſ ac ae fſoes o ſlat pſy gilyd hyt e mur agſnathoed Severſs ameraſdyl er rſng Prydain ac Eſcotlont. Ac gſedi heny ef a envynaſd Peanda ar ran vſyaf or llu kanthaſ hyt e lle hono i emlad ac ef.⁶³⁷ Ac eſſef aoruc Oſſwallt hyt tra ydoed Peanda eni garchaey en e maes a elſir en Saesnee Hevefelt. ac en Gymraee e Maes Nevaſl. noſſeith derch-afael croes er arglſyd eno ac erchi oy kytemdeithion ac oy kytvarchogion ac oy llaſn llef dywedſyt. plygſn en gſlinieu a gſediſn er holl kyvoethaſe Duſ byſ hyt pan yn rydhao ni ygan ſyberſ lu e Brytanieit. Ac ygan eu hyskymun teſyſſaſe Peanda. kanys ef a wyr mae iaſn edym ni tros en kenedyl en emlad. Ac 6rth heny paſb onadunt a gſnaeth megys i herchis. Ac evelly pan deuth e dyd e kyrchassant eu gelynion a herſyd evyrlit eu fſyd hſynt a kaſſant e vudygoliaeth.⁶³⁸ Ac gſedi menegi heny i Katwallaſn llidiaſ a gſnaeth a chynnullaſ lu maſr ar erlit Oſſwallt a brſydraſ ac ef. en lle a elwir Bwrne i kyrchſ Peanda ac i lladaſd.⁶³⁹

Ac gſedi llad Oſſwallt a llaſer o vilioed oy vyr ygyt ac ef Oſſwy aelſyn i vraſt a deuth en vrenin en i le. a hſnſ ar rodes llaſer o eur ac ariant i Katwallaſn. Ac a gavas tanghneved yganthaſ. a gſrhau idaſ hevyt.⁶⁴⁰ Ac ni bu un gohir hſynt a gyv-odassant en i erbyn. Alfryt i vab ehun ac Oydwallt i ney vab i vraſt. Ac gſedi na ellynt ſevyll en i erbyn hſynt a foassant hyt at Peanda i geiſſiaſ nerth yganthaſ i oreſcyn kyvoeth Oſſſy aelſyn.⁶⁴¹ Ac 6rth na lavassei Peanda tori e tangneved ar ry-gſnathoed Katwallaſn trſy teyrnas enys Prydein ef a annodes heny hyt pan keiſſiei kanhiat Katwallaſn. ac yr ryvelu arnaſ ac i rodi kat ar vaes idaſ. Ac 6rth heny treigylſeith pan edoed Katwallaſn e ſul-gſyn en Llundein en daly llys ac en gſiſ-ſcaſ coron e deyrnas am i pen. A holl tyſyſſogion e Saesson ygyt ac ef cithyr

Ossóy aelóyn ehun. ac ygyt a henny holl tyóyssogion e Brytanieit. Peanda a deuth ar e brenin a govyn idaó. pa achaó na dothoed Osswy aelóyn ehunan yr llys an-not un tyóyssaoe or Saeson. Ac góedy dywedóyt or brenin idaó. emae o achaó i vot en glaf. Peanda a dywaó 0rtha. nit er hyny arglóyd ep ef. namyn i kennadeu a envynaó. l hyt en Germania en ol e Saeson i dial Oswallt i vraó arnam ni mi a thi. Ac ygyt a heny Peanda a dywaó ry tori y honaó ef ehunan tanghveed e deyrnas pan dyholeys Aelfrit i vab ac Oytwalt i nei vab i vraó o teyrnas Nordhanhwyry. Ac 0rth heny ef a erchis yr brenin kanhiat oy lad neu enteú i dyhol or deyrnas en hollaó. ⁶¹² Ac 0rth heny góedi medyliaó or brenin llaóer enghylch heny ef a erchis oy kyghorwyr medyliaó pa beth a kynghorunt am heny. Ac val etoedynt evely paó en menegi i kynghor. Maredyt brenin Dyvet emplith paó a dywaó. Arglóyd vrenin ep ef. kanys. buassci arvaeth kenhyt ti górhlad holl kenedyl e Saeson o enys Prydein. pa achaó óeithon e gedi titheu hýnteu i vuchedoekau en tanguevedus en ein plith ninheu. Ac 0rth heny arglwyd kanhiatta udunt ehunein ryvelu er rydunt megys ac advyd e distryóier hóynt o gyvneóit aervacu i kanthunt ehunein. kanys nit iaón kadó ftyd 0rth e nep a vo bradwr en gástat. kanys er pan deuthant e Saeson en gyntaf yr enys hon en gástat e maent en bredychu en kenedyl ni. Ac 0rth heny delei ti kadó dy ftyd 0rthunt hóy. kanhiatta i Peanda kyvodi erbyn Ossóy aelóyn. megys e darfo or tervyse hónó. er neill onadynt ac llad ae enteú i dyhol or enys hon. ⁶¹³ Ac 0rth heny Katwallaón a kanhiadaó i Peanda ryvelu ac Ossóy aelóyn. Ac odyne Peanda a kynnullós llu maó. ac a aeth tróy Hómyr ar tor Ossóy aelóyn. a dechreu anreithiaó e góladoed a ryvelu arnaó. ⁶¹⁴ Ac or díóed rac aghen Ossóy aelóyn a cdeóis breninolon rodion o cur ac ariant móy noe a ellir i credu yr peidiaó a ryvelu ar i gyvoeth. ac emchóelóyt adref. Ac góedi na mynuey dim yganthaó e brenin hónó a syllaó ar kanhórhóy duó. a chet bei llei eirif i lu noe un Peanda. ef a rodes vrydyr idaó ker lllaó avon Wynóed neu Wynnet. Ac góedi llad Peanda Katwallaón ar rodes i Wlfret i kyvoeth. A hónó a kymertth Ebba ac Etbert i ryvelu en erbyn Osswyd. ac or díóed o arch Katwallaón hóynt a tanghveedasant. ⁶¹⁵

Ac góedi clenó óyth mlyned a deu ugeint. Katwallaón e bonhedicaf ar kyvoethocaf brenin e Brytanieit en treuliedic

o heneint. pythevnos góedi kalan gaiaf et aeth or byt hón. ac gorf a iróyt ac iredeu góerthvaó. ac a dodet em meón deló o evyd agónathoydyt ar vesur i veint chun. Ar deló hono a dodet ar deló march o evyd anryved i degóch en arvaó. a hono a osodet ar porth e gorlóeyn en Llundain en aróyd er racyóededig vadygoliaeth uóhot. ac yr aruthred yr Saeson. Ac adanaó et adeillasant eglóys en er hon e kenir eferenneu rac i eneit ef ac eneidieu kristonogion e byt en hollaó. a hónó vu e teóysaoe evydaó. ⁶¹⁶

Ac góedi maró Katwallaón. Katwaladyr vendigeit i vab a kymyrth llyóodraeth e deyrnas. er hón a clóis Beda Chitwalt. ac e bu en góledychu deudengmlyned en fróythlaón danguevedus en kynnal coron a llyóodraeth. Ac ena cleveychu aoruc Katwaladyr o nychdaó hir. Ac ennyntu tervyse awnaeth ena erhóng e Brytanieit ehunein. ⁶¹⁷ Mam Katwaladyr vendigeit en chóaer un dat i Beanda. Ai mam hitheu oed óreic vonedic o dyledogion Erging ac Euas. Affan gymodes Katwallaón a Pleanda i Kymyrth Katwallaón e wreic hono. ac ena i ganet Katóaladyr vendigeit en vab i hono. ⁶¹⁸

Ac ena gyt a bot tervyse er róng e Brytanieit e doeth arnadunt neóyn oc eu llad. a heny en dial ygan Duó am eu pechodeu. ac eu syberóyt. dros óyneb enys Prydein. hyt na chefit dros óyneb er enys un tameit bóyt namyn a gefit o gie hely o vystveileit ymeón difeith. a hyt nat oed or rei byó aallei cladu er rei meiró. Ac a allós onadunt vynt i óladoed e byt hóynt a aethant dan góynvan a drycyrverth a dyóedyt 0rth duó ti an rodíst ni mal deveit en vóyt i vleidieu. ac an góascereist emplith kenedloed ereill. Ac ena e peris Katóaladyr ehun kyweiriaó llynges idaó a mynet i Lydaó. a chóynvan val hyn. Góae ni bechadurieit rac amlet an pechodeu yrei e kodassan ni Iessu Grist onadunt en ormod tra ettoedym en kafaél espeit oy benydiaó ac emwneithur a duó. Ac am heny e mae Duó en dial arnam ni an pechodeu ac en an díhol o an góir dyliet. Ac ni allós an gwyr Ruvein na nep kenedyl or byt en góascaru ni val hyn. Ac am heny emchóelet er Escotieit ar tóyllwyr bratwyr escymun Saeson i enys Prydein. kanys ydió en difeith oy phobyl dyledaó a chofaent hóy nat hóyntó ac an deholies ni o enys Prydein namyn Duó ehun. ⁶¹⁹ Ena e doeth Katwaladyr hyt en Llydaó ar Alan vrenin. a nei oed hónó i Selyf vrenin. Ai arvoll aoruc Alan i Gatóaladyr en llaóen. val e

dylyei vrenin i arvoll.⁶⁵⁰ Ac nit edeðit en enys Prydein eröng ball a neöyn namyn a allös kyrehu difeith vynydoed ac emporth o hely. Ac un vlyned ar dec e paraðs e vall hono en enys Prydein. ar hyn a dyngis or Saeson a anvonassant kennadeu hyt en Germania ar eu kenedyl i vynegi ndunt bot enys Prydein en ðac o bop ryw genedyl. Ac erchi udynt dyvot oy chyvanedu ai chymryt en segur.⁶⁵¹ Affan gyclen er escymunedigion bobyl hono heny. eu diannot emgynullað aorugant o wyr a gwraged anvat niver a dyvot yr gogleð yr tir. a dechreu kyvanedu e wlat or Alban hyt eg Kernyð. kan nyt oed nep ac eu lludiei or Bryteinieit. Ac o heny allan e colles e Brytanieit eu llyðodraeth ar er enys hon.⁶⁵²

Ac an ben espeit gðedi henny ed erchis Katwaladyr i Alan vrenin Llydað porth i dyvot i orescyn enys Prydein. i ar e paganieit escymun aoad endi. Ac ena i doeth llef ygan angel o nef ar Gatðaladyr i orchymyn idað peidiað a dyvot i enys Prydein kanny vynnei Duð wledychu or Brytanieit eni delei er amser a daroganaðd Merdyn rac bron Uther Bendragon a rac bron Arthur. Ac ena ed erchis er angel i Gatðaladyr mynet i Ruvein ar Sergius pap. Ac gðedi e kymerai eno i benyt ef a rivit eno erhöng er rei gðynvydedic. Ac ena y dðaðt er angel emae dröy evyrlit i fyð ef e kafei e Brytanieit eu llyðodraeth ar enys Prydein. pan darfei idað ef elenði er amser tyngetvenaðl. Ac ni byd kynt heny no fan gafgynt escyrn Katðaladyr o Ruvein i eu dðyn i enys Prydein. A hönð a gefir or diðed pan dangosser esgyrn e seint ereill a gudlöyt rac ovyn e paganieit. eu hen deilyctaðt a mediant enys Prydein.⁶⁵³ Afan darvu yr angel tervynu ar er emadraðd hönð e doeth Katðaladyr hyt ar Alan vrenin Llydað. a dyðedut idað a dyðedasei er angel ðrthað. Ac ena e kymyrth Alan vrenin. holl lyvren darogan Merdyn Emrys. a darogan er eryr a broföydaðd egkaer Septon. ac o gathleu Sibilla. a dechreu ac edrych heny oll o daroganeu aoruc i geissiað göybot a oed wir a dðaðt er angel. Afan ðeles Alan e daroganeu oll en un ac emadraðd er angel. et annoges i Gatðaladyr vynet i Ruvein. Ac anvon Ivor i vab ac Ynyr nei i enys Prydein i geissiað i chynnal o waet ac o wir dyliet. rac mynet gðelydon ar e Brytanieit.⁶⁵⁴

Ac ena et emörthodes Catðaladyr vendigeit afob kyvryð beth bydaðl. a heny o gariat Duð. Ac ena et aeth i Ruvein hyt ar Sergius bap ac e kadarnaaðd Sergius ef emplith e seint gleinnion. Ac ena en e lle i elevychaðd o orthröðm heint. Ac en e deudecevet dyd o vis mei e bu varð. ac et aeth i eneit i nef en er öythvet vlöyðyn afedðar ugeint a seithgant gðedi geni Mab Duð or Arglöydes Veir.⁶⁵⁵

Ac ena kynnullað aoruc Ivor vap Katðaladyr ac Ynyr i nei a allasant vöyaf o wyr a llongeu a dyvot aorugant i enys Prydein a ryvelu en greulaðn dyðal ar er escymunedic këenedyl Saeson divedyd öyth mlyned a thringeint. ac ni dygrynoes ndynt heny canyt adaðsei e vall a neöyn hevvt dim haiach en vyð or Brytanieit. Ac ni elöyt öynt en Brytanieit o heny allan namyn en Gymry. Ac o heny allan e gðonaethant e Saeson en diveriaðc kynnall tangveded ai kadð erhyngthunt ehon. a diöyll e tired. ac adeilat e dinasod ar kestyll. ac evelly e böriasant arglöydiaeth e Brytanieit iarnadynt. Ac öynt ehunein enmedu holl Loegyr adan Delstanaoeddeöyðaðc arnadunt. e gwr kyntaf or Saeson a ðiseðs coron e deyrnas. Ac o heny allan e colles Cymry eu breint ac eu dyliet ac e bu dir udynt godef e Saeson en benaf arnadunt.⁶⁵⁶

“AMADRAWD E GWR A ESGRIVENNWS UN OR LLYVREU CROEN MEWN LLAW DEC BERFAITH.”—*Meddai ysgrivenydd y llyvyr A.*

Ar työyssogion a vuant ar Gymry ðedi heny pob eilðers. a orchmyneis i Caradaðc o Lan Garban.⁶⁵⁷ vgy kyt oeswr i oed hönð. Ac idað ef ed edeðis i devnyd i esgrivenu e llyvyr hönð. o heny allan e brenhinoed Saeson er rei a doethant ol yn ol a orchmynes inheu i Wylm o Walmesbury ac i Henri o Hendendelon. ac yr rei heny i gorchmyngs inheu escrivenu e brenhinoed Saeson a ffeidiað ar Kymry. kanyt idið ganthunt höy e llyvyr Kymraec hönð er hön a emchöelöð Gwallter archdiaon Ryt Yehen o Ladin eg Kymraec. ac ef ae traethöðs en wir ac en gðbyl o istoria e rac dyðededigion Gymry. a henny oll a datemchöleis inheu o Gymraec en Lladin. ac evelly e tervyna istoria Brut.⁶⁵⁸

TERVYN BRUT Y BRENINODD.

NODIADAU

PERTHYNOL 1

BRUT TYSILIO A BRUT G. AB ARTHUR.

¹Eneas gwedi imlad Troia a distriw egaer ac esganiws, ivab gidac ef adoethant ar longen. A.

²Hit iwlat aelwir ir awr hon Itali ac aelwit ina er Eidal ac in er amser hwnw Latinus oed in vrenin in ir eidal a'r gwr hwnw a arvoles Eneas en lawen. A.

³Aphan weles Turun vrenin Rwtul henni keghorwinnu aoruc wrthaw ac imlad ac ev agorvot aoruc Eneas a lad Twrin vrenin achafel breniniaeth ir Eidal a chafel Lavinia verch Latinus yn wreickia. A gwedi tervinu ohoedil Eneas igwnaethpwit Esganiws ivab in vrenin. Ac wedi derchavel Esganiws in vrenin ef a adeilawd dinas ar avon Diberim. Amab a anet idaw a idodet en henw ar hwnw Silius. Ar mab hwnw wedi imderchavel imrodi aoruc in ladrat agodineb a gorderchu nith Labitan' ai beichogi. A.

⁴Aphan wibi idat ef heni erchi aoruc iw dewinion doedit idaw pwi aveichiogasei ivorwin. A.

⁵Ar dewinion adiwawt idaw vot evorwin in veichiawc ar vab aladei ivam aedat ac ni thwllasei eu dewindebaeth wint erioet canis doeth yn wir er hin adiwedasant. A.

⁶Aphan doeth oed ir vorwin i esgor ar i chlevit ibu varw ac velli iladawd ev ivam. ar mab a roet yn henw arnaw Brutus. A.

⁷Ac arvaeth i erhoet emab iw vagu oni vu bemthegmlwid. Adiwrot i er aeth emab i ganlin idat ihele ac arganvot carw in agaws attaw ac annelu i vwa aoruc emab ac en keisio medru ekarw sev imedrawt idat idan ivron oni golles eneit. ac velli i eladawd ev idat ai vam. A.

⁸Ac ena e deholet gwir er Eidal Brutus odino. canis nit oed deilwg ganthunt in vrenin arnadunt gwir aladei ivam ai dat. A.

⁹Ac ina idaeth enteu hit egroec. ac ino igwelei ev gwelgord o etived Elenus vab Briav en gaeth dan Bendrasius vrenin groec. Pirr vab Achil a digasei igenedil hono ganthaw gwedi distriw Tro enial i dat ac ai gwarchasei ino wint en gaeth. A.

¹⁰Ac ena pan adnabu Brutus i genedil hono trigaw igit ac vint awnaeth. oni oed ginevin acharedig ev gan ebrenhinna ar tiwisogion en vwi no neb oi giv- oedion ahenni oi brit ai dewred ai haelioni ai vilwriaeth ai glot. Sev achaws oed henni doeth oed em- pillith edoethion adewr empillith irei emladgar ar hin adamweinie idaw oda ev ai rodei oi gidvarchogion ac ibawb o hai harchei. A.

¹¹Ac wedi ehedec iglot dros wineb holl Roec im- ginnullaw a orugant attaw pawb o'r hanwoid o gen- etil Dro ar a oed dros wineb Groec a ervin i Vrutus vot yn diwisawc arnadunt. ac eu ridheu o geithiwet gwir Groec. A.

¹²Kan erodent oriveti heb wraged amebhin saith mil. ac igit a henni idodet gwas ieuanc bonediac ar aoad egroec ahanwoed oparth idat o Roec ivam enteu

¹Eneas ysewdwyn wedy daruot ymladeu tro a dystryw ygaer affoes ygyt ac ascanius yuab. Ac adoethant ar logeu. B.

²Hyd ygwlat yr eidal yr hon a elwir yr awr hon gwlat rufein. Ac ynyr amser hwnnw ydoed latinus yn vrenin yn yr eidal ygw'r aruolles eneas yn en- rededus. B.

³Ac yna pan welas Turn vrehin Ruthyl hynny kygoruenn alidliaw aoruc. Ac ymlad ac ef agorvot awnaeth eneas allad Turn vrehyn Ruthyl. Achafel yr eidal. Alauinia merch latinus yn wreic ytw. Ac yna gwedy ollenwi diwed buched eneas. Ascan- ius yuab ynteu awnathpwyt yn vrehin. Agwedy dyrchauel ascanius ar vrehinawl gyuoeth. ef a adeil- wys dinas ar auon tyberis. A mab aanet itaw. Ac adodet arnaw siluius. Ar gwas hwnnw gwedy ym- rodi ymladrawl odineb : gorderchu aoruc nith launia aebechogi. B.

⁴Velly B.

⁵Agwedy dewiniaw onadunt. Achafel gwybot diheurwyd ohyny wynt adyvedasant bot y vorwin yn veichiawc o'r mab aladei y uam ae tat. Agwedy darfei ydaw crwydraw llawer owlodoed ydaiar. Or diwed ef adaw ar vlaenwed goruchel enryded. Ac ny thwyllwys oi dewindabaeth wynt can doeth. B.

⁶Aphan vu oet yr vorwyn escori ybu varw hi yar yetived. Ac velly ylladawd ef y vam. Ar mab arodet ar vaeth. Ac ydodet Brutus arnaw. B.

⁷Agwedy meithrin ymab ae vot yn bymthegmlwyd diwarnawt ydaeth ygwas yhela gyt ae tat. Ac val ydoedyni velly nachaf carw yn mynet heibaw. Sev aoruc Brutus anleu bwa ac ellwng saeth. Ac yn keissaw llad ykarw ygwant ytat ar saeth dan yuron. Ac ybu varw. Ac velly ylladawd ef y tat. B.

⁸Agwedy marw y tat or ergyt hwnnw ydeholes gwyr yr eidal brutus. Kanyt oed teilwg gantut kymryt yn vrehinarnadunt gwyr awnelei kyflauaneu kyn dybrydet llad y uam ae tat. B.

⁹Agwedy deal, y daeth ynteu hyt y groec. Ag ygwelas yno gwelgord oetived elenus vab priav yn keithiwet ydan pandrasius vrehin groec. Pir. vab achyl adyngassei ygenedyl hono gantaw gwedy dis- tryw tro. yn dial y tat. Ac ae gwarthuessei wynt ygkeithiwet yn gyhyt ahynny oamser. B.

¹⁰Ac yna gwedy gwelot ovrutus ygenedyl. trigaw aoruc ygyt ac wynt. Ac yny lle gwedy kyneuinhaw ac ymadnabot achwynt. A phawb ac yten kymeint vu ydawn yn eu plith yny oed karedic achymeredic ygan pawb o'r brenhined ar tywysogion yn vwy no nob oe gyfoetyon. A hynny kan oe pryt ae dewred ac haelder ae daeoni. Ac vilwryaeth ac glot. Sef achaws oed hynny doethaf oed ymplith doethyon. Adewraf ymplith yr ymladwyr. Ac ygyt ahynny py beth bynhac adamweinei idaw nac eur nac alyant na meirch na dillat. hynny ardei ynteu oe gyt- uarchogion. Ac ypawb o'r ae mynhoi ygantaw. B.

¹¹A gwedy ehedec yglot ef tros teruynau groec. yd ymgynnullasant attaw pawb o'r hanoel ogenedyl tro. opob lle hyt ydoed teruynau groec. Ac erchi idaw ef bot yntywysawc arnadunt. Ac ae rythau ogeithiwet gwyr groec. B.

¹²A hynny agedernhynt ac adywedynnt yallu wneu- thur yn hawd. kans kymeint oed eu niuer gwedy ymgynnullaw ygyt. ac ydoedynnt seith mil o wyr

ahanvoid ogenedil Dro. Sev oed ihenw Asaracus. ac idoed egwr hwnw en wastat en kinorthwiaw kenedil Dro an hanvot ivam o Dro. Ac idoed gwir Groec en rivelu arnaw yn wastat igit a brawt oed idaw a henvoed evan aidat o Roec. am adaw oe dat dri chastell y Asaracus yn ragor. A.

¹⁴ Ac am henni idoedint en keisiaw dwin ekestill drachevin igan Asaracus. Ac eua pan weles Brutus henni a gwibod ohonaw rivedi lu agwedeu ekestill en barawd idaw ev aginmarth vot in diwisawc arnad-unt igoisiaw iridit udunt. A.

¹⁴ Ac ena wedi emderchavel ovrutus in diwisawc imginnullaw igit aoruc pobil dro achadarnhau kestil Asaracus ac eu lenwi owir ac arven adogued owrit adiawt. Aphan darvu idaw henni minet eva Asaracus achwibil oe eu hol niver ganthant namini a adawint yn ekestil i'r difaith goedil adwin ganthiint eno eu gwraged ae meibion achwibil oe hanveithieu ac odino anvon lithir aoruc Brutus hit at Bentrasius vrenin ar imadrawd hwn indaw. A.

¹⁵ Tevisawc a driblin gwedilion. A.

¹⁶ A menegi idaw nat oed deilwng idaw attal gantaw in gaeth. A.

¹⁷ Nac eu ceithiwaw in amgen eu barnen eu boned. A.

¹⁷ Ac amhinni imae Brutus inmenegi idaw bot in wel gantint preswiliaw ini difeith ac importh vel eniveileit ar gie amrwt alyseu gyta ritit. A.

¹⁹ Noc importh ini kivannedeu inkafel gwledeu dan geithiwet. A.

²⁰ Ac os kodi dioruchelder di ath kivoeth awna heni onit ev na diro di in eu erbiu namini diro vad-eanint. A.

²¹ Cans anian iw ibawb caeth ceisiaw ridit oboh ford adivot ar i hendeilidawt. A.

²² Ac am heni idarchwn i de drugared di hit pan ganhietich di udunt wy breswiliaw ini koedid ifoas-ant udunt gan ridit. neu ganiata udunt vinet in rit iwladoed ebit ibreswiliaw in digeithiwet. A.

²³ Ac ina gwedi gwelet o Bandrasius ilithir ai dar-lain rac ivron galw aoruc ataw ikighor. sev ikawsant in eu kighor kinnulaw lu ac au himlit olit ablinder wrthint am ibot in gaith in gihit ac ibuesint alivasu onadunt anvon yriw lithir alhwnw ar vrenin groec. A.

²¹ Ac ikinnullawd pen-drasius lu igit ac ef achirehu edifeith etebigen ef vot Brwtus indaw. Ac val idoedint in minet heb gastel aelvit Espartanu' eu kirchu aoruc Brwtus atheirmil owir arwae gantaw ac winteu heb wibot dim ohenni. kans in diarwibot idoedid Brutus ino ohit nos in gireh am ipen Ac ina icirchu aoruc Brwtus udunt in diannot ac in wrawl wichir. agwneuthur aerva dirwawr imeint onadunt. A.

²⁵ Ac ina in gewilidus onrawc. fo aoruc pandrasius ai lu ipob le or tebigint kafel noedid abrisiaw aorug-ant ar fo ac ibrenin in iblaen. acheisiaw minet trwi avon aod agaws udunt. ahenw ir avon oed askalon. ac in keisiaw minet trwi hono periglu lawer onadunt. A brutus ini himlit. ac in deudibligu aerva onadunt ir rwg lad abodi. A.

²⁶ Aphan weles Antigonius brawt pandrasius vren-in ir aerva hono doluriaw in vawr aoruc aglaw attaw or niver gwasgaredic oni gavas vidin da imeint. Ac ina in givlim circhu gwir tro aoruc. kans oed gwel gantaw ateach achelodvorusach ilad in kirchu ac in imlad noi vodi in waradwidus in fo. A.

²⁷ Ac ina imchwelut aoruc Antigonius in fenedic wrawl a newidiaw dirnotieu agwir tro. ac ni thiciawd

ymlad heb wyraged ar meibyon. ac ygyt ahynny ydoed ygyt awnt ygwaw icuanc bonhedieaf yg groec y parth ytat. y vam ynteu ahanoed ogededil tro. Sef oed yheuw assaracus. Alhwnw aod yn kan-horthwyaw kenedyl tro. Ac yn ymdiret yndant. Ac yssef achaws oed hynny: gwyr groec. oed yn ryuelu arnaw ygyt abrawt untat ac ef. A mam hwnw ac tat ahanoed o groec. Ar ryuel oed yryd-ynt am tri chastel a adawsei ytyt y assaracus yny varwolyaeth yn ragor rac y vrawt. B.

¹³ Arei hynny ydoed wyr groec yn keisaw eu dwyn yamaw. wrth na hanoed y uam ef o roec. kans mam athat y vrawt ahanoet o roec. Ac wrth hyny yd oed borthach gwyr groec ydy vrawt noe idaw ef. Ac yna eissos gwedy gwelet o vrutus amlyder ywyr ac eu hoirif. Ag welet ykestyll cadarn yn parawt idaw: hawd yu gantaw ufydahu udunt a chymrty tywessogaeth ar anadunt. B.

¹⁴ Ac ynagwely dyrchaul Brutus yn tywessawc arnadut. galw gwyr tro aoruc opob man achadarn-hau kestyll assaracus. Ac eu llenwi o wyr ac arus abwyt. Agwedy daruot hynny kychwyn aoruc ynteu. ef ac assaracus ar holl gynnulleitua or gwraged ar meibyon ar aureithieu gantant hyt yn-yalweh y coedyd ar difeith. Ac ody na yd anuones brutus lythyr hyt ar pandrasius vrechyn groec yny mod hyn. B.

¹⁶ A menegi idaw nat oed teilwng attal ygkeith-iwet. B.

¹⁷ Nac eu keithiwaw yn amgen nog y dylint yn herwyd eu boned. B.

¹⁷ Ac wrth hyny ymae Brutus yn menegi itti bot yn well gantint wy presswylaw achartreun yny dif-feith ac ymborth mal aniuelleit ar kik amrwt allyssyeu gan rydyt. B.

¹⁹ Noc yny kyuaned ar wledeu a melyster ydan geithiwet. B.

²⁰ Ac os kodi gorchelder dyuedyant ti ath gy-u-oeth awna hyny na dot yn eu herbyn namyn madeu udunt. B.

²¹ Kanns annyan ydyllyet yw y pop kaeth llau-ryaw opop ford y ymchoelut ar y hen teilygawt ae rydit. B.

²² Ac wrth hyny yd archwn ni dydrugared di. hyt pan genhietich ti udunt wy presswylaw yny coedyd yffoassant udunt gan rydit. neu ynteu ony edy hynny udunt ytheyrnas ti gan rydit: ellwng ynt gan dy ganhyat ywladodet ybyt ygeissaw presswyluot heb geithiwet. B.

²¹ Agwedy darllein ylythyr hwnw rac bron pandra-sius galw aoruc ef attaw ygghorwyr. A sef agaws-sant yn eu kyghor: lluydaw yn eu hol. Ac en hym-lit. kans blwyd vu gan wyr groec ygenedyl a ryffeit y sawl flwydedd hyuy ygkeithwyt ydanadunt llauassu anvon yriw lythyr hwnw attadunt. B.

²¹ Ac wrth hyny lluydyaw awnaethant gwyr ygroec yn eu hol y geissaw eu kymell yu keithiwet. Ac val ydoed pandrasius ae lu yn kyrcchu diffeith y tebygnt vot brutus ae wyr yndaw. Ac yn ymynet heblaw kastell aelwit sparatintus: eu kyrcelu aoruc brutus udunt attheir mil owyr aruawc gantaw: yn drydyd. Ac ymlad ac wynt aoruc gwyr tro achyrc'h diafyrdwl. A llad ayrua diruawr ymeint onadunt. B.

²⁵ Afo yn gewilydus aoruc pandrasius agwyr groec ygyt ac ef y pob man or ytybyccynt gaffel dianc. Acheissaw myned trwy yr auon ger eu llaw. Sef oedly enw akelon. Ac yn ceissaw byrswaw trwy yr auon yperiglwys aneirif onadunt. Allawer auodass-ant. allawer or adiageth heb eu bodi: aladei wyr tro ar ylan. Ac yny wed hono gwneuthur deu dyblyc aerva onadunt. B.

²⁶ Agwedy gwelet o antigonius brawt y brenhin hyny doluriaw awnaeth yn vwy no meint. Agalw y wascaredic gedemdeithon attaw. Ac eu belinaw yn gyflm. achyrc'h gwyr tro. kans klodoruach oed gantaw. Athegach ylad gan kyrcchu ac ymlad: noe uodi gan ffo yn lluch athom. B.

²⁷ Ac ymlad aoruc ef ac getymdeithon. ynwychyr ac yn wrawl. Ac ny dygrynoes udunt namyn

idaw. eans gwir tro parawt oedint ac adurnedic ar-
veu. Agwir groec noethion oedint adiarvot. Ac ina
igorv gwir tro ar wir groec ac ilad gan mwiaw ol
adal Antigonus brawt ebrenin ac Anacletus ced-
imaith idaw. A.

²⁸ Ac ina gwedy gorvot ovrutus ini vrvwidr hono
gosot aoruc chwechannwr arwac i mewn castel i
Asaracus a chiweiriaw isecastl opob agenreit ac
odina idaeth brutus ai lu hit lle idoed gwraged ar
meibion in iharaws inai difeith. A.

²⁹ Ar nos hono doluriaw aoruc Pandrasius in vawr
oachaws dali Anticonius irvawt ai fo intu ihunan
alad lawer ol wir. Kinnulaw aoruc adieghis ol wir.
athranoeth pan oleuhaod idid kichwin aoruc abenni
ganthaw adivot amben ekastel etebigasei wot Brutus
endaw at karcharorion. A.

³⁰ Ac weti edrich ol Pantrasius ansawd ekastel in
lwir ranu aoruc illu egkilch ceastel ac erchi ibawb
onadunt gadw i ni givair val ibai diogel. agorchimyn
aoruc i bawb onadunt obop kelvidit imlad ar kastel
in oreu ac igellint. A.

³¹ Ac ina er aeth pawb onadunt ini le. ac opob arver imlad or'awidint odeulu achladu wint a imladasant ar
kastel val iderchis ebrenin idunt. ac dan osymt iroedint erei dewraw onadu nt in imlad ar kastel ar leil
avidei in gwiliaw epepillu rac circh disivt gan wrutus am epen. A.

³² Ac in eu herbin winteu idoed egwir or kastel in amddifin eu ty ac eu heneidieu in oreu ac eu gellint.
ac in bwrw dwiwr brwt athan gwilt am ben eu parianeu eni foasant iwrth ikastell. A.

³³ Ac ini diwed ibu reid idint anvon keniaedu ar vrutus ivenegi eu govit ac pericil ac erchi idaw eu am-
difin rac bot in reit idunt rodi eti ivini o eisieu bwit. A.

³⁴ Aphan gicle vrutus heni mediliaw agovalu am eu amdifin aoruc. ac ini diwed ekavas in ei gighor
dwin circh nos am eu pen. ac eu ceisiaw velli wint in diarvot. acheisiaw twillaw eu gwilwr ac gwersillieu.
sev e cavas Brutus in ei gighor galw ataw Anacletus cedimaith Anticonius athniu clediv allan adiwetit
wrthaw vel hin. A.

³⁵ Oteri was ieanec: lima terwint de vuched ti ac Anticonius ar clediv hwn in diannot illadaw ich
deuben chwi oni wnei di aarchavi in fidlaw. nit amgen pan wo nos i chwinsaw de vinet ti itwillaw
egwilwir gwir groec eni delint ar talim odiwtrth illu im erbini val icafwiv idiwetha achafel wedi heni dewot
in diribid am pen illu. A.

³⁶ Ac val hin igwnei hebi Brutus: minet in ereil awr or nos in arav diorvot ini gefich imddan arei onadunt.
adiwetit val hin. Anticonius adigimi ar vigkevin ogarchar Brutus allawer oheieirn arno hit mewn glin
coetaw diris. arac meint aoed oheieirn arno ni elleisi idwin ew bellach no heni. A.

³⁷ Acweti idiwetich di heni dwe ditheu winteu hit eglin hwnw megis iridheu Antigonus megis icafwiv
inweu wint wrth vi ewillis. A.

³⁸ Ac val ydoed rei onadunt yn amheu peth adywedei ac gwir ac gen. nachaf un or gwilwyr yny adnabot.
Ac yn menegi hyny oe gedymdeithon. Ac yna heb pedrussaw. galw ygwersyllieu awnaethant a mynet
ygyt ac ef hyt ylle ydywedassaei adaw Antigonus. B.

³⁹ Agwedy eu dyuot hyt yno: kyuodi aoruc brutus ac vydin gantaw yn aruawc. ac eu llad yn llwyr.
Ac odyne kerdet aoruc parth ar llu. Arannu ylu yn teir bydin. Agorchimyn y pawb kerdet yn distaw.
achyrych opop parth yr llu heb frost gan ueb. Ac na ladei neb un gwr hyny elhei vrutus hyt yn pebyll
ybrenhin yn gyntaf. Aphan glywyt y gorn ef. gwnelei pawb y allu. B.

⁴⁰ Agwedy eu dyscu velly o vrutus wynt. kerdet awnaethant yn tawel reolus hyny doethant ym plith
ylleusteu pawb yny gvueir. ac velly arhos yr arwyd teruenedic aoed rydunt ac eu harglwyd. B.

⁴¹ Ac yna gwedy dyuot y drws pebyll ybrenhin. y lle ydamunassei dyuot. heb annot canu ygorm yn
arwyd aoruc. Yna nyt annodes neb or gwyr. namyn mynet ymywn ar tor kykscadwryeit. arodi
dynoden aghenawl udunt. B.

⁴² Ac velly crwydraw ypebyllcu ar lluesteu. c yna gan gwynnau a discyryon y rei meirw. y defroei
y rei byw. A megys deueit ymplith bleiden heb wybot fford y flo yd arhoeyt eu hangeu. nyt oed udunt
nawd. hany cheffynt o enhyt gwisaw eu harueu ny chyffynt wynteu ffo namyn redec y noeth diaruot
ymplith eu gelynnnyon aruawc. ac y lledit. Ac odihanghei neb ac y chydic o heneit yndaw. rac meint
yawyd yffo. briwaw ac yssigaw awnaei ar geryc adreim amieri. Ag ygyt y velly ykollent eu gwaet ac eu
heneidieu. Ac or darfei yrei onadunt o nerrh ac taryan ac arueu ereill: gaffel lle y ymgudyaw. trwy
tywyllwech y nos. ymplith y keryc y syrthynt hyny vydynt uriwedie anafus. Ac or diaghei neb or
damwein tyghetuenawl hyny: ybodant yny dyffred ger eu llaw. Ac velly abreid y diaghei neb yn
dianaf or ryw damwein direit hyny.

Aphan wybu wyr y kastell. bot eu harglwyd yn llad eu gelynnnyon y velly: dyuot allan or kastell
awnaethant wynteu. Adeudamblygu aerua onadunt. A megys ydwespywt uchot: Achyrychu aoruc
brutus pebyll ybrenhin ac daly. Ac erchi y garcharu. kans mwy les atebgyt oe garcharu noc oelad. B.

⁴³ Y toryf hagen a oed gyt ac ynteu yn orfowyssynt o lad a gyfarfei ac wynt heb neb trugared. Ac yny
wed horo y treulwyt y nos hyny doeth ydyd. ynyd oed awlwe meint yr aerua awnathodit. B.

⁴⁴ Ac yna llewchau aoruc brutus. A rannu yr yspeileu y rvg ywyr ehun. A hyt tra atodit yn hynny:
yd aethpwyd ar brenhin y garchar yr kastell. Ac ydy erchis brutus kadarliaw y kastell. A chladu
ykalaned. Agwedy daruot hyny: ymgynullaw aoruc brutus alu ygyt gan diruaw lewentyd oe budugol-
yath. A mynet yr diffeith yr yd oer yr anhoieu ar gwraged ar meibion yn eu haros. B.

⁴⁵ Ac yna ygelwis brutus ylienahfagwr attaw y ymgylhor ac wynt awnelit am pendrasius vrehin groec, kans
hyt tra uei ef y eu karchar hwy ac yn eu medyant. dir oed idaw waethur a vynnnyt. B.

⁴⁶ Ac yna y rodod amryualyon yghoreu. rei y gyghorei erchi ran idaw oe teyrnas gan rydit. Ereill
agghyerei erchi kanhyat y uynet y ymdeith. Ar hyn a uei reit y eu hynt gantunt. B.

⁴⁷ Agwedy eu bot yn yr amrysson hwnw. kyuodi aoruc un yuynyd. Sef oed y enw memhyr. A
dywedut. bot y oreu kyghor udunt ac yn iawnaf kymryt kanhat y vynet y ymdeith o mynhynt iechyt
udunt ac yeu hetined gwedy hwy. kans orydhoynt wy y brehin. Achymryt ran oe gynuoth ygantaw y

bychydic. kans parawt oed wyr tro ac eu haruen yn
wiscedic gywreir amdanadunt. Agwyr groec noethion
diarueu oedunt. Ac wrth hyny glewach oed wyr tro.
Ac yny wed hono ny orffowyssynt oe eu llad hyny
darueu eu distryw yn gwbyl hayach: Adaly antigon-
ius brawt pandrassius. ac anacletus y gedyndeith.
Ac ar hyny yndugolyaeth agauas brutus. B.

²⁹ Ac yna gwedy kaffel o vrutus y vudugolyaeth
honno: gossot aoruc chwechant marchawc ymywn
kestyll assaracus. Ae gadarnhau or petheu avei
reit ygyt a hyny. Achyrychu aoruc ynteu yr diffeith
ar dryll oe lu gantaw vny lle ydoed yr anhedu ar
gwraged ar meibion. B.

²⁹ Ar nos hono gwedy hyny coffau aoruc pandras-
ius yffo ehun. Adoluryaw yn vawr ry lad y wyr
adaly y vrawt. A chynullyaw yffodigyon attaw oe
eu llechuaw. A phan oleuhaw ydyd trannoeth
kyrchu aoruc am pen ykastell kans yny ytybygei ry
uynet brutus ar karcharoryon gantaw. B.

³⁰ Agwedy edrych ohonaw ansawd ykastell yn graf
ranu ylu yn vydynoed aoruc ygkyrch ykastell. Ac
erchi ypaub gwarchadw yran. Ac ymlad ac ef opop
keludyd or ygellit. B.

presswylaw yndaw ymplith gwyr groec. Ef atebgei na cheffyt hedwch tragwydawl, yn eu plith or dyd hwnw allan, kans wyrwon agorwyrwon y rei lade,lic agoffeynt eu gelynyaeth ac wynt yn tragwydawl ac eu hetuied wynteu. Ac odarffei vot brwydyr yrydunt niuer gwyr groec beunyed a anlai. A niueu gwyr tro alihaei. Ac wrth hyny y kyghorei ynteu kynryt y verch hynaf y pandriasius yr hon elwit enogen, yn wreic y vrutus alloueu aphob peth or a uei reit undunt wrth eu hynt. Ac oa hyny ageffyt: kymryt canhyat y unyret y le y keffyt tragwydawl hedwch. B.

⁴⁸ A gwely daruot y vembyr teruynu y ymadrawd velly, wfydhau awnaeth yr holl gynnulleitua* yw gyghor. A dwyn pandriasius y berued ygynnulleitua awnaethlpywt. A dywedunt idaw y dilien ydityn diannot, ony wnelei yr hyn y dodynt yny adolwyn ida. A thra yttodit yn dywedunt wrthaw yr ymadroddon hyny: y dodet ymynu kadeir oruchel mal y dilyhei vrenhin. Agwedy gwelet orbrenhin gogyuadaw y agheu, atteb aoruc yny mod hyn. B.

⁴⁹ Kans y tyghetueneu an rodes ni yn awch medyant chwi, dir yw ynwneuthur, awch mynnu chwi rac kollt an buched, yr hon nyt oes a uo gwerthuorogach no hi na digrifach yny byt hwn herwyd y gwelir inni. Ac wrth hynny nyt ryued y prynu o pop fford y galler y gaffel. Achyt boet gwrthwyneb genhyfi rodi vy merch. Eissoes didan yw genhyfi rodi uo merch y was ieuanc clotuauwr ahenyw o etiued priaf vrenhin tro ac anchises, ar boned yssyd yndaw ynteu yn blodeuaw mal ygellir gwelet yn eglur. Aphwy a allei hodiw yllwg kenedyt tro yn ryd, yr hon ryuassei y saw vil o vlynydet ac amseroed ydan vrenhined groec yg keithiwet, neu pwy ageissei lauryray gyt ac wynt ygeissaw rydit agwaret or ryw geithiwet honno. A chan gallwys y gwas ieuanc hwn hyny, minhou a rodaf iwy merch idaw ef yn llawen. Ac eu rac aryant, a gwenith a flogeu. Aphob peth ar uo reit yhynt wrthaw. Ac o byd gwel genwch presswylaw gyt a gwyr groec, mi arodaf ywch trayan vvg kyuoeth yn ryd trwy hedwch yw gyuanhedu, Ac oni mynwch namyn mynet y ymdoith mal y bo hynvydach genyech: mi atrigaf ygyt a chwi megysgwystyl hyny vo parawt pop peth or adewit iwch. B.

⁵⁰ Agwedy daruot cadarnhau yr amot uelly y rydunt, yd anuonet y pop porthua or aoad ygkylych teruyn- eu groec y gynnullaw flogeu. Agwedy y dwyn oll y un lle: eu llenwi awnaethlpywt opop peth or a uei rei trwrh yr hynt. A rodi y uorwyn awnaethlpywt y vrutus. Ac y pawb ar neilltu y rodet yn hewyd ynonhed ae teilygdawt eur ac aryant a thlysseu a mein gwerthuauw yr amyl. Agwedy daruot hyny yd ellygwyt y brenhin oc garchar. Ac yd aeth gwyr tro yeu flogeu yn ryd o geithiwet gwyr groec. B.

⁵¹ Ac yna y gossodet enogen gwreic vrutus yny kwr ol yr flog. Ac icuon achwynuan a gymyrth hitheu erni am adaw yryeni ae chenedyl ae gwlat. Ac ny throssei ylygeit y ar y gwlat yny gwdydws y weigi y traeth. Ac yn hynny o yspeit yd oed vrutus yny didanu hitheu. Ac yn dywedunt wrthi yn glaer, ac yn hynny ny thawei hi yny dygwdydws kysei arnei. B.

⁵² Ac eveli deudid anoswith ar gwint in hirwid uniawn in eu hol en hwiliaw wint adoethant hit in enis aelwit Lagesty neu Leogena, ahono difeith oed heb neid ini chivanedu. A.

⁵³ Ac yna ellwg trychanwr aruawc wnaethant y etrych py ryw tir oed hwnnw. Aphy ryw gendyl aoad yny presswylaw, Agwedy na welsant gyfanhed yndi namyn yn gyflawn o amryual genedyt aniuieileit abwystuliet, allad llawer awnathant or rei hynn. Ac dwyn gantunt yr flogeu. B.

⁵⁴ Ac yna y doethant y hen dianas aoad yn yr ynys diffeith. Athemyl y diana dwyes yr hely yndaw. Ac yd oed delw diana yn rodi atteb y pawb or anynynt. Ac y doeth y gwyr hyny a gorthrwm veicheu arnadunt or aniuieileit y eu flogeu. Amenegi awnathant y vrutus ae gytymdeithion ansawd yr ynys. B.

⁵⁵ A cyghori awnathant y vrutus mynet yr temyl. Ac aberthu yr dwyes. Ac y ouyn py wlat ykaffei presswyluot ychyanhedu yntragwydawl idaw ef ae etiued. B.

⁵⁶ Ac o gyghor y kymyrth brutus geriyon dewin adendeu oc henhafgwyr gyt ac ef. Ac ydaethant hyt y demyl. Ac ydycsant pop peth gantunt or aoad reit udunt herwyd eu deauw yaberthu. B.

⁵⁷ Ac gweti idivot eno Brutus adotes goron or gwinwit igkilch iarlleuoed ev, ac ohen ginewawt teir kinneu agosodasant rac bron drws edemil, un i Iwpiter, ac un i vercurius, ac un i diana, ac aberthu ibob un onadunt ar neilltu. A.

⁵⁸ Ac odyna yd aeth brutus ehun rac bron y allor diana. A llester y y law yn llawn owin agwaet ewic wen. Adyrchafel ywneheb aoruc gyfarwynch ar dwyes: adwydet wrthi val hyn. B.

⁵⁹ Odidi dwyes gyuoethawc, tidi yssyd aruthred yr beid coet. Itti ymae canhyat treiglaw awyrolon lwybreu. Ac ellwg eu dyltet ydaearolion ac uffernolion tei, dywet ti imi pa daear y presswylaf yndi, yn diheu. A phy eistedua yd anrydedwyfi tyti trwy yr oessoed o temlew a gwerynawl coreu. B.

⁶⁰ Agwedy dywent hynny ohonaw naw weith, troi ygylych yr allaw aoruc pedeir gweith, Adineu y gwin oed yny law mywyn y gymneu. Athannu croen yr ewic wen rac bion yr allawr. Agorwad ar hwnnw, Ac am ytryded ran or nos pan oed esmwythaw gantaw yhun: y gwelei yduwes yn seuyll rac y vron. Ac yn dywedunt wrthaw val hyn. B.

⁶¹ Brutus heb hi ymae ynys y parth hwnt yfreinc yn gatwedic or mor opoptu idi. Auu gewri gynt yny chyuanhedu. Auu gewri gynt yny chyuanhedu. Ac yar awrhon diffeith yw ac adas yth genedyt ti, Kyren honno, hi a ryd tragwydawl eistedua it. Ac auyd eil tro yth lin ti, yuo y genir brenhined oth lin ti, y rei y byd darystygedic amgylch y daer. B.

⁶² Agwedy y weledigyaeth honno deffroi aoruc brutus, aphedrussaw beth ar welsei ae breudwyt, aer dwyes yn mynegi idaw lle y presswylaw. Agalw ygytymdeithion attaw aoruc a menegi adunt y weledigyaeth. A diruawr lewenyd agymersant yndunt. Ac annoc mynet ylloueu. Ac ar y gwynt cyntaf agawsant yn hyrwyd: yd hwylyassant y geissaw y wlat a adawssai y dwyes udunt. B.

⁶³ Achan dyrchafel eu hwylyeu: cyrchu y diffeithuor. A dec niwarnawt ar hngeint y buant yn kerdet hyt yr affric, ae odyna y doethant hyt alloryeu philistyor. Ahyt yn llyn yr helic. Ac odyna yd aethant hyt yrwg ruscadan amynyd azaras. B.

⁶⁴ Ac yna ybu ymlad mawr arnadunt gan genedyt ypirates. Agwedy goruot onadunt wy, kymryt llawer o yspylleu ypirates awnaethant. Ac odyna y kerdasant dros auon malif hyt pan docant hyt ym- awritania. B.

⁶⁵ Ac yna y bu reit udunt otlodi bwyt a diawt ynyet yr tir. Ac anreithaw y wlat awnaethant or mor y gilyd. Agwedy eu llaw eu flogeu yd hwylyassant hyt yg colofneu erwlf. B.

⁶⁶ Ac yna ydymdangosess y moruorynyon udunt. Achylchynnu eu flogeu. Ac y bu agos eu sodi o gwbyl. B.

⁴¹ Ac odyna yd aethant hyt ymor tiren. Acheir llaw y mor hwnw y kawsant pedeir kendyl o alltudyon tro. Erei affoassei gyt ac antynor o tro. Ac yn tywysaw arnadunt yd oed. coriunys. Gwr hynaws oed hwnw. goreu ygyghor o gwyr. mwyaŷ ynert h ae lewder ae gydernyt. Pan ymdrechei a chwyr: ef ae bwrei mal y bwryei y mab llhaf. B.

⁴² Agwedy ymadnabot onadunt. gwrahu aoruc corineus ae popyl y vrutus. A hwnnw ym pop lle or y bei reit wrth wr a ganhorthwey vrutus. B.

⁴³ Ac odyna y doethant hyt ym porth ligeris gy gwasgwin. Abwrw aghoreu yna. Ac yna y gorffowys-asant y edrych ansawd y wlat honno seith diwarnawt. B.

⁴⁴ Ac yn yr amser hwnnw yd oed goffar fichti yn vrenhin y gwasgwin apheitaw. Agwedy clybot o hwnnw discynnun estrawn genedyl yny wlat. Anuon aoruc attadunt y wybot beth auynnynt ae ryuel ae hedwch. B.

⁴⁵ Ac val yd oed kenhadeu goffar yn dyuot. ykyluaruant a chorineus ar y deu canuet yn hely yn forest y brenhin. A gouyr awnaethant pwy arodasei ganhat idaw yhely yn fforest y brenhin. kans hen deu-awt yw yr y dechreu. na delyehi neb hely yn forest y brenhin. na llad anuueileit heb y ganhyat. B.

⁴⁶ Ac y dywawt corineus. na cheisasei ef erioet ganhat am y gyfryw hwnnw. Ac sef aoruc un or canhadeu. Sef oed y enw imbort. Anelu bwa abwrw corineus asaeth. Sef aoruc corineus gochel y saeth. Ac yselyuyeit y bwa olaw ymberth abriaw y pen ac ef. hynny ythoed y emenhyd am y deu clust. A dechreu ffo aoruc yrei ereill. Ac o areid y diaghasant y gantaw. B.

⁴⁷ A menegi hynny wnaethant y eu harglwyd. Athristau aoruc ynteu yn uawr. Achynnnullaw llw y dial agheu ygannat arnadunt. B.

⁴⁸ Aphan welas brutus hynny cadarnhau aoruc ynteu y logheu. A dodi y gwraged ar meibion yndunt. Ac ynteu ar holl gynnulleitua or gwyr a aethant yn herbyn y brenhin. Agwedy bedinaw o pop parth. ymlad awnaethant yn galet ac yn greulawn. B.

⁴⁹ Agwedy treulaw llawer or dyd yny wed honno. kewilydiaw aoruc corineus hwyr yd oedynt yn kaffel y undugolyaeth. Ac am lauassu or fichteit bot mor lew ahynny y deu herbyn. B.

⁵⁰ E wyr ehun gyt ac ef ar neillta. A mynet yr parth deheu yr ymlad gan geweiraw y wyr yn vydin. kyrehu y elynnyon aoruc hyny aeth ehun yn eu perued. B.

⁵¹ Ac ehunan ed aeth hit inperued bedinoed ielinion. Ac ni gorfowisei. A.

⁵² Ac orffowyswys. hyny kymellwys ar ffo. Agwedy colli y gledyf. y damweinwys idaw caffel bwll deu vinyawe. Ac ahonno y gwahnel agyfarffei ac ef o warthaf y pen hyt y gwadyd y troet. Aryued oed gan pawb or ae gwelhei: dewret y gwr ae gryfder ae gedernyt gan ysktweit bwll deu vinyawe y gyrrai ffo trwy ofyn ar yelnyon. Gan dywedut wrthunt val hyn. Pyle wyr ofnawc llawc y fowchwhi. ym-hoelwch. Ac ymlwedch achorinyus. Gwae chwi druein rac kewilyd. y sawl milyoed ydywch yn ffo rac un gwr. A chlymerwch hagen yn lle didan gaffel ffo ragofi. ken kymhelleisi. y creulawn gewri ar ffo. pan y lledeis pop tri pop petwar. B.

⁵³ Ac wrth hynny sardus tywysawc agymerth tri chanwr y gyt ac ef. Achyrchu corinyus agosot arnaw. Ac erbyneit. y dyrnawt aoruc corineus ar y taryan. A gossot arnaw ynteu ar uwel ar warthaf y helym hynny holltes yr helym ar penfestyn. Ac aoad ohynny hyt yllawr. Agwneuthur aerau digawan y meint o rei ereill. Ac ny orffowyswys corineus or ruthur honno: hyny oed can mwyaŷ y elynyon yn anafus ar ladydoed o nadunt. Ac y velly y oed corineus ehun yn erbyn pawb. Aphawb yny erbyn ynteu. Aphan welas brutus hynny kyffroi o garyat corineus aoruc. Achyrchu ae vydin yn ganhorthwy idaw. Ac yna ydodet ylleucin mawr ar gorderi. Ac ybu aerau trom opop parth. Ac yna he oir y kanas gwyr tro y udugolyaeth. Ac y kymhellwyd y fichteit ar ffo. Agwedy ffo goffar hyt yn teruynen freinc. y kwynwys wrth y getymdeithon rac estrawn genedyl aamladasei ac ef. Ac yna ydoed deudec brenhin ar freinc yn aruer or un teilygdawt ac un gyffreith. Ar rei hynny a dawadassant oe kyttundeb vynet y gyt ac ef ydial y sarahet ae gwidyl ae gollet. Ac y wrthlad yr estrawn genedyl oteruynen y wlat. B.

⁵⁴ Agwedy y udugolyaeth honno ar urwydyr: llawenhau aoruc brutus ae getymdeithon. A chyfoethogi y wyr o da y rei lladedic. Adifeithaw ywlat aellocsi. Allenwi eu llogeu oda. Agwedy distryw onadunt y genedyl honno ar wlat uelly. ydoethant hyt yn dinas turnn. B.

⁵⁵ Yr hwn adyweit onyrr. y mae tyron ac hadeilwys yn gyntaf. Agwedy gwelent yno lle kaŷarn. adeilat yno kastell aoruc. Obei reit idaw kyrehu lle kadarn a diogelwch yno. mal y caffei yn barawt kraig ofyn oed gantaw dyuot goffar a thywysogyon freinc allu aruawc gantunt y ymlad ac ef. A gwedy gwneuthur y kastell y bu den dyd ynharos dyuotedigyaeth goffar ae lu trwy ymdiret yny lewder ae iueinectit. Achedernyt y lle. B.

⁵⁶ A dewetit val hin. Ochryst a tighedven hon. kanis altudion essit gwedi ri kastelu im teirnas i val hin. gwiswch wir amdanawch. A.

⁵⁷ Agwedy gwybot o goffar bot gwyr tro yn kastellu yny gyuoeth ny orffowyswys na dyd na nos hyny doeth yno. Apan welas ef gestylt brutus gan edrych yn arw arnadunt y dywawt valhyn. Och o tristyon tyghetueneu. Lauassu o alltudyon kastellu ym perued vgy kyfoeth val hyn. Gwiswch awch aruen wyr. bydynwch. Achyrchwech yr hanher gwyr racco megys deueit. Arennwchi. wynt yn geith ar hyt ykyuoeth. B.

⁵⁸ Agwisaw eu harueu awnaethant. Abydinaw yn erbyn eu gelynyon trwy deudec bydin. Ac or parth arall yd oed vrutus yn bydinaw nyt yn wreigawl namyn dyscu y ydmoed yn trybelit brud irelli ygellynt kyrehu achi aw. Aheb annot ymlad yn wyocher ac yn galet awnaethant. Ac aerau dirwawr y meint awnaeth gwyr tro oc eu gelynyon hyt ar dwy vil hayach gan eu kymell ar ffo.

⁵⁹ Ar freinc a gyudes yny erbyn. Ac yny brathwyd llawer. Ac ysyrthwys llawer opop parth. B.

⁶⁰ Nei yr brenhin. Turn oed y enw ac un cledyf. wechchanwr. Nyd oed hagen ynyllw eithyr corineus was dewrach no hwnnw. B.

⁶¹ Ac eisoes y damgylichynwys lluosogwrwyd oc elynyon ef. ac y llas Turn. Ac oe enw ef yr hynny hyt hedw y gelwir ylle hwnnw tyron. B.

⁶² Doeth corineus atheir mil owyr aruawc gantaw yn ol yfreinc yn diarwybot. A gwneuthur aerau trom onadunt. B.—A gwneuthur aerau dirwawr. A.

⁶³ Trist eisioes oed ev yn lad Turn inai. A.

⁶⁴ Aphan welas y freinc hynny: kymraw a gymerassant. o tebygu bot yn vwy llw noe ydoed. Achymryt eu fo. Ac eu hynylt aoruc gwyr tro ac eu llad ac eu gwasaru hyny gawsant y udugolyaeth honno. Aycht bei mawr defnyd llawenyd brutus oachaws y udugolyaeth honno. Trist oed cissoes am agheu y nei. Abot ynuer beunyid yn lleihau ae elynyon yn amlhau. B.

⁶⁵ Ac in betrus gantaw or diwed kyrgaw in hwi no henni. A.

⁶⁶ Gantaw yn iach. B.

⁶⁷ Ac eu lenwi opob civriw golut ada daiarawl. ac ⁶⁸ Allenwi eu llogheu opob ryw da agolut. achan

- odina idaethant agwint iniawn ini hol. hit er enis hyrrwyd wynt ydoethant yr ynys a oed edewit udunt oed adawedic idint idivot o venece eduwies, ac i trwy dwywawl ateb y porthi twtneis yr tir. B.
- draeth Totnes neu Totenis edaethent ir tir. A.
- ⁹⁴ Ac yn yr amser hwnw ygelwit hi y wen ynys. B.
- ⁹⁵ Edloed un antyghetvenawl iveint neu aghenvil adeudec kuyd ini hit. A.
- ⁹⁶ Estlis aaw. A.
- ⁹⁷ Er aghenvil neu er anthigevenawl auivel hwnnw. A.
- ⁹⁸ Neu enteu llam ecawr. A.
- ⁹⁹ Hit en amser Llundud vap Beli. A.
- ¹⁰⁰ Difodi enw tro o gwlat. A.
- ¹⁰¹ Adeilat o dinas megis e diwetpwit. A.
- ¹⁰² Eghcitwad e filistewission. A.
- ¹⁰³ Ac yna gwedy llunaethu pop peth ar hys yr ynys. B.
- ¹⁰⁴ Kyscu aoruc brutus gan y wreic. B.
- ¹⁰⁵ Sef oed eu henweu. B.
- ¹⁰⁶ Ac ym pedwared ulwydyn ar hugeint gwedy dyuot brutus yr ynys hon: y bu uarw.
- ¹⁰⁷ Ac yna y veibyon ynteu a rannysant yr ynys y rydunt. B.
- ¹⁰⁸ Ac y Locrinus can oed hynaf y doeth y ran perued o ynys. yr hon a elwit o enw ef: lloeger. B.
- ¹⁰⁹ Ac y kambur ydoeth or tu arall y hafren y ran a elwir o enw yntei kymry. B.†
- ¹¹⁰ Ac albanactus a gymyrth y gogleid. y ran a elwis ynteu o enw ef yr alban. B.
- ¹¹¹ Ac ymlad ac albanactus ae lad aoruc. Achymell y pobyl ar ffo hyt ar locrinus. B.
- ¹¹² Agwedy gwybot olocrinus y gyfranc hono. B.
- ¹¹³ A mynet. B.
- ¹¹⁴ Ac ar y ffo hwnnw y bodes humyr yn yr avon. Ac yd edewis y enw ar yr auon yr hynny hyt hediw. B.
- ¹¹⁵ Ar penaf or teir morwyn hynny oed verch y vrenhin germania. Sef oed y henw y vorwyn: essyllt. B.
- ¹¹⁶ Kyn decked a hi yn yr holl vyt. Gwynach oed y chnawt nor echtwyndedic ascwrn moruil. B.
- ¹¹⁷ Agwedy gwybot hynny o gorineus. llityaw aoruc. kanyys kyn no hynny rywnaethoed locrinus amot y gymrth y verch ef y wreic idaw. B.
- ¹¹⁸ A dyuot a oruc corineus dan treiglaw bwyall deu uinyawc yny law deheu ar locrinus gan dywedut yr ymadrawd hwn. Ac velly locrinus y teli di imi y sawl vratheu agwelieu a gymereis i dros ty tat ti. tra um yn kynnydu tir idaw. B.
- ¹¹⁹ Na diprit tra vo y nerth yny breich deheu hon. B.
- ¹²⁰ Ac y velly y gogyuadawd yn vnych dan dreiglaw y vwyall. B.
- ¹²¹ Ac eissoes yd aeth kyymdeithon y rydynt. Ac y tagnodedwyt. B.
- ¹²² Ac yr hynny eissoes ny lauasswys cariat essyllt gantaw ef. namyn y gossot y dros daerdy yn llundein. Ac annwyleit idaw yny gwassanaethu yn dirgel. B.
- ¹²³ Ac yno y dawei ynteu yn rinyawc attei. Ac velly y bu yn mynychau attei seith mlyned heb wybot y neb eithyr y annwyleit. namyn yn rith aberthu yr dweye yn dirgel yd aei ef yno. B.
- ¹²⁴ Abechogi agauas eisyllt. A merch a uu idi. Ac ar honno y dodet hafren. Abeichogi agauas gwendoleu. A mab a anet idi hitheu. Ac ar hwnnw y dodet madawc. B.
- ¹²⁵ Ar mab a rodet ar corineus y hentat ar vaeth. B.
- ¹²⁶ Allidyaw aoruc gwendoleu eithyr mod. B.
- ¹²⁷ Ar lan yr auon a elwir Strum ymgyaruot. Ac o ergit saeth llyad locrinus. ac yna y kymyrth gwendoleu llewodraeth y teyrnas yny llaw ehun. Ac erchi aoruc bodi eisyllt ae merch yny auon honno. B.†
- ¹²⁸ Kans henni a vinnws bot tragewidawl glot ir vorwyn oachaws ibot in verch i locrinus igwr priawt hitheu. Ac velli igelwir er avon hit hediw o enw yr hynny hyt hediw trwy arch a gorchymun gwendoleu yr clot y verch locrinus. B.
- ¹²⁹ A pymthec mlyned y gwledychwys gwendoleu gwedy llad locrinus. A dec mlyned y buassei locrinus yn vrenhin kyn no hynny. A phan welas gwendoleu madawc y mab yn oetran y gallei ef bot yn vrenhin. hi a rodes gwyalen y teyrnas yny law. Ac ae ardyrchoges yn vrenhin. Ac y kymyrth hitheu yn ymborth idi kernyw tra uu vyw. Ac yn yr amser hwnnw yd oed samwel yn profwyt. ac yn gwledychu yn iuda. A Siluius eneas yn yr eidal. Ac omyr etwa yn traethu y gathleu yn eglur glotauwr. B.
- ¹³⁰ Ac yna gwedy urdaw madawc yn vrenhin. Gwreicca awnaeth. A deu vab a vu idaw ohonei. Sef oed y rei hynny. membyr a mael. A deu ugein mlyned ygwledychus trwy dyundeb a hedwch. Agwedy marw madawc. teuryse a gyuodes rwg y deu vab am y kyuoeth. Ac eissoes membyr a wnaeth dadleu ae vrawt o escus tagnodedu ac ef. Ac unny dadleu hynny y peris ef llad mael y vrawt. Ac y kymyrth membyr llywodraeth y teyrnas. B.
- ¹³¹ A chymeint vu y greulonder yn erbyn y pobyl. Ac y lladawd holl dyledogyon y teyrnas or rei a tebycei ef keissyaw kyuodi yn y erbyn. Ac ygyt a hynny ymadaw ae wreic priawt mam efrawc kadarn y vab aoruc. B.
- ¹³² Achydyaw a gwyr yn erbyn dedef y pechawt kassa gan duw. B.
- ¹³³ Mewn glyn koedawc y gychu eithyr a wnaeth lluosogrwyd o uleideu kyndeiryawc ae lad ae yssu. B.
- ¹³⁴ Ac euristeus yn lacedoma. B.
- ¹³⁵ Ac ena gwedi marw membyr et urdwit Efrawc ivab enteu en vrenin. gwr mawr i riv ac anridd ikadernit ai dewred oet hwnw. ac un vlwidin eisau odu ugeint ebu in gwledichu ar enis pridein. A.
- ¹³⁶ Agwedi llawer o emladeu e uduugoliaeth a gauas. A.
- ¹³⁷ Ac yna yd adeilyawd ef dinas. B.
- ¹³⁸ Ac odyna yd adeilyawd efrawc kaer alclut gyuerbyn ar alban. B.
- ¹³⁹ Agwedy hynny y ganet idaw ugein meib o ugein wraged a oed idaw. a dec merchet ar ugein. a dec mlyned a deugein y bu y gwledychu. Sef oed y henweu y myrbyon. B.
- ¹⁴⁰ Brutus taryanlas. oed hena. B.
- ¹⁴¹ Run. asser. enweu y merchet oed. B.
- ¹⁴² Egub. B.
- ¹⁴³ Ebrén. B.
- ¹⁴⁴ Teccaf morwyn oed honno yn yr ynys. B.

¹⁴⁵ Ar rey hyny a anwones efrawc ar syluius y gar brenhin yr eidal. Ac a rodet yno y wyr bonedic dyledawc. Ar meibion a aethant allyges ygantunt hyt yn germania. ac assery brawt yn tywyssawc arnadunt. ac o ganhorthwy syluius y gwryscynnasant y wlat hono ae phobyl. B.

¹⁴⁶ A brutus taryan las a trigawd yn yr ynys wrth y llywiad gwedy y tat. A deudec mlyned y gwled-ychawd arnei. B.

¹⁴⁷ Ac in ol brutus idaeth lleon ivap enteu. ac en ir amser hwnw ed adeilws seliv temil ir arglwid egkaerasalem ac idaeth brenines saba iwrndaw idoothineb ow. ac idaeth Siluius Epitus in lle idat in vrenhin in ir Eidal. Gwr oed lleon agarai hedwch. agwedi gwelot ohonaw igivoeth in llwidaw ac in hedichu pob peth. wrth igighor ef a adeilawd dinas egogled ir emis hon ac igelwis oe enw ehun. kaer lleon. Ac in diwed ioes eisoes lleseu agwnaeth. Aphum mlined arugeint ibu en gwlediechu. Ac oe lesged ev ar diwed ioes ekivotes ciwtawtawl tervise ini deirnas. A.

¹⁴⁸ Agwedy marw lleon : y doeth run paladyr bras y vab ynteu y vrenhin. Vn wlwydyn eiseu o dungeint. y bu ygwledychu. Ahwnnw a duc y pohl oe eu teruysc ar gytundeb. Ac of a adeilwys. kaer geint. Achaer wynt. achaer vynydd paladur : yr hon aelwir yr awr hon. kaer septon. yny lle y bu yr eryr yn dywedut daroganeu tra adeilwyt y gaer. B.

¹⁴⁷ Ac yn ol brutus y doeth llyon y vab ynteu. Gwr a garwys hedwch un hwnnw. Agwedy gwelot o honaw y gyuoeth yn tagnouedus. sef a adeilwys dinas y gogled yr ynys. Ac ae gelwis oe enw ehun kaer lleon. Ac yn diwed y oes y llesecwys. Ac ynyr amser hwnnw y dechreuws Selyf wab dauyd adeilaw temyl ygkaerasalem. Ac y doeth brenhines sabba y warandaw doethineb selyf. Ac y doeth siluius epitus yn vrenhin yn lle ytat yn yr eidal. Ac yna val y dywespwyt uchot. gwedy lleseu lleon. y kyuoedes teruysc y rwg y kiwtawtwyr ehun. B.

Dyma y daroganeu hyny, yn ol Brut y Breninodd o waith Siefre o Vynwy, yr hwn sydd yn y MUSEUM yn Llundain.

PROPHYWDOLIAETH YR ERH.

MEGIS y gwrthlat ywen ydreic coch, velly ybrwrw y dywyll ywen. Dreic aruthyr waethaf athecca ac ochwythaf y geneu odamaw! dan alysc yr holl ynys gan y llyuon. O arennev hwnnw ydaa maharen man gnv, adiwyllya dyrnodieu ygyrn yny dwyrein. Odyna ydaa ystlum gwenwynic y olwe ac ar y edrychiat ydechryn fyd achreuyd. Odena ydaa llew anesao yr ystlum lluchyadenawc, ac adan yllwydraeth yllgyrgr sychet gwirioned. Crang or mor adynessa yr llew ac adan y vediant ydvlanna rydit o rydit. gwedy y trosser y keibieu yn waywyr. Baed danhedawc anessa yr crang ac awalhaar yny mieri tew ac alymhaa y danned yngkedernyt ydeyrnas. Ochwant y baed y kynnyd kenev er hwn a ryd am agheu y dad megis am anghu hi. Gwaet ytat agynyd y meibion ar kyntaf onadunt aesygn yoruchelder ydeyrnas yn defnydd hagen vegis blodeuyn gwaenywn kyn noe frwrth y gwywa. O bechawt yr hen ypecha ymeibion wrth eu tat, ar caret cyntaf a vyd devnyd yr rei ol. Meibion agyuodant yn erbyn eu tat ac amdial pechawt, emysgaroed a a gyffroant yn erbyn y groth. Gwaet agyuat yn erbyn eu gwaet yny daruo yr alban wylaw penyt yperheryn ac anobeithus boen avyd. Yna ydaw kynhwrh kadarn owynt dwyrein, ac aruthra yr gorllewin ac adiwreida holl gedernyt iwerdon. Rac bron hwnnw ygestwng twysogion agwedy y kyngreirier tagneued yd ymgarant. Dolur adrossir yn llewennyd, pan dychont ytat yngkallon y vam. Ef anessa lui adisgynyd ohat y llew ae lynder adylla kedernyt haearnawl ac un elechawl. ymynediat hwnnw ygedeu normandi ydwy ynys. ac odiruawr vod symudedigaeth ygwehenir ykledyf ywrth ygoron. Oaclaws anvhdndep y brodyr ygwledycha vn adelei ole arall. Kerbyt ypymet adreiglir yr petweryd agwedy y dychrauer yllneue priawt ysarret aetiagw asathyr yteyrnassoed, yn dydyev diwethaf ydreic wen ygwesger i yhetiev yn deir ran, ran adyn yr pwy ol dwyreiniawl swllt ykyuoethogir, ran adisgin y iwerdon, o orllewiniawl ardymyr ydifrifheir, ydyrtyd ran adric yn ywlat dielw agorwac ykeffir. Tanawl beleu adisgin ordwyrein allydaw yny kyloch ogylch alynga. Wrth ylluver yd ehetta adar yr ynys, arrei mwya f onadunt wedy yd ennyner eu hesglif adigwydant yn dalyedigaeth. Or tan hwnnw ygenir gwreichionen; ac oe chynwrf y dechrynant yr ynnyssed, yngwyd yrei mwiaf ygwelir yr absent; ar eil mynedyat avyd gwaeth nor kyntaf. Gwaet bo narw llew wriwioned, ykyvyt ybrenhyn gwyn bonhedic yn ynys brydein yn gyntaf yn ehedec, odena yn marchogaeth, odena yn disgynydd, ac yny disgynyat hwnnw ykeir ef yny glud. Odena ydygir ac adangossir abys ac ydywedir mae ybrenhin gwyn bonhedic. Yna y kynullir y vydin ev agwystyl drostaw agymerir, ac yna bydd porthmányaeth ydlynon megys am eidion neu am dauat, ymendaat hyny ageisir ac ny byd yr un; onyt pen dros pen. Ac yna y kyuyt ygwyn ac ydaa yr lle ykyuyt yr heul, ar lle digwyd heul arall, yna ydywedir yn ynys brydein brenhin na vrenhin. Gwedy hyny ydyreheif yben ac ydengis yuot yn vrenhin ar lawer o weithredod dybryt, ac nyd arun elwedic. Gwedy torrer llawer ny byd atkyweirdeb, yna bydd byt ybarcuttanot; adyeko pawb ydreis avyd eidaw ehun ahyny abery seith mlyned. Ac yna bydd treis agordineu gwaet, ar fyrenev agyffilybir yr eglwisseu, ar hyn aheo un arall ay met, ac ar y uchod druan ygoruyd anghue ac yn ychydic odlynon ybudd kariat kyuan. Ar hyn agyngreirier ar osber ybore yllgyr. Odena ydaw or deheu ar veirch pren ar ewyn mor kyw eryr ac ymordwya ac ydaw y ynys brydein yr tir, ac yny lle ef asaetha y dy yr eryr, ac aygoresgyn, ac yna bydd ryuel yn ynys brydein blwydyn ahanner, ac yna ny thal dym dwyn kyfnewit, namyn paub abrydera pa fufyf ykattwo yr eidiau ehun ac ykeisio da arall. Odena ydaa ybrenhin gwyn bonhedic tu argorllewyn ay vydin yny gylch yr henn lle gar llaw ydwyfyr redegaue, ac yna yda y elynion yny erbyn, ac y lluniethir pawb yny le yny gylch ef. Allu y elynion afurfeir ar bon taryan. Yna yd ymledir oe eu taleu ac eu hystlysseu, ac yna y llythyr ybrenhin gwyn bonhedic yr awel. Odena y nytha kyw yr erir yngoruchelder kreigeu holl ynys brydein, ny digwid yn ieuang, ny daw ynteu ar heneint, yna gogonyanus fyntiant ny odef amreint na sarhaet idaw. agwedy ytagnauetter ydeyrnas ydygwyd.

¹⁴⁹ Ac aoruc endi er cneinod twimin. A. ¹⁴⁹ Ac awnaeth yno yr ennein twymyn. B.

¹⁵⁰ Ac ydan yr ennein hwnnw y gyssoedes tan heb diffodi. Ac ynyr yr amser hwnnw y gwedwys helias proffwyt hyt na dele wlaw. Ac ni bu wlaw ynteu chwe mis a theyr blyned ygwlat kaerasalem. B.

¹⁵¹ Ar bleidut hwnnw awnaeth nigromans yn gyntaf yn yr ynys hon. Ac ny orffowyswys o dechymygu kywreirwryd hyny wnaeth idaw adaned a phroui hedec. Ac yn hynny y syrthwys ar temyl apollo yn llundein. Ac yd ysigwys oll. Ac yno y cladwyt. B.

¹⁵² Bu lyr yn llwyaw y teyrnas yn wychyr ac yn wrawl. B.

¹⁵³ Ac y adeilwys dinas ar auon soram y gelwys kaer lyr. ac yn saecsnec leirestyry. B.

¹⁵⁴ Ac ny bu y lyr un mab namyn toir merchet. scf oed eu enwou. Goronilla. Regau. Cordeila. Adir- uawr ykarei eu tat wynt. a mwyaf y karei ef y verch iuehaf. cordeila no rei ereill. B.

¹⁵⁵ Sef awnaeth proui pwy uwyhaf ae karei oe verchet. wrth rodi y ran uwyhaf agoreu gan wr or kyuoeth. A galw attaw aoruc Goronilla y verch hynaf idaw. A gouny py voint y karei hi euo. Athygu

aoruc hitheu yr nef ar dayar bot yn vwy ykarei hi euo no eneit heun. Achredu awnaeth ynteu hynny. A dywedut aoruc ynteu. y rodei hi yr gwr a dewissei yn ynys prydein athrayn a gyuoeth genthi. B.

¹⁵⁴ Ac yn ol honno y gelwis ef rageu yr eil hynaf. A gouny idi py veint ykarei hitheu ef. Athygu aoruc hitheu y gyuoeth nef a dayar. na allei venegi ar y thauawt leueryd py ueint y karei hi euo. Achredu awnaeth ynteu hynny. Ac adaw idi hitheu y rodi yr gwr o dewissei ar trayn arall genti oe gyuoeth. B.

¹⁵⁷ Ac yna y gelwis ef Gordeila y iehaf. a gouny idi py veint y karei hi euo. Ac yna adnabot aoruc Cordeila ryeredu oe that yr amydrodyon anbyedus a dywedassei ychwioryd wrthaw. a phroui ythat. a gwrtheb idaw yn argu noe chwioryd ar y wed hon. Ni chredaf ui bot nrech a allo karu y that yn uwy noc y dylho y ganu nac ae dywetto onyt trw gellweir llad y hencit gan gelu gwirioned. B.

¹⁵⁹ Ac yna llidyaw aoruc y that wrthi. gan tebygu y mae dihwyt y challon y dywedassei hi hynny. A dywedut wrthi val hyn. kans nny veint honno y tremygeisti hencit dy tat hyt na charut ti ef megys chwioryd y rei ereill. B.

¹⁵⁶ Heb ran y gyt ac wynten o ynys. B.

¹⁶⁰ Ny dywedafi can wyt nrech ti imi na rowdyf ui ti y wr ny hanffo or ynys hon. Os tyghletuen adamweina hynny heb argyfreu. hyn adywedafi na bydy un anryded ath wihoryd. kans mwy eiryoe y kereis i ti noc wyntuy: athitheu ymkaru inheu yn llei noc wynteu. B.

¹⁶¹ A heb un goir o gyghor y wyrd a rodet y dwy verchet hynaf idaw y deu tywyssawc. nyt amgen. y tywyssawc kernyw. Ac y tywyssawc y gogle. ahaner yr ynys gantunt tra vei vwy ef. Agwed ybei uarw ynteu. y kyuoeth oll yn deu haner y rydunt. B.

¹⁶² Ac yna gwedy clybot o aganipus vrenhin freinc clot a phryt a theghweh cordeila. B.

¹⁶³ Anuon kennadeu awnaeth hyt ar lyr ythat oe erchi yn wreid idaw. Ac y dywawt ynteu lyr y rodei y verch idaw heb argyruo a heb da genthi yn llawen. kan daroed idaw ynteu rodi y gyuoeth ae eur ae ariant yr dwy verchet ereill. B.

¹⁶⁴ Tracheuyn y dywedut. B.

¹⁶⁵ Ac nat oed reit. idaw wrth dim. namyn kaffel gwreic vonhelic teleliw dlywedawc y kaffei etived ohonei a gynhalei y gyuoeth gwedy ef. kans ef bieoed y tryded ran o freinc. Ac yn diannot cordeila a rodet y aganipus. B.

¹⁶⁶ Ac ympen yspeit ygykylch diwed oes llyr. A dechreu llesu o honaw o heneint. y deu raddlyweddigyon douyn awerocynassant arnaw y gyuoeth. yr hwn agynhalyassei ef yn wrawl trwy hir amser. Ac ae rannassant y rydunt yn deu haner. Ac o gyt duundeib eisoes maglawn tywyssawc yr alban a gymyrrth llyr attaw ar y deuginnot marchawc. rac bot yn gewilyd gantaw tot heb vachogyon wrth escord. B.

¹⁶⁷ Agwed y bot llyr velly gyt a maglawn yspeit dwy vlyned: llidyaw aoruc coronilla y verch wrthaw rac meint oed o vachogyon ygyt ae ef. A rac eu gwssanaethwyr ynterucywn y llys. A dywedut awnaeth wrth y gwr vot yn digawn ugein marchawc ygyt ae that ac ellwg y rei ereill ymdeith. B.

¹⁶⁸ Agwed y dywedut hynny wrth lyr. llidyaw a oruc. ac ymadaw a maglawn a mynet hyt ar henwyn tywyssawc kernyw y daw y llall. ac erbyneit o hwnnw ef yn errededus llawen. Ny bu pen y ulwydyn hyny daru teruyse y rwg eu gwssanaethwyr. Ac wrth hynny y sorres regau y verch wrthaw. Ac erclli idaw ellwg y vachogyon oll y wrthaw eithy pump marchawc ae gwssanaethei. B.

¹⁶⁹ Athristau a oruc llyr eithyr mod. Achychwyn odyna elchwyf hyt ar y verch hynaf idaw. A thebygu trugarhau o bonno wrthaw. achynal gyt ac ef y vachogyon. Sof awnaeth hitheu tygu trwy y lliit y gyuoethu nef a dayar na chaffei ef ohir yno onyt ellygei oll y vachogyon y ymdeith eithyr un ae gwssanaethei. A dywedut awnaeth heuyt nat oed reit y wr kyuoet ac ef na theulu na luossogwyd y gyt ac ef onyt un gwr ae gwssanaethei. B.

¹⁷⁰ Agwed y na chaffei din. o ageissei gan y verch. Gellwg y vachogyon oll y wrthaw eithyr un marchawc. A gwedy y vot yno hir yspeit. mydylaw aoruc am y hen teilygdawt ae enryded. Athristau aoruc yn vawr. A medylaw mynet hyt ar y verch a athoed y freinc. Ac offynhau hynny heuyt aoruc. mor digaryt ygellygassei y wrthaw. B.

¹⁷¹ Ac eisoes ny allwys ef a vei hwy diodef yr ambarh a oed arnaw. Achychwyn parth a freinc aoruc. B.

¹⁷² A phan yttoed yn mynet yr llog. Ac na welei neb wrth y escord namyn ar y eil. ganwlyaw. y dywawt yr ymadrawd hwn. B.

¹⁷³ Ev adoeth hit egkaer idinas edoed iverch indaw. A.

¹⁷⁴ Anvon aoruc Lyr genat at ebrinin ac at iverch enteu ar drigeinvet. A.

¹⁷⁵ Ac yna yd anuoned gwyns trow wyneb freinc y gynnullaw y holl dewred: wrth eu gollwg gyt a llyr y orescyn y gyuoeth tracheuyn idaw. A gwedy bot pop peth yn barawt. kyehwyn a oruc llyr a chordeila y verch ar llu hwnnw gantunt. A cherdet hyny doethant y ynys prydein. B.

¹⁷⁶ Ac yn diannot ymlad ae dofyon Achaffel y uudugolyaeth o llyr. A gwedy gwedu pawb or ynys idaw: y bu varw llyr nyt'fryded ulwydyn. Ac y bu varw aganipus vrenhin freinc. Ac yna y kymyrrth cordeila llewodraeth y teyrnas nny llaw ehun. Ac y cladwyt llyr y mywn daerty awnaethoed ehun dan auon soram. Ar temhyl honno a rywnaethoed ef yn anryded ianij bifrontis yr duw a elwit, Aphan delhei wylua y temyl honno: y deuei holl grefftwyr y dinas ar wlat oe henrededu. Ac y dechreuynt pob gweith or a wnelant hyt yn pen y ulwydyn. B.

¹⁷⁷ A gwedy gwledychu o cordeila pump mlyned yn tagnenedus: y kyuoedes ydeu nyeint nny herbyn. Margan vab maglawn. A chuneda vab henwyn a llu arnaw gantunt. A dala cordeila ae charcharu. Ac nny karchar hwnnw o dolur colli y chyuoeth y gwnaeth ehun y lleith. Ac y rannassant wynteu y kyuoeth yrydunt. Ac y doeth y vargan or tu draw y humyr y gogled nny theruyn. Ac y doeth y guneda y parth yma y humyr. loeger achymry achernyw. B.

¹⁷⁸ Achyn pen dwy ulyned y doethant gwyr a gerynt teruyse ac annundeb a llenwi bryt margan o teruyse. A dywedut wrthaw bot yn gewilyd ac ef yn vab hynaf gadu deuparth y kyuoeth yn eido kuneda. B.

¹⁷⁹ A chynnullaw llu aoruc margan. ac anreithyaw kyuoeth kuneda o lad a llosci. A dyuot aoruc cuneda nny erbyn ae erlit o le y le hyny doeth yg kymry. Ac ar uaes mawr ymorganwch. Ac yna y llas margan ae oe enw ygelwit y lle o hyny hyt hediw. maes margan. ac ynny y mae manachloc vargan yn awt. B.

¹⁸⁰ Agwed y uudugolyaeth honno y kymyrrth cuneda holl lywodraeth ynys prydein. Ac y gwledychwyn yn tagnenedus teir blyned ardec arugeint. Ac yn yr amser hwnnw yd oed ysayas ac eseu yn profwydwyd yg kaerusalem. Ac yd adeilwyt ruuein y gan deu wroder remus a romulus. yn yr vnuet dyd ar dec kyn kalan msi. B.

¹⁸¹ Agwed y marw cuneda. y doeth riwallawn y vab ynteu yn vrenhin. Ac yn oes y gwr hwnnw y bu y glaw gwaet. Ac y bu varw y dynyon gan y kakwn yn eu llad trwy y glaw gwaet. B.

¹⁸² Ac yn ol hwnnw y doeth. gorwst. Ac yn ol gorwst y doeth seissyll. Ac yn ol seissyll y doeth iago

vab gorwst y nei ynteu. Ac yn ol iago y doeth kynuarch vab seissyll. Ac yn ol kynuarch y doeth gorenw digu. Ac y hwnw y bu deu vab porrex a fernex. (Ferwex. A.) B.

¹⁶³ A gwedy marw eu tat y kyuoedes teruysc y rydunt am y vrenhinyaeth. A cheissaw o porrex llad ffernex y vraw to vrat. A gwedy gwybot o fernex hynny, ffo a oruc hyt yn freinc. A dyuot a phorth odyno gan swardus vrenhin freinc. Ac ymlat a phorrex y vrawt. Ac yna y llas ffernex ar gynnulleitua a doeth gantaw. B.

¹⁶⁴ A gwedy gwybot oe vam (yr hen a elwid Indon. A.) rylad y mab. Sef a wnaeth hitheu keissaw llad y mab byw. yn nial y mab marw. A gwedy gaffel yn kyscu o honei, yd aeth hi ae morwynion ae lad. Ac yna y rannwyt yr ynys yn purap ran trwy symudaw teruynen. B.

¹⁶⁵ Ac ym pen yspet. y kyuoedes gwas ieuanc clotuawr. Sef oed y enw dyfnawl moel myt mab clydno tywysawc kernyw. A gwedy marw y tat a chaffel o dyfnawl y gyuoeth. Ryuelu a oruc ar piner (pymr. A.) vrenhin lloeger. A gwedy llad preier y daethassant yn y erbyn. Nidyawc vrenhin kymru ac stater vrenhin y gogleid. a dechreu lloeci kyuoeth dyfnawl ae anreithyaw. B.

¹⁶⁶ A dyuot aoruc dyfnawl a degmil o wyr aruawc gantaw yn eu herbyn a rodi kad ar faes idunt. A gwedy gweloc o dyfnawl hwyt yd oed yn kaffel y uundngolyaeth. dwyn chwechawr or gwyr dewraf a oruc a gwisaw arueu y gelynyon lladedic. a mynet a hwynt racdaw trwy y golynyon ac y llas nidyawc a stater a chaffel y uudugolyaeth. Ac odyna gorescyn gwladod y brenhined hynny a darostwng pawb wrth y arglwydiath ehun. B.

¹⁶⁷ A gwedy daruot o dyfnawl dwyn y pobyl ar kyuoeth wrth y hen teilygdawt. A gwneuthur coron eur idaw, a mein gwyrthuawr yndi. A gossot kyfreitheu yr ynys, or rei y mae y saesson etwa yn aruer. A rodi noduau yr dinasoed, mal y gallei pawb or a nei reit udunt gyrrhu yn diegelwch. Ac yr ereid-ryr allan y rodes ef y breiat hwnw ar y meysydd yn un furaf ac yr temleu. B.

¹⁶⁸ A hyt tra parawys dyffnawl: y pylwys cledyfeu y lladron ar treiswyr. Ac yny dyd ef ny lauassei neb treissyaw y gilyd. Ac ym pen deugein mlyned gwedy kymryt y goren y bu uarw. Ac y cladwyt geir llaw tenyl awnathod ehun yn enryded ydwyes a elwit kyttundeb. B.

¹⁶⁹ A Gwedy marw dyfnawl y kyuoedes teruysc y rwg beli a bran y deu vab ynteu am y kyuoeth. A gwedy llawer o gynhen a dadleu y kymodet trwy getymdeithen, gan amuot gadu y veli coron y teyrnas can oed hynaf. A lloeger a chymry a chernyw genthi, can oed iawnach gadu yr hynaf yn vrenhin. A gadu y vran or parth arall y hmyr a bot yn darystygedic oe vrawt. B.

¹⁷⁰ Agwedy eu tagnuedu yny wed honno, pypm mlyned y buant trwy hedweh y llywyaw eu kyuoeth. Ac yna y doeth meibion annudeb y teruyscu y rygunt. Ac y waradwydya bran am y vot yn darystygedic yw vrawt. Ac wynt yn un vam un tat. Ac yn gynddewret. Ac yn un dylwet. B.

¹⁷¹ Ac egita henni hevit eu llawer ocirvageu ac imladedi provedic aohletvaw wit in eniver weith a deuth Chelf (Thelf) tivisawc Morgan ith wlat ti. ti alleist gwrthwnebu idaw ac en waradwidus i gimhell ar fo. A.

¹⁷² Ac erchi idaw kymryt merch helsen vrenhin llychlyn yn wreic idaw, hyt pan vei trwy porth hwnw y gallei gaffel y gyuoeth ae dylwet. A chymryt kyghor yr anhyedwyr twyllodrus a oruc bran. A mynnu y vorwyn yn wreic idaw. A thra ythoed ef yn llychlyn, y doeth beli hyt y gogleid a llanw y keystyll ar dinasoed oe wyr chun. Ac eu kadarnhau o pop peth or wei reit. B.

¹⁷³ A phan doeth ar vran hynny kynnullaw y llychlynwyr aoruc ynteu, a cheweiryaw llyges diruawr y meint. A chyrrhu tu ac ynys prydein. Aphan oed lonydaf gantaw y rwygaw y mor, nachaf Gwythlach vrenhin denmare a llyghes gantaw yn erlit bran o achaws y vorwyn. Ac ymlad a wnaethant. Ac o damwein y kanas gwythlach y llog yd oed y vorwyn yndi. Ac thynnu a bacheu ym plith y logeu ehun. B.

¹⁷⁴ Ac val yd oedynt velly yn ymlad nachaf wynt kythrawl gwrthwyneb yn gwasgaru eu lloegu pawb y wrth y gilyd o nadunt. Ac or ryw damwein y byrwynt llog wythlach ar vorwyn y gyt ac ef y tir y gogleid. B.

¹⁷⁵ Agweti igwelet owir ewlat eu dali agwnaethant ac eu dwin hit at beli, kans en er amser hwnw et oed eu ar glan emoroed morbennoed heni en achaws divotigaeth bran ivrawt. Ac igit allog gwythlach eteotint teir llog, ar drited or rei henni ahanod olyghes vran. Ac gweti menegi ir brenin pa beth oedint ar damwein, adarvot idunt llawenau aoruc or ri civarwot e damwein hwnw idaw, kans edoed ivrawt en mennu rivelu eni erbin. A.

¹⁷⁶ Agwedy yspet yehydic o diewed y doeth bran yr tir ae lyghes gantaw. Ac anuen awnaeth trwy ghenhadu ar veli y erchi idaw eturty y gyuoeth ae wreic rydalyassei ynteu, gan vygythyaw onys atuerhei yn diannot, o caffei le ac amser y lladei y pen. B.

¹⁷⁷ A gwedy y naccau o veli o pob peth o hynny, kynnullaw ymladwyr ynys prydein a wnaeth beli. A dyuot i ymlad a bran, ac ar llychlynwyr a oed y gyt ac ef. A dyuot aoruc bran ae lu ynteu hyt yn llwyn y kaladyr wrth ymgyaruot. B.

¹⁷⁸ A gwedy eu dyuot y gyt, llawer o greu gwaet a ellygwyt o parth. Achynhebic y dygwydei y gwyr brathedic: y yt gan vedelwyr kyflim. Ac eisoes goruot a wnaeth y brytanyeit, a chymell y llychlynwyr y eu lloegu. Ac yna y dygwydws pymthegmil o wyr bran, ny dienghis hayach o nadunt yn diuriw dianaf. Ac yna o vroid y damweinwys y vran kaffel un llog. Ac y hwlwys a honno parth a freinc, y getymdeithion ynteu, y rei ereill mal y dyceei en tyghetuen y ffoassant. B.

¹⁷⁹ Ac wedi kaffel o vely y undugolyaeth honno a dyuo hyt kaer effrawc o gyt gyghor y wyrda yd ellygwyt breinhin degmarc ae ordderch yn ryd gan tragwydawl darystygedigaeth a theyrngret y gan vrenhined denmarc y ynys prydein. B.

¹⁸⁰ Ac yna kadarnhau a oruc ynteu kyfreitheu y tat. A gossot ereill o newyd. Ac yn penhaf yr temleu ar dinasoedd ar ffryd. Ay peris gwynuthur ffryd brenhinawl o vein a chaleh ar hyt yr ynys o pen ryn kernyw hyt yn traeth catnes yn prydein. Ac yn unniawn trwy y dinasoedd a gyuarffei ahi. A fford arall ar y llet, o vynyw hyt yn norhampwn yn unyawn trwy y dinasoedd a gyfarfei a hitheu. A dwy fford ereill yn amroscowt yr dinasoedd a gyfarfei ac wynteu. Ac eu cyssegru a rodi breint a noduacu udunt mal y rodassei y tat. A phwy bynhach a vynho gwytbot y breinheu hynny ar noduacu: darlleet kyfreitheu dyfnawl.

¹⁸¹ Ac val y dywetpwynt uchof y doeth bran y freinc, yn gyflawn o pryder a goul, am y dehol yn waradwydus o tref y tat y alltuded. Ac nat oed obeith gallu enmill y teilygdawt tracheuyn, Agwedy menegi pop

¹⁸⁰ Yn y lle yd oed beli yn ares dyuodedigaeth bran y vrawt, pedeir llog y doethant ar pedwarad a haneod olyghes bran. Aphan datganwyt hynny y veli: llawen vu gantaw. B.

un o tywysgygon ffreinc ar neilltu ac na chauas na phorth' na nerth, or diwed y doeth hyt ar segyn tywysaawc byrgwyn. A gwedy gwrhu ohonaw y lwnw; kymeint a gauas o garyat a chedyndeithas y gan segyn agwyrda y teyrnas. Ac nat oed yr eil gwr nes noc ef y tywysaawc. hyny oed euo alunyaethei negosen y teyrnas. Ac adosparthei y dadlyeu. B.

²⁰² Sef kyffryw wr oed vran. tec oed o pryt a gosced. Adoeth achymhen oed adosparthus. Ac ethrelithus oed wrth hely achwn ac adar ma y dyliei teyrn. Ar tywysaawc agauas yny gyghor rodi un verch aoel idaw yn wreic y vran. Ac ony bei etiued o vab, kanhyadu y vran y gyuoeth gan y verch o bei hyn noc ef. Ac o bei vab idaw yteu. Adaw porth y vran y orescyn y gyuoeth elun. B.

²⁰³ Ac odyna ny pen y vlwydyn, marw segyn. Ar gwyr a garei vran gynt o getymdeithas yn fawr. ny bu anhawd gantunt darestwg oe wryogaeth. A gwedy tynnu pawb yn un vedwl ac ef. medylaw aoruc dial ar veli y vrawt y saraet. Ac yna heb annot trwy gyghor y wyrda. kygreiraw aoruc a thywysogyon ffreinc. val y kaffei yn hedweh kerdet trwy ffreinc. ac lu hyt y traeth flandraz y lle yd oed y llogeu yn parawt. A gwedy eu dyuot yno yd lhwlasant hyt yn ynys prydein. B.

²⁰⁴ A phan doeth y chwedyl ar veli. kynnnullaw aoruc ynteu ieuenticit adewrod ynys prydein yn erbyn bran ae lyghes. B.

²⁰⁵ A phan welas tanwen ma' y gweissyon y bydinoed yn parawt. Ac yn chwanhawc y yngyuaruot. bryssaw aoruc hitheu trwy ergrynedigyon gamcu hyt ynllc yd oed vran y mab a oed damunedic genthi y welct. A noethi y dwy vron trwy dagreu a ieuon. Ac erchi idaw ef coffau pan yw yny challon hi y cweyrt ef yn dyn o peth nryt oed dim. Ac erchi y charedic vab coffau y poen ar gouyt a gawei yny ymdwyn naw mis yny challon. A chan hynny erchi idaw madeu y vrawt y llit ar bar a oed gantaw wrthaw. kany wnaethoed y vrawt idaw ef deunyd llit. kany bel ae deholasei ef o ynys prydein mayn y gamwed. ae anghymdaotw ehun. pan duc brenhin llyelylyn am pen y vrawt y geisaw y digyuoethi. B.

²⁰⁶ Ac ar hyny. sef aoruc bran hedychu ac ufydau y vam. A bwrw y arucu y wrthaw. A dyuot hyt ar y vrawt. A phan welas bel y vrawt y dyuot attaw trwy arwyd tagnefyd. diot y arueu aoruc ynteu a mynet dwylaw mynwgyl eldeu. A chymodi y deu lu y gyt. a dyuot y gyt hyt yn llundein. B.

²⁰⁷ Ac yn llun yspet gwedy eu bot ygyt yn ynys prydein. oc eu kyt gyghor y kychwynnassant parth a ffreinc a lu diruawr y veint gantunt. A chyt bei trwy lawer o ymladeu y kymellasant holl tywysogyon ffreinc yn wedawl darystygedigaeth udunt. A chael y uudugolyaeth ar ffreinc gyt ac wynt kyn pen un olwydyn y kyrcasant parth a ruuein dan anrethaw awrthwynepel udut. B.

²⁰⁸ Ac yna yd oed Gabius. a phorcenna yn amherdroyon yn ruuein. A phan welas y gwyr hynny na ellynt ymerbyneit. a bel a bran. dyuot yn ufyd awnaethant y rodi darystygedigaeth ac vfylldawt. Ac adaw teyrngot udunt yno o ruuein pop blwydyn gan ganhat sened rufein er gadu tagnefyd udunt. A rodi gwystlon a chedernyt ar eu kywardab. B.

²⁰⁹ A gwedy ymchoelut bel a bran y wrth ruuein a chyrcu parth a germania: eduarhau awnaeth gwyr ruuein am wneuthur y ryw tagnefed honno na rodi eu gwystlon y uelly. Sef awnaethan trwy twyll lludyaw yn eu ol. A mynet yn porth y wyr germania. B.

²¹⁰ A phan doeth y chwedel honno ar veli a bran. Sef awnaethant llidyaw yn uwy no meint. Am wneuthur ac wynt y kyffryw twyll hwnw. A medylaw py wed y gellynt ymlad ar deu lu. Sef y kawsant yn eu kyghor trigyaw bel ar brytanneit wrth ymlad a gwyr germania. Ac y eu darestwg. A mynet bran a ffreinc a byrgwyn gantaw y geisaw dial eu twyll ar wyr rufein. B.

²¹¹ A phan doeth diheurwyd or darpar hwnw ar y rufeinwyr. Sef awnaethant wynteu bryssaw tracheuyn y geisaw rufein o vlaen bran. Ac adaw gwyr germania. B.

²¹² A gwedy kaffel o veli y chwedyl hwnw. Sef awnaeth ynteu ef ae lu y nos honno eu pydyaw wynteu y mywn glyn dyrys a oed ar eu ford. B.

²¹³ A phan doeth gwyr rufein trannoeth yr glyn hwnw. Sef y gwelynt y glyn yn echtewynna gan yr heul y discleiraw ar arueu eu gelynyon. A chymraw a aeth arnynt o tebygu mae bran ac lu a oed yn eu ragot. B.

²¹⁴ Ac yna gwedy kyrcu o veli wynt yn diannot. Sef awnaet y rufeinwyr gwascaru yn diaruoet a ffo y waradwydus. Ac eu hymlyt awnaeth y brytanyeit yn greulawn tra parawys y dyd. Agwneuthur aerua trom onadunt. B.

²¹⁵ A chan y uudugolyaeth honno yd aeth bel hyt ar bran a oed yn eisted wrth rufein. Agwedy eu dyuot y gyt. dechreu ymlad ar dinas a briaw y muroed. Ac yr gwradwyd y wyr rufein dyrchael crogwyd rac bron y gaer a menegi udunt y crognt eu gwystlon yn diannot ony rodynt y dinas. A dyuot yn eu hewylls. B.

²¹⁶ A gwedy gwelet o ueli a bran gwyr rufein yn ebyrygu eu gwystlon. Sef awnaethont wynteu gan flemychu o antrugarawe irloned. peri crogi petwar gwystul ar hugeint o dyledogyon rufein yg gwyd eu rieni ac eu kenedyl. Ac yr hynny yn uwyaf oll parau awnaethant y rufeinwyr trwy engiryolyaeth yn eu herbyn. kans kennadeu a doeth y gan eu den amherawdyr y dywedut y doynt trannoeth y eu amddiffyn. B.

²¹⁷ Sef awnaeth gwyr rufein oc eu kyt gyghor pan doeth y dyd trannoeth. kyrcu allan yn aruawc y ymlad oc eu gelynyon. Athra ytyoedyt yn llunauthu eu bedinoed. nachaf y den amherawdyr yn dyuot megys y hedewssynt. gwedy ymgynnullaw yr hyn ar adiasseis oc eu llu heb eu llad. A chyrcu eu gelynyon yn dirybud drac eu kefineu. ar gwyr y dinas or parth arall. A gwneuthur aerua diruawr y meint or brytanyeit. B.

²¹⁸ A gwedy gwelet o veli a bran llad aerua gymeint a honno oc eu marchogyon. glewhau awnaethont wynteu a chymell eu gelynyon tracheuyn. A gwedy llad milyoed o pop parth. y damweinywys y uudugolyaeth yr brytanyeit a llad Gabius a Phorcenna. A gwerescyn y gaer. ar hen swilt cudedic a oed yny gaer. hwnw a rannwyt y eu kedymdeithon. B.

²¹⁹ Ac yno y trigwys, bran yn amherawdyr yn rufein yn gwneuthur yr arglwydiaeth ny chlywyspwyt kyn no hynny y chreulonect. A plwy bynhac a unno gwybot gweithreded bran gwedy hynny. edrychet estoriaw gwyr rufein. kan ny pherthyn yn traethu oweithreded gwyr rufein. B.

²²⁰ Ac yna y kechwynnwys bel ae y doeth ynys prydein. Ac yn hedweh tagnouedus y treulwys y dryll arall oc oes. Ac odyna y kadarnhawd y keiryd ar kestyll ar dinassoed o uei reit. Ac y gwnaeth ereill o newyd. Ac odyna yd adellaw ef kaer a dinas ar auon wysc. yr hon a elwit trwy lawer o amser. kaer wysc. Ac yno y bu y trydyd archescobty ynys prydein gwedy hynny. A gwedy dyuot gwyr rufein yr ynys hon. y gelwit. kaer lleuon. ar wysc. B.

²²¹ A bel a wnaeth y porth yn llundein enrnyed y weith. Ac oe enw ef etwa y gelwir ef porth bel. y danaw ef y mae discynua y llogeu. Ac yny oes ef bu amylder o eur ac aryant. megys na bu y gyffelyb yn yr oesoed gwedy ef. A phan doeth y diwed ae narw. y lloset y escryn yn lludw. Ac y dodet y mywn llestyr eur ympan y twr awnaethoed ehun yn llundein. B.

²²² A gwedy marw bel i; doeth Gwrgan varyf twrweh y vab ynteu yn vrenhin. Gwr a euelychwys

gweithredoed y tat trw tagueyd amwnder. A chynhal y teyrnas rac estrawn genedyl yn prud. A chan kymell y elynyon yn dyledwys y darestwg idaw. Ac ym plith y weithredoed y damweinwys nakau o vrenhin denmark y teyrngtet a talyssei y tat. Ac a dalyei ynteu y talu idaw. B.

²⁰³ Acheweiraw llyges a oruc gwrgan a mynedt hyt yn denmarc. A gwedy creulawn ymlad a llad y brenhin y kymhellwys y bobyl y wedawl darystgedigaeth idaw. ar teyrngtet val kynt y ynys prydein. B.

²⁰⁴ A phan yttocd yn dyuot parth ac ynyssed ore tracheuyn. nachaf yn kyuaruot ac wynt dec llog ar hugeint yn llawn o wyr a gwraed. A gwedy gouyn udunt o pyle pan hanoedynt. A phyle yd eynt. y kyuodes eu tywyssawc ac adoli y wrgant. Sef oed y enw. bartholonn. Ac erchi nawd idaw. A dywedut a oruc y rydeol yr spaen. Ac bot ulwydyn a hanher yn krwydraw y moroed yn keissaw lle y kyuanhedu yndaw. Ac erchi idaw ran yn ufyd darystgedic o ynys prydein y chyuanhedu dan tragwydawl geithiwet yr neb a nei vrenhin arnei. kany ellynt diodet mordwy yn vwy no hynny. B.

²⁰⁵ A gwedy gwybot eu neges. truanhau a wnaeth gwrgan wrthtunt. Ac anuon kyuarwydyt udunt hyt yn iwerdon a oed diffeithle yna y rodes gwrgan yr ynys honno yr gwrydyl yn gyntaf eiroet. Ac yna yd aethant hyt yn werdon. Ac y kynhydassant yr hynny hyt hedwi. Ac yna doeth gwrgan y ynys prydein. Ac yno y bu uarw. Ac y cladwyt yg kaer llion ar wysc. y lle ar daroed idaw ef y teccan. B.

²⁰⁶ A gwedy gwrgan y doeth kuhelin y uab ynteu y vrenhin. A hyt tra parawys y oes. yn tagnouedus y traethwys y teyrnas. A marcia oed enw y wreic. A honno oe ethrylith a dechymagwys kyfreith. Ac alwei y brytanyet kyfreith marcia. Ar gyfreith honno a troes alurty vrenhin o gymraec yn saesne. B.

²⁰⁷ Gwedy marw kuhelyn y doeth y vrenhinyaeth yn llaw varcia a seissyll y mab. kanyt oed ar y mab oet nam seith mlwyd pan fu varw y tat. Ac wrth hynny y gadwyt y vrenhinyaeth yn llaw y wreic kans doeth ethrelthus oed. A gwedy marw marcia y bu yn vrenhin seissyll. A gwedy seissyll y doeth kynuarth y vab yn vrenhin. Ac yn ol kynuarth. y doeth. dan y wravt ynteu yn vrenhin. Ac yn ol dan. y doeth morud y vab yn vrenhin. Ar gwr hwnw clotuawr uw pei nat ymrodei y greulonder. pan littyet nyt arbedei neb mwy noe gilyd. Teg oed ynteu a hael. Ac nyt oed un dyn dewrach noe ef. B.

²⁰⁸ Ac yn y amser ef y doeth brenhin moren yr goglea llu mawr gantaw. Ac y doeth morud nny erbyn. A gwedy bot ymlad y rydut y kausa morud y uudugolyaeth. Ac erchi a oruc dwyn pawb oe elynyon wedy y gilyd attaw y eu llad y gyfenniwy y greulonder. A hyt tra vei yn gorffwys. yd archei eu blygaw yn vwy rac y vron. A gwedy eu blygaw eu llosgi. Ac ar hynny y doeth ryw uwystuil athrugar y ueint y wrth vor y werdon. A dechreu llyngau y gauarfeif ac ef o dyn. Ac y aeth ynteu ehun y ymlad ac euo. A gwedy treulaw y arucu yn oer. y llyncwys yr aniuell ef mal pysgodyn. Ac o hynny allan ny welat nac ef nar enefeil. B.

²⁰⁹ A phymp meib a uu y uorud. A hynaf oed gorboniawn. A hwnw a gymyrth llywodraeth y teyrnas yn llaw. A hwnw a uu tagnouedus ac araf. Ac ymlaen pop peth y talei teilwg auryded y dweye. Ac uniawn wirioned yr pobyl. Ac atnewyddhau temleu y dweye ar dinasoed a oruc. a gwneuthur ereill o newyd. Ac yn yr amser hwnw kymeint uu amlder eur ac aryant a guloedod ereill. Ac nat oed un or ynnyssod a allei ymgwyfyllu idi. Ac ym pen hynny oll y kyuoethogei ynteu yn hael pawb or tlodyon mal na bei reit y neb. wneuthur treis na lledrat na chribdeilei ar y gilyd. B.

²¹⁰ A gwedi marw gorboniawn yn llundein. y drychauwyt arthal y wravt yn vrenhin. Ac nyt tebic vu ef yv wravt kyn noe ef. y bonhedigyon a estyngheif. Ac ar andlydegogon y urdei. A gwedy na allwys y dyledogon y diodet duunaw nny erbyn awnaethant ac diwreidaw o gadeir y teyrnas y ymdeith. A dodi elidyr y wravt nny le. B.

²¹¹ Ac ym pen pump mlyned gwedy y vot yn vrenhin. yd oed yn hela diwarnawt yn fforestlwyn y kaladyr nachaf arthal y wravt y gwr a dyolassit oe vrenhinyaeth gwedy ryuot yn crwydraw gwladod ereill am y geissyaw y gyuoeth tracheuyn. Ac yn chwasei dim. Sef a wnaeth elidyr truanhau wrthaw ae dwyn gantaw hyt yg kaer aiclut ae dodi yny ystannell ehun. ymgaeledus. B.

²¹² A chymryt eleuyt arnaw awnaeth elidyr. Ac anuon ar y holl wyrdra y erchi udunt dyuot yw wybod. A gwedy eu dyuot yn llwyr hyt y dinas. Erchi y pop un onadunt dyuot y ymwelet un ar ol y gilyd. Ac y delhei pop un. gwyr yn parawt gantaw y eu daly ac y cu llad ony wrheynt y arthal. A gwedy gwelet hynny ac ofyn eu llad. y gwrahyssant y arthal. B.

²¹³ Ac odyna y doethant hyt yg kaer efrawc. Ac yna y kymyrth elidyr y goron y am y pen ehun. Ac y dodes am pen y wravt. Ac wrth hynny y gelwit ef elidyr war. B.

²¹⁴ Ac odyna y gwledychwys arthal deg mlyned gan ymchoelut y chwyll nny gwrthwyneb. urdaw y dyledogon a gestyg yrei andlyedawc. A gwneuthur iawnder a phawb. A phan vu varw y cladwyg yg kaer lyr. B.

²¹⁵ Ac yna eliweth y deuth elidyr yn vrenhin. Ac ym pen rynnawd y kyuodes ywein a pheredur y deu vroder ieuaf yn eu erbyn. A gwedy ymlad ac ef. daly elidyr ae rodi yn llundein ygkarchar. Arannu yr ynys y redunt. nyt amgen lloegyrr a chymry y ewein. ar gogled y peredur. Ac ym pen seith mlyned y bu varw ywein. Ac y doeth y kyuoeth yn llaw peredur. Ac ym pen yspeit gwedy hynny y bu varw peredur. B.

²¹⁶ Ac yna y doeth elidyr y tryded weith yn vrenhin. A phan aeth or hyt hwn yd edewis agreiffeu da yny ol. B.

²¹⁷ A gwedy marw elidyr y doeth rys mab gorboniawn. A hwnnw adelis yn ol weithredoed elidyr y wneuthur o gwbyl. B.

²¹⁸ A gwe y marw rys. y doeth morgan vab arthal. A hwnnw o dyse y rieni awnaeth iawnder. B.

²¹⁹ A gwedy marw morgan y doeth einwaf y wravt ynteu. A phellau aoruc ynteu y wrth weithredoed y wravt. Ac am y greulonder y hwrwyet ef y chwechet ulwydyn oe teyrnas. B.

²²⁰ Ac yna y doeth idwal vab ywein y geuynderw ynteu y vrenhin. A hwnw a wnaeth iawnder rac ofyn damwein einyaw. B.

²²¹ Ac yn ol idwal y d. run vab peredur. Ac yn ol run y doeth gereint vab elidyr. Ac yn ol gereint y doeth kadell y vab ynteu. Ac yn ol kadell y doeth coel. Ac yn ol coel y d. porrex. Ac y porrex y bu tri mab. fulgen. ac idwal. ac andryw. A phob un or rei hyny a deuth yn ol y gilyd. Ac yn ol y rei hyny y doeth uryen. Ac yn ol uryen y d. eluyd. Ac yn ol eluyd y d. clydaw. Ac yn ol clyaw. y doeth clydno. Ac yn ol clydno. y doeth gorwst. Ac yn ol gorwst. y d. meiryawn. Ac yn ol meiryawn. y doeth. bleidut. Ac yn ol bleidut y d. caph. Ac yn ol caph. y d. ewein. Ac yn ol ewein. y d. seissyll. Ac yn ol seissyll y d. blegwryt. B.

²²² Ac ny bu yn yr oesod kantor kystal ac ef. Ac rac dahet y kanci y gelwit duw y gwaryeu. Ac yn ol blegwryt y doeth arthmael y wravt. Ac yn ol arthmael y d. eidol. Ac yn ol eidol y doeth. rydion. Ac yn ol rydion y d. ryderch. Ac yn ol ryderch y d. sawyl pen uchel. Ac yn ol sawyl y doeth pyrr. Ac yn ol pyrr y d. capoir. Ac yn ol capoir. y d. manogan y vab. B.

²²³ Ac yn ol manogan. y d. beli mawr y vab ynteu. A deu ugeint mlyned y bu vrenhin yn ynys prydein. B.

²¹⁴ Ac y veli y bu tri meib. lud. a chaswallon. a nynnyaw. A gwedy marw beli mawr. y gwnaethpwynt llud y vab yn vrenhin. Y gwr a vu gwedy hynny. gogonedus adeilawdyr kaerod a dinasoed. hwnw a atne-wydwyw muryoed llundein ae tyreu. A chyt bei llawer idaw o dinasoed. hwnw eisoes a garei ef yn vwy nor un. Ac wrth hynny y gelwit hi kaer lud. Ac wedy hynny y gelwit ef yn llundein gan lygru y henw. A phan vu varw llud y cladwyt yn llundein. geir llaw y porth a elwir etwa oe onw ef porth lud yn gym-race. Ac yn saesneec ludydsgat. A deu vab a vu idaw ynteu. auarwy a theneuan. B.

²¹⁵ A phan vu varw llud nyt oet ar un or meibon val y gellit ywneuthur yn vrenhin. Ac wrth hynny y gwnaethpwynt kaswallawn yn vrenhin. Ae ymcyrehaud aoruc ynteu y haelder a daeoni. hynny oed y gлот ef ae volyant yn heldec tros y teyrnas pellaf. Ac wrth hynny y kauas ynteu vot yn vrenhin. Ac eisoes herwyd y haelder. ny mynwyw o vot y neibon yn di ran or teyrnas. namyn rodi y auarwy llundein a iarllaeth keint. Ac y teneuan iarllaeth kernyw. Ac idaw ynteu ehun coron y teyrnas. B.

²¹⁶ Ac yn yr amser hwnw megys y kefir yn ystoria gwyr rufein. gwedy daruot y wkessar orescin afluoc a dyuot hyt ar lan y mor ar traeth rwyten. A gwedy arganuot ohonaw odyno ynys prydein. A gwyt bot py tir oed a phwy oed yn y chyuanhedu. y dywaawt pan yw un genedly oed wyr rufein ar bryt-tanyeit. Kans o enes yd hanoedynt wy ar bryttanyeit. Ae eisoes om tbeic i. neur derw udunt dygen-eddu y wrthym ni. kany wdant beth yw milwriaeth wrth eu bot y mywn eigawn o dieithyr y byt yn presswilyaw. Ac wrth hynny ni a tebygaf bot yn hawd eu kymell y talu teyrget y rufeinawl amher-awdyr megys y tal yr holl vyt. Ac eisoes yawn yw anuon y erchi teyrget udu. blayn llafuryaw gwyr kymeint a gwyr rufein yn eu kymell y talu teyrget. A rac coti praf hen eu hontat wy gan ellwg gwaet an koreynt. Ar ymadrawd lwn a dotes wkessar y mywn y llythyr. Ae anuones at gaswallawn vab beli brenhin prydein. A phan dyganwyt y llythyr y gaswallawn. sorri a wnaeth. ac anuon llythyr ar wkessar tra thorwyn a oruc kaswallawn yn y mod hwn. B.

²¹⁷ Kaswallawn brenhin prydein yn anuon anerch y wkessar. O ryuedu meint sychet a chwant gwyr rufein y aur ae ariant mal na allant dyoddef yn bot ni yg kwr y byt. val yd ym ni. heb ef. y dyoddef perygyl yr eigawn y mywn ynnyssed heb gymell teyrnget arnadunt. A mcnei idaw nat digawn gantaw keissaw teyrnget. namyn tragrywdawl geithiwet. A bwrw eu rydit y gantunt. yr hon yd oedynt wy yn buchedocauc ohonei. A mcnei y wkessar nat herwyd kaithiwet y dylpei adolwyn udunt. namyn herwyd kerenyd. kans o un llu pan anhoedynt. kans rydit a ordyfnassant wy yn gymeint ac na wydynt peth oed geithiwet. Ar rydit honno bei keissei y dweyn y dwyn y genym. ni alafurem yny meint y gallem y andiffyn. Ac wrth hynny mcnei y wkessar an bot ni yn parawt y ymlad dros an gwlat ac an rydit os eno ageu dyuot y ynys prydein. B.

²¹⁸ A gwedy mcnei; grym a llythyr y wkessar. kynnnullaw llyghes a wnaeth ynteu wrth dwyn ar weithret yr ymadrawd a anuonassei ynteu yny llythyr ar gaswallawn. B.

²¹⁹ A chwedyl kaffel damunedic wynt drychael hwyleu a dyuot aber temys yr tir. Ac yna y doeth kys-wallawn a holl godermyt ynys prydein gantaw yn eu herbryn. a beli tywysawc y ymladen ae benteulu ae deu nyeint auarwy tywysawc llundein. a theneuan tywysawc kernyw. a chreidu vrenhin prydein. a gwerthaed vrenhin gwyned. a brithael vrenhin dyuet. Ac y am hynny ieirll a barwnyeit a marchogyon urdolyon. B.

²²⁰ Sef y kawsant yny kyghor. kyrcu ulkesar yny bebylleu kyn kaffel ohonaw dyuot yr wlat. gan tebygu bot yn anhaws y wrthlad gwedy y kaffei ae dinasoed ae kestyll. A gwedu llunyaethu eu bedinoed a chyrechu gwyr rufein yny pebylleu yn diannot. Ac yna y bu kyn galettet y wrwydyr hynny oed y tyweyrcn yn rydec o waet. mal bei delhei deheuwyt yn deisyuyt y toti eira a rew. B.

²²¹ Ac ual yd oedynt yn yr ymst hwnw y kyuaruu y vydyn yd oed nynhyaw vab beli ac auarwy vab llud yn y llywynw a bydin ulkesar a linaru bydin yr amherawdyr. Ac ar hynny yd ymgynaruu nynnyaw ac ulkesar. a diruawr lywenyd a gmyrth nynnyaw yndaw am damweinaw idaw gyuaruot a gwr kyuard a hwnw. Ac yndiannot y gyrcu a oruc. A phan welas ulkesar nynhyaw yny kyrcu a chledyf noeth troi y taryan yn wyehyr gyfym a oruc ac erbynyeit y dyrnawt a oruc arnei. a mcgys y gadwys y nerthoed idaw gosot a wnaeth ynteu a chledyf ar nynnyaw ar uchaf y helym. ar penfestyf yr oil yn gyflwm mal y bei anghetaawl. A phan welas nynnyaw hynny erbynyeit y dyrnawt a oruc ay daryan. a chymeint vu y dyrnawt ac y glynhws y cledyf yny taryan. ac rac ruther bydinoed yn kyrcu pan y bu reit yr ymherawdyr adaw y cledyf yny taryan heb y gafel o honei. B.

²²² A chwedyl kaffel o nynnyaw y cledyf hwnw aerua diruawr y meint a wnaeth oe elynyn. a gwedy treulaw llawer or dyd yny wed honno y brytanyeit a gauas y uudugolyaeth. a fio ulkesar ae u yw llogeu. a chymyrt y mor yn lle castell udunt. a llawen vu gantunt gafel hyny odigelwch ac yny kyghor y kawssant na dilynyn ymlad ar brytanyeit hwy no hynny. A hwylaw a wnaethant parth a freinc. B.

²²³ A gwedy kaffel y uudugolyaeth honno diruawr lywenyd a gmyrth kysswallawn yndaw. ac yn gyntaf talu molyant y eu duweu. Ac odyna rodi rodyon mawr oe wyr o tir a daear ac eur ac ariant a goludoed ereill val y dirperei y enryded. Ac eisoes yr hynny goulous oed a bot nynnyaw yn vrathedic a chyn pen y pythewnos y bu varw. ac y cladwyt yn llundein. ac y dodet y cledyf a dugassei yny taryan rac ulkesar yn yr yscorin y gyt ac ef. sef oed enw y cledyf ageu glas sef achaws y gelwit velly nyt oed dim cyr anwaetoi ariaw a vei vuw. B.

²²⁴ Ac odyna gwedy dyuot ulkesar hyt yn traeth freinc. sef a wnaeth y freinc medilyaw bwrw y ar-glwydaeth y arnadunt wynteu wrth y dyuot ar fio y wrth y brytanyeit. a thebygu y uot y wanach o hynny. ac attunt heuyt yr dathoed bot y weilgi yn gyflawn o lyghes gan gaswallawn yn y hymllit. Ac wrth hynny glewach oed y freinc yn keissaw y wrthlad oe teryneue. B.

²²⁵ A gwedy gwlet o ulkesar hynny ymgallau a oruc ynteu ac nyt ymrodes y pedruster ymlad ar pobyl greulawn honno namyn agori y tryssoer a rodi y pawb amylder o eur ae ariant a bodlonhaw pawb or bon-hedigyon ac eu tagneuedu velly ac eu dwyn yn un ac ef. Ac y gyt a hynny adaw eu breint ac eu dylset y pawb or ae kollassei a rydit y a wei kaeth. Ar gwr a oed gynt yn anhrugarawc mcgys llew dywal gwedy y hepselliaw ae treissaw ar awr honno yd oed hwnnw mcgys oen gvar yn adaw talu ac edrud pop peth udunt ac ny orffowsswys or gwaradogrywd hynny trwy eu hedychu yny duc oll yn un ac ef. Ac yn yr amser hwnw nyt oed na chwydd nac ymdidan gan neb namyn am ulkesar a budugolyaeth y brytanieit. B.

²²⁶ Cynn pen y dwy vlyned eilweith paratoti llyghes aoruc ulkesar y geissaw dial ar gysswallawn y sarhaet awnaethoed idaw. A phan gigeu gaswallawn hynny cadarnhaw y kestyll aoruc ac adeilyat ereill o newyd a gosot keitweith kedeyrn ym pop porthua yg kelych ynys prydein. a gwneuthur sychet o hyn plymhedic ar hyt kenawt temys a gosot y rei hynny wrth gadwyne y tyllu y llogeu ydydanunt o delyn yno ac odyna yd aeth kyswallawn a holl gedermyt yr ynys gantaw y kadw yr aruortir ractaw. B.

Yma y mae dalen ar goll yn llythyr B.

²²⁷ A gwedy nas kaffai auarwy tagneued yn un mod yd anuones y geissaw nerth at ulkesar ymherawdyr rufein. trwy llythyr yny y mod hwn. B.

²⁵⁸ Auarwy tewyssawe llundein yn annon anorch y ulkessar. A gwedy damunaw gynt y ageu damunaw weithon yiechyt, eddiar yw genyfi dalayth orbyn ti pan vu yr ymladrot a chaswallawn an brenhin ni. kans peidasswn i ti a gaffoedut, y uudugolyaeth. A chymeint syberwyta gmyrth ynteu gwedy kael y uudugolyaeth trwy vy nerth i. Ac y mae ynteu weithon ynidigyoethi y inheu. Ae velly y mae effyn talu drwe tros da y un. Miui ae gwnaethof ef yn tref tatawe, ac ynteu y syd ymlitrotatu inheu. Miui ae gossodeis ef yr eilweith y vrenhinyaeth. Ac ynteu yssyd yn wenychu vyn deol inheu, a minheu a alwaf tystolyaeth y nef a dayar na hedeisi y var, o nyt na rodwn vy nei oe dienydu y wiryon. Ae edrychet dy doethineb ti dennyd y lit ef, damweinaw awnaeth y deu nyeint y ni ware palet, a gwedy goruot om nei i, sef awnaeth nei y brenhin lliidiaw, a chyrcu y llall a chledydf, ac yn hynny y serthwys nei y brenhin ar y cledydf hynny aeth trwydaw. A gwedy dyuot hynny ar y brenhin yd erchis ynteu vy nei i yw dienyd tros y llall. Ac wrth nasrodeis y mae ynteu yn anreithaw vvg kyuoeth ac ny distryw ac wrth hynny yd wyf y gwediaw ty trugared ti, ac yn erchi ty nerth y gynhal vvg kyuoeth hyt pan vo trw vyn nerth inheu y kefydh tithew gwresewn ynys prydein, ac nac amheuet ty bruder ti dim o hyn, kans or deuawth hon yd aruerant y rei marwawl gwedy eirlonedu tagnouedu. A gwedy ffo ymchoelut ar y uudugolyaeth. B.

²⁵⁹ A gwedy edrych y llythyr o ulkessar, sef agauas ny gyghor ef ae wryda nat elynt y ynys prydein yr geireu y tewyssawe, hynny delhei wylston a elit y credu. A gwedy kynhetuath hynny y auarwy yd anuones kyanan y vab a deg gwystyl arrugeint o dyledogyon y gyuoeth ygyt ac ef. B.

²⁶⁰ A gwedy dyuot y gwystlon kychwyr ar y mor aoruc ulkessar ar llu mwyaf a gauas y gyt ac ef. A dyuo y dofyd yr tir. A phan gogleu gyswallawn hynny lle oed yn ymlad allundein ymadaw ar dinas aoruc. A brysydw yn erbyn yr ymherawdyr ae lu. Ac val yd oed yn dyuot parth a cheint nacha wyr rufein yn pebyllaw yny lle hwnw kan auarwy ae dugassei wynt yno wrth dwyn kyrch deissyuyt am pen kyswallawn y ellwg ygaer y gantaw. B.

²⁶¹ A phan welas gwyr rufein y brytanyeit yn dyuot attunt gwisaw eu harueu a chweiryaw en llu yn vydinoed awnaethant. Ae yna y kymyrth auarw vab llud pumil o wyr aruawc ae dwyn y lwyn coet a llwyn o agos, val y gallei pan vei amser dwyn kyrch dirybud am pen kyswallawn ae lu. B.

²⁶² A gwedy daruot llunyaethu y bydinoed y gwnaethpwyt aerua greulawn o pob parth, kans y gwyr lladedic a dygywedeu mal deil mis hdyref gan wynt kadarn. Ac val yd oedynt yn yr ymfist hwnnw kychwyr a oruc auarw ae varehogyon gantaw or llwyn, bydin gyswallawn or tu dracheuyn ar vydin honno a oed anreithedic or tu arall gan ruthyr gwyr rufein. Ac yna rac kywasaghedigyaeth y kywtawtwyr ehun ny allwys seuyll y rycunt namyn kymryt oed ffo. Ac yn agos udant yd oed mynyd karegawc, a llwyn o goet dyrys a oed ym pen y mynyd. A hyt yno y ffoes kyswallawn ae lu. B.

²⁶³ A gwedy dygywddaw yn y ran waethaf or ymlad a chael goruchelder y mynyd gwrthwynebu yn wrawl awnaethant y eu gelynyon a oed yny ymlit gan geissaw trigyaw ar y tor. Ae eissoes serthed y mynyd ae dryssweh ae gerrie a oed ymddyfn yr brytanyeit mal y gellynt wneuthur aerua vawr or gelynyon. B.

²⁶⁴ Ac yna sef awnaeth ulkessar oodi y lu yg kylych, y mynyd y worehadw rac diane neb odyno, kans y vedwl oed kymell y brenhin y darostwg idaw trw newyn, yr hwn ny allassei y gymell trwy ymlad. B.

²⁶⁵ O enryved genedyl y brytanyeit a gymellawd dwy weith y gwr hwnw ar ffo yr hwn ny allwys yr holl vyt gwrthwynebu idaw. Ae wynteu yr awr hon yn ffoedigyon rac hwnnw. Ae eissoes yn gwrthwynebu yn wrawl idaw. Ac yn parawt y diodef ageu dros eu gwlat. B.

²⁶⁶ Ac ym pen yr eil dyd gwedy gwarehae kaswallawn velly. Ae nat oed na bwyt na diawt udunt, ofyn-hau a orue bot yn dir idaw rac newyn ymrodi y garchar yr amherawdyr. Sef a oruc anuon ar auarwy y erchi idaw tagnouedu ac ulkessar rac yw genedyl golli eu teilygdawt ar y teyrnas gwedy darffei idaw daly kaswallawn. A menegi idaw kyt ryfelei ar talym ar auarwy yr darestwg ae gospi ny mynhei ef y ageu yr hynny. B.

²⁶⁷ A gwedy menegi hynny y auarwy y dywawt ynteu nat oed hawd karu tywysawc a vyd gwar ar ryfel megys oen a chreulawn a dywal ual llew ar yr hedweh. Oi a duw nef a dayar yr awrbon y mae ef yn gwediaw i y gwr a oed arglywd arnaf gynheu yr awr hon y mae ef yn damunaw tagnouedu trwy darystegedigyaeth ac wilkessar y gwr a oed gan wilkessar kynno hyn, gaffel tagnoued y gantaw. Ac wrth hynny y dylvei ef edrych ar wneuthur iawn yr gwr y gallwys ef dwy weith trwy y nerth wrthlad ymherawdyr rufein dwy weith or teyrnas ar trydyd weith y dwyn idi oe anuod. Ac wrth hynny nyt oed iawn dadleu ar gam ac enwir a miui kan galleis i wneuthur y gwysaetheu hyuny yna. Ac yr awr hon y gweunthyn hon. Ac wrth hynny annoethinab yw gwneuthur sarhaedu na chani yr neb y kaffer vudugolyaeth trwydaw yn wastat kany eill un tewissawc gaffel budugolyaeth heb y gwyr a ellyghant y gwaet yn ymlad drostaw. Ac yr hyny eissoes os gallafi mi a wnaf tagnoued ac ulkessar kan deryw dial yn digawn arnaf ef y syrhaet awnaeth y mi. Pan dydw yn gwediaw yn uytrugared i. B.

²⁶⁸ A chychwyn a oruc auarw a dyuot gan uryys hyt y lle yd oed ulkessar a darestwg rac y vron gan dywedut yr ymadrawd hwn. Llyma weithon goleu ac amlgw yt bot yn digawn y dieleisti y lit ankaswallawn gwna weithon trugared ac ef, beth a vynynt amgen gantaw ef noc nyflltawt a darystegedigyaeth a thalu teyrngret y rufeinawl teilygtawt. A gwedy na rodes ulkessar ateb idaw y dywawt auarwy wrthaw val hyn tidi ulkessar heb ef hyn a adeweis i y tidi, gwedy goruydit ar gaswallawn, darystegedigyaeth a theyrngret y ti o ynys prydein, llyma kyswallawn gwedy goruot arnaf, llyma ynys prydein yn darystegedic ytt trwy vy nerth i, beth a dylafai yti y wneuthur ymlaen hynny nyt ef dww grawdwr nef a dayar a wnel diodef ohonafi gyreharu kyswallawn vy arglywd. Ac ynteu y gwneuthur iawn y ni am y syraeden a wnaethoed ym. Eirnebyd ti ulkessar nat hawl llad kyswallawn, a miui yn vwy y gwr nyt kywilyd genyf rodi vy nerth idaw o ny bydy ti wrth vvg kyghor. B.

²⁶⁹ Ac yna rac ofyn auarwy arafahu a oruc ulkessar a thagnouedu a kyswallawn. A chymryt teyrngret o ynys prydein pop plwydyn, sef oed meint y teyrngret teirmil o punoed. Ae yna yd aethant ulkessar a chyswallawn yn gytymdeithon. Ac y rodes pop un y gilyd rodyon mawrweirhawc o eur ac aryant a thlysseu. Ao y bu ulkessar y gauaf hwnw yn ynys Prydein. B.

²⁷⁰ A dechreu gwanwyn y eychwynwys ef rydaw a freine. A ym pen yspeit o amser kynnullaw llu mawr awnaeth ulkessar. Ac ar llu hwnw yd aeth ef parth a rufein yn erbyn pompeis y gwr a oed yn lle amherawdyr yna y dala yn erbyn ulkessar. A chan ny perthyn ar y deunyid i mi traethu o weithredod gwyr rufein, hyny uo hebruyedic y rei hynny yd amhoelwn ar yn treuthawt nyhunein. B.

²⁷¹ Ac ym pen yspeit seith uylned gwedy mynet ulkessar o ynys prydein, y bu varw kyswallawn. Ac y cladwyd yg kaer efrawc kan vrenhinawl arwylyant. B.

²⁷² Ac yn ol kyswallawn y gwnaethpwyt teneuan vab llud yn vrenhin, kans auarwy a athoed y rufein y gyt ac ulkessar. A hwnw a braethwys y teyrnas, trwy hedweh a thagnoued. Gwr dewr oed teneuan ac agarei gyfawnder yn vawr. B.

²⁷³ A gwedy marw teneuan y deuth gynuelyn y vab yn vrenhin, marchawc gwych trybelit oed hwnw

auagassei ulkessar ac ae wrdassei mewn arueu a chyneint uu garyat gwyr rufein gan gynuelyn. A chyt gallei attal eu teyrnget oc eu anuod y rodei udunt heb oruot y chymell. B.

²¹⁴ Ar amser hwnnw y ganet iessu grist or arglwydes gwyr wry y gwr y brynwys y kristynogyon yr creu y gallon. B.

²¹⁵ A gwedy bot kynuelyn yn vrenhin deg mlyned y bu deu vab idaw Gwydyr. a gweryd adar weudawt. A gwedy marw kyniuclyn y gwnaethpwt gwedydyr yn vrenhin ac y dechreuwys attal teyrnget gwyr rufein. Ac yn y doeth gloyw ymherawdyr rufein a llu ganthaw y ynys prydein y gymell y teyrnget tracheuyn. a thwyssawc y ymladeu y gyt ac ef sef oed y enw lilius hamo yr hwn ni wnaei ef dim eithyr trwy y gyghor. ac y porchestyr y deuthant yr tir. ac y gwnaethant mur maen ar pyrth y dinas mal na chaffei neb o ywyn yvnot allan. kans. eu bryt oed y gwarchae ae darestwg uelly. B.

²¹⁶ A gwedy dyuot y chwedyl ar wydyr kynnull aoruc ynteu holl ymladwyr ynys prydein nny herbryn. A gwedy dyuot y deu lu y gyt bydinaw o pop parth awnaethant a dechreu ymlad a molestu y elynyon a oruc gwedydyr yn wychyr a mwy a ladei ehun no ran vwyaf oe lu. Ac ar hynny yd oed yr ymherawdyr ae lu yn kyrchu eu logeu y ffo pan aeth y twyllwr bradwr gan lilius hamo. a chymryt arueu un or brytanyeit a ryldayssit ac yn yr arueu hynny annoc y brytanyeit megys kyt bei un o nadunt. ac adaw udunt y uadug-olyaeth o perheyn velly kan iceth a dyuodeu y brytanyeit a dyscassei ym plith y gwystlon a oed yn rufein o ynys prydein a cherdet yn astrywys trwy y bydinoed hyny deuth geir llaw y brenhin. B.

²¹⁷ A phan gauas gyflle taraw y brenhin hyny vu y pen hyt y maes a chledydf. A lithraw trwy y bydin- oed gan yr yscymuyn vudugolyaeth homo hyny deuth ar y lu ehun. B.

²¹⁸ A gwedy gwelet o weiryd adarweindawc rylad y brenhin bwrw y arueu ehun y wrthaw a gwiscaw arueu y brenhin. ac annoc y gyteindeithon a gyrru angerd y ymlad yndunt megys pei eruo wei y brenhiant aerau creulawn or eu gelynyon. Ac or diwed ffo aoruc gwyr rufein yn dwy ran. Gloyw ar lleill ran oe lu yn vriwedic aeth yw llogeu. A chymryt y rei hynny yn diogelwech idaw. a lilius a ran arall a gyrchwys y koet kany chafas yspeit y vynet yr llogeu. B.

²¹⁹ A thebygu awnaeth Gweiryd vot Gloyw yn ffw yr koet y gyt a hamo. Ac wrth hynny ny orffowyswys oc eu hmylit hyny gordliwedawd ar lan y mor nny lle a elwir oc cnw ef nordhantwn. nno yd oed porthua adas y discynnu llogeu. Ac val yd oed hamo yn kaffel y llogeu y doeth gweiryd yn deissyuyt am eu pen. ac yno y lad. Ac yr hynny hyt hediw y gelwir y porthua honno nordhamptwn yn saesnee. Ac yn gymraec porth hamo. B.

²²⁰ A thra yttoed Weiryd yn ymlit hamo. yd oed loyw ar hyn a diagassei oe lu gantaw gwedy rymchoelut tracheuyn. Ac yn ymlad ar dinas a elwit yna kaer peris. Ac elwir weithon porchestyr. Ac yn diannot gwedy kaffel y gaer ae goresgyn a gwascaru y muroed. kychwyn awnaeth yn ol gweiryd a rythoed hyt yg kaer wynt. A gwedy y dyuot hyt yno dechreu ymlad ar gaer. A medylaw awnaeth ef gwarchae gweiryd hyny delhei nny ewylls rak newyn. B.

²²¹ A gwedy gwelet o weiryd y warchae ef uelly. kyweiryaw a oruc ef y lu yn vydinoed. A chyrrchu allan wrth rodi kat ar vaes. A phan welas yr amherawdyr weiryd mor lew a hynny. Sef awnaeth anvon attaw y geissaw tagneued a duundeb y gantaw. kans ovyn oed gantaw glewder a chadernyt y brytanyeit. Ac wrth hynny diogelach vu gantaw trwy synwyr a doethineb eu gwaret yna. noc ynrodi yn pedrueter ymlad ac wynt. Sef yd anuones y gan y genhadeu. rodi y uerch y weiryd yn wreic idaw gan gymell brenhinyaeth ynys prydein dan goron rufein. B.

²²² Ac o gyghor ywyrda ae doethon. y kymyrth gweiryd y tagneued honno. A chymryt merch yr amherawdyr yn wreic idaw. A dywedut awnaeth y wrda wrthaw heuyt nat oed waradwyd idaw darestwg y amherawdyr rufein. pan vei yr holl vyt yn wedawl idaw. Ac uelly trwy y ryw amdyrodon hyny ufydhan a oruc gweiryd wrth eu kyghor. A darestwg yr amherawdyr. Ac yn dianot yd anuones gloyw yn ol y uerch wrth y rodi y weiryd. A thrwy porth gweiryd ae ganhorthaw gwedy hynny y goresgynnwys gloyw yr ynyssoed ereill nny gylych. B.

²²³ A gwedy mynet y gayaf hwnnw heibaw. y doeth y kynhadeu o rufein a merch yr amherawdyr gantut. Ac y dodassant hi ar y that. Sef oed y henw gwenwissa. Ac enryuedawt oed y thegwh o pryt a gosced. A gwedy y roi y weiryd mwy y karei ef hi nor holl vyt. Ac wrth hynny y mynwys ynrydedu y lle kynaf y kyscwys genthi o tragwydawl gof. Ac erchi a wnaeth yr amherawdyr adeilat dinas nny lle hwnnw y gadw koff rywnneuthur noiethore kymeint a reihynny trwy yr oossoed. B.

²²⁴ Ac ufydhan awnaeth yr amherawdyr y hynny. Ac adeilyat dinas a chaer. A galw hwnnw oe enw ef kaer loyw. Ac yg kyfflynd kymry a lloegyry y mae ar lan hafren. ereill a dweyt mae o achaws mab yr amherawdyr a anet yno. Ac a elwit gloyw gwlat lydan. y gelwit y gaer velly. Ac nyt ef. B.

²²⁵ Ac yn amser gweiryd y kymyrth yr arglwyd iessu grist diodeifeint ym pren kroc yr prynu cristynogyon o geithiwet uffern. B.

²²⁶ Gwedy adeilyat y dinas. a hedychu yr ynys yd yinchoeles yr amherawdyr parth a rufein. A gorchymun y weiryd llywodraeth yr ynyssoed nny gylych gyda ac ynys prydein. Ac yn yr amser hwnnw y seilwys pedyr eglwys gyntaf yn yr antioc. Ac odynd y doeth y rufein. Ac yno y delis teilygdawt tadawl escobawt ac yd anuones marc euegylwr hyt yr eiffit y pregethu euygil iessu crist ascriuenassei ehun o weithredoed mab duw. B.

²²⁷ A gwedy mynet yr amherawdyr y rufein y kymyrth gweiryd yndaw synnwyr ac atnewydhan y kaeroed nny lle y byduyt yn adveilyaw. A llywyaw y teyrnas aoruc trwy wrolder a gwyrioned megys yd oed y cnw ae ofyn yn ehedec y teyrnasyoed y boptu. Ac yn hynny cissoes kyuody syberwyt yndaw ac attal teyrnget gwyr rufein. B.

²²⁸ Ac wrth hynny yd anuones gloyw vabasyanus a llu mawr gantaw hyt yn ynys prydein. y tagnouedu a gweiryd. neu y gymell teyrnget y wyr rufein arnaw. A gwedy eu dyuot hyt ym porth rwydynd. Nacha Weiryd a llu mawr gantaw yn dyuot yn eu herbryn. hynny oed aruthyr gan wyr rufein amlet eu nifyr. Ac wrth hynny. ny lauasysant kyrchu y tir yna. namyn trossi y hwyleu a chyrrchu raedunt hyny doethant y traeth tutneis yr tir. B.

²²⁹ A gwedy kaffel o vabasyanus y tir ef ae lu y doethant parth a chaer penhwylgoet. yr hon a elwir yr awr hon Exon. *Dalen ar goll yma*. B.

²³⁰ A gwedy eilenwi o veuruc y vuched y deuth koel y vab ynteu yn vrenhin nny ol. Ac yn rufein y magyssit koel. a moes gwyr rufein ae deuaet a dyscassei. Ac wrth hynny yd oed yuron yn rwymedic oe karyat wynt ac yn talu teyrnget udunt heb y warauun. kans yr holl vyt awelsei yn yr amser hwnnw yn darystygedic udunt. ac ar vydder ny bu yn ynys prydein vrenhin well a ynrydedei dyledogyon y teyrnas ny choel nac ae katwei yn hedychach. Ac yn mab a anet idaw. sef oed y enw. lles. B.

²³¹ A gwedy marw koel y deuth lles y vab yn vrenhin. ac holl weithredoed da y tat a erlynwys. Ac awnaeth yn gymeint ac y tebygit mae ef oed koel ehun. a medylaw a wnaeth hyt y gallei vot yn well y

²¹⁷ ved noe dechreu. Ac anuon aoruc hyt ar eleutherius pab y erchi idaw danuon attaw wyr ffydlawn a pregethci idaw gristynogaeth a chret a bedyd. kans gwyrtheu awnathoed yr ebystyl yn pregethu ar hyt y byt adaroed udunt kyffroi a golehaw y gallon ae vedwl at duw. Ac wrth yd oed ynteu yn danunaw gwyr ffyd o dihevyt y vryt. Ac ynteu ae kauas. B.

²¹⁸ A gwedy gwelet or pap y greuydus damunet sef yd anuones attaw deuwr greuydus ffydlawn dyscotron seiledic nny lan ffyd gatholic y brygethu idaw ac yw pobyl dyuodedigyaeth yr arglwyd iessu grist yg knawt ae golechodigyaeth wynteu trwy lan ffydlawn vedyd. Sef oed enweu y gwyr. dunau. a phagan. A gwedy dyuot y gwyr da hynny y ynys prydein a phregethu y les vab koel ae vedydyaw ac ymchoelut ar grist oed holl gallon. a dechreu a oruc y bobyl nny lle rydee attadunt. ac o dysc ae egreiff eu brenhin credu y duw ac eu bedydyaw yn enw iessu grist trwy ffyd lan gatholic. Ac velly y rifaw ymplith y gleinyon ac eu talu y grist eu creadwyr wynt. B.

²¹⁹ A gwedy daruot yr gwynuededigyon athrawon hynny dileu kamgret or holl ynys y temleu a oed gwedy seilaw yr geuduweu a gysegrrwyt ac aberthwyt yr gwir duw hollyguoethawe. Ac yr ebystyl ac yr seint. A gossot yndunt amryuolyn genuinoed o vrdas yr lan eglwys y talu dwydwawl wassanaeth yndi y en creadwyr. B.

²²⁰ Ac yn yr amser hwnnw yd oed yn ynys prydein yn talu enryded yr geuduweu wyth temyl ar ugeint. A thei prif temyl y ar hynny a oed wnyh noe wynteu. Ac wrth gyureitheu y rei hynny y darystygei y rei ereill oll o aroh yr ypotolaw wyr hynny y ducepwyt y temleu hynny rac y geu duweu. Ac ymppyon or wyth temyl ar ugeint y gossodet esob. Ac ymppyon vn or tri lle arbenic y gossodet archescob. A rannu yr wyth temyl ar ugeint yn teir ran. vfydhan yr tri archescobeu ac eistedduaeu y tri archescob a oed yn y lleoed bonhediceaf yn yr ynys. nyt angen llundein. a chaer lliion ar wyse. Ac yr tri dinas hynny y darystygei yr wyth ar ugeint. A gwedy rannu yr ynys yn teir ran. y discynawd y archescob kaer cfrawe deuyr a bryneich ar alban megys y kerda humyr. Ac y archescobawt llundein lloegyr a cherny. Ac odyu kynryr oll mal y keidw hafren wrth archescobawt kaer lliion.

²²¹ A gwedy daruot yr deu wrda gatholic hynny llunyaethu pop peth yn wedus or a perthynei parth ar lan ffyd. ymchoelut a wnaethant trach eu keuyn parth a rufein. A datganu y eleutherius pap pop peth or a wnaethodynt. Ac y kadarnhawd y pap pop peth ar y llunyaeth y edewssyt wynteu. A gwedy kaffel onadunt wynteu y kedernyt hwnnw y deuthant y ynys prydein a llawer o getymdeithon dywawl gygt ac wynt a thrwy dyse y rei hynny yn enkyt bychan y bu kadarn ffyd y brytanyeit. A phwy bynac ac auyuno gwybot enweu y gwyr hynny. keisset yny llyuyr aasricuawys gildas o volyant y emrys wledic. kans yr hyn a ysricuenei wr kymeint ahwnnw o eglur traethawt nyt reit y un y atnewydu. B.

²²² A gwedy gwelet o les diwyllyt cristynogawl ffyd yn kenydu yny teyrnas diruawr lywenyd a gymyrt yndaw. ar kyuoeth ar tired ar breineu a oed y temleu y geuduweu kyn no hynny a rodes ef y duw ar seint yntragwydawl dan ygwneccau yn vawr o tir a dayar a breineu a rydit a noduau. Ac ym plith y gweithreded hynny y teruyrnawd lles y vuched ac y aeth or byt y teyrnas mab duw. ae gorff a gladwyt yg kaer loyw yn y eglwys penas yny dinas. Sef amser oed hynny vn vldwyn arbymthec a deugeint a chant gwedy dyuot crist ymruod yr arglwydes veir wryr. B.

²²³ A gwedy marw lles ac nat oed vn mabidaw y wledychu nny ol y kyuodes teruysg y rwg y brytanyeit. Ae y gwanhawys arglwydiaeth gwyr rufein. A gwedy klybot hynny yn rufein. Sef awnaethant anuon seuerus senedwr a dwy leg o wyr aruawe gantaw y gymell yr ynys wrth y harglwydiaeth val kynt. A gwedy dyuot seuerus a bot ymladeu lawyr rygtaw ar brytanyeit gweresyn ran or ynys aoruc. a ran arall ny allwys y gweresyn namyn o vnyach amladeu y poeni hyny deholet dros deifyr a brynyoh hyt yr alban a sulyen yn tywysawc arnadunt. Ac sef a wnaeth y dyledogyon hynny kynnullaw llu mawr or enysedd ac goaulu eu keiawtawrwr trwy vnych ryfel a brwydyr. B.

²²⁴ A thrwm vu gan yr amherawdyr diodef eu ryfel y wastat. sef awnaeth erchi dyrchael 'mur rwg yr alban a deifyr a bryneich or mor hwy glyd ac eu gwarchae val na cheffynt dyuot dros teruwr y mur hwnnw. Ac y gossodet treul keffredin wrth edelat y mur. Ar mur hwnnw a parhawys trw lawer o amseroed ac ac attellis yn vnych y wrth y brytanyeit. A gwedy na allwys sulyen kynhal ryuel a vei hwy yn erbyn yr amherawdyr. sef yd aeth hyt yn sithya y geissaw porth y gan y fichteit y weresyn y gyuoeth tracheuyn. A gwedy kynnullaw holl ieuencit a dewred y wlat honno. A dyuot awnaeth y ynys prydein yr tir a llyghes uawr gantaw. ac am pen kaer cfrawe y doeth ac ymlad ar gaer. B.

²²⁵ A gwedy mynet y chwedyl honno yn honneit tros y teyrnas yd ymadewis y ran vwyaf or brytanyeit ar ymherawdyr a mynet at sulyen. Ac yr hynny ny pheidwys yr amherawdyr ae darpyr namyn kynnullaw gwyr rufein arhyw a trigassei y gyt ac ef or brytanyeit. a chyrchu y lle yd oed sulyen ac ymlad ac ef. A phan oed gadarnaf yr ymlad y llas seuerus. ac y brathwyt sulyen yn agheuawl. ac y cladwyd seuerus yg kaer cfrawe. a gwyr rufein agynhelis y dinas arnadunt a deurb seuerus. nyt angen. bassianus. a geta. Bassianus a hanoed y vam or ynys hon. a gyta. a hanoed o rufein. A gwedy marw eu tat sef awnaeth gwyr rufein dyrchael gyta yn vrenhin wrth hanuot y vam o rufein. Sef awnaeth y brytanyeit ethol bassianus yn vrenhin ac oachaws hanuot y vam or ynys hono. Ac wrth hynny ymlad awnaeth y deu vroder ac ynyr ymlad hwnnw y llas gyta. Ac y kauas bassianus y vrenhinyaeth trwy nerth y brytanyeit. B.

²²⁶ Ac ynyr amser hwnnw yd oed gwas ieuene clotuawr yn ynys prydein sef oed y enw karawn. Ac ny hanoed o vrenhinawl genedyd namyn o lin isel. A gwedy kaffel clot o honaw yn llawer o ymladeu. kyehwyn a oruc parth a rufein y geissaw kanhat gan sened rufein y wrechadw arvortyr yr ynys rac estrawn genedyd. Ac adaw oda wdunt yr hynny digawn bei kenhetit idaw vrenhinyaeth yr ynys. B.

²²⁷ A gwedy twyllaw o honaw y sened trwy ewidyn twyllodrus. A chanhattau a wnaethpwyd idaw y negesseu ac ymchoelut adre ae negesseu gantaw trw gedernyt llythyreu. ac inseilu y sened wrthtunt. A gwedy y dyuot y ynys prydein kynnullaw amylder o logeu a oruc a galw attaw hollieueincit ynys prydein a chyrchu traetheu a gweuthur kynwryf mawr yn yr holl teruyneu. Ac y gyt a hynny dwyn kyrechu mynych y enysedd nny glych ac eu anreithaw ac eu llosei a distryw eu kestyll a llad eu tir diwyllodron a thra yttodet ef yn hynny pawb or kribdeilwyr ereill a gwrtchei attaw y wrhaw idaw. Ac ar pen yspeit vechan kymeint oed y nifer ac nat oed hawd y vn tywysawc seuyll nny erbyn. B.

²²⁸ Ac wrth hynny sef a oruc karawn ymdyrchael o syberwyt ac anuon ar y brytanyeit y venegi pei gwneylent euo yn vrenhin gwedy darfei idaw gwasearu gwyr rufein ae llad yd ymdiffynnei ynys prydein rac estrawn gendyl ac rac pob gormes a geissei dyuot idi. B.

²²⁹ A gwedy kaffel o honaw duundeuh ymlad a oruc a bassianus ae lad a chymyrt llawodraeth yr teyrnas nny ehun kans effichteit a dugassei sulyen gantaw a wnaethod brat bassianus. A phan dylent y fichteit kyhorhtwyaew eu brenhin nyt ef awnaethant wynteu namyn kymyrt gwerth gan garawn a llad bassianus. Ac sef a oruc gwyr rufein ynyduu a heb wybot pwy a vei y gwyr chunein ac adaw y maes a ffo. A gwedy kaffel o garawn y udugolyaeth honno y rodes ynteu yr effichteit yr alban yn lle hynny y preswlaw ac yr hynny hyt heddiw y maent yno. B.

³⁰⁴ A gwedy clybot yn rufeim rywarsescyn o garawn ynys prydein a llad gwyr rufeim ae gwascaru. sef awnaeth gwyr rufeim anuon alectus a their llog o wyr aruawc gantaw y geissaw llad y creulawn hwnnw a dwyn yr ynys wrth arglwydiaeth gwyr rufeim. a heb vn gofr gwedy dyuot alectus yr tir ac ymlad a claraw a caerw rymadaw o hanunt ac arglwydiaeth gwyr rufeim. a gwrhau y karawn. B.

³⁰⁵ Sef awnaeth y brytanyeit heb allu diodef hynny gwneuthur ascliptotus tewyssawc kernyw yn vrenhin arnadunt ac odyna kynnnullaw llu y ymlad a gwyr rufeim. Ac yna yd oed alectus yn llundein y gwneuthur gwylua yd tatolyn duweu. Ac eissoes pan gogleu alectus bot y brytanyeit yn dyuot ain y pen peidaw ac aberthu a oruc a mynet o dieithyr y dinas ae kedernyt gantaw. A gwedy bot ymlad y rydunt. aerua diruawr y meint a las o pop parth. A goruot a gauas y brytanyeit a gwascaru bedinoed gwyr rufeim ac kymell ar ffo. Ac yny ffo hwnnw y llas alectus a llawer ovioloed ygyt ac ef. B.

³⁰⁶ A gwedy klywet o lilius gallus kedymdeith alectus rygaffel o brytanyeit y uudugolyaeth sef awnaeth ynteu. kynnnullaw yr hyn adiasassei oe getymdeithon a chyrcloer kaer lundein a chae y pyrth arnadunt o tebygu gallu gochel eu ageu uelly. Ac eissoes aef awnaeth ascliptotus eu gwarchae yno ac anuon at pawb o ynys y venegi rydaruot idaw ef lad alectus a bot ynteu yngwarchae yr hyn a diagassei oe lu yg kaer lundein ac wrth erchi y bawb dyuot yn gyttuon ac eu holl porth gantun y geissaw diwreidaw gwyr rufeim o ynys hon. kans tebic oed gantaw bot yn lawd hynny hyt tra vrydnt ygwarchae velly. B.

³⁰⁷ Ac wrth y wys honno y doethant pawb o a hanoed o brytanyeit. Ac gwedy dyuot pawb hyt yno agwneuthur amryaul perianeu y ymlad ar gaer yn drut ac yn galet. A phan welas gwyr rufeim hynny annoc awnaethant eu tywysawc y ymrodi y trugared ascliptotus. ac erchi idaw eu ellwg o ynys heb dim o da gantun namyn y eneileu kan daroed oll y llad o nyt vn leg a oed etwa yn ymgynhal. B.

³⁰⁸ Ac wrth y kyghor hwnnw yd ymrodassant y ewyllys y brenhin. ac val yd oed ynt yn kymryt kyghor am eu ellwg sef awnaeth gwyr gwyned eu kyrcloer ac ar yr vn ffrwt a gerdei trw lundein. llad gallus ae gytymdeithon oll. Ac yr hynny hyt hediw oenw ef y gelwir y nant hwnnw yn gymraec nant y kellowo. ac yn saesneec galwsbrwc. B.

³⁰⁹ A gwedy goruo ar wyr rufeim y kymmerth ascliptotus coron y teyrnas ae llywodraeth trw duundeb pawb. a thraethu y guoethu a oruc o ynawm wiryoned a hedwch trwy yspeit deg mlyned a gwaryd crib deil y treiswyr. a phylu cledyfeu y lladron. B.

³¹⁰ Ac yna y cyuodes creulonder dioclicianus amherawdyr rufeim trwy yr hwn y dilewyt cristynogyaeht o ynys prydein. yr hon a gynhalysst yn gyuan yndi yr yn oes lles vab coel y brenhin kyntaf agymerth cret a bedyd yndi. kans maxen tywysawc ymladeu yr amherawdyr creulawn hwnnw a deuth yr ynys hon a llu mawr gantaw. ac o areh yr amherawdyr. y diuawyt yr elgwyssen ac y lloset ae llyfreu o yscrythyr lan yn lwyrc ac merthyrwynt yr tyholedigion effeireit. a cristynogyon a oed ufyd dan wed mab dw. ac yna y damlewychwys ohan y trugared ac ny nymwys bot kenedyl y brytanyeit yn llychyn o tewyllwch pechawt. namyn goluhau ohanunt ehunein egluraf lampew o verthry. Ac yn awr y mae bedeu y rei hynny ac eu hescryn yn greireu mawr weirthawc yna a oed y merthyrwynt yn gwneuthur gwyrtheu hynny bei kwynvanus y kristynogyon clybot rywneuthur o paganyeit y kyfryw distryw hwnnw ar eu priawt genedyl. B.

³¹¹ Ac ym plith y bendigeidyon verthry y diodef wys seint alba o varolan. Ac ygyt ac ef iulius ac aron o gaer lliou ar wysc. Ac yna y kymyrrth seint alban anthibalus a y cudywys yn ty ehunan rac y verthryu. A gwedy na thygye y kymyrrth y wiscehun ymdanaw ac ymrodes ym merthyrolyaeth drostaw gan cuelychu crist y gwr a rodes y eneit tros y deueit. ac odyna y deu wr ereill trwy aglywedec poeneu ar eu korfforoed ae hellwg y wlat nef. B.

³¹² Ac yna y kyuodes iarll kaer loyw yn erbyn ascliptotus. A gwedy ymlad ac ef ae lad. y kymyrrth ehun coron y teyrnas. A gwedy menegi hynny y sened rufeim. llawenhau awnaethant o ageu. y brenhin a gynhernassei eu arglwydiaeth. A gwedy dwyn ar gof onadunt eu kollet yr pan gollasnt arglwydiaeth ynys prydein sef awnaethant anuon constans senedwr o rufeim y gwr a waryscynassei yr yspaw wrth rufeim. gwr doeth glew a oed hwnnw ac alafuryei yn vwy no neb y chwaneccau arglwydiaeth gwyr rufeim. B.

³¹³ A phan gogleu goel bot y gwr hwnnw yn dyuot y ynys prydein ofynhau aoruc ymlad ac ef kan klywei nat oed neb a allei gwrthwynebu idaw. Ac wrth hynny pan doeth constans yr tir. Sef awnaeth koel anuon atfaw y erchi tagnoedd ac y gynyid idaw darystygedigyaeth o ynys prydein o ganhadu y goel y vrenhinyaeth a thalu teyrnget y wyr rufeim. A gwedy datganu hynny y constans y rodes tagnoedd undunt. Ac y kymyrrth gwystron y gan y brytanyeit ar hynny. a chlyn pen y mis gwedy y kleuchwys coel o orthrwm heint. Ac ynyr wythueth dyd y bu varw. B.

³¹⁴ Agwedy marw coel y kymyrrth constans coron y teyrnas ac vn verch coel yn wreic idaw. sef oed y henw elen verch coel. a honno a vu elen lwydyawc. ac ny chat yn yr enysedd a gyfllpeyi idi o pryt a goseod. ac nyt oed yg kylhydoden a allei ymgyllybu idi. kans y that a parassei y dyscu velly wrth nat oed idaw etiued namyn hi. mal y bei haws idi liwyaw y theyrnas gwedy ef. B.

³¹⁵ A gwedy kymryt o constans. elen y wreic idaw. ac y ganet mab idaw o honai. Ac y dodet ar y mab Custenin. Ac ympan deg mlyned gwedy hynny y bu varw constans. ac y cladwynt yg kaer efrawc. Ac yd edewis y custenin y vrenhinyaeth. ac ympan ychydic o vlwngydd ymdangos aoruc custenin vot yndaw yoned mawr a delyet. ac ymrodi y haelder adlyet adaeoni agwneuthur iawnder yny arglwydiaeth ac ymdangos mal llew dywal y rei drwc. a megys oen yr rei da. B.

³¹⁶ Ac yn yr amser hwnnw yd oed wr creulawn engiriawl yn amherawdyr yn rufeim. Sef oed y enw maxen. ar bonhedigion a gywarsagei o gyffredin arglwydiaeth. Sef awnaeth y dyledogyon hynny. gwedy yr creulawn amherawdyr y dehol wynt ofref y tateu ae dyuot hyt ar custenin ac ynteu ae auolles wynt yn llawen vonhedigeid. B.

³¹⁷ A wedy dyuot llawer o rei hynny ar custenin y gyffroi awnaethant gan gwynaw wrthaw eu alltuded ac eu trueni yn vnych gan annoc idaw gwrescyn maxen kans o genedyl rufeim y hanoed custenin. ac nat oed ae dylhyet wynteu yn gystal ac euo. Ac wrth hynny adolwyn idaw dyuot ygyt ac wynt y werescyn tref eu tateu ac edrut vdunt eu dylwet ac y waret gormes o rufeim. B.

³¹⁸ A thrw yr ymadrodyon hynny kyffroi aoruc custenin. A chynnullaw llu mawr a mynet ygyt ac wynt hyt yn rufeim. a gorescyn yr ymarodraeth yn eidyaw ehun. ac odyna y kanas llewodraeth yr holl vyt. Ac ydudc tri ewythyr y elyn ygyt ac ef. llywelyn athryayarn ameuruc. ar rei hynny a ossodes custenin yn vrdas sened Rufeim. B.

³¹⁹ Ac yn yr amser hwnnw y kyuodes eudaf yarll ergig ac euas yn erbyn y tywysogyon a adawsei custenin yn kadw llewodraeth yr ynys danaw ef. A gwedy ymlad eutf ar gwyr hynny ac eu llad kymryt aoruc ehun coron y teyrnas allawodraeth ynys prydein yn gwbl yntaf. B.

³²⁰ A gwedy menegi hynny y custenin anuon aoruc tryhayarn ewythyr elen a their llog o wyr aruawc

gygt ac ef y werescyn ynys prydein tracheuyn. A gwedy dyuot tryhayarn yr tir yr a elwir kaer peris. y kaus y dinas hwnnw kyn pen deuldy. B

³²⁴ A phan gogleu eutaf hynny. kynnullaw holl ymladwyr ynys prydein a dyuot yny erbyn ef hyt yn ymlt kaer wynt, yr lle a elwir maes vryen. Ac yno y bu wrwydyr y rydunt. Ac y gorau eutaf. Ac val yd oedynt yn wrivedic ladedic y wyr yd aeth tryhayarn. yny logeu ar ffo. Ac yna trwy vorawl hynt yd aeth hyt yr alban. a dechreu anreithaw y gwladod ae llosgi. a llad y bileinlu. B.

³²⁵ A gwedy dyuot y chwedyl hwnnw attaw. kynnullaw llu a oruc eutaf a mynet yny erbyn hyt yr alban. Ac yny wlat a elwir westmarlont roi brwydyr y tryhayarn. ac eissoes kilyaw or wrwydyr honno awnaeth eutaf. heb vudugolyaeth. Sef awnaeth tryhayarn y ymlit ynteu o le y le hyt y ynys prydein. a dwyn y arnaw y dinassoed ar kestyll. a chorou y teyrnas. B.

³²⁶ A gwedy digyuoethi eutaf yd aeth ynteu hyt yn llychlyn. Ac eissoes tra yttod eudaf velly ar dehol. Sef awnaeth adaw gan y getymdeith ae gereint llafuryaw y geissaw diua tryhayarn. Sef awnaeth iarl y kastell kadarn. kans mvy kykarei ef eutaf no neb mal yd oed tryhayarn diwarnaw y dyuot o lundein. llechu ar y ganuet y mywn glyn koedawc ar y fford y deuei trahayarn. Ac yny lle hwnnw ymplith y gytnarchoyon yllas tryhayarn. B.

³²⁷ A gwedy clywet o eutaf hynny dyuot awnaeth y ynys prydein a gwascaru y rufeinwyr a gwiscaw ehun coron y teyrnas ac ar vryder yngyuoethogi o eur ac aryant hyt nat oed hawd kaffel neb a vei arnaw y ofyn. ac o hynny allan y kynhelis eutaf ynys prydein hyt yr amser y buant grassian a valawnt yn ymherodron yn rufein. B.

³²⁸ Ac yg kylych diwed oes eutaf ymygyhor awnaeth ae wydda pywed ydawei y gyuoeth gwedy ef. kanyt oed etiued idaw namyn yn verch. rei a gyghorei idaw rodi y verch y vn o dyllyedogon rufein ae gyuoeth genthi mal y gellit kynhal y teyrnas yn tagnouedus gadarn rac llaw. Ereill a gyghorei idaw rodi y verch y vrenhin o wlat arall ac eur ac aryant digawn genthi a rodi y gyuoethi y kyanan meiriadawc y nei. B.

³²⁹ Ac eissoes cradawc iarl kernyw ae kyghores ef y roi y verch ae gyuoeth gwedy ef y vaxen wledic. kans o hynny y tybgei ef kaffel tragwydawl hedwch kans mab oed vaxen ylywelyn ewythyr yelen llyd-yawc y ram ynteu ahanoed o dyllyedogon rufein. Ac ar vryder o vrenhinawl gendyl y hanoed. a chynhyruu y llys a oruc kyanan yn vawr am roi kykyghor hwnnw yr brenhin. kans y vedwl ef oed gaffel y vrenhinyaeth. Ac wrth hynny adaw y llys trwy eirlloned. B.

³³⁰ Ac yna eissoes annon awnaeth eradawc veuruc y vab oed wr mawrdec clotuawr o haelder a dewred. A phybeth hynac adywetei ef ae kadarnhaei oe korff a arueu. B.

³³¹ A gwedy dyuot meuruc rac bron maxen. kymeredic vu ganthaw ymlaen pawb. sef yd oed yna teuryso mawr a ryfel rwyg maxen ae deu vroder gracian a valawnt. kans y rei hynny a daroed gwrthlad maxen or tyrted ran or ymherodraeth. a hynnoed oed wrthrwg gantaw. B.

³³² A phan welas meuruc y rot yn gywarsygedic gan y vrodyr. sef ydywawt meuruc wrthaw yr ymadrawd hyn. maxen heb ef paham y diodfei ty ty tremygu val hyn. afford yt y ymawret. dabre y ynys prydein y chymor coron y teyrnas. kans eutaf vrenhin yssyd hen a chlauss. ac nyt oes adamuno namy kaffel dyllyedawc o rufein y rodi y vn verch idaw ae vrenhinyaeth genthi. kanyt oes idaw etiued namyn hi. Ac wrth hynny y kaus eutaf yny kyghor rodi y ti y verch ae teyrnas genthi. ac or achaws hwnnw yd ymanuoneth inhen hyt yma. ac o mynny tithew dyuot gygt a mi hyt yno pop peth o hyn avyd parawt itt. A gwedy keffych amlyder o eur ac aryant a marchogon ynys prydein y gelli gorescyn yr amharodron hyn ar holl vyt kans o ynys prydein y kaus custenin dy gar amherodraeth rufein. A gwedy hynny yr holl vyt. llawer gygt ac ynteu o ynys prydein agenedassant rufein. B.

³³³ Ac wrth yr amherodroyn hynny y kewynwys maxen ygt a meuruc hyt ynys prydein. ac ar y fford yn mynet y darestygyws kaeren ffreinc ae dinassoed. ac y gwerescynwys wynt. A chynnullaw llawer o swllt y roi yw varchogon ae amlahu y teulu. A gwedy gwerescyn ffreinc o honaw kychwyn aoruc ar y mor a gwynt rwyd yny ol a dyuot y nordhamtwn yr tir. B.

³³⁴ A phau canhatawyt hynny at y brenhin diruawr ofyn agymerth o tebygu mae y clynyon yn keissaw gwerescyn y gyuoeth. agalw attaw aoruc kyanan meiriadawc y nei. ac erchi idaw kynnullaw holl ymladwyr ynys prydein a mynet yny herbyn. a chynnull awnaeth kyanan lu diruawr a chychwyn parth a nordhamptwn yr lle yd oed pebylleu maxen. B.

³³⁵ A gwedy gwelet o vaxen lu kymeint a hwnnw yn dyuot yn erbyn ofynhaw awnaeth o pop vn o dwyfford. o veint y llu. ac o wybot glewder y brytanyeit ac na yttod oentyu yn gobethaw tagnued. a galw attaw a oruc y benafgywr a meuruc vab cradawc ae erchi kyghor udunt am hynny. B.

³³⁶ Ac yna y dywawt meuruc. arglwyf heb ef nyt oes ynn ymlad a gwyr racco ae nyt yr hynny y doetham yma. nac yr kyffroi y gwyr racco yn dybryt yn herbyn namyn tagnoued yssyd iawn y erchi vdunt a letty hyny wyppon vedwl y brenhin ymdanan. a dywedut yn bot a chanadwri genym ygan ymherodron rufein ar eutaf vrenhin y brytanyeit. Ac velly trw ymadrodyon claeur keissaw tagnoued ac wynt. B.

³³⁷ A gwedy bot yn rane bod gan bawb y kyghor hwnnw. kymryt awnaeth meuruc deudegwr o wyr llywydon a cheint o eliywd yny llaw deheu y pop vn onadunt a dyuot hyt rac bron kyanan. B.

³³⁸ A phan welas y brytanyeit y gwyr aduwyn hynny yn arwein oliwyd yny deheued yn arwyd tagnoued. Sef awnaethant kyuoedi hyny herbyn yn arededus. Ac mal y doethant rac bron kyanan y anerch awnaethant o pleit y herodron rufein ae sened. A menegi idaw ryanuon maxen achanadwri gantaw y gan ymherodron rufein ar eutaf. B.

³³⁹ Ac yna y gouynwys kyanan py achaws yr dathoed llu kymeint a hwnnw gantaw ynteu. A dywedut nat oed tebic y kerdedyat y kenadeu namyn y clynyon avyngnt anreithaw gwladod. B.

³⁴⁰ Ac yna y dywawt y kenhaden nat oed teilwg kerdet gwr kyruod a hwnnw heb luossogwyd gygt ac ef. kans velly y mae teilwg kerdet gygt a phob vn o ymherodron rufein rac kaffel kewilyd gan eu gelynyon. kerdet llu y eu kadw y fford y kerdot tagnoued a geissant. tagnoued adyborthynt. B.

³⁴¹ *Ilyd yma, eithyr lle mae nodau yr gwrthawnteb, mae llywyd A yn cantyn, air yn air, y traethawd ganol, dan enw BRUT G. AB ARTHUR.*—A beni cmae eni dagaws ari weithret. canis er pan discenasad ni ar dir er enis hon ni wnaetham na threis na chollet na saraed i neb namin er da arall lawinllaw wrth vot pawb. A.

Ac arwyd yw hynny yr pan doethant yr tir hwn ny wnaethant na threis na sarhaet y neb am prynu eu kyfreidwr yr y eur mal gywr hedwch heb geissaw dim yn rat gan neb. B.

³⁴² Sev aoruc cenan ena roti hetwch vtunt. adwin maxen get a vint hit en llundein i emveled ac eutaw. A.

Ac val yd oed kyanan yn pedrussaw beth a wnelhei ae ymlad ac wynt ac peidaw dynessau aoruc cradawo iarl kernyw ar gwyrda ereill a chyghori hedychu ac wynt. a chlyt bei drwc gan gyanan rodi hedwch awnaethpwynt ndunt. Ac yna y doeth maxen y gygt ac wynt hyt yn llundein. Ar eutaf a datganu idaw mal y daroed. B.

³⁴³ Ac wedi i devod i lundein ed aeth cradawc iarl cerniw. a meuric i vab a gwirda ereill gidac wint hit

rac bron eutaw, a dewedil wrthaw val hin aoruc caradawc. Arglwit vrenin eb' ev, llima e cighor a gighorea doethion de deirnas it, wedi i anvon o duw hit atnad ena. A hin arglwit ed oetud dvhun eni damunaw, nid amgen no cheisaw deliedawc en wra ith verch o deliedogion ruvein, canis ediw heneint en cimwet athi. Afan roted it arglwit er eil cighor am roti de deirnas i cenan meiriadawc de nei ni bu da genid heni, na chan neb oth cighor ochafut deliedawc o ruvein. A llima wedi anvon heni arglwit o duw hit atnad, ac o emerodron ruvein. Ac ogwrthodi di arglwit e gwas ieuanc da hwn, enebit vol en gystal delied e gwas hwnw o vonet agwaed ar enis hon athitheu canis car agaws i gwstenin iw a nei i goel an brenin ninheu. A.

Ac yna y kymyrthi cralawe iarll kernyw gwyrd a gyt ac ef, a gwedy eu dyuot y rac bron eutaf dywedut awnaeth wrthaw ual hyn, arglwyd heb ef llyma yr hyn yd oed y gwyr athi garei ti yny damunaw eirioet a duw ny dauon hediw yma wrth dyuot tithen yn kadw fydlonder wrth duw. Sef yw hynny tra vuost yn ymygyhor ath wyrd beth awnehit am elen ty verch ath gyuoeth kan yttoedut yn treiglaw parth a heneint, mal nat oed hawd ytt llywyaw ty teyrnas yn hwy no arall. Ac y rei agyghorei itt roi coron y teyrnas y gynan dy nei. A rodi dy verch y dyledawc o wlat arall, kans ofyn oed armadunt dyuot darystygedlygaeth armunt or delhei vrenhin aghyuoeith. Ereill a gyghorei itt rodi dy verch y vn o dyledogion ruvein, kans velly y tebygynt kaffael hedwch a rufeinawl amherodraeth y emdiffyn. A llyma hediw arglwyd gwedy ryanuon o duw y gwas ieuanc hwn yma ytti yr hwn a henyw o rufeinawl amherodron a brenhinholyn vrytanyeit. Ac y lhwyn y kyghorwn yt ytti rodi dy verch ath gyuoethi genth. Ac y gyt a hynny edrych ti vot yn kystal y dlyvet ef ar teu ditheu ar yna prydein, kans kar agos yw ef y gustenin a nei y koel yn brenhin ninheu. Ac wrth hynny ny dlyyt gwarauon yr gwr hwnnw y verch ar vrenhinyeith. B.

³⁴¹ Ac eni diannod odvhun gighor eudav ae wirlda iroted elen i vaxen ar vreniniath genti. Afan gicleu cenan meiriadawc heni lliidiaw aoruc amined hid er alban, a chennullaw llu aoruc eno i venu rivelu ar vaxen. A.

Ac ufydhau awnaeth eutaf yr kyghor hwnw a rodi elen y verch ae gyuoeth gwedy ef y vaxen. A gwedy gwelet o gynan hynny lliidiaw aoruc, a mynet parth ar alban. A chynnullaw llu mawr y ryfelu ar vaxen. B.

³⁴² Ac aniver mawr cantaw ev adoeth drwi avon hwnir ac anreithiaw adarwu vwiaw itaw aoruc. Afan gicleu vaxen heni cennullaw llu aoruc enteu a dawed en erbin cenan, aroti brwidir ar vaes itaw, a giru cenan ar fo. Ac enteu eilweth a gennullawt llu enewit a rivelu ar vaxen, ac or diwet, wint a gimmodasant ac aethant en ungar unesgar. A.

A dyuot ae lu trwy humyr a dechreu anreithaw y gwladoed. A gwedy menegi hynny y vaxen kynnullaw llu mwyaf a allwys awnaeth a mynet yny erbyn y roi kat ar vaes y gynan ae yrru ar ff. Ac ny phleidwys kynan namyn kynnullaw y lu ac anreithaw y gwladoed. Gweithu gan vudugolyaeth gweithu heiddi yd ymchoeili vaxen y wrthaw. Ac or diwed gwedy gwneuthur kollet mawr o pop vn yw gilyd, dyuot awnaeth ketymdeith y rydunt ac eu kymodi, ae dwyn yn vn garyat. B.

³⁴³ Acwedi minet pum mlinet heibiau arwaethu aoruc maxen mined i orescin freinc, afan vu barawd gantaw i darpar, mined aoruc hit en lliidaw, elle aelwir wedi heni pridain vechan. A.

Ac ympen yspeit pump mlyned syberwau awnaeth maxen o amlder eur ac aryant a marchogyon. Ac yny lle paratoti llyghes, a holl ymladwyr ynys prydein, ac allwys y gaffel o leoad ereill. A gwedy bot pop peth yn parawt, kychwyn aoruc parth a llydaw y wlat aelwir weithon brytan vechan. B.

³⁴⁴ Ac emlat en wichir aoruc ac acoet eno o freinc. A dali aoruc e freinc acoet eno en erbin maxen. Ac imbalt oet henw eu tewisawc, allat er imbalt hwnw awnaethpwid apimtheemil oe wir. Allawen vu vaxen am heni, agalw attaw cenan meiriadawc a dewedil wrthaw val hin oedieith iniver. Cenau eb ev, weldi ama wlad da, agoreu ran iw hon o freinc, abrisiwn i orescin e raneu ereill cin cliwed o gwladoed a divid ima. Achid collut ti beth o enis pridein om divid i eno, minheu ae hennillwn itti ama, ami ath urtav di or lle en vrenin ar ewlad hon. A hon awit eil pridein o hin allan. Ani ae llauwn oc an cenedil nvhun wedi darvo imi vvrw estronion genedil otina emdeith. A.

A gwedy dyuot yno dechreu ymlad ar popyl aoad yndi a llad huppallt eu tywysawc. A phymthegmil o wyr aruawc y gyt ac ef. A phan welas maxen meint yr aerua awnaethodit ar y gelynyon. A gwybot o honaw bot yn hawd gwedy hynny eu darestwg o gwbyl galw kynan awnaeth attaw dan werthin a dywedut wrthaw val hyn ar nellitu o dieithr y lluoed, Kynan heb ef llyma vn or gwladoed goreu yn freinc gwedy darostwg y ni, goeith yw genyf weithon kaffel y rei ereill. Ac wrth hynny brysywn y gymrty y kestyll ar kaeroed ar dinassoed kyn mynet y chwedyl hwnnw yn honeit dros y gwladoed. Ac ymgynullaw pawb ygwt yn erbyn kans o kaffwn y teyrnas hon nyt oes pedruster genyf gaffell holl freinc yn einym. Ac wrth hynny na vit ediuar genyt ganhatau y mi dy dlylyhet ar ynys prydein, kans py beth bynhac a gollych ti yno minen ae entllaf yti yma. Ac yn gyntaf mi ath wnaif yn vrenhin ar y wlat hon. Ac ae kyuanhedwn oc an kenedyl nehunein gwedy darffo yn vvrw estrwn genedyl o honei yn llwy a hon vyd eil brytan. A hyt y gwelir ymi gwlat frwythlawn yw hon o ymryual yteu ac auonoed kyflawn o pyscawt. A choedyd a fforestyd tec adas y hela. Ac yhyt y gwn nyt o gwlat garueidach no hon. *Dalen ar goll yma*. B.

³⁴⁵ Achemrit er urtas hwnw aoruc cenau meiriadawc, ac ataw cinnal fitloner i vaxen o heni allan. Ac en diannod id aethant otina hit en rodw, ac ae gweli wint ac ae cliwei, fo awneint ractunt efort i tebitunt cafel noted er eu heneidieu. Ac nid einiechint winteu neb or a civarfei ac wint nas dientint, onid wraget. A.

³⁴⁶ Agwedy darvod itint estwg y cwbil or gwladoed, cadarnhau aorugant e cestil ar caeroet. Agwneuthur llaweroed ini lleoet ni buesint erioed er y gint. Ac ewelli egoruc maxen efort e certawt eni itoet i oven ae ergric ar hop tewisawc afob brenin or ai cliwei. Ac enteu vaxen en amilhan bcutni i varchogion ac en roti utunt eur ac ariant a meirch ac arveu a dillad a thir a daiar a bwid a diawd. A.

³⁴⁷ Ac ev agennullwys ena o riwedi o viltoet eni tebeigi ev vod en digawn i orescin freinc. Ac ena e gohiriawt ev eni lenwis ev eno or brytanied. Ac eno ed anvones maxen cenadeu i enis pridein i dwin attaw eno o riwedi or bobil isaw ev breint ac eu gwaed o lavurwir edaiar, nid amgen no chaumil a degmil arugeint o varchogion, a heni orivedi adnepwid ar vaxen ena o enis pridein hid en lliidaw. Ac eni igosodes maxen wint i ginnal e wlad hono, nid amgen nor niver isel ibreint ac eu gwaed i dewill edaiar, ar niver marchogion in arglwiti arnatunt winteu ac i eu amdfin rac eu gelinion, ac oheni allan igelwid lliidaw en ail pridein. A.

³⁴⁸ Ac eno ed edewis maxen cenau meiriadawc in vrenin ac ed aeth enteu parth ac eithawoet freinc, ac i gorscinwys cwbil o freinc idan i thervineu a germania oll hevid adan i thervineu, agwedi darvod itaw gorscin e gwladoed heni, igosodes eistetra i deirnas in e dinas aelwir treveris. Ac odina rivelu aoruc ar e deu amerawdir acoetint ena in ruvein, nid amgen gratian ac avalawnt, a deu vroder oetint, a llat e naill aoruc maxen, a dehol e llall o ruvein. A.

³⁴⁹ Ac ed oet ena wir freinc en rivelu ar cenau meiriadawc aadewsit en vrenin en lliidaw, ac en benaw or

britanieid. A chenan aoruc ar e freinc. Ac wedi hetichu arnaw i cawas oni cighor circhu gwraget hid en enis pridein. en wreicaeu oe gid varchogion. rac bod amgen riw en eu hetivetion no britanieid. A.

³³⁰ A dunawd aocet vrenin ar gerniw ena. Ac ir dunawt hwnw i gorchiminasei vaxen liwodraeth er enis. A merch aocet ir dunawd hwnw enrivet i thegwch. A chenan meiriadawc aocet en caru hono. Ac anvon aoruc cenan cenad at dunawd i erchi itaw e verch hono en wreica i genan. Ac anvon hevid llawer o rivodi o wraget ereill o enis pridein hid en llidaw. A.

Sef oed y dunawt hwnnw brawt y gratawc iarll kernyw. ac a thoed yn lle y vrawt yn vrenhin. A phenadury a heuwt oed ef yn ynys prydein. kans idaw ef y gorchymunassei vaxen tywysogaeth y teyrnas tra vei o honei. B.

³³¹ A dunawd aoruc heni val ed oet genan eni erchi. Nid amgen no ferri o dunawd cennullaw o verched deliedogion vrvil ardeg. A chennullaw o verched e bobil anvonetic deveinnmil. A heni oll o niver a beris dunawd eu dwin hid en llundein. aferi cennullaw llogeu ac eu dwin i lundein i anvon e nifer hwnw i lidaw. A.

A gwedy dyuot y genhadwri honno ar dunawt ufydhau aoruc idi. Ac anvon gwys tros wyneb y teyrnas y gynullaw y gwraget hynny nal yd archassit idaw. Sef oed eiryf y gynnullwyt o verchet dyledogion vn vil ardeg ac o wraged a oed is y breint deugein mil ac erbyn dyout y gynnullaw honno hyt yn llundein y kynnullwyt kymeint ac a ellit o legeu wrth eu hanuon hyt yn llydaw. B.

³³² Ac ar hid temis ed hwilasant eni doethant ir mor. allawer o niver hwnw aocet well gantint eu marw en er enis hon noc eu mined i lidaw. Ac wint a rotint govunedoct ovined egorevit a mined en lleianeu rac eu mined oc eu gwlad. A.

A chyt bei lawer yn plith hynny o wraged a wynychei vynet velly yw roi y wyr gwlat arall. eissios yd oed yno lawer aocet well gantint eu marw yny gwlat ehun noc adaw eu kenedyl ae rieni ar wlat y ganysst yndi. ac ereill adewisai kadw eu diweirddeb. A gwassanaethu duw trw aghenocit no mynet y wlat arall y aruer o euyllter knawt ae digrifweh. Ac yna pan yttoed y llyghes yn parawt ar gwynt yn rwyd dodi awnaethpwyt y gwraget yny llogeu a dechreu hwylyaw ar hyt temys yr mor. B.

³³³ Acwedy eu hwiliaw eni vuant en agaws i draeth llidaw. Ac ena i civodes gwint gwrthwneib iwrth emil e tir. ac eu gwascaru ir mor allan eni votes e ran vviaw onatint. Ac a dieghis en viw onatint a vrvriwid i enisoet agcivieith a llat llawer onatint. Ac adaw ereill en viw in geith ne in garchorion. Ac wint evelli ene civreilorn truan hwnw e civaruw ac wint ar e mor gwinwas a melwas. Canis e gwir heni a erasi gratian amerawdir ruvein a llyghes vavr gantaw hid en germania i rivelu ar gwladocet oboptu itaw a wetasei i vaxen. Ar gwinwas hwnw aocet vrenin ar hunawd. Ar melwas hwnw aocet vrenin in peithlwv. Ac i rivelu ar vaxen i girasei gratian emerawdir wint ell deu. A.

Ac mal yd oedynt yn dyuot yn gyuaos y traethau llydaw y deuth gwynt gorthwyneb kythrawl ac ar ennyt vechan gwascaru eu llogeu. A bodi y ran vvyaf ar gwraget. ac ereill onadunt a vvyrwyt y enysseid aghyueith yn plith estrawn genodoed. Ac yno y merthyrwyt ac y llas rei. ac ereill a atellit yg keith-iwet. Ac ereill a gyuaru a llyghes diruawr a auonassei gratian amherawdir hyt yn germania y ryfelu ar yruarortir yn erbyn a wedassei y vaxen. Ac yn tywysogyon arnadaunt gwinwas vrenhin hunawt a melwas vrenhin peitaw. B.

³³⁴ Ac ena i deliis a deu heni e gawsant or morwinion. ac ni menit dim igantint namin emrewitu ac wint cid bei drwc cantint. sef aoruc e bradwyr escimin heni llaw e ran vviaw onatint in diannod. Afan gicleu e bradwyr heni vod enis pridein heb gedernid enti ni orfwissant eni doethant ir alban ir tir ar gallu mwiaw a allasant egid ac wint. Ac en diannod anreithiaw e wlad a llaw e gwerin val i gellasant gintaw. canid edewis en er enis hon. pan aeth maxen ohonei namin pobil lesc i diwll edaiar. ar rei heni heb na meirch nac aruaw. A dirvawr aerva awnaethant ar bobil er enis hon. a dwin eu holl daocet cichwinawl. A.

A gwedy kyuaruot y moryon ar yscymunedic pobyl honno gwedy gwelot o nadunt tecced y gwraget keissaw awnaethant ymdiauaru ac wyut ac eilenwi y godineb. A gwedy na mynei y morynywn kytsynnyaw ac wynt yn yr ewyllys hwnw. Sef awaeth y bradwyr hynny llad y ran vvyaf o nadunt ac yn diannod pan glywssant bot ynys prydein yn anreithedic oc eu marchogyon ac yn wedw oc eu brenhin. Sef awnaethant brysyauw eu hynt parth ac ynys prydein. A chymryt ygyt ac wynt porth vvyaf a allesant y gaffel or enysseid y pobtu a dyuot yr alban yr tir a dechreu anreithaw y gwladocet a oed heb amdiffynwyr arnadaunt a llad y bileinlu ar tir dywylldron. B.

³³⁵ Afan wenegwid heni i vaxen. sev ed anones enteu ima gwr aelwid gratian amerawdir a dwi leg o wir gid ac ev. en arwac i amdfin e britanieid. Acwedi diwod e gwr hwnw ima emlat aoruc en wrawl ae elinion. ac eu cimhell ar fo eni foint in iwerdon. Ac en er amser hwnw i llas maxen wledic in ruvein igan gedimdeithion gratian. Ac a dieghis or britanieid otino a daethant hid in llidaw ar genau meiriadawc. a adawsei vaxen en vrenhin ar elle hono. A.

A gwedy menegi hynny y vaxen yd auones graciarnodgymryt a dwyleg o wyr aruawc gantaw y amdiffyn y brytanyeit. A gwedy dyuot graciarn hyt yn ynys prydein dechreu ymlad a oruc ae elynyon a gwneuthur aerva vavr a oruc onadunt. Ac eu kymnell ar fo hyt yn iwerdon. Ac yn yr amser hwnw y llas maxen yn rufein ac y gwascarwy a oed y gyt ac ef or brytanyeit. ac y ffoassant hyt yn llydaw argyan meiriatawc. B.

³³⁶ Afan gicleu gratian rot cimeriawdir llaw maxen wledic in ruvein i cimerth enteu coron e deirnas ami ben ehun. a chemrid entaw redic a balchder eni bu dir ir britanieid dvhvnaw eni erbin ai lat. Afan gicleu gwinwas a melwas rilat gratian. sev aorugant winteu ena dvhvnaw ac wint e gwitil ar esgotieid ar llich-linwir. A diwod a heni gantint i enis pridein ac anreithiaw er enis aorugant or mor pwi gilyt o dan a haiarn. Ac ena in diannod ed anvones e britanieid genadeu i ruvein i erchi nerth oc eu hamdiffin igan eu gelinion. A.

A gwedy clybot o graciarnodgymryt rylad maxen yn rufein. kymryt a oruc ynteu vrenhiniaeth ynys prydein. A gwedy y uot yn vrenhin. kymeint vu eu creulonder yny arglywdiaeth. hyt pan vu reit yr brytanyeit or diwed y lad. am y greulonder. A phan gicleu y racydwededigyon elynyon uchot affoassant y iwerdon rylad graciarn. kynnullaw awnaethant wynteu y gwtydyl ar ysgotteit ar denmarewyr ar llechlyn-wyr y gyt ac wynt. A dyuot hyt ynys prydein. ae hanreithaw o tan a hayar or mor y gilyd. Ac wrth hynny anuon llethyreu awnaeth y brytanyeit hyt yn rufein. A dagreawwl gwynuan yndunt gan adaw tragwydawl darystygedigaeth udunt yr gollwg canhorthwy udunt. B.

³³⁷ Ac ena ed anvoned llog o wir arwac. afan doethant i dir er enis hon emlat aorugant en diannod oc eu gelinion ac eu cimhell oholl dervinciu enis pridein. Ac oaclaws emlat ar riw elinion heni. ac eu gwrthlat otima emdeith. Ac am heni i parasei severws gwneuthur aruthrach gan genodil elinion diwod ar o britanieid. A difeith oet er alban ena. ac ena o dvhvndeb cwblw or enis e gwnaethpwi e mur val i buasei gint or mor pwi gilit. A.

Ac yna yd annonet llog o wyr aruawc attadunt. A gwedy eu dyuot hyt yn ynys prydein. Ac ymlad

ar gelynyon ac eu dehol o holl teruynau ynys prydein, ac eu gwrthlad o gwyl, a rythau y bopyl lesa. Ac yr gwrthlad gelynyon yd arellesai Seuerus amherawdyr gynt wneuthur mur rwg deliur ar alban ar mor y gilyd, kanyr yr alban y gnotaei pob gormes o'r delbei y ynys prydein dyuot yn gyntaf. Ac yna eilweith y kaussant yn eu kyffredin gyghor attnewydau y mur hwnw, ae wneuthur yn gwyl o mor y gilyd. B.

³⁵⁴ Ac wedi darvod cwplau e gweith e menegis gwir ruvein yr britanieid na ellint hwi en wastad diwod o ruvein trwi berigleu hint ac aneirw i gost a threul wrth wir a meirch ac arueu rac erwidredigion ladron agoiveith. Ac ni ad senetwir ruvein yn amdfin arnawch namin disewch chwihunein emlat drosawch eneidie, athros awch plant, athros awch tref tad. A.

A gwedy daruot cwplau y gweith hwnw y menegis gwyr ruvein yr brytanyeit hyt na ellynt wy kymryt lafar ac aneirw o treul o wyr ac arueu ac eur ac aryant ar uor ar tirl yn keissaw amdfifyn popyl mor lesa a lynny. A bot sened ruvein yn blinaw o treulaw eu da, ac en swllt mor wastad a hynny yn kerdet mor u thir, ac yn diodof agheuloyon perigleu drostunt, a bot yn well gantunt dilysu eu teyrngt no hynny. Ac y gyt a hynny bot yn iawnach udunt elhunein kymryt dysc ac aruer o ymlad mal y gelynt amdfifyn eu gwlat, no dodi eu hendiret yn wastat ar wyr ruvein. B.

³⁶⁰ Ac ena wedi menegi vtunt er amadrawt hwnw ed erchid yr britanieid diwod en llwin hid en llundein, canis mined otino ruvein ed oet cwbl o'r a hanoteo o ruvein. Ac wedi eu diwod llundein ed erchis gwyr ruvein i gubelin archescob discu e britanieid i emlat. A gorchennin itaw pregethu vtunt en drwiadil hwawdil cai vitint discedie. A.

A gwedy daruot udunt venegi yr ymadrodyon hynny yr brytanyeit, erchi awnaethant kynnullaw ieuencit ynys prydein ae holl ymladwyr ac eu dwyn hyt yn llundein yn eu herbyn wynteu, kanyr ar ymhoel y oedynt u a rufein. A gwedy eu dyuot yn llwyr hyt yn llundein pregethu udunt yd erchut y kuhelyn archescob llundein a menegi udunt yr ymadrodyon yd oed wyr ruvein yn adaw gantunt. B.

³⁶¹ Sew val e dechruws cubelin pregethu vtunt. Awirda eb ev, cid archer imi dewedid wrthewch chwii mwi im cimellir i i wilaw noc i diwedid pregeth ac amadroton wehel, sev achaws iw heni truaned iw geniwr er imtivedi ar gwander a damweiniws inni, er pan aeth maxen an gwir da ar meirch ar arueu. Ac nad edewit ena namin attethol pobil a chivnewidwir a llavurwir daiar. Ac am heni pan doeth awch gelinon attawch ich cimhellid in awch ceiliu megis deveid civeilornus heb vugel wrthlunt. Ac ni minwch arver nac o enlat ac arueu, nac o disc nac o anian enoch chwihwbn, nac ar veirch na heb veirch. Ac ni daw neb o ruvein bellach i awch amdfin er mateu eu teirnged. Afei bitewch chwi er amser i buant e marchogion da in enis pridein, pa beth a debigewch chwi ai fo diniawl anian iwrthiwhch. Ac e gwrthwyneb anian e genir e dinion, canis ev a enir mab yr milein ac ev a vit marchawe, ac ev a enir yr marchawe hwnw mab in vilein. Ac am heni o minwch chwi vod en dinion gnwewch val e deli dinion i wneuthur a galw ar grist a deliweh i vod en nerth iweh i euninu in finiant a glewder i amdfin awch gwlat. A.

A megys y dechruws yr archescob yr ymadrawd. Arglwydi heb ef kyt archer y mi pregethu ychwehi, ys mwy yn kynhellir y wylaw noc y pregethu, rac truanet genyf yr ymduedi ar gwander a damweiniws y chwi gwedy aspeilaw o vaxen ynys prydein o'r marchogion ae ymladwyr. Ac a dieghis o honawch lithew, pobyl aghefryrmys yweh y ymlad, nanyr yn achubedic o amryuolyn negesseu a chefnewidyeu yn vwy noc ar dysc ymladeu. Ac wrth hynny pan doethant awch gelynyon am awch pen, y awch kynhellasant y adaw awch keibeu. A megys deueit keueilornus heb ugeul arnadunt awchgwascaru, kany nynysawch kynyscu awch dwylaw ac erueu nac a dysc ymlad. Ac wrth hynny py hyt y keisswchi bot rufeinyawl arglwydiaeth yn vn gobeith ich. A phy hyt yd ymiredwch yn estrawn genedyl nyt oed dewrach no chwi pei nar attewch y leseod awch gornot. Ednebydwch heuyt bot gwyr ruvein yn blinaw ragoch. Ac yn edniar gantunt y gnyiuwr perigyl a gymerasant drassawch yn wastat. Ac weithon y maent yn dewissaw madeu eu teyrngt iwch ym mlaen diodof y kyfryr lafar hwnw bellach. Pei bydewchi yn yr anser y bu y marchogion ynys prydein, beth a tybgwchi, ae yr hynny y tybgwchi fo dynyawl anynan y wrthiwhch a geni dyuon ygothwyneb anynan y megys pei genit o'r biein vachawc ac o'r marchawe vilein. Ac yr hynny eisoes discynnu dyn y gan y gilyd, ny thebygafui colli o nadunt wy eu dynyawl anynan yr hynny. Ac wrth hynny, kans dynyon yweh gnawce megys y dylhy dynyon, gelwch ar grist hyt pan vo euo redho yweh lewder ardyt. B.

³⁶² Afan daru i gubelin derwinu ar i emadrawt ed oet e britanieid oc eu metwl ac eu brid ac eu hini wedi emlenwi o finiant a glewder. A.

A gwedy teruynu o'r archescob yr ymadrawt yny wed hon, kymeint uu y kynhwryf ynny pobyl, a megys y tebygit yn deissyuit eu bot gwedy eu kyfenwi o lewder o vn vryt. B.

³⁶³ Ac ena i ciodes gwyr ruvein oc eu discu en frwthlawn i amdfin eu gwlat rac estrawn gneddoet, ac adaw vtunt exemplareu i wneithir arueu wrthint, a dyscu vtunt wneithir cestil ar lan e moroet elle i bei borthloaent da a discinvaeu llogeu, ac ewelli e gellwch ginnal ich gwlat rac awch gelinon. Ac eisioes haws iw gweithir ehclawc o'r bareutan no gwneithir milein en discedie en disevd. Apwibenac aroto disc o doethineb i vilein cinhebic iw hwnw a gwascaru gemeu mawrweirhiawc dan draed moch. A.

Ac yn ol y parabl y hwnw y rodes y rufeinwyr kadarnod dyscydygaethyeu arymladeu yr pobyl honno, ac adaw agreif udunt y wneuthur arueu. Ac erchi udunt adeilyat keystyl ar lan y mor y porthueyd y bei discynna eu llogeu, wrth gadw eu gwlat o nadunt rac eu gelynyon, haws yw eisioes gwneuthur hebawc o'r bareut, no gwneuthur bilein yn dyscedie ar vwydyr. A phy bynhae a rodo dysc o am dim doethinab idaw, kynhebic yw yr neb a wascarei geineu mawrweirhiawc dan traet moch. B.

³⁶⁴ Ac otina en diannod ed aeth gwyr ruvein emdeith. Ac eni lle ar ol heni e doeth Gwinwas a melwas yr alban yr tir. A gwyr llichin gyd ac wint, a gwyr denmarc. Afob riw genedil o'r allesint cafel eu duhvdneb. Ac ar hint gorescin arognant cwbl o'r wlad hid e mur awnatoet sever. Ac angliwed onvatnt mined gwyr ruvein emdeith otima ehovnach lawer i gorescinasant ar enis hon iar e bileinlu lles digalon, Ac eu cimhell yr cestil ac yr muroet ac yr ceirit. Ac otino i tenid wint a bacheu ac wrth rafeu, ac ena i dieneidid wint. Canid oet in enis pridein dim o'r marchogion ena en hanvod ohonei ehun. A.

Ac yna kychwyn awnaeth gwyr ruvein y ymdeith megys ar odeu na delhynt yr ynys hon tracheuyn. Ac ar hynny nachaf yny lle raedyweddigion elynon uchot, gwynwas a melwas yn dineu o'r llogeu yr tir a llawer o niveroed gantunt o'r gwtydyl ar yscoteit ar yfichteit ar llychlynwyr, a goresyn yr alban yn diannot o vynn y mur. A gwedy gwtybot o nadunt yr vynet gwyr ruvein y ymdeith heb obeith y ymchoelut tracheuyn, cofnach noc y gnoteynt yd ymransasant y distryw y mur. Ac yna y gossodet yw amdfifyn wynteu y bileinlu diaruot, parawt ar ffo pei lleuessynt. Ac ny orffowseyi y gelyon o vwrw agheuloyon ergydyeu yn eu plith. Ac o vwrw bacheu gwrthiynawc yn eu plith wrth linyneu. Ac y uelly y trymyn vileinlu o'r kestyll a tyu nyt hyt y llawr attadunt. A digawn o didan a oed gan y neb a gaffei agheu ebrwyd arnaw, rac y ryw amryaedlyon poynyeu awnelnyt ywneuth' ar eu kenedyl yu gwyd. B.

³⁶⁵ Ac is mawr o beth iw gweled diwriawl dial ar bopil am eu pechodeu. Ac ewelli hagen i bit pan adawer metiant a lliwodraeth mawr gan vileinieid gwenwinic creulawn. Ac wedi darvod eu hestwg hid

ar dim haiach. ed anvonasant winteu lithir hid en ruvein ar agitius aoet amerawdir ena in ruvein. A.

Oi a duw mawr a beth yw gwelet dwywawl dial ar e pobyl am eu pechodeu hen. kanyz pei bydynt yna y sawl varchogyon a dugassei vaxen gantaw trwy euuydrwyd. ny doei pobyl y ynys prydein a allai oruot arnadut. A thra yttodeynt yno gwercscryn y gwledyd awneynt yny kylch. Ac uelly yw gadaw brenhynaeth y vileinlu. Beth weithon a dywedafi. namyn yna yd edewit y dinassoed yn wac. Ac wrth hynny y kausa gwedillon y pobyl truan yn eu kyghor anuon llythyreu hyt yn rufein ar agicius amherawdyr rufein yny mod hwn. B.

³⁰⁶ Cwinnan ac vcheneidieu e britanieid en dagaws i agitius amerawdir ruvein. ac en cwinnan wrthaw val hin. E mor essit en in cimheli ni ar an gelinion ir tir i en llad. ac en gelinion a cimhellawt ir mor i an boti. Achanid oes i ninheu namin vn o dev peth. arglwit amerawdir ed im en damunaw de divod tithu arglwit en amdfin. A ni a dalwn itti e deringed vviaw a dalwid erioed o enis pridein. A.

Kwynnan y brytanyeyt yn eu dangos y agicius amherawdyr rufein. Ac yn menegi bot ymor yn en kymell yr tir ar toreu gelynyon y en llad. A bot en gelynyon yn en kymell yr mor y en bodi. Ac uelly menegi nat oed udunt namyn o vn o deu peth. ac en bodi or mor ac en llad ar y tir. B.

³⁰⁷ Ac ni chavas e cenadeu eu gwarandaw in ruvein namin eu gillwg drachevin en drist allwinin. A.

Ac ymhoelut awnaeth y kenhadeu yn trist heb eu gwarandaw. B.

³⁰⁸ Gwedy divod e cenadeu velly. sev agavas e bobil druan hono en eu cighor anvon cuhelin archescob llundein hid en llidaw i geisiau nerth igan eu cidvroder. Ac en vrenin in llidaw ed oet ena aldwr e pedwerit brenin oet hwn wedi cenan meiriadawc. A.

Ac yna y kawssant yn yr amyghor anuon kuhelyn archescob llundein hyt yn llydaw y geissaw nerth y gan eu kereint. Ac yn yr amser hwnnw yd oed aldwr yn vrenhin yn llydaw. y pedwered gwedy kynan meiriadawc. B.

³⁰⁹ Ac ena igitvrt cuhelin archescob i neges wrth aldwr am nerth i amdfin enis pridein. A dewedid itaw na dileu neb coron e deirnas a lliwodraeth en gestal ac evo er pan yw gwstenin. Ac am heni arglwit ep cuhelin erigiweiria en diannod a dered i gemrid coron enis pridein. A.

A gwedy dyuot kuhelyn hyt yn llydaw ae welet or brenhin ef yn wr dywawl. y erbynneit yn enrededus: Ac amouyn ac ef achaws y hynt ac ystryw y negys. Ac yna y dyawt kuelyn wrthaw. Arglwyd heb ef digawn yw damillywechedic itti vy neges i. A thi a allut kyffroi ar dagreu o glybot y trueni yssyd arnam yn ynys prydein. yr pan anreithwys maxen wledic hi oe hmyladwyr yn llwyr. Ac y gossodes yny hon yr hon yd wyt yn vrenhin arnei. A gwyn y vyt a welas pei gwledychut tithu hi trwy hedwch. kanyz y rei yssyd yno agheuyrws ynt ar ymlad. Ac ny allan wrthwynebu yr gelynyon. Ac y gyt a hynny neur deryw y wyr rufein vlinaw mal na chaffyn gantunt wynteu dim o amdfin. Ac wrth hynny yd ym ninheu yn gwediaw yr trugared tithu hyt pan rodych ti nerth ac amdfin o honot tuhun y teyrnas yd wyt dylyedawc arnei. kanyz ny dylu neb y coronhau yn well no thidi o coron custenin a maxen wledic. kanyz y gwyr hynny yssyd gereint itti. Ac wrth hynny parotta lyghes adyret y gymyrt coron ynys prydein. A minheu ae rodaf itti. B.

³¹⁰ Ac ena i diward aldwr wrth cuhelin. A wrda eb ev nid avi odeirnas vechan hon ed wiv eni chafel en llonit esmwith diovalus divygrwth. ac o ruvein ac o bob breniniaeth. nid av i enis pridein. dan e bigithieu. ac amled iv gelinion a digasogion itti. Ac is gwel civoeth bechan in llonit digenwil. no chivoeth mawr en avlonit ovalus dan vigwth a thalu teyrnged i wir ruvein. Ac er heni wrda eb ev mi a rotav en nerth digadati i ginnal enis pridein custennin vinnrawd a dwivil o wir arwaw gid ac ev. canis bigwth essit arnawi o wir freinc nid adawavi vigeivoeth. A.

Ac ar hynny y atebawd y brenhin yr archescob. Hawrda heb ef. eff a uu amser nawrthodwn i teyrnas ynys prydein o bei ae rodei ym. kans mi a tebygaf nat oes teyrnas firwythlonach no hii tra gefit hedwch. ac yr awr hon y mae wedy y ryuel y dy distryw. Ac wrth hynny kans yw genyfi hii a chan po tewyssawc arall. ac ny all vn tewyssawc y chynhal heb talu teyrnged y wyr rufein. Ac wrth hynny wrda pwy ny bei well gantaw gyfoeth bychan yn ryd no chynuoeth mawr a thragywdawl geithiwet. Ac eissoes heb ef. kanyz yr ynys a dyweddy ti a uu eidunt wy uy rieni uiena minheu a rodaf yn ganhorthwy itti. Gustenin vy inrawt a dwyuil o uarchogyon y gyt ac ef y edrych a vynno duw idaw allu distryw y gorneisseit. A chymeret ef y goron ehun. Or myn duw idaw y chaffel. Ac ny adawafi mwy o wyr yn awr rac ryuel o freinc dyuot ymma. B.

³¹¹ Ac ena llawenhau aoruc cuhelin archescob a diolwch heni en vavr e rot hwnw en vwi no mesur. A galw custenin attaw aoruc cuhelin a dywedid val hin wrthaw. custenin a orvit. custenin a orchivicca. custenin a wledicha. llima an gobeith ni ac an amdfin ac en llewenit ac an brenin. Ac ene lle pan gawsant eu parotrwit divod aorugant enis pridein. A.

Ac diolch awnaeth y yr archescob idaw yn uawr. ac yny lle galw custenhin. a dywedut wrthaw val hyn. Crist a oruyd heb ef. crist a wledycha. crist a orchynyt da. llyma vrenhin ynys prydein. Beth gwedy hynny yny lle gwedy bot y llogheu yn parawt kychwyn awnaethant y ynys prydein. B.

³¹² Ac ena i doethant i borth totneis ir tir. ac en diannod cennullaw llu aorugant arnatint. ac eu geru ar fo. Afan gliwid e damwein hwnw dros gwbil or enis emgennullaw aoruc cwbil o bobil enis pridein eni doethant hid elle aelwid cicester. A.

Ac yna dyuot y porth titeis yr tir. Ac yn diannot kynnullaw y brytanyeyt y gyt ac wynt. a chyrchu y gelynyon. ac ymlad ac wynt. a chaffel y uuduogolyaeth. a gwedy mynet hynny yn honneit tros wyneb y teyrnas ymgynullaw awnaeth y brytanyeyt hyt yn cyrcestyr. B.

³¹³ Ac ena i rotes cuhelin archescob coron teirnas enis pridein am ben cwstenin. ai vendigaw ai alw oheni allan custenin vendigaed. A roti en wreica itaw gwreic ahanoet o deliedigion ruvein ac a vagassei cuhelin archescob in llundein. A.

A gwisaw coron y teyrnas am y pen custenhin vendigeit. A rodi gwreic idaw a hanoed o dylyedogyon rufein. ac a uagassit yn llysa a kuhelyn. B.

³¹⁴ A thri meib a vu itaw ohono. sev oet eu henw. constans ac emris wledic ac uthur bendragon. a henav oet onatint constans. a chuhelin ai rotes ar vaeth ev emewn manachloc amphibal' egaer wint. Ac eno ed aeth ene crevit hwnw. Ar deu vab ereill a beris cuhelin eu roti hevid ar vaeth. A.

Ac or crevit honno y bu idaw tri meib. Sef oed y rei hynny. constans ac emrys ac uthur pendragon. A chonstans a rodes of y mab hynaf idaw ar vaeth y vanachloc amphibalus yg kaer wynt. ac y yd y wneuthur yn vanych. Ar deu vab ereill a rodaf ar cuhelyn archescob. B.

³¹⁵ Agwedi mined deudeg mlinet o oes custenin on vrenin i doeth un or fichteid a vuasei wr itaw gint. a galw custenin attaw ar neilltu en rith hustig neu givrinach. ac in heni iwan a chillel drwitaw eni chill i eneid. A.

Ac ym pen deudec mlyned gwedy hynny y doeth un or effichteit ar auuassei wr idaw kyn no hynny. A

galw y brenhin attaw meg y gyfrwch yny lle yskyvalaf. A gwedy gyrru pawb y wrthtunt y lladawd y twyllwr y brenhin a chylllell. B.

³⁶⁶ Gwedi colli custenin velli tivu aoruc andagnhevet irwg gwirde a civoeth am wncithir brenin o un o veibion custenin, sev aoruc gwrtheirn gortheinu ena iarlle oed hwnw ar went ac ergig ac euas, metiliaw obop fort, ac obop estriw pa funit i cafei ev e vreniniaeth itaw ehun. Ac or diwet i cavas eni gighor mined hid i vanachloc egeaer wint ed oct constans enti igerevit, a diwedid aoruc wrth constans val hin. A.

Ac yna gwedy llad custenhin vendiget y kyuodes annuandab y rwg gwyrda y teyrnas am wneuthir brenhin, kany rei a vyanet wneuthir emrys wledic yn vrenhin, creill a vyulci uthur pen dragon, creill a vnyhnt wneuthir un oe kenedyl chun. Ac or diwed gwedy na duonynt am hynny. Sef awnaeth gwrtheyrn gwrtheineu, iarlle a oed hwnnw ar went, ac ergig, ac uas, wrth geissyaw ehun y vrenhiniaeth or diwed, mynet hyt yg kaer wynt y lle ydoed constans yn vanych. A dywedut wrthaw val hyn. B.

³⁷⁷ Henav mab wit ti heb e gortheirn o blant cwstenin, ac ni ellir brenin o er un oth vroder mor int ieiveinc. A mi ath vnaw di en vrenin, a mwila ditheu vinheu or civoeth a mi anelhwelav attad winch e civoeth oll. A.

Constans heb ef, ty tat ti ar y un varw, at vrodyr yssyd ieiveinc ydy wneuth' vn o nadunt yn vrenhin. Ac wrth hynny o bydy ti wrth y kyghor i bo yehwanaccu yf medyant i, ni a para ty tynnu or abit hon ath wneuth' yn vrenhin hyt bo gorthwyneb gan yr urdas. B.

³⁷⁸ Ac ena emoginiannu aoruc constans ac ataw i rotheirn galu itaw ev lliwiaw e deirnas ogwbwl wrth i gighor. Ac ena i peris ev diosc er abid iam dano a roi dillad eed bid amdanaw, ai dwin or vanachloc o anvot er abad ar covent. Afan daeth i hundein gwisco dillad breninawl ar goron. A.

A phan gicleu constans yr anadrodyon hynny llewenhau a oruc. Ac adaw trwy aruoll rodi pob peth idaw or a vyulci. Ac yndiannot y tynnu awnaeth gwrtheyrn or vancehtit. Ac o vreid kaffel canhat y dyrchael yn vrenhin. Ac yn yr amser hwnnw inarw uuassei kuhelyn archescob. Ac wrth hynny ny chaffat un escob ae kyssegrei yn vrenhin wrth y tynnu or creudy. Ac eissoes nyt ebyrgoues gwrtheyrn namyn mynet chun yn lle escob, a rodi coron y teyrnas am y pen. B.

³⁷⁹ Ac wedi urtaw constans en vrenin enteu awnaeth gortheirn en oruchel swidawc dano ev ar er enis, ac en wneuthuredic a wnelei. Ac gwedi i vod velli metiliaw aoruc gortheirn, pa vot e gallei ev vined en vrenin. Ena i diwed ev i breniu, weled lliges ar e mor, a menegi i bitei da estorio a cestill arvdor. Gwnwech eb e brenin, a heni awnaeth gortheirn, aferi i bawb or switwir deghu itaw ev, a roi swit dair blinet tvnt. A.

Gwedy dyrchael constans yn vrenhin, y rodes ynteu holl lewodraeth y teyrnas yn llaw gwrtheyrn. Ac ef heuyt a ynrodes wrth y gyghor, kany amgen dysc a dyscassei chun yny claustrw no llywyaw teyrnas. A gwedy kaffel or wrtheyrn medyant kymeint a hwnnw yny law, medlyyaw aoruc py wed y gallei gaffel ehun y vrenhiniaeth a distryw constans. Ac or diwed gwedy ystrywyaw pop peth menegi awnaeth y constans bot dygyuor llu am eu pen o wledyd ereill. Ac arglwyd vrenhin heb ef goreu yw itti yehwanaccu dy teulu mal y bo tibrysteich itt rac dy elynyon. Ac yna y dywawt constans ponyt yth law ti y rodei i medyant a llywodraeth y teyrnas. Ac wrth hynny gwna titheu pop peth or a unyech gan gadw ffydlondr y minheu. B.

³⁸⁰ Ena e daeth gortheirn ir alban a dethol pedwarugein o wir or meibion dewrav a deledocav a gorev eu campu or fichtiaid, ai dwin at e brenin iw galin wrth ben i vareh. Ena i diwed gortheirn wrth e brenin darvod itaw pop peth, a dwin e meibion or alban, ac i gellid o doei rivet i dali en wistlon. gortheirn a rigawt dy, e meibion. A.

Ac yna y dywawt, ef a dywespyt imi heb ef bot y ffichteit yn mynnu dwyn gwyr llychlyn a denmarc yn vn ac wynt wrth ryuelu arnam ni. Ac wrth hynny y mae goreu gwawd rei o nadunt yn wyr itti yn wastat yd lys val y gallont whedlea it a gwybot medwl eu kenedyl ar y twyll yth erbyn. A phony welwehi vrat gwrtheyrn kanyt o achaws kynhal iechyt y brenhin yd ystrywei ef yr ymadrodyon hynny, namyn gwybot bot mae yscayun aoad anwyty rei hynny a hawd troi y medwl a llad y brenhin. A gwedy darifei hynny, medlyyaw wnaeth mae hawd a oed idaw gaffel y vrenhiniaeth yny law ehun gwedy hynny. A gwawd awnaeth gwrtheyrn cant marchawe yn wyr yr brenhin o yscotteit ac or effichteit ac eu annydedu awnaeth udunt o eur ac aryant a meirch a dillat hyny yttoydnt wynteu yny gymrty yn lle brenhin. Ac yna y kenyt wynteu gowdyed idaw ar hyt yr yholyd y fford y kerdynt. Gwrtheyrn yssyd teilgw o amberdraeth a theyrnywalen ynys prydein, a chonstans yssyd anheilwg. B.

³⁸¹ Ac wedi bod nosweith en vrenin e tan wedi mined e brenin i gescu, ena i diwed gortheirn, ir ai ar echidic goweth a oet itaw, i geisiaw da iw roi tvnt, onid wid ti eb wint en cael a vinich or enis. Nac wiv eb ev ond ergig ac euas, afe bai mwi chwri ac ceñch. Ena ir aeth gortheirn i giscu. A.

Ac or diwed gwedy kaffel gwybot or wrtheyrn rygaffel eu karyat yn llwyr. Gwedy eu medwi nosweith y dywawt gwrtheyrn wrthlynt y uot ef yn adaw ynys prydein y geissyaw kyuoeth a uei vvy yn lle arall, kany allei ef herwyd y dywedei kynhal dec marchawc a deugeint yn diwall or bychydic kyuoeth a oed idaw ef. A gwedy dywedut wrthtunt kymeint a hynny mynet parth ae letty awnaeth yn trist. Ac eu adaw wynteu yn y neuad yn yuet. A gwedy gvelet or effichteit hyny, tristau awnaethant wynteu yn vvy noc yd hawd y credu, a thebygu pan yw pruder a dywedassei wrtheyrn wrthtunt a dywedut awnaethant y rydunt pa achaws na ladwn yr atuanach hwn, megys y caffo gwrtheyrn gwedy hynny cadeir y teyrnas. Pwy a dyly brenhiniaeth yn well noc ef, ar gwr an rydedwys minheu yn wastat. B.

³⁸² Sef awnaethant rwg metdawd a geirieu gortheirn circhu estavel e brenin a llat e brenin a divod, bit di vrenin os meni, ena e peris gortheirn dali e rai hin ae carcharu rac dial arno ev er alanas. A.

Ac yn diannot kychwyn awnaethant a dwyn ruthor am y brenhin y ystauell ae lad. A chymrty y pen gantunt hyt rac bron gwrtheyrn. A phan welas ynteu hynny megys trwsdan o dieithyr ac wylaw a oruc. Ac eissoes ny buassei lawenach erioet o vynn noc yd oed yna. A galw a oruc attaw kywawtwyr llundein, kany yn y gwathoedit y gyflawan honno, ac erchi udunt daly oll y bratwyr hynny, ae dihenydyhaw am wneuth' kyflawan kymeint a honno nyt amgen llad y brenhin. A rei o wyr y teyrnas adywedei pawy gwrtheyrn a rywnothod y vrat honno, ac nas gwnaei y ffichteit oe dechynyc e hunein. B.

³⁸³ Afan gicleu uhelin archescob llat e brenin drwi vrud gortheirn, fo aoruc ar deu vab ereill at emir lldaw i cevindrheu i lidaw rac oviu twill. Ena i croges e tewisogion in llundein e gwir a ladasei e brenin, a gorchimin er enis in llaw gortheirn. A.

—Ei ac eissoes sef awnaeth tatmaethu y meibion ereill, emrys ac uthur pendragon ffo ac wynt hyt yn llydaw rac ofyn gwrtheyrn, ac na bei oc eu hetued y dyllyhi y teyrnas o diffodei y rei hynny. Ac yn yr amser hwnnw yd oed emyr llydaw yn vrenhin yn llydaw, ar gwr hwnnw a aruolles y meibyon yn llawen. B.

²⁸⁴ Ena pan wibu e fichtiaid grogi i meibion. cinnull a orugant a rivelu ar gortheirn. Ena i gwiscawt gortheirn e goron a minel en vrenin heb ganiaid. A.

Ac yno pan welas gwrtheyrn nat oed a llei ymerbynneit ac ef. Sef awnaeth ynteu kymryt. coron y teyrnas ac wisaw am y pen ehun. A gwrescyn y tywyssogyon ereill. B.

²⁸⁵ Ac wedi minel gortheirn en vrenin anvon aoruc i geisiaw pawb i deol o fichtiaid. necau aoruc o britanieid ac erchi itaw o gwnaethoet dwill vtint wneuthur iawu ne derbin a delei ato. A.

Ac eisoes gwely elybot y wratwryaeth honno ym pop lle yn honneit. Sef awnaeth gwyr yr ynyssoed ymdynaw y gyt wrth ryuelu a gwrtheyrn. kanya y flichteit a dyffynassynt or alban attunt y dial eu kytwarehogyon ar parassei wrtheyrn y llad am rylad o nadunt wynteu constans vab custeinin vendigeit. Ac yna diruawr ouyn a phryder a oed ar wrtheyrn or neill parthi o achaws y vot yn kolli y wrt trwy benlyswal ymladeu a brwydreu. Ac or parth arall rac ofyn emrys wledic ac utbur pon dragon. kanya y rybul tra gilyd a doei attaw y venegi eu bot yn dyuot a llyghes dyruawr gantunt y wrescyn. ac y dial aghen eu brawt arnaw. B.

²⁸⁶ Afan oet en minn gado er enis. am na chai nerth o yn lle. a gweled llid e britanieid wrtho. ac ev ar venit cent. i gwelei dair llog enrivet i meint ar vor freinc. Anvon aoruc i wibod pwi oetint. A.

Ac ar hynny nachaf teir llog hiryon yn llawn o varehogyon aruawc yn diseynnu yr tir yn swyd geint. a deu wr yn deu vroder yn tywyssogyon arnadunt. Sef oed eu henweu. hors. a hengyst. ac yn uffern y maent. Ac yr amser hwnnw yd oed wrtheyrn yr dinas dorobern. Sef y dinas yw hwnnw kaer geint. A chenhadu audeuth ar wrtheyrn y venegi idaw rydyuot gwyr mawr hedwch heb wybot panhanocdynt y mywn llogheu hirion. A roli nawd awnaeth gwrtheyrn udunt. Ac erchi eu dwyn attaw. B.

²⁸⁷ A wint a venegasant mae o germania i doethesint. a divod o been i vined oe tir. canis velli i gwncint pob seith minet. ae bod ar e mor er esblwitin a hanner. ac ervin cael lle i preswiliaw in enis prdein. Hors a hingestir i gelwid e deu dewisawc aoet arnint. Anvon aoruc e breuin en i hol. Ac wedi e divod govin aoruc e brenin i bwi i credint. I wden heb hwi i credwn. Ar pedwerit dit or withnos a elwid oo enw ev wodsunday. Ac gaiduw arall a elwid froeu ac oi enw ev i gelwid froeday. A.

A gwely eu dyuot rac eu vron. arganuot awnaeth gwrtheyrn yd vroder a oed tywyssogyon ar y rei ereill. kanya a oed arnadunt o pry. A gouyn awnaeth o pyle pan hoedynt. a phy negys y dothoedynt y teyrnas ynteu. Ac yna y rodes hengyst ateb idaw. kanya ystrywyasaf a oed of a mwysaf y drwc pei gallei. Ac yn y wed hon y dechreus yr ymadrawd. O tidi vonedicaf or brenhined yg wlat Saxonia yn ganet ni. vn yw honno o wladod germania. Achaws an dyuodedigyaeth ninheu yw. y rodi yn gwassanaeth itti neu y tywasawc arall a wnel da yn. Ac nyt oes achaws y an gyrthlad oe an gwlat namyn adywadeth ni ytti heuyt. Gwlat vechan gynyg yw yn gwlat ni. A phan arlaent y pobyl yno nial noe eignout yno. Sef yw eu keneuawt kynnullaw holl wyr iencine y wlai ger bron eu tywasogyon. A bwrw preneu y rydunt. A megys y del y coelbren udunt yd etholir. ac yd ellyghir y wladod ereill y mywn llogheu megys y gwely ti y geisaw gosymdeith. A ninheu y deu vroder a wely ti yn tywyssogyon arnadunt kanya o lin brenhined yd heuyd. Sef yw vy enw. hengyst. A enw vy mrawt hors. Ac uelly doetham hyt dy vrenhinyaeth tithen yn yd oed mercurius an duw ni yn an tywasaw. A phan gogleu y brenhin kyrbwyll mercurius drychanel y wyneb a oruc. A gouyn py ryw cred ysd genhwchi. Ac yna y dywawt hengyst ysejmun. Arglwyd heb of an taidolyon dwyen a enrydedwn nyt amgen. Saturnus a lubiter. Ar dweye ereill yr syd yn llywyaw y byt. Ac eisoes yn penhaf yd arnydedwn i mercurius. yr hwn a alwn ni yn an eith ni wogen. Ac y hwnnw y partwys an rieni ni y pedwred dyd or wythnos. ac alwn ninheu oe enw ev wogenes dia. A hwnnw a elwir yn kyraec duw merchyr. Ac yn nesaf y hwnnw yd enrydedwn ni y dwyes kyuoethocaf or dweyse. yr hon effreini. Ac y honno y kysegwys an rieni ni y chwechet dyd or wythnos. Ac yn an eith ni y gelwir friday. Sef yw hyuny duw gwener. B.

²⁸⁸ Afan welis e brenin deledirwit e gwir cimrid i gwraget aoruc a divod igid i lundein. Sev oet heni wedi dechreu bid 4301. A.

Yna y dywawt gwrtheyrn am awch cret chwi yr hon yasd iawnach y galw yn aghyrot noc yn gret. dolurus yw genyfi. llawen yw genyfi ineu ych dyuodedigyaeth. kanya ni bu reidac ym erioet. kanya vy gelynyon ysyd yn kywasagu o pop parth. Ac o mynwch chwithueu kylauryaw a minheu wrth ymlad. in gelynyon. minheu awch kyuoethogaf chwithueu o tir a dayar ac eur ac aryant a da ara l. Ac yn diannot ufyddau awnaethant y hynny. A gwrhau yr brenhin. A thygu fyllonder idaw. B.

²⁸⁹ Ena i cennullawt e fichtieid in erbin gortheirn. A thrwi nerth e saxonaid i gorvu gortheirn arnunt. A.

Ac yny lle nachaf y flichteit yn dinen or alban a llu diruawr y veint gantunt ac yn anroithaw y gwladod. A phan gogleu wrtheyrn hynny kynnullaw y varehogyon awnaeth ynteu a mynet yn eu orbyn. A gwedy dyuot y deu lu y gyt ac ymlad. ny bu reit hayach yr kiwtawtwyr ymlad y dyd hwnnw. kanya y saeson a ymladassant yn kynwryolet. Ar gelynyon y nnylu y kiwtawtwyr hyny uu reit udunt ymchoelut ar flo yn gewilydus. B.

²⁹⁰ A llawenhau aoruc gortheirn ena. a roi tir ir saeson aelwid lindesi. A.

A gwely kaffel o wrtheyrn y vudugolyaeth honno trwy nerth y saeson ynteu yny lle a anlawsy rodyon udunt yntau. Ac y hengyst y rudes ef. yn awyd lindesai tir a dayar megys y gallei ymosodedithaw yn da o honaw. ef ae varehogyon. Ac odyno mal yd oe hengyst ystrywys a ffalat. gwedy gwybot o honaw rygaffel ketymdethas y brenhin. Sef y dywawt wrth y brenhin yny wed hon. B.

²⁹¹ Ac ena pan gawsant ginnwys anvon i germania i ol deunaw llog i wir enlat. Ena i daeth hors a hingestir at e breuin i geisiaw caer ne gastel i emgadw. A.

Arglwyd heb of dy elsynon yssyd yn ryuelu arnat o pop parth. A chyt gwelir imi heuyt ehydic o wyr ty teyrnas ath gar. kanya eu kannwyasaf a glywaf eu bot yth ogyuodaw ti am dwyn emreis o lydaw am ty pen yth diot oth teyrnas. Ac wrth hynny os da genhyt tithen. kyghor yw genyfi anuon kenbadeu hyt yyg gwlat i y wawd marchogyon odyno. megys y bo mwy an niuer y ymlad ath elynyon tithen. Ac y gyt a hynny heuyt yn arch a archaf yt bei na bei rac ofyn vy gonied o honei. Ac yna y dywawt gwrtheyrn anuon ti heb of ty genhadu hyt yn germania y wawd marchogyon odyno. Ac odyno arch y minheu ac nyth nekeir o honaw. Ac yn estwg y pen awnaeth hengyst a dholch idaw hynny. Tidi arglwyd heb of a kyuoethogesi o tir a dayar. Ac eisoes nyt megys y gwedei enredu tewysawc a hanfeli o lin brenhined. ti adlytut roth y mi ae kastell ae dinas y gyt ac y rodut megys ym gwelit inheu yn enrydedus ym plith y tywasogyon. B.

²⁹² E bienn a diwed na livasei ev i roi rac e britanieid. A.

Ac yna y dywawt gwrtheyrn. Hawria heb of vy gward i awnaethpwyt rac roli y ryw rodyon hynny itti kanya estrawn genedyt ychwi a pheganyet. Ac nyt atwen inheu ych moes chwi. nac awch deuwat megys y gallwyf awch kefflybu yn kywtawtwyr. kanya pei dechrewn i awch enredodu chwi megys priawt kiwtawtwyr yr ynys gwyrda y teyrnas a gyuodynt ym erbyn gan wrthwynebu ym. B.

³⁰⁰ Hwinteu a ovynasant gyvled a chroen ich i deilad kaer. B.

Ac yna y dywawt hengyst. Arglwyd heb ef canhatta titheu yth was wneuthur kymeint ac y gyrhaedo karrei y dangylchynu o vntu ar y tir a rodeist ym mal y bo diogelach ym yngdaw mywn hwnnw rac vy gelynyon. kans y fydlawn vum ac wyf a ydaf. B.

³⁰¹ Ar brenin ai rocs. Ena ir aethant adref a holli e croen ich mwiav a gawsant en garrei vain. a gwneuthur dinas e gurrai ai galw doncastel. A.

Achanhadu awnaeth y brenhin llyny idaw. a gorchymun idaw ellwg kenhadeu hyt yn germania y geiasaw porth o newyd. Ac yna heb yn gohir ellwg a oruc hengyst hyt yn germania. ac odyna kynmryt croen tarw awnaeth ynteu ae holli yn vu garrei. Ac odyna dewis y lle kadarnhaf a allwys y gaffel ar hyt y tir a rodassit idaw. ac ar garrei honno mesuraw lle yr kastell a ddechreu y adeilyat yn dianot. A gwely daruot adeilyat y gaer y gelwit yn gybraec kaer y garrei ac yn saesneq tancareit. ac yn lading castrum corrigie. Ac or enw hynny y gelwit y gaer yr hynny hyt hediw. Ac velly yd oed hengyst yn gwneuthur lloed kadarn ae vryt ar twyllaw y brytanyeit a gwneuthur drwc dros da. Ac y uelly y gwna y peganyeit saeson eacymun vyth. B.

³⁰² Ena e daeth llogheu o germania. a ronwen verch lingestir. Ena i gwahot e brenin i wlet aorugant i welod or adeilad. B.

Ac yna ydoeth ykynnadeu o germania a deunaw llog yn llawn o uarchogyon gordethol yn aruawc gantunt. A merch hengest gygt ac wynt. Sef oed y henw ronwen. Ac nyt oed yr eil aellit ychfylybu idy rac ythecet. A gwedy dyuot yn niuer hwinu. Sef awnaeth hengyst gawd wrththeyrn y edrych yr adeilad deisyuyt a vnathodit. Ac y edrych y marchogyon newyd dyuot. A gwedy dyuot y brenhin yno a niuer kyfartal gantaw a moli awnaeth y gweith newyd. A chymryt ymarchogyon yn wyr idaw. B.

³⁰³ Ac val etoet e brenin ar diwet i vwid ev a welai vorwin arivet ifrid en divod a gwin attaw. a gostwg a diwedid lenly king wasel. Ar brenin aoruc anridedu e vorwin a rivetu ifrid ac emlenwi oe serch a govin ir ieithit pa beth a diwedasei hi a fa beth a dilei enteu i doctid egwrthwneib iti hitheu. Ar ieithit a diwawd hi ath elwis in vrenin. ac or galwedigaeth hwnw itih anridedoet. A hin a deli ditheu i wrthwneib iti hitheu Drink heil. A gortheirn a wrthebawt iti. Drink heil. A gortheirn a wrthebawt iti. Drink eil. ac a erchis iti ived e llin en gintav ac enteu a gimerth e fol oi llaw hi ac a rotes cusan iti. Ac wedi heni a ewant e wirawd hono. Ac otina gwedi gortheirn drwi amraveilion wirodeu gidac annoc e citihrel. caru e vorwin aoruc ai herchi iw thad. A.

A gwedy daruot udunt uwyta o vrenhinolyon anregyon nachaf y vorwyn yn dyuot or ystauell agorulweh eur yn llawn o win ym llaw. ac yn dyuot hyt rac bron y brenhin. A gwedy rodi idaw ar tal y deu lin. kyfarch gweli idaw aoruc. A heilyaw arnaw mal hyn. lofart king wasseil. A phan welas y brenhin pryth y uorwyn. enryuedu aoruc yn vawr y thecetet. Ac yny lle ymlenwi oe charyat. a gouyn yr ieithyd dyt a dywedassei y vorwyn. a phy beth a dyliei ynteu ydywedut ygwrtheb idi hitheu. Ac yna y dywawt y ieithyd wrthaw. Arglwyd heb ef hi ath elwis ti yn arglwyd. ac yn vrenhin. yn y ieith ni. Ac heilwys arnat yr hyn a dylly titheu y wrtheb yw hyn. Sef yw hynny. drink heil. Ac yna rydywawt gwrththeyrn wrthi. drinc heil. Ac erchi yr vorwyn yvet y gwin. Ar yr hynny hyt hediw y mae deuawt honno yn plith y kyuedachwyr yn yr ynys hon. drinc heil. wesseil. Ac yna gwedy medwi gwrththeyrn neidaw awnaeth diawl yndaw. A phori idaw kytsynyaw ar paganes yskymun heb vedyd arnei. B.

³⁰⁴ Ac wedi gwleod o hengest heni megis et oet cv wr estriwus ev galw aoruc i vrawd attaw. ar gwlr henav oe gidemeithion ac emighori ac wint beth a wnelei am roti i verch ir brenin. Ac o gidgighor pawb onatint i rotasant e vorwin ir brenin. Ac er archasant winteu swit ceint itaw ev erti hi. A.

Ac ysof awnaeth hengyst. mal yd oed ystrywus. adnabot yscawnrwyd y brenin ai annwyt. Ac ymgyghor ae vrawd ac oe gelymdcithon am rodi y vorwyn wrth ewyllys y brenhin. Ac oc eu kytygghor y rodassant y vorwyn idaw. Ac erchi idaw ynteu swyd geint idi hitheu yny hegwedi. B.

³⁰⁵ A heb oir e vorwin a roted ir brenhin. a swit geint a roted i hingest heb wibod a heb gennad gwrgant e gwr a oet iarll ar e swit hono. Ar nos hono e cisgawt gortheirn egid ar baganes hono. Ac i carawt en vwi no meint. Ac o achaws heni i bu gas gan e deirnas ev. A thri meib a oet itaw cin no heni gorthevir. a chindeirn a fassen. A.

Ac yn dianot y rodes ynteu swyd geint idi. heb wybot yr gwr aoad iarll yno. Sef oed y enw gwrgant. Ar nos honno y kyscwyv gwrththeyrn gan y vorwyn. A mwy no mesur y karei ef hi o hynny allan. A thri meib auuassei y wrththeyrn kyn no hynny. sef oed eu henweu. kyndeyrn. a gwrththeyr vendigeit. a phascen. B.

³⁰⁶ Ac en er amser hwnw etoet garmon en pregethu geirieu duw en plith e britanieid. canis llesteiriaw a lligru adaroet fit a christnogaeth in eu plith. Ac enteu o achaws camgred a bregethasei pelagian. ar gwenwin hwnw drwi lawer o anser ae lligrasei. Ac wrth heni drwi e gwinvidedic wr hwnw e dadnewitwid fit e gwirgristnogaeth emplith e britanieid. canis llawer o arnivetodeu a gwrthneueu a daghosei duw vtnt beunt drwi everllid e gwir da heni. Ar rei heni a scrivenawt gildas vab caw o eglur draethawd. Oed crist 462 e gwnaeth leo bab duw pase ar duw sul. ar vlwitin wedi heni i ganed sanfraid. ac i daeth garmon a bleit uchod. A.

Ac ynyr amser hwnw y doeth. Garmon escob. a Lupus traucius y pregethu geir duw yr brytanyeit. kans llygredic oed christnogaet er pan dothoed y paganyeit yn en plith. Ac yna gwedy pregethyt or gwyrdaw hynny. yd atnewydwyt yfydd ym plith y brytanyeit. kans py beth bynhac a pregethynt ar eu tauawt. wynt ae kederheynt trwy beunydwyl wrthieu ac ynrywodeu awnaei duw yrdunt. B.

³⁰⁷ Ac wedi rodi e vorwin ir brenin mal e doetpwid uchod. Hingst a diwawd wrth e brenin. mivi esit dad iti a chighorwr iti i diliaf vod. ac na dos ditheu dros vigeighor ineu a thi a orviti ar de holl elinlion drwi nerth vigenedid ineu. a gwahotwn attom ettaw octa vi mab i ac obissa i gevinderw enteu. canis emlatwir da vnt. a diro vtnt e gyladoet gerllaw hwmur rwg deivir ac escotlont. ac wint noe a erbinant rathreu ar circheu igan e gelinion agciwieith vegis i bich ditheu en betweh e parth hwn i hwmir. A.

Ac yna gwedy rodi y uorwyn yr brenhin. y dywawt hengyst yr ymadrawd hwn. miui heb ef ysyd megys tat maeth itti. Ac or bydyti wrth vygkyghor i. ti aorchyugi di holl elynyon trwy ym porth i. am kenedyl. Ac wrth hynny. gohodwn ettawa offa yw mab attam ac ossa vvg keuynderw. kans reuelwyr goreu yny byt ynt. A dyro ydunt ygwladodet yssyd yrwg deuyr ar mur. Ac wynt ae kydahyant rac estrawn genedyloed. mal y gellych titheu kaffel yn hedwch or parth hyn y humur. B.

Oddiyma allan y mae y llyvyr A yn canlyn, air yn air, y traethawd canol, dan enw

BRUT G. AB ARTHUR, oddieithyr y llythyrhau.

¹⁰¹ Ac vfydhau awnaeth gwrththeyrn wrth kyghor hyny. Ac odyna yd anuones hengyst hyt yn germania. Ac ydoethant odyno offa. ac ossa. a cheldric. athrychiant llog gantunt o varchogyon aruawc. A hynny

oll a aruolles gwrtheyrn yn llawen. Ac a urdwys pawb onadunt nyny lle o rodyon mawrweirhawc. kans yn pop kyfranc y bydei oruydadwyr ef trwydunt wy. B.

⁴⁰² Ac velly beunydd eissoes wd achwanegid hengyst ylu trwy twyll brat ganedic gantaw. A gwedyadnabot or brytanyeit hynny dala ofyn awnaethant. Ac erchi yr brenhin gyrru hengyst ae nifer o teyrnas ynys prydein. kany wedei ygristonogon ketymdeithocau a phaganyeit na yngymyscu ac wynt. kans kyfreith adedyf gristonogyaet ae gwahanei. Ac ygyt ahynny heuyt. kymeint oed eu niuer ac nat oed hawd adnabot pwy aod gristiawn pwy aod pagan. A ygyt ahynny heuyt scint Garmon escob a orchymynassei udunt dehol ypaganyeit saeson oc eu plith. B.

⁴⁰³ Ac eissoes sef awnaeth gwrtheyrn o garyat y wreic ar saeson. yscalusaw gorchymyn y brytanyeit. Aphan welas y brytanyeit oc tremygu hwynt uelly. Sef awnaethant ymadaw agwrtheyrn. achymryt. gwrtheyur vendigeit y vab ynteu ae urdaw yn tronhin arnadunt. A dechreu ymlad ar saeson agwneuthur aeruaeu mawr creulawn onadunt. megys ydoed da gan duw ywneuthur. B.

⁴⁰⁴ A phedeir brwydyr a vu rwg gwrtheyur ar saeson. ac yn pop vn ygoruu wrtheyur trwy nerth duw. Ar ymlad kyntaf auu rydaw ac wynt ar auon tevenyd. Ar ail auu ar ryt epifort. Ac yna yd amgyaruant kyndeyrn vab gwrtheyrn a hors brawt hengyst. Ae o y lladawd pob vn onadunt ygilyd. Y trydyd ymlad auu ar lan y mor. Ac yn yffoes ysaeon yn wreigawl y eu llogeu. Ac ydaethant hyt yn ynys tanet ygeisaw ymgadw yno. Ac eisoes gwedy eu damgylchynu o wrtheyur ac eu blinaw o peunydyawl ymlad mal na ellynt ydiodef. Sef awnaethant auon gwrtheyrn ar uasei ygyt ac wynt yn pob brwydyr yn porth udunt. hyt ar wrtheyur. y uab y erchi idaw eu canhadu y uynet yeu gwlat ynyrd. A thra yttoidit yn kymryt kyghor ymdanadunt. Sef awnaeth ysaeon kymryt eu llogeu ac adaw eu gwaged ac eu meibyon. Affo hyt yn germania. B.

⁴⁰⁵ Agwedy kaffel o wrtheyur y uudugolyaeth hono. dechreu awnaeth ynteu talu y pawb ydelyet ar daleod yr saeson ydwyn y arnadunt. Ac enrydedu y wyr. a chadw iawnder ac wynt. Ac ygyt ahynny atnewydbau yr eglwysen. ac eu anrededu wrth gyghor garmon escob. B.

⁴⁰⁶ Ac eissoes kyghorhynu awnaeth diawl wrth y daeol ef ae gyfarchwel. A dodi yghalon ronwen y lysuam medwl y geissaw ystrywyaw y agheu. Agwedy medlyaw o honoi pob ystryw. or diwed sef awnaeth rodi gwenwyn yn llaw vn oe wassanaethwyr. Agwedy kymryt y gwenwyn ohonaw. cleuychu awnaeth o wrthtrwm heint yn deisyuyt. B.

⁴⁰⁷ Ac yny lle dyuynnu attaw holl wyrdya yteyrnas. Agwedy eu dyuot ygyt. rannu udunt agynnullassei o eur ac ariant a da arall. A menegi udunt yuot ef yn mynet ygantunt y hagheu. A phawb onadunt wynteu yn griduan ac yn drycyruerthu. Ac ynteu yn eu didanu wynt ac yn eu kyghori. Ac yn annoc y gwyr iueinc dewr bot yn wrawl fenedic y ymlad dros eu gwlat. Ac y amdiffyn y teyrnas rac gormes estrawan genedyl. A gwedy eu hannoc velly yn hewyd y gallei oreu. erchi awnaeth dineu delw eyudite trwy tanawl gelydyt. Ae gosot yn porthua ygnotaei ysaeon dysceynn yndi. Agwedy bei uarw ynteu iraw y gorff ac ireideu gwerthuawr. ae ossot nyny porthua ygnotaei ysaeon dyuot ar ydelw honno yr aruthred yr saeson. Ac ef adwedei wrtheyur vendigeit hyt y gwelynt wy y delw honno ae gorff ef arnei hi. na leuessynt dyuot y tir ynys prydein. kans ef a gerdei na leuessynt wy dyuot ar y tor ef yn uarw. y gwr awnadedo udunt nyny vywyt y gyuniuer defnydyd ofyn ac aruthred ar awnadedo ef. Ac eissoes gwedy y varw ef. kyghor a oed waeth awnaethant wy. cladu ygorff ef yn llundein. B.

⁴⁰⁸ A gwedy marw gwrtheyur vendigeit. y doeth gwrtheyrn gwrtheneu y gyuoeth tracheuyn. A gwedy kaffel o honaw y vrenhinyaeth. o arch ac annoc y wreic auon awnaeth hyt yn germania y erchi y hengyst dyuot tracheuyn y ynys prydein yn yscyfalalahaf y gallei o niuer rac ofyn geni teruyse eilweith yrydunt ar brytanyeit. B.

⁴⁰⁹ Ac yna pan gogleu hengyst yr uarw. gwrtheyur vendigeit. kynnullaw aoruc ynteu trychant mil^o varechogon aruawe achyweiraw llyghes. ac ymchoelut tracheuyn hyt yn ynys prydein. A gwedy gwytbot or brytanyeit bot nifer kymeint ahynny yn dyuot. Sef agawsant yn eu kyghor ymlad ac wynt kyn eu dyuot yr tir. A diffryt y porthuaw ractunt. A gwedy auon oe verch attaw ef y uenegi hynny. Sef awnaeth ynteu ystrywyaw bredychu y brytanyeit trwy arwyd tagneued. Ac auon ar y brenhin y uenegi idaw nat yr keissaw trigaw yn yr ynys y doethant y sawl niuer hwnnw ygyt ac ef. namyn tebygu bot gwrtheyur ettwa y uyw y dygassei y niuer hwnnw y amdiffyn ractaw. Ar niuer a ynnho gwrtheyrn onadunt. attalyt yn wyr idaw. Ac ar ny mynno. ellyghet y ymdeith yn diannot. B.

⁴¹⁰ A gwedy datganu hynny yr brenhin rodi tagneued awnaeth udunt. Ac erchi yr kiwtawtwyr ac yr saeson duw kalan mei aod yn agaws y hynny. dyuot ygyt y maes kymryt y wneuthur tagneued y rydunt achymot. Ac aruer awnaeth hengyst yna onewyd kelydyt bradwryaeth athwyll. Ac erchi y pop vn oe wyr ef dwyn kyllleill hiryon gantunt y mywn eu hossaneu gyt ac eu heseceid. Ac yna pan vei dpyrderaf gan y brytanyeit yn gwneuthur eu dadleu. rodi arwyd o hengyst y wyr. Sef arwyd oed. Nunyd awr saxys. Aphan dywettei ef yr arwyd hynny wrthunt hwy. Erchi y pop un onadunt kymryt y gyllleill allad y bryttwn nesaf idaw. B.

⁴¹¹ Ac yny dyd teruynedic hwnw ar amser gosodedic wynt adoethant pawb nyny gyueir onadunt yr ynllw. Agwedy dechreu y dadleu. a gwelet o hengyst yr awr auu da gantaw ac amcanus. sef adwawt yn digawnt y uehet o hyt ylef. Nunyd awr saxys. sef oed hynny yg kymraec kymmerwch awch kyllleill. Ac ar hynny sef awnaeth y saeson dispeilaw eu kyllleill. a chyrru tywysogyon y brytanyeit ac eu llad megys deueit. a sef niuer alas yno rwg tewysogyon a gwyr da ereill trugein wyr a phetwar canwr. B.

⁴¹² Ac yno y kymerth gwynnydedic eidol escob corfforoed y gwyr da hyny merthiyr. ac y cladwys ynherwyd dedyf gristonogawl yn agos ygaer garadawe yny lle aelwir salysberi ymywn mywent geir llaw manachol ambri abat. y gwr auu seilawdyr ar y vanachol hono yn gyntaf. Ac ny doeth gan y brytanyeit yr dadleu hwnw vn aryf kanyt oed yn eu bryt namyn gwneuthur tagneued. Ac ny thebygnt wynt eu bot ymryt ysaeon amgen no hyny. Ac eissoes y doethant y bratwyr yn aruawc. ac eissoes ykeric auu amdiffyn iawnda yr brytanyeit.

Ac yno yr dothoed. eidol iarll kaerloyw. Aphan welas eidol lad ygetymdeithon uelly trwy vrat. Sef ykkaus ynteu pawl da kadarn. Ac ahwnw py vn pynhac or saeson agyfarfiei ac ef. yny bei wrivedic y pen ae emenhyd y auonei parth ac uffern. Ac ar pawl bendigeit hwnnw y briwei ef ypen y vn. y yscwydeu y arall. y wreicheu y arall. ae dwylaw y arall. y tract ae esceired ywrth y gorff. Ac ny orffowyswys eidol ar ruther honno. hyny ladawd deg wr athri ygoint ar vn pawl hwnnw. A gwedy gwelet o honaw na allei ef ehun gwrthwynebu yr niuer mawr hwnnw. kymryt yfo aoruc hyny doeth y dinas ehun. A llawer asyrthwys yna opop parth. Ac eissoes yryscymun uudugolyaeth honno agafas y saeson. Ac yr hyny eissoes ny ladasant wyr wrtheyrn. namyn y garcharu achymell aruaw rodi vdunt. ydinasoed ar kestyll cadarn o ynys prydein yr yellw. Ac yna y rodes gwtheyrn udunt pop peth a yunasant yr yellw. Ac yna ykymryth y saeson y gantaw lundein achaer efrawc. alincol. achaer wynt. allad eu kiwtawtwyr yn llwyr. megys ylladei vleidu deueit gwedy assadawei eu buguil. B.

⁴⁰ Agwedy kynrwt kedernyt aruoll y gantaw : yd eflygwyt, agwedy gwelet o wrtheyrn y truan aerua honno ar priddorion yr ynys ygan yr yscynun pobyl saesson. Sef awnaeth ynteu kylyaw parth ac emyleu kmvry kany wydyat peth awnaei yn erbyn yr yscynun pobyl honno. B.

⁴¹ Ac yna galw aoruc gwrtheyrn attaw holl doethon ahenureyt yr ynys, a gouyn udunt peth awnaei wrth hynny. Ac yna ykghoret idaw adeilat kastell kadarnaf a allei yny lle kadarnaf agaffei megys y bei hwnnw yn amdiffyn idaw, kan kollassei y lleoel cadarn oll o e gryn peth. Agwedy crwydraw ohonaw llawer oleoed ygeisaw lle auci adas gantaw, or diwel of adeoeth hyt ymnyd eryri. B.

⁴² A gwedy kaffel ohonaw le auu adas gantaw wneuthur ykastell, kynnullaw awnaethpwyt a allwyt y gaffel oseiri meini ac eu dwyn yno. Agwedy gossot y grwyndwal onadunt, kymeint ac awneint ydyd or gweith : trannoeth pan gwnont neur daruydei yr dayar yllyncu heb wybot diin ywrthaw. mwy nochynt ryffei eiroet uch ydayar, agwedy inenegi hynny y wrtheyrn : gouyn awnaeth yw dewinyon peth awnai hyny. B.

⁴³ Ac ynad yd erchis y dewinyon idaw : keissaw mab heb tat idaw, allad hwnnw, achymyscu ywaet ar kalch, ac iraw y meini heuyt ar kalch agwaet y mab. A dineu y gwaet yny grwmdwal. Ac y velly y sauci y gweith. Ac yn yd anuonet y pop lle y geissaw y kyffryw vab hwnnw. Agwedy dyuot deu or kandaedu hyt y dinas aelwit gwedy hynny, kaeruyrdin. B.

⁴⁴ Nachaf y gwelynt bwrn oweisson iueinc yn gware yn drws ydinas. Asef awnaethant ykynhadeu dynessau y edrych ar y gware. Ac eisted yn lludedic dyffygawll. Ac ywarandaw am eu negys y doth-olunt oc cheissaw. Agwedy bot y gweission velly yn gware yn hir veith, daruot awnaeth rwg deu onadunt a elwit myrdin, ar llall a elwit dunawt. Ac yna y dywawt dunawt wrth yvrdin, py achaws heb ef yd amrysouyt ti a miui nac y kynheny, kans dyn tyghettucnawl wyt heb tat itt. A minleu a henwyf o vrenhinawl lin o pleit mam athat. B.

⁴⁵ A phan gogleu y kennaden y gyreu hynny. Drychanel eu wyneben awnaethant y edrych ar yvrdin. Agouyn yr dynnyon aod yn eu kyloch pwy oed y gwas. Ac wynteu adywedassant na wydynt wy pwy oed y tat ef, nac a oed tat idaw, y vam ynteu a dywedyt wy ybot yn verch y vrenhin dyuet. Ac yny tref yma y mae yn vanaches ym plith y manachessu ereill yn eglwys pelyr. B.

⁴⁶ Ac yny lle cychwyn awnaeth y kenladeu ar gwnystabyl y tre. Ac erchi idaw o pleit y brenhin, anon myrdin ae vam yn diannot hyt ar y brenhin, wrth wneuthur y ewyllus onadunt. A gwedy eu dyuot hyt rac bron y brenhin, y aruoll yn anrededus awnaeth y brenhin y vam yvrdin can gwedyat y hanuot o vrenhinawl genedylaeth. B.

⁴⁷ Ac odyna gouyn awnaeth ef idi : pwy oed tat y mab, ac yna y dwawt hitheu wrth y brenhin, byw yw vy eneit, i, nat adnabuom, i, wr eiroet, ac na wn pwy a grewys y mab, namyn vn peth awn. Pan yttodewn ym plith yv g ketymdeithessu yn yr hunty. Nachaf ygwelwn yn dyuot ataf ar drych gwr ieuanc teccaf or byt. Ac yn dod y dwylaw ymdanaf, ac ym karu ami. Ac or diwet yn kytyw ami trwy y huo. Am adaw yn veichawe. Agwybydet dy prudder di ath doethineb arglwyd vrenhin na bu imi eiroet achaws agwr namyn hynny, megys y gwyppwn, i, bot idaw ef amgen no hwnnw. B.

⁴⁸ Ac ynroeddu yn vavr awnaeth y brenhin hynny, ac erchi dwyn meugant dewin attaw, y ouyn idaw ef aallei hynny vot yn wir, agwedy dyuot meugant yr lle datgana awnaethpwyt idaw y gyfranc honno, ynteu a dwawt y keffit yn llyureu y doethon ac yn llawer o istoriaeu, bot llawer o dynyon aryw anedigatheu hyny undunt. Apuleius adyweit pan traetha o duw ar seint bot ryw genedyd o yspryt yn prosswylyaw y rwg y llenat ar daiar. A rei hynny allwn ni dieuyl gogwydedic. A kam yndunt or dayar ac o dynyawl annyant. A ran arall o annyant egyllon. A phan y mynont y gallant kyrryt furuf gwr ae drych arnadunt. A chydyaw ar gwaged velly ac atuyd y mae vn o rei hynny a doeth ar y wreic da hon, ac ae beichoges, pan gahat y gwas hwn. B.

⁴⁹ Ac yna gwedy gwarandaw o yvrdin yr ymadrodyon hynny : nessau awnaeth ar ybrenhin ac adoli idaw. A gouyn py achaws y ducsit ef ae vam yno. Ac yna y dywawt gwrtheyrn wrthaw, vrn dewinyon a archassant iin keissaw mab heb tat idaw. Ac agwaet hwnnw iraw y gweith. Ac yvelly y dywedyt y sauci. Ac yna y dwawt myrdin, Arglwyd heb ef par ti dyuyntu dy dewinyon rac vy mron, i, Ami aprouaf arnunt bot yn gelwyd adywedassant. B.

⁵⁰ Ac enreuedu awnaeth y brenin ar ymadrodyon myrdin, ac erchi dwyn y dewinyon rac bron myrdin, Agwedy eu dyuot rac y vron, merdyn a ofynwys vduent, peth a oed yn llesteiraw yr gweith seuyll, kans ymae yno peth yn dirgelu : ny at yr gweith seuyll. B.

⁵¹ Ac ny allwys y dewinyon atteb idaw, Ac yn y dywawt myrdin, Arglwyd heb ef, arch ti dwyn dy weithwyr y gladu y dayar yma. Athi ageffi llyn y dan y dayar. A hwnnw ny at ygwelit seuyll, Agwedy gwnyuthur y clad. A chaffel y llyn, yna y dywawt myrdin eilweith wrth y dewinyon, dywedwch twyll-wyr bratwyr anhyedwyr kelwydawe, peth ysyd dan y llyn. Ac yna tewi awnaethant megys kyt bydynt unt. B.

⁵² Ac yna dywawt myrdin, Arglwyd heb ef, par ti dispydu y llyn trwy frydyeu. A thi awely deu uaeu keoun yny waclawt. A ymywn y deu vaen y mae dwy dreic, yn kyscu. A chredu awnaeth y brenhin hynny idaw, kan dywedassei wir am y llyn kynno hyny. Ac erchi dispydu y llyn awnaeth y brenhin. A gwedy y dispydu y llyn, y mein megys y dywawt myrdin agahat, ar dreigeu yn kyscu yndunt. Ac am pop peth o hynny : enryued doethineb myrdin awnaei y brenhin. A phawb ar a oed gyt ac ef yn credu bot dwywallad gyfoeth a gwybot a doethineb yndaw. B.

⁵³ Pan yttod gwrtheyrn gwrtheneu ar lan y llyn yn eisted dihwynedic, y kyuoassant dwy dreic o o honaw. O rei ydoed vn wen ac arall goch. Agwedy dynessau pop yn yw gilyd onadunt, dechreu githat ymlad awnaethant, a chreu a dan oc eu handly. Ac yna gwrthlad y dreic choch ac chymhell hyt ar eithaed y llyn. A doluryaw aoruc hitheu allidyaw yn vavr. Achymhell y dreic wen drachefyn. Ac val ydoed y dreigeu yn ymlad yny wed honno, yd erchis y brenhin y vrdin dywedyt beth a arwyddocaei hynny, yny lle sef awnaeth ynteu gwelwynu y yspryt gan wylaw adywedyt gwae hi y dreic coch kans y haball yssyd yn brysyau, y gogouei hi a achub y dreic wen yr hon a arwyddocae y saesson, a hodocist, y dreic choch arwyddocaha kenedyl y brytanyeit, yr hon agywaregir ygan y dreic wen, wrth hynny y mynyded awastateir mal y glyneu. Ac auonedu y glineu alithrant owaet. Pwyll y gristonogyaeth adleir, a chwymp yr eglwyssu a ymdewynic, yny diwed y dan uwaa y gywarsagedic. Ac dywalder yr estronyon y gwrthwynebir, kans baed kyruyw aryd kanhorthwy. A myngleu yr estronyon a sathr dan y drayt, ynsedd yr eigawn adarystygant idaw. A gwladod freinc auedhawt. Gw rufein a ofynlaa pobyl yd anyriedir. Ae weithredod a vyd bwyt yr ae datgano. Wbeych gwedy ef aymlynant y teyrnyalen. A gwedy wynteu y kyuyt pryf o germania, y morawl vleid adrycheif hwnnw, yr hwn agytmdeithocaha kwyneu yr affric, y creuyd a dileir eilweith. A symudedygaeth yr eisteduauen penhaf a yd Teiligdawt lundein a adurnoccaa kaer geint. A bugeil kaer efrawe a vynycha llydaw. Mynyw a wiskir o vantell kaer lliou. Aphreghethwyr iwerdon auyd mut o achaws y mab yn tyfu yg kallon y vam. Ef adaw glaw gwaet, a girat newyn aliwha y rei marwawl. Pan delhont y pethu hynny, y doluria y dreic coch. Ac yny bo lithredic

llafur y grymhaa, yna y bryssa direidi y dreie wen. Ac adciladeu au y gardau a diwreidir. Seith dygawdyr teyrnwyalen; a ledir. Ac vn onadunt a uyd sant. Diruawl poen a uyd yr dnynon. yna abneher y rei cissywede, awna y pethu kyn hynny a wisc gwr cnydawl. Athrwy laweroed o amseroed ar varch ufylawl y geidw llundein. Odyna yd ymchoel y dreie coch yns priodolyn deuoden. ac yndi chun y llafyrya y dywallau. wrth hynny y daw dial ar holl gyfoethawe, kans pop tir a twyll y amath. marwolaeth a gribdeila y popyl. yr holl genelloed a gwedillon a adayar ant en genedie dayar. Ac abeant gradeu estronawl, y brenhin bendigeit a darpar llyges, ac yneudat y deudee y rwg y gwynyddedigyn y rifir, yna y byd truan adawat y teyrnas. Ac ytlaneu yr ydeu a ymhoelant yn anfrwythlawm, cilweith y kyfyt y dreie wen, a merch germania a wahawd. Eilweith y llenwir an gradeu ni o estronawl hat: ac yn eithaueod yllyn y gwarha y dreie coch. Teyrny gossodeid yssyd idi, yr hwn ny eill mynet drostaw. Dec mlyned a deu vgeint a chant y byd yn anwastadrwyd, a darystyggedigaeth, trychant hagen y gorffwys, yna y kyuyt gogleddynt yns erbyn, ar blodeu a greadw y deheuwyt y gribdeila, yna yd eurir y temleu, ny orffwys hagen llundein y cledyueu. Breid uyd o cheiff pryf germania y ogoue, kans dial y vrat adaw yns erbyn, wrth y diwed y grymha bycheidic. Degwm flandras hagen ae llesteirha, kans popyl adaw yns erbyn y mywn pren a pheisseu henru amadanunt a gymer dial oe dywallder of ae enwired. Ef a atverir yr hendliwhyllodion y presswyluau. Achwymp yr estronyn ayndawmynic, hat y dreie wen a eillir oe an gradeu ni. Agwedillon y genedyl a degemir, Gwed tragwydawl geithiwet a dyorbhant. Ac eu mam a archollant o geiben ae creidyr, yna y dynessa y drygeu, or rei darestwng y neill y saeth kyghoruynt yllall agen a ymchoel dan wascawt y env. Odyna y dynessa llew y wiryoned. Ar vreinat yr hwn yd ergynant tyroed freinc. Ac ynysolyn y dreiegu, yn dydyeu hwnnw yd ymchoelir, eur o liliun ar danhaden. Ac aryant alithyr o garneu y rei a ureont y calanustreit awiscant amreuelon guoned. Ar abit vchaf a arwdoehaa y pethu o vynn. Traet y rei a gyfarhont ntrychu: hedwch agafant y bystuileit. Dynyolyaeth adolurya poen, cf abollir, furuf y gefnewit, banher crwn a uyd, of a balla cribdeil y bareitaneit, a danhed y bleideu a bylant. Canawan y llew asymudir y morolyn pyscawt. Ac eryr hwnnw awna ynnyth ar vynyd yr auia, gwyneb a gocha oe mamawl waet. Athy cornius alad ywhebroder, onossolyn dragreu y gwylycha yr ynys, yna y gelwir pawb ar pop peth, y plant alauryant ehedec ar oruchelder, canmawl pethu newyd hagen a dyrcheuir, yr auo gwar yd argwider o enwired hynny wisco of y tat, wrth hynny yd escyn y mynydded y rwymeric o danhed baed coet a gwasawt y penfestinyawc, llydaw awna yr alban. Ac yny bo kyt alwedie y ystlysseu, yllaurya ydineu gwaet, y genoed hwnnw y rodri frwyn yr hwn awneir yn arfet llydaw. Eryr torr y gygreic a curha hwnnw. Ac yny trydyd nyth y llawenhai, yna y deffry y kanawon arathrant. Ac yny bywnt adawedigyn y llwyneu o vynn mureod y kerhyt yd hehir. Ac na uyt bychan awnant or ae gwrthwynepo. A thawt y teirw a trechant, mynglyeu y rei vrefont a wrtherymant o gadwyneu, ahenyon amseroed a utnewydant. Odyna or kyntaf yr pedwryd, Or pedweryd yr trydyd, or trydyd yr eil y troir y waft ynyr olew, y chwecet adwireda mureod iwerdon, A llwyneu a sumyt yn wastatryd, amrully nuuo ranuec adwe yn vn. Ac yn pen y llew y coronheir, y dechreu a darestwg y whibiander, diheuhyt y diwed hagen a cheta ar oruchelion, kans atnewydaha eisteduaeu y gwynyddedigyn trwy y gwlaodeu. Ac aleha bugelyd yny lleoed gwedus. Dwy kaer awise o dwyuantell, ae werynolyn rodyon aryd weryrdon. Odyna y gobryn canmawl yr holl gyuoethawc. Ac y rwg y rei gwynnededigyn a kyfeheir. O hwnnw y kertha hur aechryryuha pop peth, yr hwn afymdywinc yn gwmp y priawt genedyl. Trwy hwnnw y kyll flandrys y dwy ynys. Ac oe hen teilygtawt yd yspeilir. Ody ymchoelant ykiwdawtwyr yr ynys, kans aball yr estrawn genedyl adwyrhaa, yr hen gwyn y ar varech gwely yn diheu a trossa auon perydon. Ac agwyalen wen a ueessu melin arnei, katwalder a eilw kyanan, ar alban a dwe yny getymdeithas, yna y byd aetua genelloed, yna llithrant owaet, yna y llawenhant mynydded llydaw. Ac or teyrnwyalen y coronheir y bryttanyeit, yna y llenwir kymry o lewenyd, Achedernyt kernyw a irhaa. O enw brutus yd enwir yr ynys. Ac erni yr estronyn a aballa. O gynan y kerdabaed ymladgar yr hwn alymhaa blaenwed y danhed o vynn llwyneu freinc, kans trecha pop kedernyt uwyaf, yr rei lliaf hagen y ryd amdiffyn hwnw aoffynhaant yr auia ar affrica, kans ruther y dedec of a ystyn y eithaueod yr yspaen, y hwnnw y dynesa bwch y serchawl gastell, abaraf aryant idaw, achymr eur, yr hwn achwythoe of freneu y veint wybren, yny twyllu wyneb yr holl ynys, hedwch anyd yns amser ef. Ac o frwythlonder y tywarchen yd ymlaant yr ytoe. Agwraged yn eu kerdedyant anydant nadred, a phop cam udunt a lenwir o syberwyt, yna yd atnewydir lluesteu godineb. Ac ny orffowsant saethu kybydaeth o vrathu, fynyawn eilweith alenwir owaet, a deu vrenhin awnant onest am y llewes o ryt y vagyl. Pop gweryt agynheuda. A dnyolyaeth yn pheit a godineb, pop peth o hyn teir oes ae gwyl, hyny datgwedyr y brenhined cladedic ygkaer llundein. Eilweith yd ymchoel newyn a marwolyaeth y popyl. Ac odiffeithwch y keryd ydoluryan y kiwdatwyr, Odyna y daw baed ygfnewit, yr hwn acilw y kenueitheod ar eu kolledigyn porueyd, y vron of a uyd bwyt yr rei awlychant gwynw weusedo y dnynon. Odyna ar twr llundein y creir pren a their keing amaw, yr hwn atwylla wyneb yr holl ynys olet y deil. Yn erbyn hwnw y kyuyt gwynt y dwyreic, Ac oe enwir whythat of y gribdeila tryded geig, y dwy hagen atrygo: a achubant le y diwreidedic, hyny dieuo y neill y llall o amylder y deil. Odyna hagen y kymer vn lle y dwy. Ac adar yteyrnasoed eithaf a gynheil, y wlatolyn adar ybyt argyweidawtyr, kans o ofynt y wascawt y collant eu plant, yhwynn y dynessa assen enwired, buan ygwetheur, llese hagen yn erbyn eribdeil y bleideu, yny dydyeu hwnnw y lloasant y cleri yny llwy, Ac yg heigeu y llwyf y genir y mes. Mor hafren trwy seith drws y rct. Ac auon wysc trwy seith mis a gamerwa. Pyscawt honno anydant verw o wres. Ac onadunt y creir nadred, yna yd oerhaa yueint badwm. Ac dyffred iachwyawdyl auagant agheu, llundein agwyn agheu vgein mil. Ac auon temys asymudir, yn waet, y kyflogwyr a elwir ar neithoryeu, Ac eu lleueni aglywir ynynyd mynheu.

Toir fynyawn aguyt ogaer wynt, frydyeu y rei hynny abollant y dayar yn teir ran, yneb a yffo o vn o nadunt: o hir unched yd aruera. Ac ny wrthrymir o gleuyt rac llaw. Ac yffo or eil: o aniffeidie newyn yd aballa. Ac yny wyneb ybyd aruthred a glassed. Ac yffo or tryded: o deissynynt agheu yd aballa. Ac ny thric ygorff ymed: y rei auynhont gochel y veint tymhestyl honno. A lafaryant oe dirgelu o amrulyon gwdedigaethu, wrth hynny beth bynlhae adotto armanunt: furuf corff arall agymer amaw, kans dayar yn vein, mein yn pren, pren yn lludw, lludw yn dwfyr o bwrir yrnaw a ymchoel yn plwm, yn hynny y dyrcheuir moryvn o llwyn llwyf, y rodi medeginyaeth o hynny. Gwedy prof ho honno pop keluydyt, oe hanadyt chun y sycha yfynhoney argywedawdyr. Odyna yn ydymiaehao hitheu o iachwyawl vedlyglyn, ykymer yny deheu llyn kelydon. Ac ny assen hagen mureod llundein. Pyle bynlhae y kertha hitheu: canuec brwnstanawl awna, y rei avyngant o deu dyblyg flam, y mwe hwnnw a gyffry gwyr rodwm. Ac auyd bwyt y rei dan y mor. O truceion dagreued y llithyr hitheu. Ac o arthulir diaspat y lleinw yr ynys, honno alad y carw dee geig, y pedwar onadunt a arwedant coroneu eur, y chwocel ereill a ymchoelir yn kyrr buffleit, y rei y gyffroant teir ynys prydein oe eu hyscymyn sein, yna y sychir llwyn

danet. Ac yn dynawl lef gan ymtori y llefha. Dynessa gymry a gwaec kynrwn wrth dy ystlys. A dywed y gaer wynt. y dayar ath lwnc. Symut eistedua yr lleo y discyn y llogeu. Ac ymlynent yr aelodeu ereill y pen. kans dyd a vryssa. yn yr hwn yd aballant y rei anudonyl an eu pechodeu. Gwyder y gywlan a argwedaha. ao ymryuaelder y rei hynny. Gwaec yr anudonyl genedyl. kans kaer ardyrelawc a syrth oe achaws. Ac vn oed auyl. Draenawc gwrthrwyn o aualen a adeilia honno o newyd. wrth arogleu y rei hynny yd ehedant adar amryuawl lwyneu. fford diruawr auyl yr llys. Ac owecliant twr y kedernheir. wrth hynny y kyghoruyiha llundein. Ac muroed a achwannecca yn tri dyblyc. Temys ae cychlyna o pop parth. A chwedleu y gweithret hwnnw agerdant tros vynheu. yndi ycuod y draenawc y auaelcu. a gweuthret fford idaw dan y dayar. yn yr amser hwnnw y dywedant y mein. ar mor y kerdir drostaw y freinc. a gyfygir ym byrr yspeit. y am y dwylan yd yunglywant ydnyon. Achedernyt yr ynys ahwyheir yna y damllwyychant dirgeledigyaeth y moroed. A freinc rac ofyn a ergryna. Odyna y kerdia ederyn o lwyn y kaladyr. yr hon agylychna yr ynys dwy vlyned. O nosawll leuain y geilw yr adar. Aphop kenedyl yderyn agetyndeithocca idi. yndiwyll y rei marwawl y rutherant. Aholl gawn yr yt alyncant. Odyna ydau newyn yr popyl. yn ol ynewyn: girat agheu. Pan orffowyssu y veint aghyfneth hono: y kyrch yr yscymuon ederyn hono glyn galabes. Olyna yd ymdyrcheif y vynyd. ym pen hwnnw y planha dar. Ac yny cheigheu ygwna nyeth. Tri wy adeidy yny nyth. or rei bybd llewynawc. a bleid. ac arth. y llewynawc alwnc y vam. Ac ynteu aarwed pen assen arnaw. wrth hynny ynho kymyredic yr aghyghyl yd aruthra y vrodyr. Ac y ffy hyt yn flandrys. Agwedyl kyffroont wnteu y baed yscithrawe. yd ymchoelant o vrodwy ywnyth' dadleu. ar llwynawc. pan el ynteu yr dadleu: yd ymwna yn varw. Ac enwired ybaed agyffroha yny lle kyrch ynteu y gelein. A plan del vch y pen. ywyth yny wynebc ae lyeit. Sef awna yllwynawc heb ebruegu ynotaedic vrat. Temhigaw y troet asseu ae diwreidaw oll oe gorff. yd ysclyf ynteu y clust deheu yr llewynawc ac loscwrn gan neidaw draegeuyn. Ag yg gogoueu y y mynyd yd ymdirgelha. wrth hynny ybael twylledic ageis y bleid ar arth y eturyt idaw y golledigyon aelodeu. y rei gwedy elhont yn dadleu a adawant deu traet achlustalloscwrn. Ac oreihynny. gwneuthur aelodeu hwch idaw. Darestaw awna ynteu y hynny. Ac arhos y edewit. yn hynny y discyn yllwynawc or mynyd. Ac yd ymritha yn vleid. Amynet y gyffwrch awna ar baed. Ac yn ystrywys ylyncu yn gwbyl. Odyna yd ymritha yn vaed. A megys heb aelodeu y derhy y vrodyr. Ac eisoes gwedy delhont. o deissuyant deint y llad. Ac o pen y llew y coronheir. yn dydyeu hwnnw y genir sarff a ymdywynnic y agheu y rei marwawl. Ohyt ef kylychyna llundein. Ac el heibaw alwnc. yr yeh mynydawl agzmer pen bleid. ae danhed awynhaa yg werth mor hafren. Ef a gytymdeitha idaw keneuinoed yr alban achymry. yr rei a sychant anon temys gan y luyet. yr assen a eilw bwch hir y varyf. ae furyf a symut. y lonhau awna ymnydawl: yny bo galwedic y bleid. y tarw a ansoda y gyrn yndunt. Gwedy y madeuho hagen y dywelder. y llwnc eu kic ac eu hesecyrn. Ac ym pen oryan y lloscir. Gwirychyon y gynnen: asanudir yn eleirch. y rei anoyant yny sychdir megys yn yr auon. y pyscawt alyncant y pyscawt. Ar dynyon y. l. y dynyon. wrth henseint y rei dan vor awneir yn lleuffer. Ac wynteu a luyant bredycheu dan y mor. y llogeu asodant ac aryant nyt bychan a gynnulant. Eilweith yret auon temys. Ac yny bwyt alwedigyon auonoed ytrir teryn ychanawl y kertha. y kaeroed nessaf agud. Ar mynyded y ar fford a distryw. wrth hynny vrodyr ffynhawn idaw lawn o vrat ac enwired. Ohonno y genir lladauon aeilw a gwyndyt ar ymladeu. kedernyt yllwynue. A gytunha. Ac o elecheu y deheuwyr yd ymladant. Bran a ehetta ygyt ar barcutanot. Achorfoored y rei lladedic alwnc. A muroed kaerloyw y gwna y hwn y nyth. Ac yny nyth y creir assen. hwnnw anag sarff maluarn. Ac yn llawer o wredycheu y kyffroha. yn ybo kymeredic y teyrnwyalen: yd eseyn goruchelder. Ac o aruthyr sein yd aruthra y wlat. yny dydyeu y seinant y mynyded. Ac y dyspeilir y kymhydeu oc eu lwyneu. kans daw pryf tanawl yanadyl: yr hwn alysc ygywyd yny bo gwrthladedic y gwlybwr Ohwnw y kerdant seith ychen kynruedic o penneu bycheu. O dryc wynt eu froeneu yllgrandyt y gwaged. Ac ygwant yn priawt udunt. Ny wybyd y tat y priawt vab. kans o deawt anueileit y rewydant. wrth hynny y daw kawr enwired: yr hwn a aruthra pawb o lynder y lyeit. yn orbyn hwnnw ykyuyt dreic kaer wyragon. A hwnnw anydylya ydistryw. Gwedy ybo ornest yrydunt y goruydir y y dreic. Ac o enwired y budugawl y kywarsegir. kans eseynny y dreic awna. Ac yny bo diodedic y wise. yd ested ar y gefyn yn noeth. y dreic ae dwc ynteu ar oruchelder. yny bo atgymeredic y loscwrn; ae maed yn noeth. Eilweith yny atgymeredic y grym. y kawr hwnnw ae kywarsasgaha achledyf. yny diwed ef a blygir y sarff dan yloscwrn. Ar gwenwinc a aballa. yn hol hwnnw ydaw baed twnies: ac o greulawn lwybur kywarsasgaha y bobyl. kaer loyw adyrcheif llew: yr hwn a sfonyda o amryuawlon ymladeu. Hwnnw asathyr dan y traet. ac o agoredigyon orchyruaneu yharuthra. yny diwed kykwaethla yllew. Achefueu abonhedigyon a eseyn. Odyna y daw tarw yr amrysson. A llew a seren oe troet deheu. hwnnw a wrthlad trwy leu dielw y teyrnas. y gyrn hagen atyrr muroed kaer exon. llewynawc kaer dubal a adeila y llew. Ac ae treutha oll ae danhed. Neidyr kaer lincol a damgylychna yllewynawc. Ae kyndrycholder ylaweryon a nadred atystir o aruthyr whibanat. Odyna ydymladant y dreigeu. Ar neill a vriw y llall. yr edeinawc y gywarsasgaha yr hon heb adaned. Ae gwenwinc ewined aweisc yny genoed. Ereill adeuant yr ymlad: Ac arall alad hwnnw. y pynet a nessa yr lladedigyon. Ar neill o agheuoed amryual a vriw. Odyna yd eseyn kafen vn achledyf. Ac y gwahan y pen ywrth y gorff. yny bo diodedic ywise: ydscyn arall ae deheu. ac ae bwrw ar assaw. hwnnw a orchyfyca y noeth pryt na allei dim yn wiscedic. ylleill aboenha y ar eu gefyn. Ac yg cryuder y teyrnas kykmhell. Teir pypm ran adwce yn vn. Ac ehuon auyd arglwyd ar y pobyl. kawr a echtywynnyoca o vynn liw. Ae pobyl wen alodeuha. Tegycheu adiwreida y tywyssogyon a darystyggedigyon a kynnyda y'anniueileit mor. yna y dwyrhaa y llew. kwydedic o dynawl greu. dan hwnnw ydodir iachwyawdyl yn yt. yr hwn tra lauryrya y bryt: y gywarsegir o gan hwnnw. y rei hynny ahedycha kerbyt kaer efrawc. yr hwn adwyet: eseynet y kerbyt. yny bo gwrthladedic arglwyd. yno vo noeth y cledyf: ygogrueden y dwyrein. Ac oleu y olwyneu aleinw o waet. Odyna y byd pyscawt yny mor. yr hwn atwalwedic o chibanat neidyr agyttya ac ef. Odyna y genir tritharw echtewynedic y rei a ymchoelir ywyd gwedy eu treulhont eu porueyd. yn gyntaf a arwed frowyll gwenwynic. Ac y wrth y ganedic wedy ef y trossa y geuyn. Dwyn y frowyll ygantaw alafuryant wynteu. A ygan yr eithaf ydageiffyr. ymchoelut pop eilwers eu hwynebeu hyny wryrant dychymic wherthin y hwnnw y dynessa diwyllawdyr yr alban. yr hwn yd ymdywynnic ysang traegefyn. hwnnw a orffowys o yndiwyllant y dayar wrth ymchtywynnyu or ydyeu. alafuryaw awna ysarf y eilwg gwenwyn val na cheft llyssyeu yn yr hydeu. O agheulyon a peris y diffye y popyl. A muroed y keuryd a diffeithir. kaer loyw arodir y vedeginyaeth. yr hon agyfragawt merch vaeth y neb a frowylla. kans mantais medeginyaeth a arwed. ar ynys ar yvder a atnewydir. Odyna deu amlynant y teyrnwyalen. yr rei y gwasarwys y dreic cornaw. Odyna y daw arall yn hay yd. Ae marchocca sarff a eheto. ynybo noeth y gefyn. Ac ogylech eu losgrwn y kyffry y moroed. Oe lef ef y kyffroant ofyn eilweith. O symudigyon aeruau y darystwg echwyn. Dywelder hagen anesueit mor aracryma. Odyna y daw neb vn yntinpan athelyn. Ac a glerhaa dywelder y llew. wrth hynny yd

hedychant genedloed y teyrnas, ar llew ar vantawl y galwant, yny gyfleedic cistedua y llauurya y dyrchael y dwylaw hagen a ystyn ar yr alban, wrth hynny y tristaant kynlydud y gogle, a drysseu y tenleu aagori, y serenawl uleid ahebrwg toroedd. Ac oachaws ef; kernyw arwyn, y hwnnw ygwirthwynepa marohawc yny kerbyl, yr hwn asmut ypobyl yn vaen coet, wrth hynny yd anreitha y kymhydeu. Ac ygwaelawt hafren y syrthyr y pen. Dyn a damblygir y gan lew, byw alluchadeu eue a dalla y rei a edrychont, yr aryant awynha yny gylch. Ac amryualyon pressureu aulinha, yny bo trosdedeic ygwiny medwant y rei marwawl, ynybo ybruygedic y nef, y edrychant ar ydayar, y syr adwc ygantunt eu drych. Ar gnotaedic rydec awascarant, yny dirily ou had yrei hynny; ylloscant yr ydeu. A gwlybwr ykfyrsagyedic aneckeur, y gwreid arkageu aymchoelant ychwyn. A newydder ygwceithret auyd anryvedawt, Echtywynnedigrwyd mercurius awanha. Ac aruthred uyd yr neb ae hedrycho. Stalbon asmut taryan arcadio. Penfestyn mars aelw venus. Penfestyn mars awna gwascawt. Kyndared mercurius agyrcha y rymynau. Orion hayarnawl asmut y gledyf, y mor..... a vlinha yr wybr. Jubit a gyrcha y ganhaetaidigyon lwybreu. A venus a edeu y gossodedigyon letyeu. Kyghorun sadwrn seren a dygywyd, Ac o grwn gryman yllad y rei marwawl. Deu whech y rif ty y syr a gwyn kerdet, y letywyr. Gemini aebruygant eu gnotaedigyon damgylchynueu. Ar kelwrn a alwant yr fyfnhoneu. Mantaw y punt a dobynna yg kam, hyny dotto y maharen ygrymyon gyrn ydanaw, llowcwrn y sarff a greha lluchedeneu. Ar crano a amrysson ar heul, y wryr a esyn keuyn y seythdy, athywyllu awnant gwerynyolun vlodenoed. Redec y lleuat agynhyrta zodiacum. Ac yg ymnuan ydymtorrant peliades. Nyt ymchoel neb o wasan-aeth ianus; namyn ny bo kayat y drws, yr ymgelant y gogoueu adrianus, yndyrnawt y paladry y kyuo-ant y moroed. Alludu y rei hen a anewyda, y gwynhoed a ymutorrant o nat chwynth draeth. Ac awnant sein y rwg y syr. B.

⁴¹⁷ Ac yna gwedy daruot y vrydin traethu or anodun profwydolyaeth hynny, ryuedu awnaeth pawb yn uawr or ae gwarandawsei meint gordyfynder ysylwyr ae doethineb. Ac yn vwy no neb, moli aoruc gwrtheyrn gordyfynder y synhwr ae wybot ae doethinab kany chlywsei ef yny oes ac nas gwelsei adywettei y ryw doethinab hwnnw, ac wrth hynny erchi aoruc y vrydin menegi idaw y diwed ae dyceei os gwypci. B.

⁴²⁸ Ac yna ydyawt ymrydin, ffo heb ef rac tan meibyon custennin os gelly, kans yr awr hon y maent y paratoi eu llogeu, y maent yn ymadaw yr awr hon athraeth llydaw, yr awr hon y maent yn lledu eu hwyleu ar ymor yn kyrcu y ynys prydein, ymgyrcu a wnant a chenedyl saesson, wynt awerescyant y pobyl yscymun. Ac eissoes yn gynt no dim ohynny wynt ath loscant ti y mywn twr, kans oth drwc ti y bredycheist eu tat wy. Ac y gohodeist kenedyl saesson yr ynys yr keisaw nerth y³gantunt. Ac wynteu adeofhant yn poen itti, kans deu agheu ysyd yth ogyuadaw. Ac nyt hawd tyt wybot py yn gyntaf a ochely onadunt, kans or neill parth it y mae y gwescin dy gyuoeth. Ac yn llauuryaw y geissaw dy agheu. Ac or parth arall y mae y deu vroder emreys wledic, ac uthur pen dragon y llauuryaw y geissaw dial agheu eu tat arnat. Ac wrth hynny keis le y ffo os gelly, kans auory y deuant y traeth twtneis yr tir, wynt a gochant wynebeu y saesson oc eu gwaet, Agwely y llader hengyst; y coronehir emreys wledic. Emreys ahedycha y gwlaoded, Ac atnewyddha yr eglwysseu. Ac or diwed y lledir agwenwyn. Ac yny ol ynteu y coronehir vthur pen dreic y vrawt. Ac eissoes a gwenwyn ybryrreir y diwed ynteu, kymeint a hynny vyd brat dy saesson ti, y rei hynny baed kernyw aelilwnc. Sef oed hwnnw Arthur. B.

⁴⁴² Aphan yttodd ydyd trannoeth yn golechau; y doeth emreys wledic, ac vthur pen dragon a deg mil o vachogyon aruaw clydaw dragunt y tir ynys prydein. Tref yn tadoed ni. B.

⁴³⁰ Ac yna pan glywspwyt y chwedel hwnnw yn honneit ymgynnullaw awnaeth y brytanyeit o pob lle oc yd odynt wascaredic. A dyuot yn toruoed gan diruawr lewenyd o glybot dyuot eu kiwtawtwyr attadunt. A gwedy dyuot pawb ygyt or yscolheigyon ar llygyon, kyssgru emreys awnaethant yn vrenhin. Ac yn herwyd eu kynheuwat gwrahu idaw. Ac mal yd oed pawb yn annoc mynet am ben y saesson. Sef aoruc emreis annot hynny darfeii idaw yn gyntaf gaffael gwrtheyrn, kans kymeint oed y lit o achaws y brat a rywnathoed wrtheyrn yw tat ef. Ac nat oed well gantaw wneuthur dim or awnelei no phedyaw ony chaffeii yn gyntaf dial y lit ar wrtheyrn. Ac wrth hynny ymchoelut a oruc parth ac ymyleu kynry. Achyrchu kastell goronwy y lle yffoassei wrtheyrn idaw y geissaw diogelwch. Sef lle yd oed hwnnw yrgig ar lan gwy auon ymynydd clorach. A chwedyl dyuot emreis hyt yno coffaw a wnaeth y brat awnathoed wrtheyrn yw tatae wrawt. A dywedunt wrth eidol iarell caer loyw. Edrychti tywysawc bonhedic yn graf adeiladeu y kaer ar kastell. Ac atybygy ti a allant hwy diffrty gwrtheyrn ragoffi megys nachaffwyf gudyaw blaen-lyllyder vryg cledyf yndaw, kan haedwys ef agheu megys y gwosti. Kans yn gyntaf y bredychwys ef wy tat i, y gwr a rythawys y wlat, ac ynteu ygan ormes yffichteit. Achwedyl hynny ybredychwys constans yw mrawt. Ac or diwed gwedy y vot ehun yn vrenhin yduc estrawn genedyl saesson paganyeit, y geissaw distryw y kiwtawtwyr. Ac y tybygyti yvot yn cadw fydlonder y mineu. Ac eissoes heb ef megys y canhadawd duw; neu rrysythwys ehun yny magyl a ranwys y rei gwiryon, kans pan wybu y saesson y enwired ef, wynt ae byrryassant oed o vrenhinyaeth, yr hyn nyt reit y neb y gwynyaw, kans euo yn yscymun a wahodes pobyl yscymun attaw. Ac a duc tref eu tateu rac y dyledogyon. Ef a anreithwys y wlat frwythlaw. Ac y distrywyawd yr eglwysseu ar gristynogaeth or mor y gilyd hayach. Ac wrth hynny y kiwtawtwyr dyledawc, dielwch arnaw yn wrawl trwy yr hwn y cawssoch y sawl drwc hwn. Ac odyna ymhoelwn yn harueu yn a gelynyon. Arythnau ygwlat ygan en gormes. Ac yn diannot dechreu ymlad ar kastell trwy pob kelyudyt. A gwedy na dygrynoes udunt wy dim o hynny. Dodi tan yndaw. Ac yna y lloset y kastell a gwrtheyrn yndaw. B.

⁴⁵¹ A gwedy clybot or saesson hynny ofynhaw awnaethont, kan clywysynt nat oed neb a allei ymerbyneit ac emreis na gwrthwynebu idaw. Ac ygyt ahynny hael oed am rodyon. Agwastat mewn dywyawl wasan-aeth a hynaws yn pop peth. A thros pen pob peth karu gwirioned a chassau celwyd, kadarn oed a dewr ar y troet, a chadarnach ar vareh. Doeth oed yn tywysaw llw ac yny llywyaw. A hyt tra yttodd yn llywawdry o ryw deuodeu hyny yd echedi y glot ar hyt ynys prydein. Ac wrth hynny sef aoruc y saesson mynet yn gwbyl hyt y parth draw y humur. Ac yno kadathau y kestyll ar kaerod ar dimassoed arnadunt, kans y wlat honno a oed megys kedernyt y estrawn genedloed pan delynt y ffichteit ar yscoteyit ar saesson ar llychlynwyr, yno y discynant yr tir ac o gedernyt y lle hwnnw yd anreithyt y gwlaoded ac y lledynt y kiwtawtwyr. B.

⁴³² Ac yna gwedy klybot o emreis ryffo y saesson hyt yno ehofnach uu ynteu gan tebygu kaffael goruot arnadunt. A gwedy kynnullaw y llw mwyaf aallwys ygaffael, kychwyn a oruc parth ar gogleid yn ol y saesson. A phan yttodd yn kerdet ar traws y gwlaoded. Sef gwelci wynt gwedy eu llosci ae anreithaw, allad y kiwtawtwyr. A doluryaw aoruc yn vawr or achaws hwnnw. Ac yn vwyaf oll o achaws rydistryw yr eglwysseu hyt y dayar. Ac adaw aoruc ynteu gwneuthur yr eglwysseu o newyd oll os duw a rodeii idaw y uudugolyaeth ual yd oed yny obeithaw. B.

⁴³³ Ac yna pan gogleid hengyst vot emreis ae lu yn dyuot galw y lewder attaw aoruc ac annoc y getym-

deithon y seuyll ac y ymlad yn wrâwl yn erbyn emreis. A dywedut nat oed gantaw namyn deg mil o varchogyon llydaw nydodei ynteu vessur ar wyr yr ynys. kans mynych y goruassei ef wynt. Ac wrth llynyd yd adawei ef y nudugolyaeth yw getymdeithon. kans mwy oed y niuer noc yn y brytanyeit. Sef oed y rif den can mil o wyr aruawc. Agweddy daruot y hengyst gyrru grym ac ewych yny wyr eychwyn a oruc yn erbyn emreis wledic yr lle a elwit maes beli. y wneuthur kyrech deissuyt ar y brytanyeit y eu keissayw yn amharawt aghweir. B.

¹¹⁴ Ac eissyoec trwy nerth lluw ny ymgelawd hynny rac emreis. ac yr hynny ny ochelawd ef y maes eithyr pan welas y elynyon llunyaethu y lu awnaeth yn vedinoed. Ac yna y dodes ef teir bydin o varchogyon llydaw gyt ac ef elhun ar neilltu ar lei ereill oll ym plith gwyr yr ynys yny bydinoed. Ac y gossodet gwyr dyvet gan eu ystlys. a gwyr gwyned yocet keir llaw. Sef achawa oed hynny os fo awnleci y saesson mal y bei wyr emreis yny herbnyeit ny lle y ffoynt. Ac yna dynessau a oruc eidol iarll kaer loyw ar y brenhin a dywedut wrthlaw. arglwyd heb ef digawn oed genyfi o hodyl kaffael vn dyl y ymgynuaruot a hengyst a gatuyd ef a syrthei y neill ohonur rac y gilyd tra vydem yn ymfust cledyfeu. kans cof yw genyfi y brat awnaeth ef y dyd y docthom ar nessur taghonedu rom ac wynt. Ac y lladassant ar kyllleill llyron tir vgein wyr a phodwar can wr heb diane neb onyt un a damweinwys yn gaffael trossawl ac o hwnnw yd dymdiffereis ac ydceuthyn yu vyw wrthtuot. a hynny oll o ieirll a barwnet a marchogyon wrdaw. a hyd yd oed eidol yn dywedut hynny yd oed emreis yn amnoc y lu ac y dodi y holl obeith ar llaw. Ac odyna yn lew ac y wychyr kyrechu eu gelynon ac ymlad tors eu gwlat. a thref eu talle. B.

¹¹⁵ Ac or parth arall yd oed hengyst yn bydinaw y lu. ac ny dyleu. ac yn kerdet o vydin y gilyd yn amnoc glewder yndunt. Ac or diwed gwely eu bot yn parawt o pop parth: ymgrychu awnaethant. Ac yny lle ellwg creu a gwaet yn drallawt o pop parth. Ac yna yd oed emreis yn amnoc y gristynogyon. Ac or parth arall yd oed hengyst yn amnoc y paganyeit ynteu. Athra yttodynt wy velly. yd oed eidol ynteu yn ymgeis a hengyst. Ac eissoec nys cauas yna. kans pan welas hengyst y bryttanyeit yn goruot. Ar saesson yn plygu. Sef awnaethant kynrtyt oc ffo. Achyrchu kaer gynan. Ac eu herlit eissoec aoruc emreis udunt. Aphan welas hengyst bot emreis yny erlit. nyth aeth ynteu yr kastell. megys y dyrparassaci. namyn bydinaw y lu cilweith. ac ymchoelut ar emreis. kan gwedyat na allei gynhal y kastell racdaw kyt as kyssai. Ac wrth hynny y dodes y holl obeith ac amdifyn yny wayw ac gledyef ac taryan. Ac yna bydinaw aoruc emreis y lu o newyd. A dechreu gwychyr ymlad awnaethant. Ac yna elchwyd yd clygywt creu a gwaet o pop parth. ac ybn aerua diruawr y meint. hyny gyfiroe y rei byw ar lit achyndared. gan gwynuan y rei marwawl brathedic. Ac or diwed y saesson a oruassant pei nar delei vydin o varchogyon llydaw ar ossodysst ar neilltu. mal y gwnathoedit yn yr ymlad kyntaf. A phan doeth y vydin hono y pylwys y saesson. ac y kilyassant. Ac oureid yd ymgynnullasant gwedy hynny. Ac ymplith hynny eissoec yd oed eidol ac holl vryt yn ymgeissaw a hengyst y ymwybot ac ef. B.

¹¹⁶ Ac eissoec or diwed val yd oed y bydinoed yn ymfust. ac yn ymgynynu blith dra chymysc. yd ymgaus eidol a hengyst ygyt. ac ymgyuogi ar cledyfeu awnaethant. yna y gellit gwelet deu ymladwr yn ragori rac pawb. Yna y gwelit y tanlychar yn esceinaw or arueu ygantunt megys myllt ymlaen taran. A hir y buant yn ymlad heb wbot pwy aorfeif. Ac ual dydoydnt uelly. nachaf gorleis iarll kernyw yn dyuot ar vydin yd oed yny llywyaw. Ac yn gwascaru y clynyon yn diannot. A phan welas eidol hynny. kynrtyt hengyst a oruc herwyd barfle y penfestyn ac arueru oc holl nerthoed. Ac tynnu gantaw hyt ym perud kedernyt y gytharehogyon ehun. Agweddy dyuot hyt yno: gan oruchel lef y dyuot val hyn. Awa yda heb ef a eilenwis vyan damunet. kywarsssegwch y bratwyr twyllwyr. kans yn aweh llaw y mac y nudugolyaeth ar goruot. Pan orauwyt ar hengyst. O hynny allan brwr y saesson oc eu llad ac eu daly awnaethant hyny gawssant y nudugolyaeth. B.

¹¹⁷ Ac ar hynny gwascaru awnaethant y saesson. ac adaw y maes yn drybryt. A ffo pawb o nadunt megys y harwedei y tyghetuen. rei yr kodyd. ereill yr kesyll. creill y eu llogeu. Ac yna yd aeth octa mab hengyst a ran uwyaf or llu gantaw hyt yg kaer essuluc. Ac ossa y geuynderw a ran arall or niuer a ffoes hyt yg kaer alclut. A chadarnhaw y dinassoed hynny awnaethant o lawer o varchogyon aruawc. Ac aruaethu eu kynhal ra emreis ar brytanyeit. B.

¹¹⁸ Agweddy kaffel o emreis y nudugolyaeth honno. yd aeth hyt yg kaer kynan. Ac yno y bu y gorffiwys ridieu. Ac yn hynny o yspet yd erchis emreis gladu y gwyr lladedic a gwneuthur medeginyaeth wrth y troi brathedic. A gorffiwys y rei blin lludedic. B.

¹¹⁹ Ac odyna galw attaw y wyda. ac ymgyhor ac wynt beth awnelit am hengyst. Ac ymplith hyny owyda yr dothoed. Eidal escob kaer loyw. gwr prud doeth crefydlu. A phan welas. eidal hengyst yn seuyll rac bron y brenhin. dechreu yr ymadrawd hwn. Arglwyd heb ef. pei barnewchi oll ellwg hengyst mubunan ac lladwn ef. gan erlit agreiff a dyse samuel proffwyt am agag vrenhin amalec a oed yny garehar ac yny vedyant. Sef aoruc briaw yn drylleu man. gan dywedut val hyn. Megys ygwnaethost ti nameu ymdieuet oc eu meibyon. velly ygwaf inheu dy vam tithen yn ymdiaut ohonot tithen ymplith y gwaged. A gwnewch chithen uelly y hwnnw yr hwn a ymdyngoses yn eil agac yn an plith ninheu. Ac yna y kynyrth eidol iarll kaer loyw hengyst. ac y aeth ac ef dieithyr y gaer. ac y lladawl y ben. Ac yna mal yd oed waredoccaf y emreis or gwyr. erchi aoruc cladu hengyst. a gwneuthur cruc mawr or dayar ar y wathaf. mal yd oed deuawt gan y paganyeit cladu eu meirw. B.

¹²⁰ Ac odyna kychwyn awnaeth emreis ae lu parth a chaer efrawe. ymlad ac octa mab hengyst. A gwedy dyuot yno kylychynu a oruc y gaer. a dechreu ymlad a hi. A gwedy gwelet o octa na allei gynhal y gaer rac emreis. Sef ykauas yny gyghor ef ae henafgwyr kynrtyt kadwynne yn eu dwylaw. A dodi tywawt yn eu penneu yn lle kymun udunt. A mynet yn ewyllys y brenhin. gan dywedut yr ymgydrawd hwn. Gorchyynedic ynt an dweye ni. Ac ny phedrusswn ni bot dy dau ti y gwledychu. yr hwn yssyd y kymhell y sawl uohedigyon hyn hyn y dyuot yth ewyllys ti yny wed hon. Ac wrth hynny kymer ti y gadwyn hon. Ac o myn yny ti trugared ti wneuthur amgen nohynny. rwynt ti ni a honno. A gwna y dilenyd a vynyhech o honam. Ac wrth hynny kyfroi ar warden a thrugared awnaeth y brenhin. Ac erchi kynrtyt kyghor ymdanadunt. A gwedy rodi o pawb o nadunt amryuaeylon gyghoreu. kyuodi awnaeth eidal escob kaer loyw. athernynu ar eu hymadrodyon val hyn. A gabonitue adoechant oc eu bod y erchi trugared y pobyl yr israel. Ac wynt ae cawssant. Ac wrth hynny na vydwn waeth ninheu a ni yn gristynogyon: noc wynt yn idewon. rodwn vdunt trugared. llydan ac yhalaeith yw ynnys prydein. Allawer yssyd yndiffieith heb heb ny chyuanhedu. Dan arwein. tragwydawl geithiweyt y danam ninheu. Ac ar hynny ytrigwyt. Ac yna o agreiff octa y doeth osa ar saeson ereill a ffoasynt gyt ac ef: y geisaw trugared. Ac wynt ae kawsant. Ac yna y rodet udunt y gwladodet ykylech ysgotlond. Ac y kadranhawyt kygreir ac wynt. B.

¹²¹ A gwedy goruot o emreis ar y saeson. galw aoruc attaw y tywysogyon. ar ieirll. ar barwneyt. ar marchogyon urdawl. ar escyb. ar abadeu. ar yscoleigon y teyrnas hyt yg kaer efrawe. A gorchymyn udunt adnewydu yr eglwyseu y rei rydaroed yr saeson eu distryw. Ac yna y kynyrth y brenhin ar y gost elhun

atnewydhaŷ yr eglwyseu or a vei archescoptry ac escobtry trwy y gryoeth. Ac ymphen y pymthecuet 'dyd gwedy gosot seiri a gweithlwr wrth yr eglwyseu. y kychlwynnws y brenhin parth a llundein: y lle nyt arbetasei y saeson o din. A chlydoluryaw ac wynt a oruc y brenhin. Ac erchi udunt atnewydlu y dinas. ar gaer. ac eu eglwyseu. Ac yna y mynaws y brenhin y kyfreitheu a oedynt yn kyseu trw lawer o amser gan oturyt yr plant dylent yr rieni ar gollysynt hir yspeit. Aholl hynni y brenhin a oed yg kylych atnewydhau y kyfreitheu y teyrnas. A gweuthur yr eglwyseu. a chadw gwiryoned. B.

⁴⁴² Ac olyna yd aeth parth a chaerwynt. y lunyaethu yno megys ylleoed ereill. Ac olyno yd aeth parth ar unnachloc a oed kerllaw kaer geradlawc. yr hon aelwir salshuri. y edrych y lle yrilladassit ytywysogyon ar ieirll ar barwyetit trwy vrat yr yscymyn hengyst. yno yd oed vanachlawc athrychiant mynach o gwent yndi ymnydd ambri. Sef oed yr ambri hwnnw: y seilawdry kyntaf a uu yr unachloc. A gwedy gwelot or brenhin ylle yd oed gywyrda hynny yngorffowis kyffroi ar warden awnaeth y brenhin. Ac ellwg ydagreu ac wylaw. A medylaw a oruo gwneuthur y lle hwnnw yn anrydedus. kans barnedic oed gantaw bot yn teilwg o volyant ac arduin tragwydawl y tywarchen yd oed ysawl tywysogyon dylyedogyon hynny yn gorffwys gwedy eu rylad yn wiryon yn amdiffyn tref eu tac. ac eu rydit. B.

⁴⁴³ Ac yna y dyuynwynt ar emreis holl seiri pen a mein or gaffat yny teyrnas. Ac yd erchit udunt oc eu holl ethrylith ac eu kyweinrwyd dylchymygu gweith enrydedus weh pen y gwyr hynny. Ac a paralhei yntragwydawl. y gadw koff a molyant y gwyrda hynny hyt dyd brawt. A gwedy pallu eu hethrylith y pawb o nadunt. Ac na wydynt beth awneynt. dynesau a oruc tramor archescob kaer llion. ar y brenhin. adywedut wrthaw val hyn. Arglwyd hynnen heb ef ossit neb aallo dechymygu y ryw weith adyweddy di. myrdin vard gwrtheyrn a dichawn y dechymygu oe ethrylith ac gyweinrwyd. kanyt oes yth teyrnas dyn uvy y ethrylith ac gyweinrwyd noc ef. Ac yn gyndrychawl a racllaw. ac oe y ymadrawd. ac oe weithret. Ac wrth hynny heb ef. Arch y deynnu attat. a gorchymyn idaw arueru oc eu ethrylith hyt pan vo drwydaw ef. y kwplaer y gweithret yssyd yth vryt y wneuthur. B.

⁴⁴⁴ Ac yna yd anonet kenhadu ygeissaw myrdin wrth y dwyn ar y brenhin py le hynlac ac keffit. A gwedy crwydaw llawer oleoed onadunt. wynt ae kawssant ef yg wlat eas. ar lan ffynawn galabes. kans yno y gnotaei genniweir. A gwedy eu menegi idaw eu negys: wynt ae duciant ef gantunt hyt ar y brenhin. Ae aruoll yn llawen aoruc y brenhin idaw. Ac erchi idaw datganu yr brenhin daroganeu a delynt rac llaw. kans digryf oed gantaw warandaw pethu enryued. B.

⁴⁴⁵ Ac yna y dywawt myrdin. nat oed iawn traethu o ryw bethu hynny drwy pan y kymhellei aghenreit. kans bei' as dywetwn. i. yn amser ny bei reit wrthaw: tewi awnaei yr yspryt yssyd ym dangos. i. a ffo y wrthyf awnaei pan vei reitia wrtho. B.

⁴⁴⁶ Ac wrth hynny ny cheisswys y brenhin y uolestu nae gymell oe anvod y dywedut daroganeu. Gofyn awnaeth emreis pei i mod y gwnaei datgan y gweith yd oed yn mynnu y wneuthur. Ac yna y dywawt myrdin. Arglwyd heb ef. o mynny ti canhiatau bedrawt y gwyrda hyn o dragwydawl weithret. anuon hyt yn iwerdon. y gyrchu kor y kewri yssyd ym mynyd kilara. Ar gweith yssyd yno. nyt oes yn yr oes hon a allo manegi ony bai ethrylith mawr ai harwedei. kans kymeint ynt y mein ac na cheffit kedernyt na dewred aallei dim wrthunt. Ar mein hynny pei bydynt yma yny wed y maent no gwedy eu gossoit ygylych y vedrawt. wynt a seuynt yno yn dragwydawl. B.

⁴⁴⁷ Ac yna sef aoruc emreis chwerthin. a dywedut val hyn. py ansawd eb ef y gellir dwyn mein kymeint ar rei hynny. ac kynbellet a hwnnw. ac na cheffit yn ynys prydein cedernyt a clit gwneuthur y gweith hwnnw onadunt. Ac yna y dywawt myrdin. Arglwyd heb ef. na chyffroa ti ar werthin yn orwac yr hyn. kanyt yr gwatwar na gorwaeter y dywetiis yr ymadrawd hwn. kans kymyscedie rinwedawl tynt y mein hynny a iachwydawl. Ac adas y amryual vedeginyaethu. Ar kewri gynt ae ryduc yno wynt pan yttoedynt yn presswylaw iwerdon. Sef achaws oed hynny: pan delhei heint neu gleuyt ar un onadunt. sef y gweint einig yg kymherwed pedryual y mein. Ac y golchynt y mein. ac y byrrit ymywn yr einig. ac yny dwfyr rinwedawl hwnnw y kaffei y claf iechyt o pob heint or a vei arnaw. Ac odyna y kymyscit llysseu ar dwfyr hwnnw. Ac a hwnnw y iecheit gweloed y rei brathedic. kanyt oed yno un maen heb vedeginiaeth rinwedawl arnaw. B.

⁴⁴⁸ A gwedy klybot or brytanyeit bot y ryw rinwedu hynny ar y mein. wynt a gawssant yn eu kyghor kyrchu y mein. Ac ymlad a gwyr iwerdon ocheissyn eu lludyas. Ac yna yd eholet vthyr bendragon brawt y brenhin. A phymthec mil o wyr aruawe ygyt ac ef y vmyet yr negys honno. A myrdin ygyt ac wynt. hyt pan vei trwy y dysc ef ae ethrylith y cwpleit y neges. B.

⁴⁴⁹ Ac yn yr amser hwnnw yd oed gillamwri yn vrenhin yn iwerdon. Gwas ieanac enryued y volyant ae glot. Aphan gogleu y gwr hwnnw ryduot y brytanyeit yw wlat. kynnullaw llu mawr awnaeth a dyuot ac eu herbyn. Ac eissoes pan wybu achossyon eu dyuodedigyaeth. Sef awnaeth chwerthin. A dywedut wrth y gytymdeithon val hyn. Awyrda heb ef. nyt ryued genyfi gallu o genedyll less anreithaw ynys pdein rac eu henuyttet. ac eu symlet. kans pwy aggleu ciroet gynt y ryw enrydwyd hwn. py achaws tybygwehi. ybei well mein iwerdon. no mein ynys pdein pan doynt y gymhell kenedyl iwerdon y ymlad yn eu herbyn o achaws y kerrie hynny. Gwiswech ymdanawch heb ef gwiswech. ac ymledwch dros awch gwlat. Ac ymdiffynawch cor y kewri. kans a miui yn vvyw ny chaffant wy yn grenyn o hadunt. A phan welas vthyr y gwylly yn parawt y ymlad ac wynt. Sef awnaeth ynteu yndiannot eu kyrchu wynt yny doedynt parawt y bydynoed. A heb hayach ohirgoruot or brytanyeit. allad y gwylly. a chymell gillamwri ar ffo. y doeth y brytanyeit hyt ymnydd kilara. y lle yd oed y mein. *Dalen ar goll yma.* B.

⁴⁵⁰ Ac yna y kymhellwynt pascen ar ffo. ynteu ny lauriyws ef yna kyrchu germania. namyn trossi y hwyleu tu ac iwerdon. Ac yna y erbynnwys Gillamwri ef yn enrededus. Agwedy datganu y trueni o honaw. Truanhaw aoruc gillamwri wrthaw. Ac adaw nerth idaw. Achwynaw wrthaw ynteu y serhahet a gawssei ynteu gan vthyr pendragon. pan doeth y gyrchu cor y kewri y treis y arnaw. Ac wrth hynny ymaruoll awnaethant ar dyuot ygyt y ynys prydein y geissaw y gorescyn ar tor ymyrs wledic. A gwedy bot eu llogeu yn parawt. kychwyn awuaethant parth ac ynys prydein. A dyuot y vynyw y tir. B.

⁴⁵¹ A phan gogleu emreis hynny. Sef awnaeth anuon vthyr pendragon ac amylder o wyr aruawe hyt yg kymry wrth ymlad ac wynt. kans kleuychu awnaethoed emreis o wrthrw m gleuyt. mal na allei dyuot yr llud. B.

⁴⁵² A phan gogleu y gelynyon hynny llawenhan awnaethant yn vawr o tebygu bot yn hawd ydunt gorescyn yr ynys or achaws hwnnw. A hyt tra yttoed y godwrdd hwnnw ar murmyn yny llu dynessau aoruc or saesson a elwit coppa ar pascen bac gwrtheyrn. A dywedut wrthaw val hyn. Py veint oda heb ef a rodnt ti yr neb alathoi emreis. Ac y dywawt pascen wrth coppa. Dioer. heb ef. pei kaffwn y dyn a allei wneuthur a dyweddy ti. mi a roedwn idaw teir mil o punnuc aryant. am karyat tra vydwyn vvyw a gaffei. Ac ygyt a hynny os tynghetuen a vei y minneu aruer or goron yn yr ynys hon. mi ae gwynnwn y iarl kyuoethawc. a hynny trwy aruoll a garnhawn. B.

⁴⁵³ Ac yna y dywawt coppa wrth pascen. miui a dysceis iechyt y brytanyeit. a mi a wn eu moes ac eu

deuawt. Ac ygyt a hynny kyfrwys wyf ygkelydyt medeginyaeth. Ac wrth hynny o chywiri ti imi yr hyn ydwyt yny adaw. inineu a dywedaf vy mot yn vrytwn kristawn, ac yn vedyc. Ac velly mi agaffaf vynet rac bron y brenhin. Ac gwedy delwyf yno mi a rodaf idaw diawt trwy yr hon y bo marw yny lle. Ac val y bo haws yn heuyt gaffel mynet hyt y lle y bo y brenhin. mi aeiffaf vyn pen am baryf. A y dywedaf vy mot yn vanach. ac yn gyuarwyf ymrop kelydyt medeginyaeth. B.

⁴⁵⁹ A gwedy daruot vdunt ymgydernahtw trwy aruoll am pop peth or aadawsei pop vn y gilyd o nadunt. Sef awnaeth coppa eillaw y varyf ae gorun. A chymryt gwyic manach amdanw, a chymryt offer medeginyaeth gantaw. A mynet parth a chaer wynt. A gwedy y dyuot hyt yno. menegi awnaeth y weisaon ystaell y brenhin y uot yn vedyc goreu or byt. Ac yny lle kaffel ketymdeithas y rei hynny. kanyt oed dim a damunyt wy yn vwy na nedyc da. B.

⁴⁶⁰ A gwedy y dwyn yn dianot rac bron y brenhin. Adaw awnaeth gwneuthur iechyt idaw ochymerei diodyd medeginyaeth gantaw. Ac yna yd erchit idaw yny lle wneuthur diawt vedeginyaeth ae rodi yr brenhin. Ac sef awnaeth y bradwr yna gwneuthur diawt, a chymyscu gwenwyn ahi. ae rodi yr brenhin. A gwedy yuot or brenhin y diawt. Erchi aoruc y bradwr yscymun idaw orffowya. achyscu. hyt pan rei vwy yd arwydedi y gweinyw idaw. Ac ufydhau awnaeth y brenhin wrth gyhor y bradwr. Achyscu. megys kyt bei kymryt iechyt deisyuyt a wneleu or diawt. Ac eisoes heb vn goir oedec awnaeth y gwenwyn ar hyt y gwythi. Ac ym pop lle ar hyt y korff. Ac yn ol hynny nachaf yr agheu yn dyuot yr hwn nyt arbetei neb. Ac yn gwanhau yr eneit ar corff. Ac ym plith hynny eisoesa llithraw awnaeth yr yscymun vradwr hwnnw rfw yn ac arall y maes or llya. Ac ny welat o hynny yny llys. B.

⁴⁶¹ Ac yna tra yttodet yn gwneuthur y pethu hyn yg kaer wynt : yd ymdangossea seron ryued y meint ae eglurder ac yn paladyr idl. Ac ar pen y paladyr pellen o tan ar lun dreic. Ac o eneu y dreic deu paladyr yn kerdet. Ar lleill onadunt a welit yn ymestynnu dros eithauoed ffreinc. Ar llall parth a mor iwerdon. Ac yn rannu yn seith paladyr bychein. B.

⁴⁶² Aphan ymdangossea y seron hono. ofyn mawr a gymyrth pawb or llu yndunt rac er enreudawt hwnnw. Ac sef awnaeth vthur pendreic eisoes pan welas y seren. gan diruawr ofyn. galw attaw y doethon. Agouny vdunt peth arwydoccaei y seron honno. Ac ym plith pawb o hynny yd erchis keisaaw merdin. kans yno yr dothoed wrth wneuthur pop peth or auei reit yn yr ymladeu hynny. trwy y gyghor ef. A gwedy y dyuot hyt rac bron vthur. erchi awnaethpwyit idaw venegi beth a arwydoccaei y seron honno. B.

⁴⁶³ Ac ar hynny sef awnaeth myrdin wylaw yndrut. Ac eisoes galw y yspryt attaw. A dywedut yr ymadrawt hwn. O gollet heb allu y ennill. owdedw genedyd y brytanyeit o achaws marwolyaeth emrys wledic an brenhin ni. Ac yny varwolyaeth ef y daruydwn ni oll. Pei na rodei dau nerth yn o fford arall. Ac wrth hynny tywyssawc bonhedic brysya dithyeu. Ac yn diannot ymlad ath elynyon. kans yth law y mae y vudugolyaeth. A thi vyd brenhin ar holl ynys prydein. kans ti a arwydoccaei y seren ar dreic tanaul ydan y seren. Ar paladyr awely yn estynnu dros ffreinc. a arwydoccaei mab kyuoethawc a vyd y tithieu. Ar holl teyrnasoced a dimffyn ac a vyd idaw. Ar paladyr arall a arwydoccaei merch a vyd itt. A meibion honno ae hwyrion a vyd vdunt yr ynys ol y ol. B.

⁴⁶⁴ Ac eisoes kyt bei petrus gan vthyr beth ar ydywedassei vyrdin ae gwir ae kelwyd. Sef awnaeth kyrchu y elynyon megys y darparassei. kans ef a dothoed yn gynneset y vynyw. Ac nat oed y rydaw a hi namyn ymdeith hanher vn diwarnawt. B.

⁴⁶⁵ A gwedy clybot o pascen a gillamwri bot vthyr yn dyuot parth ac attunt. Sef awnaethant wynteu dyuot yn erbyn vthyr wrth ymlad ac ef. A gwedy bydinaw onadunt a dechreu ymlad onadunt, y llas o pop parth megys y mae gnawt ryw damwein hwnnw. Ac eisoes gwedy treulaw llawer or dyd yny wed honno. y dygydwys y uadugolyaeth yn llaw vthyr. A gwedy llad pascen a gillamwri. ffo aoruc yr agkyfyaeth bobyl honno. y ymdeith y eu llogeu gan eu hymilit ac ae llad. Ac yna yndiamryson y kauas vthyr y vudugolyaeth. B.

⁴⁶⁶ Ac odyna brysyaw aoruc yn gyntaf ac y gallwys parth a chaer wynt. kans kenhadu a dothoed attaw y venegi idaw marwolyaeth emrys wledic y vrawt. Ar y daruot y escyb yr ynys y gladu geir llaw manachaloc ambri o vwyn y cor y kewri y lle ar awnathoed ehun yny vywyt. Ac yd archysei y gladu yno. B.

⁴⁶⁷ Ac yna trwy annoc y bobyl o ysgolheigyon a llygyon y kymyrth vthyr y goron y am y pen. Ac yn diannot y kysegrywt vthyr yn vrenhin. Achoffau aoruc y dehogyl ar awnathoed vyrdin am y seren. Ac wrth hynny yd erchis ynteu gwneuthur dwy delw dreic o eur ar y llun y gwelsei ar pen y paladyr y seren. A gwedy daruot eu gwneuthur wynt trwy enryued ethrylith megys yd archadoed, y gosodes y brenhin yneill o nadunt yg kaer wynt. Ac y gadwys y llall wrth y harwein yny vlaen ynteu pan elhei yr ymladeu. Ac or amser hwnnw allan y gelwit ef vthyr pendragon. Sef wy hynny yn gymraec vthyr pen dreic. Ac or achaws hwnnw. kans myrdin ae daroganasei yn vrenhin trwy y dreic. B.

⁴⁶⁸ Ac yna sef awnaeth octa mab hengyst. ac osa y geuinderw. gwedy marw emrys. ac eu bot wynteu yn ryd oe aruoll a oed y rydynt ac ef. dechreu ryfel ar vthyr. A gwawd attunt y saesson a dathoeddynt gyt a phascen. Ac anuon kenhadu hyt yn germania y wawd ereill odyo. B.

⁴⁶⁹ A gwedy kynnullaw diruawr attadot o lu. dechreu hanreithaw y gwladoed yn eu kyloch awnaethant. Ac ny orffowysyot or kreulonder hwnnw : hynny orescynnasant y dinassod ar kestyll o hynny hyt yg kaer efrawc. Ac eu distryw o gwbyl. B.

⁴⁷⁰ Ac val yd oedynt yn ymlad ar dinas hwnnw. nachaf vthyr yn dyuot ae holl gedernyt gantaw. Ac yn diannot ymlad aoruc ac wynt. Ac eisoes gwedy bot brwydyr y rydunt. y kymbellwyf y brytanyeit ar ffo. Ac eu herlit a oruc y saeson wynt hyt y mynyd damen tra parahwys y dyd yn ole. Sef kyfryw le oed y mynyd. vchell oed a chelli garregawc yny phen. Ac yno y kyrehwys y brytanyeit y nos honno. B.

⁴⁷¹ A gwedy eu ymgynnullaw ygyt. Erchi awnaeth vthyr yw henafigwyr kymryt kyghor ebrwyd peth awnelynt yn erbyn y genedyd a oed yny kywarsegu yn gymeint a hynny. Ac ar hynny yn gyntaf y dywawt Gorleis iarl kernyw yr ymadrawd hwn. kans hynaf gwr oed a phrudaf y gyghor. Arglwyd vrenhin heb ef nyt reit vn amgylchynu ymadrodyon na chyghoreu gorwac. namyn hyt tra paraho etwa tywyllwch ynys y mae iawn y ninheu aruoru oc an glewder. megys y mynhom an rydit an buched kans oc arhown y dyd. ny barnafi bot. yngryno yn ymgyaruot ac wynt. kans lluosyawe ynt a chwanoawe y ymlad. Anheuu llei an niuer. Ac wrth hynny tra parao tywyllwch ynys bydinw a chyrchwn wynt yn eu pebylleu. kany thebygant lausau o honam ni dyuot yn eu kynyl. Ac o gwnawn velly : ny phedrusaf vi gan porth duw gaffel a vudugolyaeth. B.

⁴⁷² A ranc vu gan bawb o nadunt y kyghor ef. Ac yn diannot gwisawc awnaethant a bydinaw. Ac o vn dihwyt kyrchu eu gelynyon. Ac eisoes gwedy eu dyuot yn gyaugos vdunt. eu harganuot awnaeth y gwilywr or gweraylleu. Ac yny lle dyffroi eu kytymdeithon trwy sein eu hutgyrn. Ac yna sef awnaeth

y gelynyon yn ofnauc wyuodi rei a gwiscaw eu harueu, ereill y ffo. Ac yna eisoes sef awnaeth y brytan-yeit tewhau eu bedinoed. A chyrcu ar eu tor yr pebylleu. Ac ny dygrynoes yr gelynyon dim yn eu herbyn. kans hangweir rac dyscedig yr doethoed y brytan-yeit am eu pen. Ac wynteu amharawt oedynt. Ac yna y llas o nadunt hyt ar vilyoed. Ac or diwed daly octa, ac osa. B.

⁴⁶ Ac odynd gwedy y vudugolyaeth honno yd aeth y brenhin kyf yg kraer al clut y attnywydhuu tagnued trwy y teyrnas. A chymeint o iawnder a gwirionod awnaeth dros wyneb y teyrnas. Ac nas gwnathoed vn brenhin kyn noc ef. A thrwy y holl diwed ef ofyn a vydei ar y neb awnelei kam neu ae kynhalei. Ac yno kospï heb drugared ynny dial. B.

^{46b} A gwedy daruot idaw hedychu yr alban dau y theruynu yd aeth odynd hyt yn llundein. Ac yno y dodes octa ac ossa yg karchar. A gwyr neilltuedig yd y cadw. Ac val yd oed wylua pase yn dyuot anouu awnaeth y brenhin kenhadu y pob lle or ynys, y dyuynu pawb oe wydrda ierll a barwnyeit hyt yn llundein. wrth enrededu yr wylua honno trwy lywenyd. A gwiscaw coron y teyrnas am pen eu brenhin. Ac y rodi y iawn ae dyllet y pawb. Ac ymgynnullaw awnaeth pawb wrth y wys honno, a dyuot hyt yn llundein o pop lle dros wyneb y teyrnas. Ae enrededu awnaeth y brenhin yr wilua honno, megys y darparysci gall lewenyd. A diruawr lewenyd a gymmyrth pawb o welet eu brenhin yny herbynheit mor lawen a hynny. B.

⁴⁷ A chymeint o dyledogyon adoethant yno wynt ac eu gwaged ac eu meibon ac eu merchet, ac a oed teilwg y ryw wled honno. Ac ym plith y gwyrda hynny y dothoed gorloes iarll kernyw, ac eigyr verch anmlawd wledic ywreic gygt ac ef. Pryt y wreic honno ae thegwch aorchyuygei holl wraged ynys prydein. B.

^{47b} A phan welas y brenhin y wreic honno ym plith y gwageda ereill, ymlenwi awnaeth oe charyat yn gymeint ac na hanbwyllei o dim namyn treiglaw y holl ynni ae vedwl gygylch y arnyedu hi. Iddi hi yd anouit y golwython. Iddi hi yd anouit y gorulycheu eueit, ar gwirodeu yndunt, ar heil mynych, ar anregeyon.

^{47c} Ac wedy kaffael gwybot hynny or iarll y gwr hithou, llitiaw aoruc yn diannot adaw ylls heb genhat y brenhin. A chymeint vu y lit ac na allwynt y mchoelut trachefyn rac ofyn kolli y wreic, yr hon a garei ynteu yn vwy no dim daerawl. Ac wrth hynny lliidiaw a oruc y brenhin am adaw y lys heb y ganhat. A gwedy nat ymchoelei yr neb, tygu awnaeth y brenhin trwy y lit yd anreitheu gyuoeth gorleis.

^{47d} Ac yna heb vn gohir tra yttoed y lit yn parahu, kynnullaw llu mawr awnaeth y brenhin. A chyrcu kernyw, a dechreu llosgi y dinassoed ar kestyll. Ac yr hynny eisoes ny lauasswys gorleis ymerbynneit ac ef, kans llei oed y niuer, no niuer y brenhin. Ac wrth hynny sef y kaus ynny gyghor kadarnhau y gestell, ac velly arhos porth o iwerton attaw. A chan oed mwyr y ofyn am y wreic noc ymdanaw ehun. Sef awnaeth y gossot hi yg kastell tintagol ar lan y traeth yny lle kydarnaf ynny gyuoeth. Ac ynteu chun saeth y kastell dimlot, rac eu kaffael ell deu gygt. B.

^{47e} A phan gogleu y brenhin hynny. Sef awnaeth ynteu mynet parth ar kastell yd oed gorlois yndaw. A gwedy y gylchynu dechreu ymlad ac ef, ae warchae mal na chaffei heb dyuot ohonaw na mynet idaw. A gwedy mynet wythnos heibaw, koffau aoruc vthyr karyat eigyr. A galw vlphyn o ryt garadawc y gedemeith a menegi idaw y vedwl yny wed hon. Dioer, heb ef mawr yw ynof ul karyat eigyr. Ac nyt diheu genhyf na chollwyf vy eneit uno chaffaf y wreic, wrth vvg kyghor. Ac wrth hynny dyro ynny gyghor trwy yr hwn y gallwyf, eilenwi vy ewyllys, kanyt oes pedrueter gennyf vy aballu uno chaffaf y wreic. B.

^{47f} Ac y dywawt vlphyn. Arglwyd heb ef a allei kyghor itt pryt na bo fford yny byt yd ymgaffer a hi, kans y kastell y mae hi yndaw yssyd ar pen karrec yny weigi yn gaedie or mor o pop parth idaw. Ac nyt oes fford yny byt y galler mynet idaw, na dyuot o honaw namyn ar hyt othry cyr vn karrec gyuwg yssyd or hyt y tir. Ar garrec honno trwyer ae katwei yn aruawc rac holl teyrnas ynys prydein. Ac eisoes arglwyd heb yr vlphyn pei myrdin vard a rothei y weithret wrth ty vedwl ti, mi a bebygaf y gallut ti gaffel y wreic wrth ty gyghor ti. B.

^{47g} Ac y velly erchi aoruc y brenhin dyuynnu myrdin attaw, kans yny llud yd oed. A gwedy dyuot myrdin, erchi awnaethpwyd idaw rodi kyghor yr brenhin trwy hwn y gallei ef gaffel eigyr wrth y ewyllys ef. B.

^{47h} A gwedy gwybot o vyrdin meint oed garyaf y wreic ae serch yny brenhin doluryaw aoruc yn vawr. A dywedut wrthaw val hyn. Arglwyd heb ef o mynny ti gaffel y wreic wrth dy vimpwy val yd wyt yny damunaw, roit yw it arueru o gelyudydeu newyd ny chlywspwyt erioet yth amser ti, kans mi awn gelydyt trwy yr hwn y gallaffi rodi drych gorlois amat ti, hyt na bo neb a adnapp na bo gorlois vych di. A mi awnaf vlphyn yn rith iwrddan o tintagol gwas ystauell y brenhin oed hwnnw. A minheu a gymeraf drych arall arnaf, ac af yn tyded gyf a chwi. Ac y velly y gelly ti yn ehouyn vynet y gastell tintagol. A chaffel y wreic wrth ty gyghor ti. B.

⁴⁷ⁱ A gorchymyn aoruc y brenhin y annwyleit warchadw y kastell yn da, a chynhal yr ymlad. Ac ym-rodï aoruc ynteu y geluydeu. Ac yna y rodes myrdin arnaw ef drych gorlois, ac ar vlphyn drych iwrddan o tintagol, ac arnaw ehun drych brithael arall megys nat oed neb or ae gwelhei awypei na bei y gwyr hynny vdynt yny gwir drych. B.

^{47j} Ac odynd a kymryt eu hynnt awnaethant parth a chastell tintagol. A phandoethant yno: yd oed yn gyfgyehwr. A gwedy menegi yr porthawr bot y iarll yn dyuot, egori y pyrth a oruc yndiannot. Ac eu ellwg y mywn, kanyt oed neb or ae gwelhei awypei na bei y iarll yw. Ar nos honno kyscu aoruc y brenhin gyf ac eigyr gan ymrodi y damunedic serch, kans y falyst drych a rodassei vyrdin arnaw atwyllassei ywreic. Ac gygt a hynny geireu tyllodrus dychymyguawr a dywedei ynteu, kans dywedut wrthi awnaeth y rydyuot yn ledrat or kastell, kany allei yr dim bot heb y gwelet rac meint y amgedyl ymdanei, wrth wybot py ansawd a vei arnei ac ar y kastell. A chredu awnaeth hithou yr ymadrodyon hynny, a gwneuthur y vynnw ef. Ar nos honno y kaus hi veichiogi. Ac or beichoegi hwnnw y ganet Arthur, y gwr cloutorussaf a vu oe genedyd weddy hynny, megys y dengys y weithredoed. B.

^{47k} Ac yna gwedy clybot nat yttoed y brenhin yny llu. Sef awnaethant yn aghyghorus ymlad ar mureod a cheissaw distryw y kastell. A chymhell y gwarchaedic iarll allan y rodi kat ar vaes a niuer bychan gantaw kam tybgy gallu garuot. Ac val yd oedynt yn ymlad o pop parth, yny lle ym plith y rei kyntaf y llas gorlois. Ac y gwascarwyf y getymdeithau. Ac y kaat y kastell ar golut a oed yndaw, nyt trwy vnyawn goelbren y ranwyt, namyn herwyd y bei dewred anwyt o gedernyt yny cribdeilaw. B.

^{47l} A gwedy daruot y gyuranc honno, y deuthpwyt y venegi y eigyr rydal y iarll a chaffel y kastell. A phan welas y kenhadu y brenhin eisoes yn drych gorlois yn eisted ar neillaw y eigyr, kywylydaw awnaethant yn vawr. A ryuedu yn vwy no meint gwelet yno yn eu blaen, y gwr yd oedynt yn dywedut y rydad. A phan gogleu vthyr dywedut y chwedyl hwnnw, sef awnaeth ynteu cwerthin, a dodï y dwylaw am vwnwylg y iarlls. A dywedut wrthi val hyn. Dioer arglwydes nym llas ettwa, ac eisoes dolur yw genhyf dyuot y brenhin am an pan ninheu a chaffel y kastell hwn heuyt. Ac an kaffel ninheu yndaw of an deu, ac wrth hynny miui a af yn ewyllys y brenhin rac kyuaruot a ni a vo gwaeth no hynny. B.

⁴⁹² Ac ar hynny kyelwyn awnaeth y brenhin a mynet ar y llu. A bwrw drych gorlois y arnaw. A mynet yny drych ehun. A gwedy menegi yn wir ar daroed, doluryaw yn vawr aoruc am agleu Gorlois. Ac eissoes o parth arall llawen vu o achaws bot eigr yn ryd o rwm priodas. Ac olyna ymhoelut aoruc y brenhin parth a chastell tintagol y gynryt y kastell idaw ehun. Ac y gynryt eigr yn wreic idaw heuyt. Ac ohynny allan y trigassant y gyt yn rwymedic o diruawr garyat. Ac y ganet vduent arthur ac anna. B.

⁴⁹³ Ac ym pen yspeit gwedy dydyen ac amseroel heibaw, cleuychu awnaeth y brenhin o wrthrw heint. A gwedy ynot llawer o diwed yny cleuyt hwnnw. bliaw awnaeth y gwyr a oed yn kadw octa ac ossa. Ac eu ellw o karehar. A mynet y gyt ac wynt hyt yn germania. Ac wrth hynny kynlwyrf a gynryt yr holl teyrnas, kans beunydy ydytgenit udunt bot y saesson yn paratoti llyghes, ac yn ymhoelut tracheuyn y oressyn ynys prydein. Ac ar hynny wynt a doethant a llyghes diruawr y meint gantunt, ac anylder o niuer y gyt ac wynt y tir yr alban. A dechreu lloeci y what ac anreithaw. B.

⁴⁹⁴ Ac yna y gorehymynwyty y leu vab kynuarch llu ynys prydein wrth ymlad ar gelynyon hynny. Iarll oed hwnnw a marchawc prouedic oed hwnnw clotuawr a synhwyrus. Ac wrth veint y glot ac volyant y rolassei y brenhin, anna y verch idaw y wreic. A llywodraeth y teyrnas yny law tra yttode ynteu glaf. A gwedy mynet lleu a llu ynys prydein gantaw a dechreu ymlad ar gelynyon yn vnyach y ffoei ef raclunt wy yr dinassoed, ac yn vnyachaf y kynhoellei ynteu wynt y ffo y wrthaw. A inuyech gyfrano a vn rydunt heb wybot pieinei y vudugolyaeth kans syberwyty y kiwtawtwyr ehun a oed yny gwanhau, kanyt oed teilwg gantunt nfydhau wrth gyghor y iarll. B.

⁴⁹⁵ A gwedy anreithaw yr ynys hayach, menegi hynny awnaethpwyty yr brenhin, a lliidiaw aoruc y brenhin y vwy no meint. A gwedy dyvynnu attaw y holl wyrd; eu hagreiffaw aoruc yn dost, ac yn drut, am eu syberwyty. A thrwy y lit tygu yd aei ehun yn eu blaen yr ymlad. Ac yny lle erchi paratoti elor idaw wrth y arwein, kanyt ellit yn anigen no hynny y dwyn rac y glouyt ac wander. A gwedy eu kyfreideu yn parawt, gossot awnaethpwyty y brenhin yn yr elor. A dyuot ac ef hyt y dinas a clwit verolan yny lle yd oed y saesson yny distryw. B.

⁴⁹⁶ A gwedy clybot o saesson bot y brytanyeit yn dyuot ac eu brenhin gantunt ar elor. Sef awnaethant eu hygaclusaw, a megys anheilygu ymlad ar neb a arwedit ar elor o wyr kyfurd ac wyntwy. Ac wrth hynny. Sef awnaethant mynyt yr dinas y mywn, ac o syberwyty megys na bei ofyn arnadunt adaw pyrth y dinas yn agoret yn eu hol. B.

⁴⁹⁷ Ac eissoes menegi hynny y vthyr pendragon, erchi aoruc ynteu mynet ampen y dinas ae gylchynu, ac ymlad ac ef. Ac nfydhau aoruc y kiwtawtwyr, a dechreu ymlad ar muroed yn wrawl. A megys yd oed y brytanyeit gwedy ryoruot hayach ar y muroed, ac yn gweuthur aerua vawr o saesson pei na wrth-nynepit udunt ar y diwed. Ac yna sef awnaeth y saesson daly ydiuarweh am ar awnaethoedyt am annessuraw y brytanyeit. Ac o diwed eissoes mal yd oedynt yn ymlad yn drut ac yn galet, y doeth y nos yr hon y wahanwys pawb y wrth y arucu. Ac yna pan welas y saesson bot eu syberwyty yn argywedn vduent a bot y brytanyeit hayach gwedy ryoruot arnadunt. Sef awnaethant medlylaw trannoeth mynet allan a roi kat ar vaes udunt. A phan daporthes yr heul y dyd tranoeth, yd aeth y saesson o dinas, a gossot y marchogyon yn vyndioed. A phan welas y brytanyeit hynny llun-yaethu aoruc wynteu y marchogyon yn vyndioed. Ac yn diannot kyrehu y saesson, ae gwrthwynebu awnaethant wynteu yn wrawl. A gwedy treulaw llawer o dyd uelly y vudugolyaeth y kauas y brytanyeit. A llad octa ac ossa, a chymryt eu ffo aoruc y rei ereill oll. B.

⁴⁹⁸ Achymeint o lewenyd a chymryth y brenhin yndaw ac ual yd oed heb allu ymdreiglaw ar y elor. Ac yna kyudoti a oruc yny cisted heb nerth neb rac llywenyd yn unwed, a pbei deissytyt iechyt adelhei idaw yn yr awr honno, a dywedut dan chwerthin yr ymadrawd hwn, y bratwyr twyllwyr am gelwynt i yn hanher marw wrth vy mot yn gorwed ar yr elor yn glaf, a gwir oed hynny, eissoes gwelly yw genyf i vy mot yn haner marw gan oruot arnuot wy no phytuewn iach a goruot o nadunt wy arnaf, kans gwerthvoroach yw merwi yn glotuawr gan enryded no buchedoccan yn gwilydus gan weradwyd. B.

⁴⁹⁹ Ac yna gwedy goruot ar y saesson mal y dwespwyty uchot, yr hynny ny pheidyassant wy eiryot oed eu drycystryw nanym mynet hyt yr alban a ryuelu yno heb orffwyys ae eu erlit a vynnassei vthyr ual y buassei darpar gantaw ac nys gadwys ywyrda idaw, kans trymach uu y heint a gwanach gwedy vudugolyaeth no ehyn. B.

⁵⁰⁰ Ac o achaws hwnnw glewach oed y gelynyon yn ryuelu ar y brytanyeit, ac o pop ford ymrodi y gnotaedic urat gan geissaw gorseyn yr ynys ac distryw ac ymplith pop peth prydu awneynt yny wed y gellynt gweuthur brad y brenhin yn gyntaf. A gwedy dyfftygyaw pob ystrwy sef awnaethant anuon kenadeu yn rith aghenogyon hyt verolan, y dinas yd oed y brenhin yn glaf yndaw, wrth wybot ansawd y llys ae cherdedyat. B.

⁵⁰¹ A gwedy eu dyuot yno a chaffel gwybot pop peth wynt awelsant ffynyon loeyw eglur, ac o dwfyr hwnnw ygnotaeti y brenhin yuet pryt na allei yuet ony pryw dim arall yny byt. Ac yna gwedy kaffel o yseymunedigyon vratwyr gwybot hynny sef awnaethant wynteu yny lle kyrechu parth ac yno, a dam-gylchynu y fynyon o wenwyn. Ac ynghylch y glaneu megys y bei wenwynawc y dwfyr arettei ohonai. Ac yna gwedy yuet o brenhin o dwfyr gwenwynic hwnnw o ebrwydicid agheu y bu vawr, a mwy no chant o dynyon ygyt ac ef, a lewes o dwfyr gwenwynic, ac sef awnaethant llenwi y ffynyon o dayar a gweuthur kruc mawr ar y gwrthaf. B.

⁵⁰² Ac yna gwedy honni marwolaeth y brenhin y deuthant yr archesyb ac escyb ac abadeu o pop lle yny teyrnas. Ac olyna kymryt korff eu brenhin ae dwyn nrydedus hwyt yn manachloc ambri, ac yno mewn eor y kewri geir llaw emreis y vrawt y cladwyty trwy vrenhinawl arwylyant. B.

⁵⁰³ Ac yna gwedy marw vthyr pendragon yd ymgynnullasant holl wyrdas ynys prydein o yscolheigyon allygion hyt yg kaer vdued ac o gyt synedigaeth pawb yd archassant y dyfric archesob kyssegru arthur yn vrenhin arnadunt, kans eu agen ae kymhellei. Sef achaws pan gogleu y saesson marwolyaeth vthyr, yd ymhoelassant wynteu hyt yn germania y geissa porth, a neur dathoed attunt llyghes vawr a golgrym yn tewyssawc arnadunt, ac neut daroed udunt gwerescin tu traw y hwmyr sef oed hynny y tryded ran or ynys. B.

⁵⁰⁴ A phan welas dyfric arthur a thrueni y pobloed kyt doluryaw ac wynt awnaeth a chyssegru arthur yn vrenhin, a gwisaw coron y teyrnas am y pen. A phymthegmlwyd oed arthur yna. Ac ny chlywysst ar neb kyn noc ef y ryw daoudeu a oed arnaw o nerth a chedernyt a glewder a daconi, a chymeint a racryd-assei duw idaw ac nat oed yn eithauoed y byt dyn o a glywei dywedut ymdanaw nys karei, a chwaethach o a gwelci, a hynny yn anedic gantaw. B.

⁵⁰⁵ A gwedy y hardahu o vrenhinolyon arwydon y teyrnas ymrodi y haelder aoruc yn gymeint ac nat oed hawd idaw gaffel kymein o da ac aoed reit idaw y rodi yr sawl varchogyyn a lithrei attaw, ac eissoes pwy bynag a vo hael ynyanawl ygyt a phrouedic volyant kyt boet eisseu arnaw ar talyrn, ny at duw wastat

aghenocit y argywedw idaw. Ac wrth hynny sef awnaeth arthur kan oed yaw ef molyant y kytymdoith-ocau haelder a daeoni llunyaethlu ryfel ar saesson hyt pan vei oc eu da wynt ac eu swllt. y gallei kyuoeth-ogi y varehogyon ac telu ac iawnder a dangossei hynny idaw, kanys ef a dylcei holl vrenhinyaeth ynys prydein o wir tref tatawl dylved. A chynnullaw aoruc holl ieuencit ynys pdein. A chychwyn parth a chaer efrawc. B.

⁴⁹⁶ A phan gogleu golgrun hynny kynnullaw y saesson ar yscotteit ar fichteit aoruc ynteu ygyt ac ef a dyuot yn erbyn arthur hyt yg glan dulas. ac eidyna y periglwys y deu lu yn vawr. Ac eissoes y uadug-olyaeth a ganas arthur a chymell golgrun ar fo hyt yg kaer efrawc. ae werchae nny dinas. B.

⁴⁹⁷ A phan gogleu baldwif a oed a hwemil o wyr aruawc gantlaw ae wyrchae. sef awnaeth ynteu kyrehu parth ac yno a hynny o niuer gantaw y geissaw gellwg y vrawt kans pan ymladassei arthur a golgrun yd oed baldwif ar lan y mor yn aros dyuot geldrig tywyssawc a llu gantaw o germania yn porth udunt. A gwedy dyuot baldwif hyt ar deg milldyr y wrth y gaer. medylaw aoruc dwyn kyrc nos am pen arthur ae lu. B.

⁴⁹⁸ Ac nyt angelwys hynny rac arthur. Sef a oruc ynteu anon cadwr tewyssawc kernyw a wechant marchawc gantaw a theirmil o pedyt y rac vlaenu y fford y tybygynt y dyuot. B.

⁴⁹⁹ A gwedy kaffel o cadwr gwybot y fford wynt dwyn kyrc aoruc am eu pen ac eu gwascaru ae kymell ar ff. A diruawr tristyt a gymyrth baldwif wrth na allwys gellwg y urawt or gwarchae ydoed yndaw. A medylaw awnaeth pved y gallei gaffel ymlidan ae vrawt. kans ef a tybygei y keffynt holl rydit a gwaret pei keffynt ffuryf y gytystrywyaw peth a wnelynt. ac gwedy nat oed fford angen. sef awnaeth allaw y wallt. a gwnenthuir diwyl crestin arnaw. a chymryt telyn nny law a cherdet trwy bebylleu Arthur gan ymdangos yn crestin. A gwedy na thybygei neb wrthaw y vot yn twyllwr mal yd oed. Sef a oruc dynesau parth ar gaer dan ganu telyn. B.

⁵⁰⁰ A gwedy y adnabot or rei gwarchaedic. sef awnaethant estynnu raffeu idaw. ac wrth y raffeu y tynnu y mywn. A gwedy gwelot o honaw y vrawt mynet dwynwyl ac ef aoruc. A gwedy medylaw o nadynt hwed y gellynt ymrythau odyno nachaf y kenhadu yn dyuot o germania a wechanllog gantunt ynllawn o varehogyon aruawc a cheldric yn tywyssawc arnadunt. a diseyn yr alban y tir. B.

⁵⁰¹ A gwedy clybot o arthur hynny. sef y kaus nny gyghor nat eistedei wrth ygaer hwy no hynny rac pedruuster ymlad a chynulleitua gymeint a honno. o delynt am y pen. A mynet odyno awnaeth hyt yn llundein a galw attaw holl wydda ynys prydein ieirill a barwnyeit a marchogyon urdawl ac escyb ac abadeu. Ac oe kytkyghor yd anonet kenhadu hyt ar hywel vab humyr llydaw oed vrenhin yn llydaw y venei idaw ef yr ormes a oed ar y bryttanyeit gan genedyl saesson paganyeit. nei y arthur vab chwaer oed hywel. B.

⁵⁰² A phan gogleu hywel y ryvel a oed ar y ewythyf paratoi llyghes awnaeth. ac ethol pymthegmil o varehogyon aruawc ygyt ac ef. Ac ar y gwynt kyntaf agauas nny ol kychwyr aoruc parth ac ynys prydein. a dyuot y norhamton yr tir. ae aruoll a oruc arthur yn anrydedus mal y dylit y wr kyuurd a hwnnw. B.

⁵⁰³ A gwedy mynet ychydig o dibeodet heibaw kychwyr awnaethant odyno parth a chaer lwytoget am pen y saesson yscymun a oed nny chwarsagu. ar tref honno y syd yn llyndyssi ar pen mynyd uchel rwg dwy auon. ac aelwir o enw arall lincol. A gwedy eu dyuot yno ymlad awnaethant yn diannot ar saesson ac yn yr un dyd hwnnw y dygyrdwys wemil or saesson rwg eu llad ae bodi. a chymryt eu fo aoruc y saesson : ac ny orfowysswys arthur oe hynlit odyno hyt yn llwyn kelydon. B.

⁵⁰⁴ Ac yno yd ymgynullasant wynteu oc eu fo a pop lle. a medylaw awnaethant eilweith grwrthwynebu y arthur. A gwedy dechreu ymlad o pop parth aerna uy bu vychan awnaethant or bryttanyeit gan y amdiffyn ehunein. ac aruer owyscawt y deri y ochel ergydyon y bryttanyeit. a phan welas arthur hynny erchi a oruc trychu y gwyr or parth hwnt yr llwyn ac eu gosot yn gae ym kylych mal na cheffynt mynet odyno hny ymrodynt y wyllys arthur neu wynteu a veynt veirw o newyn. A gwedy gwneuthur y kae a rannu y byddioed yg kylych y llwyn. Ac velly y buwyt tri dieu a their nos. B.

⁵⁰⁵ A gwedy nat oed dim bwyt gan y saeson sef awnaethant rac eu marw rac newyn auon kenhadu ar arthur y adolwyn y hellwg yn ryd y eu llogeu. Ac adaw idaw ynteu y eur ae haryant ae holl swllt. A theyrngot pop plwdyn o germania a gwystlon ar hynny. Sef y kaus arthur nny kyghor kyryt hynny gantunt. A roi kanhat udunt y vynet yn ryd. B.

⁵⁰⁶ Ac val yd oedynt yn rwygaw moroed yn mynet tu ac eu gwlat y bu eduar gantunt wneuthur yr amhot hwnnw ac arthur. Ac nny lle trossi eu hwyleu dracheun parth ac ynys prydein. A dyuot y traeth totieis yr tir. A dechreu anreithaw y gwladodet hyt ymor hafren. Allad ybileinlu. Ac odyna kerdet racilut hyt yg kaer vadwn. A dechreu ymlad a hi. B.

⁵⁰⁷ A gwedy menegi hynny y arthur. ryuedu aoruc meduc y twyll arnadunt yn gyymeint ac yto rynt y haruoll mor ebrwyd a hynny. Ac yn diannot crogi eu gwystlon ac ymadaw ar yscotteit a mynet parth ac yno. Ac eissoes goulus oed am ryadaw hwel vab emyr llydaw yn glaf yg kaer alclut. B.

⁵⁰⁸ A phan welas y peganyeit yn ymlad ar gaer y dyawt yr ymadrawd hwn. kyny uy teilwg gan twyll-wyr saesson bradwyr kadw aruoll wrthyfi iuti a kadwaf ffyd wrth duw gan geissyaw dial gwaet vy kiwtawtwyr arnadunt. gwiswch awch auen a chyrchwech yn wrawl y twyllwyr racco. A chan porth duw ni oruydwn arnadunt. B.

⁵⁰⁹ A gwedy dywedut o arthur yr ymadrawd hwn y kyuoedes dyrice archescob kaer lliou. a seuyll ar pen bryn uchel. A dechreu y ymadrawd wal hyn. hawyrda heb ef y rei sydd arderchawc o gristynogawl ffyd gatholic koffewch waet ye kiwtawtwyr yr hwn ysyd ellygedic y gan escymyn estrawn genedyl saesson. kans gwaradwyd tragwydawl wch ony lafurywch y geissaw dial ych kenedyll arnadunt. ac wrth hynny ymledwch dros awch gwlat a diodfedw agau trosti orhyd reit wch. A pwy bynac a damweinaw idaw yr ageu honno. y mae yn ymroi ehun yn wir aberth y duw gan culeychu krist y gwr a ymrodes yn wir aberth tros y popyl. B.

⁵¹⁰ A gwedy kymryt bendith y gan y gwynnydedic archescob. bryssyaw a oruc pawb nny gyueir y wisawc y aruen. Ac yna y gwisewyt am arthur lluruc a oed teilwg y vrenhin. ac am y pen y dodet helym eueit. a dreic escithredic a gwen taryan arthur aosodet ar yscowd yn yr hon yd oed delw yr arglwydes ueir. kans yn pop lle kalet ac yg y galwel ef arnei ac y koffaei. Ac ar y glun y dodet kaletuwllwch y cletyf goreu awnathoedit yn ynys aualla. Ac yny law y rodet gwaewc aelwit ron gorchel. a llydan oed hwnnw ac adas. B.

⁵¹¹ A gwedy daruot gwisaw bydinaw o pop parth a ymgryhu awnaethant. a llad llawer o vilioed. Ac val yd oed yr eul yn gestwg ar dyd yn daruot. Achub awnaeth y saeson y mynyd a oed yn agos. A chymryt hwnnw yn lle kastell udunt gan yndirot y eu kedernyt ac yn amyllder y niuer. Ac eisoes pan arwedwys yr heul y dyd trannoeth. yscymnu awnaeth arthur ae lu y pen y mynyd. A llawer oe wyr a golles yn escymnu y mynyd. kans haws oed yr saeson ymlad o oruchelder y mynyd. noe yr bryttanyeit wrthwynebu nac argywedw udunt wy nny grwrthwynebu. A gwedy treulaw llawer or dyd yn ymlad nny

wed honno. lliadiaw ablyghau aoruc arthur owelet y saesson yn ymlad mor wrawl a hynny. ac nat yttod ynteu yn kaffel y uadgolyaeth. Ac ar hynny tynnu kaletuwlych oe wein o arthur ga alw enw duw ar arglwydes weir. ac oe vuan vuan ruthyr. kyrchu y lle tefaf y gwelei vyddinoed y saesson. Ac ny orffwysawys hyny ladawd ac yn cledyf ehuon deg wyr a thri ugeint a phedwar canwr. A gwedy gwelet hynny or brytanyeit, glewhau awnaethant wynteu, a gwneuthur aerua diruawr y meint or saesson. Ac ny urwydyr honno y llas colgrin. a baldwif y vrawt. a llawer o vilioed y gyt ac wynt. A phan welas keldric yr aerua trom honno oe gytymdeithon. ffo awnaeth ynteu. B.

⁵¹² A gwedy kaffel o arthur y vudgolyaeth hono. sef awnaeth anuon kadwr tewysaawe kernyw y erlit y saesson a ryffoassei. hyt tra bryssai ynteu parth ar alban yn erbyn yr yscoteit oed wedy dyuot am pen kaer alclut. y lle yd oed wedy dyuot am pen kaer alclut. y lle yd oed hywel vab emyr llydaw yn glaf. Ac wrth hynny y bryssai ynteu rac kaffel y gaer am pen hywel. B.

⁵¹³ Ac yna y kychwynwys kadwr a degmil o varchogyon artuawe gantaw. A gwedy kaffel y llogeu ac eu briwaw ychoelut ar y elynyon aoruc. Ac eu llad heb trugared rei o nadant a gyrchei diogelwch y llwyneu ar koedyd. ereill y mynydd ar gogoue y geissaw yapeit rac eu hangeu. A gwedy nat oed dim diogelwch udunt. sef awnaethant kyrchu yn tanet hyny oed yn ladedigyon eu byddinoed. Ac eu herlit aoruc kadwr hyt yno gan wneuthur aerua diruawr y meint. Ac ny orffwysawys hyny ladawd keldric. a chymell y rei ereill y darestwg y arthur. B.

⁵¹⁴ A gwedy gwneuthur tagnoued ac wynt y kerdwys kadwr parth a chaer alclut yr hon a daroed y arthur y rathau y gan yr yscoteit ar fichteit. Ac odyno y kychwynnassant parth a muryreiff ynol yr yscoteit ar effichteit. a ymladassyt teir gweith ac arthur kyn no hynny. Ac y ffoassyt hyt yno. Ac yna yd athoelnyt y enysoed a oed yn llyn llumonwy y geissaw eu ymdiffyn yny lle kadarn hwnnw. kans yny llyn hwnnw y mae trugein ynys. athrugin auon a daw idaw. Ac ny ret o honaw namyn un. A thrugein karree a nyth eryr yn pop karree. Ac unweith pop plwydyd yn ymgynnullant ygyt. Ac y dangosyent ar y lleisseu y damweith adelhei yr teyrnas o hynny hyt yny pen y vlwydyd. Ac yr lle hwnnw y ffoassei yr yscoteit ar effichteit. Ac ny dygrynoes udunt : kans kynnullaw llogeu ac ysraffeu awnaeth arthur. ac ae gwarchae velly trwy yspeit pythevnos. hynny vu varw hyt ar vilioed. B.

⁵¹⁵ Ac val yd oedyn uelly nachaf gillamwri brenhin iwerdon. a llyghes anueidrawl y maint yn dyuot yn porth yr popyl truan yd oedit yn gwarchae. Sef awnaeth arthur ymadaw ar yscoteit. ac ymchoelut y arueu yny gwydyll. ac eu kymell ar ffoc. A gwedy ffo y gwydyll ymchoelut aoruc arthur ar yr yscoteit ar effichteit y vynnu y dileu hyt ar dim. Ac val yd oed arthur gwedy ymrodi y kreulonder yn erbyn y bobyl honno nachaf escyb y truan wlat ac oeffeireit ae yscolheigyon yntroetnoeth ac eseyrn y seint ar erogen yn dyuot wediaw trugared arthur dros edlybin y truan pobyl honno. A gwedy adoli ar tal eu glimeu ac adolwyn idaw gadu udunt y ran veehan a oed gantunt or ynys y arwein tragwydawl geithwei y danaw cf. A chyffroi a orue arthur ar warden a thrugared arodi yr gwyrda seint hynny eu adolwyn. B.

⁵¹⁶ Ac yna gwedy daruot hynny. sef awnaeth hwel uab hemyr llydaw edrych ansawd y llyn. a ryuedu y sawl auon a deuoi idaw ac nac aei o honaw namyn vn. Ar sawl ynys. ar sawl garreg. ar sawl nythot eryrot. sef awnaeth arthur dywedut wrthaw vot llyn arall yny wlat honno aoad ryuedaeh no hynny. sef oed y ansawd vgein troetued yny hyt ac ugein yny llet a phump yny dyfnet yn pedrogyl. ac ym pedeir koghol yd oed pedeir kenedyl o pyscawt ac ny cheir vn byth yn ran y llall. Ac y mae llyn arall yg kymry arlan hafren. sef yw y henw llyn lliwan. A phan lanwo y mor vet atei ylwnc ynteu megys morgerwyn. ac ny byd kyuyweh a y kudyu y glaneu yr meint uo y llanw. A phan treio y mor y wyda ynteu megys maynd mawr tan tafu toneu a chymerw. A phwy bynac a vo yn seul yn agos idaw ae wyneb attaw breid uyd idaw diane heb y lyncu or llyn. or bei y getyn ar y llyn nyt oed perigyl yr nasset y bei idaw. B.

⁵¹⁷ A gwedy daruot hedychu yr yscotei yd aeth y brenhin hyt yg kaer efraw y enrydedu gwil yndolue a oed yndyuot yn agos. A gwedy ydyuot yno a gwelet distrywedigaeth yr eglwysseu. a gwedy ryrwrthlad y gwyuuydedic sampson archescob ar dwywolyon wyrda ereill effeireit. a gwedy peidaw a dwywaw wassanaeth o gwbyl. dolurtyw aoruc arthur yn vawr. am hynny. Ac galw y wyrda ygyt. ac o getuundeid pawb y gossodes priaf y-gaplan ehuon. yn archescob yg kaer efraw. ac y peris adelat yr eglwysseu lloes-edigyon o newyd. A gossot kouenoed kreuydus y talu deduawl wasanaeth yn amseroed herwyd gossod-edigyaeth y ffyd lan catholic. Ar dyledogyon ar daroed yr saesson ydiwreidaw eu gossot aoruc arthur ar eu dyltet ae medyant o gwbyl tracheuyn. B.

⁵¹⁸ Sef oednyt yno tri broder a hanoedynt o vrenhinawl toned a delyet. llew wab kynurach. ac uryen. v. k. ac aron v. k. ar rei hynny a dyllynt tywysogyaeth y gwlaodoed hynny. Ac yd oed yn y heidun kyn dyuot y saesson y eu gwareseyn. Ac yna y rodes arthur y aron vab kynuarch brenhinaeth yscotlont. ac y lew vab kynuarch iarllaeth lodoneis dan y pherthynue. kans yn oes erlyw y rodassit anna verch uthyr pendragon yn wreic idaw yr hon a oed vaw y walchmei. a medrawt. Ac y rodes y uryen vab kynuarch ryget dan y pherthynue. A gwedy daruot llunyaethu pop peth a dwyn yr ynys ar y hen teilygdawt. A rodi y pawb y dyltet. y kymyrth y brenin gwreic a hanoed o dyledogyon rufein. A gwenhwyaur oed y henw. Ac yn llys kadwr iarll kernyw y magysait. A phryt athegweh y wreic honno a orchunygai holl wraged yn ynys prydein. B.

⁵¹⁹ Ac erbyn dyuodedigyaeth yr haf rac wyneb parattoi llyges a orue arthur y vynet y wareseyn iwerdon. A gwedy discyn yr tir y deuth gillamwri brenhin iwerdon. ac ynnieirf o lloessogryd ygyt ac ef. A gwedy dechreu ymlad sef awnaeth y genedyl noeth truan diaryf heb vn goir kymryt eu ffo. Ac yna y delit gillamwri ac y kymhellwyt y darestwg y arthur. Ac o agreiffit hwnnw y deuth holl tywysogyon iwerdon. a gwedhau y arthur oe eu bod. B.

⁵²⁰ A gwedy daruot gwareseyn iwerdon mynet ae llyghes a oruc y islont. A gwedy ymlad ar popyl ef ae gwareseynnwys. A gwedy clybot or ynysoed ereill nat oed un wlat a allei gorthwyebeu y arthur. sef doldan vrenhin goilont. a gwinwas vrenhin ore. dyuot oe eu bod y wrhau y arthur. ac y rodi teyrngtet idaw. A gwedy mynet y gayaf hwnnw heibaw ymchoelut a orue arthur y ynys prydein. A chadyrnhau tagnoued yndi. Ac ybu yndi ar vntu deg mlyned. B.

⁵²¹ A gward attaw awnaethpwyt marchogyon proudawdy cloutawr o wladoed ereill y chwanaccau y teilu. A chymeint oed syberwyt llysa arthur. ae teulu o vaes a gvybodeu a daeoni a haelder a milwryaeth ac nat oed dim gan neb or ae elywei o vn allei ymgwyfflybu idi. ac nyt oed dim gan yn dyledawec o pedeir bannoed y byt ony bei vn diwygat ac ny o teulu arthur. Agwedy ehycde dros peidaruodet y byt y ryw wr oed arthur. yd oed pawb or brenhined yn ergrynu rac ofyn y gwareseyn o honaw. sef awneynt kadarnhau y kestyll ae kaeroed agwnneuthur ereill o newyd rac ofyn. B.

⁵²² Gwedy clybot o arthur hynny ymdyrehauel aoruc ynteu o glybot bot y ofyn ar pawb yn gymeint a hynny. A medylaw awnaeth gwareseyn holl europa. sef oed hynny y tryded ran or holl vyt. A pharatoi llyghes aoruc arthur. a mynet tua llychlyn a gwareseyn y lew vab kynuarch oed nei y sychelyn vrenhin

llychlyn a vuassei varw. Ac a gymynassei y vrenhinaeth y lew y nei sef awnaeth y llychlynwyr y wrthot ef. ac vrdaw rikwlf yn vrenhin arnadunt. sef awnaeth hwnnw kadarnhau y dinassoed ar kestyll. gan vedwl daly yn erbyn arthur. B.

⁵²³ Ar amser hwnnw yd oed walchmei yn oed deudegmlwyd yn gwasanaethu suplicius pap. gwedy y arthur y anuon y dyscud moes a milwryaeth. A chan y pap hynny y kymryth ef arueu gyntaf. B.

⁵²⁴ A gwedy dyuot arthur y traeth llychlyn. nachaf rikwlf a llu mawr ganthaf yn dyuo yny erbyn. a gwedy gollwyr llawer o greu a gwaet o pop parth y llas rikwlf a llawer y gyt ac ef. ac y kauas arthur y vudugolyaeth a dechreu doli tan yny dinassoed. Ac ny orffowyswys arthur ae lu yny daruu vdu gorescyn llychlyn a denmarc. ac eu darestwg wrth arglwydiaeth arthur. Ac yna y gossodes arthur lew vab kynuarch yn vrenhin yn llychlyn. B.

⁵²⁵ Ac odynd yd aeth arthur ae lu hylt yn freinec a dechreu anreithaw y gwladoed hi o bob parth udunt. Ac yn yr amser hwnnw yd oed ffrolo yn tewyssawe yn freinec dan les amherawdwr rufein yn llywyaw ynty. trythal. A gwedy clywet o ffrolo dyuodedigyaeth arthur. ac yd oed ny wneuthur ar freinec. kynnullyaw holl uarehogyon ffreinec aoruc. a dyuot yn erbyn arthur a dechreu ymlad. Ac ny allawd ffrolo seuyll yny erbyn. kans kymeint oed lu arthur ac nat oed hawd eu gossot mywn rif. rwg ynys prydein ar ennyssed ereill awaryscynassei. a ran oreu o wyr ffreinec oed heuty y gyt ac ef. A gwedy gwelet o ffrolo y syrthiaw yny ran waethaf or ymlad. Adaw y maes a oruc. ac ychydic o nifer kyrehu paris. A gwedy ymgynnullaw aoruc y ffoedigyon lu attaw a chadarnhay y dinas ar veder y gynhal yn erbyn arthur. B.

⁵²⁶ A thra yttoed ffrolo yn aros porth attaw nachaf arthur yn dyuot yn deisyuyt am pen y gaer. ac yn rannu y lu yny ehlych ual na chaffei neb dyuot o honoi onyt wrth y gyghor ef. ac ar pen y mis doluryaw aoruc ffrolo o welet y pobyl yn meirw rac newyn. Sef awnaeth anuon ar arthur y ofyn a vynnei y dyuot eldeu y le ny allei neb kanhorthwy y vn mwy noe gilyd. ar vn a orffei kymerei kyuoeth y llall ae wyr yn diymlad yr deu lu. Sef achaws y kenydgyws hynny gwr mawr aruthy arueidrawl y dewred oed ffrolo. Ac o achaws hynny mawr oed y ymdiret y goruydei ar arthur. ac y rythae y bobyl. B.

⁵²⁷ Allawen vu gan arthur y gynadwri honno. A gwedy kydarndhau yr amot hwnnw rydunt wynt a doethant elldue y mewn ynys wastat a oed oediethyr y gaer yn gaedic or auon. ar lluoed o pop parth yn edrych py damchwein a vei rydunt. B.

⁵²⁸ A gwedy dyuot eu ylldeu yn gweir adurnedic o arueu ar deu varch enryued y meint ae buanet mal nat oed hawd gwybot pwy bieuydei y vudugolyaeth. a gwedy dyrchael eu harwydyon gosot aoruc pop yn ar y llall oe holl nerthoed. sef awnaeth arthur gan ochel dyrnawt ffrolo gosot arnaw yn pen y vron hyny y doed y ar y varch y lawr ae yn gyflym kyuodi a oruc ffrolo a gosot ar varch arthur ae leif hylt pan syrthiawd yn agheuawl or dyrnawt. A phan welas y brytanyeit eu brenhin yn dagwydaw. breid y gallwyd eu attal heb torri y gyghreir. Ac mal yd oedynt yn ymnu y thorri. Nachaf arthur yn kyuodi ac yn dyrchael y tarjan yn erbyn dyrnawt arall ffrolo gan y gyrehu ynteu yn gyflym. A gwedy eu dyuot y gyt ac ymgyuogi yn hir gosot awnaeth ffrolo ar arthur y tal. Ac bei na phlyceei y cledyf ar awch yr helym ar penfestyf ef auasei agheuaw. A gwedy gwelet o arthur y waet yn kolfi ac yn kochi y arueu ennyu o flamychedic lit aoruc. A galw y nerthoed ae wrhydri attaw. a gosot ar ffrolo. a thrwy y helym ae holl arueu hyny aeth y cledyf drwydaw hylt y llawr. Ac ynteu yn deu hanner y bobtu yr cledyf. A gwedy bot ynhoneit hynny yr deu lu. Agori pyrth y gaer awnaethpwyt ae rodi y arthur. A gwrhau a orugant y freinec idaw yn diannot. B.

⁵²⁹ A gwedy y vudugolyaeth honno sef aoruc rannu y lu yn dwy ran. a rodi y hywel vab emyr llydaw y neill ran. y werescyn peittaw. ar ran arall gan arthur ehun y darestwg y gwladoed ereill yny gylch a vei orthwyneb idaw. a mynet a oruc hwel hylt yg gwagwyn a pheitto ac ankiu. A gwedy llawer o ymladeu y gwerescynwys y kestyll ar kacroed ar dinasoed. ac y kymellwys y brenhined y darestwg idaw. B.

⁵³⁰ A gwed mynet yspeit naw mlyned heibaw. a darestwg holl toronyne ffreinec wrth ywed ef. y deuth arthur hylt yn paris y daly llys. a galw attaw archescyb ac escyb ac yscolheigon a lleygon holl teyrnas ffreinec. Ac yna y rodes arthur y velwyr pen trullyat iarllaeth nordmandi. Ac y gei y penswydwr iarllaeth yr ankiw. Ac yr gwyrda ereill dyljedawe a oed yny wasanaeth. y gwladoed ereill yg kylych hynny. Ac yny wed honno hedychu pawb ac eu gwneuthur yn vodlawm. A gwedy daruot llunyaethu y gwladoed hynny yn dyledus. dan yttoed y gwamwyn yn dyuot. y deuth arthur tracheuen y ynys prydein. B.

⁵³¹ A gwedy y dyuot darparu awnaeth trwy diruawr lywened daly llys a gwisaw coron y priawt teyrnas am y pen. A galw pawb or brenhined ar tywysogon a wyrscynasei arthur hylt y wled honno. sef amser oed hynny y sulgwyn. Ac aruaethu awuaeth aruoll pawb trw lywened. ac ydnewydhaw tagneued y rydunt trwy y teyrnasoed. B.

⁵³² A gwedy menegi o honaw y vedwl yw annwyleit oe eu kytygghor y kawsant gwneuthur y wled honno yg kaer lion ar wyse ygwlatuorgant. kans teccaf lle oed yn ynys prydein. achyuoethoccaf o eur ac aryant a goludoed ereill. ac adasaf y nrydedu gwylua kymeint a honno. kans or neill parth yr dinas yd oed yr auon vonhedie yn arwein y llogeu ar brenhined yndunt o pedyrnaoed byt. ac or parth arall yr dinas yd oed y gwyrglodeu a llwyneu ar fforestyd yny thoccau. ac o newn yr gaer ar dinas yd oed y tei brenhinawl goreureit. ac euo oed yr eil dinas a oed gynhebic y rufein o teccet y thei ac anlet y chyuoeth o eur ac aryant a meint y syberwyt. A dwy eglwys arbenic a oed yndaw. vn yn enryded y iulius verthyr. a manachloc gwerydon. A honno oed tryded archescopy ynys prydein. ac yn yr amser hwnnw arderchawe oed dinas kaer lion o deucant yseol ae ythraon da yn kanu yndunt amryualyon geluydodeu. B.

⁵³³ A chymein a paratuoet yna o armerth ac a oed teilwe ryw wled honno. Ac yna yr auonet y po gwlat o a warescynasei arthur y wawd y brenhined ar tywysogon ar ieill ar barwneit ar marchogyon urdaw ar gwyrda y gynryt yr iawn ac eu dilyet. B.

⁵³⁴ Ac yna y doethant wrth ywys honno. Aron vab kynuarch brenhin yscotlont. ac vryen vab kynuarch brenhin reget. a kyswallawn llawhir brenhin gwyned meuruc vrenhin dyuet. a chadwr. i. kernyw. a thri archescob ynys prydein. archescob llundein. ac archescob kaer cfrawe. a dyfric archescob kaer lion. a hwnnw a oed penaf. a legat dan pab rufein. Ac yam hynny tywysogon y trefyd mawr bonhedie. morud iarll kaer loyw. mor iarll kaer wrangon. anarawt o amwythic. marchrut o gaer weir. yr hon aelwir warwic. ywein o gaer lleon. kynuarch o gaer geint. gwallawc o salsyberi. vryen o kaer vadon. ionatha o dorgestyr. bosso o ryt yehen. dunawt vab pabo post prydeyn. kene vab koel. predur vab rud. gruffyd v. vognet. kygyn v. klawel. edelyn vab coledawe. kygar vab angaw. massen cloffawt. run vab noethon. kynuelyn vab trunyat. kariel vab kadell. kynllith vab noethon. Ac ygt a hynny llawer ogyrda a oed reir y datgan. ac or ennyssed y doeth yno gillamwri vrenhin iwerdon. gillamwri brenhin islont. doldan vrenhin gotlant. winwas brenhin ore. llew vab kynuarch brenhin llychlyn. ochel vrenhin denmarc. a o ffreinec y doeth hothin tywysawe rwytm. lodgar tewyssawe bolwyn. pedwyr petrullat tewyssawe nordmandi. burel tewyssawe senomon. kei pon swydwyr tewyssawe ankiw. gwindard tywysaw peittaw. ar

deudec gogyuurd o ffreinc. a gereint garaffus yn eu blaen. hywel vab hemyr llydaw. a llawer o wyrda oed darystygedic idaw ynteu. Ac ar vyrder y thrigawl vn tywyssawc or parth yna yr ymuen ny delh i wrth y wys honno. A chymaint o adurn muloed a meirch a gwiscoed ac arueu aod gan pawb o hynny. Ac yd oed vlin a ryhir y datganed. B.

⁵⁰⁵ A gwedy ymgynnullaw pawb yr gaer. a dyd y wilua yn dyuot. y gelwit y tri archescob y llys wrth wisaw y teyrnwisc am y brenhin. A choron y teyrnas am y pen. Ac y dyffric archescob y gorchymynwyrt yr yfieren. kans yn archescopyt ef yd oedit yn daly llys. A gwedy daruot gwiscaw am y brenhin. kyehwyn awnaethpwyrt ac ef parth ar eglwys yr archescopyt. Ar neill archescob or parth deu idaw yn kyihaf y wisaw. ar llall or parth asseu. Ac arawn vab kyniarch brenhin yr alban. A chatwallawn law hir brenhin gwyned. A neuruc brenhin dyuet. A chadwr brenhin kerniwy. yu herwyd eu breint yn arwein petwar cledyf noethon eureit ymblaen y brenhin yn mynet yr eglwys wrth efferen. Ac o pop parth udunt y cwenoed o veieich a chanynwyr ac yscollheigon yn amryual urdasoed yn eu possession. yn canu amryual geinydigaethu ac organ yn dwyn eu brenhin wrth efferen. Ac or parth arall yd oedit yn dwyn y vrenhines yn wiscedic o vrenhinuaw wisaw. A choron o lawrdy ami phen. ac eseyb athrawon yny chlych hitheu y eglwys y manachessu wrth efferen. Ac oe blaen hitheu gwraged y pedwar brenhin yn arwein pedeir clonien pur wyunyon ar eu dwy law. Ac y gyt a hynny y gwrageda kyniciat vn ny canlynt wynteu parth ar afferen. A gwedy daruot y possession ym pob vn or dwy eglwys. kynieit oed yr organ geinyadaeth a rac digrifet oed y gwarandaw hyt na bydlynt y marchogyon adathoednynt yno py vn gyntaf or dwy eglwys a gtryehyt gan daet y kenit ym pop vn onadunt. nanyn kerdet yntorwet or eglwys yr llall. ac ni megynt vliunder by treiglynt y dyd oll wrth wassanaeth yr efferenen. B.

⁵⁰⁶ A gwedy cwplau dywyawl wassanaeth ym pop vn or dwy eglwys gwaret awnaethpwyrt y am y brenhin ar vrenhines brenhinolyn wiscoed. a wisawc ymdanadynt yscanyon wiscoed. Ac odyna yd aeth y brenhin yr neuad y wvytta ar gwyr oll y gyt ac ef. ar vrenhines yr ystauell a gwraged oll ygyt ahitheu. B.

⁵⁰⁷ A gwedy gossot pawb y eisted herwyd eu anryded y kyuodes kei y vynyld. a mil o dilydedogyon y gyt ac ef yn adurnedic o emyn wiscoed ywasanaethu o gegin. Ac or parth arall y kyuodes bedwyr a mil ygyt ac ynteu yn adurnedic. oamryual wiscoed ywasanaethu or vedgell trw amryualyn lestri gorulycheu a fiolen eureit ac ariant a chlyrn buelyn goreureit y wallaw amryualyn wirowed. y paw herwyd y dirperei y enryded. Ac or parth arall ym neuad y vrenhines yd oed aneirfy o wasanaethwyr yn adurnedic o amliw amryualyn wiscoed. y rodi yr gwraged eu gwasanaeth yn anrydedus herwyd eu kynheuwat. Ac yna ydoed amlcw dyuot ynys prydein yw hen ansod ae chyuoeth ae trefillylweh yn gynmeint ac nat oed vn teyrnas aellit y chefflybu idi. Ac ae vei o varchogyon clotuawr o vn ryw wisaw ac arueu yd aruerynt ar gorderchwaged o vn ryw diwygat yd aruerynt. Ac ny bydei teilwg yna gan vn wreic gynrynt vn gwr yn orderch idi o nryt vn ae vei prouedic teirgweith ymilwryaeth. Ac velly diweirach yd ymwnai y gwraged. a chlotuorach yd ymwnai y marchogyon ymilwryaeth. B.

⁵⁰⁸ A gwedy daruot bwytta ac yfet a chyuoedi y ar ybyrda mynet allan awnaethant odieithyr y dinas. rei y chware pedyt. ereill i torri pelydyr. ereill y tafu dyscleu plwm yr awyr. ereill y vwrw maen. ereill y ymwau. ereill y chware gwydbyll. Athra yttoedunt odieityr y gaer yny chwaryeu hynny. yd oed y gwraged mwyaf agerynt ar vn y gaer yn edrych arnadunt. ac yu ymdaigos vduent val y bei vwy ynni pawb onadunt wynteu yn gwaryeu. A phwy bynhac ae vei vudugawl yny chware yn diannot y talei y brenhin idaw ygyuarws. B.

⁵⁰⁹ A gwed treulaw tridieu a theyrnos yny wed honno y pydwyrtyd dyd y gelwit ar pawb yr vn lle y tal eu gwasanaeth vduent mal y dirperei pawb yn anrydedus. Ac yna y rodet y dinasoed ar kestyl ar brenhin-aethou ar gwladoed. ar archescobodaethu ar escobodaethu. Ac y lle ybydynt yn wac. B.

⁵¹⁰ Ac yna y gwrthodes dyffric y archescobawt ac yd aeth hyt yn henlli y gwplau diwed y vuched o penydyaw ac y gosodet dewi ewythyr y brenhin yn archescob hny le ynteu a theilwg oed y hynny o lyindit a buchad a santolyaeth. ac yn lle y gwyndyldic sampson archescob kaer efrawc y gosodet teilaw y escob llandaf herwy y julian yg kaer wynt. ac eteluryt yg kaer alclut. B.

⁵¹¹ Ac val yd oedynt y llawyaethu pop peth yn dilydedus. nachaf y gwelynt yn dyuot deudegwyr o wyr aeduet eu hoet enrydedus eu gwed a cheinc o eliwyd yny llaw deheu y pop vn arwyd y bot yn kenhadeu. A gwedy eu dyvot rac bron arthur. annerch o pleit ymherawdyr rufein awnaethant. a rodi llythyr yny law gwedy y yscriuennu yn y mod hwn. B.

⁵¹² Lles amherawdyr rufein yn anvon annerch y arthur vrenhin y brytanyeit. yr hyn a haedwys enryded yw genyfi dy greulonder ti ath enydrwyd ath seberwynt. na choffei ty. ti rywneuthur y sawl sarahadeu awnaethous y rufeiniawl amherodraeth pan dugost yn gyntaf y gantunt eu teyrngot o ynys prydein yr hwn agauas wlkesar ac ymherodron gwedy ef. Achyn no ninheu. Ac odyna y gorescyeist freinc a burgwyn. a holl enysoed yr eigawn a rei aedynt trethawl y rufeiniawl amherodraeth tra yttoedyn yn racuadu. Ac wrth hyny yd ym ninheu yn ryuedu eithr mod hwyret yd wyt titheu yn ymchoelut ar ty synhwyrt. Ac yn ymydnabot a thuhunan. kans gormod gwll yw gneuthur codyant y sened rufein. ar holl vyt yn dilyeu bot yn darystygedic ydi. Ac wrth hynny sef y barnwys sened rufein bot yn iawn y titheu wreuth iawn or sawl sarahadeu hyny mineu a archaf yti dyuot hyt yn rufein erbyn kalan awst neddaf y wneuthur iawn or sawl sarahadeu hynny mal y barno sened rufein arnat. ac ony deu ti yno yny raddyweddydic teruyn hwnnw etnehyd ti y doafi yth teruyn ti a phy beth bynac a gribdeileisti oth enwired mineu ae dygaf yny bwynt gymheruety y cledyfeu yn rannu rom. B.

⁵¹³ A gwedy daruot darllein y llythyr rac bron arthur ar brenhined ar tywysogyon aod ygyt ac ef. kyuoed awnaethant a mynet odyna parth a thwr y kewri y ymgyghor wrth ateb y gennadwri honno. a thra yttoednynt yn escynnu gradeu y twr. Sef awnaet kadwr tewysawc kernyn dan chwerthin yn llawen oe vryt ae vedwl. hyt hyn arglwyd y bu arnafi ofyn mawr heb ef rac gwarescyn o llesced y brytanyeit trwy hir tagoned a seguryt trwy ymrodi y wledeu a medawt a godinab. kany oes pedrueter hyn wledycha medawt a charyat y gwraged a seguryt a thaplas a gwydbyll. koll y glewder ar nerthoed. a llychwinaw y clot ar enryded. ac agaws y y pyup mlyned yssyd yr pan ydym ninheu yn amrodi y wledeu a seguryt. ac wrth hynny y mae dwg yn kyffroi gwyr rufein yn an herbyn y rodi deundyn ini y vwrw llesged a seguryt y wrthyn. ac ymgoffau ac an milwryaeth. ac ar hynny wynt a doethant hyt yn twr y cewri. B.

⁵¹⁴ A gwedy kyueisted pawb onadunt herwyd y anryded arthur a dywawt ual hyn. arglwydi ygyt kyuarchoyon prouedic y keneis ych kyghoreu cirioet hyt hyn yn rwyd ac yn dyrys. Ac wrth hynny synhwyrtwch yr awr hon. A medyllych o vn vryt py ateb a dilywn y talu yn erbyn yr ymadrodyon hyn. kany by beth bynhac aracuodyllo doethon yn da pan deler ar weithret haws vyd y odef. a heuyt herwyd a tybygafi nyt reit ynni ofyn gwyr rufein. kans trwy anlyet y maent ym yn keissaw teyrngot o ynys prydein wrth dyuot wlkesar ac ymherodron ereill gwedy ef a llu mawr gantunt ac otreis ac anundeb an rieni hynce

a gwaresyn y wlat. ac gwneuthur yn trethawl vduent trwy treis achribdeil. A phy beth bynhac a dyker trwy treis a chymhell ny dylwir kaffel kedernyt yw gynhal. Ac wrth hynny kan ydiw yr ymherawdyr rufein trw anlyet yn keissaw yn bot ni yn trethawl idaw ef. ninheu trw dylwet a iawn aholwn teyrnged idaw ynteu o rufein. ar kadarnaf ohonam kymeret ygan y gilyd. kans gweresynwys wklessar ac ymherodron ereill ynys prydein ac eu kedernyt. ac or achaws hwnnw kymell teyrnged ohonaf. yn awr yn kynhebic y hynny. mineu a varnaf dylwet ohonaf ineu teyrnged o rufein. kans vy rieni yneu gynt a waryscynasant rufein. nyt amgen. beli. a bran. meibon dryfaawl moel mut. ac a grogassant y pedvar gwystyl ar vgeint rac bron y gaer ac a vu eidunt y gaer trwy lawer o amscr. A gwedy hynny kustenin vab elen a maxen wledic yg kereint inheu auuant amherodron yn rufein. ac o yny prydein y gweryscynasant. ac wrth hynny pony bernhuc chwitieu dylwet o honaf inhen teyrnged o rufein ac o freinc ac or enysoed ereill. ni wrth-ebaf i idaw ef kans amdiffynwys pan y gwerysneis i wynt. B.

⁵⁴⁵ A gwedy daruot y arth' teruyny y ymadrawd velly. hwel vab hemyr llydaw a atebawd ual hyn ymlaen pawb. dior heb ef. gwedy medyliey pawb ohonam arneilltu a menegi o pop yn ohonam y synnwyr yn wahanedic a gallu o hynny oll bot yn vn kyghor wedy hynny nyt ydwyfi yntebgyu bot vn kyghor a vo gwel. a nac ateb a vo eglurach nor hwn y rodeisti yr awr hon arglwyd. Ac wrth hynny y delywn ninheu trw diergryn sanedigyaeth dwyn ardylet a phruider y kyghor arodeisti. kans o myny ti kyrcu rufein herwyd y synnwyr ar dylwet a dywedecisti arglwyd ny phedrussaf kaffel y vudugolyaeth hyt tra vohom trwy iawnder yn amdiffyn yn breint ac yn rydit. yr hon y mae yn gelynyon yn keissaw y dwyn y arnam trwy enwired kans pwy bynac ageisso dwyn delyet ygan arall trwy enwired. ef yrlit a iawnder dyledus yw y hwnnw kolli yr hyn auo idaw ehun. ac wrth hynny kans gwyr rufein yssyd yndarparu yn keithiau ni a dwyn an rydit y arnam ninheu a dygwn y arnunt wy yr eidun os duw a ry lle ac amser y ymguaruot ac wynt. llyma gyuaruot damunedic yr holl vrytanyeit. llyma darwganau sibil yn dyuot trwy geugant tastol-yaeth bot or brytanyeit tri brenhin a weresynnt rufeinaw! amorrodaeth. ac o hynny amlwc yw dyuot y deu. beli a chustenin. ac arawr hon yd yn yth kaffel titheu yn trydyd kan tytys yn adaw blawd anryd-edaw amherodraeth rufein yt. Ac wrth hynny bryssya titheu y gymryt y peth ny ydiw duw yn annot y rodi yt trwy y haelder ef. bryssya y darestwg yr hwn yssyd yn bynnu bot yndarystygedic. bryssya y dyrchauel tywy ath teulu yrei ny ochelant or byd reit rodi eneidu yth dyrchauel titheu ac yth vrdaw. Ac yn nerth yr neges hon miui achwenocaa ty lu ti o degmil o varchogion aruawe. B.

⁵⁴⁶ A gwedy hynny y dyrchewis arawn vab kynuarch y ymadrawd ynteu yny wed hon. yr pan derchevis vy arglwyd i heb ef. damlewychlu y vedwl ae darpar kymeint lywenyd adiscynwys ynofi ac na allafi y venegi ar uny taut kanyt oed dim genhyf y sawl teyrnysoed a weryscynassam gan dianc gwyr rufein a germania heb y darestwg a dial arnadunt yr areuaen trymon awnaethant ynteu gynt on an rieni ninheu. A chan tyts yn darogan bot kyffranc rom ni ac wynt mwy no diruawr lywenyd yssyd ynof. y. am hynny a chymeint yw arnaf sychet yw gwaet a phef bythwn heb diawt tri dieu a their nos a gwelot ffynon rac vy mron. arglwyd heb ef gwyn y vyt arhoeli y dyd hwnnw yn yr hwn y kaffem ymguaruot ac wynt melys o welioed vydei genyf i y rei agymerwn tra vythwn ynkeissaw dial vy rieni ac ynamdiffyn yn gwlat ac an rydit. Ac yn dyrchauel an brenhin. ac chwanaecan ty lu mi arodaf dwy vil o wyr aruawe heb eu pedyt. B.

⁵⁴⁷ A gwedy dywedut o pawb y dull. adaw awnaeth pawb yn herwyd y gyuoeth. y nifer goreu aallei yn porth y arthur. Ac yn y kahat o ynys prydein ehun heb a adawsei hywel vab emyr llydaw triugeinmil o varchogion aruawe. Ac or enysoed ereill nyt angen iwerdon ac yscottlont a goflont ac orc llychlyn a denmarc y riuwyd weugeinmil o pedut. kanyt oed aruer o varchogion gantunt. Ac o freinc nyt angen o rwuthun. a phorthvu a normandi. senoman a pheitaw ar angwi. y riuwyd petwar vgein mil o varchogion aruawe. Ac ygan y deudec gogyfurd o freinc y rifwyd deg mil o varchogion aruawe. Sef oed y rif hynny oll ygyt o varchogion. Deucant a their mil a phetwar uegin mil a chan mil heb eu pedyt. yr hyn nyt oed hawd eu gossot yn riff. B.

⁵⁴⁸ A gwedy gwelot o arthur pawb yn amrodi yn llawen yny wassanaeth. rodi canhat a oruc y pawb onadunt y vnyet y en gwlat y ymparottoi erbyn kalan awst. A gorchymyn awnaeth y pawb dyuot yny teruyn hwnnw y porthua dofyz yn llwyf a chychwynu odyo y gyt yn erbyn yr amherawdyr. Ac yna yd anuones arth' ar yr amherawdyr trwy genhadu y uot ef yn ymparattoi wrth vynet parth a rufein. Ac nyt yr ufydhuw y sened rufein. namyn yr kymell arnadunt wy trwy delyet iawn. yr hyn yd oedunt wy trwy anlyet yny erchi idaw ef. A chychwyn awnaeth y brenhined ar tywysogion y eu gwlat wrth paratoi eu lluoed mal yd adewssynt yr arthur. B.

⁵⁴⁹ A gwedy gwarandaw o les amherawdyr rufein ateb arthur y gan y kenhadu. Anuon gwys aoruc ynteu ar vrenhined y dwyrein. o gyghor sened rufein y erchi y pawb onadunt ludydau y gyt ac ef am pen arthur oe darestwg. Ac yna y doethant wrth y wys honno epistropus vrenhin groec. mustensar vrenhin yr affrik. ac elifant vrenhin yr yspaen. a hirtagus vrenhin parth. a boccus vrenhin midiff. a sertorius vrenhin libia. a serror vrenhin iturta. pandrassius vrenhin yr eiff. euader vrenhin ziria. missippia vrenhin babilon. politetes duc bitina. teuser duc frigia. elion vrenhin borth. ipolit brenhin cretta. Ac y am hynny tywysogion mawr a ieirll a barwnyeit a marchogion urdawl. Ac o urdas sened rufein lles amherawdyr. kadell. meuruc. lepitus. gagiis. mettelus. cocta. quintinus. mistinus. catulus. quynthus. karassius. Sef oed eiryf eu marchogion. seith mil a phetwar kan mil. B.

⁵⁵⁰ A gwedy bot y rei hynny yn parawt erbyn kalan awst kychwyn awnaethant parth ac ynys prydein. B.

⁵⁵¹ A gwedy kaffel o arthur wybot ybot yndyuoet gorchymyn awnaeth ynteu llewodraeth y teyrmas y vedrawt y nei vab y chwac. ac i wenhuawr vrenhines. Achychwyn awnaeth arth' y gyt ae lu parth a nordhamtwn wrth kychwyn odyo yny lyghes. B.

⁵⁵² Ac ual yd oed yn rwygaw moroed yn damglychynedic o lusogrwyd anyirf o logen. mal am hanner nos y dygdwys hwn diruawr y thrymet ar arthur. Sef y gwelhei trwy y hun arth y ehedejan yr awr. a murmur hwnnw ac odvrd alanwei y traethu o ofyn ae ergrenedigyaeth. Ac odyo y gwelhei dreic yn ehedec y wrth y gorllewin ac o ehtewenedigrwyd y llygeit ygolhelau y wlat. ac y gwelhei wynt ynkenydu ymlad rydd y rycunt. Ac or diwed. y gwelhei y dreic yn kyrcu yr arth ac oethanawl anadyl yny losci ac yny vwrw yn llosoedic yny dayar. ac ar hynny dyffroi a oruc arthur a datganu y vrcidwyt yr gwyrda a oed yny kylych. Ac erchi vduent ydeogyl. Sef mal ydohoglassant. dywedut mae arthur a arudocaei y dreic a doeth y wrth y gorllewin. Ar arth a dywedunt a arwydocaei y ryw aghnyuil o gawr a ymladei ac ef. A budugolyaeth y dreic a arwydocaei y uduugolyaeth a damweini y arthur. Ac nyt velly y bybysaei arthur bot y dehoglat namyn o achaws y gyuaruot a vei rydaw ac ymherawdyr rufein. A phan oed y wawr dyd trannoeth y golehaw y doethant y aber bawerfloi y tir llydaw. Ac yny lle hwnnw tynnu eu pebylleu wrth arhos eu llu ygyt. B.

⁵⁵³ Ac val yd ydoddynt gwedy discynu. nachaf kenhadu or wlat yn menegi y arthur rydyuot kawr en-ryued y veint o eithaood yr yspaen. a chribdeilaw elen iuth hywel vab emyr llydaw a dwyn y treis y ar

y cheitweit, a mynet ahi hyt y mynyd mihagel, a mynet pobyl y wlat yny hol. Ac ny dogrywys vdunt o dim ny erbyn ef ar vor nac ar tir. Os ar vor yd erlynnut wy ef. llenwi eu longeu o doneu ac eu sodi a wnai, os ar y tir ydelhei attaw a ladei. B.

⁵⁵⁴ A gwedy dyuot y nos honno mal am yr eil awr kyuodi awnaeth arthur a chei a bedwyr ygyt ac ef achyehwyn yn distaw o plith yllu parth ar mynyd yd oed y kawr, a chymeint oed yndiret arthur yny nerthoed ac na tybgei vot yn reit idaw saethugyaw ylu yr yriw aghyguil hwnnw o gawr. A gwedy eu dyuot yn agos wy a welynt deu vynyd a thanllwyth ar pob vn ac ethryekin or mor rwg y deu vynyht hyt na ellit mynet onyt mewn llog neu ysaraf. A gwedy kaffel ysaraf onadunt auon heb bedwyr awnaethant or blaen y geisaw diheurwyd am y kawr. A phan deuth parth a phen y mynyd lleiaf, nachaf y clywei gweigawl gwynuan adrycaruerth, sef awnaeth ynteu megys pedrusaw ac ofynhau o tebygu mae y kawr aoad yno. Ac eisoes galw y nerthoed attaw, a chyrcu pen y mynyd, a phan deuth yno; nyt oed yno namyn gwrach vaavr yn eisted wrth tanllwyth vaavr ac yn wylyaw ywch pen heb newyd cladu.

⁵⁵⁵ A phan welaa hi vedwyr y dywawt dan icoun, awlyyaw, o tydi diredtaf or dynyon paryw dircirdi athuc ti yr lle hwn, ny ellir adrawd y saw poen ysyd parawt it, yr awr hon y daw yr yseymunedic kawr, yr hwn aduc elen yn lathrut, yr hon cledeis yr awr hon yny bed newyd hwn. Ac am duc inheu ygyt kans y mamyaeth oedwn hyt yma. A gwedy keisaw kydyaw a hi ac nys gallyws a duw a alwaf inheu yny tystol-yaeth rydwyn treis o honaw arnafi ac wrth hynny ffo tithew yvg karedic i ra ofyn ydyuot ef herwyd y genueawf ef y gydyaw a miui, ath ordiwes tithew yny wed hon athrculaw blodeu dy ieuencit ath lad. B.

⁵⁵⁶ A thruanhau awnaeth wrthi o dynyawl annyan ac adaw kanhorthwy idi yn ebrwyd. A dyuot ar y gytymdeithon aoruc a menegi vdunt ar ywelsei. B.

⁵⁵⁷ A chwynyaw aoruc arthur yn vaavr varwolyaeth y vorwyn ac erchi y gytymdeithon y adu ef or blaen y ymlad ar kawr, ac o gwelynt bot yn reit idaw dyuot o ganhorthwyaw. A phan deuthant parth a phen y mynyd wynt awelynt yr aghyguil kawr a bereideu ogig moch coet gathaw yn eu pobi, ac ny hyau yn lletamrwt. B.

⁵⁵⁸ A gwedy arganod o honaw y gwyr y dyuot yn dirybud brassyaw aoruc y kymryt y ffon. A chymeint oed y ffon ac yd oed anahwd yr deu vilwr dewraf y dyrchael y wrth y llawr, a dispelyaw cledyf aoruc arthur a dyrchael y tarjan yn clywit sein y dyrnawt dros wyneb y traetheu, ac yn pylwys clusteu arthur gan y sein. Ac yna ennynu o lit awnaeth arthur a dyrchael caletuwlych a tharaw dyrnawt mawr yny tal hyny yttoed ywaet yn llithrow ar hyt y wyneb ac yn tywyllu drem y lygeit. Sef awnaeth ynteu mal baed coet kyrchu yr helw ar hyt yr hychyaww kyrchu arthur ar tor y cledyf ac ymauel ac ef am y wregia ae kymell hynny vu y deulin yr llawr ac eisoes kaffel o arthur yn reduawl ethrelithius lithraw y ganhaw a throei cledyf yny kylych hyny kaus ae holl nerthoed gosset gywarthaf y phen hyt yr ymhenyd allef adodes y kawr a syrthyaw y lawr megys derwen pau syrthei gan wynt, a chwerthin awnaeth arthur ao erchi y vedwyr llad y pen oe dwyn ym plith y llu yw dangos anryuedawt. B.

⁵⁵⁹ Ac yna ydywawt arthur narygawsei ef eirioet yr eil gwr gan dewret a hwnnw gwedy ymlad o honaw a ruta kawr ym mynyd eryri yr hwn a daroed idaw rywneuth' pilis o varued brenhinedi, ac wrth hynny erchi y arth' ehunan vlygyaw y varaf yn llwytr wrth y danuon idaw ef, ac am vot arthur yn penhaf or brenhinedy yr enryded y arthur y gadyssei ef lle baraf arthur yn vchaf ar y pilis, ac oyny blygei arthur y varaf iffyd erchi idaw dyuot y ymlad ac ef, ar vn a orfeii o nadunt kymerei varaf y llall ae pilis, ac or ymlad y gorau arthur a dwyn y varyf ae pilis y arnaw ae lad, a gwedy hwnnw wy rygawsei arthur vn gwr kyn gadarnet ar llall. B.

⁵⁶⁰ Ao odyna ydoethant a phen y kawr ar y llu. A phan welas pawb y pen moli awnaethant y gwr a rathyassei y wlat o ryw ormes hwnnw. Ac eisoes tristau oruc hywel am ageu y nith, ac erchi gwneuthur eglwys ywch y bed ac o enw y vorwyn y gelwir y mynyd hwnnw ettwa, bed elen. B.

⁵⁶¹ A gwedy ymgynnullaw pawb y gyt, kyrchu aoruc arthur odyno parth ar dinas aelwit awgustutunum. A gwedy y dyuot y lan auon wen y dywespywt wrthaw vot yr amherawdyr yn lluestu yn agos. A chymeint olu ganthaw ac nat oed hawd y neb y arhos. A phebyllyaw awnaeth arthur ar lan yr auon y lle y gallei lunyaethu y lu or bei reit idaw. B.

⁵⁶² Ac o dyna yd anuones ar yr amherawdyr bosso o ryt ychen a gereint garannya a gwalmhei vab gwyaer, ac erchi idaw vynet o teruynneu ffreinc neu ynteu bot yn barawt y rodi kat ar vaes tarnoeth y arthur y wybot pwy oreu o ydylyet onadunt ar ffreinc, ac annoc awnaeth ieuencit llys arthur y walchmai wneuthur ryw wrthgafwyd yn llys yr ymherawdyr val y bei reit teruysau ylluod o pop parth ran wannocet oedynt y gaffel brwydyr a gwyr rufein. B.

⁵⁶³ A gwedy dyuot y kenhadu hyt rac bron yr amherawdyr erchi awnaethant idaw adaw teruynneu ffreinc y gan arthur neu vot ymparawt trannoeth y rodi kat ar vaes idaw, ac val yd oed yr amherawdyr yn dywedut nat mynet o honai adlyei namyn y amdiffyn, y dywawt gagius nei yr amherawdyr bot yn vwy boesach ac orhofter y brytanyeit noc eu gallu, a bot yn hwy y taouedu noc eu cledyfeu, allidia a oruc gwalmhei am dywedut or gwanc mor trymegedic a hynny wrthaw a dyspelyaw cledyf a llad y pen, ac yn gylym kaffel y meirch, ac eu humlit a oruc gwyr rufein y keissaw dial y gwr arnadunt. Sef awnaeth gereint ymchoelut ar y gwr nessaf a oed yny ordiwes ae lad. A chyghoruyru a oruc bosso amrylad pop vn oe gytemdeithon wr ac ynteu etwa heb lad vn ac ymchoelut awnaeth ynteu ar a gwr nessaf idaw ae vvrw yr llawr ae vrathu yn agheuaul. Sef awnaeth marchell mut ymlit gwalmhei yndi uadyaw ac val ydoed yn ymordives ac ef ymchoelut aoruc gwalmhei arnaw a llad y pen a gorchymun idaw ot ymgaffei a gaius yn uffern dwedut bot yn hwy cledyfeu y brytanyeit neu taouedu, ac ymchoelut aoruc y deu getymdeith a llad y dewwr nessaf udunt. Ac yr bot gwyr rufein ac eu holl dihewyt yny kywarasagu: ny allyssant nac eu llad nac eu dala. B.

⁵⁶⁴ Ac val yd oedynt yn dyuot parth a llwyn coet, nacha wemil or brytanyeit yndyuot yn canborthwy udunt gwedy ryelybot erlit ar y kenhadu ac yndiannot doddi gawr arnadunt ae kyrch yndeissyuit ae kymell ar ffo, ac odyna y erlit gan dala rei a bwrw ereill. B.

⁵⁶⁵ Ac ar hynny y deuth pedrius senedwr a degmil owyr arwaw gantaw yn ganborthwy y wyr rufein. Ac ar hynny y kymellwyt y brytanyeit ar ffo yr coet y dothoedynt o honaw ac nyt heb wneuthur diruawr collet ywyr rufein. Ac yna y doeth bedwyr vab mut a phumpmil yn porth yr brytanyeit. Sef awnaeth y rei aoad yn dangos y kefeu y ffo, dangos eu dwyruon yn gylym gan ymchoelut ar y gelynyon. Ac ny didoreu y brytanyeit py damchwein y dagwydynt yndaw gan gaffel clot oc eu milwryaeth doethach oed wyr rufein kans pedrius senedwr oed yny dyscu y wneuthur diruawr gollet or brytanyeit gweithu gan gyrchu gweithu gan gilaw.

⁵⁶⁶ A phan welas bosso o ryt ychen hynny galw attaw y getymdeithon aoruc a dywedut wrthtunt val hyn. A vnbyn teulu heb ef kans heb wbot yn brenhin y dechreuassam ni yr ymlad hwn reit oed y ninheu ymweglyt rac yn dygywdaw y ran waethaf or ymlad, a chywylydyaw an brenhin. Ac wrth hynny ymlynnywn vyndioed gwyr rufein y edrych atto duw yn ae llad pedrius ae dala. B.

⁵⁶⁷ Ac vfydhau awnaethant wrth ygyghor ef ac o gynhebio vilwryaeth kyrchu y lle yd oed pedrius yn dyscu y getymdeithon a doddi aoruc bosso y law dros vgygwyl pedrius ae tynnu gantaw yr llawr. ac ym-pentyrro awnaeth y brytanyeit yn porth y vosso. Ac yna y bu aerua galet o pop parth. yna y bu y kynhwyrf ar lleuein ar gorderi ar ymurathu ar ymsag ar ymdaraw. yna y gwelit pwy oreu adigoneu or aryf yd arueri o honaw a diodfed y ymanedus awnaeth y brytanyeit rufur gwyr rufein a dyuot a phedr-ius yn garcharawr hyt ym perued o llw. Sef awnaeth gwyr rufein yna gwedy dala eu llywawdyr kymryt eu flo. Sef awnaeth y brytanyeit y hymlit. a bwrw rei adafy ereill ac eu llad ac eu ny diwed gwedy gwneuth' diruawr gollet o wyr rufein. ymchoelut awnaeth ar kyrcharoryon hyt eu pebylleu gan lawenyd a budugolyaeth. a menegi y arthur argauroed ac wynt. B.

⁵⁶⁸ A diolwch awnaeth ynteu hynny ydunt yn vawr gan adaw echwaneccu au enryded am eu gwasanaeth ny apsen. Athrancoeth y rifwyt gwyr wrth anuon y karcharoryon parth a pharis tra veit yn kymryt kyghor ymdanant. ac yna yd erehnt y kadwr iarll kernya a bedwyr pen trullyt a deu dewysawc o ffreinc. borel a richert eu hebrwng hyt yn diogel rac eu ellwg o wyr rufein. B.

⁵⁶⁹ A gwedy clybot or amherawdyr hynny sef aoruc ynteu ellwg pympthegmil o wyr aruawc y geisaw gellwg y karcharoryon ac yn tywysogyon arnadunt. vltis senedwr a chedell vleid. a cwinito caricius euander vrenhin siria. a sertorius vrenhin libia. Ac y kerdwys y nifer hwnnw. hyny kawsant le adas y eu ragot ac ymgudyaw yno ar bore tranoeith kychwyn awnaeth y brytanyeit ar karcharoryon. ac ual y deuthiant parth ar lle yd oed y pyt. kyuodi aoruc gwyr rufein ac eu kyrchu ae gwasgaru. B.

⁵⁷⁰ Ac eisoes kyt kyrchit y brytanyeit yn dirybud ny chat yn diaruot. gosot rei awnaethant wrth eu karcharoryon. a llunyaethu ereill yn vydinoed wrth ymlad ae gelynyon. ac ymlaen y vydin aoad yn kadw y karcharoryon y dodet borel a bedwyr. Ac ny cheiswys gwyr rufein yn reol namyn pawb yn y gyueir keisaw ellwg eu kyrcharoryon. Ar brytanyeit a gollasei y karcharoryon yn waradwydus pei na delei qunithar tywysawc peitaw a theirmil o wyr aruawc gwedy ry gaffel brat gwyr rufein. A gwedy dyuot canhorthwyr y brytanyeit gorthwynebu y gelynyon yn wrawl. B.

⁵⁷¹ Ac yna y dygwedwys borel tewysawc o parth y brytanyeit a llawer y gyt ac ef. Ac eisoes ny allant wyr rufein namyn kymryt eu ffo parth ae pebylleu. A sef awnaeth y brytanyeit eu hymlit ac eu llad a dala ereill. Ac yna y llas vltis senedwr. ac euander brenhin siria. A gwedy kaffel or brytanyeit y vudugolyaeth honno. yd anonasant y karcharoryon hyt ym paris. ac odyna ymchoelut tracheuen gan adaw budugolyaeth y eu brenhin. kans niuer mor uychan a hwnnw a gawsei uudugolyaeth ar y sawl elynyon hynny. B.

⁵⁷² A gwedy gwelet or amherawdyr meint y gollet ar dechreu y luded tristau aoruc yn vawr a medylaw peidaw ae darpar am ymlad ac arthur. a mynet or lle hwnnw hyt yn afar y aros porth o newyd attaw. B.

⁵⁷³ A gwedy clybot o arthur hynny. mynet aoruc ynteu hyt nos y eu ragot yr fford y delynt trannoeth. A gwedy y dyuot yno llunyaethu gwyr a oruc trwy paw bydin. a wegwr a hweugein a wechant a wemil ym pop bydin. a doddi leg o wyr yg gwersyll erbyn pan vei reit wrthunt. *Dalen ar goll yma.* B.

⁵⁷⁴ Ac y kymyrth brenhin midif y ar y varch ae dwyn ganthaw hyt y lle yd oed gorff bedwyr. Ac yno y vriaw oll yn drylleu man. B.

⁵⁷⁵ A gwedy daruot idaw hynny kyrchu awnaeth ym plith y getymdeithon a gyrru grym ac angord yndunt hyny oed y ofyn yn vawr ar eugelynyon. Ac oe dysc ef ae angord kyntaryt grym awnaethant yndunt. A gwneuth' aerua diruawr y meint oe gelynyon. B.

⁵⁷⁶ Ac o parth gwyr rufein y syrthwys eliffant vrenyn yspaan. A missippia vrenhi babilon a cwintus mulinus a mar senedwr ac nifer ygyt ac hynny yr hyn ny ellit riff anadunt. B.

⁵⁷⁷ Ac o parth y brytanyeit y dygwedwys lodgra tewysawc bolwyn. A hotlinus tewysawc rotwyn. A chursalam o gaer geint a gwallowc o amwthieit. ac uryen o gaer vadwm. B.

⁵⁷⁸ Ac o achws hynny y gwanhawys y bydinoed yd oedynt yny llywyaw. A chilyaw trach eu keuen hyt ar vydin yd oed hywel vab emyr llydaw a gwalmhei yny llywyaw. Aphan welas y gwyr hynny eu ketymdeithon yn kiliaw ennynu awnaethant wynteu o lit ac angord megys flam o tan: a dwyn ruther ym plith eu gelynyon. Ac annoc y ketymdeithon a oed yn kiliaw a chymell ar ffo y gwyr aoad yny hymlit gan eu bwrw ae briwyaw ae llad. Ac ny orffowyswys gwalmhei ac wynt hyny doeth ar vydin yr amherawdyr. B.

⁵⁷⁹ Ac yna y dygwedwys o parth y brytanyeit kynuarch tywysawc tringer a dwy vil ygyt ac ef. B.

⁵⁸⁰ Ac yna y gwedy gwelet o hywel a gwalmhei eu gelynyon nat oed well gwyr nos wynt. Ac aerua gyment a honno oe eu ketymdeithon: kymryt angord o newyd yndunt y ymlad y bydin yr amherawdyr o pob tu idi megys llucheit yn llad a gefarfei a hwynt. Ac yn bwrw rei ac yn llad ereill gan annoc eu kedymdeithon. B.

⁵⁸¹ Ac ar hynny yd ymgauas gwalmhei ar amherawdyr yr hyn yd oed yny damunaw. Ac nyt oed dim well ynteu gan yr amherawdyr noc ymgaffel a marchawc kystal a gwalmhei y gymell arnaw dangos peth a allei y milwryaeth. kan clywsei nat oed varchawc well no gwalmhei. Ac ymerbyneit awnaethant yn drut ac yn galet ac yn gadarn mal na welat rvg deu vilwr ymlad agyfflyppeit idaw. Ac ar hynny eisoes tewhau aoruc gwyr rufein au eu pen mal y bu reit y wyr llydaw gilyaw tracheuen ar arthur ae vedin. B.

⁵⁸² A phan welas arthur yr aerua ydoedit yny wneuthur oe wyr. kyrchu aoruc y elynyon gan annoc y wyr y ny wed hon. Py beth anwewchwi wyr. Paha y gedwchwi y gweigawl wyr hyn y genweh. Koffewch awch deuodeu y rei a darestyngawd deg teyrnas arugein wrth y arglydiaeth i. Koffewch ych rieni y rei awnaethant wyr rufein yn treth ydunt pan oedynt gadarnach nor awr hon. Koffewch awch boned awch rydit yr hwn y mae yr haner gwyr hyn yn keisaw y dwyn y genweh. nac aet yr vn o nadunt y genweh yn vwy. Nac aet. Ac ar hynny gwascaru eu elynyon ae bwrw ac eu llad aoruc. A pho awneynt wynteu raddaw ef. megis yffoei anneueleit rac llew creulawn newenawc. Ny differei y arueu neb or a gyfarfei ac ef. B.

⁵⁸³ A phan welas y brytanyeit eu brenhin yn ymlad yny wed honno. ymgynnullaw awnaethant wynteu yn eu bydinoed. A medillaw mynet tros wyr rufein. Ac eisoes gwrthwynebu yn wechyr aoruc gwyr rufein ydunt. Ac o dysc lles eu hamherawdyr wynteu llauryaw a thalu aerua elchwyl yr brytanyeit. A chymeint yu yna yr erua o pop parth achyt bei yr awr honno y dechreuit yr ymlad. kans or neillparth yd oed yr arderchawc vrenhin arth' yn kyrchu ac yn llad y clynyon ac yn annoc y wyr ac or parth arall ydoed llei amherawdyr rufein y dyscu ywyr ynteu ac yny molli. ac ny orffiwsei ynteu namyn ym pop koghol yr llu. kyrchu y elynyon ac eu bwrw ae llad. Ac yna o pop parth y bu aruth' aerua anawd y thraethu hyt nat oed awypei pydwi y damwheinei y vudugolyaeth. B.

⁵⁸⁴ Ac val yd oedynt yn yr ymphust hwnnw nachaf morud tywysawc kaeirloy yr hwn adywaspywt uchot y adaw yn gwesyllt yn kyrchu y elynyon yn deisyuyt. A lleg ordethol ganthaw o wyr aruawc. Ac yn

gyflwm yn eu herchyrnu. Ac yn mynet drostunt. Ac yna y dygwydws llawer o vilioed onadunt. Ac ym plith y bydinoed y gwant vn a chlefyd lles amherawdry rufein. Ac or dynnawt hwnnw yndiannot y bu varw. Ac ny dyweit y llyuyr pwy ae lladawd. A chyt bei trwy diruawr laaur a gouit: y brytanyeit a gauas y vudugolyaeth. Ac yna y gwasgarwys gwyr rufein yr koetyd ac yr mynyded. ac yr kestyll pawb val y dycei y tyghetuen. y geisaw nawd ac andiffyn. Ac eisoes eu hymilit awnaeth y brytanyeit. ac eu daly ac eu llad. ac ereill o nadunt oc eu bod a amrodasant yn garcharoyon. A hynny awnaethpwy o vrawt dwydwawl trugared kanye eu ryeni wynteu yn enwir engirawl awnaethant. gynt yntrethawl vdunt y brytanyeit yr hyn yd oedynt wynteu yno heuyt yny geisaw oc eu holl ynni. B.

⁵⁶⁵ A gwedy gwastattau hynny. erchi a oruc arth' gwahanu corfforoed y wyr y wrth eu gelynyon. Ac eu kyweiryaw o vrenhinawl arwylyant. Ac eu hanuon yr manachlogoed a vei ansodedic yny gwladodod ydy hanfei pawb o nadunt. Ac yna yd anuonet corff bedwyr hyt ym peitaw. Ac yny vynyent ysyd or parth deheu yr dinas gerllaw y geisaw arth' yn enrydedus. A chorff kei aducpwyt hyt yr angiv. Ac y mywn manachloc meudwywyr a oed y mywn forest gerllaw kastell ydcanwin y cladwynt yn anrydedus. Hodlinus tywyssawc rwythin a ducpwyt y dinas tyrnau yn flandrus ac yno y cladwynt ygywyrda ereill lladedigyon ieirill a barwyent a marchogyon urdawl a ducpwynt yr manachlogoed nessaf y eu cladu yn anrydedus. Ac ygyt a hynny owarder trugared arthur yd erchis cladu corfforoed eu gelynyon yn llwyr. Ac anuon korff lles amherawdry rufein. Ac erchi menegi vdunt na dylpei ef talu teyrnet vdunt yny prydein angen no honno. B.

⁵⁶⁶ Ac yno y trigwys arth' y gayaf hwnnw. Ac y darystygwys teyrnasoed bwrwgwin idaw. A phan yttoed yr haf rac wyneb yn dyuot. Ac arth' yn escynnu mynyded mynneu wrth vynet y orecsyn rufein. nachaf gehadeu o ynys prydein yn menegi idaw bot medrawt y nei vab y chwaer gwedy rywisaw coron ynys pdein trwy greulonder a brat. A rygyscu gan wenhwyuar vrenhines gan lygru kyfreth dwydwawl y neithoreu. B.

⁵⁶⁷ Ac wrth hynny ymchoelut awnaeth arth' tracheuon. Ac ellwg hwel vab embyr llydaw y tagnoedu y gwladodod hynny a llu freine gantaw. A chychwyn a oruc ynteu a gwyr yr ynyssoed gynt ac ef parth ac ynys prydein. B.

⁵⁶⁸ Ac neur daroed yr bradwr yscymun gan vedrawt anuon selinx tewyssawc y aesson hyt yn germania y wawd y nifer mwyaf a allei y gaffell hyt yn ynys pdein yn porth idaw gan rodi vdunt or tu traw y humur oll. Ac ychwanec y hynny yr hyn a rodassei wrtheyrn gwrtheneu y hors a hengist yn awyd geint. A gwedy kadarnhau yr amot hwnnw y ryduent. y doeth y tywyssawc hwnnw ac wythcant llong yn llawn o varehogyon paganyeit aruawc gantaw. A gwrhau y vedrawt megis y vrenhin. Ac yn achwanec y hynny neur daroed yr yscotteit ar fichteit ar gwydyl duunaw ac ef yn erbyn arth' y ewythyrr. Sef oed erif y llu rwg kristynogyon a phaganyeit petwar vgein mil. B.

⁵⁶⁹ Ac o hynny o niuer gantaw y doeth yn erbyn arthur hyt yd glan y mor y porth hamo. A rodi brwydry idaw yn dyuot oc llogheu yr tir. A yna y dagwydassant. arawn vab kynuarch vrenhin yr yscotteit. a gwalechmei vab gwyr nei arthur. Ac ar nyt oed hawd eu rifaw y gynt ac wynt. Ac yn lle arawn vab kynuarch y dodet ywein vab vren yn vrenhin. gwyr a uu glotauwr gwedy hynny yn llawer o volyanneu. Ac eisoesa kyt bei trw diruawr lafur: arthur ae lu a gauas y tir. A gwedy llad llawer o nadunt. kymell medrawt i lu ar ffo. A chyt bei mwy o lawer niuer medrawt. eisoes trwy dysc gwastat a fenydyawl aruer ar ymladeu doethach oed niuer arth' nor lleill. Ac wrth hynny y bu reit vedrawt kymryt eu ffo ef a lu. Ac yny lle eisoes ymgynnulaw awnaethant ar vedrawt y ffoedigyon o pop man. A chyrrhu hyt nos y gaer wynt a chydarnhau y dinas yn eu kyloch. B.

⁵⁷⁰ A phan doeth y chwedleu hynny ar wenhwyuar vrenhines. Sef awnaeth hitheu anobeithau yn vawr. a mynet o gaer efrawc hyt yd kaer lllion ar wysc. Ac ymroi yn vynaches ym mynachloc Iulius verthyr a oed yno. Ac yno y bu hyt agheu. B.

⁵⁷¹ Ac ym pen y tryded dyd gwedy cladu y lladedigyon kychwyn awnaeth arth' am pen kaer wynt yn flamychedic o lit am rygolli kymeint oc lu a hynny y gan vedrawt ae lu. A phan wybu vedrawt eu bot ygychlych y dinas bydinaw awnaeth ynteu gan annoc y getymdeithon ac eu molli am eu dewred. achyrrhu allan y rodi kat ar vaes yw ewythyrr. Agwedy dechreu y wrwydry honno diruawr aerua y las o pop parth. Ac eisoes mwyaf y las parth medrawt. Ac or dived kymell arnaw adaw y maes a ffo yndybryt. Ac ny handydwys arthur yna goir wrth gladu y cylaned o achaws rydiane y bratwr y gantaw y sawl weith hynny. Namyn gan diruawr vrys kymryt y hynnt parth a cherynw hynny deuth hyt ar auon gamlan y lle yd oed vedrawt yny haros gan vedrylyaw o honaw bot yn tegach idaw y lad yna neu ynteu a orffei no ffo yn gywilydus o le y le. a vei hwy no hynny. Ac yd oed gantaw oc lu ettwa chwe gwyr a whechant a thringeint mil. Ac o hynny y gwnaeth wech bydin a wegwyrr a weugein a wechant a wemil ym pop vn o hynny a thywyssogyon ar pop vn o nadunt. Ac or hyn nyt aeth yny bydinoed y gwnaeth llog oedporth y gynt ac ef ehun. A gwedy daruot idaw llunyaethu y vdydinoed yny wed hono adaw awnaeth y pawb o nadunt os ef a orffei medyant mawr eur ac aryant meirch ac enryded a cyuoeth. Ac erchi vdunt o vn vryt ymlad ygyt ac ef. B.

⁵⁷² Ac or parth arall gossot awnaeth arthur y lu ynteu trwy nau bydin. Athywyssogyon doeth neilltud-eddic ar pop rei o nadunt. Ac annoc y pawb awnaeth ynteu llad y pyganyeit yscymun a dugassei y bratwr yscymunedic gan vedrawt attaw. y geissyaw digyuoethi y ewythyrr. Ac ychwanegu y ymadrawd a oruc yny wed honn. wrth y llu a welwchi racco yn awch erbyn o amryuaylon ynyssoed yd henynt. Ac aghyfrwys ynt ymlad. Ac wrth hynny ny allant wrthwynebu imch na seuyll ych erbyn. A gwedy danot vdunt annoc eu llued o pop parth. A hyt pan yttoed y rei buw yn ynydu gan gwynuan y rei meirw mall yd oed truan ac irat a dolurus yscruenu. kanye o pop parth y bratheu y gwyr. ac y brethit wynteu. Ac y lladei y gwyr. ac y lledit wynteu. B.

⁵⁷³ Agwedy treulaw llawer o dyd yny wed honno kyrch awnaeth arthur ae vydin megis llew dywal newawc y vidi y gwydat bot y bratwr twyllwr gan vedrawt escymun. Ac agori ffyrd ar gledyfeu udunt. A gwnethur aerua anrugarawc o nadunt. Ac ar y ruth' honno y llas y bratwr twyllwr gan vedrawt. a llawer o vilioed ygyt ac ef. Ac yr hynny eisoes ny ffoes y rei ereill. Namyn kynhal eu brwydry galettaf o yu eirioet yn ynys prydein na chynt na chweddy. hyt pan dygwydassant yr holl thywyssogyon o pop parth ac wynt ac eu bydinoed. Ac o parth medrawt y llas cheldric. ac elacs. ac edbrich. a humys. tywyssogyon y saesson. Gillamwri. a gillaphadric. a gilasar. a gilari o gwyydl. yr yscotteit ar y fichteit oc eu holl niuer hayach alas. Ac o parth arthur y llas etbrict brenhin llychlyn. ac echel brenhin denmarc. a chadwr llemenic. a chasswallawn a llawer o vilioed y gy ac wynt y rwg y brytanyeit a chenedloed ereill. Ac ygyt a hynny heuyt yr arderchawc vrenhin arthur a vrathwynt yn agheuawl. ac y dupwynt hyt yn ynys aualach. y iachau y welioed. Ac ny dyweit y llyfyr ymdanaw a uu hispissach no hynny. Coron teyrnas ynys pdein a gymynnwys arth' y gustenin vab kadwr y gar e hun yn agos. A sef amser oed hwnnw dwy vlyned a deugeint a phump cant gwedy geni mab duw or arglwydes veir vorwyn. y gwr an pnaud ni yr y waet. B.

⁵⁹⁴ A gwedy gwneuthur custenin yn vrenhin. y kyuodes y saesson a deu vab vedrawt gantunt y vynnudaly yn erbyn. Ac ny dygrynoes vdunt. Ar neill o veibon medrawt a gauas custenin yn llundein. ar llall ygkaer wynt. Ac y lladawl trwy greulawn agheu eldeu. B.

⁵⁹⁵ Ac yn yr amser hwnnw y doeth deinyol sant y orffowis or byt hwn. Ac yna yd etholet theon escob kaer loyw yn archescop yn llundein. Ac yn yr amser hwnnw yd aeth dewi y gwynnydedic archescob kaer llior ar wyse or byt hwn y orffowis. Ac y mynyw y mywn manachloc aseiliasei ehun y cladwynt. kans padric adaroganasei y lle hwnnw idaw ef. kyn noe eni. Ac yna yd etholet kynawc escob llan padarn yn archescob yg kaer llior ar wyse yny le ynteu. B.

⁵⁹⁶ Ac erlit y saeson awnaeth custenin megys y dywespywt uchot. ar neill mab y vedrawt a ordiawd yg kaer wynt gwedy y rffio hnt yn eglwys amphibalus. Ac yno rac bron yr allawr y lladawd. ar llall a gauas yn llundein y mywn manachloc a oed yno. ac yno rac bron yr allawr y llas. Ac odyna ym pen y tryded vlwydyn y llas custenin y gan gyan wledic. Ac y cladwynt yg hkor y kewri geirllaw uth' pendragon yn omyl salisberi. B.

⁵⁹⁷ Ac yn nesaf y gustenin y doet kyanan wledic yn vrenhin nei y custenin. Gwas ieuanc a oed hwnnw enryued y volyant ae dewred ae daeoni. A hwnnw a gauas llywodraeth yr holl ynys. A theilwg oed ynteu y hynny. pei na charci teruysc yn ormod y rwg y kiwtawyr ehun. Ac ewythyr idaw heuyt yr hwn a dyliei wledychu gwedy custenin a ryuelwys arnaw ac ae delis. Ac ae dodes yg kauchar. A gwedy llad y deu vab y kymeth ehun llywodraeth yteyrnas. Ac yn yr eil vlwydyn oe vrenhinyaeth y bu varw. B.

⁵⁹⁸ Ac yn nesaf y gyan wledic y doeth gwertheuyr yn vrenhin. Ac yn llyban hwnnw y kyuodes y saeson. a dwyn eu kenedyl attunt o germania. Ac eisoes gwedy kreulawn ymlad. goruot awnaeth gwertheuyr amadunt. A chymryt llewodraeth y teyrnas yny law ehun. A phedeir blyned gan hedwch y kynhelis. B.

⁵⁹⁹ Ac yn nesaf y hwnnw y doeth maelgwn gwyned yn vrenhin yn ynys pdein oll. Ac ar vu kyn noe ef tekaf gwas oed vaelgwn. kywarsagawdyr a diwreidwr vu ynteu ar lawer o greulonyon vrenhined. kadarn a dewr oed y vilwryaeth. hael oed am rodyon. Ac ar vn geir: eglurach oed no neb pei nat ymsodei ym pechawt sodoma. Ac o achaws hynny y bu gas gan duw ef. Maelgwn eisoes a gauas coron yteyrnas ae llywodraeth. Ac y gyt a hynny: ef a orescynwys ywhech ynys yn gyntaf brenhin gwedy arth' wrth coron teyrnas ynys pdein. Sef oedynt iwerton. Ac yslont. A gotlont. Ac orc. A llychlyn. A denmarc. A rei hynny trwy greulonyon ymladeu y darystygwys. Ac or diwed yd aeth y mywn eglwys geir llaw y gastell ehun. yn deganhwy. A o yno y bu varw. B.

⁶⁰⁰ Ac yn nesaf y vaelgwn y doeth keredic yn vrenhin Gwr oed hwnnw agarei teruysc ac annundeb yn ormod y rwg y kiwtawyr ehun. Ac wrth hynny y bu gas ynteu gan duw. a chan yteyrnas. A gwedy gywybot or saeson y anwastatrywd ef. Anuon awnaethant ar gotmwnt vrenhin yr affric hnt yn iwerton. adothoed a llygber diruawr gantaw y werescyn iwerdon. B.

⁶⁰¹ Ac yna trwy vrat y saesson y doeth gotmwnt yr alban yr tir. A threugein llong a chant llong gantaw. yny ran honno yd oedynt y saesson. twyllwyr heb vedyd amadunt. Ac yn y ran arall yd oed priawt genedyl yr ynys. A theruysc ac annundeb y redunt. Agwedy duunaw y saesson a gotmwnt. ymlad awnaethant. a cheredic vrenhin. Agwedy ffo keredic y erlit o dinas pwy gilyd hnt yn circistyr. B.

⁶⁰² Ac yna y doeth ymbret nei y lewis vrenhin freinc. A gwrlhaw y gotmwnt gan ammot y gauhorthwyaw ynteu or gotmwnt hwnnw wrth werescyn teyrnas freinc ar tor y ewythyr. kany herwyd y kadarnhai ef yn aghefreithawl yr list delohissit ef y ymdeith ohono. Ac or diwed gwedy kaffel y dinas ae losci: ymlad kat ar vaes awnaethant. A cheredic vrenhin. Ae gymbell ar ffo trwy hafren hnt yg kymry. Ac ny orffowyswys gotmwnt yna eo dechreuedic irlloned o lad a losci y dinassoed ar kestyll ar treuyd. hyny daru idaw dileu holl wyneb y teyrnas hayach or mor y gilyd o yselcheigon a llygyon heb trugared o flam a chlelyf a distrywei hnt y prid. Ar hyn a diagei or truan acrua honno a ffloynt y ynnalwch y geisslaw amdiffynt eu heneiten. B.

⁶⁰³ Py beth genedyl lese gywarsagedic o diruawr a gorthrwm. puner pechawt a syberwynt y rei a uydent gynt yn wastat yn sychetocauw gwaet ac annyundeb a teruysc rwg eu kiwtawtwyr e hun. y velly genedyl truan ynys prydein y gwenheist ti. kany tithew kyn nohyn a gymelleist kynedolch y teyrnassoed pell y wrthlyth y darestwg it. Ac weithon megys gwinnllan yd wyt tithew gwedy ryrhochoelut yn werwed. A cheithwet hnt na elly bellach amdiffynt dy wlat o law dy elynyon. Ac wr hynny truan seberw genedyl. kymr dy peny. ac ednebyd y geir a dyweit yr arglwyd yn yr yvigil pop ty teyrnas ar hanher ae awahaner yndi ehun. a distrywir ae a difeithir ar ty y syrth ar y gilyd. Ac wrth hynny kany ymlad ac annaundeb y gidawt e hun. A mwe teruysc a chyghoruuynt a tywyllwys dy vryt ti. kany ty syberwynt ti ny mynwys ufydhau y vn brenhin. wrth hynny y gwely tithew y creulonaf paganait yn distryw dy wlat. Ac yn bwrw y tei ar tor y gilyd. yr hyn a wyl dy etined ti hnt dyd brawt. kany wynnt a welant estronyon genedolch yn medu eu tei. ar kestyll ar dinassoed. athref eu tat. o rei ymaent deholedic. y rei onyt duw ae peir ny allant eu kynydu byth triacheuon. B.

⁶⁰⁴ Agwedy dauot yr creulawn yscymunedic hwnnw a gwyr yr affric ygyt ae ef anreithaw yr ynys ae llad ae lloeci or mor y gilyd megys y dywespywt vchot i y rodes loegyrr yr saesson a vo distryw o nadunt arneit. kany trwy eu brat wy yr dothoed gotmwnt yr ynys. Ac wrth hynny killwys attlybyn y brytanyeit y emyleu yr ynys y gymry a chernyw. A gwneuthur mynych ryuel o dyno am pen eu gyllynion. B.

⁶⁰⁵ Ac yna gwedy gwelot o teon archescob llundein. ac archescob kaer efrawc yr eglwysseu ar kenneinoed dwywawl ae gwassanatheu gwedy eu distryw hnt y dayar. Sef awnaethant kymryt escryn y seint a ffo ac wynt yr lleoed diffeithaf a gawssant yn ynnalwch eryri. rac ofyn eu distryw yn gwbyl or yscymun dinedyd saesson y sawl ar erif o escryn seint e hentadeu aoed gantunt. A rac kolly hynny ot ymrodnyd wynteu oc eu bod ynertholyaeth. Ac ereill onadunt yn llongeu hnt yn llydaw. Ac aruyrder yr holl eglwysseu or a oedynt yny dwy archescobawt llundein a chaer efrawc. A edewit yn diffeith. B.

⁶⁰⁶ Ac yna trwy lawer o amser y colles y brytanyeit coron ynys pdein ae theilygtawt. Ar hyn a trigassei gantunt wynteu or ynys nynt y dan vn brenhin creulawn yd oed darystygedic gau vynyth ymanreithaw. Ac yr hynny heuyt ny chaus y saesson y goron. namyn daly dan dri brenhin aorugant. B.

⁶⁰⁷ Ac yn yr amser hwnnw yd annones Girycol pap austin y pregethu yr saesson hnt yn ynys prydein. kany y ran yd oedynt or ynys. yr daroed dileu cristonogyaeth o honei yn gwbyl. A chan y brytanyeit ydoed ifyd gatholic didramgyd yr yn oes lenterus pap. B.

⁶⁰⁸ A gwedy dyuot austin: y kauas seith escobawt yn gyllawn o preladeyit credyfus. a manachlogoed lawer gny rei yd oedynt keucinoed dywawl yn talu dywawl wassanathe herwyd eu hudas y duw. Ac yn plith y manachlogoed hynny yd oed vanachloc arbenic yndinas bangor y maelawr. Ac yny vanachloc honno y dywedit bot yngymmett erif y chwent o veneich. a gwedy ranhet yn seith ran. y bdeit trychant manach ynpop ran heb eu pryoret ac swydwyr. A hynny oll yn ymborth o laur y dwylaw. Sef oed enw eu habat dunawt. Gwr enryued y chtrylith ae dysc yny kluedodeu. B.

⁶⁰⁶ Ac yna y keisswys austin gan yr escob darestwg wrt gyltauryaw ac ef wrth pregethu yr saesson drwe. Ac yna y dangosoes dunawt trwy amrysalon awdurdodeu yr yscryth lan hyt na dyllynt wy pregethu eu fyth wy y eu gelynyon kany archescob a oed udunt elhunein. A chenedyl y saesson yn ormes arnadunt. Ac wrth hynny na mynlhant na prygethu yr saesson, na chedyndeithas ac wynt na chlyffrannu eu ffyd ac wynt mwy noc a chwn. B.

⁶¹⁰ A gwedy gwelet o edelbert brenhin keint y bryttanyeit yn ymwrthot a phregethu yr saesson ygyt ac austin. Sef awnaeth ynteu blyghau. Ac anuon hyt ar edelfet brenhin y gogled, ac ar y brenhined ereill or saesson, y erchi vdunt luydyaw am pen dinas bangor y gyt ac ef, ydial ar dunawt ac ar yr ysgolhegon. A tremygassei awstin, ac pregeth yr saesson. A gwedy kynnullaw diruawr lu o nadunt, dyuot awnaethant ar llu hwnnw gantunt hyt yg kaer leon y lle ydoed brochuael yscithrawe yn eu herbyn. Ac yno yr dothoedynt y ineneich a chredyfwyr o pop manachloc or aod ynteyrnas y bryttanyeit. Ac yn vwyaf oll o dinas bangor y wediaw ar duw gyt ac kenedyl. Ac yna gwedy ymgynnullaw y lluoed o pop parth; dechreu ymlad awnaethant ysesson ar bryttanyeit. Ac or diwed y bu reit y brochuael adaw ymaes ar dinas. Ac eissoes nyt heb wneuth' diruawr aerna oe clynyon. B.

⁶¹¹ A gwedy kaffel o edelfet y dinas. A gwybot yr achaws yr dothoedynt yno y sawl gredyfwyr hynny ymchloct y arueu awnaeth yny credyfwyr. Ac ynyr vn dyd hwnnw gan goron mertherolyaeth yd ellygwyt y wlat nef deucanwr a mil o veneich. B.

⁶¹² Ac odyna megys yd oed y creulawn hwnnw ar saesson y gyt ac ef yn kyrchu dinas bangor. Gwedy clybot o bryttanyeit y greulonder: ymgynnullaw awnaethant holl tywysogyon hyt ym mangor. Ac yna y doeth bledrys tewyssawe kernyw. A maredud vrenhin dyuet, katan vrenhin gwyned. Mab oed hwnnw y iago vab beli vab enyawn vab maelgwn gwyned. A gwedy dechreu y vrwydyr honno: drut a chalet ac aruth vu yr aerna o pop parth. Ac eissoes trwy drugared duw y gorau y bryttanyeit. Ac y brawyt edelfet, ac y kemellwynt ar ffo, adiangassei oy lu ef. Ac heuyt y llas hwech a thriugeint adegmil oe wyr. Ac y dygwddwys bledrys tywysawe kernyw o parth y bryttanyeit. B.

⁶¹³ A gwedy hynny tywysogyon y bryttanyeit a ymkynnullasant hyt ygkaer leon, ac o kytygzhor yna yd urdwynt katan vab iago yn vrenhin arnadunt. Ac yna wedy gwisawc o honaw coron y teyrnas y kymellawd edelfet trwy humyr. Yna yr ymkynnullws yr holl vryttanyeit yn borth i katan, a chyrlu trwy humyr gan erlit edelfet. Gwedy gwelet o edelfet hynny, sef aoruc kynnull attaw yr holl saeson, a bydinaw yn erbyn y bryttanyeit. B.

⁶¹⁴ A gwedy bot y deu lu yn barawt y gyrchu y gilyd, sef y tagnouedwynt rwg katan ac edelfet kan kytymdeithon, kan rodi y parth traw y humyr y edelfet, ac adaw lloegyrt a cherynw a chynru yn medyant katan ygyt a choron y deyrnas. B.

⁶¹⁵ A thra yttoedynt evelly yn kynhal tagnoued a chytymdeithas, sef awnaeth edelfet ymwrthawt ac wraic briawt, ac o herwyd y kas oed ganthaw wrthi y dehol aoruc oe y kyuoeth. Ac yna kan vot eisoes yn weichawe, sef y kyrchlawd y wreic hyt at katan y geisaw porth mal y gallei odyna kymodi ac edelfet, ac ny thygwys hynny idi, sef awnaeth hitheu yna trigyaw yn llys katan, hyt pan eskorei oe y beich-goi. B.

⁶¹⁶ Ac yn yr amser hwnnw y ganet heuyt mab y katan oe ei vrenhines. Ac yna y rodet y meibon hynny ar vaeth ygyt yn ol y denawt y dylsey brenhinawl etived. Sef oed enweu y meibon, nyt amgen mab katvan aelwynt katwallawn, ac etwin oed enw y llall. Ac yna pan yttoedynt weisyon ieuene y rodet wynt ar selyf brenin llydaw, er dyscu udunt, mal y dyscynt yno moesau ac arueu. B.

⁶¹⁷ A selyf a aruolles y meibion yn llawen ac yn anrydedus, ac ympen yspeit o amser y tyfawd gan selyf y meint kariat udunt hyt nat oed nep yn y ryw gymdeithas ac ef, ar gweisyon hynny ymupob achaws a daghosynt y dewred ac eu kampeu molyannus hyt y keridws eu klot tros y gwladoed. B.

⁶¹⁸ A gwedy bot euelly talym o amser y bnannt varw katan ac edelfet, yna y deuthant katwallawn ac etwin trach y keven y ynys prydein, ac y kymyrth pob un onadunt kyuoeth y tat, kan kynhal y kytymdeithas y ryghynt mal kyt. A gwedy lliithraw yspeit dwy ulyned heibaw erchi aoruc etwin kanhat ygan katwallawn y wisaw koron ohonaw y tu hwnt y humyr, ac i gynhal gwyluawen yn enryded y seint, mal y gnotaei katwallawn or parth arall. B.

⁶¹⁹ Ac yna oet dyd awnaethant y datleu hynny wrth auon dulas, sef y doethant yno doethion o pob parth en holi yr hyn a dyleyt ygkylych yr achaws hwnnw, ac yd oed katwallawn or neill tu yr auon yn gorwed ac ben ar lin breint hir y nei. A phan yttoedynt ywelly wylaw aoruc breint hir, ac y dygwddwys y dagreu ar wyneb katwallawn. Ac yna kan tebygu bot gwlaw yn bwrw arnaw dychauael y olwe aoruc, a gwelot breint hir yn wylaw, sef y gofynwys y brenhin achosyon y trystyt hwnnw. B.

⁶²⁰ Yna yr atebawd breint lhir mawr yw deunydw wylaw imi ac y kenedyl y bryttanyeit oll rac llaw, kany hynny aod ragor teilyctawt udunt wy ac y tithen arodeisti, a hyn aod ragor breint ac urdas er oes maelgwn gwyned, kans er hynny ny bu un tywysawe y genedyl y bryttanyeit yn gallu gwrthwynebu gormes y saesson, nac aallei y kadw ar eu hen teilygtawt, ar awr hon yw ymgynhal yr anryded dy vot ti yn godef kolli a lleihau hynny, kan vot yr estrawn genedyl honno yn wastat trwy gnotaedic twyll a brat yn y distrywiaw, ac yr awrthon yn vwyaf oll kan geissaw arneru o wisaw coron brenhiniaeth yn yr ynys hon. A phef keffynt hynny mwy o syberwyrt a gymerynt o vot udunt gynhal urdas brenhinawl, ac er gorchuygu a distrywiaw y bryttanyeit y gwahodynt ereill oe eu kenedyl attadunt trwy y rei y gellynt wneuthur hynny. Ac heuyt anyanawl udunt yw twyll a brat, y rei ny waethant erioet kadw amot wrth neb. Ac wrth hynny reitach yw eu gwrthlad ae darestwg noc agwanegu eu anryded ac yw medyant, kany ymdangossawd eu gnotaedic dwyll, pan ladassan yn kenedyl yn amser gwrtheyrn, ac wynt aorugant vrat emrys wledic, wynt a vredeychassant arthur heuyt trwy dyunaw a medrawt, a chan dwyn gotmwnt yma wynt a deholassant keredic ac a dugant y kyuoeth ygan y dyledogyon. B.

⁶²¹ A gwedy clybot o Gatwallawn yr ymadrodyon hynny edivar vu ganthaw yr amot awnaethei, ac anuon aoruc at etwin y venegi bot yr hyn a geisseyi yn erbyn kyghor ei wrda, panyw deuawt eu hentadeu ydoed nat iawn dal yr ynys tan dwy goron. Ac yna blyghau aoruc etwin a ymadaw kan vynet parth ar alban, a dywedyt y gwiscei ef coron er gweathaf i gatwallawn. Ac yd ynanones katwallawn a menegi idaw o gwiscei ef coron ynys prydein y lladei enteu y ben ydan y goron. B.

⁶²² A gwedy hynny kynnullaw y llu mwyaf a allei aoruc pob un, ac ymkynaruot parth traw y humyr, a brwydraw yn dost aorugant. Ac etwin a gymhellawd gatwallawn ar ffo hyt yn iwerdon, ac etwin a oresynawd gyuoeth katwallawn gan loski y dinassoed a llad y kiwdawtwyr ac anreithiaw y gwladoed. Ac val yd oed etwin evelly yd oed katwallawn yn keissaw ymchwelyt yw gyuoeth tracheuyn, ac nys gallei, kany na le bynhac y keissiei dyuot yr tir yna y hydei etwin yn barawt yw erbyn, kans dothoed dewin goreu or byt attaw or yspaw, sef oed enw hwnnw pellytus. A hwnnw a adwanei ar redec y ser. Ac ar gweyt escyll yr adar ymdawmeuon adelhei rac llaw. A hynny a vanagei ynteu i etwin. Ac wrth hynny ny allei katwallawn dyuot ynys pdein. A gwedy gwybot hynny o gatwallawn annobeithaw a oruc o

tebygu na chaffei byd dyuot y ynys prydein. Ac or diwed y kauas nny kyghor mynet hyt yn llydaw megys yw galli dyuot yw gyuoeth tracheuen. B.

⁶⁴³ A throssi awnaethant eu hwyleu parth a llydaw. Ac ynhyddy kyuodi gwynt kythrawl gorthwyneb yn eu herbys. Ac yn deissyuyt gwascaru eu llongen hyt nat oed yn y gyt ae gilyd. A diruawr ofyn a dygyrchwys llywyd flog y brenhin. Ac ymadaw ar llyw aoruc. Ac yuelly y buant ar nawd yn gyhyt ar nos mal y dydoei y tonneu wynt. Ac yna pan doeth y dyd trannoeth y doethant y ynys wechan. Sef oed y henw garnarrei. A gwedy kaffel y tir onadunt. kleuychu aoruc ybrenhin o wrthryn heint rwg dolur colli y wyr ar tymhestel ar mordwy ar dyfroed ar alltuded aoel arnaw ynteu ehun. A chyntrymet vu y heint ac na lewas na bywt na diawt teir nos a thri dieu. ar petwered dyd y doeth arnaw blys kik hely. B.

⁶⁴⁴ A gwedy megisi hynny o honaw y vrent hir. kymryt bwa a saetheu aoruc breint. a mynet y grwydraw yr ynys y edrych adamweineu idaw caffel y vlys yw arglwyd. A gwedy na chauas dim gouelleint a gymyrrth yndaw yn vawr rac ofyn dyuot agheu yw arglwyd am na chaffei yr llyn yd oed yny whenychu. A chany wydat peth awnaei: arner aoruc o geluydyt nyr clywsei eirioet nyt amgen no thrichu dryll o gehyr y vordwyt ae doddi ar ver: ae ardynheru ynda. Ae rodi ar gatwallawn. ae yssu a oruc katwallawn gan tybygu y mae kik eneuell gwyllt oed. a ryuedu awnaeth na rygassei eirioet y ryw chweith a blas y gwyssei ar y golwyrth hwnnw. Ac ar hynny eissoes y dechreuis grymhu y annyan. ac ar pen y tryded dyd yd oed yn iach. Ac yna dechreu awnaethant kyweiryaw eu llogheu. A drychael hwyleu. Achymryt eu hynnt. Ac y gaer gidalet y doethant y tir llydaw. ac odyna yd aethant hyt ar selyf vrenhin llydaw. Ae erbyneit aoruc selyf idaw yn anrydedus. B.

⁶⁴⁵ A gwedy gwybot o honaw yr achaws yr dothoedynt yno adaw nerth awnaeth ndunt: Adywedut megys hyn. Dolurus yw genyful. etheoldigyon gwyr ieuieic bot gwlat anhentadeu ni gwedy ygwercsyn o estrawn genedil. A chwitheu gwedy awch dehol yn waradwydus. Ae ereill oe awch kenedyl yn gwarwasanedic ydanaunt. Aphob kenedyl yn awch kylch yn amdiffyn eu gwlat yn wrawl. A ryued yw bot gwlat gystal ac ynys pden na ellwch chwitheu amdiffyn hi rac kenedyl satanas sef yw rei hynny y saesson. Pan yttoed awch hentadeu chwi a gwyr y wlat hon yny gwarchadw hi: nyt oed vwyd ganthunt nor dim lleihaf y hamdiffyn hi rac kenedyl saesson. A rac pop kenedyl arall ac wynt a vdynt arglwyd ar yr holl enyssued yn eu kylch. Ac nac ny bu vn genedyl a allei wrthwynebu vduent eithyr gwyr rufein. wynt a gymhellwyd eissoes ohonei yn waradwydus gwedy llad eu tywysogyon yn llwyr. Ae eissoes yr pan duc vaxen wledic a chynan meriadauc dylydedogyon ohonei hyt ywlat hon ny bu yno yr hynny hayach a allei kenysu eu breint idi tracheuen. Achyt ry fei heuyt rei agynydeu vduent eu breint o peth: ereill a vei wannach a gollai hynny eilweith. Ac wrth hynny dolur yw genyfi awch gwander chwi. kanyv vn genedyl ym. Ac vn yn gelwir megys chwitheu brytanyeit. Ar wlat hon y mayn yn amdiffyn eu gwlat rac pawb oe gelynyon yn wrawl. B.

⁶⁴⁶ A gwedy darnot y selyf dywedut yr ymadrodyon hyn: megys kywylydyaw a oruc katwallawn. ac ateb yr brenhin val hyn. Arglwyd vrenhin heb ef duw attalho itti adaw nerth ymi y geissaw yw kyguoeth tracheuen. A minheu ae diochaf yr hyn a dywedut titheu bot yn ryued genhyt lesscet kenedyl ynys prydein: hyt na allasant kynhal breint eu hen tadeu. gwedy dyuot y brytanyeit hyt y wlat hon. Nyt reit ryuedu hynny herwyd y gnelir imi. Sef achaws yw. dylydedogyon yr holl teyrnas a duca tywysogyon hynny ganthunt hyt ywlat hon. Ar anlyedogyon a trigassant yno. A phan gauas yr anlyedogyon medyant y gwyr bonhedic: ymdrychael awnaethant wynteu yg ham ryuog. a cham syberwyt yn vwy noc y kambadei dyltet. Ac o omdonon kyuoeth a drych y llwy a golut. ymrodi y odinab megys y dyweit gildas. hyt nat mwy y pechawt hwn: no phop pechawt or a uyd ymplith kyynedloed. Ac yn penhaf peth a distryw yr holl da: Cassau gwiroed. A charu kelwyd. A thalu druc dros da. Gredeu enwired dros begarwch. Ac y uelly y gwneynt pop peth yn wrthwyneb yr wirioned. Ac ny cheissynt dim gan vedyc yr holl nerthoed. Ac ygyt a hynny: hyt nat mwy y gwnaei y dnyon y byt hynny: namyn meneich ar eglwyswyr a chenuein duw ehun. Ac wrth hynny nyt ryued bot yn gas duw y genedyl y wnelei y ryw distryw weithredoed hynny: Ac or achaws hwnnw colli o nadunt tref eu tat ac eu gwlat: kanyv a oed yn mynnu dwyn estrawn genedyl y dial arnadunt eu pechodeu. Ae eissoes teilwn oed pei duw ae cahathaei keissaw kenysu eu breint ac eu teilygdawt. Ac y vwrw gwaradwydyt y wrth an priawt genedyl mal na ellit dywedut an bot yn tywysogyon llesc: na gwallus. mal na lauryem y geissaw bwrw gwra't dydyt y wrthym. Ac yn achwanec y hynny. hyach ehofnach yd archaf y dy canhorthwy ti. noc vn arall kanyv vn gorhentat a vu yn andeu. Ac velly dwyn y hach awnaeth yn dec. B.

⁶⁴⁷ Ac yno y trigwys katwallawn y gayaf hwnnw y gyt a selyf vrenhi llydaw. Ac anvon breint hir i enys prydein aorugant o gytygyhor. y arvaethu kaffael or gattei duw idaw kaffael y dewin. yr ydoed yn lludias Katwallawn y dir enys prydein. Ac yna y dothoed breint hir y porth hamwnt yr tir. ac ymwisgaw aoruc megys y reidussyon. ac yn y dull hwnnw ymdeithaw parth a chaer efrawc lle yd oed y dewin yn llys etwin. Sef y kauas nny kyghor gwneuthur bagyl hayarn a blaen tra llyn idei ygyt ar hon yr aruaethi llad y dewin or ryghei bod duw idaw ymkyuaruot ac ef. A gwedy dyuot yr gaer kytymdeithocau ar reidussyon aoruc breint y rei o herwyd deuaat a eruerynt derbyn elusen yn porth llys y brenhin. B.

⁶⁴⁸ A phan oed breint hir yn y lle hwnnw sef y gwlele ei chwaer a llesteyr ganthi yn dyuot allan or llys wrth keissaw dwfyr yr vrenhines. A honno a rydgassei etwin o gaer wyrangon wrth ymchoelut o dyhol katwallawn. A phan velas breint hir y vorwyn yn dyuot yn agaws attaw. wylaw aoruc. a galw arnei yn isel. Sef awnaeth hitheu derchuael y golwec gan pedrussaw. A gwedy dyuot attaw ac atnabot y brawt ergrynedigaeth a gymyrrth rac ouyn y damweins oe atnabot gan y elynon ae daly. A gwedy ymgaredigaw ar vryder trwy amrauael ymadrawd hi uenegys idaw ansawd y llys. ac a dangossey y dewin idaw. kanyv ef a dothoed yn ol y aruer yn plith y reidussyon wrth rannu kardawt undut.

⁶⁴⁹ A gwedy adnabot y dewin. sef a hynnes breint oy chwaer. kaffael fford os gallei y dyuot yn diarwybot or llys attaw hyt yn agaws y hen temhlyr aed gerllaw lle y gwnelhei llechu yn y haraws. Ac yna yd aeth breint ygyt ar torfy o reidussyon hyt y lle yd oed y dewin yn eu ryoli. A phan rodos y tyghetuen idaw fford y gyflauan. sef y gwant y dewin adan y vron. ac ar dynawt hwnnw y lladawd. Ac yn deissyuyt bwrw y vagyl ymdeith awnaeth breint a mynet ymplith yr aghanogyon ereill hep nep yn y dybyaw. ac yn diannot kyrechu y lochua. B.

⁶⁵⁰ A phan ydoed breint euelly. y chwaer ynteu gwedy bot trwy y nos yn mynnu o pop ystryw kaffael fford y dyuot allan or llys ac eissoes nns gallei hynny. kan y kyffraw ar braw aed yn y llys o achaws agheu y dewin. gossot gwilywr aoruc etwin ar y gaer. Ac yna pan atnabu breint hynny ymadael aoruc ar lle hono. a mynet parth a chaer exestyr. B.

⁶⁵¹ A gwedy dyuot yno dyuynnu attaw y brytanyeit aoruc breint. a dywedut undunt y gyflauan a rywnaethei. yna kadarnhaw y gaer honio awnaeth. a gorchynyn y holl wryda yr ynys ymgeisyaw y gadw y dinassoed ar kestyll. ac heuyt annon kenhadeu hyt ar katwallawn y erchi idaw ymchweilyt yn diannot a phorth ygan selyf brenhin llydaw y eu kanhorthwyaw. B.

⁶⁰² A gwedy mynet y chwedyl hwnnw yn hyspys tros ynys prydein. sef aoruc peanda brenhin keint kynnullaw y llu mwyhaf a allei or saesson a mynet llyt yg kaer excestyr a gwarchae y dinas a dechreu ymlad a breint yno. B.

⁶⁰³ Ac ual yd oed y saesson euelly yn gwarchae breint. nachaf katwallawn a degmil o wyr aruawc ygyt ac ef yn dyuot yn ganhorthwy o lydaw. ac yn diakynnu yr tir oc eu lloeghe. ac yn gyflwm yn kyrcu parth ar gaer hoino. A phan oed yn agawys yr lle rannu y varchogyon yn peleir bydin aoruc. ac yn diannot kyrcu y elynyon. ac eu kynhell ar ffo gan llad niuer nawr onadunt a daly peanda. A phan welas y gwr hwnnw nat oed ffordd idaw gaffael rydyt gwrhau aoruc y katwallawn. gan rodi gwystlon ac adaw mynet ygyt ac ef yn erbyn y saesson. B.

⁶⁰⁴ A gwedy kaffael y uadugolyaeth honno galw attaw y holl wyra awnaeth katwallawn. y rei a vuesaent waskaredigyon er talyn o amser. a mynet yn diannot y ryuelu ar etwin parth ar gogledd. B.

⁶⁰⁵ A phan gieleu etwin hynny kynnullaw attaw aoruc holl vrenhined y saesson. a dyuot yn erbyn Katwallawn llyt y lle aelwir hetfeld. Ac yno eissoes wedy dechreu y vrwydyr y llas etwin ae holl lu haecach. Ac ygyt ac ef y dygwydws offryt y vab a gotbott brenhin orc. a daethei yn kanhorthwy idaw. B.

⁶⁰⁶ A gwedy y uadugolyaeth honno kyrcu trwy wladoed y saesson awnaeth katwallawn gan y vath kreulonder llyt na adawei nep yn yw. namyn lle gwelhei wreic vreichiawc. ac gledfyd yd ellygei y beichogi hylt y llawr. ac evelly nyt arbettei na gwr na gwreic. na hen nac ieuenic. kan wneuthur kyflauian druenus o kenedyl y saesson. kan aruaethu eu diua yn hollawr or ynys hon. B.

⁶⁰⁷ Ac yn kerlet raddaw evelly or diwed brwydyr a uu idaw ac offryc. y gwr a oed yn dywyssawc ar ol etwin. a hwnnw a las ygyt a deu nei idaw. y rei a oedunt y lywodraethu gwedy ef. Yna y daeth osswallt yn vrenhin yn y gogledd. ac yn erbyn hwnnw y daeth katwallawn ac ae kymbhellawd ar ffo o wlat pwy gilyd llyt y nur a adelawd seuerws anherawdyr y rwg lloegy ar alban. Ac yna auon peanda aoruc ygyt a ran vwyhaf or llu llyt yn y lle hwnnw y ryuelu arnaw. B.

⁶⁰⁸ A phan ydoed peanda yn gwarchae osswallt yn y lle aelwir yn saesneuc heufelft. ac yn gymraec y maes newawl. sef awnaeth osswallt yna derchuael croes yr arglwyd. kan erchi ar y gyttarchoegyon oc eu llawn llef dywedyt plygyn an glinyeu a gelydawn yr holl kyuoethawc duw yn rydhu o dwylaw y brytanyent dywal. ac ygan vr yscymun tywyssawc peanda. kanys ef a wyr an bot ni ar yr iawn yn ymlad tros yn kenedyl. Ac yna pawb awnaethant yn ol y orchymyn. a phan dorres y wawr y dyd trannoeth kyrcu eu gelyuyon aorugant. a thrwy evryllit oc ffyid kaffael y uadugolyaeth. B.

⁶⁰⁹ A gwedi clybot hynny o gatwallawn blyghau aoruc a chynnullaw llu inawr er cyrcu osswallt. ac yna ymlad ac ef aoruc peanda yny lle aelwir bwrne ac y llas. B.

⁶¹⁰ A gwedy llad osswallt ar ran vwyhaf oc y lu oswi aelwyn y vrawt a uu yn gwledychu ar y ol ef. A hwnnw a gauas tagnoued gan katwallawn trwy wrhau idaw. a thalu amyldu o eur ac alyant. B.

⁶¹¹ Ac yna yn diannot allfutt mab y oswi ac odwalt y nei vab brawt a gyvodassant yn y erbyn. a chan ny dygrynnoes. udunt hynny wynt a fioassant ar peanda ac erchi kaffael porth ganthaw y oreskyn kyuoeth oswi aelwyn. B.

⁶¹² A chan nat allei peanda torri y tagnoued awnaethei katwallawn tros y gwladoed annot hynny aoruc llyt pan kaffei kanhiat gan katwallawn y vrwydwar arnaw. Ac yna tra ydoed katwallawn yn daly llys ar wyleu y sulgwyn yn llundein. ac yn gwisaw coron y deyrnas. sef yd oed yno holl tywyssogyon y saesson eithr osswi aelwyn yn unig. ygyt a holl tywyssogyon y brytanyent heuyt. Ac yna y daeth peanda ar katwallawn y ouyn py achaws na dathoed oswi yr llys. ar holl tywyssogyon wedy dyuot namyn ef ehun. A chatwallawn a dywawt mae claf oed. Nac ef arglwyd heb ef nyt or achaws hwnnw na doeth. namyn auon kenhadu awnaeth llyt yn germania yscymun y wawd saesson attaw y geisaw dial y vrat arnafi. athi. ac ygyt a hynny heb ef y mae yn torri tagneued ynys prydein. gan dihol y deu nyeint allfutt ac odwalt. Ac erchi canhat awnaeth peanda oc lad noe diho o truneyn ynys prydein. B.

⁶¹³ Ac yna gwedy galw o gatwallawn y gyghorwyr attaw. a medylaw peth awnelhit am hynny. ym plith hynny y rodes mareded vrenhin dyuet y kyghor llyt. Arglywd heb ef. kanys holl genedyl saeson a derpereisti eu dehol yn llwyf or ynys hon. pa achaws na thrigeist tithew ar y medwl hwnnw kanys ny dlyyt kadw ffyd wrth y neb nys catwo. Ac wrth hynny dyro canha y peanda y ryuelu ac wynt. ac attuyd ef a lad pop rei o nadunt y gilyd. yr saeson. ac y uelly y dilhehir or ynys hon. B.

⁶¹⁴ Ac ar hynny y rodes katwallawn ganhyat y peanda ryuelu ar oswi. A gwedy kynnullaw llu mawr. kychwyn a oruc peanda trwy humyr ar torr oswi. A ryuelu yn wychyr a oruc arnaw gan anreithaw y wlat. B.

⁶¹⁵ A chynnig aoruc oswi lawer o rodyon o eur ac alyant y peanda yr peidaw ae ryuelu. A gwedy na mynnei peanda dim ganthaw. Sef awnaeth kynnogni duw ac ef. A chyn bei llei y niuer noc un peanda y rodi kat ar vaes idaw ar lan yr auon a elwit guniued. Ac y llas peanda ar y deguet arugeint o tywyssogyon y saeson : a ryuchan oll. A gwedy llad peanda y rodes katwallawn y kyuoeth y ulfrit y vab. Ac y kymyrth ulfrit tywyssogyon mers y ryuelu yn erbyn oswi. Ac eissoes or diwed y kymodi awnaeth katwallawn udunt. B.

⁶¹⁶ Ac wyth mlyned a deugeint gwedy goruot katwallawn y bu yn gwledychu. Ac ym pen yr wyth mlyned ar deugeint yd aeth or byt hwn y pymthecuet dyd o vis tachwed. ae gorf a gymyrth y brytanyent ac ae hirasant ac irceidu gwyrtuawr. Ac y dodassant y mywn delw edyf gwedy dineu ar y lun ehun. o enryued geludyd. Ac y gossodassant y delw ar varch uch pen y porth tu ar gorllewein yn llundein yr aruthyr yr saeson. Ac ydanaw y gnaethpwyt eglwys o enw seint marthin. ac effeireit yganu rac y eneit. Ar gwr hwnnw a vu y mardhawe evydawl ar darwgan myrdyn. B.

⁶¹⁷ A gwedy daruot hynny y kymyrth katwalawdyr vendigeit y vab ynteu lewodraeth y teyrnas y law. B.

⁶¹⁸ Mam katwalawdyr ynteu a oed chwaer untat a pheanda. ae mam hithew oed wreic vonhedic o dyledogyon ergig ac euas. A honno a gymyrth katwallawn yn wreic idaw gwedy y gymot a pheanda. B.

⁶¹⁹ A gwedy llywaw o katwalawdyr y teyrnas trwy yspeit deudec mlyned yn wrawl trwy hedwch. yna y clenuchwys o ryw nyctawt. Ac or achaws hwnnw kyudi teruyse y rwg y brytanyent ehunell. ar wlat firwythlawn a distrywyssant oc eu hyscymun teruyse. ac ygyt a hynny heuyt ryw dreidi arall adeoth arnadunt ydial o duw arnadunt eu pynodeu. Ac sef oed hynny diruawr newyn a thymbestyl a marwolyaeth ym pop gwlat dros wyneb ynys prydein yn gyffredin llyt na cheffit na bwyt na diawt namyn ychydic y neb a allei hely yn diffeithwch. ar varwolyaeth a oed kymeint ac na allei y rei bu gladu y rei meirw. Ac wrth hynny sef awneynt mynet y wladoed ereill or byt ynny cylech. Ac adaw eu gwlat eu hun yn diffeith gan wylouein yny wed hon. Arglywd holl gyuoethawc nef a dayar ti an rodeist ni megys deucit yn vvyt bleideu. ac an gascereist ym plith alltudyon. Ac yn y kyweirywys katwalawdyr ehun lyghes. Ac y kychwynnwys parth a llydaw gan adhwanegu y ryw gwynwan hon. Gwae ni pechaduryeit am ym pechodeu. trwy y rei y codassam duw. kanys ny chymarassant penytr tra yttodeim yn kaffel yspeit y

penydyaw. wrth hynny hediw y mae duw yn dial arnam ninheu hynny. ac yn dyrru oc an ganedic dayar. kany ny allwys un genedyl or byt an dyrru. tra yttod duw ygyt a ni. ac wrth na allwys neb an dihol. y mae ynteu ehun yn dihol ni o tref an tat o achaws an pechodeu. Ac wrth hynny ymchwelwch wyr rufein. ymchweylnt yr yscotteit ar ffichteit. ymchoelent y bratwyr twyllwyr yscymun saesson. llyma ynys prydein yn difeith udntwy. Gwedy y difeithaw a var duw. yr hon ny allasant wy oc eu holl gedernyt y difeithaw. B.

⁶³⁰ A chan y ryw gwynnan honno y doeth katwalawdyr vendigeit a hynny o gynnulleitaw ygyt ac ef hyt yn llydaw. A chyrcu awnaethant hyt ar alan brenhin llydaw: nei oed hwnnw y selyf. Ac ynteu ae herbynwys ef yn aurededus. mal yd oed deilwv aruoll brenhin. B.

⁶³¹ Ac yna yd edewit ynys prydein yn difeith oc phriawt kiwtawtwyr eithyr echydic a diaghyssei y diffeithwch kymry trwy ymborth ar hely ar dechreu y uall newyn honno. Ac aruthyr y uall honno ar y brytanyet ar saesson trwy yspeit un ulwydyn ardec. Ar ydiagassei or saesson eissioe a anuonassant ar eu kenedyl hyt yn germania y venegi udnt bot ynys prydein yn difeith heb neb yn y chyuanhedu oc phriodoryn. A manegi udnt bot yn hawd y chyuanhedu ae gorescyn. B.

⁶³² A phan gicleu y saesson hynny ymgynnullaw awnaethant lluosogwryd ac amylder o niuer gwyr a gwaged. a dynot yr goglew yr tir. A dechreu kyuanhedu y gwladod difeit awnaethant or alban hyt yg kemyw. kanyt oed neb ae lludyei nac ae gwarauneit udnt. Ac or amser hwnnw allan y colles y brytanyet llywodraeth ynys prydein. ac y dechreuis y saesson y chyuanhedu ae gwledychu. B.

⁶³³ Ac yna ym pen yspeit gwedy ymgadarnhaw or yscymun pobyl honno yn ynys prydein yd archoed katwalawdyr ganorthwy ygan alan vrenhin llydaw y dyuot y orescyn yr ynys iarnadunt tracheuyn. Ac yna y daeth llef ygan agel or nef at gatwalawdyr y orchymyn nat elhei ynteu y ynys prydein kan na mynhei duw yr brytanyet gaffel y llywodraeth hyt na chyflawnt yr amser a daroganawd merdyn. Yna y peris yr agel i gatwalawdyr mynet y rufein ar sergiws. ac yna y gymeryt penyt mal y kaffei y riaw ymplith y gwynuydedigion seint. a trwy euyrlit y ffydf y delhei llywodraeth ynys prydein tracheuyn yr brytanyet. gwedy idaw ef eilenwi yr amser tyghetenawl. a chaffel dwyn y escyrn ef o rufein y enys prydein. pan geffir dangaws ereill escyrn y seint. y rei a gudyessit rac ouyn y paganyeit yscymun. B.

⁶³⁴ Yna y daeth katwalawdyr at alan vrenhin llydaw a manegi idaw y geireu adywedassei yr agel wrthaw. A phan glyws alan hynny. sef y kymyrth ef llyfreu daroganeu myrdyn. a doroganeu yr eryr o gaer septwn. a chanyadeu sibli. a chwilaw y daroganeu hynny oll aoruc er kaffel gwybot a oedunt yn un ar geireu adywedassei yr agel. yna y gweles alan bot y sawl daroganeu hynny ac ymadrodyon yr agel ygyt yn wir. sef yr annoges ynteu i gatwalawdyr y rufein. Ac anuon iuor y vab ac ynyr y nei aoruc alan y ynys prydein y geissaw y chyuhal ar y hen deilygtawt o waet a gwir dylwet y brytanyet. B.

⁶³⁵ Ac yd aeth katwalawdyr y rufein. ac o karyat duw ef a ymwrthodes a phob peth bydawl. A sergiws bap ae dararnhaws ef ym plith y seinteu gleinyon. yna y cleuchawd katwalawdyr o orthrwm heint. ac y bu varwryn y deudecuet dyd o uei yn yr wythuet vlwydyn a phedwar ugeint a seith kant gwedy genu iessu grist or arglwydes veir.—*Mae y diuedd ar goll.* B.

⁶³⁶ Yr hyn a ganlyn, tan y nod yma yw diweddiad llypyr GEOFFREY o VYNWY o Vrut y Breninodd, yr hwn sydd yn nghadw dan arwydd—Cleopatra B. V. yn y British Museum yn Llundain.—A phan aeth catwaladwy y ruvein o lydaw: y doeth luor vab alan ac ynyr ynei allnges ganthunt hyt yn ynys brydein y ryvelu ar saesson: ac ny dygrynhoes ydunt dim. Canyt adaussei ball a newyn dim haeach or brutanyet yn vew: ar rei hynny ar daroed ev dehol yran kamber or ynys. Ac ny elwyt wynt yn vryttanyet yna: namyn yn gymre. Ac o hynny allan y goruc y saesson yn diveryauc: kynnall tagneued ryngthunt ev hvneyn. A diwyll tyiroed goreu: ac adeiliat kestill. achaeroed. adinessyd. Ac val hynny y byriassant medyant y bruttanyet iarnadunt: ac o hynny allann y colles y kymry ev breint. ac y bu dir ydunt godef saesson yn bennaf arnadunt. Ar tywyssogeon auuant ar gymre gwedy hyny pob eilwres: aorchymyneis ynnev y garadauc o lan garban. vying kyt oesswr y oed hwnnw. Ac ydaw ef yd edeweis y defnyd y ysgrivenny f brenhined y saesson o hynn allan: affeidyaw or kymre. Canyt ydiw ganthunt y llypyr kymraec yr hwnn a ymchweylws Gwallter archdiagon ryt ychen o ladyn yng kymraec. Ac ef ay traethws yn wir ac yn gwbl o herwyd ystoria y racydwedigeon kymre. A hynny oll adatymchweileis ynneuo o gymraec yn lladyn. Ac velly yteruyna ystorea brutus.—*Wedy hyn y canlyn Brut y Saeson yn yr un llypyr.*

‡ *Mae gwall yma.*

⁶³⁷ Oed Crist pan fu farw Caradoc 1156. Mae er hynny hyd heddyw 457 o flwyddau. *Geiriau ar ymyl y llypyr.* A.

⁶³⁸ Ac evelly e tervyna vyingwaith inheu am ddrwc ysgrifenu hyn yma; er hwn a gesgleis allan o amravailion lyvreu: o achaws nad oedd un llypyr yn berfaith heb lawer ar goll ynddo, etwa myvi a gevais e cwbyl ymewn pypm o lyvreu hen, deu o honynt o parchant wedi ysgrifenu es agos i 500 o vlynyddoedd wrth dyst; a thri ereill o hen gopieu. Y neb a'u hysgrifeno nesav govalod am iawn ysgrifenyddiaeth: mwy oedd vy ngoval i am y matter.—*Geiriau ysgrifenydd y llypyr.* A.

Gwybydded y Darllynydd nadoes bwys ar yr enwau a ddodod ar y ddau vrud uchod, sev BRUT TYSILIO a BRUT G. AB ARTHUR, eithyr er gwahaniaeth rhyngddynt.

BRUT Y TYWYSOGION.

PETWAR ugeint mlyned a whechant oed oet Crist pan vu y var6olyaeth ua6r dr6y holl ynys Prydein. Ac o dechreu byt hyt yna yd oed blwydyn eisieu petwar ugeint mlyned ac wyth cant a phum mil. Ac yn y vl6ydyn honno y bu var6 Kad6aladyr uendigeit uab Kadwalla6n uab Catuan brenhin y Brytanyeit yn Rufein y deudecuet dyd o Vei megys y proff6ydassei Vyrdin kyn no hynny 6rth Wrtheyrn G6rthenau. Ac o hynny allan y colles y Brytanyeit goron y teyrnas. ac yd enillawd y Saeson hi. Ac yn ol Kadwaladyr y g6ledycha6d Iuor uab Alan vrenhin Llydaw. yr honn a elwir Brytaen uechan. Ac nyt megys brenhin namyn megys pen-naeth neu tywyssa6c. A h6nn6 a gynhellis llywodraeth ar y Brytanyeit 6yth mlyned a deugeint. ac yna y bu uar6. Ac yn y ol ynteu y g6ledycha6d Rodri mael6yna6c. Ac yn oes h6nn6 y bu uar6olyaeth yn I6erdon. Ac yna y cryna6d y dayar yn Llyda6. Ac yna y bu y g6la6 gwaet yn ynys Prydein. ac Iwerdon. Deg mlyned a phedwar ugeint a whechant oed oet Crist yna. ac yna yd ymchoela6d y llaeth ar emenyn yn waet. Ar lleuat a ymchoela6d yn waeta6l li6. Seith cant mlyned oed oet Crist pan vu uar6 Elfrytt brenhin y Saeson. Deg mlyned a seithgant oed oet Crist pan vu uar6 Pipin v6yaf brenhin Ffreinc. Ac yna kyn oleuet oed y nos ar dyd. Ac yna y bu uar6 Osbric brenhin y Saeson. ac y kyssegrwyt egl6ys lan Vihagel. Vgein mlyned a seith cant oed oet Crist pan vu yr haf tessa6c. Ac yna y bu uar6 Beli uab Elf6n ac y bu vr6ydyr Heilin ygkerny6. a g6eit G6archmaela6c.¹ a chat Pen coet yn Deheubarth ac yn y teir br6ydyr hynny y goruu y Brytanyeit. Deg mlyned ar hugeint a seith cant oed oet Crist pan vu vr6ydyr ym mynyd Carn. Deugeint mylned a seith cant oed oet Crist pan vu uar6 Beda offeirat. Ac yna y bu uar6 Owein brenhin y Pictait. Deg mlyned a

deugeint a seith cant oed oet Crist pan vu y vr6ydyr r6g y Brytanyeit ar Pictait yg g6eith Maes yda6c.¹ Ac y lladawd y Brytanyeit Talargan brenhin y Pictait. Ac yna y bu uar6 Te6d6r uab Beli. ac y bu uar6 Rodri brenhin y Brytanyeit. ac Ecbalt brenhin y Saeson. Trugein mlyned a seith cant oed oet Crist pan vu br6ydyr y r6g y Brytanyeit ar Saeson yg gweith Henfford. Ac y bu uar6 Dyfynwal uab Tewd6r. Deg mlyned a thrugein a seith cant oed oet Crist pan symmud6yt pasc y Brytanyeit dr6y orchymyn Elbot g6r y Du6. Ac yna y bu uar6 Ffernuail² uab Idwal. A Chubert abat. Ac yna y bu distry6 y deheubarthwyr gan Offa vrenhin. Pedwar ugein mlyned a seith cant oed oet Crist pan disseitha6d Offa vrenhin y Brytanyeit yn amser haf. Deg mlyned a phedwar ugein a seith cant oed oet Crist pan deuth y paganyeit gyntaf y Iwerdon. Ac y bu uar6 Offa vrenhin. a Maredud brenhin Dytet. ac y bu vr6ydyr yn Rudlan. Wyth cant mlyned oed oet Crist pan lada6d y Saeson Garada6c brenhin G6yned. ac yna y bu uar6 Arthen vrenhin Keredigya6n. Ac y bu diffye ar y heul. Ac y bu uar6 Rei³ vrenhin⁴ a Chadell brenhin Powys. ac Elbot archescob G6yned. Deg mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan dua6d y lleuat du6 nadolye. ac y lloscet Myny6. ac y bu uar6olyaeth yr anifeileit ar hyt ynys Prydein. Ac y bu uar6 Owein uab Maredud. Ac y lloscet Deganwy o tan myllt. Ac y bu vr6ydyr y r6g Howel a Chynan. a Howel a oruu. Ac yna y bu daran ua6r ac y g6naeth llawer o loscuaeu. Ac y bu uar6 Tryffin⁵ uab Rein.⁶ Ac y llas Griffri uab Kyngen o d6yll Elisse y ura6t. Ac y goruu Howel o ynys Von. Ac y gyrra6d Gynan y ura6t o

¹ Magedawc. P. Maes Edawc Ll. MS.

² Ffermael D. P., Ffernael Ll. MS.

³ Run. D. P.

⁴ Dyfed MS. Ll.

⁵ Gruffyth D. P.

⁶ Run.

¹ Garthmaelawc D. P. MS. LL.

Von ymeith y gan lad llawer oe lu. Ac eilweith y gyrrôyt Howel o Von. Ac y bu uar6 Kynon¹ urenhin. Ac y diffeitha6d y Saeson mynyded Eryri. ac y dugant urenhinyaeth Rywynya6c.² Ac y bu weith Llan Uaes. Ac y diffeitha6d Gen6lf brenhinyaethu Dyfet. Ugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan distrywyt castell Deganwy y gan y Saeson. Ac yna y duc y Saeson urenhinyaeth Powys yn eu medyant ac y bu uar6 Howel. Deg mlyned ar hugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu diffye ar y lleuat yr 6ythuet dyd o vis Racuyr. Ac y bu uar6 Satubin³ escob Myny6. Deugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan wledycha6d Meuruc escob ym Myny6. Ac y bu uar6 Idwalla6n. Ac y bu g6eith Ketyl. Ac y bu var6 Merfyn. Ac y bu weith Ffinant. ac y llas Ithel brenhin Gwent y gan wyr Brecheina6c. Deg mlyned a deugein ac vyth cant oed oet Crist pan las Meuruc y gan y Saeson. Ac y tagwyt Kyngen y gan y genedloed. Ac y diffeith6yt Mon y gan y kenedloed duon. Ac y bu uar6 Kyngen brenhin Powys yn Rufein. Ac y bu uar6 Ionathal tywyssa6c Aber Geleu. Trugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan yrr6yt kat6eithu ymeith.⁴ Ac y bu uar6 Kynan uant nifer.⁵ Ac y diffeithwyt kaer Efra6c ygkat Dubkynt. Deg mlyned a thrugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu kat Cryn Onnen. ac y torret kaer Alclut y gan y paganyeit. Ac y bodes G6ga6n uab Meuruc brenhin Keredigya6n. Ac y bu weith Bangoleu a g6eith Menegydd y Mon. Ac y bu uar6 Meuruc escob bonhedic. Ac y kymerth L6mbert⁶ escobawt Vyny6. Ac y bodes B6rngarth⁷ urenhin Kerny6. Ac y bu weith du6 Sul ym Mon. ac y llas Rodri a Gwryat y ura6t y gan y Saeson. Ac y bu uar6 aed uab mellth. Pedwar ugein mlyned ac 6yth cant oed oet Crist pan vu weith Conwy y dial Rodri o Du6.⁸ Deg mlyned a phedwar ugein ac 6yth cant oed oet Crist pan vu uar6 Subin y doethaf or Yscotteit. ac yn y deuth y Normanyeit duon eilweith y gastell Baldwin. Ac y bu uar6 Heinyth, uab Bledri. ac yna y deuth Anara6t y diffeitha6c Keredigya6n ac Ystrat Tywi. ac yna y diffeitha6d y

Normanyeit Loeger. a Brecheina6c a Morgan6c a G6ent a Buellt G6nll6c. ac yna y diffygya6d b6yt yn Iwerdon kanys pryfet o nef ar weith g6ad a dyg6yda6d a dau dant y bop un.¹ Ar rei hynny a v6yttaod yr holl ymborth. A thr6y unpryd a g6edi y g6rthladvyt. ac yna y bu uar6 Elstan brenhin.² Ac Alvyrt urenhin Iwys. Naw cant mlyned oed oet Crist pan deuth Igm6nd y ynys Von. ac y kynhalya6d maes ros Meilon.³ Ac yna y llas mab Meruyn y gan y genedyl. ac y bu uar6 Llywarch uab Henryth. ac y llas pen Ryderch uab Henryth duw g6yl Baol. ac y bu weith Dumeirt.⁴ yn yr honn y llas Maela6c cam uab Peredur. ac yna y dile6yt Myny6. ac y bu uar6 Gorch6yl escob. ac y bu uar6 Corua6c⁵ brenhin ac escob holl Iwerdon g6r ma6r y grefyd ae garda6t. Mab y Guleuan.⁶ a las oe vod y my6n br6ydyr. ac y bu uar6 Kernallt⁷ uab Muregan brenhin Langesy⁸ o keugant⁹ diwed ac y bu uar6 asser archescob ynys Prydein a Chadell uab Rodri. Deg mlyned a na6 cant oed oet Crist pan deuth Other y ynys Prydein. ac y bu uar6 Anara6t uab Rodri brenhin y Brytanyeit. ac y diffeith6yt Iwerdon a Mon y gan bobyl Dulyn. ac y bu uar6 Edelstet vrenhines. ac y llas Clyda6c uab Cadell y gan Ueuruc y ura6t. ac y bu uar6 Uercu¹⁰ escob. ac y bu weith y dinas ne6yd. Ugein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan aeth Howel Da vrenhin uab Kadell y Rufein. ac y bu uar6 Elen. Deg mlyned ar hugein a na6 cant oed oet Crist pan las Gruffudd ap Owein y gan wyr Keredigya6n. ac y bu ryfel Brun. ac y bu uar6 Henryth¹¹ uab Clyda6c a Meuryc y ura6t. ac y bu uar6 Edelstan brenhiu y Saeson. Deugein mlyned a na6 cant oed oet Crist pan uu uar6 Abloyc vrenhin. a Chadell uab Archuael¹² a 6en6yn6yt. ac Ida6l uab Rodri ac Elifed y ura6t a las y gan y Saeson. ac y bu uar6 L6nbert¹³ escob myny6. ac Ussa uab Lla6r. a Morcheis¹⁴ escob Bangor a vuant ueir6. A Chyngein¹⁵ uab Elised a wen6yn6yt. ac

¹ Rufein Ib.² Y Saeson MS. Ll.³ Molerain D. P.⁴ Dinneir. MS. Ll. Dinerth. D. P.⁵ Carnot. D. P.⁶ Gulenan. MS. Ll. Cukeman. D. P.⁷ Kymalt. D. P.⁸ Lagmes. D. P.⁹ Kengant. Ll. MS.¹⁰ Nercu MS. Ll.¹¹ Eunyth. D. P.¹² Arthfael MS. Ll. Arthuael. D. P.¹³ Hubert D. P.¹⁴ Moreleis. MS. Ll. Morelais. D. P.¹⁵ Conan. D. P.¹ Conan D. P.² Rhyvonioc D. P.³ Saturbin MS. Ll.⁴ Ymddeith MS. Ll.⁵ Nifer D. P.⁶ Dubert D. P.⁷ Dwngarth Ll. MS. Dungalrth D. P.⁸ Ac yna y bu farw Cadweithu. MS. Ll. ac y bu farw Hywel. yn Rhufein.

Eueurus¹ escob Myny⁶ a vu uar⁶. Ystrat Clut a diffeith⁶yt y gan y Saeson. A Howel Da uab Kadell vrenhin pen a mol-yant yr holl Frytanyeit a vu uar⁶. a Chad⁶gan uab Owein a las y gan y Saeson. ac yna y bu weith Carno r⁶g meibon Howel a meibon Idwal. Deg mlyned a deugein a naw cant oed oet Crist pan diffeitha⁶d Iago a Ieuf meibon Idwal Dyfet d⁶yweith. ac yna y bu uar⁶ Dyfyn⁶al a Rodri meibon Howel. ac yna y bu ladua ua⁶r r⁶g meibon Idwal a meibon Howel yg gweith Con⁶y yu llan ⁶st.² ac y llas Hirma⁶r ac Anara⁶t y gan y pobloed. Meibon oed y rei hynny y ⁶ryat. a g⁶edi hynny y diffeith⁶yt Keredigya⁶n y gan neibon Idwal, ac y bu uar⁶ Etwin uab Howel. ac y bodes Hayard⁶r³ uab Mervyn. ac y llas Congaloch brenhin Iwerdon. a G⁶ga⁶n uab G⁶ryat. ac y bu yr haf tessa⁶c. ac y bu dirfa⁶r eira vis Ma⁶rth. a meibon Idwal yn gwledychu. ac y diffeitha⁶d meibon Abloec Gaer Gybi a Lley. Trug-ein mlyned a na⁶ cant oed oet Crist pan las Idwal uab Rodri. ac y llas meibon G⁶ynn ac y diffeith⁶t y ty Wyn⁴ y gan y pobloed. ac y bu uar⁶ Meuruc uab Katuan. a Ryderch escob. a Chad⁶alla⁶n uab Owein. ac yna y diffeitha⁶d y Saeson. ac Aluryt yn tywysa⁶c udunt vrenhinyaethu meibon Idwal. ac y llas Rodri uab Idwal. ac y diffeith⁶yt Aberfra⁶. a g⁶edy hynny y dellis⁵ Iago uab Idwal Ieuf uab Idwal y ura⁶t. ac y carehar⁶yt Ieuf. a gwedy hynny y croget. Ac yna y diffeithwyt G⁶hyr y gan Eina⁶n uab Owein. ac y diffeitha⁶d Marc uab Herald Benmon. Deg mlyned a thrugein a na⁶ cant oed oet Crist pan diffeitha⁶d Gotbric uab Herald Von. ac o ua⁶r ystry⁶ y darostyga⁶d yr holl ynys. ac yna y kynnulla⁶d Edwart brenhin y Saeson dirua⁶r lyges hyt ygkaer Llion ar Wysc. ac y g⁶rthladwyt Iago oe gyfoeth. ac y g⁶ledycha⁶d Howel dr⁶y uudugolyaeth. ac y clefyth⁶yt Meuruc uab Idwal.⁶ ac y bu uar⁶ Morgan. ac yna y bu uar⁶ Edgar brenhin y Saeson. ac y daeth Dunwalla⁶n brenhin Ystrat Clut y Rufein. ac y bu uar⁶ Idwalla⁶n uab Eina⁶n. ac eilweith y diffeitha⁶d Eina⁶n ⁶hyr. ac y diffeithwyt Ll⁶yn Celyna⁶c ua⁶r y gan Howel uab Ieuf ar Saeson. ac yna y delit Iago ac y goruu Howel uab Ieuf ac

y gorescynn⁶ys¹ Iago. ac y llas Idwal. A gwedy hynny y diffeitha⁶d Custhennin² uab Iago. a Gotbric uab Herald Llyn. a Mon. a gwedy hynny y llas Custenhin uab Iago y gan Howel uab Ieuf yn y vr⁶dyr a elwir gweith Hirharth. Pedwar ugein inlyned a na⁶ cant oed oet Crist. pan diffeitha⁶d Gotbric uab Herald Dyuet a Myny⁶. ac y bu weith Llan Wana⁶c.³ ac yna y diffeithwyt Brecheina⁶c a holl gyfoeth Eina⁶n uab Owein y gan y Saeson. ac Aluryt yn dywysa⁶c arnunt. A Howel uab Ieuf ac Eina⁶n a lada⁶d llawer oe lu. ac yna y llas Einawn uab Owein drwy d⁶yll gan uchelwyr G⁶ent. ac y bu uar⁶ bonhedic escob. ac y llada⁶d y Saeson Howel uab Ieuf dr⁶y d⁶yll. ac y llas Ionaua⁶l uab Meuruc a Chadwalla⁶n uab Ieuf ac llada⁶d. Kad⁶alla⁶n ab Ieuf dr⁶y uudugolyaeth a oresgynn⁶ys y gyfoeth nyt amgen noc ynys Von a Meiryonnyd a holl wladoed G⁶yned o diruawr ystry⁶ a challter a darostyga⁶d. ac yna ydd yspeil-wyt Llywarch ap Owein oe lygeit. ac y diffeithwyt⁴ Gorbric⁵ uab Herald ar llu du ganta⁶ ac ef ynys⁶ Von. ac y dellit⁷ d⁶y vil o dynyon. ar dryll arall o nadunt a duc Maredu⁶ uab Owein y gyt ac ef y Geredigya⁶n a Dyfet. ac yna y bu uar⁶bol-yaeth ar yr holl⁸ anifeileit yn holl ynys Prydein, ac yna y bu uar⁶ Ieuf uab Idwal. ac Owein uab Howel. ac y diffeitha⁶d y kenedloed Lan Badarn. a Myny⁶ a Llan Ulltut a Llan Garban. a Llan Dydoch. ac yna y llas mab Abloec. ac y tala⁶d Maredu⁶ yn deyrnget yr kenedloed duon geina⁶c o bop dyn. ac y bu dirua⁶r uar⁶bolyaeth ar y dynyon rac newyn. ac y llas Owein uab Dyfynwal. ac y diffeitha⁶d Maredu⁶ Maes Hyfeid. Deg mlyned a phedwar ugein a na⁶ cant oed oet Crist pan diffeitha⁶d Etwin uab Eina⁶n ac Eclis ua⁶r tywysa⁶c Seis y ar voroed y deheu oll urenhinyaethen Maredu⁶ nyt amgen Dyfet a Cherediga⁶n a G⁶hyr a Chedweli. ac eilweith y kymerth wystlon or holl gyfoeth ar dryded weith y diffeitha⁶d Vyny⁶. A Maredu⁶ a hurya⁶d y kenedloed a dath-oedynt yn y ewyllys gyt ac ef. ac a diffeitha⁶d g⁶lat Uorgan. a Chadwalla⁶n y uab⁷ a vu uar⁶. ac yna y duc meibon Meuruc kyrch hyt yg G⁶yned. ac a diffeith⁶yt ynys Von y gan y kenedloed du⁶

¹ Gorescynnwyd Cyfoeth. MS. Ll.

² Custenhin Ddu MS. Ll.

³ Wen⁶awc. MS. Ll.

⁴ Sic in MS. Ll.

⁵ Gotbric.

⁶ Yn ynys MS. Ll.

⁷ Delid MS. Ll.

⁸ Deest in MS. Ll.

¹ Eueurus. MS. Ll.

² Rwest. MS. Ll.

³ Yarthyr. D. P.

⁴ Tywyn. MS. Ll.

⁵ Delis. MS. Ll.

⁶ Ac y bu farw Idwallawn fab Einiawn. MS. Ll.

Ieu kyrehael. Ac yna y bu diruaer newyn yg kyfoeth Maredud. ac y bu brôydyr y rôg meibon Meuruc a Maredud yn ymyl Llan Gwm. ac y gorvu ueibon Meuruc. ac yno y llas Tewdor uab Einaôn. ac yna y diffeithôyt Manaô y gan Yswein uab Herald. ac y llas Idwal uab Meuruc. ac y diffeithôyt Arthmarcha.¹ ac y llosecet ac y diboblet Mynyô y gan y kenedloed. ac y llas Morgeneu escob y gantunt. ac y bu uarô Maredud uab Owein y clotuornussaf vrenhin y Brytanyeit. Mil o vlynydoed oed oet Crist pan diffeithôyt Dulyn y gan yr ysgoteit. ac y gôledychaôd Kynan uab Howel yg Gwyned. ac y diffeithaôd y kenedloed Dyfet. ac y bu uarô Morgan uab Gôyn. ac Tuor Porth Talarthi.² a gwedi hynny y llas kynan uab Howel. ac y dallwyt Gôlfac ac Uryat. Mil a deg mlyned oed oet Crist. pan diffeithôyt Mynyô y gan y Saeson nyt amgen y gan Entris ac Ubis. ac y bu uarô Hayarn Drut Mynach o Enlli. ac yna yd aeth³ Yswain uab Herald y Loeger. ac y gyraôd Eldryt⁴ uab Etgar oe deyrnas. ac y gôledychaôd yn y gyfoeth yn yr hôn y bu uarô yn y vlôydyn honno. ac yna y kyffroes Brian brenhin holl Iwerdon a Môrchath y uab. a llaôs o vrenhined ereill yn erbyn Dulyn y lle yd oed Sitruc uab Abloec yn vrenhin. ac yn⁵ eu herbyn y deuth gwyr Largines a Mael Mordaf yn vrenhin arnadunt. ac ymaruoll a orugant yn erbyn Brian vrenhin. ac y huryaôd Sitruc gant yn erbyn Brian vrenhin. ac yna y huryaôd Sitruc llogeu hiryon aruaôc yn gyflaôn o wyr llurugaôc. a Derotyr yn tywyssac arnadunt. a gwedy bod brôydyr rygtunt a gônenthur aerua o bob tu y llas Brian ac uab or neill tu a thywyssaôc y llogeu ac vraôt. a Mael Mordaf vrenhin or tu arall. ac yna y llas Owein uab Dyfynwal. ac yna y gorescynnaôd Cnut uab Yswein vrenhinyaeth Loeger a Denmark a Germania. ac yna y llas Aedan uab Blegyôryt ac bedwar meib y gan Llywelyn uab Seisyll, ac y llas Meuruc uab Arthuael. ac yna y dechlymygaôd neb un Yscot yn gelôyd y vot yn uab y Varedud vrenhin. ac y mynnaôd y alô e hun⁶ yn vrenhin. ac y kymerth gôyr y Deheu ef yn Argloyd. ac y deyrnas a⁷ henô un Rein. ac yn y erbyn y ryfelaôd Llywelyn uab Seisyll goruchel⁸ urenhin Gôynod. a

phennaf a chlotuorussaf vrenhin or oll Brytanyeit. Yn y amser ef y gnotaei henafyeit y teyrnas dywedut bot y gyfoeth ef or mor py gilyd yn gyflaôn o amylder da a dynyon hyt na thebygit bot na thlaôd nac eissiwedic yn y holl wladoed. na thref ôac na chyfle diffyc. ac yna y duc Rein Yscot y lu yn dilesec. a herôyd defaôt yr Yscoteit yn valch syberô. annoc a wnaeth y wyr y ymlad. ac yn ymdiriedus adaô a wnaeth udunt mae ef a orvydei. ac ymgyfaruot a oruc yn ehofyn ac elynyon. ac gynteu yn wastat diofyn a aoryssant¹ y chôydedic drahaus annogôr hônno. ac ynteu yn hy diofyn a gyrchaôd y vrôydyr. a gôedy gôeithaô y vrôydyr a gônenthur cyffredin aerua o bop tu. a gôastat ymlad drôy leôder y² Gôyndyt. yna y gorvuôyt Rein Yscot ae lu. a herôyd y dywedir yn dihareb. Annoc dy gi ac nac erlit ef a gyrchaôd yn leô ehofyn. ac a gilyaôd yn war anwydus³ o lôynogaôl defaôt. ar Gwyndyt yn lidaôc ae hymlynaôd drôy lad y lu a diffeithaô y wlat. ac yspellaô pob mann ae distryô hyt y Mars. ac nyt ymdangosses ynteu byth o hynny allan. ar vrôydyr honno a vu yn Aber Gôyli. A gwedy hynny y deuth Eilad y ynys Brydein. ac y diffeithôyt Dyuet ac y torret Mynyô. ac yna y bu uarô Llywelyn uab Seisyll. ac y kynhalyaôd Ryderch uab Iestin llywodraeth y deheu. Ac yna y bu uarô Morgeneu escob. ac y llas Kynan uab Seisyll. Deg mlyned ar hugein a Mil oed oet Crist pan las Ryderch uab Iestin y gan yr Yscotteit. ac yna y kynhalyaôd Iago uab Idwal llywodraeth Wyned wedy Llywelyn uab Seisyll. a Howel a Maredud veibon Etwin a gynhalassant llywodraeth y deheu. ac yna y bu weith Hiraethôy rôg meibon Etwin y gan ueibon Kynan. a Charadaôc uab Ryderch y las y gan y Saeson. Ac yna y bu uarô Cnut uab Yswein brenhin Lloeger⁴ a Denmark a Germania.⁵ a gôedy y uarô ef y foes Eilat hyt yn Germania. ac yna y delis y kenedloed Ueuruc uab Hywel. ac y llas Iago brenhin Gôyned. ac yn y le ynteu y gôledychaôd Gruffud uab Llywelyn ap Seisyll. a hônno oe dechreu hyt y diwed a ymlidyaôd y Saeson ar kenedloed ereill ac ae lladaôd ac ae diuaaôd ac o luossogrôyd o ymladen ac goruu. y vrôydyr gyntaf a wnaeth yn Ryt Groes ar Hafren. ac yno y

¹ Arthmarchan. MS. Ll.² Talarchi. MS. Ll.³ Y doeth. MS. Ll.⁴ Etheldryd. MS. Ll.⁵ Yna yn. MS. Ll.⁶ Alw. MS. Ll.⁷ Ae. MS. Ll.⁸ Goruchaf. MS. Ll.¹ Oryssant. MS. Ll.² Or. MS. Ll.³ Adwydus.⁴ A Skotland. MS. Ll.⁵ Norwaye. ib.

goru ef,¹ y vl6ydyd honno y dibobles ef Lan Badarn. ac y kynhelis ef llywodraeth Deheubarth. ac y g6rthlada6d Howel uab Etwin oe gyfoeth. ac yno y bu uar6 Hearun² escob Myny6. Ac yna y bu weith Pen Cadeir. ac y goru Ruffud ar Howel. ac y delis y wreic. ac ae kymberth yn wreic ida6 e hun. Deugein inlyned a mil oed oet Crist pan uu vr6ydyr P6ll Dyfach. ac yna y goruu Howel y kenedloed a oed yn diffeitha6 Dyfet. Yn y vl6dy³ y delit Grufud y gan genedloed Dulyd. ac yna y bu uar6 Howel uab Etwin brenhin g6lat Vorgan yn y hencint. ac yna y medyla6d Howel uab Etwin diffeitha6 Deheubarth a llyghes o genedyl Iwerdon y gyt ae ef. ac yn y erbyn y gwrth6yneba6d ida6 Rufud ap Llywelyn. a gwedy bot creula6n vr6ydyr a dirua6r aerua ar lu Howel ar G6ydyl yn Aber Tywi y dyg6yda6d Howel ac y llas. ac yna⁴ y goruu Rufud. Ac yna y bu uar6 Iosef escob Teila6 yn Rufein. ac y bu diruawr d6yll⁵ y gan Ryfiud a Rys meibon Ryderch yn erbyn Gruffud uab Llywelyn. ac yna y dyg6yda6d amgylch seith ugeinywyr o teulu Gruffud dr6y d6yll g6yr ystrat Tywi. ac y dial y rei hynny y diffeitha6d Gruffud ystrat Tywi a Dyfet. Ac yna y bu diruawr eira du6 kalan Iona6r. ac y trigya6d hyt wyl Badric. ac y bu diffeith holl Deheubarth. Deg mlyned a deugein a mil oed oet Crist pan ballawd llyges o Iwerdon yn dyfot y Deheubarth. ac yna y llada6d Gruffud uab Llywelyn Ruffud uab Ryderch. A gwedy hynno y kyffroes Gruffud ap Llywelyn lu yn erbyn y Saeson. a ch6eira6 bydinoed yn Henfford. ac yn y erbyn y kynodes y Saeson a diruawr lu gantant a Rein6lf yn dywyssa6c arnunt. ac ymgyfaruot a orugant a ch6eira6 bydinoed ac ymbarottoi y ymlad. ac kyrchu a wnaeth Gruffud yn diannot. a bydinoed cyweir ganta6. a g6edy bot br6ydyr ch6er6dost ar Saeson heb allel godef cynn6rf y Brytanyeit yd ymchoelassant ar ffo. ac o dirua6r ladua y dyg6ydassant. ac hymilit ynlut a wnaeth Gruffud yr Gaer. ac y my6n y doeth a dibobli y gaer a wnaeth ae thorri a llosci y tref.⁶ ac o dyna gyt a dirua6r anreith ac yspeil yr ymchoela6d y wlat yn hyfryd unduga6l. ac yna y deuth Magnus uab Heralt brenhin Germania y Loeger. ac y diffeitha6d urenhinyaethu y Saeson. A

Gruffud vrenhin y Brytanyeit yn tywyssauc ac yn gauhorthwy ida6. Ac yna y bu uar6 Owein uab Gruffud. Trugein inlyued a mil oed oet Crist pan dyg6yda6d Gruffud ap Llywelyn penn a tharyn ac amdiffyn6r y Brytanyeit dr6y d6yll y wyr e hun y g6r a uuassei annorchyfedic kyn no hynny yr awr hon a oedwit y my6n glynneu diffeithon. Wedy diruawron anreithu a diuessredigyon udugolyaethu. ac aneiryt oludued eur ac aryant a gemmeu. a phorfforoloyon wiseoed. Ac yna y bu uar6 Iosef escob Myny6. ac y bu uar6 Donchath uab Brian yn mynet y Rufein. Ac yna y medyla6d Heralt vrenhin Denmare dar-est6g y Saeson yr h6n a gymerth Heralt arall uab Gotwin Iarll a oed vrenhin yna yn Lloeger yn dirybud diaryf. ac o deissyfyt ymlad dr6y wlada6l d6yll ac trewis yr llaf6r yn y bu uar6. ar Heralt h6nn6 a uuassei Iarll yn gyntaf tr6y greu-londer gwedy mar6 Edward vrenhin a ennilla6d yn andylyedus uchelder teyrnas Loeger. a h6nn6 a yspeil6yt oe teyrnas ae vy6yt y gan Wilim vastard tywyssa6c Normandi. kyt bocsachei or udugolyaeth kyn no hynny. ar Gwilim h6nn6 dr6y dirua6r vr6ydyr a amdiffynna6d teyrnas Loeger o anorchfygedic la6 ae uonhedickaf lu. Ac yna y bu weith Mechen r6g Bledyn a Ruallon veibon Kynfun. a Maredued ac Ithel veibon Gruffud. ac yna y dyg6yda6d meibon Gruffud. Ithel a las yn y vr6ydyr. a Maredued a vu uar6 o anwyt yn ffo. ac yno y llas Rualla6n uab Kynun. Ac yna y kynhellis Bledyn uab Kynfun G6yned a Phowys. a Maredued uab Owein uab Etwin a gynhelis Deheubarth. Deg inlyned a thrugein a mil oed oet Crist pan las Maredued uab Owein y gan Garada6c uab Gruffud uab Ryderch ar Freine ar lau avon Rymhi. ac yna y llas Maemael Minbo¹ clotuorussaf a chadarnaf urenhin y G6ydyl o deisyfyt vr6ydyr y g6r a oed arthur wrth y elynyon a hyna6s y² gi6ta6twyr. a g6ar 6rth perinyon a di-eithreit. Yna y diffeitha6d y Ffreine Geredigya6n. a Dyuet a Myny6. a Bangor a diffeith6yt y gan y genedloed.³ Ac yna y bu uar6 Bleiddut escob Myny6. ac y kymberth Iulien yr Escoba6t. yna yr eil-weith y diffeitha6d y Freine Geredigya6n. Ac yna y llas Bledyn uab Kynun y gan Rys ab Owein dr6y d6yll dryc ysprytoloyon pennaethu. ac uchelwyr ystrat Tywi. y gwr a oed gwedy Gruffud y ura6t yn

¹ Yn y. MS. Ll.² Hernun. D. P.³ Honno. M. S. Ll.⁴ Yno. MS. Ll.⁵ Brad. MS. Ll.⁶ Dref. MS. Ll.¹ Nimbo.² Wrth y. MS. Ll.³ Kenedloed. MS. Ll.

Kynnal yn ardercha6c holl deyrnas y Brytanyeit. ac yn y ol ynteu y g6ledych- a6d Trahayarn uab Karada6c y gefynder6 ar deyrnas y G6ndyt. a Rys ab Owein a Ryderch uab Karada6c a gynhlassant Deheubarth. Ac yna yd ymlada6d Gruffud uab Kynan 6yr Iago a Mon. ac y lladawd y G6yndyt Kynwric uab Ruallon. ac yna bu vr6dyr ygkamidr r6g Goron6 a Llywelyn meibon Kad6ga6n a Charada6c uab Gruffud gyt ac 6ynt. a Rys uab Owein a Ryderch uab Karada6c y gyt ar rei hynny hefyt. Yn y vl6ydyd honno y bu vr6dyr Bron yr Erw rwg Gruffud a Thrahayaru. ac yna y llas Ryderch uab Karada6c y gan Meircha6n uab Rys uab Ryderch y gefyndery6 dr6y d6yll. ac yna y bu vr6dyr G6ennottyll y r6g Llywelyn¹ a meibon Kad6ga6n a Rys uab Owein a Ryderch uab Karada6c y rei a oruuant eilweith. Ac yna y bu vr6dyr P6ll G6dyc. ac yna y goruud Trahayarn brenhin G6yned. ac y diala6d g6act Bledyn uab Kynuyn dr6y rat Du6 yr h6nn a uu waraf a thrugaroecaf or brenhined. ac nyt argy- wedei y neb o ny chodit a phan godit oe anuod y dialei ynteu y godyant. g6ar oed 6rth y gereint. ac amdifyn6r yndineit a g6einon a g66d6on. a chedernyt y doeth.² ac enryded a g6ndwal yr egl6ysseu. a didan6ch y gwladod a hael 6rth ba6p. arthur yn ryfel a hegar ar hed6ch. ac amdiffyn y ba6b. Ac yna y dyg6yda6d holl teulu Rys ac ynteu yn ffoa6dyr. megys kar6 ofna6c ym blaen y milg6n dr6y y perthi ar ereigeu. Ac yn diwed y vl6ydyd yllas Rys ap Howel y vra6t y gan Garad- a6c ap Gruffud. Ac yna yd edewis Sulyen y escoba6t ac y kymerth y Uraham, ac yna y dechreuad Rys ab Tewdwr wledychu. ac y diffeith6yt Myny6 yn druan gan y kenedloed. ac y bu uar6 y Vraham escob Myny6. ac y kymerth Sulyen yr escoba6t eilweith oe anuod. Ac yna y bu vr6dyr ym mynyd Carn. ac yna y llas Trahayarn uab Karada6c uab Gruffud 6yr Iago. ar Yscotteit gyt ac ef yn gauhorth6y ida6. ac y llas G6rgeneu uab Seisyll dr6y d6yll gan veibon Rys Seis. Ac yna y deuth Gwylim vastard brenhin y Saeson ar Freinc ar Brytanyeit 6rth wedia6 dr6y bererinda6t y Vyny6. Pedwar ugein mlyned a mil oed oet Crist pan edewis Sulyen y escoba6t y dryded weith. ac y kymerth Willfre. Ac yna y bu uar6 Gwylim Vastar tywys- sa6c y Normanyeit a brenhin y Saeson ar Brytanyeit ar Albanwyr wedy diga6n o

ogonyant a clut y lithredic vyt yma a gwedy gogonedusson nudugolyaethau ac enryded o oludod.¹ a gwedy ef y g6ledych- a6d Gwilym Goch y uab. ac yna y g6rth- lad6yt Rys uab Te6d6r oe gyfoeth ac teyrnas y gan veibon Bledyn uab Kynuyn nyt amgen Mada6c a Chad6ga6n a Ridit. ac ynteu a gilya6d y Iwerdon. ac yn y lle gwedy hynny y kynhulla6d llyges ac y ymchoela6d drachefyn. ac yna y bu vr6dyr Llych Crei.² ac y llas meibon Bledyn. ac y rodes Rys ab Te6d6r diruawr S6llt yr Llygheswyr Yscotteit. ar G6ydyd a deuth- ant yn borth ida6. Ac yna y ducp6yt yserin Dewi yn lletrat or eglws ac ys- peil6yt yn ll6yr yn myml y dinas. ac yna y cryna6d y dayar yn diruawr yn holl ynys Prydein. ac yna y bu uar6 Sulyen escob Myny6 y doethaf or Brytanyeit ac ar- dercha6c o grefydus fuched. Wedy clot- uorussaf dyscedigaeth y disgyblon a chraffaf dysc y pl6yfeu y petwar ugeinuet vl6ydyd oe oes. ar unuet eisseu o ugein oe gyssegred- igaeth nos galan Iona6r. Ac yna y torret Myny6 y gan genedyd yr ynyssed. ac y bu uar6 Kediur uab Goll6yn. a Llywelyn y uab ac vrodyr a waha6dyssant Ruffud uab Maredud. ac yn y erbyn yd ymladawd Rys ab Te6d6r. ac ae gyrra6d ar ffo. ac yn y diwed y llada6d. Deg mlyned a phetwar ugein a mil oed oet Crist pan las Rys ab Te6d6r brenhin Deheubarth y gan y Ffreinc a oed yn press6yla6 Brecheina6c. ac yna y dyg6yda6d teyrnas y Brytanyeit. Ac yna yd yspeila6d Kad6ga6n uab Bledyn Dyuet yr eildyd o Vei. ac odyndeu deuis wedy hynny amgyleh calan Gorffena y deuth y Ffreinc y Dyuct. a Cheredigya6n y rei ac kynhallasant etwa. ac y gadarn- hayssant y kestyl, a holl tir y Brytanyeit a achubasant. Ac yna y llas y Moel C6l6m ab D6ncha6th brenhin y Picteit ar Alban- yeit y gan y Ffreinc. ac Edwart y uab. ac yna y g6dia6d Margaret urenhines g6raic y Moel C6l6m ar Du6 dr6y ymdiret ynda6 g6edy clybot llad y g6r ae mab hyt na bei vy6 hi yn y var6a6l vuched yma. a g6ran- daw aoruc Du6 y g6edi kanys erbyn y seithuet dyd y bu uar6. Ac yna yd aeth Gwylim Goch³ yr hwnn kyntaf a oru ar y Saeson o glotnorussaf ryfel hyt yn Normandi y gad6 ac y am diffyn teyrnas Ropert yvra6t yr h6nn a athoed hyt yg Kaerusalem y ymlad ar Sarasinyeit a chenedloed ereill agkyfeyth ac y amdiffyn y Cristonogyon. ac y haedu m6y o glot.

¹ Rhwng Gronw a Llywelyn meibon. MS. Ll.

² Doethion. MS. Ll.

¹ Ef a gladwyd yn nhref lan yn Normandi. MS. Ll.

² Llechryd. D. P.

³ Brenhin y Brytaniceid. MS. Ll.

A Góilim yn trigyað yn Normanli y górhladaðl y Brytanyeit lywodraeth y Ffreine heb allel godef eu creulonder. a thorri y kestyl y Góyned. a mynychu anreithað¹ a lladmau arnunt. ac yna y duc y Ffreine luod hyt y Góyned. ac kynerbynyeit a oruc Kadogaðn uab Bledyn. ac kyrchu a goruot arnunt. ac gyrru ar ffo ae llad o diruaðr ladua. ar vróydyr honno a ðnaethpóyt yg koet Yspóys. ac yn diwed y vlóydyr honno y torres y Brytanyeit holl gestyll Keredigyaðn a Dyuet eithr den nyt amgen Penuro a Ryt y Gors. ar bobyl a holl anifeileit Dyuet a dugant gantunt. ac adaw a wnaethant Dyfet a Cheredigyaðn yn diffeith. Y vlóydyr rac óyneb y diffeithaðl y Ffreine Gólyr a Chedweli ac ystrat Tywi. ac yn trigyaðl y góladoed yn diffeith. a hanher y cynhaef y kyffroes Góilim vrenhin lu yn erbyn y Brytanyeit. a góedy kynryt or Brytanyeit eu handiffyn yn y coetyd ar glynedd yd ymchoelaðl Gwylim adref yn orðac heb ennill dim. Y vlóydyr rac wyneb y bu uarð Gwylim uab Baldwin yr hónn a rónðwalaðl gastell Ryt y Gors. ac yna y górhlladaðl Brytanyeit Brecheinaðc a Góent a Góenllóe arglóyd-iaeth y Ffreine. ac yna y kyffroes y Ffreine lu y Went. ac yn orðac heb ennill dim yd ymchoelassant. ac y llas yn ymchoelut drachefyn y gan y Brytanyeit yn y lle a elwir Kelli Carnant. Góedy hynny y Ffreine a gyffroassant lu y Brytanyeit. a medylyað diffeithaðl yr holl wlat heb² allu eplau eu medól yn ymchoelut drachefyn y llas gan veibon Idnerth ab Cadogaðn Gruffud ac Iuor yn y lle a elwir Aber Llech. ar kiðdaðtýr a drigyassat yn eu tei yn diodfed yn diofyn yr bot y kestyl etwa yn gyfan ar kastellwyr yndunt. Yn y vlóydyr honno y kyrehaðl Uchtrut uab Etwin a Howel uab Goronð a llawer o bennaethu ereill gyt ac óynt. ac ymlad a deulu Kadogaðn o deulu Kadogaðn uab Bledyn y gastell Penuro ae hyspeilað oe holl anifeileit a diffeithaðl yr holl wlat. a chyt a diruaðr anrhaith yd ymchoelassant adref. y vlóydyr rac óyneb y diffeithaðl Geralt ystiwart yr hónn y gorchymynnassit idað ystioardaeth kastell Penuro teruynen Mynyð. ac yna yr eilweith y kyffroes Góilim vrenhin Lloger aneirf o luod a diruaðr uedyant a gallu yn erbyn y Brytanyeit. ac yna y gochelaðl y Brytanyeit eu cynnórf wynt heb obeithað yndunt e hunein namyn gan ossot gobeith yn Duw creaðdyr pob peth dróy ymprydyað a góediað a rodi

¹ Anrheithen. MS. Ll.

² A heb MS. Ll.

cardodeu a chymryt garð bennyt ar eu kyrff. Kan ny leuassei y Ffreine kyrchu y creigeu ar coedyd. namyn góibyað yg gðastadyon veussyd. yn y diwed yn orðac yd ymchoelassant adref heb ennill dim. ar Brytanyeit yn hyfryt digrynedie a ymdiffynnassant eu gólat. Y vlóydyr rac óyneb y kyffroes y Ffreine luod y dryded weith yn erbyn Góyned a deu dywyssaðc yn eu blaen a Hu¹ Iarll Anðythic yn bennaf arnunt. a phebyllyað a orugant yn erbyn ynys Von. ar Brytanyeit góedy kilyað yr lleoed kadarnaf udunt oe gnot-aedie defaðt ac a gaðssant yn eu kyghor achubeit Mon. a góahaðl attunt órth amdiffyn udunt llyghes ar uor o Iwerdon dróy gymryt y rodyon ar gobreu y gan y Ffreine a ddugant y Ffreine i Fon. ac yna yd edewis Kadogaðn uab Bledyn a Gruffud uab Kynan ynys Von ac y kilyassant y Iwerdon rac ofyn tóyll y góe e hunein. Ac yna y deuth y Ffreine y mywn yr ynys. ac y ladassant rei o wyr yr ynys. ac ual yd oedynt yn trigyað yno y deuth Magnuð brenhin Germania a rei oe logeu gantað hyt ym Mon dróy obeithað caffel gorescyn ar wlatoed y Brytanyeit. A góedy clybot o Vagnuð brenhin² y Ffreine yn mynych vedylyað diffeithaðl yr holl wlat ae dóyn hyt ar dim dyfryssyað a oruc y eu kyrchu. ac ual yd oedynt yn ymsaethu y neill rei or mor ar rei ereill or tir y brathóyt Hu iarll yn y óyneb. ac o law y brenhin e hun yn y vróydyr y digóydaðl. ac yna yd edewis Magnuð vrenhin dróy deisyfyt kyghor teruynen y wlat. A dóyn a oruc y Ffreine oll a maðr a bychan hyt ar y Saeson. A góedy na allei y Góndyt godef kyfreithen a barneu a threis y Ffreine arnunt. kyuodi a orugant eilweith yn eu herbryn. ac Owein uab Edwin yn dywysaðc arnadunt y góe a dugassei y Ffreine gyt y Von. Y vlóydyr gwedy hynny yd ymchoelaðl Kadwagaðn uab Bledyn a Gruffud uab Kynan o Iwerdon. A gwedy hedychu ar Ffreine o nadunt ran or wlat a achubassant. Kadogaðn uab Bledyn a gymerth Keredigyaðn a chyfran o Bowys. a Gruffud a gavas Mon. ac yna y llas Llywelyn uab Kadogaðn y gan wyr Brecheinaðc. ac yd aeth Howel mab Ithel y Iwerdon. yn y vlóydyr honno y bu uarð Rythmarch doeth uab Sulyen escob y doethaf o doethyon y Brytanyeit y dryded vlóydyr a deugein oe oes y góe ny chyfodod yn yr oessoed cael y gyffelyb kyn noe ef. ac nyt haðl credu na thebygu cael y gyfryð góedy

¹ Huw.

² Frenhin.

ef. ac ni chaſſei dyſc gan arall' eiryoet eithyr gan y dat e hun gſedy adaffaf enryded. y genedyl e hun. a gſedy klouoruffaf ac atneſyduſſaf ganmaſl y gyffneſſavyon genedloed nyt amgen Saeson a l'freine a chenedloed eraill or tu draſ y uor. a hynny drſy gyffredin gſynuan paſb yn dolyryaſ eu callonneu y² bu uarſ. yn y vlſydyn rac ſyneb y llas Gwiliſ Goch brenhin y Saeson yr hſonn a ſnaethpſyſt yn urenhin gſedy Gſilim y dat. ac ual yd oed hſonnſ dydgyſeith yn hela gyt a Henri y braſt ieaaf idaſ. a rei oe marchogyon gyt ac ſynt y brathſyſt a ſaeth y gan Wallter Turel marchaſc idaſ oe anuoſ pan yttoed yn bſrſ karſ y medraſd y brenhin ac ae lladaſd. a phan welas Henri y vraſt ynteu hynny gorchymyn a oruc coriſ y vraſt yr marchogyon a oed yn y lle. ac erchi udunt gwneuthur brenhinaſl arſylant idaſ.³ ac ynteu a gerdaſd hyt yg Kaer wynt yn y lle yd oed Sſllt y brenhin ac vrenhinolyon oluodod. ac achub y rei hynny a oruc. a galſattaſ holl tyſyſth y brenhin. a mynet odyſa hyt yn Llundein ae goſeſeyn. yr honn y ſyd benhaſ a chorſn ar holl vrenhinyaeth Loeger. ac yna kytredaſſant ataſ l'freine a Saeson y gyt. ac o vrenhinaſl gor⁴ y goſſodaaſſant ef yn vrenhin yn Lloeger. ac yn y lle y kymerth ynteu yn wreic briaſt idaſ Vahallt uerch y Moel Cſlſm brenhin Prydein⁵ o Vargaret vrenhines y mam. A honno drſy y phriodi a anſodes ef yn vrenhines. kanys Gwiliſ Goch y vraſt ef yn y vyſyſt a arueraaſſei o orderchadeu. ac ſrth hynny y buaſſei uarſ heb etiued. Ac yna yd ymchoelaſd Robert y braſt hynaf udunt yn undugaſl o Gaerulaem. ac y bu uarſ Tomas arches-cob Kaer Efraſc. ac yn y ol ynteu ydenes-ſaſd Gerrart a uuaaſſei eſcob yn Henſford kyn no hynny. ac y derchafaſd Henri urenhin ef. ar deilygdaſt a oed uch yn arches-cob yg Kaer Efraſc. ac yna y kymerth Anſel arches-cob Keint dracheſyn y arches-cobaſt drſy Henri urenhin yr hſonn a adaſſei yn amſer Gſilim Goch vrenhin o achaſs enſired hſonnſ ae greu-londer. Kany welei ef hſonnſ yn gſneuthur dim yn gyſyaſn o orchymmyneu Duſ. nac o lywodraeth urenhinaſl teilyg-daſt. Blſydyn gſedy hynny y bu uarſ Hu Vraſ larl Kaer Llion ar Wyſc. ac yn ol y dynesſaſd Roger y uab kyt bei bychan y oet. ac eiſſoes y brenhin ae goſſodes yn

lle y dat o achaſs meint y carei y dat. Ac yn y vlſydyn honno y bu uarſ Gorſnſ uab Cadſgaſn ae Owein uab Gruffud. Can mlyned a mil oed oet Criſt' pan un agkyttundeſ rſg Henri Vrenhin a Robert larl amſyſthic ac Ernſlſ y uaraſt gſr a gauas Dyuet yn ram idaſ. ac a wnaeth Gaſtell Penuro yn uabruryduſ. a phan gſgleu y brenhin eu bot yn gſneuthur tſyſll yn y erbyn megys y deuth y chſedyl arnunt y galſaſd atlaſ y wybot gwiryoned am hynny: ac ſynteu heb allel ymdiret yr brenhin a geiſſaſſant achaſs y vſrſ eſcuſ. a gſedy gſybot o nadunt adnabot or brenhin eu tſyſll ac eu brat. ny beidaaſſant yndangos ger bron y gendrycholder ef. Achub a orugant y kedernit a galſ porth o bob tu udunt. a gſahaſd attunt y Bry-tanyeit a oedynt dareſtygedigyon udunt yn eu medyant. ac eu pennaethu. nyt amgen Kadſgaſn. Iorwerth a Mareduſ veibon Bledyn uab Kynun yn borth udunt. ac eu haruoll yn vaſrſydic enrydeduſ udunt a orugant. ac adaſ llawer o da udunt a rodi rodyon. a llawenhan y gſlat o rydit. ac ygkyſrſg hynny kadarnhan eu keſtyll ae kyſehynu o fſoſſyd a muroed. a 'pharat-toi llaſer o ymborth. a chynnullaſ marchogyon a rodi rodyon udunt. Robert a achubaſd pedwar caſteli. nyt amgen Arſndel. a Blif a Bryg ynbyn² yr hſonn yd oed yr holl twyll yr hſn a rſndwalaaſſei yn erbyn areh y brenhin. ac Amſyſthic. Ernſlſ a achubaſd Penuro e hun. a gſedy hynny kynnullaſ lluoed a orugant. a galſ y Brytanyeit y gyt a gſneuthur yſelyſyaethu. ac ymhoelut yn llawen adref. A phan yttoedit yn gſneuthur y pethu hynny y medyliaſd Ernſlſ hedychu ar Gſydyſl ac erbynyeit nerth y gantunt. ac anuon a wnaeth kenadeu hyt yn lwerdon. nyt amgen Geralt yſtiwart. a llawer o rei ereill y erchi mereh Murtart³ yn briaſd idaſ. a hynny a gauas yn haſd ar kenadeu a deuthant y eu gſlat yn hyſryt. A Murtart a anuonſ y uerch a llawer o logeu aruaſc gyt a hi yn nerth idaw. A gſedy ymdyſchael or Ieirlſ y myſn balchder o achaſs y pethu hynny. ac⁴ ny chymeraaſſant dim hedſch y gan y brenhin. Ac yna y kynnullaſd Henri urenhin llſ bob yehydig. ac yn gyntaf kyſehynaſd caſtell Arſndel drſy ymlad a hi. ac odyſa y kymerth caſtell Blif a hyt yg gaſtell Brug. ac ympell y ſrthaſ y peblyllyaſd. a

¹ Ddyn arall MS. Ll.

² Y am y. MS. Ll.

³ Ac e a gladdwyd yn Nghaer Wynt. MS. Ll.

⁴ Goron. MS. Ll.

⁵ Pictait. ib.

¹ Neu o bobtu hynny. MS. Ll.

² Yn erby MS. Ll.

³ Urenhin.

⁴ Om. MS. Ll.

chymryt kygor a oruc py vod y darestyglhei ef y ieirll neu y lladei. neu y górhladei or holl deyrnas. Ac o hynny pennaf kyghor a gauas anuon kenadeu at y Brytanyeit ac yn wahanredaól at Iorwerth uab Bledyn. ac wahaóð. ac aló ger y uroun. ac adaó móy idaó noe y gaffei y gan y ieirll. ar kyfran a berthyni y gael o tir y Brytanyeit. Hynny a rodes y brenhin yn ryd y Iorwerth uab Bledyn tra vei vyó y brenhin heb tóng a heb tal. Sed oed hynny Powys a Cheredigyaón a hanner Dyuet. kаныs y hanner arall a rodassit y uab Baldwin a Góhyr a Chedweli. a góedy mynet Iorwerth uab Bledyn y gastell y brenhin anuon a oruc y anreithaó cyfoeth Robert y arglóyd. ar anuonhedie lu hónnó gan Iorwerth gan gyfleóni gorchymyn Iorwerth a anreithas-sant gyfoeth Robert y arglóyd drwy grib-deilaó pob peth y gantunt a diffeithaó y wlat a chynnullaó diruaó anreith gantunt or wlat. kаныs y iarll kyn no hynny a orchymynassei rodi eret yr Brytanyeit heb debygu caffel górhóyneb y gantunt. ac anuon y holl hafodyd ac anifeileit ac oludoed y blith y Brytanyeit heb goffau y sarahedeu a gaósei y Brytanyeit gynt. y gan Rosser y dat ef a Hu uraó y dat. a hynny oed gudyedic gan y Brytanyeit yn vyuyr. Kadógaón uab Bledyn a Maredud y uraó a oedynt etwa y gyt ar iarll heb óybod dim o hynny. A góedy clybot or iarll hynny anobeithaó a oruc a thebygu nat oed dim gallu gantaó o achaó mynet Iorwerth y órthaó. kаныs pennaf oed hónnó or Brytanyeit a móyaf y allu. ac erchi kygreir a oruc ual y gallei y neill ac hedychu ar brenhin. ac adaó y deyrnas o góbyl. Ygkyfróg y pethu hynny yd athoed Ernólf ae wyr yn erbyn y wreic ar llyges aruaóe a oed yn dyuot yn borth idaó. ac yn hynny y deuth Magnus brenhin Germania eilweith y Von. A góedy torri llawer o wyd defnyd ymchoelut y Fanaó drachefyn. Ac yna herwyd y dywedir góneuthur a oruc tri chastell. ac llenwi eilweith oe wyr e hun. yr rei a diffeithassei kyn no hynny. ac erchi merch Mórehath¹ oe uab. kаныs pennaf a oed hónnó or Góydyl a hynny a gauas yn llawen. a gossot a oruc ef y mab hónnó yn vrenhin ym Manaó. ac yno y trigyaud y gaef hónnó. A góedy clybot o Robert Iarll hynny anuon kenadeu a oruc ar Uagnus. ac ny chauas dim oe negesseu. A góedy² gwelet or iarll y vot yn warhaedic o bob parth idaó. keissau kennat a fford y gan y

brenhin y adaw y deyrnas. Ar brenhin ae kanlataóð. ac ynteu dróy adaó peth a vordóyaóð hyt yn Normandi. Ac yna yd anuones y brenhin at Ernólf y erchi idaó un or deu peth ae adaó y deyrnas a mynet yn ol y uraó ac ynteu a delhei yn y ewyllys ef. A phan gígleu Ernólf hynny dewissaf uu gantaó vynet yn ol y uraó. a rodi y gastell¹ a oruc yr brenhin. ar brenhin a dodes góereheitweit yndaó. Góedy hynny hedychu a oruc Iorwerth ae vródyr a ranu y kyfoeth y rydynt. A góedy yehydie o amser y delis Iorwerth Varedud y uraó. ac y carcharaóð yg karchar y brenhin. A hedychu a wnaeth a Chad-ógaón y uraó. ac y rodi Keredigyaón a rann o Powys. Ac odyndyn mynet a wnaeth Iorwerth at y brenhin. a thebygu yr brenhin cadó y edewit órthaó. ar brenhin heb gadó amot ac ef a due y gantaó Dyfet ac ae rodes y neb un uarchaóe a elwit Saer. ac ystrat Tywi a Chedweli a Góhyr a rodes y Howel a Gronó. ac y kyfróg hónnó y delit Gronó uab Rys ac y bu uraó yn y garehar. Yn y vlóydyndyn rae óyneb góedy dyrehauael o Vagnus vrenhin Germania hóyleu ar yehydie o logeu. a diffeithaó a oruc teryneu Prydein. A phan welas y Prydeinwyr hynny megys morgrugyon o dylleu y gogofeu y kyudassant yn gadoed y ymlit eu hanreith. a phan welsant y brenhin ac yehydie o nifer y gyt ac ef kyrehu yn ehofyn a orugant a gossot bródydyr yn y erbyn. a phan welas y brenhin hynny kyweiryaó bydin a oruc heb edrych ar amylder y elynyon a bychanet y nifer ynteu. herwyd moes yr Albanóyr dróy goffau y aneiryf nudugolyaetheu gynt kyrehu a oruc yn agkyffleus. A góedy góneuthur y vródydyr a llad llawer o bob tu yna o gyfarsagedigaeth lluoed ac amylder niferoed y elynyon y llas y brenhin.² Ac y dosparthóyt y dadleuoed ae negesseu. a phan doeth ef yna yd ymchoelaóð yr holl dadleu³ y erbyn e. ac ar hyt y dyd y dadleuwyt ac ef ac yn y diwed y barnóyd yn gamlyrus. a góedy hynny y barnóyt y garehar y brenhin. nyt heróyd kyfreith. namyn heróyd medyant. ac yna y pallaóð y holl obeith ae kedernit³ ae hechyt⁴ a didanóch yr holl Vrytanyeit. Y vlóydyndyn rae óyneb y bu uraó Owein uab Etwin dróy hir glefyt. ac yna yd ystores Rickart uab Baldwin gastell Ryt y Groes. ac y gyrróyt Howel uab Gronó ymeith oe

¹ Mwrthach. MS. Ll.

² Gwybod. MS. Ll.

¹ Castell i'r brenhin. MS. Ll.

² Ac yna y gelwit Iorwerth uab Bledyn y Am-
wythie drwy dwyll i. cyghor y brenhin. MS. Ll.

³ Gedernid. MS. Ll.

⁴ A lechyd. MS. Ll.

gyfoeth y gŵr a orchymynnassei Henri vrenhin keitwataeth ystrad Tywi a Ryt y Gors. ac ynteu a gynnullaŵd anreithu drŵy osei tei a diffeithaŵ hayach yr holl ōladoed a llad llaŵer or Ffreine a oedynt yn ymchoelut adref. ac ynteu a gychwynnaŵ¹ y ōl a bob tu. ac ae haclubaŵd ar castell a drigyaŵd yn digyffro ae wercheitweit yndaŵ. Ygkyfrŵg hynny y gŵrthladaŵd Henri vrenhin Saer marchaŵco Penuro. ac y rodes keitwataeth y kastell ae holl deruyneu y Heralt Ystiwert yr hŵn a oed dan ŵruŵlf Ystiwert. Y vlŵdydn honno y llas Howel uab Goronŵ drŵy dŵyll y gan y Ffreine a oedynt yn kadŵ Ryt y Gors. Gŵgaŵn uab Meuruc y gŵr a oed yn meithryn mab y Howel a wnaeth y urat ual hynn. Galŵ a wnaeth Gŵgaŵn Howel y ty ac wahaŵd. ac anuon yr castell a galŵ y Ffreine attaŵ. a menegi udunt eu teruynedic le ac aros amser yn y nos. ac wynteu a deuthant amgylch pylgein a chylehynu y dref ar ty yd oed Howel yndaŵ. a dodi gaŵr. ac ar yr aŵr y dyhunaŵd Howel yn dilese a cheissaŵ y arueu. a duhunaŵ y gedymdeithon. a galw arnunt. ar cledyf a rydaroed idaŵ y dodi ar ben y wely ae wayw is y traet. a rydygassei Gadŵgaŵn² tra yttoed yn kyscu. a Howel a geissaŵd y gedymdeithon ŵrth ymlad a thebygu eu bot yn baraŵt. ac neur daroed udunt ffo ar yr aŵr gyntaf or nos³ ac yna y goruu arnaŵ ynteu ffo. a Gŵgaŵn ae hynlidyad yn graff yn y delis megys y hedewis. a phan deuth kedymdeithon Gwgawn attaŵ tagu Howel a orugant. ar tagedic yn uarŵ baeach a dugant at y Ffreine. ac bynteu gŵedy llad y benn a ymchoelassant yr kastell. Yn y vlŵdydn honno y gŵelat Seren enryfed y gŵeletyat yn anuon paladyr o heni yn ol y chefyn. ac o braffter colofyn y meint⁴ a diruaŵr oleuat idi⁵ yn darogan yr hyn a vei rac llaŵ.⁶ Kanyŵ Henri amheraŵdyr Rufein gŵedy diruaŵryon uudugolyaetheu. a chrefudussaf vuched y Grist a orffŵyssaŵd. ae uab gŵedy ynteu gŵedy cael llaŵer o enryded ac cistedua amherodraeth Rufein a wnaethpŵyt yn amheraŵdyr. Ac yna y danuones Henri urenhin Lloeger marchogyon i darestŵg Normandi. a chyhŵrd ac ŵynt a wnaeth Robert iarll o Vethlem. a gŵedi goruot

arnunt eu gyrru ar ffo. a gŵedy na rymheint dim. anuon a orugant at y brehin y geissaŵ nerth. ac yna y brehin e hun gyt ac amylder o uarchogyon a diruaŵr lu a vordŵyaŵd drŵod. ac yna y kyhyrdaŵd ar iarll yn dilesc. ac ef ae ganhorthŵgywr ac yn gyfarsagedic o dra lluosogrŵyd y kymerth y ffo. ae ymlit or brehin nyny delis ac ef ae wyr. a gŵedy eu dala ae hanuones y Loeger y eu carcharu. a holl Normandi a darestygyŵs¹ wrth y vedyant e hun. Yn² y vlŵdydn honno y llas Meuruc a Griffri veibon Trahaearn uab Karadaŵc. ac³ Owein uab Kadŵgaŵn. Y vlŵdydn rac ŵyneb y diegis Maredud uab Bledyn oe garchar ac y deuth y wlat. Ac yna y bu uarŵ Edwart uab y Moel Cŵlŵm. ac yn y le ef y kynhelis Alexander y vraŵt y deyrnas. Y vlŵdydn gŵedy hynny y danuonet neb un genedyl diadnabydus herŵyd kenedlaeth a moesseu ny ŵydit py le yd ymgudyssynt yn yr ynys dalym o vlŵnyded y gan Henri vrenhin y wlat Dyfet. ar genedyl honna a achubaŵd holl gantref Ros gyr llaŵ aber yr avon a elwir Cledyf gŵedy eu⁴ gŵrthlad o gŵbyl. ar genedyl honno megys y dywedir a hanoed o Fflandrys y gŵlat⁵ yr honn yssyd ossodedic yn nessaf ger llaŵ mor y Brytanyeit. O achaŵs achub or mor a goressyn eu gŵlat hyt yn y ymchoelet yr holl wlat ar agkrynodeb heb dŵyn dim firŵyth gŵedy bŵrŵ o lanŵ or nos diwllw wimon ar tywot yr tir. ac yn y diwed gŵedy na cheffynt le y pressŵylaŵ. kanyŵ y mor a diueuassei ar draŵs yr aruordired ar mynyded yn gyflaŵn o dynyon hyt na allei baŵp bressŵylaŵ no a achaŵs amylder y dynyon a bychanet y tir y genedyl honno a deissyfaŵd Henri urenhin. ac a adolygassant idaŵ gaffel lle y presswylynt yndaw. ac yd anuonet hyt yn Ros drŵy ŵrthlad odyon y priodolygon giwdaŵtwyr. y rei a gollassant eu priaŵt wlat ae lle yr hynny hyt.⁶ Ygkŵfrŵg hynny Geralt Ystiwart Penuro a rŵndŵaladaŵd kastell Kenarch Bychan ac ansodi a wnaeth yno. a llehau yno y holl olodoed. ae wreic ae etifedyon ae holl anwylyt. ae gadarnhau a wnaeth o glaŵd a mur. Y vlŵdydn rac wyneb y paratoes Kadŵgaŵn uab Bledyn wled y bennaduryeit y wlat. ac y gŵahodes yr wleda wannhoed Owein y uab o Powys. ar wled honno a wnaeth ef y Nadolic yr enryded y Duw. A gŵedy

¹ Gylchynawdd. MS. LL.² Gwgawn. MS. LL.³ Om. MS. LL.⁴ Faint. MS. LL.⁵ Iddaw. ib.⁶ Ac ychydic amser wedi hynny y gweled dwy leuad, y naill yn y dwyrein ar llall yn y gorllewin. MS. LL.¹ Ddodes. MS. LL.;² Niwedd. MS. LL.³ Gan. MS. LL.⁴ Om. MS. LL.⁵ Wlad. MS. LL.⁶ Heddyw. MS. LL.

daruot y wled a chlybot o Owein vot Nest uerch Rys ab Te6d6r g6reic Geralt ystiwart yn y dywededic gastell fry. mynet a orue y ymwelet a hi. ac ychydic o niuer y gyt ac ef megys a chares ida6 ac velly yd oedynt. kanys Kad6ga6n uab Bledyn a G6ladus uerch Ri6alka6n man Nest a oedynt gefynder6 a chefnither6. kanys Bledyn a Riwalla6n meibon Kynfyu a oedynt urodyr o y Agharat uerch Varedud vrenhin. A g6edy hynny o annoc Du6 y doeth ef nossweith yr kastell ac ychydic o nifer y gyt ac ef val amgyleh p6dwar gwyr ardec. a g6edy g6ueuthur cla6d dan y trotheu yn dirgel heb 6ybot y geitweit y kastell. ac yna y doethant yr kastell yd oed Geralt a Nest y wreic yn kysgu yndaw. a doddi ga6r a wnaethant ygkylch y castell. ac emynu tan yn y tei 6rth y llogsi. a dyhuia6 a orue Geralt pan gogleu yr a6r. ac yna y dy6a6t Nest 6rtha6. Na dos allan heb hi² yr dr6s. Kanys³ yno y mae dyf elynyon yth aros. nanyu dyret ym ol i. a hynny a wnaeth ef. a hi ae har6eda6d ef hyt yg geudy a oed gyssylldedic 6rth y castell. ac yno megys y dywedir y dihegis. a phan 6ybu Nest y diane ef llefein a orue a dywedut 6rtha6⁴ y g6yr yssyd⁵ allan beth a lefwch yn ofer. nyt yttiwy yma y neb a geiss6ch. neur dihegis. A g6edy y dyuot 6ynteu y my6n. y geissa6 a 6rugant ym pob mann. a g6edy nas ka6ssant. dala Nest a wnaethant ac deu uab ae merch a mab ida6 ynteu o garatwreic. ac yspeilia6 y castell ae anreitha6. a g6edy llogsi y kastell a chynnulla6 anreith a chytya6 a Nest ymchoelut a wnaeth y wlat. ac nyt yttoed Kad6ga6n y dat ef yn gedrycha6l yna yn y wlat. kanys ef a athoed y Powys 6rth hedychu y rei a odynt yn anuhyn ac a athoedynt y 6rth Owein. A phan gogleu Kad6ga6n g6eithret h6n6 kymryt y⁶ dr6c arna6 gan sorri a orue ef hynny o achas y treis kyt a wnathoedit a Nest uerch Rys. Ac rac ofyn lliuya6 o Henri vrenhin am sarhaet y Ystiwart. ac yna ymchoelut a orue a cheissa6 talu y wreic ae anreith y Eralt ystiwart drachefyn y gan Owein ac nys kauas. Ac yna o ystryw y wreic a oed yn dywedut 6rth Owein ual hynn. O mynny uygkael i yn ffyddla6n ytt am kynnal gyt a thi. hebr6g ym plant att eu tat, ac yna o dra serch a charyat y wreic y gellyga6d y blant yr ystiwart. A phan

¹ Ynddi. MS. Ll.

² Om. ib.

³ Yng nghylch MS. Ll.

⁴ Wrth.

⁵ A oeddynt. MS. Ll.

⁶ Arall. MS. Ll.

gogleu Rickart escob Llundein hynny y g6r a oed yna ystiwart y Henri vrenhin yn Am6ythie. Medylia6 a orue dial ar Owein sarhaet Geralt ystiwart. A galw atta6 a wnaeth Ithel a Mada6c meibon Ridit uab Bledyn a dywedut 6rthynt ual hynn. a vynn6ch chwi regi bod y Henri vrenhin a chafell y garyat ac gedymdeithas yn dragywyda6l. ac ef ael ma6rhaa yn bennach no neb och kyttiroygon. ac a gyghor6yma 6rthy6ch ych kyt teruynwyr och holl genedyl. ac attel a wnaethant mynnwn heb 6ynt. E6ch chwitheu heb ef a del6ch Owein uab Kad6ga6n os gell6ch ac onys gell6ch 6rthiled6ch or wlat ef ae dat. kanys ef a wnaeth gam a sarhaet yn erbyn y brenhin. a dirua6r gollet y Eralt ystiwart y wahanreda6l gyfeillt am y wreic ae blant ae gastell. ae yspeil ae anreith. a minheu a rodaf gyt a chwi fydlonyon gedymdeithyon. nyt amgen Llywarch uab Trahaearn y g6r a lada6d Owein y vrodyr. ag Uchtryt uab Etwin. ac 6inteu gwedy credu yr edewidyon hynny a gymmullessant lu. ac a aethant y gyt ac a gyrechassant y wlat. ac Uchtryt a annones kenadeu yr wlat y venegi yr kiwta6twyr pwy bynnac a gilyei atta6 ef y caffi andifflyn. a rei a gilyassant atta6 ef ereill y Ar6ystli. ereill y Vaelenyd. ereill y ystrat Tywi ar rann v6yaf y Dyuet yd aethant yr lle yd oed Geralt yn vedyanus. A phan yttoed ef yn mynnu eu diua 6ynt. ef a dam6eina6d dyuot G6allter ucheluaer kaer Loy6 y g6r a orchymynnassei y brenhin ida6 llywodraeth ac andiffyu Lloeger hyt ygkaer Vyrdin. A phan gogleu ef hynny eu hamdiffyn a orue. a rei o nadut a gilya6d y Ar6ystli. ac y kehyrda6d gwyr Maelenyd ac 6ynt ac y lladassant. ar rei a gilya6d att Uchtryt a dihaassant. ar rei a gilya6d y ystrat Tywi Maredud uab Ryderch ae haruolles yn hegar. Kad6ga6n ae Owein a ffoassant y log a oed yn Aber Dyfi a datloed o Iwerdon ychydic kyn no hynny a chyfnewit yndi. Ac yna y deuth Mada6c ac uara6t yn erbyn Uchtrut hyt yn Ryt Cornnec.¹ ac yno pebyllya6 a orugant. ac yn y diwed y doeth Uchtrut attunt. a g6edy eu hymgymnulla6 y gyt kerdet hyt nos a orugant a diffeitha6 y g6ladoed yn y vu dyd. ac yna y dywa6t Uchtrut. o reing² bod y chwi nyt reit hynny. kany dyllyr tremygu Kad6ga6n ac Owein. kanys gwyr da grymmus ynt a dewron. a medylia6 llawer y maent. ac agatuyd y mae porth udunt hyt nas

¹ Corunec. MS. Ll.

² Reig.

gwydam ni. ac 6th hynny ny beda y ni dyuot y deissyfyt am eu pen namyn yn eglur dyd gyt ac urdassa6c gyweirdeb nifer. ac or geireu hynny bop ychydic yd hedych6yt 6ynt ual y gallei dynyon y wlat diane. A thrannoeth y daethant yr wlat. a g6edy y g6elet yn diffeith. ymgerydu¹ e hunein a wnaethant a dywedut llyma wenyeith Uchtrut. a chuhuda6 Uchtrut a wnaethant a dywedut² y neb³ a ymgedymdeithockau⁴ ac ystryw ef. A g6edy g6ibia6 pob lle yn y wlat ny cha6ssant dim namyn gre y Gad6ga6n. a g6edy cael honno a llosgi y tei ar yseuboryeu ar ydeu a wnaethant. ac ymchoelut a orugant y eu peyllau drachefyn. a diua rei or dynyon a ffoassynt y Lan Badarn. a gadel ereill heb eu diua. A phan yttoelynt uelly clybot a wnaethant bot rei yn trigya6 yn nodua Dewi yn Llan Dewi Breui yn yr egl6ys gyt ar offeirat.⁵ Anuon a wnaethant yno drycysprytolyon agkyweithas⁶ a llygru a wnaethant yr egl6ys ac diffeitha6 o g6byl. A g6edy hynny yn or6ac hayach yd ymchoelassant eithyr cael anuolyanus anreith o gyfleoed seint Dewi a Phadun. A g6edy hynny y mord6ya6d Owein y Iwerdon gyt ac ychydic o gedymdeithon. ar rei yd oed acha6s udunt trigya6 yn y ol kany buassnt 6th loscedigaeth y castell. ac y gan M6rchath⁷ y brenhin pennaf yn Iwerdon yd aruollet ef yn hegar. kany ef a vuassei gynt y gyt ac ef. a chyt ac ef y magyssit yn yr ryuel y diffeith6yt Mon y gan y deu iarll. ac yd annonyssit y gan y vra6t a rodyon y Murtart. Ac yna yd aeth Kad6ga6n yn dirgel hyt ym Powys. ac anuon kenadeu a wnaeth y geissa6 hedyehu a Rickart ystiwart y brenhin. a chael kygreir ganta6 a wnaeth y geissa6 hedyehu ar brenhin py 6ed bynnac y gallei. Ae aruoll a orue y brenhin a gadel ida6 drigya6 my6n tref a ga6ssei y gan wreic oed Ffrages merch Pictot Sage. Ac yna yd aeluba6d Mada6c ac Ithel meibon Ridit⁸ ran Gad6ga6n ac Owein y uab o Powys y rei a lywassant yn anvolyanus. ac ny buant hedyeha6l rygthunt e hunein. Ygkyfr6g hynny g6edy hedyehu o Gad6ga6n y cauas y gyuoeth. Nyt amgen keredigya6n g6edy y phrynu y gan y brenhin yr cant punt. A g6edy clybot hynny ymchoelut a wnaeth pa6b or a

wascaryssit kyleh o gylch. kany gorchymyn y brenhin oed na allei neb gynnal neb or rei a oedynt yn press6yla6 Keredigya6n. kyn no hynny na gwr or wlat na gwr dieithyr vei. A rodi a orue y brenhiu y Gad6ga6n drwy yr amot hyn yma. hyt na bei na chedymdeithas na chyfeillach y rygta6 ac Owein y uab. ac na adei ida6 dyuot yr wlat. ac na rodei ida6 na ehyghor na nerth. Ac o dyna yd ymchoela6d rei or gwyr a athoed gyt ac Owein yr Iwerdon. a llechu yn dirgedic a wnaethant heb wneuthur dim arg6ywed¹ a g6edy hynny yd ymchoela6d Owein. ac nyt y Geredigya6n y doeth namyn y Bowys. a cheissa6 anuon kenadeu at y brenhin.² Ygkyfr6g hynny y bu anudeb r6g Mada6c ar Ffreine. o acha6s y lletradeu yd oed y Saeson yn y wneuthur ar y tir. ac odyo yd oedynt yn g6neuthur cameu yn erbyn y brenhin ac yn dyuot at Vada6c. Ac yna yd anuones Rickert ystiwart at Vada6c y erchi daly³ y gwyr a wnathoed y kam yn erbyn y brenhin. ac ynteu a 6thgyneba6dy hynny ac nys dalla6d.⁴ Ac yn gamweda6c heb wybod beth a wnei. namyn keissaw kyveillach gan Owein uab Kad6ga6n. a hynny a gauas. a g6neuthur hed6ch r6g a rei a oedynt yn elynyon kyn no hynny. ac ymarnoll uch benn creireu a wnaethant hyt na hedychei un ar brenhin heb y gilyd. ac na vredeychei un o nadunt y gilyd. ac yna y kerdynt y gyt py le bynnac y dyckei ytyghetuen⁵ 6ynt. a llosci tref neb un wrda a orugant. a phy beth bynnac a ellynt y dwyn gantunt nac yn veireh nac yn wiscoed 6ynt ac ducsant na neb ryw dim arall or a geffynt. Y vl6ydyn rac 6yneb y koffaa6d Henri urenhin garchar Iorwoerth uab Bledyn. ac anuon kenat atta6 y 6ybot beth a rodei yr y ell6g oe garchar. kany blin yw bot yn hir garchar. Ac ynteu a edewis mwy noc a allei dyuot ida6. a dywedut y rodei pob dim or a archei y brenhin. ac yn gyntaf ynteu a erchis g6ystlon o veibon goreugwyr y wlat. yr eilweith yd erchis Ithel mab Ridit y vra6t a thrychant punt o aryant py fford bynnac y galle dyuot udunt. nac o veireh. nac o ychen nac o neb ryw fford y gallei dyuot udunt. Ac yna y rodet mab Kad6ga6n uab Bledyn yr h6n a anyssit or Ffranges yr h6n a elwit Henri ac y tal6yt ean more drosta6. Ac yna y rodet y 6lat ida6 ef. a lla6er a dala6d. Ac

¹ Ymgedu. MS. Ll.² Dyweddi. ib.³ Om. ib.⁴ Ymgydymdeithaw. MS. Ll.⁵ Offerieit. MS. Ll.⁶ Kyweithas. MS. Ll.⁷ Murtareh. MS. Ll.⁸ Riddid. MS. Ll.¹ Argwywed.² Ac ni lefasawdd neb arwein ei genadwri hyd at y brenhin. MS. Ll.;³ Talu. MS. Ll.⁴ Talawdd. ib.⁵ Dyngedfen. MS. Ll.

yna y gellyggyt mab Kadogaon. Ac ygyfrôg y pethu hynny y gônaeth Owein a Madaê ac eu Kedyndeithon llaêr o drygeu yg gôlat y Ffreine ac yn Lloeger. A pha beth bynnac a gefynt nac o ledrat nac o dreis. y dir Iorwoerth y dygynt. Ac yno y pressôlynt. Ac yna anuon kenadôri a oruc Iorwoerth attunt yn garadie a dywedut ôrthynt ual hynn. Duê an rodes ni yn llaê au gelynyon. ac an darestygaôd ni yn gymeint ac na allem ni gôneuthur dim or a vei ewyllys genynn. Gôarhadedic yw ymi baê or Brytanyeit hyt na chyffredino neb o honam ni a chôchôi nac o vvyt nac o diaô. nac o nerth nac o ganhorthôy. namyn aêch keissaô ach hela ym pob lle. ach rodi yn y diwed yn llaê y brenhin oc aêch careharu neu oc aêch llad. neu ych dihenydyâê neu yr hynn a vynnei a chôi. Ac yn bennaf y gorchymynôyt i mi a Chadogaon nat ymgredem a chôi. Kanys ni digâê neb tebygu na damunaô tat neu ewythyr da y eu meibon ac nyeint. kanys od ymgedymdeithôni ni a chôi. neu vynet haeach yn erbyn gorchymynneu y brenhin. ni a gollôn an kyfoeth ac an karcherir yn y vom veirô neu an lledir. Ac ôrth hynny mi aêch gôediâf megys kyueillt. A un¹ aêch gorchymynnaf megys arglôyd. Ac ach eirolaf megis car nad eloch ford ym kyuoeth i na ford y gyuoeth Kadogaon môy noc y gyuoeth gôyr ereill yn kyloch. Kanys môy o anuodedigaeêhen a geissyr yn erbyn ni. noc yn erbyn ereill yn bot yn gylus. A thremygu hynny y gnaethant a môyfwy eu kyuoeth a vynychynt. a breid y gochel-ynt kyndrycholder y gôyr e huncin. A Iorwoerth a geissaôd eu hymlit a chynnullaê llaêr o wyr a oruc ac en hela. Ac ôynteu ac gochelassant bob yehydic. Ac yn un dorof ygyt y kyrechassant gyuoeth Uchtrut hyt ym Meiryonyd. A phan gicleu veibon Uchtrut hynny ae teulu rei a ellygassant Uchtrut y amdifffyn y tir. anuon a orugant y Veiryonyd y beri y baêp dyuot attunt y ôrthlad y gôyr oc eu tir. Kanys yn gyntaf y dathoedynt y Gyfeilaêc yn y lle yd oed meibon Uchtrut. Ac ny allyssant eu gôrthlad. Ac yna yd ymgynnullaêd gwyr Meiryonyd heb ôlhir ac y deuthant at Veibon Uchtrut. Ac ual yd oed Owein a Madaêc yn y lletyen ygkyfeilaêc. Trannoeth y boreu aruaethu a orugant mynet y Veiryonyd y letyaê heb wneuthur dim drôc amgen. Ac ual yd oedynt yn dôyn eu hynt. nachaf wyr Meiryonyd ygkyfrôg mynyded ac anyalôch

¹ Mi.

yn dôyn y bydin gyweir yn kyfariot. Ac yn eu rutlraê. ac yn dôli gaêr arnunt. ac ôynten heb dybyâê dim ôrthynt ar y kyrech kyntaf y ffoassant. ac y deuth Owein. A phan gôelas gôyr Meiryonyd ef yn kyrehu yn ôraêl ac yn baraêt y ymlad. ffo yn deissyfeit a orugant. Ac ôynteu ac hym-lidyassant hyt eu gwlat. a diffeithaê y wlat a orugant. a llosgi y tei ar ydeu a llad yr yserybyl kymeint ac a gaêssant heb dôyn dim gantunt. A gôedy hynny yd aeth Madaêc y Bowys. Ac Owein a ymchoelaêd ef ac wyr y Geredigyaon y lle yd oed y dat yn gôledyehu ac yn pressôylaê. a thrigyaê a oruc ef ac gedymdeithon yn y lle y mynnaêd. a chofiau dyuodyat y dat kyn no hynny yr kyuoeth. Kanys y gedymdeith oedynt¹ y dyfet y yspeilaê y wlat ac y dala y dynyon. ac eu dôyn yn rôym hyt y llogeu a dathoed gan Owein o Iwerdon. Ac yna yd oedynt yn trigyaê yn tervynen y wlat. Ac eilweith yd aethant y galê ynydyon a chônagi eu rif. a chyrehu dros nos y wlat ac llosgi. a llad paêb or a gaêssant yndi. ac yspeilaê ereill. a dôyn ereill gantunt ygkarchar. ac eu gôerthu y eu dynyon neu eu hanuon yn rôym yr llogeu. A Gwedy llosgi y tei a llad cymeint ac a gaêssant or anifeileit. a chymeint ac a gaêssant a dugant gantunt. ac a ymcholassant fford y Keredigyaon ôrth letyaê a thrigyaê a mynet a dyuot. heb edrych dim o achôysson Kadogaon nac o wahard y brenhin. A rei o nadunt dreilgweith a oedynt yn kadô fford yd oed henafôr or Flembissieit yn dyuot idi. a elwit Wiliam o Vreban. ac gyferbynieit a wnaethant ac lad. Ac yna mynet o Gadogaon gyt a Iorwoerth y lys y brenhin y vynnau kael ymdidan ac ef. Ac ual y buant yna nachaf braêt yr gôr a ladyssit yn y lle yn menegi yr brenhin ry lad o Owein ac gedymdeithon y vraêt. Pan gicleu y brenhin hynny gofyn a oruc y Gadogaon beth a dywedy am hynny. nis gônni arglôyd heb y Kadogaon. Yna y dywaêt y brenhin kany elly di kadô dy gyfoeth rac kedyndeithon dy uab hyt na ladon vgy gwyr eilweith mi a rodaf dy gyfoeth yr neb ae katwo. a thithcu a drigy y gyt a mi drôy yr amot hônna yna na sethryeh di dy briaêt wlat. a mi ath borthaf di om hymborth i yn y gymerôyf gyghor am danat. A rodi a oruc y brenhin idaê pennud ygy kyfeir y dreul pedeir ar hugein. Ac yna y trigyaêd heb dodi gefyn arnaê. namyn yn ryd y fford y mynnei eithyr y wlat e hun. A gôedy clybot o Owein

¹ A aethant. MS. Ll.

yspeilað y dat oe gyuoeth. kyrcu Iwerdon a oruc ef a Madaðc uab Ridit. A gðedy hynny anuon a oruc y brenhin at Gilbert uab Rickert yr hóm a oed deðr molyannus gallus. a chyfeillt yr brenhin a gðr arderchaðc oed yn y holl weithredod erchi idað dyuot attað. ac ynteu a deuth. Ar brenhin a dywawt ðrthað yd oedut yn wastat yn keissað ran o tir y Brytanyeit y genyf. Mi a rodaf ytt yr aðr honu tir Kadðgaðn dos a goresgyn ef. Ac yna y kymerth yn llawen ygan y brenhin. Ac yna gan gynullað llu gyt ac gedymdeithon y deuth hyt yg Keredigyaðn ac y gorescynnaðd. Ac yd adeilaðd ðeu gastell yndi. Nyt amgen un gyferbyn a Llan Badarn yn ymyl aber yr anon a elwir Ystwyth. Ar llall geir llað Aber Teifi yn y lle a elwir Dingereint. y lle grðndwalassei Roger iarll kyn no hynny gastell. A gwedy yehydic o amser yd ymchoelaðd Madaðc ab Ridit o Iwerdon heb allel godef andynolyon voesseu y Góydyl. Ac Owein a drigyaðd yno yn y ol dalym o amser. A Madaðc a aeth y Powys. ac nyt aruollet nac yn hegar nac yn drugaraðc y gan Iorwoerth y ewythyrrac y gynnal yn gylus y gan y brenhin herðyd kyfreith a dryweithret ot ymgyffredinei ac nei o ðim. Ac ynteu yn wibiaðdyr a lechaðd hðnt ac yma gan ochel kydrycholder Iorwoerth. Iorwoerth a wnaeth kyfreith hyt na bei a veidei dywedut ðim ðrthað am Vadawc. na menegi ðim am danað gðelit na welit. Ygkyfrðg hynny aruaethu a wnaeth Madaðc gðeunthur brat Iorwoerth y ewythyrr. A dala kyfeillach a oruc a Llywarch uab Trahaearn. Ac ymaruoll y gyt a wnaethant yn dirgeledic. ac eissoes yr tervyn hðnnð yd aethant. Y vlðyðyn rac ðyneb y paratoes Madaðc urat Iorwoerth. a cheissaw amser a chyfle a wnaeth y gyflenwi y ewyllys. A phan ymchoelaðd Iorwoerth y Gaer Einaðn y kyrcu aðd Madaðc a chedymdeithon Llywarch y gyt ac ef yn borth idað kyrcu nos am ben Iorwoerth. A dodi gaðr a orugant ygkyrch y ty lle yd oed Iorwoerth. a dyhunað a wnaeth Iorwoerth gan yr aðr. a chadð y ty arnað ef ac gedymdeithon. a llosgi y ty a wnaeth Madaðc am benn Iorwoerth. a dodi gaðr o orugant. A phan welas kedymdeithon Iorwoerth hynny kyrcu allan a orugant drðy y tan.¹ Ac ynteu pan welas y ty yn dygðydað keissað kyrcu allan a oruc ac elynon ac kymerth ar vlaen gwewyr. ac yn atlosgedic y lad. A phan gigneu Henri vrenhin ry lad Iorwo-

¹ Ac adaw Iorwerth y tan MS. Ll.

erth rodi Powys a wnaeth y Kadðgaðn uab Bledyn. A hedychu ac Owein y uab. Ac erchi y Gadðgaðn anuon kenadeu yn ol Owein hyt yn Iwerdon. A gwedy gðybot o Vadaðc ar rei a ladyssant Iorwoerth yggt ac ef rywneuthur agkyfreith o nadunt yn erbyn y brenhin llechu y mywn coedyl a orugant. ac aruaethu gðeunthur brat Kadðgaðn. A Chadðgaðn heb vynny argðedu y neb megys yd oed uoes gantað a doeth hyt yn Trallðg Llywelyn ar vedyr trigyað yno a phressðylað lle yd oed hyrðyd¹ ac agos y Vadaðc. Ac yna anuon yspiwyrrac oruc Madaðc y ðybot py le y bei Gadðgaðn. Ar rei hynny a doethant drachefyn ac a dywedassant y neb yd oed ynt yn y geissað. ym pell y mae hðnnð ae yn agos. Ac ynteu ac wyr yn y lle a gyrcu aðd Kadðgaðn. A Chadðgaðn heb tybyað ðim drðc a ymðnaeth yn llesec heb vynnu ffo. a heb allel ymlad. wedy ffo y wyr oll ae gael ynteu yn unic ac lad. A gwedy llad Kadðgaðn anuon kenadeu a wnaeth Madaðc at Rickert escob Llundain y gðr a oed yn kynhal lle y brenhin ac yn y lywyað yn Amðythic y erchi idað ef y tir y gðnathoedit y kyflafaneu hynny ymdanað. A gðedy rac vedylað or escob yn gynnil y achðysson ef heb rodi messur ar hynny y oedi a oruc. ac nyt yr y garyat ef. nanyu adnabot o honað deuodeu gðyr y wlat mae llad a ðnaei bop un o nadunt y gilyd. Ac gyfran a vnaessei idað ef ac y Ithel y ðraðt kyn no hynny a rodes idað. A phan gigneu Varedud uab Bledyn hynny kyrcu y brenhin a oruc y erchi idað tir Iorwoerth uab Bledyn y vraðt. ar brenhin a rodes kadðryaeth y tir idað. yn y delei Owein uab Kadðgaðn yr wlat. Ygkyfrðg hynny y deuth Owein ac yd aeth at y brenhin. A chymryt y tir gantað trðy rodi gðystlon. ac adað llawer o aryant. A Madaðc a edewis llawer o aryant a gðystlon ac amodeu ger bronn y brenhin. A gðedy kymryt nodyeu ymoglyt a oruc pob un rac y gilyd yn y vlðyðyn honno hyt y dived. Yn y vlðyðyn rac ðyneb y delit Robert iarll uab Roser o Vedlehem y gan Henri vrenhin. ac y carcharðyt. Ac y ryvelaðd y uab yn erbyn y brenhin.

Deð mlyned a chant a mil oed oet Crist pan anones Maredud uab Bledyn y teulu y neb un gynhðryf y tir Llywarch uab Trahaearn y dðyn kyrcu. Yna y damweinaðd ual yd oed ynt yn dðyn hynt drðy gyfoeth Maredud² uab Ridit. Nachaf ðr yn kynaruot ac ðynt a dala hðnnð a orug-

¹ Herwyd. MS. Ll.

² Madawc. MS. Ll.

ant a gofyn ida6 py le yd oed Vada6c uab Ridit y nos honno yn trigya6. A g6adu yn gyntaf a 6naeth y g6r hyt nas g6ydat ef. Ac odyna g6edy y gystuda6 ac gymell adef a oruc y vot yn agos. A g6edy r6yma6 h6nn6 yspiwyr a aroyssant yno.¹ a llechu a 6naethant yn y oed oleu dyd dranoeth. A g6edy dyfot y bore o deissyfyt g6nn6ryf y dugant kyrc hida6. a dala² a orugant a llad lla6er oe wyr. ac d6yn ygkarehar at Maredud. ac gymryt yn lla6en a oruc ae gad6 y my6n gefyneu. Yna y deuth³ Owein ab Kad6ga6n yr h6n nyt yttoed gartref. A phan gicleu Owein hynny ar frys y deuth. ac y rodas Maredud ef yn y la6 ae gymryt yn lla6en a oruc ae dallu. A rannu rygtunt a 6naethant y rann ef o Bowys. Sef oed hynny Kereina6n a thraean Deud6r ac Aber Riw.⁴ Y vl6ydyn rac 6yneb y kyffroes Henri vrenhin llu yn erbyn G6yned. ac yn bennaf y Powys. A g6edy barnu ar Owein gwneuthur agkyfreith y gubuda6 a oruc Gilbert uab Riekert 6rth y brenhin. a dywedut bod g6yr Owein yn g6neuthur lledraten ar y wyr ef ae tir.⁵ Ar drygen a 6nelei ereill a dywedut ar 6yr Owein. A chredu a oruc y brenhin bot pob peth or a dywa6t y kyhud6r yn wir. Ygkyfr6g hynny kyhuda6 a wnaeth uab Hu iarll kaer Llion (ar Wyse) Gruffud uab kyan. a Gron6 uab Owein. Ac aruaethu o gyttundeb mynnu dileu yr holl Vrytanyeit o g6byl hyt na cheffynt Vrytana6l en6 yn dragy6yda6l. Ac 6rth hynny y kynulla6d Henri vrenhin llu or holl ynys o Penryn Penga6d yn Iwerdon⁶ hyt ym Penryn Blataon⁷ yn y Gogled yn erbyn G6yned a Phowys. A phan gicleu Varedud uab Bledyn hynny mynet a wnaeth y geissa6 kyfeillach y gan y brenhin. A g6edy adnabot hynny o Owein kynulla6 y holl wyr ac holl da a 6naeth a muda6 hyt ym mynydoed Eryri. kanys kadarnaf lle a diogelaf y gael amdiffyn ynda6 rac y llu oed h6nn6. Ygkyfr6g hynny yd anuones y brenhin tri llu. Un gyt a Gilbert tywysa6c o Gerny6. a Brytanyeit y Deheu, a Ffreine a Saeson o Dyfet ar Deheu oll. ar llu arall or Gogled ar Alban a deu

tywysa6c arnunt. Nyt aingen Alexander mab y Moel C6l6m. a mab Hu iarll kaer Llion. Ar trydyd gyt ac ef e hun. Ac yno y deuth y brenhin ae deulu y gyt ac ef. hyt y lle a elwir Mur Gastell. Ac Alexander ar iarll a aethant y Pennaeth¹ Bach6y. Ygkyfr6g hynny yd anuones Owein genadeu at Ruffud ac Owein y uab y erchi udunt g6neuthur kadarn hed6ch y rygtunt yn erbyn y gelynyon y rei yd oedynt yn aruaeth y dileu yn g6byl neu y g6archae yn y mor hyt nat enwit Brytana6l en6 yn dragywyda6l. Ac ymaruoll ygkylt a wnaethant hyt na wnelei un heb y gilyd na thagnesed na chyfundeb ae gelynyon. Gwedy hynny y danuones Alexander uab y Moel C6l6m ar iarll gyt ac ef genadeu at Ruffud uab Kyan y erchi ida6 dyfot y hed6ch y brenhin. ac ada6 llawer ida6 ae d6ylla6y gyttuna6 ae 6ynt. Ar brenhin a anuones kenadeu at Owein y erchi ida6 dyfot y hed6ch ac ada6 y g6yr ny aller gaffel na phorth na nerth y gantunt. Ac ny chytsynya6d Owein a hynny. Ac yn y lle naehaf un yn dyfot atta6. ac yn dywedut 6rtha6 byd oualus a g6na yn gall yr hynn a 6nelych. Llyma Ruffud ac Owein y uab g6edy kymryt hed6ch y gan uab y Moel C6l6m ar iarll g6edy rodi ida6 o nadunt kael y tir yn ryd heb na threth na chyllit na chastell ynda6 hyt tra vei vy6 y brenhin. Ac etwa ny chytsynya6d Owein a hynny. Ar eilweith yd arua6th6ys y brenhin annon kenadeu at Owein. a aeth ac 6ynt Varedud uab Bledyn y cwythyr yr h6nn pan welas Owein a dywa6t 6rtha6 edrych na h6rheyech dyuot at y brenhin rac raclaenu o ereill kael kedymdeithas y brenhin. ac ynteu a greda6d hynny a dyfot a wnaeth at y brenhin. Ar brenhin ac haruolles yn lla6en dr6y ua6r garyat ac enryded. Ac yna y dywa6t y brenhin 6rth Owein kan deuthost ti attaf i oth vod a chan credaist vygkenadeu minheu ath va6rhaaf di ac ath dyrchafaf yn uchaf ac yn pennaf oth genedel di. A mi a dalaf it yn gymeint ac y kyghorvynno pa6b oth genedyl 6rthyt. A mi a rodaf it dy holl tir yn ryd. A phan gicleu Ruffud hynny anuon kenadeu a oruc at y brenhin y geissa6 hed6ch y ganta6. Ar brenhin ae kymerth ef y hed6ch dr6y dalu o hona6 dreth ua6r ida6. Ac ymchoelut a oruc y brenhin y Loegy. ac erchi y Owein dyuot y gyt ac ef a dywedut y talei ida6 a vei gyfya6n. a dywedut 6rtha6 hynn a dywedaf yt. Mi a af y Normandi ac o deuy di y gyt a mi. mi a

¹ Anfon yspiwyr a wnaeth yno. MS. Ll.

² Ae ddaly. Ib.

³ Yn i ddoeth.

⁴ Ac yng nghylch yr amser yma y bu ddaear grynn mawr yn Amwythic o fore hyd hwyr. A hefyd yr amser hwnnw yr ymddangoses seren gyffonawc ac y bu aiaf caled yn ol hynny, a marwolaeth a phrinder. MS. Ll.

⁵ Dir. Ib.

⁶ Kernyw.

⁷ Blathaon.

¹ Pennant. D. P.

gyweiraf ytt bop peth or a edeweis it. a ni athl wnaf yn uarcha6c urda6l. A chanlyn y brenhin a wnaeth dr6y y mor. Ar brenhin a gywira6d ida6 pob peth or a edewis ida6. Y vl6ydyn rac 6yneb yd ymchoela6d y brenhin o Normandi ac Owein uab Kad6ga6n gyt ac ef. Ac y bu uar6 Ieffrei escob Myny6. ac yn y ol ynteu y deuth g6r o Normandi yr h6rn a elwit Bernart yr h6nn a dyrchaf6yt yn escob ym Myny6 y gan Henri vrenhin o anuod holl yscollheigon y Brytanyeit gan eu treinygu. Ygkyfr6g hynny y deuth Gruffud uab Rys Te6d6r brenhin Deheubarth o Iwerdon¹ yr h6nn a athoed yn y vaba6l oetran y gyt a rei oe gereint hyt yn Iwerdon. Ac yna y trigya6d yn y bu 6r aedvet. Ac yn y diwed g6edy diffygya6 o tra hir alltuded yd ymchoela6d y dref y dat. A h6nn6 a drigya6d amgylch d6y vlmed g6eitheu y gyt a Geralt ystiwart castell Penuro y da6gan y ch6aer. a honno oed Nest uerch Rys uab Te6d6r g6reic Geralt Ystiwart. g6eitheu ereill gyt ae gereint. g6eitheu yg G6yned.² g6eitheu yn absen o le y le. Yn y diwed y cuhudwyt 6rth y brenhin. A dywedut vot med6l pa6b or Brytanyeit gyt ac ef. dr6y y ryuygu o vrenhina6l vedyant Henri vrenhin. A phan gigeu Gruffud y chwedleu hynny aruaethu a wnaeth ar vyuet at Ruffud uab Kynan y geissa6 amdifffyn y hoedel. A g6edy anuon kenadeu ef a edewis o deuei atta6 y aruolli yn llawen. A g6edy clybot o Ruffud nab Rys hynny ef a Howel y vra6t a aethant atta6. yr Howel h6nn6 a vuassei ygkarchar Ern6lf uab Roser iarll castell Baldwin yr h6nn y rodassei Wilim Vrenhin ida6 kyfran o gyuoeth Rys uab Te6d6r. Ac yn y diwed y diagassei yr Howel h6nn6 yn annafus g6edy trychu y aeloden or carchar. Ac yna yd aruollet 6ynt ac ereill gyt ac 6ynt yn hegar y gan Ruffud uab Kynan. Ac ygkyfr6g hynny g6edy clybot or brenhin mynet Gruffud ab Rys at Ruffud ab Kynan anuon kenadeu a wnaeth at Ruffud uab Kynan y erchi ida6 dynot atta6. Ac ufud uu Ruffud y vynet at y brenhin. Ac megys y mac moes y Ffreinc twylla6 dynyon tr6y edewidyon ada6 lla6er a wnaeth Henri vrenhin ida6 o chymerei arna6 dala Gruffud uab Rys ae anuon yn vy6 atta6 ef. ac ony allei y dala y lal ac anuon y benn ida6. Ac ynteu dr6y ada6 hynny a ymchoela6d y wlat. Ac yn y lle gobyn a wnaeth py le yd oed Ruffud uab Rys yn trigya6. A

menegi a 6naethp6yt y Ruffud uab Rys dyuot Gruffud uab Kynan o lys y brenhin ae geissa6 ynteu yn y ewyllys. Ac yna y dywa6t rei 6rtha6 a oedynt yn trigya6 y gyt ac ef dr6y ewyllys da. gochel y gedrycholder yn y 6yper py fford y kerdo y chwedyl. Ac 6ynteu yn dywedut hynny nachaf un yn dyfot ac yn dywedut. Llyma varchogyon yn dyfot ar vrys. a breid yd athoed ef dros y dr6s nachaf y marchogyon yn dyfot y geissa6. Ac ni alla6d amgen no chyrchu Eglwys Aber Daron arna6d. A g6edy clybot o Rufud uab Kynan y dianc yr eglwys anuon gwyr a oruc y tynnu ef or eglwys allan. Ac ny ada6d escyb a [bieufflynt] benafyeit¹ y wlat hynny rac llygru na6d yr egl6ys. A g6edy y ell6g or eglwys ef a foes yr Deheu. ac a deuth y Ystrat Tywi. A g6edy clybot hynny llawer a ymgynnulla6d atta6 o bop tu. ac ynteu a duc kyrch anhegar aniben² y Ffreinc ar Flenhissyeyt yn y daruu y vl6ydyn honno. Y vlwydyn rac wyneb y kyrela6d y Grufud ab Rys a dywedassam ni uchof. yn y vr6ydyr gyntaf y castell oed yn ymyl Arberth ac y lloscos. Odyna yd aeth hyt yn Llan ym Dyfri lle yd oed gastell neb un tywysa6c a elwit Rickert P6ns6n y g6r y rodassei Henri vrenhin ida6 y kantref Bychan. ac y profes y torri ae losgi. ac nys galla6d kanys ym6rthlad ac ef a wnaeth keitweit y kastell a chyt ac 6ynt Maredud nab Ryderch uab Kradaf6c y g6r a oed yn kynnal Ystiwerdaeth y dan y dywededic Richert. y rac castell eissoes a losges. A g6edy ymsaethu or t6r ac ef a brathu llawer oe wyr a saetheu. a llad ereill yd ymchoela6d drachefyn. A g6edy hynny y danuones y gedymdeithon y wneuthur kyrch a chynn6r6f ar gastell a oed yn ymyl Aber Tawy. a h6nn6 a bioed iarll a elwit Henri Bem6ud. A g6edy llosgi y rac gastell. ac amdifffyn or keitweit y t6r a llad rei oe wyr yd ymchoela6d drachefyn. A g6edy clybot hynny ac ymgynnulla6d atta6 lla6er o ynvydyon ieuinc o bob tu wedy y d6ylla6 o chwant anreithu. neu o geissa6 atnewydu Brytana6l teyrnas. Ac ny thal ewyllys³ dim o ny byd Du6 yn borth ida6. G6neuthur a oruc ysclyfaethu ma6r yn y gylch o gylch. Ar Ffreinc yna y gymerassant gyghor a gal6 pennaethu y wlat attunt. Nyt angen Owein uab Carada6c uab Ryderch y g6r y rodassei Henri vrenhin ida6 rann or Kantref Ma6r. a Maredud uab Ryderch yr h6nn a dywed-

¹ Hennafieid. ib.² Am benn. MS. Ll.³ Dyn. MS. Ll.¹ I Dilyfed. MS. Ll.² Gwydd. MS. Ll.

assam ni vry. A Ryderch uab Te6d6r ac veibon Maredui ac Owein. Mam y rei hynny g6reic Ryderch ab Te6d6r oed Hunyd uerech Bledyn ab Kynvyn y pennaf or Brytaneych wedy Grufud ab Llywelyn y rei oedynt vrodyr un Vam. Kanys Ygharat uerech Varedud brenhin y Brytanyeit oed y mam ell deu. ac Owein uab Karada6c uab Gwennlian uerech y dywededic Vledyn y rei a llawer o rei ereill a deuthant y gyt. A gofyn a oruc y Ffreine udunt a oedynt oll ffydlonyon y Henri vrenhin. ac ateb a wnaethant eu bot. A dywedut a wnaeth y Ffreine 6rthant od ydy6ch ual y dywed6ch dagoss6ch ar a6ch g6eithretoed yr hyn yd ytyy6ch yn y ada6 ar a6ch taua6t. reit yw y6ch kad6 kastell Kaer Vyrdui yr h6nn a bie y brenhin. pob un o hona6ch yn y ossodedic amser ual hynn. Cad6 y castell o Owein uab karada6c pythewnos. a Ryderch uab Te6d6r pythewnos arall. a Maredui uab Ryderch ab Tewdwr pythewnos. a Bledri uab Kediur y gorchymynn6yt castell Robert La6gan yn Aber Caffy.¹ A g6edy ansodi y pethu hynny. Gruffud ab Rys a brydera6d am anuon disg6yleit am torri y kastell neu y losgi. A phan gauas anser adas ual y gallei yn ha6d kyrchu y kastell. Yna y damweina6d vot Owein uab Karada6c yn kad6 ygkylech y castell. Ac yna y duc Gruffud ab Rys kyrch nos am benn y castell. A phan gigneu Owein ae gedyndeithon kynna6r6t y gwyr ae ge6ri yn dyuot. Kyfot yn eb6ryd or ty lle yd oed ef ae gedyndeithon a wnaethant. Ac yn y lle y clywei yr awr ef e hun a gyrcha6d ymblaen y vydin a thebygu bot y gedyndeithon yn y ol. 6ynteu g6edy y ada6 ef e hunan a ff6assant. ac uelly y llas yna. A g6edy llosgi y rac gastell heb vynet y mywn yr t6r yd ymchoela6d ac yspeileu ganta6 yr notaedigyon goedyd. Odynd yd ymgynullasant y ieuene ynvydyon y 6lat a bop tu atta6 o debygu goruot o hona6 ar bop peth o acha6s y damwein h6nn6. kanys castell a oed yg G6hyr a losges ef o g6byl a llad llawer o wyr ynda6. Ac yna yd edewis G6ilim o Lundein y castell rac y ofyn ae holl anieueit ae oluodod. A g6edy daruot hynny. megys y dyweit Selyf² drychafel a 6na³ yspryt yn erbyn k6ymp.⁴ Yna yd aruaetha6d yn ch6ydedic o valchder. ac o draha yr anosparthus bobyl ar ynyvt giwta6t kyweira6 ynvydyon⁵ o Dyfet

y Geredigya6n. A chymryt g6rth6ynebed yr gyfa6nder.¹ G6edy gal6 o Gediur ab Gron6. a Howel uab Idnerth. a Thruhaearn ab Ithel. y rei a odynt yn dynessau o gyfnessafr6yd gerennyd a chyfa6uab² a dunna6³ argl6ydiaethu⁴ ida6. Ar rei hynny a oedynt gyt ac ef ymblaen holl wyr Keredigya6n. ac nyt oed dim a allei uot yn direitach nor Kediur h6nn6 yr 6lat agkyffredin kyn noc yt ada6 Dyfet yn lla6n o amryuaelon genedloed nyt amgen Fflemissyeit a Ffreine a Saeson ae giwta6t genedyl e hun. y rei kyt beynt un genedyl a gwyr Keredigya6n eissoes gelynyon gallonneu oed gantunt o acha6s eu hanesm6ythdra ae hanundeb kyn no hynny. Ac yn vwy no hynny rac ofyn y tremyc a wnathoelynt y Henri vrenhin y g6r a dofhaassei holl bennaduryeit nys Prydein oe allu ae vedyant. ac a darestygassei lawer o wladoed tramor 6rth y lywodraeth. rei o nerth arueu ereill o aneiryf rodyon eur ac aryant. y g6r nys dicha6n neb ymoscryn⁵ ef ac eithyr Du6 e hun y neb a rodes y medyant ida6. A g6edy dyuot Grufud uab Rys yn gyntaf y deuth y is Coet. Ac yna y kyrcha6d lle a elwir blaen Porth Hodnant. yr hwn a adeilassei neb un Fflemiss6r. Ac yno y deuth⁶ y Fflemissyeit y drigya6.⁷ A g6edy ymlad dydgweith ar hyt y dyd. a llad llawer o wyr y dref. a llad un oe wyr ynteu. a llosgi y rann v6yaf or dref. heb gael dim amgen no hynny yd ymchoela6d drachefyn. Odynd y ruthra6d g6yr y wlat atta6 o diefie annogedigaeth yngyfnu megys yn deissyfyt. Ar Saesson a dugassei Gilbert kyn no hynny y gyflenwi y wlat yr honn kyn no hynny o anamylder pobloed a oed wac valch. a diffeithassant ac a ladassant. ac a yspeilassant. ac a losgassant y tei. Ae hynt ae kynna6ryf a dugant hyt ym Mhenedic. A chylchynu a orugant gastell Razon Ystiwart a oed ossodedic yn y lle a elwir ystrad Peithill. ac ymlad ac ef a orugant ae orchyfygu. A g6edy llad llawer ynda6 y losgi a wnaethant. A phan deuth y nos pebyllya6 a wnaeth yn y lle a elwir Glasgruc. megys ar villtir y 6rth egl6ys Badarn Anafr6yd⁸ a wnaethant yn yr egl6ys. d6yn yr yserubyl yn v6yt udunt or egl6ys. Ar bore drannoeth ymaruaethu a wnaethant ar castell a oed yn Aber

¹ Cyflawnder. MS. Ll.² Chyfadnabod. MS. Ll. ib.³ Addunaw. ib.⁴ Arglwyddiaethu. ib.⁵ Ymystrin. MS. Ll.⁶ Yd oed. ib.⁷ Yn trigaw. ib.⁸ Anadraswydd. ib.¹ Cofwy. Tofwy. ib.² Ddoeth. ib.³ Yr. MS. Ll.⁴ Dyn. ib.⁵ Deithiau. ib.

Ystôyth gan debygu y oruot. Ac yna y danuones Razon Ystiwart gŵr a oed gastellŵr ar y castell hŵnnŵ. Ac a losgyssit y gastell ynteu kyn no hymny. ac y lladysst y wyr yn gyffroedic o dolur am y wyr ac am y gollet ac yn ergrynedic rac ofyn kenhadeu hyt nos y gastell Ystrad Meuruc yr hŵnn a wnathoed Gilbert y arglŵyd kyn no hymny y erchi yr castellwyr oed yno dyuot ar ffyse yn borth idaŵ. A gŵercheitweit y kastell a anuonassant attaŵ kymeint ac a allyssant y gaffel. ac hyt nos y deuthant attaŵ. Trannoeth y kyuodes Grufud uab Rys a Ryderch uab Teŵdŵr y ewythyr a Maredud ac Owein y veibon yn ansynŵyrus oc eu pebyll heb gyweiraŵ eu bydin. a heb ossot arŵydon oc eu blaen natyn bileinllu. megys cyweithas o giwtaŵt bobyl digyghor heb lywyaŵdyr arnunt y kymerassant eu hynt parth a chastell Aber Ystwyth. yn y lle yd oed Razon Ystiwart ac gymhorthheit gyt ac ef. heb ŵybot o nadunt hŵy hymny yn y deuthant hyt yn Ystrat Antarron a oed gyfarŵyneb ar kastell. Ar castell a oed ossodedic ar benn mynyd a oed yn llithraŵ hyt yn avon Ystwyth. ac ar yr avon yd oed pent. Ac ual yd oedynt yn seuyll yno megys yn gŵneuthur magneleu. ac yn medylaŵ pa ffuryf y torrynt y castell y dyd lithraŵd haeach yn fy oed prytnaŵn. Ac yna y danuones y kastellwyr megys y nae moes gan y Ffreinc gŵneuthur pob peth drŵy ystryŵ. gyrru saethydyon hyt y bont y vicke ac ŵynt megys o delynt hŵyyn ansynŵyrol dros y bont y gallei uarchogyon llurugaŵc eu kyrchu yn deissyfyt ac hachub. A phan welas y Brytanyeit y saethydyon mor leŵ yn kyrchu yr bont yn ansynŵyrus y redassant yn y erbyn gan ryuedu pa ham mor amdiredus y beidynt kyrchu yr bont. Ac ual yd oed y neill rei yn kyrchu ar rei ereill yn saethu. yna y kyrchaŵd marchaŵc llurugaŵc yn gynhyruss y bont. A rei o wyr Grufud ac kyferbynyaŵd ar y bont. Ac ynteu yn aruaethu eu kyrchu ŵynteu. Ac yna eissoes y tores y march y vŵnygyl. A gŵedy brathn y march y dygŵydaŵd. Ac yna yd aruaethod paŵb a gweŵyr y lad ynteu. ac luruc ac hamdiffynnaŵd yn y doeth neb un or vydin ac thynnu.¹ A phan gyfodes ynteu y ffocs. A phan welas y gelyndeithon ef yn ffŵ y ffassant ŵynteu holl. Ar Brytanyeit ac hynlidydaŵd hyt yg gŵrthallt² y mynyd. Y doryf ol eissoes nys ymlidydaŵd. namyn heb geissaŵ na phont na rhyt kymryt eu ffŵ a wnaethant. A

phan welas y Ffreinc o benn y mynyd y rei hynny yn ffŵ kyrchu y doryf vlaen a wnaethant a llad kymeint ac a gaŵssant ac yna y gwascarŵyt y giwtaŵt bobyl ar draŵs y wlat o bop tu. rei ac hanifeileit gantunt rei ereill gŵedy adaŵ pop peth namyn ceissaŵ amdiffyn eu heneideu yn y edewit yr holl wlat yn diffeith. Ygkyfrŵg hynny y danuones Henri vrenhin kenadeu at Owein uab Kadŵgaŵn y erchi idaŵ dyuot attaŵ. Ac ynteu yn y lle y deuth. A phan doeth y dywaŵt y brenhin ŵrthaŵ. Vygkaredickaf Owein a atwaenost di y lleidryn gan Rufud uab Rys yssyd megys yn ffœdic yn erbyn vyn tywysogyon i. Achaŵs a chansys credaf i dy uot ti yn gywiraf gŵr imi. Mi a vynnaf dy uot ti yn dywyssaŵc. llu gyt am mab i y ŵrthlad Grufud uab Rys. A mi a wnaf Lywarch uab Trahaearn yn gedymdeith yt. kanyys ynaŵch chŵi aŵch deu yd ymdiredaf i. A phan ymchoelych drachefyn mi a dalaf bŵyth it yn deilŵg. A llawenhau a oruc Owein or edewidyon hynny. a chynullaŵ llu a Llywarch gyt ac ef a mynet y gyt hyt yn ystrat Tywi lle y tebygid uot Grufud uab Rys yn trigyaŵ. kanyys coetir¹ oed. ac yn anaŵd y gerdet ac yn haŵd ruthraŵ gelynyaŵn yndaŵ. A phan deuth² y tervyneu yr wlat. holl wyr³ Owein a mab y brenhin ac kymhorthheit a anuonassant eu bydinoed yr coedyd. paŵb dan yr amot hŵnn hyt nat arbedei neb y gledyf nac y ŵr nac y wreic nac y uab nac y uerch. a phŵy bynnag a delynt nas gochelynt heb y lad neu y grogi neu drychu eu aeloden. A phan gogleu giwtaŵt bobyl y wlat hynny keissaŵ a wnaethant ffuryf y gellynt gaffel amdiffyn ac uelly y gwascarŵyt ŵynt. Rei yn llechu yn y coedyd. ereill yn ffŵ y wladoed ereill. ereill yn keissaŵ amdiffyn or kestyll nessaf y datuoedynt o honynt. megys y dywedir y myŵn Brytanaŵl diareb. Y ki a lyha yr aryf y brather ac ef. A gŵedy gŵasgaru yllu y dan y coedyd. ef a damweinaŵd y Owein ac ychydic o nifer gyt ac ef kyrchu y coet o amgyleh degwyr a phetwar ugein. Ac yn edrych a welynt olen dnyon. Nachaf y gwelynt olen dnyon yn kyrchu parth a chastell kaer Vyrdin lle daroed udunt gŵneuthur eu hedŵch. Ac eu hymlit a wnaeth hyt yn agos yr castell. A gŵedy eu dala yno ymchoelut at y gedymdeithon a oruc. Ygkyfrŵg hynny y damweinaŵd dyuot llu or Fflemissyeyt o Ros y Gaer Vyrdin yn

¹ Attunt. MS. Ll.² Ngwbr allt. ib.¹ Ynial. ib.² Ddoethant. MS. Ll.³ Iu. ib.

yn erbyn mab y breuhin. a Geralt ystiwert gyt ac 6ynt. Nachaf y rei a diaghyssei yn dyuot dan llef tu ar castell. ac yn menegi y hyspeila6 o Owein uab Kad6ga6n ac hanrheithya6. A phan gogleu y Fflemisseit hynny ennynu a wnaethant o gassa6l gyghoruynnt yn erbyn Owein o achas y mynych godyant a wnaethod kedymdeithon Owein udunt kyn no hymny. Ac o anogedigaeth Geralt Ystiwert y g6r y llosgassei Owein y gastell ac a dugassei y dreis Nest y wreic ac anreith. Ymlit a orugant heb debygu bot g6rth6ynebed ida6. Owein a gymerth y lynt yn araf. Ac 6ynteu gan y ymlit ef a doethant yn ebr6yd hyt y lle yd oed ef ar anreith ganta6. A phan welas kedymdeithon Owein dirua6r luossogr6yd yn y hymlit. Dywedut a wnaethant 6rtha6 llyma luossogr6yd yn ymlit heb allel o neb ym 6rthlad ac h6ynt. 'Atteb udunt a wnaeth nac ofynhe6ch heb achas. bydinoed y Fflemisseit ynt. A gwedy dywedut hynny o neb un gynn6ryf eu kyrcu a wnaeth. A diodef y kynn6ryf a wnaethant yn 6ra6l. g6edy b6r6 saethen o bop tu y dyg6yda6d Owein yn vrathedic. A gwedy y dyg6yda6 ef yd ymchoela6d y gedyndeithon ar ffo. A phan gogleu Lywarch ab Trahaearn hynny ymchoelut ef ac wyr drachefyn a wnaeth y wlat. A g6dy y lad ef y kynhala6d y vrodyr y rann ef o Powys eithyr yr hynn a dugassei Owein kyn no hynny gan Maredudd uab Bledyn. nyt amgen kereina6e yr h6nn oed eida6 Mada6e uab Ridit kyn no hynny. Ac enweu y vrodyr yw y rei hynn. Mada6e ab Cad6ga6n o Weullian uerch Rufud ab Kynan. Ac Eina6n uab Kad6ga6n o Sanan uerch Dyfynwal. ar trydyd oed Wrgan uab Kad6ga6n o Ellyw uerch Kediur uab Gollwyn y g6r a uu bennaf argl6yd ar wlat Dyfet. Petweryd uu Henri uab Kad6ga6n or Ffranges uerch Pictot tywyssa6e or Ffreinc. ac o honno y bu uab arall ida6 a elwit Grufud. Y whechet uu Maredudd o Euron uerch Hoedlyw ab Kad6ga6n ab Elstan. A g6edy hynny yd ymaruolles Eina6n uab Kad6ga6n uab Bledyn. a Grufud uab Maredudd ab Bledyn y gyt y d6yn kyrcu am benn kastell Uchtrut uab Etwin a oed gefynder6 y Vledynvr enhin. Kanys Iweryd mam Owein ac Uchtrut veibon Etwin. a Bledyn uab Kynvyn oedynt vra6t a ch6aer un dat ac nyt un vam. Kanys Agharat uerch Maredudd uab Gwein oed vaim Vledyn. a Chynvyn ab Gwerstan oed y tat ell deu. Ar castell rydwyedassam ni a oed yn y lle

a elwit Kymer ym Meiryonnyd. Kanys Kad6ga6n uab Bledyn a rolassai Veironnyd a Chyveila6e y Uchtrut uab Etwin dan amot y uot yn gywir ida6 ac y veibon ac yn ganhorth6y yn erbyn y holl clynyon. Ac ynteu oed 6rth6yneb6r ac ymladgar yn erbyn Kad6ga6n ac veibon. A g6edy colli Owein heb debygu gallu dim o veibon Kad6ga6n a 6naeth ef y dywededic castell. Ac ynteu a dywedassam ni vry dr6y orr a gyrechassant y castell. ac ae llosgassant. A g6edy ffo rei or gwercheitweit a dyuot ereill attunt h6ynteu y hed6ch. achub a wnaethant Veironnyd a Chyveila6e a Phenllyn ac rannu y rygtunt. Ac y Rufud uab Maredudd y deuth Kefeila6e. A Mada6e¹ a hanner Penllyn. Ar ranner arall y Penllyn y veibon Kad6ga6n uab Bledyn. Ygkyf6r6g hynny y tervyna6d y vl6ydyd yn vlin ac yn atcas y gan ba6r. Y vl6ydyd yn rae 6yneb y bu uar6 Gilbert uab Rickert. A Henri vrenhin a drigya6d yn Normandi o achas bot ryuel y rygta6 yn brenhin Ffreinc. Ac uelly y tervyna6d y vl6ydyd honno. Y vl6ydyd rae 6yneb y mag6yt anunde y r6g Howel uab Ithel a oed argl6yd ar Ros a Rywyna6e a meibon Owein uab Edwin. Gron6 a Ridit a Llywarch y² vrodyr y rei ereill. A Howel a anuones kenadeu at Varedud uab Bledyn a meiba6n Kad6ga6n uab Bledyn Mada6e ac Eina6n y ervynieit udunt dyuot yn borth ida6. Kanys oe hamdiffyn 6ynteu ac kanhaledigaeth yd oed ef yn kynhal y gyfran or wlat a dathoed yn rann ida6. Ac 6ynteu pan gly6sant y 6rthrymu ef o veibon Owein a gynullassant eu gwyr ac kedymdeithon y gyt. kyneint ac a g6ssant yn bara6t ual yn amgyleh pedwar can 6r. Ac yd aethant yn y erbyn y Dyffryn Cl6yd yr h6nn a oed wlat udunt h6y. Ac 6ynteu a gynnullassant y gwyr gyt ac Uchtrut eu hewythy. a d6yn y gyt ac 6ynt y Ffreinc o Gaer Llion yn borth udunt. Ac 6ynteu a gyfaruuant a Howel a Maredudd a meibon. Kad6ga6n ac kymhortheit. a g6edy dechreu br6dyr ymlad o hop tu a wnaethant yn chwery. Ac yn y diwed y kymerth meibon Owein ac kedymdeithon. wedy llad Llywarch uab Owein a Iorwoerth uab Nud g6r de6r enwa6e oed. a gwedy llad llawer, a brathu llias6s yd ymchoelassant yn orwac drachefyn. A g6edy brathu Howel yn y vrodyr y ducp6yt adref. Ac ym penn y deugeinuet diwarnas6t y bu uar6. Ac yna yd ymchoela6d Maredudd a meibon Kad-

¹ Mawddwy. MS. Ll.² Ae. ib.

6ga6n adref. heb llyassu gorescyn y wlat rac y Ffreinc kyt kefynt y vudugolyaeth. Y vl6ydyr nac 6yneb y bu uar6 M6rcherdarch y brenhin pennaf o Iwerdon yn gyfla6n o luossogr6yd¹ a budugolyaethu. Y vl6ydyr arall g6edy hynny yd arnaetha6d Henri vrenhin ymchoelut y Loeger wedy hedychu y rygtha6 a brenbin Ffreinc. a gorchymyn a oruc yr mord6ywyr kyweira6 llogeu ida6. A g6edy parattoi y llogeu anuon a wnaeth y deu uab yn un or llogeu. un o honunt a anyssit or vrenhines y wreic pria6t. Ac o h6nn6 yd oed y tada6l obeith oe vot yn g6ledychu yn ol y dat. A mab arall o orderch ida6. ae un uorch a llawer o wyr ma6r gyt ac 6ynteu. Ac o wraged arbennic amgylch deucant. y rei a debygunt² eu bot yn deilgygaf o garyat plant y brenhin. ac ef a rodent udunt y llog oreu a diogelaf a odefei y mor donneu ar morolyon dymhestloed. A gwedy eu mynet yr llog dechreu nos dirua6r gyffroi a oruc y mor donneu dr6y eu kymell o dymhestla6l uord6y a drychdrum. ac yna y kyfaruu y llog a chreiga6l garrec a oed yn dirgel dan y tonneu heb 6ybot yr llogwyr. ac y torres y llog genti yn drylleu. ac y bodes y meibon ar niuer a oed y gyt ac 6ynt hyt na diegis neb o nadunt. Ar brenhin a eskynassei y my6n llog arall yn y hol. A chyt gyffroi o dirrua6ryon dymhestleu y mor donaeu eissoes o a diega6d yr tir. A phan gigleu ryfodi y veibon dr6c yd aeth arna6. Ac ygkyfr6g hynny y tervyn6ys y vl6ydyr honno. Y vl6ydyr nac 6yneb y priodes Henri vrenhin merch neb un dywyssa6c or Almaen kanyr kyn no hynny g6edy mar6 merch y Moel C6l6m y wreic a aruerassei yn wastat o orderchu. A phan doeth yr haf rac wyneb y kyffroes Henri vrenhin dirua6r greula6n lu yn erbyn gwyr Powys. nyt amgen Maredud uab Bledyn ac Eina6n a Mada6c a Morgan meibon Kad6ga6n uab Bledyn. A phan glywsant 6ynteu hynny. anuon kenadeu a orugant at Rufud uab Kynan a oed yn kynal nys Von y eruynait ida6 vot yn gyt aruoll ac 6ynt yn erbyn y brenhin. ual y gellynt warchad6 yn diofyn ynval6ch y g6lat. Ac ynteu dr6y gynhal hed6ch ar brenhin. a dywa6t y ffoynt³ h6y y dervyneu y gyfoeth ef y parc y llyspeila6 ae hanrheitha6 ac y g6rth6ynebei. A phan 6ybu Maredud a meibon Kad6ga6n hynny. kymryt kygor a wnaethant. Ac yn y kygor y ka6ssant.

ada6 tervyneu y g6lat e huncin. a chymryt eu hamdifyn yndunt. Ar brenhin ae luoed a dynessayssant y dervyneu Powys. Ac yna y danuones Maredud uab Bledyn ychydic o saethydyon ieuicinc y gyferbynyeit y brenhin my6n g6rthallt goeda6c ynval fford yd oed yn dyuot. ual y gellynt a saethu ac ergydyeu wneuthur kynn6ryf ar y llu. Ac ef a damweina6d yn yr a6r y dathoed y g6yr ieuicinc hynny yr 6rthallt dyuot yno y brenhin ae lu. Ar gwyr ieuicinc hynny a erbynnayssant yno y brenhin ae lu. dr6y dirua6r gynn6ryf gell6g saethu ym plith y llu a wnaethant. A g6edy llad llawer a brathu ereill un or g6yr ieuicinc a dynna6d y v6a ac a ellyga6d saeth ym plith y llu. A honno dygwya6d ygkedernit arueu y brenhin gyferbyn ae gallon. heb 6ybot yr g6yr¹ ae byrya6d ac nyt argyweda6d y saeth yr brenhin rac daet yr arueu. Kanyr lluruga6c oed namyn treilla6 a oruc y saeth drachefyn yr arueu. Ac ofynhau yn va6r a wnaeth y brenhin. a dirua6r aruthder a gymerth yndaw yn gymeint haeach a pheibrethit tr6yda6. Ac erchi yr lluoed a wnaeth pebyllya6. a gofyn a oruc py rei a oedynt mor ehofyn ae gyrehu ef yn gynlewet a hynny. A dywedut a wnaethp6yt ida6 mae rai o wyr ieuicinc a anuonassit y gan Varedud uab Bledyn a wnaethoed hynny. Ac anuon a wnaeth attunt genadeu y erchi udunt dyuot atta6 dr6y gygreir. Ac 6ynteu a doethant. A gofyn a wnaeth udunt p6y ae hanuonassei yno. A dywedut a wnaethant mae Maredud. a gofyn udunt a wnaeth a 6ydynt py le yd oed Varedud yna. Ac attab a wnaethant y g6ydynt. Ac erchi a wnaeth ynteu y Varedud dyuot y hed6ch. Ac yna y doeth Maredud a meibon Kad6ga6n y hed6ch y brenhin. A g6edy hedychu y rygthunt yd ymchoela6d y brenhin y Loeger dr6y ada6 deg mil o warthee yn dreth ar Powys. Ac velly y tervyna6d y vl6ydyr honno. Ugeint mlyned a chant a mil oed oet Crist pan lada6d Gruffud ab Rys ab Te6d6r Ruffud uab Trahaearn. Y vl6ydyr nac 6yneb y bu uar6 Eina6n uab Kad6ga6n y g6r a oed yn kynhal rann o Powys a Meirionydy wlat a dugassei ef y gan Uchtrut uab Etwin. Ac 6rth y agheu y kymynna6d y Varedud uab Bledyn y ewythr. Ac yna y gellygwyt Ithel uab Ridit o garchar Henri vrenhin. A phan doeth y geissaw rann o Powys ni chauas din. A phan gigleu Ruffud ab Kynan ry wrthlad Maredud ab Kadwgawn o Uaredud uab Bled-

¹ Luoad. MS. Ll.² Debygid. MS. Ll.³ O doynt. ib.¹ Gwr. MS. Ll.

yn y ewythyr. Anuan a wnaeth Kadwalladur ac Owein y veibon a diruadr lu gantunt hyt ym Meironnyd, a d6yn a wnaethant holl dynyon y wlat o honoi ac holl da gyt ac 6ynt hyt yn Llyyn. Ac odyne kynulla6 llu a wnaethant ac aruaethu alluda6 holl wlat Powys. A heb allu kyfle6ni eu haruedyt yd ymchoelassant drachefyn. Ac yna yd ymaruolles Maredud uab Bledyn a meibon Kad6ga6n uab Bledyn y gyt ac y diffeith-assant y rann v6yaf o gyfoeth Llywarch uab Trahaearn, o achas nerthu o hona6 veibon Gruffud ab Kynan ac ymaruoll ac 6ynt. Y vl6ydyn rac 6yneb y llada6d Gruffud uab Maredud ab Bledyn Ithel ab Ridit ab Bledyn y gefynder6 ygg6yd Maredud y dat. Ac yn ol ychydic o amser wedy hynny y llada6d Catwalla6n ab Grufud ab Kynan y tri ewythyr, nyt amgen Gron6 a Ridit a Meilyr meibon Owein ab Edwin. KanyS Agharat uerch Owein ab Edwin a oed wreic Grufud ab Kynan, a honno oed vam Katwalla6n ac Owein a Chatwaladur, a llawer o verchet. Yn y vl6ydyn honno y mag6yt tervyse y rwg Morgan a Maredud meibon Katwga6n uab Bledyn. Ac yn y tervyse h6nn6 y llada6d Morgan ac la6 e hunan Varedud y vra6t. Y vl6ydyn rac wyneb yd ymchoela6d Henri vrenhin o Normandi wedy hedychu y rygta6 ar neb y buassei tervyse ac 6ynt kyn no hynny. Y vl6ydyn rac 6yneb y g6rthlada6yt Grufud uab Rys or kyfran o dir a rodassei y brenhin ida6 wedy y gylhuda6 yn wiryon heb y haedu o hona6 or Fireinc a oedynt yn kyt bress6yla6 ac ef. Yn diwed y vl6ydyn honno y bu uar6 Daniel uab Iulyen escob Myny6, y g6r a oed gymodred6r y r6g G6yned a Phowys yn y tervyse a oed rygtunt. Ac nyt oed neb a allei gael bei nac aglot arna6, kanyS tagnefedus oed a charedig gan ba6p. Ac archdiagon Powys oed. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Grufud uab Bledyn. Ac yna y delit Llywelyn ab Owein y gan Varedud uab Bledyn y ewythyr ura6t y hendat a h6nn6 ae rodes yn lla6 Blei¹ uab Ienan y g6r ac hanuones ygkarehar hyt ygkastell Bruch. Yn diwed y vlwydyn y bu uar6 Morgan ab Kad6ga6n yn Cipris yn ymchoelut o Gaerussalem wedy mynet o hona6 a chroes y Gaerussalem o achas rylad o hona6 kyn no hynny Varedud y vra6t. Y vl6ydyn g6edy hynny y g6rthlada6yt Maredud uab Llywarch oe wlat, y g6r a lada6d mab Meuruc y gefynder6. Ac a dalla6d meibon

Griffri y deu gefynder6 ereill. A Ieuf uab Owein ac g6rthlada6d, ac yn y diwed ac llada6d. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Torwoerth uab Llywarch gan Llywelyn uab Owein ym Powys. Ychydic wedy hynny y dyspeil6yt Llywelyn uab Owein oe lygeit ac geilleu y gan Varedud uab Bledyn. Yn y vl6ydyn honno y llas (Kad6ga6n uab Grufud) Ieuf uab Owein y gan veibon Llywarch uab Owein y gefynder6. Yn diwed y vl6ydyn honno y llas Mada6c uab Llywarch y gan Ueuruc y gefynder6 uab Ridit. Yn diwed y vl6ydyn rac 6yneb yd yspeil6yt Meuruc uab Ridit oe deu lygat ac d6y geill. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Torwoerth uab Owein. Yn y vl6ydyn honno y llas Kad6ga6n¹ uab Grufud ab Kynan y gan Gad6ga6n uab Gron6 ab Owein y gefynder6, ac Eina6n uab Owein. Ychydic wedy hynny y bu uar6 Maredud ab Bledyn teg6ch a diogel6ch holl Powys ac hamdiffyn wedy kymryt iach6ya6l benyt ar y gorff, a gleindit ediuar6ch yn y yspryt, a chymyn corff Crist, ac ole6 ac aghen. Deg mlyned ar hugein a chant a mil oed oet Crist pan vu bedeir blyned yn un tu heb gahel neb ystoria or a ellit y g6archad6 dan gof. Ar vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Henry uab G6ilim Bastard brenhin Lloeger a Chymry ar holl ynys y am hyuny yn Normandi y trydyd dyd o Vis Racuyr. Ac yn y ol ynten y kymerth Esteuyn o Blaes y nei goron y deyrnas y dreis, ac y darestyga6d yn 6ra6l ida6 holl Deheu Lloegy. Y vl6ydyn rac 6yneb y llas Rickert uab Gilbert y gan Vorgan ab Owein, g6edy hynny y kyffroes Owein a Chatwaladur veibon Grufud uab Kynan diruadr greu-la6n lu y Geredigya6n y g6yr a oed deg6ch yr holl Vrytanyeit ac diogel6ch ac rydit ac kedernit y g6yr a oedynt deu ardercha6c vrenhin a deu haelon. Deu diofyn deu le6 de6ron Deu detwydyon. Deu huodron. Deu doethon. Diogelwyr yr eglwysseu ae hardemylwyr. Ac amdiffynwyr ytlodyon. llofrudyon y gelynyon, hedychwyr y rei ymladgar. Dofyodron y g6rth6ynebwyr, y diogelaf na6d y ba6p or a ffoei attunt, y g6yr a oedynt yn rac rymhau o nerthoed eneideu a chyrf. Ac yn kyt gynhal yn un holl deyrnas y Brytanyeit. Y rei hynny ar y ruther gyntaf a losgassant gastell G6allter. Ac yna wedy kyffroi eu hadaned yd ymladassant a chastell Aber Yst6yth ac y losgassant. A chyt a Howel uab Maredud a Mada6c uab Idnerth, a deu nab Howel nyt amgen Maredud a

¹ Paine, D. P.¹ Cadwallan MS. Ll.

Rys a losgassant gastell Rickert Dylamar. a chastell Dinerth a chastell kaer Wedros. Ac odyna yd ymchoelassant adref. Yn dived y vl6ydy n honno y doethant eilweith y Geredigya6n. a chyt ac 6ynt amylder lu o detholedigya6n ymladwyr ual amgylch whemil o bedyt adu6yn. A d6y vil o varchogyon lluruga6c. Ac yn borth udunt y deuth Grufud uab Rys a Howel uab Maredu d o Vreheina6c a Mada6c uab Idnerth. a deu uab Howel uab Maredu d. Ar rei hynny oll yn gyweirassant y bydinoed y Aber Dyui. Ac yn y herbyn y deuth Ystenyn g6nstabyl a Robert uab Martin. a Meibon Geralt Ystiwert ar holl Fflemisseit. ar holl varchogyon ar holl Ffreinc o Aber Ned hyt yn Aber Dyfi. A g6edy kyrchu y vr6ydyr ac ymlad yn greula6n o bop tu y kymert h y Fflemisseit ar Normanyeit eu ffo her6yd eu harueredic deua6t. A g6edy llad rei o nadunt. a llosgi ereill. a thrychu traet meirch ereill. a d6yn ereill ygkeithiwet a bodi y rann v6yaf megys ynvydyon yn yr avon. A g6edy colli amgylch teir mil oe gwyr yn drist aflawen yd ymchoelassant y g6lat. A g6edy hynny yd ymchoela6d Owein a Chatwaladyr yw g6lat yn hyfryt lawen g6edy kaffel y nudugolyaeth. a chaeldirua6r anylder o geith¹ ac anreithu a g6iscoed ma6rwertha6c ac aruen. Y vl6ydy n rac 6yneb y bu var6 Grufud uab Rys. lleuwer a chedernit ac adu6ynder y Deheuwyr. Y vl6ydy n honno y bu uar6 Grufud ab Kynan brenhin a phennadur a thywyssa6c ac amdiffyn6r a hedych6r holl Gymry. Gwedy lla6s berigleu mor a thir. Guedy aneiryf anreithu a budugolyaethu ryueloed. Gwedy goludoed eur ac aryant a dillat ma6rwertha6c. Gwedy kynhulla6 G6yned y bria6t wlat y rei a daroed y gwasgaru kyn no hynny y ymravaelon wlatoed. y gan Normanyeit. Gwedy adeilat llawer o egl6ysseu yn y amser ae kysegre y Du6. Gwedy g6isa6 ymdana6 yn vynach. a chymryt cymun corf Crist. ac ole6. ac aghenn. Yn y vl6ydy n honno y bu uar6 Ieuan archeffeirat Llan Badarn y g6r a oed doethaf or doethon. Gwedy arwein y vuched yn grefydus heb becha6t mar6a6l hyt agheu yn y trydyd dyd o galan Ebrill. yn y vl6ydy n honno hefyt y deuth meibon Grufud ab Kynan y dryded weith y Geredigya6n. ac y losgassant gastell ystrat Meuruc. A chastell Llan Ystyffan. a chastell kaer Vyrdin. Y vl6ydy n rac 6yneb y doeth yr amherodres y Loegy r ydarest6g brenhinyaeth Loegy r y Henri y

¹ Gyweith. MS. LL.

mab. Kanys merch oed hi y Henri gyntaf uab G6ilim Vastard. Ac yna y bu diffyc ar yr heul y deudecuet dyd o galan Ebrill. Y vl6ydy n rac 6wyneb y llas Cyn6ric ac Owein y gan deulu Mada6c uab Maredu d. Y vl6dy n wedy hynny y bu uar6 Mada6c uab Idnerth.¹ Ac y llas Maredu d uab Howel y gan veibon Bledyn uab Kynuy n G6yn. Y vl6ydy n rac lla6 y llas Howel uab Maredu d uab Ryderch or Cantref Bychan dr6y dychymic Rys uab Howel. ac ef e hun ae llada6d.

Deugein mlyned a chant a mil oed oet Crist pan las Howel uab Maredu d ab Bledyn y gan neb un heb 6ybot p6y ae llada6d. Ac yna y llas Howel ae vra6t meibon Mada6c uab Idnerth. Y vl6ydy n wedy hynny y llas Anara6t uab Grufud gobeith a gogonyant a chedernyt y Deheuwyr y gan deulu Kadwaladyr y g6r yd oedynt yn ymdiret ida6. yn gymeint ac² ofynhaei. A gwedy clybot o Owein y vra6t hynny dr6c un ganta6. Kanys amot a wnathoed rodi y uerch y Anara6t. A mynnu Kadwaladyr y vra6t a wnaeth. Ac yna yd achuba6d (Owein) Howel uab Owein rann Kadwaladyr o Geina6n. ac y llosges castell Kadwaladyr a oed yn Aber Ystwyth. Ac yna y llas Mils iarll Henfford a saeth neb un varcha6c ida6 e hun a oed yn b6r6 kar6 yn hela y gyt ac ef. Y vl6ydy n rac llad pan welas Catwaladyr uot Owein y vra6t yn y 6rthlad oe holl gyfoeth. kynulla6 llyges o Iwerdon a oruc. a dyuot y Abermenei yr tir. Ac yn dywysogyon gyt ac ef yd oed Otter. a mab Turkyll a mab Cher6lf. Ygkyfr6g hynny y kytuna6d Owein a Chatwaladyr megys y g6edei y vrodyr a thr6y gyghor y g6yr da y kymodassant. A phan gly6it hynny y dellis German6yr Catwaladyr. Ac ynteu a amodes udunt d6y vil o geith ac velly yd ymrydhaa6d y 6rthuut. A phan gigneu Owein hynny a bot y vra6t yn ryd ter-vysgus gynn6ryf a wnaeth arnunt ae kyrchu yn dienne a oruc. A gwedy llad rei a dala ereill. ae kaethiwo yn warat6ydy s y diaghysant ar ffo hyt yn Duly n. Y vl6ydy n honno y bodes ar vor Groec pererinyon³ yn mynet a chroes y Gaerussalem. Yn y vl6ydy n honno yd atgyweira6d Hu uab Ra6lf gastell Gemaron⁴ ac y goresoy na6d eilweith Vaelenyd. Ac yna yd atgyweir6yt Colwyn.⁵ ac y darestyg6yt Eluael yr eilweith yr Ffreinc. Y vl6ydy n rac

¹ Iorweth. ib.² Ac nas. MS. LL.³ O Gymru. MS. LL.⁴ Gemaron. ib.⁵ Castell Colwyn. ib.

gynch y delis Hu o Mortimer Rys uab Howel ac y carcharod myón carchar, wedy llad rei oe wyr a dala ereill. Ac yna y diffeithaod Howel uab Owein a Chynan y vraot.¹ A góedy bot bróydyr arólost, a chael o nadunt y vudugolyaeth yd ymchoelassant drachefyn a diruaor anreith gantunt. Ac yna y deuth Gilbert iarll uab Gilbert arall y Dyfet. Ac y darestyg-aod y wlat ac yd adeilaod Castell Kaer Vyrdin, a chastell arall ym Mab Udrut. Y vlóydyn rac óyneb y bu uaró Sulyen Riehmarh mab y Seint Padarn mab maeth yr eglóys, a góedy hynny athro arbennic góer oed aeluet y gelfydyt, ymadrodór dros y genedyl, a dadleuór kymedrodóyr, hedychór amryuaelon genedloed, adurn o vrodeu eglóyssolyon ar rei bydolyon y deuet dyd o galan Hydref. Góedy kymryt iachóyaol benyt ar y gyssegredigaeth² gorff a chymun corff Crist ac oleó ac anghenn.³ Ac yna y llas Meuruc uab Madaóc uab Ridit yr hónn a elwit. Meuruc Tybodyat tróy vrat y gan eu wyr e hun. Ac yna y llas Maredud uab Madaóc uab Idnerth y gan Hu o Mortimer. Y vlóydyn honno y gorescynaod Cadell uab Grufud gastell Diuweleir yr hónn a wnathoed Gilbert iarll. Ychydic wedy hynny y goruu ef a Howel ab Owein Gaer Vyrdin dróy gadarn ymryssan wedy llad llawer oe gelynyon a brathu ereill. Ychydig o dydeu wedy hynny y doeth yn deissyfyt diruaor luosogróyd or Ffreinc ar Ffleisseit y ymlad ar castell. Ac yn dywysogyon yn y blaen meibon Geralt Ystiwert, a Góilim ab Aed, a phan welas Meredud uab Grufud y góyr y gorehymynassit udunt gadóryaeth y castell ac amdiffyn y elynyon yn dyuot mor deissyfyt a hynny gyrru callon yn y gwyr a oruc ae hannoc y ymlad, a bot yn drech gantaó y vryt noe oet. Kanys kyn bei bychan y oet eissoes yd oed gantaó weithret march-aóc ac yn anyngrynedic dywyssaóc yn anoc y wyr y ymlad, ac yn kyrehu e hun y elynyon yn arueu.⁴ A phan welas y elynyon bychanet oed y nifer yn amdiffyn o vyón y castell drychavael yscolyon órth y muroed a wnaethant. Ac ynteu a odefaod y elynyon y yskynnu tu ar bycheu. Ac yn dilesc ef ae wyr a ymchoelassant yr yscolyon yn y syrthaod y gelynyon yn y claod gan yrru iffo ar y rei ereill, ac adaó lliaws o nadunt yn veiró, ar hynn a

dangosses idaó y detwyd dyghetuen rac llaó ar gallell daón o honaó, ar wledychu yn y Deheu. Kanys goruu ac ef yn uab ar lawer o wyr profedic yn ymladeu. Ac ynteu ac ychydic o nerth y gyt ae ef. Yn diwed y vlóydyn honno y bu uaró Run uab Owein yn was ieuanc clotuorussaf o genedyl y Brytanyeit, yr hónn a vagyssi uoned y rieni yn arderchaóc. Kanys tee oed o ffuryf a drych, a hynaós o ymadrod-yon, a huaódyr wrth paóp. Rac welaódyr yn rodyon. Ufud ym plith y dylóyth, Balch ym plith y estronyon, a theróyn garó wrth y elynyon. Digrif órth y gyfeillon, hir y dyat.¹ Góyn y lió. Pengrych melyn y wallt, hir y óyneb. Goleisso y lygeit llydanyon a llawenyon. Mynógyll hir praffl. Dóy vronn lydan. Ystlys hir. Mordóylyd praffyon. Eskeired hiryon, ac oduch y draet yn veinou. Traet hiryon a byssed nuyaón oed idaó. A phan doeth y chóedyl y irat aghu ef at y dat Owein ef a godet ac a dristaaod yn gyneint ac ni allei dim y hyfrytau ef na thegóch teyrnas na digrifóch, na chlaear² didanóch góyr da nac edrychedigaeth maóreweirthogyon beth-eu nanyu Duó rac welaódyr pob peth a drugaraaod oe arveredic defaot a drugar-haaod órth genedyl y Brytanyeit rac y cholli megys llog heb lywyaódyr arnei a gedwis udunt Owein yn dywyssaóc arnunt. Kanys kyn kyrchassei anniodefedic drisit vedól y tywyssaóc, eissoes ef ae drychafaod, deissyfyt lewenyd dróy racwledigaeth Duó. Kanys yd oed neb un gastell a elwit yr Wydgruc³ y buessit yn vnyeh yn ymlad ac ef heb dygyaó. A phan doeth góyr da Owein ae deulu y ymlad ac ef ny allaod nac anyan y lle nae gedernit ymóρθllad ac óynt yn y losget y castell ac yn y diffeith-óyt gwedy llad rei or kastellwyr a dala ereill ae carcharu. A phan gígley Owein yn tywyssaóc ni hynny y gellygóyt ef y gan bob dolur a phob medól kóynvanus ac y doeth yn rymus yr ansaod a oed arnaó gynt. Y vlóydyn rac óyneb daeth Lowys vrenhin Ffreinc ac amheraódyr yr Almaen gyt ac ef a diruaor luosogróyd o ieirll a baróneit a thywyssogyon gyt ae óynt a chroes y Gaerussalem. Y vlóydyn honno y kyffroes Cadell ab Grufud ac vrodyr Maredud a Rys. A Góilim ab Geralt ao vrodyr gyt ac óynt lu am benn Castell Góiff.⁴ A gwedy anobeithaó o honynt yn y nerthoed e hunein. Galó Howel ab

¹ Aberteiff, MS. Ll.² Gyssegredic, ib.³ Angeu, ib.⁴ Ac arueu, MS. Ll.]¹ Dyfiad, ib.² Chlaer, ib.³ Y Rwydgruc.⁴ Gwiss, MS. Ll.

Owein a orugant yn borth udunt. Kanys gobeitha6 yd oedynt oe de6rle6 luossogr6yd ef parottaf y ymladeu ac doethaf gygor gaffel o nadunt y vudugolyaeth. A Howel megys yd oed ch6anna6c yn wastat y glot a gogonyant a beris gynulla6 llu gle6af a pharottaf yn enryded y hargl6yd. kymryt hynt a oruc tu ar dywededic gastell. A gwedy y aruoll yn enrydedus or dywededigyon varwneit yno pebyllya6 a wnaeth. A holl negesseu y ryuel a wneit oe gygor ef ae dechymic. Ac uelly yd oed ba6b or o oed yno y oruchel ogonyant a budugolyaeth dr6y oruot ar y castell oe gygor ef gan dirua6r ymrysson ae ymlad. Ac od-yno yd ymchoela6d Howel yn vuduga6l drachefyn. ny bu bell g6edy hynny yn y uu tervyse y r6g Howel a Chynan veibon Owein a Chatwaladyr. Ac odyna yd aeth¹ Howel or neilltu. a Chynan or tu arall hyt ym Meironnyd ae gal6² a wnaethant y la6 gwyr y wlat a gilyassant y noduaeu egl6ysseu gan gad6 ac 6ynt y nodvaeu ac enryded yr egl6ysseu. Ac odyna kyweira6 eu bydin a wnaethant tu a Chynuael castell Cadwaladyr yr hwn a wnaethoed Cadwalad-yr kyn no hynny yn y lle yd oed Moruran Abat y ty G6yn yn Ystiwert yr h6nn a 6rthodes rodi y grogaeth udunt. kyt ys profit weithu dr6y ar6ydon³ vegythyen. gweithen ereill dr6y aneiryf anregyon a rodyon a gynnygyit ida6. Kanys gwell oed ganta6 uar6 yn adu6yn no d6yn y vuched yn d6yllodrus. A phan welas Howel a Chynan hynny d6yn kyrech kynhyruus yr kastell a wnaethant. ae ennil a orugant y dreis. Ac o v Reid y diegis keitweit y castell dr6y nerth y cyfeillon wedy llad rei oe kedymdeithon. a brathu ereill. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Robert iarll uab Henri⁴ g6r a gynhalassei ryuel yn erbyn Estevyn vrenhin deudeg mlyned kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Gilbert iarll. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Uchtrut escob Llan Daf g6r ma6r y volyant ac amdissyn6r yr egl6ysseu. g6rth-6ynebwr y elynyon yn y berffeith heneint. Ac yn y ol ynteu y bu escob Nicol uab G6rgant. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Bernart escob Myny6 yn y drydyd vl6ydyn ar dec ar hugeint oe escoba6t g6r enryued y volyant a dy6a6lder a santeidr6yd oed wedy dirua6rogyon lauryen ar vor a thir. 6rth beri y egl6ys Vyny6 y hen rydit. Ac yn y ol ynteu y dynessaa6d yn escob Davyd

uab Geralt archdiaga6n Keredigya6n. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 Robert escob Henfford g6r oed her6yd yn barn6ryaeth ni greuydus a chyflawn o weithredoed cardodeu a hegar borthwr y tlodyon. ac arbennic deg6ch yr eglwysseu yn gyfla6n o dydyeu da hyt na lygrit cadeir yr ueint brelat h6nn6 o anheil6g erlynya6dyr. Yna yd urdwyt Gilbert abat Kaer Loyw yn escob yn Henfford. Yn y vl6ydyn honno y bu uar6 var6olyaeth yn ynys Prydein. Y vl6ydyn rac wyneb yd adeila6d Owein uab Grufud ab Kynan gastell yn Ial. Y vl6ydyn honno yd adeila6d Kadwaladyr uab Grufud gastell Llan Rystut o g6byl ac y rodes y rann ef y¹ Geredigya6n a Chad6ga6n y uab. Ygkyleh diwed y vlwydyn honno yd adeila6d Mada6c uab Maredud gastell Croes Hysuallt. ac y rodes Gyfeila6c y Owein a Meuruc veibon Grufud uab Maredud y nyeint. Y vlwydyn rac wyneb yd atgyweira6d Cadell ab Grufud gastell Kaer Vyrddin yr teg6ch a chadernit y deyrnas. ac y diffeitha6d Gedweli. Yn y vlwydyn honno y carchara6d Owein vrenhin G6yned Gynan y uab. Yn y vl6ydyn honno y delis Howel uab Owein Gatuan uab Kadwaladyr y gefynderw ac yd achuba6d y tir ae gastell. Ny bu bell wedy hynny yn y doeth meibon Grufud uab Rys. Cadell a Maredud a Rys a llu gantunt y Geredigya6n ac gorescyn hyt yn Aeron. Yn y vlwydyn honno y darpara6d Mada6c uab Maredud vrenhin Powys dr6y nodyn Rand6lf iarll Kaer Lleon kyuodi yn erbyn Owein G6yned. A gwedy llad pobyl y ganhorth6ywyr ef yd ymchoela6d y rei ereill y kefyneu y ffo.

Deg mlyned a deugeint a chant a mil oed oet Crist pan-duc Cadell a Maredud a Rys veibon Grufud ab Rys Geredigya6n oll y gan Howel ab Owein eithyr uu castell a oed yn Pen Gwein yn Llan Vilagel. A gwedy hynny y gorescynnassant gastell Llan Rustut o hir ymlad ac ef. A gwedy hynny y kauas Howel uab Owein y castell h6nn6 y dreis ac y llosges oll. Ny bu hayach wedy hynny pan atgyweira6d Cadell a Maredud veibon Grufud ab Rys gastell ystrat Meuruc. A gwedy hynny yd edewit Caell uab Grufud yn lletuarw wedy issiga6 yn greulawn o rei o wyr Dinbych ac ef yn hela. Ac ychydic wedy hynny wedy kynulla6 o Varedud a Rys veibon Grufud ab Rys y kedernit ac yn gyfyn y kyrcas-sant Whyr ac ymlad a wnaethant a chastell Aber Llychwr oe losgi a diffeitha6 y wlat.

¹ Death.² A galw. MS. LL.³ Arwon. ib.⁴ Frenhin. MS. LL.¹ O. ib.

Yn y vlôydyd honno yd atgyweirassant 6y oll deu gastell Dinweleir ac yd atgyweira6d Howel ab Owein gastell Hwmflre yn nyffryn Clettwr. Yn y vlwydyn rae wyneb yd yspeila6d Owein G6yned Guneda uab Kadwalla6n y nei uab y vra6t oe lygeit. Yn y vlwydyn honno y llada6d Llywelyn ab Mada6c ab Maredud Ysteuyn uab Baldwin. Yn y vlwydyn honno y g6rthladyr¹ o ynys Von. ac y bu uar6 Simon archdiagon Keneila6c g6r ma6r y enryded ae deilygda6t. Yn y vlôydyd rae wyneb y kyweira6d Maredud a Rys veibon Grufud uab Rys y Penwedie. Ac ymlad a wnaethant a chastell Howel ac dorri. Ny bu uar6 g6edy hynny yn y gyreha6d neibon Rys gastell Dinbych. a thr6y urat nos wedy torri y porth y gorescynnassant y castell. ac y dodlassant ef ygakdwyraeth G6ilim uab Geralt. a g6edy daruot hynny y diffeitha6d Rys uab Grufud a dirua6r lu gyt ac ef gastell ystrat Kyngen. A mis Mei wedy hynny y kyreha6d Maredud a Rys veibon Grufud y gyt gastell Aberuyn.² a gwedy llad y castellwyr a llosgi y castell dirua6r anreith ac aneiryf olundoed a dugant gantunt. odyo eilweith y diffeitha6d Rys Geveila6c drwy nudugolyaeth. Y vlôydyd honno y bu uar6 Davyd mab y Moel C6l6m vrenhin Prydein. Y vlwydyn honno y doeth Henri tywysa6c y Loeger. Y vlôydyd honno y bu uarw Randwlf iarll Kaer Llion. Y vlwydyn honno ydaeth Cadell uab Grufud y bererinda6t ac yd edewys y holl uedyant ae allu ygakd6ryaeth Maredud a Rys y vrodyr yn y delei ef. Y vlwydyn honno y bu uarw Ysteuyn vrenhin, y g6r a gynhela6d vrenhinyaeth Loegyr y dreis yn ol Henri uab G6ilim vastard. A gwedy h6nn6 y denth Henri mab yr amherodres y Loegyr ac y kynhalya6d holl Loeger. Y vlôydyd honno y bu uarw Griffith ab G6ynn. Y vlwydyn rae wyneb y bu nar6 Maredud uab Grufud ab Rys brenhin Keredigya6n ac ystrat Tywi a Dyuet yn y bumet vlwydyn ar hugeint oe oet g6r a oed dirua6r y drugared wrth dlodyon. Ac ardercha6c y gedernit 6rth y elynyon a chyuoetha6c y gylya6nder. Y vlôydyd honno y bu uar6 Geffrei escob Llan Daf ar offeren³ iarll Henfford. Y vlwydyn rae wyneb pan gogleu Rys uab Grufud uot Owein G6yned y ewythyr yn dyuot a llu gantaw y Geredigya6n yn dilesc y kynnulla6d ynteu lu ac y doeth hyt yn Aber Dyfi. ac yno y gorff6yssa6d ar uedyr

ymlad a rodi br6ydyr y Owein G6yned ae lu. Ac ny bu bell wedy hynny¹ pan wnaeth yno gastell. Y vlôydyd honno y g6naeth Mada6c uab Maredud argl6yd Powys gastell yg Kaer Eina6n yn ymyl Kymer. Yn y vlôydyd honno y diegis Meuruc uab Grufud nei yr dywededic Vada6c oe garchar. Ny bu bell wedy hynny yn y gysssegrwyd eglwys Veir yn Meiuot. Y vlwydyn honno y bu uarw Cerdeilach vrenhin Conach. Y vlôydyd rae wyneb y duc Henri mab yr amherodres vrenhin Loeger. wyr oed h6nn6 y Henri uab G6ilim Bastard dirua6r lu hyt ym maestir Kaer Leon ar uedyr darest6g ida6 holl wyned. ac yno pebyllya6 a wnaeth. Ac yna gwedy galw² Owein tywysa6c G6yned atta6. y ueibon ae nerth ae lu ae allu. pebyllia6 a oruc yn dinas Bassin y dirua6r lu gyt ac ef. Ac yno gossot oet brwydyr ar brenhin a wnaeth. A pheri drychafael clodyeu ar uedyr rodi kat ar uaes yr brenhin. A gwedy clybot or brenhin hynny rannu y lu a oruc. ac anuon ieirll a bar6neit gyt a chadarn luossogr6yd o lu arua6c ar hyt y traeth tu ar lle yd oed Owein. ar brenhin e hun yn diergrynedic ac arua6c vydinoed parottaf y ymlad gyt ac ef a gyrechassant drwy y coet a oed y rygtunt ar lle yd oed Owein ae gyferbyn-yeit a oruc Dauyd a Chynan veibon Owein yn y coet ynyal. a rodi br6ydyr ch6er6dost yr brenhin. A gwedy llad llawer oe wyr breid y diegis yr Maestir. A phan gogleu Owein bot y brenhin yn dyuot ida6 or tu dra egefin a g6elet o hona6 y ieirll or tu arall yn dynessau a dirua6r lu arua6c gantunt ada6 y lle a oruc. a chilya6 a oruc hyt y lle a elwir Kil Owein. Ac yna kynnullaw a oruc y brenhin y lu y gyt³ yn greula6n.⁴ Ac yna y pebyllya6d Owein yn tal Llwyn Pina. Ac odyo yd argywedec ef y brenhin dyd a nos. A Mada6c uab Maredud argl6yd Powys a dewissa6d y le y bebyllyaw r6g llu y brenhin a llu Owein ual y gallei erbyniet y kyrechu kyntaf a wnelei y brenhin. Ygkyfr6g hynny y dyblyga6d llyges y brenhin y Von. A g6edy adaw yn y llogeu y gwyr noethon ar g6assanaethwyr. y kyreha6d tywysa6c y llogeu ar penllogwyr gyt ac ef y ynys Von. ac yspeilaw a wnaethant eglwys Veir ac egl6ys Bedyr a llawer o egl6ysseu ereill. ac am hynny y gwnaeth Duw dial, arrunt. Kanys trannoeth y bu

¹ Hyd. ib.² O. ib.³ A mynet hyt yn Rhuddlan. MS. LL.⁴ Om. ib.¹ Gwrthladwyd Cadwaladyr. M.S. LL.² Aberavan. D. P.³ A Kesser. MS. LL.

vrôdyr y rygtunt a gwyr Mon. Ac yn y vrôdyr honno y kilyaôd y Ffreinc herwyd eu gnottaedic deuaôd gwedy llad llawer o nadunt a dala ereill a bodi ereill. a breid y diegis ychydic o nadunt yr lloeu wedy llad Henri uab Henri vrenhin a channôyaf holl bennafldureit y llogwyr.¹ A gwedy daruot hynny yd hedychaôd y brenhin ac Owein ac y kaus Katwaladyr y gyfoeth drachefyn. Ac yna yd ymchoelaôd y brenhin y Loegyr. Ac yna yd ymchoelaôd Iorwoerth Goch uab Maredud y gastell Ial ac y llosges. Y vlôdydn rac ôyneb y llas Morgan ab Owein drôy dôyll y gan wyr Iuor uab Meuruc a chyt ac ef y llas y trydyd goreu. a hônno a elwit G'rgant uab Rys. Ac yna y gôledychaôd Iorwoerth uab Owein uraôt Morgan dir Kaer Llion a holl gyfoeth Owein. A gwedy gwneuthur hedôch o holl tywysogyon kynry ar brenhin Rys uab Grufud e hunan a darparaôd gônethur ryfel ac ef. A duunaô a wnaeth holl Deheubarth ae holl anôyleit ae holl da gantunt hyt yg coedyd Ystrat Tywi. A phan gigleu y brenhin hynny anuon kenadeu a wnaeth at Rys y venegi idaô uot yn gryno idaô vynet y lys y brenhin yn gynt noc y dygei Loegyr a Chymry a Ffreinc am y benn ac nat oed neb eithyr ef e hunan yn ymerbynyeit ar brenhin. A gwedy mynet yn y gygor ef ae wyrda ef a aeth y lys y brenhin. Ac yno y goru arnaw oe anuod hedychu ar brenhin. dan amot idaô gaffel y Cantref Maôr a chantref arall or a vynhei y brenhin y rodi idaw yn gyfan heb y wasgaru. Ac ni chynhelis y brenhin ac ef hynny. namyn rodi dryll o dir yg kyfoeth pob barôn o amryuaelon varôneit. A chyt dyallei Rys y dôyll honno kynryt a wnaeth y ranneu hynny ae kynhal yn hedychaôd. Ac ygkyfrôg hynny kyt dyfryssei Rosser iarll Clar mynet y Geredigyaôn. eissoes nys beidei kyn hedychu Rys ar brenhin. A gwedy hynny dydgôeith kyn kalan Mehefin y doeth y ystrat Meuruc a thrannoeth duô kalan Mehevin yd ystorres y kastell hônno a chastell Hômfre. a chastell Aber Dyfi. a chastell Dineir. a chastell Llan Rystut. Ygkyfrôg hynny y duc Gôallter Clifford anreith o gyfoeth Rys ab Grufud. ac y lladaôd oe wyr y wlat nessaf idaô. Kanys ef bioed kastell Llan ym Dyfri. A gwedy daruot hynny yd danfones Rys genadeu att y brenhin y bery iawn idaô am hyny.² Ac yna yd ymchoelaôd teulu

Rys. Ac y gastell Llan ym Dyfri y doeth Rys attunt. ac y gorescynnaôd y castell. yna y kyrehaôd Einaôn uab Anaraôt vraôt yr arglôyd Rys. ieuanc o oet a gôraôl o nerth. Ac achas gôelet o honaô bot Rys y ewythyr yn ryd or amot ac o bop llô a rodassei yr brenhin. Ac o achas y uot ynteu yn dolryraô kyuarsagedigaeth y briaôt genedyl gan dôyll y gelynyon. Yna y kyrehaôd am benn castell Humfre ac y lladaôd y marchogyon dewraf a cheitweit y kastell o gôbyl. Ac a duc holl anreith y castell ae holl yspail oll gantaô. Ac yna pan welas Rys uab Grufud na allei ef gadô dim gantaô or a rodassei y brenhin idaô namyn yr hynn a enillei oe arueu. kyrechu a wnaeth am benn y cestyll a darestygassei yr ieiril ar barôneit yg Keredigyaôn ae llosgi. A gwedy clybot or brenhin hynny kyrechu Deheubarth a wnaeth a llu gantaô. A gwedy mynych ôrthôynebu o Rys ae wyr idaô ymchoelud a wnaeth y Loegyr. Ac odyno yd aeth drôy y mor. Y vlôdydn rac ôyneb y darestygaôd yr arglôyd Rys uab Grufud y cestyll a wnathoed y Ffreinc ar draôs Dyfet ac y llosges. Ygkyfrôg hynny yd arwedaôd y lu y Gaer Vyrdin ac ymladaôd ac ef. Ac yna y doeth Reinalt uab Henri vrenhin yn y erbyn a chyt ac ef diruawr luossogôryd o Ffreinc a Normanyeit a Fflemisseit a Saeson a Chymry. Ac adaô a oruc Rys y castell a chynnullaôd y wyr y gyt hyt ym mynyd kefyn Restyr. Ac yno y pebyllyaôd yg kastell Dinôeleir. Reinallt iarll Bristei a iarll Clar a deu iarll ereill. a Chatwaladyr uab Grufud. a Howel a Chynan veibon Owein Gôyned. a diruawr lu o varchogyon a phedyt gyt ac ôynt a heb veidaô kyrechu y lle yd oed Rys. ymchoelut adref a wnaethant yn llaf segur. Odyna cynnic kygreir y Rys a orugant ac ynteu ae kynmerth. A chenettau y wyr a wnaeth ymchoelut y gôlat. Y vlôdydn rac ôyneb y bu uarô Madaôc uab Maredud arglôyd Powys y gôr a oed diruawr y volyanrôyd yr hônno a ffurfaôd Duw o gymmeredid tegôch. Ac ae kyfflanwod o anhybygedic hyder. ac ae hadurnaôd o lewder a mole yanrwyd ufud a hegar a hael ôrth dlodyonhuaôdyr ôrth ufudyon. Garô ac ymladgar. ôrth y alon. Gwedy gônethur iachôyaôl benyt a chymryt cymmun corif Crist. ac oleô. ac aghenn² ac ym Meiuot yn y lle yd oed y ôylôa³ yn eglôys Tyssiliaô sant y cladôyt yn enrydedus. Ni bu uaôr wedy

¹ Llongeu. MS. Ll.

² Ac ni mynnawdd y brenhin beri iawn iddaw am hynny. MS. Ll.

¹ Ydd. MS. Ll.

² Angeu. ib.

³ Wyddfa. MS. Ll.

hynny yn y las Llywelyn y uab, y gŵr a oed unig obeith y holl wyr Powys. Ac yna y delis Kadwallaŵn uab Madaŵc nab Idnerth Einaŵn Cŵt y vraŵt ac y danuones ygkarchar Owein Gŵned. Ac Owein ae rodes yr Ffreine a thrŵy y gelynddeithon y diegis hyt nos o Wiciew¹ yn ryd.

Trugein mlyned a chant a mil oed oet Crist pan nu varw Agharat gŵreic Grufud nab Kynan. Y vlŵdyd honno y bu uarŵ Meuruc escob Bangor. Yn y vlŵdyd honno y goreskynnaŵd Howel uab Ieuaŵ gastell Daualweirn yg Cyfeilaŵc o dŵyll. Ac o achawŵ hynny y syrthlaŵd Owein Gŵned ygkymeint o dolur ac na allei na thegŵeh teyrnas na didanŵch neb ryŵ dim arall y arafbau nae dynnu oe gymmeredic lit. Ac cissoes kyt kyrchei anniodefedic dristit uedŵl Owein deissyfyt lewenyd o racwledigaeth Duw ae kyfodes. Kanys yr un ryw Owein a gylfroes un ryw lu y Arŵystli hyt yn Llan Dinan, a gŵedy kaŵlŵl diruaŵr anreith o nadunt yngynnullaŵ a orue gwyr Arwystli amgylch try chan ŵr gyt a Howel uab Ieuan y harglŵyd y ymlit yr anreith. A phan welas Owein y elynyon yn dyuot yn deissyfyt, annoc y wyr y ymlad a orue, ar gelynyon a ynchoclassant ar fŵo gan y llad o Owein ae wyr yn y bu vreid y diegis y traean adref ar fŵo. A phan gyflenwis y llewenyd hŵmŵ vedŵl Owein. Yna yd ymchoelaŵd ar y gyssewin ansaŵd wedy y rydhau oe gymmeredic dristit, ac atgyweiraw y castell a orue. Y vlŵdyd rae wyneb y dygŵydaŵd Caer Offa y gan Owein ab Grufud ab² Owein ab Madaŵc, a Mareduŵ nab Howel, y vlŵdyd honno y kyffroes Henri vrenhin Lloegyr lu yn erbyn Deheubarth. Ac y doeth hyt ym Penn Cadeir. A gwedy rodi gwystlon o Rys idaw ymchoelut y Lloegyr a wnaeth. Ac yna y llas Einaŵn uab Anaraŵt yn y gŵsc y gan Wallter ab Llywareh y ŵr o hun, ac y llas Cadŵgaŵn ab Mareduŵ y gan Wallter uab Ridit. Ac yna y kymerth Rys ab Grufud y cantref maŵr a chastell Dinewr. Y vlŵdyd honno y bu uarŵ Kediur uab Daniel archdiagon Keredigaŵn. Ac yna y bu uarŵ Henri ab Arthen goruchel athro ar holl gyfredin yr holl yscolleigon. Y vlŵdyd rae wyneb wedy gŵeled o Rys ab Grufud nat yttoed y brenhin yn kywiraw dim ŵrthaŵ or a adaŵscci, ac na allei ynteu uduchockau³ yn aduŵn kyrchu a wnaeth yn wrawl am benn cyfoeth Rosser iarll

Clar y gŵr y lladyssit Einaŵn uab Anaraŵt y nai oe achawŵ, a thorri castell Aber Rheidawl, a chastell Mabwynyaŵn ae llosci, ac atorescynn holl Geredigaŵn a mynychu lladuaeu a lloscuaeu ar y Fflemisseit, a dŵyn mynych anreithen y gantut. A gwedy hynny yd ymarholles yr holl Gynry ar ymŵrthlad a cheitweit y Ffreine a hynny yn gyfun y gyt. Y vlŵdyd rae wyneb y diffeithaŵd Dauid uab Owein Gŵned Tegigyl, ac y madaŵd y dynyon ae hanifeileit y gyt ac ef hyt yn dyffryn Clŵyt. A gwedy tebygu or brenhin y bydei ymlad ar y castell a oed yn thegygyl kyffroi lu a orue drŵy diruaŵr vrys a dyuot hyt yn Rudlan a phebyllu yno deirnos. A gwedy hynny ymchoelut y Lloegyr, a chynnullaŵ diruaŵr lu y gyt ac ef a detholedigyon ymladwyr Lloegyr a Normandi a Fflandrys ac Angiw a Gwasgŵin a holl Brydein a dyuot hyt y Groes. Oswallt gan darparu alltudaŵ a difetha yr holl Vrytanyeit. Ac yn y erbyn ynteu y deuth Owein Gŵned, a Chatwaladyr ueibon Grufud ab Kynan a holl lu Gŵned y gyt ac ŵynt. Ar arglŵyd Rys ab Grufud a holl Deheubarth y gyt ac ef, ac Owein Keveilaŵc a Iorwoerth Goch nab Mareduŵ a meibon Madaŵc uab Mareduŵ a holl Bowys y gyt ac ŵynt, a Dennaŵ¹ Madaŵc uab Iorwoerth² ac holl gyfoeth y gyt ac ef.³ Ac y gyt yn gyfun diergyndic y doethant hyt yn Edeirnaŵn, a phebyllu a wnaethant yn Coruacn. A gwedy trigyaŵ yn hir yn y pebylleu yno heb arueidaw o un gyrehu at y gilyd y ymlad, llydyaw a orue y brenhin yn diruaŵr, a chyffroi y lu hyt yghoet Dyffryn Keiriaŵc, a pheri torri y coet ae bŵrŵ yr llaŵr. Ac yno yd ymerbynyaŵd ac ef yn ŵraŵl yehydic o Gynry etholedigyon y rei ny wydnt odef eu goruot yn aŵsen y tywysogyon. A llawer or rei kadarnaf a dygwyaŵd o bob tu. Ac yna y pebyllaŵd y brenhin ar bydinoed, y gyt ac ef. A gwedy trigyaŵ yno yehydic o dydyeu y kyfarsagwyt ef o diruaŵr dymestyl awyr a thra llifeireint glaŵogyd. A gŵedy pallu ymborth idaŵ yd ymchoelaŵd y pebylleu ae lu y vaestir Lloegyr. Ac yn gyflaŵn o diruaŵr lit y peris dallu y gŵystlon a vuascci ygkarchar gantaŵ, yr ys talym o amser kyn no hynny. Nyt angen deu uab Owein Gŵned Kadwallaŵn a Chynwric, a Mareduŵ uab yr arglŵyd Rys a rei ereill. A gwedy kynryt kygor y symudaŵd y lu hyt yg kaer Lleon, ac yno

¹ Wicew Wicwm. ib.

² A. MS. Ll.

³ Ufuddocau, ib.

¹ Deu uab.

² Idnerth.

³ Wynt. MS. Ll.

pebillya6 a oruc llawer o dydyeu yn y doeth llogeu o Dilyn ac or dinassoed ereill o Iwerdon atta6. A gwedy nat oed diga6n ganta6 hymno o logeu rodi rodyon a oruc y logeu Dilyn ac gell6g drachefyn ac ynteu ae lu a ymchoela6d y Loegyr. Yn y vl6ydyu honno y kyrcna6d yr argl6yd Rys kaer Aber Teini ae chastell. ac y torres. ac y lloges. a dirua6r anreith a duc. Ac achub Castell Kil Gerran a oruc. a dala Robert Ysteuyn ae garcharu. Y vl6ydyu honno dr6ygen nat Du6 ac annoc yr Yspryt Glan y doeth koneit o veynech y Ystrat Fflur. Ac yna y bu uar6 Llywelyn uab Owein G6yued y g6r a ragores mod pa6b o de6red a doethineb ar doethineb o ymadrod. ar ymadra6d o voessen. Y vl6ydyu rac 6yneb y doeth y Ffreine o Benuro ar Fflemisseit y ymlad yn gadarn a chastell Kil Gerran. A g6edy llad llawer oe g6yr yd ymchoelassant adref yn llaw waic. Ac eilweith yd ymladassant a Chilgerran yn oder heb gaffel y castell. Y vl6ydyu honno y distrywyt dinea Basin y gan Owein G6yued. Y vl6ydyu honny y g6rthlad6yt Diernut¹ uab M6rchath oe genedyd ac yd aeth hyt yn Normandi at vrenhin Lloegyr y cruyneit ida6 y dodd yn y gyfoeth drachefyn wedy c6yna6 wrtha6. Ac yn y vl6ydyu honno y g6rthlad6yt Iorwoert¹ Goch uab Maredudd oe genedyd ac oe gyfoeth yn Mochnant y gan y^o deu Owein. Ar deu Owein hynny y rannasant Vochnant y rygtunt. ac y deuth Mochnant uch Raeadyr y Owein kefeila6c a Mochnant is Raeadyr y Owein Vychan. Y vl6ydyu rac 6yneb y kyfeira6d Owein a meibon Grufud ab Kynan y Wyned a Rys ab Grufud ab Rys o Deheubarth yn erbyn Owein keucila6c. ac y dugant y ganta6 Gaer Eina6n. ac y rodassant y Owein Vychan uab Mada6c uab Maredudd. Olyna yd enmillassant Davalwern a honno a rodet yr argl6yd Rys kanys oe gyfoeth y dyweith² y hanfot. Ny bu ua6r wedy hynny yn y doeth Owein keucila6c a llu or Ffreine y gyt ac ef am benn castell kaer Eina6n yr h6n a wnaethoed Kymry kyn no hynny. A g6edy ennill y castell y dorri a wnaethant ae losgi a llad yr holl gastellwyr. Yn diwed y vl6ydyu honno y kyrcna6d Owein a Chatwaladyr tywysogyon G6yued. ar argl6yd Rys tywysa6c o Deheubarth ae lluoed gyt ac 6ynt am benn castell Rudlan yn Tegeigyl. ac eisted 6rtha6 dri mis a orugant. A gwedy hynny cael y castell ac dorri. ae losgi. a chastell

arall y gyt ac ef yr molyant y Gymry yn hyfryt uuduga6l pa6b y6 g6lat. Y vl6ydyu rac 6yneb y llas G6rgeneu abat a Llawden y nei y gan Gynan ac Owein. Y vl6ydyu rac 6yneb y rydha6yt Robert uab Ysteuyn o garchar yr argl6yd Rys y gyfeillt. Ac y duc Diernut¹ uab M6rchath² ef hyt yn Iwerdon gyt ac ef. Ac yr tir y doethant y L6ch Garm n. ac ennill y castell a wnaethant. Y vl6ydyu rac 6yneb y llas Meuruc uab Adam dr6y d6yll yn y g6sc y gan Varedud Bengoch y gefynder6. yn diwed y vl6ydyu honno mis Tachwed y bu uar6 Owein G6yued uab Grufud ab Kynan tywysa6c G6yued. g6r dirua6r y volyant ac anueidra6l y brudder ae unoned ae gedernit. ae de6red yg kymry.³ wedy aneiryf uudugolyaetheu. heb omed neb ciryoet or arch a geisei. wedy kymryt penyt a chyffe; ac ediuar6ch a chymu rinwedeu corff Crist. ac ole6 ac aghenn.

Deg mlyned a thrugein a chant a mil oed oet Crist pan lada6d Davyd ab Owein Howel uab Owein y bra6t hynaf ida6. Y vl6ydyu rac 6yneb y llas Thomas archescob g6r ma6r y grefyd ae sancteidr6yd ae gyfya6nder. ae gyghor ac annoc Henri vrenhin Lloegyr y pumhet dyd g6edy du6 Nadolic ger bronn alla6r y drinda6t yn y gapel e hun yg Gheint ae escoba6l wisic ymdana6. a del6 y groc yn y la6 y llas⁴ ar diwed yr efferen. Yn y vl6ydyu honno y mord6ya6d Rickert iarll Terstig⁵ uab Gilbert vwa kadarn a chadarn varcha6clu gyt ac ef y Iwerdon. Ac yn y kyrcn kyntaf y kymertth Porth Lachi. A gwedy gwneuthur kyfeillach a Diernut⁶ vrenhin ac erchi y verch yn bria6t. ac o nerth h6nn6 y cauas Dinas Dilyn dr6y wneuthur dirua6r aerua. Ac yn y vl6ydyu honno y bu uarw Ropert uab Llywarch. Ac y bu uarw Diernut vrenhin Largines. ac y clad6yt yn y dinas a elwit Fferna. Ac yn y vl6ydyu honno y mag6yt teruyse y r6g breuhin Lloegyr a breuhin Ffreine am lad yr archescob. Kanys breuhin Lloegyr a rodassei yn veicheu y vrenhin Ffreine Henri tywysa6c B6rg6in a Thybawt ieuanc y urawt meibon oed y rei hynny yr Tibawt tywysawc Byrgwin. a iarll Fflandrys a llawer o rei ereill pan wnaeth kymot ar archescob hyt na wnaei argywed ida6 byth. A g6edy clybot o Alexander bap rylad yr archescob annon llythyreu at

¹ Diermit.² Mwrtach MS. Ll.³ A dewredd y Cymry. MS. Ll.⁴ A chleddyfeu. ib.⁵ Trist. Strifling.⁶ Diermit.¹ Diermit.² Dyweid. MS. Ll.

vrenhin Ffreinc a wnaeth. ac at y meichieu ereill. A gorehymun udunt dr6y yseymunda6t kymell brenhin Lloegyr y dyuot y lys Rufein y wneuthur iawn am agheu yr archescob. Ac 6rth hynny anesm6ytha6 a wnaethant o bop aruaeth ar y tremygu ef. A phan welas Henri vrenhin hynny dechreu g6adu a oruc hyt nat ae gyghor ef y llas yr archescob. ac anuon kenadeu at y pab a wnaeth y venegi na allei ef vynet y Rufein dr6y yr ach6ysson hynny. Ykyfr6g hynny y kilya6d rann uabr or vl6ydy. A thra yttoedit yn hynny tu dra6 yr mor y kynulla6d yr argl6yd Rys uab Grufud lu am benn Owein Keueila6c y da6 ar nedyr y darest6g. Kanys y genifer g6eith y gallei Owein g6rthwynebu yr arglwyd Rys y g6rth6ynebei. A Rys ae kymhella6d y darest6g idaw. Ac y kymerth seith 6ystyl ganta6. Ykyfr6g hynny ofynhau a wnaeth y brenhin yr ebostola6l ysgymunda6t ac adaw g6ladoed Ffreinc ac ymchoelut y Lloegyr. a dywedut y mynnei vynet y darest6g Iwerdon. Ac 6rth hynny ymgynnulla6 a oruc atta6 holl dywyssogyon Lloegyr a Chymry. Ac yna y deuthatta6 yr argl6yd Rys. or lle yd oed yn Llwyn Danet angyleh yr wyl y ganet yr arglwydes Veir. Ac ymygeilla6 a wnaeth ar brenhin dr6y ada6 drychan meirch. A phedeir mil o yehen a phetwar gwystl ar hugeint. A gwedy hynny y dynessa6d y brenhin y Deheubarth. Ac yn yr hynt honno ar auon Wyse y duc ganta6 Iorwoerth uab Owein uab Crada6c uab Grufud. Ac o achas hynny y distrywa6d Iorwoerth ae deu uab Owein a Howel a anyssit ida6 o Aglarat uerch Uchtrut escob Llan Daf. A Morgan uab Seisyll uab Dyfynwal. o Agharat uerch Owein chwaer Iorwoerth uab Owein gyt a llawer o rei ereill dref Gaer Llion ac y lloset hyt y castell. ac y diffeitha6d y wlat hayaeh o g6byl. Ac yna y deuth y brenhin a dirua6r lu ganta6 hyt ym Penuro yr unfet dyd ar dec o galan Hydref. ac y rodes yr argl6yd Rys Geredigya6n ac Ystrat Tywi ac Ystlwyf ac Euclfre. Ac yn yr haf h6nn6 yd adeilassei yr argl6yd Rys gastell Aber Teiui o vein a mortar yr h6nn a distrywassei kyn no hynny pan y duc y ar iarll Clar ac y dileawd Robert uab Ysteuyn o Nest uerch Rys ab Te6d6r. ar Nest honno a oed vodrup y Rys a Robert yn gefynder6 ida6. A brodyr Robert oed Danyd escob Myny6. a G6ilim Bastard. Meibon oed y rei hynny y Eralt ystiwert. Ac yna yd aeth Rys o gastell Aber Teiui hyt yg kastell Penuro y ymdidan ar bren-

hin y deudecuet dyd o galan Hydref. a du6 Sad6rn oed y dyd h6nn6. Ac yd erchia Rys gynnulla6 y meirch oll a ada6ssei yr brenhin y Aber Teiui ual y beynt bara6t 6rth eu hanuon yr brenhin. A thrannoeth du6 sul yd ymchoeles Rys ac ethol a wnaeth whe meirch a phetwar ugeint 6rth eu hanuon drannoeth yr brenhin. A gwedy dyuot hyt y Ty G6ynn elybot a wnaeth ryuynet y brenhin y Vyny6 y bereina6 ac offryma6 a wnaeth y brenhin ym Myny6 deu gappan cor o bali ar vedyr cantoryeit y wasanaethu Du6. Ac offryma6 hefyt a wnaeth dec swllt. Ac ermyneit a oruc Danyd uab Geralt y g6r a oed escob ym Myny6 yna yr brenhin v6ytta y gyt ac ef y dyd h6nn6. a g6rthot y g6aha6d a oruc y brenhin. o achas gweglyt gormod dreul yr escob. Dyuot eissoes a oruc ef ar escob a thrychan6r gyt ac 6ynt y gina6a. a Rickert iarll g6r a oed o Iwerdon y ymgueilla6 ar brenhin. Kanys o anuod y brenhin y dathoed o Iwerdon. a llawer o rei ereill a gina6ssant oe eu seuyll. Ac yn ebr6yd gwedy kinya6 yd yskynna6d y brenhin ar y veirch. Gla6 ma6r oed yn y dyd h6nn6 a du6 g6yl Vilagel oed. Ac yna yd ymchoela6d y Benvro. A phan gogleu Rys hynny anuon y meirch yr brenhin a oruc. A g6edy d6yn y meirch rac bronn y brenhin kymryt a wnaeth un ar bymthec ar hugeint a etholes. a dywedut nat y bot yn reit ida6 wrthunt y kymerassei 6ynt. namyn yr talu diol6ch y Rys a vei v6y no chynt. A g6edy regi bod uelly yr brenhin dyuot a oruc Rys at y brenhin. a chael da6n¹ a wnaeth gyr bronn y brenhin. a rydhau a oruc y brenin ida6 Howel y uab. a vuassei ganta6 yn 6ystyl yn hir kyn no hynny a rodi oet a oruc y brenhin ida6 am y g6ystlon ereill a dylvei Rys y dalu yr brenhin. Ac am y dreth a dywetp6yt vry yn y delei y brenhin o Iwerdon. Parattoi llyges a wnaethp6yt ac nyt oed adas y g6ynt udunt. Kanys amser nywla6c. a breid y keit yna yt aeduet yn un lle yg kymry. A gwedy dyuot² Galixtus bap. Erchi a wnaeth y brenhin gyrru y llogeu or borthua yr mor. Ar dyd h6nn6 ysgynnu y llogeu a orugant. Ac etto nyt oed gymmawynassgar y g6ynt udunt. Ac achas hynny ymchoelut a wnaeth drachefyn yr tir. ac ychydic o niuer y gyt ac ef. Ar nos gyntaf wedy hynny yd ysgynnawd y logeu gan 6yla6 o hona6 ef e hun ac o ba6b oe wyr. a thrannoeth du6 Sul oed yr unuet dyd ar bym-

¹ Ac urdas. MS. Ll.² Dyuot Gwyl. MS. Ll.

thec o galan Racuyr dr6y hyr6yd awel wynt y dyblyga6d y logeu ar dir Iwerdon. Y vl6ydyr rac wyneb y bu dirua6r var6ol-yaeth ar y llu oed gyt ar brenhin yn Iwerdon o achas newydder y diargrynedigion wynoed. ac o achas kyfygd6r o newyn. Am na allei y lloeu a newydeu yndunt vord6ya6 attunt y gayaf. dr6y dymestla6l gandared mor Iwerdon. Y vl6ydyr honno y bu uar6 Katwaladyr ab Grufud ab Kynan vis Ma6rth. Ac yn y vl6ydyr honno yd ymchoela6d brenhin Lloegyr o Iwerdon. gan ada6 yno var6neit a marchogyon urdolyon drosta6 o achas y kenaden a dathoed atta6 y gan y pab a Lowys vrenhin Ffreine. A du6 G6ener y Croglith y doeth ym Penuro. ac yno y trigya6d y pase h6nn6. a du6 Llhu Pase yd ymdidana6d a Rys yn Talacharn ar y fford. Ac odyo yd aeth y Lloegyr. A gwedy mynet y brenhin o Gaer Dyf hyt y Kastell Newyd ar Wyse anuon a wnaeth y erchi y Iorwoerth uab Owein dyuot y ymwelet ac ef. ac y ymdidan am hed6ch. A rodi kadarn gygreir a oruc ida6 ac oe veibon. A phan yttoed Owein uab Iorwoerth gwas ieuane grymmus hegar yn parottoi o gygor y dat ae wyrda y vynet gyt ae dat y lys y brenhin. y kyfaruu 6r¹ iarl Brista6 ac ef ar y fford yn dyuot a Gaer Dyf ac y lladyssant. A gwedy y lad ef yna y diffeitha6d y dat a Howel y vra6t a llawer o rei ereill heb ymdiret or achas h6nn6 yr brenhin o neb un mod cyfoeth y brenhin hyt yn Henfford a Chaer Loyw dr6y lad a llosgi ac anreitha6 heb drugared. Ac yna heb odric yd aeth y brenhin y Ffreine wedy gossot yr argl6yd Rys yn Iustus yn holl Dehenbarth. Ygkyfr6g hynny y delit Seisyll ab Dyfynwal a Ieuan uab Dyfynwal a Ridit dr6y d6yll y gan wyr y brenhin. ac y carchar6yt yg kastell Abergafenni. Y vl6ydyr rac wyneb y bu dirua6r ardymyr ar hinda ar hyt y gayaf ar g6an6yn a mis mei hyt dyd Ieu kychavel. Ar dyd h6nn6 y kyuodes dirua6r dymystyl yn yr awyr o daraua a mylla a chorwynt a chwadeu kenllysc. a gla6 y rci a dorres keig-u y g6yd. ac a vyrya6d y coedyd hyt y lla6r. a ry6 bryuet a doeth y vl6ydyr honno y yssu deil y g6yd. yn y diffr6yth- a6d hayach pob ry6 brenn. Y vl6ydyr honno ar vl6ydyr kyn no hi y collet lla6s or dnyon ar anuicileit ac nyt heb achas. Kanys yn y vl6ydyr honno y ganet mab yr argl6yd Rys o uerch Varednd uab Grufud y nith uerch y vra6t. Ygkyfr6g hynny pan yttoed Henri vrenhin hynaf y

¹ Wyr. MS. LL.

tu dra6 yr mor y deuth y uab Henri ieuaf vrenhin newyd atta6. y ofyn ida6 beth a dylyei y wenthur. Kanys kyt bei vrenhin ef llawer oed ida6 o uarchogyon. ac nyt oed ganta6 fford y dalu kyuar6sseu a rodyon yr marchogyon o nys kymerei yn ech6yn y gan y dat. Ar amser h6nn6 oed Ra6ys. Ae dat a dywa6t 6rtha6 y rodei ida6 ugein punt o v6nei y wlat honno beunydyr dreul ac na chaffeit m6y. Ac ynteu a dywa6t na chly6ssei ef eiryoet bot brenhin yn 6r pae ac na bydei ynteu. A g6edy kymryt or mab gyghor ef a aeth y dinas T6rs y geissa6 aryan ech6yn y gan v6rdeisseit y dinas. A phan gigneu y brenhin hynny. anuon kenadeu a oruc y brenhin at y b6rdeisseit. y wahard udunt dan boen y holl da. nat ech6ynynt dim oe uab ef. A heb ohir anuon a oruc wyr da y warcha6d y uab rac y vynet odyo yn dirybud y un lle. A g6edy adnabot or mab hynny peri a oruc medwi nossweith y g6ercheitweit a oed arna6 o lys y brenhin. A gwedy eu hada6 yn vedwon yn kysgu dianc a wnaeth ac ychydio o nifer y gyt ac ef hyt yn llys brenhin Ffreine y whegr6u. Ygkyfr6g hynny yd auones Howel y uab hyt att yr hen vrenhin tu dra6 yr mor ar vedyr trigya6 yn y llys a g6assanaethu ar y brenhin a haedu y gedymdeithas o bei vy6.¹ ac ual y gallei y brenhin ymdiret y Rys o bei vy6.² ar brenhin a arnolles y mab yn enrydedus. a dirua6r diolch a wnaeth y Rys. Ac yna aflonydu a oruc y brenhin ieuanc ar gyuoeth y dat dr6y nerth y whegr6u. a Thyba6t iarl B6rg6yn. a iarl Fflandrys. A thra vyd y brenhin yn ymryson uelly tu dra6 yr mor y dechreu6d Iorwoerth uab Owein o Gwynll6g ymlad a Chaer Llion. y pymthecuet dyd o galan A6st du6 Merchyr. Ac a ostyga6d y dreis oe rym ae nerth. Du6 Sad6rn wedy hynny. g6edy dala du6 Gwener y dyd kyn no hynny y g6yr a oed yn kad6 y baeli. A throstunt 6ynteu drannoeth y rodet y kastell. A g6edy hynny yr eilweith yr eil dyd o vis Medi y kyreha6d Howel uab Iorwoerth Went is Coet. A thirannoeth du6 G6ener y darestyga6d yr holl wlat eithyr y kastell, ac y kymerth wystlon o uchelwyr y wlat. Y vl6ydyr honno y goreskyuna6d Danyd uab Owein G6yned ida6 e hun ynys Vou g6edy dehol o hona6 Uaelg6u uab Owein y vra6t hyt yn Iwerdon. Y vl6ydyr rac 6yneb y goreskyuna6d Danyd uab Owein holl 6yned gwedy g6rthlad o hona6 y holl

¹ A fei fwy. MS. LL. j

² A fei fwy. ib.

vrodyr ac holl ewythred. Y vl6ydy honno y delis Dauyd uab Owein Vaelg6n y vra6t ac y carchara6d. Y vl6ydy honno y bu uar6 Kynan uab Owein G6yned. Yn y vl6ydy g6edy hynny y delis Howel ab Iorwoerth o Gaer Llion. heb 6ybot oe dat Owein Penn Car6n y ewythr. A g6edy tynua y lygeit oe benn y peris y yspadu rac meithrin etifed o hona6 a wledychei¹ Gaer Llion. Ac y gyrrasant ymeith odyno Iorwoerth a Howel y uab. Yn y vl6ydy honno y hedycha6d Henri vrenhin hynaf. a Henri icuaf. g6edy diru-a6r distrygedigaeth Normandi ac chyfness-asyeit wledyd. Ac yna y delis Dauyd uab Owein dr6y d6yll Rodri uab Owein y vra6t un nam un dat ac ef. ac y carchara6d my6n gefynneu am geissa6 cyfran o dref y dat ganta6. Ac yna y priodes y brenhin Davyd h6nn6 Dam Em ch6aer y vrenhin Lloegydr6y debygu gallel o hona6 gaffel y gyuoeth yn llonyd hedycha6l or acha6s h6nn6. Ac yna y diegis Rodri o garchar Dauyd y vra6t. A chyn diwed y vl6ydy y g6rthlada6d ef Dauyd o Von ac o Wyned. yn y doeth dr6y auon Gou6y. Ac yna yd ymbarattoes yr Argl6yd Rys ab Grufud 6rth uynet y lys y brenhin hyt yg Kaer Loy6. Ac y due gyt ac ef dr6y gygor y brenhin holl dywyssogyon y Deheu a unessynt yg g6rthwyneb yr brenhin. Nyt amgen Katwalla6n uab Mada6c o Vaelenyd y gefynder6. ac Eina6n Clut o Eluael y da6 gan y uerch. ac Eina6n uab Rys o Werthrynyon y da6 y llall. A Morgan ab Crada6c ab Iestyn o wlat Vorgan o Wladus y chwaer a Iorwoerth uab Owein o Gaer Llion. A Seisyll uab Dyfynwal o Went uch Coet. y g6r a oed yna yn bria6t a G6ladus chwaer yr argl6yd Rys. Hynny oll o dywyssogyon a ymchoelassant yw g6ladoed yn hedycha6l gyt ar argl6yd Rys y g6r a oed garedickaf gyueillt gan y brenhin yn yr amser h6nn6. dr6y ymchoelut Kaer Llion drachefyn y Iorwoerth ab Owein. Yn y lle wedy hynny y llas Seisyll uab Dyfynwal dr6y d6yll argl6yd Brecheina6c a chyt ac ef Rufud y uab a llawer o Bennaduryeit G6ent. Ac yna y kyreha6d y Ffreine lys Seisyll uab Dyfynwal. a g6edy dala G6ladus y wreic y lladyssant Gadwaladyr y uab. Ar dyd h6nn6 y bu y druanaf aerua ar wyrda G6ent. A g6edy y gyhoededicka danllywychedic d6yll honno ny beida6d neb or Kymry ymdiret yr Ffreine. Ac yna y bu uar6 Cadell uab Grufud dr6y

orthr6m gleyfyt. ac y clad6yt yn ystrat Fflur wedy kynryt abit y krefyd ymdana6. Ac yna y llas Rickert abat Cleryna6t my6n manachla6c yn ymyl Reiny¹ y gan neb un anffydla6n uynach o vrath kylllell. Y vl6ydy rac 6yneb y bu uar6 Kynan abat y Ty G6ynn a Dauyd escob Myny6. Ac yn y ol y denessa6d Pys yn escob. Ac yna y kynhalya6d yr argl6yd Rys 6led arbennic yn castell Aber Teui. ac y gyssodes deu ry6 amrysson un r6g y beird ar prydydyon ar llall r6g telynoryon a chrythoryon a phibydyon ac amrauaelion gerd arwest.² a d6y gadeir a ossodes y undugolyon yr amryssoneu. Ar rei hynny a gyuoethoges ef o dirua6ryon rodyon. Ac yna y cauas gwas ieuane oe lys e hunan y undugolyaeth o gerd arwest. a gwyr G6yned a gauas y undugolyaeth o gerd dawa6t. A pha6b or kerdoryon ereill a ga6ssant y gan yr argl6yd Rys kymeint ac a archyssant hyt na 6rthlilad6yt neb. Ar wled honno a gyhoedet vl6ydy kyn y g6neuthur ar hyt Kymry a Lloegydr a Phrydein ac Iwerdon a llawer o wladoed ereill. Yn y vl6ydy honno yn y Gra6ys yd ymgynulla6d kyghor hyt yn Llundein 6rth gadarnhau kyureithen yr egl6ysseu yno geir bronn cardinal o Rufein a dathoed yno 6rth y neges honno. A g6edy meithryn cynn6ryf y r6g archescob Keint ac archescob Iorc y tervysg6yt y gyghor. Kany³ y dyd kyntaf or kyg or yd achubassei archescob Iorc eistedua y gadeir or tu deheu yr cardinal yn y lle y dylter ac y gnotta⁴ archescob Keint eisted. A thraunoeth pan doethant ger bronn y cardinal wedy amrysson yg g6yd yr holl lys am y teilygdoedu. y deuth y rei or tu drachefyn y archescob Iorc ac yd ymchoelassant y gedeir yn y vyd g6egil yr archescob yr lla6r ar gedeir ar y uehaf ac 6ynteu ar y dra6s ef gan y sathru ae traet. ac ffusta6 ae dyrneu. A breid y diegis yr archescob yn vy6 odyno. Y vl6ydy rac 6yneb y llas Eina6n Clut. ac y llas Morgan uab Maredud. Ac yna yd adeila6d yr argl6yd Rys gastell Rayadyr G6y. Y vl6ydy rac 6yneb y ryuela6d meibon Kynan yn erbyn yr argl6yd Rys. Ac yna y llas Kadwalla6n. Ac y dechren6yt coueint y Manachla6c Gaer Llion yr honn a elwir Deuma.

Pedwar ugeint mlyned a chant a mil oed oet Crist pan uu uar6 Alexander bap. Ac yn y ol ynteu y doeth yn bap Lucius. Ac yna y bu uar6 Adaf escob Llanely6 yn

¹ Ac yna o ddeisyfyd gyrch y goresgyn y Ffreine Gaer Llion. MS. Ll.

¹ Remys.

² Genedloedd arwest.

Ryt ychen. ac y cladôyt y myôn manach-
laôc Osnei. Y vlôydyr rac ôyneb y llas
Randôlff Depoyr a llawer o varehogyon y
gyt ac ef y gan ieuencit Caer Wynt. Y
vlôydyr rac ôyneb y bu uarw Henri ieuaf
vrenhin Lloegyr. Ac y bu uarô Rickert
archescob Keint. Y vlôydyr rac ôyneb y
bu uarô Ryderch abat y Ty Gwynn. A
Meuruc abat y Cwm Hir. Y vlôydyr rac
ôyneb amgylch y Garaôys y doeth padri-
arch Caerussalem hyt yn Lloegyr y eruyn-
ieit neth y gan y brenhin rac distyrô or
Ideôn ar Sarassinyeit holl Gaerussalem.
A chyt ac amylder o varehogyon a phedit
yd ymchoelaôd drachefyn y Gaerussalem.
Yn y vlôydyr honno duô calan Mei y
symudaôd yr heul y lliô. ac y dywaôd rei
uot erni diffy. Y vlôydyr honno y bu
uarô Dauyd abat Ystrat Fflur. Ac y bu
uarô Howel uab Ieuaf arglôyd Arôystli.
ac y cladôyt yn enrydedus yn Ystrat Fflur.
Ac yna y bu uarô Einaôn uab Kynan.
Y vlôydyr rac ôyneb y bu uarô Lucius
bap. Ac yn y le yd urdôyt y trydyd
Urbanus yn bap. Yn y vlôydyr honno
amgylch mis Gorffenna yd aeth Cofeint
Ystrat Fflur y Redynaôc Velen yg Gôyned.
Ac yna y bu uarô Pedyr abat yn dyffryn
Clôyt. Ac yna y llas Katwaladyr uab
Rys yn Dyfet. ac y cladôyt yn y ty Gôynn.
Yn y vlôydyr honno y bu uarô Ithel abat
Ystrat Marchell. Ac yna y llas Owein
uab Madaôc gôr maôr y uolyant. Kanys
cadarn oed a thec, a charedic a hael. ac
adurn o voesseu da y gan deu uab Owein
Kyueilaôc. nyt angen Gôenôynôyn a
Chatwallaôn, a hynny drôy nassaôl vrat a
thôyll. Ac yna y delit Llywelyn uab
Katwallaôn yn enwir y gan y vrodyr. ac
y tynnôyt y lygeit oë benn. Ac yna y
diffeithaôd ac o llosgaôd Madaôc¹ uab Rys
Dinbych. Y gôr a oed daryn a chedernit
yr holl Deheu. Kanys egluraf oed y glot
a thec a charedic oed gan baôp. kyt bei
kymedraôl y veint garw wrth y elynyon.
hegar ôrth y gedymdeithon. paraôd y rod-
lyon. budugaôl yn ryuel. Ar holl dywys-
ogyon kyt amhinogyon ac ef ae hergryn-
ynt. kyffilyb y lew yn y weithredod. Ac
megys keneu lleô arthur yn y helua. y
gôr a ladaôd llawer or Fflandraswyr ac ae
gyrraôd ar ffô. Y vlôydyr rac ôyneb y
doeth y Sarassinyeit ar Ideôn y Gaerus-
salem gan dôyn y groc gantunt duô
Merchur y Lludô a goresgyu Kaerussalem.
a chymeint ac a gaôssant o Gristonogyon
yudi llad rei a waethant a dôyn ereill
yg keithiwet. Ac o achaôs hynny y

¹ Maelgwyn.

kymether Philip brenhin Ffreinc. a Henri
vrenhin Lloegyr. ac archescob Keint ac
aneiryf o luossogrôyd eristonogyon ac
arôydon croes Crist arnunt. Y vlôydyr
rac wyneb y bu uarô Henri vrenhin. ac
yn y ôl ynteu y coronet Rickert y uab yn
vrenhin y marchaôc goreu a gleôaf. Y
vlôydyr honno y goreskynnaôd yr arglôyd
Rys gastell Seint Cler. ac Aber Coran. a
Llan Yystyffan. Yn y vlôydyr honno y
delit Maelgôn uab Rys y gan y dat drôy
gyghor Rys y uraôd ac y careharôyt.

Deg olyned a phedwar ugein a chant a
mil oed oet Crist pan aeth Phylip vrenhin
Ffreinc. a Rickert vrenhin Lloegyr ac
archescob Keint a diruaôr iuossogrwyd o
ieirll a barôneit y gynt ac ôynt y Gaerussal-
em. Yn y vlôydyr honno yd adeilaôd yr
arglôyd Rys Castell Ketweli. Ac y bu
uarô Gwennllian neth Rys vlôden a thegôch
holl Gymry. Y vlôydyr rac wyneb y bu
uarô Grufud Maelaôr yr haelaf o holl ty-
wysogyon Kymry. Y vlôydyr honno
heuyt y bu uarô Gôiaôn escob Bangor
gôr maôr y grefyd ac enryded ac deilyg-
daôd. Ac y bu diffy ar yr heul. Y
vlôydyr honno y bu uarô archescob Keint.
Ac yna y llas Einaôn or Porth y gan y
vraôd. Ac y goresgyunaôd yr arglôyd Rys
gastell Niuer. Ac y bu uarô Owein uab
Rys yn Ystrat Fflur. Y vlôydyr rac
ôyneb y diehegis Madaôc uab Rys o garchar
arglôyd Brecheinaôc. Ac y goresgyunaôd
yr arglôyd Rys gastell Llan y Hadein. Ac
y bu uarô Grufud uab Cadôgaôn. Y
vlôydyr rac ôyneb y delis neb un iarll
Rickert vrenhin Lloegyr ac ef yn dyuot o
Gaerussalem. ac y dodet yg karchar yr
amheraôdyr. A thros y ellygdaôd ef y bu
diruaôr dreth dros ôyneb holl Loegyr y
gymeint ac nat oed yn helô eglôyswyr na
chrefydwyr nac eur nac aryant hyt yn oet y
carecleu a dodrefyn yr eglôysseu ar ny offei
y dodi oll ym medyant sôydogyon y brenhin
ar deyrnas ôrth y rodi drostaô. Y vlôydyr
honno y darestygaôd Rodri uab Owein
ynys Von drôy neth Gôrthrych vrenhin
Manaô. A chlyn penn y vlôydyr y gôrtil-
ladôyt y gan veibon Kynan uab Owein.
Y vlôydyr honno nos madolic y doeth
teulu Maelgôn uab Rys a bliuieu gantunt
y dorri castell ystrat Meuruc. ac yd ennill-
assant y kastell. Y vlôydyr honno y
kauas Howel Seis ab yr Arglôyd Rys
gastell Gôis drôy urat. Ac y delis Phylip
uab Gôis keitwat y kastell ae wreic ac deu
uab. A gôedy gôelet or dywedelic Howel
na allei ef gaôd y kestyll oll heb vôrô rei yr
llaôr. ef a ganladaôd y deulu ac y deulu y

vraôt torri castell Llan y Hadein ae distryô. A phan gigleu y Fflaudrassyeit hynny kyn nullaô a wnaethant yn dirybud yn erbyn y deu uroder. ae kyrehu. a llad llawer oe gwyr. ae gyrru ar ffô. Ac yn y lle gôedy hynny ymchoelut a wnaeth y Kymry. ac ymgynnullaô ygkyleh y castell. ac ôrthy hewyllys y distryôyt hyt y llaôr. Y vlôydyn honno y delis Amaraôt Vadaôe a Howel y vrodyr ac yd yspeilaôd ôynt oc eu llygeit. Y vlôydyn honno y rôdes Maelgôn uab Rys gastell Ystrat Meuruc y vraôt. Ac yd adcilaôd yr Arglôyd Rys eilweith gastell Rayadyr Gôy. Y vlôydyn honno y delit yr arglwyd Rys y gan y veibon ac y carcharwyt. Ac y rydhaawd Howel Seis y dat gan dwyllaw Maelgwn uab Rys. Ac yna y torres meibon Kat wallawn gastell Rayadyr Gwy. Ac yd ymchoelaôd Rieckert vreuhiu o Gaerusalem. Ac yna kyfunaôd Llywelyn ab Iorwoerth a Rodri uab Owein a deu uab Kynan ab Owein. yn erbyn Dauyd uab Owein. Ac y gôrthladyssant ôy holl gyfoeth Dafyd eithyr tri chastell. Y vlôydyn rae ôyneb y deuth Rosser Mortymer a llu gantaô y Vaelenyd. A gôedy gôrthlad meibon Cadwallaôn yd adcilaôd gastell y Gamaron.¹ Ac yna y goreskynnaôd Rys a Maredud meibon yr Arglôyd Rys drôy dôyll gastell Dinefôr a chastell y Cantref Bychau drôy gyt synnedigaeth gôyr y kynhydeu.² Ar rei hynny a delit yn y vlôydyn honno drôy dôyll y gan y tat yn Ystrat Meuruc ac a garcharôyt. Y vlôydyn rae ôyneb y bu uarô escob Bangor. Ac yna y kynullaôd yr arglôyd Rys lu. ac y kyrehaôd kaer Vyrdin. Ac y llosges hyt y prid eithyr y castell e hun. Ac od yna y kyôbôynnaôd a diruaôr lu gantaô oe wyr e hun ac o wyr arglôydi ereill a odynt gyfun ac ef y ymlad a chastell Colôyn. ac gymell y ymrodi. A gôedy y gael. ef ac llosges. Ac yn ebrôyd odyno y kyôbôynnaôd ae lu hyt Maes Hyfeid ae losgi. A gôedy llosgi y dyd hônno yn y dyffryn yn gyfagos y kyweiraôd Ros-er Mortymer a Hu Dysai yn vydinoed aruaôe. o ueirch a llurugen a helmeu a tharyaneu yn dirybud yn erbyn y Kymry. A phan welas y maôrvrydus Rys hynny ymwisgaô a wnaeth megys Llew dyfal o gallon a llaô gadarn a chyrehu y clynyon yn graôl ae ymchoelut ar ffô ae hynlit ac traethu³ yn dielô kyt bei gôraôl. yn y gôynaôd y marswyr yn diruaôr yr ormod aerua or rei eidunt. Ac yn y

lle yd ymladaôd a chastell Paen yn Eluael a blificu a magneleu. Ac y kymhellaôd y ymrodi. A gôedy y gael y bu gyfundeb y rygtaô a Gôilim Brewys. Ac am hynny yd edewis y kastell hônno yn hedôch. Yn y vlôydyn honno yd ymladaôd Henri archescob Keint Iustus holl Loegyr. a hyt ac ef gynnulleitna o ieirll a Barôneit Lloegyr a holl tywysogyon Gôyned yn erbyn castell Gôenôynôyn yn Trallôg Llywelyn. A gôedy llauwrys ymlad ac ef ac amryuaelôn peiranneu a dechymygyon ymladeu yn y diwed o enryued gelydyt ôynt a enmillasant y kastell drôy anuon môynôyr y gladu y danaô. ac y wneuthur ffossy. l dirgelelic y dan y dayar. Ac uelly y kymhellôyt y kastellwyr y ymrodi. Ac eissoes ôynt a diagyssant oll yn ryd ac gôisgoed gantunt ae harueu eithyr un a las. Ac odyu kyn diwed y vlôydyn honno y kynullaôd Gôenôynôyn y wyr y gyt ac yd ymladaôd yn graôl ar dywededic gastell ac ae kymhellaôd y ymrodi ilaô. drôy amot hefyt rodi rydit yr castellwyr y vynet yn iach ae dillat ae harueu gantunt. Y vlôydyn honno y bu uarô Grufud abat Ystrat Marchell. Y vlôydyn rae ôyneb y bu diruaôr dymhestyl o uarôlyath ar hyt yuys Prydein oll a theruyneu Ffreine yn y vu varô aneiryf or bobyl gyffredin. a diuessedur or bonedigyon ar tywysogyon. Ac yn y vlôydyn dymestlaôl honno yd ymdangosges Antropos oe chôioryd y rei a elôit gynt yn duôiesseu y tyghetuennod y kyghorunnus wenôynic nerthoed yn erbyn y veint arderchaaôe dywysaôe hyt na allei ystoriau Ystas ystoriaôr na chathleu Fferyll uard menegi y meint gôynuan a dolur thrueni a doeth y holl genedyl y Brytanyeit pan dorres aghen yr e melldigedic vlôydyn honno olôyn y tyghetunneu y gymryt yr Arglôyd Rys ab Grufud dan y hadaned dan dar-estygedic uedyant aghen y gôr a oed benn a tharyan a chedernit y Deheu a holl Gymry. a gobeith ac auidiffyn holl genedloed y Brytanyeit. Y gôr hônno a hanoed o vonhediekaf lin brenhinoed. Ef a oed eglur o amylder kenedyl. a grymuster y uedôl a gyffilybaôd ôrth y genedyl. Kyghorôr y dyledogyon. ymladgar yn erbyn kedyrn. diogelôch y darestygedigyon. ymladôr ar geiryd. Kyffioôr yn ryueloed. kyweirôr yn y bydinoed ae reolôr. cômypôr y toruoed. ac megys baed¹ neu leô yn ruthraô uelly y dywalei y greulonder yn y clynyon. Och am ogonyant yr ymladeu. taryan y marchogyon. yuidiffyn y wlat.

¹ Yng Nghamaron. MS. Ll.

² O bobtu. MS. Ll.

³ Saethu.

¹ Yn wherun. MS. Ll.

teg6ch aruen. breich y kedernit. lla6 yr haelon. llygat y dosparth. echty6ynn6r yr adu6nynder. uchelder ma6ruryr6ryd. defnyd grymusder. Eil Achelar6y o nerth cledyr y d6yuron. Nestor o hyna6ster. Tideus o le6der. Samson o gedernit. Ector o brudder. Ere6lf o wychter. Paris o vryt. Ulixes o lauar. Selyf o doethineb. Aiax o ued6l. a gr6ndwal yr holl gampeu.

G6edy mar6 yr argl6yd Rys y dynessa- a6d Grufud y uab yn y ol yn y llywodraeth y kyfoeth yr h6nn a delis Maelg6nn y ura6t pan doeth y dywededic Vaelg6n wedy ryalltuda6 kyn no hynny oe gyfoeth ac wyr y gyt ac ef. a theulu G6en6yn6yn y gyt ac 6ynt hyt yn Aber Yst6yth. A goresgyn y dref ar castell. a llad llawer oe bobyl. a d6yn ereill ygkeithiwet a goreskyn holl Geredigya6n ac chestyll. A g6edy dala Grufud y ura6t yd auones y garchar G6en6yn6yn. A h6nn6 her6yd y ewylllys ae hannones y garchar Saeson. Ac yna y goreskynna6d G6en6yn6yn Ar6ystli. ac y delis Llywelyn uab Iorwoerth a Dauyd ab Owein G6yned. Y vl6ydy honno y bu uar6 Owein Kefeila6c yn Ystrat Marchell wedy kymryt abit y crefyd ym dana6. Ac yna y bu uar6 Owein ab Grufud Maela6r. ac Owein or Brithdir. a Howel uab Ieuaf. a Maelg6n uab Katwalla6n o Vaelened. Y vl6ydy honno y delit Trahayarn Vychan o Vrecheina6c g6r ardercha6c bonhedic cadarn. a nith yr argl6ydes yn bria6t ida6 pan yttoed yn dyuot dr6y Lan Gors y lys Wilim Brewys y argl6yd ac y gefynn6yt yn greula6n. Ac yn Aber Hodni y llusg6yt 6rth ra6n Meirch dr6y yr heolyd hyt y croewyd. ac yno yllas y benn ac y croget her6yd y draet. ac ar y croewyd y bu dridien. wedy dianc y wreic ac uab ae ura6t ar ffo. Y vl6ydy honno rac 6yneb y gorescynna6d Maelg6n ab Rys Aber Teiui. a chastell ystrat Meuruc wedy mynet Grufud y ura6t yg karchar Saesson. Ac yna y daeth coueint y C6m Hir y bress6yla6 y Gymer. Y vl6ydy honno y goresgynna6d y meibon ieuaf yr argl6yd Rys gastell Dinef6r. Y vl6ydy honno yd aruaetha6d G6en6yn6yn geissa6 talu y hen delygda6t yr Kymry. ae hen briodol- der ae terayneu. A g6edy kytsynya6c ac ef ar hynny holl dywyssogyon Kymry kynulla6 dirua6r lu a oruc. a mynet y ymlad a chastell Paen. A g6edy bot yn ymlad ac ef deir 6ythnos hayach heb 6ybot y damwein rac lla6. A phan 6ybu y Saes- son hynny gell6g a wnaethant Rufud uab Rys a oed yglkarchar y gantunt a chynulla6 kedernit Lloegyr y gyt ac ef ar uedyr hed-

yehu ar Kymry. Ac yna ny mynna6d y Kymry hed6ch y gan y Saesson namyn g6edy caffael y castell. bygytha6 a wnaethant losgi y dinassoed a d6yn y han- reitheu. A heb diodef or Saesson hynny 6ynt ac kyrcassant. ac yn y vr6ydyr gyntaf ac kymellasant ar ffo dr6y wneuth- ur dirua6r aerua o nadunt. Ac yna y llas Anara6t ab Owein ab Kadwalla6n. a Ridit ab Iestyn. a Rodri uab Howel. ac y delit Maredu ab Kynan ac y karchar6yt. Ac uelly y deuth a Saesson drahefyn dr6y uudugolyaeth wedy y kyuoethogi o yspeil y Kymry. Y vl6ydy honno y goreskyn- na6d Grufud uab Rys yn 6ra6l y rann oe gyuoeth y gan Vaelg6n y ura6t eithyr deu castell nyt amgen Aber Teiui ac Ystrat Meuruc. Ar neill o nadunt nyt amgen Aber Teiui a tyga6d Maelg6n uch benn amryuaelon greireu yg g6yd myneich wedy kymryt g6ystlon y gan Rufud dros hed6ch y rodei y castell. ar g6ystlon y gyt yn oet dyd y Rufud. Ar ll6 h6nn6 a dremyga6d ef heb rodi nar castell nar g6ystlon. D6y- wa6l nerth eissoes a rydhaa6d y g6ystlon o garchar G6en6yn6yn. Y vl6ydy honno y bu uar6 Pyrs escob Myny6. Y vl6ydy honno rac 6yneb y gorescynna6d Maelg6n uab Rys gastell Dineirth a adeilassei Grufud uab Rys. a chymeint ac a gauas yno o wyr llad rei a wnaeth a charcharu ereill. Ac yna y goreskynna6d Grufud ab Rys¹ gastell Kil Gerran. Y vl6ydy honno ual yd oed Rickert vrenhin Lloegyr yn ymlad a chas- tell neb un var6n a oed 6rth 6yneb ida6 y brath6yt a ch6arel. ac or brath h6nn6 y bu uar6. Ac yna y drychau6yt Ieuau y ura6t yn vrenhin.

Deucant mlyned a mil oed oet Crist pan uu uar6 Grufud uab Kynan ab Owein² yn Aber Con6y wedy kymryt abit y krefyd ymdana6. Yn vl6ydy honno y g6ertha6d Maelg6n uab Rys Aber Teiui a lla6ed³ holl Gymry yr ychydic werth y Saesson rac ofyn ac o gas Grufud y ura6t. Y vl6ydy honno y gr6ndwal6yt manachla6c Lenegwestyl yn Ial. Y vl6ydy honno rac 6yneb y gorescynna6d Llywelyn uab Iorwoerth gantref Llyyn wedy g6rthlad Maredu ab Kynan o achla6s y d6yll. Y vl6ydy honno nos wyl Sulg6yn yd aeth coueint Ystrat Fflur yr egl6ys newyd a adeilassit o adu6- ynweith. Ychydic wedy hynny ygkyleh g6yl Bedyr a Pha6l y llas Maredu ab Rys g6as ieuanc adv6yn campus yg Karny wylla6n ae gastell ynteu yn Llan ym Dyfri.

¹ Drwy dwyll. MS. Ll.

² Gwynedd. ib.

³ Gan allwed.

Ar cantref yd oed ynda6 a oresgynna6d Grufud y ura6t. Ac yn y lle wedy hynny wyl Iago Elostol y bu uar6 Grufud ab Rys yn Ystrat Fflur, wedy kymryt abit y krefyd ymdana6. ac yno y clad6yt. Y vl6ydyd honno y cryna6d y dayar yg Kaerussalem. Y vlydyd rac 6yneb y g6rthlad-6yt Maredu ab Kyuan o Veironnyd y gan Howel ab Grufud y nei ab y ura6t ac yd yspeil6yt yn ll6yr eithyr y uareh. Y vl6ydyd honno yr 6ythuet dyd g6edy Du6 G6yl Bedyr a Pha6d yd ymlada6d y Kyury a chastell G6erthrynya6n a oed eida6 Rosser Mortymer ac y kymhellasant y kastellwyr y rodi y kastell kyn penn yr 6ythnos. ac y losgassant ef hyt y prid. Y vl6ydyd honno amgylch g6yl Veir gyntaf yn y kynhuaf y kyffroes Llywelyn uab Iorwoerth lu o Powys y darest6g G6en6yn6yn ida6 ac y oreskynn y 6lat. Kanys kynn bei agos G6en6yn6yn ida6 o gerennyd. gelyn oed ida6 her6yd g6eithredoed. Ac ar hynt y gelwis atta6 y tywyssogyon ereill a oedynt gereint ida6 y ymaruoll ar ryfely y gyt yn erbyn G6en6yn6yn. A gedy g6ylot o Elisy ab Madac hynny ym6rthod a wnaeth ar ymaruoll yg g6yd pa6b. Ac oe holl ynni aruaethu a wnaeth wneuthur hed6ch a G6en6yn6yn. Ac am hynny wedy hedychu o egl6ysswyr a chefydwyr y r6g G6en6yn6yn a Llywelyn a digyf- oethet Elisy. Ac yn y diwed y rodet ida6 ygkarda6t y ymborth gastell a seith tref bychein y gyt ac ef. Ac uelly g6edy goresgynn castell y Bala yd ymchoela6d Llywelyn drachefyn yn hyfryt. Y vl6ydyd honno amgylch g6yl Vihangel y goresgyn- na6d tenlu Rys ieuanc ab Grufud ab yr Argl6yd Rys gastell Llan ym Dyfri. Y vl6ydyd rac 6yneb y goresgynna6d Rys ieuanc gastell Llan Egwat. Ac yna y bu uar6 Dauyd ab Owein yn Lloegyrr wedy y deol o Lywelyn ab Iorwoerth o Gymry. Y vl6ydyd honno y goresgynna6d G6en- 6yn6yn a Maelg6n ab Rys dr6y dychymyg- yon gastell Llan ym Dyfri. a chastell Llan Gada6c. ac y c6pla6yt castell Dineirth. Y vl6ydyd rac 6yneb y brath6yt Howel Seis ab yr argl6yd Rys yg Kemeis dr6y d6yll y gan wyr Maelg6n y ura6t. ac or brath h6nn6 y bu uar6. ac y clad6yt yn Ystrat Frur. yn unwed a Grufud y ura6t. wedy kymryt abit y krefyd ymdana6. Y vl6ydyd honno y colles Maelg6n ab Rys aliweden y holl gyfoeth. Nyt amgen Llau ymdyfri a Dinefor. Kanys meibon¹ y ura6t ae hennilla6d arna6 yn 6ra6l. Y vl6ydyd honno y deuth G6ilim Marsgal a

dirua6r lu ganta6 y ymlad a Chil Gerran. ac y goresgynna6d. Y vl6ydyd rac 6yneb y bu uar6 Hubert archescob Keint. y g6r a oed lygat yr pab a phen prelat holl Lloegyrr. Y vl6ydyd honno y peris Mael- g6n uab Rys y dyd kyntaf or g6edieu yr haf y neb un 6ydel Abwell lad Keduor ab Griffri. g6r da adu6yn ae bedwar ar- derchogyon veibon gyt ac ef a hanoedynt o dylveda6c voned. Kanys y uam oed Susanna uerch Howel. o uerch Mada6c uab Maredu. Y vl6ydyd rac 6yneb y deuth Ieuau gardinal hyt yn Lloegyrr. ac y kynnulla6d atta6 holl eseyb ac abadeu Lloegyrr. ac aneiryf o egl6ysswyr a chefyd- wyr 6rth wneuthur sened. Ac yn y sened honno y kadarnhaa6d kyfreith yr egl6ys dr6y yr holl deyrnas. Y vl6ydyd honno y g6naeth Maelg6n ab Rys gastell Aber Eina6n. Ac yna y rodes Dau amlyder o bysca6t yn Aber Yst6yth yn gymeint ac na bu y kyfry6 kyn no hynny. Y vl6ydyd rac 6yneb y g6ahard6yt y gristonogaeth y gan y pab yn holl teyrnas Lloegyrr o acha6s g6rth6ynebu o Ieuau vrenhin etholedigaeth archescob Keint. Y vl6ydyd honno y g6rthlada6d Ieuau vrenhin Wilim Bre6ys a G6ilim ieuanc y nab ae g6raged ae h6yron o gyghoruyn a chas hyt yn Iwerdon dr6y amarch a chollet ar yr eidunt. Y vl6ydyd honno y delis y brenhin Wen6yn6yn yn Am6ythie. Ac y goresgynna6d Llywel uab Iorwoerth y holl gyfoeth ae gestyll ae llyssod. A phan 6ybu Vaelg6n ab Rys hynny rac ofyn Llywelyn ab Iorwoerth y byra6d gastell Ystrat Meuruc yr lla6r a llosgi Dineirth ac Aber Yst6yth. Ac nyt edewis eissoes Lywelyn y aruaeth namyn dyuot a wnaeth hyt yn Aber Yst6yth ae hadeilat. a chymryt cantref Penwedie ida6 e hun. a rodi y dryll arall o Geredigyon uch Aeron y veibon Grufud ab Rys y nyeint. Y vl6ydyd honno y goresgynna6d Rys Vychan uab yr argl6yd Rys gastell Llan Gada6c. heb goffau yr amot a wnath- oed ae nyeint pan rodyssant ida6 gastell Dinefor. Y vl6ydyd rac 6yneb yd ymlad- a6d Rys ac Owein meibon Grufud a chastell Llan Gada6c ac y llosgassant gan lad rei or kastellwyr a charcharu ereill. Y vl6ydyd honno yd aeth Ieuau urenhin a dirua6r lu ganta6 hyt yn Iwerdon. ac y duc y ar ueibon Hu Dylasai y tir ae kestyll. A g6edy kymryt g6rogaeth y gan ba6b o Iwerdon. a dala g6reic Wiliam Brewys a G6ilim ieuanc y uab ae wreic ae uab ae uerch yd ymchoela6d y Lloegyrr yn enryd- edus. Ac yna y lla6a6d ef Wilim ieuanc ae uam o anrugara6c agheu yg kastell

¹Gruffudd. MS. LL.

Windylsor. Y vl6ydyn honno yd adeila6d iarll Kaer Leon gastell Degan6y yr h6nn a doryssei Lywelyn uab Iorwoerth kyn no hynny rac ofyn y brenhin. Ac yna hefyt yd adeila6d y iarll h6nn6 gastell Terfynna6n. ac y diffeitha6d Llywelyn ab Iorwoerth gyfoeth y iarll h6nn6. Ac yna g6edy hedychu o Rys Gryc ar brenin. dr6y nerth y brenhin y goresgynna6d gastell Llan ymddyfri. Kanys y kastellwyr wedy anobeitha6 o bop fford a rodassant y kastell. ac un amws ar bymthec ynda6 Du6 g6yl Veir y Medi dr6y amot cael or kastellwyr y cyriff a phob peth or eidynt yn iach. Y vl6ydyn honno amgylch g6yl Andras y goresgynna6d G6en6yn6yn y gyuoeth drachefyn dr6y nerth Ieuan vrenhin. o lewynyd hynny yd hedycha6d Maelg6n ab Rys ar brenhin a heb goffau y ll6 ar aruoll a uuassei y rygta6 a Rys ac Owein meibion Grufud ab Rys y nyeint. kynnulla6 dirua6r lu o Ffireinc a Chymry y rygta6 a Phenwedie ac y doeth hyt yg Kil Kennin. ac yno pebyllya6 a oruc. Ac yna y kynnulla6d Rys ac Owein meibion Grufud trychan6r o eiholedigyon deuluod a hyt nos kyrcu llu Maelg6n a orugant a llad llawer a dala ereill a gyrru y dryll arall ar ffo. Ac yn y vr6ydyr honno y delit Kynan ab Howel nei Maelg6n. a Grufud ab Kynan pen cygor6r Maelg6n. ac y llas Eina6n ab Crada6c ac aneirf o rei ereill. Ac yna y diegis Maelg6n ar y draet yn ffo yn warat6ydus. Y vl6ydyn honno y kadarnhaa6d synyscal Kaer Loyw gastell Buellt. wedy llad or Kymry lawer oe wyr kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Mahallt y Brewys mam meibion Grufud uab Rys yn Llan Badarn ua6r. wedy kymryt kymun a chyffes a phenyt ac abit y crefyd ac y clad6yt y gyt ae g6r pria6t yn Ystrat Fflur.

Dec mlyned a deucant a mil oed oet Crist pan duc Llywelyn ab Iorwoerth greulonyon gyrcheu am ben y Saeson. ac am hynny y llidya6d Ieuan vrenhin. ac aruaethu a wnaeth digyuoethi Llywelyn o g6yl. A chynnulla6 dirua6r lu a oruc tu a G6yned ar uedyr y distry6 oll. A chyt ae lu ef y dyfynna6d atta6 hyt yg Kaer Leon hynn o dywyssogyon Kymry. G6en6yn6yn o Powys. a Howel ab Grufud ab Kynan. a Mada6c ab Grufud Maela6r. a Maredud ab Rotbert o Gedewein. a Maelg6n a Rys Gryc meibion yr argl6yd Rys. Ac yna y Mada6d Llywelyn ae giwda6t y perued y wlat ae da hyt yn mynyd Eryri. a chiwta6t Von ae da yn un flunyt. Ac yna y deuth y brenhin ae lu

hyt yg kastell Degan6y. Ac yno y bu kymeint eisseu b6yt ar y llu ac y g6erthit yr 6y yr keina6c a dimei. a g6led uoethus oed gantunt gael kic y meirch. Ac am hynny yd ymchoela6d y brenhin y Loegyr amgylch y Sulg6yn ae neges yn amherffeith. wedy colli yn warat6ydus la6er oe 6yr ac oe da. A g6edy hynny amgylch calan A6st yd ymchoela6d y brenhin y Gymry yn greulonach y ved6l ac yn v6y y lu. Ac adeilat lla6er o gestyll yg G6yned a wnaeth. A thr6y auon Gon6y yd aeth tu a mynyd Eryri. Ac annoe rei oe lu y losgi Bangor. Ac yno y delit Rotbert escob Bangor yn y egl6ys. ac y g6erth6yt wedy hynny yr deu cant heba6c. Ac yna heb allel o Lywelyn diodef creulonder y brenhin dr6y gyghor y wyrJa yd anuones y wreic at y brenhin yr honn oed verch yr brenhin y wneuthur hed6ch y rygta6 ar brenhin pa ffuryf bynnac y gallei. A g6edy caffel o Lywelyn diogelr6yd y vynet att y brenhin ac y dyuot ef a aeth atta6 ac a hedycha6d ac ef. dr6y rodi g6ystlon yr brenhin o vonhedigyon y wlat. ac ugein mil o warthec a deugein emys. a chanhattau hefyt yr brenhin y berued wlat yn dragwyda6l. Ac yna yd hedycha6d ar brenhin holl dywyssogyon Kymry. eithyr Rys ac Owein meibion Grufud ab Rys. ac yd ymchoela6d y brenhin y Loegyr dr6y dirua6r lawenyd yn uuduga6l. Ac yna y gorchymynna6d ef yr tywyssogyon hynny gymryt y gyt ac 6ynt holl lu Morgann6c a Dyuet. a Rys Gryc. a Maelg6n ab Rys ae lluoed. a mynet am benn meibion Rys ab Grufud ab Rys y gymell arunt y dyuot y la6.¹ neu gilya6 ar dehol or holl deyrnas. Ac yna y kymhella6d Synyscal Kaer Dyf. g6r a oed dywyssa6c ar y llu. a Rys a Maelg6n meibion yr argl6yd Rys y lluoed ae kedernit a chyrcu Penwedie a wnaethant. A g6edy na allei Rys ac Owein meibion Grufud ymerbynyeit ar ueint allu h6nn6. ac nat oed le ryd udunt yg Kymry y gyrcheu ida6 anuon kenadeu a orugant att Ffa6c6n y wneuthur y hed6ch. A hedychu ac ef a wnaethant a chanhattau a wnaethant yr brenhin y kyuoeth r6g Dyfi ac Aeron. ac adeilat a oruc Ffa6c6n gastell yr brenhin yn Aber Yst6yth. Ac yna yd aeth Rys ac Owein meibion Grufud ar g6ndit Ffa6c6nn y lys y brenhin. ae kymryt a oruc y brenhin yn gyfeillon ida6. A thra yttoedynt 6y yn mynet y lys y brenhin. ediuarhau a oruc Maelg6n uab Rys a Rys Gryc y vra6t y hamodeu ar brenhin. a chyrcu a wnaethant am benn y castell

¹ Y brenhin. MS. Ll.

newyd yn Aber Ystôyth ac dorri. A phan doeth Rys ac Owein veibon Grufud ab Rys o lys y brenhin wedy hedychu ac ef kyrelu a wnaethant Is Aeron cyuoeth Maelgôn uab Rys a llad a llosgi ac anreithaŵ y kyuoeth a wnaethant. Ac yno y llas gŵas ieuanc da dewr oed hŏmŵ. Y vlŵydyn rac ŵyneb wedy na allei Lywelyn ab Iorwoerth dywysaŵc Gŵyned diodef y genifer sarhaet a wnaei wyr y brenhin idaŵ a edewyssit y castell¹ newyd, ymaruoll a oruc a thywysogyon Kymry nyt amgen Gŵenŵynŵyn a Maelgŵn ab Rys. a Madaŵc ab Grufud Maclaŵr, a Maredud ab Rotbert, a chynodi a oruc yn erbyn y brenhin, a goresgyn yr holl gestyll a wnathoed yg Gŵyned eithyr Deganŵy a Rudlan Marthauall ym Powys a wnathoed Robert Vepŵnt hŵmŵ a oresgynnassant. A phau oedynt yn goresgyn hŵmŵ y doeth y brenhin a diruaŵr lu y gyt ac ef y gŵrthlad ac ef e hun a than ae llosges. Y vlŵydyn honno y croges Robert Vepŵnt yn Amŵythic Rys ab Maelgŵn a oed yg gŵystyl y gan y brenhin, heb y uot yn seith mlŵyd etto. Ac yn y vlŵydyn honno y bu narŵ Robert escob Bangor. Y vlŵydyn rac ŵyneb y bu vrŵydyr, yn yr Yspaen y rŵg y Cristonogyon ar Sarassinyeit,² yn y vrŵydyr honno y dywedir dygŵydaŵ deg mil o wyr a their mil o wraged. Y vlŵydyn honno y croget yn Lloeger trywyr arderchaŵc o genedyl a phrit tywysogyon Kymry. Nyt amgen Howel ab Katwallaŵn, a Madaŵc uab Maelgŵn, a Meuruc Barach. Y vlŵydyn honno y rydhaaŵd Innossens bap y tri thywysaŵc. Nyt amgen Llywelyn ab Iorwoerth, a Gŵenŵynŵyn a Maelgŵn ab Rys or llŵ ar ffydlonder a rodassynt y vrenhin Lloegyr. A gorchymyn udunt a wnaeth yn uadeueint oe pechodeu dodi goualus garedicrŵyd y ryuelu yn erbyn enwired y brenhin. A gŵahard y Gristnogaeth a baryssei yr ys pump mlyned kyn no hynny yn Lloegyr a Chymry, y rydhaaŵd y pab y tri thywysaŵc gynneu oe kyuoetheu a phaŵb ar a uei un ac ŵynt. Ac ŵynteu yn gyfun a gyuodassant yn erbyn y brenhin. Ac a oresgynnassant yn ŵraŵl y arnaŵd y berued wlat, a dugassei ynteu kyn no hynny y ar Lywelyn ab Iorwoerth. Y vlŵydyn rac ŵyneb wedy gŵeled o Rys ieuanc y uot yn dirrann o gyfoeth anuon kenadeu a oruc att y brenhin y ernynneit idaŵ drŵy y nerth ef peri idaŵ rann o dref y dat. Ac yna yd anuones y brenhin att Synyscal

Hennford, ac att Ffaŵcŵn Synyscal Kaer Dyf, a gorchymyn beri y Rys Gryc rodi castell Llan Ymdyfri ar wlat, neu ynteu a gilyei o deruynueu y wlat ar dehol. A gŵedy dyfynnu Rys Gryc y atteb ŵrth orchymynneu y brenhin. A dywedut a oruc yn atteb na rannei ef un erŵ a Rys ieuanc. Ac yna llidyaŵ a oruc Rys Ieuanc, a chynullaŵ diruaŵr lu o Vrecheinaŵc, a dyuot y dreis a oruc y Ystrat Tywi, a phebyllyaŵ yn y lle a elwir Trallŵc Elgan, wedy yr wythnet dyd o wyl Seint Ilar. A thrannoeth duŵ Gŵener y doeth attaŵ Owein y vraŵt, a Phaŵcŵn synyscal kaerdyf ae lluoed. A thrannoeth kyrelu a orugant gyuoeth Rys Gryc a chyweiryaŵ y bydinoed, a dodi Rys ieuanc ae vydin yn y blaen, a Ffaŵcŵn ae vydin yn y canaŵl, ac Owein ab Grufud ae vydin yn ol. Ac ny bu bell yn y gyfaruu Rys Gryc ac ŵynt. Ac yn y vrŵydyr ar vydin gyntaf y goruuŵyt ar Rys Gryc ae wyr, ac y kilyaŵd ar ffŵ wedy llad llawer oe wyr o dala ereill. Ac yna yd aeth Rys ieuanc ar uedyr ymlad a chastell Dineŵr. Ac eissoes Rys G,yc ae raculaenaŵd ac a gadarnhaaŵd y gastell o wyr ac arfeu. A gŵedy llosgi Llan Deilaŵ kilyaŵc ymeith a oruc Rys Gryc. Ac eissoes Rys ieuanc a gŵrchaŵd y castell, a thrannoeth dodi peiranneu a dechymygyon y ymlad ar castell. A gŵneuthur ystolyon ŵrth y muroed y wyr y drigaŵd dros y muroed, ac uelly y goresgynnaŵd ef y castell oll eithyr un tŵr, ac yn hŵmŵ yd ymgymmerth y kastellwyr ŵrth ymlad ac amdiffyn ac ergydyeu ac a pheiryanneu ereill, ac o dy allan yd oed saethydyon, ac arblastwyr, a mŵynwyr, a marchogyon yn ymlad ac ŵynt. Ac uelly y kymhellŵyt arnunt kynn y prynhaŵn talu y castell a rodi tri gŵystyl a wnaethant drŵy amot cael y dillat ae haruen ae haelodeu yn iach. Ac uelly y gŵnaethpŵyt. A gŵedy cael y castell y kilyaŵd Rys Gryc ae wreic ae veibon ae deulu att Vaegŵn y vraŵt, wedy cadarnhau castell Llan Ymdyfri o wyr ac arueu ac aghenreiteu ereill. Ac eilweith yd aeth Rys ieuanc y Vrecheinaŵc. Ac yna kynullaŵ diruaŵr lu a oruc o Gymry a Ffreinc, a chyrchu Llan Ymdyfri. A chynn pebyllu o nadunt ef a rodes y castellwyr y castell idaŵ drŵy amot cael y heneideu ae haelodeu yn iach. Y vlŵydyn honno y kymerth Ieuau vrenhin benyt am y kameu a wnathoed yn erbyn yr eglŵys, a galŵ drachefyn archescob Keint, ar esgyb ar ysgolheigon a ymrodassant y alltuded o achaŵs gŵahard yr eglŵysseu. Ac o achaŵs

¹ Cestyll MS. Ll.

² Ac or Sarasinieid. MS. Ll.

y gŵrthŵm godyant a wnathod yr eglŵys yd ymrŵymaôd ef ac etuedyon ac holl urenhiyaeth Lloegyr ac Iwerdon y Duô a Phedr a Phaôl. ar pab ar pabeu' ereill yn y ol yn dragywydaôl. Ac ar hynny gŵneuthur gŵrogaeth gan tygheu talu y baôp or eglŵyswyr y collet. a thalu mil o vorkeu bob blŵdyd y eglŵys Rufein. Y vlŵdyd honno gŵedy ymadaô o Rys Gryc ar Kymry a mynnu hedychu ac ôynt eil-weith herwyd y dyweit. Yna y delit ef yg Kaer Vyrdin ac y dodet yg karchar y brenhin. Y vlŵdyd honno y darestygaôd Llywelyn uab Iorwoerth gastell Decanôy a chastell Rudlan. Y vlŵdyd nac ôyneb y mordôyaôd Ieuan urenhin ac amylder o ryuelwyr aruaôe y gyt ac ef ym Pheitaô. Ac ymaruoll ac ef a oruc iarll Fflandrys a Bar a Henaônt. Ac anuon attunt a wnaeth ieirll Garur y gyt ac vraô ac an-eiryf a varehozyon. a gŵahaôd attaô Otho amheraôdyr Rufein y uei. a chyudi a oruc y ryfelu yn erbyn Philip brenhin Ffreinc. Ac yna y magôyt diruaôr ryuel y rygunt. Otho amheraôdyr Rufein ar iarll o parthret Fflandrys yn refelu. ar Ffreinc a Ieuan urenhin. o parthret Peitaô yn aflonydu. Ac uelly o bop tu yd oedylt yn kymhurthaô y Ffreinc. Ac yna yd anuones Philip arderchaôe urenhin Ffreinc Lowys y uab y Peitaô a llu y gyt ac ef y ymerbyneit a brenhin Lloegyr. Ac ynteu e hun ar Ffreinc y gyt ac ef a dynaôd tu a Fflandrys yn erbyn yr amheraôdyr. A phan welas yr amheraôdyr ar iarll hynny blôg nu gantunt llauassu o vrenhin Ffreinc dynessau attunt. ac gyrchu yn die a orugant. A gŵedy yr ymlad ef a syrthyaôd y uudugolyaeth y urenhin Ffreinc. ac a yrrôyt yr amheraôdyr ar ieirll ar ffô o Fflandrys a Bar a Henaônt. A phan gogleu vrenhin Lloegyr y danwein hŵnnô ofyhau a wnaeth gynhal ryfel a vei vŵy. a gŵneuthur kygreir seith mlyned a oruc a brenhin Ffreinc. ac ymchoelut y Loegyr. a thalu llawer oe colledeu yr eglŵyswyr. Ac yna y bu gyffredin ellygdaô yr eglŵysseu ar hyt Lloegyr a Chynry. Y vlŵdyd honno y bu uarô Geffrei escob Myuyô. Y vlŵdyd nac ôyneb y bu teruyse y rôg Ieuan urenhin a Saesson y Gogled. a llawer o ieirll ereill a barôneit Lloegyr. o achaôs na chatwei Ieuan urenhin ac ôynt yr henn Gyffreith. a deuodeu da a gaôssynt gan Etwart a Henri y brenhined kyntaf. a atygassei ynteu yr teyrnas pan rydhaaôd rodi udunt y kyfreitheu hynny. Ar teruyse hŵnnô a gerdaôd yn gymeint ac yd ymaruolles holl wyrda Lloegyr a holl dy-

wyssogyon Kymry yn erbyn y brenhin. hyt na mynnei neb o na lunt heb y gilyd y gau y brenhin na hedôch na chyfundeb na chygreir yn y dalei ef yr eglŵysseu y kyfreitheu ac teilygdodeu. a dugassei ef ac rieni kyn no hynny y gantunt ac yn y dalei hefyt y wyrda Lloegyr a Chymry y tired ar kestyll a gymmerassei ôrth y ewyllys y gantunt heb na gôir na chyfreith. A gŵedy eu dysgu o archescob Keint ac escyb Lloegyr a ¹ieirll ae barôneit a gofyn idaô a rodei yr hen gyfreitheu da yr teyrnas y gomed a oruc a herôyd rydywespôyt rac y hofyn ôynt. kymryt croes a oruc ac ual kynt y kyuodes y Gogledwyr yn y erbyn er neill tu. ar Kymry or tu arall. Ac yn y vrwydyr gyntaf y duc y Gogledwyr y arnaô dinas Llundain. Ac yna y kyrrhaôd Llywelyn ab Iorwoerth ar Kymry y Amôythic. A heb ôrthôynebed y rodet idaô y dref ar castell. Ac yna yd anuones Gilis o Brewys mab Gôilim o Brewys Robert y uraôf y Vrecheinaôe. Ae gymryt yn enrydedus a wnaeth gwyrda Brecheinaôe. idaô.² A chynn penn y tri dieu y goreskynnaôd castell Pen Celli. ac Aber Gefenhi ar castell Gôynn ac ynys Gynwreid. Ar Gilis vry oed escob yn Henfford. ac a uassei un or aruollwyr kyntaf yn erbyn y brenhin. A gŵedy hynny yd aeth ynteu Gilis e hun y Vrecheinaôe. Ac y goreskynnaôd Aber Hodni a Maes Hyfeid ar Gelli. a Blaen Llyfni. a chastell Buellt heb un gŵrthôynebed. Castell Paen. a chastell Colwyn. a chantref Eluael ôrthunt a edewis ef y Wallter uab Einaôn Clut ôrth y goresgynn. A thra ytoedit yn hynny ym Brecheinaôe yd hedychaôd Rys ieuanc a Maelgôn uab Rys y ewythyr ac y kyrrchassant Dyuet y gyt. Ac y goresgynnassant Gymry y Dyuet oll eithyr Kemeis a honno a anreithassant. ar Maen Clochaôe a losgyssant. Ac odyna yd aeth Maelgôn ac Owein ab Grufud y Wyned att Lywelyn ab Iorwoerth. ac y kynnullaôd Rys ieuanc lu diruaôr y veint. ac y goreskynnaôd Ketweli a Charnywyllaôn. ac y llosges y castell. ac odyno y tynaôd y Whyr. ac yn gyntaf y goreskynnaôd gastell Llychôr. Ac odyno yd ymladaôd a chastell Hu. Ac yd aruacthaôd y castellwyr gaôg yn y erbyn. Ac ynteu Rys a gauas y castell y dreis gan ellôg y castellwyr ar castell drôy dan a hacarn. Trannoeth y kyrrhaôd tu a Sein Henyd. ac rac y ofyn ef y llosges y castellwyr y dref. Ac ôynteu heb dori ar

¹ Ae MS. Ll.² Om. MS. Ll.

y haruaeth a gyrchassant gastell Ystum-llwynarth, a phebyllya6 yn y gylch y nos honno a oruc. a thrannoeth y cauas y castell, ac y llosges ef ar dref. Ac erbyn pen y tri dieu y goresgynna6d holl gestyll Gwlyr. Ac uelly yd ymhoela6d drachefyn yn hyfryt uuduga6l. Ac yna y gellyg6yt Rys Gryc o garchar y brenhin gwedy rodi y uab a deu wystyll ereill drosta6. Y vl6ydyn honno y g6naethp6yt Iorwoerth abat Tal y Llychen yn escob ym Myny6. a Chad6ga6n Llan Dyfpei abat y Ty G6ynn yn escob ym Mangor. Yna yd hedycha6d Gilis escob Henfford ar brenhin rac ofyn y pab, ac ar y fford ym mynet att y brenhin y clefycha6d. Ac yg Kaer Loy6 y bu uar6 amgylch g6yl Martin. Ac dref tad ef a ganas Reinold y Brewys y ura6t. A h6nn6 a gymerth yn wreic ida6 merch Llywelyn ab Iorwoerth tywyssa6c G6yned. Y vl6ydyn honno y kynhalya6d y trydyd Innossens bap gyffredin gyghor or holl gristonogaeth hyt yn egl6ys Rufein. Ac yno yd atnewydy6t kyfreitheu yr egl6ys, ac yd ymgyghoret am rydhau Kaerusalem a daroed yr Sarassineyt y gywarsagu yr yslawer o amseroed kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y kynnulla6d Llywelyn ab Iorwoerth a chyffredin tywyssogyon Kymry dirua6r lu hyt yg Kaer Vyrdin. A chynn penn y pumhet dyd y cauas y castell ac y byrya6d yr lla6r. Ac odyna y torrystant gastell Llan Ystyffan, a Thalacharn a Seint Cler. Ac odyna nos wyl Thomas Ebostol yd aethant y Geredigya6n ac ymlad ar castell a orugant. Ac yna y g6rhaa6d gwyr Kemeis y Lywelyn ab Iorwoerth, ac y rodet ida6 gastell Trefdaeth. A h6nn6 o gyffredin gyghor a yssig6yt. A phau welas castellwyr Aber Teiui na ellynt gynhal y castell y rodi a wnaethant y Lywelyn ab Iorwoerth duw g6yl Ystyffan. A thrannoeth duw g6yl Ieuan ebostol y rodet castell Kil Gerran ida6. Ac odyna yd ymhoela6d Llywelyn ab Iorwoerth, a holl tywyssogyon Kymry a oed y gyt ac ef yn hyfryt lawen y g6latoed drachefyn dr6y uudugolyaeth. A llyma enweu y tywyssogyon a uant yn yr hynt honno o Wyned. Llywelyn ab Iorwoerth Tywyssa6c G6yned, a Howel ab Grufud ab Kynan, a Llywelyn ab Maredu6 ab Kynan. Ac o Powys G6en6yn6yn ab Owein Kyueila6c, a Maredu6 ab Rotbert o Gedewein, a theulu Mada6c ab Grufud Mada6c, A deu uab Maelg6n ab Katwalla6n. O Deheubarth Maelg6n ab Rys a Rys Gryc y ura6t, a Rys ieuanc ac Owein ueibon Grufud ab Rys. A llyma

enweu y cestyll a oresgynn6yt ar yr hynt honno. Nyt amgen castell Sein Henyd, castell Ketweli Kaer Vyrdin. Llan Ystyffan, Seint Cler, Talacharn, Trefdraeth, Aber Teiui, Kil Gerran. Ac ar yr hynt honno y bu araf hed6ch, a theg6ch hinon y gayaf, hyt na welet eiryoet kyn no hynny y cyfry6 hinda honno. Ac yna y bu cyfran o tir y r6g Maelg6n ab Rys a Rys Gryc y ura6t, a Rys ac Owein meibon Grufud ab Rys, yn Aber Dyfi ger bronn Llywelyn ab Iorwoerth g6edy dyfynnu y gyt holl tywyssogyon Kymry, a holl doethon G6yned. Ac y Uaelg6n uab Rys y doeth tri chantref o Dyuet. Nyt amgen y cantref Gwarthaf, a chantref Kemeis, a chantref Emlyn, a Phelunya6c, a chastell Kil Gerran, ac o ystrat Tywi castell Llan Ymdyfri, a deu gym6t. Nyt amgen Hirfryn a Mallaen a Maena6r Vydfei. Ac o Geredigya6n deu gym6t. G6ynonyd a Mabwynion. Ac y Rys ieuanc ac y Owein y ura6t meibon Grufud ab Rys y deuth castell Aber Teiui, a chastell Nant yr Aryant, a thri chantref o Geredigya6n. Ac y Rys Gryc y doeth y cantref ma6r oll eithyr Mallaen, ar cantref Bychan eithyr Hiruryn a Mydwei. Ac ida6 y deuth Ketweli a Charnywyllya6n hefyt. Yn y ul6ydyn honno yd hedycha6d Gwen6yn6yn argl6yd Powys a Ieuan urenhin Lloegyr, wedy tremygu y ll6 ar aruoll a rodassei y dywyssogyon Lloegyr a Chymry. A thorri yr 6rogaeth a roessoed y Lywelyn uab Iorwoerth, a madeu y g6ystlon a rodassei ar hynny. G6edy g6ybot o Lywelyn ab Iorwoerth hynny kymryt arna6 yn 6rthrom a wnaeth, ac anuon atta6 escyb ac abadeu, a g6yr ereill ma6r y ha6durda6t ar Llythyreu ar Syartrasseu gantunt, ac echrestyr¹ yr aruoll ar ammot ar g6roggaeth a wnaethoed yndunt, a llafurya6 o bop med6l a charyat a g6eithret y al6 drachefyn. A g6edy na dygrynoei ida6 hynny o dim, dyggynnulla6 llu a oruc. A gal6 canm6yhaf tywyssogyon Kymry y gyt at a6, a chyrcu Powys y ryuelu ar Wen6yn6yn, ac yrru ar f6o hyt yn swyd Kaer Leon, a goresgynn y kyuoeth oll ida6 e hun. Y vl6ydyn honno y doeth Lowys y mab hynaf y urenhin Ffreine hyt yn Lloegyr gyt a lluosogr6yd ma6r amgylch Sul y Drinda6t, ac ofynhau a oruc Ieuan urenhin y dyuotyat ef, a chad6 a oruc yr aberoed ar porthuaeu a dirua6c gedernit o wyr arua6c gyt ac ef. A phan welas ef llyges Lowys yn dynessau yr tir, kymryt

¹Chiaster. MS. Ll.

y ffo a oruc tu a Chaer Wynt a dyffryn Hafren. Ac yna y tynna6d Lowys tu a Llundain. Ac yna yd aruollet yn enrydedus. a chymryt a oruc g6rogaeth y ieirll ar bar6neit ae g6ahodassei. a dechreu talu y kyfreitheu y ba6p o nadunt. A g6edy ychydic o dydyeu wedy hynny yd aeth tu a Chaer Wynt. A phan 6ybu Ieuan urenhin hynny llosgi y dref a oruc. a g6edy cadarnhau y castell kilya6 ymeith a wnaeth. Ac ymlad a oruc Lowys ar castell. a chynn penn ychydic o dydyeu y castell a gauas. A chyrchu a oruc Ieuan urenhin ardal Kymry. a dyfot a oruc y Henfford a lla6er o wyr arua6c gyt ac ef. A galw atta6 a oruc Reinalt y Brewys a thywyssogyon Kymry y erchi udunt ymaruoll ac ef a hedychu. A g6edy na rymhaei ida6 hynny kyrchu a wnaeth y Gelli a Maes Hyfeid. a llosgi y trefyd a thorri y cestyll. Ac odyna llosgi Croes Hyswallt ae diffeitha6 ae distry6. Yn y vl6ydyn honno amgylch g6yl Seint Benet y bu uar6 y trydyd Innossens bap. Ac yn ol h6un6 y bu bap y trydyd Honorius. Ac yna ygkylch g6yl Luc euegyl6r y bu uar6 Ieuan vrenhin. ac y clad6yt yg Kaer Wyragon yn ymyl bed D6nstan Sant yn enrydedus. Ac yn y lle wedy brenhina6l ar6ylant y drychaf6yt Henri y mab hynaf ida6 mlyned¹ yn urenhin ar lywodraeth y deyrnas. A thr6 ganma6l rei o wyrda Lloegyrr ae hescyb y kyssegra6d escob Bad ef yn urenhin dr6y a6urda6t cardinal o Rufein a Legat yr pab. Ac yna y coronet ac y kymmerth y groes. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Howel ab Grufud ab Kynan. ac y clad6yt yn Aber Con6y. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu gyghor yn Ryt Ychen y gan gyt uarehogyon Henri urenhin. Ac yno y traeth6yt am hed6ch a chygreir y rygtunt a Lowys uab brenhin Ffreinc. a g6yr y Gogled. A g6edy na dygrynoynt dim o hynny. mord6ya6 a oruc Lowys y Ffreinc y geissa6 cyghor y gan Phylip y dat am y g6eithret-oed a wnelei rac lla6 yn Lloegyrr. Ygkyfr6g hynny y kyuodes g6yr y brenhin yn erbyn y gyt aruoll6yr ef. a d6yn llawer o gyrcheu arnunt. Ac odyno dyuot a wnaethant y Gaer Wynt. a chymell y castell6yr y rodi y castell udunt. a gor-essgynn y cestyll ereill a rodyssit y Lowys. Ygkyfr6g hynny yd ymchoela6d Lowys y Lloegyrr ac ychydic o nifer y gyt ac ef. Ac odyna o acha6s y dyuotyat y bu chofnach y Gogledwyr ar Ffreinc. a chyrchu dinas Lincol a wnaethant ae oresgyn ac ymlad ar castellwyr. Ac eissoes y kastellwyr a

¹ O oedran. MS. Ll.

y mdyffynnassant y castell yn gywir 6ra6l ac anuon kenadeu a orugant at Wilim Varscal iarll Penuro y g6r a oed yna hyn-aif a phenkygor6r y deyrnas a g6yrda ereill o Loegyrr. ac erchi anuon porth udunt. Ar rei hynny o gyt gyghor a gynnullassant holl gedernit Lloegyrr y gyt ac 6ynt y uynet y nerthocau y castellwyr. kany6 gwell oed gantunt teruyru eu bywyt yn ganmoleidic dros rydit eu teyrnas no chy² odef ac aghyfreitheu y Ffreinc. Ac yn a tynnu a wnaethant yn arua6c uarcha6clu tu a Lincol. A cher bronny y pyrth eyweiry-ya6 eu byndioed ae gossot y ymlad ar Gaer. Ac yna y Gogledwyr ar Ffreinc a ynwisg-assant y 6rth6ynebu udunt. Ac ysgynnw y muroed ac amdyffyn yn 6ra6l a wnaeth-ant. A g6edy ymlad yn hir e bop tu. ef a diassgella6d bydin y 6rth y llw yr honn ydoed iarll Kaer Loyw a Fa666n Brewys yn y harwein. a thr6y dr6s dieithyr ar y castell y deuthant y my6n. a chyrchu y dinas a wnaethant a g6neuthur dirua6r aer-ua or Ffreinc ar Gogledwyr. Ac 6ynteu wedy eu haruthra6 a gwymerassant eu ffo. ac megys ynuydyon pob un o nadunt a ymgudyei yn y lle kyntaf y kaffei. Ac yna y kyrcha6d g6yr Henri urenhin y pyrth ac o torrassant ac y deuthant y my6n. Ac ymlit y ffoodron ae llad ae dala ae carcharu. ac yn y vr6ydyr honno y delit iarll Caer Wynt a iarll Henfford a Robert ab G6allter. ac y llas iarll Perffi y bonhedickaf or Ffreinc. a Sym6nt Dypeffi. a Hu Dyroc. a Gilbert iarll Clar. a Robert Derupel. a Reinald Dy Cressi g6nstabyl Kaer Leon. a Geralt iarll a llawer o rei ereill. Ac aneiryf o nadunt a vodes yn yr auon. ac nelly yd ymchoela6d g6yr y brenhin yn lla6en dr6y uoli Du6 y g6ra wnaeth rydit yr bobyl. Ac yna yn ofyn-a6c y peidya6d Lowys ac ymlad ar castell. ac y brysya6d y Llundain. Ac anuon kenadeu a wnaeth y Ffreinc yn ol nerth. Ac yna y kedwis g6yr y brenhin y porth-ueyd a dirua6r lu gantunt. Ac yna y doeth y Ffreinc y h6yla6 y moroed a di-essur lyges gantunt. a chyr bronny Aber auon Temys y bu ymlad lloegu y r6g y Saesson ar Ffreinc. a g6edy llad llawer or Ffreinc y syrtha6d y uudugolyaeth yr Saesson. Ac odyna yn hyfryt yd ymhoel-assant drachefyn wedy g6archae Lowys yn Llundain. Ygkyfr6g hynny o damwein y kymu¹ Reinald y Brewys ar breuhin. A phan welas Rys ieuanc ae Owein meibon Grufud ab Rys y hewythyrr yn mynet yn erbyn yr aruoll a wnathoed 6rth wyrda

¹ Cymododd. MS. Ll.

Lloegyr a Chymry. Kyuodi yn y erbyn a wnaethant a goresgyn Buellt oll y arnað eithyr y kestyll. Ac yna y lldiaðd hefyt Llywelyn ab Iorwoerth yn erbyn Reinald y Brewys. a thorri yr aruoll ac yd aruaeth-aðd y lu hyt yn Brecheinaðc. Ac y cychýyunaðd ðrth ymlad ac Aber Hodni ac aruaethu y distryð oll. Ac yna yd hedychaðd gwyr y dref a. Llywelyn drý Rys ieuanc oed gymeredic gymdrodðr y rygtunt gan rodi pum gýstyl y Lywelyn o uonhedigyon y dref ar dala can more idað kan ny ellynt y ðrthýnebu. Ac ody na yd arwedaðd y lu y Whyr dros y Mynyd Du. yn y lle y periglaðd llawer o Sðmereu. Ac yna y pebyllyaðd yn Llan Gíðc. A gðedy gðelet o Reinald y Brewys y diffeithðch yd oed Lywelyn yn y wneuthur yn y gynoeth ef a gymerth whech marchaðc urdaðd y gyt ac ef ac a doeth y ymrodi y Lywelyn ðrth y gyghor. Ac ynteu a rodes gastell Sein Henyd idað a hðnnð a orchymyunaðd Llywelyn dan gadðryaeth Rys Gryc. A gðedy trigyað yno ychydic o dydyeu arwein y yndinoed a oruc rygtað a Dyfet yn erbyn y Fflandraswyr yn eruyneit hedðch y gantað. Ac nyt edewys y tywyssaðc y aruaeth namyn tynu y Haðlfford a wnaeth. A chyweirað y vydynoed ygkylch y dref ar uedyr ymlad a hi. Ac yna yd aeth Rys ieuanc a lleg o wyr y Deheu y gyt ac ef yd oed yn y harwein drýy afon Gledyf. A dynessau tu ar dref a wnaeth ar niuer hðnnð y gyt ac ef y ymlad yn gyntaf ar dref. Ac yna y doeth Iorwoerth escob Mynyð a llawer o grefydwyr ac eglðysswyr y gyt ac ef yn dyuot att y tywyssaðc. ac yn aruaethu ffuryf tagnefed ac ef. A llyma y ffuryf. nyt amgen rodi o nadunt yr tywyssaðc ugein o vorkeu erbyn gýl Vihagel nessaf. neu gynteu a ðrheynt idað erbyn hynny. ac y kynhelynt y danað yn dragywydaðd. A gðedy hynny yd ymchoelaðd paðb y wlat. Ac ygkyfrðg hynny y traethðyt am dagnefed y rðg Henri urenhin Lloeger a Lowys uab brenin Ffreinc. Ac ual hynn y bu y dagnefed y rygtunt. nyt amgen talu o Henri urenhin y ieirll a barðneit y deyrnas kyfreitheu ac gossodeu y buassei yr afreol oe hachaðs y rygtunt a Ienan urenhin. a gellðg paðb or carcharoryon a dalysst o achaðs y ryuel hðnnð. a thalu diruaðr sðmp o aryant y Lowys uab brenhin Ffreinc. drýy dyghu o honað ynteu deyrnas Loegyr yn dragywydaðd. Ac yna gðedy cael sðmp o aryant ac ellðg sentens ysgymundaðt y mordðyaðd yn Ffreinc. Ac yna y bu cyffredin ellygdaðt

o wahardedigaeth yr eglðysseu drýy holl deyrnas Loegyr a Chymry ac Iwerdon. Ygkyfrðg hynny yd ymladaðd Gðilin Marscal a Chaer Llion. ac y goreskynnaðd kany chlytsynyassei y Cymry ar dagnefed uehot gan debygu ebrygofi y kymot. Ac yna y distryðaðd Rys Gryc gastell Sein Henyd a holl gestyll Gðlhyr. Ac y deholes y gíðaðt Saesson a oedynt yn y wlat honno oll heb obeithað ymchoelut byth drachefyn gan gymryt kymcint ac a fynnaðd o da. a dodi Kymry y bressðylað yn y tired. Y vlðyðyn rac ðyneb y rydhaaðd y gristonogaeth y wyr y Deheu. ac y rodet Kaer Vyrðin ac Aber Teiui dan gadðryaeth Llywelyn ab Iorwoerth. Ac yna yd aeth Rys ieuanc e hunan y lys y brenhin o Deheubarth y wneuthur gðrogaeth idað. Y vlðyðyn honno yd aeth llawer o groesogyon y Gaerusalem y rðg y rei yd aeth iarll Caer Lleon. a iarll Marscal. a llawer o wyrda ereill o Loegyr. Y vlðyðyn honno y mordðyaðd llud y cristonogyon hyt yn Dametta. Ac yn y blaen yn dywyssogyon yd oed brenhin Caerusalem a Phadiarch Caerusalem. a meistyr y demyl. a meistyr yr yspytty. a thywyssaðc Aðstria. ac ymlad ar dref a orugant ac goresgyn. a chastell a oed yg kanaðd yr auon wedy adeilat ar logeu. hðnnð a eskynnaðd y pererinyaðn ar yscolyon ac ae torrassant wedy llad llawer or Sarassinyeit a dala ereill. Y vlðyðyn rac ðyneb y priodes Rys Gryc uerch iarll Clar. ac y priodes Ion y Brewys uargaret nerch Llywelyn uab Iorwoerth. Y vlðyðyn honno y rodes yr holl gyfoethaðc Duð dinas Damiet yn yr Eiff a oed ar auon Nilus y lu y cristonogyon a oed wedy blinað o hir ymlad ar dinas. kany s dðywaðd racweledigaeth a beris y ueint uarðolyaeth yn y dinas hyt na allei y rei byð gladu y rei meirð. Kany s dyd y cahat y dinas yd oed mðy no theirmil o gyrrif y meirð ar hyt yr heolyd megys kðn heb y cladu. Ar dyd hðnnð yr molyant a gogonyant yr creaðdyr y crewyt archescob yn y dinas.

Ugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan dyrechafðyt corff Thomas Verthyr y gan Ystyffan archescob Keint. a chardinal o Rufein. ac y dodet yn enrydedus y myðn yserin o gywreiweth eur ac aryant a mein gðerthuaðr yn eglðys y Drindaðt yg Keint. Y vlðyðyn honno y gelwis Llywelyn ab Iorwoerth attað ganmðyaf tywyssogyon Kymry oll. a chynullað diruaðr lu a oruc am benn Fflandrasswyr Ros a Phenuro. am dorri o nadunt yr hedðch ar gygreir a wnaethod wyr Lloegyr

y r6g y Saeson ar Kymry, dr6y wneuthur mynych gyrcheu ar y Cymry ac aflonydu arnunt. Ar dyd kyntaf y cyrha6d gastell Arberth yr h6nn a adeilassei y Fflandrass-wyr wedy y distry6 ac y Cymry kynn no hynny. A chael y castell y dreis a wnaeth ac v6r6 yr lla6r, wedy llad rei or castellwyr a llosgi ereill a charcharu ereill. A thrannoeth y distry6a6d gastell G6is ac y llosges y dref. Y trydyd dyd y doeth y Ha6lfford ac y llosges y dref oll hyt ym porth y castell. Ac uelly y cylehyna6d ef Ros a Deu Gledyf pump diwarna6t dr6y wneuthur dirua6r aerua ar bobyl y wlat. A gwedy g6neuthur kygreir ar Fflandras-wyr hyt Galan Mei yd ymchoela6d drachefyn yn llawen hyfryt. Y vl6ydyn rac 6yneb y mag6yt teruyse y r6g Llywelyn ab Iorwoerth a Grufud y uab o achas6s cantref Meirionnyd a darestygassei Rufud ida6. O achas6s y sarhaadeu a wnathoed y cantref h6nn6 ida6 ac y wyr. A llyda6c uu Llywelyn am hynny, a chynnulla6 llu a chyrcu y lle yd oed Rufud dr6y vyg6th y dial yr hynt honno arna6 ac ar y wyr. Ac aros a wnaeth Grufud yn ehofyn dyuotyaf y dat wedy kyweiryaf y vydinoed ae lu. Ac yna yd edrycha6d doethon o bop tu meint y perigyl a oed yn dyuot. Ac annoc a wnaethant y Rufud ymrodi ef ae da yn ewyllys y dat, ac annoc hefyt a wnaethant y Lywelyn kymryt y uab yn hed6ch ac yn drugara6c a madeu ida6 g6byl oe lit o ewyllys y gallon, ac uelly y g6naethp6yt, ac yna y due Llywelyn cantref Meirionnyd y ar Rufud, a chym6t Ardud6y. A dechreu adeilat castell yuda6 a wnaeth ida6 e hun. Ygkyfir6g hynny y llyda6d Rys ieuanc 6rth yr argl6yd Lywelyn, ac yd ymedewis ac ef ac yd aeth att Wilim Marscal iarll Penuro, o achas6s rodi o Lywelyn Gaer Vyrdin y Vaelg6n ab Rys, ac na rodei ida6 ynteu Aber Teui a oed yn y rann pan rann6yt Deheubarth. Ac yna y deuth Llywelyn ae lu hyt yn Aber Yst6yth. Ac y goreskynna6d y castell ar kyuoeth a oed 6rtha6, ac ac dodes dan y argl6ydiaeth e hun. Ac yna y kyreha6d Rys ieuanc lys y brenhin, a ch6yna6 a oruc 6rth y brenhin am y sarhaet a wnathoed Lywelyn ida6. A duuna6 a wnaeth y brenhin atta6 Lywelyn a icirll a bar6neit y Mars hyt yn Am6ythic. Ac yn y kyghor h6nn6 y kymdrodet Rys ieuanc a Llywelyn ab Iorwoerth, ac yd edewis Llywelyn ida6 Aber Teui megys y rodassei Gaer Vyrdin y Vaelg6n ab Rys. Y vl6ydyn honno yd aeth llu y cristonogyon Danneit yn yr Eifft tu a Babilon 6rth

ymlad a hi, ac nys gada6d dial Du6. Kanys llifa6 a wnaeth auon Nilus ar y fford, ae g6archei r6g d6y auon yn y uodes aneiryf o nadunt. Ac yna y doeth y Sarasinieit uddant a llad llawer o naddunt, ac yna keithiwaw ereill. Ac yna y goruu arnunt dalu Dannet yr Sarassinyeit drachefyn dros y bowyt ac rydit y keith, a g6neuthur cygreir 6yth mlyned ac 6ynt. Ac odyo y hebryga6d y Sarassinyeit wynt hyt yn Acrys lle ny 6ydit dim y 6rth groes Grist, namyn trugared Du6 e hun ae tal-a6d udunt. Y vl6ydyn honno y kyweira6d Ion y Brewys gastell Sein Henyd dr6y genat a chyghor Llywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Rys ieuanc, ac y clad6yt yn Ystrat Fflur g6edy kymryt penyt a chymyn a chyffes ac abit crefyd ymdana6. A g6edy hynny y kauas Owein ab Grufud y un bra6t ran oe gyfoeth, a ran arall a rodes Llywelyn ab Iorwoerth y Vaelg6n ab Rys. Y vl6ydyn honno y mord6ya6d G6ilim Varscal iarll Penuro y Iwerdon. Y vl6ydyn rac wyneb y doeth Wilim Varscal o Iwerdon, a luossogr6yd o uarchogyon a phedyt ganta6 a dirua6r lyges yr tir amgylch sul y Blodeu. A du6 Llu y cyrha6d Aber Teui, ar dyd h6nn6 y rodet y castell ida6, a du6 Merchyr rac 6yneb y tynna6d y Gaer Vyrdin, ac y cauas y castell h6nn6 hefyt. A phan gigleu Llywelyn uab Iorwoerth hynny y g6r yd oed gad6ryaeth y kestyll ganta6 o blegyt y brenhin auon Grufud y uab a oruc a dirua6r luossogr6yd o lu ganta6 y 6rth-6ynebu yr iarll. A phan gigleu Grufud uot bryt yr iarll ar dyuot y Getweli, kyrcu a wnaeth a dylyedogyon Kymry y gyt ac ef. A choffau a wnaeth Rys Gryc rac brat y gan y b6rgeisseit, a cheissa6 cyffroi y Kymry y diogel6ch y coedyd, ac nys gadyssant namyn kyrcu y dref a wnaethant, a llosgi y dref ar egl6ys kyrc y prid. A phan gigleu y iarll hynny kyrc dr6y Tywi a wnaeth y bont Gaer Vyrdin. Ac aros Grufud ab Llywelyn yn ehofyn a wnaeth. A g6edy hir ymlad y rann v6yaf or dyd ymchoelnt a wnaeth pob un or deu lu y 6rth y gilyd y pebylleu wedy llad llawer o bop tu, a brathu ereill. Ac yna rac newyn yd ymchoela6d Grufud ab Llywelyn y wlat drachefyn. Ac yna y cyweira6d y iarll gastell Kaer Vyrdin. Ac y dechreua6d adeilat castell Kil Gerran. Ny bu bell g6edy dechreu y g6eith yn y doeth llythyren atta6 y gau y breubin, ac archescob Keint y erchi ida6 dyuot yn y bria6t berson y ateb ger y bronn 6ynt6y ac y wneuthur iawn am a wnathoed ac y

gymryt iawn y gan y tywyssa6c am bop cam or a wnaothed ida6. Ar iarll a ufud-haa6d yr gorchymynneu a mord6ya6 a wnaeth y my6n llog hyt yn Lloeger gyt ac ychydic o nifer. ac ada6 y lu ygkil Gerran y gynnal y g6eith dechreuedic ac y nerth-ockau y lle y g6elyn berigyl. Ac yndangos a wnaethant y gyt yn Ll6tla6 y tywyssa6c ar iarll gyr bronn cyghor y brenhin ar archescob. A g6edy na ellit eu kymot aruaethu a wnaeth y iarll dr6y nerth iarll Ffer6r. a Henri Pictot argl6yd Euas dyuot dr6y guoeth y tywyssa6c tu ae wlat. ac nys gulla6d. Kanys Llywelyn ab Iorwoerth a anuonassei Rufud y uab a dirua6r lu y gyt ac ef. a Rys Gryc ae wyr hyt yg Karnywylia6n y ragot y iarll ae wyr. Ac ynteu Lywelyn ae holl allu a deuth hyt ym mab Udrut. Ac yno aros ch6edleu a wnaeth y 6rth y wyr. ac y 6rth dyuotedig-aeth y iarll. Y vl6ydyn rac 6yneb yd aeth Kofeint or Ty G6ynn y bres6yla6 y G6yndir yn Iwerdon. Y vl6ydyn arall rac lla6 y bu uar6 Kediur abat Ystrat Fflur. Y vl6ydyn rac lla6 y bu uar6 Lowys brenhin Ffreinc. Y vl6ydyn rac 6yneby delit Rys Gryc yn Llanarthneu y gan Rys Vychan y uab. a thros gastell Llan Ymdyffri y gallyg6yt. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Mareduud uab yr argl6yd Rys archdiagon Keredigya6n ym Pont Ystyffan. ac y ducep6yt y gorff y Vyny6 ac y clad6yt yn enrydedus y gan Iorwoerth escob Myny6 yn egl6ys gyr lla6 bed yr argl6yd Rys y dat. Y vl6ydyn rac 6yneb y doeth Henri a chedernit Lloeger y gyt ac ef y Gymry. ac aruaethu darest6g Llywelyn ab Iorwoerth a holl dywyssogyon Cymry ida6. Ac yn y lle a elwir Kori¹ y pebyllya6d. ac or tu arall yr coet yd ym-gynnulla6d y Kymry y gyt a Llywelyn ab Iorwoerth eu tywyssa6c y 6rth6ynebu y brenhin. Ac yna kyrcu y gelynyon a wnaethant ac ymlad ac 6ynt yn duruig. a g6nenthur dirua6r aerau arnunt. Ac yno y delit G6ilim Bre6ys ieuanc yn urathedic. ac y carcharet. a thros y ellyg-da6t ef y rodet y Lywelyn ab Iorwoerth gastell Buellt ar wlat a dirua6r s6mp o ariant. Ac yna yd ymhoela6d y brenhin y Loeger yn ge6ilydus. eithyr cael g6rog-aeth o hona6 y gan y tywyssogyon a oed-yut yno. a furua6 tagneued y rygta6 a Llywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Iorwoerth escob Myny6.

Deg mlyned ar hugeint a deu cant a mil oed Crist pan uord6ya6d Henri urenhin a dirua6r lu arua6c y gyt ac ef y Ffreinc ar

uedyr euill y dilyet o Normandi ar Angi6. a Pheitta6. Ac yn ebr6yd wedy hynny o achas6s tymhestyl a mar6olyaeth dr6y y d6ylla6c oe aruaeth yd ymchoela6d y Loeger. Y vl6ydyn honno y bu uar6 G6ilim Can-ta6n¹ o Gemeis. Ac yna y bu uar6 Llywelyn ab Maelg6n ieuanc² y guoeth yg G6yned. ac y clad6yt yn Aber Con6y yn enrydedus. Y vl6ydyn honno y croget G6ilim Brewys ieuanc y gan Lywelyn ab Iorwoerth wedy y dala yn ystauell y tywyssa6c gyt a merch Ieuau urenhin g6reic y tywyssa6c. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Maelg6n uab Rys yn Llanerch Aeron. ac y clad6yt yn y cabidyldy yn Ystrat Fflur. Y vl6ydyn honno yd adeil-a6d Henri urenhin gastell Paen yn Eluael. Odyna achas6s teruyse a uuassei y r6g Llywelyn ab Iorwoerth ar brenhin y llosges Llywelyn dref y castell Baldwin a Maes Hyfeid ar Gelli ac Aber Hodni. ac a dis-trywa6d y kestyl hyt y lla6r. Odyna y tynna6d y Went ac y g6naeth Gaer Llion yn llud6 kyt collit bonedigyon yno. Ac odyna y kych6ynna6d y gestyll Ned a chastell Ketweli ac y byrya6d yr lla6r. Y vl6ydyn honno y llosges Maelg6n ieuanc a Maelg6n ab Rys Aber Teui hyt ym-porth y castell ac y llada6d yr holl v6rgeis-scit. ac a ymchoela6d yn uuduga6l wedy cael dirua6r anreith ac amylder o yspeil. Ac odyna yd ymchoela6d ac y torres pont Aber Teui. Ac odyna y doeth att Owein ab Grufud a gwyr Llywelyn ab Iorwoerth y ymlad ar castell. a chyn penn ychydic o dydyeu y torrassant y castell a niagneleu. Ac y goruu ar y castellwyr ada6 y muroed a rodi y castell. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Ion Brewys o greula6n ageu wedy y essiga6c oe uarch. Ac yna y bu uar6 iarll Kaer Llion. Ac y bu uar6 Ybraham escob Llan El6y. Y vl6ydyn rac 6yneb yd atgyweiryaa6d Rickert iarll Penuro bra6t Henri urenhin gastell Maessyfeid yr h6nn a distry6assei Lywelyn ab Iorwoerth yr ys d6y ulyned kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y kyrcha6d Llywelyn ab Iorwoerth Vrecheina6c. ac y distry6a6d holl gestyll a threfyd y wlat. dr6y anreitha6 ac yspeila6 pob lle. Ac ymlad a chastell Aber Hodni vis a wnaeth gyt a blifieu a magneleu. ac yn y diwed peidya6 dr6y ymchoelut y dref yn llud6. Ac yna ar y ymhoel y llosges dref Golun6y ac y dar-estyga6d Dyffiryn Teucitya6c. Ac odyno y kyrcha6d y castell coch ac y byrya6d yr lla6r. Ac y llosges dref Croes Oswallt.

¹ Cantwm.

² Yn. MS. Ll.

¹ Keri. D. P.?

Y vl6ydyn honno y bu teruysc r6g Henri urenhin a Rickert Marscal iarll Penuro. Ac yna y cytaruolles y iarll a Llywelyn uab Iorwoerth ac a thwyssogyon Kymry. Ac yn y lle cynnulla6 dirua6r lu a oruc ef ac Owein ab Grufud. a chyrchu am benn Aber Myny6 a wnaethant ae losgi a g6neuthur aerua o wyr y brenhin a oedynt yno yn kad6. Odyna yn ebr6yd y goreskynnassant hynn o gestyll. Kaer Dyf. ac Aber Gefenni. Penkelli. Blaenllyfni. B6lch¹ y dinas. ac ae byrassant oll yr lla6r eithyr Kaer Dyf. Y vl6ydyn honno yd yingynnulla6d Maelg6n Vychan ab Maelg6n ab Rys. ac Owein ab Grufud ab Rys Gryc ae meibon h6ynteu. a llu Llywelyn ab Iorwoerth. a llu iarll Penuro am benn Kaer Vyrdin. Ac ymlad a hi trimis a g6neuthur pont ar Tywi a orugant. Ac yna y doeth y llogwyr yn arua6c y gyt ar llan6 y dorri y bont. A g6edy g6elet or Kymry na ffr6ythei y hynt udunt ymchoelut a wnaethant y g6latoed. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Rys Gryc yn Llan Deila6 va6r. ac y clad6yt ym Myny6 yn ymyl bed y dat. Y vl6ydyn honno y gorffenna6d Maelg6n Vychan adeilat castell Tref Iian yr h6nn a dechreuassei Vaelg6n y dat kyn no hynny. Y vl6ydyn rac 6yneb y brath6yt Rickert iarll Penuro y my6n br6ydyr yn Iwerdon wedy y ada6 oe dywyssogyon² yn d6yllodrus. a ehyn penn y pythefnos y bu uar6. Y vl6ydyn honno y gellyg6yt Grufud ab Llywelyn ab Iorwoerth wedy y uot ygkarchar whe blyned. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Katwalla6n uab Maelg6n o Vaelenyd yn y C6m Hir. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Owein ab Grufud yn Ystrat Fflur du6 merchyr wedy yr 6ythuet dyd o Yst6yll. ac y clad6yt y gyt a Rys y ura6t yg kabidyldy³ y myneich. Y vl6ydyn honno y priodes Henri urenhin verch iarll Prouins. ac y g6naeth y neitha6r yn Llundein y natolic g6edy kynnulla6 escyb a chann6yaf ieirll a bar6neit Lloegyrr y gyt. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Mada6c ab Grufud Maela6r ac y clad6yt yn enrydedus ym Manachla6c Llan Egwystyl yr honn a r6ndwalassei kyn no hynny. Y vl6ydyn honno y bu uar6 Owein ab Maredud ab Rotbert o Gedewein. Ac yna y bu uar6 escob Llundein. ac escob Caer Wyragon. ac escob Lincol. Ac un nos kyn nos Nadolig y kyuodes diarebus Wynt y torri aneirff o dei ac egl6ysseu ac essiga6

y coetyd a llawer o dynyon ac anifeileit. Y vl6ydyn honno y gellyga6d y na6uet Gregori bap Gad6ga6n escob Bangor oe escoba6t. ac y kymer6yt yn enrydedus yn y crefyd g6yyn ymanachla6c Dor. ac yno y bu uar6 ac y clad6yt. Ac yna y cauas Gilbert iarll Penbris dr6y d6yll gastell Morgan ab Howell ym Machein. A g6edy y gadarnhau yd atuera6d drachefyn rac ofyn Llywelyn ab Iorwoerth. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Giwan uerch Ieuan urenhin g6raic Lywelyn ab Iorwoerth vis Whefra6r yn llys Aber. ac y clad6yt my6n Mynwent newyd ar lan y traeth. A gyssegrassei Howel escob Llan El6y. ac y henryded hi yd adeila6d Llywelyn ab Iorwoerth yno Vanachla6c troetnoeth a elwir Llan Uaes ym Mon. Ac yna y bu uar6 Ieuan iarll Kaer Leon a Chynwric uab yr argl6yd Rys. Y vl6ydyn honno y deuth atta6 gardinal o Rufein y Loegyrr yn legat y gan y na6uet Gregori bap. Y vl6ydyn rac 6yneb trannoeth o du6 g6yl Luc euegyly6r y tyga6d holl tywyssogyon Kymry ffydlonder y Dauyd ab Llywelyn ab Iorwoerth yn Ystrat Fflur. Ac yna y duc ef y gan y ura6t Ar6ystli a Cheri a Chyfeila6c. a Ma6d6y a Mochnant. a Chaer Eina6n. ac ny ada6d ida6 dim namyn cantref Llynn e hun. Ac yna y llada6d Maredud ab Mada6c ab Grufud Maela6r Rufud y ura6t. Ac yn y lle y digyuoethes Llywelyn ab Iorwoerth ef am hynny. Y vl6ydyn rac 6yneb y bu uar6 Maredud Dall ab yr argl6yd Rys. ac y clad6yt yn y Ty G6ynn. Ac yna y bu uar6 escob Kaer Wynt. ac y ganet mab y Henri urenhin a elwit Etwart. ac y delis Dauyd ab Llywelyn Rufud y ura6t gan dorri aruoll ac ef. ac y carchara6d ef ae uab ygrugyeith.

Deugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan uu uar6 Llywelyn ab Iorwoerth tywyssa6c Kymry g6r a oed ana6d menegi y weithredoed da. ac y clad6yt yn Aber Con6y. wedy kymryt abit crefyd ymdana6. ac yn y ol ynteu y g6ledycha6d Dauyd y uab o Siwan uerch Ieuan urenhin y uam. Mis Mei rac 6yneb yd oeth Dauyd ab Llywelyn a bar6neit Kymry y gyt ac ef lyt yg Kaer Loy6 y 6rhau yr brenhin.¹ y ewythyrr. ac y gymryt ganta6 y gyfoeth yn gyfreithol. Ac yna yd anuones y Saeson Wallter Marscal a llu y gyt ac ef y gadarnhau Aber Teiui. Y vl6ydyn rac 6yneb yd aeth Otto gardinal o Loegyrr. ac y delit ef a llawer o archescyb ac escyb ac abadeu ac egl6yswyr ereill y

¹ Bwch. MS. Ll.² Uarchogyon.³ Senedd-dy. MS. Ll.¹ I Henri frenin. MS. Ll.

gyt ac ef y gan Ffrederic amhera6dylr g6r a oed yn yskymun yn ryuelu yn erbyn Gregori bap. A g6edy mynet y cardinal o Loegyrr y cynnulla6d y brenhin lu. ac y doeth y darest6g tywyssogyon Kymry. ac y kadarhaa6d gastell y Garree yn ynyl y Disserth yn Tegegygl. ac y kymerth 6ystlon y gan Dauyd ab Llywelyn y nei dros Wyned. ar talu o Dauyd y Rufud ab G6en6yn6yn y holl dylzet ym Powys. ac y veibon Maredu ab Kynan y holl dylzet ym Meironnyd. a chan dyfynnu Dd y Lundein yr e6nli. a d6yn y gyt ac ef Rufud y ura6t. ar holl garcharoryon a oed y gyt ac ef ygkarchar y brenhin y Lundein. Ac yna y bu uar6 y na6fet Gregori bap. Y vl6dyn rae 6yneb yehydie wedy y pase y mord6ya6d Henri urenhin y Peita6 y geissa6 gan y¹ Ffreinec y dylzet ar y dired a dugassei urenhin Ffreinec y ganta6 kyn no hynny ac nys cauas y vl6dyn honno. namyn g6edy gell6g y ieirll drachefyn y trigya6d ef ar urenhines ym M6rды6s. Y vl6dydn honno y kadamha6yt hynn o gestyll yg Kymry. y gan Vaelg6n Vychan Garthgrugyn. y gan Ion Myny6 Buellt. y gan Roser Mortymer Maelenyd. Ac y bu uar6 Grufud ab Maredu ab yr argl6yd Rys arehdiagon Keredigya6n. Y vl6dydn rae 6yneb yd ymchoela6d Henri urenhin o V6rды6s. ac y kyfarsag6yt y Kymry a llawer orrei ereill yn agkyfreitha6l. Y vl6dydn rae 6yneb y bu uar6 Rys Mechyll uab Rys Gryc. Y vl6dydn honno y ceissa6d Grufud ab Llywelyn diane o garchar y brenhin yn Llundein wedy b6r6 raff dr6y ffenestyr y t6r allan a diskynnu ar hyt y raff. a thorri y raff. ac syrtha6 ynteu yn y dorres y 6yn6gyl. Ac yna y llidya6d Dauyd ab Llywelyn a dyuynnu a orue y holl wyrda y gyt. a ruthra6 y elynyon ac holl deruyneu eithyr a oedynt y my6n kestyl. Ac anuon kenadeu a llythyreu a wnaeth a dyuynnu atta6 holl dywyssogyon Kymry. a pha6b a gyuna6d ac ef eithyr Grufud ab Mada6c a Grufud ab G6en6yn6yn. a Morgan ab Howel. a llawer o goll-edeu a wnaeth ef yr rei hynny. ac kymell oed huanod y darest6g ida6. Y vl6dydn honno y bu uar6 Maredu ab Rotbert penn kyghor6r Kymry wedy kymryt abit crefyd yn Ystrat Fflur. Y vl6dydn rae 6yneb y cynnulla6d Henri urenhin geder-nit Lloegyrr ac Iwerdon ar uedyr darest6g holl Gymry ida6. ac y doeth hyt yn Tegan6y. A g6edy cadarnbau y castell ac ada6 marchogyon ynda6 yd ymchoela6d y Loegyrr gan ada6 aneiryf oe lu yn gelaned

¹ Frenhin. MS. LL.

heb y cladu wedy llad rei a bodi ereill. Y vl6dydn rae 6yneb y bu uar6 Dauyd ab Llywelyn yn Aber vis Ma6rth. ac y clad-6yt gyt ac dat yn Aber Con6y. A g6edy nat oed etiued o gorff ida6 y g6ledycha6d Owein Goch a Llywelyn y nyeint meibon Grufud ab Llywelyn y ura6t yn y ol. Y rei hynny o gyghor g6yr da a rinnassant y kyuoeth yn deu hanner. Y vl6dydn honno yd anuones Henri urenhin Nicolas de Mulus a Maredu ab Rys. a Maredu uab Owein y digyuoethi Maelg6n Vychan. Ac yna y goruuar Vaelg6n ae e ida6 ffo hyt yg G6yned. ac Owein a Llywelyn veibon Grufud ab Llywelyn gan ada6 y kyuoeth y estronyon. Ac o acha6s bot brenhina6l allu yn dyuynnu pa6b or a vei gyfun ar brenhin yn erbyn Owein a Llywelyn. a Maelg6n a Howel ab Maredu o wlat Uorgan a oed yna y gyt ac 6ynt yg G6yned wedy y digyuoethi yn g6byl o iarll Clar. A g6edy G6ybod a nadunt hynny yd ym-gadwlassant yn y mynydoed ar ynyal6ch. Y vl6dydn honno y bu uar6 Ra6lff Mortymer. ac yn y le y cyuodes Roser y uab. Y vl6dydn rae 6yneb y bu uar6 Howel escob Llan Ely6 yn Ryt Yehen ac yno y clad6yt. Ac yna y bu uar6 escob Myny6. Y vl6dydn honno yr ugeinueth dyd o vis Whefra6r y cryna6d y dayar yn arthur yn gyffredin ar dra6s yr holl deyrnas. Y vl6dydn rae 6yneb y kymerth ardercha6c urenhin Ffreinec ae dri broder ac aneiryf o hued Cristonogyon gyt ac 6ynt eu hynt hyt yg Kaerusalem. Ac am diwed y vl6dydn y mord6yssant y mor ma6r. Y vl6dydn honno vis Gorffennaf y g6naeth Grufud ab Ystrat Fflur hed6ch a Henri urenhin am dylzet a dylent yr Manachla6c yr ys llawer o anser kyn no hynny gan uadeu yr abat ar cofeint deg more a deugein more. a thrychan more a dala6d. a thalu y gymeint arall my6n teruyneu gos-sodedic her6yd y keffir ynyaelis y vanach-la6c. Y vl6dydn honno y kauas Owein ab Rotbert Gedewein y dylzet. ac y kauas Rys Vychan ab Rys Mechyll gastell Carree Kennen drachefyn a rodassei y nam yn d6yllodrus ym medyant y Ffreinec o gas ar y mab. Y vl6dydn honno y kan-atha6d Henri urenhin y abat Ystrat Fflur ac abat Aber Con6y gorff Grufud ab Llywelyn. ac y dugant gantunt o Lundein y Aber Con6y yn y lle y mae yn gorwed. Y vl6dydn rae 6yneb yd aeth Lowys urenhin ae dri broder ar urenhines hyt yn dinas Danneta.¹ ac y rodes Du6 ida6 y dinas yn r6yd wedy ada6 or Sarasinyeit. Yr haf

¹ Damietta.

rac 6yneb yd ymchoela6d y dyghetuen yn y g6rth6yneb. ac y delit y brenhin y gan y Sarasinyeit wedy llad Robert y ura6t. ac amgylch degmil ar hugeot or Cristonogyon. a thros y ellygda6t ef ae hebrygyat ef ae wyr hyt yn Acris y gorun arna6 rodi Danneta drachefyn yr Sarassinyeit. a g6edy hynny y rodes Du6 ida6 ynteu uudugol-yaeth y dial ar elynyon Crist y sarhaet. Kanys ef a anuones y deu uroder hyt yn Ffreinc y gynnulla6 nerth ida6 o s6llt a g6yr arua6e tra drickyei ynteu ar urenhines yn Acris. Ac odynd yd ennulla6d ef dinas Danneta gan lad anneiryf or Sarasinyeit.

Dec nlyned a deugein a chant a mil oed oet Crist pan uu uar6 brenhin Prydein wedy ada6 y un mab yn etiued ida6. Y vl6ydynd rac 6yneb y bu uar6 G6ladus Du uerch Llywelyn ab Iorwoerth. Ac yn diwed y vl6ydynd honno y bu uar6 Morgan ab yr argl6yd Rys wedy kymryt abit crefyd ymdana6 yn Ystrat Fflur. Y vl6ydynd rac 6yneb y bu gymeint g6res yr heul ac y dissycha6d yr holl dayar gantho hyt na thya6d dim fr6yth ar y coet na maes. ac na chahat pysga6t mor nac auonyd. Ac yn diwed y kynhayaf y vl6ydynd honno y bu gymeiut y gla6ogyd ac y kudya6d y llidyfred 6yneb y dayar hyt na allei oe mod sychd6r y dayar lygku y dyfred. Ac y llifhaa6d yr auonyd yn y dorres y pynt. ar melineu ar tei kyfagos yr afonyd a chribdeila6 y coedyd ar perllanneu a g6neuthur lla6er o golledeu ereill yn yr haf. Y vl6ydynd honno y duc G6ilim ab G6rwardt y g6r a oed Synyscal yr brenhin ar dir Maelg6n ieuanc dr6y orchymynn y brenhin y ar wyr Eluael anreith am eu bot yn keissa6 aruer o borueyd Maelenyd megys o ureint. Y vl6ydynd rac 6yneb y morl6ya6d Henri urenhin y V6r6dy6s a dirua6r lu ganta6. a gorchymynn y vrenhinyaeth y Etwart y uab a Rickert iarll Kerny6 y ura6t ar vrenhines. Y vl6ydynd honno y Grawys yd ymchoela6d Thomas escob Myny6 o lys Rufein. Y vl6ydynd rac 6yneb yd ymchoela6d Lowys urenhin Ffreinc oe bererinda6t wedy y not whe blyned yn ymlad ar Sarassinyeit. Y vl6ydynd honno yd ymchoela6d Henri vrenhin o Wasg6in g6edy ada6 yno Etwart y uab yn kad6 dirua6r lu y gyt ac ef. Ac yna y bu uar6 G6enllian uerch Vaelg6n ieuanc yn Llan Vihagel Gelynnrot. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur. Y vl6ydynd rac 6yneb y bu uar6 Maredud ab Llywelyn o Veironyd. gan ada6 un mab yn etiued ida6 o Wenllian uerch Vaelg6n. Ac yn

ebr6yd g6edy g6yl Ieuau y bu uar6 Rys un mab Maelg6n ieuanc wedy kymryt abit creuyd yn Ystrat Fflur ac yno y clad6yt. Yn y dydyeu hynny o annoc y kythreul y mag6yt teruyse y r6g meibon Grufud ab Llywelyn. nyt amgen Owein Goch a Dauyd or neill tu. a Llywelyn or tu arall. Ac yna yd aruolles Llywelyn ae wyr yn diofyn ym Bryn Der6in dr6y ymdiret y Du6 creula6n dyuotyat y vrodry a dirua6r lu gantunt. a chyn penn un a6r y delit Owein Goch. ac y ffoes Dauyd wedy llad llawer or llu a dala ereill a ffo y dryll arall. Ac yna y carchar6yt Owein Goch. ac y goreskynna6d Llywelyn gyfoeth Owein a Dauyd. Y vl6ydynd honno y bu uar6 Mararet uerch Vaelg6n. g6reic Owein ab Rotbert. Ac y pryn6yt y gloch uar6 yn Ystrat Fflur yr tugein a d6y 6orc ar hymthee ar hugeot a d6y uu. Ac yn y lle y drychaf6yt ac y cyssegr6yt y gan escob Bangor. Ac yna amgylch diwed haf y bu uar6 Thomas Walis escob Myny6. Y vl6ydynd rac 6yneb y doeth Etwart uab Henri urenhin iarll Kaer Llion y edrych y gestyll ae dired yg G6yned. Ac yna y doeth dylyedogyon Kymry att Lywelyn ab Grufud wedy y hyspeila6 oe rydit ae keithiwaw. a menegi yn g6ynuanus bot yn well gantunt y llad yn ryfel dros y rydit. no godef y sathru gan estronyon dr6y geithiwet. A chyffroi a oruc Llywelyn 6rth y dagreuoed. am eu hannoc 6ynt ae kyghor kyrchu y beruedwlat ae goreskynn oll kyn penn yr 6ythnos. a chyt ac ef Maredud uab Rys Gryc. Ac odynd y kymerth Veironnyd ida6 e hun. Ar rann a oed eida6 Etwart o Geredigya6n ef ae rodes y Varedud ab Owein. a Biuellt gyt a hynny. A thalu y Varedud ab Rys Gryc y gyfoeth gan 6rthlad Rys y nei oe gyfoeth. a rodi y kyuoeth y Varedud uab Rys heb gynhal dim ida6 e hun or tired goreskynn oll eithyr clot a gobr6y. Ac odynd y goreskynna6d Werthrynyon y gan Roser Mortymer yn y la6 e huu. Ac yna y kyssegr6yt yr Athro Rys o Gaer Riv¹ y gan y pab yn escob ym Myny6. Y vl6ydynd rac 6yneb y kyrcha6d Llywelyn ab Grufud. a Maredud uab Rys. a Maredud uab Owein. a lla6er o dylyedogyon ereill y gyt ac ef y gyuoeth Grufud ab G6en6yn6yn. ac y goreskynna6d oll eithyr castell y Trall6g Garan² o dyffryn Hafren ac ychydic o Gaereina6n. A distry6 a wnaeth gastell Bydydon. Ykyfr6g hynny y kynnulla6d Rys Vychan uab Rys Mechyll a oed yn Lloegyrd ar deloh dirua6r borth a chedernit

¹ Riwyn. MS. Ll.

² Q. an. a ran.

o var'neit a marchogyon Lloegyr y gyt ac ef. Ac y doeth hyt yg Kaer Vyrdin. Ac odyna yn gythnos y Sulgŷyn y due hynt y Dinefôr. A gŷedy dyuot y myŷn yr castell y delis y castellwyr ef. a ehychu a wnaethant y llu a dala y barŷneit ar marchogyon urdolyon. a llad mŷy no dŷy vil or llu. Ac yna y kyrc'haŷd y tywyssogyon Dyfet. a distryŷ a wnaethant gastell Aber Toran.¹ a Llan Ystyffan. ac Arberth. ar Maen Clochaŷc. a llosgi y dref ar trefyd. Y vlŷydyn rac ŷyneb y goreskynnaŷd Llyŷelyn ab Grufud Gemeis. Ac y kymodes² Mareduŷ a Rys Vyehan y nei. Ac odyno yn gyfun y kyrc'hassant Drefdraeth. ac y briwassant y castell. Ac odyno y kymerassant Varedud ab Owein y gyt ac ŷynt. Ac y kyrc'hassant Ros. ac y llosgassant y wlat oll eithyr Haŷlfford. Ac odyno yd hŷylassant y wlat Uorgan. A gŷedy goresgynnu a chael castell Llan Geneu yd ymchoelassant adref. wedy llad llawer a dala ereill. Ac yna y bu uarŷ Maelgŷn ieuanc ac y cladŷyt yn Ystrat Fflur. Y vlŷydyn honno amgylch gŷyl Feir yn Aŷst y deuth Henri urenhin a llu maŷr gantaŷ hyt yn Tegany. Ac yno y trigyaŷd hyt wyl Veir ym Medi. Ac yna yd ymchoelaŷd y Loeger. Yn yr amser hŷnnŷ y llosges eglŷys Llan Badarn Vaŷr. Ac y kymydaŷd³ Llywelyn ab Grufud a Grufud ab Madaŷc. ac y gyraŷd Grufud ab Gŷenŷynŷyn ar dehol oc gyfoeth. Y vlŷydyu rac ŷyneb y rodes kynnulleitua o dylwedogyon lŷ ffydlonder y Lywelyn ab Grufud gan⁴ boen ysgymudaŷt. Ac ny chetwis Mareduŷ ab Rys y llŷ hŷnnŷ. namyn mynet yn y erbyn yn agkywir. Y vlŷydyn honno y bu teruysc yn Lloegyr y rŷg yr estronyon amgylch gŷyl Ieuan Vedydyŷr. Y vlŷydyn honno yd aeth Dauyd ab Grufud a Mareduŷ ab Owein a Rys Vyehan. a Rys Mechyll y ymdidan a Mareduŷ ab Rys. ac a Phadric Dysaes synysgal y brenhin yg Kaer Vyrdin hyt yn Emlyn. pan welas Mareduŷ a Phadric y gŷyr ereill torri kygreir a wnaethant ae haehub. Ac yna y llas Padric a llawer o varehogyon a phedyt y gyt ac ef. Yn diwed y vlŷydyn honno y mordŷyaŷd Henri urenhin y ymdidan a brenhin Ffreine.

Trugein mlyned a deu cant a mil oed oet Crist pan aeth Llywelyn ab Grufud y Vuellt. a dŷyn Buellt oll y gan Roser Mortymer eithyr y castell. Ac odyna drŷy ymdeith ar draŷs Deheubarth heb

¹ Coran.

² Cyfodes. MS. Ll.

³ Cymodawdd. ib.

⁴ Dan. ib.

wneuthur drŷc y neb yd' ymchoelaŷd y Wyned. Ac yn y lle y cauas gŷyr Llywelyn o gyrch nos heb un ergyt ymlad gastell Buellt. A gŷedy dala y castellwyr a chael y meirch ar arueu yr dotrefyn ar yspeil oll y distryŷassant y castell. Ac yna y doeth Owein ab Mareduŷ o Eluael y hedŷch yr arglŷyd Lywelyn. Y vlŷydyn rac ŷyneb y bu uarŷ Gŷladus werch Rufud ab Llywelyn gwreic yr arglŷyd Rys ab Rys Mechyll. Ac yna am galan gayaf y bu uarŷ Owein uab Mareduŷ arglŷyd Kedewein. Y vlŷydyn rac ŷyneb y bu uarŷ iarll Clar. Y vlŷydyn honno amgylch gŷyl Andras y doeth rei o gyghor gŷyr Maelcnyd yr castell newyd a oed y Roser Mortymer ym Maelcnyd. A gŷedy dyuot y myŷn drwy dŷyll y lladassant y porthoryon. ac y dalyassant Howel ab Meuruc a oed gŷnstabyl yno. ac wreic ae veibon. ae uerchet. a menegi hyny a wnaethant y synysgal a chŷnstabyl yr arglŷyd Lywelyn. A bryssyaŷ a oruc y rei hynny yno y losgi y castell. A phan gigueu y dywededic Rosser hynny dyuot a wnaeth a diruaŷr gedernit yn borth idaŷ hyt y dywededic gastell. a phebyllyaŷ o vyŷn y muroed ychydic o dydyeu. A phan ŷybu Llywelyn hynny, kynnullaŷ llu a oruc a dyuot hyt ym Maelenyd. a chymryt gŷrogaeth gŷyr Maelenyd. A gŷedy ennill deu gastell ereill rodi kennat a wnaeth y Roser Mortymer y ymchoelut drachefyn. Ac ynteu drŷy arch gŷyr da Brecheinaŷc a aeth y Vrecheinaŷc. a gŷedy kymryt gŷrogaeth y wlat yd ymchoelaŷd y Wyned. Y vlŷydyn rac ŷyneb y kyrc'haŷd Ion Ystrog' ieuanc a oed Vaeli yg castell Baldwin gyrch nos a diruaŷr lu gantaŷ ar draŷs Geri a Chedewein. A gŷedy kynnullaŷ diruaŷr anreith o honaŷ ymchoelut a oruc drachefyn. A phan gigueu y Kymry hynny y ymlit, a wnaethant. a llad y dyd hŷnnŷ or Saeson mŷy no deudeg kant y rŷg ar y meysseid. ac yn yscubaŷr Aber Miŷl. Ac yn y lle wedy hynny y llosges Ion Ystrog yr yscubaŷr achaŷs y lladua honno. ac ychydic wedy hynny y llas y Kymry yn ymyl Colunŷy. Yr amser hŷnnŷ yd oed Etwart yn ymdeith ardal Gŷyned. ac yn llosgi rei or trefyd. A gŷedy hynny yd ymchoelaŷd y Loeger. Ac yna o annoc y kythreul yd ymedewis Dauyd a chedyndeithas Llywelyn y uraŷt. Ac yd aeth y Loeger a rei oe aruollwyr y gyt ac ef. Ar amser hŷnnŷ y kyuodes barŷneit Lloegyr a rei o ierll y gyt ar Kymry yn erbyn Etwart ar estronyon. ac aruaethu eu gŷrthlad oc eu plith ac o holl Loeger a darestŷg y dinassoed

kedyrn o nadunt o distryô y kestyl. a llosgi y llysoed. Ac yna y distryôad Llywelyn y kestyl a oed yg Gôyned yn y gyfoeth. Nyt amgen Deganôy a Chaer Faelan. A Grufud ab Gôenôynôyn a distryôad castell yr Wydgruc. Y vlôydyn rac ôyneb y bu gofadôy deruyse y rôg Henri urenhin ac Etwart y uab. Ae kymhorthôyr or neill tu. Ar ieirll ar barôneitor tu arall. Ac yn hynny y doeth hyt ym Maes Leos¹ brenhin Lloegyr a brenhin yr Almaen ae deu uab wedy ymaruoll y gyt ar dala y ieirll ar barôneit a oedynt yn mynnu kyfreitheu a deuodeu da Lloegyr. Ac eissoes y dyghetuen a ymchoelaôd yn y gôrthôyneb. Kany y ieirll ar barôneit a delis yno y brenhined. a deu uab Henri urenhin nyt amgen Etwart ac Etmônt. a phump ar hugein or barôneit pennaf a oed y gyt ac ôynt. a llawer o marchogyon bonhedickaf o nadunt. wedy llad môy no deg mil o wyr y brenhined. herwyd y dywawt rei or gwyr a uu yn y vrôydyr. A gôedy hynny o gyghor y gellygaôd y ieirll urenhin Lloegyr gan garcharu y rei ereill. Y vlôydyn honno y trigyaôd y Kymry yn hedôch y gan y Saeson. a Llywelyn ab Grufud yn dywysaôc ar holl Gymry. Ac yna y bu uarô Llywelyn ab Rys ab Maelgôn yr ôythuet dyd or ystôyll. Y vlôydyn rac ôyneb duô Ieu kyn gôyl a drindaôc y diegis Etwart uab Henri urenhin o garchar Simônt Mônfôrd o gastell Henfford drôy ystryô Roser Mortymer. A gôedy hynny y kynnullaôd Etwart diruaôr lu o ieirll a barôneit a marchogyon aruaôc yn erbyn Simônt Mônfôrd ae gyt aruollôyr. a duô Maôrth nessaf wedy Aôst y doethant y gyt hyt ym Maes Efsam. A gôedy bot darestôg y vrôydyr y rygtunt a llad llawer o bop tu y dygôydaôd Simônt Mônfôrd ac uab. a lluosogrôyd o rei ereill. Y vlôydyn honno vis Maôrth y bu uarô Maredud ab Owein yn Llan Badarn Vaôr ac y cladôyt yn Ystrat Fflur. Ac yna y detholet y pedweryd Clemens yn bap. Y vlôydyn rac ôyneb y dihegis deu uab Simônt Mônfôrd o garchar y brenhin. A gôedy kadarnhau kastell Kelli Wrda o wyr ac arueu ac ymborth mordôyaô a wnaeth y Ffreinc y geissaô nerth y gan y kereint ac kedymdeithon. A phan gogleu Henri urenhin hynny kynnullaô diruaôr lu a oruc o holl Loegyr y ymlad ar castell wedy gôyl Ieuan Veddyôr. Ar castellwyr yn wraôd a gynhalassant y castell hyt nos wyl Thomas ebostol. Ac yna o eisseu ymborth y rodassant y

castell drôy gael o honunt y heneideu ae haelodeu ae harueu yn ryd. Y vlôydyn rac ôyneb yd ymaruolles Llywelyn ab Grufud a Iarll Clar. Ac yna y kyrahaôd y iarll Lundein a diruaôr lu gantaô. a thrôy dôyll y bôrgeisseit y goreskynnaôd y dref. A phan gogleu Henri urenhin ac Etwart y uab hynny kynnullaô diruaôr lu a orugant a chyrchu Llundein ac ymlad a hi. a thrôy amodeu kymell y iarll ar bôrgeisseit y ymrodi udunt. A gôedy hynny duô gôyl Galixto bab y ffuryfhaôyt hedôch y rôg Henri urenhin a Llywelyn ab Grufud drôy Octo Bonus legat y pab yn gymodrodôr y rygtunt yg kastell Baldwin. a thro y kyfundeb hônno yd edewis Llywelyn ab Grufud yr brenhin deg mil ar hugeint o uorceu o ystyrlligot. Ar brenhin a genhataaôd idaô ynteu gôrogaeth holl varôneit Kymry. ac ymgynhal or barôneit yr eidunt y danaô ynteu byth. ac eu galô yn dywysogyon Kymry o hynny allan. Ac yn tystiolaeth ar hynny y kynhalyaôd y brenhin y siartyr ef y Lywelyn o gytsynnedigaeth ac y etiuedyon yn rôymedic oe inseil ef. ac inseil y dywededic legat. a hynny a gadarnhaôyt o awdurdaôc y pab. Yn y vlôydyn honno y llaaôd Charles urenhin Cisol Coradin wyr Ffrederic amheraôdyr a mab Ffrederic y myôn brôydyr ar Uaes y Pôyl. Y vlôydyn honno y darestygaôd Sôdan Babilon dinas Antiochia gôedy llad y gôyr ar gôraged a diffeithaô gôlat Armenia ac eu dôyn y geithiwet. Y vlôydyn rac ôyneb y bu uarô Gronô ab Eidnyuet a Ioab Abat Ystrat Fflur. Y vlôydyn rac ôyneb ym mis Racuyr y bu uarô Grufud ab Madaôc Uychan y uraôc. ac y cladôyt yn Llan Egwestyl. Deg mlyned a threugtint a deu cant a mil oed oet Crist pan uu uarô Maredud ab Grufud arglôyd Hiruryn trannoeth o duô gôyl Lucy wryr yg kastell Llan Yndyfri. ac y cladôyt yn Ystrat Fflur. Y vlôydyn honno y goressynnaôd Llywelyn ab Grufud gastell Gaer Filu. Y vlôydyn honno y bu uarô Lowys brenhin Ffreinc ae uab. a legat y gyt ac ef ar y fford yn mynet y Gaerusalem. ar Lowys hônno ysyd sant enrydedus yn y nef. Y vlôydyn rac ôyneb y whechet dyd wedy aôst y bu uarô Maredud ab Rys Gryc yg kastell y Dryslôyn. ac y cladôyt yn y Ty Gôynn rac bron yr allaôr uaôr. Ym penn teir ôythnos wedy hynny y bu uarô Rys Ieuanac uab Rys Mechyll yg castell Dinefôr. ac y cladôyt yn Tal y Llycheu. Y vlôydyn rac ôyneb y bu uarô Henri urenhin duô gôyl Filic Wryr gôedy gôledychu ôythnos a mis ac un vlôydyn ar

¹ Lewes, MS. Ll.

bymthec a deugein. ac y cladóyt yn y Vanachla6e newyd yn Llundain. A g6edy ef y g6ledycha6d y mab hynaf ida6. a g6eithredoed h6nn6 yssyd yseriuenedic yn ystoriaeu y brenhined. Y vl6ydy honno g6yl Sein Denis yd etholet y deuet Gregori bap. Y vl6ydy rac 6yneb yd atnera6d Owein a Grufud veibon Maredu ab Owein y kym6t perued y Gynan y bra6t amgylch g6yl Veir y canh6ylleu. Y vl6ydy rac 6yneb amgylch y pase bychan y gol6ya6d Llywelyn ab Grufud gastell Dol Vor6yn. A dyuynnu atta6 a oruc Rufud ab G6en6yn6yn. ac ymliw ac ef am y twyll ar ag-kywdeb a wnathoed ida6. a d6yn y arua6. Ar6ystli a their tref ar dec 6 Gefeila6e yssyd tu dra6 y Dyfi yn Riw Helyc. a dala Owein y mab hynaf ida6 ae d6yn y gyt ac ef lyt yg G6yned. Y vl6ydy honno y g6naeth y deuet Gregori bap gyffredin g6nsli yn Li6n du6 calan Mei. Y vl6ydy honno du6 sul g6edy du6 g6yl Veir yn A6st y kyssegr6yt yn Llundain Etwart uab y trydyd Henri yn urenhin yn Lloegyr. Y vl6ydy honno amgylch g6yl Andras yd anones Llywelyn genadeu at Rufud ab G6en6yn6yn hyt yg castell y Trall6g. Ac ynteu ae haruolles 6ynt yn llawen ac ae duc yr castell. ac ae porthes yn anh6yl. Ar nos honno yd aeth ef y Am6ythic ac y gorchymynna6d yr castellwyr attal y kenadeu yg karchar. A phan gogleu y tywysa6e hynny kynnulla6 holl Gymry a wnaeth y ymlad ar castell. A g6edy dyuot yno ae lu y rodes y castellwyr ida6 y castell. A g6edy rydhan o hona6 y castellwyr ar kenadeu y llosges y castell hyt y lla6r. Ac ody na y goresgynna6d holl gyuoeth Grufud ab G6en6yn6yn heb 6rth6ynebed. ac y gossodes y s6ydogyon e hun yn yr holl gyuoeth. Yn y vl6ydy honno y bu gyffnewit deu gym6t y r6g Kynan a Rys ieu-anc. ac y deuth Pennard y Gynan. ar kym6t perued y Rys Vychan. Y vl6ydy rac 6yneb ychydic ar Ieu Kyhafel y gossodes Etwart urenhin g6nsli yn Llundain. Ac yna y gossodes ef gossodeu newyd ar yr holl deyrnas. Yn y vl6ydy honno yn y pymthecuet dyd 6 A6st y bu uar6....ab Maredu ab Owein. ac y clad6yt yn Ystrat Fflur geir lla6 y dat. Y vl6ydy honno amgylch g6yl Veir ym Medi y deuth Etwart urenhin 6 Lundein hyt yg Kaer Leon. ac a dyuynna6d atta6 Lywelyn ab Grufud tywysa6e Kynry y wneuthur ida6 g6rogaeth. Ar tywysa6e a dyuynna6d atta6 ynteu holl var6neit Kynry. ac 6 gyffredin gyghor nyt aeth ef at y brenhin 6 acha6s uot y brenhin yn kynhal y ffoodron

ef. nyt amgen Dauyd ab Grufud. a Grufud ab G6en6yn6yn. Ac or acha6s h6nn6 yd ymchoela6d y brenhin yn lliya6e y Loegyr. ac yd ymchoela6d Llywelyn y Gymry. Y vl6ydy honno yr 6ythuet dyd 6 wyl Veir ym Medi y kryna6d y dayar yg Kymry amgylch a6r ech6yd. Y vl6ydy honno y mord6ya6d Emri uab Sim6nt M6nford. ac Elianor y chwaer tu a G6yned. Ac ar yr hynt honno y delit 6ynt y gan porthmyn Ha6lfford. Ac y hanuonet yg karchar Etwart urenhin. Ar Elianor honno a gymerassei Lywelyn yn wreic pria6t ida6 dr6y eieu kyndrycha6d. A honno dr6y wedieu ac annoc Innossens bap a bonhed-igyon Lloegyr a rydha6yt. Ac yna y g6naethp6yt priodas Llywelyn ac Elianor yg Kaer Wynt. ac Etwart urenhin Lloegyr yn costi y wled ar neitha6r e hun yn ehalaeth. Ac or Elianor honno y bu y Lywelyn uerch a elwit G6enllian. Ac Elianor a uu uar6 y ar etiued. ac y clad6yt yn Llan Vaes ym Mon. Ar dywededic Wenllian wedy mar6 y that a ducp6yt yg keithiwet y Loegyr. a chyn bot yn oet y g6naethp6yt yn uanaches oe hanuod. Ac Emri a rydha6yt 6 garchar y brenhin. ac a duc hynt y lys Rufein. Y vl6ydy rac 6yneb yd anones yr argl6yd Lywelyn mynych genadeu y lys y brenhin 6rth ffurfa6 tagnefed y rygtunt. ac ny rymhaa6d ida6. Ac yn y diwed amgylch gwyl Veir y canh6ylleu y gossodes y brenhin g6nsliyg Kaer Wyr-agon. Ac yno yd ansodes trillu yn erbyn Kymry. Un y Gaer Leon ac ef e hun yn y blaen. arall y gastell Baldwin. ac yn y blaen iarl Lincol. a Roser Mortymer. Y rei hynny a dodes Grufud ab G6en6yn6yn y goreskyn ae gyfoeth a gollassei kyn no hynny gan attal yr brenhin Gedewein a Cheri a G6erthrynyon a Buellt. Ac yna y goreskyna6d iarl Henfford Brecheina6e. Y trydyd llu a anones y Gaer Vyrdin a Cherodigya6n. ac yn y blaen Paen uab Padric Dysa6s. Y vl6ydy rac 6yneb y kylchyna6d iarl Lincol a Roser Mortymer gastell Dol Vorwyn ac ym penn y pythe6nos y ka6ssant ef 6 eisseu d6fyf. Yna y kyfuna6d Rys ab Maredu. a Rys Wyn-da6t nei y tywysa6e. a Phaen uab Padric Llywelyn y ura6t a Howel. a Rys Gryc a ada6ssant y kyuoeth ac a aethant y Wyned at Lywelyn. Rys ab Maelg6n a aeth at Roser Mortymer ac a rodes darestygedig-aeth yr brenhin yn lla6 Roser. Ac yn diwethaf oll 6 Deheubarth y kyfuna6d Grufud a Chynan veibon Maredu ab Owein a Llywelyn ab Owein y nei ar brenhin. Ac uelly y darestygy6t holl

Deheubarth yr brenhin. Ac yna y dar-
estyaâd Paen uab Padric yr brenhin tri
chymôt o Uch Aeron. Anhunyaâc a
Meuenyd ar kymôt Perued. Ac yd aeth
Rys uab Maredu d. a Rys Wyndaâd. a deu
uab Maredu l ab Owein y lys y brenhin y
hebrôg gôrogaeth a llô kywirdeb idaâ. Ar
brenhin a oeles gymryt y gôrogaeth hyt y
cônslî nessaf gan ellôg adref Rys ab Mar-
edud a Grufud ab Maredu ac attal y gyt
ac ef Gyman ab Maredu a Rys Wyndaâd.
Ac yna y dodes Paen Lywelyn ab Owein
yn uab yg kadôryaeth o achaaâs diffyc oet.
Gôedy hynny yr ôythuet dyd o wyl Ieuan
y gônaeth Rys ab Maelgôn ar pedwar
barôn vry brôgaeth yr brenhin yn y kônslî
yg Kaer Wyragon. Y vlôydyn honno
wyl Iago Ebostol y deuth Etmônt braâd y
brenhin a llu gantaâd hyt yn Llan Badarn.
a dechreu adeilat castell Aber Ystwyth a
wnaeth. Ac yna y deuth y brenhin ae
gdenit gantaâd yr Beruedwlat. a chadarn-
hau llys a wnaeth yn y Fflint o diruaâd
glodyeu yn y chylch. Odyno y doeth hyt
yn Rudlan ae chadarnhau hefyt o glodyeu
yn y chylch. a thrigyaâd yno dalym o amser
a wnaeth. Y vlôydyn honno duâ Sadôrn
wedy Aôst yd enkilyaâd Rys ab Maelgôn
y Wyned at Lywelyn rac ofyn y dala or
Saeson oed yn Llan Badarn. Ac yna y
goresgynnaâd y Saeson y holl gyuoeth. A
chyt ac ef yd enkilyaâd gôyr Geneu yr
Glyn oll y Wyned. ac adaâ y tir ae hydeu
oll yn diffeith. A nos wyl Vatheu yd
aeth Etmônt a Phaen y Loegyr. ac adaâ
Roser Mulus yn gônstabil yn Aber Ys-
tôyth ac y warchaâd y wlat. A thrannoeth
gôedy gôyl Seint ynus yd ymchoelaâd Rys
Wyndaâd a Chynan ab Maredu o lys y
brenhin y eu gwlat. Y vlôydyn honno
yn dechreu y kynhayaâd yd anuones y
brenhin rann naâd oe lu y Von y losgi llawer
or wlat a dwyn llawer oe hydeu. A gôedy
hynny y deuth Llywelyn at y brenhin y
Rudlan. ac yd hedychaâd ac ef. Ac yna
y gôahodes y brenhin ef y nadolic y Lun-
dein. ac ynteu a aeth yno. Ac yno y
rodes y wrogaeth yr brenhin. A gôedy y
drigyaâd pytheônos yn Llundein yd ym-
choelaâd y Gymry. Ac ygkylch gôyl

Andras y gellygôyt Owein Goch ab Grufud
ab Gôenôynôyn o garchar Llywelyn drôy
orchymyn y brenhin. Ac yna o cauas
Owein Goch y gan Lywelyn y uraâd oe
gôbyl uod gantref Llyyn. Y vlôydyn rac
ôyneb gôyl Etwart urenhin y rodes Etwart
urenhin ac Etwart¹ y uraâd Elianor y
kefnitherô merch Simônt Mônford y
Lywelyn ar drôs yr eglôys uaâd yg Kaer
Wyragon. ac yno y priodes. ar nos honno
y gônaethpôyt y neithaâd. A thrannoeth
yd ymchoelaâd Llywelyn ac Elianor yn
llaâen y Gymry. Y vlôydyn rac ôyneb y
peris Etwart urenhin ffurfaâd mônei newyd.
a gôneuthur dimeiot a ffyrlligot yn gryn-
yon. Ac uelly y côplaâd prophôytolyaeth
Vyrdin pan dywaâd. Ffuryf y gyfnewit
a holltir. ar hanner a vyd crôn.

Petwar ugein mlyned a deu cant a mil
oed oet Crist pan uu uarô Rickert o Gaer
Riô escob Mynyô duâ calan Ebrill. Ac
yn y le ynteu yd urdôyt Thomas Bec yn
escob. Y vlôydyn honno y bu uarô
Phylip Goch y trydyd abat ardec o Ystrat
Fflur. A gôedy ef y bu abat Einaôn Seis.
Ac yn oes hônno y llosges y Vanachlaâc.
Gôedy hynny nos ôyl Veir y canhôylleu y
cant escob Mynyô efferen yn Ystrat Fflur.
a honno a uu yr efferen gyntaf y ganaâd
yn yr escobaâd. a Duâ gôyl Dewi rac
ôyneb yd eistedaâd yn y gadeir yn eglôys
Vynyô. Y vlôydyn rac ôyneb y gores-
gynnaâd Dauyd ab Grufud gastell Pen-
hardlech ôyl Seint Benet abat. ac y llad-
aâd y castellwyr oll eithyr Rosser Clifort
arglôyd y castell a Phaen Gameis. Y rei
hynny a delis ac a garcharaâd. Y vlôydyn
rac ôyneb gôyl Veir y Gehyded y gores-
gynnaâd Grufud ab Maredu. a Rys ab
Maelgôn dref Aber Ystôyth ar castell. ac
y llosgassant y dref ar castell. ac y distryô-
assant y gaer a oed ygkylch y castell ar
dref drôy arbet y heneideu yr castellwyr.
o achaaâs dydyeu y diodeueint a oedynt yn
agos. Ar dyd hônno y goresgynnaâd Rys
ab Maelgôn gantref Penwedic: a Grufud
ab Maredu gymôt Meuenyd.

Benedicamus Domino. Deo gratia.

¹ Etmwnt.

*Hyn a gymmerais allan o'r LLYFYR COCH o HERGEST yn y flwyddyn o oed
Crist 1781.*

R. DAVIES.

Diwedd BRUT Y TYWYSOGION, yn ol y Llyfyr Coch o Hergest.

BRUT Y SAESON.

YMA Y DECHEREU BREHINED Y SAESSON.

GWEDY daruod yr anodun vall dymhestylus. ar newyn girat a dywetpwyd vchot. yn oes catwaladyr vendigeit: y doeth y saesson a goresgyn lloegyr or mor pwy gilid. ay chynal adan pypmp brehinu. val y buassei gynt yn oes Hors a Hengist pan deholassant Gortheyrn Gortheneu o deru- ynev lloegyr. ac ay rannassant yn pypmp ran ryngthunt. Ac yna y symudassant henweu y diuessyd. ar trefi. ar randiroed. ar cantrefoed. ar swideu. ar ardaloed: herwyd ev Ieith wynt ehvn. London y galwas- sant caer llud. Ewiric nev Yorck y galw- assant caer effrauc. ac val hynny holl diuessyd lloegyr a symudasant ev henweu. or rei yd aduerwyd yr hynny hyt hediw onadunt. Hwnderd y galweint cantref. sire y galweint swyd. Ac y dwyn ar gof yr neb a delei rac llaw: yr arwyd dwill- odrus ysgymun. a uu ryngthunt pan ladassant holl Deledogeon ynys brydeyn ar vynyd Ambri. sef oed hynny draweth hawre sexes. Ac am hynny y galwassant y randiroed west sex. estsex swthsex. yr hynny hyd hediw. A llyna val y ranas- sant lloegyr. y ryngthunt. y vrenhin kent holl swid geint a dan y thervynev. Ac un esgobot a oed yny gyuoeth. nyt amgen Archesgob keint. ac escob caer raw. Y vrenhyn westsex y doeth wyltessire bar- rocossire sswthsex sswthamtesire. deu- ynssire. a chornwayle. A phym esgobot a oed yny gyuoeth. nyt amgen. esgob salys- burie. ac escob badon a oed yna yn Wellys. Ac escob chichestyr. ac escob winchestyr. ac escob exestyr. yr honn a rannwyd yna yn deu hanner: y naill hanner i Cridin- tone. ar hanner arall y seint german yngherniw. Y vrenhin mers y doeth gloucestersire. wircestersire. warwicsire. sstatfortssire. derbissire. chestyrssire. schropssire. herfortssire. oxenfortssire.

¹ Bibl. Cotton. Cleopatra B. V. P. 136. Plut. XIX. A.

Ar ol Hanes Gruff. ab Arthur y mae fal hynny. yn y lljffyr yma.

bockinghamssire. hontyndonssire. a hanner betfortssire. northamtonssire. leicestyr- ssire. nicolestire. notinghamssire. A their esgobot oed yn y gyvoeth: nyt amgen. escob caerllcon. ac escob henfford. ac escob caervrangon. Y vrenhin estsex y doeth canteburggssire. northfolc. southfolc. estsex a hanner. betfortssire. a their escobot a oed yny gyvoeth: nyt amgen escob norwic. ac escob llundein. ac escob eli. Y vrenhin northhumberlond y doeth or tu hwnt i humyr hyt yn mor prydyn. A dwy escob- ot a oed yn y gyvoeth. nyt amgen arches- cob caereffrauc. ac escob durham. Ac val ydoedynt velly yn gwledychu yn hedwch dagnauedus a gwedy peidiaw or dymhestyl.

Ef a doeth luor vab alan ac ynur y nei val y dywetpwyd uchod y dir lloegyr ac ev llu git ac wynt. Sef oed hynny: teir blyned a phedwar vgeint a chwechthant gwedi geni duw. Ac yn ev herbyn wyntheu y doeth y saesson: ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon calet. ac yn yr ymlad hwnnw y llas lluosogrwyd o bop tu. Ac or diwed y goruu ivor: ac y goresgynws kerniw a dyfneint a gwlat yn haf. Ac yna y doeth y saesson gynnallau. ev nerth- oed attadunt idyuoet am ben iuor: ac yna y doeth gwyrd a ryngthunt. ac y tagnaved- wit wynt. Ac yna y cynmyrth ev ethel- burga yn wreica idaw. ac eu a beris gwneuthur freutur y meneich yn glasting- burie. ar y gost y hûn, a hynny drwy lly- wodaeth Adelmus manach sant or ty. hwnnw. ac yn yr eil ulwydyn gwedy dyuot iuor ir ynys honn y bu marwolaeth yn iwerdon. Ac ef a rodes iuor i eglwys caer wynt deng hidys ar ugeint o dir lle gelwir ewerlond yn ynys with. a deng hidys a deugeint yn y lle y gelwir verdinges. Ped- weryd ulwydyn gwedy y dyuot ef ir ynys honn yn cryuws y daear yn manaw. Blwydyn gwedy hynny y bu gwlaw gwaet yn ynys brydein. ac yn iwerdon, ar laeth ar emenyd a drosas yn waedawl liw. Eil

ulwydyn gwedy hynny y cochas y lleuat yn waedawl liw. Pan oed oet crist D.CC.I. y bu uarw Wrcardies brenhin kent, ac y gwnaethpwyd edbert yn urenhin yn ei le. D.CC.III. y bu ufarw elvric brenhin y saeson. D.CC.VII. y bu uarw eldred brenhin mers. ac y gwnaethpwyd kenred yn urenhin yn y le. Anno dom. D.CC.VIII. y goleuhaws y nos megys y dyd, ac y bu uarw pipin enrydedusaf brenhin freinc. D.CC.XIII. y bu uarw cenedd brenhin mers, ac y gwnaethpwyd Scelered yn ei le yn urenhin. D.CC.XVI. y bu uarw osbrit brenhin y saesoniat. D.CC.XVII. y cysegrwydeglwys mihangel. Anno dom. D.CC.XX. y bu yr haf tesawc. a gwedy gwelet o iuor vab alan nad oed wiw ymdried yr byd hwnn. ef a ymedewis, ai holl gyuoeth, ac a gymerasant dillat bydawl amdanadunt ysgeulus ev ai wreic. ac y daethant i ovwyaw duw hyt yn ruvein. Ac ef a wnaeth duw gweledigaeth mawr yr dynt pa ford bynac y cerdeint drwy y treu ar dinesyd. ef a ganeu clych y dinas neur drev heb dodi o neb llaw arnadunt. D.CC.XXI. y gwnaethpwyd ethelard yn vrenhin yn west sex, ai urenhines ynteu oed frideswida. o honno a rodes i eglwys caer wynt o dref y thad, cantonam, ai gwr ae achawanegws y rod o serch cyuanned. Ac yn y ulwydyn honno y bu uarw beli vab elphin. ac y bu ryuel heil a rhodri malwynawc ynghernyw. ac y bu gwaith garth maelawc a chat pencoet yn deheubarth cymre. ac ymhob or tri chyfranc hynny y gorau y brytanieit. D.CC.XXII. y bu varw scelered brenhin mers. ac y gwnaethpwyd ethelard yn vrenhin yn ei le. D.CC.XXVIII. y bu ryuel mynyd carno, Anno Dom. D.CC.XXXV. y gwnaethpwyd cuthred car ethelardi yn vrenhin yn west sex. Ac ef a rodes i eglwys caer wynt, yn ynys wicht deugeint hidys o dir lle gelwir muleburnam. a phump ar hugeint lle gelwir bone. wadam. a LXXVytXXII. yn wippingecham. ar tir a elwir drucham. a'r llys a elwir clera. Ac yny ulwydyn honno y bu uarw beda effeiriad yr ystoriawr goreu. ar ysgolheic goreu or a vu ynghyd oes ac ef. D.CC.XXXVI. y bu uarw owein brenhin y picteit. Anno Dom. D.CC.XLIX. y gwnaethpwyd sigelert yn urenhin yn west sex, ac y dyneshaws ei gyuoed attaw ac y vynassant ef oe vrenhiniaeth ac y tagwyd ef gan nebn gwas ychen, yndlawd alltudedic. Anno Dom. DCC.L. y gwnaethpwyd cynewlfus yn urenhin y saconieit a thrwy ei uredychu y bu uarw. Yn y vl6ydyn hynno y

bu ymlad rwng y Brytanieit ar pictieit yr hwn a elwir gweith metgadawc. ac yno y llas dalargan brenhin y pictieit. Ac yny ulwydyn honno y bu uarw tewdwr uab beli. Dec.liiii. y bu varw rodri maelwynawc. brenhin y brytanieit. Dec.lvii. y bu uarw edpalt brenhin y saxonieit. Anno dom. Dec.lx. y bu ymlad rwng y brytanieit ar saeson yr hwnn a elwir gwaith henford, ac y bu varw dyvnanal vab tewdwr. Dec.lxviii. y symudwyt y pasc y nghymre. ac y emendithiwd elbodii gwr i duw oed. Anno dom. Dec.lxxiii. y gwnaethpwyd offa yn vrenhin yn mers. a brithrit yn vrenhin yn west sex. ac y bu uarw fermael vab idwal. ar brithrit hwnnw a deholas egbirt or ynys yn ei ieuengetid ac ynteu a aeth i frainc. ac y ymrodes i dysgu marchogaeth. ac ymdwyn arueu. Dec.lxxv. y bu varw cemoyd brenhin y pictieit. Dec.lxxv. y bu varw seint enbert abbat. Dec.lxxvi. gwyr deheubarth cymre a difeithiasant yr ynys hyd ar offa brenhin mers. Dec.lxxxiii. yr haf y difeithws y cymre cyuoeth offa. ac yna y peris offa gwneuthur clawd yn deruyn ryngthaw a chymre ual y bei haws ydaw gwrthuebu y ruthyr y elynion. a hwnnw a elwir yn glawd offa yr hynny hyd hedyw. Dec.lxxxv. y daeth paganieit gyntaf y iwerdon ac y difeithwyd rechreyn. Dec.lxxxvi. y bu varw offa brenhin mers. ac y bu varw maredud brenhin dyued, ac y bu ymlad rudelan. Dec.lxxxviii. y llas caradawc brenhin gwynedd, y gan y saeson.

Anno dom. Decc. y gwnaethpwyd egbirait yn vrenhin yn west sex, gwedy brithria a dywetpwyt uchot. Ac yna y cynnullws ef llawer or gweison ienainge dewraf achryvaf. yn eu gyuoeth. ac au gwnaeth yn uarchogion urdolon. ac a dysgws idynt varchogaeth. ac ymdwyn arueu val y dysgasei ynteu gynt yn freinc. ac arner onadunt ar hedwch. ual y bei vyuyr ganthunt ar ryuel pan vei reit wrthynt. Deccii. y gwnaethpwyt cenwlfus yn vrenhin yn y mers. Deccvii. y bu varw Arthen brenhin ceredigion. ac y bu dife ar yr heul. Deccviii. y bu varw rein brenhin dyuet. a chadell powys. Deccix. y bu uarw elvod archesgob gwynedd. Deccx. y duws y lleuat dyw nadolic. ac y llosgas mynyw. ac y bu varwolaeth yr ysgrybyl. drwy holl gymmry. Deccxi. y bu varw owein vab moredud. ac y llosges deganwy gan dan meltt. Deccxii. y bu ymlad y rwng hywel a chynan. ac y gorfu howel. Deccxv. y bu y taraneu mawr. ac y gwnaeth llawer a losgeu. Ac y bu varw gruffud vab rein.

ac y llas griffri vab cyngen. o dwyll elisse ei vrawd. ac y gorun howel o ynys von ar cynan ei vrawd : ac ai deholas ef ai lu gan etivarwch mawr. Deccxvii. y deholet o vanaw ac y bu varw cynan vrenhin. ac y diffeithws y saeson mynyded erryri. ac y dugant brenhiniaeth rywoniawe y ar y cymre. Deccxviii. y bu ymlad yn n. n. yr hwn a elwir gweith llanfaes. y mōn. Deccxcix. y diffeithwyt dyuet y gan cernwlfus brenhin mers. Deccxxiii. y llosgat degannwy y gan y saeson, ac y distrywyt powys. Deccxxv. y bu varw hywel brenhin manaw. Deccxxvi. y gwnaethpwyt ceulm sant yn vrenhin mers. Deccxxvii. y gwnaethpwyt. ceowfus yn vrenhin mers. Deccxxviii. y gwnaethpwyt cernwlf yn vrenhin mers. a hwnnw a wnaeth gwatwar am egbirt am dysgu ei wyr val y dywetpwyt ucho. ac anfon a oruc ar egbirt y erchi idaw dyuot i wneythur gwryogaeth idaw. neu ynteu erbynnyet adelei attaw. ac yna y cauas egbirt yny gynghor bot y degach ganthaw diodef gloes anghau yngwryt gwyr. no dyborthi hir gethiwet waradwydus. ac yna y gysodet oet dyd idunt yr haf hwnnw i ymlad. yn lle gelwyt elle-done lle mae llys yr awrhon y brior caerwynt. a gwedi dyuot pawb i'r oed. ni ddoeth y gyt ac egbirt onyt cant marchawe or rei goachul drycliwiawe a chyda cernwlf y doeth mil or marchogion adwynaf a theccaf a welsei neb. ac ymgrychu a orugant. ac ymlad yn wychyr ereulon. ac ef a oruc duw yn gymeynt yr egbirt. ar gafael o honaw y uudgoliaeth a llad o nadunt hyt na welit y daear. rac celaned. y gwyr ar meirch. ac y goresgynws pynptleg wlat a hanner or rhei a dywetpwyt ucho. ac a dug yn un brenhinyaeth west sex. ar hwn mers. a gwedy cymryt o honaw gwriogaeth y gwyr. anuon a oruc edulfus ei nab. ac ef yn ysgolheic a llu y gyt ac ef hyt yngheint. a hyt yn est sex i erchi idynt ar uyr o amser dyuot i wneuthur gwriogaeth i egbirt. o mynneynt uod yn diboen. Ac ynteu a aeth ac a oresgynws y gwledyd hynny. ac a daeth drachevyn adau goron y dau urenhin hynny yn anrec iw dad. Ac yna y daeth egbirt hyt ynghaer efrawc. ac a oresgynws holl Northumberlond idaw. a dinas caerllion y ar y Bryttannyeit. A gwedy darostwng pob man idaw. ef a doeth hyd ynghaer wynt. a dyuynnu pawb attaw yno o ysgolheigion a lleygion uidaseid or holl ynys. A gwedy dyuot pawb y gyt. o gyt-synnedigaeth hynny o wyrda. y mynws ef ei wneuthur yn urenhin ar gwbyl o ynys

brydein a gwisgaw y goron am ei ben. a galw yr ynys o hynny allan oehenw e hun yn y ieith ef yn eglond. ar ieith yn eglisa. ar dyneon yn eglissmen. ac ef cyntaf a dug ynys brydein a dan un brenhin. gwedy yr bruttannyeit gynt. ac ef a rodes i eglwys caerwynt yr er enryded a wnaeth duw yrdaw ynteu. yn ynys wicht lle gelwir cannelburnam tec hide arugeint o dir. ac yn scaldeflet xlii or hydys o dir. a phedeir tref. nit amgen drockensford. wordiam. a weltonham. a bedintonam. Deccxxxi. y bu dific ar y lluat. viii kl' novembr. ac y bu uarw saturbin esgob mynyw. Deccxxvii. y bu varw egbirt vrenhin. ac y glathpwyt ef yn eglwys caer wynt yn enrydedus. ac y doed edulf y uab yn subdiagon yna. ac o eisicn etifed y ducpwyd ef oe yscolleictot y wledychu y lle y dat.

A gwedy gwneuthur edulf yn urenhin. ef a vu idaw pedwar maib. nyt amgen ethelbald. ethelbirt. ethelred. ac aelfryt. yr aelfryt hwnnw a anuones y dat ef hyt ar leo pab pedwryd iw gysegru yn urenhin ar ynys prydein. ac yr ei uod ef yn urenhin cysegredic ym bewyt y dad. cymneynt oed ei warder ac na vynnei dim or cyuoeth ym mywhynt ei dat nac ym mywhynt un oe vrodyr. Ac yna ydaeth edwlf hyt yn ruuein. ac a weles ar y ford o amrauaelyon genhedloed rei yn noeth. ac ereill a rwymau heyrn arnadunt. yn gwneuthur eu penydrwy y dinessyd lle bei amlaf y pobloed a myraf y cohoed. ac yna cyfroi a oruc ei uryt ar warder a thrugared. a phan doeth ar y pab : ef a ymwnaeth ac ef hyt na phenydit dyn oe deyrnas ef byth yn noeth. nac a rwymau heyrn. nac o dieithyr y wlat e hun. ac yr hynny ef a rodes ceiniawe o bob ty dros wyneb lloegyrr unweith pob blwydyn a honno a elwir ceiniawe pedyr. er hynny hyt hedyw. a gwedy ei dyfot o ruuein ef a berys degymnu ei holl gyuoeth a phob decued lloc aradyr o dir ef ae roes i gwuennoed yr eglwys drwy ei deyrnas i wasanaethu duw. ac am lloc un aradyr o dir arodasei catnan a chatwallawn i eglwys caerwynt. yn eu hoed hwynt gynt. ac a dugesit i arnei ef a berys y dalu drachevyn. ac a rodes yn chwanc i'r eglwys tri hide a deugeint a chant. a dwy lys nit amgen birchewellam a wembergam. ac a berys gwneuthur eglwys yn yr hon y clathpwyd ef gwedy hynny. Deccxli. y cysegrwyt escob mynyw. Deccxlii. a bu uarw idwallawn. Deccxliiii. y bu gweith ketill. ac y bu uarw merfyn urych. Deccxlvi. y bu gweith tynnant ac y llas ithel brenhin

gwent y gan wyr brecheyniawc. Decclxix. y llas meuric y gan y saeson. Deccl. y llas cyngen y gan y wyr e hun. Deccliii. y diffeithwyt mon y gan y llu du. Deccliiii. y bu uarw cyngen brenhin powys yn ruuein. Decclvi. y bu uarw cemoyth brenhin y pcticit. ac y bu uarw ionathan pennaeth Abergela. Decclvii. y bu uarw edwlf brenhin y saeson. ac y cymmyrth y dau uab y gyuoeth yw rannu rymgthynt. nid amgen i ethelbald y doeth west sex. ac i ethelbirt i doeth swydd geint. Decclx. y bu uarw mael talaohen. Decclxii. y bu uarw ethelbald brenhin west sex. ac y cymmyrth ethelbirt ei vrawt y cyuoeth yn gwbyl yn cidaw ei hun. ac a wledychws pypm mlyned creill. ac yn y ulwydy honno y bu cat gweithu. Decclxiii. y diffeithwyt glywysig ac yd alltudwyd hwynt. Decclxv. y bu uarw cynan naut nifer. ac y dyrchauwyt corf saint swithen. Decclxvi. y diffeithwyt caer efrawc. ac y bu cat dubgnt. Decclxvii. y bu uarw ethelbirt brenhin lloegyr. ac y cymyrrth edelred. y urawt. y vrenhinaeth yn cidaw e hun. ac y doeth gwyr denmarc naw weith yn un ulwydyn y ymlad ac ef. ac ynteu a oruarnadant. ac a ladawd deu urenhin. nid amgen brenhin gnar. ar hwnn unllam. a phedwar ieirll ar deg. ar pedytgant ny wydnt eu rhif. ac yna y llas saint edmund. brenhin est sex. ac ef a wnaeth duw yn dec ac ethelbirt brenhin lloegyr treigl gweith. Gwedy dyuot oseth brenhin denmarc i dir lloegyr. a llu mawr ganthaw. a gossot oet cyfranc yn y lle y gelwir assedone. a gwedy dyuot y deu lu ygyt. ymlad o orugant yn greulon o bob tu yny wahanws y nos y urwydyr. a thranoeth y boreu y trigawd ethelred i wrandaw ei efferen. ac y doeth Aelfryt ei urawt ac a orelwis y llu ynghyt. ac a dechreus yr ymlad o hir bylgeint yn wychyr creulon. gwyr denmarc yn goruod arnadynt. ac anuon a orugant i erchi ir brenhin dyuot i'r ymlad. ac ni deuei ef un cam yny darfu idaw gwarandaw cwbyl o'r efferen. ac yny drwy ewyllys da kyrehu yr ymlad a oruc. a duw a wnaeth oe enryded rodi y uudugoliaeth idaw. ac yn y llas oseth. urenhin denmarc ai lu. Decclxix. y bu cat bryn onnen. Anno dom. Decclxx. y torret twr Alelut. Decclxxi. y bodes gwgan brenhin ceredigiawn. Decclxxii. y bu uarw ethelred. brenhin lloegyr. ac ai clathpwynt yn Winborne.

Ac yna y cymyrrth aelfred y urenhinaeth yn cidaw ei hun. yr hwn a goronhaws pab ruuein yn mywyd edulf ei dat. ac eve a beris gwahanu y pedeir awr ar ngeint y

syd yn y dyd yn deir rann. nyt amgen yr wyth awr a dreuliai ef yn ysgruenu. ac yn darllein. ac yn gwediaw. yr wyth awr ereill y bydei yn ymgynghor am deiliadaeth y deyrnas. y trydyd wythawr y gorfwysei ei gorf. a gwr a oed yn y cappel yny un gweith yn wastad yn gwneuthur teir cannyll gogymeint beunydd. un o nadant a barhæ yn llosgi tra barhæ wythawr. ac yna y daruydei. ac y menegit ir brenhin. ac yna y llosgit cannyll arall. ac ual hynny yn wastad y gwasaneithyd. ac ual y dywetpwyd uchot am wyr denmarc. bei mynycha y gwrthnebit ydunt. mynycha y cyrehynt wynteu. ac ef a deliit gurmund brenhin denmarc. ac ae gwnaethpwynt yn gristion. A hasteng gwr a doeth gyt a gurmund a watwarws fyd grist. ac y cymmellws aelfryt ef ar fo o'r ynys honn. ac y daeth ynteu ac a gynullws llynghes decgaf or awelsit. ac y doeth y dinas a elwit llyune. ac ay distrywyawd drwy greulonder a hen bredrycheu. A'r aelfryt hwnnw a drossas cyfreithien y bruttanyeit yn saes-nec. ac y gelwit wynt yna cyfreitheu aelfryt. a llawer o lyureu a drosses ef yn y mod honno. ac ef a wnaeth i'r hwn drydeu ar dytangeu y geisiau y lladron. ac ef a beris gwneuthur dwy uanachlog. un i uenych yn ethelingham. ac arall iuanach-esau yn schesteburi. ac a wnaeth manachlog mewn mynwent i'r escobty ynghaer wynt. ac ae cyuoethogas o lawer o allu. ac ay rodes i saint grimbald yr trigaw y honaw yn lloegyr. ac ef a rodes i achwanegu cantoraeth caer wynt tref a elwyt kinctone. Decclxxiii. y bu gweith bangoleu a gweith cnegyd yn môn. ac y bu uarw escob Mynyw. Decclxxiiii. y cymyrrth limberth escob Mynyw. Decclxxv. y bodes dun-garth brenhin cernyw. Decclxxvi. y bu gweith duwsul ym môn. Decclxxvii. y llas rodri a gwriat ei urawt y gan y saeson. Decclxxviii. y bu uarw Aed uab Mell. Decclxxx. y bu gweith conwy. yr hwn a elwit dial rhodri. Decclxxxii. y bu cat-gweithu. Decclxxxv. y bu uarw hywel yn ruuein. Decclxxxvii. y bu varw certull Decclxxxix. y bu uarw cubin y doethaf or ysgottieit. Deccx. y doeth y nordmanniait. y duon drachevyn hyt ar eiwiwn. Decxci. y bu varw cenneth vab bledut. Decxciii. y doeth anarawt i gyt a'r sacson i difeithiaw ceredigiawn. ac ystrat twyi. Decxciiii. y difeithwyt lloeg yr a brecheiniauc. a gwent. a gwynullywe. Deccxv. y bu dife bara yn iwerdon: ac y syrthiws pryved o'r awyr megis gwadeu a deu deint ydynt. ac yny yssu yr yttkenn yn

llwyr. ac y cat eu bwrw drwy un pryt a gwedi. Deccxvii. y bu varw elstan brenhin y saeson. Deccxciii. y bu uarw albryt. brenhin gynoy. Deccc. y doeth paganiceit i ynys von. ac a gynhelws maes meleriann. Deccci. y bu uarw aelfryt brenhin lloegyr. ac y clathpwynt yny uanachloc a wnathoed e hun ynghaer wynt. ac yny ulwydyn honno y llas merfyn vab rodri y gan ei wyr e hun. ac y bu uarw llywarch vab hlyveid. ac y gwnaethpwynt Edward vab aelfryt yn vrenhin yn lloegyr yn lle ei dad.

A gwedy gwneuthur edward yn vrenhin. ef a vu cyn gadarnet hyt na lauasei gwyr Denmarc senghi y gyuoeth oc anvod. ac ef auu idaw. V. meib. a naw merchet. o deir gwraged. a oed idaw. Oe pypm meib: tri onadunt awledychws ol yn ol gwedy ev tat. nyt amgen edelstan ac edmund ac adred. Or naw merchet: teir onadunt a roddeit ynghrewyd. nyt amgen aflede auu abades yn romesi. a seint edbure yn gaer wynt. ac edit oed dryded. Ac ef a rodes y eglwis caer wynt pedeir llys. nyt amgen husseburnam. wite cherche. ouertonham. ac ystockam leiaf. Anno ix^c.ij. y llas penn rodi vab huueith yn arwystli. Anno. ix^c.iiij. y bu gweith duoneir yn yr hwnn y llas mayauc cam vab peredur. ac y dilewynt mynyw. Ann. ix^c.v. y bu varw Gorchywyl escob. a cormoc vrenhin ac escob holl iwerdon. A gwyr mawr y grefyd ay gardawt oed. Culennan alas yn yr ymlad hwnnw. ac y bu varw kyrnallt vab muregan brenhin lagineusiu' yn diwed yr ymlad. Anno ix^c.vi. y bu varw asser archescob y bruttanyeit. Anno ix^c.vii. y bu varw cadell vab rodri. Anno dom. ix^c.xi. y doeth other y ynys brydein. Anno. ix^c.xiii. y bu varw anaraut vab rodri brenhin y bruttanyeit. Anno .ix^c.xiv. y diffeithwynt iwerdon ygan wyr dilyn. ac y bu varw eldfled vrenhines. Anno .ix^c.xv. y diffeithwynt mon ygan wyr dilyn. Anno .ix^c.xvii. y llas clydawc vab cadell ygan veuric y vrant. Anno .ix^c.xviii. y bu varw nercu escob. Anno .ix^c.xix. y bu gweith y dinas newyd. Anno dom .ix^c.xxiii. y bu varw edward vrenhin ac y clathpwynt ef yny vanachlawc a wnathoed y dat ynghaer wynt.

Ac yna y gwnaethpwynt Edesltan vab edward yn vrenhin yn lloegyr. Ac y doeth gwyr denmarc y geisiau goresgyn yr ynys y arnaw. Ac y rodes yntev kyffranc ydunt. ac yny kyffranc hwnnw y llas brenhin yr yscottieit. a phymp brenhin o denmarc. a deudeng ieirll ac ev lluoed. Ac ef

a ystygawd ydaw holl brenhined kymre: ac aberys ydunt talu teyrngtet ydaw megys y talawd brenhin nortwei idaw. Sef oed hwnnw. try chant pvynt o areant. ac vgeint pvynt o eur. a phymp mil o warthee. job blwydyn. Ac ydaw yd oed chwaer hilde oed y henw a theekaf morwyn or byt oed. Ac y doeth Edulf iarl boloy. o Bancewine iarl flandrys. ac anrec y gan huges brenhin freinc y edelstan brenhin lloegyr hyt yn abyndon. nyt amgen try chant emmys ac ev gwisgoed yn gyweir arnadunt. a chledyf constans amheraudyr ar wein yn eur coeth. ac yn or kethreu auu mewu tract yessu grist pan diodefaut yn gaeyedic yny cledyf. ar gwayw auuassey gan charlemaen vrenhin yn ymlad asarassuneit gynt. a choron seyn moris. a pheth o bren y groc y diodefaut crist mewu maen krissiant yn gayedic. apheet or goron drein auu ar benn crist pan diodefaut. a choron vrenhiniaul o eur coeth a meyn gwyrthuaer o amratyillion gwyrthyeu. Ac ef ay derbynns yn enrydedus. ac anvones y chwaer y vrenhin freinc yr honn y buassei yny damvnauw ys llawer o amser kyn no hynny. Ac ef a gynhelis yr ynys yn gyn gadarnhet. nei edewyt torch o eur ar ifford: na lauassey neb y dwyn y lledrat. Ac ef a rodes y eglwys caer wynt penn seyn just merthyr. atheir llys. nyt amgen. Chilboldintone. Eneford. ac Eismeres wordham. Ac a rodes llawer y uanachloc malmesburie. Anno .ix^c.xxvi. ydaeth Howel da vab cadell y ruvein. Ac y bu varw Elen. Anno dom. ix^c.xxxiii. y llas Grufud vab Oweyn y gan wyr keredigyawn. Anno .ix^c.xxxv. y bu ymlad y brueu. Anno .ix^c.xxxvi. y bu varw hymeith vab clydauc. a meuric. Anno .ix^c.xxxix. y bu varw edelstan vrenhin lloegyr ac y clathpwynt ef yny malmesburie.

Anno dom. ix^c.xl. y gwnaethpwynt Edmund y vrant yn vrenhin. Ac y bu varw abloyc brenhin iwerdon. Anno .ix^c.xli. y gwenwinwt cadell vab arthuael. Ac idwal vab rodri ac ellised y vab alas y gan y saesson. Anno .ix^c.xlii. y bu varw limberth escob menyw. Anno .ix^c.xliii. y bu varw vssa vab llaur. A morcheis escob bangor. Anno ix^c.xliiii. y peryglwynt a gwenwyn kyngen vab elisse. Ac y bu varw Eneuris escob myniw. Ac y diffeithwynt stratclut. y gan y saesson. Anno .ix^c.xlv. yd oed Edmund vrenhin yn kynnal gwled yn manachloc seint austyn yngkeint. ac val yd oed yn bwrw golwe ar hyt y neuad: ef a welei lleidyr ar daroed y dehol or ynys kyn no hynny. Ar

brenhin a gyuodes y vyny ac adoeth hyt yn lle yd oed y lleidyr: ac ymavael ac ef ger wallt y ben ay dynnw dros y bwrt. ay daraw ay dorr y vyny adan y draet. Sef awnaeth y lleidyr tynnw kylllell ac yadanaw brathu y brenhin trwydaw yny golles y eneit. Ac y kyuodes y gwyr ac y lladasant y lleidyr. Ac yna y ducepwyt corf y brenhin hyt yn glastingburie ac yno y clathpwyt ef.

Ac yna y gwnaethpwyt Edredus braut Edmund yn vrenhin loegyrr. Ac ef aragores rac paub oe hennaveit o ovynhau duw. Ac am hynny pob peth or adamuuei y gan duw: ef ay kuffei. hedweh a vynnei hedweh agavas. Ac y rodes duw idaw y rat hyt nat argywedunt neb arnaw: namyn paub yny garu yn wahanredaul. A dwy lys agolassei eglwys caer wynt: ac ef aberys ev hatuier drachevyn. nyt amgen no duntunam a husseburnam. Anno .ix^o.xlvi. y bu varw howell vab cadell brenhin agogoneant holl kynre. Ac y llas Cadwgon vab Oweyn ygan y saesson. Ac y bu ymlad caerno y rwng meibion howel. a meibion idwal. Anno dom. ix^o.l. y diffeithwyt dyuet dwy weith y gan veibion Idwal. Iago a Ieuaf. ac y llas dungwallaun ygan ev gwyr wynt. Anno .ix^o.li. y bu varw rodri vab howel. Anno ix^o.lii. y bu lladua vaur y rwng meibyon Idwal: a meibion hywel yn lle gelwir Gurgustu. nev gweith conwy hirmaur. ac y llas anarant vab gwyr. Ac y diffeithwyt keredigiawn ygan veibion idwal. ac y bu varw edwyn vab hywel. Anno ix^o.liii. y bodes hayardur vab mervyn. Anno ix^o.liiii. y llas Congalach brenhin iwerdon. Anno ix^o.lv. y bu varw edredus brenhin loegyrr. ac ef a giglen seynt dunstan abbat glastingburie llef or nef yn dywedut: yr aur hwnn ymae edred' yn myuet at y arglwynt. ac yna y syrthiawd seint dunstan yny varw lewic. ac y ducepwyt corfedred' hyt yngkaer wynt. ac yno y cladpwynt ef yn enrydedus. yny vlwydyn honno y bu yr haf tessauc. ac y llas Gugaun vab guryat.

Ac yn yr vn vlwydyn honno y gwnaethpwynt Edwinus vab edmund yn vrenhin. A hwnnw a dreinygws holl annwydeu edredus y cwithyr. Ac agymyrth ryvic a balchiter yndaw heb didorbot nac am duw nac am dyn dym. y dyd y gwnaethpwynt ef yn vrenhin: ef aduc gwrcie briaunt yar y gwr priaut y dreis. am y phryt. ay gwr yn gar idaw. Ac yno ynrodi y odineb ac y ryuelu ac eglwys duw yny un agos ydau a diwynaw y dynas yn llwyr. Anno ix^o.lviii. y diffeithws Oweyn goryu-

yd. Anno ix^o.lix. y bu varw edwinus brenhin loegyrr. ac y cladpwynt ef yngkaer wynt. Ac y gwledyehaud meibion Idwal drwy nerth diruaur mis maurth. Ac y diffeithwynt caer kybi alleyn ygan veibion abloic.

Ac yn yr vn vlwydyn honno y gwnaethpwynt Edgar vab edmund braut y edwin yn vrenhin ar loegyrr. a hwnnw a ym-elewys a holl drwc deuodeu y vrout. ac auu wr da santeid. yny oes ef y kigleu seint Dunstan egyption nef yn canv: ac yn dywedut. hedweh a vyd ac amylder o frwitheu yn yr yny honn. tra vo bew seint Donstan. ac y gwledycho edgar. Ac nyt edewys edgar dros wyneb y deyrnas na manachloc nac eglwys ny wellhaei arnaw: ay o dir a daear. ay o gwerth arall. A gwedy gwelotohonaw diffy yr eglwysseu ygan y personyeit. ac yn treulyaw y renti lle bei digryf ganthunt. ac yn gadel yr eglwysseu yn noeth y mewn ac allan. ar vicarieit heb na bwynt na dillat. na gallel ymrysson ac wynt. doluriau yny gallon a oruc. ac anvon ar yr escob ac ar yr archescob y ev kynghori trigaw ar ev renti a gwassanaethu dau megys y dylieint. A gwedy gorchymyn or arch escob ar escob ydunt hynny: yd oed rei anwastad onadunt na wassanaethent y cor yn vlwydyn yr mil o bunnoed o eur ydunt. ac o vnoliaeth dywedut na wnaynt amgen noc y gwnaethant gynt. Ac yno y peris y brenhin brwr llawer onadunt oe ev renti. agysot menceih yny manachlogoed a bicarieit ywssaneythu duw yn wastat. A gwedy peri o honaw y y Iewan bab xiii. cadarnhau hynny: ef arodes y eglwysseu caer wynt llys aelwynt auitone. ac yn itinstokam. x. hidas. ac yn madanlegam. iii. hidas. ac yn broedunam. xiii. hidas. ac yn aderinges feldam. ii. hida. ac yn derrucam. vii. hidas. Athra un vew ny bu vlwydyn ny wnelei. ac manachloc ay eglwys yr enryded y dau ar seint. Anno dom. ix^o.lx. y llas Idwal vab Rodri. ac y kyssegrwynt adelwald yn escop yngkaer wynt. Anno ix^o.lxi. y llas meibeon Gwynn. ac y diffeithwynt y ty wyn. ac y bu varw Meuric vab catvan. ac y daeth menceih kyntaf y vanachloc caer wynt. Anno ix^o.lxii. y bu varw ryderch escop. ac y daeth menceih kyntaf y vanachloc yr hyde. Anno ix^o.lxiii. y bu varw Catwallawn vab oweyn. Anno ix^o.lxv. y diffeithwynt kynotheu meibion idwal y gan y saesson. Anno ix^o.lxvi. y llas rodri vab idwal. ac y diffeithwynt aberfrav gwedy hynny. Anno ix^o.lxvii. y dalpwynt Ieuaf vab Idwal y gan Iago y vrout ac y carchar-

wyt ef agevynnev. Anno ix^o.lxxviii. y diffeithwyt Gwhyr ygan Eino' vab Oweyn. Anno ix^o.lxxix. y diffeithwyt penn mon y gan y paguycit a maet vab harald. canys canneat agavys gwyr demmare ar drigaw yn yr ynys honn tra vynnnyt y gan edgar vrenhin lloegyr. Ac yna y daethant kyn amlet hyt nat oed na dinas na thref arall dros wyneb lloegyr na bythynt anlach wynt nor saesson. Ac yna ymrodi y yvet aorugant ac y odineb hyt na ellit reol armadunt. ac yny uu orthrwm gan y brenhin ar dymas wynt. ac na alleynt ev gwrthlad rac ev hamlet. Ac yna y dodet hoyleon yny ffolev yn dogyn diawt gwr: ac nat yfve neb mwy no hynny. onyt wrth vessur: ac o hynny arafhau peth a orugant. Ac y edgar ybu deuvab vn oy wreic briawt a elwyt edward. ac arall o wreic adylwold iarll adugassei rac y gwr hyt yn florest o warwelle rac ythecket. ar mab hwnnw aelwit edelret. Pan oed oet Iessu. ix^o.lxx. y diffeithwyt mon ygan gotfrit vab harald ac ay goresgynnawd yn drethawl idaw. Anno ix^o.lxxi. y dyrchafwyt corf seint swithan yv dodi yn ysgrin yn enrydedus yngkaer wynt. ac y doeth llynghesseu y gan edgar brenhin lloegyr hyt yngkaer lliion ar wysc. Anno ix^o.lxxii. y diholet Iago vab Idwal oe gyvoeth. a Hywel vab Ieuf ac gwledychws. Meuric vab idwal a dallwyt. a morgant a nu varw. Pan oed oet crist ix^o.lxxiii. y bu varw Edgar brenhin lloegyr. Ac y kyrchawd Dungwallawn brenhin strat clut ruvein. ac y bu varw Idwallawn vab oweyn. A chorff edgar a glathpwyt ynglastyngburie. A thra uu vew ni bu blwydyn ny wnelei ay manachlauc ay priorde ae eglwys arrall yn enryded y duw ar seint. ac ny allwyt y gerydu onyt vn o dri pheth. am iarll adelwold. ac am duc Audenere. ac am y vanaches a duc oe manachloc rac y thecket. A hynny a ymendahawd ef oll drwy dysg seint Dunstan. A hynny adangosses duw idaw gwedy y varw. canys gwedy ryvot ygorff yny daear dwy vlyned arbymthecc athrugeint mlyned: y doeth yr abat aylward oed y henw amynnv symrdaw ygorff o lle yd oed yn gorwed yle arall. apheri gwneuthur ysgrin o vaen y dodi y gorf yndaw yn enrydedus. A gwedy tynnv y gorf or daear yw dodi yn yr ysgrin ry virr oed yr ysgrin. Ac y perys yr abat torri y aclodev val y genhynt yn yr ysgrin. ac y neidiawd y gwaet o honaw kyn noc aphe bythey ynteu yn yw. Ac yna y syrthws yr abat val dyn adorreii yvynwgyl ac y collas y bwyll. Ac yr aur ydodet ef yn yr ysgrin:

ef arodes gwaret y dall ac y vydar ac yr abat.

Pan oed oet crist naw cant aphyntthecc athrugeint y gwnaethpwyt Edward vab edgar yn vrenhin ar loegyr. Anno ix^o.lxxvi. y diffeithwyt Gwhyr yr eil weith ygan Einon vab oweyn. Anno ix^o.lxxvii. y diffeithwyt lleyn a chelynnauc vaur yr eil weith ygan Hywel vab Ieuf ar saesson y gyt ac ef. Ac yny vlvwydyn honno y doeth Edward vrenhin lloegyr o hely for' ar y lys vam elfride gwreic yr adelwold adywetpwyt vchot ygeissav diawt rac sychet: ac y doeth hi yn rith llewenyd wrthaw ay wasgu rwng y breicheu. ac y doeth nebun diawl creulon ay vrathu achyllell yny gollas y eneit. ac eisswys ef a drewys y varch ac yspardunec ac a ffoas yny syrthws yn varw yr llaur yar y varch ac y foas y march ar kyfrwy yn waetlyt arnaw hyt yn edwardestolle. ac yno y mae y kyfrwy ynghadw yr hynny hyt hediw: y dwyn ar gof y verthyroliact ef. Ac yntev adrewt wrth y gwaet ry gollassei yny gat yn varw. Ay gorf aducpwyt yn gyntaf hyt yn waram: ac odnyo yducpwyt hyt yn saftesburie drwy enrydedu mawr lle y gwnaeth mynych wyrthliev.

Naw cant mlyned atheir arbymthecc athrugeint oed oet crist pan wnaethpwyt Edelredus braut edward yn vrenhin ar loegyr. Ac yna vlvwydyn honno y dalpwyt Iago y gan wyr Hywel vab Ieuf. ac ef awledychws kyuoeth iago. Anno dom. ix^o.lxxix. y llas Idwal. a gwedy hynny y diffeithwyt llyn a mon ygan Custennyn vab Iago. a Gotfrit vab Harald. a gwedy hynny ychydic y llas Custennyn ygan Howel vab Ieuf yny vrwydyr a elwyt Gweith Hirbaruch. Anno dom. ix^o.lxxx. y kymyrth Elfride mam edelred' vrenhin gouelleint yndi am ry lad edward vrenhin drwy ythwyl hi: a ry varw adelwold y gwr priaut o lit wrthi. ac yna y perys hitheu gwneuthur manachloc yn warewelle. ac yna y treulaud y buched drwy dirvaud benyt. Ac yna y gwreic-kaws edelredus vrenhyn ac agymyrth Eme verch richart. vab richart. vab willam. vab rolond. y gwr a oed yn medu yna Norwandi. ac ohonei y canas deu vab nyt amgen noc Elvred. ac Edward. Anno dom. ix^o.lxxxi. y diffeithwyt dyvet. a myniw. a llangweithenauc y gan wyr Gotfrit vab Harald. Anno dom. ix^o.lxxxii. y dyfeithwyt Brecheinyauc. a holl kyuoeth Einon vab Oweyn y gan saesson y duc Alfred a Howel vab ieuaf. ac Einon aladawt llawer onadunt. Anno dom. ix^o.lxxxiii.

y llas Einon vab Oweyn ygan y gwyr gorcu o went. Anno dom. ix°.lxxxiv. y llas Howel vab Ieuf ygan y saesson. ac y llas Ionauall vab Meuric: ygan Catwallawn vab Ieuf. Anno dom. ix°.lxxxv. y llas Meyc vab Ieuf a Chatwallawn vab Ieuf: y gan Moredud vab Oweyn ac a wledychant ev kyvoethen. nyt amgen. Gwyned a Mon. ac ay darystyngws wynt yn drethaul idaw. Anno dom. ix°.lxxxvi. y ducpwyll lleuver llygeit llywarch vab owein. ac y diffeithwytt Mon y gan Gotfrit vab Harald. ac y deliis dwy vil oy gwyr. ar gwedilyon a duc Moredud vab Oweyn ganthaw hyt yngkeredigiawn adyvet. Ac yny vlwydyn honno y bu marwolaeth ar yr ysgrybyl yn holl kymre. A gwedy gwelet o Edelredus vrenhin amlet gwyr denmare yn lloegyr: ovynehau y saesson a oruc. canys o deudeng iarilaeth aryeint or a oed yn lloegyr: yd oed gwyr denmare yn gwledychu vn ar bymthee onadunt. Ac yno y gorelwys y brenhin attaw holl ieirll lloegyr yn gyfrinachus y gymryt kynghor am wyr denmare: ac yn ev kynghor y caussant llad ev pennenn oll yn oet vn dyd ac vn nos. ar neb a attei y vn onadunt diancg: llad pen hwnnw drostaw. Ac yno y llas llawer o vilioed onadunt. ac yna y llas sts' Alfeins yngkeynt. Anno dom. ix°.lxxxvii. y bu varw Ieuf vab Idwal. ac Oweyn vab Howel. Ac y diffeithwytt llanpadarn vaur. a Menyw. allan yllut. allan Garbann. allandydoch. Anno dom. ix°.lxxxviii. y llas Glumayn vab abloye. a Moredud yn dreth a rodes yr llu da keinyac am bob gwr idaw. yn y vlwydyn honno y bu varwolaeth vaur ar y bobyl o newin. Anno dom. ix°.lxxxix. mlyned y llas Oweyn vab dyfnaual. Pan oed oet crist deng mlyned a phetwar vgeint anaw cant. Moredud vab ywein a diffeithws maes hyveid. A gwedyr lladva adywetpwytt vchot ar wyr denmare: nyt oed o bemaetheu lloegyr yr vn agarei y gilid onadunt nac ay krettei: namyn pob vn a chwardei wattwar am gollet y llall onadunt. Anno dom. ix°.xci. y diffeithwytt kyuoethen Moredud nyt angen dyvet. kerediaun. gwhyr a chetweli ygan Edwyn vab Eyno' allu saesson y gyt ac ef. ac y diffeithwytt mynyw y trydyweith. ac yn dyuot o diffeithiav gwlat vorgant y doeth Moredud yn ev ewyllys. ac y bu varw Catwallawn y vab. Anno dom. ix°.xcii. digwyl kyvarehavel y diffeithwytt ynys von oc holl yt. agwarehadw o veibion meuric gwyned. Anno dom. ix°.xciii. y bu newyn yng kyuoeth Moredud. ac y bu ymlad rwng meibion Meuric a Moredud

vab Oweyn. ac y goru meibion Meuric. ac yno y llas Teudwr vab Eynion. Anno dom. ix°.xciv. y diffeithwytt Manaw y gan Suein vab Harald. Anno dom. ix°.xcv. y llas Idwal vab Meuric. ac y diffeithwytt arthmatha ac y llo-gat. Anno dom. ix°.xcviii. y bu varw Moredud vab Oweyn clotuorussaf brenhin y bryttanyeit. ac y dibobylat mynyw o genedyl anffydlaun. ac y lladassant Morgeneu escop Mynyw. Anno dom. ix°.xcix. y diffeithwytt dilyn ygan yscottieit. Ac yd oed Kynan vab Howel yn kynnal gwyned. Pan oed oet crist Mil o vlynyded y diffeithwytt dyvet ygan anfydloncon. Anno dom. M°.i. y bu varw Mor vab Gwyn. ac Ivor Porthalarchi. Anno dom. M°.iii. y llas Kynan vab Howel. Anno dom. M°.iiii. y dallwt Gulfach ac vbiat. Anno dom. M°.v. y bu kyntaf decem nonnalis cicli ii. Anno dom. M°.xi. y diffeithwytt Myniw ygan y Saesson. ac y bu varw vbis haeardur manach o Enlli. Anno dom. M°.xii. y doeth Swan' vab Harald brenhin denmare a llynghes ganthaw y goresgyn lloegyr. a gyrru eddret vrenhin ar ffo ay wreic ay deu vab hyt yn normandi at Robert braut y wreic.

Ac yna y goresgynaud Swan' holl loegyr drwy dwyll Edrich iarll anhwithic a chaer vyrangon a chaer loew. kanys pob kyvrinach or a vei yn llys edelred' vrenhin ef ay hanvonei ar Swan' brenhin denmare. A gwedy goresgyn o honaw lloegyr: kyn penn y vlwydyn y bu varw Swan', ac y detholes gwyr denmare Chnout y vab yn vrenhin heb gyuarth dim yr saesson. a bagyr nu ganthunt hynny.

A gwedy dyrchael Chnout yn vrenhin y cafas y saesson yn ev kynghor auvon yn ol Edelred' ev brenhin deledaue hyt yn normandi y dyvot attadunt yn oet dyd tervynedic. sef oed crist. Mil. xiii. o vlynyded. Ac yno y bu kyffro y rwng brian brenhin Iwerdon a mwrethath y vab a brenhined ereill y gyt ac wynt: yn erbyn dilyn a sitruc vab abloie a oed vrenhin yna. a maylmorda ac ev gallu a oed kytt duhyn yn erbyn brian. ac y lloges sitruc llongeidiev o wyr arvauc o ypirateit a brodr dywyssane arnadtunt yn borth ydunt. Ac yny kyffranc hwnnw y llas lluosog-rwid o bob parth. yno y llas brian ay vab or neill parth: a brodr a maylmorda or parth arall. A gwedy dyuot Edelred' y dir lloegyr: yr ymgynnyllawd y saesson attaw. ac arodassant kyffranc y Chnout. ay gymhell ar ffo hyt yn denmare ac adiangys oc lu y gyt ac ef.

A gwedy goresgyn o Edelred' y gyuoeth

drachevyn: ny bu penn y vlwydyn yny glyvylawt o orthrwm heint yn llvndein. A gwedy klywet o Chnout hynny: ef adoeth a llynghes ganthaw y tir lloegyr. ac ay goresgynnawt hyt yn llvndein. A gwedy gwaithau y brenhin ef a rodes y eglwys caer wint. hafynton. a sottun. a hide ahanmer o dir yn lle gelwir ceceelbord. a deu bisgotlyn yn brendeford. a dvnvn adugessit dwy weith yarnadunt ef y rodes drachevyn. Ac yna y bu varw Edelred' vrenhin: ac y clathpwyt ef yn seynt y Paulys yn llvndein. Sef oed hynny o oet crist mil ovlwynyded a. xiiii. Ac yna y doeth y saesson ac y detholassant yn vrenhin arnadunt Edmvdn Ireneside mab Edelred o orderch.

A gwedy gwneuthur Edmund yn vrenhin ef agynmyrth. Edrich iarll amwythlic yn ystiward idaw canys hynaf gwr oed or saesson. ar mwiaf a wydeat o drwe. A gwedy bod mynych kyfrangen ryngthunt: y doeth Edrich oy dwill y wneithur tagneved ryngthut. a rannv yr vrenhiniaeth yn deu hanner y ryngthunt a gadel y Edmud y goron. Anno dom. M°.xv. y llas Oweyn vab Dyfynwal. Anno dom. M°.xvi. y llas Aydan vab Blegywryt ay betwar meib y gan Llywelyn vab Seisyl. brenhin gwyned. Anno dom. M°.xvii. yd oedit yn dadnabot twill Edrich yn llys y brenhin. A gwedy gwybot o honaw hynny: ef avynhei ryngtu bod y Chnout. ac a rodes rodeon llawer y vn o wassan-aethwyr Edmund yr y vrathu aber hacarn ar y hyd y vyny pan elei yr gedy gyntaf. Ac val hynny y collas Edmud y eneit. ac y clathpwyt yn glastyngburie. ac yna y kymyrth Chnout y vrenhiniaeth. canys ny vedyllhit am clured nac am edward meibion Edelredus vrenhin. y rei a oed yn trigaw gyt ac ev mam yn normandi.

A gwedy dyrchael Chnout yn vrenhin ar gwbyl o loegyr. ef a orchmynnws ar berygyl eneit ac aylodeu na bei neb owyr denmarc awnelei argywed yr saesson. na neb or saesson ydunt wyntheu: namyn bot yn vn genedyd. ac yn gwassaneithu kyvreithieu aeluryt vrenhin. A gwedy gwastattau y vrenhiniaeth o honaw: arvon aoruc hyt ar Richart duc normandi. y erbynneit emma yn wreicka idaw. yr honn auassei wreic briawt gynt y edelred: ay phlant hi yn elynneon ydaw. Agwedy y rodi ydaw mab agafas ohonei Hardechnout oed y enw. Anno dom. M°.xix. y llas Meuric vab arthuael. Anno dom. M°.xx. y doeth nebun yscot kelwydauc a dywedut y vot yn vab y Moredyd vab Oweyn a

Rein oed y henw. ac y kymyrth gwyr ydeheu ef yn bennaf arnadunt. Ac y danunws yntev gwyned yn erbyn Llywelyn vab Seisyl y brenhin clotuorussaf awydit or mor pwy gilid. ac yny oes ef ny bu eissien da yny gyfoeth. na neb gonudus. nac vn dref wac na diffeith. A gwedy dyuot y lloed hyt yn aber gweili: y kyrehws Rein yr ymlad yn valch boesachus gan amoc y wyr. ac yn hynny y gorunwynt arnaw ef. ac y ffoas yn llwynogeid flyrnice. ac y llas y wyr yn olofrud. ac yd aureithwyt yr holl wlat. Gwedy hynny y doeth Eilaf y dir kynnure athorri Myniw. a diffleithiaw dyfed. Anno dom. M°.xxi. y bu varw Llywelyn vrenhin vab Seisyl. Ac yna yd oed Ryderch vab Iestin yn kynnall dyhenbarth. Anno dom. M°.xxiii. y bu varw Morgynnud escob. Ac val yd oed Chnout yn kynnall kwysyli yn llundein. ef adoeth Turkill dancis ac Irici. ac ereill or a uassey ymrat Edmud drwy gynghor Edrich y erchi yr brenhin ev kyuarwysseu. a menegi yr achos. A gwedy menegi ydaw: ef aduc yar Turkill Estsex. ac yar Irici northvmrylond. ac iar brenhin westsex y gyuoeth yntev. Ac yna y lliidaw Edrich brenhin Mers. a dywedut vrth y brenhin: ystrwe alaur uu yr einym twillaw yn arglwidu dyledauc. ac ev dwyn yaghen ereill ogareat arnat ti: athitheu yn talu y nynheu yn gyndrwe ahynn. Canys ydwyt yn adef dy dwill heb y brenhin yn gwid kyhoed lloegyr: hedwch y benn abwrywch y gorf yn temys. A hynny awnaethpwyt. a dehol ylleill or ynys. Ac yna y perys y brenhin gwneuthur eglwys yn assessdon. y wediaw dros yr eneidev alas yno gyt ac edmund gint. ac ymphob eglwys or a oed yny gyfoeth ef aberys gwediev drostunt. A thrwy gynghor emme y wreic. ef aberys atkyweiriaw yr hall eglwissev. yny gyfoeth. agwneuthur manachloc vch penn corf edmund verthir. a dwyn corf alphegi verthir o lundein hyt yngkeint. Anno dom. M°.xxiiii. y bu dece' nouenalis. Anno dom. M°.xxv. bu varw kyanan vab seisyll. Anno dom. M°.xxx. y gorchmynnws Chnout brenhiniaeth denmarc y hardechnout y vab. Anno dom. M°.xxxi. yd aeth Chnout y ruvein. ac y gorchmynnws y gyfoeth y emma y wreic. agorchmyn y baup bot yn hyvyd yv gorchmyn yny delei ef. ac erchi y baub talu y duw yr hwinn adlylyhei. nyt amgen alwissenev dros yr ereidyr. a degu' yr aniveileit y vlwydyn y genit. acheiniauc pedyr. ac aust degum y frwitheu. a gwil Marthin dechreu yr hadeu yr eglwisseu

plwif : yr hwnn aelwyt yn saesnee churche kuth. nny y vlwydyn honno y bu varw Robert brenhin freinc. ac y gwnaethpwyt Henri y vab yn vrenhin nny^ole. ac y llas Ryderch vab Iestin y gan yr yscotieit. Ac ydoed Iago vab Idwal yn kynnal gwyned gwedy Llywelyn. Ac Edwin a Howel. meibion Moredud dyheubarth. Anno dom. M^o.xxxii. y bu gweith irathuy y rhwng y meibion edwin : a meibion ryderch. Ac y doeth Robert Wiscard or poile. Anno dom. M^o.xxxiii. y llas Moredud vab edwin y gan veibion kyan. ac y llas Caradauc vab ryderch y gan y saeson. ac y doeth Chnout o ruvein. Anno. dom. M^o.xxxiiii. y gwnaeth Herlewin manachloc yn lle y gelwyr Herlewines beec. Anno dom. M^o.xxxv. y rodes Chnout y egiwys caer wynt tri hide o dir yn lle y gelwir Hillam. agelor seynt berini escob. a channwillpren maur o ariant gorreureit a chwre breich maur ydaw yr hwnn yssyd yno ettwa. a dwy vaner. Anno dom. M^o.xxxvi. y bu varw Chnout ac y clathpwyt ef yngkaer wynt. Ac ydoed Hardechnout y vab dyledauc yna yn trigav yn denmarc. Ac y dyrchafwit Harald Harefot yn vrenhin. canys wynt adywedynt bot hwnnw yn vab y Chnout o verch elfelin iarll. a rac y uuanet y gelwit ev velly.

A gwedy kadarnhau Harald yn vrenhin ef a deholas emme vrenhines or ynys. Anno dom. M^o.xxxvii. yr anfydloneon agynhaliasant Meuric vab Hywel. ac y llas Iago vab Idwal brenhin Gwyned : y gan Grufud vab Llywelyn ac a oresgynnws y gyfoeth ac ay gwledychws. ac a oruu ar lawer o kyfrangheu. yn gyntaf yn ryt y groes ar hafren. ac yn llan badarn vaur. ac a oresgynnws deheubarth. ac a deholes howel vab edwin oe gyuoeth. Anno dom. M^o.xxxviii. y bu varw Hermini escob Myniw. Anno dom. M^o.xxxix. y bu gweith pencadeir yn yr hwnn y goruu Grufud ar Hywel. ac agymyrth y wreic ac aylywiand hi. Anno dom. M^o.xl. y bu varw Herald brenhin lloeyr. ac y clathpwyt yn eglwys paul yn llvndein. ac yd-aethpwyt y gyrcu Hardechnout hyt yn denmarc. canys nat oed neb yna adywet-
 tei yn geir am veibion edelred yrei a oed yn normandi. Ac yna y bu gweith pwll dyuach. En yr vn vlwydyn ydeliit Grufud ygau wyr dilyn.

A gwedy dyuot Hardechnout yn vrenhin. ef a anvones yn ol y vam or lle y diholessyt hyt yn normandi. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Godwin iarll yn

bennaf o loygyr a dan y brenhin. Ac y kynghorassant yr brenhin tynnv corf Harald or kyssegryr allad y ben ay vwrw yn themys. y dial yr amhareh a wnatloed yw vam. a hynny awnaethpwyt. Anno dom. M^o.xli. y bu varw Hywel vab Oweyn arglwid gwlat vorgant nny heneint. Anno dom. M^o.xlili. y kymyrth hywel vab edwin llynghesseu or gwydil yn borth ydaw : ac y kyuaruu Grufud vab Llywelyn ac wynt yn aber tywi ac ymlad ac wynt yn wechyr creulon. ac yn yr ymlad hwnnw y goruu Grufud. ac y syrthlyws Hywel. Ac y bu varw Gvilfre a Matt' manach. Anno dom. M^o.xlili. y bu varw Ioseph escob teiliau yn ruvein. Ac y bu lladua vaur y rwng meibion Ryderch Grufud a Rys : a Grufud vab Llywelyn. Ac yno yr anvones Gotwin iarll hyt yn normandi y geisiau elured ac edward meibion edelred y dyuot y loeyr y gymryt ev dylyet. Ac yno yr anvones Robert ev hewythr elurty y gyt ar twillwyr hyt yn lloeyr a llawer o veibion bonedigeon y gyt ac ef. Ac Edward a ettelhis y gyt ac yntev. Agwedy ev dyvot y borth hamont yr tir. wynt a anvonassant ar Godwin y venegi ev dyuot. ac yd erchys yntev ydunt kyuaruot ac ef ar vynydd Guldedwn. ac ef adoeth yn ev herbyn hyt yn Guldeforde ac anvon gwyr arvauc yn ev herbyn. ac erchi ydunt lle gweleint y mynyd vchaf plannv kyff nny daear agyssot y meibion bonhedigion o normandi y eiste yn amgylch y kyffa rwymaw elvredus wrth y kyff yn ev perved. a sevyll or gwyr arvauc yn amgylch y meibion. ac ev cledyfev noetheon yn ev llaw. a degymmv y meibion allad y deevet tra gellit ev degymmv. Agwedy na ellit : erchi tynnv ev llygeit a llad ev trwynev. ac ev elustiev. ac ev gweussed. ac ev tafodev. ac ev dwylav. ac ev traet. ac ev crogi wyntev. Ac odena dinoethi elured arwymaw ydwyllaw dra ygevin yam y post. athynnv pennev y goludeon ford y vogel allan. ac ev festinghiaw a hoyllion heiern nny kyff. ay droi yntev yn wisv ystlys nny vyduent y holl coludyon gwedy yr droi yngchyleh y kyff megys raf. Ac erchi ydunt na ettyt yr vn dianc onadunt rac ynliw geir bron y brenhin ryld ohonaw nny mod hwnnw y vraut ny didorei yntev yoganv am. y weithret honno. megys tybiaw a wnav na chredit. Ar gwyr creulon a wnaethant o gwybyl : megys yd erchis y creulon arall ydunt. canys y brenhin a oed glaf. A chet ys menechyt ydaw ny allei manyn. tewi rac cadarnhet Gotwin. Ac yn lle gwedy hyny y bu varw Hardechnout yn

lamhiely yn myml llundein ac y clatpwyf ef yn yr escopte yngkaer wint. Ac y rodes emme y vam dros y eneit yr escopty llawer o wisgoed maur weirthiauc. ac eur ac areant a mein gwyrth vaar. a dwy lys nyt angen. West Wode a Piper Mvnster. Agwedy marw Hardechnout y rodet gwarchatwedigaeth y vrenhiniaeth y Gotwin yny delohit breuhin arall ogyt synnedigaeth yvrenhines ar dynas. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Edward vab eluret yn ymdivat yn normandi: canys marw uassei ygenedyl oll eithyr wiliam vap ydud robert a oed yn was ieanuac y gyt abrenhin freinc. Agwedy gwolet pob peth gwedy ryballu ydaw. bwyr y eneit yn antur aoruc a chyrcu lloegyr. adyuot hyt yn llvndein lle yd oed Gotwin yn trigaw yn wastat. Achael ryt ohonaw boregweith ydyuot yr ystauell lle yr oed Gotwin yn neffro. assyrthiaw yn groes ger bron ygwely. ac wylaw gan ywediaw. Ac ykyuodes Gotwin yny eiste agovyn ydaw pwy wyt ti dyrcha dy wyneb agat vi edrech pwy wyt. Arglwyd heb ef nebun tiant wyf agwas ytt. ac ym mebit ym alltudwyd yn wirion. ac yn dywediaw dithev arglwyd am nawd ym eneit. Agwedy ywelet yn tosturiau mor dygn ahynny: trugarhau aoruc wrthaw. athynglu y wyneb krist na bydei eneit vadev. kyvot weithon heb ef ac adef pwy wyt. Arglwyd heb ef can gefeis gras ythdeuryd. Edward wyfi a mab yeuaf y edelred' vrenhin o emme verch richard duc normandi. Canys edeweis vot yn da wrthyt mynheu a vydaf heb ef. tyng di ybydy vab yny ac wrth vyngorchymyn: a minheu avydaf dat ytti: ac ath wnaaf yn vrenhin ar loegyr. Ac y tynghaud yntev. Dos ti heb ef hyt yngkaer wint ac aro vi yno. ac yntev a aeth agweithiev ybydei yn llys yr escob gweithiev ereill yn llys y vam heb y adnabot o neb. Ac yno y perys Godwin dyvynnyv paub or tywyssogeon hyd ygkaer wint vrth dethol brenhin. Agwedy dyvot paub onadunt ygyt lryt yr escopty ger bron y vrenhines: ymdidan aorugant llawer am ydetholedigaeth. Agwedy daruot y baub dywedut y cwyllis: dodi aoruc Godwin ylaw ar ben y mab adywedut. llyma auch brenhin chwi heb ef. llyma Edward vab edelred vrenhin o Emme vrenhines ywreic awelwch ymma. Ahwn adetholaf vi yn vrenhin: ac awnaf gwriogaeth idaw yn gyntaf dyn ohonawch. Agwedy gwolet onadunt Godwin yn gwneuthur gwriogaeth idaw: y rynghws bod ybaub hynny. M^o.xliiii.

A gwedy kyssegru Edward yn vrenhin: ef a rodes y charter y bop brenhin gwedy ef or agorouheit ynghaer wint nev yngkaer vyranghon nev yn west mvnster. caffel or kovent hanner more ygan ybrenhin. achant torth o vara symnel. a hanner tynnell owin. ar llythyr hwnnw yssyd yngkadw yn west mvnster. Ac ef agymyrth yn wreika idaw Edith verch Godwin. Ac enrydedu ythaf awnay ymlaen paub. Emme y vam nyt maur awnay ymdanci. Anno dom. M^o.xliiii. gwedy clywet yn normandi vot Edward yn vrenhin y doeth llawer oy getmeithion odyno y geissiaw gossymeith ganthaw. ac y doeth ysgolheic robert oed y henw: ac y peris ef y wneithur yn escob yn llvndein yn gyntaf. Ac odyno yn archescob yngkeint. ar hynn aannogei hwnnw y brenhin ay gwnai. Ac ef a beris deloh Gotwin ay veibion or ynys: a rodi yr eidunt ev gelynncon. Ac ef aberys dwyn iar yvrenhines yholl da byt ay rodi hitheu mewn manachloc Warwelle yngkarchar ac yehydic o dreul ydi. Ac ef aberys carcharv Alwin' escob caer wint. adywedut vot kytenawt rynghaw ar vrenhines. A mwy y credei ybrenin ef: nogyt yw lygeit ehvn. Ac aberys dwyn yrnaw y holl lleectir odieithyr dinas caer wint. Anno dom. M^o.xlv. y llas o goreu gwyr Grufud vab Llywelyn yn ystrattywi amkan ydeugeint achant. ac yn dial y rei hynny: y diffeithws Grufud dyvet ac ystrattywi. Ac yny vlwydyn honno ybu eiry maur abarhaws o galen yonawr hyt wyl badric. Agwedy bot Aldwin' escop yngkarchar yn hir val y dywetpwyf vchot. Anvon llythyrev a oruc ar esgyb lloegyr y rei aod gedymeithion ydaw y ervynyeit yr brenhin kymryt yganthaw pob gyffryw gwirioned or adamvnei ehvn. hyt na buassei eryoet achwyssiaul or kelwyd a yrwit arnaw. Ac y casaf y brenhin drwy gynghor robert arch escob peri twymnaw naw llad haearn yn wyn yas: apheri ydunt kerdet naw cam ar y naw llath haearn. ac o galleynt hynny yn diargywed. gwirion oedynt. Ar profedigaeth honno awneythpwyf ydunt yn oet dyd tervynedic yn eglwys seint Swithon yngkaer wynt. Ar nos kyn bot y provedigaeth trannoeth: ydcepwyf y vrenhines o warwelle hyt yno. Ac yno ybi hi yn gwiliaw ac yn gwediaw ger bron seyn Swithon y nos honno. Agwedy hanner nos ysyrthiawt kysgu arney. ac yr ymdangosses seyn Swithon ydi: adywedut wrthi. nev yr giglew duw dy wedi canys wyt wirion. ac nac argys-syrya yr mynet yr provedigaeth: canys

nyt argyweda arnawech dym. Athran-noeth y doeth holl tywyssoegeon yr ynys hyt yno dieithyr robert archescob agym-yrth arnaw y vot yn glaf yn dofy. val y gallei fo or ynys. o dienghynt yn di poen or profedigiaeth. Agwedy dyuot pawb ygyt onadunt. wynt adiarchenwyt ac adodet kykyllev ar ev llygeit ac a dywys-swyt nav cam ar hyt yr haearn twym heb argywedn arnadunt. a phob dyn yn wylaw ac yn gwediaw duw amdanadunt. canys ny welsant cryoet kyfriw provedigiaeth ar dyncon a hwnnw. Ac yna y dywat yr escob: arglwydi heb ef paham ydygwch chwí vivi odieithyr yr eglwis pa nyt yn yr eglwis y byd y provedigiaeth. Ac yna y tynnwyt y kykylle ac y dangossat ydau y gwyrthiev awnathoe d duw yrdunt. aphaub yn wylau otra llewenyd. ac yn diolch yduw y wyrthiev. Ac yna ydncpwynt wynt ger bron y brenhin y dangos ev traet ydau na man-nassei yr haearn arnadunt. Ac yna yssyrthyws y brenhin yn groes ger ev bron. adywedut: Mi abecheis yn duw ac ynoch chwithev auch trugared ynghardaut yd archaf. Ac wynt ay madeuassant idaw. Ac yntev arodes ydunt wyntev ev holl tir adugessit yrnadunt. Ac y rodes y brenhines y eglwis seyn Swithon naw llys yn lle y naw cam a gerdassei ar yr haearn twym. Ac yrodes yr escob nav llys ereill odref y dat ehvn. Ac y rodes y brenhin dwy llys nyt amgen. Meones. a Portland. a. v. hides yn lle gelwit Wrockes Hele. Ac y bu ymrysson rwng yr escob ar vrenhines pwy mwyaf arodei y eglwys seyn Swithon onadunt orodeon ereill. Agwedy klyweto robart arch escob hynny: ef a edewys yr ynys ac ny doeth byth ydi drachevyn. ac y bu yr archescobaut yn wac yn hir o amseroed. Anno dom. M.xlvi. y casaf Godwin ay veibion comot ar brenhin drwy wediev y vain. ac y rodet ydunt ev holl dylcet val y buassei orev erioet. Anno dom. M.xlvii. y diffeithwyt y dehev oll. ac y bu varw Edwin' escob caer wint. ac yny le y dodet Stigand' yr hwn awnaeth y groc vaur a delw veir. a delw iewan. ac ay gwisgaut o eur ac aryant. ac ay rodes y eglwis caer wint. o rod emme vrenhines. Anno dom. M°.l. y pergilaud llynghes o iwerdon yn dyheubarth. Ac yd atwnaeth edward vrenhin deneguldor yr hwn awnathoe edelred ydat gynt. Anno dom. M.lii. y bu varw emme vrenhines ac y clathpwynt y eglwis seyn Swithon yngkaer wint. Anno dom. M.liii. ar dyd gwyl vehel val ydoed Godwin iarll yn eiste ar neill llaw yr brenhin wrth y uuyt yn

Hodiham. y doeth ybwtiler affioleit olyn ydunt. ac yn hynny pallu or neill troet ydau ay achubeit or llall. a gowenv aoruc Godwin. agovein or brenhin paham y chwardei. mor ehegyr yd achubawt y neill braut yllall heb ef. Rofi aduw heb y brenhin velly ygwney vymbraut ymni pey gedessit yn vew. Sef awnaeth Godwin etivaru adyvat. athorri tancit bychan o vara. a gwediaw ar duw boet y angheu ef bei hynny o vara odoeth angev yw vrant oe yweithret ef. Ac yr aur ydodes y bara yny enev: ef aeth kythreul yndaw. ac ny chavas arvot yr byt: onyt ymelheilitt ylygeit athagu. Agwedy gwelet or brenhin hynny: ny chyffroas arnaw dim. namyn erehi y dynnv oger y draet ya dan y bwrt ymeith. Ahynuy a wneithpwynt ac ydncpwynt ef hyt yngkaer wint ac yno yn yr eglwys vaur y clathpwynt yn enrydedus. Ac y rodes Githa y wreic y eglwys caer wint dwy lys nyt amgen vleodona' a crawcu'ham allawer o rodeon ereill. Ac y eglwyssev ereill hi arodes rodeon llawer. Ac y Harald y rodet ygyvoeth canys oed braut yr vrenhines. Anno dom. M.liii. y lladant Grufud vab Llywelyn: Grufud vab Ryderch. Agwedy hynny ykyweiriaud ef y lu ytu ahenford. Ac y kyuodes aneirif olu saesson a Randwlf yn dywys-sauc arnadunt adynot yny erbyn aorugant. ac ymlad ac ef y wychyr crenlon. allad llawer oboptu. ac or diwed drwy dirvaur dymhestyl ygyrwynt wynt ar ffo gan ev llad hyt yn henford. athra nuant ar ev bwyt y kychassant y gaer ay thorri ay hlogi ay dibobli. a dwyn aureith vaur ganthunt adref. Anno dom. M°.lvi. y doeth Magus vab Harald brenhin denmare y diffeithiav kyvoetheu y saeson drwy nerth Grufud vab Llywelyn tywys-sauc kymre. Anno dom. M°.lvii. y bu varw Oweyn vab Grufud. Anno dom. M°.lviii. y bu varw Siward iarll north hwmbyrlond o heint y gallon. ac ef adyvat gwac vi yn varehauc druan or gnyiver brwydyr ybvm yndi na bvm varw o nerth arrev. rac vi marw val beuch. ac erohi gwisgav y arrev ymdanav val y gallei marw yndunt canny allei amgen. Anno dom. M°.lx. y doeth Harald vab Godwin mewn bat pigot wyr y chwarc. ac y kyvodes tymlestyl yny mor ac ydnc wynt hyt yn pwittif. Ac y deliis iarll pwittif wynt. ac ay hanvones hyt ar William duc normandi keyvnderw y Edward vrenhin. Ac yna y tynghaud y kymerei vereh William yn wreic briant ydau. ac nat elei yn vrenhin gwedy Edward byth. A gwedy bu tynghu ohonaw

hyuny: y ellwng adref awneythpwy. Anno dom. M^o.lxi. y bu varw Grufud vab Llywelyn eurdorchawc brenhin kymre ac ev, hamdiffynnwr gwedy llawer o anreithev a chyliangkev budugawl ar y elyneon gwedy llawer owledev adigriuwch arodeon maur o eur ac areant adillat maur weirthauc. yr hwn oed cledyf atharcan dros wnech holl kymre. Ac yny vlwydyn honno y bu varw Ioseph escob Myniw. Anno dom. M^o.lxii. y bu pm' dece' nouenal'. Anno dom. M^o.lxiii. yd aeth Vwnehath vab Brian y ruvein ac yno y bu varw. Anno dom. M^o.lxvi. y perys Edward vrenhin kyssegru West Mynster. duw gwil y meibion gwedyr nodolic. A nos ystwyll y bu varw yntev. Adaw ystwyll ydnepwyt ef y Westminster yr lle y cladpwyt. Ac yn yr yn dyd hwnnw y kyssegrwyt Harald vab Godwin yn vrenhin yn erbyn yllw annvdon arodassei kyn no hynny y William duc normandi keyfynderw Edward vrenhin. Ar Harald hwnnw ny hanoed o lin brenhined. canys yn Edward ydiffygiawd llin brenhined y saesson. Canys tat Edward oed Edelred. vab Edgar. vab Edmwnd. vab Adelstan. vab Edward. vab Alured. vab Edwlf. vab Egbirth y brenhin kyntaf or saesson a oresgynnws teyrnas lloegyr yn vn. Mam Edward oed Emme verch Richard. vab William. vab Rolond. duc normandi.

Agwedy gwneythur Harald vab Godwin yn vrenhin: ef a ymdangosses yn yr awyr llawer o weledigaethv yny vlwydyn honno megys faglev tan: ac ofyn maur ar baub or ay gwelas rac dyuot symvdediaeth ar yr ynys. Acyn y vlwydyn honno y doeth Harald brenhin Norwei. a Tostiur' y vrant a chwechiant llong ologeu maur hyt yn aber tine avon. Ac yny erbyn yntev y doeth Harald brenhin lloegyr ay lu yntev. Ac yna y buwyt yn keissiaf kyngreiriaw ryngthunt. ac yny gyngreir hwnnw y llas brenhin norwei ay vrant ac y gwasgarwyt ev lluoed. Ac yna y collas y rei goren o lu brenhin lloegyr. Ac yna yd ymwnaeth yn gyn gallet hyt na lavassei neb gwrthnebu yw greulonder ac ny alley neb ymdiriet ydaw ef. Ac odyne y duc ef y llu kyntaf hyt yn ynys wicth yn erbyn William duc normandi. a oed yn keisiaf goresgyn arnaw. Ac yna y ftoas ylu oll ywrthaw: ac y dieithrws yntev yr ymlad. Agwedy gwelet o William ysgaelustra Harald am danaw: kynvllaw llu advoyn aoruc adyvot hyt yn penenose ydir. ac yno heb olud gwneithur castell yn lle gelwit hastinges. Agwedy gwybot o Harald

hyunny: dyuot aoruc ac ychydic olu y yngyuarvot ac wynt. Ac yn yr ymlad hwnnw y llas Harald ay holl niver. Ac yr auvonet y gorf hyt ar y vam. ac y clathpwyt ef yn waltham. Ac odena ydoeth Aldred archescop caer efrac. ac Wlstan escop caer vranon. ac Wallter escob henford ar iarll Gadwin. ar iarll Moreard y rei ny buassei yn yr ymrysson ar rei pennaf o lundein yn erbyn y duc William hyt yn berthamstude ac y dugasant ef hyt yn llvndein. ac y rodassant y dinas ydav. ac y gwnaethant gwriogaeth ydav. ac y detholassant ef yn vrenhin. ac y kyssegrwit ef ygan Aldred arch escob caer efrac. yn west mynster ar duw nodolic. a oed ar duw llvn yny vlwydyn honno. Anno dom. M^o.lx^o.viii^o.

Agwedy vrdaw William bastart yn vrenhin: ef a vynei gwisgaw y goren teir gweith yny vlwydyn nyt amgen duw nodolic ynghaer vranon. ar pasch ynghaer wynt. ar sulgwyn yn west mynster yn llvndein. Ac ef aberys gwneithur manachloc yn waltha' lle y buassei y kyffranc yryngthaw a Harald vrenhin. ac yny lle y cat corf Harald y gwnaethpwyt yr allor vaur. Anno dom. M^o.lx^o.viii^o. y duepwyt Matild gwreic nebun duc yn vrenhines ar loegyr ac y kyssegrwit ynghaer wynt. ygan Aldred archescob caer efrac. Ac yny vlwydyn honno ybu ymlad rwng meibion Kynvyn. nyt amgen Bledyn a Riwallawn. a meibion Grufyd: Moredud. ac Ithel. ac yn yr ymlad hwnnw y syrthiawt meibion Grufud. ac y llas Riwallawn vab Kynvyn. Ac y gwledychws Bledyn gwedy wynt. Ac yn gwledychu dybeubarth yd oed Maredud vab Owein ab Edwin. Anno dom. M^o.lx^o.ix^o. y perys tri ieirll nyt amgen. Hereward'. a Morgar. a Siward. ac Agelwin' escob durham kyuvllaw ev galla hyt yn Enry mevn gwern. Ac y kymellwynt wynt ymrodi yr brenhin oll: dieithyr Herewardu' adihenghys yn yr awr honno. Ac odena y duc William y lu y darystwng prydyn. ac y bu dir yr brenhin ymrodi ydav. Olyno y duc William ylu dros vwr hyt yn dinas Cynomannus ac ydarystyngws idaw ydinas ar wlat. Anno dom. M^o.lxx^o. y perys William chwiliaw yr holl manachlogoed or a oed yny deyrnas or yd adaussei y saeson daoed yndunt yw dwyn idav ehvn. Ac yny vlwydyn honno y llas Maredud vab Oweyn ygan yfreinc ac y gan Caradauc vab Grufud vab Ryderch ar lan rympi avon. Ac y llas Macmael y clotvorusaf ar cadarnaf ar gorev or auu o vrenhin yn iwerdon eryoet. a hynny yn disyvyt. yny

vlwydyn honno ydue Stigandus arch escob keint iar escob caer wint y escobaut. ac y doeth yntev yr kwynssyli hyt yngkaer wint y gwynaw yngwyd y brenhin a holl esgyb lloegyr a legat o rvuein a deu effeiriad yr cardinalieid Ieuan a Pheris. Ac yna y ducepwyt y arch escobaut iarnaw ac y dodet yngharehar nny uu varw. Anno dom. M°.lxxi°. y gwnaeth y brenhin cwnssyli yn windessowr ac yno y Stigand arall. ac escobawt excestyr yr hwinn adrossat y lincolny arodet y Reinigiu'. ac archescobot keint arodet y abbat Lanfranco. Ac nny vlwydyn honno y diffeithwyt keredigeon a dyvet y gan y freinc. ac y diffeithwyt mynyw a bangor y gan wyr anfydlawn. ac y bu varw Bleudyd escob mynyw: ac y kymyrth Sulyen yr escobot. Anno dom. M°.lxxii. y diffeithwyt keredigiawn yr eil weith y gan y freinc. Anno dom. M°.lxxiii°. y llas Bledyn vab Kynvyn drwy dwyll y gan Rys vab Oweyn a goreu gwyr ystrattywi. gwedy y ryvot yn kynnal brenhiniaeth kymry gwedy Grufud y vraut yn rymhus adwvyn. Ac nny ol yntev y doeth Trahaearn vab Caradoc y gevinderyw y gynnal gwyned. A Rys vab Owein: a Ryderch vab Caradoc yn kynnal deheubarth kymnre. Grufud hagen nei Iames a oed yn gwarchadw manaw. ac y llas Kynwric vab Riwallawn y gan y gweyndit. nny vlwydyn honno y bu ymlad Camdwr y rwng meibion Cadwgavn nyt amgen Goronw a Llywelyn gyt a Caradauc vab Grufud or neill parth: a Rys vab Oweyn a Ryderch vab Caradauc or parth arall. y rei a oruwyt arnadunt. nny vlwydyn honno y bu ymlad bron yr erw rwng Grufud: a Trahaearn. Anno dom. M°.lxxiiii°. y llas Ryderch vab Caradauc. y gan y gevynderw Meirehawn vab Rys vab Ryderch o dwyll. Anno dom. M°.lxxv°. y bu ymlad gweun y nygyl rwng meibion Cadwgavn yr eil weith. a Rys vab Oweyn. ac y goruwyt ar Rys yr eil weith. Anno dom. M°.lxxvi°. y bu ymlad pwlwgudic y rwng Trahaearn brenhin y gweyndyt: a Rys vab Oweyn. ac y goruu Trahaearn. canys duw adoeth nny erbyn y dial gwaet Bledyn vab Kynvyn y gwr goreu ar trugarocka or a uu o vrenhin cryoet. A gwedy llad gwyr Rys y foas yntev val carw gwyllt ofnus. yn diwed y vlwydyn honno y llas Rys a Hywel y vraut. ygan Caradauc vab Grufud. Ac

nny vlwydyn honno yd edewys Sulyen y escobot. ac y kymyrth Abraham hi. Anno dom. M°.lxxvii°. y dechreus Rys vab Teudwr gwledychu. Anno dom. M°.lxxviii. y diboblat mynyw yn druan ygan wyr anfydlon. ac y bu varw Abraham escob mynyw. ac y kymyrth Sulyen eilweith yr escobot yn eidaw. Anno dom. M°.lxxix. y bu ymlad mynyd carn. ac yno y llas Trahaearn vab Caradauc a meibion Riwallawn: Caradauc a Grufyd. a Meilir. y gan Rys vab Teudwr canys Grufud nei Iago ac yscottieit lldiauc adoeth yn borth idav. Gwrgenev vab Seisyll alas odwyll: ygan veibion Rys seis. nny vlwydyn honno yd aeth William duc normandi a brenhin lloegyr a chynre y bererindaut hyt yn mynyw. athri meib a uu idaw nyt amgen Robert. a William. a Henri. Anno dom. M°.lxxx. y dechrewt edeiliat caer dyf. Anno dom. M°.lxxxi. y bu dece' nouenalis sick. Anno dom. M°.lxxxiii. yd edewys Sulien y escobaut. ac y kymyrth Gwlfret hay. Anno dom. M°.lxxxiiii. y bu varw Terdelach brenhin yscottieit nev y gwedydyl. Anno dom: M°.lxxxvii°. y bu varw William bastart duc normandi a brenhin y saesson ar kymre ar yscottieit gwedy llawer o uudugolaethev a gorvodedigaethev yn ymladev calet. a rodeon gwyrthi vaur diamdlavt. yn oetran y deynas vu vlwydyn arugeint. y cedran yntev ehv oed nauyn vu vlwydyn trugeint. y gorf yntev agladwyv yn normandi mewn dinas aelwit caine. A gwedy yntev ydoeth Wyllyn goch y vab yn vrenhin. Nny vlwydyn honno y diholat Rys vab Teudwr oe gyvoeth hyt yn iwerdon ygan veibion Bledynt vab Kynvyn. Madoc: Cadwgon. a Ririt: Ac nny lle y doeth ef drachevyn allynghes ganthaw ac arodes kyffranc y veibion Kynvyn nny llech ryt. ac yno y llas deu vab y Vledynt vab Kynvyn nyt amgen no Madoc a Ririt. Ac y goruu ar Rys vab Teudwr rodi dreth vaur yr llynghes a dathoed yn borth idaw.

Agwedy gwneithur Willyn goch yn vrenhin ny bu vrenhin ereulonach noe ef. Anno dom. M°.lx.xxviii. yducepwyt kist Dewi or eglwis yn lledrat. ac o dieithyr y dinas y toriat ac yspeilywt. Nny vlwydyn honno y krynws y dacar yn dirvaur dros wyneb kymre. Ac nny vlwydyn honno y ducepwyt corf seynt Nicholas o dinas Mirrea ac y dodet mewn yscrin yn lle y gelwir Barwin. Y nauvet dyd o vis moi. Anno dom. M°.lx.xxix. ybu varw Sulien escob Myniw dysgiander y kymre amdiffynnwr yr eglwysre. doethineb y krevyde-

ev. nos calan Ionaur pan oed y oet ran. pedwar vgeint blyned. Ac vn vlwydyn eissiev o vgeint y buassei yn escob. Yny vlwydyn honno y torrat Mynyw ygan gwyr anfyllon or ynyssoed. Ac y bu varw Kedinor vab Gollwyn. y veibion yntev Llewelyn ay vrodyr a wahodassant Grufud vab Moredud yn erbyn Rys vab Teudwr. ac yn ymnyl llan dydoch ybu ymlad yngthunt. ac y goruu Rys arnadunt gan ev hynlit ac ev llad adaly ereill onadunt. Anno dom. M^o.lx.xxx. y divaws Willim goch brenhin loegyrr deudee eglwys adu-geint o van eglwyssev heb gappelleu yny forest newyd yn ymnyl Swtham twne. Anno dom. M^o.lx.xxxi. y llas Rys vab Teudwr brenhin deheubarth y gan y freine a yttoed yn trigaw yna yn brecheiniauc. ac yna y syrthws brenhiniaeth kymre. Yny vlwydyn honno Cadwgon vab Bledyn a anreithws dyvet ychydig kyn kalan mei. A deu vis gwedy hynny yn cylch kalan gorsennaf y goresgynnws y freine dyvet a ehredigion. ac y gwledychassant yr hynny hyt hediw. A holl kymre a vedassant a gwneithur keystyll yndi a chadarnhav ereill. Yny vlwydyn honno y llas Moelculm vab Dwnelath brenhin y pictieit nev yscottieit. ac Edward y vab. y gan y freine. A gwedy klywet o Margaret wreic Moelculm y lad ef: gwediaw a oruc ar duw. nac arhoie hi pellach pen yr wythnos yn vew. Ac y gwarandewis duw y gwedi hi: kyn y seithvet dyd ybu varw. Anno dom. M^o.lx.xxx.ii. Willim goch vab William bastart a aeth hyt yn normandi y amdifffyn kyvoeth Robert y vraut. yr hwna a athoed y Gaerusalem dros y gristionogaeth y ymlad a sarasynnieit. ac a gavas y clot unyaf or byt tra drigws yno. ar lawer o uudugolaethev. Ac yny vlwydyn honno y bv mynych ymgvrcelu yrnwng y kymre ar freine a oed yn gwledychu yna keredigion a dyvet. adwyn anreithiev amynych lladauev o bop parth. Ac yn hynny y kyvaruu Cadwgon vab Bledyn ac wynt yngkoet yspes yn mynet am benn Gwyned: ac ymlad ac wynt yn wechyr calet. allad lluosogvwyd onadunt. a chymell ylleill ar fo. gan ev hynlit ac ev llad heb drugared. Achyn diwed y vlwydyn ef a oresgynnws ev holl keystyll eithyr Penvro a Ryt cors. ac aduc ev lanreithiev yn llwyr ganthaw yu wlat. Anno dom. M^o.lx.xxxiii. y diffeithws y freine gwlyr a chetweli ac ystrattywi. Ac y doeth Wyllym goch y loegyrr. ac am hanner y kynhayaf ydud ef y lu y gymre. Ac yr amdifffynws y glynnev y kymre: ac y daeth y brenhin adref yn llaw wac. Yny

vlwydyn honno y detholet Ancelin' yn arch escob keint. Anno dom. M^o.lx.xxxiiii. y gyssodes y brenhin treth ar y saeson. Ac y bu varw William vab Baldewyn y gwr adechreus castell ryt cors drwy gorchymyn y brenhin. A gwedy y varw yd edewyt y castell yn wac o wercheitweit. Gwyr brecheynave. a gwyr gwent. a gwyr gwenllyvc a wrthnebassant gorthrymder y freine. Ac yna y kyffroas y freine ev llu hyt yngwent ac ny chassant vn lles yr hynny namyn llad llawer onadunt yny lle ygelwyt kelli carnawc. Odena yn lleygys gwedy hynny yd aethant ac eu llu hyt yn brecheynyawc ac ny chassant vn lles yr hynny. namyn ev llad ygan veibion Idnerth vab Cadwgan. nyt angen Grufud ac Ivor yn lle y gelwir Aberllech. ac ev keystyll aedewit yn gyfan. ac ev tlodeon adrigassant yn ev tei yn ergrynedic. Yny vlwydyn honno y doeth Veldryt vab Etwin. a Hywel vab Gronw ygvt athwissegeon ereill atholwyth Cadogon vab Bledyn ac agyrechassant castell penvro. ac a yspeiliassant yr holl wlat. ac ay hanreithiassant. ac ay diffeithiassant. ac y doethant adref yn iach ac ev llwythe o da ganthunt. Anno dm. Mo.lx.xxxv. y rodet swid castell penvro y Gerald wasanaethwr. ac y diffeithws e tervynnev mynyw. Yny vlwydyn honno y dygyvoves Willim goch vrenhin anreicir o lu yn erbyn y kymry. Ac ymdiret a oruc y kymre yn duw: drwy ev gwediev. ac vn prydiev. ac alwissenev. a phenydiev. a dod ev gobeith yn duw. Ac aflonydu ar ev gelymneon: hyt na lavassei y freine mynet yr coeid nac yr analweh. namyn rodiaw y tiroed rwid yn vlin lludedic. Ac odyo ymchwelut adref yn llaw wac. Ac velly yr amdifffynws y kymre ev gwlat yn he drwy llewenyd. Ac yny vlwydyn honno y bu varw seyn Wlstan escob caer-vrangan: ac y clathpwit yny escopyt ehvn. Ac yny ol yntev y doeth yn escob Henri y vraut y gwr awnaeth kyvreithev da yn loegyrr. Anno dom. M^o.lx.xxx.vi^o. y doeth y freine y drydeweith allu mawr ganthunt hyt yng Gwyned adu dwyysaue arnadunt. nyt angen Hugone Goch iarll amhwythie. a Hugo' vras iarll caerlleon. Agwedy ev dyuot hyt yn gwyned: y kil-iws y gweyndit yr annealweh mal y gnotta-hassant gynt: ac y doethant wyntev hyt yn agos ar y mor kyverbyn a mon. y lle y gelwyt aber lliennauc. ac y gwnaethant gastell yno. A gwedy gwelet or gweyndyt na ellynt yn erbynneit ac wynt: achubeit mon aorugant y geissiauw amdifffyn ygan wyr iwerdon nev herw longhev yr vor.

Agwedy gwybot or freinc hynny: kynrwt aorugant Oweyn vab Edwyn yn ev blaen y vynet y von. Pan wybu Cadugon vab Bledyn. a Grufud vab Kynan hynny: ovyrhau ev twyl aorugant. ac adaw yr ynys achyrcu iwerdon. Ac yna y doeth y freinc y von ac adrigassant yno ac a ladassant rei or kymre a edewit yno. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Magn' brenhin Norwei yn gwiliaw mor ygeisiaw gwassan, aethev a hogheu ganthaw. agwelet tir kymre adyaot tu ac ynys von aorugant. Ac yn ev herbyn y doeth y freinc ac ymseithu ac wynt. am yn yr ymseithu hwnnw y brathwit iarl amwithic yny wyneb olaw brenhin norwei yny golles y encit. Ac yna o dissyvyt gyghor yr edewys brenhin norwei tervynev yr ynys. Ac yr edewys yr holl freinc ynys von ac y doethant y loegyrr at seasson. ac adaw Oweyn vab Etwyn yn dywyssauc y gwr y aduc y freinc y von kynt kyn no hynny. Ac yna ydaeth y gweyndit yr eilweith yn gwrthnebed. can ny ellynt dyborthi kyfveithiev na brodiev na threis y freinc. Anno dom. M°.lx.xxx.vii°. y doeth Cadugon vab Bledyn. a Grufud vab Kynan o iwerdon ahed-yeu ar freinc a rodi ran ydunt oc ev kyuoethev. Cadugon agymyrth keredigion aran o bowys. Grufud awerchetwys mon. Llywelyn vab Cadugon a las y gan wyr brecheynauc. Howel vab Ithel a aeth y iwerdon. Ac yny vlwydyn honno y bu varw Rychemarch vab Sulien escob. y gwr doethaf or kymre. ac ny bu kyn noc ef y gyffelib. eithyr y dat nys dysgws neb ef. ac ynglwlch teir blyned adugeint oed y oetran pan uu farw. Anno dom. M°.lx.xxx.viii°. val ydoed Willim goch brenhin lloegyrr a Henri y vraut yn mynet y hely yr forest newyd adywetpwt vchot. allawer o varchogion ygyt ac wynt. ef arodes y uuha yn law Sir Walter Tirel atheir saeth yw dwyn. agwedy ev dyvot yn forest y kymyrth y brenhin y uuha a dwy or saetheu a seuyll adan bren y aros ergit. a gossot y marchauc vrdaul adan bren aral kyverbyn ar brenhin. a gorchymyn ydau seithv y mwyaf a welei or hyd-gant. A hynny aoruc yntev a saeth y brenhin ehvn: a datlamhv y saeth yar gevyn vn or keiriw yny uu adan vron y brenhin. ac or ergyt anodun honno y bu varw. Agwedy gwelet hynny o Henri y vraut: ef a orchymynws yr gwyr kyweiriav y gorff yn enrydedus vrenhiniaul ay dwyn y gaer wint. ac yntev onerth traet meirch a aeth or blaen. canys yno yd oed swllt y brenhin ay angued. Agwedy

cladu y brenhin yngkaer wint. ef awahodes paub or tywyssogion gyt ac ef hyt yn llundein canys penna eistedva oed or ynys honno. ac yno ydvrldwyt ef yn vrenhin. canys arver awnaeth Willim goch agordereh wraged heb gaffel vn etived dedvaul.

A gwedy gwneithur Henri yn vrenhin. ef agymyrth Mahalt verch Moelculu. brenhin y pictieit yn vrenhines ydaw o Margaret y mam hithev. Ac ef a dywedit yna bot Robt. y vraut ef yr hynaf yn dyuot o dir carusalem gwedy yr oruot yno onadunt. Ac yny vlwydyn honno y bu varw Thomas archescob caer efvrauc. Ac yny ol yntev y doeth Gerard' y gwr a uu escob yn henford kyn no hynny. canys Henri vrenhin avynnei y dyrehael y vrdas a vei euch noc y buassei gynt. Ac Ancellin' a adaussei archescobot keint rac kreulonder Willym goch: canys ny wney ef dim nac yr duw nac yr y orchymynev. Ac yno y perys Henri vrenhin y ansodi drachevyn yny archescobot. Anno dom. M°.lx.xxxix. y bu varw Hyw vras iarl caer lllion. ac y rodes y brenhin y gyvoeth y Rog. y vab kyt bei ieuang o garyat y dat. Ac yna y bu varw Gronw vab Cadugon. a Gwynn vab Grufud. Anno dom. M°.C. y bu dece' nouenal' gyntaf. Ac y kynydws ryvel rwng Henri vrenhin: a Robert iarl amwithic debelem oed y lyssenw ac Ernwl' y vraut yr hwn y doeth dyvet yny rann o goelbrenn. ac y gwuaeth castell penvro yn gadarn ydaw. A gwedy klywet or brenhin y chwedleu hynny drwe oed ganthaw. ac anvon aoruc y edrych a oed wir hynny. ac y dyfynu y gwyr attaw. Ar gwyr nyt oed da yd ymdiredeint yr brenhin. a cheisiav esgussodi. ac ny vynnwit yr esgussot drostunt. Ac yna y killiws y gwyr y ev kedernyt: a gwahaud nerthoed attadunt nyt amgen meibion Bledyn vab Kynvyn. Cadwgon. a Iorwerth. a Moredud, ec ev gallu. Ac a allasant uuyaf ar dor hynny or a gymerei da ac enryded yganthunt yr trigaw yn vn ac wynt. Ac yna cadarnhau ev kestyl o muroed asossid aphop ryw kedernit or a wyppit a orugant. Ac yna yd aclubaud Robert petwar castell: nyt angen. Arwn-del. Blydense. Brugge. yr hwn y bu y ryvel oe achos. am y wueythur heb gorchymyn y brenhin. ac amwithic. Y Ernwl' nyt oed onyt castell Penvro ehun. Agwedy kynullau ev gallu attadunt: kyrcu anreitheu aorugant. adychwelut adref yn llawen hvryt. Ac yna anvon a oruc Ernwl': Gerald d'apifer a llawer o

kennaden ereill y gyt ac ef hyt yny Iwerdon. y ervynneit merch Murcard brenhin iwerdon yn wreicka ydaw. Ac y cavas y ervin. Ac yr anvonet llawer o herw logheu agallu maur yndunt yn nerth yv dav gan y verch. ac am hynny ysgeyll-sach oed ganthunt am hedychu ar brenhin. Agwedy clywet or brenhin hynny yn llygys kynullaw llu a oruc. dyvot am ben castell Arundel ay goresgyn. ac odyuo y doeth y Blydense ahonno a edewyt ydaw ac y kymyrth yny vediant. ac yna y doeth hyt yn Brugge ac y kymyrth kyghor pa furf ygallei ef gorev daristwng yr iarll ay oy daly. ay y dehol or ynys. Ac yno y cavas yny gyghor anvon y wahaud Iorwerth vab Bledyn yn dirgeledic attaw. ac adaw aneirif o da ydaw mwy noc yr edewys yr iarll ydaw. Arodi ydaw yn ryd di-dreth tra vei vew y brenhin: powys a cheredigion a haunar dyvet. Ar hanmer arall adoeth y vab Bladwyn git ac ystrattywi achetweli a gwyr. Ior. vab Bledyn hagen a gyrechws castell y brenhin ay holl anreithieu or a oed ydaw ehvn. a hynny drwy gorchymyn y brenhin. Ac a anvones y wyr y cribdeiliaw kyvoethv Robert iarll amwithic. acy diffeithiaw gan goffau yr angkyfreithiev awnathoed Roger y dat a Hvgyn y vraut yr kynire kyn no hynny. ac ni wdiat yr iarll vot neb or kynire yngwrthnebed idav. Agwedy kynullav yr anreithiev gwympaf ar goludoed mwiaf amynet ymeith ac wynt: yd oed Cadwgawn a Moredud yn vn ar iarll heb wybot dym ohynny. Agwedy clywet or iarll hynny: annobeithiav a oruc yn vaur canys cadarnaf oed Iorwerth or kymry. ac anvon ar y brenhin a oruc y geisiav kyghreir y gantaw: nev yntev gadel ford ydaw y adaw yr ynys. Ac Ernwlw y vraut a aeth yn erbyn y wreic ar nerth a oed gyt ahi o herw logheu. ymplith hynny ydoeth Magnus vrenhin yr eil weith y von. ac a vrivaud adeiliadev prenn: ac adychwelaud y vanaw ac a dechreuawt yno tri chastell. ac a anvones hyt yn Iwerdon y geisiav merch Mwrcardi vrenhin yn wreicka yw vab yntev. A hynny a gavas yn llawen. Ac yno y trigawd Magnus y gayaf honno ac awnaeth y vab yn vrenhin ar vanaw. Pan gogleu Robert iarll hynny: anvon a oruc y geisiaw amdiffyn yno. heb gaffel dim. Agwedy gwelet o honaw y vot yn argaeat aboptu: y rodes y brenhin ydaw kanneat y adaw yr ynys. ac y mordwyaud yntev hyt yn Normandi ac adav pob peth. Ac yna anvon or brenhin ar Ernwlw y vraut y

wybot pa vn oed orev ganthaw ay dyvot yn ewyllys y brenhin: ay mynet yn ol y vraut ac adav y gyvoeth. Ac y bu dewis-sach ganthaw mynet yn ol y vraut ac adaw y gyvoeth ay gastell yr brenhin. Ac ydodes y brenhin gwereheitweit yny castell. yn lleigys gwedy hynny y bu tagieved y rwg Iorwerth vab Bledyn ay vrodyr. yn lle gwedy hynny y delhiis Iorwerth Moredud y vraut. ac ay duc ygarchar y brenhin. Cadwgawn hagen awnaeth hedweh ac ef: ac ydaw y rodet keredig-iawn a ran o bowis. Odyua Ior. a gyrechws llys y brenhin o dybygu caffel yr edewidion a edewit ydaw gynt. Agwedy gwelet or brenhin hedweh: ef a dattynnws dyvet ar castell. ac ay rodes y varehauc vrdaul Saher oed y henw. ac ystrattywi a chetweli a gwyr arodet y Hywel vab Goronw. yn hynny hagen ydalpwynt Goronw vab Rys odwill: ac yn ygarchar y bu varw. Anno dom. M^o.C^o.i^o. yd aeth Magn' brenhin g'maynia o vanaw y diffeithiaw tervynev llychlyn. ac y kyuodes y llychlyn wyr yn gyfluhitac ymlit yr anreith ac ymordiwes ac wynt. ac ymlad yn wyehyr creulon ac wynt a llad llawer o boptu ac yno y llas Magn' vrenhin ay holl wyr. Ac yno y doeth o y vrth y brenhin. doethcon o eskyb a Iorwerth vab Bledyn hyt yn amwithic yn rith dosparthu negeseu y brenhin. Ac yna galw ar Iorwerth attadunt: a gwedy ydyvot yn ev plith yr holl negesseu arodet yny erbyn ef. Ac y buwynt yn kynhennv dadlev arnaw hyt y bu yr dyd. ac y barnwit ef yn euawe. ac nyt o gyfreith namyn o gallu. Ac yno y dalpwynt ef ac y duopwynt y garchar y brenhin. Anno dom. M^o.C^o.ii. Owein vab Edwin o hir nyghtawt ybu varw. Ricard vab Baldwin a ystoreas castell ryt cors Hywel hagen vab Goronw y gwr y gorchymynassei y brenhin idaw gwarchadwedigiaeth ystrattywi a ryt cors ac ev tervynev: a wrthladwynt ac a anreithiwynt allogi yr ydev ar tei. ac adaw y tir yn diffeith. ac ymchwelut or freine adref drachevyn heb argywed arnadunt. Ac yntev a droas ynghyleh y wlat hwnt ac ymma ac a achubws y castell heb tygiaw dym ydaw: canys y castellwyr a yttoed yn trigaw yny castell yn digyffro. Yn hynny y duc y brenhin y ar Saher castell penvro ar wlat yn gwbyl. ac ay rodes y Gerald y gwr auuassei geitwat yno atan Ernwlw gynt. Anno dom. M^o.C^o.iii. y llas Howel vab Goronw y gan y freine a oed gastellwyr yn ryt cors. Sef mal y llas. Gwgawn vab Meuric a oed tatmaeth mab y Hywel a mwiaf gwr or

byt yd ymdiriedev idaw. a gwahawd a oruc ef Hywel yw dy : ac anvon ar y castellwyr y venegi hynny. A gwedy myuet Hywel y gysgu yn lle adas y tybygassei : y duc Gugawn yn lledrat odiganthaw y gledyf ay waiw ay aruev oll ereill. Aphan oed bylgeint nyhaf gawr am ben y ty ar eil ar dryded. Sef aoruc yntev kyuodi yn llym agalw ar y wyr adybygassev ev bot yn barawt y ymlad y git ac ef : ac wynt gwedy yr ffio yr pan glywssant y gaur kyntaf. Ac yno keisiaw y aruev heb gaffel dym : ac yno y foes Hywel ac y hymlynawd Gwgawn ef obell gan ymoralw ay gedymeithion ac nyt ymedewis ac ef yny delhiit. ac yllas y benn ac y ducpwyt yr castell. Yn y vlywydyn honno yr ymdaugosses seren aoad auryved y gwelet. Ac ybu varw Henri amheravdyr ruvein gwedy llawer o uundugolaetheu a chreyvdus unched : ac y gwnaethpwit yuab yn amheravdyr yny le. Yny vlywydyn honno yr anvones Henri vrenhin Lloegyr llu ydaristwg normandi idaw. ac yn ev herbyn ydoeth Robert iarll ac Ernwlff y vraut a Robert de belem a William o moretania y gevynderw ac ev kymhel ar fo drachevyn. Agwedy gwybot or brenhin hyny : kynullaw llu a oruc mwiaf or agavas adyvtot ehvn y gyt ac wynt hyt yn normandi : ac yn ev herbyn y kyuodes yr iarll ac ymlad ac wynt yn wychyr kalet. a rac amlet fluoed y brenhin : y foas yr iarll. ac yny fo hwnnw y delhiit ef a Gwilliam y gevynderw. ac y ducpwit wynt hyt yn lloegyr yngkarchar. ac ydaristynghwit normandi yr brenhin. Yn diwed y vlywydyn honno yllas Meuric. a Grifri. meibion Trahaearn vab Caradoc : y gan Oweyn vab Cadwgon. Anno dom. M^o.C^o.iii. y dienghis Moredud vab Bledyn oe garchar ac ydaeth yw wlat. Ac y bu varw Herwald escop llandaf : ac y doeth yny le yntev Worgan. Ancellin archescob ay kyssegrows yngkeint. Pan oed oet crist mil achant aplymp mlyned ydoeth yflemisseit oflandres gyntaf hyt ar Henri vrenhin y ervynyeit lle yganthaw ydunt ybresswiliaw yndaw : a menegi idaw ry dyuot or mor tymhestylev y ev gwlat wyntwy a rydiva yr ydev ar frwithev amynet ac ef yr mor. ac am hynny ni alleint ymbresswiliaw yny dymhestlus wlat honno. Ac yna yr anvonet wynt hyt yn Ros. ac yr achubassant y wlat honno yn llwyr. a Dyvet hyt yn aber cledif. a dehol y gweinicit or wlat honno yn llwyr. Ac yna yr adeiliaud Gerald gwassanaethwr yr cil weith castell penvro yn lle y gelwit kengarth vachan ac

aduc yno yholl engued ay wreic ay veibion. ac a wnaeth claud a phalis yn amgilch y lle hwnnw a phort achlo arnav. Anno dom. M^o.C^o.vi^o. ygwnaeth Cadwgon vab Bledyn gwled darparedic yn erbyn nodolic a gwahawd y rei pennaf or wlat a oruc attaw : a gwahawd Oweyn y vab o powys aoruc. Ac y kigleu Oweyn : bot Nest verch Rys vab Tewdwr yn wreic briawt y Gerald wassanaethwrac yngkastell penvro ac yn deckaf or gwraged. ac yn gyntaf ydaeth ef yw hedrych ac ychydic o gedymdeithion ygyt ac ef yn rith ybot yn gares ydaw. canys Cadwgon vab Bledynt a Gwladus verch Riwallawn mam y Nest a oed kevnynderw achyfnitherw. ac wynt ylldeu yn gefnynderiw. a Bledynt a Riwallawn yn deu vroder. Agwedy y gyflenwi o gythreulaeth ac o gareat y wreic y doeth ef ynos honno amben y castell a dyuot y mewn yn diarwybot. adodi gawr amben yr ystauell lle ydoed Gerald yn kysgu a Nest y wreic : a dodi tan yny tei. ac yna y deffroes Gerald a Nest heb wybot peth a oed hynny. Ac yna yd erchys Nest y Gerald nat elei yr drws allan namyn dyvot ygyt a hi yrgeudy. acynadyrchauel ystyllen y gevdy ay ellwng ford yno allan. Agwedy gwybot ohonei y diang yn diogel : dyvot yr ystavell a oruc a gweidi a dywedut nat oed yno neb onyt li ay meibion. Ac yna ydoethant ymewn ygeisiaw Gerald heb gaffael dim o honaw. Ac yna y daliassant Nest ay deu vab. ar trydyd mab amereb agat ogaradas. ac y hyspeiliassant y castell yn llwyr ay llosgi ay hanreithiaw a dyuot hyt ympowys ar anreith a orugant. Ac yn lleigys gwedy hynny y doeth Cadwgon hyt ympowys a hedychu rwng y rei oed annvhyn ryngth unt ac Oweyn y vab. Agwedy klywet o Gadwgon yr anghyfreith awna thloed Oweyn y Gerald : ovynhau a oruc ybrenhin yn vaur ac erchi edryt y wreic drachevin ar anreith ydaw. Ac yna yd erchys y wreic ydaw edryt y blant yw tat ony wnelei amgen no hynny : ahynny aoruc yntev. A hynny o garyat y wreic : anvon y deu vab ay verch ydaw. ac attal ev mam ganthaw yntev. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Richard escob llundein yn wassanahwr yr brenhin ny ammwithic. A gwedy klywct o honaw hynny : anvon a oruc y wahaud attaw deu vab Ririt vab Bledyn. nyt amgen Ithel. a Madauc. ac adaw ydunt o enryded mwy nogyt y holl kymre yr keisiaw daly Owein am y kywilid a wnaethoed yr brenhin ay wassanaethwr. Ac adaw yn ganhorthwy ydunt : Llywarch vab Trahaearn canys Oweyn aladassei y

vraut ef: ac Vchdryt vab Edwin. Ac yna yr ymgredassant ac ef: achynnnullaw llu a orugant. Ac anvon a oruc Vchdryt yn dissuyt yr wlat y erchi y baub or avyn nei y amdiffyn dyvot attaw. A llawer onadunt doethant hyt yn arwistli, llawer hyt yn meilenyd, ereill hyt yn ystrattywi, ar ran uyaf onadunt a foas hyt yn Dyvet lle yd oed Gerald yn mynnv diffeithiav. Ac yna yd erchys y brenhin y Wallter escob caer loyw kymryt saesson gyt ac ef, a mynet yamdiffyn caer vyrdyn. Ac yna y kirchassant arwistli ac y kyuaruuant agwyr maylenyd ac y diffeithiassant wynt, y rei doeth ar Vchdryt a dianghassant, y rei a aeth y ystrattywi Maredud vab Ryderch ay derbynawd yn enrydedus. Cadwgon hagen ac Owein a gausant llong yn aber Dyfi a doythassey o Iwerdon achyfnewidiev yehydic kyn no hynny: ac a gilliassant ymeith. Madawe ay vraut a Llywarch ac Vchtryt a doethant hyt yngkastell ryt cornouet, amynnassu kyrcu kyrc nos amben y wlat ac am ben Cadwgon ac Owein. Ac yna y kynghores Vchtryt aros yny vei dyd amynet yr wlat yn reolus: rac bot nerth dirgeledic ganthunt. A hynny aorugant. Athrammoeth pan doethant yr wlat ny chat dym yndi ouyt greoed Cadwgon. Ac yna y bu pawb onadunt yn ymgeryd ay gilyd ac yn gogann Vchtryt yn vaur am hynny. Ac yna yllosgassant ytei ar ysguboriev ar ydev ac a dychweiliasant y ev kestylly drachevyn, gwedy diffeithiaw y gwledyd kan mwiaf, a rei or kiwdowntwyr a foas y lan padarn: ereill y dir dewi: ereill adienghys heb ev diffeithiaw. Agwedy klywet onadunt bot rei yn trigaw gyt ac effeirreit yn llan dewi vrevi: wynt ay kyrcassant, ac eu dodd mewn geol drwe yn ev gwlat wynt ev hvn, ac anreithiaw yr eglwissev yn llwyr, lle buessunt. A gwedi klywet Owein ay gedymeithion hynny: wynt a aethant hyt yn Iwerdon at Murcard brenhin Iwerdon, ac ef ay derbynaws yn enryded' wynt. Cadwgon a drigws ympowys ac anvon kennadev at y brenhin y geisiaw kigkreir, ac y cavas trigaw mewn tref a gaffei gan y wreic: canys fraghes oed, merch y Piccot de Saii. Ac yn hynny y doeth Madoc ac Ithel meibion Ririt ac achubeit ran Cadwgon ay veibion o bowis, ac y traithassant yn anadvvyn. Ac yn hynny y cavas Cadwgon hedweh yr cant punt o areant ay gyuoeth, adan amot na chaffei Oweyn byth y ganthaw na nerth na chighor na sengi y dir o hynny allan. Ac nat attalie neb or a doethassei y keredig-

iaw kyn no hynny y ev chyvanhedu o ystrawn genediloed: namyn ev gellwng yn ryd. Gwedy klywet o Owein ry gael o Gadwgon y gyuoeth ef a doeth ef ay gedymeithion y dir kymre, ac nyt y keredigion a gyrehws: namyn y bowis. Ac yno keisiaw kennadev y wueith' y hedweh ar brenhin. Ac nyt oet neb ay llavassey, Ac yn yr amser hwnnw ydoed Madoc ap Ririt ac anyhvndeb y ryngthav ar freine ac ar saesson. Sef achos oed derbynnyeit lledradev y ev gyuoeth awnay ac ev canmawl. A gwedy anvon o Ricard wassanaethwr attaw y geisiaw y lladron: y naekau ar gwbyl a oruc. Ac am hynny yd oed yn forfet yn erbyn y brenhin. Agwedy na wydiat peth a wnay: ymgedymeithiaw a oruc ac Oweyn vab Cadogon, amynet yn vn gar vn esgar ohynny allan. Gwedy ev bot yn elynnyon kyn no hynny. Pan oed oyt crist, mil. c. a vii, mlyned y doeth cof y Henri vrenhin carehar Iorwerth vab Bledyn, ac anvon attaw aoruc y wybot ganthaw peth arodei yr y ellwng o garchar. A rac hyt y buassei yngkarchar mwy y hydawei nogyt gallei ef ay holl wyr dyuot ydaw. Sef oed hynny: tri chant punt o areant, nev ev kywerthyth o beth arall. Ac yr hynny y dillyngwyt ef yn ryd. Ac o hynny y rodes y brenhin y vab Cadogon or fraghes a dywetpwyt vehot, Henri oed y henw: cant more. Ac yna y rodet y gyuoeth ydaw: ac y talawd yntev yn lle y vab Cadogon. Ac yn yr amser hwnnw yd oed Owein a Madauc ac ev kedymeithion yn gwneythur llawerodrygev ar y freing ar saesson. A pha drwe bynnac y galleint: y dir Iorwerth ykyreheint ac ef, ac yno ytrigeint ac y treulieint. A gwedy menegi hynny y Ioru': gorthrwm y kymyrth arnaw rac ovyn anvod ybrenhyn. Ac anvon aoruc attadunt y ymgystlwn kerenyd ac wynt: aphregethu ydunt. Ac erwynneit ydunt gochel y gyuoeth ef: ar hwn Cadogon. Canys odeynt yn ewylls y brenhin pan wpypt seghi o Owein neu gedymeith ydaw: tir yr vn onadunt. A gwedy menegi hynny: ydunt mynychach y bydent yno no chynt. Ac yna yd erchys Iorwerth ev gwrthlad oy gyuoeth, ac yd aethant wyntev y gyuoeth Vchtryt hyt yn meirionnyd. A gwedy klywet o veibion Vchtryt hynny: anvon aorugant y erchi ev dehol oc ev tir wynttwy. Ac yna y doethant wyntev gyntaf y kyueiliauc lle yr oed meibion Vchtryt. Ac yn ev hol wyntev y doeth gwyr meirionnyd heb olud. Athrammoeth y kyuaruuant ac Owein ac

n. Madoc ac ev kedymeithon : ac ymlad ac wynt yn wychyr creulon. Agwedy gwelet o Oweyn a Madoc y gwyr yn ymlad mor wrawl ac wynt : kymryt ev hynt ar fo a orugant. Ac ev hymlyt aoruc y gwyr ereill hyt ev kyvanhedeu ac yna llosgi y tei ar ydev a llad yr ysgrybyl yn llwyr. Ac yno y trossas Madoc y Bowys. Ac y trosses Oweyn y keredigiawn y gyuoeth ydat heb goffau goruot ar y dat ymbryn ygan y brenhin ychydic kyn no hynny. Ac hynny oy achos ef. Ac yn yr amser hwnnw ydoeth kedymcithyon Oweyn y vynet y yspeiliaw ac y rywmau y dynneon ac yn ev dwyn ganthunt hyt y llongheu a doethassei gan Owein o Iwerdon kyn no hynny. ac yn trigaw velly yn ymylev y wlat ac yn gwneythur gwaethaf ac ygell-ynt. Odena wynt a alwassant attadunt ynyvdeon o keredigeon y amylhau ev rif. ac adoethant hyt nos am ben tref ac a ladassant a gaussant vwyaf. ac ereilla yspeil-iassant ereill a anreithassant. ereill adug-ant yw llongheu. A llosgi y dref a llad yr anyveileit ar ny allasant y dwyn ganthunt hyt yngkeredigion. ac yno ytrigassant heb ganeat Cadogon nac hwn y brenhin. Odyno wynt ydoethant y warchadw ford : ford y deuwei primas ofandrys William Braban oed y henw ay lad aorugant ydaw. Agwedy klyweto Cadogon hynny a Iorwerth y vraut : kyrcu llys y brenhin aorugant y ymdigerydu urthaw. Ac yno y doeth manac yr brenhyn ry lad o gedymeithion Owein vab Cadogon William de Braban. Agwedy menegi hynny ydaw ymliw aoruc y brenhin a Cadogon yn chwerv. am na allei lludias Oweyn na y gedymeithion yw gyuoeth. Agorchymyn y Cadogon nat elei or llys. adywedut y gwarchatwei ef y gyuoeth rac Oweyn prynt nas gallei ef. Ac yno y trigawd Cadogon yn llys y brenhin yn digarchar. apheudir arugeint ydaw beynyd o bwrs y brenhin. a chware ford y mynnai eithyr nat elei y gymre yv gyuoeth chvn. Agwedy klywet o Oweyn ry dwyn y gyuoeth y ar y dat : mynet aoruc y Iwerdon gyt a Madoc vab Ririt. Gwedy hynny yn lle anvon aoruc y brenhin yn ol Gilbert vab Richard a oed wr da gallus a chedymeith ydaw. Agwedy ydyvot : ef adyvat wrthav. Ti a ervyn-neist ym llawer gweith kyn no hyn ran o gymre : ac nys geveist. weitheon my arodaf yt tir Cadogon vab Bledyn. Ac ynteu ay diolochas yn vaur yr brenhin. Achynnullaw llu aorne amynet y oregyn keredigiawn. A gwneithu deu gastell yndi. vn yn aberystwith kyuerbyn ac eglwis padarn. Ac

arall yn aber teivi lle gelwir dyngereint yr hwn a dechreuaut Rosser iarl. Ac yn lle gwedy hynny y doeth Madoc vab Ririt o Iwerdon. Ac y trigawd Oweyn yno talim o amser gwedy hynny. Ac y doeth Madoc hyt ymhowys ar Iorwerth y gevynderw. Ac ydoed yn gyvreith pwybynnac agytvythei ac ef y vot yn anreith odef. Ac am hynny ny dywat Iorwerth wrthaw mwyr y vot : noc nabei. Ac yna ymgedym-eithiaw a oruc Madoc a Llywarch vab Trahayarn y geisiaw bredychu Iorwerth y gevynderw. Pan oed oet crist mil achant ac wyth mlyned y doeth Iorwerth hyt ynkereinawn athrigaw yno nosweith. Ar nos honno ydoeth Madoc gan gorthwy Llywarch vab Trahayarn a rodi gawr assyrthiaw am ben y ty : a chan yr awr honno y dyffroas Iorwerth ay gedymeithion a chadw y ty arnadunt a orugant yn gadarn. Ac yna y dodet tan nny ty yw llosgi : a gwedy gwelet oy gedymeithion hynny : fo a orugant drwy yr tan allan ay adaw yntev nny ty. Aphan wyl y ty yn syrthiaw keisiaw didor drwy yr tan allan a oruc. Ac yna y derbynneit ar waywyr awnaethpwit ay lad nny tan. A gwedy klywet or brenhin ry iad Iorwerth : rodi a oruc powys y Gadogon : ac adaw hedwch y Oweyn y vab. ac erchi y gyrcu adref. A gwedy llad Iorwerth ydaeth Madoc arherw adan goet. ac y geisiaw bredychev ar Gadogon hagen adoeth yn hedycheid heb mynnv argyweu ar neb hyt yn Trallwg Llywelyn a fynafgwyr gyt ac ef or wlat y vynnv edeiliat castell yno. ef adoeth Madoc gwedy cael brat arnaw. Ac yntev yn wr prud heb welet yn da heb allei ymlad heb allei fo. agwedy fo y wyr oll y cat ef ehvn ac y llas. Agwedy llad Cadogon anvon a oruc Madoc ar Richart escop llvndein ady-wetpwit vhot yr hwn a oed yn medu yna swid amhwithic. ac erchi ydaw talu pwith idaw y gweithret honno mal y hadawssei gynt. yr escop a vedyliawt am hynny : ac a rodes hedwch ydaw ar kyuoeth a uassei yn eidaw Ithel y vraut kyn no hynny. Ac nyt yr ygaru namyn yr chwenychu ev kyuoeth ac wynt pob vn onadunt yn llad y gilid. Agwedi klywet o Maredud vab Bledyn hynny : kyrcu y brenhin aoruc y geisiaw kyuoeth Iorwerth y vraut. Ac y rodes y brenhin ydaw gwarchatwedigaeth y kyuoeth nny delei Oweyn yr wlat. Agwedy dyuot Owein yr wlat dyuot ar y brenhin awnaeth achymryt y dir y ganthaw ac adaw llawer o da ydaw. a dodi gwercheit-weit nny gyuoeth. Ac y doeth Madoc vab Ririt y hedychu ar brenhin ac adaw

llawer o da yr hynny, a rodi gwystlon am y da. Ac ymogelei ef ehvn rac y genedyl os mynnei.

Pan oed oet crist M.C. a nav mlyned, y peris Henri vrenhin daly Robert iarll vab Roger de Belem ay rodi yngkarchar. Ac y bu anyhvndeb rwg y vab ar brenhin am hynny. Ac y bu varw Ancellin' archescob. keint.

Pan oed oet crist mil achant a deng mlyned yd anvones Maredud vab Bledynt ydolwith y aflonydu ar gyuoeth Llywarch vab Trahayarn. Ac y damchweinws kyuaruot onadunt a gwr y Vadoc vab Ririt. Ac y govynnassant ydaw pale yd oed Madoc : ac nys managei. Agwedy y gymhel arnaw : ymenegys y vot yn agos attadunt. Ac yna dodi gwiliadwricit amaw y nos honno. Athrannoeth pan oed dyd : dyuot yn dissyuyt am ben allad llawer oy wyr ay daly yntev ay dwyn ar Voredud. Ac y derbynaiawd yntev ef yn llawen ac y dodes gebyn arnaw, ac y ketwys yny doeth Oweyn vab Cadogon. Ac yna y rodi y Oweyn : allawen un Oweyn oy gael, ac aberys y dallu. Ar hyn aoed idaw o gyuoeth ymphiowys wynt ay rannassant rygthynt, sef oed hyuny : kereinion, athraen deudwr, ac aberriw.

Pan oed oet crist, M.C.xi. y kyffroas Henri vrenhin y lu y tu a gwyned a phowys, canys nev yr daroed y Gilbert vab Richart kyhudaw Oweyn wrth y brenhin, y vot yn derbynneit lledradev yw gyvoeth o gyuoethen ereill : ac yn eu kynnal. Ac nev yr daroed y vab Hywe iarll caer lliion kyhudaw Grufud vab Kynan, a Goronw vab Oweyn hevyt. Ac yna y maneseynt diva holl kymre hyt na bei atkyuot vdunt tragwyd. Ac yna kynullaw llu aoruc y saesson oy van eithiaf o Gyrnyw lle gelwir pengwayd : hyt y vann eithiaf o brydyn lle gelwir penblathaon. Achyt tyngkv nat edewit dyn bew yn kymre. A gwedy klywet o Voredud vab Bledyn hynny kyrchu y brenhin a oruc : a dygymot ac ef. Oweyn vab Bledyn ay wyr a aethant hyt yn Erryri, canys hausaf oed vdunt yno amdiffin rac ev gelyneon. Ac yna y gysodas y brenhin tri llu : vn gyt a Gilbert iarll, holl dehev lloegyrr a chyrynw, y vynet y deheubarth kymre. Arall gyt ac Alexander vab Moelkylum, a mab Hywe iarll caer lliion a holl prydyn y gyt ac wynt. Trydyd gyt ar brenhyn ehvn, y brenhin a doeth gyt ar deu lu hyt yn lle gelwir mur castell. Alexander ay gedymeith adoethant hyt ym pennant bachwy. Ac anvon ar Grufud y erchi ydaw dyvot

y hedwch y brenhin, ac adaw llawer idaw yr dyuot, ac eiswis y sommi oed pei delei. Ar brenhin a anvones ar Owein y erchi idaw dyuot y hedwch ac atdaw y neb ny allei vn amdiffin ydaw. Ac yntev ay nackaawd. Ac ar hyuny y doeth nebun wr ar Oweyn amenegi yr hedychu Grufud a mab Moelcolum ar iarll ac adaw onadunt ydaw y holl tir dicithyr y kestyll yn didreth ymywyt y brenhin, ac yr hynny ny chytsynniawt ef ac wynt. Ac eilweith yr anvones y brenhin ar Owein kennadev a chyt ac wynt Moredud vab Bledyn y gevynderw, ac y dywat yntev wrth Owein na thremycka di kennadwri brenhin lloegyrr : namyn achub di y garyat ymlaen ereill athi ay kelly. Ac yntev a gredawt ydunt ac a doeth gyt ac wynt y lys y brenhin, ac y derbynnywynt wynt yn enrydedus gan ev canmawl. Ac yna ydywat y brenhin wrthaw. Owein heb ef canys doethost attaf othi vod achredu geiriev vygkennadev ii : minnev ath ardyrchavaf ragor rac neb oth kenedyl, ac a dalaf y bwith o rodeon teilwg yt. Ac a rodaf yt dy holl tir yn ryd, val y bo kenvigen gan dy genedyl. Agwedy klywet o Grufud yr hedychu Owein ar brenhin : anvon a oruc yntev ar y brenhin ygeisiaw hedwch : ac y cavas gan dirvaw dreth. Ac yna y dychwelawt y brenhin y loegyrr, ac y dywat wrth Owein canlyn di vi heb ef, ac a vo teilwg ytti y gaffel my ay rodaf ytt, ac o deuwy gyt am y normandi : my agyflawnaf pob p eth or a edeweis yt, a hynny a oruc yntev aphaub onadunt auu kywir wrth y gilid.

Pan oed oet crist M.C.xii, y doeth Henri vrenhin y normandi ac Owein gyt ac ef, ac y bu varw Geffrei escop mynyw, ac y perys y brenhin gwneithur yn escop yno Bernard ysgolheic o normandi, bei drwe bei da gan holl ysgolheigion hymre. Yn yr amser hwnnw y gwnaethpwynt gwas ieuanc Grufud vab Rys vab Teudor yn vrenhin yndeheubarth kymre, ac y peris rei oy genedyl ydaw mynet hyt yn Iwerdon yny vei yn oetran, gwedy bot yno yn hir ef adoeth yw wlat, ac y bu ygkylech dwy vlyned gweithev gyt ay genedyl gweithev gyt ay daw Gerald arglwyd penvro canys Nest verch Rys ac yntev oyd chwaer a braut. Ac oy diwed y kyhudwit vrth y brenhin, a dywedut bot gobeith holl kymry vrthaw. Ac yna y peris y brenhin y geisiaw, ac y foas yntev hyt ar Grufud vab Kynan o dybygu cael diang y eneit, ac y doeth kennadev ygan y brenhin y erchi y Grufud vab Kynan dyvot y ymwelet ar brenhin. A hynny agiglev

Grufud vab Rys gyt a Hywel y vraut yr hwn a uassei yngkarchar Ernulf vab Rosser iarl Montgomeri. ac y rodassei Gwiliam vrenhin gynt ydau ran o gyvoeth Rys. agwedy torri y alodev y ellwg ymeith aoruc. Ac y doeth yntev ar Grufud uab Kynan ac y bu lawen wrthaw. Agwedi dyuot Grufud vab Kynan y lys brenhin llawen uuwyrt wrthaw ac adaw llawer o da idaw yrperi Grufud vab Rys ydau ay yn vew ay yn varw. Ac yr ymedewys yntev ac wynt. A gwedy y dyvot adref ymovyn a oruc am Grufud vab Rys. Ac y cafas yntev yny gyghor kiliaw iadan y olwe yny wyppey pa chwedlev adelei ganthaw or llys. A gwedy amovyn amdanaw mor vrysa hynny: anvon a oruc ar veirch ac ar draet yw geisiaw. nacha un yn doddi gvaed am gwelet marchogean 'mor vrys y dyuot. Nacha yntev obreid cael y drws a chyrchu eglwys aber daron a chael y nodua oc ev blaen. A gwedy klywet o Grufud vab Kynan y dianc yr eglwys. anvon a oryc y wyr yw dynnvr or eglwys ymmeith: ac nys gadawd yr escyb a gwyr yr eglwys. A gwedy y adaw onadunt ef yno: fo aoruc hyt yn ys-trattywi. Ac yna ymgynnullaw llawer attaw a dechreu ryuelu ar y flemissieit ar freinc.

Pan oed oet crist. M.C.xiii. Grufud vab Rys a losgas castell kyverbyn ac arberth. Ac odeno y doeth hyt yn llan ym-dyvi rachyrchu castell Ricard vab Pvnson y geisiaw y thorri ay llogsi. ac y gwrth-nebawt y castellwyr gyt a Moredud vab Ryderch vab Caradanc a oed gwercheitwat ar y wlat honno adan Ricard yna. ac y llogsat y llys ac y brathwyt llawer allad ereill heb caffel dym or castell. Odena ef a anvones y gedymieitheon y geisiaw castell Henri iarl yn aber tawy. ac y llogsassant y llys allad rei or gwyr heb cael dym or castell. A gwedy klywet hynny llawer oweision iueinc ynvyt a doeth yn borth idaw ac anreithiaw yn ev hamgylch yn olofrud. Ac yna yd aeth y freinc yn ev kyghor a galw attadunt tywyssogean ywlat. nyt amgen noc Oweyn vab Ryderch. a Ryderch vab Teudwr ay veibion Moredud ac Oweyn. ev mam wynt oed Hynyd verch Vledynt y mw'af or kymry gwedy Grufud vab Llywelyn. canys wynt oedynt vrodyr vn vam o Agharat verch Voredud brenhin kymre. Ac Oweyn vab Caradauc o Wenlliant verch Vledynt adywetpwyrt vchot. a llawer or rei ereill. Agwedy ev dyuot y gyt: govyn or freinc udunt. a oedynt gwyr wynt y Henri vrenhin lloegyrt. ac y dywedassant ev bot. Ot ydywch heb yr

wynt: chwi bieu cadw castell caer vyrdyn yr brenhin. A llyna val y ketwir. Oweyn vab Caradauc ay keidiw pethewnos. a Ryderch ay veibion pethewnos arall: a Moredud vab Ryer ch vab Caradauc y trydyd pethewnos. A gorchymyn y Vledyn vab Kedinor castell Robert Courtemayn yn aber comyn. Yn hynny anvon a oruc Grufud vab Rys disgwileit y gaer vyrdyn y edrych o gellit y llogsi nev y thorri. Ac yn ar amser hwnnw yd oed Oweyn vab Caradauc yny gwarchadw. Ac y doeth Grufud ay niver a doddi gaur amben y gaer. Sef a oruc Oweyn bwrw neit achyrchv lle klywei yr awr ac ymlad yn wychyr odybygu bot y gymedeithion gyt ac ef: sef a orugant wy. y adaw ef a fo. ac yna y llas Oweyn. ac y llogsat hyt y castell ac ny bu da ydieghis y castell hevvt. Odeno y dychweillasant y ev gynottaedic lle gan yspeiliaw y koidyd. ac y syrthiawd attaw anvedred oweision ieuweinc ynvyt or wlat honno. ac y doethant y losgi castell hyt yngwhyr allad llawer owyr a oed yndaw. Ac yd edewys William olundein y gastell rac ovyn Grufud. ar wlat ay holl ysgrbyl. dyeithyr y gwyr aedewis y wlat. Ac yno y kyflewnt adyvat Selif. kyn y kwymp y dyrcheif yr yspryt. A gwedy gwelet or anosparthus bobyl o dyvet hynny: ymgveirav y Geredigion aorugant dwrwy ganhorthwy Kediur ap Gronow. a Hywel ap Idnerth: a Thrahayarn ap Ithael. y rei a oed gereint agos ydunt: ac am hynny oed well ganthunt pendevigiaeth Grufud no holl wyr keredigion. Ac or kynghor hwnnw yd hanuu wayth holl kymre. canys adaw dyuet awnaethant yn llawn o flemissieit. a freinc. a saesson. a llawer o amrauyllion kenedloed a oed gyt a gwyr keredigion. ac yr hynny yd oed callonniev gelynyaul vrth wyr keredigion am y galanassev awnaythessynt arnadunt gynt. ac ar ev kenedloyd. yr bot hagen Henri vrenhin lloigyrt yn darystwg rei oe nerth. ereill ev dehol dros voroed or kymry. ereill o'eur ac areant. ereill o rodeon amrauyllion hyt na wydeat neb ev rif eithyr duw ehvn. nyt argywedawd Grufud dim yr hynny. namyn kyrchu keredigion ysgoit aoruc ac ymlad diwyrnavt a lle kadarn a daroed y Gilbert vab Richard ar flemissieit y adeiliat lle gelwyrt blaenportligwydni. ac or ymlad hwnnw y llas llawer or rei a oed y mewnt: ac vn or rei allan. ac alogsassant y ran mw'af or dref ac y darystwngassant y kymmwt ydunt. ac y foas y saesson ac adaw ev hanreithiev ac ev tei yn diffeith: ac y doeth y kymry ac anreithaw y wlat

ay llosgi hyt yn penwedic. ac odena y goruanant ar gastell ystratpeythill a llad llawer yndav ay losgi. o wyr Rys gvasnaithwr. canys efo bioed y castell. Odyna y doethant hyt y Glasgruc lle mesurwit castell milltir o lan badaru. ac yno fy gynaethan an adasrwyd dwyn ysgrybyl or eglwis yn bwyllwr ydunt. Athrannoeth yd oed yn ev bryt mynet am benn castell aberystwyth yr hwn a losgessyt gynt a llad y castellwyr. A gwedy klywet o Rys hynny: anvon a oruc o hyt nos hyt yn ystrat meuric y gastell a adeiliasse Gilbert y arglwyd ef. y ervynneit nerth y ganthuut. ac y rodassant yr hynn gorev or a allasant. Trannoeth y doeth Grufud ap Rys. a Ryderch y ewythr ay deu vab Maredud ac Oweyn ac ev llu yn dirool y gyrcu castell aber ystwyth. le yd oed Rys wasnaythwr ay nerth yn diarwibot ydunt. A gwedy ev dyuot hyt ar villtir ywrth y castell lle gelwit ystrat antarron y gymryt ev kyghor y vynet am ben y castell. canys ar ben mynyd yd oed y castell ac ar lan avon ystwyth a phont a oed ar yr avon. Agwedy gwelet or freinc trevlav y dyd ganthuut yn ymgyghor: anvon a orugant seithydeon hyt y bont y ev digiav ac y geisiav ev twyllav ydyvot y ymseithu ac wynt. A gwedy gvelet or kymmre hynny: kyrchu y bont aorugant yn dirool ac ymseithu ac wynt yn wychyr calet. ac yn yr ymseithlu hynny: y llas march vn or castellwyr. ac yna kyrchu y bont aorugant heb kymmryt kystlwn ganthwnt yny doethant y ben y brynn. A gwedy gwelet or freinc henne ellwng aorugant llu o varchogeon llurugauc ydunt y ev llad yn olofrud. A gwedy gwelet or gwyr ereill hynny: fo a orugant rei ac ev anreithew y wladoed ereill. ereill heb anreithew. Ac y foas Grufud ap Rys hyt yn ystrattywi. canys lle anneal oed hwmw. A gwedy klywet or brenhyn hynny gvahavd Oweyn ap Cadogon aornic attaw y ervynneit ydaw ac y Lywarch ap Trahayarn mynet gyt ay vab a llu ganthunt am ben Grufud ab Rys. ac adav talu pwyth ydunt pan deleynt drachevyn. canys mwyaſ oed y ymdiret ydunt yll deu. ac y hadawsant wyntheu hynny. A gwedy kynullav ev lluoed ygyt wynt a doethant hyt yn ystrattywi: ac agythyghassant nat adaweint na gwr na gvreic na mab na merch heb lad ford y kerdynt. Agwedy klywet or wlat hynny fo a orugant rei yr coydyd. rei y wladoed ereill. rei y gestyll cyfnessa attadunt lle tybygynt kael amdifffyn. Ac yno ydywet-pwyt y diayreb. y ki a lyf y gwayv y llader

ac ef. Agwedy ellwng y llu adan y coet. y doeth Oweyn ac yehydid o tylwith. XC. yr coet ac y cawsant olev dynyon ac ysgrybyl yn fo tu a chaer vvyrdyn. ac ev hynlit a oruc ac ev daly yn agos ar y castell ac ev dwyn ar y getyneithion drachevyn. Ac val yd oed yn dyuot nyachaf Gerald wasnaythwr a llu or flemissieit yn dyuot y gaervyrdyn yn erbyn mab y brenhyn. nyachaf vn or foادرcon adan weidi mavr: a meneg ry darvot y Oweyn ev daly ac ev hanreithav. a gwedy klywet or flemissieit ynyvt hynny: coffau a orugant yr hen glwifew a wnaethoed Oweyn ydunt gynt llosgi y gastell ay anreithaw adwyn y wreic y dreis a medylrav am hynny a oruc Gerald arglwyd penvro ay lu a dyuot yn direbud am ben Oweyn ar anreith. a thybygu o Oweyn panyw yn borth ydaw y dathoedynt. agwedy eu dyuot y gyt ymseithu a orugant oboptu: ac yno y brathwyt Oweyn yny syrthiawt. A gwedy kwyravav Oweyn yehydie adiengys or a oed gyt ac ef. Agwedy klywet o Lywarch ap Trahayarn ay gedymeithion ry lad Oweyn: ymchwelut y ev gwlat a orugant o achos bot brodry Oweyn yn kynnal y ran ef o powys dieithyr adugassei Oweyn y gan Moredud sef oed hynny kereinion a ran Madoc ap Ririt ab Bledyn. Henwew y vrodry oed: Madoc ap Cadwgon a gat o Wenlliant verch Grufud ap Kynan. Eynion ap Cadwgon a gat o Sanan verch Dyfnaval. Morgant a gat o Ello verch Kedivor ap Collwyn twyssave dyvet. Henri. a Grufud a gat oy wreic briawt merch y Picot de Sai twyssauc o freinc. Moredud a gat o Euron verch Hoydlyw ap Cadwgon ap Elystan. Oweyn a gat o Iweryd verch Edwyn. Ac yn hynny kytdyhnaw a oruc Eynon ap Cadwgon a Grufud ap Moredud ap Bledyn y vynet am ben castell Vchdryt ap Edwyn yr hwn a oed yng kymer yn meirionnyd. Canys Cadwgon ap Bledyn arodassey meirionnyd a chyueiliaue y Vchdryt ay veibion yr bot yn borth ac yn ganorthwy y Cadwgon ay veibion yn erbyn gwrthwynebed or odelei arnadunt. Agwedy llad Oweyn heb achos. gorthwrw oed gan y genedyl hynny: a dyuot am ben y castell ay losgi a fo o rei or castellwyr ac ereill adoeth y hedwch yr gwyr. Ac yna yr achubassant meirionnyd. kyveiliaue a phenllyn. ac a rannassant ryngthunt. kyueiliaue a machdwy a hanner penllyn y Grufud ap Moredud. a meirionnyd y veibion Cadwgon.

Pan oed oet crist. mil. C.xiii. o vlwynydded y doeth tervyse rwnge Henri brenhyn

lloeyr a brenhyn freing am normandi. canys yno yd oed y brenhyn yn trigav. nny wlydyn honno y bu varw Gilbert vab Richard o hir nychtawt.

Pan oed oet crist mil. C.xv. mlyned : y bu ryvel rwng Howel ab Ithel yr hwn a oed yn kynnal ros a rywynnyave : a meibion Oweyn ap Edwii. Ririt a Llywarch ac ev brodyr. Ac yna anvon a oruc Howel ap Ithel yn ol Moredud ap Bledyn a meibion Cadwgon yn borth ydaw. canys wynt a oed yn kynnal y rannev hynny or wlat gan yawn. A gwedy menegy ydunt hynny : wynt a doethant ac ev tylwith amkan petwar cant o wyr da gyt ac wynt lht yn dyffryn klwit canys ywlat honno oed eidunt meibion Oweyn ap Edwyn. A gwedy klywet onadunt bot Howel. a Moredud. a meibion Cadwgon yn dyuot : wynt a gynullasant ev nerthoed wyntev gyt a meibion Vchtryt ev keynderw a freng o gaer leon. Ac a doethant yn ev herbyn ac ymlad yn wychyr creulon oboptu a llad llawer : ac or diwed y foas meibion Oweyn ac adienghys or eidunt. Ac y llas Llywarch ap Trahayarn. a Iorwerth ap Nud oed wrda enrydedus a llawer gyt a hynny. Ac ereill avrathwyt ac nuant veiriw or brathev. Howel ap Ithel a vrathwyt ac aduepwyt adref ac ympenn y deugeint diev ybu varw. Moredud a meibion Cadwgon a ymchweilyssant adref heb lyvassel trigav nny wlat rac ovyn y freinc.

Pan oed oyt crist mil. c.xvi. o vlwynyded y bu varw Murcherdach brenhyn iwerdon.

Pan oed oyt crist mil. c.xvii. y tagnavedyt rwng brenhyn lloeyr : a brenhyn freinc. A gwedy ev tagnavedu yd erchys brenhyn lloeyr parattoi y longhev y dyvot y loeyr. ac wynt abarattoet ac adewisswit y gorev o nadunt y dwyn deu vab a merch yr brenhyn drwod gyt a deu cant or rei gorev eithyr y brenhin chyn owyr a gwraged. A dechrev nos hwyllav a orugant nny doethant hyt ynghevyng gweilgi : ac y doeth tympmestel arnadunt ac ev bodi heb diang yr vn onadunt. Ar brenhin oed mewn llong arall heb vynet ywrth y tir hayach. ac adiengys yr tir drachevyn. Agwedy klywet ohonav ry vodi y veibion nychtawt adodet yndaw : nny uu abreid ydaw diang ay enet.

Pan oed oyt crist mil. c.xviii. mlyned y priodas Henri vrenhyn merch yr duc or Almaen. kyn no hynny ybussai merch Moelculum yn orderch ydaw ac y buassei varw. Ar haf hwnnw y duc ef llw mawr yu erbyn Moredud ap Bledyn a meibion

Cadwgon. Einion. Madoc. a Morgant. ac anvon onadunt wyntev ar Grufud ap Kynan arghlid mon y ervynneit ydaw dyvot yamdiffin ev tervynev rac y brenhin. Ac yntev a wnaeth hedwch adan llav ar brenhin ac adaw ev diva wynt o deleynt yw gynoeth ef. A gwedy klywet onadunt vot y brenhin yn dyvot anvon gveision ieweinc y ymseithu ac wynt allad llawer onadunt a brathu ereill. amedrty y brenhin a saeth a rac daet yr arvev nyt argywedawt arnaw. Ac yna anvon yu ol Moredud a meibion Cadwgon a dyuot ar gret y ymwelet ac ef. ac yna y gwnaethant hedwch ac ef yr. x mil o warthee. Ac yna y dychwelavd y brenhin y loeyr.

Pan oed oet crist. m. c.xix. hedwch uu y vlwydyn honno. Pan oed oet crist. m. c.xx. y llas Grufud ap Eulhayarn y gan Grufud ap Rys. Pan oed oet crist. m. c.xxi. y bu varw Eynion ap Cadogon. ac y gorchymynnws y Voredud y vraut y ran obowis a meirionnyd yr hwn adugassei y gan Vchdryt. ac y doeth Moredud ap Bledyn y gevynderw. ac Ithel ap Ririt ap Bledyn a ellyngnessit o garchar Henri vrenhyn. adwyn y ar Moredud ap Cadogon y randiroed a orchymynnws y vraut ydaw. Agwedy klywet o Grufud ap Kynan ry wrthlad Moredud ap Cadwgon y gevynderw anvon a oruc y deu vab Cadwallawn ac Oweyn allu gantunt ac goresgynasant meirionnyd hyt yn llyn.

Pan oed oet crist. m. c.xxii. y lladawt Moredud ap Bledyn Ithel ap Ririt ap Bledyn y gevynderw. ychydic gwedy hynny y lladawt Cadwallawn ap Grufud ap Kynan y tri ewythy. Gronw. Ririt. a Meilir. meibion Oweyn ap Edwyn. Canys Angharat e' Owein oed wreic y Grufud ap Kynan a mam y Gatwallawn. Owein. a Chatwaladyr. a llawer o verchet. Yny vlwydyn honno y lladawt Morgant ap Cadogon Moredud y vraut o dwyll.

Pan oed oet crist. m. c.xxiii. y doeth y rei auassei yn keisiav normandi gynt. a dwyn peth o normandi o vedyant Henri vrenhyn. Pan oyd oet crist. m. c.xxiiii. y kyludawt y freinc Grufud ap Rys vrth y brenhin. ac yducpwyd y tir aroassei y y brenhin ydaw kyn no hynny iarnaw. Ac yn diwed y vlwydyn ybu varw Daniel vab Sulien esceop mynyw y gwr goreu or kymre ac yn archdiagon athagnauedwr gwyned aphevis.

Pan oyd oet crist. m. c.xxv. you varw Grufud ap Moredud ap Bledyn. Ac y delhis Llywelyn ap Owein : Moredud ay doddi yu llaw Payn vab Ithon y gadw

yn gastell brugge. Yn diwed y vlywydn ydaeth Morgant ap Cadogon y Gaerusalem am lad o honaw y vrawt. agwedy y dyvot drachevyn hyt yn cyprys y bu varw.

Pan oyd oet crist. m. c.xxvi. y lladawt Moredud ap Llywarch y gevynderw gan vab Meuric. A deu gevynderw gan meibion Grifri a dynnawt ev llygeit. A Ieuf ap Oweyn a dallawt y dev vroder ac ay deholas or wlat ac y llas wynt. Pan oyd oet crist. m. c.xxvii. y llas Iorwerth ap Llywarch ygan Llywelyn ap Oweyn ym powys. Ac yn lleigys gwedy hynny y tynnwit llygeit y Llywelyn hwnnw ac y dispadwyt y gan Moredud ap Bledyn. ac y llas Iuaf ap Oweyn ygan y gevynderw. a Llywarch alas a Madoc y vab. y gan Meuric y gevynderw. Pan oyd oet crist. m. c.xxviii. y tynnwyt llygeit Meuric ay geillew. Pan oyd oet crist. m. c.xxix. y llas Iorwerth ap Oweyn. ac y llas Cadwallan ap Grufud y gan y gevynderw Cadwgon ap Gronw. ac Einion ap Oweyn yn nanhevdwy. ac ybu varw Moredud ap Bledyn amdiflynnwr gwyr powys. Pan oyd oet crist. m. c.xxx. nyt oed dym adyckit ar gof. nar dwy vlyned nessaf gwedy hynny.

Pan oyd oet crist. m. c.xxxiii. y bu varw Robert Courteheyse oyd ylyshew yn gaerlow mab William bastart ac yn iarll y normannieit ac y clathpwit yn gaerdyr. Pan oyd oet crist. m. c.xxxiiii. ybu varw Henri vrenhyn Lloegyr. iii. d. noueb'. yn normandi ac y clathpwynt yn Redinges.

Ac ydoeth Stevyn uab iarll bloys a nei yr brenhyn oed hwnnw a darystyngaut dehev lloegyr yn wravl. Pan oyd oet crist. m. c.xxxv. y llas Richart a Gilbert y vab ygan Morgant ap Oweyn. Gwedy hynny y duc Oweyn a Chatwaladyr tywyssogyon kymre ev llu hyt yngkeredigion. ac alogassant castell Wallt' de Bec. achastell aberystwyth. gyt a Howel ap Moredud. a Madoc ap Iorwerth. ac alogassant castell Richart delamar. a chastell dineyrth. a chaerwedros ac odyno dychwelut adref yn hyvryt lawen. Ac yn diwed y vlywydn y doethant hyt yn kardigan ac amkan y chwe mil o bedyt kant. a dwy vil o wyr meirch arvauc. gyt a nerth Grufud ap Rys. a Howel ap Moredud o vrechinauc. a Madoc ap Ior. a deu vab Howel adugant ev lluoed hyt yn aberteini: Ac yn ev herbyn wyntev y doeth Stevyn konstabyl y dref a Robert vab Martyn. a meibion Gerald. a William vab. ... a holl flandrysieit a normannieit ac ev marchogon hyt yn aber dyvi ac ymlad yn wychyr kalet.

ac yn dissyvyt y foas y flandryswyr. ac y llas llawer onadunt: ereill a losgat. ereill a las traet ev meirch ac adalpwyt: ereill a vodas. ereill a dychwelassant yn glaf adref. Agwedy gorut arnadunt y doeth Oweyn a Chatwaladyr adref ac aneirfy o garcharorcon ac anreithiev a llurugev ac arvev a gwisgoed mawrweirthawc gantunt y hyvryt lawen.

Pan oyd crist. m. c.xxxvi y bu varw Grufud ap Rys arglwid deheubarth. A Grufud ap Kynan tywyssauc gwyned gwedy llawer o weithredoed da. Yn y vlywydn honno y doeth meibion Grufud eilweith y keredigion ac y llogassant castell ystratmevric. a chastell ystevyn: a chastell sire Humfray a chaervyrdyn.

Anno: m. c.xxxvii. Ac yna y doeth yr amherodres y darystwg lloigyr y Henri mab hi or amherawdyr. canys merch oed hi y Henri vrenhin kyntaf vab William bastart. Ac yny vlywydn honno y bu diffic ar yr heul. xii. kl'. o ebrill:

Pan oyd oet crist. m. c.xxxviii. y llas Kynwric ap Oweyn y gan wyr Madoc ap Moredud. Ac ybu varw Wallter vab Richart y gwr a seilawd gyntaf manachloc tyndyrn. Pan oyd oet crist. m. c.xxxix. y bu varw Madoc ap Idnerth. ac y llas Moredud ap Howel y gan meibion Bledyn ap Gwynn. Pan oyd oet crist. m.c.xl. y llas Howel ap Moredud ap Ryderch or cantref bychan drwy dwyll. Ac y llas Rys ap Howel. Pan oyd oet crist. m.c.xli. y llas Howel ap Moredud ap Bledyn. ygan yr eidaw ehvn. yn ymryson hagen yllas Howel a Chadogon. meibion Madoc ap Idnerth.

Pan oyd oet crist. m.c.xlii. y delihis Robert iarll caerloyw Stephyn vrenhin yn lincol. iii'. kl'. ap'l. Ac y llas Annaravt vab Grufud gobeith achedernyt deheubarth y gan wyr Catwaladyr. A gorthrwm oed gan Oweyn y vraut hynny canys merch Catwaladyr arodesit ydaw. ac yr hynny Howel ac Oweyn a dugant ran Catwaladyr o karedigion ay gastell yn aberystwyth alogas. ac y doeth Miles iarll henford megys karw ay varchogion gyt ac ef. ac y llas o ergyt saeth. A gwedy alltudav Catwaladyr oe gyuoeth ef adoeth a llynghes ganthaw y aber menei or gwedyll Occer vab Occer a mab Turkyll. a mab Cherulf. Ac yno y kymodat rwg Oweyn a Chatwaladyr. A drwe oed gan y Gwedyll hynny canys oed amot ydunt dwy vil o vorkev yr dyvot gyt ac ef. A gwedy nas gavssant: wynt adalyassant llawer ac a dugassant gantunt yn attauel ev da.

Agwedy klywet o Oweyn hynny. ymlad ac wynt a oruc allad llawer a daly ereill. Ac ereill a diengys yn waradwydus hyt yn dilyn. Yn y vlwydyn honno yd aeth pererinion o gymre tu a chaerusalem ac y bodassant yn y mor. Ac yr atkyweirawt Hugyn vab Randwlf castell kynaron. a maelenyd. a chastell colunwy. Ac eluayl agavas y freinc ac ay darystwnngassant hi. Ac y bu varw Innocent bab. ii. kl. apl. Anno. iiii°. y delihs sir Hywe Mortymer Rys ap Howel ac y llas rei oy wyr. ac ereill adalywyt. Ac y difficthwyt aber-teiui ygan Howel ap Owein. a Chynan y vraut. ac y goresgynnassant castell caer vrydyn. ac edeilat castell mab Vchtryt. Anno. v°. y bu varw Sullien vab Richemart mab maeth eglwys llan padarn. ar ky-iawnaf or kymre. x. kl. octob. Ac y llas Meuric ap Madoc ap Ririt. a Moredud ap Madoc ap Idnerth. y gan Hyw Mortimer. Yny vlwydyn honno y cavas Cadell vab Grufud castell dinwileyr yr hwn a adeil-awd Gilbert iarll. A chastell caer vrydyn drwy Howel ap Oweyn ar gwyr a oed yngarchar gyt ac ef. Ac odynd y doeth Cadell ay vrodyr Moredud a Rys y gastell llan ystiphan ac ymlad yn gadarn ac wynt a llad llawer ce ev gelyneon a brathu ereill. Yn lleigys gwedy hynny y freinc ar sfandryssieit ac ev tywyssogion meibion Gerald. a William or hay adoethant yn disvyt y ymlad arvn castell hwnnw. Aphan welas Moredud ap Grufud hynny a oed wercheitwat ar y castell kyt bei mab o ocran annoe y wyr y ymlad yn wrawl aoruc. Agwedy gwelet or freinc nat oed namyn nyver bychan yny castell: bwrw ysgolygon amgylch y gaer aorugant. aphan oedynt yn agos ar bylchev: y byrywt wynt yr klawd. ac y llas ereill val ydoed ev tyghetvenev. ac ereill ev kymhell ar fo. Yn diwed y vlwydyn y bu varw Run ap Owein gorev gwr y darper or kymre a theckaf. Ac y cat castell yr wydgruc ac y torrat yn yssic. ac y llas llawer or castellwyr ac ereill adalpywt vn garchareon. Agwedy menegi i Owein hynny hof oed gantaw achyvodi llywenyd yndaw ac ymadaw ay holl dolur ay dristwch am y vab. Anno. vi°. yd aeth Lewys brenhin freinc ac amherawdyr yr alman. a icirll a baroniet luossogrwyd y Garusalem. Yny vlwydyn yd aeth Cadell ap Grufud ay vrodyr Moredud a Rys am ben castell y wis. ac anvon yn ol Howel ap Owein yn borth ydunt. A gwedy klywet o Willam vap Geralt ay vrodyr hynny: anvon y wahawd Howel a orugant o barthret y

brenhin ac adaw llawer o da idav yr dyvot yn borth ydunt. ac yntev adoeth ac a ym-diffynnawt y castell oy north ef. Ni bu bell gwedy hynny ny tyvawt tervyse rwg meibion Owein Howel a Chynan. a Chad-waladyr eu hewithyr brant ev tat. Odena y doeth Howel a Chynan hyt yn meirion-nyd y darystwg y wlat ydunt. ac y gastell kynvayl a adeilhassey Catwaladyr. ac a oed yugeidwadayth Morvran abbat y ty gwyl. Ac ymlad ar castell allad rei abrathu ereill. a dianc ereill yn vaw o getmeithas. Yn y vlwydyn honno y bu varw Robert iarll y gwr auu yn kynnal ryvel yn erbyn Stephyen vrenhin. xii. mlyned. Anno. vii. y bu varw Vchdryt escob llandaf gwr da santeid. ac y rodaf yny le Nichol vab Gourgant yn escob. ac y bu varw Bernard escob mynyw gwr da santeid ac y bu escob. xxxiii. Ac yny le yntev y doeth David ap Gerald archdiagon keredigion. Ac y bu varw Robert escob Henford gwr da kredyfus a da wrth tlodeon. Ac yny le yntev y kyssegrwyt Gilbert abat caer loyw. ac yny vlwydyn honno y bu maruolaeth mawr yngymre. Anno. viii. y gwnaeth Owein ap Grufud ap Kynan brenhin gwyned castell yn Ial. ac y gwnaeth Cat-awaladyr ap Grufud castell llanrystut ac a rodes y ran o keredigion y Cadwgon y vab. Yn diwed y vlwydyn yd adeilawd Madoc ap Moredud castell Croesoswallt. Ac a rodes yw neynt. Owein. a Meuric meibion Grufud y ran o kyveilyaue Anno. ix°. Cadell ap Grufud a atkyweir-iawt ketweli. Yny vlwydyn honno y delhiis Owein brenhin Gwyned Kynan y vab. Ac y delhiis Howel ap Owein Cat-waladyr y kevynderw ac aduc y gyvoeth ay gastell iarnaw. Ac y doeth Cadell a Moredud a Rys meibion Grufud ac ev lluoed y keredigion hyt yn Ayron. Ac y daeth Madoc vab Moredud brenhin Powys yn nerth y Randwlf iarll Caer. yn erbyn Owein Gwyned. Ac y llas llawer ce ev gwyr yn konsyllt. agyrro ereill ar fo. Anno. dom. M.C°.l. Cadell. Moredud. a Rys meibion Grufud aganattassant kered-igion y Howel ap Owein dieithyr castell pengwern. castell llan rystut a gavas o hir ymlad ac alas y castellwyr oll. Ac yr atkyweiriawt Cadell ay vrodyr castell ystmeuric. Ac val yd oed Cadell yn mynychu hely bevnyd y doeth gwyr Dynbych ay guraw yn yssic ay adaw yn lle marw. Ychydig gwedy hynny y cavas Moredud ap Grufud a Rys y vraut Gohyr ac alogassant castell aberllychwr. ac a adeiliassant castell dinwyleyr. Acid

adeiliaud Howel ap Owein castell vab Gumffrei yn dyffryn calettuwyr. Anno. i. Owein ap Grufud a yspeiliaud Cunedu a nei. a Chatwallawn y vraut oy lygeit ay geilliey rac bot etived ydunt. A Madoc ap Moredud a ladawt y Stephen vab Baldwyn. Ac yr alltudwit Catwaladyr o von ygan Owein y vraut. Ac y bu varw Symeon archdiagon kelynnawc gwr da enrydedus. Anno. ii°. y cavas Moredud ap Grufud a Rys y vraut castell penwedic. a chastell dynbych o vrat nos yr hwn arodesst y gadw y Willam vab Gerald. A chastell aber avyn agafant allad llawer allosgi adyvot ac anreith dirvaur adref. Ac y doeth Rys ap Grufud a marchoclu mawr ganthaw ac a diffeithawt castell ystrat kyngen. Ac odyna y diffeithawt yr iail weith kyveiliawc. Yny vlwydyn honn y bu varw Daud brenhin ysgotticic. ac y doeth Henri tywyssauc y dir lloygyr. Ac y bu varw Randwlf iarll caer lleon. ac ydaeth Cadell ap Grufud y perindawt ac y rodes mediant yv vrodyr Moredud a Rys yny deley drachevyn. Anno. iii. y bu varw Stephvyn brenhin lloygyr y gwr ay kynheliis drwy enwired ac nyt trwy etholediaeth. ac yny ol yntev ydoeth eilweith Henri mab Geffrei plawntegenet iarll peytw a gat o amherodres rvneyn a oed verch y Henri vrenhin vab Willam bastart. ac a gymyrth Elianor brenhines freine attaw ac a gynheliis y dynnas yn gadarn. Yny vlwydyn honno y bu varw. Grufud ap Gwynn. Anno. iiiii. y bu varw Moredud ap Grufud ap Rys o keredigion ac ystrattywi a dyvet. ac y bu varw Geffrei escob llandaf. ac y bu varw Roger iarll henford. Anno. v°. y kiglev Rys ap Grufud bot Owein Gwyned y ewithyr yn dyvot allu maur ganthaw y keredigion. ac ydoeth yntev yny erbyn hyt yn aber dyvi y ymlad ac ef. ac y gwnaeth yno fos a chastell. Yny vlwydyn honno y gwnaeth Madoc ap Moredud tywysauc powys castell yngereinawu kyverbyn kymber. ac y diengys Meuric nei Madoc o garchar. Ac y kyssegrwit eglwys veir yn meivot. Ac y bu varw Terdelach brenhin Connach. Anno. vi°. yduc Henri vrenhin y lu hyt yn morva kaer lleon ac yno gossot y bebyllev. ac yn y erbyn yntev ydoeth Owein Gwyned ay lu hyt yn dinas bassig. ac yno mesurav lle castell a dychavel klodiev mawr. a gwedy klywet or brenhin dynny anvon tywyssogyon ierll a barwnieit a llu mawr gantunt hyt yno. Ac yn ev herbyn y doeth Daud ap Owein ac ev hymlit hyt yn traeth caer gan ev llad yn

olouurud. A gwedy gwelet or brenhin hynny kynnullav y lu ygyt a oruc a mynet ar hyt y traeth hyt yn rudelan. ac ydaeth Owein y tal llwyn pennant y vessurav castell. ac odyna gwneithur codiant yr brenhin ay wyr. ac odyna ydaeth Madoc tywyssauc powys a thalm o lu y brenhin gyt ac ef ar longhev hyt yn aber menci. ac yno cyrchu mon ac yspeiliauw eglwys veir. ac eglwys pedyr. A hynny a dangossas duw ydunt. trannoeth y doeth ieigtyt mon y ymlad ac wynt. ac y foas y freine ac y llas llawer onadunt. ac ereill a vodas. ac ychydic obreid adienghis yr lloghev. ac yna llas Henri vab y Henri vrenhin a thywyssogyon y llonghev oll. ac yna yr hedychwt rwng y brenhin ac Owein. Ac y cavas Catwaladyr y dir. ac ydaeth y brenhin y loegy. ac y cavas Ior. Goch ap Moredud castell Ial ac ay lloggas. Anno. vii°. y llas Morgant ab Owein o dwyll y gan wyr luor ap Meuric. ac y kymyrth Ior. y vraut caerllion a holl tir Owein yn cidaw ehvn. ac y kynheliis Rys ap Grufud ryvel a brenhin lloegy. gwedy hedychu holl tywyssogyon kymmry ac ef. ac a berys y holl deheubarth mvdaw hyt yn diffeithwech tywy. Agwedy klywet or brenhin hynny. anvon kennadev attaw y erchi ydaw dyvot yv lvs kyn dygyvor kymre a lloegy a freine am y ben. ac ayny gynghor y cavas kyrchu y llys a hedychu ar brenhin a oruc. Ac yna y rodes y brenhin ydaw y cantref mawr achantrefoed ereill ymplith kyuoethev barwnyeit ereill. rac torri ac ef rac llaw. Ac y kymyrth Rys hynny ay gynnal yn hedwech canys o dwyll y gwnaethpwynt ac ef hynny. Yn hynny y doeth Rog' iarll Clar oed wr kadarn a chwannave y gyuoethev yn gymre. ac ervynneit yr brenhin caffel goresgyn ar y kymmre. ac y cavas. Ac y doeth y keredigion a hedychu a Rys. a gwedy hynny ef a doeth hyt yn ystrat meuric ac ystoriaw y castell. a chastell hwnfrev ar dyvi. achastell dinwrth. a chastell llan rystud. a oyd eidaw Wallt' Cliford. achastell llan ymdyvi. ac a berys kyrchu anraith o gyvoeth Rys. Ac y perys Rys menegi hynny yr brenhin. ac id erchis y brenhin gwneith' iawn y Rys ac nys gwnay. Agwedy gwelet o Rys nachaffei dym: ef a oresgynnawt holl keystyll keredigion or a gadarnhaassey ierll abarwnyeit yno. ac ay hanreithiawt. Agwedy klywet or brenhin hynny. ydoeth yr eilweith y deheubarth kymre a ehydryt gwystlon ygan Rys ap Grufud adychwelut y lloygyr. ac yn lle ydaeth drwy vor. Anno. viii°. y goresgynnws Rys holl gestyll

dyvet or awnaethassey y freinc ac ay llosgas. ac adoeth amben kaervyrdyn. Agwedy klywet o Reinallt vab Henri vrenhin hynny kynullaw a oruc attaw y freing a sayson ar flandryswyr ar kymre ydyuot amben Rys. Ac yna ykiliawd Rys ay wyr ar eidunt hyt yn mynyd kynen ryehtir mein. Agwedy dyuot Reinallt ay iarll brustev a iarll clar a deu iarll ereill a Chatwaladyr ap Grufud. a Howel. a Chynan. meibion Owein a lluoed mavr ganthunt hyt yn Dynwylleir. a messuraw castell yno. A gwedy na chafsant dim ywrth Rys yd aythant adref yn llaw wac. Agwedy klywet o Rys hynny: ellwng a oruc yntev ywyr adref. Anno. ix^o. y bu varw Madoc ap Moredud tywyssave powys. ac y clathbwyt y eglwys tysiliav yn meivot. Ac yn lleigys gwedy hynny y llas Llywelyn y vab yn hwn yd oed gobeith holl powys. Ac y dalpwyt Cadwallawn ap Madoc ap Idnerth ygan Einaun Clut y vraut. ac y rodes yntev yngharchar Owein ap Grufud. ac y rodes yntev ef yr freinc. ac y dienghis yntev oht nos ogyghor ywyr ay vrodyr maeth. Anno. M^o.c.lx. gwedy marw Adrian y barnwit y goruodedigaeth o freinc a lloegyr y Alexander ac y dyrchafwyt yn bap. Anno. i^o. y bu varw Agharat wreic Grufud. Ac y bu varw Meuric escob bangor. ac y cavas Howel ap Ieuaf castell walwern yngkyueiliawe drwy dwyll. ac am hynny y kymyrth Owein ap Grufud tristwech yndaw am varw y vam. [hyt na allei dim y digrifhau. Agwedy mynet hynny heibiau y doeth Owein ay lu hyt yn llandyunan yn Arwystli a chynullav anreith dirvaur. ac y doeth gwyr arwistli gyt ev harglwyd Howel ap Ieuaf ac ymlit yr anreith hyt yngordwr hafren. ac yna ymchwelud o Owein attadunt ac ev hymlit ac ev llad obreid y dienghis ev traen yn vew. Ac yna y doeth gogonyant mewn Owein ac yr atkyweiriawt y gastell drachevyn. Anno. ii^o. y ksesegrwyd Thomas Chaunseler eil Henri vrenhin yn archesgob ygkeint. Ac y torrat castell Carredegova y gan Owein ap Grufud ac Owein ap Madoc. a Moredud a Howel. Ac ydaeth Henri vrenhin allu dirvaur ganthaw y deheubarth kymre hyt ympencadeir. ac a gymyrth gwistlon gan Rys ap Grufud ac a dychwelavd y loegyr drachevyn. Yny vlwydyn honno y llas Eynon ap Anaraut ygan wr idaw ehvn Wallt' ap Llywarch yny gwyse. Ac y llas Cadwgon ap Moredud y gan Walt' vab Richard. Ac y kymyrth Rys ap Grufud y cantref mavr ar tir yn dinefwr yn eidaw ehvn. Ac y

bu varw Kedivor vab Daniel archdiagen keredigion. Ac y bu varw Henri vab Arthen yr ysgolheic gorev or kymre or a oed yn un oes ac ef. Anno. iii^o. y gwelas Rys ap Grufud nat yttoed y brenhin yn kwplau y edewyt. ac na allei bychedockau val ydoed. rac tlodi. ef a gymyrth tir Rog' iarll clar a hynny o annoc Eynio' y nei ac a oed tywyssauc llu idaw ac alas. Ac a oresgynavt holl keredigiavn yr eilweith. ac a losgas castell ab' reidaul a chastell mabwynyaun. ac a anreithaut y flandryswyr yn vynyech gan ev llad ac ev llosgi. Ac yn lle gwedy hynny y kytydyhunavt y kymre. a gwrthot kethliwet y freine iarnadunt. Anno. iiiii^o. y diffeithawd David ap Owein tegegyl ac adue y gwyr ac ev holl allu gyt ac ef y dyffryn klwit. A gwedy klywet or brenhin hynny ef adoeth yno a mynnassu gwneithur castell yno. ac y gymmyrth gwystlon ac ydaeth hyt yn ruelan. ac yno y bu tri diev yn messurav castell ac a dychwelawt y loegyr. Ac eilweith y doeth a dethol ymlad wyr o loegyr. a normandi. afandryns. ac angiaw. a gasgwyn. a phrydyn. hyt yn croes Oswalt. Ac yny erbyn yntev y doeth Owein a Chatwaladyr meibion Grufud ap Cynan a llu gwyned. a Rys ap Grufud o deheubarth. ac Owein kyueiliauc. a Iorwerth coch. a meibion Madoc ap Moredud a holl powys. a deu vab Madoc ap Idenerth ac eu holl lluoed hyt yn Edeirnon. Ac yno messuraw castell yn Corvayn. Agwedy klywet or brenhin hynny. dic uu ganthaw. a dyuot ay lu amben coet aber keiriauc ay lad hyt y llawr. Ac y doeth ychydic or kymre heb wybot yw tywyssogyon ac ymlad yn wraul allad llawer or rei gorev oboptu. Ac odena ydue y brenhin y lu hyt yn mynyd berwyn. ac yna pebyllu adyuot glaw arnadunt yny uu veiriw llawer onadunt rei o annwyt ereill o newyn. Ac yno y cavas yny gyghor dychwelut y loegyr. apheri dallu y gwystlon a oed ygkarchar ganthaw y kynt. nyt amgen. deu vab Owein vrenhin. Catwallawn. a Kynwric a Moredud. meibion Rys. a llawer or rei ereill. o lit wrth y kymre. Eilweith y cavas yny gyghor dyvot hyt yngkaer lleon ac yno kyweiriav y castell yny delei llynghes o Dulyn. ac o Iwerdon attaw. Ac ny bu digaun ganthav hynny namyn anvon drachevyn y gyrehu niver avei uuy. ac ydaeth yntev y loegyr drachevyn. Yny vlwydyn honno y cavas Rys ap Grufud Aberteivi ac a losges y castell ac ay drylliaut ac a duc anreith diruawr odyno. ac a achubaud castell kilgarran ac adelhiis

Robt vab Stephyn ac a dodes yngharchar. Yny vlwydyn honno ydaeth govent gyntaf ystrat flur. ac y bu varw Llywelyn ap Owein. Anno. v°. ydoeth y freine o benvro ar flandryswyr y ymlad a chastell kylgerran ac y llas llawer onadunt adychwelut adref yu llaw wac. Ar eil weith ydoethlant ac ny dygrynhoas dim ydunt. Yny vlwydyn honno y distrywiavt Owein ab Grufud dinasbassig. ac yd alltudwit Diermid vab Mwrhad oy vrenhinyaeth. ac y doeth yntev hyt yn normandi y gwynav vrth brenhin lloegyr ac y ervynneit idaw y gyvansodi nny gynoeth drachevyn. Yny vlwydyn honno yd alltudwit Ior' coch oy dir yn mocluant y gan y deu Owein. ac a rannassant rygthunt. Mochnant ewch rayadyr y Owein kyueiliauc. ac is rayadyr y Owein vachan. Anno. vi°. y doeth Owein a Chatwaladyr meibion Grufud owyned. a Rys ap Grufud odehenbarth a gyrru fo ar Owein kyueiliauc adwyn kereinavn yrnay. ay gorchymyn y Owein ap Madoc o walwern. Ni bu bell gwedy hynny nny doeth Owein kyueiliauc allu or freine ganthav ac a dorassant castell kereinavn ac ay llogassant. allad yr holl castellwyr. Yn diwed y vlwydyn honno y doeth Owein a Chatwaladyr tywysogion gwyned a Rys ap Grufud o debeubarth hyt yn rudelan. ac yno ybuantri mis yn adeiliat castell gwedy torri y castell y gafsant yno ay llogsi achastell prestattvn ac ymchwelut adref y ev gwlat yn hyvryt lawen. Anno. vii°. ydoeth Fredric amheraadyr ruvein a llu mawr ganthav hyt yn ruvein athorri eglwys pedyr agwneithur afrool mavr. ac y dielys yr holl kyuoethauc llad y lu yntev kynmwiaf. Ac y llas nei y Wrgenev abat y gaa Kynan ap Owein. Anno. viii°. ydillghwyv Robt ap Stephyn o garchar Rys. Ac y doeth Diermyt vab Mwrchath a marchauc lu mavr ganthav hyt yn Iwerdon ac y llochgarmon y doeth y dir ac ay gorgesgynnavt. ac nny vlwydyn honno y bu varw Robt iarll leicester. Anno. ix°. y llas Meuric ap Adam o buellt ygan Mor-edud pengoch y gevynderw o dwyll nny gvsc. Ac y bu varw Owein ap Grufud ap Kynan tywysauc gwyned gwedy llawer o goruodedigaetheu. Anno. dom. M°.c°.lxx°. y lladaut Daud ap Owein Howel y vraut yr hynaf. Anno. i°. y pymphet dyd gwedyr nodolic y llas Thomas archescob keint nny escopwise wrth allor ydrindaud nny eglwys ehvn yngkeint achledyfeu ygan Richard Bryton' a Hugus normyrville. a William Tran. a Reinallt vab yr arth. o annoc

Henri vrenhin lloegyr. am na adei idav trethu yr eglwysen yn erbyn gvahard y tryded Alexander pab. A yna ygvversev hyn. Ann' millen' centen' septnagen'. Prim' erat p'ma' corruiit ense Thomas. Yny vlwydyn honno y daeth Ric' vab Gilbt Stragbow iarll anhwydic Iwerdon ac a gymyrth merch Diermit vrenhin yn wreic briaut idav. ac awnaeth ladva vaur yn dulyn. Ac yn lleigys y bu varw Diermyt ac y glathpwit ef yn ferna. Ac y bu farw Robt ap Llywarch. ac y bu tervyse rwg brenhin freine abrenhin lloegyr am lad Thos archescob. canys rodassei meichev y vrenhin freine na chwyvit wrthaw. nyt angen no Henri duc borgwyn a Theobaldu' y vraut. Agwedy klywet o Alexand pab anvon at brenhin freine ar meichev. a gorchymyn ydunt kymhell brenhin lloegyr hyt yn ruvein ywneithur iawn am ry lad yr archescob. Ac anvon o brenhin lloegyr hyt yn ruvein y esgusodi drostaw an allei dyvot yna. Yn hynny ydoeth Rys ab Grufud idaristwng Owein kyveiliauc y dav gan y verch ac agymyrth seith or gwistlon ganthav. Yn hynny ydoed ar y brenhin ofyn ysgmunoliaeth o ruvein. Ac yd oed nny vryt vynet ydarystwng Iwerdon. Ac y doeth pab oy dywysogyon attav o loegyrr achymre. Ac y doeth Rys y ymhedyebu ar brenhin ac yaeth nny ewylls o trychan meirch. a. iii°. mil o ychen a. xiii. o wystlon ar hynny. Odyno yd aeth y Gaerllion ar wyse ac aduc ydinas yar Ior. ab Owein ap Caradoc ap Grufud. Am hynny yd aeth Ior. ay deu vab Owein a Hywel. ev mam oed Angharat verch Vchrit escob llandav. a Morgant ap Seisyll ap Dyfynawal o Dudgu verch Owein chwaer yr dywededic Ior. o llawer gyt ac wynt a anreithassant ywlat ac a distriw-assant ydref hyt y castell. Ac y doeth y brenhin a llu mawr ganthav y benvro. ac yno ef arodes y Rys keredigion. ac ystrattywi. ac arwistli. ac alvacl. Ar haf hwnnw Rys a atkyweiriavt castell abteivi yr hwn adristiwasse gynt. pan delhius Robt. vab Stephyn o Nest verch Rys ap Teudwr. Ac ef aberis kynnullav y meirch a edevssyt yr brenhin ac adoeth y ymwelet ar brenhin hyt ym penvro. ac odeno yd aeth y brenhin hyt yn mynyw y perindot ac arodas yn offrwg deu cantelcop o bali a dyrneit o aryant amgilch chweigeint. ac y gvahodes yr escob ef. ac y kymyrth gvahaud ac yehydic o niver ygyt ac ef. Ac yna y doeth Richard iarll oywerdon y ymgetmeithiaw ar brenhin: canys oy anud y daeth y Iwerdon. Agwedi bwit duw

gwyl vihangel ar law mawr y doeth hyt yn penvro. Ac yno y doeth Rys a chwe meirch a phetwar vgein meirch. Ac o hynny ny chymyrth y brenhin namyn vn arbymthec arugeint. gan ev diolch y Rys yn vaur. Agwedy ev dyuot hyt y ty gwin ygyt. ef a rodes y Rys Howel y vab auuasse yngwystyl yn hir yn lloegyr. Ac yspeit am y gwystlon a oed nny vryt ev kymryt o newyd. ac am yteyrnet yny delei o Iwerdon. Ac yna y peris parattoy llynghes y vynet Iwerdon. a duw gwil Calixti pab yd ellynghaud y llu yr llogheu. Ac y doeth gwynt gwrpwith ac a yrawt y brenhin yr tir drachevyn. Agwedy ev dyvot Iwerdon y trigassant yno y gayaf heb argyweddu dim ar y gwidyl. Anno. ii°. y bu marvolayth maur ar lu y brenhin rei o newin. ereill o newyd bwydev. ereill o diffic na ellyt dwyn kyfnewidiev ar vor yn amser gayaf. Yny vlwydyn honno y bu varw Catwaladyr ap Grufud ab Kynan. Ac ydoeth ybrenhin yn wythnos y diodeifein hyt yn penvro ac ychydic o niver gyf ac ef. ac adaw y varwneit ay varchogeon yn Iwerdon. Ahynny o achos kennadev y pab a rei brenhin freinc. Ac yno ybu duw pasch athrannoeth ac y cafas Rys ymdidan ac ef yn talacharn yn mynet ytu a lloegyr. Agwedy dyvoty loegyr o honaw auw a oruc kennadev ar Ior. ap Owein ierchi ydaw dyvoty y ymdidan ac ef ac y gadarnhau hedwch ryngthunt. Ac ydoeth Owein ap Ior. o arch y dat ydyuot gyf ac ef ylys ybrenhin. ac y doeth gwyr iarll brustovy o caer dyf ford y castell newyd ar wysg ac y lladassant ef yn was ievanc klotvaur. A gwedy menegi hynny yw dat ac y Howel y vraut ac yr lleill a oed vn ac wynt. nyt ymdiredassant yr brenin ohynny allan namyn gwneith' gwaethaf ac y gellynt ar gyvoeth ybrenhin olad allosgi ac anreithaw heb drugared. hyt ynkaer low ahyt yn henford. Ac yna y gwnaeth ybrenhin Rys ap Grufud yn vstvs ar deheubarth kymre. ac yntev aaeth yfreinc heb olud. Yn hynny mys aust yavas Seissill a Dvynwal a Ieuan ap Seissill ap Ririt. castell Aber Genvny odwyll ygan wyr y brenhin. Anno. iii°. ybu yr hin decgaf yn amser gayaf hyt difiev kyuarchavel ac yna y doeth taranev aglaw achenllysc athorri bric y coet hyt ydaer. ac yssu o bryvet y deil yn llwyr hyt na alley y gwydvilot ymborth. ac y peryglavt llawer or bobyl ac or ysgrybyl. Yny vlwydyn honno y ganet Meuric ap Rys ap Grufud. a mab y verch Moredud y vraut. Ac ydaeth Henri ieuanc vab Henri brenhin

lloegyr dros vor at y dat. agovyn yw dat peth awnay canys nat oed ydaw ymborth onyt agaffei gan ydat. Ac yd erchys y dat rodi ugeint pvnt or monei hwnnw beunydydaw. Ac y dywat yntev na chiglev rodi lifrei y vab brenhin erioct ac nas mynnei yntev. Ac nny gyghor y cavas mynet ydinas twrws a chymryt areant yn echwyn gan y bwrdeissieit ydref. Aphan giglev y brenhin hynny: gvaharth aoruc na rodyt ydaw vn geiniavc. ac anvon gwyr oy lys ehvn yw daly ay warchadw nny darffei ydaw kymryt kyghor amdanaw. Ac y perys yntev medwi y gweirchitweyt athra uuant yn kyngu. ydaeth ymeith ac ychydic owyr gyf ac ef hyt at brenhin freinc y chwegrwn. Yn hynny yr anvones Rys ap Grufud Howel y vab dros vor at Henri vrenhin yw wassneithu. ac y bu llawen ybrenhin wrthaw a diolch yn vaur y Rys y anvon yno. Yn hynny yd oed Henri ieuanc drwy nerth y chwegrwn a Theobaldus duc bwrgwyn a chyghorwr flandrys yn ewyllyssu gwrthnebu y gyvoethev ydat. Duw m'chergwith. xv. kl. aust y doeth Ior. ap Owain amben Caerllion ac ymlad ardinan ynyw kavas. a daly gwyr y dinas nny gafas y gastell. Odeno ydaeth Howel ap Ior. o hyt nos y gastell gwent. athrannoeth y darystyngghavt y wlat idaw dieiithyr ycastell. ac agymyrth gwystlon or rei goreu or wlat. ac yna y gyrrawd David ap Owein owyned. Maelgwn y vraut hyt yn Iwerdon ac agymyrth Mon y eidaw ehvn. Anno. iiiii°. y bu varw Kynan ap Owein. Ac y gwrthladawt Dd. ap Owein y vrodyr ay gevynderiw o wyned ac ay kymyrth yn eidaw ehvn. Ac a garcharawt Maelgwn y vraut. Anno. v. peris Howel ap Ior. ogaerllion heb wybot yv dat daly Owein y gevynderw athynny y lygeit ay geillev rac kaffel etived o honaw canys ef oed wir etived ar caerllion. Ac yn dissyvyt ydoeth y freinc ac alltudaw Ior. a Howel y vab odeno. Ac y tagnavedwyt rwg Henri vrenhin lloegyr a Henri ieuanc y vab gwedy distrywiaw llawer o Normandi agwladod ereill. Ac y delhiis David ap Owein. Rodri y vraut dro dwill ac ay dodas mewin carchar kyfinc a gevyne arnav. am geisiaw ran o dref y dat iganthaw. Ac yna y kymyrth Dd. ap Owein Emme chwaer yr brenhin yn briawt odybgyu caffel am hynny kynnal y gyvoeth yn hedwch. Ac yn hynny y dienghys Rodri o garchar y vraut. achyn diwed y vlwydyn ef aduc Mon iarnav a Gwyned ewch Conwy. Duw gwyl Iago apostol ydaeth Rys ap Grufud y Gaerlow yr kwnsili ahold tvwysh

sogeon kymre gyt ac ef or a uuassei yn erbyn y brenhin. nyt amgen. Catwallawn ap Madoc y gevynderw o vaelenyd. Eynion Clut y daw gan yverch o elvayl. Eynion ap Rys y dav gan y verch o gwerthrynnyon. Morgant y nei ap Gwlad' y ehwaer. tat Caradawe ap Iestin owl vorgant. Grufud y noi vap Nest ychwaer braut Iuor vachan ap Meuric o semhenyd. Ior. ap Owein o gaerllion. a Seissyll ap Dyvynwal o went ewchaf abridassei Gwladus chwyr y Rys ap Grufud. Agwedy ev dyvot yno y brenhin arodes hedwel ydunt. ac arodes Caerllion y Ior. ap Owein. Ac y llas Seissill ap Dyvynwal o dwill yn gastell ab' gevenni ygan arglwyd brecheynave. Ac yllas Gefrei y vab a goreugwyr gwent. a Gwlad' y wreic adalpwyt. a Chatwaladyr y mab alas. Agwedyr lladua mordruan ahonno ny allawd kymro ymdiriet y dwyll y freinc ohynny allan. Cadell vab Grufud o orthrwm heint gwedy kymryt habit crevyd amdanaw yn ystrat flur y bu varw ac yno y clathpwyt. Ac Richard abat clerval mewn manachloc yn ymyl dinas ramson y doeth manach ay vrathu a chyllell ac or brath hwnnw y bu varw. Anno vi°. y bu varw Kynan abat y ty gwyn. A David escob mynyw. ac nny le yntev y doeth Perys. Ar nodolic hwnnw y gwnaeth Rys ap Grufud y wled vawr yngastell ab' teini. y ymryson pwy orev o gerd tant. nev gerd tavot dros wynch kymre. a lloegy. a phrydyn. ac iwerdon. a pheri gwneith' dwy gadeir. vn yr gorev or telynoryon. arall yr gorev or beird. Ac or telynnoryon gorev oed gwas ieuane or llys. or beird gorev oed rei gwyned. ar wled honno o gyhoydwyt blwydyn kyn y wneith'. Yny vlwydyn honno y gwnaethpwyt kwnsili yn llvdain am hanner y grawys y gadarnhav kyfreithev yr eglwysev. ac y tyfawd ymryson y rwng archescop keint. ac archescop caer efrave am eistedvaev yngwyd y cardinaeliet o ruvein. kyrcu aoruc archescop keint lle delehe vot. Athrannoeth yd achubawt archescob caer efrave y lle hwnnw yngwyd y cardinaliet. ac y doeth nebvn or tu drachefyn idaw ay dynnv ef ay gadeir nny uu yn wysg y wegyl yr llaur. ay guraw a dwylaw ac a thrayt yn yssc. abreid uu idaw diang ay eneit. Anno. viii°. yllas Finon clut. A Morgant ap Moreddud alas hevyt. Ac y gwnaeth Rys ap Grufud castell rayadyr gwy. Anno. viii°. meibion Kynan a ryvelassant ar arglwyd Rys. Anno. ix°. y llas Catwallawn. Ac y pryphethwyt Covent yn nant teyrnon. ereill ay geliw manachloc devma.

ereill manachloc caerllion ar wysg. Anno dom. M°. c.lxxx. ny bu dim or a dyekit ar gof nny vlwydyn honno. Anno. i°. y bu varw Alexander bap. Ac nny le ydetholet Luci'. Ac y bu varw Adaf escob seynt Assaph yn ryt ychen ac y clathpwyt ef yn Osyncy. Anno. ii°. y llas Randwlf de Poer ac ychydic o varchogeon gyt ac ef. ygan gweission ieuene o went. Anno. iii°. y bu varw Henri vrenhin ievane trydyd Henri oed hwnnw. yn nywyt ydat. Ac y bu varw Richard archescob keint. Anno. iiiii°. y bu varw Ryderch abat y ty gwyn. ac y bu varw Meuric abat y Cumlir. Anno. v°. y doeth y padriarch. o garusalem o loegy. y geisiaw nerth gan Henri brenhin lloegy. canys daroed yr Ideon a Saracineit distriw caerusalem yn llwyr. Ac y dychwelavt drachevyn ac amdeler o wyr meireh a phedyt ganthaw. Duw kalanmei y symvdavt yr heul y lliw megys. pan vei diffic arnei. Yny vlwydyn honno. Dd. abat ystrat flur auu varw. A Howel ap Ieuaf arglwyd arwystli. ac Einion ap Kynan. ac y clathpwyt wynt yn ystratflur yn enrydedus. Anno. vi°. y bu varw Luci' bap. ac nny ol ydoeth Vrban' tryded. ac y doeth covent ystrat flur hyt y redynave velen yngwyned. ac y bu varw Perys abat clervall. ac yllas Catwaladyr ap Rys o dyvet yn lledrat ac y clathpwit nny ty gwyn ar daf. Anno. vii°. y bu varw Ithel abat or trallwng. Ac y llas Owein ap Madoc y gorev or kymre drwy dwyll yn garrec gova nosweith ygan veihion Owein kyveiliawc. Gwen oynwyn a Chaswallawn. Llywelyn ap Catwallawn a dalpwyt ygan y vrodyr ac adynhwyt y lygeit. Maelgwn ap Rys o deheubarth adiffeithavd dinas Dynbych ac ay llosgas. Ac vegys llew yn hela y doeth llawer or flandrysyr ac y lladavt ef wynt oll. Anno. viiii°. y doeth paganieit a saracineit y Caerusalem dechrev y grawys ac adugant y groc y diodefavt duw arnaw gantwnt. ac yspeiliav ydinas allad llawer or cristonogon adly ereill yngkarchar. Ac amhynny ydaeth Philip brenhin freinc. a Henri brenhin lloegy. a Baldewyn archescob keint alluossogrwid o gristonogeon a chroes. Anno. ix°. y bu varw Henri vrenhin.

Ac nny ol yntev y doeth Richard y vab y vrenhin. y marchauc gorev ar devraf. Yny vlwydyn honno y casas Rys ap Grufud castell seinther. ac abercorran. allan ystyphan. Ac aberys daly Maelgwn y vab ay gareharu y gwyr a oed blodev y marchogeon ac aundiffynnwr deheubarth kymre.

Anno dom. M^o.c.xc. ydaeth Phelip brenhin freinc. a Richard brenhin loegyrr. a Baldewyn archescob y Gaerusalem a dirvavr llu ganthunt o ieirll a barwnieit. ac y gwnaeth Rys ap Grufud castell yn ketweli. Ac y bu varw Wenlliant verch Rys blodev gwraged kymre otegwch. Anno. i^o. y bu varw Grufud Maylor brenhin Powys yr haylaf or kymre. Ac y bu varw Gwion escob bangor gwr mawr ygrefyd. Ac y bu diffic ar yr heul. Ac y bu varw Baldewyn archescop keint. Ac y llas Einion or porth y gan y vraut. Ac y cavas Rys ap Grufud castell dyneinir. Ac y bu varw Owein ap Grufud yn ystratflur. Anno. ii^o. y dienghis Maelgwn ap Rys o garchar arglwyd Brecheinoc. Ac y cavas Rys ap Grufud castell llanmadein. Ac y bu varw Grufud vab Cadwgon. Anno. iii^o. y dalpwyd Richard vrenhin loegyrr yn dyvot o Gayrusalem ygan nebun iarll ac y rodaf yngkarchar yr amherawdyr. nny oruu ar loegyrr gwystlaw kareglev y manachlogeoed ar eglwyssev ac ev eurllestri yr yellwng or karchar. nny vlwydyn honno y darystygawd Rodri vab Oweyn ynys von. a hynny o nerth meibion Godrich. A chyn diwed y vlwydyn y gwrthladwyd ef or ynys y gan veibion Kynan. Ac y cavas gwyr Maelgwn vab Rys castell ystratmevric. yn wrawl nos nodolic drwy ev peiriannev. Ac y cavas Howel seis vab Rys pennaeth deheubarth castell gwys dwyll. Ac adelhiis Phelip vab Gwis ay wreic ay deu vab. Agwed y wasgaru a castell kyt dyhunaw a oruc a Maelgwn y vraut y distrywiaw castell llannuhadein. Agwed y gossot oet dyd. ydoeth y flandryswyr yr dywededic castell ac ymlad yn doibeith ac wynt a gwneith' lladva dirvaur onadunt. a chymhell ev gwyr ar ffo. Ac ymgynnulla a oruc y kymre am ben ydywededic castell ac ydistriwiwt. Ac y delhiis aranaut y deu vroder. Madoc. a Howel. ac yynnawt ev llygeit. Anno. iii^o. y rodes Maelgwn vab Rys castell ystrat meuric yr hwn arodasse Rys ap Grufud idaw. yntev ay rodes yv vraut dros y wystlon. Ac y gwnaethpwyd yr eilweith castell rayadyrgwy. Ac y dalptwyd Rys y gan y veibion ac y carcharwyt a Howel seis o dwyll ar Maelgwn y vraut a ellyngawd Rys y dat o garchar. Ac y kymyrth meibion Catwallawn castell de Nyuer yr hwn a oed eidiaw Maelgwn a chastell rayadyrgwy ac ay llogassant. Ac y doeth Richard vrenhin y loegyrr o gaerusalem. Llywelyn ap Ior. a deu vab Kynan Rodri ac Owein

adugant kyvoeth Daid ap Owein yrnaw onyt tri chastell ay gymhell yntev ar fo. Anno. v^o. y doeth Rosser y mortimer allu ganthlaw hyt yn Maylenyd ac y gwrthladwyd deu vab Catwallawn o gastell kymaron. Ac y casaf deu vab Rys ap Grufud. Rys a Maredud. castell dinefwr o dwyll a chastell y cantref bychan. a gwyr y wlat honno a gytsynawt ac wynt. ac y delhiis ev tat wynt o dwill ac yn ystrat meuric y carcharwit wynt. Anno. vi^o. y bu varw escop bangor. Ac kynvylaut Rys ap Grufud llu amben caer merdyn ac ay lloggas ac ay diffeithawd. Ac odyo ydoeth allu dirvaur amben castell Colvnwy. ac eiste wrthaw ac eu kymhell ev rodi. a gwedy y rodi y llogsi ay dystriw a orugant. ac odena y bryssiassant hyt yn radynor ac ay llogassant. ar dyd hwnnw y doeth Rosser Mortimer. a Hvgyn o say. allu diruavr o wyr arvauc ymladgar yn ev bydinev ynbarawt y ymlad. Agwed y gvelet o Rys hynny: kyrchu yelnyon aoruc megys llew ac ev kymhell ar ffo ac ev hmlit yn wrual ac ev eythu gan ev llad yn olofrud. ac ni orfwisavd nny doeth hyt yn chastell paen yn Eluael ac yna eiste wrth y castell a gwneithur ermygyon y ymlad ar castell. Ac y doeth Willyam brevys ac y tagnavedwyd ac ef. Yny vlwydyn honno y doeth Henri archescop keint vstus holl loegyrr a chynvllaw tywyssogion kymre y dyvot amben castell wenhwynwyn nny trallwng ac ymlad ac ef obop amriw ymladdev. ac ny thygiawd ydunt dym. canys val y bwr- ieyn ermygyon y ben y castell ydyuot y mewn: pan deleint hyt y bylchev y bwrit wynt hyt yn waelawt clawd nny dorrynt eu mynyglev ereill bodi. Ac or diwed wynt arodassant y castell gan ev gellwng yn ryd ar eidunt gantunt. a hynny awnaethpwyd. Odena ydoeth Gwenwinwyn ay gynvllaitva oy wyr ac eistev wrth yr vn castell hwnnw. a chymhel ar ycastellwyr rodi y castell gan ev gellwng yn ryd ar eidunt gantunt. Ac y bu varw abat y trallwng. Anno. vii^o. y bu maruolaeth maur yn gymre afreyne. a hynny or tywyssogion gorev. Ac y bu varw Rys ab Grufud tywyssawc dehenbarth kymre blodeu y marchogion ar gorev or auu o genedyl gymre er oet iii^o. kl. maii. gwedy llawer uudugolaythev. Agwed y marw Rys y gwledychawd nny le Grufud y vab. Ac nny erbyn y doeth Maelgwn y vraut ay wyr agwyr Gwenwinwyn hyt yn ab' ystwyth ac adelhiis Grufud ac aladawt llawer oy wyr acharcharu ereill adarystwng ydaw holl keredigiawn ai gestyll ac anvon

Grufud y garchar Gwenwynwyn. Ac yntev ay rodes yngkarchar saesson. ac adarystyngws idaw holl Arwystli. Ac y delhiis Llywelyn ap Ior. Dauid ap Owein. Yny vlwydyn honno gvedy kymryt habit kefryd amdanav ybu varw Owein kyveiliauc ac y clathpwyd yn ystratmarchell. Ac y bu varw Owein ap Grufud Maelor. Ac Owein or brithir vab Howel ap Ieuf. A Maelgwn ap Catwallawn o veili nyd. Yny vlwydyn honno y doeth Trahayrn vychan ovrechēinave gwr da doeth kadarn.

a nith verch chwaer y Rys ap Grufud yn wreic briawt y dadlev yr arglwyd William de breusa hyt yn llancors. ac y dalpwyd et yn greulon ay rwynhav yn gadarn achadwynev gerit y draet ay luscaw wrth y march kryihaf drwy holl ystrytoed Aberhodni hyt y erogwyd. ac yno llad y ben ay grogi ger y draet. ac y clathpwyd yn..... Ac y dial y vraut ay vab ay wreic. pan yw yny ford greulon y divethawd y gwyrda gwirion hynny y torras Maelgwn vab Rys Aberteivi.

LLYMA

VRUT Y TYWYSOGION,

VAL Y BU RYFELLOEDD, A GWEITHREDOEDD ENSEILIAID, A DIALEDDAU, A RHYFEDDODAC.
GWEDI EU TYNNU O'R HEN GOFION CADWEDIG A'U BLYNYDDU YN
DREFNEDIG GAN GARADAWG LLANCARFAN.

Yr Hanes uchod a gopiwyd o Lyfr George Williams o Aber Pergwm Ysgweier, genyf i Thomas Richards Curad Llan Grallo, yn y flwyddyn 1764. A minnau Iorwerth ab Iorwerth Gwilym ai copiais o Lyfyr y Parchedig Mr. Richards yn flwyddyn 1790. Ac ai dadgopiais ef i Owain Myfyr, yn Mesyryd y flwyddyn 1800.

BRUT Y TYWYSOGION.

OED Crist 660, y bu farw Cadwallawn ab Cadfan brenhin y Britanniaid ac y daeth ei fab ef Cadwaladr fendigaidd yn Frenhin yn ei le; a gwedi dengmlynedd yn heddwch y daeth y Clefyd mawr a elwir y Fall felan ar holl ynys Prydain, a hynny a ddechreues pan oedd oed Crist yn 674. Ac achaws y Fall honno ydd aeth Cadwaladr a llawer o bob goreuwyr y Bryttaniaid i Lydaw lle ydd oedd eu cydwladwyr wedi gwledychu yn hir o amser cyn nò hynny; ac achaws y clefyd nis gellid rhyfelu yn ynys Prydain na llafuriau daear, ac o hynny y digwyddes newyn mawr oni bu farw niferoedd rhyfeddawl o'r Cymry a'r Saeson; a'r Newyn, a'r Fall, a barhëis unmlynedd ar ddeg, onid aethant yn dost eu gormail holl bobloedd ynys Prydain. A gwedi dyfod diwedd ar y dialeddau hynny, fe ddodes Gadwaladr ynys Prydain a'i choron yn nawdd ac adnau Alan Brenin Llydaw, ac a aeth i Ruvain wrth gyngor Angel a welsei efe yn ei lesmair, ac yno y bu efe bum mlynedd ac y bu farw yno, a phan ddel ei esgryn ef oddiyno yn ol i ynys Prydain y cant y Bryttaniaid eu Braint a'u Coron yn ol y dywaid yr Angel wrth Gadwaladr.

OED Crist 683, y danfones Alan brenin Llydaw ei fab Ifor ac Ynyr ei Nai a dwy Lynges gadarn i ynys Prydain, a rhyfel a fu ryngddynt a'r Saeson, a gorfod ychydig

arnynt, yna y cymmerth Ifor arnaw Benaduriaeth y Bryttaniaid. A gwedi hynny y daeth y Saeson yn ei erbyn ef a llu cadarn, a chad ar faes a fu ryngddynt lle y gorfu Ifor a'r Bryttaniaid wedi ymladd creulawn. ac ynnill Gwlad Cerniw, a Gwlad yr Haf, a Dyfneint yn gwbl. Ac yna y gwnaeth Ifor y Brodyrdy mawr yn ynys y Fallen er diolch i Dduw am ei gyfnerth yn erbyn y Saeson.

OED Crist 698, y bu'r glaw gwaedliw yn ynys Prydain, onid aeth y llaeth ar ymenyn a'r caws yn gochliw gwaed; ac Ifor a aeth i Rufain lle y bu farw gwedi cynnal Penadurdawd ar y Bryttaniaid wyth mlynedd ar hugain, yn fawr ei glod ai ddoethineb, efe a ddodes llawer o Dir-oedd at Eglwysi yng Nghymru a Lloegr.

OED Crist 720, Bu Haf tesawg rhyfeddawl oni bu farw coedydd a llyisiau ac ysgrublaid gan sychder ac angerdd y poethder, ac ym mis Medi yr un flwyddyn y bu'r llifeiriaint disyfed ac y torres Eglwys Llancarfan, a llawer o'r Tai, ac y boddes aneirif o'r Gwartheg a'r Defaid oni bu dra mawr y colledion, a'r un peth mewn llawer man arall, a'r un amser y bu llanw aruthr-awl ym Mor Hafren oni thorres argaeau, ac y collwyd llawer o'r ynysdir ar hyd lan y mor ym Morganwg, a Gwent, a Gwlad yr Haf, a dirfawr y colledau o hynny.

Yr un flwyddyn y doded Rhodri

Molwynawc yn Frenin ar y Bryttaniaid, a rhyfel mawr a fu rynthaw ef a'r Saeson lle trechasant y Bryttaniaid mewn dwy Gadfaes yn arhudeddus. Yr un flyddyn y bu Gad Gartlmaclawg, ac un arall yng Ngwynedd, a Chad Pencoe yn Morganwg lle y gorfu'r Bryttaniaid ymbob un'r tair.

Yr un flyddyn y bu farw Beli ab Elphin, ac y torres y Saeson di gred lawer o Eglwysydd Llandaf, a Mynyw, a Llanbadarn, ac y lladdasant Aidan Escob Llandaf a llawer o ddoethion ei Blwyf.

Oed Crist 728, y bu Cad Mynydd Carno yng Ngwent lle y gorfu'r Bryttaniaid gwedi colled dirfawr ar wŷr, ac y gyrrwyd y Saeson drwy Afon Wysg, lle y boddasant laweroed o honynt, achaws llif oedd yn yr Afon.

Oed Crist 733, Bu Cad Ddefawdan lle gwedi ymladd hir a thra chreulawn y gorfu'r Saeson ar y Bryttaniaid.

Oed Crist 735, y bu waith Henffordd, lle gwedi ymladd tost a chreulawn y gorfu'r Cymry ar y Saeson.

Oed Crist 750, y bu farw Tewdwr ab Beli, a Rhodri Molwynawc gwedi gwlad-yehu deng mlynedd ar hugain yn glodfawr am gyfiawnder a gwroldeb, ac ai claddwyd yng Nghaerllion ar Wysg, a diweddfaf o Eppil Brenhinoedd ynys Prydain a gladdwyd yno oedd efe.—Yn yr un flyddyn y bu waith Mygedawc lle y gorfu'r Bryttaniaid ar y Gwyddyl Ffichti gwedi ymladd creulawn.

Oed Crist 754, y gwnaethpwyd Cynan Tindaethwy yn Frenhin ar Gymru oll o fodd yr holl Frenhinoedd a'r Arglwyddi. Yu yr ail flyddyn y bu ail waith Henffordd lle y gorfu'r Cymry, ac yno y llas Cylfalach Escob Morganwg.

Oed Crist 755, y symudwyd y Pasg yng Ngwynedd o gyngor Elfod Escob Bangor, ond nis caid hynny gan yr Escobion eraill, ac achaws hynny y daethant y Saeson ar y Cymry yn Neheubarth, lle bu Cad Coed Marchan, a gorfüwyd ar y Saeson yn arhudeddus.

Oed Crist 757, y bu drydedd waith Henffordd lle y Gorfu Gwyr Deheubarth ar y Saeson, ac y llas Dyfnwal ab Tewdwr y rhyfelwr glewaf o du'r Cymry, wedi iddaw wneuthur yn orchestawl o neb yn y Gad honno.

Oed Crist 765, y diffeithiwyd Tiroedd y Mers gan y Cymry ac y gorfuant ar y Saeson, ac ai hyspeiliasant yn ddirfawr, achaws hynny y gwnaeth Offa Brenin y Mers y clawdd mawr a elwir Clawdd Offa

yn derfynfa rhwng Gwlad Gymru ar Mers, fal y mac fyth yn parhau.

Oed Crist 776, y codes Gwyr Gwent a Morganwg ac a aethant am benn y Mers, ac y torrasant Glawdd Offa yn gydwasted a'r ddaear, a gwedi hynny dychwelyd ag yspail fawr.

Oed Crist 777, y symudwyd y pase yn Neheubarth, ac y bu farw Ferinol fab Eidwar, ac achaws hynny y bu ryfel teiban rhwng y Deheuwyr au Brenin a dinistr-aw mawr arnynt ganthaw, oni orfu arnynt ladd y Brenin am hynny yn amŷer Háf, am hynny y gelwir yr haf hwnnw yr haf gwaclyd, ac ni rodded fyth wedi hynny i Frenin y Deheuwyr ei air yn air ar y wlad.

Oed Crist 784, y diffeithiwyd y Mers gan y Cymry, ac Offa a wnaeth glawdd yr ail waith yn nes attaw, a gadael lle Gwlad rhwng Gwy a Hafren lle mae Llwyth Elystan Glodrydd lle ydd aethant yn un o bum Brenhinllwyth Cymry.

Oed Crist 795 y daeth y Paganiaid duon gyntaf i ynys Prydain o Wlad Denmark, ac a wnaethant ddrygan mawr yn Lloegr, wedi hynny daethant i Forganwg, ac yno lladd a llosgi llawer, ond o'r diwedd gorfu'r Cymry arnynt au gyrru i'r mor gwedi lladd llawer iawn o honynt, ac yna myned i'r Werddon lle y diffeithiasant Rechreyn a lleoed eraill.

Yr ail flyddyn y bu gwaith Rhuddlan lle y lladdwyd Meredydd Brenin Dyfed, a Charadawe ab Gwyn ab Collwyn Brenin Gwynedd.

Oed Crist 804, y bu farw Arthen Brenin Ceredigiawn, a Rhydderch Brenin Dyfed, a Chadell Brenin Teyrnllwg, a elwir yr awr honn Powys.

Oed Crist 809, y bu farw Elford Archescob Gwynedd, ac y bu diffyg ar yr haul, ac y bu Terfysg mawr yn mhlith y Gwyr Eglwysig achaws y Pase, canys ni fynnai Escobion Llandaf a mynyw ymroddi dan Archescob Gwynedd lle yr oeddynt eu hunain yn Archescobion hŷn o Fraint.

Oed Crist 810, duawdd y lleuad ddyw nadolic ac y llosges y Saeson Mynyw, ac y llosged Teganwy gan dan llychaid gwylltion, ac y bu farwolaeth ddirfawr ar yr anifeiliaid hyd holl ynys Prydain ac y tlododd Brenhiniaeth Vôn a Brenhiniaeth Dyfed oblegyd Rhyfel a fu rhwng Hywel Fychan a Chynan ei frawd, o gorfu Hywel ynys Fôn.

Oed Crist 814, bu Taranau a lluched ofnadwy dros benn yn torri a llosgi Tai a

choedydd yn aruthr, ac y bu farw Gruffydd ab Cynan achaws Brad Elisse ei frawd.

Yr un flwyddyn y bu ryfel yr ail waith rhwng Hywel a'i frawd Cynan, ac a laddes lawer o'i wyr ef, ac yna Cynan a gynhulles attaw Gad niferawg dros benn, ac am benn ei frawd Hywel y rhuthres, ai yrru o Fôn hyd ym Manaw. Ymhén ychydig wedi hynny bu farw Cynan Tindaethwy Brenin Cymry oll. A merch oedd etifeddes iddaw a briodes a Gwr Pendefig ai enw Merfyn Frych; ei Fam ef Nest ferch Cadell Deyrnllwg fab Brochwel Ysgithrawe.

Oed Crist 815, y llas Griffri ab Cyngen ab Cadell Deyrnllwg.

Oed Crist 818, y dechreues Merfyn Frych ac Essyllt ei wraig wladych Gwynedd a Phowys, a'i flwyddyn honno y bu waith Llanfaes ym Môn.

Oed Crist 819, y drygwyd Dyfed yn ddirfawr gan Genwlff Brenin Mers.

Oed Crist 823, y diffeithwyd Gwlad Bowys gan y Saeson, gan ddwyn y meibion bychain i gyd oddiar eu mamau a'u meithrin yn Saeson, canys arferid hynny gan y Saeson, a'r un flwyddyn y llosgasant Deganwy.

Oed Crist 829, y dug Egbert Brenin Caerwynt y danaw Bernwlff Brenin y Mers drwy ymladd drydlew, ac yn ebrwydd gwedi hynny y dug efe y danaw y saith Brenhiniaeth Seisnig, a galw Gwlad Loegr yn Inglont, a galw'r Iaith Ingles.

Oed Crist 830, y bu diffyg ar y lleuad yr wythfed dydd o Fis Rhagfyr, a'r un diwarnod y bu farw Morydd ab Llywarch Dwydd Brenin Ceredigion.

Oed Crist 831, y daeth Saeson y Mers ar hyd nos yn ddarwybod, ac a llosgasant Fonaehdy Senghenydd, ydd oedd hwnnw vn y man y mae v Castell yn awr, ac oddi yno y daethant hyd yng Nghastell Treoda ac ai llosgasant: a dianc oddiyno dros For Hafren a llawer ganddynt yn lledrad, lle ydd oedd llw cyngrair y pryd hynny rwng Gwyr Morganwg a Gwent a Saeson y Mers.

Oed Crist 833, y daeth y Paganïaid o Ddenmarc i Loegr, ac a ddifeithiasant lawer o fannau yn yr ynys, ac yn un mhen tair blynedd myned i Gymru, ac yn un a'r Cymry ymosod ar y Saeson lle y gorfu'r Saeson arnynt.

Oed Crist 835, bu farw Cadwallon, yr oed efe n wr pendefig mawr ei barch a'i ddoethineb.

Oed Crist 838, Gwaith Cyfeiliawc lle bu ymladd tra thost rhwng y Cymry a Berthwryd Brenin Mers; ac yno y lladd

wyd Merfyn Frych Brenin y Bryttaniaid: ac yn amser Merfyn y gorfu ar y Bryttaniaid ac oedd yn Lloegr yn byw ymroddi yn Saeson neu adael eu Gwlad a'u cartref-oedd ym mhen tri Mis. Yr un flwyddyn y bu waith Fferyllwg rwng Gwy a Hafren lle bu law ucha'r Cymry.

Oed Crist 840, y bu farw Escob Mynyw, ac y bu ail waith Fferyllwg lle lladdwyd llawer o bob tu, fal nas gellid barnu'r llaw uchaf nac i'r un na'r llall o honynt.

Oed Crist 843, Rhodri Mawr ab Merfyn Frych a ddechreuws wladychu ar y Cymry a gorfod ymddifadu ar Bryttaniaid ac oeddynt yn byw yn Lloegr, a myned yn un ar Saeson a wnaethant hwy. A rhyfel mynych a mawr a fu rwng Rhodri a Berthwryd Brenin Mers. Yr hwnn Ferthwryd a fynnwys gynhorthwy gan Ithelwlf ei frawd ac a ddaeth a llu dirfawr i Fôn gan ddifeithiau Gwlad y ffordd y cerddynt, fal y gwnai'r Paganïaid di grêd a bedydd. Myned a wnaeth Rhodri yn eu herbyn a llu dewisawl o'r Cymry gydag ef; ac yn gynhorthwy iddaw y daeth Meuryg ab Hywel Brenin Morganwg a Llu cadarn, a'r Meuryg hwnnw a laddwyd yn y frwydr honno, eithr gyrru ffo ar y Saeson yn y diwedd, gwedi ymladd tost a chreulawn. Ac yna gwnaethpwyd Ithel ab Hywel yn Frenin ar Forganwg a Gwent yn lle ei frawd, ac efe yn myned a Llu cadarn gydag ef i Wynedd yng nghyfnertth Rhodri y gosodasant gwyr Brecheiniawc arnaw ac ai lladdasant yn iawn i Ferthwryd am fil o wartheg yspail a gawsant gantlaw am hynny o alanas, ac o hynny y dechreuws y ddjarheb Bradwyr Brycheiniawc.

Oed Crist 850, y bu Gwaith Ffinant ac y llas Cyngen ab Cadell Deyrnllwg yn Rhufain gan ei wyr ei hun.

Oed Crist 860, bu Cad Wythen lle lladded llawer o Gymry a Saeson fal nas galled y llaw uchaf nac i'r naill na'r llall o honynt, a'r un flwyddyn y daeth y Paganïaid duon i Dir Gwyr ac a'u gyrwyd ymaith gyda galanasdra mawr.

Oed Crist 865, y lladded Cynan nawdd nifer, y dewraf a'r ardderchoccaf yn ei ddydd o Ryfeiwyr Cymru.

Oed Crist 868, y bu gwaith Brynnonnen, ac y daeth y Paganïaid duon lawer gwaith yn yr un flwyddyn i Gymru a Lloegr, a chael y gwaethaf ym mhob Gossawd.

Oed Crist 870, y torres y Paganïaid duon Gaer Alclud, ac a ddifethasant Llundain a Gwlad y Mers o'i bronn.

Yr un flwyddyn y bu waith Llangollen a lladdfa fawr yno.

Yn yr un flwyddyn y boddes Gwgan ab Morydd ab Llywarch Llwyd Brenin Ceredigion yn morio dros afon Llychwr yng Ngwyr er gyrru'r Paganïaid duon o'r Wlad honno.

Yn yr un flwyddyn y bu waith Bangor lle y lladdwyd y Saeson wrth y niferoedd a cherrig a dreiglwyd arnynt oddi ar y Brynniau, ac ym mblith y rhai hynny Escob Bangor.

Oed Crist 871, bu farw Einion Fonheddig Escob Mynyw, ac o gwnaethpwyd Hubert Sais yn escob yn ei le ef.

Oed Crist 872, y bu Waith Bangolau ym Môn, lle gorfu Rhodri a'r Cymry ar y Paganïaid duon mewn Brwydr galed: a gwedi hynny yr un flwyddyn Gwaith Manegid ym Mon, lle difethwyd y Paganïaid duon.

Oed Crist 873, y bu Waith Dyw Sul ym Môn, ac yn honno y llas Rhodri mawr, a Gwriad ei frawd, a Gweirydd mab Owain Morganwg, gan y Saeson; ac yna yn eu llawn angerdd y cymmerth Gwragedd Môn arfau ac a ruthrasant ar y Saeson au lladd yn greulawn oni orfu arnynt ffo.—Yr un flwyddyn y bu Waith Rhiw Saeson ym Morganwg, lle y gorfu'r Cymry ar y Saeson, au lladd yn aruthrawl.

Rhodri Mawr a ddodes drefn newydd ar Lywodraeth Cymry hyd y cerddai ei fraint ef, nid amgen Ceredigion a Chadell ei fab hynaf a'i casaf, ac iddaw ei Lys yn Nineswr, Gwynedd a ddodes ef i Anarawd ei Fab, ac iddaw ei Lys yn Aberffraw ym Môn, Powys a roddes ef i Feryn ei Fab, ac iddaw ei Lys ym Mathrafal, ac ar yr hynaf o honynt Deyrnged i Frenin Llundain, ac i'r hynaf Deyrnged gan y ddau eraill, a'r Tri Thywysawg Taleithiawg eu gelwid am iddynt yn anad fu o'u blaen lwynt wisgaw Taleithiau am eu coronau fal y gwnelai Frenhinoedd yng Ngwledydd eraill, lle cyn no hynny ni wysgynt Frenhinoedd a Thywysogion Cenedl y Cymry namyn hualen euraid. Ac i'r hynaf o'r Tywysogion Taleithiawc y dodes Rodri'r Unbennaeth, ac arch a gorchymyn arnynt ymddiffyn Gwlad a Chenedl y Cymry rag rhuthr gelynon, a rhag anillywodraeth.

Oed Crist 876, ydd aeth Gadell ab Rhodri mawr yn Frenin Ceredigiawn, ac Anarawd ab Rhodri yn Frenin Gwynedd, a Meryn ab Rhodri yn Frenin Powys.

Oed Crist 877, y gorfu Gadell ab Rhodri ar Feryn ei frawd, a dwyn oddiarnaw ei wlad sef Powys, ac yna efe a wladyches holl Gymry.

Oed Crist 880, y bu waith Conwy rhwng

Anarawd ab Rhodri a'r Saeson, lle casaf y Cymry'r fuddugoliaeth, a lladd llawer o'r Saeson, ac achaws hynny y gelwid y Gadfaes honno Dial Rhodri.

Oed Crist 883, bu farw Cydwithen y gwrolaf a'r doethaf o'r Bryttaniaid, a dirfawr y golled i Wlad Gymru; a'r un flwyddyn y bu farw Cydifor Abad Llanfeithin, gwr doeth a dysgedig oedd efe a mawr ei dduiwoldeb. Efe a ddanfones elwchwe o wyr doethion ei gor i ddodi addyde i Wyddelod y Werddon.

Oed Crist 890, y gorfu ar wyr Ystrad Clud ymadael a'u Gwlad, y rhai ni fynnent ymunaw a'r Saeson, a dyfod i Wynedd, ac Anarawd a roddes iddynt gennad i wlad-yehu'r wlad a ddyged oddiarnaw gan y Saeson ni amgen na Maclawr, a Dyffryn Clwyd, a Rhyfoniawg, a Thegeingi, os gyrru ymaith y Saeson a fedrynt, a hynny a wnaethant yn ddihafarch, a'r Saeson a ddaethant yr ail waith achaws hynny yn erbyn Anarawd lle bu waith Cymryd, ac y bu'r Cymry yn fuddugolgyrch ar y Saeson, au gyrru o'r Wlad yn ollaw, ac felly y rhyddbaed Gwynedd oddi wrth y Saeson drwy Nerth Gwyr y Gogledd.

Oed Crist 891, y daeth y Paganïaid duon i Gastell Baldwin, ac a ddiffeithiasant Bowys, ac a feddianasant y goreu o'r tiroedd yno drwy nerth y Saeson a Brad rhai o'r Cymry.—Y flwyddyn honno y bu farw Henydd ab Bledri, gwr hynod o Gymro.

Oed Crist 892, y daeth Anarawd Brenin Gwynedd i ddiffeithiaw Ceredigiawn, sef cyfoeth Cadell ei Frawd, ac a losges yr holl dai a'r ydan yn Nyfed ac Ystrad Tywi yn greulawn iawn. Yr un flwyddyn y llas Meryn Brenin Powys gan ei wyr ei hun. Yr un flwyddyn y rhuthrasant y Paganïaid duon am ben Caer Wysg ac aladdasant y Saeson: a llawer o'r Bryttaniaid a oeddent yn gwladychu vno a ddaethant at Owain Arglwydd Morganwg, ac a gawsant diroedd a thrigfannau ganthaw, lle arosasant hwy a'u heppil. Ac yng Ngwyr y maent yn Seisnigion.

Oed Crist 893, daeth y Paganïaid duon i Gymru dros For Hafren ac a losgasant Lanelltyd Fawr, a Chynffig, a Llangarfan, ac a wnaethant ddrygan mawrion ym Morganwg, a Gwent, a Brecheiniawc, a Buellt, ac ar ei gwaith yn dychwelyd yng Ngwaunllwg, a nhwy yn anrheithiaw Caerllion ar Wysg y daeth Morgan Tywysawg Morganwg a Chad yn eu herbyn, au gyrru tros Fôr i Wlad yr Haf lle y lladdwyd llawer o honynt gan y Saeson a Bryttaniaid y Wlad honno: a'r haf v flwyddyn

honno y gwelwyd pryfed o rywiau dieithron yn y Werddon ar wedd Gwaddod a dau ddaint hirion i bob un o naddynt, a bwyta'r holl ydoedd a wnaethant, a'r holl Bordir, a gwaidd pob Gwellt a gwair onid aeth newyn ar y wlad, a'r Paganïaid an dng yno fal y tybid, ac a fynuent eu dwyn hefyd i ynys Prydain. Ond gwedi dodi Gweddïau, at Dduw ac Elnsenau i Dylodion, a Theilyngdawd ar fuchedd, fe ddanfones Duw Rew cadarn, a hithau eisïoes hyn hâf, oni buant feirw y pryfed hynny.

Oed Crist 894, y bu farw Hywel ab Rhys ab Arthfael Arglwydd Morganwg yn ei lawn henaint yn Rhufain ym mhen tridiau wedi ei fyned yno, sef ei oed chweugeinmlwydd a phedair.

Oed Crist 895, y bu farw Arthfael hen, ab Rhys Arglwydd Morganwg a Brenin ar sai h Gantref Gwent, yn chweugeinmlwydd oed, ei wraig ef oedd Ceinwen ferch Arthen Brenin Ceredigion, a gwedi myned yn hen ni fynnei efe a wnelai a Theyrnedd, am hynny rhoddi'r frenhiniaeth i Hywel ei frawd.

Oed Crist 900, y daeth Igmwnt ai Baganiaid duon i Fôn, ac yna gwaith Rhos Meilon.—Yn y flwyddyn honno y symudwyd Mynyw, ac y bu farw Llywarch ab Henydd. Yr un flwyddyn y bu farw Cadell ab Rhodri mawr, ac y gwnaethpwyd Hywel ei fab yn Frenin Ceredigion, deu fab arall oedd iddaw sef Meyryg a Chlydawe. Ac yna gwladychawdd Anarawd ar holl Gyrru, yn ol y gosodes Rodri Mawr.

Oed Crist 906, y bu farw Asser ddoeth archesgob y Bryttaniaid, ac y daeth Elystan Brenin y Saeson i Gymru, ac a ddug danaw holl Irenhinoedd y Cymry. A'r flwyddyn honno y bu waith Dinerth, a hefyd yr un flwyddyn y diffeithwyd Mynyw gan Uthyr a Rhallt goch, ac y llas Maelawg ab Peredur Gam.

Oed Crist 913, y bu farw Narawd ab Rhodri Mawr Brenin y Bryttaniaid, ac yna Hywel ab Cadell a wladyches holl Gymru, ac Eidwal Foel yn Frenin Aberffraw, ab Narawd ab Rhodri Mawr.

Oed Crist 914, y llas Clydawe ab Cadell gan Feuryg ei frawd, ac y diffeithwyd Mon gan wyr y Werddon, a chyn diwedd yr Haf y cad rhyfel cydgenedl achaws i Feuryg ab Cadell ladd ei Frawd Hywel.

Oed Crist 918, y daeth Edelffleda Brenhines y Mers yn erbyn Morgan Tywysawg Morganwg a Gwent, ac y bu waith y Castell Newydd lle y bu farw Edelffleda ac y ffïoes y Saeson.

Oed Crist 926 aeth Hywel Dda fab

Cadell Brenin Cymry oll i Rufain, a chydag ef dri escob, sef oeddynt Martin Escob Mynyw, a Mordaf Escob Bangor, a Marchlwyys Escob Teilaw, a chyda hwnnw Blygwryd ab Owain Pencyfeistedd Llandaf, Brawd Morgan Brenin Morganwg, a'r achaws eu myned yno, ymgynghori a Doethion y modd y gwellhëid Cyfreithiau Gwlad Gymru, a gwybod Cyfreithiau Gwledydd a Dinasoedd eraill, a'r Cyfreithiau a fuant gan Amherodron Rhufain yn ynys Prydain yn amser eu hunbennaeth hwy, a gwedi caffael gwybodaeth o'r pethau hynny, a chyngor Doethion, dychwelyd i Gymru, lle y galwes Hywel attaw holi Bencenedloedd Gwlad au Teisbanteulaeoedd, a phob Doethion a Dysgedigion o wyr Llên a Llëygion yn Ddygynnull Gorsedd hyd y Ty Gwynn ar Daf yn Nyfed. A gwedi chwiliaw a gaffad o bob Gwlad a Dinas y caed yn oreuon o'r cyfan Cyfreithiau Dyfnwal Moelmud, a thrwy ddysg ac athrawaithgar ymgais Blegwryd Athraw y trefnwyd y rhai hynny, ac au doded wrth Farn y Dygynnull oni chaed, gannynt eglurhâd, a gwellhâd, ac adlanwad a'r rhai hynny, a gwedi myned wrth Farn a Rhaith Gwlad yn y Dygynnull y cadarnhaed y cyfreithiau ac au rhodded yn ddeddfedigawl ar holl wlad Gymru, a gwedi hynny myned i Rufain yr ail waith o Hywel, a chael Barn Doethion yno, a gwybod bod y cyfreithiau hynny yn gydderddedogion a Chyfraith Duw ac a chyfreithiau Gwledydd a Dinasoedd Tiroedd Cred a Bedydd, y daeth yn ei ol i Gymru, ac y dodes ei gyfreithiau wrth farn y Cantrefi, a'r Cymynyddau, a Rhaith Gwlad, ac o hynny ydd aethant yn gadarn yu holl Arglwyddiaethau Cymru, ac ym mhob Llys Arglwydd a Chenedl hyd nad oedd a gaeai yn eu herbyn, ag nad oeddent o arall yn un Llys Gwlad ac Arglwydd yng Nghymru, ac achaws daed ei gyfreithiau y gelwir ef Hywel Dda.

Oed Crist 933, y llas Owain fab Gruffydd gan wyr Ceredigion, ac y dug Elystan Brenin y Saeson holl Arglwyddi a Breninoedd Cymru y danaw, ac felly y bu hyd oni bu farw Elystan, a hynny yn oed Crist 940. Ac yna'r Cymry a ynnillasant eu rhyddid a hynny drwy wrolder a doethineb Eidwal Foel, ac Elisieu ei frawd, a Chadell ab Arthfael ab Hywel Arglwydd Morganwg, ac Idwal fab Rhodri mawr, ac achaws hynny hwy a laddwyd gan y Saeson ym Murn a Chynllwyn.

Oed Crist 942, bu farw Ussa fab Llaur, a Lambert Escob Mynyw.

Oed Crist 943, y bu farw Marchllys Escob Llandaf, ac y bu cynddaredd ar y cwn oni orfu lladd y maint ac oedd yn y wlad, ac y bu farw Elen gwraig Hywel Dda, yr un flwyddyn, ac Eidwal Foel ab Narawd wedi marw, y cymmerth Hywel Lywodraeth holl Gymry arnaw.

Y flwyddyn honno y daeth y Saeson hyd vn Ystrad Llyr ac a wnaethant yno y mawr ddrygau, gan ysbeiliaw a diffeithiaw'r Wlad y ffordd y cerddynt.

Yr un flwyddyn y diffeithiwyd Ystrad Clud gan y Saeson gan ladd yn dost a gaent, yn eu flyrdd o'r Bryttaniaid a berthynai ydynt; a'r un flwyddyn y peryglwyd Cynan ab Elisseeu a Gwenwyn a roesid iddaw.

Oed Crist 948, y bu farw Hywel Dda fab Cadell Brenin Cymry oll, y doethaf o'r cyfiawnaf o'r holl Dywysogion: efe a garai heddwch a Chyfiawnder ac a ofnai Dduw, ac a lywodraethai yn gydwybodus vmlob iawnder tangnefus, ac efe a gerid vn fawr gan bawb o'r Cymry, a chan lawer o Ddoethion y Saeson a gwledydd ereill, ac achaws hynny y gelwid of Hywel Dda. Ac yna y cymmerth Owain ei fab Lywodraeth Ceredigiawn.

Oed Crist 949, y llas Cadwgawn ab Owain gan y Saeson, ac y bu waith Carno rhwng meibion Eidwal Foel a meibion Owain ab Hywel Dda, a meibion Eidwal a diffeithiasant Ddyfed yn filain a thost.

Oed Crist 950, y daeth meibion Eidwal yr ail waith i Ddyfed ac ai hanrheithiasant ac a laddasant Dynwallawn Brenin Dyfed, ac Owain Tywysawg Ceredigiawn a gynhulles gad yn eu herbyn, ac au hynlidies hwynt yn eu hol i Wynedd mor galed oni foddess lawer o honynt yn Afon Dyfi.

Oed Crist 952, y dug Owain ab Hywel Dda Gad hyd yng Ngwynedd, ac yno y bu waith Aberconwy, a laddfa fawr iawn o oob tu, oni orfu ar bawb droi yn eu hol 'r ddau du, rhag a'u gwanhæd y ddwy-blaid yn y frwydr honno.

Oed Crist 953, y boddes Haearddur fab Merfyn ac y diffeithies meibion Eidwal Geredigion, a meibion Hywel Dda a'u gyrrwys yn eu hol gan eu lladd yn dost.

Oed Crist 955, y bu Eira dirfawr ym Mis Mawrth, a llifeiriant aruthrawl oni thorres lawer o'r Tai ac y boddes lawer o 'rdynion ac ysgrublaidd yng Ngwent, a Gwenllwg, a Morganwg, a lleoedd eraill, ac ar ol hynny bu trathesog yr haf, ac y bu llawnder ydau a phrinder Aswellt, oni orfu ar lawer gloddio gwreiddiau Gwellt a Rhedyn yn ymborth i'r gwartheg a'r Ceff-

ylan, ac y cafwyd gwair wedi hynny ar y tir yng Ngwyliau Nadolig yn ddirfawr ei gnwd ac yn iachus ei ansawdd, fal y gwardeudwyd y diflyg a'r prinder o ryfeddolder mawr.

Oed Crist 958, y daeth Owain ab Hywel Dda yd yng Ngorwennydd ac ai diffeithwys yn dra milain, ac oddiyna hyd yn Euas ac Ergin gan ddwyn y gwledydd hynny o drais oddi ar Forgan Mawr Brenin Morganwg, a phan y gwybu Edgar Brenin y Saeson hynny, chwiliaw ansawdd yr amryson a orug, ac o hynny caffael Gwybodaeth a deall mai Iawn oedd i Forgan Mawr y gwledydd hynny can mai yng Nghyfoeth a Theyrnedd Morganwg ydd oeddynt er yn oes oesoedd, ac ym mhlwyf Teilaw Llan Dâf, ac arfaethu Dygynnnull a wnaeth Edgar o'r Arglwyddi Cyfoeth, a'r Ieirill, a'r Escobion yng Ngwlad Gymru ar Mers, a gweled eu Barn, a phan wybuwyd hynny, cadarnhau Braint i Forgan ar y Gwledydd hynny dros fyth, a hynny ar Allawr Deilaw yn Llan Dâf, ai osod newu ysgrifen, a melldith Duw a'r Saint ar a dorrai nawdd y Fraint a wnaed felly.

Oed Crist 959, y torres Owain ab Hywel Dda Gor Llan Ildud yng Ngorwennydd achaws cael ynddi Lenogion pendefig o Saeson, a myned oddi yno i Gor Cattwg yn Naut Garfan a orug, ai thorri yn filain.

Oed Crist 960, y llas meibion Gwyn ab Collwyn, ac y bu'r fall fawr ym mis mawrth, a hynny hyd Galan Mai a bu farw llawer iawn o Gymry a Saeson hyd yn y lladdwyd yr haint gan yr Haf a'r Tës.

Oed Crist 961, y daeth Meibion Abloic Brenin y Werddon i Gaer Gybi ac ai diffeithiasant yn gwbl, a dwyn arch Cybi y ganddynt i'r Werddon, lle bu ganmlynedd, ac oddi yno aethant i Wlad Leyn gan ei diffeithiaw yn drathost a hynny a fu o frad meibion Idwal a hwy'n trawswlad-schu ar y cyfoetheu yng Ngwynedd a Phowys.

Yr un flwyddyn y bu farw Padarn Escob Llan Daf, ac y doded Rhodri ab Morgan mawr yn ei Le, a hynny o anfodd y Pab, ac achaws hynny ai gwenwynwyd ef, a doded ar yr offeiriad na phriodynt heb fyned yng nghennad y Pab, ac o hynny y bu Terfysc dirfawr ym mhlwyf Teilaw oni farnwyd yn oreu cennad priodas i'r offeiriad.

Yr un flwyddyn bu farw Rhydderch Escob Dewi, a Chadwallawn ab Owain ab Hywel ab Cadell, ac y gwnaethwyd Monachlog y Rhydau.

Oed Crist 962, y diffeithwyd Gwynedd gan Edgar Brenin a Saeson, ac y dodes ef Gwŷr Denmarc yn ynys Fôn, lle y gwled-ychasant er gwaetha Gwyr y Wlad.

Yr un flwyddyn y daeth Edgar hyd yng Nghaerllion ar Wysg, ac y trefnwyd heddwch cadarn rhyngtho a Morgan Tywysawg Morganwg ac ammod i Forgan dalu canmuw gyflith i Edgar bob blwyddyn ac am hynny ymrwymaw i Edgar gyferthu Morgan ym Mraint Teyrnedd Morganwg, ac yno y daeth Owain ab Hywel Dda, ac ymrwymaw o honaw dalu ced i Edgar bob blwyddyn yn ol y doded ar Dywysawg Dinefwr yng Nghyfraith Hywel Dda, gwedi hynny myned i Wynedd a chael attaw Iago ab Idwal a gyrru arnaw yn lle Teyrnged a ddylit o hên ddeddf Trichanpen blaidd yn y flwyddyn, a rhydd lle mynnyt eu lladd yn holl ynys Prydain ac o hynny y cad heddwch yng Ngwynedd: a'r Deyrnged honno a dalwyd yng Ngwynedd dros bum mlynedd a deugain hyd nas gellid Blaidd yn holl ynys Prydain. Gwedi hynny y troes Brenin y Saeson y Deyrnged yn aur ac ariant a gwartheg fal y buasei gynt.

Oed Crist 966, y lladdwyd Rhodri ab Eidwal y gan Wyddelod Môn, ac achaws hynny y diffeithwys Iago ab Eidwal Aberffraw lle ydd oedd y Gwyddelod yn gwladychu ac ef ai lladdes hwynt yn eu holl anneddfaoedd ym Môn, ac nis gallasant fyth wedi hynny ymluyddu yn erbyn y Cymry, gwedi hynny myned hyd yn Arfon, a Lleyrn, ac Ardudwy, a gyrru'r Gwyddelod, yn gwbl o'r Gwledydd hynny ac nis gallwyd Cenedl o honynt fyth wedi hynny yng Ngwynedd: a llawer o honynt a ffoasant hyd yng Ngheredigion, a Dyfed, a Gwyr, ac Einion ab Owain ab Hywel Dda a aeth yn eu herbyn, ac au gorchfyges yn aruthrawl, ac a laddes Wyr Denmarc a ddaethant yng Nghyfnert y Gwyddelod, ac a ddyges Ysbail fawr o'r Gwledydd yng nglann Morddwr Llychwr, ac yn niwedd yr un flwyddyn y daeth ef eilwaith hyd yng Ngwyr, ac y diffeithwys dai a thiroedd y rhai a roddasant nawdd a gwsgawd i'r Gwyddelod a'r Daeniaid ansfyddlawn.

Oed Crist 967, y daeth Einion ab Owain eilwaith i Dir Gwyr dan rith ymlid yr ansfyddloniaid, ac ai diffeithwys yn gwbl, ac yna y daeth Owain ab Morgan yn ei erbyn ac ai gyrras yn ffo, ac a ddug holl wyr Gwyr dan ddamdwng iddaw, fal ag ydoedd a hen iawn a baint a phan glybu Edgar Brenin y Saeson hynny, dyfod a Llynges hyd yng Nghaerllion ar Wysg a

orug, a gyrru Llywodraeth ar Owain ab Hywel Dda, ai ddwyn yn wr damdwng iddaw, a gwedi hynny myned yn heddwch yn ei ol hyd yng Nghaer Odornant.

Yn yr un flwyddyn ydd ethyw cas dirfawr rhwng meibion Idwal, sef Iago ac Ieuan, ac yn ebrwydd wedi hynny y daliodd Iago ei frawd Ieuan ac ai dug yng Ngharchar ac ai dallawdd a hëyrn llosg o dân, ac achaws hynny ydd aeth Hywel ab Ieuf yn erbyn ei Ewythr Iago ac a ddifeithiodd ei diroedd ac a ddug ysbail ddirfawr o iarnaw.

Oed Crist 968, ydd aeth Hywel ab Ieuf yr ail waith yn erbyn Iago ei ewythr, a chydag ef lu dirfawr o Saeson, a diffeithiaw Lleyrn a Môn, a doddi Saeson yn holl diroedd Iago, a chadarnhau y tiroedd hynny iddynt, a hanped gwaeth i ynys Fôn o hynny, can nas galled ei gwared fyth wedi hynny, ac achaws hynny y doded enw Anglisei ar ynys Fôn, sef hynny ynys y Saeson; a gyrru Iago ab Idwal ar ffo a wnaethpwyd, ac y cymmerth Hywel ab Ieuf y Deyrnedd arnaw, achaws delli ei Dad, ac a ddaliodd Feuryg ei ewythr ac a dynnodd ei lygaid am ei waith yn dallu Ieuf Tad Hywel.

Yr un flwyddyn y daeth Macht ab Harallt i ynys Fôn ac a ddifeithwys Benmon lle ydoedd decaff cyn no hynny yn holl ynys Fôn, ac ebrwydd wedi hynny y daeth Gotfrid ab Harallt yn erbyn ynys Môn ac ai diffeithes, ac Edgar a roddes gennad i wyr Gotfrid aros ym Môn yn gyfanneddawl ac ymunaw yno a gwyr Edwin a wnaethant yn un ormes, ac nid aethant fyth o honi, ac nis gellid fyth gwedi hynny gwared brad o'r ynys, ac Edgar yn gweled fal ydoedd dyfod a orug a llu dirfawr i Gaerllion Gawr, a myned yn erbyn gwyr Iago au lladd yn greulawn yn holl Gymru.

Oed Crist 972, y bu farw Edgar Brenin y Saeson, yr hwnn a wnaethai Fonachlog Bangor fawr, a llawer o Fonachlogydd eraill yng Nghymru a Lloegr, ac a wnaeth Iawn i Eglwysu Cymru am a wnaethai efe iddynt o ddrwg yn ei Ieuencid.

Oed Crist 975, ydd aeth Dunwallawn Brenin Ystrad Clud i Rufain lle y cymmerth Gorun, a'r un flwyddyn y bu farw Idwallawn fab Owain a Brawd Morgan Mawr Tywysawg Morganwg, gwr oedd efe a garai heddwch a Llywodraeth, ac yngneidiaeth gyfiawn, ac a beris adnewyddu trefn a llywodraeth gynnefodawl yn ei wlad, a chystal ei ddeall a'i wybodau ai haelioni, fal y bu galar i bob Gwlad yng Nghymru ei farw

Oed Crist 976, y dug Einion fab Owain anraith yr ail waith ar Wlad Gwyr, ai hysbeiliaw ai diffiethiaw yn greulawn onid aeth newyn ar y wlad, ac lthel ap Morgan Mawr a ddug Lu yn ei erbyn o'i wyr goreuon ai ymlid i ffo a wnaethant, a dwyn ei ysbaill oddiarnaw, ai roddi'n rhaid y rhai a ysbeiliwyd ganthaw.

Oed Crist 978, ydd aeth Hywel ap Ieuan waith arall yn erbyn ymddifferyn Iago ei Ewythr, a chydag ef lu mawr o Saeson, ac anrheithiaw Lleyu a Clebynog fawr a wnaethant, a thorri yr Eglwysi yn aruthr, a dilygeidiaw llawer o gymmhleiddydion Iago, a difeithiaw yn greulawn.

Yr un flwyddyn y dalwyd Iago gan wyr Hywel ei nai, a Hywel a wladychwys ei gyfoethu; a gwedi hynny y lladdwyd Idwal Fychan ab Idwal Foel, a difeithiaw Lleyu ac ynys Fôn, a Chystenyn ab Iago ab Idwal a ddaeth i Fôn, a chydag ef lu o'r Daeniaid duon, a chydag ef y codasant y Saeson a'r Daeniaid a wledychynt yr ynys a difeithiaw'r wlad honno yn dost aruthrawl, a Gotfrid ab Harallt a Chystenyn a aethant oddiyno hyd yn Lleyu, a difeithiaw'r wlad honno hefyd yn yr un modd, ac yn eu herbyn y daeth Hywel ab Ieuf, a chad dost a fu ryngddynt, ac yno y llas Cystenyn ddu yng Ngwaith Hirbarth.

Oed Crist 980, y daeth Hywel ab Ieuf a Llu mawr o'r Saeson gydag ef i gyfoethu Einion ab Owain ab Hywel Dda, ac y bu ymladd tost rymgrythnt ym Mrwydr Llanwawne, a Gotfrid ab Aarallt yn gweled hynny a ddaeth ai Lu hyd yn Nyfed ac ai difeithiasant, ac a dorasant Eglwys Ddewi Mynyw.

Oed Crist 981, y daeth Hywel ab Ieuan ai Lu, a chydag ef Lu mawr o Saeson i Frecheiniawc, a holl gyfoeth Einion ab Owain, ac a ddifeithiasant y Wlad yn greulawn, ac yn eu herbyn y daeth Einion, ab Owain a gwyr Dyfed ac a laddasant y Saeson a laddfa dost; ac eraill o honynt a ffoasant, ac yn eu ffo y lladdwyd llawer llawer o honynt.

Oed Crist 892, ydd aeth Einion ab Owain ab Hywel Dda hyd yng Ngorwenydd ac y bu waith Pencoe Colwynn, lle y gyrrwyd ffo ar Einion ai wyr hyd yng Nglan y Mor, lle bu Cad yn eu herbyn gan Wŷr Morganwg a Gwent, ac yn honno y llas Einion ab Owain, ac yna ydd aeth y Deyrnedd ar Faredydd ab Owain ab Hywel Dda.

Oed Crist 984, ydd aeth Hywel ab Ieuan i Loegr yn erbyn y Saeson a fuant yn ymladd ym mhlaidd Iago ei Ewythr, ac

yna y llas ef a llawer iawn oi wŷr; ac yna y cymmerth Gadwallawn ab Ieuan arnaw Lywodvaeth holl Wynedd, ac yn ei erbyn y daeth y Saeson a'r Gwyr Duon, ac yn eu penn Ionafal ab Meuryg ei gefufer, ac yno y llas Ionafal.

Oed Crist 985, y dug Maredydd ab Owein ab Hywel Dda Gad fawr ganddaw i Wynedd, a brwydr a fu yno rymgtho a Chadwallawn ab Ieuan ai Frawd Meuryg, ac yno y llas Gadwallawn, ac y dug Faredydd Wlad Wynedd danaw ac a lywodraethawdd arni, ac a ddodes Lywodraeth ar Fôn, ac Arfon, a Meirionydd, lle nid oed Llywodraeth ddyledus wedi bod er yn hir o amser.

Yn yr un flwyddyn y dug Bleidyddion Ieuf ab Idwal Gotfrid ab Harallt y drydy waith i Fôn, a chydag ef y gosodasant y Cymry a'r Daeniaid ar Lywarch ab Owain, Brawd y Tywysawg Maredydd, ac ai daliasant a dwy fil o'i wyr, ac a dynasant eu llygaid o'u pennau; a'r flwyddyn honno y bu farw Ieuf ab Idwal yng Ngharchar, lle y bu yn unig lawer blwyddyn wedi ei ddilygeidiaw, a gwedi hynny gorfu ar Faredydd ab Owain ffoi o Wynedd i Geredigiawn lle y bu mawr a thær ei wroldeb yn amddiffyn ei gyfoeth yn erbyn cyrch y Daeniaid, a'r Saeson, a Gwyr Gwynedd.

Oed Crist 986, y bu farwolaeth fawr ar yr ysgrublaidd yn holl Gymru, onid aeth Drudaniaeth mawr ar yr enllyn yn y Wlad: a'r un flwyddyn y llas gwyr Daenmare gan y Saeson yn un noswaith oni chad arny y llaw uchaf dros hir o amser wedi hynny, a'r flwyddyn honno daeth y Daeniaid duon i For Hafren mewn Llyngeseu, ac a ddaethant i Dir yng Ngherniw a Dyfnaint a Gwlad yr Haf, ac a driasant yng Ngwyr ac yno llosgi Cor Cennydd ac eraill o'r Eglwysau, ac ysbeiliaw gwŷr y Wlad.

Oed Crist 987, daeth y Daeniaid i foroedd Deheubarth, a dyfod i Dir yng Ngheredigion, a difeithiaw Llanbadarn, a Llandyoch, a Llanrhystud, a gwedi hynny myned hyd ym Mynyw a difeithiaw yr Eglwys a dwyn ei thlysau, ac wedi hynny myned ar hyd for Hafren hyd ym Morganwg a difeithiaw Cor Ildud, a Chor Cattwg, a Chor Cyngar, a Llan Daf, ac eraill o'r Eglwysi goreu yn y Wlad, a hefyd llosgi ydau a lladd ysgrublaidd onid aeth newyn angerddawl ar y Wlad, ac y bu farw llawer o ddynion achaws hynny.

Oed Crist 990, ydd aeth Maredydd ab Owain i Faeshyfaid a holl gyfoethu Arglwyddi y Saeson rwnge Gwy a Hafren, ag Edwin ab Einion a ddaeth attaw a chydag

ef ydd oedd Llu mawr o Saeson a Daeniaid, ac ymladd a Mareddydd ai yrru ar ffo. Oet Crist 991, y daeth Edwin ab Einion ni wyr, ac yn borth iddaw Adelff Tywysawg o Sais a chydag ef Lu dirfawr, ac anrheithiasant holl diroedd Mareddydd, sef Ceredigiawn, a Dyfed, a Mynyw, y Gwyr isaf, a Chedweli.

Yr un flwyddyn ac amser ydd oedd Mareddydd yn anrheithiaw Cyfoeth Ithel ab Morgan Tywysawg Morganwg, ac yn heddychn rhwng Edwin a Mareddydd a myned 'au holl nerthoedd ac anrheithiaw Gwlad Forgan yn aruthrawl, ac yna Hywel ab Morgan brawd Ithel a ddangoses ei ewyllys i wyr y wlad, ac y gofalaenai efe hwynt lle bai onid dau a ddelai gydag ef, ac ar hynny ymgynnullasant bobl y wlad attaw yn wyr ac yn wragedd, ac yn feibion ac yn ferched, pob un ag arf a gefid wrth law, ac yn erbyn Mareddydd ac Edwin a gyrru ffo arnynt a dwyn oddi-arnynt eu hysbail, a ladd eu gwyr yn dost yng Ngwaith Cors Einion yng Ngwyr, lle y llas Gadwallawn fab Meredydd.

Oed Crist 993, bu newyn mawr yng Nghyfoeth Meredydd, a llawer o farw ar ddynion o haint y Saeson, sef yr haint chwyslyd.

Yr un flwyddyn y daeth y Daeniaid Duon i Ynys Fôn, ac a ddifeithiasant yr holl ynys fal y mynnant, canys nid oedd ar Wynedd yr amser hynny na Phenn na Pherchen, na Llys na Llywodraeth, na neb a safai yn mhlaid y wlad rhag estron ac anrhaith, am hynny y cymmerasant y Cymry atynt Idwal ab Meuryg, ac ai dodasant yn Dywysawg arnynt, ac y cawsant borth gan Ithel Tywysawg Morganwg, a gyrru ffo a lladdfa fawr ar y Daeniaid a wnaethant, ac Idwal a fu'n Dywysawg clodfawr a chyfiawn, ac a wnaeth lywodraeth ar Wynedd, a threfn a weddai ar heddwch a rhyfel, canys ef a ddysged gan Hywel ab Morgan Mawr, ac efe yn Benn Doethion Cymry yn y Gwybodeu a ddylai Tywysawc eu deall au cynnal, tra fu efe ar ffo yn Llys Ithel Tywysawg Morganwg, ac yn nawdd Cor Llanfeithin yn Nant Garfan, a mynych y torred y Gor honno yn amcan ei ddal a'i ladd gan Einion ab Owain a Mareddydd ab Owain, a chan y Daeniaid a'r Saeson.

Yn yr un flwyddyn y bu frwydr Llan-gwm, lle ydd amcanai Feredydd ab Owain adyunil Gwynedd, ac Idwal a orfu arnaw, ac yn y frwydr honno y llys Tewdwr ab Einion ab Owain ab Hywel Dda, nai mab brawd i Feredydd.

Oed Crist 994, y daeth Swaen ab Harallt a'r Daeniaid duon gydag ef i Wynedd lle y bu cad Penmynydd ym Môn, y lle y llas Idwal ab Meuryg Tywysawg Gwynedd. Ac y diffeithwyd Matharn gan y Saeson, ac hwy ai llosgasant.

Yr un flwyddyn y bu farw Mareddydd ab Owain ac o hynny y cafwyd gwelld byd am heddwch a llywodraeth yng Nghymru.

Yr un flwyddyn y bu farw Ithel Tywysawg Morganwg ac yr aeth Gwrgan ei fab yn ei le, a Thywysawg doeth heddychgar ydoeth efe, ond Iestyn ei fab a garai aflywodraeth, ac a fynnai ryfel ac anheddwch, ac yn y flwyddyn honno y priodes ef ferch Bleddyn ab Cynfyn Tywysawg Powys ai henw Denis, ac efe a gafas gan Wrgan ei Dad Gwmmwd Tref Essyllt, ac yno y gwnaeth ef Gastell, a doddi arnaw enw Denis Powys, ac a gymmerth attaw Aedd-an ab Blegywryd ab Morgan Mawr, ac a fwriadasant Ryfel er ynnill Cyfoeth Meredydd ac ymbarottoi Gwyr at hynny, a daufon a wnaethant at y Daeniaid au gwahawdd i Geredigion, ac yno a daethant ac y llosgasant Arberth. Ar flwyddyn honno hefyd y priodes Llywelyn ab Seisyllt Arglwydd Maes Essyllt Yngharad ferch Meredydd ab Owain, ac efe yn wr ieuanc nid mwy nac oed pedwar blwydd ar ddeg.

Oed Crist 996, y daeth y Daeniaid i Ddyfed o gyngor a phorth Iestyn fab Gwrgan, ac Aedd-an ab Blegywryd, ac a losgasant Fynyw, ac a laddasant Forgeneu Escob Dewi.

Oed Crist 1000, y dug Aedd-an ab Blegywryd Gad hyd yng Ngheredigiawn, ac ynnill Cyfoeth Mareddydd a orug; herwydd nid oedd Llywelyn ab Seisyllt hyd yn hyn yn oed Gwr i gael Braint-ar Gyfoeth Yngharad ei Wraig, a myned hyd yng Ngwynedd y mynnai Aedd-an, ac yn ei erbyn ef y daeth Cynan ab Hywel, a bu Cad ar Faes ryngthynt lle gorfu Aedd-an, ac o hynny ynnill Gwlad Wynedd ai Chyfoetheu. Gwedi ynnill o Aedd-an holl Gymru o'r Mor beugilydd, efe a beris drefnu Llywodraeth a Chyfreithian, ac adgyweiriaw Eglwysseu a Chorau a dorresid yn Rhyfel, a chan nad oedd iddaw fab efe a drefnwys yn etifedd iddaw Rydderch fab Iestyn ab Gwrgan.

Oed Crist 1001, bu farw Morgan Mawr Tywysawg Morganwg yn ddirfawr ei oedran, nid amgen na chanmlwydd a naw mlwydd ar hugain, a gwedi gadael ei Fraint yn nwylaw ei feibion ai wyrion yn hir o flynyddau cyn ei farw achaws henaint ac anallu; efe a gladdwyd dan allawr

Deilaw yn Llan Daf, a chystal ei gariad yn ei wlad a chymmaint ei glod am Ddoethineb fal pan elai yn rhyfel nid oedd a arhosai gartref ac nad elai yn ei Lu nac o wr nac o fab a fedrai afael ar Arfau, eithr mwy a fynnai gynnal yn heddwch nac yn rhyfel ac eissoes ni chaid o wrol ei wrolach, ac efe a fu lwyddfawr ei orchwyl a doeth ei gynghyd a chyfiawn ei ymgais, a mawr ai carai Edgar Brenin y Saeson, achaws hynny rhai o'r Tywysogion eraill nis cerynt ef, lle nid oedd a wnai well erddynt, nac erddynt Genedl y Cymry, a chymmaint addwynder ei Lys yn ail i Lys Arthur onid aeth hynny ar ddjarhebon gwlad a chenhedl, ac y dywedir Mwynder Morganwg, ac Addwynder Morganwg.

Oed Crist 1015, a Llywelyn ab Seisyllt yn ei lawn oedran, efe a feddylies ynnill Cyfoeth Dinefwr a ddilyssid o Fraint iddaw ef oi wraig, eanys iawn iddi oedd Cyfoeth ei Thad Meredydd ab Owain, ac Aeddan a ddodai hawl ei fod yn etifeddu o hen Frenhinoedd Cymru nid angen na Bran ab Llur Llediaith ai Welygordd, a rhoddi Cad ar Faes a wnaeth Llywelyn ab Seisyllt, ac yn honno y llas Aeddan ab Blegywryd ai bedwar Nai, ac yna cymmerth Lywelyn ab Seisyllt y Lywodraeth arnaw, ac efe a gerai heddwch a chyfiawnder, ac yn ei amser ef y bu Gwlad Gymru dros ddeuddeg mlynedd yn ddiryfel, ac ydd aethant y Cymry yn gyfoethawg, dros benn a fu arnynt er yn hir o amser ac oesoedd, a gwedi hir Lwyddiant.

Oed Crist 1020, y bwriadodd Meuryg ab Arthfael ab Blegywryd adynnill Teyrnedd Cymru oddi ar y Tywysawg Llywelyn ab Seisyllt, a rhoi Cad ar Faes, a gorfu Llywelyn, gan ladd Meuryg ab Arthfael ai gledd ei hūnan.

Oed Crist 1020, ydd ymddangoses Crwydriad o Ddyn Ysgottyn, a alwai ei hun ar Enw Rhun i wyr Deheubarth gan ddywedyd mai mab Maredydd ab Owain ab Hywel Dda ydoedd ef, a rhai ni cherynt Llywelyn ai dodasant yn Dywysawg arnynt, a doddi Cad ar faes a wnaethant, a myned yn ei erbyn a wnaeth Lywelyn, a bu brwydr yn Abergwili, lle gwedi lladdfa drom a dirwaedlyd o bob tu y lladdwyd Rhun. Yna myned i Wynedd a wnaeth Llywelyn, a gosod yn iawn yno, a haeddu cariad ei wlad ai Genedl yn ddirfawr, gwedi hynny daeth i Ddeheubarth lle ydd oedd mawr ei Gariad.

Oed Crist 1021, daeth Eulaff i ynys Prydain gan ddrygu ffordd y cerddai, a dyfod hyd ym Mynyw, a thorri'r Eglwys

a diffeithiaw Dyfed yn greulawn, a Hywel ab Seisyllt, brawd Llywelyn ab Seisyllt a aeth yn eu herbyn, ac efe a lladdwyd yn y frwydr honno. Yna daeth yr Ysgottiaid i Gaerfyrddin a chydag hwynt Hywel a Maredydd meibion Edwin ab Einion a llu mawr o Wyr, ac yn eu herbyn Llywelyn ab Seisyllt a Chynan ab Seisyllt ai feibion, a gyrru ffo ar Auluff, a gwedi hynny, y llas yno Llywelyn ab Seisyllt. A mab iddaw a elwid Gruffydd ar ei ol a fu Dywysawg Gwynedd. Gwr oedd Llywelyn ni wnelai Ryfel, nac ynladd namyn yn erbyn ai gwnelai yn ei erbyn.

Gwedi marw Llywelyn ab Seisyllt y cymmerth Rhydderch ab Iestyn attaw lywodraeth Deheubarth megys iawn iddaw, ac efe'n etifedd Aeddan ab Blegywryd.

Oed Crist 1023, bu farw Morgynnydd Escob Dewi, a Bledri Escob Teilaw Ysgolhaig pennaf Gwlad Gymru, achaws hynny y gelwid ef Bledri ddoeth, a chystal y carai wybodau fal y dodes ar yr offeiriaid gynnal addysg Llyfrau Llên bob un yn ei Eglwys, mal y gwypai bawb a ddilynt parth Duw a dynion.

Yr un flwyddyn y priodes Yngharad gweddw Llywelyn ab Seisyllt a Chynfyn ab Gwyrystan Arglwydd Cibwyr.

Oed Crist 1029, daeth yr Ysgottiaid ar hyd y mor i Diroedd Gwrgan ab Ithel Tywysawg Morganwg, ac yn eu herbyn Gwyr y Wlad, fal au lladdwyd gymmaint yng Ngwaith Toniwlwg onid oedd y gwaed hyd egwyddedau'r meirch ar bychandawd ni laddwyd o honynt a ffoasant hyd Fôr i wlad yr Haf.

Oed Crist 1030, y gwelwyd goleuni rhyfeddawl yn yr wybren hyd nos onid oedd golau fal dydd. Y flwyddyn honno y peris Ioseb Escob Teilaw na wnelid na gwaith na gorchwyl ar y Sulau ar Gwyliau, ag a wnaeth i'r offeiriaid ddysgu darllain yr ysgrythyr lan heb dal heb ged, ac na wnelynt ac ymrysonau.

Yr un flwyddyn y bu farw Gwrgan Tywysawg Morganwg, Gwr doeth heddwchgar ydoedd, ac a wnaeth lawer o eluseni, ac a roddes diroedd i'r Tylodion dros fyth, ac a ddodes nawdd a braint i bob gwr a lafuriai dir er dwyn yd a ffrwythau, sef gair iddynt ymhob cynnaddl Gwlad, ac nas gellid swydd arnynt o anfodd, ac efe a gymmerth attaw yn borth iddaw Hywel ab Morgan Hen ei ewythr Brawd Tad gan ei ddoethed fal y gallai yn well o hynny lywodraethu yn heddwch a chyfiawnder. Ac yna wedi marw Gwrgan y cymmerth Hywel y Lywodraeth yn gwbl attaw ei

hun, ac Iestin ab Gwrgan a fynnai hynny, ond nas gallai fedru ar hynny gan anfodd Gwlad, canys cynddrwg ei gampau ydoedd fal nas cerid gan neb a gaid yn wŷr da diargywedd.

Oed Crist 1031, y llas Rydderch ab Iestin gan yr Ysgodogion Gwyddelig a ddygwyd i Ddeheubarth gan Hywel ab Edwin ab Einion ab Owain ab Hywel Dda, ai frawd Meredydd, felly cawsant Hywel a Meredydd adfeddu Tywysogaeth Deheubarth.

Yn yr un flwyddyn y dodes Iestin ab Gwrgan gad ar faes yn erbyn Hywel a Meredydd ymhlaid meibion Rhydderch ab Iestin ei fab, ac iddynt lawer o geraint yn eu plaid, ac y bu waith Traethwy, lle gyrrwyd ffo ar Iestin a meibion Rhydderch; a'r flwyddyn ar ol hynny y bu waith Machwy lle y llas Meredydd ab Edwin gan feibion Cynan ab Seisyllt brawd Llywelyn ab Seisyllt, er dial galanas eu hewythr, ac ymhen ychydig wedy hynny y daeth y Saeson i Went, ac yn eu herbyn Caradawc ab Iestin lle y llas ef; yna daethant y Saeson i Forganwg, ac y bu waith Ystradywain lle y lladdasant Gynan ab Seisyllt ai holl feibion, yna daeth Rhotpert ap Seisyllt, Arglwydd Maes Essyllt a brawd Cynan ab Seisyllt, ir frwydr, ac annog y Cymry drwy son am a wnaethant gynt; yna myned yn erbyn y Saeson, ac yng Ngwaith Llan Cwywan eu lladd yn flin, au gyrru ar ffo o gwasgar, a dwyn yn ysbail oll a feddent, yna heddychwyd rhwng Iestin ab Gwrgan a Rhotpert ab Seisyllt. A merch oedd i Rhotpert ab Seisyllt ai henw Ardŷen o Efiliau ferch Gwrgeneu gwraig gyntaf Rhotpert, ac unid blentyn o'r wraig honno, ac anwyl iawn ydoedd ganthaw, ac Iestin ai ceisiodd yn wraig iddaw gwedi marw Denis ferch Bledwyn ab Cynfyn ei wraig gyntaf, a hynny nis cai o fodd ei Thad gan ei hyned Iestin; yna gwiliaw wrthi a wnaeth Iestin, ai gordderchu o drais ac anfodd, yn unwedd ac a wnaethai ag eraill o ferched Pendefigion, a blin iawn y bu gan Rhotpert hynny, ac er dial ar Iestin, efe a wahoddes attaw Ruffydd ei nai, ac ai annoges yn erbyn Iestin ab Gwrgan, a chynnull attaw lawer o wyr a wnaeth Gruffydd, ac yng nghyntaf myned yn erbyn Hywel ab Edwin a dodi cad ar faes, ac yn honno y gorfu Ruffydd, ac y ffoes Hywel ab Edwin at Iago ab Idwal Tywysawc Gwynedd, yna myned yn erbyn Iago a orug Gruffydd, a chydag ef; Lu dirfawr o wyr dewisawl, a brwydr daer a fy ryngddynt, lle y lladd-

wyd Iago, ac y cymmerth Ruffydd attaw Lywodraeth Gwynedd, ac felly ydd aeth ef yn Frenin ar Gymru o For Udd hyd yn Mor Hafren.

Gwedi ynnill o Ruffydd ab Llywelyn Lywodraeth holl Gymru, efe a ymroddes ar ddaioni tuag at ei wlad ai genedl drwy amddiffyn rhag estron a rhag anrhaith ac aflywodraeth, a deddfu a fai deg a chyfiawn, a gwared rhag cam.

Oed Crist 1037. bu Waith Pencadair rhwng Hywel ab Edwin a Gruffydd ab Llywelyn, a gorfu ar Hywel ffoi, a'r un flwyddyn y bu waith Rhyd y Grog ar Hafren, lle y gorfu Ruffydd ar y Saeson au gyrru ar ffo.

Oed Crist 1038, y bu waith Llanbadarn lle y gorfu Ruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt ar Hywel ab Edwin, ac y dug oddi-arnaw ei wraig ac ai cedwis yn ordderch iddaw, a thyna'r unig weithred, o'r holl weithredoedd a wnaeth Ruffydd, a beris anfoddlondeb i'r Doethion.

Oed Crist 1040, y bu waith Pwll Dyfach rhwng Gruffydd a Hywel, canys Hywel a ddaeth y drydedd waith i Ddeheubarth, ac yn ei blaid lawer o'r Daeniaid duon, a Gruffydd yn eu herbyn, a gyrru ffo arnynt, ac yn osgil y rhai hynny y daeth llu arall o Ddaeniaid a Saeson gan ddiffeithiaw Dyfed yn greulawn, a Hywel ai wyr yn eu ffo a gyfarfuant ag hwynt ac au hymli-iasant yn galed gan eu lladd a'u dal, ac eraill a ddianghasant yn ol iddeu llongeu.

Oed Crist 1042, a daeth Cynan ab Iago ab Idwal i Wynedd o'r Werddon a llu mawr ganthaw i Wynedd, a dal y Tywysawc Gruffydd ab Llywelyn, a chodi arfau a wnaeth Gwŷr y Wlad ac achub y Tywysawc o ddwyllaw y Gwyddelod, au gyrru'n ol i'r Mor yn fawr eu colled.

Oed Crist 1043, y bu dwyll a brad rhwng Hywel ab Edwin a meibion Rhydderch ab Iestin ac a laddasant gant a hanner o wyr fyddlonion Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt yn Ystrad Tywi yn oreugwyr y Wlad honno.

Yr un flwyddyn y bu Eira dirfawr ar Galen Ionawr, ac ni thoddes dan wyl Badric, ac y colled llawer o'r ysgrublaidd.

Yr un flwyddyn y bu farw Hywel Arglwydd Morganwg yn gant a dengmlwydd ar hugain oed, y gwr doethaf o Dywysawg yng Nghymru oedd efe, a goreu ei gariad gyda phawb oi genedl, ac efe a garai heddwch a phob cyfiawnder, ac yu ei le y doded Iestin ab Gwrgan, a gwaethaf oedd efe a welwyd erioed o Dywysawg yng Nghymru, ac ni charai efe na heddwch na chyfiawn-

der, ac ni wnathoedd erioed nas dygai ormes a chribddail ar ei wlad ai genedl, aelaws hynny ni chafas ai cyfnerthai, lle caid a fai yn ei erbyn, o ddoeth a deddfawl.

Yr un flwyddyn y llas Hywel ab Edwin yng Ngwaith Abertywi gan Ruffydd ab Llywelyn gwedi ymladd caled.

Yr un flwyddyn y bu farw Ioseb Escob Teilaw Gwr tra doeth, a duwiawl, a dysgedig, efe a wnaeth Drefn dda ar wyliau Mabsant, sef nas caid amgen na gweddiaw Duw, a daugos daioni, a gwneuthur elusenau arnynt, a chynnal cof dyledus am Dduw ai Saint, au gweithred-oedd moleidiw.

Oed Crist 1050, y dug Ruffydd ab Llywelyn Lu dirfawr o Gymru a Gwyddelod yn erbyn y Saeson, a dodi cad ar faes yn Hcnffordd, a gorfu Ruffydd ar y Saeson gwedi ymladd caled, a lladd a llosgi dirfawr.

Yr un flwyddyn y daeth Caradawc a Rhys dau fab Rhydderch ab Iestyn a llu mawr o wyr Morganwg a Gwent yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn er ynnill oddiarnaw Lywodraeth Deheubarth, a Gruffydd yn eu herbyn, ac ymladd a fy ryngddynt annhebig i a fu erioed namyn y Gad Gamlan, a lladdwyd cymmaint o bob plaid oni orfu ar y ddau Lu ymchwelyd yn eu hol heb a ellid ei alw yn ynnill i nac un na'r llall o honynt, a gwaedlytted yr aerfa ryngddynt, a thra buant feibion Rhydderch ab Iestyn yn nghyrc'h y frwydr honno dyfod a wnaeth y Saeson o Wlad yr Haf a llosgi cestyll Caradawc ab Rhydderch ab Iestyn, sef Dindryfan a Threfufered ym Morganwg, a dwyn ysbail anfeidrawl yn yd, a gwartheg, a defaid, a daoedd o bob rhyw a gefynt, a llosgi a thorri tai, a diffeithiaw yn aruthrawl, yn erbyn heddwch ac oedd drefnedig a chadarn a damdyngedig rwng Tywysawg Morganwg a Brenin ac Ieirll y Saeson.

Yn yr un flwyddyn y daeth Cynan ab Iago a llu dirfawr oi Genedl o'r Werddon ar odden Gwynedd, ac ynnill ei gyfoeth oddiar Ruffydd ab Llywelyn, ac fal yr oeddynt ar y mor tua Chymru y daeth gwynnygeu temhestlus oni foddys y llongau ar gwyr gan nwyaf, ac yng nghylch yr un amser y daeth rhai o wyr Gwent a Morganwg i Ystrad Tywi a chael yuo rai na charent Ruffydd ab Llywelyn, ac a chwenychent ymddyweddu a Charadawc ab Rhydderch, hwy a laddasant lawer o fyddlonion Gruffydd ab Llywelyn, ac ysbeiliasant ereill yn dost, yna dyfod a wnaeth

Ruffydd yn eu herbyn, a diffeithiaw Dyfed, ac Ystrad Tywi, a Gwyr, yn aruthrawl.

Oed Crist 1056, ydd aeth Rhys ab Llywelyn ab Seisyllt, brawd y Tywysawg Gruffydd i Forganwg a Gwent, gan ladd a diffeithiaw gyflod ac y cerddai, a gwyr y wlad a ddygasant gyrch yn ei erbyn, ai yrru hyd ym min y Mers ai ddal ai fyrhau o benn, a danfon y penn at Edwart brenin y Saeson hyd yng Nghaerloyw lle ydd ydoedd y pryd hynny.

Oed Crist 1057, daeth Gruffydd ab Rhydderch ab Iestyn yn oed gwr ac a gynnnullwys lu niferawg iawn, a myned yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn tywysawg Gwynedd a bu cad ar faes ac ymladd trwch a gwaedlyd ac y llas Ruffydd ab Rhydderch.

Yr un flwyddyn cyfunawdd Algar iarll Caerllion Gawr a'r tywysawg Gruffydd ab Llywelyn a rhyngddynt cynnull llu dirfawr a myned yn erbyn y Saeson lle ydd oedd a elwid Rhanwlff yn dywysawg arnynt yn y Mers, ac yn y frwydr honno y gorfu Ruffydd a gyrru ffo ar y Saeson, ai hymlid yn galed hyd yng Nghaer Henffordd, a myned i galon y dref ar eu hol, au lladd yn ddiarbed, onid oedd na cheffid byw o ddyn yn yr holl dref, ac efe a ddug ysbail ddirfawr oddiyno, ar goreugwyr arbededig y dug yng ngharchar.

Yr un flwyddyn ydd aeth Edwart frenhin yn erbyn Gruffudd ac Algar hyd yng Ngwynedd lle bu cad ar faes, a gorfu Ruffydd ar y Saeson yn anrhydeddus yna clybu efe am y diffeithiaw yn Neheubarth gan eraill o'r Saeson, a myned yn eu herbyn au gyrru ar ffo cywilyddus.

Oed Crist 1059, daeth Macht ab Harallt i Gymru a llu dirfawr yn ei osgordd, a'r tywysawg Gruffydd a Macht yn ymgyfun eu lluoedd a aethant yn erbyn y Saeson, ac a ddifeithiasant wlad Loegr hyd ym mhell yn ei pherfedd; a dychwelasant yn ol i Gymru ac ysbail fawr ganddynt.

Oed Crist 1060, bu farw Owain ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestyn oi wenywnaw; yna Caradawc ab Rhydderch ab Iestyn a gyfloges Harallt i ddyfod a llu ganthaw i Ddeheubarth, yna yn un a llu mawr o wyr Morganwg a Gwent ydd aethant yn erbyn Gruffydd, yr hwn a ddaethai a llu mawr iawn ganthaw o wyr Gwynedd, a Phowys, a Deheubarth, a bu cad ar faes lle ai lladdwyd drwy frad a thwyll Madawc Min escob Bangor, yr un ac a wnaeth y twyll o ba un y lladdwyd ei dad Llywelyn ab Seisyllt. Gwedi lladd

Gruffydd ab Llywelyn ef a dorrwyd ei benn ac a dyged yn anreg i Harallt. Oed Crist pan fu hynn oedd 1061; ac fel hynny y colles Ruffydd ei fywyd, ac anrhydedd-usaf oedd efé ai dad o'r holl dywysogion a fuant hyd yn eu hamser yng Nghymru; a goreu am wroldeb a rhyfel, ac am heddwch ac am lywodraeth ac am haelioni, a chyfiawnder, ac o'u doethineb au deall y dugasant gyfunbeb ar Wynedd, a Phowys, a Deheubarth, fal y gadarn y Cymry yn erbyn y Saeson a phob gelynion ac estroniaid, ac ni chaid Morgauwg a Gwent yn gyfun a hynny achaws gwhelelyth y gwledydd hynny, nid amgen meibion ac wyrion Iestin ab Gwrgan, er yn amser Aeddán ab Blegywryd Hên, ab Owain ab Hywel o wehelyth Bran ab Llyr Llediaith, a hynny fu'r achaws nas gallasant y Cymry ddadnyll teyrnedd ynys Prydain.

Oed Crist 1062, gwedi lladd Gruffydd ab Llywelyn fe ddoded Maredydd ab Owain ab Edwin yn dywysawg Deheubarth gan Harallt ac Edwart brenhin y Saeson. Brodyr unfam y tywysawg a las, sef Gruffydd ab Llywelyn, a gawsant Wynedd a Phowys; nid amgen Bleddyn ab Cynfyn ab Gwerystan arglwydd Cibion a Rhiwallawn ei frawd hwy a ddoded yn dywysogion Gwynedd a Phowys ym mraint etifeddion tywysogion Dinefwr o Gadell ab Rhodri Mawr. Sef etifeddes y dywysogaeth honno ydoedd Yngharad fereh Meredydd ab Owain ab Hywel Dda, a fu'n wraig briod Llywelyn ab Seisyllt; ac wedi lladd Llywelyn hi a briodes Gynfyn ab Gwerystan, Arglwydd Cibwyr yng Ngwent, ap Gwaithfoed, ab Gloddien, ap Gwrydr Hir, ap Caradawc, ap Llew Llawddiawg, ap Ednyfed, ap Gwinau, ap Gwaenoc goch, ap Crydion, ap Corf, ap Cynawg, ap Iorwerth Hirflawdd, ap Tegonwy, ap Tëon, ap Gwineu dda i freuddwyd, ab Bywlew ab Bywdeg, ab Rhun-Rhuddbaladr, ab Llary, ab Casnar Wledig brenin Gwent, ap Gloyw Gwlad Lydan arglwydd Caerloyw, ab Lludd, ab Beli Mawr, ab Manogan brenin ynys Prydain.

Ar brodyr hynn, sef Bleddyn a Rhiwallawn a ddugasant deyrnedd gwlad Bowys o wehelyth Brochwel Ysgithrawc, peth nid oedd iawn ei fod.

Yr amser hynn ydd oedd Cynan ab Iago cyfiawn berchen Gwynedd ar gil yn y Werddon, ac nid oedd a elai yn ei blaidd yng Nghymru, canys ni cherit ei wehelyth achaws eu creulonderau yn lladd a dilygeidiaw a'u gwrthladdent yn eu hannefodoldeb.

Oed Crist 1066, daeth William Dug Normandi yn ormeswr i Ynys Prydain a bu cad ar faes ryngtho a Harallt; a gwedi ymladd tost a chreulawn, y llas Harallt ac y dug Wiliam y deyrnedd o drais a thrawsfeddiant; ac fal hynny y collasant y Saeson Unbennaeth Ynys Prydain, gwedi bod yn ei dal o drais chwechaumlynedd.

Oed Crist 1068, digwyddes anghydfod yng Ngwynedd, sef Meredydd ac Ithel, meibion Gruffydd ab Llywelyn a ddugasant gad ar faes yn erbyn Bleddyn a Rhiwallawn; er dadennill Gwynedd a ddodesid gan y Saeson o drais oddi wrthynt, ac yn eu herbyn y daeth Bleddyn a Rhiwallawn, a chydag wynt lu dirfawr o Saeson, canys ym Mhowys ydd oedd Saeson yn gwladychu yn heddwch y Cymry yn ogydrif a nhwy, ar ffo rhag gormes y Normaniaid, achaws hynny nid oedd, wrth ag oedd Llu Bleddyn a Rhiwallawn, mawr llu gwyr Gwynedd gyda Maredydd ac Ithel, eithr gwroldeb ai cynhaliai yn erbyn eu deurif, eithr achos twyll a brad colli'r maes a wnaethant, yno y llas Riwallawn o'r naill du, ac Ithel ab Gruffydd o'r tu arall, a gorfu ar Feredydd ffoi, a Bleddyn ai dilynwys yn drachaled gan ei yrru i'r mynyddoedd ynialaf yng Nghymru, lle y bu farw o newyn ac anwyd. A gwedi hynny drwy gyfnerth y Saeson y gwladychawdd Bleddyn ab Cynfyn yn unig frenin Gwynedd a Phowys, a Meredydd ab Owain ab Edwin drwy gyfnerth Saeson yn dywysawg Deheubarth.

Oed Crist 1069, aeth Caradawc ab Rhydderch ab Iestin, a chydag ef lu cyfnerth o Normaniaid Wiliam Ffastardd, yn erbyn Meredydd ab Owain brenin Deheubarth, a chad drom ar faes a fu ryngddynt lle y llas Meredydd, ac yna cael o Garadawc dywysogaeth Deheubarth, a'r frwydr honno a elwir Gwaith, Llanfedwy, ac ar lan afon Elerch y mac'r lle y bu'r gâd.

Yr un flwyddyn daeth y Normaniaid i Ddyfed a Cheredigiawn ac ai diffeithiasant yn filain, a Charadawc ab Rhydderch a ddug lu dewisawl o wŷr Gwent a Morgauwg a Gwyr yn eu herbyn, a'u gyrru yn ol i'r llongau, a dwyn oddiamynt eu hysbail, a hynn o waith gwroldebus a ddug i Garadawc lawer a gariad gwŷr Dyfed a Cheredigiawn y rhai cyn no hynny ni charent wehelyth Caradawc

Oed Crist 1070, y bu farw Caradawc ab Rhydderch o glefyd a ddaeth arnaw achaws clwyf a gafas yn rhyfel, a Rhydderch ab Caradawc ab Iestin a gymmerth y lywodraeth yn ei le ef.

Yr un flwyddyn y bu farw Bleuddyd Escob Dewi, ac ydd daeth Sulien yn Escob yn ei le ef, a hwnnw a elwid Sulien ddoeth, ac yr oedd ef yn wr duwiawl a golychwydawl.

Oed Crist 1071, y daeth y Normaniaid yr ail ossawd i Ddyfed a Cherodigiawn, ac y eu erbyn Rhydderch ab Caradawc, a'u gyrru'n ffoedigion gyda cholled mawr.

Oed Crist 1072, y daeth Rhys ab Owain ab Edwin o Fanaw lle bu ar gil, ac a gynnullwys lu mawr o wyr Ystrad Tywi a Brycheiniawc, a doddi cad ar faes yn erbyn Bleddyn ab Cynfyn ai ladd, gwedi hynny myned yn erbyn Deheubarth, a danfon cenhaden heddwch yn gyntaf at Rhydderch ab Caradawc, a Rhydderch a gyfarfu ac ef mewn heddwch, a chytunaw a wnaethpwyd rhoddi cyfran yn Llywodraeth y Deheu i Rys ab Owain, ac o hynny gwarded o Ryfel a diffeithiaw gwlad, ac ammod ganddynt i'r olaf ei fywyd y cwbl o'r Dywysogaeth.

Wedy marw Bleddyn ab Cynfyn, Trahaearn, ab Caradawc ei nai, a wladychawdd yng Ngwynedd; ac yn y Deu Rhydderch ab Caradawc ei ewythr ef, a Rhys ab Owain ab Edwin yn cydlywiaw'r Wlad yn llonydd ac yn heddwch.

Oed Crist 1074, y llas Rhydderch ab Caradawc gan Feirchiawn ab Rhydderch ei gefnderw o genfigen a dig am yr ammod rymthaw a Rhys ab Owain, ac am ddwyn Gwŷr y wlad dan ddamdwng yr Ammod a ddoded rymgthynt er tyngedu'r Lywodraeth i'r hwyaf ei fywyd.

Yr un flwyddyn daeth Goronw a Llywelyn, meibion Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn, a llu ganddynt, a chydag wynt Caradawc ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestin, a Chyfneth cadarn o Forganwg a Gwent er dial galanas eu Tad eu, a chad ar faes a ddodasant, ac yn eu herbyn Rhys ab Owain, a gorsu meibion Cadwgawn a Charadawc ab Gruffydd ar Rhys ab Owain, a buddugoliaeth enrydeddus a fuasse iddynt, eithr Gruffydd ab Cynan ab Iago a ddaeth o'r Werddon a llu cadarn ganthaw, a goresgyn ynys Fôn, a gorsu ar feibion Cadwgawn ymchwelyd i amddiffyn eu cyfoetheu rhag gossawd Gruffydd ab Cynan, ac o hynny ni aflonyddwyd Rhys ab Owain. ychydig ar ol hynny ydd aeth Trahaearn ab Caradawc yn erbyn Gruffydd ab Cynan a gyrru ffo arnaw, a gorsu arnaw fyned yn ei ol i'r Werddon.

Gwedi myned fal hynny meibion Cadwgawn a ddodasant Gad ar Faes yr ail waith yn herbyn Rhys ab Owain, yna

Rhys a ddaeth yn eu herbyn, a brwydr dost a fu rhyngthynt mewn lle a elwir Pwllgwttic, lle gorsu meibion Cadwgawn ar Rys ab Owain, ac efe a ffoes, a Trahaearn ab Caradawc ai dilynes mor galed onis daliwyd ganthaw, a dal hefyd Hywel ei frawd, ac efe au lladdawdd eill dau er dial galanas ei ewythr Bleddyn ab Cynfyn, a gwaith didrugaredd oedd hynny, canys Tywysogion o fraint a chyfiawnder oedd-ynt.

Ynghylch yr un amser ydd ymwrthodes Sulien escob Dewi ai Escobaeth, a dewiswyd yn ei le ef Abram, gwr doeth golychwydawl.

Oed Crist 1077, daeth Rys ab Tewdwr o Lydaw ac a ddodes hawl ar Dywysogaeth Deheubarth megis ettiffedd cyfiawn, a llawer iawn o wyr gorau y wlad a gymhleidasant ag efe, canys mawr oedd y gair iddaw am ddoethineb a gwybodau Llywodraeth, ac efe yn ei lawn henaint ai bwyll a gafawdd ewyllys da goreugwyr y wlad, canys nid oedd a garai Iestin ab Gwrgan ai wehelyth, achaws y cerynt Ryfel yn well na heddwch yn amgen nag a wnelynt eu cyneifiaid o'r Welygordd honno, ac yna diogelwyd Rhys yn ei Lywodraeth.

Oed Crist 1079, y diffeithwyd Mynyw gan Saeson lladronaidd, ac y bu farw Abram Escob Dewi, a gyrru yr Escobaeth yr ail waith ar Sulien Ddoeth, canys nid oedd a wyddai gyngor i wlad a chenedl aflonydd gystal ag efe.

Oed Crist 1080, daeth Gruffydd ab Cynan yr ail waith i Gymru, a chydag ef lu mawr o Ysgodogion y Werddon, ac ymunaw a wnaeth efe a Rhys ab Tewdwr a myned yn erbyn Trahaearn ab Caradawc, a chad a fu rhyngthynt, lle lladdwyd Trahaearn, a chydag ef Gruffydd a Meilir meibion Rhiwallawn ab Gwynn ab Collwyn, ac ar Fynydd Carno y bu'r ymladd, a chreulawn a thost y bu, a lladdwyd dros rhif o'u gwŷr y ddwyblaid, a Gwaith Carno y gelwir y frwydr honno, gwedi hynny meddiannu Gwynedd a wnaeth Gruffydd ab Cynan, a Rhys ab Tewdwr a gafas Ddeheubarth, a'r ddau Dywysawg yn ettiffeddion cyfiawn y Gwledydd hynny.

Yr un flwyddyn y daeth William Fartardd i Gymru ym mhererindawd, ac a ddug roddion i'r Eglwysi, ar Escyb, offeiriad, ac i'r monachlogydd a'r mynaich, a myned hyd ym Mynyw, a Sulien archesawb Dewi a ymwrthodes eilwaith ai escobawd, a Gwilfrid ai cymmerth yn ei le.

Yn yr un flwyddyn daeth Gwŷr Rhys ab Tewdwr am benn Iestin ab Gwrgan ac a dorassant Gastell Denis Powys, a Chastell Llanilltyd, a Chastell Dindryfan, y rhain oeddynt Gestyll Iestin ab Gwrgan, achaws hynny bu Cad ar Faes gan Iestin, a diffeithiaw Ystrad Tywi a Brycheiniawc, a dwyn ysbail fawr, wedi hynny ymroddi a wnaeth ef i adeilad Caer Dyf, ac yny o gwnaeth ef Gastell cadarn, ac o wnaeth Gastell Cynffig, a Chastell Trefufered, yn gadarnach nac a fuanant cyn no hynny.

Oed Crist 1085, cyweiriwyd yr heddwch rhwng Iestin ab Gwrgan a'r Brenin Bastardd yn ail ac y bu er yn hir o amser rhwng Tywysogion Morganwg a Brenhin-oedd y Saeson, ai ddodi'n gydygtwng mewn ysgrifen deg fal y mae yn weledig yn Eglwys Teilaw yn Llandaf.

Oed Crist 1087, bu farw Wiliam Fartardd Tywysawg y Francod a Brenin y Saeson—a'r un flwyddyn y daeth meibion Bleddyn ab Cynfyn, sef Cadwgawn a Madawc a Rhirid a llu mawr yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a rhag eu caderned gorfu arnaw ffoi i'r Werddon. Yna Iestin ab Gwrgan a ddiffeithiawdd ei gyfoeth; eithr yn ebrwydd wedi hynny efe a ddaeth a llynges drom ganthaw i Ddeheubarth a doddi Cad ar Faes, a gyrru ffo ar ei elynion, a Gwaith Llechryd y gelwir y Frwydr honno, yno lladdwyd Madawc a Rhirid, a Chadwgawn a ffoes ni wyddit i ba le o'r Byd.

Ynghylch yr un amser y dygwyd ni wyddys gan bwy ysgrin Dewi a'r Trysorau auraid ac arianaid o Eglwys Mynyw.

Yn yr un flwyddyn aeth Iarll Henffordd ai Luoedd, ac ynghyfun ac ef wyrion Iestin ab Gwrgan au luoedd ac a ddiffeithiasant Gaerwrangon, a Chaerloyw, a'r gwledydd o amgylch gyfled ag y cerddynt, a gyrru ar y Brenin adweddu Rhyddydd a Breiniau i'r gwledydd oll yng Nghymru a Lloegr, fal y bu er yn oes oesoedd.

Oed Crist 1088, bu farw Sulien Escob Dewi, y doethaf a chlodforusaf o'r holl Escyb yng Nghymru, goreu ei gynghor, ai addysg, ai grefydd, ac amddiffynwr pob heddwch ac iawnder.

Yr un flwyddyn y bu daeargryn mawr hyd holl Ynys Prydain, ac ydd yspeiliwyd Eglwys Mynyw yr ail waith o'i thrysoreu gan forherwyr Seisnig, a llosgi i'r dref a wnaethant, a lladd a ddelai yn eu ffyrdd.

Ynghylch yr un amser y bu farw Cadifor ab Collwyn Arglwydd Dyfed, ai feibion ef, sef Llywelyn ac Einion, ai frawd Einion ab Collwyn, a annogasant Ruffydd

ab Maredydd i ddodi cad ar faes yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a dyfod a'u lluoedd ynghyd a wnaethant, a brwydr dost a fu, eithr gorfu Rhys ab Tewdwr arnynt yng Ngwaith Llandydoch, a dalwyd Gruffydd ab Maredydd acai byrhawdd o benn, a lladdwyd Llywelyn ac Einion meibion Cadifor, ac Einion ab Collwyn Brawd Cadifor a ffoes at Iestiu ab Gwrgan Tywysawg Morganwg a Gwent, yr hwn oedd yn rhyfela yn erbyn Rhys, ac adrawdd ei ansawdd iddaw. Einion a fuassai yn wr swydd yn rhyfela gyda Brenin Lloegr ai Farchogion yn Ffrainc a gwledydd eraill, a charedig mawr rhyngddo a'r Brenin ai Farchogion ac Iestin wedi gwybod hynny a addunedwys i Einion ei Ferch yn briodwraig os efe a ddygai gyfnerth iddaw o Loegr yn erbyn Rhys ab Tewdwr, a chyda y ferch honno yn Gyfoeth Arglwyddiaeth Meisgyn, myned i Lundain a orug Einion, ac ammodi a Rhobert fab Amon Tywysawg y Corbwyl yn Ffrainc a chefnderw y Brenin Coch, i Ddyfod yn gyfnerth i Iestin ym Morganwg; a Rhobert a weithiawdd ar ddeuddeg eraill o Farchogion urddasawl nes eu hynnill oi blaid yn un ansawdd ag yntau; dyfod a wnaethant i Forganwg ar frŷs, ac unaw lluoedd ac Iestin, a myned i wledydd Rhys ab Tewdwr, a lladd a llosgi cyfled a'r Tir a gerdd-ynt, a phan glybu Rhys hynny, myned yn eu herbryn, a chyfarfod y ddau Lu ger llaw Brecheiniog, yn y lle a elwir Hirwaen Wrgan, a brwydr waedlydfawr a fu ryng-thynt lle gorfu ar Rys ffoi, ai ymlid a wnaeth Iestin ai ddal yng Nglynn Rhodneu, a lladd ei benn, ac enw y lle y bu hynny *Penn Rhys*, gwedi hynny ymlid ei wyr au lladd yn greulawn, a dal Gronwy mab Rhys, a lladd ei benn ynteu, a mab arall oedd i Rys o'i ordderch a elwid Cynan yn wr dewr a thrachalonog, ac efe yn ymchwelyd tuag Ystrad Tywi wedi lladd ei dad ai wŷr ymlidiwyd ef mor galed a thost oni orfu arnaw amcanu dianc drwy Lyn a elwir Cremlyn, lle y boddes ef a llawer o'i wŷr, ac am hynny Pwll Cynan y gelwir y lle fyth wedi hyny, mab arall i Rys a elwid Gruffydd ac nid oedd ond Plentyn pan las ei dad.

Gwedi hynny ymgynnull a wnaeth Gwyr Rhobert ab Amon ai farchogion au Gwyr ar Dwyn Colwynn lle y talawdd Iestin iddynt eu bodd yn aur coeth, ac o hynny hyd heddyw gelwir y lle y Filtir Aur, ac ymchwelyd yn eu hol a wnaethant tua Llundein, ac Einion ab Colwyn a aeth at

Iestin i erchi'r ferch iddaw yn wraig a'r cyfoeth a addawsai gyda hi, eithr nacau hynny a wnaeth Iestin, gan chwethin am benn Einion, a dywedyd y gwnai efe'n well ai Ferch na'i rhoddi ar enw Bradwr Gwlad ag Arglwydd, yna Einion a lid-iawdd yn ddirfawr, a chan gynddaredd ei ddigofaint myned ar ol Rhobert ab Amon ai osgordd a dangaws iddynt y dirmyg a wnaethai Iestin arnaw, a dangaws hiefyd maint oedd anghariad goreugwyr y wlad honno tuag at Iestin, o brased y wlad, a hawsed ei hynnill oddi ar Iestin, yr hwn achaws ei frad a'i dwyll ni chai gyfnerth gan un Tywysawc yng Nghymru. Blasus oedd gan y Dieithraid wrandaw ar Einion, a hawdd y cymmerasant ei gynghor, ac yna myned at Rhotbert ab Seisyllt a orug Einiawn a dangaws iddaw'r cyfan, ac efe a ddug eraill o'r Pendefigion ni charent Iestin i'r un ansawdd, a gwedi cynnull o'r Pendefigion hynny eu gwyr yng nghyd ac ymgyfunaw a'r Dieithraid, myned yn erbyn Iestyn, ac yna bu Gwaith y Mynydd Bychan yn mynl Caer Dydd, lle gyrwyd ffo ar Iestin. Ymhlaid y dieithraid yn erbyn Iestyn daeth Cadifor ap Cedrych ap Gwaithfoed Arglwydd Ceredigiawn, ac efe a fuassei cyn no hynny ym mhlaid Iestin yn erbyn Rhys ab Tewdwr, ac ni chyflawnai Iestyn ammod ac efe yn ol a addunedai Cedrych ab Gwaithfoed Arglwydd Cibwyr a henyw o Forganwg, ac a aeth yn Ngheredigiawn yng ngosgordd Rhydderch ab Iestin, lle y rhodded iddaw Bendefigaeth a Chyfoeth, ac o garedigrwydd ar Iestin y daeth efe ai Wf'r i Forganwg, a gwedi gweled ei frad myned yn ei erbyn ac ym mhlaid y dieithraid.

Gwedi gyrru ffo ar Iestin ai yspeiliaw oi wlad, Rhobert ab Amon ai wyr a gymmerasant yn eiddaw iddynt eu hunain goreuon y Frodir a'r Tiroedd breision, ac i Einion y mynydddir a'r garwaf a'r anffrwythlonaf o'r wlad, ac fal hynny gwledychasant y Ffrancod yn y wlad honno, gan yrru pawb a gaent ym mhlaid Iestin ar ffo a dwyn eu tiroedd. A llyma enwau y dieithraid Ffreinig a'r lleoedd a gymmerasant iddynt eu hunain. :

Rhobert ab Amon yn Dywysawg arnynt a gymmerth iddaw ei hunan y Deyrnedd a Llywodraeth y Wlad oll, a Chastell Caer Dydd, a Chastell Trefufered, a Chastell Cynffig, a'r Tiroedd a berthynai iddynt.

I Wiliam De Lwndwn y doded Aberogwr a'r Tiroedd a bieuffai'r Arglwyddiaeth honno.

I Riccard Grinfil y doded Arglwyddiaeth

Glyn Nedd a Thref freiniawl Castell Nedd ac ai perthynai o diroedd.

I Rhobert De Sancwintin doded Arglwyddiaeth Llan-Fleiddan Fawr, a Thref freiniawl y Bont Faen.

I Riccart Siwart Tal y Fan ai Arglwyddiaeth.

I Gilbert Wmffrefil Arglwyddiaeth Pen Marc.

I Rosser Berelos Arglwyddiaeth Llan Dathan.

I Reinallt Sili y rhodded Arglwyddiaeth Abesili.

I Peter Leswr, Arglwyddiaeth Llanbedr ar Fro.

I Ieuan Ffleming Arglwyddiaeth Llan Ufelwyn.

I Ollifer Sainsion Arglwyddiaeth Abernant.

I William Desterlin Arglwyddiaeth Llanwerydd.

I Baen Twrbil y daeth Arglwyddiaeth y Coetty o briod Assar ferch Meuryg ab Gruffydd ab Iestyn ab Gwrgan.

Einion ab Collwyn a gafas Sainghenydd a Meisgyn.

Caradawc ab Iestin a gafas Aberafan a'r holl diroedd rhwng Nedd ac Afan yn Arglwyddiaeth Rial.

Madawc ab Iestin a gafas Arglwyddiaeth Rhuthyn.

Hywel ab Iestin a gafas Llan Tryddydd.

Rhys ab Iestin a gafas Arglwyddiaeth Sofien rhwng Nedd a Thawy.

Nest Ferch Iestin a rodded yn Briod i Einion ab Collwyn.

Roptert ap Seisyllt a gafas Arglwyddiaeth Maes Essyllt.

Wedy gorfod ar Iestin efe a ffoes dros y Mor i ynys y Fallon, ac oddi yno fe aeth i Gaer Faddon ac oddi yno daeth i Went, lle y bu farw ym Monachlog Llanguens.

Gruffydd ab Rhydderch ab Iestin a gynnullas Lu mawr o'r Gwŷr a ffoasant rag y Dieithraid, ac amddiffyn Caerllion ar Wysg, a Gwlad Went, ac ymgadarnhau yno yn erbyn y Dieithraid, a Charadawc ab Gruffydd ab Rhydderch ab Iestin yn Dywysawg ar y Cyfoethu yng Ngwent a Gwaen Llwg a'r Cynnal yng Nghaer Llion ar Wysg, lle y buassei cyn no hynny Brifgynnalf Morganwg a Gwent, parth Teyruedd a Dygynnull Gwlad.

Yr amser y bu fal hynn ym Morganwg ydd oedd Meibion Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn yn diffeithiau Dyfed a Cheredigiawn, a Huw Iarll Caerllion Gawr yn diffeithiau Tegeingl a Rhyfoniawc hyd Afon Gonwy, ac yn dwyn y Tiroedd ar

Cyfoethu oddiar Wyr y Gwledydd hynny, ac yn dod i'r Ffreinc ynddynt, a'r Huw yma, tra bu Gruffydd ab Cynan yn amcanu Cyfnerth i Rys ab Tewdwr, a ddaeth hyd yn Aberlleiniawc ym Môn ac a wnaeth yno Gastell ac ymgadarnhau ynddaw hyd y dydd heddyw, a thrachefnau meibion Cadwgawn ab Bleddyn y dug Iarll y Mwythig y rhannau mwyaf o diroedd Powys a Cheredigiawn, ai fab Aruwlff a ddug lawer o diroedd Dyfed, a Bernard Niwmarc a ymgadarnhäes ym Mrechein-iawc, ac eraill a gymmerasant diroedd mewn parthau ereill o Gymru, ac ym mhob mann yn gwneuthur Cestyll a Dinas-oedd cylchwaliedic rhag eu niwedu gan wŷr y Wlad, a'u ffordd dwyn ysbail ar un a'i roddi yn obr i arall, ac fal hynny yn obr i arall, ac fal hynny yn twyllaw annoethiaid a'r rhai ni charent eu cenedl a'u Tywysawc, ac o drech dichell na gwroldeb y gweithiasant y Ffrancod yn unwedd ag y gwnai'r Saeson cyn noe wynt yn y rhyw fodd ac y difreiniasant y Cymry o'u Llywodraethau, a'u Cyfoethau, a'u Tiroedd, a llygru Gwyr y Wlad a'u Gobr-wyon.

Oed Crist 1090, y dug Rosser Mwn-gwmri Gastell Baldwin ac ai gwnaeth yn drachadaru, ac ai galwawdd ar ei enw ei hunan, sef Mwingwmri.

Oed Crist 1091, gwalgylched y Bont Faen, gan Robert Sanewintin, a gwedi hynny y gwnaeth ef Gastell Llanfeiddan, ac yn yr un flwyddyn y gwnaeth Rosser Berelos Gastell Llandathan ac a rannes ei diroedd a Marchell ap Gwyn ap Arthrwys yr hwn a fuasai berchen ar y cyfan o honnynt, ac a ddodes fodd i fyw i'r rhai a golledwyd.

Oed Crist 1092, y dechreuwyd adeilad Castell Llandunwyd, a Threfufered, a Chynffig, yn gadarnhach nag oeddynt o'r blaen, canys a choed cyn no hynny y gwneid Cestyll, a chyn y bu hir wedi hynny y gwnaeth y Ffrancod eu Cestyll ar hyd y wlad er diogelwch iddynt eu hunain, ar amser hynny hefyd y dug eraill o'r Ffrancod y tiroedd goreu yn Nyfed a Cheredigion, ac a wnaethant yno Gestyll a Dinas-oedd.

Oed Crist 1093, aeth y Brenin Coch i Ffrainc yn erbyn ei frawd Rhobert, ac ni daliodd ef, ac ai dug yng Ngharchar i Gastell Caerdydd, lle y bu hyd farw.

Yr un flwyddyn y bu prinder yd ac enllyn drwy holl Ynys Prydain, achaws y rhyfeloedd a fuasai dros amryw flynydd-

oedd ym mhob rhan o'r Ynys, a llawer a fuan feirw o newyn.

Oed Crist 1094, y dug y Ffrancod eu lluoedd hyd yn Ngwyr, a Chedweli, ac Ystrad Tywi, ac a ddiffeithiasant y Gwledydd hynny, a Wiliam De Lwndrys a wnaeth gastell cadarn yng Nghedweli, a thra buant yno codasant Wyr Morganwg a Gwaun Llwg yn un Llu, ac a dorrasant Gestyll a Ffrancod, ac a laddasant agos y cyfan o'u Gwyr, a Phaen Twrbil Arglwydd Castell y Coetty yn Dywysawg ar Wyr y Wlad, ac ni fynnai ef ei diroedd namyn ym mraint Assar ei Wraig, yr honn oedd Etifeddes Meuryg ab Gruffydd ab Iestin ac efe a ddug ei luoedd hyd Gaer Dydd, a dechreu torri'r Castell, a phan wesles Robert ab Amon hynny, gofyn yr achaws, a Phaen Twrbil ai dangoses, nid amgen nog y mynnei'r Cymry fyned wrth Freiniau a Defodeu cyssfeinion eu Gwlad a Chyfreithiau Hywel Dda, a chael eu Tiroedd yn rhyddion, a chan faint y Llu fe wesles Robert yn oreu gwneuthur hynny a fodd-haei'r Cymry, ac yna doded llonyddwch yn y wlad, ac y cafas Baen Twrbil ei diroedd ai Fraint yng Nghyfiawnder ei wraig, a Gwyr y Wlad eu tiroedd yn rhyddion, a'u breiniau a'u defodau fal y dylit i'r Cymry, fal y buant erioed cyn amser y Ffrancod. A gwedi dod i'r Drefn honno ar Forganwg ai chadarnhau, fe ddaeth llawer o Genedl y Cymry o Ddeheubarth a Gwynedd i Forganwg er diogelach Byd nag a gaent yn y Gwledydd eraill.

Ynghylch yr un amser y dug Ruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn eu lluoedd i Ddyfed a Cheredigiawn, ac a laddasant lawer o'r Ffrancod, gan nas gallai'r Cymry oddef ym mhellach yr anghyfraith, a'r ammrant, a'r trahäuser, a ddodai'r Ffrancod arnynt, ac yna cafas y wlad lawer o'i Braint a'u Rhyddydd.

Yn hym o amser fe ddanfones y Ffrancod Lu mawr i ddiffeithiau Gwynedd, a Chadwgawn ab Bleddyn a ddug Lu yn eu herbyn a bu waith Coed Yspys lle gorfu Cadwgawn ar y Ffrancod, a gyrru ffo arnynt, a lladd llawer, a Gruffydd ab Cynan a Chadwgawn a gyrehasant Loegr, a diffeithiau Henffordd, a'r Mwythig, a Chaer Wrangon, a lladd aneirif o'r Saeson, a phan wybu'r Brenin coch hynny, myned yn eu herbyn, eithr ni bu nes iddaw o hynny, canys y Cymry ai darweinasant i'r mynyddoedd, ac yna, heb gad ar faes, y lladdasant hanner ei wŷr a gorfu arnaw ddychwel yn fawr ei golled ai gywilydd.

Yr un flwyddyn bu farw Gwilym ab

Baldwin cyn gorphen gwalgylchu Castell Rhyd Cors, a'r Cymry a ddaethant yn ddisyfyd am benn ei wyr ef ac ai lladdasant, ac a dorrasant y Castell.

Cyn hir wedi hynny yr ymluyddes gwyr Morganwg, a Gwent, a Gwŷr, a Gwaun Llwg yr ail waith, a'r Francod yn eu herbyn, ac yng Ngwaith Celli Darfawc y gorfu'r Cymry arnynt, au lladd yn ddi-drugaredd, a gyrru ffo gwarthus arnynt. Ac ym mhen ychydig ymluyddes y Ffrancod yn erbyn y Cymry, a chydag wynt gyfnerth anfeidrawl o'r Saeson, a'r Cymry a gymmerasant arnynt ffoi o'u blaen i Fynyddoedd Brycheiniawc, yna troi ar eu gelynon, au lladd yn ddiarbed y rhan fwyaf o'honynt, ac ychydig buan eu traed a ffoasant gyda chywilydd a cholled, a'r Cymry yn dychwelyd yn eu hol cyfarfuant yn eu herbyn Iarll Arwndel, ac Iarll Caerloyw, ac Arnallt Harewrt, a Nel Vegwnt, ac eraill o Ieirll a Thywysogion y Ffrancod yn Gyfnerth i Rhobert ab Amon ai wŷr, a bu cad ar faes, ac yng Ngwaith Celli Gaer y lladdawdd y Cymry bob un o'r Ieirll hynny a'u gwŷr a lladdfa dost, ac a ddygasant ysbail fawr oddi arnynt, a ffoi'n ol iddeu Cestyll y Ffrancod a'u cadarnhan gwedi hynny, ac amcanu myned i Loegr, eithr ofer eu Gwaith, canys Gruffydd a Chydidfor meibion Llywelyn Brenn Arglwydd Sainghenydd a rutherasant a llu yn eu herbyn. Ac au lladdasant gan mwyaf; a'r gweddilliaid, ffoi i Loegr; yna cafas yr hen Drigolion eu Tiroedd a llonyddwch, a rhai o'r Ffrancod a ymgadarnhasant yn eu Cestyll a genhadhäasant i'r Cymry eu cyfiawnder, sef eu Tir yn rhydd, a'u Braint yn rhâd, au Cyfreithieu yn ddefodawl.

Oed Crist 1095, daeth Ychfryd a Hywel meibion Gronw, a meibion Cadwgawn ab Bleddyn hyd yng Ngheredigiawn a Dyfed, a diffeithiau tiroedd a chestyll y Ffrancod, au lladd lle au cefid yn ddiarbed; ac yna dychwelyd i Wynedd ag ysbail fawr dros benn; a chyn hir wedi hynny y diffeithiaudd Gerallt Rhaglofydd y Brenin Coch holl derfynau Mynwy, a'r Cymry yn ei erbyn, a gorfu arnaw ymchwel i Gastell Penro.

Oed Crist 1096, daeth y Brenin Coch i Gymru er dial y lladd ar ei genedl a wnaethai'r Cymry, eithr y Cymry a weddiasant yn hyderus ar Dduw ac a ddodasant eluseni a chyfiawnder, a myned yn erbyn Llu dirfawr y Brenin ai lladd yn ddiym-osgryd oni orfu arnaw ymchwelyd yn wâg ei law ac yn fawr ei gywilydd.

Yn yr un flwyddyn y troes Pendefigion Môn yn erbyn eu Tywysawc cyfiawn, ac a ddodasant eu hunain yn nawdd Huw Iarll Caerllion ac arglwydd Aberlleiniawc, ac ar eu hol gwyr y wlad a llawer o'r milwyr arfawc, canys brâd a drigawdd yn y wlad hono er amser Edwin Brenin y Saeson. Yna gwyr y wlad a gymmerasant eu Tiroedd gan Huw Iarll, a gorfu ar Ruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn ffoi i'r Werddon a gadael iddynt. Yna daethant y Ffrancod a'r Saeson i Ynys Fôn, a dodî Owain ab Edwin yn rhiith Tywysawg yno er boddhu'r Cymry, a'r Owain hwnw'n benn Brâd yn ail y bu Einion ab Collwyn ym Morganwg, ac efe a ddug y cwbl o luoedd Gruffydd ab Cynan yn un a llu'r Iarll Huw, a chydag wynt yn gyfnerth L.uw Goch Iarll y Mwythig, a diffeithiau'r wlad a wnaethant, a lladd y maint ac oedd o bobl y Wlâd yn flyddloniaid Gruffydd eu Tywysawc cyfiawn, yn wryw ac yn fenyw, yn wr ac yn blentyn.

Oed Crist 1097, bu Morlif aruthrawl oni foddde y morfaidur hyd fin Mor Hafren ym Morganwg a Gwent agos y cwbl, ac yn bennaf hynny Glan Mor Gorwenydd, a boddi Castell Llan Dathan a'r Tir lle ydd oedd ei le; a llawer o ddynion, ac ysgrublaidd, ac ydau, a gollwyd; a'r un amser y boddes Morfa Rhianedd yn Arfon, a'r un peth yn Lloegr, a Ffrainc, a Gwerddon.

Oed Crist 1098, daeth Magnus ab Harallt Brenin Denmark ar oddeu adynnill Coron Loegr, a dyfod i dir yn Ynys Fôn efe a ddodes gad ar faes yn erbyn Huw Iarll Caerllion a Huw Goch o'r Mwythig, a saethu Huw Goch yn ei lygad ai ladd, a gyrru ffo ar y Ffrancod a'r Saeson, a dodî Owain ab Edwin yn Dywysawc ar Fôn a Gwynedd, ac yn niwedâ y flwyddyn honno dychwelawdd Gruffydd ab Cynan a Chadwgawn ab Bleddyn i Wynedd o'r Werddon, a Gruffydd allu o Ysgotiaid y Werddon ganthaw a ddadynnillwys Fôn; acadennill Ceredigiawn Cadwgawn, a chydâ hynny Gwlad Arwystli a Meirionydd.

Yr un flwyddyn y llas Llywelyn ab Cadwgan ab Bleddyn gan Wyr Brecheiniawc ym mhlaid Bernard Niwmarc, a gorfu ar Hywel ab Ithel o Degeingl ffoi i'r Werddon.

Yn yr un flwyddyn bu farw Rhyddmarch Escob Dewi, (mab oed ef i Sulien ddoeth Escob yr un Eglwys, a doethaf o Genedl y Cymry) heb iddaw nac ail nac eilydd, namyn ei Dâd, am ddysg a doethineb, a dwyfoldeb, a gwedi Rhyddmarch darfu addysg i ddisgyblion yn Mynyw.

Oed Crist 1099, y daeth Harri Bwmwnt i Dir Gwyr yn erbyn meibion Caradawc ab Iestin, ac a ddynnilles lawer o'r tiroedd oddiarnynt, ac a wnaeth Castell Abertawy, a Chastell Aberlychwyr, a Chastell Llan-Rhidian, a Chastell Pen Rhys, yn y man y llas Rhys ab Caradawc ab Iestin, ac yngadarnhau yno, a dwyn Saeson o wlad yr haf yno lle cawsant diroedd, a mwya gormes o'r holl Ffrancod y bu efe yng Ngwyr.

Yn yr un flwyddyn bu farw Huw Iarll Caerllion, ac y bu gorfoleddu mawr yng Ngwynedd glywed hynny, a'r gorfoledd a beris ddigofaint i Robert ei fab, ac efe a ddaeth a lliu i Arllechwedd yn erbyn y Cymry, a nhwy heb neb o'u blaen a'u gyrasant ar ffo gyda cholled a chywilydd.

Yn yr un flwyddyn bu farw y Brenin Coch, ac y dug Harri ei fab y goron, lle nad oedd iawn iddaw hynny, achaws ei frawd Rhobert oedd hynaf, ac ettifedd o iawn a Dyled.

Oed Crist 1100 y llosged o Caerloyw a doddi hynny hefyd ar Ruffydd ab Rhydderch ab Iestin, ar Brenin Harri a ddanfonos Lu yn ei erbyn, ac yn myned dros for o Gaerodornant efe a godes Dymhestl aruthrawl oni foddos y Llongau ar gwŷr, a gwedi hynny y gwybu'r Brenhin Harri y cam a wnaethpwyd a Gruffydd o ddodi hynny araw.

Yn yr un flwyddyn y daeth llawer o'r Cymry a ffoasant rag y Ffrancod yn ol i Forganwg, ac a gymmerasant Diroedd yn fodd i fyw, a'r Ffrancod a welasant yn oreu gadael iddynt ac ymheddu a nhwy, a'r un amser y troes y Cymry yng Ngwynedd ar y Ffrancod, a mynnu modd i fyw; a gadael iddynt a wnaethpwyd a hynny yn y diwedd a droes yn gadernyd i'r Ffrancod, ac yn wanhâd i'r Tywysogion.

Oed Crist 1101, y troes Iorwerth ab Bleddyn ab Cynfyn yn mhlaidd y Brenin Harri, ac yn erbyn y Francod, gan ddiifeithiaw eu tiroedd a'u cestyll a'u gwŷr, a hynny o gynghor y Brenin Harri dan addewidion gobrwyon anrhydeddus, ond y Brenin au twyllawdd, a gwedi cael ei gyfnerth yn erbyn Iarll y Mwythig (yr hwn oedd anffyddlon i Harri,) efe a ddodes gwyn yn erbyn Iorwerth ei fod yn bwrriadu brad a thwyll yn ei erbyn; a bwrw Iorwerth yng Ngharchar yn annhrugarawg ac yn anghyfiawn; a cholled mawr a fu o hynny i'r Cymry. Ynghylch yr un amser bu farw Gronw ab Rhys ab Tewdwr yn Llundain yng ngharchar y Brenin.

Oed Crist 1103, y gwnaed Castell Rhyd

Cors o newydd ac yn gadarnach nag ydoedd o'r blaen, a Rhisiart Baldwin, ai cadwai yn ei feddiant, a yrrwys Hywel ab Gronw oi gyfoeth; yna gwyr y Wlad a fynnasant Hywel yn ei ôl, a myned gydag ef yn erbyn Rhisiart, a lladd ei wŷr, a diffeithiaw eu tiroedd, a dwyn eu dâoedd, a pheth nas gallasant ei ddwyn ei losgi, yn yd, ac yn wair, ac yn dai, a phob peth a gymmerai dân a llosg, a dwyn y wlad y danaw a llywodraethu arni.

Yn yr un flwyddyn y bu farw Owain ab Edwin o nychdawd yr ysgyfeinwst, ac ynghylch yr un amser y bu farw Herwallt archesgob Llan Dâf, ac y gwnaed Gwrfau yn escob yn ei le yr hwn a beris adeilad Eglwys Llan Dâf yn ardderchocceach nac y bu erioed o'r blaen, ac a beris godi'r Eglwysydd a dorresid i lawr achaws Rhyfel-oedd Iestin ab Gwrgan.

Oed Crist 1105, gwelwyd seren gynffonog ryfeddawl ei maint ai gosgedd, ac yna bu farw Henri amherawdr Rhufain, a'r un flwyddyn y lladdawdd Owain ab Cadwgawn ab Bleddyn Feuryg a Gruffydd meibion Trahaearn ab Caradawc, a'r un flwyddyn y lladdwyd Hywel ab Gronw gan y Ffrancod o dwyll Gwgan ab Meuryg ei dad maeth a rhag ofn gwyr y wlad y ffoes Gwgan ab Meuryg at fyr Rhobert ab Amon yr hwn a roddes iddaw wobr fawr o aur ac ariant am ei waith ac ai croges am ei frâd.

Yng nghylch hyn o amser y dihanges Meredydd ab Bleddyn o garchar ac ef a ddadynnilles ei gyfoeth yn ddiwrthred.

Oed Crist 1106, chwythawdd y gwynt oedd y tywod yn aruthrawl dros wyne' Tir Galedin hyd onid aeth yn for dwm ll-y buassei'r traethau a'r tywynau, a gorfu ar wŷr y Wlad honno fyned lle gallent am fywyr, a llawer o honyt a ddacthant i Loegr, ac a wnaethant drychineb mawr, a'r Brenin Harri au gyrawdd i Gymru lle tirsasant yn Nyfed yn y lle a elwir y Rhws, lle gwledychasant rai flynyddau ac yna diflannu.

Oed Crist 1107, y gwnaed Cadwgawn ab Bleddyn ab Cynfyn wledd anrhydeddus, ac a wahoddes attaw Bennaduriaid a Bonheddigion y wlad o bob ardal yng Nghymru iddei Castell ef yn Aberteifi ac er dangos y goreu o barch i'r gwesteion, efe a wahoddes y Beirdd ar Cerddorion Tafawd a Thant goreu a gaid yn holl Gymru ac a ddodes gadeiriau iddynt a chynald gorchestion herwydd Defawd Gwleddau y Brenin Arthur, ac yn y wledd honno y dodes ef iddynt ddefodau, a breiniau, a rhoddion anrhydeddus, ac au gollynges yn

obredig o roddion ac yn freiniedig o anrhydedd bob un ar ddychwel ir lle yr henyw, ac yn y Wledd honno y gwelas Owain ab Cadwgawn Nest ferch Rhys ab Tewdwr yr houn oedd Gwraig Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro ac ai serchawdd yn ddiurfawr rhag ei thecced o bryd a gwedd, a bonheddicced ei moes; ac ym mhen ychydig efe a gynhullawdd attaw gyfeillion ac a weithiawdd o'u cyfnerth oni chafas ffordd i'r Castell a dwyn Nest o drais ac anfodd, ac i Bowys a hi, ac ai cadwawdd yno er a wnelai ei dād a'r Brenin Harri er ei ddarwedd i roddi'r wraig yn ei hól i Gerallt, ac yn gweled hynny, y Brenin a gyffroes Bendeigion Powys yn erbyn Owain, a hwy ai hymldiasant oi wlad, a hefyd ymlid Cadwgawn ei dad o'i gyfoeth a ddiffeithiaw ei diroedd oni orfu arnaw efe ai fab Owain ffoi i'r Werddon.

Oed Crist 1108, daeth Cadwgawn yn ol o'r Werddon ac a ddodes ei hun yn nawdd y Brenin, ac a ddangoses nad oedd iddaw a wnelai yng ngwaith ei fab Owain, yna heddychu a'r Brenin er canpunt a chael meddiant ar ei gyfoeth.

Cyn pen blwyddyn daeth Owain o'r Werddon i Bowys ac a wnaeth ei ymgais er heddychu a'r Brenin ac nis gallei yna cymmodi a wnai ef a Madawc ab Rhirid ab Bledwyn, lle'dd oedd cas a gelyniaeth ryngthunt o'r blaen, ac ymdynghedu y naill a'r llall, ac yna diffeithiaw'r Wlad a drygu ffordd y cerddynt, ac nid oedd o gâr na chyngor a gai amgen arnynt.

Oed Crist 1109, y prynawdd Iorwerth ab Bledwyn ac oedd wedi bod yn hir yng ngharchar ei ryddyd ai gyfoeth er trichanpunt, a gwedi dyfod iddei gyfoeth ymlid Owain a Madawc oi Wlad a orug, a ffoi a wnaethant i Geredigion a Dyfed gan ddrygu ag eitha gallu lle'dd elynt, a dwyn y cyfan o'u hanraith i Dir Iorwerth, ac ym mhen ychydig y lladdasant rai o swyddogion y Brenin, ac achaws hynny y digiawdd y Brenin yn fawr wrth Gadwgawn nas gwrthladdei ei fab Owain, a dwyn oddi arnaw ei gyfoeth, a gwahardd ei wlad iddaw, a'r cyfoeth ei roddi i Gilbert ab Rhiccart, a chynnal Cadwgawn yn anrhydeddus yn Llundain heb ei ddodi yng Ngharchar, ac nas caffai mewn modd na mesur o'r Byd fyned yn ol i Gymru.

Ymhen ychydig wedi hynny daeth Madawc ab Rhirid o'r Werddon i Gymru a chydag ef ysgymyniaid o Wyr Gwyddelig, ac ym Mhowys y cyttrefasant yng Nghyfoeth Iorwerth ei ewythr, a phan wybu Iorwerth hynny, ymlid Madawc ai wyr

oni orfu arnynt ymguddiaw mewn creigiau gogofawg, a Llywarch ab Trebaearn a gasai Iorwerth a ymunawdd a hwynt, ac hwy a wiliasant ar Iorwerth lle ai cawsant mewn ty Car iddaw yng Nghaer Einion ac a ddaethant am ei benn ac ai lladdasant, ac a losgasant y Ty a phob peth ynddaw, a phan glybu Henri Frenin hynny, rhoddi Powys i Gadwgawn ai ddodi yn ei wlad ai gyfoeth, ac anfon at Owain i'r Werddon ac ymheddychu ac ef dan ammod iddaw draddodi Madawc ai wyr yn ei ewyllys ef fal y gwelai gyfraith arnynt, a phan ddealles Fadawc hynny dychymmig Brad yn erbyn Cadwgawn, ac ym mhen ychydig dyfod yn ddarwybod am ei benn ai ladd yn annhrugarawc yna, ydd aeth Owain at y Brenin ac a brynes ei dir ai gyfoeth ganthaw er gwerth canpunt, yn ychen a meirch, yna Madawc a gafas heddwch y brenin er gwerth, ac a gafas ei dir ai gyfoeth er gwerth canpunt yn arian.

Oed Crist 1110, daliwyd Madawc ab Rhirid gan Maredydd ab Bledwyn, ac a rodded i Owain ab Cadwgawn yr hwn a dynnawdd ei lygaid ef ac ai gollynges yn rydd, eithr ei gyfoeth ef y dug Owain a Maredydd yn rannedig ryngddynt.

Ynghylch hynny o amser y bu farw Rhoberth ab Amon yn ei Gastell yn Newsbri o lwy'r Wallgof aruthrawl, yna'r Brenin a roddes ferch Rhoberth a elwid Mabili iddei fab Rhoberth a gafas ef yn ordderchfab o Nest ferch Rhys ab Tewdwr, un a fu wedi hynny yn wraig Gerallt o Gastell Penfro, a'r Rhoberth hwn a fyynnai yrru Cyfraith y Brenin ar Wlad Forgan, a phan wybu'r Cymry hynny Ifor ab Cedifor, a elwir Ifor Bach, a ddodes i hunan yn eu blaen ac a ruthrasant am benn Castell Caer Dydd ac ai torrasant yn ddisyfyd, a dal Rhoberth ai wraig a'u cau yng ngharchar'oni ddodes ef yn ol i'r Cymry eu rhyddid a'u breiniau au cyfreithiau, herwydd y buant er amser Hywel Dda, a chael gan y Brenin ymrwymaw ei law ai lw na wnelai efe a Gwlad Forgan namyn caredigrwydd a gadael iddo; a mynnu arnaw na ddoded ar neb o'r Cymry na swydd na gwaith na chymmhorth heb i bob gwr a ddodid hynny arnaw ei dir yn rhydd ai fraint yn ddyledawl modd ac oedd gyfiawn i Genedl y Cymry, a gwedi cael cadarnhâd ar hynny gan Robert a'r Brenin, Ifor ai wyr a ymheddychasant a'r Brenin ac a Rhoberth; a phawb adref, a phawb iddei le ai ansawdd.

Oed Crist 1111, cychwalwys Robert Dinas Caerdyf, a thynny afon am y Dref

ac am y Castell ac ydd adferwyd Cor Illtyd, ac y gwnaeth Rhobert Consyl Arglwydd Morganwg Fonachlog Margan, a Morys De Lwndwn a wnaeth Frodorly'r Wenni.

Ynghylch yr un amser y daeth Riccart Grinfil a gawsai Arglwyddiaeth Glynn Nedd yn ol i Gynru wedi bod yn ymwelod a Bedd Crist, ac a wnaeth Monachlog Glynn Nedd, ac a roddes rann fawr o'i diroedd at ei chynnal, a'r rhann arall efe ai rhoddes i a fuan y perchenogion cyfiawn o Genedl y Cymry; ac efe a ddug wr gydac ef o Wlad y Ganon ai enw Lalys, yn wr gorchestol ar Gelfyddyd Saerniaeth ac efe a wnaeth Fonachlogydd a Chestyll ac Eglwys, sef y rhai y soniwyd am danynt, ac a gafas Diroedd yn Llangewydd ac a wnaeth Dref Trelalys, ac a symudes yr Eglwys yno, a gwedi hynny myned i Lundain yn Saernydd y Brenin Harri, a dysgu'r gelfyddyd i lawer o Gymry a Saeson.

Ynghylch hyn o amser yr oedd Owain ab Cadwgawn yn drygu yn ddiymddarwedd o'i amgylch wedi hir ymarfer a drygau hyd nas gallai ar ei galon amgen; a Gruffydd ab Cynan a fynnai adennill ei gyfiawnder o ddwyllaw Huw Iarll Caerllion, a phan glybu'r Brenin hynny, cynnull Llu dirfawr o bob ardal o'r ynys a dyfod yn erbyn y Cymry; yna Gruffydd ab Cynan ag Owain a ddygasant eu gwyr au ddoedd i Fynyddoedd Eryri; a gwŷr y Brenin o ddilyn arnynt a laddwyd a lladdfa dost, ac nis gollynt niwed i'r Cymry; a phan weles y Brenin hynny danfon Cenhadon at Ruffydd a doddi ammodau heddwch ac ni weles Gruffydd yn iawn yr ammodau ac a wrthneuwadd, yna Owain gan ofn y Brenin a aeth yn ei heddwch, a phan weles Gruffydd ab Cynan hynny myned a wnaeth yntau yn heddwch, ac ni chafai gystal gan y Brenin ag a gawsai Owain, canys y mwya' ef dwyll o Bendefigion y Cymry mwya' ef ddawn ai anrhydedd y ar law y Brenin, a'r Tywysawg Gruffydd a gadarnhaudd i'r iarll Huw ai wŷr eu tiredd yn Nhegeingl, ac yn Rhyfoniawc, ac ym Môn, fal nas gellid yn ei erbyn fyth gwedi hynny. Gwedi hynny ydd aeth Owain ab Cadwgawn i Lys y Brenin ac ai gwnaed yn Farchawg, a myned gyda'r Brenin i Normudi, a chael anrhydedd mawr ganddaw fal y gwedda'i i Frawd oddiar law Brenin o Sais.

Oed Crist 1112, y daeth Sir Owain ab Cadwgawn yn ol o Normandig yda'r Brenin, ac a ddaeth i Gymry, lle ydd ymofwyawdd y Brenin ac ef yn anrhydeddus.

Yr un flwyddyn y bu farw Griffri Escob Dewi, ac y gwnaeth y Brenin wr a elwid Berned Norman yn Escob yn ei le heb na chennad na chyfarch ysgolheigion y Cymry; ac yna colles escob Dewi ei fraint ac ai dug escob Caint.

Oed Crist 1113, danfoned am Ruffydd ab Rhys ab Tewdwr o'r Werddon ac ai gwnaed yn frenhin Deheubarth, drwy gyfnerth ei gydfrawd Gerallt Arglwydd Castell Penfro ac oedd briawd a Nest ei chwaer ef, a'r Brenin wedi clywed hynny a feddyliaudd ei orfod mawn pryd cyn y gallai ymllyddu, a phan wybu Gruffydd hynny myned yn nawdd Gruffydd ab Cynan a chael rhith anrhydedd ac addewidion hynaws ganthaw, ac ar fyrr wedi hynny y torres Hywel ab Tewdwr o garchar Arnwlff Iarll yng Nghastell Baldwin a myned at ei frawd yn nawdd Gruffydd ab Cynan, a phan ddaeth hynny i Glyw'r brenin danfon cenhadon anrhydeddus at Ruffydd a orug, a gosgordd anrhydeddus i arwain y Tywysawg iddei Lys yn Llundain, a gwedi ei arfolli dros amser yn ardderchawc, a doddi rhoddion anrhydeddus iddaw yn aur ac yn arian ac ym meini gwyrth, i ddangoses y Brenin ei feddwl i Ruffydd, ac enbytted iddaw ef ac i wlad Wynedd rodidi cyfnerth a chefnogaeth i Ruffydd ab Rhys, ac addaw i Ruffydd ei diroedd yn rhydd ai fraint yn ei ewyllys ei hunan, a chyfnerth a fai achaws iddaw os efe a ddanfonai y naill ai Gruffydd ab Rhys yn Garcharor iddaw neu ynteu ei benn ef, a Gruffydd ab Cynan a ymdynghedawdd a'r Brenin y gwnai ef hynny, ac annhugaroceed oedd ei waith, a gwarthused ei wneuthur, ac ef yn ei ddiawd yn Llys y Brenin a ddywedawdd y cyfan yng nghlyw Car i Gerallt ac a ddanfones attaw gennad cyflym, a gwedi dangaws hynny i Nest chwaer Gruffydd ab Rhys hi a ddanfones genhadon bryslawr at ei brodyr yng Ngwynedd, a hwy a ddodasant eu hunain yn uawdl yr Eglwys, a phan ddaeth Gruffydd ab Cynan yn ol i Wynedd gofyn a orug am Ruffydd ab Rhys ai frawd Hywel, a phan glybu efe eu bod yn nawdd yr Eglwys yn Aberdaron, danfon Llu er eu cyrchu attaw, a'r Eglwyswyr ni adawent i hynny fod, na thorri nawdd Duw a'i Saint, a thra bu felly'r ymdynny rhwng yr Eglwyswyr a swyddwyr y Tywysawg, daeth Llong o Ddyfed hyd yn Enlli, a morwyr a drugarhent wrth Ruffydd ab Rhys ai dug at y Llong yn Enlli, ac yna dianc o Ruffydd ab Rhys ai Frawd at ei cenedl yn Ystrad Tywi.

Gwedy dyfod o Ruffydd ab Rhys hyd yn ei wlad, sef Ystrad Tywi, dechreu ymluyddu, a gwŷr ei genedl ac ai carai yn ymneifiriaw tuag attaw, a chan ossawd ar genedl y Saeson, eu diffeithiaw a'n torri a diffeithiaw terfyncu Dyfed a Cheredigiawn, yna danfones y Brenin Owain ab Caradawc, ac Owain ab Rhydderch, a Rhydderch ab Tewdwr, ac eraill ai carai ac areh iddynt wrthladd Gruffydd ab Rhys, a Gruffydd a aeth yn erbyn Castell Abertawy a wnaethai Harri Bwinwnt ac a losges oi gyleh, ac nis gallawdd ei dorri eithr diffeithiaw Tir Gwyr, a dwyn ysbail ddirfawr hyd yn Ystrad Tywi, yna myned i'r Cantref Bychan ai diffeithiaw, a gwarchae Castell Llanynddyfri, eithr Meredydd ab Rhydderch ab Caradawc ai differes yn gadarn, ac nis gallai Rys amgen na llâd rhai o'r castellwyr, a llosgi tai, a diffeithiaw tiroedd Richard De Pwys, yna myned yn erbyn Castell Caerfyrddin ai faluriaw a llosgi'r Dref yn ulw, a dwyn ysbail fawr hyd yn Ystrad Tywi.

Yn y flwyddyn honno bu marwolaethau trymion ar y Saeson achaws echryshaint, ac nis gallai'r Brenin gael gwyr wrth ei raid, a haint hefyd ar yr anifeiliaid onid aeth prinder ymborth yn drwm ar Loegr, ac nid felly yng Nghymru, a hynny a fu gyfnerth i Ruffydd ab Rhys, ac yn hynny o amser daeth y Fflandrysiad yr ail waith i Loegr achaws y Mor yn diffeithiaw eu tiroedd lle y torres Morlif y Tywynen flynyddau o'r blaen, a'r Brenin ac eisieu gwŷr arnaw yn erbyn rhuthrau Gruffydd ab Rhys, a ddanfones at ei gastellwyr, ai swyddogion, a'r Ffrancod, a'r Cymry, ai carai, ac areh iddynt arfoll y Flandrysiad a doddi modd i fyw iddynt yn ammod iddynt fod yn wyr cad a gossawd wrth achaws y Brenin ai ffyddloniaid, ac felly y bu, a'r Dieithraid hynny a gawsant y Rhws yng Ngwlad Penfro Dyfed, ac a wledychasant yno yn wyr ffydd i'r Brenin, ac efe a ddodes Saeson yn eu mysg er dysgu iaith y Saeson iddynt a'r awr honn Saeson ydynt, ac yn ormes Dyfed a Deheubarth, achaws eu twyll a'u celwyddocerwydd, yn anad neb a wledychant o fewn i derfynau Ynys Prydain.

Oed Crist 1114, y dug Ruffydd gastell Cedweli oddiar Wiliam De Lwndwn, ac a ddifeithiawdd ei gyfoeth, ac a ddug ysbail fawr o'r Wlad honno, yna daethant Benedefigion ei genedl attaw o Geredigiawn nid amgen Cadifor ab Gronw, a Hywel ab Idnerth a Thrahaearn ab Ithel, a llawer eraill o wyr dewisawl yn eu gosgorddau, a

thrwu gyfnerth y rhai hynny yr ennilles Gruffydd ab Rhys lawer o diroedd a chyfoeth ei Dâd, a thorri llawer o gestyll, a dwyn ysbeiliau inawrion, a phan glybu'r Brenin hynny danfon a orug at Owain ab Cadwgawn a elwid yn Neheubarth Owain Fradwr, a Llywarch ab Trehaearn ab Ithel ac addaw rhoddion a breiniau anrhydeddus iddynt am fyned yn erbyn Gruffydd ab Rhys, ac yna myned wrth arch y brenin a wnaeth Owain a Llywarch; a phan wybu Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro ddyfod Owain y Geredigiawn daeth ar gof iddaw a wnaethai Owain am Nest ei wraig, a bwriadu dial hynny o Sarhâd, a myned efe ai wyr am benn Owain ai wŷr, a chynn nemawr o ossawd y lladdwyd Owain a saeth, ac fal hynny y darfu iddaw am a wnaeth o ddrygau i Genedl y Cymry, fwy nag a wnaethpwyd erioed o'i flaen gan y gwaethaf o fradwr a wybuwyd erioed am danaw: o honaw ef y bu dechreu Gwyliaid Mawddwy, a geffir fyth yn anrheithiaw gwlad ym mhell ac agos.

Ynghylch hynny o amser cyrchawdd Gruffydd Ceredigiawn ac a dorres Castell Porth Gwythain ac a laddes y castellwyr, yna goresgyu yr holl wlad o'i amgylch hyd ym Mhenwedec, yna ynnill Castell Ystrad Peithell. Gwedi hynny ymossawd am Gastell Aberystwyth lle lladdwyd llawer o'i wŷr o dwyll, ac y gorfu arnaw ymchwelyd yn ei golled.

Yr un flwyddyn y gwelwyd goleuni rhyfedd yn yr Ogleddwyr ar hyd Nos.

Oed Crist 1115, aeth Rhobert Consyl yn erbyn Gruffydd ab Rhys a phan ddaethant hyd yn Ystrad Tywi efe a golles agos ag oedd yn ei Lu o'r Cymry, y rhai ai gadawsant ef am na fynnent fyned ym mhlaid Estron yn erbyn Gwr o dywysawg cyfiawu o Gymro diledryw, yna Rhobert a ddychweles adref hyd yn Newsbri, ac ni ymddiriedai efe aros yng Nghastell Caerdydd a y gwyddai nas cerid ef yn y wlad honno, achaws y chwennychai newid Defodau Cenedl y Cymry.

Yn yr un flwyddyn y bu ymrysson rhwng Hywel ab Ithel a Rhirid ab Bleddyn, a gynhelynt Rôs a Rhyfoniawc, a Llywarch ab Edwin, a phan nas galled cymmod iddynt anfon a orug Hywel at Feredydd ab Bleddyn a meibion Cadwgawn ab Bleddyn am Gyfnerth, a dyfod a wnaethant a phedwar cant o Wyr Meirch hyd yn Nyffryn Clwyd, ac yno y bu ymladdfa dost yn y llas goreuon Gwyr Gwynedd a Phowys, ac o'r cyfnerth a gafas y gorfu Hywel ar ei elynion, ac yno y llas

Llywarch, a Rhirid a ffoes, a chyn nemawr y bu farw Hywel achaws clwyf a gafas ef yn yr ymladd; yna'r ymchweles meibion Cadwgawn i Wlad Feiriawn, a dwyn ganthynt ysbail ddirfawr, yn yd a gwartheg.

Oed Crist 1116, y bu llifeiriant aruthrawl yn Loegr am wyl y nadolic ac y boddles llawer o'r ysgrublaidd, ac y bu drudaniaeth a'r ymborth inewn llawer mann achaws hyny, ac y daeth Saeson lledragar i ysbeiliaw Gwlad Gynru.

Oed Crist 1118, daeth Harri Frenin i Bowys a Llu cadarn ganthaw yn erbyn Meredydd ab Bleddyn a meibion Cadwgawn, sefy rhai hynny Einion, a Madawc, a Morgan, a phan glybuant, danfon at Ruffydd ab Cynan ac erchi Cyfnerth ganthaw ac nis caent hynny canys ni thorrai Ruffydd heddwch y Brenin, ac ni chaent ei nawdd, a phan wybuant hynny ymgaloni yn gadarn, gan nas gellynt amgen, ac yn erbyn y Brenin a gyrru ffo arnaw a lladd llawer oi wŷr yna, heddychwyd ryngddynt a'r Brenin yr hwnn a ymchwelawdd yn ei ol yn ei golled, ac y cafas Bowys lonyddwch dros ychydig amser, ond nid rhy hir.

Oed Crist 1121, bu farw Einion ab Cadwgawn a chymunaw ei dir ai gyfoeth i Faredydd ei Frawd, eithr Meredydd ab Bleddyn ei ewythr, ac Ithel ab Rhirid ab Bleddyn ei gefnder a ddugasant ei Diroedd Cyfoeth oddiarnaw, a phan glybu Gruffydd ab Cynan y modd y bu hynny, danfon Cadwallawn ac Owain ei ddau fab a llu cadarn i Feirion er gyrru cyflawnder, a doddi yn ol i Feredydd ab Cadwgawn ei Nai ei gyfoeth ai Diroedd, a gorffiant Gadwallawn ac Owain ar Feredydd ab Bleddyn, ac adynnill y wlad i Feredydd ab Cadwgawn, a diffeithiaw Tiroedd Llywarch ab Trehaearn yn greulon am gyfnerthu Meredydd ab Bleddyn.

Yn yr un flwyddyn ymheddychwyd rhwng y Brenin Harri a Gruffydd ab Rhys, a chaniadhau iddaw ei Gyflawnder ai Dir yn rhydd, sef Ystrad Tywi, a Chantref Penwedde yng Ngheredigiawn, a Chantrefydd Caerwedros a'r Cantref Bychan, a Chaethinawc, a Chaeaw, a Myfennydd, a Thiroedd eraill; cithr y Brenin a weles eu bod y Tiroedd yn amhennodawl eu terfynau modd y caffai achaws ban fai da ganthaw i achwyn ar a wnelai Ruffydd fal y gwelwyd yn y diwedd.

Oed Crist 1122, y llas Ithel ab Rhirid gan ei ewythr Meredydd ab Bleddyn, a Chadwallawn ab Gruffydd ab Cynan a dynnawdd Lygaid ei ewythredd Gronw, Rhirid a Meilir, meibion Owain ab Edwin,

a gwedi hynny eu diaelodi, ac ym mhen ychydig wedi hynny efe au lladdawdd. Ac ynghylch yr un amser y lladdawdd Morgan ab Cadifor Meredydd ei frawd ai law ei hun.

Oed Crist 1124, bu farw Meredydd ab Bleddyn yn ei henaint peth nid mynych y gwelid ar Deulu Bleddyn ab Cynfyn. Yr un flwyddyn carcharwyd Meredydd ab Llywarch yn drachyfiawn gan Owain ab Gruffydd ab Cynan, achaws iddaw dynnu llygaid meibion Griffri, eithr efe a dorres ei garchar ac efe a ddaliwyd ac a dynnwyd ei lygaid gan feibion Meuryg ab Griffri, ac a ddodod ar benn mynydd ynial lle y bu farw o newyn a rhyndod, ac fal hynny y dialwyd arnaw am ei greulonder.

Oed Crist 1125, y tynnawdd Ieuan ab Owain lygaid ei ddau frawd, mal ydd arferid yn Nheuluoedd Gwynedd a Phowys.

Oed Crist 1126, lladdawdd Llywelyn ab Owain Iorwerth ab Llywarch, ac yn ebrwydd wedi hynny y tynnwyd llygaid Llywelyn gan Feredydd ab Rhirid, ac yng nghylch yr un amser y lladdwyd Ieuan ab Owain gan yr un Meredydd, ebwydd wedi hynny y lladdwyd Llywarch ab Madawc gan Feuryg ei gefnderw, a chynn hir o amser wedi hynny y tynnwyd llygaid Meuryg ac ai dispaddwyd, a hynn herwydd arfer eu Teuluoedd.

Yng nghylch yr un amser Morgan ab Cadwgawn, ac efe wedi bod a llaw gref yn y gwaith o ladd a dilygeidiaw, a gymmeres attaw ei gydwybod, ac yn ei edifeirwch a aeth ym mhererindawd i Gaersalem; ac ar ei ddychwel bu farw yn Ynys Suprys yn Mor Groeg.

Oed Crist 1129, y llas Iorwerth ab Owain gan Gadwallawn ab Gruffydd ab Cynan, yna Einion ab Owain a fynnai ddial angau ei frodyr ar Gadwallawn, ac efe a Chadwgawn ab Gronw ab Idnerth yu gwybod y lle y delai Gadwallawn yn Nanhudwy, a aethant yng nghynllwyn, a phan ddaeth ef y ffordd honno, rhuthraw arnaw ai ladd, ai roddi'n fwyd i Gwn.

Oed Crist 1130, y dodes y Ffrancod gwyn at y Brenin yn erbyn Gruffydd ab Rhys, yna'r Brenin a roddes orchymyn difreiniaw Gruffydd a dwyn ei gyfoeth a'i diroedd oddiarnaw, a phan ddanfones Gruffydd i wybod achaws y cwyn ni chai efe gan neb ei ddangaws; yna Gruffydd a gynhullawdd ei genedl ai luoedd, ac amddiffyn ei hunan ai wlad, ac yn gyfnerth iddaw yd aeth Hywel ab Meredydd o wlad Frecheinawc a llu cadarn, a myned yn erbyn y Ffrancod a'r Saeson a ddaethant i dir Rhys, a gyrru ffo arnynt, ac ni fynnai

Rys lladd lle y gallai amgen, a gwedi gyrru ffo ar ei elynion Gruffydd a ddanfones genadon anrhydeddus yn nawdd Daniel ab Sulien Escob Dewi i wybod achaws y cwyn a ddolasiid arnaw, ac ni chai atteg gan y Brenin, eithr efe a gafas lonydd dros amser wedi hynny.

Oed Crist 1133, bu farw Gwrfan Escob Teilaw yn Llan Dâf, gwr doeth haelionus ydoedd, ac efe a roes feddiannau anrhydeddus i Eglwys Llan Dâf ac i'r Monachlogydd a ddrygesid yn Rhyfel Iestin ab Gwrgan a Rhobert ab Amou. Gwr oedd a waharddai bob drwg ddefawd ac annwyfoldeb, ac a ddyddiai yn drywyngar ym mhob ymrysonau, ac achaws ei waith felly y cadwed fwy o heddwch yn ei blwyf nac a gaid yn un rhan arall o Gymru. Yn ei amser ef y gwnaethwyd Eglwys Llan Dâf yn fygedieach nac y bu erioed cyn no hynny.

Yr un flwyddyn y bu farw Rhobert fab y Brenin Bastardd yng Nghastell Caer Dydd ac ai claddwyd yng nghaerloyw wedi bod yng ngharegar yng Nghaer Dydd un mlynedd ar bymtheg ar hugain, a'r un flwyddyn y llosged y rhan fwyaf o Dref Caerloyw gan wylliaid o Saeson a ysbeiliwyd o'u tiroedd gan y Brenin coch lle y gwnaeth ef y Gelliwig newydd yn Lloegr.

Oed Crist 1134, bu farw Harri Frenin yn Ffrainc ac y gwnaethpwyd Ystyffan ei Nai yn frenin yn ei le, a bu llongyddwch y flwyddyn honno yng Nghymru.

Oed Crist 1135, y Brenin Ystyffan a ddanfones at Ruffydd ab Rhys i orchymyn iddaw ddyfod attaw yn ddiodor i atteg cwynion a roesid arnaw gan y Ffrancod, a Gruffydd heb wybod achaws cwyn a gynhullawdd ei wŷr, ac ymluyddu, ac yn gyfnerth iddaw daeth Cadwaladr ac Owain meibion Gruffydd ab Cynan, a myned yn ddisyfyd yn erbyn ei elynion yng Ngheredigiawn, a lladd aneirif o'r Ffrancod a'r Saeson, a thorri cestyll iddynt, a dwyn ysbail fawr hyd nas gellid bywd ac ymborth iddynt ymgynnal yn ei erbyn ef, ac attynt y daeth Hywel ab Meredydd a Rhys ab Madawc ab Idneith a Llu Mawr, yna ydd aeth Gruffydd i Aberystwyth ac a dorres y Castell yn garnedd, a gwedi hynny lladdasant y Ffrancod a'r Saeson a gadwent Geredigiawn a Dyfed, a'u gyrru ar ffo dros for i Loegr, a dodi'r Cymry a ddoded allan o'u Tiroedd gan y Dieithraid yn ol yn eu Trefydd a'u Tiroedd, a'r Ffrancod a'r Saeson ar eu ffo rhag Gruffydd ab Rhys gerllaw Glynn Nedd, a daeth meibion Caradawc ab Iestin yn eu herbyn, ac au lladdawdd dros dair mil o naddynt, a gyrru ffo

ar eraill, ac ychydig o Saeson o ddianghasant i wlad Gwyr lle y cawsant nawdd y Cestyll a wnaethai Harri Bwmwnt yno.

Gwedi adynnuill ei diroedd fe wnaeth Gruffydd ab Rhys Wledd anrhydeddus yn Ystrad Tywi; lle y gwahoddes efe attaw bawb a ddeuant yn heddwch o Wynedd, a Phowys, a Deheubarth, a Morganwg, a'r Mers, a pharottoi pob moethus o fwydydd a diodydd, a phob ymryson Doethineb, a phob diddanwch Cerdd arwest a cherdd dannau, a chroesawi prydyddion, a cherdd-orion, a chynnal pob chwaraeon hud a hedrith, a phob arddangos, a phob campau gwrolion, ac i'r wledd honno y daeth Gruffydd ab Cynan a'i feibion, a llawer o'r Pendefigion ym mhob Ardal yng Nghymru, a clynuall y Wledd dros ddeugain niwarnawd; ac yna gollwng pawb tua'u cartrefi, a dodi rhoddion anrhydeddus i a'u dirperynt o Feirdd, a Cherddorion, a Doethion, a Champusion o bob rhyw.

Gwedi'r Wledd honno fe ymroddes Gruffydd ab Rhys i alw attaw y Gwyr Doethion a'r Ysgolheigion, a myned yn eu cyngor, a dodi Trefn a Chyfraith ar bawb o fewn ei gyfoeth, a threfnu Llys ym mhob Cantref, a Rhaglys ym mhob Cwmwd, a'r un peth a wnaeth Gruffydd ab Cynan yng Ngwynedd, a drwg y bu gan y Ffrancod a'r Saeson weled y pethau hynny, a dodi cwyn yn erbyn y ddau Dywysawg at y Brenin Ystyffan a wnaethant, ac am nas gwyddai Ystyffan a fai oreu ni ddodes ef ateb i'r cwynau.

Oed Crist 1136, bu farw Gruffydd ab Rhys y gwrolaf, a'r doethaf, a'r trugaroccaf, a'r haelionusaf, a'r cyfiawnaaf, o'i holl Dywysogion, a mawr y bu'r galar o'i farw, a Rhys ei fab a gymerth ei le, ai fam ef oedd Gwenllian merch Gruffydd ab Cynan.

Yr un flwyddyn bu farw Gruffydd ab Cynan Tywysawg Gwynedd wedi goresgyn o honaw Wynedd tros chwech a deugain o flwynyddoedd, a galarus pawb yng Ngwynedd ar ei ol, can ni chaffad er yn hir o ameserau cyn noc ef ei gystal o Dywysawg yn y wlad honno o'i Genedl, sef Gwehelth Rhodri Mawr.

Oed Crist 1137, Owain ab Gruffydd ab Cynan, a elwir Owain Gwynedd, a ddechreuawdd rioli Gwynedd, ac efe a ddug gyrch yn erbyn y Ffrancod a'r Saeson yng Ngheredigiawn a Dyfed, ac a dorres Gestyll Ystrad-Meuryg, a Chastell Pont Ystyffan a wnaethai'r Brenin, a Chastell Caerfyrddin, a llosgi'r Dref ai hysbeiliaw, a dwyn anrhaith ddifawr ganthaw i Wynedd.

Oed Crist 1138, y llas Cynfrig ab Owain Gwynedd, gan Fadawc ab Maredydd ab Bleddydd ab Cynfyn.

Yn yr un flwyddyn y bu ymryson rwng y Brenin Ystyffan a'r Tywysogion Seisnig, a'r Brenin a ddug warchae ar Gaer Lyncol lle yddoeddynt y Tywysogion yn eu llawn gynglyd, yna Rhobert Consyl a ddug Lu Mawr o'r Cymry yn erbyn y Brenin yn gyferth iddei chwaer Mawd yr honn oed briawd ac ymherawdr yr Almaen, a chydac ef Rhanwlff Iarll Caerllion a llu o wyr Rhyfoniawc a Thegeingl, a Gilbert Iarll y Clâr a llu mawr o Wyr Dyfed, a llawer o Bendeigion Ffrancod a Saeson, a gwarchae ar y Brenin, a'i ddal, a'i ddodi yng Ngharchar, a goreu am wroldeb y gwelwyd y Cymry; ac yn yr ymladdfa yno y cymmerth Iorwerth ab Owain ab Caradawc y blaen ar Iarll y Clâr, a digiaw'n fawr ei lid a wnaeth yr Iarll, ac efe'n gweled Iorwerth wrtho i hunan yn ymyl afon yn pysgotta, fe aeth attaw ac a roddes iddaw Fonclust, gan ei alw yn Gymro gwladaidd na wyddai fonheddigeiddrwydd, yna Iorwerth a darawawdd yr Iarll ai ddwrn oni bu farw, a phan glybuwyd hynny yng Nghymru myned a wnai'r Cymry yn erbyn Castell meibion Ychtryd, (lle ydd oedd yr Iarll wedi ffoi o Gastell Caerfyrddin,) a gyrru ffo ar y Castellwyr, a hwy ai ysbeiliasant ac a'i llogasant; yna y dug Owain ab Gruffydd holl Geredigiaw'n y danaw, ac a fynnes Gêd ganthynt.

Oed Crist 1140, y llas Hywel ab Meredydd ab Rhydderch, Arglwydd y Cantref Bychan, gan y Ffrancod, ac yng nghylch yr un flwyddyn y llas Hywel ab Meredydd ab Bleddydd gan ei genedl ei hun, ac y bu ymryson rwng Hywel a Chadwgawn meibion Madawc ab Idnerth, ac y lladdasant y naill y llall.

Oed Crist 1142, y bu ymryson rwng Anarawd ab Gruffydd ab Rhys a Chadwaladr ab Gruffydd ab Cynan, Anarawd oedd briawd a merch Cadwaladr, ac efe a fynnai gyferthu Rhys ab Gruffydd ei frawd, ac ni fynai Gadwaladr hyny; a geiriau digofus a fu ryngthynt oni wanes Gadwaladr Anarawd yn ei ais ag y bu farw, a phan glybu Owain y Tywysawc hynny, myned yn ei ddig a llu mawr hyd yng Ngheredigion a gyrru ffo ar Gadwaladr dros y mor i'r Werddon, a dwyn Aberystwyth ai holl diroedd; eithr Cadwaladr a ddug gydac ef o'r Werddon Lu dirfawr hyd yn Arfon, a dodi Cad ar Faes yn erbyn Owain, ac ynteu a gynnallawdd ei wŷr, eithr Hywel ab Gruffydd ab Cynan,

yn gweled ei frodyr ar ddarpar ymladd, a aeth ryngddynt, ac a weithiawdd arnynt yn y cyfryw fodd onid ymbeddychasant, a phan welai'r Gwyddyl hynny, ac na chant ysbail, dal Cadwaladr, ac nis gollyngynt yn rhydd oni thalawdd ef iddynt ddwyfil o wartheg, a gwedi cael hynny yn heddwch hwy a ddygasant lawer yn anrhaith, yna myned yn eu herbyn a wnai Owain, a'u lladd, a dwyn oll a feddynt o'r gwartheg a phob peth arall.

Oed Crist 1143, diffeithiawdd Rhanwlff Iarll Caerllion Faelienydd ac ai dug y danaw, ac a wnaeth Gastell Elfael y Chastell Colunwy.

Oed Crist 1144, y diffeithwyd Aberteifi a Cheredigiaw'n, ac y lladdwyd llawer o'r Ffrancod a'r Saeson, ac a ddynillwyd y wlad honno gan Hywel a Chynan meibion Owain Gwynedd.

Oed Crist 1145, y cyweiriawdd Iarll y Clâr Gastell Caerfyrddin a Chastell Meibion Uchtryd.

Yr un flwyddyn y bu farw Sulien ab Rhyddmarch mab maeth Eglwys Llanbadarn Fawr, doethaf ei gynghor a dwyfolaf ei ddysg o'r holl Eglwyswyr ym mhlwyf Dewi; a difinaf ei waith tra fu byw er attal drwg a chreulonder.

Yn yr un flwyddyn y dynilles Rys ab Gruffydd a Chadell ei frawd Gastell Dinefwr, a Chastell Caerfyrddin, ac ni lladdai amgen nag a gaffai yn arfawc yn ei erbyn. Gwedi hynny ynnillawdd ef Gastell Llanstyffan ac a laddes Lu mawr o'r Ffrancod, a'r Saeson, a'r Fflandrysiad a ddaethant yn ei erbyn. Yna mewn llawn ddigofaint y gelyniaion a gynnallasant lu dirfawr ac ymossawd ar y Castell yn dra ffyrnig, ond Meredydd ab Gruffydd, gwr doeth a chalonawg a'u gyrrawdd yn eu gwrthol gan eu lladd yn dost, oni orfu arnynt ymollwng o'r Gwarchau.

Yn un flwyddyn y dug Owain Gwynedd Gastell yr Wyddgrug ac a laddes luoedd dirfawr o'r Saeson a fynnynt ei gynnal ai amddiffyn, ac efe ai torres i'r llawr, lle nis gallai neb cyn no hynny ei ynnill.

Ynghylch hyn o amser ydd aeth llawer o Saeson, a niferoedd mawrion o'r Cymry ym mhererindawd i Gaer y Salem oni weled diffyg yn fawr o fod hebddynt.

Cylch yr un amser y dodes Robert Consyl fodd i wyr ieuainc ddysgu creffteu a chelfydddydeu, ac a ddug Athrawon o Ffrainc, a chyn no hynny crefftwr pob Gwr iddaw ei hunan yng Nghymru namyn y creffteu breiniawl; sef Gofaniaeth saer-niaeth, ac ysgolheigiaeth y rhai hynny.

Oed Crist 1146, ynnilled Castell Gwys gan Gadell a Rhys, a Meredydd, meibion Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr, a Hywel ab Owain Gwynedd yn gyfnerth iddynt, ac efe a wnaeth Beiriannau cyrfin a dorrai muriau mewn modd rhyfeddawl, ac a fwriai gerrig mawrion i'r Castell ac o hynny ei ynnill.

Yr un flwyddyn y diffeithiwyd cyfoeth Cadwaladr ab Gruffydd gan ei neieut ac aethant am benn Castell Cynfael a gadwid tros Gadwaladr gan Ferfyn Abad y Ty Gwynn ar Dâf yr hwn ai amdifffynawdd yn wrol, ac ni chaid er na gwerth na gwobr ganthaw ollwng y Castell iddynt, achaws hynny maenu'r Castell oni thorwyd ef i'r llawr, a lladd y Gwŷr oll ac oedd ynddaw namyn Merfyn, a hwnnw ni leddynt gan mai mab maeth Eglwys ydoedd, eithr ei ellwng ar ddiane, yna diffeithiaw tiroedd rhai a fynnynt eu gwrthladd, a dwyn ysbail fawr.

Yr un flwyddyn y bu farw Rhobert Consyl Tywysawg Morganwg ac Iarll Caerloyw, Gwr yn bennaf o neb a gynhelis Ryfel yn erbyn y Brenin Ystyffant, a diffeithiaw ei diroedd, fal nas casaf y Brenin nemmawr o Lonyddwech ganthaw.

Yr un flwyddyn y bu farw Uchtryd Escob Llan Dâf, gwr mawr ei ddysg a'i ddwyfoldeb, efe a wnaeth Drefn ar y Suliau a'r Gwyliau, a Gwyliau Mab Sant, a'u cynnal yn olychwydawl lle nas gwnelid hyuny o fodd ac arfer; ac yn ei le ef y gwnaed Nicolas ab Gwrgant yn escob yn ei le ef.

Oed Crist 1147, y bu farwolaethau mawrion yng Nghymru, achaws haint, a bu farw Berned Escob Dewi, a Dafydd fab Gerallt a wnaed yn Escob yn ei le.

Yr un flwyddyn y bu ymrysonau rhwng wyrion Iestin ab Gwrgan a Wiliam ab Rhobert Consyl, ond heddychwyd rhyngthynt drwy athrywyndeb Nicolas Escob Teilaw, ac y doded braint ffair a marchnad ym mhob Arglwyddiaeth; ac nas gellid caeth o Gymro Dyledawg hyd nas profid arnaw gwyn galanas, gwedi hynny ymlonyddu a wnaethant y Cymry, a llawer a ddaethant wedi hynny o Drefn i Forganwg i wladychu achaws diogelwech a gaid yn rhag anghyfraith y Ffrancod yn Nyfed, a Cheredigiawn, a mannaun eraill.

Oed Crist 1148, gwnaethpwyd Castell Llan Rhystyd gan Gadwaladr ab Gruffydd, ac y dodes y Castell a chyfoeth attaw i Gadwgawn ei fab, ac ni wnai hwnnw a fai iawn yn ei wlad, achaws ydd aethant ei wyr ef at Hywel ab Owain Gwynedd a

damunaw arnaw gymeryd eu blaen, ac y rhoddent gyfoeth Cadwaladr ar ellwng iddaw, a bu fal hynny.

Oed Crist 1149, cyweiriawdd Cadell ab Gruffydd ab Rhys Gastell Caerfyrddin yn drachadarn, wedi hynny myned yn erbyn Cedweli a diffeithiaw'r wlad, a dwyn ysbail fawr; yna ymgufunaw Gwyr ac yngais ai frodyr Meredydd a Rhys, a myned yng Ngheredigiawn, ac ynnill y Wlad ia Aeron a'r holl diroedd a feddai Hywel ab Owain, a gwedi gossawd hir a blin am Gastell Llan Rhystyd ei ynnill a lladd yr holl Gastellwyr ynddaw, ac yna ynnill Castell Ystrad Menryg ai gyweiriaw a doddi Castellwyr ynddaw, ac yna ymchwel-yd i Ystrad Tywi a chanddynt ysbail fawr dros benn yn ydoedd, a gwartheg, a daoedd eraill.

Oed Crist 1150, Cadell ab Gruffydd, ac ynteu yn hely yn Nyfed, a rhai o Saeson Gwyr yn gwybod yr amser y byddai yno, dodasant Gynllwyn er ei ladd, a gwedi dyfod arnaw, a gyrru ffo ar ei gyfeillion, rhuthrasant yn ei erbyn, eithr efe yn wr glew a chadarn a ymddifffynawdd ei orsaf ac a laddawdd rai o'i elynion, a gyrru ffo ar y lleill, eithr efe a gafas glwyf trwm, a nychu'n flin o'i achaws yn hir o amser, a phan welasant hynny ei frodyr Meredydd a Rhys, cyrchu Gwyr a'u lluoedd, a galw am y cynllwynwyr, a phan nas cânt, ymosawd ar y wlad ai diffeithiaw, a thorri Castell Aber Llychwyr yn garnedd, a llosgi Castell Llan Rhidian, a dwyn ysbail fawr ganthynt i Gastell Dinefwr, a chadarnhau'r Castell hynny, a doddi Castellwyr ffyddlon a gwybodus ynddaw.

Ynghylch yr un amser daeth Rhanwlff Iarll Caerllion a Llu dirfawr o Saeson a Ffrancod i Wynedd, ac Owain ab Gruffydd yn ei erbyn a llu o'r ffyddloniaid, ac yn gyfnerth i'r Iarll Madawc ab Meredydd Tywysawg Powys, a bu Cad ar faes, ac yng Ngwaith Cwnsyllt y gorfu Owain ar ei elynion, a'u lladd yn aruthrawl, a gyrru ffo ar y rhai a weddilliwyd.

Cylch yr un amser y mynnes Nicolas ab Gwrgan, Escob Teilaw, adgyweiriaw nawdd yr Eglwysi a dorred er yn amser Iestin ab Gwrgan, ac y doded yn gywair eu nawdd eyssefin i Eglwysi Llan Daf, a Llan Carfan, a Llan Illtud, a Llan Doche, a Llan Ffagan, a Chaer Llion, a Chaer Went, ac i'r Eglwysi eraill herwydd a fu gynt; ac y deddfwyd Nawdd a weddai i'r Mynachlogydd newyddion, hyd onid aeth Rhan fawr o Blwyf Teilaw yn Nawdd yr Eglwysi, ac y bu achaws hynny lonyddwech

ym Morganwg yn amgen nac un mann arall yng Nghymru, a gwedi hynny adgyweiriwyd yr Eglwysi a fwriesid i lawr, ac y gwnaed newyddion lle nad oedd o'r blaen, ac o hynny gwyll yn trin eu tiroedd, ac nid cystal yn rhyfel, Gwyr Morganwg a Gwent.

Oed Crist 1151, y tynnes Owain Gwynedd lygaid Cunedda fab Cadwallawn, ei Nai fab ei frawd, ac ai dyspyddawdd, a chyleh yr un amser y torres Gadwaladr ab Gruffydd ab Cynan y Carchar ai doded ynddaw gan Hywel ab Owain ei Nai, a myned i Fôn, ac efe a ddug rann fawr o'r ynys y danaw, eithr Owain ei Frawd wedi clywed hynny a gynhullawdd lu yn ei erbyn, a chan fyned i Fôn efe ai gyrrawdd ar ffo, ac a ddug yn ôl yr Ynys iddaw ei hun.

Cylch yr un amser yr aeth Meredydd a Rhys, meibion Gruffydd ab Rhys, yn erbyn Castell Penwedie, ac ai ynnillasant oddiar Hywel ab Owain wedi cynnal y gwarchae yn hir ac yn flin, gwedi hynny ynnillasant Gastell Tinbych yn ddisyfyd, ac a laddasant y Castellwyr, canys i'r Castell hwnnw y ffoesynt y rhai a gynllwynasant er lladd Cadell ab Gruffydd eu brawd. A phethau 'n myned fal hynn fe ddanfones Rhys at Forgan ab Caradawc ab Iestin ei gefnder, (canys Gwladys ferch Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr oedd Gwraig Caradawc, a Mam Morgan.) ac erchi cyfnerth gantaw ac y gyrrynt y Ffrancod a'r Saeson o bob Gwlad yng Nghymru, a danfon yr un neges at Fadawc ab Meredydd Tywysawg Powys, ac nis caffai hynny ar law un o naddynt; yna ydd aeth Rhys i Gyfeiliawc ac ai diffeithiawdd yn flin, a dwyn ysbail drom oddiyno; a Meredydd a ddug ei Lu yn erbyn Morgan ab Caradawc i Forganwg, ac ymossawd am ei Gastell yn Aberafan, ai faluriaw, a dwyn ysbail fawr; eithr Morgan ai Wyr a ffoasant, ac a ddodasant eu hunain au Gwfr yn nawdd yr Eglwysi a'r Monachlogydd, ac yn nawdd Wiliam ab Rhobert Tywysawg Morganwg.

Ynghylch hynn o amser bu farw Einion Mebydd Celynoc Fawr, doethaf o ysgolheigion Gwynedd; efe a gynghorai ddoethineb, a chyfiawnder, a thrugaredd, ond bychan y caffai o'i gynghor yn y Wlad honno.

Oed Crist 1152, bu farw Rhanwlff Iarll Caerllion, gelyn cadarnaf Owain Tywysawg Gwynedd.

Yn yr un flwyddyn y gwnaethpwyd Galffrai ab Arthur (offeiriad Teulu Wiliam ab Rhobert) yn Escob, eithr cyn ei fyned yn ei Ansawdd efe a fu farw yn ei Dy yn

Llan Dâf, ac a cladded yn yr Eglwys yno. Gwr ydoedd ni chuid ei ail am ddysg a gwybodau, a phob campau dwyfawl. Mab Maeth oedd ef i Uchtryd Archescob Llan Daf, a nai mab brawd iddaw, ac am ei ddysg a'i wybodau y doded arnaw Febyddiaeth yn Eglwys Teilaw yn Llan Daf lle y bu ef yn Athraw llawer o ysgolheigion a phendefigion.

Oed Crist 1154, bu farw y Brenin Ystyffan, a Harri ei gefnder a wnaed yn frenin yn ei le, a elwir Harri yr ail.

Pan oedd Ystyffan yn Frenin fe ddaeth gydag ef laweroedd o'r Fflandrysiad i Ynys Prydain, a'r rhai hynny ai carent, ac efe a ddodai lawer o roddion ac anrhydedd iddynt, a gwedi dyfod Harri'r ail ni chaent aros yn Lloegr, achaws hynny daeth niferoedd mawrion o honynt i Gymru, a llawer o'r Saeson a gerynt Ystyffan, a'r dieithraid hynn a aethant yn wyr damdwng i Bendefigion y Ffrancod yng Ngheredig-iawn a Dyfed.

Oed Crist 1156, annogawdd Cadwaladr ab Gruffydd a Madawc ab Meredydd y Brenin Harri i ddiffieithiaw Gwynedd, a phan wybu Owain y Tywysawg hynny, ymluyddu yn ei erbyn, ac yng Ngwaith Coed Eulo y llas y Saeson mal eu lleibiau, a gorfu Owain arwynt yn anrhydeddus, lle nid oedd o wyr gantaw namyn un ym mhen pob deg o Wyr Harri, a thra bu hynny ar waith y dug Iorwerth ab Meredydd Gastell Iâl gan ei faluriaw, yna'r Brenin a ymheddyches a'r Tywysawg, ac y cafas Gadwaladr ei gyfoeth.

Yn yr un flwyddyn y llas Gwrgan ab Rhys ab Iestin gwr dysgediccaf o Brydydd a gaid yn ei amser y gan Ifor ab Meuryg o Sainghenydd, a Morgan ab Owain ab Caradawc a fynnai ddial hynny, a myned am benn Ifor ai ladd a dwyn ei diroedd, a'u rhoddi yng Ngyfoeth Iorwerth ab Owain ei frawd Arglwydd Caerllion ar Wysg.

Oed Crist 1157, ymheddychawdd Rhys ab Gruffydd a'r Brenin Harri, a'r Brenin ni chadwai'r heddwech, eithr danfon Iarll y Clar i ddiffieithiaw Tiroedd Rhys, ac ef a laddwyd llawer o'r Cymry ac ysbeiliau eu diaoedd; yna ydd aeth Rhys am benn Castell Llanymddyfri ac ai ynnillas, ac Einion ab Anarawd nai Rhys a ynnillas Gastell Wnffrai ac a laddawdd y Castellwyr, ac a ddug oddiyno ysbail fawr yn feirch, ac arfau, a pheirianau maenus. Yna daeth Rhys i Geredig-iawn, ac a ddiffieithiawdd holl diroedd y Ffrancod a'r Saeson, ac a dorawdd eu holl Gestyll yn falur, ac

a ddug yr holl wlad y danaw a dyfod a wnaeth y Brenin yn ei erbyn, eithr gweled Cenedl y Cymry yn amnifeiriaw yn ddirfawr o bob man at Rys, efe a ddangoses ammodau heddwch, a Rhys a ymwystlawdd a'r Brenin er cynnal heddwch, a doddi gwystlon a wnaeth Rhys, a doddi Cestyll yng ngwystl i Rys a wnaeth y Brenin, ac efe yn myned i oresgyn y Castell hynny y castellwyr nis gellyngynt iddaw, yna cynnull ei luoedd a wnaeth Rhys a diffeithiaw Dyfed, ac efe a dorres y Cestyll yn garneddau. Yna daeth Rheinallt mab y Brenin i Gymru, a chan addaw Deheubarth i Owain Gwynedd efe a gafes ei gyfnerth, a Chadwaladr brawd Owain, a Hywel a Chynan ei feibion, a ddaethant a'u lluoedd yn erbyn Rhys, eithr efe a droes oddiar eu ffordd, a galw attaw ei luoedd ymbarottoi yn erbyn ei clynon, a phan wybuant hynny ymchwelyd i Wynedd.

Oed Crist 1159, bu farw Madawc ab Meredydd ab Bleddyn Tywysawg Powys, ac y rhanned ei gyfoeth rwng ei feibion, ac yng nghylch yr un amser y daliwyd Cadwallawn ab Madawc ac Idnerth gan Owain Gwynedd, yr hwn ai dodes yng Ngharebar y Brenin yn Llundain.

Oed Crist 1160, bu ymladd a diffeithiaw cydtiroedd rhwng Owain ab Madawc Arglwydd Cyfeiliawc a Hywel ab Cadwgawn Arglwydd Cyfoeth Elystan Glodrydd, heb nemmawr ynnill a gorfod i'r un na'r llall.

Oed Crist 1161, adnewyddwyd Braint ar a lafuriai Dir a Daear ym Morganwg, ac yn ebrwydd wedi hynny y doded yr un Drefn yng Ngwynedd a Deheubarth a Phowys, ac efe a gaid ar y Brenin ei nawdd ar bawb a wnaent hynay fal nas diffeithid y Tiroedd Ydardd yn rhyfel.

Oed Crist 1162, daeth Harri Frenin yn erbyn rhys ab Gruffydd, a Rhys yn ei erbyn yntau, a doddi Cad ar Faes o'r ddau du, eithr Gŵyr da Gwlad Brecheiniawc a drywanasant rwng Rhys a'r Brenin a doddi Gwystlon o Du Rhys Einion ab Anarawd ei nai, a nai arall iddaw Cadwgawn ab Meredydd ab Gruffydd, a'r Brenin a ymwystles i Rys y Cantref mawr a Dinefwr, eithr Neiaint Rhys a laddwyd, yna goresgyn y Cantref mawr a Chastell Dinefwr heb a ddodai 'n ei erbyn a wnaeth Rhys, a myned yn erbyn Rhosser Dacr Iarll Caerloyw a laddasai ei Neiaint a ddodai 'r Brenin yn nawdd y Rhosser hwnnw, a Rhys a ddynnilles Gastell Aber Rheidiawl a'r Cestyll ereill o eiddaw'r Iarll yng

Ngheredigiawn, au Maluriaw; gwedi hynny ynnill Castell Aberteifi a dwyn y Wlad y danaw, a myned yn erbyn y Fflandrisiaid au lladd, a llosgi a feddynt, a dwyn ysbail ddirfawr o'u Gwlad.

Oed Crist 1163, daeth Brenin Lloegr a Llu dirfawr i Gymru, a Rhys ab Gruffydd ac Owain Gwynedd a aethant yn gydyfnerth yn ei erbyn, a bu Gwaith Berwyn, lle gyrrwyd ffo ar y Brenin, ac yn ei ddig ai lid achaws hynny efe a dynnawdd lygiaid y gwystlon a gawsai er amseroedd yn ol gan Rys ag Owain, sef oeddynt meibion Rhys, Cynwrig a Meredydd; a Meibion Owain Gwynedd, Rhys a Chadwallawn, a dallu hefyd trichant o'r Cymry a ddaliwyd yn Rhyfel, a hynn a wnaeth y Brenin ai law ei hûn.

Oed Crist 1164, daeth Harri Frenin eilwaith yn erbyn y Cymry, a gwedi dyfod hyd yng Nghaerllion gawr, a chlywed bod Rhys ab Gruffydd ac Owain Gwynedd yn ymluyddu 'n gadarn yn ei erbyn er dial a wnaeth ef a'u meibion, efe a ddymchweles yn ei oli i Lundain.

Gwedi hynny ydd aeth Rhys ab Gruffydd yn erbyn Cilgeran ai ynnill, a dwyn ysbail, a diffeithiaw tiroedd ei gefnder Rhobert ab Nest ferch Rhys ab Tewdwr a Gerallt Rhaglofydd Castell Penfro, a'i ddodai yntau yng Ngharchar, a rhoi rhoddion anrhydeddus i'r Castellwyr, ac yn erbyn Rhys daeth Llu mawr o'r Fflandrysiad a Saeson Dyfed hyd yng Nghil Geran, ac ymossawd am benn y Castell, a Rhys a'u gwrthladdawdd ac a laddes lawer o honynt, a gyrru ffo ar y llall.

Yng nghylch yr un amser y dug Owain Gwynedd Gastell Basing oddi ar y Brenin, a lladd y Castellwyr, a doddi Gwŷr ei hunan ynddaw, a'i gyweiriaw yn gadarn.

Yn yr un flwyddyn y dug Owain ab Madawc ab Meredydd, ac Owain ab Gruffydd ab Meredydd ei gefnderw holl gyfoeth Iorwerth ab Owain, ac ai rhanasant ryngthynt, achaws hynny ydd aeth Owain Gwynedd, a Rhys ab Gruffydd, yn eu herbyn, a'u gorfod, a rhannu goreuon ei gyfoeth ryngddynt; eithr Owain Cyfeiliawc a gafas gyfnerth a Saeson, ac a losgawdd Gastell Caereiniawn i'r llawr.

Oed Crist 1169, bu farw Owain Tywysawg Gwynedd, gwedi gwladychu deuddegmlynedd ar hugain, a gwedy hynny ydd aeth amryson rhwng ei feibion am a gai fyned yn ei le, eithr Hywel ab Owain a gymmerth arnaw'r llywodraeth, canys hynaf oedd efe, ei fam oedd Pyfog merch Ar-

glwydd urddasawl o'r Werddon, a gwedi bod yngoresgynaeth y Dywysogaeth dwy flynedd yn heddwech bu farw ei chwegrwn, ac efe a aeth i'r Werddon i oresgyn y cyfoeth a gwsai yn hawl ei fam ai wraig, canys unig ettifeddes oedd hi, a thra bu efe yno, Dafydd ab Owain ei Frawd a gynhullawdd genedl ei fam, sef oedd hi Cristiant merch Gronwy ab Owain ab Ednywain, a chyda hynny daeth attaw lawer eraill ni charent Hywel, a phan weles efe gadernyd yn gyfnerth iddaw, cymmerth arnaw'r Llywodraeth, a go'esgyn Gwynedd, a Hywel yn clywed hynny, efe a ddaeth yn ebrwydd i Wynedd, ac a ddodes Gad ar faes yn erbyn ei frawd, eithr llawer mwy nifeiriawg Llu Dafydd nag un Hywel, a gwedi ymladd caled gyrrwyd ffo ar Hywel ai Wŷr, ac efe a glwyfwyd dan ei ais yn flin eithr Rhirid ei frawd ai dug i Long, ac yna i'r Werddon lle y bu Hywel farw ac efe a roddes i Ririd ei frawd ei gyfoeth yno.

Oed Crist 1172, aeth llawer o Bendefigion y Ffrancod a wledychynt Forganwg, a Gwyr, a Dyfed, a Cheredigiawn, i'r Werddon, ac yn blaenu arnynt ydd oedd Richart Iarll Ystrigyl, a lloedd mawrion gyda nhwy, ac affyddlonion y Cymry gan weled llwyddiant Rhys ab Gruffydd a aethant gyda nhwy, a hwy ynnillasant helaethled o'r Werddon, ac ai goresgynasant, a hynn a fu ddaionus i Rys ab Gruffydd a Chenedl y Cymry yn Neheubarth a Morganwg.

Yn nghyfle'r amseroedd hynny ymluddes Owain Cyfeiliawg yn erbyn Rhys ab Gruffydd, a Rhys a ddodes Gad ar faes yn ei erbyn, a myned hyd yng Nghyfeiliawc lle gorfu ef ar Owain, a Rhys ni ddiffeithiai Diroedd Cenedl y Cymry, eithr dwyn Gwystlon oddiar Owain, a gadael iddaw ei gyfoeth, a dychwelyd i Ystrad Tywi.

Ynghylch yr un amser aeth Harri Frenin i'r Werddon, ac efe yng Nghaer Dydd, fe aeth Rhys heb na gwr na gwas gydag ef yno; ac yn arfoll i'r Brenin erchi iddaw orchymyn a fai raid iddaw o'i gyfoeth ef, a bu garedig hynn gan iddaw, ac efe a gadarnhääwdd i Rys ei holl Diroedd, a Rys a roddes i'r Brenin yr Ossymmaeth iddaw ei hun ai luoedd bedwar cant o warthegebreision, ac yd, a med, a bragawd, a ellid ei gael yn ei gyfoeth, ac a wnaeth wledd anrhydeddus i'r Brenin ai Wŷr Llys yn Aberteifi; ac yna ydd aeth y Brenin i'r Werddon, eithr daeth echrysaint ar ei wŷr, a bu farw llawer o honynt: achaws hynny

gorfu ar y Brenin ymchwelyd yn ei ôl i Ynys Prydain, a Rhys ai orfolles yn anrhydeddus yn Aberteifi, ac a ddodes iddaw roddion a weddai iddaw ar ei ffordd yn cyrchu Llundain.

Yng nghylch yr un amseroedd, a'r Brenin ar ei fyued i'r Werddon, efe a ddug Gaerllion ar Wysg oddi ar Iorwerth ab Owain ab Caradawc ab Rhydderch ab Iestin, ac a ddodes ei wyr ei hun yn y Castell, eithr Iorwerth a alwes attaw ei genedl, ac ymluyddu yn erbyn Gwŷr y Brenin, ac adynnill y dref a'r castell, a danfon y Castellwyr i'r Werddon at y Brenin: a phan ddaeth y Brenin ar ymchwel o'r Werddon efe a ddanfonas at Iorwerth ab Owain attaw i'r Castell Newydd ar Wysg, a gosod ammodau heddwech iddaw, ac addaw gwared a diogelwech iddaw ddyfod attaw, a myned yn heddwech yn erbyn y Brenin a wnaeth Iorwerth, a danfon Owain ei fab ag arhregion i'r Brenin o'r pethau a weddai iddaw yn ei gerdded; eithr gossawd ar Owain a wnaeth Gwŷr y Brenin ai ladd, a gwedi clywed o Iorwerth hynny nid elai at y Brenin, eithr ymluyddu yn ei erbyn, a gyrru pob enaid o Sais o Wlad Gwent, a lladd llaweroedd o honynt, a chan fyned tros Afon Gwy, diffeithiaw'r Wlad hyd Gaerloyw, a lladd a llosgi ffordd y cerddai, ac oddiyno hyd yn Henffordd, un ei waith, un ei gerdded, a gwedi llosgi'r Dref honno ai hysbeiliaw; dychwelyd i Gaerllion ar Wysg a chadarnhau'r Dref a'r Castell, a dodi Castellwyr fyddlawn ynddaw, ac ynghyfle'r amser hynny y dug Sitsyllt ab Dyfnwal Gastell Abergefeni, a Seisyllt ab Rhirid a ddug Gastell Cerrig Hywel, canys y Brenin a bieuffai'r Cestyll hynny, a lladdwyd y Castellwyr, ac Iorwerth a ddodes ynddynt wŷr ei genedl yn gastellwyr fyddlonion, a Hywel ab Iorwerth a ddug holl Went is Coed yn ewyllys Iorwerth; ac a ddug yr hynaf o feibion dengwr ar hugain o uchelwyr y wlad yn wystlon.

Oed Crist 1173, y dodes Dafydd ab Owain Gwynedd ei holl frodyr yng ngharchar, eithr Maelgwn a gadwawdd Ynys Fôn yn ei erbyn dros dair blynedd, gwedi hynny aeth Dafydd a Llu cadarn yn ei erbyn ac ynnill yr Ynys, ac a garcharawdd Maelgwn, yn ebrwydd wedi hynny efe a dorres ei garchar, ac a dorres garcharau ei genedl ai frodyr, a ffoi i Forganwg, rai o naddynt, ac eraill i'r Werddon.

Oed Crist 1176, aeth llawer o Gymry Gwent a Morganwg i'r Werddon lle cawsant diroedd. A chylch yr un amser daeth

Iorwerth ab Owain Gwynedd i Gaerllion ar Wysg at Iorwerth ab Owain ab Caradawc yn ffo rhag Dafydd ab Owain ei frawd, yna danfones Dafydd at ei frawd ac addaw iddaw Diroedd a weddai iddaw o dodi Neiaint iddaw yng nghadwedigaeth Iorwerth ab Owain ab Caradawc yn Wyclon er cadarnhau hynny. Gwedi hynny dychwelawdd Iorwerth i Wynedd, ac y cyfiawnhäawdd Dafydd ab Owain ac ef yn hynny, a gwedi hynny ei yrru o'i wlad, a Iorwerth a ddodes y Gwyclon yn Nawdd y Brenin, lle nas gallai Ddafydd eu lladd.

Oed Crist 1177, ymheddychawdd Iorwerth ab Owain Arglwydd Caerllion a'r Brenin, ac a gafas ei diroedd yn rhydd, ac yng nghylch yr un amser y llas Seisyllt ab Dyfnwal Arglwydd Gwent uwch Coed o dwyll Wiliam Brews Arglwydd Aberhodni, a chydag ef lladd ei feibion, ai geraint, a thrugain a deg o'i genedl, a thynnu llygaid Hywel Pencarn adodi hynny ar Iorwerth ab Owain o Gaerllion, sef y dianghes Iorwerth o'r Brad hynny, a thorri ffordd ai gleddyf drwy ganol y Cynllwynwyr.

Yr un amser y torres Rhodri ab Owain Gwynedd ei garchar ac a ddynnilles ynys Fôn, a phawb yn ei gyfnerthu, achaws md oedd a garai Ddafydd ab Owain, a Chadwaladr ab Owain a ddynnilles Nant Conwy a Rhyfoniawc, ac y daeth Maelgwn ab Owain yn ei ol o'r Werddon.

Yng nghylch yr un amser bu farw Cadell ab Gruffydd ab Rhys, a chylch yr un amser Dafydd ab Gerallt Escob Dewi a fu farw, ac y cynllwyues y Ffrancod y ffordd y clywynt fyned Einion Clyd Daw Rhys ab Gruffydd, ac ai lladdasant ef, yna ydd aeth Rhys yn eu herbyn ac a ddiffeithiawdd eu tiroedd hwy ym Maelienydd, ac a wnaeth Gastell Rhaiadr Wy.

Yng nghylch yr un amser Iorwerth ab Owain o Gaerllion a Hywel ei fab a ddiffieithiasant diroedd Wiliam Brews, ac a ddygasant ysbail fawr; ac ni arhosai ef yn hwy yng Nghastell Abergefeni, eithr myned i Aberhodni ac ymgadarnhau yno.

Cylch yr un amser daeth meibion Cynan ab Owain Gwynedd yn erbyn Rhys ab Gruffydd, a Rhys yn eu erbyn hwynt a orfu arnynt, a gyrru ffo cywilyddus arnynt.

Oed Crist 1179, y llas Morgan ab Gruffydd ab Ifor Bach, ab Cydrych, gan y Saeson yng Nghaerloyw. Gwr oedd ef a fu gyda Iorwerth ab Owain yn diffeithiaw'r Wlad amgylch Caerloyw, lle yr ymgampiai

yn wychaf o neb, ac achaws hynny y lladdwyd cyt bod heddwch yr amser hynny a nawdd y Brenin i bawb a ddelynt yn heddwch o Gymry i Loegyrr, a'r Cymry a garaint Forgan a aethant le clywaint y byddai Rhanwlff a'i wŷr ar eu ffordd tuag Aberhodni, ac am ei benn ef, ai ladd efe a'i wŷr, canys efe a fyunawdd ladd Morgan ab Gruffydd ab Ifor Bâch, a'r Brenin a fynnai fyned yn erbyn y Gwenhwyfon a'u harglwyddi, ond Rhys ab Gruffydd a ddangoses y modd y bu i'r Brenin, ac yna cafwyd ei heddwch.

Oed Crist 1183, y llas Gadwaladr mab Rhys ab Gruffydd gan y Ffrancod, ac yng nghylch yr un amser y llas Owain Fychan gan feibion Owain Cyfeiliawc, ac y dallwyd Llywelyn ab Cadwallawn ab Gruffydd ab Cynan gan ei frodyr ei hun. Ac yng nghylch yr un amser bu farw Nicolas ab Gwrgan Escob Llan Dâf, Gwr a garai'r Cymry ac a ddodai gynghorion ac addysg iddynt a'i ddwyfoldeb mawr, ac yn ei le y doded Wiliam De Salmars.

Oed Crist 1184, bu farw Madawc ab Iddon Brenin Gwent achaws dynawd a gafas gan Domas ei frawd yn ei ddiawd, gwr oedd Fadawc a wyddai laweroedd o Gelfyddodeu a Gwybodau, ac ni chaid ei gystal yn ei amser, a goreu o Brydydd a Damhegydd ar a wyddid am danynt yng Nghymru.

Oed Crist 1186, yddoedd Herwyr o Saeson ym mhob mann yn Ynys Prydain yr ymgadw dan Goedydd ac yn ysbeiliaw'r Gwledydd, a dyfod i Gymru a wnaethant, ac yn Nyfed ymgynnal yn nawdd y Flandrysiaid, a Maelgwn ab Rhys ab Gruffydd a ymosodes arnynt, ac a losges y Tai lle'dd oeddent hyd y llawr, gwedi hynny eu hymlid hyd yng Ngwyr a'u lladd a'u gyrru tros Fôr i Loegr lle ydd hanoeddynt.

Oed Crist 1189, bu farw Harri Frenin, a Richard Galon Llew ei fab a wnaed yn frenin yn ei le.

Oed Crist 1190, dynnilles Rys ab Gruffydd Gastell Abercorran, a Sain Cler, a Llanystyphan, ac a wnaeth Gastell Cedweli yn deccaf a chadarnaf o'r holl Gestyll, a gwedi hynny dynnilles ef Gastell Dinefwr, yng nghylch yr un amser y bu farw Owain ei fab a Gwenllian ei ferch, ac yng nghylch yr un amser bu farw Gruffydd Maelawr Arglwydd Maelawr, doethaf a haelaf o Bendefigion ei Wlad.

Yng nghylch yr un amser dynnilles Rhys ab Gruffydd Gastell Llanhuadain, ac a ddug y Wlad honno yn ei ewyllys.

Oed Crist 1192, carcharawdd Rhys ab

Gruffydd ei fab Maelgwn achaws gwallgof oedd arnaw, a chyn hir wedi hynny ef a dorres ei garchar ag a ddug Gastell Ystrad ag ai goresgynnawdd. A chylch yr un amser y dug ei frawd Hywel ab Rhys Gastell Gwys, ac a ddodes y Castellwyr yng ngharchar.

Yng nghylch yr un amser y tynnwyd llygaid Howel a Madawc meibion Rhys gan eu brawd Anarawd, yna Maelgwn ac Anarawd a ddaliasant Rys eu Tâd ac ai dodasant yng Ngharchar, eithr efe a ryddhäwyd gan ei Wyr, ac a ddug Gastell Dinefwr oddiar Faelgwn ei fâb, ag yng nghylch yr un amser y goresgynnnes Lywelyn ab Iorwerth ab Owain Gwynedd Dywysogaeth Gwynedd, a difreiniaw ei ewythr Dafydd ab Owain yr hwn nis carid achaws ei greulonder a'i atgasrwydd yn

lladd a thynny llygaid pob un nad elai yn ei ewyllys, yn ail i arfer y Saeson.

Oed Crist 1194, dodes Rhys ab Gruffydd ei feibion anffyddlon yng Ngharchar, ac y dug Gastell Caerfyrddin ac ai maluriauodd i'r ddaear, gwedi hynny efe a ddynnilles Gastell Clunwy gwedi hir amser yn ei ammosawd, ac efe ai maluriauodd i'r ddaear. Gwedi hynny ynnill Castell Maes-hyfaid, wedi ymladd cadarn ai elynion, lle gorfu efe arnynt, gan eu lladd a gyrru ffo cywilyddus arnynt. Gwedy hynny y dug ef Gastell Elfael oddiar Wiliam Brews, ac a ddaeth yn ei ol i Ystrad Tywi yn orfoleiddus.

Oed Crist 1196, bu varw Rhys ab Gruffydd, y gwrolaf, a'r doethaf, a'r haelionusaf, a'r clodforusaf o'r holl Dywysogion; a Gruffydd ei fab a oresgynnnes y Lywodraeth yn ei le.

AC FELLY TERFYNA BRUT Y TYWYSOGION.

Yr hanes uchod a ysgrifenyddyd o Lyvyr GEORGE WILLIAMS, Esq, o *Aberpergwm, genyff* fi THOMAS RICHARDS Curad *Llangrallo, yn y flwyddyn* 1764.

A minnau IORWERTH AB IORWERTH *ai hysgrifenisais o Lyvyr y* PARCHEDIG MR. RICHARDS *yn y flwyddyn* 1790.

BRUT IEUAN BRECHFA.

SEF COF AM DYWYSOGION, A RHYFELAU, A RHYFEDDOLION, O BETHAU, A DIALEDDAU, AC ERAILL O BETHAU COFADWY, A DYNWYD O LYFRAU CARADAWC LLANCARFAN AC ERAILL O HEN LYFRAU CYFARWYDDYD. A YSGRIFENODD IEUAN BRECHFA.

O Lyfr Rhys Thomas Argraphydd.

CHWECHANT a phedwar ugain a chwech oedd oed Crist pan aeth Gadwaladr Fendigaid i Rufain lle y bu farw, ac yna collasant y Cymry Unbennaeth ynys Prydain. Yna daeth Ifor ab Alan Brenin Llydaw i Gymru ac ai gwnaethpwyd yn Dywysawg, ac o hynny ym Maes, Tywysogion a lywynt genedl y Cymry.

Deuddegmlynedd y saith gant oedd oed Crist pan wnaethpwyd Monachlog ynys Afallen gan Ifor ab Alan o Lydaw, yr hwn a fu Dywysawg ar Genedl y Cymry unmlynedd ar bumtheg ar hugain, gwedi hynny efe a aeth i Rufain lle y bu farw.

Ugain mlynedd a saith gant oedd oed Crist pan fu'r Haf Tessawg, ac y bu farw Beli ab Eiphin.

Deg a dugain a saith gant pan fu farw Tewdwr ab Beli, a Rhodri Brenin y Brutaniaid.

Trigain mlynedd a saith gant pan fu brwydr rhwng y Brutaniaid a'r Saeson yng ngwaith Henffordd, ac y bu farw Dyfnwal ab Tewdwr.

Deg a thrugain a saith gant pan symudwyd Pasc y Brutaniaid, ac y bu farw Ffermael fab Eidwal, ac y bu dystryw ar y Deheuwy'r gan ei Brenin eu hunain, ac y gorfu ar y Deheuwy'r ladd eu Brenin yn amser haf.

Wythganmlynedd oedd oed Crist pan laddawdd y Saeson Garadawc Brenin Gwynedd yng Ngwaith Morfa Rhuddlan, ac y bu farw Arthen Brenin Ceredigion, a Rhydderch Brenin Dyfed, a Chadell Brenin Powys, ac Elbod Archescob Gwynedd, ac y bu diffyg rhyfeddawl ar yr haul.

Wyth cant a deg, duodd y lleuad Diw Nydolig, ac y llosged Mynyw, ac y bu farwolaeth mawr ar Anifeiliaid, ac y llosged Tyganwy gan dan lluchaid Gwylltion,

ac y bu waith Llan Faes, ac y tloded Brenhiniaeth Fôn a Brenhiniaeth Dyfed oblegid Rhyfel a fu rhwng Hywel fychan a Chynan ei frawd, ac y goresgynawdd Hywel ynys Fôn gan orfod o hir ymladd arni.

Wythgant ac Ugain pan ddystrywyd Castell Tegonwy gan y Saeson, ac y dugasant Frenhiniaeth Powys oddi ar y Brutaniaid, ac y bu farw Hywel Fychan, ac y laddodd Gwyddelod Mon ac Arfon lawer o'r Cymry.

Wythgant a deg ar hugain bu diffyg ar yr haul yr wythtedydd o Ragfyr, ac y bu farw Morydd ab Llywarch Llwyd Brenhin Ceredigiawn.

Oed Crist wythgant a thrugain pan wledychawdd Meuryg Escob Mynyw, ac y bu Waith Fferyllwg, ac y llas lthel Brenin Gwent gan wyr Brecheiniawg, ac y torres Paganiaid o Saeson yr holl Fonachlogydd ag Eglwysi yng Ngwent, a Morganwg, a Dyfed, a Cheredigiawn.

Wythgant a thrugain a deg y Paganiaid duon a dorrasant Gaer Alclud, ac y boddes Gwgan fab Morydd fab Llywarch Llwyd Brenin Ceredigiawn, ac y bu Waith Bangor, ac y bu farw Einiawn Escob Mynyw, ac y lladdwys y Saeson Rodri Mawr.

Wythgant a thrugain a deuddeg y rhanwyd Gwlad Gymry yn dair Brenhiniaeth rhwng tri meib Rhodri Mawr, sef Cadell y mab hynaf a gafas Geredigiawn a Dyfed. Anarawd yr ail a gafas Wynedd, a Merfyn y drydydd a gafas Bowys, a gadael rhwng Gwy a Hafren i wehelyth Caradawc Freichfras, a Morganwg a Gwent i wehelyth Morgan Mwynfawr, onid aeth pump Brenhinllwyth ar Wlad a Chenedl y Cymry.

Wythgant a phedwar ugain bu farw

Hywel ab Rhys ab Arthfael Arglwydd Pen rhaith Morganwg yn chweugeinmlwydd oed yn Rhufain gan angerdd y Tes.

Wythgant a phedwar ugain a deg daeth y gwŷr duon i gastell Baldwyn ac ai ynnillasant, ac y bu farw Henydd ab Bledri, ac a daeth Nynawd i ddiffeithiau Ceredigiawn ac ystrad Tywi, ac y diffeithiwyd y gwyr duon yn Lloegyr, a Gwent, a Morganwg, a Gwlad Frychan, ac y diffygiaudd bwyd yn y Werddon, canys Pryfed dieth tebig i waddau a ddaethant yno, a dau ddant hirion gan bob un o hanynt, a'r rhai hynny a fwyttaint yr holl Lafur a llysiau'r meusydd, a thrwy weddiau a theilyngdawd y bobl ef au gwrthladdwyd, ac nis gwelwyd y rhyw bryfaid a'r rhai hynny fyth wedi hynny yno.

Naw cant a thair ar ddeg bu farw Anarawd Tywysawg Gwynedd, a'r amser hwnnw y lladdawdd Meuryg ab Cadell ei frawd Celydawc, ac o'r achaws hynny y bu Rhyfel rwng cydgenedl.

Naw cant a thair a deugain aeth Hywel dda fab Cadell i Rufain a chydac ef dri Escob, sef Marc Escob Bangor, Mordaf Escob Mynyw, a Theibyr Escob Llan Asaff, ac oll Defnydd y Deyrnas gydag ef, sef achaws ei fyned i Rufain ydoedd ymgyngori a Doethion a Dwyfolion, rhag bod y gyfraith a wnai efe ai Ddoethion yn erbyn Cyfraith Duw a Chyfraith Dinasoedd eraill, ac o achaws yr ymladdau, a fuasai o'r blaen rhwng cydgenhedloedd y gwnaeth ef ei gyfreithiau, ac achaws cam arfer yn erbyn Cyfraith Dyfnwal Moel Mud, a chynnull Doethion y Cymry i'r Ty Gwyn ar Daf yn Nyfed a lluniaethu cyfreithiau o farn a chydgyngor y rhai hynny, au doddi yn nawdd Duw a'r saint, ac yn nawdd Gwlad a Llys, a goreu cyfreithiau y cad Cyfreithiau Hywel Dda. Ac agos i'r amser hynny y bu farw Elen Gwraig Hywel Dda, ac am yr un amser y daeth Awlaff o'r Werddon i Gymru a Llu o'r Gwyr duon ac arall o'r Gwyddyl, gydag ef, a daethant i Dir yng Ngwyr, ac yn eu blaen y daethant, a Llywelyn ab Syllt a gyfarfu ac Awlaff, ac ai gyrrodd o'r Wlad i Loegr, a chan ganlyn y gelynyon, fe ddanfonodd at Edmunt Brenin y Saeson am gynhorthwy, ac yna daeth Cad fawr a'r Saeson yn nihlaid Llywelyn ai Gymry, a hwy a yrrasant y Gwyddyl a'r Gwyr duon o'r ynys gyda cholledion mawr: a gwedi addunedu o honaw nas drygai ynys Prydain fyth wedi hynny fe aeth Awlaff i'r Werddon lle ai gwnaethpwyd yn frenin.

Nawcant a phedair a deugain bu farw Idwal ab Rhodri, ac y lladdodd y Saeson Elised ab Rhodri, a Lambert Escob Mynyw, ac ysbeiliwyd Ystrad Lur gan y Saeson, ac yno y tagwyd Edmunt Brenin y Saeson gan ei wyr ei hūnan, ac am yr amseroedd hynny bu farw Hywel Dda ap Cadell, a Chadwgan ab Owain a laddwyd gan y Saeson, ac y bu Waith Carno rhwng meibion Eidwal Dyfed a meibion Hywel Dda.

Oed Crist Nawcant a deuddeg a deugain bu lladdfa fawr rhwng meibion Eidwal Dyfed a meibion Hywel dda yng Ngwaith Abercywyn, ar amser hwnnw y diffeithiodd meibion Eidwal Dyfed Geredigiawn.

Nawcant a thrugain y lladdwyd meibion Eidwal ab Rhodri gan y Saeson, ac y bu Haf Tessog, ac y diffeithwyd Caer Gybi gan feibion Eidwal Dyfed, ac y dystryw-yd y Tywyn, ac y bu farw Meuryg ab Cadfan, ac yna ynnillodd y Saeson Arglwyddiaeth meibion Eidwal, ac y lladdwyd Rhodri ab Eidwal, ac y diffeithwyd y Berfraw, a rhyw faint yn ol hynny y dalodd Iago ab Eidwal ei frawd Ifan ac ai rhoddes yng ngharchar a chwedi hynny efe ai crogodd, ac am yr amser hynny rhyfeloedd Einion ab Owain ac a lladdodd Farc ac Eyrlaid.

Nawcant a deuddeg a thrugain y diffeithawdd Catbrig ab Eyrlaid Fôn, ac efe a wnaeth drafael dirfawr i'r ynys, ac yna y daeth Etgar Brenin y Saeson a llu dirfawr yn erbyn holl Gymru hyd yng Nghaerllion ar Wysg, ac a ddanfonoes ei wyr i ysbeiliau'r Wlad, ac nid arbedynt na Llys na Llann, eithr dwyn ddoedd a thlysau Eglwysi a manachlogydd, ac y gwrthladdodd Iago ab Idwal o'i gyfoeth, ac a roddes Wynedd i Hywel Ddrwg ab Ifan, ac nid oedd drwg o'r Byd nas gwnelai hwnnw o ladd, a thynnu llygaid, ac yspeiliau, a thwyllaw.

Nawcant a thrugain a phymtheg bu farw Edgar Brenin y Saeson, ac y daliwyd Iago ab Ifan ab Eidwal, ac a gorfu Hywel ab Eidwal, ac y goresgynodd ei gyfoeth, ac yna y lladdwyd Eidwal, ac y gorfu Cysteniu ab Iago ar Hywel Ddrwg ab Ifan, am hynny o amser daeth Gotbrig ab Eyrlaid i Ddyfed ac i Fynyw ac ai dystrywodd, yna bu Gwaith Llanwenog, ac y diffeithwyd Brecheiniog ai holl gyfoeth gan y Saeson, a hwy a laddasant Hywel ddrwg ab Ifan, ac y goresgynodd Cadwallawn ab Ifan ei gyfoeth ef drwy fuddugoliaeth yn erbyn y Saeson, nid amgen ynys Fon, ac Arfon, a Meirionydd, a holl

Wladoedd Gwynedd, a hynny drwy ddeall a synwyr, a'r anser hwnnw y tynnwyd Llygaid Llywarch ab Owain, ac yna daeth Gotbrig ap Eyrllaid a'r llu du gydag ef i ynys Fôn ac y dalwyd dwy fil o ddynion, a'r dryll arall a ddng Meredydd ab Owain ganthaw i Geredigiawn ac i Ddyfed, ac y bu farwolaeth fawr ar anifeiliaid yn holl ynys Prydain, ac y bu farw Owain ab Hywel, ac y diffeithwyd Cenhedlaeth Llanbadarn, a Mynyw, a Llanyllyd, a Llan Garman, a Llan Rhystyd, a Llandydoch, ac y bu ddirfawr farwolaeth yn ynys Prydain, ac yn yr anser hwnw y bu drudaniaeth yn holl ynys Prydain, megis y bu farw y bobl gan newyn.

Nawcant a phedwar ugain pan ddiffeithiodd Owain ab Einion Frenhiniaeth Meredydd ab Owain, nid amgen Dyfed a Cher-edigiawn, a'r anser hwnw y bu newyn dirfawr yng Nghyfoeth Meredydd, ac y bu frwydr rhwng meibion Meuryg a Meredydd, yn ymyl Llangwm, ac y gorfu meibion Meuryg yn erbyn Meredydd, ac yna lladdwyd Tewdwr ab Einion ab Owain ab Hywel dda fab Cadell, a Rhys mab Tewdwr a ffoes i'r Werddon rhag pydoldeb y lleddid ef.

Nawcant a phedwar ugain a deg y diffeithwyd Môn gan y genedl ddu, bu am yr un anser ryfelu a lladdgarwch mawr rhwng Pendefigion Gwynedd a Phowys, bu rhyfel hefyd rhwng Meredydd ab Owain ac Ithel ab Morgan Brenin Morganwg, achaws anhraith Gwyr Meredydd yn eu newyn, gan ddrudaniaeth, ar amser hwnnw y dechreuwyd bwytta Cregyn y mor yn Neheubarth a Gwyr. Am yr amseroedd hynny y gwnaethpwyd Eidwal ab Meuryg yn Dywysawg gan wŷr Mon lle nid oedd na thywysawg na neb a elai ym mlaen Gwŷr Gwynedd, achaws hynny y diffeithid y Wlad honno gan y genedl ddu yn afrifed, ym mhen ychydig y daeth Suoen ab Eyrllaid i Wynedd ac a laddodd Eidwal ab Meredydd, i'r hwn yr oedd mab o Etifedd ai enw Iago. A chyn pen nemmawr y bu farw Meredydd ab Owain heb adael ei ail ar ei ol, a merch iddaw ai henw Angharad a briodes Llywelyn ab Seisyllt. A gwedi marw Llywelyn hi a fu briod a Chynfyn ab Gwerystan, ac o honi hi y bu Bledlyn ab Cynfyn.

Oed Crist un Mil, Aeddán ab Blegwryd a gafas oresgynnaeth ar Wynedd o synwyr a deall, ac efe a lywodraethodd Gwynedd yn dangnefus ddeuddeg mlynedd.

Mil a deg Oed Crist, a Llywelyn ab Seisyllt wedi cyrhaedd oedran gwr efe a

ddodes hawl ar Lywodraeth Dyfed a Cher-edigiawn, ac a gafas oresgynnaeth arni, ac a ddodes Gad ar faes yn erbyn Aeddán ab Blegwryd ac ai laddodd, yna cafas ef oresgynnaeth ar Lywodraeth Gwynedd, ac efe a ddodes ei frawd Hywel ab Sitsyllt yn Dywysawg ar y wlad honno, ac felly rhyngddynt y lywodraethent holl Gymru yn anrhydeddus a chyfiawn, ac yn yr Amser y buant y bu gyfoethawg y Cymry, a'r ddaiar yu gnydfawr, ar blynnyddoedd yn rywiawg, a heddwch a chyfraith yn cael eu lle yn y wlad, ac i'r holl denluoedd eu Tai, ac i'r holl dai eu Teuluoedd: ac i bob Tir ei lafurwr, ac i bob Lafurwr ei dir, fal y daeth Llawnder digonawl i'r Wlad, ac i'r holl wlad ei llawnder digonawl.

Mil a deg, daeth Rhun mab Meredydd ab Owain, o Ysgottes a fu'n ordderch iddaw, i Gymru, ac a fynnai oresgynnaeth ar Dywysogaeth Deheubarth, a Llywlyn ab Sitsyllt a ddodes Gad ar faes, ac yng Ngwaith Glan Gwili y lladdwyd Rhun, a gorfu ar ei wyr ffoi yn golledus, am yr amseroedd y bu hynn daeth Awlaff ym mlaen y Llu du a'r Ysgottiaid Gwyddelig i Ddyfed ac ai diffeithiasant gan dorri Mynyw ac ei ysbeiliau, a Hywel ab Seisyllt a ddaeth yn eu herbryn a dewisolion o Wyr Gwynedd ac au lladdodd fwy na'u hanner a gyrru ffo ar eirall yn ôl i'r llongau, a dal llawer au doddi yng Nghar-char, a gwedi hyn fe aeth Hywel a Meredydd Meibion Edwin ab Owain ab Hywel Dda yn erbyn Llywelyn ab Sitsyllt, ac efe a laddwyd yn y frwydr honno, gan adael ar ei ol fab a elwid Gruffydd, a chan y cai Hywel a Meredydd edrych o'i hamgyleh, gwelid yn eu herbryn Rhydderch ab Iestin ab Gwrgan, a chydag ef Lu afrifed o Wyr Morganwg a Gwent yn Gad ar faes, a gorfu ar Hywel a Meredydd ffoi, yna cafas Rydderch oresgynnaeth ar Lywodraeth Deheubarth.

Mil a deg ar hugain daeth Hywel a Meredydd o'r Werddon i Ddeheubarth a Llu cadarn o'r Ysgottiaid Gwyddelig yn erbyn Rhydderch ab Iestin, ac efe a laddwyd, a'r ddau frodyr megis etifeddion cyfiawn a gawsant oresgynnaeth a'r Dywysogaeth Deheubarth, ar fyrr wedi hynny y lladdodd meibion Cynan ab Seisyllt Meredydd ab Edwin a Hywel ei frawd, ac yna lladdodd y Saeson Cynan ab Seisyllt, ac ar fyrr o amser wedi hynny y cafas Ruffydd ab Llywelyn ab Sitsyllt Lywodraeth y Dehau, ac efe a roddes faes i'r Saeson yn emyl Rhyd y Groes ar Hafren, ac a gafas y fuddugoliaeth, am yr un amser y bu Waith

Pencadair, ac yno y bu brad ddifawr a thwyll afrifed rhwng Gruffydd ab Rhys ab Iestin a meibion Rhydderch ab Iestin yn erbyn Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt, yna lladdwyd amgylch saith ugain o oreuwyr Gruffydd ab Llywelyn, sef o wyr Ystrad Tywi a Dyfed. Am yr amser hynny y bu eira difawr ddydd Calan Ionawr, heb doddi hyd Wyl Badric, yn yr amser hwnnw y bu ddiffaith holl Ddeheubarth.

Mil a deugain, bu Waith Pwll Dyfach rhwng meibion Meredydd ab Edwin a Gruffydd ab Llywelyn; ac i Ruffydd y goreu. Ac efe a laddodd a gyrru ffo ar y Cenedloedd Duon a ddaethant i Ddyfed a Cheredigion ar oddau diffeithiaw'r wlad, yna fe aeth meibion Meredydd i Wynedd, ac o dwyll anffyddloniaid feddalwyd Gruffydd ab Llywelyn gan wyr Cynan ab Iago addaethant i Wynedd ar ymgais gorynnill y Dywysogaeth, eithr Gwyr y Wlad wedi clywed hynny a yngynnullasant ac achubasan Ruffydd o ddwylaw Gwyr Cynan, a gyrrwyd ffo arnynt.

Mil a deg a deugain daeth y Llu du o'r Werddon i Ddeheubarth ac add aethon gyda Gruffydd ab Llywelyn ap Seisyllt yn erbyn y Saeson, ac yn Henffordd y bu faes rhyngthynt ac y cafas Gruffydd y fuddugoliaeth, ac yna y bu llawer o ladd a llosgi.

Mil a thrugain bu farw Gruffydd ab Llywelyn ab Seisyllt pen, a tharian, 'ac amddiffynwr yr holl Fruttaniaid; a'r un amser y daeth Wiliam y Bastardd i Loegr a dododd gad ar faes yn erbyn Harolt ac ai lladdodd, ac a ddug oddiar y Saeson Goron y Deyrnas, ail i'r modd y dygai'r Saeson hi oddiar y Cymry gynt. A hynn a wnaeth ef achaws adduned a wnaethai Harolt y cai ef y Goron ar ol Edwart Sant Brenin Lloegr, ac ni chywirai Harolt yr adduned, eithr dwyn y goron iddaw ei hunan gwedi marw Edwart, eithr ni hir lwydd anudon. Am yr amseroedd yna bu anundeb mawr rhwng Bleddyn ab Cynfyn a Rhiwallon ab Cynfyn yn erbyn Meredydd ab Ithel, ac y bu farw Meredydd ab Ithel o anwyd a newyn yn eilio i ynlaloedd rhag Bleddyn ab Cynfyn, a gwedi marw Meredydd heddychwyd rhwng Bleddyn a Rhiwallon ab Cynfyn, yna cynhaliodd Bleddyn ab Cynfyn Wynedd a Phowys au cyfoethau yn erbyn Rhiwallon ab Cynfyn; a Meredydd ab Owain ab Edwin yn cynnal Deheubarth, ac yn ol hynny y bu frwydr rhwng Goronwy ab Llywelyn a meibion Cydwgan ab Gruffydd.

Mil a thrugain a deg y bu frwydr Llan-

fedwy ym Morganwg rhwng Meredydd ab Owain ab Edwin brenin Deheubarth a Charadawe a Gruffydd meibion Rhydderch ab Iestin am Dywysogaeth Deheubarth, a Charadawe ai ennilles ac a laddodd Meredydd, yna goresgynnodd Garadawe y llywodraeth, ac ar fyrr y lladdwyd Bleddyn ab Cynfyn o dwyll Owain ab Edwin, yna Trehaearn ab Caradawe a oresgynnes Wynedd ac ai llywodraethodd, ai frawd Rhydderch ab Caradawe a Rhys ab Owain a oresgynasant Ddeheubarth, ac am hynn o amser daeth Gruffydd ab Cynan ab Iago i Gymru o'r Werddon a llu mawr gantlo ac a ennillodd Fôn, eithr gorfu arno ffoi i'r Werddon cyn nemmawr o wlelychu yng Ngwynedd. A gwedi hynny ar fyrr y lladdwyd Rhydderch ab Caradawe ab Iestin o dwyll Meirchion ab Rhys ab Rhydderch ei gefnderw. A Rhys ab Owain ei hunan a gafas Ddeheubarth, eithr cyn amser hir efe a laddwyd gan Drahaearn ab Caradawe ym mrwydr Pwllgwttig.

Mil a thrugain a deg daeth Rys ab Tewdwr o'r Werddon a llu cadarn yn ei blaidd ac a ennilles Ddeheubarth lle'r oedd efe yn difedd cyfiawn i'r dywysogaeth honno, a Rhys a ddanfonodd am Ruffydd ab Cynan yn ol i Gymru o'r Werddon, ac ai cynhorthwyodd yn erbyn Trehaearn ab Caradawe ac ai lladdasant wedi ymladd a cholli gwaed yn afrifed.

Mil a phedwar ugain gorfu ar Rhys ab Tewdwr ffoi rhag lluoedd meibion Bleddyn ab Cynfyn i'r Werddon ond ymhen dwy flynedd efe a ddychwelodd a llu cadarn gydag ef ac a gafas gynhorthwy ai carai, ac a ennillodd dywysogaeth Deheubarth.

Mil a phedwar ugain a deg y bu ymladdau gwaedlyd rhwng Iestin ab Gwrgan Tywysawg Morganwg a Rhys ab Tewdwr; ac Einion fab Collwyn Arglwydd Dyfed ymhlaid Iestin, ac yng ngwaith Rhyd yr Ymladd y cafas Rys ab Tewdwr y goreu ar Einion, yr hwn a orfu arno ffoi at Iestin, ac Iestin ai danfonodd i Lundain i gyflogi cynhorthwy gan y brenin Wiliam goch, ar brenin a ddanfones syr Robert fab Hamwn ddeiniog tywysawg y Corbwyll yr hwn oedd gefnderw iddaw, a chydag ef ddeuddeg o farchogion rhyfelgar a llu mawr o wyr at Iestin yn gynhorthwy yn erbyn Rhys ab Tewdwr, ac ym Mrwydr Hirwaun Wrgan y lladdwyd Rhys a goreuon ei Wyr, ac Iestin ni wnai iawn i Einion yn ol ei adduned iddaw, yna troes Einion ai wyr yn ei erbyn ac a yunillodd ar syr Robert ab Hamwn ai farchogion fal y troesant au gwyr yn erbyn Iestin a chyda

nhwy lawer o bendefigion ac Uchelwyr Morganwg, y rhai a gasiant Iestin am ei dwyll, ai ormes, ai ymrysonuser; ac ym mwrwydr y Mynydd Bychan wrth Gaerdyf y gwaethwyd Iestin, ac y gorfu arnaw ffoi, a syr Robert fab Hamwn a gymerodd gyfoeth Iestin, ac a roddeis tiroedd a chyfoethau y rhai a gefnogaint Iestin i'r deuddeg marchawg a ddaethant gydag ef: ac i Einion y Blaeneudir; ac fal hynny y diweddodd ar Iestin a fu, efe ai feibion, gyhyd o amser yn ormes Deheubarth a Gwynedd, annhebig i'r hynafiaid a fuant iddaw yn dywysogion a gerynt heddwch, a chyfiawnder, a doethineb. Am hyn o amser y dug Huw iarll Caerllion Gawr goreuon tiroedd Gwynedd a Môn, a Bernard Nywmare a ddug Frecheiniog, ac ym mhcn deufis wedi gyrru Iestin o'i wlad a dygodd y Ffrancod Geredigiawn a Dyfed dan ddarostwng iddynt. A'r un haf a dygodd Iarll Arwnel goreuon gwlad Bowys, ac aelaws creulonder ymladdgar tywysogion Gwynedd a Phowys, a gormes Iestin ai feibion yn Morganwg, a collasant y Cymry eu breiniau au cyfoethau, yn ail ac y bu achaws a wnai Gwrtheyrn Gwrth-yeu, lle troesant yr holl Fruttaniaid yn Lloegr yn wŷr i dywysogion y Saeson yr cael meddiannu eu ddaeoedd yn heddwch a llonyddwch, a cyfiawnder.

Mil a chant aeth y Cymry yng Ngwyr, a Morganwg, a Gwent, a Brecheiniog yn nyfnder nos am ben gwyr y Ffrancod ac au lladdasant yn eu gwelyau yr un modd ac y lladdodd y Saeson cyn no hynny y Gwyr Duon, ac adoresgyn eu tiroedd a wnaeth llawer o'r Cymry, a thorri rhai o'r Cestyll, yna'r gwyr mawr o'r Ffrancod a ymroddasant i wneuthur cestyll cedyrn ym mhob man lle'r oeddynt yng Nghymru, ac a ddodasant wobrau i bawb o'r Cymry a fyddaint yn wŷr iddynt, ac felly gwanhäwyd y tywysogion dyledog yn fawr.

Mil ac ugain a chant y gwnaed eglwys Llandaf, ac eglwys Llanbadarn fawr, ac eglwys Mynyw a'r Ty Gwyn ar Daf yn newyddion lle yddoedent dorriedig achaws rhyfeloedd a diffeithiaw; yng nghyfnod yr amseroedd hynn yr oedd bradeu a thwyll ymhlith bonheddigion Gwynedd a Phowys yn annog y Ffrancod yn erbyn y tywysog-

ion tiffeddiaethol, a gorfu ar y tywysogion rhoddi rhanneu mawrion o'u tiroedd i'r Ffrancod, ynghyfylychau'r amseroedd hynn daeth Gruffydd ab Rhys ab Tewdwr o'r Werddon i Gymry, ac a gafas dywysogaeth Deheubarth, ac a lywodraethawdd yn anrhydeddus. Am hynn o amseroedd yr oedd tywysogion anrheithgar a chreulawn ym Mhowys a brenin y Saeson yn eu efnogi yn erbyn tywysogion Gwynedd a Deheubarth, ac o achaws hynny yr oedd colli gwaed afrifed yng Nghymru.

Mil a deg ar hugain a chant, priodawdd Owain ab Gruffydd ab Cynan Wyddeles o ferch Arglwydd urddasol o'r Werddon a elwid Pyfog a honno oedd fam Hywel ab Owain Gwynedd ac a ddamchweiniodd yr arglwyddiaeth i Hywel yn ol marwolaeth Ffŷfog ei fam, ac yna yr aeth Hywel ab Owain i'r Werddon i oresgyn ei gyfoeth; dyna'r achos y mae'r Brutaniaid yn dywedyd mae eiddo hwynt llawer o dir y Werddon yn dragwyddol o hynny allan, yng nghyfylyched hynn o amser bu farw Gruffydd ab Cynan, goreu o dywysogion Gwynedd o hil Rhodri Mawr, ac ar ei ol y bu Owain ei fab yn dywysawg Gwynedd.

Mil a deugain a chant y lladdwyd Hywel ab Meredydd ab Rhydderch, arglwydd y Cantref Bychan, o dwyll a brad Saeson Dyfed, a chyn y bu hir y daeth meibion Owain Gwynedd i Aberteifi yn erbyn y Ffrancod a Saeson Dyfed, ac a gawsant fuddugoliaeth anrhydeddus arnynt.

Agos i'r un amser fe ennillodd Gruffydd ab Rhys gastell Caerfyrddin, a chastell Llanstyphan, ac a waethodd y Ffrancod yn afrifed, a gwedi hynny efe ai feibion a ennillasant gastell Gwys a chastell Cynfael.

Mil a deg a deugain a chant, aeth meibion Gruffydd ab Rhys i Geredigion ac a ennillasant y wlad oddiar Hywel ab Owain Gwynedd, ac a oresgynasant gestyll Ystrad Meuryg, a Llanrhystyd, ac au gwnaethant yn gedyrn, ac a ddodasant ynddynt wyr dewisol am galonid gwrol a gwybodau rhyfel, a chwedi hynny ennillasant gastell Llychwr yng Ngwyr ac ai torrasant, a gwedi hynny ennillasant gastell Penwedig yng Ngheredigion.

BUCHEDD

NEU.

HANES GRUFFUDD AB CYNAN.¹

YN nyddieu Edwart vrenhin Lloegr a Therdellach vrenhin Ywerddon i ganet Gruffudd frenhin Gwynedd yn Iwerddon yn Ninas Dilyn ac yng Cwmwt Colomkell i magwyt, y lle a elwir yng Gwyddeleg Surth Colomcell, a thair milldir yw hynny iwrth y lle yd oedd ei fam ai famfaeth. Ei dad oedd Cynan frenhin Gwynedd, ac fam oedd Raguel verch Awloedd frenin dinas Dilyn a phummet ran Iwerddon, ag wrth hynny bonheddicaf gŵr oedd y Gruffudd hwnnw o frenhinawl genedl a llynysoedd goruchel, megys i tysta ach a bonedd ei rieni. Canys mab oedd Gruffudd i Gynan frenin mab Iago mab Idwal ab Elised mab Meuric mab Idwal foel,² mab Anarawt, mab Rhodri Mawr, mab Essyllt ferch Cynan o gastell Tindaethwy, mab Idwal Dyre, mab Cadwaladr fendigaid mab Cadwallawn mab Catvan ap Iago³ ap Beli ap Rhun⁴ ap Maelgwn Gwynedd, mab Caswallawn Lawhir, mab Einiawn Yrth mab Cunedda frenhin, mab Edern, mab Padarn Peissrudd mab Tegit, mab Iago, mab Gwidawg, mab Cein, mab Gwrgein, mab Doli mab Gwrddoli, mab Dwfyn mab Gorrddwfn, mab Auwerit, mab Onwedd mab Dwywng,⁵ mab Brychwein, mab Ywein, mab Afallach, mab Aflech mab Beli Mawr, &c.

¹ O hên Lyvyr Sir Rich. yn eiddo Thomas Pennant Gwynn o Wydyr. Ex per- o'r Dwning, yswain, ac o vetusto Codice transcript. law, Darydd Jones o examinatus ad Exemplar Drevriw, allan o Lyvyr o Plaswardense, Itad, librum waith Huw Roberts o Guil. Owen Arm. de Nantelwyd, yn y vlyydd- Porkington. Mae Paladyr yn 1651.

Ach Gruffudd yn ddiffyg- Gwelir mai addasu yr iol yma; cais yn Lyvyr iaith i lavariad gogledd Achau John Jones. Cymru ydyw yr amryveil- Yr amryw ddarllen- iad yn y darlleniad, eithr iadun yn cydganlyn a'r hanes hwna dynwyd allan o Lyvyr y parchedig mewn bell van. Richard Davis o Vangor, ² Allan yn Ll. Gwydyr. ³ Rhun. Ll. R. D. ⁴ Allan yn rhai ll. ⁵ Diawng. Yn Ll. Pork- yn 1788, o Lyvyr ington.

Rhodri mawr oedd mab Merfyn frych mab Gwryat, mab Elidir mab Sanddef, mab Alcwn, mab Tagit, mab Gweir¹ mab Diwg, mab Llywarch Hen, mab Elidir Lydanwyn mab Meirchiawn gul, mab Gorwst Ledlwn, ab Cenau mab Coel Godebawc, mab Tegvan gloff, mab Deheweint,² mab Urban, mab Gradd, mab Rifedel, mab Rhideyrn, mab Endeyrn, mab Endigant, mab Enid, mab Endos, mab Endoleu, mab Afalach, mab Aflech, mab Beli mawr, Mab Manogan, mab Eneit, mab Cyrwyt, mab Crydon, mab Dyfynfarch,³ mab Prydein, mab Aedd mawr, mab Antonius, mab Seirioel, mab Gwrwst, mab Rhiwallawn mab Cunedda, mab Rhegau ferch Llyr,⁴ mab Rhund,⁵ mab Bleiddud mab Llywelyt, mab Bruttus Darianlas,⁶ mab Efrog, mab Membyr, mab Madawc, mab Locrinus mab Bruttus tywyssauc o Rufein⁷ mab Silvius, mab Ascanius, mab Eneas ysgwyddwyn,⁸ mab Anchises, mab Capis, mab Assaracus, mab Trois⁹ mab Hericthonius¹⁰ mab Dardanus, mab Jubiter mab Sadwrn,¹¹ mab Caelus mab Cretus mab Siprius, mab Cetyn, mab¹² Ieuan, mab Japheth, mab Noe hên, mab Lamech, mab Methusalem, mab Enoc, mab Jareth, mab Malaleel, mab Cainan mab Enos, mab Seth mab Addaf, mab Duw.

Bonhedd Gruffudd o barth ei fam. Gruffudd freniu fab Rannillt Raonel¹³ Afloedd¹⁴ frenin dinas Dilyn a phummet ran Iwerddon, ac Ynys Fanaw a hanoedd gynt o deyrnas¹⁵ Prydain, a brenin oedd ar lawer o nyusoedd eraill, Denmarc a

¹ Gwên.² Deheufreint.³ Dyfynarth, Dyfynarch.⁴ Mab Roget verch.⁵ Rud.⁶ Ysgwyddwyn.⁷ Brutus.⁸ Ysgwydd dwyu.⁹ Tros.¹⁰ Enrichonsius.¹¹ Saturnus. ;¹² Nid yw mewn ereill.¹³ Racuel verch.¹⁴ Auloedd.¹⁵ Neu ynys.

Galwei a Rhennu a Mon, a Gwynedd yn yr hwn lo¹ i gwnaeth Afloedd gastell Cadwaladr a bonedus aros yn ymlyn ag a elwit Castell. Afloedd frenhin, yng Cymraeg hagen i gelwir Bon y Dom. Afloedd ynteu oedd fab i Swtrig frenin mab Afloedd frenhin Cirian, mab Sutric mab Auloedd frenhin ab Horfflagyr vrenhin, mab brenin Denmare. A bit honneit bod Harallt Harffagyr ai ddeu froder yn feibion i frenhin Llychlyn, ac Alyn ei vrawt oedd vrenhin cyssegredicaf ac enwoecaf ym plith holl Denmare, ac a lladdawdd Tur tywyssawc ym brwydr, a thra yttoedd hwnnw yn ei yspeiliaw ac yn tynnu torch fawr o eur i am ei fwnwgl mal i gnottaei² y brenhinedd ar bonheddigion ei arwain gynt y glynodd ei dwylaw wrth y dorch ac linieu wrth ei grothi; a hwnnw a fu y gwyrrth cyntaf a wnaeth. Daw yrddaw ac o hynny allan i cymmerasant yr holl Daenisseit efo yn sant, ac ir anrhydeddasant or dydd hwnnw allan, a llawer o eglwysen a adeilwyt yn ei enw³ ac yn⁴ ei anrhydedd efo yn Denmare, ar Mordwywyr a alwant arnaw yn wanredawl⁵ ag a aberthant iddaw, ag a offrymiant iddaw lawer o roddion pan peryglont yn y mor: e tywyssawc ae lladdawdd ynteu a elwit or weithret honno⁶ Thwrciawl, am ladd⁷ o honno y brenhin gwirion.

A bit honneit gygerdded ar for⁸ or tri bader rhagddywedig hynny⁹ i gyrcu Milwriaeth gan frenhinawlynges, ac yn y diwedd wynt a ddoethant y gyt hyt yn Iwerddon.

Harallt Harffagyr eissioes a gerdasei cyn no hynny¹⁰ a dirfawr lu ganthaw ac ydd amgylchynws¹¹ holl Iwerddon gan greulonder a lladd ei chiwdawt, ac eu¹² ffo, ac a gorescyn ar hyt ac ar llet, ac ydd adeilws¹³ ynteu dinas¹⁴ Dulyr a llawer o ddinasoedd ereill a Chestyll a lleoedd cadarn,¹⁵ ag felly cadarnhau a gwastadhau i deyrnas yn ei chylech ogylech¹⁶, ag un oi frodyr a ossodes yn un yr dinasoedd a adeilassei yr hon a elwit yn eu hiaith hwy Porthlarg, ac etifedd ynteu a fuant frenhinedd y dinas hwnnw¹⁷ yr hynny hyt heddyw.

Harallt eissioes¹⁸ a wladychwys¹⁹ tros wynep Iwerddon, ac ynyssoedd Denmare

O LYVYR R. D.

1 Yn y lle.	10 Yn gynt no hynny.
2 Gweddai i.	11 A yngylchodd.
3 Enw ef.	12 Gan eu hynlidd.
4 Yw.	13 Yr adeiliodd.
5 Waredawl.	14 Ddinas.
6 Gwcihret hwnnw.	15 Cedyrn.
7 El ladd.	16 Hamgylch.
8 Bit fal yr aethant i'r mor.	17 Ddinas honno.
9 Hwnnw	18 Teissays.
	19 Wladychodd.

y rhei sydd yn y mor cyfarystlys a thau ynys Prydein, megys i nac ynysedd Sikkade¹ y rhwng mor Tyren a Denmare. En trydynt biant ynteu nid amgen Rodwlff a gerddws² ae lynges i Ffreine ac yno i gwastadhaws³, ag i gorfu ar y Ffreine o ymladd, ac i gorescynws⁴ ran fawr o Ffreine, a elwir yr awron Normandi, kanys⁵ gwyr Norddwei⁶ ac presswylia, sef yw y rhei hynny cenedl o Lychlyn, ar ddaear honno a rannwyd yn ddeuddeg rhann herwydd y Barwneit ac Tywyssogion a ddaethant yn gyntaf i rann o Ffreine a elwir Brytaen⁷ neu Lydaw, wynt a adeilassant yno ddinasoedd lawer. Rhodwn⁸, nid amgen y gan Rhodwlff frenhin adeilawdr a enwyt, megis Rhufain y gan Romulus, a Rhemys y gan Remo, a llawer o ddinasoedd ereill a Chestyll a lleoedd cadarn¹⁰ a orug. O hwnnw ydd¹¹ henynt¹² breninedd¹³ Normandy¹⁴ a¹⁵ orescynnasant Loegyrr, o frwydyr nit amgen, Gwilym brenin ai ddeu fab ynteu y rhei a ddoethant¹⁶ yn ei le, Gwilym Gleddyf-hir a Henri ac Ystyffan ei nei neiaint yr rhei oeddynt gyd oeswyr, ac fegis hynny i bu bonhedd Gruffudd frenhin o barth ei fam herwydd tad ei fam.

Eilweith o barthred ei henfam, nid amgen mam ei fam. Gruffudd frenhin oedd fab Raguel ferch Failcorkre¹⁷ ferch Dimlwg¹⁸, mab¹⁹ Tethel frenin Lain e pumhet rhan²⁰ Ywerddon. Alam hagen mam Afloedd frenhin oedd ferch i Uieu brenhin Muen²¹ dwy ran o Iwerddon. Ac odd yna Gwmlach²² oedd fam Swtric frenin, merch oedd honno i Fwrchath frenin Laine, ac i hwnw i bu dri meib clotwawr, nid amgen Dwnchath frenhin Muen²³ a Swtric frenin Dinas Dulyr, a Moelchelen frenin Midif. Moel-Mordaf eissioes oedd fab i'r frenhines honno o Fwrchath frenin Laine. I Ruffudd frenin ir oedd ddeu froder unfam, brenhinedd Wlthw, nid amgen Ranallt mab Mathganyr²⁴ yr hwn a enillws²⁵ ddwy rann²⁶ Iwerddon ym pythefnos a mis²⁷ oe ddwreidd. Llemhidydd²⁸

O LYVYR R. D.

1 Cyclades.	15 Ac a.
2 Y.	16 Yr aethant.
3 Aeth.	17 Failcorkere.
4 Gwastadhaod	18 Dunlwg.
5 Goresgynodd.	19 Ferch.
6 Sef.	20 Pymtheg. rhan.
7 Normandi.	21 Innen.
8 Brydain.	22 Gwmlach.
9 Rhodwm.	23 Innen.
10 Cedyrn.	24 Mathgynan.
11 Yr.	25 Ennilodd.
12 Henwynt.	26 Ran or.
13 Breninoedd.	27 Mewn chwech wyth.
14 Normandi	28 Llambydydd

anrhyfedd oedd, nit oedd or holl Wyddyll a allai na gwrthwynebu, na chlyffelybu iddaw yn ei neit. Ae farch ynteu oedd odidawc yn¹ amrafaelion gampeu o fuan-der. Islimach² oedd ei enw, kymmeint oedd ei neit ef, ac farch tebyccaf oedd i Cynar³ March Achelarw neu i Bucephal March Alexander amperawdryr.

Y Brawt arall i Ruffudd oedd Ethmin-ach Gawyn brenin Wltw.

Can deryw rhifaw bonedd a charant⁴ Gruffudd frenin herwydd byd, rhifwn weithion ei fonedd herwydd Duw, herwydd i dyweit Tad Sant, yn⁵ fonedd ef ac o fonedd pop dyn yn yr un exponyat a wnaeth ar y⁶ wers or sallwyr⁷ Chwi yw⁸ y dwyweu a meibion y goruchelaf yw pawb. Wrth hynny Gruffydd oedd fab i Gynan mab Addaf mab⁹ Daw, wrth hynny yn i bo cannoledig Gruffydd frenin, o fonedd bydawl ac un dwywawl, cerddwn weithian ar ddargon¹⁰ Merddin Fardd y Brutanyeit o honaw. Ef ae daroganws¹¹ Merddin ef in i fal hyn.¹²

Llymminawc lledffer a ddaroganer diarfor¹³ dygosed llygrer¹⁴ i enw llygrawd¹⁵ llawer. Sef yw hynny yn Lladin. Sal-tus ferinus presagitur cujus nomen corrup-tor, quia multos corrupet¹⁶.

O garedicaf frodryr Cymry! Coffadwy iawn yw Gruffydd frenin, yr hwn¹⁷ a gan-mawl ei fonedd bydawl a darogan Merddin fal hyn.

A chan¹⁸ deryw hynny bryssiwn iw¹⁹ briodion weithredoedd herwydd yr edd-ewit gennym trwy hen gyfarwyddyt a Christ a fo Awdwr a Chynhelwr²⁰ yn hynny, ac nit Diane nac Apollo.

Historia Incipit.

Wrth hynny pan yttoedd Gruffydd etwa yn fab da ei ddefodeu a thrythyell ei fagiat, ac yn yscynnu ar²¹ flwyddynedd ieuencetid²² yn nhy ei fam, ac yn troi ym plith ei chenedl: ym plith hynny i manegei²³ idd-aw peunydd, pwy a pha ryw wr oedd ei dad, a pha tref tad oedd iddaw, a pha ryw

frenhiniaeth, a pha ryw treissiwyr oedd yn ei phresswylyaw. A phan gogleu¹ ynteu hynny gorthrwm i cymmyrth, a thrist fu lawer o ddyddicu, ac wrth hynny i cerdd-ws² ynteu i lys Murchath frenin a chwynaw wrthaw ef yn bennaf, ac wrth³ frenhinoedd Iwerddon⁴ y lleill, bot⁵ es-trawn genedyl yn Arglwyddi⁶ ar ei dad-awl deyrnas, ac adolwyn iddynt yn ysmala roddi cannothwy iddaw y geissiw tref ei dat, a thruanu⁷ wrthaw a orugant⁸ ac addawcannorthwy iddaw pan ddelei amser. A phan gogleu⁹ yr atdeb, llawen fu a diolwch hynny i Dduw, ac uddunt wynteu.¹⁰ Yn y lle eseynnu¹¹ llong a orug¹² a dyrchafael hwylicu i'r gwynt a cherddet môr parth¹³ a Chymru, a chaffel Porth Abermenei, ac yna ydd¹⁴ oeddynt yn arglwyddiaw yn enwir ag yn erbyn deiliaid Trahaearn ap Caradawc a Chlynwrig fab Rhiwallawn brenhynin o Bowys, ar¹⁵ holl Wynedd, ac¹⁶ rhannu rhynddynt¹⁷ a ddaroedd¹⁸ eidd-unt.

Ac yna ydd anvones Gruffuda gennadeu ar wyr Mon ag Arfon a thri meib Merwydd o Leyn, Asser a Meiriawn a Gwgawn a gwyrd a eraill i erchi uddunt ddyfod ar frys igyfrwch¹⁹ ag ef, agheb ohir wynteu²⁰ a ddoethant a chyfarch gwel iddaw, a dywedyd wrthaw o ddamuned rhyddoethost:²¹ èna ydd adolygws²² ynteu oe holl ynni²³ uddunt hwy i gynnorthwyo i gaffael tref²⁴ ei dad, canys ef²⁵ oedd eu Harglwydd priodawr²⁶ agwrthladd (y)gyt ag ef yn wych-yr²⁷ eu hampriorion arglwyddi wedi dyfod²⁸ o le arall. Ac yn i bei terfynded y Cyfrwch, a gwahanedic y kynghor²⁹, i cerddws³⁰ drachefyn y weilgi parth a chas-tell Rhuddlan hyd at Robert (o) Ruddlan Barwn enwog dewr³¹ o gadernyt, nei i Hu³² Iarll Caer, ae weddiaw a orug am³³ gyn-northwy yn erbyn ei elynion a oddent ar tref ei dad, a phan gogleu³⁴ ynteu pwy oedd ef ac i ba beth rhyddoethod³⁵, a pha

O LYVYR R. D.

1 Mewn.
2 Isliniach.
3 Cinar.
4 Ceraint.
5 Oi.
6 Y.
7 Psaltwyr
8 Yn.
9 In.
10 Ddarogan.
11 Daroganodd.
12 Ym fal yn.
13 A wnaeth diarfor.
14 Llygrwr.

O LYVYR R. D.

15 Llygrwyd.
16 Sالتus ferinus presag-
itur venturus de mari in-
sidiaturus cujus nomen
corruptor, quia multos
corrupet.
17 Yr.
18 Chany.
19 Yno.
20 Chynhaliwr.
21 Preswyliaw ym.
22 Isfenetid.
23 I fam.

1 Glybu.
2 Cerddodd.
3 Wrth y llail o
4 Y Werddon.
5 Fod.
6 Argwylddiaethu.
7 Thrugarhau.
8 Wuacthant.
9 Glybu.
10 Helytheu.
11 Trefnu.
12 Wuacthant.
13 Tua.
14 Yr.
15 A.
16 Ai.
17 Y rhyddynt.
18 Darfod.
19 Gyfarfod.
20 Chyn hir hwy.
21 I ddymunno beth y
daethost.
22 Y yr adolygodd.
23 Yr eiraiwl iawn.
24 Trefi.
25 Efe.
26 Priawd.
27 I gyd yn wrawl.
28 Dyfodiad.
29 Gyngor.
30 Cerddodd.
31 A dewr
32 Hwv.
33 Ar fod yn.
34 Glybu.
35 Y daethai.

arch aedd yr eiddaw, ef a erddewis bot¹ yn gynnorthwyr iddaw.

Ac yn hynny y doeth gwraig brudd Tangwystyl y henw, ei gares ei hun, gwraig Lywarch Olbiweh i gyfarch gweli i Ruffydd ei char, ag i ddarogan ei fod² yn frenin rhagllaw, a rhoddi³ iddaw y Crys meinhaf a goreu a phais wedi⁴ ei wneuthur o ysein Gruffudd⁵ frenin mab Llywelyn frenin⁶ mab Seisyll: Canys Llowarch ei gwr lithen oedd wahanredolaf⁷ gwas ystafell⁸ a throssoryer⁹ i Ruffvdd mab¹⁰ Llywelyn.

Odd yna Gruffydd a esgynnws i¹¹ long ag a ymchoeles oe reidwyr¹² hyt yn Abermenei.

Odd yna ydd anfonws¹³ ymladdwyr Maibion Merwydd a oeddent yng Celynog¹⁴ ar¹⁵ Noddfa rhag ofn gwyr Powys a oedd yn eu gogyfaddaw a boneddigion ereill oc eu¹⁶ cenedyl a thri ugeinwyr o etholedigion o Degeingyl o gywaeth¹⁷ y Rhobert a enwyt uchod, a phedwar ugeinwyr o Ynys Fon, hyt yng Cantref Lleyl yn ymladd a Chynwric frenhinyn eu treisiwr¹⁸: Odd yna i cerddassant yn¹⁹ ystrywys ag i doethant²⁰ am ei benn yn ddirybudd ag i lladdassant ef a llawer oe wyr.

Ac yna ydd²¹ oedd Gruffudd yn Abermenei nid amgen y porthloedd²² a ddywedwyd uchod yn aros pa dynghetfen a ddamweiniat undunt: ac yna i cerddws²³ or blaen ar frys gwraang²⁴ o Arfon, Ein-iawn oedd ei enw, i fynegi: y chwedyl hyrwydd yn gyntaf: nyt amgen ryladd ei²⁵ oreseynwr, ac erchi yn goelfein enwedig gwraig deg Dylat oedd ei²⁶ henw, gorderch i Fleddydd frenin cyn no hynny, megis i doeth gynt nebun wreang²⁷, mab i wr o Amalec ar²⁸ redeg ar Ddafydd hyt y²⁹ Philistin³⁰ or frwydr ryfuassei ym Mynydd Gelboe a theyrnwialen a breichrwy Sawl frenin ganthaw, ar breichrwy a roddes Dafydd iddaw ynteu yn llawen yn i goelfein am ei chwedl llawenydd.

Oddyna i doethant³¹ yn³² ol gan fudd

O LIVVR R. D.

1 Addawodd fod.	17 Gyfoeth.
2 Fod ef.	18 I treisiwr.
3 Ac i roddi.	19 Hwytheu yn.
4 Gwedi.	20 Daethant.
5 Ab.	21 Yr.
6 Ab.	22 Porthloedd.
7 Wahanredawlaf.	23 Y cerddodd.
8 I Gastell.	24 Gwr.
9 Thyrsorwr.	25 Ddarfod lladd i.
10 Ab.	26 I.
11 Esgynnodd iw.	27 Wriane.
12 Ymchoelodd iw daith.	28 Ar i.
13 Anfonodd.	29 Yn y
14 Nghelynog.	30 Philistia.
15 Ar i.	31 Daethant.
16 Oi.	32 Yn i.

ugoliaeth y nifer a anfonessit ir cyrch ac yn y lle ydd¹ annogasant wynteu² iddaw ef cerddet rhagddaw ar³ coel da hwnnw i oreseyn Mon ac Arfon a Lleyl ar Cantref-oedd⁴ Cyfflydd i Loegr, a chymryt gwryogaeth⁵ y gan y gwerin⁶, o cherddet y velly a⁷ gogylchynu⁸ holl Wynedd ei wir⁹ tref tad ef,¹⁰ a roddassei Duw yn eu llaw hwy oe drugaredd ef. Ac yn y¹¹ bei wneuthuredig¹² y pethan hynny oc eu¹³ hannog wy i dyddwg¹⁴ dirfawr lu parth a Chantref Meirionnydd yn y lle ydd¹⁵ oedd¹⁶ Trahaiarn yn ei erbyn ei oreseynwr ef (y llall), a brwydr a fu y rhyngthunt yng glyn Cyning¹⁷ y lle yn¹⁸ Gymraeg Gwaeterw, neu y tir Gwaetlyt, o achaws y frwydr a fu yna: a Duw a roddes buddugoliaeth iddaw oe Elynon yn y¹⁹ dydd hwnnw, a llawer o filoedd a ddiwyddasant o barth Trahaiarn, a breidd i diengis²⁰ ynteu yn gwynfannus ag ychydig gyt ac ef or frwydr. A Gruffudd ae nifer ae hymlynws ynteu²¹ trwy faes tiredd²², a mynyddedd ar gyffnydd²³ ei wlat ei hun, ac or achos hwnnw i derchoft²⁴ Gruffudd oe obryn²⁵ yn frenin Gwynedd, ac i²⁶ llawenhaws²⁷ ynteu megis Cawr i redeg ei²⁸ ffordd gan rhyddau Gwynedd or Arglwyddi a ddothoedd²⁹ iddi o le arall ag³⁰ oeddynt yn ei³¹ gwledychu yn enwir megys ydd³² amdeffynws³³ Judas Macabens gwlat yr Israel y gan³⁴ y brenhinedd Paganieit, ar cenedloedd Cyd-derfyn, a ruthrei yn eu plith yn fynych. A gwedy gwneuthur y felly pob peth, dechreuws Gruffudd gwastattau ei³⁵ deyrnas a lluniaethu ei werin ac eu llyw-iaw yngialen³⁶ haiarnawl yn ogonianhus³⁷ yn yr Arglwydd.

Bellum contra Rhuddlan et Francos.

Ac gwedi llithraw oddyna³⁸ ychydig o amser o annog gwyrda³⁹ y wlat i cynnull-

O LIVVR R. D.

1 Yno yr.	23 Mynyddoedd hyd ar
2 Hwytheu.	derfynau.
3 Or.	24 Derchafodd.
4 Cantrefoydd.	25 Or dydd hwnnw allan
5 Gwrogaeth.	ac i gelwid.
6 Brenin ai werin.	26 Y.
7 Ac.	27 Llawenhaodd.
8 Amgylchu.	28 Yn rhedeg y.
9 I iawn.	29 Ddaethai.
10 Nid yw yn Ll. P. P.	30 Ac a.
11 Oni.	31 Yn.
12 Wneuthur.	32 Yr.
13 Au.	33 Amdeffynnodd.
14 I ddwyn.	34 Yn erbyn. [au.
15 Yr.	35 Dechreuodd gwastath-
16 I oreseynwr arall ef.	36 Gwerin ac llywaw a
17 Cyfng. q.	gwialen.
18 A clwir yn.	37 Ogoneddus.
19 Y.	38 A chwedl ennyd o
20 Diengodd.	ddyddiau (neu ar ol),
21 Ymlidiaudd.	39 Gwyr da.
22 Feusydd.	

ws¹ llu mawr ac i cerddws² parth a Chastell Rhuddlan i ymladd a Robert gastellwr ac ar marchogion ereill dywal o Ffreinc a ddathoeddynt y diwedd³ hwnnw o Loegyrr, ag oddyna i doethoeddynt⁴ i wladychu Cyffinydd⁵ Gwynedd. A gwedi byddinaw o honaw a dyrchafael ei arwyddin⁶ y baili ag i lloges, ac i dug aurhaith fawr: llawer or Marchogion llurigawc helmawc or Ffreinc a ddigwyddasant i ar⁷ eu Meirch yn ymladd, a llawer o bedyt a breidd i diengs⁸ ychydig o naddunt yn y Twr. A phau gogleu⁹ Brenin Iwerddon ae farwnieit bot mor hyrwydd damwein Gruffudd eu car ac eu¹⁰ mab Maeth, a hynny i llawenhasant¹¹ wynteu yn fawr.

Rebellio et Insurrectio contra Griffinum.

Ac oddyna¹² tri meib Merwydd a holl wyr Llein a ddyunasant¹³ yn erbyn Gruffudd eu Harglwydd priodawr, ag a laddasant hyt y nos yn eu lettyeu yn y wlat or Gwyddyl ddeuddengwyr a deugeint o farchogion Gruffudd ae teulu. A phau gogleu¹⁴ Trahaiarn hynny yn orchfygedic ac yn floedic, llawenhau a wnaeth¹⁵. Oddyna yr Annwyndeb hwnnw (y) rhwng Gruffudd ae wyr, ac yn y lle¹⁶ i cerddws¹⁷ ynteu ar¹⁸ wyr Powys ac annoc addunt ddyfod ygyt ac ef am ben Gwynedd yn amler torfoedd i ddial arnaddunt Cynwric y gar.

Ac wrth hynny i daeth Gwrgeneu a Seisyll¹⁹ brenin Powys ae nifer y gyt a Thrahaiarn ae nifer ynteu o gyt ddyundeb²⁰ i fynnu gorescyn brenhiniaeth Gruffudd frenin.

A phau gogleu²¹ tri meib Merwydd, a gwyr Lleyen ac Eifionydd hynny, i bredychasant wynteu Gruffudd frenin eu harglwydd priodawr megys gwyr anudonol anffyddlon, a chynnorthwyaw eu gelynyon a bot yn dywyssogion addunt ir²² Cywoeth, a dau froder o Fon Tudur a Gollwyn a wnaethant yn gyffelyb i hynny wedi cymryt eu Cyfarwys²³ yn Colynawc²⁴ fawr y

gan Ruffudd. A phau glybu Ruffudd y brad ar dyundeb a²⁵ oedd yn ei erbyn y²⁶ gan ei wyr ei hun ae elynion i doeth yn eu herbyn a gwyr Mon ac Arfon ag ychydig o wyr Denmarc ar Gwyddyl ganthaw, a brwydr²⁷ ddirfawr o gyfodes, (ac) aerfu fawr a fu o bob parth, a llawer a ddigwyddasant o lu Gruffudd frenin, a llawer a ddaliasant yn y frwydr, Cerit ei dadmaeth a Farudri²⁸ tywyssawc y Gwyddyl ac arglwydd Cruc Breuan (sef oedd²⁹ hwnnw goruchel fynydd sant Brendan hermidwr enrhyfedd a naw cantref yn ei gylch) ac o oreugwyr Mon i digwyddasant dengwyr a thriugeint ac eissioes³⁰ Gruffudd frenin yn eistedd ar ei farch yn y fyddin ae gleddyf llathrait yn medi ei fradwyr ae elynion megys Agamemnon brenin y groegwyr gynt yn ymladd Tro³¹. Ac yna i Cyrchws³² Tudor gwas o Fôn, pen bradychwyr³³ Gruffudd, gan ffrydiaw gleif ac i trosses Cyfeiliorn ef iw gyrchu yn ei goryf ol iw gyfrwy, a phau weles Gwyncu³⁴ Barwn o Fon hynny i tynnws³⁵ ef or frwydr ae anfon hyt ei long a oedd yn Abermeni, ac yna³⁶ ydd aethant hyt yn ynys Adron, sef y lle hwnnw (oedd) ynys y Moelrhoniait, oddyna hyt yn Llwlch Garmaw yn Iwerddon i cerddasant: ar gyfranc honno³⁷ a elwir Bron yr Erw, neu Erw yr Allt yr hynny hyt heddyw.

Na ryfedded y bobyl hagen³⁸ bot gweithieu gorfot, ac weithiau ffo herwydd damwein, canys brad y sydd yr y dechreu, fal hynny i gwnaeth, pobyl yr Israel a fredychasant ac a roddasant eu brenhin dyledawc ac eu³⁹ harglwydd, nit amgen Judas Machabeus i Demetrius frenhin Anffyddlon, ac ynteu eissioes mal ymladdwr Duw, cyffelyb i gawr ac i lew, a ymddialws⁴⁰ ei hun yn dda or ddwy bleit. Ulcassar⁴¹ amperawdyr Rhufein gwedi goresgyn o honaw yr holl fyt ae wastattau o ymladdeu, i lladdawdd seneddwyr Rhufein ef o frad a phwyntleu ynghabidyldy⁴² Rhufein.

Arthur hefyd Brenhin brenhinedd⁴³ Ynys Prydein, a rhyswr honeit clotfawr a wnaeth ddeuddeg prif ymladd yn erbyn y Saesson ar Fictyeit⁴⁴ ac yn gyntaf o naddunt i bu

O LYVYR R. D.

- ¹ Cynnullodd. ¹⁵ Or anghyttundeb.
² Cerddodd. ¹⁶ Yno y.
³ O ffreinc a ddaethant i ddiwedd. ¹⁷ Gyrrodd.
⁴ Oddiyno y daethant. ¹⁸ At.
⁵ Cyffinyd. ¹⁹ Mab Ithel mab Gwergystan. L. Pl. et Pork. et versio Lat.
⁶ Arwyddion yranrheithiodd. ²⁰ Nid ynt yn Ll. P. P. y geiriau. brenin Powys ae nifer gyt a Thrahaiarn ac ynteu o gyt ddyundeb.
⁷ Oddiar. ²¹ Glybu.
⁸ Diengodd. ²² Er.
⁹ Glybu. ²³ Y cyfarfuant.
¹⁰ Ai. ²⁴ Nghellinawc.
¹¹ Yn fawr.
¹² Yno.
¹³ Addunasant.
¹⁴ Glybu.

O LYVYR R. D.

- ²⁵ Adduned. ³⁵ Tynnodd.
²⁶ Gan. ³⁶ Oddiyna.
²⁷ Brad. ³⁷ Er hynny hyd heddyw.
²⁸ Marndri. ³⁸ Ormod.
²⁹ Sef lle oedd. ³⁹ Au.
³⁰ Fal yr oedd. ⁴⁰ Ymddialodd.
³¹ Troea. ⁴¹ Julius Caesar.
³² Cyrhodd. ⁴² Cabidyldy.
³³ Bradwr. ⁴³ Ffictiad.
³⁴ Gwyn, Gwynn. ⁴⁴ Ffoadwr.

orchfygedic a ffoawdr⁴⁵ ef, o achos brat ynghaer Lwyt Coet sef oedd y lle hwnnw Dinas y Llwyn Coet⁴⁶ yn yr ymladden ereill i bu vuddugawl ynteu, ac i talws⁴⁷ ir Saesson ar Ffictieit⁴⁸ eu ormeswyr cyt bei henwr ef, chwyl⁴⁹ teilwng yn y gwrth-
wyneb.

Griffini fuga ad Hiberniam.

A gwedi dyfot Gruffudd i Iwerddon⁵⁰ i cwynws⁵¹ yn dost wrth y brenin a'i dywysogion rhag ei fradwyr ae ormesswyr, ac annioddef⁵² fu ganthunt wynteu⁵³ hynny, ac annog o orugant iddaw⁵⁴ ymchwelyt drachefyn yn gyflym a llynges gyweir o reidwyf⁵⁵ a rheidiau ac ymladdwyr.

Ac wrth hyn ynteu a ymcheolws⁵⁶ parth ac wlat gan rwyaw⁵⁷ dyfn-foroedd a degllong ar hugeint llawn o Wyddyl a gwyr Denmare, ac yn Abermenei i desgynnasant, ac yna i⁵⁸ cawssant Trahaiarn yn gwledychu yn y wlat. A phan gicleu⁵⁹ Trahaiarn ddyfod y llynges frenhinawl honno, tristau ac uchencidiaw a oruc⁶⁰, ac egryn ac ofn ai dygyrchws⁶¹, a mudaw gwyr Llyn ac Ardudwy ac eu da a oruc attaw hyt yng Cantref⁶² Meirionnydd a gafas o naddunt, a Gruffudd ynteu ae lu a ddugant y rhann⁶³ arall o Lwyn ac Arfon hyt ym Mon, fal i gellynt bot yno yn ddiogel dan ei amddeifyn ef.

Oddyna i lliidiws y Daenysseit ef⁶⁴ a gwyr ei dy ai dylwyth ei hun can ni cheint eu gorddyfneit mal ir addawodd iddunt ac ir anrheithiant gan mwyaf Môn o⁶⁵ dreis i arnaw ac ymchoelyt i eu⁶⁶ gwlat ac eu llongeu yn llawn o ddynion a golud-oedd⁶⁷ ae ddwyn ynteu ganddynt, ac nit oe fodd⁶⁸. Ac ni bu lei yna⁶⁹ i Ruffudd brat y Daenysseit noc un⁷⁰ Cymry.

Oddyna y tyfawdd⁷¹ llawer o ddrwg a gofid yng Gwynedd.

1. *Invasio Vendotice. i. e. North Wallice per Normannos*⁷².

Ac ym plith hynny wedi ychydig o

O LIVYR R. D.

- ⁴⁵ Sef oedd. ⁶¹ Cyrchodd.
⁴⁶ Llwyd. ⁶² Gantref.
⁴⁷ Talodd. ⁶³ Ran.
⁴⁸ Ffichtiaid. ⁶⁴ Ac oddiyno y lluddiws
⁴⁹ Hyd onid aeth ef yn y Danisiaid ef.
henwr hwyliad. ⁶⁵ Wrth.
⁵⁰ Ir Werddon. ⁶⁶ Arnaw ae ymchwelyd
⁵¹ Cwynodd. iw.
⁵² Anoddef fu hynny. ⁶⁷ Golud.
⁵³ Hwytneu. ⁶⁸ Oi bodd.
⁵⁴ Wnaethant i. ⁶⁹ Nid oed hi yno le.
⁵⁵ Oreiddwyf, oreiddwyf ⁷⁰ O herwydd brad y Danisiaid a fu gwaeth na'r.
⁵⁶ Ymchoelodd. ⁷¹ Oddiyno y tyfodd.
⁵⁷ Rwygaw. ⁷² Nid oes y geiriau hyn
⁵⁸ Yno y. na gwahaniaeth yn Ll.
⁵⁹ Glybu. R. D.
⁶⁰ Ochneidio a wnaeth.

amser i cynnullws Hu⁷³ iarll Caer a llawer o dywysogion eraill, nit amgen Rhobert o Ruddlan a Gwarin o Amwythic⁷⁴ a Gwalter iarll Hentfordd y llu mwyaf yn y byd o furchogion a phedit ac a ddugant ganthunt Gwrgeneu mab Seissyll a gwyr Powys ac a gerddasant y mynyddedd yn i ddoethant hyt yn Lleyu⁷⁵ ac yu y Cantref hwnnw i lluestassant wythnos gan ei ddestryw⁷⁶ beunydd ae anrheithiaw a lladd aerfa fawr o gelanedd a hadawsant.⁷⁷

Ac oddyna i bu ddifeith⁷⁸ y wlat wyth mlynedd: ac oddyna pobl y wlat⁷⁹ honno a wascarasant yn ddielw ar hyt y byt yn rheidussion, a llawer o naddunt a aethant i alltuedd i wladoedd⁸⁰ eraill, trwy hir flwyddynedd, ac o freidd i doeth o naddunt i eu gwlat⁸¹ a honno fu⁸² y bla gyntaf a dyfodiat agarw⁸³ y Normanyeit yn gyntaf i ddaear Wynedd, wedi eu dyfodiat⁸⁴ i Loegr.⁸⁵

Ac yn hynny wedi bot Gruffudd blwyddynedd⁸⁶ yn Iwerddon megis yn trwyddet gyda Diermit⁸⁷ frenin, ag y gyt ar gwyrda eraill, efe a gynnulws llynges vrenhinawl o Borthlare a roddassei y brenhin iddaw yn llawn oe ddaenysseit⁸⁸ a Gwyddyl a Brytanyeit, a gwedi lledu hwyliu ar y mor, ar gwynt yn hyrwydd oc eu hol, ar mor yn dangnefeddus⁸⁹, ef a ddoeth i Borth Cleis garllaw Archescobty Mynyw.

Ac yna i cerddws Rhys ab Tudur⁹⁰ brenhin Deheubarth Cymru ar Escob ar athrawon ae⁹¹ holl Clas yr Arglwydd Dewi, ac un eglwys Fynyw⁹², hyt y borth a Rhys gyntaf a ymadroddes⁹³ fal hyn ar Arglwydd Gruffudd. Hanbych well Ruffudd, Brenin brenhinedd⁹⁴ Cymru, attat ti ydd wyf i yn ffo rhac⁹⁵ dy fron i digwyddaf ar dal fyngliniau i erchi dy gynnorthwy ath nerth. Pwy wyt titau heb y Gruffudd, ac i ba beth rhyddoethost⁹⁶ yma? Rhys wyf i heb ynteu mab Tudur⁹⁷ Arglwydd y Cywaeth hwn o fewn ychydig, ac yr awron yn wrthladdedig ac yn ffoedig ac yn ddif-

O LIVYR R. D.

- ⁷³ Y Cynnullodd Huw. ⁸⁵ Nid oes y gwahaniaeth
⁷⁴ Gwarin o Mwythig. yn Ll. R. D.
⁷⁵ Mynyddoedd hyd yn ⁸⁶ Flwyddyn.
Llyn. [tryw. ⁸⁷ Diennic.
⁷⁶ Llucstasant gan i dis- ⁸⁸ Or danisiaid.
⁷⁷ Ac i gadawsant. ⁸⁹ Hwylus ar mor yn
⁷⁸ O hynny y bu difaith. dawel.
⁷⁹ A phobyl y wlad. ⁹⁰ Ac yna y cerddodd
⁸⁰ Honynt a aethant yn Rhys ap Theodr.
alltuedd i wledydd. ⁹¹ Acesgobacathrawona.
⁸¹ Tros hir flynyddoedd ⁹² Mynyw.
a braidd y daeth neb o ⁹³ Ymadroddodd.
honynt byth iw gwlad. ⁹⁴ Brenhinoedd.
⁸² A bu. ⁹⁵ Ydwyl fi yn ffo gar.
⁸³ O arw ddyfodiad. ⁹⁶ Y daethost.
⁸⁴ Dir Gwynedd wedi i dyfod. ⁹⁷ Tewdwr.

lanedig haecach⁹⁸ ydd wyf yn ymddirgelu yn y noddfa hon. Pwy ath ffoes di heb y Gruffudd? Arglywydd heb ynteu tri brenhin or gwladocdd⁹⁹ pennaf o Gynry ac eu lluoedd a ddeseynmassant im Cywoeth y diwedd hwn a pheunydd i maent yu¹⁰⁰ anrheithiau. Pwy heb y Gruffudd y brenhinedd¹ a gerddant trwy dy wyr di ath gywoeth mor fyddinawc a hynny?² Caradawc mab Gruffudd heb ynteu³ o Went uch Coet ac is Coet ac Wehwysson a gwy Morgannwc a llawer o Albryswyr Normanyeit⁴ ganthaw, Meilir mab Rhiwallon ac Bowyswyr ganthaw, Trahaiarn frenin a gwyr Arwystli. A phau giglen Gruffudd enw eu⁵ ormesswyr ffroeni o gynddaredd a oruc⁶ a gofyn iddaw pa beth a roddi yr ymladd tostaw yn erbyu y gwyr hynny? Dyoer heb y Rhys, hanner fy nghyfoeth a roddaf yt, ag y gyt a hynny gwryogaeth a wnaf⁷. A chyfan a hynny a fu Gruffudd⁸.

A gwedi ymddyunaw o naddunt yn y lle honno a bendith⁹ yr Escob, Gruffudd a gerddws yn yr undydd rhaoddaw, ae,¹⁰ Ddaenysseyt ac Wyddyl a llawer oe Wyndt rhifedi wyth ueginwyr a Chynddelw mab Comos o Fon oc eu¹¹ blaen. Rhys ynteu ac yehydic Ddeheuwyr, a gerddws gydac hwy¹² yn llawen ganthaw ei fryt oe gynnorthwyr.

Ac wedi cerddet dirfawr ymdeith diwyrnawt yng cylech gosper wynt a ddoethant i Fynydd yn y lle ydd oedd¹³ lluesteu y dywededigion frenhinedd uchod.

Ac yna i dywawt¹⁴ Rhys wrth Ruffudd frenin Arglywydd heb ef, annodwn y frwydyr hyt y foru¹⁵, canys gosper yw yr awr-hon, ar dydd sydd yn trengi, annot di heb Gruffudd dan igian, os¹⁶ mynni, myfi am byddin a rathraf iddynt wy a felly i bu: a dechrynu a orugant¹⁷ y brenhinedd eis-sioes pan welsant y torfoedd buddugawl amrafael, a byddinoedd Gruffudd frenin ac arwyddion yn eu herbyn, a gwyr Denmarc

ac eu bwyell¹⁸ deufniawc, ar Gwyddyl gafflachawc, ac eu pelew¹⁹ haiarnawl cyll-ellawc, ar Gwyndyt gleifiawc²⁰ tariannawc.

Gruffudd gyntaf ymladdwr a gychws²¹ y frwydyr yn gyffelyp i cawr ac i lew heb orphowys o tanu ei wrthwynebwy'r o gleddyf²² lluchedennawl: gyrru grym yn ei wyr a orug i ymwrthladd ac eu²³ gelynyon yn wrawl, a hyt na roddlynt uddunt eu²⁴ cefneu o nep rhyw fodd; ac yna i bu brwydr ddirfawr, i clyf yr etifedd wedi ei rhyeni gewri yr²⁵ ymladdwyr a ddyrchaf-wyt ir awyr, Seiniaw a oruc²⁶ y ddaear gan twryf y meirch ar pedyt, y sein ymladdgar a glywit ymPELL: Cynwryf yr arfeu a seinyen yn fynych, Gwy'r Gruffudd yn dywssaw yn wychyr, ac eu²⁷ gelynyon yn darestwng uddunt chwys eu²⁸ llafur a'r gwaet yn gwneuthur ffrydiou rhedegawc, ac yn hynny Trahaiarn a drychwyf yn y cymherfedd yn i yttoedd ir llawr yn farw ac ddannedd yn²⁹ llysiaw ir, ac yn palfalu ar warthaf ei arfeu, a Gwcharris³⁰ wyddel a wnaeth bacewn o honaw fal o hwch. Ac yn yr un lle hwnnw i³¹ digwyddasant yn ei gylech oe deulu ehun pum marchawc ar hugeint, rhei eraill o naddunt³² a las yn y fyddin gyntaf, llawer o filoedd o honynt a las, ar lleill a roddasant eu cefneu i wyr Gwynedd³³ ac a ymchwelasant ar ffo.

Gruffudd ynteu oe gnottaedic³⁴ ddefawt yn fuddugawl ae hymlynwys wynteu³⁵ ef ae nifer trwy y llwyneu ar glynneu ar gwerni ar mynyddedd yn³⁶ hyt y nos honno wrth y lleuat, ac yn hyt³⁷ y dydd drannoeth, a breidd fu o diengis neb o naddunt³⁸ or frwydyr i eu gwlad eu hun.³⁹

Ac wedi darfot y frwydyr ofynhau⁴⁰ brat o barthret Gruffudd a oruc Rhys ymdynnu a dan gel cyflw gwr llwyn o gytymdeithas⁴¹ Gruffudd ac wyr, ac nit ymddangoses i neb o naddunt⁴² o hynny allan, ac am hynny i sorres Gruffudd, ac am hynny ydd erchlis Gruffudd ac wyr⁴³

O LYVYR R. D.

⁹⁸ Hefyd.
⁹⁹ Gwledydd.
¹⁰⁰ Cywaeth ac beunydd i maent yn i.
¹ Pwy ebr Gruffudd yw'r brenhinoedd.
² Byddinawc felly.
³ Ebr yntau.
⁴ Albryswyr a Norman-iaid.
⁵ Glywodd Gruffudd hennaw ei.
⁶ A wnaeth.
⁷ Wnaft yt.
⁸ Hynny fu Ruffudd. Nid oes y gwahaniaeth yn Ll. R. D.
⁹ Ac wedi y cyfrwch hwn-
 nw hwynt a gerddasant i eglwys Dewi yn i gweddi; ac yno ydd ymwnaethant yn gymdeithion ffyddlon trwy arfoll i creirieu. Ac wedi ymddifan yn y fan honno ohonynt a bendith.
¹⁰ Undydd hwnnw rhag-iddaw ef ai.
¹¹ Conys o Fon oi.
¹² Yehydic o ddeheuwyr. a gerddodd gyda hwynt.
¹³ Fynydd lle ydd oedd.
¹⁴ Yno y dywawt.
¹⁵ Frwydyr y foru.
¹⁶ Darfod, annog di eb
¹⁷ A wnaeth.

O LYVYR R. D.

¹⁸ Ai bwyill.
¹⁹ Ai pelaw.
²⁰ Gleiniawg.
²¹ Gyrchodd.
²² Cawr ac i lew heb or-phwys oud tanu i wrthwynebwy'r a chleddyf.
²³ A wnai i ymladd ai.
²⁴ Hyd oni throent i.
²⁵ Yno bu frwydr ddir-fawr, i clyw'r etifedd gwedi i rieni gyfri or.
²⁶ A wnaeth.
²⁷ Pwysaw yn wych ac i.
²⁸ Iddynt chwys a.
²⁹ Onid oedd ar lawr yn farw yn poriai ddannedd y Gwrtharcei.
³⁰ Lle y.
³¹ Honynt.
³² Roddasant i wyr Gruffudd.
³³ O gnotacdig.
³⁴ Hymldiaidd hwythau
³⁵ Mynyddoedd ar.
³⁶ Ar hyd.
³⁷ Braidd a fu o diangodd
³⁸ neb o honynt.
³⁹ Iw gwlad i hunan.
⁴⁰ Ofni.
⁴¹ A wnaeth Rhys, a chilio allan yn ddrugel a wnaeth o gymdeithas.
⁴² Ymddangosodd i neb o honynt.
⁴³ Yr arhodd iw wyr.

anrheithiaw Cywoeth Rhys, ac felly⁴¹ i darfu. E mynydd hagen i bu y frwydyr ynddaw, a eilaw⁴² ciwdawt y wlat y Mynydd Carn sef yw hynny Mynydd y Garnedd, canys yno i mae dirfawr Garnedd o feind adan⁴³ yr hon i claddwyt rhysswr yng cynnoesoedd gynt.

A gwedi gwneuthur⁴⁶ dirfawr bla yno, a llawer o anrheithiau, i cerddws⁴⁷ Gruffudd parth ac Arwystli ac i destrywyws⁴⁸ ac i lladdawdd y gwerin, ac i lloscos y tei, ac gwragedd ae morwynion a dduw yng ceithiwet ac y felly i talws⁴⁹ y chwyl i Drahaiarn.

Oddynd i cerddws⁵⁰ Bowys, yn y lle i dangosoes⁵¹ ar hynt ei greulonder iw wrthwynebwyr o ddefawt buddugawl, ac nit arbedws kenci yr eglwysseu.⁵²

Ac wedi lladd y felly ei elynion a distryw en daear yn gwbl, ydd ymchwelws⁵³ iwr broddolder a thref ei dad e hun iwr meddu ac iwr thangnefeddu, ac i bu orphowys yng Gwynedd ychydig o ddienoedd⁵⁴ ac fal ydd oedd y felly⁵⁵ yn arfer o fwyniant y frenhiniaeth i cyffroet Meiriawn Goch o saeth Diafol ei farwn ei hun, ac i cylhuddws ef wrth Hu iarlwr Caer ac i bredychws⁵⁶ yn y modd hyn. Peri a oruc⁵⁷ y ddeu iarlwr o Ffreinc, nit amgen yr Hu a ddywedpwyt nchot a Hu iarlwr Amwythic⁵⁸ mab Rosser o Gastell Baldwin ddyfot y gyt ac amler marchogion a phedyt ganthunt hyt yng Cruc yn Edeyrnion⁵⁹ y bradwr hagen ae bredychws ef ar⁶⁰ geiriau hyn. Arglwydd heb ef, i mae deu iarlwr ar dal yth annerch ac yth weddiaw am ddyfot yn ddiogel ti ath wyr dieithyr i gyfrwch ac wynt hyt yng Cruc yn⁶¹ Edeyrniawn, a Gruffudd gan gredu yr ymadroddion hynny a aeth hyt yn lle ei deiliadaeth⁶², a phan weles yr Ieirll ef, i daliassant ef ae nifer ac i dodassant ef yng geol Gaer⁶³ y carchar gwaethaf a gefynnau arnaw ddeuddeng mlynedd. Y wyr dieithyr ynteu wedi eu dal, a dorret ei fawt⁶⁴ dehau i law pob un o naddunt⁶⁵, ac fal hynny i gadawssant wy ymdeith⁶⁶, a phan glywyd hynny i gwas-

carassant⁶⁷ y lleill, canys ymadrawdd dwywol a ddywait. Mi a darawaf y Bugail, ar detaid yn genfaint a wascarassant.⁶⁸ Cytymdeithion gwahanredawl Gruffudd a ddywedyt ei fod ef yn wr cymmedrawl ei feint, a gwallt melyn arnaw, ac emunenydd gwressawc, ac wyneb crwn da ei liw, a llygeit mawr gweddus, ac aelieu tec, a baryf weddus, a mwnwgyl crwnn, a chnawt gwynn ac aelodeu grynmsu a bysessed hirion ac ysceiriau union a thraet tec, cywreint oedd a hyawdyl yn⁶⁹ amrafaelion icithoedd; bonheddic oedd ynteu, a thru-garawc wrth ei giwdawt, a chreulawn wrth ei elynion, a gwychraf ym brwydyr.⁷⁰

Secunda Invasio et Servitus deplorabilis Venedotie post capt. Gr. R.

Ac yn y lle wedi ei ddal ef i doeth Hu⁷¹ iarlwr iwr gyfoeth ynteu yn amler⁷² torfoedd, ac i gwnaeth cestyll a lleoedd cadarn o ddefawt y Ffreinc, a bot yn Arglwydd ar y tir; cestyll a oruc⁷³ ym Mon ac arall yn Arfon yn hen Gaer Custennyn arall⁷⁴ a wnaeth ym Mangor, ac arall ym Meirionydd, ac a osoddes ynddynt marchogion a phedit a saethyddion, a chemaint a wnaethant o ddrwg, ag na wnaethpwyd ei gyfrwy er dechreu byt⁷⁵, a llef y bobyl a eseynnws ar yr⁷⁶ Arglwydd, ac ynteu ae gwrandawis wy⁷⁷.

Ac yn hynny i cerddws⁷⁸ heibiau un flwyddyn ar bymthec⁷⁹ ac i rhyddhawyt Gruffudd ogarchar⁸⁰, canys Gureang o Edeyrniawn, Cynuric Hir oedd ei enw, a ddoeth i gaer ac ychydig o gytymdeithion y gyt⁸¹ ac ef i brynu eu hangenrheiteu, a phan weles⁸² ynteu ei frenin yn esynnawe ym plas y ddinas i cymmyrth ar ei gefyn, ac y duc heb wybot, ac i cerddws ymdeith ef ae gytymdeithion prydawn⁸³ pan ydoedd y bwrgeissieit⁸⁴ yn bwytta ac i porthes yn ei dy e hun ef, rynnawd⁸⁵ o ddyddieu a dan gel.

A gwedi terfynu dieuoedd⁸⁶ a chryfau Gruffudd i duc ef y nos hyt ym Mon, ac

O LYVYR R. D.

⁴⁴ Hwnw a eilw. ⁵⁶ Cyhuddodd ef wrth iarlwr Caeracai bradychodd. ⁴⁶ Gwneud. ⁵⁷ A wnaeth. ⁴⁷ Corddodd. ⁵⁸ Huw iarlwr Caer a Huw iarlwr Mwythig. ⁴⁸ Ac y distrywiawdd. ⁵⁹ Rug yn y Deirniawn. ⁴⁹ Igaethiwed. Ac felly y talodd. ⁶⁰ Bradychodd ef or. ⁵⁰ Oddiyna y cerddodd. ⁶¹ A hwynt hyd Rug yn. ⁵¹ Dangosodd. ⁶² Yn y brad gyfarfod. ⁵² Fuddugawl ac nid arbedodd moi heglwyswyr. ⁶³ Yn geol Caer yn. ⁵³ Distrywio i daiar o gwbl a ymchwelodd. ⁶⁴ Wedi dal a dorret y fawd. ⁵⁴ Ychydig ddyddiau. ⁶⁵ O honynt. ⁵⁵ Yr oedd felly. ⁶⁶ Uddynt ymdaith.

O LYVYR R. D.

⁶⁷ Y wasgarodd. ⁷⁶ Ddaeth at yr. ⁶⁸ Defaid a wasgarant. ⁷⁷ Gwrandawodd hwynt. ⁶⁹ Teg, hy a chwyraint oedd mewn. ⁷⁸ Yr aeth. ⁷⁰ A gwyachaf gwr yn y frwydyr. ⁷⁹ XVI Blwydd. ⁷¹ Ac yno wedi ddal ef y daeth Hu. ⁸⁰ O'i garchar. ⁷² Ac amler. ⁸¹ Gymdeithion ynghyd. ⁷³ Castell a wnaeth. ⁸² Welodd. ⁷⁴ Custenin aurherawdr fab Costans fawr, ac arall. ⁸³ Ac a gerddodd ymdaith pyrnhawn ef aigymdeithion. ⁷⁵ Y cyfryw er dechreu'r byd. ⁸⁴ Bwrdeisiaid. ⁸⁵ Porthes ef yn ei dy i hun ennyd. ⁸⁶ Ac yn ol ychydig ddyddiau.

na i diwallws⁵⁷ Sandef mab Aere ef yng udd. Ac oddyna wedi ychydig o ddyddau ydd esynnws i long⁵⁸ i fynu mynet i werddon; ac eissioes y gwynt ae duc yt⁵⁹ ym Porth Hodni yn Neheubarth, ddyna i cerddws ir tir⁶⁰ a naw cedymneith etholedic ganthaw; ar nawfet a las r hynt. Ciwdawt y wlat honno a ymddws ag ef teirgweith⁶¹ y dydd hwnnw r teirgweith hynny i gorfu ef arnaddunt⁶² wy, ef ai wyth gytymdeith⁶³ a lladd o onaw ynteu ehun un or gweision boneddicaaf a hanoedd or cywaeth hwnnw, g y felly i diengis y ganthunt⁶⁴.

Oddyndy⁶⁵ ar y cerddet hwnnw i doeth yt yn Ardudwy yn petrus⁶⁶ ganthaw pa e i cerddei⁶⁷ rhac brat y Ffreinc. A phan gweles⁶⁸ meibion Collwyn⁶⁹ Egnir, Mellan, Merwydd, Ednefed¹, i truanasant yrthaw ac ai diwallasant y a dan gel y newn gogofeu² difeith: a gwedi diwoedd nissoedd i dyunasant³ iddaw wyth ugeinwyr, ac i erwydrassant o le i le yng Gwynydd dan wneuthur colledeu⁴ yn oes yr arll Hu⁵ megis Dafydd frenin fab Isai o Bethlehem yng gwlad Iudea yn oes Saul frenhin. A gwedi gwelet o⁶ Ffreinc a bedd yna yn y cestyll, efo yn afroli felly, ei ymlyn a wnaethant, ac wynt⁷ a chiwawt y wlat yng coet ac ym maes megis wellgwn neu gallgwn yn hely⁸ ac yn dilyt arw blin. A phan adnabu⁹ ynteu na llai ymddiang y felly ydd¹⁰ aeth yn yscaff y Canhonwyr yn Aberdaron¹¹ ac yn honno a dan rwyf ydd aethant yn werddon¹².

Oddyndy eilchwyl ym pen y mis i doeth brachefn ir un¹³ yscaff, ac i casaf aber yr un afon ar¹⁴ lle i cychwynassei, ac oddyno cerddws¹⁵ eilwaith drachefyn hyt Iwerldon¹⁶. Ac oddyno wedi cymmeryd ynghor i cerddws o hwyl a rhwyf hyt yn ynysedd Denmarc¹⁷ at Grothrei vrenhin

ei gyveill, i adolwyn iddaw llongeu ac eu dodrefyn ac eu rheidiau, canys yna gyntaf rhyddoethoedd attaw ymddiriet¹⁸ i geisiaw porth. Ac ynte a gynnorthwyws iddaw ef, gan gyt ddiodef a chyt ddoluriau ac fynych perygleu ef¹⁹.

Griff. R. redit ap Monum cun auciliis Danicis vel Norweg.

Ag oddyna i cerddws²⁰ Gruffudd a thrageinllong ganthaw, ac i doeth hyt ym Mon i arfaethu ef a gwyr yr ynysedd ymladd²¹ a chastell y Ffreinc. A gwyr y wlat a wnaethant gormot llesteir uddunt, ac yna i bu frwydr lidiawe, greulawn galet, or boreu hyt brydnawn, a llawer a ddigwyddasant o pob parth, ar gwyr dewraf yn gyntaf, ac ym plith hynny neidiaw a oruc Gruffudd²² or blaen yn y vyddin gyntaf i drychu y Ffreinc lluricawe a helmawc oe fwyall deufiniau megis Dafydd vrenhin ymmysc y Philistwysyn²³ ar nos a wahanws²⁴ y frwydr, y llongeu a gerddassant ir ynysedd, efo hagen ac uullong ganthaw, a drigws²⁵ yn Ron ynys, nit angen ynys Dinewyt y mor²⁶ ac aysbeiliwys llong²⁷ yn dyfod o gaer a lladd ei gwerin.

A thrannoeth ir hwyliws parth²⁸ a Lleyndy ac a ddoeth i borth Nefyn, a phan gogleu gwyr y cantrefoedd²⁹ dyfot ar frys a orugant³⁰ attaw gwyr Lleyndy ac Eifionydd ac Ardudwyac Arfon a Rhos a Dyffryn Clwyd ac arfoll mal i dilyn eu³¹ harglwydd dyledawc, a gwedy cadarnhau Gruffudd o lu mawr yn ei gylch trwy nerth Duw ydd amgylchynws y castell a ddywetpwyt³² uchot a oedd ym Mon, ac a ymladdws³³ ac ef rynnawt³⁴ o ddyddieu, ar Ffreinc o eu ceirydd og eu³⁵ cedernyt, oc eu tyroedd³⁶ yn bwrw ergytieu o saethau ag o chwarelen ag a magneleu³⁷ yn gawodau, ac eissioes³⁸ eu gorchfygu a wnaethpwyt o beunyddiawl ymladd y Cymry, eu hystiwart llys a las yr hwn a oedd yn meddu y Castell a phetwar gwr a chweugein gyt³⁹ ac ef.

O LYVYR R. D.

⁶⁷ Diwallodd. ⁵ Ac wedi rhai misoedd
⁶⁸ Esgynnodd i'w long. y dyfynnasant.
⁶⁹ Ac gwrthwynt ai dang Colledion.
⁷⁰ Hyd. ⁵ Huw.
⁸⁰ Ac yno y cerddodd i ⁶ Ac felly gweled or
 lir. Ffreinc.
⁸¹ Ymladdodd ag ef dair ⁷ Ymlid a wnaethant
 gwaith. hwyntwy.
⁸² Arnynt. ⁸ I goed ac i maes megwn
⁸³ Gedymaith. neu gallgwn yn hela.
⁸⁴ Ac felly y diengodd ⁹ Wybu.
⁸⁵ ganthunt. ¹⁰ Ddiang felly yr.
⁸⁶ Oddyndy. ¹¹ I Aberdaron.
⁸⁷ Yn arswydus. ¹² Ach hyd yn y Werddon.
⁸⁸ Cyrchai. ¹³ Yn yr un.
⁸⁹ Casfu. ¹⁴ Yn yr un afon or.
⁹⁰ Collwyn ef. ¹⁵ Y cerddodd.
⁹¹ Ac Edneved. ¹⁶ Hyd un y Werddon.
⁹² Ac y diwallasant ef dan ¹⁷ Hyd yn Denmarc.
 gel mewn gogoeuau.

O LYVYR R. D.

¹⁸ Audodrefnau ai rheid- ²⁸ Ef a hwyliodd tu.
 ieu canys yn gyntaf y ²⁹ Glybu wyr y cantre-
 daethai attaw gan ym-fydd.
¹⁹ Gynnorthwyawddiddo ³⁰ Wnaethant.
 ef gan gyt ddiodef. ³¹ Ai arfollnt i ddilyn ei.
²⁰ Y cerddodd. [ladd. wedpwyt. ³² Yr ymgylchodd a ddy-
²¹ Gwyr ynysoedd i ym- ³³ Ymladdodd.
²² Orfu i Ruffudd. ³⁴ Ennyd.
²³ Ymhlith y Philistiaid. ³⁵ Ffreinc ai ceirydd ai.
²⁴ Wahanodd. ³⁶ Ac ai tyroedd.
²⁵ Drigodd. ³⁷ Ac a thaffau a mag-
²⁶ Ynys y Moel-rhoniaid, ³⁸ nelau.
 Ynys y Dinewyt. ³⁹ Etto.
²⁷ Ysbeiliodd long. ³⁹ Ynghyd.

Hic Inserenda est historia occisionis Roberti de Rodolento per Griffinum ap Cynan ex Ordrici lib. 8. Vol. Nostrum Chronicum Cambrie ul. p. 120. A^o. 1088.

A gwedi lloesi y Castell a gorfot ar y gelyniou, llawenhan a oruc⁴⁰ Gruffudd a cherddet am benn y Cystyll ereill a oedd-ynt yn y lleoedd ereill yn y teyrnas ac ymladd ac wynt, ac eu lloesi ac eu torri⁴¹ a ladd y gwerin ynddynt ymhob lle, rhyddau Gwynedd a oruc oe cestyll a chynneryt ei gywoeth e hun⁴² a thalu eu chwyl yn teilwug iw wrthwynebwy'r a heddwch a fu i Wynedd yna⁴³ ddwy flynedd.

A choffâ hyn hefyd pan ydoedd Ruffudd yn ymladd yn Aberllienawe ym⁴⁴ Mon ar ei chwengeinfed o wyr, a phedwar ar ddec a feibion ieneinc, losci o honaw ai anrheithiaw a ladd llawer o Castellwyr ac wedi eu⁴⁵ anrheithiaw yn llwyr, ymchwelyt o honaw hyt⁴⁶ y tu arall i Fon lle ydd oedd teirllong⁴⁷ iddaw, ar Castellwyr eraill a gwyr Mon ae hymlynasant ynteu yn⁴⁸ hyd y dydd gan frwydraw yn ei ol yn wychyr. Ac fal cynt i cerddasant wynteu⁴⁹ drachef-yn ar anrhaith ac ar Ffreinc ar⁵⁰ Saesson yn rhwym ganthunt ac yn garcharorion ac a llawer oe hymlynwyr⁵¹ a laddasant o'r hir frwydyr. Ac yna i digwyddws⁵² Gellan telyniou, pencerdd o barthret Gruffudd yn y llynges. Padarn er ei gyfarwyddet ac drybelitted a allei mynegi yn llwyr gyfrang-eu⁵³ Gruffudd ac ryfeloedd y rhwng Cy-mru ac Iwerddon ac ynyssedd Denmarc,⁵⁴ ac amrafaelion geneloedd eraill, Myfi a gyf-addefaf nas dichonaf fi pe byddwn cyn hyawdlet a Thwilliws areithiw⁵⁵ ym Bros ac a Marw Fardd yn⁵⁶ traethawd Mydyr.

Ac fal ydd oedd Ruffudd y felly⁵⁷ yn rhwydd; weithiau yn afrwydd rhacddaw; ef a gymmyrth wraic, Angharat ei henw, merch Owein ap Edwin yr hon a ddywed-ynt⁵⁸ doethyon i cywoeth i bod yn fon-hoddic, hydwf walltwn lygatvras, osceth-

loyw⁵⁹, a chorf gwaleheidd ac aelodau gymmus, ac esceirieu hydwf ar traet goreu a bysedd hirion, ag ewinedd teneu, hynaws a hyawdyl, a da o fwyt a llynn⁶⁰ a doeth a chall, a chynghorwraig dda trug-arawc wrth ei chywoeth; chardodus wrth achanogion a chyfreithus⁶¹ ymhob peth: ac o honno i bu iddaw meibion a merchet, enw ei meibion a fu Cadwallawn⁶² ac Owein a Chadwaladyr ae ferchet oedd Gwenlliaut a Maryret⁶³ a Ranillt⁶⁴ a Susanna, ac Annest, e fu⁶⁵ meibion a merch-et iddaw hefyd⁶⁶ o gariatwragedd.

Guil. Ruffus contra Venelotiam comparat seq. cum Sin. Dunelmensi.

A phan gogleu⁶⁷ Gwilym Cleddyf hir bren-in Lloegy'r, milwriaeth Gruffudd ae ddywal-der ae greulonder yn erbyn y Ffreinc au-ioddef⁶⁸ fu ganthaw, a chyffiroi a oruc⁶⁹ ei holl teyrnas yn ei herbyn, a dyfot hyt yng Gwynedd yn amlder torfoedd marchogion a phedyt, gan anrheithiaw, delen a destryw⁷⁰ pawb or giwdawt yn llwyr, hyt na bei fyw⁷¹ cymeint a chi, a hefyd a arfaeth-assei⁷² torri y coedydd ar llwyneu hyt na bei wascawt⁷³ nac amddeffyn ir Gwyndyt⁷⁴ o hynny allan, ac wrth hynny i lluestws ac i pebyllws⁷⁵ yn gyntaf ym Mur Castell, a rhei o Cymyr yn gyfarwyddyt iddaw.

A phan gogleu Gruffudd hynny i cyn-ullws⁷⁶ ynteu llu ei holl⁷⁷ frenhiniaeth ac i cerddws⁷⁸ yn ei herbyn ef wrth wneuthur rhagotfaeu iddaw yn⁷⁹ lleoedd cyfyng pan ddeseynnei o mynydd, ofnhau hynny a oruc ynteu, a chyfarchwelyt⁸⁰ ei lu trwy berfedd y wlat yn i ddoeth⁸¹ i Gaer heb wneuthur neb rhyw gollet⁸² yn yr hynt honno i giwdawt⁸³ y wlat, ac ni chafas ei gyfarwyddieit ganthaw, neb cyf-ryw ffrwyth nac ynnill, namyn un fuch⁸⁴, a cholli rhan fawr o farchogion ac asweir-ieit⁸⁵ a gweission a meirch a llawer o ddaoedd ereill. Ac felly i dielwis⁸⁶ rhyfyg

O LYVYR R. D.

40 Wnaeth. 41 Ereill oeddynt yn i deyrnas ai lloesi ai torri. 42 Rhuddlan Gwynedd ai chestyll a chymryt i cywaeth iddo i hun. 43 Yn Ngwynedd. 44 Yna ymladd ac Aber-llenwawr. 45 A chwedi i. 46 Ymchwelyd hyd. 47 Lle yr oedd tair llong. 48 Castellwyr a gwyr Mon ai hymlydiant⁴ yntau ar. 49 Hwytthau.

59 Osgeddlow. 60 Fywyd a llun. 61 Anghenoga chyfreidus 62 Enwau y meibion fu y Caswallawn. 63 Marred. 64 Ranwllt. 65 Fo fu. 66 Hefyd iddaw. 67 Glybu. 68 Anioddefus. 69 A wnaeth. 70 Duly'n a distrywiaw. 71 Yn fyw. 72 Ef hefyd a archassasai. 73 Llwyni fel na bai na chysgod. 74 Gwendid.

75 Lluestodd ac y pebyll-iodd. 76 Glybu Ruffudd hynny 77 I holl. 78 Cerddodd. 79 Gan wneuthur rhag-odfaeu mewn. 80 Ac ofni hynny a wn-aeth ynteu ac ymchoelyd. 81 Hyd oni ddaeth. 82 I neb golled. 83 O giwawd. 84 Ennilodd neb araw ef cymmaint a buchw. 85 Esgweiriaid. 86 Y dialodd.

O LYVYR R. D.

40 Ac a Ffreinc ac a. 41 A llawer oihymlydwy'r. 42 Digwyddodd. 43 Padarn i'r gyfar-wyddyd na allai er i dry-belitted manegi yn llwyr holl helyntiau. 44 Cymry y Werddon ynyssodd. 45 Medrafi ac nas med-rwn pei byddwn cyn ddoethed a Thullius fardd holl helyntiau. 46 Maro fardd mewn. 47 Ac felly fal yr oedd Ruffudd weithiau. 48 Ddywedai.

y Ffreine hyt ar ddim. Ac yn hynny fyth Gruffudd ac lu gantlaw, ynteu weithiau⁸⁷ or blaen, weithieu yn ol, weithieu ar ddeheu, weithieu ar asswy uddunt, rhag gwneuthur o naddunt⁸⁸ neb rhwy gollet yn oi gyfoeth. A phei ar wyddai⁸⁹ Ruffudd iw wyr ymgymysu ag wynt⁹⁰ ar y llwyneu, diweddaf dydd fyddai hwnnw i Frenhin Lloegy, ac Ffreine⁹¹: ynteu hagen a arbedws⁹² iddaw megis Dafydd frenin gynt i Sawl.

A gwedi darbot hynny Hu⁹³ iarll Caer, yr lun a ddywedpwyd uchod, gwraid yr holl ddrwg, megis Antiochus gynt gynnullws⁹⁴ llynges a llu dirfawr anrhyfedd ir wlat, gan dristyt a chwynfan a dolur, a choffau y Castellwyr a diwreiddiau ei gestyll, a lladdfa ei farchogion, ac a gyt ddyunws⁹⁵ ac ef Hu⁹⁶ arall iarll Amwythic ac lu ynteu fal i delynt y gyt yn gyfun i ddial y colledeu rhywnathoedd⁹⁷ Ruffudd uddunt ac wrth hynny i cerddassant ac eu llu⁹⁸ yn eu llynges ar for hyt ynghyfaeth Gruffudd, ac Ywein fab Edwin, ac Uchdrut ei frawt oc eu blaen ac eu⁹⁹ gallu.

A phan fu honnet¹ hynny gwyr Gwynedd a Phowys a gyt-ddyunassant i wrthwynebu uddunt heb ddarostwng. Ac wrth hynny i mudassant Arglwyddi Powys, Cadwgan ap Bleddyn a Maredudd ei frawt, ac eu hanneddeu ganthunt hyt ar Ruffudd.²

Ac yna gwedi cynmyt cyt gyngor ydd aethiant³ hyt ym Mon, ac wynt⁴ a Gruffudd, ac yno ydd⁵ ymddifferassant megis y mewn caer a faei ddamgylchynedic o weilgi. Canys i Ruffudd rhyddothoedd⁶ uwillong ar lymthec o gyfar eu hirion⁷ yn borth iddaw o Iwerddon⁸, ar rhei hynny i frwydraw ar for yn erbyn llynges yr Ieirll.

A phan ddoeth hynny at yr Ieirll⁹ anfonassant wynteu¹⁰ gennadeu hyt ar y llongeu rhyddothoedd¹¹ i gynnorthwyaw Gruffudd, i erchi uddunt pallu iddaw pan fei cyfyngaf arnaw, a dyfod attaddunt wynteu¹² er a fynnynt o dda, ag felly y

darfu wedi credu o naddunt¹³ i dwyll y Ffreine, y tywalldassant yr holl ynys¹⁴ gan dorri eu harfoll wrth Gruffudd, a phan wybu Ruffudd hynny doluriaw a chymnirawu yn fawr a oruc¹⁵, can ni wyddiat pa gyngor a wnei yn erbyn ei wrthwynebwyr o Ffreine ar brat-longeu.

Ac yna gwedi mynet yng cyngor ef a Chadwgawn fab Bleddyn ei ddaw, i cerddassant y mewn ysgraff yn y ddoethant hyt yn Ywerddon¹⁶ ac adaw eu ciwdawt ac a oedd eiddunt¹⁷ yn ewyllys Duw ac amddeffyn, yr hwn a nottae canorthwyaw¹⁸ i bob dyn pan fo cyfyngaf arnaddunt¹⁹ o anebryfygedic rybuchtet. A phan wybu eu pobyl wynteu hynny ydd²⁰ ymchwelessant ar ffo gan ymddirgelu ac ymguddiaw yng gogofeu a llwyneu a rhedynossydd ag elldydd²¹ a diffysseu a chorsydd a dryswch a cherrie ag ymbob rhyw leodl ereill or y gellynt ymguddiaw rhac ofn Iuddewon nid amgen y Ffreine, a chenedloedd ereill rhyddoethoedd²² yng cyrch uddunt, canys megis i dywait y dwywawl ymadrodd digwyddaw a oruc²³ y bobyl heb tywyssawc. Ac ni bu ohir ir ieirll ac eu²⁴ lluoedd, ac eu hemlynassant wynteu yn orawenus²⁵ y dydd hwnnw hyt ucher, ar hyt ac ar let yr ynys, gan eu hanrheithiaw a lladd y gwerin a thorri aelodau eraill, ar nos a wastattaws²⁶ yr ymlit, a thrannoeth nachaf²⁷ trwy weledygaeth Duw, llynghes frenhinol yn agos yn ddirybudd yn ymddangos, a phan welet honno²⁸ anhyfrydu a oruc²⁹ y Ffreine a'r Daenyssyeit bratwyr³⁰ a dwyllessynt Ruffudd.

Ac fal ydd oedd fradawe³¹ y Ffreine eissioes yn wastat ydd anfonassant wynteu a dan gel³² yn y lle rhei or Cymry cyfun a hwynt hyt ar wyr yr ynys i erchi³³ uddunt ddyfot ar frys i dangnefedd, ar hoddi³⁴ diogelrwydd uddunt. Canys ofn fu ganthunt gorfod arnaddunt ymladd³⁵ ar Cymry foedigion³⁶ or neill parth, ar³⁷ llynges

O LYVYR R. D.

O LYVYR R. D.

⁸⁷ Gantlaw weithiau. ² Nid amgen Cadwgan a Maredudd i frawd meibion Bleddyn ab Cynfyn ac ai hanneddau ganthunt hyd at Ruffudd.
⁸⁸ Asw rhag wneuthur o honynt. ³ Yr aethant.
⁸⁹ A phan wyddai. ⁴ Hwynthwy.
⁹⁰ Ymgysgu a hwynt. ⁵ Yr.
⁹¹ A Ffreine. ⁶ I daethai.
⁹² Arbedodd. ⁷ Gyfarau hurion.
⁹³ Huw. ⁸ O Werddon.
⁹⁴ Gynnullodd. ⁹ Ar yr ieirll yr.
⁹⁵ Gyd tynnodd. ¹⁰ Hwythau.
⁹⁶ Huw. ¹¹ A ddaethai.
⁹⁷ A wnaethai. ¹² Attynt hwy.
⁹⁸ Ai llu.
⁹⁹ Oc oi blaen ac ac.
¹ Son.

¹³ Honynt. ²³ Wnaeth.
¹⁴ Oll hir ynys. ²⁴ Hir ir ieirll ai.
¹⁵ Chynnyrfu yn fawr a wnaeth. ²⁵ Nas ymliadassant hwythau yn rymus.
¹⁶ Wedi iddaw ef a Chadwgan fab Bleddyn ymgynghori yraethant mewn ysgraff hyd yn y Werddon. ²⁶ Wastadhaodd.
¹⁷ Iddynt. ²⁷ Yr oedd.
¹⁸ Ddiehon gynnorthwy. ²⁸ Hynny.
¹⁹ Arnyn. ²⁹ Wnaeth.
²⁰ Hwythau hynny yr. ³⁰ Danisiad fradwyr.
²¹ Mewn ofgefydd daiarol a gwerni a choedydd a llwynau a rhedynoedd a gellydd. ³¹ Yr oedd frad.
²² A ddaethant. ³² Y danfonasant dan gel.
³³ Cymry at wyr yr ynys a oedd ar ffo ac erchi.
³⁴ Dangnefedd a hwynt a hwythau a roent.
³⁵ Orfod ymladd.
³⁶ Ffoedig.
³⁷ Ac ar.

frenhinawl or parth arall, ac felly i darfu, ac felly i twyllws³⁸ y Ffreinc bratwyr, y Cymry o bob parth gwarchaedigion yn yr³⁹ ynys wedi y bla rhywnaethoeddynt a allei ddyfot⁴⁰ ar gof ir etifedd wedi ei ryeni. E llynghes hagen a ry welsynt yn ddeissyfyt, brenin Llychlyn bieuoedd⁴¹ a gyfarwyddassei Duw oe trugaredd i Fon i rhyddhau y bobl warchaedic gan yr anghyfiaith⁴², canys galw rhywnaethoeddynt⁴³ ar eu harglwydd yn eu dioddefeint ac eu gofid⁴⁴ a Duw ac eu gwrandewis⁴⁵.

Ac wedi dateinau yr Brenin trwy ieithydd pa ynys oedd, a phwy oedd eu harglwydd, pa anrheithiaw⁴⁶ a pha ymlynu, pwy yr ymlynwyr⁴⁷ cyt-ddoluriaw a oruc⁴⁸ a lliidiaw a dyneshau ir tir a their llong, ar Ffreinc hagen yn ofnawc⁴⁹, fal gwragedd pan welsant hynny, a ymladdasant yn llurigawe ac eistedd ar eu meirch oc eu defod a cherddet tu ar brenhin⁵⁰, a nifer y teirllong, ar brenin yn rhyfygus ac nifer a ymladdws yn eu herbyn wynteu⁵¹, a digwyddaw a oruc⁵² y Ffreinc, i ar eu⁵³ meirch fal ffirwyth y ffigys i ar y gwydd⁵⁴, rhei yn feirw, rhei yn frathedic o ergytieu y Llychlynwyr, ar brenhin chun yn ddigyffro or cwr y blaen ir llong a frathws a saeth Hu⁵⁵ iarll Anwythie yn ei lygat, ac ynteu a ddigwyddws oe ochrwm ir ddaear yn friwedie, ddieneit, i ar ei⁵⁶ farch arfawc dan ymfustiaw ar ei arfu ac or damwein hwnnw ydd ymchwelws⁵⁷ y Ffreinc ar ffo, a rhoddi eu cefneu ir ergytieu y Llychlynwyr, ar brenhin ac llynges a hwylyassant oddyna ymdeith⁵⁸, canys ef rhyddoethoedd⁵⁹ a gallu mawr ganthaw⁶⁰ i edrych ynys Prydein ac Iwerddon y rhei sydd oddieithy y byt, megis i dyfot Fferil bot y Bryttanyeit yn ddieithredic yn gwbyl or holl vyt⁶¹.

Ac wrth hynny Hu iarll Caer ar Ffreinc eraill yn llawen o ymchweliat⁶² Magnus frenhin, a ddugant y ganthunt y

Gwyndyt ar eiddynt oll yn llwyr hyt⁶³ yng Cantref Rhos, rhac ofn dyfodiad Gruffudd awr pob awr⁶⁴, ac yna rhifwyt ysgrubyl pob perchennawc ac anrheith, ac oddyna eu hanneru ag ar hanner i cerddws⁶⁵ ef i Gaer.

Eno hagen hydd oeddynt⁶⁶ a bratwyr anudonol or Daenyssyeit a fredychessynt Ruffudd yn aros yr eddewidion a addawssei Hu uddunt, a cheith⁶⁷ o wyr a gwragedd o weission a morwynion, ac ynteu au talws uddunt hwy megis⁶⁸ ffyddlaw i anffyddlaw, yn i cadarnhaei ddywyawl lunyaeth canys neu ryddarodd iddaw ar ehang, cynnullaw holl wrachiot⁶⁹ mantach, crwm, cloff, unlygeidiawc, gormessawl, diallu, ac eu cynnyg iddunt yn pwyth eu⁷⁰ bratwriaeth; a phan welsant wynteu⁷¹ hynny, gillwng eu llynges a wnaethant a chyrchu y dyfynfor parth ac Iwerddon; y gwr a oedd yn gwledychu yn yr amser hwnnw a beris⁷² anafu rhei o naddunt⁷³, a thorri eu haelodeu, a dehol ereill yn ddybryt oe holl deyrnas.

Adventus-Griffini Regis ex Hibernia.

Ac yn yr amser hwnnw nachaf⁷⁴ Ruffudd oe nottaedig ddefot yn dyfot o Iwerddon a y casaf yr holl wlat⁷⁵ yn ddiifeith, ac chiwdawt wedi rhyfynet⁷⁶ i le arall.

Oddyna ydd anfonws⁷⁷ cennadeu hyt ar yr Iarll Hu, ac i tangefeddws⁷⁸ ac ef ac yn y cantref hwnnw i rhoddet teir tref iddaw ef yno.⁷⁹ Ac yno i dwg ei fuchedd flwyddynedd yn dlawt ofidus⁸⁰ gan obeithiaw wrth weledigaeth Duw rhagllaw.

Ac oddyna wedi cerddet blwyddynedd⁸¹ heibiau i cerddws⁸² i lys Henri frenhin⁸³ yr hwn a fu frenin nessaf⁸⁴ iw frawt, a chan hwnnw⁸⁵ i casaf ef rybuchet a charyat a chyfadnabot eiriawl, a chyfarwyt⁸⁶ erfyn escob Bangor, ag i rhoddes iddaw⁸⁷ gan dangnefedd a charyat Cantref Llleyn ac Eifionydd ac Ardudwy ac Arllechwedd ac wynt ac eu gwerin ac eu hanrheithiodd⁸⁸,

O LYVYR R. D.

³⁸ Tywyllawdd.

³⁹ Gwarchaedigion yr.

⁴⁰ Ar y wnaethant allai ddwyn.

⁴¹ Honno a welasant hwy yn dyfod brenin Llychlyn pioedd hi.

⁴² Warchaedic anghyf-

⁴³ A wnaethant.

⁴⁴ Ai gofid.

⁴⁵ Ai gwrandawodd.

⁴⁶ Oedd arglwydd pa anrhaith.

⁴⁷ Eriid a phwy oedd yr

⁴⁸ Wnaeth.

⁴⁹ Thynnu i'r tira wnaeth a thair llong ar Ffrainc oedd yn ofnus.

⁵⁰ Yn eistedd ar i meirch y deuant tu agaty brenin.

⁵¹ Rhyfygus a ymladdodd yn i herbyn hwythau.

⁵² Wnaeth.

⁵³ Oddiar i.

⁵⁴ Oddiar y ffigwydd.

⁵⁵ Huw.

⁵⁶ Oddiar i.

⁵⁷ Y dymchwelodd.

⁵⁸ Oddyno ymaith.

⁵⁹ A ddaethai.

⁶⁰ Cyt ag ef.

⁶¹ Yn gwbl ddieithra or

holl fyf.

⁶² Huw iarll ar Ffreinc oedd lawen o ymweliad.

O LYVYR R. D.

⁶³ Oll hyd.

⁶⁴ O awr i awr.

⁶⁵ Y cerddodd.

⁶⁶ Yno hefyd yr oedd.

⁶⁷ Huw iddynt a llawer.

⁶⁸ Talodd iddynt megis.

⁶⁹ Ni ddarfu iddaw gyn-

null mor holl wragedd.

⁷⁰ Ai cynnyg iddynt yn dal am i.

⁷¹ Hwythau.

⁷² Barodd.

⁷³ Honynt.

⁷⁴ Yr oedd.

⁷⁵ I holl wlad.

⁷⁶ Myned.

⁷⁷ Yr anfonodd.

⁷⁸ Ar yr iarll Huw ac y

tangefeddodd.

⁷⁹ Teirtref iddaw.

⁸⁰ Dug fuchedd dlawd un

flwyddyn ofidus.

⁸¹ Y flwyddyn.

⁸² Cerddodd.

⁸³ Frenhin Lloegyrr.

⁸⁴ Yn nesaf.

⁸⁵ A chyn hynny.

⁸⁶ Chydnabod eiriawl a

chyfarwyddyd.

⁸⁷ I Dduw.

⁸⁸ Hanrheithiau.

ac yn y lle pan ymchwelws⁸⁹ Gruffudd or llys i dug eu Cyfannedd ir gwladocdd hynny, gan diolwch⁹⁰ i Dduw yr hwn a ddiyt⁹¹ y cywaethogion syberw og eu cadeir yr hwn a wna yr achawc yn arberthawc⁹² yr hwn a ystwg ddynd ac ae dyrchaif.

Oddynd eissoes pob dryll i rhyddhaws⁹³ pob peth rhac Gruffudd, canys ei obeith oedd yn yr Arglwydd, a pheunydd i llythrynt attaw ereill o Ros ac eu hanreithiau ganthunt heb ganiat Iarll Caer, ac amlhau ei bobyl, ac yn y flwyddyn rhag wyneb i cerddws i Fou ae gwerin ganthaw, ag i gwledychws⁹⁴, ac oddyna ir cymydedd ereill, ac fal hyn⁹⁵ i cafas trachafyn oe grym pob peth yng Gwynedd, megis i gwnaeth Maccabens mab Mathathias gynt yn yr Israel. A dwyn a wnaeth ei holl giwdawt o amrafael alltudedd y rhei a athoeddynt⁹⁶ i alludedd or ymlitfa a ddywedpwynt uchot, ac amlhau daoedd yng Gwynedd gan lewynydd, megys am wlat yr Israel ac eu⁹⁷ hymchweliat o geithiwet Babilon, a molest a gymyrth yr iarll ynddaw oe oressyn⁹⁸ y felly heb y ganyat.

*Henrici 1. mi. prosa indignantis Griff.
Pr. 2. as. Expeditiones ridiculas contra
Venedusque ad mur Castell.*

A phan gogleu⁹⁹ frenhin Lloegyr hynny rhyfeddu a orug¹ ag agori ei dryssor, a rhoddi treul ddiolawd i farchogion a phedyt, a dwyn ganthaw² brenhin Ysgotland² ar Yscotieit a gwyr Deau, ag felly i doeth i gywaeth Gruffudd, a phebylliaw ym Mur Castell². A Gruffudd ynteu o gynnefindra a brwydyr a luestws yn ei erbyn ynteu ym⁴ mreichiau Eryri Eiriawg, ac oddyna ymanfon ar brenin, ac ynteu⁵ trwy ysbeit dieuoedd⁶, a thangnefeddu. Ac oddyna ydd ymchwelws⁷ Henri frenhin i Loegyr, a Gruffudd iw gywaeth.

Ag eilweith wedi rhynnawd⁸ o amser i doeth Henri frenhin drachefyn a fluoedd mawr ganthaw⁹, a phebylliaw a orug¹⁰ yn yr un lle a ddywedpwyd uchot yn y mnyydd i arfaethu diwreiddiaw cywaeth Gruff.

O LYVIR R. D.

⁸⁹ Ymchwelodd. ⁹⁹ Glyb.
⁹⁰ Roi diolch. ¹⁰⁰ Wnaeth.
⁹¹ Ddarostwng. ¹⁰¹ Yr Ysgotland.
⁹² Anyber oi cadair ac a ddyrcheffif y rhai ufudd ¹⁰² Mur y Castell.
⁹³ A nyber oi cadair ac a ddyrcheffif y rhai ufudd ¹⁰³ Luestodd yn i erbyn yn i lle yr hwn a wna yr ym.
⁹⁴ Achannawg arberthawy. ¹⁰⁴ Ac'or brenhin ag yntau.
⁹⁵ Rhwyddws. ¹⁰⁵ Ennyd o ddyddiau.
⁹⁶ Gwledychodd. ¹⁰⁶ Yr ymchwelodd.
⁹⁷ Ac fal hynny. ¹⁰⁷ Ennyd.
⁹⁸ Ddoedynt. ¹⁰⁸ A llu mawr oedd ganthaw.
⁹⁹ Ai. ¹⁰⁹ Wnaeth.
¹⁰⁰ O achub i gywaeth ai oressyn.

udd ae ddestryw¹¹, a lladd a difa ei giwdawt yngeneu y cleddyf. A phau glywynt hynny wedi cynnullaw llu i doeth Gruffudd yn ei erbyn oi nottaedic¹² ddefawd, a gossot eu anheddeu¹³ ae fileinllu ar gwragedd a'r mcibion yn dyrsswch mynyddedd Eryri yn y lle ni ddiodeffasant un perygl ac wrth hynny ir ofnhaws¹⁴ y brenhin digwyddaw¹⁵ yn llaw Ruffudd oe pydiau pan ddisgynnei or mynydd, i cerddws drachefyn i Loegyr gan¹⁶ wneuthur tangnefedd ac ef. O wi! o Dduw¹⁷ y gynnifer gweith ydd arfaethasant ierll Caer gwrthwynebu i Ruffudd ac nys gallasant, ar gynnifer gweith gwyr Powys, ac nis gallasant, ar gynnifer gweith gwyr Trahaiarn twyllwr, ag nis gallasant eissoes i ddwyn ar gwbylder.

A gwedi hynny i gwledychws Gruffudd¹⁸ llawer o flwyddedd yn hyrwydd gywaethoc gan arafwch a heddwch ac yn¹⁹ arfer o gymmydogaeth y brenhinedd nessaf iddaw yn gyfun, nit amgen Henri frenhin Lloegyr, a Mwrchath frenhin Iwerddon a brenhin ynysedd Denmarc, a honneit amlwg fu, ac yn y teyrnassoedd pell iwrthaw, ac yn y rhei agos²⁰ iddaw, ac oddyna ir amlhaws pob cyfryw dda yng Gwynedd ac i dechreuassant y ciwdawtwyr adeilat eglwysseu ym mhob cyfeir ynddi, a heu coedydd ac eu²¹ plannu a gwneuthur perllanneu a garddeu, ag eu damgylchynu²², o gaeau a flossydd, a gwneuthur adeiladau murddin ac ymborth o firwytheu y ddaear²³ o ddefawt gwyr Rhufein.

A Gruffudd ynteu wnaeth eglwysseu mawr yn y llysoedd²⁴ pennaf iddaw ehun, ac adeiladoedd y llysoedd, a gwleddeu²⁵ yn wastad yn anrhydeddus. Pa beth hefyd? echtywynnygn a wnei Wynedd yna²⁶ o eglwysseu calcheit²⁷ fal y ffurfafen or fyr²⁸ Llywiaw y bobyl a wnei yng gwialen haearnawl gan wneuthur cyundeb²⁹ a thangnefedd ar teyrnassoedd nessaf iddaw ae feibion etwa yn weision ieuinc a ossodes ar y cantrefoedd eithaf iddaw i eu rhagfeddu ac i eu³⁰ cynnal mal mur angecyffroedig³¹ yn erbyn estrawn genedl-

O LYVIR R. D.

¹¹ A distryw. ²⁴ Ai hamgylchynu.
¹² Arferedic. ²⁵ Ymborth a firwythau
¹³ Gosod i anhedu. ²⁶ i daear.
¹⁴ Ofnodd. ²⁷ Yn y lusoedd.
¹⁵ I ddigwydd. ²⁸ I lusoedd a gwladau.
¹⁶ Drachefyn gan. ²⁹ Chwynychu a wnai hefyd Wynedd.
¹⁷ A Duw. ³⁰ Calchedig.
¹⁸ Gwledychodd Ruffudd. ³¹ O scr.
¹⁹ Gan. ³² Cyttundeb.
²⁰ A hynny fu amlwg yn y teyrnassoedd pell oddiwrtho ac y rhai nesaf. ³³ O gyrff safed.
²¹ Ai.

oedd a rhai angyffeithi o darfei³² uddunt meddyliaw cyfodi o newydd yn ei erbyn, ar brenhinedd bychein craill a gyrehynt ei lys ef ac amddiffyn, i gyrehu eigannorthwy, ac gynglor y gymifer gweith i gofuddyei estrawn geneid hwynt³³.

Opera Pietatis Griffini R.

Ac yn y diwedd³⁴ eissioes Gruffudd a hynaws³⁵ a cholli trem eu lygeit a oruc a rhodli a oruc ynteu y yuni i³⁶ weithred-oedd y trugaredd, wedi meddyliaw o honaw ennill enw tragywyddol o filwriaeth, ef a arfaethws hefyd fynct³⁷ e hun i le dirgel ysgyfala i ddwyn buchedd ddwywawl, a threngu ei holl Arglwyddiaeth fydwawl yn llwyr. Ac eissioes fil ydd oedd ei derfyn³⁸ i fynct or byt hwn yn nessau, galw ei feibion a oruc³⁹ a lluniaethu ei furwolaeth fal i gynaeth y brenhin Ezechias weith arall, ac wrth hynny rhannu a oruc⁴⁰ ei holl dda ai gyfiawnder ynteu a bara yn oessoedd⁴¹. Ef a anfonos ugein swllt i eglwys Crist yn Nulun, yn y lle i ganet ac i magwyt, a chymmeint a hynny i holl eglwysseu penaf Iwerddon: ar gymmuint i eglwys Fynyw, ar gymmeint i fanachloc Caer, ar gymmeint i fanachloc Amwythie, a mwy no hynny i eglwys Fangor, a deg swllt i Gaerdybi

O LLYWR R. D.

³² Anghyfiawn a ddarfus. mewn rhan 'a waherddid
³³ Gofidiai estrawn gen-gantynt; pan yw Ysgod-
elloedd hwynt. — Gellir awg oedd yn rhagori ar
chwanegu at weithred-bawb yn cyvarvodi hwnw
oedd Gruffudd ab Cynan, o ganu pib; ac i ba un y
iddo ddiwygiaw brein-rhodes Gruffudd ab Cyn-
iau a devodau prydydd-an y *Bib Aur*, yn arwydd
ion a cherddorion; ac o ei orchest yn pibiannu.
yn ol y drevyn à lunnies Y cyvreithiau à sevydled
ev drwy gyvraith y cyn-yno saent etto yn paráu,
nahied eisteddvodau yn ac y maed y dydd hwn
Ngwynedd hyd yr oes-yn gyvarwyddid i gerdd-
oedd diweddar. Yn ei orion holl Gymru. Ni
amsor ev hevyd y bu orcheisiodd Gruffuddymyru
sedd ardderehawg yn am vrainr ar y Deheu-
Nghaerwys; am ba un y barth, gan vod estronion
mae Robert Gruffudd yn wedi cael goresgyn-dawd
crybwyll, gan wrthatteb yno yn ei amser ev; ac
amryw bynecian, yn Nhr-nis gall chwaith tywysog-
aethawd G. Owain o blaid ion Deheubarth, drwy
vod Cadell yn hynav o gynnal y vath orseddau a
veibion Hywel Dda. Yn chyvarvodau, holi baint
yr ystyr yma y mae ei yn Ngwynedd, mwy nog
eiriau:—Dywedweh vod yr holes Gruffudd yn y
tywysawg Deheubarth yn Deheubarth, yn Lloegyr,
pericynnal gorseddau, mal neu yn yr Alban, o ba
yr ydych yn eu camenwi, wledydd cyrchasei amryr-
er baint i gerddorion eilion gerddorion i yr eis-
Cymru. Evely Gruffudd teddvod hono.
ab Cynan, brenhin Gwyn-
edd, a gynnaliodd eistedd-
vod at y cyfryw amcan yn
Nghaerwys; i ba le y cyr-
chodd holl gerddorion
Cymru; a rhai bevyd o
Loegyr, ac o yr Alban,
pan y dirmygai y Cymry
ymarver a phibau, ac

ar gymmuint i Benmon, ar gymmuint i
Gelynawe, ar gymmuint i Enlli, ar gym-
muint i Feifod, ar gymmeint i Llan Armon,
ar gymmeint i Ddineirth, ac i lawer o
eglwysseu pennadusaf⁴² ereill. A rhoddes
ynteu i escob ac archdiacon offeiriad ac
urddelion, ac awthrawn⁴³ ac i achanog-
yon cristiawn y daoedd hynny a gymmyn-
af⁴⁴ fi i amddiffyn yr Ysbryd Glan yr hwn
a wyr pob peth ac ae hatwen.

Wrth ei ddiwedd ynteu i doethant y
gwyr mwyaf a doethaf or holl gywaeth,
Dafydd escob Bangor, Synnon archdiacon
gwr addfed o oed a doethineb, prior manach-
loc Caer, a llawer o offeiriad ac yscolheigion
yn iraw ei gorph⁴⁵ ac olew cyssegredic her-
wydd gorchymynyn Iago Ebstol.

Ei feibion hefyd a oedd yno yn plith
hynny, ac ynteu yn eu bendigaw wy ac yn
dywedyd, pa ryw wyr fyddynt rhagl-
law megis Iago Padiarch yn bendigaw ei
feibion gynt yn yr Aipt. A gorchymyn
a oruc uddunt⁴⁶ bot yn wrawl a gwrth-
wynebu yn wychyr en gelynyon ar ei
gyffelybrwydd⁴⁷ ynteu yn ei ddiwedd-
ddyddieu. Yno hefyd ydd oedd Angharat
frenhines ei wreic briawt ynteu ac iddi
rhoddes ynteu hanner ei dda a dwy randir,
a phorthloedd Abermenci. Eno ydd oedd-
ynt ei ferchet a rhai oi neicint⁴⁸ ac i baw
or rhei hynny hefyd i rhoddes⁴⁹ rhan or
eidaw yn ymborth uddunt wedi ei ddydd
eif, Cymry a Gwyddyl a gwyr Denmare
ynteu⁵⁰ a ddrygyferthassant⁵¹ o ddigwydd-
edigaeth Gruffudd frenin fegis cwynfon yr
Iuddewon: am Ioswe fab Nun.

Dwy vlynedd⁵² a phedwar ugeint oedd
Ruffudd, ac yna i bu farw, ac yn Mangor⁵³
i eladdwynt y mewn ysgrin⁵⁴ yn y parth
asswy ir allawr fawr yn yr eglwys. A
gweddiwn ninneuhyt pan orffwyssio ei eneit
ynteu yn yr un peth, nit amgen yn Nuw, y
gyt a brenhinedd daereill yn oes oessoedd⁵⁵.

AMEN.

*Examinat. ad exemplar. Plaswardense, trans-
crip. per Edw. Thelwall, Armiger. Ann. Don. 1574.
It. exam. ad Codicem Guil. Owen, Arm. de Pork-
ington, Britannice Brogentyn.*

O LLYWR R. D.

⁴² Pennaf. ⁴⁰ Hwytiau.
⁴³ Urdolion athrawn. ³¹ Ddrycerfathasant.
⁴⁴ Daoedd a gymynnaf. ⁵² Flwydd.
⁴⁵ Gorf ef. ⁴³ Yn eglwys Bangor.
⁴⁶ Rhaglawa gorchymyn ⁴⁴ O fewn ysgrin.
a wnaeth iddynt. ⁵⁵ Ynghyd ag eneidiau
⁴⁷ Gyffelyb. brenhinoedd da ereill yn
⁴⁸ Rhai naiant. oes oessoedd.
⁴⁹ Hynny i rhoddes.

☞ *Dalier sylw: Nid yw yr Hanes ddim wedi
ei ranu yn bennodau; ac nid oes chwaith gymmyn-
iadau Lladin y pennodau, yn Llywr y parchedig
Richard Davies.*

PARTHAU CYMRU.

LLYMA y modd i mesurwyd¹ ac i rhanwyd Cantrewydd a Chymydau holl Gymru, yn amser Llywelyn ab Gruffudd y Tywysawg diweddav o'r Cymry. Tair talaith a fu yn Nghymru; un yn Aberffraw yn Môn; a'r ail yn Ninefwr² yn Neheubarth; a'r drydedd³ yn Mathraval, yn Mhowys; ac wrth Aberffraw i rhoed xv. Cantref Gwynedd, nid aingen.

Cantrewydd Gwynedd a'i Chymydau.

Môn.

1. CANTREV Aberffraw.
Cwmwd Llivon.

Maldraeth
Cemmaes.⁴
Talebolion.
Y Twr Celyn.

2. Cantref Rhosyr.
Tindaethwy.
Menai.

Caer yn Arfon.

1. Cantref Aber.
y Llechwedd Uchar.
y Llechwedd Isav.
Nant Conwy.

2. Cantref Arvon.
Uwch Gwyrvai.
Is Gwyrvai.

3. Cantref Dunodig.
Ardudwy.
Eivionydd.

4. Cantref Lleyn.
Maen.⁵
Finnlaen.⁶
Caelogion.⁷

Meirionydd.

- Cantref Meirion.
Tal y Pont.
Pennal.
Ystum anner.⁸

- Cantref Arwystli.
Uwch Coed.
Is Coed.
Gwararcinion.⁹

- Cantref Penllyn.
Uwch Meloch.
Is Meloch.
Mignaint.

Y Berveddwlad

- Cantref Ystrad.¹⁰
Uwch Aled.
Is Aled.

- Cantref Rhuvoniog.¹¹
Hiraethog.
Cevn Meirch.¹²

- Cantref Rhos.
Uwch Dulas.
Is Dulas.
y Creuddlyn.

- Cantref Dyfryn Ciwyd.
Cwmwd y Golygion.¹³
Llannecich.¹⁴
Rhuthyn.¹⁵

- Cantref Tregeingyl.
Cwnsallt.¹⁶
Prystatyn.
Rhuddlan.

Ac velly i cavad yn y Dalaeth hono, xv. Cantref. a xxxviii.¹⁷ o Gynyddau.

Ac wrth Dalaeth Mathraval i rhoed y Cantrewydd a'r Cymydau sydd yn canlyn.

Powys Valawc.

- Cantref Barwn.
Cwmwd y Dinmael.
Edeyrnion.
Glyn Dyfidwy.

- Cantref y Rhiw.
Cwmwd Ial.
Ystrad Alun:
yr Hôb.¹⁸

¹ Rhanwyd ac i mesurwyd, ac i rhanwyd.
² Yn Mathraval.
³ Yn Nin. vwr.
⁴ Yn Ll. H. Y. Cantref yw Cemais, yn Cynwys C. Talybolion, a Twrcelyn.
⁵ Cymytmaen.
⁶ Tinnlaen.
⁷ Gafalogion, y Canologion.
⁸ Ystymofir. Ystymaner.
⁹ Gwerthmion.

¹⁰ Rhyvoniawg.
¹¹ Ystrad.
¹² Crymeirch.
¹³ Coleion, Coelogion, Colyan.
¹⁴ Llan Arch, Llannarth.
¹⁵ Ruthyn; bevyd Cwmwd Dogveilin.
¹⁶ Cwnsyllt.
¹⁷ xxxix.
¹⁸ Yr Hobou.

- Cantrev** Uweh Nant:
Merford.
Maclor Gymraeg.
Maclor Saesneg.¹⁹
- Cantrev** Trevred.
Croes Vain.²⁰
Trev y Waun
Croes Oswall
- Cantrev** Rhaiadyr.
Mochnant Is Raiadyr.
Cynllaith.
Nantheudwy.

Hevyd o vewn Powys Vadawg i rhoed swydd y Drevwen gynt: ac felly y dyl y vod etto.

*Powys Wenwynwy.*²²

- Cantrev y Vurnwy.**²³
Mochnant Uweh Rhaiadyr.
Mechain Is Coed
Llanereh Hudol.
- Cantref** Ystrad.²⁴
Deuddwr.
Gorddwr Isaf.
Ystrad Marchell
- Cantrev** Llyswynav.
Caer Einion.
Mechain Uwch Coed.
- Cantrev** Cedewain.
Cynan.²⁵
Cyveiliog.²⁶
Mawddwy.²⁷

Rhwng Gwy a Havren.

- Cantrev** Macliennydd.²⁸
Ceri.²⁹
Swydd Grev.³⁰
Rhiwlallt.³¹
Glyn Ieithon.³²
- Cantrev** Elvael.
Uweh Mynydd.³³
Is Mynydd.
Llech Ddyvno.³⁴
- Cantrev y Clawdd.**
Teveidiat.³⁵
Swyddinogion.³⁶
Penallt.³⁷
- Cantrev** Buellt.
Swydd y Van.³⁸

¹⁹ Seisnig. ydd hynny i mae xl
²⁰ Faen. Cwmwd.
²¹ Trefywen, Trevowain, ²⁹ Melienydd.
Lib. Herg. Trefwen. ³⁰ Allan mewn Ll. ereill.
²² Wenwynwyn. ³⁰ Fuddugre, Swydd
²³ Vyrnwy. Dygre.
²⁴ Ystllys. ³¹ Rhiwlallt, Traillallt.
²⁵ Uweh Hanes, ac Is ³² Swydd Dineithon.
Hanes. ³³ C. Elvael Uwchmyn-
²⁶ Havren. ydd. C. Elfael Ismynydd.
²⁷ Cantrev Cynan C. ³⁴ Dyvynawg.
Cyveiliawg. C. Mawddwy. ³⁵ Dyfryn Tyveidiad.
O. L. H. Y.—Ac velly y ³⁶ Swyddinogion.
cad yn y Dalaeth hon xiv. ³⁷ Penwellt.
cantrev; ac yn y cantrev- ³⁸ Dinan, y wain.

- Cantrev** Swydd Drevlys.
Is Irwon.³⁹
- Ac velly i cad yn y dalaeth, bedwar cantrev ar Ddeg; ac yn y cantrevydd i mae deugain cwmwd.
- Ac wrth Dalaeth Dinevwr i rhoed y Cantrefydd hyn.
- Cantref** Penwedig.
Geneu y Glyn.
Pervedd.
Creuddyn.
- Cantrev** Canawl.
Mevenydd.
Anhunawg.⁴⁰
Penardd.⁴¹
- Cantrev** Castell.⁴
Caerwedros.
- Cantrev** Hirwen.⁴²
Gwinionydd;
Is Coed.
Caerfyrddin.
- Cantref** Finiog.
Hirvryn.
Pervedd.
Is Cynnen.⁴⁴
- Cantrev y Geiniog.**⁴⁵
Gwyr.
Cydweli.
Carnwylion.⁴⁶
- Cantrev** Bychan.
Mallaen.
Caeo.⁴⁷
Maenor Deilo.⁴⁸
- Cantrev** Mawr.
Certhiniog.⁴⁹
Mab Elvyw.⁵⁰
Mab Uchtryd.⁵¹
Widigada.
Brecheiniog.
- Cantrev** Selyv.
Selyv.
Tirhaiarn.⁵²
Canawl.⁵³
Talgarth.
Ystrad Yw Uchaf.
Eglwys Iail.⁵⁴
- Cantrev** Mawr.
Tir Rawf.⁵⁵
Lliwel.⁵⁶

³⁹ Iron.

⁴⁰ Anhinog

⁴¹ Penuth.

⁴² Cantrevwynion, Wyn-

ion.—Mal hyn yn Ll. H.

⁴³ Y. Cantrev Cadell Cwm-

wd Mabwnion C. Caerwed-

ros C. Gwinionydd.

⁴⁴ Seirwen.

⁴⁵ Iskenen.

⁴⁶ Cantrev Eginog. [ion.

⁴⁷ Caer.

⁴⁸ Deivi.

⁴⁹ Cethinog.

⁵⁰ Elvydh.

⁵¹ Ychdryd.

⁵² Trahaiarn.

⁵³ Cantrev Canawl, Cwm-

wd Talgarth, C. Ystrad

Yw, C. Eglwys Iail.

⁵⁴ C. Ystrad yw isaf.

⁵⁵ Ralph.

⁵⁶ Cantrev Lliwel, C. Tir

Rawf, C. Lliwel, C. Crug

Hywel.

Morganwg.

- Cantrev Gro Nedd.⁵⁷
rhwng Nedd ac Avan.
Tir yr Hwnârwd.⁵⁸
Tir yr Iarll.⁵⁹
Glyn Ogwr.⁶⁰
Cantrev Pen y Nen.⁶¹
y Van.⁶²
Maenor Rhuthyn.⁶³
Meisgyn.
Glyn Rhoddui.⁶⁴
Cantrev Brenhinawl.
Cibwr.⁶⁵
Seinghenydd.⁶⁶
Uwch Cayach.⁶⁷
Is Cayach.
Cantrev Gwaunllwg.⁶⁸
yr Haidd.
Canawl.
Eithias Elogion.⁶⁹
y Mynydd.⁷⁰

Gwent.

- Cantrev Gwent Uwch Coed.
Mynwy.⁷¹
Iscoed.
Llevenydd.⁷²
Trev y Grug.
Cantrev Iscoed.⁷³
Bryn Buga.⁷⁴
Uwchcoed.
y Teirtrev.
Erging.⁷⁵
Bach.⁷⁶

Cantrev Cochion yw y seithved Cantrev o Vorganwg, a hwnw a vesurwyd, o Vynwy hyd yn Mhont Caerloew; neu

cantrev Coch yn y Ddena, hyd Gaerloew.

Dyfed.

- Cantrev Emlyn.
Uwch Cuch.
Is Cuch.
Evelythyr.⁷⁷
Cantrev Arberth.
Penrhyn ar Elan.⁷⁸
Escyrogev.⁷⁹
Talacharn.
Cantrev Daugleddyv.
Amgoed.
Pennant.
y Velvre.⁸⁰
Cantrev y Coed.
Llanhuadain.⁸¹
Castell Gwis.
Cantrev Penvro.
y Coed.⁸²
Cantrev Rhos.
Hwlfordd.
Castell Gwalchmael
y Garn.
Cantrev Pebidiog.
Mynyw.⁸³
Pencaer.
Cantrev Cemmaes.⁸⁴
Cwmwd Uwch Nyver⁸⁵
Is Nyver.
Trevdraeth.

Ac velly i cavad yn y Dalaeth hono chwech cantrev ar hugain; ac yn y Cantrevydd hyny a mae lxxxviii o Gymydau. Ac felly tervyna henwau a rhanau y Cymydau a'r Cantrevydd yn holl Gymru i gyd. Ac velly mae yn y Llyvyr Coch yn Hergest.

PARTHAU CYMRU.

Cantrev Tegeingyl.

- CWMWD Cwmsced.
Prestan.
Rhuddlan.

⁵⁷ Cronarth. ⁶⁷ Cacach.
⁵⁸ Rhwng Nedd a Thawy. ⁶⁸ Gwentllwch.
Cwmwd arall yw hwn yn ⁶⁹ Eithav Edlygion, Ed-
Ll. H. Y. lygion, Fdlygion.
⁵⁹ Y Coetty. ⁷⁰ Allan yn Ll. H. Y.
⁶⁰ Maenawr Ogwr, Maen- ⁷¹ Y Mynydd, Uwch
r Glynogwr. Mynydd.
⁶¹ Penychen. ⁷² Llevnydd, Llevnyydd.
⁶² Maenor Dal y Vann. ⁷³ Iscoed Gwent.
⁶³ Rhythun. ⁷⁴ Brynbygaf.
⁶⁴ Rhoddui, Rhoddae. ⁷⁵ Erging ac Euas.
⁶⁵ Cibwrn. ⁷⁶ Allan yn Ll. H. Y.

⁶⁶ Saint Henydd.

Cantrev Dyfryn Clwyd. 2.

- Colian.
Llannereh.
Ystrad.

Cantrev Rhyvoniawg. 3.

- Ruthyn.
Uch Aleth.
Is Aleth.

⁷⁷ Elved, Llefethyr. i cavas Castell Maonawr
⁷⁸ Ar Deivi, ar Elyas. Pyr ei henw, C. Penvro.
⁷⁹ Esterolef. ⁸³ Cwmwd (Cantrev)
⁸⁰ Evelore. Miniw; Cwmwd (Cant-
⁸¹ Llanllhaden. rev) Pencaer, Cantrev
⁸² Cwmwd Coed yr Hav, Pebidiog.
C. Maenor Byr, Caldey yw ⁸⁴ Cemmaesa'i Chantrev
Ynys Pyr, o'r Pyr hwnw ⁸⁵ Never.

Cantrev Rhos. 4.

Uch Dulas.
Is Dulas.
y Creuddyn.

Môn. 5.

Llanfaes.
Cemmais.
Talebolion.
Aberfraw.
Penrhos.
Rhosyr.

Cantrev Arllechwedd. 6.

Trevriw.
Aber.

Cantrev Arvon. 7.

Uch Conwy.
Is Conwy.

Cantrev Dinodyn. 8

Privnot.
Ardudwy.

Cantrev Llyn.

Dinmael.
Is Clogyon.
Cuandiman.¹

Cantrev Meirionydd.

Estumanner.
Tal y Bont.

Cantrev

Cyvelawch.
Maden.

Cantrev Eryri.

Uch Meloch.
Is Meloch.

Cantrev.

Llangonwy.
Dinmael.
Glyndyrdwy.
Swmp Cantrewydd.
Gwynedd xv.
A swmp ei Chymydau
xxxvi.

*Powys.**Powys Vadawc.**Cantrev.*

Iail.
Ystrad Alun.
yr Hôp.

Cantrev.

Berford.
Uncuan.²
Croes Oswallt.
y Treuddyu.

Cantrev.

Nant Odyn.
Cevn Blaidd.
Uch Rhaiadyr.

*Powys Wenwynwyn.**Cantrev.*

Is Rhaiadyr.
Deuddwyr.
Llannerch Hudwl.

Cantrev.

Ystrad Marchell.
Mechain.
Caercinion.

Cantrev.

Uch Affes.
Is Affes.

Cantrev.

Uchcoet.
Is coet.
Swmp Cantrewydd Powys.
viii.

Swmp y Cymydau. xxi*Maelienydd.**Cantrev*

eri.
Gwerthryniaw

Cantrev.

Swydd Fuddugre.
Swydd Ieithon.
Llythyrwr.

*Buellt.**Cantrev.*

Cymwd, Pen Vuellt.
Swyddinan.

Cantrev.

Trevlys.
Is Iivon:

*Elvael.**Cantrev.*

Uch Mynydd.
Is Mynydd.

*Brecheiniog.**Cantrev.*

Brwynllys.
Talgarth.
Cantrev Tewdos.

Dyfryn Hodni.
Llywel.
Iir Rawf.

Cantrev Ida.

Ystrad Yw.

¹ Ctandiman.² Uchnant.

Cymwd Crng Ilywel.
 Euas.
Ystrad Tywi.
Cantrev Bychan.
 Hirvryn.
 Pervedd.
 Is Cennen.
Cantrev Eginawg.
 Cydweli.
 Carn y Williawn.
 Gwyr.
Cantrev Mawr.
 Mallaen.
 Caeaw.
 Maenawr Deilaw.
 Cethebiawg.
 Mab Elvyw.
 Mab Utryd.
 Widigada.
Ceredigion.
Cantrev Gwarthav.
 Genau y Glyn.
 Pervedd.
 Creuddyn.
Cantrev Mabwyniawr.
 Mevenydd.
 Anhwiawg.
 Pennardd.
Cantrev Caer Wedros.
 Winionydd.
 Iscoed.
Emlyn.
Cantrev.
 Cymwd Uch Cuch.
 Is Cuch.
Cantrev Warthor.
Cantrev Dyved.
 Cymwd Elvod.
 Derllys.
 Penryn.
 Estyrlwyv.
 Talacharn.
 Amgoed.
 Peliniawg.
 y Velvre.
Dau Gledlyv.
Cantrev.
 Llanluadain.
 Castell Hu.
Penvro.
Cantrev.
 Coet Raff.
 Maenor Birr.
 Penvro.

Pebidiuwg.
Cantrev.
 Pencaer
 Mynyw.
Rhos.
Cantrev.
 Hawlfordd.
 Castell Gwalchmai.
*Morganawg.*¹
Cantrev Gorvynydd.

Cymwd rhwng Nedd a Thawg.
 Tir yr Hwndrwd.
 Rhwng Nedd ac Avyn.
 y Coetty:

¹ Saith Cantrev Morganóc oc e Cōta civarōit.

Gōibeted pobyl Breiteinieid, paniō seith Cantrev essit e Morganōc, eni arglōtiaeth ai escobaeth.

E cintav iō e Cantrev Bichan; er ail Cantrev iō Gwir a Chedōeli; tridet iō Gorōonit; pedōerit iō Cantrev Pennchen; pummed iō Gōaenllōc ac Edeligion; e ōched Cantrev iō Gōent-is-coed; e seithved Cantrev iō Gōent-uch-coed, Estrad Eō, ac Euas: er rai a elōid en dōi laōes Gwent-uchcoed; ac hevid Erging ac Anerging, mal e mae e cōbil tervineu en Llevir Teilo.

Pan etoet Edgar vrenhin en Lloegir, a Heōel Da vab Cadelld deōisaōc Dēubarth Cimru: sev oet heni e dridet dalaeth, et oet i Vorgan Hen oll Vorganōc en tang-nevetus, hit pan geisiot Heōel Da i dreisiaō am Estred Eō ac Euas.

Pan glebu Edgar heni, ev a devenoet ato Aeōel Da, a Morgan Hen, ac Eōein e vab hit ei lys ev in Llundein. Ac ev a ōrandeōis estir er emrison a oet retint. Sev a dervinōit, trōi givreithlaōn varn i lis, a paniō Heōel Da a dreisiot en andledus, trōi gamōet, Morgan Hen, ac Eōein e vab; ac am heni divreimiaō Heōel Da a orugant o Estrad Eō ac Euas en dragiōit.

Ac en ol heni Edgar vrenin a ganiataot, ac a roes i Eōcin vab Morgant Hen, Estrad Eō ac Euas, o veōn escobaeth Llandav, a chadarnāu heni trōi ōeithredot ito, ac iō etivetion vith, o getfinedigaeth a thestiol-aeth holl archescib, escib, ieirll, a barōnieid Lloegir a Chymru, dan roi eu melltith ir neb a divreimiaī blwiv Teilo, ac arglōid iaeth Morganōc or gōledit hin: a hevid bendigedic vai ae cadōai mal i delai en dragiōit.

Ar gōeithred a Gnaeth Edgar ar hin en tresordi Llandav i mae engcadō.

Cymwd Tir yr Iarll.
Maenawr Glynogwr.
Cantrev Penychen.

Cymwd Meisgyn.
Glyn Rhoddni.
Tal y Van.
Rhuthyn.
Cantrev Breiniawol.
Is Caeth.
Uch Caeth.
Cantrev Gwaunllwg.
Cibwr.

Cymwd yr Haidd.
Y Drev Bervedd.
Edelygion.
Eithav.
y Mynydd.
Iscoed Gwent.
Iscoed.
Lle Mynydd.
Cantrev Gwent Uch Coed.
Trev Grug.
Uch Coed.
Felly Tervyna

HEN WAU PLWYVAU CYMRU

Bellach soniwn am y 'Fair swydd ar ddeg
yn holl Gymru, a'u Trevydd, Dinasodd,
Cymydau, a'u heglwysydd Plwyv.

SWYDD VON.

Cwmwd Mulldraeth.

- 1 Llangadwaladr.
- 2 Aberfraw.
- 3 P. Feirian.
- 4 Llan Trevdraeth
- 5 Llan Gwyven.
- 6 Llan Gristiolus.
- 7 Llan Geinwen.
- 8 Llan Hen Eglwys.

Cwmwd Menai

- 9 Llanddwyn.
- 10 Mio borth.
- 11 Llangeinwen.
- 12 Llangafo.
- 13 Llanidan.
- 14 Llan Edwen.
- 15 Llan Ddeinioel y Bloeg.
- 16 Plwyv Gredivel.

Yn Mhen Mynydd; ac yn hwnw ydd
oedd brivlys Owain ab Maredudd ab
Tudur Vychan o Von, hendad y Brenin
Harri y Seithved; ac yno y mae Llys
Beumynydd.

- 17 Llan Finan.
- 18 Llanvihangel Ysgeifog.
- 19 Llangevni.
- 20 Trev Gayan. Ac i mae Amlawdd
Gwmwd Menai yn Ynys Gybi.
- 21 Llanvaen yn Nglyn Rhos.
- 22 Llanvair.

Cwmwd Llŷon.

- 23 Llan Gwylllog.
- 24 Llan Drygan.
- 25 Llech Gynvarwy.
- 26 Llan y Trisaint.

- 27 Bod Edeyrn.
- 28 Llan Llibio.
- 29 Llanvair yn Neubwl.
- 30 Llanvihangel yn Nhywyu.
- 31 Llan Maelog.
- 32 Llechylched.
- 33 Llan Beulan.
- 34 Trev Walchmai.
- 35 Bodwrog.

Cwmwd Taleboion.

- 36 Caer Gybi.
- 37 Llan Babo.
- 38 Llan Vwrog.
- 39 Llan Vachraith.
- 40 Llan Vaethlu.
- 41 Llan Rhuddlad.
- 42 Llan Flewyn.
- 43 Llan Vugail.
- 44 Llan y Ddeusant
- 45 Llanvair yn Nghornwv.
- 46 Llan Rhwydrys.
- 47 Llan Vechell.
- 48 Llan Badrug.

Cwmwd Twr celyn.

- 49 Llan Eleth¹ Vrenin.
- 50 Llan Elian.
- 51 Rhos Beirio.
- 52 Llawn Llwyvo
- 53 P. Dyvrydog.
- 54 Coed Dane.²
- 55 Tal y Llyn.
- 56 Llanvihangel Trev y Bardd;
- 57 Llanvihangel yn Mhen-Rhos.
- 58 Llan Allgo.
- 59 Llan Eigrad.

Cwmwd Tindaethwy.

- 60 Llanvair yn Mathavarn Eithav.
- 61 Llan Teystyr.

¹ Elaeth.

² Coed Ans.

- 62 Llan Ddyvnan.
- 63 P. y Pentraeth.
- 64 Llan Sadwrn.
- 65 Llanddona.
- 66 Llanvihangel Glyn Sulwch.
- 67 Llan Iestin.
- 68 Llanseiriol.
- 69 Llan y Saint.
- 70 St. Catrin.
- 71 Llandegvan: ac yn y Plwyv hwnw i mae y Dref Swydd a elwir y Byw Mares; ac yno i mae Dinas Marchnad bob Dyw Sadwrn.
- 72 Llan Vair yn Mhwl Gwinbill.
- 73 Llan Dysilio.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae o Blwyvau Driugain a Deg.

SWYDD GAER YN ARFON.

- 1 Llan Gynvran.
- 2 Llan Gwstennyn.
- 3 Llan Gyfin.
- 4 P. yr Eglwys Rhos.
- 5 Llan Dudno uwch Conwy.
- 6 Llan Vair o Aber Conwy: ac yno i mae Marchnad.
- 7 Caer Rhun.
- 8 Llan Bedyr y Cennin.
- 9 Llan Ddwy Gyvylchi.¹
- 10 Llan Vair Veehan.
- 11 Abergwyngregyn.
- 12 Llan Llechid.
- 13 Llan Ddygai: ac yn y Plwyv hwnw y mae y Penrhyn; Gwreiddyn boneddigeiddrwydd Cymru.
- 14 Bangor Vawr yn Ngwynedd.
- 15 Llan Gedol.
- 16 Llan Beris.
- 17 Llan Ddeiniolen.
- 18 Llanvihangel yn Ryg.
- 19 Llan Vair is Caer.
- 20 Llan Beblic: ac yn y Plwyf hwnw i mae Trev Gaer yn Arvon, a marchnad ynddi bob Sadwrn.
- 21 Bettws Garmon, yn Nhal y Llech.
- 22 Llan Wnda.
- 23 Llan Vaglan.
- 24 Llan Dwrog.
- 25 Llan Llyvni.
- 26 Llan Cylynog yn Arfon.

Cwmwd Eivionydd.

- 27 Plwyv Aelhaiarn.
- 28 Bedd Gelert.
- 29 Llanvihangel y Pennant.
- 30 Penmorva.
- 31 Dol Benmaen.
- 32 Cruccaith.
- 33 Llan Gynhaiarn.

¹ Ddygyvylchi.

- 34 Trevlys.
- 35 Llan Ystumdwy.
- 36 Llanarmon.
- 37 Llan Gybi.

Tri Chwmwd Lleyn.

- 38 Abererch, ereill ai geilw Llan Gawrda.
- 39 Carn Guwe'i.
- 40 P. y Pistyll.
- 41 Nevin.
- 42 Llan Edeyrn.
- 43 Llan Geidio.
- 44 P. Tudweiliog.
- 45 P. y Rhiw.
- 46 Llan y Pedwarsaint.
- 47 Penllech.
- 48 Llan Iestin.
- 49 Llan Gian.
- 50 Llan Einging Vrenin.
- 51 Llan Bedrog.
- 52 Llanvihangel.
- 53 Pen Rhos.
- 54 Llan Vair yn Lleyn.
- 55 Bodvayarn.
- 56 Meldeyrn.
- 57 Bryn Croes.
- 58 Llan Gwynoedl.
- 59 Bod Vrenin.
- 60 Aber Daron.
- 61 P. Denio, yn yr hwn i mae Trev Bwll Heli.
- 62 P. Vaelrys.
- 63 Llan Dudwen.
- 64 Bod Wnogy.

Cwmwd Nant Con cy.

- 65 Pen Machno.
- 66 Dolwyddelen.
- 67 Llanvihangel y Bettws
- 68 Llan Rhychwyn.
- 69 Trevriw.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae triugain ac wyth o Blwyvau.

SWYDD VEIRIONYDD.

Cwmwd Ardudwy.

- 1 Festiniog.
- 2 Llanvrothen.
- 3 Maen Twrog.
- 4 Llan Deccwyn.
- 5 Llanvihangel y Traethau.
- 6 Llan Danwg.
- 7 Llan Vair.
- 8 Llan Bedyr.
- 9 Llan Eddwy.¹
- 10 Llan Ddwyvau.
- 11 Llan Aber.
- 12 Llan Ulldud.⁶
- 13 Trawsvnydd.

¹ Eddwyn.

⁶ Ellyd.

Cwmwd Tal y Bont ar Ddysyni.

- 14 Llan Vachraith.
- 15 Ysptyty Gwamas.
- 16 Dolgellau.
- 17 Llan Gelynin.
- 18 Llan Egryn.

Cwmwd Ystum Anner.

- 19 Llanvihangel y Pennant.
- 20 Tal y llyn.
- 21 Tywyn Meirionydd.
- 22 Pennal.

Cwmwd Mawddwy.

- 23 Mallwyd.
- 24 Llan yn Mawddwy.

Cwmwd Penllyn.

- 25 Llan-uwch-Llyn.
- 26 Llan Gywair.
- 27 Llan-y-Cil.
- 28 Llanvor yn Mhenllyn
- 29 Llan Ddervel.

Cwmwd Edeyrnion.

- 30 Llandrillo.
- 31 Llan Gar.
- 32 Corwen.
- 33 Llan Silyn.
- 34 Llansanfraid yn Nglyn Nyvrdwy.
- 35 Gwyddelwern.
- 36 Aelhaiarn.
- 37 Bettws Gweirvyl Goch.
- 38 Llanvihangel Llyn Myvyr.¹
Tervyn ar y Swydd hono : ac ynddi i
mae 37 o blwyvau.

SWYDD DDINBYCH.

- 1 Trev Ddinbych : ac yno mae March-
nad bob Merchyr.
- 2 Llan Ddyvnoe.
- 3 Nant Glyn.
- 4 Henllan.
- 5
- 6 Llangwm Ddinmael.
- 7 Ceryg y Druidion.
- 8 Ysbytty Ienan.
- 9 Llanrwst.
- 10 Llan Ddoged.
- 11 Eglwys Vach.
- 12 Llan Drillo.
- 13 Llan Elian.
- 14 Llansanfraid.
- 15 Y Bettws.
- 16 Llan Ddulas.
- 17 Rhuddlan.
- 18 Abergelau.
- 19 Llan Sain Sior.
- 20 Llan Nevydd.
- 21 Llan Vair Talhaiarn
- 22 Llan Gernyw.

¹ Glyn y Myvyr.

- 23 Gwytherin : ac yno i mae Monwent y
Santes ; ac yn y vouwent hono i unel
Capel Gwenfrewi ; ac yn y Capel
hwnw i mae ei bedd hi, lle i cladd
wyd y Santes vendigaid.

- 24 Llansannan.

Centref Dyryn Clwyd.

- 25 Llan Ynys.
- 26 Llan Gyfylliog.
- 27 Trillo Caenog.
- 28 Y Dderwen Anial.
- 29 Llan Elidan.
- 30 Llan Vair yn Nyfryn Clwyd.
- 31 Y Venuehddid.
- 32 Llan Vwrog.
- 33 Rhuthyn : ac yno i mae Marchnad
bob dydd Llun.
- 34 Llan Bedyr.
- 35 Llan Gynhafal.
- 36 Llan Hychan.
- 37 Llan Gwyven.
- 38 Llan Dynnog.

Cwmwd Ial.

- 39 Llan Verrys.
- 40 Llan Armon.
- 41 Llan Degla.
- 42 Bryn Eglwys.
- 43 Llan Dysilio.

Cwmwd Swydd y Waun.

- 44 Llangollen.
- 45 Llan Vair o'r Waun isaf.
- 46 Llansanfraid y Glyn.
- 47 Llan Armon Mynydd mawr.
- 48 Llan Rhaiadyr ym Mochnant.
- 49 Llan Gedwyn.
- 50 Llan Silyn Cynllaith.
- 51 Llan Gadwaladyr.

Cwmwd Maelor Gynraeg.

- 52 Rhiw Vabon.
- 53 Y Bistog.
- 54 Y Marchwiall.
- 55 Gwrecsam : ac yna i mae marchnad
bob Diviau.
- 56 Y Gresfordd.
- 57 Yr Holt.

Tervyn ar y Swydd hono : ac i mae
ynddi ddau ar bymtheg a deugain o
blwyvau.

SWYDD Y FLINT.

- 1 Llan Elwy.
- 2 Rhuddlan.
- 3 Y Ddiserth
- 4 Galt Melydyr.
- 5 Hasa.
- 6 Y Chwithfordd.
- 7 Rhiw Lownwyd.
- 8 Gwaun Esgar.

- 9 Din Meirehiou.
- 10 Bodfari.
- 11 Caerwys.
- 12 Ysgeiviog.
- 13 Nannerch.
- 14 Cil Cein.
- 15 Trev Fynon.
- 16 Helygen.
- 17 Flint.
- 18 Llan Eurgain.
- 19 Penarlag.

Cwmwd Ystrad Alun.

- 20 Y Wyddgrug.
- 21 Y Nercwys.
- 22 Y Treuddyn.

Cwmwd yr Hob.

- 23 Plwyv Cyngar.

Cwmwd Maelor Saesneg.

- 24 Plwyv Bangor.
- 25 Y Gwrddymp.
- 26 Hangmer.
- 27 P. Wrtyn Vadoc.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith ar hugain o blwyvau.

SWYDD DREFALDWIN.

Cwmwd Cyveiliog.

- 1 Machynllaith: ac yno i mae Trev Varchnad bob Merchyr.
- 2 Y Wira.
- 3 Cemnaes.
- 4 Darowen.
- 5 Penegos.
- 6 Llan Bryn Mair.

Cwmwd Arwystli.

- 7 Plwyv Carno.
- 8 Trev Eglwys.
- 9 Llan Idloes: ag yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
- 10 Llan Gurig.
- 11 Llan Wnnog.
- 12 Llan Ddinam.

Cwmwd Ceri.

- 13 P. Bochdrev.
- 14 Llanvihangel yn Ngheri.

Cwmwd Cydewain.

- 15 Llan Ddysul.¹
- 16 Llan yr Ewig.
- 17 Llan Llŵchiar.
- 18 Y Drev Newydd: ac yn y Drev hono mae Marchnad bob dydd Mawrth.

- 19 Aberhavesb.
- 20 P. y Cedwg.
- 21 Llandie Gynon.
- 22 Llan Wyddelan.

¹ Llandysul.

- 23 Llan Lligan.
- 24 Manavon.
- 25 Aberiw.

Cwmwd Caereini n.

- 26 Llan Vair.
- 27 Llan Ervyl.
- 28 Llan Gadvan.
- 29 Garth beibio.
- 30 Llan Gynyw.

Cwmwd Mechain yn Mochnant.

- 31 Meivod.
- 32 Llanvihangel yn Ngwynva.
- 33 Llanwddyn.
- 34 Pennant Melangell.
- 35 Llangynog.
- 36 Llan Hirnant.
- 37 Llan Vyllin.
- 38 Llanarmon yn Mechain.
- 39 Llansanfraid yn Mechain.

Cwmwd Ystrad Deuddwr.

- 40 Llan Drinio.
- 41 Llan Dysilio.

Arghwyddiaeth Marchell.

- 42 Cegidva.
- 43 Y Trallwng: ac yno i mae Marchnad bob dydd Llun.
- 44 Llan Fynhonnwen.
- 45 Trevaldwin.
- 46 Yr Ystoc.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith a deugain o blwyvau.

SWYDD FAES HYVEIDD.

- 1 Plwyv Llan Badarn vawr yn Maelienydd.
- 2 Llan Badarn vynydd.
- 3 Llan Anno.
- 4 Llan Bister.
- 5 Llanvihangel y Bugeil Du.
- 6 Llan Ddewi Hiob.
- 7 P. St. Edward yn Nhref y Clawdd: ac yno i mae Marchnad bob Diviau.
- 8 Llan Ddewi yn Hwytyn.
- 9 Llan Bryn Hir.
- 10 P. Mair o Bilalai.
- 11 Llan Degla.
- 12 Llan Gynllo.
- 13 Llanvihangel.
- 14 Rhydieithion.
- 15 Llan Ddewi Ystrad Ynni.
- 16 Llanvihangel Cevyn Llŷs.

Cwmwd Gwrtheyrnion.

- 17 P. Nant Mèl.
- 18 Llanvihangel Vach.
- 19 Llan Llyr yn Rhos.
- 20 Rhaiadyr ar Wy.
- 21 St. Armon.

Cwmwl Deuddwr.

22 P. St. Fraid.

Elvael uwch Mynydd.

- 23 Y Ddiserth yn Elvael.
 24 Llan Varraith.
 25 Aber Edwy.
 26 Llanbadarn y Gareg.
 27 Ceryg Runa.
 28 Rhiwlen.
 29 Glasgwm.
 30 P. St. Fraid.
 31 P. Y Bettws.

Elvael is Mynydd.

- 32 Llan Deilo.
 33 Llan Ystyphan.
 34 Llan Bedyr.
 36 Llan Ddewi vach.
 36 Castell Päu.
 37 Llanvihangel y Bryn Gwyn.
 38 Llan Newydd.
 39 Llanvihangel y Dyfryn.
 40 Y Bettws.
 41 Llowes.
 42 Cleirwy.
 43 Y Clas ar Wy.
 44 Bochrwyd.
 45 Llanvihangel Nant Melan.
 46 Trev Vaes Hyvaidd; yno i mae Marchnad bob dydd Mawrth.
 47 Llan Llwythyvvg, neu Llanvair Llwythyvvg.
 48 Y Pencraig.
 49 Casgob.
 50 Llan Andreas ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
 51 Plwyv Bleddvach.
 52 Nortyn.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith a deugain o blwyvau.

SWYDD ABERTEIVI.

Y Parth uchav i Aeron.

- 1 Llangynvelyn.
 2 Llanvihangel Genau y Glyn.
 3 Llanbadarn Vawr.
 4 Llan Llwehhaiarn.
 5 Llan Iar.
 6 Llanvihangel y Creuddyn.
 7 Llan Avan o'r Trawsgoed.
 8 Ysbytty Rhiw Ystwyth.
 9 Ysbytty Cynvyn.
 10 Llan Wnnws.
 11 Ystrad Meurig.
 12 Llanvihangel Lledrod.
 13 Llanvihangel Rhos Deiau.
 14 Llan y Gweryddon.

- 15 Aberystwyth: Marchnad bob dydd Iau.
 16 Llan Ddeinioel.
 17 Llan Rhystyd.
 18 Llan St. Fraid.
 19 Llan Ddewi Aber Arth.
 20 Llan Badarn.
 21 Cil y Cennin.
 22 Tal y Sarn Grin.
 23 Llan Gynllo.
 24 Llan Geitho.
 25 Llan Badarn Odyn.

Is Aeron.

- 26 Trev Garon: ac yno y Plwyv hwnw i mae Marchnad bob dydd Llŷn.
 27 Llan Ddewi Vrevi.
 28 Llanvair Cludogau.
 29 Cellan.
 30 Llan Bedyr Pont Ystyphan.
 31 Y Bettws.
 32 Plwyv Silian.
 33 Llan Gybi.
 34 Yr Ystrad.
 35 Ciliau Aeron.
 36 Hen Vynyw.
 37 Llanarth.
 38 Llan Ina.
 39 Llan Llwehhaiarn.
 40 Llan Dysilio.
 41 Llan Garanog.
 42 Y Penbryn.
 43 Bettws Ieuan.
 44 Y Bryn Gwyn
 45 Blaen y Porth.
 46 Aber y Porth.
 47 Trev Main.
 48 Plwyv y Grog o'r Mwnt.
 49 Plwyv y Verwig.
 50 Aberteivi: ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
 51 Llan Goedmor.
 52 Llan Ddygwy.
 53 Trev Deyrn.
 54 Llanvair Trev Lygen.
 55 Llan Gynllo.
 56 Plwyv Ddynog.
 57 Henllan ar Deivi.
 58 Bangor.
 59 Llan Vair o'r Llwyn.
 60 Llan Dysul.
 61 Llanwenog.
 62 Llanwnnen.

Tervyn ar y Swydd hono: i mae ynddi driugein a phedwar plwyv.

Ni ellais i, a bod yn ovalus, gael onid dau a thriugein o blwyvau ar lawr yn yr ysgriven o ba un y tynais i hyn o beth.

Iolo Morganwy.

SWYDD BENVRO.

Cwmwd Cemaes.

- 1 Llan Dydoch.
- 2 Cil Garan.
- 3 Y Briddell.
- 4 Llan Twyd.
- 5 Trev Wyddel.
- 6 Y Baisyl.
- 7 Eglwys Wrw.
- 8 Y Melinan.
- 9 Y Nant Gwyn.
- 10 Yr Eglwys Wenn.
- 11 Nanhyver.
- 12 Y Cilgwyn.
- 13 'Trevdraeth.
- 14 Y Ddinas.
- 15 Aber Gwain.
- 16 Llan a Chaer.
- 17 Y Bont Vaen.
- 18 Llan Llawen.
- 19 Llan ach Lwydo.
- 20 Y Castell Gwyn.
- 21 Y Castell Newydd.
- 22 Y Castell.
- 23 Castell Mâl.
- 24 Castell y Vuwch.
- 25 Castell Henri.
- 26 Y Maen Colchau.
- 27 Y Morvil.
- 28 Llan Golman.
- 29 Y Vanachlog Ddu.
- 30 Y Clydan.
- 31 Penrydd.
- 32 Y Castellan.
- 33 Llanvihangel Penbedw.
- 34 Maenor Dewi.

Swydd Cil y Maen Llwyd.

- 35 Llan Dysilio yn Nyved.
- 36 Llan y Cevyn.
- 37 Llan Egyrmwnt.
- 38 Castell Dyran.
- 39 Llan Valde.
- 40 Llan Ddewi y Velvre.
- 41 Yr Eglwys Lwyd.
- 42 Arberth.
- 43 Rhobestown.
- 44 Marthau Tywi.
- 45 Mynwer.
- 46 Llawr Ynni.
- 47 Illbastown.
- 48 Siafretown.
- 49 Bugeli.
- 50 Yliverstown.
- 51 St. Dyved.
- 52 Caer yw.
- 53 Costerstown.
- 54 Llampha.
- 55 A'narth.

- 56 Croyn Wydd.
- 57 Gwmpfreystown.
- 58 Mair o Ddinbych y Pysgod: ac yno i
mae Marchnad bob dydd Merchyr.
- 59 St. Flowrens.
- 60 Celde.
- 61 Ystan pwl.
- 62 St. Pedrog.
- 63 St. Dwned.
- 64 Y Waran.
- 65 Castell Marthin.
- 66 Nan Gel.
- 67 Rhos Gylyddwr.
- 68 Pwll y Crochan.
- 69 Hordstown.
- 70 Maenor Byr.
- 71 Pennal.
- 72 St. Deiniel.
- 73 P. Penvro: ac yno i mae Marchnad
bob Sadwrn.

Tir Rhos yn Swydd Benvro.

- 74 Bwrstown.
- 75 Ros Marked.
- 76 Llanystudwal.
- 77 Ystaintwn.
- 78 Hobrystwn.
- 79 Hasgad.
- 80 Y Dduadl.
- 81 Morlas.
- 82 Llansan Fraid.
- 83 Llan Isbel.
- 84 Waltown.
- 85 Dôl Beini.
- 86 Harstwn.
- 87 Nolstwn.
- 88 Roeds.
- 89 Camros.
- 90 Rhobestown.
- 91 Bitwal.
- 92 Ystrawgad.
- 93 St. Dogwel.
- 94 Wala sbadl.
- 95 Fraistr gam.
- 96 Lamstwn.

Swydd Llanhuadain.

- 97 Robrstwn.
- 98 Trev Amlod.
- 99 Trawgad.
- 100 Trev Rina.
- 101 Flimstwn.
- 102 Bolstwn.
- 103 Ysblaist.
- 104 Pictwn.
- 105 Llanhuadain.
- 106 Y Drev Velen.
- 107 Maner Icu un.
- 108 Llys y Vran.
- 109 Y Môt.

- 110 Trev Hwlfordd.
- 111 Marthin.
- 112 P. Mair.
- 113 St. Thomas.

A'r tri phlwyf diweddav sydd yn Hwlfordd: ac yno bob dydd Sadwrn Varchnad.

Tir Dewi yn Swydd Ben-ro

- 114 P. Dewi yn Mynyw.
- 115 P. y Groes.
- 116 Llan Riain.
- 117 Marthri.
- 118 St. Cattrin.
- 119 Nicolas.
- 120 Llanwnda.
- 121 Mawr Nawn.
- 122 Trevwrگان.
- 123 Llanystinian.
- 124 Llanvair Nant y Gov.
- 125 Trev Letert.
- 126 Hunlle Ddewi.
- 127 St. Lorns.
- 128 Castell yr Haidd.
- 129 Breudeth.
- 130 Llan Eilvyw.
- 131 Llan Hywel.
- 132 Llan Dylwyv.
- 133 Llan Reithion.
- 134 Trev Iwerdon.
- 135 P. y Garn.
- 136 Ioltwn.

Teavyn ar y Swydd hono: ac ynddi i mae saith ugain a dau o blwyvau.

SWYDD GAER VYRDDIN.

Swydd Lacharn.

- 1 Marcroes.
- 2 Cyfic.
- 3 Pendyn.
- 4 Eglwys Gymmun.
- 5 Llansadyrnin.
- 6 Llacharn
- 7 Llan Ddawg.
- 8 Llanynddyvwy.

Cantrev Derllysg

- 9 Llanvihangel Aber Cywyn.
- 10 Meidrym.
- 11 Llan Ystyfan.
- 12 Llan Vair y Byri.
- 13 Llan Gynog.
- 14 Llan Deilo.
- 15 Llan Gain.
- 16 St. Cler.
- 17 Llan Gynin a'i Weison.
- 18 Llan Wnio.
- 19 Mair a Churig.
- 20 Llan Gan.
- 21 P. Ddewi o Henllan.

- 22 Llanvaldeg.
- 23 P. Dysilio yn Nyved.
- 24 Cil y Maen Llwyd.

Cantrev Elved.

- 25 Ebyr Nant.
- 26 Trev Wlech.
- 27 Y Bettws.
- 28 Cynwyl Elved.
- 29 Merthyr.
- 30 Llan Llweh.
- 31 Caervyrdin: y Drev, ac yno Marchnad bob Merchyr, a bob Sadwrn.
- 32 P w y v yr Eglwys Newydd.
- 33 Llan y Pumsant.
- 34 Llan Llawddog.

Emlyn uwch Cuch.

- 35 Cenarth.
- 36 Ca tell Newydd yn Emlyn.
- 37 Pen Beyr.
- 38 Llan Geler.
- 39 Cil Redyn.
- 40 Llanvihangel Iorwerth.
- 41 Llan Llwni.
- 42 Llan y Byddar.
- 43 Careg
- 44 Aber Gwyliv.¹
- 45 Llanvihangel vechan uwch Cothi.
- 46 Llan Egwad vawr.
- 47 Llanvynydd.
- 48 Llanvihangel.
- 49 Llan Dyvei Sant.
- 50 Llanvihangel.
- 51 Llansathes.
- 52 Llan Deilo vawr.
- 53 Llan Gadog vawr.
- 54 Llan y Ddeusant
- 55 Llanvihangel yn Myddvai.
- 56 Llan yn Myddvai: marchuad bob Sadwrn.
- 57 Llanvair y Bryn.
- 58 Llanvihangel Cil y Cwm.
- 59 Llanwrda.
- 60 Llansadwrn.
- 61 Tal y Llychau.
- 62 Llanvihangel y Llychau.
- 63 Cynwyl Gaeo.
- 64 Llan y Pumsant.
- 65 Llan y Crwys.
- 66 Llanvihangel Cil y Cornel.
- 67 Brechfa Cothi.
- 68 Llansawel.

Swydd Gydwel.

- 69 Llan Ismael.
- 70 Llan y Saint.
- 71 Llanyvaelog.

¹ Aber Gwili Ieuan.

- 72 Llan Gynheiddon.
- 73 Llan Gyndeyrn.
- 74 Llan Hyddgen.
- 75 Llan Ddarog.
- 76 Llan Gwnwr.
- 78 Llan Arthne.
- 79 Llanvihangel Aber Bysych.
- 80 Llandie.
- 81 Llan Onn.¹
- 82 Llandi.
- 83 Penbre.

Tervyn ar y Swydd hono : ac ynddi i mae pedwar ugein a phump o blwyvau.

Y mae Llanymddyvri a Llanelli, dwy Drev varchnad wedi eu gadael allan yn y rhestyr uchod, lle nid oes namyn 83 o blwyvau.

Iolo Morganwg.

SWYDD VRYCHEINIOG.

Cantref Buellt.

- 1 Llan Wrthwl.
- 2 Llanvihangel Bryn Pab Ieuan.
- 3 Llan Avan vawr.
- 4 Aber Gwesyn.
- 5 Llan Ddewi Aber Gwesyn.
- 6 Llan Wrtyd.
- 7 Llan Gammarch.
- 8 Llan Ynys.
- 9 Llan Avan Fechan.
- 10 Llan Ddewi Maes Mynys.
- 11 Llan Ganten.
- 12 Llan Llawenvel.
- 13 Llanvair yn Muellt : ac yno i mae Marchnad bob dydd Llun.
- 14 Llan Ddewi y Cwm.
- 15 Galt Mawr.

Cwmwd Cantref Selyv.

- 16 Craig Cadarn.
- 17 Gwenoldwr.
- 18 Llan Dyvalle.
- 19 Llys Wenn.
- 20 Brwynllys.

Cwmwd Talgarth.

- 21 Llan Tilo.
- 22 Talachddu.
- 23 Talgarth.
- 24 Llan Elwy.
- 25 Lan Eington.
- 26 Trev y Gelli : ac yno i mae Marchnad bob dydd Iau.

Cwmwd Ystrad Yw uchaf.

- 27 Llan Vair a Chynedr.
- 28 Eglwys Iail.
- 29 Llanvihangel Cwm du.

¹ Nonn.

Cwmwd Ystrad Yw isaf.

- 30 P. Partrisiw.
- 31 Creig Hywel St. Edmond.
- 32 Llanbedyr Ystrad Yw.
- 33 Llan Geneu.
- 34 Llan Gattwg Crug Hywel.
- 35 Llan Elli.

Cwmwd Pen Celli.

- 36 Llan Ddetty :
- 37 Llan Veugan.
- 38 Llan Vrynach.
- 39 P. y Cantrev.

Cwmwd Tir yr Hawlf.

- 40 P. Maenor Wino.
- 41 Pen y deryn.
- 42 Ystrad Vellde.
- 43 Ystrad Gynlais.
- 44 Ystrad Walltwen.
- 45 Y Ddu Vynog.

Cwmwd Lliwel.

- 46 P. Lliwel.
- 47 Llan Deilo'r vaen.
- 48 Llanvihangel Nant Bran.
- 49 Merthyr Cynog.
- 50 Llandyvaelog.
- 51 Garth Brengi.
- 52 Aber Esgair.
- 53 Llan Ddwy.
- 54 Y Bettel.
- 55 Llanyspyddaid.
- 56 Llan vaes.
- 57 Y Trallwng.
- 58 Aber Hodni : ac yno y mae Marchnad bob Merchyr a phob Sadwrn.
- 59 Llan Ammwlech.
- 60 Llan Y Wern.
- 61 Llan Gors.
- 62 Llanvihangel Gythedin.
- 63 Llansainfraid.

Tervyn ar y Swydd hono : ac ynddi i mae triugain a deg o blwyvau.

Os felly, y mae yma yn eisieu saith. Plwyv. Y Vaenor sydd un o honynt.

Iolo Morganwg.

SWYDD VORGANWG.

Cantrev Breiniol.

Cwmwd Cibwyr.

- 1 Ieuan Fedyddwr, } o Gaerdŷdd : ac
- 2 Llan vair, } yno mae Marchnad bob Merchyr, a Sadwrn.
- 3 Y Rhath.¹
- 4 Yr Eglwys Newydd.
- 5 Llan Isan.
- 6 Llys Vaen.
- 7 Llan Edeyrn.

¹ Y Rhaff.

8 Y Rhydri.

9 Llanvedwy.

Swydd Seinghenydd.

10 Eglwys Ilan.

11 Llan Vabon.

12 Celli Gaer.

13 Merthyr Tudvyl.

14 Aber Dâr.

15 Llan Wynno.

Glyn Rhodni.

16†Ystrad Dyvodwg.

Cwmwd Glyn Ogwr.

17 Llandyvodwg.

18 Llan Geinwyr.

 Y mae y plwyfau o hyn allan blith draphlith, dwyrain a gorllewin, deau a gogledd.

Iolo Morganwg.

19 Llantrisant yn Meisgyn.

20 Llan Ulltud o'r Faerdref.

21 Pentyrech.

22†Llan Elldeyrn.

23 Yr Adyr.

24 Llan Dav.

25 Llan Sant Fagan.

26 Llanvihangel Sant Fagan.

27 Llanvihangel y Pwll.

28 Y Caerau.

29 St. Iorys.

30 Llansainfraid ar Lai.

31†Llanbedyr ar Fra.¹

32 Pendulwyn.

33 Llanddunwyd.

34 Ystrad Owain.

35 Llan Hari.

36 Llan Haran.

37 Llansannwr.

38†Llanvrych.²

39 Llan Ganna.

40 Eglwys Vair y Mynydd.

41 Llan Ulltud a Churig.³

42 Llan Grallo.

43†Llanbedyr ar Vynydd.

44 Y Coetty.

45 Llansainfraid ar Ogwr.

46 Llan Ysbyttel.⁴

47 Llan Gwynwyd Vawr.

48 Glyn Corwg.

49 Llan Gattwg Glyn Nedd.

50 Cil y Bebyll.

51 Llan Gîwg.

52 Castell Nedd.

53 Llan Ulltud Nedd.⁵

54†Llan Isawel.

55 Llan Vaglan.⁶¹ Fro.² Penllin.³ Y Bettws Tir Iarll.⁴ Llan Iïd a Churig.—⁵ Nedd Vach.*Iolo Morganwg.*⁶ Moglan.

56 Llanvihangel Ynys Avan.

57 Aber Avan.

58 Margam.

59 Y Pil.

60 Llan Fai.¹

61†Llan Vawdlen, neu Cynfig.

62 Trev Newydd yn Notais.

63 Llandudwg.

64 Y Merthyr Mawr.

65 Trev Lales.

66 Castell Ogwr.²67 Hen Castell.³

68 Y Wenni.

69 Llansainfraid Vawr.⁴

70 Y Wig Vawr.

71 Yr Aes Vawr.

72†Yr Aes Vach.

73 Marcroes.

74 Sain Dunwyd.

75 Llan Dwf.

76 Llys Ronydd.

77 Trev Golwyn.

78 Llanvleiddan Vawr.

79 Y Bontvaen.

80 Sant Hilari.

81 Llan Doche y Bont vaen.

82†Llanvihangel y Bont vaen.

83 Llan Vair y Bewpyr.

84 Llan V: es.

85 Eglwys Browys.⁵86 Llan Dathan.⁶

87 Y Flemin Melyn.

88 Silstwn.

89 Penmarc.

90 Porth Ceri.⁷91 Aberddawon.⁸

92 Sili.

93 Llywernog.⁹94 Cogan.¹⁰

95 Pen Arth.

96 Llan Doche vach.

97†Llanvihangel Legwydd.

98 St. Andras.

99†Llanvleiddan Vach.

100†Uchel Olan.

101 Merthyr Dyvan.

102†Aber Barri.

103 Gwenvo.¹¹104 Crinstwn.¹²

105 Sain Nicolas.

106 Llan Garvan.

107 Llan Treuddyd.

108 Trevsimmwn.

¹ Neu Llan Andras Vechan. *I. M.*² Cas Newydd. *Ogwr*

neu Cas Newydd Pen y

³ Pen y Bont. [Bont.⁴ St. Brid.⁵ Bowys.⁶ St. Tathan.⁷ Curic.⁸ Nid plwyf. *I. M.*⁹ St. Lowrens.¹⁰ Y Cock.¹¹ Genvo.¹² Nid plwyf. *I. M.*

Tir Gwyr.

- 109 Llan Giwg.¹
- 110 Llangyvelach.
- 111 Llandeilo Tal y bont.
- 112 Castell Llychwr.
- 113 Llan Rhidian.
- 114 Llan Dimwr.²
- 115 Llan Madog.
- 116 Llan Gennydd.
- 117 Rhos Sili.
- 118 Porth Einion.
- 119 Ogsimids.
- 120 Pen Rhys.
- 121 Llan Ddewi.
- 122 Cinaston.³
- 123 Nicolaston.
- 124 Llan Deilo Verwallt.
- 125 Penarth.
- 126+Renolston.
- 127+Nelston.
- 128+Ilston.⁴
- 129 Pan Main.
- 130 Ystym Llwynarth.
- 131 Abertawy.⁵
- 132 Abertawy.⁶
- 133+ Cheriton.

Tervyn ar y Swydd hono: ac ynddi mae saith ugain plwyv.

Mae yma gamsyniadau mawrion; Cant ac wyth arhugain yw rhivedi plwyvau Morganwg: y rhai a nodir fal hyn † a chwaneigais i: gadawer y plwyvau, a'r manau ereill, a nodir velly, allan, ac ev a gair gwir adys-griv o'r Llyvyr o ba un y tynais i hyn.

Iolo Morganwg.

Swydd Vynyw.

- 1 Trev Vynwy: yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
- 2 Llanwarwg.
- 3 Llan Iau.
- 4 Penallt.
- 5 Trelech.⁷
- 6 Cwm Carvan.
- 7 Pen y Clawdd.
- 8 Llan Govain.
- 9 Llan Irwydd.
- 10 Llanvihangel Tor y Mynydd.
- 11 Llanwnnell.
- 12 Llan y Cwm Uchav.
- 13 Llan Isav.
- 14 Llan Soc.
- 15 Llan y Trisaint.
- 16 Llan Giwg.
- 17 Cil Gwrwg.

¹ Nid yn Ngwyr. *J. M.* ⁴ Llan Ulltud Gwyr. *J. M.*

² Nid plwyf, yn awr o leiaf. ⁵ Eglwys Ieuan.

³ Nid plwyv. ⁶ Eglwys Vair.

⁷ Iryleg.

- 18 Eglwys Newydd ar y Cevn.
- 19 Dinteyrn Uchav.
- 20 Dinteyrn Isav.
- 21 Porth Caseg.
- 22 Yr Hywig vach.
- 23 Y Carn.
- 24 Castell Gwent: ac yno y mae Marchnad bob Sadwrn.
- 25 Matharn.
- 26 P. Iftwn.
- 27 Porth Ysgewydd.
- 28 Caldicot.
- 29 Y Drev Newydd Gelli varch.
- 30 Llan Ddeinioel.
- 31 Caer Went.
- 32 Llanvair is y Coed.
- 33 Llan Vaches.
- 34 Pen Hw.
- 35 St. Pŷr.
- 36 Llan varthin.
- 37 Llanvihangel.
- 38 St. y Brid.
- 39 Gwndi.
- 40 Magwyr.
- 41 Y Voelgrug.
- 42 Redwig.
- 43 Withone.
- 44 Gallt Eurin.¹
- 45 Tre'r Onnen.
- 46 Trev Escob.
- 47 Llan Wern.
- 48 Eglwys y Drindod.
- 49 Cemmais.
- 50 Rhogied.
- 51 Caerllion ar Wysg: ac yno mae Marchnad bob dydd Iau.
- 52 Sudbrwg.
- 53 Castell Newydd: ac yno i mae Marchnad bob Sadwrn.
- 54 Bassaleg.
- 55 Coed Cernyw.
- 56 Llansanfraid.
- 57 Llanbedyr Gwaunllwg.
- 58 Mechain.
- 59 Tredclerch.
- 60 Bedwes.
- 61 P. Tudur ab Hywel.
- 62 Bodwellty.
- 63 Blaenau Gwent.
- 64 Llan Hyledd.
- 65 Trev Ddyn.
- 66 Rhiscav.
- 67 Henllys.
- 68 Malpas.
- 69 Llanvihangel tan y Groes.
- 70 Llan Vrechfa.
- 71 Llan Ddewi.
- 72 Llan Degvedd:

¹ Gallt Clift.

- 73 Pant Teg.
 74 Llanvihangel Cil Coegen.
 75 Llan Hynwg.
 76 Trev Rhedynog.
 77 Llangybi.
 78 Llan Badog.
 79 Mam Hilad.
 80 Y Goctrev.
 81 Llanvair Cil Gydyn.
 82 Llan Ovor.
 83 Llan Elen.
 84 Llan Fwystr.
 85 Bryn Buga: ac yno a mae Marchnad bob dydd Llun.
 86 Y Trostrev.
 87 Y Bettws Newydd.
 88 Cemmais Cwmawrdwr.
 89 P. Gwerin Evni.
 90 Llan Gyfe.
 91 Llan Hywel.
 92 Llan Denvi.
 93 Castell Rhaglan.
 94 Tre'r Gaer.
 95 Pen Rhos.
 96 Y Bryn Gwyn.
 97 Llan Arth.
 98 Llanvihangel y Govion.
 99 Llansanffraid.
 100 Llan Gattwg Dyfryn Wysg.
 101 Trev Venni: ac yno a mae Marchnad bob Mawrth a Gwener.
- 102 Llan Deilo Berth Olen.
 103 Llan Wenarth.
 104 Llanvihangel Cil y Cornau.
 105 Cwm Iou.
 106 Y Grismwnt.
 107 Llan Gŵrn.
 108 Ysgynvraith.
 109 Llan Gattwg Meib Ionavel.
 110 Llan Ferin.
 111 Llan Ddewi Ysgyryd.
 112 Llan Ddewi Rhydderch.
 113 Llan Vablu.
 114 Llan Ddeilo Groes Ynyr.
 115 Llanvihangel Troddi.
 116 Llan Gadwg Lenig.
 117 Llanvair Cilgoed.
 118 Llan Rhyddol.
 119 Llan Vrechva.
 120 Yr Hocfild.
 121 Llan Ingad.
 122 Meiryn.
 123 Llan Leirwg.
- Ac velly tervyna: ac yn Swydd Fynwy y mae cant a phump o blwyvau.
 Ac velly Cyvriv Plwyvau Cymru, y Tair Swydd ar Ddeg; a'u rhifeâi i gyd ydyw naw cant a phedwar ar ddeg ar hugain.
- Mi Iolo Morganwg ai dadysgrifenaîs o Lyvyr* PAUL PANTON *Yswain, y Ged o Awst,* 1799.

A COLLECTION

OF

APHORISMS, PROVERBS, ETHICAL TRIADS, LEGISLATIVE
TRIADS, LAWS, AND MUSIC.

DIVISION III.—PROSE.

“Tri dyben addysg a chòv: gwybyddu, diwallu, a dyddanu.”

*“The three objects of instruction and record: to convey knowledge, to supply defects
and to give pleasure.”*

DEDICATED TO

THE RIGHT HONOURABLE GEORGE PARKER, EARL OF MACCLESFIELD, VISCOUNT PARKER OF EWELME,
AND BARON PARKER OF MACCLESFIELD, THE THIRD VOLUME OF ARCHAIOLOGY, CONTAINING THE
MORAL PHILOSOPHY, LAWS, AND MUSIC OF THE ANCIENT BRITONS, IS MOST HUMBLY DEDICATED, AS
AN ACKNOWLEDGMENT OF THE OBLIGATION CONFERRED BY HIS LORDSHIP UPON US, IN THE LIBERAL
USE HE PERMITTED TO BE MADE OF HIS VALUABLE COLLECTION OF WELSH MANUSCRIPTS, TOWARDS
FORWARDING OUR PLAN OF LAYING THOSE HIDDEN TREASURES BEFORE THE WORLD.

THE EDITORS.

THE PREFACE.

[THIS DIVISION FORMED THE THIRD VOLUME OF THE ORIGINAL WORK.]

THE following summary of the various remains of ancient lore comprehended in the third volume of the *Archaiology of Wales* is necessary to be introduced here, with a view that those persons into whose libraries the book may find its way should have a general idea of the materials therein, so as to create in them an inducement for its preservation, and for exciting the curious in such researches to investigate its contents.

The first division includes the various moral aphorisms of Catoc the Wise, originally copied from the valuable collection of transcripts made in or about the period between 1670 and 1680, by Thomas ab Ievan, of Tre Bryn, in Glamorganshire; and the title of which particular work he gives in these words:—

“The Book of the Bard of intellectual knowledge, composed by Catoc the Wise, son of Gwynlliw, son of Glywis, son of Tegid, son of Cadell Deyrnllwg; that is to say, Catoc abbot of Llanveithin in Lllancarvan, Glanorganshire.”

The indefatigable collector, who well deserves to be remembered by posterity, has introduced some memorials of Catoc, from which the following extracts are translated:—

“Kind reader: I here present to thee the book of Catoc the Wise, who is likewise called Saint Catoc, which has been for a long period celebrated in our country for the wisdom contained therein. Thou wilt find in it profound maxims, which were greatly revered heretofore, by the ancient poets, and by every other writer:

and that procured for their author the appellation of Catoc the Wise."

"It is thus recorded of him in old books: Saint Catoc, abbot of Llancarvan, son of Gwynlliw, lord of Gwynllwg, son of Glywis, son of Tegid, son of Cadell Deyrnllwg. Gwynllwg was one of the lordships of the ancient Morganoc, and extended from the river Tâv to the river Wysg. Catoc was the eldest son; but he would not accept of the dominion; he chose to be a man of learning and piety. In his time there was a great schism in religion in our island, owing to the delusion and heretical opinions of one of our own countrymen, called in Latin Pelagius, and in Welsh Morgan. This gave an occasion for the few who had gone astray to send for a pious and learned man from beyond the sea, whose name was Saint Garmon. He came to our country, and preached the Gospel in its purity; and in order to instruct others in the things necessary to form teachers of the truth, he erected good schools in sundry places. The chief of them were those of Caer Llion on Wysg, Llancarvan, and Llanilltud the great. The name of the first person placed by Garmon over the school of Llancarvan was Saint Dyvrig. Afterwards Dyvrig was made bishop of London; and thereupon Catoc was appointed the principal of the monastery of Llancarvan, by Saint Garmon. The name of the monastery was Llanveithin; and it has been so called ever since. It is said that Catoc lived there till he was a hundred and twenty years old, most highly celebrated for his learning, wisdom, and piety; and it was in his monastery that many of the most learned men of the age were educated. So greatly did Dyvrig consider the acquisition of his talents, that he used to make him his companion every where, and upon every occasion that required advice and assistance. Catoc was one of the best

poets of his time, and so high was his fame for wisdom, insomuch that his counsils and his maxims, his proverbs and his wise sayings, became established as the oracular tradition of the country far and near; so that every thing of that kind in the Welsh language became attributed to his name; and thus the fame of Catoc swallowed up that of every one else: and on that account it is not very clear at this day, whether it may be Catoc or some others that must be considered as having given currency to many things which are to be seen in this book, under his name. And, besides, what I found in the original book of Catoc, I have collected together here whatever I found under his name scattered through other ancient manuscripts.¹

Following the wisdom of Catoc are inserted the Didactics of Geraint Vardd Glâs, or Geraint the Blue Bard; who is also called Bardd Glâs, the Blue Bard, and Bardd Glâs o'r Gadair, or the Blue Bard of the Chair. He was cotemporary with Alfred, and is supposed to be the same person with Asserius Menevensis.²

A series of other highly interesting papers will also be found in the following order:—

A series of maxims and old sayings, by various authors.

A collection of triads of the laws of poetry, triads and triplet verses of morality.

An alphabetical collection of proverbs, originally formed by Old Cyrus o Iâl, some time in the 12th century, as it is supposed; and in after times copied successively by Gruffydd Hiraethoc the poet, about the year 1500, the Rev. Dr. J. Davies, about 1580, by Mr. W. Maurice of Llansilin, in 1675, and by the Rev. Evan Evans in 1775.

¹ Some additional notices are given by the collector, and which may be also seen in the *Cambrian Biography*.

² See the *Cambrian Biography*.

A series of triads, the 24 games, and the nine diversions of the chase, from the Macclesfield collection.

The triads of the bards of the isle of Britain, in various classes, mostly copied from the manuscripts of Thomas ab Ievan of Tre Bryn, before quoted.

Several classes of triads of the institutes of the laws of Dvynwal Moelmud, which are uncommonly interesting and curious; and at the conclusion is this notice: "I, Thomas ab Ievan, of Tre Bryn, in Morgannoc, copied these from the old books of Sir Edward Mansel of Margam, in the year of Christ our Lord, 1685."

Triads, commentaries, and various things, which elucidate the ancient laws of Wales. These are extracted from a manuscript of the laws of Hywel Dda, written about the year 1400; and which book was among that part of the Sebright collection, which was sold on April 12th, 1807.

A complete copy of the laws of Hywel Dda, from a manuscript of the 12th century, belonging to the Welsh School in London.

Various particulars on the science of music, from various books; and also some music in a curious and obsolete notation, from the book of Rice Jones, of Blaenau, near Dolgellau.

A collection of ancient British Music in the same obsolete notation, being a complete copy of a manuscript in the Welsh School in London, which manuscript was transcribed by a harper of the name of Robert ab Huw, of Bodwigan, in Anglesey, in the time of Charles I. from the original by W. Penlyn, a harper who lived in the reign of Henry VIII.

The principal body of materials, which remains to be the object of the further attention of the editors, for continuing this work, consists of old romantic tales and poetry.

The romantic tales, as it is supposed, may be contained in a separate volume by themselves.

The collection of poetry already inserted comprehends all that the editors have been able to discover of the works of the bards who flourished from the earliest times to the conclusion of the thirteenth century, or thereabout. If this subject were to be continued regularly on the same plan to the close of the sixteenth century, as observed in the first volume, the department assigned in the *Archæology* for this period would thus become more extended than might be thought necessary towards gratifying any interest that could be felt for productions so modern; for this reason we must be contented to condense what shall be selected from such a mass of the effusion of genius into the compass of the next volume.

Nothing further of any moment seems necessary to be stated at present of the past or of the future plans of the editors. But it is incumbent on them, before they conclude, to express the many obligations they feel themselves under for the liberal access they have had to various manuscripts, in the prosecution of their labours hitherto; and they feel highly gratified in having their future applications for similar favours anticipated, by receiving unsolicited promises of them, from Sir Watkin Williames Wynne, baronet, and from Colonel Griffith Howel Vaughan. There may still remain other collections not examined by the editors, from their not having had the opportunities of applying for that purpose; but when their plan and their wishes shall be made known, they do not doubt of meeting with the same liberality from the possessors of those collections, at some future period.

DOETHINEB CENEDYL Y CYMRY;

SEV Y GWYDDFARDD CYVARWYDD, TRIODD MOES A DEVAWD, DIARHEBION, TRIODD
BEIRDD YNYS PRYDAIN, TRIODD DYVNWAL MOELMUD, IEN GYVREITHIAU,
CADWEDIGAETH CERDD DANT, A GORCHESTION EREILL.

“*Tair sail doe:hineb: ystyriaeth, gwybodau, ac ymgais.*”

LLYMA DDOETHINEB CATWG DDOETH O LANCARVAN,
AB GWYNLLIW AB GLYWIS AB TEGID AB CADELL DEYRNLLWG, AC EV A ELWIR
CATWG SANT.¹

AT Y DARLLENYDD HAWDDGAR O CYMRO.

Y CYMRO CAREDIG,

DYMA itti Lyvyr Catwg Ddoeth, a elwir hevyd Catwg Sant, y mae wedi bod er hir o amser yn hynod yn ein Gwlad ni am y doethineb sydd ynddo. Ymadroddion call á gai ynddo; mawr y perchid y rhai hyn gynt gan yr hen Brydyddion, a phob hen awdur arall, a hyny á beris iddeu hawdur gael yr enw Catwg Ddoeth.

Y mae y son am dano val hyn yn yr hen lyvrau achau: Catwg Sant Abad Llancarvan, ab Gwynlliw arglwydd Gwyn-

llwg, ab Glywis, ab Tegid, ab Cadell Deyrnllwg. Yddoedd Gwynllwg yn un o Bendeвигаethau yr hen Vorganwg, ac yn myned o avon Tav hyd avon Wysg. Catwg oedd y mab hynav, ond ni vynai eve y Bendeвигаeth; dewisai eve vod yn wr o ddysg a duwfoldeb. Yn yr amseroedd hyny yddoedd cyveiliorn mawr ar Grevydd yn ein Ynys ni, achos hud a thwyllvarn un o'n gwlad ein hunain á elwid *Pelagius* yn Lladin, ac yn Gymraeg *Morgan*. Bu hyn yn achos i rai o'r ychydig nad aethant ar gyveiliorn ddanvon am wr duwiol a dysgedig o'r tu draw i'r mor, á elwid *Garmon Sant*. Eve á ddaeth i'n gwlad ni ac á bregethws yr evengyl yn ei phurdeb, ac er dysgu ereill yn y pethau angenrheidiol iddeu gwneuthur yn ddysgodron Gwirionedd, eve á ddoedwys Ysgolion da i vynydd mewn llawer man. Y penav o honynt oedd rhai Caerllion ar Wysg, a Llancarvan, a Llanilltud vawr. Enw y gwr cyntav á ddoedwys *Garmon* ar ysgol *Llancarvan* oedd *Dyvrig Sant*. Ve wedir mai yn y *Garnllwyd* ydd oedd e'n byw; ac y mae fynon yno vyth á elwir *Fynon Ddyvrig*. Wedi hyny gwnaethpwyd DYVRIG yn esgob *Llandav*, ac ar hyny ddoedwyd *Catwg* yn ben ar *Vonachlog Llancarvan* gan *St. Garmon*. Enw y von-

¹ Myvi Iolo Morganwg ai ysgrivenais allan o Lyvyr Mr. Siams Thomas o y Maerdy Newydd yn Morgangwg, 1799. Dalier sylw: Lle gwelir y pyncynon bychain hyn... dan air yn yr ysgriven, ve ei hargrafid yn lletbeilythyr, val y mae *Masnacho*; arwydd a chofadwriaeth yw imi ddal sulw manol ar y gair cyn ei ysgrivenu a'i silliadu vel ag y mae yno; ac er y mod yn meddwl ei vod yn gamsyniadol yno, etto dewisais ei adael val ag y cevais i ev yn yr ysgriv, o ba un y tynais yr adysgriv hwn; gan veddwl mai galledig yw vod y gair yn y modd hyny yn arwain at ei wir dadogaeth, ac y gallai mai nid camysgriv yw y cyfryw eiriau ymhob man; yn enwedig yn y rhai annyls eu tadogaeth, ymhlith pa rai gellir cyvrv y gair *Masnach*. Ve welir ambell waith arall yr hen sillyddiaeth neu lythyriaeth ar air neu vwy mewn hen bethau; y mae hyn mewn rhan yn canatáu barn vod y peth á gynnwys y cyvryw yn ledhenaid, ac er yr amser pan arverid y cyvryw lythyriad neu silliaeth; ac heblaw y cyvan, dengys y cyvryw eiriau nodiedig mai nid o wallsyniad y maent lle eu gwelir, eithyr imi gymmeryd peth goval yn y gwaith. Iolo Morganwg.

achlog oedd *Llanveithin*, a'r enw hyn y sy vyth ar y lle. Ve wedir i *Catwg* vyw yn nes doedd yn gant ac again oed; yn llynod dros ben am ei ddysg a'i ddoethineb a'i dduwioldeb. Ac yn ei vonachlog ev y cavas lawer o'r gwyr mwyav dysgedig o'r oes eu dwyn i vynydd; cystal oedd gan *Ddyrigrig* esgob *Llandav* am dano val y cymmerai ev gydag ev i bob man, ac ar bob achos y bai eisieu cynghor a chyn-northwy, ac o achos hyny nid ai i vyw o'r *Garnllwyd*. Yddoedd *Catwg* yn un o'r Prydyddion goreu yn ei amser, a chym-maint ei glod am ei ddoethineb val ag ydd aeth ei gynghorion, a'i ymadroddion, a'i ddiarhebbion, a'i wediadau doethion, ar gov a thavod yr holl wlad yn agos ac yn mhell, hyd yn oed iddo gael ar ei enw bob ymad-rod, a diarheb, a gwediad, a gair doeth, yn yr iaith Gymraeg, hyd oni lyncwys glod *Catwg* eiddo pob un arall; am hyny nid amlwg iawn ini y dydd heddyw p'un ai *Catwg* ai rhyw un arall à ddywaid ambell peth o'r hyn à welir yn hyn o lyvyr dan ei enw. Y mae ynddo gennyv, heb law hen lyvyr *Catwg*, y maint à welais i ar ei enw ev ar wasgar mewn llyvrau ereill o hen waith llaw. Y mae llawer o bethau yn cael eu gwedyd yn yr hen lyvrau am *Catwg* Sant: un peth yw i'r Brenin Arthur ei wneuthur ev yn un o'i bedwar marchog ar hugain, canys val hyn y gwedir am dano:

Tri chyviawn vachogion Llys Arthur à vuant yn ben ynaid iddo; cyntav, *Catwg* Sant, ab Gwynlliw Vilwr arglwydd Gwyn-llwg yn Morganwg; ail, Blas iarll Lychlyn; trydydd, Padrogl Baladrddellt iarll Cerniw; cystal oeddnt eu cynneddfau a chymmaint eu gwybodau a'u doethineb val na wnelai un o honynt ond à vai drugar a chyviawn, ac ymroddi à wnaethant i ym-ddifyn pob un à gai cam ac anghyvraith, a phob ymddivaid, a gweddwon, a gver-yddon, a dieithraid, rhag trais a gorddwy: Blas drwy Gyvraith Vyd, Padrogl drwy Gyvraith Arvau, a Chatwg drwy Gyvraith Duw a'i Eglwys.

Bu *Catwg* hevyd yn un o driphen cynghor Arthur: val hyn y gwedir am dano:

Tri doethion Pencynghor-Arthur; cyn-tav, *Catwg* Sant Abad Llancarvan, ab Gwynlliw Vilwr; ail, Arawn ab Cynvarch; trydydd, Cynon ab Cludno Eiddin. Cystal oeddnt eu cynneddvau a'u deall a'u hys-tyriaeth, val nas caid amgen no llwydd erioed o wneuthur eu cynghor, nag av-lywydd o beidio ei wneuthur.

Ac yn yr un hen lyvyr y mae val hyn. Tri doethion Beirdd Llys Arthur; *Catwg* Sant vab Gwynlliw Vilwr, Taliesin ben Beirdd, a Llywarch Hen vab Elidir Lyd-anwyn. Cystal oeddnt eu cynneddvau val na ddodynt amgen no gwir a doeth yn eu cerddi

Tua diwedd oes *Catwg* ve ddarvu i rai o'r duwiolion vwriadu myned i Ynys Enlli, val y gallent vod oddi ar fyrdd y tervysg ag oedd yr amser hyny yn ein gwlad, o achos brad a gwrthryvel y Saeson. Dy-munasant gael cynghor *Catwg* ar yr achos hyny, ac eve ai rhoddes iddynt ar vesur cerdd: sev a ganlyn.

Pan oedd Saint senedd Vrevi
Yn ol gwiw bregeth Dewi
Wrth arch pryfwyn prophwydi
Yn myned i Ynys Enlli,
Er ywared o bob rhwystri
A hir gymhell cymbelri:
Yna dyweddes Gybi
Pa vyd á geir yn ngweilgi,
Pa vwyd yn ymborth ini
Yn nghanol y mor heli?

Catwg á ddywaid wrth Ddewi

Val y gwnai y prophwyd Eli,
Duw á ro gynghor ichwi
Ar vorodd a daieri,
Goddevwch bob caledi
Nid ellir lles o ddiogi,
Trech doethineb no gwegi,
Trech llavur no direidi,
Dirwest a chred a gweddi
A orvydd ar bob cyvngi,
Mil canhaws gan Dduw roddi
No chan ddyn diddim erchi,
O chredir llyvyr Generi,
Yr hwn à wiria ini
Ni chafas ddynt ei eni
Heb gael gan Dduw ei borthi,
Gwellwell Duw o'i addoli,
Gwaethwaeth y diawl o'i berchi.
Nag onwch à ddaw ichwi
Vwy no'r vwyalch yn nghelli
Nid ardd nid erddir iddi,
Nid llawenach neb no hi.
Archwn bawb i Dduw Celi
Arglwydd yr holl arglwyddi
Er Iesu a'i bum weli
Ein dwyn drwy bob cyfrwystri,
A'i gael yn ganllaw ini
Ac ni bydd raid i neb ovni.

Catwg Sant ai Cant.

Mi allwn wedyd llawer mwy no hyn o'r hen lyvrau am *Catwg*, ond vy mod yn dymuno na wedwn ond à ddichon fod yn wir. Y mae y Pabyddion wedi gwedyd

pethau am dano y rhai nid oes y gronyn
leiaf o gred iddynt, canys val y dywaid
Catwg ei hunan,

*Nid gw.r yw pob rhyfeddod, ond rhyfeddod
yw pob gwir.*

Y mae'r lle goreu'n y byd i ni gredu
mai celwyddlau y Monachod pabaidd yw y
pethau rhyfeddol y gwedir am Gatwg:
Twyllhansion i gyd; ond amser á fu
arnom y Cymry, val ar genedloedd ereill,
pan y credid yr holl bethau anwireddus
y sonir am dano. Y Pabyddion á ddodas-
ant lawer peth ar enw Catwg na ddaeth
erioed nag yn nag am ei ben ev; a chym-
maint ag oedd yn anlwg i'n deall i o'r
pethau hyny ni á ymwrthodais á hwynt;
ond ve all vod yma rai pethau nas gellir
yn hawdd wybod p'un ai Catwg ai rhyw
un arall a'u dywaid; canys fal y gwedais
o'r blaen, pob peth cyfelyb iddei eiddo ef
á ddodid arno; ac nid oes genyv ond gad-
ael i'r darllynydd hawddgar ei varn a'i
veddwl am ambell peth; ac yn wir am y
peth á vyno, á welo ar lawr yma. Arver
y byd yw doddi ar ddoeth ac ar annoeth
vwy nog y sydd yn ddyw iddynt: nid
gwaeth i ti'r Cymro caredig o ben pwy
daethant á weli yma, ac nid oes nag yn
well nag yn waeth i neb beth ydynt, nag o
bwy ydynt, oud eu bod yn ddoethineb ac
yn wirioneddau. Digon i ti eu bod velly.
Dilyn di y cynghorion da; ystyr di yr
addysg ddoeth; cadw di ar dy gov y gwir-
ioneddau tra mawr eu pwys á gai yn
hyn o lyvyr, a Duw a'u bendithio nhwy
itti, ac i bawb o genedyl vy ngwlad, ac i
bob un o'r byd: ac os cai di les a gwelláad
buehdd o honynt, diolch i Dduw am
hyny: Cadw enw y gwr sydd wrthynt ar
dy gov gyda pharch; rhoth ail ddiolch i
Gatwg, er nad wyt yn addolwr saint; ac

yn ddiweddav na varn yn angaredig arnav
vinau, os dygwydd itti wled yma ryw
bethan na vot lwyr voddlon idlynt; min-
nan á ddymunav hevyd i Dduw dy ven-
dithio yn mhob peth; a hyny o lwyr
ewyllys vy nghalon.

Yr eiddot yn mhob amcan dda

THOMAS AB LEVAN.

Tre Bryn, Dydd Calan, 1685.

GWEDDI Y BADER: SEV GAIR DUW YN
UCHAV.

Ein Tad hollalluog gwiredgar a thirion
Sy'n trigo'n y lleoedd a'r pethau nevolion,
Glan ydwyd a santaidd, dy enw mawr sant-
eiddier

Hyd eitha'r holl endid lle treigla'th hynaws-
der.

Deued arnom dy Deyrnas a bydded dy
wyllys,

Val y mae yn y nev, ar y ddaiar yn ddilys:
Rho dad i ni beunydd ein bara beunyddiol
Boed ini vyth ynod ymddiried yn hollol.

Rho di'r un vaddeuant i bawb o blant
dynion,

Ac y rhodwn ni'n ddiwyll i'n lliidiog
elynon.

Bydd drugarog i'n gwared rhag hud ein
pechodau,

Rhag a'n ennyg ar gam, rhag pob anian o
ddrygau.

Ti Vrenin gogoned yw perchen y Deyrnas,
A'r nerth, a'r gwir glod, a phawb mawl
itti'n addas,

Bydd di'n amddifynwr, a'n deddwr, a'n
llywydd,

Hyd oesoedd didervyn, hyd vyth, yn
dragwydd.

Amen.

LLYMA Y LLYVYR A ELWIR Y GWYDDVARDD CYVARWYDD,

A GANT CATWG DDOETH, AB GWYNLLIW, AB GLYWIS, AB TEGID, AB CADEL

DEYRNLLWG, SEV CATWG SANT ABAD LLANVEITHIN YN LLAN-

CARVAN YN MORGANWG.

1.

A VYNO gyngor govyned i'r doethav,
A vedro ganmol canmoled y penav,
A eirch olud arched i'r cyvoethocav,
A eirch iechyd arched i'r meddyg mwyav,
A gais a vo da govyned i'r haelaf,
A gais noded govyned i'r un cadarnav,

A gais drugaredd arched i'r mawr trugaraf,
A gyvarcho cyvarched i Dduw'n benaf.

2. CARGYVLWYN CATWG DDOETH.

Y daith ni vydd pellachergwrandaw oferan,
Nid prinach vydd heiniar er rhoddi elusen.
Nid llawnach yr enaid er trallenwi rhumen,

Nid casach gan Ddovydd yr ynvyd na'r
cymmen,

Ni wyr perchen enaid ba beth vydd ei
ddien.

Nid clodvawr y gardod o'i rhoddi'n av-
lawen,

Nid gwala gan gybydd meddiannu y ddai-
aren,

Nid isel ond balch be bai gyvuwch a'r
haulwen.

Nid caredig ond gwar, nid gwybodys ond
hylan,

Nid gwynvyd ond heddwch, nid gwledd
ond gorawen,

Nid doeth pob areithgar, nid fol pob
anghymmen,

Nid trist pob galarus, nid dyddan pob
llawen.

Ni edrych yr angou pwy decav ei dalcen.

Nid caredig gan Dduw un à ddalio gen-
figen,

Nid hygar gan Grist na vo drugar wrth
angen.

Nid eymhwys i'r nev na vo trech ar ai
gorddeu,

Nid call arwain awydd at unpeth an-
mherchen,

Nid cellwair a dim à vo cynglyn ag asgen.

Nid folineb ond cred ar à ellir yn amgen.

Nid doeth gwerthu nevodd er benthyg
elvydden.

Catwg Ddoeth ai cant.

3.

O gadw dy air y cedwi dy wyneb,

O gadw dy gov y cedwi ddoethineb,

O gadw dy ddwrn ti á gedwi dy dda,

O chedwi dy glod cadw heddwch ai gwna.

O gadw dy ddydd ti á gedwi dy ddawn,

O gadw'th gydwybod ti á gedwi pob iawn.

Catwg Ddoeth ai cant.

4. GWIREDDAU CATWG DDOETH.

Ni ddigia Duw Dad er erchi cyvawnder,

Nid tlotach Dovydd er rhoddi bob amser,

Nid á neb i'r nev er bouedd a dewrder,

Nid nes y gwynvyd er maint y bo y
gwycheder,

Ni thry y doeth o'r iawn er maint yr an-
hawdsder.

Nid ingach Nev er à el iddo o niver,

Ni chadwo yr ychydig ni ddaw vyth i
lawer,

Ni chair y melus heb wybod i'r chwerw-
der,

Nid melus iechyd ond yn wysg y clavder,

Nid yn yr arav y bydd rwyav y mwynder,

Nid o chwai davod y daw mwyav doeth-
der,

Nid yn y chwerthin y bydd mwyav yr
ysgawnder,

Ni cheir breniniaeth er meddyliau over.

Nid mwyav tlodi y bydd mwyav prinder,

Ni vydd hawdd esgus ar vynydd Goleuver,

Pau welir Cydwybod yn ei holl noethder,

Yn ngwydd Duw Ddovydd a lluoedd uchel-
der,

A Christ yn barnu yn ngolau Cyvawnder.
Catwg Ddoeth ai cant.

5. CYNGHORION CATWG DDOETH.

Na vid esgud dy law ar lw anudon,

Na vid ddrwg rhyngnod a'th gymydogion,

Na cherdda y nos heb achosion,

Na ddywed enw Duw mewn geiriau gor-
weigion,

Na chyfro ar lid y gwrid o'th galon,

Na thor nawdd Duw Ner a'i orchymyniou,

Na ro le i'r digder yn dy feddylon,

Na choela na chas na chelwyddon,

Na chyrech ar grair dy air yn greulon

Nag am dda nag am ddawn dynion.

Na ddmuna o'r byd ond dy ddigon,

Na wrthladd y varn a vernir yn gyvion.

Na rwystra y fordd i'r gwan a'r tlodion,

Na chymhell ar neb ond à ddichon,

Na vydd annhrugarog wrth euogion,

Na vydd gyvaille i veilech ynyfydion,

Na vydd ddiymdawr am dy gyd-ddynion,

Na vydd galed anwyn wrth ddieth ac
estron.

Na ddangos dy wyneb lle bo'r meddwon.

Nag ymddiried yn vavr i'th elynion,

Na vydd wrth un byw o'r byd yn an-
nhirion,

Na char ond à garo Dduw a'i veibion,

Na chyrech o'th vodd lle byddo'r ymryson,

Na chwennyth ymgynnadlu à digllon,

Na vid overwyr dy gyveillion.

Na vydd ddiog yn trin d'orchwyllion,

Na vydd anhael wrth reidusion,

Na ddywed air hagyar am drugarogion,

Na chais gyvymbyll ond a'r doethion,

Na wna gyvrinach heb achos union,

Na ad yn ddirbarch y dyn gwirion,

Na wna gyveillach ond a deddvolion,

Na chyrech gwleddau yr annwyvolion,

Na ro dy vryd ar loddestion,

Na ddatrin rin dy gyttrevigion,

Na ymrwyma ond a'r rhai cyvion,

Na chais amgen nog à vo Duw yn danvon.

A phynag y bo bydd di voddion.

Catwg Ddoeth ai cant.

6. CYNGHORION EREILL.

Nag ymddiried i'r neb a'th fygythio,

Na chred i'r neb a'th wenieitho,

Na chais roesaw dau wg,

Na chais ymgystlwn a'r drwg.
 Na chais lawenydd heb wen,
 Na chais chwarc â chlwyvus hen.
 Na chais les o ddiogi,
 Na chais bwyll yn ngorwegi.
 Na chais elw o elusodod,
 Na chais lwyddiant o esgeulusdod,
 Na chais heddwch o anuydd-dod,
 Na chais iawn ond o gymmod.
 Na chais ddiolch am nag,
 Na chais ond à vo mewn llestyr gwag.
 Na chais barch am ddrygvoesau,
 Na chais ddiogelwch o gumweddau.
 Na chais gariad o valchedd,
 Na chais urddas o faswedd.
 Na chais gellwair a'th gaseion,
 Na chais glod o hir ymryson.
 Na chais ddiweddd da o hir drais,
 Na chais fyniant lle na bo ai cais.
 Na chais ymryson a'th well,
 Na chais wir gan wr o bell.
 Na chais hir ddilyn neges ar galed av-
 rywiog,
 Na chais mewn cyvyngder gyveillach ag
 ovnog.
 Na chais ond o iawnder i'th enaid la-
 wenydd,
 Na chais yn dy vyw ond bodd Duw
 Ddovydd.

Catwg Ddoeth ai cant.

7. CYNGHORION ETTO.

O MYNI vod yn ddoeth dywed ychydig,
 Yn serchog, yn arav, ac yn bwyllig.
 Na ddos i'r cynghor oni'th alwer yno,
 A chyn llevaru cymmer amser i wrando;
 A phan levarot bydd di'n ddivriv,
 Ac nag yngan air hagyr er un cyvriv.
 Nag yngan ond à gair wedd i'r amser,
 Er heddwch, er cariad a chyviawnder;
 Nag yngan ond er helaethu gwybodaeth
 A phob deddfoldeb ar lywodraeth,
 A chais di ddangos ar bob achosion
 Yn gyntaf bodd Duw, yn ail bodd dynion;
 Gwna di'n ystyriol yn ol hyn o gynghor,
 Ac ymhlith y doethion rhoddir itti'th
 ragor.

Catwg Doeth ai cant.

8. DEIVREGAWD CATWG DDOETH.

Na vydd anystyriol ban rodder it gy-
 nghor,
 Cau à daint ar dy davod, dy glustiau
 boent egor,
 Bydd addwvyn a gwar nid val blaidd i'th
 ymogor,
 Na vydd di vwythus lle galler dy hebgor,
 Na vydd segur o'th fodd ond arail pob
 tymhor,

Na hir ddilyn pechawd o gryd hyd elor,
 Na vydd ddioval oni lenwych dy ysgubor;
 Na chwsg Vehevin rhag rhew mis fonor,
 Na chymhell ar ynyvd na dysg na chy-
 nghor,
 Na ddryro dy roddion i hen Gybydd angor,
 Na chytgam à 'sgymmaun na ddos iddei
 oror,
 Na ddigia er gweled i arall ei ragor,
 Na chred na ymddiried i wylliaid tramor;
 Na vyneg i leidyf pa le mae dy drysor,
 Nag amharcha 'th riaint na bugelydd
 allor;
 Na vydd gyveddachwr vywiliau a chatgor.
 Na anobeithia dy vwyd o vynydd a
 dyvor,¹
 Na ymddiried ond i Dduw ar bob tymhor.
 Nid cynt neb i'r nev er mawredd a
 thrysor,
 Ni pheirch yr angeu na sidan na phor-
 phor,
 Gwna vodd dy Dduw a hyny'n ddiymdor,
 A phyrth y nev wen à gai'n eu llawn
 egor.

Catwg Ddoeth ai cant.

LLYMA YR UN DDEIVREGAWD O LYVYR
 ARALL YN AMRYVEL EI VODD MEWN
 LLAWER MAN.

Na ddywed i leidyf ba le mae'th drysor,
 Na vawr ymddiried i wylliaid tramor,
 Na vydd ddioval oni lenwych d'ysgubor,
 Na chwsg Vchefin rag rhew vis Ionor,
 Na vydd vwythus lle gellir dy hebgor,
 Na vydd gyveddachwr vywiliau a chatgor,
 Na ro glust yn ormod i chwedlau pob
 goror,
 Na vydd gynfonwas lle gelych dy ragor,
 Na wna gyveillach ond a'th gyveysior,
 Na thebyg mai doeth y ceir pob cerddor,
 Na vydd segur o'th fodd ar un tymhor,
 Na vydd vleiddig i'th dy a'th ymogor,
 Na ddirmyg wr bychan a oryn dy gy-
 nghor,
 Na ovna wr mawr na vydd yn ei atgor,²
 Na amharcha'th Dad na bugail yr allor,
 Na ddod vwyd a lletty i hen gybydd
 angor,
 Na chais vnyed i'r nev wrth gyvoeth a
 thrysor,
 Na ynyvda wrth neb à vytho dy ragor,
 Nag anobeithia luniaeth o vynydd a
 dyvnyor,
 Nag ymddiried i neb ond i Dduw dy Iôr.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Ystyfan Vardd Teilo ai Cant.
 Medd llyfrau eraill.

¹ Dyvnyor.

² Asgor.

9. GWIREDDAU.

Y CYWIR á geidw ei air ar bob achosion,
 Y doeth a ry gynghor ac nid ymryson,
 Y call a wna ei ran ac a vydd voddlon,
 Y cyviawn a wna ei swydd er bygythion,
 Y dewr á à'n ei vlaen er gwaethaf gelynion,
 Y gwir á vyn ei le er ymlid y trawsion,
 Y tangnevgar a gerir gan bob dynion,
 Y gwar a gant barch b'le bynag y bython'.
 Y tawgar a vernir yn ddoethaf o'r doethion,
 Yr hael a voliennir ar gerddi prydyddion,
 Y celwydd a vyddant vyw lle'dd á ereill yn feirwon,
 Y diwyd a gyvyd i radd pendefigion,
 Y deddvol a geif le ymhlith blaenorion,
 Y diysgog a ovrir a phawb yn uvyddion,
 Y diysgog a gerir gan bob gwrolion,
 Y chwilgar a geif ei hun ymhlith dysgedigion,
 Yr addwyn a geif nawdd gan vrodor ac estron,
 Yr heddych a geif ei enwi yn un o'r engylion,
 Y llawen a vydd yn ysgawn ei galon,
 Y dwyvol á geif ei ran ymhlith nevolion.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

10. GWIREDDAU.

NID oes air gwir heb voliant i Dduw
 Dâd,
 Nid oes air celwydd heb ynddo dwyll a brad.
 Nid oes weithred dda heb dal yn barod,
 Nid oes weithred ddrwg heb ddial yn ei orvod.
 Nid oes valchder heb iddaw ostyngiad,
 Nid oes ddivalech heb iddo dderchaviad.
 Nid oes rwysgus heb iddo warth o'r diwedd,
 Nid oes un gwar heb iddo anrhydedd.
 Nid oes gyviawn heb lawenydd didrane,
 Nid oes anghyviawn rhag cosp yn dianc.
 Nid oes gywir heb iddo ddiogelwch,
 Nid oes euawg na syrth i lwyristwech.
 Nid oes haelionus heb wynvyd cydwybod,
 Nid oes gybydd heb ei lwyth o drallod.
 Nid oes diwydrwydd heb ar ei ben goron,
 Nid oes ddiogi heb vil o helbulon.
 Nid oes ddedwydd heb rád Duw arno,
 Nid oes ddioreidi heb avlwydd iddo.
 Nid oes uvyddod heb iddo ardderchog-rwydd,
 Nid oes rodres heb iddo y mawr dramewydd.
 Nid oes wirioncdd heb oruchaviaeth,
 Nid oes anwiredd heb wradwydd ac alaeth.
 Nid oes iawn heb iawnder o'i gylchyn.
 Nid oes gam heb gami'n ei ddilyn.
 Nid oes bwyll na chyrhaedd ragoriaeth,

Nid oes amhwyll heb waethu waethwaeth.
 Nid oes ond dwyvol á wel yn y diwedd
 Y nev yn dál am bob dá mewn buchedd.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

11. CASBETHAU CATWG DDOETH.

CAS bethau Catwg.
 Llyma 'n hwy'n amlwg:
 Y gwr na charo
 Y wlad ai maco;
 Milwr llawn dygnedd,
 Ni chais dangnevedd;
 Ynad annhrugar,
 Prydydd avlavar;
 Pencenedyl anghall,
 Canllaw diddeall.
 Gwerin anghyvrraith,
 Divrawd ac anrhaith;
 Cevnogi gwydiau,
 Attal gwybodau.
 Gwrth ac ymryson
 Rhwng cydvrodorion.
 Gwr rhaith ariangar,
 Bardd yn ymladdgar.
 Maelawr heb goedydd,
 Cenedyl heb grevydd
 Cenad anfyddlon,
 Cybydd diddigon.
 Ty heb drigiannydd,
 Tir heb ddiwyllydd.
 Meusydd heb ydau,
 Gosgordd heb drevnau.
 Canllowi trawsedd,
 Rhwystro gwirionedd.
 Amharchu rhaaint,
 Cynhen rhwng ceraint.
 Gwlad heb ei gosgordd,
 Addysg ddiarfodd.
 Dosparth anhybys,
 Llwybrawd annily,
 Teulu digynnedd,
 Dadleuon goledd.
 Cynllwyn a bradau,
 Fug yn ngorseddau.
 Araith ddiymbwyll,
 Aneglur grybwyll.
 Gwr heb gelyddydd,
 Meiwyr heb ryddydd.
 Cyrch yn ddigynghor,
 Bod heb egwyddor.
 Geudyst yn nghyngaws,
 Barnu'n anhyngaws,
 Amharchu doethion,
 Mawrau cybyddion.
 Chwedlau diaddyg
 Gymysg trachymysg.
 Gwybod heb awen,
 Pleidiwr anghymmen.
 Dirnygu gwiriou,

Gwlad heb athrawon.
Arver o veddwod,
Gwr heb gydwybod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

12.

Nid iawn i wr doeth ymdravod â chynhen,
Nid cynnydd y da ond llygad y perchen,
Nid anfod i wr ond gwraig o vudrogen,
Ni ddaw iddo lwydd ni chydvydd a'i awen,
Nid clodvawr y rodd o'i rhoddi'n avlawen,
Nid cas ger bron Dovydd ond caled wrth angen,
Nid hysbys i neb b'le bydd ei dywarchen,
Ni wybydd un perchen enawd beth vydd ai dien,
Nid casach gan Dduw y diddeall na'r cymmen,
Nid llawnach yr enaid er llenwi y benygen,
Nid cythraul ond gwr â faco genygen,
Nid dawnus y pwyll na vytho disgywen,
Na chymmer mewn llaw nas gallot ei orphen,
Na wna ddim o'r byd heb ystyr ei ddyben.

Catwg Ddoeth ai Cant.

13.

Na chais gynghor gan lwvr ac ovnog,
Na ddywed â wyddost wrth wr geuog,
Na ro ateb i ddyn dau davodiog,
Na chais ymlid neges ar galed avrywiog,
Nac adrodd â glywaist rhag ei fod yn gelwyddog,
Na vydd yn lle dedyrdd y tavod rhedegog.
Ni chair da o'r peth a geisir yn chwano,
Ni ddaw i neb lwyddiant â vo ry wagelog.
Nid rhwydd yn ei vyd ond diwyd calonog,
Nid gwell yn y bedd boneddig no thaio.
Catwg Ddoeth ai Cant.

14. TREMYNION CATWG DDOETH.

NERTH Dryw, ei chelvyddyd,
Nerth gwalch, ei gynghyd,
Nerth gwenynen, ei hamynedd,
Nerth ysguthan, ei hadanedd,
Nerth morgrugyn, ei ddiwydrwydd.
Nerth maban, ei ddiweiwrwydd.
Nerth merch, ei phryd a'i gwedd,
Nerth cryv, ei drugaredd,
Nerth mab, ei ddysg a'i doniau,
Nerth athraw, ei wybodau,
Nerth ieuange, ei uyydddawd,
Nerth hen, ei gynghor parawd.
Nerth doeth, ei ystyriaeth,
Nerth blaenor, ei ddarbodaeth,
Nerth call yn ei ymddwyn,
Nerth boneddig, ei voes addwyn,

Nerth feryllt yn ei law,
Nerth ystrywgar yn ei daw,
Nerth glew yn ei galon,
Nerth glwth, ei ddaint llymion,
Nerth tantor yn ei vys,
Nerth llwrv, ei droed hyvrys,
Nerth penteulu yn ei ymdawr,
Nerth anwr, ei frost vawr,
Nerth bardd, yn ei awen,
Nerth elerwr, tavod cymmen,
Nerth cymmen, athrylith rwydd,
Nerth llen, ei ystigrwydd,
Nerth ysgolaig, ei fwriad,
Nerth ynvyd, ei chwerrhiniad,
Nerth estron, ymddwyn divrad,
Nerth swyddog, meddwl gwastad,
Nerth gwau, ei syberwyd,
Nerth celvydd, ei ddiheuyd,
Nerth awenydd, ei vvyrdod,
Nerth â vyn barch, frwyn tavod,
Nerth deddwyr, cariad ei wlad,
Nerth ynad, ei bwyll mad,
Nerth dwyvol, ei ddaionuser,
Nerth brenin ei gyviawnder,
Nerth cadarn yn ei orddod,
Nerth gwirgar, ei gydwybod,
Nerth gwr, ei ddealltwriaeth,
Nerth deall maint ei wybodaeth,

Catwg Ddoeth ai Cant.

15. TREMYNION CATWG DDOETH Mewn MODD ARALL.

NERTH Llwynog yn ei ddichell,
Nerth Ci yn ei ddant,
Nerth Algar yn ei gorn,
Nerth Hwrd d yn ei ben,
Nerth Sarph yn ei chloren,
Nerth Pysg yn ei ysgyvaint,
Nerth Eryr yn ei ylvn,
Nerth Arth yn ei breichiau,
Nerth Tarw yn ei ddwyvron,
Nerth Twrch yn ei avlach,
Nerth March yn ei garn,
Nerth Ysguthan yn ei hadanedd,
Nerth Câth yn ei gwinedd,
Nerth Ab yn ei balv,
Nerth Cigvran yn ei froen,
Nerth Clyren, ei chlyvlymder,
Nerth Cybydd yn ei ystryw,
Nerth Abwy yn ei ddredod,
Nerth Gwraig yn ei Thavod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

16. EREILL UNRHYW.

NERTH glwth yn ei ddant,
Nerth tantor ei vys,
Nerth meddwyn ei lwng,
Nerth anwr ei frost,
Nerth ynvyd ei chwerrthin,

Nerth colwyddog ei ddigywilyddra,
 Nerth Sais ei ddiehell,
 Nerth Gwyddyl ei gelwydd,
 Nerth Estron ei uwydddawl,
 Nerth Cymio ei ddispyll,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

17. EREILL ETTO.

NERTH Plentyn ei ddiniweidrwydd,
 Nerth Mab ei ddysg,
 Nerth Meich ei thegweh,
 Nerth Call yn ei daw,
 Nerth Doeth ei ystyriaeth,
 Nerth Athraw ei ddosparth,
 Nerth Bardd ei awen,
 Nerth Blaenor ei wybodau,
 Nerth Llên yn ei bwyll,
 Nerth Feryllt yn ei law,
 Nerth Glew yn ei galon,
 Nerth Cymmen eonder,
 Nerth Celvydd ei ddihewydd,
 Nerth Deddvol ei amynedd,
 Nerth Dwyvawl ei gred a'i obaith,
 Nerth Gobaith bod ar y gwir,
 Nerth Gwir ar ei gydwybod,
 Nerth Cydwybod gweled a vo cyviawn,
 Nerth à vo Cyviawn ei Dluw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

18. EREILL ETTO.

NERTH Synwyrol ei Amynedd,
 Nerth Myvyr Llonyddweh corf a meddwl,
 Nerth Gwlad ei Gwybodau,
 Nerth Gwybodau Heddwch,
 Nerth Cenedyl Cyvraith,
 Nerth Cyvraith Yngneidiaeth,
 Nerth Ynad ei Gyviawnder,
 Nerth Brenin ei Drugaredd,
 Nerth Gwr ei Ddeall,
 Nerth Deall Ymgais,
 Nerth Ymgais bod ar y Iawn ymhob
 peth.

19. EREILL ETTO.

NERTH Llwrw yn ei droed,
 Nerth Glew ei galondid,
 Nerth Hen ei gynghor,
 Nerth Gwan ei uwydddawl,
 Nerth Cryw ei drugaredd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

20. ATHRONDDYSG CATWG DDOETH A
ELWIR NIDIAU CATWG DDOETH.

Nid Gwir ond yr hyn nis gellir ei amgen,
 Nid Cyviawn ond yr hyn nis gellir ei
 hebgor,
 Nid Da ond yr hyn nis gellir ei wellâu,
 Nid Drwg ond yr hyn nis gellir ei wacth,

Nid Gwaethaf ond yr hyn nis gellir un
 da o hono,
 Nid Cymhwys ond yr hyn nis gellir ei
 gamu,
 Nid Cam ond yr hyn nis gellir ei gym-
 hwyso,
 Nid Cyvlawn ond yr hyn nis gellir difyg
 ynd 'o,
 Nid Difyg ond yr hyn nis gellir un lles o
 hano,
 Nid Lles ond lle nis gellir gwrth,
 Nis gellir gwrth ond ar y drwg,
 Nid Gwrth ar y drwg ond Duw,
 Nid Duw ond yr hyn nis gellir ei well,
 Nid nis gellir ei well ond gwell na'r
 cyvan,
 Nid gwell na'r cyvan, ond cariad,
 Nid Cariad ond Duw, nid Duw ond
 Cariad.

Catwg Ddoeth ai Cant.

21. ATHRONDDYSG ARALL.

Nid hawdd ond gweled gwirionedd,
 Nid anhawdd ond cael gwirionedd,
 Nid doeth ond caru gwirionedd,
 Nid gwybodus ond à wŷr wirionedd,
 Nid dewr ond o wedyd gwirionedd,
 Nid car ond à ddengys wirionedd,
 Nid gelyn ond am lynu wrth wirionedd,
 Nid rhyvedd ond nyddâu i'r gwirionedd,
 Nid amlach no channol gwirionedd,
 Nid anamlach no cheisio gwirionedd,
 Nid rhyvedd ond elywed gwirionedd,
 Nid pen ar bob peth ond gwirionedd,
 Nid ynnill ond cael gwirionedd,
 Nid golud ond gavael ar wirionedd,
 Nid ymgais dda ond chwilio am wirion-
 edd,
 Nid heddwch ond o gynnal gwirionedd,
 Nid diwedd da ond gwirionedd,
 Nid bodd Duw ond gwirionedd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

22. ARALL.

Nid agos ond yr hyn nis gellir ei gyr-
 haedd, sev hunan.
 Nid amyl ond yr hyn nis gwelir mewn un
 man, sev gwirionedd.
 Nid mawr ond hyn nis gwelir yn y byd
 gan ei leied, sev cyviawnder.
 Nid gwaeddvan ond yr hyn ni chlyw neb
 ei lais, sev cydwybod.
 Nid iawn ond a geir ar gam gan bob un,
 sev gwybodaeth.
 Nid ar gais pob un ond yr hyn nad oes
 neb yn ymrym am dano, sev doethineb.
 Nid goleuni ond à welir yn dywyll yn
 mhob dyn, sev deall.

Nid ymhob man ond yr hyn nis gwel
nemawr yu un man, sev Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

23. ARALL.

Nid call ond à welo'i hun yn fôl,
Nid adnabyddus ond à adnebydd ei hun,
Nid cadarn ond à vo drech no'i hunan,
Nid gwybodus ond a wyr ei gamsynied,
Nid doeth ond à ddeall ei annoethineb,
Nid gwyliadwrus ond à wilio arno ei hun-
an,

Nid gochelgar ond à ochel à gais ei chwant,
Nid dall ond na welo'i vai ei hunau,
Nid deallus ond à ddeall ei wall ei hunan,
Nid cryv ond a orvydd ar ei wendidau.

Catwg Ddoeth ai Cant.

24. EREILL.

Nid trais ond twyll,
Nid eiddo ond rhyddydd,
Nid goleuni ond deall,
Nid gwybod ond à vo iawn,
Nid cymwynas ond haelioni,
Nid gwneuthur ond o vodd ac ewyllys,
Nid didal à vo dros dal,
Nid llygad ond pwyll,
Nid cynghor ond cydwybod,
Nid cydwybod ond dyoddev,
Nid dyoddev ond dros y cyviawn,
Nid cyviawn ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

25. EREILL.

Nid cwyn ond tost,
Nid tost ond caled,
Nid caled ond cosp,
Nid cosp ond dyoddev o anvodd,
Nid dyoddef o anvodd ond dros y drwg,
Nid drwg ond à vo tost a chaled dyoddev
drosto,
Nid caled dyoddev dros unpeth ond dros
yr hyn à ddylid ei gospi.

Catwg Ddoeth ai Cant.

26. EREILL.

Nid rhy hir aros daioni,
Nid rhybrid unpeth er daioni,
Nid caled un dyoddev dros ddaioni,
Nid o ddarvodus y mae daioni,
Nid annarvodus ond Duw,
Nid oes eithyr o Dduw un daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

27. EREILL.

Nid golwg ond bodd ac ewyllys,
Nid dall ond trais ac anvodd,
Nid cariad ond rhydd a dewis,
Nid cás ond caethiwed a gorvod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

28. EREILL.

Nid bodd ond esmwyth,
Nid esmwyth ond diogel,
Nid diogel ond gwybod,
Nid gwybod ond cov,
Nid cov ond gweled,
Nid gweled ond goleuni,
Nid goleuni ond Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

29. EREILL.

Nid gweled ond ystyr,
Nid ystyr ond glewineb,
Nid glewineb ond gloewineb,
Nid gloewineb ond goleuni,
Nid goleuni ond deall,
Nid deall ond cydwybod,
Nid cydwybod ond llygad Duw yu enaid
dyn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

30. EREILL.

Nid Da ond Dwyvol,
Nid Dwyvol ond Crevyddus,
Nid Crevydd ond Cred,
Nid Cred ond Gwir,
Nid Gwir ond Amlwg,
Nid Amlwg ond Goleuni,
Nid Goleuni ond Duw.

Am hyny nid da ond goleuni, nid dwy-
voldeb ond goleuni, nid crevydd ond
goleuni, nid cred ond goleuni, nid
gwir ond goleuni, nid amlwg ond
goleuni, nid goleuni ond gweled Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

31. EREILL.

Nid llawen ond call,
Nid call ond diniwed,
Nid diniwed ond serchog,
Nid serchog ond trugar,
Nid trugar ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond ymedrychgar,
Nid ymedrychgar ond ystyrgar,
Nid ystyrgar ond awenawl,
Nid awenawl ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond dwyvawl.

Ac am hyny nid llawen ond dwyvawl,
ac nid dwyvawl heb lawenydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

32. ARALL, UNRHYW.

Nid llawen ond boddllawn,
Nid boddllawn ond ystyrgar,
Nid ystyrgar ond deallus,
Nid deallus ond meddylgar,
Nid meddylgar ond llonydd,
Nid llonydd ond cydwybodawl,
Nid cydwybodawl ond cariadgar,

Nid cariadgar ond anianawl,
 Nid anianawl ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond awengar,
 Nid awengar ond goleugar,
 Nid goleugar ond gwirgar,
 Nid gwirgar ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond dwyvawl,
 Nid dwyvawl heb lawenydd.

Catwg Ddoeth ai cant.

33. ARALL.

Nid gwr heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb haelioni,
 Nid haelioni heb gariad,
 Nid cariad heb dangnev,
 Nid tangnev heb ddwyvolder,
 Nid dwyvolder heb gyviawnder,
 Nid cyviawnder heb ymddwyn ag anallu,
 Nid ymddwyn ag anallu ond dyndawd,
 Nid dyndawd ond o vodd Duw,
 Nid bodd Duw ond er daioni,
 Nid daioni o Dduw ond yn eithavodd
 doethineb,

Nid eithavodd doethineb Dyn ond ymu-
 vyddhau i Dduw ymhob peth, a'i garu
 ymhob peth.

Catwg Ddoeth ai Cant.

34. ARALL.

Nid golud ond gwybodaeth,
 Nid gwybodaeth ond awen,
 Nid awen ond deall,
 Nid deall ond pwyll,
 Nid pwyll ond amynedd,
 Nid amynedd ond ystyr,
 Nid ystyr ond dyben da,
 Nid dyben da ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

35. ARALL.

Nid rhybell cyrch cyvraid,
 Nid rhy hir aros daioni,
 Nid rhyvawr a wneir tros Dduw,
 Nid rhy vach ydd ymddiriedir i'r Byd,
 Nid rhy nehel iddei gyrrhaedd gwybodaeth,
 Nid rhy vnych y gwneir a vo cyviawn,
 Nid rhy anyl y gwneir trugaredd,
 Nid rhy gadarn y glynir wrth wirionedd,
 Nid rhy awyddus y gwneir daioni,
 Nid rhy ochelgar y gwylier rhag balch-
 der,
 Nid rhy ovalus ydd ymgedwir rhag tra-
 chwant,
 Nid rhy galed marw dros bob gwir a
 chyviawn,
 Nid rhy hwyr ydd uvuddêir i Dduw.

Catwg Ddoeth ai cant.

36. ARALL.

Nid Dwyvoldeb ond trugaredd at bob byw
 a bod,
 Nid doethineb ond ymwrthod â bydoldeb,
 Nid hapusder ond pwyll ac iechyd,
 Nid cariad ond cyviawnder,
 Nid cyfiawnder ond a vynid ei gael gan
 arall,
 Nid gwirionedd ond a wyper heb ei glywed
 gan arall,
 Nid celwydd ond a wypai ei hunan nad
 gwir vyddai,
 Nid folineb ond credu ac anghredu'n ben-
 dant â weto arall,
 Nid llawenydd ond cydwybod aneuog,
 Nid call ond a wyr ymgynnal o hono ei
 hunan,
 Nid haelioni ond dyoddev pob caled er
 daioni i ereill,
 Nid dedwyddwch ond pwyllgarwch,
 Nid pwyllgarwch ond dwyvoldeb,
 Nid dwyvoldeb ond trugaredd at bob byw
 a bod.

Catwg Ddoeth ai cant.

37. ARALL.

Nid drwg ond â dybio ei hun yn dda,
 Nid fol ond â dybio ei hun yn gall,
 Nid bach ond â dybio ei hun yn vawr,
 Nid annoeth ond â dybio ei hun yn ddoeth,
 Nid anwybodus ond â dybio ei vod yn
 gwybod y cyvan,
 Nid celwyddwr ond bostiwr,
 Nid lleidyr ond â ddwg oddiarno ei hun
 ei holl eiddo, sev cybydd,
 Nid gormes ond anair nas haedder,
 Nid briw ond briw calon,
 Nid carchar ond cydwybod euog,
 Nid tost ond cosp am ddyrgioni,
 Nid eisieu ond eisieu deall,
 Nid da ond â vo da i arall,
 Nid da ond â ymgais vod yn well,
 Nid gwybod ond gwneuthur daioni,
 Nid doeth ond â athraw annoeth,
 Nid dyn ond â vo da'i gynneddvau.

Catwg Ddoeth ai cant.

38. ARALL.

Nid drwg â wnelo arall yn well,
 Nid annoeth â wnelo arall yn ddoethach,
 Nid tlawd â wnelo arall yn verthocach,
 Nid annysgedig â wyr ddyysgu da i arall,
 Nid annedydd â wnelo arall yn dded-
 wydd,
 Nid da ni bo arall well erddo,
 Nid rhybell cyrchu daioni,
 Nid rhy hwyr cafael daioni,
 Nid rhy hir aros daioni,
 Nid rhy brid y prynir daioni,

Nid rhy vawr y boen¹ à gymmer er daioni.
 Nid anfodus à gafu ddaioni'n y diwedd.
 Nid godder ond am à vo drwg,
 Nid llawenydd ond cydwybod lân,
 Nid cydwybod ond deall,
 Nid deall ond ystyriaeth,
 Nid ystyriaeth ond i wyl,
 Nid pwyll ond aw noldr,
 Nid awenolder ond athrylith,
 Nid athrylith ond addysg.
 Nid addysg ond à sercher,
 Nid serch ond à ganper,
 Nid a ganper ond à dlangoser,
 Nid dangos ond o gariad,
 Nid cariad ond Tad,
 Nid Tad ond Duw,
 Nid Duw yn Dád ond i ddwyvawl.

Catwg ddoeth ai Cant.

39. ARALL.

Nid cadernyd heb gevndyr,
 Nid lliosogrwydd heb gyvrdyr,
 Nid bygwyl heb wyr,
 Nid tegwch heb wragedd,
 Nid hoewder heb gleddyf,
 Nid brwydyr heb wewyr,
 Nid biere heb vwa,
 Nid ymladd heb d'lagyr,
 Nid esmwythder heb dy,
 Nid arglwydd heb drugaredd,
 Nid gwr heb gydwybod,
 Nid gwla' heb lywodraeth,
 Nid gwasanaethwr heb ovr,
 Nid ofeiriad heb lân,
 Nid esgob heb ddysg,
 Nid ynad heb gyviawnder,
 Nid brein heb gyraith,
 Nid llavuriaeth heb vab,
 Nid hiliogaeth heb verched,
 Nid hyder heb vrawd,
 Nid argelwch heb chwacr,
 Nid ymgeledd heb vâm,
 Nid cystlwng heb dád,
 Nid tád ond Duw.

Ac o veddu Duw yn Dád y ceir mam, a
 brawd, a chwacr, a mab, a merch, a
 chevndyr, a chlyvrdyr, a phob ceraint
 a chynghor a chynnorthwy ac ymgel-
 edd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

40. ARALL.

Ni wyr ni wyl,
 Ni wyl ni ddysg,
 Ni ddysg ni wrendy,
 Ni wrendy ond astud,
 Nid astud ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond à ato ei garu,
 Ni ad ei garu ond divilain,

¹Poen.

Nid divilain ond uvydd,
 Nid uvydd ond d'beth,
 Nid doeth ond tawedog,
 Nid tawedog ond golddevus,
 Nid golddevus ond synwyrus,
 Nid synwyrus ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchog,
 Nid serchog ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond llavar,
 Nid llavar ond ymddyddangar,
 Nid ymddyddan ond am Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

41. ARALL.

Nid cynghor ond¹ tad,
 Nid gweddi heb² vam,
 Nid ymgeledd heb³ chwaer,
 Nid cadernid heb vrawd,
 Nid galluog heb gevnder,
 Nid cenedlog heb gyvrdyr,
 Nid ymgynnal heb vab,
 Nid hiliogaeth heb verch,
 Nid ty heb wr,
 Nid gwely heb wraig.
 Nid gwr heb gelvyddyd,
 Nid annedd heb gymdogaeth,
 Nid cenedyl heb vraint,
 Nid gwlad heb lywodraeth,
 Nid llywodraeth heb gyviawnder,
 Nid cyfiawnder heb heddwch,
 Nid heddwch heb gariad,
 Nid gwerin heb wybodau,
 Nid gwybodau heb addysg,
 Nid addysg heb ddosparth,
 Nid dosparth heb syberwyd,
 Nid syberwyd ond cynneddvau da,
 Nid tân heb gyf,
 Nid hyder ond bwa,
 Nid hoewder ond cleddyf,
 Nid brwydyr ond gwewyr,
 Nid ladd ond dagyr,
 Nid tylodi ond clevyd,
 Nid cynydrwydd ond cariad,
 Nid gwall synwyr ond ymyrson,
 Nid methiant ond musgrelli,
 Nid doethineb ond tewi,
 Nid diogi ond syrthni,
 Nid pechod ond amdden,
 Nid amdden ond syrth,
 Nid anghenus ond nas cymmer,
 Nid gelyn ond athrodwr,
 Nid lleidydr ond cybydd.
 Nid taiog ond cail,
 Nid cerlyn ond afrywiog,
 Nid avrywiog ond iangwr,
 Nid iangwr ond o arver,

¹Heb.

²Ond.

³Ond.

Nid arver ond camp,
 Nid camp ond à vo da,
 Nid da ond rhadlondeb,
 Nid rhadlondeb ond deall,
 Nid deall ond rhyw,
 Nid rhyw ond rhyvedd,
 Nid rhyvedd ond nad adnebydd dyn ei
 hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

42. ARALL.

Nid gwresog ond yr haul,
 Nid oer ond y lleuad,
 Nid amler ond y ser,
 Nid huan ond y gwynt,
 Nid arav ond y gwlaw,
 Nid cyslym ond goleuni,
 Nid ysorth ond milgi,
 Nid sionc ond gwraig,
 Nid llawenydd ond merch,
 Nid digrivwch ond gweilch,
 Nid cywir ond ci,
 Nid esgeulus ond gweinidog,
 Nid anymddiriedus ond diriaid¹
 Nid melus ond pechod,
 Nid chwerw ond penyd,
 Nid diddrwg ond dibechod,
 Nid dibechod ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod am y byd,
 Nid diwybod am y byd ond à vo marw
 cyn ei lev geni.

Catwg Ddoeth ai cant.

43. ARALL.

Nid dedwydd ond diddrwg,
 Nid diddrwg ond dibech,
 Nid dibech ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod,
 Nid diwybod ond ynvyd,
 Nid ynvyd ond disynwyr,
 Nid disynwyr ond di serch,
 Nid can Dduw ynvyd na chymmen,
 Nid rhyvedd dim à vno Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

44. ARALL.

Nid hudoliaeth ond ieuengetid,
 Nid ieuengetid ond enyd awr,
 Nid twyll ond y byd,
 Nid cyvoeth ond iechyd,
 Nid pruddder ond marwolaeth,
 Nid dyvrydwch² ond ufern,
 Nid llawenydd ond y nev,
 Nid hyvryd ond gyda Duw,
 Nid gyda Duw ond cariadgar,
 Nid cariadgar ond tangnevgar,
 Nid tangnevgar ond mab i Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant,

¹ Bradwr.

² Dihyrydwch

45. ARALL.

Nid molianus ond cyttundeb,
 Nid cyttundeb ond syberwyd,
 Nid syberwyd ond llonyddwch,
 Nid llonydd ond goreugar,
 Nid goreu ond athrylith,
 Nid athrylith ond llawen,
 Nid llawen ond divalech,
 Nid divalech ond boneddig,
 Nid boneddig ond trugarog,
 Nid trugarog ond deddvawl,
 Nid deddvawl ond doeth,
 Nid doeth ymryson¹,
 Nid diymryson ond cyttundeb.

Catwg Ddoeth ai Cant.

46. ARALL.

Nid yspail ond gwynt.
 Nid gortrech ond tân,
 Nid rhuthyr ond dŵr,
 Nid diddim ond trist,
 Nid athrywaith ond llawen,
 Nid celvydd ond divriv,
 Nid pruddder ond eisiau,
 Nid helaethrwydd heb ddigon,
 Nid amheuthun llawer,
 Nid chwannog ond mab,
 Nid moethus ond merch,
 Nid cadarn ond gwr,
 Nid gwr ymladd heb fon,
 Nid marchog heb waew,
 Nid ovnog ond digasog,
 Nid digasog heb achos
 Nid achos ond heb achos.

Catwg Ddoeth ai Cant.

47. ARALL.

Nid gwenwynig ond cath,
 Nid fyrrig ond ci,
 Nid creulon ond llew,
 Nid cyrwys ond ab,
 Nid dichelligar ond llwynog,
 Nid ystywggar ond ysgyvarnog,
 Nid athrylith ond batheiad,
 Nid brwnt ond fwlbart,
 Nid moethus ond bele,
 Nid bywiog ond gwiwair,
 Nid esgud (n l) dyvrgi,
 Nid esmwyth ond pathew,
 Nid difaith ond ystum,
 Nid boneddig ond hydd,
 Nid rhywiog ond march²,
 Nid gwar ond ych,
 Nid taiog ond eidon,
 Nid rhadlawn ond davad,
 Nid addwyn ond oen,
 Nid llyseuwaig ond gavyr,

¹ Qu. ? ond diymryson. I. M.

² Nid addwyn ond march

Nid teg ond pann,
 Nid hagyr ond llyfaut,
 Nid tomlyd ond bwch,
 Nid syw ond y bi,
 Nid sionc ond dryw,
 Nid balch ond alarch,
 Nid coelvain ond cōg,¹
 Nid cantor ond mwyalch,
 Nid serchog ond eos,
 Nid rhyvygus ond bronfraith.
 Nid cyvannedd ond ceiliog,²
 Nid avradlon ond iâr,
 Nid ynvyd ond gwydd,
 Nid budyr ond lwyad,
 Nid llechiad ond cyflog,
 Nid anllad ond aderyn y to,
 Nid musgrell ond ceilioggydd,
 Nid glwth ond mulvan,
 Nid anferth ond garan,
 Nid ammaeth ond ych,
 Nid cares ond buwch,
 Nid chwârêus ond colwyn,
 Nid trythyll ond myn,
 Nid glan ond pysg,
 Nid eidiog ond brithyll.
 Nid syber ond gleisiad,
 Nid godech ond llysywen,
 Nid mwth ond gwenol,
 Nid rheipus ond barcut,
 Nid llygotwraig ond dylluan.

Catwg Ddoeth ai Cant.

47. ARALL.

Nid ysbail ond gwynt,
 Nid trais ond ton,
 Nid rhwystyr ond dŵr,
 Nid gortrech ond tân,
 Nid trwm ond daiar,
 Nid ysgawn ond awyr,
 Nid caled ond maen,
 Nid arv ond dur.

Catwg Ddoeth ai Cant.

48. ARALL.

Nid dewr ond gwŷr,
 Nid ovnus ond gwragedd,
 Nid gwenieithus ond merch,
 Nid cynnorthwy ond mab,
 Nid goval ond mam,
 Nid nawdd ond tad,
 Nid cariad ond plant,
 Nid carennydd³ ond wyron,⁴
 Nid tylwyth ond neiaint,
 Nid hiliogaeth ond gorwyr,
 Nid eppil ond goresgynydd,
 Nid hofder ond etivedd,

¹ Nid mwynaidd ond cōg
² Nid gwrol ond ceiliog ty
³ Etiveddion
⁴ Neiaint

Nid amddiried ond eydymaith,
 Nid cyvrinach ond rhwng dau,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

49. ARALL.

Ni wyr ni weles,
 Nid gwybodus ond â ddeall,
 Nid hysbys ond â ymovyno,
 Nid cyvarwydd ond a wypo,
 Nid dysg heb synwyr,
 Nid call ond â gatwo yn ei gōv,
 Nid calonog ond â gyrcho,
 Nid diarswyd ond â rho,
 Nid ovnog ond â vo,
 Nid dyoddegar ond doeth,
 Nid milain ond taiog,
 Nid llwvyr ond â becho,
 Nid euog ond â lecho,
 Nid gau ond anwireddgar,
 Nid enbyd ond un ni bu enbyd arno,
 Nid gallus ond call,
 Nid iach ond â vo marw,
 Nid trevtad anrhydedd arglwydd,
 Nid gair ond o ben â gredir,
 Nid anvad ond anvoes,
 Nid blaidd ond y bugail,
 Nid cyfredin ond cerdd,
 Nid cerdd ond cân,
 Nid cân ond y gan¹ hofedd,
 Nid hofedd ond a sercher,
 Nid oll ond anveidrawl,
 Nid anveidrawl ond dim,
 Nid dim ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

50. ARALL.

Ni weles ni wyr,
 Ni wyr ni ddysg,
 Ni ddysg ni wrendy,
 Ni wrendy ond ystyriawl,
 Nid ystyriawl ond astud,
 Nid astud ond athrylithgar,
 Nid athrylithgar ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond addwyn,
 Nid addwyn ond anvilaidd²,
 Nid anvilaidd³ ond uvydd,
 Nid uvydd ond doeth,
 Nid doeth ond tawedog,
 Nid tawedog ond goddevus,
 Nid goddevus ond deallus,
 Nid deallus ond synwryol,
 Nid synwryol ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchog,
 Nid serchog ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond llavar,

¹ Qu.? a gân. I. M.
² Divilain.
³ Divilain.

Nid llavar ond ymddyddan,
Nid ymddyddan ond am Dduw.

Mewn llyvyr arall val hyn.

Nid serchog ond amyneddgar,
Nid amyneddgar ond cerddgar,
Nid cerddgar ond llawen,
Nid llawen ond llavar,
Nid llavar ond ymddyddan¹.

Catwg Ddoeth ai Cant.

51. ARALL.

Nid cartrev ond annedd,
Nid annedd ond ty,
Nid ty heb wr,
Nid gwely heb wraig,
Nid teulu ond plant,
Nid etivedd ond mab,
Nid eppil ond wyr,
Nid hiliogaeth ond orwyr,
Nid cenedyl ond goresgynydd,
Nid gwlad ond cenedyl,
Nid cenedyl heb lywodraeth,
Nid llywodraeth heb addwynder,
Nid addwynder ond gwybodau,
Nid gwybodau ond celyddyddau,
Nid celyddyddau heb dangnev.
Nid tangnev ond cariad,
Nid cariad ond pwyll,
Nid pwyll ond deall,
Nid deall ond addysg,
Nid addysg ond athraw,
Nid athraw heb urddas,
Nid urddas ond braint,
Nid braint ond teilyngdawd,
Nid teilyngdawd ond daioni,
Nid daioni ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

52. ARALL.

Nid ovnog ond digasog,
Nid digasog heb achos,
Nid dyoddevgar ond doeth,
Nid doeth à ymryson,
Nid mwynder ond merch,
Nid mabgar ond divilain,
Nid milain ond taioq,
Nid taioq ond carl,
Nid cerlyn ond avrywiog,
Nid avrywiog ond iangwr,
Nid iangwr ond nid ymgais à doeth,
Nid doeth ond tawedog,
Nid tawedog ond adnabyddus,
Nid adnabyddus ond à adnebydd ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

53. ARALL.

Nid gwynvyd ond llawenydd,
Nid doethineb ond tewi,
Nid gwledd ond boddlonedd,

¹ Ut supra.

3 E

Nid helaethrwydd heb ddigon,
Nid amheuthyn llawer,
Nid siomedigaeth ond gwraig,
Nid llawenydd ond merch,
Nid hofder ond mab,
Nid cares ond buwch,
Nid cyvoeth ond davad,
Nid digrivwch ond gwalch,
Nid hyder ond march,
Nid asborth ond milgi.
Nid cyvarwydd ond à gerddoedd¹.
Nid hysbys ond à weloedd.
Nid gwybodus ond à ymarveroedd.
Nid celyydd ond à ymdrechoedd.
Nid deallus ond à ymchwilioedd.
Nid pwyllus ond à ystyrioedd.
Nid ystyrioedd ond dedwydd.
Nid dedwydd ond cydwybodus.
Nid cydwybodus ond adnabyddus.
Nid adnabod ond adnabod ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

54. ARALL.

Nid gwr ond a drawo.
Nid govalus ond à laddo.
Nid trist ond cybydd.
Nid llawen ond hael.
Nid hael ond ai cymmero.
Nid ai cymmero ond dedwydd.
Nid dedwydd ond deallgar.
Nid deallgar ond gwybodus.
Nid gwybodus ond ymgeisgar.
Nid ymgeisgar ond cywir.
Nid cywir ond deddvawl.
Nid deddvawl ond dwyvawl.
Nid dwyvawl ond à garo Dduw.
Nid à garo Dduw ond a garo ei gymodog.
Nid cymodog ond a ellir cymwynas iddo.

Catwg Ddoeth ai Cant.

55. ARALL.

Nid anneall ond anynad.
Nid gau ond y geuawg.
Nid anudon ymchwelyd er da².
Nid dedwydd ni ddyfo pwyll.
Nid cov ond pwyll ymddwyn.
Nid eiddun dedwydd dyhedd.
Nid dev devin namyn devawd.
Nid hyvrydwch ond gyda Duw.
Nid da y blaidd nid da'i gawl.
Nid hybarch rhy gynnevin.
Nid lleidydr ond a ddyco ei eiddo'i hun.
Nid cyweithas heb vrawd.
Nid cov gan lwth ei grach.
Nid rhy dda neb i wasanaethu ei hun.
Nid edrych newyn y tecav.
Nid hawdd blingoc callestren.

¹ Gredoeedd, mewn llyvyr arall.

² Ar y da. Ll. arall.

Nid moes gwrthod.
 Nid anverth ond ansyberwyd.
 Nid melus ond a wabarlder.
 Nid moesog morwyn ni chlyw lev ceiliog
 ei thad.
 Nid cyvun hun a haint.
 Nid hawdd hardd heb gymhar
 Nid hir aros daioni.
 Nid eglur edrych trwy dywyll.
 Nid adwna Duw a wnaeth.
 Nid o rym corf y cenir telyn.
 Nid uniaith ees a brân.
 Nid gwell rhwy no digon.
 Nid â bwyall y mae canu crwth.
 Nid da rhy o ddim.
 Nid ei veddwl sydd oren i ddfn.
 Nid hir barâns cymbell.
 Nid drwg ond a gefir drwg o hono.
 Nid rhaid pedi yn llys arglwydd.
 Nid rhyvel ond gwynt.
 Nid gormes ond dwr.
 Nid dinistyr ond tân.
 Nid glân ond glân ei galon.
 Nid llai y cyreher llaith no'r cyfarwys.
 Nid gwaeth cywir er ei chwilio.
 Nid o gywilydd ond val ai cymmerer.
 Nid hawdd chwythu tân â blawd yn
 ngenau.
 Nid eglur edrych yn nhywyll.
 Nid call ond call weithiau.
 Nid a lawch mab ai câr.
 Nid etifeddiaeth gwasanaeth.
 Nid call Cymro oni ehollo.
 Nid gwradydd ymwellau.

Catwg Ddoeth ai Cant.

56. ARALL.

NID gwlad heb genedyl,
 Nid cenedyl heb wr,
 Nid gwr heb urddas,
 Nid urddas heb vonedd,
 Nid bonedd heb vraint,
 Nid braint heb wybodau,
 Nid gwybodau heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb hawddgarwch,
 Nid hawddgarwch heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb haelioni,
 Nid haelioni heb gariad,
 Nid cariad heb gyviawnder,
 Nid cyviawnder heb dangnev,
 Nid tangnev ond Duw.
 Heb dangnev, heb gyviawnder, heb
 gariad, heb haelioni, heb syberwyd,
 heb hawddgarwch, heb voes, heb
 ddysg, heb wybodau, heb vraint, heb
 vonedd, heb urddas, heb wrhydri, heb
 genedyl, heb wlad, heb Dduw, ac
 heb ddim.

57. ARALL.

NID gwr heb genedyl,
 Nid cenedyl heb wlad,
 Nid gwlad heb lywodraeth,
 Nid lywodraeth heb gyvraith,
 Nid cyvraith heb gyviawnder,
 Nid cyviawnder heb gydvrant,
 Nid cydvraint ond cydvryd,
 Nid cydvryd ond cydbwyll,
 Nid cydbwyll ond cydwobodoldeb,
 Nid cydwobodoldeb ond cydddysg,
 Nid cydddysg ond cydgariad,
 Nid cydgariad ond cydtangnev,
 Nid cydtangnev ond cyddwyvoldeb,
 Nid cyddwyvoldeb ond o Dduw, am hyny
 Nid gwr ond o Dduw.

58. ARALL.

NID bywyd heb ryddyd,
 Nid rhyddyd heb lywodraeth,
 Nid lywodraeth heb ddoethineb,
 Nid doethineb heb gyviawnder,
 Nid cyviawnder heb drugaredd,
 Nid trugaredd heb gariad,
 Nid cariad heb haelioni,
 Nid haelioni heb ystyr,
 Nid ystyr heb ddeall,
 Nid deall heb awen,
 Nid awen heb bwyll,
 Nid pwyll heb athrylith,
 Nid athrylith ond anian,
 Nid anian ond crevydd,
 Nid crevydd ond gwirionedd,
 Nid gwirionedd ond gwybodaeth,
 Nid gwybodaeth ond crêd,
 Nid crêd heb dystiolaeth,
 Nid dystiolaeth ond praww,
 Nid praww ond ymgais, am hyny ymgais
 y cyvan.

Catwg Ddoeth ai Cant.

59. ARALL.

NID bôd ond yr hyn nis gellir dadvod arno,
 sev Duw.
 Nid bon ond amnon, sev Duw.
 Nid byw ond yr hyn nis gellir anmuw
 arno, sev Duw.
 Nid gallu ond yr hyn nis gellir anallu
 arno, sev Duw.
 Nid mawr ond yr hyn nis gellir ei fwy,
 sev Duw.
 Nid cadarn ond yr hyn nis gellir ei yrthio,
 sev Duw.
 Nid gwir ond yr hyn nis gellir ei amgenu,
 sev Duw.
 Nid âng ond yr hyn nis gellir ing arno,
 sev Duw.
 Nid cyviawn ond yr hyn nis gellir anghy-
 iawn o hono, sev Duw.

Nid cenedlydd ond yr hwn nis gellir ei
vod o genedliad, sev Duw.

Nid gwneuthurwr ond yr hwn nis gwnaeth-
pwyd, sev Duw.

Nid berth ond yr hyn nis gellir anmerth
arno, sev Duw.

Nid goludog ond yr un a biau y cyvan.
sev Duw.

Nid meddiant ond nas gellir diveddiant
arno, sev Duw.

Nid piau ond nas gellir nad eve a biau y
cyvan, sev Duw.

Nid gwybod ond lle nas gellir amgen no
gwybod, sev Duw.

Nid da ond yr hyn nis gellir ei gystal, sev
Duw.

Nid gwynvyd ond yr hwn nis gellir advyd
yndo, sev Duw.

Nid goleuni ond yr hyn nis gellir yndo
dywyll, sev Duw.

Nid uniawn ond yr hyn nis gellir cam
yndo, sev Duw.

Nid parâus ond yr hyn nis gellir diwedd
iddo, sev Duw.

Nid diogel ond yn nis gellir anniogelwch,
sev Duw.

Nid dedwydd ond lle nis gellir amgen no
dedwydd, sev Duw.

Nid pen ond yr hwn nis gellir pen arno,
sev Duw.

Nid brenin ond nas gellir brenin arno, sev
Duw.

Nid arglwydd ond nas gellir arglwydd
arno, sev Duw.

Nid cariad ond yr hwn nis gellir anghar-
iad yndo, sev Duw.

Nid un ond yr hwn nis gellir ail iddo, sev
Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

60. ARALL. BONEDD DOETHINEB.

NID doethineb ond awen,

Nid awen ond arver,

Nid arver ond cymhell,

Nid cymhell ond cariad,¹

Nid cariad ond dewis,

Nid dewis ond pwyll,

Nid pwyll ond ystyriaeth,

Nid ystyriaeth ond daioni,

Nid daioni ond Duw.

Am hyny nid doethineb ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

61. ARALL. BONEDD AWEN.

NID Awen ond doethineb,

Nid doethineb ond o arver,

Nid arver ond ymgais,

Nid ymgais ond pwyll,

¹ Serch. ll. arall.

Nid pwyll ond deall,

Nid deall ond ystyr,

Nid ystyr ond cymhell,

Nid cymhell ond serch,

Nid serch ond ar ddaioni,

Nid daioni ond Duw.

Am hyny nid Awen ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

62. ARALL. BONEDD GWYBODAETH.

NID gwybodaeth ond celvyddyd,

Nid celvyddyd ond trevn,

Nid trevn ond deall,

Nid deall ond ymgais,

Nid ymgais ond ymovyn,

Nid ymovyn ond achos,

Nid achos ond eisiwed,

Nid eisiwed ond angen,

Nid angen ond o Dduw.

Am nyny nid Gwybodaeth ond o

Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

63. ARALL.

NID rhinwedd ond serch,

Nid serch ond hofder,

Nid hofder ond bodd,

Nid bodd ond arwedd,

Nid arwedd ond addas,

Nid addas ond rhyw,

Nid rhyw ond pwyll,

Nid pwyll ond ystyr,

Nid ystyr ond er lles,¹

Nid lles ond daioni,

Nid daioni ond Duw,

Am hyny nid Rhinwedd ond o Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

64. ARALL.

NID cymodog ond cyweithas,

Nid cyweithas ond teuluaidd,

Nid teuluaidd ond syber,

Nid syber ond hawddgar,

Nid hawddgar ond divalch,

Nid divalch ond trugarawg,

Nid trugarawg ond deddvawl,

Nid deddvawl ond dedwydd,

Nid dedwydd ond diddrg,

Nid diddrg ond santaidd,

Nid santaidd ond cariadgar,

Nid cariadgar ond tangnevgar,

Nid tangnevgar ond pwyllgar,

Nid pwyllgar ond dwyvawl,¹

Nid dwyvawl ond gyda Duw,

Nid gyda Duw ond gyda phob daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

65. ARALL.

NID dedwydd ond diddrg,

Nid didrwyg ond santaidd,
 Nid santaidd ond diwybod,
 Nid diwybod ond disynwyr,
 Nid disynwyr ond diserch,
 Nid diserch ond didrachwant,
 Nid didrachwant ond boddlon,
 Nid boddlon ond a vo wrth vodd Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

66. ARALL.

NID Gwr ond Cymro,
 Nid gwladwr ond llawurwr,
 Nid gweinydd ond ammaeth,
 Nid cynnorthwy ond creftwr,
 Nid addysg ond ysgolaig,
 Nid athraw ond doeth,
 Nid doeth ond dwyvawl.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

67. ARALL.

NID gormes ond gwr boneddig,
 Nid twyll ond mynaich,
 Nid anrhaith ond ofeiriad,
 Nid diva ond milwr,
 Nid hud ond arglwyth,
 Nid dall ond cyvraith,
 Nid cadarn ond cenedyl,
 Nid cenedyl ond cyngyd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

68. ARALL.

NID hudoliaeth ond ieuencid,
 Nid gwallgov ond balchder,
 Nid ynvydrwydd ond cariad,
 Nid folineb ond meddwdawd,
 Nid annoethder ond llid,
 Nid fyrnig ond dialgar,
 Nid gelyn ond athrawd,
 Nid gwall synwyr ond ymryson,
 Nid gwag ond chwedleugar,
 Nid doethineb ond tewi,
 Nid doeth ond dyoddeugar,
 Nid dyoddeugar ond doeth,
 Nid melus ond pechod,
 Nid chwerw ond penyd,
 Nid call ond cywir,
 Nid lledrad ond moethusder,
 Nid dinistyr ond diogi,
 Nid twyll ond y hyd,
 Nid siomedigaeth ond gwraig,
 Nid cynghor ond gadael iddo.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

69. ARALL.

NID ysbail ond gwynt,
 Nid trais ond tân,¹
 Nid anrhaith ond dwr,²
 Nid ysgawn ond awyr,

¹Nid anrhaith, &c. Ll. ar.²Nid gormes ond dwr. Ll. ar.

Nid trwm ond daiar,
 Nid caled ond maen,
 Nid buan ond mell.
 Nid bygwyl ond taran.
 Nid llwne ond môr.¹
 Nid rhwystyr ond coedydd.
 Nid anhawsder ond mynydd.
 Nid attal ond cors.
 Nid magyl ond avon.
 Nid cadarn ond rhew.
 Nid lludd ond eira.
 Nid gwresawg ond haul.
 Nid oer ond lleuad.
 Nid amlder ond ser.
 Nid arddwl ond gwlaw.
 Nid serchlawg ond tes.
 Nid nidri ond niwl.
 Nid gortrech ond ganav.
 Nid rhwyddineb ond hâv.
 Nid gobâith ond gwanwyn.
 Nid llawenydd ond cynhauav.
 Nid newid ond tymhor.
 Nid gorvod ond amser.

Catwg Ddoeth ai Cant.

70. ARALL.

NID bywyd heb gyvoeth.
 Nid cyvoeth ond tir.
 Nid golud ond bechyd.
 Nid haint ond tlodi.
 Nid tlodi ond clevyd.
 Nid clevyd ond pechod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

71. ARALL.

NID da cyunaf gwr anwadal.
 Nid hawdd cydvod â diwybod.
 Nid mawr urddas anghyweithas.
 Nid edmygir dyn anghywir.
 Nid o vradwr y ceir gwladwr.
 Nid buchedd gwr ond cywarwr.
 Nid o westlaidd y ceir prestlaidd.
 Nid uchel mur gwr ni lavur.
 Nid ymgeledd ond tangnevedd.
 Nid digonedd ond boddlonedd.²
 Nid byw mewn gwledd ond amynedd.
 Nid anurddas ond moes atgas.
 Nid anhylwydd ond y celwydd.
 Nid anrhydedd ond byw mewn hedd.
 Nid oes â wedd ond gwirionedd.
 Nid llwyr anafw ond o bechawd.
 Nid hyvrydwch ond dedwyddwch.
 Nid bychander ond hunander.
 Nid uniondeb ond fyddlondeb.
 Nid mâb ll ngar ond awengar.
 Nid da crybwyll ond gwr hybwyll.
 Nid myvriaeth ond ystyriaeth.
 Nid dwyvoldeb ond boddoldeb.

¹Nid divethawyl, &c. Ll. ar.

Nid da greddvawl na no deddvawl.
 Nid gwybodawl ond devodawl.
 Nid meistrolaeth heb reolaeth.
 Nid da ymddwyn ag anaddwyn.
 Nid da gwaith cledd na vo dros hedd,
 Nid amyl dedwydd gwr anghelvydd,
 Nid amyl trugar gwr moetheugar,
 Nid amyl iachus gwr minvelus,
 Nid mawr deall gwr amyl ei wall,
 Nid amyl dwyvol gwr¹ dircol,
 Nid mawr awen gwr arlawen,
 Nid mynych gwâr dyn chwedleugar,
 Nid mynych gwâr mawr ymeiriwr,
 Nid mynych call a varn arall,
 Nid mynych mâd uchel alwad,
 Nid mynych doeth mawr ei gyvoeth,
 Nid mynych iawn heb ddysg heb ddawn,
 Nid mynych gwir oll a glywir,
 Nid ymddiried ond cymmyred,
 Nid mawr ond mâd nid glyw ond gwlad,
 Nid twn ond twyll nid pen ond pwyll,
 Nid bod ond byw nid da ond Duw,
 Nid Duw ond ev a wnaeth y nev.

Catwg Ddoeth ai Cant.

Ac felly tervyna y Nidiau.

72. GODDEGAU CATWG DDOETH, A ELWIR
 NIAU CATWG DDOETH.

Ni thal dim lle nad ymddywynyco ynddo
 ryw grynodedb,
 Ni thal dim y lle y cydymdeithiocer yndo
 bawb a wnel ar gyhoedd,
 Ni thal dim y llavur nid ennillir o hono
 na thal na gwobrwyr²,
 Ni thal dim cariad dyn ar y llall y lleiâer
 ei dda o hano,
 Ni thal dim y tegwch heb ryw voliant
 yndo neu gydag ev.
 Ni thal dim gwraig a gymdeithioca gyda
 phob gwr,
 Ni thal dim y ci â ganlyno bob dyn,
 Ni thal dim gwasanaeth nid enniller neb
 rhyw vudd o hano,
 Ni thal dim cellweiriaw gwasanaeth ar-
 glwydd y del colled o hano,
 Ni thal dim y gorvod y dygyinullir dolur-
 iau o hano,
 Ni thal dim yr anrhydedd y cydseinio
 cariad twyllodrus ag ev,
 Ni thal dim neb rhyw ddyd ni bo fyddlon
 ei air,
 Ni thal dim seithydd na vedro gymmed-
 roli ei ergyd,³
 Ni thal dim cynghorvynt canys o lavuriaw
 drwyddo y mae'n orwag y llavur,
 Ni thal dim y vyddin y llywio pob dyn
 drwyddo ei hun,

¹ Dyn.

² Na budd, &c. Ll. ar.

³ Ei anc. Ll. ar.

Ni thal dim y meddiant y delo pob eisiwed
 o hano,
 Ni thal dim breniniaeth nid uvyddâo i'r
 gyvraith,
 Ni thal dim i neb sori val nad arbeto
 ddim o'i ciriau,
 Ni thal dim neb tylawd a wrthoto gry-
 nodeb,
 Ni thal dim ainc heb awen a phwyll,
 Ni thal dim y gobaith lle nad ymgeisier,
 Ni thal dim â wneler oni wneler o ym-
 bwyll,
 Ni thal dim â varner oni varner o gyd-
 wybod,
 Ni thal dim â gafer oni chafer gydag ev
 dangnev,
 Ni thal dim a vvyrier oni bydd yn nawdd
 cydwybod lân,
 Ni thal dim Dim heb Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

73. ARALL, AMRYVEL.

Ni ludd bonedd i vethu,
 Ni ludd anrhydedd i henu,
 Ni ludd golud angau,
 Ni ludd doethineb pechawd,
 Ni ludd diweirdeb fawd,
 Ni ludd anniweirdeb anfawd,
 Ni ludd cyvoeth gybyddiaeth,
 Ni ludd tylodi haelioni,
 Ni ludd buchedd dda angau dybryd
 Ni ludd dysg clyniaeth,
 Ni ludd nerth aviechyd,
 Ni ludd llawenydd dristwch.

Catwg Ddoeth ai Cant.

74. ARALL.

Ni bydd hybarch dyn lle y mynych
 gyrebo,
 Ni ddigia Duw er erchi cyviawnder,
 Ni edrych angau pwy decav,
 Ni pharch diriaid ei well,
 Ni levair doeth na vo perthynas,
 Ni ymgais diog am â byrth ei ddiogi,
 Ni phis boneddig yn ei ddillad,
 Ni chach call yn ei gap ei hunan,
 Ni wyr bol llawn ba lev bol gwag,
 Ni welwys ni wyr,
 Ni ddifyg arv ar wâs gwych,
 Ni ddawr newynawg pa ys,
 Ni vysyna y macn â dreiglo,
 Ni chred y moel oni wel ei menydd,
 Ni ryberchir rhyvoddawg,
 Ni chais ddewis ei gam gwr yn fo,
 Ni lwydd cell gwarseddwrraig,
 Ni lwyddes ond â dramcyddes,
 Ni moch wna da dyn diawg,
 Ni phery cig brâs yn wastad,
 Ni thyr pen er dywedyd yn dêg,

Ni wna y gwynt waeth no chwythu,
 Ni wyl hawdd vod yn hawdd onid ei
 hawdd yn anhawdd,
 Ni nawd gymmydd tarw â dryeh¹,
 Ni elwir cywrain ni gynnydd,
 Ni cing mewn llestyr ond â vo yndo²,
 Ni ddifyg modd be bai myn,
 Ni ddifyg fon ar ynvyd,
 Ni elwir coed unpren,
 Ni chymmydd dedwydd â dadyd,
 Ni chwsg dedwydd hun vorc,
 Ni chlyw y cadno ei ddrewdod ei hunan,
 Ni cheir y melus heb y chwerw,
 Ni cheir ond ei groen ar gadno,
 Ni ad annoeth ei orvod,
 Ni bydd chwedyl heb y tlys iddi,
 Ni bydd allt heb waered,
 Ni bydd cyvoethawg rhygall,
 Ni bydd rhybarch rhygynnevin,
 Ni ryberchir rhyanvoddawg,
 Ni char gwaith nis gorddyvno,
 Ni ellir gwr o wás,
 Ni ellir hên ben ar gorf ieuane,
 Ni chaif dda ni oddevo y drwg,
 Ni chaif lês nad el yn namwain,³
 Ni chymmydd diawl â dwyvwyl,
 Ni eill Duw dda i ddiriaid,
 Ni châr dovydd diobaith,
 Ni chwsg Duw ban rydd wared.

Catwg Ddoeth ai Cant.

75. GWARDDIADAU CATWG DDOETH.

Na chais nev o'th anudon,
 Na chais ddim lle nas dylech,
 Na chais hyder o falchder,
 Na chais ymdderehu'n uchel rhag dyvod
 yn is,
 Na chais gyrhaedd goruch ymgyrhaedd-
 wch,
 Na chais ddilyn neges ar galed,
 Na chais gyvrinach am â wypo lawer,
 Na chais lês o wagvost,
 Na chais vwrw coel ar dy gelwydd,
 Na chais dwymder dan iâ,
 Na chais ymwthio⁴ a'th gystal,
 Na chais ymwrdd a'th well,
 Na chais ymddiried i'r un a'th vygythio,
 Na chais groesaw dan wg,
 Na chais lawenydd heb wên.
 Na chais chwarc â chlwyvus hên,
 Na chais lês o vewyd,
 Na chais elw o esgeulusdra,
 Na chais gellwair a'th gâs,
 Na chabla neb â vo arnat ei ovn,

¹ Blaidd â drych. Ll. ar.

² Ei lonaid. Ll. ar.

³ Ni chaif dd. Ll. ar.

⁴ Ymwrthio. Ll. ar.

Na veia ar neb am y bai vo arnat dy
 human.

Nag ymladd ag ynvyd,
 Na threulia y geiniog oni cefych,
 Na threil nev er daiar,
 Na sav ar greulonder,
 Na ymgynghora ond â doeth,
 Na ymdeithia ond â dedwydd,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

76. ARALL, USIHYW.

Na chais eslawythder o ddigder,
 Na chais ddiolch am nag,
 Na chais chwarc a'th gâs,
 Na chais barch am ddyrgvoes,
 Na chais ddiwedd da o hir drausder,
 Na chais urddas o valchder,¹
 Na chais gellwair a'th clyn,
 Na chais vicre² a'th gystal,
 Na chais ymwrdd a'th well,
 Na chais ymddiried i'r neb a'th vygythio,
 Na chais hyder yn malchder,
 Na chais ymdderehu'n rhy uchel rhag dy
 fwrw yn isel,
 Na chais ddilyn neges ar avrywiawg,
 Na chais gyvrinach am â wypo lawer,
 Na chais les o'th wagvost,
 Na chais dwymder dan iâv,
 Na chais lawenydd gan glâv,
 Na chais dwrn da o'th vgwth,
 Na chais ddillad lledrad o myni ddiwarth-
 rwydd,
 Na chais ynnill paradwys o draha,
 Na chais vyned i nev er bod yn chwerw,
 Na chais ymweled a'r Drindawd onis cei o
 undawd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

77. LLYMA DRAETHAWD Y NERTHODD YN AMGEN O VODD NOG O'R BLAEN.

Nerth Eryr yn ei ylvn,
 Nerth Sarf yn ei chloren,
 Nerth Gellgarw yn ei gorn,
 Nerth Tarw yn ei ben,
 Nerth Arth yn ei breichiau,
 Nerth March yn ei ddwyvron,
 Nerth Ci yn ei ddaint,³
 Nerth Twrch yn ei avlach,
 Nerth Ysguthan yn ei hadanedd,
 Nerth Gwenynen ei harogl,
 Nerth Cath yn ei phalv,
 Nerth Arglwydd ei gyviawnder,
 Nerth Gwr yn ei bwyll,
 Nerth Gwraig yn ei thawd.
 Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Na chais hyder. Ll. ar.

² Na chais ymgyvuwch. Ll. ar.

³ Ei froen. Ll. ar.

78. LLYMA NIDIAU AMGEN NOG A DDANG-
OSWYD OC Y BLAEN.

Nid llawen ond hael,
 Nid trist ond cybydd,
 Nid hysbys ond ymofynwr,
 Nid llednais ond à daw,
 Nid dewr ond à dery,
 Nid gofalus ond a laddes,
 Nid cyvoethawg ond ai cymmero,
 Nid ai cymmero ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond diddrwg,
 Nid diddrwg ond à gar Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

79. EREILL.¹

Nid cais ond gwerthvawr,
 Nid gwerthvawr ond mād,
 Nid mād ond meuedd,
 Nid meuedd ond gwynvyd,
 Nid gwynvyd ond gwybod,
 Nid gwybod ond newydd,
 Nid newydd ond newid,
 Nid newid ond er llēs,
 Nid llēs ond hardd,
 Nid hardd ond iawn,²
 Nid iawn ond cariad,
 Nid cariad ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

80. ARALL, AMGEN NOG YR UN O'R BLAEN.

Nid anfadw ond anvodd,
 Nid anvodd ond i ni ŵyr,
 Ni ŵyr ni wrendy,
 Ni wrendy ond ni ddysg,
 Ni ddysg ni ddeall,
 Ni ddeall ond ystyrgar,
 Nid ystyrgar ond astud,
 Nid astud ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond hygar,
 Nid hygar ond addwyn,
 Nid addwyn ond uvydd,
 Nid uvydd ond tawedawg,
 Nid tawedawg ond goddeus,
 Nid goddeus ond call,
 Nid call ond cydwybodus,
 Nid cydwybodus ond cywir,
 Nid cywir ond meddylgar,
 Nid meddylgar ond serchawg,
 Nid serchawg ond cerddgar,
 Nid cerddgar ond ynddyddangar,
 Nid ynddyddan ond am Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

81. EREILL.

Nid dyn ond daioni,
 Nid daioni ond bodd Duw,

Nid bodd Duw ond cariad,
 Nid cariad ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond anian,
 Nid anian ond awydd,
 Nid awydd ond gwybod,
 Nid gwybod ond cōv,
 Nid cōv ond cyvun,
 Nid cyvun ond oll,
 Nid oll ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

82. ARALL.

Nid dirgel ond dim,
 Nid dim ond anveidrawl,
 Nid anveidrawl ond Duw,
 Nid Duw ond dim,
 Nid dim ond dirgel,
 Nid dirgel ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

83. ARALL. MYNEGAW CATWG DDOETH.

Nid myn ond myn Duw.
 Nid mād ond myn Duw.
 Nid mawr ond myn Duw.
 Nid hardd ond myn Duw.
 Nid parod ond myn Duw.
 Nid blaeniad ond myn Duw.
 Nid esgud ond myn Duw.
 Nid buan ond myn Duw.
 Nid cadarn ond myn Duw.
 Nid nerth ond myn Duw.
 Nid galledig ond myn Duw.
 Nid gorvod ond myn Duw.
 Nid gorchymyn ond myn Duw.
 Nid diogel ond myn Duw.
 Nid trevn ond myn Duw.
 Nid cariad ond myn Duw.
 Nid cyviawn ond myn Duw.
 Nid doethineb ond myn Duw.
 Nid didranc ond myn Duw.
 Nid hanvod ond myn Duw.
 Nid gwynvyd ond myn Duw.
 Nid ufyddod ond i vyn Duw.
 Nid parch ond i vyn Duw.
 Nid Duw ond myn,
 Nid myn ond bōd,
 Nid bōd ond Duw,
 A vyno Duw á vydd,
 Rid myn ond myn Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

84. CASETHAU CATWG DDOETH.

Yn amgen o vodd nog o'r blaen.

TYLAWD balch,
 Cyvoethawg trahâus,
 Golychwyd heb ei llusen,
 Mab heb ddysg,
 Merch heb syberwyd,
 Gwraig heb veistrolaeth arni,

¹ Gwersi y Gwyddoniaid. Ll. Sion. I. M.

² Cyviawn. Ll. ar.

Gwr heb ystyriaeth,
 Ieuaine heb ostyngaidrwydd,
 Henddyn heb ddwyvoldeb,
 Benyw heb ddiweirdeb,
 Gwasanaethydd heb uvyddodod,
 Cymydogoeth heb gariad,
 Aberthawg heb roi cardawd,
 Blaenawr heb bwyll,
 Marchog heb brovedigaeth,
 Arglwydd heb gynglor,
 Escob heb ddysgeidiaeth,
 Cyfredin heb gyvraith,
 Brenin heb ddoethineb,
 Doeth heb weithredoedd da,
 Ynad heb gyviawnder,
 Gwlad heb heddwch,
 Gwerin heb gynneddau,
 Cenedyl heb wybodau,
 Athraw heb amynedd,
 Gwybodaeth heb voesau,
 Rhyvel heb drugaredd,
 Llwydd heb wellâad,
 Dysg heb ddeddvdolder,
 Teulu heb gydvod,
 Arvaeth heb gelvyddydd,
 Celvyddydd heb arvaeth,
 Cynneddy heb lesoldeb,
 Bardd heb ddosparth,
 Ysgolâig heb lyvrau,
 Llanc heb gampau,
 Camp na vo da,
 Dyn heb iddo Dduw, a
 Barnu bod Duw heb anveidrawl ddaioni.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

85. CASDDYNION CATWG DDOETH.

DYN na wypo dda ei hun ac ni chais
 addysg gan arall.
 Dyn à ddyco'n eelwyn vwy nog à allo
 vyth ei dalu.
 Dyn à vydd mor hael ag ni cheidw à vo
 raid iddo ei hun.
 Dyn à addawo bob peth ac ni rydd dim.
 Dyn à dyngo ac nis crêd neb.
 Dyn à vygythio bawb ac na vo ar neb ei
 ofn.
 Dyn à weto gymmaint ag y bo blin ei
 wrandaw.
 Dyn à geisio bob peth ac ni cheif ddim à
 geisio.
 Dyn à addevo 'i rin iddei gâs a'i elyn.
 Dyn à elo i anurddas er urddas i arall.
 Dyn heb dda ganto ac ni phaid â masnach
 pob peth.
 Dyn yn prynu pob peth ac heb ynnill ar
 ddim.
 Dyn à wnelo mewn un dydd val nas gallo
 dranmoeth ddim.

Dyn a ogano arall am y beiau vo arno ev
 ei hunan.
 Dyn à dybio ei vod yn well no neb ac
 yntau yn waethav o bawb oll.
 Dyn na vedd ai gwasanaetho ac nas gwas-
 anaetha ei hunan.
 Dyn à vo ryvelwr llesg ac ni chais hedd-
 weh yn hytrach no rhyvel.
 Dyn a veddianno lawer ac ni roddo ddim:
 Dyn à ymddirieto i bawb ac ni chair neb
 a eill ymddiried iddo ev.¹
 Dyn à ymrysono a'i gadarnach onid el
 iddei vedd.
 Dyn à ymddirieto i beth ni bo trigiedig.
 Dyn à ymddirieto i rodd.
 Dyn à gais orvod o falchder a rhodres.
 Dyn à gais avles ei hun er avles iddei
 gymodawg.
 Dyn à gafô'i ddewis ac á ddewis y gwaeth-
 av.
 Dyn na wnelo ddaioni ac nis gad i arall ei
 wneuthur.
 Dyn à ymgadarnâo mewn peth à vo drwg
 yr olwg arno.
 Dyn à dybio ei hun yn gall ac yntau'n
 anghall.
 Dyn à ddysgo lawer ac ni wypo ddim yn
 gyvlawn.
 Dyn adawo ei gâr cyvlwyn heb achos yn y
 byd.
 Dyn a wnelo ddrygioni ac ni bo edivar
 gantho.
 Dyn tlawd à wrthyd grynodeb.
 Dyn à wrthddadla yn erbyn ei Dduw.
 Dyn à vo'n fôl ac à gymmero arno vod yn
 folach.
 Dyn à greto i bawb er nas adnapo.
 Dyn à wnel gyvrinach à dieithyr.
 Dyn à ymyr à phob peth heb achos.
 Dyn à gasâo bawb a phawb yntau.
 Dyn na chreto neb na neb yntau.
 Dyn à weto lawer ac ni wrendy ar a weto
 arall.
 Dyn à welo lawer o voesau a chelvyddydau
 ac ni ddysgo ddim o honynt.
 Dyn à fesneich bob peth ac heb brynu
 dim.²
 Dyn à dybio ei vod yn ddoeth ac yntau yn
 annoeth.
 Dyn à dybio ei vod yn well no neb ar bob
 peth, ac yntau'n waethav o'r cwbyl oll
 yn mhob peth.
 Dyn à wypo'i lês ac à wnelo ei avles.
 Dyn à gais lonyddweh ac nis rhydd.
 Dyn à ymfrostio o'i gywilydd ei hunan.
 Dyn à wnelo vrâd yn mhob peth.

¹ Iddo yntau. Ll. ar.² Unpeth.

Dyn à wypo gyvraith Duw a'i orchymynion, ac a ddadla yn eu herbryn er gwobrwy.

Dyn à ddirmyco Dduw a dyn.

Dyn à ddysgwyd ar yr iawn ac nis gwna.

Dyn à achwyno ar bob achos ar na vo gwir achos cwynaw.

Dyn à ymroddo i vod yn avlawen lle na bo achos.

Dyn à gâr ymgeintach à phawb ac ar bob achos.

Dyn à ddyweto'n vawr ac à wnelo'n vychan.

Dyn glwth à sonia'n wastadawl am fwyd a diawd.

Dyn à wŷr ei vai ac nas diwygia.

Dyn à froma wrth à ddengys iddo ei vai.

Dyn à gellwair â phawb ac ni oddev gellwair gan neb.

Dyn à holo gymmaint ag nas gellir ei atdeb.

Dyn ni thawr ba beth à wnel nag à levair.

Dyn à drevyd yn ddiiovyn iddo yr hyn na pherthyn iddo.

Dyn à ymdristää lle bo pob un arall yn llawen.

Dyn à ymlawenão wrth à wnelo bob'un arall yn drist.

Dyn à edrydd o'i wir vodd yn amgen nog à glywes.

Dyn à watwar y gwybodau nas gwypo ei hunan.

Dyn ni chymmer ei gynghori onid êl yn ryhwyr.

Dyn à welo'i gâr mewn difyg ac nas cynnorthwya.

Dyn ag iddo swydd ac nas gwnel yn gywir.

Dyn à wŷr vod yn raid iddo varw ac na veddwl am vyd arall.

Catwg Ddoeth ai Cant.

86. CASDDYNION CATWG DDOETH, MEWN MODD AMGEN.

Dyn à wypo y da ac nas dysgo.

Dyn ni bo ai gwasanaetho ac ni wasanaetha ei hun.

Dyn y del iddo lawer o bethau ac ni roddo ddim.

Dyn à ymladd a'i arglwydd onid el i'w bwall.

Dyn o ddiau heddwch à ddymuno ryvel ac yntau yn ryvelwr llesg.

Dyn à ogano arall am y beiaua à vo arno ev ei hun yn amlwg.

Dyn a debŷg ei vod yn well no neb ar bob peth, ac yntau'n waeth no neb ymhob peth.

Dyn à echwyno o dda gymmaint ag na bo ar ei helw ai talo.

Dyn à roddo à vo o'i eiddo ac ai gato ei hun heb ddim.

Dyn à addawo bob peth ac heb gywiro dim.

Dyn à wasgnacho bob peth a heb brynu dim.

Dyn à vygythio bawb ac ni bo ar neb ei ovrn.

Dyn à ddyweto lawer ac nis gwrandawo neb.

Dyn à dyugo llw anudon hyd nes creto neb ev.

Dyn à addevo ei rin i fol, neu i elyn, neu i'r neb à wypo nas cel.¹

Dyn à archo bob peth ar à welo ac ni chafso ddim.

Dyn à roddo ei hunan mewn anurddas er urddas un arall.

Dyn à welo lawer o voesau a chelvyddyddau, ac ni ddysgo ddim.

Dyn à bryno bob peth heb ynnill dim.

Dyn à gasao pawb a phawb yntau.

Dyn ni chreto neb na neb yntau.

Dyn à veio ac yntau'n veius.

Dyn à amryo â phob peth heb achos.²

Dyn à geisio yn ddirgel gan ddyn dieithyr.

Dyn à greto i bawb heb ei adnabod.

Dyn à ymddirieto i rodd.

Dyn à wnelo yn un dydd val na allo wneuthur dim dranoeth.

Dyn à veddyllo dwyll a hoced.

Dyn à gafo ddewis ac a ddewisio y gwaethav.

Dyn à debyco orvod o valchder a rhodres.

Dyn à gasao ei lês er avles i'w gymodog.

Dyn ni wnel dda ac nas gato i arall ei wneuthur.

Dyn à ymgadarnhao mewn drwg olwg.

Dyn à debyco ei vod yn gall ac yntau yn anghall.

Dyn à ddysgo lawer ac ni wypo ddim.

Dyn à adawo ei gydymaith heb achos.

Dyn à wnelo ddrwg ni bo edivar ganto.

Dyn tylawd a wrthoto grynoded.

Dyn a watwaro ddysg a gwybodau daionus.

Dyn heb arno ryw gamp à vo da.

Dyn na vo dewr yn mhlaid ei gâr, a'i wirionedd.

Dyn à vostiio ei gywilydd ei hun.

Dyn à e geuluso Duw a dyn.

Dyn na vo eiddo iddo ac nid ymgais â chref: neu gelvyddydd.

Dyn à vo gâs wrth arall heb ddangos paham.

Dyn anwadal nas gellir ymddiried iddo ddim yn y byd.

Dyn à wypo gyvraith Duw a'i orchynyn-

¹ Y gwypo.

² Ar bob.

ion, ac a ddull na yn eu lerbryn er gwolrwy.

Dyn na veddlwl h'eo y daw yn y diwedd.
C' twg Ddoeth ai Cant.

87. Y SAITH HOLION A DDODES CATWG
DDOETH I SAITH O WYR DOETHION O'I
GOR YN LLANVLITHIN, AC ATTEB Y
GWYR HYNŶ.

Hawl. Pa ddaioni sydd vwyav ar ddyn?
Atteb. Cyfiawnder.

Talhu'arn vardd ai dywawd.

Hawl. Pa ddoethineb y sydd oruchav ar ddyn?

Atteb. Gallu drwg i arall ac heb ei wneuthur.

Teilo Sant ai dywawd.

Hawl. Pa ddireidi sy vwyav ar ddyn?

Atteb. Anniweirdeb.

Arawn ab Cynvarch ai dywawd.

Hawl. Pwy sydd dylotav?

Atteb. Y neb ni chreto gymmeryd ei eiddo ei hun.

Taliesin Ben Beirdd ai dywawd.

Hawl. Pwy sydd gyvoethocav?

Atteb. Y neb ni chwennycho ddim o eiddo arall.

Gildas y Coed Aur ai dywawd.

Hawl. Pa gamp decav ar ddyn?

Atteb. Cywirdeb.

Cynan ab Clydno Eiddin ai dywawd.

Hawl. Pa ynvydrwydd vwyav ar ddyn?

Atteb. Dymuno drwg i arall heb allu ei wneuthur.

Ystyfure furd Teilo ai dywawd.

88. LLYMA Y SAITH HOLION MEWN MODD
AMGEN HERWYDD LLYVYR ARALL.

1. Pa ddoethineb vwyav ar ddyn?

Atteb. Gallu drwg ac heb ei wneuthur.

Teilo Sant.

2. Pa ddaioni goruchav ar ddyn?

Atteb. Cyviawnder.

Talhaiarn.

3. Pa ddireidi vwyav ar ddyn?

Atteb. Celwydd.

Taliesin Ben Beirdd.

4. Pa gamp decav ar ddyn?

Atteb. Cywirdeb.

Cynan ab Cludno Eiddin.

5. Pa ynvydrwydd vwyav ar ddyn?

Atteb. Dymuno drwg cyd nas gallo.

Ystyfan vardd Teilo.

6. Pwy sydd dylotav?

Atteb. Y neb ni chymmer o'i eiddo ei hunan.

Arawn ab Cynvarch.

7. Pwy sydd gyvoethocav?

Atteb. Y neb ni chwennycho ddim o eiddo arall.

Gildas y Coed Aur.

Ac velly tervyna.

89. GODDEGAU CATWG DDOETH.

A vyno ei berehi bid gadarn,
A vyno vodd Duw bid iawn ei varn.

A vyno iechyd bid lawen,
A vyno ei wrandaw bid gymmen.

A vyno ei garn bid uvydd,
A vyno lwyddiant gwyped ai lludd.

A vyno lonyddweh biâ dangnevgar,
A vyno vlaenori bid wybodgar.

A vyno ei vodd porthed amynedd,
A vyno glod eled i'r bedd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

90. GEIRIAU GWIR CATWG DDOETH.

LAWER gwan da ei araiith,
Llawer cryv drwg ei artaiith.

Llawer tég drwg ei ddennydd,

Llawer hagyr hygar vydd.

Llawer gwir drwg ei ddywedyd,

Llawer eiddi da'i gyngyd.

Llawer gwyeh drwg ei ymarwedd,

Llawer noeth da ei vuchedd.

Llawer berthawg dan ovalon,

Llawer tlawd a wel ei ddigon.

Llawer elwyvus da'i amynedd,

Llawer iach llawn cynddaredd.

Llawer gobaith a â yn over,

Llawer a ddaw yn mhen ei amser.

Catwg Ddoeth ai Cant.

91. HODDION CATWG DDOETH.

HAWDD bodloni dedwydd,

Hawdd digio diriaid,

Hawdd annog dewr,

Hawdd ovni ovnawg,

Hawdd cynghori awenawl,

Hawdd dysgu athrylithaidd,

Hawdd clwyvaw clav,

Hawdd fromi balch,

Hawdd sori boneddig tom,

Hawdd rhadloni serchawg,

Hawdd hudaw baban,

Hawdd twyllaw didwyll,

Hawdd eiriolod ar haelionus,

Hawdd lladd brwynen,

Hawdd tynu cledddy byr o wain,

Hawdd cwypaw clof,

Hawdd diriaw bwyd ar newynawg,

Hawdd ynnill ar anghenoctid,

Hawdd y ceir gwên ar vinbryd llawen,
 Hawdd dal march dull,
 Hawdd croni ¹ frwd pisodyn,
 Hawdd gwedyd castell,
 Hawdd gwrandaw, crêdu, gadael iddo,
 Hawdd rhydio cornant,
 Haws gwedyd mawr no gwneuthur bych-
 an,
 Haws gwneuthur da no drwg,
 Haws bed yn gall nog yn anghall,
 Haws bodloni Duw no diawl,
 Haws myned i nev nog i ufern,
 Haws gweled pob iawn nog ymddallu yn
 ei erbyn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

92. HEBAU CATWG DDOETH.

HEB serch heb synwyr,
 Heb synwyr heb ddeall,
 Heb ddeall heb ystyr,
 Heb ystyr heb wybod,
 Heb wybod heb bwyll,
 Heb bwyll heb ddysg,
 Heb ddysg heb ddawn,
 Heb ddawn heb Dduw,
 Heb Dduw heb ddim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

93. CYLCH BYD A BYWYD.

TLODI á bair ymgais,
 Ymgais á bair llwyddiant,
 Llwyddiant á bair cyvoeth,
 Cyvoeth á bair balchder,
 Balchder á bair cynhen,
 Cynhen á bair rhyvel,
 Rhyvel á bair tlodi,
 Tlodi á bair heddwch,
 Heddwch tlodi á bair ymgais,
 Ymgais á dreigla yr un cylch ag o'r blaen.

Catwg Ddoeth ai Cant.

94. GOREU CATWG DDOETH.

GOREU ar wr, gwybodau,²
 Goreu ar ieuanc, gwylder,
 Goreu ar hên, arawch,
 Goreu ar bob dyn, cydwybod,
 Goreu chwedyd, gwirionedd.
 Goreu celwydd, celwydd amlwg,
 Goreu gorchwyl, gwneuthur daioni.
 Goreu devawd, ymwellau.
 Goreu cynneddy, cadw moes.
 Goreu arver, doethineb.
 Goreu ymddiried, ymddiried i Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

95. GOREUAW.

GOREU un bwyd, bara.

¹ Attal. Ll. ar.

² Wryd. Ll. ar.

Goreu un enllyn, halen.
 Goreu un llyn, gwin.
 Goreu un llacth, llevrith.
 Goreu diod, diod o ddwr.
 Goreu neges, ymweled â gŵr yn ngharchar.
 Goreu hael, hael ofeirriad.
 Goreu taith, cyrch golychwyd.
 Goreu ympryd, gochel moethusder.
 Goreu haelioni, rhoddi cardawd.
 Goreu cardawd, rhoi lletty.
 Goreu parodrwydd, bathawd.
 Goreu cydynaith, ceiniawg.
 Goreu barn, cyviawnder.
 Goreu cyvraith, ammod.
 Goreu ammod, cyviawnder.
 Goreu gwaith, gwneuthur daioni.
 Goreu celvyddyd, deall gwirionedd.
 Goreu ymladd, ymladd â dryganwydau.
 Goreu heddwch, heddwch cydwybod.
 Goreu nawdd, nawdd Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

96. GOREUAW.

GOREU gorchwyl undyn, gwarchadw tŷ yn
 dda.¹

Goreu un gair, mi biau.
 Goreu i bawb, â ddichon ev ei hunan.
 Goreu canwri, cadbyd.
 Goreu barn, cyviawnder.
 Goreu cyviawnder, trugaredd.
 Goreu lle, â ellir ei gyrchu.
 Goreu bwyd, un rhag newyn.
 Goreu cyfes, talu iawn.
 Goreu taith, golychwyd.
 Goreu cyvaill, cydwybod lân.
 Goreu canwyll, pwyll.
 Goreu devawd, daioni.
 Goreu i ddyd, ei Dduw.
 Goreu Duw, Duw y goreuon.

Catwg Ddoeth ai Cant.

97. GOREUAW.

GOREU un dyn, gŵr.
 Goreu un tlws, gwraig.
 Goreu un mil, march.
 Goreu un anivel, buwch.
 Goreu un ysgrubyl, davad.
 Goreu yngogiaid, geivyr.
 Goreu amgyving, moch.
 Goreu lluyddion,² gwenyn.
 Goreu etivedd, pren plan.
 Goreu masnach, prynu tir.
 Goreu câr, erw o dir.
 Goreu parodrwydd, arian.
 Goreu deaint, daioni.
 Goreu diwedd, diwedd da.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Yn ddiwyd. Ll. ar.

² Llwyddiant. Ll. ar.

; 98. GOREUAU.

GOREU eu, mi biau.
 Goreu cyvaill, ba hodyn,¹
 Goreu bwyd, un rhag newyn.
 Goreu llwyn, un a'm cysgato.
 Goreu march, un a'm dyco
 Goreu cwd, un â blawd ynddo.
 Goreu bwyall, â bieuŷwyv,
 Goreu rhan o'r deisien, rhan â gafwyv.
 Goreu peth, peth â veddwyv,
 Goreu bach, bach gwair,
 Goreu mawr, mawr vodlondeb,
 Goreu y goreu o bob rhyw,
 Goreu tynged, diwedd da,

Catwg Ddoeth ai Cant.

99. GOREUAC.

GOREU lledvegin, davad,
 Goreu o'r de vaid, y moelion,
 Goreu o'r gwartheg, y brithion,
 Goreu o'r meirch, y mwynav,
 Goreu o'r moch, y tewav,
 Goreu o'r geivyr, y gwynion,
 Goreu o'r gwyr, y doethav,
 Goreu o'r gwagedd, y disymlav,
 Goreu o'r meibion, y breisgav,
 Goreu o'r merched, y meinav,
 Goreu o'r cwn, y cyntav,
 Goreu o'r brethyn, y cochav,
 Goreu o'r llian, y meiuav,
 Goreu o'r gwenith, y moelav,
 Goreu o'r ceirch, y breisgav,
 Goreu o'r haidd, y byrav,
 Goreu etiveddion, coed plan,
 Goreu cynnewid, cynnewid ar dir,
 Goreu un arv, cylllell,
 Goreu un tudedd, mantell,
 Goreu ar bob path, y goreu,
 Goreu o'r drygau, y lleiav.

Catwg Ddoeth ai cant.

100. GOREUAU.

GOREU un bwyd, bara,
 Goreu cullyn, halen,
 Goreu llyn, gwin,
 Goreu diod, dwr,
 Goreu eyvedd, medd,
 Goreu gosymaeth, ewrw,
 Goreu meddyginiaeth, llaeth,
 Goreu helgig, hydd,
 Goreu âg¹ ysgrubyl, mollt,
 Goreu pysgod mor, llythi,
 Goreu pysgod dwr eroew, brithyll,
 Goreu aeron, avalau,
 Goreu ancwyr, bresych,²
 Goreu gwaith, arddu tir,

¹ Cig.

² Cenin. Ll. ar.

Goreu chware, llawenydd.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

101. GOREUAU.

GOREU gweinyddiaeth, llavuriaw tir,
 Goreu llavur, gwenith,
 Goreu o'r gwenith, y moelav,
 Goreu o'r haidd, y byrav,
 Goreu o'r ceirch, y brasav,
 Goreu o'r avalau, y lleiav,
 Goreu o'r llysiaw, bresych,
 Goreu o'r gwŷg, fa,
 Goreu arlwyad, animaeth,
 Goreu lledvegin, davad,
 Goreu llawnder, buweh,
 Goreu ynghyving, moch,
 Goreu yngnogiad geivyr,
 Goreu hiliadaeth, gre o gesy,
 Goreu golud, gwartheg,
 Goreu llaeth, llevrith,¹
 Goreu ymborth, blith,²
 Goreu ancwyr, perllan,
 Goreu heiliad, gardd,
 Goreu llwyddiant, gwynyn,
 Goreu etivedd, pren plan,
 Goreu gallu, tir,³
 Goreu rhysgwydd, ty annedd,
 Goreu gwaith teulu, rhod a chribau,
 Goreu o'r brethyn, y cochav,
 Goreu o'r llian, y meinav,
 Goreu o'r caws, y satav,
 Goreu o'r menyn, y melynaf,
 Goreu anivel, march,
 Goreu o'r cwn, y cyntav,
 Goreu o'r meirch, y mwyrav,
 Goreu o'r pridd, y cochav,⁴
 Goreu o'r gwartheg, gwineuon,
 Goreu o'r moch, y gwynion,
 Goreu o'r de vaid, y moelion,
 Goreu o'r geivyr, y gwynion,
 Goreu trev, trev tad,
 Goreu gwlad, gwlad geni,
 Goreu arv, cylllell,
 Goreu tudeddyn, mantell,
 Goreu meddiant, cartrev,
 Goreu gwaith un dyn, gwarehadw ty,
 Goreu urddas, bonedd cynhenid,
 Goreu cymmyred, gwybodaeth,
 Goreu trysor, celvyddyd,⁵
 Goreu cymodawg, tal pentan,
 Goreu dyddanweh, mab,
 Goreu careiddweh, merch,
 Goreu tlws, gwraig dda,
 Goreu cafaeliad, enw da.⁶

¹ Llaeth buweh. Ll. ar.

² Goreu moethynon. Ll. ar.

³ Goreu cyvoeth, tir. Ll. ar.
 Gwineuav. Ll. ar.

⁴ Creft. Ll. ar.

⁵ Gair da. Ll. ar.

Goreu arlwydd, cydwybod.

Catwg Ddoeth ai cant.

102. GOREUAU.

GOREU o'r gwyr, y doethav.
 Goreu o'r gwragedd, y disymlav.
 Goreu o'r meibion, yr uvyddav.
 Goreu o'r merched, y syberwav.
 Goreu o'r gweision, y fyddlonav.
 Goreu o'r cymodogion, y divalchav.
 Goreu o'r gweithwyr, y medrusav.
 Goreu cerddedydd, gau.
 Goreu cynghor, gwas diawg.
 Goreu cydymaith, ceiniawg.
 Goreu neges, myned â chroesaw.
 Goreu hael, hael ofeiriad.
 Goreu canwyll, pwyll i ddyd.
 Goreu camwri, cedwid¹
 Goreu meddyg, meddyg enaid.
 Goreu cynneddvau, cadw moes.
 Goreu devawd, daioni.
 Goreu rhan, rhoddi cynnwys.
 Goreu i bawb, â ddichon ei hun.
 Goreu un gair, mi a biau.
 Goreu arv, dwrn moel.
 Goreu un tudedd, mantell.
 Goreu y gware, tra ater.
 Goreu gwrthwyneb, gwrthwyneb cwys.
 Goreu ediveirwch, ediveirwch gwerthu.
 Goreu llawenydd, canu'n iach i gamp
 ddrwg.
 Goreu doethineb, tewi.
 Goreu rhyrindawd,² cyrchu golychwyd.
 Goreu newyn, newyn ariant.
 Goreu cyvoeth, boddlondeb.
 Goreu adnabod, adnabod ei hun.
 Goreu arlwydd, cydwybod.
 Goreu dysg, ystyriaeth:
 Goreu meddwl, meddwl am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

103. GOREUAU.

GOREU arv gwroldeb.
 Goreu gwroldeb, ystyr cyn taraw.
 Goreu taraw, taraw hoel ar ei phen.
 Goreu pen, pen ar y gynhen.
 Goreu cynhen, â vo mwyav edivar am
 dani.

Catwg Ddoeth ai Cant.

104. GOREUAU.

Goreu prinder, prinder geiriau,
 Goreu amyl, amyl gardawd,
 Goreu mawr, mawr yngais,
 Goreu bach, bach gwair,
 Goreu gwryd, heddwch,
 Goreu doethineb, anwybodaeth am ddrwg,

¹ Cadbyd. Ll. ar.

² Pererindawd. Ll. ar.

Goreu heddychydd, gwir,
 Goreu glewder, gochel cynheu,
 Goreu synwyr, synwyr prŷn,
 Goreu pwyll, ymbellâu,
 Goreu eisiau, eisiau cyvoeth,
 Goreu sant, sant o bell,
 Goreu bardd, nas adnaper,
 Goreu gwr, y gwr goreu,⁴
 Goreu golud, goleuder,
 Goreu crair, anghyngrhair,
 Goreu brawd, brawd fydd,
 Goreu cynghor, gochel ei eisiau,
 Goreu boddio, boddio Duw,
 Goreu encil, golychwyd,
 Goreu câr, câr a'm cerydd,
 Goreu crefft, â wypwyv,
 Goreu rhad Duw, cydwybod iach,
 Goreu tlws, a bieufwyv,
 Goreu bwyd, â heliwyv vy hun,
 Goreu mantell, un â veddwyv,
 Goreu o'r adar, â ddaliwyv,
 Goreu o'r main, â allwyv ei ddwyn,
 Goreu athraw, caledi,
 Goreu llyvyr, myvyrdawd,
 Goreu o'r campau, bod yn llonydd,
 Goreu o'r chwerthin, un nas clywer,
 Goreu o'r cyvedd, bod ymhell oddiwrtho,
 Goreu anwylyd, y gwanav,
 Goreu cymmwynas, dangos bai,
 Goreu caredigrwydd, ceryddu pechawd,
 Goreu cystlwn, gado'n llonydd,
 Goreu mawl, fy nghredu,
 Goreu cyvail, callineb,
 Goreu cymodawg, y callav,
 Goreu arglwydd, y folav,
 Goreu celvyddyd, medrusder,
 Goreu ar hen, ei gynghor,
 Goreu cynghor, tâd,
 Goreu cyvrinach, mâm,
 Goreu yngeledd, chwaer,
 Goreu cynnorthwy, brawd,
 Goreu cyveillach, gwraig,
 Goreu cymodawg, heddychwyr,
 Goreu gelyn, a'm ovno,
 Goreu ovni, ovni Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

GNODIAU CATWG DDOETH.

GNAWD i euawg hir oval,
 Gnawd i ddiawg hir adwyth,
 Gnawd i lythig hir augen,
 Gnawd i greulawn hir gâs,
 Gnawd i leidyrr ei hir ymlid,
 Gnawd i lwyr ei hir watwar,
 Gnawd i gelwyddawg hir warthrudd,
 Gnawd i over hir anmharch,
 Gnawd i drachwantus hir ddygnedd,¹

¹ Y goreu ei gampau. Ll. ar.

Gnawd i ddiriaid hir alar,
 Gnawd i ddedwydd hir dangneuv,
 Gnawd i dangneugar tadoldeb Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

105. GOREUAL. DEUNAW CAMPAU
 DAWNUS CATWG DDOETH.

- 1 GOREU moes, epylldawd.
- 2 Goreu ymarver, diwydrwydd.
- 3 Goreu o gynneddv, gwirionedd.
- 4 Goreu o awen, pwyll.
- 5 Goreu o serch, trugaredd.
- 6 Goreu ystyriaeth, adnabod ei hunan.
- 7 Goreu o swydd, dyddiaw.¹
- 8 Goreu goval, bod yn gyviawn.
- 9 Goreu ymgais, gwybodaeth.
- 10 Goreu athrylith, haelioni.
- 11 Goreu trachwant, trachwant heddwch.
- 12 Goreu dewis, gwneuthur daioni.
- 13 Goreu o vodd i yw, creft.
- 14 Goreu addysg, llên.²
- 15 Goreu galar, galar am bechawd,
- 16 Goreu dyddanwech, llawenydd cydwybod.
- 17 Goreu ymryson, pwy oreu ei vuchedd.
- 18 Goreu myvyddawd, am Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

Hen vardd á ganodd val hyn:—

Deunaw o gampau dawnus,
 A roed ar Wgawn ab Rhys,
 Ac ungamp ddrwg ar Wgawn
 Yn divwynaw'r deunaw dawn.³

106. HEN VARDD A ELWID YSTUDVACH
 A VASAI YN VARDD CYSTENIN VEN-
 DIGAID A WELES DEUNAW CAMPAU
 DAWNUS A GANT CATWG DDOETH, AC
 YNA Y CANT YNTAU VAL HYN.

Deunaw campau dawnus Ystudvach,
 Eardd Gwrthevyr Vendigaid.

- 1 GLEW mewn trin a thrallawd.
- 2 Amyneddgar yn dyoddev.
- 3 Cadarn ei gyngyd.
- 4 Doeth yn ei ddadyl.
- 5 Dirodres yn ei glod a'i lwyddiant.
- 6 Uvydd yn ei voes.
- 7 Syber ei gampau.
- 8 Llavurus yn ei orchwyl a'i ymgais.
- 9 Awyddus am wybodau.
- 10 Haelionus gair, gweithred, a meddwl.
- 11 Athrywyngar mewn ymryson.
- 12 Addwyn ei ymddugiad.
- 13 Croesawus yn ei dy.
- 14 Heddgar yn ei gymodogaeth.
- 15 Diwair o gorf a meddwl.

¹Heddych. Ll. ar.

²Goreu o ddysg. Ll. ar.

³Pa gamp ddrwg oedd hono? Ai ovn oedd?
Iolo Morganwg.

- 16 Cywir ei air a'i weithred.
- 17 Cyviawn ei vuchedd.
- 18 Trugar wrth dlawd a thrallodus.

Tydi dy wala, ebai Catwg, ti á ennill-
 aist y goreu arnav—Nage, ebai Ys-
 tudvach, nid velly, mi á geisiais
 ragoriaeth arnat ti, a thi á ddango-
 aist uvyddawd, am hyny doethav
 tydi, ac itti y mae y goreu, a myned
 a wnaeth y varn mai doethav o'r
 doethion oedd Catwg, a Chatwg á
 vynai ddodi hyny o air ar Ystudvach.

107. GWELLAU CATWG DDOETH.

GWELL gwr o'i berehi,
 Gwell gwraig o'i chamnawl,
 Gwell benthyg nog eisiau,
 Gwell gwir no chelwydd,
 Gwell cyvoeth nog angen,
 Gwell angen no chywilydd,
 Gwell dyn drwg o'i gospi,
 Gwell synwyr no chyvoeth,
 Gwell pwyll nog aur,
 Gwell tevi no drwgwedyd,
 Gwell ceiniawg no brawd,
 Gwell goddev no goval,
 Gwell byw no marw,¹
 Gwell cerdd o'i breiniaw,
 Gwell cywir tylawd no hocedus² cyvoeth-
 awg,
 Gwell bonedd no thaiogrwydd,
 Gwell chware nog ymladd,
 Gwell bygwth no tharaw,³
 Gwell taraw⁴ no lladd,
 Gwell ychydig trwy rad no llawer drwy
 arvad,
 Gwell bodd pob dyn no'i anvodd,
 Gwell trugaredd no chreulonder,
 Gwell bendith y tlawd no meistrolaeth y
 cadarn,
 Gwell haelioni no chybyddiaeth,
 Gwell car mewn llys nog aur ar vys,
 Gwell nag no gau eddewid,
 Gwell rhan ovn no rhan caru,
 Gwell cadw nog olrhain,
 Gwell dau ben nog un,
 Gwell y drwg á wyddys no'r drwg na
 gwyddys,
 Gwell nerth dwy gath nog un,
 Gwell rhy draws no rhy druawr,
 Gwell bedd no buchedd anghenawg,
 Gwell celvyddyd no thrysor,
 Gwell creft no threftadaeth,
 Gwell ymroddwr no dialwr,
 Gwell ychydig yn laeth no llawer yn enwyn,

¹Gwell byw nog y marw. Ll. ar.

²Twyllgar. Ll. ar.

³Fystio. Ll. ar.

⁴Fystio.

Gwell deuwaë vi nog un gwae ni,
 Gwell moes no bonedd,
 Gwell am y pared â dedwydd nog am y
 tan â diriaid,
 Gwell goreu no da iawn,
 Gwell unpen no chaupen, gwell deuben
 nog un.

Gwell câr llaw no châr tavawd,
 Gwell yn y crochan nog yn y tân,
 Gwell bach mewn llaw no mawr gerllaw,
 Gwell â ddaliwyv nog â alwyv,
 Gwell un dewch no dau ewch,
 Gwell un gair gwir no chant gair têtg,
 Gwell cysgod brwynen no bod hebddi,
 Gwell ei â gyvarthio no chi â gnotho,
 Gwell anfawd o'i gael nog o'i ovni,
 Gwell dryw mewn llaw no gwydd ar
 adain,

Gwell aderyn mewn llaw no dau yn y
 llwyn,
 Gwell dysg no golud, gwell awen no dysg,
 Gwell cydwybod nog awen, gwell Duw no
 dim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

108. GODDEGAU CATWG DDOETH.

A vo doeth ev á wrendy'n wâr,
 A vo dewr ev á dery 'mlilaid ei gâr.
 A vo clav eve á orwedd,
 A vo dioval ev á gwsg mewn hedd.
 A vo ysgawn galon ev á gân,
 A vo dedwydd ev à vuchedda 'n lân.
 A vo hael ev à drugarâa,
 A vo santaidd ev á gâr à vo dá.
 A vo pryderus ev á veddylia,
 A vo eelvydd ev á ystyria,
 A vo tlawd ev á gymhortha,
 A vo cyvoethawg ev á lecha.
 A vo diwyd ev á weithia,
 A vo gwestwr ev a gerdda.
 A vo llonydd ev á vydd pena',
 A vo twyllodrus Duw ai casâa.

Catwg Ddoeth ai Cant.

109. EREILL.

A VYNO gyvoeth govyned genad ei wraig,
 A vno yw 'n gyviawn govyned genad
 ei arlwydd,
 A vno yw 'n heddychlawn govyned
 genad ei vrenin,
 A vno yw 'n ddwyvawl govyned genad
 ei oferiad,
 A vno wybodaeth govyned genad ei
 geraint a'i gymedogion,
 A vno urddas govyned genad ei gampau,
 A vno vod yn ddivalehder govyned genad
 ei vam,
 A vno vod yn ddoeth govyned genad ei
 serchiadan,

A vno vod yn ddioval govyned genad ei
 blant,
 A vno lwyddiant govyned genad y diogi,
 A vno ei ewyllys govyned genad ei
 Dduw,
 Ac o gael hyny y mae iddo à vno o bob
 daioni.

Catwg Ddoeth ai Cant.

110. SAITH DYN A YRANT Y BYD YN
 YMRVVGOLL.

GWR heb gôv.
 Gwraig heb gwilydd.
 Mâb heb ddysg,
 Feiriad heb ddwyvolder.
 Swyddawg heb gydwylbod.
 Arglwydd heb gyviawnder.
 Brenin heb drugaredd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

111. SYNIADAU CATWG DDOETH.

YMHOB dyn y mae enaid,
 Ymhob enaid y mae deall,
 Ymhob deall y mae meddwl,
 Ymhob meddwl y mae y naill ai drwg ai
 da,
 Ymhob drwg y mae angau,
 Ymhob da y mae bywyd,
 Ymhob bywyd y mae Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

112. SYNIADAU AMRYVEILION.

DEUPARTH bywyd yw gwybod,
 Deuparth gwybod yw deall,
 Deuparth deall yw awen,
 Deuparth awen yw ymarver,
 Deuparth ymarver yw serch,
 Deuparth serch yw synwr,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

113. EREILL UNRHYW.

DEUPARTH awen yw moliant,
 Deuparth cerdd ei gwrandaw,
 Deuparth bonedd yw dysg,
 Deuparth dysg yw hyder,
 Deuparth clod yw cyuneddv,
 Deuparth pryd yw trwsiad,
 Deuparth iechyd ymrwysiaw,
 Deuparth fordd ei gwybod,
 Deuparth gwledd yw groesaw,
 Deuparth doethineb ystyriaw,
 Deuparth golud boddlondeb,
 Deuparth eelvyddyd ei rhiniau,
 Deuparth llywodraeth heddwch.

Catwg Ddoeth ai Cant.

114. EREILL AMRYVEILRYW.

CRYV pob gwybodus,
 Call pob cyviawn,
 Doeth pob geirwir,

Da pob cariadgar,
 Mawr pob medrus,
 Cyvoethawg pob boddlon,
 Tylawd pob grwgnachlyd,
 Dwyfawl pob cydwybodus,
 Moesawl pob uvydd,
 Hael pob trugarawg,
 Fyddlawn pob cywir,
 Cadarn pob amyneddus,
 Glew pob gwirgar,
 Serchawg pob addwyn,
 Dedwydd pob deddwawl,
 Caredig pob tangnevgar,
 Pwyllwawr pob tawedawg,
 Llwyddiannus pob ymgeisgar,
 Gwynvydig pob glan ei vuchedd,
 Llawn pob daionus,

Catwg Ddoeth ai Cant.

115. EREILL CYVUNVATH.

FOL pob balch,
 Diwybod pob diynigais,
 Aflwyddus pob diwybod,
 Diriaid pob disereh,
 Trachwantus pob diriaid,
 Llovrudd pob lleidyr,
 Lleidyr pob drwg dybus,
 Newyn pob awydd,
 Digllon pob newynawg,
 Gelyn pob digllon.

Catwg Ddoeth ai Cant.

116. AC MEWN MODD AMRYVAL VAL HYN.

TRAI pob c m,
 Ynydd pob treisiedig,
 Gelyn pob ynydd,
 Pob gelyn heb achos.

Catwg Ddoeth ai Cant.

117. MODD ARALL.

DIGLLOX pob newynawg,
 Newyn pob dialgarweh¹,
 Ynydd pob dialgar,
 Dialgar pob gelyn,
 Gelyn pob treisiedig.

Catwg Ddoeth ai Cant.

118 LLYMA GYNCHORION A RODDES CATWG
 DDOETH I DALIESIN BEN BEIRDD, PAN
 OEDD YN YSGOLAIG IDDO.

Meddylia cyn y gwetych.

1. Yn gyntaf, beth y gwetych.
2. Yn ail, pabau y gwetych.
3. Yn drydy', wrth bwy y gwetych.
4. Yn bedwerydd, am bwy y gwetych.
5. Yn bummed, beth á ddaw o'r peth a wetych.

¹ Newynawg pob dialgar. Ll. ar.

6. Yn chwechved, pa les o'r peth á wetych.
7. Yn seithved, pwy á vo'n gwrandaw ar á wetych.

Dod dy air ar ben dy vys cyn ei gwetych,
 A threigla ev y saith fordd hyn cyn ai gwetych,

Ac ni ddaw drwg vyth o'r hyn á wetych.
 Catwg Ddoeth ai Cant, wrth Daliesin
 Ben Beirdd yn doddi arno ei vendith.

119. LLYMA DDEWIS BETHAU GWR.

*A Chatwg Ddoeth a'u cant wrth ei dad
 Gwynlliw Vilwr, ab Glywis ab Tegid ab
 Cudell Deyrnllwg.*

Et dy yn ddiddos,
 Ei dyddyn yn grwn,
 Ei dir yn dirion,
 Ei wely yn esmwyth,
 Ei wraig yn ddiwair,
 Ei vwyd yn iachus,
 Ei ddiod yn vain vywus,
 Ei dân yn oleu,
 Ei ddillad yn glydion,
 Ei gymodogaeth yn heddychlawn,
 Ei wás yn ddiwyd,
 Ei vorwyn yn syw,
 Ei vâb yn gywir,
 Ei verch yn syber,
 Ei gâr yn fyddlawn,
 Ei gyvaill yn ddidwyll,
 Ei vareh yn wâr,
 Ei vilgi yn vuan,
 Ei hebawg yn chwannawg,
 Ei ychain yn gryvion,
 Ei wartheg yn lliwiawg¹,
 Ei ddevoid yn rhywiawg,
 Ei voch yn hiron,
 Ei dylwyth yn gynneddus,
 Ei gartrev yn drevnus,
 Ei vardd yn ddysgedig,
 Ei delynwr yn addwyn,
 Ei velin yn agos,
 Ei eglwys yn mhell,
 Ei arglwydd yn gadarn,
 Ei vrenin yn gyviawn,
 Ei dad ysbrydawl yn gáll,
 A'i Dduw yn drugarawg.

Catwg Ddoeth ai Cant.

120. HEBAU AMGEN NOG O'R BLAEN.

HEB athraw heb ddysg,
 Heb ddysg heb wybodau,
 Heb wybodau heb ddoethineb,
 Heb ddoethineb heb ddwyvoldeb,
 Heb ddwyvoldeb heb Dduw,
 Heb Dduw heb ddim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Yn unlliwawg. Ll. ar.

121. PEDWAR GWYD Y SYDD O BRIF-ANSAWDD.

CYNTAV, lliid.—Ail, trachwant.—Trydydd, diogi.—Pedwerydd, ovynd.

A'r lle y bytho y naill na'r llall o honynt y ceir pob drwg arall, canys o honynt y tyv yn angerddawl pob drygau ereill ar veddwl a gweithred.

Catwg Ddoeth ai Cant.

322. GORDDODAU CATWG DDOETH.

O DEIMLAW teimla'th galon a'th gydwybod,
O ddisgwyl disgwyl ar y daionus,
O wrandaw gwrandaw gwyn tlawd ac anghenus,
O vlasu blasa ddoethineb,
O rogli rhogla ddiniweidrwydd,
O geisiaw cais wybodaeth,
O gyrhaedd cais gyrhaedd deall,
O ddychymmyg cais ddychymmyg à vo pwyll,
O wneuthur gwna'th ddyledswydd,
O gasâu casâa y drwg o bob rhyw,
O adnabod adnebydd dy hun,
O wybod gwybydd orchymynion Dovydd,
O ystyriaw ystyria dy ddiwedd,
O ovni ovna'th anwydau,
O ddywedyd dywed à vo gwir,
O varnu barna yn dy gydwybod,
O vwriadu bwriada wellâu dy vuchedd,
O anturiaw anturia 'nhlaid pob iawn,
O garu câr tangnevedd,
O lawenâu llawenâa am ddyoddev dros y gwir,
O alaru galara am dy bechawd,
O ymbil ymbil ar Dduw am ei radverthwech,
O ymhyvrydu ymhyvryda mewn dyhewyd ddwyvawl,
O ddiolch am à gevaist diolch i Dduw yn benav,
O ymddiried ymddiried i'th Dduw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

123. ARALL UNRHYW.

O DEIMLAW teimla'th wendid synwyr,
O weled gwêl dy vai,
O wrandaw gwrandaw gynghor y doeth,
O geisiaw cais heddwch à phawb a rhwng pawb,
O greu crêd na wyddost ddim,
O vlasu blasa bereiddder deddvoldeb,
O arogl arogl feiddra pechawd,
O ddeall deall beth wyd,
O wneuthur gwna gyviannder,
O gasâu casâa y byd a'i bethau,
O adnabod adnebydd dy galon dy hunan,
O wybod gwybydd mai dyn wyd,

3 F

O govian covia mai marw à vyddi,
O ystyriaw ystyria y varn ddiwedday,
O ovni ovna dwyll dy galon,
O ddywedyd dywed wirionedd yn benav dim,
O varnu barna varn gyvianw,¹
O vwriadu bwriada wellâu dy vywyd,
O ymroddi ymrô i wneuthur daioni,
O anturiaw anturia dros heddwch a thangnev,
O ymddiried ymddiried i'r un à wyr dy raid,
O uvyddâu uvyddâa i'r un a roddes itti vyw a bôd,
O ymhewydu ymhewyda ddwyvoldeb,
O garu câr dy Dduw, ac yn Nuw caru pob perchen bôd a bywyd.²

Catwg Ddoeth ai Cant.

124. PEIBYL CATWG DDOETH.

- 1 PEI gwisgid goron am ben pob fôl ni á vyddem bawb yn vreninodd.
- 2 PEI bai cloch am vwnwyl pob ynvyd ni chaid nebun vyth mewn eglwys ond ofeiriaid a'u cydglochyddion.
- 3 PEI bai pob anghall yn marw ni chleddid neb eisiau gwr yn vyw i agor bedd.
- 4 PEI bai cyrn ar ben pob fôl ve geid arian yn dda am ddangos gwr moel.
- 5 PEI bai gywilydd pob un yn ysgrivenedig yn ei dalcen, prid iawn y byddai deunydd mygydau.
- 6 PEI cyn gynted ar draed ag ar davawd y byddai gwraig, hi á ddaliai ddigon o luced i gynu tân y boreu.
- 7 PEI ni thraethai un tavawd amgen no gwirionedd a doethineb rhyvedd y byddai riv y mudion.
- 8 PEI gwelai chwedleugar annoethineb ei ddadwrdd ev á gadwai ei davawd i oeri ei gawl.
- 9 PEI gwelai grocsau overdawd ei gamp ev ai gadawai rag cywilydd.
- 10 PEI glywai gybydd ddrygsawr ei galon byddai varw gan ddrewdawd.
- 11 PEI gwelai ddiawg y drwg ai ery ev á ymosgreiniaid o'i lesgedd rag ovynd a chywilydd.
- 12 PEI gwelai serch ei wendid ev á drengai gan ovynd.
- 13 PEI gwelai valch ei galon ve gollai ei holl synwyrâu gan arswyd.
- 14 PEI gwelai bob un galon y llall ev á vyddai yn llawnoed i bawb foi rhag diawlaid.
- 15 PEI gwelai genvigen ei ddüwch eve á ymgrogai rag cywilydd Duw a dyn.

¹ Gyvianw varn. Ll. ar.

² Câr dy gymodawg val ti dy hunan. Ll. ar.

- 16 Pei gwelai bwyll ei annhwyll ev á guddiai ei wyneb gan gywilydd.
- 17 Pei gwelai reddwdawd ei fieiddra ev á ymguddiai dan y domen.
- 18 Pei gwelai gelwydd ei wydoldeb ev á gollai ei hunan gan gynddaredd.
- 19 Pei cai dwyll vlas ar ei vrynti eve á chwydai ei berredd allan.
- 20 Pei cai drachwant olwg ar ei wrthuni cynnevin iddo y byddai pryd a gwedd cythraul.
- 21 Pei gwelai athraw à ddaw o'i waitli, ev á welai y cyvan yn diweddu ar ei ben ei hunan.
- 22 Pei gwelai ddichell ei vudredd ev á ymddichellai i ddiane ragddo.
- 23 Pei gwelai lid ei fymigrwydd eve á ymlidiai yn fymrig wrtho ei hunan am dano.
- 24 Pei gwelai ddiagarwech ei ddiawligrwydd eve á elai i ddiawl yn hytrach nog ymroi iddo.
- 25 Pei gwelai y cribddeiliwr agwedd ei gydwybod eve á grochleuai, gwae vi mi á welais gythraul o citharodd ufern.
- 26 Pei gwelai ragnith ei aflendid eve á ymddyebrynai o'i bwyll.
- 27 Pei gwelai odineb ei halogrwydd eve á fieiddiai y tir y cerddai.¹
- 28 Pei gwelai ryvelgar ei greulondeb eve á ovnai i bob mymryn yn mhelydr yr haul ei wân á chledd.
- 29 Pei gwelai anwybodaeth ei auharddwech, eve á genvigenai weled hardded y llyfant ragddo.
- 30 Pei gwelai haerlydrwydd ei ynvyted, eve á wingai gan gynddaredd o'i vod yn ynvytach no neb.
- 31 Pei gwelai annwyvoldeb ei ddiwedded eve á vyddai varw gan ddychryn.

Catwg Ddoeth ai Cant.

125. HWFTIAU CATWG DDOETH.

Hwft o'r wybodaeth à wna ddyn yn annoeth,

Hwft o'r serchiadau à wna ddyn yn benboeth,

Hwft o'r llawenydd à ddiwedded yn alar,

Hwft lludded hir am à dderydd yn gynnar.

Hwft o'r gwyllt-vrydus nad ystyr un dyben,

Hwft o'r gelvyddyd na cherddo yn fyrdd awen.

Hwft o'r gwagvonedd à droedied á balchder,

Hwft o'r mawr gudd ar ni thâl ond o'i arver.

¹ A gerddal. L. ar.

Hwft o'r mawr vost lle bo bach y gwybodau,

Hwft o'r coegddwyvawl anneddavawl ei gampan.

Hwft o'r twylladdysg na ddysgo y gwirionedd,

Hwft o'r ystyriaeth nad ystyr ei ddiwedded.

Hwft o'r carngybydd na chynmer o'i eiddo,

Hwft ni châr heddwch ymbob man lle bytho.

Hwft o'r wael awen à gais bob overdod,

Hwft o bob arver ni thardd o gydwybod.

Hwft o bob gweithred yn erbyn cyviannder,

Hwft o'r cythreulig à garo greulonder.

Hwft o'r caled à vo'n ambrugarawg,

Hwft i bob un ni bo syber a serchawg.

Hwft o'r un penllwyd à dreulwys ei vuchedd,

Heb Dduw'n ei gydwybod, heb gov am ei ddiwedded.

Catwg Ddoeth ai Cant.

126. PYNCLAU GWIRIONEDD¹ CATWG DDOETH.

- 1 Duw pob iawn, Diawl pob cam.
- 2 Duw pob haelioni, Diawl pob anghawrdeb.
- 3 Duw pob cariad, Diawl pob cês.
- 4 Duw pob heddwch, Diawl pob rhyvel.
- 5 Duw pob llawen, Diawl pob trist.
- 6 Duw pob serchawg, Diawl pob atgas.
- 7 Duw pob ymbwyll, Diawl pob amhwyll.
- 8 Duw pob dedwydd, Diawl pob diriaid.
- 9 Duw pob mwyn, Diawl pob anwryn.
- 10 Duw pob teg, Diawl pob hagyr.
- 11 Duw pob gwir, Diawl pob celwydd.
- 12 Duw pob llês, Diawl pob avles.
- 13 Duw pob rhaith, Diawl pob amrhaith.
- 14 Duw pob mât, Diawl pob anvad.
- 15 Duw pob pur, Diawl pob amhur.
- 16 Duw pob cywir, Diawl pob twyll.
- 17 Duw pob trugar, Diawl pob creulawn.
- 18 Duw pob glân, Diawl pob avlan.
- 19 Duw pob llâd, Diawl pob anllad.
- 20 Duw pob goleu, Diawl pob tywyll.
- 21 Duw pob menwyd, Diawl pob anfadw.
- 22 Duw pob deall, Diawl pob anneall.
- 23 Duw pob trevyn, Diawl pob annhrevyn.
- 24 Duw pob bywyd, Diawl pob marwoldeb.

Cafael Duw cafael oll,

Colli Duw, colli y cyvan.

Catwg Ddoeth ai Cant.

¹ Gorrddodau. Ll. ar.

127. UNODD YN MIEN CANODD CATWG DDOETH.

- 1 Un drwg dybus ymhen cant llovrudd.
- 2 Un meddyg ymhen cant cigydd.¹
- 3 Un twyllwr ymhen cant anrhaith.
- 4 Un bradwr ymhen cant gelyn.
- 5 Un saig vras ymhen cant saig wenwyn.
- 6 Un awr gloddest ymhen cant awr newyn.
- 7 Un diogi ymhen cant divrawd.
- 8 Un diymdawr ymhen cant divëydd.
- 9 Un athrodwr ymhen cant cynllwyn.
- 10 Un gwastraf ymhen cant goddaith.
- 11 Un truth ymhen cant athrawd.
- 12 Un avrad ymhen cant yspail.
- 13 Un anvoddlondeb ymhen cant anghen.
- 14 Un gormodedd ymhen cant eisiwed.
- 15 Un celwydd ymhen cant gosawd.
- 16 Un rhagrith ymhen cant celwydd.
- 17 Un anudonwr ymhen cant cythraul.
- 18 Un cybydd ymhen cant lleidy.
- 19 Un tavawd gwraig ymhen cant tarau.
- 20 Un budrogen ymhen cant hwch.
- 21 Un mursen ymhen cant puten.
- 22 Un ofeiriad ymhen cant twyllwr.
- 23 Un hyd ymhen cant anudon.
- 24 Un cyvreithiwr ymhen cant gwyllyad.
- 25 Un gweniaith ymhen cant dirieidi.
- 26 Un diriaid² ymhen cant ysgar.
- 27 Un ysgar ymhen cant gormes.
- 28 Un gormes ymhen can haint.
- 29 Un haint ymhen cant newyn.
- 30 Un annewawd ymhen cant haint.
- 31 Un drygarlywydd ymhen cant annewawd.
- 32 Un camraith ymhen cant drygarlywydd.
Catwg Ddoeth ai Cant.³

128. GWRTHYDDIAID CATWG DDOETH.

- 1 Pob fol á wna ofeiriad, rhaid call i wneuthur ysgolâig.
- 2 Pob gwydd á wna fermwr, rhaid synwyrwl i vod yn greftwr.
- 3 Pob cythraul á wna vilwr, rhaid dyn da i vod yn heddychwr.
- 4 Pob dihiriyn á wna gyvreithwr, rhaid doeth i vod yn reithwr.
- 5 Pob diriaid á wna bencerdd, rhaid dedwydd i vod yn athraw.
- 6 Pob lleidy á wna oludawg, rhaid cynneddwawl i vod yn wr boneddig.
- 7 Pob coegvalch á wna rodesgar, rhaid addwyn i vod yn vlaenor.
- 8 Pob crocsan á wna vydrwr, rhaid dysgedig i vod yn vardd.
- 9 Pob llyfan á wna gybydd, rhaid na vo gwaeth no lleidy i wneuthur dyn.

¹ Cr. gwr. Ll ar.² Diriadi.³ Ystudvach Vardd. medd Ll. ar.

- 10 Pob nyvyd á wna chwedleugar, rhaid gwr doeth i dewi.¹
- 11 Pob diwybod á wna veiwr, rhaid gwr deallus i vod yn varnwr.
- 12 Pob crwydryn á wna ymsenwr, rhaid pwyllawg i vod yn gynghorwr.
- 13 Pob ei á wna geryddwr, rhaid dwyvawl i vod yn ddiwygiwr.
- 14 Pob twrch á ddadredd, rhaid perchen deall i ddattawd.
- 15 Pob ovnus á baid ag á wlo yn ddrwg, rhaid hyderus glew i wneuthur daioni.
- 16 Pob dyn i ddiawl á wna y da á wlo'n dda iddo ei hun yn unig, rhaid dyn i Dduw i wneuthur á vo da i arall er avles iddo ei hun.
- 17 Pob trachwantus á ynnill aur ac arian, rhaid dedwydd i ynnill golud.
- 18 Pob ystrywus á ynnill vodd y byd, rhaid cywircariadus i ynnill bodd Duw.
Catwg Ddoeth ai cant.

120. LLYMA DDEUDDEG GOVYNION A DDODES CATWG DDOETH AR I VEBINIAID.

1. Pwy sy ddoeth?
Atteb. Y neb ni ddigia er ei oganu, ac ni ymvalchïa er ei ganmawl.
2. Pwy sy gall?
Atteb. Y neb a ystyr yn dda cyn y gweto ei veddwl.
3. Pwy sy gryv?
Atteb. Y neb á allo veistroli ei anwydau.
4. Pwy sy gadarn?
Atteb. Y neb á allo guddio ei dylodi.
5. Pwy sy ddfaith?
Atteb. Y neb ni chelo ei gyvrinach ei hunan.
6. Pwysy gymmeradwy yn mysg y bobyl?
Atteb. Y neb á allo ymgynnal arno ei hunan.
7. Pwy sy lawen?
Atteb. Y neb ni chlywo ei gydwybod yn ei geryddu.
8. Pwy sy rydd?
Atteb. Perchen creft a chelvyddyd, á vedyr ymgynnal arni yn y man o'r byd y myno.
9. Pwy sy dda ei arver?
Atteb. Y neb á vedyr ymoddev á dyn llid-iawg drygarverus á vo gydag ev.
10. Pwy sy ddaionus?
Atteb. Y neb á gospo ei hun er lles i arall.
11. Pwy sy ddedwydd?
Atteb. Y neb y bo ynddo gás o gynneddyv at y drwg,² a serch o gynneddyv at á vo da.

¹ I vod yn dawgar. Ll. ar.² A vo drwg. Ll. ar.

12. Pwy sy ddwyvawl?

Atteb. Y neb à grêd yn Nuw ac ai caro,
ac à wêl mai goreu ar bob din
ei ewyllys a'i weithred ev.

Ac velly tervyua pynciau doethineb
Catwg Ddoeth.

130. CYNCHORION PARTH IECHYD AC
EINIOES.

- 1 A CHWENNYCHO vyw'n hir chwaredud
hyd ugain, llavuried hyd ddeugain, a
gorphwysed hyd olaith.
- 2 Coded gyda'r hedydd, caned gyda yr
hedydd, ac aed i gysgu gyda'r hedydd.
- 3 Bwytaed pan vo arno chwant, yved
pan vo arno syched, a gorplwysed
pan vo arno vlino.
- 4 Gocheled vwyd rhy voethus, a diod
rhy gadarn, a gwaith rhy drwm a
thraferthus.
- 5 Gocheled gormodd o rwyd, a gormodd
ddiod, a gormodd o lavurwaith.
- 6 Gocheled ymryson, cared heddwch, a
bydded di vawrovalon.
- 7 Bydded lawen, bydded hael, a bydded
gyviawn.
- 8 Bydded wrth un wraig, yn gadarn yn
ei fydd, ac yn lân ei gydwybod.
- 9 Bid vvyrgar y bore, gweithgar yn
nawnddydd, achyveillgar yn echlwydd.
- 10 Bid dyddan ei vvyrdawd, diniwed ei
gampau, a'i awyr yn iachus.
- 11 Bydded nid hên ei wisg, yn lanber ei
gylched, ac yn vodlon i'r byd à vo.
- 12 Bydded ysgawn ei wisg, ysgawn ei
ymborth, ac ysgawn ei galon.
- 13 Bydded serchawg ei vryd, a bywiawg
ei awen, ac yn amyl ei gyveillion.
- 14 Cadwed gyvraith ei wlad, a rheawl ei
alwad, a gorchymynion ei Dduw.
- 15 Ac o wneuthur val hyn, bydd iachus
ei gorf ac esmwyth ei veddwl, a glân
ei gydwybod.
- 16 Bydd hir ei einioes, a'i ddiwedd yn
wynvyd, a'i Dduw yn ei garu.

Catwg Ddoeth ai Cant.

131. MYYRDODAU CATWG DDOETH.

Nid oes dim heb ryw rinwedd arno,
Nid ellir drwg heb ryw dda o hano,
Nid rhaid i ddedwydd nac ach nac eiddo,
Ni ellir i ddeddvawl well nog y sydd
ynddo,
Nid iawn i undyn ond ai digono,
Nid cyviawn bwyd ond i à lavurio,
Nid oes doethineb ond i ai dysgo,
Nid oes gariad ond i à garo,
Nid oes i'r cybydd ond à gymmero,
Nid oes ar neb wneuthur y peth nas gallo.

Nid oes o Dduw i neb ond à veddo,
Nid iawn i undyn bob peth à vyno,
Nid hardd ar undyn ond hyn a'i gweddo,
Ni ddifyg gwybodaeth ar a'i ceisio,
Ni wiw clod ond i a'i dirpero,
Ni veth digonedd i à wnel am dano,
Nid oes o'r ymryson well na'i ado,
Nid oes o gyvoeth i neb ond a'i boddlono,
Ni chedwis Duw rag neb à vai da iddo,
Nid tynged i neb ond à ganlyno.

Catwg Ddoeth ai Cant.

132. NIDIAU.

Nid penaeth ond à vo pen arno ei hun,
Nid cadarn ond à vo drech na'i hun,
Nid gwaithvuddyg ond à orchvygio ei hun,
Nid gorhest ond i wr lywodraethu ei hun,
Nid athraw y gwr na ddysgo dda iddo ei
hun,
Nid deallus ond à ddeallo ei hun,
Nid adnabyddus ond à adnebydd ei hun,
Nid gwybodus ond à wybydd ei vai ei hun,
Nid celvydd ond à vedro wellhau ei hun,
Nid call ond à wêl folineb ei hun,
Nid gwilgar ond à wilio arno ei hun,
Nid doeth ond à ddiwygio ei hun,
Nid glew ond à wrthladd ei hun,
Nid cyvarwydd ond à wŷr ymsyrth ei hun,
Nid cyfrwydd ond a wyr avrwydddeb ei hun,
Nid caeth ond à ymostwng iddo ei hun,
Nid rhydd ond na vo rwym wrtho ei hun,
Nid ymgais ond à ymgais ddiweiaw ei hun,
Nid fôl ond à veddwl yn dda am dano ei
hun,
Nid perchenawg ond perchen arno ei hun,
Nid gwr ond à bareho ei hun.

Catwg Ddoeth ai Cant.

133. CASDDYNION CATWG DDOETH.

- 1 Hen heb grevydd.
- 2 Ieuanc heb ddysg.
- 3 Gwasanaethwr heb ovr.
- 4 Gwraig heb gywilydd.
- 5 Mâb heb voes.
- 6 Merch heb syberwyd.
- 7 Hên godinebus.
- 8 Doeth heb weithredoedd da.
- 9 Tylawd balch.
- 10 Cyvoethawg gormesgar.
- 11 Esgob heb ddeall.
- 12 Brodyr heb gariad.
- 13 Trevgordd heb gyviawnder.
- 14 Plwyv heb addysg.
- 15 Goludawg heb elusen.
- 16 Athraw heb amynedd.
- 17 Bardd heb ddoesbarth.
- 18 Teulu heb drevyn.
- 19 Cenedyl heb wybodau.
- 20 Gwlad heb gyvraith.

- 21 Cyvraith heb ddeddvolder.
 22 Cymodogaeth heb heddwch.
 23 Plant heb uvydddawd.
 24 Gwerin heb gariad.
 25 Llys heb haelioni.
 26 Gwledd heb gerddau.
 27 Cynnadyl heb arweddau.
 28 Ysgolâig heb awen.
 29 Creff heb vreiniau.
 30 Dicithyr heb roesawau.
 31 Dinas heb bendodau.
 32 Cyvar heb atgorau.
 33 Gorsedd heb arverau.
 34 Gwr heb gampau.
 35 Ty heb olau.
 36 Perllan heb avalau.
 37 Gardd heb lysiau.
 38 Cyvaill heb gynneddvau.
 39 Call heb gymhwyllau.
 40 Gosgordd heb d ynghedau.
 41 Araeth heb ymbwylliadau.
 42 Baru heb ddangosau.
 43 Gwr heb rinweddau.
 45 Doethineb heb huolder, yr hyn sydd
 sydd yn debyg i gleddyv yn llaw dyn
 clav o'r parlys.
 46 Huolder heb ddoethineb, y sydd debyg
 i gleddyv yn llaw dyn ynvyd.
 Ac velly tervyna.

Catwg Ddoeth ai Cant.

134. LLYMA GYNHORION Y RHODDES CAT-
 WG DDOETH I ARAWN VAB CYNVARCH
 BRENIN Y GOGLEDD PAN AI GOLLYNGES
 EV O'I VEBINDAWD.

Tro y clust byddar at bob drygiaith,
 Tro dy gevn ar bob drygwaith.
 Tro y llygad caud at bob anverth,
 Tro'th olwg a'th galon at bob prydverth.
 Tro dy law egor at bob tylodi,
 Tro dy veddwl at bob haelioni.
 Tro dy byyll at gynhorau doethion,
 Tro dy serch at bethau dwyvolion.
 Tro'th ddyhewyd ar bob daioni,
 Tro'th holl awen ar ymragori.
 Tro dy ddeall i ddeall dy hunan.
 Tro'th holl wybodau ynghyngyd anian.
 Tro'th holl gynneddvau ar à vo dedwydd,
 Tro'th galonidid a'th nerthoedd oll ar
 Dduw Ddovydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

135. LLYMA SYNIADAU CATWG DDOETH.

Pa hynav y dyn gwaethav ei gampau,
 Pa vwyav y gallu lleiav y bydd gwyllys,
 Pa vwyav y brys mwyav y rhwystyr,
 Pa vwyav y cas mwyav y cywilydd,
 Pa uchav y dring enbytav y cwyp,
 Pa decav y bore haerav yr ucher,

Pa vwyav y frost mwyav y celwydd,
 Pa decav y dŷn mwyav y pyd a'i erys,
 Pa ddyvnav yr avon lleiav oll ei thrwst,
 Pa isav y galon uchav y bydd i'r enaid,
 Pa ddoethav y dyn uvyddav ei gamp,
 Pa dylotav dwyvawl goreu vydd ei gyn-
 neddyv,
 Pa gallav y dyn anamlav ei ciriau,
 Pa decav y chware goreu vyth ei adael,
 Pa haelav y rhoddwr mwyav vyth ei
 ynnill,
 Pa vwyav y gwir mwyav oll y bydd ei dâl,
 Pa iawnav y gwaith iawnav i gyd y dyw-
 edd,¹
 Pa gyvngav gan ddyn chengav gan Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

136. CYNHORION A RODDES CATWG DDOETH
 I ASSWR VAB CYNHAIARN.

Na vydd debyg i'r ei yn dy gyves,
 Na vydd debyg i vwch² yn dy vuches.
 Na vydd debyg i lyfant yn dy loches,
 Na vydd debyg i vlaidd wrth dy gyvnes.
 Na vydd debyg i gath yn dy anwes,
 Na vydd debyg i hwch yn dy wales.
 Na vydd debyg i'r mor yn dy vynwes,
 Na vydd debyg i wraig yn dy hanes.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

137. CYNHORION EREILL A RODDES CATWG
 DDOETH I'R UN GWR.

CYHUDDA dy hun ac nid arall,
 Darostwng dy hun ac nid arall,
 Addysga dy hun eyn y dysgot arall,
 Adnebydd dy hun er adnab arall,
 Cerydd dy hun na cherydd arall,
 Gwna les i dy hun o gwnei les i arall,
 O weled dy hun yn folach nog arall
 Y dichyn itti vyned yn ddoethach nog
 arall.

Catwg Ddoeth ai Cant.

138. CYNHORION EREILL CATWG DDOETH
 I'R UN GWR.

Na vydd swrth na diawg segurlydd,
 Na châr veddwi val y gwna ynvyd.
 Na châr verched anllad eu campau,
 'Mogel dyngu a phob cras ciriau.
 Eydd haelionus y lle bo achos,
 Gwna ddaioni, a gwna'n ddiaros.
 Na wna gam, na chymmer ormod,
 A'th gymnodiogion bydd mewn cymmod.
 Cais vyth ymgynnal yn ddiwégi,
 Yn mhob trova tra vycli yuddi.
 Ymro i Dduw yn y cwyl o'th vuchedd,
 A meddwl ba vodd y daw'n y diwedd.
 Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Diwedd.

² Vuwch. I. M.

139. LLYMA Y GORDDAU A DDANGOSER
CATWG DDOETH I DALIESIN FEN BEIRDD,
YN YMOLLWNG AG EV.

TAWEDIGRWYDD yw mam pob callineb,
Amynedd yw mam pob doethineb.
Pwyll yw mam pob gwybodau,
Trevyn yw mam pob darbodau.
Angen yw mam pob celvyddydd,
Rhinwedd yw mam pob dedwyddydd.
Yngais yw mam pob rhagoriaeth,
Awen yw mam pob cerddoriaeth.
Ystyr yw mam pob deallau,
Anystyr yw mam pob gwallau.
Arver yw mam pob meistrolaeth,
Cadernyd yw mam pob buddugoliaeth.
Cydwylbod yw mam pob deddvoldeb,
Cariad yw mam pob dwyvoldeb.
Catwg Ddoeth ai Cant.

140. EREILL Y'R UN GWR, SEF Y CAMPAU
A VYDDANT AR WR.

- 1 Bod yn ddoeth yn ei ddadyl.
 - 2 Bod yn oen yn ei ystavell.
 - 3 Bod yn lew yn nhrin a brwydyr.
 - 4 Bod yn baen ar yr hœol.
 - 5 Bod yn vardd ar ei leithig.
 - 6 Bod yn athraw yn ei deulu.
 - 7 Bod yn gynglor yn ei genedyl.
 - 8 Bod yn ddyddiwr yn ei gwmwd.
 - 9 Bod yn veudwy yn ei lan.
 - 10 Bod yn ddeddvr yn ei wlad.
 - 11 Bod yn gydwybodawl yn ei weithred.
 - 12 Bod yn ddedwydd yn ei vywyd.
 - 13 Bod yn ddiwyd yn ei dyddyn.
 - 14 Bod yn gyviawn yn à wnelo.
 - 15 Bod à wnelo wrth vodd Duw.
- Catwg Ddoeth ai Cant.

141. NERTHODD CATWG DDOETH.

NERTH dysg ei ymgais,
Nerth athraw ei ddosparth,
Nerth doeth ei bwyll,
Nerth call ei ystyriaeth,
Nerth celvydd ei wybodau,
Nerth glew ei galonddid,
Nerth gwestwr ei syberwyd,
Nerth alltud ei heddlonder,
Nerth bardd ei awen,
Nerth teuluawg ei ddiwydrwydd,
Nerth cyviawn ei gydwylbod,
Nerth dedwydd ei amynedd,
Nerth dwyvwyl ei Dduw.
Catwg Ddoeth ai cant.

142. ANSODDAU CATWG DDOETH.

Ni ludd cyviawnder tangnev,
Ni ludd cerydd serch,
Ni ludd barn cariad,
Ni ludd cariad pwyll,

Ni ludd glewder drugaredd,
Ni ludd dwyvoldeb lawenydd.
Catwg Ddoeth ai Cant.

143. NIDIAU.

NID nerth ond rhyddydd,
Nid rhydd ond cariad,
Nid cariad ond dewis,
Nid dewis ond deall,
Nid deall ond gallu,
Nid gallu ond gwybod,
Nid gwybod ond gwirionedd,
Nid gwirionedd ond cadernyd.
Nid cadernyd ond anghynewidiawl,
Nid anghynewidiawl ond Duw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

144. MODD ARALL AR YR UN.

NID nerth ond rhyddydd,
Nid rhyddydd ond cariad,
Nid cariad ond dewis,
Nid dewis ond gallu,
Nid gallu ond gwybod,
Nid gwybod ond deall,
Nid deall ond ystyr,
Nid ystyr ond canvod,
Nid canvod ond gwirionedd,
Nid gwirionedd ond cadernyd,
Nid cadernyd ond anghynewidiawl,
Nid anghynewidiawl ond Duw,
Nid Duw ond nerth, &c., &c.¹
Catwg Ddoeth ai Cant.

145. NIDIAU EREILL.

NID bôd ond byw,
Nid byw ond cartrev,
Nid cartrev ond teulu,
Nid teulu ond ymgynnal,
Nid ymgynnal ond meddiant,
Nid meddiant ond eiddo,
Nid eiddo ond eiddo Duw,
Nid eiddo Duw à water,
Nid eiddo Duw ond er ai govyn,
Nid ai govyn ond angen,
Nid angen ond anian,
Nid anian ond daioni,²
Nid daioni ond bodd Duw,
Nid bodd Duw ond cyviawn,
Nid cyviawn ond cariad.
Catwg Ddoeth ai Cant.

146. EREILL.

NID gwlad heb genedyl,
Nid gwlad heb gyvraith,
Nid gwlad heb vraith,
Nid gwlad heb ammaeth,
Nid gwlad heb fyd,
Nid gwlad heb gelvyddyddau,
Nid gwlad heb ddoethion,

¹ Ut supra.

Nid gwlad heb athrawon,
 Nid gwlad heb nawdd,
 Nid gwlad heb grevydd,
 Nid gwlad heb ddwyo'deb,
 Nid gwlad heb Dduw yn ben.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

147. EREILL.

Nid cadernyd ond cyvraith,
 Nid cyvraith ond cynghor,
 Nid cynghor ond doethion,
 Nid doethion ond addysg,
 Nid addysg ond deallau,
 Nid deall ond â vo iawn,
 Nid iawn ond cariad,
 Nid cariad ond nas gellir ei orvod.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

148. EREILL.

Nid byw heb veddiant,
 Nid meddiant heb wlad,
 Nid gwlad heb gartrev,
 Nid cartrev heb deulu,
 Nid teulu heb wraig,
 Nid gwraig heb blant.
 Nid plant heb uvyddawd,
 Nid uvyddawd heb addysg,
 Nid addysg heb athraw,
 Nid athraw ond tad,
 Nid tad ond dedwydd,
 Nid dedwydd ond doeth,
 Nid doeth ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond cariad,
 Nid cariad ond Daw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

149. EREILL.

Nid bonedd ond gwybodaeth,
 Nid golud ond gwybodaeth,
 Nid doethincb ond gwybodaeth,
 Nid urddas ond gwybodaeth,
 Nid anrhydedd ond gwybodaeth,
 Nid nerth ond gwybodaeth,
 Nid câr ond gwybodaeth,
 Nid cyvaill ond gwybodaeth,
 Nid harddwch ond gwybodaeth,
 Nid clôd ond gwybodaeth,
 Nid meddiant ond gwybodaeth,
 Nid deall ond gwybodaeth,
 Nid rhwydd ond gwybodaeth,
 Nid braint ond gwybodaeth,
 Nid addwyn ond gwybodaeth,
 Nid deddawl ond gwybodaeth,
 Nid cyviawn ond gwybodaeth,
 Nid dedwydd ond gwybodaeth,
 Nid cadarn ond gwybodaeth,
 Nid daioni ond gwybodaeth,
 Nid gorvod ond gwybodaeth,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

150. NIDIAU BRODYRDE.

Nid gwlad ond gwerin,
 Nid gwerin ond brodyrde,
 Nid cadarn ond brodyrde,
 Nid amug ond brodyrde,
 Nid edmug ond brodyrde,
 Nid cystlwn ond brodyrde,
 Nid cyvawd ond brodyrde,
 Nid cynnadyll ond brodyrde,
 Nid corawd ond brodyrde,
 Nid cynnal ond brodyrde,
 Nid cyvraid ond brodyrde,
 Nid cysswyn ond brodyrde,
 Nid cyttrev ond brodyrde,
 Nid cysstlw ond brodyrde,
 Nid cywaith ond brodyrde,
 Nid cywaeth ond brodyrde,
 Nid cytrym ond brodyrde,
 Nid cymyn ond brodyrde,
 Nid cymhwyl ond brodyrde,
 Nid cychwedyl ond brodyrde,
 Nid cydnerth ond brodyrde,
 Nid cyvnerth ond brodyrde,
 Nid cyvar ond brodyrde,
 Nid cydvod ond brodyrde,
 Nid cydwedd ond brodyrde,
 Nid cyvun ond brodyrde,
 Nid cymmraint ond brodyrde,
 Nid cymmrawd ond brodyrde,
 Nid cov ond brodyrde,
 Nid cyvannedd ond brodyrde,
 Nid cymmyred ond brodyrde,
 Nid cymhrain ond brodyrde,
 Nid cyvurdd ond brodyrde,
 Nid cyvoeth ond brodyrde,
 Nid cymmod ond brodyrde,
 Nid cymmedyr ond brodyrde,
 Nid cymhorth ond brodyrde,
 Nid cywir ond brodyrde,
 Nid cysgordd ond brodyrde,
 Nid cyvraith ond brodyrde,
 Nid cenedyl ond brodyrde,
 Nid Cymry ond brodyrde,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

151. NIDIAU EREILL.

Nid hawdd dangaws annoeth,
 Nid hawdd dysgu anwar,
 Nid hawdd deddvoli anwir,
 Nid hawdd cadarnâu gormes,
 Nid hawdd ysgog serch,
 Nid hawdd gorvod ar athrylth,
 Nid hawdd gwrthladd angen,
 Nid hawdd newid nawtur,
 Nid hawdd symud awen,
 Nid hawdd dilcaw cariad,
 Nid hawdd cymmod â châs,
 Nid hawdd gochel drygioni,
 Nid hawdd drwg o ddaioni,

Nid hawdd gwarthruddiaw cyviawn,
 Nid hawdd ludaw call,
 Nid hawdd llygru cywir,
 Nid hawdd digiaw dedwydd,
 Nid hawdd rhadloni lliidiog,
 Nid hawdd gyru pwyll ar ddiriaid,
 Nid hawdd ovari glew,
 Nid hawdd hyder ar llwyr,
 Nid hawdd darbwyll anwybodus,
 Nid hawdd deall dichell,
 Nid hawdd addwynâu balech,
 Nid hawdd cau yn erbyn à wŷr pawb,
 Nid hawdd ynnill gelyn,
 Nid hawdd ammeu gwirionedd,
 Nid hawdd rhadloni cenvigen,
 Nid hawdd taw ar gydwybod,
 Nid hawdd gorthaw ar y gwir,
 Nid hawdd digaloni dwyvawl,
 Nid hawdd gwarau anynad,
 Nid hawdd llygru dedwydd,
 Nid hawdd gyru à vnyer ar ddoeth,
 Nid hawdd ond ymvoddau ar ddaioni,
 Nid hawdd ond uvyddau i Dduw,
 Nid hawdd twyllaw Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

152. ARALL UNRHYW.

Nid hawdd gwybod y cyvan,
 Nid hawdd ammeu gwirionedd,
 Nid hawdd cadarnau celwydd,
 Nid hawdd difrwythaw cyviawnder,
 Nid hawdd gweled y pell,
 Nid hawdd canvod à vydd,
 Nid hawdd casau pechawd cynnwynawl,
 Nid hawdd boddloni pawb,
 Nid hawdd galw doe yn ôl,
 Nid hawdd cydyddwyn à gormes,
 Nid hawdd attal amser,
 Nid hawdd diwreiddiaw serch,
 Nid hawdd dilêaw cariad,
 Nid hawdd ysgog fyddlondeb,
 Nid hawdd llygru cywirdeb,
 Nid hawdd rhadloni trachwant,
 Nid hawdd gostegu cenvigen,
 Nid hawdd gyru pwyll ar valch,
 Nid hawdd darbwyll annoeth,
 Nid hawdd darwedd anwybodus,
 Nid hawdd deall dichell,
 Nid hawdd ovari glew,
 Nid hawdd annog llwyr,
 Nid hawdd dyspwyllaw anwar,
 Nid hawdd gwerinaw diriaid,
 Nid hawdd dygnu dedwydd,
 Nid hawdd arail annysg,
 Nid hawdd dangaws anneallus,
 Nid hawdd gorvod ar ddoeth,
 Nid hawdd dattawd athrylith.
 Nid hawdd newid nawtur,
 Nid hawdd gwrthladd angen,

Nid hawdd symud awen,
 Nid hawdd cymmmod à chās,
 Nid hawdd cywilyddiaw deddvawl,
 Nid hawdd gwad ar à wŷr pawb,
 Nid hawdd cau yn erbyn cydwybod,
 Nid hawdd gwarthruddiaw daioni,
 Nid hawdd digaloni dwyvawl,
 Nid hawdd ond gwneuthur daioni,
 Nid hawdd ond boddiaw Duw,
 Nid hawdd dianc o ddrwg,
 Nid hawdd twyllaw Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

153. EREILL.

Nid anvodd ond prid,
 Nid prid ond prid o anvodd,
 Nid prid o anvodd ond ediveirwech,
 Nid edivar awr angau ond anvoddiaw
 Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

154. EREILL.

Nid gwladwr heb urddas,
 Nid urddas heb vonedd,
 Nid bonedd heb ddysg,
 Nid dysg heb voes,
 Nid moes heb syberwyd,
 Nid syberwyd heb ddeddvoldeb,
 Nid deddvoldeb heb gyfiawnder,
 Nid cyfiawnder heb uvyddâd,
 Nid uvyddâd heb ddwyvoldeb,
 Nid ddwyvoldeb heb gariad,
 Nid cariad ond Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

155. EREILL.

Nid divyr ond cyweithas,
 Nid cyweithas ond syber,
 Nid syber ond trwsiadus,
 Nid trwsiadus ond gweddusder,
 Nid gweddusder ond uvyddawd,
 Nid uvyddawd ond annalchineb,
 Nid annalchineb ond cariad.
 Nid cariad ond à vo gas gantho boen i un
 byw a bod.

Catwg Ddoeth ai Cant.

156. EREILL.

Nid gwybod heb weled,
 Nid gweled heb awen,
 Nid awen heb ei harver,
 Nid arver heb serch,
 Nid serch ond o bwyll,
 Nid pwyll ond ystyriaeth,
 Nid ystyriaeth ond ar ddaioni,
 Nid dim¹ ond o Dduw, am hyny
 Nid gwybod ond o Dduw,
 Nid awen ond o Dduw,
 Nid pwyll ond o Dduw,

¹ Nid ond o Dduw. LL

Nid daioni ond o Dduw,
 Nid dim ond y sydd o Dduw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

157. EREILL.

Nid call ond à wrendy gynghor,
 Nid pwyll ond à wyr gynghor,
 Nid doeth ond à gais gynghor,
 Nid deall ond à ystyr gynghor,
 Nid hawdd doddi cynghor,
 Nid cwbyl nemawr o gynghor,
 Nid amyl y gwedd un cynghor,
 Nid trañaus ond ni pheirch gynghor.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

158. EREILL.

Nid bôd ond Duw,
 Nid byw ond Duw,
 Nid da ond Duw,
 Nid doeth ond Duw,
 Nid gwybod ond Duw,
 Nid gallu ond Duw,
 Nid cariad ond Duw,
 Nid cywiawn ond Duw,
 Nid hollwybedydd ond Duw,
 Nid cadarn ond Duw,
 Nid diddarvod ond Duw,
 Nid barn ond barn Duw,
 Nid arglwydd ond Duw,
 Nid tragwydd ond Duw,
 Nid anveidrawl ond Duw,
 Nid hollawl ond Duw,
 Nid digon ond Duw,
 Nid dim ond Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

159. EREILL.

Nid nerth ond Duw,
 Nid bywyd ond Duw,
 Nid cyvnerth ond Duw,
 Nid cynneiliawdŷr ond Duw,
 Nid cywyl ond Duw,
 Nid câr ond Duw,
 Nid cyvaill ond Duw,
 Nid ceidwad ond Duw,
 Nid agos ond Duw,
 Nid yn mhob man ond Duw,
 Nid à wŷr y cywan ond Duw,
 Nid à varn yn gyviawn ond Duw,
 Nid à wna à vyno ond Duw,
 Nid cael ond cael Duw,
 Nid gobaith ond yn Duw,
 Nid gwared ond Duw,
 Nid dim ond yn Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

160. EREILL.

Nid hawdd symud awen,

Nid hawdd newid nawtur,
 Nid hawdd gorvod ar athrylith,
 Nid hawdd dihenu anian,
 Nid hawdd gorthaw ar gydwybod,
 Nid hawdd ammeu y gwir,
 Nid hawdd cynnal celwydd,
 Nid hawdd ovni glew,
 Nid hawdd annog llwvr,
 Nid hawdd darbwyl anwybodus,
 Nid hawdd gwrthladd à wŷr pawb,
 Nid hawdd rhadloni cenvigen,
 Nid hawdd gyru pwyll ar ddiriaid,
 Nid hawdd llygru dedwydd,
 Nid hawdd dirywo rhyw,
 Nid hawdd divenwi serch,
 Nid hawdd gwrthol ar gariad,
 Nid hawdd lluddio cyviawnder,
 Nid hawdd trechu ar gelvyddydd,
 Nid hawdd difawd gwybodau,
 Nid hawdd galw y drwg yn ôl,
 Nid hawdd attal daioni,
 Nid hawdd rhadverth o drachwant,
 Nid hawdd trymysg ar gall,
 Nid hawdd dangos balch,
 Nid hawdd cywilyddio deddvawl,
 Nid hawdd mevlu dwyvawl,
 Nid hawdd à vnyer i ddoeth,
 Nid hawdd dyspwyll ar annoeth,
 Nid hawdd celwyddu synwyrâu,
 Nid hawdd cuddiaw rhag amser,
 Nid hawdd diane rhag awr ddiwedd,
 Nid hawdd gwâd ar bechodau,
 Nid hawdd gochel barn,
 Nid hawdd twyllaw Duw,
 Catwg Ddoeth ai Cant.

161. EREILL.

Nid glew ond à orvydd arno ei hunan,
 Nid cadarn ond à vo drech no ei hunan,
 Nid gwybedydd ond à edwyn ei hunan,
 Nid llyw and à lywio ei hunan,
 Nid gwilyedydd ond à wilio arno ei hunan,
 Ni ochel ond à ochelo ei hunan,
 Ni orvydd ond à orfo arno ei hunan,
 Ni ymgeidw ond à ymgeidw rhag ei hunan,
 Nid deallus ond à ddeallo ei hunan,
 Nid doeth ond à wŷl folineb ei hunan,
 Nid call ond à ystyr ei hunan,
 Nid athraw ni addysg ei hunan,
 Nid câr ond à vo gâr iddei hunan,
 Nid gelyn neb ond ei hunan,
 Nid gwall ond à ato iddei hunan,
 Nid gwybod ond cydwybod dyn ei hunan,
 Nid trevyn ond à drevno arno ei hunan,
 Nid iawn ond à iawnäo arno ei hunan,
 Nid dim o vlaen Duw ond à vo dyn ei hunan.
 Catwg Ddoeth ai cant.

162. EREILL

Nid iawn ond cyviawn,
 Nid da oud cyviawn,
 Nid hardd ond cyviawn,
 Nid cadarn ond cyviawn,
 Nid parâus ond cyviawn,
 Nid cywir ond cyviawn,
 Nid llwydd ond cyviawn,
 Nid brait ond cyviawn,
 Nid rhydd ond cyviawn,
 Nid hawl ond cyviawn,
 Nid deddylv ond cyviawn,
 Nid diddarvod ond cyviawn,
 Nid digon ond cyviawn,
 Nid pen ar bob peth ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

163. EREILL.

Nid goludawg ond â ddonio Duw,
 Nid diogel ond â nawdd Duw.
 Nid tlawd ond â vo gâs gan Dduw,
 Nid dawn ond rhadverthwch Duw,
 Nid doeth ond o addysg Duw,
 Nid dedwydd ond â vo tros Dduw,
 Nid ynnill ond bodd Duw, }
 Nid digon ond Duw.

Catwg Ddoeth ai cant.

164. LLWYRAU.

Llwyrau gallu gallu Duw,
 Llwyrau gwybod gwybod Duw,
 Llwyrau gwyllys gwyllys Duw,
 Llwyrau nawdd nawdd Duw,
 Llwyrau cariad cariad Duw,
 Llwyrau gwaith gwaith Duw,
 Llwyrau dig dig Duw,
 Llwyrau dynawd dynawd Duw,
 Llwyrau barn barn Duw,
 Llwyrau dial dial Duw,
 Llwyrau gobrwy gobrwy Duw.

Catwg Ddoeth ai Cant.

165. TRECHAU.

Trech gwir no chadarn,
 Trech ammod no chyvraith,
 Trech â gais nog â geidw,
 Trech â gâr nog â gâs,
 Trech traha no thrais,
 Trech anian nog addysg,
 Trech awen nog athraw,
 Trech athrylith no phwyll,
 Trech pwyll no chât,
 Trech arglwydd gwan no gwâs cadarn,
 Trech gwlad nog arglwydd,
 Trech serch no chwâr,
 Trech ymgais nog ymddiried,
 Trech tynged nog arvaeth,

Trech Duw no drwg obaith.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

166. TRECHAU EREILL.

Trech clôd no chymmeddylv,
 Trech pwyll no dichell,
 Trech awen nog ystyr,
 Trech nawtur no dysg,
 Trech dygwydd no deall,
 Trech arver nog arfaeth,
 Trech diwydrwydd no golud,
 Trech celvyddylv no llu brenin,
 Trech glew no gwlad,
 Trech pwyll no glew,
 Trech serch no chwâr,
 Trech llawr no direidi,
 Trech rhaid no dewis,
 Trech ymgais no chyvoeth,
 Trech bryd no nerth,
 Trech gwir no chadarn,
 Trech cyvawnder no thrais,
 Trech Duw no dim.

Catwg Ddoeth ai Cant.

167. SYNIADAU.

ADYD â ddod addysg,
 Addysg â ddod wybodaeth,
 Gwybodaeth â ddod ddoethineb,
 Doethineb â ddod varn,
 Barn â ddod ddwybod,
 Cydwybod â ddod ddaioni,
 Daioni â ddod ddwyvoldeb,
 Dwyvoldeb â ddod vywyd tragwydd.

Catwg Ddoeth ai Cant.

168. DEUPARTIAU.

Deuparth gwaith ei ddechreu,
 Deuparth taith ymbarotdi,
 Deuparth fordd ei gwybod,
 Deuparth gorchiest ymgais,
 Deuparth llwyddiant diwydrwydd,
 Deuparth dwyvoldeb dedwyddylv,
 Deuparth dedwyddylv uvyddawd,
 Deuparth trev eu harverau,
 Deuparth clôd myned yn mhell,
 Deuparth awen moliant,
 Deuparth parch arver,
 Deuparth pryd ymdrwsiau,
 Deuparth bonedd dysg,
 Deuparth dysg hyder,
 Deuparth dawn ewyllys,
 Deuparth rhodd syberwyd,
 Deuparth cerdd datgan,
 Deuparth anrhydedd moes,
 Deuparth celvyddylv ei rhin,
 Deuparth athrylith arver,
 Deuparth daioni cariad,
 Deuparth fydd yn nghalon,

Catwg Ddoeth ai Cant.

169. YMHOB AU CATWG DDOETH.

YMHOB daioni y mae ai gobrwy,
 Ymhob drwg y mae ai cysb,
 Ymhob dig y mae pechawd,
 Ymhob nwyv y mae trythyllwg,
 Ymhob dyn y mae awen,
 Ymhob awen y mae rhagor,
 Ymhob cás y mae golyniaeth,
 Ymhob gormodd y mae traha,
 Ymhob avraid y mae direidi,
 Ymhob trachwant y mae lledrad,
 Ymhob coel y mae celwydd,
 Ymhob gwybod y mae gwir,
 Ymhob cyfredin y mae iawn,
 Ymhob cêl y mae cywilydd,
 Ymhob taw y mae doethineb,
 Ymhob dewis y mae cyvyngder,
 Ymhob cyvyngder y mae addysg,
 Ymhob creff y mae celvyddyd,
 Ymhob celvyddyd y mae rhin,
 Ymhob clwyv y mae pyd,
 Ymhob rhyvel y mae goval,
 Ymhob pechod y mae foledd,
 Ymhob twyll y mae cynllwyn,
 Ymhob llid y mae murn,
 Ymhob cudd y mae twyll,
 Ymhob traha y mae pechawd,
 Ymhob gwlad y megir glew,
 Ymhob maddeu y mae cariad,
 Ymhob cariad y mae Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

170. EREILL UNRHYW.

YMHOB dyn y mae enaid,
 Ymhob enaid y mae deall,
 Ymhob deall y mae meddwl,
 Ymhob meddwl y mae rhyw ddrwg neu
 dda,
 Ymhob gorchest y mae ymgais,
 Ymhob ymgais y mae diwydrwydd,
 Ymhob diwydrwydd y mae ennill,
 Ymhob ennill y mae anrhydedd,
 Ymhob anrhydedd y mae urddas,
 Ymhob urddas y mae braint,
 Ymhob braint y mae dyledswydd,
 Ymhob dyledswydd y mae gwared,
 Ymhob gwared y mae daioni,
 Ymhob daioni y mae cariad,
 Ymhob cariad y mae Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

171. GOREUAU.

GOREU o'r gallau synwyrâu,
 Goreu o'r synwyrâu deall,
 Goreu o'r deall pwyll,
 Goreu o'r pwyll dewis,
 Goreu o'r dewis cyvoeth,
 Goreu o'r cyvoeth doethineb,
 Goreu o'r doethineb daioni,

Goreu daioni cariad,
 Goreu cariad tangnev,
 Goreu tangnev tangnev Duw.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

172. NAMYNAU.

NAMYN Duw nid oes à wŷr,
 Namyn Duw nid oes gallu,
 Namyn Duw nid oes cyvawn,
 Namyn Duw nid oes gariad,
 Namyn Duw nid oes gadarn,
 Namyn Duw nid oes myn,
 Namyn Duw nid oes gwylls,
 Namyn Duw nid oes handid,
 Namyn Duw nid oes ymmod,
 Namyn Duw nid oes nawdd,
 Namyn Duw nid oes gobaith,
 Namyn Duw nid oes ymddiried,
 Namyn Duw nid oes gyvnerth,
 Namyn Duw nid oes wared,
 Namyn Duw nid oes bywyd,
 Namyn Duw nid oes dim.
 Catwg Ddoeth ai Cant. 2

173. TRIODD CATWG DDOETH.

- 1 TRI dyn anhawdd eu credu, rhodiad-
 ur o bell, darllenwr llyvyr anghyv-
 iaith, ac à vo hŷn no'i gymodogion.
- 2 Tri ovn á gadarnâa galon dyn, ovni
 gwedyd y cyvan á glywo gan arall,
 ovni trallwyddiant, ac ovni digiaw
 Duw.
- 3 Tri ovn á wanâa galon dyn, ovni dy-
 wedyd¹ y gwir, ovni tylodi advyd-
 ig, ac ovni diawl.
- 4 Tripheth á gaif dedwydd, cariad per-
 faith, bywyd heddychlawn, a lla-
 wenydd nevawl.
- 5 Tair breniniaeth dedwydd, gair da y
 byd, cydwybod lawen, a gobaith
 cadarn am y byd à ddaw.
- 6 Tripheth á gaif y drwg annedwydd,
 tlodi, gair drwg, a phoen cydwy-
 bod.
- 7 Tripheth á gaif y gwallus, cywilydd,
 colled, a gwatwar.
- 8 Tripheth á gaif y divalch, amllder,
 llawenydd, a chariad ei gymod-
 ogion.
- 9 Tripheth á gair o godi yn fore, iechyd,
 cyvoeth, a santeiddrwydd.
- 10 Tripheth á gaif y cysgadur, cywilydd,
 aviechyd, ac advyd.
- 11 Tripheth á gaif y cywir, dawn, parch,
 a fyniant.
- 12 Tripheth á gaif anghywir, byd drwg,
 gair drwg, a diwedd drwg.

¹ Gwedyd.

- 13 Tripheth á gaif dyoddeus, cariad, heddwch, a'i wyuwyd ar bob gwrthwynebiad.
- 14 Tripheth á gaif cynhenus, cynhen, cywilydd, ac aumharch.
- 15 Tripheth á gaif trugarawg, dawn, cariad, a thrugaredd Duw.
- 16 Tripheth á gair o hir ddilyn drwg, newyn, carchar, ac ufern.
- 17 Tripheth á gaif dwyvawl, digonedd bydawl, heddwch cydwybodawl, a llawenydd newawl.
- 18 Tripheth á ddylid eu hystyr gan bob dyn, o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd á.
- 19 Tri chydymaith y diawl, balchedd, cenvigen, a thrais.
- 20 Tri anghyvartal byd, berthedd, cariad, ac angen.
- 21 Tri glôth byd, mor, arglwydd, a dinas.
- 22 Tri dyn á ddygant eu dadleuon i ben yn hawdd, hael, doeth, a chyvoethawg.
- 23 Tri ardymyr einioes dŷn, gobraith, cariad, a llawenydd.
- 24 Tri magwriaeth traha, rhyvyg, cyvoeth, a rhysiant.
- 25 Tri buddugoliaeth doeth, urddas, greddv, a chanmawl.¹
- 26 Tripheth over iawn, hustyng á byddar, hiraethu am varw, a chynghori gwraig yn erbyn ei gwyllys.
- 27 Tripheth ni wêl dyn hanner ei ddigon o honynt, einioes, iechyd, a chyvoeth.
- 28 Tri rhyw o dda y sydd ac nis byddir gwell erddynt, à gafer o anudon, à gafer o ddadlau anghywir ac yn erbyn cywir, ac à gafer am drevtadaeth oni phrynr tir o honynt neu gost mab mewn ysgol.
- 29 Tripheth á yspeilant lle delont, dwr, tan, a melldith Duw.
- 30 Tri chas á drig vyth, rhwng priawd a'i lysblant, rhwng cwn a moch, a rhwng Cymry a Saeson.
- 31 Tripheth rhaid aros yn hir cyn a'u cefir, cywirdeb o drachwant, doethineb o valchder, a chyvoeth o ddiogi.
- 32 Tri sail doethineb, synwyr i ddysgu, côv i gadw, a chymhendawd i adrawdd.
- 33 Tair gormes doeth, gwraig, diawd, a dryganian.
- 34 Tair bôst fól, bostiaw maswedd, bostiaw cyvoeth, a bostiaw bonedd.
- 35 Tri chwerthin fól, am ben y da, am ben y drwg, ac am ben nas gwyr beth.
- 36 Tripheth nid call iawn ei gwneuthur, canu cloch i vyddar, pisaw yn erbyn y gwynt, ac addysgu henddyn.¹
- 37 Tripheth á gaif pob diymgais a'i ddyled, tlodi, aumharch, a chydwybod vlin.
- 38 Tripheth à gaif gwr o dlodi, iechyd, addysg, a nawdd Duw.
- 39 Tripheth a ynnill gwr o ynnill cyvoeth, cás rhyngtho a dŷn, cás rhyngtho a'i hun, a chás rhyngtho a Duw.
- 40 Tri dyn y sydd, dyn i ddyn, dyn i Dduw, a dyn i ddiawl: dyn i ddyn a wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, dyn i Dduw a wna dda dros drwg, dyn i ddiawl a wna ddrwg dros dda.
- 41 Tri cholled y corf a bair ynnill i'r enaid, colli cár, colli iechyd, a cholli cyvoeth.
- 42 Tri rhyw gelwydd y sydd: celwydd ar air, à bair i arall wedyd na vo gwir; celwydd ar weithred, à bair i arall weithredu yn erbyn y gwir; a chelwydd arddangos, neu o ymddwyn, à bair i arall veddwl a chredu y peth na vo gwir.
- 43 Tri dyn melltgedig y sydd, à doru orchymyn Duw yn ddietivar: ni wypo ddim o dda ac ni chais ei ddysgu, ac à wypo lawer ac nas dangoso i neb arall.
44. Tripheth nis gellir bod hebddynt, tudded, trwydded, a gwasgawd.
- 45 Tripheth gwell no chyvoeth, iechyd, rhyddydd, a synwyr.
- 46 Tripheth à ddylai gristion eu gwneuthur, ovni Duw yn vwy no dim, gwasanaethu Duw o vlaen neb arall, a charu Duw uwchlaw pob dim.
- 47 Tripheth angenrheidiawl i bechadur eu gwneuthur, cydnabod ei bechodau, ymgais á daioni, ac ymochel ag ai denai at ddrwg.
- 48 Tri gelyn enaid cristion, y byd, y cnawd, a'r cythraul.
- 49 Tri meddyg enaid, ympryd, gweddi, a chardawd.
- 50 Tripheth nis gellir ddim o dda hebddynt, gwir, heddwch, ac baelioni.
- 51 Tri ychydig à bair colli llawer, ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o anghyviawnder.

¹ Urddas, goddev, a chanmawl. Ll. ar.¹ A throi meddwl henddyn. Ll. ar.

- 52 Tri chynghor Lasar, câr dy Dduw, canys eve a'th wnaeth; gobeithia yn Nuw, canys eve a'th gynnal; ac o'na Dduw, canys eve a'th varn.
- 53 Tripheth serchawg eu gweled, diriaid yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn santaidd.
- 54 Tripheth a ddyly gristion eu coviaw yn wastad rhag pechu yn varwawl, gorchymynion Duw, llawenydd nev, a phoenau ufern.
- 55 Tripheth sy'n arwyddocau vod dŷn yn gadwedig, casau pob drwg, caru pob daionus, ac yngais â Duw ar weddiau.
- 56 Tripheth y sydd ar Dduw yn arbenigion, bod yn hollalluawg, yn ollgyvoethawg, ac yn oldrugarawg.
57. Tripheth à ynnill gariad Duw, fydd lân, gobaith cryv, a chariad diysgawg.
58. Tripheth a gymhellant i weddio ar Dduw, hir glevyd, hir advyd, a hir dristyd.
- 59 Tripheth sydd yn gwaethygu y byd, seguryd, balchder, ac avraid.
60. Tripheth y sy'n trallodi y byd, cenwigen, llid, a thrachwant.
- 61 Tripheth y sydd ac nid dim hebbynt, nerth Duw hollalluawg, cariad Duw holldrugarawg, a doethineb Duw hollwybodawl.
- 62 Tripheth à ddyg dyn o vod yn segur, meddwl drwg, dwedyd yn ddrwg, a gwneuthur drwg.
- 63 Tripheth anhawdd i wir gristion eu gwneuthur, caru drwg, balchïaw yn ei ddâ, ac esgeulusaw ei ddyled i Dduw a dŷn.
- 64 Tripheth à ganlyn seguryd, campau drwg, gair drwg, a diwedd drwg.
- 65 Tripheth daionus i ddŷn, meddwl yn dda, gwedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.
- 66 Tripheth ni all dŷn eu cuddiaw, cariad mawr, câs mawr, a chyvoeth mawr.¹
- 67 Tripheth à arwain ddyn i dlodi, chwareuon, glythineb, a phuteindra.
- 68 Tripheth à gair dŷn wrth ymgyvreithiaw, cost, goval, a thraferth.
- 69 Tripheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur yn gwbyl, adnabod ei hun, gorchyvgueichwant, a chadw ei rîn.
- 70 Tripheth cyntav à dwyllant ddyn, geiriau tég, chwant ynnill, ac anwybodaeth.
- 71 Tripheth gwerthfawrocav i ddŷn, icchyd, rhyddyd, a rhinwedd.¹
- 72 Tripheth ardderchawg ymhlith pethau bydawl, casâu folineb, caru rhinwedd, ac yngais am ddysg yn wastad.
- 73 Tripheth sydd raid i gristion ryvela yn eu herbryn, y byd, y enawd, a'r cythraul.
- 74 Tripheth sy raid wrthynt i wneuthur pob gwaith, gwybodaeth y modd ai gw'nair, gallu iddei wneuthur, ac ewyllys iddei ddwyn i ben.
- 75 Tripheth à geidw gwr mewn iechedy, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a gwres noturiawl.²
- 76 Tripheth da pan vôt gymmesur, a drwg pan vôt anghymmesur, dŵr, tân, a gwynt.
- 77 Tripheth gwrthwyneb gan ŵr ymadael à hwynt, gwlad lle ai ganed ac ai maged, ceraint à gavoedd yn gywir iddo, a chyvoeth à gasgloedd drwy lavur ei ddwyllaw ei hûn.
- 78 Tripheth sydd yn cadw trevyn a dosparth ar bob peth o'r byd, rhiv, pwys, a mesur.
- 79 Tripheth à ddaw ar ddyn heb yn wybod iddo, cwsg, pechawd, a henaint.
- 80 Tri sylvaen doethineb, ieuencid mabawl i ddysgu, ceudawd i gadw à ddysger, a synwyr call yn ymarver a gwybodau.
- 81 Tripheth à ddylai ddyn bryderu yn ddiysgog eu gwneuthur, gwrandaw yn uvydd, ateb yn gall, ac ymddangos yn wybodus.
- 82 Tripheth à ennillat enw da i ddyn, gwedyd ychydig, gwneuthur dai-oni, ac ymlavuriau.
- 83 Tair cynneddyv ddrwg ar ddŷn, balchedd heb haelioni, trachwant heb gyvriawnder, a llid heb drugaredd.
- 84 Tri modd y sydd i adnabod dŷn, ei ymadrawdd, ei ymddygiad, a'i arverion.
- 85 Tripheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur, oeri y tân, sychu y dŵr, a boddloni y byd.
- 86 Tripheth à wna wr yn vlaenawr ar ei gymodogion, bod yn ddoeth, bod yn hael, a bod yn gyvoethawg.
- 87 Tripheth à bair i wr gariad eigymodogion, bod yn heddychwr, bod yn gynorthwywr, a bod yn hyforddwr.³

¹ A chydwybod lan. Ll. ar.² Trafael cymmedrawl. Ll. ar.³ Bod yn athrywynwr. Ll. ar.¹ A synwyr mawr. Ll. ar.

- 88 Tair cynneddyv anweddu ar ddŷn, bod yn daer ei gais, yn galed i roi, ac yn ddrwg ei dyb.
- 89 Tripheth canmoladwy ar ŵr, bod yn ddoeth ei ymadrawd, yn gyviawn ei weithredodd, ac yn gochel pob gormodd.
- 90 Tripheth rhyvedd sydd yn y byd gan vod cymmaint o wahaniaeth rhyngthynt, wynebau dynion, llaverydd dynion, ac ysgriveniadau dynion.
- 91 Tripheth nid ydynt yn gorphwys un amser mewn dŷn, y galon yn gweithiau, yr anadyl yn goreiliau, a'r enaid yn meddwl.
- 92 Tri rhyw o ddynion anhawdd eu cael yn yr un meddwl, y call a'r fol, yr hael a'r cybydd, a'r cywir a'r twyllwr.¹
- 93 Tri rhyw o ddynion à gollant eu har awch yn debyg i rai allan o'u pwyll, helwyr, corelwyr, ac ymladdwyr.
- 94 Tri rhyw o ddynion y sydd heb bris am à vo iawn a chywir, meddwyr, anudonwyr, a bradwyr.
- 95 Tri rhyw o ddynion y sydd heb ovni Duw, bradwyr, treiswyr, a chybyddion.
- 96 Tri rhyw o ddynion cythrenlig y sydd, bradwyr, cynllwynwyr, ac athrodwyr.
- 97 Tri dyn ni ddylid eu gwawdd i dŷ, twyllwr gwenieithus, testunwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.
- 98 Tripheth nid hawdd eu cael pan vyner, benthg arian gan oerwr yn ddiolog, pleidiaw dadyl mewn llys cyvraith yn ddiwobrwy, a chiniaw moethus-vwyd mewn ty cybydd.
- 99 Tri chās gan Dduw a chan ddyn, celwyddwr, cynhenwr, a chybydd angawr.
- 100 Tripheth angenrhaid i ddyn à clo i davarn, pen cadarn, bola gwyyd, a chòd drom.
- 101 Tripheth à geif dyn mewn tavarn, divyrwch ai gwna'n dlawd, digriv-wch ai gwna'n bechadur, a llawenydd ai gwna'n drist.
- 102 Tripheth à bair amlâu gwahoddiadau i ddŷn, gwedyd ychydig, a'r hyn à weto'n gall ac athrawaidd; llawenydd tawel heb vawr ymdravod arno; ac ymddwyn anormesgar yn mhob peth.
- 103 Tripheth à bair i ddyn gollu gwahoddedigaeth, bwyta gormodd, gwedyd gormodd, a cheisiaw gormodd.
- 104 Tair ymgais haròd a chammoladwy ar ŵr, llavuriaw ei dir, amlâu ei wybodaau, a chynnyddu mewn rhinwedd.
- 105 Tripheth à wna ysgrivenydd da, cov tragrywyddawl am bob ardderchawg o gamp a gweithred, rhoi addysg dangosawl i'r oesodd ar ei ôl, a pheri cofiad a mawl iddei enw dros vyth.
- 106 Tripheth y gād prydydd da ar ei ol, cov am voliannus, dyddanwch i'r meddwl, ac addysg i'r gwybodaethgar.
- 107 Tripheth à crys ar ôl pob dyn da rhinweddavwr, gair ac enw da iddo ei hun; addysg dda i'r etiveddion a'r lle y bu; ac amgerddediad da ar bob peth à dravodes ev ar ymddwyn a gweithred.
- 108 Tripheth gwell no golud y gād dedwydd iddei blant a'u hetiveddion, addysg o bwyll, addysg arddangos, ac annogiad i wneuthur val y gwnaeth yntau, achos y parch a'r clòd à gefir iddo.
- 109 Tripheth à wna ddyn dedwydd, ymwellâu beunydd yn ei vuchedd, ymvodloni yn wastadawl i'r peth à vo, ac uvyddâu yn ddbaid i orchymynion Duw.
- 110 Tripheth ni vydd gwell yr etiveddion o honynt, golud cybydd angawr, clod cyveillion tavarn, a gorchestion chwaryddiaeth.¹
- 111 Tripheth nid gwr un dyn hebdynt, gwraig, cartwr, a chelvyddyd.²
- 112 Tripheth hofaidd i wr eu meddu, gwraig rinweddus, ty trevnus, a thir cyvanneddus.
- 113 Tripheth à nerthant wr i ymgyvoethogi, gwraig yn casglu, tylwyth divrad, ac yntau'n lavuriad.
- 114 Tripheth à wnant wr yn hoenus, ei ei wraig yn ei garu, ei ymgais yn fynu, a'i gydwybod yn esmwyth.
- 115 Tripheth a welir ar ddedwydd, ei dylwyth yn ei garu, ei dda'n cynnyddu, a'i Dduw yn ei nerthu.
- 116 Tripheth canmoladwy ar wraig, ei hwyneb yn ddawnus, ei hymadroddion yn synwyrus, a'i harverion yn ddaionus.
- 117 Tripheth à barant gymmeriad mawr i ŵr, ei wraig yn dda ei champau, ei dir yn driniedig, a'i gynneddva'u'n rinweddus.³

¹ A gair am orchestion, &c. Ll. ar.² Creft. Ll. ar.³ Ac yntau 'n ddedwydd, Ll. ar.¹ Lleidyrr. Ll. ar.

- 118 Tripheth à geif gwr o vod ei wraig yn rinweddus a da ei champau, ei dylwyth yn uvyddion o gariad arno, ei blant yn voneddig eu moesau, a phareh gan ei gymodogion.
- 119 Tripheth gweddus i ŵr eu bod yn ei dŷ, ei wraig yn ddiwair, ei dylwyth yn ddianair, a'i delyn yn ei chywair.
- 120 Tripheth cysurvawr i ŵr eu bod gantho, ei wraig yn ei wely, ei dân yn ei aelwyd, a'i arian yn ei gôd.
- 121 Tripheth à wnant ŵr yn voddlon iddei giniaw, ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gylla'n iachus.
- 122 Tripheth hofaidd i ŵr ar ei giniaw, cylllell awchus, pwyned flacnlem, ac alawr glân.
- 123 Tripheth hof mewn teulu, trevyn dda, gwybodau daionus, a llawnder digonawl.
- 124 Tripheth à wnant annhrevnusder mewn tŷ a theulu, y gŵr yn voddwyn, y wraig yn ysgymau, a'r plant yn anhydyn.
- 125 Tripheth à bair i wraig gael tyb ddrwg am dani, bod yn chwannawg i gytgam â gwyr a gweision, bod yn chwannawg i amheuthynion, a gwedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodogion.
- 126 Tripheth à wnant wraig yn anniwair, tegweh ei phryd, folineb yn ei phen, a balehder yn ei chalon.
- 127 Tripheth à wnant wr yn angenus, ei wraig yn voethus, ei dylwyth yn wallus, ac-yntau'n avradus.
- 128 Tripheth ni ddygant i ŵr gymmeriad mawr, ei wraig yn veistres, ei dy'n anghynhes, a'i dir yn ores.
- 129 Tripheth anesurwyth ar wr yn ei dŷ, ei wraig yn ymdacru, ei gronglwyd yn dyveru, a'i sawell yn mygu.
- 130 Tripheth gwel i ŵr ei grogi no 'u meddu, tylwyth anghywir, plant anuvyddion, a gwraig veddw.
- 131 Tripheth y fydd à gwyn ei vyd y dyn a'u cafo, iechyd corforawl, gwraig rinweddawl, a rhadverthweh Duw.
Ac velly terfyna.
174. LLYMA DRIOEDD Y WRAIG DDA.
Gwraig dda a ddylai vod—

- 1 YN gywilyddgar, yn ddiystryw, ac yn uvydd.
- 2 Yn ddianllad ei meddwl, yn ddiavrad, ac yn gyvawn ei bwriad.
- 3 Y naill law'n casglu, y llall yn cyvraru, a'i phen yn pryderu.

- 4 Yn dda ei chydwybod, yn radlawn ei thavawd, ac yn gywir iddei phriawd.
- 5 Yn ddivaleh ei chalon, yn hardd ei harverion, ac yn drugarawg wrth dlodion.
- 6 Ei gorchwyl yn gryno, yn vedrus ei dwylaw, ac ar Dduw yn gweddiaw.
- 7 Ei hymddyddan yn serchus, ei gwisp yn weddus, a'i thy yn drevnus.
- 8 Yn gyvlym ei llaw, yn gyvlym ei llygad, ac yn gyvlym ei deall.
- 9 Ei chorf yn lluniaidd, ei hymddwyn yn hofaidd, a'i chalon yn bur.
- 10 Ei hwynebpryd yn ddawnus, ei phen yn ddeallus, ac yn wybodus.
- 11 Yn gymodogaidd, yn ddivaleh, ac yn haelionus ei meddwl.
- 12 Yn hyforddi'n gall, yn gwiliaw rhag gwall, ac yn meithria ei phlant yn famawl.
- 13 Yn caru ei gwr, yn caru heddwch, ac yn caru Duw.
- 14 Yn voddlon i'r byd à vo, yn cynnal mesuroldeb ymhob peth, ac yn govalu am vod yn gyvawn.
- 15 Yn amcanu y goreu, yn gwarchadw rhag y gwaethav, ac yn gweled à vo reitav.
- 16 Yn rhoi bwyd yn ei bryd, yn gorwedd gyda'r ddavad, ac yn cwnu gyda'r hedydd.
- 17 Yn amyneddus, yn dangneveddus, ac yn rinweddus.
- 18 Yn voneddig ei moesau, yn roesawgar ei geiriau, ac yn gristionogaidd ei devodau.
- 19 Yn gymmedrawl ei geiriau, yn deall amserau, ac yn deuluaidd ei gwybodau.
- 20 Yn dloeth ei llawenydd, yn wellêugar ei cherydd, ac yn gydwybodlawn ei chrevydd.
- 21 Yn vaddeugar, yn gymodgar, ac yn wirioneddgar.
- 22 Yn warcheidwad ei meddiant, yn athraw iddei phlant, ac yn veddyges ei theulu.
- 23 Yn difawd cynhenau, yn gwasgar gwyrbodau, ac yn rhoi y blaen i bob goreu.
- 24 Yn cywilyddiaw diriaid, yn llawenâu dedwydd, ac yn boddâu Duw.

A'r wraig à vytho, val hyn á gerir gan ei gwr a'i theulu, a chan bawb ai hadnapo, a chan Dduw: a gwyn ei vyd y gwr ai méd.

Er hyny—

Khyw wraig á gar myned lle myno, a a chael crêd ar á weto, a chafael à geisio,

a gwneuthur val y chwennycho, a gwarded Duw bob dyn rag hono.

A rhy amyl y gwelir y cyvryw wragedd.

Ac velly tervyna.

175.

DA vyddai genyv wybod mwy nog à wn am danat : dywed imi ba vath ydwyd o ddyn, ehai Daliesin wrth Gatwg, ac yn atteb iddo y dywed Catwg, gwell y dylit ti wybod am danav no mi vy hun, canys ti á glywi drach vy nghevyn y peth na ddaeth erioed i'm clust i am danav, a gwlad á biau barnu, ac nid mi no neb arall á wŷr yr holl wir am dano ei hunan.

176. TRIODD EREILL CATWG DDOETH.

- 1 TAIR camp ddwyvawl ar ddŷn, maddeu y cam à wnelir iddo, gwelláu pob peth à allo, ac ymwrthod á phob anghyviawn o ddyn ac o gamp.
- 2 Mewn tripheth ydd ymdebyga ddyn i Dduw, cyviawnder, gwybodau, a thrugaredd.
- 3 Tripheth nis gellir hár arnynt, amser, ehangder, a gwirionedd.
- 4 Tri y sydd ac nis gellir vyth iddynt eu llawn dâl, rhieni, athraw da, a Duw Dád.
- 5 Tripheth goreu yn ein meddiant y dwg y balchder oddiarnom, ein arian, ein amser, a'n cydwybod.
- 6 Tair priv anvadgamp dŷn, llesgedd, twyll, a balchder.
- 7 Tair priv vadgamp dyn, diwydrwydd, cywirdeb, a gostyngeddwydd.
- 8 Tair priv ddwyvolgamp dyn, haelioni, cariad, a maddeu y cam à gafo.
- 9 Tripheth à gâr Duw, tég o rîv, tég o bwys, a thég o vesur.
- 10 Tri adnabod anhebgor doeth, ei Dduw, ei hunan, a thwyll y bŷd.
- 11 Tripheth y dylai bob dyn eu hystyried, o ba le y daeth i'r byd, at ba ddyben y daeth i'r bŷd, ac i ba le ydd á o'r byd nis gwyr ba awr neu winedd.
- 12 Tripheth y sydd, a buan yr un à allo gydgerdded ag wynt, llucheden, meddwl dyn, a chynnorthwy Duw¹.
- 13 Tripheth nis gellir eu cael, tlodi o roi cardawd, golud o ledrad, a doethineb o lwyddiant.
- 14 Tri dyn à vyddant wrth vodd Duw, athraw cywir, llavurwr da, a dyddiwr rhwng ymrysonau.
- 15 Tripheth dwyvawl yn mysg dynion, creft, llavuriaeth, ac ysgoléicdawd.

¹ A'o ewyllys da. Ll. ar.

- 16 Tripheth annwyvawl i ddyn ymyryd ag wynt, swydd arglwydd, ocryddiaeth, a rhyvel.
- 17 Tripheth ni chair heb i bob un ei gyv-aill, dydd heb nos, diogi heb newyn, a doethineb heb barch.
- 18 Tripheth y sydd, cynghor, colled, a chywilydd, na chymmer o'r cyntav, á geif y ddau ereill.
- 19 Tripheth nid hawdd eu rhivo, banynau y goleuni, geiriau benyw siaradus, a dichellion cybydd.
- 20 Tripheth à dyvant ynghyd, oedran, pechawd, a govid.
- 21 Tripheth y sydd ac wrthynt y bernir ar ddŷn, ei olwg, ei ymmod, a'i lavar.
- 22 Tripheth ydynt lai no dim, benyw heb ddiweirdeb, gŵr heb wybodau, ac athraw heb amynedd.
- 23 Tripheth yw rhan y goludawg, mwyvvy y trachwant, vwy y goval, a lleilai yr ymrvwnâad.
- 24 Tripheth goreu yn y byd er llês dyn, tlodi, clewyd, a phlant; canys o'u meddu y cair gwybod llawer gwir nis gellid hebddynt.
- 25 Tri meddyg annifygiawl i bob clwyv a chlewyd, anian, amser, ac amynedd.
- 26 Tripheth à geir o dylodi, iechyd, pwyll, a santeiddrwydd.
- 27 Tripheth nid gwell eu cael no'u colli, trallwydd, trachlod, a thraurddas.
- 28 Tri anverth byd, icuanc heb voes, gwraig heb gywilydd, a gŵr heb gydwybod.
- 29 Tri gwynvyd gwr doeth, tir rhywiawg, gwraig ddiwair, a máb addwyn.
- 30 Tripheth ni waeth bod hebddynt no'u meddu, llygad dall, cell heb vwyd, a cheudawd heb ddysg¹.
- 31 Tripheth o reddv á ddygant eu perch-enogion ar gyveiliorn, ieuencid, llwyddiant, ac anwybodaeth.
- 32 Tri chydvod doethineb, haelioni a golud, gwybodau ac annalchineb, a dwerder a thrugaredd, ac nid na doeth na gwr lle nis cefir yn nghydvod y pethau hyn.
- 33 Tripheth à ddygant wr drwy y byd, iechyd, creft, a champau da.
- 34 Tripheth á geif cybydd o'i gyvoeth, poen yn casglu, goval yn cadw, ac ovyn colli.
- 35 Tripheth à ddygant eu cyrch ar y gwanav, gelyn, cyvoeth, a balchder.
- 36 Tripheth na chreder dros yr hanner á

¹ A cheudawd heb wybodaeth. Ll. ar

vostier o honynt, am olud, am ddeall, ac am ddaioni.

- 37 Tripheth na ddangos i neb y cyvan o honynt, à vo yn dy gîst, à vo yn dy ddeall, ac à vo yn dy veddwl, canys o veddu, a deall, a meddwl vwy ac yn amgen nog arall y bernir mawredd arnat.
- 38 Tripheth ni ddengys gwr à vo call, gwaclawd ei gôd, gwaclawd ei wybodaeth, a gwaclawd ei galon.
- 39 Tripheth à ddylid eu frwynaw'n dda, marez ieuanc nvyvys, merch ieuanc amhwyllus, a thavawd siaradus.
40. Tripheth tebyg y naill i'r llall, ysgubawr dëg heb yd, fiol dëg heb, ddiawd, a merch dëg heb ei gair da.
- 41 Tripheth ys dir cael o honynt gant govid am un dyddanweh, hylwriaeth, rhyvel, a serch ar venyw.
- 42 Tripheth à yr gwr¹ o'i dy, cronglwyd ddyverllyd, sawell vyglyd, a gwraig geintachlyd.
- 43 Tripheth nid da y cyvan o honynt, gwneuthur y cyvan à chwennycho lid, credu y cyvan à weto ben gwlad, a dangos y cyvan à wyper.
- 44 Tripheth mawr o ymchwydd ymborth ar waed, gele, horen, a rhyvelwr.
- 45 Tri da iawn yn weision, a drwg iawn yn veistri, tân, dŵr, a gwynt.
- 46 Tripheth er cael beunydd á geisiant yn ddiorthphwys, môr, meddwyn, a chybydd.
- 47 Tripheth a droant y byd wyneb i waered, pendodaeth gwraig, digywilyddra merch, ac anwybodaeth mab.
- 48 Tripheth à wnant briodas hapus, cydoedran, cydvonedd, a chydveddiant.
- 49 Tri dyn nid call eu credu, diert h am ei vonedd, hen yn canmawl y dydd à vu gynt, a gwr à vostiio ei ddoethineb.
- 50 Tripheth ni welir ymgais arnynt ond mewn eisieu mawr, Duw, hen gefyl dall, a chachdy.
- 51 Tripheth gogyval a'u gilydd, cerdded ar ben a dwylaw, llyvu y baw oddiar din arall, a bod yn valch rodriggar yn ceisiau mawredd byd.
- 52 Tripheth cyfelyb iddeu gilydd, cleddyv gloew à ryda o'i hir gadw yn ei wain, dwr gloew à ddrewa o hir sevyll yn llonydd, a doethineb à vydd varw o'i hir anarver.
- 53 Trichardawd i'r oes à ddêl, planu coed, gwellaù celvyddyd, a magu plant yn ddeddvolion.

¹ A yrant wr.

- 54 Tripheth à wnant lawnder mewn gwlad, plànu coed, llavuriaw tir, a chribaw a nyddu.
- 55 Tripheth a ddylid sylwi'n bënnav ar bob peth, anian, agwedd, a gweithred.¹
- 56 Tripheth à bair iechyd, gwaith cymmedrawl, ymborth cymmedrawl, a llawenydd cymmedrawl.
- 57 Tri ymborth dyn à barant iechyd, hir-oes, a synwyr gloew, ydvwyd, blithvwyd, a garddvwyd.
- 58 Tri ymborth à barant aviechyd, byroes, a synwyr pwl, cigvwyd, cyveithvwyd, a gwyravdvwyd.
- 59 Tair cynneddvgamp ar ddyn ai parant yn iachus a hiroedawg, gwaith o lavuriaw'n gymmedrawl, codi'n fore, a llawenydd diniwed.²
- 60 Tair cynneddvgamp ar ddyn à barant vyroes ac aviechyd, trallavur, trachwsg bore, ac anynadrwydd.³
- 61 Tri newid mynych à barant hiroed, newid bwyd, newid gwaith, a newid dyddanweh.
- 62 Tripheth o'u hadver à estynant einioes dŷn, y wlad ai magwys yn blentyn, yr ymborth ai maethwys yn blentyn, a'r divyrweh ai dyddanwys yn blentyn.
- 63 Tri yehydig ar y pryd à wnant lês mawr, ychydig o vwyta ac yved, ychydig o oval, ac ychydig o davawd.
- 64 Tripheth da i ŵr a garo iechyd, digon o gwsg y gwanwyn, digon o vwyd yr hâv, a digon o dân y gauav.
Ac velly tervyna hyn o driodd Catwg Ddoeth.

177. TRIODD EREILL.

- 1 TRI anrhydedd bydawl goruch pob un arall, aredig trev tâd, arddadlu hawl yn dda, a dwyn plant ar vonedd.
- 2 Tripheth nid oes namyn dedwydd neu ddoeth à veidyr ymochel ag wynt, godineb, medlwdawd, ac overedd.
- 3 Tri dyn iawn rhoddi bwyd iddynt, ymdeithydd, golychwydwr, a llavurwr.
- 4 Tri charelyn dyn, tân, dwr, ac arglwydd.
- 5 Tri gorvoledd dedwydd, dirwest, tangnevedd, a gwadaledd.
- 6 Tri gorvoledd diriaid, glythineb, ymladd, ac anwadalweh.
- 7 Tri bendith ni adant ar ddyn na ne-

¹ Anianoledb, agweddoldeb, a gweithredoldeb. Ll. Twm Sion ab Evan.

² Llavor cymmedrawl. Ll. ar.

³ Anghymedrolwaith, sev y naill ai rhywaith ai rhyddiogi, hirgwsg bore, ac anvoddlondeb. Ll. ar.

- wyn na noethni, bendith ei dad fydd, bendith ei arglwydd priodawr, a bendith bardd llinolingerdd.
- 1 Tri bendith arall y sydd well no'r cyvan, bendith tad a mam, bendith clav a chlwyvus, a bendith dyn advydig.
- 9 Tripheth à ardderehavael gŵr, gwraig ddiwair ddiwyd, arglwydd diwyd diwith, a diffeisedd.
- 10 Tripheth à ddarostwng gŵr, tir drwg, gwraig ddrwg, ac arglwydd tir drwg.
- 11 Tri rhyvel yn heddwch, gwraig ddrwg, tir drwg, a drwg arlwydd.
- 12 Tri ymborth gŵr, hela, aru tir, a chynnewid.
- 13 Tri thywysogaeth dedwydd, bod yn dda ei wasanaeth, yn dda ei anian, ac yn dda ei gyvrinach: a hyny ni chyngain namyn a chreyddus neu voneddig.
- 14 Tri glŵth byd, brenin, môr, a dinas.
- 15 Tripheth à syrth ar ddyd heb yn wybod iddo, cwsg, henaint, a phechawd.
- 16 Tri melus byd, methu, fynu, a phechu.
- 17 Tri chadarn byd, arglwydd, drud, a diddim.
- 18 Tripheth ni ellir yn iawn hebddynt er maint à wnelout o ddrwg, tan, dwr, a brenin.
- 19 Tri merthyrolaeth heb ladd, haelder tylawd, diweirdeb dyn ieuanc, a chaingynnal heb gyvoeth.
- 20 Tripheth nid hawdd eu hofi, milgi hwy, bardd annigriv, a gwraig hagr.
- 21 Tri dyn à ddylid bod yn drugar wrth-ynt, alltud, gweddw, ac amddivad.
- 22 Tripheth à ddylid eu diolch, gan lawsedd hyny o dal am danynt, gwa-hawdd, anrheg, a rhybudd.
- 23 Tripheth à gynnal hir ddireidi ar ddyd, drygioni, dryganian, a glythineb.
- 24 Tri chadernyd dedwyddyd ar ddyd, cynneddvau daionus, hawddgarwch, a goddevusder.
- 25 Tri rhwydd hynt, golychwyd, ciniaw, a chydymaith da.
- 26 Tri avrwydd hynt, diaspad, dryghin, ac ymladd.
- 27 Tri gogyflawnder dedwyddyd, caingynnal¹ arno ei hun, dadlau syniannus. ac ymoddev yn gadarn.
- 28 Tripheth hardd ar ddyd, gwybodaeth, campan da, ac addvwynder.
- 29 Tripheth cás ar ddŷn, anwybodaeth, drygganpau, ac atgasrwydd.
- 30 Tri anhebgor gwybodaeth, calon yn meddwl, iaith i dddadgan, a cheudawd i gadw.
- 31 Tri chyw o'r un nyth, fermwr tavawd,¹ bardd dosparth, a dwyvawl cyfes.
- 32 Tripheth à gywirant eu gair yn ddiffuant, angeu, dial Duw, ac ediveirwch.
- 33 Tripheth ni oddevant gellwair, iechyd, llwyddiant, ac amser.²
- 34 Tripheth ni ellir santeiddrwydd lle bythont, gloddest, balchder, a thrachwant.
- 35 Tri nôd santeiddrwydd, cariad perfaith, uvyddawd gwrawl, a thawedig rwydd serchawg.
- 36 Tri nôd lleidyr, tavawd holgar, llygad chwilgar, ac wynebpryd brawychus.
- 37 Tripheth à ddengys gywiriad, genau tawedawg, llygad diymdawr, ac wyneb divraw.
- 38 Tripheth anhebgor tuag at wneuthur pob peth, gwybodaeth, gallu, ac ewyllys.
- 39 Tripheth à geif dedwydd, cariad, heddwch, a llawenydd.
- 40 Tripheth à geif diriaid, casinob, cystrin, a thristwch.
- 41 Tripheth gwrawl uvyddâu iddynt, i'r gwir, i'r byd à ddél, ac i'r ceiliawg pylgain.
- 42 Tri chás Duw a dyn, golwg ymladdgar, tavawd twyllodrus, ac asbri drygionus.
- 43 Tripheth nid da myned yn eu cylech mewn brys, rhyvela, gwleddoca, a dadlaethu.
- 44 Tri nôd doethineb, cartrevgarwch, ymgais, ac amyucdd.
- 45 Tripheth goreu gadael iddynt, ei dieithyr, lliv disyved, a doeth yn ei olwg ei hun.
- 46 Tri harddwch gwlad, ysgubawr, evail, ac ysgol.
- 47 Tripheth, er eu dryced, gwell eu meddu no bod hebddynt, ofeiriad, brenin, a gwraig.
- 48 Tri anfawd llavurwr, gwas diawg, hád lledryw, a thir tragolwg.
- 49 Tripheth anghysurus, ty heb wraig, cell heb vwyd, a chorf heb iechyd.
- 50 Tripheth ar ddyd sy'n boddáu Duw, cyviawnder, trugaredd, ac uvyddawd.

Ac velly tervyna.

Catwg Ddoeth ai cant.

¹ Creftwr tavawd. Ll. ar.

² Ac oedran. Ll. ar.

178. LLYMA ETTO DRIODD CATWG DDOETHI.

- 1 TRIODD Catwg ab Gwynlliw à ddysgant dripheth, boddâu Duw, llesâu dŷn, a gwellau gwybodau a syberwyd.
- 2 Tri chyverddonau dyn, deall, cariad, a goluch.
- 3 Tri ardynmyr einioes dyn, gobraith, cariad, a llawenydd.
- 4 Tripheth à geif dyn goddevus, cariad dynion da, bodd ei gydwybod ei hunan, a rhadverthi Duw.
- 5 Tripheth à geif tyn trugarawg, cariad y byd, tangnev calon a meddwl, a bôdd Duw.
- 6 Tri chosp y sydd am bechawd, cosp cyvraith gwlad, cosp cydwybod, a chosp Duw.
- 7 Tripheth à geif dyn o gredu yn Nuw, digonedd bydawl, tangnev cydwybodawl, a llawenydd newawl.
- 8 Tripheth sy'n dallu y byd, twyll, goruchaviaeth, a thraserch ar ddyn a dynolion.
- 9 Tripheth sy'n arwain y byd ar ddiro, addewidion arglwyddi, wisgodd myneich, a syberwyd merch.
- 10 Tripheth à drallodant y byd, cenvigen, anwiredd, a thrachwant.
- 11 Tri phriv lygredigaeth y byd, balchder, glythineb, a seguryd.
- 12 Tripheth à nerthant ddyn i sevyll yn erbyn yr holl vyd, gweled ansawdd a phrydverthwch gwirionedd, gweled dan bais y celwydd, a gweled y modd y mae y gwir a'r celwydd yn diw-eddu.
- 13 Tripheth à geif dedwydd, cariad, heddwch, a llawenydd.
- 14 Tripheth angenrhaid i bechadur, cydnabod ei bechodau, edivarâu, ac ym-egnïaw daioni yn iawn am danynt.
- 15 Tripheth y sydd a'r naill yn debyg i'r llail o honynt, hen varch dall yn canu telyn a'i garnau, hwch mewn sidanwisg, ac annhrugarawg yn ymddadwrdd am ddwyvolder.
- 16 Tri addysg y rhydd seguryd, i veddwl yn ddrwg, i wedyd yn ddrwg, ac i weithredu'n ddrwg.
- 17 Tair ysgol doeth, cydwybod, pwyll, ac addysg.
- 18 Tair ysgol annoeth, cosp cyvraith, dygwydd drwg yn mywyd, ac ufern yn y byd à ddaw.
- 19 Tri chadernyd doethineb, cov, ystyr, ac arver.
- 20 Tripheth anweddus ar ddyn, tybied ei hunan yn ddoeth, tybied arall yn annoeth, a thybied y gwedd iddo à vyno.
- 21 Tri ychydig à ddangosant lawer o ddoethineb, ychydig balchder, ychydig trachwant, ac ychydig chwedleua.
- 22 Tripheth serchawg ar ddŷn, tangnev-edd, doethineb, a charedigrwydd.
- 23 Tripheth ni waeth eu colli na'u cadw, cyvoeth, ieuencyd, a chariad y byd.
- 24 Tripheth y sydd a gwae a'u collo, gwybodau doethineb, cydwybod lân, a chariad Duw.
- 25 Tripheth y sydd a meltigedig y neb a'u symuto, fin tir, hynt dwr, ac arwydd fordd ac arllwybyr.
- 26 Tripheth à wnânt ŵr yn vlaenawr ar ei gymodogion, meddiannau, gwybodaau, a haelioni.
- 27 Tripheth à geif dyn diwyd, blaenor-iaeth, cyvoeth, a chlôd gan ddoethion.
- 28 Tripheth à geif dyn cywir, dawn, a pharch, a fyniant.
- 29 Tri ynnill dyn dedwydd, cariad ei wlad, heddwch dioval, a llawenydd newawl.
- 30 Tri ynnill dyn dyoddevgar, cariad, llonyddwch, a chynnorthwy.
- 31 Tri hardd byd, dwyvawl, celvydd, a syber.
- 32 Tri pheth ar un à vydd, ac anhawdd yw cael ar arall eu cyvunwedd, wyneb, llavar, a deall.
- 33 Tair fynon gwybodaeth y sydd, pwyll, ansawdd, a gorvod.
- 34 Tripheth a ddylai ddyn à vynai addysg, gwrandaw yn graff, golygu yn graff, a thewi yn ddi-doriant.
- 35 Tri dyn gwahanryw y sydd, dyn i Dduw à wna dda dros ddrwg, dyn i ddyn à wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, a dyn i ddiawl à wna ddrwg dros dda.
- 36 Tripheth y sydd ac nid hawdd ynnill dyn oddiarnynt, ei gred, ei awen, a'i genedyl.
- 37 Tripheth à geif gŵr o deithiaw i wlad estrawn, newyn, anwyd, a gwatwar.
- 38 Tair lllathvesur pob dŷn, ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddiawr.
- 39 Tripheth à gair o ddilyn drwg; cywilydd, colled, a chosp.
- 40 Tripheth à ddylai à gafo gymwynas, ei ddiolch, ei goviaw, a thalu y pwyth.
- 41 Tripheth à ddylai bob un ei wneuthur, gwrandaw'n uvydd, ateb yn gall, a barnu'n hynaws.
- 42 Tair camp à ddangosant ddoethineb,

- dyoddev yn gall, medden y cam, ac ymgais am wybodau.
- 43 Tripheth â enilliant enw da, gwedyd ychydig, gwneuthur daioni, a llavuriaw am gynnaliaeth.
- 44 Tair fordd yr adnebydd dyn, ei ymadroddion, ei arverion, a'i gyveillion.
- 45 Tripheth sy'n cadw y byd mewn trefyn, rhiv, pwys, a mesur.
- 46 Tair cynneddyv anweddu ar ddŷn, taerni cais, caled i roi, a drwg dybiaw.
- 47 Tripheth â gadwant gorf a meddwl mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a llawenydd cydwybodawl.
- 48 Tair afaith cynghor, dwyn ewyllys da, rhyddydd llavar, a gwybodaeth parth ac at yr achos.
- 49 Tri athrawon ynïau dŷn, synwyr awenaidd o reddv ac anian, pwyll o ystyriaeth a chydwybod, a damweinoldeb cylch einioes, ac hebddynt nis gellir gwybyddiaeth gyviawn.
- 50 Tripheth anhawdd eu cael; tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddvwyl.¹
- 51 Tripheth anhawdd eu gwneuthur, tori syched â thân, sychu y gwlyb â dwr, a boddloni y byd.
- 52 Tripheth ni adant ddynd mewn newyn a noethni, bendith tylawd a thrallodus, bendith arglwydd priodawr, a bendith bardd llinolingerdd.
- 53 Tripheth ardderchawg ar ddynd; gwroldeb, dysg, a phwyll.
- 54 Tripheth o'u tra arver á vyrânt einioes dyn, cigvwyd, meddwdawd, a thrachyd á gwraig.
- 55 Tripheth o'u hadver à estynant einioes dyn, y wlád ai magwys yn blentyn, yr ymborth ai maethwys yn blentyn, a'r myvyrdawd ai dyddanwys yn blentyn.
- 56 Tripheth gwell no chyvoeth, iechyd, rhyddydd, a phwyll.
- 57 Tripheth à gryvânt y meddwl a'r deall, gweled llawer, ystyried llawer, a dyoddev llawer.
- 58 Tripheth a gryvânt y corf, gorwedd ar wely caled, wybren oerllyd, a bwyd sych.
- 59 Tripheth à ddichonant bob peth, ac hebddynt nis gellir dim, nerth corf a a meddwl, gwybodaeth, a serch awenbwyll.
- 60 Tripheth nis gellir deddvoldeb o Dduw hebddynt, maddeu gelyn a chamwedd,
- haelioni barn a gweithred, a glynu wrth à vo cyviawn deled à ddelo.
- 61 Tripheth à geif dyn cywir, fyniant, anrhydedd, a diwedd da.
- 62 Tripheth à geif dŷn twyllodrus, drygvyd, drygair, a drwg ddiwedd.
- 63 Tripheth à geif dŷn deddvwyl, iechyd, llwyddiant, ac anrhydedd.
- 64 Tripheth à geif dyn o godl'n fore, iechyd corforawl, cyvoeth bydawl, a bywyd tragwyddawl.
- 65 Tair bost fól, ei gyvoeth, ei vonedd, a'i oferedd.¹
- 66 Tripheth à vostier ar ddoeth, ei ddeall, ei gelyvdydd, a'i gynneddvwyl da.
- 67 Tri chwerrthin fól, am ben y drwg, am ben y dá, ac am ben nis gŵyr beth.
- 68 Tripheth à geif dyn govalus, parch, amledd, a boddlonedd,
- 69 Tripheth a geif dyn gwallus, cywilydd, eisiwedu, a galar.
- 70 Tripheth fy'n harddu meddwl, casau folineb, rhinwedd hylaw, ac awydd dysgu.
- 71 Tripheth ardderchawg ar ddynd, caru gwybodaeth, gwneuthur daioni, a bod yn gyviawn yn yr hyn à wnelo.
- 72 Tri thwyll dŷn, gair tég, chwant ynnill, ac anwybodaeth.
- 73 Tri dŷn ymgadwer rhagddynt: yr avlawen, y testunwr, ac a chwaddo am ben y drwg.
- 74 Tri gevellod cyntavanedig y cythraul, balchedd, anwiredd, a chenfigen.
- 75 Tripheth à geif dyn divaleh, esmwythder meddwl, cariad ei gymodogion, ac awenbwyll ddwyvawl.
- 76 Tripheth à geif dyn dedwydd, llwyddiant, anrhydedd, a thangnev cydwybod.
- 77 Tripheth y ceif dyn annedwydd, dirmyg, avlwyddiant, a phoen meddwl.
- 78 Tripheth à gair o dlodi, iechyd, pwyll, a nerth Duw.
- 79 Tripheth à geif dyn dwyvawl, gair dá, byd dá, a diwedd dá.
- 80 Tri dŷn nid call credu gormodd iddynt, rhodiadur o bell, darllenwr llyfrau anghyviaith, a gwr hŷn no'i gymodogion.
- 81 Tri cholled y corf à bair ennill i'r enaid, colli golud a meddiant, colli iechyd corforawl, a cholli câr a chyvaill.

¹Dwyvawl. LL. ar.¹A'i waswedd. LL. ar.

- 82 Tri chynghor Lasar, car dy Dduw a'th wnaeth o ddim, ymgais a Duw a'th brynwys a gwaed ei Vab Iesu Grist, ac uvyddâa i Dduw a'th varn drwy air ei Vab Iesu Grist.
- 83 Tri athraw dŷn, un yw dichwain, sev addysg o weled a chlywed; ail yw deall, a hwnw â ddaw o ytsyr ac ymbwyll; trydydd yw awen yniawl o ddawn Duw yn radverthwech cynhenid.
- 84 Tair priv ddyledswydd dŷn parth gwlad a theulu, ynnill meddiant drwy ddiwydrwydd a chywirdeb; llesau ei wlad a'i genedyl ymhob gorchwyl â wnelo; a gyru addysg deddvoldeb ar bob un lle ydd elo.
- 85 Tri ovyn â gadarnâant galon dŷn, ovni credu y cyvan â glywo gan arall, ovni llwyddiant bydawl, ac ovni anvoddau Duw.¹
- 86 Tri ovyn â wanâant galon dŷn, ovni gwedyd y gwir, ovni advydigrwydd, ac ovni diawl.
- 87 Tair sylvaen deddyv a chynneddyv, trevn, cyviannder, a thangnev.
- 88 Tripheth canmoladwy ar ŵr, ymad-drawdd doeth, trevnu 'n hardd, a gweithredu 'n gyvianu.
- 89 Tri diogelder dyn, iechyd, rhyddydd, a chydwybod dda.
- 90 Tripheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur yn gwbyl, adnabod ei hun, gorchvygu ei chwantau, a chadw ei rin.
- 91 Tripheth â gynnaill gŵr ymhob peth â wnelo, serch ar â wnelo, gwybod y modd ai gwneler, a bod cyvianwn yn marn cydwybod ai gwnelo.
- 92 Tripheth â geif gŵr o'i gyvoeth trais, cas rhyngtho a dyn, cas rhyngtho a'i hun, a chas rhyngtho a Duw.
- 93 Tripheth serchawg eu gweled, diriaid yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn ddwyvawl.
- 94 Tripheth â ellir o gyvoeth cyvianwn, digonedd bydawl, llusendawd brawdawl, a dâioni gwladawl, ac o'r tri hyn bodd Duw nevawl.
- 95 Tripheth â eilw fôl yn annhwyll, ceisio gwybodaeth dœd â ddêl, rhoddi cardawd heb veddwl am â ddêl, a dyoddev dros wir a chyvianwn heb ovni am â ddêl.
- 96 Tripheth ni ellir cudd arnynt, cariad, cās, ac awenbwyll.

- 97 Tripheth hawdd eu gweled lle bont, cyvoeth, gwybodaeth, a gwroldeb.
- 98 Tri chelwydd y sydd, celwydd ar air â bair i arall weddy peth na vo gwir, celwydd ar weithred â bair i arall weithredu o grêd yn erbyn â vo gwir, a chelwydd ymddwyn â rhith, â bair i arall veddwl a barnu yn wrthwyneb i'r gwir.
- 99 Tripheth â wnant ŵr yn hoenus, ei wraig yn ei garu, ei orchwyl yn llwyddaw, a'i gydwybod wrth vodd Duw.
- 100 Tripheth y dylai ddyn eu cadw yn wastadawl o vlaen ei lygaid, ei ddyledswydd bydawl, ei gydwybod, a deddvau Duw.

Ac velly tervyna—Catwg
Ddoeth ai Cant.

179. TRIODD ETTO AMRYVAL.

- 1 TRIPHETH nid hawdd eu hattal, frwd rhaiadyr, saeth o vwa, a thavawd ynydd.
- 2 Tripheth ni hir barâant, tês Mawrth, bwa y gwlaw, a pharch cellweirgar.
- 3 Tri nôd criston, caru gelyn, celu â wna o ddaioni, a chymodi rhwng caseion.
- 4 Tair athrawiaeth nid call a'u crêd, â rotho gŵr yn mhlaid â vo ar ei lês a'i llwyddiant ei hun, â rotho ag ynddi gās at arall, ac â rotho gŵr doeth yn ei olwg ei hun.
- 5 Tri dyn nyw mawr gerir, balch, llwvyr, ac achwyngar.
- 6 Tri dyn hawdd eu hebgor, na wnelo lês i neb, na pharo lawenydd i neb, ac nas gadawo lonyddwech i neb.
- 7 Tair priv gynneddyv x sydd ar ddyn i ddiawl, balchder cenvigenus, cybydd-dra trachwantus, a gweniaith dwylloddrus.
- 8 Tri chynghor yr aderyn melyn, na vavr alara am â ddarfo, na chrêd yr hyn na allo vod, ac na chwenych na allech ei gael.
- 9 Tripheth â yrant ŵr allan o'i dŷ, mwg, to anniddos, a gwraig anynad.
- 10 Tripheth sy 'n dyvethu y bŷd, brenin fôl ei gynghor, ynad heb gydwybod, a mab heb ovyn.
- 11 Tri nôd cywir y sydd ar ddŷn i ddiawl, ac nis gall ymddyhebu ag wynt, ei air, ei olwg, a'i ymmod.

¹ Digiaw Duw. LL. ar.

² Santaidd. LL. ar.

- 12 Tri gwreiddyn pob drwg, trachwant, celwydd, a balchder.
- 13 Tair cynneddyv y sydd yn nglyn a dyn i ddiawl, trachwant, ceuvigen, a balchder.
- 14 Tripheth ebrwydd y darvyddant, rhyv-yg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a golud heb gyviawnder.
- 15 Tri nodau cywirion ar ddyn à ddangosant beth ydyw, gair, go.wg, ac ymddwyn.
- 16 Tri chynghor à roddes Branwen verch Llyr, na ddwg alar am a dderyydd, na chrêd yr hyn na ddychyn vod, ac na chais nas gallot ei gael.
- 17 Tripheth à ddifeithiant y byd, brenin fôl heb gynghor, barnwr heb gyviawnder, a gwas heb ovin.
- 18 Tripheth ni hir barâant, rhwysg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a pharch heb haeddiant.
- 19 Tri dyn ni vyddant wyrnigiou vyth, à wreicâo wrth gynghor ei gnawd, à wleddo wrth gynghor ei vlys, ac ac à ymladdo wrth gynghor ei wfn.
- 20 Tri dedwyddwch teulu, gwarcheidwad cywir, bugail govalus, a negeswr doeth.
- 21 Tair dedwyddgamp gŵr, bôd yn llawen yn ei dŷ, bod yn dda yn ei eglwys, a bod yn ddyddiwr rhwng ei gymodogion.
- 22 Tripheth nid hawdd eu gweled, balch yn hael, ieuanc yn ddoeth, a hên yn voesgar.
- 23 Tripheth ni wnant avles i neb, celu drygvoes, rheoli drygnaws, a difawd drwg veddwl.
- 24 Tripheth à geif gŵr deddvawl, digonedd bydawl, heddwch ysbrydawl, a lawenydd nevawl.
- 25 Tripheth à wnant ddyn yn ddiawl, balchder, cenfigen, a lledrad.
- 26 Tripheth ni cheir ddyn à welo 'n ddi gon o honynt er à gafu, iechyd, hoedyl, a chyvoeth.
- 27 Tri dyn à gerir gan Dduw, cadarn cyviawn, dewr trugarawg, a hael diedivar.
- 28 Tripheth à ŵyrant varn gyviawn, cariad cyveillion, ovin cedyrn, a chwant da bydawl.
- 29 Tri glŵth byd, mor, dinas, ac arlwydd.
- 30 Tripheth ni mad-ddiwedd a'u hymddirieto, iechyd yn henaint, hindda y gauav, a gwynfyd o bethau y byd.
- 31 Tripheth à dwyllant à ymddirieto iddynt, addewid gordderchwyr, fyddlondeb taiawg, ac amser ieuencyd.
- 32 Tripheth nid oes ond y twyll o honynt, serch trythyll, diniweidrwydd arglwyddiaeth, a dwyvoldeb clâw gwelyvawg.
- 33 Tripheth ni ddylid eu credu, breuddwyd hên wrach, llw gordderch, a chwedyl heb warant.
- 33 Tripheth à geif cybydd angawr, poen yn casglu, goval yn cadw, a thristweh yn colli.
- 35 Tair sail doethineb, dysg yn ieuenticid, cov yn cadw, a synwyr yu deall.
- 36 Tripheth ni dderyyddant vyth, cardawd vlodeuawg, enaid dyn, a chariad perfaith.
- 37 Tripheth nid oes namyn Duw a'u gŵyr, dechreu pob peth, achos pob peth, a diwedd pob peth.
- 38 Tri gavael y sydd ar Dduw, deall pwyllgar, cariad goddevgar, a chydwybod ystyrgar.
- 39 Tri phriv roddedigion Duw, awen, deall, a rhadverthwch.
- 40 Tripheth à ddygant ddyn at Dduw, amynedd, cariad, a chydwybod.
- 41 Tair priv gynneddyv dwyvoldeb, deall yn gyviawn, cariad perfaith, a goddev cadarn.
- 42 Tri chyverlyniaid doethineb, awen, ystyr, ac ymgais.
- 42 Tri chyverddonau doethineb, gwarâu gwylltovaint, mwyâu tangnev, a gwellau deddvau.
- 44 Tri rhagweinyddiaid doethineb; addysg ddeddvawl, arver weithredawl, a serch awenawl.
- 45 Tri arddangos awen o Dduw, ymddwyn doeth, ymgais er gwell, ac ymddal ar bwyll.
- 46 Tri arddangos doethineb, ymddal ar bwyll, ymddal ar awen, ac ymddal ar welliedigaeth.
- 47 Tripheth à ddyvydd o dangnev, amlâad meddiannau, gwellaad moesau, a mwyâad gwybodau.
- 48 Tripheth ni waeth bychodedd no gormodedd onaddynt, gwleddoldeb, golloldeb, a boddoldeb.
- 49 Tri dyn goreu pa bellav y bont, gwenieithwr truthgar, athrodwr cynhengar, a chwedleuwr celwyddgar.
- 50 Tri chydgyveillion prifordd y nevodd, tlawd amyneddgar, doeth ymbwyllgar, a gweliedydd goddevgar.

- 51 Tri dyn ni welir amgen iddynt no chas yn vyw a chlôd yn varw, doeth tangnevgar, athraw gwireddeg, a chyvaill cywir ceryddgar.
- 52 Tri arddangos dynoldeb, haelioni serchus, ymddwyn cariadus, a gwybodau molianus.
- 53 Tripheth ni lwydd à el yn eu herbyn, anianoldeb, govynoldeb, a darwein-oldeb.
- 54 Tri rhyvedd byd, caru rhyvel yn vwy no heddwch, caru gormes yn vwy no chymmes, a charu gau yn vwy no gwir.
- 55 Tripheth à ddylid eu dambwyll ar bob dyn, nertholdeb, tueddoldeb, a devnyddioldeb.
- 56 Tri gwrthgevyddion daioni, balchder, llid, a thrachwant.
- 57 Tri chyvodolion¹ doethineb; deall, ystyriaeth, ac addysg.
- 58 Tri rhagvodolion doethineb; deddvoldeb, tangnevoldeb, a dwyvoldeb.
- 59 Tri chyvystyr doethineb; rheidioldeb, moddoldeb, a buddioldeb.
- 60 Tripheth à gau yn erbyn doethineb, balchder, trachwant, ac ovrnoc-rwydd.
- 61 Tri harddwch gwlad, llavuriaeth ddeallus, cymydogion cydvyddus, a llywodraeth gydwybodus.
- 62 Tripheth à bair llwyddiant a golud, gwneuthur o ŵr à vo raid iddo ei hunan yn lle ymddiried i arall ei wneuthur, gwneuthur à ellir heddwch yn lle oedi hyd y voru, a gwneuthur devnydd pwyll ac ystyr o bob peth à ddelo ger bron synwyr a deall.
- 63 Tri phwyll y sydd dros dewi, rhag dywedyd y peth nas dylid, rhag dywedyd y modd nas dylid, a rhag dywedyd y lle nas dylid.
- 64 Tri phwyll y sydd dros ddywedyd a deued à ddêl, addysg rhag anwybodaeth, cyngor rhag amryson, a gwirionedd rhag celwydd argywedus.
- 65 Tripheth nis gall namyn Duw yn unig, gwneuthur yr hyn na vu erioed o'r blaen, gwybod à ddaw, a barnu ar gydwybod.
- 66 Tripheth nid oes namyn Duw a'u gwyr, dechreu, cynnal, a diwedd.
- 67 Tripheth goreu eu gadael i Dduw, barn, gobrwy, a dial; canys nid oes ond eve à ŵyr à ddylid o un nac arall o'r tri.

¹ Tri chynvodolion.

- 68 O dripheth y gwybyddir a vu, y sydd, ac a vydd; yn gyntav, o vwy mor gyviawn, o barth ymgais à Duw; yn ail, o vod mor rhydd oddiwrth a gaethai arnat à Duw; yn drydydd, o *garu* a *chasâu* yr un pethau ag a wnai Duw: ac o hyn y gweli pob gwirionedd, a phob hardd, a phob iawn, a phob dyled, a phob hygar, a phob addas, yn un ansawdd ag a'u gwél Duw; ac y gwybyddi di ba bethau a ddygwyddant yn ddiymball; canys nis dichyn amgen nog y myn Duw bob peth yn ei amser herwydd y soniwyd am eu noturiaethau a'u cynneddvau; canys yn Nuw y mae nerth a'u dichon, a gwybodaeth a ŵyr eu medru, a chariad at bob iawn a'u myn, ac nas goddev amgen.

Ac velly tervyna—Catwg
Ddoeth ai Cant.

180. TRAETHAWD LAS CATWG DDOETH.

- GWNA ddaioni unwaith ti ai gwnei yr ail waith rhag cywilydd, a'r drydydd waith o voddlondeb, a'r bedwerydd waith o serch, a chwedi y delo serch atto ti ai gwnei dros vyth; canys nis gellir diwedd serch cynneddvawl: nid oes na varw namyn serch.
- A gafu air da unwaith ev á chwennych ei gadw a'i gynnal, o cheif yr ail waith eve á lawenâa o'i achos, o cheif y teirgwaith eve ai serch, ac o'i serchu, eve á ymgadarnâa yn ai dirper; a chadarn o serch cadarn tragwydd.
- O chwennychi troi dyn oddiwrth ei vai rho iddo air da, ac etto ac etto, hanpid gwell gŵr o'i ganmawl, hanpid gwaeth a woganer, a gollo a'i bôdd yn unpeth ai cais yn arall, a gafu ai bôdd yn unpeth, bynag y bo, eve ai ceidw gyhyd ag y bo galladwy iddo; canys dyn á ymgais ai bôdd; canys nid byw ond bôdd, ac addwyn i bob un ai bôdd.
- A elwir yn gall á gais vod yn gall, ac o chais ev á lwydd, ac o lwydd ev á chwennych, ac o chwennych ev á serch, ac o serch eve á ymgadarnâa ynddo.
- A vernir yn gall á ymgais i vod yn gall, o ymgais cael, o gael gobaith, o obaith adymgais, o adymgais pwyll, o bwyll cyvlywydd; ac ni ddifyg nerth a llwydd lle a'u hymgyrch gobaith, pwyll, ac ymgais.

Lle chwennyecher gyru daioni moler ev:
 mawl á gyfry ystyr, ystyr á bair
 bwyll, pwyll á bair serch, serch á bair
 egni, egni á lwydd, llwydd á dddwg
 lawenydd, llawenydd á gyrech ei ad-
 gael, adgael á gyrech lwybrau y cael,
 ac yn un naw's á hyn yr hen ddiar-
 hebawd.

Nid daioni ond gallu,
 Nid gallu ond cyfraw,
 Nid cyfraw ond serch,
 Nid serch ond mawl,
 Nid mawl ond daioni.

Mawl a wna dripheth, nid amgen,
 Y gobaith yn gadarn,
 Y pwyll yn ddychymygvawr,
 A'r gorchwyl yn hawdd.

Ac wrth hyn bid weledig modd y dylai
 athraw parth ei ddarymgais, er dysgu
 a dangos gwybodau daionus, a phob
 gwir, a phob gorau, a phob rhyw a
 rhith, ar ddaioni, sev y dylai eve—

- 1 Dangos rhyw a rhin,
- 2 Moli daioni,
- 3 Cyfroi serch.
- 4 Cadarnáu gobaith.
- 5 Amlygu llês.
- 6 Dychymyg moddoldeb.
- 7 Frwythloni deall.
- 8 Cevnogi pwyll.
- 9 Dangos cyviawn ac anghyviawn.
- 10 Arwain ystyr.
- 11 Hawddáu gorchwyl.
- 12 Cadarnáu gwirionedd.
- 13 Datin twyll.
- 14 Deall ei ddigon a'i vodd ar y pethau
hyn.
- 15 A bod à eirch ar arall ymhob cyfur.
 Ac velly tervyna'r draethawd lês:
 Catwg Ddoeth ai Cant.

181. OSAU CATWG DDOETH.

Os dilys o dyst dy wybodaeth fyrv, na
 ddawr a'th amheuant.
 Os call pob ymgais ag amcanwyd, na
 ddawr a'th watwarant.
 Os doeth o lwyr ystyrbwyll dy varn, na
 ddawr ai gwrthvarnant.
 Os cyviawn a phwyllgar dy vuchedd, na
 ddawr a'th oganant.
 Os iawn a'th geir bob gair a gweithred na
 ddawr a'th ryveiant.
 Os dedwydd o ddevawd a'th welir, na
 ddawr a'th ddivriant.
 Os bydd à vo cyvraid yn dy gell, na ddawr
 à loddestant.
 Os gwir á vydd ar vlaen dy davawd, na
 ddawr a'th gelwyddant.

Os parch a'th ddyvydd am iawnder o gam,
 na ddawr a'th enllibant.
 Os tlawd o wneuthur elusen a phwyll, na
 ddawr a'th ddibrisant.
 Os dyoddev er mwyn boddáu dy Dduw, na
 ddawr a'th ddirmygant.
 Os wyd o gorf a chydwybod yn iach, na
 ddawr a'th wrthenwant.
 Os gwell o'th gymhlegeth y gwelir y byd,
 na ddawr a'th wrthlynyant.
 Os rhodiwr hyd fyrrd cyviawnder wyd, na
 ddawr a'th wrthgyrechant.
 Os drwg á syrth yn ddirym dan dy draed,
 na ddawr à deyrnasant.
 Os perchir dy gampau gan deulu nev, na
 ddawr a'th aumharehant.
 Os cynnull awenddysg a'th holl nerth wyd,
 na ddawr a'th wrthbwyllant.
 Os cyvaille cydwybod dangnevgar lân, na
 ddawr a'th adawant.
 Os gobaith a'th gysur i'th ddydd a'th awr,
 na ddawr a'th ryvlinant.
 Os llawen dy galon wrth vodd Duw ner,
 na ddawr a'th rywestlant.
 Os mawr wyd yn ngolwg Duw dovydd
 dad, na ddawr a'th vyechanant.
 Os engyl a'th nawdd yn nydd a nos, na
 ddawr a'th erlidiant.
 Os Duw yn mhob amcwydd a saiv o'th
 blaid, na ddawr a'th erbyniant.
 Os eefin y diwedd wlad nev i'th rân, na
 ddawr a'th ysbeiliant.

Catwg Ddoeth ai Cant.

182. LLYMA OREUAW A DDODER AR GATWG
 DDOETH MEWN RHAI LYVRAU, AC AR
 GEDIVOR VARD D MEWN UN LLYVYR
 -ARALL: CHWILIED A GAFO LE.

GOREU ar gardawd ei rhoi yn y dirgel,
 GOREU ar venyw ei drwg yn ddiymgel.
 GOREU y chwareuon ymwrthod a'r cyvan,
 GOREU pob ynnill adynnill dy hunan.
 GOREU o'r gwyr yr hawddgarav ei ddev-
 awd,
 GOREU o'r gwragedd y byrav ei thavawd.
 GOREU ar lencyn ymgynghor a'i athraw,
 GOREU ar lances o ddevawd yn ddistaw.
 GOREU o'r campwyr y lleiav ei draferth,
 GOREU moesgarwch ymarwedd yn bryd-
 verth,
 GOREU pob chwareu yw gado y croen gar-
 tret.
 GOREU ar wladwr ei gael yn ei addev,
 GOREU cymodawg cymodawg didervysg,
 GOREU ar athraw cydyne l a'i addysg.
 GOREU gwaith criston ymroi ar gyviawn-
 der,
 GOREU athrylith athrylith o vwynder.

Goreu boneddig boneddig gwareddawg,
 Goreu ar antur anturiaw'n galonawg.
 Goreu divyrwch cân adar boreuddlydd,
 Goreu cyweillach ymgyvryn â dedwydd.
 Goreu creftwriaeth llavuriaw tdn daiar,
 Goreu doethineb doethineb avlavar.
 Goreu gwaith undydd rhoi bwyd i newyn-
 awg,
 Goreu cyverddawn hynawsder trugarawg.
 Goreu gwaith celyydd ymarbwyll a'i am-
 can,
 Goreu adnabod ymnabod dy hunan.
 Goreu gweithredon gweithredon trugaredd,
 Goreu gwaith ystyr iawn ystyr y diwedd.
 Goreu pob meddiant meddiannu llaw gelv-
 ydd,
 Goreu trysorau trysorau gwybelydd.
 Goreu pob cynnull yw cynnull gwybodau,
 Goreu gwaith ymbwyll deddvoli cynnedd-
 au.
 Goreu gwroldeb darostwng ei valchder,
 Goreu pob ymddwyn ymddwyn yn ddi-
 drawsder.
 Goreu gorchestion gorchestu tangnevedd,
 Goreu pob deall yw deall gwirionedd.
 Goreu pob awen cywirdeb cynneddvawl,
 Goreu diwydrwydd ymvydio'n ddarbod-
 awl.
 Goreu gwaith synwyr ymddyspwyll difu-
 ant,
 Goreu pob dirwest ymddirwest rhag tra-
 chwant.
 Goreu pob gochel yw gochel cybydddawd,
 Goreu pob golud yw golud cydwybod.
 Goreu deddvoldeb deddvoldeb o grevydd,
 Goreu y goreuon, boddloni Duw ddovydd.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

183. NIDIAU ODLEDIGION.

Nid gallu ond nerth i'w arver,
 Nid da un peth nas cymmerer.
 Nid doethineb heb ddarwybod,
 Nid gwybodaeth heb ddangos nôd.
 Nid dewr ond un â darawo,
 Nid doeth ond dewr â beidio.
 Nid addysg heb ddoethineb,
 Nid callder ond cywirdeb.
 Nid ymgynnal heb ddarbod,
 Nid crevydd ond cydwybod.
 Nid darbod ond cyviawnder,
 Nid cydwybod ond daionusder.
 Nid daionusder ond o fwriad,
 Nid bwriadus ond o gariad.
 Nid cariad ond uvyddawd rhad,
 Nid uvyddawd ond i Dluw dovydd dâd.
 Nid caru Duw ond cadw ei orchymyn,
 Nid gwir gwir ond ei gredu a'i ganlyn.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

184. HARDD BETHAU CATWG DDOETH.

HARDDWCH mâb ei addwynder,
 Harddwch merch ei gwylder.
 Harddwch gŵr ei ddoethineb,
 Harddwch gwraig ei fyddlondeb.
 Harddwch tenlu syberwyd,
 Hardd ar bob gŵr celyddydd.
 Hardd ar hên ei wybodau,
 Hardd ar ieuanc glân gampau.
 Hardd ar vlaenor ystyriaeth,
 Hardd ar athraw dysgeidiaeth.
 Harddwch llavar gwâr oslev,
 Hardd ar bawb byw yn nghartrev.
 Hardd ar gyvaille cywirdeb,
 Hardd ar gymodogaeth undeb.
 Harddwch cerdd ei gwirionedd,
 Hardd ar ddwyvawl glân vuchedd.
 Hardd ar arglwydd haelioni,
 Hardd ar bob dŷn daioni.
 Hardd ar vrenin gyviawnder,
 Hardd ar wladwr gwrollder.
 Harddwch eglwys ei rhiniau,
 Harddwch llys llês gorddodau.
 Harddwch gwlad glan arverion,
 Harddwch cenedyl ei doethion.
 Harddwch dinas ei moesau,
 Harddwch dysg gloew ddosparthau.
 Harddwch dedwydd santeiddrwydd,
 Hardd ar bob tlawd boddlonrwydd.
 Harddwch awen ei hasbri,
 Harddwch pob peth ei deithi.
 Harddwch doeth ei amynedd,
 Hardd ar bob hardd tangnevedd.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

185. LLENWYDDION CATWG DDOETH.

1.

AWENGAR a leinw ei ddeall â gwybodau,
 Celyydd a leinw ei gov â dosparthau,
 Anianus â leinw ei chwant a'i serchiadau,
 Gloddestgar â leinw ei vol â phob moeth-
 au,
 Diwyd a leinw ag yd ei ysguboriau.
 Darbodus â leinw ei gell â chyvreidiau,
 Haelionus a leinw newynawg â bwydau.
 Deddvol â leinw ei bwyll â rhinweddau.

2.

Drygionus â leinw ei vro ag anvawl pob
 doethion,
 Daionus â leinw y bŷd a'i glôd o gylechon.
 Doeth â leinw ei vryd a phwyll fyddlawn,
 Tangnevgar â leinw ei vro a deddvolion,
 Cybydd â leinw ei gist ag aur ddition,
 Diawl a leinw ufern â chybyddion.
 Dedwydd â phob daioni a leinw ei galon,
 Duw â leinw ei nevodd â dedwyddon.
 Catwg Ddoeth ai Cant.

186. DAMUNEDAU CATWG DDOETH.

1.

BYDDED imi wŷr drygion,
A phob enaid anghriston,
Hyd olaith yn elynion.

2.

Na vydded ryngwyv dangnev
A gelynion brenin nev,
Ac nas carant ei saint ev.

3.

Nam bydded le bwyv i'm traill,
Mâb diriaid imi'n gyvaill,
Addwyn a'u bodd bawb craill.

4.

Bwyv gâr i bob cynneddwawl,
Ar wedd sant, canys Duw a'u mawl,
Boed ev i mi gâr dwyvawl.

5.

O'm cyrch doeth dwyvawl vuchedd,
Yn mygyr ovwy tangnevedd,
Bwyv a'i ervyll mal ai gwedd.

6.

Brenin a thad ac athraw,
Boed imi a'm parch iddaw,
A vo dwyvawl i'm cyviaw.
Catwg Ddoeth ai Cant.

187. ENGLYNION A GANT CATWG DDOETH.

1.

UN ansawdd lle bo'n lledrad,
Cudyn gwlan a'r holl ddavad,
Drwg yw Drwg yn mhob tyviad.

2.

Un achreth ar groen y tân,
Bid mawr eirias bid bychan,
Drwg yw drwg yn mhob anian.

3.

Un angeu á ddaw o haint,
Ai bach ai mawr gwynovaint,
Drwg yw drwg, drwg yn mhobmaint.

4.

Ni ddaw'r ai dyfo'n anghlod,
Ai mawr ai bach y pechod,
Drwg yw drwg yn mhob travod.

5.

Ni vaw'r bwys parth argywedd,
Ai mawr ai bach y caredd,
Drwg yw drwg yn mhob agwedd.

6.

Na ystyr maint y pechawd,
Ystyr maint anuvydddawd,
Dod bob peth ar ei waelawd.
Catwg Ddoeth ai Cant.

188. DEIVREGAWD A GANT CATWG DDOETH.

Ni omedd yr haul ei dês i'r ynvyd â boer
yn ei wyneb,
Ni omedd Duw nêr ei lês i'r diriaid er
maint ei gasineb,
Ni adawodd Duw neb heb nerth â weryd
o bob folineb,
Ni ettail Duw dad ei nawdd i'r dedwydd
â garo doethineb,
Ni ddianc dros vyth rag cosb y drygwr â
wna drawsineb,
Ni ddfyg ond aros y dydd anrhydedd i bob
gwarineb,
Ni waeth pan ddêl awr ddiwedd ar ddy
ai dyvu'n groesineb,
Ni veth ar ai cais oleuni Duw yn eithav
gloewineb.

Catwg Ddoeth ai Cant.

189. NIDIAU ODLEDIGION.

NID hir y pery yr abwy lle bo llawerodd¹
o vrain,
Nid melus bydd erddigan lle bo gormod-
edd o sain,
Nid hawdd yw cysgu'n esmwyth lle bo
gormodedd o chwain,
Nid mawr y cerir gorwedd lle bo gormod-
edd o ddrain,
Nid hyvryd rhodiaw llwybrau lle bo gor-
modedd o vain,
Nid mawr synwyrâu geneth lle gormod o'i
phrid yn gain,
Nid mawr moesgarwch llances ni wisg am
ei thavawd wain,
Nid call undyn o'i wybod â ddymgais ag
un o'r rhai'n.

Catwg Ddoeth ai Cant.

190. GWASGAREDD CATWG DDOETH.

1.

DIRIAID á glud i ddedwydd,
O vorodd ac o vynydd,
O gwll daiar alavon,
Ac o eigion avonydd.

2.

Eiry mynydd bydd ar vai,
Bei canfai bawb ai dyddysgai,
Ni chefid annysg yn neb rhai.

¹ Gormodedd.

3.

Cain cynwvre gwynt am lwyv,
Gnawd gwynvyd gwr ei gymwv,¹
Gwae ni chein à vo dawn dwyv.

4.

Ar bob bôd ac ar bob byw,
Yn mhob rhith ac yn mhob rhyw,
Gorev tangnev tangnev Duw.

5.

Cyrchid diriaid yn abell,
Cyrchid doeth ei ystavell,
Gwae à syrth mefyl o'i avell.²

6.

Cyrchid dedwydd ei adail,
Cyrchid diriaid y dan ddail,
Gwae à syrth mefyl o'i gesail.

7.

Gwell enw nôd no nerth unben,
Gwell dysg no golud cyvrben,
Gwell awen no dysg cymhen,
Gwell cydwybod nog awen.

8.

Cais ddedwydd yn ei addev,
Cais ddiriaid pob anghartrev,
Doeth ni ysgar a'i ystrev.

9.

Gnawd i lwrv ei ladd yn fo,
Gnawd i ddewr ddiane o daro,³
Gnawd i wâs gwych à vyno.

10.

Godidawg wyneb o gân cu,
Gyda mynych athrevu,
Gwae ev ni wêl gân o'i du.

11.

Ni chyll un dedwydd ei swydd,
Ni chyll iawn ymgais ei lwydd,
Ni chyll ymbwyll ei amrwydd,

12.

Cyd bo dy lwybr dan wasgawd,
Ni'rh ddyvu pwys pob gosawd,
Na cherydd a'i dêl anfawd.

13.

Gwilia ba gyrch dy fwriad,
Iawn i ddoeth wiliaw'n wastad,
Ni wyl dyn a'i dyddaw'n vrad.

14.

Gwilia dro dy droed beunydd,
Anamlwg yt a'rh orvydd,
Gwell angen no chywilydd.

¹ Ai gynwvvy?² Ai asell?³ Wrth daro.

15.

Gwilia verw dy vryd beunoeth,
Gwell pwyll i ddyngog aur coeth,
Gwell angeu no byw annoeth.

16.

Gwilia bwyll dy ben beuawr,
Anmhwyl o'rh bell nid nemawr,¹
Gwell bedd no bywyd gwydvawr.

17.

Gwilia'th davawd ac à wnêl,
Ond llavar nid diymgel,
Pob un á glyw lle nas gwêl.

18.

Gwilia wrth dy Dduw beunydd,
Na ddfygia di'n dy fydd,
Gwell no byd buchedd dedwydd.

19.

Tavawd ni chêl ei yni,
Gwaethav dysg ymdavodi,
Nid hwyr lle hawdd dirieidi.

20.

Ystyr pob gair a'i ddiwedd,
Dir tâl i bob amynedd,
Ac ni thwyll pwyll pen a'i medd.

21.

Yn mhob gwall yn mhob blinder,
Amynedd a'rh vudd lawer,
Rhag pob clwyv eli amser.

22.

Ystyr a'rh vydd o bob tu,²
Na ddidawr naws o'rh neilltu,
Nid rhy hên neb i ddyngu.

23.

Dod ddarbod à veddylych,
Ar dy law a'i lwyr edrych,
Gwybydd pan cyn y gwnelych.

24.

Dig, bid dawn Duw er cerydd,
Ac er dangos barn Dovydd,
Hawdd y diwedd dig dedwydd.

25. i

Edrych dy gamp a bydd gall,
Cymmer hyn ar dy ddeall,
Cas gan ddrwg drwg yn arall.

26.

A golles air am dano,
Da o gamp á gaid arno,
A golles nas bu'n eiddo.

27.

Gwna y goreu yn mhob angen,
O'r peth à vo'n dy berchen,
Gwell no dim gwasgawd brwynen.

28.

Cymmer à vo'n dy veddiant,
A thitnwya dy fawrchwant,
Haws no'u cadw cynnull ariant.

29.

Gwilia gyfroi dy galon,
Ac nas cefi'n vall i'th vron,
Gwaeth no chledd cerydd doethion.

30.

Gwybydd droion dy veddwl,
Yn mhob ainc yn ing arddwl,
Ni hawdd baid pechawd â chwl.

31.

Yn mhob rhwy, yn mhob rhyvel,
A welir hawdd ei ochel,
Nid drwg ond drwg yn ymgel.

32.

Ni mad ddiwedd trythyllwg,
Cyd nas cafer yn ngolwg,
Gwaethav gelyn calon ddrwg.

33.

A wnêl ormes o drawsedd,
A thrais, a thrai tangnevedd,
Ovned ev na ovno vedd.

34.

A wnêl drwch o'i greulonder,
Yn ngwlad, a phob difeithder,
Ovned na ovn ond Duw nêl.

35.

A wnêl anneddyv ar gampau,
A phob anrhaith, a phob gau,
Ovned pob diovn angau.

36.

Cynghor á roes máb Morvryn,
I arglwydd mawr drwg o ddyn,
Ovna na ovn un gelyn.

37.

Cynghor á roes Cadeiriaith,
I ddiriaid á wna'n anrhaith,
Ovna na ovn ei olaith.

38.

Cynghor gan Váb Duw á gaid,
Ac ev o'i bèn ai dywaid,
Ovner ev à ladd enaid.

Catwg Ddoeth ai Cant.

191. CHWEDLAU Y VRAN.

1.

BRÂN á gant chwedyl yn nyfryn,
Wrth chwiliaw am ei gronyn:
Nid dysg dysg heb ei ddilyn.

2.

Brân à gant chwedyl ar uchder
Derwen, uch deufrwd aber:
Trech deall no grymusder.

3.

Brân á gant chwedyl yn ngellytydd,
Man y cafai awr lonydd:
Digon Duw da i ddedwydd.

4.

Brân á gant chwedyl o vrig dêr,
Man ai clywai yr holl adar:
Ni chenir cloch i vyddar.

5.

Brân á gant chwedyl gan wawr,
Wrth ai holai'n ei hattawr:
Doeth ni threyvd nyw ymdawr.

6.

Brân á gant chwedyl yn mlaen traeth,
Wrth nas gellynt ymarvaeth:
Nid meddiant ond gwybodaeth.

7.

Brân á gant chwedyl yn nidrain,
Ac o bell clywid ei sain:
Gorvydd dewr ar bob dichwain.

8.

Brân á gant yn ngelliau,
Lle 'ddoedd beilchion yn nadlau:
Un gyvlwr pawb yn angau.

9.

Brân á gant o vrig gwydd,
Yn nghlyw holl adar coedydd:
Doeth á ymdwng á Dovydd.

10.

Brân á gant chwedyl yn nghilvach,
Wrth à gâed yn nghyveddach:
Nid pyd ond drwg gyveillach.

11.

Brân á gant chwedyl o vrig òn,
Wrth adar o gybyddion:
Tlawd pawb nyw gwel eu digon.

12.

Brân á gant chwedyl yn nifaith,
Wrth ag oedd ei chydymaith :
Ys gwynvyd bodd heb obaith.

13.

Brân á gant chwedyl yn gall,
Wrth nad elynt gan ddeall.
Gwledd nid gwledd ar barth arall.

14.

Brân á gant chwedyl wrth ei chyw,
Am ydd elynt yn nghydyw :
Pob peth a gar ei gyvryw.

15.

Brân á gant chwedyl gan bwyll :
Wrth à gafai'n annarbwyll :
Wrth ddall ni wiw dal canwyll.

Catwg Ddoeth ai Cant.

Ac velly terryna llyvyr cyntav y GWYDDVARDD CYVARWYDD, ac yn canlyn (ar ol Athrawiaeth y BARDD GLAS ac ereill) y mae yr ail lyvyr, a hronw gwalystawd y Diarhebion Cymreig yn ddotharus o lythyr, herwydd trevyn y llythyrenau Cymreig, pob diarheb yn ngwalystawd ei llythyren gyssevin, mal y bai hawdd ei chael; a'r cwbyl wedi ei dymu o'r hen lyfrau doethineb lle'ddoedd à gant CATWG DDOETH yn nghymysg a phethau ereill cyvnotur a'r pethau à geir yma; dan obaith y bydd hyn er llês a chymnydd gwybodaeth a doethineb i'm gwlad a'm cenedyl, y rhov ddiolch a chlod i Dduw am yr ewyllys a'r nerth à gevais gantho i orphen à gymerais mewn llaw.

THOMAS AB IEVAN.

ATHRAWIAETH GERAINT VARDD GLAS.

LLYMA GYNGHORION Y BARDD GLAS O'R
GADAIR I BOB GWR DOETH A DDYMUNAI
RENGU BODD DUW A DYNION YN Y BYD
YMA AC YN Y BYD ARALL: SEV YDYNT.

- 1 Car dy Dduw yn vwy no dim, canys
eve â wyr bob peth, a wél y sydd yn
mhob calon, ac yn mhob cydwybod,
ac nid oes dim yn nghudd ragddo, ac
ar bob gweithred, a gair, a myvyr-
dawd, a meddwl, eve a ddod varn
gywir a chyviawn.
- 2 Car dy gymodawg yn gymmaint a thi
dy hunan, a gwna erddo à ddymunit
iddo ev ei wneuthur i tithau; ac o
hyny y cai di dy Dduw itti yn gym-
odawg agos i'th gynnorthwy ar bob
achos, yn ddidwyll ac yn ddiaddod.
- 3 Car dy enaid yn vwy no'th dri gelyn,
nid amgen y byd, y cnawd, a'r cy-
thraul, canys pa lês ai oddi wrth
amgen à garot, os â'th enaid ar goll
o'th anghariad tuag atto?
- 4 Car di bawb a'th garo dithau, bid gas
genyd à vo'n casau Duw: Duw a
eirch it garu'th gymodawg yn ail i'th
hunan, Duw ai gorchymyn itti, ac
nid car ti i Dduw os tydi na wnei oll
o'i orchymynion ev; ac na wrthot ti
y neb a'th garo, canys Duw ni wrthyd
y neb ai car; eithyr gwrthyd yr hwn
na wnelo, yn y bo gallu, val y gwna
ev, canys ni char hwnw Dduw, *onis*
na gwarthâer ac nas anuvyddâer y
neb à garer.
- 5 Whechryw gariad y sydd yn y byd,
nid amgen, un yw cariad nevawl,
ail yw cariad ufernawl, trydydd,
cariad noturiawl, pedwerydd, cariad
gorchymynawl, pummed, cariad cor-
orawl, chwechved, cariad gymydawl:
sev hyny cariad nevawl, caru Daw a'i
saint, a phob santaidd, a phob daioni
a daionus, a phob hardd a gweddus, a
phob annrygionus; cariad ufernawl
yw caru pob pechawd, canys cas yw
pechawd gan Dduw er lleied y bo, a
gelyn hevyd i ddyn, er bychaned y bo;
cariad noturiawl yw i ddyn garu ei

rieni, a'i briawd, a'i blant, a'i vrod-
yrdde, a'i genedyl, a'i gymdeithion;
cariad gorchymynawl yw i ddyn garu
ei dad a'i vam, a'i gymrawd, a'i dad
ysbrydawl, a'r estron, a'r tlawd, a'i
gymodawg, a'i clyn. Ac yn y cariad
hynny y car ev Dduw, canys nid llai
no charu a wneir à wneler ei orchyn-
ynion yn uvyddäawl; cariad corfor-
awl yw i ddyn garu ei gymhar cyv-
reithlawn, a'i dda byd hyd y bo cyv-
iawn, a'i eppil, a'i geraint, a'i o genedl
ai amgen; cariad ysbrydawl yw i
ddyn garu ei enaid ei hunan, ac enaid
pob Cristion fyddlawn, a phob daioni,
a phob gwirionedd, a phob iawn, a'i
Dduw, a'r dyn à garo ymhob cariad
yn fyddlawn ys dir y cerir ev gan
Dduw; a llwyraff cariad cariad Duw;
ac o vodd arall yn ddiarheb, namyn
Duw nid oes gariad; ac arall a ddy-
wed, namyn cariad nid oes Duw; ac
un arall, namyn cariad nid oes gwyr-
vyd; ac etton, namyn cariad nid oes
nev; a namyn cas nid oes gythraul;
namyn cas nid oes ufern.

Sev ai dywawd Y Bardd Glas
o'r Gadair.

LLYMA EREILL O GYNGHORION Y BARDD
GLAS O'R GADAIR.

Na ddos i'r cynghor na'th elwir iddo yn
gyntav, canys divlas gan bob un yr hyn
à gynnygir heb ei ovyn.

Arver dy hun ar gampau daionus a chan-
moladwy, canys o hyny y cei vodd Duw
a dyn, ac o hir ymarver ag wynt, ys dir
y greddvant ynot, val nas gelli amgen
no champau à wnant vodd dy gymodawg
a bodd dy Dduw.

Bydded itti gyvalleu o wraig briawd gyf-
reithlawn, val nas whenychot odineb, a
mal y gwypot y cariad à ddyllit at briawd
a phlant, ac ydd ymarverot ag ev, canys
heb ymarver à phob cariad ni elli wybod
pob daioni, ac heb wybod daioni o bob
rhyw nis gelli ymddarbod yn griston
fyddlawn a pherfaith, na gwneuthur

bodd Duw; ac heb vodd Duw nis gelli vynyed i deyrnas nev.

Dysg dy blant ar ddaioni, ac i wybod ac i wneuthur â vo gyviawn a thrugar, ac i ddeall govynton cariad o bob rhyw; canys diarheb á ddywed, gwell i blentyn heb ei eni no heb ddywg, canys am bob daioni â wnelo dyn y mae Duw yn bendithiaw ei dád, a'i vam, a'r sawl ai dysgwys; ac am bob gweithred ddrwg â wnelo, y mae Duw yn mellidithiaw ei ei dád a'i vam, ac a'i dysgwys, am vagu tivedd a dyn heb ddywg; a phob daioni â wnelo ddyn, o ddywg y gwna ev hwynt; a phob drwg â wnelo, difyg dysg yr achos; ac eithyr dysg nis gellir daioni, val y dywed diarhebydd, a phynag heb ddywg â wneler yn dwyn rhith daioni o ansawdd anivel y daw, yr hwn ni w'yr na drwg na da, achos hyny nis dylit yn dâl iddo.

Na vynycha oddigartrev, canys yn nghartrev pob un y mae ei ddyd a'i dda; a diarhebon á ddywedant, gormes pob anghartrev, a goreu trev yw cartrev; a gwedi treiglaw pob trev hawddvyd i gartrev; ac medd ereill, cais ddedwydd yn ei gartrev; ac elwaith cais ddoeth yn ei dyddyn; ac etton, cais annoeth yn mhob man eithyr yn ngartrev; a hevyd, cais ddiriaid ni wyddys yn mha le; ac arall, na dyn na da ni lwyddant i anghartrevawg; ac arall hevyd á ddywed, na charo ei gartrev yn y byd hyn, ni cheif gartrev yn y byd á ddaw; ac arall, ni charo ei drev ni cheif y nev: canys o gartrevogion y ceir gwlad a chenedyl, ac o anghartrevogion, herwyr, a divrawd, a gormes, ac ymdrin, ac arverion gwyddelig.

Na ddyro echwyn heb edrych i bwy: os i ddyd cywir ti á gai dripheth, nid amgen, clód, a chariad yr anghenus, a'th vendithiaw i'th drachevyn fordd y clywer am danat; ac o hyny cariad dy wlad am diolech tragwyddawl gan Dduw: os i anghywir, ti á gai dripheth arall, nid amgen, côst, a blinder, a digovaint am eu ceisiaw, heb itti ronyn o ddiolch gan na Duw na d'yn.

Bydd gywir i'th arglwydd cyvoeth, ac na ddos gantho yn â vyno cyn y gwypot ai iawn ai amgen y bo; dos yn ei gyviawnder, ac na ddos yn ei ymdrin lle na bo govynton gwlad, ac na ddos yn gartrevawg yn nghyvoeth brenin amgen, lle na bo ewyn gormes, a lle bo dos yn nghyngor dy wlad a'th genedyl, hyd y bo'th gymrawd; canys diarheb á ddywed,

gwedd barn un, cadarn barn llawer; a threch gwlad nog arglwydd; a'r cyviawn á geif ei le; a'r gwir á ddaw'n wir; ac un arall, tég a ddaw'n tég yn y diwedd.

Trin dy dir, ac na thrin dir arall yn llôg. Saved pob un ar ei draed ei hunan, val y mae diarheb, na vydd ormes ar neb am â vo'th raid, lle na bot hên a than dy nam; a diarheb arall a ddywed, Duw a gâr â garo ei hunan, ac nis câr ei hunan nas caro yr iawn. Covia ddiarheb arall, goreu cyvlog gwás â vo gwás iddo ei hunan. Gwybydd dri pheth, gwneuthur dy d'ý, dy arad, a dy lyvyr: a'r neb na wypo y tripheth hyn, ni wybydd ei raid o gelyddyddau gwlad. Na vydd ddiawg, hedyn pob drwg yw diogi: nid tlawd ond diawg; nid goludawg ond diwyd; nid rheithgar ond gweithgar; nid doeth na vo doeth drosto ei hunan; nid call ond call er ei lês ei hunan: llês hunan llês gwlad, llês gwlad llês byd.

Na'th weler mewn un drwg, ac nag aros lle bytho; bid arnat vraw ac ymswyn ei weled, a chlywed am dano. O myni wybod mesurlath drwg, ti ai gwybyddi wrth â vynit ac wrth nas mynit i arall wneuthur itti: yn hyny hevyd y cefi vesurlath daioni; a llyna briv bwnc gwybodaeth á ddodes Crist yn addysg i bob criston, ac ai dodes yn brivorchymyn.

Na watwar neb, na dyn clâv, na dolurus, na dyn clôf, nac â vo dall, na byddar, na hagyar, nac â vo dan un nam corforawl, nac â vo difyg synwyr arno, nac â vo dlawd, nac â vo anverth a drwg ei gampau, na neb oblegid bai ac anav â vo arno; eithyr cysura di y clav a'r dolurus, a'r anavus, a'r clwyvus, ac â vo vlinderus, a phortha y tlawd, a chynnorthwya y gwân, a dod addysg ar y drwg ac anverth ei gamp, a dangos iddo dy gyngor, a rhybuddia ef yn hybwyll, ac na watwar neb o'r rhai á ddangosed, canys gnawd yw i'r neb ai gwnel syrthiaw yn yr unrhyw, naill ai yn y byd hwn ai yn y byd tragwyddawl.

Na ryarver á gormodd ymgyveilliaw á neb ryw o ddyd; canys goreu gan bob dyn ei hunan, ac ni châr ev rhyr ymgyrch ag ev; canys o hyny ni vydd iddo ev ei hunan, modd y bo gorhof gantho; a divlas y bydd ar ba bynag o ddyd, na vo hamdden iddo herwydd á garai, ac á ddymunai; ac ni hir gâr ev y neb nas gedy yn ei ansawdd, ac nid rhyw i neb eithyr ei ansawdd; mal y mae diarheb,

a diarheb arall, nid dwyn oddiar neb ond ei ddwyn oddiaro ei hunan; nid lledrad ond oddiar à vo serch; nid an-rhaith ond divuddiaw i wr ei hunan; ac etton, nid rhwym ond rhwymaw awen; ac arall, nid anghyvaill ond rhygyvaill; nid yspail ond yspeiliaw amser.

Gochel dramwy gormodd i davarn, canys tripheth a geif dyn o'i hir ddilyn; nid amgen, colled da byd, colled iechyd corf, a cholled enaid, ac o'r tricholl, colli Duw a'i saint.

Gochel drwg-wragedd, canys nis gellir llês oddiwrtlynt, eithyr y mawr avles. Tri enw y sydd ar wraig ddrwg, nid amgen, porth ufem, rhwyd y cythreuliaid, a'r gwenwyn melus; a diarheb arall à ddywed, gwraig ddrwg yw y drycav o bob drwg, a gwraig ddrwg yw y llwybyr i bob drwg arall; ac o ddal pwyll ar à welir yn mynd, odid o vil un drwg nad gwraig ddrwg a vu yn achos iddo, y naill ai o gynhyrviad ai o gynnalid: bys ymhob drwg yw gwraig ddrwg.

Na vavr ogana ddy'n canmoledig er maint à vo dy gás arno, ac er maint y bo ei gas ev arnat ti; canys ni choelir ei gas ar neb; val y mac diarheb, ac arall, cas ni ddywed à vo gwir ar ei gas; ac arall, ni choelir neb ar ei gas; ac arall, ni chydwydd cas a gwirionedd.

Na vavr gamola ddy'n goganedig, er maint y bo dy gariad arno; canys ni chredir y dyn hyny yn erbyn llawer o ddy'nion; canys à ddyweto bob un gwir yw; ac arall o ddiarheb, ni ellir cam-syniad ar bawb; ac arall, celwydd o ben un, gwir o benau pawb.

Na haedd velttithion ddy'nion y ddaiar; canys Crist ei hun a ddywed, à velttigir ar y ddaiar, minnau ai melttigav yn y nêv, hyd pan ddelynt i'r iawn, nid amgen treiswyr, a lladron, a chyhuddwyr, ac anudonwyr, a godinebwyr, a murnwyr, a chybyddion, ac nas parchont y suliau, a meddwon, a gloddestwyr, a'r diawg, a'r lldiawg, a'r twyllwyr o bob rhyw, a'r athrodwyr, a'r cynhenogion, a'r beilehion, a phob trahäus; canys Duw nis gad yn rhydd yn y nêv à vont ar y drygau hyny, ac nis gellir yn y nêv amgen no bodd Duw.

Na ymddiried yn ormodd i olud bydawl; canys tripheth nis gellir craf a gavael arnynt, amser, gwynt, a golud bydawl; canys nid golud trysor nas travoder, ac à dravoder ni wyddys ei helynt, ai yn ei ôl, ai amgen y daw.

No vostia yd ddim, canys nid oes itti na

byd, na iechyd, na chyvoeth, na gallu o'r byd, ond benthyg anniogel, ac am hyny cam y dywedi di vod itti veddiant ar y peth à ellir ei ddwyn rhagod pan y mynir gan Dduw.

Cydneydd di dy hun, achos tri goruchavion doethineb y rhoddes Duw i ddy'n, nid amgen, adnabod ei Dduw ai gwnaeth, adnabod ei hun, sev o galon a deall a chydwybod, ac adnabod ei dda ei hun oddiwrth dda arall, ac à vo da iddo ei hun yn amgen nog à vo da i arall, ac o'r gwybodau hyn y mac doethineb.

Na chrêd yn ormodd gyludded dy wraig ar neb; gnawd yw i'r wraig ethrawd y y neb à vo ei gwr yn ei garu vwyav; canys ni char gwraig à garo ei gwr, nag à garo ev; a lle bo hael y gwr, gnawd y wraig yn anhael; canys tripheth ni char gwraig, cariad ei gwr at arall, gwybod o'i gwr à wnelo hi, a dangos cyvrinach.

Gwna ddaioni a'th olud bydawl tra bych yn meddu arnynt, val y bo it dal a gobrwy erbyn y pan elych yn maes o'th veddiant, val y dywaid Io oludawg, "Dyro tau tra vo tau, wedi tau nid ti a biau," canys nid tlawd tragwyddawl ond cybydd chwanawg, canys ni chymmer hwnw hanner digon yn y byd yma, ni cheif yntau ddim yn y byd arall pan el oddmy. Rhodd i dlawd rhodd i Grist, ac eve ai tal itti ddydd brawd; val y mac diarheb, à roddir i dlawd a delir dydd brawd.

Mogel pan voh ddedwydd rhag syrthiaw yn niriiedi, canys gwrthwyneb yw gweled dedwydd yn myned yn ddiriaid, val y dywaid y ddiarheb, pa dyna y llinyn cyntav y tyr; a hof gweled diri-aid yn myned yn ddedwydd, neu bechadur yn myned yn santaidd, neu gybydd yn myned yn hael, neu ynvyd yn myned yn ddoeth, neu valch yn myned yn war, neu wyddelig yn myned yn addwyn; a diarheb arall, nid gwaradwydd ymwellau; nid gogoniant ymwaethu; a diarheb arall, gorau gorchwyl ymwellau, gwaeth no phob gwaethav ymwaethu.

Dod mawr ddiolch i Dduw beth bynag y rhotho ev itti; canys am dri achos dyledig dyn i ddiolch i Dduw ei roddion: cyntav, nid yw Duw dan ddyled i neb, a phawb dan ei ddyled ev; ail yw, ni ellir cymhell arno roddi ond à vyno ev ei hun y rhydd; trydydd, ni ddyry Duw i neb ond à vo er llês iddo, ai golud ai tlodi y bytho; ac am hyny, iawn yw rhoi diolch i Dduw am beth bynag y rhotho: ac ni rydd y cythraul dda i neb

ond er drwg iddo; a phob golud cybydd, a phob mawredd beilchion, a phob cafael o dwyll, a phob elwch gloddest, a meddwdawd, a godineb, cythraul a'u rhydd er dinystyr i enaid dyn. Canys nid o Dduw y daw i neb o ddyd à vo er avles, nac iddo ei hun nac i arall. Rhodd Duw i ddedwydd rhodd i bawb, rhodd diawl i ddiriaid nid rhodd i neb; eithyr addawd à ddrwg oddiar ai rhothyr yn ngavael ac oddiar oll à wnelo a hi ac ai perthyn.

Parcha bawb, a phawb a'th barchant dithau; ac yn enwedig rho barch i'r neb à vo gwell no thi ger bron Duw, a Duw a'th barch dithau. Parcha bawb à vo'th well ger bron dyn rhag cael cas ac amharch oddiwrtho; parch y neb à vo is no thi, er cael glôd gan ddyonion a gobrwy gan Dduw, canys Duw ei hun a ddywaid, lle bytho cariad perfaith rhwng dau y byddai yntau yn drydydd.

Car di'th dygystal er cael ei vodd a'i gymdeithas, ac or gwnai di velly, ti a gai garedigrwydd a gair da gan bawb; car na vo'th dygystal er boddau Duw, a chael bendith y neb cyvryw à garot; a lle rhotho dlawd ei vendith Duw ai rhy hevyd, ac a ry atto yn gadarn a thra mesur hyd nas gellir na hyd na lled arno; car hevyd dy well, a diogelwch a gai yn dy wlad a'th gyvystred; ac y mae dydd yn aros y goreu ac ys dir y daw, y bydd da iddo gariad ei waeth ac à vo'i oris, ac yna eve a'th gymmer yn oddygystal ag eve ei hunan: sev o garu pob rhyw; ev a'th gerir dithau gan bob rhyw, ac o gael cariad pob rhyw y daw itti glôd, a pharch ac ynnill, a chydwybod lân ac ymadverthwch Duw.

Na vydd lidiawg, na balch, nac ystyvnig, na diriaid, gnawd drwg ddiwedd i à vont velly; ond bydd di addwyn, a gwar, a mwyn, a charedig, a maddeugar, canys gnawd yw i à vo velly gael goruchaviaeth, val y dywed Crist, "dyoddeus a orvydd ar bob peth," a llid ysydd vab i valchedd, a balchedd yn vab i ddiawl, a gwrthwyneb i Dduw, a gelyn dyn, ac eginyn pob drygioni, ac nis gellir a gymmaint ei ddrwg yn y byd a balchedd: nid oes ond y drwg o bob rhyw herwydd y bo achos iddo, ac ai cynnail, ac nid llai iddo ei waith no chynnal pob drwg, anhebgor iddo hyny o gyvymwaith ag ai cynnail yn ei ansawdd.

Na sora wrth Dduw er bychaned o'i dda bydawl à rotho ev itti yn y byd lwn;

canys po leiaf vo y meddiant lleiaf vydd y cyvryw, a pho leiaf vo y cyvryw lleiaf vydd y goval, a pho leiaf y goval, mwyaf vydd y llawenydd; canys pan vo raid itti ateb am bob gwerth âs ar à vu ar dy helw erioed, pa vodd y cevaist, ai yn ddrwg ai yn dda, yna y gelli ddywedyd mae gwyn ei vyd yr hwn à vu leiaf iddo o dda byd, ac y gweli'n oreu ar y neb à vu leiaf ei veddiant yn y byd yma, lle nas gosodes ev a vu o dda bydawl ar dda, ac er llês y neb na chawsant gan Dduw ond y bychandawd a'r tloidi. Yna y dychon dyn ddywediant mae gwae ev pan aned, pan fo y cyvryw yn vawr, ar llaw yn ddiddim; y varn yn agos, a'r brawdwr yn gyviawn, a'r holwr yn llwyr, gan wybod y cyvan, a'r gydwylbod yn euawg, a'r carchar yn barawd; ac yna y gwelir yn amlwg mae goreu yw i ddyd y maint à ddanvono Duw iddo yn ddi-bechawd, ac nid à ddymunai y corf ei gael, ac à vynai y trachwant yn ei avel; canys pwy bynag à ddilyno ei wyllys, a chwant y corf, yn y byd yma, ve gyll gwyllys yr enaid yn y byd arall; canys à lavurio yn gywir, ac à gymedrola yn hybwyl, ac a drugarao 'n haelionus, ac à weddio yn deilwng, ac à vucheddo yn gyviawn, ac à vo mewn cariad perfaith, ev a ddenvyn Duw iddo ai gwasanaetho yn y byd yma yn ddi-bechawd, ac a rydd iddo wynvdyd a golud tragwyddawl yn y byd à dda: a phoed gwir hyny gan bawb yn y byd yma.

A phoed velly y bo.

Sev y Bardd Glas o'r gadair ai dywed.

LLYMA DDEWISBETHAU Y BARDD GLAS
O'R GADAIR.

BORE tawelgain,
Ac adar cydsain;
A meillion yn vrith,
Gan ddevni byrwlith;
Digwmwl wybren,
A maeslawr addien;
A gwawrgan hedydd,
A mwyalch ar wydd;
Crechwengerdd eos,
O gilgoed agos;
Crychnant raianllawr,
Blodeuawg ambawr;
Llaverydd adar,
Hin heulaidd glaiar;
Iachusber wybyr,
A charw ar firith lwybyr;
Cyđerdd bytheiaid,
Llais wyn a devaid;

Cyweirben delyn,
 Nwyvusber ynglyu;
 Caniadaeth traserch,
 O bervin gwenverch;
 Medrusverch lawen,
 Erwythlonder awen;
 Glaswyn aruaidd,
 Geiriau serchogaidd;
 Cyveillach addwyn,
 Gweled camp drylwyn;
 Hen vedd blasusber,
 Cynneddvawl vwynder;
 Rhian dlos berfaith,
 A doethgain araith;
 Llwybrvrys cynnevin,
 Celu pob cyfrin;
 Mwythusber gilwg,
 Serch heb drythyllwg;
 Cusanu gwenverch,
 Ar lawr glâs lanerch;
 Llatai cywirgall,
 Cyvaill da'i ddeall;
 Parabyll caredig,
 Casâu hên eiddig;
 Rhodle dirgelvan,
 I garu meingan;
 Caru a'm caro,
 Call a'm cynghoro;
 Cartre'u'n ael nant,
 Sychbridd areulbant;
 Ty bychan cynhes,
 Gerwyneb gwyndes;
 Llyvyr doeth awenbwyll,
 Deallus gymhwyll;
 Govwy prydyddion,
 Groesawu doethion;
 Cynnadledd cerddau,
 Cywreiner chwedlau;
 Cael vy nghyveillon,
 O bryfwnt beirdion;
 Cael vy nghariadverch,
 Yn rhwymau traserch;
 Ac o'i chael bun gu,
 I'm byw ei chelu.

Y Bardd glâs o'r Gadair ai Cant.

CASDDYNION Y BARDD GLAS O'R GADAIK.

- 1 DYN heb grevydd a rhinwedd dda.
- 2 Mâb heb ddysg a chelvyddyd.
- 3 Merch neu wraig heb gywilydd.
- 4 Gwâs heb ovn ac uvyddawd.
- 5 Tylawd rhyvalch.
- 6 Balch ar ei gampau drwg.
- 7 A ymfrostia'n â vo cywilydd iddo.
- 8 Cyvoethawg o ledrad a gormes.
- 9 Bardd annivyr annevodus.
- 10 Esgob heb wybodau daionus.
- 11 Gwr na charo ei garenydd.
- 12 Plwyv heb ofeiriad.

- 13 Oerwr digydwylbod
- 14 Brenin cribddeilgar.
- 15 Brawdwr heb gyviawnder trugarawg.
- 16 Doeth heb weithredoedd da.
- 17 A chwardd an ben pob peth heb ystyr-
iaw paham.
- 18 A froma'n ddiachos.
- 19 A gavas ddysg heb ymwella'u'n ei
fywyd.
- 20 Ni welwys ac ni vyn weled.
- 21 Cadarn yn erbyn pob ymbwyll.
- 22 Ovnus ymhob peth.
- 23 Celwyddawg cynneddvawl.
- 24 A ddywed i'e gyda phob un.
- 25 A ddadyl yn erbyn pob un.
- 26 A ddywed ei veddwl lle nas ceisier.
- 27 A ey'n ôl ymhob rhwystri.
- 28 Athrodwr cynnwynawl.
- 29 Gweneithwr wrth bawb.
- 30 A garo drin ac ymladd heb achos.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ABER i longau,
 Ysgol i lyfrau,
 Tolvordd i lwau,
 Gorsedd i ddadlau,
 Melin i gydau,
 Llys i seigiau,
 Marchnad i gynnwidiâu,
 Arwyl i weddïau,
 Neithior i gerddau,
 Cadlas i warëau,
 Deall i wybodau,
 Cydwybod i rinweddau.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

GORDDODAU.

PERCHI gwr er ei wawd,
 Prynu bwyd er ei briedd,
 Eiriach llyn er ei iached,
 Treulo yr aur er ei gysdled,
 Ovni clâv er ei lesged,
 Cosbi y corf er ei vryted,¹
 Cablu y byd er ei gryved,
 Aru y tîr er ei leied,
 Cau y buarth er ei gwaced,
 Erlyn taith er ei meithed.
 Gorphen gwaith er anhawsed,
 Ymlid gâl er ei ddewred,
 Rhoi elusen er ei thloted,
 Gwneuthur iawn er ei doted,
 Arvöll tlawd er ei waeled,
 Caru y gwir er ai cydred,
 Gochel diawl rhag ei ddruced,
 Caru Duw gan ei ddäed.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

LLAWER cryv drwg ei arlaith,²

¹ Vrynted. Ll.'ar.

² Artaith. Ll. ar.

Llawer gwan da ei araith.
 Llawer gwir drwg ei wedyd,
 Llawer doeth dwys ei advyd.
 Llawer têt drwg ei ddeunydd,
 Llawer hagr hygar y bydd.
 Llawer tlawd mād¹ ei vuchedd,
 Llawer berthawg drwg ymarwedd.
 Llawer llên drwg ei wyddor,
 Llawer mul mād ei gynghor,
 Llawer diriaid ar ei varch,
 Llawer dedwydd mewn dir anmharch.
 Llawer cam yn dwyn enw barn,
 Llawer cyfiawnder dan draed yn sarn.
 Y Bardd Glás o'r Gadair ai Cant.

ADVYD Á RYDD ADDYSG,
 Addysg á bair gwybodaeth,
 Gwybodaeth á ddyry ddoethineb,
 Doethineb á gais ddaioni,
 Daioni á dryn ddwyvoldeb,
 Dwyvoldeb á gych wynydoldeb.
 Y Bardd Glás o'r Gadair ai Cant.

ATHRONDDYSG Y BARDD GLAS O'R GADAIR.

YN y talcen y mae y deall,
 Yn y gwegil y mae y côv,
 Yn y iâd y mae y dosparth,
 Yn y deall, a'r cov, a'r dosparth, yn un, y
 mae y pwyll,
 Yn yr ysgyvaint y mae yr anadyl,
 Yn y ddwyvron y mae y chwant,
 Yn yr avu y mae y gwrês,
 Yn y gwythi y mae y gwaed,
 Yn y bustyl y mae y digofaint,
 Yn y dduwg y mae y llawenydd,
 Yn y galon y mae y cariad,
 Yn y rhai hyn i gyd y mae y serch,
 Yn y serch y mae yr enaid,
 Yn yr enaid y mae y meddwl,
 Yn y meddwl y mae y fydd,
 Yn y fydd y mae Mâb Duw,
 Ym Mâb Duw y mae y bywyd didranc,
 Yn mywyd didranc y mae y gwynvyd.

Anorphen, a gwyn ei vyd à wnelo yn
 iawn a'r ynïau à ddodes Duw ynddo,
 er cyrhaeddyd gwynvyd anorphen hyd
 vyth bythoedd. Amen.

Y Bardd Glás o'r Gadair ai dywed.

SAITH DEUNYDD DYN.

1 DAIAR, ac o hano y mae y corf.
 2 DWT, ac o hano y mae y gwaed a'r
 llynor.
 3 Haul, ac o hano y mae y gwrês a'r
 goleuni.
 4 Awyr, ac o hano y mae yr anadyl a'r
 ymmod.

¹ Da. Ll. ar.

5 Nwyvre, ac o hano y mae y teimlad a'r
 serch.
 6 Ysbryd glân, ac o hano y mae y pwyll
 a'r deall.
 7 Duw, ac o hano y mae y bywyd tragywyd.
 Y Bardd Glás o'r Gadair ai dywed.

LLYMA SAITH GYNNEVNYDDION BYD.

1 CYNTAV, daiar, ac o hano pob corf a
 chaled, a phob saw cadarn.
 2 Ail, dwr, ac o hano pob llyn ac ir.
 3 Trydydd, awyr, ac o hano pob anadyl
 ac ymmod.
 4 Pedwerydd, haul, ac o hano pob gwrês
 a goleuni.
 5 Pummed, nwyvre, ac o hano pob teimlad,
 a serch, ac ymnyv.
 6 Chweched, ysbryd glân, ac o hano pob
 deall, a phwyll, ac awen, a gwybodau.
 7 Seithfed, Duw, ac o hano pob bywyd,
 a chadernyd, a chynnal hyd vyth
 bythodd.

Ac o'r saith cynnevnyddion y mae pob
 bôd a byw: a phoed ar drevyn Duw
 y cyvan oll. Amen.

Y Bardd Glás o'r Gadair ai dywed.

SAITH RHODDION YR YSBRYD GLAN.

1 DEALL, yn yr enaid, i rynu.
 2 Pwyll, i ddosparthu.
 3 Synwyrâu, i weithredu,
 4 Nerthodd corforawl, i allu.
 5 Cariad, i serchu y da, a chasâu y drwg.
 6 Awen, i ddychymyg a myvyriaw gwyb-
 odau.
 7 Cydwylbod, i varnu ar bob daioni a
 drygioni: ac o'r rhai hyn y tardd pob
 gwybodau a chelwydlyd, a phob llaw-
 enydd, a dyddanwech, a gwynvyd.

Y Bardd Glás o'r Gadair ai dywed.

LLYMA YR UN PETH YN AMGEN O DDOS- PARTH.

1 DEALL, yn y meddwl, yn rhyngu.
 2 Pwyll, yn y deall, yn dosparthu.
 3 Gwybodau, o bwyll, yn arail barn.
 4 Nerthodd corforawl, yn gweithredu yn
 ol y bo barn.
 5 Serch, o nerthodd synwyrâu, yn caru yr
 iawn, ac yn casâu y cam.
 6 Cynneddvau daionus, yn dyvod o wneuth-
 ur à vo iawn, herwydd barn o bwyll a
 deall, a herwydd serch corforawl.
 7 Cydwylbod, yn trevnu rhag myned ar
 gam yn à wneler, ac o hyn y bydd
 boddâu Duw, ac ymgynnal yn ei ys-
 bryd ev.

Y Bardd Glás o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O RYNIAD y pen y tardd y pwyll,
 O ymdawr y pwyll y tardd yr ystyr,
 O dravodion yr ystyr y tardd y deall,
 O dravodion y deall y tardd y meddwl,
 O gadernyd y meddwl y tardd gwylllys,
 O chwantau yr wylllys y tardd yr ymgais.
 O arverion yr ymgais y tardd y prawv,
 O graf y prawv y tardd y gwybodau,
 O ganvod y gwybodau y tardd y serch,
 O irder y serch y tardd y cariad,
 O ansawdd cariad y tardd pob daioni.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O YNIAU y corf y tardd y synwyrâu,
 O ynïau yr enaid y tardd y pwyll,
 O brawv pwyll a synwyrâu y tardd y deall,
 O lavur y deall y tardd y gwybodau,
 O nwyv y galon y tardd yr awen,
 O ansawdd yr awen y tardd y serch,
 O ymddwyrn y serch y tardd yr athrylith,
 O ansawdd yr athrylith y tardd y cyn-
 neddvau,
 O ddarwain y cynneddvau y tardd y camp-
 au,
 O afaith y campau y tardd pob drwg a da,
 O ystyr pob afaith y tardd barn.
 O ddysbwyll barn y tardd y gwybodau,
 O gynghor gwybodau y tardd cydwybod,
 O gydwybod y tardd y dyledau,
 O wneuthur â vo dyled y boddëir Duw,
 O voddâu Duw y ceir gwynvyd tragwydd.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

ARALL.

O DDIRDER angen y daw yr ystyr,
 O'r ystyr y daw y pwyll,
 O'r pwyll y daw y deall,
 O'r deall y daw y meddwl,
 O'r meddwl y daw y serch,
 O'r serch y daw yr awen,
 O'r awen y daw yr ymgais,
 O'r ymgais y daw y gwybodau,
 O'r gwybodau y daw y barn,
 O'r barn y daw cydwybod,
 O'r cydwybod y daw y dewis,
 O'r dewis y daw y weithred,
 O'r weithred y daw pob drwg a da.

Bardd Glâs y Gadair ai Cant.

EREILL.

NID gŵr heb ddysg,
 Nid dysg heb ddawn,
 Nid dawn heb awen,
 Nid awen heb serch,
 Nid serch heb ymgais,
 Nid ymgais heb lwydd,

Nid llwydd ond o ddaioni,
 Nid daioni ond cyviawn,
 Nid cyviawn ond cariad,
 Nid cariad ond uvydddawd,
 Nid uvydddawd ond i Dduw.

Bardd Glâs y Gadair ai dywed.¹

O MYNI gadw dy vudd cadw dy gartrev,
 O myni gadw dy gartrev cadw dy vrint,
 O myni gadw dy vrint cadw dy vro,
 O myni gadw dy vro cadw dy dda,
 O myni gadw dy dda cadw dy ddwrn,
 O myni gadw dy ddwrn cadw dy wyneb,
 O myni gadw dy wyneb cadw dy air,
 O myni gadw dy air cadw dy gôv,
 O myni gadw dy gôv cadw dy bwyll,
 O myni gadw dy bwyll cadw dy awen,
 O myni gadw dy awen cadw dy gydwybod,
 O myni gadw dy gydwybod cadw gorchy-
 mynion Duw, ac o gadw y rhai hynny, ti
 â gediwy cyfan.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

GOLUDAWG pob gweithgar,
 Doeth pob pwyllgar,
 Llywddiannus pob ymgeisgar,
 Hybarch pob cariadgar,
 Diogel pob tangnevgar,
 Call pob ystyrgar,
 Addwyn pob meddylgar,
 Dysgedig pob awengar,
 Awenaidd pob aniangar,
 Dihavarch pob celvyddgar,
 Cadarn pob gwybodgar,
 Gwybodus pob cerddgar,
 Cerddolion pob cydwybodgar,
 Cydwybodgar pob dwyrwawl,
 Dwywawl pob ambwyllgar.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai Cant.

BEILCHION Y BARDD GLAS O'R GADAIR.

BALCH geivyr ar y rhew,
 Balch hwyaid ar y gwlaw,
 Balch hedydd ar y tês,
 Balch mychiad ar wynt,
 Balch costog ar ei domen,
 Balch baw ar bèn pren,
 Balch Sais ar ei anrhaith,
 Balch Cymro ar ei wlad.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

HOF pob newydd,
 Diddestyl pob hên,
 Rhyvedd pob anghynnevin,
 Doeth pob dieithyr,
 Call pob hyfordd,
 Dall pob anghyvarwydd,
 Rhwydd pob parawd,
 Da pob gwellâd,

¹ Gwel Llyvyr Catwg.

Mawr pob daioni,
 Hawdd pob galledig,
 Hylaw pob medyr,
 Cryv pob gwybodus,
 Gwân pob anallu,
 Nerth pob gallu,
 Hardd pob trevnus,
 Llwyddus pob diwydrwydd,
 Braint pob gwybodaeth,
 Cyvoeth pob creft,
 Moliannus pob ymgais,
 Digou pob boddlondeb,
 Diogel pob dedwydd,
 Cadarn pob cyviawn,
 Llawen pob serchawg,
 Hygar pob awenaidd,
 Nwyvus pob gobraith,
 Glew pob dwyvawl.

Y Bardd Glâs o'r Gadair ai dywed.

LLYMA GYVORDDODAU Y BARDD GLAS O'R
 GADAIR.

1.

Gair á bair iaith,
 Iaith á bair ddangos,
 Dangos á bair ystyr,
 Ystyr á bair addysg,
 Addysg á bair ymbwyll,
 Ymbwyll á bair ddeall,
 Deall á bair wybod,
 Gwybod á bair ymgais,
 Ymgais á bair gallu,
 Gallu á bair gwyllys,
 Gwyllys á bair gwneuthur,
 Gwneuthur á bair celvyddyd,
 Celvyddyd á bair dosparth,
 Dosparth á bair iawn ar bob peth,
 Iawn ar bob peth a bair bodd Duw,
 Bodd Duw á bair bywyd tragywydd.
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn yn mhob peth ond bywyd,
 Nid bywyd o iawn ar bob peth ond yn
 Nuw,
 Nid byw ond à vo iawn ymhob peth,
 Nid byw ond à vytho yn Nuw,
 Nid yn Nuw ond à vo iawn yn mhob
 peth,
 Nid yn nechreu ond gair Duw,
 Nid yn niwedd ond yn Nuw.

2.

Gair á wna iaith,
 Iaith á ddengys,
 Dangos á bair ystyr,
 Ystyr á ddysg,
 Dysg á bwyll,
 Pwyll á ddeall,
 Deall á wybydd,

Gwybod á ymgais,
 Ymgais á eill,
 Gallu á wyllys,
 Gwyllys á wna,
 Gwneuthur á gelvydd,
 Celvydd á ddsparth,
 Dosparth á wna iawn,
 Iawn á â yn vywyd,
 Bywyd bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd á byw tragywydd,
 Byw tragywydd bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd yn iawn,
 Bôd yn iawn bôd yn nosparth,
 Bôd yn nosparth bôd yn nghelvydd,
 Bôd yn nghelvyddyd bôd yn ngweithred,
 Bôd yn ngweithred bôd yn ngwyllys,
 Bôd yn ngwyllys bôd yn ngallu,
 Bôd yn ngallu bôd yn ymgais,
 Bôd yn ymgais bôd yn ngwybod,
 Bôd yn ngwybod bôd yn neall,
 Bôd yn neall bôd yn mhwyll,
 Bôd yn mhwyll bôd yn nysg,
 Bôd yn nysg bôd yn ystyr,
 Bôd yn ystyr bôd yn nangos,
 Bôd yn nangos wrth à levar,
 Bôd wrth à levar bôd ar air cyviawn,
 Bôd gair yn gyviawn bôd wrth wir,
 Bôd wrth wir bôd yn Nuw.

3.

Gair cyviawn gwir,
 Gair anghyviawn celwydd,
 Nid gwir cadarn ond gair cyviawn,
 Nid celwydd cadarn ond gair anghyviawn,
 Nid cadarn ar bob cadarn ond gwir,
 Nid gwir cadarn heb ei wybod,
 Nid gwybod ond o'i ddangos yn gyviawn,
 Nid dangos cyviawn ar wir ond o iaith
 gyviawn.
 Nid celwydd ond iaith anghyviawn.

4.

Nid cyviawn ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ar bob peth ond bywyd,
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ar bob peth ond yn Nuw,
 Nid bywyd ond yn Nuw,
 Nid byw ond à vytho yn Nuw,
 Nid yn Nuw ond à vo iawn ymhob peth.

5.

Gair á levar,
 Llawar á ddengys,
 Dangos á ystyr,
 Ystyr á ddysg,
 Dysg á veddwl,
 Meddwl á bwyll,
 Pwyll á ddeall,
 Deall á wybydd,

Gwybod á ymgais,
 Ymgais á eill,
 Gallu á wyllys,
 Gwyllys á wna,
 Gwneuthur a gyrch dyben,
 Dyben pob peth iawn,
 Iawn ymhob peth bywyd,
 Bywyd o iawn bywyd tragwyddawl,
 Bywyd tragwyddawl bôd yn ngwir,
 Bôd yn ngwir bôd yn Nuw,
 Bôd yn Nuw bôd yn iawn,
 Bôd yn iawn bôd wrth air Duw,
 Nid gair ond gair Duw,
 Nid llavar ond gair Duw,
 Nid dangos ond gair Duw,
 Nid ystyr ond gair Duw,
 Nid dysg ond gair Duw,
 Nid meddwl ond gair Duw,
 Nid pwyll ond gair Duw,
 Nid deall ond gair Duw,
 Nid gwybod ond gair Duw,
 Nid ymgais ond gair Duw,
 Nid gallu ond gair Duw,
 Nid gwyllys ond gair Duw,
 Nid gwneuthur ond gair Duw,
 Nid dyben ond gair Duw,
 Nid iawn ond gair Duw,
 Nid bywyd ond gair Duw,
 Nid gair Duw ond gwir,
 Nid gwir ond cyviawn ar air a llavar,
 Nid gair ond cyviawn o air,
 Nid gair ar bob gair ond gair Duw.

6.

Nid iawn ar bob peth ond bywyd,
 Nid bywyd ond iawn ar bob peth,
 Nid iawn ond o allu,
 Nid gallu ond o wybod,
 Nid gwybod ond o ddeall,
 Nid deall ond o bwyll,
 Nid pwyll ond ystyr,
 Nid ystyr ond o addysg,
 Nid addysg ond o ddangos,
 Nid dangos ond gair,
 Nid gair ond gair cyviawn,
 Nid gair cyviawn ond gair Duw,
 Am hyny nid gair ond gair Duw.

7.

Gair à levair bob peth,
 Llavar à ddengys bob peth,
 Dangosedig à ystyr bob peth,
 Ystyr à ddysg bob peth,
 Dysg à bwyll bob peth,
 Pwyll à ddeall bob peth,
 Deall à wybydd bob peth,
 Gwybod à ymgais bob peth,
 Ymgais à ennill bob peth,
 Ennill pob peth ennill à vo iawn yn mhob
 peth,

Ennill à vo iawn ymhob peth ennill bywyd
 tragwyddawl,
 Ennill bywyd tragwyddawl ennill y cyvan.

8.

Heb air nis gellir iaith,
 Heb iaith nis gellir dangos,
 Heb ddangos nis gellir ystyr,
 Heb ystyr nis gellir addysg,
 Heb addysg nis gellir pwyll,
 Heb bwyll nis gellir deall,
 Heb ddeall nis gellir gwybod,
 Heb wybod nis gellir gallu,
 Heb allu nis gellir gwyllys,
 Heb wyllys nis gellir ymgais,
 Heb ymgais nis gellir gweithred,
 Heb weithred nis gellir iawn,
 Heb iawn nis gellir bywyd,
 Heb vywyd nis gellir bod.

9.

Gair yn nghan iaith yn nghan,
 Iaith yn nghan dangos yn nghan,
 Dangos yn nghan ystyr yn nghan,
 Ystyr yn nghan addysg yn nghan,
 Addysg yn nghan pwyll yn nghan,
 Pwyll yn nghan gwybod yn nghan,
 Gwybod yn nghan, ymgais yn nghan,
 Ymgais yn nghan, gallu yn nghan,
 Gallu yn nghan, gwyllys yn nghan,
 Gwyllys yn nghan, gweithred yn nghan,
 Gweithred yn nghan, pob peth yn nghan,
 Pob peth yn nghan, marw,
 Marw, na vytho yn Nuw,
 Na vytho yn Nuw, ni vydd yn môd.

10.

Gair cyviawn, iaith gyviawn,
 Iaith gyviawn, dangos cyviawn,
 Dangos cyviawn, ystyr cyviawn,
 Ystyr cyviawn, addysg gyviawn,
 Addysg gyviawn, pwyll gyviawn,
 Pwyll cyviawn, deall cyviawn,
 Deall cyviawn, gwybod cyviawn,
 Gwybod cyviawn, ymgais cyviawn,
 Ymgais cyviawn, gallu cyviawn,
 Gallu cyviawn, gwyllys cyviawn,
 Gwyllys cyviawn, gweithred gyviawn,
 Gweithred gyviawn, pob peth yn gyviawn,
 Pob peth yn gyviawn, bywyd cyviawn,
 Bywyd cyviawn, bywyd yn Nuw,
 Bywyd yn Nuw, bywyd tragwydd.

Ac velly tervyna Cyvarddodau y Bardd
 Glás o'r Gadair.

AMRYW BETHAU GWIW EU DAL AR GOV.

Pump peth nid doeth ymddiried iddynt:
 I gi dieithyr, i gefyl llôg, i wraig siar-
 adus, i wâs balch, ac i gorbwill avon.

Pedwar peth ni ddylai neb eu rhwystro:—

Un à vyno briodi yn gyvreithlawn, un yn myned i ysgol, un à vo yn gynnorthwy anghenus, ac un yn amcanu ymadael â'i ddrwgvuchedd.

Pedwar peth nid da myned yn eu cylch mewn gormod brys:—

Rhyfel neu ymladd, gwlêdd heb wahoddiad, ymgymhwyll â fol, a phriodi gwraig.

Pedwar peth à yrant ŵr tu hwnt w bwyll:—

Newyn taer, serch gwyllt, trachwant rheipus, a llid cynddeiriog.

Tri dyn nid call credu y cyvan à ddywedant:—

Darllenwr llyvyr anghyviaith, rhodiedd o bell, a gwr hŷn no'i gymodogion.

Saith peth cás ar verched:—

Bwyta gormod mewn gwledd, yved gwin lle bo iechyd, siarad o'r neilldu â gwyr a gweision, derchavu golygon mewn eglwys, edrych yn hir drwy y fenestri, myned allan o'u tai heb eu gwŷr, a goganu gwragedd eu gymodogion.

Chwech casbeth gan Dduw, a'r seithved casach no'r cyvan:—

Llygad ymladdgar, tavawd twyllodrus, llawenâu gweled drwg, ymgyveilliaw ag anghynneddvawl, tyst anudonaidd, ac athrodwr ymhlith brodyr a chymodogion.

Pump dirgel goreu gadael iddynt:—

Pa vodd y mae ar arall, amcanion arglwydd mawr neu vrenin, bwyd y pysgod, newidiadau y byd, a dirgelion Duw.

Pedair fordd lithrig ac amyl y syrthier arnynt:—

Lle bo ia, addewidion têt, wyneb glanverch, a blys cyvoeth.

Pedwar peth hanpid gwaeth o'u gormodau:—

Esmwythder, iechyd, cyvoeth, parch, neu anrhydedd.

Pedwar gwyn à gair, a'r bummed yn ddysglair:—

Blodau y drain, eira Ionawr, tês hâv, a chalon lân iselvryd.

Tri gwyn a'r bedwerydd à dywyn:—

Gwyn à gafer ar elyn, gwyn serch, gwyn llawenydd o bell, a gwyn calon à vaco gydwybod lân.

Tri pheth anghyfredin:—

Ieuanc heb llawenydd, hên ysgubawr heb lygod, a hên ddyd anghybyddgais.

Pedwar peth nid amyl eu gwelir:—

Dyn glwth yn iachus, dŷu balch yn ddoeth, dyn cysgadur yn ddysgedig, a dyn o gybydd yn gwir.

Pedwar peth à ddylent vod gartrev yn wastadawl:—

Tavlawd iair, sawell dân, câth, a gwraig dda.

Naw casbeth llavurwr:—

Iair na ddodwant, hwch heb vychain, gweithiwr diawg, gwas anghywir, morwyn dew, cath gysgadur, merch huteinaidd, plant anuvyddion, tir annhirion, a gosgod heb arian.

Tri pheth raid chwiliaw yn hir cyn a'u cefir:—

Arian yn nhy yr avradlon, cyvoeth gan meistyr ysgol, a synwyr mewn bol bras.

Chwech peth nid da gwaint rhyngddynt:—

Cyvaill da à llawenydd, merch ddigywilydd à flangell, foadur à fordd dêg, ysgolaig â'i lyfrau, baban à brônau llaethawg, a lleidydr à chrogbren.

Chwech peth à ddigalonant wr:—

Tir drwg, arglwydd caled, gwraig anvedrus, merch anniwair, mab gwrthnysig, a chymodawg wrth vit y gyvraith:

Naw peth ni chyttunant ynghyd:—

Llyvryn a rhyvel, gweithiwr da ag un nas talo iddo am ei waith, gwr sychedig à fiol vechan, cwn a chathau mewn cegin, garddwr a geivyr, cofwrn mawr a thyloidi, hên ŵr a gwraig ieuanc, hael a chybydd, a gwr doeth a dyn coegvalch tavodyrdd.

Pedwar peth anesinwyth lle bont:—

Ty dyverllyd, sawell vyglyd, gwraig geintachlyd, a chymodawg cynhenllyd.

Chwech peth gwareded Duw bobun rhagddynt:

Cenedyl anwybodus, cyvaill o drachwant, gelyn o genvigen, teulu annedd-vawl, cyvraith anghyviawn, a chydwybod euawg.

Ac velly y tervyna.

LLYMA DRIODD AM A WEDDANT VOD AR DDYN AC AR DDOETHINEB.

TRIPHETH anhawdd eu cael, tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddvawl.

Tripheth anhawdd eu gwneuthur, tori syched à thân, sychu y gwlyb à dwr, a boddloni y byd.

Tripheth goreu eu gadael i'r sawl a'u caro^l chwaryddiaeth, gloddest, ac ymrysonau.

Tripheth nid da gadael iddynt, llong o flacn y gwynt, gwraig yn ei gwŷn, a mab yn ei anwybodacth.

Tripheth à wnant wr yn hoenus, ei

wraig yn ei garu, ei gyvoeth yn mwyau, a Duw yn ei nerthu.

Tripheth canmoledig ar wr, ymadrawdd doeth, gweithredodd cyviawn, ac heb ddywedyd na gwneuthur gormodd.

Tripheth canmoledig ar wraig, wyneb dawnus, ymadrawdd synwyrus, ac arverion daionus.

Tri dyn nis dylid eu gwahawdd i dŷ, twyllwr gwenieithus, testynwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.

Tripheth hof i'w cael, gwraig rinweddus, ty trevnus, a thir cyvanneddus.

Tripheth à wnant wr yn gyvoethawg, ei wraig yn gasglai, ei dylwyth yn ddihrad, ac yntau yn llavuriad.

Tripheth à wnant wr yn voddlon i'w giniaw, ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gyllia yn iachus.

Tripheth anesmwyth ar wr yn ei dŷ, ei wraig yn ymdaeru, ei aelwyd yn mygu, a'i dy yn dyveru.

Tripheth sy yn cadw y byd mewn trevn, rhif, pwys, a mesur.

Tripheth ynghyd rhaid yw eu cael cyn y bo un da o honynt, meddwl yn dda, dywedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.

Tair fordd sy yn arwain i dlodi, chwarae, glythineb, a phuteindra.

Tri dyn à gollant eu harawch val o'u pwyll, helwyr, corelwyr, ac ymladdwyr.

Tripheth anhawdd i ddfn, adnabod ei hun, gorfod ar ei chwant, a chadw ei rin.

Tripheth anhawdd eu cuddiaw, cariad, cās, a balchder.

Tripheth gwerthvawrocac i ddyd, iechyd, rhyddyd, a rhinwedd.

Tair fordd y sydd i adnabod dyn, wrth ei arverion, ei ymadroddion, a'i gyveillion.

Tripheth à gadwant wr mewn iechyd, ymborth mesurawl, llavur cymmedrawl, a gwres noturiawl.

Tripheth à ennill enw da i ddyd, dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, a diwydrwydd yn ei alwad.

Tripheth ardderchawg ar ddyd, carr rhinwedd, casâu folineb, a dysgu yn wastadawl.

Tripheth à ddylai bob un ei wneuthur, gwrandaw yn uvydd, ateb yn gall, ac ymgaïs am wybodaeth.

Tripheth à ddylai à gafo gymwynas, ei goviau, ei ddiolch, a thalu y pwyth i'r cynthav à vo ei raid wrtho.

Tripheth sydd well no chyvoeth, iechyd, rhyddyd, a synwyr.

Tripheth à geif dyn divalch, amledd, llawenydd, ac esmwythder.

Tripheth à geif dyn o gyvodi y bore, iechyd, cyvoeth, a santeiddrwydd.

Tripheth à geif dyn cysgadur, cywilydd, aviechyd, a thlodi.

Tripheth à geif dyn cywir, dawn, a pharch, a tyniant.

Tripheth à geif dyn twyllgar, drygair, drygvyd, a drwg ddiwedd.

Tripheth à geif dyn dyoddeus, cariad, parch, a chynnorthwy.

Tripheth à geif dyn anynad, cās, cywilydd, a gadael iddo yn ei angen.

Tripheth à geif dyn diwyd, clòd, blaenoriaeth, a chyvoeth.

Tripheth à geif dyn gwallus, cywilydd, gwatwar, a cholled.

Tripheth à geif dyn dedwydd, cariad perfaith, bywyd heddychawl, a llawenydd neawl.

Tripheth à geif dyn diriaid, cās, gelyniaeth, a phoen calon.

Tripheth à geif dyn trugarawg, cydwytbod lân, bodd doethion, a thrugaredd gan Dduw.

Tripheth à geif dyn creulawn, cydwytbod ddirboenus, anghlod doethion, a digofaint Duw.

Tripheth à geir o ddilyn daioni deddwawl, cariad yr holl vyd o ddoethion, digonoldeb bydawl, a thâl gan Dduw yn y byd à ddaw.

Tripheth à geir o hirdilyn hirddrwg, carchar, eisiwed, a phoen tragwyddawl.

Tripheth à geif dyn dwyvawl, digonedd boddâawl, heddwch cydwytbod, a gobrwyau neawl.

Tripheth à geif dyn pechodgar, difygion bydawl, poen cydwytbod, a chosp tragwyddawl.

Tripheth à geif dyn doeth, llwyddiant, urddas, a llawenydd.

Tripheth à geif dyn annoeth, avlwyddiant, gwarthrudd, a thristwch.

Tripheth à ddylai dyn eu hystyried, o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd a yn y diwedd.

Tri y gelyn enaid dyn, y byd, y cnawd, a'r cythraul.

Tri meddyg enaid dyn, gweddi, dirwest, a chardawl.

Tri ychydig a wnant golli llawer, ychydig o wall, ychydig o dwyll, ac ychydig o anwydau drwg.

Tri chydymaith diabol, cenvigen, trais, a balchder.

Tripheth sy'n arwyddaw bod dyn yn gadwedig, caru y daionus, casau y drygionus, a buchedd haelionus.

Tripheth à wnant wr yn vlaenawr ar ei

gymodogion, cyvoeth, haelioni, a doethineb.

Tripheth sy yn gwaethygu y byd, balehder, llid, a thrachwant.

Tripheth à ddiweddant yn ddrwg, celwydd, cenvigen, a dichell.

Tripheth à geif cybydd, poen yn casglu, goval yn cadw, a cholli y cyvan yn y diwedd.

Tripheth à gant gariad Duw, fydd, cariad, a gobaith.

Tripheth à geif hael ei galon, llawenydd o'i eunill, gwynvyd yn rhoddi, ac ennill anveidrawl yn y diwedd.

Tripheth ni ellir drwg lle bont ynghyd, deddvoldeb, gwybodaeth, a chariad.

Tair rhinwedd arbenig doethineb, haelioni, diwydrwydd, a phwyll.

O dripheth y cyrhaedder doethineb, awen, addysg, ac ystyriaeth.

Velly y tervyna.

O Lyvyr Edward Lewys, yswain, o Ben Llin, yn Morganwg.

LLYMA RAI TRIODD EREILL O'R UN LLYVYR.

TRIPHETH à wnant wraig yn anniwair, wyneb tég, pen fol, a chalon valch.

Tripheth à wnant i wraig gael meddwl yn ddrwg am dani, bod yn chwannawg i gytgam à gwyr a gweision, caru ammheuthynion, a dywedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodogion.

Tripheth à barant i wraig briawd gael cas yn lle cariad, bod yn anynad, chwenych blaenori, a bod yn dda wrth ei bola ei hunan.

Tripheth ar wraig briawd à bair iddi gariad gan ei gwr, serchusder ymadrawdd, uvuddawd yn ei hymddwyn, a diwydrwydd yn ei gorchwyl.

Tripheth ar wraig à wnant ei gwr yn flaenawr ar ei gymodogion, medrusder, diwydrwydd, a doethineb.

Tripheth ar wraig à dyn arni annharch y byd a chas ei gwr, bod yn hir ei bore, bod yn warseddgar, a bod yn vudrogen.

Tair anurddas gwraig, bod yn chweddeugar, bod yn achwyngar, a bod yn athrodgar.

Tripheth à ddygant urddas i wraig, ymadroddion pwyllgar, boddlondeb i'r byd à vo arni, a bod yn heddychgar ymhlith ei chymodogion.

Y mae oreill ar goll, achos briaww y llyvyr.

TRIPHETH à attaliant wahoddedigaeth i wr, bwyta gormodd, dywedyd gormodd, a cheisiaw gormodd.

Tair cynneddy anweddu ar wr, taerni

yn ceisiaw, caled yn rhoi, a bod yn ddrwg ei dyb.

Tripheth à ddangosant wr yn ddoeth, dywedyd ychydig, gwneuthur llawer drwy ddiwydrwydd, a bod yn haelionus ei varn.

Tri achos y sydd i wr ddywedyd celwydd yn esgusedig, i gadw bywyd dyn diniwed, i gadw heddwch cymodogion, ac i gadw gwraig yn voddlon.

Tripheth à wnant wahoddiad mynych i ddyn, ymddwyn serchawg, llawenydd syber, a gochel gormesu.

Tripheth à ennilliant gariad i wr ba le bynag ydd elo, cyvarwyddyd, tangnevoldeb, a syberwyd.

Tripheth à ddygant barch i wr ymhlith ei gymodogion, byw arno ei hunan, bod yn ddoeth ei gynghor, a bod yn gymmwynasgar.

Ac ni wyddys ba vaint ragor ar goll achos y briw yn y llyvyr.

Tripheth à wnant wr yn ddysgedig, addysg ar lyvyr, pwyll yn ystriaw, a deall crafi.

Tripheth à wna ysgrivenydd da, cofadwriaeth dragwyddawl am wyr a gweithredodd ardderchogion, rhoi dangosiad i'r do à ddel, a gwneuthur ei enw ei hun yn barchedig dros byth.

A'r cyvan à ganlyn ar goll.

Tripheth amryvel o fyrdd eu gocheliar: benyw o'i blaen, march o'i ôl, ac ofeiriad o bob tw.

Tri chelwyddawg y sydd ag nid oes eu cymheiriad: arglwydd dros ei vaint, ofeiriad dros ei swydd, a merch dros vab à garo.

LLYMA Y NAW CELVYDDYD WLADAIDD.

GARDORIAETH,
Govaniaeth,
Saerniaeth,
Barddoniaeth,
Telnoriaeth,
Gwehyddiaeth,
Llywyddiaeth,
Meddyginiaeth,
Newidyddiaeth,

Y rhai hyn oeddynt ar wybod ac arverg gan yr hen Gymry, cyn bod iddynt ddinasodd, a dosparth teyrnedd.

Y NAW CELVYDDYD DINESIC.

LLYTHRYDDIAETH,
Rhivyddiaeth,
Meidryddiaeth,
Seryddiaeth,
Pleidyddiaeth,

Ieithyddiaeth,
Milwriaeth,
Llongwriaeth,
Yngneidiaeth,

Y rhai hyn á ddechymygydd gweidi
ymgyviaw o'r Cymry mewn trevi a
dinasodd, a gwneuthur dosparth ar
deyrnedd a chelyddyddau breiniawl.

O Llyvyr y parch. Evan Evans.

LLYMA DDEWIS BETHAU BARDD IVOR
HAEL.

(O Llyvyr Mr. Cobb o Gaer Dydd.)

BOREGWAITH hâv tawelglaer,
Byrwlith ar veillion,
Berwserch awengerdd,
Perfeithdlos niam,
Wybrsygn digwmwl,
Coedgerw ar frithlwybr,
Cytgerdd bytheiaid,
Doethveirdd cirriaw cerdd,
Llatai gywirgall,
Cusanu mygrverch,
Casâu ciddig,
Celu cyvrinchwedl,
Llatai cywirgall,
Cywydd carueiddserch,
Telyn gyweirber,
Teuluwr digrivgall,
Can cymmhriawdlew,
Cilwg mwythusdlws,
Cyvaill cywir,
Lleverydd adar mân,
Crechwengerdd eos,
Llais cerygnant raijanloyw,
Llev mordon,
Llwybrvrys gynnevin,
Llawenvereh vedrus,
Meidrol gariadwiw,
Modryb serchawgbwyth,¹
Parabl caredigber,
Crychddwr graianwyn,
Cywraint ehawngall,
Perllan gaeaderth,
Deildy caeredberth,
Cael vy nghariadverch, a'i chelu i'm
bywyd—
Cariad i'r vvriad ar vorwyn liwgalch,
Lunieiddvalch lôn addvryn,
Hiraeth am winvaeth wenvwyn
Y sydd am y dydd i'm dwyn.

Davydd Morganwg, Bardd Ivor Hael
a'i cant; sev oedd hwnw Davydd ab
Gwilym.

Ac val hyn y cevais hwn yn Llyvyr Mr.
Cobb; llyvyr à ysgrifenydd yn swydd
Vrecheiniawg ynghylch y vlwyddyn

¹ Modryb serchawglwys.

1600. Davydd Maelienydd a'i cant
medd ereill: ve gasgloedd Davydd Mael-
ienydd, sev Davydd Bâch ab Madawg
Gwladaid, lawer o'r cyvryw bethau yn
nglyd; ond pwy mewn gwirionedd à
gant yr un uchod nis gwn; mi a'i gwel-
ais yn Ngwynedd dan enw Dewisbethau
Mabwaith Hengrys o Iâl; Dewisbethau
Taliesin, mewn llyvyr arall; Dewis-
bethau serchawg yw enw arall á gair
arno mewn rhai llyfrau.

Iolo Morganwg.

CASBETHAU BARDD IVOR HAEL.

(Llyvyr Mr. Cobb, o Gaer Dydd.)

BOREU tywyll niwlog,
A brasbigawg oerlaw,
A chapau dollvriw,
A theneuwynt rhynchwyth,
Ac hosanau byrion,
A chunog surllyd,
A bara caledlwyd,
A llymru y nôs,
A hên chwedleu y dydd.
A havod heb laeth,
A barynllys heb win,
A gwynt drwy bared,
Ac adwy ddreiniawg vu'dr,
A chwerwvrih lasdwr,
A chig mynyglau geivr,
A gorwedd ar oerlawr,
A chrechwen piod,
A chwn yn ymladd,
A gwrysgwern wleb,
Ac ysgol ddamchwelgar,
A negeswr anghywir,
A gwraig gul ymgeingar,
A bardd gwladaiddgamp anghyvarwydd,
A cherdd heb awen,
A bwyd heb halen,
A gwledd heb lawenydd.

Davydd Morganwg a'i dywawd.

CASBETHAU OWAIN CYVEILLIAWG.¹

(O Llyvyr Mr. Cobb.)

CRYNWAS heb gamp,
Crynvarch heb rygng,
Crynavon heb bont,
Bardd annigriv,
Cyvarwydd gwladaidd,
Syberwyd anghyvarwydd,
Dysgedig amhenigamp,
Hen avallen ber heb fiwyth,
Hen arglwyddes weddw,
Hen varch Sais,
Hen fêch Cymro,
Henswrth deulliw,

¹ Ieuan Gyfylog, medd Llyvyr Mr. Cobb o Gaer
Dyv: Cyfoled ag Ieuan Gyfylog, meddant yn Mor-
ganwg.

Hen esgid crydd,
 Hen hosanau gwraig y taeliwr,
 Havod heb laeth,
 Hendrev heb vara,
 Dyn bach cul dolevgar,
 Dyn mawr achwyngar,
 Gwraig ymgeingar,
 Mammaeth vrasnoeth.
 Adwy vudr ddreiniawg,
 Fordd arw gerygawg,¹
 Gordderchwraig serth,
 Priawd anniwair ordderchiaith.²
 Newyn gwedi bwyd,
 Gwynt oer drwy bared,
 Milgi bychan anghraf,
 Gwraig gul gedorhir,
 Hirnos heb chwedlau talpentan,
 Hen chwedlau liw dydd,
 Siarad mewn gwely,
 A chorddi mewn castell.

Owain Cyveiliawg a'i cant.

Ac ereill o lyfrau á ddywedant mai Davydd Maelienydd a'i cant, yr hwn á elwid Bâch Buddygre, a Davydd Bâch o Vuddygre, a Davydd Bâch ab Madawg Gwladaidd, ac yn mhlwyv Llanystyphan yn Muddygre Maelienydd ydd oedd eve yn byw. *Velly Llyvyr Mr. Cobb.*
 Chwiliad yn mhellach á welo yn addas, ac o bwys.

Iolo Morganwg.

DEWISBETHAU YR HEN VARDD LLWYD O VORGANWG.

TYDDYN bâch rhywiawg;
 Pell pob cyvoethawg;
 Heddgar gymodawg;
 Gwraig ddiwair serchawg;
 Mab á gâr wybod;
 Merch glöf ar davod;
 Gwás diwyd fyddlawn;
 Morwyn syw radlawn;
 Cywledd heb veilchion;
 Llŷs heb anudon;
 Ymddal á doethion;
 Gochel ymryson;
 Mawrygu gwirion;
 Coledd pob gweiniön;
 Haeddu parth calon
 Bödd Duw a dynion;
 Gochel pob travod
 A vag anghydvod;
 Gochel llawenydd
 A'm daw'n gywilydd;
 Gochel pob awydd
 A'm gwnai'n ry gybydd;
 Gochel pob devnydd

¹ Fyrdd graianawg.

² Priawd anwadal gordderchveddwl.

Drygserch annedwydd;
 Boddlonder beunydd
 Fr traill a'm dvydd;
 Cyvaill a'm cerydd
 Lle bwyv anvebydd;
 Myvyrgil didrain,
 Ymddadl á chywain;
 Pabell gaeadwerdd,
 Awen edlingerdd;
 Areulgwm sychbant
 Am loew garegnant;
 Annedd dirgelvan
 O dŷ gwyn bychan;
 Llwybrau llonyddgyrch
 Hyd wyrddion lenyreh;
 Cefyl carngadarn,
 Anvynych davarn;
 Negeswr didwyll,
 Cynghorwr trybwyll;
 Cyvarch mwyneddllais,
 Moliannus ymgais;
 Cyvedd heb veddwi,
 Cerydd heb sori;
 Ymddwyn cynneddvawl,
 Syber anianawl;
 Campus gelyddydd,
 Teuluaeth ddiwyd,
 Awengerdd bwyllber,
 Cartrevgamp syber,
 Llyvyr doeth cyweithas,
 Coviaw cymmwynas;
 Eglwysgor cyvlith,
 Haelioni trylith;
 Enllynvwyd o vlith,
 A bara gwenith;
 Graianddwr ddiöd,
 Dirwest oddevod;
 Trevnus ymddaröod,
 Gorchwyl yn barod;
 Doethbell vyvyröod
 Ar bob madwybod;
 Corf iachus gwisgi,
 Bryd ar ddaioni;
 Perllan gaeadberth]
 Gerwyneb anterth;
 Angall ymaðverth,
 Cyveillion pryðverth;
 Boreuwawr godi,
 Ymdawr diwegi;
 Mynych wyddeli,
 Anvynych drevi;
 Dangos deddvoldeb,
 Gwrthladd folineb;
 Arail amynedd,
 Casâu pob trawsedd;
 Arwedd pob ystawd
 Wrth vodd y Duwdawd;
 A glân gydwybod
 Fr bedd yn barod.

Yr Hên Vardd Llwyd o Vorganwg a'i cant; sev oedd honw Rhys Llwyd Brydydd ab Rhys ab Rhicart, o Vlaen Cynllau; tād Lewys Morganwg.

Mi á welais yr un uchod dan enw Thomas Llywelyn o Regoes.

Iolo Morganwg.

DEWISBETHAU GWR DOETH, NID AMGEN
NOG

Ei vrenin yn gyviawn,
Ei arglwydd yn gadarn,
Ei wraig yn ddiwair,
Ei vorwyn yn syw,
Ei wás yn ddiwyd,
Ei gyvair yn gywir,
Ei gár yn garedig,
Ei vâb yn wrolgamp,
Ei verch yn addwyn,
Ei gymodog yn ddiwyll,
Ei dir yn dirion,
Ei dŷ yn ddiiddos,
Ei ychain yn gryvion,
Ei ddevaid yn rywiawg,
Ei vôch yn hirion,
Ei varch yn vawr,
Ei vilgi yn vuan,
Ei hebog yn chwannawg,
Ei vwyd yn iachus,
Ei ddiod yn vain,
Ei ddillad yn glydion,
Ei wely yn esmwyth,
Ei ystavell yn lân,
Ei dân yn oleu,
Ei deuluwr yn ddoeth
Ei saer yn gelvydd,
Ei ôv yn feryllt,
Ei osb yn vardd,
Ei vugail yn fyddlawn,
Ei arwr yn wybrydd,
Ei dylwyth yn syber,
Ei ddosparth yn gall,
Ei dravod yn ei amser,
Ei drevn yn ymddwyn,
Ei velin yn agos,
Ei eglwys yn ngobell,
Ei wlád yn heddwch,
Ei dád ysbrydol yn ddedwydd,
Ei gydwybod yn lân,
A'i Dduw yn drugarawg.

Ac velly tervyna.

(O Lyvyr Edward Sanders o Lansanfraid
Vawr.)

DEVISAV GWR TALIESIN.

GWR à vo yn athraw yn ei dŷ,
Yn oen yn ei ystavell,
Yn vardd ar ei vwrdd,
Yn ddoeth yn ei ddadyl,
Yn walch ar yr hëol,

Yn llew yn y drin,
Yn iwrch ar y maes,
Yn varch yn ei wely.

Llyvyr y Bardd Coch o Von.

DEWIS BETHAU HYWEL BWR BACH.
(*Llyvyr Mr. Sanders.*)

EISYDDYN gwasdadlawr,
Rhywiocdir meillionawg,
Caeadberth ysbyddaid,
Fynonddwr iachusdardd,
Tewgoed eosgyrch,
Trevedlawr araul,
Tŷ cynhes calcheidwyn,
Perllan yn ngwynoed,
Gardd lyseuber,
Yttardd tymhorgael,
Rhywiogion o wartheq,
Sidanwisg ddevaid,
Bychain o gefylau,
Esmwythvryn duthvareh,
Gweinyddwas fyddlawn,
Gweinyddes sywdeg,
Erylgi da,
Llawengerdd medel,
Tân da yn y gauav,
Cymodawg llonyddgar,
Cyvairll cywir,
Cynghorbwyll serchawg,
Mwysgerdd adar,
Llais telyn o bell,
Agos melin a marchnad,
Cynhauavdeg ŷd a gwair,
Rhodva ddirgelfordd,
Llyvyr doeth,
Teuluath dŵrgar,
Annhaw cerygnant,
Gwraig serchawg ddiweirgall,
Mab gwybodgar,
Merch uvyddgamp,
Iach corf a meddwl,
Byw yn ddedwydd,
A marw mewn heddwch á Duw.
Duw i'm oes da yw i mi,
Duw enwaw er daioni,
Duw 'mhob modd i'n rhynoddi,
Da yw o nêr Duw i ni;
Duw Nav á vynav enwi'n ddfynwr,
Duw i eiddilwr da i addoli.

Hywel Bwr Bach a'i cant.

DEWIS BETHAU DEIO MAELIENYDD.

BOREU tawelglaer,
Tewwlith ar veillion,
Gwawrgan ehedydd,
Crechwenber eos.
Crychnant raianllawr,
Cylched serchoglawr,
Lleverydd adar,

Llwr dywyllgoed,
 Carw ar frithlwybr,
 Cydgerdd bytheiaid,
 Nwyvuser gywydd,
 Cyweirber delyn,
 Caruaidd lasvedd,
 Medrus lawenverch,
 Serchiaith ganiad,
 Perfeithdlos riain,
 Doethion vydreirian,
 Cilwg mwythusdlws,
 Celu cyvrinach,
 Llwybrvrys cynnevin,
 Cusanu glanverch,
 Llatai gywirgall,
 Caredigber barabl,
 Casân eiddig,
 Dirgelvan garu,
 Caru a'm caro,
 A chael vy nghariadverch a'i chelu i'm
 bywyd.

Cariad hir vriad ar vorwyn—liw calch,
 Lunieiddvalch lôn addwyn,
 Hiraeth am wenuaeth winwyn
 Y sydd nôs a dydd i'm dwyn.
 Dwyn serch at lwysverch edlaesvain—yr wyv
 Er oed unarugain,
 Glasgorf yn dwyn pryd glwysgain,
 Ail Enid valch, 'Luned vain.

*Deio Maelienydd a'i cant (Llyvyr
 Mr. Sanders)*

Y mae hwn mewn llawer hên lyvyr yn
 Morganwg ac o angylch yn cael ei
 dadogi ar Ddavydd ab Gwilym; a gellir
 barnu yn ddigon hybwyll nad oedd
 Davydd Maelienydd amgen yn y byd na
 chynnulludd y cyvryw bethau â hwn
 yma.

CASBETHAU SION GOCH O'R HENDREV.

LLYSEIRIAU coegnith,
 Chwerthin heb achos,
 Mursen o daiogaeth,
 Wylaw heb alar,
 Cellwair â henddyn,
 Dirmygu doeth,
 Holi overedd,
 Chwedl heb ei govyn,
 Celwydd heb achos,
 Gwir heb alw am dano,
 Llawenydd yn anmhryd,
 Ysmalâwch henddyn,
 Pruddder ieuane,
 Anghovio câr a chyvaill.
 Cyveillach ag ynvyd,
 Rhoi arv i elyn,
 Hofi distadled,
 Anmerchi rhagorder,

Gormod chwedleua,
 Divannu o serch,
 Rhyadrawd â glywer,
 Llavar wrth dawedawg.
 Gormodd ar drevn,
 Dosparth ryvanylvaith,
 Beio ar y bwyd a'i vwyta,
 Beio ar waith Duw,
 Pendrondod Cymro,
 Mydryddiaeth Sais,
 Doethineb Gwaenllwg,
 A chwaryddiaeth Llundain.

*Sion Goch o'r Hendrevargod a'i cant.
 (Llyvyr Sanders.)*

CASBETHAU HEN GOCH Y DANT.

CYVAILL meddw,
 Mab trythyll,
 Gwas diawg anghywir,
 Cymodawg anynad,
 Glwth bolvras,
 Cybydd anghawr,
 Anwr ovnog yn bostio gwroldeb,
 Cynghorwr byrbwyll,
 Drwg ar gamp o ddevawd,
 Chwerinath ar bob achos,
 Ieuanc mewn swydd,
 Hen mewn advyd,
 Deddvol mewn eisiwed,
 Teulu heb syberwyd,
 Gwr heb gelvyddyd,
 Goludog heb haelioni,
 Anwadal o varn,
 Na chreter ei air yn ei wlâd,
 A vo aml ei elynion o'i genedl ei hun,
 Cardotyn o Sais,
 Ac anghartrevawg o Gymro.
 Doethineb Da yw'th enau—yn siara'd
 Dy seirian orddodau,
 Boed yn reddv dy gynneddvau
 O ynni mad yn y mau.

Iolo Morganwg a'i cant.

DEWIS BETHAU SION CWM TRIDWR.

(Ll. Sanders.)

MYVYR encilgoed,
 Trem serchawg,
 Wynebpryd siriol,
 Boddlondeb i'r byd â vo,
 Cov am gâr a chyvaill,
 Hofi rhagorgamp,
 Blasu y bwyd â vo,
 Ymddwyn syber,
 Hunander hybwyll,
 Hunanovnoerwydd,
 Cyvanred ymgais,
 Ymorheula pen inynydd,
 Ymwervela cacadlwyn,

Gwrthruthraw rhuthr.
Teuluwr gwybodbell,
Cannoliaethi cydwybod,
Caru à garo,
Maddeu à gasio,

A Duw yn maddeu i bawb.

Sioni Cwm Taidwr a'i cant.

Dywedai llyvyr Sion Bradford mai Sion y Cent oedd Sioni Cwm Tridwr; mai hynod am awen a deall oedd yn vachgen; ond (vel ag y bu ericed, ac y bydd byth) ei gymodogion á genvigent wrtho ac a'i annharchent yn anghyvion, ac yntau yn vachgenyn tylawd wedi colli tād a mam, nid oedd gantho vodd yn y byd i vyw ond à ennillai wrth weithio gyda fermwyr ac ereill. Un diwarnod oer iawn yr oedd eve yn bugeila'r brain ac ve ddaeth i dy ei veistr i ymdwymo: govynwyd iddo pam y delei oddiar y maes a gadael y brain ar yr ŷd? Y mae y brain, ebai ve, yn ddiogel yn nghastell Caerfili. Yn nghastell Caerfili? ebai ei veistr, ac a'i pwyodd yn greulawn gan ei droi i maes o'r tŷ. Y bachgen á gymmerwys ei fordd tua phen uchaf Gwent, ac ni welwyd ev mwyach yno. Ei veistr á aeth i maes yn mhen ychydig, a thua'r cae gwenith, lle nid nid oedd gymmaint á brân iddei gweled: rhyveddu yn vawr; ond o du á Chaerfili clywed grawg a llevau anghyfredin gan vrain; myned tuag yno, a gweled y brain wrth y milodd mewn gwirionedd; ac er nad oedd na drws na fenestr yn nghaead, nis gallai gymmaint ag un o'r brain ddianc i maes; myned i mewn a cheisio eu gyru i maes o'r twr; ond yn lle myned i maes yngrynôi am ei ben ev a phigo ei lygaid o'i ben; yna daeth ar gov iddo y sarâed a'r annharch à wnaeth ev ar y bachgen tylawd, à alwai eve Sioni Cwm Tridwr, a danvon i chwilio am dano; ond nid oedd neb à wyddai ronyn am dano.

Sioni, bydded à vyno, á aeth yn y blaen tua gwlad Went, ac i blwy Cent, à elwir yn Saesoneg Censiestr; ac yno mewn tŷ gwr mawr ve gavas le gwas mewn ystabl, i edrych ar y cefylau a'u bwydo; eve á orweddai bob nôs dan y preseb; ac mor ovalus oedd ev am y cefylau, val y dalwys y gwr boneddig sulw nid bychan arno; ac eve á roddai rywvaint o arian ar brydiau iddo; ac á'r arian hyny y prynai y glasvachgen lyvrau a phapur ac á ysgrifenai ryw beth neu i gilydd yn vynych. Daliwyd sulw ar hyn, a gwelwyd y gallai y bachgen

vod yn wasanaethus mewn fordd amgenach yn y teulu na bod yn yr ystabl; ac anaml iawn yr oes hòno y ceid neb á vedrai ddarllen, ac ysgrivenu, yn mysg uwch o radd no'r bachgen tylawd; cymmerwyd ev i'r tŷ a holwyd ev, a deallwyd y medrai Ladin: derbynywyd ev i barch, a rhoddwyd iddo swydd a chyvlog à weddai i ysgolaig; a phan ddaeth i'r oedran govynedig, urddwyd ev yn ofeiriad. Bu dros rywvaint o amser yn ngwasanaeth yr eglwys yn Emlyn; ond yn mhen tro ve gavas eglwys plwyv Cent, yn ngwasanaeth pa un y bu hyd varw; ac yno y claddwyd ev dan wâl y ganghell, nid yn yr eglwys nac i maes o heni, yn ol ei ddymuniad. Yr oedd yn wr hên iawn yn marw; ydd oedd ev yn gweled y mawr lygredigaethau agoeddent wedi ymlusgo i mewn i'r eglwys; ac yn dwyn ei dystiolaeth yn vawr yn eu herbyn; am hyny cyvriid ev yn un o'r Loleriaid. Yr oedd yn byw yn nghylch yr un amser á Davydd ab Gwilym; ac ve allai ychydig ar ei ol ev, yr hyn sy debyg wrth yr ymryson rhyngtho á Rhys Goch o Eryri y nghyleh drwg ymarwedd-iad beirdd yr amser hyny. Hyn yw sylwedd hanes Sion Bradford. Dywedir chwedl y brain am Gattwg Llan Carvan, yn gystal ag am Sion Cent; ac un o overgoelion yr oes dywell hòno yw hi.

Iolo Morganwg.

DEWIS BETHAU YR HEN GAP DU.

(Llyvyr Sanders.)

MYVYR yn nirgel,
Llyvyr doeth,
Ysgriven deg,
Memrwn cywaith,
Digon o daw,
Hinin taweldes,
Canwyll vawr,
Tan da y gauav,
Awenvardd gwybodgar,
Cyvarwyddydd amlwg,
Hanes wirioneddol,
Cywair ar gywir,
Cyviawn o ddiareb,
Doeth awengerdd,
Iaith gyviawn,
Ymadrawd gall,
Parabl ddileidiaith,
Mâb dystaw gwrandaugar,
Gwylverch ddiwair,
Tŷ cynnesglyd,
Ymdaith ar draed,
Cwnnu yn voreu,

Ceiniog mewn llaw,
Synwyr yn mhen,
Ynni yn y galon,
Doeth heb olud,
A gwraig heb davod,
Wiliam Cap Du a'i cant.

LLYMA Y NAW CELVYDDYD WLADAIDD.

GARDORIAETH,
Govaniaeth,
Saerniaeth,
Barddoniaeth,
Telynoriaeth,
Gwehyddiaeth,
Llywyddiaeth,
Meddyginiaeth,
Newyddiaeth.

Y rhai hyn oeddynt ar wybod ac arver gan yr hen Gymry, cyn bod iddynt ddinas-oedd, a dosparth teyrnedd.

Y NAW CELFYDDYD DINESIG.

LLYTHRYDDIAETH,
Rhivyddiaeth,
Meidryddiaeth,
Seryddiaeth,
Pleidyddiaeth,
Ieithyddiaeth,
Morwriaeth,
Llongwriaeth,
Yngneidiaeth.

Y rhai hyn á ddychymygyd gwedi ymgyviaw o'r Cymry mewn trevi a dinas-odd, a gwneuthur dosparth ar deyrnedd a chelyddyddau breiniol.

O Lyjvyr y Parch. Evan Evans.

NAW LLAWENYDD Y NEF.

(O Lyjvyr Brith y Coed Sion Bradford.)

DYDD heb nôs, sev goleuni heb dywyllwch;
Heddwch heb ryvel, sev cariad heb gâs;
Iechyd heb glevyd, sev hyvrydwch heb vlinder;
Llawenydd heb dristwch, sev bodd heb anvodd;
Golud heb drythyllwch, sev meddiant heb bechod;
Deall heb anneall, sev gwybodaeth heb anwybodaeth;
Urddas heb warthrudd, sev parch heb amharch;
Rhyddid heb gaethiwed, sev à vnyer heb vod ar gam;
Bywyd heb angau, sev Duw a digon.
Amen, a phoed velly y bo.

HEBAU.

HEB ystyr heb bwyll;
Heb bwyll heb ddysg;

Heb ddysg heb Dduw;
Heb Dduw heb ddim.

Wrth hyny y gwelir mai heb ystyr heb ddim; gan hyny priv erddyl pob dŷn ymarver ag ystyr, ac o ystyr pwyll, ac o bwyll dysg, ac o ddysg Duw a phob daioni.

O'r un Llyjvyr.

(Modd arall, o'r un Llyjvyr.)

HEB bwyll heb ddysg,
Heb ddysg heb Dduw,
Heb Dduw heb ddim.

Wrth hyny y gwelir mai heb bwyll heb ddim, gan hyny priv ddyledigaeth dyn ymarver a phwyll, ac o bwyll y bydd dysg, ac o ddysg ydd adnebyddir Duw, ac o adnabod Duw pob daioni.

TRYWIAU.

TRYW i vâb iâr ddarogan,
Tryw i hwch dyrvu,
Tryw i lwynog ei ddichell,
Tryw i wâdd dywyllwch,
Tryw i eidion bori meillion,
Tryw i daiawg ddirieidi,
Tryw i ddoeth dedwyddyd,
Tryw i ddedwydd dwyvoldeb,
Tryw dwyvoldeb i Dduw,
Tryw i Dduw eithavedd daioni,
Catwg Ddoeth a'i dywawd.

O Lyjvyr Hurri Sion o Bont y Pw!

Bu cariad a'i drawiad o dryw,
Rhyngo i'n sail a'r ddŷn syw oreu 'i serch,

Ail Elen lon lanav o liw,
Dyn ddivai vwyna 'n vvw veinwen verch.

Davydd Lewys o Verthyr Tudvyl a'i cant, 1760.

Ai nid *Rhyw* à ddylai vod yn lle *Tryw*?
Dichon mai Tryw yw yr iawn; bydded à vyno, gwreiddyn *Ystryw*, *Trywedd*, ac ereill ydw; a'i ystyr yw ve allai, *Anian*, *Ansawdd*, *Tueddiad*, *Anwyd*, mal yr arverir y gair etwa ar gyfinau Morganwg a Brecheiniawg.
Iolo Morganwg.

CYNGHORION Y DRYW O'R LLWYN GLAS.

O Lyjvyr Mr. Cobb o Gaer Dyp.

BYDD ddwyvol a golychwydgar;
Bydd gyviawn a gwirgar;
Bydd ddewr a doeth ymbleidgar;
Bydd wastad a dosparthgar;
Bydd hybwyll a gochelgar;
Bydd gwybodawl a barngar;
Bydd drugarawg a llusengar;
Bydd gadarn ac ymgeisgar;

Bydd ddeddvawl ac amcangar;
 Bydd ddaionus ac iawngar;
 Bydd gan addysg yn wybodgar;
 Bydd hywaith a gorchwylgar;
 Bydd gywir a chlyveillgar;
 Bydd vvyvr ac ymdawgar;
 Bydd uvydd ac ymchwilgar;
 Bydd fyddlawn a chymwynasgar;
 Bydd ddeddvol a dyoddevgar;
 Bydd ddiwair a sywydgar;
 Bydd ddiwyd ac ymbwyllgar;
 Bydd arav ac ystyrgar;
 Bydd hywedd a devodgar;
 Bydd gymmeddvol a moesgar;
 Bydd hael ac ewyllysgar;
 Bydd gòrawg ac ymroddgar;
 Bydd eorth a meddylgar;
 Bydd ddoeth ac ymovyngar;
 Bydd gelyydd ac awengar;
 Bydd dadawl a chartveugar;
 Bydd weddaidd ac arosgar;
 Bydd wrth gynghor a gwrandawgar;
 Bydd drevnus a rheolgar;
 Bydd voneddig a hawddgar;
 Bydd hynaws ac amynoddgar;
 Bydd o Dduw yn vaddeugar;
 Bydd gymodog heddychgar;
 Bydd benteulu llywodraethgar;
 Bydd wladwr ymdrechgar;
 Bydd i'th geraint yn ymddiriedgar;
 Bydd i'th clyn yn annialgar;
 Bydd dawl a thangneugar;
 Bydd o vuchedd dda yn obeithgar;
 Bydd i'th wlad yn gyvlesgar;
 Bydd i'th blwyf yn welléugar;
 Bydd i'th dyddyn yn dravodgar;
 Bydd i'th deulu yn athrawiaethgar;
 Bydd i'th lŷs yn gyvnerthgar;
 Bydd gan nawdd Duw yn ymnoddgar;
 Bydd rhag anraith yn ddialgar;
 Bydd i'r iawn yn gyvnerthgar;
 Bydd val Duw yn gariadgar.

Ac velly y tervyna.

LLYMA GYNGHORION GWAS Y DRYW.

(O'r un llyvyr.)

1.

CAIS addysg a chynghor, a gwna val y bo pwyll.

2.

Nac ymddiried i neb ond i Dduw, a'r nerth a roddes eve iti.

3.

Goreu gallu, gallu o bwyll; gallu o bwyll, gallu o Dduw.

4.

Goreu dysg, dysg awen.

5.

Goreu cyvaille, cydwybod lân.

6.

Gwrolav o bob gweithred, ymwellaü.

7.

Bydd yn oll o honot dy hunan, yn nawdd a nerth Duw, ac nid o ddŷn nac o dda, nac o ddeddv nac o ddyoddev, amgen no chydwybod lân, ac à vynai Duw.

Ac velly tervyna.

ARVOLLION.

(O'r un llyvyr.)

ARVOLL câr â doethineb;
 ARVOLL dierth â gwledd;
 ARVOLL benyw â syberwyd;
 ARVOLL boneddig â gwrolder;
 ARVOLL balch â gweniaith;
 ARVOLL dysgedig â thawedigaeth;
 ARVOLL ieuanc â chân a serchogrwydd;
 ARVOLL hên â hawddgarwch;
 ARVOLL dedwydd â dwyvoldeb;
 ARVOLL Duw â dedwyddydd.

Ac velly tervyna.

YR WYTH BRIVWYD.

CRIBDAIL neu dwyll,

Lledrad,

Balchder,

Godineb,

Diogi,

Glythineb,

Cenvigen,

Creulonder.

Ac yn eu gwrth y mae wyth weithred y Drugaredd; nid amgen,

Gwirionedd,

Cywirdeb,

Yngais,

Hawddgarwch,

Diweirdeb,

Cymmedroldeb,

Cariad,

Heddweh.

(O'r un llyvyr.)

WYTH DEFNYDD DYN.

(O'r un llyvyr.)

O'r ddaiar y cnawd,

O'r dwr y gwaed,

O'r awyr yr anadl,

O'r calas yr esgyrn,

O'r halen y teimlad,

O'r haul, sev y tân, ei gynhyrviad,

O'r gwirionedd ei ddeall,

O'r ysbryd glân, sev Duw, ei enaid, sev y bywyd.

TRIODD.

(O Lyvyr Iago ab Dewi.)

1 TRI PHETH à edrych dŷn am danynt, a goreu ganto nas gwelo: gwadn ei esgid yn codi, pryv ar ei ysgwydd wedi cribo ei ben, ac un arall yn caru ei wraig.

2 Tri dedwyddgamp gwr: codi ei blant ar vonedd, adeilad trev ei dâd, a dwyn ei ddadl i ben.

3 Tri goreugamp gwreng: bod yn llawen yn ei dŷ, yn ddeddvol yn ei eglwys, a dyddio rhwng cymodogion.

4 Tri anharddwch gwledd: pwyned ryver, cylllell vinbwll, a'r saig yn rybell.

5 Tri pheth milain eu natur: meddyg, eiddig, a phorthor.

6 Tri pheth, medd Selyv Ddoeth, à yr y gwr allan o'r tŷ à drico ynddo; mwg, devni drwy'r tô, a gwraig anynad.

7 Tri anwybod dŷn: gyru mud yn llatai, ymweled â dall, ac ymhustyng â byddar.

8 Tri pheth ni wella ar neb o'r diwedd: hyder lledrad, haelder tylodi, a dewrder o vedddawd.

9 Tri pheth anhawdd eu cael: taeliwr diorwag, melinydd cywir, a thavarnwraig diddrachwant.

10 Tri pheth nid boddlon Duw iddynt: dŷn ni wellâo ei vuchedd yn y grawys, ni vwyâo ei boen yn y cynhauav, ac ni wellâo ei vwyd y nadolig.

11 Tri anurddas gwr mewn gwledd: pesychu yn ei ddioid, briwo ei law gan gyllell, a cholli ei bottles.

12 Tri anweddustrydd gwledd: tōri o bob pen i'r saig, rhoi yn y pen gymmaint ar unwaith val nad allo ateb ei gydymaith, ac yved â'i damaid yn ei savn: a phedwerydd anweddunder goganu y bywd a'i vwyta.

13 Tri pheth y dylai bawb ddiolch lle a'u cefir: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

14 Tri pheth ni vaddeu Duw i ddŷn: ei oganu, ei anghredu, a'i anobeithio.

15 Tri pheth à ddyvetha'r byd: brenin ynvyd heb gynghor, ynad heb gydwybod, a gwâs heb ovn.

16 Tri dŷn ni bydd gwyrrenig byth: gwr à wreico wrth gynghor ei gnawd, à lewo wrth gynghor ei vòl, ac à addawo wrth gynghor ei wraig.

17 Tri pheth y ceif dŷn dyoddeus: cariad, parch, a chanmoliaeth.

18 Tri pheth à geif dŷn cyndyn: cynhen, cywilydd, ac annharch.

19 Tri pheth à geif dŷn divalech: amllder bydol, esmwythder gydwybod, a llawenydd nevol yn dragwydd.

20 Tair priv gynnedd y sydd ar ddiawl: balchder cenvigenus, cybydddra trachwantus, a chelwydd twyllodrus.¹

21 Tri nodau diawl: gair, golwg, a gweithred; ac nis geill eu gochel.

22 Tri mab sydd yn yr ysbryd: mab i Dduw, mab i ddŷn, a mab i ddiawl; mab i Dduw á wna dda dros ddrwg, mab i ddŷn á wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, mab i ddiawl á wna ddrwg dros ddrwg a drwg dros dda.

23 Tri pheth ni hir barâant: rhyvyg heb urddas, cadernyd heb gydwybod, a pechod heb ediveirwch.

24 Tri chynghor yr Aderyn melyn: na alara am à ddarfo, na chred beth na alla bod, ac na chais na allech ei gael.

25 Tri lle y tywynoedd goleuni ac ni thywynna byth mwy: eigion y môr pan oedd Moesen yn foi rhag llu Pharao, llawr yr Iorddonen pan oedd Iesu yn myned i gael ei vedyddio gan Ieuan Vedyddwr, a phyrth ufern pan aeth Crist i gyrcu allan eneidiau yr etholedigion.

26 Tri gwreiddyn pob drwg: celwydd, trachwant, a balchder.

*Ac velly tervyna.**O Lyvyr yn Llan Bryn Mair, medd Iago ab Dewi.*

TRIODD.

1 TRI PHETH à gâr Cymro: tân, halen, a diodydd da.

2 TRI PHETH à gâr Sais: bwyd, a thir, a masnach pob peth.

3 TRI PHETH à gâr Gwyddel: trais, a thwyll, a cherdded.²

4 TRI PHETH à gâr Scot: pysgod, gwybodau, a gwledydd pellenigion.³

5 TRI PHETH à gâr Franc: gwraig, march, ac arvau lliwedig.⁴

6 TRI PHETH nid hawdd eu dal: carw ar vynydd, llwynog y'ngloed, a cheiniog cybydd anghawr.

7 TRI ANEDWYDDWCH teulu: cadw mur-sen, drygwâs diog, a llettyva ofeiriad.

8 TRI PHETH nid gwell y byd o ddim ag à wnant, er maint eu sôn am ðdoethineb, a chelwyddyd, a dwyvoldeb: cybydd anghawr, bardd gorchest, ac ofeiriad teulu.

9 TRI PHETH y bydd gwr yn çeisio eu

¹ Neu val hyn, mewn llyvyr arall:—

Tri chynnedd y wnant ddiawl: cenvigen o balchder, dichell er twyll, a chybyddra o drachwant.

Neu o vodd arall:—

Tair priv gynddev á wnant ddiawl cyvlwyr: balchder cenvigenus, cybyddiaeth o drachwant, a thwyll-dichell er gwaethygu arall.

² Cherddi, Triodd Gwynedd.

³ Nid yw yn Triodd Gwynedd.

⁴ Lliwedig. Tdd. Gwynedd.

gweled beunydd, ac ni vyn eu gweled byth: twl! yn ei esgid, adwy yn ei gac, ac arall yn bod gan ei wraig.

10 Tri dŷn à vynant eu tamaid yn vrâs ac yn voethus: coges, gordderchwraig, ac ofeiriad teulu.

(*Llyvyr Twm Robert.*)

Ac velly tervyna.

TRIODD CERDD.

O llyvyr y Plâs Gwyn, yr hwn ydoedd adysgriaiad o llyvyr Rhobert Vychan o Hengwrt, gan Evan Evans.

1 Tair caine y sydd ar Gerdd Davawd: clerwriaeth, teuluwriaeth, a phrydyddiaeth.

2 Tair caine à berthynant ar glerwriaeth: ymsèn, dyvalu gair tra gair, a danward.

3 Tair caine à berthynant ar deuluwriaeth: sev, testuniaw, a dyvalu gwers tra gwers yn deuluaid arav, a gordderchgerdd deuluaid drwy eiriau ymwys.

4 Tair caine à berthynant ar brydyddiaeth: cywyddau, ynglynion, ac odlau cerddwraidd anhawdd eu caniad a'u dychymyg.

5 Tair enaid cerdd y sydd: mesur, synwyr, a chynghanedd.

6 Tri thwyll y sydd ar gerdd: twyll gynghanedd, twyll awdl, a thwyll gymmeriad.

7 Tri bai cyfredin ar gerdd: tŵr mesur, drwg ystyr, a cham ymadrawdd.

8 Tri thŵr mesur y sydd: hir, byr, a thwyll yn yr awdl.

9 Tri rhyw ddrwg ystyr y sydd: cam ddechymyg, amherthynas, ac eisieu enaid.

10 Tri cham ymadrawdd y sydd: unig a lliosog ynghyd, gwryw a banyw ynghyd, a gwydd ac absen ynghyd.

11 Tri amherthynas cerdd: moliant a gogan ynghyd, rhwy ac eisieu ynghyd, ac eisieu herv.

12 Tri rhân ymadrawdd y sydd: enw, a rhagenw, a herv.

13 Tri rhyw ymadrawdd y sydd: ymadrawdd perfaith, cyviawn, ac addurnedig.

14 Tri rhân prydyddiaeth y sydd: sillav, gair, ac ymadrawdd.

15 Tri bai gwahanredawl y sydd ar gerdd davawd: prost ac unodl yn gyd, lleddv a thalgron yn gyd, a thrwm ac ysgavn yn gyd.

16 Tri bai gwahanredawl ereill y sydd ar englyn unawdl: carn-ymorddives, tin ab, a drygosodiad; sev yr achos y gelwir yn wahanredawl, neu yn wahanedig, am eu bod yn rhyw vanau yn veiau, ac mewn mânau ereill heb vod.

17 Tri pheth à berthyn ar wr wrth gerdd davawd: cerdd, a chôv, a chyvarwyddyd.

18 Tair caine y sydd ar gerdd davawd: cywyddau, ynglynion, ac odlau.

19 Tri chov y sydd: achau, arvau, a rhandirodd.

20 Tri chyvarwyddyd y sydd: hengerdd, ystorïau, a barddoniaeth.

21 Tri pheth à berthynant ar glerwriaeth: goganu, ymbil, a gwarthruddiaw.

22 Tri pheth a berthynant ar deuluwriaeth: haclioni, digrivwch, ac emynhaedd, neu ervyn da yn deuluiaidd.

23 Tri pheth à berthynant ar brydydd: elodvori, digrivâu, a gwrthwynebu gogan-gerdd.

24 Tri pheth a hofant gerdd: dlynder ystyr, godidawg veddwl, ac awdurdawd y prydydd.

25 Tri pheth a anhofant gerdd: baster ystyr, sathredig ddechymyg, ac anurddas y prydydd.

26 Tri pheth à gyweiriant gerdd: addurn-gyvansoddiad ymadroddion, amler Cymraeg, a dychymygvawr gerddwriaeth.

27 Tri pheth à urddant gerdd: deheurwydd, neu hyawdledd parabl, awdurdawd y prydydd, a chyvarwyddiaid à wypont varnu.

28 Tri pheth a anurddant gerdd: ei datganu yn anamser heb ei govyn, ei chanu yn amherthynas i'r neb nas dylai, ac eisieu cerddwyr à wypont varnu ar gerdd.

29 Tri pheth à amlâant awen cerdd: hengerdd, barddoniaeth, ac ystorïau.

30 Tri pheth à bylant awen: anghyvarwyddyd, angherddwriaeth, ac anghanmawl.

31 Tri pheth à lwgyr awen oll: tra meddwdawd, tra godineb, a thra ysgymyndawd.

32 Tri pheth à ddyly cerddawr eu gochel: llyna, nei ddiota, putcinio, a disio, neu dablara.

33 Tri pheth à ddyly cerddawr eu canmawl: haelder, a digrivwch, a cherddwriaeth.

34 Tri pheth a ddistrywia gerddawr: noethi, ac anghydnabod, ac anghanmawl.

35 Tri pheth à vavrâant gerddawr: gwisgodd, cydnabod, a chanmawl.

36 Tri pheth ni chyngain mewn cerddawr: anwadalwch, ysmalâwch, ac angherddwriaeth.

37 Tri gwarant cerdd: cerddwriaeth, hengerdd, a meddwl da.

38 Tri pheth y cau cerdd arnynt heb vined yn eu herbyn: hengerdd yr hên gerddorion, dychymygvawr gywreindeb y

prydydd newydd, a chelvyddyd o gerddwriaeth ni aller myned yn ei herbyn.

39 Tri pheth ni ddyly cerddawr eu credu yn hawdd: gogan clêr lle pryto prydyddion, cam-ganu o bencerdd canmolodig, a pheth ni allo bod herwydd y doethion.

40 Tri pheth à ddyly cerddawr eu gwneuthur: iawn ganu, iawn ddyngu, ac iawn varnu.

41 Tri pheth ni ddyly cerddawr eu gwneuthur o'i vodd: cam-ddysgu, cam-varnu, a goganu yn ddiachos.

42 Tri pheth à lawenyha cerddawr: ei ganmawl, gwrandaw ei gerdd yn ganmolodig, a rhoi rhoddion iddo.

43 Tri pheth à goddant gerddawr ac a'i tristânt: ei anmherchi, goganu ei gerdd, a'i nacâu.

44 Tri gwarthrudd cerdd: ei anghredu, ei goganu, a'i cham-varnu.

45 Tri anhebgor cerdd: eglur barabl, hyder cövn, a cherddwriaeth.

46 Tri pheth à gyweiriant gerdd ac a'i teilyngant: deheurwydd parabl, cywreinded synwyr, ac anianawl ddeall.

47 Tri pheth a anghyweiriant gerdd, neu ymadrawdd: pwl ddatgeiniad, ac anghywraint synwyr, ac anystyriol ddeall y parablwyr.

48 Tri pheth ni ddyly cerddawr eu cyvaddev: cyvrinach, cywilydd cydymaith, a chelwydd argyweddig.

49 Tri pheth ni ddyly cerddawr eu celu: barn uniawn ar gerdd, a gwir diwaradwydd, a chlôd dyledus.

50 Tri pheth anwedus ar gerddawr: frost, gogangerdd, a chroesanaeth.

51 Tri pheth à ganmolant gerddawr: haelder, digrivwch, a devodau da.

52 Tri pheth à waradwyddant gerddawr: cybyddiaeth, gwlladeiddrwydd, a drygddevodau.

53 Tri pheth à ganicdir i gerddawr: clodvori pawb, barn gyviawn, a dyddanwch.

54 Tri pheth à bair caru cerddawr: cyttundeb, cynnilrwydd, a chlodvori dynion da.

55 Tri pheth à bair casâu cerddawr: anghyttundeb, anghynnillrwydd, a goganu dynion da.

56 Tri frwythlawn gerddawr: prydydd, bardd, ac ystoriawr.

57 Tri over gerddawr: clerwr, bardd y brawd, a hudol.

58 Tri pheth à wna frwythlawngerdd: dyddanu meddwl, gwellau cövn ac athrylith, a distrywio dryg-veddyliau.

59 Tri pheth à wna over-gerdd: methu, llygru synwyr, a mwyâu pechod.

60 Tri sylvaen doethineb: ieuuctid i ddyngu, cövn i gadw, a synwyr i ddeall.

61 Tri chyweirgorn cadwedig cerdd dawrd: calon i veddyliau, ceudawd i gadw, a thavawd i draethu.

62 Tri pheth à ddyly vod ar voliant gwr: clôd, gweddi, a chynghor.

63 Tri pheth à ddyly vod ar ovyngerdd: deisyv, dyvalu, a diolch.

64 Tri pheth à ddyly vod ar varwnad: argyllaeth, cwynvan, a dadolwch.

65 Tri pheth à ddyly vod ar ogangerdd, pei perthyn i gerddawr eu gwneuthur: edliw, divenwi, a rhegu.

66 Tri pheth à ddyly vod ar rieingerdd: moliant, serchawgrwydd, a chariad.

67 Tri rhyw brivgerdd y sydd: cerdd dawrd, a cherdd dant, a cherdd vegin.

68 Tair privgerdd dawrd y sydd: prydu, datganu, a chanu gan dant.

69 Tair privgerdd prydyddiaeth y sydd: gwengerdd, rhiengerdd, ac unbengerdd.

70 Tair rhân cerdd y sydd: sillav, gair, ac ymadrawdd.

71 Tair rhan sillav y sydd: llythyren, amser, ac accen.

72 Tair rhân gair y sydd: llythyren, sillav, ac amser.

73 Tair rhyw llythyren y sydd: bogail, llythyren vud, a llythyren dawdd.

74 Tri rheolaeth sillav: ei hÿd, ei phwys, a'i natur.

75 Tri pheth à berthyn ar gynghanedd groes: cydateb, cynnewid, a gorphwysva.

76 Tair rhân iaith y sydd: rhân veddylidig, rhân ddywededig, a rhân ysgrivenedig.

77 Tair gwarant ymadrawdd y sydd: llythyr, lliaws, ac arver: ac nid gwarant camarver.

78 Tri braint y sydd i bennill o gywydd: pencerddaidd, disgyblaidd, ac iselradd, neu dincerddaidd.

Triodd ereil o gorf yr un Gramadeg.

Tri rhyw gynghanedd lysg y sydd: llusg levn, llusg o gyswllt, a llusg ddwlbl gyswllt:—

1. *Levn*:—"Odid i'n gael dy haclach."
2. *O gyswllt*:—"Ni à dyn gall dan alltud."
3. *Ddwlbl gyswllt*:—"Y gwr cadrvaich paladrviw."

Tri rhyw sain y sydd:—

1. *Sain levn*:—"Llyr i gadw gwyr gydag ev."
2. *Gadwynawg*:—"Pab Rhuvain bro Eurgain braf."
3. *O gyswllt*:—"Vy ngerdd am y ddager ddu."

Tri rhyw groes gyswllt:—

1. *Cyvan gyswllt*, val y mae:—"A theg yw'r llwyth Eigr a Llŷr."
2. *Haner gyswllt*.—"Gwiullanau Frainc yn llawn frwyth."
A "Dug voliant i Gyveiliog."
3. *Drobl gyswllt*:—"Drwy'r gwelydr a'i aur goler."

Tri rhyw groes-gynghanedd y sydd:—

1. *Croes-rywiawg*:—"Cu adardy coed irdeg."
"Coed irdeg eu adardy."
2. *O gyswllt*:—"A theg yw'r llwyth Eigr a Llŷr,"
3. *Disgyniedig*:—"Pwy ni'th gâr penaeth gwrol."

Tri rhyw gymmeriad llythyrenol, cynghaneddol, a synwrol:—

1. *Llythyrenol*:—
"Calon dynion dwy Wynedd,
Credo'r beirdd o'r cryd i'r bedd."

2. *Cynghaneddol*:—
"Canu bum yn Mryn Cunnallt;
Cwyno'r wyv accw'n yr allt."

3. *Synwrol*:—
"Ni ddwg neb yn ddigon abl
Bleth vanaur heb lwyth venabl."

Y gynghanedd bengoll á ddeolwyd ac á gaethwyd yn y sevyddiad diwedddav á vu ar gynghaneddion a mesurau, yn amser yr awdur ariandlysawg Davydd ab Edmwnd; eithr mewn paladr englyn unawdl union, ac yn y cyfle hwnw y gadawyd hi yn gymmeradwy. Gynt yr oeddidd yn arver o gynghanedd braidd gyfwrdd; a hño á vydd pan vo un clo cynghan neu ddau yn nghanol braich o gerdd, a'r deupen yn colli, val hyn:—

"Y gwr hael o hil Rhodri."

A hño hevyd á ddeolwyd yr un amser, neu cynt.

Cynghanedd groes rywiawg N goll, y cyntav á vydd val hyn:—

"Ond treulio da trwy lid oll."

"Ni thynir byth hwn i'r byd."

"Nid yw hawdd ei dihuddaw."

Rhydebyg á vydd pan vo yr orphwysva gynghaneddol ar awdl mewn accen ddisgyniedig, ac yn debyg bob un i'w gilydd; o achos na bydd ond un gydsain neu ddwy yn ei diweddiad yn ei llestair i gydodli yn gwbl, val hyn:—

"Ieuan vy nghariad ieuanc."

"LLAWER diwtnod LLAWEN."

"Rhydeg vu yr anrhydedd."

O bydd y vath beth yn yr accen dderchavedig, ni ellir dim mo'i alw yn rhydebyg: ac nid yw vai; val y canoedd Davydd ab Edmwnd i verch, herwydd ei gwallt:—

"I mae a pheth am ei phen,
Yr hâv val y Rhiw Velen."

Ymsathr odlau, á vydd pan vo yr orphwysva gynghanedd, neu rân o'r sillav hño yn ymsathr ar awdl, val hyn:—

"Y Gwr o Gaerleon Gaur."

Canys balch yw'r awdl, ac hi yn llygad y gerdd; ac am hyny ni oddev ddim i'w briwo:—

"Y mab rhy hydr y'mhob brwydr."

Weithiau ereill y bydd ymsathr odlau, pan sathrer dau bennill neu dri mewn cywydd wrth eu gilydd yn unawdl, val hyn:—

"Goreu gwr a deddwr da,
Gwir ammod yw'r gwr yma;
A goreu un a gara,
A goreu dim yw gwr da."

Weithiau y cenir unawdl cyrch yn brovest cyrch, val hyn:—

"Nerth yw dy ran wrth dy rym:
Aeth yn dy rás a'th wayw'n drwm;
Aethost iawnlwyth Ystanlai,
Lle nad ái y llew na dim."

Ynglyn o'r hên ganiad, ynglyn garhir, ynglyn milwr, ac ynglyn cildwrn, overves-urau ynt, ac nid ydynt yn y pedwar mesur ar ugain.

TRIODD TALIESIN.

(*O Gell Gymysg O. Myvyr.*)

TRI pheth á ddeifeithia y byd: brenin fól heb gynghor, ynad heb gydwybod, a gwas heb ovn.

Tri pheth ni hir barâa: rhyvyg heb urddas, cadernid heb gydwybod, a hir bechawd heb ediveirwch.

Tri dŷn ni bydd gynllwyniog byth: y gwr á wreica wrth gynghor ei gnawd, y gwr á vwyta wrth gynghor ei vol, a gwr á ymladdo wrth gynghor ei wraig.

Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd.

Tri pheth á ddyly pawb ddiolah lle y cafa: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

Tri phechawd ni chyvaddevir: ovn ar elyn, poen serch, a drwg dyb eiddig am ei wraig.

Tri chodiad serch: anerch, cael, a chusan.

Tri ymlyniad serch: cywydd, englyn, a llatai.

Tri rhywydddeb serchog: noswaith dywell, tylwyth cysgiadur, a dôr dawedawg.

Tri avrwydddeb serchog: noswaith vèr wlawiawg, gwyrach anhunawg, a chi tom llavarddrud.

Tri ymlyniad serchog: digrivwch, haelioni, a syberwyd.

Tri llavarwch serchog: havdy, côg, a llatai.

Tri avlavarwch serchog: cornant, eiddig, a chyfylog.

Tri anmhorth serchog: yspeilwynt hydrev, brawd pregethwr, a chi.

Tri dŷn sy noturiawl i dri pheth: melinydd i ladrata, brawd pregethwr i gardota, a broliwr i ddywedyd celwydd.

Tri pheth ni cheif dŷn ddigon er à gafu: ieichyd, hoedl, a chyvoeth.

Tair sail doethineb: ieuenticid i ddysgu, cōv i gadw, a synwyr i ddeall.

Tri pheth ni ddyleir eu credu: breuddwyd gwrach, a llw gordderchwraig, a chwedl heb warant.

Tri pheth sy dda gan gybydd: twca carn-vas, esgidiau uchel clytiawg, a goganu hael.

Tri pheth ni hwyrach iddeu sorâu eu perchenog à wneler yn dda am danynt: gwraig, march, a chi.

Tri pheth à geif dŷn dedwydd: cariad perfaith, bywyd heddychlawn, a llawenydd newawl.

Tri pheth à geif dŷn drwg annedwydd: tylodi, avlwyddiant, a phoenau.

Tri pheth à geif dŷn gwallus: cywilydd, gwatwar, a cholled.

Tri pheth à geif dŷn am godi y bore: ieichyd, cyvoeth, a santeiddrwydd.

Tri pheth nid hawdd eu coeliaw: llw porthnon, addewid gordderchwyr, a gair heliwr am ei gi.

Tair dedwyddgamp gwr: codi ei blant ar vonedd, adeiliad trev ei dâd, a dwyn ei ddadl i ben.

Tair dedwyddgamp gwr a gwraig: bod yn llawen yn eu tŷ, bod yn dda yn eu heglwys, a bod yn ddyddiwr eu cymydogion.

Tri avraid byd: crib i wr moel, drych i wr dall, a bwled i wr unllawiawg.

Tri pheth ni hir bery: llestr pridd i wraig veddw, llestr gwydr i veddyg from, a hoelion cocos melinydd anghywraint.

Tri pheth sy gystal â'r goreu: bara a llaeth rhag newyn, pais wen rhag anwyd, a mab gwrong ar adwy.

Tri pheth a vâg icelyd i ddŷn: digon o dân vis Mawrth, digon o gysgu vis Mai, a digon o vwyd vis Gorphenav.

Tri pheth à geif dŷn cysgadur: cywilydd, aviechyd, a methiant.

Tri pheth à geif dŷn cywir: dawn, parch, a chanmawl.

Tri pheth à geif dŷn fals: drygvyd, drygair, a drygweddi.

Tri pheth a gaif dŷn goddevus, cariad, parch, a fyniant.

Tri pheth à geif dŷn trugarawg: dawn, cariad, a thrugaredd.

Tri pheth à geif dŷn o ddylyn hirddrg:

carchar cystuddiawl, newyn penydiawl, ac ufern dragwyddawl.

Tri pheth à geif dŷn deddvawl: digonedd bydawl, heddwch corforawl, a llawenydd newawl.

Tri pheth à ddyly dŷn eu hystyried: o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac ovni pa le yr â.

Tri pheth ni ellir eu divlanu byth: cyvoeth Frainc, porvadur Cymru, a falsder Lloegyrr.

Tri chydymaith sydd i ddiawl: balchder, cenvigen, a lledrad.

LLYMA ENGLYNION CAIN CYNWYRE.

(O *Llywyr Ioseph Iones.*)

CAIN cynwyre gwynt am lwyv,
Gnawd gwynvyd gwr ei gynnwyv:
Gwae ni chein à vo dawn Dwyv.

Cain cynwyre gwawl hyd vŷr,
Gnawd pwyll yn y bo myvyr:
Gwae ni chlyw air a'i cynglyr.

Cain cynwyre gwynt am lwyn,
Gnawd cudd yn ni bo ymddwyn:
Nid glew à bair mwyav cwyn.

Cain cynwyre gwynt am ddâr,
Gnawd diogel pysg yn nhonnar:
Nid ar davawd llavar câr.

Cain cynwyre tARTH am vôr,
Gnawd cadarn llong wrth angor:
Namyn Duw nid oes gynghor.

Cain cynwyre llwyd tōnau,
Hygoll dôs yn nghydeverau:
Nid mawr y câr doeth chwedlau.

Cain cynwyre amlwg baint,
Gnawd cwsg yn more gan vrain:
Fawd i ddiawg nid rhyvaint.

Cain cynwyre gwlyth ar ddrain,
Gnawd cre yn more gan vrain:
Fawd i ddiawg ni ryvain.

Cain cynwyre gwlyth am berth,
Gnawd anghais y cyd bei nerth:
Nid rhwydd yd na bo yn merth.

Cain cynwyre cânwel brith,
Yd geisynth buain braenar ith:
Anfawd a gyrch yn mhob rhith.

Cain cynwyre esgud mil,
Gnawd yn mherth caws hywil:
Gwawd ebrwydd neud obryn gîl.

Cain cynwyre tarthawg byrn,
Esgudnaid ceirw tros ebyrn:
Gnawd aml ei amewydd trachwyrn.

Cain cynwyre gwynt ar led,
Gnawd diogelder yn nhreved:
Ni ddaw mâd mynych dreigled.

Cain cynnwyre pluw hyd waes,
Nid aml i ddigared waes:
Namyn iawnder ni enwir acs.

Cain cynnwyre amlwg hoeth,
Ceisyd mab megin ys maeth:
Nid goreu golud cyvoeth.

Cain cynnwyre caled llêch,
Blaidd ar vaen ni vedr odech:
Ni aned ni wyddiad bêch.

Cain cynnwyre gwynhawg bâl,
Gnawd i euawg hir oval:
Gwell cyviauwrder neg aur mâl.

Cain cynnwyre yn ngholais,
Tregid maran yn mlaen bais:
Ni ddifyg gallt o bei cais.

Cain cynnwyre hydd yn ngwâl,
Aurheithid rhywynt annal:
Gnawd i ddiawg hir oval.

Cain cynnwyre gwawl am lân,
Dwyn ais yn na bo gwaeddvan:
Namyn Duw nid oes wyddan.

Cain cynnwyre gwynt am gawn,
Gorhofid rhiedd rhwysg llawn:
Namyn Duw nid oes uniawn.

Cain cynnwyre lluwch ar vân,
Cyreh ar uchel gan daran:
Nid mawredd sydd oreu rhan.

Cain cynnwyre pwl pill sêr,
Gorchwythid gwynt uwch aber:
Trwch â ddaw er â wneler.

Cain cynnwyre glâs addail,
Llawen aethnen o'i gwynddail:
Pob dedwydd Duw a'i arail.

Cain cynnwyre gwae berchen tâl
Yn y bo hawl ac attal:
Ys dir am y gwŷd dial.

Cain cynnwyre croch tòn drên,
Cyrehid carw dan vrig derwen:
Edwyn anfawd ei pherchen.

Cain cynnwyre, fug yn nghawdd,
Gnawd gwrn y bo a'i amllawdd:
Chwedl â dŷv yn ei hadrawdd.

Cain cynnwyre amlwg mall,
Bid diogel dryw yn ei ball:
Ys nid goreu gwynvdyd gall.

Cain cynnwyre rhancus brân,
Gnawd gwynt yn gwasgar lluwch mân:
Gwae eiddil rhag cis baran.

Cain cynnwyre llwyd ceinon,
Tawgar o'i dyvnder avon:
Nid mawr serch lle mawr y sôn:

Ystyfan Bardd Teilaw a'i cant.

CERDD Y BARDD GLAS O'R GADAIR, O LYVYR
IOSEPH IONES O GAER DYV, A YSGRIV-
ENWYD Y'NGHYLCH Y VLWYDDYN, 1590.

DEG gormes caredvorion
A ddiväant y byd o'i vron,
Lle y bont gwae hwy 'r dynion!

Trais y cedyrn a'u hymdrin
Ar y llavurgar werin,
Gwae a'u teiml; gwae dysgethrin!

Esgenlusder esgobion
Yn ceryddu drwg ddyinion,
Gwae wynt ddydd brawd ger bron Huon!

Chwant, o gribddail ac ocr noeth,
Ennill däodd a chyvoeth,
Gwae wynt yn mrawd, wyr annoeth!

Anudon digywilydd
Ymhlith cenedl annedwydd,
Gwae wynt yn mrawd ger Dovydd!

Gorwagedd brwysg y'ngwisgodd,
Yn ngwrth doethion hen oesodd,
Gwae a'u nawdd rhag Nêr nevodd!

Llyvreiddra cenedl werin
Yn ovni egor y mân,
Gwae wyntwy 'n nydd cyvrwysdrin!

Oervel ymhlith cerennydd
Yn difawd cariad gwledydd,
Gwae y rhai'n gan rhwysg treisyydd!

Meddwdawd a phob glythineb,
Hyd nas cyll neb ei wyneb,
Gwae wynt rhag eu folineb!

Godinebau cyhoeddus,
Heb neb a'u beirn yn veius,
Gwae wynt rai annosparthus!

Trin cyvraith yn anghyviawn,
Heb ovalu am uniawn,
Gwae a'u gwnel rhag a'u cyvrddawn!

Gwae wynt wy, medd y Bardd Glâs,
A warchetwis ei addas,
Gwae a'u bont rhag anurddas!

Gwae wynt wy âl y gethern
A wladychant oer vigwern,
Gwae wynt rhag a'u cysb, ufern!

Amboed anymgoll vwydyd,
Nam boed ymgydrin a gwŷd,
Ac a'm dawn Duw am gweryd.

Amboed anhytlwgr vuchedd,
Yn ystyriaw vy niwedd,
Ys mau nawdd Ner tangnevedd.

Amboed hybwyll vvyvrdawd
Yn ymysgar â phechawd,
Ys Duw a'm nawdd yn nydd brawd.

Y Bardd Glâs o'r Gadair a'i cant.

Yr oedd y Bardd Glâs o'r Gadair yn byw
yn amser Alfred brenin Lloegyr; ac â

aeth at y brenin hwnw yn *Vardd Teliaw*
iddo, medd Edward Davydd o Vargam.
—*Pa beth yw Bardd Teliaw?*

LLYMA ENGLYNION A VUANT RHWNG CAR-
ADAWG LLANCARVAN A GWGAN VAR-
AWG O LANDATHAN.

(*O lyvyr Ioseph Iones o Gaer Dyv, 1590.*)

GWGAN Varvawc, hanpyll gwell,
A'm rothwy eb ryvawr gymhell
Eiriau cynghor a'm cywell.

Ai da gan Dduw garu merch,
Ac arai' amddi draserch?
Am bo'th addysg i'm annerch.

Gwgan mwyav gwybedydd
Er à welais yn ngwledydd,
Ai da cân a llawenydd?

Gwgan gwybedydd cyvrgain,
Mygr fawd myvyrdawd mirain,
Ai da canu mawl rhiain?

Gwgan gwybedydd cyfrgall,
Mycrav ys gwn ei ddeall,
Ai da gadael i anghall?

Gwgan gelvyddyd barddas,
Gwr ni rygyll ei urddas?
Ai da gogan, ai addas?

Gwgan briv awen gytgerdd,
Ail eos barddes dól werdd,
Ai da i Ddovydd gwengerdd?

Gwgan gelvyddyd gyvlawn,
Gwr à geidw y'mhob uniawn,
Ai da dysg lle na bo dawn?

Caradawc Llanancarvan a'i cant.

ATEB GWGAN VARVAWG.

HANPYLL gwell, ti Garadawg
Awen-viniad ceirvoddawg,
Wyd gyvaille Gwgan Varvawg.

Llyma vy nghynghor iti,
Can nid teg imi dewi,
Cyt y gwyddost gwell no mi.

Duw à wnaeth merch yn nghyntav
O asswyn assen Addav,
Mal a'i carai'n anwylav.

Ac am hyn, wr cerddgyvrain,
Man y bo beirdd cyvurddain,
Bodd Duw caru gwenriain.

Duw à wnaeth cân ac awen,
Er peri nev yn llawen;
Ac am hyn da cerdd gymhen.

O adael anghall á wna
Heb addysg a'i dyspwylla,
Nid ymchwel vyth ar y da.

Duw à wnaeth dŷn o'r ddaiar,
Ac a'i pyrth yn athrugar,
Ev ai mawl am hyn a'i câr.

Caradawg ymbwyll dyddan,
Gwr ni lithr yn ei amcan,
I bob drwg addas gogan.

Caradawg ymbwyll cyviawn,
Ys gyrid dyn yn mhob iawn,
Lle bytho dysg ys dir dawn.

*Gwgan Bardd Iestin a'i cant; sev
Gwgan Varvawg o Landathan.*

Y DIARHEBION CYMRAEG,

A GASGLOEDD YR HEN GYRYS O IAL, AC A ARGRAFED YMA YN OL ADYSGRIVIAD Y
PARCH. EVAN EVANS, YN 1775, O LYVYR A YSCRIVENOEDD GWILYM MAURICE
O LANSILIN, YN 1675, O GASGLIAD Y PARCH. DR. JOHN DAVIES,
O VALLWYD.

AT YR HAWDDGAR GYMRO.

DYMA i ti, y Cymro anwyl, weddillion doethineb yr hen Gymry gynt; sev yw DIARHEBION DY WLAD, yn gywirach, ac yn amlach nog y printiwyd hwynt o'r blaen.

Y rhai à ddodwyd yma yn anghwaneg sy à serenod o'u blaen, val hyn *. Ac y mae ambell un o'honynt yn o dywyll; a'r rhai hyny á nodir val hyn a.

Y casgyl cyntav o'r Diarhebion hyn á elwid gynt *Madwaith Hên Gyrys o Iâl*; o herwydd val hyn y mae wedi eu hysgrifenu o'u blaen hwynt yn yr hen lyfrau—*Madwaith Hên Gyrys o Iâl, yr hwn á elwid*

Bâch Buddygre, a Gwyddvarch Gyvarwydd; a'r hên wyrda gynt á ddywawd y Diarhebion hyn val y baent gadwedig gwedi hwynt i roddi addysg i'r neb à syniai arnynt.

Pa amser yr oedd yr *Hên Gyrys* yma nis gwn i. Cymmer di addysg a gwybod-aeth oddiwrth y Diarhebion hyn; ac velly y teli di iddo ev bwyth ei lavur yn eu casglu hwynt, ac i minnau bwyth vy llavur yn eu taclu, ac yn eu gosod allan er dy wwyn di—A bydd wych,

JOHN DAVIES.

DIARHEBION.

A ACHWYNO heb achos, gwneler achos iddo.
A addev rydau.
A aeth ynghyd aeth o'r byd.
A arbedoedd ei lwyn á golloedd ei vwyn.
A arbeto ei vach arbeted ei gynnogyn.
Abl i bawb a'i bodlono.
Abl i bawb a'i gweinyddo.
Abl i bawb ei gydradd.
Abl yw soeg i vâch.
Ac yna mi á ddefroais.
Achles calon cwrwv.
Achos bychan y daw blinder. ?
Achos heb achos o hono.
Achos i'r bysen vod ar y barth.
Achub maes mawr á dryg-varch.
Achub yr adeg.
Achwyn rhag achwyn rhagddo.
Adail dedwydd yn ddiddos.
Advyd pob hir dristweh.
Adneu cyhyryn gan gath.
Adneu gan berchen.
A Duw yn y (o'r) blaen.
A gair Duw yn uchav.
Adwaen laeth can nis dyvnwyv.
Adwaen mâb a'i llawch.
Adwyawg cae anhwsmon.

Addas i bawb ei gydradd.
Adwyth diriad heb achos.
Addaw mab addaw vaen.
Addaw mâch ac addaw mâb.
Addaw mawr a rhodd vechan.
Addaw y môr a'r mynydd.
Addaw tég á wna ynvyd yn llawen.
Addev yw tewi.
Addved angeu i hên.
Addug yr hydd i'r llyn.
Addug yr hydd i'r maes mawr.
Adduned herwr hirnôs.
A ddwg angau nid adver.
A ddwg da drwg gynghor ?
A ddyvo can-car á ddyvydd can-nos.
A ddyvo i dorth ai dyhaith,
Ev á ddyvydd à wnel ei waith.
A ddygo y gôd ymborthed o honi.
A ddygo yr wy á ddwg à vo mwy.
A ddysger i'th vâb ddywsul ev a'i gwybydd ddywllun.
Aed lew i gynhwrv câd Duw a'i ddefir.
A èl i lys heb neges doed a'i neges ganto.
A èl i'r gware adawed ei groen gartrev.
Aelwyd a gymhell.
Aerwy cyn buwch.

A esgyno yn hwyr ebrwydd y disgyn.
 Aeth ynghyd aeth o'r byd.
 Aviach pob trwm galon.
 Avieuthus pob mammaeth.
 Avlan dwylaw diawgswrth.
 Avlan genau anudonawl.
 Avlednais pob gwyllt.
 A vo a'i vryd ar ddebed (gerdded)
 Ni wna dda cyn ei vnyed.
 A vo aml ei vara,
 Tan ganu aed i laetha.
 A vo aml ei veibion,
 Bid wâg ei goluddion.
 A vo aml ei vâl rhoed yn ei uwdd.
 A vo caled yn nghyngaws,
 Dadleued ar bob achaws.
 A vo dda gan Dduw ys dir.
 A vo digywilydd á vydd digolled.
 A vo diried ar vôr diried vydd ar dir.
 A vo goreu i ryvel goreu i heddwch.
 A vo hên arched weddi.
 A vo hyborth hywir vydd.
 A vo marw ni ymogelir.
 A vo marw er ei vygwth a'i vaw y cym-
 muner.
 A vo nesav i'r eglwys
 Vydd pellav oddiwrth baradwys.
 A vo pen bid pont.
 A vo trechav treisied,
 A vo gwanav gweiddied.
 Avrad yw gwrthod.
 Avrad pob avraid.
 Avrwydd pob dyrys.
 A vu ben cwd aeth yn din cwd.
 A vu ddyn aeth yn adyn.
 A vyno barch bid gadarn.
 A vyno glôd bid varw.
 A vyno Duw dervid.
 A vyno ddrwg i'w gymydog iddo ei hun y
 daw.
 A vyno gymbell bid glâv.
 A vyno iechyd bid lawen.
 A fôl nid doeth ymryson.
 A gavas y carn á gavas y llavn.
 A gafod ddyrnod y bore hyd ucher ydd âa
 ag ev.
 A gair Duw yn uchav.
 A Duw o'r blaen.
 A garo ei vam carcd ei elltrewyn.
 A garo ei gilydd nid adnebydd ei gabl.
 A garo ei gilydd nis dirmyg.
 A garo yr iau, cared ei waryau.
 A garo ei gwr, cared ei chwegr.
 A gasgler ar varch Malen tan ei dôr ydd
 âa.
 A gatwer á geir wrth raid.
 A grawn cybydd á ys glwth.
 A grêa y vrân vawr á grêa y vrân vechan.
 A gwyn cwyn bychan,

Cwyn mawr á ddarogan.
 A gwyn rwy ni rygwynvan.
 A gyvodes á golles ei le.
 A gymmero ddysg cadwed.
 Alwysen tam o garw.
 A'i wregys ar dro.
 A lygrwys Duw á lygrwys dyn.
 Allan o olwg allan o veddwl.
 Allwedd calon cwrwv da.
 Amaerwy adnabod amynedd.
 Amaerwy direidi drwg anian.
 Amcan cyn gwneuthur.
 Amcan á vydd gan bawb.
 A'm caro i cared vy ngŷi.
 Angeledd y ci am y cwd halen.
 Am gwypm hên y chwarrdd ieuanc.
 Am gwypm hên y chwarrdd gwên gwas.
 Amlach yw y brain no'r gweilch.
 Aml tro ar veddwl serchog.
 Amlav cwrwv tra hitler.
 Amlav y mêl tra hitler.
 Aml bai lle ni charer.
 Amlwg cas a chariad.
 Amlwg gwaed ar ben crâch.
 Amlwg gwaed ar varch gwelw.
 Ammau pob anwybod.
 Ammheuthun pob deithrwydd.
 Ammod á dyr ddeddv.
 Anuser i vwyd amser i olochwyd.
 Amser sydd i bob peth.
 Anavus pob drygvoesawg.
 Anav yn ngiau angau yn ngwythi.
 Aneglur genad yw ceudawd.
 Anfawd i'r dyn a'm twylloedd ddwywaith.
 Anfawd i minnau o'm twylla y drydedd
 waith.
 Aneirian pob diriad.
 Anmharawd pob anallu.
 Anmraint pob tôr devod.
 Angau angen dyhewyn dir.
 Angau á ddyvrys.
 Angau garw drud a'i heirch.
 Angel pen fordd a diawl pen tân.
 Angen á bair i hên wrâch duthio.
 Angen á bryn ac á werth.
 Angen á dyr ddeddv.
 Angen á ddyg hên i redeg.
 Anghall mall dall á dwyllir.
 Anghariadus pob diriad.
 Anghenawg pob tylawd.
 Anghwbl pob eisiau.
 Anghymmen pob fôl.
 Anghynhes pob oer.
 Anghwanecid mevl mawrair.
 Anghyvarwydd á dyr ei dîn yn cachu.
 Anhael pob cybydd.
 Anhapus pob trwch.
 Anhawdd i weniaith
 Dwyllaw ond unwaith.

Anhawdd chwythu tân â blawd yn ngenau.
 Anhawdd gwreica a fynu yn yr un
 vlyddyn.
 Anhawdd rhedeg oni ellir cerdded.
 Aulhyderus pob ovnawg.
 Anhydyn pob avrywiawg.
 A noddo Duw rhynoddir.
 Annoeth llithrig ei davawd.
 Annog gi ac na ddos gantho.
 Annos ei i gell agored
 Anrhaith gyvludwydd (gyvludd vydd)
 Taiawg yn nhy ei gilydd.
 Anwadal barn pob ehud.
 Anwar vu (vu i) Velyn ei vrait.
 Anwydawg chwannawg i dân.
 Anwyl gan bawb â gâr.
 A oddevo á orvydd.
 A oddev rydau.
 A ogano á ogenir.
 Arav dân á wna wrâg melys.
 Araith doeth a drud ni ddygymmydd.
 A rano i liaws rhâned yn hynaws.
 Arbed geisiaw ac arbed gael.
 Arbed law ac arbed droed.
 Ar bob da Duw sydd athraw.
 Ardd eyd byth, ardd cyn ni bych.
 Ar ddiwedd y mae barnu.
 Arv á geidw heddwch.
 Arver á wna meistri.
 Arvawg á gafo rybudd.
 Arv doeth yw pwyll.
 Arglwydd á gymhell.
 Arglwydd biau à wrthoter.
 Arglwydd gwan gwae ei was.
 Arglwydd pawb ar ei eiddo.
 A'r gwelllaiv y llas y weirglawdd.
 Ar hindda mae gweithio
 Rhag newyn pan ddelo.
 Ar hindda y mae cynnta,
 Rhag anwyd y gaua'.
 Arian á bryn ac á werth.
 Ar ni allo trais twylled.
 Ar ni ochelo y mwg ni ochel ei ddrwg.
 Ar nid yw pwyll pyd yw.
 Ar ni oddevo gwas bid was iddo ei hun.
 Ar ni phortho ei gath portled ei lygod.
 Ar ni roddo à garo ni cheif à ddamuno.
 Ar ni wano yn ddraen ni wan yn gipyll.
 Arobyn drwg vugel.
 Ar ol gwlaw tês a ddaw.
 Ar ol cymmylau
 Yr á'r wybren yn olau.
 Arwaesav á ddifydd ddifaith.
 Arwaesav ar leidyrr ei ddal. (vynag)
 Arwydd drwg mwg yn nifaith.
 Arwydd nad eîg bwch.
 Aseth ni phlyco nid da.
 Asglodyn gwern yn mhen cath.
 Asgre lân diogel ei pherchen.

Asgwrn yr hên yn yr angen.
 Astrus pob anav.
 Atvai gell i gi mynych ydd âa iddi.
 Atgas direid-ddyn.
 Atteb arnav gan ddysgedig.
 Athraw pawb yn ei dy.
 Athrodwaith o genvigen.
 Aur gan bawb á chwennych.
 A wahanoedd enawd gwahanoedd ddolur.
 Awchus arv à eillio.
 Awdur cerdd a'i gwnel.
 Awgrym pawb nis gwybydd.
 A wnel drwg arôed y llall.
 A wnel drwg ymogeled.
 A wnel dyn Duw a'i barn.
 A wnel Duw nid âa yn adwaith.
 A wneler yn rhin nant
 Ev a'i gwybydd cant.
 A wnel mâd mâd á ddyly.
 A wnel mawr-ddrwg á rydd mawr llw.
 A wnel dwyll ev á dwyllir.
 Awr ddrwg cafaeliad fâlswr.
 A wreiddio mewn drygioni,
 Anhawdd vydd ei gyngchori.
 Awydd á dyr ei wddyv.
 A yvo lawer bid veddw.
 A ymgyweirioedd á gychwynoedd.
 A yso dam y mab ysed ei vevyl gantho.

Bai ar wrach dõri ei chlun.
 Bai ar varch dõri ei droed.
 Balchder heb droed.
 Balchder a'i gydymmaith
 A gavas gwymmp ar unwaith.
 Balchder o bell.
 Bara ac ymenyn yw un tamaid.
 Barv nid ardd ni chwârdd ei chlas.
 Bâs pan wahêner hyny.
 Basav dwvr yn yd levair.
 Bawddyn wrth ei grybwyll.
 Be á bawd y gweuid gwe.
 Be cafaï bawb à vynai,
 Ni byddai hiraethawg neb rhai.
 Bellach, bellach, val chwedl y barcud.
 Bendith i'r hwch biau y bloneg.
 Berwid calon llew (glew, lew).
 Bid anian dedwydd.
 Bid anniwair diveriawg (deuciriawg).
 Bid anwadal ehud.
 Bid aha byddar.
 Bid ddrwg gwraig o vynych warth.
 Bid ddiriad ddryganianus.
 Bid ehud drud er chwertbin.
 Bid evain alltud.
 Bid gwrândaw glau wrth awr.
 Bid gyva ran rybuchir.
 Bid hyvagl gyvar ar on.
 Bid lãs lluarth.
 Bid lawen iach.

Bid lawen meddw.
 Bid lyvu dy baderau,
 Bid rydlyd dy arrau.
 Bid nych cynw clâv.
 Bid reiniad yn nghyvarch.
 Bid reniad yn nghyvarth.
 Bid trist pob galarus.
 Bid wagelawg lleidr.
 Bid wâr antur glew wrth awr.
 Bid wastad gwraig o'i mynych warth.
 Bid wraig ddrwg o'i mynych warth.
 Bid wyw gwr heb vagwriaeth.
 Bid wyw (vyw) march à gnith wellt mai.
 Blaengar ymadrawdd pob fôl.
 Brawd yn y gist.
 Blingaw y gâth hyd 'ei llosgwrn.
 Blodau cyn mai, mal pei (gorau) na bai.
 Blys pob peth vydd ar wan.
 Bo amlav y bleiddiaid,
 Gwaethav vydd i'r devaid.
 Bob eilwers y rhêd y cwn.
 Bod yn glâv a marw eisys.
 Bo hynav y dyn gwaethav vydd ei bwyll.
 Bo hynav vo y rhyg tebycav vydd i'w dâd.
 Boloch ovnawg vydd daw.
 Boloch vydd daw.
 Bonedd á dywys, dillad á gynnwys.
 Bore brwynawg bradawg ieir.
 Bore coch a mawredd gwraig.
 Bore i bawb pan goto.
 Bo tynav y llinyn cyntav y tyr.
 Braith ei gôd á gynnnull.
 Brawd i vud pob anghyviaith.
 Brawd i sevyll ar adwy.
 Brawd yw celwyddawg i leidyrr.
 Brawd yw cymmwyngas i ddireidi.
 Brawd yw mygu i dagu.
 Brenin vydd unllgyeidiawg yn mysg y deilliaid.
 Brenin y bwyd yw y bara.
 Breuddwyd gwrâch wrth ei hewyllys.
 Brodyr pob cerddorion.
 Buan barn pob ehud.
 Buan y saetha ynvyd ei vollt.
 Budd cyn tymp.
 Bu mor edivar ganddo a'r gwr à laddoedd ei vilgi.
 Bu weil i'r gwr à grwydrws nog à vu varw rhag newyn.
 Bwrw a'th unllaw, cais a'th ddwyllaw.
 Bwrw câth (caeth) i gythraul.
 Bwrw ceir dros gyffion.
 Bwrw dwyvyr am ben gwr marw.
 Bwrw gwyddiv ar ol yr hwyaid.
 Bwrw heli yn y môr.
 Bwrw nôs dros benben.
 Bwystlawn genau callawr.
 Bwyta y mêl o'r cwch.

Bwyta divyn val y rhuddo. *Sevarlechynpobi.*
 Bychan vydd mam y cynvyl.
 Bychodedd minialedd.
 Bydd vyw march a'th vi wellt mai.
 Byddar á geif gyfelyb.
 Byr ddryganian á wna hir oval.
 Byr veddwl á wna hir oval.
 Byr-ddydd ni ddervydd cynghor.
 Byrhoedlawg digasawg saint.
 Byw ar garu y mae Dyddgu.

Cadarnach yw yr edau yn gyvrodedd nog yn ungor.
 Cadw dy lin ev âa yn eurlin.
 Cadw dy wllân ev âa yn eurwlan.
 Cavas dda ni chavas ddrwg.
 Cafad malu cafad ei werth.
 Cais varchawg da dan droed ei varch.
 Cais yn y mwlwg.
 Caledach glew no maen.
 Calon ni gynnydd cysgid.
 Calon y Sais (estron) wrth Gymro.
 Cân grwth na chân.
 Can ddiued ag ysu o'r llygod y cwlltyr.
 Can ebrwydded yn y varchnad
 Croen yr oen á chroen y ddavad.
 Can boethed a'r tân.
 Can veddwed a'r dwsel.
 Can velysed a'r mêl.
 Can gynted a'r gwynt.
 Can iached a'r brithyll.
 Can iached a'r glain.
 Can loywed a'r dwyvyr.
 Can oered a'r iâ.
 Can wyned a'r eira.
 Can wired a'r evengyl.
 Can rewydd ni bydd pell rîn.
 Càn-car sydd i ddyn a chan-esgar.
 Can ehud ni ddaw'r pa faig.
 Canymdaith ei ei losgwrn.
 Càn mil gwraig.
 Canmoled pawb y rhyd mal y cafo.
 Cant mwyn mâb yn y tŷ.
 Càn pen càn synwyr.
 Canu heb gwydd.
 Càn wst gan henaït.
 Cared chwaer ddiriad.
 Câr cywir yn yr ing y gwelir.
 Carth gwaclawd y bellen.
 Câr y wraig aed i'r gell,
 Câr y gwr aed ymhell.
 Câs dyn yma câs Duw vry.
 Câs vydd à oreilitio.
 Câs vydd y neb à geisio.
 Câs myharen mwyeri.
 Câs gwirionedd lle ni charer.
 Caseg glôf clôf ei hebawl.
 Castell pawb ei dŷ.
 Cau y drws wedi myned y devaid allan.

Cau tin wedi bramu.
 Ceinmygyr pob newydd.
 Ceisied a-gre ei vam â gollo.
 Ceisied pawb ddwy'r i'w long.
 Ceisiaw diriad yn ei dyddyn.
 Ceisiaw bod yn lleuen cyn bod yn Vabli.
 Ceisiaw ei vam yn y vorwyn icuane.
 Celvydd celed ei arvaeth.
 Cell arglwydd y weilgi.
 Cell havodwr ei vuarth.
 Ceneu milgi a morwyn ni cheif eu mwyn
 a'u maco.
 Ceneu yn ei wâl a gâst lem.
 Cenvigen â ladd ei pherchen.
 Cenvigen wrth well.
 Cenmwl gwraig mawrdda.
 Cènad vud drud a'i cretwy.
 Cènad hwyr drwg ei neges.
 Cerddwys â rwymwys.
 Cerid elwaer ddiriad can ni charer.
 Cengant yw angau.
 Ci chwyrnawg halawg ei bais.
 Ci â helio bob llwdyn ni bydd da ar yr un.
 Clwm anghenawg ar y geiniawg.
 Clwm gwrâch ar ei dimai.
 Clwm eiddil moch ellwng.
 Clywir corn can ni weler.
 Clywitor corn can ni weler.
 Cnu y ddavad varw.
 Coel cân-hadain.
 Coel gwrâch o'i heistedd.
 Coeliaw llai clust no golwg.
 Coes yn lle morddwyd.
 Còv â lithra, llythyr â geidw.
 Còv gan bawb â gâr.
 Còv pob diwedday.
 Covyl gwâs diawg.
 Cofa dy dîn pan entrewych.
 Cogor iâr yn ydlan.
 Coll, medd y vrân pan gafo ddigon.
 Colled â hofed.
 Colles dy lad eystal i'r vuwch.
 Colles ei glydwr â gyrehoedd ty i adwr.
 Còsp ar ben iâr.
 Cospi yr arth yn ngwydd y llew.
 Còs dîn taiawg ev a gâch yn dy ddwrn.
 Cráf ei, caledach asgwrn.
 Cráf vydd llygad y gwestwr.
 Crafach no'r evail.
 Crechwen yn ngenau ynvyd.
 Crevydd iâr wrth ei gylvin.
 Croesaw dwy'r i long.
 Cryd ar hên angeu ys dir.
 Crynu val y vorwialen.
 Crywyn eyn môch, môch â ddamwain.
 Cuall cleddyv byr o wain.
 Cu annair wedi praidd (buwch).
 Cwymp ar galedlawr.
 Cwymp y gwr yn y rhyech.

Cwyn bychod ceiliawg yn aerwy.
 Cyd boed da nid gwir dda:
 Cyd boed da nid Mordav.
 Cyd boed doeth diriad ys drud.
 Cyd boed hir hav-ddydd dybydd ueher.
 Cyd celer naw-nos, ni cheilir naw-mis.
 Cydwyta â mâb arglwydd, ac na chyd-
 elwara.
 Cyd gwichio y ven hi â ddwg ei llwyth.
 Cydles i bawb galw yr ychain.
 Cyd yso gîg march, bid ar gîg ebawl.
 Cyva ran rhybuehir.
 Cyvaill blaidd bugel diawg.
 Cyvareddion gwrâch waethwaeth.
 Cyvarwydd dwy'r yn ei ddyvrlle:
 Cyvarwydd llaw lle y doto.
 Cyvled mantell ar ei gwrthwyneb ag ar ei
 gwyneb.
 Cyvled mantell, mewn celli,
 Gwrthwyneb a'i hwyneb hi;
 Ac nid cyvled gweled gwir
 Ar ei wyneb ar anwir.

Ior Vynglwyd.

Cyvnewid â hael,
 Cyvoed vydd da â dedwydd.
 Cyvoethawg i werthu, tylawd i brynu.
 Cyvrin pen â chalon.
 Cyfes pob rhyydd.
 Cymmwythaech corach a simach.
 Cymmwedd Corach a Sinach.
 Cymmyrid haiarn hoedyl dyn.
 Cynddrwg a'r Vad Velen.
 Cynghesedd wedi brawd.
 Cynghor hên nith attwg (addwg).
 Cynghor iâch i glâv.
 Cynghori'm gwâs yn hên.
 Cynghori diriad nid hawdd.
 Cynghor y gobenydd.
 Cynnadyl taiawg yn ei dÿ.
 Cynnelw cinyn gan gadechyn.
 Cynt y llysg yr odyn no'r ysgubawr.
 Cyntav ei ôg cyntav ei gryman.
 Cyreh eabrytai.
 Cyrehed vryn â ddysgwylio.
 Cyreh ei ar y vreau.
 Cysgu val y pathew.
 Cyssul hên nith addwg.
 Cystal ar draed â marchogaeth fôn.
 Cystal Hywel â Hwlyn.
 Cystal modvedd o léd â modvedd o hÿd.
 Cystal y march a'i advarchwerth.
 Cywala gweddw gwraig unben.
 Cywrys am rwyd, earant am ovid.
 Chwannawg annoeth i ymliv.
 Chwannawg trweh i drin.
 Chwannawg mâb i hynt,
 Chwannawg adrev â vo cynt.
 Chwara ac na vriw, cellwair ac na chywil
 yddia.

Chware broch yn nghôd.
 Chware hên gi a chenuau.
 Chware hwch a pharchell.
 Chwarëid mâb noeth, ni chwery mâb new-
 ynawg.
 Chwarëus yn awr, nid chwârëus yn
 mlwyddyn.
 Chwarddiad dwvyr dan iâ.
 Chwedlau y gwreigedd yn y velin.
 Chwefravr chwyth neidyr o'i (i'w) nyth.
 Chwêg medd, chwerw pan daler.
 Hoyw vydd gwin gloyw gan glêr,
 Chwerw, poen dielw, pan daler.

D. ab Gwilym.

Chwegach bwyd cybydd (cilydd).
 Chwerddid bryd wrth â garer.
 Chwerthin â wna ynvyd yn boddi.
*Moody madness, laughing wild,
 Amid severest woe.—GRAY.*
 Chweirys, gnawd o anianawd (anynewd).
 Chwil gan nôs.

Da angau ar eidiawg (eiddiawg).
 Da daint rhag tavawd.
 Da daint rhag tavawd, daw dydd,
 Yn nghilvach savn anghelvydd.

Iolo Goch.

Dadlau gwedi barn.
 Dadlau mawr mynych ac engi ar lygoden.
 Da gwaith Duw roi cyrn byrion i'r vuwch
 à hwylio.
 Da gweddai y bêr i'r golwyth.
 Da gwr val pawb.
 Da hil ceirch gan ddrwg gynnogyn.
 Daint y ci wrth yr hwch.
 Dala dy dŷ am y vo,
 A diovryd à atvo.
 Dala llyswên erbyn ei llyw.
 Dall vyddar pob trwech.
 Dall pob anghyvarwydd.
 Dall yn barnu ar liwiau.
 Da mâb y gôv.
 Damwain pob hely.
 Dangos llwyr i gyvarvyre.
 Dangos diriaid i gwn.
 Dangos dy vys i vâlwg yntau ai heirch
 yn llwyr.
 Dangos llwybr i gyvarwydd.
 Dangos nêv i becladur.
 Dangos y llo ac na ddangos y llaeth.
 Dau bryd newynawg â wna y trydlydd yn
 lwth.
 Dau waith â vydd gan gywraint.
 Dawn y dydd ydyw y borau.
 Da y cynnydda meddwl gwr da.
 Da y gwel-och gwel y dêl.
 Da yw à saiv ac ni waner.
 Da yw côv mâb.
 Da yw Duw, a hir yw byth.

Da yw y maen gyda'r evengyl.
 Da yw y sant y creter iddo.
 Dechreu blaen carai o voly.
 Dedwydd â gâr dadolwch.
 Dedwydd â geif ddraen yn ei uwd.
 Dedwydd i'r ai gwyl ai câr.
 Dedwydd Dovydd ai rhydd rád.
 Devnyddvavr pob anghywraint.
 Dellis da yn yd vu.
 Delor a ddrwg drwg i'w nyth.
 Deuid (devod) y ci wrth yr hwch.
 Deuparth clód yn mhenglog.
 Deuparth fordd ei gwybod.
 Deuparth fydd y'ngâlôn.
 Departh gwaith ei ddechreu.
 Deuparth parch yw arver.
 Deuparth pryd ymdrwsio.
 Deuparth bonedd yw dysg.
 Deuparth dysg yw hyder.
 Deuparth taith ymbarotoi.
 Deuparth trev eu harverau.
 Deuparth cerdd ei gwrandaiv.
 Deuparth rhôdd yw ewyllys.
 Deuwch brydnawn.
 Dewin pob eiddig.
 Dewin pob diawg.
 Dewis ai yr iau ai y vwyall.
 Dewis o'r ddwy vach ddu hwch.
 Dewis pawb o'i giniaw.
 Diane ar Glwyd a boddi ar Gonwy.
 Diau gynnadl taiawg o'i dŷ.
 Dibech vywyd gwyn ei vyd.
 Diddrwg didda megys hengi.
 Diengid gwan, erlid rhygadarn.
 Difaith llyfant dan iâ.
 Diferwy Duw ddiawg.
 Dig pawb rhag ai câr.
 Digawn Crist trist yn llawen.
 Digawn da diwyd gênad.
 Digon Duw da i unig.
 Digon o grwth a thelyn.
 Digawn yw chwareu rhynawd.
 Digon yw digon o vâl.
 Digriv gan bob aderyn ei lais.
 Digu pawb o anadyl y pibydd.
 Dihuniad à bydero.
 Dillad à gynnwys.
 Dillyn ieuanc carpiawg hên.
 Dillyn yn llaw henvab.
 Dinas a ddifydd ddifaith.
 Dir yw gadael peth o'r dwvyr heibio.
 Diriaid a gabl ei orau.
 Diriaid a geif ddraen yn ei uwd.
 Diriaid a glud i ddedwydd
 Ac o vôr ac o vnydd.
 Diriaid ni vyn wrandaw.
 Diriaid ni hawddvaidd heddwch.
 Dirmygir ni welir.
 Dirwest odyn.

Dirwest a chred a gweddi
 A orvydd bob caledi.
 Disymnwth vydd dryglaw i anmhwyl.
 Diwedd hên cadw deuaid.
 Diwyl yw angau,
 Diwylach â cdau.
 Diwytav i Vleiddan ei gènad ei hunan.
 Dyled ar bawb ei addaw.
 Dod dy law ar dy gâlon.
 Dod venthyg i noeth
 Nis cei dranoeth.
 Doeth â dwyllir deirgwaith ;
 Ni thwyllir drud ond unwaith.
 Doeth pawb tra tawo.
 Dogyn sydd ar bob peth.
 Dolurus câlôn dolurvawr
 Drud â dal dau cyvled.
 Drud â dŷb wrth ei vam.
 Drud i ddal, doeth i estwng.
 Drud gann deulw.
 Drwg â drevn wrth ei drwyddedawg.
 Drwg o lŷs ni ater gwâd.
 Drwg pawb o'i wybod.
 Drwg pawl ni savo vlwyddyn.
 Drwg pechod o'i hîr erlid.
 Drwg wrthi dranoeth.
 Drwg un drwg arall.
 Drug y ceidw diawl ei wâs.
 Drwg yw y deg ewin.
 Drwg yw y drwg, a gwaeth yw y gwaethav.
 Drwg yw y fordd ni cherdder ond unwaith.
 Drwg yw y drygwas, a gwaeth yw bod
 hebddo.
 Drwg yw peth ni thâl ei ovyn.
 Drwg y swydd nis tâl ei gwasanaethu.
 Drych i bawb ei gymydawg.
 Drygwaith dwywaith y gwneir.
 Drythyll pob digraid (diriaid).
 Drythyll maen yn llaw esgud.
 Drythyllwg drwg ei ddichwain.
 Duw â vedd, dyn â levair.
 Duw a ranoedd, nêv a gavoedd.
 Duw a ran yr anwyd val y rhan y dillad.
 Duw bian gwneuthur.
 Duw cadarn â varn bob iawn.
 Dwrdd gan deulu.
 Dybydd hinon gwedi gwlaw.
 Dwyn oddiar draed y saint.
 Dwyn y carth o'r pared.
 Dybydd rew i lyfant.
 Dycer ni weler ei ran.
 Dycid anmhwyl ei ran.
 Dycid chwant dros beiriant.
 Dycid Duw dafar o law.
 Dychyvervydd trwch â thrîn.
 Dyddaw drwg, hanbyddir gwell.
 Dyval â dyr y gareg.
 Dyvydd dihirwaith aros.
 Dihirwaith aros.

Dygas gwaith erlyn.
 Dygyn yw addaw â garawr.
 Dygymmyrid haiarn hoedyl dyn.
 Dygystudd deurudd dagrau.
 Dyly mâch ni ddyly ddin.
 Dylyn hael onid ÷l yn gi.
 Dylluan yn llaw henvab.
 Dyrnod gwâs hir yw ei gâs.
 Dyro lyn i ddoeth ev a vydd ddoethach.
 Dyrswys y garthen.
 Dysg ddedwydd â gair; dysg ddiriaid â
 gwiaid.
 Dysg gan ynvyd ymogelyd,
 A chan y doeth dysg wneuthyd.
 Dysgu grâdd i henvareh.
 Dywed llavar ni wypo.
 Dywal dir vydd ei laith.
 Dyweddi o wuc, galanas o bell.

Ebawl yr ebawl i Dduw.
 Ebrill garw parehell marw.
 Echwyn yw nag.
 Edivar cybydd am draul.
 Edwyn pawb adain.
 Edrych dannedd march rhodd.
 Eddewid gwreigedd daueiriawg.
 Eddewid gwraig odid yw.
 Eddewid nis gwneler nid yw.
 Eddyw (ethyw) corn heb ysgyvarn.
 Edwyn hengath levrith.
 Ev a aeth ar gyrn a phibau.
 Ev a baroedd ei ran yn egin.
 Ev a ddaw hâv i gi.
 Ev a vydd am y maidd, ac ni bu am y
 caws.
 Ev a geif dyn ddysg o'i vebyd hyd ei
 henaint.
 Ev a gair cynghor gan ynvyd.
 Ev a gair gwall ar y callav.
 Ev a gwsg galarus,
 Ac ni chwsg govalus.
 Ev a wyr dyn pen ÷l,
 Ac ni wyr pan ddêl.
 Ev a wyr y gâth pa varv a lŷv.
 E vu ddewr ond ve ddarvu.
 Ev y molir pawb wrth ei waith.
 E vynai y gâth a'r ddwy gynfon.
 E vynai y gath bysgod, ond ni vynai
 wlychu ei thraed.
 Egor dy gwd pan gaech barchell.
 Ehang yw y byd i bawb.
 Ehegyr vydd dryglaw i anmhwyl.
 Eidduned herwr hirnos.
 Eilvam modryb dda.
 Eiriach law, nag eiriach droed.
 Eiriawl ni garawr ni gyngain.
 Eithyr gallu nid oes dim.
 E las a garas rybudd, ac ni las a'i cym-
 myrth.

Elid bryd yn ol breuddwyd.
 Elid ei i gell agored.
 Elid gwraig yn ol ei henllib.
 Elid llaw gan droed.
 Elid rhyw ar barthi pa yw.
 Elid un i gant; elid cant i un.
 Elid ysgubor gan ddrygdorth.
 Elid y wrâch i'r vreuau
 Er ei genau ei hunan.
 Elusen tam o garw.
 Enw heb senw.
 Enwawg meichiad o'i vôch.
 Enwir divenwir ei blant.
 Erchi i nyvyd redeg.
 Ergryn llwyr lliaws addoed.
 Ergyd ar gais
 Ergyd yn llwyn cyssul heb erchi.
 Er heddwch nac er rhyvel
 Gwenynen varw ni chasgla vél.
 Esgud drygvab yn nhf arall.
 Esmwyth gwaith yw gwrandaw.
 Esmwyth gwaith yw methu.
 Esmwythdra o'i ddilyn á ddianc; o'i ochel
 a ddaw attad.
 Ewyllys y gwyngam am ei lawdyr.
 Ewyn dwr eddewid gwâs.

Fawd pawb yn ei dâl.
 Flwring i dlawd ei geinog.
 Fol pob tylawd.
 Fordd bell i wr o Benllyn.
 Fordd Llan Vaglan yr eir i'r nev.
 Fordd Llan Vechan ydd ai y wenyne yn
 ei phreseb.
 Fo rhac drycedir, ac na fo rhag drwg
 arglwydd.

Gadu gwraig uu vevyl a'i chymmeryd á
 dwy.
 Gadu y nos waethav yn olav.
 Gair dannod yw am un à vethoedd.
 Gair drwg anianol
 A lysg drwg yn ei ol.
 Gair gwraig val gwynt yn waweidiau.
 Gair gwraig gwncler.
 Gair gwraig val gwynt yn cychwyn.
 Gair gwraig val gwynt yn ngwden.
 Gair gwr o gastell.
 Gair gwr yn gwroica.
 Galanas o bell, dyweddi o agos.
 Gedwch le i'm modryb i neidiaw.
 Gelyn gan gerlyn ei gar.
 Gelyn i ddyd ei ddynion (ddamwain)
 Collwng drygwr i ysgubor gwrda.
 Genau myyalch ag arch blaidd.
 Gènid rhybyched rhwng llaw a llawes.
 Gènid i'm wfs yn nhy Duw.
 Geuawg ni gafu gopinod.
 Glân y gwyl yr avyr ei myu,

Bid ev ddu, bid ev wyn.
 Glew a vydd llew hyd yn llwyd.
 Gnawd adneu yn llau.
 Gnawd aelwyd difydd yn ddifaith.
 Gnawd avlwydd gan ddiriaid.
 Gnawd à vo dogyn diovryd.
 Gnawd am annerch un arall.
 Gnawd am air serth un arall.
 Gnawd anav ar ddiriaid.
 Gnawd ar eiddil ovalon.
 Gnawd a'i tyr gan orchymyn.
 Gnawd bod anav ar annoeth.
 Gnawd brônrain balch.
 Gnawd buan o vain.
 Gnawd buan o vras.
 Gnawd gorfawg o vain.
 Gnawd cyssul dedwydd yn ddoeth.
 Gnawd dial anghwbl gan anghelvydd.
 Gnawd divrawd ar blant enwir.
 Gnawd digarad yn llys.
 Gnawd dyn atgas heb olud.
 Gnawd eddewid gwraig gwaith ryphall.
 Gnawd fo ar fraeth.
 Gnawd gan rewydd rychwerthin.
 Gnawd gorphwysva lle bo croes.
 Gnawd gwarth o vynyeh gyswyn.
 Gnawd gwedi llyn lledvrydedd.
 Gnawd gwin yn llaw gwledig.
 Gnawd i veddw addev ei veddwl.
 Gnawd i wraig dda vod yn arav yn ei
 chell a'i chlôd yn mhell.
 Gnawd lledrad yn ddiymgel.
 Gnawd dwvyr lle bo brwyn.
 Gnawd llwyr dal llwyr dwng.
 Gnawd mab taer yn vilain.
 Gnawd mân ar rân cyniviad.
 Gnawd merydd yn mro.
 Gnawd mynych awn i vechdaith.
 Gnawd o ben drythyll draha.
 Gnawd o egin meithrin das.
 Gnawd osb er nas gwahodder.
 Gnawd pob dedwydd yn niddos.
 Gnawd rhiau eu rhadau yn wasgarawg.
 Gnawd rhygas gwedi rhyserch.
 Gnawd seithug ar llwyr.
 Gnawd serchawg ymlyniad.
 Gnawd syn syml anghyviaith.
 Gnawd tawel yn delaid.
 Gnawd uch pen dedwydd diddos.
 Gnawd gwedi rhedeg attregwch.
 Gnawd gwedi traha tramgwydd.
 Gnawd gwedi traha tranc hir.
 Gnawd gwedi traha attregwch.
 Gnawd y ceir colled o vraw.
 Gnawd yn ol dryc-hin hindda.
 Gnawd y bo cydwyr y bydd cyrch.
 Gnawd y bo dwyvyr y bydd brwyn.
 Gnawd yw dyanc glew o ing.
 Gnotav cyrch gan vore.

Gnotav ewymp o'r uchelder.
 Gochel davarn ac na ochel ildio.
 Godroid buwch o'i phen.
 Goval dyn Duw a'i gweryd.
 Govyn i mam á wyv vi leidy.
 Gogann y bwyd a'i wvyta.
 Gogyveirch pawb ar ni wyped.
 Goleu vreuddwyd à welir liw dydd.
 Golwg Duw ar adyn.
 Golwg dyn ar a'i dyhudd.
 Golwg pawb ar a'i caro.
 Golwg serchawg syberw rydd.
 Golwg yn yd gwyl yd gâr.
 Golwg y perchen yw cynnydd y da.
 Gorddiweddid hwyr vuan.
 Gorau anghenogiaid geivyr.
 Gorau barn cyviawnder.
 Gorau camwri cedwid.
 Gorau canwyll pwyll i ddyn.
 Gorau cardawd rhoi lletty.
 Gorau clof clof aradyr.
 Gorau cydymaith ceiniog.
 Gorau cyfnewid cyfnewid o dir.
 Gorau cyvraith ammod.
 Gorau ammod cyviawnder.
 Gorau cynghawg gwâs diawg.
 Gorau cynghor à gadbwyd.
 Gorau cynneddau cadw moes.
 Gorau dewawd daioni.
 Gorau ediveirwch ediveirwch gwerthu.
 Gorau enw ni biau.
 Gorau gan vy mam ei lladd.
 Gorau gwaith diwrnod dal dyn wrth ved-
 ydd.
 Gorau gwaith undyn gwarchiadw y ty.
 Gorau gwrthwyneb gwrthwyneb cwys.
 Gorau hael hael ofeiriad.
 Gorau haelioni rhoddi cardawd.
 Gorau i bawb ei ddigon.
 Gorau i bawb ni biau.
 Gorau llaeth llewrith.
 Gorau llwyddiant gwenyn.
 Gorau llyn gwîn.
 Gorau meddyg meddyg enaid.
 Gorau meistryr à vu wâs.
 Gorau newyn un arian.
 Gorau neges myned à chroes.
 Gorau o'r brethyn y cochav.
 Gorau o'r ceirch y breisgav.
 Gorad o'r ewn y cyntav.
 Gorau o'r gwenith y moelav.
 Goreu o'r gwyr y doethav.
 Gorau o'r gwreigedd y ddisymlav.
 Gorau o'r lliain y meinav.
 Gorau o'r moch y tewav.
 Gorau o'r meirch y mwjav.
 Gorau parodrydd arian.
 Gorau peddestyr yw gau.
 Gorau pererindawd, cyrchu oferen sul.

Gorau rhan rhoddi cynnwys.
 Gorau un anivel buwch.
 Gorau un arv cylllell.
 Gorau un bwyd bara.
 Gorau un dyn gwr.
 Gorau un ddiod o ddwvtr.
 Gorau un enllyn helyn.
 Gorau un gair mi biau.
 Gorau un mil march.
 Gorau un tlws gwraig.
 Goreu un tudded mantell.
 Gorau y celid peth nis gwypid.
 Gorau ymryd ymryd Wener.
 Gorau yw y gwareu tra ater.
 Gorau ysgrubl devaid.
 Gorllyvnu pen ei tra eler heibio.
 Gormes y taiawg ar ei gilydd.
 Gormodd bw ar ebol.
 Gormodd iaith yw twt ar varch.
 Gorug ei waith à vâch vachdaith.
 Gosymdaith dyn Duw ai rhan.
 Goiaen á wêl yn gyving.
 Grawn cybydd á ys glwth.
 Gwaddawd gwythlonedd gair blwng.
 Gwae à arô ei giniaw
 O din davad gwedi gwlaw.
 Gwae à drôo o glun i glun,
 Ac na veddo beth ei hun.
 Gwae à ddyco ei henwas i lys.
 Gwae à vo a'i vevl yn ei vynwes.
 Gwae à vyn vevl er bychod.
 Gwae à gawdd Duw ac nis crêd.
 Gwae à gâr ac ni garer.
 Gwae à gafod ddyrgair yn ieuanc.
 Gwae à wnel dda i ddiawg,
 Gwae à wyl ei arglwydd beunydd.
 Gwae ddirigariad llys.
 Gwaellyd wrth vaint dy drachywedd.
 Gwae yvrwr (overwr) y'nglynhauav.
 Gwae glâv a'i clyw anvoddawg.
 Gwae hên à gollo ei ymogor.
 Gwae ieuanc à eiddun henaint.
 Gwae ieuanc ni wnel gynghor.
 Gwae ni wna da a'i dyvydd.
 Gwae y mil ni wêl ei berchen.
 Gwaethav anav anvoes.
 Gwaethav gwir yw gwradydd.
 Gwaethav i'r yd rhyvel teisban.
 Gwaethav ystor o verch.
 Gwaeth un blaidd clof no dau iach.
 Gwaewaeth chwedl Wilmot,
 Gwaethwaeth vaensaer,
 Gwellwell brensaer.
 Gwaeth val mab gavyr.
 Gwaethwaeth y rhed y cwn.
 Gwae un dyn à wnel gant yn drist.
 Gwae wr à gafod ddyrgwraig.
 Gwae wraig à gafod ddyrgwr.
 Gwag ty heb vab.

Gwaith celvydd celu rhin.
 Gwaith y nôs dydd a'i dengys.
 Gwaith gylvin iâr.
 Gwaith ysgawn ymogelyd.
 Gwala gweddw gwraig unben.
 Gwall ar nis mynych welir.
 Gwallt bonwyn a gwyn estronion.
 Gwan dy bawl yn Havren.
 Havren vydd hi val cynt.
 Gwareu gweli îr.
 Gwareu hengi a cholwyn.
 Gwareu mi trêch.
 Gwartheg arall yn adnau,
 Pan vo chweav ni bydd tau
 Gwareid mab noeth, ni chwery mab new-
 ynawg.
 Gwâs da a geif ei le.
 Gwâs da bronwala ei arglwydd.
 Gwâs i wâs chwibanwr.
 Gwasgu haid cyn ei cherdded.
 Gwas gwraidd cyn noi gerdded.
 Gwatwar y dydd am waith y nôs.
 Gweddill mab iach.
 Gweddw creff heb ei dawn.
 Gweddw pwyll heb amynedd.
 Gweini fawd heb vrawd ys dir
 Gweithred llary llywiaw niver.
 Gwehüs nid daddolur.
 Gweled deubeth o'r un.
 Gweled ei glust a'i lygad.
 Gwell còrawg no chybydd.
 Gwell egor na chynuwys.
 Gwell am y pared â dedwydd nog am y
 tân â diraid.
 Gwell anghanawg môr nog anghanawg
 mynydd.
 Gwell arver nog athraw.
 Gwell aros no mevl gerdded.
 Gwell aros o alltudedd, Nog aros o vedd.
 Gwell a-gell yr hedydd No chorf y bareut.
 Gwell bêdd no buchedd angheuawl.
 Gwell benthg noc eisieu.
 Gwell bendith y tylawd no meistrolaeth y
 cadarn.
 Gwell bod yn ben ar yr hyddod
 Nog yn din ar yr iychod.
 Gwell bodd pawb no'i anvodd.
 Gwell bonedd no thoiogrwydd.
 Gwell buarth hysp nog un gwâg.
 Gwell yw bwrw ty i lawr drwy gynghor
 no'i adeilad heb gynghor.
 Gwell buchod y'ngbôd no chôd wâg.
 Gwell byr eistedd no byr sevyll.
 Gwell byw no marw.
 Gwell cadw nog olrhain.
 Gwell caiael nodwydd no cnoli y cwllyr.
 Gwell can muw i gannyn
 Noc un muw i undyn.
 Gwell câr peil no châr pennill.

Gwell câr yn llŷs noc aur ar vys.
 Gwell ceiniog no brawd.
 Gwell celvydd no thrysor.
 Gwell cerdd o'i breiniau.
 Gwell ci â rollo no chi â eisteddo
 Gwell elwt no thwll.
 Gwell ceginiaeth no breniniaeth.
 Gwell creff no golud.
 Gwell cul cyva no byr anghyva.
 Gwell cybydd lle y bo
 No hael lle ni bo.
 Gwell cynydog yn agos
 No châr o bell.
 Gwell cynghor hên no'i vaeddu.
 Gwell yw cynuwys got nog un lleidyf.
 Gwell chwareu noc ymladd.
 Gwell drygsaer no drygov.
 Gwell drygsaer no drygdaeliwr.
 Gwell Duw no dim.
 Gwell Duw no drwgobaith:
 Gwell Duw wrth ei volawd.
 Gwell Duw yn gâr no llu y ddaiar.
 Gwell dwylaw y cigydd
 No dwylaw y sebonydd.
 Gwell dychymygr no goruwchwilwr.
 Gwell dyvod yn hwyr noc na ddeler byth.
 Gwell dyhuddo no rhyssedda.
 Gwell dyn drwg o'i gospi.
 Gwell dynoliaeth no drych.
 Gwell ediveirwech gwerth noc ediveirwech
 prynu.
 Gwell edrych ar ddyn yn cachu
 Noc yn cymmynu.
 Gwell eidion gwerth noc un prŷn.
 Gwell eistedd ar y gwelld noc ar y llawr.
 Gwell erlid arglwydd no'i ragod.
 Gwell ganu hwyr no chanu bore.
 Gwell gochel mevl no'i ddial.
 Gwell goddev no goval.
 Gwell goval no golaith.
 Gwell golaith no govid.
 Gwell golud no rhyssedd
 Gwell gone golchi
 Noc un glythni.
 Gwell gwae vi no gwae ni.
 Gwell gwegil câr no gwyneb estron.
 Gwell gwestai gwr noc un gwraig.
 Gwell gwichio'r coludd
 No chochi'r ddeurudd.
 Gwell gwr â ddaeth y'mhen y vlwyddyn
 no'r gwr ni ddaeth byth
 Gwell gwir no chelwydd.
 Gwell gwr no gwyr.
 Gwell gwr no'i rân.
 Gwell gwr o'i berehi.
 Gwell hanner hâd no hanner hâv.
 Gwell hên hawl no hên alanas.
 Gwell hir bwyll no thraha.
 Gwell hir weddwawd no drwg briawd.

Gwell hygarwech no phryd.
 Gwell i ddy'n y drwg a wŷr no'r drwg nis
 gŷr.
 Gwell iddo à ddonier
 Noc à vnedder.
 Gwell i'r gâth nad elid i havota.
 Gwell i'r gwr aeth i'r vaneg i yta noc i'r
 fetan.
 Gwell y march à vo yn ei vorddwyd
 Noc à vo yn ei breseb
 Gwell i wraig y pysgodwr
 Noc i wraig y gwynvydwr.
 Gwell maen garw a'm attalio
 No maen llynn a'm gollyngo.
 Gwell mam godawg no thad rhieddawg.
 Gwell marchwr gwerthu noc un prynu.
 Gwell marw no hir nychdawd.
 Gwell marw no mynych ddirvrawd.
 Gwell mawredd gwr noc un gwraig.
 Gwell mevl vod no mevl gerdded.
 Gwell migwrn o wr no mynydd o wraig.
 Gwell moes law no voes vam.
 Gwell nag no gau addewid.
 Gwell nerth dwy wrâch noc un.
 Gwell peidiaw noc ymddireidiaw.
 Gwell penloyn mewn llaw noc hwyad yn
 awyr.
 Gwell pren cyhuddiad no dyn cyhuddgar.
 Gwell pwyll noc aur.
 Gwell rhan ovn no rhan cariad.
 Gwell rhan ovni no rhan lyncu.
 Gwell rhydraws no rhydruan.
 Gwell synwyr no chyvoeth.
 Gwell tewi no drwg dlyweddyd.
 Gwell toliaw no huriaw.
 Gwell trwch noc arovuniad.
 Gwell un blaidd clof no dau iâch.
 Gwell un ceidwad no dau ymlyniad
 Gwell un crywyn no dau vuddelw.
 Gwell un dymawd a'r ordd no dau a'r
 mw'rthwyl.
 Gwell un gair y'mlaen no dau ar ôl.
 Gwell un hwda no dau addaw.
 Gwellwell hyd varv, gwaethwaeth hyd
 varv.
 Gwellwell pob fynedig.
 Gwell wyneb no gwala.
 Gwell ychydig gan râd
 No llawer gan avrad.
 Gwell y'ngghysgod y gawnen no bod dim
 Gwell y lle y foes Wilmot no'r lle y llâs.
 Gwell y llysg dau etewyn noc un.
 Gwell y'mlaen iyrchod
 Noc yn ol yr hydodod.
 Gwell y tyn merch no rhâf.
 Gwell y wialen à blygo
 No'r hon à dôro.
 Gwell yw y ddirwy no'r anrhaita.
 Gwennwyn ar levrith.

Gwerthwawr pob godidawg.
 Gwg o bell, gwraig o a gos.
 Gwerthu cig hwel a phrynu eig môch.
 Gwir á ddywed Gwion Gwd.
 Gwir á ddywed gwraig Davydd Dew am
 danat ti.
 Gwirion pawb ar ei air hun.
 Gwisg oran merch yw gwylder.
 Gwiw aur i a'i dirper.
 Gwlana ar yr avyr.
 Gwna dda dros ddrwg,
 Ufern n'ith ddrwg.
 Gwnelid anghelyvydd annerth
 Gwnelid serch saeth i syberw.
 Gwnelid da diwyd ganad.
 Gwneuthur deudhwg o'r un.
 Gwneuthur ei viu yn din.
 Gwrâch á vydd marw etto yn Rhiw
 Vabon.
 Gwraig ddiawg á wna verch esgud.
 Gwr n'ith gâr n'ith gydvydd.
 Gwr pawb yn hâv.
 Gwr llys i bob llys á vydd.
 Gwrthawd gwahawdd a myned i wêst.
 Gwyl yw hanes.
 Gwynt á llyv dda gwraig wceddw!
 Gwynvyd herwr yw hirnos.
 Gwyw calon gan hiraeth.
 Gyda'r ei y cerdd ei gynfon.
 Gyr vâb cai nag.
 Gyriawg yr fêl llôg.
 Gyru brân i geisio tîr.
 Gyru hael oni el yn gi.
 Gyru y cŷn à gerddo.
 Haeddu annerch yw caru
 Haeddu ar nyth y caewn.
 Hael byrllawiwg.
 Hael Owain (Hywel) o bwrs y wlâd.
 Hael pob colledig achenawg.
 Hâv hyd galan, gauav hyd vai.
 Hai gyda'r ei, hai gyda'r ysgyvarnog.
 Hanbid gwaeth y ddiyc-câth o dori ei
 hewinedd.
 Hanbid gwell y ci varw y llall.
 Hanes ty hanes coed.
 Hanbydd ychwaneg y môr o bisodyn y
 dryw.
 Hanner y wlêdd hofedd yw.
 Hap Duw ddewryn.
 Hawdd pob newydd.
 Hawdd cymmod lle bo cariad.
 Hawdd cynnu tân yn hên aelwyd
 Hawdd cysgu mewn croen cyva.
 Hawdd dyddio rhwng fals a chwannawg
 Hawdd eiriawl ar à garer.
 Hawdd nawdd y'ngwasgawd gorwydd.
 Hawdd peri i vingam wylaw.
 Hawdd peri i voneddig sori.

Hawdd talu fug i fôl,
 Hawdd tynu gwaed o bèn crâch.
 Hawdd yv a wyl ei wely.
 Hawdd yw clwyvaw clâv.
 Hawdd yw digiaw dig.
 Hawdd yw tynu carai hir o groen un arall.

Hawdd yw tynu cleddyv byr o wain.
 Haws barnu no saethu saeth.
 Haws cau â bys noc â dwrn.
 Haws dadlu o goed noc o gastell.
 Haws dieneidiaw no dinaturiaw.
 Haws dringaw no disgyn.
 Haws dywedyd mynydd no myned drosto.
 Haws gan hwyr no chan bore.
 Haws gwneuthur hebog o varcut no march-awg o daiawg.
 Haws llenwi bol no llygad.
 Haws llosgi ty no'i adeilad.
 Haws twyllaw maban no thwyllaw gwrach-an.

Heb Dduw heb ddim, Duw a digon.
 Hên bechod â wna gywilydd newydd.

Hên hawdd gorvod arno.
 Hir ammod nid â i dda.
 Hir chwedl anghenawg.
 Hiraeth am varw ni weryd.
 Hir addewid i nag.
 Hirddydd merydd mall.
 Hir ei gôv ni mynych rydd
 Hir ei hedeu gwraig eiddil.
 Hir eistedd i ogan (ddiogi).
 Hir lygad a wrthgriw.
 Hirvrydig a yv ei holl dda.
 Hir vydd i gybydd ei gabl.
 Hir gniv heb esgor lludded.
 Hir hun Maelgwn yn eglwys Rhôs.
 Hir hynt a chyrcu llawgar.
 Hir ledrad i grôg.
 Hir lyneswriaeth i vawdd.
 Hir nych i angau.
 Hir pob aros.
 Hir sevyll i drwm.
 Hir weddwdawd i vevyl.
 Hir wyniau i ddireidi.
 Hir y bydd blewyn yn myned yn nhin y blaidd.

Hir y bydd chwerw hên alanas.
 Hir y bydd enderig fêch drygwr.
 Hir y byddir yn cnoi tamaid chwerw.
 Hir y byddir yn inagu Ofeiriad.
 Hir y bydd march bach yn ebol.
 Hir y bydd y mud yn mhorth y byddar.
 Hir yw'r mâb yn y ceubren.
 Hoedl dyn ni chanlyn y da.
 Hoedl dyn nid gelyn a'i rhan.
 Hôf ymmenyn Trathan.
 Hôf gan anghenawg ei goeliaw
 Hôf gan bawb â bryno.

Hôf gan bob edu ei lais.
 Hôf gan vadyd ei vaw ei hun.
 Hôf gan bob ynvyd ei gnwpa.
 Hôf tam mâb ni charer.
 Hun yr aderyn.
 Hun yr êos.
 Hwch o bob heledd.
 Hwr hên hawdd ei orddiwes.
 Hwyr clôd no golud.
 Hwyr clôd no hoedyl.
 Hwyr y bydd dyn o'r dyniewed du.
 Hwyrav dial dial Duw.
 Hwyrwaith i anfyndedig.
 Hydr gwr o'i gymydoggaeth.
 Hydr pob costawg ar ei dom ei hun.
 Hydr waedd gwaedd wrth vro.
 Hyd tra vych na vydd over.
 Hyd yn oed yr undydd yr â y crochan ar y tân.
 Hyvryd meichiad pan vo gwynt.
 Hygar pawb wrth â garo.
 Hu pawb ar ei vabsant.
 Hu pawb yn absen ovn.

Iâch rydd, rhyvedd pa gwyn.
 Iâch yn ymovyn meddyg.
 Iawnchwedlawg mab.
 Iawn i bawb ei gadw ei hun.
 Iro blonegen.
 Iro tân hwch â bloneg.
 I'r pant y rhêd y dwr.

Lladd gwaed a'i ddwyllaw ac a'i draed.
 Lladd y gwadyd val y bo'r troed.
 Llais maen yn oerddwr.
 Law â estyn a gymmer.
 Lanw mewn llu.
 Law ddiriaid a ddiawl ei pberchen.
 Lawen meichiad pan vo gwynt.
 Law vrys llaw gywraint.
 Law mâb yn llawes ei dâd.
 Law lân diogel ei pberchen.
 Law lliaws ar waith.
 Law pawb ar ei anaale.
 Lawer un a ddwg newyn,
 Ond er hyn gwraig a yvyn.
 Lawer a weddill o yeddlw chwamnog.
 Lawer câr baw ymdeg.
 Lawer gair yn wynt a â heibio.
 Lawer dyn â wna cynnyg drwg dros dda.
 Lawer gwir drwg ei ddywedyd.
 Lawer dyn mawr ei cisiau
 A eilw ei gi gydag ev.
 Lawer math sydd o'r ynvydrwydd.
 Lawer o'r dwr a â heibio heb wybod i'r melinydd.
 Lawer rhwng byw a digon.
 Lawer têt drwg ei ddeynydd.
 Llawer hagr hygar vydd.

Llawn i bobî golwyth.
 Lle y bo dolur y bydd y llaw.
 Llechu ar gofn y gist.
 Lle da i bawb lle y carer.
 Lledvryd lladd ei gydymaith.
 Lledled rydau.
 Lleddid mollt ni ddyvydd.
 Lleilai llymed gauav.
 Lle ni bo dysg ni bydd dawn.
 Lle yngreinio y march y gedu beth o'i vlew.
 Llês pawb pan veddyger.
 Lletâv vydd y bisweilyn o'i sathru.
 Llewîd bwyd ni bo beichiawg.
 Llewîd cywestach.
 Lle byddo da y rhoir ac y tycia.
 Lle y caffo Cymro cais.
 Lle y syrthio y fon.
 Lliaws ei anav ni garer.
 Llidiawg lliosawg.
 Lliv yn avon hînon vydd.
 Llôn colwyn ar arfed ei veistres.
 Llôn costog ar ei domen ei hun.
 Llôn vydd y llygoden pan na bo y gâth
 gartrev.
 Llôn llygod lle ni bo câth.
 Llwr: lladd ei gydymaith.
 Llwm o vam a tham o dorth.
 Llwm tir ni phoro davad.
 Llwyd ac ynvyd ni ddygymmydd.
 Llwyd pob hên.
 Llwyd yw y varchnad.
 Llwyrav dial dial Duw.
 Llwyth gwr ei gorwg.
 Llyvid y ei y gwayw y brather ag ev.
 Llygad Duw ar adneu.
 Llygad cywraint yn mhen anghywraint.
 Llymav vydd y gwayw yn ei vlaen.
 Llymav y maes llymav yr ysgyvarnog.
 Llywodraeth gwyr sy anhaws
 Nog aniveiliaid ar gevñ rhôs.

Mâb côv gwr a'i côv.
 Mâb Gwenlliant esgeulus.
 Mâb heb ddyg ty a lysg.
 Mâb rhyvech rhyvênid.
 Mae baw yn y caws.
 Mae cloch wrth bob daint iddo.
 Maeddu y dylluan wrth y maen.
 Magu chwîleryn yn mynwes.
 Mai oer a wna ysgubawr gynhes.
 Mal adain i walch.
 Malaen a ddyly ei daith.
 Mal bwyd hely.
 Mal ei â baw ar ei ben.
 Mal cogail gwraig vusgrell.
 Mal cwn gan gyvreion.
 Mal dall yn tavlu ei fon.
 Mal dau eurych.
 Mal drwg voneddîg a'i vaich.

Mal dyrnawd pen.
 Mal aderyn ar y gainc.
 Mal eiry mawrth ar y maen.
 Mal fon Hywel ab Goronwy.
 Mal gwaith Emrys.
 Mal llwyth maen Cetti.
 Mal llygad yn mhen.
 Mal llyn melin ar drai.
 Mal llyvu mel oddiar ddrain.
 Mal mursen nôs nadolig.
 Mal moel rhwng dwy leithig.
 Mal myn magawd.
 Mal rhaw yn miswail.
 Mal rhybudd hyd Wem.
 Mal tyuu b'ch trwy goed.
 Mal un yn ieud Grygunan.
 Mal y mollt yr ieud Grygunan.
 Mal wy ar drosol.
 Mal bo y dyn y bydd ei lwdyn.
 Mal y cant y gwr.
 Mal y cerych dy vawl.
 Mal y ei a'r hwch.
 Mal y cwn am y môch.
 Mal achenawg am ei geiniawg.
 Mal y gath am y pysgod.
 Mal y gwalch tros viu yr ellyn.
 Mal y Gwyddel am ei yru allan.
 Mal y Gwyddel am y faling.
 Mal y iar a'i baw i mewn, a'i hwy allan.
 Mal y llin ar y maen.
 Mal y llwynog am yr ogræen.
 Mal y llyfant dan yr ôg.
 Mal y llygoden dan balv y gath.
 Mal y môch am y fawydd.
 Mal y neidyr gribawg.
 Mal y peilliant ymdeg.
 Mal y peilliaid i Indeg.
 Mal y pysg am y dwwr.
 Mal yr ab am ei chenuau.
 Mal yr avan am ei ddwy goes.
 Mal yr eddi am y garvan.
 Mal y rhisg am y prên.
 Mal yr hwch dan y vwyall.
 Mal yr hydd a'r blaidd.
 Mal y saeth i'r llinyn.
 Mal y tan yn y carth.
 Mal y tan yn yr aelwyd.
 Mal y try y ddôr ar ei cholyn y try y
 diawg yn ei wely.
 Mam esgud a wna verch ddiawg.
 Mam vechan a ddivanw ei phlant.
 Man yd vydd trwyn yd vydd trew.
 March a syrth oddiar ei bedwar carn.
 Marchawg a vydd gwedi gwyl.
 March a wyl yr fîd ac ni wyl y cae.
 March i ddiawg, ei i lwth.
 Mawr arth oddiallan.
 Mawredig pendeveg castell.
 Mawrth a ladd Ebrill a vling.

Mawr yw toraeth yr awlwydd.
 Meoid llwyr llawer addoed.
 Meoid llwyr llawer cynghor.
 Meoid tristryd lledvryd llwyr.
 Meddiant bychan i ewyllys drwg.
 Mevyl ar dy varv.
 Mevyl i'r côg ni lyvo ei law.
 Mevyl i'r llygoden untwll.
 Mevyl ys gnawd o weddwdawd hîr.
 Mehevin henlawg
 A wna vedel mochddwyreawg.
 Meithrin chwilyern.
 Mêl a'i gôl.
 Melina tlawd ei gwynos.
 Melys bys pan losgo.
 Melys geirda am â garer.
 Melysav vydd y cig pan vo nesav i'r
 asgwrn.
 Melys pan gaer, chwerw pan daler.
 Mi adwaen iwrc'h er nas daliwyv.
 Mi â gawn â vai gan vy mam.
 Moch barn pob ehud.
 Moch dysg nawv mâb hwyad.
 Moes pob tud yn ei dud.
 Moled pawb y rhyd mal y cafo.
 Moliant gwedi marw.
 Mor edivar gantho a'r gwr â laddoedd ei
 vilgi.
 Mor esgud a'r gâth rhwng y tŷ a'r ysgub-
 awr.
 Morwyn ieuanc mâb yn arfed.
 Mud arynaig y llavar.
 Mursen vydd o wr mal o wraig.
 Mursen nôs nadolig.
 Mwy llygad no bol.
 Mwy no breuan dinvoel.
 Mwy nog un bwa yw yn nghaer.
 Mwy nog un ci am cyvarthoedd.
 Mwy nog y bydd da y blaidd ni bydd da ei
 isgell.
 Mwy no'r avyr er dangos ei thin.
 Mwy no'r bêl dan yr humog.
 Mwy no'r cyvrwy i'r hwc.
 Mwy no'r rhegen yn y rhych.
 Myned â gogyr i'r avon.
 Mynych heb raid bod ar wall.
 Mynych i'r praidd bod ar wall pan vo
 tywysawg yr enderig.
 Mynych y daw drwg vugail.
 Mynych y syrth mevyl o gesail.
 Na bele i vêl na gwraig i selsig.
 Nag ir wadyn hanbydd waeth.
 Nag untrew na dau
 Ni nawdd rhag angau.
 Nag ymddiried i estron.
 Na choll dy henfordd er dy fordd new-
 ydd.
 Na chred vyth verch dy chwegrwn.

Na ddal dy dŷ wrth gynghor dy drwydd-
 edawg.
 Na ddefniaw y ci â vo yn cysgu.
 Naddiad dy voeh na ad yn rhwy.
 Na ddivanw dy beriglawr.
 Na ddos â gwr wrth ei vaint.
 Na varn ddyn na'th ran hyd yn mhen y
 vlwyddlyn.
 Na vid dy elyn dy gymydog.
 Na vid dy wraig dy gyvrin.
 Na vram oni'th wthier.
 Na vydd vrâd vugail i'r a'th greto.
 Na vydd oreisteddgar yn ystavell.
 Na vydd ryvwvthus lle galler dy hebgor.
 Na vydd ry hy ar rywiau.
 Na vynyeh gur llwyr
 Naill ai llwynog ai llwyn rhedyn.
 Namyn Duw nid oes deuin.
 Natur yr hwch vydd yn y porchell.
 Nawv maen hyd waelawd.
 Na werth nev er benthog y byd.
 Na wreica ond yn agos.
 Na wrthawd dy barch pan y cynnycier.
 Neges pendevig yn rhâd.
 Nesav i bawb ei nesav
 Nês imi vy nghrys no'm pais.
 Nesnes y llevain i'r drev.
 Nes no choel.
 Nes penelin nog arddwrn.
 Neuadd pob diddos.
 Neur vegaist a'th ddirprwy.
 Newydd bênyg yn henvon.
 Newid y gwewyr.
 Newid y penweig.
 Ni ad annoeth ei orvod.
 Ni ad diriaid ei garu.
 Ni ad môr hyd ei gwegys.
 Ni ad môr marwolus ynddo.
 Ni aing yn mro ni bydd wrth wir.
 Ni baidd llwyr llam ehelaeth.
 Ni bu Arthur ond tra vu.
 Ni bu ddrwg i un na bai dda i arall.
 Ni bu eiddil hên yn was.
 Ni bu esgynu gorwydd oddiar gefyl.
 Ni bu rygu na bai rygas.
 Ni butra llaw dyn
 Er gwneyd da iddo ei hun.
 Ni butra llynwyn.
 Ni byddav na thoryn dwyn na chapan
 gwlaw.
 Ni bydd allt heb waered.
 Ni bydd atglav o glawvr.
 Ni bydd brawd heb ei hadvrawd.
 Ni bydd budd o yehydig
 Ni bydd bual o losgwrn y ci.
 Ni byd l byw cyw heb â lyw
 Ni bydd cymuen neb oni bydd ynvyd
 gyssevin.
 Ni bydd shwedyl heb ystlys iddo.

Ni bydd dal tŷ heb vynach yt.
 Ni bydd dialwr diovn.
 Ni bydd gywaethawg rygall.
 Ni bydd diriaid heb hawl.
 Ni bydd doeth ni ddarlëno.
 Ni bydd doeth yn hîr mew'n llid.
 Ni bydd dyun dau Gymro.
 Ni bydd dyun hun a haint.
 Ni bydd ehov'n noeth yn ysgall.
 Ni bydd gwan heb ei gadarn.
 Ni bydd gwr wrth ddim.
 Ni bydd hunawg serehawg byth.
 Ni bydd marw march ar unnos.
 Ni bydd moesawg merch à glywo geiliog
 ei thâd.
 Ni bydd mynyglwen gwraig drygwr.
 Ni bydd mysoglawg maen o'i vynyeh
 dravawd.
 Ni bydd nag namyn un vlwyddyn.
 Ni bydd neb llyvn heb ei anav.
 Ni bydd preswyl pasc.
 Ni bydd rhybarch rhygynnevin.
 Ni bydd uchenaid heb ei deigyr.
 Ni bydd y dryw heb ei lyw.
 Ni chavoedd ddrwg mae yn ei aros.
 Ni cheif chwedyl nid êl o'i del.
 Ni cheif rhy anvoddawg rhybarch.
 Ni cheif y mud arynaig.
 Ni châr buweh hesp lo.
 Ni châr Dovydd diobaith.
 Ni châr fol a'i cynghoro.
 Ni châr gwaith nis gorddyvno.
 Ni châr gwilliaid hîr gynghrair.
 Ni châr morwyn mab o'i threv.
 Ni charawdd Crîst a'i croges.
 Ni charo ei vam cared ei lysvam.
 Ni chefir da heb prid.
 Ni chefir hoedyl hîr er ymgeledd.
 Ni chefir gwastad i bêl.
 Ni chefir gwaith gwr gan wâs.
 Ni cheif mwy no chôd gan wrâch.
 Ni cheif dda ni oddevo ddrwg.
 Ni cheif dda nid êl yn namwain.
 Ni cheif ei ddewis gam à foô.
 Ni cheif bwyll nis pryno.
 Ni cheidw Cymro oni gollo.
 Ni cheidw diriaid ei dda.
 Ni cheidw ei wyneb ni roddwy.
 Ni chein sywedydd yn unvron.
 Ni cheir aval pêr ar bren sur.
 Ni cheir bwyaid à fo.
 Ni cheir lwyd taiawg yn rhad.
 Ni cheir da o hîr ysgu.
 Ni cheir geirda heb prid.
 Ni cheir gan y llwynog ond ei groen.
 Ni cheir gwlan rhywiawg ar glyn gavyr.
 Ni cheir y melys heb y chwerv.
 Ni chêl drygdir ei egin.
 Ni chêl grudd gystudd calon.

Ni chêl ynvyd ei veddwl.
 Ni cherir newynawg.
 Ni cherir yn llwyr oni ddelo'r wyr.
 Ni chlyw madyn ei ddrygsawr ei hun.
 Ni chlyw Wileyn beth nis myn.
 Ni choelir dyn ar ddigrain.
 Ni choelir y moel oni welir ei ymmen-
 nydd.
 Ni chovia y chwegr pan vu waudd.
 Ni cholles man annynedd.
 Ni cholles ei gyvriw à ddechrenis.
 Ni chrêd eiddig er à dynger.
 Ni chryn llaw ar vâb dysg.
 Ni chwennyeh morwyn vynach baglawg.
 Ni chwery câth dros ei blwydd.
 Ni chwsg dedwydd hun vore.
 Ni chwsg Duw pan rydd wared.
 Ni chwsg govalus, ac i gwsg galarus.
 Ni chwsg gwag voly.
 Ni chwyn ei er ei daraw ag asgwrn.
 Ni chwyn yr iâr vod y gwalch yn glâv.
 Ni chlyveirch angen ei borthi.
 Ni chyll yr iâr ei hirnos.
 Ni chyll ni ddyvydd.
 Ni chymmerai gogyl am ei gâr.
 Ni chymmero ei barch
 Cynmhered ei anmhareh.
 Ni chymmer llu ceid (raid) ar fo.
 Ni chymmydd dedwydd à dadlau.
 Ni chymmydd diawl à dwyrawl.
 Ni chyngain gan gênad gywilydd.
 Ni chyngain gwarthol gan ddewis.
 Ny chynny gweinid arall.
 Ni ddaliav ddilys o ddyn.
 Ni ddaw gov i lwth ei grâch.
 Ni ddaw doe byth.
 Ni ddaw drwg i un na ddaw da i arall.
 Ni ddaw'r eroesan pa gabl.
 Ni ddaw'r puten pa guach.
 Ni ddaw'r yr iâr vod y gwalch yn glâv.
 Ni ddeil yr eryr ednogyn.
 Nid elir (nid ellir) coed o unpren
 Ni dderydd cynghor.
 Ni ddichon gwan ond gwaeddi.
 Ni ddyddaw'r newynawg pa yso.
 Ni ddiŷg arv ar wâs gwych.
 Ni ddiŷg esgus ar wraig.
 Ni ddiŷg fon ar ynvyd.
 Ni ddiylch angen ei borthi
 Ni ddrwg newyn man weision.
 Ni ddychwennydd budd pydi.
 Ni ddygymmydd mêdd à chybydd.
 Ni ddyly cyraith nis gwnel.
 Ni ddyly drygvoly namyn drwg ysu.
 Ni ddyrlydd hael ar ni bo.
 Ni eill barnu ni wrandawo.
 Ni eill Duw dda i ddiriaid.
 Nid eill dyn ochel tynged.
 Ni erch gwrâch gwared ei phen.

Ni eill neb namyn ei allu.
 Ni eing deuvras yn unsach.
 Ni eing mew'n llestyr ond ei lonaid
 Ni elwir daw hyd trancoeth.
 Ni elwir cywraïn ni gynnydd.
 Ni elwir yn euawg onis geirydd.
 Ni ellir cwbl o anghwbl.
 Ni ellir lliaws o undyn.
 Ni ellir o bell â hanfo o agos.
 Ni erchyll enaid ni ddiwyg.
 Ni varn dyn â charn hyd y'mhen y
 vlwyddyn.
 Ni vavr ddiolchir rhodd gymhell.
 Ni vavrâa neges ni ragwyl ei lês
 Ni vavrêir tra oganer.
 Ni bydd uchenaid heb ei ddeigyr.
 Ni vyn drygwraig ddal ei chwd.
 Ni vyno Duw ni lwydd.
 Ni vyn y sant mo'r caws.
 Ni heur ni vedir.
 Ni hena ceudawd.
 Ni hena eiddigedd.
 Ni hena hawl er ei hoedi.
 Ni hena meddwl.
 Ni haedd diriaid ei garu.
 Ni ladd cawod mal y dygynnull.
 Ni ladd gogyvaddaw.
 Ni las cenad erioed.
 Ni ludd anmraint fawd.
 Ni ludd bendith ddifeithwch.
 Ni lwgr y da ar y llall,
 Ni lwydd bendith ni haedder.
 Ni lwydd cell goreisteddwraig.
 Ni lwydd golud â wader.
 Ni lwydd gwenyn i geiliog.
 Ni lwydd hil corf anniwair.
 Ni lwydd rheuvedd i ddiriaid.
 Ni lwyddoedd ond â dramgwyddoedd.
 Ni mâd newid ni cheif elw.
 Ni moch ddial mevl nerydd.
 Ni moch wna da dyn segur.
 Ni nawdd eing llyvrder rhag llaith.
 Ni nawd caledi rhag bychodedd.
 Ni nawd divenwir cywraint.
 Ni nawd gymmydd blaidd â drych.
 Ni nawd uchenaid rhag gwael.
 Ni orddyvnwys câth cebystyr.
 Ni phara cywydd namyn un vlwyddyn.
 Ni phell anrhegir tylawd.
 Ni phell ddygwydd aval o avall.
 Ni phella yr ehegr neb tylawd.
 Ni phery cig brâs yn wastad.
 Ni phis boneddig ei hun.
 Ni phrynav gâth yn fetan.
 Ni phyrth newyn neb cywilydd.
 Ni roddir gwlad i vud.
 Ni rown erddo seren bren.
 Ni rydd hi ei baw i'r ei.
 Ni rydd Duw dda i ddiriaid.

Ni rygelir dryglam.
 Ni saiv gwlaw ar geiliogwydd.
 Ni saiv gogan ar gadarn.
 Ni sengis yr fêch du ar dy droed.
 Ni thâg namyn wy.
 Ni thâl dim cenad.
 Ni thâl dim drwg ymrëad.
 Ni thangnev gwynnawn â goddaith.
 Ni thawdd dyled er ei haros.
 Ni thebyg drud ei drengi.
 Ni thelir gweli tavawd namyn i arglwydd.
 Ni thelir saeth i ebawl.
 Ni thôres Arthur nawdd gwraig.
 Ni thrig diriaid ar dda.
 Ni throav yn vy ammwlech.
 Ni thycia rhybudd i drwch.
 Ni thyv egin yn marchnad.
 Ni thynav ddraen o droed yr un
 A'i ddodi yn vy nbroed vy hun.
 Ni thyr pen er dywedyd yn dæg.
 Ni thyr llestyr ni bo llawn.
 Ni wedd deu-vras yn un-sach.
 Ni welais lam rhwydd i ewig.
 Ni weles da yn nhy ei dâd â hofes dda yn
 nhy ei chwegrwn. •
 Ni wich ei er ei daraw ag asgwrn.
 Ni wisg cain ni wisg liaïn.
 Ni wnaeth ddrwg a'i diwygioedd.
 Ni wna y llygoden ei nyth yn llosgwrn y
 gâth.
 Ni wna y môr waeth no boddi.
 Ni wnel gynghor ei vam
 Gwnaed gynghor ei lysvam.
 Ni wyddis eisio y fynnon onid êl yn hesp.
 Ni wyl mâb am beth ni wyl.
 Ni wyl diriaid arno vai.
 Ni wyl dyn a'i pyrth.
 Ni wyr dyn ddolur y llall.
 Ni wyl dyn nid êl o'i dy.
 Ni wyr hawdd vod yn hawdd
 Onid cl hawdd yn anhawdd.
 Ni wyr neb pa esgid ddiweddav á wisg.
 Ni wyr ni weloead, ni veidyr ni ddysg.
 Ni wyr ond â wrandawo.
 Ni wyr pryder nis prydero ac nis pryno.
 Ni wyr yn llwyr namyn llyvyr.
 Ni wyr yr hwch lawn pa wich y wâg.
 Ni wyr yr iâr nesav i'r ceiliog.
 Nid â bawd yd ddyvryn llâth hir.
 Nid aeth rhyhir i goed.
 Nid â cosp ar ynvyd.
 Nid â cynnyg arglwydd i lawr.
 Nid adchwelawg gair.
 Nid adwna Duw â wnaeth.
 Nid â drwg val y dêl.
 Nid adwyth rhêg ni haedder.
 Nid â gair i adwedd.
 Nid â gwayw yn ngroun.
 Nid ammwys â wnel gwarth.

Nid anghov brodyrdd.
 Nid anudon ymchwelyd ar y da.
 Ni â y post ar ynvyd,
 A'r ynvyd â ddaw ar y pôst.
 Nid â red â geif y budd.
 Nid a ar vôr nid ymlevair.
 Nid ar redeg y mae aredig.
 Nid ar unwaith y caed Herbin.
 Nid asgyr â gafu trevgordd.
 Nid a'th garwys a'th anvonwys yma.
 Nid â swllt yn ddiebryd.
 Nid â untrew a dau i angau.
 Nid â wyl dyn a'i pyrth.
 Nid benthyg ni hanfo gwaeth.
 Nid bwrn nid baich.
 Nid bwyd gwenyuen i geiliog.
 Nid bwyd rhyvedd i ddiriaid.
 Nid cadarn ond diniwaid.
 Nid cau fawr ar lwynog.
 Nid côv gan yr oferiad ei vod yn glochydd.
 Nid cur llavur wrth ddim da.
 Nid cyvoethawg ond a'i cymmero.
 Nid cymmaint Bledlyn a'i drwst.
 Nid cymmen neb onî bo ynvyd cyssevin.
 Nid cynnevin brân â chanu.
 Nid cynnevin cath â chebystyr.
 Nid cyttun hun â haint.
 Nid cyweithas ond brawd.
 Nid chwareu â vo erehyll.
 Nid chwareu chwareu â than.
 Nid da rhy o ddim.
 Nid da yr awr waethav ar neb.
 Nid dedwydd ni ddyvo pwyll.
 Nid digon heb weddill.
 Nid diswrth neb diawg.
 Nid diwyd heb nai.
 Nid diwyg rhag drwg weithred
 Ymattreg wedi y darfo;
 Ni ddychwennog budd pydi,
 Ys gwell delli wrth â vo,
 Ac ymganlyn a dedwydd,
 A diovryd â atvo;
 Ni lwydd rheuvedd i ddiriaid,
 Ni cheir bwyaid ar fo;
 Ni nawdd uchenaid rhag gwael,
 Ni ddyrlydd hael ar ni bo.
 Nid drwg arglwydd namyn drwg was.
 Nid drwg dim â wneler drwy gynghor.
 Nid drygwr wrth ddyrgwraig.
 Nid edrychir yn llygad march rhodd.
 Nid ev enir pawb yn ddoeth.
 Nid eglur edrych yn nhywyll.
 Nid ei arvaeth â byrth dyn,
 Namyn ei dynged a'i herlyn.
 Nid ev â byrth dyn ei debyg.
 Nid ev â ddiwyg dyn ei ddrwg amynedd.
 Nid ev â geif pawb â vyn.
 Nid ev lwn y mis nis gwn.
 Nid eiddo Duw â water.

Nid eiddun dedwydd dyhedd.
 Nid eir â bwyd taiawg yn rhad.
 Nid ellir coed o unpren.
 Nid erchis bwyd ond ei brôvi.
 Nid erchis yr Hen Gyrys ond â vai rhwng
 y newidiau.
 Nid ergyd ni gywirer.
 Ni erys Malldraeth am Owain.
 Nid esmwyth ymgyvlogi.
 Nid gair alltud ar Gymro.
 Nid gnaud dialwr diovn.
 Nid gwaeth cywir er ei chwiliaw.
 Nid gwaeth gan Dduw enaid y fôl no'r
 cymmen.
 Nid gwaeth geilwad anghraf no rheut.
 Nid gwaeth i'r ymladd dig no glew.
 Nid gwradydd gwella.
 Nid gwely heb wraig.
 Nid gwell can-muw i'r can-nyn
 Noc un-muw i'r un-dyn.
 Nid gwell dim no digon.
 Nid gwell gormodd no rhyvychan.
 Nid gwell got no lleidy.
 Nid gwell i'r rhoddwr noc i'r lleidy.
 Nid gwell rhwy no digon.
 Nid gwiw gwylder rhag eisieu.
 Nid gwr namyn gwrthmuni.
 Nid hawdd blingaw ag elestren.
 Nid hawdd chwythu tân â blawd yn
 ngenau.
 Nid hawdd deuddaw o'r unverch.
 Nid hawdd divenwi cywaint.
 Nid hawdd gwllana ar yr avyr.
 Nid hawdd lledrata oddiar leidy.
 Nid hawdd tynu mêr o bôst.
 Nid hofedd muedd bro.
 Nid hwyrach yn y varchnad
 Croen yr oen no croen y ddavad.
 Nid iach ond â vo marw.
 Nid iangwr neb ar Verwyn.
 Nid llavurus llaw gywaint.
 Nid lai gwerth meyl no gwerth fawd.
 Nid llu â dyr namyn Duw.
 Nid llai y cyrch dyn ei laith no'i gyvar-
 wys.
 Nid llywiawdyr namyn Duw.
 Nid mawr i'th gerid
 Os rhwy â erchid.
 Nid mal aur da ydd â'r dyn.
 Nid mi, nid ti,
 Llewad cig y ci.
 Nid moel gwr yn aros gwallt.
 Nid moesawg merch â glyw lev ceiliog ei
 thâd.
 Nid mwy gwaith no chanu.
 Nid mynechdid maeroni.
 Nid myn d â ddel eilwaith.
 Nid neges heb varch.
 Nid newid heb voch.

Nid oedd hôf can ni ddivenwid.
 Nid oes ar ufern ond eisieu ei threvnu.
 Nid oes cambren ond cam ran.
 Nid oes gautho na chwyr na phabwyr.
 Nid oes cywilydd rhag govid.
 Nid oes gantho'r iâr i gravu'r barth.
 Nid oes gantho'r ewinedd i ymgravu.
 Nid oes dogyn ar gardawr.
 Nid oes drygair namyn drygwraig.
 Nid oes drygwraig namyn drygwr.
 Nid oes gwyl rhag elusen.
 Nid oes nawdd rhag tyngedven.
 Nid oes neb heb ei vai.
 Nid oes neb can ddalled
 A'r neb ni vyno weled.
 Nid oes o ddim ond val y cymmerer.
 Nid oes rhodd namyn o vodd.
 Nid oes wâd dros waesav.
 Nid oes wyledd rhag anverthedd.
 Nid o'i gorf yd ymre gwybedyn.
 Nid prophwyd neb yn ei wlad ei hun.
 Nid rhaid cymbhell ond ar glâv.
 Nid rhaid dangos diriaid i gwn.
 Nid rhaid doddi cloch am vwnwgyll yr
 ynvyd.
 Nid rhaid doddi cloch wrth vursen.
 Nid rhaid i ddedwydd ond ei eni,
 A'i vwrw i'r berth vieri.
 Nid rhaid pedi yn llys arglwydd.
 Nid sant neb yn ei vater ei hun.
 Nid sôri ar dy vam.
 Nid tân heb eirias.
 Nid tebyg neb i Nêst.
 Nid trefvad anrhydedd arglwydd.
 Nid trymach y blewyn llwyd no'r gwyn.
 Nid twyll twyll twyllwr.
 Nid un anian iâch a chlâv.
 Nid unnaws gwyraws a gwern.
 Nid uvryd ynvyd a chall.
 Nid uniaith bronvraith a brân.
 Nid wrth bryd yd gerid gwreigedd.
 Nid wrth ei big y mae prynu cyfylog.
 Nid y borau y mae canmawl diwrnod
 tég.
 Nid ei vam á ddywed ar bawb.
 Nid ydyw y byd ond bychydig.
 Nid ymgais diriaid á da.
 Nid ymgar y llateion.
 Nid ymgel cariad lle y bo.
 Nid ymgel drwg lle y bo.
 Nid ymweis á vo parch.
 Nid yn undydd yr adeilwyd Rhuvain.
 Nid ysgar anghenawg ag anhychvryd.
 Nid ysgar diriaid ag anhyyedd.
 Nid ystyn llaw ni rybuch calon.
 Nid ystyr cariad cywilydd.
 Noswyl iâr gwac a'i câr.
 Ni wyr ni ddyysg;
 Ni ddyysg ni wrendy;

Ni wrendy ond astud;
 Nid astud ond dedwydd;
 Nid dedwydd ond á ato ei garu;
 Ni âd ei garu ond divilain;
 Nid divilain ond uvydd;
 Nid uvydd ond tawedawg;
 Nid tawedawg ond goddevus;
 Nid goddevus ond synwyrawl;
 Nid synwyrawl ond cydwybodus;
 Nid cydwybodus ond cywir;
 Nid cywir ond meddylgar;
 Nid meddylgar ond serchawg;
 Nid serchawg ond cerddgar;
 Nid cerddgar ond ymddyddangar;
 Nid ymddyddan ond am Dduw.
 Nid cynghor ond tâd.
 Nid gweddi ond mam.
 Nid ymgeledd ond chwera.
 Nid cadernid ond brodyr.
 Nid galluawg ond cevndyr.
 Nid cenedlawg ond cyvydyr.
 Nid hoywder ond cleddyv.
 Nid amddifyn ond tarian.
 Nid hyder ond bwa.
 Nid brwydyr ond gwewyr.
 Nid lladd ond dager.
 Nid tŷ heb wr.
 Nid tân heb gyf.
 Nid gwely heb wraig.
 Nid ynvydrwydd ond cariad.
 Nid folineb ond meddwadawd.
 Nid tylodi ond clevyd.
 Nid gwall synwyr ond ymryson.
 Nid methiant ond musgrelli.
 Nid doethineb ond teui.
 Nid diogi ond syrthni.
 Nid syrthni ond pechawd.
 Nid pechawd ond temta-iwn.
 Nid tylawd ond nas cymmer.
 Nid cyvoethawg ond syber.
 Nid gwresawg ond yr haul.
 Nid oer ond y lleuad.
 Nid amlder ond sêr.
 Nid buan ond gwynt.
 Nid moliannus ond cyttundeb.
 Nid cyvoeth ond ichyd.
 Nid yspail ond gwynt.
 Nid pruddder ond marwolaeth.
 Nid llawenydd ond nêv.
 Nid anhyvryd ond ufern.
 Nid byrydwch ond gyda Duw.
 Nid athrylith ond llawen.
 Nid diddim ond trist.
 Nid dedwydd ond diddrwg.
 Nid diddrwg ond dibechawd.
 Nid santiaid ond diwybod.
 Nid diwybod ond disynwyr.
 Nid hudoliaeth ond ieuencid.
 Nid ieuencid ond ennyd awr.

Nid twyll ond y byd.
 Nid pruddder ond eisieu.
 Nid helaethwydd heb dligon.
 Nid amheuthun llawer.
 Nid somedigaeth ond gwraig.
 Nid diwywch ond milgi.
 Nid llawenydd ond march.
 Nid digrivwch ond gwalch.
 Nid ovnawg ond digasawg.
 Nid digasawg heb achos.
 Nid dyoddevgar ond doeth.
 Nid doeth à ymryson.
 Nid mwynder ond merch.
 Nid mabgar ond divilain.
 Nid milain ond taiawg.
 Nid taiawg ond cerlyn.
 Nid cerlyn ond avrywiawg.
 Nid avrywiawg ond iangwr.
 Nid iangwr ond o arverau.
 Nid hawddgar ond divaleh.
 Nid divaleh ond trugarawg.
 Nid trugarawg ond deddvawl.
 Nid marchawg heb fon.
 Nid peddestyr heb vwa.
 Nid chwannawg ond mab.
 Nid esgeulus ond gweinidawg.
 Nid cywir ond ei.
 Nid melys ond pechawd.
 Nid chwewr ond penyd.
 Nid ymddiried ond cydymaith.
 Nid hoflder ond etivedd.
 Nid glân ond y py g.
 Nid cyvrinach ond rhwng dau.
 Ni wyr ond à weles.
 Nid hysbys ond à ymovyno.
 Nid cyrarwydd ond à wypp.
 Nid call ond à gatwo yn ei gôv.
 Nid dysg heb synwyr.
 Nid gwenieithus ond merch.
 Nid avienthus ond dioval.
 Nid gwenwynig ond cath.
 Nid fyrrig ond ei.
 Nid creulawn ond llew.
 Nid cyrrwys ond epa.
 Nid dichellgar ond llwynog.
 Nid ethrylithgar ond bytheid.
 Nid diswrth ond byhwch.
 Nid brwnt ond fwlbart.
 Nid mwythus ond bele.
 Nid bwyiawg ond gwiwair.
 Nid esgyd ond dyvrgi.
 Nid esmwyth ond pathew.
 Nid difaith ond ystlym.
 Nid boneddig ond hydd.
 Nid rhywiawg ond march.
 Nid gwâr ond fch.
 Nid taiawg ond eidion.
 Nid rhadlawn ond davad.
 Nid llysieuawg ond gavyr.

Nid tomlyd ond bwch.
 Nid tég ond paun.
 Nid rhyvygus ond bronvraith.
 Nid serchawg ond éos.
 Nid balch ond alarch.
 Nid syw ond y bi.
 Nid sionc ond y dryw.
 Nid cyvannedd ond ceiliog.
 Nid avradlawn ond iâr.
 Nid ynvyd ond gwydd.
 Nid budyr ond hwyad.
 Nid gwrawl ond ceiliog du.
 Nid mwynaidd ond éog.
 Nid llechiad ond cysylog.
 Nid anllad ond aderyn y tô.
 Nid musgrell ond ceiliogwydd.
 Nid glwth ond mulvran.
 Nid anverth ond garan.
 Nid trais ond tân.
 Nid rhwystyr ond dwvyr.
 Nid ysgavn ond wybyr.
 Nid trwm ond daiar.
 Nid dewr ond gwyr.
 Nid calônawg ond à gyrcho.
 Nid diarswyd ond à arô.
 Nid ovnawg ond à fôo.
 Nid llwvr ond à lecho.
 Nid anveidrawl ond dim.
 Nid dim ond Duw.
 Nerth cryr yn ei ylvn.
 Nerth unicorn yn ei gorn.
 Nerth sarf yn ei chloren.
 Nerth hwrdd yn ei ben.
 Nerth arth yn ei breichiau.
 Nerth tarw yn ei ddwyvron.
 Nerth ei yn ei ddant.
 Nerth twrch yn ei avlach.
 Nerth ysguthan yn ei hadanedd.
 Nerth gwraig yn ei thavawd.
 No drygddyn ys gwell ei dda.

O achos y vammaeth y cusenir y mab.
 O bob ceinmyged cyfes orau.
 O bob fordd o'r awyr ydd ymchwelo y
 gwynt y daw gwlaw.
 O bob trwm trymav henaint.
 O bychydig y daw llawer.
 O bydd cell i gi mynych ydd â iddi.
 O bydd gwlan gan vursen
 Ve vydd am bob brwyn.
 O bydd llawen y bugail llawen vydd y
 tylwyth.
 O bydd neb ar ôl bid y bawaw.
 O bydd uwch bawd no sawdl.
 O cheri di ni'th garo
 Collaist à geraist yno.
 Och wyr nad aethant yn wreigedd.
 O chyrhaedd vry ni ddaw obry.
 O daw ymenyn doed.

Odid à ardd.
 Odid à rydd atdeb.
 Odid à gatwo ei wyneb o eisiwed.
 Odid archoll heb waed.
 Odid da diwaravun.
 Odid divro diwyd.
 Odid awg à vo didwyll.
 Odid dyn diriaid di hawl.
 Odid dyn tég dianav.
 Odid eddewid à ddel.
 Odid elw heb antur.
 Odid o'r cant cydymaith.
 O down ni ni á ddown.
 O down ni er pedwar ar ddeg
 Ni ddown er pymtheg.
 Oed á ardd.
 Oed á rydd atdeb.
 Oedran dyn ni chanlyn y da.
 Oedd rhaid deal i alltud.
 O eisieu gwrda y dodir bawddyn ar y
 bwrdd.
 O englyn ni ddaliav haid.
 Oer pob gwlyb.
 Oer yw isgell yr alanas.
 Oer yw y cariad à ddiwydd er un chwa o
 wynt.
 O vlewyn i vlewyn ydd á y pen yn voel.
 Ovni ei gysgawd.
 O vôr ac o vynydd
 Ac o waelawd avonydd
 I denvyn Duw dda i ddedwydd.
 Oferen pawb yn ei galon.
 Ogvaenen yn ngenau henhwch.
 O gywirdeb y galon
 Y dywaid y gwirion.
 O hir ddyled ni ddyllir dim.
 O hoenyn i hoenyn ydd á'r march yn
 gwtá.
 O lymaid i lymaid y darvu y cawl.
 O lladd y gáth llygodyn
 Ar vrys hi a'i hys ei hun.
 O myni nodi iwreh, ti á vwri naid amgen;
 o myni vod yn iychgi, ti á vwri naid à
 vo mwy.
 Oni byddi cyvarwydd cyvarch.
 Oni byddi gryv bydd gyvrwys.
 Oni byddi wrth gynghor dy vam,
 Bydd wrth gynghor dy lysvam.
 Oni cheff gennin dwg vresych.
 Oni héir ni vdir.
 Onid march ys caseg.
 O ovrys ni wys cw dda.
 O ddeuddrwg gorau yw y lleiav.
 O'r bore hyd ucher y newid yr amser.
 Os gwr mawr cawr, os gwr bychan còr.
 O sul i sul ydd á y vorwyn yn wrách.

Pa ham y bydd cul y bareut? Am ys-
 glyviad.

Pa ham y llyv y ci y maen? Am nas gall
 ei ysu.
 Pa le yn y vuddai y mae yr enwyn.
 Pan bwyser arnad
 Tyn dy droed attad.
 Pan dywyso y dall ddall arall, y ddau á
 ddygwydd i'r pwll.
 Pan dywyso yr enderig ei braidd, ni bydd
 da i'r ysgrubl y dydd hwnw.
 Pan éll lladron i ymgyhuddaw y ceif cywir-
 iaid eu da.
 Pan vo addoed ar y geivyr y bychod a
 ridiir.
 Pan vo gwlan gan vursen
 Y bydd pais i bob brwynen.
 Pan vo ingav gan ddyn, ehangav vydd
 gan Dduw.
 Pan vo culav yr fch, gorau vydd yn y
 gwaith.
 Pan vo meilerydd ar ben maluria
 Y bydd esgud asgell gwipia.
 Pan vo mwyav dy galedi,
 Gobeithia y gorvyddi.
 Pan vo tecav y chwareu gorau vydd peid-
 iaw.
 Pau gair mihi, ni chair miha.
 Pan laddo Duw y lladd dyn.
 Pan laddo Duw y lladd yn drwm.
 Pan gysgo pawb ar gylched
 Ni chwsg Duw pan rydd wared.
 Pan wypo dyn ladd ei, cynddaredd á yr
 arno.
 Pan yrer y Gwyddel allan, ynvyd ydd
 haerir ei vod.
 Pan yrer y Gwyddel i maes, ennaint á
 gych yntau.
 Pa waeth y dring y gáth o dðri ei hewin
 edd?
 Pawb á chwennych anrhydedd.
 Pawb á drais yn mhais ei dád.
 Pawb á gár ei gywala.
 Pawb á gnith gedor ynvyd.
 Pawb a'i chwedl cantho.
 Pawb yn llogwrn ei henvon.
 Pawb yn y gorphen.
 Pei dywetai davawd á wypai geudawd,
 Ni byddai gymydawg neb rhai.
 Pei y gáth á vyddai gartrev gwaeth á
 vyddai ichwi.
 Pen carw ar ysgyvarnog.
 Pen ci ar voreu gwanwyn.
 Pen punt a llogwrn dimai.
 Pen sacr pob perchênawg.
 Pen tros bawb lle ni charer.
 Perchi gwr er ei waded
 Petwn dewin ni vwytäwn vurgyn.
 Pieuvo y vuwch aed yn ei llogwrn.
 Pieuvo yr henvon,
 Ymawled yn ei chynfon.

Pilio yr wy cyn ei bobî.
 Pystolwyn i'r allt.
 Pob cadarn gwan ei ddiwedd.
 Po cyvyngav gan ddyn, changav gan Dduw.
 Pob cyfelyb á yungais.
 Pob darogan dydderpid.
 Pob diarheb gwîr, pob coel celwydd.
 Pob dryll ydd á'r aing yn y pren.
 Pob edn á edwyn ei gymhar.
 Pob enwir divenwir ei blant.
 Pob gwlad yn ei harver.
 Pob llwybr mewn ceunant
 I'r unfordd á redant.
 Pob llwrw llemitior arno.
 Pob peth yn ei amser.
 Pob traha yn y gorphen.
 Po dyvnav y môr, diogelav vydd i'r llong.
 Po lynav vo y Cymro ynvytar vydd.
 Po hynav vo yr fyd tebyceav vydd i yd.
 Po mwyav vo y brys mwyav vydd y
 rhwystyr.
 Po mwyav vo y dravod mwyav vydd
 y gorvod.
 Po mwyav vo y llanw mwyav vydd y trai.
 Po teav vo y chwarcu gorau vydd peid-
 iaw.
 Po tynav vo y llinyn cyntav y tyr.
 Pren yr nghoed arall biau.
 Prydnawn côch a mawredd gwraig.
 Pryn hên pryn cilwaith.
 Pryn tra vlingych.
 Pryn fyd e vydd drud;
 Pryn vlawd ti á ei yn dylawd.
 Pwy bynag sydd heb wraig sy heb yn-
 ryson.
 Pwyl á ddyly padell.
 Pwy wyr tranc mâb wrth veithrin?
 Pysgota yn mlaen y rhwyd.

 Rhag anwyd ni weryd canwyll.
 Rhag bod y sul heb siglaw.
 Rhag myned un llôg o'r tŷ.
 Rhag newyn nid oes wyledd
 Rhagnythed iâr cyn dodwy.
 Rhag trymryd ochid achenawg.
 Rhaid i'r vuwch wrth ei llogwrm.
 Rhaid vydd nithiaw ni bo pur.
 Rhaid i segur beth i'w wneuthur.
 Rhaid wrth annhwyll bwyll parawd.
 Rhaid yw cropian cyn cerdded.
 Rhaid yw genau glân i ogranu.
 Rhan druan rhan draian.
 Rhan gorwydd o dâd.
 Rhan y gwas o gig yr iar.
 Rhânu rhwng y boly a'r cevn.
 Rhetid câr gan orwaered.
 Rhetid maen oni gafu wastad.
 Rhew i lyfant.
 Rhewydd pob rhyveddawd.

Rhieddawg achenawg yn fo.
 Rhîn tridyn kannyn a'i clyw,
 Rhôdd ac adrawdd rhôdd bachgen,
 Rhodd Ivor ar ei gapan,
 Rhodd gwyr Erging,
 Rhodd i hên nag adolwg,
 Rhoi y câr o vlaen y march,
 Rhoi yr ordd dan y celynlwyn,
 Rhuthyr ei o gribardd,
 Rhuthyr enderig i'r allt,
 Rhuthyr mammaeth,
 Rhwng y ddwy ystol ydd a'r dîn i lawr,
 Rhwng y rhiig a'r pren,
 Rhwy vu rhyvychod gynnen,
 Rhwydd ni bo dyrys,
 Rhybrynwys rhy erchis,
 Rhybrynawdd barvawg á circh,
 Rhybched baw gares,
 Rhybched drygvab i'w vam,
 Rhybudd ornawg a dal y ei,
 Rhybudd i ddedwydd,
 Rhy dyn á dyr,
 Rhy lawn á gyll,
 Rhy uchel á syrth,
 Rhydd i wraig ei thavawd,
 Rhyvoddawg rhy vawr á wyl.
 Rhygâs rhywelir.
 Rhygu pob rhyvychod.
 Rhyw i vâb iwrech lâmu.

Saith mlynedd y darogenir delli.
 Sev á ladd á gyhudd.
 Sev á lwydd i vevl ei chelu.
 Sev yw y blaidd y bugail.
 Siarad cymmaint á mâb Saith Gudyn.
 Siarad cymmaint á Merddin ar bawl.
 Sicrav yw yr hyn sicrav.
 Sieffrai piau y troed, Sieffrai biau y vwyall.
 Somi Duw á mynach marw.
 Son am Awst wyliau y nadolig.
 Swrth pob diawg.
 Sychu trwyn y swch.
 Symudaw addev rhag drwg.
 Syrthid march oodiar ei bedwar carn.
 Syrthid mevl o gesail.

Tablel i lyvau, tavarn i chwedlau.
 Tavawd á dyr yr asgwrn.
 Tavawd aur yn mhen dedwydd.
 Tavawd gelyn ar ddannedd,
 Ni chytsain ar wironedd.
 Tavl a'th un'law, cais a'th ddwy'law.
 Talwys á ryveichwys.
 Tawedawg tew ei ddrwg.
 Tebyg oedd cwd i gyvrwy.
 Tebyg oedd hwch i garegyl.
 Têg pob dianav.
 Têg pob hardd.
 Têg tân pob tymp.

Têg pob chwedyl ni bo gwrthwyneb iddo.
 Teirgwaith y dywaid mursen, bendith
 Dduw yn y tŷ.
 Teir-gwers gwraig rewydd.
 Telitor gwedi halawglw.
 Temyll glwth ei gegin.
 Tervyn cywiraw cyngwystyl.
 Toll vawr á wna doll fechan.
 Tôriad hên daeliwr.
 Tôri divyn ar y dorth,
 Ni wna wala e wna warth.
 Tôst á vydd mwg eoll.
 Tra voy borva yn tyvu y bydd marw y march.
 Tra vo y ci yn maesa ydd â'r ysgyvarnog
 i'r coed.
 Traferth fêch hyd echwydd.
 Traha a threisiaw y gweinion
 A ddiva yr etiveddion.
 Tranoeth wedi y dygwyl.
 Tra rheto yr ôg rheted y fraean.
 Tra rheto yr ôg rheted y ddraenglwyd.
 Trech ammod no gwir.
 Trech à gais noc à geidw.
 Trech anian noc addysg.
 Trech blaidd no'i gënad.
 Trech Duw no'rydd obaith.
 Trech gwan arglwydd no chadarn was.
 Trech gwllâd noc arglwydd.
 Trech llavur no direidi.
 Trech tynged noc arvaeth.
 Trech y tyn mereh no rhâf.
 Treigyl maen hyd wastad.
 Trengid golud, ni threing molud.
 Trengis à vremis.
 Tricid can ni wahodder.
 Tricid gwr wrth ei barch, ni thrîg wrth ei
 gyvarwys.
 Trist pob galarus.
 Troi y gâth yn yr haul.
 Trychni nid hawdd ei ochel.
 Trydydd troed i hên ei fon.
 Ty ni vyno Duw ni lwydd.
 Tw! varch benthvg.
 Twyll drwy ymddiried.
 Twyllid rhyvegid rhyvygiaid.
 Twyllwr yw gwobyr.
 Twymo y dwr a'i vwrw allan.
 Tyvid ebawl o hyd gâr.
 Tyvid enderig o'i ddr.
 Tyvid maban, ni thyv ei gaduchan.
 Tyngedven gwraig.
 Tynu bâch trwy goed.
 Tyn y cwyr o'rh glustiau.
 Tyst yw y chwedyl i'r englyn.
 Tywyll boly hyd pan levair.
 Tywyll vydd gau, golau gwir.
 Tywynaid graienyn ei ran.

Uchenaid at ddoeth.

Uchenaid gwrâch ar ol ei huwd.
 Ucher á ddaw gan ddryc-hin.
 Un arfed á vâg i gant.
 Un eam diogi á wna ddau a thri.
 Un dyn á ddryga ar gant.
 Unllaw ar wllân canllaw ar wllân.
 Unllawiawg vydd mammaeth.
 Unllygeidiawg vydd brenin yn ngwllâd y
 deilliaid.
 Un geiniog á ddyly cant.
 Un o blant Angharad segur.
 Unpryd yr iâr yn yr ysgubor.
 Untrew o garchar.
 Unwaith yr aeth yr arglwyddes i noviaw
 hi a voddoedd.
 Utgorn yw cwrw da.
 Uwch pen no dwy ysgwydd.
 Uwch yw y brâg no'r gwenith.

Wylid ni wyl ei berchen.
 Wyneb trist drwg á ery.
 Wythnos y llwynog.

Y bendro wibwrn.
 Y bol á bil y cevn.
 Y budd á ludd y lludded.
 Y car cywir yn yr ing y gwelir.
 Yehydig laeth ac hyny yn enwyn.
 Ychydig yn aml á wna llawer.
 Y ei à vynir ei grogi á ddywedir ei vod yn
 lladd devaid.
 Y cÿn à ge'ldo á yrir.
 Y cyntav à ddelo i'r velin malar iddo yn
 gyntav.
 Y cyntav a'i clybu dan ei dîn y darvu.
 Y daryn á dyl y gareg, nid o gryvder ond
 mynych syrthiaw.
 Y diweddav à oddiwedder ar v vreauan ar
 hwnw y dielir.
 Ydyw corn heb ysgyvarn.
 Y vevl à wneler yn rhin nant
 Hi á dywynyg yn ngwydd cant.
 Y velin à val a vyn ddwvyr.
 Y verch à ddel i'w phrovi,
 Hwyr y del i'w phriodi,
 Y gath à vo dda ei ehron á vlinger
 Y gwr yn ceisio ei gaseg, a'i gaseg danu,
 Y llaw à rydd á gynnul,
 Y march á vydd marw tra bo y gwellt yn
 tyvu,
 Y march à vram á ddywg y pwn,
 Y march á wich ys ev á ladd,
 Ymbell amheuthyn á wna mevl,
 Ymchwel yma, na ddyemchwela; nid oes
 o'r byd ond ymchwelyd,
 Ymchwelid Daw ei law yn ngauavnos,
 Ymganlyn á dedwydd,
 Ymgeledd ei am y cwd halen,
 Ymguddiaw ar gev'n y gîst,

Yn mhob daioni y mae gobrwy.
 Yn mhob drygioni y mae pechawd.
 Yn mhob creit y mae falsder.
 Yn mhob dewis y mae cyvyngder.
 Yn mhob elwyr y mae pe ygl.
 Yn mhob gwlad y megir glew.
 Yn mhob dyn y mae enaid.
 Yn mhob enaid y mae deall.
 Yn mhob deall y mae meddwl.
 Yn mhob meddwl y mae naill ai drwg ai da.
 Yn mhob rhith y daw angau.
 Yn mhob rhyvel y mae goval.
 Yn mhob pechawd y mae foledd.
 Ymryson a'r gôw yn ei evail.
 Ymryson a doeth ti à vyddi ddoethach.
 Y mud a ddywed y gwir.
 Y mud á vynaig i'r llavar.
 Y naill vlywyddyn á vydd vam i ddyd, a'r llall ei eldrewyn.
 Y naill wenwyn a ladd y llall.
 Yn ceisiaw y blewyn glas y boddoedd y gaseg.
 Yn ceisiaw y eyn colli y clustiau.
 Y neb à saetho ar adrybedd a gyll ei saeth.
 Y neb à vo a march ganddo a geif varch yn menthyg.
 Ynvyd a gabl ei wrthban.
 Yn y croen y ganer y blaidd y bydd marw.
 Yn y lle y bo y da y rhoir ac y tycia.

Yn yr ing gorau yw y car.
 Y parchell byw bid van.
 Yr aderyn à vacer yn ufern yn ufern y myn drigaw.
 Yr avyr ddu a las.
 Yr hai a laddoedd yr hwel.
 Yr hwel a dau a vwtyt y soeg.
 Yr oen yn dysgu i'r ddavad bori.
 Yr un asgwrn a dal.
 Ys da velin à balloedd.
 Ys dir angau i eidiawg.
 Ys dir drwg rhag drwg arali.
 Ys dir i hael a roddo.
 Ys dir lladd y gwadyn wrth revedd y troed.
 Ys dir nithiaw ni bo pur.
 Ys drwg y deg ewin
 Ni bortho i'r un gylvin.
 Ys ev vy ughâr à orvo.
 Ysgavnllwyth á glud coed.
 Ysgavn y daeth, ysgavn yr aeth.
 Ys gwell can mesur no chan trwch.
 Ys gwell deli wrth à vo.
 Ys id ar bawb ei bryder.
 Ysid bwyd drygwr heb ei ddiolch.
 Ysbys pawb pan ddarvo.
 Ysu bwyd yr ynvyd yn y blaen.
 Ys marw á vo diobaith.
 Ys mevl iddo ni ddyto ei vâch.
 Ystum llawgar yn rhân.

EREILL DDIARHEBION A CHWANEGED ALLAN O AMRYW GASGLIADAU.

A vo ar ei gerdded
 Ni wna dda cyn ei vyned.
 A ddyco'r nodwydd,
 A ddyw y erogwydd.
 Anhawdd dwyn dyn oddiar eu dylwyth.
 A ddywaid y peth à vyno,
 A glyw y peth nis myno.
 Amlav ei gwys amlav ei ysgub.
 Amser á à heibio,
 Wrth chwareu ac wrth weitlio.
 A vo byw yn dduwiol á vydd marw yn ddedwydd.
 Adar o'r unllhiw a yngasglant i'r unlle.
 Am y novio vo, ni waeth ganddo pwy à voddo.
 Aml ddyrnod á dyr y gareg.
 A varchoco y march pedoled.
 A gano yn ei wely á gria cyn cysgu.
 Anivel a vydd yr eidion pei tîrid ei gynfon.
 Amgen no nhwy, pedvai amgenach no'u gilydd.
 Arglwydd, eb y naill arglwydd wrth y

llall, Beth a wnawn am vlawd potes:
 Ai codi melin i valu pecaid? Adeilio
 melin i valu mesur?
 A ddyweto y gwir tîrid ei ben.
 A ddigio heb achos cymmoded heb iawn.
 A vlywyddiannus pob diriaid.
 A gavoedd y dyn a gavoedd y da.
 A garo y byd, aed i'r bont.
 Amravaelus pob ymladdgar.
 Amlwg tom ar varch gwyr.
 Anhawdd tynu henvarch o rygng.
 A garer neu gasêr a welir o bell.
 Ar ol rhodio pob lle, hawddvyd i gartre'.
 Ail i chwedyl chwiliais.
 A bryn dir a bryn geryg.
 A bryn vlawd a bryn eisin.
 A bryn gîg a bryn esgyrn.
 Addaw gyda mâb, a thalu gyda merch.
 A chwenuycho ddrwg i arall, iddo ei hun y daw.
 A eistedd yn dlawd, a yndwym yn gyv-oethawg.

Allwedd arian a egyr bob clo.
 A geir yn rhodd a gerdd yn rhwydd.
 Arwydd ddrwg ar ddyn gweled ei ber-
 vedd.
 A vu ddyn aeth yn adyn.
 Amlach yw y brain no'r gweilch.
 A recho ar y bryn
 A rech lle nas myn.
 A recho yn y nant,
 A rech yn ngwydd cant.
 Ammod a dyr gyvraith.
 Ar ni roddo à garo,
 Ni cheif à ddimuno.
 Angen à yr hên i redeg.
 A vo dda gan Dduw ystyrgar vydd.
 Addewid ni weler nid yw.
 Advyd a ddrwg wybodaeth, a gwybodaeth
 ddoethineb.
 Advyd a bair i rai edrych o'u deutu.
 A garo Duw a gospa.
 A gadwo Duw cadwedig vydd.
 A losgo ei dyn a vyn i arall losgi.
 Anhardd pob drwg voesawg.
 Antur hir ledred heb ddial.
 Ar ni allo drais twylled.
 Ar ol yved syched sydd.
 A rhinweddau da gorthrechir drwg.
 A ymoreuro ymoreured à'r gorau.
 A eiriach ei wialen,
 A ddivwyna ei vachgen.
 Berwi y dwvr a'i davlu allan.
 Bachgen diriaid a wna wr da.
 Blewyn i gi a'i brathoedd.
 Brau dîn brau davawd.
 Blingo hwch à chylllell bren.
 Bara gwyn sych.
 Bara gwyn a chig moch a chwrr, a bair i
 wr werthu ei dir.
 Berwant yn eu hisgell eu hunain.
 Bwyd yr ynvytav a vwytir gyntav.
 Bid gwrm biw, bid llwyd blaidd.
 Bid rhwng y din a'r wialen.
 Brith yn ieuanc, carpiawg hên.
 Byr ei hun, hir ei hoedyl.
 Bwyta llymru à mynawyd.
 Bwrw dwvr i Havren.
 Bydded y gerdd yn ol y testyn.
 Bwrw ergyd ar gais.
 Beth gwedi celyydd? cernawd.
 Boddi y melinydd.
 Balch yw geivyr ar y rhew.
 Balch yw hwyaid ar y gwlaw.
 Bawddyn wrth ei grybwyll.
 Can valched o'i gwd ag yntau o'i sách.
 Can wirioned à diawl dwyvlwydd.
 Can galled ag Ieuau Cydewain.
 Can lased a'r genninen.

Can gyvrwysed â bareud vis gorphenav.
 Ceir gweniaith gan bob un.
 Ceir y drwg ymhob man.
 Can wyned a'r càn.
 Can ddued a'r vrân.
 Can haeled à Nudd.
 Can goched a'r gwacd.
 Can gryned a'r bêl.
 Can valched à chribau y bleiddiau.
 Cochwallt y gwaethav o'r holl ddynion.
 Cwrw yn mol twrv yn mhen.
 Cysgu val y pathew.
 Cystadl yved o'r cawl à bwyta o'r cig.
 Cwyn rhugl rhag cwyn rhagddo.
 Cwrw Aber Conwy goreu pei pellav.
 Cyvri'r cywion cyn eu dêor.
 Cyhyd ag ystol ufern.
 Cywir yn ing y gwelir.
 Cywain y cwbl i'r bol val y gigvran.
 Cynt i'r gell nog allan.
 Cymmerwch y mynydd o'i ben e dderyydd.
 Cynt meddwl no gweithred.
 Cyvathrach i vwyta, cenedl i ymladd.
 Cyvathrach o agos, galanas o bell.
 Cyvrwy i hwch.
 Cyvrwy i vuwch.
 Cyving ac ehang yw dewis.
 Coel gwrâch yn y lludw.
 Cydwybod lân diogel ei pherchen.
 Câs gan ynvyd a'i cynghoro.
 Canys ve vethws ebai y ddylluan.
 Câs gan y gâth y ci a'i bratho.
 Ceir pob peth am arian.
 Côv pob diwedddav.
 Cynt i'r dorth nog i'r caudad pobi.
 Cystal à llwybyr aradyr.
 Cynghor yn ôl.
 Cyvoethawg pob dedwydd.
 Cymmer dy barch a gwrthod dy amharch.
 Cyvuwch a'r sér.
 Chwynwch eich gardd eich hun yn gyntav.
 Cadw peth val carth rhag tân.
 Cardota Gwyddelwern.
 Colli y clustiau cyn cael y cyrn.
 Can esgor i ieuanc.
 Castell pob dyn yw ei dý.
 Canmawl dy vro a thrig yno.
 Cadarn ovyn a wna gadarn nacáu.
 Cadarn wrth gadarn.
 Cadw ei a chyvarth yv hun.
 Cwllwm oediawg a ddetyd.
 Chwannawg mab i'w hynt,
 A chwannawg adrev à vo cynt.
 Chwi a'i cewch à fônod ar eich cevu.
 Cosyn glân o gawsellit budyr.
 Chwi piau y byd, cechwech ynddo.
 Clâv o'r un elwyv.
 Crâch a ddywed crâch gyntav.
 Cneua mewn brwyn.

Cudw dy avraid, ti a'i cei wrth dy raid.
Ceisiaw swllt yn ngwalva blaidd.
Croi awel.
Cŵv a llythyr, llythyr a geidw.
Col, medd y vran ian gato hi ddigon.
Chwareu plant yn y pistyll.
Chwareu ain bob peth ac ymladd am y
bwyd.

Câr a glyw, bid varw bid vyw.
Cerid yr avyr ei myn,
Bid o ddu bid o wyn.
Câs gweled a geisio.
Cariad a crehvyga bob peth.
Ceintach wedi brawd.
Cymmaint ar y werthyd ag ar y bellen.
Cludo heli i'r môr.
Cneivier wedi praidd.
Cneuan yn ngenau heu-hwch.
Cymydawg da ydyw clawdd.
Curaw ei chwch wrth y graig.
Curaw un o dwll ac o draves.
Cyntav ei ôg cyntav ei gryman.

Digon o dân er llosgi Llundain.
Duw gatwo pawb rhag meddwl ei vam.
Da cael us gan ddrwg dalwr.
Da cyngor gwraig heb ei ovyn.
Drwg y dialoedd ei gam, a vwyaoedd ei
oval.

Dilyn hael hyd varw.
Dwy wedd i'r llech, ac un i'r pobty.
Dysgu rhygyng i henvarch.
Dwyn ei fon oddiar ddewr.
Da cael ynys mewn môr mawr.
Diane rhag y mwg i'r davlod.
Diane rhag y mwg a syrthiaw i'r tân.
Dal canwyll i'r vall.
Dal y llygoden a'i bwyta.
Da dal crothell mewn cawell cregyn.
Da i gyrcu angau i wr boneddig.
Da yr edwyn hen gath levrith.
Da i gyrcu angeu at wr clav.
Dioval a vydd diovyn.
Dioval yw dim.
Drwg yw y chwareu ni ennillo neb.
Dod i gadarn ei ran, neu ve a'i myn.
Dotiedig pob anghorus.
Dysgu oferen i ofeiriad.
Diddestl pob hen.
Dedwydd pob fyddlawn.
Dawn dedwydd yn ngolwg.
Divlas vydd barn heb ei govyn.
Da cyfelyba y byddar os clyw o beth.
Da gan y nai l gi grogi y llall.
Da ydyw dyn â gwddw hir a hwp yn ei
chwedyl.
Darvu y pen darvu yr aminod.
Digon i bawb â gafu.
Diboen i ddyn dybio'n dda.

Din anair i wyr yr eplwys.
Drwg ei hun a debyg arall.
Dioval a gân yn ei wely
Duw piau gwneyd etivedd.
Da ysgavn â dwysga.
Dwyn dwr tros avon.
Dywul y pŷs.
Dala y gath erbyn ei chynfon.
Da cynnydd medel gwirda.
Delis da yn yd vu.
Dewin pob diawg.
Diddrwg didda, megis hen gi.
Dyvydd dihir-waith aros.
Dysg gan yr ynvyd ymogleyd,
A chan y doeth dysg wneuthyd.
Dig pob colledig.
Diddig pawb with â garo.
Dyced chwant dros ben.
Dyn a gerir lawer gwaith
Er mwyn ei gydymaith.

Edrych val gavyr wyllt ar daranau.
E ddaw drygddyn with ei grylwyll.
Eli i bob dolur yw amynedd.
Eli calon ewrw da.
Edrych y naid cyn ei neidiaw.
Ev a wnâai y peth ni wnâai.
Egor y varehmad cyn canu y gloch.
Ev aeth glastwr yn ei glustiau.
Er maint vo'r drye-hin,
Hi a â o'r diwedd yn sych-hin.
Er na wnci ddrwg na wna debyg.
Ev a dyv y draen a'i vlaen arno.
Elid bryd yn ol breuddwyd.
Ewyllys heb allu.
Ennill y gronyn a cholli dau cymmaint.
Ennill nodwydd dduw a cholli y trosol
haiarn.
Ev a gair cyngor gan ynvyd.
E ddaeth y caws o'r un cawsellt.
Ev a ddaw haid i gwch.
Ev a wnâai ddrwg rhwng cardotyn a'i
gwd.
Eddewid gwraig odid yw.
Enw heb senw.
Esmwyth gwaith gwrandaw.

Velly vinnau, chwedyl y mochyn.

Foi rhag yr hwrdd i gorlan y deवाद.
Fordd Buallt i Henfordd.

Gormod caws mewn maidd.
Gormod gormes bendith Dduw'n tŷ.
Gyda'r nos y cyvyd malwen.
Gwasgu y mêl cyn ei dyrn.
Gwlad i gymmen yw pob gwlad.
Gwell yw i'r ymaröwr nog i'r dialwr.
Gcehel ymladd â thridyn : ofeiriad, gwraig,
ac ynvyd.

Gorau cyvrwysdra gonestrwydd.
 Gwr ar vrddd a llanc ar vaes.
 Gair i gall.
 Gogana dy vro a thrig yno.
 Gwae y vo à wertho ei wrthban.
 Goreu cyttys, cyttys pentan.
 Gwr dyeithyr yw vory.
 Gnawd i ddyn ddwyllaw.
 Gwaethav i ddyn ei ddyn ei hun.
 Gwell yw dau ben nog un.
 Gwae à vo yn brudd rhag ovn brád.
 Goddev van gamau.
 Gyru balen i'r Heledd.
 Gauav glâs á wna vynwent vras.
 Gorau y gwna gwas da ei hun.
 Gwaethav byriau byriau hwch.
 Gwaethav blŷs blŷs eisieu.
 Gwan ei galon a gyll, gwnaed orau gallo.
 Gyru y swch yn swmbwl.
 Gyru y llettam i'r ystol.
 Gwell cariad y ei no'i gas.
 Gwell piso y ddavad no thòm y vuwch.
 Gwynvyd hwyaid Plas y Ward.
 Gormodd o ddim nid yw dda.
 Gwag gwely heb wraig.
 Gormod awydd a dyr ei wddv.
 Gorau cyvoeth yw iechyd.
 Gwaeth no'r vad velen.
 Gwayw yn nghalon gan hiraeth.
 Gwell yr heddwch gwaethav no'r rhyvel
 gorau.
 Gwnaed pawb y peth à vedro, ebai Coch
 y Cefylau.
 Gwyn y gwel y vran ei chyw.
 Gyru yr hwyaid i gyrchu y gwyddau o'r
 dwr.
 Gloyw pob glân.
 Gwyddau yn pencawna.
 Gwna gynghor dy hen gyvaill.
 Gynt, gynt, i'w dechreu pob hen chwedyl.
 Gwell awr o lawenydd no dwy o bruddder.
 Gwell rhinwedd cardotyn no mawredd
 brenin.
 Gwell no da dienbyd.
 Gwell un à welláo no dau à waethygo.
 Gwell drwg ordderchu no drwg briodi.
 Gwèn dæg á gwenwyn dani.
 Gwyl gwna dy orau.
 Gwell y gwyr Sion oddi wrth gyweiriaw
 swch.
 Gwyliau croes wylvor.
 Gwell ychydig gan rád no llawer gan
 avrad.
 Gwyn pob newydd, llwyd pob hên.
 Gwnehwyvar, verch Ogyrvan Gawr,
 Drwg yn vechan, gwaeth ya vavr.
 Gweithiaw castell ar ben cawnen.
 Gorau cam, cam cyntav.
 Gwell angau no chywilydd.

Gwin coch, mêt moch, a mwg,
 Ynt dri gelyn i'r golwg.
 Gwartheg Huw Conwy Vychan,
 Diawl a dðro ar eich rhedeg.
 Gobaith a vyw, diobaith a varw.
 Gwir a ddywed y vran,
 Odid o drachwant galon lân.
 Gorau y gwineuwallt ar bawb.
 Gan Dduw y ceir pob daioni os ceisir.
 Gwallt du, gwallt dewr.
 Gwae à wêl ac ni wêl ei hunan.
 Gwae ni adwaen ei hunan.
 Gwae à wnel ac ni wyr paham.
 Gwae à greto i bob chwedyl à glywo.
 Gwae y verch ni vedro vod gan ei hunan.
 Gwisgi pob troed at y drwg.
 Gorau i bawb ei bicusawd;
 Gorau pieufawd deall.
 Gorau deall doethineb;
 Gorau doethineb iawnder;
 Gorau iawnder cariadoldeb;
 Gorau ar garu Duw caru ei blant.

Hy pob ceiliog ar ei domen.
 Hy y gall uu vramu wrth ei dân ei hun.
 Hir ddarogan deryydd.
 Hawdd addaw, ond anhawdd cywiraw.
 Haws cadw nog olrhain.
 Hir yw byth a da yw Duw.
 Hiroed anniolch.
 Hanner gair i gall.
 Hawdd pobi yn ymyl blawd.
 Hof gan bob bwch ei ddigrivwch.
 Heddyw yn ddyn a vory yn adyn.
 Hesbin yr pob davad hyd na ddelo.
 Hof gan bawb ei gariad.
 Hwyl byddis yn arovyn gwaith da no'i
 wneuthur.
 Hindda gwyr Môn
 Yw gwynt Iwerddon.
 Hywaw yn y bŷd aeth bellav i'r coed.
 Heb na thŷ nag ymogor.
 Hên arver, hon a orvydd.
 Hên a wyr ieuanc à debyg.
 Hawdd yw ovni ovnawg.
 Hawdd cael drwg ac anhawdd myned oddi
 wrtho.
 Hên hwyr hawdd ei orddiwes.
 Hir y byddis yn llenwi llestyr à ollyngo.
 Hir vydd bys gwden gwanwr.
 Hwi! ewn y drev; hai! ein ci ninnau,
 Hof pob newydd.
 Hy pawb ar ei eiddo:
 Hirbryd a wna vawrbryd, a mawrbryd a
 wna'r mawr gwilydd.
 Hun yr eos.
 Hwi! gyda'r ei; hai gyda'r geinach.
 Hawdd cysgu mewn croen cyva,
 Haws llenwi bol no llygad.

I ti yr heddyw; i bwy y vory?

Lladd maer Caer ar Gevn Cerwyni.
 Llong i longwr, a melin i velinydd.
 Lledled rydau, waethwaeth ddeddvau.
 Llauer a ddyvynwyd, ychydig a ddewis-
 wyd.
 Llathen o'r un brethyn.
 Lleiav rhan rhan y rhanwr.
 Lladd yr iâr a cholli y cywion.
 Llauer o waith a wna llauer o ddwyllaw.
 Llauer a sieryd llauer o wragedd.
 Llauer ammau diau vydd.
 Llauer o dda a wna llauer o ddynion.
 Lle yr ydych ddiav rhowch eich twca.
 Llywelyn pob lle weithiau gartrev.
 Lluchiau cwn â cheryg.
 Llygaid segur a wilia.
 Llygriad y peth gorau yw y llygriad
 gwaethav.
 Lle crava'r iâr e biga'r cyw.
 Llygaid diawl tan gareg.
 Lladd y gwirion yn nghysgawd yr cuawg
 Lle clyd i vethu,
 Lle oer i fynu.
 Llev yn avon hindda vydd.

Mae dwy fordd i'r coed.
 Mae achos i'r iâr bigo'r bysgen.
 Mae modvedd yn llauer yn nhrwyn gwr,
 Mae pwll y'mhob drws weithiau,
 Manwl pob rhan, hardd pob cyvan,
 Mwth y rhydd yr hyn ni'm addug.
 Meddylia dy ymadrawdd cyn ei draethu,
 Mae dau vaw ei yn Nghaer,
 Mae brân i vrân y vron,
 Mal baedd cynddeiriawg,
 Mae mêl yn ngallt Ddygai; ond pwy sy
 well er ei vod?
 Mae yn rhywyr cynnilaw pan eir i dîn y
 y cwd.
 Melys yw cig lledrad.
 Mynych y daw beunydd, val ynvydion
 Cyveiliog.
 Mae sawyr y cennin ar y cewyll.
 Mor glaiar â llyn llevrith.
 Mae dechren i bob peth; ond nid oes
 diwedd ond i rywbeth.
 Meddyg i bawb ei lygaid.
 Modrwy aur yn nhrwyn hwch.
 Mae yn rhaid i'r gwyachv gachu.
 Mae yn rhaid i'r adar mân gael bwyd.
 Mae newid gwaith gystal a gorphwysaw.
 Magu cynrhonyn mewn cig.
 Mae dau olwg ar varch gwyn.
 Mae achos i'r gath lyvu'r pentan.
 Mae modd i ladd ci heb ei grogi.
 Mal côv gwrach.
 Mae vo ar y gwir,

A minnau ar y tir.
 Mal pais Caradawg.
 Mal dannedd i genawon.
 Mal ysgubor ofeiriad.
 Manwl gyvrit â wna hir gyveddach.
 Mesur pawb wrth ei lathen ei hun.
 Mwy y twrw no'r taraw.
 Mwy y braw no'r briw.
 Mor ddiles a halen i'r iâr.
 Mi adwaen lwynog er nas goddiweddwyv.
 Mwyav poen yw poen methu.
 Mud pob anghyviaith.
 Myvi yn cael yr enw, ac ereill yn cael yr
 emill.
 Mal y bwytaes y eannwr y can myharen.
 Mal gwyld am guddiau ei hwyau.
 Mwyav clod lleiav ddyweto.
 Mae yn dangos ar eich barv pa saig a vu
 ar eich bwrdd.
 Mae modvedd yn ddigon er dianc.
 Mi wn chwedyl yr ysguthan wrth y bi.
 Mae brân i vrân, a gwaleh i walches,
 A dylluan i'w clymhares.
 Mal gwib mammaeth.
 Mab synwyrrawl a wna dad llawen.
 Mwy no'r dwr ar gevn ceiliogydd.
 Mynych y barn pob ehud.

Ni chwythoedd na bai da i rywun.
 Na vynyeh dramwy lle bo mwyav dy
 groesaw.
 Na hir ddilyn hirddrwg.
 Newid y penwag yn Nevyn.
 Nid gwell rhwy no digon.
 Nid o nerth braich ac ysgwydd y mae
 canu crwth.
 Nos â yr y brain adrev.
 Nid da rhy o ddim.
 Ni verchyg varch, ni châr verch, ni chau-
 lyn vilgi.
 Ni wyr y gôg ond yr ungainc.
 Nid marw y tad vo tradoeth,
 A vo byw dewr ei vâb doeth.

L. Gl. Cothi.

Ni ercha bwyd ond ei brovi.
 Na chabla neb y gorfo arnat ei ovn.
 Ni bu lanw na bai drai.
 Ni bu wala na bai weddill.
 Naili ai mammaeth ai gwraig o'i chov. ↓
 Ni bydd arno niwed.
 Nerth cath yn ei chynfon.
 Na sav yn dy greulonder.
 Ni wiw galw doe yn ol.
 Ni bydd gwr gwyllt heb ei wae.
 Ni ddelir hen adar âg us.
 Ni wna geiriau têt hau y tir.
 Ni waeth ganddo o ba du i'r têt yr hauer
 y cywarch.

Ni vedd ev ewin i ymgravu.
 Naill ai rhydraws ai rhydruan.
 Ni ddisgyn brân ond unwaith ar y braen-
 ar.
 Nugiaw gan y cawn.
 Ni chyll cybydd mo'i lês er ei gywilydd.
 Ni bu draba na bai gyhydiad.
 Nid oes mwy o goel arno nog ar din dyn
 bach.
 Ni châr hen vuwch ddiniawed.
 Ni thrig march er unnos.
 Ni thâl y swydd i'w gwasanaethu.
 Nid tebyg dim bod heb ddim.
 Nid â rhinwedd i'r bedd byth.
 Ni wna na byw na marw.
 Ni wybod pwy sydd iâr na phwy sydd
 geiliog.
 Ni waeth tewi no siarad.
 Ni thâl cam bach mo'i wrthawd.
 Ni chair gan ddrwg dalwr ond drwg dav-
 awd.
 Nid pob dyn cryv a vedr ganu telyn.
 Ni bu erioed y vath beth yn Ynys y
 Cedryn.
 Ni wiv i'r llygoden ymryson piso â
 chaseg.
 Ni adnapo amnaid yr iâr bid heb wy i'w
 swpper.
 Ni dderydd cynghor.
 Ni ddilid a'i cyngoro,
 Eve geif a'i cospo.
 Ni chwery hengi â chenau.
 Nid eglur y drych yn y tywyllwch.
 Nid ei veddwl y geif dyn.
 Nid hwyrach yr ammau no'r diau.
 Nid hir barâus beth cymhellus.
 Nis gwyr ar ba droed y sang.
 Nis gwyr pa elin i'w gosi.
 Nid etiveddiaeth yw gwasanaeth.
 Ni ddaw benaint ei hunan.
 Na werth mo'th iâr ar y gwlaw.
 Ni vyn â gafu, nis ceif â ddymuno.
 Ni ludd parawd ei gymmeryd.
 Ni wella gwas drwg er ei oganu.
 Ni wneir dyn o'r eidion du.
 Ni thyr gwellt ar fordd wavr.
 Ni vynag haelav pan gaer.
 Na ymddiried i'r glwth am dy giniaw.
 Na ymddiried i'r trythyll am dy wraig.
 Novio val y gareg.
 Ni thyr gwlaw un asgwin.
 Ni sai barn ar gadarn
 Ni ddelir hen gefyl âg us.
 Ni waeth pa liw ar y bol am y dalio vo y
 lwyd.
 Ni chyttal goval â chân.
 Ni vagoedd sychder erioed ddrudaniaeth.
 Ni vu erioed ddigon na byddai beth yn ol.
 Ni cheir y dyn ond val y lo,

Gwnewch iddo'r tro a vyno.
 Ni bu ddrwg erioed o hirymaros.
 Ni thyr calon er rhoi ochenaid.
 Ni wyddoch o ba le y daw haid i hwch.
 Ni hyua meddwl henwr.
 Ni ddaw gair drwg yn ol.
 Ni ddeil y crochan pridd mo'i daraw wrth
 y pres.
 Nid oes mwy dolch nog i'r avyr am ei
 godro.
 Ni newid ev y bysen am y faen.
 Nid amheuthyn caws i wyr Trawsvynydd.
 Nid call Cymro oni chollo.
 Nid drwg ond y ceir drwg oddi wrtho.
 Nid oes neb na ddaw wrth ddywedyd
 hwda.
 Ni chân y gôg ond â ganoedd.
 Nid cyvarwydd ond â gerddo.
 Nid oes am y peth a aeth heibio
 Ond tewi sôn a gadael iddo.
 Nid rhyvel ond gwynt.
 Niwl y gauav gwasarn eira.
 Niwl y gwanwyn gwasarn ir-vrwyn.
 Ni wiv myned i brynu dwr gan lyswen.
 Ni bu drwg erioed heb verch yn rhywben.
 Nid eiddo ond a'i cymmero.
 Ni ddyry ev vaw i gi, pe caai gareg i roi
 arno.
 Nid glân ond glân ei galon.
 Ni thwyllwyd â rybuddiwyd.
 Ni waeth itti lyny no phregeth.
 Ni ddygymydd ynvyd a'i geiniog.

O'r aeron gorau yw yr eirin.
 O ddau ddrwg gorau y lleiav.
 O ddau dda gorau y mwyav.
 Os ei yn was i eurych rhaid itti gario ei
 gôd.
 O wir waith goddau.
 O cheif yr avyr vyned i'r eglwys, hi âa i'r
 allor.
 Odid hir gynnydd ar gam.
 Odid venthyg na bo gwaeth.
 Odid vâb cystal a'i dad.
 O lygad y colloedd y bachgen y bunt.
 Os saiv dim saved y bara a'r llaeth.
 Oni chedwir y ddimaj, nid âa hi byth yn
 geiniog.
 O geiniog i geiniog ve âa'r arian yn bunt.
 Os cybydd a vydd evo,
 E gyll gwnaed orau gallo.
 O gwmpas yw y fordd nesav.
 O pryni gaws pryn van gaws.

Piso yn y môr.
 Pan y piga'r iâr y badell? Eisiau tavawd
 i'w llyvu.
 Pan vo y gâth oddicartre',
 Ceif y llygod le i chware.

Pob peth yn anmhorth i wan.
 Po llyfnav vo y dwvr, dyvnav vydd y
 rhŷd.
 Pan vo marw y sarf bydd marw ei
 cholyn.
 Po mwyav gafoch, mwyav geisiwch.
 Pan doddo'r vrân
 Ve ryna'r baban.
 Parchell o'i hwech ei hun.
 Pan ddel tro ar y geivyr,
 Yr avyr glof a vydd o'r blaen.
 Pan vo y bol yn llawn y myn yr esgyrn
 orphwys.
 Pawb drosto ei hunan.
 Pen ei yn y crochan.
 Pob sorod i'r gôd ag ev.
 Po mwyav o ddevoid drutav vydd y
 gwlan.
 Po hynav vydd y dyn gwaethav ei bwyll.
 Pwn i'r ody'n a baich i'r velin.
 Pryn yn y drev, a gwerth gartrev.
 Priodas yr iâr a'r ceiliog: provi cyn
 priodi.
 Pan ddicav vo'r ceiliog uchav y cân.
 Pe dywedwn gyhyd a chywydd.
 Pan bellav gwaetha'r gwerth.
 Po glanav vo'r verch blinav vydd ei
 thynged.
 Pawb â'i vrs ar ei ddolur.
 Pob cynnevin dichwith.
 Prynu câth mewn cwd.
 Prawv dy gymydog cyn bo raid.
 Pob peth o hir arovyn a ddervydd.
 Pan gollir y gwlaw
 O'r dwyrain y daw.
 Pan gollir yr hindda
 O'r gogledd y daw gynta'.
 Pan soniwyv i am gefyl,
 Soniwech chwithau am gaseg.
 Petai y mynydd yn ymenyn, e wneid pen
 ag ev.
 Poeri am ben ei gadach ei hun.
 Pryn vara, ti a ei i gardota.
 Rhaid i'r dryw gael ei lyw.
 Rhoi y pwn trymav ar y march gwanav.
 Rhaid enllyn da gyda bara llwyd.
 Rhaid côr da i ddywedyd celwydd.
 Rhaid i bob ceg gael bwyd.
 Rhan ddrwg rhan o draian.
 Rhaid gwerthu lle bo prynu.
 Rhyhwyr cynnilo pan eir i din y cwd.
 Rhewi'r carth yn y pared.
 Son am Awst ddydd calan gauav.
 Saeth i bob nôd.
 Synwyr y vawd.
 Sawyr y cennin ar y cewyll.
 Sâl y ei ni thâl chwibanu arno.

Saved pob llestyr ar ei waelod ei hun.
 Swech heb gwlltyr.
 Sadia'r mur po garwa'r gareg.
 Siglo'r ddrwg rhag bod yn segur.
 Soniwech am ddiawl, ac ve ynddengys.
 Sion piau'r meirch, Sion piau'r ceirch.
 Têg y dywedir am vab o bell.
 Tôst vydd ar ddy'n pan gafo ei ddewis.
 Trech dwy wrâch nog un.
 Troi'r gwn i daro'r gawnen.
 Tinddu, ebai'r vrân wrth y wylan.
 Tanllwyth y llwynog am y pentwr ceryg.
 Tynu llaw hyd ben ei drwg.
 Tranoeth gwedi'r dyddgwyl.
 Troi dalen newydd.
 Trymav baich baich o bechod.
 Tôst a vydd mwg coll.
 Taw wrth ynydd.
 Taclau gwraig weddw.
 Taer yw'r gwir am y golau.
 Truan teyrn heb ei ddeiliaid.
 Tario val yr abad am y cwvaint.
 Tyngu nad oes ceryg yn Nghornattun.
 Têg pob chwedd heb withwyneb.
 Tra bo'r cythraul yn ufern y mae lle i
 waethygu.
 Tlws pob peth bychan.
 Trwy bwyll y mae dirwyn y bellen.
 Un wennol ni wna wanwyn.
 Unwaith am ganwaith i'r gwr.
 Uvyddod i gyvoeth, a balchder i dylodi.
 Un drwg a lwgr ar gant.
 Un peth yw addaw, peth arall yw cy-
 wiraw.
 Uvydd ac anmharod.
 Un awr o ddiogi a wna ddwy o wylow-
 aii.
 Un trwyn budyr a wna gant trwyn glân.
 Wyneb llawen llawn ei dŷ.
 Wrth orregedd y ceir drwg.
 Wrth hir ymgeisio da'r ymgawsoch.
 Wedi novio y llyn yn min y lân boddi.
 Yn y gwîn y ceir y gwir.
 Y llaw â estyn a gymhell; diymwared
 galed a gyll.
 Ychydig yw mam y gynnen.
 Y genedl a ymgasâa
 Duw a'i diva.
 Yn arav deg yr â gwr ymhell.
 Ymhob pen y mae piuiwn.
 Ystig diog yn nhy ei gymydog.
 Ymryson â diawl am gudyn o wellt.
 Yn yr adwy galetav y tyr y garwden.
 Yr un ddioid â chefylau Syr Ros-ier.

Ymgynghora â doeth.
 Yngymdeithasa â dedwydd.
 Yr adar a vyn rodio
 Yr un vath er ei wn vo.
 Y maen â dreigla ni vwsogla.
 Y dillad yw'r dyn ar dyn ydyw'r truan.

Y ci olav piau'r asgwrn.
 Y gneuen goeg sy galetav.
 Ymwrthod a'r diriaid.
 Ymolertha a'r glew.
 Ymchwedd a'r hael.
 Ys dir angau i'r eiddawg.

A D Y S G R I V I A D A R A L L

DRIODD MOES,

O LYVYR A ELWIR "Y CASGLIAD DIDREVN," EIDDO IARLL MACCLESFIELD.

Tri pheth nid ymguddiant: gwelltyn mewn esgid, mynawyd mewn cwd, a phuten mewn tyrva.

Tri dyn nid call rhygoellaw iddynt: hyn no'i gymydogion, rhodiadur o bell, ac â vo vaen dros iaen.

Tri amryson â ddygwydd ar varwolaeth cadarn cyvoethawg: cythreuliaid am ei enaid, perthynasau am ei eiddo, a phryved am ei abwy.

Tri math ar ddyn â sy veltigedig: â doru orchymynion Duw ac na bo edivar ganto, a'r hwn na wypo ddim o dda ac na cheisio ei ddysgu, a'r dyn â wypo lawer o ddyg ac nas dangoso i neb.

Tri pheth ni all dyn vwy hebddynt: tudded, a thrwydded, a gwasgod.

Tri pheth â sydd well no chyvoeth: iechyd, a rhyddid, a synwyr.

Tri pheth â ddylai crigion daionus eu gwneuthur: caru Duw yn vwy no neb, ovni Duw yn vwy no neb, a gwasanaethu Duw yn vwy no neb.

Tri pheth sydd angenrhaid i bechadur eu gwneuthur: cydnabod ei bechodau, edivarâu am ei bechodau, a deisyv madd-euant am ei bechodau.

Tri pheth â geif dyn dedwydd: cariad perfaeth, a bywyd heddychlawn, a llawen-ymd nevawl.

Tri pheth â geif dyn drwg annedwydd: tylodi, ac avlwyddiant, a phoeni.

Tri pheth â geif dyn divalch: amledd, llawenydd, ac esmwythder.

Tri pheth â geif dyn gwallus: cywilydd, a gwatwar, a cholled.

Tri pheth â geif dyn o gyvodi y bore: iechyd, a chyvoeth, a santeiddrwydd.

Tri pheth â geif dyn cysgiadur: cywil-ydd, ac aviechyd, a methiant.

Tri pheth â geif dyn cywir: dawn, a pharch, a fyniant.

Tri pheth â geif dyn falst: drygvyd, a drygair, a drygddiwedd.

Tri pheth â geif dyn dyoddevus: cariad, a pharch, a chanmoliaeth.

Tri pheth â geif dyn trugarawg: dawn, a chariad, a thrugaredd.

Tri pheth a geif dyn o ddylun hir-ddrwg: carchar cystuddiawl, a newyn poenydiawl, ac ufern dragwyddawl.

Tri pheth â geif dyn dwyvawl: digonedd bydawl, a heddwch corforawl, a llawenydd nevawl.

Tri pheth â ddily dyn eu hystyried: o ba le ei daeth, a gwybod pa le y mae, ac ovni pa le ydd âa.

Tri gelyn enaid crigion y sydd: y byd, a'r enawd, a'r cythraul.

Tri meddyg enaid dyn y sydd: ympryd, a gweddi, a chardawd.

Tri ychydig â wna golli llawer: ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o ledrad.

Tri gair o gynghor â roddes Lasar i ddyn: nid amgen, câr dy Dduw yn vwy no dim, canys ev a'th wnaeth di; gweddiâ ar Dduw, canys ev a'th brynoedd di; ac ovna Dduw yn vwy no dim, canys ev a'th varna di.

Tri pheth serchawg ei gweled: diriad yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn sant-aidd.

Tri pheth â ddaw ar ddyn heb wybod iddo: cysgu, pechawd, a henaint.

Tri chydymdaith à sydd i'r diawl: balchedd, a chenvigen, a lledrad.

Tri pheth sydd yn arwyddocâu bod dyn yn gadwedig: casâu pethau drygionus, caru pethau daionus, a gweddiaw yn ddi-wallus.

Tri pheth à ddyly Cristion eu coviaw yn wastad, rhag pechu yn varwawl: gorchymynion Duw, llawenydd nev, a phoenau ufern.

Tri pheth a wna gwr yn vlacnor ar ei gymodogion: bod yn ddoeth, a bod yn hael, a bod yn gyvoethawg.

Tri pheth à wna gwraig yn anniwair: tegwch yn ei hwyneb, folineb yn ei plen, a balchedd yn ei chalon.

Tri pheth ni ddiolchant eu harbed: ni ddiolch pren arbed ei ddiri, ni ddiolch gwraig arbed myned arni, ni ddiolch lleidyf arbed ei goshi.

Tri pheth à bair i ddyn golli gwahoddiaeth: bwyta gormodd, dywedyd gormodd, a cheisiaw gormodd.

Tair cynvedd anwedus ar ddyn: bod yn daer i geisiaw, bod yn galed i roi, a bod yn ddrwg ei dyb.

Tri pheth à bair i wraig gael tybied yn ddrwg am dani: bod yn chwannawg i gytgam à gwyr a gweision, a bod yn chwannawg i ymoethynion, a dywedyd yn ddrwg am wragedd ei chymodogion.

Tri pheth nid ydynt yn gorphwys un amser mewn dyn: y bladyr (bledr) yn sugnaw, yr anadyl yn cerdded, a'r enaid yn meddylid.

Tri pheth à sydd, ac nid dim hebddynt: Duw Dâd Hollalluawg, Duw Vâb Holldrugarawg, Duw Ysbryd Glân Hollgyvoethawg.¹

Tri phriv achaws y sydd i ddyn garu Duw: am i Dduw Dâd ei greu, am i Dduw Vâb ei brynu, am i Dduw Ysbryd Glân ei lywodraethu.

Tri pheth à ennill gariad Duw: fydd lân ddivrychau, a gobairth cryv diveiau, a chariad perfaeth dieisieu.

Tri pheth à gymhell ddyn i weddiaw ar Dduw: hir glevyd, hir advyd, a hir dristyd.

Tri pheth à sydd yn gwaethygu y byd: seguryd divyr, balchedd diystyr, ac avrad divesur.

Tri pheth à sydd yn trallodi y byd: cenvigen wenwynig, a llid cythreulig, a thrachwant baiedig.

Tri achaws y sydd i ddyn ddywedyd yn esgusedig: i gadw bywyd ei gyd-gristion, i

¹Nid wyv yn coeliaw vod personau y Drindawd yn dri pheth. *Iago ab Dewi.*

heddychu ei gymodogion, ac i gadw e wraig yn vodlon.

Tri pheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur: oeri y tân, sychu y dwr, a bodloni y byd.

Tri pheth à ddysg dyn o vod yn segur: dysgu meddwl yn ddrwg, dysgu gwneuthur yn ddrwg, a dysgu dywedyd yn ddrwg.

Tri pheth à geidw gwraig yn vodlon: ei cheiliogi pan vyno, ei thrwsiad val y ceisio, a'i chadw rhag digiaw.

Tri pheth à wna wr yn hoenus: gweled ei wraig yn ei garu, ei gyvoeth yn mwyaû, a Duw yn ei nerthu.

Tri pheth canmoledig ar wr: bod yn ddoeth ei ymadrawd, yn gyviawn ei weithredoedd; ac heb wneuthur diin gormodd.

Tri pheth canmoledig ar wraig: ei hwyneb yn ddawnus, ei hymddiddan yn synwyrus, a'i harveron yn ddaionus.

Tri pheth rheidiawl i ddyn wrthynt wrth vynyth vined i davarn: ei ben yn gryv, ei vol yn gadarn, a'i bwrs yn drwm.

Tri pheth à geif dyn mewn tavarn: divyrwch i bechu, divyrwch i vethu, a divyrwch i ymwaethu.

Tri dyn ni ddylai wr eu gwahawdd i'w ciniau: twyllwr gwenieithus, testynwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.

Tri pheth hofaidd i wr eu bod gantho: ei wraig yn rhinwedus, ei dŷ yn drevnus, a'i dir yn gyfannedus.

Tri pheth à nertha gwr i vod yn gyvoethawg: ei wraig yn gasglad, ei dylwyth yn ddiavrad, ac yntau yn llavuriad.

Tri pheth à wna wr yn anghenus: ei wraig yn voethus, ei dylwyth yn wallus, ac yntau yn avradus.

Tri pheth ni ddygant wr i gymmeriad mawr: ei wraig yn veistres, ei gefyl yn llymes, a'i dir yn ores.

Tri pheth gweddus i wr eu bod yn ei dy: ei wraig yn ddiwair, ei glustog yn ei gadair, a'i delyn yn gywair.

Tri pheth rheidiawl i ddyn eu bod gantho: ei wraig ar ei wely, ei dân yn ei aelwyd, a'i arian yn ei bwrs.

Tri pheth à wna i wr vod yn vodlon i'w giniau: ei wraig yn vedrus, ei vwyd yn voethus, a'i gylla yn iachus.

Tri pheth anesmwythav ar wr yn ei dŷ: ei wraig yn ymdaeru, ei simnai yn mygu, a'i dŷ yn dyveru.

Tri pheth nis ceif dyn yn ddifael wrth ei angen: benthig arian gan ocrwr yn ddi lôg, pledo ei vatter yn y llŷs gan wr o gyvraith yn ddi fys, a'i giniau o vwyd

moethus yn nhŷ cybydd angawr yn ddi rybudd.

Tri rhyw o ddynion anhawdd eu cael yn yr un meddwl: y call a'r fôl, yr hael a'r cybydd, a'r cywir a'r lleidyr.

Tri pheth y sydd yn cadw y byd mewn trevyn: rhiv, a phwys, a mesur.

Tri pheth à geif dyn wrth ymgyvreith-iaw: côst, a goval, a thrafael.

Tri rhyw o ddynion à gyll eu harawych yn debyg i rai allan o'u pwyll: helwyr, dawnsywyr, ac ymladdwyr.

Tri rhyw o ddynion y sydd heb brisiauw eu gonestrwydd: meddwyr, audonwyr, a bradwyr.

Tri rhyw o ddynion à sydd heb ovni Duw: traeturiad, cynllwynwyr, a threiswyr.

Tri pheth à sy ddaionus i ddyn: meddwl yn dda, dywedyd yn dda, a gwneuthur yn dda.

Tri pheth à arwain ddyn i dylodi: aviachus chware, glothineb, a phuteindra.

Tri pheth ni all dyn eu cuddiaw: cyvoeth mawr, cariad mawr, a châs mawr.

Tri pheth à sy raid i gristion da ryvelu yn eu herbryn: y byd, y cnawd, a'r cythraul.

Tri pheth à sy raid wrthyn wrth wneuthur pob gwaith: gwybodaeth pa vodd ei gwnelir, a gallu i'w wneuthur, ac ewyllys i'w ddwyn i ben.

Tri pheth anhawdd i ddyn eu gwneuthur yn gwbyl: adnabod ei hunan, gorchvygu ei chwant, a chadw ei rin.

Tri pheth da pan vont yn gymmesur, a drwg pan vont yn anghymmesur: y tân, y dwr, a'r gwynt.

Tri pheth gwerthvawrocav i ddyn: iechyd, a rhyddid, a rhinwedd.

Tri chynvedd ddrwg eu bod ar ddyn: balchedd heb haelioni, trachwant heb gyv-iawnder, a llid heb drugaredd.

Tair modd y sydd i adnabod dyn: ei ymadrawdd, ei ymddygiad, a'i arveron.

Tri pheth cyntav à dwylla ddyn: geiriau têt, chwant ennill, ac eisieu gwybydd-iath.

Tri pheth à geidw wr mewn iechyd: ymborth yn vesurawl, trawaelu yn gym-medrawl, a chadw ei wres yn naturiawl.

Tri pheth gwrthwynebus gau wr i ymadael ag hwynt: y wlad lle y ganed ac ei maged, y cywoeth yr hwn à gasgloedd ev ei hun, a'i gyveillion y rhai à oedd ev gwedi eu provi yn gywir iddo.

Tri pheth ardderchawg ymhlith pethau bydawl: casâu folineb, caru rhinwedd, a dymunaw dysgu yn wastad.

Tri pheth à ennill enw da i ddyn: dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, a llavurio.

Tri pheth à wna ysgrivenydd da: tra-gwyddawl gofedigaeth am wyr ardderchawg, a rhoi dangosiad i'r etiveddion ar eu hol, a gwneuthur i'w enw ei hun barâu byth.

Tri pheth à ddyly dyn bryderu eu gwneuthur: gwrandaw yn uvydd, ateb yn gall, a dangaws ei hunan yn wybodus.

Tri pheth rhyvedd à sydd yn y byd gan gymaint o wahaniaeth y sy rhyngddynt: wynebau dynion, dyweddiad dynion, ac ysgrivenadau dynion.

LLYMA DRIODD GWEDDUS EU BOD AR WRAIG I VODDAU EI GWR, AC I'W GWNEUTHUR YN WELL NO GODDOL.

Bod yn gwilyddgar, bod yn ddystawgar, a bod yn uvyddgar.

Ei hwyneb yn ddawnus, ei hymddyddal, yn vedrus, a'i llun yn weddus.

Meddwl di anladd, buchedd ddi avrad, a chyviawn vwriad.

Ar Dduw yn gweddiaw, yn sywon e dwylaw, a'i gorchwyl yn gryno.

Ei plryd yn hofaidd, ei chorf yn llun-iaidd, a'i chalon yn buraidd.

Y lleill law yn casglu, a'r llall yn rhânu, a'i phen yn pryderu.

Yn dda ei chydwybod, yn rhadlawn ei thavawd, yn gywir i'w phriawd.

Yn ddivalch ei chalon, yn lân ei harver-ion, yn drugarawg i dylodion.

Yn caru Duw yn hyvryd, yn ovni Duw hevyd, yn gwasanaethu Duw yn ddiwyd.

Er hyn y rhyw wraig a gâr cael myned lle myno, credu à ddywedo, a chael à geisio.

LLYMA DRIODD GWEDDUS EU BOD AR WRAIG RHAG CWCWALLTU EI GWR O HONI, O BYDD YN GORVOD ARNO VOD YN VYN-YCH ODDI GARTREV.

Ei sodlau yn ibawg, ei thraed yn agawg, a'i cherddediad yn fallachawg.

Ei choesau yn vreisgon, ei morddwyd-ydd yn veinion, a'i gliniau yn gulion.

Yn llaesion ei brônau, yn geimion ei breichiau, a'i dwylaw yn gigweiniau.

Ei dannedd yn hirion, ei gwevlau yn vyrion, a'i llygaid yn drawsion.

Ei haelau yn vlewawg, ei hwyneb yn ddosawg, a'i min yn drevlawg.

Ei chlustiau yn llydain, ei deurudd yn druain, a'i lliw val ysgevain.

Ei llais yn gryg, ei thavawd yn vloesg, a'i geiriau yn chwervon.

LLYMA DRIODD CERDD.

Tair bai cyfredin à sydd ar gerdd: tôr mesur, drwg ystyr, a cham ymadrawdd.

Tri thôr mesur à sydd ar gerdd: hir, a byr, a thwyll yu yr awdl

Tri rhyw ystyr drwg à sydd: cam ddychmyg, amherthynas, ac eisiau enaid.

Tri cham ymadrawdd à sydd: unig a lliosawg i gyd, gwryw a benyw i gyd, a gwydd ac absen i gyd.

Tri amherthynas cerdd: moliant a gogan i gyd, rhy ac eisiau i gyd, ac eisiau beryv.

Tri rhan ymadrawdd à sydd: enw, a rhagenw, a beryv.

Tri rhyw ymadrawdd y sydd: ymadrawdd berfaeth, ymadrawdd gyviawn, ac ymadrawdd addurn.

Tri rhyw sillav à sydd: sillav dalgron, sillav leddiv, a sillav dipton.

Tair rhyw sillav dalgron à sydd: dipton dalgron, a dipton leddiv, a dipton wib.

Tair dipton gymmeriad à sydd: dipton dalgronleddiv, a dipton bengamleddiv, a dipton dawddleddiv.

Tair rhyvedd ddipton à sydd: dipton ddiath, a dipton losgyrnawg, a dipton wib.

Tair dipton odidawg ganiad à sydd: dipton dalgronleddiv, a dipton losgyrnawg, a dipton gadarnleddiv.

Tair sillav gadarnleddiv ganiad à sydd: tromleddiv, byddarleddiv, a chadarnleddiv

Tair sillav ysgavn ganiad à sydd: sillav dalgron, a sillav bengamleddiv, a sillav vud.

Tair dipton à sydd ni cheir proest yu eu herbyn: dipton dawddleddiv, a dipton dalgron, a dipton wib.

Tri bai gwahanredawl à sydd ar gerdd: nid amgen, ar broest englyn, ac unodl trwm ac ysgawn, a lleddiv a thalgron.

Tri bai gwahanredawl à sydd ar englyn unodl: carn-ymorddiwes, a thin âb, a drwg osodiad ar odlau.

Tri pheth à gydvreiniant ymadrawdd, ac ei teilyngant: ehudrwydd parabl, a chywreindeb synwyr, ac anianawl ddeall y datganiad.

Tri pheth à anghywiriant ymadrawdd:

pwl ddatganiad, ac anghywirdeb synwyr, ac anystyriawl ddeall y parablwr.

Tri rhydd cerdd davawd à sydd: clerwriaeth, toulwriaeth, prydyddiaeth.

Tri pheth à berthynant ar glerwr: gogan, ac ymbil, a gwarthruddiaw.

Tri pheth à berthynant ar deulwriaeth: haelioni, a digrivwch, ac erbyniad â da heb ymbil am dauynt.

Tri pheth à berthynant ar brydydd: clodvori, a digrivâu, a gwrthwynebu gogangerdd.

Tri un pen cerdd à sydd: prydu, a chanu englynion, a chywryddydd.

Tri pheth à anurddant gerdd: ei datganu mewn anamser, heb ei govyn; a chanu yu amherthynas, nid angen, i'r neb nas dylai; ac eisieu cerddwr i'w barnu.

Tri pheth à urddant gerdd: ehudrwydd ac eovnder parabl, ac ethrylithr y datgeiniad, ac awdurdawd y prydydd.

Tri pheth à hofant gerdd: dyvnder synwyr ac ystyr, odidawg ddychmyg, ac awdurdawd y prydydd

Tri pheth a anhofant gerdd: brasder synwyr, a sathredig ddychmyg, ac anurddas y prydydd

Tri pheth à gywreiniant ar gerdd gywraint: cyvansoddiad ymadroddion, ac amllder Gymraeg wrth ei chyvansoddi, a dychmygwr y gerddwriaeth wrth gyvansoddi y gerdd.

Tri pheth à anghywiriant gerdd: cisiau modd i gyvansoddi ymadroddion, ac anamlder Gymraeg, ac angherddwriaeth.

Tri pheth à amlaant mewn cerddwr: hen gerdd, a barddoniaeth, ac historiau.

Tri pheth à bylant awen cerddwr: anghywryddydd, angherddwriaeth, ac anghanmawl.

Tri pheth à lygrant o gwbyl awen cerddwr: tra meddwdawd, a thra godineb, ac ysgymmyndawd.

Tri pheth a ddyly eu gochel: llynau, a phuteiniaw, a chlerwriaeth.

Tri pheth à ddyly cerddwr eu canmawl: haelioni, a digrivwch, a cherddwriaeth.

Tri pheth à vavrâa gerddwr: gwisgodd, a chydabod, a chanmawl

Tri pheth a ddistrywiant gerddwr : noethi, ac anghydnabod, ac anghanmawl.

Tri pheth ni chynghan mewn cerdd : anwadalwch, ac ysmalâwch, ac angherddwriaeth.

Tri pheth y cae cerdd arno heb vnyod yn eu herbyn : hên gerdd yr hên brydyddion, a dychymygawl awdurdawd y prydyddion newydd, a chelvyddyd y gerddwriaeth.

Tri rhyw broest à sydd : proest dalgron, proest gadwynawg, a lleddyv broest.

Tri rhyw unodl à sydd : unodl union, unodl cyrch, ac unodl crwca.

Tri pheth ni ddyly cerddwr eu credu : gogan clerwr lle prydo prydydd, a chanu angherdd o brydydd canmoledig ag awdurdawd iddo, a dywedyd celwydd yn ystig a gogan yn ddiachaws.

Tri pheth à lawenâa cerddwr : ei berchi, a channawl ei gerdd, a rhoddion gwyr da.

Tri pheth à goddant gerddwr ac ei

tristâ : ei anmherchi, ac anghanmawl ei gerdd, a'i nacâu.

Tri pheth à warthrudd cerddwr : ei anghredu, ei anghanmawl, a cham varu.

Tri anhebgor cerdd à sydd : eglurder parabl, ac eonder, a cherddwriaeth.

Tri pheth à ddyly cerddwr eu haddev : cyvrinach, a chywilydd cydymddaith, a chelwydd argywedus.

Tri pheth ni ddyly cerddwr eu celu : gwirionedd diargywedd, a barnu ar gerddwriaeth, a chlod dyledus y dynion âa.

Tri pheth à waharddir i gerddwr : camvarnu ar gerddwriaeth, a goganu heb ei haeddu, a chroessangerdd.

Tri pheth à ganmolant gerddwr : haelder, a digrivwch mawl, a devodau da.

Tri pheth à wradwyddant gerddwr : cybyddiaeth, a devodau drwg, a thra chynnilddeb.

Tri pheth à barant garu cerddwr : cyvundeb, a haelioni, a rhywiogrwydd.

Ac velly tervyna.

Y PEDAIR CAMP AR UGAIN,

A'R ACHOS Y GWNAETHBWYD HWYNT.

AMRYVEILION lawenydd ydoedd gynt yn mhlith cenedl y Cymru pan oeddynt â Phrydeiniaeth naturiawl davodau ei ganedig wlâd yn ddigymysg ganthynt, a breninawl allu ganthynt, a llywodraeth teyrnasoedd ganthynt. Ac velly y dengys eu tri arbenig ragoriaeth arver, nid amgen, bywiogrwydd, nerth, a synwyr, yr henwed yn ddewisawl ac y graddwyd pedair camp ar ugain yn amser yr amherawdyr Arthur, ac á vuant arveredig yn hir o amser, oni ddfygioedd meddiant tywysogion Cymru; ac yna gwedi hyny val ciwdawd heb lawenydd, ni vawr arverwyd o'r campau hyny, onid aethant dros gôv haiachen, val nad oes nemmor o ddyd yn Nghymru à wyr henwau y pedair camp ar ugain, chwaethach eu gwneuthur; a phan glwir eu henwi ni wyddys beth yw llawer o naddynt; ac am eu bod mor ddyceithyr â hyny á wnaeth i mi ysgrifenu yn y llyvyr yman, am nad adwaen le mor addas i veddiannu cadwedigawl gofadwriaeth yr hen Brydeiniaid, ac i'ch meddiant chwi, ac á dybiais drwy ddarllen amryveillion bethau y cadw-

ech yn well yn eich côv ych ganedig naturiawl wlâd, yr hon ych dyco y Goruchav Dduw chwi iddi wrth vodd eich calon eich hun. Amen.

HENWAU Y PEDAIR CAMP AR UGAIN.

Cryvder.
Ymavacl.
Rhedeg.
Neidiaw.
Noviaw.
Marchogaeth.
Saethu.
Chwareu cledd a bwced.
Chwareu â chledd deuddwrn.
Cwareu à fon ddwybig.
Hely á milgi.
Hely pysg.
Hely adar.
Barddoniaeth.
Canu telyn.
Darllen Cymraeg.
Canu cywydd gan dant.
Canu cywydd pedwar ac acenu.
Portreiaw.

Herodiaeth.
Chwareu gwyddbwyll.
Chwareu tawlbwrdd.
Chwareu fristial.
A chyweiriaw telyn.

DOSBARTH Y CAMPAU UCHOD.

O'r pedair camp ar ugain, deg gwrolgamp y sydd, nid amgen, o hyny chwech o rym corf, val hyn:

Cryvder.
Rhedeg.
Neidiaw.
Noviaw.
Ymavael.
Marchogaeth.

A phedwar o rym arvau, nid amgen:

Saethu.
Chwareu â chledd deuddwrn.
Chwareu â chledd a bwced.
Chwareu â fôn ddwybig.

A deg mabolgamp y sydd, ac o hyny tair helwriaeth, nid amgen;

Hela â milgi.
Hela pysg.
Hely ederyn.

Saith teuluaidd o'r mabolgampau sydd, sev ynt;

Barddoniaeth.
Canu telyn.
Darllen Cymraeg.
Canu cywydd gan dant.
Canu cywydd pedwar ac acenu.
Portreiaw.
Herodiaeth.

Pedair o'r campau sydd val hyn;

Chwareu gwyddbwyll.
Chwareu tawlbwrdd.
Chwareu fristial.
Cyweiriaw telyn.

O'r pedair camp ar ugain uchod pedair sydd benav, a: á elwir tadogion gampau, nid amgen;

Rhedeg.
Neidiaw.
Ymavaelyd.
Noviaw.

Yr achos y gelwir hwynt yn benav, ac yn dadogion, am nad rhaid devnydd yn y byd i wneuthur yr un o honynt, eithyr val y gwnaed dyn o'r pedwar devnydd sydd yn mhob dyn, ac wele val dyna yr achos.

Y NAW HELWRIAETH.

O'r naw Helwriaeth, tair helva gyfredin sydd; 1. Carw. 2. Haid wenyn. 3. Gleisiad: A thair helva gyvarthva: 1. Arth. 2. Dringedydd. 3. A cheiliog coed: A thair helva ddolev, 1. Llwynog. 2. Ysgyarnog. 3. Iwrch. Y Carw á ddywedir ei vod yn un o'r tair helva gyfredin; yn gyntav, am ei vod yn wychav ac yn wrolav anivel y mae helwriaeth arno á bytheiaid ac á milgwn; yn ail, am ei vod yn rhanog rhwng pawb á ddél atto wedi ei ládd, cyn tynu y croen oddiamdano: oblegid, os bydd gŵr ar ei daith yn dyvod heibio yr amser hwnw, ev á geif ran o hono wrth gyvraith, cystal a'r neb a'i lladdo. Haid wenyn sy helva gyfredin, oblegid pwy bynag a'i cafo ar ei direi hun, neu ar dir arall, y mae yn rhanog pawb o honi ar á ddél atti cyn rhoi o hono wystl, sev yw hyny rhoi nóð wrthi i ddangos mai eve a'i cavas gyntav; ac onis gwna, pawb á ddelo yno á geif ran o honi, ond bod iiiid yn myned i berchenog y tir. Gleisiad a

elwir yn helva gyfredin, oblegid pan vydder yn ei hely á rhwyd, neu á thryver, neu mewn modd arall, pwy bynag a ddél atto cyn ei ranu, y mae iddo ran o hono cystal a'r neb a'i dalio, os bydd mewn dŵr cyfredin.

Yr Arth sy helva gyvarthva, am ei bod yn gig hely o'r penav, ac am na bydd vawr ymlid arni, am nas gall gerdded ond yn arav, ac ni bydd ond ei baeddu, a'i chyvarth, a'i lládd.

Dringedydd yw pob peth á ddringo i vrig pren i'w amddifyn ei hun. Ac ni ddyly heliwr ddywedyd Bele, neu Gâth goed, neu Wiwair neu Fwlbart, ond eu galw dringedydd llwyd, dringedydd du, dringedydd côch. Ac am nas gall dringedydd ddiaine yn mhell, ond dringo i'r pren, ac yno ei vaeddu a'i gyvarth á wneir.

Ceiliog coed á elwir yn helva gyvarthva, oblegid pan ddél y bytheiaid ar ei hynt ev, ei ymlid á wnânt oni gymmero bren, ac yno ei gyvarth a'i vaeddu á wneir.

Y Cadnaw sydd helva ddolev, oblegid er maint vo'r gwaeddi a'r canu cynn ar ei ôl, ev á gynnal ei helynt oni vlino.

Ysgyvarnog sydd helva ddolev am ei bod yn cadw ei helynt er maint vo'r ymlid arni.

Yr Iwrch á elwir yn helva ddolev oblegid yr un achos.

Penav cig hely yw Carw, ac Ysgyvarnog, a Baedd gwýllt, ac Arth.

Os gollyngir milgwn i garw, neu anivel arall, a'i ymlid o'r milgwn dros vryn, allan o olwg, a'i ládd, y milgi blaenav yn y golwg diweddav biau'r croen. Ond ni cheif miliast groen er ei ennil, oni bydd hi yn dorog o vilgi à ennilloedd groen, ac yna hi a'i ceif.

Am Ysgyfarnog, pa beth bynag a'i lladdo, y ci neu'r peth arall a'i coto o'i gwâl a'i piau os ei cheisio y byddir i'w hymlid.

Y naw helwriaeth á ddyly bawb eu gwybod ar à ddyco gorn. Ac oni veidr roi ateb amdanynt, ev á gyll ei gorn. Ac os daw neb i hely a'i gynllyvan amdano, oni veidr roi ateb am y naw helwriaeth,

ev á gyll ei gynllyvan. Ond ev á all vod a'i gynllyvan am ei vraich yn ddiidial.

Ni all neb illwng na milgi na miliast i un anivel pan vo'r bytheiaid yn ei ymlid, oni bydd iddo yntau vytheiaid yn ei ymlid; ac oni bydd, ve all y neb à vo yn canlyn y bytheiaid dori llinyn gar ei vilgi, os eve a'i gillwng.

Nid rhýdd i neb saethu anivel y bo helwriaeth arno, pan vo yn ei esmwythdra, tan boen colli ei vwa a'i saeth i arglwydd y tir. Ond eve á geif ei saethu, a'i ládd, os gall, pan vo'r huaid ar ei ôl; ond na cheif saethu yn mysg y cwn.

Os á neb i hely, a gillwng ar anivel, a chyvarvod o gwn segur ag ev, a'i ládd, y cwn cyntav bieuvydd, onid cwn y brenin vydd y rhai segur.

Yr anivel à helier vydd ar arddelw yr heliwr cyntav, hyd oni ymchwelo ei wyneb parth a'i gartrev, a'i gevn ar yr hely. Ond o bydd ei gwn ev yn hely, ac yntau wedi ymadael á'i gwn, ni ddyly ev ddim cyd lladdo y cwn segur ev, ond perchènog y cwn segur bieuvydd.

Velly yr oedd y gyvraith hely gynt.

LLYMA

LYVYR TRIODD BEIRDD YNYS PRYDAIN,

A GASGLWYD O AMRYVEILION IEN LYVRAU YSGRIVEN,

GAN IOLO MORGANWG, B.B.D. 1796.

Llyma Lyvyr Triodd Beirdd Ynys Prydain, à gasglwyd genyv vi, THOMAS AP IEVAN, o Dre Bryn, yn Morganwg, 1680.

Y CYMRO CAREDIG,

DYMA Lyvyr o hên Driodd; llawer o arver á vu gynt ar y cyvryw bethau, ac ydd wyv yn covio imi weled mewn tŷ hên garwr imi, pan oeddwn yn vachgen, amryw gopiau o Driodd, wedi eu doddi y'nglud ar welydd ei neuadd. Peth cyfredin oedd hyn, meddai ev, yn yr hên amseroedd; ni deallwn wrth hyn vod ein hên deidiau yn caru doethineb yn well o lawer no'u heppil. Pwy ynawr á ry'nglud ar wâl ei barth unpeth á vo nag yn dysgu, nag yn arwyddo doethineb? neb ar à wn i. Gweled amryw bethau o'r vath hyn, yn enwedig Triodd Llelo Llawdrwm o'r Coettŷ, ar wal fenestr nenadd vy hên garwr, á dynoedd vy serch i gyntav at ddarllen hên iaith vy ngwlad, a chwilio ei hen ysgrivèniadau; ac ni bu vychan y dyddanwech à gevais yn yr hên lyvrau Cymreig. Yr wyv yn credu hyn yn vy nghalon, pe bai rhai pethau o'r

natur hyn mewn print i'w doddi ar welydd mewn tai, y tynai hyny sylw llawer dyn ieuanc at bethau gwell nog y sydd yn awr vynyachav yn cael eu gosod o'u blaen; ac nid cywilydd y byddai i ambell hên ddyn pengaled, a phengaled y gwelav i pob hên ddynion, ystyried ei bod hi'n llawnoed bellach iddo ve neu hithau ymarver ychydig á doethineb: Medd hên Driodd Cerdd—

“Tri Thriodd à vuant gynt ar gov a gwybod yn Nghymru, Triodd Cerdd, Triodd Cyvarwyddyd, a Thriodd Doethineb.

Neu i eneidiau yr hên ddynion da gynt à vuant yn dwyn ar gov a gwybod y cyvryw bethau; ond os o hyny y bu nêv iddynt, y mae arnav ovn mawr ni welant vyth vavr o'u heppil yn y lle y mae nhwy.—Bydd wych, bydd iach, a bydd ddoeth! a Duw vo gyda thi, a'i nev i'th enaid!

THOMAS AB IVAN.

CYNNWYSIAD Y LLYVYR HWN.

1. 2. 3. 4. 5. TRIODD DOETHINEB.
6. TRIODD LLELO LLAWDRWM.
7. TRIODD Y GWRAGEDD.
8. TRIODD Y GWRAGEDD PRIOD.
9. TRIODD Y CYBYDD.
10. TRIODD MAB Y CRINWAS.
11. TRIODD Y MEDDWIN.

12. TRIODD Y CYMRO.
13. TRIODD Y SAIS.
14. TRIODD GWILYM HIR SAER.
15. — EREILL A'U HANES.
16. TRIODD GWIW EU GWYBOD A'U COVIO,
ER ADDYSG DOETHINEB.

1. TRIODD DOETHINEB, O LYVYR MR. LEWYS O BEN LLIN, YN MORGANWG; UN O LYVRAU TRE BRYN.

1. Tair sail doethineb y sydd: ystyriaeth, gwybodau, ac ymgais.

2. Tri pheth à ddangosant ddoethineb lle y bytho: llavar, camp, ac anwydau.

3. Tri anhebgor doethineb: deall cadarn, awen lathraidd, a chydwybod lân.

4. Tri pheth à welir lle bo doethineb: trevn brydverth ar bob travod, cyviannder yn mhob ymgais, a thangnev yn mhob ymarweddiad.

5. Tri pheth hawdd vydd adnabod dyn wrthynt: wrth à gâr, wrth a'i câr, ac wrth nas câr y naill a'r llall.

6. Tri pheth a ddangosant beth yw dyn: ei ddyddanwch, ei gâs, ac ni welir ar ymdawr gantho.

7. Tri theyrnedd gwybodau: gwellâu moes a devawd, diwallu pob eisiwed, a dyddanu meddwl.

8. Tair privddyledswydd gâr: dwyn plant i vynydd ar ddysg ac yn ddeddvawl, dangos daioni ar ei weithredoedd, a dangos gwybodaeth i'r diwybod.

9. Tri pheth à wna gwr deddvawl: ynnill cariad a pharch ei genedl a'i wlad, ynnill boddlondeb a llawenydd iddei hunan, a gadael côv anrhydeddus ar ei ôl.

10. Tri chyveillion goreu dyn, lle byddont dda, a gwaethav lle y byddont ddrwg: ei serch, ei ddeall, a'i gydwybod.

11. Tair privddyledswydd y sydd: dwyvawl, gwladawl, a theuluawl.

12. Tri pheth a gadwant drevn ar bob peth: nerth, cosp, a gobrwy.

13. Tri pheth gychantav à ddylid eu hystyried y'mhob gorchwyl a thravod: y lle, y pryd, a'r dyben.

14. Tri pheth yn ail à ddylid eu hystyried cyn ydd eler y'nglylech un gorchwyl ba bynag ei ryw: trevn, moddion, a galluldeb.

15. Tri pheth anhebgor i bob gorchwyl: modd, medr, a myn.

16. Tri pheth yn gyvun a'u gilydd à lwyrr amddifynant, ac nis gellir eu gortrechu: cyviannder, deall, a chariad.

17. Tri pheth à geir o iawn ddeall ar dravodau bywyd: golud, nerth, ac anrhydedd.

18. Tri pheth à ddangosant arlywodraeth: y crŷv yn gormesu'r gwan, y celvydd yn drech no'r gwir, a gloddest yn drech nog arbedoldeb.

19. Tri pheth à amddifynant wladoldeb: cariad, ovn, ac ynnill.

20. Tri pheth à ddyvethant wladoldeb:

creulondeb yn lle cosp, diymdawr o bwyll yn lle trugaredd, a gwastraf yn lle gwobrywion.

21. Tri pheth y dylai bob doeth ymarver ag wynt yn ei dŷ, a'i deulu, a'i gymmodogaeth: taugnevoldeb, ynadoldeb, a thadoldeb; sev o'r deddvau hyn y bydd heddwch, a chariad, a chynghlorion doethion a daionus; a donioldeb haelionus a govalus bob un tuag at y lleill; ac o hyn cymmodogaeth dda; ac heb hyn nis gellir na bydoldeb, na chydvoldeb, val y bo iawn a daionus herwydd dynunoldeb doethion.

22. Tri pheth anhebgor ar bob pencyngor: bod yn ystyrgar, yn iawngar, ac yn ystrywgar i chwilio i maes à vo twyll ar wirionedd.

23. Tri goreuon menwydoldeb: iechyd, boddlondeb, a heddwch.

24. Tri syrth y sydd ar bob travod: agweddoldeb, cylchiadoldeb, a damweinioldeb.

25. Tri chyffwr y sydd ar bob peth: ynniawl, cylchiadawl, a galledigawl.

26. Tri pheth nis gellir neb yn ddedwydd hebddynt, pei bei onid ev ei hun yn byw ac yn bod: iechyd, caredigrwydd, a gwybodau.

27. Wrth dri pheth y dylid o iawn ystyried pob peth: ei ansawdd, ei le, a'i amser.

28. Tri pheth y dylid eu hystyried yn bybyrbwyll deirgwaith bob dydd: deddvau cariad haelionus, dyled teulueiddrwydd, a govynion Dwg; a myned yn ôl y tri govynion dyled hyn.

29. Tri drwg y sydd ac nis gellir eu cyn-ddrwg: murn cynllwyn, godineb, a meddw-dawd; canys mâmau ydynt i bob drwg arall.

30. Tair elusen y sydd yn bēnav ar bob elusen: nawdd, ymborth, a chynghor da.

31. Tri arwyddion à welir ar bob dyn, ac wrth y rha'i hyn ei adnabod: ei ddi-vyrwech, ei gâs, a'i gyveillion.

32. Tair gormes gwlad: auymgais, cyb-yddawd, a glythineb.

33. Tair gormes teulu: gwr anwybodus, gwraig anynad, a phlant anuydd.

34. Tair gormes teyrnedd: anmrawd, anrhaith, ac anymdawr.

35. Tair gormes ymgais: difyg oferyndawd, difyg gwybodaeth, a difyg tâl a gobrwy.

36. Tair gormes gwybodaeth: celvyddydd annoeth, dosparth unghyvir, ac iaith aneglur; ac ni ddylid ymarver ag un o naddynt.

37. Tair gormes celvyddydd: iaith gyving aneglur, dosparth annhrevnus, ac avreidioldeb.

38. Tair gormes awen: difyg addysg a gwybodau, eisiwed corforawl, ac anghyd-nabyddiaeth.

39. Tair gormes doethineb: cynmod-awg geuawg diriaid, arglwydd cyvoeth anghlyviawn, a gwraig anynad vlysig.

40. Tair gormes cymmodogaeth: treig-law chwedlau, tavarndŷ annosparthus, a chybydd anghawr.

41. Tri pheth nis dylid eu govyn: ced ac elusen gan gybydd anghawr, cynghor gan annoeth, a nawdd gan anwr.

42. Tri drygddyn y sydd ac nis gellir eu gwaeth: cybydd, enllibwr, a gweneithwr.

43. Tri rhagoriaeth daioni: addwyrnder, daioni, a phwyllgarwel.

44. Tri pheth à ddielir ag anmenwedigrwydd: cribddail, anudon, a chreulondeb.

45. Tri pheth à ddylid eu frwynaw yn gadarn: llaw, tavawd, a blŷs.

46. Tri chyflawnder doethineb: serchogrwydd, pwyll, a chywirdeb.

47. Tri arwyddion anwybodaeth: ymddwyn anvoesus, iaith anghlyviawn, a holi dirgelion y cymmodogion.

48. Tri chyttundeb à wnânt wr yn gyvoethawg: cyttundeb à gair Duw, cyttundeb à'i wraig a'i deulu, a chyttundeb a'i gymmodogion.

49. Tri pheth y sydd, ac hebddynt nis gellir à wnânt wladwr: borredd, celvyddydd, a daionuser.

50. Tri pheth nis dylid eu credu: gair gwr o bell drosto ei lunan, addewid mab i verch with gael y llaw uchav ari, ac à ddyweto ddiriaid am arall.

51. Tair arwydd tangnevgarwel ar ddyn: trugarodd at ei ysgriubl, caru cartrev, a chanu gyda ei orchwyl.

52. Tair arwydd bonedd o gwnad ar ddŷn: haelioni, cyvarch lawddgar, a gwybodau deddvolion.

53. Tri arwyddion erculonder: tarvu anivel yn ddiriaid, briwa coed a llysiau yn ddiachos, a bod yn daer am gymwynas.

54. Tri arwyddion trugarodd: syniadu cwyn plentyn, troi oddiar foedd anivel gorweddawg, ac ymddwyn serchawg tuag at ddieth ac estron.

55. Tri arwyddion anian ddrwg mewn dyn: rhoi cynghor cyn a'i ceisier gantho, à wnelo na bo rhaid nag achos iddo, ac à sôn am à welo ar ei gymmodogion.

56. Tri pheth à ddiwedant yn ddrwg vynyachav, am hyny goreu yw eu gadael: cyveddach, ymryson, a chwilio helynt dŷn arall.

57. Am dri pheth ni cherir neb gan

ei gallach. caswir heb achos cyviawn drosto, cynghor ni ovynner, ac athrodion.

58. (Gwel riv 42). Tri dyn y sydd ac nis gellir cythraul eu gwaeth: enllibwr, rhagrithwr, a chybydd.

59. Tri pheth à ddylid eu diolch: gwa-hawdd, rhybudd, ac annerch.

60. Tri thywysogaeth serchog: digriv-wch, haelioni, a syberwyd.

61. Tair gormes doethineb: meddwdawd, godineb, a dryganian.

62. Tair sail doethineb: ieuenetid mabawl i ddysgu, côv awengar i gadw dysg, a synwyr oedran i ddatganu.

63. Tri gwreiddyn doethineb: gwirionedd, dysg, a chydwybod.

64. Tri pheth à gadarnâa gynnewawd: addwyrnder, awdurdawd, o doethineb.

65. Tri pheth anhardd ar bob rhyw o ddŷn, beth bynag, pa le bynag, a phryd bynag y bo: dioglydrwydd, surillydrwydd, ac annysg herwydd ei râdd.

66. Tri pheth hardd ar ddŷn y'mhob lle, ac ar lob amser, ac y'mhob gradd a chyvlwr, ac à ennillant barch ac anrhydedd iddo: caredigrwydd, diwydrwydd, a gwybodau molianus.

67. Tri argae doethineb: gwirionedd, cariad, a phwyll.

68. Tri pheth à gau yn erbyn doethineb: celwydd, llid, a rhyodres.

69. Tri argae awen: gwybodau, haelioni, a diwydrwydd.

70. Tri pheth à gau yn erbyn awen: diawgswrth o gamp, cyhydddawd, ac anwybodaeth.

71. Tri chyviwym gwybodaeth: llythyr, dosparth gyviawn, a lles gwlad a chenedl.

72. Tri ymglywed doeth a deddvol: ymglywed à'r gwirionedd, ymglywed à'i serch, ac ymglywed à'i nerth.

73. Tri pheth à lanwant wagder: dad-wridd diddysg y'mhen gwâg, crochwerthin diystyr y'nghalon wâg, a llaid budreddus mewn fynon wâg.

74. Tri pheth à geif dŷn trugarog: cariad ei gymmodogion, parch doethion, a thrugarodd Duw.

75. Tri pheth à geif gwr deddvol: digonedd bydawl, heddwch cydwybod, a bodd Duw.

76. Tri pheth à geir o hir ddilyn drwg: cosp cyvraith ei wlâd, ei gasâu gan bawb, a digovaint Duw.

77. Tri dyn y mae Duw yn eu caru: cadarn cyviawn, dewr trugarawg, a haol diedivar.

78. Tri dyn à vyddant noturiol i dri pheth: melinydd i ladrata, eglwyswr i ragrithaw, a chlerwr i gelwyddu.

79 Tri ynnill cybydd: poen yn casglu, goval yn cadw, a thristwch yn colli.

80. Tri pheth à geif dyu dyoddeuvs: cariad a'i adnapo, fyniant yn ei dravodion, a rhâd Duw ar a wnelo.

81. Tri pheth à geif dedwydd: cariad pob doeth a deddvol, bywyd heddychlawn, a llawenydd nevol.

82. Tri pheth à geif diriaid: ei gasau gan a'i adnapo, byw mewn ovn, a chosb yn y byd ar ol hwn.

83. Tair dedwyddgamp gwr: bod yn llawen yn ei dŷ, yn ddiwyd yn ei orchwyl, ac yn ddyddiwr rhwng ei gymmodogion.

84. Tri pheth sy'n dyvethu'r byd: brenin fol heb gynghor, barnwr heb gyvianwnder, a gwas heb uvydddawl.

85. Tri pheth a geir o godi yn vore: iechyd corf, ysgawnder deall, a chyvoeth bydol.

86. Tri menwydigion teulu: pendawd govalus, bugail cywir, a negeswr doeth brysgar.

87. Tri anfadw teulu: gorichwiliwr dioval, bugail anghywir, a chênad annoeth na ddelo yn ôl o'i neges.

88. Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd.

89 Tri pheth nid iawn ymddiried idd-ynt: iechyd henaint, hinon gauav, a diniweidrwydd arglwydd.

90. Tri pheth nid callach credu y naill no'r lleill: llw gordderchwyr, breuddwyd gwyrâch, a chwedl heb warant.

91. Tri pheth anhegwr i ddoeth: gwrandaw, gweled, a thewi.

92. Tri pheth ar ddyd à bair hofi ei gyveillach: syberwyd, pwyll, a daioni.

93. Tri pheth byr eu parâd: rhyvedd-oldeb, gwagogoniant, a thegwech ieuengetid.

94. Tri dyn à ddywedant y gwir: plentyn, fôl, a dioval.

95. Tri pheth di glwyr di glevyd à vawr gystuddiant a'u harwain: cariad, cas, a galar.

96. Tri pheth à frwythlonant ddoeth-ineb: gwybod am à vu, ystyr am y sydd, o phryderu am o ddaw.

97. Tri pheth à arwain i dylodi: glodd-est, diogi, a mercheta.

98. Tri pheth ni wna ddyd doeth: myned ar hyd vôr lle gellir tir, gellwng i maes ei gyvrinach, a gellwng dydd i vyned heibio heb wneuthur daioni.

99. Tri pheth à bair cywreindrwydd: galluogrwydd, awen ewyllysgar, a gwybodaeth o gelvyddgarwch.

100. Tri pheth cythreulig ar ddyd: cen-vigen, trachwant, a balchder.

101. Tri pheth à barant hawddvyd iech-

yd corf, meddiant ddiangen, a chydwybod lân.

102. Tri pheth à geir o ymgynneddvn yn dda: parch ac anrhydedd y bŷd, boddlondeb meddwl a chydwybod, a derbyn da gan Dduw.

103. Tri pheth à bair i wr glôd a chymmeriad caredig: dywedyd yn dëg yn wyneb, rhoi gair da y'nghevn, a fyddlondeb cyveillach.

104. Tri pheth annivyr eu gweled: cyvoethog hael yn myned yn dlawd, dedwydd yn myned yn ddiriaid, a chwerthin am ben y dŷn doeth ymbwyllgar.

105. Tri à vyddant oreu'r byd arnynt lle nas adnaper: celwyddogion, bradon, a lladron.

106. Tri pheth fôl eu gwneuthur: gweiddi hoi ô! cyn ynnill y gamp, cyvriv a bwrw ar ddydd cyn y delo, a barnu cyn gweled y diwedd.

107. Tri pheth à hir gynnal ddirieidi ar ddyd: meddwdawl, godineb, ac ymladdgarwch.

108. Tri pheth ni wna ddoeth: dysgwyl am analladwy, tristau am anadveradwy, ac ovni anocheladwy.

109. Tri pheth balch: ceiliog ar ei domen ei hun, colwyn ar arfed ei weinyddes, a chrachswyddwr yn ei ansawdd.

110. Tair camp ganmawledig: haelioni Cymro, syberwyd Fran, a hyder Sais.

111. Tri rhywiogrwydd meddwl à bair syberwyd: tymmer goddeuvs, paroddrwydd i roddi, a llawen o gynneddv.

112. Tri pheth ni wrandawant ar gynghor ba cystal bynag y bo: brys, dig, a thrachwant.

113. Tri pheth iawn i wr ymladd yn eu plaid: ei wlad, ei gâr, a'i vywyd ei hunan.

114. Tri anhegwr priodas, er gwynvyd-igrwydd o honi: cyttundeb diddig, cariad cydgalon, a chyvawch y ddau mewn daioni.

115. Tri pheth hardd eu gweled: cyttundeb rhwng brodyr, cymmwynasgarwch rhwng cymmodogion, a chariad fyddlon rhwng gwr a gwraig.

116. Tri pheth, lle bo a'u percheno, nid rhaid mwy: tir rhywiog da ei drinaeth, gwraig dda ei champau, a deall da ynddo ei hunan.

117. Tair privgamp rhagrithwr: tystiolaethu yn wrthwyneb i air Duw, cyhuddaw yn anghyviawn, a barnu heb awdurdawl.

118. Tri pheth anwadal dros ben: cymmeriad gwŷr mawr neu arlwyddi, cariad merch, a llygedyn o haul mis Ionawr.

119. Tri dyn nid call rhygoelio i'r naill no'r lleill o honynt: hŷn no'i gymnyddogion, rhodiadur o bell, a darllenwr llyfrau anghyviail.¹

120. Tri pheth a gydgerddant â phob daioni â wneler: ynnill bydawl, anrhydedd a pharch gan ddoethion, a llawenydd cydwobol.

121. Tri pheth nid call ymyryd â nbwy: llywodraeth tŷ arall, cynghori pendevigion goludawg, a chwilio diugelion Duw.

122. Tri pheth â ddiogelant i wr wasanaeth o gywirdeb: cariad a'i gwasanaetho, a'r modd a'i diogeler yw cariad am gariad; ynnill a budd, ac o'i roddi y diogelir cywir o wasanaeth; a chymmyred, â ddengys gymneradwy ar â wneler yn wasanaeth, ac o'i ddodi y diogelir cywir ar wasanaeth.

123. Tair camp canmoladwy ar verch: tawdoerwydd, lledneisrwydd, a diweirdeb.

124. Tri dyn gwynvydig pei gwelent eu bod velly: gwr diangen, gwr di ddyled, a gwr di wraig.

125. Tri amyson â ddygwydd ar varwolaeth traws cadarn: ei gyncseiviaid am ei olud bydawl, pryvaid am ei gorf abwyawg, a chythreuliaid am ei enaid anvarwol.

126. Tri bendith â ddygant vendith Duw ar a'u cafo: bendith tad a mam, bendith y tlawd, a bendith bardd llinolingerdd.

127. Tri pheth anhawdd eu cuddio: menyyn mewn cawl pŷs, mynawyd mewn cwd, a mursen mewn cell.

128. Tri rhyvel yn heddweh, ac nid ebrwydd y darvyddant: tir drwg, arglwydd drwg, a gwraig ddrwg.

129. Tri gair cynghor Teilo Sant: gwybydd dy allu, gwybydd dy wylodaeth, a gwybydd dy amser; ac o wybod y tri hyn cais ymwybod â'r deddvau y sydd arnad, y gan Dduw, a chan ddŷn, a chan ddo-parthau doethineb.

130. Tri pheth â ddylid eu hystyried cyn gwedyd: y modd, y man, a'r amser.

131. Tri pheth y sydd ac nid hawdd dwyn dyn oddiarnynt: ei varn, ei awen, a'i genedl.

132. Tri phen byd: dedwydd, celvydd, a diwyd.

133. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei genedl a'i gymmodogion: golud, doethineb, a haelioni.

134. Tri chael mwyav yn y byd: gwybodau doethineb, cydwobol lân, a chariad Duw.

¹ Neu. ac a vo vaen dros iaen. Llyvyr arall.

135. Tri cholled, a rhagddynt nid colled dim arall: colli pwyll ac ystyr, colli cydwobol lân, a cholli cariad Duw.

136. Tri pheth anhawdd eu cafael: tân oer, dwr sych, a thrachwantus deddvol.

137. Tri pheth rhydd i bob dyn: ei vvyrdawd, ei varn, a'i lavar; achos heb hyn y nis gellir na gwellâd na dangos ar wybodau daionus.

138. Tri diogelweh dŷn: iechyd, rhyddyd, a chalon lân.

139. Tri pheth sy'n gyru'r byd ar gyveiliorn: addewidion arglwyddi, gwisgodd brawd llwyd, a syberwyd rhieinverch.

140. Tri ovn a waethyngant galon dyn: ovni gwedyd y gwîr, ovni tylodi, ac ovni diawl.

141. Tri ovn â wellânt galon dŷn: ovni credu pob peth â glywer, ovni da y Byd, ac ovni Duw.

Ac velly terryna hyn o Driodd.

2. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL O'R UN LLYVYR.

1. Tair cainc y sydd ar ddoethineb: doethineb parth ag at Dduw, doethineb parth ag at bob cyd-ddyn, a doethineb parth ag at ddyn ei hunan.

2. Tri adnabyddiaeth â barant ddoethineb: adnabod Duw, adnabod calon dyn, ac adnabod calon ei hunan.

3. Tri anheggor doethineb: awen, gwybodau, a dosparth.

4. Tri chadernyd doethineb: iawn, prydverth, a galledig.

5. Tri pheth â geir o ddoethineb: da'r byd, dyddanweh meddwl, a chariad Duw.

6. Mewn tri pheth ydd ymddengys doethineb: awen, gwybodau, ac ymddwyn (ymarwedd).

7. Tair ymgais doethineb: deall anian o awen, gweled gwirionedd o'i ymbwyllaw, ac ymarver â chariad a thangnevedd.

8. Tri pheth ar ddyn a'i gwnant yn ddoeth ac yn dda: cynneddvau, gwybodau, a gallian.

9. Tri pheth nis gellir doethineb lle byddont: trachwant, gloddest, a balchder.

10. Tri pheth nis gellir doethineb heb ddynt: haelioni, dirwest, a rhadverthweh.

11. Tri nôd cywirddyn: genau tawedog, llygad digildrem, a gwynebpryd divraw; sev a'r tri yn un.

12. Tri nôd lleidyr: tavawd holgar, llygad chwilgar, a gwyneb brawychus gocheldrem; sev a'r tri yn un.

13. Tri chynneiliad doethineb: calon yn ymsynwyraw, iaith i ddadgan, a chôv i gadw.

14. Tair fordd ydd edrycher am à vo dyn: yn y peth nas gwybo, y pryd nas gwybo, a'r màn nas gwybo.

15. Tri pheth à ddylid eu selwi gyntav ar ddyd: tavod, defod, ac ymmod: can mai o'i anian a'i athrylith y tyvant.

16. Tri pheth ebrwydd yn ymddangos ar ddyd: pwyll, serch, a chās.

17. Tri pheth nid hawdd i ddyd eu cuddiau ynddo ei hunan: llawenydd, tristwch, ac asbri.

18. Tair fordd ydd adnebyddir dyn: wrth ei ymadrawdd, wrth ei ymarwedd, ac wrth varn ei gymmodgeion am dano.

19. Tri pheth à barant amhwyll: edludd awen, gormes anoddeviadawl, a gwrthladd cydwybod.

20. Tair llwybr doethineb: llwybr ymgais, llwybr gwybodau, a llwybr cydwybod.

21. Tair priv gamp doethineb: edrych ar bob peth, dyoddev wrth achos pob peth, ac ymgadaw yn rydd oddiwrth bob peth.

22. O dri pheth y mae barn gyviawn: o wybod y gwir, o ganvod angen, ac o gariad haelionus.

23. Tri phriv athraw dŷn: synwyr o anian yn dirnad, pwyll o ymgais yn ystyried, a chydwybod o achreth yn barnu; ac nis gellir cyvlawn a chyviawn ar wybodau doethineb heb addysg y tri hyn.

24. Tri pheth nid ydynt ond un o gysevin ymdardd: gwirionedd, cyviawnder, a thrugaredd; sev o'r un cariad y daw y tri hyn; sev yw cariad y cwbl ar ddoethineb.

25. Tair sail deall: gwybod pwys a gwrthbwys, gwybod dygwydd a gwrthddygywydd, a gwybod barn a gwrtharn; ac o'r rhai hyn deall; sev yw deall medru ar vod a gwrthvod, herwydd dichonoldeb.

26. Tri pheth à rwym ddaioni ar ddŷn: ei wneuthur unwaith ei hun, ei ovyn unwaith gan arall, a'i ganmawl unwaith yn arall, neu yn nghlyw arall.

27. Tair fordd y mae gyru daioni ar ddŷn: canmawl daioni à wnaeth ev yn nghlyw arall o ddaionus, gwneuthur daioni yn ei wŷdd ev, a thewi ar vai à vo arno ev.

28. O dri chyngor ynghyd y cefir un cyngor da: cyngor câr, cyngor gelyn, a chyngor ei gydwybod ei hun.

29. O dair iaith y ceir iaith gwirionedd: iaith anian, iaith ymbwyll, ac iaith cydwybod.

30. Tri devnydd pobdeddvoldeb: addysg, pwyll, a chydwybod.

31. Tri pheth à wnânt varn a beirniad cywir: ystyriaeth, ymoddev, a medru ar à êl wrth varn.

32. Tri bânogion doethineb: pwyll, cyviawnder, a thangnev o garedigrwydd.

33. Tri phriv gynneddvau daioni: dywedyd y gwir er gwaethav oll, caru pob daioni, a dyoddev yn lew dros pob gwir a daioni.

34. Tri pheth nid rhaid goval nas ceir o garu'r iawn yn mhob peth a'i wneuthur: cariad, clôd, a chyvoeth.

35. O dripheth y mae celvyddyd: deall, cov, ac arver.

36. Tri pheth à wedant yn well no thavawd beth à vo mewd dyn: ei law, ei lygad, a'i ymdawr.

37. Tri pheth da iawn eu meddu cyn y dyweter à vo'n gelwydd: synwyrbwyll cadarn i ddychymyg, cov da rhag gwrthddywedyd à ddywetpyd yn ôl llaw, a fol i wrandaw ar à ddyweder.

38. Tri pheth trwsogl y sydd, a lle a'u gweler trwsogl pob peth arall ar gorf a meddwl: troed, llaw, a llavar.

39. Tri pheth à gydgerddant à phob daioni à wneler: ennill bydawl, parch ac anrhydedd gan ddoethion, a llawenydd cydwybod.

40. Tair cainc dyledswydd dŷn: ymgfarchwel à Duw, llesâu dŷn, a gwellhau gwybodau.

41. Tri chyvarwel deall: iawn, hardd, a llesawl.

42. Tri pheth, nid gwlad lle nas cafer: llavuriaeth, cyvraith, a chrevydd, sev golychwyd.

43. Tri pheth à wnânt ddŷn yn anneddvol: ovn, chwannoerwydd, ac anwybodaeth.

44. Tri pheth anhawdd eu gorchvygu: glewder, cariad, a chydwybod.

45. Tri pheth ni vawr brisier am danynt onid elo yn ry hwyr: cyngor câr, rhybudd oedran, a barn cydwybod.

46. Tri pheth er cael beunydd yn ddi-baid á geisiant ragor: môr, meddwyn, a chybydd.

47. Tri pheth à ddylid eu cadw vyth yn egored: clust, llygad, o deall.

48. Tri pheth gorau vydd eu cadw ynghaued oni bo achos cyviawn: dwrn, genau, a meddwl.

49. Tri pheth à wnânt ddyd yn waeth nog anivel: caru'r bol, caru golud, a charu clôd dynion yn vwy no bodd Duw.

50. Tri pheth à wnânt ddyd yn ogyvuwch ag angel: caru pob daioni, caru ymgardodi, a charu boddâu Duw.

51. Tri pheth er cael y cyvan ni welant vyth eu digon : môr, corflau, ac arglwydd.

52. Tri pheth o'u dirmygu à dynant ddial : cynghor gweledydd, barn pwylllog, a chwyn tylawd.

53. Tri chynghor y dylid yn bènau eu gwrandaw, can nas buant erioed aingen no da : cynghor tymmor, cynghor oedran, a chynghor cydwybod.

54. Tri chynghor nid mynych y byddant ar gam : cynghor cyvanwain, cynghor doeth bucheddol, a chynghor gwr ni wrandawoedd erioed ar un cynghor.

55. Tri pheth melltigedig eu symmud : fin tîr, hynt dwr, ac arwydd fordd ac arllwybr.

56. Tri phriv gyverthi doethineb : cariad, gwirionedd, a gwrhydri.

57. Tri pheth nis gellir vyth eu gweled yn ngwirvodd eu llawnvaint : sev cynneddvau da, cynneddvau drwg, a chynneddvau awenbwyll.

58. Wrth dripheth y bydd oll à wnelo dyn : wrth ryddydd, wrth gosp, ac wrth obrwy : ac nis gellir à vo amgen ar à wnelo dyn yn ei iawn bwyll.

59. Mewn tri pheth y gwelir privgynneddvau enaid dyn : yn à vo yn ei ornî, à vno ei gelu, ac à vno ei ddangos.

60. Tri gweddus y sydd, ac ni bydd llawer yn anweddu lle a'u gweler ac a'u cafer : iaith weddus, dillad gweddus, ac ymmod gweddus.

61. Tri pheth sy'n dangos gallu dŷn : nas gall vod hebddo, nas gall ei guddio, ac nas gall na ei garu na ei gasâu.

62. Tair llâth vesur pob dŷn : ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddiawr.

63. Tri ymgyfarwel gwybodaeth : awen, pwyll, ac egni.

64. Tri pheth à geir ynghyd yn ddiamgen : ymgais, ymgar, ac ymgael.

65. Tri pheth ni ddiffyg vyth eu cael : peth golud o ddiwydrwydd mawr, peth anrhydedd lle a'i dirperer yn vawr, a pheth gwybodaeth lle a'i ceisier yn vawr.

66. Tri ymgael à gadarnânt ymgais : bôdd dyn, bôdd cydwybod, a bôdd Duw.

67. Tri pheth ni ddiffyg iddynt eu mawl : haelioni, cyviawnder, a gwybodau.

68. Tri pheth moladwy ar ieuanc : tawedigrwydd, diwydrwydd, a boneddig-eidrwydd.

69. Tri pheth moladwy ar hên : cynghori yn serchawgwyn, haelioni dwyvolgamp, a doethineb diymged.

70. Tri pheth ni saiv dim o'u blaen a'u gwrthwynepont : pwyll, amynedd, a gwirionedd.

71. Tri pheth ni ddiffyg llwydd iddynt lle y bout gyviawn : pwyll, ymgais, a gobaith.

72. Tri pheth y gwna mawl dyledus ac haelionus : y gorchwyl yn hawdd, yr ymbwyll yn ddychymygvawr, a'r gobaith yn gadarn.

73. Tri pheth da iawn eu meddu : cartrev o drev tād, creft o gelyddydd, a baint o vonedd cynhenid.

74. Tri pheth gwell no'r rhai hyny : corf iachus, gwybodau a chynneddvau moliannus, a rhyddydd o hawl.

75. Tri pheth gwell no'r cwbl : pwyll ynniawl, calondid amyneddgar, a chydwybod lân.

76. Tri arddangos llesioldeb gwybodau : doethineb, dwyvoldeb, a thangnevoldeb.

77. Tri dyn nid call rhygoelio yn vawr à ddywetont : gwr o bell, gwr hŷn no'i gymmydogion, ac à vo vaen dros iæn.

78. Tri pheth y sydd ar wirionedd ni waeth beth à vo ev à ddylid ei ddywedydd, ni waeth pryd na lle nag achos a'i dyweter, ac ni waeth beth à ganlyn o'i ddywedydd.

79. Tri phrif anghudd dŷn, ac wrthyt a'i adwaenir : trem ei olwg, achaniad ei lavar, a'r modd ydd ymehwyv.

80. Tri pheth ni cheir o'u caru a'u chwennych yn ormodd : canmoliaeth, llawddvydd, a golud.

81. Tri pheth à ddivlanant o'u covleidiaw gormodd : hawddvydd, clôd, a da'r bŷd.¹

82. Tri pheth ni châr Duw à garo eu gweled : rhwled ymladd, gweled anghenvil, a gweled rhodres balchder.

83. Tri pheth y sydd a chyda'r trydydd nis gellir hebgor y ddau gyntav : sev à ddiehon, à ddylai, ac à vynai.

84. Tri pheth à ddylid eu hystyried eyn y gweter ambell peth : y môdd, y màn, a'r anser.

85. Tri dyn o garu tri pheth à garant à ddylaint : gorddyar y gwynt, baran² y tōnau, ac angerdd y daran.

86. Tri pheth na chared neb a'u hangharo : rhogleu y meillion, blås llaeth, a chân adar.

87. Tri thebygaeth dŷn i ddiawl : ovni plentyn, maglu'r fordd, a chwerthin am ben y drwg³

88. Tri dyn y dylai pawb edrych yn serchog arnynt : sev à edrych yn serchog ar bryd a gwedd y ddiar, ac ar blant bychain, ac ar ymbwyll celyydd.⁴

¹ Tri pheth à gollir o'u mawrygu.

² Qu. Baranlev? I. M.

³ Mewn llywy arall val hyn : mewn tri pheth y bydd tebyg dyn i ddiawl, &c.

⁴ Llywy arall val hyn : Ar wyneb y ddiar, ar blant bychain, ac ar gelyddwaith ragorgamp.

89. Tri dyn ni châr ei wlad: a garo ei vol, à garo gyfoeth, ac a garo esmwythder corforawl.¹

90. Tri pheth nid call eu canmawl, neu eu hanghanmawl: ymborth, gwlad, a cheraint.

91. Wrth dri pheth ydd adnebyddir dŷn yn ebrwydd: wrth à gâr, wrth nas câr, ac wrth a'i câr, neu a'i anghar.²

92. Tri nôd dwyvolder: gwneuthur cyviawnder, hofi trugaredd, ac ymddwyn yn uvydd.

93. Tri ovn gŵr: ovni digio Duw, ovni gwneuthur trais ac anghariad, ac ovni camddarwedd ar ei gynneddvau.

94. Tri ovn anwr: ovni dŷn, ovni diawl, ac ofni tylodi.

95. Tri pheth â wnant ŵr: glewder, cyviawnder, ac hynawsder.

96. Tri pheth byr eu parâd: rhyvedd-oldeb, gwaggoniant, a thegwch ieuencid.

97. Tri pheth nid hawdd ymddarbod ag wynt: bânau celvyddyd a gwybodaeth, treiglâd awen ac athrylith, a thervynau doethineb: can nis gwelir ac nis gellir crif ar hyd, a lled, a dyvnder, ac uwchder y pethau hyn.

98. Tri pheth à barant gywreindeb: gallu corforawl, medrusder celvyddyd, ac awen ewyllysgar.

99. Tri pheth nid hawdd ac ev á ddylid deddv a dosparth arnynt: parch, llawenydd, ac arveroldeb.

100. Tri pheth ni vyddant hardd heb arnynt ddeddf a dosbarth: syberwyd, gwroldeb, ac addysg.

101. Tri pheth nis gellir na deddv na dosbarth gadarn arnynt: serch, awen, ac angen.

102. Tri chyvreidiau doethineb: awen, dysg, ac ymddwyn.

103. Tri pheth à lanwant wagder: dadwrdd anghall y'mhen gwâg, chwerthin anghall o galon wâg, a llaid budreddus mewn fynon wâg; sev doethineb á yr i maes y dadwrdd, a syberwyd cynneddvól á yr i maes y chwerthin, a dwr gloywfrwd á yr i maes y llaid.

104. Tri pheth anrhydeddus ar ddŷn: ymgaloni mewn advyd, ymwarâu mewn llwyddiant, ac ymddwyvoli y'mhob un o'r ddau.

105. Tri phriv athraw dŷn: awenserch ymgais, pwyll ystyrgar, a chlydwybod ddeddvól; ac hebddynt nis gellir gwybyddiaeth gyviawn ar ddim; sev ydynt y tri athraw anianawl.

106. Tri athraw dwyvolion dŷn: avlwyddiant bydawl, nychdawd corforawl, a gelyniaeth anhaeddiannawl; ac nid oes namyn Duw yn wared rhagddynt.

107. Tri pheth gorau eu cadw yn nghauad: genau, dwrn, a meddwl.

108. Tri pheth gorau eu cadw yn egored: clust, llygad, a dëall.

109. Tri chydymaith y sydd i ddiawl: balchder, cenvigen, a thrais (a' thra-chwant.)

110. Tri bânogion daioni: doethineb, gwroldeb, a chariad; a lle ni byddant y tri y'nghyd ni cheir cynneddvau daionus.

111. Tri pheth à ddadanhuddant athrylith a chynneddvau anianawl dŷn; ei olwg, ei lavar, a'i ymodiadau.

112. Tri pheth à barant i ddŷn ymddoethâu: advyd, aviechyd, a gelynion.

113. A thri pheth y dylid amcanu pob gweithiau a gwybodau daionus: â'r holl serch, â'r holl ddeall, ac â'r holl allu.

114. Tri pheth à ddangosant liw meddwl dŷn: à geisio ei gelu, à chwennycho ei ddangos yn amlwg, ac à ovno'n vawr.

115. O dri pheth y ceir gwybodaeth h gyviawn ar bob peth: gweled, clywed, a theimlaw; ac o'r tri hyn y mae'r deall; a c hebddynt nis gellir na phwyll, na deall, na gwybod ar ddim yn iawn.

116. Tair barn à vydd ar bob peth, a heb y tair y'nghyd nis gellir barn gyviawn ar ddim: barn câr, barn gelyn, a barn cydwybod.

117. Tri thŷb anwedus ac anghyviawn ar bob dŷn o'r byd: tybied ei hun y n ddoeth, tybied pawb ereill yn annoeth, a thybied y gwedd arno bob pethà vyno.

118. O dri pheth y ceir crêd ar wirio: nedd: o gredu pob peth, o anghredu pob peth, ac o gredu ni waeth beth.

119. Tri pheth o'u deall yn iawn à barant heddwlch a thangnev: syrth anian, hawl cyviawnder, a llavar gwirionedd.

120. Tri pheth à gynnal addysg: synwyr, ymgais, a dichwain.

121. Tri ymwrdd annoethineb: ymwrdd rhyvel, arv tros arv, neu ladd tros ladd; ymwrdd cyvraith, cosp dros gosp; ac ymwrdd casineb, gogan tra gogan.

122. Tri ymwrdd doethineb: addysg tros addysg, pwyll dros bwyll,¹ a chariad tra chariad.

123. Tri pheth hawdd ag un llygad hanner egored eu gwled: syrth anian, deddvau cyviawnder, a govynion cariad: a'r un modd mor hawdd gwled eu

¹ *Llyfyr arall va' hyn*: Tri dyn ni châr na'i wlad, na'i Dduw, &c.

² *Llyfyr arall*: Wrth à gâr, wrth à gasâa, ac wrth a'i câr neu a'i casâa.

¹ *Llyfyr arall*: pwyll tra phwyll, a chymmwynas tros gymmwynas.

gwrthyddion; sev ydynt dirieidi, cās, ac anwiredd (anghyviawnder).

124. Tri lleverydd gwirionedd: gair, gweithred, ac awendawr; a chanddynt y ceir à vo gwir; a lle y bo'r tri yn un y ceir diogel ar wirionedd.

125. Tri anlebor cynglor da: dwyn ewyllys, da, rhyddydd ymadrawd, a deall yr achaws.

126. Tri pheth nid rhaid pryder nas ceir: peth llwyddiant lle bo mawr a'i hmgais, peth parch lle bo mawr a'i dirper, a pheth doethineb, lle bo mawr a'i myvyria.¹

127. Tri pheth à welant yn y tywyll: cariad, crebwyll, a chydwybod.²

128. Tri pheth ni welant ddim, er maint y goleuni: trachwant, trachas, a diogi.

129. Tri pheth à wneir yn y tywyll o rôdd a dewis; à wneler gan drais, à wneler gan drachwant, ac à wneler gan anwr.

130. A welo dri pheth ni wel ddim arall: balchder yn hardd, tragolud yn vuddiol, a diogi yn wynvyd.

131. Tair sail celvyddydd: pywll, ansawdd, a gorvo l; ac o'r tri hyn y daw pob dosparth ar wybodau a chelvyddyddau; ac nid oes à èl yn eu herbyn.

132. Tair cors anwybodaeth, ac a lyno ynddynt ni vawr wybydd à ddylai: balchder, trachwant, ac annarbodrwydd.

133. Tair pont y sydd dros y corsydd hyn: addrwynder, haelioni, a diwydrwydd.³

134. Tri pheth à ddivwynant awen a gwybodau: ysmalâwch, ovnoerwydd, ac anynadrwydd.

135. Tri anhydvdogion doethineb: balchder à gwynvyd, gloddest ag iechyd, ac ysmalâwch à llawenydd o gallineb.⁴

136. Tri pheth analledig eu bod yn wastadawl gydag un dŷn ba bynag: nerth, gwynvyd, a challineb.

137. Tri pheth y dylai pob dŷn sôn am danynt yn wahanol; llawer am à gâr ac am à gafo'n gymmwynas, ychydig am a'i anghâr, ac à gafo'n anghymmwynas, a dim am à wnelo ei hunan yn gymmwynas i gâr, neu yn anghymmwynas i elyn, neu i a'i hanghar.

138. Tair gweithred ddwyvol y sydd: cynnorthwyaw gwàn a thlawd, cymmwynas i elyn, a dyoddev yn galnog y'mhlaid pob iawn.

¹ *Llyvyr arall*: Lle bo mawr a'i ymchwil.

² *Llyvyr arall*: Cariad, awen, a chydwybod.

³ *Llyvyr arall*: gwarineb, haelioni, ac ymgais ddiwyd.

⁴ *Llyvyr arall*: Tri anhydvdogion gan ddoethineb, &c.

139. Tri pheth à ddylid eu traselwi ar bob dŷn: y son am dano, yr olwg arno, a'i sôn ei hunan am ereill ac am bethau.

140. Tri achosolion pob peth o gyntevigaeth: angen, dewis, a dygwydd; ac o un o honnynt y daw ac y gwneir pob peth.

141. Tri chyntevigaeth deall: serch, egwyddawr, a gwrthddrych.

142. Tri chyntevigaeth gallu: bryd, ymgais, a threvn.

143. Tri chyntevigaeth gwybod: syniaw, deall, ac ewyllys.

144. Tri chyntevigaeth bodoldeb hanedigawl: devnydd, ansawdd, ac ymmod.

145. Tri chyntevigaeth hanvod, sev ydynt tri angeneddyl Duw, nid amgen; nerth, gwybod, a chariad; ac o gynghyd y tri bodoldeb a hanvodoldeb.

146. Tri angeneddyl bodoldeb Duw: sylwedd, bywyd, ac ymmod; ac o'r rhai hyn pob sylwedd, a bywyd, ac ymmod, yn dreigledig o lân; sev o Dduw a'i ddevnyddion y mae pob peth.

147. Tri angeneddyl bywyd; gni, gwybodoldeb, ac ymmod.

148. Tri pheth à ddylid eu deall yn gyviawn ar bob celvyddydd: bânogion, advânogion, ac anmânogion; ac heb eu deall a'u gwybod yn gyviawn nis gellir na dysg na dosparth ar unrhyw gelvyddydd ba bynag.

149. O dripheth y ceir llwydd a bendith: bôdd arglwydd priodawr, bôdd golychwydwr neu ofeiriad fydd, a bôdd bardd llinolingerdd.

150. O dri bendith y ceir bendith Duw: bendith tād a mam, bendith clāv a chlwyvus, a bendith estron advydid.¹

151. Tri thryvydolion gwybodaeth, ac nid gwybodaeth gyviawn lle nis ceir hwynt: heddwch, gwirionedd, a threvn; a'r tri hyn à wnânt gyviawnder, ac o hyny gwybodau yn lle dichellion.

152. Tair sylvaen doethineb: ieuenticil i ddysgu, cōv i gadw à ddysger, a deall i ymarver yn gyviawn a'r gwybodau à ddysged, a'u trevnydu er lles ac anrhydedd a'u gwypo.

Ac velly y tervyna hyn o Driodd Doethineb, à gevais i o Lyvyr Thomas Lewys o Lechau.

(Ebai Thomas ab Iwan o Dre Bryn.)

3. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL,

à gasglwyd o Lyvrau amryvaelion Rhisiar^t Iorwerth, a Davydd Benwyn, a Walkin Powel, a Syr Sion Gruffydd o Langrallo,

¹ *Llyvyr arall*: bendith tād a mam, bendith tlawd a chlāv, &c.

a *Morys Davydd o Ben y Bont ar Ogwr, genyv vi Thomas ab Ivan o Dre Bryn, yn y wlyyddyn* 1679.

1. TRIRYW doethineb y dylai bob dŷn eu hystyried, a'u gwybod, a myned yn eu hól: parth ag at Dduw, parth ag at ei gyd ddŷn, a pharth ag at ei hunan.

2. Tri ardderchogion doethineb: heddgawch, cyviawnder, a gwybodau moliannus.

3. Tri ymleveryddiaid doethineb: awen, deall, a chydwybod.

4. Tri blaenoriaid doethineb: ystyriaeth awengyreb, prawf o ddiwydwydd ymgais, a serch ar wybodau daionus.

5. Tri deivnogaeth doethineb: ystyriaeth, gwybodaeth, a chynneddvau meddwl serchogaidd.

6. Tri anhebgorion doethineb: serch, ymgais, a gweithred.¹

7. Tri pheth o'u cael y'ng hyd à wnânt ddoethineb: deall ystyrgar, diwydrwydd ymgaisgar, ac addwyynder tangnevgar.²

8. Tri anhebgorion ystyriaeth: gwybodaeth parth ag at à ystyrier, serch dewisgyrch at yr hyn a ystyrier, a rheidioldeb er lles y peth à vyther yn ei ystyried.

9. Tri anhebgorion diwydrwydd ymgais: gallu corforawl, deall digonawl, a serch awenawl.

10. Tri devnyddion anhebgor addwyynder: tangnevgarwch, llawenydd serchogaidd, ac uvyddawd gwyllderus.

11. Tri pheth ar ddŷn y dylai bob doeth eu hystyried yn ddyvnbwyll: nwydoldeb golwg, a chaniad llavar, ac arwyddoldeb ymmod.

12. Tri pheth nis gellir doethineb cyfiawn hebddynt: awen leuwerlawn, ymgais egniawl, ac athrawiaeth ddeddvawl.

13. Tri pheth à wnânt lwybrau doethineb yn ddirwystrau: meithriniad bucheddawl gan rieni, addysg ar ddeddvoldeb cyviawn gan athrawon, ac ymgyveillachu à doethion cynneddvawl yn unig.

14. Tri phriv athraw doethineb: pwyll deallgar, addysg ar wybodau moliannus, a chydwybod ochelgar.

15. Tri chadernyd doethineb: côv i gadw, ystyriaeth awenserch, ac ymarver cynneddvawl.

16. Tri pheth a yrantaddysg a gwybodau ar ddoeth: ystyrbwyll, syniadu yn awengyrch, ac ynnïau cydwybod.

17. Tri athraw annoeth: anfodion o ddrwg ymddwyn, cyvraith gwlad, a dialon Duw.

18. Tri angeneddyl doethineb: anrhydedd gan ddyinion, llawenydd meddwl, a bôdd Duw.

19. Tri angeneddyl annoethineb: cês ac ymlid annharchus gan ddyinion, tristwch cywilyddvawr meddwl, a digovaint Duw.

20. Tair gobyr doethineb: ennill bydawl, meddwl heddychawl, a llawenydd tragwyddawl.

21. Tair gobyr annoethineb: colledion bydawl, meddwl cystuddiawl, a gweled pob iawn pan y bo'n ry hwyr mewu coll tragwyddawl.

22. O dripheth y ceir doethineb: ystyried syrth ac anian, ymovyn am wirionedd, a goddev dros bob iawn a phrydverth.

23. Tri pheth à ddangosant ddoethineb: medru ar y celwydd lle cyfyrdder ag ev, caru ac ymarver à gwirionedd, a gochelyd pob peth à ovyn cêl a chudd.

24. Tri ychydig a ddangasant lawer o ddoethineb: ychydig valchder, ychydig trachwant, ac ychydig chwedleia.

25. Tri pheth ni wna na doeth na dwyvawl: dysgwyl ag un llygad, gwrandaw ag un glust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

26. Tri pheth nid hawdd ymddarbod ag wynt: bânau celvyddydd a gwybodaeth, treigladd awen, a thervynau doethineb; can nis gellir gweled hyd, a llel, ac uwchder, a dynder y pethau hyn, ac nid oes ond Duw à'u gwyr.

27. Tri pheth nid oes à saiv o'u blaen ac à'u gwrthrym: gwirionedd, pwyll, ac amynedd.

28. Tri phriv wrthyddion y sydd: mawr a bach, oer a thwym, a goleu a thywyll; ac o addasder neu anaddasder trevn ar y pethau hyn y bydd cyviawnder neu anghyviawnder.

29. Tri phrivynnïau'r enaid: serch, deall, ac ewyllys.¹

30. Tri rhagynnïau'r enaid: pwyll, cydwybod, a gwaith,² sev gweithred; sev à'u bernir yn ragynnïau am nas byddant ond o dadogaeth a pheiriad y tri phrivynnïau.

31. Tair privweithred deall dŷn: ystyr, dewis, a gwneuthur.³

32. Tri pheth à darddant o iawn ymarver ag ynnïau yr enaid: gwybodau, gallïau, a chynneddvau da.

33. Tri athrawon ynnïau dyn: synwyr o reddv awenawl, cydwybod o varn ystyrgar gan ddeall, a dichwain bywyd; ac o'r tri hyn y mae gwybodau.

¹ *Llyvyr arall*: awen, ymgais, a chynneddvau moliannus.

² Deall, diwydrwydd ac addwyynder.

¹ *Llyvyr arall*: serch, deall, a myn.

² *Llyvyr arall*: pwyll, cydwybod, a gweithred.

³ *Llyvyr arall*: ystyr, dewis, ac ymarver. ,,

34. Tri pheth da eu syniadau ar bob peth: agweddoldeb, peiriadoldeb, a chynghlyniadoldeb.

35. Tri oferyndawd pob gweithred: sereh, cās, ac ymbraww.

36. Tair sylvaen deddv a chynneddv: cyviawnder o ymbwyll, cydwybod o drugaredd, a threwn o ddeall ar weli a gwaeth.

37. Tair sail gwynvydigrwydd: boddoldeb, haelioni, a deall.

38. O dri pheth y mae deall gwahanredawl: selw ar agweddoldeb, ymoddev â gweithredoldeb, ac o hyny barnu ar lesioldeb.

39. Tri dawn penav Duw i ddŷn: llavar, deall, a sereh.

40. Tri rhagorau daionuser: addvwynder, haelioni, a phwyllgarwch.

41. Tri achos pob auneddvoldeb: hunanoldeb, anystyriaeth, a llerwineb diymdawr.

42. Tri pheth à wedant beth à geir y'mhob dŷn: tarawd, llaw, a llygad;¹ sev o syniadau yn vanolddoeth ar bob un o'r tri.

43. Tri pheth anrhydeddus ar ddŷn: bod yn gywir, bod yn wrol, a bod yn gelyydd.

44. Tri pheth à ddangosant ddoethineb dŷn: ei vod yn govus o'i wybodaeth, yn gyvarwydd yn ei orchwyl, ac yn ystyriaethus yn ei amcan.

45. Tri pheth a ddywedant yn dda am ddŷn: bod yn syniadus, bod yn gyveillgar, a bod yn heddgar.

46. Tri pheth à ddylynt vod ar bob cār a chyvaill: cywirdeb, deddvoldeb, a gwroldeb.²

47. Tri pheth à wnânt ddŷn yn ddaionus: gwyllys, gwybodaeth, a moddion; ac nis gellir nemmawr o ddaioni yn nifyg un o'r tri hyn.

48. Tri pheth y'ng hyd à wnânt olud: deall, daionuser, a da'r byd; ac o iawn ymwneuthur â'r tri hyn y ceir bendith a bôdd Duw.

49. Tair lathvesur pob dŷn: ei Dduw, ei ddiawl, a'i ddiawr.

50. Tri pheth anwedus ac anverth ar bob dŷn: trasereh diymbwyll, trachas diachos, a bod yn ddiymdawr â phob peth.³

51. Tri pheth o'u deall à barant heddwch a thangnevoldeb: syrth anian, hawl cyviawnder, a llavar gwirionedd.

52. Tri pheth à wnânt gyviawnder: gwirionedd, pwyll, a thrugaredd.

¹ *Llywyr arall*—Llavar, llaw, a llygad.

² *Llywyr arall*—Cywirdeb, gwroldeb, a thangnevoldeb.

³ *Llywyr arall*—A bod heb na serch na chas at ddim yn y byd.

53. Tri pheth à wnânt ddwyvoldeb: cariad, cyviawnder, ac uvudddawd.

54. Tri pheth y sydd ac ni châr Duw a'u caro: gweled ymladd, gweled anghynvil, a gweled rhodres balchder.

55. Tri pheth y dylai ddŷn à vynai adŷysg: gwrandaw, gweled, a thewi.

56. Tair fordd y chwilir calon dŷn: sev yn y peth nas gwypo, y modd nas gwypo, a'r pryd nas gwypo.¹

57. Tair sylvaen dedwyddyd: cyviawnder gweithredawl, gwirionedd gwybodedig, a thrugaredd ynniawl.

58. Tair fordd y daw crêd ar bob peth: sev o gredu pob peth yni wyper amgenach, o anghredu pob peth yni wyper palam ac ydd adnaper y tystion, ac o gredu ni waeth beth lle bo a'i tystia yn gredadwy.

59. Tair fynon gwybodaeth y sydd: pwyll, ansawdd, a gorvod.

60. Am dri achos y ceisir gwybodaeth: budd, prydverthwch, a dyledswydd.

61. Tri pheth serehog ar ddŷn: haelioni, doethineb, a thangnevoldeb.

62. Tri pheth y sydd na chared neb a'u hangharo: blâs llaeth, sawyr meillion, a chân adar y coed.

63. Tri chyvreidioldeb daioni: gwybodaeth, ystyriaeth, a chariadoldeb.

64. Tri pheth y sydd ac nid hawdd dwyn dŷn oddi arnynt: ei varn, ei serch, a'i genedd.²

65. Tri pheth à ddylid eu syniadau ar bob peth: ei hynodrwydd, ei briodoldeb, a'i weithredoldeb.³

66. Tri pheth y sydd iddeu hystyried cyn gwedyd: y modd, y mân, a'r amser.

67. Tri pheth à lygrant gynneddvau dŷn yn gwbl: tra meddwdawd, tra godineb, a thra ysgymmyndawd.

68. O dri pheth y mae gwybodaeth gyviawn: awen, pwyll, a gwirionedd gwybodedig.

69. O dri pheth y mae pwyll: serch, ovn, ac ymbraww.⁴

70. Tri anhebgorion cynghor: gwyllysgarwch, gwybodaeth, a rhyddydd llavar.

71. Tri thyb anwedus ar ddŷn: tybied ei hun yn ddoeth, tybied arall yn fôl, a thybied y gwedd iddo à vyno.

72. Thri thywysogaeth serchog: digrivwch, haelioni, a syberwyd.

¹ *Llywyr arall*—Yn y peth nas tybio, y modd nas tybio, a'r pryd nas tybio.

² *Llywyr arall*—Tri pherchenog y sydd ar bob dŷn. ac nid hawdd ei ddwyn oddi ar un o honynt: ei serch, ei varn, a'i genedd.

³ *Llywyr arall*—Ei nodoldeb, ei briodoldeb, a'i weithredoldeb.

⁴ *Llywyr arall*—Serch, ovn, a buddioldeb.

73. Tri thywysogaeth pwyllgar: mwyn-der, arawwch, a chadernyd.

74. Tri thywysogaeth doeth: gwybod-aeth, heddwch, a golud bydawl.

75. Tri thywysogaeth dedwydd: gwybod gwirionedd, gwneuthur daioni, a goddev yn amyneddgar.

76. Tri thywysogaeth awen: myvyr-dawd, llwyddymgais, a bodd doethion.

77. Tri pheth à wnânt wrödeh: cy-iaiwnder, haelioni, a chadernyd meddwl.

78. Tri pheth anverth ar bob dŷn: gloddest, dichell, a llid; a hwy a'i dyfethant ev yn y diwedd.

79. Tri pheth anverth eu clywed: serthedd neu vrynti, celwydd, ac athrawd; ac nid gwell a'u gwrاندaw nog a'u gweto.

80. Tri pheth fiaidd ar bob dŷn a'u harwedd: bod yn gelwyddgar, bod yn ddialgar, a bod yn ariangar.

81. Tri pheth diserch ar ddyn: rhosp-uder, anynadrwydd, a bod yn ogangar.

82. Tair camp gythreulig ar ddŷn: gormes, cenvigen, a balchder.¹

83. Tri pheth sy'n ymborth ar dwyll: serch, ovn, a diogi.

84. Tri pheth y ceif diwydrwydd: llwyddiant bydawl, iechyd corforawl, ac anrhydedd gwladawl.

85. Tri pheth y ceif deddvawl: an-rhydedd gan ddoethion, baint gwladawl, a llawenydd meddwl.

86. Tri pheth à wna gwybodaeth: gor-uchafiaeth gwladawl, ynnill bydawl, a dyddanwech cydwybodawl.

87. Tri pheth y ceif dedwydd: cäs pob diriaid, cariad pob doeth, a gwynvyd nev-awl yn dragywydd.

88. Tri pheth anghall i ddyn eu gwneuthur: ymladd dwrn moel à haiarn gwynias, llochi pen ci cyndeiriawg, a chellwair ag anghall gwladaidd.

89. Tri anghallder call: dadlu ag anghall, ymgyrinaw ag anghall, a cheisiaw gyru syberwyd a moesgarwch ar anghall.

90. Tri pheth nid rhaid ovi nas cafer: peth llwyddiant o vawr ymgais, peth parch i'r neb a'i dirper yn vawr, a pheth doethineb lle a'i myvryr o serch mawr parth ag atto.

91. Tri pheth à welant yn y tywyll: cariad, crebwyll awen, a chydwybod lân yn canvod gwirionedd ac iawnder.

92. Tri pheth ni welant y gwir a'r iawn er cymmaint vo'r goleuni: trachwant, balchder, a gelyniaeth.

93. Tri pheth o'u gweled ni welir un

Llyvyr arall—Trais, cenvigen, a balchder.

peth arall: balchder yn hardd, tragolud yn vudd, a diogi yn wynvyd.

94. Tri pheth à wneir yn y tywyll: à wnelo trais, à wnelo trachwant, ac à wnelo cenvigen.

95. Tri dŷn y sydd ac nis gellir o gythraul eu gwaeth: cybydd, rhagrithwr, ac enllibwr.¹

96. Tri chyttundeb à wnânt wr yn dda ei vyd: cyttundeb à gair Duw, cyttundeb à'i wraig a'i deulu, a chyttundeb à'i gym-modogion.

97. Tri pheth y dylid uvyddau iddynt: gorchymynion Duw, cyvraith gwlad, a govynion cydwybod.

98. Tri pheth y dylid yn llwyr eu hys-tyried cyn gwneuthur à veddylier: syrth amser, syrth gwlad a chenedl, a syrth anian.

99. Tri pheth nis gellir awen ddeallus hebddynt: addysg o athraw, gossymaith rhag newyn, a dyddanwech meddwl.

100. Tri pheth nis gellir bôd iddynt heb awen ddeallus: celvyddydd gyfiawn, cyn-neddvau daionus, a dyddanwech diargychedd.

101. Am dri rhyw ymadrawd ni cherir neb gan ei gallach: caswir o'i le a'i amser, cynghor heb ei ovin, ac athrawd.

102. Tri pheth à wnânt ddŷn yn wybod-awl: bod yn ymovyngar, yn ymweledgar, ac yn ymbwyllgar.

103. Tair prif dyledswydd dŷn y sydd ac y dylid myned ganthynt yn mhob peth à welir: ennill meddiant bydawl drwy gywirdeb a diniweidrwydd, llës ei wlad a'i genedl hyd eithav deall a gallu, a byd y galler gyru deddvoldeb o Dduw ac o ddyn ar bawb lle ydd elo tra vo yu y byd.

104. Tri pheth à ddiweddant yn ddrwg vynychar, am hyon goreu yw eu gadael a'u gochel: ymrysonau, cyveddau, a chwan-nogrwydd i wybod helynt ac à wnelo arall.

105. Tri pheth y sydd a'r dŷn deddvawl a'u canlyn ac a'u cais hyd vedd: lles a lluniaeth ei deulu, lles a llwyddiant ei genedl cywlad, a mwyâu gwybodaeth ar wirionedd.

106. Tri pheth y sydd, a'r dŷn à wnelo un o honynt à wna'r lleill: bychanu eiddo arall, trachwantu eiddo arall, a dwyn yn lledrad eiddo arall.

107. Tri pheth nis gellir à vo deddvawl a dwyvawl hebddynt: maddeu cam a gelyn, bod yn haelionus meddwl ac ymddwyn, a bod yn gywir a chyviawn tuag at bob byw a bôd.

108. Tri phrivymod bywydolion: ym-ganvod, ymbwyll, ac ymgais.

¹ *Llyvyr arall*—Cybydd, hedrithwr, ac enllibwr

109. Tri pheth, sev gloddest, gwŷu, a diogi, à wnant dri pheth arall, sev diva'r meddiant, tywyllu'r deall, a byrau'r einioes.

110. Tri arwydd anwybodaeth: anvoes ymddwyn, iaith anghyviawn, a holi dirgelion y cymmogigion.

111. Tri arwyddon bonedd: haelioni, cyvarch hawddgar, a gwybodaeth deddv-awl.

112. Tri arwyddon awen: llygad llym, golwg serchog, a chyviawnder ymadrawdd.

113. Tri arwyddon trugaredd: troi oddiar fordd ysgrubl yn gorwedd, syniadau cwynt plentyn bach, a pharchu henaint.

114. Tri arwyddon tangnevoldeb ar ddyd: trugaredd tuag at ei ysgrubl, chwannog i aros yn ei gartrev, a chanu gyda ei orchwyl.

115. Tri arwyddon dryganian: à roddo gyngor cyn a'i govyner, à wnelo na bo raid, ac à sieryd am ei gymmogigion.

116. Tri arwyddon creulondeb: tarvu anivel lle na bo raid, briwa coed a llysiâu yn ddiachos, a bod yn daer ei olyn.¹

117. Tri pheth da iawn eu meddu: cartrev o drev tâd, creff o gelvdydd, a braint o vonedd cynhenid.

118. Tri pheth gwell no'r rhai hyny: corf iachus, gwybodau molianus, a rhyddyd o hawl diyndwng.

119. Tri pheth gwell no'r cwbl: pwyll ynniawl, calondid amyneddgar, a chydwybod lân.

120. Tri pheth à ddylai vod gan bob gwr iddo ei hunan: ei wraig ei hunan, ei gartrev ei hunan, a'i varn ei hunan.

121. Tri pheth lle nas gwyliet arnynt à syrthiant yn hawdd i dwyllansawdd: synwyrâu corf a meddwl, athrylith awen, a dosbarth celvdydd.

122. Tri pheth nid hawdd eu gweled yn amlwg mewn arall, ac am hyny nid iawn rhyvarnu arnynt: tuedd a syrth awen, ymgais deall, a barn cydwybod; ac nid oes namyn Duw a'u gwyr ac a'u barn yn gyviawn.

123. Am dri achos y casglwyd y Triodd hyn o'r hên ysgriveniadau Cymreig genyv vi, Thomas ab Iwan o Dre Bryn yn Morgannwg, yn y vlwyddyn 1679: yn gyntav, er cov a chadw ar hên ddoethineb ein cenedl ni y Cymry, yn yr hên amseroedd; yn ail, er dyddanwech, a chwanegiad gwybodaeth ac ystyriaeth rinweddol i'm hunan; yn drydydd, er addysg rinweddol i'r oesodd à ddêl.

Ac velly tervyna.

¹ *Llyvyr arall*—A bod yn daer am ei gardawd.

4. LLYMA DRIODD DOETHINEB ETTO, o *Llyvyr Cwrt Colman*, à ysgrivenwyd genyv vi, Thomas ab Iwan o Dre Bryn, yn y vlwyddyn 1679; (o'r un *Llyvyr*.)

1. Tri pheth nis gellir eu gweled yn eu llawnder o gynnedd: cynneddvau molianus, cynneddvau drygionus, a chynneddvau awenbwyll.

2. Tair colovn daioni: calondid, cariad, a doethineb; a lle ni bo y tri yn un nis gellir amgen no difyg.

3. Tri arwdd dŷn dá: ymovyn am wirionedd, gwneuthur cyviawnder, ac ymarver à thrugaredd.

4. Tri pheth y sydd ac crynt y cadarn-êir gwirionedd o'i ganlyn: er maint yr anhawder, er maint y colled, ac er maint y cosp a'r poen.

5. Tri cholled à bair ynnill yn y diwedd: colli à vo mwy no rhaid, colli iechyd, a cholli à vo pen iddo ev a'i collo ar bob peth; canys yn hwnw y bydd mwyav o'i bechodoldeb ev.¹

6. Tri pheth y dylai bob dyn ymostwng iddynt: ei allu corforawl, ei ddymbwyll deall, a'i gydwybod ei hunan, bynagobeth ei govynion.

7. Tri phriv cynnysgaeth gwybodaeth dŷn: à ddengys ei synwyr ei hun iddo, à ddysgo ei gyvymbwyll ei hun iddo, ac à olyn ei gydwybod ei hun gantho.²

8. Tri pheth nis gellir na threchant yn y diwedd: cariad, gwirionedd, a gwynvyd.³

9. Tri pheth anheggor i ddoeth: gwrاندaw, gweled, a thewi à sôn.

10. Tri rhywiogrwydd meddwl à bair syberwyd: tymmer goddevus, parodrydd rhoddi, a llawen o gynnedd.

11. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: cen-vigen, trachwant, a balchder.

12. Tri pheth ar ddŷn à barant hof ei gyveillach: pwyll, syberwyd, a haelioni.

13. Tri pheth y dylid eu cadw dan llaw: chwant y cnawd, rhwysg y tavawd, a gwŷn digovaint.

14. Tri nôd annoethineb: ymolygu yn vawr, ymchwantu yn vawr, ac ymchwedl-eua yn vawr.

15. Tri nod creulondeb: niweddu gwirion, anymdawr ag à weler, ac ymgellwair à thrallodus.

16. Tri pheth à geir o gampau molianus: dysg, dawn, a llawenydd.

¹ *Llyvyr arall*—Tri cholled i ddyd à bair iddo ennill yn y diwedd: colli à vo'n ormodd gantho, colli iechyd rhodresgamp, a cholli à vo nesav at ei galon, canys yn hwnw y bydd mwyav ei bechawd ev.

² *Llyvyr arall*—ac a orchymyn ei gydwybod ei hun iddo.

³ *Llyvyr arall*—Daioni, gwybodaeth, a gwynvyd.

17. Tri pheth à geir o godi'n vore: iechyd, golud, a doethineb.¹

18. Tri pheth anhawdd i anghall eu gwneuthur: attal ei serch, attal ei lid, ac attal ei darawd.

19. Tri pheth a ddangosant ddoethineb mawr ar ddŷn: dydddev cam yn amyneddgar, rheoli chwant yn ddeddwawl, a chadw ei veddwl yn ystyriawl.

20. Tri chyntevigaeth pob peth: deall, nerth, a chariad.

21. Tri anveidrolion y sydd, ac nis gellir angen no phob peth bodiadawl ynddynt: changder, tragwyddoldeb, a Duw. Can nis gellir angen no eu bod yn mhob mán, ac yn mhob amser, ar unwaith heb ymysmud.

22. Tri pheth nis gellir o byyll bod ar y tri anveidrolion: dechreu, diwedd, a chanol.

23. Tri pheth nis gallant vod heb eu gwrthyddion: gwynvyd, gwirionedd, a gwybodaeth.²

24. Tri pheth nid ydynt ond un: gwirionedd, gwybodaeth, a goleuni.

25. Tri govyinion dwyvoldeb a'i holl berthynasau: eitha'r ymgais, eitha'r deall, ac eitha'r serch.

26. Tri armerth à ennilliant gariad Duw o'u rhoddi yn llwyr o galon er Duw a daioni bŷd: ymgais o gorf a deall, cydwybod, a bywyd lle bo achos.³

27. Tri pheth à ddangosant ynnioldeb dŷn yn o gwbl: y tri pheth cyntav y tery olwg arnynt, y tri dasmal cyntav, a'r tri pheth cyntav y sôn ev am danynt.

28. Tri anhebgor byd: gwybodaeth, trevn, a diwydrwydd.

29. Tri anhebgor gwlad a chenedl: tŷrnedd, cyvraith, a golychwyd⁴

30. Tri anhebgor tŷrnedd: awdurdawd, cyvianwnder, a doethineb.

31. Tair priv golovn tŷrnedd: arglwydd, rhaith, ac ynad.

32. Tri anhebgor cyvianwnder: gwir, hardd, a chyvlesawl.

33. Tri pheth à geir o ymgynneddva yn ddá: parch ac anrhydedd y byd, boddlondeb meddwl, a derbyn da gan Ddaw.

34. Tri pheth à frwythlonant ddoethineb: gwybod am à vu, ystyr am y sydd, a phryderu am à ddaw.

35. Tri pheth à barant hawddvud: iechyd corf, meddiant ddiangen, a chydwybod lan.

36. Tri pheth hardd eu gwleled: cyttun-

deb rhwng brodyr, cymmwynasgarwech rhwng cymmydogion, a chariad fyddlon rhwng gwr a gwraig.

37. Tri anhebgor priodas er gwynvydigrwydd o heni: cyttundeb diddig, cariad cydgalon, a chyvawch y ddau mewn daioni.

38. Tair camp ganmoladwy: haelioni Cymro, syberwyd Franc, a hyder Sais.¹

39. Tri pheth à bair i wr glód a chymmeriad caredig yn ei wlad: gwedyd yn dŷg yn wyneb, rhoi gair da y'nghevn, a fyddlondeb cyveillach.

40. Tri pheth a ddiogelant i wr wasanaeth o gywirdeb: cariad a'i gwasanaetho, a'r modd a'i diogeler yw cariad am gariad; ynnill, neu elw a buddioldeb, ac o'i roddi y diogelir cywir o wasanaeth; a chymmyred à ddengys gymmeradwy ar à wneler yn wasanaeth, ac o'i ddodi y diogelir cywir ar wasanaeth.

41. Tri pheth annyddan eu gwleled: cyvoethawg hael yn myned yn dlawd, dedwydd yn myned yn ddiriaid, a devodan gwlad a chenedl yn myned yn waethwaeth.²

42. Tri rhyw o ddynion à vyddant yn oreuron hyd yn y man y bont ac a'u hadnaper: cywiriad deddvolion, goludogion haelionus, a gwybodolion dedwyddgamp.

43. Tri dynion à vyddant yn oreu'r bŷd arnynt lle nas adnaper: celwyddogion, bradon, a lladron.

44. Tri pheth byr eu parâad: rhyveddoldeb, gwagogoniant, a thegwch ieuengetid.

45. Tri pheth fôl iawn eu gwneuthur: gweiddi ho! wi! cyn ynnill y gamp, cyvriw a bwrw ar ddydd cyn y delo, a barnu cyn cyn gwleled y diwedd.

46. Tri pheth ni wnâ un dŷn doeth: dysgwyl am analladwy, tristâu am anadveradwy, ac ovni anocheladwy.

47. Tair priv gamp rhagrithwr: tystiol-aethu yn wrthwyneb i air Duw, cyhuddaw yn anghyviawn, a barnu heb awdurdawd.

48. Tri pheth à hir gynnaill ddirieidi ar ddŷn: meddwdawd, godineb, ac ymladdgarwech.

49. Tair cyvarmerth dedwydd: yn erbyn anfofion, yn erbyn pechodau, ac yn erbyn marwolaeth.

50. Tri arwyddoldeb dedwydd: rhadlondeb, rhywiogrwydd, a gwiliadoldeb.

51. Tri arwyddoldeb diriaid: avradlondeb, avrywiogrwydd, ac ysgeulusdawd.

¹ *Llywyrr arall*—Tair camp ganmoledeg, &c.

² *Llywyrr arall*—Tri pheth annyddan eu gwleled: cyvoethog hael yn myned yn dlawd, dedwydd yn myned yn ddiriaid, a chwerthin am ben y doeth ymbwyllgar.

¹ *Llywyrr arall*—Iechyd, dysg, a chyvoeth.

² *Llywyrr arall*—Daioni, cariad, a gallu.

³ *Llywyrr arall*—Tair aberth, &c.

Llywyrr arall—adlysg ar ddoethineb daionus.

52. Tri pheth goreu yn y bŷd: iechyd, rhyddydd, a synwyr.

53. Tri pheth balch: ceiliog ar ei domen ei hun, corgi ar arfed ei veistres, a chrach swyddwr yn ei ansawdd.

54. Tri pheth di glwyv di glevyd à vawr gystuddiant a'i harweinio: cariad, cás, a galar.¹

55. Tri pheth ni wna un gwr doeth. myned hyd vôr lle gellir tir, gellwng i maes ei gyvrinach, a gellwng dydd i vyned heibio heb wneuthur rhyw ddaioni.

56. Tair camp gannoladwy ar verch: tawedocerwydd, lledneisrwydd, a diweirdeb.

57. Tri pheth anhawdd eu tawelu: tônau'r môr, rhygyr gwynt, a thavawd gwraig anynad grintachlyd.

58. Tri chasbeth Cattwg Ddoeth: gwr heb wraig, mab heb ddysg, a theulu heb drevnau.

59. Tri pheth casach no'r cwbl: bardd heb ddoethineb, ofeiriad heb gydwybod, a barnwr heb gyviawnder.

60. Tri pheth dyddan gan wr eu gweled: tanwyd o dân, yr aelwyd yn lân, a'r wraig yn llawen.

61. Tri pheth digon annyddan: cell wág, bwyd heb halen, a thy heb olau.

62. Tri dŷn à welant eu hunain yn ddigon call: dwl ni welwys, balch ni ddysgwys, a fól à gredwys.

63. Tri dŷn à welant eu hunain yn ddigon anghall: divaleh à wŷr ei ddifyg, awengar yn vawr ei ymchwil, a phwyllgar yn ovni y gwaethav o ddifyg canvod y goreu.

64. Tri dyn ni waeth gadael iddynt no'u dangos a'u cyngori: avradlawn blysig, trachwantus cybyddlyd, a doeth yn ei olwg ei hun.

65. Tri dyn goreu vydd eu gadael ar eu bwyd eu hunain: ansyber, annysgedig, ac anyngeisgar.

66. Tri dŷn goreu pa vwyav o dir vo ryngthynt à phawb: anynad, anwireddus, ac anywbodus.

67. Tri pheth hardd eu gweled: parchu dycether ac estron, gwrol trugarawg, a heddwch mewn teulu.²

68. Tri dŷn er maint à wneir iddeu boddloni á anvoddlonant bawb: cyhydd, merch dêg, a brenin.

69. Tri pheth ni ddylai neb o ddŷn ymvalchio arnynt: ei wybodau, ei ddwyvodeb, ac à wnel o gymmwynas; am nas gŵyr ac nas gwna vyth ei ddigon.

¹ *Llyvyr arall*—Cariad, galar, a chenvigen.

² *Llyvyr arall*—mewn teulu a chymmydogaeth.

70. Tri phwyll y sydd dros dewi: rhag dywedyd y peth nas dylid, rhag dywedyd y modd nas dylid, a rhag dywedyd y lle nas dylid.

71. Tri pheth y dylid eu dioleh: gwa-hawdd, rhybudd, ac annerch.

72. Tri pheth à ddylai vod gan wr cyn ydd elo i ryvela: achos cyviawn, cledddy cywir, a chariad ei wlad a'i genedl.

73. Tri pheth anhegbor i wr cyn myned i ymgvvreitha: clawdd aur, wyneb pres, a chalon gareg.¹

74. Tri pheth iawn i ddŷn ymladd tros-tynt er eu hamddiffyn: ei wlad, ei gâr, a'i vwyd ei hun.

75. Tri pheth y ceif dŷn o dreiglo ymhell o'i wlad: newyn, anwyd, ac am-mharch.

76. Tri pheth y dylai bob dŷn eu gwy-bod: devodau ei wlad a'i genedl, dosparthau doethineb, a chelvyddydd y gallo ev ymgyn-nal ganthi.

77. Tri pheth ni wrandawnt ar gynghor ba crystal bynag y bo: brŷs, llid, a thra-chwant.

78. Tri pheth nid call ymyryd â nhwy: llywodraeth tŷ gwr arall, cyngori pen-devigion goludog, a chwilio dirgelion.

79. Tri pheth tu hwnt i bob deall dŷn: eithavodd maintioli, eithavodd bychander, a dirgelion Duw.

80. Tri gwall cadarn à ddygwydd ar ddŷn: gwall ovn, gwall llid, a gwall serch.

81. Tri angerdd à barant wallgov a gwallbwyll ar ddŷn: angerdd ovn, angerdd llid, ac angerdd serch.

82. Tri dŷn y dylid eu gochel: à weto ië gyda phob dŷn, ac ar bob achos, à oehelo varnu nag y'mhlaid nag yn erbyn un dŷn ba bynag, ac à wrthepo bob dŷn, achos neu heb achos.

83. Tri pheth y gŵyr pob dŷn diwydgall eu gwneuthur: ei arad, ei llyvyr, a'i vara.

84. Tri moddion ymborth dŷn: hela, cyvnewidiaeth, ac aru daiar.

85. Tri pheth o'u hadver a estynant einioes dŷn: y wlad a'i magwys yn blentyn, yr ymborth a'i maethwys yn blentyn, a'r nyvyrdawd a'i dyddanwys yn blentyn.²

86. Tri pheth anwadal: cymmeriad neu garedigrwydd gwŷr mawr, cariad merch, a llygedyn o haul vis Ionawr.³

87. Tri dŷn nid call rhygoelio iddynt: hŷn no'i gymmodogion, rhodiadur o bell, a darllenwr llyvrau aghyviaith.⁴

¹ *Llyvyr arall*—ddŷr.

² *Llyvyr arall*—Ei wlad gynhenid, ei ymborth gynhenid, a'i vvyrdawd gynhenid.

³ *Llyvyr arall*—cymmeriad arlwyddi, &c.

⁴ *Llyvyr arall*—ac a vo vaen dros isen.

88. Tri ymryson à ddygwydd ar varwolaeth goludawg cadarn draws: cyvneseiv-iaid am ei dda bydawl, pryvaid am ei gorf abwyawl, a chythreuliaid am ei enaid an-
varwawl.

89. Tri pheth sy'n cynnal y byd: cariad, diwydrwydd, a chyvraith gyviawn.

90. Tri pheth ar ddŷn à gauant ar bob daioni arall: dwyvoldeb, tangnevoldeb, a gwroldeb.

91. Tri areiliaid gwybodaeth: golwg, clyw, a deall.¹

92. Tri pheth goreu o bob peth i bob dŷn: awen ddeallgar, iechyd corf, a chywybod lân.

93. Tair camp ar ddŷn a'i gwnant yn debyg i gythraul: twyll, cynhen, ac enllib.

94. Tri pheth anverth eu gweled: teulu heb wybodaeth, gwlad heb gyvraith, a chelwydd heb gyviawn o ddosparth.

95. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: cybydddra, balchder, a chreulonder.

96. Tri gwrthred pob drwg: dirwest, amynedd, a haelioni.²

97. Tri amysgre pob peth: amser, lle, a rhyw.³

98. Tri pheth à gynnalant hir dylodi ar ddŷn: glythineb, ymryson, a balchder.

99. Tri pheth ni hawdd ortrecher ar-nynt: serthedd, cariad, ac angau.

100. Tri pheth à wna y gwäs yn well no'i veistyr: nynyeh ymgais à dysg, ym-synwraw yn ddaeth ei awen, ac ymgyn-
neddru yn dda, ebai'r Bardd Gläs o'r Gadair.

101. Tair dedwyddgamp gŵr: aru trev ei dād,⁴ cwnu plant ar vonedd, ac ymgadw rhag ymrysonau.

102. Tri pheth y dylai bob dŷn eu hys-tyried yn ddivrivawl: o ba le y daeth, yn mha le y mae, ac i ba le ydd â.

103. Tri pheth à geif pob doeth ded-
wydd: digonedd bydawl, llawenydd cycl-
wybod, a gwynvyd nev yn dragywydd.

104. Tri pheth over dros bèn: amnaid ar ddall, ymgyvrinau à byddar, a gyru fol i neges.

105. Tri pheth à wnant droedled gadarn i ddoethineb: icuentid i ddysgu, synwyr i ddeall, a cheudawd i gadw.

106. Tri pheth nid call ymddiried iddynt: iechyd henddyn, hinon gauav, a diniweidrwydd arglwydd cyvoeth.

107. Tri glwth byd: môr, dinas, ac arglwydd cyvoeth.

108. Tri pheth à ddifeithiant y bŷd:

¹ *Llyvyr arall*—Tri areilant, &c.

² *Llyvyr arall*—Tri gwrthrediaid, &c.

³ *Llyvyr arall*—Tri amysgre, &c.

⁴ *Llyvyr arall*—aru tir tattrev, &c.

brenin fol heb gynghor, ynad heb gydwy-
bod, a gwerin heb uvyddawd.

109. Tri anhebgor gwlad a chenedl: priodasau, cyvodau dosparthus,¹ a chyvar-
wyddydd; canys heb y pethau hyn nis gellir
cyvrwym ar wlad a chenedl.

110. Tri chael à gar pob cybydd eu cael: cael clòd lle y dirper anghlod, cael ei wyn ar bob hael à welo yn myned yn dlawd, a chael y dorth a chadw ei geiniog hevyd.

111. Tri madvanogion bŷd: bardd, fer-
yllt, a llavurwr. Sev bardd yn athraw
gwybodau, deall, a doethineb; feryllt yn
cynnal celwyddydan llaw ac oferyndodau
daionus; a llavurwr yn aru daiar er ym-
borth dŷn ac anivel.

112. Tri anvad vanogion bŷd: tŷern, cyvnewidydd, a chybydd. Sev drwg o bwyll ac ansawdd ac amcanion eu cyvlyrau y byddant, ac á wnant ddaioni o ansawdd anghyvednaws; tŷern yn gwarogi dirieidi ac yn gwerinaw anwar; cyvnewidydd yn diwall eisiwed; a chybydd yn cyvoethogi'r to à ddê; a drwg o ansawdd cyvednaws ydynt; sev y bydd tŷern yn anghyviawn gan olud a galluoerwydd, cyvnewidydd á wna dwyll ac avrad ac avraidd o drachwant a blys anghyvednaws, a chybydd á newyna ei dylwyth a'i deulu a phawb o'r byd hyd y gallo er ynnill golud, ac ni wna ddaioni o'i vodd, sev daioni cyvednaws, oni newyno ev ei huau o'r byd.

113. Tri pheth y dylai pob dŷn synwyr-
awl eu gwneuthur: darllen er gwybod, ystyr er addysg, a choviaw er daioni iddo ei hun ac i bawb ereill.

Ac velly tervyna.

3. LLYMA DRIODD DOETHINEB EREILL.
O Hen Llyvyr mawr Margam. (o'r un Llyvyr.)

1. Tri pheth gwrol uvyddau iddynt: i'r gwir, i gynghor da, ac i'r ceiliog pylgain.

2. Tri dŷn atgas: tylawd balch, cyvoeth-
awg celwyddawg, a hên godinebus.

3. Tri pheth ni ddylynt vod un orig
vechan ar anghov: gorchymynion Duw; cafaeliad twrn da; a'r marw; gan ganlyn neu ymwrthod, val y lo govyn, à dlywed-
asant ac à wnaethant lwy.

4. Tri pheth ni vyddant amrycheuldy: dwylaw y crochenydd, olwyn mên, a'r un à ganlyno ddrwg gyveillaeh.

5. O dri pheth y daw cynghor da, sev pan gyvymgydiant y tri: gwybodaeth, ewylls da, a rhyddyly ymadrawdd.

6. Tri pheth à ddylynt vod bob amser
gatrev: y gâth, y funell, a'r wraig.

¹ *Llyvyr arall*—Cyvundodau dosparthus, &c.

7. Tri pheth annaturiawl: marchnattrev heb ladron, hên gybydd heb arian, a merch lân heb garwr.

8. Tri pheth nid call myned yn eu cyleh mewn brŷs: rhyvel, gwleddocrwydd, ac ymddadlu.

9. Tri pheth nid call iawn eu bostio: cwrw da, gwraig lân, a phwrs llawn.¹

10. Tri pheth nid hawdd gan neb eu benthyca: ei varch, ei arvau, a'i wraig.

11. Tri pheth hardd ger bron Duw a dŷn: cyttundeb rhwng brodyr a chwiriorydd, cariad rhwng cymmogion, a gwr a gwraig yn cadw eu fydd mewn cyttundeb.

12. Tri pheth sy raid byw hebddynt os mynir heddwch: golud, arvau, a gwraig.

13. Tri dŷn â vydd ddiogel a diangol ba le bynag ydd elont, ai heddwch ai rhyvel y bo: benyw, gwr cyn barv, a gwr heb arv; ac nis dylid niwed corforawl iddynt.

14. Tri chasboth Duw a dŷn: golwg ymladdgar, tavod twyllodrus, ac asbri drygonus.

15. Tri pheth puteinaidd eu lliw ar venyw: bod yn voethus, yn chwerrhinus, ac yn chwannog i ymdrwsiadu yn wych a chostus.

16. Tri pheth sydd o ddiawl: peri anghydvod rhwng brodyr a chyveillion, anudoniaeth, sev gau dystiolaeth, a chwannoerwydd i dywallt gwaed.

17. Tri nôd anwr: dal gormod sylw ar â vo distadl, drwgdybio yn ddiachos, ac heb ynddo draserch â nebun o'r byd.

18. Tri nôd bradwr: chwannoerwydd i ymgyswllt â'r drwg, tavawd gwenieithus, a serch ar bob newydd.

19. Tri nôd gwroldeb: treiglyddiaeth mynyeh gartrevgyrch, anvoethusder, ac annalchineb.

20. Tri nôd callineb: bod yn ymgeisgar, bod yn amyneddgar, a bod yn gartrevgar.

21. Tair camp â vydd ar wraig odinebus: chwedleua llawer am ei chymmogion, myned oddigartrev heb ei gwr, ac edrych llawer drwy'r fenestri.

22. Tri pheth anhardd anweddus ar verch neu wraig: chwedleua llawer lle a'i gwahodder, siarad o'r neilldu â gwyr a gweision, a siarad am ei chymmogion amgen nog â vo da am danynt.

23. Tri arwydd rhagrith: beio arall yn vawr, codi llygaid yn y llan, ac ymddwyn gochelgar.

24. Tair prîvgamp dŷn fôl: glythineb, chwaryddiaeth, ac ymddadlu ag un â vo llai nog ev ei hun mewn gwybodaeth.

25. Tri pheth ni ddylid ymddiried gor-

¹ *Llyvyr arall*—Ac arian mewn côd.

mod, iddynt: i gefyl cyvlog, i was balch, ac i wraig â sonio lawer am ei threwnid-ath.

26. Tri pheth goreu gadael iddynt: ei dierth, lliv disymmwth, a doeth yn ei olwg ei hun.

27. Tri pheth melltgedig eu rhwystraw: priodas gyvreithllawn, cynnorthwyaw'r anghenus, a thîoedigaeth at vuchedd gwell.

28. Tri dŷn ni ddylint gerydd: plentyn yn llewian am dad neu vam, dŷn yn myned yn dlawd drwy gynnul gwybodaeth, a dŷn yn ymdralodi mewn serch.

29. Tair bôst gwr: merch â briodawdd, bywyd â waredawdd, â chamsyniad â iawn-lliauwdd.

30. Tair bôst anwr: merch â dwyllawdd, maint a laddawdd, a'r echwyn â roddawdd.¹

31. Tri harddwch gwlad: ysgubawr, eglwys, ac ysgol.²

32. Tri phall melltgedig: pallu bwyd i'r newynog, pallu letty i ddiert h ac estron, a phallu addysg i'r un a'i govyno.

33. Tri pheth er eu dryced gwell bod â nhwy no bod hebddynt: brenin, ofeiriad, a gwraig.

34. Tair llwybr, na ddoder avrwyddiant arnynt: llwybr plentyn i ysgol, llwybr diert h i bèn ei daith, a llwybr meddyg at y clâv.³

35. Tri pheth ni ddylid yn vawr ymchwilio iddynt: bywioliaeth y cymmogion, cyvrinach serchogion, a dirgelion Duw.

36. Tri anfawd maeronydd: gwâs twyllodrus, morwyn dew, a gwraig valch.

37. Tri anfawd llavurwr: gweithiwr diog, had lledryw, a thir tragolwg.

38. Tri phrivanmhorth llavurwr: tir drwg, arglwydd drwg, a gwraig ddrwg.

39. Tri gwrthwynebrwydd gŵr: plant gwrthnysig, gwraig buteinllyd, ac anair ei gymmogion.

40. Tri pheth anghysurus: corf heb ieched, tŷ heb wraig, a phwrs heb arian.

41. Tri pheth ni wnant voddlondeb i neb: tŷ heb olau, aelwyd heb wrês, a bwyd heb halen.

42. Tri pheth ni wnant wr yn oludawg: gwraig ysgadur, merch buteinllyd, a mât tringar.

43. Tri pheth anhawdd eu gweled: hên rvch heb varv, hên ysgubawr heb lygod, a hên ddŷn heb drachwant.

44. Tri deuodd anhawdd eu cael ynghŷd:

¹ *Llyvyr arall*—A dirieidi â wnaeth.

² *Llyvyr arall*—Arad, evail, ac ysgol. Hevyd,—*Llyvyr arall*—Ysgubawr, evail, ac ysgol.

³ *Llyvyr arall*—Llwybr ysgol, llwybr priodas, a llwybr golychwyd.

doethineb a chyvoeth, awengamp a bôl brâs, ac anrhydedd ac anneddvoldeb.

45. Tri pheth over chwiliaw am danynt : aur y'mhwrs prydydd, iechyd y'nghorf meddwyn, a doethineb mewn meddwl balch.

46. Tri pheth ereill over chwiliaw am danynt: callineb mewn pên chwaldodog, diwydrwydd mewn cyvingder, a fyddlondeb mewn calon ariangar.

47. Tri chais doeth : gwraig dawedog o blith ei gymmodogion, boddlondeb yn ei gartref ei hun, a santeiddrwydd yn ei gydwybod.

48. Tri breninoldeb gwr: dodrevn tŷ a thir o'i wneuthuriad ei hun, ymdaith o'i drevdir ei hân, a doethineb o'i awenbwyll ei hun.¹

49. Tri pheth ni weled hyd yn hyn yn y bŷd: glwth iachus, cysgadur celvydd, a balch anrhydeddus.

50. Tri pheth over dysgwyl am danynt: gwirionedd mewn rhagreithwr, cywirdeb mewn gwneicithwr, a chyviawnder gan gyvreithwr.

51. Tri pheth gwrthun eu gweled: ieuanc heb lawenydd, hir addysg heb gelvyddyd, a chlâv heb grevydd.

52. Tri pheth anverth eu gweled: cymmodogaeth heb gymmwynasau, athraw ansyber, a phenteulu digrevydd.

53. Tri pheth gwradwyddus mewn gwlad: bardd heb urddas, llandrev heb ysgol, a chenedd heb gwilydd.

54. Tri pheth ni oddeuant ymgellwair ag ŵynt: iechyd, llwyddiant, ac oedran.

55. Tri anheggor doethineb: calon yn meddwl, iaith i ddatgan, a cheudawd i gadw.²

56. Tair cynneddv anweddu ar ddŷn: bod yn daer ei gais, yn galed ei rôdd, ac yn ddrwg ei dŷb.

57. Tri pheth y ceif dŷn dwyvawl: digonedd bydawl, heddwch cydwybodawl, a llawenydd newawl.

58. Tri pheth y ceif dyn trugarawg: cariad y byd, bôdd ei galon ei hun, a bôdd Duw.

59. Tri pheth y ceif dyn goddevus: llonyddwch, cariad, a'r goreu ar ei gaseion.

60. Tri pheth y ceif dŷn dedwydd: cariad y bŷd, bywyd heddychlawn, a gwynvyd yn y byd â ddaw.

61. Tri pheth y ceif diriaid: câs y bŷd, awlwyddiant, a digovaint Duw.

62. Tri pheth y ceif dyn divalech: amledd

da'r bŷd, llawenydd cyveillgar, ac esmwythder yn ei ansawdd.

63. Tri pheth y ceif dyn balch: câs ei gymmodogion, colled beunyddiawl, ac anesmwythder gwastadawl.

64. Tri pheth y ceif dyn diwyd: clôd, cyvoeth, a blaenoriaeth.

65. Tri pheth y ceif dyn gwallus: colledion mynych, tristwch calon, a chywilydd.

66. Tri pheth y ceif dyn gofalus: llwyddiant ar ei amcanion, boddlondeb meddwl, a pharech anrhydeddus.

67. Tri pheth y ceif dŷn cywir: dawn, cariad, a gair da, gan bawb a'i adnapo.

68. Tri pheth y ceif dyn twyllodrus: pawb yn ymwrthod ag ev, 'drygvyd anesgorawl, a diwedd drwg.

69. Tri pheth a geir o hiddilyn drwg: bod yn ddrwg ei barch, yn ddrwg ei vŷd, ac yn ddrwg ei ddiwedd.

70. Tri gair cyngor y Bardd Glâs: câr dy Dduw yn vwy no dim, canys eve a'th wnaeth, ac â ddarmerthes erod; gweddïa ar Dduw yn bênav o ddim, canys eve a'th wared ac a'th geidw; ac ovna Dduw yn fwy no dim, canys eve a'th varn.

71. Tri arwydd ar ddŷn ei vod yn gadwedig gan Dduw: casâu pethau drygionus, caru pob pethau daionus, ac ymolychwyd-aw yn ddiwall ovalus.

72. Tri pheth â geir o godi yn vore: iechyd, golud, a dedwyddydd.

73. Tri pheth â geir o hirgswg y bore: aviechy l, tylodi, a dirieidi meddwl.

74. Tri pheth ar ddŷn â bair i'r diawl ei garu: balchder, cenvigen, a thrais.

75. Tri pheth y dŷly cristion eu coviaw bob awr ac orig rhag pechu yn varwawl: gorchymynion Duw, llawenydd y nêv, a phoenau ufern.

76. Tri pheth â ddaw ar ddŷn heb yn wybod iddo: cwsg, henaint, a phechawd.

77. Tri gelyn enaid cristion: y bŷd, y enawd, a'r cythraul.

78. Tri meddyg enaid dŷn: dirwest, trugaredd, a chyviawnder.

79. Tri pheth serchog iddeu gweled: diriaid yn myned yn ddedwydd, cybydd yn myned yn hael, a phechadur yn myned yn sântaidd.

80. Tri dyn melltigedig y sydd: á doro orchymynion Duw heb vod yn edivar gantho, na wypo ddim o ddaioni ac nas cais ei ddsygu, ac â wypo lawer ac nas dengys i neb, na gwneuthur yn ol ei wybodaeth.

81. Tri pheth y dylai cristion daionus eu gwneuthur: caru Duw yn vwy no dim, ovni Duw yn vwy no dim, a gwasanacthu Duw o vlaen pob peth.

¹ *Llyfyr arall*—Dodrevn o'i vedrusder ei hân, &c. &c.

² *Llyfyr arall*—A chòv i gadw.

82. Tri pheth sydd anghenraid i bechadur eu gwneuthur: cydnabod ei bechodau, ymwellâu ac ymiawniâu yn ei vuchedd, a deisyf maddeuant gan Dduw.

83. Tri pheth y dylai bob dyn eu hystyried: o ba le y daeth, y'mha le y mae, ac i ba le ydd â ev.

84. Tri pheth y dylai bob cristion eu gwneuthur: iawn ystyried â vu, iawn ddeunyddiaw y sydd, ac iawn ovi a gwiliad â vydd.

85. Tri pheth â gymhellant weddi ar Dduw: hir-glevyd, hir-adyd, a hir-dristyd; ac i'r neb â weddio ni ddifyg ymwared.

86. Tri rhyw o ddynion nid ovariant Dduw: bradwyr, murnwyr, a threiswyr.

87. Tri rhyw o ddynion ni phrisiant vawr am onestrwydd: anudonwyr, meddwon, a chribddeilwyr.

88. Tri pheth iawn i ddynion meddwl am danynt a'u gwneuthur: cyvianwder, heddwch, a chariad.

89. Tri daioni ar ddŷn â gauant ar bob daioni arall: meddwl yn dda, dywedyd yn dda, ac o'i holl egni ameanu yn dda.

90. Tri pheth sydd raid i bob cristion bucheddawl ryvela yn eu herbyn: twyll y byd, twyll y cnawd, a thwyll y cythraul.¹

91. Tri pheth os cefir ni waeth beth arall â gollir: gair da doethion, heddwch cydwbybod, a bôdd Duw.

92. Tri pheth â ennilliant gariad Duw: fydd lân ddivrychau, gobaith cariad diamheuau, a chariad diwallau.

93. Tri achos y dylai bob dŷn garu Duw: am ei grëedigaeth, am ei waredigaeth, ac am fod Duw yn llywodraethu arno.

94. Tri rhyw ddŷn y sydd: dŷn i Dduw, dŷn i ddŷn, a dŷn i ddiawl; dŷn i Dduw â wna dda dros ddrwg, dŷn i ddŷn â wna dda dros dda a drwg dros ddrwg, a dŷn i ddiawl â wna ddrwg dros dda.

95. Tri pheth a gywirant eu gair yn ddiffuant: angeu, dial Duw, ac ediveirweh.

96. Tri pheth ni ellir santeiddrwydd lle byddant: gloddest, balchder, a thrachwant.

97. Tri nôd santeiddrwydd: cariad perffaith, uvyddawd gwrol, a thawedigrwydd serchawg.

98. Tair sylvaen doethineb: mab-ieueneticid i ddysgu, cŵv i gadw dysg, ac aml synwyrâu i drefnidaethu â ddysger.

99. Tri pheth hardd ar ddŷn: gwybyddiaeth, llywodraeth, a dwyvolaeth.

100. Tri pheth sy'n gwaethygu'r byd: seguryd, balchder, ac avradlondeb.

101. Tri pheth sydd yn trallodi'r byd: cenvigen, twyll, a thrachwant.

102. Tri pheth y dysg ddŷn o vod yn segur: dywedyd celwydd, cyvrinac di-chellion a chelydyddau lladron.

103. Tri pheth canmoledig ar wr: bod yn ddoeth ei ymadrawdd, yn gyviawn ei weithred, ac yn gymmedrawl ei vuchedd.

104. Tri pheth sydd well no chyvoeth: iechyd, rhyddydd, a synwyr.

105. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei gymmodogion: bod yn hael, bod yn ddoeth, a bod yn gyvoethlawg.

106. Tri ychydig â bair colli llawer: ychydig o anwydau drwg, ychydig o wall, ac ychydig o dwyll (o tdrad.)

107. Tri pheth â ddrwg ar ddysg i ddŷn yr hyn â wna lês iddo: ei synwyrâu, ei syniadau, a'i ddygwyddiadau.

108. Tri pheth anhawdd i ddyn: llwyr-adnabod ei hunan, gorchvygu chwant naturiawl, a chadw ei rin.

109. Tri pheth gwerthvawrocc yn y byd i ddŷn: iechyd, rhyddydd, a rhinwedd.

110. Tri pheth â ennilliant enw da i ddŷn: dywedyd ychydig, dangos cymwynasgarweh, a diwydrwydd.¹

111. Tri pheth ardderehawg ymlith pethau ceudodawl: casâu folineb, caru rhinwedd, a dymunaw dysgu yn wastad.

112. Tair cynvedd ddrwg ar ddŷn: balchder heb haelioni, trachwant heb gyvianwder, a digovaint heb drugaredd.

113. Tri modd y sydd i adnabod dŷn: ei ymadroddion, ei ymddygiad, a barn ei gymmodogion am dano.

114. Tri pheth â vawr dwyllant ddŷn: geiriau têt, chwant elw ac enmill, ac eisieu gwybyddiaeth.

115. Tri pheth anhawdd i ddŷn eu gwneuthur: oeri'r tân, sychu'r dwr, a boddloni'r byd.

116. Tri pheth â gadwant wr mewu iechyd: ymborth mesurawl, trawaelu cymmedrawl, a chadw gwrês naturiawl.

117. Tri pheth â arweiniant ddŷn i dylodi: chwareu aviachus, glythineb, a phuteindra.

118. Tri pheth ni all dŷn eu cuddiau: cyvoeth mawr, cariad mawr, a chås mawr.

119. Tri pheth gwrthwyneb gan wr ymadael â nhwy: y wlad lle ei ganed ac a'i magwyd, cyvoeth â gasgloedd eve ei hun, a chyveillion ei ieneneticid a brovoedd eve eu bod yn gywir iddo.²

¹ *Llywyr arall*—Twyll y b d, chwant y cnawd, a dichell y cythraul.

¹ *Llywyr arall*—Dywedyd ychydig, gwneuthur daioni, ac ymlavuriaw yn ei alwad.

² *Llywyr arall*—a brovwyd yn gywir iddo.

120. Tri pheth anwylyav gan ddŷn yn hyn o vŷd: ei wlād enedigawl, ei gyveillion fyddlaw, a'i eppil gweinion.

121. Tri achos esgusedig i ddŷn ddywedyd celwydd: i gadw bywyd ei gydgriston, i heddychu cymmodogion, ac i gadw ei wraig yn voddlon.

122. Tri pheth sy'n cadw y byd mewn trevn: rhiv, pwys, a mesur.

123. Tri pheth anhebor i wneuthur pob peth: gvybodaeth pa vodd a'i gwneuler, gallu iddei wneuthur, ac ewyllys iddei wneuthur.

124. Tri pheth y sydd ac hebddynt nis gellir dwyn un peth o'r byd i bèn: modd, medr, a myn.

125. Tri pheth da pan vont gymmesur, a drwg pan vont yn anghymmesur: tân, dwr, a gwynt.¹

126. Tri chyw o'r un nŷth: creftwr tavawd, bardd dosbarth, a dwyvol cyfes.²

127. Tri pheth ni all nebun vyw hebddynt: trwydded, gwisg, a gwasgawd.

128. Tri nôd lleidr: tavawd holiadgar, llygad gwiliadus, ac wynebryd brawychus.

129. Tri pheth à ddangosant gywirddyn: genau tawedog, llygad diymdawr, ac wyneb divraw.

130. Tri pheth à geif dŷn wrth ymgvyreitha: côst, goval a thraferth.

131. Tri rhyw o ddynion à gollant eu haravwch yn debyg i ddynion allan o bwyll a chôv: corelwyr, helyddion, ac ymladdwyr.

132. Tri rhyw o ddynion anhawdd vydd eu cael yn yr un veddwl: y call a'r fôl, yr hael a'r cybydd, a'r cywir a'r lleidr.

133. Tri ynydrwydd mawr ar ddŷn: bwyta wrth gynghor ei vola, gwreica wrth gynghor ei gnawd, ac ymladd wrth gynghor ei lid.

134. Tri rhyvedd bŷd: hên heb drachwant, gwraig heb wagedd, a dŷn da heb iddo elynion.

135. Tri dŷn ni ddylai neb eu gwa-hawdd iddei g'niaw: twyllwr gwenieithus, tystyniwr gwatwarus, a bradwr cenvigenus.

136. Tri pheth à bair i ddŷn golli gwa-hoddiad: yved gormodd, dywedyd gormodd, ac aros gormodd.

137. Tri pheth à geir o vyned yn vynyeh i davarn: colli golud, colli iechyd, a cholli deall a phell.

138. Tri pheth da iawn eu meddu lle ydd êir yn vynyeh i davarn: bola gwydn, pèn cadarn, a phwrs trwm.

¹ *Llyvyr arall*—Tri brenin byd: tân, dwr, a gwynt; canys hwy a wnant a vynant lle nas cauer yn eu herbyn.

² *Llyvyr arall*—celwydd tavawd, &c.

139. Tri pheth à geir yn rwydd o vyned yn vynyeh i davarn: diod à vyner tra phery yr arian, pechu à vyner tra bydder yn y byd, ac edivaru à vyner yn y byd nesav.¹

140. Tri pheth nis ceif un dŷn yn ddi-fael wrth ei angen: benthg arian gan oerwr yn ddi lôg, pleidio ei hawl yn y llŷs gan wr o gyvraith yn ddi dwnc, a chiniaw moethusvwyd yn ddirybudd yn nhŷ cybydd anghawr.

141. Tri pheth y dylai bob dŷn bryderu yn wastadawl eu gwneuthur: gwrandaw yn uvydd, atdeb yn gall, ac ymddwyn yn serchog.

142. Tri pheth nid ydynt yn gorphwys un amser mewn dŷn: yr anadl yn cerdded, y gwaed yn rhedeg, a'r enaid yn meddyl-ied.²

143. Tri pheth à wnânt wraig yn anni-wair: tegwch ei hwyneb, folineb ei phen, a balelder ei chalon.

144. Tri dedwyddwch teulu: pènor de-allus, bugail govalus, a negeswr cywir.

145. Tri annedwydd teulu: lettya ofeiriad, cadw mursen, a drygwas diog.

146. Tri pheth sydd gystal a'r goreu: bara a llaeth rhag newyn, gwisg lwyd rhag anwyd, a mab gwreng ar adwy.

147. Tri ansawdd y sydd ar bob peth: amser, lle, a chynmeiryd.

148. Tri chlynryw y sydd ar bob peth corforawl: lliw, llûn, a sylwedd.

149. Tri pheth hyvryd i'r clyw: telyn gyweirber, newyddion dâ, a llais dŷn à gerir.

150. Tri pheth hyvryd i'r olwg: goleu o dywyllwch, gorchwyl gyweirdeg, ac wyneb dŷn a gerir.

151. Tri pheth hyvryd eu teimlaw: arogl, blâs, ac ardymyr gwres ac oerwel.⁴

152. Tri pheth hyvryd i'r deall: gwir, hardd, a rhyw.

153. Tri pheth à wnant wr yn voddlon iddei vyd: tŷ trevnus, tir cyvanneddus, a gwraig rinweddus.

154. Tri pheth y dylai à gafai gymmwynas: ei ddiolch, ei goviaw, a thalu y pwyth lle bo galw.

155. Tri difeithwch trev: lliv, tân, ac ymrysonau.

156. Tri llawenydd gwr ar gyveiliorn:

¹ *Llyvyr arall*—ac edivaru à vyner pan bo'n ry hwy.

² *Llyvyr arall*—a'r bledren yn sugno. — *hevyd arall*: y bledren yn sugno, yr anadl yn ymrwylo, a'r enaid yn meddyllo.

³ *Llyvyr arall*—a pherthynas. *Arall*: amser, lle, a chyvymwain.

⁴ *Llyvyr arall*—a merch a gerir wrth ystlys yn y gwely.

lliw tân, ei yn cyvarth, a mâb bychan yn gweiddi

157. Tair elusen â vydd bênav o bob eluseni: ymborth, nawdd, a chynghor da.¹

158. Tri pheth melltigedig y dŷn a'u symmuto: fin tîr, pont ar avon, a maen gobaith.

159. Tri pheth y dylai bob Cymro tiriog eu cadw a'u cynnal: gwraig briod, gwr wrth arv lle nas dyco arv ei hunau, ac athraw teuluaid.

160. Tri pheth sy'n llygru'r bŷd: balchder, avradlondeb, a segurdawd.

161. Tri pheth ar ddŷn a'i gwna yn bechadur: ovnau, trachwant, ac anwybod-aeth (anystyriaeth.)

162. Tri gorevras dirieidi: glythineb, ymladd, ac anwadalwch.

163. Mewn tri pheth y bydd dŷn yn debyg i ddiawl: maglu y fordd, ovni plentyn bach yn ddiachos, a chwerrhin am bên y drwg.

164. Tri phriv dremynt corforawl dŷn: gweled, clywed, a theinlaw.

165. Tri phriv dremynt enaid dŷn: cariad, câs, a deall.

166. Tri chelwydd y sydd: celwydd o wedyd, celwydd o dewi, a chelwydd o ynddwyn; sev y pair pob un o'r tri i arall greda y peth nas dylai.

167. Tri pheth sy'n gwbl o Dduw: gwirionedd, tangnevedd, a gwybodau molianus.

168. Tri pheth sy'n gwbl o gythraul: anwiredd, tringarwch, ac anwybodaeth.

169. Tri amryson dwyvawl: pwyll dros anmlwyll, dawn dros annawn, a chariad dros gâs.

170. Tri amryson annwyvawl: rhyvel dros ryvel, cyvraith dros gyvraith, a gwarth dros warth.

171. Tri devnyddion barn gywir: deddv o gyviawnder, trugaredd o gariad, a chydwybod o iawn bwyll a deall ar y ddau gyntav.

172. Tri pheth nis gellir o ddŷn barn gyviawwn arnynt: syrth awen, ymgais deall, a barn y gydwybod; am nad oes namyn Duw â'u gwyr.

173. Tri pheth ni wêdd ar ddwyvawl dedwydd: edrych ag un llygad, gwrandaw ag un clust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

174. Tri anheggor deddv a chynneddv: trevn hardd, cyviawnder, a thrugaredd o gariad perfaith.

175. Tri pheth â ddygant ar gôv i ddŷn ei ddyled i Dduw a dŷn: elusen, unpryd, a gweddi.

¹ *Llyvyr arall*—Gosymaith, lletty, a rhybudd.

176. Tri pheth â wnânt gyviawwn ddwyv-oldeb: cariad tuag at Dduw, cariad tuag at bob byw, a chariad tuag at bob gwir a chyviawwn.

177. Tri argae doethineb: gwirionedd, cariad, ac awenbwyll.

178. Tri pheth â gauant yn erbyn doethineb: trachwant, trablys, a thrafull.¹

179. Tri ennill â geir yn golled yn y dŷwedd: ennill clôd am argyweddus o gamp a gweithred, ennill golud o gribddail a phob anghyviawnder, ac ennill y goreu mewn drwg ymryson.

180. Tri cholled â dry yn ennill mawr yn y diwedd: colli da'r byd o rod-di cardawd, colli clôd a pharch y byd am ddedwydd o gamp a gweithred a chynneddv, a cholli bywyd dros wir a chyviawwn.

181. Tri gwrthrym pob gwybodaeth a chelvyddyd: anymgais, gorymgais, a dallymgais.

182. Tri pheth rhyvedd sydd yn y byd, gan gymmaint y gwahaniaeth y sy rhynddynt: wynebaw dynion, llavarlais dynion, ac ysgriveniadau dynion; can nis cefir ar un o'r tri ddau yn gynhebyg y naill i'r llall

183. Tri pheth ni ddarvyddant vyth: cerdd o awen vlodeuawg, enaid dŷn, a chariad perffaith.

184. Tri pheth â wna ysgrivenydd da, nid angen: tragwyddoli côv ar weithred ardderchawg, gadael addysg gadarn i'r oesoedd â ddelont, a phery clôd â bery dros vyth iddei enw ei hunan.

Ac velly tervyna.

5. LLYMA DRIODD LLELO LLAWDRWM O'R COETTY.

O'r un Llyvyr.

1. Tri pheth nyw moler am eu gwaith: iâr am ganu, caseg am redeg ymaith, a gwraig am ymladd.

2. Tri dŷn â vyddant mor hên ar fordd vavr cyn y moler: celwyddog, avrywiog, a chybudd.

3. Tri dŷn a fydd a gwae â orfo arno aros yn ufern nes cafont air dâ: gwraig veddw, gwr diog, ac athrodwr.

4. Tri dyn câs gan bawb am danynt: trachwantus, gwenieithus, a balch.

5. Tri dŷn â vyddant gasach nô diawl gan bawb: ymgynhenwr, anudonwr, a bradwr.

6. Tri brodyr unbarch â mochi: glwth, meddwyn, a diogyn.

7. Tri pheth over eu doddi, gan nas gwneir lles yn y byd ag hwynt: drych o

¹ *Llyvyr arall*—trachwant, llid, a thraull.

vlaen dall, cleddyv yn llaw baban, a dysg y'mhen balch.

8. Tri dŷn nid doeth ymddiried iddynt: nad ymwelâ chelvydd, nad ymgais â cherdd, ac nag ymgar â'i blant.

9. Tri dŷn goreu y lleiav o'u cymdeithas: na chatwo gyvrinach, na charo benyw, ac na wypo gelvyddyd ddaionus.

10. Tri dŷn y chwardd pawb am eu pènau: hunandybus, dŷn anwadal, ac â ovno ei gysgod ei hun.

11. Tri dŷn nid hawdd y cant â gâr eu gwrandaw: achwyngar, sengar, a doeth yn ei olwg ei hun.¹

12. Tri anawd cymmodogaeth: tŷ cwrw, gyr o helgwn, a gwarsedd-dy benywod.

13. Tri rhyw o ddyinion nid rhaid ond myned i ufern i gael â vnyer o honynt: mawrion pèu tomen, penaethiaid trawsion, ac ofeiriaid meddwon.

14. Tri pheth â wnant wr mor gyvoethawg a'r Sais â werthwyd gan ei dâd i'r diawl: gwraig amheuthyngar, merched â ymbincio, a meibion segurlyd.

15. Tri dŷn â ddrant eu gyddygau eisieu edrych dan eu traed: balch trwyn uchel, awyddus poethvryd, ac anarbodus penchwiw.

16. Tri anawd cymmodogaeth: privavon, monachlog dlawd, a rhyvel castell; am nas symmudant vyth o'r llëodd y byddant.

17. Tri pheth â wnant wlâd yn dlawd: cawd mawr o ofeiriaid, graddu llawer o brydyddion, a rhyvel pendeigion.

18. Tri chymmodogion goreu yn y bŷd: dedwydd, celvydd, a chybydd crogedig.²

19. Tri pheth prydverth eu gwled: dedwydd yn ei gartrev, celvydd yn ei orchwyl, a chybydd ar y grogbren.

20. Tri pheth nid ydynt ond rhith a lledrith: diweirdeb merch binc drwsiadgar, crevydd ofeiriad, a gwybodaeth arglwyddi cyvoeth.

21. Tri pheth â ddangosant buten: min moethus, gwisgodd teganllyd, a thavawd rhedegawg.

22. Tri pheth ni waeth pa mor bell y byddys oddiwrthynt: gwragedd chwedleugar, ofeiriaid meddwon, a chwn cynddeirioion.

23. Tri ennil â gavas y gwr a losged ei dŷ: gwared llygod o'i gell, gwared chwain o'i wely, a gwaredu gwraig ddrwg; sev y losged y tri ar unwaith gyda'r tŷ.

24. Tri pheth da iawn eu meddu cyn y

dyweder â vo'n gelwydd: synwyrbyll cadarn i lyvelu, fol i wrandaw, a chòv da rhag ei wrthddywedyd yn ol llaw.

25. Tri pheth ni thalant vavr ond tra vont yn y tŷ: y gath, y sawell, a'r wraig.

26. Tri pheth â vyddant o'u pànu yn dda: brethyn llwyd, pysgodyn hallt, a gwas diog.

27. Tri dŷn ni thalant eu cwnu oddi ar y dōmen: gloddestwr, ymbinciwr, a chrochwerthinwr.

28. Tri pheth goreu vydd eu crogi: eog hallt, het wleb, a chybydd.

29. Tri chymmodog goreu yn y bŷd: celvydd ei law, dedwydd ei vuchedd, a chadarn gybydd yn ngrôg.

30. Tri pheth â gâr cybydd: goganu hael, gormesu tlawd, adwyn eiddo ei hunan.

31. Tri pheth nid hawdd eu dala: carw ar vynydd, cadno mewn coed, a cheiniog cybydd anghawr.

32. Tri dewisbwyg y Bardd Glâs o'r Gadair: tân heb vwg, fordd heb laid, a gwraig heb davawd.

33. Tri pheth â wnant arglwydd cyvoeth cystal a'r goreu: cynfon llo, post clwyd, a chi crogiedig.

34. Tri pheth y dylai gwr eu meddu cyn ydd elo i ymgvvreitha: clawdd aur, wyneb pres, a chalon ddûr.

35. Tri pheth ni wnant ddaioni ond tra eu gwylir yn graf: tân, dwr, a benyw; can nad oes o honynt eu hunain â wna ddaioni.

36. Tri pheth goreu ar vrys eu gwneuthur: dal chwain, troi oddiar fordd ci cynddeiriog, a gochel ymryson.

37. Tri pheth fol eu gwneuthur: piso yn erbyn y gwynt, ceisio dal llucheden, a cheisio attal tavawd gwraig.

38. Tri pheth nis gwelir yn ebrwydd: glendid mewn hwch, moesgarwch mewn Sais, a doethineb mewn Cymro.

39. Tri pheth ni châr nemmor o ddŷn eu cael: bwyd mâb marw, goleu lluched i'r nos, a chariad Sais.

40. Tri pheth ni chywirir vyth: breuddwyd gormwyth, gobraith ynvyd, ac addewid Sais.

41. Tair cenedl amravael eu divyrwch: Cymro, cerdd a thelyn; Franc, minddu-mandell; a Sais, meddwi.

42. Tri pheth ni wyr neb pa bryd nac yn mha le y ceir eu gwled: mantell Tegau Eurvron, llŷs Gwyn ab Nudd, a syberwyd Sais.

43. Tri pheth nid aml a'u clywer: cân y vôrvorwyn, gwahoddiad i wledd gan gybydd, a doethineb o ben Sais.

¹ *Llyfyr arall* — yn ei veddwl ei hun.

² *Gwel riv 26.*

44. Tri pheth ni waeth pa leiav y clywer o honynt: cân hweh ar wynt, ence hên wrach, a phregeth brawd llwyd.

45. Tri pheth annhebyg iawn y naill i un o'r lleill o honynt: dŷn, bram hên wrach, a chybydd.

46. Tri pheth nid rhaid eu casach: llyfant ar vynwes merch dëg, cybydd y man y bo dynion, a diriaid y man y bo doethion dedwydd.

47. Tri pheth anesmwyth iawn idden perchenogion: gwely ehweiniog, ystôl gygnog, a gwraig oludog, lle na bo golud o du'r gwr.

48. Tri dŷn digon da eu cyvlyrau pei gwelent hyny: diangen, diddyled, a diwraig.

49. Tri pheth ni hawdd eu digoni: bol gwraig maerwr, balchder gwraig brenin, a merch tavernwr.

50. Tri pheth ni hawdd ymguddiant: gwellyn mewn esgid, mynawyd mewn cwd, a phuten mewn tyrva.

51. Tri pheth o châr gwraig weled y ddan cyntav, hi á gâr weled y trydydd: wyneb ei hun mewn drych, cevn ei gwr o bell, a gordderchwr wrth ei gwely.

52. Tri pheth ni rydant vyth: cleddyv gwas gwych, pedolau cefyl melinydd, a thavad gwraig.

53. Tri pheth ni wnant les idden perchenogion: gwybodau diriaid, trythgwd cybydd a thavad gwraig.

54. Tri pheth ni hir-barânt: llestr pridd gwraig veddw, tân asglodyn, a morwyn-dawd merch drwsiadgar.¹

55. Tri pheth à ddenant a'r vrŷs: diawl at ei wás, ei at olwyth, a phuten at . . .

56. Tri pheth ni hawdd welir: tân heb wrës, avon heb geulan, a benyw heb arad.

57. Tri pheth à newid yn vnych: ceiliog gwynt, y lleuad, a meddwl merch.

58. Tri nôd budrog o gwbl: bod yn ddigywilydd yn ei budrogaeth, bod yn haerllyd yn ei amddiffyn ac eiste yn esmwyth yn ei ganol.

59. Tri dŷn o vod yn ddrwg goreu pa waethav: brenin, ofeiriad, a gwraig; sev goreu eu bod cynnryced ag nas gellir eu caru mwyach.

60. Tri pheth anaml eu gweled: crŷn daiar, difyg o gwbl ar yr haul, a gwraig gall.

61. Tri hên ni ŷyr neb o ddŷn eu dichell: hen vilwr, hen gadno, a hen buten.

62. Tri hên niw mawr berchir: hen gyhuddwr anudonllyd, hen gybydd à

¹ *Llyvyr arall*—crochan pridd, &c.

ysbeiliwyd o'i gist, a hen gyfoden benllwyd.

63. Tri pheth à arwain i dylodi: glodd-est, diogi, a mercheta.

64. Tri chynghor y sydd a gwae y neb a'u gwne'o: eynghor llid, chynghor bôl, a chynghor . . .¹

65. Tri anallu Duw: digoni gwagedd merch, digoni rhyvyg balch, a digoni trachwant cybydd

66. Tri dŷn nid doeth ymladd ag ŷynt: fol geni, ofeiriad, a gwraig.²

67. Tri dŷn y sydd ni wyddys yn iawn pa un gyntav o honynt á á i ddiawl: twyll-odrus, balch, a chybydd anghawr.

68. Tri thincwd a dybiant eu hunain yn benewd: cyvoethawg o ledrad a chrib-ddail, gwybodus ar ddichellion dihindawd, a mab à gredwys y cyvan à ddywed ei vam am dano.

69. Tri pheth à dybiant eu hunain yn ben ar bob peth: costog tom ar ei domen ei hun, baw ar ben derwen, a chybydd anghawr.

70. Tri pheth sydd gystal a'r gorcu: pais wen rhag anwyd, mab gwreng ar adwy, a gwr hanner call yn ofeiriad.

71. Tri pheth er llyncu y cyvan ni welant vyth eu digon: mor, mynwent, ac arglwydd cyvoeth.³

72. Tri pheth nid oes ar y byd vawr o'u heisieu: cwn cynddeiriog, breninodd, ac ofeiriad.

73. Tri pheth llocher eu penau wrth vnyed heibio iddynt: ei cynddeiriog, brenin, ac ofeiriad.

74. Tri dŷn medrus iawn ar y gelyyddyd o ymdavodi yn dda: hên edwicwr crib-ddeilgar, hên davarnwr segurlllyd, a hên buten havog.

75. Tri pheth goreu yr hynav o bob un o honynt: hên gwrw, hên glêdd, a hên gyvaill.⁴

76. Tri pheth gwaethav vydd yr hynav o bob un o honynt: hen varch, hen gath, a hen vrenin.⁵

77. Tri dyn à welant eu hunain yn ddigon call: dwl ni welwys, balch ni ddysgwys, a fôl à gredwys.

78. Tri pheth à lygrant ac à bylant awen prydydd: cynganedd orchestawl, a gradd-oliaeth eisteddvod, a mawl rhai dynion.

¹ *Llyvyr arall*—tri chynghor nis dylid eu gwraddaw: cynghor llid, cynghor bôl, a chynghor enawd.

² *Llyvyr arall*—nid gwrol ymladd ag wynt, &c.

³ *Llyvyr arall*—môr, mynwent, a brenin.

⁴ *Llyvyr arall*—hên vedd, hên gledd, a hen gyvaill. Hevyd, *Llyvyr arall*—hen gwrw, hen vamwydd, a hên gyvaill.

⁵ *Llyvyr arall*—Hên vara llwyd, hên bais dyllog, a hen arglwydd cyvoeth.

79. Tri ymryson à ddygwydd ar varw-
olaeth cadarn draws goludog: cyvneseiviaid
am ei dda bydawl, pryvaidd am ei gorf
abwyawl, a chythreuliaid am ei enaid an-
varwawl.

80. Tri pheth anhawdd eu hattal, ac nid
haws lludd ar y pedwerydd: merch ieuane
winglyd am a'i gordercho, lliidiawg am
ddial, a thrasychedig rhag yved y ddiod à
ddoder o'i vlaen; pedwerydd yw dadwrdd
yr annoeth, mvy anhawdd no'r cwbl ei
attal.

*Ac velly tervyna Triodd Lle'o Llawdrwm
o'r Coetty: ac eve á elwid velly achaws
y dywelid ei ymadroddion ev i law
drom yn ergydiaw yn galed a'i holl
nerth; ac nid arbedai ev y nebun o
ddijn à we'ei ev yn ddrwg ei ddevod-
au, ac yn ansyber ei gampau.*

6. TRIODD Y GWRAGEDD.

(O'r un Llyfyr)

1. Tri pheth canmoledig ar wraig: ei
hwyneb yn ddawnus, ei hymddyddan yn
synwyrus, a'i harferion yn ddaionus.

2. Tri pheth à barant i wraig gael tyb-
ied yn dda am dani: ei gwr a'i phlant yn
lân olchedig eu dillad, ei dodrewn yn lân a
threwnus, a'i bod yn ymgadw gartrev.

3. Tri pheth à barant i wraig gael tyb-
ied yn ddrwg am dani: bod yn chwannog
i gytgam à gwŷr a gweision, yn ammheu-
thungar, a dywedyd yn ddrwg am ei chym-
modogion.¹

4. Tri pheth à wnant wraig yn dda ei
chymmeriad: sywder yn ei gwisgodd,
gwylder yn ei hymadroddion, a rhadlondeb
yn ei hymarweddiad.

5. Tri pheth à dlangosant wraig yn an-
niwair: bod yn chweringar heb wybod
pam, yn valch ar ei phryd a'i gwedd, ac yn
achwyngar ar ei gŵr.

6. Tri pheth hofaidd gan wr eu gweled
ar ei wraig: ei bod yn rinweddus, yn cadw
ei thŷ yn drevnus, ac yn ei gorchwyl yn
vedrus.

7. Tri pheth à ennillant barch i wr o'u
bod ar ei wraig: yn dda ei chynneddvau,
yn anaml ei geiriau, ac yn aml ei gwybodau.

8. Tri pheth à wnant wr yn oludog: ei
hunan yn ddiwyd, ei wraig yn lywodraeth-
us, a'i dylwyth yn fyddlawn iddo.

9. Tri pheth à wnant wr yn hoenus: ei
dda byd yn mwyáu, ei wraig yn ei garu, a'i
Dduw yn ei nerthu.

10. Tri pheth à wnant wr yn anghenus:
tylwyth gwallus, gwraig voethus, ac yntau
yn avradus,

¹ *Llyfyr arall*—ei chymmodogesau.

14. Tri pheth gweddus i wr eu bod yn
ei dŷ: ei glustog yn ei gadair, ei delyn yn
iawn gywir, a'i wraig yn ddiwair.

12. Tri pheth anghysurus i wr fod heb-
dynt: tân yn ei aelwyd, arian yn ei bwrs,
a gwraig yn ei wely.

13. Tri pheth à wnant wr yn voddlaw
iddei ginio: ei gylla yn iachus, ei vwyd yn
voethus, a'i wraig yn vedrus.

14. Tri pheth à barant i wr hofi car-
trev: ei deulu yn ddosparthus, ei orchwyl-
ion yn llwyddiannus a'i wraig yn gariadus.

15. Tri pheth à wnant wr yn llôn ei
wynebpryd: ei dir yn dirion, ei berllan yn
frwythlon, a'i wraig yn radlon.

16. Tri pheth à wnant i wr ewnu ei
galon: ei gâr yn ymweled ag ev, ei gwrw
yn hoenus, a'i wraig yn llawen.

17. Tri pheth anesmwyth i wr yn ei
dŷ: ei funell yn mygu, ei gronglwyd yn
dyveru a'i wraig yn ymdaeru.

18. Tri pheth serchog ar wraig: bod yn
dawl ei nwydau, yn hawddgar ei hymad-
rawdd, ac yn hael ei chalon.

19. Tri pheth prydverth ar wraig: bod
yn voneddigaid ei champau, yn volian-
nus ei chynneddvau, ac yn ddwyvawl ei
meddyliau.

20. Tri pheth hyvryd gan wr eu gweled:
ei wartheg yn rhywiog, ei âr yn frwyth-
lawn, a'i wraig yn ddiwyd.

21. Tri pheth à wnant wr yn hawdd-
vydig: ei dŷ yn llawn, ei wraig yn syber,
a'i blant yn brydverth ar gorf a meddwl.

22. Tair camp lân ar wraig: groesew i
yn hawddgar, diwallu yn wyllysgar, ac
arlwyaw yn avlavar.

23. Tri pheth i wraig y dylai gwraig briod eu
caru uwchlaw pob peth arall yn hyn o vŷd:
ei gwr, ei phlant, a'i chartrev.

24. Tri pheth à ddylid i bob gwraig ddâ
gan ei gwr: cariad fyddlon, yngeledd
tirion, a bôdd ei chalon.

Ac velly tervyna.

7. LLYMA DRIODD Y GWRAGEDD PRIOD:
*yn dangos y campau, a'r cynneddvau,
a'r cyverddonau, à ddy'ei vod ar bob
gwraig, val y boddllono hi ei gŵr, ac y
caso air da gan ei chymmodogion, a
pharch ac anrhydedd yn ei gwlad, gan
bob dyn doeth a deddvol.*

(O'r un Llyfyr.)

Y pethau à ddylaint vod ar bob gwraig
er boddloni ei gwr ydynt val hyn, nid
amgen—

1. Ei phryd a'i gwedd yn ddawnus, ei
hymadrawdd yn serchus, a'i chynneddvau
yn voliannus.

2. Yn dawel ei hysbryd, yu serchog ei hwynebpryd, a'i dwylaw yn ddiwyd.

3. Ti thŷ yn drevnus, yn ei gorchwyl yn vedrus, a'i phlant yn vagwriaethus.

4. Ei deall yn llathraidd, ei gwybodau yn deuluaidd, a'i moesau yn vonedigaidd.

5. Yn brydverth ei hystavell, yn syw yn ei chell, ac yn trevnu yn ddi-gymhell.

6. Yn gyviawn ei bwriad, a meddwl ananllad, a buchedd diavrad.

7. Uvyddod rhywiog, genau tawedog, a gwylder serchog.

8. Yn hoyw yn ei thro, yn sywion ei dwylo, a'i gorchwyl yn gryno.

9. Yn ddwyvol ei devod, yn lân ei chydwybod, ac yn gywir iddei phriod.

10. Ei llavar yn rhadlon, yn hael ei chalon, ac yn gweled ei digon.

11. Yn bur ei buchedd, yn ddoeth ei hymarwedd, ac yn caru tangnevedd.

12. Ei thrawsiad yn syber, yn garuaidd ei mwynder, yn ei gall ei hyder.

13. Unllaw yn casglu, llaw arall yn rhânu, a'i phen yn pryderu.

14. Yn gywair ei fydd, a'i champau yn ddedwydd, ac yn ddoeth ei llawenydd.

15. Yn brydverth ei hymddwyn, yn erchi yn addwyn, ac yn gwrandaw ar bob cwyn.

16. Yn dda i'r cymmogion, yn drugarog wrth dylodion, ac yn coledd estron.

17. Ei theulu yn ei chanmol, ei deddvan yn rinweddol, a'i phlant yn eu hysgol.

18. Ei saig yn vlasus, ei hannerch yn weddus, a'i derbyn yn serchus.

19. Yn cael parch doethion, a chlod ei chymmogion, a bendith y tylodion.

20. Yn dda yn ei heglwys, yn dysgu yn ddiorthwys, ac ar Dduw yn ymbwys.

21. Yn ovni Duw beunydd, yn caru Duw'n ddedwydd, ac yn gweddio'n burfydd.

Ac velly tervyna.

8. LLYMA DRIODD Y CYBYDD.

(O'r un Llyvyr.)

Pwy bynag o ddŷn â vytho yu gybydd ni vydd ev heb y saith bechod marwawl, oni bydd tra hên, ac er ei hened ni ymedy ev â phechod nes i'r pechod ei adael ev yn gytav; a hyn â vydd mewn dau vodd; un o'r ddau, yw *rhâd yr Ysbryd Glan* yn ei orddiaws, ac yn rhagberi ar â wnelo ac â veddylio; a lle bo velly, *Nev i'r Enaid*; ail yw colli gan henaint, neu haint, pob galluogrydd pechu, ac nid diolch hyny i neb, ac nid gobaith amgen noc ufern i'r cyvryw.

1. TAIB camp a vydd ar gybydd, nid

amgen; ovni cadarn, casâu tylawd, a by-gwth gwan.

2. Tair cynneddy â vydd ar gybydd, nid amgen; caru arwylion, casâu genedigaethau, a chwennych tir arall.

3. Tri châs gan gybydd: tavaru, cerdd-awr, a neithiawr.

4. Tri pheth nis ceif cybydd vyth: bendith y gwan, clôd doethion, a rhâd Duw arno yn myned o'r bŷd.

5. Tri pheth ni wedd i gybydd: parch gan haelion, credu â ddyweto, a diolch gan â gaf o'r meddiant ar ei ôl.

6. Tri pheth y cyll cybydd yn dragywyddawl: ei dda bydawl, cariad y da rhinweddawl, a rhoddion gan Dduw.

7. Tri pheth â wna'r dyn â elo yn gybydd: rhoddi ar ei ol lle na bo raid wrth-ynt, colli pob rhinwedd ddâ â allai vod arno, a thybied ei hunan yn ddoeth cyd y bo ev yr annoethav o bob annoethav o bob annoeth.

8. Tri pheth y mae dŷn yn ymadael ag wynt pan ydd elo yn gybydd: ei glôd bydawl, ei gywilydd, a'i gydwylod.

9. Tri pheth a lawenâ y cybydd: ei vynyeh wahawdd, ei anvynyeh ovwy, a chafael tylawd dan ei gravanc.

10. Tri pheth ereill â wnant gybydd yn llawen: goganu hael, colledu tylawd, a thwyllaw cyviawn.

11. Tri pheth â wnant gybydd yn drist: mynych weled ceisiaid, colli gwaith, a rhyvel pendevigion.

12. Tri pheth â wnant gybydd yn glâv: cardoteion aml, newid ar y marchnadodd, a dyddanwech cerddau.

13. Tri pheth â wnant gybydd yn iach: aruthr o waith gan ei wasanaethyddion, ei wala yn ddi 'gost, a drudaniaeth yn y marchnadodd.

14. Tri pheth anwyl gan gybydd: cafaeliad yn lledrad, ei wraig yn tynu o vlaen yr ychain, a'i blant yn marw.

15. Tri pheth nid cywilydd gan gybydd eu gweled: llau ar ei ddillad, gwan yn ei regi, a doeth yn ymswyn rhagddo.

16. Tri pheth ni hawdd gefir gan gybydd: bwyd yn rhâd, gair da i gymmogion, a chynghor er daioni.

17. Tri pheth â ddeuant ar gybydd pan y bo'n ry hwyr: deall, cydwylod, a thi-veirwech.

18. Tri pheth ni ymadawant vyth â'r cybydd: y cythraul, canys hwnw yw y pechod, mellidith y tylawd, sev yw hyny eisiau tragwyddawl, a chov cydwylod yn y byd â ddaw.

19. Tri pheth â wnant i gybydd ymyn-

vydu: moliannu hael, goganu trachwant, a govyn rhoddion gantho.

20. Tri pheth y mae y cybydd yn eu hennill: melldith y tylodion, drygair y byd, a digovaint Duw.

21. Tri thâl y ceif y cybydd yn y byd hwn am ei ddâ: traferth yn eu casglu, goval yn eu cadw, a thristwch am orvod ymadael ag wynt a'u colli.

22. Tri brodyr cyweithas y sydd: brawd llwyd, bradwr, a chybydd.

23. Tri dŷn sy'n troi y byd wyneb i waered: celwyddawg, balch, a chybydd.

24. Tri phriv-gampau y cybydd: crib-ddeiliaw, gormesu, a dwyn yn lledrad ei eiddo ei hunan.

25. Tri dŷn â vyddant yn hên eu gwala cyn y cafont air da y byd: celwyddawg, avrywiawg, a chybydd.

26. Tri dŷn y sydd, ac â garo eu cyveillach, aed i ufern ac eve á geif ei wala wen o honynt: cyhuddwyr anudonllyd, ofeiriad godinebgar, a chybyddion.

27. Tri pheth yngadwed pob dŷn rhag-ddynt: ei cynddeiriog, athrodwr celwyddawg, a chybydd.

28. Tri pheth nid hawdd eu dala: carw gwyllt ar ben mynydd, llwynog mewn creigle coediog, a cheiniog cybydd ang-hawr.

29. Tri pheth nid mynych y cefir eu clywed: cân adar Rhianon, cân ddoethineb o ben Sais, a gwahoddiad i wledd gan gybydd.

30. Tri pheth yr un mor anhebyg y naill a'r llaill o' honynt i ddŷn: cnech hen wrach-an, chwyd llyfant, a chybydd.

31. Tri pheth â dybiant eu hunain yn ben ar y byd: costog ar ei domen ei hun, baw ar ben derwen, a hen gybydd.

32. Tri divrawd bŷd: celwyddawg, athroddgar, a chybydd; a'r cybydd yn bob un o'r tri; sev, o vod yn gybydd nis gellir amgen na bod yn bob un o'r ddau ereill.

33. Tri anallu Duw: digoni gwagedd merch, digoni rhyvig balchder, a digoni trachwant cybydd.

34. Tri dŷn nis gwyddys yn iawn pa un y dwg y diawl gyntav: twyllodrus, balch, a chybydd.

35. Tri pheth ni wnant les iddeu perchenogion: gwybodau diriaid, tavawd gwraig, a thrythgwd cybydd.

36. Tri thâl am ei olud y ceif cybydd mewn byd ar ol hwn: bod lle nis gall ymgyvoethogi, bod lle mae pob ceudodawl yn canvod eithavodd ei ddirieidi, a gorvod edrych o bell ar bob hael mewn gwynvyd heb dranc heb orphen.

37. Tri chymmydog goreu yn y byd: celvydd ei law, dedwydd ei vuchedd, a cybydd ar y grogbren.

38. Tri pheth goreu vydd eu crogi: eog haltt, het wleb, a chybydd.

39. Treth â gâr cybydd yn ei galon: gweled hael yn myned yn dlawd, gweled tŷ cymmogog ar dân, a gweled rhyw ddarwall i gael craf yn lledrad ar eiddo arall.

40. Tri pheth hawdd eu cyvriv: rhoddion gwr wrth gerdd yn ngwledd Sais, cynneddvau da crachvoneddig, a'r maint cybyddion â geir yn y nev.

41. Tri pheth gweddied pob dŷn nad elo vyth: yn nghrôg, yn valch, nac yn gybydd. Poed velly y bo vyth.

Ac velly tervyna Triodd y Cybydd.

9. TRIODD MAB Y CRINWAS.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri chying bŷd: crau nodwydd ddûr, carn Sais ar gelfaint, a drws cell mab y crinwas.

2. Tri chaled byd: dur naw gwynias, maen cellt, a chalun mab y crinwas.

3. Tri pheth ni wyddys ba le y maent: cydwybod anudonwr, diweirdeb merch tavarnwr, a gonestrwydd mab y crinwas.

4. Tri pheth nid hawdd eu dattod: creigiau'r Eryri, cwlwm cariad cywir, a chlo cist mab y crinwas.

5. Tri thrwm bŷd: Maen Cetti, llwyth yr Ychain Banawg, a golwg mab y crinwas.

6. Tri oer bŷd: trwyn milgi, elöen iâ, ac aelwyd mab y crinwas.

7. Tri llwm bŷd: maen calas, cevn anghenog yn nhir Sais, a bwrdd mab y crinwas.

8. Tri lle y bydd mawr newyn dŷn: yn ymlid meirch gwylltion ar vynydd, gwersyll pen hwyl, a gwedi ei ginio yn nhŷ mab y crinwas.

9. Tri lle y bydd prudd calon dŷn: yn nghyvedd Sais, myned iddei grogi, ac ar uchel wyl yn nhy mab y crinwas.

10. Tri pheth ni wyr neb o'r bŷd pa liw y sydd arnynt: rhawn paun yn castelli, mantell Tegau Eurvron, a cheiniog mab y crinwas.

11. Tri pheth nis gellir eu gwacach: masgell dedwydd, bwmbwl ar y dwr, a llaw mab y crinwas.

12. Tri pheth goreu foi ymhell oddi wrthynt: llong dyllog ar vôr, cwn cyn-ddeiriogion, a chyveillach mab y crinwas.

13. Tri pheth ni waeth i ddŷn ychydig no llawer o honynt: bara oferen, nawdd y creiriau, a rhoddion mab y crinwas.

14. Tri lle y bydd mawr anwyd dŷn: pen Banuwchdēni, marchogaeth casog eira, a rhwng y vaine a'r tân yn nhŷ mab y crinwas.

15. Tri atgas bŷd: meddw yn chwydu ar ei vwyd, balchder ofeiriad, ac ymarwedd mab y crinwas.

16. Tri pheth ni bydd gwell dŷn er â gafod ev o honynt: melldith tad a mam, dŵr swvn, a chymdeithas mab y crinwas.

17. Tri fannhirion bŷd: blaidd rheipus newynllyd, tōnau Caswēnan, ac anian mab y crinwas.

18. Tri lle nid mawr y chwennyechir bod ynddynt: ogov Wyth ac Annwyth,¹ fau dreigiau Faraon, a neuadd mab y crinwas.

19. Tri pheth over meddwl am danynt: cerdded ar ben, nyddu rhaf o dywod, ac ymddiried i vab y crinwas.

20. Tri pheth anhawdd eu gwneuthur, dispyddu y môr, symmud mynydd yn gyvan, a gwr da o vab y crinwas.

21. Tri pheth lleiav yn y bŷd: synwyrbwyll etiveddes deg oludog, tangnevoldeb gwr llys, a haelioni mab y crinwas.

22. Tri pheth ni wyddys pa vodd a'u gwneir: seilio tŷ ar ei nenbren, rhewi dŵr y'nghanol tawdd poeth, a chynghori mab y crinwas.

23. Tri pheth nis gellir gweled eu maint: cyvlediad goleuni, y wlad draw i'r wybren, a thrachwant mab y crinwas.

24. Tri pheth nid oes namyn yn mhervedd ufern le iddynt: twyll y Saeson, celwydd y Francod, ac enaid mab y crinwas.

25. Tri pheth nid ebrwydd a'u gwneir: arllwys pwll ufern, rhivo gronynau y mwg, a gwellâu calon mab y crinwas.

26. Tri pheth a aethant dros y byd: goleu y dydd, bawdd llyn llion, ac anghlod mab y crinwas.

*Ac velly terfyna; sev a'u dywed,
Davydd ab Gwilym.*

10. LLYMA DRIODD Y MEDDWIN.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri anivel avlan dros ben: hwch yn ymloi mewn drewdod, ei yn ymloddestu ar abwy pryvedlawn, a meddwin uwch ben ei ddiod.

2. Tri lledvegin mwyav disynwyr yn y byd: ysgerbwd o gybydd ni chymmer o'i eiddo ei hun, hen geiliaeydd dall, a meddwin.²

3. Tri balch ar ei campau: lleidyr gor-

¹ Oeth ac Annoeth. *Triodd Ynys Prydain.*

² Neu, a mochyn o veddwin.

wlad, ymladdwr pen fair, a bwystvil o veddwin.

4. Tri pheth gwrthun gan ddoeth: ymddyddan â hen wrachiol eis-ingrug, ymgystlwn â diriaid cyvaddev, ac ymgveillachu â meddwin.

5. Tri dŷn a ostyngant eu gwarau val lladdgwn de vaid: lēn odinebwr yn gwân o buteindy, gwibleidr yn nyvnder nos lle gwelo eilun dŷn o bell, a meddwin lle cyvarfo â dŷn ymarweddgal.

6. Tri dyn diriaid hawdd iawn eu hebgor ymhob cynmodogaeth: cybydd lloddradgar, anudonwr cyvlog, a dihiryn meddw.

7. Tri pheth fuaidd yr olwg arnynt: hwch yn bwyta ei gwared, ei yn ymborth ar ei chwydion, a bwystvil o veddwin yn glawerio uwch ben ei ddiod.

8. Tri pheth y bydd meddwin bob amser: mochynaid ar ei gorf, ynvydŵl yn ei veddwl, a clythraul yn ei gynnedd.¹

9. Tri pheth anfaledig ar veddwin: gweniaith twyllodrus, diehellion hocedgar, a chenvigen at bob un â ovno ei vod yn brydverthach noc eve ei hunan.

10. Tri lletty cyfredin meddwin: bol clawdd, gwalva cŵn, a thwlc môch.

11. Tri pheth ymrwysgus dros bēn: ynvyd a'i fon yn bygwith lle na bo neb yn gweled noc yn clywed drwy wybod iddo, taiog yn ei ddillad newydd ddyw sul, a meddwin yn ei davarn tra bo grôd yn ei valleg.²

12. Tair bost digriv dros ben eu clywed: Sais yn hostio ei radlondeb, cybydd yn hostio ei haelioni, a meddwin yn hostio ei synwyr pen.

13. Tri pheth o'i dda bydawl y cyll meddwin yn llwyr: ei olud, ei iecbyd, a'i ymbwyll.

14. Tri pheth o'i dda tragwyddawl y cyll meddwin yn llwyr: ceudawd gwybodawl, awen gysevin, a bodd Duw.³

15. Tri pheth ydd â'r dŷn goreu yn y byd pan elo yn veddwin: yn gelwyddwr, yn vradwr, ac yn lleidr.

16. Tri pheth naturiawl i veddwin: caru y cwrw yn vwy no'i blant anghenus, caru y celwydd yn vwy no'r gwir, ac angharu, cymmaint â bod heb gwrw, pob un na vytho yn gydveddwin iddo.

17. Tri pheth ni waeth gan veddwin

¹ *Llyvyr arall*—Tri pheth y gwna y meddwin: ymddevodi yn vochynaid, ymchwedleua yn vwystvilaid, ac ymgynneddva yn gythreulaid.

² *Llyvyr arall*—Tri ymrwysgwr gwych dros ben yn eu meddyliau eu hunain; Ynvyd a'i fon yn mysg plant a benywod, mab gwreng yn ei ddillad sul, a meddwin yn ei davarn tra chafod echwyn.

³ *Llyvyr arall*—Ymbwyll ceudodawl, awen naturiawl, a chariad Duw.

ronyn o'u tòri yn y lle bo gantho: gair da pob dŷn na vo mor ddiriaid a'i hunan, addewid à wnclo dan dwng ac adduned, a gorchymynion Duw heb ronyn yn talmu arno.

18. Tri lle ni châr veddwyn vod ynddynt vwy noc y câr y tân ar ei groen: ei gartrev ei hun, cyveillach dynion pryverth, a man lle na bo digon o gwrw y naill ai yn llâd neu yn lledrad.

19. Tri dirieidi a gydgerddant yn anesgorawl â meddwdawd: puteindra, lledrad, a llovruddiaeth.

20. Tri pheth serch eu crogi ni wna y meddwyn: talu am à gafo, perchi deddvoldeb, ac arbed o'r bola y gronyn lleiav i'r cevn.

24. Tri chyveillion meddwyn: puteiniaid, bradwyr, a lladron.

22. Tri chorn enllib ac athrawd: puten pen fordd, bardd yspyddaid, a meddwyn.

23. Tri pheth à welir yn wastadawl ar veddwyn: tylodi mawr, aviechyd mawr, a mawr dros ben o bob dirieidi.

24. Tri pheth anverth eu clywed: hogi lliv, brevoriad asyn, a dadwrdd meddwyn mewn tavarn.

25. Tair camp à vyddant yn eu trevn ar veddwyn: ymserthu yn avlan, enllibaw yn gelwyddgar, ac ymorphwyllaw yn gyn-ddeiriog.

26. Tri pheth à geir gan veddwyn am volaid dda o gwrw: gwedyd y celwydd à vyner, dangos yr anvocs à vyner, agwneuthur y gyvlavan à vyner.

27. Tri pheth cyvarwydd arnynt y bydd pob meddwyn: enllib i bob dŷn dosbarthus, meginaw cynhenau, ac ymddichellu i gael cwrw ei wala heb na thal na diolch.

28. Tri pheth a wna pob meddwyn heb ronyn yn talmu ar ei gydwybod: gwedyd i'e gyda phob dŷn a'i portho à chwirw ai ar wir ai ar gelwydd y gweto, gwaradwyddaw pob un na roddo ddi'od iddo, a chenvigenu wrth bob un na vytho gynnryced ag ev ei hunan.¹

29. Tri thal à vydd i veddwyn am ei veddwdawd: ei gasâu gan bob doeth a deddvol, ei ovni gan blant a benywod, ac am hyny cael euro ei ben yn ddiogel ac yn dda gan bob arall, a chan bob un y trotho ev davawd yn ei ben y eu herbyn.

30. Tri pheth y dylid eu pwyaw yn dda: gwcnith ar y llawr dyrni, brethyn mewn pandy, a chlopa meddwyn pa le bynag y bytho.

¹ *Llyfyr arall*—Gwedyd i'e gyda phòb un o vlaen ei wnech, gwedyd yn erbyn pob dyn drach ei gevn, a gwedyd cynnrgw ag a'i dysgo'r diawl am bob da ei gynmeddva.

31. Tri châs gan veddwyn: gwedyd y gwir, ymarver à syberwyd, a thalu i bawb ei eiddo.

32. Tri pheth ni vawr ymarver meddwyn ag wynt: rhadlondeb, tangnevgarwch, a gwybodau daionus.

33. Tri pheth ynghylch meddwyn à ddrewant yn faidd: ei ddillad, ei anadl, a'i ymadroddion.

34. Tri pheth sy'n drewi yn velennydd ymhob mân: clòd coegyn tringar, mawl cybydd goludvalch, ac enw meddwyn.

35. Tri pheth echrys eu drygsawr: hên gadno bras mewn prysgle, morvil marw ar y veisdon, a mochyn o veddwyn.

36. Tri pheth y bydd meddwyn: cyvaill gwâl cwn a moch, rhyswr puteiniaid, a gwarthruddwr pob dŷn bucheddawl.

37. Tri dŷn a vyddant bob amser yn yr un-groen à meddwyn: dihiryn twyllvawr, anrheithwr, ac anudonwr.

38. Tair prîvgamp meddwyn: chwydu ar ei vywyd, piso yn ei eistedd, ac ymdomi yn ei wâl.¹

39. Tri hofder meddwyn: divriaw y mwyav a'i câr ac a'i coledd, ymgyvrinaw à phob dihiryn à roddo iddo gwrw, a meddwi yn orchestawl.

40. Tri gormes cymmudogaeth: melinydd lladronig, cybydd anghawr, a rheipusdwrch o veddwyn, am nad diogel i neb ei eiddo ei hunan lle bytho un neu arall o honynt.

41. Tri pheth à welir amlav ar veddwyn: ymvydiaw yn voehyn, ymvucheddu yn gythraul, ac ymorvoleddu yn ei ddihirwch.

42. Tri pheth à welir ar veddwyn, a moled a'u molo: ei syberwyd parth ag at ddyeithriad, ei gyvawnder parth ag at y dylai ev yn vwyav eu caru, a'i wroldeb lle cafo y vuddugoliaeth ar blant bychain a benywod egwan.

43. Tri dŷn y sydd ni waeth peidiaw na'u cynghori: ysgotyn o gybydd anghawr, dŷn celwyddawg anudonllyd, a meddwyn.

44. Tri pheth ni waeth i verch gael ei chrogi wrth ei sodlau no'u cael: cariad mab arglwydd, gair da gan garnbuten, a gwr o veddwyn.

45. Tri gweision pênav y diawl yn hyn o vŷd: godinebwr, anudonwr, a meddwyn; canys blaenoriaid pob divrawd ac anrhaith ydynt.

46. Tri dihiryn anynad y sydd, ac nid teilwng y diawllicav o'r diawlaid i ddala canwyll iddynt, nac i'r naill neu'r llall o honynt: cybydd, hocedydd, a meddwyn;

¹ *Llyfyr arall*—Piso yn y gwely, a gwneuthur ei raid yn ei vreccan.

a phencrest ar bob drwg yw pob un o'r tri.

47. Tri phrivorchest meddwyn : gwedyd celwydd a goreuwyr y greft, darllaw twyll a chadeiriogion y celvyddyd, a thravlynceu diod ag un avanc à vu erioed.¹

48. Tri pheth rhy avlan i ymgyfwrdd â nhwy : ysgarthion geudy, abwy mewn clawdd, a meddwyn mewn tavern.

49. Tri pheth ymswyned pob dŷn rhag ei vnyed : yn anudonwr, yn gybydd, ac yn veddwyn; canys o vod yn un o'r evyryw ddrygwyr, y bydd arno bob drwg arall yn anesgorawl.

50. Tri pheth cadwed Duw bob dŷn rhagddynt : meddwl gwallgovus, gwall-obaith anghenawl, a chyveillach meddwyn.
Ac velly tervynu.

11. LLYMA DRIODD Y CYMRO.

Y rhai hyn y dylai bob Cymro eu gwylbod a'u hystyried yn drybwyll, a gwneuthur yn eu hól, rhag dwyn gwaradwydd arno ev ei hunan, ac ar ei wlad, a'i genedl.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri pheth y dylai bob Cymro vod val nas gwaradwyddo na'i hun, na'i wlad, na'i genedl : yn hael, yn ddewr, ac yn drugar-awg.

2. Tri pheth sy glodvawr i Gymro eu diwyllio : ei dattrev, ei deulu, a'i varn.²

3. Tri pheth y dylai Gymro vod er ennill cariad ei wlad a'i genedl : yn ddi-valch, yn ddirachwant, ac yn ddiuiwed.

4. Tri ymddwyn à ddylid ar Gymro parth ag at a'i amharcho, a hyn i gyd yn yr un amrant : ymwrth, maddeu, ac anghov-iaw.

5. Tri pheth y dylai bob Cymro eu covio yn ddi dŵr, rhag eu hanmharchu o hano : ei dād, ei wlad, a'i enw o Gymro.

6. Tri pheth y dylai bob Cymro eu cadw yn ei veddwl ac ar ei gov yn wastad : ei ddyled, a'i dylai, ac à ddylir gymmain un; a bydded ei ddyled à ddylir, ac yna iawn a mād a'i dylai.

7. Tri pheth y dylai Cymro eu cadw a'u hamddifyn hyd varw : ei gledd, ei gyvrin, a'i gyvaill.

8. Tri pheth y dylai Cymro varw yn eu plaid : ei wlad, ei air da, a'r gwirionedd ba bynag y bo.

9. Tair cynneddv gynhenid Cymro y dylai ev eu gwellâu : rhy lew, rhy laryaidd, a rhy lawen.

10. Tri pheth dan bwyll a rhîol à vydd-

ant hardd ar Gymro : glewder, llaryeidd-der, a llawenydd.

11. Tri pheth y dylai Gymro eu caru o vlaen dim : cenedl y Cymry, devodau a moesau y Cymry, ac iaith y Cymry.

12. Tri pheth à ddylaint vod bob amser ar gov pob Cymro eynhenid : ei Dduw, ei ddŷn, a'i ddyled.

13. Tri pheth y câr pob Cymro cywir : iaith ei wlad, doethiueb ei wlad, ac ymborth ei wlad.

14. Tri anrhydedd Cymro : ymarver â champau yr hên Gymry, myvyriaw gwellâu y campau sydd yn awr, a chwilio'r byd am gampau daionus nas gwybuwyd am danynt hyd-yn-llyn.

15. Tair camp waradwyddus ar Gymro : edrych ag un llygad, gwrandaw ag un clust, a chynnorthwyaw ag un llaw.

16. Tri pheth y dylai bob Cymro cynneddvol eu gwneuthur : ei arad, ei lyvyr, a'i gyvraith.

17. Tri pheth anrhydeddus eu bod ar bob Cymro, mal y bo gyvungamp â'r hên Gymry gynt : bod yn hael, bod yn wrawl, a bod yn hawddgar.

18. Tri pheth o'u bod ar ddyng tynger mai nid Cymro ydyw : cybyddiaeth, llyvredd, a sarugrwydd.

19. Tri pheth na choelied un Cymro : à weto ddiert, à weter yn erbyn diert, ac à weter yn erbyn a ddylai vod.

20. Tri gair y dylai bob Cymro eu hystyried yn llwyr, ac ymddarbod yn gyviawn a'u pwyll a'u hystyr : Duw, Dŷn, a Chymro.

21. Tri pheth à weddant yn oreu i Gymro o'u cael o'i genedl a'i wlad ei hunan : brenin, gwraig, a chyvaill.

22. Tri pheth diert, ac estrawn y dylai Gymro lwyrr ymwrthod ag wynt : iaith, devawd, a chyvrin.

23. Tri pheth à gadwant yr enw o Gymro rhag diryviaeth : cynnal o Gymro hawl ac anrhydedd ei genedl, byw arno ei hunan, a byw val y dylai parth ag at DDUW a Dŷn.

24. Tri pheth y sydd o genedl y Gymry yn oreuron o'u rhyw yn y bŷd : barddas, rhaith, a cherdd dant.

25. Tri pheth à anrhydeddant Gymro : cadernyd tangnevus, doethineb haelionus, a llawenydd o gallineb.

26. Tri pheth clodvawr eu bod ar Gymro : gwybodau doethineb, devodau rhadlondeb, ac ymbwyll ystyrgar.

27. Tri pheth à urddant Gymro o iawn ymarver ag wynt : divyrwech ei genedl, bonedd-gamp ei genedl, a nwyvuser ei genedl.

¹ *Llyvyr arall*—ag un morvil, &c.

² *Llyvyr arall*—ei dir, ei dylwyth, a'i varn.

28. Tri chyntevigaeth Cymro ar bob cenedl arall yn Ynys Prydain: cyntevig o briodawr, cyntevig o vrodoriaeth, a chyn-
tevig o Gristionogaeth.

29. Tri pheth anhebgor i Gymro val nas gwarthrudder ei wlad a'i genedl: ymddar-
bod yn ddoeth, ymfydiau yn gall, ac ym-
vucheddu yn lân.

*Hopgin Twm Philip o'r Gelli Vid a'u
dywed. Ac velly terryna.*

12. TRIODD Y SAIS.

(O'r un Llyvyr.)

1. TAIR cenedl ormes Ynys Prydain: y
Gwyddyl Fichti, cywdawd y Coraniaid, a
chenedl y Sais.

2. Tri dinystr byd: trachwant cyvoeth,
ymgais am rwysg, a brâd Sais

3. Tri pheth nis gellir eu chwilio i
maes: dirgelion Duw, y devnyn cyntaf o'r
môr, a dichellion Sais.

4. Tri pheth à gyrhaeddant bedryvan
bÿd: goleu yr haul, clôd gwas gwÿch, a
frost Sais.

5. Tri pheth goreu pa bellav y bônt:
cwn cyndeirogion, melltith Duw, a Sais.

6. Tri pheth gocheled pawb val tân ar
ei groen: benyw newyddiongar, llochi pen
neidr, a chyveillach Sais.

7. Tri pheth hawdd eu gweled: haul
ganol-dydd tesog, dwr yn môr Havren, a
gwylltviledd Sais.

8. Tri pheth anhawdd eu cael: aur gan
gybydd, cariad gan ddiawl, a moesgarwch
gan Sais.

9. Tri pheth anwadal: lleuad newydd,
ceiliog gwynt, a fyddlondeb Sais.

10. Tri pheth nid oes eu caletach: maen
cellt, torth haidd cybydd, a chalón Sais.

11. Tri pheth goreu pa leiaf o honynt
yn Nghymru: tylodi, cynneddvau drwg,
ac eppil Sais.

12. Tri enw hyd yn mhedyvan byd y
rhoddir ar à ddyco eiddo arall, anrheithwr,
carn-leidr, a Sais.

13. Tri lle ni vyddant heb lawer o waed:
bola horen, lladdva cigydd, a gwareuva
Sais.

14. Tri pheth y sy yn ymborth ar waed:
chwanen, rhyvelwr cyvlog, a Sais.

15. Tri gormail mawr ar Gymro: bod
yn nghrog gerydd ei sodlau, gorwedd ar
varwor bywlog, a bod yn ngwlad Sais.

16. Tri gelyn penav Cymro: ei galon
hygred ei hân, cythraul adeiniog o ufern,
a charn Sais.

17. Tri pheth ni vawr gysger lle bônt:
gwrach ymgeintachgar, cathau catherig, a
dadwrdd Sais.

18. Tri pheth anverth i glust Cymro:
rhine lliv yn ei hogi, bonllev ysbryd Mallt
y Cwd, a chwaldodach Sais.

19. Tri llais à gydgynghaneddant yn
gywair dros ben: ystgwrlwgach drain dau
grochan, llais maendwr braen yn syrthio,
ac iaith y Sais.

20. Tri pheth tragerwin a thrwsgl eu
sain: llew iâr à vyddis yn ngavael â'i chyn-
fon, mên olwynog yn treiglo carnedd a
chlogwyn, ac ymadroddiaeth Sais.

21. Tri pheth à wnant gân gytgerdd o'r
vath ag y bo: dannedd ysgyrnyglyd, llew
paen yn darogan gwlaw, a llavar Sais.

22. Tri pheth ni chodir o'r tân iddeu
clywed: dwr yn difod marwor, hên wrach
yn brâmu, a chywydd Sais.

23. Tri pheth à vyddant oreu lle nas
clywer: crochwerthiniad hên verchetach,
ubain cwn ganol nôs, a pharablaeth Sais.

24. Tri pheth anhebgor mewn cân i
ddiawl: gwich hÿch pan a'i lladder, ofeir-
iad rheglyd, a brygawthen Sais.

25. Tri pheth cared a'u caro: ofeiriad
bolvras yn canu oferen, llew enaid gan
ddiawl, a charol Sais.

26. Tri pheth anhydrewn eu devnydd:
nyth ysguthan, cernydd Moel Maen Llwyd,
ac iaith y Sais.

27. Tri pheth nid oes daw arnynt: clap
y velin, bwmbwr y môr, a chelwydd Sais.

28. Tri pheth à wnant leidr: newyn an-
lloesiadwy, anmhwyl geni, a chymdeithas
Sais.

29. Tri pheth goreu ganddynt eu hunain:
twrch, llyfan, a Sais.

30. Tri phêll bÿd: pen eithav taith y
gwynt, caerau y gorllewydd, ac eithavodd
twyll Sais.

31. Tri pheth à vyddant oreu pan a'u
croger: gleisiad hallt, het wlêb, a charn
Sais.

32. Tri pheth annigriv à barant ddigriv-
wch: merch binvaleh yn brâmu yn y eorel-
wi, meddw yn ymladd a phost, ac ymfrost
gwag Sais.

33. Tri pheth à vyddant yn hir cyn a'u
gorphener: dispyddu y Morwerydd, tringo
ar hyd ysgwl i'r haul, a dadvileiniaw
Sais.

34. Tri garw anhawdd ei llyvnu: creig-
iau Glyn Tornant, friw cybydd, a moesau
Sais.

35. Tri pheth ni vydd difyg canu iddynt
pan a'u gweler: môr yn sych, haul yn codi
yn y llywynydd, a serchogwydd gan Sais.

36. Tri pheth hawdd iawn eu hebgor:
tân ar groen, cynghorion cybydd, a syber-
wyd Sais.

37. Tri pheth ni vydd neb well o'u cael: chwain yn ei wely, drain yn ei iŵd, a chymmwynason Sais.

38. Tri pheth ni vawr ymddiriedir iddynt: mur crinwellt rhag tân, cleddy brwynen rhag gelyn, ac addewidion Sais.

39. Tri pheth ni welir yn ebrwydd: môr dros Vanuwchdeni, medi gwenith ar wyneb Morwerydd, a gwirionedd gan Sais.

40. Tri pheth ni wnant lês i wlad Gymru: mawr dês yn Ebrill, mawr wlaw yn y cybauar, a thavod têtg Sais.

41. Tri dŷn ni vawr hofant eu cyvlwr: cybydd lle bo traul arian, gwr call yn mhlith cenvaint o veddwon, a Chymro yn nhir Sais.

42. Tri anhebgor ufern: rhingyll, brawd llwyd, a Sais.

43. Tri pheth goren i Gymro po leiaf y gwypo am danynt: y cywyn du, melltith Duw, a chyvrwysder Sais.

44. Tri pheth ni ddygant osod ond ar eu gwànach: eath, moirvan, a Sais.

45. Tri pheth ni vydd da eu damwain: eath yn ufern, cyw colomen lle bo cyrch barcutod, a Chymro yn nghyveillach Sais.

46. Tri pheth ni mawr gyttunant: ewn â moch, cybydd â hael, a Chymro â Sais.

47. Tri pheth anaml eu cael: y sêr â sythiant o'r wybren, aur o law cybydd, a diogelwch i Gymro yn nghartref Sais.

48. Tri pheth anhawdd eu cael: nyth cog yn mhen derwen, cist cybydd heb glô, a thegwch gan Sais.

49. Tri pheth ni wyddis pa bryd a'u gwrthrudder: lollt y daran, trenlliv Bwlech Havren, ac anhaith Sais.

50. Tri pheth ni waeth genyv weled un ncc arall o honynt: crogi vy nhêd, vy nghartref a'm teulu ynddo ar dân, a llawenydd Sais.

51. Tri pheth â gâr vy nghalon eu gwelod: mêl ar vy mrcelldan, wyneb y verch â garav, a chebystr am wddwg Sais.

52. Tri dŷn â vawr gerir gan Gymro: badd wrth vaint a devod yr hen Gymry, deiwiwr bav cybydd, a chrogwr Sais.

Ac velly terryma Triodd y Sais; sef ydynt rhiv wythnosau y vlywyddyn. Hopgin Twm Philip o'r Gelli Vid a'u cwt, ger bron cadair wrth gerdd darawd Tir Iarll, y bymtheg vwyddyn o goroniad y Vrenines Esbed; sef gwyliau y Sulwyn, 1572.

[Hyd yma o lyvyr Thomas ab Ivan; y mae genyv gyvysgriv arall o Driodd y Sais a Thriodd y Cymro, o lyvyr Sion Philip o Droês, â ysgrivenwyd, wrth bob tebyg-

aeth, ynghylch yr amser y bu Oliver Cromwell yn ei rwyg.

IOLO MORGANWG.]

Yn gymmaint â bod Triodd y Cymro a Thriodd y Sais yn myned dan enw Hopgin Thomas Philip o'r *Gelli Vid* ve welir rhywvaint o gyvathraech rhwng â ganlyn â'i enw ev. O'r Llyvyr Coch o Hergest y tynwyd y cyvysgriv cyntaf, a'r ail o hên ysgrivlyvr y diweddar Ivan Wiliam o'r Ferm yn mhlwyf Llanvleiddan gerllaw y Bont Vaen yn Morganwg.

IOLO MORGANWG.

(*O'r Llyvyr Coch o Hergest.*¹)

LLYMA DRIODD GWILYM HIR, SAER HOPGIN AB THOMAS AB PHILIP.

1. TRI chasbeth Gwilym Hir Saer: eferen sul, dadleu, a marchnad.

2. Tri pheth arall sydd gas gantho: nid amgen, tavarnau, a cherddau, a chreiriau.

3. Tri pheth y sydd gas-ach gantho o'r cwbl: cfeiriad, a phrydydd, a chlerwr.

[Y mae Edward Llwyd (Arch. Brit. p. 264.) yn sôn am y Triodd hyn a'u bod yn y Llyvyr Coch o Hergest, yn mhlith Triodd creill. IOLO MORGANWG.]

Ysgriv, o lyvyr Ivan Wiliam o'r Ferm; a'u hanes, val y canlyn:—

Hopgin Thomas Philip oedd yn byw yn y *Gelli Vid* yn mhlwyf *Gwyn Ogwr*, yn betchen ar y lle, ac eve â wnaeth dŷ newydd yno: wedi ei gwblâu eve â roes wahoddiad i lawer o brydyddion y wlad i ddyvod yno i giniawa ac i ganu. Nid oedd na threvnus na gweddus, ar hyny o bryd ac achos, i neb ond bardd vined i mewn i'r neuadd; ond un *Gwilym Hir*, gwr o *Saer*, ag oedd yno ar hyny o amser yn gweithio, â aeth i mewn; a chan y gwyddid mai dŷn syuwyrol, deallus, ac y mala iawn oedd ev, ve archwyd iddo ciste i lawr; hyny â wnaeth ev, gan wrandaw yn ddivlin iawn ar y cerddau â ganai rai ac â ddatganai ereill yno. Yn mhlith y prydyddion ydd oedd un yn ofeiriad y *Khath*; un a vuasai, nid yn hir cyn hyny, ar dreigl *Clera* ar hyd y wlad; hyny yw yn canu cerdd ac yn chwareu y crwth, wrth ganu o dŷ beugilydd, ac ar ben fair a marchnad, yr hyn nid oedd yn beth yn ei le herwydd arver y prydyddion dysgedig.

Ve hapiwys vod yno ddatlu tyn yn eu plith am greiriau, llw, a thwng, yr hen veirdd Cymeig: a chanu am y varchnad ag oedd Hopgin Thomas Philip wedi ei

¹ Mewn llaw diweddarach no chof y llyvyr neu o leiaf mi â debygwn hyny—

sevyllu yn *Ngllynogwr*. Ac am y tavaru newydd yno a'i gwrw da; y rhai o'r ofeiriad o brydyddion á vynaint ddadlu yn dyn ac yn daer yn mhlaid y grevydd o Ruvain, ac eferen ar bob sul a gwyl: O'r diwedd, gwedi datgan cerdd, a rhywvaint o driodd gan un ag arall o honynt, gofynwyd i *Wilym Hir* am ryw beth ar gerdd, neu am ryw ddoethineb ar un neu arall o geinciau cerdd davawd. Chwi á gewch ryw beth, ebai ve; ac os rhy anmrwd y bydd, nid oes i chwi ond ei bob i ev. Yna eve á ddywed y triodd hyn yn sên i'r dadleu ag oedd ganddynt am greiriau, ac eferen sul, a'r tavaru, a'r varehnad dlawd à vuwyd yn canu iddi, val hyn:—

1. Tri chasbeth *Gwilym Hir Saer*: eferen sul, a dadlan, a marchnad dlawd.

2. Tri pheth arall sy gâs gantlo: nid amgen, tavaru, a cherddau, a chreiriau.

3. Tri pheth sydd gasach gantho no'r cwbl: efeiriad, a chybydd, a chlerwr.

Ac yna eve a'u dywed ar vesur triban, val hyn:—

Tri pheth sy gâs avrived:

Dadleuon dyn pengaled,

Sain di lês eferen sul,

A marchnad gul heb drwydded.

Câs havyd tri pheth arall:

Y creiriau à gâr anghall,

Tavaru lle mae'r drwg a'i dardd,

A cherddau bardd diddëall.

Tri pheth mwy câs no'r cyvan:

Ofeiriad balch ei anian,

Prydydd pwl yn vardd y blawd,

A chlerwr tlawd ei driban.

Gwilym Hir Saer a'i cant.

Wrth yr hanesan uchod gwelir vod yr arver o brydu Triodd wedi parâu ymhlith y prydyddion Cymreig hyd yn lled-ddiweddau; gwelir hyn hevyd wrth yr hanes à roddir am Driodd y Cymro a'r Sais; ac am Dribanau *Gwilym Hir*, nid aml, yr wyf yn meddwl, y ceir eu henach, yn enwedig yn y modd a'u cenir gantlo; sev yw hyn, yn yrun moddag y cenir Triban Morganwg hyd y dydd heddyw; sev ar accen a chorvânau cyv-lavar, a'r breichiau yn gydwestad, ac nid ar gorvânau amrycilion eu pwys a'u haccenion, val y cenid yr *Hên Driban Cyrech*, o ba un y mae Triban Morganwg yn deilliaw, ac i ba un y mae Llywelyn Sion ac creill yn rhoi enw Triban Morganwg.

IOLO MORGANOG.

14. TRIODD GWIW EU GWYBOD AC EU COVIO, ER ADDYSG DOETHINEB, AC ER YMDDEVODI YN LAN AC YN VOLIANNUS.

(*O Llywyr Sion Philip o Dreôs.*)

1. Tri uubeu cerdd: prydu, canu telyn, a chyvarwyddyd.

2. Tri fyniant gwr: aredig trev tîd, arddadlu ei hawl yn dda, a dwyn ei blant ar vonedd.

3. Tri gorevras dirieidi: glythineb, ymladd, ac anwadalwch.

4. Tri bendith ni advant dŷn nac i newyn nac i noethni: bendith ei beriglawr, bendith arglwydd priodawr, a bendith bardd linolingerdd.

5. Tri bendith y sydd well no'r tri bendith hyn: bendith tîd a mam, bendith clav a chlwyvus, a bendith dŷn advydig.

6. Tri pheth ni vedr namyn doeth neu ddedwydd ymgadw yn amserawl rhag-ddynt: godineb, meddwdawd, ac overedd.

7. Tri ymborth gwr: hela, a chyvnewid, ac aredig.

8. Tri rhyvel yn heddwch: drygwraig, dryg-dŷr, a dryg-arglwydd.

9. Tri thywysogaeth dedwydd: bod yn dda ei wasanaeth, yn dda ei anian, ac yn dda ei gyvrinach; a hyny ni chyngain namyn a chrevyddes neu voneddig.

10. Tri dŷn y mae iawn rhoddi bŷyd iddynt: ymdeithydd, golychwydwr, a llawurwr.

11. Tri charelyn dŷn: tân, dŷr, ac arglwydd cyvoeth.

12. Tri pheth à ddarestwng gwr: gwraig ddrwg, trevn ddrwg, a gair drwg amdano.

13. Tri pheth a arddyrchavael gwr: gwraig ddyun ddiawr, arglwydd diwyd diwith, a diflais heddwch.

14. Tri anghyvartal byd: berthawg, a charu, ac angau.

15. Tri glwth byd: brenin, môr, a dinas.

16. Tri pheth ni ellir bod hebddynt er maint o ddrwg à wnelont: tân, dŷr, a thywysawg

17. Tri chyfredin bŷd: gwraig, clawr tawlbridd, a thelyn.

18. Tri pheth à syrth ar ddŷn heb yn wybod iddo: hun, henaint, a phechawd.

19. Tri merthyrolaeth heb ladd dŷn: haelder yn nhlodi, diweirdeb yn iuenctid, a chaingynnal heb gyvaeth.

20. Tri melys byd: methu, a synu, a phechu.

21. Tri chadarn byd: arglwydd, a dryg, a diddim.

22. Tri ystyr y sydd i hustyng: meddiant, a thwyll, a gwylder.

23. Tri chasbeth doethion Rhuvain: milgi hwy, bardd annigriv, a gwraig hagr.

24. Tri rhwydd hynt: eferen, a chiniauw, a chydymaith da.

25. Tri avrwydd hynt: diaspad, drychin, ac ymlid.

26. Tri dŷn y mae yn iawn bod yn dda wrthynt: gweddw, ac alltud, ac amddivad.

27. Tri pheth y sydd hawdd eu diolch i ddŷn: gwahawdd, rhybudd, ac anrheg.

28. Tri dŷn yn lawl a braint ceraint: gweddw, alltud, ac amddivad.

29. Tri pheth ni wêl dŷn ei ddigon o honynt: hoedl, iechyd, a chyvoeth.

30. Tri pheth á gynnal hir ddirieidi ar ddŷn: drygioni, dryganian, a glythineb.

31. Tri gogyvlawnder gwr yn myned y'ngyrrch a gorsedd dadlau: fyniant yn ceisio da, dawn yn ei gafael, a dedwyddyd yn ymgynnal yuddo wedi ei cafer.

32. Tri chaingynnal dedwydd: nawdd, elusenau, a dyddanwch.

Ac velly tervyna.

15. TRIODD Y DOETHION.

Sev cynghorion er daioni yr enaid, a lles bywyd corforawl, o Llyvyr Gwilym Tew Brydydd.

(O'r un Llyvyr.)

1. Tri madgael y sydd, ac a'u cafo nid rhaid iddo ychwaneg: câr cywir, eydwybod lân, a deall ar iawn a gwirionedd.

2. Tri pheth â barant hir iechyd ac einioes: gweithgarwch cymmesurawl, myvyr-dawd awenaidd, a thangnev meddwl.

3. Tri pheth goreu y byd hyn: iechyd corf, pwyllgarwch meddwl, a chydwybod dangneveddus.

4. Tri pheth â wnant ddedwydd: gwyrbodau daionus, devodau moliannus a thangnev cydwybod; ac a'u medd nid rhaid iddo mwy.

5. Tri pheth goreu vydd eu gochelyd â holl nerth traed ac ymbwyll: neidyr ddu, merch gnawdgar, a phechawd amlwg.

6. Tri pheth, bod hebddynt, bod heb y cwbl â wedd ar ddŷn eu meddu: heb gwilydd, heb wybodaeth, a heb gywirdeb.

7. Tri pheth ni chywelyvant vyth: cwsg mawr â gwybodau, golud â haelder, a fydd yn Nuw â bydoldeb.

8. Tri pheth nid call rhwy ymddiried iddynt: gwyntodd gwanwyn, breuddwyd meddwyn, a llwyddiant bydawl.

9. Tri pheth ni chydvyddant byth: dwy wraig yn yr un tŷ, dwy gâth am yr un lygoden, a dau vab am yr un verch.¹

¹ Gwel riv 132.

10. Tri pheth â gydgerddant â serch ar verchaid: traferth corf, colli cwsg, a gwall ymaswyn.

11. Tri pheth nid call eu bostio: blas dy gwrw, tegwch dy wraig, a rhiv yr arian yn dy bwrs.

12. Tri pheth nid raid addysg arnynt: cysgu, chwerthin, a charu.

13. Tri anghysur gwr yn ei dŷ: sawell vyglyd, tô dyverillyd, a gwraig grintachlyd.

14. Tri choll â vyddant goll dros byth: coll morwyndawd, coll amser, a choll gair da.

15. Tri chlwyv nis gellir eu meddyg: poethni gwynovaint, cariad rhicinverch, a chnôad cydwybod

16. Tri pheth goreu pa bellav oddi wrthynt: ci cynddeiriog, merch anllad, a gwr gwenieithus.

17. Tri pheth iachus eu harver: rhodio yn vywus, llavaru yn soniarus, ac ymborth lywodraethus.

18. Tri anheggor travaelwr: march da, bathgod lawn, a chyvaill cywir.

19. Tri anheggor meddyg: llaw rhicinverch, llygad hebog, a chalon llew.

20. Tri anheggor celwyddwr: côv da, wyneb cadarn, a fol i wrandaw.

21. Tri pheth â welir ar y paen: gwisg angel, rhodiad lleidyr, a llev cythraul.

22. Tri anghudd pob llysewyn: ei vlâs, ei vloteuaeth, a'i addon.

23. Tri pheth anverth eu gweled: mâb diddysg, merch drythyll, ac ofeiriad ymladdgar.

24. Tri dŷn y chwerddir am eu pênau: hên wrach yn ymbincio, hen wr yn neidio, a hen ofeiriad meddw.

25. Tri pheth nid hawdd eu cael: cywirdeb mewn gweniaith, pwyll mewn bôl brâs, a dysg ar dda mewn cyveillach ddrwg.

26. Tri pheth da clustveinio arnynt: cynghor doeth, llavar gwirionedd, a'r ceiliog pylgain.

27. Tri overwaith bŷd: cyrchu dwr mewn gwagyr, rhybuddiaw serchawg, a cynghori henddyn.

28. Tri anhawsder bŷd: dadwallgovi balehder, dadbligu calon cybydd, a dattroi meddwl henddyn.

29. Tri pheth â vrathant yn dôst: hen gostog tom, hen neidyr dan sawdl, a chydwybod euog.

30. Tri pheth â wnant oludog yn dylawd: gwraig valch, tŷ mawr, a gwâs anghywir.

31. Tri pheth â barant yn ddrwg y neb y bont arno: anwydaeth, balehder, a thrachwant.

32. Tri pheth arall hanpid gwaeth à vontarno: glythineb, ysmalawch, a godineb.

33. Tri arwydd fol ac annoeth: digio yn ddiachos, chwertthin heb achos, a rhagu ar arall y beiau vont arno ev ei hûn.

34. Tri fôl pendavad: cynghorwr merch winglyd, rhybuddiwr mab diodgar, ac à ddoto addysg o vlaen à dybio ei hunan yn gall.

35. Tri dŷn y sydd, a gwae à ddelo dan eu cravangau: cyfeswr o vrawd llwyd, llogwr arian, ac arglwydd tir o gostog-lwyth.

36. Tri pheth sy yn cadw y bŷd yn ei le: cosp, gobrwy, a rhyddid.

37. Tri pheth à ddettry y bŷd yn ei wrthwyneb: cosb anghyviawn, gobrwy anheilwng, a rhyddid i bechu.

38. Tri pheth à ddengys corawg: rhoi yn llawen, rhoi yn ddiattreg, a chadw yn rhin à roddwyd.

39. Tri pheth à ddengys anghawr: rhoi yn drist avlawen, rhoi yn hwyr gan hir ymattreg, a dadgan ar gyhoedd à roddwyd.

40. Tri pheth à vyddant gyda dŷn dros byth: ei serch, ei gâs, a'i gydwybod, a'r drydedd yn barnu byth ar y ddau ereill.

41. Tri pheth lle nas deddvoler à barant wae yn y diwedd: serch, câs, a chydwybod.

42. Tri pheth à lynant dros byth wrth bob dŷn: ei awen, ei ryniad, a'i gydwybod.

43. Tri gorchymyn à ddodwys Duw ar ddŷn: ymgais à gwybodau moliannus, gwneuthur à ellir o ddaioni, a chenedlu plant o briodas gyviawn; canys o'r tri hyn y cedwir y bŷd yn ei le.

44. Tri pheth gydag amser anianawl à dyvant hyd addon yn ddiymfael: yr hâd à ddoder yn naiar, y daioni à wneler o gydwybod, a'r drwg à wneir o ddirieidi.

45. Tri pheth à gâr diriaid: anwybod-aeth yn arall, anwireddu ymhob peth à weto ac à wnelo, ac argyweddu y fordd y cerddo.

46. Tri pheth à gâr dedwydd eu gwneuthur: ymwellaû o gydwybod, llesâû arall, a gwyliaw rhag argyweddu.

47. Tri ymattal dedwydd: ei davawd, ei ddwrn, a'i vlysigrwydd.

48. Tri ymattal diriaid: ei bwyll, ei barch, a'i lês tragwydd.

49. Tri goruchaviaeth dedwydd: bod yn ddeallus mewn daioni, yn serchog tuag at bob daïoni, ac yn llwyddiannus yn mhob daioni.

50. Tri goruchaviaith diriaid: deallus

mewn drwg, serch at bob drwg, a llwydd yn mhob drwg.

51. Tri pheth ni chydvydd à dedwydd: rhaccraf, rhagrith, a rhagraith.¹

52. Tri pheth ni chydvydd à diriaid: rhagddarbod, rhagddeall, a rhagddangos.

53. Tri pheth y gwna dedwydd: ymgais à gwybodau gan arall, ymarver â'i wybodau ei hunan, a dangos gwybodau i arall.

54. Tri pheth y gwna diriaid: gwaradwyddau gwybodau yn arall, ymvodloni yn anwybodaeth ei hunan, a chuddiaw à wŷr o wybodau rhag arall.

55. Tri arwydd dedwydd: gwneuthur daioni, gochel niwedu, a myvyriaw dwyvoldeb.

56. Tri arwydd diriaid: ymwynvydu mewn drwg, ymegniaw i niwedu, a myvyriaw cythreuligrwydd o bob rhyw a rhith.

57. Tri bânogion dedwyddyd: uyddawd, diweirdeb, a dirwest.

58. Tri bânogion dirieidi: gwrthneud, anlladrwydd, a gloddest.

59. Tri gwynvyd dedwdd: ei ddiwydrwydd, ei wybodau, a'i ddeddvoldeb.

60. Tri gwynvyd diriaid: ei ddiogi, ei ddichell, a'i anrhaith.

61. Tri ymwrthod dedwydd: ymwrthod â'i rynwv, ymwrthod ag anneddvoldeb, ac ymwrthod à hydoldeb.

62. Tri ymwrthod diriaid: ymwrthod à phob dirwest, ymwrthod à phob deddvoldeb, ac ymwrthod à Duw.

63. Tri pheth hôf gan ddedwydd eu bod ar ei law eu gwneuthur: gwirioneddu ar varn, gyru addysg ar wybodau, ac amwellâû ar wybodau a cynneddvau.

64. Tri pheth hôf gan ddiriaid eu cael ar ei law â'u gwneuthur: anwireddu ar air a gweithred, argyweddu gwybodau, a gwaethyg pob devodau a chynneddvau daionus.

65. Tri thywysogaeth dedwydd: diwydrwydd, galledigaeth, a chyviawnder.

66. Tri thywysogaeth diriaid: overedd, trais, a dichellion.

67. Tri pheth y pwys dedwydd arnynt: ar ei ddiwydrwydd, ar ei wybodau moliannus, ac ar ei Dduw.

68. Tri pheth y pwys diriaid arnynt: ar à gafu yn râd, ar ei ddichell, ac ar ni ddaw byth i ben.

69. Tri pheth à wna ddiriaid: lle nas gallo ddichell murn, lle nas gallo ei obaith lledrad, lle nas cafo ddawn ymgrogi.

70. Tri anfawd cymmmodogaeth: diriaid ysgymyn, cybydd anghawr, a gwâs i ragwas arglwydd.

¹ Sev yw hyn y rhagvarn. I. M.

71. Tri pheth a vlaenlymant y pwyll a'r deall: bodd cydwybod, budd corforawl, a chlod doethion.

72. Tri pheth à gynhyrwant awen: gobraith, serch, a llawenydd.

73. Tri pheth à ddivenwant awen: anobaith, cŷs, a thristwech.

74. Tri phrivgyferddawn enaid: serch, pwyll, a chydwybod.

75. Tri gwrthuniaid bŷd: oer a thwym, mawr a bach, a thwyll a goleu.

76. Tair sail camp a gweithred: barn doeth, arver gwlad, a serch cydwybod.

77. Tri pheth à barant lwydd ar awen a deall: cynneddvan daionus, digonedd bydawl, a nyvyrdodau doethion.

78. Tri pheth à ddwyvolant awen: cariad perfaith, pwyll gwybodgar, a chalondid haelionus.

79. Tri anhardd ar ddŷn: glythni, diogi, a diglonedd.

80. Tri pheth à yrant bob peth ar wâll-ym-sawdd: byrbwylltra, trachwant, a balehder.

81. Tri pheth à geif glwth: cywilydd, aricheyd, a digovaint Duw.

82. Tri hollawd à ddylit yn mhob ymgais: yr holl serch, yr holl ddeall, a'r holl allu.

83. O dri pheth y ceir gwybodau: cŵv er yn oes oesodd, ymgafaelid pwyll, ac addysg athraw dysgedig.

84. Tri overion bŷd: ceisiaw attal y gwynt, croywân y môr, a gyru addysg ar ddiriaid.

85. Tri arwydd doethineb: devodau daionus, uvyddawd rhag athraw, a thlervnu yn ddisparthus.

86. Tri pheth à geir o vyvyrdawd gyv-iawn: gwybodau, boddlondeb, a phareh doethion.

87. Tri pheth à ennilliant barch i wŷr: gwybodau moliannus, cynneddvan daionus, a chaingynnal dosparthus.

88. Tri pheth à ddangosant wybodaeth: ymddwyn haelionus, buchedd gynneddvs, ac ymgynnal yn anrhydeddus.

89. Tri pheth cythreulig ar ddŷn: twyll, cynnen, ac enllib.

90. Tri pheth ni ddifyg ar neb i ddiarth o bydd haelionus: tywarehen orphwys, dwr rhag syched, a glangyvareh cariadus.

91. Tri dŷn nid oes gan Dduw à wnel ag wynt: à ymvalchio yn ei ddrwg, a ym-voddlono yn ei anwybodaeth, ac à ymddar-ostyngo dan bob dihiryn dryglawn er ennill bydawl.

92. Tri dŷn da eu gochelyd: clavr, cyn-ddeiriawg, a thavodrydd.

93. Tair merch gocheler eu priodi: merch bengoch, merch chweddeugar, a merch vudrogled.

94. Tri pheth à wnant ddŷn yn ddiawl parod: gloddest, balehder, a chreulondeb.

95. Tri dŷn y dylid gadael yn rhydd y fordd iddynt: oedranus, dolurus, a llwythog.

96. Tri pheth cystal y naill a'r lleill o honynt: seren bren, march brwynen, a bardd annysgedig.

97. Tri pheth byr eu paraad: cariad crotyn, tân asglodyn, a lliv cormant.

98. Tri pheth moladwy ar wraig: arawch, tawedocrwydd, a sywder.

99. Tri goreuron bywyd: iechyd, boddlondeb, a chydwybod lân.

100. Tri pheth à barant ddyddauwech anhygoll: ymbwys ar à ellir o hunan, ymbwys ar ddaioni, ac ymbwys ar Dduw.

101. Tri pheth nis gellir dyddau o honynt: ymbwys ar à ddysgwylar gan arall, ymbwys ar ddrwg, ac ymbwys ar wagobaith.

102. Tri sylwedd ystyriaeth: à vo hardd, à vo daionus, ac à ellir ei ddwyn i ben.

103. Tri sylwedd gwallystyr: overedd ansyber, argyweddus o ansawdd, a'r hyn nis gellir ei ddwyn i ben.

104. Tri pheth ni ddaw ond à vo drwg o honynt: à wneir yn vyrbwyll, à wneir gan ovn, ac à wneir gan ddiogi neu lesgyngais.

105. Tri dŷn ni waeth ba leiav à ymwneleu ág wynt: ovnus, anystywalt, a byrbwyll.

106. Tri pheth à ddaugosant ddŷn yn gythraul cyvlwyr: balehder ar ddrwg, twyll diynnil, a drygu diniwed.

107. Tri dangos y sydd ar bob peth: yr enw arno, y mân y bo, a'r ansawdd; a'r gair à gamddengys, ys gwaethav o gelwydd hnuw.

108. Tri pheth ni ddifyg arnynt vaddeuant am bechawd a chamwedd: maddeu cam, cariad haelionus, a diwygiaw à wnaed o gam i arall.

109. Tair cynneddv ddwyvawl ar ddŷn: bod yn drugar, bod yn wirgar, a bod yn wybodgar.

110. Tri nfernonion bŷd: enllibwr, ymladdwr, a lleidwr.

111. Tri phrivanraith bŷd: enllib, à ddwg à vo iawn ac eiddo arall o'i glod a'i air da; godineb, à ddwg à vo iawn ac eiddo i arall o'i briawdserch a'i vraint o etiveddiaeth; a thrachwant, à ddwg o ledrad, a chribddail, a thwyll, à vo iawn ac eiddo i

arall o ddicdd bŷd a meddiannau gwlad-awl.

112. Tri chynghor y llavurwr iddei vâb: bydd ddeallus y gwanwyn, bydd lavurgar y cynhaav, a bydd ystrywgar¹ bob amser.

113. Tri llavar y marw o'r bedd: gwyddost beth oeddwn, gwel beth ydwyv, a chovia beth vyddi.

114. Tri chyveirnod ymgais a diwydrwydd: byw glân, gwybodau doethineb, a chynneddvoldeb dwyvawl.

115. Tair fordd ddaionus y ceir golud: ymlavuriaw yn ddiwyd drwy gyviawnder, o ddoethineb gwellêugar ar wybodau a chelvyddyddau, ac o ddawn cywiriadaid o geraint a chyveillion.

116. Tair deddv sy benav i bawb: gobrwy i'r daionus, cosp i'r drwg, a llonydd a gadael i bawb ereill yn y wyper eu hawsawdd parth camp ac athrylith.

117. Tri chyspwyll teyrnedd: nawdd cywiriadaid, cosp dihiriadaid, a chyviawnder i bawb.

118. Tri anheggor gwybodaeth: cywirdeb meddwl, awen anianawl, a diwydrwydd tryserch.

119. Tri chyvrwym gwybodaeth: ysgolêigdd llythyr a llyvrau, athrawon trwyddedigion, a chôv gwlad a chenedl.

120. Tri anheggor ysgolêigdd: awydd diwydgais, pwyll awenvryd, a llyvrau cyvraith.

121. Tri anheggor pwyll: nwyv, araweh, a gwybodau.

122. Tri pheth à wnant ddoethineb: gwybodau, pwyll, ac awen.

123. Tri chyverddawn doethineb: digonedd bydawl, dyddanwech meddwl, a gwynvyd trgywyddawl.

124. Tri pheth à barant wynvyd calon i ddŷn: iechyd corf, llwyddiant bydawl, a bôdd cydwybod.

125. Tri pheth à geir o vyw yn vras ac yn voethus: aviechyd corf, pylder deall, ac anwydau pechadurus.

126. Tri pheth à geir o vyw ar lysiau y ddaiar: doethineb, iechyd, ac einioes hir dawelvyd.

127. Tri pheth à wnant wr yn ben ar y bŷd: bod yn ddiwyd yn ei orchwyl, yn ddoeth ei ymddwyn, ac yn gywir ei gynneddvau.

128. Tri pheth sydd gystal a'r goreu: bara drwyddo rhag newyn, dwr fynon rhag syched, a phais lwyd rhag anwyd.

129. Tri pheth à vyddant gystal a'u hamgen: dwr brwnt i ddifod tân, gwraig hagr i wr dall, a chleddyv pren i wr llwv.

¹ Neu, ystyrgar.

130. Tri pheth nid rhaid eu gwell yn hyn o vŷd: iechyd i weithio, gwybodaeth i wneuthur gwaith, a gwaith iddei wneuthur.

131. Tri pheth ni ddylaint vod byth oddi gartref: câth, sawell, a gwraig y tŷ.

132. Tri dau ni vawr ymgyttunant: dau gi am yr un asgwrn, dwy wraig yn yr un tŷ, a dau vab am yr un verch.

133. Tri pheth ni waeth gadael iddynt no cheisiau tro arnynt: ei cynddeiriog, trenlliv avon, a doeth yn ei olwg ei hun.

134. Tri ansyberwyd gwledd: trachwerthin, ymrysonau anghysbwyll, a meddwdawd.

135. Tri pheth canmoladwy ar ŵr: hyder, araweh, a diwydrwydd.

136. Tri pheth serchog ar ddŷn: haclioni, llawenydd, ac awen.

137. Tri pheth ar ddŷn a ennilliant amharch iddo: bod yn daer am ei gardawd, yn vyr ei gymmwynas, ac yn hir ei cistedd lle ydd elo.

138. Tri pheth ar ddŷn à ennilliant iddo barch a chymmeriad: gwylder yn govyn, parod ei gymmwynas, a gochelyd gormes.

139. Tri anheggor celvyddydd: awen gynhenid, addysg gynnwysbwyll, ac ymgais diymball.

140. Tri chadernyd celvyddydd: ansawdd gwirbwyll, dosbarth gyweirglaer, a llesioldeb cyfredin.

141. Tri chyvles celvyddydd: trevnu gwybodau, hawddâu gorechwyl, a mwyâu deall.

142. Tri chyvrwym celvyddydd: cywirdeb, galluoldeb, a buddioldeb.

143. Tri chyvrwym cenedl: teyrnedd, rhaith, a braint.

144. Tri chyvrwym teulu: pendawd, dosparth gywair, a chariadoldeb.

145. Tri chyvrwym cyveillach: llawenydd, cymmwynas, a syberwyd.

146. Tri chyvrwym teyrnedd: cadernyd, cyviawnder, a thrugaredd.

147. Tri chyvrwym gwybodau: cyviaith, cyvnerth, a chyvarwyddydd.

148. Tri chyvrwym dosbarth: gloywder, hawsder, a chyviawnder.

149. Tri chyvrwym doethineb: awen anianawl, gwybodau gloywon, a chynneddvau cyviawnbwyll.

150. Tri chyvrwym cyviawnder: deall, gwirionedd, a chariad.

151. Tri chyvrwym dwyvoldeb: crêd, serch, a gobraith.

152. Tri chyvrwym crêd: tyst, galledigrwydd, a gorender.

153. Tri chyvrwym deddwyddydd: dwyvoldeb, goddevoldeb, a chadernyd.

154. Tair colovn cyviawnder : *gwarineb*, sev ymattal rhag ymddarsang ar arall mewn na gair, na gweithred, nac ymddwyn ; *car-edigrwydd*, a hyny ni wna yr hyn à boeno neu à vlino arall ar na gair, na gweithred, nac ymddwyn ; a *haeliou*, yr hyn ni ettail rhag arall à fo cyviawn iddo, ai meddiant, ai meddwl, ai cymmyred y bo

155. Tair colovn anghyviawnder y sydd : *balchder*, yr hyn à ddamsaing arall ac a'i gormeilïa ar air, a gweithred, ac ymddwyn ; *creulondeb*, yr hwn á bair i arall boen a blinder corf a meddwl yn amgen noc à ddylyt iddo o gosp gyviawn ; a *chribddail*, yr hyn drwy ledrad à thwyll ac ymball, á ddiuvuddia yn anghyviawn arall o'i dda bŷd, ac o'i bareb, ac o'i veddwl cyviawn.

156. Tri pheth y sydd lai no dim : benyw heb ddiweirdeb, gwr heb ddoethineb, ac athraw heb amynedd.

157. Tri pheth y rhoddes Duw ar bob dŷn à ddanvonwyd i'r byd : ymgais á gwybodau doethineb, ymarver á chyviawnder, a gwneuthur trugaredd hyd eithav gallu.

158. Tri pheth à ddygant ddŷn yn bensiych drwy'r byd : iechyd, celvyddyd, a gair da.

159. Tri pheth à wnant wr yn voddllawn iddei vyd : gwraig rinweddawl, llwyddiant ar ei ymgais, a chydwybod ddiargywedd.

160. Tri pheth nis gellir dedwydd heb-ddynt : uvydddawd, cyviawnder, a chariad.

161. Tri chyvarlluidd dedwydd : trachwant awyddus, gwynïau avreolus, a choegwybodau twyllodrus.

162. Tri chyvarlluidd daioni : gwendid corf, anwybodaeth, a chwantau anosparthus.

163. Tri chyvarlluidd awen : trachwant bydawl, gwalladdysg, a thrallesgedd.

164. Tri chyvarlluidd doethineb : cybydddra, glythineb, ac overgampau.

165. Tri chyvarlluidd llwyddiant : anwybodaeth, anniwdrwydd, ac anneddvoldeb, neu anghywirdeb.

166. Tri chyvedliw doethineb : trachwant, dichell, ac ovn ; a phënav ydynt ar à ellir yn folineb.

167. Tri chyvergyr doethineb : gwerinaw gwlad a chenedl, tangnevoli meddwl a chynneddv, a medru ar wynvyd tragwydd, sev hyny boddâu Duw.

168. Tri chyvnerth awen : cyvarwyddyd, côv, a llwyddiant.

169. Tri chyvergyr awen : harddwch, deall, a llesioldeb.

170. Tri chadernyd deall : darbod, côv, a dosparth.

171. Tri chyvnerth deall : trevnuser, ystyr, a chyssulw.

172. Tri angyfred deall : amser, lle, a dichwain.

173. Tri chyvarfordd anesgorol dŷn fordd ydd elo drwy y byd : haint, colled, a phechawd.

174. Tri ardymyr enaid dŷn : serch, cov, a deall ; ac o'r tri hyn y tardd yr holl wybodau ar celvyddydan ; ac heb y lleill ni vydd y naill ond difrwyth ; a difrwyth y llail heb y naill.

175. Tri ardymyr gwybodaeth : ceudawd, cynneddv, a dosbarth

176. Tri ardymyr ceudawd : cav, deall, ac awen.

177. Tri chyvnywydd ceudawd : dychmygu, diongli, a chyvarwyddaw.

178. Tri dafarolion ceudawd : amlygu gwirionedd, amlâu gwybodau, a threvnu desparthau cedeirn.

179. Tri chadernyd ceudawd : awen, côv, a gwybodau dosparthus.

180. Tri chyviawnder ceudawd : gwirionedd, llenerawd, a dedwyddyd.

181. Tri ardymyr dedwyddyd : doethineb, tangnevoldeb, a dwyvoldeb.

182. Tri pheth y cyvymbwys dedwyddyd arnynt : ar ddiwdrwydd cynneddvawl, ar wybodau mad-ddafarolion, ac ar gydwybod lân.

183. Tri pheth ydd ymegniâ dedwydd eu gochel : trachwant cybyddaidd, gelyniâth fyrnig, a balehder amrwysgus.

184. Tri pheth y fy dedwydd oddiwrthynt : ymrysonau cynmenllyd, trythyllwg annoeth, a gweithredoedd argyweddu.

185. Tri pheth ni châr dedwydd : distadled, anwired, a sarugrwydd.

186. Tri pheth ni chymmer dedwydd : cyngor diriaid, rhodd diriaid, a gair diriaid.

187. Tri châs gan ddedwydd : dychmygion over, rhyngyw corforawl, a champau anneddvolion.

188. Tri gorvod dedwydd : ar ei drachwant, ar ei drythyllwg, ac ar ei ddigllonedd.

189. Tri pheth ni levair dedwydd : annoethineb, rhin arall, a gwir argyweddu.

190. Tri dŷn ni ymgais dedwydd ag ŵynt : tragoludawg, anneddawl, a doeth yn ei olwg ei hun.

191. Tri dŷn ni ymgyvrin dedwydd ag ŵynt : gweneithwr, dichellgar, a gwraig gwr arall.

192. Tri myvyrdawd gwastadawl dedwydd : doethineb dwyawl, uvydddawd cynneddvawl, a daioni anveidrawl.

193. Tri pheth y câr dedwydd yn ddi-ymbaid: arverion daionus, doethineb cynnyddiawl, a phob peth yn ei ryw cywiawn a noturiawl.

194. Tri pheth ni ddifyg ar ddedwydd: hir iechyd ac einioes, da bŷd digonawl, a pharch doethion.

195. Tri pheth y ceif dedwydd yn anfaeliadawl ac yn gadarn eu gorrvoldeb: anrhyded l didervyn, a dyddanwch cydwybod annarvodiadawl, a gwynvyd newawl gan Dduw yn dragywydd heb dranc heb orphen.

196. Tri pheth gwastadawl ar ddedwydd ac ni vethant arno: deddvoldeb, tangnevoldeb, a chariadoldeb; sev y tri hyn ac nid amgen o geinmyged á wnant ddwyvoldeb, ac nid dwyvoldeb ond dedwyddydd, ac nid deddwyddydd ond dwyvoldeb.

197. Tri chadernyd dedwyddydd: diniweidrwydd o gariad perfaith, diwydrwydd madweithredgar, a thangnevoldeb o gyv-iawnder trugar.

198. Tri chadernyd dedwyddydd: boddlondeb meddwl a chydwybod, cariad trugareddbell, a dwyvoldeb awenbwyll.

199. Tri anhebgor dwyvoldeb: gwybod-aeth, cariad ymbwylgar, a chyviawnder trugareddbwyll; ac heb y tri hyn ynghŷd nis gellir dwyvoldeb ansoddawl.

200. Tri chyvliwian dwyvoldeb a dedwyddydd: doethineb gwybodgar, ymbwyll gwirioneddgar, a chyviawnder trugareddgar.

201. Tri enw cymmherthynas â ddoded ar un daioni cysevin: doethineb, dedwyddydd, a dwyvoldeb; can nas gellir un heb y llai ll o'r tri pheth hyn.

202. Tri dysgleirdeb doethineb: awen, haelioni, a thangnev.

203. Tri anhebgor cardawd gyviawn: haelioni llawen, mwynder divalch, a chydwybod drugareddgar.

204. Tri phriv golovnuau cardawd: nawdd i ddiert ac estron, ymborth i newynog a sychedig, a dangos anwybodus.

205. Tri dihiyn â ddygant gyrech a gosod ar y gwânaw, ac â fôant â'u cynfonau yn llusgo y llawr rhag y cryvav: gwr balch, gwr cyvoethawg, a lleidyr pen fordd.

206. Tri pheth y gwel gwr o bell: ei gâr, ei gâs, a'i ovyuwr.

207. Tri achos clevyd: gormodd, segur-yd, a thristwch.

208. Tri anesor clevyd: gwanâu y corf, pylu y deall, a byrau yr einioes.

209. Tri chadernyd iechyd: ymborth iachus a chymmedrawl, gweithgarwch neu yndravod cymmedrawl, a llawenydd o voddlondeb meddwl a chydwybod.

210. Tri pheth nid hawdd gwr o hon-ynt: llostwrn câth, mochyn marw, a chybydd anghawr.

211. Tri pheth sydd raid eu porthi yn vynyeh: gywion mân, plant bychain, a chwant gwraig ievanc.¹

212. Tri dŷn â vyddant hir oesawg: ârwr sychdir, havotwr mynydd, a physgotwr môr.

213. Tri ychydig â vyddant well no llawer ar y pryd: ychydig o vwyta, ychydig o yved, ac ychydig o chwedleua.

214. Tri pheth daionus â vagant bob daioni arall: cariad priodas, cymmwynasgarwch cymmodogion, a heddwch gwlad.

215. Tri llavarwch syberwyd: llaw, llygad, a llais.

216. Tri pheth ansyber ar wr yn ei dŷ ei hunan: ymfistrain² â'i dylwyth lle gwypo ei westeion, ymsyllu ar â welo arnynt a chanthynt, a bod yn ddiymarbod parth ag attynt.

217. Tri anverthwch gwledd: meddw-dod, ymrysonau, a chrochwerthin am ben bychanigion o chweiniau.

218. Tri harddwch gwledd: haelioni graesawgar, ymddyddan doethineb, a chywirdeb yngyvrin.

219. Tri chyvrwym gwybodaeth: cymmwynasau, cadernyd devodau, a gwybodau gwladolion.

220. Tri chyvrwym gwybodaeth: athraw gwarantedig, dosparth gywair, a chôv llythyr cyviawn.

221. Tri cheinmyged gwybodaeth: gwirionedd, buddioldeb, a dyddanwch.

222. Tri cheinmyged dosparth: rhwydd-âu deall, cyweiriaw côv, a llwybreiddiau addysg.

223. Tri cheinmyged celyddydd: mwy-âu galluodd, lleiâu traferth, a chyweiriaw deall.

224. Tri pheth anverth eu gweled: celyddydd heb ddosparth gywair, teulu heb wybodau bucheddawl, â gwlad heb arverau daionus.

225. Tri pheth nis gellir gwlad hebddynt: gwybodau bucheddawl, cyvraith gyviawn, ac athrawon gwarantedig.

226. Tri ymnioldeb pob peth: plaid, gwrth, a chynghyd.

227. Tri harddwch gwlad: ysgubawr dêg, eglwys lawn, a llŷs heb hawl.

228. Tri harddwch tŷ a'i gyloch: aelwyd lân, celvi gloywon, a chaeadgyloch trefnusdeg.

229. Tair arwydd cymmodog da; diwyd-

¹ *Llyvyr arall*—a gwing gwraig ivanc.

² *Ymsisial*.

rwydd llawen, syberwyd moesau, a chyvarch hawddgar.

230. Tair arwydd gwr doeth: gair da cymmodogion, boddlondeb i'r byd à vo, a diwydrwydd yn ei alwad.

231. Tair arwydd gwraig dda: ei thŷ yn drevnus, ei phlant yn drwsiadus, a'i gwr yn gartrefgar.

232. Tri pheth da iawn yn weision a drwg iawn yn veistri: tân, dwr, a gwynt.

233. Tri pheth à wnant lewddid mewn gwlad, a golud mewn teulu: llavuriaw tir, plâu coed, a gwaith rhôd a chribau.

234. Tri pheth serchus am gylch tŷ: gardd lysieuolawn, perllan driniedig, a fyrrd sychion.

235. Tri phriv anverthwch dŷn: diogi, celwydd, a thrachwant; ac o honynt y tŷv pob peth arall à vo yn anverth.

236. Tri pheth ni vyddant byth yn wahaniaid: tavod hîr, pwyll byr, ac awen bôl.

237. Tri pheth ni waeth eu colli no'u cael: cell heb vwyd, tŷ heb gronglwyd, a dŷn heb iddo aîr da.

238. Tri pheth à gymmerant vwy no'u rhan gyvian: meddwyn, cybydd, a chist melinydd.

239. Tri pheth à drôant y bŷd wyneb i waered: digywilydddra merch, anwybod-aeth mab, a phendodaeth gwraig.

240. Tri pheth ni chefir yn hawdd: dydd heb nôs, avon heb geulan, a gwraig heb avrad.

241. Tri chynhebygion y naill i'r lleill o henynt: ysgubawr dëg heb fŷd, fiol dëg heb ddiôd, a merch dëg heb rinweddau da.

242. Tri pheth à ddfilanant yn ebrwydd: ewyn ar ddwr, niwl bore tesog, a charedigrwydd gwr goludog.

243. Tri pheth nid hawdd eu gweled: tân gwlyb, dwr sych, a benyw dawgar.

244. Tri haelion bŷd: haul, môr, a chwsg.

245. Tri phriv gyvnerth dŷn: pwyll, amynedd, a chydwybod lân.

246. Tri pheth o'u cael ni waeth beth amgen nas ceir: bodd pwyll, bodd cydwybod, a bodd Duw.

247. Tri pheth y sydd a gwyn ei vŷd a'u cafo: cyvaille cywir, llonyddwch cartrevawl, a bodd ei gydwybod ei hunan.

248. Tri pheth à wnant vywyd dŷn yn gysurus: gwraig dda, câr fyddlawn, a chymmodog tangnevgar.

249. Tri nid call eu coelio: dierth yn bostio ei vonedd, hên yn canmawl à ru gynt, ac à vostio ei ddoethineb ei hunan.

250. Tri pheth à newidiant yn vnych: y gwynt, y lleuad, a meddwl merch.

251. Tri phetl'er cael beunydd à geisiant vvy yn ddiorphwys: môr, meddwyn, a chybydd.

252. Tri pheth ni rydant byth: arian haelion, pedolau cefyl melinydd, a thavawd gwraig.

253. Tri dŷn ni vavr welir yn ddaioni arnynt: ymladdgar, ymfrostgar, a godinebgar.

254. Tri dŷn hawdd eu nabod: glwth, trachwantus, ac anwybodus.

255. Tri pheth goreu yn y bŷd: cydwybod lân, gwybod y gwir, ac iechyd corf a meddwl.

256. Tri pheth nis gellir yn iawn heb wybodau: cymmydio yn dangnevus, amddifyn bywyd, a deall cyviannder.

257. Tri pheth nid addev hebddynt: cartrev ddosparthus, brait o genedl, a chyvarwys yn warantedig.

258. Tri pheth ni hawdd gefir: pren mawr heb un golven gam arno, avon heb un tro ynddi, a chenedl heb ynddi ryw un neu gilydd à champ gywilyddus arno.

259. Tair colovn dedwyddyd: dwyvoldeb, doethineb, a syberwyd.

260. Tri pheth y dylai bob dŷn gadw yn graf gydag ev bob amser: ei gôv, ei gywilydd, a'i gydwybod.

261. Tri chynoriaid doethineb: dispaid, dispwyll, a dosparth.

262. Tri cheinmyged myvyrdawd pob doeth dedwydd: bodd Duw, llês dŷn, a syrth anian.

263. Tri phriv ddiawligrwydd dŷn: balehder, cybyddiaeth, a chelwydd; canys o'r tri hyn y tardd pob drwg arall.

264. Tri pheth y bydd pob dŷn da: gweithgar, heddgar, ac elusengar.

265. O dri digon y mae pob annigon ac eisiwed: digon o gyvoeth bydawl, digon o iechyd nrawdawl, a digon o esmwythder corforawl.

266. Tair arwydd cydwybod lân: doethineb, caredigrwydd, a llawenydd.

267. Tair arwydd cydwybod wallbwyll ac avlan: annoethineb, ovnuser, ac anyndrwydd.

268. Tri y sydd ac ni wyddys pa un waethav o naddynt: gwr creulawn annhru-garawg, celwyddog anudongar, a'r cythraul mawr ei hunan.

269. Tri pheth y bydd meddwyn: mochyn yn ei gampau, ei cynddeiriog yn wŷn, a blaidd yn ei ddadwrdd; ac o'r tri hyn y bydd cythraul yn ei gynnedd.

270. Tair camp ar ddŷn à barant ar

bawb ei lwyr gasâu: bod yn enllibgar, yn gafaelgar, ac yn ddoethach no neb yn ei veddwl ei hun.

271. Tri pheth atgas ar ddŷn: meddwdawd, glythineb, a diogi; ac nis gellir glân o gamp ar â vo yn ymarver a'r bryntion hyn o gampau.

272. Tri chydvaeth doethineb: iechyd corf, llawenydd meddwl, a pharch pob da cynneddvawl.

273. Tri chydvaeth dirieidi: aviechyd corf, avlawen veddwl, a gwarthrudd gan bob daionus o vyw a bôd.

274. Tri chydvaeth gwybodau: doethineb hunanbwyll, llwyddiant bydawl, ac urddas yn ngwlâd gan anrhydedd.

275. Tri chyvargoll dirieidi: awen gysevin, iechyd corf, a dyddanwch meddwl.

276. Tri pheth anghyfredin: ieuanc heb llawenydd, ysgubawr heb lygod, a hên ddŷn digybyddra.

277. Tri chymmediwiau trevn a dosparth: rhliv, pwys, a mesur.

278. Tri argyfred pob peth: llun, lliw, a sylwedd.

279. Tri goreuon gwybodau doethineb: i ddŷn adnabod ei hunan, ac adnabod Duw a'i ddaioni, a gyru ar ei gydwybod wneuthur â ddangosant y privwybodau hyny.

280. Tri goreuon gwybodau celvyddydd: llên, ferylltaeth, ac araduriaeth.

281. Tri goreuon gwybodau llawenydd: cerdd arwest deuluaidd, ymgorelwi, a chwedlau divyrbwyll; sev y dichon pob dŷn ymgynyd a'r pethau hyn, er iechyd corf a dyddanwch meddwl.

282. Tri pheth ni wneir yn hawdd: tðri syched â thân, sychu'r gwlyb â dŵr, a boddloni pawb yn mhob peth â wnelir.

283. Tri pheth y dylai ddŷn vod bob amser yn ddiymattal yn eu gwneuthur: gweithredodd daionus, dysgu gwybodau, a darostwng ei wyniau; canys er maint â wnelo eve o'r pethau hyn, ni wna eve byth ei ddigon, ac â ddylai.

284. Tri pheth ni wyr neb y myrddiynvod rhan o'u maint yn eu heithavodd: llês doethineb, nerth celvyddyddau, a dyddanwch cydwybod lân.

285. Tair gwobyrr diwydrwydd: digonoldeb o vodd i vyw, blaenoriaeth ar creill, a chanmoliaeth doethion.

286. Tri pheth â wnant wr yn vlaenor ar ei gymmologion: haelioni, doethineb, a chelvyddyddau.

287. Tri dŷn â wnant ddaioni yn y byd: arwr hywaith, bardd awenddysg, a dwyvawl cariadgar.

288. O dri pheth y tardd gwybodau:

angen yn ymddiwallu, côv yn ymgyvlun-iaw, a hofler dyddanwch.

289. Tri pheth y sydd ar bob ceinmyged: dechreu, cauawl, a diwedd; a lle bo da y diwedd, da pob un o'r ddaau ereill; a lle bo drwg y diwedd, ni ellir un da o'r lleill.

290. Tri pheth y dylai bob un ei wneuthur yn ddwysbwyll â gafo gynghorion da: eu coviaw yn grâf, eu hystyried yn ddiwyd, a gwneuthur ar eu hol yn ddiymbaid.

Ac velly terovna Triodd y Doethion: a phoed i bawb eu coviaw, a'u hystyriaw, a'u dylun!

16. LLYMA DRIODD Y BRODYR.

(*O'r un Llyvyr.*)

1. Tri brodyr doethineb: â wrendy, â edrych, ac a daw.

2. Tri brodyr folineb: diymdawr, geneurwth, a chwerthinus.

3. Tri brodyr callineb: arav, ymbwylgar, a diwyd.

4. Tri brodyr casineb: anynad neu vyrbwyll, trachwantus, a diawg.

5. Tri brodyr cyvenrhaith: hael, tangnevus, ac ewyllysgar.¹

6. Tri brodyr cyveillanceb: cyvarehgar, uvydd, a chelvydd.

7. Tri brodyr cyviawnder: deddvawl, trugar, a serchawg.

8. Tri brodyr tangnev: gwirioneddus, tawedawg, a maddeugar.

9. Tri brodyr cynhwrv a thervysg: tringar, cribddeilgar, a chelwyddawg.

10. Tri brodyr pryvverthweh: glân o gamp, syber, a syw.

11. Tri brodyr fieiddra: budr o gorf, ansyber ei voes, ac anmhrydverth ei gamp.

12. Tri brodyr celvyddbwyll: cerddgar, myvyrgar, ac anvalch.

13. Tri brodyr cerddoriaeth: penigamp, ymchwelawg, a bonneddig.

14. Tri brodyr anrhydedd: doeth, moesgar, a gwrawl.

15. Tri brodyr gwarth a gwaradwydd: annoeth, anwr, ac anvoesgar.

16. Tri brodyr baint ac urddas: buddygawl, difyngar, a diwyllgar.

17. Tri brodyr anmaraint: foadur, anniwyll, a bradwr.

18. Tri brodyr cyvannedd: bardd, feryllt, a thelynwr.

19. Tri brodyr ferylltawd: gôv, maensaer, a phrensacer.

20. Tri brodyr teuluaeth: prydydd, ysgolydd, ac yspeinydd.²

¹ Enraith yw cyvaill, yn Morganwg. I. M.

² Pa beth yw yspeinydd? I. M.

21. Tri brodyr cyweithas: deddwr, llavurwr, a gwēydd.

22. Tri brodyr anghyweithas: ynad, milwr, a masnachwr.

23. Tri brodyr gwroldeb: cydwybodawl, cartrevawg, a gweithgar.

24. Tri brodyr gwladolder: meddianawg, hedddgar, a gwybodus.

25. Tri brodyr cadernyd: gwladog, trasog, a boddog.

26. Tri brodyr trevogaeth: dewr, tirion, ac amyneddgar.

27. Tri brodyr cymmod: cyvymbrawv, tostur, ac anvalch.

28. Tri brodyr boddlondeb: haelionus, anvoethus, ac awrwysgus.

29. Tri brodyr cyvoeth: gwâr, cywir, a hyddysg.

30. Tri brodyr tylodi: gwrthnysig, diddysg, ac anghywir.

31. Tri brodyr gwirionedd: glew, cymmedrawl, a chydwybodawl.

32. Tri brodyr harddwch: rhadverthus, cywiawn, a chariadus.

33. Tri brodyr rhadverthwch: trevnus, gochelgar, ac awengar.

34. Tri brodyr deall: ymgeisgar, gwybodgar, a phroviadawl.

35. Tri brodyr dysg: awen, athraw, ac ymgais.

36. Tri brodyr awen: selgar, chwilgar, a gavaelgar.

37. Tri brodyr gwybodaeth: côv, trevn, ac ystyriaeth.

38. Tri brodyr cyvunde: deallus, hywedd, a dwyrawl.

39. Tri brodyr cyvrinach: bardd, brenin, a gwrol.

40. Tri brodyr blaenoriaeth: medrus, addwyn, a fyddlawn.

41. Tri brodyr cymmyred: cyweithas, telediwr, a dyledgar.

42. Tri brodyr fydd: cyvrin, cywir, ac à garer.

43. Tri brodyr dwyvolder: dyoddegar, cariadgar, a gwirioneddgar.

44. Tri brodyr llwyddiant: goval, hyder, a diwydrwydd.

45. Tri brodyr cymmodogaeth: cymwynasgar, trywyngar, a chynneddawl.

46. Tri brodyr gwladoldeb: teuluawg, llonyddgar, a gwelleugar.

47. Tri brodyr dyddanwch: cerddgar, cyfarwydd, a divyr.

48. Tri brodyr celvyddydd: covus, anghenus, a myvyr.

49. Tri brodyr teuluath: syberwyd, sywder, a serchgrwydd.

50. Tri brodyr dedwyddydd: cariad, cywirdeb, ac iselvryd calon.

Ac velly terrynant.

Rhisiart Iorwerth a'u cant.

17. LLYMA EREILL O DRIODD Y BRODYR.

1. Tri brodyr cân a chwiban: iâch, digonawl, ac à ddwg air da.

2. Tri brodyr chwaryddiaeth: hawddvydig, llawen anianawl, a chyveillgar.

3. Tri brodyr overwaith: gormeddawg, diswydd, ac ynvyd.

4. Tri brodyr llawenydd: nwyvus, buddugawl, a chlodgael.

5. Tri brodyr cyveddach: prydydd, pibydd, ac ofeiriad.

6. Tri brodyr gwallgov: chwareugar, diodgar, a pluteingar.

7. Tri brodyr celwydd: gwr llên, heddyn, a theithiwr o bell.

8. Tri brodyr cynnen: arglwydd cyvoeth, rhingyll, a gwr diawg.

9. Tri brodyr brâd a chynllwyn: tlawd, trachwantus, a gorthrymedig.

10. Tri brodyr cyfrathrach: anudonwr, Bradwr, a brawd llwyd.

11. Tri brodyr cyveilin: cybydd, tollwr, a chlythraul o ufern.

12. Tri brodyr benywaeth: trwsiadgar, cellweirgar, a gwenieithgar.

13. Tri brodyr mursendod: minvoethus, chwedleugar, ac anwybodus.

14. Tri brodyr camwaith: arianog, didrev, a diglod.

15. Tri brodyr gosmeilgarwch: anneddawl, anneallus, ac anvoneddig.

16. Tri brodyr tringarwch: swyddog llŷs, eglwyswr, ac anfodus.

17. Tri brodyr gormes: meddwyn, masnachwr, a llogwr arian.

18. Tri brodyr abwyaid: celwyddawg, ymfrostiawg ac anghalonawg.

19. Tri brodyr diawl: erculawn, dau-eiriawg, a chenvigenus.

20. Tri brodyr syrddandod: carwr nwyvwyllt, campiwyr awenboeth, a hên wr cilpentan.

21. Tri brodyr divyrwch: dideulu, diymgais, a mab ei vam.

22. Tri brodyr pen tai: maensaer, prensaer, a datgeiniad.

23. Tri brodyr pen mynydd: havodwr, heliwr, a myvyrgar.

24. Tri brodyr diovalwch: di arglwydd, di wraig, a diddyled.

Ac velly terryna Triodd y Brodyr': a

! Triodd ar gyhoedd á gaid, yr addysg

Gan wiwddoeth hynaviad;

Dysg inni yn dés canaid,

Doethineb byw, rhyw, a rhaid.

Iolo Morganwg a'i cant.

Rhisiart Iorwerth *a'u cant yrhain hevyd, gerbron Lwmpath Prydyddion Tir Iarll.*

18. LLYMA DRIODD YR ARGWYDD WILLIAM HERBERT, IARLL RHAGLAN.

(*Llyvyr Thomas ab Ivan o Dre Bryn.*)

TRIODD Y PEDAIR CENEDL.

1. Tri pheth hynod ar Gymro: awen, haelioni, a llawenydd.

2. Tri pheth hynod ar Sais: arawch, hyder, a diwydrwydd.

3. Tri pheth hynod ar Franc: gwychder, syberwyd, ac anwadalwch.

4. Tri pheth hynod ar Wyddel: truth, dichell, a frost.

5. Tri pheth à wnant yn hynod am ddoethineb y neb y bont arno: awen Cymro, syberwyd Franc, a diwydrwydd Sais.

6. Tri pheth à wnant gymmodog da: haelioni Cymro, arawch Sais, a syberwyd Franc.

7. Tri pheth à wnant gyvaill cyvedd crystal ar goreu: llawenydd Cymro, hyder Sais, a syberwyd Franc.

8. Tri pheth à wnant ordderchwr cadeiriog: haelioni Cymro, gwychder Franc, a thruth Gwyddel.

9. Tri pheth à wnant vradwr drwyddo draw: arawch Sais, truth Gwyddel, ac awen Cymro.

10. Tri pheth à wnant dwyllwr gorchestol: gwychder Franc, dichell Gwyddel, a diwydrwydd Sais.

11. Tri pheth à wnant ddŷn ynvyd: llawenydd Cymro, anwadalwch Franc, a frost Gwyddel.

12. Tri pheth à wnant ddiawl cybened ag a vagwyd erioed yn ufern: hyder Sais, dichell Gwyddel, ac awen Cymro.

13. Tri pheth à wnant ddŷn a chwadd bawb am ei ben: gwychder Franc, frost Gwyddel, a llawenydd Cymro.

14. Tri pheth nis gwelir yn ebrwydd ar yr un dŷn: haelioni Cymro, diwydrwydd Sais, a syberwyd Franc.

Ac velly terfyna Triodd y Pedair Cenedl; a'r Arglwydd William Herbert Iarll Rhaglan a'u gwnaeth.

19 TRIODD Y GWRAGEDD.

(*O Llyvyr Sion Philip o Dre Os.*)

1. TAIR rhagorgamp benyw: addwyn-der, diwerideb, a gloywlander yn ei gorchwyl a'i gwisg.

2. Am dri pheth y cerir benyw: harddwech corforawl, serchogrwydd meddwl, a threvnusder teuluaid.

3. Tri pheth canmoliadawl ar venyw: gwylder ymarwedd, cynnildeb llaw ac amcan, a diwydrwydd teuluaid.

4. Tri pheth hawddgar ar venyw: addwyn o ddevawd, gwisg drevnusloyw, a llavar serchogaidd.

5. Tri pheth moliannus ar venyw: caru bod yn nghartrev, na bo yn rylavargar, a bod yn drugarawg parth ag at a'i govyno; sev wrth dlawd, a chlav, a dyeithr; a hyny er mwyn Duw a'i nawdd.

6. Tair dyledswydd gartrevawl benyw: goval trevnus am ei thŷ a'i thylwyth, bod yn roesawgar wrth ei gwesteion, a bod yn garedig iddei gwr.

7. Tri pheth y canmolir benyw am danynt: glendid camp a devawd, glendid trevnus leg ei thŷ, a hawddgarwch ei hymddwyn.

8. Tri pheth ar venyw à ennillant gariad ei gwr: uvyddawd serchogaidd, cynnilgamp ar orchwyl, a govalu yn warcheid wadawl am ei meddiant ac a vo dan ei llaw.

9. Tri pheth à ennillant air da i venyw: ei chell yn brŷdd,¹ ei thŷ yn loyw, a'i thylwyth yn drwsiadur.

10. Tri pheth dwyvawl ar venyw: bod yn vaddeugar, yn elusengar, ac yn anvethus.

11. Tri pheth ni ddylai gwraig eu rhoddi i neb ond iddei gwr: ei serch, ei chorff, a'i chyvrinach.

12. Tri pheth à ddangosant wraig dda: ei gwr yn drevnuslan ei wisg, dwyn ei phlant ar wybodau boneddig, a bod gair da iddi gan ei chymmodogion.

13. Tri pheth à ddengys ddoethineb gwraig: ei gweinyddesi yn aros yn hir yn ei gwasanaeth, ei gwr yn caru bod y'nghartrev, a boreuder ei theulu.

14. Tri pheth hardd ar vorwynverch: gwylder, addwynder, a deddvan boneddigion.

15. Tri pheth anverth ar vorwynverch: bod yn drachwerthinawg, yn drachweddeugar, ac yn drasengar.

16. Tair arwydd gwraig ddrwg: bostio ei champ a'i gweithred ei hunan, beio ar ei chymmodogesau, ac ymdynu am y trechav.

17. Tri govynion benyw: gossymmaeth, gwisgodd, a charedigwydd.

18. Tri pheth à wnant wr yn vodlon iddei wraig: glân a chyvan yn ei gwisg, serchog ei hymddwyn, a threvnu yn lân yn ei thŷ.

19. Tri pheth à vyddant lle bo cariad rhwng benyw a'i gwr: golud, anrhydedd, a gwynvyd.

¹ Prydd, very good, rich, substantial. *Glamorgan.*

20. Tri pheth hardd mewn teulu: gwr doeth deddvol, gwraig lanwaith serchogaidd, a phlant addwyngamp gwybodgar.

21. Tri pheth y dylai gwraig ddwyn ei phlant arnynt: dwyvoldeb, deddvoldeb, ac addwynder bonedd cenedyl y Cymry.

22. Tri anrhydedd gwraig: ei thŷ yn lân ac yn drevnus, ei gwr yn llwyddiannus, a'i phlant yn wybodus.

23. Tri pheth feiddvrwnt ar wraig: avlendid corf a dodrevn, sengarwch, a diogdrwydd.

24. Tair gorhofgamp gwraig: iaith groyw, synwyr croyw, a chynneddvau croywon.

25. Tair anhofgamp gwraig: twyll-wy-bodau, twyll-gynneddvau, a thwyll-y-mddangos ar ei thŷ a'i dodrevn.

26. Tri thwyll ar wraig à yddant bènau o'r holl dwyllau, ac yn unrhyw y byddant ar bob dyn arall: twyll-ddwyvoldeb, twyll-gywirdeb, a thwyll-gariad; a lle bo un neu arall o'r tri hyn, bydd ar gydvod pob twyll arall yn y bŷd.

27. Tri pheth ar wraig, (ac ar bob dyn arall,) a'i dengys yn ddwyvawl: anvalch yn hawddvyd, avlorv mewn advyd, ac yn ddiachwyn ar bob gwaith Duw.

28. Tri pheth à weddant ar bob gwraig dda: lawenydd diargywedd, sywder tlysaidd ar ddillad, a mwythusder didwyll iaith ac ymadrawdd.

29. Tri pheth y dylai bob gwr eu gwneuthur parth ag at ei wraig: ei charu yn ddidwyll, ei chynnal yn ddiddifyg yn ol y byd à vo arno, a gadael iddi yn à berthyn i drevn ei thŷ, a'i thylwyth, a'i gorchwyl.

30. Tri pheth y dylai gwr ddwyn ei blant arnynt: dysgeidiaeth ar lyvyr, celvyddau anrhydeddus, a chelvyddyddau cartrevawl.

31. Tair celvyddydd anrhydeddus y dylai bob gwr ddwyn ei veibion arnynt: milwriaeth, rheithyddiaeth, a llyvryddiaeth.

32. Tair celvyddydd anrhydeddus y dylai ddwyn ei verched arnynt: syberwyd bonedd y Cymry, dosbarth y Gymraeg a'i darllen yn gyviawn, a cherdd davawd ac arwest.

33. Tair celvyddydd gartrevawl y dylai ddwyn ei veibion arnynt: trin tîr ac ysgrublaidd, saerniaeth, a meddyginiaeth.

34. Tair celvyddydd gartrevawl y dylai ddwyn ei verchaid arnynt: coginiaeth, gwëyddiaeth, a gwiniaduriaeth.

35. Tair celvyddydd ddinesig à weddant ar veibion boneddigion: nid amgen, ysgol-êgiaeth, ferylltaeth, a chynnewidiaeth.

36. Tair celvyddydd wrolion à weddant

ar verchaid: barddoniaeth, meddyginiaeth, ac ysgolyddiaeth.

37. Tri pheth y dylai y meibion eu gwneuthur parth ag at y merchaid: ymgyveillach garedig, anrhegion gweddeidd-barch, ac ymddwyn syberwydbyll.

38. Tri pheth à wedd ar verchaid parth ag at y meibion: gwylder serchogaidd, caradigrwydd parodbyll, a syberwyd benywaidd gweddeiddbarch.

Ac velly terwynna Triodd y Gwragedd.

20. TRIODD ADDWYNDER.

(Llyvyr Tre Bryn.)

1. TAIR colovn addwynder: cyvarch parchus herwydd moes a devod, derbyniad serchogaidd a groesawus, ac ymddwyn syberwrth vodd à barcher.

2. Tri enaid addwynder: parch, haelioni, a dyddanwch.

3. Tri anheggor addwynder: groesaw, nawdd, a syberwyd cynneddvawl.

4. Tri hawddgarwch addwynder: cerdd davawd, cerdd dant, a chyvarwyddydd, herwydd doethineb a dyddanwch.

5. Tri harddwch addwynder: doethineb, gwybyddiaeth, a serchogrwydd.

6. Tri chyvarch addwynder: llyssair, govyn hynt a helynt y dŷn a'i dylwyth, a gwahawdd ymarvoll.

7. Tri chyvarch cyvarvod à ddylit gan addwynder: sev ydynt rhâd Duw arnoch, neu ar eich gwaith a'ch gorchwyl; pryd bynnag y bo o'r dydd yn dda i chwi; a Duw vo gyda chwi.

8. Tri chyvarch ymadael: Duw vo gyda chwi; y dydd, herwydd ei bryd, yn dda i chwi; a hanpych well, neu hanpo gwel y boch.

9. Tri phriv roddion addwynder: ymborth, nawdd, a chyvarwyddydd.

10. Tri chyfredinion llettyaeth herwydd addwynder: bwyd, gwely, a thelyn.

11. Tri rhyw ymdeithydd y dylit gerdded yn ymravael gydag wynt, herwydd moes a devod addwynder, a devod bonedd cenedyl y Cymry: ar ôl à vo gogynnevin a'i fordd, o vlaen à vo anghynnevin a'r fordd, a gadael ar ddeheulaw à gerddo gydag ev, neu à ymgyvervydd ag ev ar y fordd, gan vyned heibio iddo yn gyvarchus gan syberwyd.

12. Tair derawd voneddig y sydd gan addwynder: ymgytgerdd, ymgyspwyll, ac ymgychwedl.

13. Tri pheth herwydd addwynder nis dylit eu govyn i à llettyer: o ba yr henyw, ei helynt bydawl, a'i vynediad.

14. Tair hawl addwynder, a hyny o'r

gwahoddiad diweddav gan a'i llettyo: nawdd tridiau, gossymnaeth, a charedig-rwydd.

15. Tri rhagorion addwynder: moethau, llawenydd, ac anrhegion.

16. Tri ennill addwynder: cariad, anrhydedd, a nawdd rhag y bo achaws.

17. Tair gobrwy rhagorion addwynder: bodd Duw, bodd dŷn, a bodd calon a chydwybod a'i dafair.

18. Tri ynniau addwynder: cariad, llawenydd, ac haelioni.

19. Tri arddelwyddion addwynder: estron, rhagorgamp, a chyveiliornus ei fordd.

20. Tri dyledogion addwynder: tylawd, gwân, a benyw.

21. Tri blaenoriaid addwynder: advydig, benyw, ac estron.

22. Tri à vlaenorant o vlaenoriaid addwynder: y gwânav, y tylotav, a'r anghyviaith.

23. Tair cynnosparth addwynder: lletty, cywirdeb, a chariad.

24. Tri holiadolion addwynder: pènaeth, benyw, a dyeithr cymmrawd.

25. Tri breiniedigion addwynder: gwr llèn, crevyddwr, a phlentyn.

26. Tri govynton er mwyn, nis gellir gan addwynder eu nacâu; er mwyn Duw a'i dangnev, er mwyn a'i govyn, ac er mwyn à ddichon, dygwydd a damwain.

27. Tri dŷn y dylit addwynder parth ag atynt yn mraint syberwyd: boneddig o barch ac anrhydedd iddo, benyw o hawddgarwch a nawdd iddi, a phlentyn o nawdd ac addysg iddo.

28. Tair braint bonedd y sydd gan addwynder cenedyl y Cymry: braint gynhenid, llèn a gwybodau, a gorchestolion molianus er gwlad a chenedyl.

29. Tri brâd addwynder: cyhuddaw ar y llettyedig, datgan ei rin, á thòr nawdd tridiau: sev y bydd y nawdd hòno o'r pryd y derbynier hyd ymhen y tridiau, ac o hyny hyd ymhen y trigeinawr wedi pryd y gwetawr Duw yn rhwydd i chwi, neu Duw à vo gyda chwi, neu hanpo gwell gan Dduw erddoch.

30. Tair braint gyfredin addwynder: nawdd Duw a'i dangnev, trugaredd anianawl, a syberwyd o vonedd cenedyl y Cymry.

31. Tair braint wahanredawl addwynder: hawddgarwch o serchogrwydd, mal y bydd parth ag at venyw; addysg, mal y bydd i blentyn, ac arall o anwybodus; ac arbenieder parch, mal a'i dylit i gelvyddgar a gorchestolgamp voliannus; megis y bydd milwr à wnelo yn orchestwaith, a doeth celvydd yn gwellâu gwybodau.

32. Tri pheth gan addwynder y dylit parth à gwesteion: derbyniad serchawgvwyn, diwalliad parawdlwys, acymddyddan cyveillgar.

33. Tri pheth y dylai gwesteion vod wrth ymadael: yn ddiwallaid o vwyd a llyn, yn forddiadol eu hymdaith, ac yn gynnerchiadol o barch a syberwyd.

34. Tri y dylai gwr eu rhoddi ar vwyd a chyveillach gyda ei westeion: ei wraig, ei vab hynav, a'i verch hynav, neu à vythor o henynt; ac eve ei hun yn goreiliaw.

35. Tair devawd gyntav lle delo gwesteion: dwr i olchi traed, cyvarch groesaw gan bendodiaid y teulu, a chadair ger aelwyd.

36. Tri pheth nesaf at y rhain: ei arvau i'r gwestwr, ymborth o vwyd a diod, a dangaws ei wely, val y gallor gymmeryd y gorphwys y bo'r corf yn govyn.

37. Tri pheth hardd ar westwr a gwestai: bod yn addwyn, bod yn dawedawg, a bod yn ddiouv.

38. Tri nawdd gwesteiaeth: nawdd Duw a'i dangnev, nawdd iawn a chariadoldeb, a nawdd devodau syberwyd ac addwynder cenedyl y Cymry.

39. Tri chyvarch bendith gwestwr a gwestai: wrth ddyvod i mewn, bendith Duw yn y tŷ; tra vythor ynddo, am bob dawn a chymwynas, bendith Duw i chwi, neu Duw a'ch bendithio; ac wrth ymadael, dewch a bendith Duw i chwi, yn wahoddiad dros bob addwynder.

40. Tri attebion bendith: bendith Duw arnoch, bendith Duw yn rhad i chwi, ac ewch à bendith Duw gyda chwi.

41. Tri devawd arveriadawl gwesteion: cyvarch yn nawdd Duw a'i dangnev, ymddiosg â'u harvau a'u hestyn yn llaw ei osb, a dangos rhaid ac achaws mal y gwyper à wnelor iddo ac erddo.

42. Tri pheth boneddgar ar west a gwestai eu rhoddi lle delawr: ei arvau, ei enw, a'i hanvod; a lle gwnelo iawn iddo dri nawdd gwesteion, a'i brodor a'i estron y bo.

43. Tri phriv syberwyd groesaw gan addwynder: dangos caredigrwydd haelionus, dangos à ddiwallawr yn ymborth a gorphwys yn y bo achaws a rhaid, ac arvau yn ôl yn llaw a'u pienfo.

44. Tair camp addwynder herwydd parai y dylit aroll gwesteion: trugaredd haelionus, deddvoldeb trevnus gan syberwyd, a llawenydd gweddus a diargywedd.

45. Tri harddwch gwesteiaeth ac addwynder: arawwch, trevnusder teuliaidd, ac ymddwyn cysbwyllus.

46. Tri anhardd gwesteiaeth: bod yn rwyholgar, yn loddestgar, ac yn athrodgar.

47. Tair urddas gwesteiaeth: rhywiog-rwydd devodau a moesau herwydd à ovyn syberwyd, gwybodau molianus ac urddasawl, a llawriaeth gyviawn heb ledryw ar bwyll a cheinmyged y Cymraeg a'i hymadroddion.

48. Tri pheth anhardd ac anaddwyn ar bob rhyw a gradd o ddŷn, both bynag, a pha le bynag, a phryd bynag y bo: sev dioglydrwydd, surllydrwydd, ac annysg herwydd ei râdd a'i ansawdd.

49. Tair camp anverth, anaddwyn, ac ansyber: tyngllydrwydd anudonllyd, celwyddgarweh, ac athraw enllibgar.

50. Tri anaddwynder ni waeth cythraul noc a'u gwnelo: datrin cyvrinaeth, ansyberwyd parth ag at à rotho letty a groesaw yn ddosparthus gan syberwyd haelionus ac addwynder devodawl, ac anniolch lle delawr yn y tro atto ar westeiaeth.

51. Tri ansyberwyd à wrthladdant addwynder yn gyvlwyr: ansyberwyd parth ag at venyw, ansyberwyd parth ag at ddoeth a gwybodus cyhoeddglod, ac ansyberwyd parth ag at gwr wrth grevydd a dwyvoldeb.

52. Tri mygedigion cyntav pob cyvareh syberwyd ac addwynder: benyw, gwr wrth ddysg a gwybodau, a gwr wrth vrait ac urddas gwlad.

53. Tri rhyw y sydd o ddynion wrth vrait ac urddas gwlad a chenedyl addwyn: gwŷr wrth deyrnedd, megis y bydd arglwydd cyvoeth a'i wŷr swydd dosparthus a gwarantedig; gwŷr wrth grevydd a dwyvoldeb dosparthus; ac athrawon celvyddyddau a gwybodau gwladolion, lle bont warantedig o vrait a swydd; sev heb y tri hyn, nis gellir addwynder ar wlad a chenedyl.

54. Tri annharch ac anurddas tŷwr gan syberwyd ac addwynder, o'u gweled liw dydd a'i funon yn mygu: ci cyvarthgar yn y baili, drain ar ei gymmad, neu borth yn nghaead, ac anatteb cyvarch drŵs.

55. Tri pheth anverth ar lavar gan westeiaeth: celwyddau, budreddair, a beiauw neu achwyn ar arall, lle nas govyner gan wr na chan achaws dosparthus a gorvod o gyspwyllad.

56. Tri anaddwynder anverth ar bob dŷn, ac a'i dyvethant yn y diwedd: dichell, lliid, a glythineb ar vwyd a diod, rhag anoneddedd y cynneddvau hyny.

57. Tri pheth anwedus ar vwyd: rhychwedleua, mursendod, a channawl neu veiauw y bwyd; can y dylit ei gymmeryd mal y danvono Duw ev.

58. Tri pheth à vawr weddant eu bod ar west a gwesteiwr: glander corf a gwisg, glander ymadrawdd, a glander moes a devawd; can nis gellir addwynder a syberwyd hebddynt y cynneddvau hyn.

59. Tri pheth ni ddylai neb gymmeryd tâl gan ddyeithr, neu ddŷn ar yndaith, a'u govyno: llaeth halen, a bara; ac am angen o bethau gwerth nid anaddwyn derbyn tâl lle à'u govyner dros dâl.

60. Tri pheth à ddylit yn rhydd heb na thâl na gwobr i bob gwr ar yndaith lle ydd elo: dwr, tân, a gwasgawd rhag drycbin.

61. Tair rhodd clusen à ddylit i bob diertth ac aughenus: ymborth, nawdd, a dangaws.

62. Tair anaddwyngamp gythreulig ar ddŷn: gormes, cenvigen, a balchder.

63. Tri pheth à ddylit o addwynder eu diolch gan syberwyd: gwahawdd, budd, ac annerch.

64. Tri pheth y dylit parth ag at gwesteion yn barch amyt: eu haroll o bell yn garedig lle gwyper eu dyvod, eu groesawu yn voneddigaidd ac yn anrhydeddus gyda phob llawenydd ac haelioni tra'dd arosont, a'u hebrwng yn garedig a pharchusbwyllyd y pryd ydd elont.

Ac velly tervyna Triodd Addwynder: a'r rhain à dynwyd o lyryr yr hên Syr Edward Stradlin o Gastell Sandunwyd, gen y vi, THOMAS AB IVAN O Dre Bryn.

21. LLYMA DRIODD DYFNWAL MOELMUD, A ELWIR TRIODD Y CLUDAU, A THRIODD Y CARGLUDAU.

(Llyryr Tre Bryn.)

1. TAIR Clud gyfarwedd y sydd: barddoniaeth, govaniaeth, a thelynoriaeth. Neu val hyn, tair clud gyvannedd y sydd yn mraint devodau cenedyl y Cymry; bardd, feryllt, a thelynior.

2. Tri pheth à wnant glud-gartrev: cenedyl, braint, a rhyvel.

3. Tri chartrevoldeb y sydd: cyviaith, cyvar, a chyvarv.

4. Tair clud arvoll y sydd: cynghaws, cyvathrach, a difyn; sev nawdd a chyvnawdd.

5. Tair clud gyvnawdd y sydd: dinau-clud, mesori, a chyvar; sev yw dyled i bawb ei law yn à vetro.

6. Tair clud udcorn y sydd: dygynnull gwlad gan riant a phencenedlod, corn cynhanav, a chorn cād a rhyvel rhag gormes gorwlad ac estron.

7. Tair clud gyvarv y sydd: rhag estron

a gormes gorwlad, rhag à doront vraint a chyvraith, a rhag gwylltvilod rheipus.

8. Tair clud gynhorth y sydd: beirdd yn eu cylch clera, dymchwel o ryvel, ac eillion yn nawdd cenedyl y Cymry.

9. Tair clud ddychwel y sydd: iaith, braint, a chenedyl. Neu, o vodd arall, ceraint, cyvar, a chyviaith; sev nis gellir carddychwel yn ddiormes oni bydd un o'r tri dros hyny.

10. Tair clud ormes y sydd: symmud câr heb vraint heb gënad, cyrch gosgordd estron heb rybudd heb ammod, a barn heb wlâd heb ynad, neu heb wlâd ac arglwyddi rhiaint.

11. Tair clud varlin y sydd: cenedyl gysevin yn ngorsedd gwlad a rhiaint, ynad a'i bleidorion yn myned gan varn a chyvraith, a thywysawg a'i osgordd yn myned yn rhyvel gorwlad. Sev yw barlin, rhiaint a phencenedlodd, neu beneiviaid cenedyl a chynghaws.

12. Tair clud y sydd, ac ar y lle delont eu cynnal a'u porthi: a vont yn mraint barlin, à vont yn mraint beirdd, ac à vont yn mraint amddivad.

13. Tair clud addwyn y sydd: beirdd yn darogan heddwch, cyrch cynhauav, a phriodas.

14. Tair clud gymmrawd y sydd: dygynnull gwlad a rhiaint yn do-barth cyvreithiau a barn cywlad, beirdd yn athrawon gwybodau lle cyrchont yn ngorsedd, a chydygvarch cenedyl yn nghyrc golychwyd, ar y privwyliau arbëngion.

15. Tair clud vargad y sydd: cyrch gelyn gorwlad; lleu, neu gorn murn a chynllwyn; a threv ar dân; sev y dylit gynnorthwy gan bawb

16. Tri chorn cynghlud y sydd: corn cynhauav, corn dadlau, a chorn golychwyd.

17. Tair clud gynhwrw y sydd: corn gwlad, llongau o wlâd estron yn medru tir, ac annychwel cënad gwlad a rhiaint o wlâd estron.

18. Tair clud gyvareh y sydd: aredig, gwylgampau, a goddeithio coedydd; sev o gyvareh nis dvlit eu hatail.

19. Tri chyvareh gwlad: corn cychwyn, gwaedd yn llÿs, a gosteg golychwyd.

20. Tair clud anghyvareh y sydd: helwriaeth, ydyrch, a chlawdd haiarn; sev nid rhaid cyvareh o a'u cyrchont. Neu, o vodd arall, nid rhaid cyvareh eu cyrchu.

21. Tair clud ymlid y sydd: blaidd, gwilliaid, a chi cynddeiriog; a phawb à glywont y gwaedd à ddylynt ymgvdgyrch.

22. Tair dinauclud y sydd: cyrch estron

yn anghyvareh, anrhaith gorwlad, a chnud bleiddian.

23. Tair clud vreiniawl y sydd: cyrch brenin, neu riaint yn eu cyvoethau, cyrch beirdd vn ngorsedd gyvallwy, a chyrc dwyvolion yn ngolychwyd; ac yn rhai llyvrau val hyn, Cyrc h ysgneidiaeth, cyrc beirdd a chlër, a chyrc golychwyd.

24. Tair cludgyrch vreiniawl o addwynder gwarantedig cenedyl y Cymry y sydd, ac ni ddylit à elai yn eu herbyn: cyrch cënad gorwlad, cyrch beirdd gorwlad yn ngorsedd wrth vraint a devawd beirdd Ynys Prydain, a chyrc eillion yn hedd ac yn nawdd Duw a'i dangnev.

25. Tair clud gychwyn cyfredin y sydd: serch, bud l, a gochel cosp ac anmraint.

26. Tair clud ddeol y sydd: murn a chynllwyn; brâd teyrnedd sev brâd gwlad a chenedyl; ac aurhaithledrad anwyllyn-iawg; sev y dylai bawb yn nghlyw y corn fordd y cerdder vnydd yn nghyrc h y dëol hyny, bob rhyw ac oedran, a chynnal cyvarth gan gwn yn ydd eler hyd rhoddi ar vôr, ac ydd elo à ddëoler driugeinawr o'r golwg.

27. Tair clud gymhill y sydd, a govyn cynghlud ar bob dyledawg cynhwyawl: cyrch yn ngorseddau gwlad a chenedyl, cyrch rhyvel gorwlad, a chyrc carllawedrog; sev yw carllawedrawg, un à vo braint a symmud ei gâr neu ei vwd pan y myno.

28. Tri charllawedrawg y sydd: anghydvravd, ac anghyttir, ac à vo wrth vraint o bencenedyl; sev yw carllawedrawg, à vo braint iddo symmud ei gâr lle y myno, neu symmud i arall o vân heb golli braint a brodoriaeth yn y lle ysymmuto o hano, trnad elo yn ngwlad gelyn ac estron; sev yw gwlad estron amgen o briv genedyl, a gorwlad amgen o gyvoeth o'r un briv genedyl.

29. Tair clud gyvattal y sydd: pencenedyl, priodasawg, ac à vo wrth swydd gwlad a chyvoeth; a chargyvattal, a'u gelwir, am nis gellir eu hebgor yn ngwlad a chenedyl.

30. Tair clud vånawg y sydd: pencenedyl a'i o-gordd, beirdd a'u nodeddigion o awenyddion, ac ynad a'i wÿr llÿs; sev yn mân y bont y bydd eu braint a'u trwydded.

31. Tair clud gyvran y sydd: braint clud varlin, âr gysevin, a helwriaeth; sev y bydd i'r rhai hyn hawl a chyvran yn y vrodoriaeth wrth hyn o bethau pan y myner.

32. Tair clud angen y sydd: newyn yn ngwlad, daiardor neu liveiriant, a gortrech estron; sev rhagddynt y derydd braint a brodoriaeth yn ngwlad, a myned o'r genedyl

ar encil ac yno dechreu o'r newydd yn nghymmradd y genedyl.

33. Tair caethglud y sydd: gelyn gorvodedig, a gwilliaid cywlad, a chychwyn anghênad; sev â symmudo ei gâr neu ei vwd heb vrait heb gênad; a'r tri rhywlyn o ddynion â ddoder yn nghaethglud, ac yn eillion hyd yn mhén y nawved âch.

34. Tair elud gynniwair y sydd: bugeiliaid trevgordd yn arail eu preiddiau, ymlid gwylltvlod rheipus gan gorn gwlad, a beirdd yn darogan wrth raid gwlad a chenedyl.

Ac velly tervyna.

A THRIODD Y CARGLUDAU a'u gelwir; a DYFNWAL MOELMUD, brenin y Cymry a'u cadarnâes er dangos â vai iawn a chyvraith mewn gwlad a chenedyl; a goreu deddwr â vu eirioed oedd Dyfnwal Moelmud; a goreu am vrait a nawdd i vrodor ac aillt, rhag bod neb â wnelai yn nghan ac yn anghyvraith. A gwedy hyny HYWEL DDA brenin Cymru oll a'u cadarnâes yn gauedig yn erbyn a'u gwrthreithiai ac a'u gwrthvreiniai.

22. LLYMA EREILL O DRIODD DYFNWAL MOELMUD, à *elwir*

TRIODD GWLADOLDEB A CHYWLADOLDEB; *sev ydynt hên driodd breiniau a devodou cenedyl y Cymry, cyn colli eu brait a'u coron, o drais a thwyll a brad y Saesou.*

1. Tair sail gwladoldeb: brait, meddiant, a chyvraith.

2. Tair sail cyvraith: amddifyn, cosp, ac anrhydedd, parth ag at â wneler er llês gwlad a chenedyl.

3. Tri nawdd ac amddifyn gwladoldeb: nawdd bywyd a chorf, nawdd meddiant ac adde, a nawdd brait gynhenid.

4. Tri pheth â ddfynant wladoldeb: cariad, ovr, a chymmudd.

5. Tri pheth â gadarnâant wladoldeb: nawdd gadarn i bob dŷn a'i eiddo, cosp gyviawn lle a'i dylit, a thrugaredd o gyviawnder lle a'i gweler yn ovyniadawl gan achaws gyviawn.

6. Tri pheth â ddyvethant wladoldeb: creulonder yn lle cosp; trugaredd, o gariad a pharch, yn gwyrav cyviawnder; a thwyllgymradd, lle nas cafer nawdd gynneddawl i bob dŷn, a'i brodor a'i aillt y bo.

7. Tair colovn gwladoldeb: teyrnedd, rhaith gwlad, ac yngneidiaeth.

8. Tri pheth â ddylit ar bob un o'r tair colovn hyn: iawn i bawb, nawdd ac amddifyn i bawb, a dosbarthau hydrevn er

addysg a gwybodaeth a chów i bawb o'r vrodoriaeth.

9. Tri pheth â gadarnâant ar wladoldeb: nerth, nawdd, a chosp o gyviawnder cyvraith gynneddawl.

10. Tri devnydd cyvraith: gwybodaeth, iawn cynhenid, a chydwybod.

11. Tri thlws gwladoldeb: ysgolaig dysgedig, feryllt celvydd, ac ynad cyviawn.

12. Tri phrawv ynad: gwybod y gyvraith, gwybod devodau gwlad na chaw cyvraith yn eu herbyn, a gwybod syrth ei amserau a'u dichweiniau.

13. Tri pheth y dylai ynad ymarver ag wynt yn wastad: gwirionedd cynneddawl, trugaredd cydwybodawl, a gwybodau cedeirnbywll.

14. Tri pheth â ddylai vod ar ynad mal y gallo wybod ac ymgydwybodi yn gyviawn â phob hawl a dadl â ddelaer ger ei vrôn: bod yn ystyrger i ymrynu yn geudodawl a'r gwirionedd, a'i chwilio i maes o'i bwyll cysevin ei hunan; bod yn ymovyngar, er cafael gwybod gan arall o ddŷn a thrwy arall o ddichwain â vytho yn wirionedd; a bod yn ystrywgar i chwilio a chafael i maes â vythawr yn dwyll parth ag at â vo dadl yn ei lês ev, a phef cafar yn ei ansawdd, â guddiai neu â dywyllai wirionedd, ac â larai dwyll ar varn â roddai eve, cyd y bai cydwybodawl; canys ynad â ddylai wybod drwy beredd â ddelaer ger ei vrôn cyn y gallai varn â vai cyviawn a chydwybodawl.

15. Tair priv ddyledsdydd teyrnedd: cainymgynnal; cadarnâu addysg ar wybodau gwladolion, mal y gallor ymgynnal ganraith a chyvraith, a chan wlad a theyrnedd; a chadarnâu nawdd cywiriad y genedyl a'r vrodor aeth a'r nawdd â ddylit i eillion yn nawdd y vrodoriaeth.

16. Tair gormes teyrnedd: anmrawd, sev gwallymnawdd parth ag at gywiriad a'u dâodd; anrhaith, sev lledrad, a murn, a chynllwyn, a chadernyd anghyvraith yn cau yn erbyn gwlad a chyvraith; ac anymdawr, sev yw hyny gwallymbwyll ar syrth amserau a dichweiniau, ac ereill orvodau, lle caout yn erbyn cyvraith; ac nis gellir eu gwared namyn oraith gwlad a theyrnedd i weled ac i ymwybodi a buadau, ac i wellâu ac amnewyddu â vo achaws gorrwodawg yn darogan.

17. Tri priv geinmyged teyrnedd: nawdd cywiriad, cosp a gwared dihiriaid, a gwared anwybodaeth rwng cywir a chywir a gyru barn gyviawn y rhyngddynt.

18. Tri chadernyd cyvraith: ynad dysgedig, tyst cywir, a rhaith gydwybodawl.

19. Tair cosp gadarn y sydd: bod yn eneid-vaddeu, toraclawd, à deol yn aethwlad gan waedd a chyrch gwlad a chyvarth; ac i'r brenin yr un à vyno.

20. Tair cosp eneidvaddeu y sydd: byrâu o bèn, crogi, a llosgi; ac i'r brenin, neu arglwydd y cyvoeth, ei ddewis yr un à vyno.

21. Tair cosp ormail y sydd: dwyn gavael meddiant, carchar, a cholli braint; sev pan goller braint y syrthier i ansawdd aillt hyd yn mhen y nawved ach.

22. Tair cosp gamlwrw y sydd: dwyn gavael lle nas taler yn hawl, gyru swydd a gorchwyl ar à goper hyd onis gwaretor o dalu y sarâad, a cherydd gwlad; sev hyny cyhoeddi gan gorn a gwaedd gwlad yn mhob llŷs, a llàn, a fair, a marchnad, ac ymhob tyrva ddosparthus, y peth à vo ar à gerydder yn vai cospiadawl; sev nis gellir eu gwared un o'r tri hyn namyn o dalu camlwrw cyvreithawl.

23. Tri chyswynbyll y sydd drosgwared llŷs ac ynad ar gosp gadarn: mam yn gwared ei phlant, mab cyn barv, ac estron anghyviaith à wnelo yn erbyn cyvraith a brodoriaeth.

24. Tair asswyn y sydd yn nghyvrraith dros gwared cosp gadarn: anallu, anwybod, ac eisiwed anghewawl; a'r tri pheth hyn a asswynant rag cosp gadarn, ac a'u gwared-ant.

25. Tri dŷn nis dylit eu cospi: mud a byddar geni, a phlentyn cyn deall, ac ynvyd cynhwynawl; sev y dywedir, *nid â cosp ar ynvyd*; eithr rhybudd gwlad yn ysgriven ar bŷst neu veini y brenin, yn waedd gadarn er i bawb ymochel â'r ynvyd, ac a'r mud byddar geni: a'u doddi dan eu nodau gan gorn a gwaedd gwlad a chywlad; achaws hyny y dywedir, *ynvyd â â ar y post*.

26. Tri chyvrwym gwlad a chenedyl: tadoldeb, maboldeb, a brawdoldeb. Sev tadoldeb, teyrnedd yn govalu, ac yn lluniaethu, ac yn diwallu, er caingynnal brodoriaeth; maboldeb, yn nvyddâu i'r tadoldeb, er trevn a dosbarthi gyviawn; a'r brawdoldeb, yn ogydbyll â'r ddau ereill yn eu llëodd yn ymgynnorthwyaw er cadarnâu cymmrawd ar wlad a chenedyl a theyrnedd ddosparthus.

27. Tri chyvrwym brodoriaeth a chenedyl: trwydded warantedig, breiniau cydgynneddv, a chyviawnder cyvreithiau.

28. Tri phrydverthwch brodoriaeth: gwybodau doethineb, celyyddydau gwaredawl, a syberwyd addwynbyll.

29. Tri chadernyd gwybodau a chelyydd-

ydau: addysg o athrawon wrth vrait a thrwydded; breinioldeb gwybodau a chelyyddydau ar a'u gwypony; a gobrau gwarantedig o gyvraith, am à wneler yn ddosparthus, o arch ac ammod, gan wybedyddion a chelyyddiaid.

30. Tair sail gadarn cywladoldeb: cymmlhyll amlwg a thrywel, nas gellid à elai o byll yn ei erbyn; braint gadarn, nas gellid gan gyviawnder ei gwrthrym; a brawd gadarn, nas gellid godidawg o vrait a swydd a'i divrodai.

31. Tri pheth à ddivrodant wladoldeb a chywladoldeb: breiniau gormeslawn, anghyviawn o varn cyvraith, a gwallymarbod yn peri annosparth ar drevnau gwlad a chenedyl.

32. Tri pheth ni savant yn gadarn ond tra bont ar y tair sail gadarn: cyvraith, meddiannau, a thangnev cenedyl.

33. Tri pheth à ddylynt vod yn ddevnyddion pob cyvraith gyvrwym: cadernyd, iawn, a chydwybod.

34. Tri deivnogaeth barn gyviawn: pwyll ystyrbell, deddvoldeb gymmrawd ar gyvreithiau, a chydwybodawl raith ynad a theyrnedd.

35. Tri deivnogion teyrnedd: angen gwlad a chywlad, pwyll doethion, a dedvryd rhaith gwlad a chymmrawd.

36. Tri anheggor gwladoldeb: arglwydd yn vrenin, rhaith gwlad, ac yngneidiaeth.

37. Tri anheggor cywladoldeb: teyrnedd benadur, rhaith gymmrawd, a barn dygynnull cywlad yn mraint a'i govynai, ai gwr gwlad ai gwr gorwlad, y byddai.

38. Tri anheggor pob un o'r tri hyny: pwyll o gymmrawd dichweiniaw, cyviawnder o gydwybod, a chariad brawdol rhwng gwlad a chywlad: a rhwng gwr a gwlad, a rhwng gwr a gwr; a lle nas byddont nid hawdd gwared rhag anweledig o anmrawd ac anghyviawnder.

39. Tri deivnogion cywladoldeb: cydamddifyn, cyvnawdd gwybodau a chelyyddydau, a chadarnâu cynneddvau ac arverau tangnevgar.

40. Tri pheth nis gellir cadernyd a chynnal arnynt heb gwladoldeb: llavuriaeth daiar, celyyddydau, ac ereill wybodau breiniau, a thangnevedd ddosparthus.

41. Tri pheth à gadarniant dangnev cywlad: breiniau cymmrawd, gwladoldeb gymmraint, a gwybodau doethineb, dan gyvnawdd cywlad o vrawd ac o vrait gynhenid.

42. Tri chynghlwm cywladoldeb: cyviaith; cymmrawd, a chymmraint; ac hebddynt nis gellir cywladoldeb gadarn.

43. Tri phrydverthweh cywladoldeb: gwybodau mollianus, sberwyd car'adus, a chymmrawd dlosparthus.

44. Tri pheth à wnant wlâd: ceraint, iaith, a breiniau; a thri chyvrwym gwlad a'u gelwir.

45. Tri chynghlwm gwladoldeb: cywnawdd, cyvar, a chyvraith; ac hebddynt nis gellir gwlad a brodoriaeth.

46. Tri pheth nid gwlad lle nas byddont: cyviaith, cyvraith, a chyvardir; canys heb y rhai hyn nis gellir ymgynnal yn hêdd a chymmrawd.

47. Tri phriv gynneddvau gwladoldeb gadarn: celvyddydan breinawl, gwybodau doethineb, ac arddoriaeth; canys o'r tri hyn y teirdd pob cynneddvau ereill ar wladoldeb; a chyn priggynneddvau nis gellir adgynneddvau; aelaws hyny anhegion gwladoldeb yw cadarnau yn vreiniedig a dosbarthus y tri phriv gynneddvau.

48. Tri pheth nid da gwlad lle nas cafer: coed, ceryg, a tynonau dwyr.

49. Tri chyfredinion gwlad a chenedyl: mesgoed, helwriaeth, a chlawdd haiarn; ac nis dylit perchenogaeth wahanredawl ar nac un nac arall o henynt.

50. Tri phriodolion gwahanredawl à vyddant i wr o'r tri chyfredinion gwlad a chenedyl: nid amgen, cig hely wedi y tyner y croen oddiamdano, mesgasgl, a haiarn cloddiedig.

51. Tri phriodolion gwahanredawl gwr gwlad a chymmrawd; sev hwnw Cymro cynhenid o gysevindawd braint: tŷ, buarth, ac ydarth.

52. Tri phriodolion gwahanredawl pob gwr rhag arall, ai aillt ai Cymro y bo: gwraig, plant, a da cychwynawl.

53. Tri phriodolion gwahanredawl pob gwr rhag arall, ac nis gellir eu rhannu ag arall, ac nis telir yn nghamlwrw: gwraig, plant, ac argyvreu; sev yw argyvreu, gwisg, ac arvan, a pheiriannau celvyddydd vreiniawl; canys hebddynt nis gellir ei gyviawn ansawdd i wr; ac nid iawn i gyvraith anwriaw gwr, neu anghelvyddu celvyddydd.

54. Tri thlws cenedyl: llyvyr, telyn, a chleddyv; ac nis dygir yn ngavael gan ddeddyd llŷs a chyvraith.

55. Tri thrwyddedawg teulu, ac ni vyddant wrth lavur a gorchwyl a swydd: baban, oedranus, ac athraw teuluaidd; sev nis byddant law ar gledd, nac ar gorn, nac ar arad.

56. Tri dŷn breiniawl ni bydd noeth arw yn eu herbyn: bardd, pencenedyl, a chênad gorwlad.

57. Tri dŷn cyfredin ni bydd noeth arw

yn eu herbyn: gwr di arv, gwr cyn barv, a lenyw.

58. Tri lle breiniawl ni bydd arw yn erbynu: gorsedd gwlad ac arglwydd; gorsedd cynghyd cynnal, sev yw hōno gorsedd ddygynnull; a gorsedd beirdd.

59. Tair gorsedd vreiniawl Ynys Prydain yn nawdd cenedyl y Cymry: gorsedd beirdd, a hōno yn hynav ei bonedd; gorsedd gwlad ac arglwydd, sev hōno llŷs cyvraith ac yngneidiaeth o ddygynnull yngnaid a brawdwr rhaith; a gorsedd cynghyd cynnal sev hōno gorsedd ddygynnull gwlad a gorwlad gan wŷr teyrnedd, a phencenedlodd, a doethion gwlad a gorwlad, er deddru cymmrawd a chyvraith yn ngwlad a chywlad, a rhwng gwlad a gorwlad, o gymhwyll a chymmrawd a chymmod gwlad a gwlad, a thŷyrn a thŷyrn, a rhaith a rhaith, er iawn a thangnev, a braint à ddylyt yn ngwlad a chywlad: ac nis dylit noethi arw rhag y rhyw orseddau o wevn eu swyddau, na rhag eu hamserodd.

60. Tair gorsedd l vreiniawl y sydd, ac iawn iddynt wârogaeth y gan y leb à vythont parth nawdd, neu swydd, neu urddas, neu dda wrth gelvyddydd a gwybodau, yn mraint a brawd un ac arall o'r gorseddau hyny, ar wârogaeth à vydd herwydd braint, ac a ddylyt i'r orsedd yn nghysbwyll: gorsedd beirdd Ynys Prydain, ac wrth ei barn y bydd pob un o wârogaeth a geisio dda wrth gerdd a chelvyddydd barddoniaeth, a phawb à vythont yn nawdd yr orsedd hōno dan derynnau ei swydd a'i breiniau; gorsedd brenin, neu arglwydd cyvoeth, a'i vrawdwr, a'i yngnaid, a brŷyriaid, sev hyny pob Cymro tiriawg, er cynnal llŷs a dadlau cyvraith; a gorsedd cynghyd cynnal, sev gorsedd ddygynnull gwlad a chywlad; ac i hon y ddylyd wârogaeth y ddwy ereill, ac à vont yn eu braint; canys cyd y bo hynav yn monedd gorsedd beirdd, o ba un y henyw pob gwybodau, eisoes hynav yn mraint rhaid a gorvod, gan bwyll a gallu cenedyl, yw gorsedd rhaith ddygynnull gwlad a chywlad, er trevnu a chadarnau iawn a nawdd ac amddifyn gwlad a chywlad, a chenedlodd cymmrawd, a'u gwahanredolion yn gywiriaid gwlad a chyvoeth; ac hebddi, sev gorsedd cynghyd cynnal, nis gellid braint na chadarn ar un o'r ddwy orsedd ereill; canys o dri pheth y mae gorsedd rhaith ddygynnull gwlad a chenedyl; nid amgen, pwyll, nerth, ac ewyllys gwlad a chywlad, a chenedyl a chydgenedyl, er gwneuthur, a gwellâu, a chadarnau cyvraith a chymmrawd; a chadarnau iawn a braint i vrod-

orion gwlad a chywlad a'u gwahanredolion, ai *Aiell* ai *Cymro*, gan gyspwyll hyd a lle nad eler yn erbyn y cŵd cyvoll; canys gorsedd ddygynnull cywlad á gan yn erbyn pob arall o vrait, a gallu, a chyvraith, ac awdurdawd, na vont gymmrawd á hi. Ac yn nawdd gorsedd cynghyd cynnal y cawsant gyntav eu braint a'u cadernid gorseddau arglwydd cyvoeth a'i wlad, a gorseddau beirdd; ac yn amgen nid oes ac nid oedd braint yn y byd, namyn syberwyd gwlad a chenedyl iddynt.

61. Tair gorsedd yn mraint gwlad a chenedyl y *Cymry* y sydd: cyntav, gorsedd beirdd *Ynys Prydain*, a'u bonedd a'u braint á vydd o bwyll, ansawdd, a gorvod; neu herwydd ereill athrawon a doethion, o bwyll, ansawdd, a dichwain. A'u braint a'u swydd, noddedigion gorsedd beirdd, yw cynnal a chadw a doddi addysg warantedig ar wybodau dwyvoldeb, a doethineb, a syberwyd; a chôn a chadw ar bob moliannus ar wr a chenedyl; a phob dichwain amserau; a phob rhyveddawd anianawl; a rhyvelodd; a dosparthau gwlad a chenedyl; a dialeddau; a gorvodaethau moliannus; a chadw cōw gwarantedig ar achaw, a phriodasau, a bonedd, a breiniau, a devodau cenedyl y *Cymry*: a bod wrth raid gorseddau ereill yn darogan á orf r ac á ddylawr dan osteg a rhybudd cyvreithawl. Ac amgen nalyn nid oes nac o swydd nac o vrait ar orsedd beirdd; sev ydynt y beirdd athrawon gwarantedig gwlad a chenedyl y *Cymry*; a thrwydded iddynt yn warantedig o'u swydd yn amgen noc á ddylaint yn *Gymry* cynhwynawl; sev i bob un ei bum-erwi rhyddion, a moddion celvyddydd yn warantedig i bob un.

Ail, gorsedd gwlad a chyvoeth; sev gorsedd yngneidiaeth a brawd cyvraith, er iawn a nawdd gwlad a chenedyl, a'u noddedigion, a'u heillion; sev y gwnant y gorseddau hyn, nid amgen gorsedd cynghyd cynnal á wna gyvraith lle bo achaws, ac a'i cadarnâa yn ngwlad a chywlad; ac nid rhydd i wlad heb gywlad hyny. Gorsedd brawd ac yngneidiaeth á varn ar á wnelo yn anghyvraith ac a'i cysp: a gorsedd beirdd á ddygynnull wybodau moliannus ac á varn arnynt, ac á geidw bob covion cenedyl yn ddogarthus a gwarantedig; ac nid iawn i un o'r gorseddau ymwneuthur á chyspwyll un o'r ddwy ereill, namyn eu cadarnâa a'u cynnodi yn gymneddvwal.

Trydedd orsedd, sev cynghyd cynnal, ei phwyll cysevin a therygnyedig yw gwneuthur á vo raid o newydd ac o wellâad ar gyvreithiau gwlad a chywlad gan raith

cywlad o bencenedlodd, a doethion, a theyrnedd benadur; sev yw teyrnedd benadur, neu deyrnedd benraith, yr hynav ei oresgyn o'r breninodd a'r tywysogion cywlad; ac ar hwnw bydd y cyfiaw cadarn; a gair ei air ev ar bob gair arall yn nghyfraw gwlad.

62. Tair gorsedd anghyvarech y sydd: swyddawg gwarantedig o gyvraith yn dafar lluniaeth yn nghyvoeth ei arglwydd, er dyspwyllaw barn, neu gynhenau, neu anmrawd, megis symmud neu wrthladd cyvreithiau y brenin; sev y bydd y dafar hyny er cynnal gorsedd wahanredawl neu ddygynnull gwlad a chenedyl yn ihaith, lle bo galw ac achaws; ac ni ddyly gwlad erbynu y swyddawg á wnelo y dafar; canys nid braint i neb ond i arglwydd wneuthur cyvraith; ac nid braint hyny iddo yntau namyn o ddyundeb ei wlad a'i genedyl yn nygynnull; ac nis gellir dygynnull heb lluniaeth o le, ac amser, ac amcan, a bwyd, a llyn, a gwasgawd, a gorphwys, a thân, a chynnorthwyon.

Ail, gorsedd ihaith gwlad gan bencenedyl, o gwyn amrawd ac anghyvraith y gan y brenin a'i yngnaid; neu lle nas cefir cyvraith á wnelo iawn amlwg a chladarn; a lle bo hyny iawn i bob *Cymro* cynhwynawl ei raith; ac ar ei bencenedyl y bydd y cyfraw teyrnedd, a lluniaethu gan gymhorth a chynorthwy ei genedyl a'i doethion; ac ni ddyly gwlad ei herbynu; canys braint i bencenedyl cyfraw teyrnedd, ac i bob *Cymro* cynhwynawl hyny yn nawdd braint ei bencenedyl; a llw trichannyn o wŷr cyvraith, sev dyledogion o dirogon á gadarn â á wnelawr gan raith gwlad o gyfraw gwr o *Gymro* cynhwynawl, yn nawdd a braint ei bencenedyl. Sev iawn yw i bob *Cymro* ei lavar, a'i gwyn, a'i haw, o bwyll anianawl, yn nawdd a braint ei bencenedyl; ac iawn i bob pencenedyl ei wlad a'i raith; a lle govyner, iawn i bob rhaith ei theyrnedd; ac iawn i bob teyrnedd ei chywlad yn rhaith ddygynnull, rhag gadael i á gauai yn erbyn cyvraith a braint gymmrawd; ac yn hyn o nawdd, braint i bob *Cymro* cynhwynawl ei wlad, a'i raith, a'i deyrnedd, a'i gywlad, yn nygynnull.

Trydydd vydd er dyspwyll teilyngdawd dwy gyvraith, neu rwy, lle bo gosodedig y naill yn ogyvuwch a'r ball, ac o ddichwainiau amserau, a newidiau byd, a bywyd, a chywlwaw; tyviannus anghyviawnder ar un yn amgen noc ar y llall; ac nis gellir iawn cyn adnabod y can; ac nis dylit iawnâu heb yn wybod i wlad ac arglwydd; ac nis dylai arglwydd a'i wlad hyny, ond o

wybod a dyundeb ei gywlad yn ddevodawl. Achaws y pwyllau hyn, iawn dan osteg a rhybudd cyvreithawl undydd o blyddydn, cynnal gorsedd raith drwy wybod i wlad a chenedyl, er ymgyspwyll â'r à vytho yn nghan, ac er ei iawnân gan gymmrawd deilwng, a threiglau y cyfraw hyd y bo achaws gyviawn ac anghenawl; a lle symmuter cyvraith rhaid vydd rhybuddiau gwlad a chenedyl yn deilwng, mal y gallont adnabod â ddoter yn lle à symmutawr.

63.¹ Tri pheth nis dylit eu gwneuthur ond o ddyundeb gwlad a chywlad a chenedyl benbaladr: symnud cyvraith y brenin, diarglwyddiaethu y brenin, a dysgu gwybodau newyddion yn ngorsedd beirdd; canys nis dylit hyny eyn y gwypo wlad a chenedyl er rhywiau, a'u cynneddvau, a'u dosparthau, o varn a dangos cyvreithawl dysgedigion a doethion o athrawon gwarantedig yn ngorsedd gyvallwy beirdd Ynys Prydain yn nglâd a chywlad. A lle ydd eler yn erbyu hyny o bwyll a chysbwyll, overion y gelwir y gwybodau hyny; ac nis dylit baint a da wrth gelvyddyd arnynt; ac nid oes i na chyvraith, na dosparth, na chelvyddyd, nac i unrhyw byyll ar wybodau, vrait yn y byd onis cafarw ar ddangaws ac addysg; ac o hyny barn athrawon a doethion gwarantedig o ddyg, a gwybodau, ac awdurdawd, yn mraint dosparthau gwlad a chenedyl. Ac o ddiarglwyddiaethu brenin, nis dylit hyny namyn gan raith gwlad a chywlad; sev o gywlad y bydd llw trichannyn yn rhaith yn mhob cyvoeth arglwydd breiniawl gorseddawg y dan y brenin penraith; a'r trechav, sev y mwyav o riv cyvoethiau, yn cadarnâu à wneler yn rhaith. Sev yw brenin penraith, brenin neu dywysawg y bo hynav ei oresgn o'r breninodd cywlad.

64. Tri dyundeb cadarn à ddylit ar wlad a chenedyl y Cymry: dyundeb gwlad a chenedyl, sev cymro y bydd Cymro yn mhob gwlad a chyvoeth yn Nghymru, a chyvuua a chyvuweh ei vrait cymmrawd yn un cyvoeth ag yn arall, pa un bynag; cyd y bo iddo ei vrait wahanredawl ar dir yn nghyvoeth ei arglwydd llfs a henyw o heni.

Ail yw dyundeb teyrnedd; sev nis dylit namyn un brenin Cymru oll; a hwnw vydd yr hynav ei oresgn o'r tywysogion cywlad, a gair ei air ev ar bob tywysawg arall; sev hyny yn nygynnull cywlad, ac nid yn amgen; canys yn mhob amgen, gair ei air ev tywysawg ac arglwydd cyvoeth llfs a gorsedd arall yn Nghymru o vewn ei

¹ Mae gwall yn hwn.

wlad a i gyvoeth ei hun dan ei thervynau; a'r hynav ei oresgn á elwir brenin Cymru oll, a brenin Cymru benbaladr: sev yw Cymry penbaladr, holl grynsyrth cenedyl y Cymry yn eu holl gyvoethau dan eu thervynau, gymmraint a chymmrawd, un ac arall, yn mhob un, ac yn mhob arall o'r cyvoethau; namyn daodd a breiniau priodolion a gwahanredawl anghychwynawl; mal y bydd tir, a swydd gwlad a llfs; achaws hyny diarheb yw "Rhydd i Gymro pob gwlad yn Nghymru." Ac ar y brenin penraith y mae cyfraw a lluniaethu rhaith cywlad, à elwir gorsedd ddygynull, a gorsedd cywlad, a gorsedd cynghyd cynnal, a gorsedd benbaladr, a rhaith Cymry benbaladr. Ac nis gelliir ar un yn wahanredawl, ai gwr ai gwlad y bo, à ddylit ar oll o baladr ac yn benbaladr.

Trydydd, dyundeb cyvraith, a baint, a brawd: sev yr un gyvraith á ddylit yn mhob gwlad yn Nghymru; a chymmraint, a chymmrawd, a Chymro pob cynhwynawl o genedyl y Cymry, yn mhob gwlad a chyvoeth yn Nghymru, un gystal ac arall; sev gwlad i bob Cymro pob gwlad yn Nghymru, heb yn amgen dim, namyn priodolion gwahanredawl anghychwynawl; am hyny y dywedir gwlad Gymru benbaladr, a chenedyl Gymry benbaladr, a baint Cymry benbaladr.

65. Tair baint gynhenid pob Cymro cynhwynawl; ac eisoes dan enw Cymro y cauir ar Gymraes: cyvarwys a thrwydded pumerwi rhyddion yn mraint ei hân o Gymro cynhenid; ac epil aillt ac estron a'i caant ar y pedwerygwr o briodasau teil-yngion; sev yn ngrâdd gorsgynydd; baint arvau difyniadawl, a'u harwyddion, sev nas dylit hyny namyn i Gymro cynhwynawl o vonedd gwarantedig; a baint rhaith yn nawdd ei bencenedyl, ac yn oed barv a'u dodir ar Gymro, ac ar Gymraes ban wr o.

66. Tri thaiawg y sydd, ac nis cyrchant vonedd a baint Cymro cynhwynawl hyd yn mhen y nawved âch: cyntav yw cyswynvab y bo mab à water yn gyvreithawl gan ei dâd; neu o vôdd arall, herwydd cyvraith, achaws nas ganed o briodas deilwng a dosparthus; neu yn amgen o vôdd, yn erbyn cyvraith a baint gwlad a chenedyl; ail, gwr à gollo drev ei dâd a'i vrait, yn gosp am ddrygweithred, à vo eneidvaddeu, neu arall o ddrwg cospiadawl a'i govyn; ac aillt, neu estron à wladychu yn Nghymru: ac ni chyreir un o naddynt vrait a bonedd Cymro cynhwynawl hyd yn mhen y nawved âch. A'r drevn hon á ddoded yn nghyvraith am dri achos. Sev—

67. Tri achaws taiogaeth y sydd ar wyr annosparthus na bont yn wŷr cyvaith a a chymmrawd: rhagvlaenu brâd gan estronion a'u cyswyniaid; rhag cafael o alltudion tirodd y Cymry cynhwynawl; a rhag amhriodasau, a geni plant yn annosparthus ac yn anghyvreithus o gyswyn godineb ac ymorddechu llwyn a pherth. Sev gan y rhyw gyspwyllau, bernir yn eillion estron a'u hepil; cyswynvab á water a'i epil, a drygwyr cywlad a'u hepil, hyd yn mhen y nawved âch: ac ar bob aillt a thaiawg y mae bod yn wr twng a damdwng arglwydd y cyvoeth, a'i arglwydd priodawr; sev ei briodawr un a'i cymmero yn ei nawdd, ac á ddoto iddo dir yn daiawedrev: ac wrth ewylls a chênad hwnw y bydd mâb aillt, oni chyrho vonedd a braint Cymro cynhwynawl; sev y gellir hyny ar ei bedwerygwr o'i epil o briodasau teilyngion á Chymraesi cynhwynawl. A llyma y modd y dosparther y priodasau hyny, nid amgen—

Mâb Aillt, yn wr twng i arglwydd y cyvoeth, á brioto Gymraes gynhwynawl o vodd ei chenedyl, á vydd o'r briodas hõno yn mraint yr ail rádd âch a bonedd; ar eu meibion hwy ve saiv braint y drydedd rádd; ac un o'r rhai hyny o ymbriodi á Chymraes o waed teilwng á gyrch y bedweredd rádd; mâb o'r briodas hõno á saiv yn mraint y bummed rádd; sev yw hwnw wŷr y mâb aillt cysevin; a'r mâb hwn o ymbriodi á Chymraes gynhwynawl, á esgyn hyd yn mraint y chweched rádd achau; a mâb i'r briodas hõno, sev orwyr y mâb aillt cysevin, á vydd o'r seithved rádd; ac o ymbriodi á Chymraes gynhwynawl eve á gyrch yr wythved radd yn mraint ei wraig; canys braint i bob Cymraes gynhwynawl yru grâd ar ei gwr o vâb aillt à ymbrioto hi ag ev; a mâb i'r orwyr hwn, o'r briodas gyvryw, á gyrch hyd yn mraint y nawved âch; ac am hyny a'i gelwir ev GORESGYN-YDD; canys goresgyn ei dir á wna; sev ei drwydded o bumerwi rhyddion, a'i gyvarwys, a'i vraino o bencedyl, a phob cymrawd arall á ddylit i Gymro cynhwynawl; a chyf cenedyl y bydd ev; sev y saiv yn mraint pencedyl iddei epil, a hevyd iddei hyneviaid; canys y neb à vo byw o naddynt, megis tâd, neu hendad, neu orhendad, ac nid tros hwnw yn mhellach, á gafant yn eu goresgynydd braint Cymry cynhwyuolion; ac nid mâb ei dâd a'i gelwir ev yn nghyvrraith, gan hawl a dadlau tîr, eithr ei oresgynydd; a goresgynydd ei hendad yw ev, a hevyd goresgynydd ei orhendad, a goresgynydd ei ewythredd, a'i

gevnderwydd, a'i gyverddyron, lle bont un ac arall o briodasau teilyngion; a'r goresgynydd á vydd bencedyl iddynt oll, wedi dyvod o hono hyd yn nghyvlawnoed gŵr; a gŵr a châr pob un o henynt hwy iddo ev; a gair ei air ev arnynt un ac arall; ac nis dylit gyru twng a damdwng arno; sev cyd y cyrchont genedyl y goresgynydd, a'u breiniau yn rhyddion yn nawdd a braint eu pencedyl, ni chafant eu tirodd namyn à gyrchont yn wahanredawl grâd neu vraino y nawved âch, sev goresgynydd.

68. Tair celvyddydd vreiniawl y sydd, a braint trwydded, nid amgen no phumerwi rhyddion tîr a chyvarwys i bob un o naddynt; sev i bob gwr a'u gwyppont yn warantedig, ac a'u gwasanaethont, yn wahanred, ac yn amgen no'r tîr à ddylit iddo yn mraint Cymro cynhwynawl: sev ydynt barddoniaeth, ferylltaeth, a llenoriaeth, neu lyvryddiaeth; sev y dylit iddo ei bumerwi rhyddion yn mraint y gelvyddydd i bob un à vytho yn ansawdd ac yn ngwasanaeth un neu arall o'r celvyddyddau hyny yn warantedig o athraw a gwybodau; ac ni ddylai un gwr ymarver á dwy gelvyddydd; ac o gwna ev hyny, nid iawn iddo vraino trwydded ar amgen noc un o'r ddwy; ac nis gallawr un à wasanaetha ddwy gelvyddydd, neu ddwy swydd ar unwaith, yn gyviawn a dosparthus.

69. Tair celvyddydd ni ddylai meibion aillt eu dysgu heb gënad eu harglwyddi priodawr, ac arglwydd y cyvoeth: nid amgen y tair celvyddydd vreiniawl, sev barddoniaeth, ferylltaeth, a llenoriaeth; ac o goddev ei arglwydd priodawr a'r brenin i vâb aillt ddyysgu un o'r tair celvyddydd hyn, a goddev hevyd i un neu arall vnyed yn ansawdd ac yn ngwasanaeth y celvyddyddau hyny, ac yn eu braint yn warantedig o wybodau, ni ddylit herwydd cyvrraith eu hattal, namyn gadael iddynt, a rhyddion tra vytho byw pob gwr yn mraint celvyddydd vreiniawl, a rhydd iddo yn mraint ei gelvyddydd drwydded o bumerwi rhyddion; canys braint bonedd á ddoded ar gelvyddyddau a gwybodau molianus er yn oes oesodd, er cyvanneddu a gwerinaw gwlad a chenedyl, ac er cynneddvoli moesau ac arverau syberwyd a docthineb, a'u dysgu yn ddosparthus, ac er cyvnawdd yn nhangnev a chymmrawd i wlad a chenedyl a'u cywiriaid; can nis gellir cyvannedd a gwerindawd tangnevus heb gelvyddyddau a gwybodau molianus; ac ernynt nis gellir cadernid heb vraino boneddwr a'u gwasanaethwynt. Achaws hyny barn cyvrraith a chymmrawd yw nas dylit nac attal, na

gwahardd, na divreiniaw celvyddyd nac ychwaith y neb a'i gwasanaetho.

70. Tri mab rhydd o gaeth y sydd: nid amgen, bardd, ferylit, a gwr llên, o veibion eillion; sev cyd y bo caeth y tād, a mab aillt neu daiawg, rhydd vydd y mab â ddyel yn ansawdd, a gwasanaeth, a braint o swydd un neu arall o'r tair celvyddyd vreiniolion; a rhydd tra bo byw; ac iawn iddo yn mraint ei gelyddyd ei bumerwi rhyddion; sev nis dylit na chaeth na di-vraint â wypo, ac â vedro wasanaethu celvyddyd yn warantedig o wybodau Eisioes, cyd y bont ryddion y cyvtyw wŷr wrth gelyddyd, caethion a meibion aillt vydd eu meibion hwy; ac ev a'u gelwir tri mab caeth o rŷdd; ac eillion vyddant oni chyrrer grâdd goresgynydd ar âch a bonedd ac o hyny braint Cymro cynhwynawl. Eisioes doethion â ddywedant y dylit grâdd angholladwy ar gelyddyd vreiniawl; achaws hyny barn yw mai nes vydd yr hiliogaeth i râdd goresgynydd o gafaeliad braint celvyddyd; a lle nis gellir namyn ar y pedwerygwr braint goresgynydd o ach ac epil a phriodasau, ev â eilir hyny ar y trydygwr yn mraint celvyddyd; canys pob gwasanaeth celvyddyd vreiniawl â ddyddwg ei grâdd yn nês at oresgynaeth gynhwynawl no phef heb hyny y bythawr; canys iawn i celvyddyd vreiniawl ei grâdd yn nheigl bonedd hyd oresgynaeth; sev y dywedir, o chaniatâu yr aiglwydd priodawr, a'r brenin, i vab y mab rhydd o gaeth vnyed yn ansawdd, a gwasanaeth, a braint un o'r celvyddydau breiniolion, a bod gyda hyny priodasau yn deilyngion, nis gellir caeth ar un o'r epil wedi hyny. Ac val hyn, sev yn nawdd a braint celvyddyd vreiniawl, y cyrch cenedyl eillion oresgynaeth a braint Cymry cynhwynawl ar y trydygwr. sev iawn i gelyddyd ei braint a'i thrwydded o bumerwi rhyddion yn wahanred â braint âch a bonedd o waed cynhwynawl. A grâdd â eunillawr o gelyddyd vreiniawl, ni syrtho o heni, ac ni ddygwydd hi oddiar y genedyl.

71. Tair cangen celvyddyd barddoniaeth: cyntav, privvaidd, neu vardd trwyddedawg o vraint, ac iddo ei râdd a'i vraint, o drovedgaeth gan athraw gwarantedig o vardd gorseddawg; ac arno y mae pob cêv celvyddyd a gwybodau hyd y bont yn ei swydd ev o vardd gwarantedig o râdd a braint; a hevyd pob cov a chadw gwlad a chenedyl ar briodasau; ac achau, ac arvau, a rhandirodd, a breniauw gwlad a chenedyl y Cymry.

Ail, ovydd, a'i râdd iddo yn mraint

awen a gwybodau moliannus â ddangoso yn warantedig, ac ydd atepo am danynt yn brawvedig ger brôn gorsedd beirdd ddevodawl a theilyng, neu lle na bohono, eist ddvod gyvreithawl warantedig o rôdd cenedlad arglwydd y cyvoeth, neu ddeuddeg o'i yngnaid llŷs ev, neu ddeuddeg brawdwr llŷs yn y bo devodawl hyny; ac nis govyner trovedigaeth arno, nac amgen yn hawl na gwybodau gwarantedig; a hyn er cyvnaidd gwybodau rhag nas cefid athrawon devodolion, ac o hyny myned gwybodau a chelvyddyd cêv a doethineb ar gyvargoll, o ddifyg athrawon a throvedigion dosparthus; ac eisioes er gwellâu a mwyâu gwybodau celvyddyd, o ddodi pob newydd arnaddynt, wrth varn athrawon a doethion, ac o hyny eu cadarnâu a'u breiniaw yn warantedig, a hevyd rhag cau yn erbyn gwybodau doethineb â ddelawr o syrth anianawl awen ac athrylith reddvawl

Trydydd, derwyddvardd, a hwnw â vydd o vardd gorseddog graddedig a gwarantedig o ddoethineb, a gwybodau, ac o davawd i ddangaws barn a phwyll ar wybodau; a'i swydd â vydd yn mraint rhodd o bwyll a chenedlad gorsedd ddevodawl yn warantedig o raith gorsedd gan goelbren; a'i swydd dodi addysg, a dangaws gwybodau doethineb a dwyvoldeb, yn ngorsedd beirdd, ac yn llŷs, ac yn llân, ac yn y teulu y bytho ynnod ei swydd yn drwyddedawg. Ac iawn a chyvraith i bob un o'r tri hyn ei bumerwi rhyddion yn mraint ei swydd celvyddyd yn wahanredawl rhag â ddyllit iddo yn amgen yn mraint Cymro cynhwynawl; sev ni ddifydd braint gynhwynawl un celvyddyd; nac un celvyddyd y gynhwynawl

72. Tair cangen llenoriaeth y sydd: nid amgen tavodawg cyvraith, sev hyny â vytho yn davodawg y rwng Cymro ac alltud anghyviaith; â vetro arwyddaw arvau a gweithredodd moliannus, a dichweiniau rhyveddolion yn a'u dealler gan a'u gwelont; ac ev â eilir y rhyw un â hwnw, arwyddvardd; ac yn drydydd, â vetro ar lyvyr a llythyr, ac ysgrivènu a darllen y Gymraeg yn gyviawn, a dodi addysg ar hyny, a chadw cêv llythyr ar dri chêv beirdd Ynys Prydain; sev ydynt achau bonedd o briodasau, a rhandirodd, a gweithredodd a gwybodau moliannus. A braint i bob un o'r tri hyn ei bumerwi rhyddion yn mraint a nawdd ei gelyddyd, yn amgen noc â gâfo yn mraint Cymro cynhwynawl; ac eve â vydd yn wr llŷs gwlad ac arglwydd, ac hyn ewyllys y llŷs a'i hyngnaid a'i brawdwr, yn nyddiau llŷs a gor-

sedd, gan ddosparth cyvraith; ac am addysg à ddotawr, iawn yw trwydded a rhoddion yn mraint ammod yn wahanredawl.

73. Tair cangen ferylltaeth y sydd o brivgeinciau: nid amgen, gôv, maensaer, a phrensaer; neu o vodd arall, govaniaeth, saerniaeth coed, a saerniaeth cêryg; a gogymmrant y tri; ac iawn i bob un à wasanaetho un o'r tair celvyddydd hyn ei drwydded cyfarwys o bumerwi rhyddion, yn amgen noc à ddylit iddo yn mraint Cymro cynhwynawl, a bod yn ngwyllys yr arglwydd cyvoeth i ddodi addysg ar eillion y brenin, neu yr arglwydd, ac ar à ywawr o'i daogion dau dervynau cyvraith; sev yn nawdd nas dodder grâdd celvyddydd ar nebawr o naddynt, namyn drwy genad yr arglwydd priodawr a'r brenin.

74. Tair rhyw y sydd ar gelvyddyddau cynhwynawl cenedyl y Cymry: celvyddyddau doethineb, ac ar veirdd gorseddogion y còv a'r cadw ar addysg gan athrawon gwarantedig o swydd wrth gelvyddydd barddoniaeth; celvyddyddau ferylltaeth, ac ar ferylltiaid y cadw a'r addysg gan athrawon gwarantedig o swydd; a chelvyddyddau teuluaid, ac ar y pencenedlodd lluniaethu a gyru addysg gan benteuonodd dan dervynau cenedyl hyd y nawved âch, a grâdd carenydd.

75. Tair celvyddydd deuluaid o brivgeinciau y sydd: llavuriaeth, sev aru tir, maeronaeth, a gwêyddiaeth; ac ar y pencenedlodd gyru addysg arnynt, ac ateb o hyny yn llŷs ac yn llàn, ac yn mhob cyrch golychwyd.

76. Tair celvyddydd llŷs y sydd: yngneidiaeth; cyvarwyddydd ar ddosparthau a threwnau gwlad a chyvraith a chòv cadwedig arnynt; a chênadwriaeth gorwlad.

77. Tair celvyddydd ddinesig y sydd: meddyginiaeth, cyvnewidiaeth, a llongwriaeth; a braint dinas wahanredawl i bob un o henynt; sev y bydd braint dinas o rodd cenedlad arglwydd y cyvoeth yn warrantedig o yngneidiaeth, ac yn wahanred rhag breiniau cyfredinion gwlad a chenedyl, er cyvnewidd cyvnewidiadau dosparthus yn mraint cyviannder.

78. Tair braint gyfredin dinasodd: nas gyrrer swydd ar a'u cyvanneddont amgen noc à ddylit arnynt yn mraint a than dervynau eu dinasdreydd; nawdd nas gormeser ac nas argywedder alltudion anghyviaith à gyrechont y dinasodd er cyvnewidiadau; ac nas dylit marchnadodd breinolon namyn yn y dinasdreydd teilngion.

79. Tair celvyddydd voneddig y sydd:

arvau, marchogaeth, a helwriaeth; ac nid rhydd namyn i Gymro cynhwynawl un o'r rhai hyny.

80. Tair priv vraint pob Cymro cynhwynawl: goresgynaeth ar bumerwi rhyddion yn nhrwydded; braint cyfraw rhaith gwlad yn nawdd ac yn mraint ei bencenedyl; a braint clud cywlad, sev yw hyny ymsymmud i'r mân y myno yn nghywlad heb goll braint a brawd, oni bydd swydd gwlad a llŷs arno, a lle bo, deddv arno ei gwasanaethu, ac nas dylit ei hebgor yn ngwlad.

81. Tri pheth y dylai pob Cymro tir-iawg eu cadw a'u cynnal: gwaig briawd, gwr arvawg lle nas dyco arv ei hunan, ac athraw teuluaid.

82. Tri pheth nid iawn y naill heb y lleill o honynt: glyw, glew, a gwlad; sev o'r tri y bydd nawdd, nerth, a meddiant yn ddosparthus a chadarn.

83. Tri chyvarwys Cymro cynhwynawl: pumerwi rhyddion, cyvar gobaith, a helwriaeth.

84. Tri chyfredinion cywlad a gorwlad: priv avon, priv fordd, a chyrch golychwyd; ac yn nawdd Duw a'i dangnev y byddant y rhai hyny, cyd nas noether arv gan a'u cyrchont yn erbyn à gyvarvyddont; ac à wnelo hyny ai brodor ai estron y bo, hawl galanas gan gwyn arno gan arglwydd y cyvoeth.

85. Tri breiniau gwlad: bardd, golychwydwr, a phencenedyl; ac nis dylit braint cênad gorwlad namyn i un o'r tri hyn; ac nis dylit arv noeth yn erbyn un nac arall o'r tri hyn, ai yn rhyvel ai yn heddwch y byddai gwledydd a chenedlodd y breiniolon hyny; canys heb vraint a nawdd ar ddoethineb, a dwy voldeb, a gwybodau gwladawl, nis gellir tangnevu cenedlodd yn rhyvel; achaws hyny, anhebgor gwlad a gorwlad yw nawdd a braint i genadon gorwlad ymgyrch yn heddwch a diogelwch, cyd y bont warrantedig o swydd herwydd devodau cynghrair.

86. Tri chyfredinion gwlad: cammawu, dadlau, a golychwyd; canys gwŷs á saiv ar bawb iddynt o Gymry cynhwynawl; sev a'u gelwir y tri chyrch cyfredin.

87. Tri chyvanneddrwydd gwlad: plant bychain, cwn, a cheiliogan; a lle a'u cafer y tri hyn, iawn yw i'r lle hyny vraint llŷs a llàn; ac o hyny holl vreiniau gwlad gyvannedd.

88. Tri anhebgor cenedyl: ei phencenedyl, ei dialwr, a'i theisbantyle. Pencenedyl á vydd hynav o wr cyvallyw yn y genedyl hyd y nawved âch; a'i vraint a'i

swydd yw cyfraw gwlad a llŷs yn rhaid ei wr; a thavodawg ei genedyl yw ev yn rhaith ddygynnull gwlad a chlywlad, a deddv ar bob gwr o'r genedyl ei wrandaw ev, ac iddo ev wrandaw ei wr. Dialwr cenedyl a'i dwg yn nghad a rhyvel yn y bo achaws, ac á ymlid ddyrgweithredwyr, ac a'u dwg ger bron llŷs, ac a'u cysp wrth varn llys a brawd gwlad. Teisbantyle, sev yw hwnw gwr cyvrwng yn llŷs, ac yn llàn, ac yn nghammawn, ac yn mhob pell-enigaeth; ev á vydd o ddoethion y genedyl gan raith penteuluodd y genedyl, ac yn gydgyvarail á'r pencenedyl yn mhob rhaith a dygynnull gwlad; a'i vreinaw gan raith ei genedyl hyd nawved ách, y gan goelbren, sev hyny rhaith avlavar.

89. Tair cyvlavan á bair i vâb un a'i gwnelo golli ei drev tât, a syrthiaw i rádd ac amraint alltud hyd yn mher y nawved ách, neu gyrchu ar ei bedwerygwr grádd goresgynydd o briodasau teilyngion; lladd ei pencenedyl, lladd ei arglwydd, a lladd ei deisbantyle; rhag trymed y galanasau hyny.

90. O dri pheth y cyll Cymro vraint ei wlad a'i genedyl: cwbl gargychwyn i wlad estron, cwbl gyvmdanc ag estron á vo yn rhyvel á chenedyl y Cymry, a chwbl ymrodd i lu gortrech gorwlad ar genedyl y Cymry; sev yw hyny brád gwlad ac arglwydd.

91. O dri pheth ydd ennill Cymro vraint ei wlad a'i genedyl á golles eve: cwbl garddychwel o wlad estron dan ddamdwng a gwystlon hyd yn ngrádd goresgynydd; ac yna difydd gwystleidiaeth; cwbl gargoll dros Gymry a Chymro lle bytho yn ngwlad estron; a chwbl ymwrthladd á llu gortrech lle gallesil iddo ddawn a baint o lwyrr a chwbl ymgyvladd ag wynt.

92. Tair hawl goresgyn gyfredin ar dir y sydd: hawl etivedd gwarantedig o gôv a chadw llŷs a llên yn warrantedig; hawl máb aillt ar ei bedwerygwr cynhwynawl; a hawl prid cyvreithawl gan varn llŷs ac ynad i wr damdwng y brenin, neu i Gymro cynhwynawl.

93. Tair hawl goresgyn wahanredawl y sydd ar dir: hawl etivedd cyvreithawl yn attychwel o wlad estron neu alltuedd, lle a'i barnwyd yn ngholl gan varwolaeth, a chael o arall ei dir o varn llŷs a brawd; a hawl gwrthriwiad, sev hwnw etivedd cysevin á wrthbrito dir ei genedyl á brided dan gôv a chadw a chlyw gwlad, lle dangoso ei vonedd yn warrantedig, a doddi y gwrthbrid yn llaw ynad y llŷs y bo ynddi yr

hawl a'r ddadl; ac o hyny cyvraith á ddywed iawn iddo ei dir, a'r ynad á dlyrydd dros hyny y gwrthbrid i ai dylai; a hawl máb aillt ar ei bedwerygwr cynhwynawl, sev yw hyny goresgynydd cyvraith o briodasau teilyngion, ac eve á ddylai dir trwydded yn rhydd ac yn mraint cymmrrawd y gan yr arglwydd á vo brenin y tir a'r llŷs a'i barn, ac a'i dod iddo dan dervynau.

94. Tair dadl am dir á ddylyt eu barnu gan wlad yn rhaith tri channyn, lle a'u gwrthrymer: dadl máb aillt ar ei bedwerygwr o briodasau cynhwynolion yn hawl ei bumerwi rhyddion; dadl carddychwel o wlad estron yn dangaws dau dyst yn warrantedig ei bentanvaen, neu ei esgynvaen, neu ei vaen tervyn; a hyny yn warrantedig o gôv, a chadw, a chlyw gwlad, a gwybyddiaid coeladwy; a dadl gwrthriwiad; sev yw gwrthriwiad, etivedd cysevin á ddoto yn llaw ynad, neu ger bron llŷs brawd a chyvraith, y gwrthbrid i á brynes tir ei genedyl dan gôv gwarantedig, sev oes gwrthriwiad á vydd gan á bryno dir ar y goresgyn, a hyny á vydd yn y delo y gwrthriwiad yn warrantedig o etiveddiaeth, a doddi cyvlawn wrthbrid i á ddalio y tir ar y pentanvaen, neu ar esgynvaen, neu ar vaen tervyn y tir, neu ar y maen gwyn nesav á gefir i'r lle, neu yn llaw ynad llŷs y cwmwd, neu ar glawr ger bron y llŷs; a lle gwnelo hyny, gwlad á ddywed y dylit iddo ei dir, ac i'r gwrthrym y gwrthbrid.

95. Tair dadl y dylit eu barnu gan ddedryd a rhaith gwlad yn erbyn haerllydrwydd: dadl am wstleidiaeth lle ydd ymwystler á'r brenin; dadl y bo ymddifyn neu wâd am dir ynddi; a dadl o wrthrym brenin yn erbyn cyvraith; a'r cyfraw ar pencenedyl gwr á ddyco yr hawl, yn llŷs ac yn llàn, ac ar osteg a rhybudd cyvreithawl undydd a blwyddyn.

96. Tri chyveiliorn cyvraith y sydd: hawl anhysbys, ateb anghwbl, a chôv anghyttyst.

97. Tri gwared y sydd rhag y tri chyveiliorn: cadw a chynnal côv dosparthus ar ách a bonedd gan briodasau teilyngion; ac ar randirodd a'u perthynasau, ac ateb cwbl a chan dyst gwarantedig, a chan á gatwawr y côv yn warrantedig, ai o yvw ai o varw y bo; a rhaith gwlad gan gyfraw pencenedyl y neb á ddyco yr hawl yn llŷs. Sev achaws anhysbysder hawl y dosparthwyd ac y cadarnâwyd ar veirdd, gwarantedig o vraint a gradd gorsedd, yn wahanredawl y cadw ar ách a bonedd, ac ar randirodd; ac wrth hyny côv meini pentan, a

thervynvain, ac esgynvain, ac am a'u symmutai yn anghyvareh llŷs ac yngnaid.

98. Tri anghydwybod cyvraith: tervynu yn gwbl cyn ymoven yn drychwil am wirionedd; barnu ar draws anian a syrth anesgorawl dichweiniau ac amserau; a chymhell dŷn er ei avles lle na bo na chyvraith na chyvraiw yn gyvlavar â'r varn à gymhellawr.

99. Tri pheth à gadwant gôv tîr a thyle, ac á savant yn mraint tystadon: pentaen-vaen, meini ody, ac esgynvaen; canys nod y genedyl á vydd ernynt; a hawl lledrad vydd ar a'u symmuto heb gēnad arglwydd y cyvoeth, gan varn llŷs a chyvraith; achaws tystion cedeirn ydynt, ac enaidvaddeu pob un à ddinystrio dystiolaeth gadarn.

100. Tri maen arall y sydd á hawl lledrad ar a'u symmuto; maen tervyn, maen gwyn gorsedd, a maen gobaiith; ac enaidvaddeu à wnelo hyny.

101. Tri pheth ni ddylit heb gēnad arglwydd a'i lŷs: adeilad yn ngobaiith, aredig yn ngobaiith, a digoediaw tir gwyllt yn ngobaiith; a hawl lledrad ar a'u gwnelo; canys gwlad a chenedyl yn gyfredin bieu-fynt pob gwyllt a gobaiith; ac nid iawn meddiant wahanred i nebun ar vavr na bychan o'r cyvryw dirodd.

102. Tri pheth rhydd i bob dŷn, ai brodor ai estron y bo, ac nid iawn herwydd cyvraith eu hattal: dwr o fynon, neu o nant, neu avon; tanwydd o geubren; a maen na vo yn ngwaiith.

103. Tri pheth ni ddylit eu dwyn i wlad estron heb gēnad gwlad ac arglwydd: aur, llyvrau, a gwenith.

104. Tri pheth nis dyly. mab aillt eu gwerthu heb gēnad ei arglwydd priodawr, rhag y prynai eve hwynt gantho: gwenith, mêl, a meirch; a lle nas pryno ei arglwydd wynt, rhydd iddo eu gwerthu lle y myno, cyd nas gwertho i wlad estron.

105. Tri dŷn à dalant alanas ac ni chant rân o alanas: gwraig, ysgolâig, a dŷn ni thalo geiniog baladyr.

106. Tri dŷn y dylit eu cadw rhag arvau: caeth, mab cyn pedwar ar ddeg oed, ac ynvyd cyhoedd ar byst gwlad ac arglwydd.

107. Tri dŷn nis dylit gyru arvau arnynt: bardd gorseddawg, ysgolâig llŷs a llân ac ynad; gan nas gellir eu hebgor yn eu hansasawdd a'u swyddau, ac am nas dylit arv yn llaw à vytho yn mraint Duw a'i dangnev gan gelyddydd a gwybodau dwyfolon, a chau swydd yn rhaid gwlad a chenedyl.

108. Tri dŷn à gadwant vraint llŷs ar y

tŷ neu y lle bynag y bwynt yn ngwrthwydd y brenin neu arglwydd y llys: ynad llŷs, golychwydwr llys, a'r rhaglaw; sev bynag o van neu dŷ y bwynt y tri ynghyd, braint llŷs ar y lle hyny, cyd na bai cyttrych y brenin.

109. Tri dyn nid á cyvraith arnynt: meddw, llai na phedwar ar ddeg oed, ac á gymhellawr o'i anvodd i wneuthur anghyvraith.

110. Tri dŷn ni ellir canlyn cwynau ernynt yn unig ac yn odidogion: gwraig heb ei gwr, mab dioedran heb ei dād, a mab aillt heb ei arglwydd priodawr.

111. Tri dŷn nid gair eu gair ar ddim yn y byd: golychwydwr gwedi y tŵro ei gynghrair; tyst à gavwyd yn anudon à ddywed yn llŷs, neu yn arall o van, ar grair; a lleidr cynevodig cyhoeddgwbl.

112. Tri dŷn nid oes sarâad iddynt: c'avr, ynvyd cynhwnol, ac alltud na vytho yn wr priawd Cymraes gynhwynawl; sev eisioes y bydd gwerth cyvraith ar bob un onadnynt, a dirwyawg à wnelo gam ag wynt, ac a'u drygont yn nghorf a meddiant.

113. Tri enw rhybuddiwr gwlad: garw-gychwedyl, gwaedd gwlad, a rhingyll; a rhydd i hwnw fordd a diarfordd ddydd a nôs ba le bynag ydd elo yn ei swydd, cyd y bo yn ei law ei gorn dan nôd arglwydd y cyvoeth.

114. Tair gorsav arv y sydd, sev nas dycer yn llaw neu yn noeth: un yw cyrch golychwyd yn mraint beirdd Ynys Prydain dan nawdd Duw a'i dangnev; ail yw yn ngorsedd gwlad, a llŷs gwlad ac arglwydd; tryddydd, arv gwestai yn ei lletty dan nawdd Duw a'r brenin.¹

115. Tri rhyw wr y sydd: alltud cynhwynawl, sev hwnw estron o gysevin hanvod, neu vab, neu ŵyr iddo, a phob un o vamau estronion; mab aillt mamwysawl, sev à vo ei vam yn Gymraes gynhwynawl, ac eillion yn mraint mamwys a'u gelwir y cyvryw; a brodorion, sev yw brodorion Cymry cynhwynawl, heb gaeth, heb alltud, heb ledach, yn y gwaed, ac ar y pedwerygwr y saiv braint brodor neu Gymro cynhwynawl ar aillt o vamwys cynhwynawl.

116. Tair gwraig y dylai eu meibion vamwys herwydd cyvraith: mab gwraig à rother i alltud o vodd ei chenedyl, mab gwraig à wyster yn ngwlad anghyvraith o beichogier hi yno, gan ei gwystlaw o'i chenedl a'i harglwydd; a gwraig y dyco alltud drais erni; sev y dylit i veibion y

¹ Gwel Driodd Addwynder.

gwragedd hyny drev eu mamau, ac nis dylit ei oedi hyd y nawvedydd, drev ei vam i un o'r meibion hyny.

117. Tri cheidwadaeth tir y sydd: arglwydd á geidw y tir á ddisgyno iddo o varwolaeth perchenawg ni adnaper ei etiveddion, hyd oni ddelo etivedd gwarant-edig iddei ovyn; a thír Cymro cynhwnawl á gollo ei dír a'i vrait hyd yn mhen y nawved ách; a thír máb dioedran yn y delo i oedran goresgyn.

118. Tri gwad cyswynblant: tát, os byw, ar ei lw ei hunan; lle bo marw y tát, pencenedyl a seithlw cenedyl gantho a'u cymmer ac a'u gwád; lle na bo pencenedyl llw dengwr a deugain o'r genedyl a'u gwád; a chyswynvab á wedir, mab aillt a chaeth a'i bernir hyd ei bedwerygwr, neu hyd oresgyn nawvedydd.

119. O dri pheth ni ellir gwadu máb o genedyl: ei eni yn y gwely cyvreithawl a'i vagu undydd a blwyddyn heb wâl; rhoi gwerth er ei vagu cyd bo mab llwyn a pherth; a'i gymmeryd ar osteg; a gwedi un o'r tri hyn nis gall y tát ei wadu.

120. Tri chymmeriad á vydd ar vâb: un yw ei dâd, a'i lw ev ei hunan a'i gwad neu a'i cymmer; ail yw lle na bo byw y tát, pencenedyl ar ei seithved o wîr twng o'r genedyl a'i gwad ac a'i cymmer; trydydd, oni bydd pencenedyl, un gwr ar hugain o'r genedyl a'i gwad ac a'i cymmer; sev saith yn lle y tát, a saith yn lle y pencenedyl, a saith gyda'r pencenedyl, ac nid rhaid tyngu drwy bervedd a phervedd, namyn hyd eithav rhyw pwyll a chydwybod. Alle a'i cymmerir, val hyn a'i gwneir; sev y pencenedyl a'i cymmer gervydd ei law ddeheu á'i law ddeheu, ac a'i rhydd yn llaw y gwr hynav o'r seithwyr; ac velly o hynav i hynav hyd yn mhen y seithved gwr; ac nid oes na nôd na dinod ar y gwîr hyny, namyn eu bod yn henuriaid y genedyl, ac nas dylnt rânú tir ag ev, ac yn ogydgerdded ag a'i cymmerir ac a'i gwedir.

121. Tair fordd y dialltuder dîn: tát ar ei lw ei hunan, lle bo y tát hwnw yn vrodor o Gymro cynhwnawl; pencenedyl ar ei seithwyr cyttwng; ac ar á ddywetont dengwr cenedyl a deugain ar lw gan rîn pwyll a chydwybod; ac yna brodorawg vydd.

122. Tri llw gwared: llw pencenedyl a'i saith henuriaid cynghenedyl; llw henuriaid cynghenedyl yn dri seithwyr; a llw gwlad yn ddengwr a deugaint; a lle nis gellir y cyntav, rhaid vydd yr ail; a lle na bo yr ail, yna y trydydd.

123. Tri phrawv dîn ar ei lw ei hunan:

gwraig am drais gwr, hwrdd a chyrch anghlyvareh ar ddîn, a thád yn gwadu neu yn cymmeryd máb, sev cyswynvab.

124. Tri etivedd y sydd: máb o brîodas gynlwynawl; máb cyswyn á gymmero y tát ar ei lw er cael etivedd, sev ni saiv hawl a dadl ar vonedd cyswynvab á gymmerawr ar lw tát; a máb o genedyl lle na bo na máb prîodas na chyswynvab.

125. Tair merched ni thalant amobrau: merch brenin neu arglwydd cyvoeth, merch edlin, a merch pencenedyl.

126. Tair breiniaeth y sydd: tywysawg hynav ei oresgyn yn benteyrnedd; arglwydd cyvoeth gorseddawg yn vrenin yn ei lîs; a phencenedyl yn rheol a chyvnawdd ei genedyl a'i geraint; a braint cyfraw gwlad i bob un o'r tri brenin hyny; sev yw cyfraw gwlad, lluniaethu rhaith lle nis gellir iawn yn nghyvrraith yn amgen o vodd.

127. Tair pla cenedyl: magu máb arglwydd, dwyn máb yn nghan i genedyl, a gwarehadw penrhaith.

128. Tri sarâad gwr: cyvlavan arno, bod gan ei wraig, a thôri ei nawdd gwedi y rtho.

129. Tri sarâad brenin: tôri ei nawdd, cyrch cyvlavan yn ei wýdd, a bod gan ei wraig.

130. Tri gwasanaeth ysgolâig neu wr llên llîs: cadw dadl ar lythyr yn y bo tervyn, dilêu llythyr gwedi tervyn, a bod bob amser yn ei swydd wrth ewyllys arglwydd y llîs a'i yngnaid.

131. Tri chyfredin cenedyl: pencenedyl, teisbantyle, a máb gwraig á rother o vodd cenedyl i estron; sev y cafant bob un o'r tri eu trwydded o creidr y genedyl: sev i'r pencenedyl yn mraint ei riawd, y teisbantyle yn mraint ei swydd a'i ansawdd, a'r máb yn mraint mamwys.

132. Tair aelwyd á ddyly wneuthur iawn tros na bo arglwyddoddev: tát, brawd hynav, a chwegrwn.

133. Tair braint wahanredawl pencenedyl: braint carchar, braint amddifynblaid i ateb gwrthrym, a braint nawdd máb aillt á gafer gan ei genedyl, val nas cafo gam a thasg nas dylit o gyvraith a chydwybod.

134. Tri rhieni dîn: tát, hendad, a gorhendad.

135. Tri chydetiveddion gwr: brawd, cevnderw, a chyverdderw.

136. Tri dîn á vyddant enaidvaddeu, ac nis gellir eu prynu: bradwr gwlad a chenedyl, á latho arall o fyrnicder, a lleidyr provedig am werth mwy no phedair bygant.

137. Tri lleidyr ni vyddant enaidvaddeu: gwraig o gyddledrad â'i gwr, mab dioedran, a rheidus am ymborth lledrad wedi cerdded o hano dair trev, a naw tŷ yn mhob trev, heb gael rhodd er ei gofyn.

138. Tri lleidyr camlwrw: lleidyr ci, lleidyr llysiaw gerddi, a lleidyr anivel gwyllt o dir dinllan.

139. Tri lledrad y sydd: cymmeryd yn lledrad, attal yn lledrad, a lladd da bywydawl yn lledrad; ac eneidvaddeu pob un o'r tri, ac nis gellir eu prynu.

140. Tri lledrad prŷn y sydd: lledrad o dwyll, lledrad o gribddail, a lledrad o gudd dichweiniau, a'u prynu dros eu gwerth cyvreithiawl dair gwaith.

141. Tri phriodolder y sydd ar bob dŷn: etiveddiaeth, baint, a rhyw; etiveddiaeth â vydd herwydd baint, a baint herwydd rhyw; rhyw, val y mae benyw a gwryw, brodor ac aillt, a hen ac ieuane.

142. Tri rhydd cenedyl a'i heillion yn mraint manwys; coed adeilad o goed gwyllt, helwriaeth yn nhir gwyllt, a mesori tir gwyllt.

143. Tri phriv davodogion llŷs: arglwydd, brawdwr, a mâch.

144. Tri attavodogion llŷs: plaid, tyst, a gwaedd gwlad.

145. Tri thawedogion llŷs: arglwydd yn gwrandaw ar yngnaid a brawdwr, yngnaid a brawdwr yn gwrandaw hawlwr ac amddifynwr, a phawb o naddynt yn gwrandaw tystiadon hyd yn y tawont eu hunain; sev cyvraith â ddywed ni ddylit yru taw ar dyst rhag difawd y gwirionedd.

146. Tri chanol cyvraith: arglwydd i gadarnau cyviawnder, mâch neu wystyl i gadw cywirdeb, ac yngnad neu vrawdwr cyviawn i amlycâu gwirionedd.

147. Tri dŷn â ddiystriant wlad a chenedyl: arglwydd twyllgar, ynad anghyviawn, a chyhuddwr cyvlog.

148. Tri dŷn â vyddant anrhaithoddev: un na savo wrth varr cyvraith, ac na safu yn wyneb llŷs, ac â latho ei gywlad; sev goddevadwy cyrch anraith arnynt; sev yw cyrch anraith, dwyn yn ngavael y maint â gafer o'u dâodd cynhwynawl, heb werth heb dwng arnynt, ac eneidvaddeu â latho.

149. Tri chās cyhoedd cenedyl: â latho ddŷn o'i gydgenedyl, lleidyr, a thwyllwr; sev a'u gelwir velly am y bydd iawn i ddialwr y genedyl eu cyhoeddi gan gorn gwlad, yn llys, ac yn llàn, ac yn mhob tyrva ddothparthus, ac ar byst ynvydion y brenin.

150. Tri achaws gosod cyvraith: addysg

er gochel anghyvrith, gwared anghyvrith o darfaw ei gwneuthur, ac er cospi anghyvrith yn ol y bai ag y dylit.

151. Tair ceinmyged cyvraith: gwared rhag anraith, cospi drygwaith, a chadarnâu iawn am anghyvrith, er cynnal iawn a thangnef cymmrawd ar wlad a chenedyl, o'r tri pheth hyny.

152. Tri bonedd cyvraith: devod gwlad a chenedyl cyn côv, dosparth gwlad a chenedyl ac arglwydd yn rhaith dygynnull gwlad a chenedyl benbaladyr, a chyviawnder wrth bwyll, ac ansawdd, a gorvod: neu val hyn y dywed ereill o ddoethion, wrth bwyll gwirionedd, wrth syrth dichweiniau, ac wrth rŷn cydwybod; sev y bydd herwydd â ddywedaint.

153. Tri chyviawnder cyvraith: gwirionedd, gwybodaeth, a chydwybod; a lle na chyveddont y tri hyn yn gyvanian ni ddylit i gyvraith ei henw; gwirionedd yw gwreiddyn barn, cydwybod yw gwreiddyn cyvryngiad, a gwybodaeth yw gwreiddyn cynhebyrgiad a threigl hyd yn nhervyn, gan hawl ac amddifyn a dadlau a thystiadon.

154. Tair colovn cynghaws: naw afaith galanas, naw afaith lledrad, a naw afaith tân.

155. Tair colovn cyvraith: devod cyn côv a chlyw, brenin drwy gyvraith warantedig, a gwlad yn marn ganraith lle ni bo na devod na chyvraith.

156. Tri pheth nid oes namyn rhaith ddygynnull gwlad a chenedyl benbaladyr gan gyfraw penteyrnedd â biau eu tŷri, neu eu symmud: cyvraith warantedig o dŷrnedd; devawd cyn côv a chlyw gwlad a chenedyl nas prover argywedd erni ac o heni, sev ei bod yn erbyn cyviawnder; ac ammod gydgyvaddev.

157. Tri thŷr cyvraith anesgorawl: ammod warantedig o dystiadon, devawd gyviawn cyn côv a chlyw gwlad a chenedyl, ac anghenocder anesgorawl.

158. Tri thŷr ammod cyvreithawl: angau arglwydd lle nas cafed tervyn llŷs erni o bydd tragywydd, cleuyd yn attal cywiraw, ac anghenocdid anesgorawl.

159. Tri pheth ni ddily llŷs ac yngnaid varnu arnynt yn angen no chlo tervyn; pryn cyviawn ar dir herwydd cyvraith gymrawd, arglwydd yn ymlid gwirionedd rhwng gwr a gwr, a hiroddev gwlad; sev gwlad a chenedol benbaladyr yn rhaith ddygynnull â biau barnu, ac nid amgen.

160. Tri pheth â gadarnâa gynnoddvawd: oi haddwynder, ei galledicder er lles gwlad a chenedyl, a'i hawdurdawd o

vonedd a hawl nad clo yn erbyn cyvraith; a lle bo felly hi á gau yn erbyn cyvraith.

161. Tri phrivachos rhaith gwlad: gwneuthur neu symnau cyvraith; barnu lle nis gellir o gyvraith parth difyg, neu ddichwain, ac angen; a baint gwlad a chenedyl yn gwarchadw rhag anghyvrith drwy gau yn erbyn a'i gwneilo.

162. Tri gwr rhaith cenedyl: ei phen-cenedyl, ei saith henadur yn nghyvrerth ei phen-cenedyl, a'i theisbantyle; sef yw hwnw gwr o'r genedyl á ddewiser am ei ddoethineb a'i wybodau llên: a'i ddewis gan goelbren neu raith avlavar henaduriaid y genedyl.

163. Tri pheth o byddant ar wr eve á wedd iddo vod yn bencenedyl: á ddyweto gyda ei gâr ac á wrandawer, á ymladdo gyda ei gâr ac á ovner, ac á vechnio gyda ei gâr ac á gymmerer.

164. Tri phriv anheggor gwr rhaith: bod yn Gymro cynhwynawl, sef yw hyny heb anach heb ledach parth bonedd; bod yn wr cyvallwy; a bod yn benteulu; sef yw hyny, yn wr gwraig a phlant o briod; sef heb y rhai hyny nis gellir teulu yn nghyvrith; sef ni wda wr yn anmraint ac yn anmrawd á vo perchen teulu, can ys erddynt ev á wna gydwybod.

165. Tri anheggor pencenedyl: bod yn wr cyvallwy, a bod yn hynav o wyr cyvallwy ei genedyl hyd yn mhen y nawved ách, a bod yn benteulu, sef yn wr gwraig a phlant o briodas deilwng; a phob un o'r genedyl á vydd yn wr ac yn gar iddo, a gair ei air ev ar air pob un o'r genedyl.

166. Tri anheggor teisbantyle: gwr cyvallwy o Gymro cynhwynawl; gwr gwarantedig o ddoethineb awenbwyll, a gwybodau anrhydeddus gwladolion; ac yn wr teulu o briodas deilwng, yn berchen gwraig a phlant. Ac o raith avlavar doethion y genedyl ai breinier ev yn nawdd a baint pencenedyl, ac eve á vydd dros y genedyl, ac yn eu plaid, yn wr llŷs a llân, ac yn wr penraith gan ddoethineb a gwybodau, ac yn wr pell ac agos yn nhravodau a dichweiniau y genedyl, a baint iddo drwydded paladyr o'i genedyl, yn un a'r pencenedyl; ac yn mhob tyra cenedyl athraw a chyngor y bydd, ac yn gydgyv-arail á'r pencenedyl.

167. Tri achaws breiniau teisbantyle: dirprwyawg yn nhra nas gallai y pencenedyl; addysg doethineb i'r genedyl; ac achub doethineb cenedyl a gwlad a chywlad drwy ddywain priv ddoethion cenedlodd y Cymry yn wŷr llŷs a barn yn ngor-sedd ddygynnull Cymru benbaladyr, a

hevyd yn nygynnull arglwydd cyvoeth a'i wlad; ac yn mhob rhaith wahanredawl gwlad a chenedyl, ac nis gellir hyn yn amgen o vodd no baint i ddoethion; can nas dylit na deddv na dir ar ddoethion; ac eisioes nis dylit dygynnull heb ddoethion, can ys goreu barn barn doethion; sef nis gellir gwarantu doethineb ar bencenedyl; achaws hyny, baint ac angen i bob cenedyl ei theisbantyle.

168. Tri pheth á wnant gyvallwy: cyv-lawn a pherfaith y synwyrâu corforawl; sef yn arbëngion, y clyw, a'r olwg, a'r ymmod; sef y dywed cyvraith tri chyvallwy corf, clyw, golwg, ac ymmod; synwyr-bwyll meddwl a deall, o reddv ac athrylith, a chadernyd; sef y tri á wnant gyvallwy ar geudawd, a gwybodau gwladolion gwarantedig o athraw a dangaws, neu o raith avlavar dengwyr a deugain o Gymry cynhwynawl o'i genedyl ei hun.

169. Tair fordd y cadarnâer ac y breinier pob deddvedigaeth ar wlad a chenedyl: gorsedd ddygynnull Cymru benbaladyr; sef hyny holl wladodd, a chyvoethau, a theyrneddau, a chorvenau cenedyl y Cymry, gan bencenedlodd, a theisbantylëodd, a gwr rhaith, yn gydgywmrawd yn ngor-sedd ddygynnull gwlad a chywlad, a chenedyl a chydgenedyl. CAN NID OES NAMYN UN GWLAD AC UN GENEDYL AR GYMRU BENBALADYR: ac yn yr orsedd hòno gwneuthur neu symmud neu wellâu cyvreithiau yn ol y bo achos, a'u deddvu yn warrantedig o gymhwyll, a chymrawd, a chydsynwyr y dygynnull. Ail fordd, baint gorsedd gyvallwy gwlad a chywlad, nid amgen, llŷs teyrnedd gwlad a chywlad, ac ynddi deddvu á vo govyn ar newydd, neu ar wellâu, neu ar symmud hên o gyvraith a chymrawd; a dodi a wneler ar osteg a rhybudd y llysoedd yn holl gyvoethau gwlad a chenedyl Cymry benbaladyr, er gwellâu, neu gadarnâu, neu wrthryn a gwrthod, val y barnawr yn achaws gan bwyll a chyviauander; a a chynnal y cerdded val hyn nny wyper barn y genedyl, ac y cafer cymrawd y gan yr holl llysoedd heb wrthryn heb wrthneu; a phan a'i cafer, dodi hyny ar osteg a rhybudd y gorseddau a'r llysoedd oll hyd yn mhen y tair blynedd; a chymrawd gorsedd pen y tair blynedd á elwir gorsedd gyvallwy, a'i threiglaw drwy yr holl gyvoethau; a hòno á dderchaiv ar á ddeddver baint dygynnull gwlad a chenedyl Cymru benbaladyr. Trydydd fordd y dodder neu y symmuder cyvraith yn warrantedig o awdurdawd gwlad a chenedyl á vydd dan osteg a rhybudd hyd yn nghyvallwy; sef

dodi à vlyner ei ddeddva yn gadarn, ar osteg a rhybudd undydd a blwyddyn, gan waedd gwlad a chywlad, yn mhob llŷs ac yn mhob llàn, a phob fair a marchnad, a phob arall o dyrva ddosparthus gwlad a chywlad, hyd oni chafer barn y gwladodd a'r llysoedd, a gwellâd a chyweiriad ar à geinmygawr wrth vodd gwlad a chywlad, a gwybod nad oes na gair na gwrthryn yn ei erbyn; a phan wyper hyny, doddi hyny ar osteg a rhybudd undydd a blwyddyn gan waedd gwlad, val o'r blaen, hyd yn nghyfallwy, sev hyd yn ngwbl gwaedd y tair blynedd; ac yna cadarn o gymmrawd Cymru benbaladyr y bydd; a chyvraith gan bob gwlad a chyvoeth, a phob teyrnedd, a phob llŷs a llàn gwlad a chywlad; a gogyvuwch a gogyvurdd â gorsedd ddygynnull gwlad a chywlad y bydd à wneler val hyn; ac nid rhaid cyrchu rhaith cywlad ar gyvraith à wneler velly; canys cyvraith á ddywed, *cavas vodd a chymmrawd Cymru benbaladyr heb wrthryn heb wrthair, am hyny cadarn*; can ys onis cyrcher rhaith ar à wneler val hyn cyn pen y tair blynedd a'r trinydd traphen, bernir bodd gwlad a chywlad, a chenedyl a chydgenedyl, ar à ddeddwyd; can nis gellir llai no bod gwybodus i bawb à wnaethpwyd gan waedd gwlad yn gyvreithawl o leodd ac amser, dan goron neu vraint y deyrnedd neu y cyvoeth wahanredawl y buad, gan roddi lle a llwydd i bob gwrthneu, a gwrthair, a gwrthryn galledig o byyll ac achaws yn geinmygiadawl.

170. Tair colwyn rhaith gwlad o ba ryw bynag y bo: teyrn cywlad neu arglwydd cyvoeth; pencenedlodd; a henaduriaid cenedyl a doethion gwlad, sev teisbantylëodd, yn warantedig o vraint, gan raith avlavar cenedyl, sev gan goelbren ddosparthus henadur ar henadur.

171. Tri chyvraw gwlad, ai yn rhaith ai yn amgen y bo: tēyrn neu arglwydd cyvoeth, pencenedyl, a theisbantyle; sev o davawd neu air un neu arall o'r tri hyn y cyfröer gwlad a chywlad, gan waedd gwlad yn ddosparthus gan ddevawd a chyvraith.

172. Tair gorsedd gwlad y sydd: gorsedd ddygynnull gwlad ac arglwydd, gorsedd neu lys barn a chyvraith gan yngnaid, a gorsedd beirdd wrth vraint a devawd beirdd Ynys Prydain.

173. Tair nawdd gyfredin y sydd: nawdd gorsedd neu lys gwlad, nawdd golychwyl, a nawdd arad ac atgor yn ngwaith.

174. Tri pheth anheggor ar orsedd neu lys gyvallywy: ei bod yn warantedig o

vraint ac awdurdawd a'i lluniaetho ac a'i cynnalio; ei bod dan nawdd gosteg a rhybudd undydd a blwyddyn gan waedd gwlad yn gyvreithawl, a threiglau hyd ymhen y tair blynedd a thridiau traphen, a'i bod yn warantedig o le ac amser ai cynnelir; sev hyny egored lle ac amser yn ddevodawl, a lle bo velly nid rhaid amgen ar osteg a rhybudd; a deddvedig vydd à wneler gan varn hyd gyvallywy yn mhob llŷs a gorsedd gwlad a chywlad, hyd y cerddo swydd a braint yr orsedd a'r llŷs a'i gwnelo.

175. Tair rhaith cyvraith y sydd: rhaith ddygynnull teyrnedd a chenedyl gwlad a chywlad er deddva, gan wneuthur, neu symmud, neu wellâu cyvraith, ac à elwir rhaith teyrnedd a chywlad; ail, rhaith gwlad, á elwir rhaith trichannyn; trydydd, rhaith llŷs, a hōno á vydd gan vrawdwy neu henuriaid gwlad neu genedyl yn nawdd ac yn mraint llŷs a'i doto, o seithyn hyd yn nengwyr a deugain.

176. Tair llŷs cyvraith y sydd: llŷs cantrev a chymmwd, llŷs benadur, sev llŷs arglwydd neu vrenin a'i gyvoeth, a llŷs ddygynnull teyrnedd a chywlad, a hōno yn ben ar y ddwy ereill.

177. Tri awdurdawd devodau llŷs a chyvraith: llŷs benadur y brenin, cyvraith gwlad, ac arver o bob un onaddynt.

178. O dri pheth y mae cyvraith: anghenion dichweiniau, deall cyvryn y doethion, a chyvundeb cenedyl a theyrnedd yn rhaith.

179. Tri anheggor gorsedd a chyvraith: rhwym devodau, cōv cyvarwyddydd, a dadleuon.

180. Tri pheth á gau yn erbyn cyvraith: hir oddev gwlad a chenedyl, cyvnewidiau amser a dichweiniau yn difrwythaw cyvraith a devawd, ac ammod warantedig o dystiadon cyvreithawl.

181. Tri gwrthrym devawd; bonedd angheugant, ei gorthrymder, ac anghraith ddrwg: a lle bo un o'r tri petrus vydd, a lle bo y tri yn nghyd cauedig vydd yn ei herbyn.

182. Tri phetrus cyvraith: twyll, cēl, a chamvarn, gwedi lithraw amser arnynt; ac yna nis gellir na dcail na diwyg ar un o'r tri, rhag annilysrwydd yr hawl.

183. Tri pheth nid oes ar nebun ateb drostynt: abredig nad clo yn erbyn cyvraith, gweithred nas gellir dangaws argyweddo heni, a chafaeliad cyll ni wypo neb yn ngwlad, pwy a'i colles; ac nid oes ar neb ateb yn nghyvreith am y tri pheth hyn, namyn hawl arddangaws; a lle nas galler hyny, tervyn.

184. Tair tystiolaeth gadarn: llw drwy bervedd, cydgyvaddev, a dichweiniau anesgorawl nas gellir petrusder ernynt.

185. Tri pheth à drechant ar gyvraith: à wnelo y brenin, i ddilyd gwir a chyviawn, ac i wneuthur clywybod a thrugaredd; braint, lle nis gellir à elo yn ei herbyn; ac ammod gydgyvaddev yn warantedig o dystiadon.

186. Tri gwrandaw llŷs ac ynad: ewyn, deisyv, ac atdeb; a braint rhaith gwlad gan gyfraw ei bencenedyl i na chafo ei wrandaw.

187. Tri datgan llŷs ac ynad: hawl, atdeb, a barn.

188. Tri pheth yn bendivaddeu y dylai teyrnedd ac yngneidiaeth ei cynnal, a'u cyvnewdd, a'u cadarnâu yn ngwlad a chenedyl: gwirionedd, cyviawnder a thangnev. Sev y dywed ereill, gwirionedd, gwybodau, a thangnev.

189. Tri devnydd hawl: golwg, gair, a gweithred.

190. Tri diwyneb gwlad y sydd: brenin, golychwydwr gorsedd lawg, a chyvraith; sev lle bont y tri nid rhaid gwyneb gwlad.

191. Tri difer rhag gwŷs gorsedd neu lŷs y sydd: llivodd yn avonydd, heb bynt, heb geubalau, gwaedd gwlad rhag llu gorwlad yn nghlyw yr udgyrn, a chlewyd anesgorawl yn gorvod.

192. Tri avlavar anianawl: maban cyn oed pedwar ar ddeg; clâv a dolurus gorweddawg; a mud cysevin, neu vud o ddichwain na wypo ar lythyr.

193. Tri rhyw briodorian y sydd: cynhwynolion anianawl, gwŷr llŷs, a gwyr llên; sev y cyntav o'r tri à elwir llëygion, ac iddynt y mae braint lle ar dir a chyvarwys; ac i'r ail y bydd braint swydd herwydd à ddyweto cyvraith; ac i'r trydyddion, sev y gwŷr llên, y mae braint athrawon; sev dogn iddo o bob arad o vewn y swydd y bo ynddi yn warantedig yn athraw; a'i dir braint yn rhydd iddo, a'i drwydded yn mraint ei wybodau.

194. Tair braint gyvreithawl y sydd: braint anianawl, braint tir, a braint swydd; ac yn nawdd gwlad a chenedyl yn rhaith y doded pob braint, a'r cyfraw ar bencenedlodd.

195. Tair swydd y sydd ar athrawon gwlad a chenedyl o wŷr llên: dodi addysg i'r lleygion, yn eu teuluodd, ac yn ngolychwyd, ac yn llysoedd y cyvoeth, ac yn ngorweddau gwarantedig o le ac amser; ail, cadw côv gwarantedig ar vreiniau, a devodau, a gwelygorddau, ac achau bonedd, gan briodasau teilyngion, ac ar weithredodd

aurhydeddus, ac ar bob goreuau gwlad a chenedyl, ac ar à wneler yn llŷs ac yn llân, ac yn heddwch, ac yn rhyvel; trydydd, dylint vod yn barod bob lle ac amser gwarantedig wrth raid gwlad a chenedyl, ac à wasanaethont dan obr a thrwydded, i ddodi addysg a chynghor a gwybod ar geinnygedau, ac i ddatgan côv gwarantedig, ac i ddangos cyvarwyddyd, ac i yru cyvarwyddyd ar à vo rhaid a govyn gan achaws gwlad a chenedyl; megis y bydd negyddiaethau¹ gwlad a gorwlad, a llŷs a llân; ac i drevnu gostegau, a rhybuddiau, yn warantedig o gyvraith ac awdurdawd, a'u dodi yn mhen gwaedd gwlad, ac i lyvraw à ddoter gan varn a devawd ar gov llyvyr a llythyr; ac angen no hyn o swyddau nis dylit eu gyru ar athrawon gwlad o wŷr llên a llythyr a gwybodau ceudawd a doethineb, rhag nas gellynt eu gwasanaethu a gwneuthur à ddylynt parth eu swyddau o athrawon gwarantedig.

196. Tri chyvrwym gwladoldeb: gwybodau, brawd, a llavuriaeth.

197. Tri thrwyddedawg gorseddawg y sydd: bardd, ynad, a theisbantyle.

198. Tri thrwyddedawg dichwain y sydd: celyydd anianawl à wnelo nid llai no gorchest ar gelvyddyd er lles brodor-iaeth; anghyviaith à ddihangawr o long a ddoro yn môr; a brŷdd sev à wareto Gymro yn mhyd anghueawl.

199. Tri thrwyddedawg bydavawg y sydd: oedranus; maban, sev plentyn, ai gwr ai gwraig y bo; ac estron anghyviaith; sev yw bydavawg, un na vytho arno na swydd na gorchwyl, a'i drwydded yn rhâd gan gyswyn paladyr

200. O dri pheth y cafant drwyddedogion eu cyvarwys: pumerwi rhyddion; a lle nis gellir hyny gan ddichwaint, ceiniog arad; a lle nis gellir hyny, ceiniog baladyr, neu gyswyn paladyr; sev hyny dogned gymmedr ac achaws gan bob teuluawg o'r genedyl.

201. Tair palvawd ni ddiwygir: un tâd ar ei vâb yn ei geryddu er addysg, neu am ei vai; un pencenedyl ar ei gâr er cosp am ei wall ac er côv a chynghor; ac un arglwydd ar ei wr yn nydd cad a brwydyr yn ei reoli

202. Tair dyrnawd arglwydd ar ei wŷr yn ei reoli: un â'i vrysyll, sev ei swyddwialen; un â phaeled ei gledd; ac un â phaeled ei law; ac nid oes sarâad ar un o'r tri hyny, namyn addysg, a dangaws, a rhybudd rhag à ddrycal.

203. Tair gorsav cynnevawd: cynnal

¹ Negesyddiaethau, ond odid.

dydd devodawl i ddechreu gorsedd a dadl a barn; lle hōnaid gwybodedig yn ngolwg a chlyw gwlad a chenedyl, mal y gwypo bob un y man a'r lle, megis y gwyr yr amser a'r dydd; a baint cyrch yn hedd a thangnev gan ddevawd gadarn gwlad a chenedyl, ac na bo noeth arv yn erbyn neb-un à gyrcbai yr orsedd; ac heb y cyvryw vrait nis gellir cynnal gorsedd deilwng er dosparth, a barn, ac addysg gwlad a chenedyl, mal a'i govyn cyviawnder, a thangnev, ac anghenion, a dichweiniau gwlad a chywlad, ac mal y gweddai ar wlad addwyn yn arail trevnu, a gwybodau daionus ac anrhydeddus

204. Tri anheggor llŷs: arglwydd yn trevnu gwarant, ysgolâig neu lēn yn gov a datgan, ac yngnaid neu vrawdwr i varnu; ac hebddynt nis gellir llŷs cyvreithawl.

205. Tri anheggor cyvraith: baint sev gwarant, ac ynad, a thyst; sev y bydd anghyfraw pob cyvraith hebddynt.

206. O dri pheth y mae tyst cyvreithawl: gwr cyvallwy, gwr fydd, a gwr cymmrawd.

207. O dri pheth y mae barn yn mraint cyvraith: tyst, dichwain, a chydwybod; ac nis dylit ar gyvraith, ac à varnai cyvraith, namyn cydwybod yn nesav ac à aller herwydd tyst a gwirionedd gan gyviawnder.

208. Tair rhagswydd llŷs: cynghellawr, canllaw neu bleidiwr, a rhingyll; sev rhagonyion llŷs a'u gelwir, can y gellir llŷs hebddynt

209. Tri dŷn à ddylynt gan y brenin, neu arglwydd llŷs, davodogion drostynt yn llŷs: gwraig neu venyw, avlavar anianawl, ac alltud anghyviaith; ac i'r alltud hevud y dylit nawdd ac ymborth gan ddogned paladyr; sev hynydawn gwlad ac arglwydd, rhag ei varw o newyn ac anwyd yn a'i doter yn ei ansawdd parth gwlad a chenedyl.

210. Tri mud gorsedd: un arglwydd, neu vrenin, sev nid iawn iddo ev vod yn raglavar, namyn gwranda, a gwedi clywed à glywawr, llevaru à welo yn raid ac yn mhwyll cyvraith, a herwdd barn à ddylynt gan gyvraith; ynad, ac nid iawn iddo ev ei lavar onis dospartho ei varn herwydd à ddangoser yn ei lŷs gan warrant a thyst, ac à ddywetont y brawdwr; a mâch, sev nid rhwym iddo ateb namyn i'r ynad neu y brawdwr.

211. Tair dadl nis dylit ond ger bron yngnaid a brawdwr cyweithas: cymmeryd dŷn i genedyl, neu ei wrthladd o geneudyl, neu varnu goresgynaeth i vab aillt o vamwys ar ei bedwerygwr, neu i Gymro

carddychwel; ail, dadl tir a daiar; trydedd, tangnevu rhwng gwledydd a chenedlodd yn rhyvel a galanasau; sev nis dylit tragwyddoli y dadlau hyny, onid yn oes yr arglwydd, neu à ddoto yn ei le.

212. Tri pheth y sydd ar ynad eu gwneuthur yn llŷs: dillwng cyvarchau wrth raid y brenin neu raid gwlad a chenedyl; datgan a dosparthu dadleuodd a chynhenau o vewn ei lŷs; a chadarnau ar ei air cyvraith, à varnont y brawdwr; a hyny dan wystleidiaeth lle a'i govyn cyvraith.

213. Tri rhyw ynad y sydd: ynad llŷs benadur, un; a hwnw á vydd yn ben cynghor ac yn ben cymmrawd teyrnedd y cyvoeth, a á ddyly vod yn ddiymbaidd gyda'r brenin, neu arglwydd y cyvoeth, yn gov cyvraith iddo, er iawn varnu à ddoleger bron '—a'i swydd o vrawdwr yr holl deyrnas dan ei thervynau; ail, ynad cwmrawd, ac arno y mae cynnal llŷs, a chōv cyvraith, a'i datgan, a llŷs y cwmrawd à vydd man y bythawr yn nghwyn ac yn hawl, ac yno y cynnail yr ynad hi, a chynnal dadleuau; canys cyvraith á ddywed, goreu a'i barnawr mau a'i gwelawr; trydydd ynad, brawdwr baint, sev hwnw tiriog, ac eve á vydd wr llŷs yn rhaith, ac yn nghymmrawd llŷs cymmwd a chantrev, yn Nyved a Morganwg a Gwent; canys brawdwr pob tiriog cyvallwy herwydd devawd y gwledydd hyny; ac ar varn nis dylit llai no saith o'r cyvryw vrawdwr, ac o hyny hyd yn neugwr a deugain; a'u barn a'u brawd hwy á elwir rhaith llŷs.

214. Tri dŷn ni ddylynt yngneidiaeth iddynt: dŷn anghyvallwy, sev byddar, neu ddall, neu evrydd, neu glawr, neu orphwyllog, neu vud, neu à vo ag attal anianawl ar ei lavar; ail yw alltud, neu vâb aillt cyn goresgynaeth; sev cyn y cyrcho vrait gynhwynawl; sev baint nawwed âch: ac ni ddylai vâb aillt oruchavu ar briodion cynhwynawl; trydydd, gwr annysgedig yn nghyvraith a gwybodau gwladolion, sev llygwr na wypo gyvraith a devodau gwlad a chenedyl, na barnu ar vrait tir, neu ar vrait swydd, neu ar afeithiau galanasau, ac ereill o bethau yn nghyvraith, am nas cavas ei athrawiaethu yn ddsparthus, ac ni ddylai anwybodus ac annysgedig varnu ar un peth o'r byd mewn cyvraith ba bynag y bo; can nis gellir ar hwnw na phwyll na synwyr namyn o wyniau anianolion, ar ba rai nis gellir cydwybodus cyviawn.

215. Tri anghyviawnder barn a brawd: barnu ar na vytho ger bron llŷs yn clywed

! Mae rhyw wall yma.

ac nas gwysiwyd yn warantedig mal y gall-
ai amddifyn; ail, barnu ar à vo ger bron
yn ngwrthrym cyvraith, gan vrenin neu
arglwydd y llŷs, neu gan vrawdwr llŷs, neu
arall o wr llŷs, à wyrai gyvraith; trydydd,
barnwr annosparthus heb warant ar ei
swydd; sef a'i gelwir ynad neu varnwr
annheilwng; a lle ydd elo gyvryw varn ar
nebun o Gymro cynhwynawl, rhydd iddo
ei raith gwlad yn nawdd a braint cyfraw ei
bencenedyl: ac i vâb aillt y bydd ei bri-
odawr; ac i hwnw braint rhaith à ddylit i
Gymro cynhwynawl er diwygiaw cam ei
wr o vâb aillt; ac i vâb aillt yn mraint
mamwys y bydd cyviawn nawdd pencene-
dyl; canys iawn i bob Cymraes gyn-
hwynawl nawdd ei phencenedyl. Ac
os arglwydd priodawr mâb aillt ei hunan
à wna yn nghan ag ev, ac yn anghy-
raith, nawdd arglwydd y cyvoeth iddo, neu
y brcain; ac os gwr brenin neu arglwydd
cyvoeth y bydd à wnelo ag ev yn nghan,
nawdd brenin neu arglwydd cywlad iddo,
ac i hwnw varnu herwydd cyvraith, ac
nis dylit corn gwlad ar vâb aillt yn fo.

216. O dri choll y bydd trais: colli dŷn,
colli tîr, a cholli da cychwynawl; a lle dyco
y brenin neu arglwydd cyvoeth un o'r tri
yn amgen nog a'i rhotho cyvraith, rhydd i
a'u collo ei raith, a'r un a'u dyco a'u tâl, ac
a'i diwygia, a lle a'i dyco arall, hawl à
ddylit yn nghyvraith ar a'i gwnelo.

217. Tri chollid nis gellir dandwng
aranynt: blawd, gwenyn, ac arian bath;
canys llwyr gynhebyg a chyfelyb á vydd
iddynt; ac nis gellir hawl, namyn o dyst
neu gyvadde, ar a'u dyco yn lledrad.

218. Tri dŷn à ddylynt ymwystlaw á'r
brenin neu arglwydd y cyvoeth rhag cam y
ganddynt, ac er diogelwch gwlad a gwerin;
cwyn own bywyd ac aelawd arall drwy dwng
ar gair, neu ar gydwybod yn nawdd Duw
a'i wirionedd, achaws bygwth; ail, à
wrthoto iawn cyvraith am argyweddd à gafai;
a gorseddwr à vo lwy no thri diwarnod
mewn gwlad ac na rotho warogaeth yn
gyvreithawl i arglwydd y cyvoeth, neu i
vrehyr, a hyny rhag gwneuthur cam ohano,
cyd na bo cwyn arno; sef yw brehyr,
cynhwynawl tiriawg o benteulu yn mraint
brawdwr llŷs.

219. Tri chrair twng y sydd: brysyll
golychwydwr, enw Duw, a llaw yn llaw à
dynger iddo; a llawgreiriau a'u gelwir.
Tri thwng arall y sydd, nid amgen, gair
ar gydwybod, gair yn wyneb haul, a
chadarnâu yn nawdd Duw a'i wirionedd.
Gwedi hyny dodder y dengair deddv, ac
evengyl Ieuan, a'r groes vendigaid.

220. Tri pheth nis gellir addeff heb-
ddynt: cartrev ddosparthus, braint gwlad
a chenedyl, a chyvarwys yn warantelig o
gymmrawd.

221. Tri dŷn y sydd, a'u braint nas
byddant wrth gorn gwlad na llaw ar gledd;
sef hyny nid ánt yn rhyvel: bardd, feryllt,
a gwr llŷs; sef nis gellir hebgor un nac
arall o'r tri.

222. Tri arv cyvraith y sydd: cleddyv,
gwayw, a bwa a deuddeg saeth yn ngha-
well; ac ar bob gwr teulu eu cadw yn
barawdgyreh, rhag llu gorwlad ac estron,
ac ereill o wyr anrhaith; ac nis dylit arvau
i amgen no Chymro cynhwynawl, neu aillt
ar ei drydygwr, er gwarchadw rhag brâd a
chynllwyn.

223. Tri pherchenogaeth tîr: âr gynt-
evig heb wahardd hyd yn nghwbl y try-
dedd âr, pentan gyntevig, a brodoriaeth
gyntevig; sef yw hyny rhoddi y vrawd
gyntav yn llys yn mraint à berchenocai y
tîr hyny o Gymro cynhwynawl, a bod
prawv o hyny hyd gylch rhieni; sef yw
rhieni gwr, ei dâd, ei hendad, a'i orhen-
dad; ac o hyny hyd y nawved âch ac edryd,
gerni a'u gelwir.

224. Tri argae tervyn y sydd: cyn-
warchadw, braint, a phriodolder. Sef y
dywed llyvyr arall yn hyn o vodd: Tri
argae tervyn, RHYW, sef yw hyny DARLIN
o gysevin hawl, neu o gysevin genedyl;
BRAINT, sef yw à rodded o rodd cenedyl i
wr am à wnaeth drostynt ac erddynt; a
GWARANT, sef rhodd gwlad ac arglwydd yn
ngorsedd am à ddylai gyviawnder gan BRID,
neu i BEDRORION ALLTUDION yn mraint
mamwys, neu unrhyw beth arall ba ryw
bynag y barnwr gwarant llŷs a gorsedd;
sef a'i dywawd cyvraith Dyvnwal Moel-
mud; a goren deddvwr o genedyl y Cymry
ydoedd ev.

225. Tri chôv cenedyl y sydd: côv llŷs
cyvraith; côv pencenedyl ar ei saith hen-
adur, a chôv barddas: côv llŷs cyvraith á
saiv ar yngnaid, côv pencenedyl á saiv ar
ei saith henadur, nid amgen na breiniau a
dichweiniau eu cenedyl, ac ar y saith hen-
adur ei dreiglau i'r pencenedyl à vydd
wedi yr un à vo marw: a chôv barddas á
saiv ar veirdd gwarantedig o athrawon a
braint gorsedd. Sef y gelwir y trichov
hyn, tri chôv gwarantedig gwlad a chene-
dyl; ac arnynt y mae gwarantu pob âch
bonedd, a phob braint arvau; canys o
vraint tîr y mae braint arvau; a lle cefir
braint arvau yn warantedig o gôv ac ar-
wydd, tŷst vydd hyny y'mhob dadl tîr a
daiar.

226. Tri thywys côv llŷs: côv cyvundeb dwyblaidd; côv tervyn dadl o daw cyng-haws, a'i wadu o'r naill, a'i haeru o'r llall; a chôv anghyvraith â wnel arglwydd a'i ddŷn yn ei llŷs.

227. Tri marwyst y sydd am dir: tystiolaeth etiveddion hyd eu gorwyron neu dra hyny â gredir yn llŷs am â glywsant gan eu rhieni â vu gynt, a'r rhai hyny â elwir gwybyddiaid côv a chydwybod; ail, henaduriaid gwlad a chenedyl am â wyddant parth âch ac edryd; a thrydydd, pentanvaen tâd y govynwr, neu un ei hendad, neu un ei orhendad, neu ereill o'i genedyl, neu le adai ei rieni ar y tir; a phrovi hyny wrth nôd, a gair cenedyl a gwlad; y rhai hyn â savant yn lle tystiadon lle nis gellir mwy o bwys ar a'u gwrthrym ac a'u gwrthair, o vined gwrth-yn-ngwrth ger bron llŷs cyvraith neu raith gwlad.

228. Tair cynnevawd gadadwy y sydd: cynnevawd a erlid gyvraith, cynnevawd â ragvlaena gyvraith gan gyvianwder lle bo iddi awdurdawd o varn llŷs brenin o arver a devawd cyn côv, ac nid iawn iddi namyn dan dervynau y man a'i cafer yn warantedig o arver; trydydd, un â ragvlaena gyvraith o ddichwain anianawl, a hōno ni chymhell nac yn mhlaidd nac yn ngrwrth, namyn difawd cwyn a chanlyn, a doddi rhaith gwlad arni, nid amgen no llw dengwyr o deugain o henaduriaid cenedyl; a lle a'i cadarnâer o hyny, ni vydd wedi hyny â gan yn ei herbyn; sev y dywedir, cyvraith yw, a chôv a chadw llŷs arni.

229. O dri achaws y cyll gwr drev ei dâd: rhybuddiaw gorwlad rhag eddyl arglwydd a'i genedyl, brâd arglwydd neu ynad; a lladd dŷn o vurn a chynllwyn; ac eneidvaddeu vydd pob un o'r tri, ac nis gellir eu prynu, a chenedyl o epil pob un o'r tri â vyddant eillion yn un ansawdd ag ereill o veibion eillion cyn baint o vamwys.

230. Tri anheggor cyvraith: baint gwarantedig o wlad ac arglwydd; gwyr llŷs, sev ygnaid a brawdwr; a chôv cyv-arwydd.

231. Tri chôv cyvarwyddydd: cerdd davawd, llyvyr llŷs, a gwybedydd o lin cerdd, sev bardd gwarantedig o athraw a chôv gwybodau.¹

232. Tri dyben addysg a chôv: gwybyddu, diwallu, a dyddanu.

233. Tri anheggor athraw o vardd:

awen o Dduw; addysg o athraw; a'i swydd yn warantedig o varn gorsedd.

234. Tri thlwestrevgordd: llyvyr, Athraw o lin cerdd, a gov geveiliawg.

235. Tri anheggor hendrev: tanwydd, dwr croyw, a bugail trevgordd.

236. Tri anheggor havodwr: bôd, bugeilgi, a chylllell.

237. Tri anheggor bôd havodwr: nenbren, nenfyrch, a bangor; a rhydd iddo eu tōri yn nghoed gwyllt â vyno.

238. Tri phren nid rhydd eu tōri heb gēnad gwlad ac arglwydd: mesbren, sev derwen, a bedwen, a rhavnwydden.

239. Tri anheggor boneddig cynhwynawl: brecan, telyn, a challawr; ac yn ddognd paladyr iddo.

240. Tri anheggor taiawg: pentan, glaiv, a chavn; ac iddo o ddognd paladyr.

241. Tri pheth ni rēnir ag arall: cledd, cylllell, a brecan; sev a'u piensont a'u ceidw o iawn cyvraith.

242. Tri arludd tîr: hawl yn llŷs, tōr arad, a llosgi tŷ ar y tîr.

243. Tri chadarn bŷd: arglwydd, ynvyd, a diddim.

244. Tri ni vyddant garddychwel o ddir a gorvod, sev nid iawn gyru swydd ar un o henynt: gwraig, bardd, ac annhiriog; sev nid iawn gyru ar ur / o henynt na swydd gwlad, na llaw ar gledd, ac ni vyddant wrth gorn a gwaedd gwlad; sev ar vardd y mae braint Duw a'i danguev, a'i swydd wrth gerdd, ac nis dylit gwasaethu dwy swydd; ac ar wraig y mae gwraig, a braint arglwydd priodawr iddo erni, ac nid iawn dwyn oddiar arall ei briawd o ddŷn nac o dda; ac ar annhiriog nis dylit gyru llaw ar gledd, achaws nid oes gantho dir iddei gollu, ac nid iawn iddo gollu bywyd ac aelawd tros arall; namyn gadael iddo ei serch a'i gynghyd, a lle ydd elo llaw ar gledd, brŷdd a'i gelwir, a braint brŷdd â ddylit iddo.

245. O dri pheth y cyll Cymro cynhwynawl dir ei dâd, a braint ei genedyl: cwbl gargychwyn i wlad estron; cwbl ymdanc â llu estron yn rhyvel â chenedyl o Gymry; a chwbl ymrodd i lu estron gortrech, o vôdd, lle y gallai ddianc.

246. O dri pheth ydd ennill Cymro vrant ei genedyl, a'i dir yn rhydd gwedi a'i collo: cwbl garddychwel o wlad estron, cwbl gargoll dros Gymru a Chymro, a chwbl ymwrthvyn â llu estron gortrech lle gallasai vrant a thirodd y ganddynt yn warantedig, o ymgyvladd ag wynt.

247. Tri chargychwyn heb attychwel y sydd: gwraig briawd, sev ydd aeth ei braint

¹ Mac gwall yn hwn: gwybedydd o lin cerdd mewn amgen eiriaw yn cerdd davawd. Côv pencenedyl a'i henuriaid â ddiwygiasai y gwall.

oddiwrth ei chenedyl, ac yn nghenedyl ei gwr priodawr, a hyny yn mraint a bodd cyvraith, ac ni ddylai ddychwelyd drachevn yn mraint ei chenedyl hi, sev ni adwna cyvraith à wnelo unwaith yn ngwybod; trevtadawg wedi bod yn hir yn alltudedd yn ngwlad estron, a dychwelyd wedi hyny iddei wlâl ei hun, a chafael ei dir; od â ev eilwaith yn ddilys yn alltudedd, nid ymchwel drachevn o iawnder, ac o gwna, ni ioddid iddo drev ei dâd; yr arglwydd cyvoeth a'i piau yn ngwarchadw yny wypo pwy arall o'r genedyl a'i dily, ac yna ei roddi i hwnw; a chyswynvab à gymmerer neu à water gan y genedyl, pa un bynag à wnelawr ni ddylit ei adwneuthur; sev yw cyswynvab, mab i arall, neu vab llwyn a pherth, à gymmerawr yn gyvreithawl er cael mab o etivedd.

248. Tair llys gwlad a chyvraith amryval eu cynnal, parth gorddawd ac ansawdd gwyr llŷs a'i swyddwyr: un Bowys; un Gaerllion ar Wysg, sev un Morganwg a Deheubarth; ac un Gwynedd. Eisioes yr un cyf cymmrawd y sydd ar y tair gwlad hyny, nid amgen gorsedd dygynnnull gwlad a chywlad yn rhaith; ac yn amgen o vodd nid rhydd gwneuthur cyvreithiau yn Nghymru; sev nid braint o iawn cyvraith a chymrawd i un neu arall o'r gwledydd wneuthur cyvraith namyn yn nghyswyn y rhai ereill.

Sev yw arver Powys, maer, canghellawr, un brawdwr o ynad swydd, ofeiriad i ysgrivenu dadleuodd, a rhingyll; ac yn hōno nid oes amgen o wyr llŷs a swyddau herwydd arver cyn cōv a chlyw y wlad a'r genedyl yn Mhowys.

Llŷs gwlad a chyvraith yn Ngwynedd à vydd yn hyn o vodd; nid amgen, arglwydd y cwmmwd, oni bydd yno y tywysawg ei hunan; maer, canghellawr, un ynad swydd, ofeiriad Clynawg, neu un Bangor, neu un Penmon, i ysgrivenu dadleuodd; a rhingyll.

Llŷs Deheubarth, sev hōno cysevin llŷs Caerllion ar Wysg; tywysawg neu vrenin, ac ei le ev, pan nas bytho, arglwydd y cantrev neu y cwmmwd; a chydag ev maer, a changhellawr, ac ysgolaig llŷs i ysgrivenu dadlau a chov llŷs; a rhingyll, a lliaws brawdwr, neu yngnaid; sev brawdwr neu ynad pob tiriawg o benteulu cyvreithiawl yn Neheubarth, a Morganwg, a Gwent; a'r lliaws brawdwr o saith i bedwar ar ddeg, ac o hyny hyd un ar ugain, ac o hyny yn nengwyr a deugain; a'u barn à elwir *Rhaith Llys*.

Sev yn Mhowys a Gwynedd un brawdwr

swydd, ac yn ngwledydd Deheubarth, nid amgen, Ceredigion, a Dyved, a Morganwg, a Gwent, lliaws brawdwr braint; sev hyny o vraint tir a theulu, ac nis dylit yno vrawdwr neu ynad swydd; sev y bydd y brawdwr wrth raith avlavar henaduriaid a phencenedyl. Sev y dywedir y gellir llŷs yn Neheubarth o'r tri hyn, nid amgen, brenin, neu arglwydd cwmmwd yn ei le; canghellwr o ysgolaig; a lliaws brawdwr; ac un neu arall o'r brawdwr à wna swydd rhingyll yn y llŷs, neu'r cynghellawr a'i gwna.

Ag velly tervyna Triodd Dyrnwal Moel-mud, à elwir Triodd Gwladoldeb a Chywladoldeb: a phob prydydd ac achwr à vynai wybod breiniau a devodau gwlad a chenedyl y Cymry benbaladyr; a braint bonedd, a'i rhyw o gyvawnder; a braint arvau parth bonedd a rhandirodd, a braint ac anmraint ar eillion; à ddylai wybod y triodd hyn, cyn y bo iawn iddo radd warrantedig yn ngorsedd wrth gerdd dawd, wrth vraint o devawd beirdd yr hēn Gymry.

A myfi Thomas ab Ivan o Drev Bryn yn Morganwg a'i ysgrivenodd o hen lyfrau Syr Edward Mawnsel o Vargam, pan oedd oedran Crist ein Harghwydd ni 1685.

TRIODD CYVRAITH.

Sev y triodd canlynawl à dynwyd o gyvysgriv ar groen o Gyvreithiau Hywel Dda, yr hwn lyvyr à brynoedd l O. Jones yn Llundain, Ebrill y 12. 1807. pan werthwyd y rhan oedd ar ol o ysgrivlyfrau Edward Llwyd, yn meddiant Sir John Sebright.

Triodd Braint Etiveddiaeth.

TAIR etiveddiaeth cyvraith y sydd à drigiant yn ddilys yr etiveddion: un yw etiveddiaeth trwy ddyled o blaid rhieni; ail yw etiveddiaeth à gafer trwy ammod cyvreithiawl y gan y perchenawg er gwerth; trydydd yw etiveddiaeth à gafer trwy ammod cyvreithiawl o vodd y perchenawg, a heb werth.

Tair gwaith y rhēnir yr un trev tād rhwng tair gradd cenedyl: yn gyntav, rhwng brodyr; ail waith, rhwng ceudydrw; trydedd waith, rhwng cyverdyrw: oddyna nid oes priawd ran arni.

Tri rhyw brid y sydd ar dir: un yw gobyr gwarchadw; ail yw yr hyn à rodder i chwaneâu tir neu vraint; trydydd yw

llavur cyvreithiawl à wneler ar y tîr, y bo gwel y tîr o'i blegil.

O dri modd ydd hollr tîr: o gumoresgyn; ac o ddadenhudd, trwy veddiant tâd neu vam; ac o âch ac edryd: can ni thycio govyn tîr o'r modd cyntav nac o'r ail, ni bydd hwyrach no chynt y cesir o'r trydydd.

Tri chamoresgyn y sydd: goresgyn yn erbyn y perchenawg o'i anvodd, a heb vrawd; neu oresgyn trwy y perchenawg, ac yn erbyn ei etivedd o'i anvodd, a heb vrawd; neu oresgyn trwy warchweidwad, ac yn erbyn y iawn dyledawg, o'i anvodd, a heb vrawd. Perchenawg yw y neb à vo yn meddu y ddylyed dyls; gwarcheidwad yw y neb à gynnalio neu a warchatwo ddylyed dyn arall.

O dri modd y dospertir dadyl dadenhudd, rhwng etiveddion; nid amgen, trwy vrait anianawl: cyntav yw braint oed, rhwng hynav a ieuav; ail yw braint priodawl, rhwng etivedd cyvreithawl ac un anghyvreithawl, (cans y cyvreithawl â'i ceif oll;) trydydd yw braint dyled rhwng dyledawg ac annylyedawg. Os tadau y rhai hyny hagen à gynnaliant yr un tîr, wers tra gwers hyd angeu, os eu meibion á ddaw i erchi dadenhudd, mab y dyledawg á geif ddadenhudd o gwbyl, py bryd bynag y dêl. Or doant etiveddion un radd ygyd, ac yn yr un amser, i ovyn dadenhudd, megis brodyr, o drev eu tâd, neu gevndyrw, neu gyverdyrw, o dir eu tadau, yr hwn à gynnalio eu tadau yn ddiran, wers tra gwers, hyd varw, ni ddichawn un o honynt wrthladd ei gilydd na ei oedi; nany'n pob un á geif ran dadenhudd.

Tri rhyw vrait y sydd: braint anianawl, a braint tîr, a braint swydd.

Tri phriodolder y sydd i bob dyn: rhyw, a braint, ac etiveddiaeth: etiveddiaeth hagen herwydd braint, braint herwydd rhyw, rhyw herwydd y gwahan à vydd rhwng dynion herwydd cyvraith; megis y gwahan brenin a breyr, breyr a bilain, gwr a gwraig, hynav a ieuav.

Triodd Brawdwr.

Tri pheth á berthyn wrth vrawdwr: un yw dillwng cyvarchau wrth raid y brenin; ail yw datganu a dosparthu cynhennau y mywn llŷs; trydydd yw yr hyn à ddospartho trwy varn ei gadarnâu trwy wystyl a brawdlyvyr, or ymwystlir ag ev, neu os govyn y brenin iddo heb ymwystlaw ag ev.

Tri amheu brawd y sydd: un yw bod

amryson rhwng hawlwr ac amddifynwyr am varn à rodded iddynt, ac yna y dosparth a â ar y brawdwr à roddasai y varn: ail yw bod amryson rhwng hawlwr a brawdwr, ac ymwystlaw; trydydd yw bod ymwystlaw rhwng amldifynwyr a brawdwr am ei vrawd, ac am y ddau ymwystlaw: hyny yd vydd y dosparth ar awdurdawd lythyrawl; cans dileddyw gyfredin vydd awdurdawd; sev vydd hyny brawd lyvyr DEWI BREVI.

Tri rhyw vrawdwr y sydd yn Nghymru, herwydd cyvraith Hywel Dda: brawdwr llŷs bennyddiawl, herwydd swydd, gyda brenin Dinevwr, neu Aberfraw, yn wastad; ac un brawdwr cymwd, neu gantrev, herwydd swydd, yn mhob llys o ddadlau Gwynedd a Phowys; a brawdwr o vrait tîr, yn mhob llŷs, cymwd, neu gantrev_6 Ddeheubarth.

Pan ddygwydd brawdwr, swyddawg llŷs, neu gymwd, neu gantrev, yn ngwerth ei davawd, tri pheth a gyll yna: cyntav y cyll ei swydd; oddyna y cyll vrait brawdwr, o eisieu swydd; trydydd, gwerth ei davawd.

O dri modd y dospertir brawd gynglaws: cyntav yw trwy oddev; cans goddev a dyr bob cynglaws; (os brawdwr a oddev roddi gwystyl yn erbyn ei vrawd yn dangneveddus, heb roddi gwystl yna i gadarnâu ei vrawd, dygwyddedig vydd ei varn;) ail yw brawdlyvyr rhwng dau wystl; sev yw hyny gwystyl á rodder yn erbyn brawd, a gwystl arall á rodder gyda y vrawd hõno; trydydd yw, brawdwr biau ddosparth rhwng deuddyn yn nghynglaws am y varn à roddasai iddynt, heb ymwystlaw ag ev.

Tri dyn ni allant ymwystlaw yn erbyn brawd, o gyvraith: un yw brenin; can ni ddichawn, o gyvraith, sevyll y mywn dadyl ger bron brawdwr, i holi neu i ateb, trwy vrait anianawl, neu vrait tîr, mal breyr, neu arall; ail yw dyn eglwysig rhwymedig yn urddau cyssegredig; trydydd yw dyn eglwysig rhwymedig yn nghrevydd; can ni ddichawn neb, herwydd cyvraith, roddi gwystyl yn erbyn brawd, onid dau berygl gwerth tavawd, ac nad oes werth gosodedig yn nghyvraith Hywel ar aelawd, a gwaed, a sarâed dyn eglwysig; ac wrth hyny, ni eill neb o honynt roddi gwystyl yn erbyn brawd, na chyda brawd. Holl argyweddd segyrlyd à wneler i ddyn eglwysig a ddylyir ei dalu iddo yn senedd herwydd cyvraith eglwysig.

Tri pheth á ddyly pob brawdwr ei wrandaw y gan y dadleuwyr, cyn barnu

neb o honynt i ennill nag i golled: nid ungen, ewyn, a devnydd, ac ateb.

Tri rhyw varn dreunyg y sydd: un yw barn à rodder yn erbyn dyn nis clywo, pan ddatganer gyntav yn y llŷs, nac yn mhell y bo yna, nac yn agaws; os yn agaws y bai, y rhingyll a ddyly ei alw, mal y clywo y varn à roddid arno; os yn mhell y bai, ei araws a ddylid, hyd pan ymddangosai yn y llŷs, or gellid ei gafel yn amserawl with gyvraith; ail yw barn à rodder ar ddyn cyndrychawl trwy wrthdrymder o blaid y brenin, neu y brawdwr, neu wyr y llŷs; trydydd yw barn brawdwr anheilwng.

Tri dyn ni eill un o honynt vod yn vrawdwr teilwng o gyvraith: un yw dyn anavus, megis dall, neu vyddar, neu glawwr, neu ddyn gorbwyllig (sev yw hwnw dyn à orfo ei rwmaw unwaith am ei yn-nydrwydd,) neu ddyn ni allo ddywedyd yn iawn, megis cryg anianawl; ail yw dyn eglwysig, rhwymedig with urddau cysgredig, neu wrth grevydd; trydydd yw lleyg, heb allu o gyvraith iddo varnu o vrait tŷr, neu o vrait swydd.

O dair fordd y gellir gwrthawd brawdwr teilwng: un yw o'i vod yn anghyfredin rhwng y pleidiau yn llys cyn barn; ail yw o'i vod yn gyvranaug ar yr hyn y bo y ddadyl am dano, pei gellid ei ennill trwy varn; trydydd yw cymeryd gobyr am y ddadyl, ar ni bo gosodedig yn y gyvraith o'r brawdwr.

Amryveilion Driodd Cynghawsaeth.

Tri pheth à ddyly gwarant diball eu gwneuthur: un yw gwrtheb yn ddiohir drosto ehan, a thros y da cynhenus, a thros amddifynwr y da; ail yw sevyll wrth gyvraith, a barnu tros yr holl ddadyl, trwy ddedryd gwlad; trydydd yw gwneuthur cwbyl dros yr holl ddadyl mal y barner iddo.

Tri oed cyvraith i ddial celain rhwng dwy genedyl ni hanfont o'r un wlad: un yw ennyu hawl yn y dydd cyntav o'r wythnos gyntav gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb erbyn pen y pythevnos, cyvraith yn rhyddâu dial; ail yw, or byddant y ddwy genedyl yn un cantrev, ennyu hawl yn y trydydd dydd gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb pen y nawveddydd, cyvraith á ryddâa dial; trydydd yw, os yn un cymwd y byddant, ennyu hawl yn y trydydd gwedi lladder y gelain; ac oni ddaw ateb erbyn pen y cheched dydd, cyvraith a ryddâa dial, o herwydd na ddaeth ateb.

Tair dirwy brenin ynt, dirwy ymladd cyvaddev, a dirwy trais, a dirwy lledrad. Divwyn dirwy ymladd, deuddeg mu; divwyn dirwy trais morwyn yw gwialen ariant, a fiol aur, a chlaur aur, val y dywesbwyd am eu mesurau yn divwyn sarâed y brenin; divwyn dirwy lledrad yw cyswynaw lledrad ar y dyn, a gwadu o hono yn dda ar ei davawd, a gosawd rhaith arno a'i phallu.

Tri phedwar y sydd. Cyntav ynt, pedwar achaws ydd ymchwelir brawd: ovyn gwr cadarn, a châs galon, a chariad cyveillon, a serch da. Ail pedwar, pedair tarian à ânt rhwng dynion a rhaith gwlad rhag hawl lledrad: un yw cadw gwestai yn gyvreithawl; nid amgen, ei gadw o bryd gorchyvaerwy hyd y bore, a doddi ei law drosto o'i gwely tair gwaith y nôs hōno, a hyny tyngu o ddynion y tŷ ganto; ail yw geni a meithrin, tyngu o'r perchenawg ar ei drydydd o wyr un vrait ag ev, geni a meithrin yr anivel ar ei helw, heb ei vnyed tair nôs i wrtho, nac o werth, nac o rodd; trydydd yw gwarant, nid oes warant namyn ar dair llaw, a'r trydydd amddifyned trwy gyvraith; pedwerydd yw cadw cyn coll, a hyny yw gwneuthur o'r dyn ar ei drydydd o wyr un vrait ag ev, cyn colli o'r llall ei dda, bod y da hyny ar ei helw ev. Trydydd pedwar yw pedwar dyn nid oes nawdd iddynt, nac yn llŷs, nac yn llan, gan y brenin: un yw dyn à doro nawdd y brenin, yn un o'r tair gwyl arbenig, yn y llŷs; ail yw dyn à wstler o vod i'r brenin; trydydd yw ei gwynosawg, dyn à ddlyo ei borthi y nôs hono, ac nas portho; pedwerydd yw ei gaeth.

Tri thawedawg gorsedd: arglwydd gwr yn gwrandaug ar ei wyrda yn barnu eu cyvreithiau; ac yngnad yn gwrandaug hawlwr, ac amddifynwr yn ateb; a mâch yn gwrandaug hawlwr, a thalawdyr yn ymateb.

Tri gwanas gwaew cyvreithiawl yn nadlau: un yw gwân ei arllost yn y ddaiar ag un llaw, oni vo abraidd ei dynu à dwy law; ail yw gwân y pen y mywn twyn oni guddio y mwn; trydydd yw ei ddodi ar llwyn à vo cyvuwech à gwr; ac oni bydd y gwaew yn un o'r tair gwanas hyny, a myned dyn arno a'i varw, traian ei alanas a ddygwydd ar berchen y gwaew.

Tri over ymadrawd à ddywedir yn llŷs, ac ni fynant: gwâd cyn dedryd; a llŷs cyn amser; a chynghaws gwedi brawd.

Tair sarâed ni ddiwygir, or cefir trwy veddawd; sarâed yr ofeiriad teulu, a'r yngnad llŷs, a'r meddyg teulu; can ni

wyddant wy py amser y bo raid i'r brenin wrthynt; ni ddylyant wyntau vod yn veddw byth.

Tair gwragodd à ddyly eu meibion trev eu mam: gwraig à rodder yn ngwystyl tros ei thâd, a chafel mab o heni yn ei gwystl-oriaeth; a gwraig à rodder o rodd cenedyl i alltud; a gwraig à ladder gwr o'i chenendyl, a dial o'i mab hnuw, ni ddylyr ei oedi am drev ei vam, nac araws nawved-dydd yn ei erbyn.

Tri meib ni ddylyant gyvran o dir gan eu brodyr un vam ac un dâd ag hwynt: un yw mab à gafer yn llwyn ac yn mherth, ac yn anneddawl, a gwedi hyny cymeryd mam y mab o hono o rodd cenedyl, a chafel mab arall o honynt, ni ddyly hnuw gyvrânu tir â'r mab à gâad cyn nog ev, yn llwyn ac yn mherth; ail yw cymeryd o ysgolaig wraig o rodd cenedyl, a chafel mab o honei, ac oddyna cymeryd o'r ddau ofeir-iaedaeth, ac oddyna cafel o'r ofeiriad vâb o'r unwraig, ni ddyly y mab à gâad cyn nog ev gyvrânu tir â hnuw; trydydd yw mud, can ni roddir gwlad i vud, can ni ddyly dir nid ateb drosto.

Tri pheth ni âd cyvraith eu damdwng: blawd, a gwenyu, ac ariant; canys cyfelyb a gefir iddynt.

Tri phren rhydd yn forest y brenin: pren crâb eglwys; a phren peleidyrr à elont yn rhaid y brenin; a phren elawr.

Tri cheheryn canastyr y sydd: un yw lledrad fordd y cerddo cyvran o'r hono, canys naw afaith y sydd iddo; ail yw hydd brenin i neb a'i cylllelo; trydydd yw abo blaidd i neb à wnel cam amdano.

Tri edyn ni ddylyr eu lladd ar dir dyn arall, heb ei gênad: eryr, a garan, a chigvran. Y neb à laddo un o honynt, taled ddeg a deugaint i berchenawg y tir.

Tri pheth or cefir ar foidd nid rhaid ateb i neb o honynt: pedol, a nodwydd, a cheinawg.

Tri dyn ni ddyly y brenin eu gwerthu: lleidyrr gwedi barner i grog, a chynllwynwr, a bradwr arglwydd.

Tri ergyd ni ddiwygir: i garw yn fyd, ac i gi yn fyd, ac i ebawl gwyllt yn fyd.

Tair nodwydd gyvreithiawl y sydd: nodwydd gweinigawl y vrenines, a nodwydd meddyg llys i wniaw gweliodd, a nodwydd y pencynydd i wniaw y cwn rhwygedig. Pedair cainawg cyvraith a dâl pob ur o honynt.

Tair sarâed celain ynt, pan lladder, pan yspeiler, pan wthier yn ei gorwedd o'i sevyll.

Tair gwarthrudd celain ynt, govyn, Pwy

a laddawdd hyn? piau yr elawr hon? piau y bedd newydd hwn?

Tri pheth ni thelir, can collar yn rhaid tŷ: cylllell, a chleddyv, a llawdyr.

Tair gavel nid adverir: un dros ledrad, ac un ar vâch ni chymhelo, ac un dros alanas.

Tri rhyw dâl y sydd i gwynwr: gau dwng, neu adwerth, neu edvryd

Tri ymddillwng o rwym hawl y sydd: gwir dwng, neu waesav, neu vnyvdrwydd.

Tri chargychwel heb attychwel: un yw gwraig gwedi ydd ysgaro â'i gwr yn gyvreithawl; a chyswynvab gwedi gwateo genedyl yn gyvreithawl; a threftadawg gwedi dêl yn ddilys; gwedi y bo yn arglwyddiaeth arall, o iawnder nid ymchwel drachevyn.

O dri achaws y gosoded cyvraith: cyntav yw i geisaw dysg rhag gwneuthur anghyvr-raith; ail yw gwared anghyvrraith, or dar-fai ei gwneuthur; trydydd yw er cospi y neb à wnelai anghyvrraith, trwy ddiurwy, a chamlwrw, a'r ceryvry à ddylyai.

Tri da nid rhaid mâch arnynt: da à roddo arglwydd i wr, a chymyn à ddêl i ofeiriad y gan y marw, a da à ddêl i veddyg y gan y clav.

Tair marw-dystiolaeth y sydd am dir, ac a savant yn nghyvrraith a barn: un yw, or cyfroir dadyl am dir yn llŷs, a'i ther-vynu yn ngwydd gwyr y llŷs, gwedi bo marw y rhai hyny oll, tystiolaeth eu hetiv-eddion hyd eu gorwyron, neu achwaneg, a gredir am yr hyn à vu gynt, ac à glywsant gan eu rhieni o'r ddadyl hõno, a'r rhai hyny a elwir gwybyddiaid am dir; ail yw henaduriaid gwlad, i wybod âch ac edryd rhwng cenedyl a charant y dyn à ovyno dir trwy âch ac edryd, o nawved-dydd mai neu ravgyr; trydydd yw pan weler pentauvæn tād y dyn à ovyno dir, neu ei hendad, neu ei or-hendad, neu ereill o'r genedyl, neu le adail, neu dir ei rioni, y rhai hyny a savant yn lle tystion ar ei ddylyed iddo.

Tri thorilwyth y sydd un werth ag eu mam, nac un à vo na lliaws, or dygir yn lledrad: torllwyth gellast, a thorilwyth hwch ar eu thyleu, a nyth hebawg.

Tri llwyn unwerth yn y genvain bob amser: baedd cenvain, ac arbenig y moch, a hwch a gatwer yn nghyver gwestva arglwydd.

Tri rhyw wybyddiaid y sydd am dir: un yw henaduriaid gwlad, i wybod âch ac edryd, i ddwyn dyn ar ddylyed o dir gyd â'i geraint; ail yw amhinogion tir, nid amgen, gwr o bob rhandir o'r drev, i wybod

rhànu a finiau rhwng y welygordd; trydydd yw meiri, a chynghellorion, a rhingyllaid, i gadw tervynau y cymydau, canys y brenin a biau y tervynau hyny.

Tri pheth à geidw gôv, ac à saiv yn lle tystion i ddyr ar ddylyed o dir: lle hên odyr, neu bentanvaen, neu esgynvaen.

Tri dyn y telir gweli tavawd iddynt: i'r brenin, pan ddyweter gair lagyr wrtho; ac i'r brawdwr, pan ymwystler ag ev am ei iawn vrawd; ac i ofeiriad yn ei eglwys, yn y tair gwyl arbenig, neu yn darllen llythyr rhag bron y brenin, neu yn ei wneuthur.

Tri chowyllawg llŷs: cerwyn vedd, a bragawd, a chathyl cyn ei dangaws i'r brenin.

Tair hela rydd y sydd yn mhob gwlad ar dir dyn arall: hela iwreb, a hela cadno, a hela dyvrgi.

Tri devnydd hawl y sydd: golwg, a gair, a gweithred.

Tair golwg à ddygir yn nghyvrraith: golwg tysto'i dystiolaeth, a golwg mynegiad o'i vynag, a golwg llygadrydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Tri gair celus y sydd: gair y bo gweli tavawd amdano; a gwallawgair yn llŷs; a thavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Tri rhyw gwallawgair y sydd: gair gwall yn holi, o rwy neu eisieu; a gair gwall yn amddifyn, o rwy neu eisieu; a gair gwall yn gwadu. O'r cyntaf y cyll hawlwr ei hawl o'r à berthyno wrth y gair, or dygir tystion yn eu herbyn, ac ni chyll g: mlwrw, can nid oes cam gwyn celus yn nghyvrraith eithyr tri; o'r ail, neu o'r trydydd, y cyll amddifynwr gawlwrw, a di-vwyn yr hawl o'r à berthyno wrth y gair y tystwyd o'i wall.

Tri thervyn hawl y sydd: gwadu, neu brovi, neu lysu tyston.

Tri pheth ni chynghain yn nghyvrraith: praww ar weithred, eithyr tri; gwâd dros waesav; a chôv gwedi brawd.

Tri gweithred y sydd ar braww llavur cyvreithawl neu anghyvreithawl ar dir, y megys tōri fin, neu wneuthur fin, neu lavur arall, a gweithred llwdyn yn lladd y llall yn ngwydd bugel trevgordd, tystiolaeth y bugel à saiv am hyny; a gweithred cyd-leidyr lleidyr a grocer am ledrad, tystiolaeth hwnw ar ei gydleidyrr à saiv; tystiolaeth gwybyddiaid hevyd à saiv am dir.

Tri gwaesaf y sydd: arddelw, neu warant, neu amddifyn heb warant.

Tri chôv gwedi brawd y sydd: goddev o vrawdwr roddi gwystyl yn erbyn ei

vrawd, heb roddi gwystyl, yna ei chadarn-âu, a gwedi hyny cynnyg ei wystyl, ni ddylyir ei erbyniaw o gyvrraith, onid barn dreinyg vydd; neu roddi gwystyl yn erbyn brawd gwedi y goddev; neu addaw ymadrawdd yn wallus ar gyvrraith a barn, a gwedi barn, ceisaw gwared gwall nis dyly.

Tri lle y tywys côv llŷs: am gyvundeb pleidiau; ac am dervyn dadyr, or daw cynghaws un yn dywedyd ei thervynu, a'r llall yn dywedyd na thervynwyd; ac am anghyvrraith à wnel arglwydd à'i wr yn ei lŷs.

Tair tystiolaeth ddilys y sydd: tystiolaeth llâs yn dwyn i gôv; a thystiolaeth y gwybyddiaid à gredir pob un yn y gyvrraith ar wahan, megis tâd rhwng ei ddau vâb, neu yn lliosawg am dir; a thystiolaeth y gwrthdyston.

Tair tystiolaeth marwawl y sydd: tystu ar ddyr cyn ei holi o'r hyn y tyster; neu tystu ar ddyr na wadwys, neu nad amddifynwys erbyn à ddaroedd iddo ei wadu, neu ei amddifyn; neu tystu ar ddyr ddywedyd yr hyn nis dywed y llŷs, a'r brawdwr à'i elyw a ddylyant ei ddwyn yn varwawl, trwy areh yr amddifynwr, os cofa. A llyna y tri lle y mae trech gwybyddiaid no thyston.

Tri gwahan y sydd rhwng gwybyddiaid a thyston: gwybyddiaid am yr hyn à vu cyn ymhawl yn y llŷs y dygant eu tystiolaeth, ac nid ev y dwg tyston; ail yw, gwybyddiaid biau dedryd eu gwybod yn nghyvrraith tyston, can ni rydyster iddynt, ac nis piau tyston; trydydd yw, gwybyddiaid biau ddwyn eu tystoliaeth yn erbyn gwâd ac amddifyn, sev yw hyny, gwybyddiaid biau brovi gwir gwedi gau, ac nis piau tyston.

O dair fordd y mae cadarnach gwybyddiaid no thyston: un yw gallu dwyn lliaws o wybyddiaid am un peth yn y gyvrraith, neu un gwybyddiaid, megis mâch, ac ni ellir dwyn na mwy no llai no dau o'r tyston; ail yw gallu dirwyaw dyn, neu ei werthu, trwy wybyddiaid, ac ni ellir trwy dyston, o gyvrraith; trydydd yw gallu o wybyddiaid brovi yn erbyu gwâd ac amddifyn, ac nis dichawn tyston. Pan dysto tyst yn ei dystoliaeth beth yn gyvreithawl ereill yn erbyn amddifynwr, neu pan dysto amddifynwr beth yn gyvreithawl yn erbyn tyston, y rhai hyny à elwir gwrthdyston yn nghyvrraith, ac ni ellir eu llysu.

Tair tystiolaeth y sydd ar air, ac ni ddygir i grair: tystiolaeth lleidyr ar ei gydleidyrr wrth y grog; a thystiolaeth nid eler yn ei herbyn pan ddycer ar air: a

thystoliaeth y gwrthdyston. Gwybyddiaid, yn mhob dadyl, grym tyston á gynnaliant; a chystal á allant yn mhob dadyl ag à ddichawn tyston. DEWI BREVI.

O tri modd y tálir dirwy trais: un yw pan ballo ei amddifyn i amddifynwr yn erbyn dyn: ail yw pan ballo ei raith i ddyn yn gwadu trais; trydydd yw pan ballo ei warant i ddyn á'i galwo yn nadyl trais.

O dri modd y cyll dadyl trais ei baint mwyav: na wneir ei theithi; ac o dystoliaeth vywawl yn nadyl trais; ac o gwynaw o'r hawlwr ddwyn o'r eiddo ev yr hyn à ddycbwyd i drais rhag arall, ac nid y ganto ev. Nid mwy hagen y rhaith yn y tri phwnc hyn no llw tri dyn; ac nid mwy y dial no thri buyn camlwrw, oni ellir ei wadu neu ei amddifyn.

Un o dri pheth á gyll y neb à dreiser: ei ddyn; neu ei dir neu ei dda arall cychwynawl, neu ei vaint.

Tri rhyw amddifyn y sydd: un yw nad atepwr yn anamserawl er gofyn; ail yw amddifyn val nad atepwr byth er gofyn; trydydd yw amddifyn gan ateb, mal na choller dim ar yr hawl.

Tri pheth nid rhaid ateb i neb o honynt: un yw peth ni bo diebredig yn erbyn cyvraith; ail yw gweithred y galler dangaws ei argyweddw, or gwneir, ac ni ddangoser; trydydd yw colled ni wyppo gwlad neb rhyw hysbysrwydd i'r hawlwr ei gollu.

Tri rhyw ddiebryd y sydd: un yw dwyn peth ac nad adverer trachevyn; ail yw addaw argyweddw ar ddyn, neu ar yr eiddo, heb wneuthur iawn na heddwch amdano; trydydd yw diebryd dyn o'r dyled dros amser edryd.

O dri modd y caua cyvraith rhwng hawlwr ac amddifynwr: un yw, o gollu ei amser, a hwnw á ddamweina o lawer modd; ail yw, o hawl heb berchen; trydydd yw, o dervynu ei ddadyl cyn no hyn.

Tri thervyn hawl cyvreithawl y sydd: un yw tervyn o gyvundeb pleidiau; ail yw tervyn gosodedig rhwng pleidiau trwy gymrodeddwr; trydydd yw tervyn trwy varn.

Tair dadyl à ddylyant eu hiachâu ac eu barnu trwy ddedryd gwlad yn erbyn haerluggedd: un yw dadyl am venfyg neu wystyl, neu avel y sydd un gyvraith; ail yw dadyl y bo amddifyn ynddi, nid amgen gwad am dir; trydydd yw dadyl o wrthrymder brenin yn erbyn cyvraith.

Tair cynnewawd y sydd: cynnewawd a erlid gyvraith, a hòno y sydd gynnalidwy; cynnewawd à ragvlaena gyvraith, or

bydd iddi awdurdawd breuniaeth, cynnalidwy yw; cynnewawd a lwgwr gyvraith, ac yna y dyl ei chymhell.

Tri pheth á gadarnâa ddeawd: awdurdawd, a gallu, ac addwynder.

Tri pheth á wânâa gynnewawd: gwrthrymder, anghuegant vonedd, a drygan-graith.

O dri modd y cyll brawdwr gamlwrw o varnu, ac ni chyll gwerth ei dawd: un yw, pan ddivarno cyvryw à varnasai ev gynt, trwy y cyfelybion achwyson; ail yw, pan él ar gyveilorn yn datganu dadyl, or cadarnâa mwy neu lai yn ei ddadyl nog a vu o eiriau grym; trydydd yw, na roddo gwystyl gyd á'i varn, pan rodder gwystyl arall yn ei herbyn. O'r modd cyntav y varn gamav á ddilêir; o'r ail y datganu á iawnêir; o'r trydydd y varn hevyd á ddi-lêir yna, can boed iawn, canys cadarnâwys y brawdwr hi yn amserawl trwy wystyl. Os y dadleuwr á ebryvca ymwystlaw á brawdwr, nid amgen pan y datgano gyntav iddo, ni cheif ymwystlaw ag ev am y varn hòno byth gwedi hyn, cyd boed cam ei varn. Yn gyfelyb i hyn, od ymwystla ev yn amserawl, ac nad ymwystla y brawdwr ag ev, ei varn hevyd á ddygydd.

Tri rhyw vynag y sydd, ac am bob un o honynt y gosodir rhaith gwlad ar ddyn am ledrad: un yw, dyvod y colledwr a'r mynegwr gyd ag ev, à dyngo yn erbyn arall, clybod a gwybod arno y lledrad; ail yw, tyngu o'i mynegwr, gweled a gwybod arno y lledrad, a hwnw yw lliw; trydydd yw, lluddias rhod dyn ceisav ei dda yn y lle y tebycai ei vod. Ni ddyly neb roddi rhaith gwlad am ledrad, heb un o'r mynegau hyn yn ei erbyn, onid pallu o lw gweilydd á wna i'r colledig. O'r palla, nid rhaid mynag arno, eithyr hyn, i gymhell rhaith gwlad arno.

Tri rhyw dwng y sydd: cadarnâu gwir, gan dyngu trwyddo bervedd; ail yw gwadu gau, gan dyngu trwyddo bervedd; trydydd yw tyngu peth petrus, o herwydd cydwybod. Sev yw peth petrus, yr hyn ni wyper beth vo, ai gwir, ai gau.

Tair gosodedigaeth y sydd o herwydd cyvraith i gwblâu y gyvraith a'i harverodd yn bryfaith, hyd na aller eu cablu, o eiseu, neu o ormodedd, neu o bethau annheilwng: cyntav yw o'r cyfelybion, cyfelyb varn à roddir; ail yw o'r ddwy gyvraith ysgrivenedig erbyn yn erbyn, yn dosparth yr un peth; yr un à vo deilyngach no'r llall á gynnelir; trydydd yw pob rhyw gyvraith ysgrivenedig, ar ni bo gwrthwyneb iddi

ysgrivenedig, á ddyllir ei chadw, hyd go-vynout y pendevig a'i wlad i ddilëu hño, gan osawd arall à vo teilyngach.

Tri rhyw ganuddosparth y sydd y cefir ymodwared amdanynt, herwydd cyvraith, heb vod yn rhaid nac yn berthynasawl ymwystlaw á brawdwr, ac ni chyll amser yn nghyvrraith i amheu y ddsparth o blaid goddev, hyd pan vo llithredig un dydd a blwyddyn o ddydd y camddosparth, nac yn erbyn ei etivedd, os am dir y tyv y gynhen; ac or damweina careharu cyvraith o blaid arglwydd, er hyd y bo heb iawn, ni chyll amser y gyvraith o amheu, onid gan wallocáu canlyn gwedi caniatâer cyvraith iddo, hyd pan lithro undydd a blwyddyn; ac ni chyll amser yn nghyvrraith hevyd i'r neb à ddechreuo gynhebrwng dadyll; or damweina rhyvel cyn tervynu y gynhen, onid gan ebyrgovi undydd a blwyddyn gwedi gwastatâer heddwch, ac adnabod yr arglwydd à wledycho. Cyntav yw rhoddi barn o ddyn yn erbyn plaid, heb allu iddo ei varnu o vrait tîr, neu o vrait swydd, neu rwymedig yn urddau cysgredig, neu ddyn anavus, neu veius, neu ddyn o glevyd anianawl, a'r pyncau hyny yn deor iddo deilyngdawd ei vod yn vrawdwr o gyvraith; neu vrawdwr á ddótîd yn ei erbyn lysiant cyvreithawl, neu wrthnead cyvreithawl, heb dervynu á rhai yn yr achaws; neu gwedi darfai ei vod yn yr achaws roddi barn; neu roddi barn o vrawdwr cyn agau ar y ddadyll, a deisyv o bob parth; neu cyn doddi o blaid arglwydd yn ol deisyv o bob parth; neu roddi barn o vrawdwr yn ddisyved cyn cyvareh dyundeb ei gydvrawdwr; neu roddi barn o vrawdwr ar ddyn yn erbyn cyvraith, drwy gymhell o blaid arglwydd, neu geisaw mwynant dosparth yn lluniaeth barn, neu gymrodedd am berchenogaeth tîr à ddsparthid oddieithyr gweithred gorsedd gyvreithawl; ond yn y lle y damchweinai i arglwydd o'i dir ehun estynu perchenogaeth i wr iddo, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall: llyna yr un lle y gellir cadarnâu perchenogaeth i ddyn ar dir a daiar oddieithyr gweithred gorsedd gyvreithawl. Ail dosparth yw gallu doddi yn erbyn brawdwr, neu roi o'i gydvrawdwr un o'r pedwar achaws ydd ymchwelir brawd; nid amgen, cás o blaid gelyniaeth; sev yw hyny, gallu provi ar vrawdwr roddi cam varn, neu gadarnâu gau, ai ev ai rhai o'i gydvrawdwr, mewn cov neu ddedryd yn erbyn dyn, a hyny o gás o achaws gelyniaeth; neu brovi ar vrawdwr o vrait tîr, neu rai o'i gydvrawdwr, erbyniaw gwerth

neu ohyr neu eddewid arno; neu vrawdwr swyddawg, eithyr yr hyn à osoded yn nghyvrraith, iddo drosvarnu, ac o'r achaws hwnw barnu cam, neu gadarnâu gau, drwy gôv neu ddedryd, yn erbyn plaid, a hyr y o sereh da; neu allu doddi yn erbyn brawdwr, neu rai o'i gydvrawdwr, dyundeb drwy rwym ac eddewid; nid amgen, rhoddi hovnder i blaid, drwy gadernid py ddadyll bynag y dangoso yr hawlwr, neu amddifynwr, yn y goddevydd yn vrawdwr cadarnâu ei ewyllys iddo, neu ddsparth ar y pwnc hwnw à eilw cyvraith yn gariad cyveillen; neu allu provi yn erbyn brawdwr, neu rai o'i gydvrawdwr, gosawd bygwth arnadynt, megis argyweddu corf dyn, neu ei eiddo, hyd na lyvasai roddi tervyn ar y pwnc hwnw à eilw cyvraith yn ovn gwyr cedeirn: sev modd y dylir provi hyny, trwy ddedryd gwlad, eithyr y lle y damchweino ac y perthyno ei orchwiraw i gôv llfs. Pwybynag à gynhebrwng yn nghyvrraith gorsedd ar vrawdwr ei golledu drwy ryw un o'r pyncau à ddywesbyd uchod, ev á ddyly gafel côv neu ddedryd yn ddiolhir rhyngto a'r brawdwr, neu rai o'i gydvrawdwr, y gosoter yr achaws yn ei erbyn; ac os côv neu ddedryd á amlycâa bod yn wir à ddywed y neb y sydd yn provi yn erbyn y brawdwr, neu ei gydvrawdwr, cosper y neb à orddiwedder yn achwvsawl i'r anghyvrraith, yn y modd y dyweto cyvraith oreu, a gwneler tervyn o newydd am y gynhen, trwy gyvraith a chyviawnder. Trydydd yw lle gorfo ar y neb y perthyno arwain cynhen nmryson rhag bron canonwyr; nid amgen, pan vo dwy gyfraith ysgrivenedig erbyn yn erbyn yn dosparth yr un peth, ac nad adnapo y brawdwr o'r ddwy gyvraith pwy deilyngav onaddynt; neu od amheu hawlwr, neu amddifynwr, y dosparth à wnel y brawdwr cyvrwng y ddwy gyvraith hyny; neu or dervydd i'r hawlwr neu i'r amddifynwr amheu y dosparth à wnel gwysawdyr á voynt alwedigion o blaid y brenin i ddsparth cynhen amryson cyvrwng gwystyl a gwrthwystyl erbyn yn erbyn, à rodder yn llaw y brenin, neu alwedigaeth barn à rodder ar ddyn ni allo herwydd cyvraith roddi gwystyl yn erbyn barn; yna y dyl y brenin arwain y gynhen hño, a'i chaderiaw yn rhwymedig yn oed y dydd gosodedig yn nghyvrraith, ger bron canonwyr, i wneuthur dileddyv dderbyn tragwyddawl, drwy ddeall ei ganonwyr; a chyd gwnel plaid amheu, a galw ar y dosparth à wnel canonwyr, nid erbynir, ac ni wrandewir herwydd cyvraith. Canys Hywel Dda vrenin Cymru, o gyng-

hor ei ddoethon awdurdodwyr á osodes yn ei gyvraith ev, gorvod a pherthynu erbyn-iaw deall ei ganonwyr, i ddosparth perygl a phetrusder herwydd synwyr canon dileddyv; a hyny lle nid adnepid gallu o'i awdurdodwyr ev wneuthur tervyn teilwng, dyledus, herwydd ei gyvraith ev yn y lle-odd dywededigion tragwyddolion.

Tair gorsedd ddygynnul á osoded yn nghyvraith Hywel Dda, mal na bai neb rhyw ddiffyg yn y gyvraith, na neb rhyw eiseu o deilyngdawd na chyviawnder; ac ni roddid braint brawd-wyr i neb o'r gwyr dygynnul hyny o herwydd na braint tir na braint swydd; canys pan ddarfa i wyr y llŷs hõno ragreithaw cõv, a chadarnâu y dull, trwy dwng henuriaid, am yr hyn á osodid arnadynt, yna y dyly y brawdwr á osoter o blaid y brenin roddi barn rhwng y cynhenusion, herwydd dull gwyr y llŷs hõno, y rhai á voynt oddevedigion o bob parth, heb na'u llysu, na'u gwrthneu: sev yw hyny, pan ddamweinio bod amryson am dir cyvrwng amryveilion arglwyddiaethau, megis cymmydau, neu gantrevodd, na barwniaid eu hunaint bieufynt, nac arglwyddi ereill, lleygawl neu eglwysig, y rhai á gynnelynt eu harglwydd diweddav dan arglwyddiaeth y brenin, y rhyw orsedd hõno á gynnelir o blegid y brenin; canys wrth vrant y brenin y gosoded ynddi gyfraw y rhyw lŷs hõno, herwydd cyvraith; sev fordd yw hyny, arglwydd yw y brenin ar bawb o'i deyrnas, ac nad arglwydd neb o'r arglwyddi ereill ar eu cilydd; a wrth hyny y deallwyd, herwydd y gyvraith, na allai neb gynnal y rhyw lŷs hõno, eithyr y brenin; ac wrth hyny y dylir, o blaid y brenin, gymhell o wys a rhybudd hên awduriaid a doethon o'r cynghelloriaethau o bob parth, o'r rhai cymhenav, i'r lle amrysonawl; a hyny yn nyddiau y gyvraith, a'i hoedau, megis ydd amlycêid mewn cynhen amryson cyvrwng llŷs a llan, a chymy-dau a chantrevodd. Neu vod neb un yn cynnal tîr trwy weithred gan y brenin, ac iddo ehun, ai i un o'i rieni, a dyvod neb un arall i ganlyn am y tîr hwnw; nac ag ev y dyweto, nac ag un o'i rieni, mai trwy orthrymder y gwahanwyd, ac anghyvraith; neu ddyvod un i ovyn y tîr o blaid weithred á gefid gan arglwydd y tîr, ai y neb á vai canlyn ar un o'i rieni, y cafa i tîr ac y tyvai yr iawn iddo yntau o'i blegid, a bod neb yn cynnal y tîr hwnw trwy oresgyn o ryw vodd arall y delai hyny, hev yd á ddylyir eu cynnal yn llŷs dygynnul, ac eu tervynu; canys ni osoded y neb ag á vai yn cynnal tîr, trwy weithred o blaid ar-

glwydd, pa fodd bynag y cafa, ai ar werth, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall, ateb yn llŷs a dadlau cymwd neu gantrev, trwy na chõv na dedryd, megis breyr neu arall; can ni osoded yn nghyvraith tervynu iawn arglwydd yn y llŷs hõno. Os y llŷs dygynnul á amlycâu gwneuthur gorthrymder, megis y dywesbwyd vry, y brenin á ddyly yn ddiohir gwared yr anghyvraith; can ni ddyly neb, herwydd cyvraith, gynnal gweithred á wnelid yn anghyvreithawl. Or derydd na allo goresgynwr anghyvreithloni y gweithred, ac amheu iawn yr arglwydd y cavd y tîr ganto, y brawdwr á ddyly varnu y tîr i berchen y gweithred, val y dyweto ei weithred oreu, ac á orddiweddo ar y tîr o dda cyfraw á'i pieuvydd yn ddilys. Ail yw, na ellir canlyn cwyn galanas, eithyr ger bron y brenin, neu y neb á gynnal yn lle y brenin; canys ni osoded gallu o neb gymhell cwbyl dâl tros alanas, eithyr y neb á vai arglwydd ar bawb; sev yw hwnw y brenin; canys ni chynghain o gyvraith cwynaw o orsedd i orsedd, i ganlyn am yr un devnydd; am hyny y gynhen hõno yn llŷs dygynnul y gosoded i'r brenin draian o bob galanas ar y gymhelo y lle cosp, dros gymhell i'r rhan arall i'r genedyd, megis y rhan cyvraith rhyngtynt. Trydedd orsedd ddygynnul yn y lle y bo amryson cyvrwng awdurdodwyr am ddeall dwy gyvraith erbyn yn erbyn, yn dosparth yr un peth, heb vod un o honynt yn coelaw deall ei gilydd; neu na wpynt pwy deilyngav o'r ddwy gyvraith hyny; yna y dylir, o blaid y brenin, cymhell o wys rhybuddiawl, canonwyr, na gwyr o grevydd voynt, nac eglwyswyr ereill, i dervynu y gynhen hõno, trwy ddeall canon dileddyv, gan gadarnâu drwy dwng, or bydd á dybio; ac yna y dyly brawdwr, o blaid y brenin, roddi barn, herwydd dull ei ganonwyr. DEWI BREVI.

Tri rhyw dremyg cyndrychawl y sydd: un yw rhoddi baru ar ddyn y perthyno iddo ysbaid un dydd a blwyddyn o'i hamheu; sev yw hyny lluddiaw o wyr y llŷs, neu y brawdwr, neu ereill, i ddyn roddi gwystyl diohir, neu ballu o blaid y brenin, neu yr arglwydd bieufai y llŷs, o erbyniaw gwystyl; ac wrth hyny ni chyll ev ei amser hyd pan vo lithredig un dydd a blwyddyn o'r pan ganiataer cyvraith gyntax iddo; ac ev á gylgheinaid vod y varn yn dda ac yn briodawl yn ei devnydd, herwydd dadlwrriacth ei dadyd. Ail tremyg cyndrychawl yw barnu rhwym amherthynawl ar amddifynblaid cywlad, i

wrandaw cōv a barn gwedi cadeiriaw dadyl, yn ol deisyv o bob parth; a'r tremyg hwnw sydd yn pwysaw ar yr hawlblaidd; canys o gyvraith, amser brawdwr barn gwedi deisyv o bob parth. Trydydd tremyg cyndrychawl yw rhoi barn yn erbyn dyn yn llwrw colled neu ennill cyn cadeiriaw dadyl. Dau ryw dremyg absen y sydd: un yw diveddiannu dyn o'i dir cyn bod yn aedved amser yn nghyvraith; canys hyd yna y dylir ei araws ev; ail tremyg absen yw rhoddi barn yn erbyn dyn yn llwrw colled tragwyddawl cyn cadetriaw dadyl. Y tremyg cyntav o'r ddaau á ddeallir o an-amserolder; a'r ail á ddeallir oblegid amserolder cymysgedig eu devnydd; can ni alleramheu y varn ogwbyl blaidd devnydd, oddieithyr cyvladd yr amser; pei gwedi cadeiriaw dadyl ni byddai varn absen; canys y deisyv á gofa y cyndrycholder, i dremygu y varn. Pob rhyw wall dadlwriaeth ni chyvladdo á grym dadyl, ei devnydd o gwbyl á beir goll i'r ddadyl, heb goll tragwyddawl; ac am hyny y mac cenatáedig cyrehu cyvraith o newydd. Pob rhyw wall dadlwriaeth á gyvladdo á grym dadyl a'i devnydd o gwbyl, hyd na bo yn pwysaw ar vodd dadyl, arver dadlwriaeth á gyng-hain ei disgynu yn gollod tragwyddawl, oddieithyr dadleuodd á osoded tervynau hysbys o gyvraith iddynt; megis mewn hawl drablwyddyn a'i chyfelyb; a hyny argauedigaeth ennill yw hyd ar dervyn gosodedig. DEWI BREVI, *ora, ora.*

Canys tri rhyw argauedigaeth dadyl ynt: un onaddynt yw pei damchweinai i ddyn govyn tîr i arall, trwy gwyn a hawl, gan arwain iawn disgynedig hyd ato ehun, neu neb un o'i rieni, neu ystlyson, oblegid cyd-etivedd, can ni hanfai y tîr o iawn rieni; a gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn yr hawlwr, gwahanu yr iawn á hwynt drwy gyvraith ddilys, a'i ddyvod drwy gyvraith ddilys i un o'i rieni yntau, y gallo yntau arwain iawn difoddedig hyd ato ev ehun, neu gydetivedd iddo, cyd bai gwr dyvod iddo ehun, neu estrawn y cafi y tîr ganto; megis y gallai ddadleu yn eu hiawn neu amser i ymwystlaw á barn. Ail argauedigaeth yw gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn hawlwr á arddelwō iawn o blaid rhieni, neu o'i ansawdd ehun, neu pa un bynag arall á vai difoddedig yr iawn, trwy ddadlwriaeth dadyl anianawl, a barn yn mherson y neb a'i harddelwō iawn o'i blegid; neu ei gydetivedd, trwy orddiws neb un o'i rieni yn gamoresgynwr; neu allu o'r atebwr gadarn-âu perchenogaeth hwy no'i ansawdd yr hwn ag á geiser ei wneuthur yn gamoresgynwr;

neu vwrw arddelw cyvreithawl yn erbyn yr hawlwr, megis pei damchweinai i ddyn erbyniaw perchenogaeth ar dir; sev yw hyny drwy estyn arglwydd; a gwedi hyny dyvod neb un arall yn absen hwnw i'r orsedd, ac erbyniaw estyn anallu ar yr un tîr o law y gorseddawg, a thrwy hyny rhedeg yn y goresgyn hwnw; y cyntav á ddielhawn ei vwrw y maes pan y myno, o vewn un dydd a blwyddyn; a chyd ewyno y llall rhagddo am y camoresgyn hwnw, nid ennill ddedryd arno; canys trech yw pob goresgyn cymysgedig yn yr iawn, no goresgyn oddieithyr yr iawn, a bod cyvraith yn deallu bod ansawdd yr hynav, yn llwrw perchenogaeth, yn iawnav, hyd pan ddfodder drwy gyvraith a barn; a hōno yn argauedigaeth dragwyddawl y cynnelir, megis y rhai uchod, am ddamchweinaw perchenogaeth drwy ddadlwriaeth wyneb yn wyneb, yr hawlblaidd ar yr amddifynblaidd, trwy gyvraith a barn; neu allu doddi yn erbyn hawlwr argauedigaeth oesodd rhieni, o vewn un orsedd cymwd neu gantrev; canys pwy bynag á vo yn cynnal, na dyn dirgeledig o'r gwaed y tyvo yr iawn, oblegid ei hir-oddev, nac estrawn á i herbyno, gwedi bo ennilledig yr iawn drwy amserodd y teir-oes; canys i hwnw y mac dirgeledig y gyvraith; megis i'r neb á hanfai o'r gwaed; oni bai allu provi ei vod yn gamoresgynwr ar y neb y tyvai yr iawn iddo o'i blegid; a'r ddadlwriaeth hōno nid perthynawl yn erbyn y camoresgynwr hwnw, onid lle y rheto un o'r hen ddyledogion ar ei oresgyn, gan ddywedyd yn ei amddifyn, na ddamchweinawdd ctiveddiaeth iddo ev gan y neb á arddelwō, ac yn y modd hwnw amheu ei berchenogaeth yn gwbyl, yn lle pallo iddo arwain iawn ar gyfelybion. DEWI BREVI *yn gannorthwy.* Trydydd argauedigaeth dadyl yw gallu o'r atebwr ddodi yn erbyn hawlwr goddev ohono ehun hawl dra blwyddyn; neu ovyn dylved cychwynawl yn y dyddiau deddon; neu ovyn tîr a daiar o ách ac edryd yn amser cauedig cyvraith am dir a daiar; neu ddechre cyvraith gwedi hanner dydd provedig hysbys, a'r cyfelybion; a'r gyvryw argauedigaeth hōno, a'i chyfelyb, á gynnelir yn argauedigaeth amserodd; a'r ddwy ereill, a'u cyfelybion, tragwyddolion ynt; a hyny o achaws eu bod yn tervynu ar yr iawn. GWENOC, *helpa!*

Grym argauedigaeth yw dēor rhag dyn y rhwym a'r cadernid á ddoto i orwiraw ymadrawdd; megis cōv llŷs, neu ddedryd gwlad, am ddadyl tîr a daiar, neu vechni-aeth ar gyvnewid, neu wybyddiaid, neu

ammodwyr ar ammod, à arddelwer ni boynt gyngheinawl; sev yw hyny am dda cychwynedig, gan drosi i ddadlwriaeth ai devnydd ai deall cyvraith dileddyv. Yn mhob lle y dichawn dyn govyn iawn anianawl o blaid rhieni, a'i eunill, lle ni aller dodi yn ei erbyn ddi-foddi yr iawn mewn gweithred y gyvraith; a hyn i gadw amser. Pedwar rhwym dadyl ynt, Pwy à holych; beth à holych; py vaint à holych; a pha amser y holych. Sev modd yw hyny, mynegi yn gyntav enw priawd yr hawlwr, ac erw priawd yr amddifynwr, a hevyd py at y bo dy gwyn; megis wrth y cynghellawr, neu swyddogion yr orsedd hõno. Ail yw, pa beth à holych; sev yw hyny, pa fordd yth wahanwyd o'th dda, ai o drais, ai o ledrad, ai o anghyvarch, ai o lôg, ai o adneuaeth, ai o venfyg, ai by argywedd bynag à wneler it', neu ar dy eiddo; a hevyd, pa ryw dda voynt, ai aniveilaid, ai aur, ai ariant, ai dyledogaeth o dir a daiar, trwy un o'r dadenhuddau, ai o gamoresgyn, ai by un o'r tri, ai trwy ách ac edryd; os llõg, neu o adneuaeth, neu o venthyg, enwi pa ryw gadernid y sydd ar eu cafel drachen; neu, os trwy gynewid, neu ammod, neu luniaeth arall, enwi pa ryw gadernid à vo arnynt. Trydydd yw mynegi pa vaint à holych; sev yw hyny, mynegi pa rivedi o aniveilaid, neu aur, neu ariant, a pha deithi à voynt; os argywedd, pa vaint vo, a pha vrait vo yr hawlwr; os am dir, enwi pa rivedi o erwydd, a pha beth à ddy-lir dros yr eiddo; os am goed, pa rivedi voynt, a pha ryw goed, a pha beth à ddy-lyer dros yr argywedd, herwydd cyvraith, ai arian cyvraith, ai arian cwtion. Pedwerydd yw, py amser y holych; sev yw hyny, mynegi y dydd a'r vlywyddyn yth wahanwyd o'th eiddo, neu y gwnaethbwyd yr argywedd, neu yr ammod, neu y lluniaeth, a pha le; os cynewid, pa ddydd y bu; neu lôg, neu adneuaeth, neu venthyg, pa ddydd, a pha vlywyddyn, y dilyd ei gael drachen, neu dalu dros ei gynewid; os dir, pa ddydd yth oresgynwyd, a pha le y mae y tir, a pha vrait y sydd iddo, a mynegi pa un o'r tri diebryd yth ddioberwyd o'th eiddo, neu yth argyweddwyd, a mynegi pa bersonoliaeth vo yr hawlwr, neu yr amddifynwr, yr amser y gwnaethbwyd anghyvraith à thi. Pwy bynag à adawo un o'r pedwar rhwym rhagddywed-edig heb ddywedyd, y mae anhysbysrwydd yn ei hawl; ac ni ddyilir ateb o'i hawl, oddieithyr amser, megis yn blaid atebawl. Ac o dywedir peth o bob un o'r pedwar rhwym, heb ddywedyd cwbyl, megis na

ddeisyvier dros yr eiddo onid mwy neu lai nog à ddylyer drosto herwydd cyvraith, gwallawgair yw, val y dilyr yr hawlwr golli ei hawl, val y perthyno wrth y gwallawgair; ac ni ddylyrir ateb, ond gan golli o'r hawlwr yn y modd y dywesbwyd vry: a llyna y gwahan y sydd rhwng gwallawgair ac anhysbysrwydd; ac oni ellir cadarnân bod yn wir un o'r pedwar rhwym rhagddywedig, ni ddyilir ateb vyth i'r hawl. DEWI DDYFRWR, *ora pro nobis!*

Tri dyn à gynnail dir, ac a'i herbyn o veun llÿs cymwd neu gantrev, ac ni ddylyant vod yn bleidiau i ateb i neb, o'u tir-edd, yn llwrw cwynau, na bod yn vrawd-wyr yngnaid o vrait tir, megis brÿrion: nid amgen, dyn eglwysig y rhoddo y brenin dir iddo drwy weithred, a hyny o'i dir dily ei hun; ail yw lleyg y rhoddo y brenin dir iddo, ai yn nghyvarws, ai yn rhybued arall, yn y cyfelybion vodd; trydydd yw dyn à gynnalo berchenogaeth o daiawgdir dan y brenin. Y cyntav a'r ail rhag; bron y brawdwr pênav y dylant ateb, or bydd à'i govyno, ac nid y llÿs vrÿ-yrawl; y trydydd yn llÿs y daiawgdrev y dily ateb, ac nid y llÿs uchod.

Tair dadyl y sydd anghynnwysedig yn nghyvraith; un yw dadyl o blaid hawlwr à ddisgyno ar wallawgair, neu anhysbys-rwydd, neu lithraw amser; ail yw dadyl o blaid amddifynwr, o'r gyfelyb vodd; trydydd yw lle y gwnel dyn arddelw mewn dadyl à vo anghynnwysedig yn nghyvraith herwydd amheu dadlwriaeth dadyl.

Tri rhyw warcheidwad y sydd ar dir herwydd cyvraith: un yw arglwydd, à vdd warcheidwad ar dir à ddisgyno yn ei law o varwolaeth perchenawg yndel i'r iawn ddyledawg ei ovyn; ail yw cydeti-vedd, à warchatwo ddylyed ei gydetiveddion yny ddelont i gymeryd eu hiawn a dyled, meis brodyr, neu gevndyrw, neu gyverdyrw; canys y rhai hyny y sydd gydetiveddion; trydydd yw dyn y rhoddo perchenawg gwarcheidwadaeth iddo o'i dir, trwy ammod gafel ei dir a'i vrait pan y myno drachevyn.

Tri chwynawdŷr celus y sydd à ddyilir eu poeni am eu cwynaw hwy eu hunain: cyntav yw dyn à roddo gwystyl yn erbyn barn à aller ei chadarnâu o wrthwystyl, trwy awdurawd ysgrivenedig o gyvraith—hwnw á gyll gwerth ei dawwd; ail yw dyn à roddo gwystyl yn erbyn gwystyl à rodder ar ddynt arall amgen nog arno ev ei hun—a hwnw à ddyilir ei boeni drwy gam-lwrw; trydydd yw dyn à roddo gwystyl yn erbyn barn ar na bo braint iddo ymwystlaw

â barn, megis efeirad, neu ddynd arall crev-yddus; cenatedig hagen yw i'r cyfelyb ddynd hwnw gwrthwynebu i'r varn drwy awdurdawd y gyvraith; ac os yr awdurdawd â balla iddo, camlwrw â gyll. Ni chyll neb mwy no chamlwrw y lle ni bo ymwystlaw drwy rodd gwystyl a gwrthwystyl.

Tri lle y sydd o rhoddir meichau ni ellir ei wadu: un yw yn nghyhoedd plwyv; ail yw yn ngorsedd gyvreithawl; trydydd yw yn nghyndrychholder arglwydd: wrth vod y tri lle hyny yn dri chyhoedd cyvraith; ac nad oes dim or â wnaled yn gyhoeddawg â aller ei wadu yn nghyvraith; a chan na ddyluo yr amddifynwyr wadu meichau, nid ydyw cyvraith yno yn cadarn-âu na ddyluo y mâch wadu ei vynes yn vâch, yn erbyn gyr y rhingyll; canys cyvraith â ddywed, pan wato mâch ei wechni-aeth yn erbyn gyr y rhingyll, rhodded lw ar ei chweched o wyr un vrait ag ev; can ni ddyly gwrthdwng vod eithyr ar vâch am gynddylwed; eithyr mâch â el yn nghyhoedd, gwaded drwy ddedryd gwlad, eithyr lle y perthyno côv llŷs.

Tair uchel llŷs y sydd yn Nghymru: nid amgen, llŷs Aberfraw, a llŷs Dinevwr a llŷs Mathravael. Pob arglwydd, o arglwyddi Gwynedd a'r Deheu, â ddylyant ateb yn y llŷs nesav ei gyvoeth ei hun, o'r tair uchel llŷs uchod, o bob hawl a gofyn or vai arno. Cyd gallo arglwydd vod yn hawlwr yn ei llŷs ehun ar y neb â vyno, ni ddyly ev, herwydd cyvraith, vod yn amddifynwyr yn ei llŷs ei hun, o neb rhyw ovyn or â vo arno; can ni ddyly ev sevyll ger bron brawdwr o'i llŷs ehun; ac ni ddylyr ei ovyn yntau yn ei llŷs ehun o neb rhyw hawl ag vo arno. Ni ddyly un brawdwr hevyd, herwydd cyvraith, roddi barn, heb dair plaid cyndrychawl, val y dywesbwyd vry: nid amgen, hawlwr sevydlawg, yn holi ac yn cynhebrwng; ac amddifynwyr sevydlawg, yn amddifyn; ac arglwydd gwir cyfredin, yn gwrandaew.

Tri mâch y sydd ni cheif un o honynt ddynd mechni ar ei lw ei hun, eyd gwato ran ac addev rhan arall o'r wechni: un yw dyn â el yn vâch yn ngwydd llŷs; a mâch diebredig; a mâch cynnogyn. Peth bynag â ddyco y cyntav yn y llŷs â ddyly dyngu gydag ev, neu yn ei erbyn. Ail, neu y drydedd yw, beth bynag â ddyco, ar ei seithedd o'i gynneseiviaid o wyr y twng; canys talawdyr, o gyvraith, vydd pob un o honynt yn amser cynnoenaeth. A llyma y gwahan y sydd rhwng mâch diebredig a mâch cynnogyn. Mâch diebredig y geilw cyvraith mâch â ballo y mechni-aeth gyda

hawlwr, gan rybuddiau yn nyddiau gorsedd. Mâch cynnogyn, o gyvraith, y gelwir y neb â el yn vâch dros ddynd ni allo sevyll wrth gyvraith, o blegid tylodi: ac yn y lle hwnw y cymhell y blaid y mâch yn gynnogyn. Dau ryw balledigaeth â gynghain ar vâch i sevyll wrth gyvraith. Un onaddynt yw tylodi o eiseu tri thuddedyn, megis y gallai dalu dau bob amser, a chynnal y trydydd iddo ehun. Amser y rhyw dâl hwnw yw o wyth niwrnawd i gilydd, o'r pan enniller y da; ac yn y dydd y difycio y cynnogyn, taled y mâch gwbyl ag oedd yn ol heb dalu: a llyma wechni-aeth â bara dros oed dydd tâl. Ail yw o adaw y wlad o'r cynnogyn cyn oed dydd tâl; yno taled y mâch hanner y ddyded, a pharâed ei wechni-aeth ar yr hanner arall, hyd ar dervyn un dydd a blwyddyn; ac yna taled y mâch gwbyl ag â vo yn ol, oni seiv y cynnogyn wrth gyvraith; a bid i'r mâch ovyn y cynnogyn pan fy myno. Os gwedi yr oed dydd tâl, edrycher ai o wall yr hwlblaid am gyrchu amserawl, ai nad ev. Amser y gyvraith yw gwneuthur cyfraw o vewn i dervyn naw niwrnawd, gan rivo oed y dydd tâl, wrth nad perfaith rhoddi amser â vo byrach no hyny, rhag damchweinaw dyled hwlblaid yn amryveilon leodd: ac onys cyfry, drwy gyvraith gorsedd, achwyn, bid lithredig amser rhwym y wechni-aeth yn llwybr ymddillwng, yn un modd â pheidiarfai i'r govynawdyr roddi oed i'r cynnogyn yn absen y mâch, gwedi oed dydd tâl.

Tri pheth nis diehawn mâch ei gafel dros blaid estronawl: un yw amddifyn o rwym; ail yw oed dydd côv; trydydd, dadleu yn nghyvraith y blaid nis dylu.

Tri meib y sydd ni ddylyant gafel rhan o drev eu tadau, herwydd cyvraith: nid amgen, mab efeirad â enniller gwedi ymrwymaw mewn urddau efeiradaeth; ail yw mab clavwr â enniller gwedi gwahaner y wrth ei bobyl oblegid clevri; trydydd yw mab â dalo ei dâd ei dîr dros gelain yn waettir, er heddwch i'r mab val i'r tâd.

Tri rhyw wrogaeth y sydd: cledren waesavwr, ac aswynwr, ac adlamwr.

Tri pheth ni ddyly tavodiawg eu dadleu dros neb un arall: un yw rhoddi gwystyl yn erbyn barn; ail yw dadleu dros warant arall; trydydd yw dadleu dros ddynd yn mherygl enaid ac aelodau.

Tri chwyn goruchel y sydd: un yw cwyn am dîr o âch ac edryd; ail yw cwyn i ymwystlaw â barn; trdydd yw cwyn galanas.

Tri rhyw berchenogaeth y sydd ar dir herwydd cyvraith: un yw estyn heb oresgyn; ail yw goresgyn heb estyn; trydydd yw goresgyn ac estyn.

O dair fordd ydd â cogail yn mraint paladyr: un yw o'i oddev, canys goddev â dyr bob cyngaws; ail yw o eiseu etivedd cyvreithawl o wr; trydydd yw o brynu, canys drydedd etiveddiaeth gyvreithawlyw

Tri argau tervyn y sydd: rhyw, a braint, a chynghwarchadw.

Tri aelawd â ddyly gwneuthur iawn dros ddyn, a'i gymeryd, er na bo i arglwydd oddev iddo: tād, a brawd hynav, a chwegrwn.

Tair dadyl nid oes oed i vrawdwr am eu barnu: un yw dadyl y bo ymdystu ynddi; ail yw dillwng cyvarchau wrth raid y brenin; trydydd yw barnu dadenhudd i ddyn a'i dylo o gyvraith.

Tri dyn â gynnaill dir yn llŷs y brenin, ac a'i herbyn gan y brenin, os herwydd iawn etiveddiaeth y disgyn iddynt y tŷr, ac ni ddylyant wneuthur i'r arglwydd un o'r tri rhyw wasanaeth y sydd ar dir, eithyr talu ei rent a'i westva iddo: gwraig weddw, a mab dioedran, ac ysgolâig rhwymedig wrth urddau cysegredig. Sev achaws i wr wraig, a'r mab o eiseu awdurdawd synwyr a chorfoloeth, ac ysgolâig am nad oes werth ar ei davawd yn nghyvrith, ac na ddichawn neb varna eithyr dan berygl gwerth ei davawd.

Tri dyn â ddyly y brenin, neu ei swyddogion, vynu meichau gantynt er diogelrwydd i bawb o'i werin ev, rhag gwneuthur cam o honynt, er na bo na chwyn na chanlyn arnynt gan neb: un yw gorseddwr â vyno breswylaw mewn gwlad heb roddi gwrogaeth i'r brenin, nac i un nchelwr; ail yw dyn â vygytho arall yn ei absen yn ngwydd yr arglwydd, neu ei swyddogion; trydydd yw dyn â ymwrthoto â chyvrith yn y llŷs, neu yn un o'r tri chyhoedd, gan ddywedyd y mynai ei ewylls, oddieithyr canlyn cyvrith neu gwynau. Pob rhyw ddyn â gwyno gwyn bygwith enaid a chorfol, neu aelodau, neu dda, rhag arall, trwy dwng ar grair, ev â ddyly cafel meichau ar ddiogelrwydd iddo.

Tri dyn ni ddyly un o honyt sevyll mewn barn: un onaddynt yw dyn gorphwyllawg o ynvydrwydd, ac â orfo ei rwymaw neu ei gadw weithiau; ail yw dyn â ambryno o ledrad cyvaddev unwaith, neu â orddiwedder yn lleidyr ar gyhoedd heddwch; trydydd yw dyn â ddygwyddo yn ngwerth ei davawd unwaith o blegid cam vrawd â roddasai cyn no hyny.

Tri chyfredin gwlad y sydd: cyman, dadlau, ac eglwys.

Tri chenawl y sydd yn nghyvrith: un yw cenawl i gadarnau cyvawnder; ail yw cenawl i gadw cywirdeb; trydydd yw cenawl i eglurau gwirionedd: sev ynt y tri hyny, arglwydd, a mâch, a brawdwr teilwng rhwng pleidau.

Tri pheth y sydd uwch no chyvrith, ac â dyr ar gyvrith, pan gyfarfont â hi: arglwydd yn lle y gwnel well no chyvrith i ddilid gwirionedd, neu wneuthur trugaredd; a braint ni aller provi yn ei erbyn; ac ammod addevedig.

Tri phwngce y sydd iawn eu gwadu yn y sarâed: na wnaethodd na sarâed, na mevyl, nac iddo, nac o'i arglwydd, nac o'i genedyl. Sev achaws y gwedir i'r arglwydd rhag ei dirwy; sev achaws y gwedir i'r genedyl rhag ei dial o honynt; canys gwaradwydd yw i'r genedyl sarâu eu câr; ac oni thelir, neu oni wedir, cyvreithawl ei dial; o telir iddo yntau ei sarâed, neu or gwedir, diwaradwydd vydd y genedyl; a'r lle ni bo gwaradwydd ni bydd hawl.

Tri goddev y sydd yn cydgerdded â chyvrith, hyd ar amser, ac nid ynt gorgyvuwch â chyvrith ac ni ddylir mwyniant o honynt herwydd cyvrith; sev yw hyny dangaws yr achwyson. Un yw goddev o ddyn orthymder gan swyddawg arglwydd yn gwneuthur anghyvrith arno yn lle cyvrith; a hwnw â eilw cyvrith yn anrhaith oddev. Ail yw goddev o ddyn ddyn cybydd, neu anghydnaws, â vai yn cyngwarchadw swydd, neu ddiiddysg ddi-dda; a'r rhai hyny â eilw cyvrith yn anheilwng oddev; a herwydd cyvrith ni ddylir mwyniant o un goddev annheilwng, namyn ei ddifwythaw. Trydydd yw goddev o ddyn i arglwydd ei gymhell ar ei avles yn ngwydd y llŷs; a hwnw â eilw cyvrith yn dwyll anianawl yn ngwydd yr yngneidwyr; a hwnw â ddylir ei adver, herwydd y dywed cyvrith, val y hadverir trais; canys cospadwy yw llŷs y brenin i roddi cynhor i neb, pryd nas govyno; ac er yr anghyvrith hōno ymmodwared â wna cyvrith iddo pan y govyno.

Tri chwyn â ddiifydd bob cwyn, pan gyfarfont yn y llys: un yw y cyntav â gafer gwasanaeth yn y llys arno; ail yw cwyn dyledawg; trydydd yw cwyn gorthymder.

Tri pheth nid ateb cyvrith ddilys dros-tynt: un yw barnu yn drugarwyg; ail yw esgynu dyn cyn ateb; trydydd yw crogi dyn am bedair ceiniawg cyvrith, ac ni ellir ond crogi am gant punt.

Tri anghydwybod cyvraith y sydd: un yw dwyn tervyn yn gwbl cyn ymovyn gwir; ail yw barnu ar draws angen; trydydd yw cymhell dyn ar ei avles.

Tri chyveiliorn cyvraith y sydd: hawl anhysbys, ac ateb anghwbyl, a chôv anghydun.

Tri anghyvraith y sydd: un yw govedd iawn i arall yn lle cyvraith; ail yw dwyn anivel yn un o'r tair gavael rhydd, mwy no'r deuparth a'r traian; trydydd yw dwyn tervyn i ddyd mwy no mesur ei hawl.

Tri pheth y sydd vwy no chyvraith: sev yw y tri hyny, gwir brid ar dir, yn lle y galler ei brovi, ac ni aller myned yn ei erbyn; ac arglwydd yn erlid gwirionedd rhwng deurw; a hir oddev gwlad à vo yn lle cyvraith. Ac yn y tri lle hyny ni ddyly brawdwr varnu, can ni henydd o gyvraith, ac na ddyly yntau varnu namyn cyvraith: gwlad ac arglwydd hagen á ddyly varnu yna.

Ni ddylyr herwydd cyvraith gredu tystoliaeth gwr ar wraig, ac un gwraig ar wr; canys traianawg yw pob gwraig ar wr; ni ddyly ei chredu hithau arno ev, can ni ddyly y traian ei gredu ar y ddeuparth. Tystoliaeth á ellir ar air ac ar weithred, ac ni ellir ar veddwl calon; ac yna y tervyna y ddwy gyvraith, cyvraith eglwysig a chyvraith Hywel, can eu braint. Onid y tri lle yma, cystal amhriodawl á phriodawl: un yw yn y braint y ganer; ail, yn ei lw; trydydd yw lle ni aller dangaws o'r corf un dyn teilyngach nog ev; canys cyvraith á ddywed na bydd amhriodawl yr etivedd hwnw, pei un o'r dynion gwarhddedig vai; canys ev á biau holl ovnyion ei dâd, a'i holl amddfynion. Cyvraith á ddywed y dichawn y brenin roi tîr y deyrnas i'r neb à wasanaetho drosto, ac yntau yn barawd i roi yr anghenion: yna dywed cyvraith un lle y perthyn barn ar draws anghenion: ni chynghain un esgus i'r neb allo ei wiriaw, neu arall drosto: cyvraith á ddywed, y neb à ddro ei gorchymynau à ddwg eu poeuan.

Tri dyn à geif dda cyfroedig a ddylyed cyfroedig varwolaeth y perchen o gyvraith etiveddion, ac ni ellir cymhell un o honynt yn blaid i dalu yn nghyvraith etiveddion: nid amgen, aillt brenin neu vreyr, yr hwn à eilw cyvraith yn aillt priodawl, yr hwn à drico gyda ei arglwydd yn ddisymud hyd y pedwerydd dyn o bob parth; ail yw brenin pan ddamchweino etiveddiaeth iddo o dda ei vâb aillt à vo marw heb etivedd o'i gorf; trydydd yw pan ddamchweino i vreyr ddisgyn yn nghyvraith etivedd yn y

gyfelyb vodd i vâb aillt à vo marw heb etivedd o'i gorf. Ni ellir cymhell neb yn blaid i dalu dyled dros arall yn nghyvraith etivedd neu gydetivedd, oni bydd disgynedig neu dreigledig yr etivedd neu gydetivedd iawn anianawl oblegid ei rieni neu gydetivedd; ac wrth hyny ni thâl mâb alltud, yr hwn à elwir yn vâb aillt, ddylyed ei rieni, neu gydetiveddion, wrth na cheif yntau anianolder o'u plegid hwyntau, o iawn disgynedig neu dreigledig: ni ellir cymhell neb yn dalawdyr dros ddyd à vo marw cyn talu dyled, oddieithyr tri dyn, nid amgen, etivedd à gafo anianolder oblegid tât; ail yw mâch; trydydd yw cydetivedd à gafo anianolder oblegid cydetivedd arall.

Tri dyn à saiv tavodiawg absen drostynt: un yw dyn à vo mewn pererindawd tu á Rhuvain, neu at vedd Crist; a dyn à vo clav gorweiddiawg, o vriw, neu vrâth, neu glevyd anianawl arall, hyd na allai ddyvod, nac ar varch, nac ar draed; a dyn à vo mewn caethiwed carchar: a hevyd dyn à vo mewn lluydd arglwydd; canys penav gwasanaeth tîr yw mewn lluydd, o raid neu uvylldawd; a hwnw y sydd bedwerydd achaws. DEWI BREVI.

Tri etivedd cyvreithawl y sydd yn nghyvraith nid ynt gywiw yn ngwasanaeth y brenin, ac ni ddylyant gynnal tîr dan y brenin gwedi eu tadau: nid amgen, dall, a byddar, ac evrydd; o achaws na allant gwblâu gwasanaeth perthynawl i'r brenin o'i dir; a hyny o ddifyg nerth corforawl, mewn dadlau, a lluyddau, a llawer o leodd ereill. Y dianav o'u clustau, a'u traed, a'u llygaid, er eu bod hwynt anghyvreithawl, tîr eu tadau, gwedi eu tadan, à ennilliant, herwydd cyvraith, gan y brenin yn hollawl, ac a'i cynnaliant yn berthynawl iddynt eu hunain, oni bydd i'r rhai anavus hyny etiveddion o'u cyrf. Or cyll perchen tîr ei lygaid, megis na welo, a'i glustau, megis na chlywo, neu ei draed, megis y bo evrydd, ni ddyly ev gynnal tîr dan y brenin gwedi hyny, namyn or bydd etivedd iddo, neu gydetiveddion tîr, megis brodyr neu ereill, rhag difygiaw gwasanaeth i'r brenin o'i dir. Pwy bynag à gymero ddyled dyn anavus o dir, pryderu y dyn anavus à orydd arno tra vo byw o vwyd a dillad tra vo byw.

Tri dyn à ellir eu llysu o'r unrhyw achwyson, nid amgen no galanasdra, a thirda, a gwreicdra: tyst, gwybyddiad, a lliwad cyvreithawl.

Tri pheth y sydd y dichon dyn golli ei ddadyl o honynt, er daed vo y devnydd o

wir a chyvraith; sev ynt y tri hyny, llys cyn amser, a thyst ar vâch, a chadw gwedi gwrthawd.

Tri brodyr y dily un o honynt drev ei dâd ac nis dily y ddau ereill, ac yn ei hunv-am ac yn ei hun-dad o'r un gwr priâwd, ac o'r un wraig briâwd: sev yw yr un â'i ceif, dianav; sev yw o'r ddau ereill mud, arall yw clâv gwahan; sev fordd y diferir y clâv gwahan, am na henyw o'r byd; trydydd yw mud, canys anghwbyl yw o davawd, ac ni ddily yntau vod yn vrawdwr; canys ni ellir cwbyl o anghwbyl, ac wrth hyny nid dyn yntau; ac am nad dyn ev, ni ddily vod yn vrawdwr.

Tri gwreiddyn anianawl y syddi'r un gair cyvraith: gwirionedd, cydwybod, a dysg. Oni chyvladd y rhai hyny ni cheif cyvraith ei henw; gwirionedd yw gwreiddyn barn; cydwybod yw gwreiddyn cyvraniad; dysg yw gwreiddyn cynhebr yngiad dadyd, a'i herbyniad annhervynadwy yw pob cyng-haws ni thervynner drwy y gwreiddyn hyny.

Tri perchonogaeth y sydd ar dir hyd ar amser, ac à vyddant gargychwyn, ac oes-odd y sydd iddynt: oes adeilad ar dir dyn arall undydd a blwyddyn a thri niwrnawd nawdd; oes estynawl hyd pan roddo ei vrait a'i ansawdd o'i law; oes gwrthriviad hyd pan y cymbello yr arglwydd i wellâu ei vrait a'i ansawdd: ac os gwrthyd, cauedig vydd cyvraith rhyngto ag ev yn un o'r moddion y mae i ddilyedawg golli ei dir. Sev yw gwrthriviad etivedd cysevin i gafel dadenhudd.

Tri goresgyn y sydd ni ddylir cafel mwynant o honynt: un yw goresgyn o anvod; ail yw goresgyn heb wybod; trydydd yw goresgyn y bo ymrwym a phoen arno er hyd y bo ynddo, megis rhwymiad,¹ neu ysgriven arall. Ni chyll dyledawg ei dir er myned rhivedi o ddy-nion dros ben nawved âch, pei gallai wir-iaw vod llev treisig yn ol ar yr amserodd cyvreithawl; canys nid â hawl yn llwrw gwreiddwaedd yn erbyn dilyedawg nes tervynu yr achwyson uchod.

Ni chynghain cwyn sevydlawg namyn o dri modd: sev yw y rhai hyny: o der-vydd i hawlwr ddevnyddiaw cwyn at swyddogion yr orsedd, ac yn y dydd cyntav galw paid, ac na ddel yr hawlwr wrth ei alw; ac yno deisyv o'r amddifynwr varn o ryddid, a'i varnu iddo; ac ar hyny yr hawlwr yn dyvod i'r orsedd, ac yn achwyn wrth yr arglwydd a'i swyddogion, vod yr iawn a dilyed yn dioberu o gyvraith cyn llithraw y dydd à rosoedd y brenin i rod-di

¹ "Obligation."

cyvraith; canys diodor yw pob peth ar gymaint ag y gwallocoedd yr hawlwr ei vyned dan ei gamlwrw; ac wrth hyny y dichawn yr hawlwr dystu i'r arglwydd nad ydyw yr amddifynwr yn gwadu; ac yna y dichawn gwynaw yn sevydlawg. Ail modd y cynghain cwyn sevydlawg: o dervydd i hawlwr holi yn y llys dygynnull, a gwr y brenin yn eiste ar y llys hwnw, nid oes oed iddo i ateb; y dydd hwnw y dervydd y gwallgyvreithau a'r camddevodau, a gwan-gymydau; ac nid oes i amddifynwr; canys mwy yw y dystoliaeth hõno nog oed. Trydydd lle y cynghain cwyn sevydlawg yw, pan adawo swyddawg ei wialen swydd yn y lle hwnw, ni osoded oed yn y gyvraith hõno; canys y brenin â ddily ddang-aws gwialen ei swydd yn ddigam i bawb.

DEWI BREVI I C.

Tair cyvlavan nid oes sarâed ynddynt: un yw dyrnawd mâb cyn oed cyvreithawl pedair blwydd ar ddeg, a dyrnawd o eiddigedd cyvreithawl, a dyrnawd o an-voddau: y gwæd ar weli, â ddylir, a'r asgwrn twn, o bydd.

Tair diasban uwch advan y sydd: un yw dilyedawg am dir, gwedi bo yn nglwlad arall hyd yn mhen y nawved âch, a dawed o hono at yr arglwydd, a doddi diasbad ger ei vron am ei iawn a'i ddilyed, a govyn o'r arglwydd i'r hen awduriad a'i tyngant ei âch; canys y dilyedawg biau ddwyn ei âch yn eu blaen â henawduriad, gwedi yntau ei dyngu. Ac onis gwybyddant ar ddilyedawg yn govyn i'r arglwydd gwedi pallo i'r henawduriad o dyngu ei âch, ac yntau yn dwyn ei âch i'r tir a'r ddaiar ac i'r drev y henyw o heni, arglwydd â ddily rod-di y tir iddo, can ni thyngo yr henawduriad ei âch, gwedi y bo y rhyw ddyn hwnw y maes o'i wlâd hyd yn mhen y nawved âch, ai ev o ddeol, ai o alanas, ai o vâr arglwydd, ai o wyltoriagth; a'r nawved dyn hwn yn myned o briodawr yn amhrifodawr, yna y gyvraith yn mynu ei gynnwys ar ei ddilyed: sev yw hyny, cymaint a'r gwr mwyaf à warchatwo yn yr oes y dêl ev i'r tir: a hwnw â elwir yn ddiabwad uwch advan; ac ni wrandewir dyn o'r nawved âch allan. Ail yw mâb uchelwr am ei alludion, pan ymadawant ag ev heb wneuthur iawn iddo. Trydydd yw gwraig am ei gwr; can ni ddily cenedyl gymeryd dilysdawd heb ei chênad gwedi gwra.

Tri pheth ni chain: hoced mewn llw, esgus yn nghyfes, ac ymddiried i hireinoes.

Tri dyn à ddianc heb vod yn eneid-vaddeu am ledrad cyvaddev: ysgolaig

coronawg, ni ddyllir am ei ledrad cyntav namyn ei ddiurddaw a'i ellwng yn llyg; ail yw mab cyn ei vnyed yn bedair blwydd ar ddeg; trydydd yw dyn anghyviaith, ni wypo gyvraith wlad a'i devawd, hyd yn mhen tridiau a theirnos. DEWI BREVI.

Tri dygyn goll cenedyl: cyntav yw o honynt, bei darfa'i vod mab ar arddelw y tād yn vāb dyoddev, a lladd dyn o hono gelain, a meichau o genedyl y tād hwnw ar yr alanas drosto; a gwedi hyny ei ddwyn o'i vam i dād arall, a dawed o'r genedyl i ryladder eu efr i ovyn ei alanas i'r genedyl a ryveichiasai ar yr alanas; a dywedyd o'r genedyl rhydwngadoedd y llovydd ohonei, ac na ddylyant hwy dalu galanas, namyn dros gār iddynt; ac nad oedd gār hwnw iddynt hwy, y gwr à ddycbwyd o'u plaid; ac oddyna dyvod y genedyl i ovyn galanas i'r lle y dathoedd y llovydd, a dywedyd o'r genedyl, na wnaeth er ddim cam, er pan oedd ev gār iddynt hwy; ac na ddylynt hwy wneuthur dim iawn, namyn dros y cam à wnel ev yn gār iddynt hwy; ac yna herwydd y ddau acco y dywed cyvraith, talwys i'vechniwys: sev yw hyny, talu o'r neb à ryvechniwys yn gwbyl, cyd boynt gwirion am ei veichau a'i dād. Yr ail yw, bei darfa'i damchweinaw meichau ar alanas dros y llovydd, a bod un geinawg yn ol heb dalu, ac am hyny lladd y llovydd, cyvraith á ddywed, na ddyllir nac edryd yr alanas drachevyn, na dim amdano yntau; can ni thaloedd ev gwbyl; ac ni ellir cwbyl o anghwbyl. Trydydd yw, bei darfa'i cyswynaw dyn o ladd arall, ac nad ymarddelwo yntau o wād ar y llwon y dyluai, ac esgaelysu ei genedyl, a bocsachu am y gyvlavan; cyvraith a ddywed, o hyny allan na ddylyid cymeryd gwād ganto; can ni ddechreuwys gymeryd arddelw ar wād: sev oedd hyny anvon at ei genedyl, ac at yr arglwydd: ac am golli da y gelwir yn ddygyn goll cenedyl.

Tri gwarthrudd celain: cyntav yw lladd celain; a'r ail ysbeilaw; a'r drydedd govyn py gelain yw hon, a gwān gwth ynddi. Am y tri hyny y telir sarāed. Am y cyntav sarāed heb ddyrchavel; ac am y ddau ereill y dygwydd y traian i'r llawr: sev achaws yw na ddyllir arddyrchavel ar y sarāed gyntav, wrth na liwir er à sarāer dros waith y cyntav; a llyma yr achaws y gostwng y ddwy sarāed gyntav, wrth vod yn llai gwarthrudd y marw no'r byw.

Tri argau gwaed: gwaed hyd ran, a gwaed hyd gwall, a gwaed hyd lawr; sev yw hyny, gwaed hyd wyneb, gwaed hyd

ddillad, a gwaed à reto hyd lawr. Am y gwaed diweddav, can ni ehwyner amdano, yr arglwydd á ddyly ymherw, wrth waedlydu ei dir a'i ddaiar; ac sev yw maint cosp am hyny, pedair ar hugaint am y gwaed, a phunt am waedlydiaw y tir.

Tri gwaed ni ddiwyeir: gwaed o ben crach, gwaed trwyn, a gwaed o graith tra vo agored. Sev achaws na ddiwygir y gwaedau hyny, wrth vod yn anianawl gantyt redeg bob amser.

Tair craith ogyvarch: craith ar wyneb, ac ar law, ac ar droed. Am y gyntav, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch dair gwaith; am yr ail, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch ddwy waith; am y drydedd, gwerth gwaed, a gweli, a gogyvarch un waith. Sev achaws y rhagora cosp am y gyntav, yn vwy nog am yr ail; am yr ail, yn vwy nog am y drydedd; canys, amlycach, ac anurddedicav, yw craith ar wyneb, nog ar law; ar law, nog ar droed; ac wrth hyny y dyrchav yr hon rhag y llall.

O dri modd y sarāer pob dyn: o gyvlavan arno, a bod gan ei wraig, a thōri nawdd gwedi as rhoddo. Sev achaws y diwygir sarāed gwr o vod gan ei wraig, yn vwy nog arall, am ei hanfod o alanasdra.

Tri mab ni ddyly drev tād: mab efeiriad, mab clavwr, a mab gwr à daler ei dir yn waed-dir. A llyna yr achaws nas dylu mab y clavwr, wrth ddarvod i Dduw ei ddedhol, a gwahanu ei vrait i wrth iachweddawl. Sev val y mae hyny o vāb à gafo clavwr gwedi y bo barnedig i glavdy; a mab à gafo efeiriad gwedi ydd urdder yn efeiriad.

Tri argau tervyn: braint, a chyngwarchadw, a phriodlder. Sev val y mae hyny, braint breiniawg a'i hargau rhag anvreiniawg ei dervyn; can ni ddyly anvreiniawg dervynu ar dōr dyn á braint iddo; a hevyd priodawr, can ni ddyly dervynu arno; ac hevyd hēn warchadw á argau dervyn, rhag un à vo iau nog ev. Cyd boed dau briodawr o gymeriad, a chlyhyd eu gwarchadw ag unrhyw briodion, ac na wypo henuriaid gwlad iawn dervyn rhyngtynt, rhānu yn ddau hanner á ddyllir, herwydd cyvraith cyhydedd.

Tair gorsedd gyvreithawl y sydd: gorsedd arglwydd, a gorsedd hon esgob, a hon abad: a'r tair hyny gwrogaeth gwyr; ac ni ddyly gwr o un o honynt gwneuthur iawn, namyn yn ei orsedd ev ehun; oni bai ddamchweinaw i wr yr esgob wneuthur cam i'r arglwydd, neu wr yr arglwydd, yn ngorsedd yr esgob; neu wr yr abad yn un

o'r ddwy ereill. Pob un o'r rhai hyny gwnaed iawn lle gwnel y cam.

Tair gwanas gwystyl y sydd: llaw, a braich, ac ysgwydd. Sev achaws y gelwir y rhai hyny yn wanas gwystyl, can ni ddylir ar ni aller ei arwain yn un o'r tri lle hyny; onid yr hawlwr á'i myn, onid un peth, bod y ddylyed yn gymmaint ag na ellid gwystlaw amdano namyn peth mawr. Sev achaws na ddylyir hyny, wrth na ddylyir peth anghyvodedyn am ddylyed cychwyn.

Tri gwystyl gogymeriaid y sydd: o law mâch, ac o law cynnogyn, ac o arglwydd, neu wasanaethwr, am ddylyed addevedig, heb vâch arnei; a heb gadarn vâch, ac eisoes ei vod yn addevedig.

Tri gwystyl nid rhaid meichau ar eu dilyrwydd: gwystyl o law mâch, a gwystyl à ddyco yr hawlwr ar y mâch or na vyno gwasanaethu ei vechniaeth, a gwystyl o law arglwydd, neu wasanaethwr. Sev achaws yw nad rhaid mâch ar ddilyrwydd gwystyl o law mâch, neu o law yr arglwydd, can ni wata hyny o ddynion rywystlaw oc eu llaw, nac er chwant da, nac er peth arall: bei gwedynt gwystlaw hwnw, hwynt á ddylynt gwystlaw un arall. A llyna yr achaws nad rhaid mâch ar ddilyrwydd gwystyl a ddycer i ar vâch, canys o'i anvodd y dygir; ac os rhydd yntau o'i vodd, cymmered yr hawlwr vâch ganto ar ei ddilyrwydd, rhag gwadu ohono nas rhoddes.

Tri pheth nid rhaid mâch ar eu dilyrwydd: cynysgaeth gan vraig, ac ennill meddyg gan gláv, a chyvarws gwr gan ei arglwydd.

Tri rhyw ddadenhudd y sydd, a'r tri hyny ni ddylir eu barnu namyn i'r mâb yn lle y tâd: dadenhudd âr ac eredig, a dadenhudd bwrn a baich, a dadenhudd cardd. Pwybyneg y barner dadenhudd o âr ac eredig iddo, ev á ddyly eiste yn ddi-dwryw, ddieniwed, heb ateb i neb, oni vo á'i gevyn ar ei ddâs, ac yna ateb. Pwybyneg y barner iddo ddadenhudd o vod tâd yn cyvanneddu, a march a chàr ganto, ev á ddyly vod yn ddieniwed hyd yn mhen y nawved-dydd heb ateb, ac yn mhen y nawved-dydd cyvraith. Pwybyneg y barner iddo ddadenhudd o vod tâd yn gyvreithawl â bwrn ac á baich ganto yn cyvanneddu, a ddyly vod yn ddi-dwryw, ddieniwed, hyd yn mheu y trydydd f'd heb ateb; ac yn mhen y trydydd f'd cyvraith.

Tri chàr gychwyn heb ad-ddychwel: mâb à wato ei dád unwaith, neu à gymmero unwaith; pa un byneg à wnel, ni

ddyly ei adwneuthur; a'r ail yw dyn à êl unwaith yn gyvreithawl o brïodolder, ni ddyly byth ddyvod drachevyn; a'r drydedd yw gwraig à el unwaith ei braint oddiwrth ei chenedyl yn gyvreithawl, ni ddyly ymchwelyd byth drachen yn mraint ei chenedyl. Sev achaws yw hyny, wrth nad adwna cyvraith à wnel; ac na ddylyir gwneuthur un o'r tri hyny namyn yn gyvreithawl.

Tri gorsav gwraig: cyntav, lle cysger genthi, hi á ddyly vod yno hyd yn mhen nawved-dydd; ail yw, lle desgaro ei gwr á hi, hi á ddyly vod yno hyd yn mhen nawved-dydd, i edrych a'i gyvreithawl ydd esgarwyd á hi, ac i vod yno ar ol y geinawg ddiweddar or à eiddiai; trydydd yw gwraig y bo marw ei gwr, hi a ddyly vod yno uwch ben ei haelwyd hyd yn mhen y nawved-dydd, ac oddyna ar ol y geinawg ddiweddar or à eiddiai.

Tair rhwyd brenin ynt, ei deulu, ac aswellt ei veirch, a'i re. Sev achaws yw, carcharawr à ddalo ei deulu, brenin bieu-vydd; ac anivel à ddaler ar aswellt ei veirch, pedair ceinawg cyvraith o hono; ac velly march à ddaler ar ei re, ev a ddyly pedair ceinawg cyvraith o hono.

Tair rhwyd mâb uchelwr: aswellt ei veirch, a'i genvaint voch, a'i re. Ac o cheif anivel ni bo ei [eiddo yn aswellt ei veirch, neu ar ei re, neu ar genvaint ei voch, unrhyw gosp y sydd iddo ag à vo i'r brenin.

Tair rhwyd mâb aillt: ei braidd wartheg, a'i voch, a'i hendrev. O cheif anivel ni bo eiddo ei hun ar ei braidd wartheg, ev a geif bedair ceinawg gota o hono; ac anivel à gafai yn ei hendrev, neu yn mhlith ei voch, ev a ddyly bedair ceinawg gota o hono.

Tri chynghawawg cyvraith: rhaniad galanas, a gwerth tai a dodrevyn, a dadyl inâch a chynnogyn. Sev achaws y gelwir y tri hyny yn gynghawawg cyvraith, rhag anhawsed eu dwyn ar gôv ac ethrylith.

Tri mud gorsedd: mâch, ac ynad, ac arglwydd; sev achaws y gelwir hwynt yn vudion gorsedd, wrth vod amser i bob un onaddynt y dyliai vod yn vud: mâch, o'r pan eler yn nghyvraith am ei vechni ni ddyly ateb, namyn gwedi govyno yr ynad ai mâch ai nad mâch; a'r ynad hevyd, nid rhaid iddo ateb oni vo rhaid iddo adosparthu o'i ben; ac arglwydd hevyd, nid rhaid iddo vod yn rhaglavar: ac wrth hyny y gelwir yn dri mud gorsedd.

Tri aryv gyvreithawl, cleddyv, a'gwaew, a bwa à deuddeg saeth. Gwerth cleddyv

gwynsaid pedair ar ugaint; or bydd breulif un ar bymtheg; o bydd grymsaid deuddeg ceinawg; gwerth pob un o'r ddau ereill pedair ceinawg.

Tair helynt rydd y sydd: llewynawg, a dyvrgi, a haid wenyu. Sev achaws y mae y tri hyny yn rhydd, wrth eu bod yn dri treiledig enivel ac na wastadant yn un lle rhagor ar ei gilydd.

Tair asgavaeth milgi: ysgyvarnawg, iwrc'h, a llewynawg. Sev achaws y gelwir y rhai hyny yn asgavaethau milgi, canys y cyntaf a'u coto bieuvydd; onid un peth, cyvarvod cwn y brenin neu gwn yr arglwydd â'r llwydu â gyvotai gwn mab uchelwr: pwybynag liageu â gyvotai un o'r tri enivel a'i asgyvaetha o'i vilgi, ev a'i pieuvydd.

Tri enivel cymmaint gwerth eu troed a'u henaid: march, a hebawg, a milgi. Sev achaws yw hyny, canys hydroed yw pob un o honynt; ac enivel dirwyn ac allo bydd gwedi na aller arver o honynt; ac arver o bob un o honynt y sydd o'i draed; ac wrth hyny y mae cymmaint gwerth troed pob un o honynt â gwerth ei enaid, pob un o'r tri hyny.

Tair sarâed ni ddiwygir: hon â gafo mab gan ei dâd, a'r hon â gafo gwraig gan ei gwr am un o'r tri achaws cyvreithawl, a sarâed gwr gan ei arglwydd.

Tri achaws y sydd y dily gwr vaeddu ei wraig: o unaw mevyl ar ei varyv, ac am gylavanu arno, ac am gafel gwr arall genthi. Os maedd yntau amgen no hyny, can cymerth ei ddwyn yn ei law ev ei hun ni ddily iawn.

Tri lle y rhan cyvraith yn ddeuhanner: cyntav, o damchweinai vod dilyed a mâch arno, a gadaw o'r cynnogyn ei wlâd, y mâch â ddyly dalu hanner y ddylyed, cyd bo gwirion, am beri o hono i'r hawlwr ei gredu; a'r ail yw, o damchweinai amryson am dervyn ar wyr yn unrhyw briodorian baint gwarchadw, ac na vypai henuriaid gwlad yr iawn dervyn rhyngthynt, rhânu yn ddeuhanner y ddylyed rhyngthynt; a'r trydydd yw, o damchweinai vod ynys rhwng dwy avon, ac na bai nes yr un no ei gilydd, eu rhânu yn ddeuhanner a ddylyant. Velly y mae cyvraith cyhydedd: sev yw cyhydedd, pob dadlau â hebrwyger yn gyhyd ac yn gystal.

Tair dirwy y sydd: dirwy ymladd, dirwy drais, dirwy ledrad. Am bob gweithred â wnel dyn ni hanfo o'r tri hyny, camlwrw a dâl amdano. Sev yw cosp am bob un o'r tri uchod tair punt; a mesur camlwrw yw naw ugaint.

Tair over groes: croes risg pren, a chroes â waharddo lwybyr, a chroes ni hebrwyger â llaw. Am yr un o'r tair hyny ni ddilyr na dirwyn na dial.

O dri achaws y dilyr amobyrr i wraig: o gywelogaeth cyhoeddawg, ar ni bo na rhodd nac estyn; ac o veichogi ac o rodd ac estyn, can ni bo cywelogaeth; llathruddiaeth hevyd ev â ddylyr amobyrr; ac eisoes ni henyw o un o'r tri achaws; sev achaws yw wrth ei hanvod o bob un o'r ddau, o rodd ac o gywelogaeth; canys pan aeth hi gan y gwr yn llathrudd, yna ydd ytaroes hi ei hun i'r gwr: o hyny ydd henyw llathruddiaeth o rodd ac estyn: o gywelogaeth cyhoeddawg pan henyw; canys cyvraith â ddywed, can ni chysgo gwr gan wraig â ddyco yn llathrudd, oni chymer gwr y tŷ vâch ganto ar ei hamobyrr, taled ev ei hun yr amobyrr.

Tri dyn â ddyly dalu amobyrr: y neb â vo roddiad arnei, a hithau ei hun, a'r hyn a ddywedasam ni uchod.

Tri dygiad a vydd ar vâb: un ei vam ar ei llovydd: a dygiad tâd neu genedyl yn y vameglwys; a'r trydydd ev ei hun, oni erddiwedd ei vam yn vyw, o gorddiwedd-asai ei vam yntau ei ddwyn, a'i vod yntau yn amheuedig, cyvraith a ddywed, na ddyly ev ymddwyn, na chenedyl ei gymeryd; canys cyvraith a gydsynioedd gwybod o heni nad oedd vab y mab hwnw i'r tâd y tybygai ev ei vod yn vâb iddo; canys dug ei vam iddo, a hi yn gweled ei vod yn amheuedig.

Tri chymeriad a vydd ar vâb: un tavawd a'i gwata ac a'i cymer, ei dad ei hun yw hwnw; a'r ail yw, oni bydd byw y tâd, pencenedyl ar ei seithved o wyr, yn lle y tâd, gydag ev o'r genedyl; a'r trydydd yw, oni bai na thâd na phai cenedyl, un gwr ar ugaint o'r genedyl a'i gwata ac a'i cymer; saith yn lle y tâd, saith yn lle y pencenedyl, a saith gyda'r pencenedyl: sev yw val y mae ei gymeryd o'r pencenedyl yn ei law, a'i roddi yn llaw y gwr hynav o'r gwyr; ac velly o hynav i hynav hyd ymhen y seithved gwr hyny: nid oes nodiad arnadynt, namyn eu bod yn genedyl or ni ddylynt rânu daiar ag ev. Un ansawdd â hyny y cymer: ac ynad a ddyly varnu yr hwn a wnelont na'i wadu na'i gymeryd. Ac velly y mae cymeryd mab neu ei wadu. O darfai bod mab ar arddelw y tâd yn dyoddev, ac yn mywyd y tâd hwnw nas dyco ei vam iddo; cyvraith a ddywed na ddyly y genedyl na'i gymeryd na'i wadu; canys gollyngwys hi yr amser y dylai ei ddwyn, os mynai; ac am hyny

y dywed cyvraith, na ellir dwyn mâb i varw; namyn gallu ei ddwyn o'i vam i dâd arall, os myn; can ni ddug hwnw o'r blaen. Os hithau a'i dygasai hwnw, na da na drwg vai y tād, cyvraith á ddywed, na ddyly ev gafel tād byth gwedi hyny, namyn hwnw; ac am hyny y dywed cyvraith, na ellir dwyn mâb i varw.

Tair celvyddyd ni ddyly mâb taiawg eu dysgu, heb genad ei arglwydd: ysgoleig-dawd, a govaniaeth, a barddoniaeth. O damchweinai i vâb taiawg ddyysgu un o'r tair hyny heb genad ei arglwydd, cyvraith á ddywed, na bydd ryddach no chynt; canys yn anghyvreithawl y dysgwys; ac nad oes anghyvreith á ddylyo ddyvod yn gyvraith; ac na ddylyant hwyntau wrth ddylyed mâb uchelwr ymryddâu namyn o arddelw cyvreithawl; a phwybynag ni chafu arddelw cyvreithawl i ymryddâu, bid gaeth val cynt.

Tri pheth ni ddyly taiawg eu gwerthu o bydd ar ei helw, mël, a môch, a march ceillawg, heb genad ei arglwydd. Rhai a ddywed, os gwerth, y ddyly o'r gyvnewid ddyvod drachevyn, can nid oedd gyvreithawl y gwerthu; ac nad oedd ychydig dim à wnelid yn anghyvreithawl; eisoes mwyav a gadarnâa, na ddyly ddyvod drachevyn, namyn o gwnathoedd y mâb aillt gam, y ddylyai ei arglwydd arno os mynai.

Tri phriv raniad a vydd ar dir: rhan rhwng brodyr, adran rhwng cevnderw, a chyhydedd rhwng cyverdyr. Ni ddyly na nai nac ewythr na rhânu nac adrânu na chyhydeddu; sev achaws yw hyny, or na orddiweddoedd ev ail rhan, ac na ddaeth ato yntau y rhan arall. Sev fordd oedd oedd hyny; os nai vab brawd vai ev i'r ewythr hwnw ni orddiweddoedd ev ei ran gyntav; sev oedd hõno rhan brodyr; ac na ddaeth ato yntau ran arall, oedd hõno adran cevnderw; ac velly y divernir y nai vab cevnderw, neu nai vab cyverderw. Ni ddyly cafael ateb, namyn cyttir cenedyl, yr hyn à ddywedasam ni uchod a ddylyir o dir or à vai rhan gynt arno; tîr rhydd hagen ev a ellir ei rânû a nai ac ewythr, ac ewythr a nai. O deryvdyd i ddyyn mynu adran ag arall or à ddylyed, ev a ddyly ddwyn yr avel à vu yn llaw y tād, bei damchweinai colli peth o wir a chyvraith o hyny; ac o achaws ei ddyvod yn annilyl ato, ac na wpaï ei vod yn annilyl pan ddathoedd ato.

Tair marw dystoliaeth y sydd: cyntav yw o'honynt, o damchweinai i ddyyn holi tîr o'âch ac edryd, o fordd arall, a dodi yn mhen tyston barnu o gyvreithau tād, neu

hendad, neu orhendad, a na bai à watai ei ddwyn ar y crair à vo yn llaw ynad ryataw oc y tadau gantynt hwy barnu cyvraith rhieni i neb y sydd yn holi y tîr hwnw, neu o'âch ac edryd ydd hawl, a'i ddodi yn mhen y tyston, yr unrhyw lw à ddaw ar y rhai hyny ag ar y rhai ereill uchod; ail yw o'dyn; trydydd yw rhyech neu fos. O deryvdyd bod dyn à ryveddo cymeryd dedryd gan dyst yr hyd à welo, cyvraith à ddywed yn y lleodd hyny y dylir; canys peth tra-gwyddawl yw: ac wrth hyny y ddyly vrawd gyvreithawl barâu yn hwy no'r neb à'i barno; wrth hyny y mwynêir tyston o edryd y neb à'i rhywelai; ac wrth nad er yr hyn à welsant eu hun à atebant, namyn yr hyn à ddewis y gwyr à vu varw gantynt; wrth hyny y gelwir yn farw dystoliaeth.

Tri llysiant y sydd ar dyston: tirdra, galanasdra, a charennnydd nês. Gweicdra y sydd lÿs; ac wrth ei hanvod o genedlaeth galanasdra, ni rivir namyn tri. Pwybynag à vyno lysu tyst o garennnydd nês, ev a ddyly ddwyn tyston cydgenedyd; can ni ddyly estrawn ddwyn câr i neb, ac ni ddyly ddwyn ei garennnydd.

Tri pheth à â rhwng dyn a thalu damdwng: cadw cyn coll, a geni a meithrin, ac arwaesav. Sev val y mae cadw cyn coll, gwedi adwaeno y colledig yr amser y colles yr eiddo, cafel o'r amddifynwr ceidwaid ar vod y da hwnw ganto ev yn ei berchenogaeth ev cyn no'r amser hwnw: sev yw hyny cymodawg uwchlaw y drws, ac arall islaw y drws; or cefir hyny, digawn yw; ac oni chefir, advered i'r perchen yr eiddo.

Tri pheth ni ddylyr ev damdwng: cig heb groen, ac ariant heb lestyr, ac fÿd or à el i ar ysgub. Sev val y mae hyny, o cholli ddyyn enivel byw, ac na orddiweddei y dyn lle bai ei dyb, namyn cig heb groen, cyvraith a ddywed na ddyly dyn ddamdwng anivel gwelw. A'r ail yw ariant heb lestyr à gollo dyn, ni ddyly ei ddamdwng; canys unrhyw vydd pob ariant a'i gilydd: os colli yntau yn y llestyr, herwydd baint y llestyr y ddyly ddamdwng. Trydydd yw bei colli ddyyn fÿd ar ei golovyn, cyvraith a ddywed, na ddyly ev ei ddamdwng, namyn ei gyvryw ag à gollo.

Tri chanlyn diwall y sydd: canlyn cwyn hyd ar rwym, canlyn rhwym hyd ar varn, canlyn barn hyd ar deryn. Derynw ddyfif canlyn y sydd: un na chanlyner ddim; ail yw amryveilu o'r canlyn i'r llall.

Tri dyn herwydd cyvraith ni savant

wrth à wnelont : un yw dyn meddw; ail yw mab cyn ei bedair blwydd ar ddeg; trydydd yw dyn à gymbeller o'i anvodd.

Tri baint y sydd i gynghellawr : baint castell, a baint amddifynbleid; a baint dyn disgyvraith. Sev achaws y mae baint castell iddo ev, carcharu à ddyco pan y myno; sev achaws y mae baint amddifynbleid iddo, am orvod arno ateb i orthrymder; sev achaws y mae baint dyn disgyvraith iddo ev, am nad oes i neb dasgu arno.

Tri dyn ni advwynêir dim or à ddywet-ont mewn llys : dall, a meddw, a byddar. Sev achaws yw, am nad gwneuthuredig dim or à wnelont yn nghyvraith.

Tri dyn à ddily sarâed, ac ni ddylyant galanas : un yw, o derydd tybiaw ar ddyn ladd arall, ac nas gwato, cyd boed gwirion, ac am hyny ei sarâu, ev à ddily dâl sarâed, a phei lleddid ni chai ddim; ail yw, o derydd i ddyn dalu cwbyl o alanas, namyn un geinawg, ac am hyny ei sarâu, ev à ddily dâl sarâed, a phei lleddid ni chai ddim; trydydd yw caeth, nid oes alanas iddo, namyn talu ei werth, iddei arglwydd, mal gwerth llwdyn.

DOSPARTH CYVRAITH,

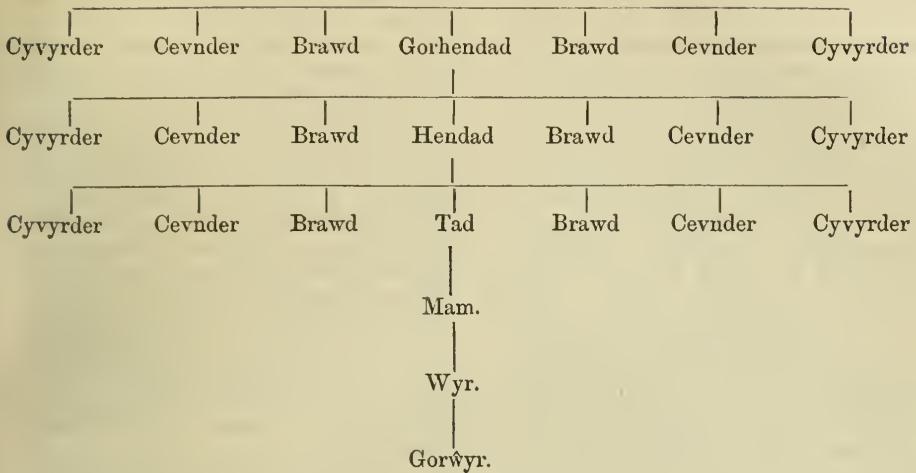
à dynwyd oc yr un llyvir o Gyvreithiau Hywel Dda.

Pwybyneg à wnel avles iddo ei hun, neu ei etivedd, am dda cyfröedig, neu anghyfröedig, megis tîr a daiar, tra vo mab o vewn pedair blwydd ar ddeg, neu ddyn meddw, neu ddyn clâv, ni saiv neb rhyw amddifyn yn eu herbyn, pan ddelont, yn eu synwyr perfaith, i adovyn y ddadyl hðno ger bron brawdwr; neu yn erbyn eu hetiveddion, os am dir y byddai y gynhen. Canys dau ryw oed à vydd ar y gyvryw vâb hwnw; pan vo yn saith mlwydd o vewn yr oed hwnw, ni vydd plaid atebawl i neb, namyn o dair dadyl : o goddiant à wnel ev i arall, oddieithyr sarâed; ac o dir à ennillo ev iddo ehun o le arall; ac o dir à holer iddo o ddadenhudd, ac o âch ac edryd; a hyny gan vod arfedawg fyddlawn, à roddo arglwydd iddo gwedi bo marw ei dâd : ac yna gyntav y dichawn dyngu : oed arall y sydd ar vâb, pan vo pedair blwydd ar ddeg; ac yno gyntav y dichawn roddi a gwerthu da cyvodedig ac anghyvodedig, ac y bydd dyn oed cwbyl iddo i sevyll yn nghyvraith gorsedd a barn, herwydd cyvraith gyfredin Cymru. DEWI BREVI.

Pedair allwedd yngneidiaeth y sydd : un yw mynych ovyn dy ddysg, ail yw cadw genyd dy ddysg à gefych; trydydd yw caru

ac ovni dy athraw; pedwerydd yw caru cywirdeb, a chasâu cam; a hyny er cariad Duw a'i ovn, a thremygu yr oes, o bydd heddyw, ni wyddost à vyddi evory; a hevyd cyvraith à ddywed, pan vo y tavawd yn barnu y bydd yr enaid yn crynu; ac wrth hyny, dau beth y sydd doethineb o gyvraith ynghyd; nid amgen, dysg a doethineb anianawl; ac wrth hyny y dywedir, ni bydd ynad neb er dysg, ac ni bydd ynad neb heb ddysg : sev yw hyny, er à ddysgo dyn, ni bydd ynad ev, oni bydd doethineb yn ei galon; ac er maint vo y doethineb anianawl, ni bydd ev ynad heb ddysg. DEWI BREVI.

Mae yn nghyvraith Hywel hawl, a gwrthhawl, ac arhawl, ac arabhawl. Sev yw deall hyny, megis pei damchweinai i i ddyn werthu march i arall, trwy vechni, erbyn diwrnawd, ar gafel tâl, a chwynaw am ei werth; a dodî o'r amddifynwyr yn erbyn yr hawlwr, am y march à brynasai, un o'r pyncau hyn, ai y ddera, ai y llynveirech, ai y du ysgyvaint, a bod yn llywygus; a dywedyd y dylai iddo yr hyn à varnai gyvraith iddo am yr hyn à ddotai yn ei erbyn o'r pyncau hyny; cyvraith à ddywed, na ddylir ylwyaidd iddo yr ateb hwnw; sev achaws, am ei bod yn withhawl, a bod cyvraith yn dywedyd, na ddylir dodî gwrthhawl yn erbyn hawl. Sev yw deall arhawl, or damchweinai i ddyn venthyciaw march, neu beth arall, gan ddyn, a chyn dawed y march adrev at ei berchen, cyvodi hawl o arall ar y march yn llaw benthyciwr, a gwneuthur rhyw dâl o dda i'r neb à i holai; ai rhoddi meichau ar y march i'r neb à holai, mewn diwrnawd, oni chafai warant amdano; a gwedi hyny dawed at y neb à i benthyciawdd iddo, a ceisiaw ganto ddawed i warantu y march iddo, neu dalu y da i'r benthygiwr à daliesai i'r neb a holysai y march iddo, ni ddily y neb à roes y march i venthyg vyned i warantu iddo, na thalu neb rhyw dda i'r benthygiwr, am luniaeth na masnach à wnelai benthygiwr yn absen y neb à roddasai y march yn menthyg; canys bod hyny yn arhawl ar y benthyg, a bod cyvraith yn dywedyd, pwybyneg à venthycio enivel, na dim arall, y dily ddawed adrev heb hawl a heb arhawl drachevyn arnynt. Deall arabhawl yw, pei damchweinai i ddyn govyn a holi peth à ddarfai ei dderbynu yn y blaen drwy dervyn cyvreithawl, ni ddily; canys arabedd mawr a gwatwar y geilw cyvraith gwynaw am y rhyw hawl hðno mwy, ac ni wrandewir byth. DEWI BREVI.

Y fugyr uchod á ddengys i ddynd wybod dosbarth a synwyr ar ei rieni, a'i gydetiveddion, a'i blant : canys rhieni dyn yw ei dád, a'i hendad, a'i orhendad; cydetiveddion ynt brödyr, a chevndyr, a chyvyrdyr; etiveddion i ddynd yw y rhai à hanfo o'i gorf; megis máb, a gwyr, a gorwyr. Ac os cyvrwys vydd y dyn à vyro y fugyr enwedig uchod, pan vo marw dyn o un o'r tair ách o gorf y cyf cynnalawdyr yn ddietedd o'i gorf, ev à wyr pwy a ddyly cafael tír hwnw herwydd cyvraith; canys hyd y drydedd ách y mae priawd ran ar dir, yn llys cymwd neu gantrev, ac y gellir ei holi yn y gyvryw lys hòno; ac ni ellir canlyn cwyn ách ac edryd y maes o lys dygynnull, lle bo brawdwr penadur o blaid y brenin yn eiste ac yn rhoi cyvraith, trwy vrait penaduriaeth y llys oruchel, heb neb rhyw ddifyg yn y gyvraith hòno, na neb rhyw eisieu teilyngdawd na chyviawnder; canys serthain o bynciau à berthyn ar y llys oruchel i dervynu o'r rhai à gefir eu gweled rhag llaw yn ysgrivenedig yn amlycach; ac ni ellir eu tervynu yn llys cymwd neu gantrev, o herwydd amryeilon achwyson, val y cefir ei weled rhag llaw, o herwydd na ddyllir tervynu nac arver o un rhan o awdurdawd y gyvraith yn ei gilydd, ond ei gadael megis y gosoded o'r dechreu; ac o herwydd hyny y mae yn rhaid i ddynd ddysgu a manoli ar ddosparth pob rhan o'r awdurdawd, val y tystiolaethir rhag llaw.

Pwybyneg à vyno gwybod beth yw cyvraith, ac ei rhànu, ac adnabod devnydd hawl, a pha wedd yr ateper i hawl a hyny ar ddeall a grym tair testyn o'r brawd-

lyvyr; nid amgen, tair rhan awdurdawd cyvraith, ac ar dri devnydd hawl, ac ar dri rhyw ateb y sydd yn y gyvraith; a'r llyvyr hwn à elwir gwyddor cyvraith Hywel Dda —Pwybyneg à vyno ddysgu cyvraith, rhaid vydd iddo wybod beth yw cyvraith. Canys cyvraith y sydd osodedigaeth gyv-iawn, wneuthuredig o gyvundeb y brenin a ei deyrnas, a deall y doethon i ddosparth cynhènu amryson cyvrwng hawlwr ac amddifynwyr, trwy gyvarnodedigaeth pedwar peth: arglwydd cyfredin, yngnad cadeiriawg, a dwy blaid gyndrychawl, ac yn nesav y gellid i wirionedd.

Gwedi gwypo dyn beth yw cyvraith, a phy sawl rhan awdurdawd y sydd, val y gallo ddeall pob rhan ar neilltu, a pheth a berthyn ar bob rhan; canys tair rhan yw yr awdurdawd; nid amgen, cyvraith llys benadur y brenin, a chyvraith y wlad, ac arver o bob un ohonynt—

Ar y rhan gyntav y perthyn amlycáu braint y brenin a'r vrenines, a'u hetiveddion, a holl swyddogion y llys benadur, a thervynu pynciau ni ellir eu tervynu mewn llys cymwd neu gantrev oddieithyr pynciau à osoded i'r llys dygynnull; nid amgen, un pwngc ar bymtheg, yr hwn à gefir yn lle arall, yn Lladin, val y mae haws ei goelw a'i weled yn ysgrivenedig.

Hysbys yw mai yn y llys benadur y tervynir amryson rhwng gwystyl a gwrthwystyl, neu osodedigaeth barn, hyd pan dderchaver ger bron canonwyr; ac yna llys dygynnull biau, a thir gweithred, a rhybuddedd, a chyvarws; a phob tír à vo dan vrait y llys benadur, llys benadur a'i tervyna.

Llawer o bethau a ellid eu tervynu mewn llys cymwd neu gantrev, od unir yn y llys benadur am dauynt, nid yw cyvraith yn cadw, hyd na aller tervynu yn y llys benadur, or cwynir yno am dauynt; oddi-eithyr peth myriedig a orfo herwydd deall cyvraith ei ddwyn i'r llys i hanf. Hevyd, tîr à holer o âch ac edryd o'r priawd ran allan a ddyllir ei dervynu yn y llys benadur. Ac hyd y drydedd âch ev a ddyllir holi tîr yn yr orsedd y hanf o tîr; megis rhwng brodyr a chevnderw a chyverderw; canys pob un o'r rhai hyny a wÿr ei ran briawdyr à ddylyo ei gafel, o herwydd cyvraith: o hyny allan nid oes briawd ran ar dir, cyd bont briodorion; am hyny y soded herwydd cyvraith y'rhyw ddadylhòno wrth y llys benadur; canys cwyn gornchel y gelwir hwnw, o herwydd deall y doethon.

Llyna yr achaws na ellir tervynu cwyn âch ac edryd, o'r drydedd âch allan, yn llys cymwd neu gantrev; am na ellir canlyn cwyn âch ac edryd, eithyr ar welygordd o gydgeraint, i'r neb à holo y tîr, ac à vont yn cynnal y tîr hwnw trwy yr un rhyw gyf cynnalawdyr y bo yntau yn holi rhan gyda hwy o'i blegid, ac yn gallel arwain ei âch yn ddiddifoddedig, trwy dwng henuriaid gwlad hyd ato, ac nad ei tair gwaith ar gogail. A rhag damchweinaw y rhyw dir hwnw mewn amryveilon gynghelloriaethau gwedi rhannu rhwng y welygordd, a dyvod rhan rhai o'r welygordd mewn rhyw rai o'r cynghelloriaethau, a rhan ereill mewn rhyw rai ereill o'r cynghelloriaethau, val na ellid eu cafel dan llys cymwd neu gantrev, y gosoded y rhyw ddadylhòno wrth y llys benadur; mal y gellir cymhell pawb o'r welygordd drwy rym un cwyn cysylltedig i gyd-ateb i'r neb a'u holai; can ni cynghain cwynaw o orsedd i orsedd am un devnydd; na chwynaw rhag un dyn, neu ddau, neu dri, cwyn âch ac edryd o'r drydedd âch allan, gan vod mwy o'r welygordd yn cynnal y tîr yn eu herbyn. Sev aclaws yw hyny, ev ddamchweinai vod etiveddiaeth o dir gwedi dis-gyn mewn mân rannau rhwng deugaint neu driugaint o gyd-ddilyedogion, a bod un o'r welygordd, ev a'i dâd, a'i hendad, a'i orhendad, y maes o'r wlad heb gafel rhan, os hwnw a ddelai a holi un o'r welygordd ar neilltu, od ennillai ev ddim, yno ev a gafai gystal à hwnw, er maint à vai yn ei law; canys, lle ni bo priawd ran ar dir, ni ddyly priodwr ragor â'i gilydd; ac velly yr ai ev ehunan yn yr hanner o'r holl etiveddiaeth, lle ni ddylyai ev, o herwydd cyvraith, namyn cymmaint ag un o'r cyvrivedi à vai

yn cynnal y tîr yn ei erbyn; ac wrth hyny y gosoded yr hawl hòno wrth y llys benadur, lle y gellir cymhell pawb i gyd ateb. Ac os ennill a wnelai ev, yno rhoddi cynnwys iddo ev gyda hwynt: sev vyddai hyny cymmaint ag un o'r cyvrivedi à vai yn cynnal y tîr yn ei erbyn. Eithyr o darfai i un wneuthur adail neu lavur arall cyvreithawl, na chychwynai erddo oddiarno, o dichawn ddangaws tu athal iddo yn lle arall crystal â'i le yntau, ped vai heb y llavur cyvreithawl arno; ac onis dichawn, rhaid vydd ei gynnwys yno, eithyr gwneuthur iawn am yr adail a'r llavur à wnathoeddid ar y tîr o'r blaen; canys y trydydd prid ar dir yw llavur cyvreithawl à wneler ar dir, y bo gwel y tîr erddo; a hyny a ddyly ev ei dalu, o cheif ei ran heb gwyn, megis y dily dalu gobyr gwarchadw.

O dervydd tybgygu gallael o vrawd, neu gevnderw, neu gyverderw, neu gyd-ddilyedawg arall, holi cyvran o dir o'i gyd-ddilyedawg, trwy gamoresgyn, nis dichawn o herwydd cyvraith. Sev achaws, am na ellir, trwy gamoresgyn, eithyr ennill cwbyl, neu golli cwbyl, eithyr yn un lle, pan ddisgyno anddilyedawg yn briodwr ar dir, a dyvod dilyedawg diddifoddedig ei briodolder i holi hwnw, ni ellir gwrthladd y priodwr o'i ddylyed; am na ddfoddes ei briodolder; na gyru y llai y maes, am ei ddisgyn yn briodwr: a llyna yr un lle y cefir cyvran trwy gwyn camoresgyn. Os y dilyedawg a oddev yr anddilyedawg i gynnal tîr yn ei erbyn, drwy dair oes rhieni o bob parth, yn un orsedd cymwd neu gantrev ag ev, ni wrandewir y dilyedawg gwedi hyny; canys arganedigaeth dragwyddawl yw. Os yntau a vydd mewn gwlad arall, o achwyson cyvreithawl, pa amser bynag y dêl, o vewn y nawwed dyn, ev a wrandewir, ac a roddir cynnwys iddo, val y dywesbwyd o'r blaen.

A llyna dalym o bynciau à berthyn ar y rhan gyntaf o awdurdawd cyvraith.

Ar yr ail rhan o'r awdurdawd yr amlycêir y gyvraith osodedig à osoded rhwng y brenin a gwyr y deyrnas, a rhwng pob rhai o'r rhai hyny a'u cilydd; ac yn hòno y mae tair colovyn cyvraith, a gwerth gwyllt a dôv, y rhai y harvero dynion o honynt, a chyvraith tîr a daiar, a theithi mâch a chynnogyn, a devodau cyvreithawl, a llawer o bynciau ereill, val y mae y brawdlyvyr yn eu dangaws; a'r rhai hyny oll a orvydd ev gwybod, a'u deallu yn llwyr, ac yn vanol, cyn bo teilwng dyn yn vrawdwr mewn cyvraith.

Yn y drydedd ran o'r awdurdawd y mae rhan o bob un o'r ddwy gyvraith; o gyvraith y llys ac o gyvraith y wlad, yr hwn a elwir yn arver cyvraith. Ac yn y rhan hõno y mae amser i ddechreu amryveilon holion; val nawded dydd mai neu ragvyr, am dir a daiar o'ach ac edryd; neu at ovyn dadyl ebrvygedig; a chynnal amser i dystu, neu i alw gwybyddiaid, neu eu llysu, neu eu gwrthneu; neu amser ym-wystlaw a barn. A'r rhan hõno a ddengys cadw modd pob dadyl rhag gwallawgair, neu anhysbysrwydd, neu lithraw amser; a hyny drwy ymhawl, val y dewiso gwyr y llfs a'r brawdwr, a'u gair tra gair, a'u gwers tra gwers.

Gwedi y gwelo dyn bob rhan o hwn ar neilltu, a phob testyn yn mhob rhan, a phob gair yn mhob testyn, haws vydd iddo ddeallu cyvraith; canys ni wyr cyvraith onid y neb à wypo ei deallu. Gwedi gwypo ev hyny oll, yna y mae iddo ev wybod gwneuthur hawl ac ateb.

Pwybynag à vno gwneuthur hawl, rhaid vydd iddo wybod y sawl devnydd hawl y sydd. Canys tri devnydd hawl y sydd: golwg, a gair, a gweithred. Er bod golwg a gair a gweithred yn dri devnydd hawl, nid ydwy cyvraith yn dywedyd vod pob golwg a phob gair a pob gweithred yn ddevnydd hawl; wrth hyny rhaid yw gwybod pa rai y sydd ddevnydd hawl, a pha rai nid ydyw.

Ac yn gyntav am yr olwg y mynegir, val y mae yn y brawdlyvyr yn dywedyd, tair golwg a ddygir yn nghyvraith: golwg tyst o'i dystoliaeth, a golwg mynegwr o'i vynag, a golwg llygatyrydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad. Sev modd y deallir hyny: pan holo dyn beth i arall trwy wybyddiaid, y gwybyddiaid hyny a eilw cyvraith yn dyston yn y lle hwnw; canys pwybynag a allo ddwyn tystoliaeth, iawn yw ei alw yn dyst; a chyvraith a ddywed y dichawn gwybyddiaid ddwyn tystoliaeth yn erbyn gwâd ac amddifyn; ac y dichawn ddwyn tystoliaeth am à vu cyn ymhawl; a chyda hyny, y dichawn ddwyn tystoliaeth yn llawer lle; ac wrth hyny y gellir eu galw hwyntau yn dyston. A phan dyngo y rhyw dyst hwnw, rhaid vydd iddo dyngu gwybod a gweled yr hyn à dyngo, val y dywed cyvraith; canys llw gwybyddiad yw tyngu gwybod a gweled yr hwn à dyngo. A llyna ollwng tyst o'i dystoliaeth; achaws trwy ei dystoliaeth ev am yr hyn à welas y dyllynir yr hawl hõno; velly y dywed cyvraith vod yn ddevnydd hawl ei olwg ev o'i dystoliaeth.

Llw tyst arall, megis tyst ar wallawgair, yw tystu iddo gynt yr hyn y bo yn ei dyngu.

Ail yw golwg mynagiad o'i vynag; sev modd y deallir hyny: o dygir da yn lledrad rhag dyn, a'i wadu o'r llovydd, a dyvod y colledig a mynagwr ganto, a lliwaw ar y llovydd y lledrad; llw y mynagwr hwnw yw tyngu gwybod a gweled ar y llovydd y lledrad; a hwnw yw golwg mynagiad o'i vynag; ac o rym yr olwg hõno y dyllynir yr hawl ar y llovydd, ac y gyrrir dan raith gwlad; ac am hyny y gelwir yn ddevnydd hawl; a hõno yw yr ail olwg à ddygir yn nghyvraith.

Trydydd yw golwg llygatyrydd celus, am ladd, neu losg, neu ledrad; sev modd yw hyny: o derydd i ddynd vod yn afeithwr, drwy lygatyryddiaeth; megis gweled lladd dyn, gan ei oddev, devnydd hawl vydd i rieni y lladdedig hwnw, a'i gydetiveddion, ar yr afeithwr hwnw; canys iddynt hwy y telir tâl am afeithiau, a gwad am lovyddiaeth hevyd; ac iddynt, ac i'r genedyl, os holant, a chamlwrw i'r arglwydd; can nid oes am afaeth, heb weithred llaw neu droed, i'r arglwydd namyn camlwrw.

Ail devnydd hawl yw gair; canys tri gair celus y sydd: gair y bo gweli tavawd am dano, a gwallawgair mewn llfs, a thavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad.

Sev modd yw hyny: or dywed un gair hagyr wrth vrenin, devnydd hawl i'r brenin a vydd arno; canys ev ddily talu camlwrw yn ddeuddyblyg iddo; neu or dywed un gair hagyr wrth efeiriad brenin, yn un o'i dair gwyl arbenig, neu yn darllen llythyr, neu yn ysgrivenu rhag bron y brenin; ac i vrawdwr, pan ymwystler yn ei erbyn am ei iawn varn, os ev a'i cadarnâa; devnydd hawl vydd i'r brawdwr arno; canys ev a ddyly dalu sarâed iddo: hevyd ev a ddywedir y dily y brenin gosb am ddywed i ddyweto dyn parth a'r llall mewn eglwys, mewn mynwent, ac mewn gorsedd, gyvreithawl; devnydd hawl vydd i'r brenin arno o gamlwrw, cyd ni chafu y neb y dyweter wrtho ddim iawn.

Ail gair celus yw gwallawgair mewn llfs; a hyny vydd o'r tri modd hyn: gair gwall yn holi, o'r rhwyf neu eiseu; gair gwall yn amddifyn o'r rhwyf neu eiseu; a gair gwall yn gwadu. O'r cyntav y cyll hawlwrw ei hawl o'r à berthyn wrth y gair, or dygir tyston yn ei erbyn, ac ni chyll gamlwrw; can nid oes gwynau celus eithyr tri: o'r ail neu o'r trydydd y cyll amddifynwr gamlwrw, a divwyn yr hawl or à

berthyno wrth y gair y tystwyd o'i wall; a devnydd hawl à vydd i'r brenin o gamlwr arno. Sev yw deall gair rhwyv, dywedyd mwy no mesur y gyvraith; deall gair eiseu yw dywedyd llai no mesur y gyvraith.

Trydydd gair celus yw tavodryddiaeth, am ladd, neu losg, neu ledrad; sev modd yw hyny: o dervydd i ddyd, drwy gyd-synied, vynegi i'r llovydd ba le bai y dyn à leddid, a'i gyfelybion yntau, devnydd hawl a vydd i rieni y lladeddig hwnw, a'i gydteiveddion, ar yr afeithiwr hwnw; canys iddynt hwy y telir tâl am afeithau, a gwâd am lovyddiaeth hevyd iddynt, ac i'r genedyl hevyd, os holunt. Rhai a ddywed, na ddyly cenedyl dâl dros afeithau; canys na ddyly cenedyl namyn tâl galanas a thâl sarâd; ac na henw arian diwad o un o'r rhai hyny: cyvraith a ddywed, mai i rieni a chydetiveddion y lladeddig y telir tâl am afeithau à voynt gyvaddev: hevyd, cyvraith a ddywed, holl afeithau gweithred, o afeithau galanas, neu losg, neu ledrad, dirwyus vydd pob un o honynt: tavodryddiaeth, a llygadryddiaeth, heb weithred llaw neu droed, camlyrus vydd y neb à'u gwnel. Tâl dros afeithau galanas addevedig, i rieni a chydetiveddion y lladeddig y telir o gyvraith, or ewynant amdano. Ac iddynt hwy, ac i'r genedyl hevyd, y dylir talu y rhai i wadu llovyddiaeth, neu dalu galanas iddynt.

Trydydd devnydd hawl yw gweithred; ac er bod cyvraith yn dywedyd vod gweithred yn ddevnydd hawl, nid ydyw cyvraith yn gallel dangaws na mynegi by sawl gweithred y sydd devnydd hawl; namyn pob gweithred à wneler yn erbyn cyvraith, devnydd hawl yw i'r neb y gwneler gweithred iddo ar y neb a'i gwnelo; megis trais, lledrad, ac anghyvareh, a'r cyfelybion; oddieithyr gweithred ei cynddeiriawg, a'i gyfelybion. Hevyd y mae tri gweithred ar braw i'r neb à'i dyluo, megis y dywed cyvraith yn y brawdlyvyr am lavur cyvreithawl, neu anghyvreithawl, à wneler am dir, a'i gyfelybion.

Gwedi gwypo dyn by sawl devnydd hawl y sydd, rhaid vydd iddo wybod pa vodd yr holir, a pha vodd yr atebir; canys o bedwar gair a'u perthynasau y holir, ac o dri gair yr atebir. Sev ynt y pedwar gair y holir, nid amgen: Pwy à holych, beth à holych, pa vaint à holych, a pha amser y holych. Gwedi gwypo dyn hyny, rhaid vydd iddo wybod beth a berthyn wrth bob gair ar neilltu. Wrth y gair cyntav, nid amgen, Pwy à holych, y perthyn hen-

wi henw priodawl yr bawlwr, a henw priodawl yr aunddifynwr. Hevyd py at y bo dy gwyn; megis wrth swyddogion yr orsedd hðno, neu wrth gyngbellawr; megis hyn, Namyn Ithel ab Cyvnerth, cyndrychawl yn canlyn ewyn wrth swyddogion yr orsedd hon; (ac o myn dywedyd, yn bènaw swyddawg, wrth y cyngbellawr, neu wrth y dystain, os yn y llfs dygynnull y bydd; ac onis myn, nid oes na gwall nae eiseu, er na ddyweter) rhag Tudyr ab Gronwyn ynghyfleu amddifynblaid. Hyny a berthyn wrth y gair cyntav o'r hawl; wrth yr ail gair, nid amgen, Beth à holych, y perthyn henwi pa fordd yth wahanwyd o'th da: ai o drais, ai o ledrad, ai o anghyvarch, ai o lôg, ai o adneuaeth, ai o venfyg, ai by argywedd bynag à wneler it', neu ar dy eiddo; a hevyd, pa ryw dda wynt; ai aniveilaid, ai aur, ai ariant, ai dylwedog-aeth o dir a daiar drwy un o'r dadenuddiau, neu o gamoresgyn o un o'r tri, ai trwy ach ac edryd; os o lôg, neu adneu, neu venfyg, henwi pa ryw gadernid y sydd ar ei gafel drachevyn; neu os drwy gyvnewid, neu ammod, neu luniaeth arall, henwi pa ryw gadernid y sydd arnynt; megis hyn: Drwg ddevnydd ac achaws, nid amgen fodd vu, noc i'r Tudyr ddwyn march coch yn anghyvareh arno ev. A hyny a berthyn wrth yr ail gair. Wrth y trydydd gair y perthyn, nid amgen, Pa vaint à holych; sev yw hyny, os aniveilaid, mynegi pa rivedi à voynt, a pha deithi arnynt; os march, neu eidon, cyn ei gyvlawn deithi, mynegi ei oedran; os aur, neu ariant, mynegi pa rivedi voynt; os argywedd, pa vaint, a pha vaint vo yr hawlwr; os am goed, pa rivedi voynt, a pha ryw goed voynt, ai derw, ai cyll, ai drain, ai pob un o honynt, ai coed ereill, os tir a daiar, henwi pa rivedi o erwydd; a pha beth a ddyllir dros yr eiddo, neu dros yr argywedd, ai arian cyvraith, ai arian cwtâon; megis hyn: Yr hwn varch oedd gyvlawn deithiawl, yr hwn a eilw cyvraith yn varch tom, ac a gywerthyddiai driugaint o'r ceinogau cwtâon. A hyny a berthyn wrth y trydydd gair. Wrth y pedwerydd gair, nid amgen, Pa amser y holych, y perthyn mynegi y dydd a'r vlwyddyn yth wahanwyd o'th eiddo, neu y gwnaethbwyd yr argywedd, neu yr ammod, neu y lluniaeth; neu os cyvnewid, pa ddydd, a pha le y bu; neu os llôg, neu adneu, neu venfyg, pa ddydd, a pha vlwyddyn y dylesid ei gafel drachevyn, neu dalu dros ei gyvnewid; os tir, pa ddydd yth oresgynwyd ohono, a pha le y mae y tir, a pha vaint y sydd iddo;

a mynegi pa un o'r tri diebryd yth dioberwyd o'th eiddo, neu yth argyweddwyd; a mynegi py ryw bersonoliaeth vo i'r hawlwr, neu i'r amddifynwyr, yr amser y gwnaethbryd yr anghyvrraith. A hyny a berthyn wrth y pedwerydd gair o'r hawl; megis hyn, henw y dydd a'r vlwyddyn y gwnaeth ev yr anghyvrarch: Dydd mawrth nesav gwyl Luc diweddav à lithroedd yn y vlwyddyn hon, lle yr oedd y march, pan ddychwyd dan vrait gwialen y gynghelloriaeth hon, ac à elwir Glan Marlais, a bod Ithel yn berson cyvreithawl i ovyn, a Thudyr yn berson cyvreithawl i ateb; a bod cyvrarch arno ev ar ddydd mawrth nesav yn ol calangauav, à lithroedd yn y vlwyddyn hon; a negydd vu, ac herwydd y negyddiaeth ei vod ev yn tynu yn un o'r tri diebryd, nid amgen, dwyn peth ar ddydd heb adver, a deisyw gwrthieb; ac o bydd neb ryveddo gosawd dydd cyvrarch ar yr hawl, heb ei vod yn berthynas i un o'r pedwar gair rhwym, rhaid yw ei enwi; canys ni byddai diebrydig nes ei vod yn annegydd, ac na ddoed brawd ar negyddiaeth, nes ei gyvrarch; ac nad oes achaws hawl heb ddiebryd; ac wrth hyny, rhaid yw henwi y dydd cyvrarch.

Gwedi y gwypo dyn pa vodd y holir, rhaid vydd iddo wybod pa vodd yr atebir; canys o dri gair yr atebir, o wád, neu addev, neu amddifyn.

Am y gwád cyntav y treithir. Tri rhyw wád y sydd: gwadu oll y ddadyl à ddoter ar ddydd; a hòno à wedir drwyraith osodedig, heb na mwy na llai. Ail yw addev rhan o ddadyl y ddrygweithred, a a gwadu cwbyl o'r gweithred; a hòno a wedir gan chwaneáu rhaith osodedig; megis yn ngholovnuau cyvrraith am loryddiaeth, hyn y dyngai degwyr a deugaint, gan wadullovrddiaeth a'i hafeithau yn hollawl; yna y twng cant, neu ddeucant, neu drichant, gan wadu llovyddiaeth, ac addev afaeth: sev modd y gellir hyny, anhaws vydd credu y neb à addevo ran o ddadyl y ddrygweithred, no'r neb à wado y ddadyl oll; ac wrth hyny y chwaneceir à vo wrth vrait yr hwn à addevo Trydydd yw addev rhan, a gwadu rhan arall, heb weithred ynddo; a hòno a wedir gan leiau rhaith osodedig; megis mewn mechni, llw mach ar seithved o'r dynion nesav i werth. gan wadu y vechni oll; yna y twng ev chun, gan wadu rhan ac addev rhan arall o'i vechni; sev modd y deallir hyny: haws vydd ei gredu herwydd iddo addev rhan o'i vechni, no phei gwatai y cwbyl; canys rhag talu y gwedir; ac am hyny y

lleieir rhaith arno; ac herwydd nad oes drygweithred ynddi; cyfelyb i hyny, megis pei holai ddydd bunt i arall, ac addev o hono y lleill chweugaint, a gwadu chweugaint arall; yna y gwedir gan leiau rhaith osodedig; lle tyngai wythwyr a deugaint gan wadu punt, hanner y rhaith vydd eiseu am yr hyn à addevoedd; can nid oes gynghaws gan addev. Ac velly pob gwád a vydd cwbyl wrtheb i'r neb a'i harddelwo, tan dalu cwbylraith, ac à berthyno wrth vrait yr hyn à holer, na llw un dyn, na llw lliaws. Lle bo un tavawd yn gyru, ac arall yn gwadu, llw un dyn y sydd ddigawn i wadu hyny, ar amser gwrthdwnng, lle perthyno; rhaith osodedig a'i gwata. Od enwir bangor ar yr hawl yn gadernid ei harchwiriaw, megis briduw, neu vechniaeth, neu wybyddiaid, ammodwyr, a'u cyfelybion; y rhai hyny oll drwyraith osodedig y gwedir pob un o honynt; a hyny herwydd braint y bangor à osoter i archwiraw yr hawl; ac nid o herwydd maint y ddylyed yn y lle hwnw.

Ail gwrtheb yw amddifyn. Tri rhyw amddifyn y sydd: un yw, na wrtheber yn anamserawl i'r govyn. Sev modd y deallir hyny, nid amgen, cadw amser; megis y gallo archwiraw i ddedryd gwlad; eithyr lle perthyno còv llŷs, nad oedd gollamser yr amser ei hamddifynwys, neu y gwadwys, neu y gwrthebwys yr hawl, megis na wrtheper cyn ei holi, neu na thalai wád yn oed y gyvrath, neu nad amddifynai, cyn ateb i'r devnydd, neu na lysai, neu na wrthneu, neu nad ymwystlai yn amserawl, a'r cyfelybion; megis y dywed cyvrraith yn ei harveron; canys cyvrath a ddywed vod yn rhaid cadw amser yn mhob peth. Ail yw amddifyn mal nad atepo byth i'r hawl; sev modd y deallir hyny, megis bei damchweinai wrtheb i hawl, gan allu provi, drwy un o'r tervynau uchod, vod gwall dadlwriaeth, à vai yn cyvladd à grym a devnydd y ddadyl o gwbyl, hyd na bai yn pwysaw ar vod dadyl nac arver dadlwriaeth, megis gwyyddwaledd cywlad, neu arab hawl, neu hawl heb berchen, neu golli amser, megis y bai yn argaudeigaeth dragwyddawl, a'i chyfelybion. Trydydd yw amddifyn gan ateb, mal na choller dim o yr hawl. Deall hyny yw, pan wrthepai amddifynwyr gan dystu gwallawgair neu anhysbysrwydd ar hawlwr, oddieithyr colled tragwyddawl, neu dystu hawl dra blwyddyn, neu wrthhawl yn erbyn hawl, neu ovyn dylwed cychwynawl yn y dyddiau deddvon, neu ovyn tîr a daiar yn amser caeth cyvrraith, yr hyn a ddisgyn yn

arganedigaethau amserodd; ac yna y mae cênataëdig cyrchu cyvraith o newydd.

Ni chaw cyvraith rhwng dyn a'i dir dyled yn llai ysbaid no thair oes rhieni o bob parth; a hyny, yn dangneveddus. Sev yw tair oes rhieni, naw ugaint mlynedd; triugaint mlynedd yn mhob oes.

Amryveilion bethau gwivogov oc yr un llyvr.

Saith esgobdy y sydd yn Nyved: un yw Mynyw, yn eisteddva arbëinig yn Nghymru; ail yw Llan Ismael; trydydd yw Llan Degeman; pedwerydd yw Llan Ussyllt; pymmed yw Llan Teilaw; chweched yw Llan Teulydawg; seithved, Llan Ceneu. Abadau Teilaw a Theulydawg, ac Ismael, a Degeman, a ddylyant vod yn llythyrawl urddon. Ebediw pob un o'r pedwar hyn, deuddeg puut; ac i arglwydd Dyved y telir; a'r neb à ddel yn eu lle â'i tál. Mynyw a ddyly vod yn rhydd o bob dyled. Llan Ceneu, a Llan Ussyllt, a ddylyant eu bod yn rhydd o ebediw, can nid oes tîr iddynt. Y neb à wnel gwaed ar un o abadau yr eisteddvâau arbëinig vry, taled iddo saith bunt, a golchyddes o'r genedyl, er gwaradwydd i'r genedyl, ac er cadw côv am y dial.

Pan symudawdd Hywel Dda gyvreithiau cyfredin Cymru o ddull Dynwal, tri llyvr a osodes: un wrth ei lÿs beunyddiawl breswyl iddo ei hun; a'r ail yn Ninevwr, o vrait Deheubarth; y trydydd yn Aberfraw, o vrait Gwynedd a Phowys. Amryval vreinnau a osodes i amryveilon lyvrau: a hevyd, yn Ngwynedd a Phowys un brawdwr swyddawg, a chyvraith pencenedyl, a chyvraith..... ac alltudion, a'r dadenhuddau byrion, a phraw i hawlwr, a dadyl ymwrthrym, ac oed wrth borth: ac ni osodes ev yn llyvrau Deheubarth un o hyny byncau dywededigion: ac ev a wahanawdd amryveilon vreinnau i amryveilon dreydd, a chymydau, a chantrevodd rhagddywededigion. DEWI BREVIL.

• Pan adnewyddawdd Hywel Dda, brenin Cymru, gyvreithiau Cymru yn hollawl, ev a gadarnâoedd amryveilon vreinnau i amryveilon ddynion o'i deyrnas ev. Ac yn gyntav i bob arglwydd eglwysig, megis archesgob Mynyw, neu esgob, neu abad, y cenatâoedd braint breninawl i gynnal dadleuodd ar eu lleygion, trwy gyvraith gyfredin Cymru. Gwedi hyny ev a genatâoedd i bob pênæth or à vai iddo gymwd, neu achwaneg, gynnal breninawl

lys peunyddiawl o swyddogion breiniawl yn y rhivedi y myno, megis iddo ei hunan; a braint i gynnal breninawl lÿs o ddadleuodd yn ei wlad ar ei uchelwr. A gwedi hyny ev a genatâoedd i bob uchelwr or à vo yn cynnal ei dir prîodawl, dan ei arglwydd, vrait ei dir, ac arglwyddiaw ei vileinaid, herwydd cydwedd ammodawl yn Neheubarth, a chaethiwed tragwyddawl yn Ngwynedd: taigau y brenin a ddylyr eu cynnal herwydd braint a chyvraith y daiawgdrev y boynt yn preswylaw ynddi; a hyny herwydd gwasanaeth y daiawgdrev. A gwedi hyny ev a genatâoedd i bob dyn or à vai heb swydd vreninawl, neu vrait tîr iddo, y braint anianawl y ganed ynddo.

Llyma llyvr o gyvraith à wnaeth Hywel Dda, yn y Tÿ Gwyn ar Dav yn Nyved, yr hwn y daeth yno o wys Hywel chwegwyr doethav o bob cymwd yn Nghymru o leygion; a saith ugaint baglawg, o archesgyb, ac esgyb, ac abadau, a phrioriaid; o ddoethion Cymru oll ev a wnaethbwyd y deuddeg doethav ar neilltu, i wneuthur y gyvraith; a'r un ysgolâig hynotav o Gymru oll i ysgrivenu y gyvraith, ac i edrych rhag gwneuthur dim yn erbyn cyvraith eglwys na chyvraith yr amherawdyr. Llyma henwau y gwyr lleygion hyny.

Morgenew Ynad.
Cynverth, ei vâb.
Gweiri vâb Cyvawrn.
Gronwy vâb Moriddig.
Rhewydd Ynad.
Iddig Ynad.
Gwiberi Hen o Iscenai
Gwrnerth Llwyd, ei vâb
Meddwon ail Cerisig.
Gwgawn Dyved.
Bledrws vab Bleiddyd.*
Gwyn Vaer, y gwr oedd

berchenawg ar Lantavwin bioedd y tÿ y gwnaethbwyd y gyvraith ynddo. A Blegewryd archdiagon Llandav a oedd yr ysgolâig; a doctur yn nghyvraith yr amherawdyr ac yn nghyvraith yr eglwys oedd ev.

Gwedi darvod gwneuthur y gyvraith oll, a'i hysgrivenu yn gwbyl, ev a aeth Hywel Dda, a theyrnedd o Gymru gydag ev, a Lambert esgob Mynyw, a Mordav esgob Bangor, a Chebur esgob Saint Assaph, a Blegewryd archdiagon Llandav, hyd at Anastacius hyd yn Rhuvain, i ddarllen y gyvraith, ac i edrych a oedd dim yn erbyn cyvraith Duw ohonei; ac am nad oedd

dim yn gwrthwynebu iddi, hi a deilyng-
wyd, ac a elwid yn gyvraith Hywel Dda
o hyny allan.

Oedran yr Arglwydd Iesu Grist yr am-
ser hwnw, naw cant mlynedd a phedair ar
ddeg. A llyma y gwrsau à wnaeth Bleg-
ewryd yn dystiolaeth ar hyny :

Explicit editus legib; liber bene fenit ;
Qu'e regi scripuit Blaugoridus et quoq; fuit
Hweli turbe doctor' tunc legis in urbe
Cornando tunc iudice cotidiano

Rex dabat ad p'tem dexteram
Nam sum'at artem.

T. D. 282.

Sev oedd oed Crist pan aeth Hywel Dda
vrenin i Ruvain i gadarnâu ei gyvreithiau,
drwy.....awl veddiant, xiiii a lx c.
mlynedd. Oed Crist xl a lx c. mlynedd
pan vu varw Hywel Dda penav moliant yr
holl Brydeiniaid.

T. D. 258.

CYVREITHIAU HYWEL DDA

YN OL

HEN GYFYSGRIF

O RIDDŌ

YSGOL Y CYMRŶ YN LLUNDAIN.

In nomine Trino hoc opus incipio. Amen. Amen Amen.

HYGWEL DA MAB CADEL, ty-
 ôysaôg CYBRU ol, a gôeles y Cybry yn
 camarmeru o'r cyvreitiau ac y dyvynôs ato
 cêgôyr o pob cymod yn y tyôysogaet; y
 pedôar yn leygion, a'r dau yn yscolêigion.
 Sev acaôs y dyvynôyd yr yscolêigion rac
 gosaôd o'r leygion dim a bai yn erpyn yr
 yscrytyr glân. Sev amser y daetant yno y
 garaôys; sev acaôs y daetant y garaôys ôrt
 dylyu o paôb bod yn iaôn yn yr amser
 glân hônô, ac na gônelynt cam yn amser
 gleindid. Ac o cyd cycor a cydsyniedig-
 aet y doetion a daetant yno, yr hen cyv-
 reitiau a ystyriasant; a rai onadynt a
 gadaôsant i redeg, a rai a emendâasant, ac
 ereil yn côbyl a dileasant, ac ereil o neôyd
 a gosodasant.

A gôedi honi onadynt y cyvreitiau a
 barnasant eu cadô, Hygôel a rodes ei aô-
 durdaôd idynt, ac a gorcymynôs eu cadô
 yn craf. A Hygôel a'r doetion a buant y
 cyd ag ev a gosodasant eu hehentit a'r hon
 Cybry ol ar y neb ni cadôai y cyvreitiau;
 ac a gosodasant eu hehentit ar yr ygnad a
 cymerai diobryd braôd, ac ar yr arclôyd a
 ei rodai ido ar ni gôypai tair colovyn cyv-
 rait, a gwôert gôylt a dov, a pob pet or a
 pertyn arnadynt or y mae raid i dynion
 armer onadynt.

A'R LYS a cymyrt decreu, ac a gosodes
 pedôargôyr ar ugain o gôasanaetgôyr
 yn lÿs.

Sôydgôyr y Brenin.

Penteulu	Penhebogyd
Efeiriad	Braôdgoi' lÿs
Dystain	Pengôastraôd

Gôas ystavel	Medyg
Bard teulu	Truliad
Gosteggôr	Drysaôr
Pencynyd	Côg
Medyd	Cangôylyd

Sôydgwyr y brenines.

Dystain y brenines
 Efeiriad y brenines
 Pengôastraôd y brenines
 Gôas ystavel y brenines
 Laômorôyn
 Drysaôr y brenines
 Cog y brenines
 Cangôylyd y brenines

Y sôydogion a rivasam ni ucod diôedav
 ar bôyd ynt.

Teirgôait yn y blôydyu y dilyant y
 pedôar sôydaôg ar ugaint ucod cafael
 herôyd cyvrait eu bretyngôisg y can y
 brenin, ac eu lieingôisg y can y brenines:
 nadolig, a pasc, a sulgôyn.

Y brenin a dyly rodi i'r brenines
 traian a cafo o ennil o tir a daiar; ac y
 mely gôasanaetgôyr y brenin a dilyant
 traianu a gôasanaetgôyr y brenines.

Gôert y brenin yô ei sarâed teirgôait.
 Tair ford y gônêir sarâed i'r brenin. Un
 yô pan torer ei naôd, pan rodo naôd i dÿn
 a'i lad; aral yô, pan del dau brenin ar eu
 cyd tervyn o acaôs ymarmol, ac yn gôyd y
 dau brenin a'r deulu lad o gôr i'r nail gôr
 i'r lal; trydyd yô camarmeru o'i gôraig, a
 hono a dercevir ar bod i hanner yn môy.

Sarâed brenin Aber Fraô, mal hyn y
 telir: can buô ôrt pob cantrev yn ei ar-
 clôydiaet, a gôialen aur cyhyd ag ev ehun,

a can brased â'i bys y bycan, a claër aur cyvled â'i gôyneb, a can tebed ag egin amaet a bo amaet sait blyned.

Ni telir aur namyn i brenin Aber Fraë. Tair ford y sarëir y brenines: Un y6 tori y naöd a rodo; aral y6 ei taraë; y trydyd y6 cribdeiliaë pet â'i laë. A tryderan sarâed y brenin a telir idi hi am ei sarâed; a hyny heb aur heb ariant.

Y brenin a dily bod yn ei cydymteitas un dyn ar pynteg ar ugain yn marcogaet: y pedëar sôydaëg ar ugain, a'r deudeg gwestai, heb ei teulu, a'i gôyrda, a'i gôeision, a'i cerdorian, a'i acanogion; a hyny a gelôir goscord y brenin.

Edlig y6 yr hön à dily gôledyca gôedi y brenin; ac a dily bod yn anrydedusav gôedi y brenin a'r brenines. Ev a dily bod yn mab, neu yn nai i'r brenin. Ei le yn y lÿs y rög yr osb a'r penhebygdyd, yn cöcedgôr ar saig y brenin. Ei lety yn y neuad, a'r macöyaid y cyd ag ev; a'r cynnutaï yn cynneu tân, ac yn cau y drysau; a'i ancöyn yn dimesur ar böyd a lyn, a'i hol traul o covrys y brenin, hyd yn oed ei fröyn, a'i meire, a'i cön, a'i modröyan, a'i tlysau, y can y brenin; a'iarvau hevyd. Ni dily yntau rodi dim o hyny heb caniad y brenin. A pan bo marö yr edlig ev a dily gadaë ei meire a'i cön i'r brenin, can ni dily ev talu ebediö, namyn hönë. Sev acaës nas dily ört ei bod yn aelaëd i'r brenin. Sev y6 aelodau y brenin ei meibion, a'i neiaint, a'i cevdnyrö. Rai a dygëd bod yn edlig pob un o'r rai hyny. Ereil a dygëd nad edlig neb namyn y neb y rodo y brenin ido gopait a gôrtdryciad. Trydydyn y6 à dily cyndal cymedac yn lÿs; a'r gösanaetgöyr a dilyant sevl rac ei bron yn ei gösanaet, megis rac bron y brenin. Ni dily myned un nôs i ört y brenin, os myn.

Gëert edlig y6 traian gëert y brenin. Ei sarâed y6 traian sarâed y brenin, heb aur. Naöd yr edlig y6 döyn dÿn hyd yn diocel. Ebran ei marc y6 dimesur. Ei cön un gëert à cön y brenin. Yr edlig, a'r rai rydygëdasam ni ucod a bydant ar y baint hönë nny cafont tÿr; a gôedi hyny ört baint y tÿr à cafont yd à eu baint öyntau, eityr hyn: O derbyd idynt cafael bileintir, baint y tÿr à dercaiv nny bo tÿr ryd. Yn y tair göyl arpenig nid oes dilyd i neb gösanaetu arno ev; ac evo a dily cafael ei gösanaet yn rád.

PEDWAR göyr ar deg y syd yn y lÿs: pedëar onadynt is corv, a deg uc corv.

CYNTAV y6 y brenin, à dily cisted yn

nesav i'r celvi; ac y nesav ido yntau y cycelaër; a gôedi hyny yr osb; a gôedi hyny yr edlig; a gôedi hyny y penhebygdyd, a'r troediaëg i am y dysgyl ag ev; a'r medyg yn bon y colovyu, i am y tân ag ev; yn nesav i'r celvi aral yr efeiriad teulu ört bendigaë y böyd a canu y pader; a'r colovyn uëc ei pen y dily y gosteggër ei maedu; yn nesav ido yntau yr ynadlÿs; yn nesav ido yntau y bard cadeiriaëg; y gov lÿs yn pen y mainc rög deuglin yr efeiriad; y penteulu a dily eisted ar y tal isav i'r neuad, a'i laë asö ar y taldrës; a'r hyn à myno o'r teulu y cyd ag ev; a'r rai ereil o'r part aral i'r drës; y bard teulu ar neillaë y penteulu; y pengöastraëd i am y celvi â'r brenin; y pencynyd i am y celvi a'r efeiriad.

Penteulu a dily bod yn mab i'r brenin, neu yn nai, neu yn cyvuc gër ag y galer penteulu o hano. Ni dily mab ucelgër bod yn penteulu; sev acaës nas dily, ört myned ei baint ört y brenin, ac nad à un mab ucelgër. Wrt hyny y öyg göyr Göyned y penteulu o riv y pedëar sôydaëg ar ugain i a tan y dystain. Ei gëert y6 traian gëert y brenin. Ei sarâed y6 traian ei sarâed, eityr yr aur. Ei naöd y6 döyn dÿn hyd yn y diocel, gôedi gônol y cam. Ei le y6 â'i laë asö ar y drës. Ev a dily dodu y telyn yn laë y bard teulu yn y tair göyl arpenig. Ei lety y6 y tÿ möyav yn y trev, a cypermedav; ac y cyd ag ev y rai à myno o'r teulu, a'r leil y cylc ei lety yntau nny bo prydbert ido ei göneuter ei raid. Yr eilsaig anrydedusav yn y lÿs a dily ei cafael; a hyny yn cyntav gôedi y brenin. Ei ancöyn yw tair saig, a tri cornaid o'r lyn goreu à bo yn y lÿs. Traian à göneler is y cynted o cefir diröy amano ev a'i dily. O derbyd i dyn göneuter cam uëc y cynted, a'i daly o hano ev, neu o un o'r teulu yn fo, traian y diröy a dily y penteulu. Ev a dily göisg y brenin yn y teirgöyl arpenig; a'i meire yn göstiad, a'u cön, a'i hebogau, a'iarvau; ac yn ungëert ei cön à cön y brenin, a'i hebogau; a döyran i'6 marc o'r ebran; a'i lieingöisg y can y brenines; a pedair pedol ac eu tö hoelion ungöait yn y blödyd yn can y gov lÿs; tair punt pob blödyd yn can y brenin yn ei cyvaröys; ac ugaint o pob punt à del i'r brenin am dadlau tÿr a daiar; ac ugaint y can pob gër ar teulu y blödyd yn can y marcoco. Od à gër ar teulu y can y brenin o acaës irloned ev a dily ei göalhaöd ört ei böyd a'i cybodi â'r brenin. Pan bo raid myned y teulu i anreitiaë, neu i neges aral, ev a dily etol y rai à myno;

ac ni dylыр ei gomed. Ev a dylу cyvan-
nedu y neuad heb y brenin; a'r sьydgьyr
a dylуant gьasanaetu arno ev mal ar y
brenin. Ni dylуant y teulu rodi eu dilad
onid can caniad y penteulu. Ev a dylу
bod yn pob le yn eu blaen; ac na gьnel-
gьynt diи namyn can ei cьcor ev. Ev a
dylу ran dau gьr o yr anreitiau à dьcer
eityr y gьlåd; ac o traian y brenin ev a
dylу traian. Ev yь y trydydyn à dylу
traianu à'r brenin; y dau ereil yь y bren-
ines a'r penhebogьd. Ev a dylу tri corn-
aid: un y can y brenin, a'r ail y can y
brenines, a'r trydyd y can y dystain: a'r
rai hyny a dylу bodar ei ancьgn. Ev a dylу
cerdy can y bard teulu panmьno. Ev a dylу
medьginiæt rad pan mьno, eityr ei gьædd-
ilad; onid un o'r tair gьeli arpeyгyl byd:
sev yь y rai hyny, dyrnaьd yn pen
hyd yr emenyd, dyrnaьd hyd yr ymyscar,
neu tori un o'r pedair colovyn. Ev a dylу
cьlc y can y brenin gьedi gьahano ag ev y
nadolig, ev a'r teulu: A tair ran a dylу
bod; yr henran, a'r ran permed, a'r
ran ieuainc; a pob eilgьers y dylу bod y
cьd ag gьynt: a'r ran y bo ev y cьd ag gьynt
a dylу degis y tь. A hyd tra bo ev ar y
cьlc hьnь y dylу bod sьydgьyr ido, a dьs-
aьr, a cog, a sьydgьyr bьyd. A'r rai hyny
a dylуant crьgn yr aniveiliaid a lader idьnt
hьy; a'r cogau a dylу y gьer, a'r dihьnion,
a'r ymyscar. A gьedi darfo y cьlc hьnь,
deud ar y brenin, a triced y cьd ag ev hyd
yn pen y blьdydyn: ac ni dylу mьned y
canto hyd i pen y blьdydyn, onid i'ь negesau
ev. A lyna yr acaьs; canys trydyd an-
hebcor brenin yь y penteulu: y dau ereil
efeiriad teulu, ac ynad lьs. Pan bo marь
y penteulu, y brenin a dylу ei marc, a'i
arvau, a'i cьn, a'i hebaьg: a hyny yn le ei
ebediь; can ni dylыр ebediь i aelaьd y
brenin, namyn ei hernais.

Yr ail yь efeiriad teulu. Hьnь a dylу
ei tir yn ryd, a'i gьisг teirgьait yn y
blьdydyn; ei liain y can y brenines, a'i
bretьngьisг y can y brenin. Ei le yn y
neuad i am y tån à'r brenin, yn nesav i'r
celvi ьrt bendigaь bьyd a canu pader. Ei
lety yn tь y clocьd, a'r yscolèigion y cьd
ag ev. Ei saràed yь herьyd braьd sened.
A'i ancьgn yь saig a cornaid lьn. Ev a
dylу ofrьm y brenin, a paьb or y rodo ev
ofrom ido yn y tair gьyl arpenig. Ev a
dylу traian degьm y brenin. Ev a dylу
degьm y teulu. Ev a dylу à del yn eu
daered. Ev a dylу pedair ceiniaгg am pob
insail agored à roder am tir a daiar, a
negesau ereil maьr. Ev a dylу ofrьm y
brenin peunьd ar oferen; ac ofrom y

sьydgьyr aclan; a traian gьeini a'r deу-
part i'r le pan hanfo; a pob pet à pertьno
part a'r lьs o'r hol dynion, ev piau traian
eu gьasanaet. Ev a dylу y dilad à bo am
y brenin tra bo yn ei garaгьs. Ev a dylу
bod yn gьastad y cьd à'r brenin; canys
trydyd anhebcor yь. Ev a dylу cаfael ei
marc mal y treulio y can y brenin. Ni
dylу escob personi neb ar sapelau y brenin
heb ei caniad.

Trydyd yь y dystain. Ev a dylу ei tir
yn ryd, a'i marc presьyl, a'i gьisг teirgьait
yn y blьdydyn: sev yь hyny ei bretьngьisг
y can y brenin, a'i lieingьisг y can y bren-
ines. Ei saràed yь naьbuь a naьugaint.
ariant. Ei gьert yь naьbuь naьugeimbuь.
Ev a dylу gьisг y penteulu yn y tair
gьyl arpenig. Ev a dylу ranu y letьno:
ido ehun yn nesav i'r lьs, a'r hol sьydgьyr
y cьd ag ev. Ev y sy pen ar yr hol sьydgь-
gьyr. Ev a dylу pedair ar ugaint y can
pob un o'r sьydgьyr, pan estьner sьyd ido.
Crьgn y gьarteg à lader yn y cegin i'r
sьydgьyr a'r dystain yd ànt, ac i'r dystain
y dьyran onadynt, eityr gьarteg y maer.
Y cьg a'r dystain piau crьgn y manьs-
crubyl: sev yь y rai hyny, devoid, a'r gьn,
a'r mьnau, a'r yrc, a'r alaned, a pob anivel
màn à del ei croen i'r cegin amtano. Ev
a dylу deg ceiniaгg o pob punt à del i'r
brenin, am dadlau tir a daiar. Ev a dylу
traian dirьy a camlьrь y sьydgьyr. Ev a
dylу traian dirьy à gьneler uьc cynted. O
derbyd i dyn gьoneutur cam is corv, a fь
o hano uьc corv, a'i daly ev cyn cаfael
naьd, traian y dirьy a dylу y distain. Ei
naьd yь dьyn y dyn à gьnel y cam hyd ar
y penteulu; ac yntau hyd yn diocel. Y
dystain a dylу medu yn gьastad y bьyd yn
y cegin, a'r lyn yn y medcel. Ereil a dygь-
ged y mai hyn yь ei naьd: or pan decreuo
sevyl yn ei sьyd nyny el y dyn diьedav i
cьsgu, dьyn y dyn. Y dystain a dylу
gьasanaetu ar cьedьn ar bьyd, a'r seitmed
ar lyn: Sev yь y rai hyny, y brenin, a i
hynaiv, a'i osb, a'i edlig, a'i penhebogьd,
a'i troediaгg, a'i pengьastraьd yn seitmed
ar lyn; canys can ni dylуo cydbьyta ag ev,
ev a dylу cydyved. Ev a dylу gosaьd
naьd, a tьstu gьirodau. Pьppьnag à toro
y naьd cyfredin à gosoto ev, nid oes i hьnь
un naьd. Ev à dylу dau ebran i'ь marc,
a pedair pedol ac eu tь o hoelion ungьait
yn y blьdydyn y can y gov lьs. Ev a dylу
hьyedig hebaгg y can y penhebogьd pob
gьyl Mihagel. Ev a dylу y can y cьnyd-
ion, o hanner cьevraьr hyd yn diьed y
gьàantьgn croen eгig pan mьnoynt; o'r
dyd hьnь hyd hanner hьdrev, croen hyd:

canys yn y tymporiau hyny yd heliir. Ev a dily cadó ran y brenin o'r anrait à del o gorgólad, yny myno y brenin ei devnydiaó. A pan myno y brenin ei traian, y dystain a dily deóis ei eidion o traian, y brenin. Y dystain a dily tygu tros y brenin. Y dystain a dily ranu ariant y cóynnos. Mal hyn y renir ariant y cóynnos: sev yó hyny pedair ar ugaint o pob góled y bo med arnei; ac o hyny unarpynteg i sóydgóyr y brenin, ac óyt i sóydgóyr y brenines; o'r unarpynteg à daó i sóydgóyr y brenin, óyt i'r dystain a'r cogau; a'r dystain a dily dóyran, ac un i'r cogau; a pedair i'r góeision ystevyl; dóy i drysaóyr y nevad; un i drysaóyr yr ystavel; un i'r cangóylyd. O'r óyt à pertyn ar sóydgóyr y brenines, pedair i'r dystain a'r cogau: a'r dóyran i'r dystain; un i'r góás ystavel; un i'r laó-moróyn; un i'r drysaóyr; un i'r cangóylyd.

Pedóeryd yó y penhebogyd. Ev a dily ei marc presóyl, a'i tír yn ryd. Ei le yn y lóys yó pedóarygóyr nesav i'r brenin, ar ei saig. Ei letý yó yscubaóyr y brenin, rac daly mógr ar ei adar. Ev a dily dóyn lestyr i'r lóys i dodí góiraóed yndo: can ni dily ev namyn tòri ei syced; sev acaóys yó hyny rac góander i'ó adar. Ev a dily dýrnbed o cangóyl cóyr y can y dystain i abóydaó ei adar ac i góneutur ei góely. Ni dily talu ariant y pengóastráóed; canys y brenin a'i gwasanaeta, yn trile: pan elygo ei hebaóg, daly ei marc; sev mal y dily daly ei marc, tra discyno, a pan escyno, daly ei góartavyl, a daly ei marc pan éi i'ó agen edyl. Ev a dily calódnau yr aniveiliaid à lader yn y cegin, a'r yscyvaint, i porti ei hebogau. Ev a dily davad hesb, neu pedair ceiniaóg y can bileiniaid y brenin. Ungóait yn y blóydyn y dily cyle ar y bileiniaid. Ev a dily traian diróy yr hebogydion, ac amgobyrr eu merced. Ev a dily croen hyd yn hydrev, a'r góáantóyn croen eóig i góneutur menyg i argóain ei hebaóg, ac i góneutur tavlhualau. Ev a dily ei anrydedu o tair anreg y dyd y lado ei hebaóg un o tri aderyn: ai bónn, ai garan, ai crytyr. Ev a dily mantel yr brenin y marcoco yn y tair góyl arpenig. Ei naóed yó hyd ar y brenines. Ereil a dygóed panyó hyd y le díóedav yd elygo ei hebaóg ar ederyn. Ev a dily yr hóyed-igion, ac ev a dily nytod yr hebogau a'r lamystenod à bo yn daiar y brenin. Or pan doto ei hebaóg yn mud ynyó tyno alan ni dily ateb neb, namyn un o'r cydsóydogion. Ei saráed yó cóebuó a cóeugaint ariant, can eu hardercavael. Ei góert yó cóebuó a cóeugeinbuó, can eu hardercavael.

Pnmmed yó yr ygnad lóys. Ev a dily ei tír yn ryd, a'i lieingóisg y can y brenines, a'i bretyngóisg y can y brenin. Ei le yó i am y tán a'r brenin, yn nesav i'r efeiriad teulu. Ei letý yó ystavel y brenin, yr hou y bo yn cysgu yndi; a'i clustaóg y can y brenines, a lenliain, a'r gopenyd yr eisted y brenin arno y dyd a tano yntau y nós. Ereil a dygóed na dily ev ei letý o'r neuad. Ei marc a dily bod róg mare y brenin a'r pared, a'i dóyran ido o'r ebran. Ev a dily taólbórd o ascórn mormil y can y brenines, ac aral y can y bard teulu; a'r overtlysau hyny ni dily ev nac eu góertu nac eu rodi tra bo byó. Ev a dily ran góyr y cyd a'r sóydgóyr. Ev a dily y can y pengóastráóed dígóalu ei marc o'r hoel cyntav hyd y díóedav, a'i ystarnu a'i dóyn ido i escynu arno pan marcoco. Ev a dily can y portaóyr agori y port maóyr ido yn dybod i'r lóys, ac i myned i meón ac alan; ac nas elygo byt yr óiced nac yn myned nac yn dybod. Ev a dily ran góyr o ariant y góastrodion. Ev a dily o'r anrait à gónel y teulu yn gorgólad, góedi del i'r brenin ei traian, yr eidion à deóiso. Ev a dily am pob dadlau tír a daiar pedair ar ugaint y rygto a'r ygnaid, a dóyran ido ev. Ev a dily barnu ar y lys, ac ar y teulu, ac à pertyno arnynt. Ev a dily lamysten cyvróys neu hóyedig hebaóg y can y penhebogyd. Ev y syd trydyd anhebcor ar-clóyd. Ev a dily pedair ar ugaint y can pob ynad à provo ev. Ac yn y le y bo yn cydbarnu braóed y cyd ag ynaid ereil, ev a dily ran dengóyr. Ei naóed yó hyd ar y brenines. Póypynag à cyrcó naóed ato ev, ev a ceif naóed o'r pan decreuo dospart y dadleu cyntav yny darfo y díóedav yn y dyd hónnó. O derbyd i dyn ymgóystlaó ag ynad lóys, neu ag aral, o geil y dyn hónnó provi bod yn cam y braóed à barnóys yr ynad, coled yr ynad ei tavaóed, neu yntau ai pryno y can y brenin er ei góert cyvrait. Os yntau a gorbyd, talad ido ei saráed: sev yó ei saráed cóebuó a cóeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei góert yó cóebuó a cóeugeinbuó, can ei ardercavael.

Cóced y can y pengóastráóed. Ev a dily ei tír yn ryd, a'i lieingóisg y can y brenines, a'i bretyngóisg y can y brenin, a'i marc presóyl. Ei le yó i am y celvi a'r brenin. Ei letý yó y tý nesav i'r yscubaóyr, órt dilyu o hano ev ránu yr ebran. Ev a dily dóyran o'r ebran yó marc ev. Ev a dily pedair ceiniaóg am pob marc a rodo y brenin, eityr i tri dyn: sev yó y rai hyny, yr escob, a'r penhebogyd, a'r croesau: sev acaóys nas dily y can yr escob, órt ei be-

yn periglaŕ i'r brenin, a cybodi raddo, ac eisted yn ei ol, a daly ei leŕys tra ymolco: sev acaŕs nas dily i'r penhebogyd, ŕrt dilyu o'r brenin ei gŕasanaet ev, o'r tri acaŕs y dygŕedir nas dily y brenin: nis dily i'r croesan; sev acaŕs nas dily, canys ev a dily rŕymaŕ y cebystyr am ei ceiliau, yr un à bo yn pen y marc à roder ido, tra el o'r lŕs. Ac o'r acŕyision hyny ni dilyant talu ariant y gŕastrodion. Ev a'r gŕastrodion a dilyant yr ebolion hyd yn dŕyblŕyd o traian y brenin o'r anrait. Ev a dily capanau gŕlaŕ y brenin, a'i hen cyvrŕyau liŕ eu pren, a'i hen frŕynau dyls, a'i hen yspardunau dyls i ymdŕyn arvau y brenin. Ev a dily croen ŕc y gauav, a croen buŕc yr hav. Ni dily neb dim o'r gŕadaŕd, namyn y pengŕastraŕd. Ev a dily dyrnbed y rŕg lyn a gŕadaŕd; a crŕyn i gŕneutur cebystrau. Ev a dily coesau y gŕarteg à lader yn y cegin. Ei naŕd yŕ hyd y paraŕ talym y marc cyntav. Ev a dily traian dirŕy y gŕastrodion, ac eu camlŕrŕ, ac angobyr eu merced. Ev a dily cornaid lyn y can y brenin, ac aral y can y brenines, ac aral y can y dystain: a'r rai hyny a dilyant bod ar ei ancŕyn, a saig o bŕyd. Ei saræd yŕ cŕebuŕ a cŕeugaint o ariant. Ei gŕert yŕ cŕebuŕ a cŕeugeinbuŕ, can ei ardercavael: a'i saræd a ardercevir.

Seitmed yŕ gŕas ystavel. Ev a dily ei tir yn ryd, a'i marc presŕyl; a'i lieingŕisg y can y brenines, a'i bretyngŕisg y can y brenin. Ev a dily bod ei lety yn ystavel y brenin. Ev a dily cadŕ y ystavel, a gŕneutur gŕely y brenin, a gŕneutur negesau y rŕg y neuad a'r ystavel. Ev a dily ran o ariant y cŕynnos. Ev a dily hen ddilad gŕely y brenin. Ev a dily bŕyta yn yr ystavel. Ev a dily gŕalaŕ ar y brenin, eityr y teirgŕyl arpenig. Ei naŕd yŕ o'r pan el un i ceisiaŕ baic gŕelt a tan y brenin, a gŕneutur ei gŕely, a tanu y dilad arno, yny tyno tranœt, dŕyn y dyn heb erlid heb ragod. Ev piau cadŕ tŕysaŕr y brenin, ei fiolau, a'i cyrn, a'i modŕyau, a cerydu ido à colo. Ei saræd yŕ cŕebuŕ a cŕeugaint o ariant. Ei gŕert yŕ cŕebuŕ a cŕeugeinbuŕ, can ei ardercavael.

Wytmed yŕ bard teulu. Ev a dily ei tir yn ryd, a'i marc presŕyl; a'i lieingŕisg y can y brenines, a'i bretyngŕisg y can y brenin. Ev a dily eisted yn nesav i'r penteulu yn y teirgŕyl ŕrt rodi ei telyn yn ei laŕ. Ev a dily dilad y dystain yn y teirgŕyl. Pan myner canu cerd, y bard cadeiriaŕg a decreu; a'r canu cyntav o Duŕ, a'r ail o'r brenin pieufo y lŕs: neu oni byd ido ev à caner, caned o brenin aral. Gŕedi

y bard cadeiriaŕg y bard teulu piau canu tri canu o cerd amœn. O derbyd i'r brenines mynu cerd, aed y bard teulu i canu idi cerd yn dimesur: a hyny yn isel, mal nad avlouydo y neuad canto. Ev a dily buŕc neu ŕc o'r anrait a gŕnel y teulu yn gŕgŕlad, gŕedi yd el i'r brenin y traian. Yntau a dily pan ræœnt yr anrait canu Unpeniaet Prydyn. Ev a dily i'r brenin taŕlŕrd o mormil, a modŕy i'r brenines. Ei lety y cyd a'r pŕenteulu. Ei naŕd yŕ hyd ar y penteulu. Yn y cerdo y cyd à beird ereil, ev a dily ran deugŕ. Ei saræd yŕ cŕebuŕ a cŕeugaint o ariant. Ei gŕert yŕ cŕebuŕ a cŕeugeinbuŕ.

Naŕmed yŕ gosteggŕ. Ev a dily ei tir yn ryd, a'i marc presŕyl; a'i lieingŕisg y can y brenines, a'i bretyngŕisg y can y brenin; Ev a dily ran gŕr y can y sŕydgŕy. Ev a dily pedair ceiniaŕg o pob buŕc a del yn dirŕy o'r à pertyno ar y lŕs. Ev a dily medu bŕyd a lyn atan y dystain. Ev a dily gŕasanaetu, a gostegu, a taraŕ y post, uc pen yr efeiriad. Ev a dily seŕyl yn gŕasanaet y brenin yn ei absen. Ev a dily triugaint y can pob maer bisŕail, pan doter yn maer. Ev a dily or pan dioter y maer yny doter aral, gŕarcadŕ y lŕs. Ev a dily syniaŕ ŕrt y doterŕyn, ac ŕrt da brenin yn y lŕs, o'r pan el yr un à bo yndi yny del aral idi. Ev a dily cyndulaŕ tŕg y brenin. Ei lety yŕ y cyd a'r dystain. Ei naŕd yŕ o'r gosteg cyntav hyd y diŕedav, dŕyn y dyn à gŕnel y cam. Ei saræd yŕ cŕebuŕ a cŕeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gŕert yŕ cŕebuŕ a cŕeugeinbuŕ, can ei ardercavael unŕait.

Degmed yŕ y pencynyd. Ev a dily ei tir yn ryd, a'i marc presŕyl; a'i lieingŕisg y can y brenines, a'i bretyngŕisg y can y brenin. Ei le yn y lŕs i am y celvi a'r efeiriad teulu, ac y cyd ag ev y cynydion. Ei lety yŕ yr ody. Ei ancŕyn yŕ tri cornaid lyn a saig: un o'r corneidiau lyn y can y brenin, ac aral y can y brenines, a'r trydyd y can y penteulu. Ev a dily dirŕy y cynydion, ac angobyr eu merced. Ev a dily pedair ar ugain y can pob un yd estyner sŕyd ido. Ev a dily o'r nadolig hyd mis cŕevraŕr bod y cyd a'r brenin pan myno; ac o ŕytnos o mis cŕevraŕr ev a dily cymeryd ei cŕn a'i cyrn, a'i cynlyvanau, a a myned i hely eŕiged. A'i corn œd yn bueilyn; a'i gŕert yŕ punt. Ac o hyny hyd gŕyl Ieuan hanner hav hely eŕiged: ac yn hyny o yspaid ni dily ev gŕneutur iaŕn i neb o'r haŕl à bo arno, onid i un o'i cydsŕydgion. Rai a dygŕed na dily ev tygu namyn iŕ corn a'i cynlyvanau. Ev

a dily croen ſc y gauav, i gŵneutur cynlyvanau; a croen buſc yr hav, i gŵneutur cŵaranau. Tranoet gŵedi gŵyl Ieuan hanner hav y dily myned i hely ceirŵ. Ac oni cefir cyn ei cyvodi i ar ei gŵely a gŵisgaf ei cŵaranau, ni dily gŵneutur iaŵn i neb, o'r haŵl à gomyner ido. Ac yn hyny o yspaid hyd calangauav y dily bod deudeg golŵyt cyvreitiaŵl yn yr hydod: ac 6rt hyny yd helyr hyd calangauav; a naŵmeddyd calangauav y mae iaŵn ido myned i hely moc coed; ac o hyny y dily bod yn eu hely hyd calan mis tacgŵed: ac y cyhyd à hyny o amser ni dily ev ateb i neb onid i un o'r cydŵydogion. Ac o hyny hyd calan mis tacgŵed yd helyr moc coed; a calun mis tacgŵed y dily ev ràn u y crŵyn, a talu i paŵb o'r cydŵydogion, o'r rai à dilyo ran ido; ac yna ateb; a gŵedi hyny ràn u y crŵyn yn deupart a traian; a'r deupart i'r cynydion, a'r traian i'r brenin; o deupart y cynydion, dŵyran i cynyd gelei, ac un i cynyd milci: ar y pencynyd a dily dŵyran y can y cynydion gelcŵn, a dŵyran y can cynydion milcŵn; ac o traian y brenin o'r crŵyn ev a dily traian: ac ev y syd trydydyn à dily traianu a'r brenin. Ac gŵedi hyny y pencynyd a dily dagos y cŵn a'r cyrn a'r cynlyvanau i'r brenin; a gŵedi as dagoso, myned i cymeryd cylc ar bilieiniaid y brenin; ac o hyny hyd nadolig bynt ar eu cylc; ac erpyn y nadolig deuent ar y brenin, eu braint ac eu le yn y lŵs. Un gŵert yŵ cŵn y pencynyd à cŵn y brenin. Pŵypynag à bo pet y rygto a'r brenin, na'r pencynyd nac aral bo hŵnŵ, a dily ràn u, a'r brenin deŵis. Naŵd y pencynyd yŵ dŵyn y dyn à gŵnel y cam hyd yny bo abraid clyŵed lev ei corn. Ei saràed yŵ cŵebuŵ a cŵengaint o ariant, dan ei ardercavael unŵgait. Ei gŵert yŵ cŵebuŵ a cŵeugeinbuŵ, can ei ardercavael unŵgait.

Unmedardeg yŵ medyd. Ev a dily ei tŵr yn ryd; a'i marc presŵyl; a'i lieingŵisg y can y brenines, a'i bretynŵisg y can y brenin yn y teirgŵyl arpenig. Ni dily ev le dedvaŵl yn y lŵs. Yn y neuad ei lety y cyd a'r dystain. Ei naŵd yŵ o'r pan decreuo gŵneutur cerŵyn med yny rŵymo ei hŵyl am ei pen, dŵyn y dyn à gŵnel y cam. Ev a dily yr hŵyl à bo ar y cerŵyn, neu pedair ceiniaŵg; a hyny yn deŵis y neb pienŵo y gŵled. Ev a dily traian y cŵyr, neu pedair ceiniaŵg yn ei le, y can y dystain, neu arcenad à talo pedair ceiniaŵg. Cŵyr y gŵled y mal hyn y rênir; y traian i'r medyd gysevin, a'r deupart yn tri traian; y traian i'r ystavel, a'r deupart i'r neuad. Ei saràed yŵ cŵebuŵ a cŵengaint

ariant, can ei ardercavael unŵgait. Ei gŵert yŵ cŵebuŵ a cŵeugeinbuŵ, can ei ardercavael.

Deudegmed yŵ y medyg. Ev a dily ei tŵr yn ryd, a'i marc presŵyl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ei le yn y neuad yn fon y post à bo y cyd a'r celvi y bo y brenin yn eisted yn ei efnyl. Ei lety y cyd a'r penteulu. Ei naŵd yŵ o'r pan arco y brenin ido myned 6rt dyn arcoledig, nac yn y lŵs y bo nac eityr y lŵs, yny del i 6rto, dŵyn y dyn à gŵnel y cam. Ev a dily medyginiaet ràd i'r à bo yn y lŵs, ac i'r penteulu, eityr eu gŵaeddilad: onid un o'r tri perygl; sev yŵ y rai hyny, dyrnaŵd yn pen hyd yr emenyd, a dyrnaŵd yn corŵ hyd yr ymyscar, a tori un o'r pedŵar post; am pob un o'r tri perygl hyny y dily y medyg naŵ ugaint a'i bŵyd, neu punt heb ei bŵyd, a hevyd ei gŵaeddilad. Y medyg a dily yny doto goret pedair ar ugaint. Medyginiaet rudeli deudeg ceiniaŵg; 'medyginiaet lysiau' 6yt ceiniaŵg. Gŵert padel medyg ceiniaŵg. Medyg a dily cymryd tylgŵed y can cenedyl yr arcoledig, o byd marŵ o'r medyginiaet à gŵnel ev; ac onis cymer ev, gŵrtebed tros y gŵeitred. Ev a dily nad el o'r lŵs yn gŵastad, onid can caniad y brenin. Ei saràed yŵ cŵebuŵ a cŵeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gŵert yŵ cŵebuŵ a cŵeugeinbuŵ.

Trydydardeg yŵ y truliaid. Ev a dily ei tŵr yn ryd; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin, a'i marc presŵyl. Ev a dily ran o ariant y cŵynnos. Ev a dily gŵarcadŵ y medcel, a canto y fiolau. Ev a dily yr hŵyl à bo ar y cerŵyn med, neu pedair ceiniaŵg, a hyny yn deŵis percen y gŵled. Ev a dily gŵiraŵd o pob gŵled y bo med arnei. Ev a dily truliaŵ y lyn a rodi i paŵb cymaint a'u cilyd. Ev a dily digŵalu y medcel, ac à bo yndi. Mesur gŵiraŵd cyvreitiaŵl yŵ lonaid y lestri y gŵalovier yndynt, o cŵryv, ac eu hanner o bragaŵd, ac eu traian o med. Ev a dily bŵyta y cyd a'r sŵydgŵyr. Ei lety yŵ y cyd a'r dystain. Ei naŵd yŵ o'r pan decreuo lestyr yn lyn yny darŵo y cymedac y nos hŵno, dŵyn y dyn à gŵnel y cam. Ev a dily ei goleuad yn dimesur y can y dystain, 6rt ei gŵasanaet. Ei saràed yŵ cŵebuŵ a cŵengaint ariant can ei ardercavael. Ei gŵert yw cŵebuŵ a cŵeugeinbuŵ, can ei ardercavael.

Pedŵerydardeg yŵ y drysaŵr. Ev a dily ei tŵr yn ryd, a'i marc presŵyl, a'i bretyn y can y brenin, a'i liain y can y brenines. Ev a dily ran o ariant y cŵynnos. Ev a dily gŵiraŵd cyvreitiaŵl. Ev a dily argŵain

pob neges or à dygôeter ôrto, o'r port hyd y neuad, neu hyd yn le aral y bo y brenin. Ev a dyly dilad y bard teulu yn y teirgôyl arpenig. Ev a dyly ei lety y cyd a'r portaër. Ev a dyly bôyta y cyd a'r sôydgôyr. Ev a dyly adnabod sôydogion y lÿs, ac nas attallo yr un onadynt yn y port; ac os etteil, taled camlêrê i'r brenin; ac os un byd o'r pensôydogion, taled ido ei gôynebgôert; os un byd o'r leil, pedair ceiniaëg. Ei sarâed yê cêebuê y dyn à gônêl y cam hyd ar y portaër; ac a dyly ei cadê ev nny el y penteu lu trôy y port; ac yntau hyd yn diocel. Ev a dyly cornaid lyn y can y dystain, a saig; a hyny yn ei ancôyn. Ev a dyly rôydâu y ford i'r brenin a'i byrlysc; a pa dyn pynag à taraôo i ar y ford hyd ei braic a'i byrlysc, cyd gomyno iaôn ido ni dyly ei cafael. Ev a dyly, oedi bôyta, gyru à bo iaôn ei yru o'r neuad. Ev a dyly, y cyd a'r sôydgôyr, ran a ariant y crôyn. Ni dyly eisted yn y neuad, namyn ar tal ei deuglin i gônêutur negesau ôrt y brenin. Ei sarâed yê cêebuê a cêeugaint ariant. Ei gôert yê cêebuê a cêeugeinbuê.

Pymtegmed yê côg. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; y can y brenines ei liain, y can y brenin ei bretyn. Ev a dyly cyvannedu y cegin; ac à dyly cafael ei reidiâu y can y dystain a'r maer bisgail. Ev a dyly crôyn y manscrubyl ol or a del i'r cegin à crôyn amtanadynt: sev mal y dyly; y traian ido ev, a'r deufart i'r dystain. Ev a dyly decreu pob anreg or a ar-tympero ev. Ev a dyly y dihynion a'r gôêr. Ev a dyly dybod à'r anreg diêedav a'i gosaêd rac bron y brenin: ac yna y dyly y brenin ei anregu ev o bôyd a diaêd. Ei naêd yê o'r pan decreuo cygôeiriaê yr anreg cyntav nny dyco y diêedav rac bron y brenin, dôyn y dyn à gônêl y cam. Y dystain a dyly ei digôalu o hol lysieuêd, i am pypyr a lysieuod ereil. Ev a dyly bôyta cyd à'r sôydgôyr. Ei lety y cyd à'r dystain. Ev a dyly ran o ariant y côynnos. Ei sarâed yê cêebuê a cêeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gôert yê cêebuê a cêeugeinbuê.

Unmed ar pymteg y cangôylid. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc presôyl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dyly ran o ariant y côynnos. Ev a dyly daly cangôyl rac bron y brenin i am y dysgyl ag ev, tra bo yn bôyta: y briôbara a'r divynion à el tros y dysgyl, ev a'u dyly. Ev a dyly dÿrnbed o'r cangôyl à bo yn ei laê. Ev a dyly ennyu y cangôylau yn y lÿs, ac à tyno à'i danted o

penau y cangôylau yn y lÿs a dyly. Ev a dyly à gôedilio o'r cangôylau, pan el y brenin yn ei ystavel. Ev a dyly y can y dystain ei traul yn dimesur o cangôylau. Ei naêd yê dôyn y dyn à gônêl y cam, heb erld heb ragod, o'r pan ennyner y cangôyl cyntav nny difoder y diêedáv. Pan el y brenin i'r ystavel, ev a dyly myned à cangôyl canto o'i blaen. Ev a dyly bôyta y cyd à'r sôydgôyr. Ei lety yê y cyd à'r dystain. Ei sarâed yê cêebuê a cêeugaint o ariant, can ei ardercavael. Ei gôert yê cêebuê a cêeugeinbuê, can ei ardercavael.

UCOD y traetôyd o brait a dylved yr un sôydaêg ar pymteg à pertyn ar y brenin; yma y decreuôn ni traetu o'r gyt à pertyn ar y brenines.

CYNTAV yê onadynt y dystain. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyngôisg y can y brenin. Ev a dyly medu bôyd a lyn yr ystavel. Ev a dyly gôasanaetu ar y brenines ar bôyd a lyn. Ev a dyly traian dirôy sôydgôyr y brenines. Ei lety yê cyd à dystain y brenin. Ni dyly eisted yn yr ystavel, namyn gôasanaetu o'r ystavel hyd y cegin. Ei naêd yê dôyn y dyn à gônêl y cam hyd ar dystain y brenin, ac yntau hyd y diocel. Ev a dyly traian y can sôydgôyr y brenin y rygto a'i cydymteition, a dôyran ido ev. Ev a dyly pedair ceiniaëg o ariant y côynnos, y rygto a'r cogau, a'r dôyran ido ev. Ev a dyly ei hol raid y can dystain y brenin, yn dimesur. Ei sarâed yê cêebuê a cêeugaint ariant. Ei gôert yê cêebuê a cêeugeinbuê, can ei ardercavael.

Ail yê ei hefeiriad. Ev a dyly ei tîr yn ryd, ei marc; a'i liain, a'i bretyn, y can y brenines a'r brenin. Ev a dyly traian degôin y brenines, ac à pertyn ar hyd ystavel. Ev a dyly pedair ceiniaëg o pob insail agored à rodo y brenines. Ev a dyly ofrom paêb à pertyno atei hi. Ev a dyly dilad y brenines ei hun y penytio yndo erpyn y pasc. Ev a dyly bendigaê à del o bôyd a lyn i'r ystavel. Ei lety y cyd ag efeiriad y brenin yn tÿ y cloeyd. Ei naêd yê hyd yr eglôys nesav. Ei sarâed herôyd braêd sened. Ei gôert herôyd brait ei cenedyl: ac ymely pob gradgêr.

Trydyd yê ei pengôastraêd. Ev a dyly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyngôisg y can y brenin. Ev a dyly pedair ceiniaëg o pob marc à rodo y brenines; yntau a dyly rodi cebystyr can pob un. Ei lety y cyd à pengôastraêd y brenin. Ei naêd yê hyd ar pengôastraêd y brenin. Ereil a dygôed panyê hyd tra parâo redeg y marc cyntav i'r

brenines, d6yn y dyn à g6nel y cam. Ev a dylly traian yr ebolion, hyd yn d6yl6yd, o'r anrait, a'r deupart i peng6astra6d y brenin. Ei saræed yw c6ebu6 a c6eugaint o ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

Ped6eryd y6 ei g6as ystavel. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i marc; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dylly ran o ariant y c6ynnos. Ev a dylly g6neurur negesau y r6g yr ystavel a'r neuad. Ev a dylly g6asanaetu ar y brenines, eityr y teirg6yl arpenig, ar b6yd a lyn. Ev a dylly cad6 cloau cofrys y brenines, a dig6alu yr ystavel, a g6neurur y g6ely. Ei lety y6 ystavel y brenines; a'i g6ely yn y ceuty, 6rt bod yn para6d i g6neurur negesau y brenines. Un na6d y6, ac un saræed, ac un g6ert, à g6as ystavel y brenin.

Pummed y6 ei la6mor6yn. Hi a dylly ei marc pres6yl, a hendilad y brenines, a'i hen crysau, a'i hen lenlieiniau, a'i hen fr6ynau, a'i hen esgidiau. Hi a dylly ran o ariant y c6ynnos. Ei na6d y6 o'r pan tano y dilad ar y g6ely yny6 tyno tranoet. Ei g6ely yn yr ystavel, mal y cly6o y gair leiaf à dyg6eto y brenines.

C6eced y6 ei drysa6r. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dylly d6yn y g6ira6d pan bo med. Ni dylly ev eiste yn yr ystavel, namyn g6asanaetu o'i sevyf. Ev a dylly ran o ariant y c6ynnos. Ei lety y cyd à drysa6r y brenin yn t6 y porta6r. Un na6d y6 à drysa6r y brenin. Ei saræed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Seitmed y6 ei cog. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dylly ei dig6alu o'r dystain, o'i cyvreidiau yn y cegin. Ev a dylly decreu pob ferym or à cyg6eirio ev. Ei na6d y6 un na6d à cog y brenin. Ei lety y cyd à dystain y brenin. Ei saræed y6 c6ebu6 a c6eugaint o ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Wytmed y6 ei cang6yllyd. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i marc pres6yl; a'i liain y can y brenines, a'i bretyn y can y brenin. Ev a dylly ran o ariant y c6ynnos. Ev a dylly dyrnbed o pob cang6yl à dalio yn ei d6rn. Ev a dylly pen y cang6ylau à tyno à'i danted. Ev a dylly g6edil y cang6ylau ol. Ev a dylly y bri6bara a'r bri6d6ynion à el tros dysgyl y brenines. Un na6d, ac un lety, ac un saræed, ac un g6ert, à cang6yllyd y brenin.

UCOV rytraetasam ni o'r ped6ar s6yda6g ar ugain à pertyn ar y l6s; yman y traet6n ni o'r s6ydogion armer a deva6d à byd yn l6s.

CYNTAV y6 o'r rai hyny, g6astra6d av6yn, yr ail y6 troedia6g, y trydyd maer bis6ail, ped6eryd rigyl, pummed porta6r, c6eced g6ylg6r, seitmed cynnutai, 6ytmed poburies, na6med gov l6s, degmed pen-cerd.

Cyntav y6 g6astra6d av6yn. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i marc, a'i dilad. Ev a dylly capanau g6la6 y brenin y marcoco yndyut, a'i hen fr6ynau, a'i hen hosanau, a'i hen yspardunau, a'i hencyvr6yau eurcalc, a'i hol ystarnau. Ev a dylly bod yn pobleyn ei absen tros y peng6astra6d. Ev a dylly daly g6artavyl y brenin, pan escyno a pan discyno, a d6yn ei marc i'6 lety, a tranoet ei d6yn ido. Ev a dylly cerded yn cyvaga6s i'r brenin, 6rt ei g6asanaetu pan bo raid. Ev a dylly cyvr6yau6 marc yr ynad l6s, a'i d6yn ido 6rt escynu arno: yntau piau barnu ei braint a'i dyllyed yn rad. Ei na6d y6 o'r pan decreu y gov l6s g6neurur pedair pedol ac eu t6 hoelion, ac ido yntau eu dod i tan marc y brenin, d6yn y dyn à g6nel y cam. Ei saræed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Yr ail y6 troedia6g. Ev a dylly ei tîr yn ryd, a'i liain, a'i bretyn, a'i marc pres6yl. A'r s6yda6g h6no a da6 o braint tîr ido. Ev a dylly daly traed y brenin yn ei arfed, o'r pan decreu eisted yn cymedac nuy el i cysgu: ac a dylly cosi y brenin; ac yn cyhyd à hyny o yspaid ev a dylly g6ylia6 y brenin rac pob g6al. Ei na6d y6 o'r pan doto y brenin ei traed yn ei arfed nuy el i'6 ystavel, d6yn y dyn. Ev a dylly b6yta ar un dysgyl à'r brenin, à'i cevyn ar y tân. Ei saræed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael.

Trydyd y6 maer bis6ail. Ev a dylly g6arcad6 y l6s g6edi yr ysty6art l6s yn penav. Ev a dylly cymryd à rodo y maer a'r cycela6r ato o da, a daly y l6s. Ev piau peri yr àr, a hol reidiau y l6s. Ev a dylly dir6y a caml6r6 y maertrev. Ev a dylly ebedi6 g6yr y maertrev, ac amgobyf eu merced. Yn y bo dadleu r6g deug6r o'r maertrev am tîr, ev a dylly pedair ar ugaint; neu am ymlad, neu am ledrad. Ev a dylly tygu tros tîr y l6s. Ev a dylly triugaint o pob carcara6r or à el yn ei geol. Ev a dylly g6estmæau ar g6yr y maertrev. Y g6arteg à bo yn ei g6arcad6 ev teirnos cyn eu lad evo piau eu cr6yn.

Ni dylu neb erbyn gŵarteg y maer bisgail namyn ev chun, na'r brenin à bo yn y lŷs nac ev ni bo. Ei naôd yô dôyn dyn tros tervyn tîr y lŷs. Ei lety yô y bôydy. Ei sarâed yô cêbuô a cêugaint ariant. Ei gôert yô cêbuô a cêugeinbuô, can ei ardercavael.

Pedôeryd yô y rigyl. Ev a dylu ei tîr yn ryd; a pan bo y brenin yn y lŷs, ev a dylu bôyt saig. Ev a dylu sevyll y rôg y deupost à gôialen yn ei laô, rac losgi y tŷ tra bo y brenin yn bôyta ac yved y cyd a'r sôydgôyr; ac ni dylu eisted tra bo y brenin yn y neuad. Ni dylu taraw y post y part y bo y brenin. Ev a dylu lonaid y lestri y gôalovier yndynt y côryv, ac eu hanner o bragaôd, ac eu traian o med; ac a dylu coesau ycaïn a gŵarteg a cafer o'i cyhud ev cyvuôc a'u ufarnau; a naômeddyd calangauav, pais, a crys, a laôdyr, heb tenliv.

Yhyd y dylu ei dilad à côlym ei laôdyr. Calangauav y dylu cafael capan, a calan maôrt neu cêvraôr mantel. Y rigyl a ran rog y brenin a'r maer a'r cycelaôr. Ev a dylu o'r marôty cig bôlc, a'r emenyn bôlc, a'r maen isav i'r breuan, a'r lyn glâs, a'r gôanav isav o'r fôd, a'r ieir, a'r catan, a'r bôyal a'r talar, o byd yn y daiar, ac oni byd talar, yr eirionynau. O pob tŷ yd el ar neges y brenin, tort a'i lienlyn. Tair cyvelin yn hyd ei gôaeô; dôy tra ei cevyn, ac un raedo. O'r anrait à dycer eityr y gôlâd, ev a dylu tarô, neu anivel nid el a tan gôed, neu cynblit. Pan bo marw rigyl y brenin, ev a dylu cafael ei da ol. O serêir y rigyl yn ei eiste, tra gôneler y dadlau, ni dylu cafael namyn gograid ceire a plisgyn ôy. Ei sarâed, yô, herôyd, cymaint à sarâed y neb pieufo y tîr y sarâer arno; y med ereil, tair buô a triugaint ariant. Ei gôert, teirbuô a triugeinbuô.

Pummed yô y portaôr. Ev a dylu ei tîr yn ryd, a'i tŷ o neu y port. Ev a dylu ei ymport o'r lŷs yn gôastad, a saig pan bo y brenin. Ev a dylu o pob anreg a el trôy y port dyrnbed. Ev a dylu o pob pôn cynnud à el trôy y port, yscryen à tyno yn dilestair i'r marc, à'i laô ar y port. Ev a dylu pedair ceiniaôg y can pob carcaraôr y cauer y port arno. Ev a dylu tynu erbyn yr aniveiliaid à lader yn y lŷs, yntau a dylu ceiniaôg o pob un onadant hôy. Ev a dylu o'r anrait o moc a del trôy y port hêc à alo ev erpyn ei gôryc ei dercavael à'i un laô nny bo cyvuôc ei traed à tal ei deuglin; a lodyn côta a del i'r port ev pieubyd. Ev a dylu bod yn rigyl ar y maertrev. Ev a dylu pedair ceiniaôg o pob amgobyrr à del o honei. Ev a dylu gôysiaô gôyr y

maertrev i'r gôait. Ev a dylu o pob dirôy a camlôrô à dycer y arnadynt gobyr. Ev a dylu negesan yn ryd yn y lŷs; ac a dylu cadit y caôs à popo. Ev a dylu arlôyaô y lŷs y am peri gôelta, a peri cynneu y tân. Ei naôd yô cadôy dyn à gôndl y cam nny del y penteulu i'ô lety trôy y port, a'r hyd y diocel. Ei sarâed yô cêbuô a cêugaint ariant. Ei gôert yô cêbuô a cêugeinbuô.

Côced yô y gôylgôr. Ev a dylu ei tîr yn ryd, a'i bôyd presôyl, a'i arcenad, a tort a'i heulyn yn borebôyd. Ni dylu gôyliaô namyn o'r pan eler i cysgu hyd y dyd; yntau a dylu cysgu y dyd; ac na gônel dim namyn ar ei gôbyr. Rai a dygôed y dylu lygaid yr aniveiliaid à lader yn y lŷs; ac a dylu ei dilad, y an capan a hosanau. O cêfir ev yn cysgu yn yr amser y dylu gôyliaô, cyd maeder ni digôygir ido: ac oni meidir a'i cafael yn cysgu, taled camlôrô i'r brenin. Ei naôd yô o'r pan decreuo ev canu ei corn, pan el i gôyliaô nny agorer y port traoet. Ei sarâed yô cêbuô a cêugaint ariant. Ei gôert yô cêbuô a cêugeinbuô.

Seitmed yô y cynnutai. Ev a dylu ei tîr yn ryd, a'i bôyd presôyl, a'i saig pan bo y brenin, a'i arcenad. Ev a dylu à bo raid ôrt cynnuta yn y lŷs: ac o cyl yntau dim o hyny, ev a dylu ei talu. Ev a dylu cadô marc y cynnud, a cynnyd ebran ido peu-noet o'r lŷs, a marcogaet arno yn myned i'r coed: ac o cyl ev ar ei gôarcadô ev, ev a dylu ei talu. Ni dylu ev manylu y cynnud o'r ansaôd y doto ar y marc, gôedi y del atrev. Ev a dylu y gydvau yr yscrubyl à lader yn y lŷs: sev acaôs yô hyny ôrt ei escrynygu ar y cynnud a'i bôyeil ev. Ei naôd yô hyd y galo ev bôriaô à'i bôyal, neu à'i gôdyv. Ei sarâed yô cêbuô a cêugaint ariant. Ei gôert yô cêbuô a cêugeinbuô.

Wytmed yô y poburies. Hi a dylu ei bôyd o'r lŷs, a'i dilad, a'i saig, pan bo y brenin, a'i teisen diôed pobi o pob amryô blaôd à popo; a'i gôely yn y bôydy. Ni dylu cyvodi rac neb tra bo yn pobi. Ei naôd yô hyd y bôrio à'i cravel. Ei sarâed yô traian sarâed ei gôr; oni byd gôr, hanner sarâed ei braôd. Ei gôert yô, na hi à bo gôedô na hi na bo, hanner gôert ei braôd.

Naômed yô y gôv lŷs. Ev a dylu ei tîr yn ryd, a'i bôyd presôyl, a'i saig pan bo y brenin. Ev a dylu gôneuter reidiau y lŷs yn râd, eityr tripet: sev yô y rai hyny, gôartavyll, a cant calaôr, a cyl cêltyr; a tedyv, bôyal cynnud, a pen gôaeô; o pob

un o'r tripet hyny, ev a dylly tal i la6r. Ev a dylly i s6ydogion y lfs g6neutur eu reidiau yn r6d; 6yntau a dyllyant ei anregu ev am pob lavur. Ev pian amgobrau merced y govaint ereil. Ev a dylly y ceinion: sev y6 y ceinion, y g6ira6d cyntav a del i'r neuad. Ei le y6 yn y lfs yn tal y maig, yn emyl yr efeiriad teulu. Ei na6d y6 o'r pan decreuo ei g6ait y bore yny darfo y nos. Ei sar6ed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Degmed y6 y pencerd. Ev a dylly ei t6r yn ryd a'i le y6 ar neilla6 yr ynad lfs. Ev a dylly decreu o Du6, a'r ail o'r brenin pieufo y lfs, neu o aral. Ni dylly erci namyn pencerd, ac o'i cyd 6'i cydymteition, d6yran ido ev. Ev a dylly cafael can pob cerda6r, g6edi yd ymada6o 6'i dysg, pedair ar ugain. Ev a dylly pedair ceinia6g y can pob g6raig 6a cysgo g6yr centi cynt. Ev a dylly amgobyr merced y cerdorion ereil. Y cyd 6'r eillig y dylly cysgu. Ei na6d y6 o'r pan decreu canu yn y lfs hyd pan tervyno y canu di6edav. Ei sar6ed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant. Ei g6ert y6 c6ebu6 a c6eugeinbu6.

Unmedardeg yr oleuries. Hi a dylly ei b6yd o'r lfs, a'i saig pan bo y brenin, a'i dilad; ac a dylly y dyd y golco i'r brenines anreg y centi. Ei na6d hyd y b6rio 6'i golepren. Un sar6ed ac un g6ert y6 6'r poburies.

UCOV rytraetasam ni o'r s6ydogion 6a pertyn ar y lfs; a'r rai cyvreitia6l a'r rai armer; ac eu braint, ac eu dyllyed; yman y traet6n ni o petau ereil.

TRI anhebcor brenin y6, ei efeiriad 6rt bendiga6 ei b6yd a canu eferen, a'r ynad lfs 6rt dospart pob pet pedrus, a'i teulu 6rt ei negesau.

Tri anhebcor g6rda, ei telyn, a'i brycan, a'i cala6r.

Tri anhebcor taia6g, ei cavyn, a'i tr6yde6, a'i pentan

Tri pet ni dylly brenin eu cyvran, ei s6lt, a'i heba6g, a'i leidy.

Tri r6yd brenin, ei weirc, a'i moc a'i g6arteg: o cyl dyn anivel, a'i cafael yn plit aniveiliaid y brenin, ev a dylly pedair ceinia6g o pob un onadynt.

Tri r6yd g6rda, ei meirc, a'i g6arteg, a'i moc: yny cafo dyn anivel yn eu plit h6y, taled pedair ceinia6g.

Tair r6yd taia6g, ei moc, a'i g6arteg, a'i gauavty o calanmai hyd a6st: o ceif anivel ar cyveiliorn yndo, ev a dylly pedair ceinia6g.

Tri pet ni geil taia6g eu g6ertu, heb caniad ei arcl6yd, am6s, a m6l, a moc: ac os g6ert bid dir6ya6g, mal cynt; ac onys pryn ei arcl6yd, g6erted 6ev y ford y myno.

Tair celvydyd ni dylly m6b taia6g, heb caniad ei arcl6yd; a cyd as dysgo ev a dylly eu d6yn tracevyn; onyd yscol6ig 6edi cymero urdau: sev yw hyny yscoleicda6d, a govantaet, a bardoni.

Wyt pynmare brenin, m6r, difait, acana6g g6lad aral, leidy, m6r6 o anmab, mar6 yny cafo ebedi6, a cameylus y cafer dir6y, a caml6r6.

P6ypynag 6a dyg6eto gair ang6ar i'r brenin, taled caml6r6 deudyplyg ido.

Pa le pynag yd ymcafoynt yr efeiriad a'r dystain a'r ynad, yna y byd braint lfs.

Ni dylly y brenin myned 6'illu i gorg6lad namyn ung6ait pob bl6ydyn. Wyntau a dyllyant myned yn ei cyvoetau pan myno. Y brenin a dylly o pob bileintrev, dyn, a marc. a b6yal i g6neutur luestau; ac 6yntau ar ei cost ev.

Na6ty a dylly bileiniaid y brenin eu g6neutur ido: neuad, ystavel, b6ydy, ystabyll, cynorty, yscuba6r, odynd, trevyn becan, cerner.

Pob da heb percena6g ido, difait brenin.

Tri pet ni dylly y brenin eu ranu ag aral, aur ac ariant, a cyrn bual, a g6isg y bo 6rllys aur idi.

P6ypynag 6a g6nel cam i mameglwys, taled pedair punt ar deg; yr hanner i'r abad, o byd d6y6a6l lytyrg6r, a'r lal y r6g yr efeiriad a'r clas. O g6neir cam yn y myn6ent seitpunt yn dauhanner mal y leil. P6ypynag 6a g6nel cam i egl6ys aral, taled seitpunt; y nail hanner i'r efeiriad, a'r lal i'r person.

LYMA Y DECREU CYVREITIAU Y GWLAD.

CYNTAV y6 na6 tavodia6g. S6v y6 y rai hyny, arcl6yd y r6g ei deug6as, efeiriad y r6g ei deumynac, t6d y r6g ei deumab. O byd un o'r rai rydyg6edasam ni ucod ni myno doddi ei pen i tritavodia6g, a'r lal yn ei mynu, cyvrait a eirc ei doddi. Ped6eryd, ynad ar ei bra6d; o derbyd i dyn o'r d6yplaid y bu y cyvrait y rygtynt g6adu y bra6d, a'r lal yn ei hadev, gair y6 gair yr ynad yna ar ei bra6d. Pumed y6 mac ar ei meciaet, o derbyd ei adev; a'r nail yn dyg6edyd bod y meciaet ar pet ma6r, a'r lal ar pet bycan; can adev6yd y mac credad6y y6, pa ar y roed; a can y dyg6ed ev ni gelir ei g6adu. C6eced y6 rodiad ar ei rod; sev mal y mae; o derbyd i dyn

rodi pet, a deudyn yn dyggedyd: I mi y roed: Nac ev, heb y lal, I mi: gair y6 ei gair, pa dy6 y rodea. Seitmed y6 mor6yn ar ei mor6ynda6d: o derbyd i g6r d6yn mor6yn latlud, a g6edi yd el i'r difait â hi, a cyn bod aca6s ido â hi, a gomyn ido, pet à rodi ti imi am hyn? a rodi ohano ev pet idi hi; a g6edi hyny bod yn etivar canto ev, cyd as g6ato ev, os adev hi, gair y6 ei gair hi yna. Wytmed y6 bugail trevcord: o derbyd lad l6dyn i dyn o yscrubyl percenogion ereil, am hyny gair y6 gair y bugail, pa eidion a'i lada6d. Na6med y6 leidyf 6rt y crog ar ei cydladron: o derbyd ido ev dyggedyd bod dyn yn cydleidyf ag ev am y ledrad y dienydiir a'i cadarnâu ohano yr acau y aty6 ido, ac y mae yntau yn myned, gair y6 ei gair ev yna.

LYMA Y DECREU CYVREITHIAU Y GWRAGED.

O DERBYD i g6raig bod rodiaid idi, a tan ei hag6edi y dyly bod hyd yn pen y sait blyned, ac yscar onadynt, rãnent yn dau hanner pob pet à bo idynt. Y g6raig piau ranu, y g6r piau de6isa6. Y moc i'r g6r, a'r devaid i'r g6raig; oni byd namyn y nail onadynt, rãnu yn dau hanner; ac os devaid a geivyr a byd, y devaid i'r g6r, a'r geivyr i'r g6raig; oni byd namyn y nail, eu rãnu. O'r meibion, d6yran i'r tãd, ac un i'r mam; yr hynav a'r ieuav i'r tãd, a'r perved i'r mam. Y dotrevyn, mal hyn y renir: hol lestri y laet, eityr un payol, i'r g6raig yd â; yr hol dysglau, eityr un dysgyl, i'r g6raig yd â; a'r dau hyny i'r g6r yd â; y g6raig a dyly y cãr a iau i d6yn y dotrevyn o'r tÿ; y g6r a dyly hol lestri y lyn; y g6r a dyly y ridyl, a'r g6raig y gogyf mãn; y g6r a dyly y maen ucav i'r breuan, a'r g6raig yr isav; y dilad à bo arnadynt y g6raig piau; yr hyn à bo atanadynt y g6r piau yny g6reicão, a g6edi y g6reicão, el6g y dilad i'r g6raig; ac os g6raig aral a c6sg ar y dilad, taled ei g6ynebg6ert; y g6r piau y cala6r, a'r brycan, a gopenyd y tra6style, a'r c6ltyr, a'r b6yal cynnud, a'r taradyr, a'r pergig, a'r crymanau ol, eityr un cryman, a h6n6 i'r g6raig; y g6raig piau y padel, a'r tryped, a'r b6yal lydan, a'r g6dyv, a'r s6c, a'r lin aclan, a'r linad, a'r g6lan, a'r trytc6d ac à bo yndo, eityr aur neu ariant, a hyny o byd ei rãnu: sev y6 y trytc6d y la6c6d. O byd g6ëau, eu ranu; y pelënanu i'r meibion, o bydant; ac oni bydant, eu rãnu. Y g6r a dyly yr yscuba6r, ac à bo uc daiar ac is daiar o yd. Y g6r a dyly yr ieir ol, ac un cat, a'r leil i'r g6raig. Y b6yd mal hyn y renir; y g6raig piau y cïg yn ei heli, a'r

ca6s yn ei heli; a g6edi y crocer y g6r piau; y g6raig piau y lestri emenyn b6lc, a'r ca6s b6lc; y g6raig piau à galo ei d6yn o bla6d y r6g nert ei d6yla6 a'i deuglin o'r cel hyd y tÿ. Pob un onadynt piau ei dilad, eityr ea mentyl, a'r mentyl eu rãnu. Os y g6r a byd breintia6l, dagosed ei braint cyn ei ran; a g6edi y cafo ev ei braint, rãner, mal y dyg6edasam ni ucod. Eu dylyedion talent yn dau hanner. Os cyn y seitmed bl6ydyd yn yscarant, taler idi ei hag6edi, a'i harcyvrau, a'i co6yl. Os yn mor6yn y roder, yr hyn à bo ar ei carn o'r petau hyny a dyly. Ac os cyn y seitmed bl6ydyd yd geden hi ei g6r, c6byl o hyny a cyl, eityr ei co6yl a'i g6ynebg6ert am ei got6yn. Os y g6r yntau a byd clavyr, neu anadldre6edig, neu na galo ymrain; os o aca6s un o'r tri pet hyny y gedeu, hi a dyly cafael c6byl o'r eidi. Os o mar6 y g6ahanant, hi a dyly pob pet yn dauhanner, eityr yr f6d: ni dyly g6raig yn y byd cafael dim o'r f6d, onid g6raig p6ys. Ac os o mar6 a by6 yd yscarant, rãned y clãv a'i perigla6r y cyd ag ev, a de6ised yr iac. Ni dyly y clãv cymynu dim namyn daered i'r egl6ys a'r arcl6yd, a'i dylyedion: a cyd as cymyno, y mãb a geil tori ei cymyn: a h6n6 a gelbir mãb ang6ar. P6ypynag à toro cymyn; nid amcen ai daered, ai dylyedion, yscymyn byd. Os o by6 y g6ahanant, triced hi a'r eidi yn y tÿ hyd yn pen y na6diau a na6nos, a g6ybod ai cyvreitia6l y g6ahan; ac os ia6n y g6ahan, o pen y na6meddyd, aed; ei da hi o'r blaen, ac ar ol y ceinia6g di6edav, aed ehun.

Sarãed g6raig g6ria6g 6rt braint ei g6r; nid amcen, sarãed y g6r; cyn noi rodi i g6r 6rt braint sarãed ei bra6d: nid amcen, hanner sarãed ei bra6d. Ei galanas, na hi a bo g6riawg na hi ni bo, hanner galanas ei bra6d.

O myn g6r g6raig aral goedi yd yscaro à'r cyntav, ryd byd y cyntav. O derbyd i g6r yscar à g6raig. a mynu o h6no g6r aral, a bod yn etivar can y g6r cyntav ryyscarai à'i g6raig, a godi6es o hano hi à'r neiltroed yn y g6ely a'r lal eityr y g6ely, y g6r cyntav a dyly cafael y g6raig.

O derbyd i g6raig g6ria6g g6neutur cyvlavan dypryd; ai rodi cusan i g6r, ai gadael ei gobysia6 a'i hymrain, sarãed i'r g6r y6 hyny. Os ei hymrain a derbyd y sarãed h6no a dercevir, ar bod i hanner yn m6y; canys o cenedyl gelyniaet yd heny6. Os ei gobysia6 a derbyd, taler ido y sarãed h6no heb ei hardercavael. Os cusan, ni telir namyn deupart y sarãed, can nid g6eitred c6byl. Os g6adu à g6na y g6r ei cafael y

r6g ei deumord6yd, roded l6 degg6yr a deugaint, a'r g6raig l6 degg6raged a deugaint. Os g6adu ei gobysia6 à g6na y g6r, l6 ped6ar g6yr ar deg a ryd, a'r g6raig l6 pedair g6raged ar deg; a hyny oc eu ceraint. Os rodi cusan à g6ata, roded l6 seigt6yr, a'r g6raig l6 seigt6raged: a'r rain hyny oc eu cyvneseviaid, y am ei mam, a'i t6d, a'i brodyr, a'i c6ioryd.

P6ppynag à dyco mor6yn yn latlud, a cyn bod aca6s à hi, gomyn pet à roi ti imi a mein ni holi ohano ev y maint à r6ai, a hyny ar ei er6d; can ceisio ev g6edi hyny ei g6adu, os hi a'i gyr arno ev yn cyvreitia6l, yna y mae gair ei gair hi; canys dyg ev hyhi yn y le nad oed neitia6rg6yr.

O rodri mor6yn i g6r a'i cafael yng6raig, a'i dyodev o'r g6r yn ei g6ely hyd tranoet, ni geil ev d6yn dim o'i dyled hi: ys ev à g6na ev g6edi as cafo hi yn lygredig, cyvodi ar ei neitia6rg6yr à'i caly yny sevyll a tystu idynt h6y ei cafael hi yn lygredig; ac na cysgo canto hyd tranoet, ni dily hi dim tranoet y canto ev. O derbyd dybod br6nau a cedor arnei, a'i blodeua6, yna y dyg6ed y cyvrait na g6yr neb pet y6 hi, ai mor6yn ai g6raig, o aca6s rydybod arnei arg6yd m6b; ac 6rt hyny y gad y cyvrait ei diheura6 hi, o l6 seitdlyn, y am ei mam, a'i t6d, a'i brodyr, a'i c6ioryd. Os hitau ni myn ei deheura6, lader ei crys yn cyvu6c à'i g6erdyr, a roder dina6ed bl6yd yn ei la6, g6edi ira6 ei losc6rn; ac o geil hi cyndal h6n6, cymered er ran o'r areyvrau; ac oni geil, bid heb dim.

P6ppynag à rodo g6raig i g6r, ev piau talu ei hamgobyr, neu yntau a cymero meiciau y centi hi ar ei talu; ac os hitau a ymryd, taled ei hamgobyr; canys hi ehun a bu rodiad arnei.

O dyg dyn g6raig yn latlud a dybod à hi i t6y mab ucelg6r i cysgu, nac na cymero y g6r nac ar ei hamgobyr, taled ehun.

O derbyd i dyn d6yn g6raig latlud, bid yn pen y seitblyned ar tricidion cyhyd eu corn ag eu hysyvarn; a can coles yna ei braint, bid ar y braint h6n6 hyd yn pen y seitblyned. O byd areyvrau idi, bid h6n6 yn ditraul hyd yn pen y seitblyned. Os hitau a caniaa ei treulia6 ev, ni dig6ygir dim idi o traul daiut ac ystlys. Yn pen y seitblyned, o ceif teirnos o'r 6ytmed, ranu deuhanner à hi, megis à g6raig à rodiaid idi; canys ni para g6raig, nac o latlud nac o rod, ar braint ei hag6edi, namyn hyd yn pen y seitblyned; ac nad ag6edia6l hitau o pen y seitblyned alan; 6rt hyny ranent deuhanner.

P6ppynag à cysgo teirnos can g6raig o'r

pan enhuder y t6n hyd pan dadenhuder tranoet, a mynu ohano yscar, taled idi eidion à talo ugaint, ac aral à talo deg ar ugaint, ac aral à talo triugaint; ac os dyg ar t6y ac anloed, a'i bod y cyd ag ev hyd yn pen y seitblyned, ranu à hi, megis à g6raig à rodiaid idi.

Tair ag6edi cyvreitia6l y syd: ag6edi merc brenin pedair punt ar ugaint, ac 6yt-punt ei co6yl; ag6edi merc g6rda teirpunt, a punt ei co6yl; ag6edi merc m6b ailt punt, a'i co6yl pedair ar ugaint.

O derbyd i dyn beicioyi g6raig o l6yn a pert, ev a dily gosymteitia6 ei m6b; canys y cyvrait a dyg6ed na dily hi cafael coled o aca6s ei g6r; can ni cafo m6yniant; ac 6rt hyny y dily yntau meitrin ei m6b.

O derbyd i g6r yscar à g6raig, a hitau yn beicia6g pan yscarer à hi, gater idi, o'r pan yscarer à hi yny ago, yn cyvair hanner bl6ydyd o meitrin ei m6b; a g6edi ganer ei m6b hitau piau ei meitrin ev hyd yn pen y bl6ydyd, myno na myno er da y can ei g6r: sev y6 mesur ei da, bu6c laeta6g, a pais à talo pedair ceinia6g, a padel à talo ceinia6g, a c6raid o'r 6d goreu ar trev ei tad; a hyny hyd yn pen y bl6ydyd idi er ei meitrin; hitau g6edi hyny hanner bl6ydyd; ac o hyny alan ni gelir cypel arnei hi ei meitrin, namyn ei ran ehun, onis myn; ac o hyny hyd yn pen y pedair blyned ar deg, y deupart ar ei t6d o'r meitrin, a'r traian ar ei mam; ac yn pen y pedair blyned ar deg, y mae ia6n i'r t6d ei d6yn ar yr arel6yd, ac ido yntau g6rau; ac o hyny alan bid 6rt gosymtaid ei arel6yd.

O derbyd i g6raig dyg6edyd ar g6r d6yn trais arnei, a g6adu o'r g6r, roder l6 degg6yr a deugaint, heb altud heb g6r n6d. O derbyd idi hitau gyru yn cyvreitia6l, cymere:l ei caly yn ei la6 as6 a'r la6 deheu ar y erair a tyged hi er rymrain a'r ealy h6no i trais i arnei hi, a ryg6neutur mevyl a saræd ohano idi hi, ac i'6 cenedyl, ac i'6 harel6yd. Rai o'r ynaid ni gad g66d yn erpyn hyuy; nynd eisioes a gad6n g66d, mal y dyg6edasam ni ucod.

O derbyd i g6r d6yn trais ar g6raig, ac adev o hano, taled deudeg bu6 yn dir6y i'r arel6yd, a'i hamgobyr i'r arel6yd; ac os mor6yn byd, ei co6yl, a'i hag6edi yn y maint m6yav y dilyo, a'i g6ynebg6ert, a'i dilysr6yd; ac os g6raig g6ria6g byd, ei saræd can ei ardereavael ar mod ei hanner.

O derbyd i g6r d6yn mor6yn yn latlud, ei harel6yd a'i cenedyl a dily oi d6yn y canto ev, can boed dr6g canto. Ac o bu cynt can g6r, ni gelir ei d6yn y can y g6r a'i d6g yn latlud, onid chun a'i myn.

Tri privraid góraig, ei coþyl, a'i gomþyn, a'i saræd. Sev acaþs y gelþir yn tri privraid, þrt eu bod yn tri priaþd góraig, ac na gelir eu dþyn o neb acaþs y centi. Sev yþ ei coþyl, yr hyn à cafo am ei gþerindaþd; sev yþ ei saræd, pob pet à gþnel ei gþr arnei, namyn am tripet, saræd yþ idi; sev yþ y tripet hyny, ei maedu am rodi pet ni dylyo ei rodi, ac am ei cafael can gþr, ac am unaþ mefyl ar ei baryv: ac os am ei cafael can gþr ei maed, ni dyly dimþyn namyn hyny; can ni dylir dimþyn a dial am un cyvlavan. Sev yþ ei gomþyn, o ceif hi ei gþr can góraig aral, taled ei gþr idi hi cþeugaint y treigyl cyntav; am yr eilgþait punt; os ceif y tryded gþait, yscar a geil heb coli dim o'r eidi; a'r da à cafo hi am y tripet hyny a dyly bod yn gþahanedig i þrt ei gþr.

Góraig y brenin a geil rodi, heb cþniad y brenin, traian à del o dovod i'r brenin.

Góraig mþb ucelgþr a geil rodi ei mantel, a'i crys, a'i hesgidiau, a'i penlain, a'i bþyd, a'i diþd, a craþn ei cel, a benfygiaþ ei hol dotrevyn.

Góraig talaþg ni geil rodi dim, namyn benfygiaþ ei gogyr, mal y clyþer ei lev y ar y dom, a rodi ei pencuþe tri gorsav.

Góraig pan cysger centi, ni dyly cycþyn oþyno hyd yn pen y naþmed dyd; a pan yscaro à'i gþr, ni dyly cycþyn hyd yn pen y naþmed dyd, ac yna yn ol y ceiniaþe diþedav; a pan bo marþ ei gþr, ni dyly cycþyn o'r tþ hyd yn pen y naþmed dyd, ac yna ar ol y ceiniaþg diþedav.

O tri mod y dylir þamgobyr i góraig: o rod ac estyn, can ni cysger centi; yr ail, o cygþelogaþ honaid, can ni bo rod; y trydyd, o beiciogi.

Amgobyr merc maer cycþelaþr, punt. Amgobyr merc maer, cþeugaint. Amgobyr merc pencenedyl, cþeugaint a punt. Amgobyr merc ucelgþr, cþeugaint. Amgobyr merc mþb ailt, pedþarugaint. Amgobyr merc altud, pedair ar ugaint. Amgobyr pob pen sþydaþg, herþyd rai, punt; herþyd ereil, cþeugaint. Amgobyr sþydogion ereil, herþyd rai, cþeugaint; herþyd ereil, triugaint. Amgobyr caet o góraig, deudeg ceiniaþg.

O derbyd beiciogi gþeinidaþg a caet, y neb a'i beicoco a dyly rodi gþeinidaþg aral i gþasanaetu yn ei le yny ago, a meitrin ei mþb gþedi ago yn dilestair i'r neb pieufo y dyn; ac o byd marþ yn egi, talu ei gþert cyvrait i'þ harclþyd, ac ebediþ ystavelaþg o'i góraig, xiii.

O derbyd i altud o góraig myned trþy gþlþd, ac yn hyny ei marþ, taled i'r neb

pieufo y tþr unarpynteg am ei marþywarcen.

O derbyd i gþr mynu yscar à'i góraig, a mynu o hano góraig aral, dilys yþ y cyntav, can ni dyly un gþr bod ido dþy gþraged.

Pob góraig a dyly myned y ford y myno yn ryd, can ni dyly bod i cþrdycþel, ac na dylir idi din, namyn ei hamgobyr; a hyny un amgobyr; can nid oes i góraig ebediþ, namyn ei hamgobyr; þrt hyny megis na dyly gþr talu namyn un ebediþ; i megis hyny ni dyly góraig talu namyn un amgobyr; can nid oes idi edediþ, namyn ei hamgobyr.

Nicycain góraig yn mac nacyn tystar gþr.

O derbyd gþeled góraig yn dybod o'r part hþn i'r lþyn, a'r gþr o'r part aral, neu yn dybod o gþacty, neu a tan un mantel; os gþadu à gþnant, lþ deg gþraged a deugaint ar y góraig, a'r cymaint ar y gþr o gþy.

O derbyd rodi Cybraes i altud, þrt i braint ei gþr yd à ei saræd yny bo marþyr altud, a gþedi bo marþ yr altud yny myno y góraig gþr aral; can nid ymcþel tra ei cevyn ar y cenedyl.

O derbyd rodi Cybraes i altud, a bod plant meibion idynt, y plant a dyly trev tþd o mamþys, eityr na dylant ran o tydyn breintiaþl, hyd y trydyd dyn; eityr mþb altud o penaet; hþnþ a dyly ran o coþyl. Meibion y ryþ gþraged hyny y telir gþarteg deuc noadynt: sev acaþs y gelþir y gþarteg hyny yn gþarteg deuc, can nid oes cenedyl tþd a'u talo, namyn cenedyl y mam.

Ni dyly góraig na prynu na gþertu, oni byd priaþd; ac o byd priaþd, hi a dyly prynu a gþertu.

Tair gþraged y dyly eu meibion mamþys: mþb Cybraes à roder i altud; a mþb góraig à gþystler yn gþlþd ancyviait, o ceif beiciogi, a'i gþystlaþ hitau o'i cenedyl a'i harclþyd; a góraig à dyco altud trais y arnei.

O derbyd roi morþyn i gþr, ac na hþner ei coþyl cyn no cyvodi tranoet; ni dyly ev ateb idi hi o hyny alan.

O derbyd i morþyn na dygþeto ei coþyl cyn ei cybodi y ar ei gþely, ni dyly ei coþyl o hyny alan, bod namyn yn cyfredin y rygtynt.

Ni dyly merc o da ei tþd namyn cymaint à hanner à cafo ei braþd; ac ni dyly talu o galanas namyn cymaint à hanner à talo ei braþd; a hyny tros ei plant; ac oni byd plant idi, a tygu ohanei na bo byt, ni dyly talu dim; ac o byd, ac eu myned yn oed cyvreitiaþl, talent ehun trostynt o hyny alan.

Ni dylly gŵraig yn y byd talu ceiniaŵg paladur na hen na euag.

O derbyd, o acaŵs mynu yscar, dygŵed-ŵyd na galo ei gŵr ymraïn, cyvrait a eirc provi: sev mal y provir, tanu lenliain gŵen a tanadynt neŵyd golei, a myned y gŵr idi ar hŵno i bod centi: a pan del ei eŵyls, ei gelŵg ar y lenliain; ac o geil hyny mal y gŵeler ar y lenlieïniau dogyn yŵ ido: ac ŵedi hyny ni geil hi, o'r acaŵs hŵnŵ, yscar ag ev, na myned a'r eidi yn cŵbyl.

O dygŵed morŵyn ar gŵr dŵyn trais y arnei, a'r gŵr yn gŵadu; a dygŵeddyd o'r morŵyn, oni dyg ev trais y arnei hi, ei bod yn morŵyn, y cyvrait a dygŵed bod yn iaŵn provi ai morŵyn ai nid morŵyn; canys ei bod yn morŵyn yŵ ei hardelŵ: ac ysev a dylly ei provi yr edlig; ac os ceif yn morŵyn ryd byd y gŵr, i dygŵedŵyd arno y trais, a hitau heb coli ei braint.

O dygir trais ar gŵraig gŵriaŵg, ni dyllyr talu ei hamgobur; canys talŵs pan gŵr-âŵs.

O derbyd i gŵraig dŵyn mab yn cyvreit-iaŵl i gŵr, cyd as gŵato y gŵr, ni a dygŵedŵn na dylly hi, gŵedi as dyco ido ev ungŵait, ei dŵyn byt i aral; can ni byd cârduŵel y ŵrt y neb y dycpŵyd cyntav.

O derbyd roi gŵraig i gŵr, ac enŵi ei da, a cafael cŵbyl, hyd yn oed un ceiniaŵg, ac na cafer hŵno, nyny a dygŵedŵn y geil y gŵr yscar a hi, ac na caŵo dim o'r eidi: a hŵno yŵ yr un ceiniaŵg a dŵg cant.

Nid raid mac ar dilyrŵyd da can gŵraig, yn canyscaet.

Gŵraig a dylly traïan sarâed ei gŵr, nac o lad y sarâer nac o pet aral.

Ni dylly reitgŵraged i gŵraig, nac am ledrad, nac am galanas, nac am mac; namyn rait o gŵyr.

Cyvrait a dygŵed na dylly gŵraig cŵyl gedi blodeuo, onis diheura hi cyvnesaviad, y am ei mam, a'i tâd, a'i brodyr, a'i cŵior-ŵyd; a hyny ynny bo seïtdyn: sev y dylly blodeuo o'i pedair blŵyd ar deg alan: ac o hyny hyd yn pen y deugaint blyned y dylly meïtrin: sev yŵ hyny, pedair blyned ar deg a deugaint y dylly bod yn ei hieuegtid; a gŵedi hyny peidiaŵ ag ymdŵyn.

O derbyd rodï morŵyn i gŵr, a heb cysgu centi, cafael cam o honei, ŵrt braint ei gŵr yd a, ac y digŵygir idi, ac nid ŵrt braint ei braŵd; a hŵno a gelŵir morŵyngŵraig. Ac o dygir trais arnei, ev a dyllyr talu ei cŵyl idi.

O derbyd enlibiaŵ gŵr ar gŵraig, y treigyl cyntav, lŵ seïtgŵraged; yr ail treigyl, lŵ pedair gŵraged ar deg; o hyny alan am pob enlib, lŵ deg gŵraged a deugaint.

O derbyd i gŵraig lad dyn, hi a dylly cafael ceiniaŵg paladur: a hŵnŵ yŵ y dyn a'i cymer, ac nis tâl.

Pob arclŵydes a dylly amgobur gŵraged ei cyvoet.

Pob maer bisŵail a dylly amgobur ei maertrev.

Nid oes braint i puten: cyd dycer trais y arnei, ni dylly cafael iaŵn. O sarâer hitau, taler ei sarâed ŵrt braint ei braŵd; a'i galanas, o ledir.

Pob ancyvlavan a gŵnel gŵraig, taled ei cenedyl trosti, mal tros y gŵr, oni byd gŵriaŵg; os gŵriaŵg byd, taled hi a'i gŵr ei camlŵrŵ a'i dirŵy.

Gŵaesaŵr, ac adlamgŵr, ac asŵyngŵr. Od a gŵaesaŵr y ŵrt ei gŵaesav, cŵeugaint a tâl; adlamgŵr, triugaint a tâl; asŵyngŵr, deg ar ugaint a tâl.

(YMAN y las Elidyr Mŵynmaŵr gŵr o'r Gŵled; a gŵedi ei lad y daet gŵyr y Gŵled yma i'ŵ dial. Sev gŵyr a daetant yn tygŵysogïon idynt, Clydno Eidyn, a Nud Hael mab Senlyt, a Mortav Hael mab Servari, a Ryderc Hael mab Tudaŵal Tut-clyd; ac a daetant Armon. Ac ŵrt lad Elidyr yn Aber Meŵedus yn Armon, y losgasant Armon yn ragor dial. Ac odyna y luydâŵs Run mab Maeleŵn, a gŵyr Gŵyned canto, ac y daetant hyd yn glan Gŵeryd yn y Gŵled; ac yna y buant yn hir yn amryson pŵy a dyllyai myned yn y blaen trŵy avon Gŵeryd. Ac yna yd elygŵs Run cenad hyd yn Gŵyned i gŵybod pieuvai y blaen. Rai a dygŵed, panyŵ Maeltav Hynav, pentevig Pengard, a'i barnŵs i gŵyr Armon; Iorgŵert mab Mad-aŵg, trŵy aŵdurdadŵd y cyvargŵydid, a'i cadarnâa; panyŵ Idno Hen i gŵyr y pyst pendu; ac yna yd aetant gŵyr Armon yn y blaen, ac y buant da yno: ac y cant Tal-iesin—

Cyclun ŵrt gŵres eu lavnau
Can Run yn ruder bydinau
Gŵyr Armon rudion yŵ rydihau.

Ac yna, rac hyd y trigasant yn y luyd, y cysgŵs eu gŵraged can eu gŵeïson caet; ac am hyny y rodes Run idynt pedŵar braint ar deg.—

Cyntav yŵ, ragor rac gŵraig; sev yŵ ragor, y meïrc dov, a'i moe, a'i gŵydau, a câr, a dau ycaïn a myno ar ei gŵarteg, a lonaid y câr o'r dotrevyn a myno.

Yr ail yŵ, blaen Gŵyned yn luydau.

Trydyd yŵ, na tâl i'ŵ anivel.

Pedŵeryd yŵ, tervynu ar y gŵladod a cyvarboent ar Armon.

Pummed yŵ, o byd amryson y rŵg dŵy

maena6l, o'r na6 maena6l y syd yn Armon, eu dhanrysom o'r sait y d6y, heb neb o le aral.

C6 eed, na byd rigyl yndi.

Seitmed, bod yn ryd pysgota ar y tair avon y syd yndi yn cyfredin.

Wytmed

Na6med, na bont breuan hy e66g.

Degmed, nad vyoynt letca6d.

Unmed ar deg, nad oes daly ar eu cyca6-sed hyd y trydyd gair.

Deudogmed, na taler meire g6csteion, na g6yr ar cyle.

Trydyd ar deg, na dylant myned i lety aral o'r neuad.

Ped6eryd ar deg, p6ypynag a eistedo yndi un dyd a bl6ydyd, o byd g6r anloed-6g, ei bod yn un braint 6 g6r o'r g6l6d.

Ac o byd 6 ampeuo un o'r breintiau hyny, clas Bancor a rai Beuno a'u ceid6.)

O derbyd i dyn t6ri troed anivel dyn aral, neu ei mord6yd, neu g6neutur bri6 y del nyca6d i'r anivel ohano, a bod yr anivel yn glan, mal y galer ysu ei cig, ia6n y6 i'r dyn a'i bri66 cymryd yr anivel o'i medyginaet yny bo iac; can ni dily per-cena6g yr anivel lavuria6 tros g6eitred y neb ry g6naet cam ido. Ac os anivel blit 6 t6res ei troed, neu ei mord6yd, neu f6c 6 ardo, roer i'6 percena6g cyvry6 cystal ag ev, i g6neutur unry6 m6yniant ag 6 g6nel ar yr eido chun. Ac os mar6 byd yr anivel, triged yr arg6ystyl yn dilyd yn ei le; ac os by6 byd, a'i g6led yn iac teledi6, cymered pa6b yr eido, mal cynt. O der-byd mar6 yr anivel yn y le pan bri6id, cyndycier i'r neb 6'i bri6is; ac onis myn, devnydied y percena6g ev. Os yntau a dyg6ed, m6yn6a ev, a mi a'i talav mal y dyg6eto y cyvrait: sev 6 g6yl y cyvrait, o g6yl Ienan hyd y calan, talu y cig a'r croen, yn le y deupart, a'r traian ar yr enaid; canys yna y mae ia6n amser tac66ed; o'r calan eilg6ait hyd g6yl Ienan, y deupart ar yr enaid, a'r traian ar y cig a'r croen; canys buria by6 pob anivel yn yr amser h6n6. O derbyd i'r dyn rybri6asai g6rta6d y l6dyn mar6 ato, g6naed y percena6g ei eg6ylys o hano; ac y cyd 6 hyny c6byl o cyvrait a ceif.

O derbyd i dyn rodi mac i aral ar pet, ia6n y6 ido ryd6u y mac. O un o triaca6s y byd ryd mac: ai o talu trosto, ai o g6ystla6, ai o g6adu mac. Os ei g6adu 6 myn, mal hyn y g6edir: ydbod ar yr ynad; a'r ynad piau ceisia6 y can y d6yplaid, ai mac y g6r, ai nid mac? Heb yr ha6lg6r, mac: Heb y cyndogyn, na mac. Yna y mae ia6n i'r ynad gomyn, 6 byt mac di?

Wyv, heb y mac. C6bylg6ad, heb y cyn-dogyn, nad byt mac ti y cenyv i, nac ar hyny, nac ar dim. Dioer, heb y mac, mal y mae goreu y dily mac hebr6g ei bod i bod yn mac, yd hebrygav mi my bod yn mac. Dioer, heb y cyndogyn, mal y mae goreu y dily mac ei g6adu; mitau a'i g6adav. Yna y mae ia6n i'r ynad etryc pa del6 y dily ev ei g6adu. Sev a g6yl y cyvrait yna: Can nid oes namyn i un tava6d ev yn gyru arno, na dily namyn un tava6d y cyndogyn ei g6adu. I6, heb y cyndogyn, mitau a'i g6adav ev. Yna y mae ia6n i'r ygnad cymryd y crair yn ei la6, a dyg6ed6yd 6rt y cyndogyn, na6d Du6 ragot, a na6d p6b Ruvain, a na6d dy ar-cl6yd, na dos yn l6 cam. Od 6 yntau i'r l6, tyged i Du6 yn y blaen, ac i'r crair syd yn ei la6 i'r ynad, hyd nad mac ev y canto ev, nac ar 6 dyg6a6d, nac ar dim. Oni g6rtt6g y mae arno, bid ryd y cyndogyn o'r ha6l, a taled y mac c6byl i'r ha6lg6r. Os ev a g6na y mae g6rtt6g ar y cyndogyn, g6rttyged tra bo y cyndogyn yn rodi ei genau ar y crair, g6edi y tygo. A sev mal y g6rtt6g: Myu y crair y syd yna, mac 6yv mi y cenyt ti ar yr hyn 6 dyg6edasam ni; a mi a mynav barnu bra6d imi o'r ynad. Ac yna y mae ia6n i'r ynad myned alan i barnu bra6d: a sev a g6yl y cyvrait yna, l6 y cyndogyn ar ei seitmed i g6adu ei meeni; c6eg6yr, ac yntau seitmed; ped6ar onadynt o part ei t6d, a dau o part ei mam, ac ev ehun yn seitmed. Ac ys ev y6 nesed y dilyant y g6yr hyny bod ido ag y dily- oent talu galanas, a'i cymryd y cyd ag ev: a sev y6 oed y rait h6no, 6ytnos o'r sul nesav; a sev le y roder y rait h6no ido ev, yn y lan y g6ranta6o ev eferen; a sev aca6s y cymerir hi yno, can y hentiti6s ar y le byd eferen. Ac o ceif yntau ei rait, dogyn y6 ido; oni ceif yntau ei rait, taled ev yr ha6l: ac o myn yr arel6yd erlid cyv- rait anudon arno ev, erlyned.

Pa mac pynag 6 g6rttygo ar y cyndogyn, ryd byd o'r ha6l, ac o'r meeni; canys g6naet teiti mac. Pa mac pynag ni g6rt- tygo, taled ehun yr ha6l; can ni g6naet teiti mac. A'r hyn 6 dilyai mac, pan adevo 6rt yr ynad ei bod yn mac, ia6n y6 i'r ha6lg6r tystu y ryadev ohano, rac cilia6 ohano eilg6ait.

O derbyd i dyn cymryd mac ar pet y can aral, ia6n y6 ido dodi oed ar y pet 6 dilyo; a pan del ei oed, ia6n y6 ido ehun gomyn y cyndogyn cysevin; ac os negyd byd y cyndogyn ido, deued ar y mac, a holed y mac, a dyg6eded bod y cyndogyn yn negyd ido. Os ev a dyg6ed y mac, hyd

nad mac, deud hyd ar yr ynad, a holed yr haöl rac bron yr ynad; ac os ev a myn y mac g6adu, ac na g6rttygo y cyndogyn arno, bid ryd y mac o'r haöl, am y g6ad â digones. Os ev à g6na y cyndogyn g6rtt6g ar y mac, a gal6 ar yr ynad am bra6d 6rt y g6rtt6g à digones, ia6n y6 i'r ynad ar y mac barnu ei l6 ar ei seitimed, yn unfurv ag y dyg6edasam ni ucod.

O derbyd i dyn cymryd mac y can aral ar pet, a dybod y d6yplaid y cyd, a'r haöl-g6r, a'r cyndogyn a'r mac, a holi o'r haöl-g6r y mac, a dyg6ed6yd ei bod yn mac ar pet ma6r; ac ateb o'r cyndogyn, a dyg6ed6yd ei bod yn mac ar pet bycan, a heb g6adu ei meeni, ia6n y6 i'r ynad yna barnu, bod yn dedbryd y mac, pahar y mae mac, ai ar pet ma6r ai ar pet bycan; a hyny 6rt l6 y mac; canys mac adevedig y6.

O derbyd i dyn cymryd la6er o meiciau ar pet, a mynu ei g6adu o'r cyndogyn: cymaint ag à dyg6edasam ni ucod i g6adu mac, a da6 i g6adu pob un onadynt 6yntau, her6yd mal y traetasam ni ucod i g6adu mac. Rai a dyg6ed, ag un seigt6yr g6adu, cyd yd boent ped6ar meic ar ugaint; nyini a dyg6ed6n hyd nad ia6n.

O derbyd i dyn tebygu bod yn ryd mac o'i meeni, o talu pet o'r dyled, a heb talu c6byl; nyini a dyg6ed6n, hyd na byd ryd; a dylu ohano bod yn mac ar y ceinia6g di6edav, mal ar y cyntav.

O derbyd bod mac adevedig, a bod negydiaet am talu, ia6n y6 i'r mac roi g6ystyl cyvreitia6l darbod; y traian yn g6el no'r tál.

O derbyd ludias rodi g6ystyl, y mac piau hebr6g y g6ystyl y cyd a'r haölg6r hyd yn diocel; ac a dylu cymryd y f6na6d cyntav, o byd ymlad: ac oni g6na hyny, taled ehun y dyled.

O derbyd i mac ceisia6 d6yn g6ystyl heb y cyndogyn, heb cyfroi ar y cyndogyn yr haöl, ni dylu ev d6yn g6ystyl.

Ni dylu mac d6yn g6ystyl y cyndogyn, oni byd negydiaet cyndryca6l yn ei g6yd. O g6eles yntau negydiaet yn erpyr yr haölg6r cyn no hyny, yntau a geil roi g6ystyl y cyndogyn i'r haölg6r yn ei absen.

O cãniata y cyndogyn i'r mac roi g6ystyl punt yn le un ceinia6g, a cyn yr oed g6ystyl, coli y g6ystyl, ni dyg6ed y cyvrait dylu ohano tra ei cevyn, namyn dimai; canys hyny y6 traian y ceinia6g cyvrait.

O derbyd i dyn rodi cyg6ertyd punt yn le un ceinia6g, a dyc6yda6 y g6ystyl, ni bernir i'r cyndogyn cymaint à diim; canys ev ehun a lygr6s braint y g6ystyl.

P6ypynag a g6ystlo g6ystyl adevedig, a

tebygu ohano ev, 6rt nad oed mac arno, bod y g6ystyl yn andilys; nyini a dyg6ed6n dyc6yda6 h6n6, a'i bod yn dilys.

O derbyd i'r mac roi g6ystyl o pet ma6r am pet bycan, cyvreitia6l y6 i'r haölg6r cymryd y pet a roder ido yn g6ystyl. A can colo h6n6 cyn yr oed, ni dig6yg ev namyn traian tracevyn i'r mac à'i rodes ato; y mac a'i dig6yg yn c6byl i'r cyndogyn; canys ancyyvreitia6l y d6g.

O derbyd bod mac ar deudeg ceinia6g, a dybod oed y deudeg ceinia6g, ac nad oed ar hel6 y cyndogyn namyn marc deg punt, a dybod yr haölg6r a'r mac i cypel y deudeg; ceinia6g, a dyg6ed6yd o'r cyndogyn, nid oes cennyv i à tal6yv ic6i, namyn my marc, a h6n6 nis talav ic6i, ac nis g6ystlav; ac ni dylu yr haölg6r d6yn g6ystyl y mac, namyn cyrcu el deuod ar yr arcl6yd; a mynegi i'r arcl6yd, nad oes rac6 namyn pet ma6r; ac na dylu yr d6yn pet ma6r yn g6ystyl am pet bycan; ac yna y mae ia6n i'r arcl6yd rodi cãniad i'r mac i rodi g6ystyl ma6r yn le pet bycan, rac bod yn coledig yr haölg6r.

O derbyd i dyn rodi mac i aral ar pet, a g6edi rodi y mac, myned i na6d rac dyled; nyini a dyg6ed6n, na dylu ev na6d rac hyny; ac y dylu a mac rodi g6ystyl i'r haölg6r; neu yntau a g6ato ei meeni.

Ni dylu neb cymryd mac yn undydia6g; canys onis haöl yn y dyd h6n6, neud ety6 ar amser nad oes mac ido.

Ni dylu dyn cymryd mac cyndogyn; canys dau ardelo ynt; ac na ceif yntau namyn de6is ei ardel6. Os o meeni yd ardel6, nid oes cyndogyn; os cyndogyn, nid oes mac. Ac 6rt hyny ni geil undyn sevl yn mac cyndogyn.

Ni dylu mac d6yn g6ystyl y ar y cyndogyn, ac ev yn ei negesau ehun, neu yn g6ãn, neu yn negesau ei arcl6yd; ac ni dylu yr haölg6r d6yn g6ystyl y mac yn cyhyd à hyny o yspaid.

O derbyd i dyn cymryd mac ar da, a g6edi hyny deol y cyndogyn, ai o aca6s galanaas, ai o aca6s ledrad, ai o aca6s na dylu bod yn ei g6lad; a mynu o'r haölg6r ei da y can y mac; sev a g6yl y cyvrait, bod yn ia6n rãnu y rygtynt yn deuhanner y coled; talu o'r mac y nail hanner, a'r cyndogyn y lal; canys hagr y6 talu o'r mac c6byl, ac ev yn g6irion; a hagr coli o'r haölg6r c6byl, er credu ohano ev y mac. A lyna y trydyd le y raf cyvrait y cyvreitia6l. O derbyd dybod y cyndogyn i'r g6lad tra ei cevyn 6edi hyny, 6yntau a dilyant cypel eu da arno ev; ac yna y mae ia6n cafiel o'r mac hanner o'r da h6n6. A

lyna y le y byd cypelgŵr y mac ar da ido ehun.

O derbyd bod mac ar dylyed, a cyn no dybod oed y dylyed, marô y mac, a gadaô, mâb o hano, y mâb a dyly sevyl yn dylyedion ei tâd. Rai a dygôel, o myn y mâb hōnô gôadu ei meeni, panyô uc pen bed ei tâd y dylyir y gôad ar cyvrait: Nyni a dygôedôn, na dylyir; canys y doetion a dygôedant, nad erlid cyvrait yn y byd nn dyn, nac i nev yd el, nac i'nferrn; namyn yny el ev yn y daiar: sev acaôs yô, cyd boed cyvrait rōg dyn a'i cilyd ar y daiar, nid oes cyvrait y rōg diavôl a'i cilyd, nac y rōg egyl a'i cilyd, namyn egôyls Duô; ac ôrt hyny dyn à el y ar y daiar hon, nid oes ido yntau cyvrait, namyn cydbod y nail rai onadynt hōy; ac ôrt hyny y mae iaôn i mâb y mac marô hōnô gôasanaetu cyvrait tros ei tâd, mal y gôasanaetai yntau, pei byô: ac oni byd mâb ido, yr arclôyd a dyly bod yn mab ido; ac o byd raid cypel, ev a dyly cypel mal y dylyai y mac, pei byô.

O derbyd i dyn cymryd mac y can aral ar pet, a cyn dybod oed y dylyed, marô y cyndogyn, y mac â dyly cypel mab y cyndogyn. O derbyd na bo mâb ido, saved yr arclôyd yn ei le, a taled trosto. Ac os gôadu à myn, gôaded ehun, mal y gôatai y gôr yd aet yn mâb ido er ei da; can bu gôel canto ev myned yn mâb i'r gôr racô er ei da, no bod yn arclôyd; bid yntau yn baint y gôr yd aet yn mâb ido, a gôated yntau ei meeni ar ei seimted: a'r gôyr hyny ni dylyant hanbod o cenedyl y mac, namyn o cenedyl y brenin; canys ni deiryd cenedyl y mac i'r brenin. Cyd gôato y brenin y mac, yny dygôato gôad am meeni ei tâd, ni dyly neb o cenedyl ei mam gôadu dim tros ei tâd ev.

Tair over meeni y syd. Pan pryno dyn y can aral er ariant, a cymryd mac arno; ac na cymered mac ar yr ariant; a bod yn etivar can percen yr ariant ei cyvneôid; can ni myn ev môynâu y mac y syd ido ar y pet y cymyrt; ac nad oes mac i'r lal, à cypelo ido ei cyvneôid; ôrt hyny y mae over y mac o'r neiltu; can ni myn y percenaôg ev. O derbyd i dyn rodi mac i aral ar andyls yn ryd dyls, a dybod y percenaôg i da o'i andylsu, iaôn yô cafael o'r percenaôg er ei adaô, cyd roer mac ar y pet ni dylyir ei roi; ac nid iaôn ei cyôgyn o'r laô y mae yndi, oni del argôystyl cystal ag ev y can yr argôaesav. O derbyd i'r argôaesav dygôedôyd na dyly talu, namyn cymaint ag à cavas ev er ei marc: nyni a dygôedôn dylyu o hano ev talu gôert cyvrait y marc, pa ryô marc pynag ho; ac ôrt

na geil y mac cyndal ei cynegni yd aet yn mac arnei: am hyny y gelôir yn over mac. Y da andyls rydygôedasam ni yma, pôypynag à tygo yn cam am cyôgynedigaet y da hōnô, bid i'r arclôyd yn ei ol. Trydyd yô, nid mac mac gôraig; sev yô hyny, ni dyly gôraig bod yn mac; can ni dyly gôraged gôadu mac; ac na dyly rait o gôyr o'u gôadu. Nitan a dygôedôn bod yn ryd mac ar dilysrôyd y centi; a bod yn mac y mac à rodo hi; canys gôr à gôata hi, gôyr a dyly y cyd â hi i gôadu y mac.

O derbyd i gôraig rodi briduô ar pet a'i gôadu o honei yn cyvreitiao; nyni a dygôedôn mai gôraged a'i gôata y cyd â hi. Rai a dygôed, na dycôyd gôystyl o laô mac, hyd yn pen undyd a blôydy; nyni a dygôedôn, y dycôyd gôystyl o laô tridyn, yn ei oed; sev yô y tridyn hyny, mac, ac arclôyd, a percenaôg y da. Sev acaôs; canys yr arclôyd a byd mac ar pob da adevedig; ôrt hyny y dycôyd o'i laô yntau y gôystyl, neu o laô ei gôasanaetgôr. O laô arclôyd, nac o laô mac, nid raid mac ar dilysrôyd gôystyl; can ni gôadant hōy ei roi; ac ôyntau a dylyant bod yn meiciau ar dilysrôyd y gôstyl hōnô byt. Yr arclôyd y syd mac ar pob da adevedig, or ni bo mac arno. Y can percen da y dylyir cymryd mac ar dilysrôyd y gôystyl, rac ei gôadu ohono ev, ai er ôgant y da, ai er pet aral, nas rodasai.

Ni dyly neb dygôedôyd na del yn mac tros ei cilyd, o byd cyvryô gôr ag y dylyo myned yn mac. Laôer o cyvryô dynion ni dyly myned yn mac, na rodi mac; sev acaôs yô hyny, can ni dylyant hōy gôadu mac, ni dylyant hōy rodi mac; nid amcen no mynac, hermidgôr, a dyn ancnyviait, ac yseolâig yseol, a pob dyn ni galo dybod heb câniad aral i gôasanaetu cyvrait.

O derbyd i dyn rodi mac ar dylyed, a dycôydiaô yr oed yn un o'r tair gôyl arpenig, y pasc, a'r sulgôyn, a'r nadolic, er ei holi ohano, ni cly onid ei amod. Os dyô nadolic y cyfyr ei haôl, ni ceif ei haôl nac ateb hyd tranoet gôedi y calan; os y pasc byd, tranoet ôedi dyô pase byean; os y sulgôyn byd, tranoet ôedi y sul nesav i'r sulgôyn: a'r tair ôytos hyny a gelôir o eu baint yn undyd dydon.

Nid raid cymryd mac ar dilysrôyd ariant, nac ar tlysau treigledig, cae, a cylel, a gôregys, nac arôyau hevryd.

O derbyd i mac a cyndogyn cyvarbod ar pont unpren, ni dyly bod yn negyd heb gôneuter un o tripet, ai talu, ai gôystlaô, ai cyreu cyvrait; ac ni dyly cyôgyn ei baôd hyd ei sadôyl heb gôneuter un o'r tri hyny. O byd negyd ev o un o'r tripet hyny, roded

y mac ei gŷstyl yntau i'r haŷlgŵr. O byd gŵel canto yntau, cyrceod cyvrait dianod.

Ni dylir rodi oed ŵrt port am haŷl mac a cyndogyn; canys diannod y dylly bod.

O derbyd i'r haŷlgŵr gŵrtaŷd cyvrait rac deuglin yr ynad, bid ryd y mac, a bid col-edig yntau o'i haŷl; canys ni paraŷ ei haŷl namyn tra paraŷ y mac.

Os cyndogyn a gŵrtyd cyvrait, boed y mac yn mac adevedig, a'r haŷl yn i'r a cypel o'r mac i'r haŷlgŵr ei dyllyed.

O dangŷinia i dau dyn bod cyvrait y rygtynt, a'r nail onadynt yn galŷ ar mac ar cyvrait, a'r lal yn dygŷedŷyd na dylly ev rodi mac, namyn dylly o hano ev oed ŵrt ei port, dygŷedŷyd o'r haŷlgŵr, dioer mac a dyllyav mi; ni dylly mac ni dylly dim. Dioer, eb y lal, nid mac ar ni bo mac ar dim; ac imi ni dylly dim; canys adevedig cenyti, na dylly ti dim imi. Nyni a dygŷedŷn, na dylly ev mac ar cyvrait; can ardelŷ o oed ŵrt port, ac nad oes oed yn haŷl mac a cyndogyn.

O derbyd i dyn rodi briduŷ ar pet, taled neu gŷated, mal y dylly cyvrait; sev a dygŷed y cyvrait, oni gŵrtŷg arno, bod yn dogyn ei lŷ ehun. Os gŵrtŷg a byd arno, galŷed yntau am braŷd; sev y barn y cyvrait ei lŷ ar ei seitmed i'ŷ gŷadu: pedŷar o part ei tŷd, a dau o part ei mam, ac ehun yn seitmed. Oed ei rait pytevnys o'r sul rac gŷyneb; o cefir ei rait, dogyn yŷ. O dycŷyd yn ei rait, ei camlŷrŷ i'r breirin a'r eglŷys, bid yn ei ol, a taled ei dyllyed yn cŷbyl.

O derbyd i dyn cymryd briduŷ y can aral, a dygŷedŷyd, panyŷ ar pedair ar ugaint y mae; a'r lal yn adev bod briduŷ ar ceiniaŷg; sev a dygŷed y cyvrait, dylly ohano ev bod yn admergŷr ei briduŷ ev, ai ar pedair ar ugain, ai ar ceiniaŷg; can nid ydyŷ yn gŷadu briduŷ. Nyni a dygŷedŷn, nad briduŷ yny cyvarfo y teirlav y cyd, ac nad mac, ac nad gorbodaŷg, yn y cyvarfo y teirlav y cyd.

Yr eglŷys a'r brenin a dylly cypel briduŷ; canys Duŷ a cymerŷyd yn le mac. Yr eglŷys piau y gŷahard am briduŷ, a'r brenin i cypel. Canys y can pob dyn ŷ bedydier y dyllyr cymryd briduŷ; ac y can gŷr, ai can gŷraig. Wrt hyny y dylly gŷr a gŷraig rodi briduŷ, hyd yn oed mab seitblŷyd, ŷ el tan laŷ periglaŷr.

Pŷypynag ŷ gŷnel ambod dedvaŷl a'i cilyd, doed y dau ambodgŷyr y cyd, a dygŷetent eu hambod, mal y mynoent ei gŷneutur; a rodent ŷyntau yn laŷ yr am-

bodgŷyr cadŷ yr ambod ar y lun y dygŷed-asant.

O derbyd i dyn gŷneutur ambod, ac na myno ei cadŷ, ac na gŷato yr ambod, yr arelŷyd piau cypel ei cadŷ, mal y hadmero i'r ambodgŷyr.

O derbyd i dyn mynu gŷadu ambod, ac aral yn gyru arno ambod, ac yntau yn gŷadu hŷnŷ; y cyvrait a dygŷed, nad ŷ arno ev namyn ei lŷ ehun o'i gŷadu, oni byd gŵrtŷg arno. Os gŵrtŷg a byd arno, galŷed yr haŷlgŵr am braŷd: ac ys ev a bernir ido ei lŷ ar ei seitmed i gŷadu; a hyny mal y gŷedir mac; a'r oed ŷ bo ar rait mac i bod ar hŷno. O derbyd yna mynu lysu un o'r reitgŷyr hyny, nid oes lys arno, namyn na hanfo o'i cenedyl, mal na dylly bod yn reitgŷr. A sev a dyllyant bod yn reitgŷyr ido yn cynesed ag y taloent galanas y cyd ag ev, ac y cymeront; ac ŵrt lŷ y reitgŷyr bod yn gŷir ei cerentyd.

O derbyd i dyn a'i cilyd gŷneutur ambod, heb ambodgŷyr a'r laŷ yn ei cilyd, a'r nail onadynt yn mynu gŷadu, ni daŷ arno namyn ei lŷ ehun o'i gŷadu.

O derbyd i dyn ymadaŷ ag aral am pet yn gŷyd tystion, a mynu eilgŷait ei gŷadu; nyni a dygŷedŷn, na dylly ev ei gŷadu, oni palo y tystion.

O derbyd i dyn ymadaŷ ag aral heb tystion, nid ambod hŷnŷ; a can nid ambod, gŷaded o'i lŷ ehun.

Ni dylly neb gŷneutur ambod tros ei cilyd; canys ni para ambod namyn yn oes y dyn a'i gŷnel.

Ni geil y tŷd adaŷ ambod ar y mŷb, namyn can ei caniad; ac ni geil y mŷb gŷneutur ambod ar tŷr y tŷd, a'r tŷd yn byŷ.

Ambod ŷ tyr dedyv: cyd gŷneler ambod yn erpyn cyvrait, dir yŷ ei gŷadu.

Pŷypynag ŷ cymero aral ar gorbodogaet, dycŷyded ev yn pob ceryd or ŷ bo ar y dyn ŷ cymyrt ato. O myn yntau ei dieiŷaŷ o'r dyn ŷ cymyrt ev trosto, cymered yntau meiciau y can y dyn ar ei amrycol. Ac onis cymer, cyd dylly ev gŷneutur iaŷn tros ei gorbodogaet, ni dylly y dyn gŷneutur iaŷn ido ev; can nid ymedeŷis ag ev. Os y gorbodaŷg a cymer meiciau y can y lovru ar ei dieiŷaŷ, ni byd naŷd ido ynau rac y meiciau hyny.

O derbyd i dyn cymryd aral ar ei gorbodogaet, ac oed arno; a cyn yr oed dilysu o'r lovru y gorbodaŷg, taled y gorbodaŷg trosto cŷbyl.

O derbyd i dyn adaŷ gorbod pet i aral y canto, yn ei pen ehun yd ŷ, pa pet ŷ gorbo

arno, ai bycan ai laber; canys ev ehun a credôyd.

Tripet ni dyllyr naôd raedynt, can eu bod yn cyvadevedig: gorbodogaet, a mee-
nâet, a gorescyn.

O derbyd i personau yr eglôys dygôed-
ôyd galu onadynt hōy rodi naôd yn erpyn
un o'r tripet hyny, bid yn pen y brenin y
gôr à rodes idynt hōy y nodma yn ei ded-
bryd pa delô y roes ev idynt hōy y nodma
hōno. Ac o roes ev yn ei erpyn ehun,
cadôent hōyntau yr hyn à rodo ev idynt
hōy.

Pob percenaôg tîr lan a dilyant dybod
ar pob brenin neôyd à del, i datecanu ido ev
eu braint, ac eu dyled. A sev acaôs y
datecanant ido ev, rac tōylaô y brenin. A
gôedi y datecanoynnt ido ev, o gōyl y brenin
bod yn iaôn eu braint, estyned y brenin
idynt eu nodma ac eu braint.

O derbyd i dyn gōneutur ancyvrait, a
rac yr ancyvrait yno cyreu naôd; ac ev ar
naôd yno, cyvodi haôl arno, ni dilyr yr
abbadau na'r efeiriaid ei hebrôg ev, yni
gōnel iaôn am yr ancyvrait cysevin. O
derbyd na cyfrōo haôl arno ev, hebrýgent
ôyntau evo hyd yn y le y dilyoent ei heb-
rôg.

O derbyd i dyn gōneutur cam, cygôert
ceiniaôg y ar ei nodma, a cyvodi haôl arno
am yr ancyvrait rydigones y ar ei nodma,
ni dily ei amdifyn o'r naôd y gōnaet cam
arno; onis adneôyda o naôd aral o'i neôid,
yn lan aral.

Pôpynag à cymero naôd, ev a dily ym-
tâit yn y mynôent a'r corflan, heb creiriau
arno, a'i yscrubyl y cyd ag yscrubyl y clas
a'r abbadau, hyd y dilyôynt pelav, ac yd
ereytôynt eu buces tracevyn.

O derbyd i dyn bod creiriau arno, a
gōneutur cam ohano tan y creiriau, ni dily
ei amdifyn o'r creiriau hyny, can nis
haedôs.

Mesur y corflan erô cyvreitiaôl yn hyd,
a'i pen ar y mynôent, a hyny yn cyle y
mynôent a dily bod yn cōmpas.

O derbyd bod eglôys à dygôeto dilyu
cyndal dyn ar ei nodma sait blyned, heb
gōneutur iaôn, neu ysbaid à bo hōy, a bod
yr arelôyd à bo ar y gôlâd yn gōrtgōynebu
idi hyny, a dygôedôyd nad ydyô y canto
ev idi y braint hōnô; raid yô i'r eglôys bod
à catôo idi y braint hōnô o tystion dedvaôl;
ac os ceif, gater idi yn digôaravun ei braint;
ac os ceif hitau, hebrýged yr eglôys ev,
mal y dilyo goreu; neu yntau gōnaed iaôn
o'r ancyvrait rydigones.

DAU amser y byd agored cyvrait am tîr
a daiar, a dau y byd caudad. O naômed

dyd calangauav y byd agored, hyd naô-
meddyd eôevraôr. O naômeddyd eôevraôr
y byd caudad cyvrait, hyd y naômeddyd o
mai. O'r naômeddyd o mai y byd agored
cyvrait hyd y naômeddyd gôedi aôst. O
naômeddyd o aôst y byd caudad y cyvrait,
hyd y naômeddyd ôedi calangauav. Sev
acaôs y byd caudad cyvrait y cynhauav a'r
gôaantôyn, ôrt digôyliaô y daiar yn y dau
amser hyny; rac lesteiriaô eredig y gôa-
antôyn, a rac lesteiriaô y medi y cynhauav.
Sev acaôs y mae naôdiau ôedi calangauav
yn caudad o'r cyvrait, a naôdiau gôedi gôyl
Sanfraid yn agored y cyvrait, rac cau y
cyvrait yn undydiaôg; ac unfunyd à hyny
naôdiau ôedi calanmai yn caudad, a naôdiau
ôedi aôst yn agored, rac agori cyvrait yn
undydiaôg.

Pôpynag à myno cyfroi haôl am tîr a
daiar, cyfroed pan myno, o naômeddyd
calangauav alan, neu o naômeddyd mai;
canys yr amserod hyny y byd agored cyv-
rait am tîr a daiar.

O derbyd i'r haôlgôr mynu holi tîr yn
yr amserod hyny, deued ar yr arelôyd i
erci dyd i gôarantaô ei haôl, a hyny ar y
tîr; yn y dyd hōnô dadcaned ei haôl. Ni
dily y dôtôn hōnô cafael ateb; canys haôl
disyvyd yô ar y gôarceidôaid; ac ôrt hyny
y gôarceidôaid a dilyant oed ôrt port. Iaôn
yô i'r haôlgôr ei ludias idynt, onid y cyvrait
a dygôed y dilyu; ac yna y mae i'r ynaid eu
gôarantaô, a gomyn pa le y mae eu port.
O dygôedant bod eu port yn eu cymôd
ehun, roi oed tridiau idynt; o byd yn yr
ail cymôd, naô diau; o byd yn y trydyd,
neu bod lanô a trai y rygtynt ag eu port,
os cyn hanner dyd y bernir yr oed, pytev-
nos o'r dyd hōnô y byd yr oed; os gôedi
hanner dyd pytevnos o tranœt: ac ysev
acaôs yô hyny can nid oes dyd eôbyl, ac nad
iaôn talu dryl dyd yn le dyd. Ac yn yr
oed barnedig hōnô y mae iaôn dybod ar y
tîr ag ôynt ac eu port; ac yna y mae iaôn
gōneutur dôyplaid ac eisted yn cyvreit-
iaôl.

Sev mal yd eistedir yn cyvreitiaôl; eis-
ted o'r brenin, neu o'r neb à bo yn ei le,
a'i cevyn ar haul, neu ar yr hîn, rac avlon-
ydu yr hîn o'i gōyneb ev; a'r ynad lŷs, neu
ygnad y cymôd, yr hōn hynav à bo yn eis-
ted rac ei bron ev; ac ar y laô asô i hōnô
yr ynad aral à bo yn y maes; ac ar y laô
deheu ido yr efeiriad, neu yr efeiriaid; ac
y cyle yr arelôyd ei dau hynaiv, a'i gôyrda
o hyny alan, o pob tu ido; odyna ford yr
ynaid cyvargôyneb ag eu darymred i eu
braôdle, cyaôs yr haôlgôr ar laô asô ido,
ar y ford, a'r haôlgôr yn nesav ido yn y

perved, a'i canla6 ar y la6 aral ido, a'r rigyl yn sevl tracevyn y cyea6s; a'r amdifyng6r ar la6 deheu ar y ford, a'i cyea6s yn nesav ido yn y perved, a'i canla6 o'r ta aral ido, a'r rigyl tra i cevyn yntau.

G6edi darbo eisted y mely, cymerer mac ar cyvrait; sev meiciau à byd ar tîr a daiar, g6ystlon o dynion, deudyn, neu a bo

m6y, o pob plaid; a'r g6ystlon hyny, yn mediant yr arel6yd yd ànt.

Odyna, g6edi hyny y dodir tylg6ed; sev y6 hyny gosteg ar y maes. P6ypynag à toro y tylg6ed h6no, teirbu6 caml6r6 a tál, neu na6 ugaint. A'r gair à dyg6eter g6edi yr gosteg, bod h6n6 yn dim6yniant i'r neb à'i dyg6eto, ac i'r cyea6s y dyg6eter yn port ido.

G6yrda	Hynav	Brenin	Hynav	G6yrda
	Efeiriad	Ynad	Ynad	
Rigyl	Amdifyng- g6r		Cyca6s	Rigyl
	Cyca6s		Ha6lg6r	
	Canla6		Canla6	

G6edi darbo eisted yn cyvreitia6l, mal y y dyg6edasam ni ueod, yna y mae ia6n dyg6ed6yd 6rt y d6yplaid, Ymdyg6ed6e o cyvrait g6eition.

Ac yna ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, P6y dy cyea6s ti, a p6y dy canla6? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r ev hen6i. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, A dodi ti coli a cafael yn eu pen 6yntau? Ae yna y mae ia6n i'r ha6lg6r, Dodav, heb ev. Ae yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'6 canla6, a savant h6y ido ev, yn yr hyn y mae ev yn ei dodî arnadynt h6y? Ac yna y mae ia6n idynt 6yntau dyg6edyd, Sav6n.

A g6edi hyny y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r amdifyng6r, P6y dy cyea6s titau, a p6y dy canla6? Ac yna y mae ia6n ido yntau eu heu6i. Ae yna y mae ia6n i'r ynad gomyn ido yntau, a dyd ev coli a cafael yn eu pen h6y? Ac yna y mae ia6n ido yntau dyg6ed6yd, Dodav, heb ev. Ac yna y mae ia6n i'r ynad dyg6ed6yd 6rt yr ha6lg6r, Ha6l ti g6eition dy ha6l. Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r deeren.

Lyma y syd ia6n i'r ha6lg6r ei dyg6ed-6yd, mynegi ei bod ev yn prioda6r ar y tîr h6n yma, a'r daiar; ac o byd a'i ampeuo ido ev ei bod yn prioda6r; bod canto yntau à cat6o ei priodolder, o ach ac edryv, er y mae dia6n yn y evvrait, a rygyru yn ancyvreitia6l y ar ei priodolder; ac o syd à'i ampeuo, y mae ido ev à'i gyr, er rygyru yn ancyvreitia6l; ac y sev y mae yntau yn dodî ar y cyvrait dylu dybod yn cyvreitia6l tra i cevyn i'r le, y rygyr6yd yn ancyvreitiaol ohano.

O derbyd bod rai à dyg6eto bod yn raid

dodi ceid6aid a g6ybydiaid o'r unplaid; nyni a dyg6ed6n, y gelir yny g6ranta6er ateb yr amdifyng6r.

Heb yr amdifyng6r, Mymi y syd prioda6r o ach ac edryv; a sev yd 6yf yn g6ar- cad6 my priodolder, mal y mae goreu y dylav ei g6arcad6. Ac o syd à'i ampeuo imi, y mae imi à ceid6 dica6n bod yn g6ir à dyg6edav. A titau, o buost ti yma, ti a aetost yn cyvreitia6l odyma; ac o syd à'i ampeuo imi, y mae imi dica6n à'i g6yr.

Nyni a dyg6ed6n, cyd darfo i'r amdifyng6r roi ateb cyn o'i holi ev o'r ha6lg6r, bod yn angolo yr ateb yny g6ranta6o ev yr ha6l; ac odyna atebed.

A g6edi darfo idynt eu d6y cyceusaet, malydyg6edasam ni ueod, gomyned yr ynad idynt, à dica6n yr hyn à dyg6edasant? a gomyned idynt, à mynant g6eláu eu cyceusaet? Ac o byd à'i myno, gater ido; ac oni byd à'i myno, cymered yr ynad ev d6y cyceusaet, à dadcaned h6y; a g6edi as dadcano, aent yr ynaid alan, a'r efeiriad y cyd ag 6y, a'r rigyl y cyd ag 6y, i eu cad6 rae dybod dynion i g6aranta6 arnadynt 6yntau. O derbyd i dyn dybod i g6aranta6 arnadynt 6yntau, ev a dylu talu teirbu6 caml6r6 i'r brenin; ac o byd y brenin yn y maes, ev a dylu talu caml6r6 deudyplyg am hyny. Ae yna g6edi yd eistedont h6y, y mae ia6n i'r efeiriad g6edia6 Du6, i dagos o Du6 yr ia6n idynt, a canu onadynt 6yntau eu pader; a g6edi y pader y mae ia6n i'r ynad dadcanu eu d6y cyea6saet eilg6ait.

Ac o derbyd bod yn raid idynt 6rt gair cyvare, gelyger dau onadynt i'6 gomyn: sev y6 gair cyvare, pan gomyno yr ynad pa le y bo yr arg6aesav, neu ei port.

* Ac o byd raid i'r plaid y gomyn y gair cyvare idi 6rt cymryd cycor, aent 6y can caniad yr ynad i eu cycor. Ac ysev yd 6nt y niver y buant yn eu cya6saet, heb 6 bo m6y, a g6as yr arcl6yd y cyd ag 6ynt, i eu cad6 rac dybod neb i eu cycori y cyd ag 6ynt. Ac o da6 neb atadynt 6'u cycoro, taled ev caml6r6 i'r brenin, a bid angolo y cycor. O dyna deuent y dau hyny ar yr ygnaid, a dadcanant i'r ygnaid eu cycor.

O derbyd na bo raid 6rt gair cycor, ia6n y6 gadael idynt eu hardel6, a gyru dan i gomyn p6y eu g6ybydiaid ac eu ceid6aid, a pa le y maent. O dyg6edant eu bod yn y maes, m6yn6er 6ynt; o dyg6edant eu bod yn un cyn6d ag 6ynt, roder oed tridiau idynt; o dyg6edant eu bod yn yr ail cyn6d, roder oed na6dian idynt; o dyg6edant eu bod yn gol6d aral, neu bod lan6 a trai y rygtynt 6 h6y, oed pytevnos o'r dyd h6n6, os cyn hanner dyd y byd; os g6edi hanner dyd, pytevnos o tranoet, a'r dyd h6n6 yn dyd col neu cafael, a bod y g6ystlon yn carcar y brenin hyd y dyd h6n6; ac erci i pa6b dybod ag eu devnydiau cantynt hyd ar y t6r. Can ni bo dyun r6g y d6yplaid hyny, neud edy6 yn dyd barnedig i cyvrait.

Yn y trydyd dyd g6edi y deler g6yneb yn g6yneb, ia6n y6 i pa6b eisted yn ei le, mal yd eisted6s y dyd cynt. Ac o byd meir6 rai o'r g6yr 6 bu yn y cya6saet gynt, doter ereil yn eu le. A g6edi yd eisteder, yna y mae ia6n i'r ha6lg6r cyndyg ei tystion, a'i ceid6aid, a'u devnydiau, a dyg6ed6yd ei bod ev yn para6d, a'i devnydiau canto, mal yr ade6is. Ac yna y mae ia6n i'r amdifyng6r g6rteb; ac ysev ateb 6 dyry, dyg6ed6yd ei bod yntau yn para6d, a'i devnydiau canto, mal yd ade6is. Ac yna y mae ia6n i'r brenin erci dagos y g6ystlon yn y maes; canys 6ynt y syd meiciau. Ac yna, g6edi dagoser y g6ystlon, erci i'r rigyl dodi gosteg ar y maes: ac yna y mae ia6n i'r ynad dyg6ed6yd cosb er angosteg: ysev y6 hyny, teirbu6 caml6r6, neu na6 ngaint o ariant; a bod yn angolo y gair 6 dyg6eter.

Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dodi yn pen yr ygnaid, pany6 evo a ade6is yn cyntav ei tystion, a'i ceid6aid, a dylyu ohano yntau eu m6yn6au h6y yn cyntav. Ac yna y mae ia6n i'r ygnaid erci ido yntau eu d6yn h6y yn ei cyle ev, ac eu dagos. Ysev rai 6 degis y dyd cynt. Ni dyly yr amdifyng6r yna lysu yr un onadynt, cyn g6ybod pet 6 dyg6et-oent; can ni g6yr na bo da ido 6 dyg6et-oent; a'r h6n 6 lyso cyn g6ybod pet 6 dyg6eto, bid savedig h6n6. A'r amdifyn-

g6r a geil gomyn 6 oes o braint i'r rai hyny, mal y dylyoent bod yn tystion; ac o byd, deuent racydynt. Ysev aca6s y geil ev gomyn hyny, 6rt na geil altud bod yn g6ybydiad ar Cybro trevtada6g, ac na geil g6raig ar g6r; ac y cyd 6 hyny, ni geil la6er o dynion bod yn g6ybydiaid her6yd braint; ac 6rt hyny ni l6gyr ar yr amdifyng6r dyg6ed6yd hyny.

O derbyd i'r amdifyng6r ryada6 tystion 6 bo g6el no'r rai ryade6is yr ha6lg6r, ai o bod yn g6el eu braint, ai oc eu bod 6yntau yn amlac, a mynu ohano cyndal o hyny, ia6n y6 eu dagos; a g6edi dagoso ev ei tystion, nid ia6n i'r ha6lg6r eu lysu h6yntau yna. Ac yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r, Mae braint dy tystion ti? Ac yna y mae ia6n i'r ha6lg6r dyg6ed6yd braint ei tystion, ai h6ynt yn meiri, ai yn cycelorian, ai 6yntau yn mynaic, neu yn atra6on, ai 6yntau yn eferiaid, neu yn yscol6igion, ai 6yntau yn leygion breint-ia6l. G6edi dar6o i'r ynad gomyn i'r ha6lg6r braint ei tystion, yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r amdifyng6r braint ei tystion. Ac yna y mae ia6n i'r amdifyng6r dyg6ed6yd y braint goreu 6 bo i'6 tystion. Yna y mae ia6n i'r ynad dadcanu y dau braint rydyg6a6d y d6y plaid rac6 i eu tystion.

Yna y mae ia6n i'r ynad gomyn i'r g6ybydiaid, 6 savant h6y yn yr hyn yd ydys yn dodi yn eu pen h6y. Lyma pa6b o'r g6ybydiaid yn dyg6ed6yd, y savant.

Lyma pa6b o'r d6yplaid yn ampau g6ybydiaid eu cilyd nas dygant i'r dygyn, cyd as dyg6etoent ar eu tava6dleveryd, ia6n y6 i'r ynaid yna eu creir6u; a g6edi as creir6ont y mae ia6n idynt myned alan ac edryc yr hyn ia6nav 6 g6eloent 6rt 6 cly6sant; ac o g6elant bod yn g6el tystion y nail no eu cilyd dibarnent 6y y g6aetav ei tystion. O derbyd bod yn eystal eu tystion, dibarner yr amdifyng6r; canys ede6is ev tystion 6 bai g6el nog 6 oed can y lal, ac nis cavas. Ac yna y mae ia6n i'r ynaid barnu dybod yr ha6lg6r ar y t6r ar y braint y daet pan cyc6yn6s yn ancyvreitia6l y arno.

A g6edi hyny y mae ia6n i'r ynaid provi y ceid6aid, i edryc 6 d6g pob rai onadynt h6y bod yn prioda6r y plaid y maent yn ei cynhel6; a dyg6ed6yd o ceid6aid pob rai eu bod yn prioda6r; ac o'r ampeuir 6yntau, ia6n y6 eu creir6u; a'r neb 6 cilio ei ceid6aid onadynt y 6rt eu l6, coled ei t6r.

O saiv eu ceid6aid o'r d6yplaid, cyhyded y6; a'r le y bo cyhyded, deuhanner byd.

Cyd barner ido dybod i'r t6r, ni cyc6yn y g6r 6 oed yn ei mediant cynt erdo, o geil

cafael tut a tal ido yn yr un le, ac yn cystal y deutir 6rt na b6riir ody na ev; ac ni dylyir talu tir anbrentia6l yn le tir 6 braint ohano; mal cycloriaet, neu maeroni, neu rydid. Ac yna y mae ia6n i'r ynaid dybod tracevyn i eu bra6dle, ac yna y mae ia6n idynt cymryd cadernid ar bod 6rt y bra6d; a cymryd mac ar eu gobyr; ac yna y dylyant yr ynaid dadcanu y d6y cyceusaet; a g6edi hyny dadcanu eu bra6d; ac yna y brenin a dyly ryd6u y g6ystlon o eu carcar.

Mesur gobyr ynaid am tir a daiar, pedair ar ugain; ac o hyny d6yran i'r ynad l6s; ac ni dyly m6y, nac ev 6 bo yn y le, nac ev ni bo.

O derbyd i anprioda6r bod ceid6aid canto, ar ei bod yn g6arcad6 tir yn eilg6r, neu yn trydyd, a bod prioda6r yn ei holi, 6 ceid6aid ido ar priodolder; yr anprioda6r a cyc6yn racdo. O derbyd ido yntau holi o bod yn eilg6r, neu yn trydyd, a bod prioda6r yn eisted yn ei erpyn, ni cyc6yn y prioda6r erdo y ar y tir. Prioda6r a cyc6yn trydyg6r; trydyg6r a cyc6yn trevtada6g: ysev trevtada6g, m6b 6 gada6o ei t6d g6edi ev. Trevtada6g a cyc6yn g6r dybod: sev y6 y g6r dybod, dyn 6 del tr6ydo ehun ar tir, ac ni bo neb o'i cenedyl cyn nog ev arno. Ac ymely y cerda eu braint her6yd y bo eu cyng6arcad6.

Gobyr cyvreitia6l y brenin o tir ni bo s6yd ohano, c6eugaint; o tir y bo s6yd ohano, mal penhebygdiaet, neu dysteiniaet, neu cycloriaet, neu lumenydiaet, neu maeroni, punt; o tir y bo d6y s6yd o hano, c6eugaint a punt: sev y6 hyny o mesur rantir.

Penteulu a dyly ugaint o pob punt 6 del i'r brenin, am dadlau tir a daiar, a hyny o ran y brenin; a deg ceinia6g i'r dystain o pob punt ymely, am dadlau tir a daiar.

G6edi barnier tir a daiar i dyn, ni gelir ludias cyvran ido o hyny alan pan myno; na cauedig bo yr amser nac ev ni bo, cyvreitia6l y6 ido ev cyvran pob amser. Ac ni dyly cymryd tir cynnyv yn le priodolder; ac o cymr a'i coli ohano yn cyvreitia6l, ni dylyir ei ennill ido; can cymyrt andilys yn le d'lys.

Ni dyly cydtiria6g talu o'i cilyd tir ni bo s6yd ohano, yn le tir y bo s6yd ohano, onid ehun a'i myn; ac os cymr, coled ei braint.

Pa ha6lg6r pynag 6 dercavo tystion yn dyd coli a cafael, a dercavael ereil o'r amdifyng6r yn ei erpyn; sev 6 dyg6ed y cyvrait yna, na dylyir d6yn ei ardel6 y can neb onadynt oni palo; ac yna y mae ia6n gomyn idynt, p6y y6 eu tystion, a pa le y

maent: ac onid ydynt yn y maes, roder oed idynt her6yd y le y bont yndo, mal y dyg6ed y cyvrait; ac od ydynt yn y maes, m6yn6er rai yr ha6lg6r; ac onid ydynt rai yr ha6lg6r, m6yn6er rai yr amdifyng6r; sev aca6s y6, can ni dylyir annod parodr6yd 6rt anparodr6yd. Os rai yr ha6lg6r a byd yn y maes, ia6n y6 eu dagos i'r ynaid, ac eu neiltua6; ac yna y mae ia6n i'r ynaid cymryd y tystiolaet cyntav 6 doded yn eu pen 6rt ei m6yn6u, a gomyn ido, ai g6ir 6 dyg6ed yr ha6lg6r, ai nid g6ir; a rodi na6d Du6 racdo na dyg6eto camtystiolaet? A dyg6ed6yd ohano yntau tr6s hyny, bod yn g6ir 6 dyg6ed yr ha6lg6r. Medylid yr amdifyng6r yna pahon y myno, distry6 ei tystion, ai oc eu lysu, ai o bod canto yntau rai y syd adm6ynac a ha6s eu credu. Os eu lysu 6 de6is, ac eu diag atan ei lys, ni dylyir m6yn6u ei tystion ev g6edi hyny, namyn m6yn6u y rai dilys. Os o bod yn g6el ei tystion y de6is, m6yn6er y rai goreu; ac yn ol y goreu barnier. Os cystal bydant, barnier i'r ha6lg6r yr ha6l; can ade6is yr amdifyng6r, bod yn g6el ei tystion no'r leil. Pe eu cystal 6 ada6ai, cyhyded oed, a r6nu deuhanner.

Os lysu y tystion 6 myn yr amdifyng6r, lysed mal hyn: Pan dyg6eto y tyst ei eg6yls, g6edi as gomyno yr ynad ido, dyg6eded yntau, Cyd as dyg6etyc ar dy tava6d leveryd nis dygi i'r dygyn; ac yna os d6g y tyst i'r dygyn, a'i tygu, g6rttyged yntau arno er ei tygu anudon: ac y cyd 6 hyny, Nid gair dy gair arnav. Ac yna y mae ia6n ido doddi yn ei erpyn uu o tri pet cyvreitia6l y syd, ai dirdra, ai galanas, ai cerentyd nes i'r ha6lg6r nog ido ev. Ac oni g6ata y tyst 6 gyrrer arno, bid lysesidig; ac os g6ata, bid savedig, onid yr amdifyng6r, tr6y tystion ereil, a pra6v arno y lys h6n6; a'r tystion hyny yn y maes; ac oni bydant yn y maes, bid savedig tystion yr ha6lg6r; can ni dylyir oed i tyst ar tyst aral. Ac o ceif yr ha6lg6r ai deutyst ai tri savedig, ai 6 bo m6y, mal y dyg6edasam ni ucod, barnier yr ha6l ido. Rai a dyg6ed y mai g6reicdra y syd ped6ared lysiand; y cyvrait eisioes a dyg6ed y mai o cenedyl gelyniaet yd heny6, a'i bod yn tryded hi.

O derbyd i'r d6yplaid doddi eu hardel6 yn pen tystion, ac na lyso neb tystion ei cilyd, y goreu eu braint ac adm6ynav, barnier yn ol y rai hyny. O derbyd eu bod yn gocystal, r6ner deuhanner yr amryson: a h6no y6 cyvrait cyhyded.

Ceid6aid a dilyant tygu unry6 l6 ag 6 tygo lovrud, yn eu blaen yn pob p6g: ac a dilyant tygu nad er c6s, nad er dycased,

nad er gobyr, nad er gbert, nad er dim, namyn er ei cad6 yn g6ir.

Ni dilyir lysu ceid6ad : can ni gyr ev un dr6g ar neb, namyn cad6 can y percena6g yr eido.

Tyst a dily tygu, bod yn g6ir yr hyn à cadarnâo, ac nad er câs, nad er dycased y tyg. Ac 6rt gyru dr6g o tyst ar dyn, y geil dyn ei lysu yntau.

Reitg6r nôd a dily tygu, bod yn glan l6 y dyn à tygo y cyd ag ev. Ac o pala ung6r o'r g6yr nôd, paledig byd y rait ol.

Reitg6r a dily tygu, bod yn tebycav canto bod yn g6ir yr hyn à tyg; a cyd palo y rait cyfredin, yn ol y deupart y dilyir barnu.

Od ada6 dyn cyvrivedi o tystion, cy6eiried, neu paled. Od ada6 yntau à bo dogyn yn y cyvrait, dica6n yo dau, neu tri, cyd boed g6el à bo m6y.

Nid tystiolaet tystiolaet un dyn.

O derbyd i dyn, yn dyd coli neu cafael, ceisia6 annod, a bod ei arg6aesav, neu eu tystion, yn clav, neu yn agenau ereil, cyvrait a dyg6ed, na grymia ido hyny; can ni cavas y pet à ade6is.

O derbyd dyc6yda6 dyd col neu cafael yn amser cauad cyvrait am tir a daiar, neu yn amser dydon, rai a dyg6ed dilyu ei adn66ydu yn amser ryd eilg6ait; y cyvrait eisioes a dyg6ed, nad oes dim à annoto dyd col neu cafael amyn un pet; sev y6 hyny, na del c6v i'r ynad ei bra6d amtano; ac od ampeuir, creirâer ev; ac yna y rodir oed na6 diau i'r ynad, i ymcofaû ac i ym-dydan à g6yr à bo hyn eu p6yl nog ev; ac yn "y na6med dyd" en6edig dadcaner eu bra6d i'r d6yplaid, a'r rai hyny yn dieyceu-saet.

O derbyd lesteiria6 yr oed, ai o mar6 yr ynad, ai o tygedmen aral, ai o trenyg yr ha6lg6r na daet i g6aranta6 ei bra6d, bid yr amdifyng6r yn y g6arcad6 o hyny alan.

O derbyd i dyn, pan holer yn dadlau am tir a daiar, dyg6ed6yd na g6nel ia6n, a tystu o'r ha6lg6r i'r arcl6yd, a'i ynaid, a'i g6yrda, na g6ad6s yr ha6l, a'i bod yn treis-g6r, a gal6 am bra6d; yna y mae ia6n, o godev i bra6d yn y mae arno, ei dibarnu yn tracyg6yda6l o'i g6arcad6.

Os gada6 y maes à g6na yn ancyvreit-ia6l, ei dibarnu yn oes yr arcl6yd pieubo yr gorsed h6no; canys ni ein yn bro ni r6o g6ir.

Pa amdifyng6r pynag y savo canto cyc-a6s a canla6, ac ev ehun yn trydyd, a ceis-ia6 oed 6rt port ohano, ni dily ei cafael; canys hyny o dynion y6 ei port cyvreitia6l.

Ni dily cyca6s na canla6 sevy1 y cyd à

neb am ha6l a bo lai no cyg6ertyd tri-ugaint, neu am tir a daiar, a marc ac eidion:

Ryd y6 pob amser tervym. Nid cauedig cyvrait am tir egl6ys un amser y rygtynt ehun; can ni heny6 oe au cyvrait ni. O holant h6yntau nyri, neu nitau 6yntau, cauedig byd.

Ryd byd rânu tir pob amser, oni g6edir dilyu ei rânu, er bod yr amser yn cauedig.

Mal hyn y dily brodyr rânu tir a daiar y rygtynt: pedair er6 6rt pob tydyn. A g6edi hyny y symud6ys Bledynt mâb Cynmyn, deudeg er6 i'r mâb ucelg6r; ac 6yt i'r mâb ailt; a pedair i'r gotaia6g. Ac eisioes cadarnav y6 y mai pedair y6 y tydyn.

Mesur er6 cyvreitia6l: ped6ar troedbed yn y beriau; 6yt yn yr eiliau; deudeg yn y ceseiliau; unarpynteg yn yr hiriau; a g6ialen cyhyd à h6no yn la6 y geil6ad, a'r la6 aral ar yr ysc6r parted i'r iau, a hyd yr arhaedo à h6no o pob part ido y6 led yr er6, a'i deg ar ugain yn ei hyd. Ereil a dyg6ed y mai g6ialen cyhyd à'r g6r h6yav à bo yn y trev, a'i la6 uc ei pen, ac unry6 cerded ar h6no ag ar y lal.

Oni byd tai, y mâb ieuav a dily rânu hol trev tâd, a'r hynav de6isa6; ac o hynav i hynav ymely hyd ar yr ieuav. Os tai a byd, y bra6d ail ieuav a dily ranu y tydynau; canys dilyrpreu byd yntau yna, a'r ieuav de6isa6 ar y tydynau; ac yntau 6edi huuy hol trev tâd; ac o hynav i hynav de6isa6, hyd ar yr ieuav. A'r rânad h6n6 a parâa yn oes y brodyr; a g6edi bo mar6 y brodyr, y cevyndyr6 cystadlant, o mynant. Sev y dilyant etived y bra6d ieuav cystadlân, ac etived yr hynav de6isa6; ac ymely o hynav i hynav hyd ar yr ieuav; a'r cyvran h6no a dily bod y rygtynt yn eu hoes. Ac oni byd da can y cyvyrdyr6 y cyvran à bu r6g eu tâd, 6yntau a galant cymeintia6, mal y cevyndyr6; a g6edi y rân h6no, ni dily neb na cyvrânu na cymeintia6.

Tir cylidus hagen ni dilyir ei rânu her6yd brodyr, namyn maer a cycela6r a dilyant rân, a rodi i pa6b crystal a'i cilyd yn y trev. Ac 6rt hyny y gel6ir yn tir cyvriw. Ac ni byd er6 difoddedig yn tir cyvriw; namyn o byd yr er6 h6no yndo, ei rânu o'r maer a'r cycela6r yn cyfredin i pa6b crystal a'i cilyd. Ac ni dily neb cyc6yn o'i tydyn cyvreitia6l, o geil cafael cyhyded amtano o tir aral.

Ac mal y dyg6edasam ni ucod am y lal, ymely y dily y maer bis6ail g6neutur am tir y maertrev, can gadael pa6b yn ei tydyn, her6yd y galo goreu.

Ni dily un tîr bod yn dibrenin. O byd abbatîr, ev a dily idynt, o bydant leyg-ion, dirgŷ, a camlôr, ac amgobyr, ac ebediô, a luyd, a ledrad. O byd escobtir, ev a dily luyd a ledrad. O byd yspyttir, ev a dily ledrad. Ac 6rt hyny nid oes un tîr hebdo.

Rau bo marô yr escob y brenin piau ei da ol; canys difait brenin y6 pob da heb percenaôg ido: eityr gôisgod yr eglôys, a'i tlysau, ac à pertyno atei.

Tair gorsedma y syd à galant gôneurur eu cabidôl ehun yn y le na lesteirioent cyvrait y brenin; sev y6 y rai hyny, abbad, ac escob, ac yspytty.

Tri ry6 dadenhud y syd: dadenhud âr ac eredig, a dadenhud câr, a dadenhud bôrn a baic. A'r dadenhudiau hyny ni dilyir eu dadenhuda6, namyn o'r mâb yn le y bu y tâd cynt, neu yn le y bu ei rieni ehun cynt; can ni dilyir dadenhud o ach ac edryv.

Pôypynag y barner ido dadenhud o âr ac credig, ev a dily eisted yno oni ymcêlo ei cevyn ar y dâs; a hyny heb ateb; ac yna ateb; a na6meddyd y calanguauv h6n6 cyvrait.

Pôypynag y barner ido dadenhud câr, a'i rybod â'i câr, a'i cyvanned, ac â'i aelôyd ido ehun, neu o'i tâd cyn nog ev, ar y tîr h6n6, ev a dily bod yno yn diateb hyd y na6meddyd, ac yna rodi ateb; ac yn yr ail na6meddyd cyvrait.

Pôypynag y barner ido dadenhud bôrn a baic, o'i rybod â'i bôrn ac â'i baic, a'i tân, ai ehun ai ei tad cyn nog ev, yn cyvannedu ae'gyd ar y tîr, ev a dily bod yno yn diateb teirnos a tridiau, ac yna rodi ateb, ac yn pen y na6meddyd cyvrait.

A'r dadenhudiau hyny, ni dilyir eu barnu i neb, oni byd rod ac estyn, y can yr arclôyd, ido cynt ar y tîr.

Pôypynag ynte à myno holi tîr o ac ach edryv, dagosed ei ac hyd y cyf yd henyô ohano; ac od ydy6 ev yna yn pedgarygôr, prioda6r y6; canys yn pedgarygôr yd â dyn yn prioda6r. Ac nid ymely y discyn dyn o'i priodolder, oni bo yn altud; canys y cyvrait a dyg6ed, o derbyd i dyn bod yn golâd aral, ai o aca6s diol, ai o galanas, ai o agenau ereil, mal na galo cafael ei golâd yn prydbert, na difryd ei priodolder ev, hyd y na6meddyn, pa amser pynag y del i'6 gomyn, ac oni byd ereil ar y tîr 6edi eu hescvnu yn priodorion; dilyu yn c6byl or à gede6is. Ac o byd ereil yn priodorion, yn eu herpyn dilyu cyvrait cyhyded y rygtynt, a'i cyvran; can ni dily prioda6r c6c6yn rac ei cilyd.

Os na6meddyn a da6 i gomyn tîr, difod-edig y6 ei priodolder; a h6n6 a dyd diaspad, am ei bod o prioda6r yn myned yn anprioda6r; ac yna y g6renteu y cyvrait y diaspad h6no, ac y ryd cyndôys ido; sev y6 hyny cymaint ag un o'r cyvrivedi y buant ar y tîr yn cisted yn ei erpyn: a'r diaspad h6no a gel6ir diaspad u6c and6vyn. A cyd doter y diaspad h6no o hyny alan, ni g6rante6ir byt. Ac ereil a dyg6ed, na dily y na6meddyn doddi y diaspad, namyn ei myned o prioda6r yn anprioda6r.

Ni dilyir g6ranta6 yr un o'r tair ha6l, am tîr a daiar, yn amser caet cyvrait; sev y6 y rai hyny, ha6l priodolder, a ha6l dadenhud, ac ymg6trryn.

HERWYD g6yr G6yned, ni dily g6raig trev tâd; can ni dily dau brait o un la6: sev y6 hyny, trev tâd ei gôr a'r eidi ehun. A can ni dily hi trev tâd, ni dilyir ei rodi hitau namyn yn le y dilyo ei meibion trev tâd.

Rai a dyg6ed, na dily meibion y g6raig trev tâd o mamôys, namyn meibion y g6raig, sev y6 h6no, g6raig à rodo ei tad a'i brodyr i altud; ereil a dyg6ed, cyd rodo ei cenedyl hi, onis ryd hyny o dynion, na dily ei meibion trev tâd; y cyvrait eisioes a dyg6ed, bod tair g6raged à dily eu meibion trev tâd. Un onadynt y6 g6raig à rodo ei cenedyl yn cyvreitia6l i altud; yr ail y6 g6raig a dyco altud trais y arnei yn h6naid, ac o'r trais h6no cael mâb: y cyvrait a dyg6ed, can ni coles hi ei brait, na eyl ei mâb hitau ei dilyed o mamôys; trydyd y6 g6raig à rodo ei cenedyl yn g6ystyl altuded, ac yn yr g6ystlyriaet h6no cael mâb o h6nei o altud, h6n6 a dily t'ev tâd o mamôys. Nid oes un g6raig ynte à ym-rodo ehun i altud à dilyo ei meibion mamôys.

Rai a dyg6ed am meibion y ry6 g6raged hyny, cyd boent trevtadogion, nad ynt priodorion; y cyvrait a dyg6ed, na c6c6yn prioda6r rac anprioda6r, ac y c6c6yn prioda6r rac y ry6 rai hyny, ai ar c6byl, ai ar pet; ac 6rt hyny y gad y cyvrait y rai hyny yn priodorion. A'r cyvrait eisioes a dyg6ed, o byd s6yd neu brait o'r tîr h6n6, na ceif ev dim o h6n6 hyd y trydyd g6r; canys g6el y6 brait prioda6r à cyng6arcat6o tîr, nogyd un ne6yd dybod.

Cand6yna6l Po6ys ni dily mamôys yn G6yned, nac o G6yned yn Po6ys; ac ymely yn Dcheupart.

Ni dily y tâd devnydia6 dilyed y mâb am tîr a daiar, namyn yn ei oes ehun; nogyd y rai y r'âb treisia6 ei tad yn ei oes am tîr; ymely ni dily y tâd treisia6 y

mâb; a eyd as treisio, ev a dycôyd tra i cevyn; eityr un pet, oni bo dyundeb tâd, a brodyr, a cevyndyrô, a cyvrydyrô, ac arelôyd, am talu tîr yn gôaetdir, hônô ni geil y mâb ei dôyn tracevyn; canys i'r mâb y prynôyd edôig o hônô, mal i'r tâd; canys hyny o dynion yô y gradau ni dyllyr devnydiâb tîr heb eu câniad. A can ni bo tîr i'r ryô dyn hônô, ni byd altud, namyn bonedig candôynaôl byd.

Bonedig candôynaôl yô dyn à bo cyvlaôn o boned yn Cybru, o man ac o tâd.

Y cyvrait a dygôed eilgôait, na dily un mâb trev tâd, namyn y mâb hynav i'r tâd o'r gôraig priaôd; cyvrait Hygôel a'i barn i'r mâb ieuav, megis yr hynav; ac a barn na doter pecaôd na cyvrait yn erpyn y mâb am trev ei tâd.

Nid dilys i dyn dybodiad i tîr, namyn o braôd y cyvrait, neu o estyn arelôyd.

Rai a dygôed, o ledir dyn am tîr, dilyu hônô yn gôaetdir o'i etived ôedi hyny; y cyvrait a dygôed, nad gôaetdir yr un, namyn tîr lovrud, à taler yn cyvreitiaôl, ôedi na bo dim ar helô y lovrud, nac o ceiniaôg paladyr, nac o dim aral; ac a barn na dyllyr lad un dyn namyn lovrud na gônol côbyl; a'r tîr hônô a dyllyr ei rânû y rygtynt, mal y dyllyr rânû ei galanas.

Pôppynag à dyodevo môynâu ei tîr undyd a blôdyd, heb tôryv heb eniôed, ac yn un gôlâd ag ev, ac eisted arno, y cyvrait a dygôed, na dily hônô ateb o'r tîr hônô, namyn ei bod yn gôaracair, ac yn haôl trablôdyd. Sev yô tôryv ac eniôed, losgi tai a tôri aradyr.

Pôppynag pieufô tîr yn glan traet, ev pieubyd cyvled â'r tîr o'r traet; a gônâed cored, neu petau ereil, os myn; eityr o bôrô y mor petau i'r tîr, neu i'r traet, hônô pieubyd y brenin; canys pynmare y brenin yô.

Tri tlôs cenedyl y gelôir melin, a cored, a perlan; a'r tri hyny ni dyllyr eu rânû, nac eu eycôyn, namyn ranu eu frôytau i'r neb a'i dilyo.

Tir cordlan ni dyllyr ei rânû herôyd tydynau, namyn herôyd gardau; ac o byd tai arno, ni dily y mab ieuav hônô, môy no'r hynav, namyn ei rânû herôyd ystevyl.

Ni dily neb attal gardau canto yn herôyd braint tail, namyn un blôdyd; canys pob blôdyd y dyllyr eu teilaô.

Brynar, dôy blyned y dyllyr ei eredig; brantail gôyr emely; buarttail, tair blyned y dyllyr ei eredig; cartail, pedair blyned y dyllyr ei eredig; tîr coed gôyr emely; brynardtail, pedair blyned hevryd.

Ni dily braôd bod yn coedgôr i'r braôd aral, namyn taled ido coed cystal â'r hôn

à diosges ev; ac oni ceif ei cystal, taled ido o'i henmaes cymaint â'r coed; ac oni ceif o henmaes, arded yr hôn dyodes o'r coed pedair blyned ev; ac o'dyna gaded i'ô braôd, cystal ag ido ehun o hano.

Ni dily neb gôertu tîr na ei pridaô heb caniad arelôyd; namyn loeed pob blôdyd, os myn.

Gôyr à bo a tan abbadau, a gôyr a bo a tan eseyb, ôynt a galant pridaô eu tîr can caniad y rai hyny, os mynant.

Y cyvrait a dygôed, y dily y meibion ucelgôyr cadô arelôydiaet, ar eu haltudion, mal y dily y brenin cadô yr arelôydiaet ar ei altudion ôyntau. Ac mal yd â altudion y brenin yn priodorion yn pedôarygôr gôedi y doter ar difait brenin ôynt; ymely yd âant altudion meibion ucelgôyr yn priodorion yn y pedôarygôr, o bydant yn gôaracadô tîr atanadynt cyhyd â hyny. Ac o hyny alan ni dilyant myned y ôrt y meibion ucelgôyr; canys priodorion ynt atanadynt; ac na dilyant ôyntau dôyn eu priodolder ôy, priodolder yn y gôlâd yd hanoedynt ohonei, ac aral yman. Gôedi ôôynt yn priodorion eu tydynau a gedir idynt herôyd à dilyoent; ac eu tîr namyn hyny yn tîr sôc a côltyr y rygtynt.

O myn yr altudion myned y ôrt eu harclôyd eyn nog eu bod yn priodorion, ôynt a dilyant gadaô hanner idynt. Ac os o'r ynys hon yd henynt ni dilyant trigâô yn un le y tu yma i clâô Ofa. Ac os tra mor yd henynt, ni dilyant trigâô yma, namyn ar y gôynt cyntav y cafoent mynet i eu gôlâd. Ac o trigant, ymcyvgôylent ag ev caetiôed mal cynt. Ereil a dygôed, na dilyant myned hyd ar y trydygôynt. Os y mâb ucelgôr ag eu gyr ôyntau oc eu hanbod, eyn nog eu bod yn priodorion, ni dily hônô idynt oc eu da dim.

CYN no dôyn coron Luntain a tegyrngôialen, o Saeson. Dyvngôal Moelmud oed brenin ar yr ynys hon; a mâb oed hônô i iarl Cernyô, o mere brenin Loegyrr. A gôedi difodi tadôys y breniniaet y cavas yntau hyhi o cogail, ôrt ei bod yn ôyr i'r brenin. A'r gôr hônô a oed gôr aôdur-dodud doet; a'r gôr hônô a gosodes cyvreitiau da yn yr ynys hon. A'r cyvreitiau hyny a parâasant hyd yn oes Hygôel Da. Hygôel gôedi hyny a gônaet cyvreitiau neôyd, ac a divaôs rai Dyvngôal. Ac ni symudôs Hygôel mesuriau y tired yr ynys hon, namyn mal eu gedeôis Dyvngôal; canys goreu mesurgôr oed ev.

Ev a mesurôs yr ynys hon o Penryn Blataon yn Prydain hyd yn Penryn Penâaed yn Cernyô; sev yô hyny naô cant

miltir; a hyny y6 hyd yr ynys hon; ac, o Crigyl yn Môn hyd yn Soram yn glan y môr, pum cant miltir, a hyny y6 led yr ynys hon.

Sev y mesur6s ev hyhi er g6ybod ei mal, a'i miltirau, a'i hymteitiau yn ei cyvoet.

A'r mesur h6n6 a mesur6s Dyvng6al 6rt y gronyn haid: tri hyd gronyn haid yn y modbed; tair modbed yn led palyv; tri led palyv yn y troedbed; tri troedbed yn y cam; tri cam yn y naid; tri naid yn y tîr: sev y6 y tîr, o Cybraeg ne6yd, gr6n; a mil o'r tîr y6 miltir.

Ac o'r mesur h6n6 yd ys yn armeru e6a, ac y g6naetant mesur er6 cyvreitia6l o gronyn haid: tri hyd gronyn haid yn y modbed; tair modbed yn led palyv; tri led palyv yn y troedbed; ped6ar troedbed yn yr iau; ac 6yt yn y meiaiu; a deudeg yn y ceseiliau; unarpymteg yn yr hiriau; a g6ialen cyhyd â h6no yn la6 y geil6ad, ac yscor perved yr iau h6no yn y la6 aral i'r geil6ad; a deg ar ugaint o h6no y6 hyd yr er6; a pedair er6 o h6no yn pob tydyn, a dily bod; ped6ar tydyn yn pob rantir; pedair rantir yn pob gavael; pedair gavael yn pob trev; pedair trev yn pob maena6l; a deudeg maena6l a d6y trev yn pob cym6d: Y d6y trev a dily bod yn raid brenin; un onadynt a dily bod yn tîr maertrev, a'r leil yn difait brenin, ac yn havodtîr ido. A cymaint ag a dyg6edasam ni ucod ol a byd yn y cym6d aral; sev y6 hyny o eiriv, pym ugain trev; a hyny y6 y cantrev yn ia6n. Deg degg6ait a dily bod yn pob cant; ac nid â riv pelac deg.

Hyn y6 riv o er6i â byd yn y cantrev: pedair er6 cyvar yn pob tydyn; unarpymteg yn pob rantir; pedairardeg ar ugaint yn pob gavael; unarpymteg a deugaint a deucant yn y trev; pedair ar ugain a mil o er6i yn pob maena6l; tair a ped6ar ugain a deucant a deudeg mil o er6i yn y deudeg maena6l; yn y d6y trev à pertyn ar y lÿs y dily bod deudeg er6 a pymcant. Sev y6 hyny, g6edi del ol y cyd, o er6i yn y cym6d, 6yt cant a deudeg mil; a cymaint â hyny ol yn y cym6d aral; sev y6 hyny o eiriv er6i yn y cantrev, c6ecant a pym mil ar ugaint, nid m6y nid lai.

O'r deudeg maena6l à dily bod yn y cym6d, pedair a byd o meibion eilion i porti c6n a meirc, a cyle, a dovret, ac un cyceloriaet, ac un maeroni; a'r leil yn meibion ucelg6yr rydion. Ac o'r 6yt hyny y dily y brenin g6estma pob bl6ydyd; sev y6 hyny, punt o pob un onadynt; a h6no à r6nir, triugaint ar pob trev, o'r pedair à

byd yn y maena6l; ac ymely o ped6areran p6cylid y r6nir yny el ar pob er6 o'r cydyn ei ran: a h6no a gel6ir y punt t6g. A'r gostegg6r a dily ei cypel pob bl6ydyd; a cymaint à hyny o'r cym6d aral; ac ymely y byd cyvla6n y cantrev.

Meirydion a cycelorian a dilyant cyvreitia6 eu g6lâd, a g6neuter ei dadlau; ac a dilyant hanner o pob pet yn erpyn y brenin, eityr o triplet: g6ert tîr, a g6ert leidy, a g6ert celain.

Cycela6r a dily r6nu y rygto a'r brenin, a de6is i'r brenin; maer y rygto a'r cycela6r.

Y maer a'r cycela6r a dilyant bod deug6as cantynt i g6neuter eu negesau; a dau ereil i'r brenin; ac a dilyant d6yn cylec ar eu ped6eryd ar meibion eilion y brenin d6yg6ait yn y bl6ydyd; a hanner ebedi6 meibion eilion, a hanner amgoby, eu merced a dilyant.

Maer a cycela6r a dilyant cyg6eiria6 meibion eilion ar eu tîr cyvriv, pan bo mar6 un onadynt; ac a dilyant cad6 difait brenin; a tygu trosto, pan bo raid; ac o devnydia ev, 6ynt a dilyant eu s6yd arno.

Ni dily na maer na cycela6r bod yn pencenedyl, namyn o ucelg6yr eu g6lâd.

Ni dilyr pencenedlaet o mam6ys. Pencenedyl a dily pedair ar ugaint can pob g6r à myno cares ido; canys hitau ehun a tâl ei hamgoby. Ac a dily pedair ar ugaint y can pob m6b à cymero ei cenedyl. Ac a dily ymgyru y cyd â'i c6r yn pob raid à del arno.

Nid oes goby, m6riedig i m6b ucelg6r yn dadlau, namyn her6yd y myno yr arcl6yd ei rodi ido.

Y maena6l y taler t6g ohonei ni dily na ei m6l, na ei pysgod; canys med a telir ohonei, ac y cyd a'r med pedair ar ugaint o pob maena6l a telir; a h6n6 a gel6ir ariant y c6ynnos. Ac mal y r6nir y punt t6g y r6nir h6n6.

Ni dilyr gosa6d ar y maenolau ryd, na maer, na cycela6r; na cyle, na dovret, na dim, namyn à dyg6edasam ni ucod; eityr cyle maer i'r tenlu y ganav.

Ni dily y brenin d6yn luyd o'r g6lâd alan, namyn ung6ait pob bl6ydyd; ac ni dily bod yn h6n6, namyn pytevnos a mis. Yn ei g6lâd ehun ryd y6 ido luyd pan myno.

Pa6b a dily g6neuter g6ait cestyl y brenin, pan myno y brenin, eityr g6yr y maertrev.

Ni dily meibion eilion y brenin ei porti, na porti ei tenlu; a can ni dilyant 6yntau

porti, ni dilyant gyntau nac eu mêl, nac eu pysgod, namyn i lŷs y brenin; ac ev a dily, o myn, gŵnentur coredau ar eu dyvrau, a lad bydavan.

Un o'r meibion eilion a dily bod yn maer bisgail.

Wynt a dilyant roi pynmeire i'r brenin i'r luydau; ac a dilyant anrytedu yr arelŷdes ungwait pob blŷdyn ar bŷyd a diaŷd; ac a dilyant porti y cŵn, a'r cynnydion, a'r hebogydion, a'r macŷyaid, pob un onadynt ungwait pob blŷdyn.

Ac o hyd altudion gŵlād aral i'r brenin, ai yn gŷyr ido, ai yn aros gŷynt, ai am petau ereil, ev a dily, os myn, eu gosaŷd yn dovret ar y meibion eilion, herŷyd eu galu. A'r altudion hyny a dilyant ā dagoosent o da i'r māt ailt, pan deloynt i'r tŷ, ei cafael ol, pan cloynt ohano; ac o cyl, ei talu idynt: eityr tripet a dilyant eu eadŷ cantynt ehun nos a dyd; sev yŷ hyny eu lodrau, ac eu cledyvau, ac eu menyg: ac ni dilyant eigiaŷ namyn y nos cyntav, o cāant bara ac un enlyn.

Meibion eilion y brenin a dilyant gŵnentur sait tai i'r brenin: sev yŷ y rai hyny, y nenad, a'r bŷydy, a cegin, a hunty, a maerety, a tŷ bycan.

Y brenin a dily o pob bileintrev, gŷr ā bŷyal, i gŷnentur luestau yn y luyd.

Maer bisgail, ni dily daly dadlau, namyn ar gŷyr y maertrev, namyn erpyniaŷ da y breniu y can y meirydion a'r cycelorion; ac ev a dily rodi pedair ar ugaint i'r gosteggŷr, pan estyner maeroni ido.

Gŷasanaetgŷyr y maer a'r cycelaŷr a dilyant hebrŷg y da ar y maer bisgail.

Y maer bisgail a dily cygŷeiriaŷ lŷs y brenin, o'i meŷn, ac ā pertyno atei; mal eredig, a heu, ac arail yserubyl y brenin, a'i havodyd, a petau ereil ā bo raid; ac ev a dily cospi gŷyr y maertrev am eu hancyvreithiau; ac eu dirŷg, ac eu camlŷrŷ, ac eu hebediŷ, ev a'u dily; ac amgoby'r eu merced, ei gŷraig a'i dily. Y portaŷr a dily cypel amgoby'r, ac ebediŷ y rai hyny; a pedair ceiniaŷg ido o pob un onadynt.

Y maer bisgail a dily pedair ar ugaint y can y portaŷr, pan estyner ei ŷŷyd ido; ac ev a dily tygu tros tŷr bŷrd y lŷs, a'i havodtŷr, o byd raid eu hamdifyn, ac ŷy ac ā pertyno arnadynt.

Gŷyr y maertrev a dily gŵnentur odynt ac yscubaŷr i'r brenin; ac eu digŷalu, pan bo raid. Wynt a dilyant talu tŷg eu tŷr yn laŷ y maer bisgail; ac a dilyant ei porti dŷygŷait yn y blŷdyn. Wynt a dilyant dyrnu, a crafu, a medi, a lyvnu, a lad gŷair, o ceisiaŷ gŷelt, a cynnud, y cyniver

gŷait y del y brenin i'r lŷs. Ac gynt a dilyant anrytedu y brenin pan del i'r lŷs, herŷyd eu galu, ai yn devaid, ai yn gŷyn, ai yn mynau, ai ar caŷs, ai ar emenyn, ai ar laet.

O dyryd māt ucelgŷr ei māt ar māt ailt arelŷd ar meitrin, can ei cāniad, neu can ei dyodev, undyd a blŷdyn ohano, hŷnŷ a dily ran māt o tŷr y maŷ ailt, ac o'i da gŷedi hyny.

O pob maenaŷl ryd y breniu a dily cerŷyn med naŷ dyrnbed yn ei hyd yn amrosgoeŷ; ac oni cefir y med, dŷy o bragaŷd; ac oni cefir y bragaŷd, pedair o cŷryv.

Ni dily bod erŷ difodedig yn tŷr cyvri.

Pŷypynag ā tŷro tervyn y rŷg dŷytrev o'i eredig, y brenin a dily yr ycaim ā'i hardo, a'r gŷyd, a'r heieirn, a gŷert y laŷ aŷŷ i'r geilŷad, a pedair ceiniaŷg i'r neb pieuŷo y tŷr, a cygŷeiriaŷ y tervyn mal cynt.

Pŷypynag ā ardo tŷr yn ancyvare, taled pedair ceiniaŷg i'r neb pieuŷo y tŷr, a ceiniaŷg am pob cŷys ā arder, a'r ancyvare i'r brenin.

O derbyd ymtervynu y rŷg deugŷr cybraint am tŷr, a'r neilrai yn tervynu hyd racŷ, a'r leil hyd yma, a tygu o pob rai, yna y mae iaŷn i'r cyvrait ranu deuhanner.

Pŷypynag ā dyco maen tervyn y rŷg dŷytrev, taled un ugain ar deg i persen y tŷr, a camlŷrŷ i'r brenin; ac ymely am ford a caŷŷo y tervyn can emyl y ford.

Mesur gŷestma y brenin yn amser gauav o maenaŷl ryd; sev yŷ hyny pŷn mare o'r blaŷd goreu ā tyvo ar y tŷr, a buŷe neu ŷe, a dogyn cerŷyn o med, naŷ dyrnbed yn ei hyd yn amrosgoeŷ, a'r eymaint aral yn ei led, a sait dreva o ceire unrŷym yn ebran, a hŷc teirblŷd, ac enhorob halt a led tribys yn ei teŷed, a lestyr emenyn tri dyrnbed yn ei hyd heb ei moel, a tri yn ei led: ac oni gelir cafael hyny, punt amtanei, a hŷno yŷ y punt tŷg. A pedair ar ugaint i gŷasanaetgŷyr y brenin: oni gelir cafael hyny, dŷy o bragaŷd; oni gelir y bragaŷd, pedair o cŷryv. Sev mal y renir y punt hŷno, cŷeugaint i'r bara, a triugaint i'r lyn, a triugaint i'r enlyn.

O'r maenolyd caet y dilyir dau daŷn-bŷyd pob blŷdyn.

Y gauav hoc teirblŷd, a lestyr emenyn, tri dyrnbed hyd a tri led, a dogyn cerŷyn o brag y bo naŷ dyrnbed yn amrosgoeŷ, a dreva o ŷd unrŷym yn ebran, a cŷetort 'ar ugaint' o bara goreu ā tyvo ar y tŷr: o byd gŷenittir, cŷec onadynt yn peiliaid; oni byd gŷenittir, cŷec yn rynion; pedair, onadynt

part âr neuad, a dŵy part âr ystavel; ac yn cywld ag o elin hyd ar y dôrn, ac yn cytebed ag na plycai er ei daly erpyn ei dau emyl; a dyn â cynneuo tân yn y neuad yn y nos hŵno, neu ceiniaŵg i dyn â'i cynneuo trosto.

Mesur daŵnbŵyd yr hav, molt teirblŵyd, a mânad emenyn cywld â'r dysgyl letav â bo yn y trev, a cytebed ag y bo dau o moeldyrnbed yndo; a cŵetort ar ugain o'r ryŵ bara â dyggedasam ni ucod; ceulaŵ laet â bo o lŵdyn blit yn y trev y cyd ag eu godro ungŵait yn y dyd, ac na godrŵer namyn yr ungŵait hŵno; y cosyn â gŵneler o'r laet hŵnŵ, heb brag, heb ebran, heb dyn i cynneuo tân.

Maer a cycelaŵr a dilyant cyle dŵygŵait yn y blŵdyn, a deugŵas can pob un, ac i'r cycelaŵrdeŵis y tŵ: ac nidilyant cyle yr hav.

RAI y syd arpedrus am beiciogi gŵraig, o lygrir, pa pet a dilyir amtano, ai gŵyneb-gŵert, ai ynte galanas. Cyvrait a dygŵed, panyŵ galanas â dilyir amtano; a lyna yŵ yr acaŵs: yn y trimis cyntav y byd gŵyn ev, ac yna y byd traian galanas arno; yn yr ail trimis y byd rud ev, ac y byd deupart galanas arno; ac yn y trimis diŵedav y byd cyvlaŵn ev o'i aelodau, ac o enaid, ac y byd galanas cŵbyl arno.

Rai a dygŵed, nad iaŵnac talu galanas gŵr no galanas gŵraig, can ni gŵys pet yŵ ev, ai gŵr ai gŵraig. Y cyvrait a dygŵed, bod yn iaŵnav barnu yn ol y pet, a bod galanas gŵr arno, a hyny oni bedydier; a lyna yr acaŵs: pob dyn â holer ei galanas a dilyir ei enŵi erpyn ei enŵ, na gŵr bo, na gŵraig; ac na gelir enŵi neb erpyn ei enŵ oni bedydier; ac ŵrt hyny y mae dir ei bod yntau ar braint gŵr oni bedydier. O hyny oni bo seitblŵyd y dily ei tâd tygu a talu trosto; eityr na dily talu na dirŵy na camlŵrŵ i'r brenin trosto; can ni dily y brenin na dirŵy na camlŵrŵ am ambodau nac am gŵeitred dyn ynbyd, ac nad oes pŵyl canto yntau. Ev a dily hagen dieis-iŵaŵ y coledig o'r eido. O pen y sait blyned alan, ev ehun a dily tygu tros ei gŵeitred, a'i tâd piau talu; canys yna yd â atan laŵ ei periglaŵr, ac y cymer gŵedan arno.

O'r pan ganer mâb oni bo pedair blŵyd ar deg y dily bod ŵrt noe ei tâd, a'i tâd yn arclŵyd arno; ac ni dily cosp arno, namyn un ei tâd; ac ni dily medu un ceiniaŵg yn hyny o amser, namyn â medo ei tâd; ac ni dilyir marŵty, can oed marŵ, namyn bod yn eido ei tâd ei da, â bo yn ei gŵar-caŵd; ei tâd yn hyny o amser a dily ateb trosto.

O byd marŵ ei tâd y blŵdyn cyntav y ganer y mâb, ev ehun a â yn braint ei tâd.

Ni dilyir talu ebediŵ mâb ni bo pedair blŵyd ar deg, a'i tâd yn byŵ: gŵedi yd elai yn braint ei tâd, ev â'i tâl.

Yn pen y pedŵered ar deg blŵydyn y dily y tâd dŵyn ei mâb ar yr arclŵyd a'i gor-cymyn ido; ac yna y dily yntau gŵrân ido, a bod ŵrt braint ei arclŵyd; ac ehun piau ateb trosto o pob haŵl â gomynr ido; ac ehun piau medu ei da; ac ni dily ei tâd ei maedu mŵy nog estraŵn; ac os maed, can cŵynaŵ o'r mâb racdo, ev a byd dirŵy-aŵg, ac a gŵna iaŵn ido o'i sarâed.

O byd marŵ mâb o pedair blŵyd ar deg alan, ac na bo etived ido, ei arclŵyd pieu-byd ei da yn cŵbyl, ac a dily bod yn le mâb ido, a marŵty byd ei tŵ. Ac o'r oed hŵnŵ alan y byd unbraint a bonedig candŵynaŵl; can nid oes braint ido namyn ei boned; ac nad escyn yntau i braint ei tâd, oni bo marŵ ei tâd: can na byd marcaŵg neb oni escyno.

Gŵert bonedig cyndŵynaŵl yŵ teirbuŵ a triugeinbuŵ o gŵarteg. Ei sarâed yŵ teirbuŵ a triugaint o ariant. Os gŵr ar teulu byd yntau, ei gŵert yŵ pedair buŵ a pedŵarugeinbuŵ. Ei sarâed yŵ pedair buŵ a pedŵarugain ariant.

Merc gŵedi bedydier oni bo seitblŵyd ni dily myned yn lŵ. O'r pan ganer oni bo deudeg blŵyd y dily bod ŵrt noe ei tâd. O'i deudeg blŵyd alan y daŵ brŵnau a cedor arnei, ac y blodeua; ac yna y byd oed ei rodi i gŵr. Ac o hyny alan, can ni caŵ gŵr, y dily medu yr eidi; ac ni dily bod ŵrt noe ei tâd, onid ev â'i myn. Ac ni dily y tâd talu amgobytr tros ei merc, onid ehun â byd rodiad arnei: Canys pob rodiad ar gŵraig a dily talu ei hamgobytr; neu ynte â cymero cypendaŵd y can y gŵraig â roder i gŵr.

O derbyd dŵyn gŵraig latglud o tŵ ei tâd hyd yn tŵ aral, ac yno cysgu centi; gŵr y tŵ hŵnŵ a dily talu yr amgobytr, oni cymer mae y can y gŵr â'i dŵg yn latglud, ar ei talu.

Yn ei deudeg blŵyd y dily gŵraig blod-euaŵ, megis y dyggedasam ni ucod: ac o'i deudeg blŵyd hyd ei pedairardeg y dily bod heb beiciogi; ac o pedairardeg hyd yn deugaint y dily ymdŵyn; ac o hyny alan nid â galanas arnei; ac nid â lŵ arnei na bo plant idi, canys dian na byd byt.

Pŵypynag â myno gŵadu mâb yn cyvreitiaŵl, nid raid ido ei gŵadu, oni dycer ido yn cyvreitiaŵl cysevin; can nid raid i neb ateb yn angolo; canys angolo yŵ pob pet ni bo cyvreitiaŵl.

Pa g6raig pynag à myno d6yn m4b yn cyvreitia6l, mal hyn y mae idi ei d6yn: dybod hi a'r m4b hyd yr egl6ys y bo ei g6ydma yndi, a dybod hyd yr ala6r, a dod i ei la6 deheu ar yr ala6r a'r creiriau, a'r la6 as6 ar pen y m4b, ac ymely tygu i Du6 yn y blaen, ac i'r ala6r h6no, ac i'r creiriau da y syd arnei, ac i bedyd y m4b, nas ry cre6s t4d yn calon mam y m4b h6n yman, namyn y g6r a'r g6r erpyn ei hen6 i'm calon i. Mal hyny y dylyr d6yn m4b i Cybro. Ac mal hyn y dylyr d6yn m4b i altud: dybod i'r egl6ys y cymero d6vyr s6yn a'i bara eferen; ac yna ei d6yn ido, megis y dyg6edb6yd ucod. Yna y mae ia6n i'r t4d g6neurur un o deupet, ai cymryd y m4b yn cyvreitia6l, ai ei g6adu yn cyvreitia6l. Os ei g6adu a myn, ia6n y6 ido dybod hyd yr egl6ys rydyg6edasam ni ucod, a dod i ei la6 deheu ar yr ala6r a'r creiriau à bo arnei, a'r la6 as6 ar pen y m4b, ac ymely tygu i Du6 yn y blaen, ac i'r ala6r h6no, ac i'r creiriau da y syd arnei, ac i'r g6r à'i g6ahan6s ev o cre6dig-aet t4d a mam, nas cre6s ev y m4b h6n6 yn calon g6raig erioed, ac nad oes davyn o'i g6aed ev yndo, onid o Adav. O derbyd ido yntau ceisia6 oed am ei l6, nis dyly, namyn hyd tranoet. O derbyd idi hitau ceisia6 oed i ceisia6 creiriau, ni dyly hi oed namyn trid4iau; can ni dyly hi ceisia6 creiriau, namyn yn y cym6d h6n6

O derbyd i t4d g6adu m4b o cenedyl, g6edi dycer ido, ni geil h6n6 cafael t4d byt g6edi hyny. Sev aca6s y6, ei mam a'i d6g ev yn cyvreitia6l i'r t4d à'i g6ad6s; ac 6rt hyny ni geil hitau ei d6yn ev i t4d aral eilg6ait byt. Y t4d ryg6ad6s yn cyvreitia6l, ni byd cardyc6el yntau ar h6n6 byt traicevyn; can nid adg6na y cyvrait à g6nel.

Y m4b h6n6 g6eition 6rt cenedyl ei mam yd à ei baint. Ac o lad ev dyn, cenedyl ei mam a'i t4l; y deupart i'r galanas arno yntau yn lovrud. Ac o ledir yntau, 6ynt a dylyant deupart ei galanas ev: a h6n6 a gel6ir yn un o 'tri' dygyncol cenedyl; aral y6, pei darfai i g6r lad g6r aral, a meiciau o cenedyl y lovrud ar yr galanas, a cyn talu yr galanas, d6yn o'i mam y lovrud i t4d aral; y cyvrait a dyg6ed, pany6 y cenedyl à meic6s; ar yr galanas pian ei talu, o dau aca6s; o g6neurur ei cyvlavan hyd tra bu ev ar eu baint 6y, ac o dylu talu o'r neb à meic6s; trydyd y6, o rodi Cybraes i altud, a bod m4b idi o'r altud, a lad o h6n6 dyn, deupart yr galanas a da6 ar cenedyl ei mam, y traian ar y lovrud, a hyny 6rt nad oes cenedyl t4d à'i talo: a h6n6 a gel6ir yn g6arteg dimac, 6rt bod yn

dir dimeicia6 ar y g6arteg hyny; canys ar g6arteg y telid pob t4l cynt.

Y deumab rydyg6edasam ni ucod, un baint ac un sar4ed ac un g6ert ynt à bonedig cand6yna6l. M4b doolev a byd, a m4b dyodev. Sev y6 m4b doolev, m4b à dyg6eto g6raig ar ei tava6dleveryd ei bod yn m4b i g6r, ac nas dyco i'r dygyn; h6n6 a gelir ei g6adu pan myner.

M4b dyodev y6 m4b à dyco g6raig i g6r yn cyvreitia6l, a dyodev o'r g6r heb ei g6adu undyd a bl6ylyn; ni geil ei g6adu o hyny alan yn yr ig byt. Ac o derbyd i h6n6 g6neurur cyvlavan, ni gelir ei g6adu yn yr ig, can ni g6ad6yd ar yr ig, 6rt ei bod yn m4b dyodev.

Cyd boed baint ei t4d i m4b altudes, a ei g6adu o hono, altud byd y m4b.

Cyd boed altud à myno g6adu m4b Cybraes, bonedig cynd6yna6l byd y m4b: canys 6rt baint ei mam y byd o hyny alan.

Tad a geil g6adu ei m4b tranoet g6edi y dig6yco ei cyvlavan trosto, os myn.

O derbyd i t4d rodi da er meitrin m4b, ni dyly ei g6adu o hyny alan.

O derbyd mar6 y t4d, pencenedyl a geil ei g6adu ar ei seitmed o'i cenedyl, mal y g6adai y t4d, ac yn yr un egl6ys, à seit-g6yr o goreug6yr ei cenedyl, can eu l6 6yntau bod yn glan ei l6 ev. Oni byd pencenedyl, un g6r ar ugaint o goreug6yr ei cenedyl o'i g6adu. Cyvrait g6yr Po6ys, deg a deugaint i g6adu m4b o cenedyl.

Ni geil neb à dyc6ydo t4r y m4b yn ei la6 ei g6adu.

Ni geil bra6d g6adu ei cilyd; ac oni byd bra6d, ni geil cevynder6; ac oni byd cevynder6, ni geil cyvyrder6, rac ei g6adu er yr eido onadynt: ac ni dyly neb or à dylu trev ei t4d ev; g6edi y g6ater, ni dylyant ei g6adu.

O derbyd bod rai o cenedyl m4b yn ei g6adu, ac ereil yn ei cymryd; ia6nav y6 credu i'r neb y syd yn ei cymryd, can eu l6, nad er gobyr nad er g6ert y maent yn ei cymryd: canys gnotav y6 g6adu m4b er trev ei t4d.

Pob bra6d a geil g6adu ei c6aer, onid yn un le; sev y6 hyny, pan r4ner da ei mam, neu ei t4d, o ceis ei g6adu hitau er ei ran o'r da, ni gelir.

Ac ymely, pob altud a geil g6adu ei bra6d, neu ei c6aer, onid rac cyvran da ag 6ynt, eu t4d neu eu mam, neu rac dim6yn eu cyvlavan

Mal hyn y dylyr cymrydmabyn cenedyl; y t4d ei ehun a geil ei cymryd, g6edi as dyco ei mam ido; oni byd ei t4d, y pencenedyl, ar ei seitmed, a geil ei cymryd, o goreu-

gôyr ei cenedyl; y pencenedyl pian cymryd dôyla6 y mâb y r6g ei d6yla6 yntau, a roi cusan ido; canys cusan y6 argôyd cerentyd; a g6edi hyny roi la6 deheu y mâb yn la6 yr hynav o'r gôyr ereil, a roi o h6u6 cusan ido; ac ymely o la6 i la6 hyd y g6r di6ed-av. Oni byd pencenedyl, un g6r ar ugaint o goreugôyr y cenedyl, a cymryd y mâb o'r g6r à bo yn le yr arcl6yd erpyu ei la6 deheu, a'i roi yn la6 yr hynav o'r gôyr, a roi o'r hynav yn la6 yr ail hynav; ac ymely o la6 i la6 hyd y g6r di6edav. Herôyd gôyr Po6ys deg, a deugaint a'i cymer ac a'i g6ata.

[LLYVR PRAWY.]

Rhaglith.

[Hewel da vap Kadell tewyssavc Kemry a devynnvs attav chwegwyr o pob kantref eg Kemry oll hyt e Ty Gwyn ar Daf en Dyvet a henny or gwyr doethaf en ekev-oeth e pedwar onadvnt en lleegyon ar dev en escolhegyon. Sef achavs e dwcpwyt er escolhegyon rac dody or lleegyon petheva y vey en erbyn yr escrethv glan. Ac e sef amser e doethant eno pethevnos a mys or garawys ac csef achavs e doethant eno egarawys vrth na dely nep na de- wedwyt kam nay gwnevrthv en er amser gleyndyt hvnnv.

Ac ena ededrychassant e kyvreythev ar hon a vey re trom y chosp o nadvnt y hescavynhav ar hon a vey re eskavyn onadvnt y hachwanegv: peth or kyvreyth- yev a adassant val edoeydynt peth arall a vynnassant y emendav ereyll a dyleassant en kvbyl ac ereyll o newyd a osodassant.

Ac ena e dodassant Hewel da a henny o doethyon ev hemendyth ar nep a kam arverey or kyvreythev henny ac ar er arglwyd ay semvtey vr vn onadvnt nanyn kan dvvndep kynnvllletva kymeynt ac awu eno. Er eyl emendyth a dodassant ar er arglwyd ay rodey ac ar e dyn ay kymerey arna6 teylygdavt egneydyaeth ar ny gwypey teyr kolovyn kyvreyth a gwerth gwylt a dof ac aperthyn attadvnt.

Aggedy g6neuthur o honunt y kyfreith- eu ual y tebygynt eu bot yn deil6g, yd aeth Howel da ac escob Myny6, ac escob Assaf, ac escob Bangor ac y am hynny nny vu ar y drydyd ardec o athra6on adoethon ereill o leygyon ac yd aethant hyt yn Ruuein y gymryt a6durda6t pab Ruuein y gyfreitheu Hewel. Ac yna y darllewyt kyfreitheu Howel rac bronu pab Ruuein, ac y bu uodla6n y pab udunt ac y rodes y a6dur- da6t udunt; ac y doeth Howel ae gedym- deithon adref. Ac yr hynny hyt hedi6 yd ydys yn daly o gyfreitheu Ho6el da.

KYFREITH AM YNGNEIDIAETHEU YNAT.

Pwy bynnac avynho kymryt egneyd- yaeth arna6 val hyn emae javn yda6 gwybot e llyvyr hvn val e bo teylyng yda6 kymryt egneydyaeth a phan gwelo y athro y vot en teylyng ellyget ar er egnat llys ef ar egnat llys pyev y provy ac os gwyl en teylyng entev pyev y ellvng ef ar er arglwyd ar arglwyd pyev estynnv ydav entev egneydyaeth ac en varnedyc e vravt a varnho entev o henny allan: ac entev pyev rody pedeyr arvgeint yr egnat llys eny obyr. O dervyd ydav entev barnv kam vravt o henny allan ny dely entev y tavavt onys pryn yr y werth kyvreyth. O der- vyd em wystlav ac entev ae vot entev ar er javn ef a dely wynepwarth y gan e nep a emwystlo ac ef a chamlvrv yr arglwyd. Ny dely egnat kymryt gwystyl onys myn ehvng gwedy del oe vravt le ac ny dely kymryt y gan leyc onyt kan adav bravt avo gwel y gan egnat arall nor hon a varnvs ef.

Ar llevyv hvn a gynvllvs Yorwerth vap Madave o lyvyr Kyvnerth vap Morgenev ac o lyvyr Gweyr vap Rvuavn ac o lyvyr Goronwy vap Morydyc a hen lyfr y Ty Gwyn: ac ygvt a henny or llyvrev gorev a kavav hevvt eg Gwyned a Phowys a Dehevparth. Ar llyvyr hvn a elwyr e llyvyr prav sef ew henny teyr kolovyn kyvreyth à gwerth g6yllt adof ac a berthyn ar hynny.]

NAW afeit galanas. Cyntav y6 onad- ynt mynegi y dyn à lader i'r dyn à'i lado: a h6u6 a gel6ir yn tava6drud, Yr ail y6, rodi cycor o'i lad. Y trydyd y6, cysynia6 à'i lad. Am pob un o'r tri afeit hyny, o g6edir, l6 cantg6r a'i g6ata; os ei adev a g6na, taled na6ugaint. Ped6eryd y6 bod yn etryciad. Pymmed y6 cyg6eitas à'r lovrud. C6eced y6 myned i'r trev y ho y dyn à lader yndi y cyd à'r lovrud. I g6adu pob un o hyny l6 deucantg6r, neu deuna6 ugaint, od adevir. Seitmed y6 bod yn port- gord6y. Wytmed y6 daly y dyn oni del y lovrud i'6 lad. Na6med y6 g6eled ei lad yn ei g6yd, ac nas difero. Am pob un o'r tri hyny, o g6edir, l6 tricantg6yr o'i g6adu, neu trina6 ugaint ariant, od adevir.

Rai a dyg6ed dilyu o'r cenedyl y da h6n6 a'r g6ad yn g6ad y cyd ag ev. Sev aca6s y6 6rt dilyu onadynt h6y bod yn aca6s yr afeitod hyny i lad eu c6r 6y, dilyu onadynt h6yntau hyny o da; ac i g6adu g6aed, a g6eli, a lad eu c6r, dilyu onadynt y rait rydyg6edasam ni ucod; y cyvrait eisioes a dyg6ed, na dily neb y g6ad ar da, ac nas dilyant h6yntau y g6ad

hôn6 ar da; can ni dyl y cenedyl namyn sarâed eu câr, a'i galanas; ac nad oes yn hyny na dercav, na gosa6d, na g6aed, na g6eli, na col enaid; a'r le ni bo hyny nid oes na sarâed, na galanas; ac 6rt hyny ni dyl ei cenedyl dim. Cam y6 g6neutur yr afeitiod ucod; ac 6rt hyny yr arel6yd a dyl caml6r6 amtanadynt, her6yd maint yr afaît: un yn undyplyg; aral yn deudyplyg; aral yn tridyplyg; can ni bu ymlad yno: pei ymlad à bai yno, dir6y i'r arel6yd a bydai. Sev oed ei mesur, tair punt, neu deudeg bu6; mesur caml6r6, tair bu6, neu na6ugaint ariant.

P6ypynag à bo lovrud, galanas c6byl a dyc6yd arno.

Ac mal hyn y renir galanas: traian ar y lovrud, ac ar y t6d a'r mam y cyd ag ev, o bydant by6; ac o hyny y deupart arno ev, a'r traian ar y t6d a'r mam; o'r traian à da6 ar y t6d, d6y ceinia6g ar y t6d, ac un ar y mam. O derbyd bod plant i'r lovrud, a bod oed arnadynt, y dylyoent talu; cymaint a dyl ev ei talu à dau onadynt h6y; a d6y ceinia6g ar y bra6d, ac un ar y c6aer. O'r deupart a à ar ei cenedyl, y traian ar cenedyl mam y lovrud, a'r deupart ar cenedyl y t6d. Ac ymely y cerda yr galanas, o mam6ys i mam6ys, hyd y seitned mam6ys: canys plant y mam cyntav a byd brodyr; a plant yr henmam a byd cevyndyr6; a plant yr gorhenmam a byd cevyrdyr6: plant y ped6ared mam a byd ceivnaint; plant y pymmed mam a byd gorceivnaint; plant y c6ecedd mam a byd gorca6; plant y seitmed mam a byd neiaint meibion gorca6. Ac nid à galanas pelac hyny; can ni g6yper namyn d6y neu tair cenedyl y b6rier yr galanas arnadynt: ac ar ni el arnadynt h6y, raner ar y g6elyau yd hanbo y t6d onadynt h6y; a dodi d6yran ar y cyf.

O nai m6b gorca6 alan yd à ceinia6g paladyr; ac ysev yd à h6no i cyport y lovrud. A sev mal y cypelir h6no: cymryd o'r lovrud g6as yr arel6yd y cyd ag ev, a crair canto; ac oni cyvarfo ag ev dyn o'r seitmed dyn alan, cymered l6 na heny6 o'r pedair cenedyl yd heny6 ev onadynt; ac onis dyry, taled ceinia6g paladyr; ac o dyry ei l6, peidier ag ev.

Ni t6l g6raig ceinia6g paladyr, can nid oes paladyr idi, namyn cogail; ac nis t6l yscol6igion. Ac ni t6l g6raig galanas, o ryd ei l6 na byd meibion idi; ac nis t6l yscol6igion hevyd; ac nis t6l m6b ni bo pedair bl6yd ar deg.

Mal hyn y cypelir galanas: y traian cyntav i'r arel6yd er cypel, a'r ail traian

i'r t6d a'r mam ac eu plant; ac o hyny d6yran i'r t6d, ac un i'r mam; ac o'r hyn à trig i'r plant, o bai plant i'r lovrud, d6yran arnynt. Y m6b hynav piau mynegi etived ei t6d, a'i g6ely, a bod y cyd à g6asanaetg6yr yr arel6yd yn cymryd yr galanas.

Oed galanas y6 pytevnos 6rt pob arel6ydiaet y bo y cenedlod yndynt, 6rt eu g6ysia6 y cyd i cyp6nu y t6l; a'r cyhyd aral 6rt cypel y t6l, ac i eu d6yn y cyd o'i talu. Yn triced y mae ia6n talu galanas; ac yn tri traian: dau oed i cenedyl y t6d, ac un i cenedyl y mam; canys dau traian a byd ar cenedyl y t6d. Yn yr oed cyntav à bo i cenedyl y tad i talu un oc eu traianau, y dilyant l6 cantg6r o goreug6yr y cenedyl aral, ar bod yn madeuedig eu câr; ac yn yr ail oed y taloent traian y dilyant l6 cantg6r ereil o'r cenedyl aral, ar bod yn madeuedig eu câr; ac yn y trydyd oed y dyl cenedyl y mam talu eu traian, ac yna y dilyant 6yntau y can y cenedyl aral l6 cantg6r, ar bod yn madeuedig eu câr, a cybod traecyg6yda6l a dyl bod y rygtynt y dyd h6n6, a tylg6ed traecyg6yda6l y rygtynt.

L6 tricantg6r a da6 o cenedyl i. g6adu lovrudiaet g6aed, a g6eli, a lad dyn; ac 6rt hyny y mae ia6n l6 tricantg6r o'i madeu yntau. Ac yn tylg6ed y r6g y cenedlod rydyg6edasam ni ucov. I g6adu lad o fyrnigr6yd, l6 c6ecantg6r o'i g6adu; canys deudyplyg y6 ei galanas a'i penydyd; 6rt hyny y byd deudyplyg ei g66d.

Pan lader dyn y ser6ir, a'r sarâed h6no ni dercaiv; ac 6rt hyny y mae ia6n talu y sarâed h6no yn cynt no'r galanas. Ac os g6reigia6g byd y g6r, roer traian y sarâed idi, a'r deupart i'r brodyr a'r cevyndyr6, a'r cevyrdyr6; ac o byd by6 ei t6d, cymaint ido ag i dau brodyr; ac o byd by6 ei mam, cymaint idi ag i d6y c6ioered. A h6n6 y6 y dul goreu; canys cymaint à hyny o dynion a dyl talu sarâed y cyd ag ev, pei sarâai ev dyn aral. Ereil a dyg6ed, g6edi y del y traian i'r g6raig, dylu cymysgu y deupart a'r galanas, a'i r6nu i'r cenedyl.

Yr arel6yd a dyl traian cypel y sarâedau, mal traian y galanasau.

Ni dyl yr yscol6igion na'r g6raged ran o galanas; can nid ynt dialg6yr. Wynt a dilyant ei talu tros y plant, neu 6yntau a g6atoent na bo plant idynt byt.

Rai o'r ynaid a gad ei talu y cyd a'r lovrud, ei mam, ei tad, a'i brodyr, a'i c6ioeryd, ac eu hetived; canys hyny o dynion a ceif traian ei galanas ev. Wrt hyny y

talant traian galanas y cyd ag ev; ac o hyny y da6 ar y lovrud deucymaint ag ar y tãd; a'r tãd a dyly talu deucymaint ag ar mãb ido; ac ar y mam y da6 cymaint ag ar mab ido; ac ar y bra6d cymaint ag ar y d6y c6ored; ac o'r hyn a el ar y lovrud y tãl yntau cymaint à deumab ido. A hyny y6 cyvrait Hyg6el.

Ni tãl g6raig anmab galanas; ac nis tal g6edi nad ymdyco.

Galanas brenin Aber Fra6 y6 ei sarãed teirg6ait. Galanas g6raig y brenin, a'i mãb, a'i edlig, a'i nai, a'i penteulu, traian galanas y brenin; ac eu sarãed traian sarãed y brenin. Galanas merc y brenin hanner galanas ei bra6d; a'i sarãed ymely cyn no'i g6ra.

Galanas dystain, a pencenedyl, a cycel-a6r, na6bu6 a na6ugeinbu6, can eu harder-cavael ung6ait; ac eu sarãed y6 na6bu6 a na6ugaint o ariant.

Galanas pob un o s6ydg6yr y lÿs, c6ebu6 a c6eugeinbu6, can ei ardercavael ung6ait; ac eu sarãed y6 c6ebu6 a c6eugaint ariant.

Galanas maer a mãb ucelg6r cymaint à galanas dau o'r s6ydg6yr; ac eu sarãed ymely.

Galanas g6r ar teulu, pedeirbu6 a pedgarugeinbu6; ei sarãed pedeirbu6 a pedgarugaint ariant.

Galanas bonedig cand6yna6l, ac altud brenin, teirbu6 a triugeinbu6; eu sarãed y6 teirbu6 a triugaint ariant.

G6ert caet, os o'r ynys hon, punt; os tra m6r c6eugaint a punt.

Sarãed caet deudeg ceinia6g: c6ec er pais, a tair er la6dyr, ac un er tudleheu, ac un y cryman, ac un er raf; o byd yn coed, roed er b6yal ceinia6g y cryman.

O sarãa caet ryd, lader y la6 deheu, onis pryn ei arcl6yd. Cymaint y6 g6ert la6 y caet à g6ert la6 y brenin.

NAW afait ledrad. Cyntav y6, mynegi y ledrad. Yr ail y6, cysynia6 a'r ledrad. Trydyd y6, rodi b6yl6r i'r leidy. Pedgeryd y6, myned yn ei cyg6eitas, ac arg6ain y b6yl6r. Pymmed y6, myned y cyd ag ev a t6ri y le y bo y ledrad yndo. C6eced y6, bod yn godg6r a'i erpynia6 ato. Seitmed y6, ymtait dyd neu n6s y cyd à'r leidy. Wytmed y6, cymryd ran o'r ledrad. Na6med y6, cymryd g6ert y can y leidy er celu arno.

Am pob un o hyny dir6y a da6 od adevir. Sev y6 eu dir6y deudeg bu6 neu tair punt, a hyny i'r arcl6yd.

Ni dylant talu i'r neb pieufo y da, can nid ynt lovrudiaid. Oni galant cafael eu dir6y, yr arcl6yd a geil eu dehol amtanei.

Yntau a geil cymryd tair ceinia6g yn le y teirpunt, ac yn teg y cyvrait. O galant 6yntau cafael y tãl, ni dylant bod yn deholg6yr, nac yn anreitgodev.

O g6edir yr afeitiod ucod, cymaint y6 eu g6ãd à g6ãd lovrud.

Mal hyn y g6edir ledrad yn cyvrait Hyg6el: l6 deudegg6yr am marc, a triugaint ariant; canys h6n6 leiaf marc ei g6ert o cyvrait: a hanner hyny yn g6yr n6d, a'r hanner aral yn g6yr dinod; a'r deupart o cenedyl y tãd, a'r traian o cenedyl y mam; ac yn cynesed ag y dylyoent talu ei galanas, a'i cymryd. I g6adu eidion, c6eg6yr, ac ehun yn seitmed; ac eu hanner yn g6yr n6d. I g6adu h6c, neu davad, neu baic cevyn, l6 pypm g6yr, a'r nail hauner yn g6yr n6d, a'r lal o g6yr dinod, ac ehun yn pymmed; ac yna y byd deuhanner y rait y r6g y d6y cenedyl, can ni gelir traianu ped6arg6yr.

Y reitiod hyny nid à namyn yn ol gyr cyvreitia6l. Sev y6 gyr cyvreitia6l, l6 y percena6g ar ei bod yn g6ir ar y dyn rac6 y ledrad. Can nid gyr namyn gyr percena6g.

Cyd dyg6eto percena6g ledrad ar ei tava6dleveryd ar aral, ac nas dyco i'r dygyn, ni barn6n ni namyn l6 yr amdifyng6r.

Cyd gyro dyn ni bo percena6g ledrad ar aral, ni dylir namyn l6 yr amdifyng6r o'i g6adu; can ni dyly namyn percena6g gyru ledrad.

XIX. [E 6eythyon yd edys en devody am pob lledrat a maur a bychan ll6 deudeg6yr ac eu hanner en 6yr not.]

Cyd palo rait dyn y bo un o'r afeitiod ucod arno, ni dyc6yd namyn yn dir6y, oni mynir erlid cyvrait anuden arno.

Cyd palo rait y lovrud, er maint y ledrad à dyg6eter arno, nid eneidmadeu o tãl seitpunt; a can nas talo, ni dyly namyn ei dehol.

Ni dylir dienydu neb ni cafer dim yn ei la6.

Ereil a dyg6ed, ei bod yn eneidmadeu, oni ceif ei g6ert.

P6ypynag à deholicr o bra6d y cyvrait, ia6u y6 ido bod yn g6r cyc6yn tranoet; ac o hyny alan di6rna6d 6rt pob cantrev à bo i'r arcl6yd à'i deholo: a h6n6 y6 oed dehol6r.

P6ypynag à dalio leidy à ledrad yn ei la6, a'i cl6g, ai er cerentyd ai er g6ert, os adev, taled seitpunt; canys can bo eneidmadeu y leidy, ni byd eneidmadeu ev. Oni geil talu, deholicr yntau mal leidy.

Pa dyn pynag à deholier o braed y cyvrait, a'i cafael yn y gôlad tros yr oed à roer ido, bid eneidmadeu, oni ceifa'i pryno; can ni dlyr ev ei gôlad yn oes yr arclôyd à'i deholio, onid can dycybod ag ev.

Pôppynag y cafer ol leidyf yn dybod i'ô tŷ, ac na galo ei hebrôg y ôrto, bid anreit-godev; ac oni byd anrait deholier.

Pôppynag y cafer ledrad yn ei tŷ, can bod ei cyvauned yndo, cyd bo ido ev à catôo ei corf rac y ledrad, evo eisioes pian cadô ei tŷ; ac ôrt hyny y barnôn ni y tŷ hôn y halabcty, ac à bo cyd ag ev, eityr adneu: can ni dlyr percenaôg yr adneu cadô tŷ aral rac ledrad, ni byd coledig yntau o'r eido.

Nid oes y cyvrait le y dlyfyr anrait cribdail, namyn am lad celain.

Pôppynag à myno gôneutur dogyn mynag, aed ar yr arclôyd, a dygôdeded rŷ-gôneutur ledrad o dyn ni levais ei dygôded-ôyd arno, ai rac ei boneô, ai rac ei mediant; yna y mae iaôn i'r arclôyd dymynu yr efeiriad ato, a dygôdeded ôrto yr hyn rydygôdedpôyd ôrto yntau, ac elôg yr efeiriad y cyd ag ev hyd ar drôs yr eglôys, a croesed raddo na tygo anudon; ac o myn tygu, tyged yn cyntav ar drôs yr eglôys, a'r ail ar y cancel, a'r tydyd ar yr alaôr. Ac o dyna doed yr efeiriad ar yr arclôyd, a dygôdeded cafael y côbyl; a'r arclôyd a dlyf tygu rycafael dogyn mynag, pan holo y dyn yn dadlau; ac yn erpyn hyny ni gelir dîm. Ni byd eneidmadeu ev er hyny, namyn leidyf gôert. Oni geil cafael ei gôert, deholier, mal leidyf. Ereil a myn gadu gôad ido er gyr yr arclôyd, mal er gyr percenaôg: a hônô môyav y coelia gôyr Gôyned ido.

O derbyd i dyn cafael eîg anivel ni bo eido, ai can côn, ai yn eudma aral, a'i cymryd ohano heb cànîad, dirôy a byd, hyd yd el, nac o rod, nac o gôadaôl, nac o prynu, hyd y canned laô: ac ôrt hyny y gelôir ev cyhyryn cantastyr; ac nid à pelac y canned laô.

Pôppynag à myno daly ledrad yn laô aral, deued uc pen y pet à dalio, a gomyned, pôy a gôereidô hôn? Oni byd neb à'i gôarcatôo, cymered ev cànîad i cymryd yr eido; a gôedi y cafo cànîad aed i ford ar yr ynad, ac mal y mynaco yr ynad ido, cymered ev, a damtyger. O derbyd ido, yn daly yr eido, dybod gôarceidôad, a gôrt-gôynebu ido; gomyned yntau, pôy a gôarceidô hôn? iaôn yô i'r gôarceidôad dygôded-ôyd, panyô ev a'i gôarceidô. Ac yna y mae iaôn i'r haôlgôr dygôded-ôyd, cam yô i ti gôarcatô y meumi. Ac yna y mae iaôn

i'r amdifyngôr dygôded-ôyd côbylgôad, nad oes dim o'r tau ti cênv i; ac y cyd ag nad oes, pet à't gôahanôts ti à't coled, a pa anser; sev acaôts y mae iaôn gôybod hyny.

Côseford yd à da dyn y canto; ac o'r tair y gelir damtôg; ac o'r tair ereil ni gelir. Sev yô y tair ni gelir, adneu, a benfyg, a lôg a cymôynas; canys nid iaôn holi y le y mae, a holi y neb yd aet ato. Y tair ereil y syd iaôn damtôg arnadynt, un onadynt ledrad, a'r ail coled o lesged, a'r trydyd yô ancyvare; sev acaôts y dlyfyr eu damtôg, ôrt nas erpynôts laô aral o'i laô ev; ôrt hyny y geil yntau damtôg yr eido yn y le y gôelo.

Pôppynag à myno damtôg yr eido, mal hyn y mae ido ei damtôg: Os pet marôaôl à damtôg, damtyged à'i laô asô ar y myno ido. Os anivel a damtôg, damtyged à'i laô asô ar y clust deheu i'r anivel, a'r laô deheu ar y creirian; a'r laô deheu i'r amdifyngôr ar y clust asô i'r anivel; ac ymely tyged yr haôlgôr nad oed percenaôg à dlyfai na'i prynu na'i gôertu, namyn evo; ac y cyd à hyny nad aet y canto, nac yn rod, nac i benfyg, nac yn adneu, na ei gôertu, namyn ei dôyn o ledrad y canto, neu o ancyvare, neu o coli, ac enô y dyd yn yr ôytnos a'r ôytnos, yn y mis a'r mis, yn y tympor a'r tympor, yn y blôydyd.

I anivel y cefir tri ardelô, geni a meitrin, a cadô cyn col, ac argôaesav.

Os o geni a meitrin y ceif ei ardelô, gônaed mal hyn: doded yn pen ceidôaid, bod yn eido ei mam, a'i geni a'i meitrin canto, ac nad aet y canto er pan ganed ar ei percenogaet hyd y dyd hônô. Sev y ryô ceidôaid a dlyf bod ido, cymydaôg uc laô ac aral îs laô; nid amcen, gôr uc ei braint ac aral îs ei braint; ac o ceif hyny dogyn yô ido.

Os o cadô cyn col y deôis ei ardelô, damtyged ar lun rydygôdedasam ni ucod; a gôedi as damtygo, dygôdeded yntau ei bod canto, ai ôytnos, ai mis, ai tympor, yn cynt no can y lal, a bod ido ev à'i ceidô o ceidôaid cyvreitiaôl, ei bod ar ei helô, ai ôytnos, ai mis, ai tympor, yn cynt nogyd y coles ev yr eido; ac o ceif hyny, dogyn yô.

Os o argôaesav yd ardelô, dygôdeded, pôy à ardelô, neu à argôaesav hôn? O byd yn y maes cymered ei ardelô atan y ledrad, a byd ryd yntau. Ac o derbyd i'r argôaesav ei cymryd, damtyged yn ei laô ev, ac yntau piau, os myn, ceisiaô ei argôaesav aral, neu dycôyded ehun.

daly a damtvg namyn arwayssaf nev kadv kyn koll nev eny a meythryn.

xxxix. O deryvd daly lledrat kan dyn ac entev en dewedwyt y vot en wryron or lledrat eithyr y wurv oy anvod attav o dyn arall a daly eny law ar dyn eysysoe en dywedwyt y vot en lledrat yavn ew ena barnv reyth arnav am henny a llyna er vn lle e bernyr reyth en ol daly a damtvg.]

Ac ymely y geil ledrad cerded o la6 i la6, hyd tra cafo yn y maes à'i cymero y canto.

O ceif yn y maes à'i cymero y canto, ac ardel6 ohano arg6aesav yn le aral, roder oed ido i ceisia6 ei arg6aesav; nid amcen tridiau yn un cym6d, pytevnos yn g6lad aral; ac ymely y cerda hyd y trydyd la6; ac o'r tryded la6 cyvrait diannod. Ac os y trydela6 a ceif à'i cymero ohonei, gadael idi; eityr nad oes annod.

P6ypynag à doto arg6aesav yn pen aral, a palu ei arg6aesav ido, bid ehun leidyf cyvadev; a hyny her6yd maint y ladrad à dalier canto.

Yn cyvrait Hyg6el y mae hyd yn pedair ceinia6g i bod yn leidyf g6ert; ac o hyny alan yn eneidmadeu. Ereil a dyg6ed, o pob anivel ped6artroedia6g "a dycer yn ledrad," ei bod yn eneidmadeu; eisioes, diocelav y6 hyd yn pedair ceinia6g.

Y leidyf à g6erter, seitpunt y6 ei g6ert. Yr h6n à bo eneidmadeu, ni dilyfir dim o'i da; can ni dilyfir dim6yn a dial, eityr talu i'r coledig yr eido. Sev aca6s, 6rt na dilyf gada6 arno un dilyfed.

Yn cyvrait Hyg6el y bu t6l am ledrad, a'r ail t6l; ac y symud6s Bledyn m6b Cynmyn, talu i dyn ei coled 6rt ei damt6g. Ei da y ford y cymyno aed, oni byd plant ido. O byd plant ni dilyf cymynu, eityr ei dilyfedion, a daered yr egl6ys.

Ni dilyf arcl6yd ebedi6 dyn à dienydio. O dienydier yn g6lad aral, yr arcl6yd a dilyf ei ebedi6.

Ni byd galanas am leidyf; ac ni byd l6s y r6g d6y cenedyl ei rydienydu.

G6yng66yr o g6lad aral à traiano ag arcl6yd, o deliir eu bod yn ladron g6ert; ac o ledir dilyu galanas amtanadynt.

Bradg66yr arcl6yd, a fyrnigg66yr, a pob dyn à bo eneidmadeu o bra6d y cyvrait, ni dilyfir galanas amtanynt.

Fyrnigg66yr, o g6adant eu fyrnigr6yd, g66ad a dilyant deudyplyg.

Sev y6 fyrnigr6yd, dim6yna6 y da ido ehun, ac i'6 percena6g.

Sev y6 ledrad pob pet à g6ater, or à dycer.

Sev y6 ancyvarc, pob pet à dycer yn amsent, ac ni g6ater.

Sev y6 trais, pob pet à dycer yn g6yd o anbod.

Sev y6 angodeu, pob pet à dycer yn rit aral. Ni dilyfir am angodeu namyn dieisia6 y dyn o'i da.

Ni dilyfir dienydu dyn caet, os pryn ei arcl6yd; ac oni cefir dim yn ei la6, ei arcl6yd a geil ei diheura6; ac o aca6s hyny yd ys yn devodi i eu harcl6ydi diheura6 eu haltudion.

Altudion tros mor, neu o g6lad aral ancyvrait, ni dilyfir, nac am b6yd, nac am dim aral eu dienydu, namyn i'r neb pieufo y da eu dieisia6 hyd yn pen y teirnos a'r tridiau.

Am ci, neu ederyn, ni dilyfir na dir6y na dihenyd, namyn caml6r6, a'i da i'r percena6g.

NAW afait t6n. Cyntav y6, rodi cycor i losgi y t6. Yr ail y6 cysynia6 à'i losgi. Trydyd y6, myned o aca6s ei losgi. Ped6eryd y6 ymd6yn à b6yl6r. Pymmed y6, lad t6n. C6ced y6, ceisia6 goscymon. Seitmed, cynneuo y t6n oni ennyo. Wytmed y6 rodi y t6n ar y neb à'i losgo. Na6med y6, g6eled ei losgi.

P6ypynag à myno g6adu yr un o'r rai hyny, roded l6 degg66yr a deugaint; ac os yn ledrad y gyrir arno, y nail hanner o g66yr n6d, a'r leil o g66yr dinod, neu taled yn c6byl.

[xii. Ereill adyweit nat m6y reith yny byt am ledrat no deudegwyr ac ymae deudegwyr a watta lledrat ar neill hanner yn wyr not ar lall en wyr dynot ac y mae uelly y g6edir lledrat llosc kanys m6y y6 breint y lledrat no breint y llosc.]

P6ypynag à losgo t6, a losgi o h6n6 t6 aral, taled y t6 à enny6s; ac ymely o t6 i t6 hyd y cerdo.

P6ypynag à rodo t6n ar aral i losgi ag ev, can ei adev, taled y traian.

P6ypynag à cynneuo t6n yn t6 ni bo eido, hyd yn pen y teirnos a'r tridiau gorbyd arno ei g6eitred.

P6ypynag à cynneuo t6n yn odynd, can oed can aral y losgo, ac na cymero cred y cau y neb à craso 6edi ev, taled traian ei g6eitred.

P6ypynag à dyco t6n yn ancyvarc, taled ehun ei g6eitred, a'i ancyvarc.

P6ypynag à arco t6n, a'i rodi ido, ev piau talu ei g6eitred.

P6ypynag à arco benfyg t6n, deued heb ha6l heb arha6l arno.

Tri tân ni digôygir : tân godait maërt, a tân gevail trevcord à bo sait gôryd y rygti a'r tai, a hitau yn peitynto neu yn tyglys; a tân ennaint trevcord à bo sait gôryd y ôrt y tai ereil.

Pôypynag à cymero pet yn adneu ato, taled ei ry losgi, mal cynt.

O derbyd ennynu tÿ y meôn trev, taled ev y deutÿ nesav â'i herpyniôs ato; ac o lyny alan o nesav i nesav.

Galanas nid â yn ol tân, namyn yn ol laë â'i losgo.

Pa dyn pynag à losgo godeitiau, namyn maërt, ev a'u tâl.

Gôedesau à cymero atynt gôeau, neu pelenau ereil atynt, ac eu losgi, ôynt a dylant eu talu; canys dylant eu cadô rac pob coled.

Nid oes cyvlavan à gônol tân dyn ar cnaôd dyn aral à digôycer, heb gôeitred dyn y cyd ag ev.

O derbyd dybod moc i tÿ, a gôasgaru y tân nny losgo y tÿ, a diag y moc, taled percenaôg y moc eu gôeitred. Os y moc a lysg, cyhyded yô, canys dau meredig ynt; ac ôrt hyny, yn y bo cyhyded yn cyvrait, ni digôygir, namyn eu bod erpyn yn erpyn.

Na dyced neb tân heb cànïad; ac os dôg, taled camlôrô, can ni gônol dim ag ev.

Na roded neb tân heb gôybod pet à gôneler ag ev; ac os ryd, taled traian y gôeitred.

O derbyd i dyn yn dôyn tân o tÿ aral ehedeg tân y canto, taled ei gôeitred, oni geil ar y tân bôrô ran ohano.

O derbyd i dyn myned i crasu i odyd aral, hyd yn pen y teirnos a'r tridiau gorbyd arno.

Ni byd eneidmadeu neb er trais; sev acaôs yô, sarâed yô i'r neb a treisir; canys ei da a dygir nny byd, a herôyd ei braint y digôygir ido ei sarâed â'i da, ac i'r arclôyd y dirôy.

CYVEBRWYD caseg, pedair ceiniaôg hyd yn pen y pedgarydyd ar deg gôedi y ganer; tranoet pedair ar ugain. Ac os ar ôd y cefir, cymaint yô ei dimôyn ag un ei mam. Ac ymely y trig hyd yn pen y blôydyn; ac o ceif undyd o'r ail blôydyn, pedair ar ugaint ereil, nny bo ôyt a deugaint; ac ymely hyd y tryded blôydyn, ac yna yd â yn triugaint; ac y dily bod yn frôyndov; ac yna y mae iaôn gônentur y digôyl arno à dilyo, nac amôs, na palfrai bo, na gôeinidmarc.

Amôs yn tri tympor ni cyl na'i gôert na'i braint er pori alan : o hanner ebril hyd hanner mai, a mis hydrev ar ei hyd; ac

odyna can ni bo namyn teirnos a tridiau yn pennil, punt a tâl.

Palfrai cêugaint a tâl.

Rônsi, neu sônemarc, cêugaint a tâl. Gôeinidmarc, triugaint.

ix. [Ereyll a dyweyt am ebavl panyw pedeyr keynnyave kyvreyth ew y werth or pan anher hyt Awst : o Awst hyt kalan gayaf vyth keynnyave : o kalan gayaf hyt wyl Sanfreyt devdec keynnyave : o wyl Sanfreyt hyt kalan Mey vn ar pymthec keynnyauc : o kalan Mey hyt Avst vgeynt keynnyauc : o Avst hyt kalan gayaf pedeyr ar vgeynt keynnyauc : o kalan kayaf hyt gwyl Sanfreyt vyth arvgeynt : Avst en e trydyd vlvwydyn vyth keynnyave kyfreyth, a dyrcheff arnav : a chalan gayaf e kymeynt arall : a gwyl Sanfreyt e kymeynt arall : a Chalamey e kymeynt arall : ac ena e byd blwyd entev ac e kvbyl y werth.

x. Ar dyd e dalyer ac edel llaw eny pen e dyrcheff arnav vgeynt eny vo henny en vn ar pymthec a phym vgeynt; ac e velly etryc eny eny vo frwyn pedeyr en dyd e frwyner edyrcheff arnav pedeyr keynnyave hep arderchavael; a chwvgeynt a tal.]

Marc gôylt, triugaint.

Ystalôyn, cymaint yô gôert ei dôy eail â dôy caseg, ac arno ehun y trydyd; sev yô hyny nabugaint.

Atan tri haint y dilyir bod am teiti marc : rac y deri trigôlyd, a rac du yscyvaaint teirloer, a rac y lynmeirc blôydyn. Ac atan lôyg yni marcocer yn tyrua dynion a meirc; ac oni lôyca yna byd ryd y neb â'i gôertô; ac o lôyca admerer y traian-gôert.

Gôert troed marc ei gôert yn côbyl; â'i traiangôert ar ei lygad, a'r traian ar y lygad aral.

Am pob anav ar marc traian ei gôert a admerir, i am ei clust a'i coloren.

Pôypynag à lado raôn marc, roded marc aral yn ei le i'ô percenaôg, a cadôed yntau hônô nny tyvo ei raôn mal cynt.

Môg marc ungôert â'i frôyn yô; â'i cebystyr ungôert â'i talcudyn.

Pôypynag à benfyccio marc i aral, a gôynnovi y bleô i ar ei cevyn, pedair ceiniaôg a tâl; o tyr y croen hyd y cig, ôyt ceiniaôg a tâl; o tyr y cig hyd yr ascôrn, unarpymteg a tâl.

Pôypynag à dyco marc yn ancyvare, pedair ceiniaôg escyn, a pedair ceiniaôg o pob rantir or à marcoco. Ni dilyir dim am discynu; canys iaôn yô discynu, can

escynôyd: a hyny i percenaôg y marc; a'r camlêrê i'r arclôyd. Cyd boed marô canto, ni dyly namyn ei l6 ehun rygôneutur ido cystal ag yr eido ehun; os ei losgi à gônâ, a taler ido ei log.

O derbyd i dyn logi marc hyd yn le, ac os tros hyny yd â, taled traian yr el6 i percenaôg y marc; ac ymely os da aral; a'r ancyvare i'r arclôyd.

O derbyd clofi marc yn benfyg, neu cafael briô aral, roder marc aral yn ei le yny bo iac y marc; ac oni byd iac, triced canto hôn6.

Pedair pedol ac eu to hoelion, d6y ceiniaôg.

O g6ertir marc â t6yl yndo, ac na bo dyeityr ei croen, ni dig6ygir, oni byd un o'r tri haint, namyn ei l6 nas g6ydiad.

G6ert ebolês, pedair ceiniaôg hyd y ped-garydyd ar deg; ac o hyny hyd yn pen y bl6ydyn unarpymteg; o hyny hyd yn pen y d6yblnyed, deudeg ar ugaint; ac yn ei teirbl6yd, triugaint; ac yna g6eini arnei. G6ertei m6g un g6ert â'i cebystyr, ceiniaôg. Ei teiti, tynu câr yn galt ac yn g6aered, a bod yn eboliaôg; ac oni byd ymely, ei traing6ert admerer.

Am lo, o'r nos y ganer hyd calangauav, pedair ceiniaôg; o calangauav alan, d6y ceiniaôg, pob tympor hyd yr a6st y dily ei hymol; a na6meddyd yr a6st hôn6 y dercaiv arnei pedair ceiniaôg am ei lo; ac o hyny alan, d6y ceiniaôg pob tympor, hyd na6meddyd mai; a'r dyd hôn6 gal6, a deugain byd ei g6ert; a'i lo a dily ymtait na6 cam, a dtylu groesyn o'i pedair tet. G6ert ei lo, pedair ceiniaôg, hyd calangauav; ac o hyny alan ung6ert byd â pob lo. Unarpymteg ar ei-laet; a pedair ceiniaôg am ei lo. O hanner hav alan y dily ei hymol; a g6edi yd ymholier y dercaiv pedair ceiniaôg yn y dyd hôn6; ac o hyny alan d6y ceiniaôg pob tympor, hyd hanner ma6rt, neu hyd hanner ebril; ac yna y dily gal6, a dyc6yda6 ei hariant dot6v arnei yny bo c6byl ei g6ert; ac yna y byd triugaint; ac ymely hyd ei pymmed lo; a hyd hyny y trig yn ei teledir6yd; ac o hyny alan damt6g. Mesur ei laet, tair modbed yn ei g6aela6d, a c6ec yn permed y lestyr, a na6 yn ei hyd yn amrosgoe6: sev ba6d à dily mesura6 y lestyr, ba6d yr yr ynad. G6ert ei clust, a'i corn, a'i lygad, pedair ceiniaôg; g6ertei tet, pedair ceiniaôg; pob bl6ydyn; neu davad a'i hoen, ag à galo eudia6 ei hoen â'i g6lân rac ca6ad mai; a hyny ungait. O byd ryterig, deg ar ugaint pob bl6ydyn tra bo by6. O byd cynten am ei laet, ei d6yn y na6meddyd

mai yn le eyvie6in ni el un l6dyn yn ei blaen, a gadu i'r neb pieufo-ei godro, a heb gadael dim i'r lo, a dodu yn lestyr mesur y godro; ac o byd la6n d6yggait yn y dyd, dogyn y6; ac oni byd, ei deisi6a6 o bla6d ceire hyd g6yl Cyric; ac o hyny hyd g6yl Mihagel, o bla6d haid; o hyny hyd calangauav, o bla6d ryg.

[Ereyll a dyweyt panyw kymeynt y6 ac a vo eyssyev or llestyr or llaeth y vrthvryt o werth e llaeth yr'nep pyeyffo e wuch, os hanner e llaeth hanner e gwerth os traian e llaeth traian e gwerth a hvnnv ew e dvll gorev.]

[Messur ellaeth [y6] teyr modued en [llet] ygnaylant a chuech em peruet elles-ter [a nau ene eneu] a nau enyhyd en amrescoeu: sef baut adele messurau elles-ter baud erenat.]

O derbyd prynu bu6c cyvlo, a coli ei cyvloda6d, raid y6 ido rodi l6 y bucail a'r g6raig à'i godr6o, nad evo ei coles.

Dyna6ed g6ry6, un cerded y6 à dyna6ed bany6; pan doter atan pen yr iac, y dily dercavael arno; a na6meddyd c6evra6r y dercaiv arno pedair ceiniaôg; ac o hyny hyd yn pen y bl6ydyn, d6y ceiniaôg pob tympor, a dercaiv arno; ac ar hyny y trig hyd yn c6ecedg6ait; ac o hyny alan damt6g, ac yn cyvg6ait i dodu yn aradyr; ac od ard o'r bore hyd ec6yd na6meddyd c6evra6r, byd ryd y neb à g6erto; ac onid ard yn erpyn ei cyvoed cymaint, deg ar ugaint a dilyir ei talu yn ei teiti; ac os y neiltu yd ard, taled pymteg pob bl6ydyn.

Losc6rn lo y bl6ydyn cyntav, un ceiniaôg, yr ail d6y, a'r tryded tair, a'r ped-gared pedair, ac ymely y byd.

P6ypynag à g6erto dyna6ed, [ia6n y6 ido ei gorbod rac tri haint y g6arteg; a rac clavri yn ragor: rac clavri hyd g6yl Padric. Y neb a'i pryno a dily eu cad6 yn le iac, ac yn tÿ ni rybo clavri yndo sait blyned cynt.

G6ert porcel, o'r nos y ganer hyd yny el yn tonmo, un ceiniaôg; tra bo yn dynu d6y ceiniaôg; sev y6 hyny tri mis; ac o hyny yny el y moc i'r coed ban6 byd, a pedair ceiniaôg byd ei g6ert; ac o g6yl Ieuan hyd y calan, pymteg; o'r calan hyd g6yl Ieuan c6ecceiniaôg eilg6ait; ac yna yd â yn deg ar ugain, mal ei nam.

Teiti h6c, na bo baed redega6g, ac nad yso ei pereyl, a'i gorbod teirnos a tridïau rac y nynyglag6; ac os ymely y byd, admerer traian ei g6ert. Cymaint y6 g6ert y baed à g6ert tair o'r moc.

Am oen, o'r nos y ganer hyd calangauav, un ceinia6g a tâl; o calangauav hyd yn pen y bl6ydyd, d6y ceinia6g a tâl; ac yna y tâl pedair ceinia6g.

Teiti tavad, blit, ac oen, a'i gorbod hyd calanmai rac yr auad, yny cafo ei teirg6aly o'r tava6l ne6yd. Am ei teiti, tair ceinia6g, neu davad hesp: d6y am ei hoen, ac un am ei laet. Ei lygad, a'i clust, a'i corn, a'i losc6rn, a'i tet, un ceinia6g am pob un onadynt.

Myharen, tair davad y6 ei g6ert: un ar pob cail, ac un ar ei corf.

Ac ymely y geivyr; eityr nad oes i hespin namyn ei bod yn hespin; ac evyrnig y6 un blit; sev y6 ei teiti ceinia6g a dimai.

G6ert cat pedair ceinia6g. Ei teiti, g6cled, a clybod, a lad lygod, ac na bo ton ei he6ined, a meitrin, ac nad yso ei cenan6on. Ac o byd un yn eisieu, edmryd traian ei g6ert.

Pob anivel glan ei hannerg6ert y6 ei teiti; pob anivel budyr ei traiang6ert.

G6ert g6yd, un ceinia6g. G6ert ceilia6gg6yd, cymaint à g6ert d6y g6yd. G6ert g6yd gor, cymaint à g6ert ei nyt: sev y dyly bod yn ei nyt ped6ar cy6 ar ugaint; g6ert pob un onadynt dimai, neu yscub haid; a hyny yny dod6ont; a g6edi y dod6ont, un ceinia6g: a sev a tâl yr g6yd gor, deudeg ceinia6g.

Iâr, un ceinia6g a tâl. Ceilia6g, d6y iâr a tâl. Pob cy6, yscub ceirc, neu fyrdlig yny escyno; g6edi hyny dimai yny dod6o; a g6edi hyny ceinia6g a tâl.

Gelci brenin, punt yn cyvr6ys; c6eugaint yn ancyvr6ys; triugaint yn ei bl6yd; deg ar ugaint yn ei cynl6st; pymteg or man ganer yny agoro ei lygaid.

Milci brenin, o byd cyvr6ys, c6eugaint; yn ancyvr6ys, triugaint; yn ei bl6yd, deg ar ugaint; yn ei cynl6st, pymteg; o'r pan ganer yny agoro ei lygaid, sait a dimai.

Col6yn brenin, punt a tâl; col6yn g6r ryd c6eugaint; col6yn mab ailt, pedair ceinia6g; un g6ert a'i costa6g tom.

Gelci mab ucelg6r, un g6ert à milci y brenin.

Pa ei pynag à bo i mab ailt, un cerded y6 a'i costa6g tom. P6ypynag pieufo costa6g tom, pedair ceinia6g a tâl.

Buceilci à el y bore yn blaen yr yscrubyl, ac à del y nos yn eu hol, yr 6idion teledioav a tâl.

Nyt heba6g, punt a tâl; ei cy6 rud, c6eugaint; goedi bo mudair a g6en, punt os brenin pieubyd; os mab ucelg6r, c6eugaint o byd mudair; os cy6 rud, triugaint; h6yedig, o byd heba6g, pedair ar ugaint.

Nyt lamysten, pedair ar ugaint; cyn ei myned yn mud, deudeg ceinia6g; g6edi yd el yn mud, pedair ar ugaint.

Pa ederyn pynag à bo i tala6g ung6ert byd à iâr.

G6ert henleu, pedair ar ugaint; g6ert cynthaid, unarpymteg; tar6haid, deudeg ceinia6g; haid y cynthaid deudeg ceinia6g; haid y tar6haid, 6yt ceinia6g. O derbyd heidia6 haid 6edi a6st, pedair ceinia6g a tâl; a h6no a gel6ir ascelhaid. G6ert modrydav g6enyn, pedair ar ugaint; ac ymely hyd calangauav; o calangauav alan henleu byd, a pedair ar ugaint a tâl. Ascelhaid nid à yn henleu hyd calanmai; ac yna pedair ar ugaint a tâl.

Trydyd hely ryd, haid g6enyn ar g6rysgen.

G6ert hyd, o calangauav hyd g6yl Ieuan triugaint a tal; a na6ugaint caml6r6 am-tano. Ac o g6yl Ieuan hyd y calan deudeg gol6yt cyvreitia6l y syd yndo, a triugaint ar pob un onadynt; sev y6 y gol6ytion, ei d6y g6aneg a'i deucorn, a'i tava6d, a'i la6ron, a'i calon, a'i her6t, a'i au, a'i d6ylevyn, a'i tumon, a'i hydeylen, a'i colv6yden; am pob un caml6r6. Sev y6 eiriv hyny. IXL o g6arteg.

O derbyd dybod c6n y brenin yn ol hyd a'i lad, p6ypynag pieufo y tir cymered y c6n a'r hyd, a cad6ed hyd hanner dyd heb ei bligia6, os y bore byd; ac oni da6 y cynydion, bligied yr hyd, a cad6ed y cig a'r cro6en, a litied y c6n, a dyced canto atrev; os hanner dyd, cad6ed hyd na6n; os na6n, cad6ed hyd 6edi gosper; os 6edi gosper, cad6ed hyd y bore, a tanu mantel arno. Oni deuant tranoet, devnydied y cig a cad6ed y croen, a'r hydcylen i'r cynydion. O deuant cyn devnydia6 y cig, roder c6arta6r i'r neb pieufo y tir: y c6arta6r dyl6r i pob percen penygen, a'r c6arta6r rac i pob percen cyla.

O derbyd el6g ar hyd, pieufo pynag y c6n, percena6g y tir pian y c6arta6r dyl6r.

P6ypynag à cafo l6dyn glân yn mar6 ar tir, ev piau c6arta6r; a'r neb pieufo y tir piau namyn hyny.

P6ypynag à cafo l6dyn mar6 o byd budyr ar tir aral, ceinia6g a caif, a'r l6dyn i'r neb pieufo y tir, ac ni cefir o'r man aniveiliaid g6ylt namyn hyny.

P6ypynag à cafo bydav, ceinia6g a dyly, neu y c6yr, a'r bydav i'r neb pieufo y tir.

P6ypynag à tyno annel ar tir aral heb ei caniad, pedair ceinia6g am agori ei- tir, a pedair ceinia6g am ei cau, ac à bo yn yr annel, a caml6r6 i'r brenin.

Ungbert y6 i6rc à b6c, a gavyr ag iyroel, ac elain à myn.

Croen f6c, 6yt ceinia6g; croen hyd, viii; croen b6c, vii; croen e6ig, vii; croen davad, i; croen gavyr, i; croen i6rc, i; croen ly6yna6g, viii; croen dyvyrci, viii; croen blaid, viii; croen beleu, xxiv; croen lostlydan, cxx.

G6ert der6en, cxx; o byd d6ycaine, lx am pob un onadynt, o bydant cybrased a can ni b6ynt cybrased, o bydant o unt6v; g6ert tra6scaine à cyrco calon y pren xxx; ac amyn hyny brig byd, ac nid oes g6ert arno, eityr caml6r6 i'r brenin; am g6nentur t6l arnei, xxiv, a hyny i percena6g y coed, a'r caml6r6 i'r brenin. G6ert cygynder6en, ni del fr6yt arnei, iv; g6ert coll6yn, xxiv; o tynir un colen o'r coll6yn, iv; pob pren à arg6edo fr6yt un g6ert à coll6yn y6, eityr der6 ac aval; imp, iv c. hyd galan-gauav rac g6yneb g6edi yd impier; o hyny alan ii pob tympor yny arg6edo fr6yt; ac yna triugant a tâl: ac 6rt hyny y'mae un cerded à lo bu6c. Avalen sur iv a tâl yny del fr6yt arnei, a g6edi y del fr6yt, xxx; pob pren à plâner yn g6asca6dg6yd, xxiv à tâl; pob pren ni fr6yto, iv; eityr y6en; pob caine o'r mang6yd, i a tâl. G6ert y g6yd, i eu percenogion yd ânt.

Am y g6enyn. G6ert henleu, xxiv; g6ert cynthaid, xvi; g6ert tar6haid, xii; y tryded haid, viii; yr haid cyntav à del o'r cynthaid, xii; yr haid cyntav à del o'r tar6haid, viii; yr haid cyntav à del o'r tryded haid, iv, heb dercavael; h6no a gel6ir ascelhaid; ac ni dyly heidia6 hyd 6edi a6st.

G6ert modrydav g6enyn xxiv; ac ymely y byd hyd calanguav; o calanguav alan henleu byd pob un, a xxiv eu g6ert; eityr ascelhaid ni byd henleu hyd calan-mai; can ni g6ys yna a byd y6.

LYMA y g6eles Ior6ert ab Mada6g bod yn cryno yscriveu g6ert y tai a'r dotrevyn, a'r cyvar, a'r l6gyr f6d.

Cyntav y6, p6ypynag à distry6io neuad y brenin, taled deugaint o pob gavael à cyndalio ei nen; sev y6 hyny c6ec colovyn; ped6ar ugaint ar y nen, a c6eugaint ar y gotai.

Neuad mab ucelg6r ugaint ar pob gavael à cyndalio ei nen; sev y6 hyny c6ec colovyn, a'r deg ar ugaint ar pob un o'r gotai.

Tÿ mab ailt, deg ar pob gavael à cyndalio ei nen, a deg ar ugaint ar pob un o'r gotai; havtÿ, pedair ceinia6g; cynhauavty, 6yt ceinia6g.

P6ypynag à b6rio tai yn ancyvreitai6l,

taled pedair ceinia6g am pob pren bras, i am y dorau a'r emhiniogau, iv; am talait, iv; am y trotau, iv; am y pentan, iv; am pob pa6l, a g6ialen, a cledren, i; y polion syvag, a'r ceibrau, i; g6asg pren, i; aset, i; t6 tÿ, a'i ac6re, traian g6ert y tÿ a byd arnadynt; a traian y t6 a byd ar yr ac6re.

Lyma g6ert y dotrevyn. "Brycan y brenin c6eugaint a tâl; gopenyd, pedair ar ugaint; ei pair, c6eugaint; ei cigg6ain, pedair ar ugaint; [v. Y bergin ch6eugeint keynyauc. vi. Ecallaur trugeint (keynyauc.) vii. E kyhucyyn (e kallavr) deudec keinha6c.] ei telyn, c6eugaint; ei cyg6eircorn, pedair ar ugaint. Telyn pencer, c6eugaint; ei cyg6eircorn, pedair ar ugaint; ei ta6lb6rd, c6eugaint. Corn yd yvo y brenin, punt a tâl; a'i corn cyg6eitas, punt a tâl; corn y pencynyd, punt; y tri corn hyny a dylant bod yn buelin. Pob t6s brenin, i am ei fiolau, a'i modr6yau, a'i cyrn, punt a talant, can ni dyly ev damt6g.

Brycan mab ucelg6r, lx; ei gopenyd, xxiv; ei cala6r, lx; ei cigg6ain, xii; ei telyn, lx; ei cyg6eircorn, xii; ei ta6lb6rd, o byd asc6rn mormil, lx; o byd blaen corn hyd, xxiv; o byd corn eidion, xii; o byd pren, iv.

Cer6yn ystyla6d, o byd y brenin pieu-byd, xxiv; o byd mab ucelg6r, xii; o byd mab ailt, vi; pob cer6yn unpren, iv.

Sac a nitlen, iv ar pob un; budai, ii; [xxxiv. Gren due keynnyauc; xxxv. K6-man keinioc;] cel6rn, i; menai, i; cavyn traed, i; padel haiarn, i; fiol pren à el yn lyn, iv; paul y6, iv; hesgyn y6, ii; paul helig, ii; hesgyn helig, i; paul g6yn, i; b6yal lydan, iv; b6yal cynnud, ii; b6yal becan, i; r6mp, ii; taradyr permed, i; epil, dimai; cryman, i; g6elau, i; ra6, i; caib, i; g6dyv, i; gylv, i; rasgyl, dimai; croper, dimai; tr6yde6, dimai; cang6yr, i; ser, dimai, [Klo hayarn un keynnyauc. lxxv. Klo pren dymey;] fiol d6vyr, fyrilig; c6ynogyl, fyrilig; saet, fyrilig; turnen, fyrilig; g6ertyd, fyrilig; cygladur, fyrilig; ystyla6d dir6yn, fyrilig; fust, fyrilig; creuenlyn, fyrilig; ord6yn, fyrilig; yspodol, fyrilig; ra6 pren, fyrilig; fore, fyrilig; cribyn, fyrilig; yseub ceire, fyrilig; dul lin, fyrilig; cy6 iâr, fyrilig; bur6y, fyrilig; ly6iadur, fyrilig; ly6eroen, fyrilig; dryc, fyrilig; rysgen, fyrilig; gevel pren, fyrilig; mail, fyrilig; cist, damt6g; evyden, damt6g; tryded, damt6g; gradel, damt6g; yscraf ac à pertyn arnei, damt6g; tunel, damt6g; mort6yl, damt6g; byteiad, damt6g; eidion g6edi yd ymgada6o à'i teledi6r6yd, damt6g; pob pet ni bo

gbert cyvrait damtóg a byd arno; cigdysgyl, ii; dysgyl aral, i; gogyr, i; ridyl, i; crib, i; cabolmaen, dimai; noe, i; clafr pobi, i; raf blec deudeg cyvelin, ii; raf lóyv deudeg cyvelin, i; tore milci brenin, viii; tore milci górda, iv; cynlyvan milci brenin, "iv," cynlyvan "milci" górda, ii; cyulyvan olread, viii; tom tŷ, iv; cabel teilaó, i; berva, i; ysten prid, damtóg; costrel, damtóg; honfest, xxiv; gevyn, xxiv; gleisiadeg, xxiv; penlóydeg, viii; [Gaulawce uyth keynnyauc.], balegróyd, iv; gleisiad, ii; càr, ii; ystrodur, i; ystaó, ii; breicavyn, ii; preniat góedes, xxiv; y peitynen a'r elorion, viii; y róylau, viii; y carvanau, a'r troelan, a'r troedlasau, viii; ofer gov, cxx; einiaón maó, lx; einiaón cyriaó, viii; meginau, viii; gevel gov, iv; ord, a cameg, a cetraó, a còynsyl, a trooryd, a canlyó, [Hayarnllyf pedeyr keynnyauc. Breuanllyf am pop vn ohenne pedeyr keynnyauc.], am pob un o hyny, iv.

Gbert breuanty, punt; triugaint ar pob maen ido; a triugaint ar yr heieirn, triugaint ar y góyd, ar y tŷ, xxx. Breuan, iv; y maen ucav, ii; y maen isav, ii; ar y breuanbót, iv.

Gbaeó, iv; bóa a deudeg saet, iv; bóyalaryv, ii; cledyv, o byd breuliv, xii; o byd górymsaid, xvi; o byd góynsaid, xxiv. Tarian, viii; o byd calclarau, neu eureka, xxiv; Luryg, damtóg; penfestin, damtóg; pyrécyn, damtóg.

Cyvróy, viii; fróyn euraid, viii; fróyn ariantaid, vi; fróyn ystaenaid a dulys ac evydaid, iv; yspardunau euraid, iv; yspardunau ariantaid, ii; yspardunau dulys, ac ystaenaid, ac evydaid, i. Rai a gadant órt brait y cyvróy y dóy góartavyl a'r tair cegyl; ereil a gadant gbert cyvrait arnadynt: sev yó hyny, góartavylau, o bydant euraid, viii; o bydant ariantaid, iv; o bydant evydaid, neu dulys, neu ystaenaid, iv. Broncegyl un cerded ag un góartavyl; y dóy torcegyl, ii; suder, iv; panel cynnógyl, i; panel liain, i; canóyl, i.

Hosanau maó, viii; dóy hoseoaós, vi; dóy ysyóos, iv; botysau cynnyglaó, iv; esgidiau careiaó, ii; góintysau, i; góregys, o byd aur neu ariant, damtóg; oni byd, i; modróy, damtóg; cae, damtóg; cylel clun, i; cylel cel, i; honsas, i; [Agalaen góregys un keynnyauc], róyl, i; góregys laódyr, i; breicróy, damtóg; clafr taólbórd, damtóg.

Dreva ceirc, iv; dreva amyó, viii; hual haiarn, i; hual pren, fyrllig; hestaó, fyrllig; cogail, fyrllig; corn canu, pieufo pynag, ii.

Rai a dygóed am dilad, panyó damtóg y syd arnadynt; ereil a dygóed, panyó y dul líónó y syd arnadynt; sev yó hyny, mantel górym, xxiv; pob mantel dinesig, xxiv; pob capan dinesig, xxiv; [Pheis dinesic pedeyr arhugaint pob vn], pob tudedyn pentan, viii; crys a laódyr, xxiv; cynhugyl, damtóg; teispan, viii; lenliain, viii; penliain, viii; funen, iv; penecó, i; yscin, o byd eido y brenin, punt; o byd eidi y brenines, punt; o byd eido ucelgór, neu ei góraig, cxx; ruóca máb ailt, neu ei yscin, lx; ruóca taiaó, xxx; rustog, iv.

Cyóair, y gauav, ii; cyóair, y góaan-tóyn, i; penfest aradyr, i; olóynau, ii; propóylau a'r racarnaó, i; [Sóch dóy geiniog], pob iau a'i pystyliau, i; [Arnaót keiniaócy kyfreith: Cólldyr iii. keiniaócy kyfreith], pystyl, fyrllig; [Carthglóyt keiniaócy kyfreith], cartpren, i; irai, i; og, i; draenclóyd, i; [Pob peth arall ene byt or ny bo guerth kyureyth arnau damdug a yd am danaó.

Llyma daruot gberth góyllt ador].

Gbert y naó aelaó gocyvurd yó hyn: ar pob un o'r deutroed, cóebuó a cóeugaint ariant; ar pob un o'r dóylaó, cóebuó a cóeugaint ariant; ar y deulygad, cóebuó a cóeugaint ariant; ar y dóy góeus cóebuó a cóeugaint ariant; ar pob un onadynt, cóebuó a cóeugaint ariant. Gbert clust, o ledir, dóybuó a triugaint ariant; o cau mal na clyóo, cóebuó a cóeugaint ariant. Gbert y dóycail cymaint á gbert y naó aelaó gocyvurd. Gbert y tavaó cymaint ag eu gbert óyntau ol; canys ev ag eu hamdifyn. Gbert bys troed, buóca ac ugaint ariant; gbert y baó, dóybuó a triugaint ariant; gbert bys bycan, buóca ac ugaint ariant; gbert ei eóin deg ar ugaint; gbert y cogyn ucav o'r bys, unarpymteg ar ugaint a dimai a traian dimai; gbert y cogyn perved, triardeg ar ugaint a deupart dimai; y cógyn isav, pedóar ugaint: a hyny yó gbert y bys. Gbert pob un o'r danted buóca ac ugaint; gbert pob un o'r yscited, dóybuó a deugaint ariant; canys bucail y danted ynt. A cymaint á hyny ol ar y cyf ehun: sev yó y cyf, y pen, a'r corf, a'r caly; canys yn hyny y geil yr enaid bod; órt hyny y mae, ungbert yntau á hyny ol.

Tri arperygyl dyn: dyrnaó yn pen hyd ei emenyd, a dyrnaó yn corf hyd yr emyscar, a tori un o'r pedóar post. Teirpant a ceif y neb a arcoler y can y neb á'i harcolo. Sev yó mesur ei medyginaet y can y neb á'i harcolo, punt, heb ei bóyd; neu naó ugaint can ei bóyd, a'i góaeddilad.

Medyginiaet goret, xxiv; medyginiaet rudeli, xii; medyginiaet lysiau, iv; ei b6yd peunoet i'r medyg, i a tál. ei goleuad pob nos, i a tál. Tair crait gocyvarc y syd: un ar g6yneb, ac aral ar troed, ac aral ar la6; xxx ar troed; lx ar la6; cxx ar g6yneb. Pob crait cudiedig, iv. Creuan, pob asc6rn t6n, xx, oni byd amryson am ei bycaned, cymered y medyg ca6g, a doded pen ei clin ar y la6r, a'i la6 uc pen y ca6g, ac o cly6ir ei sain, iv; oni cly6ir, ni dyluir dim.

G6ert g6alt bonedig, i am pob bys a d6y am y ba6d "à el yndo."

G6ert g6aed ryd, xxiv; g6ert g6aed caet, xvi. Saràed pob dyn, her6yd ei braint y telir ido; a tri g6aed ni dig6ygir: g6aed daint, a g6aed crac, a g6aed tr6yn: i'r arcl6yd y telir dir6y amtano; ac ni telir i'r neb pieufo y g6aed; canys coledig ynt; eu saràed hagen a telir.

PWYPYNAG à g6nel cyvar à'i cilyd, ia6n y6 ido rodi bod 6rto, a cyvarbod y la6 à'i cilyd: a g6edi g6neloynt hyny ei cad6 yny darfo y magyl: sev y6 y magyl deudeg er6; sev y6 mesur yr er6, trihyd gronyn haid yn y modbed; trihyd modbed yn y palyv; trihyd y palyv yn y troedbed; pedair troedbed yn y beriau; 6yt troedbed yn yr eiliau; deudeg troedbed yn y ceseiliau; unarpymteg yn yr hiriau; a g6ialen cyhyd à h6no yn la6 y geil6ad; a'r geil6ad yn blaen yr ycaïn, ac ysc6r yr hiriau yn ei la6, a hyd y cyrhaedo o hyd braic a hyd y g6ialen, mal y cyrhaedo dau eirionyn y tir. Yr er6 cyntav i'r amaet, a'r ail i'r heieirn, y tryded i'r eitevig tyvarc, y ped-gared i'r eitevig g6elt, rac tori yr iau, a'r pummed i'r geil6ad; ac ymely y cerda yr er6i o goreu i goreu yr ycaïn, eityr na t6rir yr iau y rygtynt hyd y di6edav; a g6edi hyny er6 y g6yd; a h6no a gel6ir y casnad; a hyny ungbait yn y bl6ydyd.

O derbyd idynt mynu g6ahanu, g6edi darfo y magyl, 6ynt a galant os mynant g6ahanu, oni byd ambod a'u r6ym.

O derbyd cau d6l ar ycaïn a mar6 un onadynt, pa adoev pynag à'u dyco, ia6n y6 cafael ei er6 ohano. Od ampeuir y percena6g na ry cafo yr f6 cam y canto ev, creiràer hyd na daet ei cam ev 6rto ev, nac am ei b6yd, nac am ei g6asanaet: a h6no a gel6ir er6 yr f6 du.

Cy g6neler cyvar ag f6, ac na del ev i'r lavur, a cau d6l arno, ac na darfo na cyle na dau, ni dylu cafael dim.

O derbyd bod f6 yn clav, ai o bri6 ai o pet aral, ia6n y6 o'i percena6g cyndal pen yr iau.

O derbyd i dyn mynu g6ertu f6c o'r cyvar rycyvarer, ni dylu ei g6ertu oni darfo y cyvar, na'i trevndia6; ac os g6na cyvoed undyd cyn cafael ei er6, coli ei er6; ac os g6edi cafael ei er6, cyndal pen yr iau ohano.

Pa6b piau d6yn eu devnydiau i eredig, nac f6c na heieirn na petau ereil à bo ido. G6edi y del pob pet atadynt, yr amaet a'r geil6ad piau cad6 y rain hyny yn dig6al, a g6neutur ido cystal ag i'r eidun ehun. Y geil6ad a dylu cau arnynt, mal na bo rycyvig, ac na bo ry6ag, a gal6 mal na toroent eu calonau; ac o derbyd dr6g idynt yn hyny o mesur ev a'i tál, neu ynte ei l6 na g6naet ido g6aet nog i'r eido ehun.

Yr amaet ni dylu talu yr ycaïn onis bri6, ac os bri6, taled, neu g6aded. Yr amaet a dylu cyport y geil6ad o daly yr ycaïn; ac ni dylu el6g namyn dau byrieu-6ys.

G6edi y darfo y cyvar, pa6b piau cyrcu ei devnydiau ato atrev.

Cartg6r, na marc lylvnu, ni heny6 o'r cyvrait.

Ni dylu neb dodi gorysc6r ar f6c ei cilyd heb ei caniad, onid ambod byd.

O derbyd bod amryson am dryg-ar, edrycer er6 yr amaet, a dyvned ei hâr, a'i led; ac 6rt h6no g6neler i pa6b cystal a'i cilyd.

O derbyd bod amryson r6g dau cyvar-g6r, am tîr g6ytl ac aral faet, a'r nail yn mynu eredig y g6yd, a'r lal heb ei mynu, onid ambod a'i d6g racdo, ia6n y6 ido eredig i'r lal y tîr a bo canto.

O derbyd bod amryson am eredig, a'r nail yn mynu eredig yn pel a'r lal yn agos, nyny a dyg6ed6n na dylant myned namyn mal y galont yr ycaïn cyrhaedu eu budel6, ac eu g6ed yn g6an maal yn cadarn yn eu cym6d.

Ni a dyg6ed6n na gelir cymynu f6c à bo yn cyvar, heb caniad y cyvarg6yr; can ni dylu neb cymynu namyn y pet a medo; ac ni med yntau ar h6n6.

Nyny a dyg6ed6n na dyluir i ycaïn à bo yn cyvar nac eu g6ystla6, nac eu hadgav-acla; can ni dylu g6ystla6 namyn à bo yn ei mediant; a h6n6 nid ydy6.

P6ypynag à g6nel cyvar, a g6edi hyny cyvaru ag aral, nyny a dyg6ed6n dylu bod yr ycaïn hyny yn y cyvar cyntav; a can g6nel cant cyvar g6edi hyny, ev a dylu cyndal pen yr iau yn pob le y g6nel.

P6ypynag à g6nel cyvar, ac na del na dyd na dau i eredig, nyny a dyg6ed6n, nac o bod nac o cypel y del, hyd na dylu ev dim o'r à arder hebdo.

Ni dylir doddi na meirc na cesyg na buŵc yn aradyr; ac o dodir hŵy, cyd ertylo a cesyg a gŵarteg, ni digŵygir; ac y cyd â hyny ni dygŵed y cyvrait, onid ambodir idynt, dylun un erŵ.

O derbyd i dyn cyvaru ſŵe, a dŵyn yr ſŵe yn ledrad, nynt a dygŵedŵn, na dily daly pen yr iau, ac na dily cafael ei erŵ.

O derbyd i dyn cyvaru ſŵe, a bod yn gŵel canto doddi aral yn ei le, nynt a dygŵedŵn na dily ei symudaŵ heb caniad ei cyvar-gŵyr.

Ni dylir symudaŵ ſŵe â cyvarer yn ryc ar y gŵelt, heb caniad y cyvar-gŵyr.

Ni dily neb cymryd amaet oni gŵybyd gŵneutur aradyr, a'i hŵyliaŵ; canys ev a dily ei gŵneutur yn cŵbyl.

Pŵypynag pieufo yr heieirn, cygŵeiriŵd gŵnt yn dilestair i'r geilŵad ac i'r amaet; ac ni dylant un cyport.

Y geilŵad a dily digŵalu y pystyliau, a'r ieugŵydon, a'r gŵdyn; ac os hirgŵed byd, y torcau bycain a gŵdyn y dolau.

AM lŵgyr ſŵd. Pob percen ſŵd piau cadŵ ei ſŵd; a pob percen yscrubyl cadŵ ei yscrubyl; ac ŵrt hyny y mae iaŵn i paŵb daly ar ei ſŵd; ac y sev y mae iaŵn daly ar y gauavar ariant hyd gŵyl Sanfraid; ac o hyny alan dimŵyn; y gŵaantŵynar o gŵyl Sanfraid hyd calanmai ariantal; o calanmai alan dimŵyn y lŵgyr.

Yn pob amser y dilŵg yscrubyl o carcar ni dylir namyn ariant; sev mal y dylir talu ariant: ceiniaŵg o marc, a dimai o eidion, ebaŵl, neu eboles, o pen y pedŵarydyd ar deg alan, gŵedi y ganer, ceiniaŵg amtano; lo o'r pan ganer hyd calangauav, ei gŵarcae o'r pryd pŵycilyd, neu tra bŵynt yn dynu eu gŵarcae o'r pryd pŵycilyd, neu eu cymysgu ag eu mam; sev hyd y dylant dynu, hyd calanmai; ac o hyny alan un baint ag eu mam ynt; y moc, a'r devaid, a'r geivyr, a'r gŵydau, a'r ieir, ail deŵis onadynt a dylir; y percyl bycain, o'r pan ymcŵeloent bisŵeilyn â'u trŵyn, un cyvrait â'u mam.

Yn y cyvrait y bu hŵc o'r moc ac un o'r manyscrubyl; can ni bai namyn tri lŵdyn onadynt. Sev acaŵs oed hyny, moc a ŵai i'r neb pieufoent, a hŵc a trigai i percenaŵg yr ſŵd. Ni dylir hŵc o dŵyhŵc; can nid ŵai y moc i'r percenaŵg o trigai ymely. Odyna y symudŵyd o'r pynteg lŵdyn moc, un; ac o'r deg lŵdyn ar ŵgaint o'r devaid, davad; ac o'r geivyr, a'r ieir, a'r gŵydau, un o'r deg ar ŵgaint ymely. O derbyd na cafer cymniverŵc â hyny ar yr ſŵd o'r moc, herŵyd rai, iv o'r pym lŵdyn moc; ereil a dygŵed, panyŵ ceiniaŵg o pob un o'r moc â

dylir; ac o pob pym lŵdyn o'r devaid a'r geivyr, i; a hevyd o'r gŵydau a'r ieir, oni ceŵir cymaint ag y dylir un onadynt, ŵy o pob un onadynt. Ac ni dylir dal ieir ar ſŵd, namyn y pytevnoscyntav yd heuer; ac o hyny yny del graŵn ni dylir; ac o'r pan del graŵn y dylir gŵedi hyny.

Pob gogaŵr o'r yd ymgorio dyn ag ev, cadŵed paŵb ei gogaŵr, bid ryd yr yscrubyl. Sev yŵ gogaŵr, ſŵd gŵedi cygŵeiriŵr i ar y tir y tyvo arno; a perlan, a brŵesyc, a lin gŵedi ei medi, neu yn gard heb medi, a gŵair syc, a tŵ tai, ac eu hacŵre, a centin, a pob pet â bo pertynas i gard ag ev: gŵnaed yntau ei gard yn can cadarned ag na galo yscrubyl ei tori; a can tŵrer, ni digŵygir ido ev, eityr ieir, a gŵydau; sev acaŵs yŵ, can ni gelir cau racdynt; canys ehedeg a galant: a'r yscuboriau a dylant eu bod yn agored o'r pan el yr yscub cyntav yndynt i elŵg gŵynt yndynt hyd calangauav: ac o lygrir yn hyny o amser, digŵycer ido. O calangauav alan cauer yr yscuboriau mal y dylir; sev mal y dylir eu cau, doddi tair bancor ar y loguil, a plaid ar y drŵs, a tri rŵym arno; dau ar ei gŵegil, ac un recdi; ac o tŵrir digŵycer, a'r ſŵd, a'r yscubaŵr: sev y digŵygir, yscub iac yn le y clav.

O derbyd i dyn cafael yscrubyl ar ſŵd, a bod amryson hyd na cafed, gater yn lŵ y deilad.

O derbyd lygru ſŵd, ac na godiŵeder yr yscrubyl ar yr ſŵd, bid yn lŵ y percenaŵg eu glanâ; can ni gelir tystiolaet ar anivel; cyd as dygŵeto paŵb eu gŵeled, ni grymia. Ni dylir lŵ gŵeilyd amtanadynt, can ni grymia cyd adevr, os y percenaŵg a'u diheura.

O derbyd cael marc tros cae yn ysu ſŵd, nid iaŵn ei daly, namyn dimŵyn lŵgyr, oni diheuir.

O derbyd cafael na marc nac anivel aral, â'i deutroed blaen ar yr ſŵd, ni dylir ei daly; can ni bu yn cŵbyl ar yr yd: ac ni gelir cŵbyl o ancŵbyl: oni glanêir digŵycer y lŵgyr.

O derbyd i dyn tidaŵ ei caseg yn emyl ſŵd, a'i ebaŵl yn lygru yr ſŵd, ac na cafer ei daly, cymerer y caseg o'r le y bo yndo, a dycer i'r tŵ, a dalier yr ebaŵl yn y tŵ, a dycer y caseg i'ŵ le, mal cynt: a lyna y gŵylt a deily y dov: ac nid ymcŵel yn acyvrant arno.

Loi, ac ŵyn, a mynau, nid raid i'r deiliad eu helŵg tros ei egŵyls o'r pryd pŵycilyd; can ni byd marŵ un lŵdyn er ei gŵarcae o'r pryd pŵycilyd.

Y teirŵ o hanner hav hyd aŵst, ni dylir

eu daly, nac ar fyd nac ar góelt; canys yn yr amser h6n6 y byd ter6yn y g6arteg provad6y. Nid ia6n daly y teir6 o a6st hyd g6yl Mair cyntav; canys yna y byd tervenyd y cynblited. Nid ia6n daly tar6 un amser yn ol bu6c tervenyd.

Nid ia6n daly baed un amser yn mocyria.

Ni dilyr daly y meheryn, a'r bycan, o g6yl Mihagel hyd calangauav.

Ni dilyr yr ystal6yniaid o hanner ebril hyd hanner mehevin.

Ni dilyr eba6l ar ol ei mam : a h6n6 a gel6ir saeteba6l.

Ni dilyr daly moc ar yd, oni cefir yn yscuba6r, neu ar g6ercla6d, o g6yl Ieuan hyd y calan.

P6ypynag à myno g6eircla6d, cad6ed o g6yl Padric hyd calangauav : sev y6 g6eircla6d t6r dim6yniant namyn i g6air, a cla6d yn ei cyle : sev paham y ced6ir hyd calangauav, 6rt dilyu ei lad d6ygg6ait. P6ypynag à cafo yscrubyl ar y r6g g6eircla6d h6no, cymered ohonei mal o'r fyd. O derbyd ido eu cafael arnei, ac nis godi6a6d arnei, cyd adever, "ni dilyr" dim6yn l6gyr am g6elt.

P6ypynag à g6nel cae yn cyle fyd, dalied ar y g6elt à bo yndo, mal ar yr fyd; can ni dilyr g6eltpa6r yna.

Ni dilyr neb g6elt cad6, amcen à dau g6elt : cae a g6eircla6d. Ac os myn yn cad6, cymered croes y can yr arel6yd, a cad6ed h6no ev.

Mal hyn y dilyr daly yscrubyl ar fyd : o bydant g6ylt. yn buart alan; ac yscrubyl dov, eu g6arcae y me6n ac alan; ac o byd yscrubyl i dau dyn, na cymysger; ac o byd amry6, na cymysger; ac o dodir yn-cyd r6ymer pob rai onadyt. Y moc nid ia6n eu r6yma6, namyn eu daly. Yr ieir, a'r g6ydau, ia6n y6 eu r6yma6 yn eu daly.

O derbyd i dyn erci g6ystyl am fyd ar oed g6ystyl, ni dily ei roi namyn ar g6ystyl fyd; a g6ystyl fyd ni dyc6yd, hyd calangauav.

P6ypynag à dalio fyd ar mac, ai o l6gyr yscrubyl y cynhauav, ai o prynu, ac nas gomyno hyd calangauav, nis dily : sev aca6s nas dily, 6rt myned y tympor nad ia6n ei gomyn; can nid ia6n gomyn y bl6ydyd yn ei cilyd.

P6ypynag à dalio yscrubyl, ac yn ei daly ev g6oneutur cyvlavan, pa cyvlavan pynag à g6oneloynt, y deiliad piau ei dily; canys dily yr yscrubyl dybod heb ha6l, heb arha6l, namyn talu i'r deiliad yr eido.

Pa dyn pynag à dalio yscrubyl, cyd as elygo i pori, ni cyl ei baint er g6oneutur g6el no'r ia6n.

"P6ypynag à dalio yscrubyl, ac eu dit6r hyd atrev, ni dilyr dim idynt; can ni dilyr dau daly am un l6gyr."

"P6ypynag à dalio yscrubyl, a g6rta6d g6ystyl cyvreitia6l, ev mynu ariant, o byd mawr yr yscrubyl, ev a'i t6l."

"P6ypynag à dalio yscrubyl la6er, ac attal un, ar med6l ei dilyu tros eu g6eitred yn c6byl, ac el6g y leil i cerded, ni dily namyn à del ar yr un l6dyn h6n6."

"P6ypynag a cafo manyscrubyl, ai gavyr, ai davad, ai h6c, decised y deiliad ai cyvrviv nny del y l6dyn ehun, ai ynte ceinia6g o'r davad, neu o'r gavyr, g6edi dalier pymg6ait; a ceinia6g o'r h6c pan dalier, neu ar6s cyvrviv nny del ei l6dyn yn c6byl."

"P6ypynag à del i el6g yscrubyl tros ereil, ia6n i'r deiliad gomyn ido ev a saiv yn pob pet trostynt; ac oni saiv, ni dily ev ei el6g ido ev. A cyd b6ynt mar6 yr yscrubyl canto ev ymely, ni telir. Os yntau a saiv yn pob pet, cymerer g6ystyl y canto, a mac ar ei dilysr6yd; ac o derbyd dybod percena6g i andilysu y g6ystyl, ev a dily o'r eido ev dybod yn ei le ei cystal cyn myned y lal y canto."

"Y g6ystyl a g6ystlo y g6raig, ni dily ei g6r ei andilysu; na'r g6raig g6ystyl y g6r ymely."

"P6ypynag à bo l6gyr ma6r ar ei fyd, a cafael yscrybyl arno, a mynu ohano can yr yscrubyl hyn dim6yn c6byl, ni dily namyn talu ido 6rt l6 percena6g yr yscrubyl a'i lygr6s, na ma6r na bycan bo; a hyny a dily bod yn un ry6 y dau t6r; ac yn un oed eu har : a h6n6 a gel6ir yn dim6yn l6gyr. Sev y dilyr ei gomyn, cyn calangauav."

"P6ypynag a symudo fyd i ar y sovel hyd ar y g6ynt6n, a g6neutur y d6s ar y g6ynt6n, cyd lycrer yna ev, ni dig6ygir."

"Un cyvrait y6 y lin à bo eityr gardau a'r fyd."

"Nid oes un dyn her6yd baint à dylyo na dig6yco l6gyr."

"Ni dily n6b godro yscrubyl blit ac 6ynt yn daly, heb c6niad y deiliad, cyd b6ynt eido."

"Ni dily y deiliad ceisia6 percena6g yr yscrubyl; ac ni dily yntau eu celu h6y; ac os cel, taled o bydant mar6, neu o colant o'i g6al ev."

"O DERBYD i dyn ynbyd bratu dyn aral ag aryv, ac o'r brat h6n6 ei bod yn hir yn gorg6ed, a dybod agau ido, nis dig6ygcenedyl yr ynbyd y dyn; canys o annoyd hir haint y coles y dyn ei enaid."

"O derbyd i dyn tanu r6yd ar ei avon,

neu y môr, a myned gŷydau, ai aniveiliaid ereil, yn y rŷyd, a briŷiaŷ y rŷyd can yr aniveiliaid, a'u marŷ byntau o acaŷs y rŷyd, nis digŷyg yr un onadynt i'ŷ cilyd. Or derbyd i eidion, neu anivel aral, myned y meŷn y rŷyd, a briŷiaŷ y rŷyd, a dianc yr anivel, iaŷn yŷ dimŷyn y rŷyd; canys iaŷn yŷ tanu rŷyd."

O derbyd "dylu" Ja i dyn, ac am y da hŷnŷ roi oed ido, a cyn yr oed caŷael o'r cyndogyn y tal, a cyndyg ido, a dygŷedŷyd na dylu gŷrtaŷd; can ni bu raid yr oed, namyn er ceisiaŷ y da. Pŷypynag à roder oed ido, neud eido yr oed; gŷnacŷ yntau à myno, ai araŷs yr oed, ai talu cyn no'r oed.

Pa anivel pynag a lado dyn bonedig, a ceisiaŷ o'r cenedyl dodi galanas amtano, nis dylant, cyd adever; ŷev acaŷs nas dylant, can ni geil un dyn talu galanas; ac na dylant talu i cenedyl gŷeitred anivel eu câr. Ac ŷrt hyny y mae y le y telir y lovrud yn le y gŷeitred.

Pŷypynag a dylu da i aral, a ceisiaŷ ohano talu da ancyvodedyn, neu cymryd da ancyvodedyn, nac yn tâl, nac yn gŷystyl, onyd na bo ar ei helŷ, namyn hyny. ŷev yŷ da ancyvodedyn, da ni galo y dyn y taler ido ei cyeŷyn canto y ford y myno.

O derbyd i dyn myned i hely, a decreu hely, ac elŷg ar anivel, pa anivel pynag po, a cyvarvod cŷn ŷegur ag ev a'i lad; y cŷn cyntav à'i cyeŷynŷs pieubyd, onid cŷn y brenin bydant y rai ŷegur. A lyna hyd y dylu yr helgŷr cyntav bod yr anivel ar ei helŷ, oni ymcŷelo ei gŷyneb part ag atrev, a'i cyeŷyn i ar yr hely; a cyd boed y cŷn yn hely, ac yntau gŷedi ymgadaŷ à'i cŷn, ni dylu dim; cyd lado cŷn ŷegur ev, y rain hyny pieubyd.

O derbyd i fordaŷl i ar y ford gŷeled anivel, a bŷrŷ ercyd, ai à maen, ai à ŷaet, i ar y ford, a'i erlid yny godiŷedo, a'i dylu os medyr; ac nid iaŷn ido ei ŷaetu, na'i erlid, onis medyr, i ar y ford.

Pŷypynag à myno hely pysgod, a cyvodi pysg ohano, a'i ymlid, ac ar ei ymlid ev, myned y pysg yn rŷyd aral; o cyvrait, y cyntav à'i cyvodes pieubyd.

O derbyd i dynion gŷeuttur ambod am hely pysgod—heb y nail, Y pysg cyntav à lader i mi heb y lal, y diŷeder à lader i mitau; ac ni la namyn un; y cyvrait a dygŷed yny bo cyhyded dylu rannu dau hanner.

O derbyd i dynion hely pysgod, ac yn eu hely dybod dynion ŷrt eu lad, a mynu ran o'r pysgod, ŷynt a'u dylant, oni derbyd eu dodi ar gŷden, neu ar bacau: o derbyd hyny ni dylant dim.

TAIR gorsed breintiaŷl y ŷyd: gorsed arclŷyd, a gorsed eŷcob, a gorsed abbad. Pob un onadynt a dylu cadŷ ei gorsed trŷydo ehun.

O derbyd i gŷr un onadynt gŷneuttur cam i gŷr y lal, ni dylu neb onadynt gŷneuttur iaŷn namyn i gorsed ei arclŷyd ehun.

O derbyd i gŷr yr arclŷyd gŷneuttur cam i gorsed yr eŷcob, nac aed ohonei heb gŷneuttur iaŷn; ac ymely gŷr yr eŷcob yn gorsed yr arclŷyd.

Yr arclŷyd pan bo marŷ yr eŷcob a dylu ei da, eityr gŷisg yr eglŷys, a'i lyvrau, a'i tîr; a ŷev acaŷs yŷ hyny, pob da heb per-cenaŷg, difait brenin yŷ. Yr abbad hagen ni dylu namyn ei ebediŷ; canys cyd boed marŷ yr abbad, y clas a'r canongŷr a dylu ei da ev. Pob dadyl à bo rygtynt ehun, ynaid a dylu o'r clas barnu idynt. Pob dadyl a bo rŷg abbad ac arclŷyd, ynaid yr arclŷyd a dylu barnu y cyd ag ŷy.

O hyd dau arclŷyd a lu can pob un onadynt yn y gŷlad, a dybod dyn i erci estyn ido ar pet ancyvodedyn ar tîr, nid rod eu rod, ac nid estyn eu hestyn, yny gŷyper pieufo y gŷlad onadynt.

O derbyd i ucelgŷr roi ei mâb ar mâb ailt arclŷyd, a'i dyodev un dyd a blŷydyn, neu a bo mŷy, ei mâb maet yntau pieubyd y tîr gŷedi bo marŷ, oni byd plant; ac o byd plant, ev a dylu ran braŷd.

O derbyd roi Cybraes i altud, mâb hŷno a dylu ran o trev tâd, ac ni dylu ran o'r tydyn breintiaŷg hyd y trydydyn, oni byd yr altud yn gŷahaliae: Sais, neu yn Gŷydel; a hŷnŷ a'i ceif yn diannod; ac o hŷnŷ y telir gŷarteg dimac: ŷev yŷ gŷarteg dimac ran y tâd i dodi ar y cenedyl; can nid oes cenedyl tâd a'u talo.

O derbyd roi pet yn pŷyt, ac nas gomyno tranoet, nis dylu hyd yn oed undyd a blŷydyn; ac yna dŷyn gŷystyl, mal am da aral.

Ebediŷ maer cycelaŷr punt; ebediŷ maer cŷeugaint; ebediŷ cycelaŷr cŷeugaint; ebediŷ ucelgŷr triugaint; ebediŷ mab ailt, o byd eglŷys ar y tîr, cŷeugaint; ac oni byd peŷŷar ugaint; ebediŷ altud, pedair ar ugaint; ebediŷ gŷr ystavelaŷg pedair ar ugaint; ebediŷ ystavelaŷg o gŷraig un ar pymteg. Nid à ebediŷ yn ol tîr cyniv.

O derbyd gŷahanu dyn à tîr yn ei byŷyd, a'i marŷ ev gŷedi hyny, nid à yr ebediŷ yn ol y tîr namyn yn ol y da; ac oni byd dim da, nid à ebediŷ, namyn ei difodi; neu bod mâb ido, a hŷnŷ a'i tâl.

Ni dylu na brodyr na cevndyrŷ talu ebediŷ ar tîr difodedig; can ni cafant hŷy evo heb ei prynu.

Ebediô pob s6yda6g à bo yn l6s ped6ar ugaint; ebediô bonedig cand6yna6l a mab ucelg6r a g6r cyvar6ysa6g; ebediô a dylvir idynt, can ni bo tir yn en la6. Sev y dyl ei talu 6rt braint y tir yd heny6 ohano: ac ni tâl y tât tros y mab y cyvry6 h6n6.

O byd g6r à dau arcl6yd, a tir ido a tan pob un onadynt, yntau a dyl talu ebediô i pob un onadynt.

O byd g6r à deutir a tan arcl6yd, yntau a dyl talu o'r tir m6yav ei dyl yd ohano ebediô.

O derbyd i cerdedg6r altud i clevyccu ar ford, a'i mar6, pa tir bynag y bo mar6, ev a tâl pedair ar ugaint ebediô; a'i da, namyn hyny, i'r brenin; o byd g6raig, unarpymteg.

Ebediô merced y ry6 g6yr rydyg6edasam ni ucov cymaint ag eu hebediô.

Ni tâl g6raig byt namyn un amgobyr o cyvrait; a sev y tal h6n6 6rt braint y tir yd heny6 ohano: ac ni dyl neb talu trosti, namyn ehun; ac oni byd i roi, ai o'r tât, ai o'r brodyr, ai o'r cenedyl, ac na cymero mac ar yr amgobyr, ev ehun a dyl ei talu.

P6ypynag à treisio g6raig, taled ei hamgobyr; canys ni tâl g6raig namyn un amgobyr, 6rt braint arcl6yd y tir h6n6, bid nac 6rt braint y cenedyl, namyn 6rt braint y g6r yd aet ido.

O tri aca6s y telir amgobyr: un onadynt o rod ac estyn, can ni bo cyg6elogac. O cyg6elogac cyhoeda6g, can ni bo rod ac estyn.

Tair merced ni dylvir amgobyr: merc cdlig, a merc brenin, a merc penteulu; can ni dylvir ebediô i'6 eu tadau, namyn eu hemys, ac eu han6yl-c6n, ac eu hebogau, ac eu harvau. Merc ni dylvir; can nid oes à'i gomyno; ni dyl yntau amgobyr ei merc ehun.

Ni dylvir i un g6haliaet ebediô yn her6yd ei dyl yd va6r; y byd ryd yntau o pob

dyl yd becan; onid hyn à derbyd ido: cymryd tir ohano, a myned yn braint mab ucelg6r, er caeted hagen y tir à cafo, ev a byd can ryded à tir mab ucelg6r; ac o hyny alan, amgobyr ac ebediô a tâl yntau, mal y talo mab ucelg6r: cyn no hyny ni talai namyn à talai yr edlig.

Amgobyr merc pencenedyl, a dystain, a maer cycela6r, punt o pob un onadynt.

Pob cyvry6 dyn or y dylvir amgobyr ido, cymaint y6 amgobyr ei merc à'i ebediô.

Amgobyr merc pob pencerd, a'i ebediô, or à estyno arcl6yd penceirdiaet ido y6 c6eugaint. Pob cerda6r aral yny byd her6yd ei dyl yd ehun, nac altud bo, na trevtad-a6g: ymely y tal ei amgobyr a'i ebediô.

Pob pencerd ar à estyno arcl6yd penceirdiaet ido, y brenin piau ceisia6 ofer ido; nid amcen no telyn i un, a cr6t i aral, a pibau i'r trydyd. Ac 6yntau a dyl yant pan boent mar6 eu gada6 i'r brenin.

Pob pencerd telyn a dyl y can y cerdorion telyn g6edi yd ymgada6oent à telyn ra6n, a mynu bod yn cerda6r cyg6eitas; a bod yn eirciad, pedair ar ugaint ei gobyr; ac à dyl o pob dovod or à cafoent, nac o erci, nac o cyvar6ys neitia6r, ran deug6r, can ni bo yn y le, os gomyn: sev y6 cyvar6ys neitia6r, pedair ar ugaint, a hineir beird; ac yntau a dyl ei g6asanaet mal g6r mediantus arnadynt.

Rai a dyg6ed pany6 dyn amdivenhedlig y6 cyvarc cyfyl; ereil a dyg6ed, pany6 der6en a lader yn ancyvarc ar trev t d, prioda6r a dyl dodi mantel arno o'i cudia6 rac ei g6eled a bod yn g6aradg6yd i'r trevtada6g ei g6eled. Iorg6ert mab Mad-a6g eisioes a dyg6ed, pany6 h6n y6 cyvarc cyfyl yn ia6n: sev y6 hyny pan bo câr yn cyf i'r lovrud o'i ran o'r galanas, ac yn gomyn mac: mal hyn y r6nir galanas g6as-gara6g—

xiv.
TAD

X a dimai
Bra6d

vii.
MAM

X a dimai
Bra6d

LOVRUD

xxxii. Cevynder6

xvi. Cyvyrder6

viii. Ceivyn

iv. Y gorceivyn

ii. Y gorca6

i. Y nai mab

gorca6

Traian y lovrud y6 nyn a'r mam a'r tât a'r brodyr a'r c6ioryd y cyd ag ev; sev y6 hyny lxxv.: mal hyn y r6nir; un ar ugaint ar y, lovrud, a'i plant, o bydant ido, ac o hyny traian

Cevynder6

Cyvyrder6

Ceivyn

Gorceivyn

Gorca6

Nai mab gorca6

ar y lovrud, a'r deupart ar y plant; oni byd plant, taled ehun, a'r traian ar y tād a'r mam; sev y6 hyny xxi ereil; ac o hyny y deupart ar y tād, a'r traian ar y mam; y trydyd traian ar y brodyr a'r c6ioryd; sev y6 hyny xxi ereil; ac o hyny d6y ar y bra6d, ac un ar y c6aer; y cyf y g6ehenais y a tŷ; yna mae yn raid i'r lovrud mynegi ido y cyf mal y mae ei cerentyd, her6yd rydyg6edasam ni ucov; ac y cyd ā hyny bod ido o cyd carant ā bo diga6n i cad6 bod yn g6ir ā dyg6ed y lovrud. Sev aca6s y mae da cyd-carant: can ni dilyant yr estronion na d6yn dyn yn cerentyd, na ei g6ahanu ā'i cerentyd.

O derbyd i dyn lad aral ā g6en6yn, galanas deudyplyg a tāl; canys fyrnig y6, neu yntau yn eneidmadeu, am y nail galanas; a'i dihenyd ev yn eg6yls yr arcl6yd, na ei crogi na ei losgi ā myno. Os g6adu ā g6na, roed g6ad lad celain yn deudyplyg; sev y6 hyny l6 c6ecantg6yr.

Y dlynion ā g6nel g6en6yn er lad ereil ag ev, de6is i'r arcl6yd idynt ai eu deol ai eu dienydu. Os g6adant, roent l6 c6ecantg6yr.

P6ypynag ā holo pet, a dybod i'r maes, ac yn y maes cilia6 ohono, a bod yn g6el canto te6i no holi; y cyvrait a gad ido te6i; canys ydy6 yn ei de6is, ai holi ai na holo, cyd galo yr amddifyng6r gal6 am bra6d; ac o aca6s ei bod ev yn cilia6, mynu ei dybarnu o'r da, ni g6yl y cyvrait bod yn ia6n ei dybarnu o'r eido, nac o'i ha6l; uamyn can g6rtodes yr oed i myned heb un oed o'r maes; os ev a derbyd roi mac ar ā barno y cyvrait, ac eiste yn ei plaid, a decreu holi a g6aranta6 ateb; a g6edi hyny ceisia6 oed 6rt port, a dyg6ed6yd y dylu: canys ymde6is yd 6yv. Ac yna y dyg6ed6yd o'r amddifyng6r, cyd ryvo yt de6is nid ydy6; can ni cycin g6artal can de6is; ac neu de6isaist titau holi; ac 6rt hyny y dodav mitau ar y cyvrait, na dily titau cilia6; sev y g6yl y cyvrait yna nad oes annod ido, namyn g6neutur cyvrait dyl6. Ac os ev a g6na yr ha6lg6r gada6 y maes, doter croes racdo nad el; ac od ā, galbed yr amddifyng6r am bra6d; ac yna y g6yl y cyvrait ei bod heb ha6l yn oes yr arcl6yd h6n6; a teir bu6 caml6r6 i'r brenin. A her6yd ereil, yn deudyplyg.

Am mor6yng6raig, g6edi roder i g6r, a hitau yn mor6yn, a heb cysgu centi, od darfai d6yn trais arnei, rhai a dyg6ed na dyluai co6yl; ereil a dyg6ed y dyluai; nyui eisioes a dyg6ed6n, p6ypynag ā t6ro mor6ynda6d g6raig, dylu ohano talu idi ei co6yl.

P6ypynag ā beicioco g6raig o l6yn a pert, namyn nyny ago na gorf6 arnei ei meitrin, uamyn ei ca6iau; sev aca6s y6, can ni cavas hi grym ei g6r, na g6yl y cyvrait dylu o honei hitau bod yn eisi6-edig o'i aca6s ev.

Rai a dyg6ed nad mac mac g6raig; nyui a dyg6ed6n, bod yn mac y mac a rodo g6raig, can ni galer mac o g6raig. Pan g6ato g6raig mac, sev y g6ata ā g6yr y cyd ā hi; canys g6r a g6ata, pa dyn pynag y bo ha6l arno, a gomed ohano, dybo¹ i g6neutur ia6n am yr ha6l yn pob dadlau y be gomededig ev ohano, heb caml6r6 a tāl. O derbyd ei dybod yntau i'r dadlau, ac gada6 ohano y dādau yn ancyvreitia6l, a gal6 o'r ha6lg6r am bra6t o cyvrait; sev a g6yl y cyvrait y cyvlavan yd aet yr ha6l amtanei, i barnu i'r ha6lg6r, a caml6r6 ar yr amddifyng6r am gada6 y maes yn ancyvreitia6l, ac yn oes yr arcl6yd pieufo y maes y dyd h6nd, na cafo ia6n amtano. O derbyd ido yntau dybod i'r maes, a dygodev ha6l ac ateb ohano, a barnu o cyvrait ei bod yn coledig, h6no a cyl yn tracyg6yd-a6l.

P6ypynag ā myno g6neutur cyvrait ā'i cilyd, cyntav y6 o honei roi mac ar cyvrait, a g6edi hyny eisted yn cyvreitia6l; sev mal yd eistedir yn cyvreitia6l, eisted o'r brenin ā'i cevyn ar yr haul, neu ar y drychin, mal na bo ei g6yneb ar y drychin; a'i dau hynaiv un o pob tu ido; ac odyna y g6yrda yn ei cyle; a'i ynad lŷs rac ei bron; ac ynad y cym6d ar y neiltu ido; a'r efeiriaid o'r tu aral ido; a neol cyvarg6yneb ag ev, i myned i'6 bra6dle, ac i dybod; a'r d6yplaid o pob tu i'r ford; a'r dau cya6s y nesav i'r ford, o pob tu idi; a'r dau percena6g ha6l yn y perved; a'r d6y canla6 yn eitav; a plaid yr amddifyng6r ā'i la6 deheu ar y ford; a plaid yr ha6lg6r ā'i la6 as6 ar y ford; a'r dau rigyl yn sevluluc pen y dau cya6s.

GWYRDA.—HYNAIV

BRENIN. HYNAIV.—GWYRDA.

EFEIRIAD.—YNAD.

YNAD.

CANLAW.—AMDIFYNGWR.—CYCAWS.

CYCAWS.—HAWLGWR.—CANLAW.

RIGYL.

RIGYL.

Ac yna gomyn i'r amdifyngŵr, Pŵy dy cyaŵs? pŵy dy canlaŵ? Ac yna enŵi pŵy ynt hŵy; ac yna gomynŵr ido, a dyd ev coli neu cafael yn eu pen hŵy? Ac yna dygŵedŵd yntau ei dodi. A gŵedi hyny gomynŵr i'r haŵlgŵr, a dyd yntau yn pen ei plaid y syd y cyd ag ev? Ac yna y mae iaŵn ido yntau dygŵedŵd, Dodav coli a cafael. Ac yna y mae iaŵn cymryd y cantynt bod ŵrt coli neu cafael am yr hyn rydygŵedasam ni ucod: a hŵno a gelŵir yn tylgŵed. Ac odyna cyaŵsed; ac odyna cymered yr ynad, a'r efeiriad, a'r rigyl y dŵy cyaŵsed a dadcaned, ac aent alan a barnent herŵyd y dŵy cyceusaet. Ac o byd raid gair cyvare, anmonent cŵnad i gomyn i meŵn; a gŵedi hyny doed yntau i meŵn, a cymered bod ŵrt braŵd, a mac ar gobyr; a gŵedi hyny dadcaned y braŵd; ac odyna byd dilys yr haŵl hŵno byt.

O derbyd dodi gosteg yn y maes, ac odyna angostegu o un yn y maes, tair buŵ camlŵrŵ arno, a bod yn angolo y gair hŵnŵ, ac ido ev, ac i'r cyaŵs.

O derbyd i dyn rodi ariant neu yscrubyl ar aral, ac o'r da hŵnŵ cyneŵidiaŵ ac elŵa o'r neb y daet ato; a ceisiaŵ o'r neb pieufo yr ariant yr elŵ; nyni a dygŵedŵn, na dylir, onid ambod a'i dug ido; canys nid a sŵlt atan diebryd; ac ŵrt hyny, ni dily namyn yr hyn a roes ar y lal.

O derbyd i dyn dybod yn trŵyded dyn aral, ac yscrubyl canto, neu a da aral; pan el ymtait ni dily myned canto nac epil, na tail, na cludair, na dim, namyn cymaint ag a daet canto o byd; onid ambod a'i dug ido.

O derbyd dŵyn hŵc i dyn yn ledraŵ, a meitrin o honei epil can y dyn a'i dŵg, a gŵybod o'r percenaŵg yn le y bo, a ceisiaŵ ai hi ai hepil; nis dily namyn hi ehun, o byd; ac oni byd, ni dily dim; canys nid a sŵlt atan diebryd.

Pŵypynag a gŵrtoto iaŵn o acaŵs tebygu ei bod yn arclŵyd ar haŵl, a dilyu holi pan myno; gater ido yntau peidiaŵ; ac o paid undyd a blŵdyd, bid ei haŵl yn haŵl tra blŵdyd; a hŵno ni dylir iaŵn byt am-tanei.

O derbyd i dyn dŵyn adgavael yn ancyvreitiaŵl tra ei cevyn, a'r haŵl yn i'r; ev a dygŵedir, na dily cyvrait nyŵ gŵnel, am yr hyn y gŵnaet ev ancyvrait amtano ev ryadmerŵyd tracevyn, a'r haŵl yn i'r mal cynt.

O derbyd i dyn myned yn mac, a cyn terwynu yr haŵl ei myned yn clavgŵr, neu yn mynac, neu yn tyŵyl, ni tylyco ev dilyu ohano ateb; nyni a dygŵedŵn dilyu ohano cygŵiraŵ a edeŵis tra bo byŵ. Ac un o'r leod ni dily y mab bod yn le y tād:

sev acaŵs nas dily; can nid edeŵis dim o'i da ido, nam ei gŵyls; ni dily yntau sevyl trosto o dim, namyn ei egŵyls.

O derbyd i dyn holi cyn oed na coli na cafael, er hyny hyd ei oed ni derbyd ido.

O derbyd i dyn yn dydiau dydon na coli na cafael ni byd i'r hyny, oni byd dodi oed coli a cafael yndynt; ac os hyny a dodir, cŵblyl a colir; ac ymely am tir a daiar yn auserod y dylir eu carcaru.

O derbyd i morŵyn dygŵedŵyd ar gŵr dŵyn trais y arnei, a'r gŵr yn gŵadu, a dygŵedŵyd ohonei hitau yn ateb, Oni dygost ti trais y arnav mi, morŵyn ŵyv mi etŵa; sev y barn y cyvrait ei hetryc; sev a'i hetryc yr edlig. O derbyd ido yntau ei cafael hi yn gŵraig, ni geil y lal ei gŵadu; yna taled y gŵr y dygŵaŵd hi arno ei treisiaŵ, ei cŵyl, a'i gŵynebgŵart idi hi, a'i hamgobyr i'ŵ harelŵyd, y a'i dilysrŵyd. O derbyd ido yntau ei cafael hi yn morŵyn, bid hitau a braint morŵyn, ac na coled ei braint er hyny; nid amcen er ei provi.

O derbyd dŵyn trais i ar morŵyn, ac yn y trais hŵno cafael beiciogi, ac na gŵypo hitau pŵy y tād, a'r arclŵyd yn mynu amgobyr, a hitau yn dygŵedŵyd na dylir idi; canys trais a dŵepŵyd y arnei, ac na dylir i un gŵraig a dycer trais y arnei talu amgobyr; sev a dygŵed y cyvrait yna difodi yr amgobyr i'r arclŵyd; can ni galŵs ei cadŵ rac trais, ac ev yn dilyu ei cadŵ. Cyd ampeuer hitau am hyny, ni cefir y centi namyn ei lŵ ehun ar bod yn gŵir a dygŵed. Sev y bernir mab y ryŵ gŵraig hŵno ŵrt cenedyl ei mam ei braint yn y gŵypo pŵy bo ei tād.

O derbyd i gŵr dygŵedŵyd bod gŵraig yn beiciaŵg, a'r gŵraig yn gŵadu, a'r gŵr yn adev, a'r arclŵyd yn mynu yr amgobyr, taled y gŵr y syd yn adev; can nid oes gŵad tros gŵaesav.

O derbyd damtŵg pet a gŵert arno o cyvrait, a bod yn mŵy y damtŵg no yr gŵert cyvrait; yr ynaid a dilyant etryc ai cam y damtygŵyd; ac os cam, gŵneler arno cyvrait anudon; sev yŵ hyny naŵ ugaint camlŵrŵ, a'r eglŵys yn ei ol.

O derbyd i dyn gyru pet ar aral i creiriau, a gŵedi y gyr ei diheuraŵ, hŵnŵ a gelŵir yn cyvrait anudon; can ni geil na bo anudon y nail lŵ onadynt.

O derbyd i dyn gyru braŵ ar aral, ac o'r braŵ hŵnŵ coli ei enaid o'r dyn; etrycer o pa herŵyd y gyrŵyd y braŵ, ai yn herŵyd braŵ, ai yn herŵyd pet aral; ac os yn herŵyd aral y byd marŵ, ni digŵygir; os herŵyd y dyn a gorug y braŵ y coles y lal ei enaid, taler ei galanas.

Pŷpynag a dyco creiriau i dadlau, ac eu ceisiaf o'r plaid aral à oed yn erpyn y creiriau à daet canto ev; yni a dygbedón, na dylly ev y creiriau hyny yny darfo y dadlau hyny alan: cyfredin byd y creiriau i paeb yn y maes.

Nid raid creiriau yn dadlau à góneler y meón mynóent, can yf plas y creiriau.

O derbyd bod cyvrait yn dadlau, ac na bo creiriau yn y maes; nyri a dygbedón, na dyllyr oed i ceisiaf y creiriau, namyn tra catfo yr ynad y braódle, a hyny yn egóyllys yr ynad.

O derbyd i ynad barnu cam, a'i ampeu ámtanei, ac na cyndycier góystyl yn ei erpyn cyn cyvodi o'i braódle, onis myn, ni dylly ei cymryd byt óedi hyny.

Tri eadarn byd, arclóyd, a drud, a di-

dym: sev acaófs yf, maen tros iaen yf arclóyd: sev yf drud, dyn ynbyd; ac ynbyd ni gelir cypel dim namyn ei egóyllys: sev yf dyn didym, dyn heb da ido; ac órt hyny, ni gelir cypel da yn le ni bo.

Tair provedigaet à gelir ar anivel: un yf, pŷpynag y lader ei ci; o dygbed ei bod yn bugeilei, ev a dylly ei provi; yr ail yf, o derbyd i dyn lad ei o acaófs ei bod yn cyndeiriaóf, a górtgýnebu ido o percnaóf y ci, a dygbedóyd nad oed cyndeiriaóf, y dyn à'i ladaóf a dylly ei provi: sev mal y dylly; ei rygóeled ev yn ymlad à cón ac à dynion; neu ei rygóeled góedi ryysu ei tavaóf; trydyd yf ei cyndevodig, o ledir, ev a dyllyr provi arno ei bod yn cyndevodig ar bratu dynion, neu ar góneuter cyvlavanau ereil.

Mae elle enheueret etelir sarhaet id heudin heruet eubrein canaheuer nam uret eneile Pan torer naut ebrenin sarhaet eu idau ahono atelir idau heruet iuerein. Aoes unlhe ebar no enad braut eniuaratdele niddeleher emustalau ac eef oes ene lhe emae naut taudaue enad anbraut. Mae elle etal estraun o alanas kemint abraut enelle enucier aralanas maab ad duco iuami kenedel aralle ikan eneb aueicus drostau Pa trie derin góillt nidele neb eóllat heb kaniat ardir arall ac olletyr mae edial sef eu etri hene kicuaran acgaran ac erer sef euu edi al am bobun camlure ac ir neb bieufo étir deugein. Aoes gurt teir punt oleddrat gandamtuc kefreisial arnau nidelcher na dirue na dihenid Mae edeu adeteleir iddale pale benac eker aetdunehet ereglues ac ena ihellhug mab doolef adiuco tat kefflaun dorstau hunu eóe Bei darfei eillau pen den ac ef en kesku ac na óetut mae edial adeleir am danau hun eó edial diru emlad ae sarhet irgur caguerht itrecullte sef eóhene pederarugent Aoes ungaet auo mue iuerht noffederarugent os góæt kein deluat.

P R E F A C E

TO THE

TRANSLATION OF THE LAWS OF HOWEL DDA.

This Preface is taken almost entirely from the excellent Preface to the "*Ancient Laws and Institutes of Wales, &c., &c., &c., with an English translation of the Welsh text,*" by Mr. ANEURIN OWEN, of Egryn, near Denbigh. "Printed by command of King William IV., under the direction of the Commissioners on the Public Records of the Kingdom." Permission was kindly granted to Mr. Gee by the Commissioners, in 1868, to publish Mr. Owen's translation of the "VENEDOTIAN CODE" in this edition of the *Myfyrian Archæology*. Mr. Aneurin Owen was the son of Dr. WILLIAM OWEN FUGHE—one of the editors of this work.—ED.

In 1822, an address was presented to King George the Fourth by the House of Commons, representing "that the editions of the works of the ancient historians of Britain were incorrect, and defective: that many of their writings still remain in manuscript, and in some cases in a single copy only; and that an uniform and convenient edition of the whole, published under his majesty's royal sanction, would be an undertaking honourable to his majesty's reign, and conducive to the advancements of historical and constitutional knowledge;" and praying, that "his majesty would be graciously pleased to give such directions as his majesty in his wisdom might think fit for the publication of a complete edition of the ancient historians of the realm."

His majesty accordingly directed the then existing body of Commissioners on the Public Records to take steps for carrying into effect the recommendations of the address.

As a component part of the plan determined upon by the Commissioners, it was resolved to publish separately such documents as related solely to the Principality of Wales; and the conduct of this department was entrusted to the late Humphries Parry, Esquire, whose decease occurred before any progress had been made by him in the collection of the materials.

The task then devolved upon the present editor, accompanied with instructions to ascertain—what manuscripts remained,—which of them were available,—but, primarily, those treating upon the ancient Laws.

The mist of obscurity envelopes all accounts of the ancient institutions of the island of Britain. We know only that the British institutions resembled those of Gaul, and continued without innovation until the time when Claudius made considerable progress in the subjugation of the Britons, and introduced with the Roman arms the Roman jurisprudence. This must necessarily have exercised great influence in the amelioration of the island customs, and contributed to their assimilation with those of their continental rulers. In the southern districts the greatest impression was made, and the acceptance by Cogidubnus of the office of legate evinces the preponderance thus acquired, which must have been strengthened by the efforts of Hadrian and Caracalla to render the laws uniform throughout the vast extent of the Roman empire. After their departure, merciless inroads and devastations must have nearly obliterated the traces of civilization; various customs were locally established, and the reconstruction of legal ordinances from time to time was rendered imperative by the evils arising from strife and anarchy.

Little has descended to us of the usage in early ages: but the establishment of some system of administration of laws, not widely different from those attributed to Howel Dda, is attested by concessions of privileges,—one to the men of Arvon by Run, in the sixth century,—another, in imitation of the former, to the inhabitants of Powys by Cadwallon, in the seventh; while privileges consist of exemptions from the operation of particular laws found to have been in force, and embodied in the codes subsequently regulated at the great assembly at the White House.

About the commencement of the tenth century we find Howel Dda, or Howel the Good, a conspicuous king in South Wales, in the government of which he succeeded his father Cadell. He inherited from his mother Elen possessions in Powys, and his influence appears to have been powerful throughout North Wales.

To him are we indebted for the collections of laws which pass under the name of the Laws of Howel Dda, and which constitute the chief contents of this volume.

The measures he adopted for the amendment of the laws of Wales are briefly set out in the prefaces or prologues which commence the several versions of them printed in the following pages. Perceiving the laws and customs of the country to be violated with impunity, and to be falling into desuetude, he caused them to be examined, that so what was wholesome and beneficial might be retained, what was ambiguous might be expounded, and what was superfluous or prejudicial might be abrogated.

Having summoned the archbishop of Menevia, other bishops and the chief of the clergy, the nobles of Wales, and six persons (four laymen and two clerks) from each comot, to meet at a place called Y Ty

Gwyn ar Daf, or the White House on the river Tav¹, he repaired thither in person; and having spent all the Lent in prayer and fasting, he selected from the whole assembly twelve of the most experienced persons, and added to their number a clerk or doctor of laws, named Blegywryd. To these thirteen was confided the task of examining, retaining, expounding and abrogating.

The compilation of laws, which resulted from their labours, was, when completed, read through, allowed, and proclaimed; and Howel caused three copies of them to be written, one of which was to accompany the court for daily use, another was deposited in the court at Aberfraw, and a third at Dinewvr.

That nothing might be wanting to strengthen the observance of these laws, sentence of excommunication was denounced against stall transgressors: and soon after Howel went to Rome, attended by the archbishop of St. David's, the bishops of Bangor and St. Asaph, and thirteen other personages. The laws were recited before the Pope, and confirmed by his authority; upon which Howel and his companions returned home.

This numerous convocation, consisting of about 170 prelates and of about 836 deputies from the comots, was convened to obtain the necessary information for the guidance of those intrusted with the compilation of the code. In the comots the lowest courts of judicature were held, and their proceedings might be more anomalous than those of the higher courts; and it was necessary, from the experience and information of the deputies, to ascertain their governing principles, what reforms were required, and in what manner they could be best effected. Subsequently Venedotia and Powys, on account of their local customs, which could not be abrogated, required one code, and South Wales and Gwent another, with suitable modifications adapted to each district.

It is not easy to reconcile the various dates assigned by commentators for the meeting of the congress at the White House. Camden and William Salisbury supposed it to be 914, in conformity with the manuscript preserved at Jesus College, Oxford. Spelman quotes a manuscript which fixes 926 as the date; but he prefers 940, the time assigned in the History of Wales; and to the latter opinion E. Llwyd subscribes. Taylor supposes that it was not held before 942. Dr. Wotton himself appears to have considered that these laws were instituted previous to the time that Howel succeeded to the sovereignty over all Wales. In Dr. Clarke's preface to Dr. Wotton's *Leges Walliæ*, 943 is conjectured to have been the date, and is thus obtained:—It is recorded in Powell's edition of Caradoc of Llancarvan that Howel's Laws were enacted after Anlaf, king of the Danes, had embraced Christianity, and before the expulsion of the Danes from Northumberland. Now, according to the Saxon Chronicle, Edmund expelled the Danes in 944, which was the second year after Anlaf's baptism. Consequently the *mesne* period will be 943.

There appear to be no conclusive reasons adduced by the foregoing authorities for setting aside the accounts given in the earlier existing Chronicles relating to these occurrences. Some confusion arises from the events of a decade being detailed without intervening yearly dates, in some of the Manuscript Chronicles, which in others are supplied; but their relations are nearly uniform, and none of them assign so late a period as 940 for Howel's journey to Rome.² The arguments of the various writers on the subject, epitomised above, apply to the History of Wales by Powell, &c., in which information from other sources is interspersed in the text. The cause of the supremacy ascribed to Howel over Wales in the prefaces to the Laws has not been detailed; we are therefore ignorant of the extent of it, and the manner in which it was enforced. William of Malmesbury says,—"Æthelstanus Ludwalum, regem omnium Wallensium, et Constantinum, regem Scottorum, cedere regni compulsi,"—which implies a supremacy to have been generally acknowledged. The Venedotian preface styles Howel Prince of all Cymru, or Wales; the Dimetian also has King of all Cymru; the Gwentian enumerates his territories as Cymru in its bounds, to wit, three-score and four cantrevs (corruptly, apparently, for one score) in South Wales, eighteen cantrevs of Gwynedd, three-score trevs beyond the Cyrehell (constituting the cantrev of Macliennydd), and three-score trevs of Buallt (comprising the cantrev of Buallt). This excludes Gwent from being under his domination; yet Blegywryd, the scribe selected to arrange the laws, is in a Dimetian preface styled Arch-deacon of Llandav, and Morgeneu and Cynerth, the compilers of the Gwentian Code, are stated to have been present at the assembly.

So memorable an epoch could not well be greatly mis-stated in any accounts nearly cotemporaneous with the occurrence.

There is in the Harleian collection of the British Museum a manuscript, marked 3859, which has every appearance of having been written in Dimetia during the sway of Owain son of Howel Dda, or a transcript of one of that date. It contains, among other matter, a chronicle of events from A. D. 444 to A. D. 954, where the register terminates.

Howel's death, which occurred about 948, was greatly regretted by his people; to whom he had endeared himself by persevering in the same wise course, which had procured his elevation to sovereign power.

Subsequently Bleddyn, about 1080, made extensive innovations in the laws of the Northern portion of the Principality. He altered the quantities of land assigned to each at the various divisions among heirs. He remodelled the ordinances as to theft, by instituting full satisfaction instead of the fines obtaining in the time of Howel. So considerable were the alterations effected that litigants were allowed to choose by which institutions they would be judged; those of Bleddyn, or those of Howel. Grufudd ab Cynan shortly after reformed the canons which regulated the bards and minstrels, but is not said to have interfered with the law courts. Owen Gwynedd, his son, who succeeded about 1137, admitted the consecration of the bishops of St. Asaph by the archbishop of Canterbury. In South Wales, Rys, about the same period, with the consent of the country, increased the prices imposed upon cattle in the laws, and extended the valuations to animals upon which hitherto no legal price had been assessed. He also accepted the office of justiciary of South Wales from Henry II. After the death of Owen Gwynedd, his son David, who succeeded to his authority, studied to introduce the Norman laws, to which his connexion with the English court by his marriage with Emma, sister of Henry II., may have contributed. Under the remaining independent Welsh princes the assimilation of the jurisprudence of the two countries continued, and some causes in the reigns of John and Henry III., in which persons connected with the Principality were parties, were tried according to the Norman laws.

The duty of recording the struggles of the early inhabitants of Wales to live independently of the domination of the Romans, and in later times the successes and reverses attendant upon the endeavour to recover lost rights, or to retain the remnant of former dominion, the editor will leave to the historian of Wales.

¹ Near the site of Whitland Abbey, in Caermarthenshire. The White House derived its name from being constructed of white rods, and was a hunting lodge of Howel's.

² See the Manuscript Annals, and the Dimetian prefaces.

The annexation of Wales to England, as an integral part of the latter, in 1282, ensued upon the death of Llewelyn, its last king, in the reign of king Edward the First; and soon after various changes were produced in its laws and customs by the enactment of the Statute of Rothelan.

The VENEDOTIAN CODE, said to be the compilation of Iorwerth, son of Madog, son of Raawd, contains allusions to alterations of the laws of Howel Dda by Bleddyn, Prince of North Wales, about 1080. Moreover, as originally drawn, the laws of Howel were classified as the laws of the court, the laws of the country, and the administration of both; but as the line of demarcation between these classes is sometimes scarcely traceable, and as we find frequent interpolations, the relevancy of which to the context is not clear, we may unhesitatingly affirm that Howel's laws have undergone numerous amendments. In this Code are included local customs, such as privileges peculiar to Arvon; the nomination of judges exclusively by the prince; perpetual state of bondage of the villains; and other matters which a perusal of this code, in connexion with the explanation given in later laws, will exemplify.

There are several manuscripts of the VENEDOTIAN, or NORTH WALES CODE, of the Laws of Howel Dda, in existence. The copy from which the Welsh text which appears in this work was taken was at one time the property of a person in Llanfair Talhaiarn, in the County of Denbigh. It was afterwards deposited at the Welsh School in London, where it now remains. It is apparently a work translated about the middle of the thirteenth century. It was copied from another copy in the Hengwrt Collection, and which is attributed to the early part of the twelfth century. This latter copy is endorsed by Rt. Vaughan, "Llyvr du o Waen," (The Black Book of Chirk), probably from its being produced from thence.

The following pages contain a translation by Mr. Aneurin Owen of the latter copy of these Laws. A few differences appear between the Welsh text which is given in this edition, and the English translation which follows. In the Welsh text here given (page 973), there appears a paragraph which follows the heading "LLYMA Y DECREU CYVREITIAU Y GWLAD," (THE LAWS OF THE COUNTRY). There are several laws also in the last pages, from the words, "O derhyd idyn yubyd bratu dyn aral ag arwy," to the end, neither of which appear in the Hengwrt copy, nor in Mr. Owen's translation. On the other hand, the Hengwrt copy contains a short preface, and "The law of the functions of a judge," which will be found immediately following BOOK III. in the translation, neither of which appear in the first edition of this work, as they were not in the copy from which it was taken. Mr. Owen, however, in his preface to his translation makes the following remarks upon this copy:—"This Manuscript is complete, with the exception of one leaf near the middle of the book, and has conveniently supplied the text where parts of the Hengwrt copy have been lost." Such being the case, the parts above referred to have been added to the Welsh text in this edition from the Hengwrt copy, as well as a few other paragraphs which appear in other parts of the text between brackets—the source from whence they are taken being acknowledged in a note at the foot of the column. This Welsh copy therefore in its present state now forms the most complete copy of these Laws.

In conclusion, I will quote the following remarks which Mr. Owen makes in his preface upon the orthography of the ancient Welsh Manuscripts, and upon the spirit of the Laws of Howel Dda:—

"Soon after, or about 1250, we find the letter *6* to have been introduced in lieu of *v*, *u*, or *w*, which generally obtained until about 160, when *w* again became prevalent; *f* and *v* were indiscriminately used until the letter *v* was represented by *f*, and *f* by *ff*, which continue to the present time. In the older manuscripts the radical letters only are generally given; the inflections, for which distinct characters are now in use, were implied by the reader's knowledge of the language. When the *6* became general, a more regular system becomes perceptible, although radical letters mostly obtain.

"To advert, even cursorily, to the leading topics which swell this volume would lead to exceeding the limits usually assigned to a preface. In justice, however, to that race whose spirits and whose laws have alike slumbered for so many ages, the editor cannot fail to observe, that the manner in which the exercise of sovereign power has been guarded and controlled; the careful distinction between the legislative and executive authority; the wise caution shown in confiding as little as possible to magisterial discretion; the exact delineation of the rights and duties of the governor and governed, husband and wife, parent and child, master and servant; the enlightened provision made for upholding the arts and sciences; the generous care testified for the ministers of religion; the esteem and privileges awarded to learned and scientific persons; the acquaintance with political institutions; the concern shown for the interests of commerce; the accurate definition of crimes and offences, and the just adaptation of penalties and punishments to them;—all these, and many more points, mingled, it is true, with many imperfections, evince a degree of refinement which would be matter of surprise for so early an age, did we not know that the primitive Britons had Roman preceptors, and that their institutes had been partially purified in the stream of time from the barbarism that has always distinguished the infancy of those states which have not been planted by a nation already civilized.

"Numerous Welsh terms have occurred, the full meaning of which it was difficult to convey in English, except in a circumlocutory way. Other words and phrases have been rendered into English, indeed, but the justness of the interpretation is not free from doubt. For the purpose of explaining the former, and to afford the Welsh linguist an opportunity to examine the latter, a short GLOSSARY has been added."

This Glossary will be found immediately after the translation.

THE EDITOR.

THE
LAW OF HOWEL DDA,

ACCORDING TO

THE 'VENEDOTIAN CODE.

P R E F A C E.

HOWEL the Good, the son of Cadell, prince of all ^b'Cymru,' seeing the 'Cymry' perverting the laws, summoned to him six men, from each ^a'cymwd' in the principality, the wisest in his dominion, to the ^cWhite House on the Tav; four of them laics, and two clerks. The clerks were summoned lest the laics should ordain anything contrary to the holy scripture. The time when they assembled together was Lent, and the reason they assembled in Lent was, because every one should be pure at that holy time, and should do no wrong at a time of purity. And with mutual counsel and deliberation the wise men there assembled examined the ancient laws; some of which they suffered to continue unaltered, some they amended, others they entirely abrogated; and some new laws they enacted.

And after promulgating the laws which they had decided to establish, Howel sanctioned them with his authority, and strictly commanded them to be scrupulously observed. And Howel and the wise men who were with him denounced their malediction, and that of all the Cymry, upon him who should not obey the laws: and they denounced their malediction upon the judge who might undertake a judicial function, and upon the ^elord who might confer it upon him, without knowing the 'three columns of law, and the worth of wild and tame animals; and every thing pertaining to them necessary and customary in a community

BOOK THE FIRST.

[THE LAWS OF THE COURT.]

[I. *Of the officers of the court.*]

1. He began with the court; and appointed twenty-four servants in the court; namely,

^aGwynedd, or Venedotia, contained the greater part of what is now called North Wales.

^b'Cymru' signifies Wales, and 'Cymry' the Welsh nation.

^c'Cymwd' is a territorial division, of which two generally form a 'cantrev,' though it sometimes contains more.

^dThe White House stood near the site of Whitland Abbey in Caermarthenshire.

^eThe superior chief of a district.

^fWhich in Book III., are described to be such as relate to murder, arson, and theft.

1. Chief of the household.
 2. Priest of the household.
 3. Steward.
 4. Chief falconer.
 5. Judge of the court.
 6. Chief groom.
 7. Page of the chamber.
 8. Bard of the household.
 9. Silentiary.
 10. Chief huntsman
 11. Mead brewer.
 12. Mediciner.
 13. Butler.
 14. Door-ward.
 15. Cook.
 16. Candle-bearer.
2. These are the officers of the quæen.

1. Steward to the queen.
 2. Priest to the queen.
 3. Chief groom to the queen.
 4. Page of the chamber to the queen.
 5. Handmaid to the queen.
 6. Door-ward to the queen.
 7. Cook to the queen.
 8. Candle-bearer to the queen.
3. The officers whom we have enumerated above are last at table.

4. Three times in the year the above twenty-four officers are entitled to receive, according to law, their woollen garments from the king, and their linen garments from the queen; namely, at Christmas, Easter, and Whitsuntide.

5. The king is to give the queen a third of the produce of his landed property; and in like manner the servants of the king are to give a third to the servants of the queen.

[II. *Of the king.*]

1. The ^e'worth' of the king is his ^h'saraad' three-fold.

2. In three ways saraad is done to the king: one is, by the violation of his protection, when he shall give protection to any one and he is killed: another is, when two kings meet

^e'Worth' is used, in the laws, for the mulct payable on the violent death of a person, or for bodily injuries inflicted upon him: the amount was regulated by the magnitude of the injury and condition in life of the sufferer.

^h'Saraad' is 'injury,' and in a secondary sense, as in this place, the fine due for injuring a person.

together upon their common boundary for a conference, and in the presence of the two kings, and of the two hosts, a man belonging to the one kills a man belonging to the other: the third is, the seduction of his wife; the saraad for which shall be augmented by a half.

3. The saraad of the king of ^a Aberfraw is to be paid thus: an hundred cows for each ^b cantref in his dominion, and a white bull with red ears to every hundred cows; and a rod of gold equal in length to himself, and as thick as his little finger; and a plate of gold as broad as his face, and as thick as the nail of a ploughman who has been a ploughman for seven years. Gold is paid only to the king of Aberfraw.

III. [Of the queen.]

1. In three ways saraad is done to the queen: one is, by violating the protection which she may give; another is, by striking her with any thing; a third is, by snatching any thing out of her hand: and the saraad paid to her is one third of the saraad of the king; and that without gold and without silver.

IV. [Of the king's retinue.]

1. The king is to have thirty-six horsemen in attendance; that is, the twenty-four officers, and the twelve ^c 'gwestai,' besides his household, and his ^d 'gwyrdia,' his servants, his minstrels, and his almsmen; and these are called the king's train.

V. [Of the edling.]

1. The heir apparent, that is, the 'edling,' is he who is to reign after the king; and he is to be the most honourable in the palace after the king and queen.

2. He ought to be son or nephew to the king.

3. His seat in the palace is between the ^e 'osb' and the chief falconer; the sixth man at mess with the king.

4. His lodging is in the hall; and the ^f 'youths' along with him; and the woodman, to light the fire, and to shut the doors.

5. His allowance of meat and drink is without measure; and all his expenditure is to be defrayed from the king's coffers; as, for his bride and his horses, his dogs, his rings, and his ornaments; his arms likewise are supplied by the king; but he is not to part with any of these, without the permission of the king. When the edling dies, he is to leave his horses and his dogs to the king, for that is the only ^g 'cbediw' he is to render: and the reason why he ought to render no other, is, because he is a near relation of the king. The king's near relations are his sons, his nephews, and his first cousins. Some say that every one of these is an edling; others say, that no one is an edling, except that person to whom the king shall give hope of succession and designation.

6. He is the third person who is to preside

Aberfraw: now a village, is on the W. coast of Angle-

^{sey}.

^b 'Cantref' literally 'a hundred townships,' a territorial division of which Wales contained about fifty-five.

^c 'Guests' by the number twelve being specified, probably the persons who brought the 'gwestia,' or 'entertainment dues,' from each 'maenol,' or 'manor,' to the lord.

^d 'Good men,' or persons above the state of villenage.

^e 'Osob' hospes—apparently signifies a visitor.

^f 'Youths' the sons of tenants holding under a lord, who, at the age of fourteen, were at his disposal.

^g A render in the nature of an heriot.

at the banquet in the palace; and the servants are to wait upon him as though in presence of the king.

7. He is not to go away from the king for a single night, if it be his will.

8. The worth of the edling is a third of the worth of the king.

9. His saraad is a third of the saraad of the king, without gold.

10. The ^b 'protection' of the edling is, to convey a person offending to a place of security.

11. The provender of his horse is without measure. His dogs are of the same worth as the dogs of the king.

12. The edling, and those whom we have above mentioned, shall possess that privilege until they obtain land: after that, their privilege shall be identified with the privilege of the land they obtain, except they obtain land in villenage; in that case the privilege of the land shall augment until it become free.

13. No person has claim upon him, at the three principal festivals, for his clothes: they are to be disposed of in such manner as the king may please. No servant has a claim upon him for service; for he is to be served gratuitously.

VI. [Of appropriate places.]

1. There are fourteen persons who sit on chairs in the palace; four of them in the lower portion, and ten in the upper portion. The first is the king; he is to sit next the screen: next to him the ^h 'canghellor,' then the ⁱ osb; then the edling; then the chief falconer; the foot-holder on the side opposite to the king's dish; and the mediciner, at the base of the pillar opposite to him, on the other side of the fire. Next to the other screen, the priest of the household, to bless the food and chaunt the ^j 'Pater,' the silentiary is to strike the pillar above his head: next to him the judge of the court; next to him the chaired bard; the smith of the court on the end of the bench, before the priest. The chief of the household is to sit at the lower end of the hall, with his left hand to the front door; and those he may choose of the household with him; and the rest on the other side of the door. The bard of the household is to sit on one hand of the chief of the household; the chief groom next to the king, separated by the screen; and the chief huntsman next to the priest of the household, separated by the screen.

VII. [Of the chief of the household.]

1. The chief of the household is to be a son of the king, or his nephew, or one of rank competent to become a chief of the household. An ^k 'uchelwr' cannot become a chief of the household; and the reason why he cannot is, because the privilege of the chief of the household is identified with that of the king, which is not the case with an uchelwr. On that account the

^h 'Protection,' implies a power of granting temporary asylum, incidental to the officers of the palace, but limited by the rank of the person affording it.

ⁱ The hall, it would appear, contained six pillars for the support of the roof; the fire-place occupied a space between two of these pillars, and screens, which extended from these pillars to the side walls, divided the hall into two parts; in the dais, or upper portion, the king and nine of his officers were seated, in the nether portion were allotted seats for the other four officers, and places for the rest of the household.

^j An officer in each comot, attendant upon the king when in his district.

^k Literally, a 'high-man.

men of 'Gwynedd' take away the chief of the household from the number of the twenty-four officers below the steward.

2. His worth is one-third of that of the king.

3. His saraad is one-third of the saraad of the king, excepting the gold.

4. His protection is, to convey an offender to a place of security.

5. His seat in the palace is with his left hand to the door of the hall.

6. He is to place the harp in the hands of the bard of the household on the three principal festivals.

7. His lodging is, the largest and more central house in the town, and with him such as he may please of the household; the rest around his lodging, so as to be at hand to minister to his service.

8. He is to have the second most honourable mess in the palace; and that next after the king.

9. His allowance is three messes and three hornfuls of the best liquor that may be in the palace.

10. If any act be done below the entrance for which a ^b'dirwy' is paid, he claims a third of it. And if any person commit an offence above the entrance, and shall be seized in his flight by himself, or by any of the household, the chief of the household is to have a third of his dirwy.

11. He is to have the garment of the king at the three principal festivals; and his horses at all times, and his dogs, his hawks, and his arms; and his dogs and his hawks are of the same worth as those of the king; and two shares of provender for his horse; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and four horse-shoes, with their complement of nails, once a year from the smith of the palace.

12. He is to have a gift of three pounds yearly from the king, and twenty pence out of every pound received by the king for suits respecting landed property; and twenty-four pence from each man of the household the first year he shall ride on horseback.

13. Should any one of the household withdraw from the king in consequence of anger, the chief of the household is to invite him to his table, and reconcile him to the king.

14. When it may be necessary for the household to go to foray, or upon any other service, he is to select such as he may please to accompany him, and he is not to be disobeyed.

15. He is to occupy the hall in the absence of the king; and the servants are to attend upon him like as upon the king.

16. The household are not to give away their clothes but with the permission of the chief of the household.

17. He is to be at their head in every place, that they may do nothing but with his advice.

18. He is intitled to two men's portion of the

^aAn entrance into the hall is here alluded to, which admitted of a passage, through the side wall, to that part where the screens and fire-place divided the hall into two portions: consequently offences committed 'below the entrance' occurred in that part where the chief of the household was assigned a place; 'above the entrance' was the station occupied by the king, and his principal officers.

^bA 'dirwy' fine, in general, was twelve kine, or three pounds, which was the amount exacted from those who were amenable to the law without the palace; but for offences within the king's palace this fine was doubled.

spoils acquired out of the country; and of the king's third he is to have a third. He is the third person who is to have a third with the king: the other two are the queen and the chief falconer.

19. He is to have three hornfuls of liquor; one from the king, the second from the queen, and the third from the steward: and these form his allowance.

20. He is to have a song from the bard of the household whenever he may desire it.

21. He is to have medicaments from the mediciner of the household, who is to receive nothing from him except his bloody clothes, unless it be for one of the three dangerous wounds: these are, a stroke on the head penetrating to the brain; a stroke in the body penetrating to the bowels; or the breaking of one of the four limbs.

22. He is to have a progress assigned by the king, after separating from him at Christmas, himself and the household. The household is to consist of three parties: the elder party, the middle party, and the younger party; and alternately he is to be with each: and the party he is with is to choose its house. And so long as he shall be on that progress he is to have servants, a door-ward, and a cook, and servants of the table. And these are to have the skins of the animals which are slaughtered; and the cooks are to have the tallow, the fragments, and the entrails. After that progress is finished, he is to return to the king, and remain with him to the end of the year; and he is not to leave him except upon his service; and the reason is this, because the household is the third indispensable about the king: the other two are the priest of the household, and the judge of the court.

23. When the chief of the household shall die, the king is to have his horse, his arms, his dogs, and his hawk; and these are in lieu of his ebediw; for no ebediw is payable from a near relation of the king except his harness.

VIII. [Of the priest of the household.]

1. The second is the priest of the household.

2. He is to have his land free; his clothing three times in the year; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His place in the hall is opposite to the king, on the opposite side of the fire, next to the screen, to say grace, and to chaunt the 'Pater.'

4. His lodging is in the house of the chaplain, and the clerks with him.

5. His saraad is according to the decision of the synod.

6. His allowance is a mess of meat, with a hornful of liquor.

7. He is entitled to an offering from the king, and from every one to whom the king shall give an offering at the three principal festivals.

8. He is to have a third of the king's tithe.

9. He is to have the tithe of the household, and he is entitled to their ^d'daered.'

10. He is to have four pence fee for every

^cThe word 'clochydd,' literally, 'bellman,' at the present denotes a parish clerk: it is here rendered 'chaplain,' because two ancient Latin mss. have 'domus capellani,' and some Welsh mss. have 'caplan.'

^dPerhaps 'mortuary.'

patent seal that is given respecting landed property, and other important transactions.

11. He is entitled to a daily offering from the king at mass, and the offering of all the servants: 'also a third of their 'gweini,' and the two parts from the place whence they originate. And in every thing pertaining to the court from all persons, he is intitled to a third of their service.

12. He is to have the dress worn by the king during Lent.

13. He is to be constantly with the king, for he is the third indispensable person.

14. He is to have a fresh horse, when necessary, from the king.

15. The bishop is not to present any one to the king's chapels, without the permission of the priest of the household, except by the advice of the king.

IX. [Of the steward.]

1. The third is the steward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing three times in the year, like the rest; that is, his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen.

3. His worth is nine score and nine kine ^b augmented.

4. His saraad is nine kine and nine score of silver.

5. He is to have the garments of the chief of the household at the three principal festivals.

6. He is to apportion the lodgings; his own the nearest to the palace, and all the servants with him.

7. He is the chief over all the servants.

8. He is to have twenty-four pence from each servant, when an office is given to him.

9. The skins of the cattle which are slaughtered in the kitchen go to the servants and the steward; to the steward two shares of them; the cattle of the 'land maer' ^c excepted.

10. To the cook and the steward belong the skins of the smaller animals, such as sheep, lambs, kids, roebucks, fawns, and every small animal that is brought into the kitchen with its skin on, even to the smallest eel.

11. He is to have ten pence of every pound which the king receives for causes respecting landed property.

12. He is to have a third of the dirwy and a 'camlwrw' of the servants.

13. He is to have a third of the dirwy and camlwrw for an offence committed above the entrance.

14. If a person shall have committed an offence in the nether division of the hall, and flee to the higher division, and is there seized before he has obtained protection, the steward is to have a third of his dirwy.

15. His protection is, to convey an offender

^a This appears to signify that the priest of the household had a third of the servants' 'gweini' or 'dues,' and the priest resident where the servants revenues originated the other two thirds.

^b The payment for fines, in certain cases, underwent an augmentation; this, in some instances, was threefold; the first augmentation was an addition to the fine of one third of the original mulct, the second an addition of one third of the prior combined sum; the third, a similar augmentation of the last mulct.

^c The 'land maer' was an officer who superintended the 'maer-trey' or demesne land of the king.

^d A 'camlwrw' was a fine of three kine, or nine score pence.

to the chief of the household; and he, to a place of security.

16. Others say that this is his protection: from the time he shall commence officiating, until the last person goes to sleep, to convey him who commits an offence to a place of security.

17. The steward is always to have the care of the victuals in the kitchen, and of the liquor in the mead cellar.

18. The steward is to serve six persons with food and liquor, and the seventh with liquor. These are the king, his 'henaiv,' his guest, his edling, his chief falconer, his foot-holder; and the chief groom, the seventh, with liquor; for though he is not to eat with them, he is to drink with them.

19. He is to proclaim protection, and attest the liquors; and whoever shall violate the protection he shall proclaim is not entitled to any protection.

20. He is to have two shares of provender for his horse; and four shoes, with their complement of nails, once a year, from the smith of the palace.

21. He is to have a male hawk from the chief falconer every feast of St. Michael.

22. He is to have from the huntsmen, from the middle of February to the end of the spring, the skin of a hind, when they will; from thence to the middle of October, the skin of a hart: for during those times they are hunted.

23. He is to take care of the king's share of the spoil which is brought from a border country, until the king may wish to make use of it: and when the king selects his third, the steward is to choose whichever steer he will from the king's third.

24. The steward is to swear for the king.

25. The steward is to apportion the supper silver. The supper silver is thus divided: the supper silver is twenty-four pence from every feast in which mead is drank; of these sixteen belong to the servants of the king, and eight to the servants of the queen. Of the sixteen which the king's servants receive, eight go to the steward and the cooks: the steward is to have two shares, and the cooks one; four pence to the servants of the chambers, and two pence to the door-ward of the hall, one penny to the door-ward of the chamber, and one penny to the candle-bearer. Of the eight which pertain to the chamber, four pence go to the steward and the cooks, of which the steward has two shares: one penny to the page of the chamber, one penny to the handmaid, one penny to the door-ward, and one penny to the candle-bearer.

X. [Of the chief falconer.]

1. The fourth is the chief falconer

2. He is to have his horse in attendance; and his clothing three times in the year; his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen; and his land free.

3. His place in the palace is that of the fourth man from the king, at mess with him.

4. His lodging is the king's barn, lest smoke should affect his birds.

5. He is to bring a vessel to the palace, to

'Elder.' The chief men who assisted in trying causes were styled elders; of whom the king chose one to sit near him.

^f A payment of twenty-four pence for each free man.

hold his liquor; for he ought only to quench his thirst while in the palace, lest his birds should be injured by neglect.

6. He is to have a hand-breadth of wax candle from the steward, feeding his birds and making his bed.

7. He is not to pay silver to the chief groom, for the king serves him on three occasions, when he flies his hawk, by holding his horse: the time he is to hold his horse is, when he alights, and when he mounts to hold the stirrup; and to hold his horse while he performs his necessary duty.

8. He is to have the hearts and lungs of the wild animals killed in the kitchen, to feed his hawks.

9. He is to have a crone, or four pence, from the king's villains. Once a year he is to have a progress among the villains.

10. He is to have a third of the dirwy of the falconers, and the 'amoby^r' of their daughters.

11. He is to have the skin of a hart in autumn, and the skin of a hind in the spring, to make gloves for bearing his hawks, and for making jesses.

12. He is to be honoured with three presents the day his hawk shall kill one of the three birds; a bittern, a heron, or a crane.

13. He is to have the mantle in which the king shall ride, at the three principal festivals.

14. His protection is, unto the queen. Others say, that it is unto the farthest place where he shall fly his hawk at a bird.

15. He is to have the male hawks, and the nests of the falcons and of the sparrow-hawks, that are on the king's demesne.

16. From the time he shall place his hawk in the mew until he shall take it out, he is not to answer any claim, except it be to one of his fellow officers.

17. His saraad is six kine, and six score of silver, subject to augmentation.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XI. [Of the judge of the court.]

1. The fifth is the judge of the court.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His place is opposite to the king, on the other side of the fire, next to the priest of the household.

4. His lodging is the chamber in which the king sleeps: he is to have a pillow and bed-linen from the queen, and the cushion whereon the king sits, during the day, shall be under his head at night. Others say that he is not to lodge out of the hall.

5. His horse is to be between the king's horse and the wall, and is to have two shares of provender.

6. He is to have a 'throw-board' of the bone of a sea-animal from the king, and a gold ring from the queen, and another from the bard of the household; and these trinkets he is neither to sell nor give away whilst he lives.

7. He is to have one man's share with the servants.

* Amoby^r, or 'maiden fee,' payable to the lord on the marriage of a female.

† The game of throw-board was played with a black king and eight black men against sixteen white men.

8. He is to have from the chief groom his horse, complete from the first nail to the last, and saddled, and brought to him when he rides.

9. The porter is to open the great gate for him when coming to the palace, both in going in and out: and he is never to let him through the wicket, either in going or coming.

10. He is to have one man's share of the groom's silver.

11. He is to have from the spoil made by the household of the king in a border-country, after the king has had his third, the ox he may choose.

12. He is to have for all causes of landed property twenty-four pence, between him and the other judges, of which two shares belong to him.

13. He is to administer justico to the court, the household, and to whoever pertains to them, without fee.

14. He is to have a trained sparrow-hawk, or a male hawk, from the chief falconer.

15. He is the third indispensable man to the king.

16. He is to have twenty-four pence from every judge whom he may examine: and where he may administer justice in conjunction with other judges, he is to have the share of two men.

17. His protection is into the queen. Whoever may apply to him for protection shall obtain it, from the time he shall commence the summary of the first cause, until he shall finish the last for that day.

18. If a man enter into mutual pledges with the judge of the court, or with another judge; if that person can prove that the judge has pronounced a wrong sentence, let the judge lose his tongue, or otherwise let him redeem it of the king for its legal worth: but if the judge shall be in the right, let the party pay him his saraad.

19. His saraad is six kine and six score of silver, to be augmented.

20. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XII. [Of the chief groom.]

1. The sixth is the chief groom.

2. He is to have his land free; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and his horse in attendance.

3. His seat is on the other side of the screen, next to the king.

4. His lodging is the house nearest to the barn, as his duty is to distribute the provender.

5. He is to have two shares of provender for his horse.

6. He is to have four pence for every horse which the king may give, except from three persons; these are, the bishop, the chief falconer, and the jester. The reason he receives nothing from the bishop is, because he is the king's confessor, to whom the king is to rise and to sit down after him, and to hold his sleeves whilst he shall wash himself: the reason he receives nothing from the chief falconer is, because the king is to serve him on the three privileged occasions: the reason he receives nothing from the jester is, because he is to tie the halter, which is on the horse's head given to him, around his testicles, as he goes from the

palace: for these reasons they are not to pay the grooms silver.

7. He and the other grooms are to have the wild colts, up to two years old, from the king's third of the spoil.

8. He is entitled to the king's rain-caps, his old saddles of unpainted wood, his old cast-off bridles, and his old cast-off spurs.

9. He is to carry the arms of the king.

10. He is to have an ox hide in winter, and a cow hide in summer, from the steward, to make halters.

11. No one is to have any of the lees, but the chief groom is to have a hand-breadth between liquor and lees.

12. ^a Skins to make halters.

13. He is to have the legs of the cattle slaughtered in the kitchen.

14. His protection is, during a course of the swiftest horse at the court of the king.

15. He is to have a third of the dirwy and camlwrw imposed upon the grooms, and the ameyr of their daughters.

16. He is to have a hornful of liquor from the king, another from the queen, and another from the steward, and these are to be his allowance, with a mess of meat.

17. His saraad is six kine, and six score of silver.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented: and his saraad is to be augmented.

XIII. [Of the page of the chamber.]

1. The seventh is the page of the chamber.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. His lodging is to be in the chamber wherein the king sleeps.

4. He is to take care of the chamber, make the king's bed, and carry his messages between the hall and the chamber.

5. He is to have one man's share of the supper silver.

6. He is to have the king's old bedclothes.

7. He is to cat in the chamber.

8. He is always to act as cupbearer to the king, except at the three principal festivals.

9. His protection is, from the time one goes to get a burden of straw to put under the king, and upon his return make his bed, and spread the clothes thereon at night, until he shall take them off on the morrow, to convey away an offender, without pursuit, without opposition.

10. To him belongs the custody of the king's treasure; that is, his vessels, his horns, and his rings; and he is to be punished for what he may lose.

11. His saraad is six kine, and six score of silver.

12. His worth is six score kine and six kine, to be augmented.

XIV. [Of the bard of the household, his privilege, his office, and his duty, this treats.]

1. The eighth is the bard of the household.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

^a The section in *A.* and *E.* is evidently a misposition of the latter part of section *x.*

3. He is to sit next the chief of the household, at the three principal festivals, who is to place the harp in his hand.

4. He is to have the clothes of the steward, at the three principal festivals.

5. When a song is desired, the chaired bard is to begin; the first song of God, and the second of the king who shall own the palace; or, if there be none, let him sing of another king. After the chaired bard, the bard of the household is to sing three songs, on various subjects.

6. If the queen desire a song, let the bard of the household go to sing to her without limitation, in a low voice, so that the hall may not be disturbed by him.

7. He is to have a cow, or an ox, from the booty obtained by the household from a border-country, after a third has gone to the king; and he is, when they share the spoil, to sing the 'Monarchy of Britain' to them.

8. He is to have a throw-board, of the bone of a sea animal from the king, and a gold ring from the queen.

9. His lodging is with the chief of the household.

10. His protection is, to convey an offender to the chief of the household. Others say, it is from the first song to the last.

11. When he shall go with other bards, he is to have the share of two.

12. His saraad is six kine, and six score of silver.

13. His worth is six score and six kine, to be augmented once.

XV. [Of the silentiary, his office, his privilege, and his duty, this treats.]

1. The ninth is the silentiary.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have the share of one man from the servants.

4. He is to have four pence for every cow which comes as a dirwy from any one pertaining to the palace.

5. He is to superintend the meat and drink, under the steward.

6. He is to serve, and keep silence, and strike the pillar above the head of the priest of the household.

7. He is to perform his duty in the service of the king although absent.

8. He is to have sixty pence from every land maer when he becomes maer.

9. From the time that one maer is displaced, until another is appointed, he is to take charge of the palace.

10. He is to look after the furniture, and the property of the king in the palace, from the time that the person who is maer departs until another come.

11. He is to collect the king's 'tunc.'^b

12. His lodging is with the steward.

13. His protection is, from his first proclamation of silence unto the last, to convey away an offender.

14. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented once.

^bA payment of one pound from each free maenol.

XVI. [*Of the chief huntsman, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The tenth is the chief huntsman.
2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.
3. His seat in the palace is on the other side of the screen, next to the priest of the household, and the huntsmen with him.
4. His lodging is in the kiln.
5. His allowance is three hornsfull of liquor, and a mess of meat; one of the hornsfull of liquor from the king, another from the queen, and the third from the chief of the household.
6. He is to have a third of the dirvy of the huntsmen, and the amoyr of their daughters.
7. He is to have twenty-four pence from every one of the huntsmen when office is given to him.
8. He is to be from Christmas until the month of February with the king, when he shall desire it: and from the first week of the month of February he is to take his dogs, his horns, and his leashes, and go to hunt the hinds; and his horn is to be of the buffalo, and its worth is a pound. And from that time to the feast of St. John, at midsummer, he is to hunt the hinds; and during that time he is not to answer any one in any claim upon him, unless it be one of his fellow officers: and some say that he is only to swear by his horn and his leashes.
9. He is to have the skin of an ox, in winter, to make leashes; and the skin of a cow, in summer to make boots.
10. On the morrow after the feast of St. John, at midsummer, he is to go to hunt stags: and unless he be taken before he has risen from his bed and put on his boots, he is not obliged to answer any one who may have a claim upon him. From that time to the calends of winter there are twelve lawful pieces in the harts; and for that reason they are to be hunted until the calends of winter. And the ninth day of the calends of winter he ought to go to hunt wild swine; and from that time he is to hunt them until the calends of November: and during that time he is not to answer any one's claim, unless it be to one of his fellow officers, and that to the calends of the month of November, when the wild swine are hunted, if he be cited before he puts on his boots.
11. And on the calends of November he is to share the skins, and pay all his fellow officers who have a right to a share: and then answer. And after that, the skins are to be divided into two portions and a third; the two portions to the huntsmen, and the third to the king. Of the two portions of the huntsmen, the huntsmen with the covert hounds are to have two shares, and the huntsmen with the greyhounds one share. And the chief huntsman is to have two shares of the skins from the huntsmen with the covert hounds, and two shares from the huntsmen with the greyhounds. And from the king's third of the skins he is to have a third: and he is the third man who shares in the king's third. After all this is completed, the chief huntsman is to show the dogs, his skins, the horns, and the leashes to the king: and after he has shown them, he takes his progress among

* All the MSS. here err apparently in reading November in place of December.

the king's villains; and from that time unto Christmas they are to be on the progress: at Christmas they must return to the king, to take their privilege and seat in the palace.

12. The dogs of the chief huntsman are of like worth with those of the king.
13. Whoever shall have anything to share with the king, whether he be the chief huntsman or another; that person is to divide and the king is to choose.
14. The protection of the chief huntsman is, to convey an offender so far, that the sound of his horn can scarcely be heard.
15. His sarad is six kine, and six score of silver, to be augmented once.
16. His worth is six score and six kine to be augmented once.

XVII. [*Of the mead brewer, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The eleventh is the mead brewer.
2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king; and that at the three principal festivals.
3. He has no appointed seat in the palace.
4. His lodging is in the hall, with the steward.
5. His protection is, from the time he shall begin to make a vat of mead until he shall tie the covering over it, to convey away an offender.
6. He is entitled to the covering of the mead vat, or four pence; and that at the option of him who may own the feast.
7. He is to have a third of the wax, or four pence in lieu of it, from the steward, or buskins to the value of four pence. The wax of the feast is divided as follows: to the mead brewer in the first place a third; and the two parts are to be divided into three, one third to the chamber, and two thirds to the hall.
8. His sarad is six kine, and six score of silver, to be augmented once.
9. His worth is six score and six kine to be augmented once.

XVIII. [*Of the mediciner of the household, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The twelfth is the mediciner of the household.
2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.
3. His seat in the hall within the palace is at the base of the pillar to which the screen is attached, near which the king sits.
4. His lodging is with the chief of the household.
5. His protection is, from the time the king shall command him to visit a wounded or sick person, whether the person be in the palace or out of it, until he quit him, to convey away an offender.
6. He is to administer medicine gratuitously to all within the palace, and to the chief of the household; and he is to have nothing from them except their bloody clothes, unless it be for one of the three dangerous wounds, as mentioned before; these are, a stroke on the head unto the brain, a stroke in the body unto the bowels, and the breaking of one of the four limbs. For every one of these three dangerous wounds the mediciner is to have nine score

pence and his food, or one pound without his food, and also the bloody clothes.

7. The mediciner is to have, when he shall apply a tent, twenty-four pence.

8. For an application of red ointment, twelve pence.

9. For an application of herbs to a swelling, four legal pence.

10. For letting blood, four pence.

11. His food daily is worth one penny half-penny.

12. His light every night is worth one legal penny.

13. The worth of a medical pan is one penny.

14. The mediciner is to take an indemnification from the kindred of the wounded person, in case he die from the remedy he may use: and if he do not take it, let him answer for the deed.

15. He is to accompany the armies.

16. He is never to leave the palace, but with the king's permission.

17. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

18. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XIX. [Of the butler.]

1. The thirteenth is the butler.

2. He is to have his land free; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king; and his horse in attendance.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to take care of the mead cellar, and of the vessels, and to keep the keys.

5. He is to have the covering of the mead vat, or four pence, at the option of the master of the feast.

6. He is to have liquor from every feast where mead is used.

7. He is to serve the liquor, and give to every one alike.

8. He is to supply the mead cellar, and every thing in it.

9. The lawful measure of liquor is, the fill of the vessels which are used of ale, their half of bragot, and their third of mead.

10. He is to eat with the servants.

11. His lodging is with the steward.

12. His protection is, from the time he shall begin to put a vessel into the liquor until the computation shall cease for that night, to convey away an offender.

13. He is to have his light without measure, from the steward, for his service.

14. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XX. [Of the door-ward.]

1. The fourteenth is the door-ward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to have lawful liquor.

5. He is to carry all messages which are told him, from the gate to the hall, or to any other place where the king may be.

6. He is to have the clothes of the bard of the household at the three principal festivals.

7. He is to lodge with the porter.

8. He is to eat with the servants.

9. He ought to know all the officers of the court, that he may not stop them on their passage at the gate; and if he should stop any of them, let him pay a camlwrw to the king; and, if it should be one of the chief officers, let him pay him his 'gwynebwarth': if it should be one of the others four legal pence.

10. His protection is, to convey an offender to the porter, who is to keep him until the chief of the household shall pass through the gate, and place him under his protection, who is to convey him to a place of security.

11. He is to have a 'hornfull of liquor from the steward, and a mess of meat, for his allowance.

12. He is to clear the way for the king, with his truncheon: and whomsoever he may thrust out of the way, at the length of his arm with his truncheon, though he may seek compensation from him, he is not to obtain it.

13. He is, after meal time, to send out those it is right to send from the hall.

14. He is to have, with the servants, a share of the hide silver.

15. He is not to sit in the hall, but on his knees to deliver the message to the king.

16. His saraad is six kine, and six score of silver.

17. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXI. [Of the cook.]

1. The fifteenth is the cook.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to inhabit the kitchen; and he is to have his necessaries from the steward and the land maer.

4. He is to have skins of all the small animals which come to the kitchen with their skins on; that is to say, he is to have one-third, and the steward two-thirds.

5. He is to taste each dish that he shall season.

6. He is to have the fragments, and the tallow, and the entrails.

7. He is himself to bring the last dish, and place it before the king; and then the king is to present him with meat and drink.

8. His protection is, from the time he shall begin to prepare the first dish until he shall place the last before the king, to convey an offender away.

9. The steward is to supply him with all herbs to season his dishes; such as pepper, and other herbs.

10. He is to eat with the servants.

11. His lodging is with the steward.

12. He is to have one share of the supper silver.

13. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

14. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXII. [Of the candle-bearer.]

1. The sixteenth is the candle-bearer.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing like the rest; his linen from the queen, and his woollen from the king.

* Literally 'face-shame.'

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to hold a candle before the king, opposite his dish, whilst he is eating.

5. The broken bread and fragments, which fall over the dish, are his.

6. He is to have a hand-breadth of the candle which he shall hold in his hand.

7. He is to light all the wax candles in the palace; and the wax he may bite off the tops of the candles in the palace belongs to him.

8. He is to have the remains of the candles, when the king retires to his chamber.

9. He is to have a supply of candles, without measure, from the steward.

10. His protection is, to convey away an offender, from the time the first candle is lighted until the last is extinguished, without pursuit, without impediment: and in like manner the rest possess their right, without pursuit, and without impediment.

11. When the king retires to the chamber, he is to go before him with a candle.

12. He is to eat with the servants.

13. His lodging is with the steward.

14. His saraad is six kine and six score of silver, to be augmented.

15. His worth is six score and six kine, to be augmented.

The privilege and duty of the sixteen officers pertaining to the king are treated of above.

Here we proceed to treat of the eight officers who pertain to the queen.

XXIII. [*Of the queen's steward.*]

1. The first of them is the queen's steward.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is always to superintend the meat and drink in the chamber.

4. He is to serve the queen with meat and drink.

5. He is to have a third of the dirwy from the queen's servants.

6. His lodging is with the steward of the king.

7. He is not to sit in the chamber, but to serve from the chamber to the kitchen.

8. His protection is, to convey an offender to the king's steward; and he, to a place of safety.

9. He and his fellows are to have a third from all the king's servants, and of that two shares are for himself.

10. He and his fellows, that is, the cooks, are to have four pence from the supper silver, and two shares of it belong to him.

11. He is to receive all his necessaries from the steward of the king, without measure.

12. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

13. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXIV. [*Of the priest of the queen, this treats.*]

1. The second is the queen's priest.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and his linen and woollen from the queen and the king.

3. He is to have a third of the queen's tithes; and of what may pertain to the chamber.

4. He is to have four legal pence for every patent seal which the queen shall give.

5. He is to have her offering, and that of every one pertaining to her.

6. He is to have the clothes in which the queen shall do penance during Lent against Easter.

7. He is to bless the meat and drink which are brought to the chamber.

8. His lodging is with the king's priest, in the house of the chaplain.

9. His protection is, to accompany an offender to the nearest church.

10. His saraad is according to the decision of the synod.

11. His worth is according to the privilege of his kindred: and so of every graduate.

XXV. [*Of the chief groom of the queen, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The third is the queen's chief groom.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have four pence for every horse given by the queen; he is to give a halter with every one of the horses.

4. His lodging is the house nearest to the barn, with the chief groom of the king.

5. His protection, some say, is to the king's chief groom: others say, that it is during a course of the swiftest horse belonging to the queen, to convey away an offender.

6. He is to have one third of the colts up to two years old, taken in pillage; and the two portions belong to the chief groom of the king.

7. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXVI. [*Of the queen's page of the chamber, his office, his duty, and his privilege, this treats.*]

1. The fourth is the queen's page of the chamber.

2. He is to have his land free; and his horse in attendance; and the queen's old cap; and his linen from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to convey the queen's message between the chamber and the hall.

5. He is to serve the queen, except at the three principal festivals, with meat and drink.

6. He is to keep the keys of the queen's coffers, and supply the chamber, and make the queen's bed.

7. His lodging is the queen's chamber, and his bed is in the closet, that he may be ready to perform the commands of the king and queen.

8. His protection, his saraad, and his worth are the same as those of the king's page of the chamber.

9. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

10. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXVII. [*Of the handmaid, her office, her privilege, and her duty, this treats.*]

1. The fifth is the handmaid.

2. She is to have her horse in attendance; and the queen's old clothes.

3. She is to have her old shifts, her old bed-linen, her old bands, her old brides, her old shoes, and her old saddles.

4. She is to have one share of the supper silver.

5. Her protection is, from the time she shall spread the clothes on the queen's bed until she shall take them off the following day.

6. She is to have her bed in the chamber, that she may hear the least word spoken by the queen.

7. Her worth and saraad are according to her privilege.

8. Her saraad, if she be married, is a third of the saraad of her husband; if she be not married, half the saraad of her brother.

9. Her worth, whether single or married, is half the worth of her brother. And so for every woman.

XXVIII. [*Of the queen's door-ward, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The sixth is the queen's door-ward.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen clothing from the queen, and his woollen clothing from the king.

3. He is to take liquor when there shall be mead.

4. He is not to sit in the chamber, but to do his duty standing.

5. He is to have one share of the supper silver.

6. His lodging is with the king's door-ward, in the porter's house.

7. His protection is as that of the king's door-ward.

8. His saraad is six kine, and six score of silver, to be augmented.

9. His worth is six score and six kine. to be augmented.

XXIX. [*Of the queen's cook, this treats.*]

1. The seventh is her cook.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to be supplied by the steward with all his necessaries for the kitchen.

4. He is to taste each dish that he may prepare.

5. His protection is the same as that of the king's cook.

6. His lodging is with the steward of the king.

7. His saraad is six kine, and six score of silver.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXX. [*Of the queen's candle-bearer, his office, and his privilege, this treats.*]

1. The eighth is the queen's candle-bearer.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his linen from the queen, and his woollen from the king.

3. He is to have one share of the supper silver.

4. He is to have a hand-breadth of every candle he shall hold in his hand.

5. He is to have the tops he shall bite off the candles.

6. He is to have the remains of all the candles.

7. He is to have the broken bread and

broken fragments that fall over the queen's dish.

8. His protection, lodging, saraad, and worth, are the same as those of the candle-bearer of the king.

Above we have treated of the twenty-four officers that pertain to the court.

XXXI. [*Here we treat of the officers in the court by custom and usage.*]

1. The first of these is the groom of the rein.

2. The second is the footholder.

3. The third is the land maer.

4. The fourth is the apparitor.

5. The fifth is the porter.

6. The sixth is the watchman.

7. The seventh is the woodman.

8. The eighth is the baking-woman.

9. The ninth is the smith of the court.

10. The tenth is the chief of song.

11. The eleventh is the laundress.

XXXII. [*Of the groom of the rein, his office, his privilege, and his duty, this treats.*]

1. The first of these is the groom of the rein.

2. He is to have his land free; his horse in attendance; and his clothing like the rest; his woollen clothing from the king, and his linen clothing from the queen.

3. He is to have the king's rain-caps in which he shall ride; his old bridles; his old hose; his spurs; his brass-mounted saddles; and all his horse equipage.

4. He is to officiate in the absence of the chief groom.

5. He is to hold the king's stirrup when he mounts and when he alights, and lead his horse to the stable, and bring it to him the following day.

6. He is always to walk near the king, that he may serve him when necessary.

7. He is to shoe the king's horse.

8. His lodging is with the chief groom.

9. He is to saddle the horse of the judge of the court, and bring it to him to mount; the judge in consequence is to determine causes concerning his privilege and duty gratuitously. Others say the chief groom is to do this.

10. His protection is, from the time the smith of the court shall begin to make four horse-shoes, with their complement of nails, until he places them under the feet of the king's horse, to convey away an offender.

11. His saraad is six kine, and six score of silver.

12. His worth is six score and six kine, to be

XXXIII. [*Of the foot-holder.*]

1. The second is the foot-holder.

2. He is to have his land free; and his linen, and his woollen; and his horse in attendance.

3. And this office descends to him by privilege of land.

4. He is to hold the king's feet in his lap, from the time he shall begin to sit at the banquet, until he goes to sleep; and he is to rub the king; and during that space of time, he is to guard the king against every mischance.

5. His protection is, from the time the king shall put his feet in his lap until he goes to his chamber, to convey away an offender.

6. He is to eat from the same dish with the king, with his back towards the fire.

7. His saraad is six kine and six score of silver.

8. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXXIV. [*Of the land maer.*]

1. The third is the land maer.
2. He is to have his land free.
3. He is to superintend the court, under the steward of the court.
4. He is to receive the things brought to him by the 'maer' and the 'canghellor' for the supply of the court.
5. He is to order the ploughing; and all the necessities for the court.
6. He is to have the whole dirwy and camlwrw of the b' maer-trev.
7. He is to have the ebediwy of the tenants of the maer-trev; and his wife the amobyw of their daughters.
8. If there arise suits between two of the tenants of the maer-trev, he is to have twenty-four pence, if they should be concerning land, fighting, or theft.
9. He is to swear for the land of the table of the palace.

10. He is to have three score pence from every prisoner that enters his gaol.
11. He is entitled to 'gwestva' from the men of the maer-trev.
12. The skins of the cattle which may be in his keeping for three nights before they are slaughtered belong to him.
13. No person is to have the skins of the cattle of the land maer but himself, whether the king be in the palace or absent.
14. His protection is, to convey an offender over the boundary of the land of the palace.
15. His lodging is in the buttery.
16. His saraad is six kine, and six score of silver.
17. His worth is six score and six kine, to be augmented.

XXXV. [*Of the apparitor.*]

1. The fourth is the apparitor.
2. He is to have his land free.
3. And, when the king is in the palace, he is to have a mess of meat.
4. He is to stand between the two pillars, with a rod in his hand, and watch, lest the house should be burned, whilst the king is at meat.
5. He is to drink with the servants, and he is not to sit while the king shall be eating and drinking in the hall; and he is not to strike the pillar on the side where the king shall be.
6. Of the vessels used in the serving, he is to have the fill of ale, and the half of bragot, and the third of mead.
7. And he is to have the legs of the oxen and kine obtained by his information, to make boots to the height of his ankles; and on the ninth day of the calends of winter, he shall have a coat, a shirt, and trousers without 'tenliv.' His clothes are to reach to the knot of his trousers. On the calends of winter, he is to have a cap; and a mantle on the calends of March, or February

^a Each comot had a 'maer' who superintended it, and received the dues to the lord; and a 'canghellor' to determine causes.

^b The 'maer-trev' was one township, out of the fifty townships composing a comot, set apart as demesne land for the lord.

^c Entertainment.

^d Literally 'stiffening'; and here may, perhaps, signify lining.

8. The apparitor is to divide between the king and the canghellor.

9. He is to have from a house in which a death has taken place, the meat in cut, the butter in cut, the lowest stone of the quern, the green flax, the lowest layer of corn, the hens, the cats, the field axe, and the headland of corn uncut in the field, or the skirts if there be no headland.

10. From every house to which he goes on the business of the king, he is to have a loaf and its 'enllyn.'

11. Three cubits are to be the length of his spear; two behind him, and one before him.

12. Of the booty obtained out of the country, he is to have a bull, or an animal that has not been under the yoke, or a milch heifer.

13. When the apparitor dies, the king is to have all his goods.

14. If the apparitor be sitting, and is insulted whilst causes are trying, he is to have no other compensation than a sieve of oats and an egg shell.

15. His saraad, in every case, according to some, is equal to the saraad payable to the person upon whose land he may be insulted. And in like manner his 'galanas.' Others say his saraad is three kine, and three score of silver.

16. His worth is three score and three kine.

XXXVI. [*Of the porter.*]

1. The fifth is the porter.
2. He is to have his land free; and his dwelling in the gate-way.
3. He is to have his food always from the palace; and a mess, when the king is present.
4. He is to have a handfull of every gift that goes through the gate; that is of fruit, eggs, and herrings, and such small things.
5. He is to have from every burden of fuel that comes through the gate, the billet he may be able to take, without impeding the horse, with his hand on the gate.
6. He is to have four pence from every prisoner upon whom the gate shall be shut.
7. He is to spread the skins of the animals, that is, the cattle, which are slaughtered in the palace; and to keep them until they are shared: and he is to have a penny for each of them.
8. He is to have, of the swine, taken in pilage that pass through the gate, the sow which he shall be able, with one hand, to lift by her bristles until her feet are as high as his knees.
9. The animal that comes through the gate without a tail belongs to him.
10. He is to act as apparitor over the maer-trev; and he is to have four pence from every amobyw that comes therefrom.
11. He is to summon the tenants of the maer-trev to work: and he is to have four pence, of every dirwy and camlwrw levied upon them, as fee.
12. He is to perform errands throughout the palace gratuitously; and he is to have the remains of the cheese he may toast.
13. He is to get ready the palace, by ordering a supply of straw, and lighting the fire.
14. His protection is, to keep an offender until the chief of the household passes through the gate to his lodging; and the chief of the household is to convey him to a place of safety.
15. His saraad is six kine, and six score of silver.

^e Whatever is eaten with bread except flesh.

^f Literally 'murder'; and in the secondary sense the compensation for murder.

16. His worth is six score and six kine.

XXXVII. [*Of the watchman.*]

1. The sixth is the watchman.
2. He is to have his land free; his food in ordinary; and his buskins: and a loaf, with its enllyn for his morning meal.
3. He is to watch only from the time of going to sleep until day: he is to sleep in the day time, and is to do nothing without a reward.
4. Some say that he is to have the eyes of the animals slaughtered in the palace: and to have his clothes, including his cap and hose.
5. If he be found sleeping during the time he is to watch, though he be beaten, he is not to be compensated; and, if he be not beaten by the person who finds him asleep, let him pay a cam-lwrw to the king.
6. His protection is, from the time he shall begin to blow his horn, when he goes to watch at night, until the gate shall be opened on the following morning.
7. His saraad is six kine, and six score of silver.
8. His worth is six score and six kine.

XXXVIII. [*Of the woodman.*]

1. The seventh is the woodman.
2. He is to have his land free; and his food in ordinary; and a mess, when the king is present; and his buskins.
3. He is to have whatever may be necessary for collecting fuel for the palace; and if he lose aught thereof, he is to make it good.
4. He is to take care of the horse that carries the fuel, to receive provender for it nightly from the palace, and to ride upon it in going to the wood to collect fuel; and if he should lose it while under his charge, he is to pay for it.
5. He is not to trim the fuel, otherwise than as he may put it on the horse, after it is brought home.
6. He is to have the necks of the animals that shall be slaughtered in the palace; the reason of which is, that they are chopped with his fuel axe.
7. His protection is, as far as he can throw his axe, or his bill.
8. His saraad is six kine, and six score of silver.
9. His worth is six score and six kine.

XXXIX. [*Of the baking-woman.*]

1. The eighth is the baking-woman.
2. She is to have her food from the palace; and her clothes; and a mess, when the king is present; and a cake, at the conclusion of baking, of every kind of flour she may bake; and her bed in the buttery.
3. She is not to rise to any one while making bread.
4. Her protection is, as far as she can throw her peel.
5. Her saraad, if she be married, is one third of the saraad of her husband, of her and every wife; and if she be not married, one half of the saraad of her brother.
6. Her worth, whether single or otherwise, is half the worth of her brother.

XL. [*Of the smith of the court.*]

1. The ninth is the smith of the court.
2. He is to have his land free; his food in ordinary; and a mess, when the king is present.

3. He is to make all the necessaries of the palace gratuitously, except three things: these are, the suspension irons of the rim of a cauldron, the blade of a coultter, and the socket of a fuel axe, and the head of a spear; for each of these three things he is to be paid the value of his labour.^a

4. He is to do what is wanted by the officers of the palace gratuitously; they are to present him with clothes for each piece of work.

5. The amoby of the daughters of the other smiths belong to him.

6. He is entitled to the 'ceinion;' the ceinion imply the first liquor that comes into the hall.

7. His seat in the palace is on the end of the bench, near the priest of the household.

8. His protection is, from the time he shall begin his work in the morning until he shall finish at night.

9. His saraad is six kine, and six score of silver.

10. His worth is six score and six kine.

XLI. [*Of the chief of song.*]

1. The tenth is the chief of song.
2. He is to have his land free.
3. His seat is on one side of the judge of the court.
4. He is to begin with a song of the Deity; and next of the king who shall own the palace, or of another.
5. The chief of song only is to solicit; and of the common gains of himself and companions he is to have two shares.
6. He is to have twenty-four pence from every minstrel, when he may have finished his instruction.
7. He is to have twenty-four pence from every woman on marriage, if he have not received it from her before.
8. He is to have the amoby of the daughters of the minstrels.
9. He is to lodge with the edding.
10. His protection is from the time he shall begin the first song in the palace, until he shall finish the last song.
11. His saraad is six kine, and six score of silver.
12. His worth is six score and six kine.

XLII. [*Of the laundress.*]

1. The eleventh is the laundress.
2. She is to have her food from the palace; a mess, when the king is present; and her clothes: and she is to have, on the day she shall wash for the queen, a gift from her.
3. Her protection is, as far as she can throw her washing beetle.
4. Her saraad, and her worth are as those of the baking-woman.

Above we have treated of the officers pertaining to the court, both legal and customary; and their privilege and their duty.

XLIII. [*Here we treat of other things.*]

1. The three indispensables to a king are, his priest to say grace and sing mass; the judge of the court, to elucidate every thing doubtful; and his household for his commands.

2. The three indispensables to a 'gwrda;' his harp, his cloak, and his cauldron.

^a The text here seems corrupt, and the various readings are too anomalous to render it restorable.

^b Apparently to solicit a largess, or permission to address a poem to a patron.

^c Literally 'good-man.'

3. The three indispensables to a "taeog;" his feet trough, his auger, and his backfire-stone.

4. Three things which the king is not to share with any person; his treasure, his hawk, and his thief.

5. The three 'nets' of the king; the pasture of his horses, his herd of swine, and his herd of cattle: if a person lose an animal, and it be found among the animals of the king, he is to have four pence for every one so found.

6. The three nets of a gwrdla; his horses, his herd of cattle, and his herd of swine: if a person find an animal among them, let him pay four pence.

7. The three nets of a taeog; his herd of swine, his herd of cattle, and his summer-house, from the calends of May unto August: if he find an animal astray, among them, he is to have four pence reward for discovery; for by law the tenth of the thing discovered is the reward for discovery.

8. The king has three horns of assemblage, which are to be of buffalo horn, and of equal worth: the horn the king drinks out of, his horn of assembling, and the horn of the chief huntsman; the worth of each of them is one pound.

9. There are three legal harps: the king's harp, the harp of a chief of song, and the harp of a gwrdla; the worth of the first two, each six score pence, and their tuning keys twenty-four pence; the harp of a gwrdla is worth three score pence, and the tuning key twelve pence.

10. Three things which a taeog is not to sell, without the permission of his lord: a stallion, honey, and swine; and, if he should sell them, let him be subject to dirwy, and the bargain be void; and, if his lord do not purchase them, he may sell them in whatever way he may please.

11. Three arts which the son of a taeog is not to learn, without the permission of his lord; and, if he should learn them, he must not exercise them, except a scholar, after he has taken holy orders: these are, scholarship, smithcraft, and bardism.

12. The eight 'packhorses' of the king: the sea, a waste, an indigent person from another country, a thief, a person dying suddenly, a childless person, a death whereby he obtains an ebediw, a criminal from whom he obtains a dirwy or a camlwrw.

13. Whoever shall use rude language to the king; let him pay a double camlwrw to the king.

14. Wherever the priest of the household, the steward, and the judge of the court meet together; that place has the privilege of the court.

15. The king is not to go with his host out of the country, except once a year: but they are to attend the king in his own dominions whenever he shall please. The king is to have, from every b'villain-trev,' a man, a horse, and an axe to form encampments, at his own cost.

16. Nine buildings which the villains of the king are to erect for him: a hall, a chamber, a buttery, a stable, a dog-house, a barn, a kiln, a privy, and a dormitory.

17. All chattels without an owner are the king's waste.

18. Three things which the king is not to share with another, if obtained by spoil in another country: gold and silver treasure, buffalo

horns, and a dress which has a gold border to it.

19. A double camlwrw is to be in the palace and in the church, and so a dirwy.

20. Whoever shall do a wrong in a mother church, let him pay to it fourteen pounds: one half to the abbot, if he be a divinity scholar; and the other half between the priest and the community. If a wrong be committed in a church-yard, seven pounds; to be divided in two halves like the other.

21. Whoever shall do a wrong in another church, let him pay seven pounds: the one half to the priest, and the other to the parson.

And so ends the book of the court.

BOOK THE SECOND.

[THE LAWS OF THE COUNTRY.]

I. Here begin the laws of the women.

1. The first of them is: if a woman be given in marriage, she is to abide by her "agweddi" unto the end of the seventh year; and if there be three nights wanting of the seventh current year, and they separate, let them share into two portions every thing belonging to them.

2. The wife is to share, the husband is to choose of the things which the law shall not share between them. The swine to the husband, and the sheep to the wife; if there be only one kind, they are to be shared: and if there be sheep and goats, the sheep to the husband, and the goats to the wife; if there be only one kind, they are to be shared.

3. Of the children, two shares to the father, and one to the mother; the oldest and the youngest to the father, and the middlemost to the mother.

4. The household furniture is to be thus shared: all the milking vessels, except one pail, go to the wife; all the dishes, except one dish, go to the wife; and those two go to the husband: the wife is to have the car and the yoke to convey her furniture from the house. The husband is to have all the drinking vessels; the husband is to have the riddle: the wife is to have the small sieve. The husband is to have the upper stone of the quern; and the wife the lower. The clothes that are over them belong to the wife; the clothes that are under them belong to the husband, until he marries again; and after he marries, the clothes are to be given up to the wife: and if another wife sleep upon the clothes, let her pay b'wyneb-weith' to the other. To the husband belong the kettle, the bed coverlet, the bolster of the dormitory, the coulter, the fuel axe, the auger, the settle, and all the hooks, except one; and that to the wife. To the wife belong the pan, the trivet, the broad axe, the hedge bill, the plough share, all the flax, the linsed, the wool, the house-bag, with its contents, except gold and silver; which, if there be any, are to be shared: the house-bag is the hand-bag. If there be webs, they are to be shared; the yarn balls to the children if there be any, if not they are to be shared. The husband is to have the barn, and all the corn above ground and under ground: the husband is to

* A villain.

o Four out of the twelve maenols in each comot were 'villain-treves,' or 'villain townships.'

a 'Dower.

b Literally 'face-worth.' Another M.S.S. has 'wyneb-warth'—'face-shame.

5. The provisions are to be thus shared: to the wife belong the meat in the brine, and the cheese in the brine; and after they are hung up they belong to the husband: to the wife belong the vessels of butter in cut, the meat in cut, and the cheese in cut: to the wife belongs as much of meal as she can carry, between her arms and knees, from the store-room into the house.

6. To each of them belong their clothes, except their mantles; the mantles are to be shared.

7. If the husband be privileged, let him show his privilege before the sharing; and after he shall have obtained his privilege; let there be a sharing, as we have said above.

8. Their debts let them pay in equal shares.

9. And if they separate before the seventh year, let there be paid to her her *agweddi*, her *argyvren*,^a and her *b'cowyll*; and if she was given when a maid, whatever of those things remain she shall have: and if she leave her husband before the seventh year, she loses all these, except her *cowyll*, and her *wyneb-werth* for his *gwyn*.^c

10. Should her husband be leprous, or have fetid breath, or be incapable of marital duties; if on account of one of these three things she leave her husband, she is to have the whole of her property.

11. If by dying they part, she is to have every thing in two portions, except the corn: no wife in the world is to have a share of the corn, but an espoused wife.

12. If by dying and living they separate, let the sick, aided by the confessor, share, and let the healthy choose.

13. The sick is not to bequeath aught, except a daered to the church, and an *ebediw* to the lord, and his debts: and, should he bequeath, the son can break the bequest; and such a one is called the incurteous son. Whoever therefore shall break a legal bequest, whether daered or debts, shall be excommunicated, as a publican or pagan.

14. If living they separate, let her and her property remain in the house to the end of nine days and nine nights, to ascertain whether the separation be legal; and if the separation be right, at the end of the ninth day, let her property go before, and, after the last penny, let her go herself.

15. The *saraad* of a married woman is according to the privilege of the husband; that is, a third of her husband's *saraad*: before she is betrothed to a man, it is according to the privilege of her brother's *saraad*; that is, half the *saraad* of her brother.

16. Her *galanas*, whether married or not, is half the *galanas* of her brother.

17. If the husband take another wife, after he shall have parted from the first wife; the first is free.

18. If a man part from his wife, and she be minded to take another husband, and the first husband should repent having parted from his wife, and overtake her with one foot in the bed and the other outside the bed, the prior husband is to have the woman.

19. If a married woman commit any heinous

^a 'Faraphernalia.

^b 'Maiden-fee.'

^c 'Concupiscence.' the term is used for a fine due to the wife from the husband for connexion with another female.

crime, either by giving a kiss to another man, *vel prabendo se palpandam, vel stuprandam*; those are *saraad* to her husband.

20. Si *coitus factus fuerit*, the *saraad* shall be increased by one half; because it is productive of family enmity.

21. Si *palpatio facta fuerit*, let there be paid to him his *saraad*, and that without augmentation.

22. If it be giving a kiss, only two parts of the *saraad* are to be paid, since there is not a complete act.

23. If the man deny *se deprehensum fuisse inter femora ejus*, let him give the oaths of fifty men; and the woman the oaths of fifty women.

24. If the man deny *se cum palpavisse*; he is to give the oaths of fourteen men; and the woman the oaths of fourteen women, and those their relations, including her mother, her father, her brothers, and her sisters.

25. If he deny giving a kiss; let the man give the oaths of seven men; and the woman the oaths of seven women, and those their relations, including her mother, her father, her brothers, and her sisters.

26. Whoever shall take away a maid clandestinely, and before connexion between them, the maid ask: 'What wilt thou give me?' and he minutely inquire the amount he is to give her, and that upon his faith; if, after this, he attempt to deny it, and she urge her claim legally against him, she is to be credited: for there her word is conclusive as to her purity; since he took her to a place where there were no wedding guests.

27. If a maid be given to a man, and she be found by the man to be deflowered, and he allow her to remain in his bed until the following morning; he cannot, on the morrow, take away any of her due: *sed si, postquam illam vitiatam deprehenderit, surrexerit ad pronubas, pene erecto, et testaretur eis se illam vitiatam invenisse, et non concubnerit cum illa ad crastinum usque; nihil ab eo in crastinum habebit.* Si *mammæ et crines et menses apparuerint, tunc lex pronuntiat neminem posse certo scire num virgo sit necne, propter hæc signa*; and then the law allows her to be exculpated by the oaths of seven persons, including her mother, her father, her brothers, and sisters. If she will not be exculpated, let her shift be cut off as high as her hip; and let a yearling steer be put in her hand, having his tail greased with tallow; and if she can hold him by his tail, let her take him in lieu of her share of the *argyvren*; and, if she cannot hold him, let her be without any thing.

28. Whoever shall give a woman to a man, must pay her *amoybr*, or take sureties from her for its payment: but if she dispose of herself, let her pay her *amoybr* herself; because she has been her own disposer.

29. If a man take away a woman clandestinely, and bring her to an house of *uchelwr*, to sleep with her, and the *gwrda* do not take security for her *amoybr*, let him pay it himself.

30. If a man take a woman clandestinely, let her be, until the end of the seventh year, upon three steers whose horn and ear are of equal length; and since she herself lost her own privilege, let her be on that privilege to the end of the seventh year: and if she have *argyvren*, let that remain entire unto the end of the seventh year; if she permit it to be made use of, no compensation shall be made to her for

what is consumed for food and clothes. ^a From the end of the seventh year, if she reach within three nights of the seventh year, a sharing is to be made with her in halves, as a betrothed wife: because a wife, whether abducted, or betrothed, continues on the privilege of her agweddi only unto the end of the seventh year; and she is not subject to agweddi after the expiration of the seven years; therefore let them share in halves.

31. Whoever shall sleep three nights with a woman, from the time the fire is covered until it be uncovered the following morning, and after that willet to separate, let him give her an ox that shall be worth twenty pence, another worth thirty pence, and another worth sixty pence; and, if he take her to house and home, and she live with him unto the end of seven years, thenceforwards he is to share with her, as with a betrothed wife.

32. There are three legal agweddi: the agweddi of a king's daughter, twenty-four pounds; the cowyll of a king's daughter, eight pounds; the agweddi of a gwrd's daughter, three pounds; and her cowyll one pound; the agweddi of an ^b 'aille's' daughter, one pound; and her cowyll six score pence.

33. If a man cause a female of grove and bush to become pregnant, he must wholly maintain the child; for the law enacts that she ought not to suffer loss on account of the man, since she received no benefit from him, and therefore he is to rear the child.

34. If a man part from his wife, and she be pregnant at the time of separation, let her be allowed, from that period unto the time of parturition, what would suffice to rear the babe for half a year; and after the child is born, she is to rear it unto the end of the year; willing or unwilling, she is to rear it, for an allowance from the husband. The measure of the allowance is, a milch cow, a coat worth four pence, a pan worth a penny, and a ear load of the best corn that shall grow upon his patrinony, and these unto the end of the year, towards rearing the child. And she herself must afterwards rear it for half a year; and thenceforward she cannot be compelled to rear it beyond her own proportion, unless it be her will; and from thence unto the end of the fourteenth year, two thirds of the rearing fall on the father, and one third on the mother; and, at the expiration of the fourteen years, it is right for the father to take him to his lord, to become a man to him: and from that time forward he is to be supported by his lord.

35. If a woman say that a man has committed a rape upon her, and the man deny it, let him give the oaths of fifty men, without an allud, without a ^c 'gwr nod.'

36. If she legally urge her plaint, *prebendat penem ejus manu sinistra, et dextra reliquiis imposita, juret super istas, eum ipsam stupravisse isto pene per vim*, causing shame and saraad to herself, to her kindred, and to her lord. Some of the judges will not admit a denial against this; we however admit a denial, as we have previously said.

37. If a man acknowledge the commission of a rape upon a woman, let him pay twelve kine

as a dirwy to the lord, and her amobyrr to the lord; and, if she be a maid, her cowyll, and her agweddi, to the utmost amount of her due; and her wyneb-werth, and her ^d 'dylsyrwydd' and, if she be a married woman, her saraad, augmented by one half, to her husband.

38. If a man take away a maid clandestinely, her lord and her kindred are to take her away from him, though it may annoy him: and, if she had previously been with another man, she cannot after that be taken from the man who took her clandestinely, unless it be her will.

39. The three peculiars of a woman: a her cowyll, her gowyn, and her saraad: the reason these three are called three peculiars is, because they are three proprieties of a woman, and cannot be taken from her for any cause: her cowyll is what she receives for her maidenhood; her saraad is, for every beating given to her by her husband, except for three things; and those three, for which she may be beaten, are, for giving any thing which she ought not to give; for being detected with another man in a covert; and for wishing drivel upon his beard; and, if for being found with another man he chastise her, he is not to have any satisfaction besides that; for there ought not to be both satisfaction and vengeance for the same crime: her gowyn is, if she detect her husband with another woman; let him pay her six score pence for the first offence, for the second one pound; if she detect him a third time, she can separate from him, without losing any thing that belongs to her: and the property she may obtain for the above three things is to be apart from her husband; and, if she endure, without separation, after the third offence, she is not entitled to any satisfaction. The wife of the king may give, without the king's permission, the third of what shall come of ^e 'dovod' to the king. The wife of an uchelwr may give her mantle, her shift, her shoes, her head linen, her meat and drink, and the contents of her store-room, and may lend all her furniture. The wife of a taecg can give nothing but her head gear; and lend only her sieve, and that as far as her voice can be heard, from the dungbill, requesting its return.

40. The three holds of a wife: the first is, when she is slept with, she is not to move from thence until the end of the ninth day; and when she shall separate from her husband, she is not to move from the house until the end of the ninth day; and then, after the last penny of her property; and when her husband shall die, she is not to move from the house until the end of the ninth day; and then, after the last penny, let her go.

41. In three modes an amobyrr accrues to a woman: one is, by gift and delivery before she be slept with; the second is, by open cohabitation, though there may be no gift nor delivery; the third is, by her pregnancy.

42. The amobyrr of the daughter of a maer canghellor, one pound.

43. The amobyrr of the daughter of a maer, six score pence.

44. The amobyrr of the daughter of a chief of a kindred, six score pence and one pound.

45. The amobyrr of the daughter of an uchelwr, six score pence.

^a See Sect. 1.

^b 'An alien.'

^c Literally 'a marked man,' a slave.

^d 'Assurance.'

^e The term 'dovod' appears to comprehend those things which were for domestic uses.

46. The amobyry of the daughter of an alltud, four score pence.

47. The amobyry of the daughter of an ^a 'alltud,' twenty-four pence.

48. The amobyry of the daughter of every chief officer, according to some, a pound, according to others, six score pence.

49. The amobyry of the daughters of each of the other officers, according to some, six score pence, according to others, three score pence.

50. The amobyry of the daughter of a slave, twelve pence.

51. If a household slave become pregnant, he who is the cause of her pregnancy is to provide another woman equal to her, to serve in her room, until her delivery, and is to rear the child after it is born, without let to the owner of the person; and, if she die in delivery, he is to pay her legal worth to her lord.

52. The ebediw of a female having a cell, sixteen pence.

53. If a female alltud, in passing through a country, die; let sixteen pence be paid to the proprietor of the soil for her death clod.

54. If a man willet to separate from his wife, and after he shall have separated, willet another wife; the first, that has been divorced is free: for no man is to have two wives.

55. Every woman is to go the way she willet, freely, for she is not to be revenant; and nothing is due from her, except her amobyry, and only one amobyry; for a woman owes no ebediw, only her amobyry; therefore, as a man is to pay only one ebediw, in like manner a woman is to pay only one amobyry; for there is no ebediw from her, only her amobyry.

56. A woman cannot be admitted as surety or witness concerning a man.

57. If a woman be seen coming from one part of a grove, and a man from the other part, or coming out of an empty house, or under one mantle; if they deny; the oaths of fifty women on the woman, and the same number of men on the man.

58. If a Welsh female be given to an alltud, her sarâad shall be according to the privilege of her husband, until the alltud shall die; and, after the death of the alltud, until she take another husband; since she is not to revert to the privilege of her kindred.

59. If a Welsh female be given to an alltud, and they have male children, the children are entitled to inheritance by maternity; but they are not to have a share of the privileged farm, until the third generation; excepting the son of an alltud chieftain; and he is to have a share of the whole without delay: the sons of such women are to pay cattle without surety; and the reason that such cattle are called cattle without surety is, because there is no kindred of the father to pay them, but the mother's kindred alone.^b

60. A woman ought neither to buy nor sell without consent of the husband unless she be married; if she be married however, she may buy and sell.

61. Three women whose sons are to have the privilege of maternity according to law: the son

^a 'A foreigner.'

^b The kindred of the mother was amerced in the entire mulct for murder committed by such sons, because the father's kindred was beyond the jurisdiction of the lord; and the mother's kindred, if they were murdered, received the whole mulct.

of a Welsh female given to an alltud; the son of a woman given as an hostage to a foreign country, if she become pregnant, being given as an hostage by her kindred and her lord; and of a woman upon whom an alltud shall have committed a rape.

62. If a maid be given in marriage to a man, and her cowyll be not specified before she rise from her bed in the morning, he is not answerable to her for it thenceforward.

63. If a maid declare not her cowyll before she rise from her bed in the morning, the cowyll is to be thenceforward in common between them.

64. A daughter is to have, of her father's property, only half the share a brother shall have; and she is to pay for galanas only the half of what a brother shall pay; and that for her children: and, if she have no children, and she swear that there never will be any, she is to pay nothing; and if there be children arrived at legal age, let them pay on their own account thenceforward.

65. No woman in the world, old or young, is to pay the ^a spear penny.

66. Si femina, ob desiderium se scjungiendi, diceret quod vir non potest copulare, lex requirit id probari hoc modo; linteamen album recens lotum sub illis expandi, et virum in illud ire pro re venerea, et iurgente libidine eam super linteamen projicere; et si fiat vel conspiciatur in linteamen, satis est ei, et illa postea non potest ob istam causam se sejungere ab eo: et si non possit, potest se sejungere ab eo, et abire cum omniibus rebus suis.

67. If a maid assert that a man has committed a rape upon her, and the man deny it; and the maid say, that, if he has not violated her, she is a virgin: the law declares it to be right to prove whether she be a virgin or not, since her being a virgin is her ^b 'arddelw,' and he who is to prove the fact is the edling: if he find her a virgin, the man shall be free from the charge against him, and she, without losing her privilege.

68. If a rape be committed on a married woman, no amobyry is to be paid for her; because she herself paid it, when she married.

69. If a woman take a child legally to a man, though the man disown it, we say that she is not, after once taking it to him legally, ever to take it to another; for it cannot revert from the person to whom it was first taken.

70. If a woman be given to a man, and her property specified, and the whole of the property had, except one penny, and that be not had, we say that the man may separate from her on that account, and she cannot reclaim any of her property: and that is the single penny that takes away a hundred.

71. Surety is not requisite for the dilysrwydd of property which a woman brings as her portion.

72. A woman is entitled to the third of the sarâad of her husband, whether from his homicide, or from any other cause.

73. A ^c 'raith' of women is not to go with a woman, either for theft, or for murder, or for surety, but araith of men.

^a So termed from being collected by the criminal from males, distantly related to him who refused taking an oath of non-conanguinity.

^b 'Voucher.'

^c 'A compurgation jury.'

74. The law enacts that a woman is not to have a cowyll after the appearance of the menses, unless her next of kin, including her mother, her father, her brothers, and her sisters, as far as seven persons, shall exculpate her. The menses ought to appear at her fourteenth year; and from thence until the end of forty years she is to rear children; that is to say, fifty-four years she continues in her youth; and after that to cease to bear.

75. If a maid be given to a man, and the marriage being unconsummated, she receive an injury; according to the privilege of her husband she is rated, and is to be compensated, and not according to the privilege of her brother; and she is called a maiden wife: and if a rape be committed upon her, she is to be paid her cowyll.

76. If a woman be slandered on account of a man; the first time, the oaths of seven women exculpate her; the second time, the oaths of fourteen women; the third time, the oaths of fifty women; and thence onward, for every slander, the oaths of fifty women.

77. If a woman kill a man, she is to have the spear penny; and this is the person who receives, but does not pay.

78. Every lady is entitled to the amobyrr of the women of her domain.

79. Every land maer is to have the amobyrr of the women of the maer-trev.

80. A common prostitute has no privilege; though a rape be committed upon her, she is not to obtain compensation: if she be insulted, let her saraad be paid according to the privilege of her brother, and her galanas, if she be killed.

81. For every offence that a woman may commit, let her kindred pay for her, as for a man, unless she be married; but if she be married, let her and her husband pay her eamlwrw and her dirwy.

82. A ^bgwaesavwr, an ^cadlamwr, and an ^daswynwr.

If a gwaesavwr leave his ^egwaesav, he shall pay six score pence: an adlamwr shall pay three score pence: an aswynwr shall pay thirty pence.

II. [The privileges of Arvon.]

1. Here ^gElidyr the courteous, a man from the North, was slain, and after his death the men of the North came here to avenge him. The chiefs, their leaders, were ^hClydno Eiddin; Nudd the generous, son of Senyllt; Mordaw the generous, son of Servari; and ⁱRyderch the generous, son of Tudwal Tuddglyd; and they came to Arvon: and because Elidyr was slain at

^a The superior of a district in her own right.

^b A person under the protection of a landed proprietor.

^c A person who leaves a landed proprietor after remaining with him for a year.

^d A person who returns to his own patrimony after remaining with a landed proprietor for a year.

^e A landed proprietor who affords his 'protection.'

^f The part of the present Caernarvonshire which extends from Bangor to Celynog.

^g Who is stated to have married Eurgain the daughter of Maelgwn. Maelgwn died about the year 547; and it is conjectured this expedition was undertaken with the view of asserting the claim of Elidyr to the sovereignty of Gwynedd; Run, son of Maelgwn, according to some genealogies, being illegitimate.

^h Lord of a district about the present Edinburgh.

ⁱ Lord of Strath Clyde.

^a Aber Mewydus in Arvon, they burned Arvon as a further revenge. And then Run, son of Maelgwn, and the men of Gwynedd, assembled in arms, and proceeded to the banks of the ^bGweryd in the North; and there they were long disputing who should take the lead through the river Gweryd. Then Run dispatched a messenger to Gwynedd, to ascertain who were entitled to the lead: some say, that Maeldav the elder, the lord of ^cPenardd, adjudged it to the men of Arvon; Iorwerth the son of Madog, on the authority of his own information, affirms that Idno the aged assigned it to the men of the black-headed shafts. And thereupon the men of Arvon advanced in the van, and were valorous there: and Taliesin sang—

Behold! from the ardeny of their blades,
With Run the reddener of armies,
The men of Arvon with their ruddy lances

And then on account of the length of time they remained in arms, their wives slept with their bond servants: and on that account Run granted them fourteen privileges.

1. The first is, precedence of a wife; and the precedence is, as to tame horses, his swine, his geese, and a car, and any two oxen he may please of the herd; and the car full of such furniture as he may please.

2. The second is, the van of Gwynedd in the hosts.

3. The third is, that he pay not for his beast.

4. The fourth is, to settle the limits of the districts bordering upon Arvon.

5. The fifth is, that if there be a dispute between any two maenols of the nine maenols which are in Arvon, that the seven terminate the dispute of the two, without any person from another place.

6. Sixth, that there shall be no apparitor therein.

7. Seventh, common right of fishing on the ^dthree rivers therein.

8. Eighth.....

9. Ninth, that they be not quern restricted.*

10. Tenth, that they drink not 'stinted measure.

11. Eleventh, that there is no hold on their pleading unto the third word.

12. Twelfth, that there shall be no payment for horses of guests, or for men on progress.

13. Thirteenth, that they are not to go from the hall to another lodging.

14. Fourteenth, whoever shall reside in Arvon a year and a day, if he be a man of substance, he acquires the same privilege as a man of the country.

2. And if there be who shall doubt one of

^a The efflux of the Mewydus, a rivulet, now called 'Cadnant' or 'battle-brook,' which flows by the town of Caernarvon into the Menai: the place where Elidyr fell has preserved the name of 'Elidyr bank.' A principal residence of Maelgwn was Caer Seiont, or Segontium, near Caernarvon.

^b Perhaps the river Wear.

^c The ground on the west side of the river Selont, opposite the town of Caernarvon.

^d These three rivers are, the Seiont, the Gwyrval, and the Llynn.

^e This passage is doubtful, but apparently signifies that they were not bound to the lord's mill, but might claim, as the burgesses of Rhuddlan did, 'habere molas manuales.'

^f Literally 'annoyance.' This measure was the depth of the nail joint of the middle finger.

these privileges, the community at Bangor, and that of Beuno," shall uphold them.

III. [*Triads.*]

1. The three exclusives of a man; his horse and arms; and what shall come to him as daered of his land; and what shall come to him as wynebwerth from his wife, for her cowyll: he is not to share any of these with his wife.

2. The three exclusives of a woman are her three peculiars: and those she is not to share with her husband.

And thus concludes the law of the women.

IV. [*Of the nine tavodiogs.*]

1. Here begin the laws of the country.

2. First, are the nine "tavodiogs:" these are,

3. A lord, between his two servants:

4. A priest, between his two monks:

5. A father, between his two sons.

If one of those we have mentioned above does not will to submit to the decision of the three tavodiogs, and the other wills it, the law requires submission to their decision.

6. The fourth is a judge, respecting his judgment.

If one of two parties between whom a lawsuit has taken place deny the judgment, and the other acknowledge it, the statement of the judge is, in that case, final respecting his judgment.

7. The fifth is a surety, respecting his suretyship.

If he be acknowledged, and the one party should say that the suretyship is for a great matter, and the other that it is for a small matter since the surety has been acknowledged, he is to be believed as to what it has been given for; and what he says cannot be denied.

8. The sixth is a giver, respecting his gift; which is thus:—

If a man should give a thing, and one of two men should say, 'It was given to me;' and the other say, 'No: to me it was given;' his word is decisive, in what manner he gave it, and in what manner he did not give it.

9. The seventh is a maid, respecting her maidhood; which is thus:—

If a man should take away a maid clandestinely, and after conducting her to a lonely place, and before connexion with her, she should ask him, 'What wilt thou give to me for this?' and he minutely question her how much he shall give; and afterwards repent it: though he should deny it, if she confess it, her evidence there is decisive.

10. The eighth is the herdsman of a hamlet.

If a beast belonging to any person be killed by the animals of other owners, and it be enquired into, the testimony of the herdsman is decisive, as to which ox killed the other.

11. The ninth is a thief, at the gallows, respecting his fellow thieves.

If he should assert that another person was an accessory with him in the robbery for which he is about to suffer; and he should persist in his assertion unto the state God went to, and he is going to; his word is there decisive, and cannot be gainsayed: nevertheless his fellow thief shall not be executed, but is a saleable thief; for no person is to be executed on the word of another, if nothing be found on his person.

^a At Celynog.

^b Literally 'having tongue.'

V. [*Of wounding an animal.*]

1. If a person break the leg or thigh of an animal belonging to another, or so wound it that the animal pine away in consequence; and the animal be clean, so that its flesh may be eaten; it is right for the person who shall wound it to take it under his care, until it be cured: because the owner of the animal is not to work for the act of the person who caused the injury to it.

2. And if it be a milch animal, whose leg or thigh be broken, or a working ox, let there be given to the owner a similar animal, equal to it, that he may derive the same advantage from it as from his own beast. And if the animal die, let the other animal, given as a pledge in its stead, replace it. And, if the animal live and be completely restored, let each person take his own again, as before.

3. Others say, that the owner is only to view his sick animal, to learn how he shall claim, whether as to a maim or a mischance; and, if for its maim and wound he claims let an indemnity be given for the life; and let him be paid for its loss and its wound, according to appraisement; and that because there is no legal worth thereon. And for every thing that has not a legal worth, appraisement is to take place.

4. If the animal die on the spot when wounded, let it be offered to the person who wounded it; and, if he will not accept it, let the owner dispose of it, and do what he pleases with it; and he is likewise to have its full worth. If the other say: 'Do thou make use of it, and I will pay thee for it, as fully as the law may provide;' in that case, the law provides, that, from the feast of St. John unto the first of January, two parts are to be paid for the flesh and the skin, and the third for the life; because then is the prime season: again, from the first of January unto the feast of St. John, two parts for the life, and the third for the flesh and skin; because every animal is carrion during that period.

5. If the person who shall have wounded the animal refuse to take the carcass, let the owner do as he will respecting it; and, in addition, he shall obtain the full legal value.

VI. [*Of the claim of surety and debtor, this treats.*]

1. If a person give surety to another for any thing, it is right for him to release the surety, by one of the three means which release a surety: either by paying for him, or by giving pledge, or by denying surety.

2. If he willeth to deny, a surety is to be thus denied: let the two parties, and the surety, come before the judge; and the judge is to seek from both parties an acknowledgment whether 'Yonder man be a surety, or not a surety?' 'A surety, God knows,' says the creditor: 'Not a surety, God knows,' says the debtor. Then it is right for the judge to ask the surety, 'Art thou a surety?' 'I am,' replies the surety. 'It is wholly denied,' says the debtor: 'thou art not surety for me; neither for that, nor for any thing.' 'God knows,' says the surety, 'in the best manner a surety is to insist that he is a surety, do I insist on my being surety.' 'God knows,' says the debtor, 'in the best manner a debtor is to deny surety, I will deny it.' Then it is right for the judge to ascertain in what

manner he is to deny it. Now, the law in this case provides, since there is only his own evidence in the matter prosecuting it, there is to be only the evidence of the debtor to deny it. 'Yes,' says the debtor, 'I will deny him.' Then it is right for the judge to take the relic in his hand, and say to the debtor: 'The protection of God prevent thee! and the protection of the Pope of Rome! and the protection of thy lord! do not take a false oath. If he will then take the oath, let him swear to God, in the first place, and to the relic that is in the hand of the judge, that he is not surety for him; neither for what he asserts, nor for any thing. If the surety do not counter-swear, let the debtor be free from the claim on account of his denial, and let the surety pay the creditor his full demand. If the surety counter-swear to the debtor, let him counter-swear whilst the debtor is putting his lips to the relic, after he has sworn; and thus he shall counter-swear: 'By the relic that is there, I am surety for thee in the matter we have mentioned; and thou has perjured thyself; and by the counter-oath I have sworn against thee, I will have the judgment of the judge.' And then it is right for the judge to go out, to give judgment; and the law requires in that case the oath of the debtor, one of seven, to deny his suretyship: six men, and himself the seventh; four of them of kin to his father, and two of kin to his mother, and himself the seventh; and these persons are to be so nearly related to him, as to participate in paying galanas, and in receiving it along with him.

3. The period of that raith is a week from the following Sunday; and the place where that raith is to be given is the church wherein he shall hear mass; and the time for receiving that raith is between the 'Benedicamus,' and distributing the sacramental bread. And if he obtain that raith, it is sufficient for him; but if he be unable to obtain it, let him pay the claim: and, if the lord be minded to prosecute him for perjury, let him proceed.

4. Whatsoever surety shall counter-swear against a debtor, shall be free from the claim and the suretyship; because he has fulfilled the requisites of a surety.

5. Whatsoever surety shall not counter-swear against the debtor, let him pay the due and claim himself: for he has not performed the requisites of a surety which a surety should fulfil.

6. When a surety shall acknowledge to the judge that he is a surety, it is right for the creditor then to attest his acknowledgment, lest he should recede from it another time.

7. If a person take surety for a thing from another, it is right for him to set a time for the thing due; and when that time arrives, it is right for him himself to apply to the original debtor; and, if the debtor deny it, let him come upon the surety, and claim his surety, and say that the debtor denies it. If the surety say that he is not surety, let him come to the judge, and let him prosecute the claim before the judge; and if the surety deny his being surety, and the debtor will not counter-swear against him, let the surety be free from the claim, and from the suretyship, because of the denial he has made. And, if the debtor counter-swear against the surety, and call upon the judge for judgment, according to the counter-oath which he has made against the surety, it is right for the judge to

sentence the surety to produce the oath and the denial of seven persons; and so nearly related ought those men to be to him, as to be required to pay galanas with him, and receive it: in like form as we have mentioned above.

8. If a person take surety from another for any thing, and the parties come together, the creditor, the debtor, and the surety; and the creditor interrogate the surety, and say he is surety for a great matter, and the debtor answer, and say he is surety for a small matter, not denying his suretyship; there, it is right for the judge to decide that it is requisite for the surety to say for what he is surety, whether for a great or small matter, and that on the oath of the surety, since he is an acknowledged surety.

9. If a person take many sureties for a thing, and the debtor willeth to deny them; all we have said above, to deny a surety, is requisite to deny each of these likewise: some of the judges allow one seven to deny them, though there may be twenty-four sureties: we say that it is not right, and not meet.

10. If a person suppose a surety is freed from his suretyship, by paying part of the debt, and not paying the whole, we say that he shall not be free, and that he is surety for the last penny as well as for the first.

11. If there be an acknowledged surety for a thing, and there be a denial on the part of the debtor as to payment, it is right for the surety to give a legal pledge to the plaintiff: a legal pledge is a third more than the demand.

12. If there be an obstruction to giving a pledge, the surety must accompany the pledge, together with the creditor, to a place of safety; and he is himself to receive the first stick-blow, if there be fighting; and if he do not thus, let him pay the debt himself.

13. If a surety endeavour to take a pledge without the debtor, without urging the claim on the debtor, he is not to take away the pledge. A surety is not to take away a pledge without the debtor, unless there be a denial, face to face, in his presence.

14. If he has seen a prior denial against the creditor, he then may give a lawful pledge belonging to the debtor, to the creditor, in his absence.

15. If the debtor permit the surety to give a pledge of one pound in lieu of one penny, and before the time of the pledge, the pledge be lost, the law does not require him to pay back more than a halfpenny; for that is the third of a legal penny.

16. If a person give the value of a pound in lieu of one penny in pledge, and the pledge lapse, nothing whatever is adjudged to the debtor; for he himself debased the privilege of his pledge.

17. Whoever shall give an acknowledged pledge, and imagine, because there is no surety for it, that the pledge is insecure, we say that that pledge lapses, and that is secure.

18. If the surety give a great matter in pledge for a small matter, it is lawful for the creditor to receive what is given to him, whatever its amount, in pledge; and, although he may lose it before the time, he is to restore only a third to the surety, who deposited it with him; nevertheless the surety must fully indemnify the debtor, because he took it unlawfully.

19. If there be surety for twelve pence, and

the time of the twelve pence arrive, and the debtor have nothing, except a horse worth one pound, or ten pounds; and the creditor, with the surety, come to demand the twelve pence, and the debtor say: 'I have not wherewith to pay you, except my horse; and that I will neither give to you, nor pledge;' in that case the surety is not to take the pledge from him; and the creditor is not to take the pledge of the surety; but both parties are to proceed to the lord, and declare to him: 'There is yonder only a great matter; and a great matter is not to be taken in pledge for a small matter;' then it is right for the lord to give permission to the surety to give a great pledge in lieu of the small matter, lest the creditor suffer loss.

20. If a person give surety to another for a debt, and after giving the surety flee to sanctuary, to avoid paying the debt; we say, that he is not to have sanctuary against that; and that the surety is to give a pledge to the creditor, or otherwise deny his suretyship.

21. No person is to take a surety for one day; for, if he does not claim on that day, has not the time arrived when he has no surety?

22. A man is not to take a debtor as surety, for they are two arddelws, and he shall only choose his arddelw; if of suretyship he choose his arddelw, there is no debtor; if of debtor he choose, there is no surety: on that account no individual can be both surety and debtor.

23. A surety is not to take a hold or pledge from the debtor while engaged in his lord's business or his own, or while ill; and the creditor is not to take a pledge from the surety during such time.

24. Three times the surety is to seek the debtor at his resort before taking his hold: and if thereby he do not find him, it is free for him to give his hold to the creditor.

25. If a person take surety for property from another, and after that the debtor be banished, either on account of murder, or for theft, or for any other illegal acts, so that he ought not to be in the country, and the creditor demand the property from the surety; then the law sees that it is right for them to divide the loss equally between them; that is, the surety to pay one half to the creditor: for it is hard for the surety to pay the whole, and he innocent; and hard for the creditor to lose the whole, by relying upon the surety. And here is one of the three instances where the law shares property according to the law of Howel.

26. If the debtor afterwards return to the country, they are to enforce the repayment of their property from him; and then it is right for the surety to receive the half of that property. And here is the instance of the surety being the enforcer of property to himself.

27. If there be surety for a debt, and before the time of payment the surety die, and leave a son, the son ought to be responsible for the father's debts. Some say, if that son willet to deny his suretyship; over the grave of his father the legal denial is to be given: we say it ought not to be; for the learned say, that the law of this world can affect a person, whether he be gone to heaven or to hell, only until he goes to this earth. The cause is, that, though there be law between man and man upon this earth, there is no law between devil and devil, and there is no law between angel and angel, only

the will of God; and therefore, a person that leaves this earth cannot be affected by law; but the others who remain are to act together: and therefore, it is right for the son of that surety who is dead to stand legally for the father, as the father must have stood, if living: and, if he have no son, the lord is to act as a son to him; and, if it be necessary to compel him, he is to be compelled, as the surety ought to be, if living.

28. If a person take surety from another for any thing, and before the time of payment comes, the debtor die, the surety is to compel the son of the debtor, in the same manner as the debtor, if living. If he have no son, let the lord stand in his place, and pay for him, or deny it: and if he willet to deny it, let him deny it, as the man would himself, to whom he became a son for his property; and, since he preferred becoming a son to that man, on account of his property, to being a lord, let him be in the privilege the man to whom he became a son, on account of his property, and deny the suretyship one of seven; and those persons are not to be of kin to the debtor, but of kin to the king; for the family of the debtor is not related to the king though the king may deny the surety.

29. Where a denial by the son may occur of his father's suretyship, no person of his mother's kindred is to deny anything for his father.

30. There are three useless suretyships: the first of them is, when a person shall purchase any thing from another, for money, and take surety for it, and surety be not taken for the money; and the owner of the money repent of his bargain, as he willet not to avail himself of the surety, which he has for the thing he purchased; and the other has no surety for the money, to bind him to his bargain; therefore the surety is useless on either side, since the purchaser will not the bargain to stand.

31. The second is; if a person give a surety to another on a thing insecure, as a thing secure, and the owner of the property come to claim it, it is right for the owner to obtain his property; though a surety has been given for the thing, it ought not to have been given; and it is not right that the purchaser should part with it until an equivalent pledge be received from the "arwaesav." If the arwaesav say, that he is to pay only so much as he obtained for the horse; we say, that he is to pay the legal worth of the horse, whatever sort of horse it may be: and because the surety cannot perform his suretyship, on that account it is called an useless surety. As to the questionable property we have here mentioned, whoever shall be in fault as to its removal, let the lord prosecute him.

32. The third is, a female surety is no surety; that is to say, a woman is not to be a surety, because women cannot deny a surety; nor is she to have a raith of men to deny it. The law, however, says that surety given by a woman is a surety; because whoever can inquire into the right to property, the law enacts it to be legal for that person to warrant it; and since a woman can inquire into the right to property, we say that it is indispensable to take surety for dylsyrwydd from her also; and that the surety she may give is a surety: for since a man can deny her, she is also to have men with her to deny a surety.

* A guarantee.

33. If a woman give her 'briduw' for any thing, and she deny it legally; we say that women shall deny it with her.

34. Some say, that a pledge does not lapse from the hand of a surety until the end of a year and a day: we say that the pledge lapses from the hands of three persons at its maturity; and those three persons are, a surety, a lord, and the owner of the property. The cause is, because the lord is surety for all acknowledged property for which there is no surety; and therefore, the pledge lapses from his hand, or from the hands of his servants.

35. Neither from the hand of the lord, nor from the hand of a surety, nor from the hand of his servant, is there a necessity for dilysrwydd of a pledge; since they do not deny its being given, they are sureties for the dilysrwydd of that pledge for ever.

36. The lord is the surety for every acknowledged property, for which there is no surety.

37. From the owner of property surety is to be taken for the dilysrwydd of the pledge, lest he deny it another time, from coveting either the property, or any other thing he had not given.

38. No one is to say that he will not become surety for another, if he be such a person as ought to become surety.

39. Many persons are not to become surety, or to give a surety; and the cause for that is, since they are not to deny a surety they are not to give a surety; such are, a monk, an eremite, a foreigner, a scholar of a school, and every person who cannot come without the permission of another to attend the courts.

40. If a person give surety for a debt for a time, and the time fall upon one of the three principal festivals, Easter, Whitsuntide, or Christmas, though he claim it, he shall lose nothing but his time. If he urge his claim on Christmas day, he shall not obtain an answer until the morning after the calends; if he urge it upon Easter day, on the Tuesday next after little Easter day he shall have an answer; if on Whitsunday, on Tuesday next after the Sunday following Whitsunday there shall be an answer given to him: and those three weeks, on account of their privilege, are called blank days.

41. It is not necessary to take a surety for the dilysrwydd of money, nor transferable trinkets, such as a bandlet, a knife a girdle, nor yet for arms.

42. If a surety and a debtor meet upon a bridge formed of one tree, the latter ought not to refuse doing one of three things; either to pay, to give a pledge, or to go to law; and he is not to move his foot, without doing one of these three things: if he refuse to do any one of those three things, let the surety then deliver his pledge to the creditor: if the other prefer it, let him apply to the law without delay.

43. There is to be no time granted for aid in a suit between surety and debtor, for it is to be without delay.

44. If the creditor decline law before the judge, the surety is free, and the other loses his claim; for the claim exists only while there is a surety. If the debtor decline law, and the surety is an acknowledged surety, and the claim pending; the surety is to enforce full payment to the creditor.

* A solemn asseveration.

45. If it happen that two persons have a lawsuit between them, and one of them require surety in law, and the other say that he ought not to give surety in law, but that he ought to have time for aid; and the creditor say: 'God knows, I am entitled to surety; he owes a surety who owes nothing.' 'God knows,' says the other, 'he is no surety who is surety for nothing; and I owe thee nothing; for it is acknowledged by thyself, that I owe thee nothing, and nothing is no debt. We say, that he is not entitled to surety in law; since the other has avouched by time for aid, and if he were to give surety, law without delay would be proper; and there is no time in a suit of surety and debtor.

46. There are three denials of delusive sureties: the first is, if a person happen to buy a thing from another, and call for surety for dilysrwydd; and he who sold it say: 'I will give it,' and extend his hand towards his surety, without the hand of either of them meeting, and the surety put his hand in the hand of the creditor; though the creditor be entitled to a reply from the surety he has accepted legally, the debtor is not to reply to the creditor as to any thing, for he legally accepted the suretyship from his hand.

47. The second is, if a person make a promise for another and give surety thereon, and he for whom the surety is given will not abide by the suretyship so given for him; he may recede from his bargain, for he has made no promise of anything; and, nevertheless, he who gave the surety must abide by his undertaking and his promise: and that sort of suretyship is called delusive, on account of his having promised for a person he could not bring to fulfil it.

48. The third is, if a person happen to demand a surety, and the debtor extend his hand towards the surety, and the surety towards the creditor, and the hand of neither come into the hand of the other; the debtor is not to answer for any thing to the surety, nor the surety to the creditor; since neither of them has lawfully accepted the other: on that account it is called a delusive suretyship.

VII. [Concerning a briduw this treats.]

1. If a person give his briduw to another for any thing, let him either pay or deny, as the law shall say: the law says, unless he be counter-sworn against, that his own oath is sufficient to deny it; but, if there be a counter-oath against him, let him then call for judgment; and the law requires from him the oaths of seven to deny it; four of kin to his father, and two of kin to his mother, and he himself the seventh. The time for that raith is a week from the Sunday following; and if the raith be obtained, it is sufficient: if he fail in his raith; his camlwrw to the king, and let the church proceed against him, and let him pay the debt in full.

2. This is concerning briduw. If a person give a briduw, or accept a briduw from another, and say, that the briduw is for twenty-four pence, and the other say and confess that there is a briduw for six pence; the law says that it is incumbent upon him to make a declaration as to what his briduw is for, whether for twenty-four pence, or for six pence, since he does not deny his briduw; and that by his oath upon the relic.

3. Though it should be said to be a briduw, we say it is not a briduw, unless the three hands meet; and there is no surety nor a ^a 'gorvodog' unless the three hands shall meet.

4. The church and the king are to enforce the briduw, for God has been taken instead of a surety. And therefore the church is to forbid the briduw being broken; and the king is to enforce it: because, from every person who has been baptised the briduw is to be taken, as well man as woman. Therefore both man and woman are to give briduw, from a child of the age of seven years, which shall go under the hand of the confessor.

VIII. [*Of briduw has been treated above; and this is of contract.*]

1. Whoever shall make a legal contract, let the two contractors come together, and declare their contract in the manner they will it to be performed; and let them empower the ^b contract-men to enforce the contract in the form they shall have mentioned.

2. If a person make a contract, and he willetth not to keep it, yet will not deny the contract; the lord is to compel him to keep it, as the contract-men shall declare.

3. If a person willetth to deny his contract, and another press the contract upon him, and he himself deny it; the law says, that he is only to be put to his own oath to deny it, unless there be a counter-oath against him: if there be a counter-oath, let the claimant call for judgment; and then there are required the oaths of seven to deny it, in the manner that surety is denied; and the time for a raith for a surety is fitting in this case.

4. If then one of those raith-men be objected to, he is not to be rejected, except for not being of the family, so that he ought not to be a raith-man for the party; and to be a raith-man for him, he must be so near of kin as to pay the galanas with him, and receive it for him; and the oath of the raith-man is to verify what is asserted by him and his kindred.

5. If a person make a contract with another, without contract-men being present, only by mutually pledging of hands, and one of them be minded to deny it; his own oath only is required to deny it.

6. If a person bind himself for any thing by promise to another, in the presence of witnesses, and subsequently willetth to deny it; we say that he is not to deny it, unless the other's witnesses shall fail.

7. If a person make a promise to another, concerning a thing, without witnesses present, that is no contract; and since no contract, let him deny on his own oath.

8. No person is to make a contract for another, because a contract only continues during the life of the person who makes it.

9. The father cannot make a contract for the son, but by the permission of the son; neither can the son make a contract to affect the father, and the father yet living.

10. A contract breaks a custom.

11. Although a contract be made contrary to the law, it must be kept.

IX. [*Of "gorvodogaeth" this treats.*]

1. Whoever shall take another upon his gor-

^a A surety for a person accused of crime.

^b Arbitrators chosen to witness a contract.

^c In general, suretyship for a person accused of crime.

vodogaeth, let him be liable to every punishment which may be on the person he took to him.

2. If he willetth to be borne harmless by the person for whom he has engaged to answer, let him take sureties from that person for the peril; and unless he so take, although he is to do right as to his gorvodogaeth for the person, the person is not to do him any right, since he made him no premise. If the gorvodog take sureties from the homicide for the peril and for being borne harmless, there shall be no protection for him against those sureties.

3. If a person take another upon his gorvodogaeth for a time, and before the time the gorvodog is disavowed by the homicide; let the gorvodog pay for him in full.

4. If a person promise to secure a thing to another, it is for himself to declare what he shall secure, whether little or much; since he himself was credited.

X. [*Of church protection.*]

1. Three things against which there is no protection, if they be acknowledged: gorvodogaeth, and suretyship, and ^a 'goresgyn.'

2. If the persons of the church say, that they are capable of granting protection against any one of those three things; it is the prerogative of the king, who gave them that sanctuary, to determine in what manner he gave them such sanctuary; and if he gave it to his own detriment, let them keep what he may have given them.

3. All possessors of church land are to come to every new king who succeeds, to declare to him their privilege and their obligation; and the cause why they shall declare them to him is, lest the king be deceived: and after they may have declared to him their privilege, if the king see their privilege to be right, let the king continue to them their sanctuary and their privilege.

4. If a person do an illegal act, and, on account of that illegal act, seek protection, and, while under that protection, a suit arise against him; neither the abbots nor the priests are to conduct him until he do right for that first illegal act; if no suit be commenced against him, let them conduct him to the place to which they ought to conduct him.

5. If a person do a wrong, to the value of a penny, from out the sanctuary, and a suit arise against him for the illegal act he committed from out the sanctuary; he is not to be defended by the abbots by the protection under which he did the wrong, unless he obtain another protection anew in another church.

6. Whoever shall take protection, is to walk about within the church-yard and the burial-ground, without relics upon him; and his cattle are to be with the cattle of the community and the abbots to the furthest limits they go and return to their cow-lair again.

7. If a person have relics upon him, and does an illegal act under the relics, he is not to have protection nor defence through those relics; for he has not deserved it.

8. The measure of the burying-ground is a legal ^b 'erw' in length, with its end to the church-yard; and that, circling the church-yard, is to be its compass.

^a Literally 'to super-ascend' a term used for taking possession of land to which a person is entitled.

^b The 'erw' appears to have contained about 4,320 square yards.

9. If any church should declare, that it can keep a person in its sanctuary for seven years, without his doing right, or for a longer period; and the lord of the country oppose this declaration, and say, that no such privilege originated from him to it; it is necessary for the church to have that privilege secured by respectable customary witnesses: if it can do so, let its privilege be preserved undisturbed; and if it fail, let the church conduct him as it best may, or let him do right for the illegal act which he committed.

XI. [*Here begin the laws concerning landed property, and the form of pleading in respect thereto.*]

1. Twice the law shall be open for landed property, and twice it shall be closed.

2. From the ninth of the calends of winter it shall be open until the ninth day of February.

3. From the ninth day of February the law shall be closed unto the ninth day of May.

4. From the ninth day of May the law shall be open until the ninth day of August.

5. From the ninth day of August the law shall be closed until the ninth day of the calends of winter.

6. The reason why the law shall be closed in autumn and spring, is, because the land is cultivated during those two periods; lest ploughing in the spring and reaping in autumn be impeded.

7. The cause why it is right for the law to be closed for nine days after the calends of winter, and nine days after the feast of St. Bridget to be open; is to avoid closing the law on one day: and in the same manner, nine days after the calends of May to be closed, and nine days after ^a August to be open; to avoid opening the law on one day likewise.

8. Whoever willeth to institute a suit for landed property, let him do it when he will, from the ninth of the calends of winter forwards, or from the ninth of May; because those are the times the law is open for landed property.

9. If a plaintiff willeth to claim land at those times, let him appear before the lord, to request a day for hearing his claim; and that upon the land: on that day, let him state his claim; but he is not to have an answer on that day, because it is a sudden claim upon the guardians, and therefore the guardians are to have time for aid: it is right for the plaintiff to oppose their obtaining it, if he can do so; unless the law say that they are to have it. Then it is right for the

judge to hear them, and to ask them where are their aids; if they say that their aids are in their own cymwd, three days are allowed them; if in the adjoining cymwd, nine days; if in the third cymwd, or if flood and ebb be between them and their aid, if before mid-day the time be fixed, a fortnight from that day is the time; if after mid-day the time be fixed, a fortnight from the morrow following: the cause of that is, because it is not an entire day, and that it is not right to compute part of a day for a whole day.

10. And at the time appointed it is right for every person to come upon that land, they and their aid; and then it is right to form two parties, and sit legally. The legal form of sitting is as follows: first, the king, or his representative, with his back to the sun or to the weather, lest the weather incommode his face; and the judge of the court, or the judge of the cymwd, whoever is the oldest, is to sit before him; and at that person's left hand, the other judge that may be in the field, or the judges; and upon his right hand, the priest or priests, if there be any in the field; and next the lord, or his representative, the two elders, and then his gwrda in succession on each side of him: then a passage for the judges, opposite them, to pass and re-pass to their judgment-seat: then the ^apleader for the plaintiff, with his left hand to the passage; next to him, in the middle, the plaintiff, and his guider on the other hand; and an apparitor standing behind the pleader: and the other party on the other side of the passage; nearest to the passage the pleader for the defendant, with his right hand to the passage; and the defendant next to him, in the middle, and his guider on the other side of him; and an apparitor behind him.

11. After sitting thus, let surety in law be taken: that is, the sureties for landed property are living persons, as pledges, two or more persons for each party; and those pledges shall go into the custody of the lord.

12. Then stillness is to be proclaimed on the field, that is, silence, in the field: whoever shall break that stillness shall pay a camlwrw of three cows, or nine score of silver: and the word spoken, after that proclamation of silence, shall be unavailable to the person who may speak it, and to the pleader for whose assistance it was said.

13. In this manner sits the king, with his officers around him:—

GWRDA.—GWRDA.—ELDER.—KING.—ELDER.—GWRDA.—GWRDA.

PRIEST.—JUDGE OF THE COMOT.

JUDGE OF THE COURT.—PRIEST.

GUIDER.—DEFENDANT.—PLEADER.

PLEADER.—PLAINTIFF.—GUIDER.

APPARITOR.

APPARITOR.

14. After sitting legally, as we have said above, then it is right for the judge to say to both parties: 'Do you now mutually speak of law.'

15. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'Who is thy pleader, and who is thy guider?' And then it is right for the plaintiff to name them. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'Wilt thou put to lose and to gain in their hands?' And then it is right for the plaintiff to say: 'I will.' Then

^a The calends of August.

it is right for the judge to ask the pleader and guider, whether they will stand by him in what he is entrusting to them; and then it is right for them to say: 'We will.'

16. After that it is right for the judge to ask the defendant: 'Who is thy pleader, and who is thy guider?' And then it is right for him to name them. Then it is right for the judge to ask him whether he will put to lose and to gain in their

^a The 'cynghaws' and 'canlaw,' here literally rendered pleader and guider, appear to have performed the functions of counsel and attorney in modern courts.

hands; and then it is right for him to say: 'I will.' Then it is right for the judge to say to the plaintiff: 'State now thy cause;' and then it is right for the plaintiff to begin pleading.

17. Here is that which it is right for the plaintiff to say: stating that he is the true proprietor of the land here, and of the soil; and, if there be who shall doubt his being the true proprietor of this land and soil, that he has those who can support his title, by kin and descent, sufficient in law; and that he has been unlawfully ejected from his propriety: and if there be who shall doubt it, that he has enow who know of his having been unlawfully ejected from his propriety; and that he is therefore appealing to the law, that he is entitled to come lawfully back to the place from which he has been unlawfully ejected.

18. If there be any who shall say, it is necessary that ^a guardians and ^b evidences be produced by the same party; we say that may be done, until the reply of the defendant shall be heard.

19. 'God knows,' says the defendant, 'I am the true proprietor by kin and descent, and therefore I am guarding my estate and my propriety in the best manner I ought to guard it; and, if there be who shall doubt that, I have enow to prove what I say to be true: and thou, if thou hast been here, thou hast gone lawfully from hence; and should there be who shall doubt that, I have enow who know it.'

20. We say, although the defendant shall have given an answer before he has been questioned by the plaintiff, the answer is nugatory until he hear the claim; and then let him answer.

21. And after they have finished their two pleadings, in the manner we have said above, let the judge ask them, whether that which they have said will suffice; and let him ask them whether they will to amend their pleadings; and if there be who should will it, let him be permitted; and if no one will it, let the judge take their two pleadings, and state them; and after he shall have stated them, let the judges go out, and the priests or the priest along with them, and an apparitor with them, to prevent other persons from coming to listen to them. If a person come to listen to them, he is to pay three kine as camlwrw to the king; and if the king be in the place, or in the field, he is to pay a double camlwrw. Then, after they shall be seated in their judgment-place, it is right for the priest to pray to God, that God may shew them the right, and for them to chaunt their Pater; and after the Pater it is right for the judge to state the two pleadings a second time.

22. And, if it should be necessary for them to interrogate, let two of them be deputed to question. And if it should be necessary for the party interrogated to consult, let them go, with the permission of the judges, to their consultation; and the number to go are those taking part in the pleadings, and no more, with a servant sent by the lord with them, to prevent any person from taking a part in the consultation with them; and if any person come and should counsel them, let him pay a camlwrw to the king, and the counsel be nugatory; and the distance they

are to go to take counsel is to be as far as the judges go to settle their decision. And, after the consultation shall be ended, let those two come to the judges and state to them the consultation.

23. If no interrogation be necessary, it is right to permit them their arddelw; and to send two men to inquire who are their evidences and their guardians, and where they are: if they say that they are in the field, let them be brought forward; if they say that they are in the same cymwd with them, let a period of three days be given them; if they say, that they are in the next cymwd, let a period of nine days be granted them; if they say that they are in another country, or that they are separated from them by flood and ebb, a period of a fortnight from that day, if it be before mid-day; if after mid-day, a fortnight from the morrow following; and that day a day to lose and gain: and the pledges to be in the king's prison until that day; and every one ordered to come prepared with all their requisites on that day to the field: whether the two parties be assenting or not, is it not a day for legal decision?

24. On the third day after coming face to face, it is right for every body to sit in his place, in the same manner as he sat on the former day: and if any of the persons be dead who attended the pleadings at their commencement, others are to be put in their places. And after they are so seated, it is then right for the plaintiff to tender his requisites, including his witnesses, and his guardians, and say, that he is prepared, having his requisites with him, as he promised. Then it is right for the defendant to reply; and the answer he is to give is, that he is prepared, having his requisites with him, as he promised. Then it is right for the king to order the pledges to be shewn in the field, for they are the sureties. And then, after the pledges are shewn, it is right for the king to order the apparitor to proclaim silence in the field: and then it is right for the judge to announce the punishment for breach of silence, that is, three kine as camlwrw, or nine score of silver, and the word spoken to be nugatory. And then it is right for the plaintiff to remind the judges, that it is he who first promised his witnesses and his guardians; and that he is entitled to examine them first. Then it is right for the judges to order him to produce his guardians and his witnesses to be examined; and then it is right for him to bring them near him and show them; and those he promised are such as he named on the first day. The defendant is not then to object to any of them before hearing their evidence; because he knows not but what they may say may be advantageous to him; and whichever of them he may object to, before knowing what he may say; let such one stand. The defendant, however, may ask, whether they have privilege, so that they ought to be witnesses; and if they have, let them come forward: and the cause why he may ask that is, that an allud cannot be an evidence concerning an hereditary ^c 'Cymro;' and neither can a woman concerning a man: and, in addition to that, there are many persons who cannot be evidences, nor guardians, on account of privilege; and therefore it can be no detriment to the defendant to say that.

25. If the defendant promised witnesses better than those promised by the plaintiff; either

^a Persons cognizant of the right of the party.

^b Persons cognizant of the ejection of the party.

^c Which is explained in an ancient M.S. to mean an inquiry by the judge for the guarantee or aid.

from their privilege being higher, or from their being more numerous; and he willeth to support that point, it is right for him to shew them; and after he shall have shewn the witnesses, it is not right for the plaintiff then to object to them. And then it is right for the judge to ask the plaintiff: 'What is the privilege of thy witnesses?' Then it is right for the plaintiff to state the privilege of his witnesses, whether maers, or canghellers, whether monks, or teachers, whether priests or scholars, or privileged laymen. After the judge has asked the plaintiff the privilege of his witnesses, it is right for the judge to ask the defendant the privilege of his witnesses; and then it is right for the defendant to state the best privilege of his witnesses. Then it is right for the judge to recapitulate the privilege ascribed by the two parties to their witnesses.

26. Then it is right for the judge to ask the evidences, will they abide by what is required at their hands. Here all the evidences say, they will. Here all of the two parties doubt the evidences of each other, that they will not carry it to the extremity, though they may so speak: then it is right for the judges to put them to the relics; and after they shall have put them to the relics, it is right for them to withdraw, and decide upon what they deem most right from what they have heard. And if they see that the witnesses of one party are better than those of the other, let them decide against him who has the worst witnesses: if their witnesses be equal, let it be decided against the defendant; for he promised witnesses which should be better than the other's, and he failed. And then it is right for the judges to decide for the plaintiff to take the land, in the condition it was in, when he was unlawfully ejected from it. If the defendant had promised equal witnesses, and they had been found equal, it would have been an equality, and it should have been shared.

27. After that it is right for the judges to prove the guardians, to ascertain whether all of them affirm that the party they uphold be a proprietor; and if the guardians of both parties affirm that each is a proprietor, and they be doubted, it is right to put them to the relic; and let the party whose guardians shall recede lose the land.

28. If the guardians of both parties stand, it is an equality; and where there shall be an equality it is shared.

29. Although he be adjudged to have the land, the person who was in prior possession is not to quit on his account, if he can obtain a house with a gable in the same place, and the two lands equal, to prevent his being ejected from thence: and he is not to give unprivileged land, instead of land having privilege; such as that of the office of a cangheller; or of a maer, or other franchise.

30. Then it is right for the judges to return to their judgment place; and then it is right for them to take security from the two parties, to abide by the judgment; and take surety for their fee. Then the judges are to state the two pleadings, and after that state their judgment; and then the king is to liberate the pledges from their prison.

31. The measure of the fee of the judges for land and soil, is twenty-four of silver; and of

that two shares to the judge of the court; and he is not to have more, whether he be present or not.

32. If a non-proprietor have guardians to prove his occupation of land and soil as the second, or third man; and a proprietor, with guardians to prove his propriety, sue him, the non-proprietor is to relinquish possession. If he sue as second or third man against a proprietor in possession, the proprietor is not to move on his account from the land. A proprietor will oust a third man: a third man will oust an inheritor, an inheritor is the son whom a father shall leave after him upon the land: an inheritor will oust a new settler, a new settler is a person who comes of himself upon the land, without any one of his kin possessing it before him. And in that manner their privilege proceeds, as their pre-occupation may be. Others say, that a proprietor cannot oust a proprietor, and that one non-proprietor cannot oust another, and therefore, that a third man cannot oust an inheritor, nor an inheritor oust a new settler: for that none of them are proprietors until the fourth man, and so one non-proprietor cannot oust another.

33. The legal fee of the king, from land without service, six score pence. The legal fee of the king, from land with service; as the office of a chief falconer, or of a steward, or of a cangheller, or of a standard-bearer, or of a maer, one pound. From land with two services attached to it, six score pence, and one pound; that is of the measure of a 'randir.'

34. The chief of the household is to have twenty pence out of every pound that comes to the king, from causes respecting landed property, and that out of the king's share; and ten-pence to the steward, out of every pound, in like manner, from causes respecting landed property.

35. After landed property is adjudged to a person, he cannot be prevented from having a share thenceforth, whenever he will; whether the court be closed or not, it is lawful for him to have a share at any time. And no one is to take debateable land in lieu of propriety; and, if he take it, and lawfully lose it, it shall not be recovered for him; because he accepted of an insecurity instead of a security.

36. A joint-proprietor is not to give to another land to which no service is attached, in lieu of land to which services is attached, unless it be his own will; and if he take it, let him lose his privilege.

37. What plaintiff soever shall produce witnesses or guardians for land and soil, on the day to lose or gain, and the defendant produces others against him; then the law says, that his arddelw is not to be taken, nor that of any one of them, until the arddelw shall fail him. And then it is right to ask them, who are their arddelw and their witnesses, and where they are; and, if they be not in the field, let time be given to produce them, according to the place they may be in, as the law says. If they be in the field, let those of the plaintiff be first examined; and if those of the plaintiff be not in the field, those for the defendant are to be examined: the reason for that is, that preparedness is not to be obstructed by unpreparedness. If those of the plaintiff be in the field, it is right to show them to the judges, and to set them apart: and then it is right for the judges to take the testi-

^a A scite for his building at the gable end of the existing house, or on either side of it.

^a Land of which the possessors have not become proprietors.

mony of the first that is presented to them to be examined, and to ask him: 'Is it true what the plaintiff says, or not true?' and warn him by the protection of God not to give false testimony; and if he nevertheless say, that what the plaintiff said is true, let the defendant then consider by what means he purposes to nullify the witnesses; whether by objecting to them, or by producing others more respectable and more credible. If he choose to object to them, and they escape his objection, his own witnesses are not to be made use of after that; only the absolute ones. If he choose, by better witnesses, let the best be accepted; and according to the best, let judgment be given. If they be equal, let judgment be given for the plaintiff, because the defendant promised to produce better witnesses: had he promised them to be as good, it would have been an equality, and the property shared.

33. If to object to the witnesses be the will of the defendant, let him object in this manner. When the witness has spoken his mind, after being questioned by the judge, let him say: 'Though thou hast so spoken, thou wilt not carry it to the extremity.' If then the witness shall say: 'To the extremity,' and swear it; let the other counter-swear against him, that he has sworn falsely; and in addition to that: 'Thy word is not to be taken against me;' and then it is right for him to bring against him one of the three legal things; either land-detention, or galanas, or nearer affinity to the plaintiff than to him; and, except the witness deny that, to wit, what is urged against him, let him be rejected; and, if he deny, let him stand; unless the defendant urge, by other witnesses, that that objection is valid against him, and those witnesses in the field, and if they be not in the field, let the witnesses for the plaintiff stand; for no time is due to one witness against another. And if the plaintiff can produce either two, or three, or more unimpeached witnesses, as we have said before, let the cause be adjudged for him. Some say, that adultery is a fourth objection; the law, however, says, that this relates to family enmity, and that it is of the third.

39. If the two parties commit their arddelw to the witnesses, and neither object to the witnesses of the other; let those that are of the best privilege, most respectable and most numerous, influence the judgment. If the witnesses be equally efficient, let the matter in dispute be shared: and that is the law of equality.

40. This is concerning the raiths. The first of them is the oath of the guardians.

Guardians are to swear the same kind of oath as the criminal shall swear before them, in every point; and they are to swear neither through hatred, nor enmity, nor for reward, nor for worth, nor for anything, but to guard the truth.

41. There is no objecting to a guardian.

A guardian is not to be objected to, if he be privileged: for he causes no injury to any one; but guards the property for the owner.

42. This is the oath of a witness.

A witness is to swear, that what he affirms is true; and that it is not through hatred, nor through enmity, that he swears; and therefore, since a witness may cause injury to a person, he can be objected to by that person.

43. This is the oath of a "nôd" raithman.

* A marked raith-man, or compurgator, a slave.

A nôd raith-man is to swear, that he considers the oath of the person with whom he shall swear to be pure; and if one nôd man fail, the whole raith fails.

44. This is the oath of another raith-man.

Another raith-man is to swear, that what is sworn by the criminal is most likely to be true; and though a third of the common raith should fail, according to the two parts judgment is to be pronounced.

45. If a person promise a stated number of witnesses, let him fulfil, or fail. If he promise a sufficiency in law; two or three will suffice, though a greater number would be better.

46. The testimony of one person is no testimony.

47. If a person, on the day to lose or gain, seek delay, on account of his arwaesav or his witnesses being sick, or other obstacles; the law says, that will not avail him, since he did not fulfil the thing which he promised.

48. If the day to lose or gain happen at a time when the court is closed for landed property, or during the blank days; some say that proceedings must be re-commenced at a time when the court is again open: the law, however, says, that there is nothing that should put off the day to lose or gain, except one thing; and that is, when the judge does not recollect the judgment concerning it: and if it be doubted, let him be put to the relic; and then a period of nine days is granted for the judge to recollect, and to confer with men who may be of longer experience than himself: and on the ninth day, let the judgment be stated to both parties, and that without pleading.

49. If the period be delayed, either by the death of the judge, or by any other occurrence, or by the contumacy of the plaintiff, who came not to hear the judgment, let the defendant have possession from that time forward.

50. If a person, when sued in a cause respecting landed property, should say, that he will not do right; and the plaintiff attest to the lord, his judges, and his gwrds, that he has not denied the claim, and that he is an oppressor; and call for judgment: then it is right, if he allow judgment to be passed, in the field, against him, to deprive him of his possession for ever.

51. If he quit the field unlawfully, he is to be dispossessed during the life of the lord who is supreme over the court on that day: for he shall not be comprehended within a district who will not do justice.

52. Whatever defendant, with whom a pleader and guider shall stand, and he himself the third, may seek for delay for aid, he is not to obtain it; for those persons are his legal aid.

53. No pleader nor guider is to stand with any one in a cause of less value than three score pence, or for landed property, a horse, or an ox. Others say, that no one is to have pleader and guider in a suit respecting silver and animals.

54. It is free at any time to determine boundaries.

55. The law is not closed for church land at any time among themselves; for it did not emanate from our law: if the clergy sue us, or we them, it is closed.

56. Land may be shared at any time, unless it be denied that the share is due: though the courts be closed.

XII. [*The law of brothers for land.*]

1. Thus brothers are to share land between them: four erws to every ^a 'tyddlyn;' Bleddyn, ^b son of Cynvyn, ald red it to twelve erws to the uchelwr, and eight to the aillt, and four to the ^c 'godaeog;' yet nevertheless, it is most usual that four erws be the tyddyn.

2. The measure of the legal ^d erw is, four feet in the length of the short yoke, and eight in the length of the second yoke, and twelve in the length of the lateral yoke, and sixteen in the long yoke; and a rod as long as that, in the hand of the driver, with his other hand upon the middle spike of the long yoke, and as far as he can reach with that rod on each side of him, is the breadth of the erw; and thirty times that is the length. Others say, that it is to be a rod as long as the tallest man in the ^e 'trev,' with his hand above his head, and proceeding in a similar manner as in the other.

3. If there be no buildings on the land, the youngest son is to divide all the patrimony, and the eldest is to choose; and each, in seniority, choose, unto the youngest. If there be buildings, the youngest brother but one is to divide the tyddyns, for in that case he is the meter; and the youngest to have his choice of the tyddyns; and after that he is to divide all the patrimony; and, by seniority they are to choose unto the youngest; and that division is to continue during the lives of the brothers.

4. And after the brothers are dead, the first cousins are to equalize, if they will it; and thus they are to do: the heir of the youngest brother is to equalize, and the heir of the eldest brother is to choose, and so by seniority unto the youngest; and that distribution is to continue is to continue between them during their lives.

5. And if the second cousins should dislike the distribution which took place between their parents, they also may coequate in the same manner as the first cousins; and after that division no one is either to distribute or to coequate. Hereditary land is to be treated as we have above stated.

6. 'Geldable land, however, is not to be divided between brothers, but the maer and canghellor are to share it equally between all in the trev; and on that account it is called register land; and there is to be no ^s extinguished erw in the register land; but if there should be an erw of that description in it, the maer and canghellor are to share it in common among all; to one as well as to another. And no one is to remove from his legal tyddyn, if an equivalent can be obtained for it of other land.

7. And, as we have said above respecting the other, so the maer is to proceed as to the land of the maer-trev, leaving every one in his tyddyn, according as he best may.

8. No land is to be without a king. If it be abbey land, he is to have, if they be laics, dirwy, and camlwrw, and amobyr, and ebediw, and hosts, and theft. If it be bishop land, he is

^a A tenement.

^b Prince of Gwynedd and Powys from An. 1060 to 1073.

^c Literally an 'under taeg' or 'villain.'

^d If the 'erw' was thirty times the length of the long yoke, it contained about 1,440 square yards; but the probability is, that thirty times the breadth of the erw is to be understood, and thus the contents would be about 4,320 square yards.

^e A 'township.'

^f Bond maenols which were subject to supply the king.

^g No erw in the 'register land' escheats to the lord.

to have hosts and theft. If it be hospital land, he is to have theft and fighting. And, therefore, there is no land without him.

9. When the bi-hop dies, all his property belongs to the king; for every property without an owner is waif to the king, except vestments and ornaments of the church, and what shall pertain to it.

10. There are three superiorities that can make their capitular regulations themselves, and by their own law, where they shall not contravene the law of the king; these are, an abbot, a bishop in his own jurisdiction, and the master of an hospital: each in his jurisdiction.

XIII. [*The law of "dadenhudd" for land and soil.*]

1. There are three kinds of dadenhudds of land; and those dadenhudds are, a dadenhudd by tilth and ploughing, a dadenhudd by ear, and a dadenhudd by bundle and burden.

2. And these dadenhudds are not to be prosecuted except by the son, in the place where his father was theretofore, or in the place where his parents were formerly; for a dadenhudd is not to be sued by kin and descent.

3. Whoever is to prosecute, dadenhudd by tilth and ploughing, is to remain upon the land, without answering, until he may turn his back on the stack of the forthcoming harvest, and that without answering to any one, and to en answer; and the ninth day from the following calends of winter, law.

4. Whoever is to prosecute dadenhudd by ear, by having been with his ear and his household and his hearth, belonging to himself, or to his father before him, upon that land, is to be there, without answering, until the ninth day, and then give an answer; and at the end of the second ninth day proceed to law.

5. Whoever is to prosecute dadenhudd by bundle and burden, by having been, with his bundle and his burden, and his fire, himself, and his father before him, using a hearth, upon the land, is to be there, without answering, three nights and three days, and then give an answer; and at the end of the ninth day, law.

6. And these dadenhudds are not to be adjudged to any one, unless there shall have been a grant and delivery of the land to him previously by the lord.

XIV. [*Thus land is to be sued for by kin and descent.*]

1. Whosoever then shall claim land and soil by kin and descent, let him show his kin to and descent from the stock from whence he is derived; and if he be a fourth man, he is a proprietor; because a fourth man become a proprietor: but a person does not in the same manner lapse from his propriety until he become an allud; for the law says, if a person remain in another country, whether on account of being banished, or for murder, or other urgencies, so that he cannot revisit his country ireeiy, the law says, that his title is not extinguished until the ninth man, at what time soever he may come to claim it; and unless there be others occupying the land, grown into proprietors, in opposition to him possessing the land, he is entitled to all that he left: and if there be others risen to be proprietors, in opposition to them, the law of

^a Literally 'uncovey': a suit by which a son sought to recover land heretofore occupied by his parents.

equality and distribution is to take place between them; because one proprietor is not to be ousted by another.

2. If the ninth man come to claim land, his title is extinguished: and that person is to raise an outcry, that, from being a proprietor, he is becoming a non-proprietor; and then the law listens to that outcry, and assigns to him a shelter; that is, as much as to one of the number that were on the land, in opposition to him: and that outcry is called an outcry over the abyss: and though that outcry should be raised thereafter, it is never to be listened to. And others say that the ninth man is not to raise that outcry, but to descend from being a proprietor to be a non-proprietor.

3. None of the three claims for land and soil are to be heard in the time of closed law: those are, a claim of propriety; a claim of dadenudd; and a claim of resistance.

XV. [*A woman is not to have patrimony according to the men of Gwynedd.*]

1. According to the men of Gwynedd a woman is not to have patrimony, because two rights are not to centre in the same person; those are, the patrimony of the husband, and her own: and since she is not to have patrimony, she is not to be given in marriage, except where her sons can obtain patrimony: and if she be given, her sons are not to have maternity.

2. Some say, that the sons of no woman are to have an inheritance by maternity, except the sons of one woman; and that one is, a woman whom her father and her brothers shall give legally in marriage to an alltud. Others say, that though her relations shall give her in marriage to an alltud; yet, if she be not given by those above named, her sons are not to have patrimony.

3. The law, nevertheless, says, that there are three women, whose sons are to have property by maternity: one of them is, a woman whom her family shall give legally to an alltud: the second is, a woman openly violated by an alltud, and, in consequence of that violation, having a son by the alltud; the law says, that since she has not lost her privilege, her son does not lose his right by maternity: the third is, a woman whom her family shall give as an hostage to a foreign country, and, in that condition of an hostage, she bear a son by an alltud; that son is entitled to inheritance by maternity.

4. There is no woman, however, who gives herself up to an alltud, whose sons can have a right by maternity.

5. Some say, concerning the sons of such women, that, though they be inheritors they are not proprietors; the law, however, says, that a proprietor is not to be ousted by a non-proprietor; and that a proprietor is to be ousted by the sons of such women as those, either from the whole, or from a part; and therefore the law allows them to be proprietors.

6. And the law moreover says, if that land have either service or privilege attached to it, that no part of it is to be possessed by the claimant, until the third man: for the privilege of a proprietor who has had pre-occupation is better than that of a new comer: and, to the third man it will be a sufficient occupation; unless this might occur, that a Welshwoman should legally have a son by an alltud chieftain; then

the law allows to such a one his service and his privilege immediately.

7. A native of Powys is not entitled to maternity in Gwynedd, nor of Gwynedd in Powys; and in like manner in South Wales.

8. The father is not to deteriorate, nor dispose of the rights of his son for land and soil, except during his own life; neither is the son to deprive his father, during his life, of land and soil; in like manner, the father is not to deprive the son of land; and though he may deprive him, it will be recoverable, except in one case: where there shall be an agreement between father, brothers, cousins, second cousins, and the lord, to yield the land as blood-land; and that the son cannot recover; for peace was bought to the son by that as well as to the father: for those persons are the grades, without whose consent land cannot be assigned. And, though such a person have no land, he is not an alltud nevertheless, but an innate "boneddig."

XVI. [*An innate boneddig.*]

1. An innate boneddig is a person who shall be complete as to origin in Wales, both by the mother and by the father.

2. The ecclesiastical law says again, that no son is to have the patrimony, but the eldest born to the father by the married wife: the law of Howel, however, adjudges it to the youngest son as well as to the oldest; and decides that sin of the father, or his illegal act, is not to be brought against the son, as to his patrimony.

3. A person is not secure in taking possession of land, but by the sentence of the law, or by delivery of a lord.

4. Some say, that if a person shall be murdered on account of land, that that land is to be blood-land to his heirs ever afterwards. The law says, that no land is blood-land, except the land of a murderer, that is lawfully yielded, after there shall be nothing left belonging to the murderer, neither spear penny, nor any thing else; and it decides, that no person is to be put to death but the murderer who does not pay the whole of the galanas. And that land is to be shared between the parties, in the same manner as the galanas is shared.

5. Whoever shall suffer his land to remain shared a year and a day, without disturbance, without injury, and be in the same country with him who is in possession of it; the law says, that that person is not to answer for that land afterwards; but the suit is barred, and is a claim beyond the year. Disturbance, and injury, are, to burn houses, and to break ploughs.

6. Whoever possesses land upon the margin of the shore, owns as much of the beach as the breadth of his land; and he may make a wear, or other things, thereon, if he will; but if the sea throw any things upon the land, or upon that beach, they belong to the king: for the sea is a packhorse to the king.

7. A mill and a wear and an orchard are called the three ornaments of a kindred; and those three things are not to be shared, nor removed, but their produce shared between those who may have a right to it.

8. Land of a 'corddlan' is not to be shared as tyddyns, but as gardens; and if there be buildings thereon, the youngest son is not more

^a A term used for a free-born person.

^b Literally a 'nucleus': it appears to signify a hamlet,

entitled to them than the eldest, but they are to be shared as chambers.

9. No one is to retain gardens in his possession, on account of having manured them, for more than one year; for they are to be manured every year.

10. A fallow, two years it is to be ploughed.

11. ^a Rotten-dung, truly the same.

12. Ley-land, truly the same.

13. Yard-dung, three years it is to be ploughed.

14. Car-dung, four years it is to be ploughed.

15. Wood-land, truly the same.

16. Manured fallow, four years also.

17. No brother is to clear woods belonging to another brother, without yielding him wood equal to that cleared by him; and, if he cannot obtain as good, let him yield of old field as much as the wood; and, if he cannot obtain old field, let him till the wood, which he cleared, for four years; and thenceforth let his brother have equal with himself from it.

18. No one is to sell land, or engage it, without the permission of a lord; but he may let it annually, if he will.

19. Men who are under abbots, and men who are under bishops, may engage their lands, with the consent of those persons, if they will.

20. The law says that uchelwrs are to exercise dominion over their alltuds, as the king is to exercise dominion over his alltuds.

21. And, as the alltuds of the king become proprietors in the fourth man after they shall have been placed upon the king's waste, so the alltuds of the uchelwrs become proprietors in the fourth man, if they have occupied the same land under them for so long a time: and, from thenceforward, they are not to go from the uchelwrs, for they are proprietors under them; and they are not to take their propriety, one propriety in the land from whence they originate, and another here.

22. After they are become proprietors, their tyddyns on the land, and land to them also, they are to have; and their land, excepting such, to be plough land among them.

23. If the alltuds will to go away from their lords before they become proprietors, they are to leave half their goods to them.

24. And, if they be natives of this island, they are not to dwell in any place on this side of Offa's dyke.

25. And, if they come from beyond sea, they are not to remain here, except until they can obtain the first favourable wind to go to their country; and, if they remain, let them return to their bondage, as before. Others say, that they are not obliged to depart until the third fair wind.

26. And if the uchelwr expel them against their will before they are proprietors, he is not in that case entitled to any of their goods.

XVII. [Of the laws of ^b Dyrnwal Moel Mnd, and of Measure.]

Above we have treated of pleas of land and soil, and the dadenhudds, and other things..... to them;.....now.....measure of erwes, the

^a A gloss in a M.S. explains this to be, 'land where cattle are accustomed to lie without folding.'

^b Dyrnwal, according to the Chronicle of the Kings in the book of Basingwerke, a Welsh version of Geoffrey of Monmouth's compilation flourished from An. B.C. 694 to

tyddyns, the trevs, the maenols, the cymwds, and the cantrevs, their privileges, and their dues.

1. Before this, and before the crown of London, and the supremacy of this island, were seized by the Saxons, Dyrnwal Moel Mnd, son of Clydno, was king over this island, who was son to the earl of ^a Cernyw, by a daughter of the king of ^b Loegyrr. And after the male line of succession to the kingdom was become extinct, he obtained it by the distaff, on account of his being grandson to the king. And he was a very honourable and wise man; and it was he who first established good laws in this island; and those laws continued in force until the time of Howel the Good, son of Cadell.

2. After that, Howel the Good enacted new laws, and abrogated those of Dyrnwal; yet Howel did not, however, alter the measurements of the lands in this island, but continued them as they were left by Dyrnwal; because he was the best measurer.

3. He measured this island from the promontory of ^c Blathäon in ^d Prydain to the promontory of ^e Penwaed in Cernyw; and that is nine hundred miles, the length of this island: and from ^f Crigyll in Môn to Soran on the shore of the ^g Môr Udd, which is five hundred miles; and that is the breadth of this island.

4. The cause of his measuring the island was, that he might know the tribute of this island, the number of the miles, and its journeys in days.

5. And that measure Dyrnwal measured by a barley corn: three lengths of a barley corn in the inch; three inches in the palm breadth; three palm breadths in the foot; three feet in the pace; three paces in the leap; three leaps in a land—the land, in modern Welsh, is called a ridge—and a thousand of the lands is a ^h mile. And that measure we still use here.

6. And then they made the measure of the legal erw by the barley corn: three lengths of a barley corn in an inch; three inches in the palm breadth; three palm breadths in the foot; four feet in the short yoke; and eight in the field yoke; and twelve in the lateral yoke; and sixteen in the long yoke: and a rod, equal in length to that long yoke, in the hand of the driver, with the middle spike of that long yoke in the other hand of the driver, and as far as he can reach with that rod, stretching out his arm, are the two skirts of the erw, that is to say, the breadth of a legal erw; and thirty of that is the length of the erw.

7. Four such erwes are to be in every tyddyn.

8. Four tyddyns in every ⁱ randir.

9. Four randirs in every ^j gavael.

10. Four gavaels in every trev.

11. Four trevs in every maenol.

12. And twelve maenols and two trevs in every cymwd. The two trevs are for the use of the king; one of them to be maer-trev land for

^a Cornwall.

^b England.

^c Some copies of the Chronicle of the Kings, in which a similar passage occurs, read 'Bladon,' others 'Caihnness.'

^d Britain.

^e Now Penwith in Cornwall.

^f On the west coast of Anglesey.

^g Literally 'Lord Sea,' the British Channel.

^h By this computation the Welsh mile contained three miles six furlongs twenty-seven poles and a yard and a half of present measure.

ⁱ A shireland.

^j A holding.

him; and the other to be the king's waste and summer pasture; and as much as we have said above is to be in the other cymwd; that is in number five score trevs; and that is the cantrev rightly: ten times ten is to be in every hundred; and numeration goes no further than ten.

13. This is the number of erws in the cantrev: four legal erws of tillage in every tyddyn; sixteen in every randir; sixty-four in every gavael; two hundred and fifty-six in the trev; one thousand and twenty-four in every maenol; twelve thousand two hundred and eighty-eight in the twelve maenols. In the two trevs which pertain to the court there are to be five hundred and twelve erws: the whole of that, when summed up, is twelve thousand and eight hundred erws in the cymwd; and the same number in the other cymwd: that is, the number of erws in the cantrev is twenty-five thousand and six hundred, neither more nor less.

14. Of the twelve maenols, which are to be in the cymwd, four are assigned to aillts to support dogs and horses, and for progress and 'dovraeth,' and one for canghellow-ship; and one other for maer-ship; and the rest for free nchelwrs.

15. And from those eight the king is to have a gwestva every year; that is, a pound yearly from each of them: three-score pence is charged on each trev of the four that are in a maenol, and so subdivided into quarters in succession, until each erw of the tyddyn be assessed: and that is called the tunc pound; and the silentiary is to collect it annually: and a similar payment in full from the other cymwd: and thus the cantrev is complete.

XVIII. [*Of the duties of the maers and the canghellers, and their service.*]

1. Maers and canghellers are to regulate their district, and to form the courts: and they are to have half of every thing received by the king, three things excepted; that is, the worth of land; the worth of a thief; and the worth of a dead body.

2. The canghellow is to share between the king and himself, and the king to choose.

3. The maer is to share between the canghellow and himself, and the canghellow to choose his ringyll.

4. The maer and the canghellow are to have two servants with them to execute their commands; and two others for the king.

5. And they are to make a progress, in parties of four, among the king's aillts, twice in the year.

6. And they are to have half of the obedi of the aillts, and half of the amoby of their daughters.

7. The maer and canghellow are to regulate the king's aillts upon their register land, when any one of them shall die; and they are to keep the king's waste; and to swear for him when it is necessary; and if the king dispose of that waste, they are to have their service thereon.

8. Neither a maer nor a canghellow is to be a chief of a kindred; but an uchelwr of the country.

9. The chief-ship of a kindred is not to be by maternity.

XIX. [*Of the service of a chief of a kindred, and his privilege, and his due, this is.*]

I. A chief of a kindred is to have twenty-four

* Quarters.

pence from every man who shall will a kinswoman to him; for she herself shall pay her amoby.

2. And he is to have twenty-four pence from every youth that he shall admit to his tribe.

3. And he is to act in concert with his kinsman and kinswoman in every circumstance.

4. There is no fixed reward to an uchelwr in courts; only what the lord may will to give him.

5. From the maenol out of which tunc is paid, the lord is not to have the honey nor the fish, because it furnishes mead; and, along with the mead, every maenol pays twenty-four of silver; and that is called the supper money: and this is to be shared in the same manner as the tunc pound is shared.

6. Neither maer nor canghellow is to be imposed upon a free maenol, nor progress, nor dovraeth, nor youths, nor anything besides what we have said above; except the great progress of the household in the winter.

7. The king is not to lead hosts out of the country, except once every year; and then, not to continue more than six weeks. In his own country he is free to have hosts when he will.

8. All are to work on the castles, whenever the king may will it, except the men of the maer-trev.

9. The aillts of the king are not to support him, nor to support his household; and since they are not to support him, they are not to retain their honey nor their fish, but are to send them to the king's court; and he may, if he will, make wears upon their waters, and take their hives.

10. One of the aillts is to be the king's land maer.

11. They are to furnish pack-horses to the king, for the hosts; and they are to present the queen, once every year, with meat and drink; and they are to support the dogs, the huntsmen, the falconers, and the youths, all of them, once every year.

12. And if there be alltuds from another country in the king's realm, either as his men, or waiting a wind, or for other matters; if he will, he is to place them on dovraeth upon his aillts according to their abilities.

13. And those alltuds are to show their property to the aillt, when they enter the house; and they are to have it entire, when they leave it. And if any thing be lost, it is to be made good to them, except three things which they are to keep in their own custody, night and day: these are, their trowsers, their swords, and their gloves; and they are to remain only the first night, if they obtain bread and one enllyn.

XX. [*Of work on the king's buildings.*]

1. The aillts of the king are to erect seven buildings for the king: these are, the hall, and the buttery, and kitchen, and dormitory, and stable, and dog-house, and little-house.

2. The king is to have a hatchet-man from every villain-trev, to form encampments, in his hosts.

3. The land maer is not to hold courts, except upon the men of the maer-trev; but to receive the property of the king from the maers and canghellers: and he is to give twenty-four pence to the silentiary when a maer-ship is given to him.

4. The servants of the maer and of the canghellor are to bring the property to the land maer.

5. The land maer is to regulate the king's palace, and what may pertain to it; such as ploughing, sowing, tending the king's cattle, his summer pastures, and other things which may be necessary; and, he is to punish the men of the maer-trev for their illegal acts; and he is to have their dirvy and their canlwrw and their ebediw, and the amoyr of their daughters belongs to his wife.

6. The porter is to exact the amoyr and the ebediw of those persons; and he is to have four-pence from each of them.

7. The land maer is to have twenty-four pence from the porter, when he is invested with his office.

8. And he is to swear for the purveyance land of the court, and its summer pasture, if it be necessary to defend them, and the things which may pertain to them.

9. The men of the maer-trev are to make a kiln and a barn for the king; and to supply them, when it may be necessary. They are to pay the tunc of their land into the hand of the land maer; and they are to support him twice in the year. They are to thresh, to kiln-dry, to reap, to harrow, and to mow hay, and to provide straw, and fuel for the fire, as often as the king visits the court; and when the king comes to the court, they are to present the king, according to their ability, either with sheep, or lambs, or kids, or cheese, or butter, or milk.

10. If an uchelwr place his son to be reared with the aillt of a lord, by the permission or by the sufferance of the lord, for a year and a day; that son is to have a son's share of the aillt's land, and ultimately of his property.

XXI. [*The tunc of a free maenol.*]

1. From every free maenol, the king is to have a vat of mead, nine hand-breadths in length diagonally; if mead be not obtained, two of bragot; and, if bragot be not obtained, four of ale.

2. There is not to be an extinguished erw in register land.

XXII. [*Of meer breach this is.*]

1. Whoever shall destroy a meer between two trevs, by ploughing it; the king is to have the eight oxen that ploughed it, and the plough and the irons, and the worth of the ploughman's right foot, and the worth of the driver's left hand; and four-pence to the owner of the land; and the meer to be restored to its former state.

XXIII. [*Of ploughing land surreptitiously.*]

1. Whoever shall plough land surreptitiously, let him pay four-pence to the owner of the land, and a penny for every furrow that is ploughed; and surreption-fine to the king.

XXIV. [*Of defining of meers this is.*]

1. If a meer is to be defined between two men of equal rank, in respect to land and soil, and one party set out the meer there, and the other here; and each party swear thereto: then it is right for the law to share.

XXV. [*Of removing a public meer stone.*]

1. Whoever shall remove a public meer stone between two trevs, let him pay eleven score

penice to the owner of the land, and a canlwrw to the king; and so for a road, which may preserve a meer with the side of the road.

XXVI. [*This is the measure of the king's gwestva from a free maenol.*]

1. The measure of the king's gwestva in winter, from a free maenol: that is to say, a horse-load of the best flour that shall grow on the land; the carcase of a cow or an ox; a full vat of mead, nine hand-breadths in its length diagonally, and as much again in breadth; and seven thraves of oats, of one band, for provender; a three year old swine; a salted fitch of three finger-breadths in thickness; and a vessel of butter, three hand-breadths in depth, not heaped, and three in breadth; and if these cannot be obtained, a pound is to be paid in lieu of them; and that is the tunc pound; and twenty-four pence to the king's servants. If that quantity of mead cannot be obtained, two of bragot; if bragot be not obtained, then four of ale. And that shall come to the king from every free maenol.

2. The manner in which that pound shall be shared is, six score for bread; three score for liquor; and three score for enllyn.

XXVII. [*From bond maenols the amount due is as follows.*]

1. From the bond maenols two "dawnbwyds" are due yearly.

2. The winter: a three year old swine; a vessel of butter, three hand-breadths in depth, and three in breadth; a full vat of bragot, nine hand-breadths in length diagonally a thrave of oats, of one band, for provender; twenty-six loaves of the best bread that shall grow on the land; if it be wheat land, six of them of fine flour; if it be not wheat land, six of them of groats; four of them for the hall, and two for the chamber; they are to be as broad as from the elbow to the wrist, and so thick as not to bend in holding them by the edges; and a man to kindle a fire in the hall that night, or a penny to the person who shall kindle it for him.

3. The measure of the summer dawnbwyd is, a three year old wether; a dish of butter as broad as the broadest dish in the trev, and two hand-breadths in thickness; twenty-six loaves of such bread as we have mentioned before; and to collect what there may be of milch animals possessed by all within the trev, and to milk them once in the day, and only that once; the cheese made from that milk; without malt; without provender; without a person to kindle a fire.

4. The maer and canghellor are to have a progress once in the year, upon the king's aillts, each attended by two servants; and the canghellor to choose his house; and they are not to have a progress in the summer.

XXVIII. [*Of the foetus of a woman, if injured, this treats.*]

1. Some are doubtful with respect to the foetus of a woman, if injured, as to what is due for it; whether gwyneb-werth or galanas. The law says, that galanas is due for it; and for this cause: during the first three months, it is white, and then the third of a galanas is to be on it; during the second three months, it is ruddy, and then two parts of a galanas are to be on it and.

* Literally 'a victual render.'

during the last three months, it is perfect in its members and life, and then a full galanas is to be on it.

2. Some say, that it is not more right to pay the galanas of a man than that of a woman for it, since it is not known what it is, whether male, or female; the law says, that it is most right to decide from the higher subject, and that the galanas of a man is to be on it; and that until it be baptized; and this is the cause: every person, whose galanas is required, is to be named, whether male or female; and no one can be called by name until baptized; and therefore it is conclusive that it should have the privilege of a male, until baptized.

3. From that time onward, until he be seven years of age, his father is to swear and pay for him; except the payment of dirwy, or camlwrw, for him, to the king; because the king is not to have any dirwy, or camlwrw, for an error, nor for the act of an idiot, and he is not endowed with reason: he must, however, indemnify the sufferer for his property.

4. At the end of seven years, he himself is to swear for his acts, and his father is to pay; for then he shall come under the hand of his confessor, and shall take duties upon himself.

5. From the time when a boy is born, until he shall be fourteen years of age, he is to be at his father's platter, and his father lord over him, and he is to receive no punishment but that of his father; and he is not to possess one penny of his property during that time, only in common with his father; and no ^a'marw-dy' accrues by his dying within that period; for his father owns all his property which may be in his custody; since his father during that time is to be responsible for him for every thing.

6. If the father die in the first year after the boy is born, he succeeds to the privilege of his father.

7. No obediw is to be paid for a boy under fourteen years of age, his father being alive: after he succeeds to the privilege of his father, he shall pay it.

8. At the end of the fourteen years, the father is to bring his son to the lord, and commend him to his charge; and then the youth is to become his man, and to be on the privilege of his lord: and he is himself to answer to every claim that may be made on him; and is to possess his own property: thenceforward his father is not to correct him, more than a stranger; and, if he should correct him, upon complaint made by the son against him, he is subject to dirwy, and is to do him right for the saraad.

9. If the son die after fourteen years of age, and leave no heir; his lord is to possess all his property, and to be in the place of a son to him, and his house becomes a marw-dy. Others say, that there is no marw-dy, but that of a person who dies of sudden death, without an heir, and without being able to bequeath the property. From that age onward, he is of the same privilege with an innate boneddig; for he has no privilege, excepting his descent, as he ascends not to the privilege of his father until his father's death; and no one is a ^b'marchog' until he shall ascend.

^a Literally 'a dead-house' by which is understood the goods of a person dying without heirs, or intestate, which goods became the property of the lord.

^b A horseman.

XXIX. *Of the worth of an innate boneddig this is.]*

1. The worth of an innate boneddig is three score and three kine.

2. His saraad is three kine, and three score of silver.

3. If he have a family, his worth is four score and four kine.

4. His saraad is four kine, and four score of silver.

XXX. *[Of the law of a daughter and her rights this is.]*

1. From the time a girl is baptized, until she shall attain the age of seven years, she is not to be put to her oath.

2. From the time of her birth, until she be twelve years of age, she is to be at her father's platter.

3. From her twelfth year onward, mammæ et crines et menses apparebunt; and then she is become of age to be given to a husband: and, from that time forward, if she have not had a husband, she is to possess her own property, and is not to remain at her father's platter, unless he shall will it: and the father is not to pay amobyr for his daughter, unless he himself gave her away; because every giver of a woman is to pay her amobyr; or else receive satisfaction from the woman that is given to a man.

4. If a man take away a woman clandestinely from her father's house to another house, and there sleep with her, the owner of that house is to pay the amobyr; unless he take surety from the man, who brought her away clandestinely, for paying it.

5. In her twelfth year a woman ought to menstruate, as we have said above; and from her twelfth unto her fourteenth year, she ought to continue without pregnancy; from her fourteenth year unto her fortieth year she ought to bear children; and, from that time forward, she is not liable to galanas; and she is not to be put to her oath that she shall not have any more children; for it is certain that she never will.

XXXI. *[Of denying and receiving a son this is.]*

1. Whoever may will to deny a son lawfully, is not required so to do, unless he be first lawfully affiliated to him; since it is not necessary to answer a nullity: for every thing is a nullity that is not lawful.

2. Whatsoever woman intends lawfully to affiliate a child, thns it is right for her to do: to come with the child to the church wherein her burying place is, and approach the altar, and place her right hand upon the altar and the relics, and her left hand upon the head of the child, and so swear—to God first, and by that altar, and by the sacred relics thereon, and by the baptism of the child—that no father has formed in the womb of its mother this present child, but such and such a man, naming him, in her womb. In this manner is a child to be affiliated to a Cymro.

3. And thus is a child to be affiliated to an alltud: to come to the church in which he shall take the holy water and the sacramental bread, and there affiliate it to him, like as it has been said above. And then it is right for the father to do one of two things; either to receive the child lawfully, or else to deny him lawfully.

4. If he will to deny him, it is right for him

to come to the church we have already mentioned, and there place his right hand upon the altar and the relics thereon, and his left hand upon the head of the boy, and so swear, to God first, and by that altar, and by the sacred relics upon it, and by the Being who formed him by the agency of father and mother, that he never procreated that child in the womb of that woman, and that there is not one drop of his blood in him, except from Adam.

5. If he seek for time for his oath, he is not to have it, except until the morrow.

6. If the woman seek time to fetch relics, she is to be allowed only three days; for she is not to seek relics except in that cymwl.

7. If a father deny a child to be of his kindred, after he has been affiliated to him; such child can never after, by law, obtain a father. The cause is, that his mother has lawfully affiliated him to a father, who also has lawfully denied him; and therefore, she can never affiliate him a second time to another father; and he cannot revert to the father who has already denied him lawfully: for, the law will not do again what it has done.

8. That boy shall then rank, as to his privilege, with the kindred of his mother: and if he kill a person, the kindred of his mother must pay two parts of the galanas, and the third be on himself, as a homicide; and if he be killed, his mother's kindred are to have two parts of his galanas. And that is called one of the three severe losses of a kindred.

9. Another is, if a man kill another man, with sureties from the kindred of the murderer for the galanas, and before the kindred shall have paid the galanas, the mother of the murderer affiliates him to a distinct father; the law says, that the kindred that gave surety for the payment of the galanas are bound to pay it, for two causes: his committing the crime whilst he remained on their privilege; and because they are bound to pay who have given surety.

10. The third is, if a Welsh female be given to an alltud, and she should have a son by the alltud, and that son kill a person; two parts of the galanas come upon the kindred of his mother; and one third on the murderer; and that because there is no kindred of the father to pay it. And that is called cattle surety; because cattle are given as sureties: for with cattle every payment was formerly made.

11. The two sons, whom we have spoken of above, have the same privilege, the same saraad, and are of the same worth, as an innate boneddig, if their mother be a Welshwoman. If their mother be an alltud, they are also alltuds.

12. There is a son by declaration, and a son by sufferance. A son by declaration is a son whom the mother affirms, orally, to be the offspring of a man, but without bringing it to the test: such is called a son by declaration, and may be denied at any time.

13. A son by sufferance is a son whom a woman lawfully affiliates to a man, and is suffered by the man to remain a year and a day undenied; from thenceforward, he cannot, in a strait, ever deny him. And if that son commit a crime before the end of the year after he is affiliated, he cannot be denied in the strait, since he was not denied openly, until the crime shall be redressed, as being a son by sufferance.

14. Though there might be privilege belong-

ing to the father of the son of a female alltud, yet by his being denied by the father, that son is an alltud thenceforward.

15. Though it might be that an alltud should will to deny the son of a Welshwoman; upon denial the son becomes an innate boneddig thenceforward: for every son, after being denied, ranks according to the privilege of his mother.

16. A father may deny his son by sufferance, on the morrow after he has made amends for his crime, if so minded, until the end of the year after he is affiliated to him.

17. If a father give property for rearing a son, he is not to deny him thenceforward: for, one of the three acknowledgments of a child is giving property for his rearing.

18. If the father die, the chief of the kindred may deny him, with six of his kindred, in the same manner as the father might deny him, if living, and in the same church, having seven of the best men of his kindred to swear that his oath is pure.

19. If there be not a chief of the kindred, twenty-one of the best men of his kindred are to deny him.

20. According to the law of the men of Powys, fifty men are to deny a son to be of the kindred.

21. No one, into whose hand the land of the son would fall, can deny him, to oust him therefrom: and a brother cannot deny another, lest he deny him for his erw of it: and, if there be no brother, a first cousin cannot deny another, for his erw: and no one to whom his land would fall is to deny him, lest he deny him for his erw of it; and, if there be no first cousins, a second cousin cannot deny another, lest he deny him for the property: and no one is to deny another, who might succeed to the property in consequence of such denial.

22. If there be some of the kindred of a son denying him, and others receiving him, it is most right to believe those receiving him, if they swear that it is not for reward nor for worth that they receive him: because it is most common to deny a son for his patrimony.

23. Every brother may deny a sister, except in one case; that is, when the property of the mother, or of the father, is to be shared. If, on account of her share of the property, he attempt to deny her, to prevent sharing the property of the mother and father with her, it cannot be done.

24. In like manner, every alltud may deny his brother, or his sister, if he will; except on account of sharing in the property of their father, or of their mother, or making amends for their crime.

25. Thus a son is to be received as of kin: the father himself may receive him, after he is lawfully affiliated to him by his mother: if the father be not alive, the chief of the kindred, with six, may receive him, and those of the best men of his kindred. And, thus he is to be received: the chief of the kindred is to take the hands of the child between his own hands, and give him a kiss; for a kiss is a sign of affinity; and then to place the right hand of the child in the hand of the oldest of the other men, who is also to give him a kiss; and so from hand to hand unto the last man. If there be no chief of the kindred twenty-one of the best men of the kindred; and the man who shall be in the place of the lord, is to take the boy by his right

hand, and put it into the hand of the oldest of those men, who is to give him a kiss; and that man is to take the child in his right hand, and give him into the hand of the next in seniority, who is also to give him a kiss; and so from hand to hand unto the last man.

26. According to the men of Powys, if there be neither father nor chief of the kindred, fifty men are to receive, and deny a child.

[And so terminate the laws of the country.]

BOOK THE THIRD.

[PROOF BOOK.—PREFACE.]

Howel the good, son of Cadell, prince of Cymru, summoned to him six men from every cantrev in all Cymru, to the White House on the Tav, in Dyved, and those of the wisest men in his dominion; four of them laics, and two clerks. The cause for bringing the clerks was, lest the laics should introduce what might be contrary to the Holy Scripture. And the time of their assembling there was the six weeks of Lent; and the cause for their coming there in Lent was, that no one ought to speak or to do wrong at that time of purity.

And then they examined the laws: such of them as might be too severe in punishment, to mitigate; and such as might be too lenient, to render more rigorous. Some of the laws they suffered to remain unaltered; others they willed to amend; others they abrogated entirely; and they enacted some new laws.

And then Howel the good and those wise men denounced their malediction upon such as should pervert those laws; and upon the lord who should change any one of them, except with the consent of an assembly as large as that which met there. Another malediction they denounced upon the only person who should undertake judicial authority, without knowing the three columns of law; and the worth of wild and tame animals, and whatever pertains to them.

And after they had constituted the laws as they considered to be fitting, Howel the good, and the bishop of Menevia, the bishop of Asaph, and the bishop of Bangor, together with others, making thirteen in number, of teachers and of other wise men, of the laity, went to Rome to obtain the authority of the pope of Rome for the laws of Howel. And there were read the laws of Howel in the presence of the pope of Rome, and the pope was satisfied with them, and gave them his authority; and Howel, with his companions, returned home. And from that time until the present day the laws of Howel the Good are in force

The Law of the functions of a Judge.

Whosoever may will to undertake judiciary functions, it is right for him to understand this book, so that it may be fitting for him to accept judicial functions; and when his teacher shall find him to be competent, let him commend him to the judge of the court; and the judge of the court is to prove him, and if he find him competent is to recommend him to the lord; and the lord is to invest him with judicial functions; and thenceforth his decisions are to be of authority: and he is to pay twenty-four pence to

the judge of the court as his fee. If, from thenceforth, he should pronounce an unjust sentence, he is not entitled to his tongue, unless he redeem it for its worth in law. Should a party enter into a mutual pledge with him, and he be found in the right, he is to have gwynb-warth from the person who shall have so mutually pledged with him; and a camlwrw to the lord. A judge is not to receive a pledge after quitting his judgment seat, unless he himself will it: and he is not to receive one from a laic, unless promising a more correct decision by another judge, than that pronounced by him.

And this book Iorwerth, son of Madog, collected from the book of Cynverth, son of Morgenau, and from the book of Gwair, son of Ruyon, and from the book of Goronwy, son of Moreiddig, and the old book of the White House: and, in addition to those, from the best books that he found likewise in Gwynedd, and Powys, and South Wales. And this book is called the Proof book; that is, of the three columns of law; the worth of wild and tame animals; and what pertains thereto.

I. Of the nine accessories of Galanas this treats.

1. The nine accessories of galanas.
 2. The first is, to point out the person to be murdered to the person who is to murder him: and that person is called a bloody-tongue.
 3. The second is, to counsel the murderer to kill the other.
 4. The third is, to consent to the murder.
- For each of those three accessories, if denied, the oaths of one hundred men are to deny it: if he confess it, let him pay nine score of silver.
5. The fourth is, to be a spy.
 6. The fifth is, association with the murderer.
 7. The sixth is, to go to the trev, wherein the person is who is to be killed, with the murderer.

To deny each of those three, the oaths of two hundred men are required: or twice nine score of silver, if acknowledged.

8. The seventh is, to be aiding.
9. The eighth is, to hold the person to be killed, until the murderer come to kill him.
10. The ninth is, to see the person murdered in his presence, without rescuing him.

For each of those three, if denied, the oaths of three hundred men are required: or thrice nine score of silver, if acknowledged.

11. Some say, that the kindred are to have that money, together with the denial; because those accessories being the cause of the murder of their relation, they are to have that money; and to deny blood and wound and killing of their relation, they are to have the raith which we have mentioned above. The law, however, says, that no one is to have both the denial and the money; and that they are not to have that denial and the money; since the kindred are only to have the saraad and galanas of their relation; and that in such instance there is neither assault, nor battery, nor blood, nor wound, nor loss of life; and where such do not occur, there is neither saraad nor galanas; and therefore the kindred are to have nothing from the accessories aforesaid. It is wrong to commit those accessories aforesaid, and therefore the lord is to have a camlwrw for them, according to the degree of the accessories; one singly, another two-fold, another three-fold, since no fighting took

place there; and, if there had been fighting, there would have been a dirwy to the lord. The amount of a dirwy is three pounds, or twelve kine: the amount of a camlwaw is three kine, or nine score of silver.

12. Whoever is a murderer, the full galanas falls upon him. And thus the galanas is to be shared: one third upon the murderer, and upon his father and mother, if they be living; and of that, two parts upon himself, and the third upon his father and mother; and of the third which falls upon the parents, two pence upon the father, and one upon the mother.

If the murderer have children, and they be of age liable to pay, he is to pay as much as two of them; two pence upon the brother, and one on the sister. Of the two parts that fall upon his kindred, the third upon the kindred of the murderer's mother, and the two parts upon the kindred of his father: and so the galanas proceeds from maternity to maternity unto the seventh descent, or the seventh maternity: for the children of the first mother are brothers; and the children of the grandmother are first cousins; and the children of the great-grandmother are second cousins; and the children of the mother in the fourth degree are third cousins; and the children of the mother in the fifth degree are fourth cousins; and the children of the mother in the sixth degree are fifth cousins; and the children of the mother in the seventh degree are sixth cousins; and galanas goes no further than that. Though only two or three of the degrees should be ascertained, let the galanas be cast upon them; and that which falls not upon them, is to be shared upon the families from whom the father is descended, rating two shares upon the stock.

13. Upon the kindred after the sixth cousin, the spear penny is to be assessed; and that goes to assist the murderer. The manner it is exacted is, the murderer is to take a servant of the lord, carrying with him a relic; and wherever he shall meet with a person beyond the seventh degree of kindred, let such person take his oath that he is not descended from any of the four kindreds from which the other is descended; and unless he take that oath, let him pay a spear penny; and if he take the oath, he is to be exempted.

14. A woman does not pay a spear penny, for she has not a spear, but her distaff only; neither do clerks pay it: and a woman does not pay galanas, if she make oath that she shall have no children; neither do clerks pay it: and it is not paid by a boy under fourteen years of age.

15. The law of galanas.

Thus the galanas fine is to be exacted:—The first third to the lord for exacting it; and the second third to the father and mother and their children; out of that, two shares to the father, and one to the mother: and of that which shall come to the father and the mother, two pence to the father, and one to the mother: and of what remains for the children, if there be children of the murdered man, two shares to them. And the two parts which go to the kindred are to be divided into three shares; and of that one third to the kindred of the mother, and the two parts to the kindred of the father. And so galanas is shared, and received, from third to third: and so the thirds are received, in every one of the trials, between the lord and the kin-

dred. The eldest son is to point out the offspring of his father, and his family; and attend the servants of the lord in collecting the galanas.

16. The period for galanas is a fortnight, after being summoned, for each lordship wherein they live, to apportion the payment; and twice that time for exacting the payment, and to assemble them to pay it. And every lord is to have the exacting third in his own lordship. At three periods, and in three thirds, the galanas is to be paid; two periods for the kindred of the father, and one for the kindred of the mother; because two thirds fall upon the kindred of the father; and therefore they are to have two periods. At the first period for the kindred of the father to pay one of their thirds, they are to have the oaths of one hundred of the best men of the other kindred, that their relation is forgiven; and at the second period, on their paying their second third, they are also to have the oaths of another hundred men of the other kindred, that their relation is forgiven; and those of the best men of the tribe; and at the third period, the kindred of the mother are to pay their third; and then they are to have the oaths of a hundred men of the other kindred, that their relation is forgiven: and everlasting concord is to be established on that day, and perpetual amnesty between them.

17. The oaths of three hundred men of a kindred are required to deny murder, blood, and wound, and the killing of a person; and therefore it is right to give the oaths of three hundred men to release him; and for amnesty between the kindreds, the raith we have mentioned above.

18. To deny the killing of a person with savage violence, the oaths of six hundred men are required; for the galanas and its penance being double, so the denial also is to be double.

19. When a person is killed, saraad is done to him in the first instance, and that saraad does not augment; and, therefore, it is right to pay that saraad before the galanas; and if the man have a wife, let the third of the saraad be given to her, and the two parts be shared among the brothers, the cousins, and the second cousins; and if his father be alive, he is to have as much as two of the brothers; and if his mother be alive, she is to have as much as two sisters: and that is the best form; for they are the several persons who are to pay saraad with him, if he were to do saraad to another. Others say, that after one third is given to the wife, the other two parts are to be mixed with the galanas, and shared among the kindred.

20. The lord is to have the exacting third of the saraads, as of the galanas.

21. Neither clerks nor women are to have a share of the galanas, since they are not avengers; however, they are to pay for their children; or make an oath that they shall never have any.

22. Some of the judges suffer the mother, father, brothers, sisters, and their offspring, to pay, with the murderer; for those persons would obtain one third of his galanas, if he were killed; so they likewise are to pay one third of galanas with him; and of that the murderer is to pay twice as much as the father; and the father is to pay twice as much as the son; and the mother is to pay as much as her son; and the brother pays as much as his two sisters; and of the murderer's

proportion, the murderer himself is to pay as much as two of his sons. And that is the law of Howel.

23. A childless woman pays no galanas; and neither does she pay, who has ceased to bear children.

24. The galanas of the king of Aberfraw is his saraad threefold.

25. The galanas of the king's wife, his son, his edling, his nephew, and his chief of the household, is one third of the king's galanas; and their saraad is one third of the king's saraad.

26. The galanas of the king's daughter is half the galanas of her brother: and her saraad is in the same proportion, before she marries.

27. The galanas of a steward, a chief of a kindred, a canghellor, and a chief huntsman, is nine score and nine kine, once augmented: and their saraad is nine kine, and nine score of silver once augmented.

28. The galanas of each of the servants of the court is six score and six kine, once augmented: and their saraad is six kine, and six score of silver.

29. The galanas of a maer, and an uchelwr, is as much as the galanas of two of the servants: and their saraad in the same proportion.

30. The galanas of a man with a family is four score and four kine, augmented: his saraad is four kine, and four score of silver, augmented.

31. The galanas of an innate boneddig, and of the king's alltud, is three score and three kine: their saraad is three kine, and three score of silver.

32. The galanas of the alltud of an uchelwr, is half the galanas of the king's alltud: and his saraad in the same proportion.

33. The worth of a bondman, if of this island, is one pound; if from beyond sea, one pound and six score pence. The saraad of a bondman is twelve pence: six for a coat for him, three for trousers, one for buskins, one for a hook, and one for a rope; and if he be a woodman, let the hook penny be for an axe.

34. If a bondman do saraad to a free man, let his right hand be cut off, unless the lord redeem it. The hand of a bondman is of the same worth as the king's hand.

II. *Of the nine accessories of theft this treats.*

1. Of the nine accessories of theft.

2. The first of them is, to point out the thing to be stolen.

3. The second is, to consent to the theft.

4. The third is, to give provision to the thief.

5. The fourth is, to go in his society and carry the provision.

6. The fifth is, to accompany him, and to break into the place whence the property is to be stolen.

7. The sixth is, to be an adviser to the thief, and a receiver of the stolen property.

8. The seventh is, to travel, by day or night, along with the thief.

9. The eighth is, to receive a share of the stolen property.

10. The ninth is, to receive worth from the thief for secrecy.

11. For each of those accessories, a dirwy is to be imposed, if acknowledged, having been previously concealed: the amount of the dirwy is twelve kine, or three pounds, to be paid to

the lord. They are not to pay anything to the owner of the property, as they are not murderers. If they cannot pay the dirwy, the lord may banish them on account of it: he may, however, receive three pence in lieu of the three pounds, if he will, without infringing the law. If they be able to obtain the payment, they are not to be exiled, nor their property confiscated; nor to be executed.

12. If any of the accessories, which we have mentioned above, be denied, their denial is the same as the denial of a murderer. Others say, in respect to that raiith, that five men, without alltuds, without nód-men, shall deny it: and that is correctly the law of Howel.

13. Thus theft is to be denied in the law of Howel:—the oaths of twelve men, for a horse, or three score of silver; for that is the lowest value of a horse, in law: the half nód-men, and the other half not nód-men; and two parts of them are to be of kin to the father, and one third of kin to the mother, and their relationship so near to the accused, as to pay or to receive his galanas.

14. To deny a horse-load, or an ox, for a horse may carry an ox; the oaths of six men, and himself the seventh, and the half to be nód-men.

15. To deny a swine, or a sheep, or a back-burthen; the oaths of five men, the half nód-men, the other half not nód-men, and himself the fifth; and then the raiith is to be equally taken from the two kindreds; since there cannot be a third of four persons.

16. Those raiiths are not required except to rebut a legal prosecution: a legal prosecution is the oath of the owner that the person in question really stole the goods; for there cannot be a prosecution, except by the owner.

17. Though the owner of goods should say, orally, that a person has stolen them; yet if he bring it not to the test, we decide that the oath of the defendant alone is required to deny it.

18. Though a person who is not the owner of the relics prosecute another for theft, the oath of the defendant alone is sufficient to clear him: because no one but the owner is to prosecute for theft.

19. At present it is customary to require for every theft, whether great or small, the oaths of twelve men; and the half of them nód-men.

20. Though the raiith of a person, concerned as an accessory, fail; he shall only be liable to dirwy; unless it be minded to prosecute him for perjury.

21. Of a raiith.

Though the raiith for a criminal fail, whatever the amount of the theft he shall be accused of, he is not to be executed if he pay seven pounds; and if he cannot pay, he is not to be executed, only exiled: for no one is to be put to death, upon whom nothing is found. Others say, that he is to lose his life, unless he obtain his worth.

22. Whoever is exiled by the sentence of the law, is to set out on his departure the following morning; and, from that time forward, a day is allowed for passing through each cantrev belonging to the lord who shall exile him: and that is the delay for an exile.

23. Whoever shall catch a thief, with stolen goods in his possession, and let him go, either for relationship or for worth, if he confess, let

him pay seven pounds; for, though the thief forfeit his life, he does not. If he be unable to pay seven pounds, let him be banished as a thief.

24. Whoever is exiled by the sentence of the law, and is found in the country beyond the time assigned for remaining in the country, let him lose his life, unless he find some one to buy him; for he is not to return to the country during the life of the lord who exiled him, unless by being pardoned.

25. The law concerning theft.

Any person soever, to whose house the track of a thief leads, and he shall be unable legally to trace it further, let his property be confiscated; and if he have no property, let him be exiled.

26. Any person soever, in whose house, or in the purlieus of the house wherein he is resident, stolen goods shall be found, though he may not be personally concerned in the theft; he ought nevertheless to prevent his house being a receptacle for the theft; and therefore we judge that house, with all in it, a deposit excepted, to be a "halog-dy;" for the owner of the deposit is not to guard another house from receiving theft, therefore he is not to lose his property.

27. There is in the law but one case wherein harrying confiscation occurs; and that case is, for homicide.

28. Whoever may will to make a full information, let him go to the lord and say, that a person, whom he dare not mention, either on account of his rank, or of his property, has committed a theft: then it is right for the lord to summon the priest to him, and state to him what had been imparted to him, and send the priest along with the informant to the church door, and let him charge him to beware of being guilty of perjury. Then, if he willet to swear, let him swear first at the church door; secondly, in the chancel; and thirdly, at the altar. And from thence, let the priest return to the lord, and say, that he has had the whole; and the lord is to swear to having had full information, when he shall examine the person, in the courts; and against this nothing can be done. Still, he is not to lose his life for that, but is to be a saleable thief; and unless he can obtain his worth, let him be exiled as a thief. Other of the laws allow him a denial against the prosecution by the lord, in the same manner as in a prosecution by the men of Gwynedd.

29. If a person find the flesh of an animal that is not his own, whether killed by dogs, or hidden, and take it away without permission; a dirwy is payable for it, whether obtained by gift, or endowment, or purchase, even unto the hundredth hand; and therefore, it is called the piece of a hundred perplexities: and beyond the hundredth hand it is not cognizable.

30. Whoever may will to detain stolen property in the hand of another, let him go to the thing he would detain, and ask: "Who owns this?" If there be no one who shall own it, let him have permission to take the property; and after he shall have obtained permission, let him go to the judge; and according as the judge shall direct, let him take it, and swear to it.

^a "Halog-dy," a polluted house: in consequence of which it became a forfeiture, with all therein, to the lord.

31. If whilst detaining the property, an owner come and oppose him, let him ask: "Who owns this?" Then it is right for the owner to say, that it is owned by him. And then it is right for the plaintiff to say: "It is wrong for thee to own what is mine." And then it is right for the defendant to reply: "It is altogether denied; for nothing of thine have I: and, since I have not, by what means did thy loss happen, and at what time didst thou lose it?"

32. It is right to ask and know this, because there are six ways in which a person may lose his property: and in three of those cases he can swear to it; and in the other three he cannot. The three cases wherein he cannot swear are, a deposit and loan, and hire, and favour; for it is not right to enquire where these are, or to enquire to whom they are gone. The other three, which it is right to swear to, are, first, theft; the second, loss by negligence; and the third is, surreption: they are to be sworn to, because they were not received by another hand from his hand; therefore he can swear to the property, wherever he may see it.

33. Whosoever may will to swear to the property, is to do it in this manner. If he swear to what is inanimate, let him swear to it, with his left hand upon any part thereof. If it be a living animal, let him swear to it, with his left hand upon the right ear of the animal, and his right hand upon the relics: and let the defendant place his right hand upon the left ear of the animal; and so let him swear to the plaintiff, that there was no owner to it, who ought either to purchase or to sell it, excepting himself, by right; and moreover, that he did not part with it, either by gift, or loan, or deposit, or sell it; but that, either by theft, or surreption, or straying, he lost it; naming the day or night in the week, and naming the week in the month, and naming the month in the season, and naming the season in the year, when it was missing.

34. There are three arddelws to an animal:—birth and rearing; possession before loss; and arwaesav. To inanimate things there are only two: possession before loss, and arwaesav.

35. If a person seek his arddelw on birth and rearing, let him proceed thus:—let him have guardians to speak to the mother's being his property, and that the animal was born and bred in his possession, and was not out of his possession since its birth until that day. The guardians to be produced by him are, a neighbour above his hand, and another below his hand; that is, a man above his rank, and another below his rank; and, if he can obtain those, it will be sufficient for him.

36. If he choose his arddelw on possession before loss, let him swear to it, according to the form we have previously mentioned. After he has sworn to it, let him say that the animal was in his possession, either a week, or a month, or two, or a season, before the other had it; and that he has guardians lawfully to prove its being in his possession, whether a week, or a fortnight, or a month, or a season, before he lost it: if he can do this, it is sufficient for him.

37. If his arddelw is by arwaesav, let him say:—Who will arddelw or arwaesav this? And if one be in the field, let his arwaesav take upon himself the theft; and let the other be free. If the arwaesav take it, let the claimant swear to it in his hand; and he is, if so minded, to seek

another arwaesav, or another lawful arddelw; or let him fail in the cause.

33. It is not right that there should be a raith, after detention and swearing—only arwaesav, or custody before loss, or birth and rearing.

39. If a theft be found upon a person, and he assert that he is innocent of the theft, but that it was left with him against his will by another person, and so he had it in his hand, and the person say that it was stolen property; it is then right to adjudge him to produce a raith on that account: and this is the single case where a raith is adjudged after detention and swearing. And thus the theft may go from hand to hand, while there shall be found in the field one to own it.

40. If he find in the field one who will own it, with an arddelw of an arwaesav in another place, let time be given him to obtain his arwaesav; that is, three days, if in the same cymwd; if in the next cymwd, nine days; a fortnight, if in another country; and so it proceeds to the third hand; and after the third hand, the law admits of no delay: and if the third hand find in the field a person that will own it, it is right to allow it; yet there is to be no delay, but immediate law.

41. Whosoever shall fix his arwaesav upon another, and his arwaesav fail him, let him be himself an acknowledged thief; and that according to the amount of the theft found upon him.

42. By the law of Howel, for theft to the value of four-pence, the thief is saleable; and for a greater amount forfeits his life. Others say, that for every four-footed animal that is stolen, either a lamb, a kid, or a pig, the thief forfeits his life: nevertheless, it is safest to restrict it to four-pence.

43. Seven pounds is the worth of a thief who is to be sold.

44. He who forfeits life is not to lose any of his property; because, both reparation and punishment are not to be exacted, only payment of the property to the loser; and he is to pay the loser, because he ought not to leave a claim upon him unsatisfied.

45. In the law of Howel, there was a payment for theft, and a second payment; and then Bloddyn, son of Cynvyn, altered this rule, because it suffices to pay a person for his loss according to his oath. The property of the criminal is to go in the way he may bequeath it, unless he have children; but, if he have children, then he is to bequeath nothing, except his debts, and daered to the church.

46. Concerning ebediw.

The lord is not to have the ebediw of a person he may himself execute: if executed in another country, the lord is to have his ebediw.

47. There is to be no galanas for a thief; neither is there to be feud between two kindreds, on account of his execution.

48. The law says, in respect to *'gwynwyr' from another country who go thirds with their own lord; that, if caught, they are saleable thieves; and if killed, that galanas is due for them.

49. Traitors to a lord, ferocious men, and every person who forfeits his life by the

sentence of the law; no galanas is due for them.

50. Ferocious men, if they deny their savage violence, are to make a denial doubly.

51. Savage violence is, rendering property useless either to the perpetrator, or the owner.

52. Theft is, every thing that is denied of what shall be taken.

53. Surreption is, every thing taken in absence, and not denied.

54. Violence is, every thing taken in presence, and against consent.

55. Error is, every thing that is taken instead of another. Neither a dirwy or camlwrw is payable for error, nor any thing; except compensation to the person for his property.

56. A bondman is not to be put to death, if his lord will redeem him; and, unless any thing be found in his hand, his lord may exculpate him; and for that cause it is customary to allow lords to exculpate their alltud servants.

57. Alltuds from beyond sea, or from another country, and speaking a different language, are not to be put to death, either for victuals or any other thing, during three nights and three days; but they are to indemnify the owner for his property.

58. For a dog, or for a bird, or for any thing of that kind, there is neither dirwy, nor forfeiture of life; but camlwrw to the lord, and amends to the owner of the property.

III. *Of the nine accessories of fire this treats.*

1. Of the nine accessories of fire
2. The first is, giving counsel to burn the house.
3. The second is, consenting to burn it.
4. The third is, going for the purpose of burning it.
5. The fourth is, carrying the fuel.
6. The fifth is, striking fire.
7. The sixth is, procuring tinder.
8. The seventh is, fanning the fire until it shall kindle.
9. The eighth is, giving the fire to the person who shall burn with it.
10. The ninth is, seeing it burning.
11. Whoever may will to deny any one of these, let him give the oaths of fifty men, to deny it; and if it shall be proceeded with as theft, the one half nód-men, and the rest not nód-men; or let him pay for the whole.
12. Others say that no greater raith is required for theft, than twelve men; and that twelve men will deny theft, the one half nód-men, and the other not nód-men; and that burning for theft is thus denied, because the theft is a greater crime than the burning.
13. Whoever shall burn a house, and that house burn another, let him pay for the house he set fire to: and thus let payment be made, from house to house, as far as the fire shall extend.

14. Whoever shall give fire to another to burn therewith, and he confess it, let him pay one third of the damage.

15. Whoever shall kindle a fire in a house that is not his own, is to be answerable for any damage that may occur, to the end of three nights and three days, from his act.

16. Whoever shall kindle a fire in a kiln, though it may be burned by another person, and shall not take security from the person that

* This term appears to signify 'religious,' or 'procurators,' who wandered about the country under the pretext of collecting alms for religious purposes.

makes use of it after him; let him pay one third of the damage occasioned by that fire.

17. Whoever shall take fire surreptitiously from a house; let him pay for his act, and his surreption.

18. Whoever shall ask for fire from a house, and it be given to him; he must pay for the damage it may do.

19. Whoever shall ask to borrow fire; let it come to him without any claim against the lender.

20. Three fires for which no indemnity is to be made: burning of heath, in March; the fire of a smithy, in a hamlet, that is seven fathoms distant from the nearest houses, and which is covered with shingles, or tiles, or sods; and the fire of a bath, in a hamlet, that shall be seven fathoms from the other houses.

21. Whoever shall take a thing under his care as a deposit, or promise to keep it secure; let him pay for it, although burned, as before.

22. If a house in a town take fire, through carelessness, let the owner pay for the two nearest houses that shall take fire; and thence onward, let them pay, from next to next, as they are bound to do.

23. Galanas does not follow fire, but the act of the hand itself that shall cause the fire.

24. Whatsoever person shall burn heath at any other time than in the month of March, is to pay for the damage.

25. Weaving-women who shall take webs or other balls under their care, if they should be burnt, they are to pay for them; because they are to keep them against every loss.

26. No injury caused by fire belonging to one person to the body of another person is to be compensated; unless accompanied by the act of that person.

27. If swine enter a house and scatter the fire about, so as to burn the house, and the swine escape; let the owner of the swine pay for their act. If the swine be burned, it is an equation between them; as being two irrational things: and therefore, where there is an equation by law, there is to be nothing redressed, but one is to be set against another.

28. Let no one take away fire without leave; and, if he should do so, let him pay a canlwrw, though he do no damage with it.

29. Let no one give fire, without knowing what is to be done with it; and, if he should do so, let him pay one third of any damage.

30. If a person, in carrying fire from the house of another, should occasion sparks to fly about; let him pay for his act, unless he can impute part of it to the fire.

31. If a person should go to dry corn upon the kiln of another person; he must answer for any damage that may arise, unto the end of three nights and three days.

32. No person is to forfeit life for violence, because it is saraad to the person injured; for his property is taken before his face; and according to his privilege the saraad is to be compensated, and his property restored; and a dirwy to the lord.

And so terminate the three columns of law, and that which pertains to them.

IV. *And of the worth of wild and tame animals this treats.*

1. The first of them is: the foal of a mare is

four pence in value, until the end of the fourteenth day after he is foaled.

2. The next day he is twenty-four pence in value: and if he be found in corn, the amends are to be equal to that for his mother; and thus he continues unto the end of the year.

3. If he attain the age of one year and a day, another twenty-four pence is added, and so he is worth forty-eight pence; and thus he continues until the third year.

4. And then he proceeds to three score pence; and then he is to be broken in, and it is right to prepare him for the use to be made of him, whether as a stallion, a palfrey, or a working horse.

5. A stallion in three seasons neither loses his worth nor privilege for grazing out; and those are, from the middle of April unto the middle of May, and the whole of the month of October; and thence onward, though he may be in a stall only three nights and three days, he is worth a pound.

6. A palfrey is six score pence in value.

7. A runcy or a sumpter-horse is six score pence in value.

8. A working horse, that shall draw a car and a harrow, is worth three score pence.

9. Others say, in respect to a colt, that four legal pence is his worth, from the time he is foaled until August: from August to the calends of winter, eight pence: from the calends of winter until the feast of St. Bride, twelve pence: from the feast of St. Bride to the first of May, sixteen pence: from the calends of May until August, twenty pence: from August until the calends of winter, twenty-four pence: from the calends of winter to the feast of St. Bride, twenty-eight pence: in August, in the third year, an increase of eight legal pence takes place: and on the calends of winter, another similar increase: and on the calends of May, another similar increase: and then he is [three] years old, and [is] of full worth.

10. And on the day he is caught, and handled, an increase of twenty pence takes place, when the whole is five score and sixteen pence; and so he remains until a bridle be put in his mouth; and when he is bridled, there is to be an increase of four pence upon him, without augmentation; and he is worth six score pence.

11. A wild horse is worth three score pence.

12. The testicles of a stallion are equal in worth to two mares, and himself is of the value of a third mare; that is, nine score pence.

13. A horse is to be warranted against three disorders: against the staggers, for three dew-falls; against the black strangles, for three moons; and against the ^bfarcy, for one year: also, as to restiveness, until he shall be ridden three times, amidst a concourse of men and horses; and if he be not then restive, he that shall sell him is free. But if he be restive, one third of his worth is to be returned, and the bargain stands as before; for it is not right to make a new bargain; and to the end of three nights and three days he may remain without being ridden, but without longer delay.

^a This has been literally translated 'black strangles' as the latter term is, at present, the appellation for that distemper: with the epithet 'black' annexed it may mean the glanders.

^b The original 'flynmeirch' appears to signify some disorder accompanied with sanious humours.

14. The worth of a horse's foot is his full worth.

15. And a third of his worth is an eye; and the worth of the other eye is another third.

16. For every blemish in a horse, one third of his worth is to be returned; his ears and tail included.

17. Whoever shall cut off the tail hair of a horse, let him put the horse in a place where he shall not be seen, and let him give another horse in lieu of it to the owner; and let him keep that horse until the tail of his own horse shall have grown as well as ever, it remaining idle.

18. The mane of a horse is of the same worth as his bridle; that is, four legal pence.

19. Of equal worth is his forelock and halter; that is, a legal penny.

20. The law of borrowing a horse.

Whoever shall borrow a horse of another, and shall fret the hair on his back, is to pay four legal pence.

21. If the skin be broken to the flesh; he is to pay eight legal pence.

22. If the skin and the flesh be broken to the bone; he is to pay sixteen pence.

23. Whoever shall take a horse surreptitiously, let him pay four pence for mounting; and four pence for every randir, over which he shall go: nothing is to be paid for dismounting; for it is right to dismount, since he was mounted; and that is to the owner of the horse; and the camlwrw to the lord.

24. Whoever shall hire a horse, though the horse should die in his possession; nothing is required but his own oath that he treated him as well as if he had been his own, while he hired him; and the hire shall be paid.

25. If a person hire a horse, and mention where he is to go with him; if he go beyond that, let him pay one third of the profit to the owner of the horse: and the like as to other property; and surreption-fine to the lord.

26. If a horse become lame, while on hire, or shall be otherwise hurt by accident; let a horse equal to him be given in his stead, until he recover; and if he do not recover, let that remain. If he recover, let him take back his property.

27. Four horse shoes, with their complement of nails, are two pence in value.

28. If a horse be sold, in which there is a fault, but not visible on the skin; it is not to be compensated, unless it be one of the three natural disorders: but an oath is to be made of its not being known. According to the men of Gwynedd the oath of three—the owner, and two others.

V. *Of the worth of a mare, and her^a 'teithi';*
this is.

1. The worth of a filly is four pence, until the fourteenth day after she is foaled:

2. And thence onward unto the end of the year, sixteen pence.

3. From thence to the end of two years, thirty-two pence is her worth.

4. And in her third year, she is worth three score pence: and then it is time for her to work.

5. The worth of her mane is the same as her halter; that is, one legal penny.

^a Qualities; the term is used for those qualities which distinguish an animal in its prime, and for the compensation to be made for the want or loss of them.

6. Her teithi are, to draw a car up hill and down hill, and to carry a burden, and to breed colts: and, if she have not those teithi, if bought, one third of her worth is to be returned.

VI. *Of the worth of a cow, and her teithi,*
this is.

1. A she calf, from the time she is calved until the calends of winter, is worth four legal pence.

2. From the calends of winter onward, an increase of two pence every season is added, until August, when she takes the bull; and the ninth day of that August, an increase of four pence is added, without augmentation, for her calf:

3. And thence onward, an increase of two pence every season is added until the ninth day of May:

4. And on that day she ought to calve, and two score pence is her worth; and the calf ought to be able to walk nine paces on that day, and to draw milk from her four teats.

5. The worth of her calf is four pence, without augmentation, until the calends of winter; and thence onward it is of the same worth as every other calf, sixteen pence for the milk, and four pence for the calf; and from the middle of summer forward she ought to take the bull; and after she has taken the bull, an increase of four legal pence is added to her on that day:

6. And thence onward, an increase of two legal pence every season is added, until the middle of March, or until the middle of April; and then she ought to calve, and her milch silver occurs, so that she becomes of full worth, and then she is worth three score pence: and so she is to remain until her fifth calf, and during that time she continues in her prime; and thence onward, appraisement.

7. The worth of her ear, her horn, her eye, and her tail, is four legal pence for each of them.

8. The worth of her teat is four pence, every year while she lives, or a white sheep with a white lamb, that can with her fleece protect her lamb between her four feet from a May shower; and that once.

9. If the cow be always bulling, thirty pence every year while the cow lives in his possession is to be paid.

10. If there be a dispute concerning her milk, she is to be taken, on the ninth day of May, to a luxuriant place, wherein no animal has been before her, and the owner is to milk her, without leaving any for the calf, and put the milk in the measure vessel; and if it be full twice a day, that is sufficient; and if it be not, the deficiency is to be compensated by oatmeal, until the feast of St. Curic; thence until the feast of St. Michael, by barley meal; and from thence until the calends of winter, by rye meal.

Others say that the worth of the milk deficient in the measure is to be returned to the possessor of the cow:—if half the milk be deficient, half the worth; if a third of the milk, a third of the worth; and that is the best mode.

11. The measure for her milk is, three inches at the bottom, six in the middle of the vessel, and nine at the top, and nine in its length diagonally: and the inch, whereby the vessel is to be measured, is the breadth of the judge's thumb.

12. If a person buy a cow in calf, and she slip

her calf, and he willeth to seek amends; he is to give the oath of the herdman, and the oath of the woman who shall have milked her, that it did not happen while with him.

VII. *Of the worth of an ox, and his teithi, this treats.*

1. A steer sixteen pence; and the same advance as a heifer: as it is right to augment her value until she take the bull; so increase is added to him from his birth, until he is placed under the yoke, the ninth day of February; when an increase of four legal pence is added to him.

2. And from thence unto the end of the year two pence each season, until the ninth day of February, and then an increase is added to him of four pence.

3. And from thence, until his third work-year, two legal pence, each season, are added, and then he is of full legal worth: and so he remains, in his prime, until the sixth work-year; and then his worth is three score pence: and thence onward, appraisement.

4. And he is to be put to plough the first time on the ninth day of February; and if he plough from the morning to evening, let the person who shall have sold him be free; and if he do not plough equal to his comrade of the same age, thirty pence is to be paid for his teithi: his comrade is one of the same age placed with him. And so for the second work-year. And the third work-year to put him in the plough on the ninth day of February; and if he plough until mid-day with his comrade, it is sufficient; and if he do not plough, let his teithi be paid: and if a third of the co-tillage be not ploughed, a third of his teithi shall be paid; if he fail in the whole, thirty pence shall be paid; and that every year he may live and cannot plough. And he is to be proved on the ninth day of February in every year, both in the furrow and on the land; and if he plough on one side only, either in the furrow or on the land, and shall not plough on the other side, let fifteen pence be paid; and so every year he may live.

5. The tail of a calf, the first year after its birth, is worth one penny; the second year, two pence; the third year, three pence; the fourth year, four pence: and so it remains.

6. Whosoever shall sell a steer to another, it is right for him to be answerable for the three disorders incident to cattle; and further, for the mange, until the feast of St. Patrick: the person who shall buy it is to keep it in pasture, and in a healthy place, and in a building, wherein no mange has previously occurred for seven years: and for the staggers, three dew-falls.

VIII. *Of the worth of swine, and their teithi, this treats.*

1. The worth of a pig, from the night it is farrowed until it dung, is one legal penny:

2. Whilst it continues sucking, which is three months, two legal pence:

3. And thence onward, until the swine go to the wood, it is a hog, and four legal pence is its worth.

4. From the feast of St. John, when the swine go to the wood, unto the calends of January, fifteen pence is its worth.

5. From the calends of January until the return of the feast of St. John, six legal pence on

it; and then, thirty pence, under the wood, the same as its mother.

6. The teithi of a sow are, that she be not always brimming, and that she do not devour her pigs; and to be warranted three nights and three days against the ^aquinsey: if she devour her pigs, or be always brimming, the third of her worth is to be returned, and the bargain stands as before: according to others, the half of her worth; as the worth of her litter is equal to that of herself, though there be but one pig.

7. The worth of the boar is equal to the worth of three sows: if he be gelded and die, his two testicles are worth two sows; and his carcase equal to another.

IX. *Of the worth of sheep, and their teithi, this treats.*

1. A lamb, from the night it is yeaned unto the first day of winter, one legal penny is its value:

2. From the calends of winter onward, unto the end of the year, two legal pence is its value:

3. And then, four legal pence is its value.

4. The teithi of a sheep are, to give milk, and to bear lambs; and she is to be warranted against the rot until the calends of May, when she shall have satiated herself three times with the new herbage.

5. For her teithi, three legal pence, or a crone; two pence for her lamb, and one for her milk.

6. For her eye, her ear, her horn, her tail, and her teat, one legal penny for each of them.

7. A ram is worth two ewes: if he be gelded and die, three ewes are his worth; one for each of his testicles, and one for his body.

X. *Of the worth of goats, and their teithi, this treats.*

1. A kid, from the night it is yeaned until the calends of winter, is worth a legal penny:

2. From the calends of winter unto the end of the year, it is worth two legal pence:

3. And then, four legal pence.

4. Her teithi are half her worth.

5. The teithi of a yearling she-goat, a penny and a halfpenny.

XI. *The worth of a cat, and her teithi, this is.*

1. The worth of a kitten, from the night it is kittened until it shall open its eyes, is a legal penny:

2. And from that time, until it shall kill mice, two legal pence:

3. And after it shall kill mice, four legal pence; and so it always remains.

4. Her teithi are, to see, to hear, to kill mice, to have her claws entire, to rear and not to devour her kittens; and if she be bought, and be deficient in any one of those teithi; let one third of her worth be returned.

5. The teithi of every clean animal in the world are half its worth.

6. The teithi of every unclean animal are one third of its worth; because its milk is useless.

XII. *Of the worth of geese and other birds.*

1. The worth of a goose, one legal penny.

2. The worth of a gander is equal to the worth of two geese.

^a This has been translated 'quinsey,' the original signifying some disorder affecting the throat.

3. The worth a brood-goose is as much as the worth of her nest; and there ought to be in her nest twenty-four goslings.

4. The worth of each gosling is a halfpenny, or a sheaf of barley; and that until they lay; and after they lay, each is one legal penny in value: thus a brood-goose is twelve pence in value.

XIII. *Of the worth of fowls.*

1. A hen is one penny in value.
2. A cock is two hens in value.
3. Every chicken is a sheaf of oats or a farthing in value, until it shall roost:
4. After that a halfpenny, until it shall lay, or until it shall crow, is its value:
5. And after that, its value is a legal penny.

XIV. *[The worth of dogs.]*

1. The worth of the king's buck-hound is one pound, when trained:
2. Six score pence, untrained:
3. Three score pence, when a year old:
4. Thirty pence, when a whelp in the kennel:
5. Fifteen pence, from its birth until it shall open its eyes, is its worth.
6. The worth of the king's greyhound, if trained, six score pence:
7. If untrained, three score pence:
8. When a year old, thirty pence:
9. A whelp in the kennel, fifteen pence:
10. From its birth until it shall open its eyes, seven pence halfpenny.
11. The spaniel of the king, is a pound in value.
12. The spaniel of an uchelwr, a pound.
13. The spaniel of a free-man, is six score pence in value.
14. The spaniel of an aillt, four pence: the same worth as his cur.
15. The worth of the buck-hound of an uchelwr is the same as that of the king's greyhound.
16. The worth of the greyhound of an uchelwr is equal to half the worth of the king's greyhound.
17. Whatsoever dog belongs to an aillt is of the same value as his cur.
18. Whosoever may possess a cur, though it be the king, its value is four pence.
19. A herd-dog, that goes before the herd in the morning, and follows them home at night, is worth the best ox.

XV. *[The worth of hawks.]*

1. The eyrie of the king's hawk, is a pound in value.
2. A red eyass, six score pence:
3. After mewing, and becoming white, a pound, if it belong to the king.
4. If it belong to an uchelwr, it is six score pence in value.
5. If mewed, if a red eyass, it is three score pence in value.
6. A male, if it be a hawk, is twenty-four pence in value.
7. The eyrie of a sparrow-hawk, is twenty-four pence in value.
8. A sparrow-hawk, before mewing, twelve pence:
9. And after mewing, twenty-four pence.
10. Whatever bird may belong to a tacog, is of the same worth as his hen; one penny in value.

XVI. *Of the bees.*

1. The worth of an old stock, twenty-four pence.
2. The worth of a first swarm, sixteen pence.
3. The worth of a bull-swarm, twelve pence.
4. The third swarm is eight pence, in value.
5. A swarm from the first swarm is twelve pence, in value.
6. A swarm from the bull-swarm, eight pence.
7. If a hive swarm after ^o August, it is four pence in value; and that is called a wing-swarm.
8. And so they continue until the calends of winter.
9. From the calends of winter onward, each is an old stock; and is twenty-four pence in value: only a wing-swarm does not become an old stock until the calends of May; and then it is twenty-four pence in value.
10. The worth of an alveary, twenty-four pence.
11. The three free hunts are, a swarm of bees on a branch; and a fox; and an otter: they are free because they are always on the move; for they have no haunts.

XVII. *Of the worth of a hart.*

1. The worth of a hart from the calends of winter to the feast of St. John is three score pence; and nine score camlwrw for it.
2. And from the feast of St. John onward, unto the calends of winter following, there are twelve legal pieces in it; and three score pence for each of them.
3. The pieces are; his two chaps as well as his two horns; his tongue; his breast; his heart; his rectum; his liver; his two loins; his haunch; his paunch; and his chine: for each of these a camlwrw is to be paid, the amount of which is four kine less than forty.

XVIII. *Of the king's hunting.*

1. If the king's dogs follow a hart, and kill it upon the land of another person, let whoever may own the land take the dogs and the hart; and let him keep the hart until mid-day, if it be moping, without slaying it; and, if the huntsmen do not come by that time, let him slay the hart, and keep the flesh and the skin; and lure the dogs, and take them home with him. If it be killed at mid-day, let him keep it until after noon, without slaying it; if after noon, let him keep it until after vespers; if after vespers, let him keep it until the morning, spreading his mantle over it that night; and if the huntsmen do not come on the morrow, let him appropriate the flesh, and lure the dogs; and let him keep the skin and the paunch for the huntmen. If they come before the flesh be appropriated, let a quarter be given to the owner of the land, and let them appropriate the flesh in the way they will: the hind quarter to the owner of a nombie, and the owner of the land; and the fore quarter to each owner of a stomach.
2. If dogs be slipped at a stag, and it be killed; to whomsoever the dogs may belong, the owner of the land is to have the hind quarter.
3. Whoever may find a clean animal dead, upon the land of another person, is to have one quarter; and the owner of the land is to have the flesh, that excepted.

* That is, after August commences.

4. Whoever may find a dead animal, if it be unclean, upon the land of another person, is to have a penny; and the owner of the land is to have the animal; and that is not to be had excepting for the small wild animals.

5. Whoever shall find a swarm of wild bees is to have a penny, or the wax; and the owner of the land is to have the swarm.

6. Whoever shall lay a snare upon the land of another person, without his permission, let him pay to him four legal pence for opening the land, and four pence for filling it up; and whatever may be in the snare; and a canlwrw to the king.

7. Of the same worth are a roebuck, and a buck; and a goat, and a roe; and a fawn, and a kid.

XIX. *Of skins this treats.*

1. The skin of an ox is eight pence in value.
2. The skin of a hart, eight pence.
3. The skin of a cow, seven legal pence.
4. The skin of a hind, seven pence.
5. The skin of a sheep, one penny.
6. The skin of a goat, one legal penny.
7. The skin of a roebuck, one penny
8. The skin of a fox, eight pence.
9. The skin of an otter, eight pence.
10. The skin of a wolf, eight pence.
11. The skin of a marten, twenty-four pence.
12. The skin of a beaver, six score pence.

XX. *Of the worth of trees this treats.*

1. The worth of an oak, six score pence.
2. If it have two boles, three score pence for each of them, if they be of equal thickness; and though they be not of equal thickness, if they be of the same growth.
3. The worth of a side branch, that shall reach the heart of the tree, thirty pence; and, excepting that, it is top, and there is no legal worth thereon, but a canlwrw to the king for it.
4. For perforating an oak, twenty-four pence; all of which goes to the owner of the wood, and a canlwrw to the king.
5. The worth of a knurled oak, on which there is no fruit, four legal pence.
6. The worth of a hazel grove, twenty-four pence.
7. If one hazel be taken from the grove, four legal pence.
8. Every tree that shall bear fruit is of the same worth as the entire hazel grove; excepting the oak, and the apple tree.
9. A graft, four pence, without augmentation, until the calends of winter after it is grafted:
10. And thence onward, an increase of two pence is added every season, until it shall bear fruit; and then it is three score pence in value; and so it graduates in value in like manner as a cow's calf.
11. A sour crab tree is four pence in value, until it bear fruit.
12. And after it bears fruit, it is thirty pence in value.
13. Every tree planted for shelter, is twenty-four pence in value to its owner; whether planted within a garden, or as a shelter to his house.
14. Every tree that shall bear no fruit, the yew excepted, such as ash, or alder, or willow, is four legal pence in value.
15. Every limb that shall reach the heart

of the tree, of the inferior wood above mentioned, is one penny in value.

16. The worth of those trees goes to the owner of the wood.

17. The worth of a yew, thirty pence
And so terminates the proof book.

HERE IORWERTH, SON OF MADOG, SON OF RAAWD, SAW IT TO BE EXPEDIENT TO WRITE THE WORTH OF THE BUILDINGS; AND THE FURNITURE; CO-TILLAGE; AND CORN DAMAGE; TOGETHER WITH THE PROOF BOOK.

XXI. *The first of these is a hall.*

1. Whoever shall destroy the hall of the king, whether by fire, or in any other way; let him pay to him two score pence for each tye which shall support the roof, that is six columns; with four score pence for the roof; that is a pound and four score pence; and six score pence for every penthouse adjoining thereto.

2. The hall of an uchelwr; twenty pence for each tye which shall support the roof, that is six columns; and two score pence for the roof; that is eight score pence; and thirty pence upon each of the penthouses.

3. The house of an aillt; ten legal pence for each tye which shall support the roof; that is, six columns; and twenty pence for the roof; that is four score pence; and thirty pence for each of the penthouses: those are, his chamber, his cow-house, his barn, his kiln, the sheepcote, the pigstye, his summer house, and his autumn house.

4. A summer house is worth four legal pence.

5. An autumn house, eight legal pence.

6. Whosoever shall damage a house unlawfully, is thus to redress it: let him pay four legal pence for every large timber that may be therein; for the doors, four legal pence; for the door frames, four legal pence; for the rafters, four legal pence; for the beams, four legal pence; for the thresholds, four legal pence; for the fire back stone, four legal pence; for every pole, rod, and rail, a legal penny; for the weather poles, and the spars, a legal penny each of them; a binder, a legal penny; a springle, a legal penny; for each of them is a rod: the roof of the house and its fence are equal in worth to one third of the house; and a third of the worth of the roof is set upon the fence.

XXII. *Here is the worth of the furniture.*

1. The plaid of the king is six score pence in value.

2. His pillow is twenty-four pence in value.

3. His boiler, six score pence.

4. The flesh-fork of his boiler, twenty-four pence.

5. His ^a 'perging,' six score pence.

6. His cauldron, three score pence.

7. The flesh-fork of his cauldron, twelve pence.

8. His harp, six score pence.

9. His tuning-key, twenty-four pence.

10. The harp of the chief of song, six score pence.

11. His tuning-key, twenty-four pence.

12. The king's throw-board, six score pence.

13. The horn out of which the king drinks, its value is a pound.

^a Uncertain: it may be the perch, or brandrith, for the boiler.

14. And his horn of march, that is always in his suit, a pound likewise.
15. The horn of the chief huntsman, a pound likewise.
Those three horns ought to be of the buffalo.
16. Every trinket belonging to the king, including his vessels, his rings, and his horns, a pound is the value of each; as he is not to appraise them.
17. The plaid of an uchelwr, three score pence.
18. His pillow, twenty-four pence is its worth.
19. His cauldron, three score pence.
20. His flesh-fork, twelve pence.
21. His harp, three score pence.
22. His tuning-key, twelve pence.
23. His throw-board, if it be of the bone of a sea animal, three score pence.
24. If it be of the tip of the horn of a hart, twenty-four pence.
25. If it be of the horn of an ox, twelve pence.
26. If it be a wooden throw-board, four pence.
27. A mash-tub made of staves, if it belong to the king, twenty-four pence.
28. If to an uchelwr, twelve pence.
29. If to an aillt, six pence.
30. Every mash-tub of one piece, four pence.
31. A sack, four pence.
32. A winnowing cloth, four pence.
33. A churn, two pence.
34. A vat, two pence.
35. A tub, a penny.
36. A cooler, one penny.
37. A trough, one penny, without augmentation, because it has not a cover.
38. A foot-trough, one legal penny.
39. An iron pan, one legal penny.
40. A wooden can for taking up liquor, four pence.
41. A yew pail, four legal pence.
42. A yew cruck, two pence.
43. A willow pail, two pence.
44. A willow cruck, one penny
45. A white pail, one penny.
46. A broad axe, four pence.
47. A fuel axe, two pence.
48. A small axe, one legal penny.
49. A large auger, two legal pence.
50. A middle-sized auger, one penny.
51. A wimble, a halfpenny.
52. A reaping hook, one legal penny
53. Shears, one legal penny.
54. An iron spade, one legal penny.
55. A pickaxe, two pence.
56. A bill-hook, one penny.
57. An adze, one legal penny.
58. A 'gylyw,' one penny.
59. A draw-knife, a halfpenny.
60. A chisel, a halfpenny.
61. A pannel-awl, a halfpenny.
62. A plane, one penny.
63. A bolt, a halfpenny.
64. An iron lock, one penny.
65. A wooden lock, a halfpenny.
66. A water can, one farthing.
67. A weeding-hook, a farthing.
68. An arrow, a farthing.
69. A turning wheel, a farthing.
70. A spindle, a farthing.
71. A reel, a farthing.

* A large crooked knife: called, in Scotland, a 'gully.'

72. A yarn-winder, a farthing.
73. A flail, a farthing.
74. A skimmer, a farthing.
75. A mallet, a farthing.
76. A spud, a farthing.
77. A wooden shovel, a farthing.
78. A fork, a farthing.
79. A rake, a farthing.
80. A sheaf of oats, a farthing.
81. A flax hackle, a farthing
82. A chicken, a farthing.
83. A cow-fetter, a farthing.
84. A palm-iron, a farthing.
85. A guiding-thong, a farthing.
86. A mirror, a farthing.
87. A platter, a farthing.
88. Wooden nippers, a farthing
89. A cup, a farthing.
90. A chest, appraisalment.
91. A brass pan, appraisalment.
92. A trivet, appraisalment.
93. A baking-girdle, appraisalment.
94. A craft, with what pertains to it, appraisalment.
95. A tun, appraisalment.
96. A hammer, appraisalment.
97. A harrier, appraisalment.
98. An ox, after it has passed its prime, appraisalment.
99. Every thing, the worth of which is not fixed by law, is to be appraised.
100. A bag, two legal pence.
101. A flesh-dish, one penny.
102. Another dish, one legal penny.
103. A sieve, one penny.
104. A riddle, one legal penny.
105. A comb, one legal penny.
106. A polishing stone, a halfpenny.
107. A bowl, one penny.
108. A baking-board, one legal penny.
109. A hair rope, of twelve cubits, is one legal penny in value.
110. An elm-bark rope, of twelve cubits, is one curt penny in value.
111. The collar of the king's greyhound, eight pence.
112. The collar of a gwrda's greyhound, four pence.
113. The leash of the king's greyhound, four pence.
114. The leash of a gwrda's greyhound, two pence.
115. The leash of a tracker, eight pence.
116. A dunghill, four pence.
117. A manuring pannier, one legal penny.
118. A barrow, one legal penny.
119. An earthen pitcher, appraisalment.
120. A barrel, appraisalment.
121. A bottle, appraisalment.
122. A tunic, twenty-four pence
123. Gyves, twenty-four pence.
124. A salmon net, twenty-four pence.
125. A greyling net, sixteen pence.
126. A sein net, eight pence
127. A bow net, four pence.
128. A salmon, two pence.
129. A car, two pence.
130. A pack-saddle, one penny.
131. A stool, two pence.
132. A wort-vat, two pence.
133. A weaver's loom, twenty-four pence:
134. The reeds and the beam, six pence;
135. The harnesses, six pence;

136. The warping-trough, six pence ;
 137. The rollers and the wheels, and the treadles, six pence, and the third on the wheels.
 138. The tools of a smith, six score pence ;
 139. The large anvil, three score pence ;
 140. The bickorne anvil, twelve pence ;
 141. The bellows, eight pence ;
 142. The smith's pincers, four pence ;
 143. The smith's sledge, four pence ;
 144. A parer, four pence ;
 145. A bore, four pence ;
 146. A groover, four pence ;
 147. A vice, four pence ;
 148. A hoof-rasp, four pence ;
 149. An iron saw, four pence ;
 150. A grindstone, four pence.^a
 151. The worth of a mill, one pound :
 152. Three score pence for each stone ;
 153. Three score pence for the irons ;
 154. Thirty pence for the timber ;
 155. For the house, thirty pence.
 156. A quern, four pence :
 157. For the upper stone, two pence ;
 158. For the nether stone, two pence.
 159. For the kiln rods, one penny.
 160. For the quern shed, four pence.
 161. A spear, four pence.
 162. A bow and twelve arrows, four pence.
 163. A battle-axe, two pence.
 164. A sword, if it be rough-ground, twelve pence.
 165. If it be round-hilted, sixteen pence.
 166. If it be white-hilted, twenty-four pence.
 167. A shield, eight pence.
 168. If it be enamelled blue, or gold, twenty-four pence.
 169. A hauberk, appraisement.
 170. A basnet, appraisement.
 171. A helm, appraisement.
 172. A crest, appraisement.
 173. The worth of a saddle, eight pence.
 174. A bridle, gilt, eight pence.
 175. A bridle, silvered, six pence.
 176. Other bridles, stained, black, or lackered, four pence.
 177. Spurs, gilt, four pence.
 178. Spurs, silvered, two pence.
 179. Spurs, black, stained, or lackered, one penny.
 180. Some rank with the saddle the two stirrups, and the three girths ; others allow a legal worth upon them ; and that is,
 181. Stirrups, if they be gilt, eight legal pence ;
 182. If they be silvered, six legal pence ;
 183. If they be lackered, or black, or stained, four legal pence.
 184. A breast-girth is of the same class with one stirrup.
 185. The two belly-girths, two legal pence.
 186. A horse-cloth, four legal pence.
 187. A wadded pannel, one penny.
 188. A linen pannel, one legal penny.
 189. A blinker, one legal penny.
 190. Trunk-hose, eight legal pence.
 191. A pair of hose, six legal pence.
 192. A pair of ^b'ystywaws,' four legal pence.
 193. Wadded boots, four legal pence.
 194. Shoes with thongs, two legal pence.
 195. Buskins, one legal penny.
 196. A girdle, if it be ornamented with gold or silver, appraisement.
 197. If it be not, one legal penny.
 198. A ring, appraisement.
 199. A wreath, appraisement.
 200. A skene, one penny.
 201. A house knife, one legal penny.
 202. A short sword, one penny.
 203. A girdle-buckle, one penny.
 204. A cresset, one penny.
 205. A girdle for trousers, one legal penny.
 206. A bracelet, appraisement.
 207. A throw-board table, appraisement.
 208. The worth of a thrave of oats, four legal pence.
 209. The worth of two fold-hurdles, a legal penny.
 210. The worth of a thrave of meslin, eight legal pence.
 211. An iron fetter, one penny.
 212. A wooden fetter, a farthing.
 213. A ^a'hester,' a farthing.
 214. A distaff, a farthing.
 215. A blowing horn, whoever may be the owner, two pence.
 216. Some say that the wearing apparel are to be appraised: others say that they have their respective prices: that is,
 217. Every mantle of a rich dark colour, twenty-four pence.
 218. Every town-made mantle, twenty-four pence.
 219. Every town-made cap, twenty-four pence.
 220. A town-made coat, twenty-four pence each.
 221. Every home-made covering, eight pence.
 222. A shirt and trowsers, twenty-four pence.
 223. A ^b'cynnygl,' appraisement.
 224. A cushion, eight legal pence.
 225. A sheet, eight pence.
 226. A head-cloth, eight legal pence.
 227. A band, four legal pence.
 228. A bonnet, one legal penny.
 229. A robe, if it belong to the king, a pound.
 230. If it belong to the queen, a pound.
 231. If it belong to an uchelwr, or his wife, it is six score pence in value.
 232. The rug of an aillt, or his robe, three score pence.
 233. The rug of his wife, two score pence.
 234. The rug of a tacog, or of his wife, is thirty pence in value.
 235. A pillow, four pence.
 236. Winter-tilth of a ^c'cyvar, two legal pence.
 237. Spring-tilth of a cyvar, one legal penny.
 238. A plough-head, one legal penny.
 239. Wheels, two legal pence.
 240. Bars and stilt, one legal penny.
 241. A sock, two pence.
 242. Every yoke and its bows, one legal penny.
 243. A beam, a legal penny.
 244. A coulter, four legal pence.
 245. A bow, a farthing.
 246. A cleansing-hurdle, a legal penny.
 247. A cleansing-spud, one legal penny.
 248. A goad, one penny.

^a A 'hester' is at present a corn measure containing two bushels.

^b Literally 'wadded,' perhaps, a gambeson.

^c A 'cyvar' at present, in Anglesey and Caernarvonshire, contains 3,240 square yards, in Meirionyddshire and Montgomeryshire, 2,430 square yards.

^a There appears to be some error in these numerals, as they do not collectively amount to six score.
^b Literally 'stays,' perhaps, jamba.

249. A harrow, one legal penny.
 250. A thorn-harrow, one penny.
 251. Every other thing whatsoever, upon which there is no legal worth, is to be appraised. Here ends the worth of wild and tame.

XXIII. *Now of the members of the human body.*

1. Of the worth of the nine co-ordinate members this is.

For each of the feet, six kine, and six score of silver; for each of the hands, six kine, and six score of silver; for each of the eyes, six kine, and six score of silver; for each of the lips, six kine, and six score of silver; for each separately, six kine, and six score of silver; and for the nose itself, six kine, and six score of silver, separately.

2. The worth of the ear, if it be cut off, two kine, and two score of silver, separately. If injured, so as to cause deafness, six kine, and six score of silver.

3. The worth of the two testicles is the same as the worth of the nine co-ordinate members.

4. The worth of the tongue itself is equal to the worth of all the other members, because it defends them.

5. The worth of one of the toes, a cow, and one score of silver.

6. The worth of the great toe, two kine and two score of silver.

7. The worth of a finger, a cow, and one score of silver.

8. The worth of the thumb, two kine, and two score of silver.

9. The worth of its nail, thirty pence.

10. The worth of the upper joint of the finger, twenty-six pence and a halfpenny and a third of a halfpenny.

11. The worth of the middle joint, thirty-three pence and two parts of a halfpenny.

12. The worth of the lowest joint, four score pence; and that is the worth of the finger.

13. The worth of each of the teeth, a cow, and one score of silver.

14. The worth of each of the fang-teeth, two kine, and two score of silver; because they are the guards of the teeth.

15. The trunk itself is in worth equal to all those together; the trunk consists of the head, the body, and the penis; for it is therein that the life may be; therefore it is equal in worth to them all.

16. Of the three imminent dangers to a man this is.

The three imminent dangers to a man are: a stroke on the head, unto the brain; a stroke in the body, unto the bowels; and the breaking of one of the four limbs of the body.

17. The compensation for the medicaments is this.

For each, the person wounded is to receive three pounds from the one who shall have so wounded him; the amount likewise due from the person who shall wound him, for his medical treatment, is a pound, without food; or nine score pence, with his food, and the bloody clothes.

18. A tent.

An application of a tent, twenty-four pence.

19. Ired salve.

A medicament of red salve, twelve pence.

20. A medicament of herbs, four pence.

21. Of the amount of the food of the mediciner this is.

His food daily to the mediciner is one penny in value.

22. His light, every night, a penny likewise in value.

23. Of the three conspicuous scars this is.

There are three conspicuous scars; one upon the face; another upon the foot; and another upon the hand: thirty pence on the foot; three score pence on the hand; six score pence on the face.

24. Every unexposed scar, four pence.

25. The cranium, four pence.

For every broken bone, twenty pence; unless there be a dispute as to its diminitiveness; and if there be a dispute as to its size let the mediciner take a brass basin, and let him place his elbow upon the ground, and his hand over the basin, and if its sound be heard, let four legal pence be paid; and if it not be heard, nothing is due.

26. Of the worth of hair plucked from the roots, and the compensation.

The worth of hair plucked from the roots; a penny for every finger used in plucking it out, and two pence for the thumb; and two pence for the hair.

27. Of the worth of blood of free and bond.

The worth of the blood of a freeman, twenty-four pence.

28. The worth of the blood of a bondman, sixteen pence.

29. The saraad of every person is to be paid according to his privilege.

30. There are three effusions of blood not to be compensated: blood from the teeth; blood from a scab; and blood from the nose; to the lord, however, a dirwy is to be paid for it; but nothing is paid to him whose blood is drawn, for it is apt to flow; his saraad, however, is to be paid to him.

XXIV. *Of co-tillage this treats.*

1. Whoever shall engage in co-tillage with another, it is right for them to give surety for performance, and mutually join hands; and, after they have done that, to keep it until the tye be completed: the tye is twelve erw.

2. The measure of the erw, has it not been before set forth?

3. The first erw belongs to the ploughman; the second to the irons; the third to the exterior sod ox; the fourth to the exterior sward ox, lest the yoke should be broken; and the fifth to the driver: and so the erw are appropriated, from best to best, to the oxen, thence onward, unless the yoke be stopped between them, unto the last; and after that the plough erw, which is called the plough-bote cyvar; and that once in the year.

4. If they will to separate, after the tye shall be completed; they may if they will so separate, unless a contract bind them.

5. If the oxen be put in the yoke, and one of them die, by whatever disorder he may be taken off; it is right that he should have his erw.

6. Should the owner doubt, that the ox may not have received injury from him, let him be sworn, that the injury did not originate with him, either as to its food or its service: and that is called the erw of the black ox.

7. Though co-tillage be formed with an ox; if it come not to the labour, is not yoked, and shall not do a turn or two; nothing is to be had on its account.

8. If an ox become ill, whether from a wound, or any other thing, it is right for its owner to support the yoke.

9. If a person will to sell an ox out of the co-tillage in which it is put, he is not to sell it until the co-tillage be ended, nor to exchange it; and if he separate it but one day, before he has obtained his erw, he loses his erw; and, if after obtaining his erw, he is to support the yoke.

10. Every one is to bring his requisites to the ploughing, whether ox, or irons, or other things pertaining to him; and, after every thing is brought to them, the ploughman and the driver are to keep the whole safely, and use them as well as they would their own.

11. The driver is to yoke in the oxen carefully, so that they be not too tight, nor too loose; and drive them so as not to break their hearts: and if damage happen to them on that occasion, he is to make it good; or else swear that he used them not worse than his own.

12. The ploughman is not to pay for the oxen unless they be bruised by him; and if he bruise either one or the whole, let him pay, or exonerate himself. The ploughman is to assist the driver in yoking the oxen; but he is to loosen only the two short-yoked.

13. After the co-tillage shall be completed, every one is to take his requisites with him home.

14. Neither a cleanser, nor a horse for harrowing, is comprised by law in co-tillage.

15. No one is to place a restraint upon the ox of another without his leave, unless there be an agreement, or assent.

16. If there should be a dispute about bad tillage between two co-tillers, let the erw of the ploughman be examined, as to the depth, length, and breadth of the furrow, and let every one's be completed alike.

17. If a dispute arise between two co-tillers, as to rough bushy land, and to other clear; the one willing to plough the bushy land, and the other not willing; unless there be an agreement to the contrary, it is right for him to plough for the other such land as he may have.

18. If a dispute arise about ploughing, between two co-tillers, one willing to plough far off, and the other near; we say, that they are to go to such place only as that the oxen may reach their stalls, and their work, the weak as well as the strong, within their own cymwd.

19. We say, that an ox engaged in co-tillage is not to be bequeathed, without the consent of the co-tillers; since any one is to bequeath only that which he shall have in possession; and that ox is not then in his possession, while engaged in the co-tillage.

20. We say, that oxen engaged in co-tillage are neither to be pledged, nor to be distrained; since no one is to pledge but what is in his possession; and that is not.

21. Whoever shall engage in co-tillage, and after that make a similar agreement with another; we say, that those oxen are bound to the first co-tillage: and should he engage in a hundred such co-tillages after that, he is to support the yoke wherever he may engage to do so.

22. Whoever shall engage in co-tillage, and does not come orderly to the ploughing; whether he be a day or two without coming; we say, that whether he come willingly, or by compulsion, he

is to have nothing of what shall be ploughed without him.

23. Neither horses, mares, nor cows, are to be put to the plough; and if they should be put, and abortion should ensue to either mares, or cattle, or the horses be injured, it is not to be compensated; and besides this the law does not say, that they are entitled to an erw, unless it be covenanted for them.

24. If a person engage an ox in co-tillage, and bring a stolen ox; we say, that the owner of the ox is not bound to support the yoke, nor is he to obtain an erw.

25. If a person engage an ox in ploughing, and afterwards wish to substitute another; we say, he is not to change it without the consent of the co-tillers.

26. An ox engaged in co-tillage is not to be moved from the furrow to the sward without the consent of the co-tillers, who are the owners of the cattle.

27. No one is to undertake the work of a ploughman, unless he know how to make a plough, and nail it; for he ought to make it wholly, from the first nail to the last, or from the smallest to the largest.

28. Whoever shall own the irons is to keep them in order, that the ploughman and driver be not impeded; and they are to have no assistance.

29. The driver is to furnish the bows of the yokes with wythes; and, if it be a long team, the small rings, and pegs of the bows.

XXV. *Of corn damage this treas.*

1. Every owner of corn is to mind his corn; and every owner of an animal is to mind his animal, within and without; and, therefore, it is right for every person to take upon his corn. Thus it is right to take for winter-tilth; money payment for it until the feast of St. Bride; and thence onward, reparation for damage: for spring-tilth; from the feast of St. Bride until the calends of May, money payment; from the calends of May onward, reparation for damage.

2. At all times to release an animal impounded, money payment only is due: and it is thus that money is to be paid; a penny for a horse, a halfpenny for a bullock.

3. For a colt or filly, from the fourteenth day onward after it is foaled, a penny, like as for its mother.

4. A calf, from the time of its birth until the calends of winter, is to be impounded from one meal-time to another.

5. Lambs and kids, while they are sucking, are to be impounded from one meal-time to another; or else to be mixed with their dams: the period during which they suck is until the calends of May; and thence onward, for trespass upon corn, they rank with their dams.

6. The swine, the sheep, the goats, the geese, and the hens; the second choice of them is due.

7. The pigs, from the time they turn up the cow-dung with their snouts, are subject to the same law as their mother, for trespass upon corn.

8. * In the law it was one from the swine, and one from the small animals, which we have mentioned above, though there might be only three of them; the cause was, the swine returned to the person who owned them, and one remained

* A later ms., not collated, has, 'In the law of Howel.'

with the owner of the corn; but one is not to be taken of two swine, for the swine could not return to the owner of the swine, if it remained so. Then it was altered to one of every fifteen of the pigs; and one of every thirty sheep; and from the goats, the poultry, and the geese, one of every thirty, in like manner. If so many of the swine should not be found upon the corn, according to some of the judges, four pence for every five swine: others say, that a penny is due for each of the swine; and for every five animals, of the sheep and the goats, a penny; and also, of the geese, and the poultry, if the number, for which one is due, be not found upon the corn, an egg is due for each.

9. Poultry are not to be taken upon corn, except during the first fortnight after the corn is sown, before it springs; from that time until it shoot into ear, they are not to be taken; but from the time when the grain is formed, they are.

10. Every crop that a person shall harvest, he is to look after; and the cattle are free. By the crop is understood, corn after it is severed from the land whereon it grew; the produce of an orchard; cabbage; flax, after it is cut, or in a garden uncut; tedded hay; thatch for houses; and their fence; leeks; and every thing that pertains to a garden. Let him fence so strong about his garden, that beasts cannot break into it; and if he do not, and it should be broken into, he is not to be compensated; except for the trespass of poultry and geese; because it is not possible to fence so as to exclude them, since they can fly.

11. The barns are to be open from the time the first sheaf is brought into them, until the calends of winter, to admit the air; and, if the corn be damaged during that period, the owner is to be compensated.

12. From the calends of winter onward, the barns shall be closed in the manner required; they are to be closed by three eatherings on the sill, and a wattle upon the door-way with three bands thereon, two on the back, and one on the front; and, if that be broken, the corn and the barn are to be compensated; the corn in the barn, by giving a whole sheaf for every damaged sheaf.

13. If a person find an animal upon his corn, and it be disputed whether he found it there; let it be determined by the oath of the taker.

14. If corn be damaged, and the animals be not overtaken upon the corn, let the oath of the owner exonerate them; for there can be no testimony as to an animal; for, if all shall assert that they saw them, it will not avail.

15. A voluntary oath is not to be taken concerning them, since it will not avail, though acknowledged, if the owner shall exculpate them.

16. If a horse be found stretching his neck over a hedge eating the corn, it is not right to take him, but to obtain compensation for the damage; unless he be exculpated.

17. If either a horse or other animal be found with its two fore-feet upon the corn, it is not to be taken, since it was not wholly upon the corn; and part is not the whole; and, if it be not cleared, the damage is to be compensated.

18. If a person tether his mare by the side of corn, and her colt damage the corn, and cannot be caught; let the mare be taken from the place

she is in, and brought to the house; and let the colt be detained in the house, and the mare taken back to her former place; and here the wild is caught by the tame: and that does not constitute an illegal act.

19. Calves, lambs, and kids need not be loosed by the taker, but at his will, between meal-times; for no animal will die by being impounded from one meal-time to another.

20. The bulls are not to be taken from Midsummer until August, for trespassing upon corn or grass; for at that period the milch cattle become tufty. It is not right to take bulls, from August until the first feast of the Virgin; for then the heifers become tufty.

21. It is not right to take a bull at any time, that is following a tufty cow.

22. It is not right to take a boar at any time, when following a brimming sow.

23. It is not right to take the rams, nor the he-goats, from the feast of St. Michael unto the calends of winter.

24. Stallions are not to be taken from the middle of April unto the middle of June.

25. A foal following its mother is not to be taken, and that is called a darting foal.

26. Swine are not to be taken for trespassing upon corn, from the feast of St. John unto the calends of January; unless they be found in a barn, or in a meadow.

27. Whoever shall will to preserve a meadow, let him keep it, from the feast of St. Patrick unto the calends of winter: a meadow is land appropriated for hay only, and enclosed by a fence. It is to be preserved unto the calends of winter, because it is mowed twice in the year.

28. Whoever shall find an animal trespassing upon such a meadow, let him take thereon as upon corn. If he chance to find them thereon, and cannot overtake them, though confessed, damage to grass is not to be compensated.

29. Whoever makes a fence about his corn, let him take animals found upon the grass that may be therein, as well as upon the corn; because nothing is to depasture there.

30. No one, except a lord, is to have more than two reserves of grass, a field, and a meadow; and, if he will to keep it, let him obtain a cross from the lord, and under the sanction of that let him keep it.

31. Thus animals trespassing upon corn are to be impounded:—If they be wild, they are to be taken and placed out in a yard; if they be tame animals, they may be impounded, in or out, at pleasure. If there be animals belonging to two different persons, they are not to be mixed together; and if they be animals of different species, they are not to be mixed; but, if they be placed together, every one of them is to be tied. It is not right to tie swine—only to take them. It is right to tie poultry and geese, in taking them.

32. If a person require a pledge for his corn, with the time of a pledge which shall lapse, no one is to give it, except for the time of a corn-pledge; and a corn-pledge does not lapse until the calends of winter.

33. Whoever is entitled to corn, either by surety, or for damage done by cattle in the harvest, or by purchase, and shall not demand it before the calends of winter, he is not afterwards entitled to it; because he has suffered the proper period for urging his claim to elapse: for

it is not right to claim corn from one year to another.

34. Whoever in taking cattle shall injure them, whatever the nature of the injury, the taker is to pay for it; for the animals are to return home without claim, without suit, except payment to the taker of the property.

35. Whatsoever person shall impound an animal, and suffer it to graze; he is not to lose his claim, for doing more than right.

36. Whoever shall take animals, and they break out and get home, nothing is due for them; for it is not right that there should be two takings for one trespass.

37. Whoever shall impound an animal, and refuse a lawful pledge, requiring money; if the animal die, he is to pay for it.

38. Whoever shall take many animals, and detain one of them apart, for the act of the whole, and suffer the others to go away; he is only to receive what shall fall on that one animal.

39. Whoever shall find a small animal upon his corn, whether a sheep, a goat, or a swine; it is at the option of the taker, either to keep account of them, until one animal be due; or else a penny for a sheep, or a goat, after it shall have been taken five times; and a penny for the swine when taken, or reckon until a swine be wholly due.

40. Whoever comes to liberate animals for others, it is right for the taker to ask him, whether he will be responsible for them; and, if he will not be responsible, he is not to deliver them to him; and, should they so die in his pound, not one is to be paid for. If the other engage to be responsible for them in all things, let a

pledge be taken from him, with a surety for its dilyrwydd; and, if another owner should come to claim that pledge, he must produce, of his owner property, one equally good, before the other is to go from him.

41. The pledge that is given by a wife, the husband is not to nullify; and the pledge given by a husband is not to be nullified by the wife.

42. Whoever shall have had his corn greatly damaged by trespass, and find animals upon it, and demand from the owner of those animals compensation for all the damage; he is not entitled to more than the owner of the cattle, on his oath, may pay him as their damage; whether that be much or little: and that is to be of the same kind of land, in the course of tillage: and that is called compensation for damage: and it is to be claimed before the calends of winter.

43. Whoever shall remove his corn from the stubble to the ley, and make his rick upon the ley; if it be damaged there, he is not to receive compensation. And flax, not in a garden, is subject to the same law as such corn.

44. There is no person, whatever may be his privilege, that is exempt from compensating damage.

45. No person is to milk, or to make any use of cattle that are impounded, though he may be the owner of them; without the permission of the captor.

46. The taker is not to seek the owner of the cattle he may take; neither is he to conceal them; and if he should conceal them, and they die, or be lost, through his negligence; let him pay for them.

And so terminates concerning corn damage.

GLOSSARY

TO

WELSH AND OTHER TERMS WHICH OCCUR IN THE
ENGLISH VERSION

OF THE

LAWS OF HOWEL DDA

A.

Aberfraw (aber-Fraw), *efflux of the Fraw*.—The princely seat of Venedotia was situated where the brook Fraw flows into the sea.

Abo.—A carcase of an animal killed by a wolf or other beast of prey.

Achwre (ach-gwre), *near belt*.—An enclosure of wattles or thorns surrounding a building at such a distance as to prevent cattle reaching and damaging the thatch.

Adalmwr (ad-lam-gwr), *one returning*.—A proprietor who for some cause entered the service of another proprietor without agreement; if he left him after the expiration of a year and a day, he was liable to the payment of thirty pence to his patron.

Agweddi (ag-gwedd), *conjunction*.—A portion given with a female upon her marriage.

Aillt (aill), *other*.—A villain.

Alltud (all-tud), *other land*.—A person, either from foreign parts or from another part of the island, in villenage under the king or a freeholder.

Amhiniogau tir, *land borderers*.—Witnesses in a cause for landed property whose lands bordered on that in dispute.

Ammodwr (am-bod-wr), *a compactor*.—One before whom a compact is made, and so admissible as a witness to prove the terms of it.

Amobr (am-gobr), *fee*.—The fee paid to a lord by the person subject to that payment on the marriage of a female.

Anryggoll (an-rhy-coll), *total loss*.—Loss of property, perditio.

Anccwyn (an-cwyn).—A stated allowance of provision allotted to the officers of the court in their lodgings: the term appears to be put in apposition to *cwynos*, *cœna*, or supper, as being a privileged private allowance for that meal; the *cwynos* being the public evening meal. *Anccwyn* is translated 'cœna' in some Latin copies.

Anghyvarch (an-cy-varch), *unquestionable*.—A term used for the articles which were exclusively the property of a man or woman, and not subject to division upon a separation ensuing. Generally a fine for committing various actions without permission.

Anrhaith (an-rhaith), *lawless*.—Spoil.

Anrhaith-oddev, *spoliation sufferance*.—A term used when a person's goods were confiscated and seized by the lord.

Anrhaith-gribddail, *pilfering spoliation*.—A term for the graver spoliation to be exercised towards a homicide.

Ar ac oredig, *tith and ploughing*.—A term for husbandry labours.

Arddelw (ar-delw).—A vouchee of various natures in defence.

Arddyrchavael (ar-dyrch-gavael), *an elevated hold*.—The augmentation of fines.

Arglwydd (ar-clwydd), *superior*.—A lord, a proprietor.

Argyreu (ar-cyv-rhau), *special ornaments*.—That portion of a maiden's dower which consisted of the paraphernalia.

Ariant (argentum), *silver*.—Promiscuously used with *ceiniog*, or penny, for the silver money in use.

Arwaesav (ar-gwaesav), *support*.—The person, or authority, a defendant avouches to be the guarantee of the right to property with which he is charged to be unlawfully possessed.

Aswynwr (a-swyn-wr), *a fealty man*.—A proprietor who became a liege man to another proprietor; if, after remaining with him a year and a day, he returned to his own property, he was to pay three score pence to his patron.

Aur (aurum).—Gold.

Awst (aws), *vigour*.—August.

B.

Bidwoseb (bid-gwo-ys-eb), *in readiness*.—A term for the horse at the command of such officer of the household as was entitled to the privilege. In the Venedotian Code the term is 'preswyl.'

Boneddig (bon-eddig), *lineage*.—*Boneddig canhwynawl*, one of innate lineage, is the term used for a free Welshman of indigenous descent.

Braint (brain), *lofty*.—The term for privilege or dignity. This word is extensively used, applied to the particular tenures of land and degrees of personal liberty.

Breyr (bre-yr), *mote-man*.—A term applied in the laws of South Wales to those freemen who in North Wales were denominated *uchelwyr*.

Briduw (bri-Duw), *dignity of God*.—The term used for a solemn asseveration to the truth of a thing by a person on his faith.

C.

Cæth, *bond*.—A bondman, a vassal.

Camllwrw (cam-llwrw), *mulct for wrong*.—A fine

of three kine or nine score pence, sometimes doubled and tripled.

Commin (can-min), *crooked beak*.—A species of hawk so called.

Canghellor (can-cell-or), *possessor of a room*.—An officer in every canghellorship, who held pleas to determine disputes among the king's villeins, and secured his waste. He was entitled to specific fees for these services.

Canllaw (can-llaw), *at hand*.—A term used for an assistant to a party engaged in law. He appears to have performed the duties of a procurator or attorney.

Cantrev (cant-trev), *hundred treds*.—The largest fixed division of a district; it was to comprise two cymwds, but often contained more, and to consist, according to the definition given of measures, of 25,600 erw. s.

Carddychael (car-dychwel), *car-returning*.—Applied to such who were obliged to return to their lords or families.

Cardattir (cardawd-tir), *charity land*.—Land given to an eleemosynary establishment in frankalmoine.

Carygychwyn (car-cychwyn), *car-moving*.—A term for those who irreversibly departed from their kindred or land; also, for those at liberty to reside where they pleased.

Carllawedrawg (car-llawedrawg), *car-shattered*.—A term for those who left their lords; also, for such who, not being bound by any particular tie, removed at will.

Ceidwal (caidw-ald), *a guardian*.—A term taken in an extensive sense. In suits for land, guardians and evidences were produced, the distinction between them being slight. A guardian swears to the thing in dispute, to his certain knowledge, being the property of the person he names; an evidence that a certain person was dispossessed by another. A guardian charges no one with wrong doing; an evidence speaks to the outrage. The guardian proves the matter of action; the evidence the cause of action.

Cainiog (cain-iog), *fair*.—A denarius or penny. No coins have been found which can be attributed to any Welsh prince, although large deposits of Roman coins (principally of the Lower Empire) have been occasionally discovered. From the frequent mention of payments in silver some medium of circulation would seem to have been required, for which purpose the Saxon and Norman mintage, with, possibly, some worn Roman coins, might have served. The common, or curt penny, is meant generally when penny is mentioned; the legal penny was one third higher in value; the halfpenny, or dimai, was half the curt, one third of the legal penny. It is possible that this enumeration of two descriptions of pennies might have had its origin from the existence and use of the two species of denarii common during the Lower Empire, of the same relative proportions. The number of pence in the pound was 240.

Cainiog balady, *spear penny*.—The mulct of one penny, so called, collected from each male whom the homicide asserted to be related to him within the seventh degree, and who refused to take his oath of nonconsanguinity, by the lord's officer, towards the discharge of galanas or nan-bote. A female was entitled to collect this impost if amenable to the payment of murder fine, but no female was required to pay a spear penny, as it is said she had only a distaff.

Ceinion (cain), *delicate*.—The first drawing of liquor, the perquisite of the smith of the palace.

Celvi (celv), *work of art*.—The screen which divided the hall into two portions.

Cenedl (can) *aggregate*.—Clan, tribe. *Cenedl y Cymry*, the Welsh nation.

Chevrevaur (chevr-avr), *severity*.—February.

Cledren gwaesavwr, *pale of a protector*.—If a

proprietor extended his protection to another proprietor who built and tilled upon his land, and afterwards left it, the sum of sixscore pence was to be paid by him to his patron, which was termed 'cledren gwaesavwr.'

Clochydd, *bell-man*.

Corddilan (cordd-llan), *collective enclosure*.—A hamlet.

Corphlan (corph-llan), *body enclosure*.—A cemetery.

Cov, *record*.

Cov llys, *record of court*.

Cowyll (co-wyll) *covered*.—The gift given by a bridegroom to the bride telling the morning succeeding the nuptials.

Croes (cro), *a cross*.—A cross is frequently mentioned in the later series of the Welsh Laws, applied as a token that the place where it was erected was the subject of litigation, and awaited the lord's sentence. In the laws of Howel Dda a surety was to enforce his suretyship by seizing the debtor's goods and delivering them to the creditor; afterwards it was enacted that suretyship should be enforced by procuring a cross from the lord, affixing it at the place in question, and then awaiting the legal determination of the suit. If either party disrespected the cross by any illegal proceedings, erecting any buildings, removal of goods, &c. on land in dispute, they became liable to the fine called canllwrw. These crosses seem to have been occasionally made of wood or laths, sometimes to have been cut or marked upon the object in question.

Cwyn, *plaint*.

Cwynos (yn-gos), *cena*.—The evening meal. On progress the lord was entitled to this meal from particular tenants, the default of which supply was punishable by fine.

Cyhyryn cant astyr, *strip of a hundred contingences*.—So said of flesh of an animal stolen or hidden by a person, and sold or distributed by him; this might be traced to each receiver unto the hundredth hand, and a fine was payable for unlawful possession: beyond the hundredth hand it was not cognizable.

Cylch, *a circle*.—A progress for entertainment among the vassals. Various persons were thus privileged: the queen, the royal family, various officers of the household, the maer and canghellor, &c. This became oppressive; and we find various districts had exemptions granted to them of particular services of this nature. Gradually, they were commuted for money payments. Many of them continued in practice up to the time of Queen Elizabeth, and at various periods were extinguished by heavy payments for exoneration from them.

Cymwd (cy-mwd), *co-mote*.—Perhaps so stiled from the circumstance of a court being organized in every cymwd, this being the general and lowest medium of judicature in which most causes were commenced and determined, an appeal in certain cases lying to the court of the cantrev and to that of the lord. Strictly the cymwd was to comprise fifty treds or 12,800 erw. s, and two cymwds formed a cantrev: this arrangement appears only to have obtained in Anglesey and some other districts most capable of tillage: in the generality of instances we find three or more cymwds in a cantrev. The most consistent account of the number of these respective territorial divisions in Wales occurs in the "*Myvyrian Archaeology*," which is given in the following first and fourth columns; the second and fifth columns contain an enumeration found in the Llyvr Coch Hergest, a manuscript of the early part of the fifteenth century, rather carelessly transcribed, and therefore not free from errors; the number of cantrevis in the third column is taken from Geraldus Cambrensis, whose transcribers corrupted his numerals, as the total given by him proves; in the enumeration for Powys Geraldus appears to have included only one of the divisions.

	Cantrevs		Cymwds.
Gwynedd	15	15 12	38 36
Powys Vadog	5	8 } 6	40 40
Powys Wenwynwyn	9	8 }	
Deheubarth	26	19 29	78 64
	55	50 44	156 140

Cynghaws (cy-caws), *co-necrate*.—An advocate employed in a cause. We generally find a 'cyn rhaws' and a 'canllaw,' a pleader and a guider, mentioned as the legal assistance of plaintiff and defendant in a suit.

Cynhasedd (cy-tas-odd), *co-tie*.—An investiture fee payable to a lord upon receiving possession of land, the payment of which exonerated his successor from render of ebediwl.

Cywar (cyv-ar), *co-avation*.—A term for the partnership in tillage to which each person connected with it furnished an ox or two. A measure of land consisting of 3,240 yards in Caernarvonshire and Anglesey, and of 2,430 in Merioneth.

Cyraith (cyv-rhith), *compact*.—Law in its extended sense.

D.

Dadenhudd (dad-an-hudd), *re-uncover*.—A term for a peculiar suit at law for the recovery of patrimony, formerly in the possession of an ancestor of the claimant, founded on the circumstance of the custom of covering the fire previous to retiring to rest, generally in modern times with a large turf, by which a smouldering fire is kept up, and uncovering it in the morning. Metaphorically, the suitor claims to rekindle or re-uncover the fire of his ancestor's hearth. A chapter in each code is devoted to the recapitulation of these modes of action.

Dadlau (dadl), *debate*.—It is a common term for the pleas held in the courts.

Daered (dær), *closing*.—A term for revenue, apparently for the fixed dues payable to the lord.

Daier (dai-ar) *fair surface*.—Soil.

Dawnbwyd (dawn-bwyd), *donative food*.—The payments in kind which were rendered by the lord's vassals; the contributions from free vills were denominated 'gwestva.'

Difaeth (di-faeth), *unfecund*.—Unfertile land, and consequently generally waste.

Difaith (di-faith), *unappropriated*.—Waste lands, uncertain casual receipts, wrecks, all goods without an owner, &c., are so termed, and belonged to the lord.

Dilysdawd (di-llys-dawd), *unobjectionable*.—Applied to a female who has been divorced, and free from any claim by the former husband.

Dilysrwydd (di-llys-rhwydd), *unobjection*.—A warranty by a seller of property that no claim can be substantiated to the ownership of the property other than his own.

Dimai (dimidium), *a halfpenny*.—The half of the curt penny, one third of the legal penny.

Dinever (din-e-bwr), *hill fort*.—The seat of the Dimetian princes near Llandilo Fawr in the vale of Tywi. Some remains of the castle are visible.

Diorydd (di-go-bryd), *mentally fixed*.—A term applied to those under vows of refraint from marriage, flesh, and equitation.

Dirwy (dir), *force*.—There were two kinds of fine imposed upon offenders. The dirwy was twelve kine, or three pounds; the other, or camlwyw, three kine, or nine score pence. Dirwy signifies sometimes, but rarely, various amounts of fine.

Dovod (dov), *appropriated*.—A term for property of any kind casually found; if no owner appeared for it after three public proclamations of the event, it then lapsed to the prince.

Dovraeth (dovr), *domesticity*.—The quarters which the vills were to afford to the lord's retainers.

Dyddiau dyddon, *days of days*.—The weekly periods succeeding Christmas, Easter, and Whitsuntide.

E.

Ebediwl (obitu), *a heriot*.—A relief payable to the superior lord in most cases by the heir of a defunct vassal. Where the person in his lifetime had paid a cynhasedd, or investiture fee, it absolved the successor from the payment of ebediwl.

Ebrill (eb-rhill), *vegetation*.—April.

Eddyl (e-dyl), *duty*.—Angen eddyl, necessary duty: eddyl arglwydd, duty to a lord, &c., occur in the Laws.

Edling (ed-ling), *next in line*.—The appellation of the 'ætheling,' or nearest heir, to the sovereignty.

Eullyn (en-lyn), *liquid*.—Companagium, or accompaniments to bread of any kind.

Erw (ar-w), *what has been tilled*.—A measure applied exclusively to arable lands; it appears to have contained about 4,320 yards.

Erw dioddedig, *escheated erw*.—So said of land that for want of an heir escheated to the king. In the trev gyvri, or register vill, any such land was equally divided among the remaining occupiers; hence no land therein escheated to the lord.

Erw y gwydd, *plough erw*.—An erw of the cottillage set apart as plough-bote, the produce of which was to defray the expenses incidental to the making and repairing the plough.

Erw yr uch du, *erw of the black ox*.—An erw of corn allotted to an individual whose ox might die during the period of co-avation, towards compensating his loss.

Etiwedd (e-ti-medd), *possession*.—An heir

F.

Ferm (ffeofm), *a mess*.—Sometimes used for 'saig,' a word of the same import.

Fyrnigrwydd (fwrn-ig-rhwydd), *ferocity*.—Act of theft accompanied by brutal violence, as burning the house whence the goods were stolen, or mutilating animals through malice, and similar acts, are said to be ferocious, and the punishment for them thereby enhanced generally twofold.

G.

Gair, *a word*.—Used in various significations:—An enquiry, an order; as, 'Gair yw ei ar ev ar bawb;' his word is paramount to that of every one; testimony, as, 'Gair yw ei gair hi yna;' her word is there conclusive.

Gair colledig, *a losing word*.—Signifying a wrong phrase introduced in a plea.

Gair cyvareh, *a word of enquiry*.—Used when the judges dispatched one of their number to interrogate either party to a suit what vouchers they had to substantiate their pleas.

Galanas (gal-an-as), *homicide*.—This term is often applied to the sum assessed upon the criminal and his relatives as the retribution for murder, as well as for the crime itself.

Galanas wasgarawg, *distributive galanas*.—So said of the murder-fine to be imposed in specific proportions upon the several grades of kindred related to the criminal; the proportions in which it was receivable by similar grades of kindred to the murdered person being the same as the liabilities to the charge.

Galanasdra (galanas-tra), *galanas-feud*.—It was matter of objection to a witness in a cause if he had not paid his proportion of a homicide fine for the murder of a relative of the objector, one of the parties to a suit.

Gauardy (gauav-ty), *a winter house*.—Otherwise called 'hendrev,' old vill, an appellation very common in Wales for residences in the vallies. The bothy, or residence in the hills, was styled the 'havotty,' or summer house.

Gavael (gav), *a hold*.—In one sense a division of land containing four rhandirs, or 64 erw; a post supporting the roof of a building; a pledge.

Gelgi (sell-ci), *covert dog*.—The covert hound and

the greyhound are the two species of dogs enumerated in the laws as used in hunting. In the time of Howel Dda it is stated that beagles were unknown.

Gobr, a fee.—This term is frequently and extensively used.

Gobr cyraith, fee for law.—The fee due to the judge or judges who decided a cause.

Gobr gwarchadw, fee for custody.—A fee of six score pence paid by a person, returning after long absence in foreign parts, for participation in his ancestors' landed property, to the relations in possession.

Gobr manag, fee for discovery.—The tenth penny of the value of any thing, due to the person who pointed out where a stolen article might be found.

Gobr merch, maiden fee.

Gobr ystyn, investiture fee.—Paid by a person when invested by the rod with landed property by a lord. This fee exonerated his heirs from the charge of *chediw* upon his demise.

Godaeyg (go-tac-og), sub-commoner.—A villein of inferior degree.

Godaith (go-daith), partial spread.—Applied to clearing the stubbles or the furze and heather upon the hills, to improve the pasturage, by fire. This operation was restricted, under a penalty, to the month of March.

Golwyth (go-glywth), a delicacy.—A stag in season was accounted to contain twelve legal *golwyths* or collops, for each of which a fine of three score pence was imposed upon the unprivileged person who might kill such a stag.

Gorcesgyn (gor-es-cwn), to super-ascend.—Applied to the progeny of a villein or alien which, after the ninth generation, or four successive contracts of marriage with native Welshwomen, by which each child gained an additional degree in rank, was entitled to the enjoyment of five erws of land from the lord; such became accounted a native Welshman, and was styled 'gorcesgynydd,' *superascendant*, or acquirer of privilege.

Gorphenav (gor-pen-hav), end of the flush.—July; so called, from the flush of the growth of grass being then ended.

Gorvodog (gorvod-og), constrained.—A surety for any person accused of crime; as 'mach' signified a surety for debt or compact.

Gorvotrev (gorvod-trev), extra vill.—This term occurs only in Gwent, where the divisions of land differed from the other districts. In each *maenol* in Gwent thirteen trevs were computed, one of which was the *gorvotrev* or supernumerary *trev*.

Gorsav (gor-sav), firm stay.

Gorsav arv, deposit of a weapon.—Armed persons resorting to church or court were to place their weapons in certain specified places, where, if a mischance happened to any person from them, no blame attached to the owner; whereas if left in another place they were answerable for any accidental wound inflicted by them.

Gorsav guraig, stay of a wife.—So said when a woman separated from her husband; after the division of the property, she was to remain at the house until the ninth day to superintend the final transport of all articles belonging to her; also, in case of his death, she was entitled to a division of the goods and a similar period for preparing to depart.

Gorsedd (gor-sedd) supreme session.—This term is used for any extraordinary or paramount session presided over by a lord.

Gorwlad (gor-gwlad) outer country.—The bordering regions to the one in question.

Gosgordd (gos-cordd) collection.—The king's retinue, being his officers, minstrels, &c.

Gosteg (gos-teg) to make clear.

Gosteg ar y maes, silence in the field.—The court in pleas for landed property being held on the land in dispute, the proclamation of silence in the field was appropriate.

Gre, a herd.—Generally of horses, a stud of which consisted of fifty mares and a stallion. Some appellations of hills have 'gre' in their composition, as, 'Moel green,' hill of the stud; 'Moel y greu. ion,' hill of the stud keepers. They were entitled to a progress among the lord's villeins. 'Conigre,' or a rabbit warren, seems derived from this root.

Gwaal'aeith (gwa-alaeth), offspring.—A chief, not an edling nor head of a family.

Gwaddol (gwaddol), a settlement.—A portion given with a female.

Gwaesav (gwaes-av), support.—A pledge or guarantee.

Gwaesawr.—See *Cleiren Gwaesawr*.

Gwaetir (gwaed-tir), blood land.—Land given up as compensation for homicide.

Gwallawgair (gwallawg-gair), a losing word.—A faulty word in pleading.

Gwarant (gwar-ant), extreme.—A guarantee.

Gwarcheidwad (gwar-cadw-ad), custodier.—One who preserves landed property for the right owner.

Gwarthawl, something to boot, to make equivalent.

Gwarthey divach (di-vach), cattle without surety.—So it has been rendered by Wotton, and in the former part of this edition. Upon further consideration, in the Latin copies it has been glossed 'stemmatis defecti,' as if the word 'divach' was compounded of *div-ach, extinct lineage*. The fine for homicide, committed by the son of a Welshwoman by an alien father, to which the term refers, was to be paid solely by the relations of the mother, there being no lineage on the father's side to be found in Wales. The cattle payment of the whole fine by the female side would therefore very appropriately be styled, *cattle of defective lineage*.

Gwarthrudid (gwarth-grudd), shame of face.

Gwayw, pain.—A spear.

Gweirglawld (gwair-clawdd), hay enclosure.

Gweli (gwel), open.—A wound.

Gweli tavod, atongue-wound.—Slander, so styled.

Gwely (gwel) a couch.—A term used for a householder.

Gwelygordd (gwely-cordd), aggregate household.—A tribe derived from one common ancestor.

Gwerth, worth.—Used for the price of a thing; also, state, condition.

Gwerth tavod, tongue-worth.—The term for a fine payable by a judge for a wrong decision.

Gwestva (gwst-ma), entertainment place.—A term used for the provision, or money payment in lieu of it, due to the lord from the uchelwyr, or freeholders.

Gwir, truth.—Gwir a chyvraith, justice and law.

Gwirawd (gwir-awd) purity.—Liquor, comprising mead, bragot, and ale.

Gwirawd yr ebystl, liquor of the apostles.—Liquor distributed on feast days of the apostles.

Gwr (wir), a man.

Gwr addlwyn, a respectable man

Gwr ar deulu, a family man.

Gwr ar gylch, a wanderer.

Gwrda (gwir-da), a good man.—A freeholder.

Gwr dinod, a man without note or mark.—Some passages in the Laws would seem to imply the *gwr dinod* to have been a freeman.

Gwr dywod, an adventurer.—One who took possession of land upon which none of his progenitors resided; a squatter.

Gwr nod, a man of note or mark.—It is difficult to discover the precise definition of this term.

Where one manuscript has 'Heb gaeth, heb alltud' (without bondman, without alien), another reads, 'Heb alltudion, heb wŷr nod' (without aliens, without a nod man); thus making *nod* men synonymous with bond men. Compurgators are often to be one half *nod* men, the other half such as can be had.

In some instances the *nod* men would appear to signify persons known to belong to the clan. 'Nod y genedl (mark of the tribe), is used for some distinguishing mark inscribed upon boundary stones,

&c. 'Nôd is synonymous in signification with 'notus.'

Gwraictra (gwaig-tra), *woman-feud*.—When a witness was about to give testimony in a cause, if the opponent could prove he lived in adultery with his wife, it was a ground of objection to the receipt of his evidence.

Gwraig (gwr-aig), *woman*.—A married woman is usually implied. It sometimes signifies a violated maiden.

Gwraig byws, *a woman regularly married*.
Gwraig llwyn a *phorth*, *a female of bush and brake*.

Gwraig weddw, *a widow*.
Gwybyddiad (gwy-bydd-iaid), *one knowing*.—Translated an evidence, to distinguish the peculiar acceptance of the term from guardian, witness, &c. The evidence was one who testified to a fact from his own knowledge.

Gwyddhwch (gwydd-hwch), *wood swine*.
Gwyddlwdn (gwydd-llwdn), *wood beast*.—A wild beast.

Gwyddwaledd (gwydd-gwal-edd), *thicket-holm*.—It is a term applied when a person has neglected to prosecute a suit, whereby a thicket or impediment has arisen between him and his claim.

Gŷyl, *a vigil*.
Gŷyl arbenig, *a principal feast*.
Gŷyl Badrig, *feast of St. Patrick*.—March 17.
Gŷyl Gurig, *feast of St. Curig*.—June 16.
Gŷyl Ievan y moch, *feast of St. John of the swine*.—Aug. 29; at which time it was lawful for the swine to commence pannage.

Gŷyl San Fyaid, *feast of St. Bride*.—Feb. 1.
Gŷyl Vartin, *feast of St. Martin*.—Nov. 11.
Gwynebwarth (gwyneb-gwarth), *face-shame*.
Gwynebwerth (gwyneb-gwerth), *face-worth*.
These two terms are indiscriminately used for the fine payable for insult.

Gwysd, *a pledge*. ●

H.

Halawg (hal-awg), *contaminated*.
Halawgdy (hal-awg-ty), *polluted house*.—The house of a person implicated in a robbery was so termed.

Halawglŵ (hal-awg-llŵ), *polluted oath*.—A false oath.

Harnois (harnois).—Arms or harness; and also horses, dogs, and hawks seem to be comprehended in this term, which lapsed to the king upon the death of one of his family or chief officers, in lieu of obediw.

Hawl, *claim*.
Hawl diswydd, *sudden claim*.

Hawl drabwyddym, *claim beyond the year*.
Hawl ddeynyddiaut, *real action*.

Hawl ir, *pending claim*.
Hawl reywdig, *defunct claim*.

Henaduriaid (hen-ad-ur-iaid), *elders*.—They were to consider the respective statements of plaintiff and defendant in a suit for landed property, and report to the judge their opinion as to which deserved the most credence. Their functions seem to be similar to those of a jury.

Hendrev (hen-trev), *old vill*.—The winter or permanent residence in the low land was so termed.

Henevydd (hen-ev-ydd), *senior*.—The king, when seated at table, was to place a respectable senior on his left hand.

Henuriaid, *elders*. See *Henaduriaid*.
Hyddrev (hydd-brev), *hart-bellow*.—October so called, being the rutting season of deer.

Hynav, *senior*.
Hynaviaid cantrev, *elders of a cantrev*.

I.

Iar, *a narrow strip, a goad*.—One of the twelve legal collops in the stag, being the chine, so called from its resemblance, when cut out, to a poad.

Iau, *a yoke*.—Four kinds of yoking are enumerated in the Laws: the short yoke, four *Welsh* feet, the field yoke, eight feet; the lateral yoke, twelve feet; and the long yoke, sixteen feet.

Iawn, *right*.—Equity, sometimes put in apposition to law.

Iawn a dylyed, *right and due*.
Iawn anianol, *natural right*.

Ionawr (ion-awr), *commencement*.—January.

Is corv, *below the screen*.—The fire-place being nearly in the centre of the hall, the lower part, separated at the fire-place by a screen from the upper part, was devoted to the reception of the inferior officers and domestics.

L.

Lladu, *to cut*.—Extensively used; as, to kill, to cut corn or grass, to strike fire, &c.

Llathlud (llath-glud), *to entice*.—The seduction of a female.

Llathrudd (llath-rhudd), *virga rubens*.—Violation of a female.

Llaw, *a hand*.—Sometimes put for the person.

Lledrad (lled-rhad), *cheaply got*.—Theft.

Lledrad fyrraig, *theft accompanied with ferocious acts*.
Lledvegin (lled-mag-in), *partly reared*.—An animal artificially reared; as, a deer, a sheep, a goat, and the like.

Lleidr, *a thief*.
Lleidr camlyryus, *a thief subject to a camlwro fine*.

Lleidr crogadwy, *a thief to be hung*.
Lleidr cyvaddeu, *a confessed thief*.

Lleidr dirwyus, *a thief subject to a dirwy fine*.
Lleidr guerth, *a thief to be sold*.

Llith, *enticement*.—So said of an oath sworn by the inducement of another.

Llith, *color*.—A term used for the view of theft in the possession of, the thief, sworn to by the informer.

Lloegwydd (lloc-gwydd), *view of resi*.—Extremity; death-bed. *Lloc* (locus) is frequently used as a term for heaven by the poets.

Llovrudd (llawv-rhudd), *red hand*.—A murderer. It is sometimes applied to any criminal.

Llovruddiaeth, *murder*.—Occasionally it is used to express felony.

Lludd, *impediment*.
Llu, *an oath*.

Llu diadnabod, *oath of irrecognition*.
Llu gweilydd, *spare oath*.—A term used in a case where a person suspects another of a crime, and producing a relic, requires him to take an oath upon that relic of his innocence.

Llu i gloch heb dawod, *oath upon a bell without a clapper*.—An oath so given by a man when charged with seduction by a prostitute whom he has abandoned.

Llygadrudd (llygad-rhudd), *red eye*.—The denomination of one who stands by and sees a murder or felony committed without interfering.

Llymysten (llym-gwst-en), *an agile move*.—The sparrow-hawk.

Llynmeirch (llyn-meirch), *ichor of horses*.—The fury.

Llys, *a separation*.—The palace, and especially the hall of judicature.

Llys.—Objection to a witness as incompetent from some legal impediment.

M.

Mab, *a son*.—Often abbreviated to 'ab' and 'ap.'

Mab, *a youth under age*.
Mab, *a man*.—Hence, 'mab ail'tt,' an aill't; 'mab all'tud,' an alien; 'mab bard,' a bard.

Mab ail'tt, *son of a villein*.
Mab all'tud, *son of an alien*.

Mab anwar, a wicked son.—A son who, having it in his power, defeats his father's will.

Mab dyolter, permissive son.—A bastard duly affiliated to a person, which he does not legally disown.

Mab dyoler, a declared son.—One asserted to belong to a particular person by the mother, but not legally affiliated.

Mab llwyn a pherth, son of bush and brake.—A bastard.

Mab uchelwr, a high man.—A freeman.

Mach, a surety.—A bail for debts.

Mach cynnwyn, a debtor surety.—A debtor who is his own bail.

Mach diebrydig, a proerastinating surety.

Mach gorvodog, a surety for the appearance of a person.

Macwy (mag), rearing.—A youth. Each tenant under the prince was bound to present his son to the prince upon attaining the age of fourteen, at which period he became independent of his father. These youths were under the superintendence of the chief of the household, and passed their time in perambulating the country and marauding in the Marches. Geraldus particularly describes their manner of life. They are styled also 'gweision bychain,' young lads, in the South Wales Codes. Archbishop Peckham, in a letter to Edward I., advises, 'La maniere de vivre de weison bychen fait oublier de tout.' He found the irregularities committed by these youths required a total abolition of the custom.

Maenol, stony.—Perhaps from boundary stone limits. A territorial division, consisting of four trefs or 1,024 erwes. It seems analogous to a manor.

Maenawr.—Same as 'maenol.'

Maer, a bailiff.—An officer in every cymwd, who regulated the villeins and their concerns.

Maer dref, maer vill.—The demesne.

Maer y biswail, bailiff of the cow dung.—The person who received the cattle purveyed for the lord, and superintended the demesne lands.

Maes, a field.—The court for determining causes for landed property was often so denominated, from its being held on the land in dispute.

Mai (ma), champain.—May.

Manwys (man-gwys), maternity.—Heirship through the female line so styled.

Manawr (manag-gwr), an informer.

Manawr diofrydawg, recluse informer.—Information, given to an ecclesiastic upon solemn oath, of theft committed by a person whose station or influence the informer dreaded might be exercised to his disadvantage. Upon receipt of this testimony, so delivered, the ecclesiastic denounced the criminal, upon his oath, without divulging the name of the informant.

Marchogaeth (march-og-aeth), equitation. Some rec'uses abjured marriage, equitation, and use of linen.

Marwty (marw-ty), dead house.—The term where a deceased person's property escheated to the lord, the apparitor regulating the disposition of it.

Marwystiolaeth, testimony of the dead.—Testimony by descendants of the dead of the information by them imparted to them during their lifetime.

Marwtywarchen, death-clod.—A term used for the relief paid to the lord for a stranger in his district.

Mathraval.—The seat of the Powysian princes, situated at the upper part of the Vale of Meivod, near the junction of the two streams which form the river Eyrnwy.

Mawrth (mawr), Mars, martial.—March

Medd, mead.

Medi (med), maturity.—September.

Modrydav (mod-rhydav), a concentration.—A bee stock.

Moel, bare. 'Eidion moel,' an ox without horns.

Morc, a marc of money.

Morwyn (mor-gwyn), a virgin.

Morwynwraig, a maiden wife.—One betrothed to a man, but whose nuptials are not consummated.

Mud (muita), a mew for hawks.

Muriaw (mur-iaw), to determine.—Cyraith muriedig, fixed law.

Myllwylld (myd-go-gwydd), becoming conspicuous.—Said of milch cattle whose udders begin to swell with milk.

Myhevin (my-hav-in), growth time.—June.

Mynwent.—See Corphan

N.

Nawdd, protection.

Nawdd y brenin, protection of the king.

Nawdd y swyddogion, protection afforded by the king's officers.

Nôd (notus), mark.

Nos, night.—The computation of time is generally expressed by nights: as 'wythnos,' eight nights, a week; 'pythevnos,' fifteen nights, a fortnight.

O.

Odyn, a kiln.—For drying corn, particularly oats, which are placed on a kiln for some time preparatory to being hulled and ground for oatmeal. The old way of preparing these kilns was by placing slight rafters over the vacuity near the fire place, laying straw evenly over them, and then spreading the oats upon the straw: the rafters and straw are now often superseded by tiles purposely manufactured with eyelets in them. The fuel used is charcoal, wood, or furze. Two kinds of kilns are enumerated, one with a pipe or flue to convey the heat, the other bare, without one. The former was one third or one half higher in value than the latter.

Oed, period.—Mature time for decision.

Oed wrth borth, time to seek aid.

Oerygwmp galanas, sad incident of homicide.—If murder was imputed to a person, and either from pride or inattention he neglected to purge himself, and he should be killed by any relative to the deceased, no murder-fine was payable for him, but the one homicide was balanced by the other.

Oesvodlog (oes-bodd-og), during life.—An office tenable during the lifetime of the grantee.

Ornest (orn), impulse.—A duel, of which mention is sometimes made. A man was liable to this ordeal from the age of twenty-one until sixty-three. Twins were to be accounted as a single champion.

Osb (hospes), a guest.

Overdylsau (over-tlws-au), superfluous trinkets.—Ornaments bestowed on judges and other official personages.

Overhela (over-hela), random hunting.—Of dogs previous to discipline.

Overllaeth (over-llaeth), useless milk.—Such as that of cats, &c.

P.

Pencenedl (pen-cenedl), head of a clan.—The chief of the senior family of the clan.

Penllwydc (pen-llwyd), grey-head.—The sea trout. This has been inadvertently translated greyling in the text, which term being appropriated to a species of river trout is therefore improperly used.

Penrhaith (pen-raith), head of the purgation.—The principal juror on an inquest of this kind.

Pentauvaen (pentan-vaen), fire-back stone.—The fire being upon the hearth, a large and durable stone was selected for that purpose, and a similar one for a back stone, which generally would outlast the destruction of a fragile building, and being pointed out, would be proof that a claimant's ancestors formerly resided there.

Penteulu (pen-teulu), head of a household.—An

officer who, next to the king, arranged and superintended the affairs of the household.

Porth, aid.

Porth ordwyl, aid to violence.—One of the accessories to homicide.

Praidd, a herd.—Twenty-four cows and a bull constituted a legal herd of cattle.

Praiddin (praidd), booty.—A prey of cattle or other animals.

Preswyl (pres gwyl), present.—March preswyl, a horse in readiness.

Preswylroddog (preswyl bodd-og), constant abiding.

Priawd (pri-awd), property.—Gwr priawd, a married man.

Prid, price.—The price given to the lord for the tenure of land.

Priodawr (priawd), a proprietor

Priodolder (priawd), full possessor

Pry lain, Britain.

Prydyn, Caledonia.

Punt (pun), equal.—Pondus, a pound, containing 240 pence.

Punt dwng (punt-twng), fealty pound.—The sum due from each free manor to the lord, in default of providing the stipulated supplies in kind. This source of revenue, upon the Conquest, vested in the English Crown, and is still collected in parts of North Wales under the name of tunc rents.

Pynwarch (pwn-march), horse-load.—Some sources of revenue to the prince were so called, in allusion to the common use of sumpter-horses for conveying loads.

R.

Rhaglaw (rhag-llaw), a deputy.—The vice comes deputed to represent the king.

Rhagvyr (rhag-vyr), short before.—December.

Rhaith, verdict.—There were various kinds of raiths, composed of from 5 to 300 compurgators.

Rhaith gwlad, verdict of country.—Consisting of fifty compurgators, freemen under the prince, and summoned by him.

Rhan, a share.—Said of allotment of landed property among heirs.

Rhandir (rhan-tir), share land.—A territorial division containing four tyddyns or 16 erwes.

Rhandy (rhan-ty), sharehouse.—The place where guests were lodged.

Rhawnwydden (rhawn-gwydd-en).—Has been translated the witch elm: it may signify the rowan tree or mountain ash, which grows to great perfection in South Wales.

Rhieingylch (rhan-cylch), lady progress.—The progress to which the females of a lord's family were entitled among the vassals.

Rhingyll (rhing-yll), a noise.—The appellation of the crier or summoner of a court; translated apparitor, which does not accurately represent the definition of the office.

Rhisgen (rhig-en), bark.—A vessel to hold butter, made of bark of trees. It was to be three palms in breadth, and three in depth.

Rhodd ac estyn, gift and investiture.

S.

Saeth ebol, darting colt.—One under two years old, or accompanying its dam. Called a darting colt, probably from its peculiar playful sudden courses to and fro.

Savaad (sar-a-ad), disgrace.—Put also for the fine for insult.

Segrilyd (segr-lyyd), sacrilegious.—As, 'argywedd segrilyd,' sacrilegious injury.

Swll (solidus), a shilling.

Swydd, office.—As, 'tir swyddog,' land with office attached; 'tir heb swydd,' land without office. The office of justice was attached to freehold land in South Wales.

Swyddog (swydd-og), an officer.—One having an office. A term for the higher officials of the court.

Swyddwr (swydd-wr), office man.—An inferior domestic of the court.

T.

Tachwedd (tach-gwedd), closing view.—The month of November so called. 'Iawn amser tachwedd,' right time for closing—a phrase applied to signify beasts fit for slaughter; the pasture at that period decreasing, the winter store of cattle was then provided.

Tadwys (tad-wys), paternity.—A term for derivation of title to land; by the parental lineage.

Taeog (tae-og) a churl.—The taeog seems to have been of the same condition as the Saxon churl and the Norman villein. The taeogs were husbandmen, and were bound to furnish the lord with certain victual renders, and to lodge and provision various official persons and allies of the prince while quartered in the country.

Taeogtrev, villain-trev.

Talbenig (tal-pen-ig), standard value.—'Eidion a dalu xxx. yw buyn talbenig.'—Sev yw hynygwartheg heb ddylchavael gyd ag wynt o ariant mydowydd. 'A standard animal is an ox of the value of thirty pence.—Standard cattle are those without the augmentation of milch silver.'

Taldrws (tal-drws), an end door.

Talcell (tal-cell), an aisle, a lean to.

Talpentan (tal-pentan), by the fire side.—'Brethyn gwyn talpentan,' home-made undyed cloth. Cloth made in factories was called 'brethyn dinesig,' town-made cloth.

Tân, fire.

Tân gwylt, wild fire.—Uncontrollable fire, fire which has spread beyond the house on each side of the one wherein it originated. The person who caused the conflagration was to reimburse the owners of each house adjoining his, but no others.

Tarian (tar-ian), clasher.—A round buckler. Hence, metaphorically, certain defences a person may make to a suit are called his tarians or shields.

Tavodiog (tavod-iog), tongue.—An advocate. Nine persons are said to be advocates themselves, as being definitive umpires as to their determination in the matters submitted to them.

Tavodrudd (tavod-rhudd), bloody tongue.—One who informs the homicide where the person is he may intend to murder. He was accounted an accessory.

Tawlwrdd (tawl-lwrdd), throw-board.—This game was played with sixteen white men against a black king with eight black men. The nature of their disposition upon the board and their moves appear to be unknown.

Teisban tyle, bolster of a dormitory.—It is also used as a denomination of the individual chosen to assist the chief of the family, especially if he were incapacitated by natural infirmities from acting.

Teithi (taith), qualities.—As, 'teithi dyn,' qualities of a man; 'teithi mach,' qualities of a surety; 'teithi buwch,' qualities of a cow, &c.

Telediw (tel-ed-iw), compact.—'Ych telediw,' a fair ox; 'buwch delediw,' a perfect cow.

Tellwedd (tell-gwedd), covered guise.—An amnesty accorded to the relatives of a homicide upon payment of the murder-fine to the kindred of the slain. The indemnity assured to a mediciner undertaking the cure of a wounded or sick person as to the result of his treatment.

Tir, land.—'Tir a daiar,' land and soil.

Tir lwrdd, bord land.—Demesne land.

Tir cyd, joint land.—Land held by co-tenants.

Tir cynniv, strife land.—The same as 'tir cynnydd.'

Tir cynnydd, increasing land.—Land possessed by an ailt, or alien, whose progeny was increasing to the privilege of freemen in the ninth descent.

Tir cyrriv, register land.—Land in base tenure.

which was equally divided among the tenants. The third part of a *cymwd* was thus held, the two thirds were in freer tenure.

Tir difoddedig, *escheated land*.

Tir gwelyawg, *family land*.—Free land to be shared among relations.

Tir gwydd, *ley land*.

Tir y vaerdrev, *demesne land*.

Tindra (*tir-tra*), *land-feud*.—A legal objection to the reception of the testimony of a witness was *land-feud*, an unsettled dispute about the title to land between the witness and the objector.

Trais, *violence*.

Trais morwyn, *rape of a maiden*.

Trev, *a vill*.—A territorial division of land containing four gavaels, or 256 erwes.

Treygordd (*trev-cordd*), *trev collection*.—A hamlet

Treutat (*trev tad*), *patrimony*.

Twng.—See *Punt dwng*.

Twrw ac eniwel, *disturbance and injury*.—Burning buildings and breaking ploughs, by which a claimant of land forced the possessor of it to submit his title to a court of judicature.

Twyllworwyn (*twyll-morwyn*), *deceitful maiden*.

A newly married female so styled if betrothed as a virgin and found to be otherwise.

Ty a thal, *house and gable*.—A person with whom land was shared was to erect his buildings at the end or side of the other's land.

Tyddyn (*twdd*), *a tenement*.—It consisted of 4 erwes, and was the least territorial division.

Tymhor (*tymp*), *a season*.—Sometimes expresses a month, or less; sometimes three months.

U.

Uchelwr (*uchel-wr*), *a high man*.—Variously styled

'*gwr rhydd*,' a free man; '*gwrda*,' a good man; and '*breyr*,' a note man, in different parts of Wales.

Undydd dyddon, *one day of days*.

Undydd a blwyddyn, *one day and a year*.—A frequent phrase in the Laws.

Untroeddy (*un-troed-iog*), *one-footed*.—Said of such animals which, when one foot has been rendered useless, are incapable of further service.

W.

Wrlys (*urles*), *trimmings*.

Wynbwarth.—See *Gwynbwarth*.

Wynberth.—See *Gwynberth*.

Wythnos (*wyth-nos*), *eight nights*.—A week.

Y.

Ymladd (*ym-ladd*), *to mutually fell*.—Fighting, defined to be attack, onset, blood, and wound

Ynad, *a judge*.

Yngad (*ying*), *a judge*.—This seems derived from '*yngan*,' to speak.

Ysbail, *spoil*.

Ysbail allor, *altar spoil*.—Donations left upon the altar.

Ysbydwriaeth, *mastership of a hospital*.

Ysdarn (*ys-tarn*), *a saddle*.

Ysdavell (*ys-tav-ell*), *a room*.

Ysgolaig (*scholasticus*), *a scholar*.

Ysgubor (*ys-cub-or*), *a place for sheaves of corn*.—A barn.

Ysbyvarnllwynig (*ys-cyv-arn-llynig*), *coloured ears*.

—The native breed of cattle are white, with red or black coloured ears. Many such are to be observed in various parts of the country at the present time.

Ystyn (*ys-tyn*), *to extend*.—Investiture.

PERTHYNASAU CERDDORIAETH.

CERDD DANNAU.

Llyma y priv dyniadau.

Y TYNIAD croes a'r hirvys tros y tannau a'r bys yn ei le ei hun, a'r graenvys tan vwrddwn y cyweirdant, a'r bys bach yn ei le, a'r tant lleddyv uchav a chrasdant y vawd, a'r graenvys a'r hirvys tros y tannau.

Ond weithiau bydd rhai o'r cyweirdannau uchod yn dyniadau, ac weithiau bydd rhai o'r tyniadau uchod yn gyweirdannau amser pan ddel mewn cerdd. Cyrchiadau sydd yn cyvlenwi rhwng cyweirdannau a thyniadau; ac weithiau lle savo y bys y cyvriwir tolciau, neu dolciadau à sydd yn gwasaneuthu yn lle bwyadau; a phlethiadau sydd yn tegáu rhwng cyweirdannau a thyniadau, ac yn amryeileu pob un ar ei gilydd.

Dywedwn bellach am y cyweirdannau, y tagiadau, y tyniadau, y cysylltiadau; y rhai sy yn dangaws lleisiau gwahanedig, bob un o honynt yn amryaelu.

Rhaid yw son bellach am y cyweiriaid, y rhai sy yn dangaws lleisiau gwahanedig, yn amryfael, ac sydd a'u perthynas yn wahanedig oddi wrth eu cilydd.

Pum cywair y sydd yn savedig ac yn warantedig; ac o'r rhai hyny gellir gwneuthur à yvner o gyweiriaid.

Un bys i grythor a geidw dri chywair: nid amgen isgywair, crasgywair, a lleddvgywair; a hyn y mae yr hirvys yn ei gadw.

Y mynagvys sydd yn cadw y gogywair a'r bragodgywair. Ac wele, dyma y pum cywair privedig.

Bawd i grythor sydd yn gwasaneuthu ac yn amryaelu yn mhob cywair yn nghyver y pedwar bys ereill. Y graenvys, a'r bys bach sydd yn gwasaneuthu ac yn amryaelu yn mhob cywair yn eu rhan eu huain.

Pob bys sydd yn cadw arno y bragodgywair, o'r achaws y mae yn cael ei enw; o blegid vod peth o bob cywair yn ei vysg; ac o herwydd hyny y gelwir ev y bragodgywair.

PEDWAR RHYW DANNAU LLEDDVON SYDD: SEV,

Tannau lleddvon y bragodgywair.

Tannau lleddvon y gogywair.

Tannau lleddvon isgywair.

Tannau lleddvon y lleddvgywair, o'r hwn y mae yn cael ei enw.

O blegid yr hwn a wypo yr hysbysrwydd heb ddysg celfyddyd, ni bydd ef athraw, namyn tebygwr cerdd.

Govyniad.—Pa sawl gwaith y dichon cwlwm cydgerdd vod mewn caine? “Dwywaith, o bydd byr y mesur; pedair gwaith, o bydd hir y mesur; heb na mwy na llai: ac o bydd mwy na llai, camvesur yw. Wyth o dyniadau a chyweirdannau á savant bob un yn lle ei gilydd, heb na mwy na llai.”—*Casgliad Didrewn.*

Atteb.—Ni ddichon bod athraw cerdd heb y mesurau hyn.¹ O lyvyr yr athraw Thomas Kelli o Retelgarwys.²

¹ Neu, A phwy bynag à wypo hyn yn ddigon myvyr, ni phalla o'i gelyddyd un amser, nac o ateb drosti yn gyvreithlawn. Ac velly y tervyna y dosbarth à clwir, Llaw a throed a chlust cyvarwydd cerdd dant. *Casgliad Didrewn.*

² Gwel y pethau à ddyly pencerdd eu gwybod yn Llyvyr Gram. S. D. Rhys T. D. 298.

Yn yr un Llyvyr y mae 24 Mesur yn henweddig; ac yr hanes canlynaol am danynt.

Llyma y 24 mesur o gerdd dannau wrth real vesur oll, val ag y cyvansoddwyd mewn eisteddvod o vlaen llawer o athrawon celvyddyd, o Gymry cywraint yn y gelvyddyd, ac ereill o Wyddelod, yn amser Grufydd ab Cynan; ac â ddodwyd ar lyfrau, drwy orchymyn yn yr amser, ac a adysgrivwyd oddyno yr unved dydd ar ddeg o vis mai yn y vlvyddyn un mil, &c.¹

Amryw Glymau ar y Crâs Gywair, ni soniodd y Dr. I. Davies am danynt, o'r Casgliad Didrevn.

Alban Bensin	Divr Mac a Delgi
Alban Voelvin	Divr Corfynywg
Alban Rhydderch	Divr Carlidan
Alban Erun	Divr Trwsgyl
Alban Du	Divr Cordilethach
Divr Carsin	Divr arall ar y Carsin
Divr Grastolawg	Divr Fawran
Divr Gwrgan	Divr Cantudlon
Divr arall ar Alban Rhydderch	Divr Alvach
Divr Flamgwrsen	Divr Brud Odidawg
Divr Gwrgod	Divr Tudyr Bach
Divr Macmon Hir	Divr Maemon Byr
Divr Toddyv	Divr Cersweh o Ddeheubars.

Oc yr un Llyvyr y Canlynaol.

Alvarch	0000.0000.11111111
Macmon Hir	00.111110111110011.
Brath yr Ysgol	10100100101101001011.
Gwrgan	1101011001011010011.
Gorsiniwr	1100101111001011.
Hwyrwyn Gowri	011110001111.
Mac y Mynvaen	110000.
Tutyr	1100100.
Brud	0010001011011101.
Dewis Hywel	11110100.
Odid à'i gwypo	010100101011.
Cwlwm Grufydd Grythor	110101101.
Fwrain	110101101.
Cwlwm Brido	1111001110110.
Trwsgyl	0000111100001011.
Trwsgyl Trwyngi	01001011.
Alban Rhydderch	0110110001.
Cwrsi	1000101110001011.
Cercyrt	1001100010011101.
Gochel Geibio
Cell Ieuan vab y Gov	10101111.
Mac y Delgi
Toddyv	011110.
Cenedlon	1000111010.
Tresial	1000111010.

Y Pedwar Mesur ar ugain Cerdd Dant, Oc y Casgliad Didrevn.

Alvarch	+ k
				iii iii
Mac y Mwn Hir	+ k + k + k + k +
				iii iii i i iii iii i i ii.

¹ Gwel ychwaneg am hyn yn Ngramadeg S. D. Rhys, t.d. 303.

				k + k + k + k
Cotititlas		i ii ii iii i ii iii.
				k + k + k + k
Coraldan		iii i i ii i iii i
				k + k + k
Corsinsan		i i ii i ii
				k + k + k
Carsi	i iii i i ii.
				k + k + k + k
Cwrlog		i ii i i ii i ii.
				k + k
Wicsach	iiii iii ii.
				+ k + k
Toddyv		i ii iii ii.
				+ k + k + k + k + k
Mac y Delgi		iii i i iii i ii i iii i ii.
				k + k + k
Calchan		ii ii iii i i
				k + k + k + k
Rhinart	i i ii iii ii ii.
				k + k
Macamwn Byr...		ii ii iii.
				k + k + k + k + k
Mangler Gwrgan		i i iii i ii ii ii ii.
				k + k + k + k + k + k
Brath yn ¹		i i ii i i ii i i ii i i ii i.
				+ k + k + k
Macamwnvaen		ii ii iii ii ii iii.
				k + k + k
* * * * Bach		ii ii ii ii.
				+ k + k
* * * *		ii ii i ii.
				k + + k + k + k + k
Brud Odidog		ii ii iii i i ii i iii i i
				k + k + k + k + k
* * * *		ii ii i i iii ii i i ii.
				k + k + k + k + k + k
Alban Rhydderch		i i ii i i iii i ii i i ii.
				+ k + k + k + k
Trwsgyl Mawr		iiii iii iii i i ii.
				k + k + k + k
Corsgolovn		ii i ii ii i i ii.
				k + k + k
Tresi Heli		i iii iii iii ii.

Tyniad yn rhol y Crythor yw Cyweirdant yn rhol y Telyniôr.

Hyn gan Gruffydd Hiraethog, yn ei lyvyr, 1522.

Cor Alun.	Suran Wdan.
Psalm Wgan.	Ymryson Flamengoesgrech.
Cwlwm Serchog.	Cor Tinpan.
Cwlwm Llywelyn Vychan.	Marwnad yr Athraw o Vedd.
Cwlwm Hen ar Dro'r Tant.	Cor Elvyw.
Trimwchl Was Mair.	Fowraun Newydd.
Aen Badarn.	Cwlwm Davydd Athraw.
Cadarn yn Nghadair.	Cor Elvan.
Alban Hyvaidd.	Dau gwllwm ar Anghywair.

¹ Enwau allan yn y mânau hyn.

Alban Hwlcyn.	Cleddeu Cerdd.
Alban Hyddig.	Cor Careg.
Alban Dyn.	Cor Elvydd arall.
Alban Bridi.	Cwlwm Gw. ab Ll. Ddu.
Alban Benverth.	Cwlwm Ieuan Pwrs.
Alban Rutwr.	Cwlwm Hir ar Vragod Gywair.
Corgwth Varv Helm.	Cwlwm Hir ar y Leddv Gywair.
Corswth Deheubarth.	Cartyged Gwydn.
Dinam y Gad.	Coreholovn
Cor. . . .	Saeth Ym.
Dilacht Dwd.	Cwlwm y Vrechdan.
Cwlwm y Sant.	Tri Mechl Oddidog.
Cardyget Trahaiarn.	Cwlwm y Sais.
Cwlwm Byr ar Vacmwn.	Boly y Tyvyni
Almachalia.	

Y canlynawl o Lyvyr Robert ab Hw.

Colonau ar y Crasgywair. iiii

Ymryson Flam y Chwysgyreh	Corsiniwr
Saeth y Malach	Corsiniwr (Carsi)
Croch Olon	Trwsgyl Mawr
Colon gerdd gadyr Gwduu	Trwsgyl Mawr
Cadeiriau iv			
Cwlwm Gwilym Ll. Ddu	Macmwn Hir
Cleddeu Cerdd	Trwsgyl Mawr
Cwlwm Hir ar y Bragod Gywair...	Macmwn Hir
Cadarn yn Nghader	Macmwn Byr
Y Bragod gywair.			
Cwlwm D. Athiaw	Corsiniwr
C. ar Gaine y Gwyddyl: tut. bach wsgw	Trwsgyl Mawr
Anrheg yr Iesu	Macmwn Byr: Hir, Trwsg: Tudyr Bach
C: Ivan y Pwrs	Trwsgyl Mawr
Cor Elvyw	Corsiniwr: Mac. Byr: Tutyr Bach
Yr Hen Gwlwm ar y Gogywair	Trwsgwl Mawr
C. Gwyn ab y Gov	Corsiniwr
C. Mawr ar y Gogywair	Corsiniwr: Macmwn Byr: Tutyr Bach
Cwlwm Bach ar y Gogywair	Trwsgyl Mawr
C. Alban Hyvedyr	Macmwn Byr: Tutyr Bach
Halban Ben Porth	Mac. Byr: Tutyr Bach
Halban Cilmaen	Sic a delsi
Cwl. y Wevus	Alban Hyvaidd
Cor Delsi	Flangwr Gwrgan
Salm Wgan	Trwsgyl Mawr
C. Rydderch	Corsiniwr
Cor Cilic	Flangwr
Cor Meili	Macmwn Hir
Alban Rodir	Macmwn Hir
Cor Careg	Corsgoloth
Marwnad Llwyddeg	Corsiniwr: Tutur Bach
Halban Hwlcyn	Flangwr
Cor Elvaen	Flangwr
C. y Sant	Macmwn Byr: Mac. Hir: Tutyr Bach
Cwl. Dau Hanner	Macmwn: Tytyr Bach: a Trwsgyl
Tri Mwlech Oddidawg	Macmwn Hir
Cwl. ar gywair yn nghywair Edward	Flangwr Gwrgan
Cwl. ar Gywair yr Athraw Vedd	Corvinvaen

C. Cor Elvaen	Flangwr Gwrgan
C. Dirgelwch Ivan ab y Gov	Macmwn Hir
C. Tri Mwlch Newydd	Corsiniwr
C. ar y Cywair Chwith	
C. Alban Henri	
C. Cor Allon	Macmwn Byr
C. Cor Elsin	Corvinvaen
Corarthan	Corsiniwr, a Thityr Bach
C. Crych ar y Golon	Mac. Byr : Trwsgyl Mawr
C. Croch Olon Bach ar yr Hen Gwlwm	Ar y Cras Gywair..Trwsgyl..Trwy.
Cw. Marwnad Lewis	Corsinwr, a Thutytr Bach
C. Forchawg ar y Cras Gywair	Corsiniwr: Tutytr Bach
Cwlwm Almach y Ledd	Macmwn Byr
Cwlwm Almach y Lli	Brath yn Ysgol
C. Alban Mawan	Macmwn Hir
C. y Wevyl ar y Cras Gywair	Corsiniwr, a Thitur Bach
C. Dinam y Gat	Cordiotutlach
C. Hen ar Dro Tant	Corsiniwr
C. Byr ar y Bragod Gywair	
Sarnwdan	Trwsgyl Mawr
C. Corswch Deheubarth	Tytyr Bach
Cwl. Coraethno	Trwsgyl Mawr
Cor. Tympan	Corsiniwr : Mac y Mynvaen
C. Bach y Wevus	Mac mwn Byr, a Thityr Bach
Fowran Newydd	Fowran Newydd ydyw ei vesur
Y C. Mawr ar y Lleddyv Gywair	Corsiniwr
Y C. Hir ar Leddyv Gywair	Mac Mwnvaen
C. Anrheg Rhys	Mac. Byr a Thwsgyl Mawr
Corswch Vardd Helyn	Trwsgyl Mawr
Anrheg Dewi	Tityr Bach, neu Trw
Adda ab Hildir	Mac Mynvaen
Cwlwm Ll. Vychan	Macmwn Byr
Cwl. Dyeithyr ar y Cras Gywair..	Corsiniwr
Cwlwm ar y Cywair Deuhanner	Flangwr Gwrgan
Cwlwm Anrheg Elsin: Isgywair..	
Cwl. Anrheg Rhys ab Tewdwr: Isgywair	
Cwl. Cor Melach: Bragod Gywair	
Cwl. Ymryson Flam Achalch	
Cwl. y Cleddeu ar Isgywair	

Hyny sydd gan i Robert ab Huw, o Ddivrau wedi eu priciaw.¹

HENWAU BAGAD O GANIADAU SYDD GENYF GWEDI EU PRICIAW YN Y LLYVYR YMA, AC MEWN LLYVYR ARALL HEVYD. *Robert ab Huw.*

Caniad Ystavell	C. Gwenvrewi
C. Beuno ar y Gogywair	C. Yr Evail, neu y Wevus
C. Gronw Bach o Gevyn Rhos	C. Suwsana
C. Marwnad Rhydderch	C. Ll. ab Ivan ab y Gov
C. Pibau Morvudd	C. Cadwgan
C. Llywelyn Delynior	C. y Sant
C. Bach ar y Gogywair	C. Crych
C. Cynwrig Bencerdd	C. yr Hen Vragod Gywair
C. Marwnad Sion Eos	C. y Tro Tant
C. Marwnad Ivan ab y Gov	C. San Silin
C. Hun Gwennliant	C. y Gwyn Bibydd.

¹Gwel ereill yn Ngramadeg S. D. Rhys, 293-300.

Mac y Mwn Hir	111100001010111100001011
Corsiniwr	11001011.11001011
Corsgolef	11011001011
Rhiniart	10011.10011 ¹
Coraldan	111010010001
Tresi Heli	10001110001011
Wnsach	11110001
Cor dia Tutlach	10110001001111 ²
Corvinvaen	10110111011011
Corwrgog	1001011011
Carsi	10001011.10001011
Brath yn Ysgol	10110100101101001011
Flamgwr Gwrgan	1011101100110011
Mac y Mwn Byr	11001111
Calchan	1100111101
Bryt Odidawg	0010:0010:1101:1101 ³ .
Trwsgyl Mawr	0000111100001011
Tutyr bach	00110011
Mac y Mynvaen	00)1100:0011001111
Toddyv	01100011
Hatyr	001011.001011
Mac y Delgi	0111011
Alban Hyvaidd	10110100001001011
Alvarch	0000.0000.1111.1111

CYWAIR ITHEL.

CRAS GYWAIR.

	\overline{a}		\overline{d}	\overline{d}
	$g \quad g$		$\overline{c} \overline{e}$	
	$f \overline{c}$		$\overline{b} \quad \overline{a}$	
	$e \quad f$		$\overline{a} \overline{a}$	
	$d \overline{d}$		$\overline{g} \quad \overline{g}$	
	$c \quad c$		$f_1 \overline{e}_1$	
	$b \overline{a}$		$e_1 \quad e_1$	
	$a \quad b$		$d_1 \overline{d}_1$	
	$g \overline{g}$		$c_1 \quad c_1$	
	e		$b_1 \quad a_1$	
			$a_1 \quad a_1$	
			$g_1 \overline{g}_1$	

¹ Gwel t.d. 10.....1011.1011.

² Gwel t.d. 11.....1001100010111. Gwel t.d. 20.....10011000100111.

³ Ond gwel t.d. 14.....

CYWAIR GWYDELIG DYEITHR.

LLEDDYF GYWAIR GWYDDYL.

<p style="text-align: right; margin-right: 20px;">\bar{c}</p> <p style="text-align: right; margin-right: 40px;">$\bar{c}-\bar{b}$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 60px;">\bar{b} \bar{a}</p> <p style="text-align: right; margin-right: 80px;">$\bar{a}-\bar{g}$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 100px;">\bar{g} f'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 120px;">$f'-e'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 140px;">e' d'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 160px;">$d'-e'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 180px;">e' b'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 200px;">$b'-b'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 220px;">a' a'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 240px;">$g'-g'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 260px;">ff'</p>	<p style="text-align: right; margin-right: 20px;">\bar{d} \bar{d}</p> <p style="text-align: right; margin-right: 40px;">$\bar{c}-\bar{c}$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 60px;">\bar{b} \bar{b}</p> <p style="text-align: right; margin-right: 80px;">$\bar{a}-\bar{a}$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 100px;">\bar{g} \bar{g}</p> <p style="text-align: right; margin-right: 120px;">$f'-g'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 140px;">e' e'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 160px;">$d'-d'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 180px;">e' c'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 200px;">$b'-b'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 220px;">a' a'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 240px;">$g'-g'$</p>
---	---

CYWAIR CHWITH.

CYWAIR DYEITHR.

CYWAIR YN NGHYWAIR EDWARD.

<p style="text-align: right; margin-right: 20px;">\bar{d} \bar{c}</p> <p style="text-align: right; margin-right: 40px;">$\bar{c}-\bar{d}$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 60px;">\bar{b} \bar{a}</p> <p style="text-align: right; margin-right: 80px;">$\bar{a}-\bar{b}$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 100px;">\bar{g} f'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 120px;">$f'-\bar{g}$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 140px;">e' d'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 160px;">$d'-e'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 180px;">e' b'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 200px;">$b'-c'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 220px;">a' g'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 240px;">$g'-a'$</p>	<p style="text-align: right; margin-right: 20px;">\bar{c}</p> <p style="text-align: right; margin-right: 40px;">\bar{b}</p> <p style="text-align: right; margin-right: 60px;">$\bar{a}-\bar{g}$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 80px;">\bar{g} \bar{a}</p> <p style="text-align: right; margin-right: 100px;">$f'-f'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 120px;">e' d'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 140px;">$d'-e'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 160px;">e' c'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 180px;">b' b'</p> <p style="text-align: right; margin-right: 200px;">$a'-g'$</p> <p style="text-align: right; margin-right: 220px;">g' a'</p>
---	--

CYWAIR YR ATHRAW VEDD.

\bar{d} \bar{b}

$\bar{c}-\bar{c}$

\bar{b} \bar{a}

$\bar{a}-f'$

\bar{g} \bar{g}

$f'-e'$

e' d'

$d'-b'$

e' e'

$b'-a'$

a' ff'

$g'-g'$

Cainc Ystfwl	0100101101001011 0011000011001111
Cainc y Verch o Drysglwyn	1100101111001011
Y Ddigan Tro Tant	11001011 11001011
Y Ddigan Hun Gwennlliant	101 :1011
Y Gainc Ver	10111011
Y Ddigan Betsain	11001111 11001111
Y Gainc Ddu o'r Werddon	11011001011

Y LLEDDYF GYWAIR GWYDDYL.

g^1	a^1	b^1	c^1	d^1	e^1	f^1	\bar{g}	} $a. b. c.$ ac velly o hyd.
g	b	b	c	d	e	g	g	

CYWAIR YN NGHYWAIR Y WRACH.

g^1	a	b	c	d	e	f	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{c}	} d } o hyd.
g^1	b	a	c	d	f^1	f^1	\bar{g}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{c}	

LLYMA HENWAU CLYMAU Y CYWEIRIAU SY GAN I WEDI EU PRICIAW.

Cwlwm yn Nghywair Edward: Flamgwr ei vesur
 Cwlwm ar y Cywair Deuhanner
 Cwlwm ar y Cywair Chwith
 Cwlwm ar y Lleddyv Gywair
 Cwlwm ar Gywair yn Nghywair y Wrach.
 Cwlwm ar Gywair dyeithr
 Cwlwm ar Gywair yr Athraw Vedd.

Yma y terfyna hyny a ysgrifenasai Robert ab Huw o Vod Wigan.

HEN GERDDORIAETH,

O LLYVR

RHYS JONES, Y BARDD.

XII.			
	a ¹ \mathfrak{F} a ¹ \mathfrak{F} g ¹ \mathfrak{F} g ¹ \mathfrak{F}	a ¹ \mathfrak{F} g ¹ \mathfrak{F} a ¹ \mathfrak{F}	a ¹ \mathfrak{F} g ¹ \mathfrak{F} a ¹ \mathfrak{F}
	f f f g ¹ g	f g	f f

	Bys i'r diwedd.		
a ¹ \mathfrak{F} f	XIII.	f ¹ f ¹ g g f ¹	f ¹ g ¹ g ¹ a ¹
		a ¹ a ¹ g ¹ g ¹ a ¹	

	Bys iii. yn diwedd.		
g f ¹ f ¹	XIV.	f ¹ f ¹ g g	f ¹ g
g ¹ a ¹ a ¹		a ¹ a ¹ g ¹ g ¹	

			Bys: canu y diwedd yn yr un vath a'r gainc.
f ¹ g	f ¹ f ¹	a ¹ a ¹	
a ¹ g ¹	a ¹ a ¹		

xv. 00116011.													Tervyn cwlwm is gywair.				
	$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{e}{a}$		$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{b}$
	f^1	f^1	g	g	f^1	g	f^1	g	f^1	g	f^1	g		f^1	g	f^1	g
	a^1	a^1	g^1	g^1	a^1	g^1	a^1	g^1	a^1	g^1	a^1	g^1		a^1	g^1	a^1	g^1

I.		Bys.	
	$\frac{d_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{a_1}$ $\frac{c_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{g_1}$		$\frac{e_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{c_1}$ $\frac{e_1}{d_1}$ $\frac{f_1}{b_1}$ $\frac{f_1}{c_1}$ $\frac{e_1}{d_1}$ $\frac{d_1}{a_1}$ $\frac{c_1}{g_1}$ $\frac{d_1}{g_1}$

II.		Bys.	
	$\frac{e_1}{g_1}$ $\frac{d_1}{g_1}$ $\frac{d_1}{c_1}$ $\frac{d_1}{g_1}$ $\frac{d_1}{c_1}$ $\frac{c_1}{g_1}$		$\frac{f_1}{c_1}$ $\frac{f_1}{d_1}$ $\frac{g}{e_1}$ $\frac{g}{d_1}$ $\frac{f_1}{c_1}$ $\frac{e_1}{b_1}$ $\frac{e_1}{d_1}$ $\frac{e_1}{c_1}$ $\frac{f_1}{d_1}$ $\frac{f_1}{c_1}$ $\frac{f_1}{d_1}$ $\frac{e_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{c_1}$

III.		Bys.		II.	
	$\frac{d_1}{g_1}$ $\frac{c_1}{g_1}$ $\frac{g}{g_1}$ $\frac{g}{g_1}$ $\frac{g}{g_1}$		$\frac{d}{c_1}$ $\frac{d}{c_1}$ $\frac{d}{c_1}$ $\frac{d}{c_1}$ $\frac{d}{c_1}$		$\frac{e_1}{a_1}$ $\frac{f_1}{b_1}$ $\frac{e_1}{a_1}$ $\frac{e_1}{b_1}$ $\frac{c}{g_1}$ $\frac{d_1}{b_1}$ $\frac{d}{b_1}$ $\frac{c_1}{a_1}$

IV.		Fordd.	
	$\frac{f_1}{b_1}$ $\frac{e_1}{a_1}$ $\frac{d_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{a_1}$ $\frac{c_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{g_1}$ $\frac{d_1}{g_1}$ $\frac{c_1}{g_1}$		$\frac{d_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{a_1}$ $\frac{c_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{a_1}$

V.		Fordd.		Fordd.
	$\frac{e_1}{a_1}$ $\frac{f_1}{b_1}$ $\frac{c_1}{a_1}$ $\frac{d_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{a_1}$ $\frac{c_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{a_1}$ $\frac{c_1}{g_1}$		$\frac{d_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{a_1}$ $\frac{c_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{b_1}$ $\frac{d_1}{a_1}$	

\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{c}	\widehat{i}
\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{c}	
c_1	c_1	b	c	b	a	g	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	
g_1								b_1		g_1		g_1				

Bys dechre.

\overline{d}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{c}	\widehat{i}
\overline{c}	\overline{g}	$\overline{c_1}$	\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	
a	g	f_1	e_1	d_1	c_1	d_1	c_1	c_1	d_1	e_1
b_1						b_1	g_1	g_1	b_1	g_1
						f				

\overline{c}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{d}	\overline{a}	\widehat{i}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}
\overline{e}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{e}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{b}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{c}
d	c	d	c_1	g_1		e_1				e				
b	g_1	b				b_1				e				c

VII.

\overline{c}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}
e	g_1	c	$\overline{c_1}$				d_1	e_1	d_1	c_1	c_1		
							b_1						

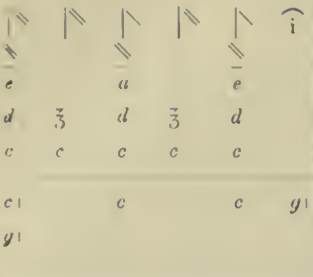
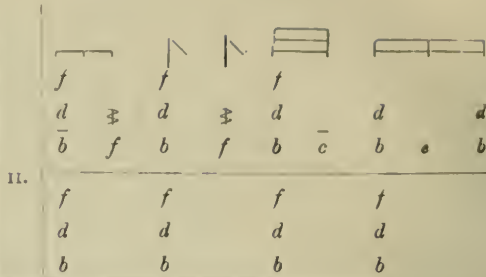
Fordd.

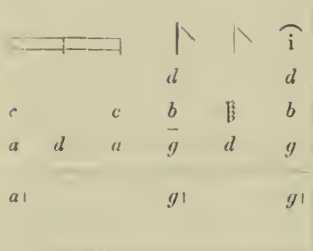
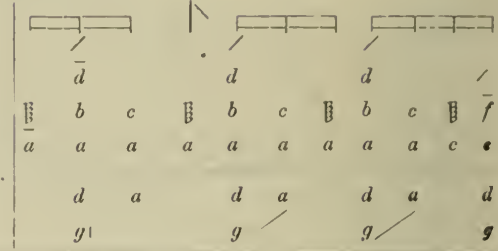
\overline{e}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{e}
e_1	d_1	c_1	$\overline{c_1}$					

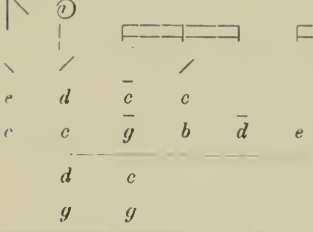
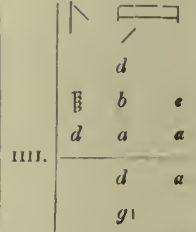
x. xi. yn yr un vath ond ysmudaw.

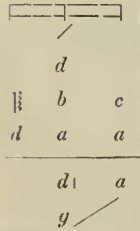
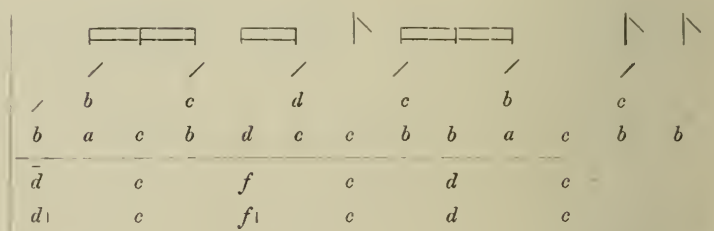
\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{e}
b	g	d_1	c_1	b	g	d_1	c_1	

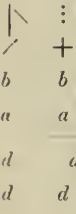
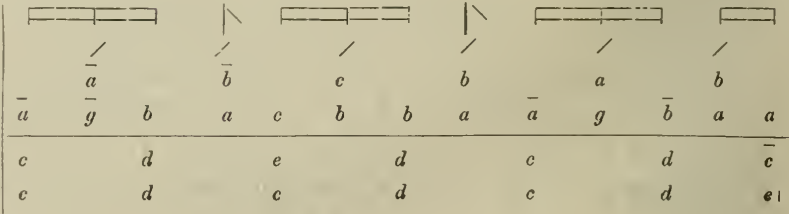
XII.

 <p style="text-align: center;">Tervyn caine.</p>	 <p style="text-align: center;">II.</p>
---	--

 <p style="text-align: center;">Fordd. III.</p>	 <p style="text-align: center;">III.</p>
---	--

 <p style="text-align: center;">Bis.</p>	Bis.	dechre.	 <p style="text-align: center;">III.</p>
---	------	---------	---

	 <p style="text-align: center;">v.</p>
--	--

 <p style="text-align: center;">Bis.</p>	
--	--

\swarrow	:	$\overline{}$				$\overline{}$					$\overline{}$				\swarrow
a	+	e	g	f	e	d	d	f	d	e	d	f	c	d	
g	g	d	d	d	d	c	c	c	c	d	d	d	d	c	
c	Bis.	Bis				dechre.									
c		d	d	d	d	d	d	d	d	e	d	f	c	d	
c		b	b	a	a	a	a	b	b	b	b	a	a	a	

$\overline{}$				(i)	$\overline{}$				
g	f	e	e		a	a	a	a	
d	d	d	d	Fordd.	b	g	g	b	g
c	d	c		VI.	d	d		d	VI.
g	b	g		Codi y vawd va i'r 5 Dag.	b			b	b

$\overline{}$				$\overline{}$				(i)	$\overline{}$				\swarrow
a	a	a	a	d	c	b	a	e	f	g	c	e	
g	g	b	g	c	c	a	c	d	d	e	e	f	c
d	Bis.			a	a	a	a	a	a	a	a	a	
				g	g	g	g	g	g	g	g	g	
				c	c	c	c	c	c	c	c	c	

$\overline{}$				$\overline{}$				$\overline{}$				$\overline{}$			
d	a	g	f	d	c	b	a	d	b	e	d	c	c	g	c
	b	a	g	f	d	c	b	a	d	b	e	d	c	c	g
				a	a	a	a	g	f	a	g	a	g		
								g	d	g	b	c			
									b	c	c	c			

$\overline{}$				$\overline{}$				$\overline{}$				$\overline{}$				\swarrow
g	d	d	e	b	e	d	d	g	f	e	e	b	b	a		
c	b	c	c	b	e	d	d	d	d	d	d	c	c	g		
g	g	g		f	c	d	c									
f	f	g		d	g	b	g									
b				b												

/	\	/	f	/	\	/	/	e	/	\	/	\	/	/	\	/	
a.	g.	f	e	f	g.	a.	f	d	e	f	g.	f	e				
e	e	e	e	e	e	e	e	c	d	d	d	d	d	d	d	d	
f	a.		f	a		f	a	e	a	e						a	
d.			d.			d		c		c							
g.			g.			g		g		g							

e	/	\	/	/	/	a.	a.	a	a	b.	/	\	/	b.	/	\	
d	e	f	g.	e	f	g.	f	g.	f	a.	e	b.	a.	a.			
d	c	d	d	d	d	d	f	g.	f	g.	g.	a.	a.				
g	a		e	a		d.	f	d	d							a	
e			c														
g			g														

Bis
Ponk.
Fordd.

XI.

c.	d.	c.	b	/	\	/	/	f	g.	f	e	a.	g.	f		
a.	a	a	a	a	a	d	e	e	e	d	d	e	e	e	e	e
g						b	c	b	c	b		c		b		
d						g		g		g				g		
g						d		d		d				d		

Fordd. XII.

e	/	\	/	/	/	g.	f	e	d	a.	a.					
d	e	f	f	e	d	d	d	d	d	f	g.					
c	c	d	d	d	d	c	c	d	d	d	d	c	d			f
									c	c	c					
										g						
										e						

a.	a		Tervyu yr hên Gwlwm ar y gogywair.			MEDLE.			a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.	a.					
f	g.								f	f	f	f	f	e	e	e	c	c	c	c	c	c
d									a	a	a	a	a	a	a	a	e	e	e	a	a	a
									f	f	f	f	f	d	d	d	d	d	a	a		

Bis
pwnc.
Fordd.

<i>f</i> <i>f</i>	<i>b</i> <i>b</i>	<i>a</i> <i>a</i>	<i>t</i> <i>t</i>	<i>t</i> <i>t</i>	<i>f</i> <i>f</i>	<i>f</i> <i>f</i>	<i>f</i> <i>f</i>
<i>d</i> <i>d</i>	<i>g</i> <i>g</i>	<i>f</i> <i>f</i>	<i>e</i> <i>e</i>	<i>e</i> <i>e</i>	<i>c</i> <i>c</i>	<i>c</i> <i>c</i>	<i>c</i> <i>c</i>
<i>a</i> <i>a</i>	<i>ψ</i> <i>b</i>	<i>ψ</i> <i>a</i>	<i>ψ</i> <i>e</i>	<i>ψ</i> <i>e</i>	<i>f</i> <i>a</i>	<i>f</i> <i>a</i>	<i>f</i> <i>a</i>
<i>f</i> <i>f</i>	<i>t</i> <i>t</i>	<i>f</i> <i>f</i>	<i>e</i> <i>e</i>	<i>e</i> <i>e</i>	<i>e</i> <i>f</i>	<i>e</i> <i>f</i>	<i>e</i> <i>f</i>
<i>d</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>t</i>	<i>t</i>	<i>t</i>	<i>t</i>	<i>t</i>
	<i>t</i>	<i>ee</i>	<i>ee</i>	<i>ee</i>			

<i>f</i> <i>f</i>	<i>c</i> <i>c</i>	<i>e</i> <i>c</i>	<i>d</i> <i>c</i>	<i>a</i> <i>a</i>	<i>g</i> <i>g</i>	<i>f</i> <i>f</i>	<i>d</i> <i>d</i>
<i>f</i> <i>a</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>f</i> <i>a</i>	<i>g</i>	<i>a</i>	<i>a</i>
<i>e</i> <i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>e</i> <i>f</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
<i>t</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>g</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>d</i>

<i>e</i> <i>e</i>	<i>f</i> <i>f</i>	<i>g</i> <i>a</i>	<i>b</i> <i>b</i>	<i>a</i> <i>a</i>	<i>a</i> <i>b</i>	<i>a</i> <i>g</i>	<i>f</i> <i>f</i>
<i>c</i> <i>c</i>	<i>d</i> <i>d</i>	<i>g</i> <i>a</i>	<i>g</i> <i>g</i>	<i>g</i> <i>a</i>	<i>b</i> <i>a</i>	<i>g</i> <i>a</i>	<i>f</i> <i>f</i>
<i>a</i>	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>b</i>	<i>c</i>	<i>c</i>	<i>d</i>	<i>d</i>
<i>e</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>g</i>	<i>a</i>	<i>a</i>	<i>e</i>	<i>a</i>
<i>a</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>d</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>d</i>	<i>d</i>
		<i>g</i>	<i>g</i>	<i>a</i>	<i>a</i>		

IVAN EDWART.

CNYW.

TERVYN LLYVYR RHYS JONES.

Musical notation for Terwyn Llyvyr Rhys Jones, consisting of two staves. The notation includes various note values, rests, and a 'Bis.' marking. The first staff begins with a double bar line and a repeat sign, followed by a series of notes. The second staff also begins with a double bar line and a repeat sign, followed by notes and rests. The piece concludes with a final double bar line.

CLYMAU CYDGERDD YN DECHRE.

YMA CANLYN Y PEDWAR CWLWM CYDGERDD AR UGAIN, WEDI EU PRICIO ALLAN O LYVYR WILLIAM PENLLYN. MAL Y DYWED LLYVYR MR. MEURIG. EBAL L. MORRIS.

111100001010111100001011.

		$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$
		\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}
I.	MAC MWN								
	HIR.	e	e	e	e	f	f	f	f
		c	c	c	c	d	d	d	d
		g	g	g	g	b	b	b	b

$\frac{g'}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	\bar{b}
\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	
e	f	e	f	e	e	e	e	f
c	d	c	d	c	c	c	c	d
g	b	g	b	g	g	g	g	b

$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$
\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}
f	f	f	f	e	f	e			
d	d	d	d	c	d	c			
b	b	b	b	g	b	g			

$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	Tervyn y gaintav.		II. CORFINIWR.				$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$
\bar{e}	\bar{c}	11001011.		\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	
e				e	e	e	e	f	f	f
c				c	c	c	c	d	d	d
g				g	g	g	g	b	b	b

\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{c}	\bar{e}
f^1		e^1		f^1		e^1		f^1		e^1		e^1		e^1
d^1		c^1		d^1		c^1		d^1		c^1		c^1		c^1
b^1		g^1		b		g^1		b		g^1		g^1		g^1

\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e} \bar{c}
e^1		f^1		f^1		f^1		f^1		e^1		f^1		e^1		
c^1		d^1		d^1		d^1		d^1		c^1		d^1		c^1		
g^1		b		b		b		b^1		g^1		b^1		g^1		

\bar{f} \bar{d}	\bar{e}	a \bar{f}	\bar{f} \bar{d}	\bar{e} \bar{c}	III. CORSGOLOF. 11011001011.				\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e} \bar{c}
				e^1	e^1	d^1	e^1	d^1	e^1	d^1	e^1	d^1	e^1	d^1	e^1
				c^1	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1
				g^1	g^1	g^1	g^1	g^1	g^1	g^1	g^1	g^1	g^1	g^1	g^1

e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	d^1	e^1	f^1	e^1	d^1
d^1	d^1	d^1	d^1	d^1	d^1	d^1	d^1	d^1	c^1	d^1	d^1	d^1	c^1
f^1		f^1		f^1		f^1		\bar{g}		f^1		\bar{g}	
b^1		b		b		b^1		c^1		b^1		c^1	
								g^1				g^1	

e^1	f^1	e^1	d^1	e^1	d^1	e^1	d^1	e^1	d^1	e^1	f^1	e^1	f^1
d^1	d^1	d^1	e^1	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1	d^1	d^1	d^1
f^1		\bar{g}		\bar{g}		g		g		f^1		f^1	
b		c^1		c^1		c^1		c^1		b^1		b^1	
		g^1		g^1		g^1		g^1					

e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	d^1	e^1	f^1	e^1	e^1	e^1	\bar{g}	\bar{a}	d^1	e^1	d^1
d^1	d^1	d^1	d^1	d^1	c^1	d^1	d^1	d^1	d^1	d^1	\bar{g}	\bar{a}	d^1	d^1	c^1
f^1		f^1		\bar{g}		b^1		\bar{g}		\bar{g}				\bar{g}	
b^1		b^1		c^1		f^1		c^1		c^1				c^1	
				g^1				g^1						g^1	

III. RHINIART. 1011.1011.	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$
	e	e	e	e	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	e	$\bar{\text{a}}$	e	$\bar{\text{a}}$
	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d
	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f	f	f	f	\bar{g}	f	g	f
c	c	c	c	b	b	b	b	c	b	c	b	
g	g	g	g					g		g		

$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\frac{\text{e}}{\text{a}}$
e	e	e	e	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{a}}$	e	$\bar{\text{a}}$	$\bar{\text{e}}$	d	$\bar{\text{d}}$
d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	d	$\bar{\text{c}}$	d
\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f	f	f	f	\bar{g}	f	c	$\bar{\text{c}}$	$\bar{\text{b}}$
c	c	c	c	b	b	b	b	c	b	g		g
g	g	g	g					g				

v. CORALDAN. 111010010001.	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{d}}}{\bar{\text{a}}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{d}}}{\bar{\text{a}}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{d}}}{\bar{\text{a}}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$
	e		e		e		e		f			f			f	
	c		c		c		c		d			d			d	
	g		g		g		g		b			b			b	

$\frac{\bar{\text{d}}}{\bar{\text{a}}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{d}}}{\bar{\text{a}}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{d}}}{\bar{\text{a}}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$
f			e		f			e			f			e		
d			c		d			c			d			c		
b			g		b			g			b			g		

$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{d}}}{\bar{\text{a}}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{d}}}{\bar{\text{a}}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{d}}}{\bar{\text{a}}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\frac{\bar{\text{d}}}{\bar{\text{a}}}$	$\frac{\bar{\text{b}}}{\bar{\text{a}}}$	$\bar{\text{g}}$	$\bar{\text{c}}$
e		e		f			f			f			f			e
c		c		d			d			d			d			c
g		g		b			b			b			b			g

\bar{g}	\bar{c}	\bar{b} \bar{a}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{b} \bar{a}	\bar{g}	\bar{c}	\bar{b} \bar{a}	\bar{g}	\bar{c}	\bar{b} \bar{a}	\bar{g}	\bar{c}
		f^1			e^1			e^1			e^1		e^1
		d^1			e^1			e^1			e^1		e^1
		b^1			g^1			g^1			g^1		g^1

\bar{b} \bar{a}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{b} \bar{a}	g	\bar{d}	\bar{b} \bar{a}	g	\bar{d}	\bar{b} \bar{a}	g	\bar{d}	\bar{b} \bar{a}	g	\bar{d}	\bar{b} \bar{a}	g
f^1			f^1			f^1			f^1			e^1			f^1	
d^1			d^1			d^1			d^1			e^1			d^1	
b^1			b^1			b^1			b^1			g^1			b^1	

\bar{d}	\bar{b} \bar{a}	\bar{g}	\bar{c}	\bar{b} \bar{a}	\bar{g}	\bar{c}	Yr XVI. á ganir val hithau, ond codi 2 dant 2R y vawd uchav.	XVII. CARSL.	\bar{g}	e^1	\bar{g}	e^1	\bar{g}	e^1	
	e^1			e^1						e^1		e^1		e^1	
	c^1			c^1						c^1		c^1		c^1	
	g^1			g^1						g^1		g^1		g^1	

e^1	\bar{g}	e^1	\bar{d}	\bar{a}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{a}
b^1			f^1		f^1		f^1		f^1		f^1		f^1		f^1	
			d^1		d^1		d^1		d^1		d^1		d^1		d^1	
			b^1		b^1		b^1		b^1		b^1		b^1		b^1	

\bar{g}	e^1	\bar{b}	f	\bar{a}	\bar{g}	e^1	\bar{b}	g	e^1	\bar{b}	g	e^1	\bar{b}	g	e^1	\bar{b}	f	\bar{a}
	e^1		f^1			e^1		e^1		e^1		e^1		e^1		e^1	f^1	
	c^1		d^1			c^1		c^1		c^1		c^1		c^1		c^1	d^1	
	g^1		b^1			g^1		g^1		g^1		g^1		g^1		g^1	b^1	

\bar{f}	\bar{a}	\bar{f}	\bar{a}	\bar{f}	\bar{a}	g	b	\bar{f}	\bar{a}	g	b	g	b	g	b
f^1		f^1		f^1		e^1		f^1		e^1		e^1		e^1	
d^1		d^1		d^1		e^1		d^1		e^1		e^1		e^1	
b^1		b^1		b^1		g^1		b^1		g^1		g^1		g^1	

e	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}
$e $	$f $			$e $	$f $			$e $			$e $	
$c $	$d $			$c $	$d $			$c $			$c $	
$g $	$b $			$g $	$b $			$g $			$g $	

\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{d}	\bar{c}	b	\bar{d}	\bar{c}	b
$e $	$e $			$f $	$f $			$f $			$f $		
$c $	$c $			$d $	$d $			$d $			$d $		
$g $	$g $			$b $	$b $			$b $			$b $		

e	d	c	b	e	d	c	d	c	xx. MACMWN BYR. 11001111.			g°	\bar{e}	\bar{f}
$e $	$f $			$e $			$e $						$e $	
$c $	$d $			$c $			$c $						$c $	
$g $	$b $			$g $			$g $						$g $	

\bar{c}	\bar{f}	g°	\bar{e}	\bar{f}	g°	\bar{e}	\bar{f}	g°	\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	
$c $			$e $			$e $			$f $			$f $			$f $			$f $					
$c $			$c $			$c $			$d $			$d $			$d $			$d $					
$g $			$g $			$g $			$b $			$b $			$b $			$b $					

\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{f}	g°	\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{f}	g°	\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{f}	g°
$f $			$e $			$f $			$e $			$f $			$e $		
$d $			$c $			$d $			$c $			$d $			$c $		
$b $			$g $			$b $			$g $			$b $			$g $		

\bar{e}	\bar{f}	g°	\bar{e}	\bar{f}	g°	\bar{e}	\bar{f}	g°	\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	
$e $			$e $			$e $			$f $			$f $			$f $			$f $				
$c $			$c $			$c $			$d $			$d $			$d $			$d $				
$g $			$g $			$g $			$b $			$b $			$b $			$b $				

a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	g'	a'
	f̄		f̄		f̄		f̄	f̄	ē
f		f		f		f			f
d		d		d		d			d
b		b		b		b		g	b

g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'
f̄	ē	f̄	ē	f̄	ē	f̄	ē	f̄	ē
e	f	e	f	e	f	e	f	e	f
e	d	e	d	e	d	e	d	e	d
g	b	g	b	g	b	g	b	g	b

a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	g'	a'
	f̄		f̄		f̄		f̄	f̄	ē
f		f		f		f			f
d		d		d		d			d
b		b		b		b		g	b

g'	a'	g'	a'	XXIII. TRWSGWL MAWR. 0000111100001011.		a'	a'	a'
f̄	ē	f̄	ē	ē	g'	ē	g'	ē
e	e	e	e	e	e	e	e	e
e	e	e	e	e	e	e	e	e
g	g	g	g	g	g	g	g	g

a'	g'	g'	g'	g'	a'	g'
ē	g'	d̄	f̄	d̄	f̄	d̄
e		f	f	f	f	f
e		d	d	d	d	d
g		b	b	b	b	b

a'	g'	a'	a'	a'	a'	g'
ē	g'	d̄	f̄	ē	g'	ē
e		f		e	e	e
e		d		e	e	e
g		b		g	g	g

<i>g</i> ·		<i>g</i> ·		<i>g</i> ·		<i>a</i> ·		<i>g</i> ·		<i>a</i> ·		<i>a</i> ·	
\bar{d}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	<i>g</i> ·	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	<i>g</i> ·	\bar{e}	<i>g</i> ·
<i>f</i> ¹		<i>f</i> ¹		<i>f</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>f</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹	
<i>d</i> ¹		<i>d</i> ¹		<i>d</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>d</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹	
<i>b</i> ¹		<i>b</i> ¹		<i>b</i>		<i>g</i> ¹		<i>b</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹	

Yr bodwaredd ar ugain á ganir val y drydedd ar ugain, ond codi dau dant ar y vawd uchaf, ar lys nesav ati.

DIWEDD Y CWLWM CYDGERDD SYDD AR VESUR MACMWN IIR.

MACMWN BYR YN DECHRE.

\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	<i>a</i> ·	\bar{f}	<i>a</i> ·	\bar{f}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}
\bar{e}	\bar{e}			\bar{d}		\bar{d}		\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}
<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>f</i> ¹		<i>f</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹	
<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>d</i> ¹		<i>d</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹	
<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>b</i> ¹		<i>b</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹	

	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}
	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}
	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·	<i>f</i> ·	<i>f</i> ·	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·	<i>g</i> ·
	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}
<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>f</i> ¹		<i>f</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹	
<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>d</i> ¹		<i>d</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹	
<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>b</i> ¹		<i>b</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹	

<i>e</i> ¹	<i>d</i> ¹	<i>e</i> ¹	<i>d</i> ¹	<i>e</i> ¹	<i>f</i> ¹	<i>e</i> ¹	<i>f</i> ¹	<i>e</i> ¹	<i>d</i> ¹	<i>e</i> ¹	<i>d</i> ¹	<i>e</i> ¹	<i>d</i> ¹	<i>e</i> ¹	<i>d</i> ¹
\bar{d} ¹	<i>e</i> ¹	\bar{d} ¹	<i>e</i> ¹	\bar{d} ¹	<i>d</i> ¹	\bar{d} ¹	<i>d</i> ¹	\bar{d} ¹	<i>e</i> ¹	\bar{d} ¹	<i>e</i> ¹	\bar{d} ¹	<i>e</i> ¹	\bar{d} ¹	<i>e</i> ¹
\bar{g}		\bar{g}		<i>f</i> ¹		<i>f</i> ¹		\bar{g}		\bar{g}		\bar{g}		\bar{g}	
<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>b</i> ¹		<i>b</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹		<i>e</i> ¹	
<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹						<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹		<i>g</i> ¹	

XIII.	\bar{e}	\bar{e}	$\ddagger g'$	\bar{e}	\bar{e}	$\ddagger g'$	\bar{d}	\bar{f}	a'	\bar{d}	\bar{f}	a'	\bar{e}	\bar{e}	$\ddagger g'$
	\bar{e}			\bar{e}									\bar{e}		
	e_1			e_1			f_1			f_1			e_1		
	c_1			c_1			d_1			d_1			e_1		
			g_1			g_1	b_1			b_1			g_1		

\bar{e}	\bar{e}	$\ddagger g'$	\bar{e}	\bar{e}	$\ddagger g'$	\bar{e}	\bar{e}	$\ddagger g'$	Y xiv. á ganir val y drydedd ar ddeg, ond coli tri; thant ar y vawd uchav.	XV.	\bar{b}	\bar{g}	\bar{e}
\bar{e}			\bar{e}			\bar{e}					\bar{a}		
e_1			e_1			e_1					e_1		
c_1			c_1			c_1					c_1		
			g_1			g_1					g_1		

\bar{b}	\bar{g}	\bar{e}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{e}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{e}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{e}
\bar{a}			\bar{a}			\bar{a}			\bar{a}			\bar{a}			\bar{a}		
e_1			f_1			f_1			e_1			e_1			e_1		
c_1			d_1			d_1			e_1			e_1			e_1		
			b_1			b_1			g			g_1			g_1		

\bar{g}	\bar{e}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{e}	Y xvi. á ganir val y bymtheg- vel, ond codi dau dant ar y vawd uchav.	b'	e'	b'	e'	a'	$\ddagger d'$	a'	$\ddagger d'$	
		\bar{a}				XVII.	g'	g'	g'	g'	\bar{f}		\bar{f}	
		e_1					e_1	e_1	e_1	e_1	f_1		f_1	
		c_1					c_1	c_1	c_1	c_1	d_1		d_1	
		g_1				g_1	g_1	g_1	g_1	b		b		

b'	$\ddagger e'$	b'	$\ddagger e'$	b'	$\ddagger e'$	b'	$\ddagger e'$	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}
g'		g'		g'		g'							
e_1		e_1		e_1		e_1		e_1		e_1		e_1	
c_1		c_1		c_1		c_1		c_1		c_1		c_1	
		g_1		g_1		g_1		g_1		g_1		g_1	

\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}
		\bar{d}		\bar{d}		\bar{c}		\bar{c}		\bar{c}		\bar{c}	
f_1		f_1		e_1		e_1		e_1		e_1		e_1	
d_1		d_1		e_1		e_1		e_1		e_1		e_1	
		b		g_1		g_1		g_1		g_1		g_1	

	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}
XIX.	e^1			e^1			f^1		f^1		e^1
	c^1			c^1			d^1		d^1		c^1
	g^1			g^1			b		b		g^1

e	d	\bar{c}	e	d	\bar{c}	e	d	\bar{c}	XX.	\bar{e}	f	g'	\bar{f}	g'
e^1			e			e				e^1			e^1	
c^1			c^1			c				c^1			c^1	
g^1			g			g				g^1			g^1	

\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{f}	g'	\bar{f}	g'	f	g'	\bar{f}	g'
f^1			f^1			e^1		e^1		e^1		e^1	
d^1			d^1			c^1		c^1		e^1		c^1	
b^1			b			g'		g^1		g^1		g^1	

XXI.	g'	\bar{f}	\bar{e}	g'	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	g'	\bar{f}	\bar{e}
	e^1			e^1			f^1			f^1			e^1		
	c^1			c^1			d^1			d^1			e^1		
	g^1			g^1			b			b^1			g^1		

g'	\bar{f}	\bar{e}	g'	\bar{f}	\bar{e}	g'	\bar{f}	\bar{e}	XXII.	a'	g'	\bar{f}	\bar{e}	a'	g'	\bar{f}
e^1			e^1			e^1				e^1				f^1		
c^1			c^1			c^1				c^1				d^1		
g^1			g^1			g^1				g^1				b		

a'	g'	\bar{f}	g'	\bar{f}	g'	\bar{f}	\bar{e}	g'	\bar{f}	\bar{e}	a'	g'	\bar{f}	\bar{e}
f^1			e^1			e^1				e^1			e^1	
d^1			c^1			c^1				c^1			c^1	
b			g^1			g^1				g^1			g^1	

	<i>a'</i>		<i>a'</i>		<i>g'</i>		<i>g'</i>		<i>a'</i>		<i>a'</i>	
XXIII.	\bar{e}	<i>g'</i>	\bar{e}	<i>g'</i>	\bar{d}	<i>f'</i>	\bar{d}	<i>f'</i>	\bar{e}	<i>g'</i>	\bar{e}	<i>g'</i>
	<i>e</i>		<i>e</i>		<i>f</i>		<i>f</i>		<i>e</i>		<i>e</i>	
	<i>e</i>		<i>e</i>		<i>d</i>		<i>d</i>		<i>e</i>		<i>e</i>	
	<i>g</i>		<i>g</i>		<i>b</i>		<i>b</i>		<i>g</i>		<i>g</i>	

	<i>a'</i>		<i>a'</i>		<i>e'</i>		<i>e'</i>	
	\bar{e}	<i>g'</i>	\bar{e}	<i>g'</i>	\bar{e}	<i>d'</i>	\bar{e}	<i>d'</i>
	<i>e</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>e</i>	
	<i>e</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>e</i>	
	<i>g</i>		<i>g</i>		<i>g</i>		<i>g</i>	

	<i>e'</i>		<i>e'</i>		<i>b'</i>		<i>b'</i>		<i>e'</i>		<i>e'</i>	
XXIV.	\bar{e}	<i>d'</i>	\bar{e}	<i>d'</i>	\bar{b}	<i>a'</i>	\bar{b}	<i>a'</i>	\bar{e}	<i>b'</i>	\bar{e}	<i>b'</i>
	<i>e</i>		<i>e</i>		<i>f</i>		<i>f</i>		<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	
	<i>e</i>		<i>e</i>		<i>d</i>		<i>d</i>		<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	
	<i>g</i>		<i>g</i>		<i>b</i>		<i>b</i>		<i>g</i>	<i>g</i>	<i>g</i>	

<i>b'</i>	<i>g'</i>	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	Diwedd Cwllwm Macmwn Byr. 11001111.	DECHRE MESUR MAC Y DELGI. 0111011.	I.	\bar{b}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{r}	
	\bar{d}	\bar{e}	\bar{c}						<i>f</i>		<i>e</i>		<i>d</i>
	<i>e</i>		<i>e</i>						<i>d</i>		<i>e</i>		<i>e</i>
	<i>g</i>		<i>g</i>						<i>b</i>		<i>g</i>		<i>g</i>

\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{b}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}
<i>e</i>			<i>e</i>			<i>f</i>			<i>e</i>			<i>e</i>			<i>e</i>
<i>e</i>			<i>e</i>			<i>d</i>			<i>e</i>			<i>e</i>			<i>e</i>
<i>g</i>			<i>g</i>			<i>b</i>			<i>g</i>			<i>g</i>			<i>g</i>

ii.	\bar{f}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}
	<i>f</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>f</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>e</i>	
	<i>d</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>d</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>e</i>	
	<i>b</i>		<i>g</i>		<i>g</i>		<i>b</i>		<i>g</i>		<i>g</i>		<i>g</i>		<i>g</i>		<i>g</i>	

iii.	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}
	<i>f</i>		<i>b</i>		<i>g</i>		<i>f</i>		<i>e</i>		<i>e</i>		<i>f</i>		<i>g</i>		<i>e</i>		<i>g</i>

\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{a}	\bar{e}	\bar{d}	Bys pob caine ddwywaith.	iv. <i>f</i> <i>b</i>	\bar{a}
\bar{g}	\bar{g}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{a}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{a}			
<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>f</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>d</i>			
<i>g</i>	<i>g</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>b</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>e</i>	<i>d</i>			

\overline{f}	\overline{a}	\overline{a}	hyn.			\overline{c}	\overline{c}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{c}
$e $	$e $	$e $	\overline{a}	\overline{c}	$e $	\overline{c}	$e $	\overline{d}	\overline{c}	$e $	\overline{d}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{g}
$d $	$d $	$d $	$d $	\overline{c}	$d $	\overline{d}	\overline{c}	$d $	\overline{c}	$d $	\overline{d}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{g}
\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	$f $	$e $	\overline{c}	\overline{b}	$e $	$e $	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{g}
$e $	$e $	$e $	$b $	$g $	\overline{c}	\overline{b}	$e $	$e $	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{g}
$g $	$g $	$g $															

\overline{b}	\overline{g}	\overline{c}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{c}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{c}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{d}	Y vi. gainc â ganir val y bummed, ond codi dau dant ar y vawd uchav.
$e $			$e $			$f $			$e $		$e $							
$e $			$e $			$d $			$e $		$e $							
$g $			$g $			$b $			$g $		$g $							

\overline{b}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{a}	\overline{c}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{d}
\overline{a}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{d}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{d}	
$d $	$d $	$e $		$e $		$e $		$e $		$d $	$d $	$e $					
$b $	$e $	$e $		$e $		$e $		$e $		$b $	$e $	$e $		\overline{g}			
		$g $		$g $		$g $		$g $				$g $					

\overline{d}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{d}	Codweh ddau dant ar y llaw uchav i'r nawved.
$d $	$f $	$e $	$e $	$e $	$e $	$e $	$e $	$d $	$f $	$e $	$e $	$e $	$e $	\overline{g}				
$b $		$g $		$g $		$g $		$g $	$b $	$g $		$g $						

\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	Yr xi. codweh ddau dant ar y llaw uchav, ac yr un vath a'r ddegved; a'r xii. yr un vath â hithau, ond crychu y vawd uchav.
\overline{b}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}		
$f $		$e $		$e $		$e $		$f $		$e $		$e $						
$d $		$e $		$e $		$e $		$d $		$e $		$e $						
$b $		$g $		$g $		$g $		$b $		$g $		$g $						

\overline{d}	\overline{a}	e	e	e	e	e	e	\overline{d}	\overline{a}	\overline{c}	g	e	g	e	e	e	e	Y xiv. â ganir val y xiii. ond codi tri thant ar y vawd uchav.
$f $	$f $	$e $		$e $		$e $		$f $		$e $		$e $		$e $		$e $		
$d $		$e $		$e $		$e $		$d $		$e $		$e $		$e $		$e $		
$b $		$g $		$g $		$g $		$b $		$g $		$g $		$g $		$g $		

XV.	\bar{b}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{d}
	\bar{a}			\bar{a}			\bar{a}	g		\bar{a}		
	f^1			e^1			e^1			e^1		f^1
	d^1			c^1			c^1			c^1		d^1
	b^1			g^1			g^1			g^1		b^1

XVI.	\bar{b}	\bar{g}	\bar{c}	Y XVI. á ganir val y bym- thegved, ond codi dau dant ar y vawd uchav.	XVII.	a^1	d^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	
	\bar{a}					\bar{f}			g^1		g^1		g^1	
	e^1		e^1			f^1		e^1		e^1		e^1		e^1
	c^1		c^1			d^1		c^1		c^1		c^1		c^1
	g^1		g^1		b^1		g^1		g^1		g^1			

XVIII.	a^1	d^1	e^1	e^1	e^1	e^1	XVIII.	\bar{f}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}
	\bar{f}		g^1		g^1			f^1			e^1		e^1		
	f^1		e^1		e^1			d^1		c^1		c^1		c^1	
	d^1		c^1		c^1			b^1		g^1		g^1		g^1	
	b^1		g^1		g^1										

XIX.	\bar{c}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{e}	XIX.	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}
	e^1			f^1			e^1				f^1		
	c^1			d^1			c^1				d^1		
	g^1			b^1			g^1				b^1		

XX.	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	XX.	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}
	e^1			e^1			e^1				f^1		
	c^1			c^1			c^1				d^1		
	g^1			g^1			g^1				g^1		

hyn.

XX.	\bar{f}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{f}	g^1	\bar{e}	\bar{f}	g^1	\bar{e}	\bar{f}	g^1	\bar{f}	\bar{d}	\bar{b}
	f^1			e^1			e^1			e^1			f^1		
	d^1			c^1			c^1			c^1			d^1		
	b^1			g^1			g^1			g^1			b^1		

\bar{e}	\bar{f}	g'	\bar{e}	\bar{f}	g'		\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	g'	\bar{f}	\bar{e}	g'	\bar{f}	\bar{e}
						XXI.									
$e $			$e $				$f $			$e $			$e $		
$e $			$e $				$d $			$e $			$e $		
$g $			$g $				b			$g $			$g $		

hyn.																	
g'	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	g'	\bar{f}	\bar{e}	g'	\bar{f}	\bar{e}	XXII.			a'	g'	\bar{f}
$e $			$f $			$e $			$e $						$f $		
$e $			$d $			$e $			$e $						$d $		
$g $			$b $			$g $			$g $						b		

g'	\bar{f}	$e $	g'	\bar{f}	\bar{e}	g'	\bar{f}	$e $	g'	\bar{f}	$e $	g'	\bar{f}	\bar{e}
$e $		$e $		$e $		$f $		$e $		$e $		$e $		$e $
$e $		$e $		$e $		$d $		$e $		$e $		$e $		$e $
$g $		$g $		$g $		$b $		$g $		$g $		$g $		$g $

hyn.														
XXIII.	\bar{d}	g'	\bar{f}	\bar{e}	g'	\bar{f}	\bar{e}	g'	\bar{f}	\bar{e}	g'	\bar{f}	\bar{e}	g'
	$f $		$e $		$e $		$e $		$f $		$e $		$e $	
	$d $		$e $		$e $		$e $		$d $		$e $		$e $	
	$b $		$g $		$g $		$g $		$b $		$g $		$g $	

XXIV.														
\bar{e}	g'	\bar{d}	a'	\bar{e}	b'	\bar{e}	b'	\bar{e}	b'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	b'
$e $		$f $		$e $		$e $		$e $		$f $		$f $		$f $
$e $		$d $		$e $		$e $		$e $		$d $		$d $		$d $
$g $		$b $		$g $		$g $		$g $		$b $		$b $		$b $

e'	g'	\bar{f}	\bar{e}	Tervyn	DECHRE MESUR	\bar{f}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}
\bar{e}	b'			Mac y Delgi.	MAC Y MYNVAEN.	\bar{b}		\bar{b}		\bar{e}	\bar{e}
$e $		$e $				$f $		$f $		$e $	
$e $		$e $				$d $		$d $		$e $	
$g $		$g $				$b $		$b $		$g $	

\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	d	\bar{f} \bar{b}	d	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}
e_1		f_1		f_1		f_1		e_1		e_1		f_1		f_1		e_1	
c_1		d_1		d_1		d_1		c_1		c_1		d_1		d_1		c_1	
g_1		b		b		b_1		g_1		g_1		b_1		b_1		g_1	

\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{d} \bar{c}	\bar{e} \bar{c}	\bar{f} \bar{d}	g' \bar{f}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	Tityr	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e}	Bys: yr un gainc, ond ei chanu ar vesur Tityr Bach. 00110011.
e_1		e_1						e_1 Bach.	f_1		f_1		e_1		e_1				
c_1		c_1						c_1	d_1		d_1		c_1		c_1				
g_1		g_1						g_1	b_1		b_1		g_1		g_1				

TRWSGWL MAWR.	\bar{f} \bar{b}	d	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	d	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e}
0000111100001011.	f_1		f_1		f_1		f_1		e_1		e_1		e_1		e_1		e_1
	d_1		d_1		d_1		d_1		c_1		c_1		c_1		c_1		c_1
	b		b		b_1		b_1		g_1		g_1		g_1		g_1		g_1

\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e}	Tervyn Trwsgwl Mawr.
f_1		f_1		f_1		f_1		e_1		f_1		e_1		e_1		e_1	
d_1		d_1		d_1		d_1		c_1		d_1		c_1		c_1		c_1	
b_1		b_1		b_1		b_1		g_1		b_1		g_1		g_1		g_1	

CORSGOLEF.	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	f \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	f \bar{b}	\bar{d}	f \bar{b}	\bar{d}
11011001011.	e_1		e_1		f_1		e_1		e_1		f_1		f_1	
	c_1		c_1		d_1		c_1		c_1		d_1		d_1	
	g_1		g_1		b		g_1		g_1		b_1		b_1	

\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	Tervyn	CORFINIWR.	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}
e_1		f_1		e_1		e_1		Corsgolef.	11001011.	e_1		e_1	
c_1		d_1		c_1		c_1				c_1		c_1	
g_1		b_1		g_1		g_1				g_1		g_1	

						Bys.											
$\frac{f}{b}$	\bar{d}	$\frac{f}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{f}{b}$	d	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	CORALDAN.		$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}
f_1		f_1		e_1		f_1		e_1		e_1		111010010001.	e_1		e_1		
d_1		d_1		e_1		d_1		e_1		e_1			e_1		e_1		
b_1		b		g_1		b_1		g_1		g_1			g_1		g_1		

$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{f}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}
e_1		f_1		e_1		f_1		f_1		e_1		f_1		f_1		e_1	
e_1		d_1		e_1		d_1		d_1		e_1		d_1		d_1		e_1	
g_1		b		g_1		b_1		b		g_1		b_1		b		g_1	

		Bys.																	
CARSI.		$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{f}{b}$	\bar{d}	$\frac{f}{b}$	\bar{d}	$\frac{f}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{f}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}
100010111.10001011.		e_1		f_1		f_1		f_1		e_1		f_1		e_1		e_1		e_1	
		e		d_1		d_1		d_1		e_1		d_1		e_1		e_1		e_1	
		g_1		b		b		b_1		g_1		b_1		g_1		g_1		g_1	

		COR DIA TUTLACH.															
		$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}		
10011000100111.		e_1		f_1		f_1		e_1		e_1		f_1		f_1			
		e_1		d_1		d_1		e_1		e_1		d_1		d_1			
		g_1		b_1		b_1		g_1		g_1		b_1		b_1			

		ALVARCH.															
$\frac{f}{b}$	d	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{e}			$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}
f_1		e_1		f_1		f_1		e_1		e_1		e_1		0000.0000.1111.1111.		f_1	
d_1		e_1		d_1		d_1		e_1		e_1		e_1				d_1	
b		g_1		b_1		b_1		g_1		g_1		g				b_1	

$\frac{f}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{f}}{b}$	d	$\frac{a'}{f}$	\bar{f}	$\frac{a'}{f}$	\bar{f}	$\frac{a'}{f}$	\bar{f}	$\frac{a'}{f}$	\bar{f}	$\frac{g'}{c}$	g'
f_1		f_1		f_1		f_1		f_1		f_1		f_1		e_1	
d_1		d_1		d_1		d_1		d_1		d_1		d_1		e_1	
b_1		b		b_1		b		b_1		b_1		b_1		g_1	

$\frac{g'}{e}$	g'	$\frac{g'}{e}$	g'	$\frac{g'}{e}$	g'	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{e}{e}$	e	CORVINVAEN.		$\frac{e}{e}$	\bar{e}
e^1		e^1		e^1		e^1		e^1		e^1		e^1		1011011.1011011.		e^1	
c^1		c^1		c^1		c^1		c^1		c^1		c^1				c^1	
g^1		g^1		g^1		g^1		g^1		g^1		g^1				g^1	

$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{e}{e}$	e	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}
f^1		e^1		e^1		f^1		e^1		e^1		e^1		f^1	
d^1		c^1		e^1		d^1		c^1		c^1		c^1		d^1	
b		g^1		g^1		b		g		g^1		g^1		b^1	

$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{e}$	e	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	CORWRGGG.		$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}
e^1		c^1		f^1		e^1		e^1		1001011011.		e^1		f^1	
c^1		c^1		d^1		c^1		c^1				c^1		d^1	
g^1		g^1		b^1		g^1		g^1				g^1		b^1	

$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{e}$	e	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{e}$	e	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}
f^1		e^1		f^1		e^1		e^1		f^1		e^1		e^1	
d^1		c^1		d^1		c^1		c^1		d^1		c^1		c^1	
b^1		g^1		b^1		g^1		g^1		b^1		g^1		g^1	

CALCHAN.		$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{e}{e}$	\bar{e}
1100111101.		e^1		e^1		f^1		f^1		e^1		e^1		e^1	
		e^1		c^1		d^1		d^1		c^1		c^1		c^1	
		g^1		g^1		b		b		g^1		g^1		g^1	

$\frac{e}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	Toddyv.		$\frac{f}{b}$	\bar{d}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{e}$	\bar{e}	$\frac{\bar{f}}{b}$	\bar{d}
e^1		f^1		e^1		01100011.		f^1		e^1		e^1		f^1	
c^1		d^1		c^1				d^1		c^1		c^1		d^1	
g^1		b^1		g^1				b		g^1		g^1		b^1	

\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	TRESI HELI.				
f^1		f^1		e^1		e^1		10001110001011.				
d^1		d^1		e^1		c^1		e^1		f^1		f^1
b^1		b^1		g^1		g^1		c^1		d^1		d^1
								g^1		b^1		b^1

\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}
f^1		e^1		e^1		e^1		f^1		f^1		f^1		e^1	
d^1		c^1		c^1		c^1		d^1		d^1		d^1		c^1	
b^1		g^1		g^1		g^1		b^1		b^1		b^1		g^1	

\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	BRATH YN YSGOL.				\bar{e} \bar{c}	e	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}
f^1		e^1		e^1		10110100101101001011.				e^1		f^1		e^1	
d^1		c^1		c^1						c^1		d^1		c^1	
b^1		g^1		g^1						g^1		b^1		g^1	

hyn.				Bys.													
\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}
c^1		f^1		e^1		f^1		f^1		e^1		f^1		e^1		e^1	
c^1		d^1		c^1		d^1		d^1		c^1		d^1		c^1		c^1	
g^1		b		g^1		b^1		b^1		g^1		b		g^1		g^1	

HATUR BACH.		\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}
001011001011.		f^1		f^1		e^1		f^1		e^1		e^1		f^1	
		d^1		d^1		c^1		d^1		c^1		c^1		d^1	
		b^1		b		g^1		b		g^1		g^1		b	

hyn.																	
\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	FLAMGWR GWRGAN.				\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}
f^1		e^1		f^1		e^1		e^1		1011.101100110011.				e^1		f^1	
d^1		c^1		d^1		c		c^1					c^1		d^1		
b^1		g^1		b		g^1		g^1					g^1		b^1		

		Bys.		hyn.				Bys.					
\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{e}	e	\bar{e}	\bar{e}		
c	e	c	e	b	d	b	d	c	e	c	e	Tervyn	
e		e		f		f		e		e		Flangwr Gwrgan.	
c		c		d		d		c		c			
g		g		b		b		g		g			

RHINIART.	\bar{e}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{f}	d	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	e	\bar{e}	e	\bar{f}	\bar{d}
	c	e	b	d	b	d	c	e	c	e	c	e	b	d
10011.10011.	e		f		f		e		e		c		f	
	c		d		d		c		c		c		d	
	g		b		b		g		g		g		b	

\bar{f}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	WNSACH.	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}
b	d	c	e	c	e		c	e	c	e	c	e	c
f		e		e		11110001.	e		e		e		e
d		c		c			c		c		c		c
b		g		g			g		g		g		g

\bar{f}	d	\bar{f}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	BRYT ODIDAWG.	\bar{f}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{d}	hyn.
b	d	b	d	b	d	c	e		0010.0010.1101.1101.	b	d	b	d
f		f		f		e			f		f		
d		d		d		c			d		d		
b		b		b		g			b		b		

\bar{e}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	Bys.
c	e	b	d	c	e	c	e	b	d	c	e	
e		f		e		e		f		e		
c		d		c		c		d		c		
g		b		g		g		b		g		

MACMWN HIR.	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{d}
	c	e	c	e	c	e	c	e	b	d	b	d
111100001010111100001011.	e		e		e		e		f		f	
	c		c		c		c		d		d	
	g		g		g		g		b		b	

\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	d	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	d	e \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	d	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{c}
f^1		f^1		e^1		f^1		e^1		f^1		e^1		e^1	
d^1		d^1		c^1		d^1		c^1		d^1		c^1		c^1	
b		b		g^1		b^1		g^1		b		g^1		g^1	

\bar{e} \bar{c}	e	\bar{e} \bar{c}	e	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	d	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	d
e^1		e^1		f^1		f^1		f^1		f^1		e^1		f^1	
c^1		c^1		d^1		d^1		d^1		d^1		c^1		d^1	
g^1		g^1		b^1		b^1		b		b^1		g^1		b^1	

\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	e	MAC Y DELGI. 0111011.	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	d
e^1		e^1			f^1		e^1		e^1		e^1		f^1	
c^1		c^1			d^1		c^1		c^1		c^1		d^1	
g^1		g^1			b^1		g^1		g^1		g^1		b	

\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	MAC MWN BYR. 11001111.	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	e	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}
e^1		e^1			e^1		e^1		f^1		f^1		e^1	
c^1		c^1			c^1		c^1		d^1		d^1		c^1	
g^1		g^1			g^1		g^1		b		b^1		g^1	

\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	ALBAN HYVAIDD. 10110100.01001011.	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}
e^1		e^1		e^1			e^1		f^1		e^1		e^1		f^1	
c^1		c^1		c^1			c^1		d^1		c^1		c^1		d^1	
g^1		g^1		g^1			g^1		b^1		g^1		g^1		b	

\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{f} \bar{b}	d	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{f} \bar{b}	\bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e}
e^1		f^1		f^1		f^1		e^1		f^1		e^1		e^1	
c^1		d^1		d^1		d^1		c^1		d^1		c^1		c^1	
g^1		b		b		b		g^1		b		g^1		g^1	

Tervyn y pedwar mesur ar ugain : yr un gainc ar bob mesur, gan mwyav.—Mi á briciais yn gyntav Macmwn hir, a Macmwn byr, a Mac y Delgi, a phedair caine ar ugain yn mhob un o honynt ; ac wedi hyuy y pedwar mesur ar ugain o'r un gainc, ond newidiaw y mesur val y gwelwch.

GOGWYDDAWR I DDYSGU Y PRICIAD.

GOGWYDDAWR PRICIAD ARALL.

Tagiad y vawd	ϕ a g	
Y Plethiad byr	/ a g	
Plethiad y pedwarbys ...	/ + a a g g	
Plethiad y bys bach	// b a g	
Craviad dwbyl	// b a g	
Craviad sengyl	\ b a g	<i>y llaw isav.</i>
Hanner Craviad	\ a g	$\frac{3}{4}$ $\frac{0}{a}$
Tavliad y bys	4 a g	<i>Crychu y vawd</i>
Plethiad dwbyl	// a a g	
Plethiad y wenynen	 g	
Crychu y vawd	 g	
Ysgwyd y bys	 g	
Tagiad dwbyl	// a g	

Tagiad forchawg $\frac{\psi}{b}$ $\frac{g}{g}$

Cevyn ewin $\frac{1}{g}$ $\frac{g}{g}$

Ysbonc $\frac{g}{g^1}$

Plethiad mawr... .. $\frac{a}{g}$ $\frac{g}{g}$

Nid yw y Nodau diweddar ond dyfaliad L. MORRIS.

DECHRE GOSTEG DAVYDD ATHRAW.

11001011.

/	+	/	+	/	+	/	+	/	+	/	+	/	+	/	+	/	+	/	+
$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$
e_1	g_1	c_1	g_1	b_1	g_1	b_1	g_1	c_1	g_1	b_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	e_1	g_1
cc		cc		dd		dd		cc		dd		cc		cc		cc		dd	

+	/	+	/	// a	/	Δ e	\ c	\ d											
$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$
g_1	b_1	g_1	c_1	g_1	b_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	b_1
dd		cc		dd		cc		cc		cc		cc		cc		cc		dd	
										<i>Bys y gainc</i>									
										ac yno y					$\frac{g}{g}$ $\frac{d}{d}$ $\frac{g}{g}$ $\frac{d}{d}$ $\frac{b}{b}$				
										diwedd yma					$\frac{g}{g}$ $\frac{d}{d}$ $\frac{g}{g}$ $\frac{d}{d}$ $\frac{b}{b}$				
										sy ar ol pob					c_1 g_1 c_1 g_1 b_1				
										cainc.					cc cc dd dd dd				

$\frac{f}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{c}$
g_1	b_1	g_1	c_1	g_1	b_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	b_1	g_1	b_1
dd		cc		dd		cc		cc		cc		cc		dd		dd		dd	

$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	g^{\cdot}	$\frac{\text{f}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$	$\frac{\text{c}}{\text{b}}$	$\frac{\text{d}}{\text{c}}$	Tervyn y gainc a'r diwedd.	II.	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	g^{\cdot}	a^{\cdot}	$\frac{\text{f}}{\text{e}}$	$\frac{\text{f}}{\text{g}^{\cdot}}$	$\frac{\text{d}}{\text{c}}$				
c^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1	c^1		g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1
cc		dd		cc		cc			cc		cc		dd		dd		cc	

$\frac{\text{d}}{\text{f}}$	$\frac{\text{c}}{\text{b}}$	$\frac{\text{c}}{\text{d}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{c}}$	$\frac{\text{b}}{\text{a}}$	$\frac{\text{b}}{\text{d}}$	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	g^{\cdot}	$\frac{\text{f}}{\text{d}}$	$\frac{\text{e}}{\text{d}}$							
c^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1	
cc		dd		dd		cc		cc		g^1		dd^1		dd		cc		cc

$\frac{\text{c}}{\text{b}}$	$\frac{\text{d}}{\text{c}}$	Tervyn y gainc unwaith. Dyma val i mae ei chanu yr ail waith.	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	g^{\cdot}	a^{\cdot}	$\frac{\text{f}}{\text{e}}$	f	g^{\cdot}	g^{\cdot}	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	g^{\cdot}	a^{\cdot}			
g^1	c^1		g^1	f^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1
cc			cc		cc		cc		dd		dd		cc		cc

$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	g^{\cdot}	a^{\cdot}	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	g^{\cdot}	a^{\cdot}	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	g^{\cdot}	a^{\cdot}	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	g^{\cdot}	a^{\cdot}	$\frac{\text{f}}{\text{d}}$	
c^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1
cc		cc		cc		cc		cc		cc		dd	

$\frac{\text{c}}{\text{d}}$	$\frac{\text{c}}{\text{b}}$	$\frac{\text{d}}{\text{c}}$	Tervyn y gainc: cenwch yr un diwedd.	III.	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	a^{\cdot}	g^{\cdot}	$\frac{\text{f}}{\text{e}}$	g^{\cdot}	$\frac{\text{d}}{\text{c}}$	$\frac{\text{f}}{\text{d}}$	$\frac{\text{d}}{\text{c}}$	
c^1	g^1	c^1		g^1	g^1	f^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1
cc		cc			cc		cc		dd		dd		cc

$\frac{\text{c}}{\text{b}}$	$\frac{\text{c}}{\text{d}}$	$\frac{\text{d}}{\text{c}}$	$\frac{\text{a}}{\text{g}}$	$\frac{\text{a}}{\text{c}}$	$\frac{\text{b}}{\text{a}}$	$\frac{\text{b}}{\text{d}}$	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	$\frac{\text{g}^{\cdot}}{\text{f}}$	g^{\cdot}	$\frac{\text{d}}{\text{f}}$					
b^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1
dd		dd		cc		cc		dd		dd		cc		dd	

$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	Tervyn y gainc, a'i chanu yr ail tro yn y modd yma.	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	a'	g'	$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	g'	\bar{f}	g'	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	a'	g'	
c^1	g^1	c^1		c^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1	b^1	c^1	g^1	c^1	g^1
cc		cc		cc	g^1		dd		dd	g^1	cc		cc	

g'	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	a'	g'	g'	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	a'	g'	\bar{f}	$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	g'	\bar{f}	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \searrow \\ g' \\ f \end{array}$	
c^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1
cc		cc		cc		cc	g^1	dd		dd		cc		dd	

III.

$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	Yr un diwedd.	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \parallel \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	\times	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	
c^1		c^1		c^1	g^1		c^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	g^1
cc	g^1	cc			cc		cc		dd		dd		cc		cc		cc		cc

$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ a' \\ f \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$+$	$\begin{array}{c} \parallel \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ f \end{array}$
c^1		g^1		c^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1
cc		cc		cc		cc		dd		dd		cc		cc		dd	

v.

$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \parallel \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	Bys a'r un diwedd.	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	a'	a'	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	g	g	$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	a'	a'	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	
c^1	g^1	c^1		c^1	g^1	c^1	g^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	c^1	g^1
cc		cc			cc		cc		dd		dd		cc		cc		cc		cc

$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	a'	a'	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	a'	a'	$\begin{array}{c} \swarrow \\ g' \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	g'	g'	$\begin{array}{c} \swarrow \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$
c^1	g^1	c^1		g^1	c^1	g^1	c^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1	g^1
cc		cc		cc		cc		cc	dd		dd		dd

$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\smile}{g}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\triangleleft}{e}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$	Bys a'r un diwedd.	VI.											
$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\smile}{g}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\triangleleft}{e}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$		$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagup}{f}$	a	a	a	$\frac{\smile}{g}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\smile}{g}$	$\frac{\smile}{f}$
c1	g1	b1	g1	c1	g1	c1		c1	g1				c1	g1	b1	g1			b1
cc		dd		cc		cc	cc					cc		dd				dd	

$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagup}{f}$	a	a	a	$\frac{\smile}{g}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagup}{f}$	a	a	a	$\frac{\smile}{g}$	c	$\frac{\diagup}{f}$	a	a	$\frac{\smile}{g}$	$\frac{\smile}{g}$
c1		g1		c1	g	c	g1	c1	g1			c1	g1	c1	g1		
cc				cc		cc		cc				cc		cc			cc

$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{e}$	g	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\smile}{f}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\smile}{g}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\triangleleft}{e}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$	Bys a'r un diwedd.	VII.			
$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\smile}{g}$	$\frac{\diagup}{d}$	$\frac{\triangleleft}{e}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$	a	a	a	g	a	a	g		a	a	g	g
b1	g	b1	g1	c1	g1	b	g1	c1	g1	c1					c1	g1		
dd		dd		cc	dd	cc	cc	cc						cc				

a	a	a	g	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{f}$	g	g	g	$\frac{\diagdown}{f}$	a	a	a	g	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{g}$	$\frac{\diagdown}{f}$
c1	g1	b1	g1	b1	g1	b1	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g1	b1	g1				
cc		dd		dd		dd		cc		cc		dd		dd					

a	a	a	g	a	a	a	g	a	a	a	g	a	a	a	g	g	g	$\frac{\diagdown}{f}$
c1	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g1	b1	g1			
cc		cc		cc		cc		cc		cc		dd		dd				

$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\smile}{g}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\triangleleft}{e}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$	Bys a'r un diwedd.	VIII.							
$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\smile}{g}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\triangleleft}{e}$	$\frac{\diagdown}{c}$	$\frac{\diagdown}{d}$		$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagup}{c}$	$\frac{\diagup}{a}$	$\frac{\diagup}{b}$	$\frac{\diagup}{a}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g}$
c1	g	b1	g1	c1	g	c		c1	g1	c1			g1	b1	g1
cc		dd		cc		cc	cc		cc			cc		dd	

$\frac{\diagdown}{f}$	g	$\frac{\diagdown}{f}$	$\frac{\diagdown}{d}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagup}{f}$	$\frac{\diagup}{g}$	$\frac{\diagdown}{a}$	a	b	a	b	a	g	Bys hyd y marc.
b1		g1		c1	g1	b1	g1	c1	g1	c1	g1	c1	g	
dd				cc		dd		cc		cc		cc		

$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	Bys y cwbyl yr un diwedd.	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{a}$
$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{d}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$		$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{a}$
c_1	g_1	b_1	g_1	e_1	g_1	c_1		c_1	g_1	e_1	g_1	b_1	g_1	b_1	g_1
cc	dd	cc	cc	cc	cc	cc		cc	cc	dd	dd	dd	dd	cc	cc

$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{b}{a}$	Fordd yr un mesur.
$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{b}{a}$	
b_1	g_1	c_1	g_1	e_1	g_1	c_1	g_1	e_1	g_1	b_1	g_1	c_1	g_1	b_1	
dd	cc	cc	cc	cc	cc	cc	dd	dd	cc	dd	cc	dd	dd	cc	

Y x. yr un vath a'r gyntaf, onl dyblu plethiad y pedwar bys yn mhob man, a chadw yr un mesur a'r llaw isav.

TERVYN GOSTEG DAVYDD ATHRAW.—CORSINIWR.

DECHRE GOSTEG YR HALEN.

$\frac{a}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	Bys hyd y mare: a'r diwedd yma sy ar ol pob cainc.	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	
$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$		$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$
f_1	f_1	f_1	g_1	cc	g_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1		f_1	f_1	f_1	f_1	f_1
c_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	Bys y cwbyl o'r diwedd etto hyd yma, a'r ail tro hyd y mare, ac velly terryn y diw- edd.	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{c}$	
$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$		$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{a}{c}$
f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	g_1	cc	g_1	cc		f_1	f_1	f_1	f_1	f_1
c_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\frac{\backslash}{\bar{e}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{c}}$	Bys tervyn y gainc.	Y diwedd yma sy ar ol pob caine.	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\frac{\backslash}{\bar{f}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{d}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	
f_1					a_1	a_1	a_1	\bar{a}		\bar{g}	\bar{a}				
c_1					c_1	c_1	c_1	c_1		c_1	c_1				
a_1					a_1	a_1	a_1	a_1		g	a				
ff					ff	ff	ff	ff			ff				

$\frac{\backslash}{g'}$	$\frac{\backslash}{\bar{f}}$	$\frac{\backslash}{\bar{e}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{f}}$	\times	$\frac{\backslash}{g'}$	$\frac{\backslash}{g'}$	$\frac{\backslash}{a'}$	$\frac{\backslash}{a'}$	\times	g'	$\frac{\backslash}{\bar{f}}$	$\frac{\backslash}{\bar{e}}$	$\frac{\backslash}{\bar{c}}$
\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{a}	f_1	f_1	f_1	f_1	\bar{d}	\bar{f}	\bar{c}		
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1					
g_1	g_1	a_1	g_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1					
		ff		ff	ff	ff	ff	ff	ff					

II.

$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	\bar{e}	\bar{f}	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	\bar{e}	\bar{f}	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	\bar{e}	\bar{f}	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	\bar{e}	\bar{f}
\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	f_1	c_1	c_1
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1
a_1	a_1	a_1	a_1	g_1	a_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	a_1	a_1	a_1	a_1
ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff

III.

$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	\bar{f}	g'	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	\bar{e}	\bar{f}	$\frac{\text{¶}}{\bar{f}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	\bar{e}	\bar{f}	$\frac{\text{¶}}{\bar{e}}$	$\frac{\text{¶}}{\bar{c}}$	\bar{e}	\bar{f}
f_1	f_1	f_1	f_1	c_1	c_1	c_1	c_1	a_1	a_1	a_1	a_1	ff	ff	ff	ff
c_1	c_1	c_1	c_1	a_1	a_1	a_1	a_1	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff	ff
a_1	a_1	a_1	a_1	ff	ff	ff	ff								
ff	ff	ff	ff												

Bys yr un diwedd.

\overline{c}	a'	g'	\backslash	\backslash	a'	\backslash	g'	\overline{e}	\overline{f}	e	f	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	Bys yr un diwedd.
\overline{d}	g'	\overline{c}	g'	\overline{e}	g'	\overline{f}	\overline{f}	\overline{d}	e	f	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}		
\overline{e}	f	g'	f	\overline{e}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{c}	d			\overline{c}	\overline{d}		
\overline{g}	a	g'	\overline{g}	f'	f'	f'	f'	f'	f'			f'	f'		
$e $	e'		$e $	$e $	$e $	$e $	$e $	$e $	$e $			e	$e $		
$g $	$a $		$g $	$g $	$a $	$a $	$a $	$a $	$a $			$a $	$a $		
\overline{f}			\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}			\overline{f}	\overline{f}		

III.

\overline{a}	a	g'	g'	\overline{f}	\overline{c}	\overline{d}	a'	g'	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{e}	d	\overline{c}	g'	\overline{f}	\overline{c}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{c}
\overline{a}	a			a	a			\overline{g}	g			g	g			f'	f	f		f		
$e $	$e $			c	c			$e $	e			c	c			e	c	c		e		
$a $	a			a	a			g	g'			g'	$g $			$a $	a	a		a		
\overline{f}	\overline{f}			\overline{f}	\overline{f}			\overline{f}	\overline{f}			\overline{f}	\overline{f}			\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}		\overline{f}		

V.

\overline{f}	\overline{e}	\overline{e}	g'	d	f	c	Bys.	a'	a'	g'	g'	\overline{f}	\overline{e}	\overline{d}	b'	g'	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{d}
f	f		f	f				\overline{a}	a				a	a			\overline{g}	g			g
e	e		e	e				$e $	e				$e $	e			$e $	e			e
a	a		a	a				$a $	a				a	a			$g $	g			a
\overline{f}	\overline{f}		\overline{f}	\overline{f}				\overline{f}	\overline{f}				\overline{f}	\overline{f}			\overline{f}	\overline{f}			\overline{f}

VI.

\overline{c}	a'	\overline{f}	e	\overline{e}	\overline{e}	e	d	c	Bys yr un diwedd.	\overline{f}	e	\overline{e}	g'	\overline{d}	\overline{f}	\overline{c}	a'	a'	g'	g'	
g		f	f	f		f		f		f	f	f	f		f	f		\overline{a}	\overline{a}		
		e	e	e		e		e		e	e	e	e		e	e		$e $	$e $		
g		a	a	a		a		a		a	a	a	a		a	a		$a $	$a $		
		\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}		\overline{f}		\overline{f}		\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}		\overline{f}	\overline{f}		\overline{f}	\overline{f}		

\overline{f}	\overline{e}	\overline{d}	c'	g'	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{c}	c'	\overline{f}	e	\overline{e}	c'	\overline{f}	e	e	a	\overline{f}	\overline{e}	\overline{c}	g'
\overline{a}	a			g	g			g	g			f	f			f	f			f	f		
e	e							e	e			e	e			e	e			e	e		
a	a			$g $	g			g	g			a	a			a	a			a	a		
\overline{f}	\overline{f}							\overline{f}	\overline{f}			\overline{f}	\overline{f}			\overline{f}	\overline{f}			\overline{f}	\overline{f}		

X.

\bar{d}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}
f	f	a	a	a	a	g	a	g	g	f	f	c	c	a	a	f	f
c	c	c	c	c	c	e	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a	a	a	a	a	a	g	a	g	g	a	a	a	a	a	a	a	a
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f

\bar{c}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f

Bys yr un diwedd.

\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}
c	c	c	c	c	c	c	c
a	a	a	a	g	a	g	g
f	f	f	f	f	f	f	f

\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f

Fordd yr un vesur a'r llall.

\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{a}
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a	a	a	a	g	a	g	g	a	a	a	a
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f

\bar{f}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a	a
f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f

Bys yr un diwedd.

\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}
c	c	c	c	c	c
a	a	a	a	g	a
f	f	f	f	f	f

\overline{f}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}
ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ
f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1
e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1
a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1
f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'

Bysyr un vath a'r gyntav, ond bod yr un vath a'r gainc gyntav.—Ond bod priced gwrthwyneb yn lle plethiad y bys bach.

Tervyn yr Osteg Vawr, neu Osteg Ivan vab y Gov.

DECHRE GOSTEG LWYTEG.

\overline{f}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}
ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ
f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1
e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1
a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1
f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'	f'

Bys). Dyna y gainc gyntav : Dyma y diwedd sy ar ol pob cainc.

CANIAD Y GWYN BIBYDD.

I.	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}
LECHRE.	\overline{b}	e_1	\overline{b}	e_1	\overline{e}	e_1	\overline{e}	e_1	\overline{e}	e_1	\overline{b}	e_1	\overline{e}	\overline{b}	e_1	\overline{e}
	\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}	
	\overline{d}		\overline{d}		\overline{e}		\overline{e}		\overline{e}		\overline{d}		\overline{d}		\overline{e}	

\overline{f}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}
ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ	ψ
e_1	\overline{e}	e_1	\overline{e}	\overline{b}	e_1	b	e_1	\overline{e}	e_1	\overline{e}	e_1	\overline{e}	e_1	\overline{e}	e_1	\overline{e}
	\overline{g}		\overline{g}	\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}		\overline{g}
	\overline{d}		\overline{d}	\overline{d}		\overline{d}		\overline{d}		\overline{d}		\overline{d}		\overline{d}		\overline{d}

$\frac{\bar{a}}{e_1}$	\bar{c}	\bar{a}	d_1	$\frac{\bar{a}}{e_1}$	d_1	$\frac{\bar{a}}{e_1}$	\bar{c}	$\frac{\bar{a}}{e_1}$	\bar{d}	a	d_1
a_1	f_1	a	f_1	a_1	f_1	g_1	\bar{g}	\bar{g}_1	\bar{g}	g_1	\bar{g}

$\frac{\bar{a}}{e_1}$	\bar{c}	\bar{a}	d	$\frac{\bar{a}}{g_1}$	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	$\frac{\bar{a}}{g_1}$	\bar{g}	$\frac{\bar{a}}{g_1}$	\bar{g}	$\frac{\bar{a}}{g_1}$	\bar{g}				
a_1	f_1	a_1	f_1	a_1	f_1	g_1	a_1	b_1	g_1	a_1	b_1	a_1	g_1	a_1	d_1	e_1	d_1	a	d_1	d_1	a	d_1	
															g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1

$\frac{\bar{a}}{f_1}$	$\frac{\bar{a}}{g_1}$	$\frac{\bar{a}}{g_1}$	$\frac{\bar{a}}{g_1}$	XII.										\bar{g}	\bar{g}	e	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	f_1	\bar{d}	\bar{c}						
d_1	a_1		d_1	\bar{g}	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	d_1	e_1	d_1	a	d_1	d_1	a	d_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	
g_1	g_1	d_1	g_1	d										b																					

Bys.

\bar{d}	\bar{g}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	f_1	\bar{g}	\bar{g}	e	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	f_1
g_1		f_1		g_1		\bar{g}	g_1		\bar{g}	g_1		g_1	f_1	g_1		f_1	g_1		f_1	g_1	
		d_1				d_1			d_1			d_1	d_1		d_1		d_1		d_1		
		a_1				b_1			a_1			a_1	a_1		a_1		a_1		a_1		

\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	g	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	f_1	\bar{g}	\bar{g}	e	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{d}	
\bar{g}		g_1		f_1	g_1			\bar{g}	g_1		\bar{g}	g_1		g_1	f_1	g_1		
d_1				d_1				d_1			d_1			d_1	d_1		d_1	
b_1				a_1				b_1			b_1			b_1	a_1		a_1	

\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	f_1	$\frac{\bar{a}}{g_1}$	$\frac{\bar{a}}{g_1}$	\bar{a}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	Fodd val diwedd y llall.
f_1		g_1		g_1	a_1	b	g_1	a_1	b_1	a_1	g_1	a_1		
d_1														
a_1														

Tervyn Caniad Ystavell; ac ei ganu ar y Bragawd Gywair.

CANIAD CADWGAN.

										Bys.							
\backslash	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int
\bar{g}	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int
f^1	f^1	f^1	f^1	f^1	f^1	e^1	f^1	f^1	f^1	Y diwedd bellach.		e^1	e^1	e^1	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}
e^1		e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1			e^1	e^1				
a^1		g^1		a^1	g^1	u	g^1	a	a			g^1		a^1			
\bar{g}		ee		\bar{g}	ee	\bar{g}	ee	\bar{g}	\bar{g}			ee		\bar{g}			

\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int
\bar{b}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	a	\bar{g}	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int
e^1				e^1				e^1	a^1	b^1	e^1				b^1		
g^1				a				g									
ee				\bar{g}				ee									

\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int
\bar{g}	f^1	f^1	\bar{g}	f^1	e^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}	\int	\bar{g}	\int	\bar{g}	\int	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}
a^1					g^1	\bar{g}	g^1	\bar{g}	\bar{g}	e^1	e^1	e^1	e^1	a			
						\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	a^1	g^1	a	\bar{g}				
						\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	ee	\bar{g}					

										Bys.							
\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int
\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	f^1	f^1	\bar{g}	f^1	e^1	f^1	e^1	\bar{g}	\int	\bar{g}	f^1	e	f	
e^1			e^1			e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1		
g^1			a^1			g^1	a^1	g^1	a^1	a^1	a^1	a^1	a^1	a^1	a		
ee			\bar{g}			ee	\bar{g}	ee	\bar{g}	\bar{g}	ee	\bar{g}	ee	\bar{g}	\bar{g}		

Fordd yr un diwedd.

III.																	
\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int
\bar{g}	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int	\int
f^1	f^1	f^1	f^1	f^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1
e^1		e^1		e^1		e^1		e^1		e		e^1		e^1		e^1	
a^1		g^1		a^1		g^1		a^1		a^1		g^1		a		g	
\bar{g}		ee		\bar{g}		ee		\bar{g}		\bar{g}		ee		\bar{g}		ee	

Bys.										Ac yna yr un diwedd.	IV.						
\overline{a}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{g}	a	\overline{g}			f	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{a}
c		c				c				c		c			c		
a		a						g		a		a			a		
f		f				cc				f		f			cc		f

Fordd yr un vath.								V.										
\overline{a}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{a}		\overline{b}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{d}
c	c					c			c		c			c				c
a	g					a			a		g			g				a
f	cc					f			f		cc			cc				f

										Bys dechre.										
\overline{e}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	f	\overline{f}	f	\overline{f}	\overline{d}	\overline{c}
c		c	c	c	c	c				c		c		c	c	c	c	c		
g		a	g	a	a	a				g		a		g	a	a	a	a		
cc		f	cc	f	cc	cc				cc		f		cc	f	cc	f	f		

Fordd yr un diwedd.								VI.															
\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{b}		\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{c}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{b}
c			c					c		c		c		c				c		c			
g			a					a		g		a		a				g		g			
cc			f					f		cc		f		f				cc		cc			

VII.			Fordd yr un vath.								VIII.						
\overline{a}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{a}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{c}
c			c		c		c		e		c		e		c		c
a			a		g		a		g		a		g		a		a
f			f		cc		f		cc		f		cc		f		f

\overline{a}	\overline{f}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{c}	\overline{a}	\overline{f}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{a}	
c	c									c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a	g									g	a	g	a	a	a	a	a	g	a	a	a	a	a	a	a	a
f	cc									cc	f	cc	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f	cc

Bys.																		
\bar{g}	f_1	Fordd yr un diwedd.	IX.	f_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{c}	Fordd.	
c				c_1				c_1				c		c	e			
g				a_1			g_1					a		a	g			
f				f_1		f_1						f		f	cc			

X.	f_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	Fordd yr un vath a'r llall.
	c_1			c				c		c					c					
	a_1			a				a		a					a					
	f_1			f				f		f			cc		f				cc	

XI.	f_1	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	Fordd yr un vath a'r lleill.	XII.	\bar{c}	\bar{c}	Fordd yr un vath a'r lleill.		
	e_1	f_1	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}			f_1	\bar{g}		f_1	
	c			c		c				c_1				c	c						c	c
	a			a		g				a_1				g	a						a	a
	f			f		cc				f				cc	f			f	f			

	\bar{d}	\bar{c}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	Fordd.	
	c	c	c				c			c		c		c		c				
	a	a	g				a			a		a		a		a				
	f	f	cc				f			cc		f		f		f		f		

Tervyn Caniad Cadwgan.

CANIAD BACH AR Y GOGYWAIR.

\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}
\bar{a}	\bar{g}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	d_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	f
\bar{g}	c_1	g	\bar{g}	g_1	f_1	g_1	\bar{g}	\bar{g}	b_1	d_1	c_1	\bar{a}	\bar{g}	f_1	d_1
c_1			c_1		b_1							c_1		b_1	c_1

$\frac{e}{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	Bys dechre etto.	$\frac{d}{c}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$
\bar{a}	\bar{a}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	f	\bar{a}	\bar{a}	d	\bar{a}	\bar{a}	d
\bar{g}	\bar{g}	/	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		f_1	\bar{g}	\bar{g}	b_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	/	\bar{g}	\bar{g}	/
c_1	c_1		c_1					b				c_1	c_1			c_1		

Bys.		$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{\bar{d}}{b}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{\bar{e}}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{d}{c}$	
\bar{a}	\bar{g}	c_1	d_1	e_1	c_1	f_1	\bar{g}	\bar{g}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	\bar{g}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	d_1	\bar{g}	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{g}	
\bar{g}	\bar{g}					d_1	e_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	$\frac{\bar{e}}{c}$	\bar{g}	c_1
c_1																				

II.	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{c}$	Fordd yr un vath a'r llall.	III.	$\frac{d}{c}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{e}{c}$	Fordd yr un vath a'r lleill.	
	\bar{a}	\bar{a}	d	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}			\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}			
	\bar{g}	\bar{g}	/	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}			\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}			
c_1			c_1		c_1						c_1	c_1	/	c_1					

IV.	$\frac{e}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$
	\bar{a}	\bar{a}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f_1
	\bar{g}	\bar{g}	/	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{g}	f_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	d_1
c_1		c_1		c_1			b_1				b_1	c_1	c_1		b				

	$\frac{e}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	Bys dechre; fordd yr un diwedd.	v.	$\frac{e}{d}$	$\frac{\bar{e}}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{\bar{e}}{d}$	
	\bar{a}	\bar{a}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}			\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}
	\bar{g}	\bar{g}	/	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}			\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}
c_1		c_1		c_1						c_1	c_1	/	c_1		c_1				b_1

$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{c} \end{array}$	Bys dechre; y diwedd yr un vath a'r gainc ond ei vod yn dechre yn y tyniadau.	VI.	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{3} \\ g' \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} a' \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} a' \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{f} \end{array}$
\overline{g}	\overline{g}	f_1	\overline{a}	\overline{a}	d_1	\overline{a}			g	\overline{a}	\overline{a}	d_1	\overline{a}	\overline{g}	
g_1	f_1	d_1	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}			g_1	g	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	g_1	
	b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		c_1	c_1	c_1	c_1				

$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{3} \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{3} \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	Bys yr un diwedd a'r 4 ond ei ganu i vyny lle mae y gainc.	VII.	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{3} \\ g' \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} a' \\ \overline{f} \end{array}$
\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	f_1	\overline{a}	\overline{a}	d_1	\overline{a}	\overline{g}											
f_1	g_1	f_1	d_1	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	g_1											
b_1		c_1	a_1	c_1	c_1	c_1	c_1												

$\begin{array}{c} \overline{b} \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} a' \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{f} \end{array}$	Fordd yr un vath a'r bummed ond ei chanu lle dechreuais. Diwedd hon val y bummed ond ei ganu i vyny.	VIII.	$\begin{array}{c} c' \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{b} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} a' \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} a' \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{b} \end{array}$
\overline{a}	\overline{g}	g_1			\overline{a}	\overline{a}	d	a	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	f_1	c_1
\overline{g}					\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	g_1	f_1	g_1	f_1	c_1	
e_1					c_1	c_1	c_1		b_1	b_1				

$\begin{array}{c} g' \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{3} \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{c} \end{array}$	Bys; y diwedd yr un vath a'r gainc ond dechre yn y tyniadau val y lleill.	IX.	$\begin{array}{c} c' \\ \overline{c} \end{array}$
a	\overline{g}	\overline{g}	f_1	f_1	\overline{a}	\overline{a}	d_1	\overline{a}	\overline{g}	\overline{g}	g_1			\overline{a}
g	g_1	f_1	d_1	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	g_1	f_1	d_1			g
c_1		b_1		c_1	c_1	c_1	c_1		b_1	b_1		c_1		

$\begin{array}{c} \overline{b} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{3} \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} a' \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{3} \\ a' \end{array}$	$\begin{array}{c} a' \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} g' \\ \overline{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{f} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{d} \\ \overline{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{e} \\ \overline{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \overline{3} \\ \overline{e} \end{array}$
\overline{a}	d_1	\overline{a}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	f_1	\overline{a}	\overline{g}	\overline{a}				
g		\overline{g}	g_1	g_1	f_1	g_1	f_1	f_1	d_1	g	g	g				
c_1		c_1		b_1	b_1	b_1	c_1	c_1	b_1	b_1		c_1				

$\begin{array}{c} / \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{d} \\ c_1 \end{array}$	Bys; y diwedd yn crychu val y gaine.	X.	$\begin{array}{c} \backslash \\ d \cdot \\ c \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ c \cdot \\ b \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ b \cdot \\ a \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ a \cdot \\ g \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ b \cdot \\ a \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ g \cdot \\ f \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ a \cdot \\ g \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ g \cdot \\ e \end{array}$		
$\begin{array}{c} \bar{a} \\ g \end{array}$	d_1	\bar{a}	\bar{g}	g_1				\bar{a}	\bar{a}	d	a	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	c_1	\bar{a}	\bar{g}
$\begin{array}{c} / \\ g \\ c_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ / \\ \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{g} \\ c_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ g \\ c_1 \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ g \\ c_1 \end{array}$				\bar{g}	g	g	g	g_1	f_1	g_1	f_1	d_1	\bar{g}	g_1
								c_1	c_1	c_1			b_1		b_1	f_1	c_1	

$\begin{array}{c} \backslash \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{d} \\ \bar{e} \end{array}$	Bys dechre; y diwedd yn canlyn y gaine val y lleill.	XI.	$\begin{array}{c} // \\ a \cdot \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \smile \\ g \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ a \cdot \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \smile \\ g \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ a \cdot \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \smile \\ g \cdot \end{array}$	
\bar{g}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{a}	d_1	\bar{a}	\bar{g}					\bar{a}	\bar{a}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}
f_1	f_1	\bar{g}	g	g	g	g_1					\bar{g}	g	g	g	g_1	g	g_1
b_1		c_1	c_1		c_1						c_1	c_1		c_1		c_1	

$\begin{array}{c} / \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g \cdot \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \smile \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g \cdot \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \smile \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g \cdot \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \smile \\ f \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ a \cdot \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \smile \\ g \cdot \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ g \cdot \\ \bar{f} \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} \smile \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	Bys fordd yr un vesur a'r ddegved.	XII.	$\begin{array}{c} / \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{3} \\ g \cdot \end{array}$
\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	d_1			\bar{a}	\bar{g}
f_1	g_1	f_1	f_1	d_1	g	g_1	g	g_1	f_1	d_1	f_1	d_1				\bar{c}	\bar{g}
b_1		b_1			c_1		c_1		b_1		b_1					c_1	e_1

$\begin{array}{c} / \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	\times	$\begin{array}{c} \text{ } \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	\times	$\begin{array}{c} \text{ } \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	\times	$\begin{array}{c} \text{ } \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	\times	$\begin{array}{c} \text{ } \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	
c_1		\bar{c}			c_1			b	c_1		b	c_1		b	c_1		b	c_1	
		\bar{g}			e_1		d_1	\bar{g}	d_1		\bar{g}	d_1		\bar{g}	d_1		\bar{g}	d_1	
		e_1																	e_1

\times	$\begin{array}{c} / \\ a \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{ } \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	\backslash	$\begin{array}{c} \text{ } \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	\times	$\begin{array}{c} \text{ } \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	\backslash	$\begin{array}{c} \text{ } \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	\backslash	$\begin{array}{c} \text{ } \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	\backslash	$\begin{array}{c} \text{ } \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \cdot \\ \bar{f} \end{array}$	Bys dechre.	
		c_1			b			c_1			c_1			c_1			c_1			
					\bar{g}						\bar{c}			c_1			\bar{g}			
					d_1						e_1			e_1			e_1			

DECHRE CANIAD CYNWRIG BENCERDD.

\backslash \bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{a}	\bar{g}	f^1	\bar{f}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{f}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{f}	f^1	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	
f^1	f^1	f^1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{f}	e_1	e_1	e_1	f^1	f^1	e_1	\bar{g}	\bar{g}	f^1	f^1	f^1	e_1	f^1	f^1
e_1		e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	c	e	c	e	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a_1		g^1	a_1	a_1	g	a	g	g	g	g	a	a	a	a	g	g	a	a	a
f		dd	f	f	dd	f	dd	dd	dd	dd	f	f	dd	dd	dd	dd	f	f	f

\backslash \bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\backslash \bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	f^1	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}
e_1	f^1	e_1	f^1	f^1	f^1	e_1	f^1	f^1	f^1	g	g	g	f^1	e	f^1	f^1	f^1	f^1
e_1	c	e_1	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
g^1	a	g^1	a	a	a	g	a	g	g	g	a	g	a	g	a	a	a	a
dd	f	dd	f	f	f	f	dd	dd	dd	f	dd	f	dd	f	dd	f	f	f

Bys dechre.

\backslash \bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{a}	\bar{g}	f^1	\bar{f}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{a}	e_1	\bar{g}	\bar{f}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	f^1	
f^1	f^1	f^1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	f^1	e_1	e_1	e_1	f^1	\bar{a}	e_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	f^1	f^1	f^1	\bar{a}	e_1
e_1		c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	
a_1		g	a	a	a	g	a	g	g	g	a	a	a	a	a	g	g	g	g	
f		dd	f	f	f	dd	f	dd	dd	dd	f	f	dd	dd	dd	dd	dd	dd	dd	

\backslash \bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{f}	\bar{a}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}
f^1	f^1	f^1	e_1	f^1	e_1	f^1	f^1	f^1	f^1	f^1	a	e_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}
c		c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a		a	g	a	g	a	a	a	a	a	a	g	g	a	a	a	a	a
f		f	dd	f	dd	f	dd	dd	dd	dd	f	dd	f	dd	f	dd	f	f

Bys dechre
fordd yr
un diwedd.

\backslash f^1	\bar{f}	f^1	\bar{f}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{f}	\bar{g}	f^1	\bar{f}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{f}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{f}	\bar{g}	f^1
e_1	e_1	e_1	f^1	f^1	f^1	f^1	f^1	e_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f^1	f^1	f^1	f^1	f^1	e_1	
c		c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c		
g		a	g	a	g	g	g	g	a	g	a	a	a	a	g	a	g	g		
dd		f	dd	f	dd	dd	dd	dd	f	dd	f	dd	f	dd	f	dd	dd	dd		

$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	Bys dechre diwedd i vyny sydd i'r 6: a'r 7:
f	f	e	f	e	e	f	f	e	f	e	f	f		
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c		
a	a	g	a	g	g	a	a	g	a	g	a	a		
f	f	dd	f	dd	dd	f	f	dd	f	dd	f	f		

IX.	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$
	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{a}{g}$
	f	f	e	f	e	f	f	e	e	f	e	f	e	f
	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
	a	a	g	a	g	a	a	g	g	a	g	a	g	a
	f	f	dd	f	dd	f	f	dd	f	dd	f	cc	cc	f

$\frac{g}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{e}{g}$	$\frac{f}{g}$
e	f	f	e	f	e	e	f	f	e	f	e	f	e	f
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
g	a	a	g	a	g	g	a	g	a	g	a	g	a	g
cc	f	f	cc	f	cc	cc	cc	f	f	cc	f	cc	cc	f

Bys dechre.	$\frac{f}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{d}{c}$
	f	f	f	f	e	f	e	f	e	f	f	f	f	f	e
	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
	a	a	a	a	g	a	g	a	g	a	g	a	g	a	g
	f	f	cc	f	cc	f	cc	f	cc	f	cc	f	cc	f	cc

$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{g}$
f	e	f	f	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e	e
c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c	c
a	g	a	a	g	a	g	a	g	a	g	a	g	a	g	a	g	a	g
f	cc	f	f	cc	f	cc	f	cc	f	cc	f	cc	f	cc	f	cc	f	cc

\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{g}	
\bar{g}	f	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f	\bar{g}	\bar{g}	f	\bar{g}	\bar{g}	f	f	f	f	\bar{g}	\bar{g}	f	e	f	f
e	f	e	f	f	f	f	f	e	f	e	f	e	e	e	e	e	e	e	e	e
c		e				e		e				u	y	a	y	a	y	a	a	a
g		g				a		g				f	e	e	f	ee	f	ee	f	f

Tervyn Caniad Cynwrig bencerdd, ar y Bragod Gywair.

DECHRE CANIAD LLYWELYN AB IVAN AB Y GOV.

Bys.										Diwedd.				
\bar{b}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{e}		\bar{b}	\bar{a}	\bar{d}	\bar{e}	
\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{d}	\bar{g}	g
d	f	d	f	e	f	e	f	e	f	d	f	e	f	
g		g		g		g		g		b		g		

\bar{d}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{g}	\bar{c}
\bar{b}	g	\bar{b}	b	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{b}	\bar{g}
d	f	d	f	d	f	e	f	e	f	e
b		b		b		g		g		g

Bys.										Diwedd.			
\bar{b}	d	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{e}		\bar{b}	\bar{a}	\bar{d}	\bar{e}
\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{d}	\bar{g}
d	f	d	f	e	f	e	f	e	f	d	f	e	f
g		g		g		g		g		b		g	

\bar{c}	\bar{d}	Fordd.		III.		\bar{b}	\bar{c}
\bar{g}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}
e	f	d	f	d	f	d	f
g		b		g		g	g

\bar{g}^{\cdot}	a^{\cdot}	\bar{f}^{\cdot}	g^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{f}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	Fordd.	III.	\bar{g}^{\cdot}	c^{\cdot}	g^{\cdot}	a^{\cdot}	Fordd yr un vath a'r lleill.
c^{\cdot}	f^{\cdot}	c^{\cdot}	f^{\cdot}	c^{\cdot}	f^{\cdot}	d^{\cdot}	f^{\cdot}	d^{\cdot}			d^{\cdot}	f^{\cdot}	d^{\cdot}	f^{\cdot}	
g^{\cdot}		g^{\cdot}		g^{\cdot}		b^{\cdot}		b^{\cdot}			g^{\cdot}		g^{\cdot}		

V.	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	
	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	b^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}
	f^{\cdot}	d^{\cdot}	f^{\cdot}	c^{\cdot}	b^{\cdot}	a^{\cdot}	g^{\cdot}	d^{\cdot}	c^{\cdot}	b^{\cdot}	g^{\cdot}	d^{\cdot}	c^{\cdot}	b^{\cdot}	g^{\cdot}	

\bar{b}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}
\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}
d^{\cdot}	c^{\cdot}	d^{\cdot}	d^{\cdot}	c^{\cdot}	c^{\cdot}	d^{\cdot}	c^{\cdot}	d^{\cdot}	c^{\cdot}	b^{\cdot}	c^{\cdot}	d^{\cdot}	b^{\cdot}	a^{\cdot}	g^{\cdot}
b^{\cdot}	g^{\cdot}	b^{\cdot}	c^{\cdot}	g^{\cdot}	g^{\cdot}	b^{\cdot}	g^{\cdot}	b^{\cdot}	c^{\cdot}						

VI.	\bar{b}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}
	f^{\cdot}		d^{\cdot}	f^{\cdot}		c^{\cdot}		b^{\cdot}		a^{\cdot}		g^{\cdot}		d^{\cdot}	c^{\cdot}	b^{\cdot}	g^{\cdot}	

\bar{c}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	Fordd yr un vath a'r bum-med.	VII.	\bar{b}^{\cdot}	b^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	b^{\cdot}	a^{\cdot}	b^{\cdot}
d^{\cdot}	c^{\cdot}									a^{\cdot}	g^{\cdot}	a^{\cdot}	g^{\cdot}	a^{\cdot}	f^{\cdot}
b^{\cdot}	g^{\cdot}									\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}
										f^{\cdot}	f^{\cdot}	f^{\cdot}	f^{\cdot}	d^{\cdot}	d^{\cdot}
										a^{\cdot}	a^{\cdot}	a^{\cdot}	a^{\cdot}	g^{\cdot}	g^{\cdot}

Diwedd.					\bar{g}^{\cdot}	a^{\cdot}	\bar{f}^{\cdot}	\bar{f}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	VIII.	a^{\cdot}
\bar{f}^{\cdot}	g^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{f}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{f}^{\cdot}	g^{\cdot}	\bar{f}^{\cdot}	\bar{f}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{c}^{\cdot}	\bar{d}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}	\bar{b}^{\cdot}		b^{\cdot}
\bar{g}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}		\bar{a}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	f^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	f^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	d^{\cdot}	\bar{a}^{\cdot}	f^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}		\bar{a}^{\cdot}
d^{\cdot}	d^{\cdot}		f^{\cdot}	d^{\cdot}	d^{\cdot}	d^{\cdot}	d^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	\bar{g}^{\cdot}	a^{\cdot}	d^{\cdot}	g^{\cdot}	g^{\cdot}	g^{\cdot}	g^{\cdot}	g^{\cdot}		f^{\cdot}
g^{\cdot}	g^{\cdot}		a^{\cdot}	g^{\cdot}	b^{\cdot}	b^{\cdot}	b^{\cdot}	c^{\cdot}	c^{\cdot}	c^{\cdot}	c^{\cdot}	c^{\cdot}	c^{\cdot}	c^{\cdot}	c^{\cdot}	c^{\cdot}		a^{\cdot}

	/	/	/	/	/	Fordd yr un vatha'r lleill.
$g \cdot$	$a \cdot$	$a \cdot$	$a \cdot$	$g \cdot$	$a \cdot$	
$b \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$b \cdot$	$f \cdot$	$f \cdot$	
$g \cdot$	$a \cdot$	$a \cdot$	$g \cdot$	$f \cdot$	$g \cdot$	
\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	
f_1	f_1	f_1	f_1	d_1	f_1	
a_1	a_1	a_1	a_1	g_1	a_1	

IX.	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/										
	\bar{f}	$c \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	\bar{f}	$c \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$g \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$g \cdot$	$d \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	\bar{d}	$a \cdot$	\bar{d}	\bar{e}
	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}
	f_1	f_1	f_1	f_1	d_1	f_1	d_1	d_1	d_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1
a_1	a_1	a_1	a_1	g_1	a_1	g_1	g_1	g_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1

\bar{d}	$a \cdot$	\bar{d}	\bar{f}	/	/	/	Fordd diwedd bach.	X.	\bar{f}	$d \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$
\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}			\bar{a}	\bar{a}		
d_1	d_1	d_1	d_1	f_1	f_1	d_1			d_1	f_1	f_1	
g_1	g_1	g_1	g_1	a_1	a_1	g_1			g_1	a_1	a_1	

\bar{f}	$d \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$g \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	$g \cdot$	$d \cdot$	$a \cdot$	$c \cdot$	\bar{d}	$a \cdot$	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	$a \cdot$	\bar{d}	\bar{f}	Fordd yr un vath a'r lleill.
\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		
f_1	f_1	d_1	f_1	d_1	d_1	d_1	f_1	f_1	f_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1		
a_1	a_1	g_1	a_1	g_1	g_1	g_1	a_1	a_1	a_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1		

XI.	$\bar{d} \cdot$	\bar{d}	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$
	$a \cdot$	$a \cdot$	$b \cdot$	$c \cdot$	$a \cdot$	$a \cdot$	$b \cdot$	$c \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$b \cdot$	$c \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$a \cdot$	$b \cdot$	\bar{f}	\bar{f}		
	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{a}		
	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	f_1	f_1		
a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	g_1	g_1	a_1	a_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	a_1	a_1		

\overline{c}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{c}	\overline{d}
$b \cdot \smile$	$a \cdot \smile$	$f \cdot \smile$	$g \cdot \smile$	$f \cdot \smile$	$e \cdot \smile$	$g \cdot \smile$	$f \cdot \smile$
$a \cdot b \cdot$	$g \cdot g \cdot$	$g \cdot a \cdot$	$f \cdot f \cdot$	$f \cdot g \cdot$	$\overline{d} \cdot \overline{d} \cdot$	$\overline{c} \cdot \overline{c} \cdot$	$\overline{d} \cdot \overline{d} \cdot$
\overline{a}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	f^1	f^1	\overline{a}
f^1	d^1	d^1	f^1	d^1	d^1	e^1	g^1
a^1	g^1	g^1	a^1	g^1	b^1		c^1

\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}
a	d^1			\overline{a}	f^1	g	
g^1				a^1	d^1	g^1	
c^1							

XII.	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{g}
	f^1	f^1	f^1	f^1	d^1
	a^1	a^1	a^1	a^1	g^1

\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{d}
a	b	b	c	c	d	c	d	b	c	e^1	e^1	d	b	b
f^1	d^1	d^1	e^1	e^1	f^1	e^1	f^1	d^1	e^1	e^1	e^1	e^1	f^1	d^1
a^1														

Fordd yr un vath, ond crychu bob amsser.

\overline{e}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{c}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{c}
d	c	a	g	g	a	a	a	b	a	g	a	g	g	b	c	f^1	g	f^1
f^1	e^1	c	b^1	b^1	c^1	c^1	d^1	c^1	d^1	b	g	g^1	g^1	b	c	d^1	d^1	g

\overline{d}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{g}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}
g	d	g	g^1															
c^1	c^1																	

XIV.	\overline{d}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	g	\overline{e}	\overline{e}	g	\overline{e}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	g	\overline{e}
	b	b	c	c	d	c	d	c	b	c	c	c	c	c	d^1	f^1	
	d^1	d^1	e^1	e^1	f^1	e^1	f^1	d^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	e^1	f^1		

Fordd.

\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	g	g	g	a	g	a	f	g	g	g	a	f	g	g	a	g	e
d	d	e	e	e	f	e	f	d	e	e	f	d	e	f	e	f	e	c	
d^1	d^1	e^1	e^1	e^1	f	e^1	f	d	e^1	e^1	f^1	d^1	e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	c^1	

Diwedd.

\bar{d}	$\frac{1}{d}$	\bar{d}	\bar{e}	$\frac{1}{e}$	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{c}	$\frac{1}{c}$	$\frac{1}{d}$	$\frac{1}{e}$	$\frac{1}{d}$	$\frac{1}{e}$	$\frac{1}{d}$
\bar{b}	b	\bar{c}	\bar{c}	d	\bar{c}	d	\bar{b}	a	\bar{g}	f	\bar{g}	f	\bar{a}	\bar{g}	d	\bar{a}	\bar{g}	d	
b_1	b_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1	b_1	g	g_1	d_1	d_1	g	a	g_1	b_1	b_1	c_1	e_1	
								c_1		b_1	b_1	c_1							

$\frac{1}{c}$	$\frac{1}{c}$	$\frac{1}{a}$	\bar{f}	$\frac{1}{f}$	\bar{f}	g'	$\frac{1}{g'}$	g'	a'	a'	\bar{f}	Tervyn Caniad Llywelyn ab Ivan y Gov.
\bar{g}	g_1	xvi.	d	d	e	\bar{e}	f	\bar{e}	f	\bar{d}		
c_1			d_1	d_1	e_1	e_1	f	e_1	f_1	d_1		
							f	e_1	f_1	d_1		

CANIAD SUWSANA.

DECHRE.	\bar{b}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{d}	$\frac{1}{a}$	$\frac{1}{a}$	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}
	\bar{g}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	$\frac{1}{a}$	$\frac{1}{a}$	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}
	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1
	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	b_1	b_1

Bys hyd y marc.

\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{g}	$\frac{1}{a}$	$\frac{1}{a}$	\bar{d}	\bar{c}	g'	g'	$\frac{1}{f}$	\bar{f}	\bar{c}	\bar{e}	$\frac{1}{a}$	$\frac{1}{a}$
\bar{b}	\bar{g}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	$\frac{1}{a}$	$\frac{1}{a}$	\bar{d}	\bar{c}	g'	g'	$\frac{1}{f}$	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	$\frac{1}{a}$	$\frac{1}{a}$
d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	a_1	f_1	g_1	d_1	f_1	c_1	d_1	c_1	d_1	d_1	d_1
b_1	g_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1

\bar{d}	\bar{b}	\bar{d}	g'	\bar{c}	g'	\bar{c}	\bar{c}	\bar{f}	$\frac{1}{a}$	$\frac{1}{a}$	\bar{d}
\bar{c}	\bar{g}	g'	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{c}	$\frac{1}{a}$	$\frac{1}{a}$	\bar{d}
c_1	d_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1	c_1	f_1	c_1	f_1	c_1
g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	g_1	b_1	b_1	b_1

$b \cdot$	$a \cdot$	\overline{e}	$g \cdot$	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	$c \cdot$	\overline{c}	$a \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	\overline{c}	$a \cdot$	$g \cdot$	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}
\overline{b}	\overline{a}	$f \cdot$	\overline{g}	$f \cdot$	\overline{g}	$f \cdot$	\overline{a}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	$f \cdot$	\overline{g}	$f \cdot$	\overline{g}	$f \cdot$	\overline{g}	\overline{g}	$f \cdot$	\overline{g}	$f \cdot$	\overline{g}	$f \cdot$	\overline{g}
				$d \cdot$	$e \cdot$	$e \cdot$	\overline{g}	\overline{g}	$f \cdot$	$g \cdot$	$f \cdot$	$g \cdot$	$d \cdot$	$e \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$	$b \cdot$
				$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$	$c \cdot$

PWNC AR OL POB PROVIAD.

$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$c \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$c \cdot$							
$c \cdot$	$c \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$g \cdot$	$a \cdot$	$b \cdot$	$c \cdot$	$d \cdot$	$c \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$a \cdot$	$a \cdot$
\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}
$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$	$d \cdot$
$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$	$g \cdot$

$b \cdot$	$c \cdot$	$a \cdot$	$b \cdot$	$g \cdot$	$a \cdot$	$f \cdot$	$g \cdot$	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}
\overline{b}	\overline{c}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}
								$g \cdot$	$c \cdot$	$d \cdot$	\overline{a}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}

Tervyn Pwnc ar ol Proviad

\overline{f}	$g \cdot$	$a \cdot$	$b \cdot$	$a \cdot$	$g \cdot$	\overline{f}	$g \cdot$	\overline{f}	$g \cdot$	\overline{f}	\overline{d}	\overline{f}	$g \cdot$	\overline{f}	$g \cdot$
\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{e}	\overline{f}	$g \cdot$	\overline{f}	$g \cdot$	\overline{f}	\overline{d}	\overline{f}	$g \cdot$	\overline{f}	$g \cdot$
$f \cdot$	\overline{g}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{g}	$f \cdot$	$g \cdot$	$f \cdot$	$g \cdot$	$f \cdot$	\overline{d}	$f \cdot$	$g \cdot$	$f \cdot$	$g \cdot$

Bys.

/	/	/	/	/	/	/	⌘	⌘	⌘
$\frac{g'}{d}$	$\frac{a'}{d}$	$\frac{b'}{d}$	$\frac{c'}{d}$	$\frac{b'}{d}$	$\frac{a'}{d}$	$\frac{g'}{d}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{d}$
⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘
$\frac{g'}{g'}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{a'}{a'}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$

⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	⌘	Bys y cwbyl.
$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	
$\frac{a}{a}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{f}{f}$									

⌘											⌘
$\frac{a'}{f}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{d}{d}$								$\frac{f}{c}$
$\frac{c'}{a'}$	$\frac{b'}{b'}$	$\frac{a'}{a'}$	$\frac{f}{f}$								$\frac{d}{c}$
$\frac{d'}{b'}$	$\frac{c'}{c'}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{a'}{a'}$	$\frac{f}{f}$							$\frac{c}{c}$
$\frac{f}{f}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{a'}{a'}$	$\frac{f}{f}$							$\frac{f}{c}$
$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$							$\frac{d}{c}$
$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$							$\frac{b}{c}$
$\frac{dd}{dd}$	$\frac{dd}{dd}$	$\frac{ff}{ff}$	$\frac{ff}{ff}$	$\frac{ff}{ff}$							$\frac{b}{c}$

/	/									⌘	⌘	⌘
$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{b}{g'}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{a'}{g'}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{b}{g'}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{a'}{g'}$	Proviad yr Eaws Brido.	Proviad yr Eaws.	$\frac{g'}{e}$
$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{b}{g'}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{a'}{g'}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{b}{g'}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{a'}{g'}$	Fordd.		$\frac{f}{e}$
$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{c}$					$\frac{g}{g}$
$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{a}$					$\frac{g}{g}$
$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{a}$					$\frac{g}{g}$

⌘	⌘											Bys dechre hyd y Groes.	
$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{a'}{a'}$	$\frac{a'}{a'}$		$\frac{a'}{a'}$
$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{a'}{a'}$	$\frac{a'}{a'}$		$\frac{a'}{a'}$
$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$		$\frac{a}{a}$
$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$	

$\frac{g'}{f'}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{f'}{f}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{e}$	$\frac{f'}{e}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$	$\frac{f'}{c}$
$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{a}$

$\frac{g'}{c}$	Bya y cwbyl.	$\frac{g'}{f'}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{f'}{e}$	$\frac{f'}{d}$	$\frac{f'}{e}$	$\frac{f'}{d}$	$\frac{f'}{e}$	$\frac{f'}{d}$	$\frac{f'}{e}$	$\frac{f'}{d}$	$\frac{f'}{e}$	$\frac{f'}{d}$	$\frac{f'}{e}$	$\frac{f'}{d}$	$\frac{f'}{e}$	$\frac{f'}{d}$	$\frac{f'}{e}$	$\frac{f'}{d}$
		$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$

$\frac{g'}{f'}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$
$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$	$\frac{b}{g}$

$\frac{g'}{b}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{d}{a}$
$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$

$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{f}{a}$	$\frac{e}{a}$	$\frac{d}{a}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{g}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$
$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$

$\frac{f}{b}$	$\frac{e}{b}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	Fordd.	Tervyn Proviad yr Eaws.
$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$	$\frac{g}{g}$			

PROVIAD CHWITH IVAN AB Y GOV.

\overline{f}	\overline{g}	a'	b'	c'	\backslash	b'	c'	\backslash	b'	a'	\backslash								
\overline{c}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{a}	a'	\overline{g}	\overline{a}	a'	\overline{g}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{c}
a'	\overline{g}	f'	\overline{b}	\overline{a}	f'	\overline{b}	\overline{a}	f'	b_1	\overline{a}	f'	\overline{g}	e_1	e_1	e_1	e_1	c_1	c_1	c_1
f'	e_1	c_1	f'	f'	c_1	f'	f'	c_1	f'	f'	c_1	e_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1
c_1	c_1	\overline{f}	d_1	c_1	\overline{f}	d_1	c_1	\overline{f}	d_1	c_1	\overline{f}	c_1							
\overline{f}			b_1	\overline{f}		b_1	\overline{f}		b_1	\overline{f}									

a'	a'	a'	a'	a'	a'	a'	\overline{f}	\overline{c}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{c}	\backslash	\overline{b}	\overline{c}	\backslash
\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	f'	e_1	f	g	a	a	a	g	a	a
\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	f'	e_1	f	g	a	a	a	g	a	a
\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{g}	f'	c_1							
f'	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	f'	c_1							
c_1																
\overline{f}																

\overline{b}	\overline{a}	\backslash											f'						
\overline{a}	\overline{g}	\overline{g}	\overline{g}	f'	e_1	d_1	e_1	d_1	e_1	d_1	e_1	d_1	e_1	c_1	c_1	\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{a}
\overline{g}	f'	f'	\overline{g}	f'	e_1	d_1	e_1	d_1	e_1	d_1	e_1	d_1	e_1	c_1	c_1	\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{a}
b'	a'	a'	g'		\overline{e}	\overline{c}			g'				\overline{e}	\overline{c}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{a}	\overline{f}	\overline{c}
g'	f	f	e		\overline{c}			e	\overline{c}				\overline{c}	\overline{c}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{a}	\overline{f}	\overline{c}
\overline{d}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}		\overline{c}			\overline{c}	\overline{c}				\overline{c}	\overline{c}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{a}	\overline{f}	\overline{c}

\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	f'	c_1	Bys o'r Groes.	\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	d_1	f'	c_1	Bys o'r Groes.	b'	\overline{a}	\overline{f}	\overline{c}	\overline{f}
\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}	\overline{a}		\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	d_1	f'	c_1		b'	\overline{a}	\overline{f}	\overline{c}	\overline{f}
\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}	\overline{f}		\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	d_1	f'	c_1		b'	\overline{a}	\overline{f}	\overline{c}	\overline{f}
\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{c}		\overline{g}	\overline{a}	\overline{g}	d_1	f'	c_1		b'	\overline{a}	\overline{f}	\overline{c}	\overline{f}

a'	$\frac{g'}{e}$	g'	$\frac{\bar{f}}{d}$	e	$\frac{\bar{d}}{b}$	a'	$\frac{g'}{c}$	g'	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{f}}{e}$	$\frac{\Delta}{e}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{d}$	Bys o'r Groes.
	\bar{g}		\bar{a}		f_1		\bar{a}		\bar{b}	f_1	\bar{g}		\bar{b}	f_1	\bar{g}	
	e_1		f_1		d_1		\bar{g}		f_1	d_1	c_1		d_1	d_1	c_1	
	c_1		d_1		b_1		c_1		d_1				b_1		g_1	

$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{e}$
f_1	f_1				f_1		c_1		d_1	$\frac{\backslash}{b}$	f_1	\bar{a}	\bar{g}		\bar{b}	\bar{a}		
e_1	c_1				f_1		f_1		b	\bar{b}	d_1	\bar{g}	c_1		d_1	c_1		
f_1	f_1											c_1			b_1	a_1		

a'	g'	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{\bar{f}}{d}$	g'	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{\bar{f}}{g}$	c'	b'	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{d'}{d}$	$\frac{\text{§}}{c}$	$\frac{c'}{c}$	$\frac{b'}{d}$	$\frac{\text{§}}{a}$	$\frac{a'}{c}$	$\frac{g'}{c}$
		\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}
		d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	d_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1
		b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	b_1	b_1	a_1	b_1	a_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1

b'	d'	b'	b'	g'	c'	g'	a'	$\frac{\bar{f}}{d}$	$\frac{b'}{d}$	$\frac{a'}{c}$	$\frac{g'}{c}$	$\frac{\bar{f}}{f}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{\psi}{f}$	$\frac{\psi}{f}$
\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}
d_1	d_1	d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	c_1	c_1
b_1	b_1	b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	a_1	a_1	a_1

$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$
\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}
d_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	c_1
b_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	b_1	a_1	b_1	a_1	b_1	a_1	b_1	a_1	b_1	a_1	a_1

Proviad Chwith
Ivan ab y Gov.
Fordd.

Tervyn.

PROVIAD FORCHAWG.

$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$
\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{b}
\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}
d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1
b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1

oo

$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$
\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}
\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}
c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1
a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1

$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{a} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$
\bar{c}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}
\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}
d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1
b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1

$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	Yr un Fordd a'r gyntav. Fordd.	$\bar{b} \cdot$	$\bar{b} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{d} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	Fordd yr un Fordd a'r gyntav.	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$
\bar{c}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}		\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}		\bar{f}	\bar{f}
\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}		\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}		\bar{b}	\bar{b}
c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1		d_1	d_1
a_1	a_1	a_1	a_1	a_1		b_1	b_1	a_1	a_1	a_1	a_1		b_1	b_1

$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{a} \cdot$	$\bar{a} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{g} \cdot$	$\bar{f} \cdot$	$\bar{f} \cdot$	$\bar{e} \cdot$	$\bar{e} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{c} \cdot$	$\bar{f} \cdot$	$\bar{g} \cdot$
\bar{f}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}
\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}
d_1	c_1	d_1	c_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1	d_1	d_1	c_1	c_1
b_1	a_1	b_1	a_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1	b_1	b_1	a_1	a_1

\bar{e}	$\bar{\bar{e}}$	\bar{e}	\bar{e}	$\bar{\bar{e}}$	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	a'	g'	a'	g'	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}
e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	f_1	\bar{g}	f_1				f_1			\bar{g}	
e_1		e_1	e_1			e_1		d_1	g_1	d_1				d_1			e_1	
g_1		g_1	g_1			g_1		b_1		b_1				e_1				
ee		ee	ee			ee												

a'	g'	a'	g'	a'	g'	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	a'	g'	\bar{f}	Proviad y Brido a'r Isgywair: Fordd.
g	f_1			f_1				d_1	\bar{e}	d_1			\bar{g}	\bar{g}				f_1	
g_1	d_1			d_1				b_1	e	b_1			e_1	e_1				d_1	
	b_1			b_1														b_1	

a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}	a'	\bar{d}
\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{e}
\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}
f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	
e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	e_1	
\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}

b'	b'	b'	\bar{d}	d'	d'	d'	d'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'	b'
a'	g'	a'	\bar{d}	d'	d'	d'	d'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'	a'	g'
f_1	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}
d_1	d_1	d_1																																			
a_1	g_1	a_1																																			
dd	dd																																				

a'	b'	b'	a'	a'	a'	g'	f'	g'	b'	g'	g'	f'	f'	g'	g'	f'	f'	g'	g'	f'	f'	g'	g'	f'	f'	g'	g'	f'	f'	g'	g'	f'	f'	g'	g'
g'	a'		b'	g'	g'	f'	f'			f'	f'	g'	g'	f'	f'	g'	g'	f'	f'	g'	g'	f'	f'	g'	g'	f'	f'	g'	g'	f'	f'	g'	g'	f'	f'
f_1				f_1	f_1	e_1				e_1	e_1			f_1	f_1	e_1	e_1			f_1	f_1	e_1	e_1			f_1	f_1	e_1	e_1			f_1	f_1		
d_1				d_1	d_1	e_1				e_1	e_1			d_1	d_1	e_1	e_1			d_1	d_1	e_1	e_1			d_1	d_1	e_1	e_1			d_1	d_1		
a_1				a_1	a_1	g_1				g_1	g_1			a_1	a_1	g_1	g_1			a_1	a_1	g_1	g_1			a_1	a_1	g_1	g_1			a_1	a_1		
dd				dd	dd	ee				ee	ee			dd	dd	ee	ee			dd	dd	ee	ee			dd	dd	ee	ee			dd	dd		

$\begin{array}{c} / \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ b \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{f} \end{array}$	Bys o'r Groes.	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \end{array}$
f_1		f_1		f_1		f_1		f_1			e_1		e_1		e_1		e_1
d_1		d_1		d_1		d_1		d_1		c_1		c_1		c_1		c_1	
a_1		a_1		a_1		a_1		a_1		g_1		g_1		g_1		g_1	
dd		dd		dd		dd		dd		cc		cc		cc		cc	

$\begin{array}{c} / \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ c \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{e} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \Delta \\ e \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{d} \end{array}$
f_1		f_1		f_1		f_1		f_1	\bar{g}	\bar{a}	f_1	f_1	f_1	f_1	f_1	\bar{g}	d_1	\bar{c}
d_1		d_1		d_1		d_1		d_1	c_1	a_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	c_1	b_1	c_1
a_1		a_1		a_1		a_1		a_1			b_1	b_1	b_1	b_1	g_1			
dd		dd		dd		dd		dd										

$\begin{array}{c} / \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{c} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ a \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{c} \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} / \\ g \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{f} \\ \bar{f} \end{array}$	Proviad Brido ar Uwchgywair. Fodd.
d_1	\bar{a}	\bar{a}		f_1	\bar{a}		\bar{b}				\bar{b}					
b_1	\bar{g}	\bar{g}		d_1	c_1		d_1				d_1					
	c_1	c_1		b_1	a_1		b_1				b_1					

CANIAD Y WEVYL.

$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \backslash \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} // \\ \bar{c} \end{array}$
\bar{g}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}		\bar{b}	d_1	\bar{a}	f_1	\bar{g}		\bar{b}	f_1	\bar{g}	f_1	f_1			
c_1	g_1	d_1	d_1	c_1		g_1		a_1	d_1	g_1		b_1	d_1	g_1	d_1	d_1			
		b_1				c_1							b_1		b_1				

$\frac{\overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{c}}{\overline{g} \quad c_1}$	$\frac{\overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{b}}{\overline{b} \quad d_1}$	$\frac{\overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b}}{\overline{a} \quad f_1 \quad g_1}$	<p>Bys o'r Groes. dechre.</p>	$\frac{\overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{d}}{\overline{g} \quad c_1}$	$\frac{\overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b}}{\overline{a} \quad f_1 \quad g_1}$	<p>II.</p>	$\frac{\overline{c} \quad \overline{b} \quad \overline{a}}{\overline{g} \quad c_1}$
---	---	--	-------------------------------	--	--	------------	---

$\frac{\overline{b} \quad \overline{c} \quad \overline{a}}{\overline{g} \quad g_1}$	<p>Fordd Gwrthwynebu i'r diwedd.</p>	<p>III.</p>	$\frac{\overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{c}}{\overline{a} \quad \overline{a} \quad \overline{b} \quad \overline{b}}$	<p>Crychu y diwedd val hyn : Fordd.</p>	$\frac{\overline{b} \quad \overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{c}}{\overline{a} \quad \overline{a} \quad \overline{b} \quad \overline{b} \quad \overline{b}}$	<p>Fordd.</p>
---	--------------------------------------	-------------	---	---	---	---------------

<p>IV.</p>	$\frac{\overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{c}}{\overline{g} \quad \overline{g} \quad f_1 \quad f_1 \quad g_1}$	$\frac{\overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{b}}{\overline{b} \quad d_1}$	<p>Diwedd Cyntav. Fordd.</p>	<p>V.</p>	$\frac{\overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{e} \quad \overline{c}}{\overline{d} \quad \overline{d} \quad \overline{e} \quad \overline{c}}$	<p>Fordd.</p>
------------	---	---	------------------------------	-----------	---	---------------

<p>VI.</p>	$\frac{\overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{c}}{\overline{g} \quad c_1}$	<p>Fordd.</p>	<p>VII.</p>	$\frac{\overline{g} \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad \overline{e}}{\overline{g} \quad \overline{g} \quad f_1 \quad f_1 \quad g_1}$	$\frac{\overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \quad \overline{d}}{\overline{b} \quad d_1}$	<p>Bys.</p>	$\frac{\overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{e} \quad \overline{e} \quad \overline{f}}{\overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{c} \quad \overline{d} \quad \overline{d}}$
------------	---	---------------	-------------	---	--	-------------	---

$\frac{\overline{e} \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad \overline{e}}{\overline{f}_1 \quad \overline{g} \quad d_1 \quad c_1}$	<p>Fordd.</p>	<p>VIII.</p>	$\frac{\overline{g} \quad \overline{f} \quad \overline{e} \quad \overline{f}}{\overline{g} \quad c_1}$	<p>Fordd.</p>	<p>IX.</p>	<p>Fordd.</p>	<p>X.</p>	$\frac{\overline{e} \quad \overline{d} \quad \overline{c} \quad \overline{b}}{\overline{g} \quad \overline{g} \quad f_1 \quad d_1}$
---	---------------	--------------	--	---------------	------------	---------------	-----------	---

												XII.		£
c.	c.					d.	d.							c.
b.	d.	c.	c.	b.	b.	c.	d.	c.	c.					d.
f.	g.	b d ₁					g.							g.
d.	a.	g / d					a.							e.

d.	c.	c.	c.			b.	b.	b.	b.	b.	b.	a.	a.	b.	b.	b.	d.	e.
g.	f.	f.	b d ₁			e	f.	g.			f.	g.	f.		f.	g.		
g.	d.	d.	g /			a.	d.	g.			d.	g.	d.		d.	e.		

g.	e.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.				
g.	e.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.				
g.	e.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.				
g.	e.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.	g.	e.				

g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.
d.	e.	d.	d.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.
b.	g.	e.	g.	b.	g.	b.	g.	b.	g.	b.	g.	b.	g.	b.	g.	b.	g.	b.
f.	g.	f.	f.	g.	b.	d.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.
d.	g.	d.	d.	e.	g.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.
b.		b.		e.	g.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.	e.

Caniad y Weyl neu yr Ewil. Tervyn.

CANIAD TRO TANT.

g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.	g.
f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.	f.
d.	d.	e.	e.	d.	d.	b.	b.	e.	e.	d.	d.	b.	b.	f.	f.			
b.	b.	a.	a.	b.	b.	f.	f.	a.	a.	b.	b.	f.	f.					
f.	f.			f.	f.					f.	f.							

$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\parallel}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	Fordd.	vi.	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\parallel}{d}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\parallel}{c}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\parallel}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\parallel}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$		
$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$			$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$
d		d_1			d	d_1	c_1		c_1	d_1		d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1
b		b_1			b_1	b_1	a_1		a_1	b_1		b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1
h		f			f		f	f		f	f	f	f	f	f	f		

$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\parallel}{a}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\parallel}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$	Fordd.	vii.	$+$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\parallel}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\parallel}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\parallel}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	
$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$			$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$
c_1		c_1	d_1		d_1			d_1	d_1	c_1		c_1	c_1	c_1	c_1	d_1		d_1
a_1		a_1	b_1		b_1			b_1	b_1	a_1		a_1	a_1	a_1	a_1	b_1		b_1
			f		f			f		f		f		f		f		

$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\parallel}{d}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\parallel}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{e}$	$\frac{\parallel}{d}$	$\frac{\backslash}{e}$	Bys o'r Groes.	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\parallel}{c}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{b}$	
$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{d}$	$\frac{\backslash}{d}$		$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{d}$
d_1		d_1	c_1		c_1	d_1	d_1	d_1	b_1			b_1	b_1	b_1	a_1	b_1
b_1		b_1	a_1		a_1	b_1	b_1	b_1	f_1			f_1	f_1	f_1	f_1	f_1
f_1		f_1			f		f		f							

$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{d}$	viii.	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\parallel}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\parallel}{a}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{g}$	$\frac{\parallel}{f}$	$\frac{\backslash}{g}$	Fordd.	xi.	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\parallel}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$
$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$		$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{f}$			$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$
b	a	b_1		d_1		d_1	c_1		c_1	d_1		d_1			d_1	d_1	d_1
b	a	b_1		b_1		b_1	a_1		a_1	b_1		b_1			b_1	b_1	b_1
			f		f			f		f		f		f			

$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\parallel}{a}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{g}$	Fordd.	x.	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\parallel}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\parallel}{a}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\parallel}{b}$	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{g}$	
$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{f}$			$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{a}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{b}$	$\frac{\backslash}{f}$
c_1		c_1	d_1			d_1	d_1	d_1	d_1	c_1		c_1	d_1	d_1	d_1	d_1
a_1		a_1	b_1				b_1	b_1	b_1	a_1		a_1	b_1	b_1	b_1	b_1
			f		f		f			f		f		f		

\bar{y}	\bar{c}	\bar{y}	\bar{c}	\bar{y}	\bar{c}	Fordd. yr diwedd	\bar{a}	g'	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{y}	\bar{c}	\bar{y}
c					c		e							c	c	c	c

II.	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{a}	Fordd.	III.	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{a}	Fordd.
	\bar{c}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{y}	\bar{y}			\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{y}	
	c		d		c		c				c		c	d	c		c	c

IV.	\bar{f}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	Bys dechre.
	\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{y}	
	c			d		c		c	d		c		d	c	d	d	d	

V.	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	Fordd. yr un diwedd o hyd.	V.	\bar{f}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{d}	Fordd.
	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{y}	\bar{y}	\bar{y}	\bar{y}			\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{a}	\bar{c}	
	c	d		f	c	c	c			c		d		c		c	c	

VI.	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{d}	Fordd. o hyd.	VII.	a'	g'	\bar{f}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{a}
	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}			g'	g'	\bar{f}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{c}	\bar{a}
	c		c	d	c		c			c		d		c		c	c

	g'	\bar{f}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}
	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}
	d	c			d		c		d	c	c	c		c	d		f

$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	Bys ewbyl Fordd.	xii.	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{g}}$	
$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$			$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$
d_1	c_1	c_1	c_1			c_1	d_1	c_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	c_1

$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	Bys dechre.	Bys Fordd.	$\frac{\bar{e}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	
$\frac{\bar{b}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$			$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$
d_1	d_1	c_1	c_1			d_1	c_1	d_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

Tervyn Caniad Sant Silin.

Ar Dro Tant, neu ar Isgywair, mae yu oreu.

CANIAD MARWNAD IVAN Y GOV.

$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	Bys dechre.	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$
f_1	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		g_1	g_1	g_1
a_1	b_1	c_1	b_1	a_1	b_1	c_1	d_1	c_1	b_1	b_1	b_1				

$\frac{\bar{a}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$
f_1	g_1	c_1	b_1	f_1	g_1	g_1	g_1	f_1	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}
a_1	g_1	a_1	g_1	g_1	g_1	f_1	g_1	a_1	b_1	c_1	b_1	a_1	b_1	c_1	d_1

$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{b}}$	Bys dechre o'r Groes.	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{g}}$
$\frac{\bar{a}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{b}}$		g_1	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	a_1	g_1	\bar{g}	a_1	g_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}
c_1	b_1		d_1	c_1	b_1	a_1	g_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1	c_1	d_1

$\frac{g'}{f}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{a'}{g'}$	$\frac{b'}{g'}$	$\frac{a'}{g'}$	$\frac{c}{e}$	Bys cwbyl: dechne.	$\frac{c}{e}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{c}$	
\bar{a}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}	e^1	\bar{b}	d^1	\bar{g}	g^1					c^1	\bar{a}	\bar{g}	f^1	
f^1	d^1	d^1				\bar{g}	c^1											
d^1	b^1	b^1																
a^1																		

$\frac{c}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{c}{e}$	XIII.	$\frac{c}{g'}$	$\frac{a}{g'}$	$\frac{b}{g'}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{a'}$	$\frac{d}{g'}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{c}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{f}{e}$	
d^1	f^1	c^1		\bar{a}	\bar{g}	f^1	f^1	d^1	c^1	\bar{g}	\bar{b}	d^1	\bar{g}	c^1	\bar{g}	\bar{b}	d^1
				f^1	e^1	g^1	b^1	c^1									
				a^1													

$\frac{g'}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g'}{g'}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{a'}{f}$	Fordd.	xiv.	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{f}{d}$	
\bar{g}	f^1	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	f^1	\bar{a}	f^1	f^1	f^1			f^1	d^1	\bar{g}	g^1	\bar{g}	f^1	f^1
c^1		g^1	d^1		d^1	d^1	d^1	d^1	d^1			d^1	b			g^1		b^1
			a^1			a^1												

$\frac{g'}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{g'}{f}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{g'}{e}$	$\frac{a'}{f}$	$\frac{g'}{e}$	Bys dechne.	$\frac{c}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$
\bar{g}	f^1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	d^1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		c^1	\bar{g}	c^1	\bar{g}	\bar{g}	f^1
	d^1	c^1		\bar{g}	c^1	c^1	g^1									
	b^1			c^1												

$\frac{c}{e}$	$\frac{c}{c}$	Bys cwbyl.	$\frac{c}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	Fordd.	xv.	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g'}{e}$		
c^1	\bar{g}		c^1	\bar{a}	\bar{g}	f^1	d^1	f^1	c^1			f		\bar{g}			g^1		
												d^1							
												b^1							

$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	\overline{d}	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	Bys cwbyl.	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	+	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{a}$	+	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$
f_1	\overline{g}	f_1	\overline{a}		\overline{g}	d_1	\overline{a}	f_1	\overline{g}		f_1	\overline{g}	f_1		f_1	d_1		f_1	d_1
d_1		d_1	\overline{g}		c_1		a_1	d_1	g_1			b_1			b_1			b_1	b_1

\overline{d}	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	\overline{e}	\overline{d}	$\frac{\overline{c}}{d}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{a}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{b}$
\overline{a}	\overline{g}	d_1	c_1	\overline{a}	f_1	\overline{g}	a_1	d_1	g_1	f_1	\overline{g}	\overline{a}	f_1	\overline{g}	f_1	\overline{g}	\overline{a}
c_1								d_1	b_1	d_1	g_1	a_1	d_1	g_1	b_1		

$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	Bys.	\overline{d}	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{c}}{c}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{b}$	\overline{e}	\overline{d}	$\frac{\overline{c}}{d}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{c}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	
f_1	\overline{g}	d_1		\overline{a}	\overline{g}	d_1	c_1	\overline{a}	f_1	\overline{g}	a_1	d_1	g_1	f_1	\overline{g}	d_1	g_1	f_1	d_1
				c_1										b_1				b_1	b_1

$\frac{\overline{c}}{a}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{b}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$	$\frac{\overline{d}}{c}$
f_1	c_1		\overline{a}	\overline{b}	d_1	f_1	\overline{g}	f_1	\overline{a}	\overline{b}	d_1	\overline{a}	f_1	\overline{g}	a_1	d_1	g_1	f_1	d_1
d_1			\overline{g}	\overline{g}		d_1		d_1	g_1	\overline{g}		a_1	d_1	g_1				a_1	c_1
b_1			c_1	c_1		b_1		b_1	c_1	c_1								c_1	c_1

$\frac{\overline{d}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{d}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{d}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{c}}{b}$	$\frac{\overline{b}}{a}$	$\frac{\overline{c}}{a}$	$\frac{\overline{b}}{a}$
\overline{g}	d_1	\overline{a}	\overline{g}	\overline{g}	f_1	\overline{g}	f_1	\overline{g}	f_1	\overline{a}	\overline{g}	d_1	\overline{g}	f_1	\overline{g}	f_1
c_1		\overline{g}	c_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	d_1	\overline{g}	c_1	g_1	g_1	d_1	d_1	d_1
		c_1			b_1		b_1	c_1	c_1	c_1				b_1	c_1	c_1

\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	Bys Fordd.	11.	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}
\bar{a}	\bar{g}	d_1	\bar{a}	f_1	\bar{g}	\bar{a}	b			d_1	\bar{a}	b	a_1	\bar{g}	
\bar{g}	e_1	a_1	d_1	g_1	\bar{g}	d_1	g_1			\bar{g}	g	g	g_1	g_1	
c_1										c_1	c_1	c_1	c_1		

\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	Fordd.
f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{a}	\bar{g}	d_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{a}			
d_1	g_1	d_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	e_1	g_1	d_1	d_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	c_1		
b_1		b_1	c_1	c_1	c_1			b_1	b_1		c_1				

\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	11L.
\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	g_1	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	
\bar{g}	\bar{g}	e_1	\bar{g}	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	e_1	e_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	
c_1	c_1		c_1			b_1		b_1	c_1			c_1	c_1	c_1	

\bar{f}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{c}	\bar{d}	Bys.	\bar{f}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{e}	
\bar{b}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}		\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}
\bar{g}	e_1	d_1	g_1	\bar{g}		\bar{g}	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	d_1
c_1	c_1					b_1	b_1	e_1	c_1	c_1	c_1	c_1	

\bar{e}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}
\bar{a}	\bar{g}	d_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{a}	f_1	\bar{g}
\bar{g}	e_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	\bar{g}	e_1	g_1	d_1	g_1			d_1
c_1			b_1	b_1	c_1		b_1							

	$\frac{\bar{b}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	
\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	d_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	
\bar{d}		g_1		d_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	e_1		g_1		d_1	g_1	d_1
b_1			b_1		e_1	e_1	e_1		e_1				b_1		b_1	

$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$
\bar{a}	\bar{g}	d_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{a}	f_1	\bar{g}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	d_1	\bar{g}
\bar{g}	e_1		g_1	d_1	g_1			g_1		g_1	g_1	g_1	g_1	e_1	e_1	g_1
e_1			b_1							e_1	e_1	e_1	e_1			

$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$
\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	e_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}
f_1	f_1	d_1	f_1	d_1	f_1					d_1	g_1	d_1	d_1	g_1	g_1	a_1
d_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1					b_1	e_1	e_1	e_1	e_1		
a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1											

$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{f}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{g}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{f}}{\bar{e}}$
f_1	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	d_1	\bar{g}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}
d_1	\bar{g}	\bar{g}	e_1	\bar{g}	e_1	e_1	e_1	f_1	f_1	d_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	f_1
	e_1	e_1		e_1				d_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1
								a	a	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1	a_1

\bar{c}	\bar{c}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	Bys.	
c_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{d}	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	f_1		\bar{g}
				d_1	\bar{d}_1	\bar{g}	\bar{g}	a_1	d_1	g_1				

\bar{g}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{c}
f_1	\bar{g}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{g}	d_1	\bar{a}	f	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}
d_1	g_1	d_1	d_1	\bar{g}	c_1	a_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1
b_1		b_1	c_1	c_1							b_1		b_1	

\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	Bys.	\bar{c}	Dechre unwaith.
f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{a}	f_1	\bar{g}	d_1				
d_1	g_1	d_1	g_1								

v.	\bar{e}	\bar{d}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{g}	\bar{d}	Fordd nesav.	vi.	\bar{c}	\bar{d}	\bar{a}
	\bar{a}	\bar{b}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}			\bar{a}	\bar{b}	d_1
	\bar{g}	\bar{g}	\bar{c}_1	\bar{c}_1	\bar{d}	\bar{g}	\bar{g}			f_1	\bar{g}	\bar{c}_1

\bar{c}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{c}
\bar{b}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}
\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}
\bar{a}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1	f_1	d_1	d_1	b_1
\bar{g}	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	d_1	d_1	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	c_1
c_1		b_1			b_1	c_1	c_1	c_1			b_1	c_1			

\overline{f}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{g}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{f}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{f}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{e}	\overline{d}	
f	d_1	b_1	f	d_1	c_1	a	\overline{g}	\overline{y}	c_1	\overline{b}	d_1	\overline{a}	\overline{g}	d_1	\overline{y}	c_1	\overline{g}	d_1	\overline{y}	c_1	f_1	\overline{g}	d_1	\overline{b}	
																						f_1	\overline{g}	d_1	\overline{b}
																						d_1	\overline{g}	b_1	\overline{c}
																						b_1	\overline{g}	c_1	\overline{d}

\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{g}	\overline{f}	\overline{a}	\overline{g}	\overline{d}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	\overline{e}	\overline{d}	
\overline{a}	\overline{f}	b_1	\overline{a}	\overline{g}	\overline{y}	c_1	\overline{b}	d_1	\overline{a}	\overline{g}	\overline{y}	c_1	\overline{b}	d_1	\overline{y}	c_1	\overline{g}	d_1	\overline{y}	c_1	f_1	\overline{g}	d_1	\overline{b}	

\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	\overline{c}	\overline{d}	
\overline{g}	f_1	\overline{g}	\overline{a}	f_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	
g_1	d_1	b_1	g_1	f_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	\overline{g}	d_1	

\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	
g_1	f_1	b_1	g_1	f_1	d_1	b_1	g_1	f_1	d_1	b_1	g_1	f_1	d_1	b_1	g_1	f_1	d_1	b_1	g_1	f_1	d_1	b_1	g_1	f_1	

\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	\overline{a}	\overline{b}	
g_1	f_1	b_1	g_1	f_1	d_1	b_1	g_1	f_1	d_1	b_1	g_1	f_1	d_1	b_1	g_1	f_1	d_1	b_1	g_1	f_1	d_1	b_1	g_1	f_1	

CANIAD HUN GWENLLIAN.

\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}		\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}		\bar{b}	\bar{b}				
f'	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	f'	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	f'		f'	\bar{a}				
e'	d'	d'	f'	d'	e'	e'	d'	d'	f'	d'	e'	d'	e'	d'	e'	d'
			a'		g'				a'	g'						

\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}		\bar{a}		\bar{g}		\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{b}		
\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{g}			\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}		
		d'		f'	d'	e'	c'	d'	e'	d'	c'	d'	e'	d'	c'	d'
				a	g'		g'	e'	g'	e'	g'	e'	g'	e'	g'	e'

\bar{a}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{g}	Bys	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	
d'	d'		c'	c'	c'	g'	dechre.	g'	g'	g'	g'	e'	d'	c'	b'	a'	g'
b'	c'		g'					g'				e'	d'	c'	b'	a'	g'

\bar{c}	\bar{c}	\bar{g}	\bar{c}	\bar{g}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{d}		
c'	d'	e'	d'	e'	d'	e'	d'	c'	b'	a'	g'	c'	d'	b'	d'	d'	c'	b'	d'
g'																			

\bar{c}	\bar{e}	\bar{b}	\bar{d}	\bar{a}	\bar{c}	\bar{g}	Bys	\bar{b}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{b}	
c'	e'	b'	d'	a'	c'	g'	cwbyl.	f'	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f'	
								e'	d'	d'	f'	d'	e'	e'	d'
											a'		g'		

$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{a}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	
a	\bar{g}	f'	f'	\bar{g}	g'	f'	f'	\bar{g}	\bar{g}	f'	\bar{g}	f'	e'	d'	e'	f'	d'
g	g'	d'	d'	e'		d'	d'	e'	g'	d'	d'						
e'		b'				b'				b'							

$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	Fordd nesav.	v.	$\frac{b'}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{a'}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{g'}{\bar{b}}$	$\frac{d}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{e}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	Bys o'r Grocs.
e'	e'			f'	f'	\bar{a}	\bar{g}	f'	f'	\bar{a}	\bar{g}	f'	\bar{g}	f'	f'	
				d'	d'	\bar{g}	g'	d'	d'	\bar{g}	g'	d'	g'	d'	d'	
				b'		e'		b'		e'		b'				

e'	b'		a'	b'		e'		e'		b'	g'	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	a'	e'
\bar{a}	\bar{b}	d'	\bar{a}	b	d'	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	f'	f'	\bar{a}	\bar{b}	d'	\bar{a}	
g	\bar{g}	$\frac{\bar{g}}{\bar{c}}$	\bar{g}	\bar{g}	$\frac{\bar{g}}{\bar{c}}$	\bar{g}	g'	\bar{g}	g'	d'	d'	\bar{g}	\bar{g}	$\frac{\bar{g}}{\bar{c}}$	\bar{g}	
e'	e'		e'	e'		e'		e'		b'		e'	e'		e'	

g'	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	Bys dechre.	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{c}}$
\bar{g}			\bar{a}	\bar{g}	f'	\bar{g}	f'	\bar{a}	\bar{g}	f'	\bar{g}	f'	\bar{c}	\bar{g}	
g'			\bar{g}	g'	d'	d'	d'	\bar{g}	g'	d'	d'	d'	e'		
			e'		b'		e'		b'		b'				

$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{d}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{c}}{\bar{g}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{g}}$	f	\bar{e}	$\frac{\bar{e}}{\bar{e}}$	$\frac{\bar{e}}{\bar{d}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	$\frac{\bar{b}}{\bar{b}}$	VI.	e'				
\bar{b}	\bar{g}	\bar{c}	\bar{g}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	d'	\bar{a}	f'	\bar{g}	\bar{g}	$\frac{b'}{\bar{b}}$		$\frac{d'}{\bar{d}}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	a'	$\frac{g'}{\bar{c}}$	
d'		e'		d'		\bar{g}	\bar{g}	$\frac{\bar{g}}{\bar{c}}$	a'	d'	g'	g'	f'		f'	\bar{a}	\bar{g}	\bar{g}	g'
						e'	e'						b'			e'			

\bar{b}	\bar{b}	a	b	$\frac{g}{c}$	a	$\frac{g}{c}$	\bar{b}	$\frac{c}{c}$	\bar{b}	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$
d_1		f_1	\bar{a}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	f_1	c_1	d_1		\bar{a}	\bar{b}	d_1	
b_1		d_1	\bar{g}	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1		d_1		\bar{g}	\bar{g}	/	
			c_1			b_1	b_1			e_1		c_1	c_1		

$\frac{g}{c}$	a	$\frac{g}{c}$	$\frac{e}{c}$	a	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{e}{c}$	a	\bar{e}	g	\bar{c}	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{c}$	Fordd.
\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1	d_1	d_1	d_1		
\bar{g}	g_1	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	\bar{g}	/	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1		
c_1		c_1		b_1		c_1		c_1		c_1		c_1		b_1			

VII.	\bar{b}	a	a	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{f}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{e}$	\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	+
	a	\bar{f}	g	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	
	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	
	d_1	d_1	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	
	b_1		e_1		b_1		c_1		b_1		c_1		c_1		b_1		c_1		b_1

$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	\bar{d}	a	$\frac{g}{f}$	$\frac{g}{f}$	a	$\frac{g}{e}$	a	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{c}$	g	g	a
f_1		\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{a}	\bar{b}	d_1
d		\bar{g}	\bar{g}	/	\bar{g}	\bar{g}	/	\bar{g}	g_1	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	/
		c_1	c_1		c_1	c_1		c_1		c_1		b_1		c_1		c_1	

\bar{e}	g	\bar{c}	Bys.	$\frac{e}{e}$	$\frac{e}{e}$	Fordd.	VIII.	\bar{f}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{e}	\bar{c}	\bar{a}	\bar{d}	\bar{b}	\bar{g}
\bar{a}	\bar{g}			\bar{c}	\bar{g}			f_1	\bar{b}	e_1	\bar{a}	f_1	\bar{g}			
\bar{g}	g_1			c_1				d_1	e_1	d_1	d_1	d_1				
c_1								b_1	a_1	b_1	b_1					

	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{a}{g}$
	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{a}{c}$
XI.	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	f_1
	d_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	g_1	d_1
	b_1	b_1	c_1	c_1		b_1	b_1	b_1	c_1

$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{b}{d}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$
$\frac{a}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$
\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{g}
\bar{g}	g_1	d_1	d_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	g	g	g	g	g_1	g_1
c_1		b_1	b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	b_1	b_1

Bys
dechre.

$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{f}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{a}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{c}{c}$
f_1	f_1	\bar{a}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{a}	b	d_1	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1
d_1	d_1	\bar{g}	d_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	g	g	g	g	d_1	d_1
b_1	c_1	c_1	b_1		c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	b_1	b_1

XII.

$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{b}{f}$	$\frac{b}{f}$
$\frac{c}{c}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{e}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$
\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	f_1	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{a}	\bar{g}	f_1	f_1
\bar{g}	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	g_1	d_1	d_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	g_1	d_1	d_1
c_1	c_1	c_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	c_1	c_1	c_1	b_1	b_1

$\frac{d}{b}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{c}{g}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{f}{b}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{g}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$	$\frac{b}{b}$	$\frac{c}{c}$
f_1	\bar{a}	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{a}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	f_1	f_1	f_1	\bar{a}	\bar{a}	d	
d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	g_1	\bar{g}	\bar{g}	g_1	d_1	d_1	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	d	
	c_1	c_1	c_1		c_1	c_1		b_1	b_1	c_1	c_1				

CANIAD PIBAU MORVUDD.

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{d} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{d} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{b} \\ \bar{a} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \\ \bar{b} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	\bar{c}	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$
f^1	f^1	e^1	f^1	e^1	f^1	e^1	d^1	c^1	e^1	a^1	e^1	a^1
d^1	d^1	c^1	d^1	c^1	d^1	c^1	b^1	g^1	c^1	/	c^1	/
b^1	b^1	g^1	b^1	g^1	b^1	g^1			g^1	/	g^1	/

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	\bar{e}	f	\bar{d}	\bar{d}	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	a	\bar{e}
e^1	a^1	e^1	a^1	e^1			a^1		e^1	a^1			
c^1	/	c^1	/	c^1					c^1	/			
g^1		g^1		g^1					g^1	/			

Bys cwbyl.

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \end{array}$	a	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \end{array}$	\bar{e}
e^1	a^1		
c^1	/		
g^1	/		

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	g	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	\bar{f}	\bar{d}	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	\bar{f}	\bar{c}	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	a	g	\bar{f}	\bar{e}	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{f} \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	
f^1	a^1				e^1	a^1		e^1	a^1		e^1	a^1				f^1	a^1
d^1	/				c^1	/		c^1	/		c^1	/				d^1	/
g^1					g^1			g^1			g^1					g^1	

$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{g} \\ \bar{f} \\ \bar{e} \end{array}$	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \end{array}$	\bar{d}	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{e} \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{c} \end{array}$	\bar{d}	\bar{g}	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{g} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{d} \\ \bar{e} \\ \bar{f} \end{array}$	$\begin{array}{c} \diagup \\ \bar{c} \\ \bar{g} \end{array}$
				e^1		a^1			e^1	a^1	d^1		e^1				f^1	g
				c^1				c^1	/	b^1		c^1					d^1	g^1
				g^1				g^1				g^1					b^1	

\bar{f} \bar{d} \bar{b}	\bar{f} \bar{d} \bar{b}	\bar{f} \bar{d} \bar{b}	\bar{f} \bar{d} \bar{b}	\bar{f} \bar{d} \bar{b}	\bar{f} \bar{d} \bar{b}	\bar{f} \bar{d} \bar{b}	\bar{f} \bar{d} \bar{b}	\bar{f} \bar{d} \bar{b}
\bar{g}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}	f^1	f^1	\bar{a}	\bar{b} d_1
g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	c_1	\bar{g}	\bar{g} /
	b_1		b_1		b_1		e_1	c_1 /

\bar{e} \bar{d}	\bar{f} \bar{d}	\bar{a} \bar{d}	g^1 \bar{d}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e} \bar{c}	\bar{e} \bar{c}
\bar{g}	\bar{b} d_1	\bar{a}	\bar{g}	c_1	d_1	e_1	d_1	e_1 c_1
c_1	\bar{g} /	\bar{g}	g^1					
	c_1		c_1					

Bys dechre hyd y groes.

\bar{f} \bar{d} \bar{c} \bar{b}	g^1 \bar{e}	g^1 \bar{e}	\bar{f} \bar{e}	g^1 \bar{e}	\bar{f} \bar{e}	\bar{f} \bar{e}	\bar{d} \bar{c}	\bar{b}
f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}	f^1	f^1	\bar{a}
d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	c_1	\bar{g}
b_1		b_1		b_1		b_1		c_1
								\bar{b} d_1
								\bar{g} /
								c_1

\bar{e} \bar{d} \bar{c}	a \bar{e} \bar{c}	g^1 \bar{e} \bar{c}	\bar{f} \bar{e} \bar{c}	\bar{e} \bar{d} \bar{c}	\bar{f} \bar{e} \bar{c}	\bar{f} \bar{e} \bar{c}	\bar{f} \bar{e} \bar{c}	g^1 \bar{e} \bar{c}
\bar{g}	\bar{g}	\bar{a}	b d_1	\bar{g}	\bar{g}	f^1	\bar{g}	\bar{g}
c_1	g^1	\bar{g}	\bar{g} /	c_1	g^1	d_1	c_1	g^1
		c_1	c_1			b_1		

Bys.

\bar{f} \bar{d} \bar{c}	\bar{f} \bar{d} \bar{c}	\bar{g} \bar{e} \bar{b}	\bar{g} \bar{e} \bar{b}	\bar{f} \bar{d} \bar{c}	\bar{f} \bar{d} \bar{c}	\bar{f} \bar{d} \bar{c}	\bar{f} \bar{d} \bar{c}	g^1 \bar{e} \bar{c}
f^1	f^1	\bar{g}	\bar{g}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{a}	d_1
d_1	d_1	c_1	g^1	d_1	c_1	d_1	\bar{g}	\bar{g} /
b_1				b_1			c_1	c_1

VI.	\backslash	\mathbb{F}								Fordd	VII.	\backslash	\backslash	\backslash	\backslash	\backslash	\backslash	\backslash	\backslash	\backslash	
	\bar{f}	\bar{g}	\bar{g}									\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{e}	\mathbb{F}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{b}
	\bar{d}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{f}	— — — — —			\bar{d}	\bar{b}			\bar{c}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{e}	\mathbb{F}	\bar{d}	\bar{c}
	f_1	g_1	f_1							f_1	g_1	d_1	g_1	f_1	g_1		f_1	f_1	d_1	d_1	
	d_1	g_1	d_1							d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1		d_1	d_1	d_1	d_1	
	b_1		b_1							b_1		b_1		b_1			b_1		b_1	b_1	

\bar{e}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{g}	\bar{f}	\mathbb{F}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{g}	\bar{f}	\mathbb{F}	\bar{e}	\bar{c}	\bar{d}
\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\mathbb{F}	\bar{e}	\bar{c}	\bar{d}
\bar{a}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	f_1	\mathbb{F}	f_1	f_1	\bar{g}
\bar{g}	\bar{g}	c_1	\bar{g}	c_1	\bar{g}	c_1	g_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	d_1	d_1	c_1
c_1	c_1		c_1		c_1				b_1		b_1		b_1		b_1		b_1	b_1	b_1	b_1

\bar{d}	\bar{e}	\bar{e}	\mathbb{F}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{b}	\bar{b}
\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	f_1	\bar{b}	\bar{b}
g_1	c_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1
			b_1			c_1			c_1		c_1		c_1		c_1		b_1	b_1

\bar{f}	\bar{b}	\mathbb{F}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{e}	\bar{e}	\mathbb{F}	\bar{b}	\bar{b}
f_1	\bar{g}		f	\bar{g}		f	\bar{g}		f_1	f	f_1	f	\bar{g}	\bar{b}	d_1		\bar{a}	
d_1	g_1		d_1	g_1		d_1	g_1		d_1	c_1	d_1	c_1	c_1	\bar{g}	d_1		a_1	
b_1			b_1			b_1			b_1		b_1		c_1	c_1	c_1			

\bar{b}	\bar{b}	VIII.	\bar{d}	\bar{e}	\bar{f}	\bar{g}	\bar{a}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{b}	\mathbb{F}	\bar{a}
f_1	\bar{g}		f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}
d_1	g_1		d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1
			b_1		b_1		b_1		b_1		c_1		c_1		c_1		c_1

+	e.	b.	e.	d.	/	/	+	d.	\										
b.	b.	a.	d.	3	d.	c.	¶	b.	c.	c.	c.								
g.	a.	g.	c.	d.	c.	a.	a.	a.	a.	b.	b.								
b	d ₁	g	g	f ₁	g	f ₁	g	f ₁	f ₁	Bys o'r groes.					f	g	g	g	
g	c ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	d ₁	d ₁						f ₁	g ₁	f ₁	g ₁	
c ₁			b ₁				b ₁	b ₁							b ₁	b ₁			

/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	+
a.	b.	c.	a.	e	a.	g.	a.	g.	a.	c.	g.	d	g.	f	g.	f	g	a.	g.	e
g.	g.	g.	g.	e	f	f	f	f	f	f	f	d	e	e	e	e	e	e	e	e
f ₁	g	f ₁	f ₁	g	b	g	b	g	b	g	g	f ₁	g	f ₁	g	f ₁	g	f ₁	f ₁	
d ₁	g ₁	d ₁	c ₁	c ₁	g	c ₁	g	c ₁	g	c ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	d ₁	
b ₁	b ₁			c ₁		c ₁		c ₁				b ₁	b ₁	b ₁	b ₁	b ₁	b ₁	b ₁	b ₁	

/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	+
f	¶	e	d	e	e	b.	b.	b.	b.	b.	a.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	d.	c.	
c	d	d	c	d	d	g.	a.	a.	a.	a.	g.	b.	c.	c.	c.	c.	c.	c.	c.	b.	
f ₁		g	g	g	g	f ₁	g	f ₁	g	f ₁	g	f ₁	g	f ₁	g	f ₁	f ₁	f ₁	f ₁		
d ₁		c ₁	g ₁	c ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	d ₁	d ₁	d ₁		
b ₁						b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁	b ₁		

/	+	/	+	d.	\	/	c.	b.												
c.	c.	c.	c.	c.	a.	¶	a.	¶	b.	a.										
g.	b.	b.	b.	b.	g.	g.	g.	a.	a.	g.										
g	b	g	b	d ₁	g	b	g	g	Bys cwbyl.					f	g	g	g			
c ₁	g	c ₁	g	c ₁	g	c ₁	g	c ₁						f ₁	g ₁	f ₁	g ₁			
	c ₁		c ₁		c ₁		c ₁							d ₁	g ₁	d ₁	g ₁			

/	+	/	+	\	/	+	/	+	\	/	+	/	+	\	
b.	b.	b.	b.	b.	a.	d.	d.	d.	d.	d.	c.	c.	c.	c.	a.
g.	a.	a.	a.	a.	g.	b.	c.	c.	c.	c.	b.	g.	b.	b.	g.
f ₁	g	f ₁	g	f ₁	g	f ₁	g	f ₁	f	a	b	g	g	g	
d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	g ₁	d ₁	d ₁	g	g	d ₁	g ₁	c ₁	g ₁
b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		b ₁		c ₁	c ₁				

XII.		\backslash	\backslash	\backslash	ψ	\backslash	\backslash	ψ	\backslash	\backslash	ψ	$\frac{\backslash}{\bar{e}}$	$\frac{\backslash}{a'}$	$\frac{\backslash}{g'}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	
		\bar{a}	a'	a'	a'	a'	a'	a'	a'	a'	a'	$\frac{\backslash}{c}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{g'}$	$\frac{\backslash}{\bar{g}}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$
		f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{b}
		d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	e_1	\bar{g}	e_1	\bar{g}	e_1	\bar{g}
	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

$\frac{\backslash}{\bar{e}}$	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	Bys cwbyl.	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	Fordd.	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	XIII.	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$		
\bar{g}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		\bar{b}	f^1	f^1	f^1		f^1	f^1	\bar{g}	\bar{g}		\bar{g}	\bar{g}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}
c_1	\bar{g}	c_1	g^1	g^1		b_1	d_1	d_1	d_1		d_1	d_1	d_1	g^1		d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1	d_1	g^1
e_1	e_1	e_1	e_1	e_1		b_1	d_1	d_1	d_1		d_1	d_1	b_1	b_1		b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1	b_1

g'	\bar{d}	$\frac{\backslash}{\bar{b}}$	$\frac{\backslash}{\bar{c}}$	$\frac{\backslash}{\bar{e}}$	$\frac{\backslash}{g'}$	g'	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{e}	Fordd y Bummed Gain.	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	XIV.	$\frac{\backslash}{f}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	Fordd. XV.		
\bar{g}	f^1	\bar{g}	\bar{g}	b_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		\bar{g}	\bar{g}	f^1	\bar{g}		f^1	\bar{g}	f^1	\bar{g}		f^1	\bar{g}
g^1	d_1	g^1	c_1	\bar{g}	\bar{g}	c_1	g^1	c_1	g^1	c_1	c_1		c_1	g^1	d_1	g^1		d_1	g^1	d_1	g^1		d_1	g^1
	b_1			c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1		c_1	c_1	b_1	b_1		b_1	b_1	b_1	b_1		b_1	b_1

Tervyn Caniad Pibau Morvudd.

CANIAD LLYWELYN DELYNIOR.

$\frac{\backslash}{c'}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{b'}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{a'}$	$\frac{\backslash}{g'}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$	$\frac{\backslash}{\bar{d}}$
\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}
c_1	\bar{g}	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1
	c_1																				

$\frac{a}{e}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{b}{e}$	$\frac{b}{c}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{e}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{f}{d}$	+
$\frac{e}{d}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{c}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{d}{e}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{d}{c}$	$\frac{d}{c}$	
$\frac{g}{e}$	$\frac{b}{d}$	d_1	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	
c_1	g_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	g_1	d_1	d_1	
	c_1		b_1		b_1				b_1		

$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{g}$	Bys o'r groes.	$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{d}{c}$
$\frac{e}{c}$	g	$\frac{e}{c}$	$\frac{d}{g}$	g	$\frac{d}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{g}$		$\frac{a}{g}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{d}{c}$
$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{b}{d}$	d_1	$\frac{g}{e}$	$\frac{b}{d}$	d_1	$\frac{f}{d}$	$\frac{c}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{g}$		$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$
c_1	c_1	g	g_1	c_1	g_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	g_1		c_1	g_1	d_1
		c_1		c_1		c_1		c_1		c_1					b_1

$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	Bys o'r groes.
$\frac{c}{b}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{b}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	$\frac{c}{a}$	
$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{b}{d}$	d_1	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{b}{d}$	d_1	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	
d_1	c_1	$\frac{g}{e}$	b_1	c_1	g_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	c_1	g_1	g_1	
							b_1					c_1					

$\frac{b}{a}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{a}$	$\frac{a}{g}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{f}{f}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{e}$
$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{f}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{e}$
d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	c_1	$\frac{a}{f}$	$\frac{c}{b}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{d}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{e}{e}$
b_1		b_1										c_1			

$\frac{a}{g}$	$\frac{g}{d}$	$\frac{a}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{a}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{d}$	$\frac{e}{c}$	Bys o'r groes.
$\frac{f}{d}$	$\frac{f}{d}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{g}{e}$	$\frac{b}{d}$	d_1	$\frac{g}{e}$	$\frac{b}{d}$	d_1	$\frac{g}{e}$	$\frac{b}{d}$	d_1	
d_1	d_1	c_1	c_1	g	g_1	c_1	g	g_1	c_1	g	g_1	
b_1	c_1			c_1		c_1			c_1			

\bar{f}	a	\bar{g}	b	a	c	a	\bar{f}	\bar{e}	g	\bar{f}	a	g	c	g	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{e}	g
f_1		\bar{g}		f_1		f_1		\bar{g}		\bar{b}	d_1	\bar{g}		\bar{g}		f_1		\bar{g}	
d_1		g_1		d_1		d_1		c_1		\bar{g}		c_1		g_1		d_1		g_1	
b_1				b_1						c_1						b_1			

\bar{f}	a	\bar{d}	\bar{c}	$\frac{g}{e}$	g	$\frac{g}{e}$	a	\bar{d}	g	Fordd.	VII.	e	c	$e \quad d \quad c \quad b$				
f_1		f_1		\bar{g}		\bar{g}	\bar{b}	d_1				11001111.	\bar{g}	\bar{g}				
d_1		d_1		c_1		c_1	\bar{g}						c_1	c_1				
b_1		c_1					c_1											

a	b	c	g	a	g	b	b	d	d	Bys.	Bys dechre.	\bar{f}	\bar{f}	\bar{f}	b	b	c	\bar{d}		
\bar{c}	\bar{d}	\bar{c}	a	\bar{c}		\bar{f}	b	\bar{d}	d			f_1	f_1	\bar{g}	f_1	f_1	f_1	d_1	d_1	d_1
\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}		f_1	f_1	g_1	d_1			d_1	d_1	b_1	b_1					
c_1	\bar{g}	e_1	g_1	g_1		b_1	b_1		b_1			b_1								

b	c	b	c	$\frac{g}{e}$	a	$\frac{c}{e}$	a	$\frac{f}{d}$	g	a	g	$\frac{f}{d}$	g	$\frac{f}{d}$	g	$\frac{f}{d}$	g	$\frac{f}{d}$	g
\bar{b}	\bar{c}	\bar{b}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{c}	\bar{b}	g	a	g	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{g}
f_1	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{g}
d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	c_1	c_1	\bar{g}	c_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	d_1	c_1
b_1		b_1	c_1		c_1				c_1		b_1				b_1				

$\frac{g}{e}$	a	\bar{c}	c	c	\bar{d}	d	d	c	c	\bar{d}	d	c	c
\bar{c}	\bar{d}	g	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{c}	\bar{e}
\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}
c_1	\bar{g}	c_1	c_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	c_1	c_1	c_1	c_1	c_1

\bar{c}	$\frac{c'}{e}$	Bys.	\bar{b}	$\frac{b'}{d}$	\bar{c}	$\frac{c'}{e}$	\bar{d}	$\frac{d'}{f}$	\bar{d}	$\frac{d'}{f}$	\bar{c}	$\frac{c'}{e}$	\bar{c}	$\frac{c'}{e}$	Bys.
\bar{g}	\bar{g}		f_1	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		
c_1			d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	\bar{g}	c_1	\bar{g}	c_1	g_1		
			b_1		b_1			c_1							

$\frac{b'}{\bar{b}}$	$\frac{c'}{\bar{c}}$	$\frac{b'}{\bar{b}}$	$\frac{c'}{\bar{c}}$	Fordd.	IX.	\bar{e}	$\frac{e'}{g}$	\bar{e}	$\frac{e'}{g}$	\bar{d}	$\frac{d'}{f}$	\bar{d}	$\frac{d'}{f}$	\bar{c}	$\frac{c'}{e}$	\bar{d}	$\frac{d'}{f}$
f_1	\bar{g}	f_1	f_1			\bar{g}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{b}	d_1			
d_1	g_1	d_1	d_1			c_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}			
b_1		b_1	c_1					b_1					c_1				

\bar{c}	$\frac{c'}{e}$	\bar{c}	$\frac{c'}{e}$	Bys.	\bar{b}	$\frac{b'}{d}$	c	$\frac{c'}{e}$	\bar{d}	$\frac{d'}{f}$	\bar{d}	$\frac{d'}{f}$	\bar{c}	$\frac{c'}{e}$	Fordd.	X.	$\frac{c'}{\bar{c}}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$		
\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		f_1	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}			\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}
c_1		g_1			d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	c_1			\bar{g}	c_1	\bar{g}	\bar{g}
					b_1		b_1													

$\frac{d'}{\bar{d}}$	c	$\frac{b'}{\bar{d}}$	$\frac{g}{\bar{c}}$	$\frac{d'}{\bar{d}}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	a	$\frac{g'}{\bar{c}}$	Bys.	$\frac{b'}{\bar{b}}$	$\frac{e'}{\bar{c}}$	$\frac{d'}{\bar{d}}$	c	$\frac{b'}{\bar{d}}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	$\frac{d'}{\bar{d}}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	a	$\frac{g'}{\bar{c}}$	Bys o'r groes.	
f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		f_1	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		\bar{g}
d_1	d_1	c_1	\bar{g}	\bar{g}	c_1	g_1	g_1		d_1	g_1	d_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		\bar{g}
b_1			c_1						b_1		b_1			c_1						

$\frac{b'}{\bar{b}}$	$\frac{c'}{\bar{c}}$	$\frac{b'}{\bar{b}}$	$\frac{c'}{\bar{c}}$	Fordd.	XI.	$\frac{c'}{\bar{e}}$	d	$\frac{c'}{\bar{e}}$	\bar{d}	c	$\frac{b'}{\bar{d}}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	$\frac{d'}{\bar{d}}$	$\frac{g'}{\bar{c}}$	a	$\frac{g'}{\bar{c}}$	Bys.	
f_1	\bar{g}	f_1	f_1			\bar{g}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}		\bar{g}
d_1	g_1	d_1	d_1			c_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	c_1	\bar{g}		g_1
b_1		b_1	c_1					b_1			c_1							

$\frac{b'}{\bar{b}}$	$\frac{c'}{\bar{c}}$	$\frac{d'}{\bar{d}}$	c	Fordd.	XII.	$\overbrace{g' a' g' e}$	$\overbrace{f' g' f' d}$	$\overbrace{e' c' f' a}$				
f_1	\bar{g}	f_1	f_1			\bar{g}	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1
d_1	g_1	d_1	d_1			c_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	\bar{g}
b_1		b_1	c_1					b_1			c_1	

\bar{e}	g'	\bar{e}	\bar{c}	Bys.	f'	a'	g'	b	a'	c'	a'	f'	\bar{e}	g'	f'	a'	g'	c'	g'	\bar{e}	
\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{g}		f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}
c_1	g_1	d_1	g_1		d_1	d_1	c_1	g_1	d_1	c_1	g_1	c_1	g_1	d_1	c_1	g_1	c_1	g_1	d_1	c_1	g_1

\bar{d}	f'	\bar{e}	g'	f'	a'	\bar{d}	\bar{e}	\bar{c}	g'	\bar{c}	\bar{d}	g'	Fordd.	XIII.	a'	f'	\bar{e}	g'	\bar{e}		
f_1	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	f_1	\bar{g}	\bar{g}			f_1	\bar{g}	\bar{g}	f_1			
d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	\bar{g}	c_1	g_1	d_1	c_1	g_1			d_1	c_1	g_1	d_1			
b_1		b_1		c_1		c_1		c_1													

\bar{e}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{d}	\bar{c}	Bys.	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{g}'	\bar{e}
f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	f_1		\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}'
d_1	c_1	\bar{g}	c_1	g_1	c_1	g_1		d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}'	c_1
							b_1		b_1		b_1		b_1		b_1		b_1		

f'	\bar{f}	f'	g'	g'	a'	g'	\bar{d}	\bar{c}	Fordd.	XIV.	g'	\bar{e}	\bar{c}	g'	\bar{e}	\bar{c}	g'	
\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	d_1			\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}
g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	c_1	c_1	\bar{g}			c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1
b_1				b_1		c_1		c_1	b_1		b_1		b_1		b_1		b_1	

g'	g'	g'	g'	\bar{d}	\bar{c}	Bys.	\bar{d}	\bar{c}	\bar{c}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{d}	\bar{f}	\bar{g}'	\bar{e}	
f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}		\bar{g}	f_1	\bar{g}	f_1	f_1	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}
d_1	d_1	c_1	\bar{g}	c_1	g_1		c_1	g_1	d_1	g_1	d_1	d_1	c_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}'
b_1				c_1		c_1		c_1		b_1		b_1		b_1		b_1		b_1	

g'	\bar{e}	\bar{c}	g'	\bar{e}	\bar{c}	\bar{f}	\bar{e}	\bar{d}	\bar{c}	Bys o'r groes.	g'	\bar{e}	\bar{c}	g'	\bar{e}	\bar{c}	\bar{d}	g'	
\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{g}	\bar{b}	d_1	\bar{g}		\bar{g}	\bar{b}	d_1						
c_1	\bar{g}	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1	c_1	g_1		c_1	g_1							
										b_1		b_1		b_1		b_1		b_1	

AMRYW BERTHYNASAU I GERDDORIAETH.

CERDD DANNAU.¹

O lyvyr eiddo SYR W. W. WYN.

LLYMA lyvyr a elwir Cadwedigaeth Cerdd Dant, nid amgen telyn a chrwth, o vewn tair talaeth Cymru; yr hwn â dynwyd o'r Miwsig, wrth ddymuniaid pedwar pencerdd o delyn o chrwth, a meddwl ac athrylith pob un o honynt at ei gilydd, i wneuthur cerdd ac i'w chadw yn nghov, ac i'w chanu yn ei lle, ac i'w dosbarthu. A henwau y pedwar pencerdd yw Allon y Cenau, Rhydderch Voel, Matholwch Wyddel, ac Olav Gerddawr:² ac yr oedd yn gwrandaw Henri Gyvenrhydd,³ a Charsi Delynior, a llawer ereill a'u cynghor ac o'u celvyddyd gyda hwynt. A thrwy gynghor yr athrawon hyny, a chelvyddyd y doctor o'r Miwsig, a'r pedwar athraw a'u celvyddyd, o gydgynghor pob un at ei gilydd, y gwnaed y pedwar mesur ar hugain; ac i sicrâu y rhai hyny y gwnaed y pedwar Deivr ar ugain. O dri achaws y gwnaed hwynt: y cyntaf, i wneuthur cerdd; yr ail, i adnabod cerdd; a'r trydydd, i ddal cerdd mewn cov, val y mae eu henwau rhagllaw yn iaith Werdddonig. A Mwrchan Wyddel oedd yn arglwydd yn y Werddon⁴ yr amser hwnw, ac a'u confirmioedd yn y man a elwir Glyn Achlach, drwy ei holl allu a'i swyddau, a gorchymyn ar bawb eu swccrio.

Ac yn wir o bydd neb a wypo ddsbarth y pedwar mesur ar ugain yn ddilys ac yn ddiramgwydd, a dosbarthu gamwth bob

¹ Cadwadaeth Cerdd Dannau, nid amgen telynau, a chrythau, o vewn tair talaeth Cymru; y rhai hyn â dynwyd allan o'r music, drwy ddeall a dychymyg doctor o gelvyddyd; ac wrth ddymuniaid pedwar pencerdd o delyn a chrwth.—*Casgliad Didrewn eiddo Iarll Maccelesfield.*

² Albon ab Cynan, Rhyddy Voel, Mytholwch Wyddel, a'u disgyblion, yn amser Cwysen vab Carsi o Dyn Achlach yn Iwerddon.—*Crouva. O. Myvyr.*

³ Henri Gruf, neu Henri Gevn rhydd.—*Casgliad Didrewn.*

⁴ Cloch Voel, a Henri Gevnrhudd, a Marchan Wyddel, a'u disgyblion, yn amser Cwysen vab Carsi o Dyn Achlach yn Iwerddon.—*Crouva. O. Myvyr.*

⁵ Mwrchan Wyddel oedd Arglwydd Pénav y pryd hyny.—*Casgliad Didrewn.*

un at ei gilydd, nid dieithrach iddo glywed cam mewn cerdd dant, noc i ddarllewr da adael llythyren allan o'r sildav, neu air o'r rheswm; ac velly mae yn dangaws, vod mewn cwlwm a chaniad cyweirdannau a thyniadau. Onaddynt rhai sydd gedeirn, rhai sy weiniaid. Pedwar cyweirdant gwan â wna un cadarn; ac yr un modd am y tyniadau cedeirn. Ac o'r rhai hyny y gwneir pynciau; ac o'r pynciau y gwneir mesurau; ac o'r mesurau, proviadau, gostegion, ceinciau, clymau, a chaniadau.

Dyweder bellach am grychiadau, a phlethiadau, a chyssylltiadau, a thagiadau,⁵ ac ystopiadau. Llyma yr achosion y mae y cysylltiadau yn cael eu henw: o achaws eu bod yn cysylltu cywair dannau a thyniadau. Llyma yr achaws y cavas tagiad ei henw; o herwydd ei vod yn ystopiaw cyweirdant a thyniad ryw amser, pan ddel mewn cerdd. Crychiadau sydd yn cyllawni rhwng cyweirdant a thyniad, a lle savo y bŷs y cyvrivir. Y toliciadau⁶ sydd yn gwasanaethu yn lle bwyadau; a'r plethiadau⁷ yn tegâu rhwng tyniadau a chweirdannau, ac yn amryveiliaw bob un â'i gilydd; ac yn dosbarthu.

ALLAN O DDRYLL O HEN LYVYR YSGRIV.

Pa ryw vesur yw yr Ogwyddawr? O'r Tutyr, neu o Drwsgyl Mawr?

Os Tutyr â vydd, dau gyweirdant a dau dyniad. Os Trwsgyl Mawr, rhaid bod pedwar cyweirdant a phedwar tyniad.

Pa ryw Ddivr y mae Gosteg Ieremiah ab y Gov?

Gosteg Ieremiah yn dyvod allan o'r macmwn byr; Gosteg Davydd Athraw, Corfniwr: trosiggin Pibau Morvudd, yn dyvod allan o drwsgyl bach.

⁶ A tholiadau. ⁶ Toliadau. ⁷ Crychiadau.

Am grychiadau, a phlethiadau, a thag-iadau, a bwyadau, a tholciadau, ac ystopiadau.—Wyth o dyniadau a chy-wair.

Pedair colovyn cerdd sydd yn sevyll pob un yn lle ei gilydd: Corchgolovyn, Car-dyged gwdan, Ymryson Flam, a Choust strychi, saethu Malach. Cwlwm Hir ar y Lleddyv Gywair, Cwlwm o'r Go-gywair, Cwlwm y tri mwchwl odidawg.

Allan o lyvyr arall y mae y canlymawl: sev, Athrawiaeth i ganu Crwth.

Llyma ddosbarth cerdd dannau, a'i chyvarwyddyd, yn y modd y mao yn dangaws mewn clymau a chaniadau; nid amgen cyweirdannau a thyniadau.

Rhai o honynt sydd weinion; ereill o honynt sydd gedeirn. Wyth gyweirdant priv gychwynawl y sydd: a phedwar cy-weirdant gwan i wneuthur un cyweirdant cadarn. Ac o'r rhai hyny y gwneir y pynciau; ac o'r pynciau y gwneir y me-surau; ac o'r mesurau y gwneir y proviad-au, y gostegion, y caniadau, a'r clymau.

Dywedav bellach am grychiadau, a phlethiadau, a chysylltiadau, tagiadau, bwyadau, tolciadau, ystopiadau.

Bellach, dyma yr achaws y mae y cys-ylltiadau yn cael eu henwau. O herwydd eu bod yn cysylltu cyweirdannau a thyn-iadau.

Dyma yr achaws y cavas tagiadau^u eu henwau arnynt; o herwydd eu bod yn attal rhwng cyweirdannau a thyniadau, o glymau caniad: O bydd byr y mesur ddwy-waith; o bydd hir y mesur bedair gwaith, heb na mwy na llai; ac os bydd na mwy na llai, canivesur y sydd.

Pedwar ar ugain sydd o glymau cyd-gerdd: nid amgen cwlwm ar bob mesur o'r 24 mesur: a'r clymau hyny à gauir ar y crasgywair cymmmain un. Ac o'r clymau cydgerdd ymryson yn dyvod ar y caniadau, y rhai sy yn dyvod o'r mesurau ereill: ac ychydig o ddysg a bair i'r neb a vo a'r mesurau ganddo, i ganu wrth y mesur, megys ag y mae yn dilyn ar ol yma.

Wyth o gyweirdannau a thyniadau sydd yn lle eu cilydd, heb na mwy na llai.

Llyma ddangaws y modd y cenir yr 8 gyweirdant, a'r 8 dyniad, priv gychwynawl.

Cyweirdannau priv, a ddechreuir â'r mynegvys yn y bragodgywair, a chyweir-dant y vawd â'r graenvys yn ei le ei hun, a'r hirvys tan vwrddwn y cyweirdant, a'r bys bach dan vwrddwn y cyweirdant isav, ar y cildant canol a'r cildant uchav.

THE
MUSICAL NOTATION

OF THE
ANCIENT BRITONS.

A CONSIDERABLE amount of interest and curiosity was raised about the middle of the last century by the discovery of a manuscript containing a system of musical notation supposed to be peculiar to the ancient Britons. Since that time, it has been submitted to several eminent men, including Dr. BURNEY, Dr. OWEN PUGHE, EDWARD JONES (*Bardd y Brenin*), and lastly JOHN PARRY (*Bardd Alaw*), who has written an interesting account of the document, in his introduction to the *Welsh Harper*; which I shall quote here, as it will afford a good idea of the result of the investigations of the distinguished men already named:—

“The most ancient specimen of Welsh musical notation now extant, is in the library of the Welsh School, which was established in 1714.¹ The whole of this specimen was published in the *Archaology of Wales*, a most valuable work, in three volumes, printed by the patriotic OWEN JONES (*Myyr*), at an expense of £2,000.² The notation occupies about seventy pages of the third volume, of which the following *fac-simile* will give an idea [*Vide the Musical World*, No. 31, vol. III.]:—

	r	r		
	c	1	c	1 1
r	□ □ □ □ □		j, z j	□ □ □ r < z
c,	f	f	j	c j f l > c < c
f	f	f	c	l > c c c c
>	<	<	c	> < < <
v			c	<

The characters used are those of the ancient Bardic Alphabet; and it is very evident that chords were struck, for three and four letters are placed perpendicularly one above another. The history of the above runs thus: This M.S. purports to have been transcribed by Robert ab Huw, of Bodwigan, in Anglesey, in the reign of Charles I., from a M.S. of William Penllyn, a celebrated minstrel of the preceding century. And it is stated in a note, that the M.S. comprises ‘The music of Britain, as settled by a congress or meeting of chief musicians, by order of Gruffydd ab Cynan, prince of North Wales, about A.D. 1040, with some of the most ancient pieces of the Britons, supposed to be handed down to us by the ancient bards.’ Accompanying the manuscript are transcripts from another old writing, in the possession of Sir Watkin Williams Wynn, Bart., entitled, *The Repository of String Music within the three principalities of Wales*, having, apparently, reference to the twelfth century. It contains an explanation of several of the terms used in Welsh music, which are extremely complex. There are, besides, extracts from other old manuscripts of a similar nature, and relating, it would appear, to the same period. Such is the claim to antiquity which the document under notice bears on the face of it; and, if it may safely be granted, the evidence it supplies must be considered of singular value with reference to the subject before us. And it may be mentioned, as an additional proof of its authenticity, as a record of Welsh music, that the notation is essentially different from any other now known. Dr. Burney describes this notation as one ‘by letters of the alphabet, somewhat resembling the tablature of the lute, but without lines, except a single one to separate the treble from the bass.’ Since Dr. Burney’s time, the whole of this specimen was submitted, by the crudite Dr. William Owen Pughe, to Bartholomon, the celebrated violinist. Bartholomon succeeded in deciphering most, if not all, of it: adopting, as the basis of his experiment, the notation of the ancient Spanish lute, as in use during the sixteenth century, which agrees with what Dr. Burney says of the conformity of the Welsh notation, with the tablature of that instrument. It is extremely probable that the clue afforded by Bartholomon might have led to most successful

¹ Since the above was written, the contents of the library of the Welsh School have been presented to the British Museum, where they form a most valuable addition, and are easy of access by all literati.
² Mr. THOMAS GEE deserves well of his countrymen for having undertaken the re-publication of so important and extensive a work, as the copies of the original edition have become most rare.

results; but, unfortunately, only one of the tunes, as described by him, has been preserved, and that was inserted in the first volume of *Welsh Melodies*, published in 1809. This was, by a fortunate accident, transcribed by Dr. Pughe, or no instance of Bartholemon's success might now have remained; for, at his death, in 1808, his manuscripts were dispersed, if not destroyed. This one¹ comprises notations illustrative of the twenty-four canons of music, together with twenty-nine ancient tunes, and a catalogue of more than one hundred and fifty others, which may supply some idea of the musical treasures formerly possessed by the *Cymry*.

The deciphering of these would certainly tend, in some degree, to make us acquainted with the general proficiency anciently attained by the Welsh in the art of music."

I shall now proceed to make a few comments upon one of the statements made in the above quotation, which is as follows:—"And it may be mentioned, as an additional proof of its authenticity, as a record of Welsh music, that the notation is essentially different from any now known." It is well known, amongst those learned in such matters, in the present day, that from the time of the Greeks, the notes of the scale have been expressed by the letters of the alphabet; and that up to the time of St. Ambrose, in the fourth century, the only change that had taken place, was the substitution of the Roman for the Greek alphabet. The following scheme represents the ecclesiastical modes or tones, in the time of St. Ambrose—

d	e	f	g
c	d	e	f
b	c	d	e
a	b	c	d
G	a	b	c
F	G	a	b
E	F	G	a
D	E	F	G

These modes continued in vogue up to the days of St. Gregory the Great; and I shall now quote from Sir John Hawkins' *History of Music*, to show what improvements were made at that time:—

"The several improvements of music hereinbefore enumerated, regarded chiefly the theory of the science; those that followed were for the most part confined to practice. Among the latter, none have a greater title to our attention than those made about the end of the sixth century by St. Gregory the Great, the first pope of that name: a man not more remarkable for his virtues than for his learning and profound skill in the science of music.

¹ i. e., The Welsh M.S.

The first improvement of music made by this father consisted in the invention of that kind of notation by the Roman letters, which is used at this day. It is true that before his time the use of the Greek characters had been rejected; and as the enharmonic and chromatic genera, with all the various species of the latter, had given way to the diatonic genus, the first fifteen letters of the Roman alphabet had even before the time of Boetius (A.D. 476) been found sufficient to denote all the several sounds in the perfect system; and accordingly, we find in his treatise, *De Musica*, all the sounds from Proslambanomenos to Netchyperboleon, characterised by the Roman letters, from A to P inclusive. But Gregory, reflecting that the sounds after Lychanos Meson were but a repetition of those before it, and that every septenary in progression was precisely the same, reduced the number of letters to seven, which were A, B, C, D, E, F, G; but, to distinguish the second septenary from the first, the second was denoted by the small, and not the capital, Roman letters; and when it became necessary to extend the system farther, the small letters were doubled, thus:—

aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg."

On comparing St. Gregory's system of notation with the Welsh manuscript in question, it will be perceived how very closely they resemble each other:—

ST. GREGORY'S NOTATION.

A, B, C, D, E, F, G, a, b, c, d, e, f, g.
aa, bb, cc, dd, ee, ff, gg.

NOTATION IN THE WELSH MANUSCRIPT.

cc, dd, ee, ff, g | a | b | c | d | e | f |
g a b c d e f | g a b c d e f |

However, I had the good fortune to find a little book at Florence, last winter, containing a scale resembling the notation in the Welsh manuscript still more closely, inasmuch as it has some of the very same marks to distinguish the different octaves. The title of the work is—"Musurgia sen praxis musical. Illius primo quae Instrumentis agitatur certatio ab Ottomaro Luscinio Argentino duobus Libris absoluta. Argentorati opud Ionnem Schottum, anno Christi, 1536."¹ The following is a facsimile of the specimen alluded to, as applied to the keys of the organ (which instrument was invented about the middle of the seventh century), with additional marks for the flats and sharps, in keeping with the rest of the notation:—

¹ Ottomaro Luscinio was a Benedictine Monk, and a native of Strasburg. He was a man of considerable learning, and an elegant writer. The above work is in two parts: the first containing a description of the Musical Instruments in his time, and the other the rudiments of the science. To these are added two commentaries, containing the precepts of polyphonus music.

Dr. Burney, Bartholomon, and Sir John Hawkins, were under the impression that the Welsh system of notation was taken from the tablature of the Spanish lute, the *viol du braccia*, and the *viol da gamba*; whereas it is much more reasonable to suppose that the letters of the notation were merely placed on the finger-board of those instruments, so as to render it easier to read compositions written in that notation. However that may be, the idea enabled Dr. Burney and Bartholomon to decipher a very small portion of that part of the Welsh manuscript which happened to be in the key of C. It may be as well

to introduce Dr. Burney's specimens, with some remarks of his 'own, which precede them:—

“Many of the bases, or accompaniments to the melodies begin with the chord of C inverted: e |

e | These chords and melodies are lessons for g | young practitioners on the harp; and are said to be the exercises and trial-pieces which were required to be performed by the candidates for musical degrees, and for the silver harp. Among the first twenty-four lessons of this kind, some few are easy to decipher, as No. xi. and xvii., which I shall give here as specimens of this notation, explained in modern musical characters:”—

No. xi.

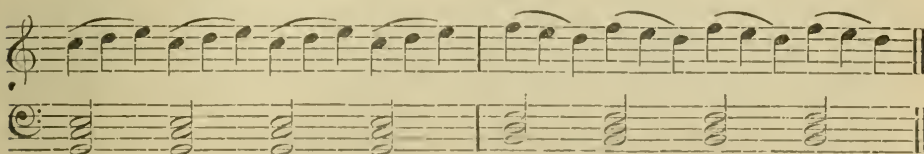
COR VINVAEN.—1011011.1011011.

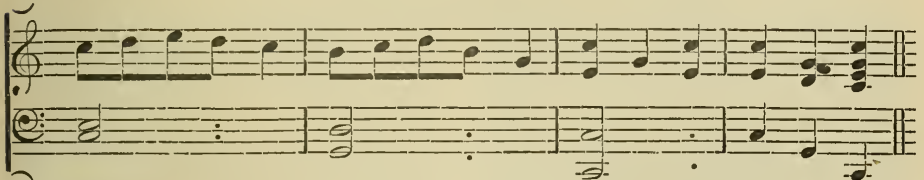
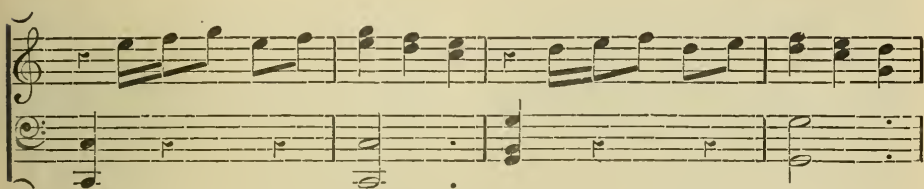
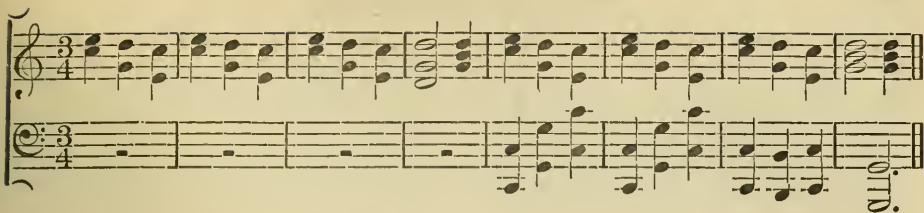
e	g'	e	g'	e	g'	e	g'	a'	a'	a'	a'	e	g'	a'	e	g'	a'	
f	g	a	b	c	d	e	f	d	f	d	f	f	e	d	f	e	d	f
e	e	e	e	f	f	f	f	e	f	e	f							
f	f	f	f	d	d	d	d	f	d	f	d							
g	g	g	g	b	b	b	b	g	b	g	b							

No. xvii.

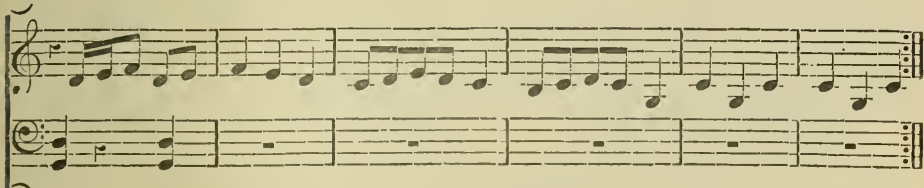
e	e	e	e	f	f	f	f
f	f	f	f	e	e	e	e
e	e	e	e	f	f	f	f
f	f	f	f	d	d	d	d
g	g	g	g	b	b	b	b

Bartholomon has so embellished upon the original in his deciphering of the above, that I feel it my duty to insert a literal transcription of my own, in order

to be able to demonstrate more clearly that it was written for the *crwth*, and not for the harp, as the added basses in the above would lead one to infer.

I have now to allude to the specimen of the ancient notation introduced by John Parry (*Bardd Alaw*), in his account of the document, and to express my regret that so thorough a patriot, and generally so reliable an authority, should not have investigated the matter a little more closely before giving it to the world; for I have carefully gone through the old manuscript, and cannot find a single passage in any way resembling his specimen. The only way to account for so much inaccuracy is,

by supposing that he commissioned another to make the transcription for him; as there is not a single portion written in the Ancient Bardic Alphabet, as asserted by him. The same amount of incorrectness is displayed in the statement that "the notation occupies about *seventy pages* of the third volume of the *Myvyrian Archaeology of Wales*; whereas, it occupies nearly *two hundred pages*, from page 440 to 624.

As before stated, the above specimens are all in the key of C; but it is not to be

supposed, on that account, that the whole of the manuscript is written in the same key. This has evidently been the great obstacle standing in the way of the deciphering of the whole of it; for there are no marks, either at the beginning, or elsewhere, to denote the keys. Indeed, it is believed that up to the time of Guido D'Arezzo, by whom the scale and the stave, with its cleffs, were invented, none existed; and as such great improvements formed an era in the history of music, I shall here quote, from Sir John Hawkins, an account of Guido and his improvements, as a means of throwing light upon the subject under discussion:—

“It has been related that the method of notation among the Greeks was by the letters of the alphabet; as also that the Latins in their stead made use of the Roman capital letters, A, B, C, D, E, F, G, and so on to P, as is mentioned by Boetius, in his fourth book; and that afterwards Gregory rejected all but the first seven, which he made to serve for the whole scale, distinguishing the grave series by the capitals, and the acute by the small letters. Their manner of singing was from A to B, a tone; from B to C, a semitone; from C to D, a tone; from D to E, a tone; from E to F, a semitone; from F to G, a tone; so that, to speak of the diapason only, the seven capital letters served to express, ascending and descending, either gradually or by leaps, the seven notes. But so difficult was it, according to this method, to know and to hit precisely the place of the two semitones, that before the pupils were able to acquire a knowledge of the *Canto Fermo*, ten years were usually consumed. Guido studied with great diligence to remove this obstruction; and the current account of the invention is, that being at Vespers, and singing the hymn to St. John, *Ut queant laxis*, it by chance came into his head to apply, as being of easy pronunciation, certain syllables of that hymn to as many sounds in a regular succession, and thereby he removed those difficulties that had so long retarded the improvements of practical music.”

UT queant laxis REsonare fibris
MIRA gestorum FAMuli tuorum
SOLve polluti LABii reatum.

Sancte Joannes.

We must suppose that the converting the tetrachords into hexachords had been the subject of frequent contemplation with Guido, and that a method of discriminating the tones and semitones was the one thing wanting to complete his invention. During the performance of the hymn, he remarked the iteration of the words, and the frequent returns of *Ut, re, mi fa, sol, la*. He observed likewise a dissimilarity between the closeness of the syllable *mi*, and the broad open sound of *fa*, which he thought could not fail to impress upon the mind a lasting idea of their congruity, and immediately conceived a thought of applying the six syllables to his new formed hexachord.

Struck by the discovery, he retired to his study; and having perfected his system, began

to introduce it into practice. The persons to whom he communicated it were the brethren of his own monastery, from whom it met with but a cold reception, which, in the epistle to his friend above-mentioned, he ascribes, undoubtedly, to its true cause, envy. However, his interest with the abbot, and his employment in the chapel, gave him an opportunity of trying the efficacy of his method on the boys who were training up for the choral service, and it exceeded the most sanguine expectation.

The fame of Guido's invention soon spread abroad, and his method of instruction was adopted by the clergy of other countries. We are told by Kircher, that Hiermannus, bishop of Hamburg, and Elvericus, bishop of Osnaburg, made use of it; and by the authors of the *Histoire Litteraire de la France*, that it was received in that country, and taught in all the monasteries in the kingdom. It is certain that the reputation of his great skill in music had excited in the pope a desire to see and converse with him; of which, and of his going to Rome for that purpose, and the reception he met with from the pontiff, himself has given a circumstantial account of in the epistle before cited.¹

The particulars of this relation are very curious; and as we have his own authority, there is no room to doubt the truth of it. It seems that John xx., or, as some writers compute, the nineteenth pope of that name, having heard of the fame of Guido's school, and conceiving a desire to see him, sent three messengers to invite him to Rome. Upon their arrival, it was resolved by the brethren of the monastery, that he should go thither, attended by Grimaldo, the abbot, and Peter, the chief of the canons of the church of Arezzo. Arriving at Rome, he was presented to the holy father, and by him received with great kindness. The pope had several conversations with him, in all which he interrogated him as to his knowledge in music; and upon sight of an antiphony which Guido had brought with him, marked with the syllables agreeable to his new invention, the pope looked on it as a kind of prodigy, and ruminating on the doctrines delivered by Guido, would not stir from his seat till he had learned perfectly to sing off a verse: upon which he declared that he could not have believed the efficacy of the method, if he had not been convinced by the experiment he had himself made of it. The pope would have detained him at Rome, but labouring under a bodily disorder, and fearing an injury to his health from the air of the place, and the heat of the summer, which was then approaching, Guido left that city upon a promise to re-visit it, and explain to his holiness the principles of his new system.”

The following scheme will show the

¹ The *Micrologus*, his chief work on Music, supposed to have been written at the Monastery of Pomposo, near Ferrara, on his return from Rome, and in the thirty-fourth year of his age. There is a small volume of MSS. in the British Museum, which contains fifteen of the twenty chapters of Guido's *Micrologus*: a short tract, *De Constitutionibus in Musica*, which seems to belong to that in which the famous passage occurs that was so severe on the singers of his time, and which has since been often quoted with pleasure, as applicable to their successors:—*Temporibus nostris super omnes homines Futuri sunt Cantores.*

reformed scale of Guido, the situation of the notes on the lines and spaces, and the relation which the hexachords bear each to the others:—

c d e f gg aa bb bb cc dd ee

G A B C D E F g a b b

Ut Re Mi Fa Sol La

Ut Re Mi Fa Sol La

Ut Re Mi Fa Sol La

Having now arrived at a period almost coeval with the supposed date of the ancient Welsh manuscript, and having endeavoured, by collateral evidence, to throw light upon the origin of the system of notation contained in it, and thereby proving its antiquity, by showing that it was the very notation in use for hundreds of years previous to that time, we will now compare it with the scale as improved by Guido, so as to enable us to decipher the

manuscript with greater facility. But first of all, I wish to call attention to a peculiarity in Guido's scale: namely, the absence of the leading-note. My object in doing this is to point out that the national music of Ireland possesses, to a great extent, this peculiarity to the present day, and which, indeed, is one of its chief characteristics, as will be seen by the following tune, taken from *Walker's Irish Bards*, and supposed to be very ancient:—

SPEIC SEOACH.

This peculiarity does not exist in Welsh music, as each scale has its leading-note; a fact, which, in a musical point of view, constitutes the superiority of the national music of Wales over that of any other country.

Dr. Crotch, in the first volume of his *Specimens of various Styles of Music*, re-

ferred to in his course of lectures, writes as follows:—

“British and Welsh national music may be considered as one, since the original British music was, with the inhabitants, driven into Wales. It must be owned, that the regular measure and diatonic scale of the Welsh music is more congenial to the English taste in general, and appears at first more natural to experienced

musicians than those of the Irish and Scotch. Welsh music not only solicits an accompaniment; but being chiefly composed for the harp, is usually found with one; and, indeed, in harp tunes, there are often solo passages for the bass, as well as for the treble. It often resembles the scientific music of the seventeenth and eighteenth centuries; and there is, I believe, no probability that this degree of refinement was an introduction of later times."

Farther on, he continues thus:—

"The military music of the Welsh seems superior to that of any other nation. In the German marches, the models of the English, most of the passages are noisy, interspersed with others that are trifling, and even vulgar. In those of France also there is much noise, together with chromatic and other scientific passages. The Scotch Highland marches, called *Ports* [see Macdonald's *Highland Airs*] are wild warbles, which might (and, indeed, upon many occasions did, in a remarkable degree) inspire courage, but which could not answer the purpose of regu-

lating the step. But in the Welsh marches, "The March of the Men of Harlech," "The March of the Men of Glamorgan," and also a tune called "Come to Battle," there is not too much noise, nor is there vulgarity or misplaced science. They have a sufficiency of rhythm without its injuring the dignified character of the whole; which, to use the words of the poet, is—

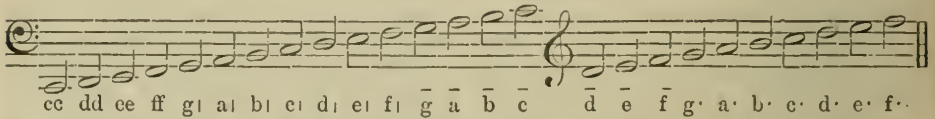
* * * 'Such as rais'd
To height of noblest temper heroes old
Arming to battle; and, instead of rage,
Deliberate valour breath'd.'

Par. Lost, book 1. line 551."

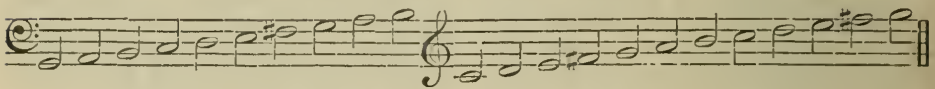
To return to the Welsh manuscript. There are five keys in Welsh music:—The low key of C (*is-gywair*), the sharp key of G (*cras-gywair*), the flat key of F (*lleddv-gywair*), the mixed or minor key (*bragod-gywair*), and the key with a minor third (*go-gywair*):—

THE FIVE KEYS IN WELSH MUSIC.

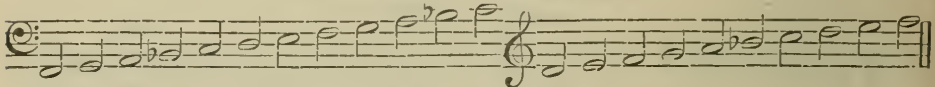
The low key of C (Is-gywair).

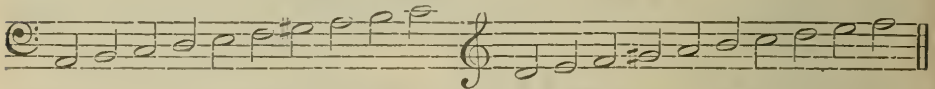
The sharp key of G (Cras-gywair).

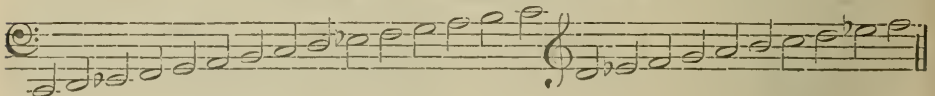
The flat key of F (Lleddv-gywair).

The mixed or minor key (Bragod-gywair)

The key with a minor third (Go-gywair).

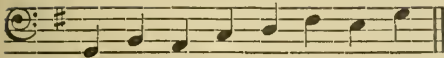

Guido's three major keys are the same as those of the Welsh, and distinguished by similar terms:—The sharp key of G (*durum*), the flat key of F (*molle*), and the key of C (*natural*).

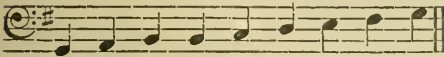
It was supposed that the latter of the five keys (*go-gywair*) was peculiar to Welsh music, until Dr. Crotch pointed out that

several of the Norwegian airs (included in his *Specimens*) are in the same key. In page 1076 of this volume will be found several other scales which do not appear to have come into general use, but which are worthy of attention on account of their peculiarities; therefore, I shall introduce them in modern notation:—

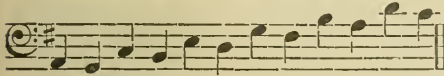
Cywair Ithel.

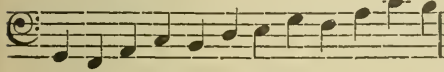
Cywair Gwyddelig dyeithr.

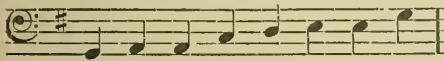
Cywair Chwith—Cywair dyeithr.

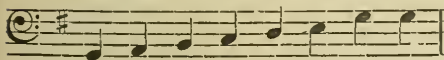
Cywair yr Athraw Vedd.

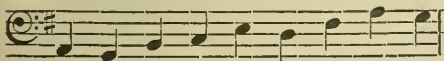
Cras-gywair.

Lleddv-gywair Gwyddyjl.

Cywair yn Nghywair Edward.

In order to show the individuality of each, they have been written, in the page above alluded to, with the letters of the regular diatonic scale on one side, and the letters which constitute the difference of the other scale on the opposite side. My chief object in noticing them is to call special attention to the *lines* that connect the letters in the different parts of the scale. It will be observed that there are six of those lines, and that they are attached, on the left side, to the letters *g*, *b*, *d*, *f*, *a* and *c*, thus:—

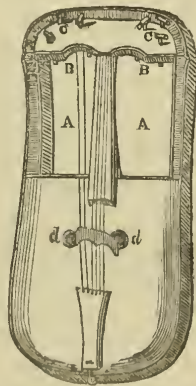
- d* —
- c* —
- b* —
- a* —
- g* —
- f* —
- e* —
- d* —
- c* —
- b* —
- a* —
- g* —

This being the case in each instance, I am strongly impressed with the conviction that the lines represent the strings of the *crwth*, and that the letters give a clue to the manner of tuning that instrument. I am aware that another method of tuning the *crwth* has been recorded; but it is so unlike the manner of tuning any of the instruments of that kind, and apparently so unpractical, that the matter has hitherto been involved in the greatest uncertainty.

Sir John Hawkins, in his *History of Music*, has written of the *crwth* as follows:—

“The instrument here spoken of is of the fiducial kind, somewhat resembling a violin, twenty-two inches in length, and an inch and a half in thickness. It has six strings, supported by a bridge, and is played on with a bow. The bridge differs from that of a violin in that it is flat, and not convex, on the top; a circumstance from which it is to be inferred that the strings are to be struck at the same time, so as to afford a succession of concords. The bridge is not placed at right angles with the sides of the instrument, but in an oblique direction; and, which is farther to be remarked, one of the feet of the bridge goes through one of the sound-holes, which are circular, and rests on the inside of the back; the other foot, which is proportionably shorter, resting on the belly before the other sound-hole.

Of the strings, the four first are conducted from the bridge down the finger-board, as those of a violin; but the fifth and sixth, which are about an inch longer than the others, leave the small end of the neck about an inch to the right. The whole six are wound up either by wooden pegs in the form of the letter T, or by iron pins, which are turned with a wrest like those of a harp or spinnet. The figure, together with the tuning of this singular instrument, is here given:—

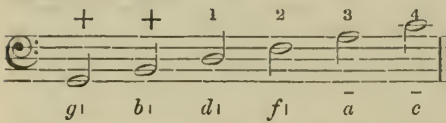
A A The apertures for the hand.
 B B The strings conducted under the end board.
 c c The pegs.
 d d The sound-holes.

Of the tuning, it is to be remarked, that the sixth and fifth strings are the unison and octave of G, the fourth and third the same of C, and the second and first the same of D; so that the second pair of strings are a fourth, and the third a fifth to the first.

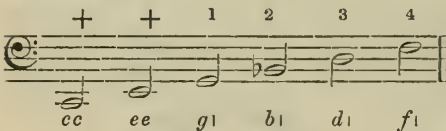
At page 1071 of this volume will be found the following:—

“The second finger of the *crwth* governs three keys: viz., the low key of C (*is-gywair*) the sharp key of G (*cras-gywair*), and the flat key of F (*lledd-gywair*). The first finger governs the mixed or minor key (*bragod-gywair*), and the key with a minor third (*go-gywair*). And these are the five chief keys.”¹

In tuning the *crwth* according to the lines, as well as the letters by which they are connected in the scales in page 1076, I find the result to correspond with the above in every respect. For example: suppose the *crwth* to be tuned in the key of G (*cras-gywair*), the six strings would be as follows:—

The instrument being in the key of G, it is with the *second* finger that the F sharp would be made; therefore, it is clearly *that* finger which governs the key. For the other two keys which are said to be governed by the second finger, it is necessary that the *crwth* should be tuned in what is called the low key of C (*is-gywair*), which has that letter for its lowest note, and consequently the whole six strings tuned a fifth lower, but in the same order, which would be in the following manner:—

Here, again, the second finger governs the key of C and F by making the B either natural or flat. Returning once more to the tuning of the instrument in the key of G (*cras-gywair*), as above, we find that the first finger governs the mixed or minor key (*bragod-gywair*), by making E flat on the D string, which would be the key of C minor; and also the key with a minor third (*go-gywair*), which, with the exception of E flat, is the same as C major. It is evident that the mixed or minor key (*bragod-gywair*) admits of

¹ Edward Jones (*Bardd y Brenin*) in a note upon the above, remarks:—“This hint might help a zealous investigator of antiquity to unravel the mystery, and might lead to the finding out of the ancient notes of the *crwth*; but, unfortunately, I have been deprived of mine by a fire, as well as other irreparable losses of manuscripts (A. D. 1794).”

being used as the relative minor of the three major keys, C, F, and G; which would be A, D, and E minor. The same might be said of the key with a minor third (*go-gywair*) with the mere alteration of that interval.

In applying the above theory to the chords of accompaniment of the twenty-four measures, to which Dr. Burney so strongly objected, on account of their inverted positions, as being at variance with the antiquity attributed to the manuscript, the cause appears fully accounted for; as it is evident that their inverted positions were adopted, in the first place, for the greater convenience of their being played, as much as possible, on the open strings of the *crwth*; and in the second, because the notes of that instrument did not descend lower than G, when tuned in the key of G (*cras-gywair*), in which key, as stated on the last leaf of the manuscript, are written the chords of accompaniment of the twenty-four measures, to which I now purpose devoting my attention.

The portion of the manuscript that has excited the greatest amount of curiosity, and has been most written about, is that of the twenty-four measures of instrumental music; to be found at pages 1073 and 1076, represented by two different kinds of marks; and also at 1089, in the ordinary notation, in which the whole of the manuscript is written. At page 1072, will be found an account of the same in the Welsh language, of which the following is a translation:—

“These are the twenty-four measures of instrumental music, all conformable to the laws of metre, as they were settled in a congress, by many professors skilful in that science, Welsh and Irish, in the reign of Gruffydd ab Cynan, and written in books, by command, at the time, and copied from thence the eleventh day of May, in the year one thousand,” &c.

Another account of the same will be found at page 1205, taken from an ancient document in the possession of Sir Watkin Williams Wynn, translated as follows:—

“This book is called the *Preservation of Instrumental Music*; that is to say, the harp and *crwth*, within the three provinces of Wales, formed of the science of music, through the knowledge and invention of a doctor of music, assisted by four chief professors of the harp and *crwth*, and the good-will and ability of each being consonant to one another towards forming a song, to preserve it in memory, to perform, and to explain it with correctness. The names

of the four chief musicians were *Allon y Cenan* (Allon ab Cynan), *Rhydderch Voel* (Rhydderch the Bald), *Matholwch Wyddel* (Matholwch the Irishman), and *Olav Gerddawr* (Olav the Minstrel). The audience were *Henri Gyrcenrhudd* (Henry Redback), and *Carsi Delyniol* (Carsi the Harper), and many others assisting by their advice and scientific knowledge; and by the counsel of those learned men, the skill of the doctor of music, and the four professors of the art, and by the unanimous agreement of all, were made the twenty-four measures; and to give stability to those, the twenty four strains (Deivr), or variations, were formed. They were made for three reasons: the first, for composing a piece; the second, for knowing the merits of it; and the third, for the preserving it in memory, as their names follow further on in the Hibernian language. And Mwrchan Wyddel (of Ireland) was chief Lord in Ireland at that time; by whom they were confirmed in a place called *Glyn Achlach*, with all his power and

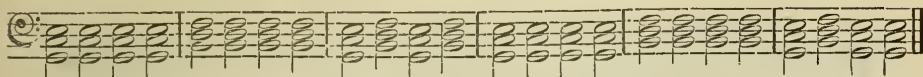
offices; and he further decreed that every person should support them.¹

And, indeed, if there be any one who thoroughly understands, and can properly classify the twenty-four measures, it would be no more strange in him to be able to detect an error in a musical composition, than for a good reader to discover that a letter had been omitted in a syllable, or a word in a phrase."

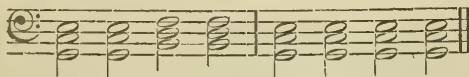
The marks at page 1073—^{k +}i, i—as well as those in page 1076—1, 0—in my opinion, merely signify the *tonic* and *dominant*; and the whole twenty-four measures are constructed with them—one measure differing from another according to the number of times that the above chords are repeated in succession, as will be seen by the following sketch:—

THE TWENTY-FOUR MEASURES OF INSTRUMENTAL MUSIC, WITH THEIR CHORDS OF ACCOMPANIMENT.

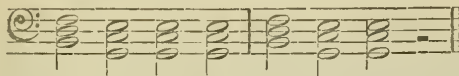
1. *Mac y Mwn Hir*.—111100001010111100001011.—^{k + k+k+ k + k+k}iiii iii iiii iii iiii iiii

2. *Mac y Mwn Byr*.—11001111.—^{k + k}ii iii

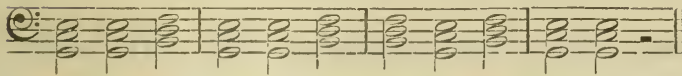
3. *Mac y Delgi*.—0111011.—^{+k +k}i iiii ü

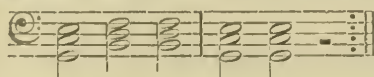
4. *Corfniwr*.—11001011.11001011.—^{k + k+k k + k+k}iiiiiii iiii

5. *Corsgolef*.—11011001011.—^{k +k + k+k}iiiiiii

6. *Rhiniart*.—10011.10011.—^{k+ k k+ k}iiii iiii

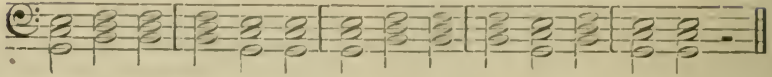

¹Gruffydd ab Cynan and Cadwan ab Bleddyn retreated to Ireland in 1096; Hugh, Earl of Chester, and Owen ab Edwyn, having taken possession of their lands, and of the Isle of Anglesey.—Jones' *Welsh Bards*.

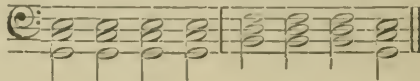
7. *Coraldan*.—111010010001.—^{k +k+ k+ k}iiiiiiiiiiii.

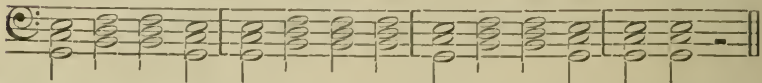
8. *Tresi Heli*.—10001110001011.—^{k+ k + k+k}iiiiiiiiiiiiiiii.

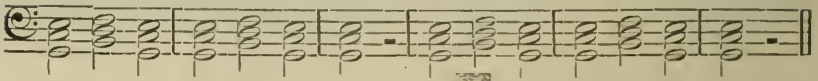
9. *Wnsach*.—11110001.—^{k + k}iiiiiiii.

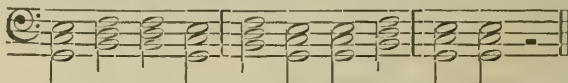
10. *Cor dia Tutlach*.—10011000100111.—^{k+ k + k+ k}iiiiiiiiiiiiiiii.

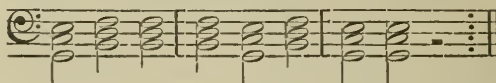
11. *Corvinvaen*.—1011011.1011011.—^{k+k +k k+k +k}iiiiiii.iiiiiii.

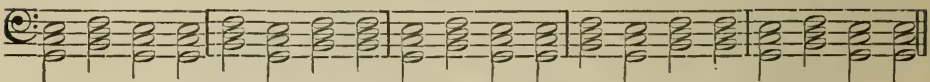
12. *Corvrog*.—1001011011.—^{k+ k+k +k}iiiiiiiiiiii.

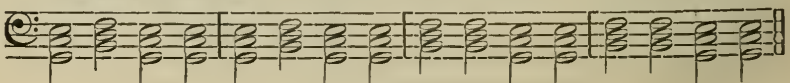
13. *Carsi*.—10001011.10001011.—^{k+ k+k k+ k+k}iiiiiii.iiiiiii.

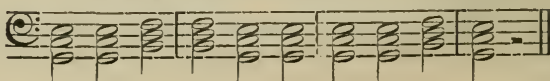
14. *Brath yr Ysgol*.—10110100101101001011.—^{k+k +k+ k+k +k+ k+k}iiiiiiiiiiiiiiiiiiii.

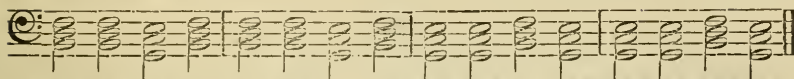
15. *Flamgwr Gurgan*.—1011.101100110011.—^{k+k k+k + k + k}iiii.iiiiiiiiiiii.

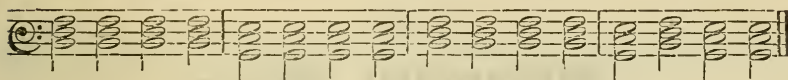
16. *Calchan*.—1100111101.—^{k + k +k}iiiiiiiiiiii.

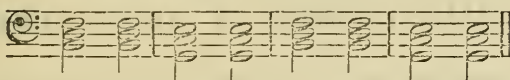
17. *Bryt Odidog.*—0010.0010.1101.1101.—^{+ k+ + k+ k +k k +k}iiii . iiiii . iiiii . iiiii.

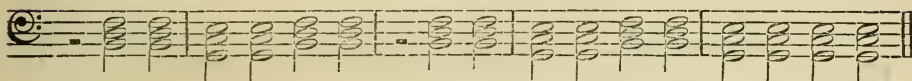
18. *Trwsygl Mawr.*—0000111100001011.—^{+ k + k+k}iiiiiiiiiiiiiiiiiii.

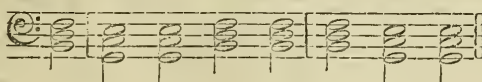
19. *Tutyr Bach.*—00110011.—^{+ k + k}iiiiiiii.

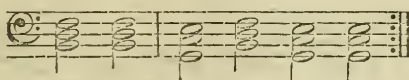
20. *Mac y Mynvaen.*—00)1100:0011001111.—^{+ k + + k + k}ii)iiii:iiiiiiiiiii.

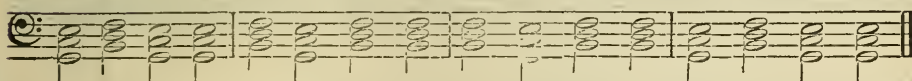
21.—*Toddyr.*—01100011.—^{+k + k}iiiiiiii.

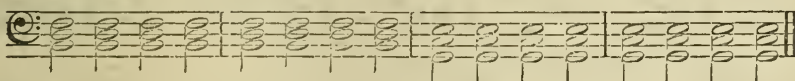
22. *Hatyr Bach.*—001011.001011.—^{+ k+k + k+k}iiiiii . iiiiii.

23. *Alban Hyvaidd.*—1011010001001011.—^{k+k +k+ k+ k+k}iiiiiiiiiiiiiiiiiii.

24. *Alwarch.*—0000.0000.1111.1111.—^{+ k}iiii . iiiii . iiiii . iiiii.

To give an idea of the importance that was attached to the knowledge of the twenty-four measures, I give the following translation from the original Welsh in the last page of the manuscript, upon the subject:—

“No master of music can do without knowing these measures; and whoever is sufficiently acquainted with them, will never fail to answer

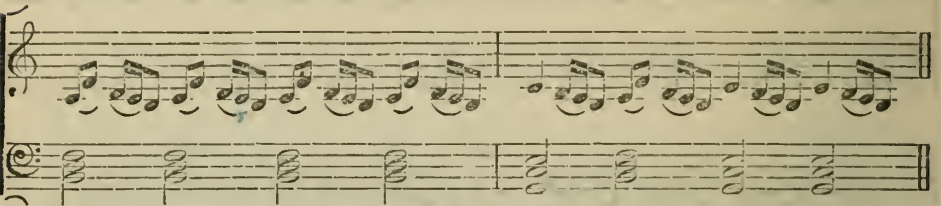
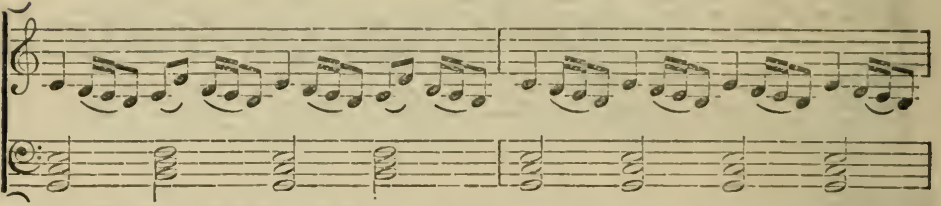
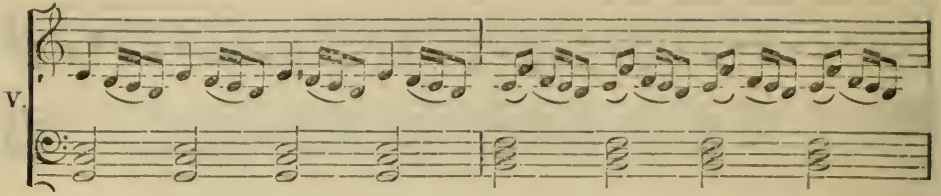
for himself in his profession. And thus ends the class called the hand, the foot, and ear knowledge of instrumental music.”

I shall here insert the twenty-four measures of instrumental music, with their chords of accompaniment (*clyman cydgerdd*), and twenty-four strains, or variations (*a phedair cerinc or again*), applicable to each measure, as deciphered by myself.

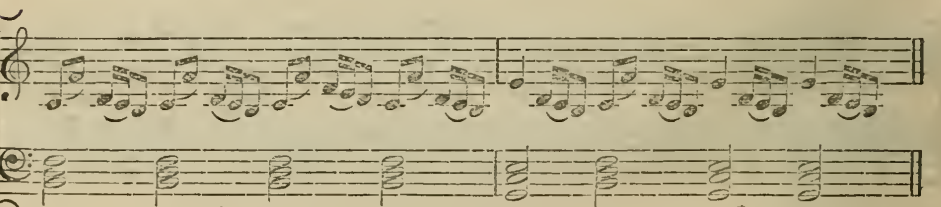
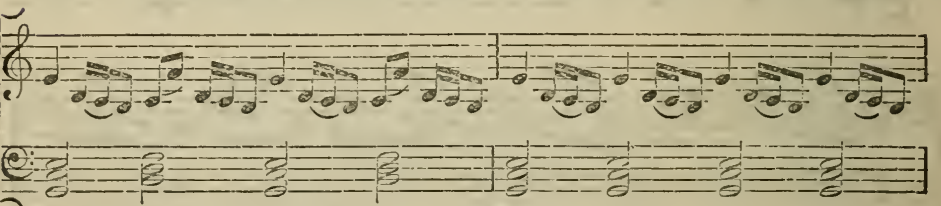
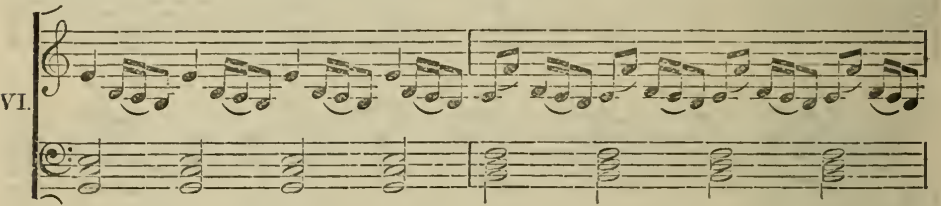
III.

IV.

V.

VI.

VII.

System VII, measures 1-2. The upper staff features a treble clef and a melody of eighth notes with slurs. The lower staff features a bass clef and a bass line of eighth notes with slurs.

System VII, measures 3-4. The upper staff features a treble clef and a melody of eighth notes with slurs. The lower staff features a bass clef and a bass line of eighth notes with slurs.

System VII, measures 5-6. The upper staff features a treble clef and a melody of eighth notes with slurs. The lower staff features a bass clef and a bass line of eighth notes with slurs.

VIII.

System VIII, measures 1-2. The upper staff features a treble clef and a melody of eighth notes with slurs. The lower staff features a bass clef and a bass line of eighth notes with slurs.

System VIII, measures 3-4. The upper staff features a treble clef and a melody of eighth notes with slurs. The lower staff features a bass clef and a bass line of eighth notes with slurs.

IX.

System IX, measures 1-2. The upper staff features a treble clef and a melody of eighth notes with slurs. The lower staff features a bass clef and a bass line of eighth notes with slurs.

The first system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melodic line of eighth notes, with some notes beamed in pairs. The lower staff is in bass clef and provides a bass accompaniment with chords and moving lines.

X.

The second system, marked with 'X.', features a treble staff with a continuous eighth-note pattern, possibly a scale or a rhythmic exercise. The bass staff continues with chords and accompaniment.

The third system continues the musical piece with similar eighth-note patterns in the treble and accompaniment in the bass.

The fourth system continues the musical piece with similar eighth-note patterns in the treble and accompaniment in the bass.

XI.

The fifth system, marked with 'XI.', continues the musical piece with similar eighth-note patterns in the treble and accompaniment in the bass.

The sixth system continues the musical piece with similar eighth-note patterns in the treble and accompaniment in the bass.

The first system consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a continuous eighth-note pattern, with notes grouped in pairs. The lower staff is in bass clef and contains a series of chords, primarily triads, that provide harmonic support for the melody.

XII.

The second system, labeled 'XII.', features a treble clef staff with eighth-note triplets. The notes are grouped in threes and marked with a '3' and a slur. The bass clef staff continues with chords, including some dyads and triads.

The third system continues the eighth-note triplet pattern in the treble clef staff. The bass clef staff provides harmonic accompaniment with various chordal structures.

The fourth system maintains the eighth-note triplet motif in the treble clef staff. The bass clef staff continues with chords, showing a variety of voicings.

The fifth system continues the eighth-note triplet pattern in the treble clef staff. The bass clef staff provides harmonic support with chords.

XIII.

The sixth system, labeled 'XIII.', features a treble clef staff with eighth-note triplets. The notes are grouped in threes and marked with a '3' and a slur. The bass clef staff continues with chords, including some dyads and triads.

The first system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains four measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in the triplet are G4, A4, and B4. The melody continues with quarter notes: C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, and C4. The lower staff is in bass clef and contains four measures of accompaniment, each consisting of a pair of eighth notes: G2, F2; E2, D2; C2, B1; and A1, G1.

The second system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains four measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in the triplet are G4, A4, and B4. The melody continues with quarter notes: C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, and C4. The lower staff is in bass clef and contains four measures of accompaniment, each consisting of a pair of eighth notes: G2, F2; E2, D2; C2, B1; and A1, G1.

XIV.

The third system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains four measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in the triplet are G4, A4, and B4. The melody continues with quarter notes: C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, and C4. The lower staff is in bass clef and contains four measures of accompaniment, each consisting of a pair of eighth notes: G2, F2; E2, D2; C2, B1; and A1, G1.

The fourth system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains four measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in the triplet are G4, A4, and B4. The melody continues with quarter notes: C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, and C4. The lower staff is in bass clef and contains four measures of accompaniment, each consisting of a pair of eighth notes: G2, F2; E2, D2; C2, B1; and A1, G1.

The fifth system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains four measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in the triplet are G4, A4, and B4. The melody continues with quarter notes: C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, and C4. The lower staff is in bass clef and contains four measures of accompaniment, each consisting of a pair of eighth notes: G2, F2; E2, D2; C2, B1; and A1, G1.

XV.

The sixth system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains four measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in the triplet are G4, A4, and B4. The melody continues with quarter notes: C5, B4, A4, G4, F4, E4, D4, and C4. The lower staff is in bass clef and contains four measures of accompaniment, each consisting of a pair of eighth notes: G2, F2; E2, D2; C2, B1; and A1, G1.

The first system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melodic line with eighth-note triplets and pairs. The lower staff is in bass clef and contains a harmonic accompaniment of chords.

The second system of music consists of two staves, continuing the melodic and harmonic material from the first system.

XVI.

The third system of music, labeled 'XVI.', consists of two staves. The melodic line in the treble clef continues with similar rhythmic patterns.

The fourth system of music consists of two staves, continuing the musical piece.

The fifth system of music consists of two staves, continuing the musical piece.

XVII.

The sixth system of music, labeled 'XVII.', consists of two staves. The treble clef staff features prominent triplet markings over the eighth notes.

The first system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains six measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in each triplet are G4, A4, and B4. The lower staff is in bass clef and contains six measures of music, each consisting of a triplet of eighth notes: G2, A2, and B2.

The second system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains six measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in each triplet are G4, A4, and B4. The lower staff is in bass clef and contains six measures of music, each consisting of a triplet of eighth notes: G2, A2, and B2.

XVIII.

The third system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains six measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in each triplet are G4, A4, and B4. The lower staff is in bass clef and contains six measures of music, each consisting of a triplet of eighth notes: G2, A2, and B2.

The fourth system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains six measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in each triplet are G4, A4, and B4. The lower staff is in bass clef and contains six measures of music, each consisting of a triplet of eighth notes: G2, A2, and B2.

XIX.

The fifth system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains six measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in each triplet are G4, A4, and B4. The lower staff is in bass clef and contains six measures of music, each consisting of a triplet of eighth notes: G2, A2, and B2.

The sixth system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains six measures of music. Each measure begins with a triplet of eighth notes, indicated by a bracket and the number '3'. The notes in each triplet are G4, A4, and B4. The lower staff is in bass clef and contains six measures of music, each consisting of a triplet of eighth notes: G2, A2, and B2.

XX.

Musical score for exercise XX. The top staff is in treble clef and contains a sequence of eighth notes grouped into triplets, with the number '3' written below each group. The bottom staff is in bass clef and contains a sequence of chords, each corresponding to a triplet in the top staff.

Musical score for exercise XX. The top staff is in treble clef and contains a sequence of eighth notes grouped into triplets, with the number '3' written below each group. The bottom staff is in bass clef and contains a sequence of chords, each corresponding to a triplet in the top staff.

XXI.

Musical score for exercise XXI. The top staff is in treble clef and contains a sequence of eighth notes grouped into triplets, with the number '3' written below each group. The bottom staff is in bass clef and contains a sequence of chords, each corresponding to a triplet in the top staff.

Musical score for exercise XXI. The top staff is in treble clef and contains a sequence of eighth notes grouped into triplets, with the number '3' written below each group. The bottom staff is in bass clef and contains a sequence of chords, each corresponding to a triplet in the top staff.

XXII.

Musical score for exercise XXII. The top staff is in treble clef and contains a sequence of eighth notes grouped into triplets, with the number '3' written below each group. The bottom staff is in bass clef and contains a sequence of chords, each corresponding to a triplet in the top staff.

Musical score for exercise XXII. The top staff is in treble clef and contains a sequence of eighth notes grouped into triplets, with the number '3' written below each group. The bottom staff is in bass clef and contains a sequence of chords, each corresponding to a triplet in the top staff.

XXIII.

Musical notation for XXIII, measures 1-4. Treble clef with eighth notes and triplets. Bass clef with chords.

Musical notation for XXIII, measures 5-8. Treble clef with eighth notes and triplets. Bass clef with chords.

XXIV.

Musical notation for XXIV, measures 1-4. Treble clef with eighth notes and triplets. Bass clef with chords.

Musical notation for XXIV, measures 5-8. Treble clef with eighth notes and triplets. Bass clef with chords.

End of the Chords of Accompaniment on the Measure Mac Mwn Hir. .

THE FOLLOWING ARE THE REMAINING
THREE-AND-TWENTY MEASURES WRITTEN TO ONE STRAIN.

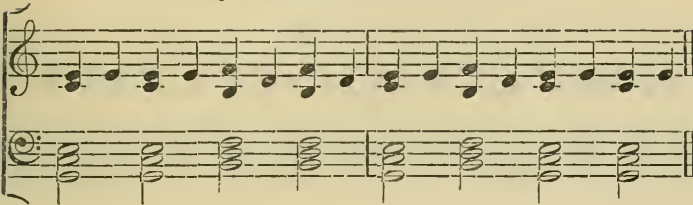
2. *Mac y Mwn Byr.*—11001111.

Musical notation for *Mac y Mwn Byr.*, measures 1-4. Treble clef with eighth notes. Bass clef with chords.

3. *Mac y Delgi*.—0111011.

4. *Corfiniwr*.—11001011.11001011.

5. *Corsgolef*.—11011001011.

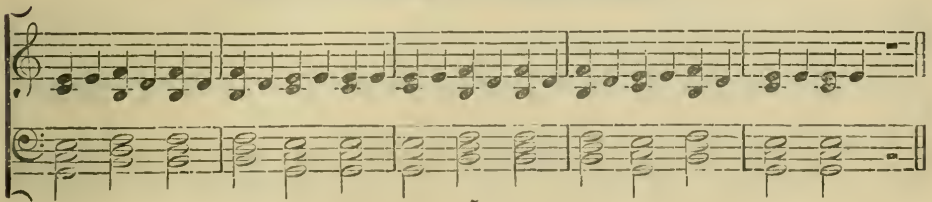
6. *Rhiniart*.—10011.10011.

7. *Coraldan*.—111010010001.

8. *Tresi Heli*.—10001110001011.

9. *Wnsach.*—11110001.

10. *Cor dia Tutlach.*—10011000100111.

11. *Corvinvaen.*—1011011.1011011.

12. *Corwrgog.*—1001011911.

13. *Carsi.*—10001011.10001011.

14. *Brath yn Ysgol.*—10110100101101001011.

15. *Flangwr Gwrgan.*—1011.101100110011.

Musical score for 'Flangwr Gwrgan'. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff contains a sequence of eighth notes, while the bass staff contains a sequence of chords, primarily dyads and triads, providing harmonic support.

16. *Calchan.*—1100111101.

Musical score for 'Calchan'. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff contains a sequence of eighth notes, and the bass staff contains a sequence of chords, primarily dyads and triads.

17. *Bryt Odidawg.*—0010.0010.1101.1101.

Musical score for 'Bryt Odidawg'. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff contains a sequence of eighth notes, and the bass staff contains a sequence of chords, primarily dyads and triads.

18. *Trwsfyl Mawr.*—0000111100001011.

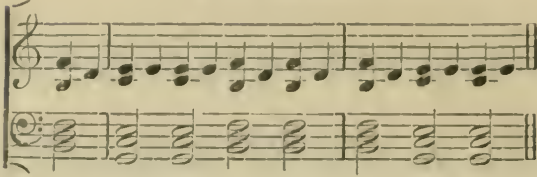
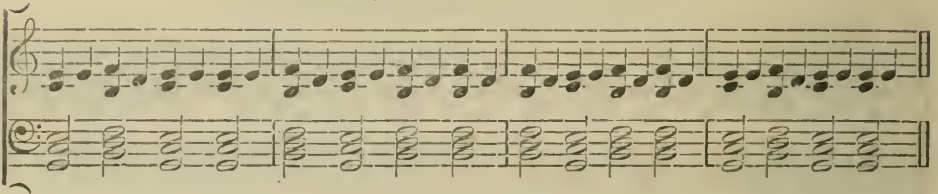
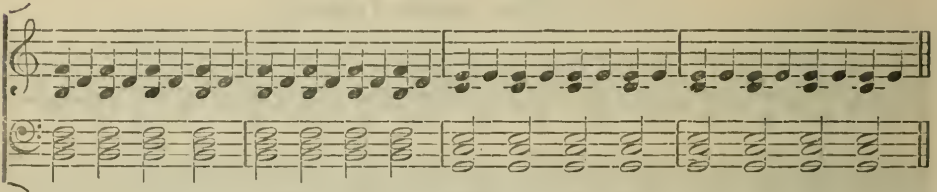
Musical score for 'Trwsfyl Mawr'. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff contains a sequence of eighth notes, and the bass staff contains a sequence of chords, primarily dyads and triads.

19. *Tutyr Bach.*—00110011.

Musical score for 'Tutyr Bach'. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff contains a sequence of eighth notes, and the bass staff contains a sequence of chords, primarily dyads and triads.

20. *Mac y Myrvaen.*—00)1100:0011001111.

Musical score for 'Mac y Myrvaen'. It consists of two staves: a treble clef staff and a bass clef staff. The treble staff contains a sequence of eighth notes, and the bass staff contains a sequence of chords, primarily dyads and triads.

21. *Toddye*.—01100011.22. *Hatyr Bach*.—001011.001011.23. *Alban Hyvaidd*.—10110100.01001011.24. *Alvarch*.—0000.0000.1111.1111.

END OF THE TWENTY-FOUR MEASURES.

The transcriber of the manuscript has made a clumsy mistake, by attaching the names of each of the twenty-four measures to the twenty-four strains or variations on the first measure—*Mac Mwn Hir*—which he has endeavoured to make amends for afterwards, by writing out the twenty-four measures separately, to one strain, and giving a kind of explanation at the end. The circumstance of Irish names being attached to the twenty-four measures in the ancient manuscript has led many historians to the erroneous conclusion that Wales derived the whole of her music from Ireland, at the time of Gruffydd ab Cynan; when, as is alleged, the measures were constructed. Even Welsh chroniclers,

such as Giraldus Cambrensis, Caradoc, Powel, and others, have made this statement in their works, upon the strength of the circumstance alluded to; therefore, it is not surprising that more modern writers, such as Walker, Gunn, Bunting, &c., should have been deceived, by relying upon such apparently good authority. But, it so happens that other parts of the same document bear testimony to the contrary. The Welsh had their twenty-four metres in poetry, as well as their twenty-four games; and the following evidence will show that they also possessed their twenty-four musical measures centuries prior to the Congress held by Gruffydd ab Cynan.

At page 1119 will be found a composi-

tion entitled, *Gosteg yr Halen* (The Prelude to the Salt); and at the end (page 1122) the following interesting account concerning it:—"Here ends *Gosteg yr Halen*, which used to be performed before the Knights of King Arthur when the Salter was placed upon the Table." Now, as one part of the manuscript must be considered

as authentic as another, the above composition takes us as far back as the middle of the sixth century—the time when king Arthur flourished—and the composition is written in one of the twenty-four measures—*Mac Mwn Byr*—as may be seen in the copy which I have deciphered, and which I here insert:—

GOSTEG YR HALEN (THE PRELUDE TO THE SALT),

WHICH USED TO BE PERFORMED BEFORE THE KNIGHTS OF KING ARTHUR, WHEN THE SALTER WAS PLACED UPON THE TABLE.

In the flat key of F (lleddv-gywair), on the low key of C (is-gywair). Measure—Mac Mwn Byr.

I.

II.

III.

IV.

V.

VII.

VIII.

IX.

X.

XI.

XII.

It was a prerogative peculiar to the ancient kings of Britain to preside at an *Eisteddfod*, or Congress of the Bards. The following curious circumstance, which happened about the middle of the seventh century, is mentioned by Dr. John David Rhys, as well as by John Rhydderch:—"King Cadwaladr sat in an *Eisteddfod*, assembled for the purpose of regulating the bards, taking into consideration their productions and performance, and giving new laws to music and poetry. A bard, who played on the harp in the presence of this illustrious assembly in a key called *is-gyfair*, or *y bragod dannau*, which displeased them much, and was censured for the inharmonious effect he produced, because that was of the sound of *Pibau Morvydd* (i.e., "*Caniad Pibau Morvydd sydd ar y bragod-gyfair*" = the Song of Morvydd's Pipes is in the minor key)—it was then ordered, under great penalties, whenever he came before persons skilful in the art, to adopt that of *Mwynen Gwynedd*, the pleasing melody of North Wales, which the royal associates first gave out, and preferred. They even decreed, that none could sing with true harmony but with *Mwynen Gwynedd*, because that was in a key which consisted of notes that formed perfect concords, and the other was of a mixed nature."

It is also asserted that even the keys used in Welsh music were brought over from Ireland at the same time as the twenty-four measures. As before stated, there are five keys in Welsh music; and one of them is the *bragod-gyfair* (the mixed or minor key) mentioned above, as the key in which *Pibau Morvydd* (Morvydd's Pipes) is written; therefore, it is hoped that the insertion of the above historical note will be considered a conclusive reply to such a statement.

One fact appears to have been entirely lost sight of, which is the following:—That the Congress held by Gruffydd ab Cynan, consisted of Welsh as well as Irish professors of music; therefore, as the twenty-four measures of music existed in Wales long before the Congress alluded to, as shown by the manuscript in question, the only thing the Irish can lay claim to is, that some of their musicians were present at that congress, and assisted "by the unanimous agreement of all," in reforming the twenty-four measures, and in "writing them into books at the time."

The chief object of the construction of the musical measures appears to have been for the guidance of performers on the harp and *crwth*, when they played together, which was evidently frequently the case; for the *crwth* is mentioned as a bass accompaniment to the harp, as appears from the music written for it, and from its compass, which, when tuned in the low key of C (*is-gyfair*) was as low as the violoncello of the present day.

I find that this subject has already been written upon, about the middle of the last century, by Lewis Morris (who appears to have been the possessor of the ancient Welsh manuscript in question, in those days), in a publication entitled, *Ancient British Music*; and as it is most interesting, I shall leave him to speak for himself:—

"There were some regulations made in the keys of music, in king Cadwaladr's time, which might be about the year 700; and Dr. John David Rhys names some keys and tunes.¹

We read of no remarkable alterations in our music, or instruments, after this till about A.D. 1100, when Gruffydd ab Cynan, Prince of North Wales (as Caradoc tells us²) reformed the disorders of the Welsh minstrels, by a statute made for that purpose. Dr. Powel, in his notes on Caradoc, informs us what this reformation was:—it prescribed their behaviour, rewards, and punishments. But the Dr. says further, that the music, for the *most part*, in Wales, in his time (not the instruments), either came over from Ireland, with the said prince and his Irish musicians, or was composed by them afterwards.

Mr. Wynne, the late editor of Caradoc's history, hath mixed all the *notes* with the *text* through the whole book, as well as in this place; and mistaking the sense of this passage in Dr. Powel, by not distinguishing between instrumental music and musical instruments (i.e., between a minuet and a fiddle), hath misled all his readers ever since, in saying that the harp and *crowd* (as he calls it) came from Ireland. Our Druids, upon the Roman Conquest, having retired to Ireland and the Isle of Man (places that the Roman sword could not then reach) it is said the theory of the British music moved along with them, and settled in Ireland particularly, which, no doubt, was the seat of philosophy and politeness for many ages, till wars and dissensions buried almost all in oblivion.

As to Dr. Powel's note on Caradoc, before-mentioned, where he argues from the Irish names of the tunes in our ancient books of music, that *most part* of our British music was had from the Irish:—if so, it was but paying what was borrowed before. But it seems the Dr. had no great knowledge in that art, or had not seen many books of music. A good antiquarian may be a bad musician. It seems to turn out quite otherwise to what he says; for most of the terms of art, names of tunes, keys,

¹ Dr. J. D. Rhys' *Grammar*, p. 303.

² Carad. *Chron. in Vit.*—Gruffydd ab Cynan.

&c., in our old British books (of which I have seen many) are either British, or derivable from the Greek, as a great part of the language by its analogy seems to be,¹ or else are so very obscure, that neither the British nor Irish can account for them; and these, for ought we know, may be the antiquated terms of the Druids.²

The enumeration of two particular keys being Irish, described in our old books of British music, as *Y Cynair Gwyddelig Dycithr*, and *Y Lleddo Gynair Gwyddyjl*; i.e., the strange Irish key, and the flat Irish key, plainly show all the other keys (flat and sharp) are British; and some pieces of music attributed to the Irish, or that bear Irish names, which are but few, as *Y Gaingy Ddu o'r Werddon*; i.e., the black tune from Ireland, &c., demonstrate the same.

But what clears all up, in regard to the above passage, is the following account I find in an old manuscript of British music. After several examples of the measures of music in composition, after the manner of the Britons, says he:—

'Llyma'r pedwar mesur ar hugain cerdd dant, yn ol rheol, fesur oll, ful y cyfansoddiwyd meum Eisteddfod,' &c., i.e., these are the twenty-four measures of instrumental music, all according to the rule of measure, as they were composed in a congress before many doctors of the science, of Britons, curious in that art, and others of Irish, in the time of Gruffydd ap Cynan, and were wrote in books by order of both parties: viz., the British and the Irish, principal and royal, of that time, and copied from thence,³ &c.

Hence, it appears that Prince Gruffydd ap Cynan only brought some of the chief Irish musicians with him, who joined with the Britons in regulating the art of composition; and, whether the Irish had kept their music in greater perfection than the North Wales men, or not, this prince, having been born and bred in the city of Dublin, and thereby having imbibed a natural affection for the Irish music, he, at least, thought so, which occasioned the above mentioned congress.

It is to be supposed that the wars and distractions in Britain (which are never friends of learning) drove what little knowledge was left here into the mountains of Wales, as the most safe retirements; and there remains to this day, among those simple well-meaning Britons, for all that the Romans, Picts, Scots, Saxons, Danes, and Normans, could do. The peculiar air of their music, the method of singing, plainly shows it, even at this distance of time.⁴

With regard to the source from which the Welsh first derived their notation, as contained in the ancient manuscript, I am strongly of opinion that it was brought over from Italy at a very early period; and I think I shall be supported in this opinion by the following interesting quotation from Sir John Hawkins' "*History of Music*:"—

¹ See Pezron's "*Antiq. of Nations*," and Lhwyl's "*Archaeologia Britannica*."

² *Abaris* (which our critics pronounce *Ap Rhys*) was a noted British Druid, in the time of Pythagorus, and is mentioned by Roman authors.

³ A literal translation.

"The history of the conversion of the Saxon inhabitants of this island to Christianity in the year 585, is related by all our historians, particularly by Bede, whose account of it, as exhibiting a very natural representation of the simplicity of manners which then prevailed, is here inserted:—"It is reported that merchants arriving at Rome, when on a certain day many things were to be sold in the market place, abundance of people resorted thither to buy; and Gregory himself with the rest, where, among other things, boys were set to sale for slaves, their bodies white, their countenance beautiful, and their hair very fine. Having viewed them, he asked, as is said, from what country or nation they were brought; and was told from the island of Britain, whose inhabitants were of such a presence. He again enquired whether those islanders were Christians, or still involved in the errors of paganism; and was informed that they were pagans. Then fetching deep sighs from the bottom of his heart, 'Alas! what a pity,' said he, 'that the author of darkness is possessed of men of such fair countenances, and that being remarkable for such graceful aspects, their minds should be void of inward grace.' He therefore again asked what was the name of that nation; and was answered that they were called Angles. 'Right,' said he, 'for they have an angelic face; and it becomes such to be co-heirs with the angels in heaven.' 'What is the name,' proceeded he, 'of the province from which they are brought?' It was replied that the natives of that province were called *Deiri*. 'Truly *Deiri*,' said he, 'withdrawn from wrath, and called to the mercy of Christ. How is the king of that province called?' They told him his name was *Zlula*; and he, alluding to the name, said, 'Hallelujah, the praise of God the Creator must be sung in those parts.' Then repairing to the bishop of the Roman and apostolical see (for he was not himself then made Pope), he entreated him to send some minister of the word into Britain, to the nation of the English, by whom it might be converted to Christ.¹

The sight of these children, and the knowledge which Gregory thereby acquired of this country and its inhabitants, were the motives for sending Augustine, the monk, hither; with whom, as we are expressly told by Johannes Diaconus, who wrote the life of St. Gregory, *singers* were also sent (Augustine then going to Britain), and afterwards dispersed through the west, who thoroughly instructed the barbarians in the Roman institution. The same author proceeds to relate that after the death of these men the modulation of the western churches became very corrupt, and continued so till Pope Vitalianus the First, who introduced the organ into the choral service, sent John, a famous Roman singer, together with Theodore, afterwards archbishop of Canterbury, by the way of France into Britain, who corrected the abuses that had crept into the church service of this, as it should seem, favourite people."

It is more than probable, therefore, that the system of notation in the Welsh manuscript was brought over here by the

¹ Bed. "*Hist. Ecclesiast.*," lib. 11. cap. i.

singers whom Gregory sent to Britain with Augustine. This would account for the great similarity between the notation and Gregory's own, with all his improvements, to which I have called attention earlier in this article. Further evidence in favor of the above supposition is afforded by the frequent recurrence in the manuscript of a purely Italian word—*bis*—which signifies, in that language, to repeat; and whenever a phrase is to be repeated, this word is used; therefore, it is highly probable that it was adopted by the Welsh at the same time as the notation itself.

Dante and Galileo both assert that Italy derived the harp from Ireland; thereby showing that there was frequent intercourse between Italy and the west. It is true that, if this was the case, it appears strange that no specimen of the harp with *two rows* of strings (which was the one in use in Italy at the time mentioned) should have been handed down to the present time in Ireland, instead of the primitive, wire-strung, single-stringed instrument, which is the only one we are acquainted with in connection with that country. However, in Galileo's "*Dissertation on Ancient and Modern Music*," printed in Florence in 1581, we have his own words for it; and the following is a translation from the original, in the library of Jesus' College, Oxford, as given in Bunting's "*Ancient Music of Ireland*."

"Among the stringed instruments now in use in Italy, the first is the harp, which is only an ancient *cithera*, so far altered in form by the artificers of those days as to adapt it to the additional number and the tension of the strings, containing, from the lowest to the highest note, more than three octaves. This *most ancient instrument* was brought to us from *Ireland* (as Dante says¹) where they are excellently made, and in great numbers; the inhabitants of that island having practiced on it for *many and many ages*: nay, they even place it in the arms of the kingdom, and paint it on their public buildings, and stamp it on their coin, giving as the reason their being descended from the royal prophet David. The harps which these people use are considerably larger than ours, and have generally the strings of brass, and a few of steel for the highest notes, as in the *clavichord*. The musicians who perform on it keep the nails of their fingers long, forming them with care in the shape of the quills which strike the strings of the spinnet. The number of the strings is fifty-four, fifty-six, and even sixty; though we do not find that among the Jews, those of the prophets, *cithera*, or psaltery, exceeded ten. I had a few months since (by the civility of an *Irish* gentleman) an opportunity of seeing one of their

harps; and after having minutely examined the arrangement of its strings, I found it was the same which, with double the number, was introduced into Italy a few years ago, though some people here (against every shadow of reason) pretend *they* have invented it, and endeavour to make the ignorant believe that none but themselves know how to tune and play on it. And they value this art so highly, that they ungratefully refuse to teach anyone.

But to return to the tuning of the harp. I will, to assist those who wish for information on the subject, give the following instructions:—I begin by saying, that the compass of the fifty-eight strings which are stretched on it, comprehend four octaves and one tone, not major and minor, as some have imagined; but, as I have said before, in the manner of keyed instruments. To proceed: the lowest string, both for B natural and B flat, is double C in the bass; and the highest is D in alt. Wishing now to tune for B flat, the sixteen lowest strings on the left hand are to be distributed according to the common *diatonic scale*, and the *fourteen opposite to them* on the right hand side (leaving aside, however, the unisons D and A) are to be of the *chromatic scale*, conformable in its nature to the said *diatonic*. The fifteen ascending strings that follow these are to be tuned to the *diatonic scale*, according to the manner of the sixteen lowest notes on the left side; and thirteen that follow next above the first sixteen perform the office of the lowest ones on the right side.¹

When it is desired to play on B natural, the flat B's of each diatonic are to be taken away and put in both the chromatics in the places of B naturals, and these are to be put in the places of the diatonic, both on the left and right side.

This method was recommended by the inventor for the convenience and facility which it gives to the fingers of both hands, particularly in performing diminutions and extensions. We find among the above mentioned strings, five times C, 5 D, 4 E, 4 F, 4 G, 4 A, 4 B flat, 4 B natural, four unisons of D, and four of A, four diesis of C, four diesis of F, four diesis of G, and four flats of E, which make in all fifty-eight strings. There are besides wanting for the perfections of the various harmonies, the four diesis of D, the four flats of A, for which, in those airs that require them, we make use of their unisons among the chromatic strings, which unisons greatly increase the facility of the diminutions, as clearly appears in practice, a facility that is chiefly produced by the distribution already explained."

"The harp is so like the *epigonium* and *simicon*, that we may reasonably assert that it is one of them. Nor do I think that those who affirm that the strings were stretched in the same manner and proportion on them as on it were far wrong. Now, these instruments were not introduced till after people had begun to play *in concert*, and this method of placing the strings is more ancient. If any doubt should arise in your mind whether the harp may be tuned like the lute, or like keyed instruments, the recollection of what I have said upon that subject, will, undoubtedly, remove it. I will

¹ Dante lived about A.D. 1300.

¹ See the diagram on the next page.

DIAGRAM OF GALILEO'S SCALE OF THE HARP,
With two rows of strings, as used in Italy in his time.

TEMPERAMENTO DELL' ARPA.
Acuto.

<i>Parte Destra.</i>			<i>Parte Sinistra.</i>	
	— D. dd. 1.	.		
	— C. cc. 2.	.	.	3. X. C. cc. —
	— B. bb. 4.	.	.	5. hhh. —
	— A. aa. 6.	.	.	7. A. aa. —
	— G. g. 8.	.	.	9. X. G. g. —
	— F. f. 10.	.	.	11. X. F. f. —
	— E. e. 12.	.	.	13. ♮. e. —
	— D. d. 14.	.	.	15. D. d. —
	— C. c. 16.	.	.	17. X. C. c. —
	— B. b. 18.	.	.	19. hh. —
	— A. a. 20.	.	.	21. A. a. —
	— g. 22.	.	.	23. X. g. —
	— f. 24.	.	.	25. X. f. —
	— E. 26.	.	.	27. ♮. e. —
	— d. 28.	.	.	29. d. —
	— X. c. 30.	.	.	31. c. —
	— h. 32.	.	.	33. b. —
	— a. 34.	.	.	35. a. —
	— X. G. 36.	.	.	37. G. —
	— X. F. 38.	.	.	39. F. —
	— ♮. E. 40.	.	.	41. E. —
	— D. 42.	.	.	43. D. —
	— X. C. 44.	.	.	45. C. —
	— h. 46.	.	.	47. B. —
	— A. 48.	.	.	49. A. —
	— X. T. 50.	.	.	51. T. —
	— X. FF. 52.	.	.	53. FF. —
	— ♮. EE. 54.	.	.	55. EE. —
	— DD. 56.	.	.	57. DD. —
		.	.	58. CC. —

Grave.

not pass over in silence the fault some have attempted to find with the lute, when, without any reason, they say that a keyed instrument is more perfect (in its harmonies) than any other kind, and consequently than the lute. How far this is from the truth may be clearly understood from what has been said in relation to the tuning of the intervals to the invention and origin of modern instruments. I say that *from the harp*, considering its resemblance in name, in form, and in numbers, disposition, and materials of its strings (though the professors of that instrument in Italy say that they have invented it), the *harpsichord* probably had its rise, an instrument from which were formed almost all the other keyed instruments.¹

According to Galileo's scale of the harp with two rows of strings, it was played with the *right* hand in the treble, and the *left* hand in the bass; as the diatonic row of strings in the treble is on the *right* side down to the centre of the instrument, and continued from that point on the *left* side in the bass, the notes of the scale on the opposite side being the accidentals.

The invention of the Welsh triple harp, with three rows of strings, naturally followed; for, as music advanced, the inconvenience of being circumscribed within the limited compass of the diatonic scale on either side of the instrument (as seen in Guido's diagram of the harp, with two rows of strings) would soon be felt; therefore, the diatonic scale was extended on each side to the full extent of the harp, with a centre row of accidentals, accessible from either side. The ample resources thus attained by the invention of the triple harp, as being so far in advance of any other instrument hitherto known, gave a powerful impetus to the progress of music in the Principality, and may go far to account for the superior beauty, in an artistic point of view, of the national music of Wales over that of any other country.² However, the science of music having so rapidly advanced within the last century, rendered it absolutely necessary

that still further improvements should be made in the harp, in order to admit of modern music being played upon it. The difficulty of playing upon the inner row of strings of the triple harp in rapid passages, gave rise to the invention of the pedal harp, which was an immense improvement, in a musical sense, upon any former invention, as it admits of the most rapid modulation into every key, and enables the performer to execute passages and combinations that would not have been dreamt of previously. Another remarkable advantage has been attained by this invention: namely, the reduction in the number of strings to one row, which not only enables the performer to keep the instrument in better tune, but to use a thicker string, and thus attain a quality of tone, which, for mellowness and richness, may be compared with that of any other instrument in existence.

Having explained, to the full extent of my power, the nature of the contents of the ancient Welsh manuscript, I now conclude, with the insertion of a transcription of another of the tunes contained in it (page 1115)—*Gosteg Davydd Athraw*—on account of its great singularity and evident antiquity. It is composed in one of the twenty-four measures—*Corfiniwr*; and I may as well state that these measures do not appear anywhere in the music of Wales after the date to which the manuscript alludes (A.D. 1100)—a circumstance which I consider most fortunate; for, although most ingeniously contrived, and well adapted to the purpose for which they were intended, at that early period, nevertheless, had such rules remained in force, they would have had the effect of rendering our national music intensely monotonous and uninteresting, and would have thoroughly destroyed all freedom of imagination in musical composition. Instead of which, the national music of Wales is remarkable for its beauty of melody, richness of harmony, and regularity of construction, as well as for its variety of expression, such as pastoral simplicity, touching plaintiveness, and warlike boldness—the latter being, perhaps, its most characteristic feature.

JOHN THOMAS

(PENCERDD GWALIA).

London, 1869.

¹ *Vincenzio Galileo* (Galilei) was a noble Florentine, and father of the great Galileo, and a proficient in music, being an excellent performer on the lute.

² British history mentions one, *Blegywryt*, a king of Britain, about one hundred and ninety-nine years before Christ, who was a great master of instrumental music, and upon that account called the *God of Harmony*. *Amianus Marcellinus*, who flourished about three hundred and eighty years after Christ, tells us that the tribe of Britons, called *bards*, sung in well-made compositions to the *lyra* (commonly translated a *harp*) the heroic acts of their great men.—*Anc. Brit. Mus.*

GOSTEG DAVYDD ATHRAW.

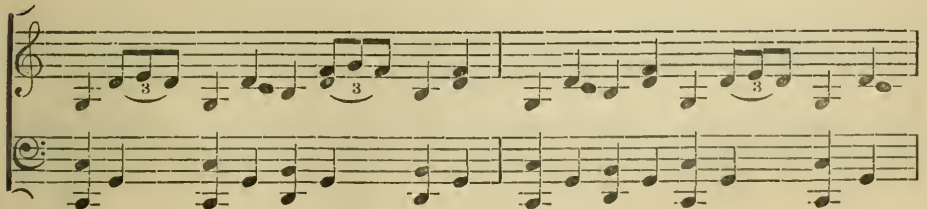
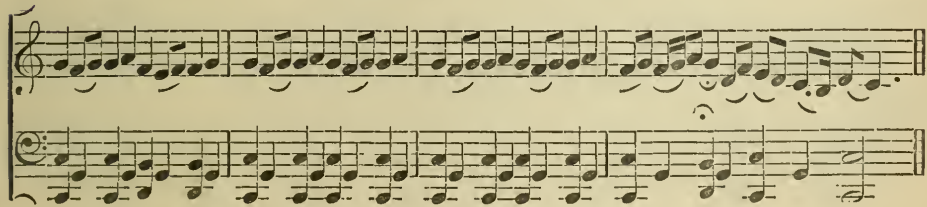
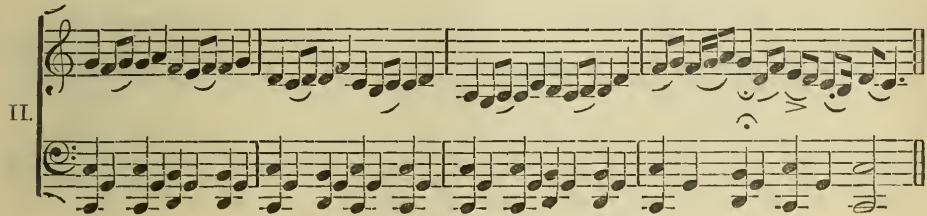
CORVINIWR.—11001011.—*Is-gywair.*

Moderato.

I.

II.

A musical system consisting of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melody with several triplet markings (indicated by a '3' in a circle) and a fermata. The lower staff is in bass clef and contains a bass line with a fermata.

III.

A musical system consisting of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melody with a fermata. The lower staff is in bass clef and contains a bass line with a fermata.

A musical system consisting of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melody with a fermata. The lower staff is in bass clef and contains a bass line with a fermata.

A musical system consisting of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melody with several triplet markings (indicated by a '3' in a circle) and a fermata. The lower staff is in bass clef and contains a bass line with a fermata.

IV.

A musical system consisting of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melody with a fermata. The lower staff is in bass clef and contains a bass line with a fermata.

A musical system consisting of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melody with a fermata. The lower staff is in bass clef and contains a bass line with a fermata.

The first system of music consists of two staves. The upper staff is in treble clef and contains a melodic line with several triplet markings (indicated by a '3' in a circle) and slurs. The lower staff is in bass clef and provides a harmonic accompaniment with a similar rhythmic pattern.

V.

The second system, labeled 'V.', also consists of two staves. The upper staff continues the melodic line with slurs and an accent mark (>) over a note. The lower staff continues the accompaniment.

The third system of music consists of two staves, similar to the first system, with triplets and slurs in the upper staff.

VI.

The fourth system, labeled 'VI.', consists of two staves. The upper staff features a melodic line with slurs and accents, while the lower staff continues the accompaniment.

The fifth system of music consists of two staves, continuing the melodic and accompanimental lines with slurs and accents.

The sixth system of music consists of two staves, featuring triplets and slurs in the upper staff.

VII.

VIII.

IX.

Moderato.

X.

ERRATA.

For Bartholomon, read Barthelemon.

PAGE 1208.—“Musurgia seu praxes musicæ. Ilius primo quæ Instrumentis agitur certa ratio, ab Ottomaro Luscinio Argentino duobus Libris absoluta. Argentorati opud Ioannem Schottum, Anno Christi, 1536.”

PAGE 1209.—Viol da Braccia.

A LIST OF SUBSCRIBERS' NAMES.

"Andreas o Fôn," Mold.

Bain, James, Esq., 1 Haymarket, London, S.W.
 Banks, R. W., Esq., Ridgebourne, Kington, Herefordshire.
 Bebb, Mr. Evan, Llanfair, Welshpool.
 Bell, Mr. Edward M., Manager of Tin-plate Works, Coatbridge.
 Bennet, Nicholas, Esq., Glan'rafon, Trefeglwys, Montgomeryshire.
 Bevan, Thomas, Esq. (*Curadawc*), Abergavenny.
 Bowen, Rev. H. P., Grove villa, Brentwood, Essex.
 Bowen, H., Esq., Menai street house, Beaumaris.
 Breece, Edward, Esq., solicitor, Portmadoc.
 Breese, Mr. John, tailor, Dolfach, Llanbrynmair.

Caleb, Mr. D., Milestone house, Merthyr Tydfil.
 Cartwright, Mr. Edward, 4 South Castle street, Cardiff.
 Chambres, P. H., Esq., Llysmeirchion, Denbigh.
 Cooper, A., Esq., 181 Fleet street, London.
 Colendy, Rev. Derwent, Hamwell Rectory, Middlesex.
 Conway, W., Esq., 11 Chapel Walks, Manchester.

Davies, Edward, Esq., Dolcaradog, Machynlleth.
 Davies, Robert, Esq., surgeon, Llanfairtalhaiarn.
 Davies, J., Esq., H. M. Office of Works, Whitehall place, London.
 Davies, D., Esq., Maesffynnon, Aberdare.
 Davies, Jesse Conway, Esq., M.D., Holywell.
 Dawkins, —, Esq., Pont y pridd.
 Davies, D., Esq., 2 Queen's square, Bristol.
 Davies, W., Esq., sculptor, 208 Euston Road, London.
 Davies, D., Esq., Ystrad, Pont y pridd.
 Davies, Rev. J., Independent minister, Cardiff.
 Davies, Mr. W., (*Teilo*), Medical Hall, Llandilo.
 Davies, E. W., Esq., 21 Trafalgar Road North, Egremont, Birkenhead.
 Davies, Rev. John, Henry's Mount, Haverfordwest.
 Davies, Mr. J. J., (*Icuan Ddu*), Alltwen, Pontardawe.
 Davies, Rev. E. T., Independent minister, Abergele.
 Davies, Mr. Evan (*Myfyr Morganwg*), Pont-y-pridd.
 Davies, Mr. Thomas, (*Dewi Wyn o Essyllt*), Dinas Powis, Cardiff.
 Davies, Mr. D., Pen y ffynnon, Llangeler, Carmarthen.
 Davies, Rev. D., Independent minister, Horeb, Morriston.
 Davies, D., Esq., Wenallt, Llangeitho.
 Davies, Mr. Thomas, weaver, Cynwyd, Corwen.
 Davies, Mr. D. R., bookseller, Eaton Town, Swansea.
 Davies, Mr. Griffith, bookseller, Ystalyfera.
 Davies, Mr. William, bookseller, Aberdare.
 Davies, Mr. David, bookseller, Machynlleth.
 Davies, Mr. William, Bethel, near Bala.
 Davies, Mr. Eleazar, Gellifor, near Ruthin.
 Davies, Mr. Thomas, Dyserth, near Rhyl.
 Davies, David E., Esq., Portland street, Aberystwyth.
 Davies, Rev. John, High street, Aberdare.
 Davies, Mr. W., printer, Dean street, ditto.

Evans, Rev. Owen, Calvinistic Methodist Minister, Mostyn, Holywell.
 Edisbury, Mr. J. T., chemist, Wrexham.
 Edwards, Joseph, Esq., 40 Robert street, Hampstead Road, London.
 Edwards, Thomas, Esq., Prenbrigog, Argoed, near Mold.
 Edwards, Rev. J. C., Ingoldswell Rectory, Lincolnshire.
 Edwards, Rev. Thomas Wynne, vicar of Rhuddlan.
 Edwards, Mr. Edward H., draper, Abergele.
 Edmonds, Mr. Thomas, at 24 Old Haymarket, Liverpool.
 Edwards, Mr. Thomas, Darrenlas, Mountain Ash, Aberdare.
 Edwards, Rev. G., Llangadfan Rectory, Welshpool.
 Edwards, Mr. Edward, bookseller, Aberystwyth.
 Elias, John R., Esq., Pentraeth, Anglesea.
 Ellis, Robert, Esq., Cae coch, near Carnarvon.
 Evans, Mr. William, schoolmaster, St. George, St. Asaph.
 Evans, Mr. Ellis, Ebenezer, near Carnarvon.
 Evans, Mr. T. T. (*Lluestwr*), Aberarth, Aberaeron.
 Evans, Mr. Oliver, Bont uchel, Ruthin.
 Evans, Mr. John, "Prince of Wales," Kenfig hill.
 Evans, Mr. D., tanner, Machynlleth.
 Evans, Rev. D., Llansantffraid, Corwen.
 Evans, Mr. Thomas P., Ystrad, Caerphilly, Cardiff.
 Evans, Thomas, Esq., 252 Falkner street, Windsor, Liverpool.
 Evans, —, Esq., Mansion house, Brecon.
 Evans, Rev. J., Talgarth, Breconshire.
 Evans, Rev. J., Pen y sarn, New Quay, Cardigan-shire.
 Evans, Mr. Ebenezer, Nantglyn, Denbigh.
 Evans, Mrs. M. A., Upper Wharf, Brecon.
 Evans, Mr. Philip, bookseller, Cwmdar, Aberdare.
 Evans, Mr. Edward, bookseller, Rhymney.
 Evans, Mr. Evan, flannel merchant, Dolobran, Dinas Mawddwy.
 Evans, Mr. David, Stamp Office, Bala.
 Evans, Mr. Humphrey, Llanrhaeadr, Oswestry.
 Evans, Mr. William, 8 Sun street, Exmouth street, Birkenhead.
 Evans, Mr. Thomas, 45 Lord street, Liverpool.
 Evans, Mr. Francis, bookseller, Pwllheli.
 Evans, Rev. Thomas, Rock, Blackwood.
 Everett, Mr. Samuel Lloyd, Golden Eagle Establishment, Mold.
 Evans, Rev. D., the Rectory, Bala.
 Foulkes, Mr. Robert, Vale street, Denbigh.
 Foulkes, Rev. John, Ruthin.
 Freeman, Mr. John, Nant-y-glo, Tredegar.
 Games, Mr. Walter, bookseller, Hopkinstown, Pontypridd.
 Griffiths, Mr. John, Pen y caean, Aberdaron, Pwllheli.
 Griffith, Mr. John LL, Stanley house, Holyhead.
 Griffith, Mr. E., Templeton, Narberth.
 Griffith, John, Esq., Church street, Egremont, near Birkenhead.
 Griffith, Mr. John, Plastirion, Llanberis, near Carnarvon.
 Griffiths, Mr. H. (*Glan Afon*), Cwmavon.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

Griffiths, Thomas Taylor, Esq., F.R.C.S., Wrexham.
 Griffiths, Griffith, Esq., Portmadoc.
 Griffith, H. Davies, Esq., Caerhŷn, Conway.
 Griffith, Mr. Daniel, ironmonger, Aberdare.
 Griffiths, Rev. D., Bethel, Port Dinorwic, Bangor.
 Griffiths, Mr. Daniel (*Brythofrym*), Swansea.
 Griffiths, Mr. John, New street, Mold.
 Griffith, Mr. David, bookseller, Cwmafon, Taibach.
 Griffith, Mr. E., printer, High street, Swansea.
 Griffith, Mr. William, stationer, Carnarvon.
 Griffith, Mr. John O., (*Ioan Arfon*), Carnarvon.

Hamer, Mr. Thomas, Llanidloes, Montgomeryshire.
 Hamer, Mr. Edward, School house, Talywaen, Pontypool.
 Hammer, Sir John, M. P., Bettisfield Park, Whitchurch, Salop.
 Harries, Mr. D., Caerowyn, Taliaris, Llandilo.
 Harries, Thomas, Esq., Llanelly.
 Harries, Mr. John, Wiston, Narberth.
 Harries, W., Esq., Gwendraeth, Llanelly.
 Hayman, Mr. A., bookseller, Neath.
 Heaton, Rev. H. C., M.A., vicar of Bettws yn rhes, Abergele.
 Henry, Rev. D. (*Myrddin Wyllt*), Pen y groes, Llandilo.
 Henry, Thomas, Esq., Neath.
 Heywood, Higginbottom, Smith & Co., Messrs., Hyde road, Manchester.
 Howells, D., Esq., solicitor, Machynlleth.
 Howells, Mr. Daniel, Pontardawe, Swansea.
 Hughes, Thomas, Esq., Ystrad, Denbigh.
 Hughes, W., Esq., 1 Castle street, Conway.
 Hughes, Mr. Benjamin, ironmonger, Aberystwyth.
 Hughes, Mr. W., 10 Albert street, Castlefields, Shrewsbury.
 Hughes, Mr. Josiah, 237 High street, Bangor.
 Hughes, Mr. J., (*Idanfryn*), British school, Amlwch.
 Hughes, Mr. Rowland, bookseller, Ebenezer, near Carnarvon.
 Hughes, Rev. David, B.A., Tredegar.
 Hughes, Mr. Hugh O., Hafod, near Carnarvon.
 Hughes, Mr. Robert, Rhydlydan, Pentrevoelas, Llanrwst.
 Hughes, J. G., Esq., 120 Breck road, Liverpool.
 Hughes, J., Esq., 33 King street, Chester.
 Humphreys, R. J., Esq., L. & N. W. R. Engineer's Office, Crewe.
 Hughes, Mr. R., Mountain Battery, Holyhead.
 Hughes, Rev. J., Gwernafield, Holywell.
 Hughes, Mr. John (*Ioan Cernyw*), Llangerniew, Llanrwst.
 Hughes, Mr. T., 53 Netherfield road, Liverpool.
 Hughes, Mrs. Bodarboth, Portdinorwic.
 Hughes, Mr. Thomas, bookseller, Dinas, Pont-y-pridd.
 Huws, Mr. J. W., Llanfaelog, Anglesea.

Isaac, Rev. D. Ll., rector of Llangathan, Llandilo.

James, Rev. D., Panteg Rectory, Pont-y-pool.
 James, J. Esq., Pentre-mawr, Llanrhystyd, Aberystwyth.
 James, Rev. T. (*Llallawg*), Netherthong, Huddersfield.
 Jarret, G., Esq., Glasfryn, Harrow-on-the-hill.
 Jenkins, Josiah R., Esq., M. D., Ruthin.
 Jenkins, J. D., Esq., Rhyd-y-banau, Lampeter.
 John, Mr. N. P., Pont-y-pridd.
 John, Mr. Thomas, Tŷ pica, Pentyrch, Cardiff.
 Johnes, John, Esq., Dolaucothly, Llandilo.
 Johnes, A. J., Esq., Garthmyl, Salop.
 Jones, Rev. J. Emllyn, M.A., Ll. D., Llandudno.
 Jones, Thomas, Esq., M.A., Ll. D., Cheetham Library, Manchester.
 Jones, Rev. J. Skinner, M. A., Pennant Parsonage, Beaumaris.
 Jones, J., Esq. (*Talhaiarn*), Hafod y gân, Llanfair.

Jones, Robert, Esq., 11 Wansey street, Walworth road, London.
 Jones, Mr. W. B., 254 Broadway, New York.
 Jones, Mr. Benjamin, chemist, London road, Wickenham.
 Jones, J. M., Esq., Banc Llugwy, Bettws y coed, Llanrwst.
 Jones, Rev. J. L., Machen, Newport, Mon.
 Jones, Mr. John, draper, &c., Frenghyn, Dyserth.
 Jones, Rev. O., B. A., Bethesda, Festiniog.
 Jones, Mr., Cambrian house, Bala.
 Jones, Mr. Thomas, Geraian, Morriston.
 Jones, Rev. E., Corris.
 Jones, Mr. Edward, 146 Price street, Birkenhead.
 Jones, Ellis, Esq., 6 Park View, Charlton road, Manchester.
 Jones, John, Esq., Todmorden.
 Jones, Edward, Esq., Heaton house, Camden street, Birmingham.
 Jones, Mr. D., miner, Llanwin.
 Jones, Erasmus, Esq., 15 Angel court, Throgmorton street, London.
 Jones, R. G., Esq., Bethesda, Merthyr Tydvil.
 Jones, J. G., Esq., Llansantffraid, Oswestry.
 Jones, Mr. W., Cardigan Arms, Carmarthen.
 Jones, Rev. Owen, Calvinistic Methodist Minister, Llandudno.
 Jones, Rev. D. C., Abergwili, Carmarthen.
 Jones, J. J., Esq., Trecynon, Aberdare.
 Jones, Daniel, Esq., Croes Fawr, Mostyn.
 Jones, Rev. B. Rhys, Prestatyn, Rhyl.
 Jones, Rev. Edwin, 40 High street, Aberystwyth.
 Jones, Mr. N. M., Highland Place, Aberdare.
 Jones, Rev. R. Llystyn, Bryniau Alma, Tregarth, Bangor.
 Jones, D. M., Esq., 6 Alma Terrace, Merthyr Tydvil.
 Jones, Mr. G., Cefn-ger-y-grug, Aberhosan, Machynlleth.
 Jones, Mr. John, Talhaiarn Cottage, Abergele.
 Jones, Rev. N. A., 3 Crescent, Taunton, Devonshire.
 Jones, Mr. Robert, printer, Bala.
 Jones, Mr. T. G., Nant-y-fin, Ystradgynlais, near Swansea.
 Jones, Rev. J. Ll., Penclawdd, Swansea.
 Jones, Rev. Francis, Calvinistic Methodist Minister, Aberdovey.
 Jones, Rev. O., Vicarage, Pentrevoelas.
 Jones, Rev. R., R. D., Llangan, Carmarthenshire.
 Jones, Rev. W., Cae-llywd, Penmachno.
 Jones, S., Esq., Tan-y-bwlch, Llangethio.
 Jones, Mr. Isaac, Camrau, Cefnmeiriadog, St. Asaph.
 Jones, Mr. N., Derwen Fawr, Bontuchel, Ruthin.
 Jones, Mr. J. C. (*Caradog o Faldwyn*), Llangynog.
 Jones, J. D., Esq., A. R. C. P. S., Ruthin.
 Jones, W., Esq., Llangollen.
 Jones, Mr. Owen, Rbypyn-llwyd, Llangranog, 2 copies.
 Jones, Mr. D. W., stationer, Llandilo.
 Jones, Mr. John, bookseller, Cwm-twrch, Swansea.
 Jones, Mr. Robert, grocer, Shrewsbury.
 Jones, Mr. John, bookseller, Aberayron.
 Jones, Mr. Henry, druggist, Llanfelloch.
 Jones, Mr. Hugh, printer, Mold.
 Jones, Mr. John, bookseller, Carneddi.
 Jones, Mr. Robert, bookseller, Bethesda.
 Jones, Mr. John, 83 High street, Bethesda.
 Jones, Mr. John, 3 March Lane, Carnarvon.
 Jones, Mr. Robert, bookseller, Waunfawr, ditto.
 Jones, Mr. William, Temperance Inn, Conway.
 Jones, Mr. Robert, Stafford house, Llanrwst.
 Jones, Mr. Griffith, bookseller, Dolyddellen.
 Jones, Rev. D., Swydd-y-fynnon.
 Jones, Mr. Ellis, printer, 49 Chapel street, Carnarvon.
 Jones, Mr. John Morris, Rhydlew, Newcastle Emllyn.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

- Jones, Mr. John O., Waenafwr, Carnarvon.
 Jones, Mr. Thomas, draper, Llangollen.
 Jones, Rev. J., Old Meeting, Mill street, Aberdare.
 Jones, Mr. Owen, Galltfoel Llanberis.
 Jones, Mr. John, Kersal view, Pendleton, Manchester.
 Jerman, Rev. Edward, Wrexham.
 Jones, Mr. R. H., British School, Glyn Dyfrdwy, Llangollen.
 Jones, S. Esq., Tan-y-bwlch, Llangeitho.
 Jones, Mr. R. Mawddwy, Bagillt.
 Jones, Mr. W. Owen, Bryn Owen, Borth, Cardiganshire.
 Kenward, J., Esq., Cambria Cottage, Smethwick, Birmingham.
 Kirkham, Rev. J. W., Llanbrynmair.
 Lamb, Rev. George, 41 Union street, Liverpool.
 Levi, Rev. Thomas, Morriston, Swansea.
 Lewis, Mr. D., Llanrhystyd.
 Lewis, D. Seys, Esq., Victoria Iron Works, Monmouthshire.
 Lewis, Mr. E., Graig fach, Trefforest, Pont-y-pridd.
 Lewis, Mr. D., Petrys bach, Gwaethfa Wlân, Pontardulais, Llanelly.
 Lewis, Mr. John, (*Iwan Mynwy*), Tregaron.
 Lewis, Mr. David, bookseller, Stone street, Llandoverly.
 Lewis, Mr. Rees, bookseller, Merthyr Tydvil.
 Lewis, Mr. Owen, joiner, Newborough.
 Lewis, Mr. Owen, Market Place, Llangefni.
 Lumley, Rev. R., Egremont, Birkenhead.
 Llewellyn, Rev. W. P., Llangynwyd Vicarage, Bridgend.
 Lewelyn, Mr. J. D., Harp Inn, Mountain Ash, Aberdare.
 Lloyd, Morgan, Esq., barrister-at-law, 43 Chester Square, London, S. W.
 Lloyd, J. Ambrose, Esq., Rhyl.
 Lloyd, Edward, Esq., 184 Falkner street, Liverpool.
 Lloyd, Mr. R. (*Eos Clwyd*), Ystalyfera, Swansea.
 Lloyd, Mr. Walter, Gwladgarwr Office, Aberdare.
 Lloyd, Mr. John Wesley, 30 Mount Pleasant, Liverpool.
 Lloyd, P. J., Esq., Wolverhampton.
 Lloyd, Mr. D., New Tredegar, Bedwellty, Monmouthshire.
 Lloyd, H. W., Esq., 11 Milner Terrace, Upper Chelsea, London.
 Lloyd, Mr., bookseller, 12 Tithebarn street, Liverpool.
 Mackenzie, John Whiteford, Esq., F. S. A., Scot. M. R. F. N. A., Copenhagen, 16 Royal Circus, Edinburgh.
 Matthews, John, Esq., Aberystwyth.
 Maunsey, Capt., 2 Cavendish Terrace, Stanwix, Carlisle.
 Minshall, Mr. Isaac, 12 Grosvenor Square, All Saints, Manchester.
 Morgan, Rev. H. A., Jesus College, Cambridge.
 Morgan, Mr. Thomas, (*Llyfnwy*), Llangynwyd.
 Morgan, Mr. John, Rupert Lane, Everton, Liverpool.
 Morgan, Rev. Edward, Dyffryn, Merionethshire.
 Morgan, Mr. Thomas, Railway Station, Conway.
 Morgan, W. T., Esq., Rhegos, Hirwain, Aberdare.
 Morgan, Mr. J., Geufron, Pont-rhyd-y-groes, Aberystwyth.
 Morgan, Rev. M., Penclawdd, near Swansea.
 Morgan, G. Osborne, Esq., M.P., 20 Bolton street, Mayfair, London.
 Morgan, Rev. D., Rectory, Llanfrothen.
 Morgan, Mr. D., Post Office, Llangeitho.
 Morgan, Mr. D., Llwynderw, Llangeitho.
 Morgans, Rev. Richard, Wesleyan Minister, Corwen.
 Morgan, Mr. Morgan, Aman Iron Works, Llanelly.
 Morris, Mr. H., jun. (*Afaon Eryri*), Llanberis.
 Morgans, Mr. Thomas, cashier, Brymbo iron works Wrexham.
 Morris, Evan, Esq., Cadwgan Place, Aberayron.
 Morris, Mr. E. R., N. & S. Wales Coal and Lime Office, Welshpool.
 Morris, William Williams, Esq. (*Afaon*), Llanberis.
 Morgan, Thomas Owen, Esq., Aberystwyth.
 Nash, D. W., Esq., Brandon Villa, Cheltenham.
 Nicholas, Rev. Thomas, M. A., Ph. D., F. G. S., London.
 O'Brien, J. Greeves, Esq., Ystrad Rhondda, Glamorganshire.
 O'Donnatan, W. S., Esq., Foxcroft House, Portarlinton.
 Oliver, Mr. John, Llanfynydd, Carmarthen.
 Oliver, Rev. H., B. A., Pont-y-pridd.
 Owen, B. J., Esq., 2 Cornwallis street, Liverpool.
 Owen, Rev. R. H., The Parsonage, Llanerchymedd.
 Owen, Rev. W. Hicks, Rhyllon, St. Asaph.
 Owen, J., Esq., Glogue Slate Quarry, New Castle Emlyn.
 Owen, Rev. John, Thrussington, Leicester.
 Owen, Mr. R., British School, Oswestry.
 Owen, Mr. O., Tan'rallt, Carnarvon.
 Owen, Rev. R. Llugwy, Acrfair, Ruabon.
 Owen, Rev. Philip, Ceryg y druidion, Corwen.
 Parry, Mr. Robert, Blueperis, near Carmarvon.
 Parry, Rev. Henry, Bylchau, near Denbigh.
 Parry, Rev. John, Calvin. Methodist College, Bala.
 Parry, Mr. Thomas, Faenol Bropar, St. Asaph.
 Parry, Mr. R., 19 Prospect Villa, Abergavenny.
 Parry, Rev. Richard (*Gwalchmai*), Llandudno.
 Parry, Mr. Robert, bookseller, Festiniog.
 Peters, Rev. John, Independent College, Bala.
 Peers, Joseph, Esq., Ruthin.
 Phillips, Rev. G., Baptist Minister, Bulth.
 Phillips, Sir Thomas, Cheltenham.
 Phillips, Rev. Morgan (*Apeiros*), Aberaman, Aberdare.
 Phillips, Mr. P. D., Church street, Merthyr Tydvil.
 Pierce, Mr. Ellis, (*Ellis o'r Nant*), Dolyddelen.
 Pritchard, Rev. John, D. D., Llangollen.
 Price, W., Esq., Glantwrch, Swansea Vale.
 Price, Mr. R., jun., Gwastad-goed, Cemaes, Machynlleth.
 Price, W., Esq., 4 Castle street, Abergavenny.
 Price, Mr. J., Blaenau, Llangernyw.
 Pierce, William, Esq., Ty'n y coed, Towyn, near Abergele.
 Price, Mr. William, bookseller, Blaenau, Monmouthshire.
 Pritchard, O., Esq., Tregaian, Anglesea.
 Pughe, Mr. Evan R., Towyn, Merionethshire.
 Pryse, W., Esq., Prospect House, Pembroke Dock.
 Pryse, Mr. Robert John, Cae Lleppa, Bangor.
 Rees, Rev. Thomas, D. D., Swansea.
 Rees, Mr. William, 50 King street, Carmarthen.
 Rees, Mr. D. R., Talbot, Aberayron.
 Rees, Mr. Josuah, Llwyn Dafydd, near New Quay.
 Rees, John, Esq., Mengoed, Caerphilly, Cardiff.
 Rees, Mr. R. Ll., Ffosdigariad, near Lampeter.
 Rees, Mr. D. (*ab Tudur*), Aberaeron.
 Rees, H., Esq., Plas Tudno, Llandudno.
 Richards, Mr. John, Brogynin.
 Ridgway, Mr. W., 169 Piccadilly, London.
 Roberts, Rev. R. J., Rectory, Yscefiog, Mold.
 Roberts, Mr. Peter, chemist, St. Asaph.
 Roberts, W., Esq., 138 Spencer street, Everton, Liverpool.
 Roberts, Rev. W., Calvinistic Methodist Minister, Abergele.
 Roberts, Rev. R., Calvinistic Methodist Minister, Brynhyfryd, Abergele.

NAMES OF SUBSCRIBERS.

Roberts, Edward, Esq., Solicitor, St. Asaph.
 Roberts, Mr. D., Bacheirig, Llanbedr, Rŭthin.
 Roberts, Mr. David, bookseller, Leg street, Oswestry.
 Roberts, Mr. David, bookseller, Taliesin.
 Roberts, Mr. H. T., Rhiwbrydir, Festiniog.
 Roberts, Mrs. Catherine, Bethesda.
 Roberts, Mr. W. Wilson, Nefyn.
 Roberts, Mr. H., Brynrhys, Llansantffraid.
 Roberts, Mr. John, draper, Henllan, Denbigh.
 Rogers, D., Esq., Ystalyfera, Swansea.
 Rowland, Rev. L. J., Dolcaerau, Llangetho.
 Rowlands, Mr. J. H., Haisau, Glandinorwic Slate Works, Clwt y bont, Carnarvon.
 Rowlands, Mr. J. H., Dinas Mawddwy.
 Rowlands, John, Esq. (*Hasan*), Dinorwic, Carnarvon.
 Roberts, Rev. R., Fron, Carmeddi, Bethesda.
 Roberts, Mr. D., Heol Spencer, Coity, Bridgend.
 Roberts, Mr. N., schoolmaster, Clawdd-newydd, Rŭthin.
 Roberts, Rev. R., Plas yn Bonwm, Corwen.
 Roberts, Mr. Rhys, bookseller, Morrision, Swansea.
 Roberts, Mr. John, Tir Llannerch, Llansantffraid, Corwen.
 Roberts, Rev. J., Independent Minister, Neath.
 Roberts, Mr. W. J., (*Gwilym Cowlyd*), Llanrwt.
 Roberts, Mr. R. P., Rhyd-y-ven, Corwen.

Sattler, Dr. Ernest, Fluntern, near Zurich, Switzerland.
 Saunders, Rev. D., Abercarn, Newport, Monmouthshire.
 Spurrel, Mr. William, bookseller, Carmarthen.
 Stephens, Thomas, Esq., Merthyr Tydvil.

Taylor, Henry, Esq., The Chestnuts, Sparkbrook, near Birmingham.
 Thomas, Rev. D. R., Cefn Rectory, St. Asaph.
 Thomas, Rev. Thomas, D. D., The College, Pont y pool.
 Thomas, John, Esq. (*Pencerdd Gwalia*), London.
 Thomas, Robert, Esq., at 17 Back Garm, Liverpool.
 Thomas, Mr. W., Manager of Cwmaman Collieries, Aberdare.
 Thomas, J. E., Esq., 11 Park street, Westminster.
 Thomas, Rev. W. H., Fochriv, Pontlottyn, Tredegar.
 Thomas, Mr. David, relieving officer, Carnarvon.
 Thomas, Mr. Hugh, Bruntuch, near Carnarvon.
 Thomas, Mr. R. P., 3 Ormsby Terrace, Criccieth, near Portmadoc.
 Thomas, Thomas, Esq., Ffos-y-ffin, Gelliwen, near St. Clears.
 Thomas, Robert, Esq., Penrhiwgaled, near Aberayron.
 Thomas, Mr. John, bookseller, Tredegar.
 Thomas, Mr. Robert, bookseller, Bethania, Festiniog.
 Thomas, J. W., Esq., Napllwyd, Cwmaman.
 Thomas, Rev. W., Independent Minister, Mold.
 Thomas, Mr. W., Manchester House, Llandyssul.
 Thomas, Rev. W. Independent Minister, Gwynfe, Llangadock.
 Thomas, Mr. Isaac, stonemason, Henllan, near Denbigh.
 Thomas, Mr. David, Tabernacle Row, Landore, Swansea.
 Thomas, Rev. D., Llandysilio, Narberth.
 Thomas, E., Esq., 72 Great Crosshall street, Liverpool.
 Thomas, Mr. Evan, tea dealer, Aberavon, Taibach.

Timmins, Samuel, Esq., F.R.S.L., Elvetham Lodge, Birmingham.
 Tregellis, S. Prideaux, Esq., Ll. D., 6 Portland Square, Plymouth.
 Vaughan, Mr. Jenkin, Aberffrwd, Aberystwyth.
 Victoria House Library, 47 London Road, Liverpool.
 Vine, James B., Esq., School House, Rhyl.

Waymouth, Fred., Esq., PH. D., Plas yn Llysaen, Abergel.

Williams, John, Esq., Mayor of Beaumaris.
 Williams, Watkin, Esq., M. P., 8, Fig tree Court, London.
 Williams, Ignatius, Esq., The Grove, Bodfarry, 2 copies.
 Williams, Mr. W. Rees, Bodelwyddan, St. Asaph.
 Williams, Mr. Isaac, Vale street, Denbigh.
 Williams, Mr. D. (*Dewi Glan Llyfnwy*), Maesteg.
 Williams, Mr. Howell, Pont-rhyd-yr-oen.
 Williams, G., Esq., Great George street, Liverpool.
 Williams, Lewis, Esq., barrister, 4, Mitford street, Everton, Liverpool.
 Williams, D., Esq., Hamilton road, Everton, Liverpool.
 Williams, Rev. R., D. D., Broad Chalks Vicarage, Salisbury.
 Williams, W., Esq., solicitor, Bala.
 Williams, W., Esq., Llwyn-y-bettws, Tremadoc.
 Williams, R., Esq., Havelock terrace, Welshpool.
 Williams, Rev. James, Quimper, Finisterre, France.
 Williams, Mr. W., Taibach, Glamorganshire.
 Williams, Mr. W., Great North Parade, Milford Haven.
 Williams, Rev. R., (*Trebor Mai*), Llanrwt.
 Williams, Mr. W., (*Carw Coch*), Stag Inn, Trewynon, Aberdare.
 Williams, Mr. Thomas, Ty ucha'r llyn, Corwen.
 Williams, Rev. W. C., Groeswen, Pont-y-pridd.
 Williams, Mr. W., (*Creuddynfab*), Llandudno.
 Williams, Rev. J. H., Llangadwaladr, Anglesea.
 Williams, Rev. R. (*Hwfa Môn*), London.
 Williams, Mr. Howell, Pantygerridan, Aberdare.
 Williams, Mr. D., Blare street, Bala.
 Williams, Rev. R., Rhyd-y-croesau Vicarage, Oswestry.
 Williams, Rev. W. W., Menai-fron, Carnarvon.
 Williams, Lewis, Esq., Pont-y-beren, Llanelly.
 Williams, Rev. H. C. (*Hywel Cernyw*), Baptist Minister, Corwen.
 Williams, Mr. R., Tan-y-fron, Llansannan.
 Williams, Rev. W., Calvinistic Methodist Minister, Corwen.
 Williams, Mr. Thomas, Neuadd, Treleach, Carmarthen.
 Williams, Mr. D., stationer, High street, Cardigan.
 Williams, Mr. John, bookseller, Montpelier Terrace, Neath.
 Williams, Mr. Thomas, Rock, Alltwn, Swansea.
 Williams, Mr. Phillip, bookseller, Aberystwyth.
 Williams, Mr. David, Ty Ddewi, Dinorwic.
 Williams, Rev. Griffith, Tal-y-sarnau, Merioneth.
 Williams, Mr. William, shoemaker, Ysptyty.
 Williams, Mr. W. Cwnceiliog, near Llandilo.
 Williams, Rev. D., Dylyfe Parsonage, Llanbrynmair.
 Williams, Mr. Benjamin, schoolmaster, Llangetho, Cardiganshire.
 Williams, Edward, Esq., M.D., Wrexham.
 Wynne, Brownlow Wynne, Esq., Garthwin, Abergel.

Published in Two Volumes, Cloth boards, price £1 13s. 6d.; half calf, price £1 17s. 0d.; and in full calf, price £1 19s. 0d.

AN

ENGLISH AND WELSH DICTIONARY,

ADAPTED TO THE PRESENT STATE OF SCIENCE AND LITERATURE;

IN WHICH

THE ENGLISH WORDS ARE DEDUCED FROM THEIR ORIGINALS, AND EXPLAINED
BY THEIR SYNONYMS IN THE WELSH LANGUAGE. ;

By DANIEL SILVAN EVANS, RECTOR OF LLANYMAWDDWY.

THE English and Welsh Dictionary, by the Rev. D. S. EVANS, has now reached its sixth part, and maintains its place, as it well deserves, in public estimation. The scientific terms are rendered into Welsh in this work with far greater care and skill than has been hitherto attempted, and a large portion of them are altogether new. We have no doubt that Mr. Evans' Work will be considered one of our standard works of reference.—*Archæologia Cambrensis*.

We have no hesitation in saying that if the forthcoming parts will be equal to the first and second, it will be far superior to any similar work in our language. We are aware that this is strong language; but an attentive comparison of a few pages of its contents with those of the best works we have will fully satisfy the most incredulous that we are not saying too much. The getting up is highly creditable to Mr. Gee. We wish the undertaking the most abundant success.—*Principality*.

¶ The English and Welsh Dictionary, by the Rev. D. S. Evans, is a work that is every where well spoken of.—*Carnarvon Herald*.

In the Press, and will be published in Two Volumes, price £1 8s. 0d. in boards to Subscribers.

THE

NATIONAL DICTIONARY

OF THE

WELSH LANGUAGE,

WITH ENGLISH AND WELSH EQUIVALENTS:

TO WHICH WILL BE PREFIXED

A GRAMMAR OF THE WELSH LANGUAGE.

By W. OWEN PUGHE, D.C.L., F.A.S.

THE THIRD EDITION, EDITED AND ENLARGED BY ROBERT JOHN PRYSE.

THE late Dr. WILLIAM OWEN PUGHE spent twenty years of his life in reading over old Welsh Manuscripts, and compiling the first edition of this valuable work; and which contained 80,000 words, and 12,000 quotations selected from the oldest and best Welsh Authors. In the second edition some thousands more were added, and the work was carefully revised by the talented author, and published in 2 vols., royal 8vo., price £3. This edition again became so scarce that another was found necessary.

The principal object of the present editor has been to embody all the words which are in the writings of our best Welsh authors from Aneurin Gwawdrydd down to Ieuan Glan Geirionydd. The work therefore contains, not only all the words which appeared in the last edition of Dr. Pughe's large Dictionary, but many thousands also which are not found in his or in any other Welsh and English Dictionary. In working out this principle, it was found necessary by the editor to include a great number of obsolete words, and of doubtful propriety; but as they are used by eminent writers, many will naturally wish to have an explanation of them. The initials of the authors' names are generally added to such words, in order that the student may see who used them. The derivations and explanations given by Dr. Pughe are adopted, as far as they go, and are deemed correct. Great care has been taken to note every obsolete, low, or doubtful word. A full explanation of the words is given in Welsh also, as well as in English, which gives the work an entirely new phase.

reference
+ not old sp.
74-31

